

LIETUVOS RESPUBLIKOS
KONSTITUCINIS TEISMAS

OFICIALIOJI KONSTITUCINĖ
D O K T R I N A

SVARBIAUSIOS NUOSTATOS
1993–2020

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS

OFICIALIOJI KONSTITUCINĖ DOKTRINA

SVARBIAUSIOS NUOSTATOS
1993–2020

Vilnius
2020

Atsakingieji redaktoriai:
Airė Keturakienė
Vaidas Lubauskas
prof. dr. Vytautas Sinkevičius
prof. dr. Dainius Žalimas

Antroji papildyta laida

Leidinyje pateikiamos svarbiausios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo suformuluotos iki 2020 m. rugpjūčio 31 d.

Šiame leidinyje spausdinamos Konstitucinio Teismo aktų citatos nėra oficialūs tekstai. Su jais galima susipažinti Konstitucinio Teismo svetainėje www.lrkt.lt ir Teisės aktų registre.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-9955-688-49-5 (spausdintas leidinys)
ISBN 978-9955-688-48-8 (internetinis leidinys)

TURINYS

PRATARMĖ.....	7
1. KONSTITUCINĖS SANTVARKOS PAGRINDAI.....	11
1.1. Pamatiniai Lietuvos valstybės principai: valstybės nepriklausomybė, Tautos suverenitetas ir demokratija, valdymo forma – respublika.....	11
1.1.1. Pamatiniai Lietuvos valstybės principai.....	11
1.1.2. Tautos suverenitetas.....	19
1.1.3. Demokratija.....	24
1.1.4. Valstybės valdymo forma.....	27
1.2. Valstybės teritorijos vientisumas.....	27
1.3. Atvira, teisinga, darni pilietinė visuomenė ir teisinė valstybė.....	27
1.4. Konstitucijos viršenybė.....	40
1.5. Valdžių padalijimas.....	40
1.6. Valdžios galias riboja Konstitucija.....	47
1.7. Valstybinė kalba – lietuvių kalba.....	49
1.8. Teisėkūros ir teisės taikymo pagrindai.....	53
1.8.1. Bendrosios nuostatos.....	53
1.8.2. Teisės aiškinimas.....	65
1.8.3. Teisės spragos.....	66
1.8.4. Teisės aktų hierarchija.....	70
1.8.4.1. Bendrosios nuostatos.....	70
1.8.4.2. Konstitucija.....	72
1.8.4.2.1. Konstitucijos viršenybė.....	74
1.8.4.2.2. Konstitucijos vientisumas, tiesioginis taikymas ir aiškinimas.....	78
1.8.4.2.3. Konstitucijos sudedamoji dalis.....	83
1.8.4.2.4. Konstitucijos pataisos; Konstitucijos stabilumas.....	85
1.8.4.3. Tarptautinė ir Europos Sąjungos teisė.....	102
1.8.4.4. Konstituciniai įstatymai.....	107
1.8.4.5. Įstatymai.....	115
1.8.4.6. Poįstatyminiai teisės aktai.....	117
2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS.....	119
2.1. Bendrosios nuostatos.....	119
2.1.1. Prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių samprata, jų apsauga.....	119
2.1.2. Asmenų lygybės (lygiateisiškumo) principas.....	121
2.1.3. Asmens teisių ir laisvių ribojimas.....	127
2.1.4. Asmens konstitucinės pareigos.....	129
2.1.5. Asmens teisių garantijos.....	130
2.1.5.1. Bendrosios nuostatos.....	130
2.1.5.2. Teisė į teisingą procesą.....	131
2.1.5.2.1. Teisė kreiptis į teismą.....	131
2.1.5.2.2. Teisė į teisingą teismą.....	141
2.1.5.2.3. Teisė į gynybą, teisė turėti advokatą.....	148
2.1.5.3. Konstitucinis žalos atlyginimo principas.....	153
2.2. Pilietinės (asmens) teisės ir laisvės.....	163
2.2.1. Teisė į gyvybę.....	163
2.2.2. Žmogaus orumas ir asmens neliečiamumas.....	165
2.2.3. Žmogaus laisvės neliečiamumas.....	168
2.2.4. Privataus gyvenimo neliečiamumas.....	169

2.2.5. Nuosavybės teisė	176
2.2.5.1. Nuosavybės teisės apsauga	176
2.2.5.2. Restitucija	191
2.2.5.3. Ypatingi nuosavybės teisės objektai	204
2.2.6. Žmogaus būsto neliečiamumas.....	212
2.2.7. Įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvė	213
2.2.7.1. Įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvės apsauga.....	213
2.2.7.2. Žiniasklaidos laisvė.....	224
2.2.7.3. Reklamos laisvė	243
2.2.8. Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė	244
2.2.8.1. Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės apsauga.....	244
2.2.8.2. Valstybės ir bažnyčių bei kitų religinių organizacijų santykiai. Valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietiškas.....	246
2.2.9. Kilnojimosi laisvė.....	252
2.2.10. Asociacijų laisvė	255
2.2.11. Susirinkimų laisvė	263
2.3. Politinės teisės ir laisvės	264
2.3.1. Teisė dalyvauti valdant savo šalį	264
2.3.2. Referendumo teisė	265
2.3.3. Rinkimų teisė.....	279
2.3.4. Teisė stoti į valstybės tarnybą	299
2.3.5. Teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskūsti jų sprendimus...	299
2.3.6. Peticijos teisė	300
2.3.7. Teisė vienytis į politines partijas	302
2.4. Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės	302
2.4.1. Ekonominės teisės	303
2.4.1.1. Ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva.....	303
2.4.1.2. Teisė į darbą	331
2.4.1.2.1. Teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą	332
2.4.1.2.2. Profesinės kompetencijos reikalavimai	334
2.4.1.2.3. Teisė į tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas	336
2.4.1.2.4. Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą.....	337
2.4.1.2.5. Teisė į socialinę apsaugą nedarbo atveju	347
2.4.1.2.6. Teisė į poilsį ir laisvalaikį, kasmetines mokamas atostogas...	348
2.4.1.2.7. Profesinės sąjungos	349
2.4.2. Socialinės teisės.....	350
2.4.2.1. Teisė į socialinę apsaugą	352
2.4.2.2. Teisė į sveikatos priežiūrą	382
2.4.2.3. Teisė į sveiką aplinką	389
2.4.2.4. Valstybės pareiga užtikrinti šeimos, motinystės, tėvystės, vaikystės apsaugą	401
2.4.3. Kultūrinės teisės.....	417
2.4.3.1. Teisė į išsilavinimą.....	417
2.4.3.1.1. Bendrosios nuostatos	417
2.4.3.1.2. Teisė siekti aukštojo mokslo	420
2.4.3.2. Kultūros, mokslo, tyrimų ir dėstymo laisvė.....	444
2.4.3.3. Piliečių, priklausančių tautinėms bendrijoms, kultūrinės teisės	468
2.5. Pilietybė.....	468
3. TEISINĖ ATSAKOMYBĖ.....	482
3.1. Bendrosios nuostatos	482
3.2. Baudžiamasis procesas	507

4. VALSTYBĖ IR JOS INSTITUCIJOS	517
4.1. Valstybės samprata ir paskirtis	517
4.2. Valstybės institucijos	518
4.3. Valstybės tarnyba	523
4.4. Valdžios atsakomybė visuomenei. Konstitucinė aukščiausiųjų valstybės pareigūnų atsakomybė.....	552
4.5. Valstybiniai apdovanojimai	577
5. SEIMAS.....	579
5.1. Seimas kaip Tautos atstovybė.....	579
5.2. Seimo funkcijos ir įgaliojimai.....	579
5.2.1. Bendrosios nuostatos	579
5.2.2. Įstatymų leidyba.....	587
5.2.3. Biudžetinė funkcija	587
5.2.4. Parlamentinė kontrolė.....	587
5.2.5. Institucijų steigimas ir pareigūnų skyrimas.....	591
5.2.6. Kiti įgaliojimai	594
5.2.7. Apkaltos procesas.....	598
5.3. Seimo nario konstitucinis statusas.....	599
5.4. Seimo struktūra	639
5.5. Seimo darbo tvarka	656
5.5.1. Bendrosios nuostatos	656
5.5.2. Įstatymų leidybos procesas	658
5.5.3. Kiti Seimo teisės aktai ir jų priėmimas.....	672
6. RESPUBLIKOS PREZIDENTAS	677
6.1. Respublikos Prezidento konstitucinis statusas.....	677
6.2. Respublikos Prezidento įgaliojimai	688
6.3. Respublikos Prezidento teisės aktai.....	701
7. VYRIAUSYBĖ.....	705
7.1. Vyriausybės konstitucinis statusas	705
7.2. Vyriausybės formavimas. Įgaliojimų grąžinimas. Atsistatydinimas.....	707
7.3. Vyriausybės įgaliojimai.....	718
7.4. Vyriausybės veiklos organizacinė forma ir priimami teisės aktai	719
7.5. Vyriausybės nariai. Ministerijos.....	728
8. KONSTITUCINIS TEISMAS.....	735
8.1. Konstitucinis Teismas – konstitucinės justicijos institucija	735
8.2. Konstitucinio Teismo teisėjų konstitucinis statusas	737
8.3. Konstitucinio Teismo įgaliojimai	740
8.3.1. Konstitucinio Teismo įgaliojimai vykdyti teisės aktų konstitucingumo kontrolę	740
8.3.2. Konstitucinio Teismo įgaliojimai teikti išvadas.....	751
8.3.3. Konstitucinio Teismo įgaliojimai oficialiai aiškinti Konstituciją; Konstitucinio Teismo jurisprudencijos tęstinumas; oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimas ir reinterpretavimas (koregavimas)	752
8.3.4. Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos.....	760
8.3.4.1. Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti teisės spragų konstitucingumą .	760
8.3.4.2. Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti nebegaliojančių teisės aktų konstitucingumą.....	764
8.4. Teisenos Konstituciniame Teisme pagrindai.....	772
8.4.1. Subjektai, turintys įgaliojimus kreiptis į Konstitucinį Teismą, ir kreipimuisi keliama reikalavimai	772

8.4.2. Konstituciniam Teismui nežinybingi klausimai ir kiti atsisakymo nagrinėti kreipimąsi pagrindai	783
8.5. Konstitucinio Teismo aktai	791
8.5.1. Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų samprata, rūšys	791
8.5.2. Konstitucinio Teismo aktų teisinė galia	792
8.5.3. Konstitucinio Teismo aktų paskelbimas	806
8.5.4. Konstitucinio Teismo aktų aiškinimas	807
8.5.5. Konstitucinio Teismo aktų peržiūrėjimas	813
9. TEISMAI. PROKURATŪRA	817
9.1. Teismai	817
9.1.1. Teisminės valdžios konstitucinė paskirtis	817
9.1.2. Teismų sistemos	819
9.1.3. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas, jo garantijos	824
9.1.4. Teisėjo konstitucinis statusas. Teisėjų skyrimas, profesinė karjera ir atleidimas iš pareigų. Teisminės valdžios savivaldos institucijos.....	851
9.1.5. Teismų įgaliojimai, susiję su teisingumo vykdymu	880
9.1.6. Teismo procesas ir teismų sprendimai	893
9.2. Prokuratūra.....	910
10. VIETOS SAVIVALDA IR VALDYMAS	917
10.1. Valstybės valdymas ir vietos savivalda – dvi viešosios valdžios sistemos	917
10.2. Vietos savivalda.....	919
10.3. Vietos valdymas	944
11. VALSTYBĖS BIUDŽETAS IR FINANSAI	945
11.1. Valstybės biudžetas. Valstybės turtiniai įsipareigojimai. Mokesčiai	945
11.2. Valstybės turto valdymas, naudojimas ir disponavimas juo. Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise priklausantis turtas	963
11.3. Lietuvos bankas	975
12. VALSTYBĖS KONTROLĖ	979
13. UŽSIENIO POLITIKA IR VALSTYBĖS GYNIMAS	981
13.1. Užsienio politika	981
13.2. Valstybės gynimas	988

PRATARMĖ

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, siekdamas padaryti lengviau aprėpiamą ir patogesnę taikyti daugybėje savo baigiamųjų aktų išdėstytą gyvąją, arba jurisprudencinę, Konstituciją, pristato jau antrą papildytą oficialiosios konstitucinės doktrinos svarbiausių nuostatų leidinį. Šios nuostatos pateikiamos susistemintai, nekartoiant tų, kurios vėliau buvo gerokai išplėtotos arba tapo nebeaktualios įsigaliojus atitinkamoms Konstitucijos pataisoms.

Konstitucinio Teismo formuojama oficialioji konstitucinė doktrina, kaip Konstitucijos suvokimo šaltinis, palaipsniui ir nuosekliai atskleidžia Konstitucijos teksto esmę ir turinį. Taip konstitucinė jurisprudencija užtikrina būtiną konstitucinių santykių dinamiką, kitaip tariant, Konstitucijos gyvybingumą ir kartu – jos stabilumą. Vertindamas teisės aktų atitiktį Konstitucijai ir vykdydamas kitus savo konstitucinius įgaliojimus, Konstitucinis Teismas aiškino Konstituciją ir suformavo plačią oficialiąją konstitucinę doktriną, kurioje atskleidė daugelio Konstitucijos nuostatų turinį, jų tarpusavio sąsajas, konstitucinių vertybių pusiausvyrą, konstitucinio reguliavimo, kaip visumos, esmę. Oficialiosios konstitucinės doktrinos formavimas ir plėtojimas niekada nebus visiškai baigtas. Ši doktrina gerokai išplėtotą ir per pastaruosius ketverius metus po to, kai buvo išleistas pirmasis leidinys „Oficialioji konstitucinė doktrina: svarbiausios nuostatos (1993–2016)“.

Taigi ši knyga – „Oficialioji konstitucinė doktrina: svarbiausios nuostatos (1993–2020)“ – papildo ankstesniąją reikšmingiausią oficialiąją konstitucinę doktriną, suformuota Konstitucinio Teismo baigiamuosiuose aktuose, priimtuose nuo 2017 metų iki 2020 m. rugpjūčio 31 d. Šiuo laikotarpiu ypač reikšminga oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimui ir net koregavimui buvo 2019 m. rugsėjo 1 d., nuo kurios Konstitucijoje yra įtvirtintas individualaus konstitucinio skundo institutas. Nuo šios dienos kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą ginčydamas Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus Seimo priimtus aktus, taip pat Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktus, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir šis asmuo išnaudojo visas kitas veiksmingas teisinės gynybos priemones. Per pirmuosius individualaus konstitucinio skundo instituto taikymo metus Konstituciniam Teismui pavyko atskleisti šio instituto, kaip veiksmingos žmogaus teisių apsaugos priemonės, paskirtį ir turinį, taip pat suformuoti individualių konstitucinių skundų priimtino praktiką. Fizinį ir juridinių asmenų kreipimosi į Konstitucinį Teismą sąlygų ir tvarkos aiškinimas neabejotinai svarbus ne tik teisei praktikai, bet ir plačiai visuomenei.

Pastarųjų beveik ketverių metų laikotarpis įsimintinas ir dėl ne mažiau reikšmingo oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimo kitomis kryptimis. Konstituciniam Teismui ne kartą teko spręsti įvairius nevienareikšmiškai visuomenėje ir teisininkų bendruomenėje vertinamus klausimus, svarbius tiek visai valstybei, tiek kiekvienam piliečiui. Plėtodamas oficialiąją konstitucinę doktriną tokiomis klausimais, Konstitucinis Teismas buvo ir visuomenės pažangos lyderis, ir konkrečių ginčų arbitras. Toks Konstitucinio Teismo vaidmuo kyla iš jo konstitucinės misijos saugoti ne tik Konstitucijos raidę, bet ir joje įtvirtintas vertybes, taip pat vykdyti konstitucinį teisingumą ir užtikrinti konstitucinį teisėtumą.

Reikšmingiausias konstitucinei teisei ir Lietuvos valstybingumo pagrindams pastarųjų metų Konstitucinio Teismo aktas neabejotinai yra 2020 m. liepos 30 d. nutarimas. Jame pirmą kartą išaiškinta Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų, kurie yra Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. nutarimas – Lietuvos Nepriklausomybės Aktas (kartu su 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės), 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas „Dėl

Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“, Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija, prigimtis ir reikšmė Konstitucijai. 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos požiūriu Lietuvos valstybės konstituciniai pamatiniai aktai yra ikikonstituciniai steigiamojo (atkuriamojo) pobūdžio aktai, priimti Tautai atstovavusių ir jos valią įkurti (atkurti) nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę išreišusių aukščiausiųjų institucijų, todėl iš šių aktų kyla pati Konstitucija. Kaip pirminiai Lietuvos konstitucinės teisės šaltiniai, Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai niekada negali būti pakeisti ar panaikinti. Juose įtvirtinti pamatiniai Lietuvos konstitucinės santvarkos principai – nepriklausomybė ir demokratija, nuo kurios neatsiejamas prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, – yra nepakeičiami ir turi virškonstitucinę galią.

Būtent su vienu iš šių pamatinių konstitucinės santvarkos principų – demokratija – galima sieti ir kitus ryškiausius pastarųjų metų Konstitucinio Teismo aktus, kuriais praturtinta oficialioji konstitucinė doktrina. Demokratija neįsivaizduojama be pagarbos žmogaus orumui. Konstitucinis Teismas 2017 m. gruodžio 19 d. išvadoje ir 2019 m. sausio 11 d. nutarime pabrėžė, kad tik besivadovaujanti pagarba kiekvieno žmogaus orumui valstybė gali būti laikoma iš tikrųjų demokratine. Konstitucija yra antimajoritarinis aktas; ji gina individą, nepaisant tam tikru laikotarpiu vyraujančių daugumos visuomenės narių nuostatų ar stereotipų. Todėl pagal Konstituciją draudžiamas toks žmogaus orumą žeminantis ir diskriminuojantis elgesys (kad ir kaip jis kartais būtų toleruojamas visuomenėje), kaip priekabiavimas, be kita ko, seksualinis priekabiavimas. Be to, būtų neįmanoma užtikrinti pagarbos kiekvieno žmogaus orumui (kartu ir visų asmenų lygiateisiškumo), jeigu Konstitucijos tekste nurodytas draudžiamo diskriminavimo pagrindų sąrašas būtų suvokiamas kaip baigtinis. Todėl pagal Konstituciją negalima pateisinti diskriminacijos, be kita ko, tokiais jos tekste neįrašytais pagrindais, kaip asmens amžius, lytinė tapatybė ar seksualinė orientacija. Atsižvelgiant į tai, privatus ir šeimos gyvenimas pagal Konstituciją ginamas vienodai nepaisant to, ar šeima sukūrė skirtingų lyčių, ar tos pačios lyties asmenys. Tokia Konstitucinio Teismo jurisprudencija gali būti tvirtas pagrindas Lietuvoje ugdyti vakarietiško lygio toleranciją.

Jau anksčiau Konstitucinis Teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad Lietuva pagal Konstituciją yra pliuralistinė demokratija. Be politinio pliuralizmo demokratija virstų daugumos diktatūra. Pastaraisiais metais pliuralistinės demokratijos samprata papildyta keliais elementais.

Pirma, kaip vienas iš būtinų pliuralistinės demokratijos pagrindų nurodyta Konstitucijos laiduojama žiniasklaidos laisvė (2019 m. gegužės 16 d. nutarimas). Tačiau ši laisvė nesuderinama su griaušančios pliuralistinės demokratijos pagrindus informacijos skleidimu, be kita ko, su Konstitucijos draudžiama ir pastaraisiais metais suintensyvėjusia dezinformacija (su organizuotu, be kita ko, užsienyje, melagingos ar klaidingos informacijos skleidimu siekiant manipuliuoti visuomene ir darant žalą Konstitucijos ginamoms ir saugomoms vertybėms) ir karo propaganda (agresijos tarptautinių santykių srityje kurstymu, vėlgi neretai užsienio žiniasklaidos). Neatsitiktinai kova su dezinformacija ir karo propaganda šiandien yra Europos Sąjungos ir NATO bei daugelio jų šalių darbotvarkėje. Konstitucinis Teismas 2019 m. gegužės 16 d. nutarime konstatavo, kad ir pagal mūsų šalies Konstituciją valstybė privalo imtis veiksmingų priemonių prieš tokios informacijos sklaidą, be kita ko, pasitelkdama nacionalinį visuomeninį transliuotoją.

Antra, Lietuva apibūdinta kaip pliuralistinė parlamentinė demokratija (2019 m. gruodžio 18 d. nutarimas), kurios būtinas elementas yra parlamentinė mažuma (opozicija). Parlamentinės opozicijos paskirtis – siūlyti alternatyvią parlamentinei daugumai politinę programą ir ją grindžiamus politinius sprendimus, prižiūrėti parlamentinės daugumos politinę veiklą ir ją kritikuoti, taip laiduojant politinį pliuralizmą demokratinės teisinės valstybės

parlamente ir sudarant prielaidas tokiam parlamentui vykdyti savo funkcijas. Todėl yra būtina veiksminga parlamentinės opozicijos teisių apsauga ir jos veiklos garantijos, o tam tikri sprendimai dėl parlamento darbo organizavimo negali būti vien daugumos padiktuoti.

Demokratija neįmanoma ir be jos principus atitinkančios teisėkūros, ypač be įstatymų leidybos viešumo ir skaidrumo. Tik tokius reikalavimus atitinkanti įstatymų leidybos procedūra gali įtraukti visuomenę į valstybės valdymą, užtikrinti tinkamą atitinkamos srities specialistų nuomonės paaiskinimą, taigi ir sudaryti prielaidas garantuoti priimamų įstatymų legitimumą ir kokybę. Todėl įstatymų priėmimas skubos ir ypatingos skubos tvarka, kai galimybės užtikrinti deramą jų projektų svarstymą yra minimalios, pagal Konstituciją įmanomas tik išskirtiniais atvejais, nesant kitos galimybės išvengti didesnės žalos konstitucinėms vertybėms. Tokia yra Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 16 d. nutarimo, po kurio pristabdytas įstatymų priėmimo skubos ir ypatingos skubos tvarka konvejeris, esmė. Iki šio Konstitucinio Teismo nutarimo Lietuva nemaloniai išsiskyrė iš kitų Europos valstybių įstatymų, priimamų tokia supaprastinta tvarka, skaičiumi.

Su demokratija nesuderinama korupcija – valstybės institucijų ir pareigūnų veiklos skaidrumo ir viešumo priešingybė. Konstituciniam Teismui teko pažymėti, kad korupcija, be kita ko, daro neigiamą materialų ir moralinį poveikį valstybės politinei ir ekonominei sistemai, menkina valstybės institucijų ir visos valstybės tarnybos autoritetą, skatina nepagarbą įstatymams ir sudaro prielaidas pažeisti žmogaus teises, pakerta visuomenės pasitikėjimą valstybe, jos institucijomis, demokratiniu valstybės valdymu ir teise, taigi griauja konstitucinius demokratinės teisinės valstybės pagrindus. Todėl pagal Konstituciją valstybės privalo imtis visų įmanomų priemonių, kad būtų užkirstas kelias korupcijai ir piktnaudžiavimui valdžia valstybės tarnyboje (2019 m. balandžio 18 d. nutarimas). Viena iš tokių priemonių gali būti baudžiamajame įstatyme nustatyta atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą (2017 m. kovo 15 d. nutarimas).

Demokratija nedera ir su privilegijomis – tai ne kartą pabrėžė Konstitucinis Teismas. Kad Konstitucija yra piliečių lygybės, o ne privilegijų aktas, Konstituciniam Teismui pastaraisiais metais teko kartoti bent keliose bylose. Pavyzdžiui, 2017 m. liepos 4 d. nutarime konstatuota, jog valstybės neutralumas ir pasaulietiškas reiškia, be kita ko, tai, kad pagal Konstituciją žmogaus tikėjimas negali būti pagrindas atleisti jį nuo konstitucinių piliečio pareigų valstybei, todėl pagal Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį bažnyčios ar religinės organizacijos dvasininko statusas nėra pagrindas atleisti asmenį nuo konstitucinės jo, kaip piliečio, pareigos atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą. 2018 m. kovo 8 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, jog, nesant kitų, nei numatančios imunitetą taikant baudžiamąją atsakomybę ar suvaržant laisvę, Konstitucijos nuostatų, kuriomis būtų nustatytas išskirtinis, palyginti su kitais subjektais, ministrų statusas, nėra pagrindo teigti, kad pagal Konstituciją ministrams taikytinos kitokios teisinės atsakomybės taisyklės negu kitiems asmenims. Panašiai 2020 m. kovo 9 d. nutarime pažymėta, kad teisėjai taip pat negali būti nepagrįstai išskirti iš visuomenės ir turėti pagal Konstituciją draudžiamų privilegijų: Konstitucijoje įtvirtinto teisėjo imuniteto paskirtis yra garantuoti teisėjo nepriklausomumą, kad būtų užtikrintas teisingumo vykdymas, o ne kad būtų sudarytos prielaidos teisėjui išvengti baudžiamosios ar kitos teisinės atsakomybės už nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus. Todėl įstatymų nustatytos procesinės priemonės, kuriomis savaime nėra suvaržoma asmens fizinė laisvė ir kurios būtinos siekiant greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas ir kitus teisės pažeidimus, teisėjams taikytinos tokiais pačiais pagrindais, kaip ir kitiems asmenims. Kitaip tariant, įstatyme įtvirtintas teisėjo imunitetas negali būti platesnio pobūdžio nei nustatytasis Konstitucijoje, kurioje reikalaujama gauti

Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimą patraukti teisėją baudžiamojon atsakomybėn, jį suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę.

Tai tik keli pavyzdžiai, parodantys Konstitucinio Teismo pastaraisiais metais spęstų bylų aktualumą ir įvairovę. Svarbu pažymėti, kad jei į šį leidinį ir nepateko tam tikros oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, tai savaime neturėtų inspiruoti minties, kad jų reikšmė konstituciškai yra menkesnė ar kad jos yra apskritai neaktualios. Tik pats Konstitucinis Teismas savo aktuose gali konstatuoti, kad aiškinant Konstituciją nebegalima remtis tam tikra anksčiau suformuota oficialiąja konstitucine doktrina.

Leidinyje išlaikoma jau įprasta tapusi struktūra, pagrįsta pačios Konstitucijos struktūra ir konstitucinės teisės moksle įprastu konstitucinės teisės institutų dėstymo eiliškumu. Knygos dalims (skyriams, poskyriams) ir oficialiosios konstitucinės doktrinos fragmentams suteikti pavadinimai, atspindintys jų turinį, o šios doktrinos nuostatos išdėstytos chronologine tvarka. Svarbu žinoti, kad knygoje surinktos nuostatos yra Konstitucinio Teismo aktų ištraukos ir negali būti laikomos oficialiais šių aktų tekstais.

Tikiuosi, kad ši knyga bus įdomi ir naudinga ne tik įvairiose srityse dirbantiems ar būsimiems teisininkams, bet ir visiems, norintiesiems geriau pažinti ir suprasti gyvąją Konstituciją.

Prof. dr. Dainius Žalimas,
Konstitucinio Teismo pirmininkas

1. KONSTITUCINĖS SANTVARKOS PAGRINDAI

Lietuvos Respublikos konstitucinės santvarkos pagrindai ir apsauga

Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas

Lietuvos Respublikos konstitucinė santvarka grindžiama žmogaus ir piliečio teisių bei laisvių, kaip didžiausios vertybės, prioritetu, taip pat principais, įtvirtinančiais Tautos suverenitetą, valstybės nepriklausomybę ir teritorinį vientisumą, demokratiją, valstybės valdymo formą – respubliką, valstybės valdžių atskyrimą, jų savarankiškumą ir pusiausvyrą, vietos savivaldą ir pan. Saugoti konstitucinę santvarką – tai reiškia neleisti, kad būtų kėsinamasi į Konstitucijoje nustatytus socialinius, ekonominius, politinius santykius, sudarančius asmens, visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindus.

<...>

<...> Konstitucija nepriskiria konstitucinės santvarkos saugojimo funkcijos tik kuriai nors vienai valstybės valdžios institucijai. Tai yra visų valstybės valdžios institucijų (Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės, Teismo), taip pat kitų valdžios įstaigų ir organizacijų konstitucinė priedermė, kylanti ne tik iš konkrečių įstatymų, bet pirmiausia iš Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo ir reikalavimo laikytis Konstitucijos, ją vykdyti, jos nepažeisti ir ją ginti. Be abejo, kiekviena valdžios institucija konstitucinę santvarką saugo tik jai būdingomis veiklos formomis ir naudodamasi tik Konstitucijos ir kitų įstatymų jai priskirtais įgaliojimais.

1.1. PAMATINIAI LIETUVOS VALSTYBĖS PRINCIPAI: VALSTYBĖS NEPRIKLAUSOMYBĖ, TAUTOS SUVERENITETAS IR DEMOKRATIJA, VALDYMO FORMA – RESPUBLIKA

1.1.1. Pamatiniai Lietuvos valstybės principai

Pamatiniai Lietuvos valstybės principai (Konstitucijos 1 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas

Konstitucijos 1 straipsnyje nustatyta: „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika.“ Pažymėtina, jog Konstitucijos sudedamosios dalies – Lietuvos Respublikos konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnyje įtvirtinta, kad teiginys „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, t. y. Konstitucijos 1 straipsnio nuostata, yra pamatinis valstybės principas.

Aiškindamas Konstitucijos 1 straipsnio nuostatą Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad šiame straipsnyje yra įtvirtinti pamatiniai Lietuvos valstybės principai: Lietuvos valstybė yra savarankiška, nepriklausoma valstybė; Lietuvos valstybės valdymo forma yra respublika; valstybės valdžia turi būti organizuota demokratiškai, šalyje turi būti demokratinis politinis režimas (Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d., 2000 m. spalio 18 d., 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. sausio 25 d., 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimai, 2004 m. lapkričio 5 d. išvada, 2004 m. gruodžio 13 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai); Konstitucijos 1 straipsnio nuostatos, kaip ir Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas, lemia pagrindinius Lietuvos valstybės valdžios organizacijos ir veiklos principus (Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d., 2001 m. sausio 25 d., 2012 m. kovo 29 d., 2012 m. gegužės 2 d. nutarimai).

Taigi Konstitucijos 1 straipsnyje yra įtvirtintos pamatinės konstitucinės vertybės – valstybės nepriklausomybė, demokratija ir respublika. Jos yra neatskiriamai tarpusavyje susijusios ir sudaro Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą, todėl jokiais aplinkybėmis negali būti paneigtos.

Lietuvos valstybės tęstinumas ir jos konstitucinis tapatumas

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas

1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Akte „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ *inter alia* nustatyta, kad yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas ir nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė; Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos Valstybės konstitucinis pamatas; Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedaloma, joje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija.

Pažymėtina, kad:

– iš 1990 m. kovo 11 d. Akto nuostatų „yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas, ir nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė“ matyti, jog Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas buvo grindžiamas Lietuvos valstybės tęstinumu, kuris reiškia, kad 1940 m. birželio 15 d. prieš Lietuvos Respubliką pradėta SSRS agresija (*inter alia* Lietuvos Respublikos teritorijos okupacija ir aneksija) nepanaikino Lietuvos valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, ir jos suverenų galių; dėl Lietuvos Respublikos teritorijos okupacijos ir valstybės institucijų sunaikinimo buvo sustabdytas Lietuvos valstybės suverenų galių, *inter alia* jos tarptautinių teisių ir įsipareigojimų, vykdymas; 1940 m. rugpjūčio 3 d. SSRS įvykdyta Lietuvos Respublikos teritorijos aneksija, kaip agresijos tęsinys, buvo niekinis aktas, todėl Lietuvos Respublikos teritorija tarptautinės teisės požiūriu buvo okupuota kitos valstybės ir niekada nebuvo teisėta SSRS dalis;

– iš 1990 m. kovo 11 d. Akto nuostatų „Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos Valstybės konstitucinis pamatas“ matyti, kad konstatuojamas ne tik Lietuvos valstybės tęstinumas, bet ir jos tapatumas: atkūrusi nepriklausomybę, Lietuvos Respublika tarptautinės ir konstitucinės teisės požiūriu yra Lietuvos valstybei, prieš kurią 1940 m. birželio 15 d. buvo pradėta SSRS agresija, tapatus teisės subjektas; tokį konstitucinį Lietuvos valstybės tapatumą patvirtina *inter alia* 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“;

– iš 1990 m. kovo 11 d. Akto nuostatos, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija, matyti, kad bet kurios kitos valstybės (*inter alia* SSRS) konstitucijos galiojimo įvedimas, *inter alia* tokios konstitucijos nustatytų pareigų primetimas Lietuvos Respublikos piliečiams, buvo neteisėtas.

Lietuvos valstybės pamatą sudarančios konstitucinės vertybės

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

Konstitucijos 1 straipsnyje yra įtvirtintos pamatinės konstitucinės vertybės – valstybės nepriklausomybė, demokratija ir respublika; jos yra neatskiriamai tarpusavyje susijusios ir sudaro Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio,

pamatą, todėl jokiais aplinkybėmis negali būti paneigtos (Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas).

Konstitucinis Teismas 2012 m. gruodžio 19 d. sprendime pažymėjo, kad žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principas taip pat laikytinas pamatine konstitucine vertybe, neatskiriama susijusia su Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą sudarančiomis konstitucinėmis vertybėmis – valstybės nepriklausomybe, demokratija ir respublika; prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis taip pat negali būti paneigtas.

<...> pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigta bent viena iš Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą sudarančių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybė, demokratija, respublika, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, išskyrus atvejį, kai Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka būtų keičiamas Konstitucijos 1 straipsnis ir Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 2 straipsnyje nustatyta tvarka būtų keičiamas šio įstatymo 1 straipsnis.

Pažymėtina, kad su Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtintomis pamatinėmis konstitucinėmis vertybėmis – valstybės nepriklausomybe, demokratija ir respublika – taip pat yra glaudžiai susijusi Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija, suponuojanti Lietuvos Respublikos pasirinktą europinę ir transatlantinę integraciją.

Lietuvos valstybės tęstinumas ir jos konstitucinis tapatumas

Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas 2013 m. vasario 22 d. nutarime pabrėžė, jog iš 1990 m. kovo 11 d. Akto nuostatų „yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas ir nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė“ matyti, jog Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas buvo grindžiamas Lietuvos valstybės tęstinumu, kuris reiškia, kad 1940 m. birželio 15 d. prieš Lietuvos Respubliką pradėta SSRS agresija (*inter alia* Lietuvos Respublikos teritorijos okupacija ir aneksija) nepanaikino Lietuvos valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, ir jos suverenių galių; dėl Lietuvos Respublikos teritorijos okupacijos ir valstybės institucijų sunaikinimo buvo sustabdytas Lietuvos valstybės suverenių galių, *inter alia* jos tarptautinių teisių ir įsipareigojimų, vykdymas; 1940 m. rugpjūčio 3 d. SSRS įvykdyta Lietuvos Respublikos teritorijos aneksija, kaip agresijos tęsinys, buvo niekinis aktas, todėl Lietuvos Respublikos teritorija tarptautinės teisės požiūriu buvo okupuota kitos valstybės ir niekada nebuvo teisėta SSRS dalis. Minėtame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, kad iš 1990 m. kovo 11 d. Akto nuostatų „Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos Valstybės konstitucinis pamatas“ matyti, kad konstatuojamas ne tik Lietuvos valstybės tęstinumas, bet ir jos tapatumas: atkūrusi nepriklausomybę, Lietuvos Respublika tarptautinės ir konstitucinės teisės požiūriu yra Lietuvos valstybei, prieš kurią 1940 m. birželio 15 d. buvo pradėta SSRS agresija, tapatus teisės subjektas; iš 1990 m. kovo 11 d. Akto nuostatos, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija, matyti, kad bet kurios kitos valstybės (*inter alia* SSRS) konstitucijos galiojimo įvedimas, *inter alia* tokios konstitucijos nustatytų pareigų primetimas Lietuvos Respublikos piliečiams, buvo neteisėtas.

2013 m. vasario 22 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo ir tai, kad iš Lietuvos valstybės tęstinumo kyla Lietuvos Respublikos pilietybės tęstinumas, kuris *inter alia*

suponuoja tai, kad tarptautinės ir Lietuvos konstitucinės teisės požiūriu SSRS pilietybės primetimas Lietuvos Respublikos piliečiams 1940 m., kaip SSRS agresijos pasekmė, buvo niekinis aktas; taigi šis aktas nebuvo teisinis pagrindas prarasti Lietuvos Respublikos pilietybę; vadinasi, sovietinės okupacijos metais Lietuvos Respublikos piliečių (1940 m. birželio 15 d. Lietuvos Respublikos pilietybę turėjusių asmenų ir jų palikuonių) nesaistė ir neteisėtai jiems primestos su SSRS pilietybe susijusios prievolės. Be to, Konstitucinis Teismas priminė, kad okupuojančios valstybės pilietybės primetimas okupuotos teritorijos gyventojams ir šių gyventojų prievartinis ėmimas į okupuojančios valstybės karo tarnybą yra draudžiamas pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas <...>.

Taigi šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas Lietuvos Respublikos piliečiai turėjo neatimamą teisę priešintis kitos valstybės agresijai, *inter alia* sovietinei okupacijai; 1944–1953 m. organizuota ginkluota Lietuvos Respublikos piliečių kova su sovietine okupacija vertintina kaip Lietuvos valstybės savigyna.

Vadinasi, atsižvelgiant į tai, kad prieš Lietuvą vykdėta SSRS agresija, taip pat į Lietuvos valstybės ir Lietuvos Respublikos pilietybės tęstinumą, organizuotos ginkluotos partizanų pajėgos laikytinos okupacijai besipriešinusios Lietuvos Respublikos ginkluotosiomis pajėgomis, t. y. tarptautinio ginkluoto konflikto šaliai priskirtinomis savanorių pajėgomis, kurių nariai turi komбатanto statusą. <...>

Siame kontekste pažymėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas 2013 m. vasario 22 d. nutarime konstatavo, jog tarnyba Lietuvos valstybei buvo įmanoma tik okupuotoje Lietuvos Respublikos teritorijoje tam tikrą laiką veikusiose organizuotos ginkluotos kovos su okupacija, *inter alia* Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio, struktūroje.

Lietuvos valstybės pamatą sudarančios konstitucinės vertybės, kurias įtvirtinančios Konstitucijos nuostatos negali būti paneigtos

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, demokratija ir valstybės nepriklausomybė yra tokios konstitucinės vertybės, kurios sudaro Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties, ir ją grindžiamo Tautos bendro gyvenimo, pačios Lietuvos valstybės pamatą. Niekas negali paneigti Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių šias pamatines konstitucines vertybes, nes tai reikštų pačios Konstitucijos esmės paneigimą. Todėl net paisant <...> iš pačios Konstitucijos kylančių jos keitimo apribojimų negali būti priimanamos Konstitucijos pataisos, naikinančios prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, demokratiją ar valstybės nepriklausomybę; kitaip aiškinant Konstituciją, ji būtų suprantama kaip sudaranti prielaidas panaikinti 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto paskelbtą atstatytą „nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę“.

Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai (Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktas, 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“, Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija)

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

<...> Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai – Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. nutarimas – Nepriklausomybės Aktas (kartu su 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės), 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės Atstatymo“, Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m.

vasario 16 d. deklaracija – 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos požiūriu yra ikikonstituciniai steigiamojo (atkuriamojo) pobūdžio aktai, priimti Tautai atstovavusių ir jos valią įkurti (atkurti) nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę išreišusių aukščiausiųjų institucijų. Todėl šie Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai, kaip pirminiai Lietuvos konstitucinės teisės šaltiniai, niekada negali būti pakeisti ar panaikinti.

<...> Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos, įtvirtinusios ir įgyvendinusios nepakeičiamus pamatinius konstitucinius principus – nepriklausomybę, demokratiją, prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, turi virškonstitucinę galią; jų negali paneigti jokia Lietuvos valstybės konstitucija. Atvirkščiai, Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, įtvirtina ir besąlygiškai saugo šias konstitucines vertybes. Kitaip aiškinant Konstituciją, kaip minėta, būtų sudarytos prielaidos panaikinti 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu paskelbtą atkurtą „nepriklausomą demokratiniiais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę“.

Pažymėtina, kad kitos pamatinės nuostatos, įtvirtintos Lietuvos valstybės pamatiniuose konstituciniuose aktuose ir išreiškiančios Lietuvos valstybės konstitucines tradicijas, yra įgyvendinamos 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtoje Konstitucijoje, Tautai pasirinkus šios Konstitucijos nuostatų konkretų turinį ir konkrečią žodinę formą. Konstitucijoje atspindėtos Lietuvos valstybės konstitucinės tradicijos gali būti plėtojamos ir keičiamos Konstitucijoje nustatyta jos nuostatų keitimo tvarka.

Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, nuo Konstitucijos įsigaliojimo dienos Lietuvos nacionalinė teisės sistema turėjo būti kuriama ir plėtojama tik Konstitucijos pagrindu (*inter alia* 2005 m. gegužės 13 d., 2010 m. rugsėjo 7 d., 2011 m. kovo 15 d. nutarimai). Taigi Lietuvos teisės sistema turi būti kuriama ir plėtojama *inter alia* tą 1992 m. spalio 25 d. referendumu Lietuvos piliečių priimtos Konstitucijos nuostatų, kurios kyla iš Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų ir kuriose atspindėtos šiuose pamatiniuose aktuose išreikštos Lietuvos valstybės konstitucinės tradicijos, pagrindu. Aiškinant šias Konstitucijos nuostatas atsižvelgtina *inter alia* į jų prigimtį – Tautos valią ir siekius, išreikštus jų šaltiniuose esančiuose Lietuvos valstybės pamatiniuose konstituciniuose aktuose.

Lietuvos valstybės pamatinis konstitucinis aktas – Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktas

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Pagrindinis iš Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų yra steigiamojo pobūdžio Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. nutarimas (Nepriklausomybės Aktas), kuriuo Lietuvos Taryba, veikdama kaip „vienintelė lietuvių tautos atstovybė, remdamos pripažintąja tautų apsisprendimo teise“, paskelbė „atstatanti nepriklausomą demokratiniiais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis“.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktas yra Lietuvos valstybės konstitucinis pamatas (2013 m. vasario 22 d., 2014 m. kovo 18 d. nutarimai). Pabrėžtina, kad 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu buvo įkurta šiuolaikinė Lietuvos valstybė kaip tarptautinės teisės subjektas; jame taip pat įtvirtinti nepakeičiami pamatiniai Lietuvos konstitucinės santvarkos principai – nepriklausomybė ir demokratija, nuo kurios neatsiejamas prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis. Kaip pabrėžė Konstitucinis Teismas, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, demokratija ir valstybės nepriklausomybė yra tokios konstitucinės vertybės, kurios sudaro Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties, ir ja grindžiamo Tautos bendro gyvenimo, pačios Lietuvos valstybės pamatą; niekas negali paneigti Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių

šias pamatines konstitucines vertybes, nes tai reikštų pačios Konstitucijos esmės paneigimą; todėl negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, naikinančios prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, demokratiją ar valstybės nepriklausomybę; kitaip aiškinant Konstituciją, ji būtų suprantama kaip sudaranti prielaidas panaikinti 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto paskelbtą atstatytą „nepriklausomą demokratiniais pamatais su tvarkytą Lietuvos valstybę“ (2014 m. liepos 11 d. nutarimas).

Taigi Lietuvos valstybės konstitucijos, *inter alia* 1992 m. spalio 25 d. referendumu Lietuvos piliečių priimta Konstitucija, kyla iš 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto. Pažymėtina, kad 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto nepakeičiami pamatiniai konstituciniai principai – nepriklausomybė, demokratija ir nuo jos neatsiejamas prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis – yra įtvirtinti Konstitucijos 1 straipsnyje.

Šiame kontekste pažymėtina, kad, be 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto, Lietuvos valstybės konstitucinį pamatą sudaro ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės, kuria Lietuvos valstybė paskelbta demokratine respublika. Pažymėtina ir tai, kad šia Steigiamojo Seimo rezoliucija įgyvendinta 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto nuostata, jog Lietuvos valstybės pamatus privalo galutinai nustatyti Steigiamasis Seimas.

Taigi 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės kyla iš 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto. Ja įtvirtinta pamatinė nuostata, kad Lietuvos valstybės valdymo forma yra respublika. Pažymėtina, kad ši pamatinė nuostata, kaip ir 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto nepakeičiami pamatiniai Lietuvos konstitucinės santvarkos principai, įtvirtinta Konstitucijos 1 straipsnyje: „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika.“

Pažymėtina ir tai, kad 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akte įtvirtinta pamatinė nuostata, jog Lietuvos valstybės sostinė yra Vilnius. Ši pamatinė nuostata, išreiškianti Lietuvos valstybės konstitucinę tradiciją, įtvirtinta Konstitucijos 17 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad „Lietuvos valstybės sostinė yra Vilniaus miestas – ilgaamžė istorinė Lietuvos sostinė“.

Lietuvos valstybės pamatinis konstitucinis aktas – 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Kitas Lietuvos valstybės pamatinis konstitucinis aktas yra atkuriamojo pobūdžio 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“, kuriuo buvo atkurta Lietuvos Respublikos Nepriklausomybė.

1990 m. kovo 11 d. Aktu „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, reikšdama Tautos valią, nutarė ir iškilmingai paskelbė, kad yra „atstatomas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas, ir nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė“; šiame Akte konstatuota, kad „Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos Valstybės konstitucinis pamatas“.

Taigi 1990 m. kovo 11 d. Aktas „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ kyla iš 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto, įgyvendindamas jame įtvirtintus nepakeičiamus pamatinius konstitucinius principus – nepriklausomybę, demokratiją, prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, taip pat iš 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucijos dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės, įgyvendindamas šioje rezoliucijoje

įtvirtintą pamatinę nuostatą, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė respublika. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog iš 1990 m. kovo 11 d. Akto „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ nuostatų matyti, kad juo konstatuojamas ne tik Lietuvos valstybės tęstinumas, bet ir jos tapatumas (2013 m. vasario 22 d., 2014 m. kovo 18 d. nutarimai).

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad 1992 m. spalio 25 d. referendumu Lietuvos piliečių priimta Konstitucija kyla ne tik iš 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto (kartu su 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės), bet ir iš 1990 m. kovo 11 d. Akto „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“. Pažymėtina, kad 1990 m. kovo 11 d. Akto „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ įgyvendinti 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto nepakeičiami pamatiniai konstituciniai principai – nepriklausomybė, demokratija, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, taip pat 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucijos dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės pamatinė nuostata, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė respublika, yra įtvirtinti Konstitucijos 1 straipsnyje, kuriame nustatyta: „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika.“ Pažymėtina ir tai, kad Konstitucijos 1 straipsnis turi būti aiškinamas atsižvelgiant *inter alia* į 1990 m. kovo 11 d. Akto „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ konstatuotą valstybės tęstinumą ir jos konstitucinį tapatumą 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto įkurtai šiuolaikinei Lietuvos valstybei.

1990 m. kovo 11 d. Akto „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ Lietuvos valstybė taip pat deklaravo savo ištikimybę visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams ir įsipareigojo užtikrinti žmogaus, piliečio ir tautinių bendrijų teises. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas (*inter alia* 2006 m. kovo 14 d., 2012 m. rugsėjo 5 d., 2014 m. sausio 24 d. nutarimai). Pažymėtina, kad 1990 m. kovo 11 d. Akte „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ deklaruota Lietuvos valstybės ištikimybė visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams yra atspindėta *inter alia* Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalyje: kaip konstatavo Konstitucinis Teismas, šioje Konstitucijos nuostatoje įtvirtintas konstitucinis pagarbos tarptautinei teisei principas (2014 m. sausio 24 d. nutarimas).

1990 m. kovo 11 d. Akte „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ įtvirtinta ir pamatinė nuostata, kad „Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedaloma“. Pažymėtina, jog ši pamatinė nuostata atspindėta Konstitucijos 10 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad „Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedalijama į jokių valstybinių darinius“.

Lietuvos valstybės pamatinis konstitucinis aktas – Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Lietuvos valstybės pamatinis konstitucinis aktas taip pat yra Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija (toliau – ir LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija), kurią reikšdama Tautos valią priėmė Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Taryba, kaip aukščiausioji Tautos politinė institucija, vadovavusi politinei ir karinei Tautos išsilaisvinimo kovai (LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos preambulė, 1 punktas).

Pažymėtina, kad LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijoje įtvirtinti Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo principai, grindžiami Lietuvos valstybės

tęstinumu ir jos konstituciniu tapatumu 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto įkurtai šiuolaikinei Lietuvos valstybei (*inter alia* 3, 5, 6, 8, 14 punktai).

Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimas buvo grindžiamas Lietuvos valstybės tęstinumu, kuris reiškia, kad 1940 m. birželio 15 d. prieš Lietuvos Respubliką pradėta SSRS agresija (*inter alia* Lietuvos Respublikos teritorijos okupacija ir aneksija) nepanaikino Lietuvos valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, ir jos suverenių galių (2013 m. vasario 22 d., 2014 m. kovo 18 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad 1944–1953 m. organizuota ginkluota Lietuvos Respublikos piliečių kova su sovietine okupacija vertintina kaip Lietuvos valstybės savigny; atsižvelgiant į tai, kad prieš Lietuvos Respubliką vykdyta SSRS agresija, taip pat į Lietuvos valstybės ir Lietuvos Respublikos pilietybės tęstinumą, organizuotos ginkluotos partizanų pajėgos laikytinos okupacijai besipriešinusios Lietuvos Respublikos ginkluotosiomis pajėgomis, t. y. tarptautinio ginkluoto konflikto šaliai priskirtinomis savanorių pajėgomis (2014 m. kovo 18 d. nutarimas).

Taigi pabrėžtina, kad LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija buvo priimta tuometės aukščiausiosios su okupacija kovojusios Lietuvos Respublikos institucijos, išreiškusios Tautos valią atkurti Lietuvos valstybės Nepriklausomybę jos tęstinumo pagrindu. Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos 22 punktu Lietuvos Respublika įsipareigojo laikytis Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos (2014 m. kovo 18 d., 2015 m. spalio 20 d. nutarimai).

Pabrėžtina ir tai, kad LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija kyla iš 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto (kartu su 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės): LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija siekia įgyvendinti 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto nepakeičiamus pamatinius konstitucinius principus – nepriklausomybę, demokratiją, prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucijos dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės pamatinę nuostatą, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė respublika. Kaip minėta, šie nepakeičiami pamatiniai konstituciniai principai ir pamatinė nuostata yra įtvirtinti Konstitucijos 1 straipsnyje, kuriame nustatyta: „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika.“

LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijoje įtvirtinti nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos valstybės būsimos konstitucinės santvarkos pagrindai ir principai, išreiškiantys Lietuvos valstybės konstitucines tradicijas: demokratinė respublika (3, 14, 16 punktai); Tautos suverenitetas (4 punktas); parlamentinė respublika (14 punktas); laisvi, demokratiniai, visuotiniai, lygūs, slapti rinkimai (5 punktas); pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms (14, 22 punktai); piliečių lygiateisiškumas (15 punktas); pagarba religijai (18 punktas); valstybės socialinė orientacija (19, 20 punktai); vakarietiška Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija (22 punktas); teisinė atsakomybė už veiksmus prieš Lietuvos valstybę ir totalitarinių režimų draudimas (16, 17 punktai).

Pažymėtina, kad šios Lietuvos valstybės konstitucinės tradicijos yra atspindėtos 1992 m. spalio 25 d. referendumu Lietuvos piliečių priimtos Konstitucijos nuostatose, *inter alia* jos 1, 2, 4, 18, 25, 26, 29, 33, 35, 43, 52, 55, 135 straipsniuose, Konstitucijos sudedamąja dalimi esančiuose 1992 m. birželio 8 d. Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, 2004 m. liepos 13 d. Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“.

Konstitucija yra aukščiausioji teisė; Konstitucijos šaltinis yra pati valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos preambulėje *inter alia* įtvirtinta, jog lietuvių tauta atkakliai gynė savo laisvę ir nepriklausomybę, įkūnijo prigimtinę žmogaus ir Tautos teisę laisvai gyventi ir kurti savo tėvų ir protėvių žemėje, išsaugojo siekį ir teisę gyventi nepriklausomoje Lietuvos valstybėje (2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas). Taigi 1992 m. spalio 25 d. referendumu Lietuvos piliečių priimta Konstitucija kyla ir iš Tautos valios turėti nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę, *inter alia* išreikštos LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijoje, kildinamoje iš 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto (kartu su 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės).

Lietuvos valstybės tęstinumas ir jos konstitucinis tapatumas

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 1 straipsnis turi būti aiškinamas atsižvelgiant *inter alia* į 1990 m. kovo 11 d. Aktu „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ konstatuotą valstybės tęstinumą ir jos konstitucinį tapatumą 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto įkurtai šiuolaikinei Lietuvos valstybei.

<...>

<...> kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimas buvo grindžiamas Lietuvos valstybės tęstinumu, kuris reiškia, kad 1940 m. birželio 15 d. prieš Lietuvos Respubliką pradėta SSRS agresija (*inter alia* Lietuvos Respublikos teritorijos okupacija ir aneksija) nepanaikino Lietuvos valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, ir jos suverenių galių (2013 m. vasario 22 d., 2014 m. kovo 18 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad 1944–1953 m. organizuota ginkluota Lietuvos Respublikos piliečių kova su sovietine okupacija vertintina kaip Lietuvos valstybės savigny; atsižvelgiant į tai, kad prieš Lietuvos Respubliką vykdyta SSRS agresija, taip pat į Lietuvos valstybės ir Lietuvos Respublikos pilietybės tęstinumą, organizuotos ginkluotos partizanų pajėgos laikytinos okupacijai besipriešinusios Lietuvos Respublikos ginkluotosiomis pajėgomis, t. y. tarptautinio ginkluoto konflikto šaliai priskirtomis savanorių pajėgomis (2014 m. kovo 18 d. nutarimas).

1.1.2. Tautos suverenitetas

Pilietinės Tautos teisė kurti Lietuvos valstybę

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas

Konstitucijos 2 straipsnyje nustatyta: „Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai.“ Pagal Konstitucijos 4 straipsnį „aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus“. Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus“; pagal Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalį „Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką“.

Iš šių bei kitų Konstitucijos nuostatų išplaukia, kad tik Lietuvos Respublikos piliečiai, t. y. valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta, turi teisę kurti Lietuvos valstybę, t. y. tik piliečiai turi teisę spręsti, kokia turi būti Lietuvos valstybė, nustatyti Lietuvos valstybės konstitucinę santvarką, valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų sąrangą, asmens ir

valstybės teisinių santykių pagrindus, šalies ūkio sistemą ir pan. Įgyvendindami piliečių teises ir laisves, piliečiai dalyvauja vykdant Tautos suverenitetą.

Pilietinė Tauta, jos teisė kurti Lietuvos valstybę

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas

Konstitucijoje įtvirtintas pilietybės institutas neatsiejamas nuo Lietuvos valstybės, nuo pilietinės Tautos – valstybinės bendruomenės konstitucinės sampratos.

Lietuvos valstybė kūrėsi etninės tautos – lietuvių tautos pagrindu. Tai atspindėta Konstitucijos preambulėje, kurioje įtvirtinta, kad būtent lietuvių tauta (t. y. etninė tauta) prieš daugelį amžių sukūrė Lietuvos valstybę, šimtmečiais atkakliai gynė savo laisvę ir nepriklausomybę, išsaugojo savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius, įkūnijo prigimtine žmogaus ir Tautos teisę laisvai gyventi ir kurti savo tėvų ir protėvių žemėje, išsaugojo siekį ir teisę gyventi nepriklausomoje Lietuvos valstybėje.

Vyraujančių etninių tautų pagrindu sukurtos valstybės – nacionalinės valstybės. Būtent nacionalinė valstybė yra etninės tautos bendro gyvenimo politinė forma, užtikrinanti galimybę puoselėti atitinkamos etninės tautos tapatumą, kultūrą, mentalitetą, kalbą, tradicijas, papročius, padedanti kaupti ir būsimosioms kartoms perduoti valstybingumo patirtį ir įgyti brandą, suteikianti būtinas istorinio išlikimo garantijas. Be nacionalinės valstybės visavertis etninės tautos gyvenimas būtų ypač pasunkintas ar net neįmanomas.

Tai, kad Lietuvos valstybė kūrėsi lietuvių tautos pagrindu, atsispindi ne tik Konstitucijos preambulėje, bet ir kitose Konstitucijos nuostatose: valstybinė kalba – lietuvių kalba (14 straipsnis); kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje (32 straipsnio 4 dalis). Konstitucijos 32 straipsnio 4 dalies nuostata, kad kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje, reiškia, kad visi užsienyje gyvenantys lietuviai, kad ir kur būtų jų nuolatinė gyvenamoji vieta, turi teisę bet kada grįžti į Lietuvą – savo etninę tėvynę. Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris atkirstų užsienyje gyvenančius lietuvius nuo lietuvių tautos. Iš užsienyje gyvenančių lietuvių negali būti atimta galimybė dalyvauti, jeigu jie to siekia, lietuvių tautos gyvenime. Užsienio lietuviai – sudedamoji, neatskiriama lietuvių tautos dalis.

<...>

Lietuvių tautai, kaip etninei tautai, save priskiriantys asmenys ir šiandieninėje Lietuvos valstybėje sudaro absoliučią gyventojų daugumą. Šiuo atžvilgiu, taip pat valstybės pavadinimu, valstybinės kalbos statuso lietuvių kalbai pripažinimu lietuvių tauta atitinka visuotinai pripažintą titulinės nacijos apibūdinimą.

Kita vertus, nuo seniausių laikų Lietuvos žemėse gyveno ir nelietuviai – kitų etninių tautų žmonės. Jie kartu su lietuviais kūrė ir gynė Lietuvos valstybę, rūpinosi jos likimu. Taigi lietuvių tautos gyvensena nuo seno buvo grindžiama lietuvių tautos, kaip titulinės nacijos, ir kitų Lietuvos teritorijoje gyvenančių tautinių bendruomenių taikiu sugyvenimu, įvairių tautų žmonių pakantumu ir tolerancija vienių kitiems atžvilgiu. Tautinės santarvės puoselėjimas Lietuvos žemėje – istorinė Lietuvos valstybės tradicija. Ši tradicija būdavo pažeidžiama tik tais Lietuvos istorijos laikotarpiais, kai pati Lietuvos valstybė būdavo okupuota svetimų valstybių, kai pati lietuvių tauta negalėjo autentiškai kurti savo politinio gyvenimo.

Lietuvių tauta puoselėja savo žemėje tautinę santarvę (Konstitucijos preambulė). Šiame kontekste pabrėžtina, kad pagal Konstituciją Lietuvos valstybės piliečių visuma sudaro pilietinę Tautą – valstybinę bendruomenę. Konstitucijos 2 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad Tauta kuria Lietuvos valstybę ir kad suverenitetas priklauso Tautai, bei 4 straipsnyje,

kuriame nustatyta, kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus, sąvoka „Tauta“ yra vartojama būtent šia prasme.

Šiame kontekste pabrėžtina, kad Konstitucijoje vartojamų sąvokų „lietuvių tauta“ ir „Tauta“ negalima priešpriešinti. Lietuvių tauta yra Lietuvos pilietinės tautos – valstybinės bendruomenės pagrindas, būtina egzistavimo prielaida.

<...> pilietybė išreiškia asmens teisinę narystę valstybėje, atspindi asmens teisinę priklausomybę pilietinei Tautai – valstybinei bendruomenei. Lietuvos pilietinė Tauta – valstybinė bendruomenė jungia atitinkamos valstybės piliečius (nepriklausomai nuo jų etninės kilmės), o piliečių visuma sudaro Lietuvos pilietinę Tautą. Lietuvos pilietinei Tautai priklauso visi Lietuvos Respublikos piliečiai – nesvarbu, ar jie priklauso titulinei nacijai (yra lietuviai), ar tautinėms mažumoms (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas). Visi Lietuvos Respublikos piliečiai, kad ir kokia būtų jų etninė kilmė, pagal Konstituciją yra lygūs; jų negalima diskriminuoti arba teikti jiems privilegijų dėl jų etninės kilmės, tautybės. Kita vertus, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, integravimasis į Lietuvos visuomenę, tapimas visaverčiu Lietuvos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos nariu siejasi *inter alia* su pastangomis išmokyti valstybinę – lietuvių kalbą (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas).

Būtent Lietuvos pilietinė Tauta – atgimusi Lietuvos valstybės piliečiai 1992 m. spalio 25 d. referendume priėmė ir paskelbė Lietuvos Respublikos Konstituciją. Būtent Lietuvos pilietinė Tauta yra Konstitucijos šaltinis. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „priėmusi Konstituciją pilietinė Tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gerį“ (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad „tik Lietuvos Respublikos piliečiai, t. y. valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta, turi teisę kurti Lietuvos valstybę, t. y. tik piliečiai turi teisę spręsti, kokia turi būti Lietuvos valstybė, nustatyti Lietuvos valstybės konstitucinę santvarką, valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų sąrangą, asmens ir valstybės teisinių santykių pagrindus, šalies ūkio sistemą ir pan. Įgyvendindami piliečių teises ir laisves, piliečiai dalyvauja vykdant Tautos suverenitetą“ (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d., 2006 m. gegužės 10 d. nutarimai).

Tautos aukščiausios suverenios galios vykdymo formos (Konstitucijos 2, 4 straipsniai, 55 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

Konstitucijos 2 straipsnyje *inter alia* nustatyta, kad suverenitetas priklauso Tautai, o pagal Konstitucijos 4 straipsnį aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai dviem pagrindinėmis organizacinėmis formomis: nacionaliniais rinkimais ir referendumu. Jų organizavimo principai ir svarbiausios sąlygos yra įtvirtintos konstitucinėse normose, o vykdymo tvarką reglamentuoja atitinkami įstatymai. Minėtų demokratijos formų teisinį pagrindą sudaro Konstitucijos 2, 4 straipsniai, taip pat piliečių rinkimų teisė (Konstitucijos 33, 34 straipsniai) (Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 11 d. sprendimas). Kaip Konstitucinis Teismas pažymėjo 1994 m. gruodžio 1 d. nutarime, Tauta savo valią tiesiogiai paprastai pareiškia referendumo arba tiesioginių visuotinių rinkimų metu, t. y. tik po referendumo arba tiesioginių visuotinių rinkimų galima konstatuoti, kokia yra Tautos valia konkrečiu klausimu.

Taigi pagal Konstituciją referendumas yra tiesioginio Tautos aukščiausios suverenios galios vykdymo forma; Tauta aukščiausią suverenią galią taip pat vykdo netiesiogiai – per demokratiškai išrinktus savo atstovus. Pabrėžtina, kad jokie subjektai negali būti tapatinami su Tauta, kuriai priklauso suverenitetas (Konstitucijos 2 straipsnis) ir kuri aukščiausią suverenią galią vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus (Konstitucijos 4 straipsnis). <...> Konstitucinis Teismas 1994 m. gruodžio 1 d. nutarime konstatavo, jog referendumo iniciatyvinės grupės negali būti nei tapatinamos su Tauta, nei kalbėti jos vardu.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalį Seimo nariai yra Tautos atstovai. Taigi pagal Konstituciją tik Seimas yra Tautos atstovybė, per kurią Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią. Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją negali būti ir nėra priešpriešos tarp aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo tiesiogiai, ir aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo per savo demokratiškai išrinktus atstovus – Seimo narius. Taigi pagal Konstituciją negali būti ir nėra priešpriešos tarp Tautos ir jos atstovybės – Seimo: Seimas įgyvendina tuos įgaliojimus, kuriuos Tauta jam nustatė savo priimtoje Konstitucijoje (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas).

Vadinasi, aiškinant Konstituciją negali būti priešpriešinamos tiesioginio (referendumu) ir netiesioginio (per Tautos atstovybę – Seimą) Tautos aukščiausios suverenios galios vykdymo formos.

Tautos aukščiausia suvereni galia gali būti vykdoma tik laikantis Konstitucijos

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> Konstitucija yra aukščiausioji teisė. Konstitucijos šaltinis yra pati valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas).

Konstitucijoje atsispindi visuomenės sutartis – visų Lietuvos Respublikos piliečių demokratiškai priimtąs įsipareigojimas dabartinei ir būsimosioms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatines taisykles ir joms paklusti, idant būtų užtikrintas valdžios legitimumas, jos sprendimų teisėtumas, žmogaus teisės ir laisvės, idant visuomenėje būtų santarvė (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas). Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei jų gerbimu, pagarba teisei bei teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai, 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas, 2014 m. sausio 24 d. nutarimas).

Atsižvelgiant į tai, pabrėžtina, kad Konstitucijoje atsispindi valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos įsipareigojimas kurti ir stiprinti valstybę vadovaujantis Konstitucijoje įtvirtintomis pamatinėmis taisyklėmis; Konstitucija yra Tautos, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo teisinis pamatas. Taigi pabrėžtina ir tai, kad Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą, todėl Tautos aukščiausia suvereni galia gali būti vykdoma, *inter alia* tiesiogiai (referendumu), tik laikantis Konstitucijos.

Reikalavimas laikytis Konstitucijos Tautai vykdant aukščiausią suverenią galią negali būti vertinamas kaip Tautos suvereniteto varžymas ar ribojimas (Konstitucijos 3 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 3 straipsnį niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto, savintis visai Tautai priklausančių suverenių galių (1 dalis); Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką (2 dalis).

Kadangi Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą, reikalavimas laikytis Konstitucijos Tautai vykdant aukščiausią suverenią galią, *inter alia* tiesiogiai (referendumu), negali būti vertinamas kaip Konstitucijos 3 straipsnyje nurodytas Tautos suvereniteto varžymas ar ribojimas, visai Tautai priklausančių suverenių galių savinimasis. Pabrėžtina, kad Konstitucijos 3 straipsnio nuostatų paskirtis – apsaugoti šiame straipsnyje nurodytas konstitucines vertybes (Tautos suverenitetą, Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką), todėl šiomis nuostatomis negali būti remiamasi siekiant jas paneigti. Konstitucijos 3 straipsnio nuostatų negalima aiškinti *inter alia* taip, esą jos suponuoja Tautos teisę nepaisyti savo pačios priimtos Konstitucijos arba piliečio, kokios nors piliečių grupės teisę tapatintis su Tauta ir veikti jos vardu siekiant pažeisti minėtas konstitucines vertybes.

Tautos aukščiausios suverenios galios vykdymo formos (Konstitucijos 2, 4 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15 d. nutarimas

Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai dviem pagrindinėmis organizacinėmis formomis: nacionaliniais rinkimais ir referendumu; jų organizavimo principai ir svarbiausios sąlygos yra įtvirtintos konstitucinėse normose, o vykdymo tvarką reglamentuoja atitinkami įstatymai; šių demokratijos formų teisinį pagrindą sudaro Konstitucijos 2, 4 straipsniai, taip pat piliečių rinkimų teisė (Konstitucijos 33, 34 straipsniai) (1994 m. liepos 11 d. sprendimas (byla Nr. 5/94), 2014 m. liepos 11 d. nutarimas).

Šiame kontekste pažymėtina, jog Konstitucijos 2 straipsnyje *inter alia* nustatyta, kad suverenitetas priklauso Tautai, pagal Konstitucijos 4 straipsnį aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus. Pažymėtina ir tai, kad Konstitucijos 33 straipsnyje *inter alia* įtvirtinta piliečių teisė dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus (1 dalis); Konstitucijos 34 straipsnyje įtvirtinti piliečių aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisės konstituciniai pagrindai.

Kadangi abi Tautos aukščiausios suverenios galios vykdymo ir tiesioginės demokratijos formos – nacionaliniai rinkimai ir referendumas – yra grindžiamos tais pačiais, *inter alia* Tautos suvereniteto, demokratijos, rinkimų teisės, konstituciniais pagrindais, pabrėžtina, kad aiškinant Konstituciją jos negali būti priešpriešinamos. Kaip 2014 m. liepos 11 d. nutarime konstatavo Konstitucinis Teismas, referendumas, kaip ir rinkimai, yra Tautos aukščiausios suverenios galios tiesioginio vykdymo forma, kai piliečiai savo valią pareiškia visuotiniu balsavimu, inicijuoti referendumo paskelbimą ir balsuoti referendume gali tik rinkimų teisę turintys piliečiai, referendumai vyksta pagal rinkimų teisės principus.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijoje įtvirtinti visuotiniai pripažinti demokratiniai rinkimų į politines atstovaujamasias institucijas principai, kaip antai: rinkimai turi būti vykdomi remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise, balsavimas privalo būti slaptas; pagal Konstituciją yra galimi tik tokie rinkimai, kai dėl mandato varžomasi

laisvai ir sąžiningai, kai rinkėjai turi teisę ir realią galimybę pasirinkti iš kelių kandidatų, kai balsavimo metu jie gali laisvai ir nekontroliuojami pareikšti savo valią; politinės atstovaujamosios institucijos formavimui turi būti taikomi skaidrumo, viešumo reikalavimai (2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas, 2012 m. lapkričio 10 d. išvada, 2014 m. spalio 13 d. nutarimas); būtina užtikrinti rinkimų proceso sąžiningumą (*inter alia* 2004 m. lapkričio 5 d., 2008 m. lapkričio 7 d., 2012 m. lapkričio 10 d. išvados).

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad Konstitucijoje įtvirtinti demokratiniai rinkimų į politines atstovaujamasias institucijas principai (visuotinė, lygi, tiesioginė rinkimų teisė, slaptas balsavimas, laisvi ir sąžiningi rinkimai, skaidrus ir viešas rinkimų procesas) kyla ne tik iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje, 34 straipsnyje eksplisitiškai įtvirtintų rinkimų teisės konstitucinių pagrindų ir Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalyje, 78 straipsnio 2 dalyje, 119 straipsnio 2 dalyje eksplisitiškai įtvirtintų Seimo, Respublikos Prezidento ir savivaldybių tarybų narių rinkimų principų. Pabrėžtina, kad minėti demokratiniai rinkimų į politines atstovaujamasias institucijas principai taip pat kildinami iš konstitucinio teisinės valstybės principo suponuojamų imperatyvų ir aiškintini atsižvelgiant į juos. Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, konstitucinėje demokratijoje politinių atstovaujamųjų institucijų formavimui yra keliami ypatingi reikalavimai; šios institucijos negali būti formuojamos tokiu būdu, kad kiltų abejonių dėl jų legitimumo, teisėtumo, *inter alia* dėl to, ar renkant asmenis į politines atstovaujamasias institucijas nebuvo pažeisti demokratinės teisinės valstybės principai (*inter alia* 2004 m. lapkričio 5 d. išvada, 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas, 2012 m. spalio 26 d. išvada).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinis teisinės valstybės principas – universalus principas, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija. Konstitucinis teisinės valstybės principas – itin talpus konstitucinis principas, apimantis daug tarpusavyje susijusių imperatyvų; jo turinys atskleidžiamas atsižvelgiant į įvairių kitų konstitucinių principų, kaip antai Konstitucijos viršenybės, Tautos suvereniteto, demokratijos, atsakingo valdymo, valdžios galių ribojimo ir valdžios įstaigų tarnavimo žmonėms, turinį (2004 m. gruodžio 13 d., 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimai). Taigi konstitucinis teisinės valstybės principas yra susijęs *inter alia* su tokiais konstituciniais principais, kaip antai Tautos suvereniteto ir demokratijos, kurie sudaro tiesioginės demokratijos formų – nacionalinių rinkimų ir referendumo – pagrindą.

1.1.3. Demokratija

Demokratiški rinkimai – vienas esminių demokratinės valstybės požymių (rinkimų teisės doktriną žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.3. Politinės teisės ir laisvės, 2.3.3. Rinkimų teisė)

Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada

Vienas iš esminių demokratinės valstybės požymių yra demokratiški atstovaujamųjų valstybinės valdžios institucijų rinkimai. Būtent per rinkimus kiekvienas pilietis įgyvendina savo teisę kartu su kitais dalyvauti valdant savo šalį.

Lietuvos valstybė yra demokratinė (Konstitucijos 1 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas

Konstitucijos 1 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika. Nuostata, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė, reiškia, kad valstybėje turi būti užtikrinama Konstitucijos viršenybė, žmogaus teisių ir laisvių apsauga, visų

asmenų lygybė įstatymui ir teismui, teisė į teisminę gynybą, laisvi ir periodiški rinkimai, valdžių padalijimas ir pusiausvyra, valdžios atsakomybė piliečiams, demokratinis sprendimų priėmimo procesas, politinis pliuralizmas, galimybės plėtotis pilietinei visuomenei ir kt. Pažymėtina, jog nuostata, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė, yra konstitucinis įpareigojimas nenukrypti nuo demokratijos reikalavimų, taikytinas visoms valstybės institucijoms, neišskiriant ir įstatymų leidėjo.

Konstitucijai prieštaraujančiais įstatymais ar kitais teisės aktais pažeidžiamas Konstitucijos viršenybės principas, kitos konstitucinės vertybės, jais gali būti kėsiniama ir į Konstitucijoje įtvirtintus demokratijos elementus. Tačiau konstatavimas, kad įstatymas ar kitas teisės aktas prieštarauja Konstitucijai, savaime nereiškia, jog yra pažeista Konstitucijos 1 straipsnio nuostata, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė. Kiekvienu atveju Konstitucinis Teismas turi įvertinti, ar teisiniu reguliavimu, pripažintu prieštaraujančiu Konstitucijai, nėra paneigiama Konstitucijos 1 straipsnio nuostata, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė.

Demokratinis valstybės valdymas; valdžios atsakomybė visuomenei; atsakingo valdymo principas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinis reikalavimas, kad Lietuvos valstybės valdžia būtų organizuota demokratiškai ir kad šalyje būtų demokratinis politinis režimas, yra neatsiejamas nuo Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalies nuostatos, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, taip pat nuo šio straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valdžios galias riboja Konstitucija. Demokratinį valdžios institutų prigimtis yra tokia, kad visi asmenys, kurie įgyvendina politinę žmonių valią, yra įvairiomis formomis kontroliuojami, kad ši valia nebūtų iškreipta (Konstitucinio Teismo 1996 m. gegužės 29 d. sprendimas). Konstitucinis Teismas 2004 m. liepos 1 d. nutarime ir 2004 m. lapkričio 5 d. išvadoje konstatavo, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas atsakingo valdymo principas. Valdžios atsakomybė visuomenei – teisinės valstybės principas, kuris įtvirtintas Konstitucijoje nustatęs, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, kad piliečiai turi teisę tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus dalyvauti valdant savo šalį, kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskusti jų sprendimus, garantavus piliečiams galimybę ginti savo teises teisme, peticijos teisę, taip pat teisės aktuose reglamentavus piliečių prašymų ir skundų nagrinėjimo procedūrą ir kt. (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas, 2004 m. lapkričio 5 d. išvada).

Politinių atstovaujamųjų institucijų formavimas demokratinėje valstybėje

Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada

Konstitucinis Teismas, pabrėždamas atstovaujamųjų institucijų rinkimų svarbą, ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinėje demokratijoje politinių atstovaujamųjų institucijų formavimui keliami ypatingi reikalavimai. Šios institucijos negali būti formuojamos tokiu būdu, kad kiltų abejonų dėl jų legitimumo, teisėtumo, *inter alia* dėl to, ar renkant asmenis į politines atstovaujamas institucijas nebuvo pažeisti demokratinės teisinės valstybės principai. Priešingu atveju būtų pakirstas žmonių pasitikėjimas atstovaujama demokratija, valstybės institucijomis, pačia valstybe. Demokratiški rinkimai yra svarbi piliečių dalyvavimo valdant valstybę forma, kartu ir būtinas valstybės politinių atstovaujamųjų institucijų formavimo elementas. Rinkimai negali būti laikomi demokratiškais, o jų rezultatai – legitimiais ir teisėtais, jeigu jie vyksta paminant Konstitucijoje įtvirtintus demokratinį rinkimų principus, pažeidžiant demokratinės rinkimų procedūras (Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada, 2008 m. spalio 1 d. nutarimas, 2008 m. lapkričio 7 d. išvada, 2010 m.

lapkričio 9 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai, 2012 m. spalio 26 d. išvada). Įstatymų leidėjas, įstatymu įtvirtindamas rinkimų teisės nuostatas, yra įpareigotas laikytis šių Konstitucijoje įtvirtintų teisinio reguliavimo imperatyvų (Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai, 2012 m. spalio 26 d. išvada).

Demokratine gali būti laikoma tik besivadovaujanti pagarba kiekvieno žmogaus orumui valstybė

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada

<...> tik besivadovaujanti pagarba kiekvieno žmogaus orumui valstybė gali būti laikoma iš tikrųjų demokratine.

Žiniasklaidos laisvė – pliuralistinės demokratijos pagrindas

Konstitucinio Teismo 2019 m. gegužės 16 d. nutarimas

<...> Lietuva pagal Konstituciją yra pliuralistinė demokratija (2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas). Pažymėtina, kad Konstitucijoje, *inter alia* jos 25 straipsnyje, įtvirtinta žiniasklaidos laisvė yra vienas iš pliuralistinės demokratijos pagrindų.

Pliuralistinės parlamentinės demokratijos būtinas elementas yra parlamentinė mažuma

Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. nutarimas

Konstitucijos 1 straipsnio nuostatos, kaip ir Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas, lemia pagrindinius Lietuvos valstybės valdžios organizacijos ir veiklos principus (2000 m. spalio 18 d., 2001 m. sausio 25 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai); Konstitucijos 1 straipsnio nuostata, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė, *inter alia* reiškia, kad valstybėje turi būti užtikrinama Konstitucijos viršenybė, demokratinis sprendimų priėmimo procesas, politinis pliuralizmas (2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas); vienas iš sprendimų priėmimo demokratiškų principų yra daugumos principas (1994 m. liepos 22 d., 2006 m. balandžio 4 d., 2018 m. kovo 2 d. nutarimai); daugiapartinė sistema sudaro prielaidas užtikrinti politinį pliuralizmą (2012 m. kovo 29 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Konstitucija įtvirtina parlamentinę demokratiją; joje įtvirtintas parlamentinės demokratijos modelis yra racionalus ir nuosai-
kus (2006 m. lapkričio 21 d., 2014 m. sausio 16 d. sprendimai, 2015 m. gruodžio 30 d. nutarimas).

<...>

Kaip yra pabrėžęs Konstitucinis Teismas, Lietuva pagal Konstituciją yra pliuralistinė demokratija (2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas, 2017 m. gruodžio 22 d. išvada, 2019 m. gegužės 16 d. nutarimas); būtinas pliuralistinės demokratijos elementas yra parlamentinės opozicijos pripažinimas (2001 m. sausio 25 d., 2006 m. balandžio 4 d. nutarimai, 2017 m. gruodžio 22 d. išvada).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Konstitucija suponuoja parlamento mažumos gynimą, minimalius Seimo opozicijos apsaugos reikalavimus (1993 m. lapkričio 26 d., 2001 m. sausio 25 d., 2006 m. balandžio 4 d. nutarimai); Seimo statute turi būti nustatytos opozicijos veiklos garantijos (2001 m. sausio 25 d. nutarimas).

<...> pagal Konstituciją Lietuva yra pliuralistinė parlamentinė demokratija, kurios *conditio sine qua non* yra parlamentinė mažuma, *inter alia* parlamentinė opozicija. Pabrėžtina, kad parlamentinės mažumos, *inter alia* parlamentinės opozicijos, paskirtis yra atspindėti parlamente politinių pažiūrų įvairovę, taip laiduojant politinį pliuralizmą demokratinės

teisinės valstybės parlamente ir sudarant prielaidas tokiam parlamentui vykdyti savo funkcijas; parlamentinės opozicijos paskirtis yra *inter alia* siūlyti alternatyvią parlamentinei daugumai politinę programą ir ja grindžiamus politinius sprendimus, prižiūrėti parlamentinės daugumos politinę veiklą, *inter alia* ją kritikuoti.

1.1.4. Valstybės valdymo forma

Lietuvos valstybės valdymo forma

Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas

Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatytą valdžios institucijų kompetenciją Lietuvos valstybės valdymo modelis priskirtinas parlamentinės respublikos valdymo formai. Kartu pabrėžtina, kad mūsų valstybės valdymo formai būdingi ir kai kurie vadinamosios mišriosios (pusiau prezidentinės) valdymo formos ypatumai. Tai atsispindi Seimo, valstybės vadovo – Respublikos Prezidento, Vyriausybės įgaliojimuose bei jų tarpusavio santykių teisinėje konstrukcijoje. Lietuvos konstitucinėje sistemoje yra įtvirtintas Vyriausybės atsakingumo Seimui principas, lemiantis atitinkamą Vyriausybės sudarymo būdą.

1.2. VALSTYBĖS TERITORIJOS VIENTISUMAS

Valstybės teritorijos vientisumas (Konstitucijos 10 straipsnis) (apie valstybės teritorijos administracinį suskirstymą žr. 10. Vietos savivalda ir valdymas)

Konstitucinio Teismo 1998 m. vasario 18 d. nutarimas

Konstitucijos 10 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos valstybės teritorija yra vienisia ir nedalijama į jokių valstybinių darinius. Būtent šioje nuostatoje yra unitarinės valstybės santvarkos konstitucinis įtvirtinimas, išreiškiantis vieningos ir nedalomos valstybės idėją.

1.3. ATVIRA, TEISINGA, DARNI PILIETINĖ VISUOMENĖ IR TEISINĖ VALSTYBĖ

Teisingumas – vienas pagrindinių teisės tikslų ir teisinės valstybės pagrindas

Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas

Vienas pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonės, tikslų – teisingumas. Jis yra [viena] svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės [pagrindas]. Teisingumo ir teisinės valstybės siekis įtvirtintas Konstitucijos preambulėje. Jis gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos. Teisingumo negalima pasiekti pripažįstant tik vienos grupės arba vieno asmens interesus ir kartu neigiant kitų interesus.

Teisinės valstybės principai valstybės pareigūnų veiklos ir atsakomybės teisinio reguliavimo srityje

Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas

Valstybės institucijų ir pareigūnų veiklos teisinio reguliavimo srityje teisinės valstybės principai įgyvendinami, be kita ko, derinant pasitikėjimą valstybės pareigūnais su jų veiklos vieša kontrole bei atsakomybe visuomenei.

Demokratinėje teisinėje valstybėje pareigūnai ir institucijos turi vadovautis įstatymu ir teise. Realizuodami visuomenei ir valstybei reikšmingas funkcijas, pareigūnai neturi patirti grėsmės, jeigu savo pareigas vykdo nepažeisdami įstatymų. <...>

<...> Valdžios atsakomybė visuomenei – teisinės valstybės principas, kuris konstituciškai įtvirtinamas nustatant, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, o piliečiai turi teisę tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus valdyti savo šalį, kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus, taip pat garantuojant piliečiams galimybę ginti savo teises teisme, kritikos teisę, peticijos teisę, reglamentuojant piliečių prašymų ir skundų nagrinėjimo procedūrą ir kt.

Apkalta – viena iš pilietinės visuomenės savisaugos priemonių. Demokratinių valstybių konstitucijose apkalta traktuojama kaip ypatingas procesas, kai yra sprendžiamas pareigūno konstitucinės atsakomybės klausimas. Numatant ypatingą aukščiausiųjų pareigūnų atleidimo iš pareigų ar jų mandato panaikinimo tvarką užtikrinama vieša demokratinė jų veiklos kontrolė, kartu jiems suteikiamos papildomos garantijos atlikti savo pareigas vadovaujantis įstatymu ir teise.

<...>

Vienas iš esminių teisinės valstybės požymių – asmens teisių ir laisvių apsauga. Normos, reguliuojančios apkaltą, turi ne tik sudaryti galimybę pašalinti asmenį iš pareigų ar panaikinti jo mandatą, bet ir užtikrinti asmens, kurio atžvilgiu vykdoma apkalta, teises. Kad apkaltos procesą būtų galima pripažinti atitinkančiu teisinės valstybės principus, jis turi būti teisingas. Tai reiškia, jog įstatymui ir apkaltą vykdančiai institucijai asmenys turi būti lygūs, jie turi turėti teisę būti išklausyti ir teisiškai garantuotą galimybę ginti savo teises. Jei vykdam apkaltą būtų nesilaikoma teisingo teisinio proceso principų, tai liudytų, jog prasielkiama su teisinės valstybės reikalavimais.

<...>

<...> Seimas, įgyvendindamas savo diskreciją nustatyti diferencijuotą apkaltos proceso tvarką, yra saistomas apkaltos konstitucinės sampratos. Ši samprata suponuoja teisingą teisinį procesą, kuriame asmens teisių apsaugai teikiamas prioritetas. Garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Tai įmanoma tik jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti. Teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises yra nekvestionuojama. Kadangi Seimas, spręsdamas asmens pašalinimo iš pareigų ar jo mandato panaikinimo klausimą, veikia kaip jurisdikcinė institucija, apkaltos procesui taikomi tie patys reikalavimai.

Sprendžiant konstitucinės arba kitokios teisinės atsakomybės klausimą minėtieji teisinės valstybės principai realizuojami per asmens, kuriam ši sankcija taikoma, procesines teises ir jų garantijas. Asmens teisių pripažinimas – būtinas teisės viešpatavimo elementas.

<...> procesinės teisės turi būti užtikrinamos sprendžiant ir baudžiamosios, ir konstitucinės atsakomybės klausimą. Vykdam apkaltą Seime turi būti užtikrinta asmens, kurio konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas, teisė dalyvauti procese ir gintis. Seimas prieš priimdamas sprendimą turi išklausyti ir kitą šalį (*audi alteram partem*).

Teisinės valstybės principas (pavedimus valstybės valdymo srityje galima duoti tik pavaldžiam subjektui)

Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas

<...> [teisinės valstybės] principas reiškia ir tai, kad valstybės valdymo srityje įstatymu ar kitu teisės aktu subjektui galima nustatyti teisę duoti pavedimus kitam subjektui tada, kai tarp jų yra pavaldumo santykiai. Kitaip tariant, pavedimus galima duoti tik pavaldžiam subjektui.

Teisinės valstybės principas

Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas

Konstitucijos preambulėje yra įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis. Pažymėtina, kad konstitucinis teisinės valstybės principas yra universalus principas, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Lietuvos Respublikos Konstitucija, kad teisinės valstybės principo turinys atsiskleidžia įvairiose Konstitucijos nuostatose ir yra aiškinamas neatsiejamai nuo Konstitucijos preambulėje skelbiamo atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės siekio. Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas, be kitų reikalavimų, suponuoja ir tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios bei kitos valstybės institucijos turi veikti remdamosi teise ir paklusdamos teisei, kad Konstitucija turi aukščiausią juridinę galią ir kad įstatymai, Vyriausybės nutarimai bei kiti teisės aktai turi atitikti Konstituciją.

Įstatymų leidybos proceso dalyvių pareiga rengiamus ir priimamus teisės aktus derinti su Konstitucija

Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas

Tiek Seimas, tiek kiti įstatymų leidybos proceso dalyviai rengiamus ir priimamus teisės aktus turi derinti su Konstitucija. Tai yra viena iš svarbiausių konstitucinės santvarkos užtikrinimo priemonių ir vienas iš pamatinių teisinės valstybės reikalavimų.

Iš teisinės valstybės principo kylantis teisinės atsakomybės proporcingumo reikalavimas

Žr. 3. Teisinė atsakomybė, 3.1. Bendrosios nuostatos, 2001 m. spalio 2 d. nutarimas („Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas“).

Teisės aktų galia nukreipta į ateitį; teisė negali būti nevieša

Žr. 1.8. Teisėkūros ir teisės taikymo pagrindai, 1.8.1. Bendrosios nuostatos, 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas.

Teisėtų lūkesčių apsaugos principas

Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d. nutarimas

Teisėtų lūkesčių apsaugos principas siejasi su visų valstybės institucijų pareiga laikytis priimtų įsipareigojimų. Šis principas taip pat reiškia įgytų teisių apsaugą, t. y. asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius teisės aktus įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos. Konstitucinis Teismas 2001 m. liepos 12 d. nutarime yra konstatavęs, kad pagal šį principą teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų bei normų, būtina *inter alia* laikytis principo *lex retro non agit*, teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių.

Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyra

Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas

<...> Konstitucijoje įtvirtintos vertybės sudaro darnią sistemą, tarp jų yra pusiausvyra. Konstitucijos saugomų vertybių sandūroje būtina rasti sprendimus, užtikrinančius, kad nė viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota. Kitaip būtų pažeista Konstitucijos saugomų vertybių pusiausvyra, konstitucinis atviros, darnios pilietinės

visuomenės imperatyvas, konstitucinis teisinės valstybės principas (Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas).

Teisinis tikrumas ir aiškumas

Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas

Vienas iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų yra teisinis tikrumas ir aiškumas. Teisinio tikrumo, aiškumo imperatyvas suponuoja tam tikrus privalomus reikalavimus teisiniui reguliavimui. Jis privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, jose negali būti dviprasmybių. Teisės aktai turi būti nustatyta tvarka paskelbiami, galimybę su jais susipažinti turi turėti visi teisinių santykių subjektai.

Teisinės valstybės principas reiškia ir tai, kad teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų ir normų, kad būtina *inter alia* laikytis principo *lex retro non agit* (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarime konstatuota, kad teisinės valstybės principo esminis elementas taip pat yra tas, kad galioja tik paskelbti teisės aktai. Teisė negali būti nevieša. Konstituciniai reikalavimai, kad galiotų tik paskelbti teisės aktai ir kad jie galiotų į ateitį, – svarbi teisinio tikrumo prielaida.

Teisės aktų hierarchija

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas

<...> konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja ir teisės aktų hierarchiją, *inter alia* tai, kad poįstatyminiai teisės aktai negali prieštarauti įstatymams, konstituciniams įstatymams ir Konstitucijai, kad poįstatyminiai teisės aktai turi būti priimami remiantis įstatymais, kad poįstatyminis teisės aktas yra įstatymo normų taikymo aktas nepriklausomai nuo to, ar tas aktas yra vienkartinio (*ad hoc*) taikymo, ar nuolatinio galiojimo.

Valstybės institucijų sąranga ir formavimo tvarka teisinėje valstybėje

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Teisingumas, atvira, darni pilietinė visuomenė, teisinė valstybė būtų neįmanomi, jeigu visa valstybės valdžia būtų sutelkta kurioje nors vienoje valstybės valdžios institucijoje. Konstitucijoje įtvirtinta tokia valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų sąranga ir jų formavimo tvarka, kad tarp valstybės valdžios institucijų būtų pusiausvyra, kad vienos valstybės valdžios institucijų galios būtų atsvara kitų valstybės valdžios institucijų galioms, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos veiktų darniai, vykdytų savo konstitucinę priedermę tarnauti žmonėms, kad ginčus dėl valstybės valdžios institucijoms pagal Konstituciją priklausančių galių spęstų Konstitucinis Teismas, kad visos valstybės valdžią vykdančios institucijos – Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, Teismas, taip pat kitos valstybės institucijos būtų sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie eidami savo pareigas besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais.

Teisinės valstybės principas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucijos preambulėje yra skelbiamas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis. Minėtas siekis – tai vienas iš Tautos, 1992 m. spalio 25 d. referendume priėmusios Lietuvos Respublikos Konstituciją, siekių, kuriems įgyvendinti

Konstitucija ir buvo priimta. Konstitucinis Teismas 2002 m. liepos 11 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucijos preambulėje skelbiama atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekį įvairiais aspektais įtvirtina įvairios Konstitucijos nuostatos, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės siekis aiškintinas neatsiejamai nuo kitų teisinės valstybės principų įtvirtinančių Konstitucijos nuostatų, kad teisinės valstybės siekį išreiškia konstitucinis teisinės valstybės principas.

Aiškindamas konstitucinio teisinės valstybės principo turinį Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinis teisinės valstybės principas – universalus principas, kuriuo yra grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Lietuvos Respublikos Konstitucija, kad konstitucinis teisinės valstybės principas yra aiškintinas neatsiejamai nuo Konstitucijos preambulėje skelbiamo atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio, kad minėto konstitucinio principo turinys atsiskleidžia įvairiose Konstitucijos nuostatose.

Konstitucinio teisinės valstybės principo esmė – teisės viešpatavimas. Konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas reiškia, kad valdžios laisvę riboja teisė, kuriai privalo paklusti visi teisiųjų santykių subjektai, neišskiriant nė teisėkūros subjektų. Pabrėžtina, kad visų teisėkūros subjektų diskreciją riboja aukščiausioji teisė – Konstitucija. Visi teisės aktai, visų valstybės ir savivaldybių institucijų bei pareigūnų sprendimai turi atitikti Konstituciją, jai neprieštarauti.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad konstituciniu teisinės valstybės principu turi būti vadovaujasi ir kuriant teisę, ir ją įgyvendinant (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas). Kiekvieno teisės instituto atitiktis Konstitucijai turi būti vertinama pagal tai, kaip tas institutas atitinka konstitucinius teisinės valstybės principus (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas).

Konstitucinis teisinės valstybės principas – itin talpus konstitucinis principas, apimančias daug įvairių tarpusavyje susijusių imperatyvų. Tad pabrėžtina, kad konstitucinio teisinės valstybės principo turinys yra atskleistinas atsižvelgiant į įvairias Konstitucijos nuostatas, įvertinant visas Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes ir atsižvelgiant į įvairių kitų konstitucinių principų – kaip antai: Konstitucijos viršenybės, vientisumo ir tiesioginio taikymo, Tautos suvereniteto, demokratijos, atsakingo valdymo, valdžios galių ribojimo ir valdžios įstaigų tarnavimo žmonėms, teisės viešumo, teisingumo (apimančio *inter alia* prigimtinių teisingumą), valdžių padalijimo, pilietiškumo, asmenų lygybės įstatymui, teismui, valstybės įstaigoms ir pareigūnams, žmogaus teisių ir laisvių gerbimo ir apsaugos (apimančio *inter alia* žmogaus teisių ir laisvių prigimtinių pobūdžio pripažinimą), asmens ir visuomenės interesų derinimo, valstybės pasaulietiško ir pasaulėžiūrinio neutralumo, valstybės socialinės orientacijos, socialinio solidarumo (derinamo su kiekvieno atsakomybe už savo likimą) ir kitų, ne mažiau reikšmingų konstitucinių principų – turinį. Konstitucinį teisinės valstybės principą įtvirtina ne tik Konstitucijos preambulėje skelbiama atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis, bet ir įvairiais aspektais – visos kitos Konstitucijos nuostatos. Konstitucinis Teismas 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarime konstatavo, kad konstitucinis teisinės valstybės principas įkūnija ir Konstitucijos preambulėje įtvirtintą atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekį. Konstitucinis teisinės valstybės principas integruoja įvairias Konstitucijoje įtvirtintas, jos saugomas ir ginamas vertybes, taip pat ir tas, kurias išreiškia minėtas siekis.

Taigi konstitucinio teisinės valstybės principo negalima aiškinti kaip įtvirtinto tik Konstitucijos preambulėje, tapatinti tik su joje skelbiamu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu. Kita vertus, taip, kaip konstitucinio teisinės valstybės principo turinys aiškintinas nepaneigiant nė vienos Konstitucijos nuostatos, taip ir nė vienos

Konstitucijos nuostatos – nė vieno konstitucinio principo ar konstitucinės normos – negalima aiškinti taip, kad būtų nukrypta nuo iš Konstitucijos išplaukiančių teisinės valstybės reikalavimų, nes taip būtų iškreiptas arba išvis paneigtas konstitucinio teisinės valstybės principo turinys, taigi ir konstitucinė teisinės valstybės samprata. Visos Konstitucijos nuostatos aiškintinos konstitucinio teisinės valstybės principo, Konstitucijoje įtvirtintos teisinės valstybės sampratos kontekste. Atskleisti teisinės valstybės sampratos turinį yra konstitucinės doktrinos funkcija (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas).

<...>

<...> teisės aktų (jų dalių) atitikties Konstitucijos preambulėje įtvirtintam atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiui tyrimas suponuoja jų atitikties konstituciniam teisinės valstybės principui tyrimą. Pažymėtina ir tai, kad teisės akto (jo dalies) neatitiktis kuriam nors konstitucinio teisinės valstybės principo – universalaus konstitucinio principo, kuriame yra integruojamos įvairios Konstitucijoje įtvirtintos, jos saugomos ir ginamos vertybės, diktuojamam imperatyvui (konstitucinio teisinės valstybės principo elementui) reiškia, kad yra pažeistas ir konstitucinis teisinės valstybės principas.

Teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> Neatsiejami teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas. Teisinio saugumo principas – vienas iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų, reiškiantis valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisiųjų santykių subjektų teises, taip pat įgytas teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius. Neužtikrinus teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise. Valstybė privalo vykdyti savo įsipareigojimus asmeniui.

Konstitucinis Teismas 2003 m. liepos 4 d. ir 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimuose konstatavo, kad vienas iš teisėtų lūkesčių apsaugos principo elementų yra teisių, įgytų pagal Konstituciją, Konstitucijai neprieštaraujančius įstatymus ir kitus teisės aktus, apsauga. Pažymėtina, kad pagal Konstituciją santykiuose su valstybe yra saugomi ir ginami tik tie asmens lūkesčiai, kurie kyla iš pačios Konstitucijos ar iš įstatymų bei kitų teisės aktų, neprieštaraujančių Konstitucijai. Tik tokie asmens lūkesčiai santykiuose su valstybe laikomi teisėtais.

Konstitucinė asmens teisėtų lūkesčių apsauga aiškintina neatsiejamai nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo, Konstitucijoje įtvirtintos įgytų teisių apsaugos, būtinumo užtikrinti asmens, kuris paklūsta teisei, laikosi įstatymų reikalavimų, pasitikėjimą valstybe ir teise. Asmens pasitikėjimas valstybe ir teise bei teisėtų lūkesčių apsauga, kaip konstitucinės vertybės, yra neatskiriami nuo teisės aktų konstitucingumo ir teisėtumo prezumpcijos. Teisės aktai (jų dalys) laikomi atitinkančiais Konstituciją ir teisėtais tol, kol Konstitucijos ir Konstitucinio Teismo įstatymo nustatyta tvarka nėra pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminiai aktai – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams). Taigi tol, kol teisės aktai (jų dalys) Konstitucinio Teismo įstatymo nustatyta tvarka nėra pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminiai aktai – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams) arba kol jie nėra nustatyta tvarka pripažinti netekusiais galios, juose nustatytas teisinis reguliavimas atitinkamiems teisiųjų santykių subjektams yra privalomas. Asmenį, kuris paklūsta teisei, laikosi įstatymų reikalavimų, saugo ir gina Konstitucija. Šios nuostatos nepaisymas reikštų, kad nukrypstama ir nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo.

Pabrėžtina, kad gali susidaryti tokios faktinės situacijos, kai asmuo, atitinkantis teisės aktuose nustatytas sąlygas, pagal šiuos teisės aktus įgijo tam tikras teises ir dėl to

jam atsirado lūkesčiai, kuriuos šis asmuo šių teisės aktų galiojimo metu galėjo pagrįstai laikyti teisėtais, taigi pagrįstai galėjo tikėtis, kad, jeigu jis paklus teisei, vykdys įstatymų reikalavimus, jo lūkesčiai valstybės bus laikomi teisėtais ir bus valstybės ginami ir saugomi. Tokius lūkesčius gali sukelti net ir tie teisės aktai, kurie vėliau buvo Konstitucijos ir įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminiai aktai – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams). Šiame kontekste pažymėtina, kad gali būti ir tokių faktinių situacijų, kai asmuo jau yra įgyvendinęs iš teisės akto, kuris vėliau buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai (poįstatyminis aktas – prieštaraujančiu Konstitucijai ir (arba) įstatymams), kilusias teises ir pareigas kitų asmenų atžvilgiu ir dėl to šiems kitiems asmenims pagal teisės aktus taip pat atsirado atitinkami lūkesčiai, kurių gynbos ir apsaugos iš valstybės jie pagrįstai galėjo tikėtis. Ypač pabrėžtina, kad kai kada tarp tokių lūkesčių atsiradimo ir atitinkamų teisės aktų pripažinimo prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminių aktų – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams) gali būti praėjęs ilgas laikas. Konstitucinių vertybių pusiausvyros imperatyvas, konstituciniai teisinio tikrumo ir teisinio saugumo reikalavimai, Konstitucijoje įtvirtinta įgytų teisių apsauga bei teisės aktų konstitucingumo ir teisėtumo prezumpcija lemia *inter alia* tai, kad Konstitucija apskritai neužkerta kelio tam tikrais ypatingais atvejais saugoti bei ginti ir tokias asmens įgytas teises, kylančias iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminių aktų – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams), kurių neapgynus ir neapsaugojus šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų didesnę žalą, negu toji, kurią šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų, jeigu minėtos teisės [būtų] visiškai arba iš dalies apsaugotos ir apgintos. Sprendžiant, ar iš teisės akto, vėliau pripažinto prieštaraujančiu Konstitucijai (poįstatyminio akto – prieštaraujančiu Konstitucijai ir (arba) įstatymams), jo galiojimo metu kilusios asmens įgytos teisės turi būti saugomos ir ginamos, ar ne, o jeigu taip, tai kokių mastu, kiekvienu atveju būtina išsiaiškinti, ar neapsaugojus ir neapgynus šių įgytų teisių nebus pažeistos kitos Konstitucijos saugomos vertybės, ar nebus pažeista Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių pusiausvyra. Po to, kai teisės aktai buvo pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminiai aktai – Konstitucijai ir (arba) įstatymams) ir dėl to tam tikri teisei iki tol paklusę, įstatymų reikalavimų laikęsi, valstybė ir jos teise pasitikėję asmenys gali patirti nepalankius padarinius, įstatymų leidėjas turi konstitucinę priedermę įvertinti visas su tuo susijusias aplinkybes ir, jei būtina, nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris minėtais ypatingais atvejais leistų visiškai arba iš dalies apsaugoti ir apginti teisei paklūsusių, įstatymų reikalavimų besilaikiusių asmenų įgytas teises, kilusias iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminių aktų – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams), idant nebūtų nukrypta ir nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo.

Kartu pabrėžtina, kad Konstitucija nesaugo ir negina tokių asmens įgytų teisių, kurios savo turiniu yra privilegijos; privilegijų gynimas ir apsauga reikėtų, kad yra pažeidžiami konstituciniai asmenų lygiateisiškumo, teisingumo principai, Konstitucijoje įtvirtintas darnios visuomenės imperatyvas, taigi ir konstitucinis teisinės valstybės principas.

Teisinės valstybės principo elementas – teisė į teisminę gynybą

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne kartą yra konstatuotas iš konstitucinio teisinės valstybės principo bei kitų Konstitucijos nuostatų kylantis imperatyvas, kad asmuo, manantis, jog jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi absoliučią teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą, kuris išspręstų ginčą. Asmens teisė kreiptis į teismą suponuoja ir jo teisę

į tinkamą teisinį procesą, ji yra būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga. Pabrėžtina, kad negali būti dirbtinai suvaržoma asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą arba nepagrįstai apsunkinamas jos įgyvendinimas.

Iš teisinės valstybės principo kylantys reikalavimai teisėkūros subjektams

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įvairius reikalavimus įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams: teisėkūros subjektai teisės aktus gali leisti tik neviršydamį savo įgaliojimų; teisės aktuose nustatyti reikalavimai turi būti grindžiami bendro pobūdžio nuostatomis (teisės normomis ir principais), kurias įmanoma taikyti visiems numatytiems atitinkamų teisinių santykių subjektams; diferencijuotas teisinis reguliavimas turi būti grindžiamas tik atitinkamais teisės aktais reguliuojamų visuomeninių santykių subjektų padėties objektyviais skirtumais; kad teisinių santykių subjektai galėtų žinoti, ko iš jų reikalauja teisė, teisės normos turi būti nustatomos iš anksto, teisės aktai turi būti oficialiai skelbiami, jie turi būti vieši ir prieinami; įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna, teisės aktuose neturi būti nuostatų, vienu metu skirtingai reguliuojančių tuos pačius visuomeninius santykius; kad teisinių santykių subjektai galėtų savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus, teisinis reguliavimas turi būti santykinai stabilus; teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*); teisės aktų galia yra nukreipta į ateitį, įstatymų ir kitų teisės aktų galiojimas atgal neleidžiamas (*lex retro non agit*), nebent teisės aktu būtų sušvelninama teisinių santykių subjekto padėtis ir kartu nebūtų pakenkiama kitiems teisinių santykių subjektams (*lex benignior retro agit*); teisės pažeidimai, už kuriuos teisės aktuose yra nustatyta atsakomybė, turi būti aiškiai apibrėžti; nustatant teisinius apribojimus bei atsakomybę už teisės pažeidimus, privalu paisyti protingumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui; teisiškai reguliuojant visuomeninius santykius privalu paisyti prigimtinio teisingumo reikalavimų, apimančių *inter alia* būtinumą užtikrinti asmenų lygybę įstatymui, teismui ir valstybės institucijoms ar pareigūnams; leidžiant teisės aktus turi būti paisoma teisėkūros procedūrinių reikalavimų, taip pat ir tų, kuriuos yra nusistatęs pats teisėkūros subjektas; ir kt.

Iš teisinės valstybės principo kylantis reikalavimas teisėkūros subjektams paisyti teisės aktų hierarchijos

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Iš konstitucinio teisinės valstybės principo, kitų konstitucinių imperatyvų kyla reikalavimas įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams paisyti iš Konstitucijos kylančios teisės aktų hierarchijos. Šis reikalavimas *inter alia* reiškia, kad draudžiama žemesnės galios teisės aktais reguliuoti tuos visuomeninius santykius, kurie gali būti reguliuojami tik aukštesnės galios teisės aktais, taip pat kad žemesnės galios teisės aktuose draudžiama nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytuoju aukštesnės galios teisės aktuose. <...> poįstatyminiu teisės aktu yra realizuojamos įstatymo normos, todėl poįstatyminiu teisės aktu negalima pakeisti įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų,

kurios konkuruotų su įstatymo normomis, nes taip būtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų viršenybė poįstatyminių teisės aktų atžvilgiu (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas); pažymėtina ir tai, kad poįstatyminiai teisės aktai negali prieštarauti įstatymams, konstituciniams įstatymams ir Konstitucijai, jie turi būti priimami remiantis įstatymais, nes poįstatyminis teisės aktas yra įstatymo normų taikymo aktas nepriklausomai nuo to, ar tas aktas yra vienkartinio (*ad hoc*) taikymo, ar nuolatinio galiojimo (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas).

Lietuvoje nėra deleguotosios įstatymų leidybos (Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d., 1996 m. gruodžio 19 d., 1999 m. birželio 3 d., 2004 m. kovo 5 d. nutarimai), todėl Seimas – įstatymų leidėjas negali pavesti Vyriausybei ar kitoms institucijoms poįstatyminiais aktais reguliuoti tuos teisinius santykius, kurie pagal Konstituciją turi būti reguliuojami įstatymais, o Vyriausybė negali tokių įgaliojimų priimti. Tokių santykių negalima reguliuoti ir Seimo poįstatyminiais aktais.

<...> pagal Konstituciją su žmogaus teisių ir laisvių turinio apibrėžimu ar jų įgyvendinimo garantijų įtvirtinimu susijusį teisinį reguliavimą galima nustatyti tik įstatymu. Kita vertus, tais atvejais, kai Konstitucija nereikalauja įstatyminio tam tikrų su žmogaus teisėmis, jų įgyvendinimu susijusių santykių reguliavimo, šie santykiai gali būti reguliuojami ir poįstatyminiais aktais – aktais, reglamentuojančiais žmogaus teisių įgyvendinimo procesinius (procedūrinius) santykius, atskirų žmogaus teisių įgyvendinimo tvarką ir pan., tačiau jokiomis aplinkybėmis poįstatyminiais aktais negalima nustatyti tokio su žmogaus teisėmis, jų įgyvendinimu susijusių santykių teisinio reguliavimo, kuris konkuruotų su nustatytuoju įstatyme.

Pabrėžtina ir tai, kad toks teisės akto formos nesilaikymas, kai Konstitucija reikalauja, kad tam tikri santykiai būtų reguliuojami įstatymu, tačiau jie yra reguliuojami poįstatyminiu aktu (nepriklausomai nuo to, ar šiuos santykius koku nors aspektu reguliuoja dar ir įstatymas, su kuriame nustatytu teisiniu reguliavimu konkuruoja poįstatyminiam akte nustatytas teisinis reguliavimas, ar joks įstatymas šių santykių apskritai nereguliuoja), gali būti pakankamu pagrindu tokį poįstatyminį teisės aktą pripažinti prieštaraujančiu Konstitucijai. Ar Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės poįstatyminiai teisės aktai pagal formą neprieštarauja Konstitucijai, pagal Konstituciją sprendžia Konstitucinis Teismas. Tai sprendamas, Konstitucinis Teismas kiekvienu konkrečiu atveju įvertina visas bylos aplinkybes, *inter alia* tiriamo teisinio reguliavimo vietą visoje teisės sistemoje, jo tikslą ir teisėkūros subjekto ketinimus, atitinkamų santykių teisinio reguliavimo raidą ir kaitą iki tiriamo teisės akto išleidimo (legislatyvinę istoriją) ir kt.

Taip pat pabrėžtina, kad tais atvejais, kai poįstatyminiai teisės aktai yra pripažįstami prieštaraujančiais Konstitucijai pagal formą (dėl to, kad jais buvo reguliuojami tokie santykiai, kurie gali būti reguliuojami tik įstatymu) ir jau negali būti taikomi, būtina paisyti iš Konstitucijos kylančio reikalavimo įvertinti, ar, neapsaugojus ir neapgynus iš tokių poįstatyminių teisės aktų jų galiojimo metu kilusių asmens įgytų teisių, nebus pažeistos kitos Konstitucijos saugomos vertybės, ar nebus pažeista Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių pusiausvyra. Minėtais ypatingais atvejais įstatymų leidėjas turi konstitucinę priedermę, įvertinęs visas aplinkybes ir nustatęs, kad tai būtina, nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų visiškai arba iš dalies apsaugoti ir apginti teisei paklusiusių, įstatymų reikalavimų besilaikiusių, valstybė ir jos teise pasitikėjusių asmenų įgytas teises, kilusias iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai pagal formą (dėl to, kad jais buvo reguliuojami tokie santykiai, kurie gali būti reguliuojami tik įstatymu), ir kuris užtikrintų, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo.

Iš teisinės valstybės principo kylantys reikalavimai teisę taikantiems subjektams*Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas*

Konstituciniu teisinės valstybės principu turi būti vadovaujama ir taikant teisę. Taikant teisę *inter alia* būtina paisyti tokių iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų, kaip antai: teisę taikančios institucijos turi paisyti asmenų lygiateisiškumo reikalavimo; negalima dukart bausti už tą patį teisės pažeidimą (*non bis in idem*); atsakomybė (sankcija, bausmė) už teisės pažeidimus turi būti nustatyta iš anksto (*nulla poena sine lege*); veika nėra nusikalstama, jeigu tai nėra numatyta įstatyme (*nullum crimen sine lege*), ir kt. Šiame kontekste paminėtina ir tai, jog konstitucinis teisinės valstybės principas reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos, nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimus priimtų tik teisės pagrindu (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d., 2000 m. rugsėjo 19 d., 2003 m. sausio 24 d. nutarimas).

Konstitucijos 110 straipsnyje nustatyta, kad teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai. Atsižvelgiant į iš Konstitucijos kylančią teisės aktų hierarchiją, ši Konstitucijos nuostata reiškia ir tai, kad teisėjas negali taikyti ir Konstitucijai prieštaraujančio poįstatyminio teisės akto, jis taip pat negali taikyti tokio poįstatyminio teisės akto, kuris prieštarauja įstatymui. Kita vertus, minėta Konstitucijos nuostata atspindi konstitucinį principą, – vieną iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų, – kad neturi būti taikomas teisės aktas, prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktui.

Pažymėtina, kad įstatymai turi būti vykdomi tol, kol jie nėra pakeisti ar panaikinti arba nėra Konstitucinio Teismo įstatymo nustatyta tvarka pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminiai aktai – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams). <...> pabrėžtina, kad tol, kol įstatymai nėra pakeisti arba nėra Konstitucinio Teismo įstatymo nustatyta tvarka pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai, visi teisinių santykių subjektai, taigi ir Vyriausybė, privalo juos vykdyti ir taikyti pagal savo kompetenciją; neleistina, kad Vyriausybė, turinti pati taikyti įstatymus ir (arba) užtikrinti, kad įstatymus taikytų kitos valstybės ir savivaldybių institucijos bei pareigūnai, užuot pati vykdžiusi įstatymų jai nustatytas pareigas ir (arba) užtikrinusi, kad įstatymų nustatytas pareigas vykdytų kitos valstybės ir savivaldybių institucijos bei pareigūnai, savo poįstatyminiais teisės aktais nustatytų tokių teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytuoju įstatymuose ir kuris ją ir (arba) kitus valstybės ir savivaldybių institucijas bei pareigūnus visiškai arba iš dalies atleistų nuo minėtų pareigų vykdymo.

<...>

Vienas iš daugelio konstitucinio teisinės valstybės principo aspektų (tiesiogiai susijęs su konstituciniu asmenų lygiateisiškumo principu) – tai, kad panašios bylos turi būti sprendžiamos panašiai. Tad jurisdikcinių institucijų diskrecija sprendžiant ginčus ir taikant teisę yra ribota. Konstitucinis Teismas 2001 m. liepos 12 d., 2003 m. gegužės 30 d. nutarimuose, 2004 m. vasario 13 d. sprendime konstatavo, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas *inter alia* suponuoja jurisprudencijos tęstinumą.

Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas*Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas*

Aiškindamas Konstitucijoje įtvirtintą teisinės valstybės principą Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad šis principas suponuoja įvairius reikalavimus įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams, *inter alia*: teisės pažeidimai, už kuriuos teisės aktuose yra nustatyta atsakomybė, turi būti aiškiai apibrėžti; nustatant teisinius apribojimus bei atsakomybę už teisės pažeidimus, privalu paisyti protingumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo,

pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui; teisiškai reguliuojant visuomeninius santykius privalu paaisyti prigimtinio teisingumo reikalavimų, apimančių *inter alia* būtinumą užtikrinti asmenų lygybę įstatymui, teismui ir valstybės institucijoms ar pareigūnams (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

Tad konstituciniai teisingumo ir teisinės valstybės principai reiškia ir tai, kad tarp siekiamo tikslo nubausti teisės pažeidėjus ir užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją ir pasirinktų priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti teisinga pusiausvyra (proporcingumas), už teisės pažeidimus nustatytos sankcijos (nuobaudos, bausmės) turi būti proporcingos šiems pažeidimams. Konstituciniai teisingumo ir teisinės valstybės principai neleidžia nustatyti už teisės pažeidimus tokių nuobaudų, taip pat ir tokio dydžio baudų, kurios būtų akivaizdžiai neproporcingos (neadekvačios) teisės pažeidimui bei siekiamam tikslui (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. spalio 2 d., 2004 m. sausio 26 d. nutarimai). Įstatymuose nustatomos baudos už įstatymų pažeidimus turi būti tokio dydžio, koks yra būtinas siekiant teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo – užtikrinti įstatymų laikymąsi, nustatytų pareigų vykdymą (Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas).

Bona fides principas

Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas

Pagal Konstituciją teisinių santykių subjektai yra įpareigoti elgtis sąžiningai, nepažeisdami teisės. Jie turi pareigą patys stengtis sužinoti, ko iš jų reikalauja teisė. To reikalauja bendrasis teisės principas *bona fides*, neatsiejamas nuo konstitucinio teisinės valstybės principo.

Teisėtų lūkesčių apsaugos principas

Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas

Teisėtų lūkesčių apsauga – tai vienas iš Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų. Ji suponuoja *inter alia* tai, kad valstybė turi pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisinių santykių subjektų teises, taip pat įgytas teises, gerbti teisėtus interesus. <...>

Teisėtų lūkesčių apsaugos principas suponuoja valstybės, taip pat valstybės valdžią įgyvendinančių bei kitų valstybės institucijų pareigą laikytis valstybės priimtų įsipareigojimų. Šis principas taip pat reiškia įgytų teisių apsaugą, t. y. asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius įstatymus ar kitus teisės aktus, neprieštaraujančius Konstitucijai, įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos.

Pasitikėjimas valstybe ir teise (valstybės ir savivaldybių institucijos turi tesėti savo įsipareigojimus)

Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas

<...> valstybės ir savivaldybių institucijos turi tesėti savo įsipareigojimus. Jeigu valstybės ir savivaldybių institucijos galėtų netesėti savo įsipareigojimų, – tegul ir dėl to, kad visa valstybė buvo susidūrusi su itin dideliais ekonominiais, finansiniais sunkumais, – net ir įveikus tuos sunkumus tektų konstatuoti, kad minėtos institucijos gali ignoruoti iš jų priimtų įsipareigojimų kylančius įvairių asmenų teisėtus lūkesčius, pažeisti jų teises. Taip

būtų pakirstas žmonių pasitikėjimas valstybe ir teise. Valstybės ir savivaldybių institucijos negali savavališkai nevykdyti savo prisiimtų įsipareigojimų. Konstitucija to netoleruoja.

Teisinis tikrumas ir aiškumas

Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas

<...> Teisinio tikrumo ir teisinio aiškumo imperatyvas suponuoja tam tikrus privalomus reikalavimus teisiniui reguliavimui: jis privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, jose negali būti dviprasmybių (Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2004 m. sausio 26 d. nutarimai). <...> sąvokos (formuluotės), susijusios su konstitucinių žmogaus teisių įgyvendinimu, jų ribojimu, turi būti itin aiškos, apibrėžtos ir suprantamos.

Neturi būti taikomas teisės aktas, prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktui

Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas

Vienas esminių konstitucinio teisinės valstybės principo elementų – principas, kad neturi būti taikomas teisės aktas, prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktui. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad teismas, vykdydamas teisingumą, turi vadovautis tik Konstitucijai neprieštaraujančiais įstatymais ir kitais teisės aktais, jis negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. birželio 27 d. nutarimai).

Teisingumas – vienas pagrindinių teisės tikslų ir teisinės valstybės pagrindas

Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas savo aktuose taip pat ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinis teisinės valstybės principas neatsiejamas nuo teisingumo principo ir atvirkščiai (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 17 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. spalio 8 d., 2010 m. gegužės 28 d. nutarimai). Taigi konstitucinis teisingumo principas yra neatskiriamas konstitucinio teisinės valstybės principo turinio elementas.

Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad teisingumas yra vienas pagrindinių teisės, kaip socialinių santykių reguliavimo priemonės, tikslų; jis yra [viena] svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės [pagrindas]; jis gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos (Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d., 2000 m. gruodžio 6 d., 2003 m. kovo 17 d., 2003 m. lapkričio 17 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2010 m. birželio 29 d. nutarimas).

Įstatymų leidėjo pareiga numatyti tinkamą *vacatio legis*

Žr. 5. Seimas, 5.5. Seimo darbo tvarka, 5.5.2. Įstatymų leidybos procesas, 2013 m. vasario 15 d. nutarimas.

Teisinės valstybės principas

Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas

<...> konstitucinio teisinės valstybės principo esmė – teisės viešpatavimas. Konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas reiškia, kad valdžios laisvę riboja teisė, kuriai privalo paklusti visi teisinių santykių subjektai, neišskiriant nė teisėkūros subjektų (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija.

Aiškindamas Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalį, Konstitucinis Teismas yra ne kartą pažymėjęs, kad Seimas, kaip įstatymų ir kitų teisės aktų leidėjas, yra savarankiškas tiek, kiek jo galių ir plačios diskrecijos neriboja Konstitucija, *inter alia* konstituciniai teisinės valstybės, valdžių padalijimo, atsakingo valdymo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio aiškumo ir kiti principai.

Pabrėžtina, kad leisdamas įstatymus Seimas yra saistomas ne tik Konstitucijos, bet ir savo paties priimtų įstatymų. Tai – esminis konstitucinio teisinės valstybės principo elementas (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2003 m. sausio 24 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai).

Teisinės valstybės principas (reikalavimas užtikrinti žmogaus teises ir laisves, proporcingumo, teisingumo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principai, sąsaja su asmenų lygiateisiškumo principu)

Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad konstitucinis teisinės valstybės principas – universalus principas, kuriuo yra grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija. Konstitucinis teisinės valstybės principas – itin talpus, jis apima daug įvairių tarpusavyje susijusių imperatyvų.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas, be kitų reikalavimų, suponuoja ir tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2013 m. gegužės 16 d., 2013 m. spalio 9 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo aktuose taip pat ne kartą konstatuota, kad vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų yra konstitucinis proporcingumo principas, kuris reiškia, kad įstatyme numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir kad jos neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d., 2013 m. vasario 15 d., 2013 m. gegužės 16 d., 2013 m. spalio 9 d. nutarimai).

Reikalavimas laikantis konstitucinio proporcingumo principo asmens teisių ir laisvių įstatymu neriboti labiau, negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti, *inter alia* suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus: ribojantis asmens teises ir laisves įstatymo nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad sudarytų prielaidas kiek įmanoma įvertinti individualią kiekvieno asmens padėtį ir, atsižvelgiant į visas svarbias aplinkybes, atitinkamai individualizuoti konkrečias tam asmeniui taikytinas ribojančias jo teises priemones (Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad konstitucinio teisinės valstybės principo turinys atskleidinamas atsižvelgiant į įvairių kitų konstitucinių principų, taip pat teisingumo (apimančio *inter alia* prigimtinių teisingumą) principo, turinį. Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo nepaisymas reikštų ir konstitucinio teisinės valstybės principo nepaisymą (Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2013 m. spalio 9 d. nutarimai). Teisingumo negalima pasiekti tenkinant tik vienos grupės interesus ir kartu paneigiant kitų interesus (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d., 2013 m. spalio 9 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad neatsiejami teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas. Konstituciniai teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principai suponuoja valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti asmenų teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius. Šie principai *inter alia* suponuoja

tai, kad valstybė privalo vykdyti priimtus įsipareigojimus asmeniui. Neužtikrinus asmens teisėtą lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, nebūtų užtikrintas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise.

Konstitucinis teisinės valstybės principas neatsiejamas ir nuo Konstitucijoje, *inter alia* jos 29 straipsnyje, įtvirtinto asmenų lygiateisiškumo principo. Konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo pažeidimas kartu yra ir konstitucinių teisingumo, darnios visuomenės imperatyvų, taigi ir konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeidimas (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d., 2012 m. gruodžio 14 d., 2013 m. balandžio 30 d., 2013 m. liepos 1 d. nutarimai).

<...>

<...> vien tuo, kad, atsižvelgiant į tam tikrą teisinį reguliavimą, yra daroma išimtis, nėra pažeidžiami asmens teisėtą lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo principai.

Principas *ex injuria jus non oritur*

Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 12 d. nutarimas

<...> kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, iš konstitucinio teisinės valstybės principo kyla reikalavimas paisyti bendrojo teisės principo *ex injuria jus non oritur* (neteisės pagrindu teisė neatsiranda) (*inter alia* 2003 m. gruodžio 30 d., 2014 m. gegužės 27 d., 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimai).

1.4. KONSTITUCIJOS VIRŠENYBĖ

Žr. 1.8. Teisėkūros ir teisės taikymo pagrindai, 1.8.4. Teisės aktų hierarchija, 1.8.4.2. Konstitucija, 1.8.4.2.1. Konstitucijos viršenybė.

1.5. VALDŽIŲ PADALIJIMAS

Valdžių padalijimo principas (Konstitucijos 5 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas

Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas.“ Šios normos turinys yra atskleidžiamas kituose Konstitucijos straipsniuose. Kiekvienai valdžios institucijai yra nustatyta jos paskirtį atitinkanti kompetencija, kurią lemia tos valdžios vieta bendroje valdžių sistemoje ir jos santykis su kitomis valdžiomis.

Seimas leidžia įstatymus, svarsto Ministro Pirmininko pateiktą Vyriausybės programą, prižiūri Vyriausybės veiklą, skiria Konstitucijoje numatytais atvejais teisėjus ir sprendžia kitus Konstitucijos 67 straipsnyje nustatytus klausimus. Respublikos Prezidentas, būdamas valstybės vadovu, atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų. Vyriausybė tvarko krašto reikalus, vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus, rengia ir vykdo Seimo patvirtintą valstybės biudžetą bei įgyvendina kitus įgaliojimus. Teismai vykdo teisingumą. Taigi Konstitucijoje yra įtvirtintas atskirų valdžios šakų savarankiškumas, o kartu ir jų subalansavimas bei pusiausvyra.

Valdžių padalijimo principas; valstybės institucijų bendradarbiavimas (Konstitucijos 5 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas

Konstitucijos 5 straipsnyje nustatyta: „Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas.“ Šia norma, kurios turinys detaliau atskleidžiamas kituose Konstitucijos straipsniuose, įtvirtintas valstybės valdžių padalijimo principas. Tai yra pagrindinis demokratinės teisinės valstybės organizacijos ir veiklos principas. Kaip pažymėta Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarime, šis principas reiškia, kad įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios turi būti atskirtos, pakankamai savarankiškos, bet kartu turi būti jų pusiausvyra. Kiekvienai valdžios institucijai suteikiama jos paskirtį atitinkanti kompetencija, kurios konkretus turinys priklauso nuo tos institucijos vietos tarp kitų valdžios institucijų, jos įgaliojimų santykio su kitų institucijų įgaliojimais.

Kiekviena valstybės valdžia užima tam tikrą vietą valstybės valdžios sistemoje ir atlieka tik jai būdingas funkcijas. Seimas, kurį sudaro tautos atstovai – Seimo nariai, leidžia įstatymus, prižiūri Vyriausybės veiklą, tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas, sprendžia kitus Konstitucijoje numatytus klausimus. Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas, jis atstovauja valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų, o Vyriausybė yra vykdomoji tvarkomoji šalies institucija, vykdanči įstatymus ir kitus teisės aktus, tvarkanti krašto reikalus. Teismai vykdo teisingumą.

Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija. Įgyvendinant bendruosius valstybės uždavinius ir funkcijas valstybės institucijų veikla grindžiama jų bendradarbiavimu, todėl jų tarpusavio sąveika apibūdintina kaip tarpfunkcinė partnerystė. Vienas iš valstybės institucijų bendradarbiavimo užtikrinimo būdų yra vyriausybės atsakingumo parlamentui principas, įtvirtintas daugelio Europos valstybių konstitucijose.

Valdžių padalijimo principas; valdžios institucijų tarpusavio kontrolė ir atsvara, partnerystė; draudimas perimti, perduoti Konstitucijoje tiesiogiai nustatytus valdžios institucijos įgaliojimus, jų atsisakyti, juos pakeisti ar apriboti įstatymu

Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas

Pagrindinius Lietuvos valstybės valdžios organizacijos ir veiklos principus lemia pamatinė Konstitucijos 1 straipsnio nuostata, kad „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, bei Konstitucijos preambulėje įtvirtintas teisinės valstybės siekis.

Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas.“ <...>

Konstitucinis Teismas savo 1995 m. spalio 26 d. bei 1998 m. sausio 10 d. nutarimuose ir 1997 m. lapkričio 13 d. sprendime yra pažymėjęs, kad valstybės valdžių padalijimo principas reiškia, jog įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios turi būti atskirtos, pakankamai savarankiškos, bet kartu tarp jų turi būti pusiausvyra. Kiekvienai valdžios institucijai suteikiama jos paskirtį atitinkanti kompetencija, kurios konkretus turinys priklauso nuo valstybės valdymo formos.

Aukščiausiųjų valstybės valdžios institucijų statusas pirmiausia paremtas Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintais įgaliojimais: Seimo įtvirtinti Konstitucijos 67, Respublikos Prezidento – 84, Vyriausybės – 4 straipsnyje. Konstitucinio Teismo statusas įtvirtintas Konstitucijos VIII, Teismo – IX skirsnyje.

Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintų aukščiausiųjų valstybės valdžios institucijų įgaliojimų yra ir kituose jos straipsniuose (pvz., Seimas priima sprendimus dėl valstybinės paskolos

ir valstybės kitų esminių turtinių įsipareigojimų – 128 straipsnio 1 dalis; Seimas išklauso valstybės kontrolieriaus išvadą apie metinę biudžeto įvykdymo apyskaitą – 134 straipsnio 2 dalis; Respublikos Prezidentas atitinkamais atvejais tarp Seimo sesijų sprendžia, ar duoti sutikimą teisėją patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę, – 114 straipsnio 2 dalis; Respublikos Prezidentas yra vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas – 140 straipsnio 2 dalis; Vyriausybė skiria atstovus prižiūrėti, ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, – 123 straipsnio 2 dalis; Vyriausybė sudaro valstybės biudžeto projektą – 130 straipsnis).

Konstitucijoje apibrėžiant aukščiausiųjų valstybės valdžios institucijų funkcijas bei įgaliojimus yra numatyta jų tarpusavio kontrolė ir atsvara, taip pat partnerystė. Pavyzdžiui, Respublikos Prezidentas turi teisę skirti Ministrą Pirmininką, tačiau šią teisę įgyvendinti gali tik gavęs Seimo pritarimą (Konstitucijos 67 straipsnio 6 punktas, 84 straipsnio 4 ir 5 punktai, 92 straipsnio 1 dalis); Seimas skiria Aukščiausiojo Teismo teisėjus ir šio teismo pirmininką (Konstitucijos 67 straipsnio 10 punktas), bet tam būtinas Respublikos Prezidento teikimas (Konstitucijos 84 straipsnio 11 punktas); Seimas steigia ir panaikina Lietuvos Respublikos ministerijas, tačiau tam reikia Vyriausybės siūlymo (Konstitucijos 67 straipsnio 8 punktas).

Tiesioginis įgaliojimų nustatymas Konstitucijoje reiškia, kad viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos perimti tokių įgaliojimų, jų perduoti ar atsakyti. Tokie įgaliojimai negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu nustatant papildomas jų įgyvendinimo sąlygas. Norint juos pakeisti ar apriboti būtina priimti konstitucinę pataisą.

Be Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintų įgaliojimų, aukščiausiosios valstybės valdžios institucijos turi ir įstatymais nustatomų. Pavyzdžiui, apie Respublikos Prezidento tokių įgaliojimų galimybę galima spręsti iš Konstitucijos 84 straipsnio 10 punkto, kuriame nustatyta, kad Respublikos Prezidentas „nustatyta tvarka skiria ir atleidžia įstatymų numatytus valstybės pareigūnus“. Nustatant tokius įgaliojimus atsižvelgiama į Konstitucijos nuostatas ir principus, įtvirtinančius valstybės valdžios institucijų prigimtį ir jų sąveikos pobūdį.

Valdžių padalijimo principas (įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių savarankiškumas sprendžiant konstitucinės ir baudžiamosios atsakomybės klausimus)

Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas

<...> Teisinėje valstybėje kiekviena valstybės valdžia (įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ar teisminė) vykdo jai pavestas funkcijas ir realizuoja savo kompetenciją. Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisingumą Lietuvoje vykdo tik teismai, o pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkaltos vykdymas pavestas Seimui. Balsuojant dėl apkaltos Seime yra sprendžiamas asmens konstitucinės, bet ne baudžiamosios atsakomybės klausimas. Asmens pašalinimas iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka dėl įtarimo padarius nusikaltimą nesaisto teismo. Savo ruožtu Konstitucijoje įtvirtintas įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių savarankiškumas lemia tai, kad teismo nuosprendis nesaisto Seimo, priimančio sprendimą dėl asmens konstitucinės atsakomybės. Kitaip būtų pažeistas konstitucinis valdžių padalijimo principas.

Seimo įgaliojimai steigti ir panaikinti ministerijas (Konstitucijos 67 straipsnio 8 punktas)

Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 3 d. nutarimas

Konstitucijoje nustatant įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios institucijų funkcijas bei įgaliojimus yra numatyta jų tarpusavio sąveika. Tokia norma yra Konstitucijos

67 straipsnio 8 punkte: Seimas „Vyriausybės siūlymu steigia ir panaikina Lietuvos Respublikos ministerijas“. <...>

<...>

Konstitucijos 67 straipsnio 8 punktas įtvirtina Seimo teisę steigti ir panaikinti ministerijas. Šių Seimo įgaliojimų įgyvendinimas yra saistomas konkrečių Konstitucijoje įtvirtintų Vyriausybės įgaliojimų: jeigu Vyriausybė nepateikia konkretaus pasiūlymo, Seimas negali priimti sprendimo steigti ar panaikinti ministeriją. Taigi ši Konstitucijos norma užtikrina įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių pusiausvyrą.

Teisminė valdžia vienintelė formuojama profesiniu pagrindu

Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas

<...> Pagal valdžių padalijimo principą visos valdžios yra savarankiškos, nepriklausomos, galinčios atsverti viena kitą. Teisminė valdžia, būdama savarankiška, negali būti priklausoma nuo kitų valdžių dar ir dėl to, kad ji vienintelė formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu.

Valdžių padalijimo principas; teisminė valdžia (Konstitucijos 5 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas

Konstitucijos 5 straipsnyje įtvirtinta, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Šiame ir kituose Konstitucijos straipsniuose įtvirtintas valdžių padalijimo principas. Teisminė valdžia – viena iš valstybės valdžių, kuriai vienintelei patikėta vykdyti teisingumą. Šios funkcijos negali vykdyti jokia kita valstybės institucija ar pareigūnas. Tik savarankiška ir visavertė teisminė valdžia gali sėkmingai įgyvendinti jai patikėtą funkciją.

Teisminės valdžios savarankiškumas ir visavertiškumas neatskiriami nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo.

<...>

<...> valdžių padalijimo principas neatsiejamas nuo teisminės valdžios organizacijai ir veiklai būdingo teisėjo ir teismų nepriklausomumo.

Valdžių padalijimo principas; vykdomųjų organų atskaitingumo atstovybei principas

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas

Pagal Konstituciją valstybės valdžios organizavimas ir veikla yra grindžiamos valdžių padalijimo principu. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinis valstybės valdžių padalijimo principas, be kitų reikalavimų, suponuoja tai, kad įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios turi būti atskirtos, pakankamai savarankiškos, bet kartu tarp jų turi būti pusiausvyra, kad kiekvienai valdžios institucijai suteikiama jos paskirtį atitinkanti kompetencija, kurios konkretus turinys priklauso nuo tos valdžios vietos bendroje valdžių sistemoje ir jos santykio su kitomis valdžiomis, kad, Konstitucijoje tiesiogiai nustačius konkrečios valstybės valdžios institucijos įgaliojimus, viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos perimti tokių įgaliojimų, jų perduoti ar atsisakyti, kad tokie įgaliojimai negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu.

Pažymėtina ir tai, kad valstybės valdžių sistema apima įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžias; būtent šių trijų valdžių santykius lemia konstitucinis valstybės valdžių padalijimo principas. Vietos savivaldos lygmeniu tokių trijų valdžių nėra; Konstitucijoje numatytos tik savivaldybių tarybos – teritorinių bendruomenių atstovybės ir savivaldybių

tarybų sudaromi ir joms atskaitingi vykdomieji organai. Konstitucijoje įtvirtintas savivaldybių tarybų viršenybės joms atskaitingų vykdomųjų organų atžvilgiu principas.

<...> konstitucinis valstybės valdžių padalijimo principas nėra tapatus konstituciniam vykdomųjų organų atskaitingumo atstovybei principui, kuriuo *inter alia* yra grindžiami tiek valstybės įstatymų leidžiamosios bei vykdomosios valdžios institucijų santykiai, tiek savivaldos institucijų organizavimas ir veikla.

Pagal Konstituciją Seimas vykdo parlamentinę Vyriausybės kontrolę. Seimo reikavimu Vyriausybė arba atskiri ministrai turi atsiskaityti Seime už savo veiklą (Konstitucijos 101 straipsnio 1 dalis). Taigi valstybės valdžių padalijimas Konstitucijoje suponuoja ir Vyriausybės – vykdomosios valdžios kolegialios institucijos atskaitingumą įstatymų leidžiamajai valdžiai – Tautos atstovybei.

Savivaldybių tarybos formuojamos remiantis visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu (Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalis); jos sudaro joms atskaitingus vykdomuosius organus (Konstitucijos 119 straipsnio 4 dalis). Taigi savivaldybių tarybų ir jų vykdomųjų organų santykiai taip pat yra grindžiami konstituciniu vykdomųjų organų atskaitingumo atstovybei principu.

Kartu pažymėtina, kad konstitucinis vykdomųjų organų atskaitingumo atstovybei principas valstybės valdymo lygmeniu ir vietos savivaldos lygmeniu turi tam tikrų ypatumų. Antai pagal Konstitucijos 60 straipsnio 2 dalį Seimo (t. y. Tautos atstovybės) narys gali būti skiriamas Ministru Pirmininku ar ministru (t. y. Seimui atskaitingos vykdomosios valdžios kolegialios institucijos nariu). Tuo tarpu savivaldos lygmeniu analogiška išlyga, kad atstovybės narys galėtų būti savivaldybės tarybai atskaitingo vykdomojo organo nariu, Konstitucijoje nėra numatyta.

Taigi konstituciniai valstybės valdžių padalijimo ir vykdomųjų organų atskaitingumo atstovybei principai savo turiniu ir taikymo sritimi nėra tapatūs. Savivaldybių tarybų ir jų vykdomųjų organų santykiai yra grindžiami konstituciniu vykdomųjų organų atskaitingumo atstovybei ir savivaldybių tarybų viršenybės joms atskaitingų vykdomųjų organų atžvilgiu principais, tačiau ne valdžių padalijimo principu.

Lietuvoje nėra deleguotosios įstatymų leidybos

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas

Konstitucinis valdžių padalijimo principas lemia, kad Lietuvoje nėra deleguotosios įstatymų leidybos (Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d., 1996 m. gruodžio 19 d., 1999 m. birželio 3 d. nutarimai). Taigi Seimas pagal Konstituciją neturi teisės pavesti *inter alia* Vyriausybei realizuoti jo konstitucinės kompetencijos, o Vyriausybė negali tokio pavedimo priimti ir vykdyti.

Valdžių padalijimo principas; valdžios galias riboja Konstitucija (Konstitucijos 5 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucijos 5 straipsnyje yra *inter alia* įtvirtintas valdžių padalijimo principas.

Konstitucinis valdžių padalijimo principas – pagrindinis demokratinės teisinės valstybės organizacijos ir veiklos principas; jis yra įtvirtintas ne tik Konstitucijos 5 straipsnyje, bet ir kituose Konstitucijos straipsniuose (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d., 1999 m. vasario 5 d., 1999 m. birželio 3 d., 1999 m. liepos 9 d., 2001 m. balandžio 26 d., 2001 m. liepos 12 d. nutarimai). Aiškinant Konstitucijos 5 straipsnyje nustatytą teisinį reguliavimą

pažymėtina, kad konstitucinis valdžių padalijimo principas yra įtvirtintas šio straipsnio 1 ir 2 dalyse (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d. nutarimas); šis konstitucinis principas įvairiais aspektais yra sukonkretintas kituose Konstitucijos straipsniuose. Kita vertus, Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje atsispindi ne tik konstitucinis valdžių padalijimo principas, bet ir Konstitucijos viršenybės bei konstitucinis teisinės valstybės principas (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2002 m. gruodžio 24 d., 2003 m. sausio 24 d. nutarimai); jeigu nustatomas toks teisinis reguliavimas, kad konstituciškai nepagrįstai išplečiamos ne tik Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytos valstybės valdžios institucijos, bet ir kurios nors kitos valdžios institucijos galios, konstatuotina, kad yra pažeidžiama ir Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostata, jog valdžios galias riboja Konstitucija (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

Valdžių padalijimo principas

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas valdžių padalijimo principas. Konstitucinis valdžių padalijimo principas *inter alia* reiškia, kad asmenys, vykdantys funkcijas įgyvendinant vieną valstybės valdžią, negali tuo pat metu vykdyti funkcijų įgyvendinant kitą valstybės valdžią, t. y. asmenys, vykdantys funkcijas įgyvendinant įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ar teisminę valdžią, negali tuo pat metu vykdyti funkcijų įgyvendinant atitinkamai vykdomąją ir teisminę, įstatymų leidžiamąją ir teisminę ar įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžią, išskyrus pačioje Konstitucijoje nustatytas išimtis. Pažymėtina, kad Konstitucijos 60 straipsnio 2 dalies nuostata, jog Seimo narys gali būti skiriamas tik Ministru Pirmininku ar ministru, yra Konstitucijoje nustatyta išimtis, kai tas pats asmuo gali vykdyti funkcijas įgyvendinant ir įstatymų leidžiamąją valdžią (kaip Seimo narys), ir vykdomąją valdžią (kaip Vyriausybės narys – Ministras Pirmininkas ar ministras).

Valdžios institucijų tarpusavio kontrolė ir atsvara, bendradarbiavimas

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įgyvendinant bendruosius valstybės uždavinius, vykdant jos bendrąsias funkcijas tarp valstybės institucijų yra tarpfunkcinė partnerystė, taip pat tarpusavio kontrolė ir atsvara (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d., 1998 m. balandžio 21 d. nutarimai).

Pabrėžtina, kad valstybės valdžių sąveika negali būti traktuojama kaip jų priešprieša ar konkurencija, vadinasi, ir stabdžiai bei atsvaros, kuriuos teisminė valdžia (jos institucijos) ir kitos valstybės valdžios (jų institucijos) turi viena kitos atžvilgiu, negali būti traktuojami kaip valdžių priešpriešos mechanizmai. Konstitucijoje įtvirtintą valstybės valdžių sąveikos modelį apibūdina ir valstybės valdžių (jų institucijų) tarpusavio kontrolė bei atsvara, neleidžianti vienai valstybės valdžiai dominuoti kitos (kitų) atžvilgiu, ir jų bendradarbiavimas, žinoma, neperžengiant Konstitucijos nustatytų ribų – neįsiterpiančią į kitos valstybės valdžios įgaliojimų vykdymą.

Parlamentinė demokratija; valstybės valdžių sąveika; parlamentinė kontrolė

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas

Konstitucija įtvirtina parlamentinę demokratiją. Tačiau parlamentinė demokratija nėra „konvento valdymas“, ji nėra tokia sistema, kur parlamentas tiesiogiai organizuoja kitų valstybės ar savivaldybių institucijų darbą arba gali bet kada įsikišti į bet kurios

viešąją valdžią įgyvendinančios valstybės ar savivaldybių institucijos (jų pareigūnų) veiklą. Parlamentinė demokratija nėra ir tokia sistema, kur parlamentas, esant nors menkiausiai dingsčiai, gali kontroliuoti bet kokius tokių institucijų (jų pareigūnų) sprendimus, inicijuoti sankcijų taikymą atitinkamiems asmenims, juo labiau pats priimti sprendimus už atitinkamą kompetenciją turinčias valstybės ar savivaldybių institucijas (jų pareigūnus), t. y. priimti tokius sprendimus, kuriuos gali priimti tik atitinkamą kompetenciją turinčios valstybės institucijos (jų pareigūnai), pavyzdžiui, teismai, prokurorai, Valstybės kontrolė, ikiteisminio tyrimo institucijos, įstatymuose numatyti operatyvinės veiklos subjektai.

Konstitucijoje įtvirtintas parlamentinės demokratijos modelis yra racionalus ir nuosaikus. Jis nėra grindžiamas vien parlamentine kontrole, vien tarpinstituciniais stabdžiais ir atsvaromis; ne menkėnį vaidmenį parlamentinėje demokratijoje vaidina tarpfunkcinė partnerystė, grindžiama *inter alia* pasitikėjimu. Konstitucinio Teismo aktuose yra konstatuota, kad „įgyvendinant bendruosius valstybės uždavinius, vykdamas jos bendrąsias funkcijas tarp valstybės institucijų yra tarpfunkcinė partnerystė, taip pat tarpusavio kontrolė ir atsvara“ (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d., 1998 m. balandžio 21 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad „valstybės valdžių sąveika negali būti traktuojama kaip jų priešprieša ar konkurencija, vadinasi, ir stabdžiai bei atsvaros, kuriuos teisminė valdžia (jos institucijos) ir kitos valstybės valdžios (jų institucijos) turi viena kitos atžvilgiu, negali būti traktuojami kaip valdžių priešpriešos mechanizmai“ (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas).

Kitoks Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių Seimo kontrolės funkciją (*inter alia* nuostatų, kuriomis yra grindžiama galimybė sudaryti Seimo laikinąsias tyrimo komisijas), interpretavimas neišvengiamai paneigtų konstitucinius atsakingo valdymo, valdžių padalijimo, teisinės valstybės, demokratijos principus, Konstitucijos preambulėje skelbiamą atviros, darnios, teisingos pilietinės visuomenės siekį, sudarytų prielaidas nestabilumui valdant valstybę, tvarkant viešuosius reikalus, taip pat prielaidas pažeisti asmens teises ir laisves, teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius, kitas Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes.

Įstatymų leidėjo pavedimas tam tikrus santykius reguliuoti Vyriausybei ar jos įgaliotai institucijai

Žr. 1.8. Teisėkūros ir teisės taikymo pagrindai, 1.8.1. Bendrosios nuostatos, 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas.

Valdžių padalijimo principas

Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimas

Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas.

Ši Konstitucijos nuostata yra valstybės valdžių padalijimo ir pusiausvyros pagrindas (Konstitucinio Teismo 1999 m. balandžio 20 d. nutarimas).

<...>

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 5 straipsnyje (taip pat kituose Konstitucijos straipsniuose, nustatančiuose valstybės valdžią vykdančių valstybės institucijų įgaliojimus) yra įtvirtintas valdžių padalijimo principas.

<...>

<...> Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės, Teismo konstitucinio statuso ypatumai, susiję su valstybės valdžios vykdymu ir valstybės valdžių padalijimu, *inter alia* suponuoja

tai, jog šios institucijos negali perimti viena kitos konstitucinių įgaliojimų, taigi ir teismai, į kuriuos suinteresuoti asmenys kreipiasi su prašymais išnagrinėti Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės aktus arba kitaip pasireiškiančią šių institucijų veiklą, negali perimti Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės konstitucinių įgaliojimų, t. y. už šias valdžios institucijas priimti atitinkamų sprendimų arba įpareigoti minėtų valdžios institucijų išleisti aktus, susijusius su valstybės valdžios vykdymu.

Valdžių padalijimo principas

Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 29 d. nutarimas

Konstitucinis teisinės valstybės principas yra susijęs su konstituciniu valdžių padalijimo principu, įtvirtintu *inter alia* Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje, kurioje nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija. Kaip ne kartą pažymėta Konstitucinio Teismo aktuose, konstitucinis valdžių padalijimo principas yra pagrindinis demokratinės teisinės valstybės organizacijos ir veiklos principas (*inter alia* 1998 m. sausio 10 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai), be kita ko, reiškiantis, kad jeigu Konstitucijoje yra nustatyti konkrečios valstybės valdžios institucijos įgaliojimai, ši institucija negali šių įgaliojimų atsisakyti, jų perduoti kuriai nors kitai institucijai, kitos valstybės valdžios institucijos negali jų perimti, jie negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu (*inter alia* 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2010 m. vasario 26 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas taip pat ne kartą pabrėžė, kad Seimas neturi teisės pavesti Vyriausybei ar kuriai nors kitai institucijai įgyvendinti jo konstitucinę kompetenciją (*inter alia* 2002 m. sausio 14 d., 2009 m. kovo 2 d., 2015 m. gegužės 26 d. nutarimai). Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostata „valdžios galias riboja Konstitucija“ yra pažeidžiama, jeigu nustatytu teisiniu reguliavimu konstituciškai nepagrįstai išplečiamos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytos valstybės valdžios institucijos arba kurios nors kitos valdžios institucijos galios (*inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2009 m. kovo 2 d., 2015 m. gegužės 26 d. nutarimai).

1.6. VALDŽIOS GALIAS RIBOJA KONSTITUCIJA

Valdžios galias riboja Konstitucija; draudimas perimti, perduoti Konstitucijoje tiesiogiai nustatytus valdžios institucijos įgaliojimus, jų atsisakyti, juos pakeisti ar apriboti įstatymu (Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Valdžios galias riboja Konstitucija.“

Šioje normoje įtvirtintas svarbus konstitucinis principas, į kurį turi būti atsižvelgiama nustatant valstybės valdžios institucijų įgaliojimus tiek valstybės valdžios ir asmens santykių, tiek valstybės valdžios institucijų tarpusavio santykių srityse. Konstitucinis Teismas, šiuo aspektu interpretuodamas Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą principą, 1999 m. birželio 3 d. nutarime konstatavo, kad šis konstitucinis principas „reiškia ir tai, kad jei Konstitucijoje yra tiesiogiai nustatyti konkrečios valstybės valdžios institucijos įgaliojimai, nė viena kita institucija negali iš jos šių įgaliojimų perimti, o institucija, kurios įgaliojimai Konstitucijoje nustatyti, negali jų perduoti ar atsisakyti. Tokie įgaliojimai negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu“. Šių reikalavimų būtina laikytis norint užtikrinti valstybės valdžios institucijų funkcionavimo darną.

Valdžios galias riboja Konstitucija (Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. sausio 24 d. nutarimas

Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas šią Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatą, pažymėjo: „Valstybinės valdžios institucijos, rengdamos ir priimdamos teisės aktus, privalo vadovautis Konstitucijoje įtvirtintu teisinės valstybės principu. Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija. Tai reiškia, kad Seimas, kaip įstatymų ir kitų teisės aktų leidėjas, yra savarankiškas tiek, kiek jo galių neriboja Konstitucija“ (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas).

Valdžios galias riboja Konstitucija (Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje atsispindi ne tik konstitucinis valdžių padalijimo principas, bet ir Konstitucijos viršenybės bei konstitucinis teisinės valstybės principas (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2002 m. gruodžio 24 d., 2003 m. sausio 24 d. nutarimai).

Valdžios galias riboja Konstitucija (Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinis valdžių padalijimo principas neatsiejamas ir nuo Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valdžios galias riboja Konstitucija, saistančios ne tik Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytas valstybės valdžios institucijas, bet ir kitas valdingus įgaliotumus turinčias institucijas, nepriskiriamas nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai, nei teisminei valdžiai, taip pat visus šiose institucijose dirbančius valstybės tarnautojus.

Valdžios galias riboja Konstitucija (Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 29 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostata „valdžios galias riboja Konstitucija“ yra pažeidžiama, jeigu nustatytu teisiniu reguliavimu konstituciškai nepagrįstai išplečiamos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytos valstybės valdžios institucijos arba kurios nors kitos valdžios institucijos galios (*inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2009 m. kovo 2 d., 2015 m. gegužės 26 d. nutarimai).

Valdžios galias riboja Konstitucija, valdžios įstaigos tarnauja žmonėms; atsakingo valdymo ir skaidrumo principai (Konstitucijos 5 straipsnio 2, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2018 m. balandžio 12 d. nutarimas

Konstitucinis teisinės valstybės principas atsispindi ir konstitucinius atsakingo valdymo ir valdžios atsakomybės visuomenei principus įtvirtinančiose Konstitucijos 5 straipsnio 2, 3 dalyse, kuriose nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija, valdžios įstaigos tarnauja žmonėms.

Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijoje įtvirtintas atsakingo valdymo principas suponuoja tai, kad visos valstybės institucijos ir pareigūnai turi vykdyti savo funkcijas vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, taip pat turi tinkamai įgyvendinti jiems Konstitucijos ir įstatymų suteiktus įgaliotumus (*inter alia* 2015 m. lapkričio 19 d., 2016 m. liepos 8 d., 2018 m. kovo 2 d. nutarimai).

Pažymėtina, kad konstitucinis atsakingo valdymo principas, aiškinamas kartu su Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalyje įtvirtintu valdžios įstaigų tarnavimo žmonėms imperatyvu,

suponuoja teisėkūros procedūrų viešumo ir skaidrumo reikalavimus, kurių privalo laikytis *inter alia* valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos (2016 m. liepos 8 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas, 2018 m. kovo 8 d. nutarime aiškindamas, be kita ko, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalių, kylančio vieno iš viešosios valdžios institucijų ir pareigūnų veiklos principų – skaidrumo principo turinį, pažymėjo: šis principas suponuoja atskaitingumą atitinkamai bendruomenei ir sprendimus priimančių pareigūnų atsakomybę už tuos sprendimus; priimami sprendimai turi būti pagrįsti, aiškūs, kad juos, iškilus reikalui, būtų galima racionaliai motyvuoti. Skaidrumas yra būtina prielaida *inter alia* užkirsti kelią piktnaudžiavimams valdžia, taigi ir būtina prielaida žmonėms pasitikėti viešosios valdžios institucijomis ir apskritai valstybe (2008 m. sausio 22 d., 2018 m. kovo 8 d. nutarimai).

1.7. VALSTYBINĖ KALBA – LIETUVIŲ KALBA

Konstitucinis valstybinės kalbos statusas (Konstitucijos 14 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 14 straipsnį lietuvių kalba yra valstybinė kalba. Konstitucinis valstybinės kalbos statuso įtvirtinimas reiškia, kad lietuvių kalba yra konstitucinė vertybė. Valstybinė kalba saugo tautos identitetą, integruoja pilietinę tautą, užtikrina tautos suvereniteto raišką, valstybės vientisumą ir jos nedalomumą, normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą. Valstybinė kalba yra svarbi piliečių lygiateisiškumo garantija, nes leidžia visiems piliečiams vienodomis sąlygomis bendrauti su valstybės ir savivaldybių įstaigomis, įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus. Konstitucinis valstybinės kalbos statuso įtvirtinimas taip pat reiškia, kad įstatymų leidėjas privalo įstatymais nustatyti, kaip šios kalbos vartojimas užtikrinamas viešajame gyvenime, be to, jis turi numatyti valstybinės kalbos apsaugos priemones. Lietuvių kalba, pagal Konstituciją įgijusi valstybinės kalbos statusą, privalo būti vartojama visose valstybės ir savivaldos institucijose, visose Lietuvoje esančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose; įstatymai ir kiti teisės aktai turi būti skelbiami valstybine kalba; raštvedyba, apskaitos, atskaitomybės, finansiniai dokumentai privalo būti tvarkomi lietuvių kalba; valstybės ir savivaldos institucijos, įstaigos, įmonės bei organizacijos tarpusavyje susirašinėja valstybine kalba.

Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad konstitucinis valstybinės kalbos statusas reiškia, jog lietuvių kalba privalomai vartojama tik viešajame Lietuvos gyvenime. Kitose gyvenimo srityse asmenys nevaržomai gali vartoti bet kokią jiems priimtina kalbą.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos Respublikos piliečio pasas yra oficialus dokumentas, patvirtinantis asmens ir valstybės nuolatinį teisinį ryšį, t. y. asmens pilietybę, kad pilietybės santykiai yra viešojo valstybės gyvenimo sritis, asmens vardas ir pavardė piliečio pase turi būti rašomi valstybine kalba. Kitaip būtų paneigtas konstitucinis valstybinės kalbos statusas.

Valstybinės kalbos mokėjimas – visaverčio piliečių dalyvavimo valdant valstybę sąlyga

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją lietuvių kalba, kaip valstybinė kalba, yra valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų viešosios raiškos ir bendravimo tarpusavyje bei su visuomenės nariais priemonė. Ji yra svarbus valstybingumo elementas, visus Lietuvos Respublikos piliečius vienijantis, valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą integruojantis veiksnys, nes užtikrina visiems valstybės piliečiams lygias galimybes dalyvauti valdant savo šalį, priimant valstybinės reikšmės sprendimus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į valstybinę tarnybą.

Valstybinės kalbos mokėjimas yra visaverčio piliečių dalyvavimo valdant valstybę prielaida ir būtina sąlyga.

Valstybinės kalbos vartojimas priimant valstybinės reikšmės sprendimus

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas

Valstybinės reikšmės sprendimų priėmimas, *inter alia* Lietuvos Respublikos piliečiams balsuojant referendumuose, kuriuose, kaip įtvirtinta Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalyje, sprendžiami svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai, – tai išimtinė valstybinės kalbos vartojimo sritis. Valstybinės kalbos mokėjimas yra ir prielaida įgyvendinti kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio konstitucinę teisę balsuoti referendumuose. Konstitucija nesuponuoja to, kad piliečiams, nemokantiems valstybinės kalbos, turi ar gali būti sudarytos kokios nors ypatingos, palengvintos sąlygos dalyvauti valdant savo šalį, *inter alia* kad tokie piliečiai turi būti kaip nors dar labiau ir dirbtinai skatinami dalyvauti referendumuose arba kituose balsavimuose, kuriuose yra priimami valstybinės reikšmės sprendimai.

Dėl to referendumų biuleteniai turi būti spausdinami tik valstybine kalba. Priešingu atveju būtų ignoruojama konstitucinė valstybinės kalbos samprata, suponuojanti būtent valstybinės kalbos vartojimą priimant valstybinės reikšmės sprendimus, taip pat būtų nukrypstama nuo iš Konstitucijos kylančio pilietiškumo imperatyvo, Konstitucijoje įtvirtintos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos sampratos.

Be to, visuotinai pripažįstama, jog referendumų biuleteniuose, kad ir kokių klausimų tie referendumai būtų rengiami, klausimai turi būti formuluojami suprantamai kiekvienam balsuotojui. <...> pažymėtina, kad kalbinės išraiškos atžvilgiu tie klausimai nebūna sudėtingi, painūs ir iš balsuotojo nereikalauja jokių ypatingų kalbos žinių. Per referendumus balsuotojams pateikiamas tam tikras kalbos atžvilgiu nesudėtingas, nepainiai suformuluotas klausimas, į kurį reikia atsakyti tik „taip“ arba „ne“. Jeigu klausimų yra ne vienas, kiekvienas klausimas referendumo biuletenyje turi būti formuluojamas atskirai ir į kiekvieną klausimą turi būti atsakoma atskirai. Labai abejotina, ar toks pilietis, kuris šitaip paprastai suformuluoto klausimo (klausimų) nesupranta būtent dėl to, kad nemoka valstybinės kalbos, turi pakankamai informacijos apie Lietuvos valstybės viešąjį gyvenimą, kad galėtų racionaliai apsispręsti, kaip atsakyti į referendumo klausimą; išties, vargu ar apskritai įmanoma būtų pagrįsti, kad toks pilietis (galbūt išskyrus tik kai kurias išimtis) geba suvokti Tautos siekius ir yra pasirengęs priimti atsakomybę už Lietuvos valstybės dabartį ir ateitį. Dirbtinai papildomai skatinti tokius piliečius dalyvauti referendumuose ar kituose balsavimuose, kuriuose yra priimami valstybinės reikšmės sprendimai (taip pat ir sudarant jiems galimybes per referendumą savo valią pareikšti ne valstybine kalba, kurios jie nemoka), būtų tolygu atitinkamų valstybinės svarbos klausimų sprendimą tam tikru mastu patikėti tokiems žmonėms, kurie <...> nėra pakankamai integravęsi į Lietuvos visuomenę, nėra visaverčiai valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos nariai (ir nesistengia jais tapti), stokoja pilietiškumo.

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime pateiktas (remiantis *inter alia* Konstitucinio Teismo jurisprudencija, suformuota ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose) Konstitucijos 14 straipsnio aiškinimas ir iš tokio aiškinimo (taip pat iš konstitucinių pilietiškumo ir valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos sampratos) kylantis reikalavimas referendumų biuletenius spausdinti tik valstybine kalba yra visiškai suderinami su Konstitucijos 37 straipsnio nuostata, kad piliečiai, priklausantys tautinėms bendrijoms, turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius, taip pat su Konstitucijos 45 straipsnio nuostatomis, kad piliečių tautinės bendrijos savo tautinės kultūros reikalus, švietimą, labdarą, savitarpio pagalbą tvarko savarankiškai ir kad tautinėms bendrijoms valstybė teikia paramą, nes šios nuostatos,

įtvirtinančios tautinių bendrijų teisę puoselėti savo tautinę kultūrą, papročius, kalbą, gauti valstybės teikiamą paramą, nereiškia, jog jų interesai gali būti priešpriešinami Lietuvos valstybės, kurios teritorijoje atitinkamos tautinės bendrijos gyvena, visos visuomenės, pilietinės Tautos bendriems interesams. Valstybinės kalbos konstitucinio įtvirtinimo, reikalavimo paisyti konstitucinio valstybinės kalbos imperatyvo *inter alia* tada, kai yra priimami valstybinės reikšmės sprendimai, negalima aiškinti kaip esą pažeidžiančio tautinių mažumų teises. Priešingai, <...> valstybinės kalbos mokėjimas užtikrina visų valstybės piliečių lygiateisiškumą. Kaip savo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, „asmens tautybė (taip pat ir santykiuose su valstybės ar savivaldybių institucijos, valstybės tarnautojais) negali būti pagrindu asmeniui reikalauti, kad jam nebūtų taikomos taisyklės, kylančios iš valstybinės lietuvių kalbos statuso; kitaip būtų pažeistas konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui, teismui, valstybės institucijoms ir pareigūnams principas“.

Vardo ir pavardės įrašas pase valstybine kalba – oficialus asmens tapatybės patvirtinimas

Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 6 d. sprendimas

<...> asmens vardas ir pavardė Lietuvos Respublikos piliečio pase turi būti įrašyti valstybine kalba ir <...> tik asmens vardo ir pavardės įrašas valstybine kalba yra oficialus to asmens tapatybės patvirtinimas, sukeliantis atitinkamus teisinius padarinius, susijusius su to asmens vardo ir pavardės vartojimu viešajame Lietuvos gyvenime.

Visuotinai žinoma, kad pase, be skyriaus, kuriame įrašomi asmens tapatybę identifikuojantys duomenys (pirmiausia asmens vardas ir pavardė), esama skyrių, skirtų papildomiems duomenims apie asmenį įrašyti, reikalingoms žymoms (kuriose, beje, dažnai vartojama ne tik valstybinė (oficialioji) kalba) dėti. Tai būdinga ir Lietuvos Respublikos piliečio pasui.

Pažymėtina, kad jei Lietuvos Respublikos piliečio paso kitų įrašų skyriuje asmens vardas ir pavardė būtų rašomi nelietuviškais rašmenimis ir nesugramatinta forma, kai asmuo to pageidauja, šiame piliečio pase išliktų ir oficialus asmens tapatybės patvirtinimas valstybine kalba. Kartu pažymėtina, kad asmens vardo ir pavardės įrašas paso kitų įrašų skyriuje nelietuviškais rašmenimis neturėtų būti prilygintas įrašui apie asmens tapatybę valstybine kalba.

Minėtais atvejais nebūtų pagrindo teigti, kad piliečio paso kitų įrašų skyriuje įrašius asmens vardą ir pavardę nelietuviškais rašmenimis ir nesugramatinta forma, kai asmuo to pageidauja, būtų paneigti iš Konstitucijos kylantys imperatyvai, kad „asmens vardas ir pavardė piliečio pase turi būti rašomi valstybine kalba“ ir kad viešajame valstybės gyvenime turi būti vartojama valstybinė kalba.

Taigi įstatymų leidėjas, nustatęs, kad asmens vardas ir pavardė Lietuvos Respublikos piliečio pase rašomi lietuviškais rašmenimis, turi diskreciją nustatyti ir tai, kad to paties paso kitų įrašų skyriuje asmens vardą ir pavardę galima įrašyti nelietuviškais rašmenimis ir nesugramatinta forma, kai asmuo to pageidauja. Tokiu atveju įstatymų leidėjas turėtų nustatyti asmens vardo ir pavardės rašymo Lietuvos Respublikos paso kitų įrašų skyriuje nevalstybine kalba pagrindus, *inter alia* tai, kokiais objektyviais kriterijais vadovaujantis asmens vardas ir pavardė Lietuvos Respublikos piliečio paso kitų įrašų skyriuje gali būti rašomi ne lietuviškais rašmenimis ir nesugramatinta forma.

Įstatymų leidėjas, nustatydamas asmens vardo ir pavardės rašymo Lietuvos Respublikos piliečio paso kitų įrašų skyriuje nevalstybine kalba pagrindus, turėtų paisyti ir to, kad <...> Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, kaip ir absoliučios daugumos Europos šalių valstybinių (oficialiųjų) kalbų, rašmenų pagrindas yra lotyniški rašmenys.

Asmens vardo ir pavardės rašymas piliečio pase*Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 27 d. sprendimas*

Konstitucinis Teismas, 2009 m. lapkričio 6 d. sprendime aiškindamas savo 1999 m. spalio 21 d. nutarimą <...>, pažymėjo, kad „lietuvių kalbos rašmenis ir su jų naudojimu susijusius esminius klausimus, *inter alia* atitinkamos transkripcijos principus, pagal Konstituciją turi apibrėžti įstatymų leidėjas arba jo įgaliota valstybės institucija“.

Šiame kontekste paminėtina, kad pagal [įstatymą] <...> tokia įgaliota valstybės institucija yra Valstybinė lietuvių kalbos komisija (toliau – ir VLKK).

<...>

<...> kai įstatymų leidėjui nustatant asmens vardo ir pavardės rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase teisinį reguliavimą yra reikalingos specialios žinios, jis turi gauti specialių žinių ar specialią (profesinę) kompetenciją turinčių asmenų (institucijų), *inter alia* pagal Lietuvos Respublikos įstatymus iš profesionalių kalbininkų – lietuvių kalbos specialistų (o tiek, kiek leidžia įstatymai, – ir kitų lingvistikos šakų atstovų) sudarytos valstybės institucijos, turinčios įgaliojimus rūpintis valstybinės kalbos saugojimu, pagal savo kompetenciją nustatyti valstybinės kalbos politikos gaires (arba siūlyti atitinkamoms įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios institucijoms jas nustatyti savo leidžiamais teisės aktais) ir vykdyti valstybinę kalbos politiką (šiuo metu įstatyme nurodytos institucijos – VLKK), oficialią išvadą, *inter alia* aiškiai išdėstyta poziciją, aiškius siūlymus. Įstatymų leidėjas, sprenddamas, kaip Lietuvos Respublikos piliečio pase turi būti rašomi asmens vardas ir pavardė, negali neatsižvelgti į gautas oficialias išvadas, įskaitant VLKK oficialią išvadą, išdėstyta poziciją (siūlymus).

<...>

<...> pagal Konstituciją įstatymų leidėjas ar jo įgaliota institucija, apibrėždama esminius valstybinės kalbos vartojimo klausimus, *inter alia* nustatydamas Lietuvos Respublikos piliečių vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase taisykles, turi paisyti konstitucinio imperatyvo saugoti valstybinę lietuvių kalbą ir įvertinti galimą pavojų bendrinei lietuvių kalbai, lietuvių kalbos savitumui. Pagal Konstituciją netoleruotina, kad šios taisyklės, *inter alia* įtvirtinančios nelietuviškų asmenvardžių (vardo ir pavardės) rašymą Lietuvos Respublikos piliečio pase, būtų nustatytos neįvertinus jų poveikio bendrinei lietuvių kalbai, lietuvių kalbos savitumui, *inter alia* lietuviškų asmenvardžių rašymui.

<...>

<...> VLKK turi teikti oficialią išvadą, ar gali būti nustatytos ir kitokios asmens vardo ir pavardės rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase taisyklės <...> [nei tokios, pagal kurias asmens vardas ir pavardė piliečio pase rašomi lietuviškais rašmenimis ir pagal tarimą], *inter alia* ar konstitucinio reikalavimo „asmens vardas ir pavardė piliečio pase turi būti rašomi valstybine kalba“ formuluotė „valstybine kalba“, taip pat formuluotė „lietuviškais rašmenimis“ gali būti suprantamos taip, kad Lietuvos Respublikos piliečio pase kai kuriais atvejais rašant nelietuviškus vardus ir pavardes galima vartoti ne tik lietuvių kalbos abėcėlės raides, bet ir kitus tik lotyniško pagrindo rašmenis tiek, kiek jie dera su lietuvių kalbos tradicija, nepažeidžia lietuvių kalbos sistemos, lietuvių kalbos savitumo.

Pažymėtina, kad VLKK oficialią išvadą turi teikti ir tuomet, kai svarstomi kitų teisėkūros subjektų parengti teisės aktai, susiję su asmens vardo ir pavardės rašymu Lietuvos Respublikos piliečio pase.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, jog pagal Konstituciją su žmogaus teisių ir laisvių turinio apibrėžimu ar jų įgyvendinimo garantijų įtvirtinimu susijusį teisinį reguliavimą galima nustatyti tik įstatymu. Todėl esminės asmens vardo ir pavardės rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase taisyklės turi būti nustatytos įstatymu.

<...> laikantis iš Konstitucijos, *inter alia* jos 14 straipsnio, kylančių reikalavimų gali būti įstatymu nustatytos ir kitokios asmens vardo ir pavardės rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase taisyklės <...> [nei tokios, pagal kurias asmens vardas ir pavardė piliečio pase rašomi lietuviškais rašmenimis ir pagal tarimą], kai jas keisti siūlo pagal Lietuvos Respublikos įstatymus iš profesionalių kalbininkų – lietuvių kalbos specialistų (o tiek, kiek leidžia įstatymai, – ir kitų lingvistikos šakų atstovų) sudaryta valstybės institucija, turinti įgaliojimus rūpintis valstybinės kalbos saugojimu.

1.8. TEISĖKŪROS IR TEISĖS TAIKYMO PAGRINDAI

1.8.1. Bendrosios nuostatos

Oficialus įstatymų paskelbimas; įstatymai neturi grįžtamosios galios (Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 11 d. nutarimas

Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Galioja tik paskelbti įstatymai.“

Ši Konstitucijos nuostata reiškia, kad įstatymai negalioja ir negali būti taikomi, jei jie nėra oficialiai paskelbti. Oficialus įstatymų paskelbimas laikantis Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytos tvarkos yra būtina sąlyga ne tik tam, kad įstatymai įsigaliotų, bet ir kad teisinių santykių subjektai žinotų, kokie įstatymai galioja, koks yra jų turinys, ir juos vykdytų. Demokratinėje teisinėje valstybėje negali būti nepaskelbtų įstatymų.

Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje taip pat atsispindi teisės principas, jog paskelbti įstatymai galioja į ateitį ir neturi grįžtamosios galios (*lex retro non agit*). Taigi įstatymai taikomi tiems faktams ir pasekmėms, kurie atsiranda po šių įstatymų įsigaliojimo. Reikalavimas, kad paskelbti įstatymai galiotų į ateitį ir neturėtų grįžtamosios galios – svarbi teisinio tikrumo prielaida, esminis [teisinės valstybės principo] elementas.

Kartu pažymėtina, kad teisės principas, jog paskelbti įstatymai galioja į ateitį ir neturi grįžtamosios galios, sietinas su konstituciniais teisingumo, humanizmo principais. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad priimti įstatymai, panaikinantys veikos baudžiamumą ar sušvelninantys atsakomybę, turi grįžtamąją galią (*lex benignior retro agit*) (1998 m. kovo 25 d. nutarimas).

Teisės aktų galia nukreipta į ateitį; teisė negali būti nevieša

Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas

Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas. Vienas iš teisinės valstybės principo elementų yra tas, kad teisės aktų galia nukreipta į ateitį. Konstitucinis Teismas 1994 m. kovo 16 d. nutarime konstatavo: „Įstatymo ar kito teisės akto galia nukreipiama į ateitį. Negalima iš asmens reikalauti laikytis taisyklių, kurių jo veiklos metu nebuvo ir todėl jis negalėjo žinoti būsimų reikalavimų.“ Teisinės valstybės principo esminis elementas taip pat yra tas, kad galioja tik paskelbti teisės aktai. Teisė negali būti nevieša. Konstituciniai reikalavimai, kad galiotų tik paskelbti teisės aktai ir kad jie galiotų į ateitį, – svarbi teisinio tikrumo prielaida.

Teisės aktų paskelbimas – būtina jų galiojimo sąlyga (Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalį įstatymų paskelbimas turi būti toks, kad teisės subjektai būtų tikri, jog paskelbtas įstatymas ir yra būtent tas įstatymas, kurį priėmė

Seimas arba kuris buvo priimtas referendumu. Toks įstatymų paskelbimas yra jų oficialus paskelbimas.

<...>

Įstatymai turi būti paskelbti viešai, kad su jais galėtų susipažinti visi teisės subjektai. Konstitucinis reikalavimas, kad gali galioti tik tie įstatymai, kurie yra paskelbti, – svarbi teisinio tikrumo prielaida. Šis konstitucinis reikalavimas yra neatsiejamas nuo konstitucinio teisinės valstybės principo.

Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje atsispindi konstitucinis principas, kad teisė negali būti nevieša.

<...>

<...> atitinkančiais Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalies reikalavimus, taigi ir galiojančiais, gali būti pripažinti tik tokie teisės aktai, kurie buvo paskelbti paisant Konstitucijoje įtvirtintų teisės aktų paskelbimo oficialumo, viešumo reikalavimų, konstitucinio reikalavimo, kad teisės aktas turi būti paskelbtas visas (visos jo sudedamosios dalys), taip pat konstitucinio reikalavimo, kad teisės aktai turi būti skelbiami valstybine lietuvių kalba.

Teisės aktų konstitucingumo ir teisėtumo prezumpcija

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> Asmens pasitikėjimas valstybe ir teise bei teisėtų lūkesčių apsauga, kaip konstitucinės vertybės, yra neatskiriami nuo teisės aktų konstitucingumo ir teisėtumo prezumpcijos. Teisės aktai (jų dalys) laikomi atitinkančiais Konstituciją ir teisėtais tol, kol Konstitucijos ir Konstitucinio Teismo įstatymo nustatyta tvarka nėra pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminiai aktai – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams). Taigi tol, kol teisės aktai (jų dalys) Konstitucinio Teismo įstatymo nustatyta tvarka nėra pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminiai aktai – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams) arba kol jie nėra nustatyta tvarka pripažinti netekusiais galios, juose nustatytas teisinis reguliavimas atitinkamiems teisinių santykių subjektams yra privalomas. Asmenį, kuris paklūsta teisei, laikosi įstatymų reikalavimų, saugo ir gina Konstitucija. Šios nuostatos nepaisymas reikštų, kad nukrypstama ir nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo.

Iš teisinės valstybės principo kylantys reikalavimai teisėkūros subjektams

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įvairius reikalavimus įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams: teisėkūros subjektai teisės aktus gali leisti tik neviršydami savo įgaliojimų; teisės aktuose nustatyti reikalavimai turi būti grindžiami bendro pobūdžio nuostatomis (teisės normomis ir principais), kurias įmanoma taikyti visiems numatytiems atitinkamų teisinių santykių subjektams; diferencijuotas teisinis reguliavimas turi būti grindžiamas tik atitinkamais teisės aktais reguliuojamų visuomeninių santykių subjektų padėties objektyviais skirtumais; kad teisinių santykių subjektai galėtų žinoti, ko iš jų reikalauja teisė, teisės normos turi būti nustatomos iš anksto, teisės aktai turi būti oficialiai skelbiami, jie turi būti vieši ir prieinami; įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna, teisės aktuose neturi būti nuostatų, vienu metu skirtingai reguliuojančių tuos pačius visuomeninius santykius; kad teisinių santykių subjektai galėtų savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus, teisinis reguliavimas turi būti santykinai stabilus; teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit*

ad impossibilia); teisės aktų galia yra nukreipta į ateitį, įstatymų ir kitų teisės aktų galiojimas atgal neleidžiamas (*lex retro non agit*), nebent teisės aktu būtų sušvelninama teisinių santykių subjekto padėtis ir kartu nebūtų pakenkiama kitiems teisinių santykių subjektams (*lex benignior retro agit*); teisės pažeidimai, už kuriuos teisės aktuose yra nustatyta atsakomybė, turi būti aiškiai apibrėžti; nustatant teisinius apribojimus bei atsakomybę už teisės pažeidimus, privalu paisyti protingumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui; teisiškai reguliuojant visuomeninius santykius privalu paisyti prigimtinio teisingumo reikalavimų, apimančių *inter alia* būtinumą užtikrinti asmenų lygybę įstatymui, teismui ir valstybės institucijoms ar pareigūnams; leidžiant teisės aktus turi būti paisoma teisėkūros procedūrinių reikalavimų, taip pat ir tų, kuriuos yra nusistatęs pats teisėkūros subjektas; ir kt.

Iš teisinės valstybės principo kylantys reikalavimai teisę taikantiems subjektams

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstituciniu teisinės valstybės principu turi būti vadovaujama ir taikant teisę. Taikant teisę *inter alia* būtina paisyti tokių iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų, kaip antai: teisę taikančios institucijos turi paisyti asmenų lygiateisiškumo reikalavimo; negalima dukart bausti už tą patį teisės pažeidimą (*non bis in idem*); atsakomybė (sankcija, bausmė) už teisės pažeidimus turi būti nustatyta iš anksto (*nulla poena sine lege*); veika nėra nusikalstama, jeigu tai nėra numatyta įstatyme (*nullum crimen sine lege*), ir kt. Šiame kontekste paminėtina ir tai, jog konstitucinis teisinės valstybės principas reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos, nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimus priimtų tik teisės pagrindu (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d., 2000 m. rugsėjo 19 d., 2003 m. sausio 24 d. nutarimas).

Konstitucijos 110 straipsnyje nustatyta, kad teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai. Atsižvelgiant į iš Konstitucijos kylančią teisės aktų hierarchiją, ši Konstitucijos nuostata reiškia ir tai, kad teisėjas negali taikyti ir Konstitucijai prieštaraujančio poįstatyminio teisės akto, jis taip pat negali taikyti tokio poįstatyminio teisės akto, kuris prieštarauja įstatymui. Kita vertus, minėta Konstitucijos nuostata atspindi konstitucinį principą, – vieną iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų, – kad neturi būti taikomas teisės aktas, prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktui.

Pažymėtina, kad įstatymai turi būti vykdomi tol, kol jie nėra pakeisti ar panaikinti arba nėra Konstitucinio Teismo įstatymo nustatyta tvarka pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminiai aktai – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams). <...> tol, kol įstatymai nėra pakeisti arba nėra Konstitucinio Teismo įstatymo nustatyta tvarka pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai, visi teisinių santykių subjektai, taigi ir Vyriausybė, privalo juos vykdyti ir taikyti pagal savo kompetenciją; neleistina, kad Vyriausybė, turinti pati taikyti įstatymus ir (arba) užtikrinti, kad įstatymus taikytų kitos valstybės ir savivaldybių institucijos bei pareigūnai, užuot pati vykdžiusi įstatymų jai nustatytas pareigas ir (arba) užtikrinusi, kad įstatymų nustatytas pareigas vykdytų kitos valstybės ir savivaldybių institucijos bei pareigūnai, savo poįstatyminiais teisės aktais nustatytų tokią teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytuoju įstatymuose ir kuris ją ir (arba) kitus

valstybės ir savivaldybių institucijas bei pareigūnus visiškai arba iš dalies atleistų nuo minėtų pareigų vykdymo.

<...>

Vienas iš daugelio konstitucinio teisinės valstybės principo aspektų (tiesiogiai susijęs su konstituciniu asmenų lygiateisiškumo principu) – tai, kad panašios bylos turi būti sprendžiamos panašiai. Tad jurisdikcinių institucijų diskrecija sprendžiant ginčus ir taikant teisę yra ribota. Konstitucinis Teismas 2001 m. liepos 12 d., 2003 m. gegužės 30 d. nutarimuose, 2004 m. vasario 13 d. sprendime konstatavo, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas *inter alia* suponuoja jurisprudencijos tęstinumą.

Bendrojo teisinio reguliavimo išimčių nustatymas

Konstitucinio Teismo 2005 m. gruodžio 12 d. nutarimas

<...> tam tikro bendrojo teisinio reguliavimo išimčių nustatymas gali būti konstituciškai pateisinamas, jeigu yra siekiama užtikrinti konstituciškai pagrįstą visuotinai reikšmingą interesą, Konstitucijos saugomas bei ginamas vertybes, ir tik tiek, kiek to siekiama. Minėtos išimtys turi būti proporcingos siekiamam konstituciškai pagrįstam tikslui ir neriboti subjektų teisių daugiau, nei būtina užtikrinant konstituciškai pagrįstą visuotinai reikšmingą interesą.

Teisinės terminijos vartojimas teisės aktuose

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

<...> Konstitucija neužkerta kelio įstatymuose, kituose teisės aktuose tiems patiems reiškiniams apibūdinti vartoti kitus žodžius ar formuluotes negu vartojami Konstitucijos tekste.

Konstitucija, kaip teisės aktas, yra išreikšta tam tikra tekstine forma, turi tam tikrą kalbinę išraišką, tačiau kaip teisės negalima traktuoti vien kaip teksto, taip ir Konstitucijos negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). Šiame kontekste paminėtina, kad kalba, *inter alia* teisinė terminija, nuolat vystosi. Tad reikalavimas, kad įstatymuose, kituose teisės aktuose tie patys reiškiniai visada būtų apibūdinami tik tais pačiais žodžiais ir formuluotėmis kaip Konstitucijoje, jeigu jis būtų suabsoliutintas, reikštų, jog, viena vertus, siekiama dirbtinai varžyti, netgi stabdyti tokį kalbos, *inter alia* teisinės terminijos, vystymąsi, kai įstatymuose, kituose teisės aktuose yra vartojami ne tik kiti nei Konstitucijos tekste žodžiai (formuluotės), apibūdinantys tuos pačius reiškinius, bet ir apskritai nauji terminai (formuluotės), kurių nebuvo tuo metu, kai buvo kuriamas Konstitucijos tekstas. Kita vertus, toks reikalavimas, jeigu jis būtų suabsoliutintas, galėtų provokuoti Konstitucijos teksto koregavimą pagal įstatymuose, kituose teisės aktuose įtvirtintą terminiją (žodžius, formuluotes) net tokiais atvejais, kai intervencija į Konstitucijos, kuri, kaip aukščiausioji teisė, turi būti stabilus aktas, tekstą nėra teisiškai būtina.

Sąvokų vartojimas teisės aktuose

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 24 d. nutarimas

<...> sąvokos teisės aktuose turi būti vartojamos nenukrypstant nuo joms būdingos prasmės, o jeigu joms yra suteikiamas specifinis turinys, tai turi būti specialiai aptarta atitinkamame teisės akte.

Įstatymų leidėjo pavedimas tam tikrus santykius reguliuoti Vyriausybei ar jos įgaliotai institucijai

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas

Tais atvejais, kai Konstitucija nereikalauja tam tikrų joje nurodytų santykių reguliuoti būtent įstatymu ir kai pagal Konstituciją tokių santykių reguliavimas nėra priskirtas kitų valstybės valdžių vykdančių institucijų, *inter alia* Vyriausybės, išimtinai kompetencijai, įstatymų leidėjas gali įstatyme nustatyti ir tai, kad tam tikrus santykius reguliuoja Vyriausybė ar jos įgaliota institucija. Lietuvos įstatymų leidyboje tokia teisėkūros praktika, kai įstatyme yra nustatoma, kad tam tikrus santykius reguliuoja Vyriausybė ar jos įgaliota institucija, yra gana plačiai paplitusi.

Jeigu įstatymų leidėjas įstatyme įtvirtina nuostatą, kad tam tikrus santykius „reguliuoja Vyriausybė ar jos įgaliota institucija“, ši nuostata reiškia, kad: Vyriausybė turi įgaliojimus įstatyme nurodytus santykius reguliuoti pati arba savo nutarimu gali nustatyti, kokia institucija turi įgaliojimus (gali ir turi) reguliuoti įstatyme nurodytus santykius; Vyriausybė turi įgaliojimus dalį įstatyme nurodytų santykių reguliuoti pati, o kai kuriuos įstatyme *expressis verbis* nurodytus santykius bei santykius, kurie kyla iš įstatyme *expressis verbis* nurodytų santykių, gali įgalioti reguliuoti kitą instituciją; Vyriausybė, įgaliodama kokią nors instituciją reguliuoti atitinkamus santykius, negali pavesti jai reguliuoti ir tokių santykių, kurie pagal Konstituciją ir įstatymus gali būti reguliuojami ne mažesnės galios negu Vyriausybės nutarimai teisės aktais.

Minėta teisėkūros praktika, jeigu yra paisoma valdžių padalijimo principo ir iš jo kylančių reikalavimų, *inter alia* reikalavimo nereguluoti tam tikrų santykių poįstatyminiais teisės aktais, jeigu pagal Konstituciją tokie santykiai gali būti reguliuojami tik įstatymu, jeigu paisoma draudimo perduoti kitoms institucijoms tuos įgaliojimus, kurie pagal Konstituciją yra išimtinė Vyriausybės kompetencija, jeigu paisoma draudimo perduoti kitoms institucijoms reguliuoti tokius santykius, kurie pagal Konstituciją ir įstatymus gali būti reguliuojami ne mažesnės negu Vyriausybės nutarimai galios teisės aktais, savaime nėra nesuderinama su Konstitucija. Tačiau šiame kontekste pažymėtina, kad iš konstitucinio teisinės valstybės principo kyla ir tai, kad jeigu įstatymų leidėjas įstatyme įtvirtina, kad tam tikrus santykius reguliuoja Vyriausybė ar jos įgaliota institucija, tai Vyriausybė, priimdama nutarimą, kuriuo tam tikrus santykius reguliuoti įgalioja atitinkamą instituciją, tuos santykius reguliuoti gali įgalioti tik tokią instituciją, kuri vykdo tokias funkcijas ir (arba) turi tokius kitus įgaliojimus, kurie yra susiję su jai Vyriausybės nutarimu priskirtų santykių reguliavimu (yra artimi tam reguliavimui). Su Konstitucija nebūtų nesuderinamas ir toks teisinis reguliavimas, kai Vyriausybė, paisydama įstatymų nustatytų reikalavimų ir tvarkos, prireikus įsteigtą valstybės instituciją, kuriai pavestą reguliuoti įstatyme numatytus santykius, jeigu pagal įstatymą Vyriausybė ar jos įgaliota institucija turi įgaliojimus reguliuoti tokius santykius. Pažymėtina ir tai, kad jeigu įstatymų leidėjas įstatyme įtvirtina, kad tam tikrus santykius reguliuoja Vyriausybė ar jos įgaliota institucija ir jeigu tokį poįstatyminio santykių reguliavimo poreikį lemia būtinumas teisėkūroje remtis specialiomis žiniomis ar specialia (profesine) kompetencija, iš konstitucinio teisinės valstybės principo kyla ir tai, kad kai Vyriausybė priima nutarimą, kuriuo tam tikrus santykius reguliuoti įgalioja atitinkamą instituciją, tai turi būti tik tokia institucija, kuri turi tokią specialią (profesinę) kompetenciją, reikalingą jai Vyriausybės nutarimu priskirtiems santykiams reguliuoti.

Oficialus viešas teisės aktų paskelbimas (Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalį, savo aktuose yra konstatavęs, kad: įstatymai negalioja ir negali būti taikomi, jei jie nėra oficialiai paskelbti

(Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 11 d. nutarimas); įstatymų paskelbimas – būtina sąlyga jiems įsigaliooti (Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas); įstatymu turi būti nustatyta įstatymų paskelbimo tvarka ir informacijos šaltinis, kuriame įstatymai turi būti paskelbti (Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas); įstatymų paskelbimas turi būti toks, kad teisės subjektai būtų tikri, jog paskelbtas įstatymas ir yra būtent tas, kurį priėmė Seimas arba kuris buvo priimtas referendumu; toks įstatymų paskelbimas yra oficialus (Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas); oficialus įstatymų paskelbimas laikantis Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytos tvarkos yra būtina sąlyga ne tik įstatymams įsigaliooti, bet ir tam, kad teisės subjektai žinotų, kokie įstatymai galioja, koks yra jų turinys, ir juos vykdytų (Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 11 d., 2003 m. spalio 29 d. nutarimai); demokratinėje teisinėje valstybėje negali būti nepaskelbtų įstatymų (Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 11 d., 2003 m. spalio 29 d. nutarimai); įstatymai turi būti paskelbti viešai (Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas); teisė negali būti nevieša (Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d., 2003 m. gegužės 30 d., 2003 m. spalio 29 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje vartojama sąvoka „įstatymai“, atsižvelgiant į konstitucinį reikalavimą, kad teisė negali būti nevieša, negali būti aiškinama vien pažodžiui – ji aiškintina plečiamai, kaip apimanti ne tik įstatymo galią turinčius, bet ir kitus teisės aktus (Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas). Konstatuota ir tai, kad konstitucinis reikalavimas, jog galioja tik tie teisės aktai, kurie yra paskelbti, yra neatsiejamas ir nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, jis yra vienas iš esminių konstitucinio teisinės valstybės principo elementų – svarbi teisinio tikrumo prielaida (Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d., 2003 m. gegužės 30 d., 2003 m. spalio 29 d. nutarimai).

Teisės akto tekste gali būti įvairių elementų – ne tik normatyvių nuostatų (normų, principų), įtvirtinančių teisės subjektų elgesio taisykles ir elgesio laisvės ribas, bet ir deskriptyvių teiginių ar grafinių vaizdų (piešinių ar kitokios vaizdinės informacijos), fiksuojančių esamą padėtį, konstatuojančių tam tikrus teisiškai reikšmingus faktus.

<...>

Vyriausybės nutarimai, kaip ir kiti teisės aktai, gali skirtis pagal formą, turinį, struktūrą, apimtį, turėti įvairias sudedamąsias dalis (priedėlius). Teisės akte gali būti ne tik tekstinė, bet ir grafinė dalis (lentelės, brėžiniai, schemos, planai, kartogramos, simboliai, emblemos ir t. t.). Kaip savo 2003 m. spalio 29 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, visos norminio teisės akto dalys (taip pat priedėliai) sudaro vieną visumą, tarpusavyje yra neatskiriama susijusios ir turi vienodą teisinę galią; priedėlių atskirti nuo teisės akto negalima, nes, keičiant juose konkrečiai išdėstytą turinį, keičiasi ir viso norminio teisės akto turinys; turi būti paskelbiamas visas teisės aktas kartu su visomis jo sudedamosiomis dalimis; atitinkančiais Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalies reikalavimus, taigi ir galiojančiais, gali būti pripažinti tik tokie teisės aktai, kurie buvo paskelbti paisant Konstitucijoje įtvirtintų teisės aktų paskelbimo oficialumo, viešumo reikalavimų, konstitucinio reikalavimo, kad teisės aktas turi būti paskelbtas visas (visos jo sudedamosios dalys).

Oficialus viešas viso teisės akto paskelbimas nėra savitiksliis dalykas – tai reikalinga, kad teisės subjektai žinotų, koks yra atitinkamas teisės aktas, galėtų susipažinti su visu teisės aktu ir jį vykdyti. Taigi oficialaus viešo viso teisės akto paskelbimo paskirtis ir prasmė yra ta, kad jis tampa prieinamas teisės subjektams ir yra pašalinamos bet kokios abejonės dėl jo turinio autentiškumo. Įstatymų leidėjas įstatymu turi nustatyti tokį su oficialiu teisės aktų paskelbimu susijusių santykių teisinį reguliavimą, kad teisės aktai būtų prieinami visiems

teisės subjektams. Tai darydamas įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją: atsižvelgęs į teisės aktų turinį, ypatumus ir įvairovę, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, jis gali nustatyti įvairius oficialaus teisės aktų paskelbimo šaltinius ir būdus. Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip savo 2003 m. spalio 29 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucija *expressis verbis* nenustato oficialaus teisės aktų paskelbimo šaltinių ar visų galimų jų paskelbimo būdų – tai nustatyti įstatymu turi įstatymų leidėjas; reguliuodamas šiuos santykius, įstatymų leidėjas gali nustatyti diferencijuotą teisinį reguliavimą; tai darydamas jis visais atvejais privalo paisyti Konstitucijos.

<...> nustatydamas oficialaus teisės aktų paskelbimo šaltinius ir būdus įstatymų leidėjas turi atsižvelgti ir į technines galimybes teisės aktus paskelbti tam tikru būdu. Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, sparti technologijų plėtra lemia ir atitinkamus visuomeninius santykius reguliuojančių teisės aktų dinamiką (Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas), taip pat kad „elektroniniai ryšiai, telekomunikacijos vystosi itin sparčiai“, todėl „nuolat didėja ir galimybės ieškoti informacijos, ją gauti ir skleisti naudojant elektronines informacines technologijas, *inter alia* internetą“, „todėl būtina, kad įstatymų leidyba neatsilikytų nuo informacinių technologijų pažangos ir jos nulemtos atitinkamų visuomeninių santykių kaitos“ (Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai). Šios nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir teisės aktų skelbimui.

Žinoma, kad ir kokios pažangios technologijos būtų taikomos oficialiai viešai skelbiant teisės aktus, visais atvejais turi būti užtikrinamas ne tik tų teisės aktų turinio autentiškumas (taigi ir garantuojama, kad teisės akto turinys nebus ištrintas, pakeistas ir pan.), bet ir prieinamumas teisės subjektams. Antai vien tai, kad teisės aktai yra paskelbti internete, savaime gali neužtikrinti jų prieinamumo, taigi ir teisės viešumo, jeigu nėra užtikrinamos techninės galimybės internetu naudotis kuo plačiausiems visuomenės sluoksniams arba jeigu tai žmonėms per brangiai kainuoja.

<...> nustatydamas oficialaus teisės aktų paskelbimo šaltinius ir būdus įstatymų leidėjas gali atsižvelgti ir į teisės aktų paskelbimo išlaidas, valstybės finansines galimybes. Čia turi būti paisoma racionalumo argumentų.

Kita vertus, teisės aktai neturi būti oficialiai skelbiami taip, kad, taupant mokesčių mokėtojų lėšas, kurių prireiktų norint juos kuo plačiau oficialiai viešai paskelbti, būtų apribotas kurių nors teisės aktų prieinamumas teisės subjektams, juo labiau kad kurie nors teisės aktai būtų jiems apskritai sunkiai prieinami.

Aptartosios, taip pat ir kitos aplinkybės, lemiančios būtinybę nustatyti diferencijuotą oficialaus teisės aktų paskelbimo teisinį reglamentavimą, gali suponuoti tai, kad nėra būtino reikalo tam tikrą teisės aktą, nors jis ir turi būti oficialiai paskelbtas visas (visos jo sudedamosios dalys), visą (visas jo sudedamąsias dalis) oficialiai skelbti tame pačiame šaltinyje (leidinyje). Tačiau pabrėžtina, jog tai nereiškia, kad kuri nors to teisės akto dalis gali būti apskritai nepaskelbta (nevieša), taip pat kad kuri nors jo dalis (dalys) gali būti paskelbta taip, kad būtų apribotas jos (taigi ir viso to teisės akto kaip visumos) prieinamumas teisės subjektams. Galimybė teisės akto sudedamąsias dalis oficialiai paskelbti ne tame pačiame šaltinyje turi būti grindžiama įstatymo nustatytu teisiniu reguliavimu. Pažymėtina ir tai, kad siekiant užtikrinti teisės aiškumą, suprantamumą, taigi ir teisės aktų sistemos aiškumą, suprantamumą, kiekvieną atvejį, kai teisės akto sudedamosios dalys yra oficialiai paskelbiamos ne tame pačiame šaltinyje, turi būti galima konstituciškai pagrįsti.

Taigi tais atvejais, kai teisės aktai turi ne tik tekstinę (rašytinę tekstą), bet ir grafinę dalį (brėžinius ir pan.), ypač jeigu tie teisės aktai yra didelės apimties ir sudėtingos struktūros ir jeigu dėl jų grafinės dalies publikavimo (spausdinimo, tiražavimo) kyla didelių techninių

problemų (taip pat jeigu jų publikavimo (spausdinimo, tiražavimo) išlaidos yra nepama- tuotai didelės (atsižvelgiant į valstybės finansines galimybes, taip pat į tai, kokiam teisės subjektų ratui atitinkamas teisinis reguliavimas nustato teises ir pareigas)), įstatymu gali būti nustatyta tokia oficialaus šių teisės aktų paskelbimo tvarka, kuri skiriasi nuo bendro- sios (įprastos) teisės aktų, kuriuos sudaro tik rašytinis tekstas, oficialios skelbimo tvarkos. Konstitucija to savaime nedraudžia. Antai įstatymu gali būti nustatyta, kad tokių teisės aktų grafinė dalis (ar tam tikros jos dalys) yra oficialiai skelbiama atskirai nuo tekstinės dalies (kitame šaltinyje), taip pat kad grafinė dalis (ar tam tikros jos dalys) yra oficialiai skelbiama kitokiu būdu nei tekstinė dalis. Nurodytos priežastys (itin didelė teisės akto apimtis, sudė- tinga struktūra, techninės problemos, kylančios dėl grafinės dalies publikavimo) laikytinos pakankamai svariomis, taigi ir konstituciškai pagrindžiančiomis (nes Konstitucija nereika- lauja neracionalių dalykų) atskirą oficialų teisės akto tekstinės ir grafinės dalių paskelbimą, taip pat ir (arba) jų oficialų paskelbimą skirtingais būdais.

Ypač pabrėžtina, kad oficialiai skelbiant teisės akto grafinę dalį (nesvarbu, ar ji skelbia- ma tame pačiame šaltinyje kaip tekstinė dalis, ar kitame) itin svarbu užtikrinti, kad ji būtų aiški, įskaitoma. Akivaizdu, kad minimalūs poligrafiniai reikalavimai oficialiam teisės akto tekstinės dalies skelbimui dažnai yra mažiau griežti nei atitinkami reikalavimai oficialiam jo grafinės dalies (brėžinių ir pan.) skelbimui (jeigu norima, kad ta grafinė dalis būtų aiški ir įskaitoma). Suprantama, kad oficialaus biuletenio (leidinio), kuriame teisės aktai oficialiai skelbiami bendrąja tvarka, kokybė paprastai (ne tik Lietuvoje) yra orientuojama į minima- lius poligrafinius reikalavimus teisės akto tekstinės dalies paskelbimui (taigi ir į mažesnes leidybos išlaidas – tai, atsižvelgiant *inter alia* į leidybos apimtį, savaime suprantama), o ne į kur kas didesnius reikalavimus, keliamus jo grafinės dalies (brėžinių ir pan.) paskelbimui, juolab kad didžiąją daugumą teisės aktų sudaro vien rašytinis tekstas.

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime yra konstatuota, kad oficialus viešas viso teisės akto paskelbimas nėra savitiksliis dalykas. Vien formalus teisės akto grafinės dalies išspaus- dinimas oficialiame leidinyje, kai dėl ne itin aukštos poligrafijos kokybės brėžinių, lentelių, grafikų, schemų, žemėlapių ar kitų dalių negalima įskaityti ir dėl to neužtikrinama galimybė teisės subjektams adekvačiai suprasti (sužinoti) jos turinį, negali būti laikomas konstituciš- kai pateisinamu, toks spausdinimas neatitiktų oficialaus viešo teisės aktų paskelbimo kons- titucinės sampratos, iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių teisės aiškumo, suprantamumo reikalavimų.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalies sąvoka „paskelbti“ negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą oficialus viešas teisės aktų paskelbimas yra vien šių teisės aktų teksto išspausdinimas tradiciniame „popieriniame“ leidinyje (oficialiame biuletenyje ar kt.) ar kad apskritai oficialus viešas jų paskelbimas yra būtinai sietinas tik su jų išspausdinimu kokiame nors leidinyje. Įstatymų leidėjas gali, bet pagal Konstituciją neprivalo, nustatyti, kad teisės aktai – taip pat ir tie, kurie turi grafines dalis, – oficialiai paskelbiama kokiame nors spaudinyje. Jeigu tai konstituciškai pagrindžiama, tokie teisės aktai (grafinės jų dalys) gali būti oficialiai viešai paskelbiama ir kitais būdais.

Kartu pabrėžtina, kad būtinybė užtikrinti teisės aiškumą, suprantamumą, taigi ir teisės aktų sistemos aiškumą, suprantamumą, suponuoja tai, kad aptariamasis oficialus tam tikrų teisės aktų grafinės dalies paskelbimas atskirai nuo tekstinės dalies (kitame šaltinyje) ir (arba) kitokiu nei tekstinė dalis būdu laikytinas ne taisykle, bet išimtimi. Tokios išimtys turi būti *expressis verbis* numatytos įstatyme. Priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos atsirasti teisės sistemos nedarnai, teisės subjektams būtų sunkiau sužinoti, ko iš jų reikalauja teisė.

Pabrėžtina ir tai, kad ir tokiais atvejais, kai teisės akto grafinė dalis paskelbiama atskirai nuo tekstinės dalies (kitame šaltinyje) ir (arba) kitokiu nei tekstinė dalis būdu, privalu laikytis iš Konstitucijos kylančių teisės aktų paskelbimo oficialumo, viešumo reikalavimų, taip pat būtina užtikrinti, kad dėl atskiro teisės aktų tekstinės ir grafinės dalių publikavimo neatsirastų prielaidų kvestionuoti jų turinio autentiškumą.

Visų pirma būtina, kad laikantis bendrosios (įprastos) oficialaus teisės aktų skelbimo tvarkos atitinkamame šaltinyje būtų paskelbta, jog tam tikru klausimu yra priimtas atitinkamas legislatyvinis sprendimas. Antra, iš šiame šaltinyje paskelbtų teisės aktų turi būti aišku, kad tam tikra (tam tikros) šio teisės akto sudedamoji dalis (sudedamosios dalys) jame nėra paskelbta (paskelbtos). Trečia, turi būti aišku, kur galima susipažinti su tame šaltinyje nepaskelbta (nepaskelbtomis) teisės akto sudedamąja dalimi (sudedamosiomis dalimis). Galiausiai, ketvirta, turi būti praktiškai užtikrintas atitinkamos teisės akto dalies (taigi ir viso teisės akto kaip visumos) prieinamumas teisės subjektams, be to, tiems teisės subjektams neturi kilti pagrįstų abejonų dėl minėtame šaltinyje nepaskelbtos (nepaskelbtų) teisės akto sudedamosios dalies (sudedamųjų dalių) turinio autentiškumo. Jeigu yra laikomasi šių sąlygų ir, žinoma, jeigu tam tikros (tam tikrų) teisės akto sudedamosios dalies (sudedamųjų dalių) nepaskelbimas minėtame šaltinyje gali būti konstituciškai pagrindžiamas, savaime nėra pagrindo teigti, kad tam tikras teisės aktas yra „nepaskelbtas“ arba kad jis yra „paskelbtas“ neviešai, neoficialiai, t. y. nesilaikant Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalies reikalavimų, nepaisant konstitucinio teisinės valstybės principo. Toks galimybių susipažinti su tame pačiame šaltinyje nepaskelbtos (nepaskelbtų) teisės akto sudedamosios dalies (sudedamųjų dalių), taigi ir viso teisės akto kaip visumos, turiniu užtikrinimas (nurodytais atvejais), jeigu tam yra pakankamai svarių priežasčių, savaime neduoda pagrindo kvestionuoti atitinkamo teisės akto atitikties Konstitucijai.

Nuostata, kad dėl tam tikrų (pakankamai svarių) priežasčių teisės akto tekstinė ir grafinė dalys gali būti oficialiai paskelbiamos atskirai ir (arba) skirtingais būdais, *mutatis mutandis* taikytina ir situacijoms, kai atskirai ir (arba) skirtingais būdais oficialiai paskelbiamos dvi arba daugiau teisės akto tekstinių dalių.

Pagal Konstituciją teisinių santykių subjektai yra įpareigoti elgtis sąžiningai, nepažeisdami teisės. Jie turi pareigą patys stengtis sužinoti, ko iš jų reikalauja teisė. To reikalauja bendrasis teisės principas *bona fides*, neatsiejamas nuo konstitucinio teisinės valstybės principo.

Taigi, jeigu atitinkamos (atitinkamų) teisės akto sudedamosios dalies (sudedamųjų dalių) nepaskelbimas minėtame šaltinyje gali būti konstituciškai pagrindžiamas ir jeigu yra laikomasi aptartų sąlygų (t. y. oficialiame (įprastame) teisės aktų skelbimo šaltinyje yra paskelbta, kad tam tikru klausimu yra priimtas atitinkamas legislatyvinis sprendimas; iš šiame šaltinyje paskelbtų teisės aktų aišku, kad tam tikra (tam tikros) šio teisės akto sudedamoji dalis (sudedamosios dalys) šiame šaltinyje nėra paskelbta (paskelbtos); aišku, kur galima susipažinti su šia minėtame šaltinyje nepaskelbta (nepaskelbtomis) teisės akto sudedamąja dalimi (sudedamosiomis dalimis); yra praktiškai užtikrintas atitinkamo teisinio reguliavimo prieinamumas teisės subjektams ir jiems negali kilti pagrįstų abejonų dėl tos (tų) minėtame šaltinyje nepaskelbtos (nepaskelbtų) teisės akto sudedamosios dalies (sudedamųjų dalių) turinio autentiškumo), joks teisės subjektas negali nesilaikyti teisės reikalavimų vien dėl to, kad šie reikalavimai kyla iš tokios teisės akto dalies, kuri buvo paskelbta atskirai nuo kitų.

Itin didelė teisės akto apimtis, sudėtinga struktūra, techninės problemos, kurių kyla dėl grafinės dalies publikavimo, – tai ne vienintelės priežastys, kurias galima laikyti pakankamai svariomis, taigi ir konstituciškai pagrindžiančiomis atskirą oficialų teisės akto tekstinės ir grafinės dalių paskelbimą ir (arba) jų paskelbimą skirtingais būdais. Apskritai

įstatymų leidėjas gali oficialų teisės aktų paskelbimą diferencijuotai reglamentuoti ir kitais pagrindais, nustatyti alternatyvius (palyginti su bendrąja oficialaus teisės aktų paskelbimo tvarka) oficialaus teisės aktų skelbimo šaltinius, būdus ir tvarką.

Antai galimos tokios situacijos, kai tam tikras teisės aktas turi įsigaliooti nedelsiant, vos tik jį išleisus. Tokiais atvejais būtina užtikrinti operatyvų, kuo spartesnį oficialų teisės aktų paskelbimą.

Gali būti priimama ir tokių teisės aktų, kuriuose yra valstybės paslaptį sudarančios ar kitos įslaptintos informacijos. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją valstybė turi pareigą garantuoti valstybės paslaptį sudarančios informacijos slaptumą, valstybės paslapties atskleidimas gali sukelti grėsmę ar net padaryti žalos valstybės suverenitetui, teritorijos vientisumui, kitiems svarbiems valstybės interesams, visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindams; įstatymais reguliuojant su valstybės paslaptimis (ar kita įslaptinta informacija) ir jų apsauga susijusius santykius privalu nustatyti, kokie asmenys, kokia tvarka ir kokiomis sąlygomis gali disponuoti valstybės paslaptimis (ar kita įslaptinta informacija) (Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas). Įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokius oficialaus teisės aktų, kuriuose yra valstybės paslaptį sudarančios ar kitos įslaptintos informacijos, skelbimo būdus ir tvarką, kad būtų garantuota tokios informacijos slaptumo apsauga, kartu nepaneigiant iš Konstitucijos kylančių teisės aktų skelbimo imperatyvų, *inter alia* užtikrinant teisės aktų prieinamumą atitinkamiems teisės subjektams, kurių teisės ir pareigos tie teisės aktai įtvirtina. Kita vertus, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, teisės norminiai aktai, reguliuojantys santykius, susijusius su konstitucinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis bei jų įgyvendinimu, apskritai neturi būti žymimi jokiais slaptumo žymomis (Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas).

Taigi galimos ir tokios teisinės situacijos, kai įstatyme nustačius vienintelį oficialaus teisės aktų paskelbimo šaltinį ir vienintelį oficialaus teisės aktų paskelbimo būdą toks teisinis reguliavimas būtų ne tik neracionalus, bet ir teisiškai ydingas, konstituciškai nepagrįstas, nes neleistų atitinkamuose teisės aktuose įtvirtintai teisei pasiekti savo tikslų, kadangi būtų neįmanoma operatyviai, kuo sparčiau įgyvendinti tam tikrų legislatyvinių sprendimų, būtų negarantuojama atitinkamos informacijos slaptumo apsauga, teisės akto nuostatos (pvz., grafinės dalies) būtų neadekvačiai suprantamos dėl ne itin aukštos poligrafijos kokybės ir t. t. Taip būtų nukrypta nuo konstitucinės teisės aktų oficialaus viešo paskelbimo sampratos (be to, paskelbimo išlaidos galėtų būti nepamatuoti didelės).

Vadinasi, Konstitucija – jos 7 straipsnio 2 dalis kartu su konstituciniu teisinės valstybės principu – ne tik leidžia, bet ir reikalauja nustatyti ne tik bendrąją oficialaus teisės aktų skelbimo tvarką, bet ir tokį diferencijuotą teisinį reguliavimą, kad tais atvejais, kai dėl itin didelės teisės akto apimties, sudėtingos struktūros, techninių problemų, kurių kyla dėl grafinės dalies publikavimo, ar kitų pakankamai svarių priežasčių, konstituciškai pagrindžiančių atskirą teisės akto tekstinę ir grafinę dalių paskelbimą ir (arba) jų paskelbimą skirtingais būdais, tam tikri teisės aktai (jų dalys) būtų paskelbiami laikantis alternatyvios (palyginti su bendrąja oficialaus teisės aktų paskelbimo tvarka) teisės aktų oficialaus skelbimo tvarkos, kituose šaltiniuose ir (arba) kitais būdais. Minėta, kad oficialus tam tikrų teisės aktų grafinių dalių skelbimas atskirai nuo tekstinės dalies (kitame šaltinyje) ir (arba) kitoku nei tekstinė dalis būdu laikytinas ne taisykle, bet išimtimi, kuri turi būti *expressis verbis* numatyta įstatyme.

Visa tai *mutatis mutandis* taikytina ir situacijoms, kai atskirai ir (arba) skirtingais būdais turi būti paskelbiamos dvi arba daugiau teisės akto tekstinių dalių.

<...>

Pagal Konstituciją teisės aktai turi būti oficialiai skelbiami laikantis jų oficialaus skelbimo tvarkos, kuri yra nustatyta būtent tuo metu, kai jie yra išleidžiami.

Įstatymų galiojimo sustabdymas

Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas

<...> kaip <...> savo [1997 m. lapkričio 13 d.] sprendime konstatavo Konstitucinis Teismas, „įstatymų galiojimo sustabdymas yra nebūdingas įstatymų leidybai ir paprastai siejamas su Konstitucijoje nurodytais atvejais“. Paminėtina, kad toks atvejis numatytas Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje, kurioje nustatyta, kad „Respublikos Prezidento teikimas Konstituciniam Teismui ar Seimo nutarimas ištirti, ar aktas sutinka su Konstitucija, sustabdo šio akto galiojimą“.

Pacituota oficialios konstitucinės doktrinos nuostata reiškia *inter alia* tai, kad Konstitucija neleidžia įstatymų leidėjui priimti įstatymų, kuriais sustabdomas galiojančių įstatymų galiojimas; kad tol, kol įstatymas galioja, jis turi būti taikomas; kad prireikus netaikyti įstatymo (jo dalių), turi būti pripažįstama, kad jis (jo dalys) neteko galios, o ne kad sustabdomas jo (jo dalių) galiojimas. Kita vertus, Seimas gali nustatyti, nuo kada pradeda- mas taikyti jo priimtas ir įsigaliojęs įstatymas, kad įstatymo įsigaliojimo ir jo taikymo data gali nesutapti (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

Bendrųjų ir specialiųjų teisės normų konkurencija (*lex specialis derogat legi generali*)

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas

<...> Principo *lex specialis derogat legi generali* esmė yra ta, kad esant bendrosios ir specialiosios normų konkurencijai yra taikoma specialioji norma (Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas) <...>.

Teisės aktai neturi grįžtamosios galios (*lex retro non agit*), teisės akto įsigaliojimo data negali būti ankstesnė, nei jis paskelbiamas (Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalis, 70 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas

Pagal Konstituciją galioja tik paskelbti įstatymai (7 straipsnio 2 dalis), Seimo priimti įstatymai įsigalioja po to, kai juos pasirašo ir oficialiai paskelbia Lietuvos Respublikos Prezidentas, įsigaliojimo diena (70 straipsnio 1 dalis).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, jog konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įvairius reikalavimus įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams, *inter alia* tai, kad teisės aktų galia yra nukreipta į ateitį, įstatymų ir kitų teisės aktų grįžtamoji galia neleidžiama (*lex retro non agit*), nebent teisės aktu būtų sušvelninama teisinių santykių subjekto padėtis ir kartu nebūtų pakenkiama kitiems teisinių santykių subjektams (*lex benignior retro agit*) (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas); teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių, nes asmenys, pagal įstatymą įgiję tam tikras teises, turi teisę pagrįstai tikėtis, kad šios teisės nustatytą laiką bus išlaikytos ir įgyvendinamos (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas).

Pažymėtina, jog Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 29 d., 2011 m. spalio 25 d. nutarimuose konstatuota, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris įsiterptų į jau pasibaigusius teisinius santykius; toks reguliavimas, kuris galėtų pakeisti teisės normas, kai reguliuojami santykiai jau yra užbaigti, sudarytų prielaidas paneigti asmenų teisėtus lūkesčius, teisinį tikrumą ir teisinį saugumą, konstitucinį teisingumo principą.

Pažymėtina ir tai, kad iš teisinio tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių apsaugos principų kyla draudimas nustatyti ankstesnę teisės akto įsigaliojimo datą, nei tas teisės aktas paskelbiamas.

Teisėtų lūkesčių apsauga keičiant teisinį reguliavimą (apie teisėtų lūkesčių apsaugos principą žr. 1.3. Atvira, teisinga, darni pilietinė visuomenė ir teisinė valstybė)

Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 25 d. nutarimas

Teisinio reguliavimo pakeitimai turėtų būti daromi taip, kad asmenims, kurių teisei padėčiai jie turi įtakos, būtų užtikrinta reali galimybė prisitaikyti prie naujos teisinės situacijos. Todėl, siekiant sudaryti sąlygas asmenims ne tik susipažinti su nauju teisiniu reguliavimu anksčiau, nei jis pradės galioti, bet ir tinkamai pasirengti numatomiems pakeitimams, gali būti būtina nustatyti vėlesnę jo įsigaliojimo datą. Kiek laiko prisitaikymui derėtų palikti kiekvienu konkrečiu atveju, turėtų būti vertinama atsižvelgiant į daugelį aplinkybių: įstatymo paskirtį teisės sistemoje ir juo reguliuojamų visuomeninių santykių pobūdį, subjektų, kuriems jis taikytinas, ratą ir jų galimybes pasirengti naujo teisinio reguliavimo įsigaliojimui, kitas svarbias aplinkybes (2013 m. vasario 15 d., 2013 m. gegužės 16 d. nutarimai).

Darant esminius galiojančio teisinio reguliavimo pakeitimus, lemiančius asmenų teisei padėčiai nepalankius padarinius, gali būti reikalinga numatyti ir tam tikrą pereinamąjį teisinį reguliavimą. Asmenų, kuriems taikytinas naujas teisinis reguliavimas, teisinė padėtis pereinamosiomis nuostatomis turėtų būti sureguliuota taip, kad jiems būtų suteikta pakankamai laiko užbaigti pradėtus veiksmus, kurių ėmėsi ankstesnio teisinio reguliavimo pagrindu, tikėdamiesi, kad jis bus stabilus, ir įgyvendinti pagal ankstesnį teisinį reguliavimą įgytas teises (2013 m. vasario 15 d. nutarimas).

Teisės aktų konstitucingumo ir jų taikymo padarinių teisėtumo prezumpcija (Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. balandžio 27 d. nutarimas

Aiškindamas Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalį, Konstitucinis Teismas yra atskleidęs iš jos kylančios teisės aktų ir jų padarinių konstitucingumo prezumpcijos turinį: Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies nuostata, kad teisės aktas (jo dalis) negali būti taikomas nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, jog tas teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, reiškia, kad tol, kol Konstitucinis Teismas nėra priėmęs sprendimo, jog tam tikras teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, preziumuojama, kad tas teisės aktas (jo dalis) atitinka Konstituciją ir kad jo pagrindu atsiradę teisiniai padariniai yra teisėti (*inter alia* 2003 m. gruodžio 30 d., 2011 m. spalio 25 d. nutarimai, 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas).

Vadinasi, pagal Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalį iki Konstitucinio Teismo sprendimo, kad tam tikras teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, oficialaus paskelbimo preziumuojama, kad tas teisės aktas (jo dalis) atitinka Konstituciją ir kad teisinės pasekmės (kaip antai: pagal atitinkamą institucijos sprendimą, priimtą vadovaujantis šiuo teisės aktu (jo dalimi), asmuo įgijo tam tikras teises ar atitinkamą teisinį statusą arba asmeniui atitinkamu institucijos sprendimu nebuvo suteikta tam tikrų teisių ar atitinkamo teisinio statuso), atsiradusios tokio teisės akto (jo dalies) pagrindu, yra teisėtos (2011 m. spalio 25 d. nutarimas).

Teisėkūros procedūrų viešumo ir skaidrumo reikalavimai

Konstitucinio Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutarimas

<...> konstitucinis atsakingo valdymo principas, aiškinamas kartu su Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalyje įtvirtintu valdžios įstaigų tarnavimo žmonėms imperatyvu, suponuoja teisėkūros procedūrų viešumo ir skaidrumo reikalavimus, kurių privalo laikytis *inter alia* valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos. Tokių reikalavimų paisymas priimant teisės aktus yra būtina visuomenės pasitikėjimo valstybe ir teise bei valdžios atsakomybės visuomenei sąlyga; jis sudaro prielaidas įtraukti visuomenę į sprendimų, susijusių su viešaisiais interesais, priėmimo procesą, *inter alia* sudarant galimybę susipažinti su rengiamais teisės aktų projektais ir kita su jais susijusia informacija, taip įgyvendinant *inter alia* Konstitucijos 33 straipsnyje įtvirtintas piliečių teisės dalyvauti valdant savo šalį, kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus.

<...> galimi ir tokie konstituciškai pateisinami atvejai, kai įstatymu gali būti numatytas ir neviešas Vyriausybės teisės aktų leidybos procesas, kaip antai, siekiant apsaugoti valstybės paslaptį sudarančią informaciją, išvengti grėsmės konstitucinei santvarkai, gynybinei galiai, kitiems svarbiems interesams.

Įstatymas, pagal kurį reikalaujama neįmanomų dalykų, negali sukelti teisinių padarinių (*lex non cogit ad impossibilia*)

Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 19 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymas, pagal kurį reikalaujama neįmanomų dalykų (t. y. kuris yra nesuderinamas su iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančiu reikalavimu *lex non cogit ad impossibilia*), negali sukelti teisinių padarinių jo reguliuojamų teisinių santykių subjektams, nes jie būtų įpareigoti daryti tai, ko apskritai atlikti negalėtų (t. y. būtų nepaisoma reikalavimo *impossibilium nulla obligatio est*).

Atitinkamai pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymu, kuris yra nesuderinamas su iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančiu reikalavimu *lex non cogit ad impossibilia*, reguliuojamų teisinių santykių subjektams negali sukelti teisinių padarinių mėginimai poįstatyminiais, *inter alia* teisės taikymo, aktais įgyvendinti tokio įstatymo nuostatas.

1.8.2. Teisės aiškinimas

Konstitucijos aiškinimo doktriną žr. 1.8.4. Teisės aktų hierarchija, 1.8.4.2. Konstitucija, 1.8.4.2.2. Konstitucijos vientisumas, tiesioginis taikymas ir aiškinimas.

Teisės aiškinimo metodai

Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 23 d. nutarimas

Atskleidžiant teisės normų turinį paprastai nepakanka taikyti vien lingvistinį aiškinimo metodą. Teisės teorijoje žinomi įvairūs teisės aiškinimo metodai: lingvistinis, sisteminis, istorinis, lyginamasis ir kt. Atskleisti atskirų įstatyme pavartotų sąvokų prasmę galima išsiaiškinus įstatymo paskirtį, jo reguliuojamų santykių pobūdį ir apimtį, reguliavimo ypatumus ir pan. Tai galima padaryti taikant įvairius įstatymo aiškinimo metodus, tarp jų – sisteminį, nes kiekviena teisės norma yra vientiso teisės akto <...> sudedamoji dalis, susijusi su kitomis to teisės akto normomis.

Teisės aiškinimas

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

<...> lingvistinio teisės aiškinimo metodo taikymas, kaip ir apskritai griežtas įstatymo raidės laikymasis taikant teisę, dažniausiai yra pagrįstas; šio teisės aiškinimo metodo svarbos negalima paneigti; taikant lingvistinį teisės aiškinimo metodą (kartu su kitais) yra užtikrinamas formalių teisės reikalavimų paisymas ir atitinkamo teisinio reguliavimo turinio vienodas supratimas.

Kita vertus, lingvistinis teisės aiškinimo metodas nėra vienintelis ar universalus, jo reikšmė neturi būti perdedama. Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip savo aktuose (*inter alia* 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimuose) ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą, kad aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminių, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt. Konstatuota ir tai, kad tas pats pasakytina ir apie visų žemesnės galios teisės aktų aiškinimą (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

1.8.3. Teisės spragos

Teisės spragų konstitucingumo vertinimo doktriną žr. 8. Konstitucinis Teismas, 8.3. Konstitucinio Teismo įgaliojimai, 8.3.4. Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos, 8.3.4.1. Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti teisės spragų konstitucingumą.

Teisės spraga (*lacuna legis*), *inter alia* legislatyvinė omisija

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas

Eksplicitinių teisės nuostatų, reguliuojančių tam tikrus visuomeninius santykius, nebuvimas teisės akte (jo dalyje), jeigu atitinkamas teisinis reguliavimas nėra eksplicitiškai arba implicitiškai nustatytas ir kituose teisės aktuose (kitose to paties teisės akto dalyse), yra traktuotinas kaip teisės spraga – *lacuna legis*. <...> Tokios teisės spragos gali atsirasti dėl įvairių priežasčių, *inter alia* dėl teisėkūros klaidų, taip pat dėl to, kad atitinkamas teisėkūros subjektas tų visuomeninių santykių nesureguliuavo sąmoningai. Jos – didesnės ar mažesnės – gali atsirasti ir dėl to, kad tam tikrame teisės akte eksplicitiškai arba implicitiškai nustatytas teisinis reguliavimas (teisės aktų straipsniai (jų dalys)) Konstitucinio Teismo nutarimu buvo pripažintas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai; tačiau pabrėžtina, kad teisės spragų atsiranda įsigaliojus toli gražu ne kiekvienam Konstitucinio Teismo nutarimui, kuriuo tam tikras žemesnės galios teisės aktas (jo dalis) yra pripažįstamas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai: yra įmanomos ir tokios teisinės situacijos, kai nuostatų, prieštaraujančių aukštesnės galios teisės aktų nuostatoms, *inter alia* Konstitucijai, pašalinimas Konstitucinio Teismo nutarimu iš teisės sistemos teisės taikymo atžvilgiu iš esmės prilygsta visuminio teisinio reguliavimo pakeitimui – kitokio nei iki tol visuminio teisinio reguliavimo, kuris neturi spragų, nustatymui.

Kartu pažymėtina, kad bet kuri teisės spraga, kad ir kokių būdu ji būtų atsiradusi, reiškia, kad nors tam tikri visuomeniniai santykiai turi būti teisiškai reguliuojami (yra poreikis juos teisiškai sureguliuoti), jie nėra teisiškai sureguliuoti. Jos visos vertintinos kaip teisinio reguliavimo neapibrėžtys, trūkumai, teisinės sistemos ydos, kurios turi būti pašalintos. Kai yra nesureguliuota visa visuomeninių santykių sritis, yra pagrindo konstatuoti net vadinamąjį teisinio reguliavimo vakuumą.

Teisės spraga, *inter alia* legislatyvinė omisija, kaip viena iš eksplcitinio teisinio reguliavimo nenustatymo atmainų, iš esmės skiriasi nuo tokio eksplcitinio teisinio reguliavimo nenustatymo, kuris reiškia, kad teisės akte (jo dalyje) yra implicitiškai nustatytas eksplcitinį teisinį reguliavimą papildantis ir pratęsiantis teisinis reguliavimas (*inter alia* teisinis reguliavimas, įtvirtinantis elgesį, priešingą eksplcitaiškai nustatytajam), <...> galintis prieštarauti tam tikram aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai. Tais atvejais, kai tam tikras teisės akte (jo dalyje) implicitiškai įtvirtintas teisinis reguliavimas nustato tam tikrą elgesį ir šitaip papildo bei pratęsia eksplcitinį teisinį reguliavimą, nėra pagrindo teigti, esą tas teisės aktas (jo dalis) atitinkamų visuomeninių santykių apskritai nereguliuoja, nes tie visuomeniniai santykiai iš tikrųjų yra teisiškai sureguliuoti, tačiau tas teisinis reguliavimas atitinkamuose teisės aktuose (jų dalyse) yra įtvirtintas ne eksplcitaiškai, *expressis verbis*, o implicitiškai ir aiškinant teisę yra išvedamas iš eksplcitinių teisės nuostatų. Tuo tarpu teisės spraga, *inter alia* legislatyvinė omisija, visuomet reiškia, kad atitinkamų visuomeninių santykių teisinis reguliavimas apskritai nei eksplcitaiškai, nei implicitiškai nėra nustatytas nei tame teisės akte (jo dalyje), nei kuriuose nors kituose teisės aktuose, tačiau poreikis tuos visuomeninius santykius teisiškai sureguliuoti yra, o legislatyvinės omisijos atveju tas teisinis reguliavimas, paisant iš Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaravimo imperatyvų ir atsižvelgiant į tų visuomeninių santykių turinį, turi būti nustatytas būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje), nes to reikalauja kuris nors aukštesnės galios teisės aktas, *inter alia* pati Konstitucija.

Vienos teisės spragos <...> gali būti vertinamos kaip tokios teisinio reguliavimo neapibrėžtys, kurios nekonkuruoja su aukštesnės galios teisės aktuose nustatytu teisiniu reguliavimu ir savaime nesudaro prielaidų jį pažeisti. <...>

Kitais atvejais eksplcitinių teisės nuostatų, reguliuojančių tam tikrus visuomeninius santykius, nebuvimas tiriamajame žemesnės galios teisės akte (jo dalyje), jeigu atitinkamas teisinis reguliavimas nėra eksplcitaiškai arba implicitiškai nustatytas ir kituose teisės aktuose (kitose to paties teisės akto dalyse) ir jeigu to eksplcitinio teisinio reguliavimo nenustatymo tiriamajame teisės akte (jo dalyje) negalima traktuoti kaip aptartojo implicitinio teisinio reguliavimo, papildančio ir pratęsiančio eksplcitaiškai nustatytą teisinį reguliavimą, yra traktuotinas kaip tokia teisės spraga, kurią draudžia Konstitucija (arba kuris nors kitas aukštesnės galios teisės aktas), – legislatyvinė omisija. Legislatyvinė omisija reiškia, kad tame teisės akte (jo dalyje) atitinkamas teisinis reguliavimas nėra nustatytas, nors pagal Konstituciją (arba kurį nors kitą aukštesnės galios teisės aktą, kurio atžvilgiu vertinama tiriamojo žemesnės galios teisės akto (jo dalis) atitiktis) privalo būti nustatytas būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje). Ypač pabrėžtina, kad legislatyvinė omisija nuo kitų teisės spragų skiriasi dar ir tuo, kad ji visuomet yra atitinkamą teisės aktą išleidusio subjekto teisėkūros veiksmo, o ne jo neveikimo padariny, taip pat ne kurio nors kito subjekto veiksmo (juo labiau teisėto) ar neveikimo padariny; antai legislatyvine omisija yra nelaikytina tokia teisės spraga, kai tam tikri visuomeniniai santykiai nė nebuvo pradėti reguliuoti kokiais nors teisės aktais, nors yra poreikis juos teisiškai sureguliuoti; lygiai taip pat legislatyvinė omisija negali atsirasti ir Konstituciniam Teismui konstitucinės justicijos byloje nutarimu pripažinus, kad tam tikras teisės aktas (jo dalis) prieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai.

Taigi legislatyvinę omisiją, kaip atitinkamą teisės aktą išleidusio subjekto teisėkūros veiksmo padarinį, būtina skirti nuo teisės spragų, atsiradusių dėl to, kad reikalingų teisėkūros veiksmų apskritai nebuvo imtasi – nei tas, nei koks nors kitas teisėkūros subjektas apskritai neišleido tam tikriems visuomeniniams santykiams reguliuoti skirto teisės akto ir dėl to tie visuomeniniai santykiai liko teisiškai nereguliuoti. Tam tikromis aplinkybėmis,

būtent tada, kai Konstitucija reikalauja, kad tie visuomeniniai santykiai būtų teisiškai sureguliuoti (o kai kada ir eksplicitiškai nurodo, kad jie turi būti sureguliuoti ne bet kokių teisės aktu, o konstituciniu įstatymu arba įstatymu), toks teisėkūros veiksmų nebuvimas iš tikrųjų gali sudaryti prielaidas susidaryti antikonstitucinei situacijai – tokiai visuomeninių santykių būklei, kai šie santykiai klostosi ne teisės pagrindu, nors, kaip minėta, Konstitucija reikalauja, kad jie būtų teisiškai reguliuojami. Tačiau toks teisinis reguliavimas, tiksliau, jo nebuvimas, nėra legislatyvinė omissija.

Teisės spragų pašalinimas ir užpildymas *ad hoc* (plačiau apie teismų įgaliojimus teisės spragas užpildyti *ad hoc* žr. 9.1. Teismai, 9.1.5. Teismų įgaliojimai, susiję su teisingumo vykdymu)

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas

Teisės spragų (neišskiriant nė legislatyvinės omissijos) pašalinimas yra atitinkamo (kompetentingo) teisėkūros subjekto kompetencijos dalykas. Tačiau žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas yra įmanoma tam tikru mastu užpildyti ir taikant teisę (*inter alia* naudojant teisės analogiją, taikant bendruosius teisės principus, taip pat aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia Konstituciją), taigi taip pat ir aiškinant teisę (*inter alia* teisingumą vykdantiems bendrosios kompetencijos bei pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtiems specializuotiems teismams, pagal savo kompetenciją sprendžiantiems atskiras bylas ir privalantiems aiškinti teisę, kad galėtų ją taikyti). Kartu pabrėžtina, kad žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas teismai gali užpildyti tik *ad hoc*, t. y. šiuo – teisės taikymo – būdu teisės spragos yra pašalinamos tik individualiam visuomeniniam santykiui, dėl kurio sprendžiamas ginčas teisme nagrinėjamoje byloje. Kita vertus, teisminis (*ad hoc*) teisės spragų šalinimas sudaro prielaidas formuotis vienodai teismų praktikai sprendžiant tam tikros kategorijos bylas – teismų precedentuose įtvirtintai teisei, kurią, be abejo, vėliau gali iš esmės pakeisti ar kitaip pakoreguoti įstatymų leidėjas (ar kitas kompetentingas teisėkūros subjektas), tam tikrus visuomeninius santykius sureguliuodamas įstatymu (ar kitu teisės aktu) ir šitaip atitinkamą teisės spragą pašalindamas jau ne *ad hoc*, bet į ateitį nukreiptu bendro pobūdžio teisiniu reguliavimu.

Taigi galutinai pašalinti teisės spragas (taip pat ir legislatyvinę omissiją) galima tik teisę kuriančioms institucijoms išleidus atitinkamus teisės aktus. Teismai to padaryti negali, jie gali žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas užpildyti tik *ad hoc*, nes teismai vykdo teisingumą, o ne yra legislatyvinės institucijos (pozityviąja ir plačiausia šios sąvokos prasme); toks teismų galimybių ribotumas šioje srityje ypač akivaizdus susidūrus su materialiosios teisės spragomis. Tačiau visais atvejais yra nepaneigiama galimybė teismams žemesnės galios teisės akte esančią teisės spragą užpildyti *ad hoc*. Jeigu tokie teismų įgaliojimai būtų neigiami, nepripažįstami, jeigu teismų galimybės taikyti teisę, pirmiausia aukščiausiąją teisę – Konstituciją, priklausytų nuo to, ar tam tikras teisėkūros subjektas nepaliko savo nustatyto (teisės aktuose) teisinio reguliavimo spragų, ir bylas galėtų išspręsti tik po to, kai tos teisės spragos bus užpildytos teisėkūros būdu, tuomet tektų konstatuoti, kad teismai, sprenddami bylas, taiko ne teisę, pirmiausia aukščiausiąją teisę – Konstituciją, o tik įstatymą (apibendrinta šios sąvokos prasme), kad jie ne vykdo teisingumą pagal teisę, o tik formaliai taiko teisės aktų straipsnius (jų dalis), kad konstitucinėms vertybėms, *inter alia* asmens teisėms ir laisvėms, žala gali būti daroma (ir neatlyginama ar kitaip neatitaisoma) vien dėl to, kad atitinkamas teisėkūros subjektas tam tikrų santykių nesureguliuoja teisiškai (arba juos teisiškai sureguliuoja nepakankamai intensyviai), t. y. kad nors Konstitucijoje ir yra įtvirtintos tam tikros vertybės, jos nėra deramai ginamos ir saugomos pagal Konstituciją.

Tai nesiderintų su teismų socialine ir konstitucine paskirtimi. Be to, tai reikštų, kad teisė yra traktuojama vien kaip jos tekstinė forma, sutapatinama su ja.

Teisės spragų pašalinimas ir užpildymas *ad hoc*

Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas

<...> teismų galimybė užpildyti teisės spragas *ad hoc* nereiškia, kad įstatymų leidėjas neturi pareigos per protingą laiką, paisydamas Konstitucijos, įstatymu nustatyti deramą atitinkamų santykių teisinį reguliavimą.

Teisės spraga, *inter alia* legislatyvinė omisija

Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, jog teisės spraga, *inter alia* legislatyvinė omisija, visuomet reiškia, kad atitinkamų visuomeninių santykių teisinis reguliavimas apskritai nei eksplacitiškai, nei implicitiškai nėra nustatytas nei tam tikrame teisės akte (jo dalyje), nei kuriuose nors kituose teisės aktuose, tačiau poreikis tuos visuomeninius santykius teisiskai sureguliuoti yra, o legislatyvinės omisijos atveju tas teisinis reguliavimas, paisant iš Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaringumo imperatyvų ir atsižvelgiant į tų visuomeninių santykių turinį, turi būti nustatytas būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje), nes to reikalaujama kuriame nors aukštesnės galios teisės akte, *inter alia* pačioje Konstitucijoje (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d., 2008 m. lapkričio 5 d. sprendimai, 2009 m. kovo 2 d., 2009 m. birželio 22 d. nutarimai).

Teisės spragų pašalinimas ir užpildymas *ad hoc*

Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas

<...> kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, teisės spragų pašalinimas yra atitinkamo (kompetentingo) teisėkūros subjekto kompetencijos dalykas; teisės spragas yra įmanoma tam tikru mastu užpildyti ir taikant teisę, taigi taip pat ir aiškinant teisę, *inter alia* teisingumą vykdantiems teismams, pagal savo kompetenciją sprendžiantiems atskiras bylas ir privalantiems aiškinti teisę, kad galėtų ją taikyti; teisės spragas teismai gali užpildyti *ad hoc*, t. y. jie jas gali pašalinti individualiam visuomeniniam santykiui, dėl kurio sprendžiamas ginčas teisme nagrinėjamoje byloje; galutinai pašalinti teisės spragas galima tik teisę kuriančioms institucijoms išleidus atitinkamus teisės aktus; galimybė užpildyti teisės spragas *ad hoc* nereiškia, kad įstatymų leidėjas neturi pareigos per protingą laiką, paisydamas Konstitucijos, įstatymu nustatyti deramą atitinkamų santykių teisinį reguliavimą (*inter alia* 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, 2007 m. birželio 7 d. nutarimas). Konstitucinė pareiga per protingą laiką, paisant Konstitucijos, teisės aktais nustatyti deramą atitinkamų santykių teisinį reguliavimą *mutatis mutandis* taikytina ir kitiems teisėkūros subjektams.

Teisės spragų pašalinimas ir užpildymas *ad hoc*

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 8 d. nutarimas

<...> teismų galimybė užpildyti teisės spragas *ad hoc* nereiškia, kad įstatymų leidėjas neturi pareigos per protingą laiką, paisydamas Konstitucijos, įstatymu nustatyti deramą atitinkamų santykių teisinį reguliavimą (2007 m. birželio 7 d. nutarimas). Pažymėtina, kad tokią pareigą turi ir kiti teisėkūros subjektai, kai teisės spraga, *inter alia* legislatyvinė omisija, yra žemesnės nei įstatymas galios teisės akte.

1.8.4. Teisės aktų hierarchija

1.8.4.1. Bendrosios nuostatos

Iš teisinės valstybės principo kylantis reikalavimas teisėkūros subjektams paisyti teisės aktų hierarchijos

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Iš konstitucinio teisinės valstybės principo, kitų konstitucinių imperatyvų kyla reikalavimas įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams paisyti iš Konstitucijos kylančios teisės aktų hierarchijos. Šis reikalavimas *inter alia* reiškia, kad draudžiama žemesnės galios teisės aktais reguliuoti tuos visuomeninius santykius, kurie gali būti reguliuojami tik aukštesnės galios teisės aktais, taip pat kad žemesnės galios teisės aktuose draudžiama nustatyti tokių teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytuoju aukštesnės galios teisės aktuose. <...> poįstatyminiu teisės aktu yra realizuojamos įstatymo normos, todėl poįstatyminiu teisės aktu negalima pakeisti įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis, nes taip būtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų viršenybė poįstatyminių teisės aktų atžvilgiu (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas); pažymėtina ir tai, kad poįstatyminiai teisės aktai negali prieštarauti įstatymams, konstituciniams įstatymams ir Konstitucijai, jie turi būti priimami remiantis įstatymais, nes poįstatyminis teisės aktas yra įstatymo normų taikymo aktas nepriklausomai nuo to, ar tas aktas yra vienkartinio (*ad hoc*) taikymo, ar nuolatinio galiojimo (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas).

Lietuvoje nėra deleguotosios įstatymų leidybos (Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d., 1996 m. gruodžio 19 d., 1999 m. birželio 3 d., 2004 m. kovo 5 d. nutarimai), todėl Seimas – įstatymų leidėjas negali pavesti Vyriausybei ar kitoms institucijoms poįstatyminiais aktais reguliuoti tuos teisinius santykius, kurie pagal Konstituciją turi būti reguliuojami įstatymais, o Vyriausybė negali tokių įgaliojimų priimti. Tokių santykių negalima reguliuoti ir Seimo poįstatyminiais aktais.

<...> pagal Konstituciją su žmogaus teisių ir laisvių turinio apibrėžimu ar jų įgyvendinimo garantijų įtvirtinimu susijusių teisinį reguliavimą galima nustatyti tik įstatymu. Kita vertus, tais atvejais, kai Konstitucija nereikalauja įstatyminio tam tikrų su žmogaus teisėmis, jų įgyvendinimu susijusių santykių reguliavimo, šie santykiai gali būti reguliuojami ir poįstatyminiais aktais – aktais, reglamentuojančiais žmogaus teisių įgyvendinimo procesinius (procedūrinius) santykius, atskirų žmogaus teisių įgyvendinimo tvarką ir pan., tačiau jokiomis aplinkybėmis poįstatyminiais aktais negalima nustatyti tokio su žmogaus teisėmis, jų įgyvendinimu susijusių santykių teisinio reguliavimo, kuris konkuruotų su nustatytuoju įstatyme.

Pabrėžtina ir tai, kad toks teisės akto formos nesilaikymas, kai Konstitucija reikalauja, kad tam tikri santykiai būtų reguliuojami įstatymu, tačiau jie yra reguliuojami poįstatyminiu aktu (nepriklausomai nuo to, ar šiuos santykius kokių nors aspektu reguliuoja dar ir įstatymas, su kuriame nustatytu teisiniu reguliavimu konkuruoja poįstatyminiam akte nustatytas teisinis reguliavimas, ar joks įstatymas šių santykių apskritai nereguliuoja), gali būti pakankamu pagrindu tokių poįstatyminių teisės aktų pripažinti prieštaraujančiu Konstitucijai. Ar Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės poįstatyminiai teisės aktai pagal formą neprieštarauja Konstitucijai, pagal Konstituciją sprendžia Konstitucinis Teismas. Tai sprendžiamas, Konstitucinis Teismas kiekvienu konkrečiu atveju įvertina visas bylos aplinkybes, *inter alia* tiriamo teisinio reguliavimo vietą visoje teisės sistemoje, jo tikslą ir teisėkūros

subjekto ketinimus, atitinkamų santykių teisinio reguliavimo raidą ir kaitą iki tiriamo teisės akto išleidimo (legislatyvinę istoriją) ir kt.

Taip pat pabrėžtina, kad tais atvejais, kai poįstatyminiai teisės aktai yra pripažįstami prieštaraujančiais Konstitucijai pagal formą (dėl to, kad jais buvo reguliuojami tokie santykiai, kurie gali būti reguliuojami tik įstatymu) ir jau negali būti taikomi, būtina paisyti iš Konstitucijos kylančio reikalavimo įvertinti, ar, neapsaugojus ir neapgynus iš tokių poįstatyminių teisės aktų jų galiojimo metu kilusių asmens įgytų teisių, nebus pažeistos kitos Konstitucijos saugomos vertybės, ar nebus pažeista Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių pusiausvyra. Minėtais ypatingais atvejais įstatymų leidėjas turi konstitucinę priedermę, įvertinęs visas aplinkybes ir nustatęs, kad tai būtina, nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų visiškai arba iš dalies apsaugoti ir apginti teisei paklusiusių, įstatymų reikalavimų besilaikiusių, valstybe ir jos teise pasitikėjusių asmenų įgytas teises, kilusias iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai pagal formą (dėl to, kad jais buvo reguliuojami tokie santykiai, kurie gali būti reguliuojami tik įstatymu), ir kuris užtikrintų, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo.

Teisės aktų hierarchija

Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas suponuoja teisės aktų hierarchiją, kurioje Konstitucija užima išskirtinę vietą; teisinėje valstybėje draudžiama žemesnės galios teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytuoju aukštesnės galios teisės aktuose, *inter alia* pačioje Konstitucijoje.

Taigi pagal Konstituciją negalimos tokios teisinės situacijos, kai nebūtų įmanoma teisme patikrinti, ar Konstitucijai ir įstatymams neprieštaruoja tie teisės aktai (jų dalys), kurių atitikties Konstitucijai kontrolė Konstitucijoje nėra priskirta Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, *inter alia* ministrų išleisti teisės aktai, kiti žemesnės galios poįstatyminiai teisės aktai, taip pat vietos savivaldybių institucijų išleisti teisės aktai.

Aukštesnės galios teisės akto įsigaliojimo arba galios netekimo laikas negali priklausyti nuo žemesnės galios teisės akto priėmimo ir įsigaliojimo arba galios netekimo

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 29 d. sprendimas

<...> kaip savo 2003 m. spalio 29 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją Vyriausybė savo nutarimais negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad Vyriausybės nutarimo įsigaliojimo arba jo galios netekimo laikas priklausytų nuo kito subjekto išleisto žemesnės galios teisės akto įsigaliojimo. Ši Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarime suformuluota doktrininė nuostata aiškinama kaip išreiškianti bendrą konstitucinį imperatyvą, kad aukštesnės galios teisės akto įsigaliojimo arba galios netekimo laikas neturi ir negali būti padaromas priklausomas nuo žemesnės galios teisės akto priėmimo ir įsigaliojimo arba galios netekimo ir pan. Tad ir įstatymo įsigaliojimo laikas neturi ir negali būti padarytas priklausomas nuo Respublikos Prezidento dekreto – žemesnės galios teisės akto išleidimo ir įsigaliojimo.

Teisės aktų hierarchija

Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas

Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas suponuoja teisės aktų hierarchiją. Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad šis konstitucinis

principas neleidžia poįstatyminiais teisės aktais (taigi ir Vyriausybės nutarimais) nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris konkuruotų su nustatytuoju įstatymu, kad poįstatyminiai teisės aktai negali prieštarauti įstatymams, konstituciniams įstatymams ir Konstitucijai, kad poįstatyminiai teisės aktai turi būti priimami remiantis įstatymais, kad poįstatyminis teisės aktas yra įstatymo normų taikymo aktas, nepaisant to, ar tas aktas yra vienkartinio (*ad hoc*) taikymo, ar nuolatinio galiojimo (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 6 d., 2010 m. kovo 9 d., 2012 m. balandžio 18 d., 2013 m. vasario 20 d., 2013 m. gegužės 9 d. nutarimai). Konstitucija draudžia žemesnės galios teisės aktais reguliuoti tuos santykius, kurie gali būti reguliuojami tik aukštesnės galios teisės aktais (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 29 d., 2009 m. rugsėjo 2 d., 2012 m. balandžio 18 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad įstatymai nustato bendro pobūdžio taisykles, o poįstatyminiuose teisės aktuose jos gali būti detalizuojamos, gali būti reglamentuojama jų įgyvendinimo tvarka (Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d., 1996 m. gruodžio 19 d., 2004 m. kovo 5 d. nutarimai). Konstitucinėje jurisprudencijoje yra pažymėta, kad Vyriausybės pareiga priimti poįstatyminius aktus, būtinus įstatymams įgyvendinti, kyla tiesiogiai iš Konstitucijos, o esant įstatymų leidėjo pavedimui – ir iš įstatymų bei Seimo nutarimų dėl įstatymų įgyvendinimo. Be kita ko, Konstitucinis Teismas, aiškindamas konstitucinį teisinės valstybės principą, yra konstatavęs ir tai, kad tais atvejais, kai Konstitucijoje nereikalaujama tam tikrų joje nurodytų santykių reguliuoti būtent įstatymu ir kai pagal Konstituciją tokių santykių reguliavimas nėra priskirtas kitų valstybės valdžią vykdančių institucijų, *inter alia* Vyriausybės, išimtinai kompetencijai, įstatymų leidėjas gali įstatyme nustatyti ir tai, kad tam tikrus santykius reguliuoja Vyriausybė ar jos įgaliota institucija (Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas).

1.8.4.2. Konstitucija

Konstitucija kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Lietuvos Respublikos Konstitucija buvo priimta 1992 m. spalio 25 d. referendumu – visos Tautos balsavimu. Referendumas, kuriame buvo priimta Konstitucija, buvo organizuotas laikantis Lietuvos valstybės demokratinės teisinės tradicijos (Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 22 d. nutarimas). Konstitucijos šaltinis yra pati valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta.

Konstitucija – tai aukščiausios teisinės galios aktas. Konstitucijoje atsispindi visuomenės sutartis – visų Lietuvos Respublikos piliečių demokratiškai priimtas įsipareigojimas jų dabartinei ir būsimosioms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatines taisykles ir joms paklusti, idant būtų užtikrintas valdžios legitimumas, jos sprendimų teisėtumas, žmogaus teisės ir laisvės, idant visuomenėje būtų santarvė. Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei jų gerbimu, pagarba teisei bei teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu. Konstitucijoje yra nustatyti žmogaus ir valstybės santykių, viešosios valdžios formavimo ir funkcionavimo, Tautos ūkio, vietos savivaldos, kitų svarbiausių visuomenės ir valstybės gyvenimo santykių pagrindai. Priėmusi Konstituciją pilietinė Tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip

bendrą visos visuomenės gerį. Tauta Konstituciją keičia tiesiogiai arba per savo demokratiškai išrinktus atstovus ir tik pagal pačioje Konstitucijoje nustatytas taisykles. Konstitucija yra aukščiausioji teisė. Ji nubrėžia gaires visai teisės sistemai – visa teisės sistema kuriama Konstitucijos pagrindu.

Konstitucija kaip valstybinės bendruomenės gyvenimo norminis pagrindas

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

Referendumu priėmusi Konstituciją – aukščiausios teisinės galios aktą, lietuvių tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gerį (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai). Teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena svarbiausių priedermių – gerbti, ginti ir saugoti tas vertybes, kuriomis yra grindžiama pati Tautos priimta Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės *raison d'être*; priešingu atveju valstybė negalėtų būti laikoma bendru visos visuomenės geriu (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai, 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas).

Konstitucija kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis; Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> Konstitucija yra aukščiausioji teisė. Konstitucijos šaltinis yra pati valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas).

Konstitucijoje atsispindi visuomenės sutartis – visų Lietuvos Respublikos piliečių demokratiškai priimtas įsipareigojimas dabartinei ir būsimosioms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatinės taisyklės ir joms paklusti, idant būtų užtikrintas valdžios legitimumas, jos sprendimų teisėtumas, žmogaus teisės ir laisvės, idant visuomenėje būtų santarvė (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas). Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei jų gerbimu, pagarba teisei bei teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai, 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas, 2014 m. sausio 24 d. nutarimas).

Atsižvelgiant į tai, pabrėžtina, kad Konstitucijoje atsispindi valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos įsipareigojimas kurti ir stiprinti valstybę vadovaujantis Konstitucijoje įtvirtintomis pamatinėmis taisyklėmis; Konstitucija yra Tautos, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo teisinis pamatas. Taigi pabrėžtina ir tai, kad Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą, todėl Tautos aukščiausia suvereni galia gali būti vykdoma, *inter alia* tiesiogiai (referendumu), tik laikantis Konstitucijos.

Konstitucijos samprata, jos prigimtis ir paskirtis

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

<...> Konstitucija yra aukščiausioji teisė; Konstitucijos šaltinis yra pati valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta. Konstitucijoje atsispindi visuomenės sutartis – visų Lietuvos

Respublikos piliečių demokratiškai priimtas įsipareigojimas dabartinei ir būsimosioms kartoms gyventi pagal Konstitucijoje įtvirtintas pamatines taisykles ir joms paklusti, idant būtų užtikrintas valdžios legitimumas, jos sprendimų teisėtumas, žmogaus teisės ir laisvės, idant visuomenėje būtų santarvė (*inter alia* 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2014 m. liepos 11 d. nutarimas). Konstitucija, kaip aukščiausios teisinės galios aktas ir visuomenės sutartis, yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu ir jų gerbimu, pagarba teisei ir teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu (*inter alia* 2004 m. gegužės 25 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai). Priėmusi Konstituciją, pilietinė Tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gerį (*inter alia* 2004 m. gegužės 25 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2014 m. sausio 24 d. nutarimai). Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą, todėl Tautos aukščiausia suvereni galia gali būti vykdoma, *inter alia* tiesiogiai (referendumu), tik laikantis Konstitucijos (2014 m. liepos 11 d. nutarimas).

Taigi Konstitucija, kurios, kaip ir Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų, šaltinis yra pati valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta, yra steigiamojo pobūdžio aukščiausios teisinės galios aktas, kuris yra pilietinės Tautos bendro gyvenimo norminis pagrindas, įprasminantis ir įtvirtinantis valstybę kaip bendrą visos visuomenės gerį. Konstitucijos, kaip aukščiausiosios teisės, pagrindas yra Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos, įtvirtinusios ir įgyvendinusios nepakeičiamus pamatinius konstitucinius principus – nepriklausomybę, demokratiją, prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį; Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, taip pat grindžiama kitomis Lietuvos valstybės pamatiniuose konstituciniuose aktuose įtvirtintomis pamatinėmis nuostatomis ir jose išreikštomis Lietuvos valstybės konstitucinėmis tradicijomis. Atsižvelgiant į tai, referendumu priimta Konstitucija, kaip ir Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai, yra pirminis Lietuvos konstitucinės teisės šaltinis. <...>

1.8.4.2.1. Konstitucijos viršenybė

Konstitucijos viršenybės principas (Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas

Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama tuo, kad Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, nes Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai“. Ši konstitucinė nuostata pati savaime negali padaryti negaliojančiais įstatymo ar tarptautinės sutarties, bet ji reikalauja, kad jų nuostatos neprieštarautų Konstitucijos nuostatomis.

Konstitucijos viršenybės principas

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas

Pamatinis demokratinės teisinės valstybės reikalavimas – Konstitucijos viršenybės principas.

Konstitucijos viršenybės principas yra įtvirtintas Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai; šis

principas taip pat yra įvairiais aspektais įtvirtintas Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje, kurioje nustatyta, kad valdžios galios riboja Konstitucija, 6 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas, 6 straipsnio 2 dalyje, kurioje nustatyta, kad kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija, 30 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, 102 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams, 110 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai, ir kt.

Konstitucijos viršenybės principas reiškia, kad Konstitucija teisės aktų hierarchijoje užima išskirtinę – aukščiausią – vietą, kad joks teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai, kad niekam neleidžiama pažeisti Konstitucijos, kad konstitucinė tvarka turi būti ginama, kad pati Konstitucija įtvirtina mechanizmą, įgalinantį nustatyti, ar teisės aktai (jų dalys) neprieštarauja Konstitucijai. Šiuo atžvilgiu Konstitucijoje įtvirtintas Konstitucijos viršenybės principas yra neatsiejamai susijęs su konstituciniu teisinės valstybės principu – universaliu konstituciniu principu, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija. Konstitucijos viršenybės principo pažeidimas reikštų, kad yra pažeidžiamas ir konstitucinis teisinės valstybės principas.

Teisėkūros subjektų pareiga atlikti iki Konstitucijos įsigaliojimo išleistų teisės aktų peržiūrą (Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalis, įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 2 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas

<...> Konstitucijos viršenybės principas suponuoja ir įstatymų leidėjo, kitų teisėkūros subjektų pareigą atlikti iki Konstitucijos įsigaliojimo išleistų teisės aktų peržiūrą atsižvelgiant į Konstitucijos normas ir principus, užtikrinti teisės aktų, reguliuojančių tuos pačius santykius, darnią hierarchinę sistemą.

<...>

Pažymėtina, kad įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 2 straipsnio [kuriame nustatyta, kad įstatymai, kiti teisiniai aktai ar jų dalys, galioję Lietuvos Respublikos teritorijoje iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo, galioja tiek, kiek jie neprieštarauja Konstitucijai ir šiam įstatymui, ir galios tol, kol nebus pripažinti netekusiais galios ar suderinti su Konstitucijos nuostatomis] formuluotė „tiek, kiek jie neprieštarauja Konstitucijai ir šiam įstatymui“, susieta su Konstitucijos viršenybės principu, konkrečiai su Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalies nuostata, kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai, reiškia, jog Konstitucijoje yra įtvirtinta, kad teisės aktai, išleisti iki Konstitucijos įsigaliojimo, negali galioti, jeigu jie yra priešingi Konstitucijai ir Konstitucijoje nustatytais pagrindais ir tvarka yra nustatyta, jog šie teisės aktai prieštarauja Konstitucijai.

Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 2 straipsnio formuluotė „galios tol, kol nebus pripažinti netekusiais galios ar suderinti su Konstitucijos nuostatomis“ reiškia, kad įstatymų leidėjas, kiti teisėkūros subjektai pagal Konstituciją turi pareigą atlikti visų savo iki Konstitucijos įsigaliojimo išleistų ir tebegaliojančių teisės aktų, taip pat Lietuvos valstybės nebeegzistuojančių institucijų po Konstitucijos įsigaliojimo išleistų ir tebegaliojančių teisės aktų, kurie reguliuoja atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, taip pat teisės aktų, išleistų iki nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, tačiau likusių galioti atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę ir po Konstitucijos įsigaliojimo

reguliuojančių atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, peržiūrą ir įvertinti, ar šie teisės aktai, to teisėkūros subjekto manymu, neprieštarauja Konstitucijai.

Įstatymų leidėjas, kitas teisėkūros subjektas, įvertinęs, kad, jo manymu, iki Konstitucijos įsigaliojimo jo išleistas ir tebegaliojantis teisės aktas arba Lietuvos valstybės nebeegzistuojančios institucijos išleistas ir tebegaliojantis teisės aktas, kuris po Konstitucijos įsigaliojimo reguliuoja atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, arba teisės aktas, išleistas iki nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, tačiau likęs galioti atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę ir po Konstitucijos įsigaliojimo reguliuojantis atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, atitinka Konstituciją, gali palikti tokį teisės aktą galioti. Kita vertus, įstatymų leidėjas, kitas teisėkūros subjektas, įvertinęs, kad, jo manymu, iki Konstitucijos įsigaliojimo jo išleistas ir tebegaliojantis teisės aktas (ar jo dalis) arba Lietuvos valstybės nebeegzistuojančios institucijos išleistas ir tebegaliojantis teisės aktas (ar jo dalis), kuris po Konstitucijos įsigaliojimo reguliuoja atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, arba teisės aktas (ar jo dalis), išleistas iki nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, tačiau likęs galioti atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę ir po Konstitucijos įsigaliojimo reguliuojantis atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, neatitinka Konstitucijos, turi konstitucinę pareigą arba šį aktą suderinti su Konstitucija, t. y. išleisti naują teisės aktą, kuriuo būtų pakeistas, to teisėkūros subjekto manymu, Konstitucijos neatitinkantis teisės aktas (ar jo dalis), arba pripažinti tokį, jo manymu, Konstitucijos neatitinkantį teisės aktą netekusiu galios.

Teisės aktų (ar jų dalių), kurie nebuvo suderinti su Konstitucija atitinkamam teisėkūros subjektui išleidžiant naują teisės aktą, pakeičiantį, to teisėkūros subjekto manymu, Konstitucijos neatitinkantį teisės aktą (ar jo dalį), ir kurie nebuvo pripažinti netekusiais galios, konstitucingumas gali būti tikrinamas atliekant konstitucinę kontrolę. Dėl iki Konstitucijos įsigaliojimo išleistų Lietuvos Respublikos įstatymų, kitų Aukščiausiosios Tarybos priimtų aktų, Vyriausybės aktų, taip pat dėl atitinkamos teisinės galios teisės aktų, išleistų iki nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, tačiau likusių galioti atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę ir reguliuojančių Seimo arba Vyriausybės reguliavimo sričiai priskirtus santykius, atitikties Konstitucijai pagal Konstituciją sprendžia Konstitucinis Teismas. Konstitucinis Teismas 2003 m. gegužės 30 d. nutarime yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas.

<...> įstatymų leidėjo, kitų teisėkūros subjektų pareiga atlikti visų savo iki Konstitucijos įsigaliojimo išleistų ir tebegaliojančių teisės aktų, taip pat Lietuvos valstybės nebeegzistuojančių institucijų išleistų ir tebegaliojančių teisės aktų, kurie po Konstitucijos įsigaliojimo reguliuoja atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, taip pat teisės aktų, išleistų iki nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, tačiau likusių galioti atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę ir po Konstitucijos įsigaliojimo reguliuojančių atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, peržiūrą ir įvertinti, ar šie teisės aktai, to teisėkūros subjekto manymu, neprieštarauja Konstitucijai, suponuoja ir jų pareigą užtikrinti, kad šie teisės aktai būtų suderinti su Konstitucijos nuostatomis ne tik pagal juose nustatyto teisinio reguliavimo turinį bei apimtį, taip pat ne tik pagal teisės akto formą, bet ir pagal šių teisės aktų paskelbimą, kaip reikalauja Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalis.

Pažymėtina, kad teisės aktų, priimtų iki Konstitucijos įsigaliojimo, peržiūros ir įvertinimo atitikties Konstitucijai atžvilgiu procesas nėra vienkartinis aktas, tačiau šis procesas negali tęstis nepagrįstai ilgą laiką. Iš Konstitucijos viršenybės principo, konstitucinio teisinės valstybės principo kyla įstatymų leidėjo, kitų teisėkūros subjektų pareiga visų savo iki Konstitucijos įsigaliojimo išleistų ir tebegaliojančių teisės aktų, taip pat Lietuvos valstybės

nebeegzistuojančių institucijų išleistų ir tebegaliojančių teisės aktų, kurie po Konstitucijos įsigaliojimo reguliuoja atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, taip pat teisės aktų, išleistų iki nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, tačiau likusių galioti atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę ir po Konstitucijos įsigaliojimo reguliuojančių atitinkamo teisėkūros subjekto reguliavimo sričiai priskirtus santykius, peržiūrą atlikti ir juos atitikties Konstitucijai atžvilgiu įvertinti per protingai trumpą laiką. Tai pasakyтина ir apie tokių teisės aktų peržiūrą ir įvertinimą pagal tai, kaip jie paskelbti.

Konstitucijos negalima aiškinti remiantis žemesnės galios teisės aktais

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Konstitucijos normų ir principų negalima aiškinti remiantis įstatymų leidėjo ir kitų teisėkūros subjektų priimtais aktais, nes taip būtų paneigta Konstitucijos viršenybė teisės sistemoje (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas).

Konstitucijos viršenybės principas

Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas

Konstitucijos viršenybės principas yra įtvirtintas ne tik Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje; jis įvairiais aspektais yra įtvirtintas ir kituose Konstitucijos straipsniuose (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2003 m. spalio 29 d., 2004 m. kovo 5 d., 2007 m. kovo 20 d., 2012 m. kovo 29 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai). Įvairūs šio principo aspektai atskleistini atsižvelgiant į <...> Konstitucijos 1, 5, 6, 18, 30 straipsnius ir 102 straipsnio 1 dalį, kurių kontekste aiškintinas Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies turinys. Kaip antai Konstitucijos viršenybės principą ir konstitucinį teisės viešpatavimo imperatyvą suponuoja *inter alia* Konstitucijos 1 straipsnio nuostata, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė, 5 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas valdžių padalijimo principas, 5 straipsnio 2 dalies nuostata, kad valdžios galias riboja Konstitucija, taip pat su šia nuostata susijęs 18 straipsnyje įtvirtintas principas, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės; Konstitucijos viršenybei užtikrinti *inter alia* skirta jos 6 straipsnio 1 dalies nuostata, kad Konstitucija yra tiesiogiai taikomas aktas (Konstitucijos tiesioginio taikymo principas), šio straipsnio 2 dalies nuostata, kad kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija, taip pat su ja susijusi 30 straipsnio 1 dalies nuostata, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.

Konstitucijos viršenybės principas; konstitucinis imperatyvas neteikti referendumui tokių galimų sprendimų, kurie neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime pažymėta, kad viena svarbiausių teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės priedermių – gerbti, ginti ir saugoti tas vertybes, kuriomis yra grindžiama pati Tautos priimta Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės *raison d'être*, priešingu atveju valstybė negalėtų būti laikoma bendru visos visuomenės gėriu.

Pamatinis demokratinės teisinės valstybės reikalavimas – Konstitucijos viršenybės principas, įtvirtintas Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai; šis principas įvairiais aspektais taip pat yra įtvirtintas kituose Konstitucijos straipsniuose, *inter alia* 6 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2003 m. spalio 29 d., 2004 m. kovo 5 d., 2007 m. kovo 20 d. nutarimai). Konstitucijos viršenybės principas reiškia, kad Konstitucija teisės aktų

hierarchijoje užima išskirtinę – aukščiausią – vietą; joks teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai; niekam neleidžiama pažeisti Konstitucijos; konstitucinė tvarka turi būti ginama (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2003 m. spalio 29 d., 2004 m. kovo 5 d., 2007 m. kovo 20 d. nutarimai, 2009 m. lapkričio 20 d. sprendimas, 2012 m. kovo 29 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad visos Konstitucijos nuostatos aiškinamos atsižvelgiant į Konstitucijos viršenybės principą (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime pabrėžė, kad Konstitucija yra aukščiausios teisinės galios aktas, aukščiausia teisė, visų kitų teisės aktų teisiškumo ir legitimumo matas; visų teisėkūros subjektų diskreciją riboja aukščiausioji teisė – Konstitucija; visi teisės aktai, visų valstybės ir savivaldybių institucijų bei pareigūnų sprendimai turi atitikti Konstituciją, jai neprieštarauti.

<...> Konstitucinis Teismas 1994 m. gruodžio 1 d. nutarime konstatavo, jog Konstitucijos normos yra vienodai privalomos visiems teisės subjektams, įskaitant ir referendumo iniciatyvines grupes, taip pat bet kokio dydžio piliečių grupes. Konstitucinis Teismas 1994 m. liepos 22 d. nutarime yra pažymėjęs, kad tiek Seimas, tiek kiti įstatymų leidybos proceso dalyviai, rengdami ir priimdami teisės aktus, turi juos derinti su Konstitucija; tai yra viena svarbiausių konstitucinės santvarkos užtikrinimo priemonių ir vienas svarbiausių teisinės valstybės pamatinių principų; šios taisyklės turi laikytis ir piliečių grupė, reiškianti iniciatyvą surengti referendumą; referendumui teikiamas įstatymo ar jo nuostatų projektas turi būti derinamas su Konstitucija.

<...> Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą. <...> visi kiti teisės subjektai, *inter alia* teisėkūros subjektai, rinkimų (referendumų) organizavimo institucijos, referendumų iniciatyvinės ir kitos piliečių grupės, yra saistomi Konstitucijos, turi jos laikytis ir nepažeisti. Pažymėtina ir tai, kad iš Konstitucijos viršenybės principo *inter alia* kyla imperatyvas netaikyti referendumui tokių galimų sprendimų, kurie neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų.

1.8.4.2.2. Konstitucijos vientisumas, tiesioginis taikymas ir aiškinimas

Konstitucinių vertybių sistema

Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas

Konstitucijoje įtvirtintos vertybės sudaro darnią sistemą, tarp jų yra pusiausvyra. <...> Konstitucinis Teismas 1999 m. kovo 16 d. nutarime konstatavo, jog Konstitucijos saugomų vertybių sandūroje turi būti rasti sprendimai, užtikrinantys, kad nė viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota.

Konstitucijos vientisumo principas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas

Konstitucija – vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis), Konstitucijos principai ir normos sudaro darnią sistemą. Nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta ir viso konstitucinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra.

Konstitucija – tiesiogiai taikomas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas

Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas.“

Įstatymų leidėjo diskreciją leisti įstatymus, taip pat ir tuos, kuriuose reglamentuojama Konstitucijos nuostatų taikymo tvarka, riboja Konstitucija; įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų.

Taigi pagal Konstituciją įstatymų leidėjas neturi teisės nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų apribota ar paneigta galimybė tiesiogiai taikyti Konstituciją.

Konstitucijos vientisumo principas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis); Konstitucinis Teismas tiria ginčijamų teisės aktų atitikimą Konstitucijai kaip vientisai ir darniai sistemai

Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas

Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis). Konstitucijos nuostatos yra susijusios ir sudaro vieningą, darnią sistemą. Nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima priešpriešinti kitoms Konstitucijos nuostatomis, aiškinti taip, kad būtų paneigta arba iškreipta kitų Konstitucijos nuostatų prasmė.

Konstitucinis Teismas, pagal pareiškėjo prašymą tirdamas, ar ginčijamas teisės aktas (jo dalis) neprieštaruoja pareiškėjo nurodytiems Konstitucijos straipsniams (jų dalims), kartu tiria ir tai, ar šis teisės aktas (jo dalis) neprieštaruoja Konstitucijai – vieningai, darniai sistemai (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 13 d. nutarime konstatavo, kad pareiškėjo nurodytuose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse) išdėstytų normų negalima interpretuoti jas atrijus nuo kitų Konstitucijos normų, taip pat kad Konstitucinis Teismas, nustatęs, jog ginčijamas aktas (jo dalis) prieštaruoja pareiškėjo nenurodytiems Konstitucijos straipsniams (jų dalims), turi įgaliojimus tai konstatuoti.

Konstitucijos aiškinimas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje

Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas

Pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją. Konstitucinis Teismas tai daro sprendamas, ar įstatymai neprieštaruoja Konstitucijai, ar kiti Seimo priimti aktai neprieštaruoja įstatymams ir Konstitucijai, ar Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai neprieštaruoja įstatymams ir Konstitucijai.

<...>

<...> Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas *inter alia* suponuoja jurisprudencijos tęstinumą (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas). Tai reiškia, kad Konstitucinis Teismas, sprendamas analogiškus konstitucinius ginčus, vadovaujasi ankstesnėse bylose suformuota doktrina, atskleidžiančia Konstitucijos turinį. Tirdamas įstatymų ir kitų teisės aktų (jų dalių) atitikimą Konstitucijai, Konstitucinis Teismas plėtoja savo ankstesniuose nutarimuose, kituose aktuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą, atskleidždamas naujus, konkrečios bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto reguliavimo aspektus.

Konstitucijos vientisumo principas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas

Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis).

Aiškindamas Konstitucijos vientisumo principą, Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą konstatavo, kad skirtinguose Konstitucijos straipsniuose išdėstytos normos yra tarp savęs suderintos ir sudaro vientisą visumą, darnią sistemą; nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima priešpriešinti kitoms Konstitucijos nuostatomis, aiškinti taip, kad būtų paneigta arba iškreipta kitų Konstitucijos nuostatų prasmė.

Konstitucija pasižymi tam tikrais struktūros ypatumais. Konstituciją sudaro preambulė, keturiolika skirsnių, baigiamieji nuostatai, taip pat kitos Konstitucijos sudedamosios dalys.

Konstitucijos vientisumas; Konstitucija kaip teisinė realybė; Konstitucija kaip teisė be spragų; Konstitucijos dvasia

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Konstitucija, kaip teisės aktas, yra išreikšta tam tikra tekstine forma, turi tam tikrą kalbinę išraišką. Tačiau taip, kaip teisės negalima traktuoti vien kaip teksto, kuriame *expressis verbis* yra išdėstytos tam tikros teisinės nuostatos, elgesio taisyklės, taip ir Konstitucijos, kaip teisinės realybės, negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos, negalima suvokti Konstitucijos vien kaip eksplisitinių nuostatų visumos. Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis). Pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų, vadinasi, negali būti ir nėra tokio žemesnės galios teisės aktuose nustatyto teisinio reguliavimo, kurio nebūtų galima vertinti jo atitikties Konstitucijai atžvilgiu. Konstituciją, kaip teisinę realybę, sudaro įvairios nuostatos – konstitucinės normos ir konstituciniai principai, kurie įvairiose Konstitucijos formuluotėse yra tiesiogiai įtvirtinti arba yra iš jų išvedami. Vieni konstituciniai principai yra įtvirtinti *expressis verbis* suformuluotose konstitucinėse normose, kiti, nors ir nėra jose įtvirtinti *expressis verbis*, jose atsispindi ir yra išvedami iš konstitucinių normų, taip pat iš kitų šiose normose atsispindinčių konstitucinių principų, iš konstitucinio teisinio reguliavimo visumos, iš Konstitucijos, kaip svarbiausių valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, prasmės. Tarp konstitucinių principų ir konstitucinių normų negali būti ir nėra priešpriešos, visos konstitucinės normos ir konstituciniai principai sudaro darnią sistemą. Būtent konstituciniai principai organizuoja į darnią visumą visas Konstitucijos nuostatas, neleidžia, kad Konstitucijoje būtų vidinių prieštaravimų ar tokio jos aiškinimo, kai iškreipiama ar paneigiama kurios nors Konstitucijos nuostatos prasmė, kuri nors Konstitucijoje įtvirtinta ir jos ginama vertybė. Per konstitucinius principus atsiskleidžia ne tik Konstitucijos raidė, bet ir jos dvasia – tos vertybės ir siekliai, kuriuos Tauta Konstitucijoje įtvirtino pasirinkusi tam tikrą jos nuostatų tekstinę formą, kalbinę išraišką, nustačiusi tam tikras Konstitucijos normas, eksplisitiškai arba implisitiškai įtvirtinusi tam tikrą konstitucinį teisinį reguliavimą. Tad priešpriešos negali būti ir nėra ne tik tarp konstitucinių principų ir konstitucinių normų, bet ir tarp Konstitucijos dvasios ir Konstitucijos raidės: Konstitucijos raidės negalima aiškinti ar taikyti taip, kad būtų paneigiama Konstitucijos dvasia, kuri gali būti suvokta tik konstitucinį teisinį reguliavimą matant kaip visumą ir tik įvertinus Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį. Konstitucijos dvasią išreiškia konstitucinio teisinio reguliavimo visuma, visos jos nuostatos – ir Konstitucijos tekste tiesiogiai išdėstytos Konstitucijos normos, ir Konstitucijos principai, taip pat ir tie, kurie išplaukia iš konstitucinio teisinio reguliavimo visumos ir Konstitucijos, kaip svarbiausių Tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, prasmės.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad visos Konstitucijos nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir sudaro vieningą, darnią sistemą, kad tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra, kad nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos Konstitucijos nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra (Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d., 2002 m. spalio 23 d., 2002 m.

lapkričio 25 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. rugsėjo 30 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. balandžio 15 d. nutarimai).

Būtent dėl to, kad Konstitucija yra vientisas aktas, dėl to, kad ją sudaro įvairios nuostatos – ir konstitucinės normos, ir konstituciniai principai, tarp kurių negali būti ir nėra priešpriešos ir kurie sudaro darnią sistemą, dėl to, kad konstituciniai principai yra išvedami ir iš Konstitucijos dvasią išreiškiančios konstitucinio teisinio reguliavimo visumos, iš Konstitucijos, kaip svarbiausių valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos vertybių sistemą įtvirtinančio ir ginančio, visai teisės sistemai gaires nubrėžiančio akto, prasmės, taip pat dėl to, kad Konstitucijos raidės negalima aiškinti ar taikyti taip, kad būtų paneigiama Konstitucijos dvasia, Konstitucijos negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą. Aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt. Tik šitaip – visapusiškai – aiškinant Konstituciją galima sudaryti prielaidas realizuoti jos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį, užtikrinti, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijos prasmės, kad nebus paneigta Konstitucijos dvasia ir kad gyvenime bus įtvirtintos tos vertybės, kuriomis Tauta grindžia savo pačios priimtą Konstituciją.

Konstitucijos aiškinimas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų paneigtas arba iškreiptas kuris nors konstitucinis principas, nes taip būtų paneigti arba iškreipti tie siekliai ir (arba) vertybės, kuriuos Tauta įtvirtino savo priimtoje Konstitucijoje ir kuriuos Tauta – suvereni Lietuvos valstybės kūrėja (Konstitucijos 2 straipsnis) savo sukurtą valstybę konstituciškai įpareigojo saugoti ir ginti.

<...>

Visų Konstitucijos nuostatų aiškinimas konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste – būtina Konstitucijos išsamaus aiškinimo prielaida.

Konstitucijos aiškinimas

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

<...> Konstitucija, jeigu ji būtų aiškinama vien taikant lingvistinį metodą, pažodžiui, negalėtų būti Lietuvos aukščiausioji teisė, nes būtų iš esmės sutapatinama su jos tekstine forma – būtų suabsoliutinama Konstitucijos raidė ir ignoruojama Konstitucijos dvasia.

<...>

<...> Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos normų ir principų negalima aiškinti remiantis įstatymų leidėjo ir kitų teisėkūros subjektų priimtais aktais, nes taip būtų paneigta Konstitucijos viršenybė teisės sistemoje (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai, 2005 m. vasario 10 d. sprendimas).

Konstitucijos aiškinimas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

Pagal Konstituciją įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją, formuoti oficialią konstitucinę doktriną turi tik Konstitucinis Teismas. Konstitucinio Teismo aktuose yra aiškinamos Konstitucijos nuostatos – normos ir principai. Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis), todėl oficiali konstitucinė doktrina yra formuojama vadovaujantis tuo, kad visos Konstitucijos nuostatos tarpusavyje yra susijusios ne tik formaliai, bet ir pagal

turinį: vienų Konstitucijos nuostatų turinys lemia kitų jos nuostatų turinį. Konstitucinis Teismas savo aktuose yra ne kartą konstatavęs, kad visos Konstitucijos nuostatos sudaro darnią sistemą, kad tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra, kad nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti vien pažodžiui, nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima priešpriešinti kitoms Konstitucijos nuostatoms, aiškinti taip, kad būtų iškreiptas ar paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes tuomet būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra. Oficialioje konstitucinėje doktrinoje yra *inter alia* atskleidžiama įvairių konstitucinių nuostatų turinys, jų tarpusavio sąsajos, konstitucinių vertybių pusiausvyra, konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vienos visumos, esmė.

Konstitucijos aiškinimas

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucijos negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. sausio 16 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai); suabsoliutinus pažodinį (lingvistinį, verbalinį) Konstitucijos aiškinimą, kartu yra sumenkinamas visuminio konstitucinio reguliavimo turinys, ignoruojamos jeigu ir ne visos, tai bent kai kurios Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės, gali būti sudaromos prielaidos paminti tuos siekius, kuriuos Tauta įtvirtino referendumu priimtoje Konstitucijoje (Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas); negalima suabsoliutinti ne tik pažodinio (lingvistinio, verbalinio), bet ir jokio kito Konstitucijos aiškinimo metodo; aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt.; tik šitaip – visapusiškai – aiškinant Konstituciją galima sudaryti prielaidas realizuoti jos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį, užtikrinti, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijos prasmės, nebus paneigta Konstitucijos dvasia ir gyvenime bus įtvirtintos tos vertybės, kuriomis Tauta grindžia savo pačios priimtą Konstituciją (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. birželio 6 d. nutarimai).

Konstitucijos vientisumo principas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

<...> Konstitucijos pataisomis yra keičiamas Konstitucijos nuostatų turinys, šių nuostatų tarpusavio ryšiai, gali būti keičiama Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyra; pakeitus vienas Konstitucijos nuostatas, gali kisti kitų jos nuostatų ir visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo turinys. Tačiau darant Konstitucijos pataisas turi būti paisoma imperatyvo, kad Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis). Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, jog visos Konstitucijos nuostatos tarpusavyje yra taip susijusios, kad vienų Konstitucijos nuostatų turinys lemia kitų jos nuostatų turinį; Konstitucijos nuostatos sudaro vieną, darnią sistemą; nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima priešpriešinti kitoms Konstitucijos nuostatoms. Pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai).

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad Konstitucijos pataisomis negalima vienos kitai priešpriešinti Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių, *inter alia* negalima Konstitucijos

skirsniuose ir straipsniuose nustatyto teisinio reguliavimo priešpriešinti konstituciniam teisiniui reguliavimui, nustatytam Konstitucijos sudedamosiose dalyse. Konstitucijos pataisa negali būti sukurtas toks naujas konstitucinis teisinis reguliavimas, kad viena Konstitucijos nuostata paneigtų kitą ar jai prieštarautų ir šių nuostatų būtų neįmanoma aiškinti kaip tarpusavyje derančių. Taigi iš Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies kyla imperatyvas, kad Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna.

1.8.4.2.3. Konstitucijos sudedamoji dalis

Įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ yra Konstitucijos sudedamoji dalis ir turi Konstitucijos galią

Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas

<...> įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ nuostatos yra neatskiriama susijusios su kitomis Konstitucijos nuostatomis. Vienuose šio įstatymo straipsniuose įtvirtintos nuostatos papildo kitas Konstitucijos nuostatas, be kurių šios negalėtų būti įgyvendintos; kituose šio įstatymo straipsniuose nustatyti Konstitucijos nuostatų įgyvendinimo ypatumai tuo laikotarpiu, kai dar tik buvo steigiamos Konstitucijoje numatytos valstybės institucijos, taip pat kai dar tik buvo kuriamas Konstitucijos reikalaujamas teisinis reguliavimas.

Įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“, kuris buvo Tautos priimtas referendumu kartu su Konstitucija ir kurio nuostatos yra neatskiriama susijusios su Konstitucijos normomis ir principais bei papildo kitas Konstitucijos nuostatas arba nustato atitinkamų Konstitucijos nuostatų įgyvendinimo ypatumus, negali pats nebūti Konstitucijos sudedamąja dalimi.

Taigi įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ yra Konstitucijos sudedamoji dalis, jo nuostatos turi Konstitucijos galią.

Narystės Europos Sąjungoje konstitucinis patvirtinimas (Konstitucijos 150 straipsnis, Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas

<...> Lietuvos Respublika 2004 m. gegužės 1 d. tapo Europos Sąjungos valstybe nare.

Seimas 2004 m. liepos 13 d. priėmė Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymo Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnio papildymo įstatymą, kurio 1 straipsniu Konstituciją papildė Lietuvos Respublikos konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ – Konstitucijos sudedamąja dalimi (Konstitucijos 150 straipsnis). Minėtas Konstitucinis aktas įsigaliojo 2004 m. rugpjūčio 14 d. Juo buvo konstituciškai patvirtinta Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ – Konstitucijos sudedamoji dalis (Konstitucijos 150 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas

1992 m. birželio 8 d. Aukščiausioji Taryba, vadovaudamasi 1918 m. vasario 16 d. ir 1990 m. kovo 11 d. aktais dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo bei 1991 m.

vasario 9 d. visos tautos pareikšta valia, priėmė Lietuvos Respublikos konstitucinį aktą „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“.

1992 m. spalio 25 d. Tauta referendumu priėmė Lietuvos Respublikos Konstituciją, įsigaliojusią 1992 m. lapkričio 2 d.

<...>

Pagal Konstitucijos 150 straipsnį *inter alia* Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ tapo Konstitucijos sudedamąja dalimi.

Konstituciniai aktai, esantys Konstitucijos sudedamąja dalimi (Konstitucijos 150 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Konstitucijos 150 straipsnyje (2004 m. liepos 13 d. redakcija) nustatyta:

„Lietuvos Respublikos Konstitucijos sudedamąja dalimi yra:

1991 m. vasario 11 d. Konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės“;

1992 m. birželio 8 d. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“;

1992 m. spalio 25 d. Įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“;

2004 m. liepos 13 d. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“.

Taigi pagal Konstitucijos 150 straipsnį jame nurodyti konstituciniai aktai – 1991 m. vasario 11 d. Konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės“, 1992 m. birželio 8 d. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, 1992 m. spalio 25 d. Įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ ir 2004 m. liepos 13 d. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ – yra Konstitucijos sudedamoji dalis. Todėl šių konstitucinių aktų nuostatos turi Konstitucijos galią ir jų keitimui taikoma pačioje Konstitucijoje eksplitiškai ir implicitiškai nustatyta šių konstitucinių aktų nuostatų keitimo tvarka.

Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Konstitucijos sudedamąja dalimi esančiu Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ buvo konstituciškai patvirtinta Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje.

Kaip matyti iš šio konstitucinio akto preambulės, jis priimtas *inter alia* vykdant „Lietuvos Respublikos piliečių valią, pareikštą 2003 m. gegužės 10 ir 11 dienomis įvykusiame referendume dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, ir siekiant „užtikrinti visateisį Lietuvos Respublikos dalyvavimą Europos integracijoje bei Lietuvos Respublikos saugumą ir jos piliečių gerovę“ (2014 m. sausio 24 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad visateisis Lietuvos Respublikos, kaip Europos Sąjungos narės, dalyvavimas joje yra Tautos suverenios valios pareiškimu grindžiamas konstitucinis imperatyvas, Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje yra konstitucinė vertybė (*inter alia* 2014 m. sausio 24 d., 2019 m. sausio 11 d., 2020 m. vasario 6 d. nutarimai).

Konstitucinių aktų, esančių Konstitucijos sudedamąja dalimi, keitimo tvarka

Žr. 1.8.4.2.4. Konstitucijos pataisos; Konstitucijos stabilumas, 2020 m. liepos 30 d. nutarimas.

1.8.4.2.4. Konstitucijos pataisos; Konstitucijos stabilumas

Įstatymo dėl Konstitucijos keitimo įsigaliojimas (Konstitucijos 149 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas

Konstitucijos 149 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad priimtą įstatymą dėl Konstitucijos keitimo pasirašo Respublikos Prezidentas ir ne vėliau kaip per 5 dienas oficialiai paskelbia. Šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad jeigu nurodytu laiku tokio įstatymo Respublikos Prezidentas nepasirašo ir nepaskelbia, šis įstatymas įsigalioja, kai jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas. Konstitucijoje nėra nustatyta, kad Respublikos Prezidentas turėtų atidedamojo veto teisę įstatymų dėl Konstitucijos keitimo atžvilgiu (Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas).

Pagal Konstitucijos 149 straipsnio 3 dalį įstatymas dėl Konstitucijos keitimo įsigalioja ne anksčiau kaip po vieno mėnesio nuo jo priėmimo.

Taigi pagal Konstitucijos 149 straipsnio 3 dalį Seimas gali įstatymo dėl Konstitucijos keitimo įsigaliojimo datą nustatyti įstatyme dėl Konstitucijos keitimo, tačiau šios datos negalima nustatyti ankstesnės negu vienas mėnuo nuo įstatymo dėl Konstitucijos keitimo priėmimo. Seimas, priimdamas įstatymą dėl Konstitucijos keitimo, jo įsigaliojimo datą gali nustatyti tik vėlesnę negu vienas mėnuo nuo tokio įstatymo dėl Konstitucijos keitimo priėmimo. Jeigu įstatymo dėl Konstitucijos keitimo įsigaliojimo data nėra nustatyta įstatyme dėl Konstitucijos keitimo, pagal Konstituciją toks įstatymas dėl Konstitucijos keitimo įsigalioja praėjus vienam mėnesiui nuo jo priėmimo.

Norma, kurioje nustatoma įstatymo dėl Konstitucijos keitimo įsigaliojimo data, turi turėti konstitucinę galią ir negali nebūti pačios Konstitucijos norma; pagal Konstituciją įstatymo dėl Konstitucijos keitimo įsigaliojimo datos negalima nustatyti žemesnės galios teisės aktu. Pažymėtina, kad teisės akto įsigaliojimo ir jo atskirų nuostatų taikymo pradžios datos gali nesutapti: gali būti nustatyta, kad tam tikros to teisės akto nuostatos taikomos nuo kitos (vėlesnės) datos. To negalima nustatyti žemesnės nei Konstitucija galios teisės aktu, nes taip būtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta teisės aktų hierarchija ir Konstitucijos viršenybė.

Taigi tai, kad tam tikros įstatymo dėl Konstitucijos keitimo nuostatos yra taikomos ne nuo jo įsigaliojimo, o nuo kitos (vėlesnės) datos, turi būti *expressis verbis* nustatyta įstatyme dėl Konstitucijos keitimo.

Vadinasi, jeigu įstatyme dėl Konstitucijos keitimo nėra nustatyta kita (vėlesnė) tam tikrų jo nuostatų taikymo pradžios data, šis įstatymas dėl Konstitucijos keitimo (visos jo nuostatos) turi būti taikomas nuo jo įsigaliojimo dienos. Tai reiškia, kad nuo tos dienos turi būti taikoma atitinkama Konstitucijos pataisa (visos jos nuostatos).

Konstitucijos stabilumas

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, turi būti stabilus aktas (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai). Konstitucijos stabilumas yra tokia jos savybė, kuri kartu su kitomis (*inter alia* – ir pirmiausia – su Konstitucijos ypatinga, aukščiausia teisine galia) konstitucinį teisinį reguliavimą atskiria nuo žemesnės galios teisės aktais nustatyto (ordinarinio) teisinio reguliavimo (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas), o Konstituciją – nuo visų kitų teisės aktų. Konstitucijos stabilumas – didžiulė teisinė vertybė. Konstitucija neturi būti keičiama, jeigu tai nėra teisiškai būtina. Tai laiduoja *inter alia* sudėtingesnė, sunkesnė, palyginti su konstituciniais ir paprastaisiais įstatymais, Konstitucijos pataisų darymo tvarka (Konstitucinio Teismo 2006 m.

kovo 14 d. nutarimas), ypač tai, kad kai kurių Konstitucijos nuostatų (1 straipsnio, I skirsnio „Lietuvos valstybė“, XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“) keitimui yra nustatyti ypatingi procesiniai reikalavimai. Konstitucijos stabilumas – viena iš prielaidų užtikrinti valstybės tęstinumą, pagarbą konstitucinei santvarkai ir teisei, Konstitucijoje deklaruotų lietuvių tautos siekių, kuriais grindžiama pati Konstitucija, įgyvendinimą.

Viena iš sąlygų, užtikrinančių Konstitucijos, kaip teisinės realybės, stabilumą, yra jos teksto stabilumas. <...> Konstitucijos prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų. Tad Konstitucijos tekstas neturi būti koreguojamas, pavyzdžiui, vien pasikeitus terminijai, *inter alia* teisei (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Konstitucijos, kaip itin stabilaus teisės akto, prasmė taip pat būtų ignoruojama, jeigu intervencija į jos tekstą būtų daroma kiekvieną kartą, kai pasikeičia kurie nors teisiškai reguliuotini visuomeniniai santykiai (pavyzdžiui, kai tam tikrų veiklos rūšių technologinės galimybės išsiplečia taip, kaip galbūt ir nebuvo įmanoma numatyti tuo metu, kai Konstitucijos tekstas buvo kuriamas).

Šiame kontekste ypač pabrėžtina, kad oficialios konstitucinės doktrinos tolesnis aiškinimas ir plėtojimas, *inter alia* oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas, taip pat ir toks, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, naujose konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose leidžia atskleisti giluminį Konstitucijos potencialą nekeičiant jos teksto ir šiuo atžvilgiu pritaikyti Konstituciją prie socialinio gyvenimo pokyčių, nuolat kintančių visuomenės ir valstybės gyvenimo sąlygų, užtikrinti Konstitucijos, kaip visuomenės ir valstybės gyvenimo teisinio pagrindo, gyvybingumą. Oficialios konstitucinės doktrinos formavimas ir plėtojimas – konstitucinės justicijos funkcija. Naujose konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose toliau aiškinant ir plėtojant, *inter alia* reinterpretojant, oficialias konstitucines doktrininis nuostatas, taip pat ir taip, kad oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, yra skatinama nedaryti intervencijos į Konstitucijos tekstą tada, kai tokia intervencija nėra teisiškai būtina. Šitaip yra prisidedama prie Konstitucijos teksto, kartu ir konstitucinės santvarkos, stabilumo užtikrinimo.

Oficialiosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimas (koregavimas), kai yra padaromos Konstitucijos pataisos

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Reinterpretuoti oficialias konstitucines doktrininis nuostatas taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, yra (arba gali būti) būtina tais atvejais, kai yra padaromos Konstitucijos pataisos.

Įsigaliojus Konstitucijos pataisai, kuria yra pakeičiama (arba panaikinama) kuri nors iš tų Konstitucijos nuostatų, kurių pagrindu (t. y. kurias aiškinant) buvo suformuota ankstesnė oficiali konstitucinė doktrina (atitinkamu konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu), Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją turi išimtinis įgaliojimus konstatuoti, ar aiškinant Konstituciją dar galima remtis (ir koku mastu) ankstesnių Konstitucijos nuostatų pagrindu Konstitucinio Teismo suformuota oficialia konstitucine doktrina, ar ja jau negalima remtis (ir koku mastu) (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d., 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. sausio 24 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai).

<...> oficialias konstitucines doktrininis nuostatas reinterpretooti taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, gali būti būtina ir tada, kai yra padaroma tokia Konstitucijos pataisa (pakeičiama arba panaikinama tam tikra Konstitucijos nuostata arba Konstitucijoje įtvirtinama nauja nuostata), kuria yra iš esmės pakoreguojamas visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo turinys, nors būtent ta Konstitucijos nuostata, kurios

pagrindu (t. y. kurią aiškinant) tam tikru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu buvo suformuota ankstesnė oficiali konstitucinė doktrina, formaliai ir nėra pakeičiama. Tokiais atvejais išimtinis įgaliojimas konstatuoti, ar aiškinant Konstituciją dar galima remtis (ir kokių mastu) ankstesne oficialia konstitucine doktrina (ir kaip visuma, ir kiekvienu atskiru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu), ar ja jau negalima remtis (ir kokių mastu), taip pat turi Konstitucinis Teismas.

Konstitucijos pataisos negrąžina į teisės sistemą teisės akto, kuris buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai, ir nesuteikia pagrindo peržiūrėti Konstitucinio Teismo aktus

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Jokie aukštesnės galios teisės akto, net Konstitucijos, pakeitimai ar papildymai, padaryti po to, kai Konstitucinis Teismas, remdamasis ankstesnėmis Konstitucijos nuostatomis, pripažino tam tikrą Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistą arba referendumu priimtą teisės aktą (jo dalį) prieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, savaime negrąžina į Lietuvos teisės sistemą to teisės akto (jo dalies), kuris buvo pripažintas prieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai. Įgaliojimų grąžinti į Lietuvos teisės sistemą minėtus teisės aktus (jų dalis) pagal Konstituciją neturi ir Konstitucinis Teismas. Analogiškai ir jokie aukštesnės galios teisės akto, net Konstitucijos, pakeitimai ar papildymai, padaryti po to, kai Konstitucinis Teismas, remdamasis ankstesnėmis Konstitucijos nuostatomis, pripažino tam tikrą Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistą arba referendumu priimtą teisės aktą (jo dalį) neprieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, savaime nereiškia, kad sprendimas dėl to teisės akto gali arba turi būti pakeistas „atgaline data“. Kita vertus, kai padaroma Konstitucijos pataisa, įstatymų leidėjas, kiti teisėkūros subjektai privalo suderinti savo išleistus ir tebegaliojančius teisės aktus su pasikeitusiu konstituciniu teisiniu reguliavimu, tačiau tai nesuponuoja dar ir to, kad jau išnagrinėtos konstitucinės justicijos bylos dėl ankstesnio teisinio reguliavimo atitikties aukštesnės galios teisiniu reguliavimui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, turi būti atnaujintos, o jose priimti sprendimai – peržiūrėti ir pakeisti.

Tai *mutatis mutandis* taikytina ir tiems atvejams, kai Konstitucinis Teismas, remdamasis ankstesnėmis Konstitucijos nuostatomis, pateikia išvadą kuriuo nors iš klausimų, nurodytų Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje <...>, – tokia išvada lieka galioti, net jeigu būtų pakeistos ar panaikintos Konstitucijos nuostatos, kuriomis remiantis atitinkama išvada buvo padaryta ir pateikta. Be to, tai *mutatis mutandis* taikytina tiems Konstitucinio Teismo sprendimams, kurie yra priimti ginčijamo teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) netyrus iš esmės, o deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuotu sprendimu atsisakius nagrinėti prašymą arba nutraukus pradėtą teiseną (bylą) (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui arba jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje).

Taigi Konstitucija nesuteikia pagrindo „atgaline data“ grąžinti į Lietuvos teisės sistemą teisinio reguliavimo, kuris Konstitucinio Teismo buvo pripažintas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisiniu reguliavimui, *inter alia* (ir pirmiausia) nustatytam Konstitucijoje, taip pat kvestionuoti ir anuliuoti atitinkamų Konstitucinio Teismo nutarimų, išvadų, sprendimų, kurie buvo konstituciškai pagrįsti tuo metu, kai buvo priimti. Kitaip aiškinant būtų ne tik nepaisoma Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių konstitucinės justicijos – konstitucinės teisminės

kontrolės – institutą, *inter alia* Konstitucinio Teismo sprendimų neskundžiamumą ir galutinumą, bet ir paneigiama Konstitucijos stabilumas, Konstitucinio Teismo sprendimų prognozuojamumas, įvairių teisės subjektų teisėti lūkesčiai, kurie tokiais sprendimais yra sukuriami.

Konstitucijos keitimas; Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų darna

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

Konstitucijos keitimo konstitucinį teisinį reguliavimą lemia pačios Konstitucijos samprata, jos prigimtis ir paskirtis.

<...>

<...> Konstitucijos pataisomis yra keičiamas Konstitucijos nuostatų turinys, šių nuostatų tarpusavio ryšiai, gali būti keičiama Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyra; pakeitus vienas Konstitucijos nuostatas, gali kisti kitų jos nuostatų ir visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo turinys. Tačiau darant Konstitucijos pataisas turi būti paisoma imperatyvo, kad Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis). Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, jog visos Konstitucijos nuostatos tarpusavyje yra taip susijusios, kad vienų Konstitucijos nuostatų turinys lemia kitų jos nuostatų turinį; Konstitucijos nuostatos sudaro vieną, darnią sistemą; nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima priešpriešinti kitoms Konstitucijos nuostatoms. Pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai).

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad Konstitucijos pataisomis negalima vienos kitai priešpriešinti Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių, *inter alia* negalima Konstitucijos skirsniuose ir straipsniuose nustatyto teisinio reguliavimo priešpriešinti konstituciniam teisiniam reguliavimui, nustatytam Konstitucijos sudedamosiose dalyse. Konstitucijos pataisa negali būti sukurtas toks naujas konstitucinis teisinis reguliavimas, kad viena Konstitucijos nuostata paneigtų kitą ar jai prieštarautų ir šių nuostatų būtų neįmanoma aiškinti kaip tarpusavyje derančių. Taigi iš Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies kyla imperatyvas, kad Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna.

<...> Konstitucijos samprata, jos prigimtis ir paskirtis, Konstitucijos stabilumas, kaip konstitucinė vertybė, Konstitucijos nuostatų darnos imperatyvas suponuoja materialinius ir procesinius Konstitucijos keitimo apribojimus. Materialiniai Konstitucijos keitimo apribojimai yra Konstitucijoje įtvirtinti apribojimai priimti tam tikro turinio Konstitucijos pataisas; procesiniai Konstitucijos keitimo apribojimai yra Konstitucijoje įtvirtinta ypatinga Konstitucijos keitimo tvarka.

Materialiniai Konstitucijos keitimo apribojimai

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

Materialiniai Konstitucijos keitimo apribojimai kyla iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo ir yra skirti universalioms vertybėms, kuriomis grindžiama Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė ir visuomenės sutartis, ir valstybė, kaip bendras visos visuomenės gėris, ginti, taip pat šių vertybių, Konstitucijos nuostatų darnai apsaugoti.

<...>

Minėta, kad iš Konstitucijos kyla imperatyvas Konstitucijos pataisomis nepažeisti Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darnos. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad

pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigta bent viena iš Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą sudarančių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybė, demokratija, respublika, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, išskyrus atvejį, kai Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka būtų keičiamas Konstitucijos 1 straipsnis ir Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 2 straipsnyje nustatyta tvarka būtų keičiamas šio įstatymo 1 straipsnis.

<...>

<...> pagal Konstituciją Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nuostatomis taikytina tokia pati apsauga, kaip ir Konstitucijos 1 straipsnyje bei Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnyje įtvirtintai nuostatai „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“. Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad nors Konstitucijos 148 straipsnyje nėra eksplicitiškai reguliuojama Konstitucijos sudedamųjų dalių, *inter alia* Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, nuostatų keitimo tvarka, iš paties Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nuostatų esmės kyla reikalavimas jas keisti tokia pat tvarka, kokia gali būti keičiama konstitucinė nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, t. y. tokia tvarka, kokia nustatyta Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnyje.

Minėta, kad iš Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies kyla imperatyvas Konstitucijos pataisomis nepažeisti Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darnos. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigtos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nuostatos, išskyrus atvejį, kai atitinkamos šio Konstitucinio akto nuostatos būtų keičiamos tokia pat tvarka, kokia nustatyta Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnyje.

<...>

<...> Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ *inter alia* nustatyti konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai, kurių neįtvirtinus Konstitucijoje Lietuvos Respublika negalėtų būti visateise Europos Sąjungos nare <...>. Pabrėžtina, kad šie konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai įtvirtinti Konstitucijoje vykdant referendumu pareikštą Tautos valią, kad Lietuvos Respublika būtų Europos Sąjungos narė.

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad patys šie pagrindai, Tautos suverenios valios pareiškimas, kaip jų šaltinis, lemia reikalavimą Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 ir 2 straipsnio nuostatas pakeisti ar panaikinti tik referendumu.

Minėta, kad <...> Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad pagal Konstituciją, referendumu nepanaikinus minėtų konstitucinių Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindų, įtvirtintų Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1, 2 straipsniuose, negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimai.

Su Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės geopolitine orientacija yra susijusi pagarba tarptautinei teisei, kuri taip pat yra konstitucinė vertybė.

Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublika privalo vadovautis visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis. Šioje

nuostatoje įtvirtintas konstitucinis pagarbos tarptautinei teisei principas, t. y. *pacta sunt servanda* principas, reiškia imperatyvą sąžiningai vykdyti pagal tarptautinę teisę, *inter alia* tarptautines sutartis, priimtus Lietuvos Respublikos įsipareigojimus.

<...>

Minėta, kad Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai (*inter alia* <...> Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos suponuojamos Lietuvos Respublikos narystės NATO įsipareigojimai) ir kartu – konstitucinis *pacta sunt servanda* principas, jeigu tų tarptautinių įsipareigojimų neatsisakoma vadovaujantis tarptautinės teisės normomis.

Pažymėtina, kad, be minėto Konstitucijos 1 straipsnio, ir kitų Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė“, taip pat XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatų keitimui yra nustatytas ypatingas reikalavimas – pagal Konstitucijos 148 straipsnio 2 dalį jos gali būti keičiamos tik referendumu. Taigi šiose Konstitucijos nuostatose įtvirtintoms vertybėms ir principams taikoma didesnė apsauga nei įtvirtintosioms kitose Konstitucijos nuostatose, kurias keisti gali ir Seimas (Konstitucijos 148 straipsnio 3 dalis).

Minėta, kad Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad pagal Konstituciją Seimas negali daryti tokių Konstitucijos pataisų, kuriomis būtų paneigtos Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė“, XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos. Jeigu Seimas priimtų tokias Konstitucijos pataisas, kartu jis pažeistų ir Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą principą, kad valdžios galias riboja Konstitucija.

Pažymėtina ir tai, kad, atsižvelgiant į Konstitucijos nuostatų darnos imperatyvą, referendumu taip pat negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis, atitinkamai nekeičiant Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė“, XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatų, būtų nustatomas joms priešingas konstitucinis teisinis reguliavimas.

Procesiniai Konstitucijos keitimo apribojimai – ypatinga Konstitucijos keitimo tvarka (Konstitucijos XIV skirsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

Kaip minėta, procesiniai Konstitucijos keitimo apribojimai yra Konstitucijoje įtvirtinta ypatinga Konstitucijos keitimo tvarka. Ši tvarka nustatyta Konstitucijos XIV skirsnyje „Konstitucijos keitimas“.

<...> Konstitucijos stabilumas yra tokia jos savybė, kuri kartu su kitomis (*inter alia* – ir pirmiausia – su Konstitucijos ypatinga, aukščiausia teisine galia) konstitucinę teisinę reguliavimą skiria nuo žemesnės galios teisės aktais nustatyto (ordinarinio) teisinio reguliavimo. Kita vertus, Konstitucijos stabilumas nepaneigia galimybės daryti jos pataisas, kai tai yra objektyviai būtina (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas); Konstitucija neturi būti keičiama, jeigu tai nėra teisiškai būtina (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, tai laiduoja *inter alia* sudėtingesnė, sunkesnė, palyginti su konstituciniais ir paprastaisiais įstatymais, Konstitucijos pataisų darymo tvarka (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai).

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucijos 67 straipsnio 1, 2 punktuose yra nustatyti atskiri Seimo įgaliojimai svarstyti ir priimti Konstitucijos pataisas ir leisti įstatymus. Paminėtina ir tai, kad įstatymų, *inter alia* konstitucinių, leidyba reguliuojama Konstitucijos 68–72 straipsniuose, o Konstitucijos keitimas atskirame – XIV – skirsnyje „Konstitucijos

keitimas“ (147–149 straipsniai); Konstitucijos XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatomis taikoma didesnė apsauga – kaip minėta, pagal Konstitucijos 148 straipsnio 2 dalį jos gali būti keičiamos tik referendumu, o Konstitucijos 68–72 straipsnių nuostatas gali keisti ir Seimas.

Taigi pagal Konstituciją yra nustatyta skirtinga konstitucinės ir ordinarinės teisės keitimo tvarka, Konstitucijoje nustatyta ypatinga Konstitucijos keitimo tvarka negali būti tapatinama su įstatymų (*inter alia* konstitucinių) leidyba; Konstitucijos keitimo tvarkos konstitucinio teisinio reguliavimo stabilumui užtikrinti Konstitucijoje yra nustatyta ypatinga šio reguliavimo keitimo tvarka. Pažymėtina, jog toks konstitucinis teisinis reguliavimas nustatytas *inter alia* siekiant užtikrinti, kad Konstitucija būtų keičiama tik tada, kai tai yra būtina, kad būtų užkirstas kelias skubotoms Konstitucijos pataisoms.

Konstitucijoje nustatyta ypatinga Konstitucijos pataisų darymo tvarka apima *inter alia* šiuos specialius reikalavimus.

Pagal Konstitucijos 147 straipsnio 2 dalį Konstitucija negali būti taisoma nepaprastosios padėties ar karo padėties metu. Toks draudimas nenustatytas įstatymų leidybai.

Pagal Konstitucijos 148 straipsnio 1, 2 dalis yra apriboti Seimo įgaliojimai keisti Konstituciją: Konstitucijos 1 straipsnio, kitos jos I skirsnio „Lietuvos valstybė“ ir XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos gali būti keičiamos tik referendumu.

Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje nustatyti ypatingi subjektai, turintys teisę pateikti Seimui sumanymą keisti ar papildyti Konstituciją, – ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupė arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų. Jie yra iš esmės kitokie, negu Konstitucijos 68 straipsnyje nustatyti įstatymų leidybos iniciatyvos subjektai – Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, 50 tūkstančių piliečių.

Konstitucijos 148 straipsnio 3 dalyje nustatyta ypatinga Konstitucijos pataisų priėmimo Seime tvarka: Konstitucijos pataisos Seime turi būti svarstomos ir dėl jų balsuojama du kartus; tarp šių balsavimų turi būti daroma ne mažesnė kaip trijų mėnesių pertrauka. Konstitucijoje toks dviejų svarstymų ir balsavimų reikalavimas įstatymų leidybai nenustatytas.

Konstitucijos 148 straipsnio 3 dalyje nustatytas ypatingos kvalifikuotos Seimo narių balsų daugumos reikalavimas Konstitucijos keitimo įstatymui priimti: įstatymo projektas dėl Konstitucijos keitimo laikomas Seimo priimtu, jeigu kiekvieno balsavimo metu už tai balsavo ne mažiau kaip 2/3 visų Seimo narių. Toks ypatingos kvalifikuotos balsų daugumos reikalavimas nenustatytas įstatymų leidybai: pagal Konstitucijos 69 straipsnį įstatymai laikomi priimtais, jeigu už juos balsavo dauguma Seimo narių, dalyvaujančių posėdyje (2 dalis); konstituciniai įstatymai priimami, jeigu už juos balsuoja daugiau kaip pusė visų Seimo narių, o keičiami ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma (3 dalis).

Konstitucijos 148 straipsnio 3 dalyje nustatytas ypatingas apribojimas teikti iš naujo Seimui svarstyti nepriimtą Konstitucijos pataisą: ji gali būti teikiama ne anksčiau kaip po metų. Konstitucijoje toks apribojimas įstatymų leidybai nenustatytas.

Konstitucijos 149 straipsnio 1, 2 dalyse nustatyta ypatinga Konstitucijos keitimo įstatymo promulgavimo tvarka: priimtą įstatymą dėl Konstitucijos keitimo pasirašo Respublikos Prezidentas ir ne vėliau kaip per 5 dienas oficialiai paskelbia; jeigu nurodytu laiku tokio įstatymo Respublikos Prezidentas nepasirašo ir nepaskelbia, jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas. Pagal Konstitucijos 71 straipsnį Respublikos Prezidentas Seimo priimtą įstatymą ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo arba pasirašo ir oficialiai paskelbia, arba motyvuotai grąžina Seimui pakartotinai svarstyti (1 dalis); jeigu nurodytu

laiku Seimo priimto įstatymo Respublikos Prezidentas negrąžina ir nepasirašo, toks įstatymas įsigalioja po to, kai jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas (2 dalis).

Taigi promulguojant Konstitucijos keitimo įstatymą Respublikos Prezidento galios yra labiau suvaržytos nei promulguojant kitus įstatymus: Konstitucijoje nėra nustatyta, kad Respublikos Prezidentas turėtų atidedamojo veto teisę įstatymų dėl Konstitucijos keitimo atžvilgiu (Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d., 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimai). Tai, kad Konstituciją Seimas keistų tik tada, kai tai yra būtina, kad būtų užkirstas kelias skubotoms Konstitucijos pataisoms, siekiama užtikrinti kitais Konstitucijoje nustatytais specialiaisiais reikalavimais (*inter alia* joje nustatyti ypatingi subjektai, turintys teisę pateikti sumanymą keisti ar papildyti Konstituciją, dviejų svarstymų ir balsavimų dėl Konstitucijos pataisų reikalavimas, ypatingos kvalifikuotos 2/3 visų Seimo narių balsų daugumos reikalavimas Konstitucijos pataisoms priimti).

Konstitucijos 149 straipsnio 3 dalyje nustatyta ypatinga Konstitucijos keitimo įstatymo įsigaliojimo tvarka: įstatymas dėl Konstitucijos keitimo įsigalioja ne anksčiau kaip po vieno mėnesio nuo jo priėmimo. Toks įstatymo įsigaliojimo terminas nenustatytas kitų Seimo priimtų įstatymų įsigaliojimui: pagal Konstitucijos 70 straipsnio 1 dalį Seimo priimti įstatymai įsigalioja po to, kai juos pasirašo ir oficialiai paskelbia Lietuvos Respublikos Prezidentas, jeigu pačiais įstatymais nenustatoma vėlesnė įsigaliojimo diena.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 149 straipsnio 3 dalies nuostata taikoma ir šio straipsnio 2 dalyje nurodytam atvejui, kai Konstitucijos keitimo įstatymą oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas: Konstitucijos 149 straipsnio 2 dalies nuostata, kad Respublikos Prezidento per 5 dienas nepasirašytas ir nepaskelbtas įstatymas dėl Konstitucijos keitimo „įsigalioja, kai jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas“, turi būti aiškinama kartu su šio straipsnio 3 dalies nuostata ir negali jos paneigti.

Sumanymo keisti ar papildyti Konstituciją samprata (Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Sumanymą keisti ar papildyti Lietuvos Respublikos Konstituciją turi teisę pateikti Seimui ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupė arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų.“

Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalies nuostatoje vartojama sąvoka „sumanymas keisti ar papildyti Lietuvos Respublikos Konstituciją“ neturėtų būti aiškinama vien pažodžiui, kaip reiškianti neaiškiai suformuluotą, nekonkretų, abstraktų pasiūlymą ar idėją keisti ar papildyti Konstituciją. Toks šios sąvokos aiškinimas būtų konstituciškai nepagrįstas, nes reikštų, kad Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje nustatyti sumanymo keisti Konstituciją subjektai galėtų pateikti Seimui ir Seimas turėtų svarstyti bet kokią pasiūlymą keisti ar papildyti Konstituciją, *inter alia* tokį, kuriame būtų suformuluota tik sumanymo keisti ar papildyti Konstituciją idėja ar tikslas, bet ne konkretus Konstitucijos pataisos tekstas; pateikus Seimui svarstyti tokį pasiūlymą pakeisti ar papildyti Konstituciją, kuriame nesuformuluota konkreti Konstituciją keičianti ar ją papildanti nuostata, *inter alia* nenurodytas konkretus keičiamas ar papildomas Konstitucijos straipsnis (jo dalis ar punktas), nebūtų svarstymo Seime objekto.

Taigi Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalies nuostatoje vartojama sąvoka „sumanymas keisti ar papildyti Lietuvos Respublikos Konstituciją“ reiškia, kad tai yra Konstitucijos pataisos – Konstitucijos keitimo įstatymo projektas.

Sumanymo keisti ar papildyti Konstituciją subjektai (Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

Minėta, kad Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje nustatyti ypatingi subjektai, turintys teisę pateikti Seimui sumanymą keisti ar papildyti Konstituciją, – ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupė arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų; jie yra iš esmės kitokie, negu Konstitucijos 68 straipsnyje nustatyti įstatymų leidybos iniciatyvos teisės subjektai – Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, 50 tūkstančių piliečių.

Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalį joje nustatyti sumanymo keisti Konstituciją subjektai – ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupė arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų – turi tokią pat teisę pateikti Seimui Konstitucijos pataisos sumanymą. Pažymėtina ir tai, kad ši Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje nustatytų sumanymo keisti Konstituciją subjektų – ne mažesnės kaip 1/4 visų Seimo narių grupės arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų – teisė yra išimtinė, t. y. tik šie subjektai turi teisę pateikti Seimui konkretų Konstitucijos pataisos – Konstitucijos keitimo įstatymo projektą. Jokiems kitiems subjektams pagal Konstituciją tokia teisė nesuteikta. Šios teisės neturi *inter alia* Konstitucijos 68 straipsnyje nustatyti įstatymų leidybos iniciatyvos teisės subjektai – atskiri Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, 50 tūkstančių piliečių.

Taip pat pažymėtina, jog Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje nustatyta sumanymo keisti Konstituciją subjektų – ne mažesnės kaip 1/4 visų Seimo narių grupės arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų – išimtinė teisė pateikti Seimui sumanymą keisti ar papildyti Konstituciją reiškia, kad pirmiausia šie subjektai, teikdami sumanytąją Konstitucijos pataisą, turi teisę įvertinti jos objektyvią teisinę būtinybę; ši teisė taip pat reiškia tai, kad pateikti sumanytą Konstitucijos keitimo įstatymo projektą Seimui svarstyti – pristatyti šį projektą Seimo posėdyje – gali tik šių subjektų įgalioti atstovai.

Sumanymo keisti ar papildyti Konstituciją svarstymas Seime (Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalis, 148 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalis aiškintina kartu su 148 straipsnio 3 dalimi, kurioje nustatyta ypatinga Konstitucijos pataisų priėmimo Seime tvarka – ypatingos kvalifikuotos Seimo narių balsų daugumos reikalavimas Konstitucijos keitimo įstatymui priimti: Konstitucijos pataisos dėl kitų nei Konstitucijos I ir XIV skirsnių nuostatų Seime turi būti svarstomos ir dėl jų balsuojama du kartus; tarp šių balsavimų turi būti daroma ne mažesnė kaip trijų mėnesių pertrauka; įstatymo projektas dėl Konstitucijos keitimo laikomas Seimo priimtu, jeigu kiekvieno balsavimo metu už tai balsavo ne mažiau kaip 2/3 visų Seimo narių.

Minėta, kad pagal Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalį joje nustatyti sumanymo keisti Konstituciją subjektai – ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupė arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų – turi tokią pat teisę pateikti Seimui Konstitucijos pataisos sumanymą; ši teisė yra išimtinė, t. y. tik šie subjektai turi teisę pateikti Seimui konkretų Konstitucijos pataisos – Konstitucijos keitimo įstatymo projektą. Taigi pagal Konstituciją tik ne mažesnės kaip 1/4 visų Seimo narių grupės arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų pateikti Konstitucijos keitimo įstatymų projektai gali būti svarstomi ir dėl jų balsuojama Seime; Seimas negali svarstyti ir balsuoti dėl tokio sumanymo keisti ar papildyti Konstituciją, kurį pasiūlytų kitas nei nurodytasis Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje subjektas.

Kitaip aiškinant Konstituciją (*inter alia* taip, kad svarstant sumanymą keisti ar papildyti Konstituciją Seime kitas nei nurodytasis Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje subjektas

galėtų pateikti Seimui toliau svarstyti naują sumanymą keisti ar papildyti Konstituciją – naują Konstitucijos keitimo įstatymo projektą) būtų paneigta Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje nustatyta ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupės arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų išimtinė teisė pateikti Seimui sumanymą keisti ar papildyti Konstituciją, taip pat būtų sudarytos prielaidos Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje nurodyto sumanymo keisti Konstituciją subjekto pateiktu sumanymu keisti ar papildyti Konstituciją pasinaudoti kaip pretekstu priimti iš esmės kitokio turinio Konstitucijos pataisą. Be to, toks aiškinimas būtų nesuderinamas su <...> Konstitucijos keitimo tvarkos konstitucinio teisinio reguliavimo tikslu užtikrinti, kad Konstitucija būtų keičiama tik tada, kai tai yra būtina, kad būtų užkirstas kelias skubotoms Konstitucijos pataisoms.

Pažymėtina, jog Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje nustatyta sumanymo keisti Konstituciją subjektų – ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupės arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų – išimtinė teisė pateikti Seimui sumanymą keisti ar papildyti Konstituciją nereiškia, kad Seimas, svarstydamas pateiktą sumanymą, apskritai negali pakeisti Konstitucijos keitimo įstatymo projekto teksto. Tačiau keičiant Konstitucijos keitimo įstatymo projekto tekstą negali būti paneigta Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje nustatyta ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupės arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų išimtinė teisė pateikti Seimui sumanymą keisti ar papildyti Konstituciją; kaip minėta, tik ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupės arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų pateikti Konstitucijos keitimo įstatymų projektai gali būti svarstomi ir dėl jų balsuojama Seime; Seimas negali svarstyti ir balsuoti dėl tokio sumanymo keisti ar papildyti Konstituciją, kurį pasiūlytų kitas nei nurodytasis Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje subjektas. Todėl pagal Konstituciją svarstant Seime Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje numatytų subjektų pateiktus Konstitucijos keitimo įstatymų projektus gali būti daromi tik neesminiai, t. y. iš esmės nekeičiantys pateikto projekto turinio, pakeitimai, kuriais siekiama Konstitucijos pataisos projekto tekstą geriau suredaguoti lietuvių kalbos ir teisinės technikos požiūriu, nekeičiant siūlomo konstitucinio teisinio reguliavimo apimties patikslinti ar sukonkretinti siūlomas formuluotes.

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad iš Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalies kyla draudimas svarstant Seime iš esmės pakeisti ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupės arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų pateikto Konstitucijos keitimo įstatymo projekto turinį *inter alia* taip, kad būtų iškreiptas siūlomo konstitucinio teisinio reguliavimo tikslas, pakeista siūlomo konstitucinio teisinio reguliavimo apimtis, būtų siūlomos iš esmės kitokios konstitucinio teisinio reguliavimo priemonės siekiamam tikslui pasiekti, būtų siūloma keisti kitą Konstitucijos nuostatą.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad Konstitucijos keitimo įstatymo projektas su esminio pobūdžio pakeitimais laikytinas nauju projektu – nauju sumanymu keisti ar papildyti Konstituciją, kurį pagal Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalį gali pateikti tik ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupė arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų.

<...>

<...> pagal Konstituciją Seimo struktūriniai padaliniai, *inter alia* komitetai, taip pat atskiri Seimo nariai neturi teisės pateikti Seimui svarstyti Konstitucijos keitimo įstatymo projekto, kuris iš esmės skirtųsi nuo ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupės pateikto Konstitucijos keitimo įstatymo projekto *inter alia* tuo, kad keičiama siūlomo konstitucinio teisinio reguliavimo apimtis, siūlomos iš esmės kitokios konstitucinio teisinio reguliavimo priemonės siekiamam tikslui pasiekti, siūloma keisti kitą Konstitucijos nuostatą.

<...> Seimo struktūriniai padaliniai, *inter alia* komitetai, taip pat atskiri Seimo nariai, Seime svarstant ne mažesnės kaip 1/4 visų Seimo narių grupės pateiktą Konstitucijos keitimo įstatymo projektą pagal Konstituciją turi teisę siūlyti Seimui svarstomo projekto neesminio pobūdžio pakeitimus, siūlyti atvesti svarstomą projektą, taip pat siūlyti svarstomą projektą pateikusiai ne mažesnei kaip 1/4 visų Seimo narių grupei pateikti naują, iš esmės pakeistą Konstitucijos keitimo įstatymo projektą.

Materialieji Konstitucijos keitimo apribojimai; Konstitucijos nuostatos, kurios negali būti paneigtos (plačiau apie reikalavimus Konstitucijos keitimui referendumu žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.3. Politinės teisės ir laisvės, 2.3.2. Referendumo teisė, 2014 m. liepos 11 d. nutarimas)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2014 m. sausio 24 d. nutarime pažymėjo, jog darant Konstitucijos pataisas turi būti paisoma imperatyvo, kad Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis); Konstitucijos pataisomis negalima vienos kitai priešpriešinti Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių, *inter alia* negalima Konstitucijos skirsniuose ir straipsniuose nustatyto teisinio reguliavimo priešpriešinti konstituciniam teisiniam reguliavimui, nustatytam Konstitucijos sudedamosiose dalyse; Konstitucijos pataisa negali būti sukurtas toks naujas konstitucinis teisinis reguliavimas, kad viena Konstitucijos nuostata paneigtų kitą ar jai prieštarautų ir šių nuostatų būtų neįmanoma aiškinti kaip tarpusavyje derančių; iš Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies kyla imperatyvas, kad Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna.

Konstitucinis Teismas 2014 m. sausio 24 d. nutarime taip pat pažymėjo, kad Konstitucijos samprata, jos prigimtis ir paskirtis, Konstitucijos stabilumas, kaip konstitucinė vertybė, Konstitucijos nuostatų darnos imperatyvas suponuoja *inter alia* materialiuosius Konstitucijos keitimo apribojimus; materialieji Konstitucijos keitimo apribojimai yra Konstitucijoje įtvirtinti apribojimai priimti tam tikro turinio Konstitucijos pataisas; jie kyla iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo ir yra skirti universalioms vertybėms, kuriomis grindžiama Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė ir visuomenės sutartis, ir valstybė, kaip bendras visos visuomenės gėris, ginti, taip pat šių vertybių, Konstitucijos nuostatų darnai apsaugoti.

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarime išskirti šie iš Konstitucijos kylančys materialieji Konstitucijos keitimo apribojimai:

- negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigta bent viena iš Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatų sudarančių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybė, demokratija, respublika, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, išskyrus atvejį, kai Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka būtų keičiamas Konstitucijos 1 straipsnis ir Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 2 straipsnyje nustatyta tvarka būtų keičiamas šio įstatymo 1 straipsnis;

- negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigtos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nuostatos, išskyrus atvejį, kai atitinkamos šio konstitucinio akto nuostatos būtų keičiamos tokia pat tvarka, kokia nustatyta Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnyje;

- referendumu nepanaikinus konstitucinių Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindų, įtvirtintų Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės

Europos Sąjungoje“ 1, 2 straipsniuose, negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimai;

– negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai (*inter alia* Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos suponuojamos Lietuvos Respublikos narystės NATO įsipareigojimai) ir kartu – konstitucinis *pacta sunt servanda* principas, jeigu tų tarptautinių įsipareigojimų neatsisakoma vadovaujantis tarptautinės teisės normomis;

– Seimas negali daryti tokių Konstitucijos pataisų, kuriomis būtų paneigtos Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė“, XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos; referendumu taip pat negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis, atitinkamai nekeičiant Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė“, XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatų, būtų nustatomas joms priešingas konstitucinis teisinis reguliavimas.

Pabrėžtina, kad prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, demokratija ir valstybės nepriklausomybė yra tokios konstitucinės vertybės, kurios sudaro Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties, ir ją grindžiamo Tautos bendro gyvenimo, pačios Lietuvos valstybės pamatą. Niekas negali paneigti Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių šias pamatines konstitucines vertybes, nes tai reikštų pačios Konstitucijos esmės paneigimą. Todėl net paisant minėtų iš pačios Konstitucijos kylančių jos keitimo apribojimų negali būti priimanamos Konstitucijos pataisos, naikiniančios prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, demokratiją ar valstybės nepriklausomybę; kitaip aiškinant Konstituciją, ji būtų suprantama kaip sudaranti prielaidas panaikinti 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto paskelbtą atstatytą „nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę“.

Pažymėtina, kad minėti materialieji Konstitucijos keitimo apribojimai taikytini ir Konstituciją keičiant referendumu. <...> iš Konstitucijos viršenybės principo *inter alia* kyla imperatyvas neteikti referendumui tokių galimų sprendimų, kurie neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų. Taigi pagal Konstituciją referendumui negali būti teikiamas ir toks Konstitucijos pataisos projektas, kuriuo būtų nepaisoma materialųjų Konstitucijos keitimo apribojimų. Priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos paneigti Konstitucijos viršenybės principą, nepaisyti iš Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies kylančio imperatyvo, kad Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna.

Konstitucinių aktų, esančių Konstitucijos sudedamąja dalimi, keitimo tvarka

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Konstitucijoje eksplacitiškai ir implicitiškai nustatyta jos sudedamąja dalimi esančių Konstitucijos 150 straipsnyje nurodytų konstitucinių aktų keitimo tvarka yra kitokia, nei Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta konstitucinių įstatymų keitimo tvarka.

Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, keitimo tvarka

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos sudedamosios dalies – Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnyje įtvirtinta, kad teiginys „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, t. y. Konstitucijos 1 straipsnio nuostata, yra pamatinis valstybės principas (2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas).

Pagal Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnį šio Konstitucinio įstatymo 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė

respublika“, kaip ir Konstitucijos 1 straipsnis, gali būti pakeista tik referendumu, jeigu už tai pasisakytų ne mažiau kaip 3/4 Lietuvos piliečių, turinčių rinkimų teisę, t. y. Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ nuostatų keitimui taikoma didesnė apsauga nei kitoms Konstitucijos nuostatomis. Tačiau <...> negali būti priimanamos Konstitucijos pataisos, panaikinančios prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, demokratiją ar valstybės nepriklausomybę; kitaip aiškinant Konstituciją, ji būtų suprantama kaip sudaranti prielaidas panaikinti 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto paskelbtą atkurta „nepriklausomą demokratinius pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę“. Taigi pabrėžtina, kad Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, kaip ir Konstitucijos 1 straipsnis, negali būti keičiama taip, kad būtų paneigtos pamatinės konstitucinės vertybės – valstybės nepriklausomybė, demokratija ar prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis.

Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, keitimo tvarka

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad tokia pat tvarka, kokia nustatyta Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnyje, gali būti keičiamos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, nuostatos (2014 m. liepos 11 d., 2019 m. vasario 15 d. nutarimai), t. y. jos gali būti pakeistos tik tuo atveju, jeigu už tai pasisakytų ne mažiau kaip 3/4 Lietuvos piliečių, turinčių aktyviąją rinkimų teisę (2014 m. liepos 11 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad tokią Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ keitimo tvarką lemia ypatinga jo nuostatų prigimtis. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad, kaip matyti iš šio konstitucinio akto preambulės, jį priimant vadovautasi „1918 m. vasario 16 d. ir 1990 m. kovo 11 d. aktais dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo ir 1991 m. vasario 9 d. visos tautos pareikšta valia“ ir kad šio konstitucinio akto nuostatų pagrindas yra tas pats Tautos suverenios valios pareiškimas grindžiamas pamatinis valstybės principas, kuris įtvirtintas Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnyje – Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika (2014 m. sausio 24 d. nutarimas). Todėl Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nuostatomis taikytina tokia pati apsauga, kaip ir Konstitucijos 1 straipsnyje bei Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnyje įtvirtintai nuostatai „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai).

Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, keitimo tvarka

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Konstitucijos sudedamąją dalimi esantis 1992 m. spalio 25 d. Įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ pagal Konstitucijos 152 straipsnį yra skirtas Konstitucijos ir jos atskirų nuostatų įsigaliojimo tvarkai reglamentuoti.

Pagal šio įstatymo 1 straipsnį įsigaliojus Konstitucijai, neteko galios Laikinis Pagrindinis Įstatymas; nuo tada Lietuvos nacionalinė teisės sistema kuriama ir plėtojama tik Konstitucijos pagrindu (*inter alia* 2005 m. gegužės 13 d., 2010 m. rugsėjo 7 d., 2011 m. kovo 15 d. nutarimai). Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje taip pat pažymėta, kad Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ nuostatos yra

neatskiriama susijusios su kitomis Konstitucijos nuostatomis: vienuose šio įstatymo straipsniuose įtvirtintos nuostatos papildo kitas Konstitucijos nuostatas, be kurių šios negalėtų būti įgyvendintos; kituose šio įstatymo straipsniuose nustatyti Konstitucijos nuostatų įgyvendinimo ypatumai tuo laikotarpiu, kai dar tik buvo steigiamos Konstitucijoje numatytos valstybės institucijos, taip pat kai dar tik buvo kuriamas Konstitucijos reikalaujamas teisinis reguliavimas (2003 m. spalio 29 d., 2010 m. rugsėjo 7 d. nutarimai); Įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ yra įtvirtintas teisės perimamumo principas (1994 m. vasario 14 d. nutarimas) ir įsigaliojus Konstitucijai galiojančių aktų suderinamumo su ja tvarka (1995 m. liepos 5 d. sprendimas).

Taigi Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ nuostatomis, išskyrus jo 5 straipsnį, įtvirtintas pereinamasis konstitucinis reguliavimas, susijęs su Konstitucijos nuostatų įsigaliojimu ir įgyvendinimu, t. y. Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ nuostatos, išskyrus jo 5 straipsnį, nėra nuolatinio galiojimo ir įgyvendintos nebegali būti taikomos (paminėtina, kad Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 1, 3, 4, 6–8 straipsnių nuostatos jau yra įgyvendintos). Atsižvelgiant į tai, Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ nuostatos, išskyrus jo 5 straipsnį, negali būti keičiamos.

Pažymėtina, kad Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 5 straipsnis, kuriame įtvirtintas Lietuvos Respublikos Seimo nario priešaikos tekstas, gali būti keičiamas Konstitucijos XIV skirsnyje įtvirtinta Konstitucijos nuostatų keitimo tvarka.

Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, keitimo tvarka

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1, 2 straipsnių nuostatomis nustatyti konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai, kurių neįtvirtinus Konstitucijoje Lietuvos Respublika negalėtų būti visateise Europos Sąjungos nare; šie konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai įtvirtinti Konstitucijoje vykdant referendume pareikštą Tautos valią, kad Lietuvos Respublika būtų Europos Sąjungos narė (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai). Atsižvelgdamas į tai, Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, kad patys šie pagrindai, Tautos suverenios valios pareiškimas, kaip jų šaltinis, lemia reikalavimą Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1, 2 straipsnių nuostatas pakeisti ar panaikinti tik referendumu (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai).

Pažymėtina, kad Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 3, 4 straipsniai gali būti keičiami Konstitucijos XIV skirsnyje įtvirtinta Konstitucijos nuostatų keitimo tvarka.

Konstitucijos keitimo įstatymai (Konstitucijos pataisos)

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Konstitucijos keitimo įstatymai yra ypatingi konstitucinės teisės aktai: jais Konstitucijos pataisos inkorporuojamos į Konstitucijos tekstą. Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos pataisomis yra keičiamas Konstitucijos nuostatų turinys, šių nuostatų tarpusavio ryšiai, gali būti keičiama Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyra; pakeitus vienas Konstitucijos nuostatas, gali kisti kitų jos nuostatų ir visuminio konstitucinio reguliavimo

turinys (2014 m. sausio 24 d. nutarimas). Todėl Konstitucijos keitimo įstatymai, kuriais daromos Konstitucijos pataisos – keičiamos Konstitucijos nuostatos ir kartu paprastai koreguojamas visuminis konstitucinis reguliavimas, turi Konstitucijos galią.

Konstitucijos keitimo įstatymai (Konstitucijos pataisos) turi atitikti materialiuosius ir procesinius Konstitucijos keitimo apribojimus

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

<...> Konstitucijos keitimo įstatymai (Konstitucijos pataisos) nėra steigiamojo pobūdžio aktai, nes jie priimami tik pagal pačioje Konstitucijoje nustatytas taisykles, kurios saisto ir pačią pilietinę Tautą, ir pagal Konstituciją įsteigtą Tautos atstovybę (Seimą). Kaip Tautos tiesiogiai ar per jos atstovybę Seimą priimami aktai, Konstitucijos keitimo įstatymai (Konstitucijos pataisos) turi atitikti iš Konstitucijos kylančius materialiuosius ir procesinius Konstitucijos keitimo apribojimus. <...>

Materialieji Konstitucijos keitimo apribojimai

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad materialieji Konstitucijos keitimo apribojimai yra Konstitucijoje įtvirtinti apribojimai priimti tam tikro turinio Konstitucijos pataisas; materialieji Konstitucijos keitimo apribojimai kyla iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo ir yra skirti universalioms vertybėms, kuriomis grindžiama Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė ir visuomenės sutartis, ir valstybė, kaip bendras visos visuomenės gėris, ginti, taip pat šių vertybių, Konstitucijos nuostatų darnai apsaugoti (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai).

Šiame kontekste paminėtini šie iš Konstitucijos kylantys materialieji Konstitucijos keitimo apribojimai:

- negali būti priimanos Konstitucijos pataisos, panaikinančios prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, demokratiją ar valstybės nepriklausomybę (2014 m. liepos 11 d. nutarimas); tai *inter alia* reiškia, kad <...> Konstitucijos 1 straipsnis, kaip ir Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, negali būti keičiamas taip, kad būtų paneigtos pamatinės konstitucinės vertybės – valstybės nepriklausomybė, demokratija ar prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis;

- negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigta viena iš Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą sudarančių konstitucinių vertybių – respublika, išskyrus atvejį, kai Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka būtų keičiamas Konstitucijos 1 straipsnis ir Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 2 straipsnyje nustatyta tvarka būtų keičiamas šio įstatymo 1 straipsnis (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai);

- negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigtos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nuostatos, išskyrus atvejį, kai atitinkamos šio konstitucinio akto nuostatos būtų keičiamos tokia pat tvarka, kokia nustatyta Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnyje (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai);

- referendumu nepanaikinus konstitucinių Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindų, įtvirtintų Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1, 2 straipsniuose, negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos,

kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimai (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai);

– negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai (*inter alia* Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos suponuojamos Lietuvos Respublikos narystės NATO įsipareigojimai) ir kartu – konstitucinis principas *pacta sunt servanda*, jeigu tų tarptautinių įsipareigojimų neatsisakoma vadovaujantis tarptautinės teisės normomis (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai);

– Seimas negali daryti tokių Konstitucijos pataisų, kuriomis būtų paneigtos Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė“, XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos; referendumu taip pat negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis, atitinkamai nekeičiant Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė“, XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatų, būtų nustatomas joms priešingas konstitucinis reguliavimas (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai).

<...> Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ nuostatos, išskyrus jo 5 straipsnį, negali būti keičiamos, atsižvelgiant į tai, kad jomis įtvirtintas pereinamasis konstitucinis reguliavimas, susijęs su Konstitucijos nuostatų įsigaliojimu ir įgyvendinimu.

Procesiniai Konstitucijos keitimo apribojimai

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad procesiniai Konstitucijos keitimo apribojimai yra Konstitucijoje įtvirtinta ypatinga Konstitucijos keitimo tvarka; pagal Konstituciją yra nustatyta skirtinga konstitucinės ir ordinarinės teisės keitimo tvarka, Konstitucijoje nustatyta ypatinga Konstitucijos keitimo tvarka negali būti tapatinama su įstatymų (*inter alia* konstitucinių) leidyba (2014 m. sausio 24 d. nutarimas).

Konstitucijos keitimo įstatymų pateikimo, svarstymo ir priėmimo procedūros reglamentuojamos Konstitucijos XIV skirsnyje „Konstitucijos keitimas“, kurio nuostatoms taikoma didesnė apsauga – pagal Konstitucijos 148 straipsnio 2 dalį jos gali būti keičiamos tik referendumu (2014 m. sausio 24 d. nutarimas).

Pagal Konstitucijos 147 straipsnio 2 dalį Konstitucija negali būti taisoma nepaprastosios padėties ar karo padėties metu; toks draudimas nenustatytas įstatymų leidybai (2014 m. sausio 24 d. nutarimas), *inter alia* konstitucinių įstatymų priėmimui ar keitimui.

Pagal Konstitucijos 148 straipsnio 1, 2 dalis yra apriboti Seimo įgaliojimai keisti Konstituciją: Konstitucijos 1 straipsnio, kitos jos I skirsnio „Lietuvos valstybė“ ir XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos gali būti keičiamos tik referendumu (2014 m. sausio 24 d. nutarimas).

Be to, <...> tik referendumu gali būti keičiamos Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“, Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1, 2 straipsnių nuostatos.

Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalyje nustatyti ypatingi subjektai, turintys teisę pateikti Seimui sumanymą keisti ar papildyti Konstituciją, – ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupė arba ne mažiau kaip 300 tūkstančių rinkėjų; jie yra iš esmės kitokie, negu Konstitucijos 68 straipsnyje nustatyti įstatymų leidybos iniciatyvos subjektai – Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, 50 tūkstančių piliečių (2014 m. sausio 24 d. nutarimas). <...>

Konstitucijos 148 straipsnio 3 dalyje nustatyta ypatinga Konstitucijos pataisų priėmimo Seime tvarka: Konstitucijos pataisos Seime turi būti svarstomos ir dėl jų balsuojama

du kartus; tarp šių balsavimų turi būti daroma ne mažesnė kaip trijų mėnesių pertrauka; Konstitucijoje toks dviejų svarstymų ir balsavimų reikalavimas įstatymų leidybai nenustatytas (2014 m. sausio 24 d. nutarimas). <...>

Konstitucijos 148 straipsnio 3 dalyje nustatytas ypatingos kvalifikuotos Seimo narių balsų daugumos reikalavimas Konstitucijos keitimui priimti: įstatymo projektas dėl Konstitucijos keitimo laikomas Seimo priimtu, jeigu kiekvieno balsavimo metu už tai balsavo ne mažiau kaip 2/3 visų Seimo narių; toks ypatingos kvalifikuotos balsų daugumos reikalavimas nenustatytas įstatymų leidybai: pagal Konstitucijos 69 straipsnį įstatymai laikomi priimtais, jeigu už juos balsavo dauguma Seimo narių, dalyvaujančių posėdyje (2 dalis); konstituciniai įstatymai priimami, jeigu už juos balsuoja daugiau kaip pusė visų Seimo narių, o keičiami ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma (3 dalis) (2014 m. sausio 24 d. nutarimas).

Konstitucijos 148 straipsnio 3 dalyje nustatytas ypatingas apribojimas teikti iš naujo Seimui svarstyti nepriimtą Konstitucijos pataisą: ji gali būti teikiama ne anksčiau kaip po metų; Konstitucijoje toks apribojimas įstatymų leidybai nenustatytas (2014 m. sausio 24 d. nutarimas). <...>

Konstitucijos 149 straipsnio 1, 2 dalyse nustatyta ypatinga Konstitucijos keitimo įstatymo promulgavimo tvarka: priimtą įstatymą dėl Konstitucijos keitimo pasirašo Respublikos Prezidentas ir ne vėliau kaip per 5 dienas oficialiai paskelbia; jeigu nurodytu laiku tokio įstatymo Respublikos Prezidentas nepasirašo ir nepaskelbia, jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas (2014 m. sausio 24 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad promulguojant Konstitucijos keitimo įstatymą Respublikos Prezidento galios yra labiau suvaržytos nei promulguojant kitus įstatymus (2014 m. sausio 24 d. nutarimas): Konstitucijoje nėra nustatyta, kad Respublikos Prezidentas turėtų atidedamojo veto teisę įstatymų dėl Konstitucijos keitimo atžvilgiu (2002 m. birželio 19 d., 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimai). Pagal Konstitucijos 71 straipsnį Respublikos Prezidentas turi atidedamojo veto teisę Seimo priimtų įstatymų, *inter alia* konstitucinių įstatymų, atžvilgiu: Seimo priimtą įstatymą, *inter alia* konstitucinį įstatymą, Respublikos Prezidentas ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo arba pasirašo ir oficialiai paskelbia, arba motyvuotai grąžina Seimui pakartotinai svarstyti (1 dalis); jeigu nurodytu laiku Seimo priimto įstatymo, *inter alia* konstitucinio įstatymo, Respublikos Prezidentas negrąžina ir nepasirašo, toks įstatymas, *inter alia* konstitucinis įstatymas, įsigalioja po to, kai jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas (2 dalis).

Konstitucijos 149 straipsnio 3 dalyje nustatyta ypatinga Konstitucijos keitimo įstatymo įsigaliojimo tvarka: įstatymas dėl Konstitucijos keitimo įsigalioja ne anksčiau kaip po vieno mėnesio nuo jo priėmimo; toks įstatymo įsigaliojimo terminas nenustatytas kitų Seimo priimtų įstatymų įsigaliojimui: pagal Konstitucijos 70 straipsnio 1 dalį Seimo priimti įstatymai įsigalioja po to, kai juos pasirašo ir oficialiai paskelbia Respublikos Prezidentas, jeigu pačiais įstatymais nenustatoma vėlesnė įsigaliojimo diena (2014 m. sausio 24 d. nutarimas). Taigi Seimo priimti konstituciniai įstatymai įsigalioja Konstitucijos 70 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka.

1.8.4.3. *Tarptautinė ir Europos Sąjungos teisė*

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija Lietuvos teisės sistemoje

Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija yra ypatingas tarptautinės teisės šaltinis, kurio tikslas kitoks nei daugumos kitų tarptautinės teisės aktų. Šis tikslas yra visuotinis – siekti, kad Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje skelbiamos teisės būtų visuotinai ir veiksmingai pripažįstamos ir kad jų būtų laikomasi ginant ir toliau įgyvendinant žmogaus teises ir pagrindines laisves. Šiuo, tai yra tikslo, požiūriu Konvencija atlieka tokią pat funkciją kaip ir konstitucinės žmogaus teisių garantijos, nes Konstitucija įtvirtina šias garantijas šalyje, o Konvencija – tarptautiniu lygiu. <...>

<...>

Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama tuo, kad Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir jos tarptautinės sutartys (šiuo atveju – Konvencija). Priešingu atveju Lietuvos Respublika negalėtų užtikrinti Konvencijoje pripažintų teisių ir laisvių teisinės gynybos <...>. <...>

<...>

Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.“ Ši konstitucinė nuostata Konvencijos atžvilgiu reiškia, kad ratifikuota ir įsigaliojusi ji taps sudedamąja Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalimi ir turės būti taikoma kaip ir Lietuvos Respublikos įstatymai. Jos nuostatos Lietuvos Respublikos teisės šaltinių sistemoje atitinka įstatymų lygmenį <...>.

<...> Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Negalioja joks įstatymas ar kitas teisės aktas priešingas Konstitucijai.“ Nors ši konstitucinė nuostata pati savaime negali padaryti negaliojančia tarptautinės sutarties – Konvencijos, bet ji reikalauja, kad tarptautinės sutarties nuostatos neprieštarautų Konstitucijos nuostatoms, nes jei prieštarautų, būtų problemiška įgyvendinti Konvenciją Lietuvos Respublikos vidaus teisėje.

Valstybės tarptautinių įsipareigojimų įgyvendinimo užtikrinimas; tarptautinių sutarčių galia Lietuvos teisės sistemoje (Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas

Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama tuo, kad Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, nes Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai“. Ši konstitucinė nuostata pati savaime negali padaryti negaliojančiais įstatymo ar tarptautinės sutarties, bet ji reikalauja, kad jų nuostatos neprieštarautų Konstitucijos nuostatoms. Priešingu atveju Lietuvos Respublika negalėtų užtikrinti tarptautinių sutarčių šalių teisių, kylančių iš sutarčių, teisinės gynybos, o tai savo ruožtu trukdytų įgyvendinti įsipareigojimus pagal sudarytas tarptautines sutartis. <...> svarbu, kad įstatymuose būtų nustatyta nuosekli tarptautinių sutarčių sudarymo, vykdymo ir nutraukimo tvarka, kuri atitiktų Konstitucijos nuostatas dėl tarptautinių sutarčių <...>.

<...>

Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis“ <...>.

<...>

<...> [Konstitucinio Teismo] 1995 m. sausio 24 d. išvadoje <...> pažymėta: „Ši konstitucinė nuostata Konvencijos atžvilgiu reiškia, kad ratifikuota ir įsigaliojusi ji taps sudedamąja Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalimi ir kartu turės būti taikoma kaip ir Lietuvos Respublikos įstatymai.“ Tai taikytina ne tik minėtai Konvencijai, bet ir visoms ratifikuotoms Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims <...>.

<...> Konstitucijos 138 straipsnyje kalbama tik apie vieną Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių rūšį – Seimo ratifikuotas sutartis <...>. <...> Pagal Konstituciją tik įstatymų leidėjas ratifikavimo būdu gali spręsti, kuris tarptautinės teisės aktas yra Lietuvos Respublikos teisinės sistemos sudedamoji dalis, turinti įstatymo galią. Seimas turi įstatymų leidybos teisę, jokiai kitai valstybės valdžios institucijai įstatymų leidyba nėra deleguojama. Pripažinus, kad ir neratifikuotos tarptautinės sutartys turi įstatymo galią, būtų paneigiama Seimo prerogatyva leisti įstatymus.

Lietuvos valstybė pripažįsta tarptautinės teisės principus ir normas (Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalis, 138 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas

Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines teises bei laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos tvarkos.

Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.

Interpretuojant šiuos Konstitucijos straipsnius pažymėtina, kad Lietuvos valstybė, pripažindama tarptautinės teisės principus ir normas, šalies gyventojams negali taikyti iš esmės kitokių standartų. Save laikydama lygiateise tarptautinės bendrijos nare, ji savo valia priima ir pripažįsta šiuos principus bei normas, jos papročius, dėsningai integruojasi į pasaulio kultūrą ir tampa natūralia jos dalimi.

Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija kaip teisės aiškinimo šaltinis

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui.

Tarptautinių sutarčių galia Lietuvos teisės sistemoje (Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalis, 138 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.

Pagal Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo.

Paminėtina ir tai, kad Lietuvos valstybės ištikimybė visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams buvo deklaruota dar 1990 m. kovo 11 d. priimtame Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos akte „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“. Vadinasi, sava valia prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai

pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir *pacta sunt servanda* principui) yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas.

Pažymėtina, jog Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys įgyja įstatymo galią (Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada, 1995 m. spalio 17 d. nutarimas, 2002 m. balandžio 25 d., 2004 m. balandžio 7 d. sprendimai).

Ši doktrininė nuostata negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą Lietuvos Respublika gali nesilaikyti savo tarptautinių sutarčių, jeigu jos įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose yra nustatytas kitoks teisinis reguliavimas negu nustatytasis tarptautinėmis sutartimis. Priešingai, Konstitucijoje įtvirtintas principas, kad Lietuvos Respublika laikosi sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų, gerbia visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus, suponuoją tai, kad tais atvejais, kai nacionaliniuose teisės aktuose (*inter alia* įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose) nustatomas toks teisinis reguliavimas, kuris konkuruoja su nustatytuju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis.

Europos Sąjungos teisės aktų galia Lietuvos teisės sistemoje (Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas

Pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 2 dalį Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis; jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus.

Taigi Konstitucijoje ne tik yra įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinis teisės aktas nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytuju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis, bet ir – Europos Sąjungos teisės atžvilgiu – yra *expressis verbis* nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti Europos Sąjungos teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytuju Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija kaip teisės aiškinimo šaltinis

Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 21 d. nutarimas

<...> Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui (Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d., 2007 m. gegužės 15 d., 2008 m. gruodžio 4 d., 2009 m. kovo 27 d. nutarimai).

Tarptautinės ir vidaus teisės derinimas; tarptautinių sutarčių (*inter alia* Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos bei jos protokolų) galia Lietuvos teisės sistemoje; Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija kaip teisės aiškinimo šaltinis; Lietuvos valstybė pripažįsta tarptautinės teisės principus ir normas (Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalis, 135 straipsnio 1 dalis, 138 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas

Konvencija ir tam tikri jos protokolai, *inter alia* jos Protokolas Nr. 1, yra Seimo ratifikuotos įsigaliojusios Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. <...>

<...> Konvencija ir jos protokolai buvo sudaryti *inter alia* remiantis suverenios valstybių lygybės principu; Konvencijos žmogaus teisių apsaugos sistema nacionalinių teisinių sistemų atžvilgiu yra subsidiari.

Šiame kontekste pažymėtina, kad valstybėms, Konvencijos ir jos protokolų dalyvėms, tenka pagrindinė atsakomybė už veiksmingą Konvencijos ir jos protokolų įgyvendinimą, todėl jos turi plačią diskreciją pasirinkti Konvencijos ir jos protokolų taikymo bei įgyvendinimo, *inter alia* Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų vykdymo, būdus ir priemones. Tačiau tokią diskreciją riboja valstybių teisinių sistemų, *inter alia* jų konstitucijų, ypatumai, susiję su nustatyta tarptautinės ir nacionalinės (vidaus) teisės derinimo sistema, taip pat pagal Konvenciją ir jos protokolus garantuojamų žmogaus teisių ir laisvių pobūdis <...>.

<...>

<...> Europos Žmogaus Teisių Teismas atlieka papildomą vaidmenį įgyvendinant Konvenciją ir jos protokolus; jis nepakeičia nacionalinių teismų kompetencijos ir jurisdikcijos, nėra apeliacinė ar kasacinė instancija jų sprendimų atžvilgiu. Nors Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui, jo jurisdikcija nepakeičia Konstitucinio Teismo įgaliojimų oficialiai aiškinti Konstituciją.

<...> Lietuvoje taikoma paralelinė tarptautinės ir vidaus teisės derinimo sistema, kuri grindžiama taisykle, kad tarptautinės sutartys transformuojamos šalies teisinėje sistemoje (inkorporuojamos į ją) (Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d., 1997 m. gruodžio 18 d. nutarimai). Pagal Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Aiškindamas šią Konstitucijos nuostatą Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad ji reiškia, jog Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys įgyja įstatymo galią (Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada, 1995 m. spalio 17 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai, 2002 m. balandžio 25 d., 2004 m. balandžio 7 d. sprendimai). Taigi Lietuvos teisinėje sistemoje Konvencija turi įstatymo galią (Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d. nutarimas). Įstatymo galią turi ir jos Protokolas Nr. 1.

Pažymėtina ir tai, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, doktrininė nuostata, jog Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys įgyja įstatymo galią, negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą Lietuvos Respublika gali nesilaikyti savo tarptautinių sutarčių, jeigu jos įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose yra nustatytas kitoks teisinis reguliavimas negu nustatytasis tarptautinėmis sutartimis (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas). Konstitucijoje taip pat yra įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinės teisės aktas (aišku, išskyrus pačią Konstituciją) nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytuoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai). Taigi tais atvejais, kai Seimo ratifikuotoje įsigaliojusioje tarptautinėje sutartyje įtvirtintas teisinis reguliavimas konkuruoja su nustatytuoju Konstitucijoje, tokios tarptautinės sutarties nuostatos taikymo atžvilgiu neturi pirmumo.

Vadinasi, vidaus teisėje įgyvendinant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus būtina atsižvelgti į Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą Konstitucijos viršenybės principą. Kaip pabrėžė Konstitucinis Teismas, Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama tuo, kad Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, nes Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai.“ Ši konstitucinė nuostata pati savaime negali padaryti negaliojančiu įstatymo ar tarptautinės sutarties, bet ji reikalauja, kad jų nuostatos neprieštarautų Konstitucijos nuostatoms (Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d.

išvada, 1995 m. spalio 17 d. nutarimas); priešingu atveju Lietuvos Respublika negalėtų užtikrinti tarptautinių sutarčių šalių teisių, kylančių iš sutarčių, teisinės gynybos, o tai savo ruožtu trukdytų įgyvendinti įsipareigojimus pagal sudarytas tarptautines sutartis (Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas). Tai taikytina ir Konvencijai (bei jos protokolams); priešingu atveju Lietuvos Respublika negalėtų užtikrinti Konvencijoje pripažįstamų teisių ir laisvių teisinės gynybos (Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada).

<...>

<...> Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas pats savaime negali būti konstituciniu pagrindu reinterpretuoti (koreguoti) oficialiąją konstitucinę doktriną (jos nuostatas), jeigu tokia reinterpretacija, kai nėra atitinkamų Konstitucijos pataisų, iš esmės pakeistų visuminį konstitucinį teisinį reguliavimą <...>, taip pat pažeistų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistemą, sumažintų Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijas.

Kita vertus, pabrėžtina, kad pagarba tarptautinei teisei, t. y. sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir principui *pacta sunt servanda*), yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas). Vadovautis visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis Lietuvos Respublika privalo pagal *inter alia* Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį.

Tarptautinių sutarčių galia Lietuvos teisės sistemoje; valstybės pareiga pašalinti tarptautinės sutarties ir Konstitucijos nuostatų nesuderinamumą (Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalis, 135 straipsnio 1 dalis, 138 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Šiame kontekste pažymėtina, kad ši nuostata aiškintina atsižvelgiant į Konstitucijos viršenybės principą. Kaip Konstitucinis Teismas pabrėžė 2004 m. gegužės 25 d., 2014 m. sausio 24 d. nutarimuose, Konstitucija yra aukščiausioji teisė.

Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys įgyja įstatymo galią. Pažymėtina ir tai, kad doktrininė nuostata, jog Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys įgyja įstatymo galią, negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą Lietuvos Respublika gali nesilaikyti savo tarptautinių sutarčių, jeigu jos įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose yra nustatytas kitoks teisinis reguliavimas negu nustatytasis tarptautinėmis sutartimis (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai). Konstitucijoje taip pat yra įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinės teisės aktas (aišku, išskyrus pačią Konstituciją) nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytuoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2006 m. gruodžio 21 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai). Taigi tais atvejais, kai Seimo ratifikuotoje įsigaliojusioje tarptautinėje sutartyje įtvirtintas teisinis reguliavimas konkuruoja su nustatytuoju Konstitucijoje, tokios tarptautinės sutarties nuostatos taikymo atžvilgiu neturi pirmumo (Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas).

Kaip 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, vidaus teisėje įgyvendinant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus būtina atsižvelgti į Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą Konstitucijos viršenybės principą; Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama tuo, kad Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, nes Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas

priešingas Konstitucijai“; ši konstitucinė nuostata pati savaime negali padaryti negaliojančiu įstatymo ar tarptautinės sutarties, bet pagal ją reikalaujama, kad jų nuostatos neprieštarėtų Konstitucijos nuostatomis; priešingu atveju Lietuvos Respublika negalėtų užtikrinti tarptautinių sutarčių šalių teisių, kylančių iš sutarčių, teisinės gynybos, o tai savo ruožtu trukdytų įgyvendinti įsipareigojimus pagal sudarytas tarptautines sutartis.

Kita vertus, <...> pagal Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublika privalo vadovautis visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis; šioje nuostatoje įtvirtintas konstitucinis principas *pacta sunt servanda* reiškia imperatyvą sąžiningai vykdyti pagal tarptautinę teisę, *inter alia* tarptautines sutartis, prisiimtus Lietuvos Respublikos įsipareigojimus. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad, esant Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties ir Konstitucijos nuostatų nesuderinamumui, iš Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalies Lietuvos Respublikai kyla pareiga tokį nesuderinamumą pašalinti *inter alia* atsisakant atitinkamų tarptautinėje sutartyje nustatytų tarptautinių įsipareigojimų vadovaujantis tarptautinės teisės normomis arba darant atitinkamas Konstitucijos pataisas.

Europos Sąjungos teisė yra Lietuvos Respublikos teisės, *inter alia* Konstitucijos, aiškinimo šaltinis tose srityse, kuriose Lietuvos Respublika dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją (Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. sprendimas

<...> konstitucinis visateisio Lietuvos Respublikos dalyvavimo Europos Sąjungoje imperatyvas suponuoja ir konstitucinį Lietuvos Respublikos įsipareigojimą tinkamai įgyvendinti Europos Sąjungos teisės reikalavimus; Europos Sąjungos teisė yra Lietuvos Respublikos teisės, *inter alia* Konstitucijos, aiškinimo šaltinis tose srityse, kuriose pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 straipsnį Lietuvos Respublika dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją. <...> nėra pagrindo aiškinti su [pasidalijamajai Europos Sąjungos ir valstybių narių kompetencijai priskiriamomis] sritimis susijusių Konstitucijos <...> nuostatų kitaip, nei nurodytas sritis reguliuoja Europos Sąjungos teisė.

1.8.4.4. Konstituciniai įstatymai

Konstituciniai įstatymai, jų priėmimo ir keitimo tvarka (Konstitucijos 47 straipsnio (1996 m. birželio 20 d. redakcija) 2 dalis, 69 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas

Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Lietuvos Respublikos konstituciniai įstatymai priimami, jeigu už juos balsuoja daugiau kaip pusė visų Seimo narių, o keičiami ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma. Konstitucinių įstatymų sąrašą 3/5 Seimo narių balsų dauguma nustato Seimas.“

Konstitucinis Teismas 2001 m. balandžio 2 d. nutarime konstatavo, kad konstituciniai įstatymai nuo kitų įstatymų skiriasi priėmimo ir keitimo tvarka. Ypatingą konstitucinių įstatymų vietą teisės aktų sistemoje lemia pati Konstitucija. Konstituciniai įstatymai negali būti keičiami ar panaikinami įstatymais. Taip užtikrinama, kad konstituciniais įstatymais sureguliuoti visuomeniniai santykiai nebus reguliuojami kitaip, kad bus garantuojamas didesnis konstituciniais įstatymais reguliuojamų visuomeninių santykių stabilumas. Konstituciniai įstatymai turi neprieštarauti Konstitucijai, o įstatymai turi neprieštarauti Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams.

Taigi konstituciniai įstatymai teisės aktų hierarchijoje turi žemesnę galią nei pati Konstitucija. Konstituciniu įstatymu negali būti apribota Konstitucijos ar kurių nors jos nuostatų galia, juo *inter alia* negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų apribota ar paneigta galimybė tiesiogiai taikyti Konstituciją.

Aiškindamas Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatytą teisinį reguliavimą Konstitucinis Teismas 1993 m. lapkričio 8 d. nutarime konstatavo, kad tik šioje dalyje nustatyta tvarka patvirtinus konstitucinių įstatymų sąrašą jame įrašyti įstatymai galės būti traktuojami kaip konstituciniai įstatymai, tik šiems įstatymams turės būti taikoma Konstitucijoje nustatyta jų priėmimo kvalifikuota balsų dauguma taisyklė. Kol tokio konstitucinių įstatymų sąrašo nėra, minėta konstitucinių įstatymų priėmimo tvarka negali būti taikoma nė vieno įstatymo priėmimui, išskyrus įstatymą, kuriuo nustatomas konstitucinių įstatymų sąrašas.

Dėl to, kad pagal Konstituciją konstituciniai įstatymai negali būti keičiami ar panaikinami ne konstituciniais (t. y. paprastais) įstatymais, taip pat dėl to, kad įstatymai turi neprieštauti Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams, pagal Konstituciją konstitucinių įstatymų sąrašas tegali būti nustatomas konstituciniu įstatymu. Pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį toks konstitucinis įstatymas turi būti priimamas 3/5 Seimo narių balsų dauguma.

Konstitucinis Teismas 1994 m. gruodžio 22 d. nutarime konstatavo, kad, išskyrus Konstitucijos 69 straipsnyje nustatytą tvarką, kitokia konstitucinių įstatymų nustatymo procedūra Konstitucijoje nenumatyta.

Konstitucijoje įtvirtinta konstitucinių įstatymų samprata pasikeitė 1996 m. birželio 20 d. priėmus Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio pakeitimo įstatymą <...>.

<...> Konstitucijos 47 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* įtvirtinta, jog tam tikri šioje dalyje nurodyti visuomeniniai santykiai reguliuotini konstituciniu įstatymu.

Konstitucinis Teismas 2001 m. balandžio 2 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją konstituciniai yra tie įstatymai, kurie tiesiogiai nurodyti Konstitucijoje ir yra priimti Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka, taip pat įstatymai, įrašyti į konstitucinių įstatymų sąrašą ir priimti Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka.

Tai, kad kai kurie konstituciniai įstatymai gali būti tiesiogiai nurodyti Konstitucijoje, suponuoja Seimo konstitucinę pareigą šiuos konstitucinius įstatymus priimti paisant Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyto daugiau kaip pusės visų Seimo narių balsų daugumos reikalavimo, o juos keisti paisant ne mažesnės kaip 3/5 visų Seimo narių balsų daugumos reikalavimo.

<...> Pagal Konstituciją tol, kol konstitucinis įstatymas, kuriuo nustatomas konstitucinių įstatymų sąrašas, nėra priimtas, Seimas neturi įgaliojimų priimti jokio konstitucinio įstatymo, nebent tas konstitucinis įstatymas būtų tiesiogiai nurodytas pačioje Konstitucijoje arba tai būtų konstitucinis įstatymas, kuriuo nustatomas konstitucinių įstatymų sąrašas.

<...>

<...> konstitucinių įstatymų konstitucinė samprata suponuoja tai, kad tik į konstitucinių įstatymų sąrašą įrašyti konstituciniai įstatymai, išskyrus tiesiogiai nurodytuosius pačioje Konstitucijoje bei konstitucinį įstatymą, kuriuo nustatomas konstitucinių įstatymų sąrašas, gali būti traktuojami kaip konstituciniai įstatymai ir tik jų priėmimui gali būti taikomos Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatytos taisyklės.

Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai negali būti prilyginti konstituciniam įstatymams

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

<...> Lietuvos valstybės pamatiniai konstituciniai aktai – Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. nutarimas (Nepriklausomybės Aktas), 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“, taip pat Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija – nėra konstituciniai įstatymai ir negali būti jiems prilyginami.

Konstituciniai aktai, esantys sudedamąja Konstitucijos dalimi, negali būti prilyginti konstituciniam įstatymams

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Konstitucijos 150 straipsnyje nurodyti konstituciniai aktai nėra konstituciniai įstatymai ir negali būti jiems prilyginti <...>.

Konstitucijos keitimo įstatymai (Konstitucijos pataisos) negali būti prilyginti konstituciniam įstatymams

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją Konstitucijos keitimo įstatymai (Konstitucijos pataisos) nėra konstituciniai įstatymai ir negali būti jiems prilyginami <...>.

Konstituciniai įstatymai nėra Konstitucijos sudedamoji dalis

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją jos sudedamoji dalis nėra konstituciniai įstatymai. <...>

Konstituciniai įstatymai teisės aktų sistemoje; konstitucinių įstatymų teisinė galia

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Ypatingą konstitucinių įstatymų vietą teisės aktų sistemoje lemia pati Konstitucija (2001 m. balandžio 2 d., 2002 m. gruodžio 24 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai). <...> konstituciniai įstatymai teisės aktų hierarchijoje turi žemesnę galią nei pati Konstitucija. Konstituciniu įstatymu negali būti apribota Konstitucijos ar kurių nors jos nuostatų galia, juo *inter alia* negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų apribota ar paneigta galimybė tiesiogiai taikyti Konstituciją (2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas). Konstituciniai įstatymai turi neprieštarauti Konstitucijai, o įstatymai turi neprieštarauti Konstitucijai ir konstituciniam įstatymams <...>.

Taigi pagal Konstituciją konstituciniai įstatymai turi žemesnę galią nei Konstitucija, tačiau aukštesnę galią nei įstatymai. Pažymėtina, kad pagal Konstituciją visi Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka priimti konstituciniai įstatymai, nepaisant to, ar jie yra konstituciniai įstatymai, tiesiogiai nurodyti Konstitucijoje, ar į konstitucinių įstatymų sąrašą įrašyti konstituciniai įstatymai, turi vienodą teisinę galią; tokią pačią teisinę galią turi ir konstitucinių įstatymų sąrašą nustatantis konstitucinis įstatymas.

Konstituciniai įstatymai turi neprieštarauti Konstituciniam aktams, esantiems Konstitucijos sudedamąja dalimi

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka priimti konstituciniai įstatymai turi neprieštarauti *inter alia* Konstitucijos sudedamąja dalimi pagal jos 150 straipsnį

esantiems 1991 m. vasario 11 d. Konstituciniam įstatymui „Dėl Lietuvos valstybės“, 1992 m. birželio 8 d. Konstituciniam aktui „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, 1992 m. spalio 25 d. Įstatymui „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“, 2004 m. liepos 13 d. Konstituciniam aktui „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“.

Konstituciniais įstatymais turi būti reguliuojami ypač reikšmingi valstybės ir visuomenės gyvenimo klausimai

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

<...> Konstitucijoje nėra tiesiogiai nustatyta, kokiais kriterijais turėtų vadovautis Seimas, įrašydamas konkrečius konstitucinius įstatymus į pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį priimtą konstitucinių įstatymų sąrašą. Tačiau iš Konstitucijos, *inter alia* jos 69 straipsnio 3 dalies, 72 straipsnio 2 dalies nuostatų, kuriomis įtvirtinta sudėtingesnė konstitucinių įstatymų priėmimo ir keitimo tvarka, matyti, kad konstituciniais įstatymais turėtų būti reguliuojamos konstituciškai svarbios visuomeninių santykių sritys, ypač reikšmingi valstybės ir visuomenės gyvenimo klausimai.

Konstituciniai įstatymai, jų priėmimo ir keitimo tvarka

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Konstitucijos 69 straipsnyje nustatyta:

„Įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo nustatytos procedūros.

Įstatymai laikomi priimtais, jeigu už juos balsavo dauguma Seimo narių, dalyvaujančių posėdyje.

Lietuvos Respublikos konstituciniai įstatymai priimami, jeigu už juos balsuoja daugiau kaip pusė visų Seimo narių, o keičiami ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma. Konstitucinių įstatymų sąrašą 3/5 Seimo narių balsų dauguma nustato Seimas.

Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatos gali būti priimanamos ir referendumu.“

Taigi Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtintas konstitucinių įstatymų institutas, nustatyta konstitucinių įstatymų priėmimo ir keitimo tvarka, kuri skiriasi nuo šio straipsnio 2 dalyje nustatytos įstatymų priėmimo tvarkos. Pažymėtina, kad konstituciniai įstatymai *expressis verbis* minimi ir kitose Konstitucijos nuostatose, *inter alia* Konstitucijos 47, 72 straipsniuose.

<...>

Aiškindamas šias Konstitucijos nuostatas, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją konstituciniai įstatymai yra: 1) konstituciniai įstatymai, tiesiogiai nurodyti Konstitucijoje ir priimti Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka; 2) konstituciniai įstatymai, įrašyti į konstitucinių įstatymų sąrašą ir priimti Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka (2001 m. balandžio 2 d., 2002 m. gruodžio 24 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai).

Pažymėtina, kad tiesiogiai konstitucinis įstatymas yra nurodytas Konstitucijos 47 straipsnio (2003 m. sausio 23 d. redakcija) 3 dalyje, kurioje nustatyta: „Žemę, vidaus vandenį ir miškus įsigyti nuosavybėn Lietuvos Respublikoje užsienio subjektai gali pagal konstitucinį įstatymą.“ Taigi Konstitucijos 47 straipsnio (2003 m. sausio 23 d. redakcija) 3 dalyje *expressis verbis* įtvirtinta, kad tam tikri šioje dalyje nurodyti visuomeniniai santykiai reguliuotini konstituciniu įstatymu (2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog tai, kad kai kurie konstituciniai įstatymai gali būti tiesiogiai nurodyti Konstitucijoje, suponuoja Seimo konstitucinę pareigą šiuos

konstitucinius įstatymus priimti paisant Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyto daugiau kaip pusės visų Seimo narių balsų daugumos reikalavimo, o juos keisti – paisant ne mažesnės kaip 3/5 visų Seimo narių balsų daugumos reikalavimo (2002 m. gruodžio 24 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai).

Konstitucinių įstatymų sąrašą nustatantis konstitucinis įstatymas; konstitucinių įstatymų sąrašas

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalies nuostata „Konstitucinių įstatymų sąrašą 3/5 Seimo narių balsų dauguma nustato Seimas“ suponuoja, kad konstitucinių įstatymų sąrašas turi būti nustatytas konstituciniu įstatymu. Kaip konstatavo Konstitucinis Teismas, dėl to, kad pagal Konstituciją konstituciniai įstatymai negali būti keičiami ar panaikinami ne konstituciniais (t. y. paprastaisiais) įstatymais, taip pat dėl to, kad įstatymai turi neprieštarauti Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams, pagal Konstituciją konstitucinių įstatymų sąrašas tegali būti nustatomas konstituciniu įstatymu (2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

<...> toks konstitucinis įstatymas turi būti priimamas 3/5 Seimo narių balsų dauguma (2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas). Taigi pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį konstitucinių įstatymų sąrašą nustatantis konstitucinis įstatymas turi būti priimamas didesne nei kiti konstituciniai įstatymai Seimo narių balsų dauguma. Tokia didesnė Seimo narių balsų dauguma konstitucinių įstatymų sąrašą nustatančiam konstituciniam įstatymui priimti Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta atsižvelgiant į ypatingą šio konstitucinio įstatymo reikšmę. Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, įstatymo įtraukimas į konstitucinių įstatymų sąrašą pagal Konstituciją reiškia, kad toks įstatymas turi būti priimtas ir jame nustatytas teisinis reguliavimas turi būti keičiamas sudėtingesne (palyginti su kitų įstatymų priėmimu ir pakeitimu) tvarka, taip kartu siekiant sudaryti prielaidas užtikrinti šio teisinio reguliavimo stabilumą (2019 m. vasario 15 d. nutarimas); taip užtikrinama, kad konstituciniais įstatymais sureguliuoti visuomeniniai santykiai įstatymais nebus reguliuojami kitaip, kad bus garantuojamas didesnis konstituciniais įstatymais reguliuojamų visuomeninių santykių stabilumas (2001 m. balandžio 2 d., 2002 m. gruodžio 24 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad tik Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka patvirtinus konstitucinių įstatymų sąrašą jame įrašyti įstatymai galės būti traktuojami kaip konstituciniai įstatymai ir tik šiems įstatymams turi būti taikoma Konstitucijoje nustatyta jų priėmimo ir keitimo tvarka (1993 m. lapkričio 8 d., 1994 m. gruodžio 22 d. nutarimai); pagal Konstituciją tol, kol konstitucinis įstatymas, kuriuo nustatomas konstitucinių įstatymų sąrašas, nėra priimtas, Seimas neturi įgaliojimų priimti jokio konstitucinio įstatymo, nebent tas konstitucinis įstatymas būtų tiesiogiai nurodytas pačioje Konstitucijoje arba tai būtų konstitucinis įstatymas, kuriuo nustatomas konstitucinių įstatymų sąrašas (2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

Taigi konstitucinių įstatymų konstitucinė samprata suponuoja tai, kad tik į konstitucinių įstatymų sąrašą įrašyti konstituciniai įstatymai, išskyrus tiesiogiai nurodytuosius pačioje Konstitucijoje ir konstitucinį įstatymą, kuriuo nustatomas konstitucinių įstatymų sąrašas, gali būti traktuojami kaip konstituciniai įstatymai ir tik jų priėmimui gali būti taikomos Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatytos taisyklės (2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas). Jei įstatymas nėra įrašytas į konstitucinių įstatymų sąrašą, jo priėmimui negali būti taikoma konstitucinių įstatymų priėmimo tvarka, apibrėžta Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje

(2000 m. spalio 18 d. nutarimas); paprastojo įstatymo pataisos ir papildymai negali būti priimami pagal konstitucinių įstatymų priėmimo taisyklės (1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas).

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį konstitucinių įstatymų sąrašą nustatantis konstitucinis įstatymas nėra savitiksliis: juo nustatomas sąrašas įstatymų, kuriais reguliuotiniams visuomeniniams santykiams turėtų būti užtikrinamas didesnis stabilumas nei visuomeniniams santykiams, reguliuotiniams paprastaisiais įstatymais.

Seimo pareiga priimti į konstitucinių įstatymų sąrašą įrašytus konstitucinius įstatymus

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Pabrėžtina, kad pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį konstitucinių įstatymų sąrašas negali būti beprasmis. Kaip minėta, įstatymo įtraukimas į konstitucinių įstatymų sąrašą pagal Konstituciją reiškia, jog taip užtikrinama, kad konstituciniais įstatymais sureguliuoti visuomeniniai santykiai įstatymais nebus reguliuojami kitaip, kad bus garantuojamas didesnis konstituciniais įstatymais reguliuojamų visuomeninių santykių stabilumas.

Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją leisdamas įstatymus Seimas yra saistomas ne tik Konstitucijos, bet ir savo paties priimtų įstatymų; tai – esminis konstitucinio teisinės valstybės principo elementas (*inter alia* 2002 m. liepos 11 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2013 m. liepos 1 d. nutarimai).

Taigi pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį, aiškinamą konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste, Seimo priimtas konstitucinių įstatymų sąrašą nustatantis konstitucinis įstatymas suponuoja Seimo įsipareigojimą priimti šiame konstituciniame įstatyme nurodytus konstitucinius įstatymus, t. y. atitinkamus visuomeninius santykius reguliuoti konstituciniais įstatymais. Kitaip tariant, Seimui pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį priėmus konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinį įstatymą, t. y. 3/5 Seimo narių balsų dauguma nusprendus, kokie visuomeniniai santykiai dėl jų ypatingos svarbos ir poreikio užtikrinti didesnį jų reguliavimo stabilumą turi būti reguliuojami konstituciniais įstatymais, tie visuomeniniai santykiai negali būti reguliuojami žemesnės galios teisės aktais – įstatymais ir poįstatyminiais teisės aktais. Tačiau tai nereiškia, kad pagal Konstituciją Seimas negali priimti įstatymų, skirtų konstituciniams įstatymams įgyvendinti, ar kad poįstatyminiuose aktuose negali būti detalizuojamos konstituciniuose įstatymuose įtvirtintos bendro pobūdžio taisyklės.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nėra nustatyta, kada Seimas turi priimti į konstitucinių įstatymų sąrašą įrašytus konstitucinius įstatymus.

Kaip minėta, pagal Konstituciją konstituciniai įstatymai yra tie įstatymai, kurie yra įrašyti į konstitucinių įstatymų sąrašą ir priimti Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka. Todėl pagal Konstituciją vien tai, kad į konstitucinių įstatymų sąrašą įrašomas konstitucinis įstatymas, kuriuo turi būti reguliuojami tam tikri visuomeniniai santykiai, iki tol reguliuoti paprastuoju įstatymu, nereiškia, kad tuos visuomeninius santykius reguliuojantis paprastas įstatymas dėl tuos santykius reguliuosiančio konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą savaime tampa konstituciniu įstatymu. Taigi pagal Konstituciją Seimas, priėmęs konstitucinių įstatymų sąrašą nustatantį konstitucinį įstatymą, turi pareigą Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka priimti *inter alia* į šį sąrašą įrašytus konstitucinius įstatymus, kuriais būtų reguliuojami visuomeniniai santykiai, iki konstitucinių įstatymų sąrašą nustatančio konstitucinio įstatymo priėmimo sureguliuoti paprastaisiais įstatymais.

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją tol, kol į konstitucinių įstatymų sąrašą įrašytas konstitucinis įstatymas nėra priimtas Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka, galioja tuos visuomeninius santykius reguliuojantis paprastasis įstatymas; Seimas tokį paprastąjį įstatymą gali keisti Konstitucijos 69 straipsnio 2 dalyje nustatyta tvarka. Tačiau tokią Seimo diskreciją saisto minėtas iš Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalies, aiškinamos konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste, kylantis Seimo įsipareigojimas, priėmus konstitucinių įstatymų sąrašą nustatantį konstitucinį įstatymą, taip pat priimti jame nurodytus konstitucinius įstatymus, t. y. atitinkamus visuomeninius santykius reguliuoti konstituciniais įstatymais. Atsižvelgiant į tai, <...> kad pagal Konstituciją tais atvejais, kai Seimas nusprendžia nustatyti naują visuminį atitinkamų paprastuoju įstatymu sureguliuotų visuomeninių santykių, kurie pagal konstitucinių įstatymų sąrašą nustatantį konstitucinį įstatymą turi būti reguliuojami konstituciniu įstatymu, teisinį reguliavimą, pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį toks naujas visuminis teisinis reguliavimas turi būti nustatytas konstituciniu įstatymu. Kitaip aiškinant Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį, esą Seimas turi neribotą diskreciją bet kada priimti į konstitucinių įstatymų sąrašą įrašytus konstitucinius įstatymus, konstitucinių įstatymų sąrašas, kaip ir minėtas iš Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalies, aiškinamos konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste, kylantis Seimo įsipareigojimas priimti šiame konstituciniame įstatyme nurodytus konstitucinius įstatymus, būtų beprasmis.

Konstitucinių įstatymų priėmimo ir keitimo tvarka

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pažymėta, kad nuo kitų įstatymų konstituciniai įstatymai pirmiausia skiriasi priėmimo ir keitimo tvarka (2001 m. balandžio 2 d. nutarimas); konstitucinių įstatymų priėmimo ir keitimo tvarka yra susijusi su ypatinga jų vieta teisės sistemoje ir specifiniais konstitucinių įstatymų normų santykiais su konstitucinėmis normomis (1994 m. gruodžio 1 d. nutarimas).

<...>, konstitucinių įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi Konstitucijos 68 straipsnyje nustatyti subjektai, turintys įstatymų leidybos iniciatyvos teisę, – Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, 50 tūkstančių piliečių. Tačiau <...> pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį konstituciniai įstatymai, išskyrus konstitucinių įstatymų sąrašą nustatantį konstitucinį įstatymą, priimami, jeigu už juos balsuoja daugiau kaip pusė visų Seimo narių; konstitucinių įstatymų sąrašą nustatantis konstitucinis įstatymas priimamas 3/5 Seimo narių balsų dauguma. Taigi Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta balsų dauguma, reikalinga konstituciniams įstatymams priimti, yra didesnė nei Konstitucijos 69 straipsnio 2 dalyje nustatytoji paprastiesiems įstatymams priimti – Seimo posėdyje dalyvaujančių Seimo narių balsų dauguma.

Konstitucinis įstatymas negali būti keičiamas ar panaikinamas paprastuoju įstatymu – pagal Konstituciją jis gali būti keičiamas tik konstituciniu įstatymu (2001 m. balandžio 2 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai). Pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį konstituciniai įstatymai, *inter alia* konstitucinių įstatymų sąrašą nustatantis konstitucinis įstatymas, keičiami ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma. Taigi Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta balsų dauguma, reikalinga konstituciniams įstatymams keisti, yra didesnė nei Konstitucijos 69 straipsnio 2 dalyje nustatytoji paprastiesiems įstatymams keisti – Seimo posėdyje dalyvaujančių Seimo narių balsų dauguma.

Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentas Seimo priimtą įstatymą ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo arba pasirašo ir oficialiai

paskelbia, arba motyvuotai grąžina Seimui pakartotinai svarstyti. <...> pagal Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalį Respublikos Prezidentas turi atidedamojo veto teisę *inter alia* konstitucinių įstatymų atžvilgiu. Konstitucijos 72 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „pakartotinai Seimo apsvarstytas įstatymas laikomas priimtu, jeigu buvo priimtos Respublikos Prezidento teikiamos pataisos ir papildymai arba jeigu už įstatymą balsavo daugiau kaip 1/2, o už konstitucinį įstatymą ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių“.

Taigi pagal Konstitucijos 72 straipsnio 2 dalį Seimas gali įveikti Respublikos Prezidento veto *inter alia* konstitucinių įstatymų atžvilgiu. Pažymėtina, kad šioje dalyje yra nustatyta didesnė Seimo narių balsų dauguma (ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių), reikalinga Respublikos Prezidento veto dėl konstitucinių įstatymų įveikti, negu balsų dauguma Respublikos Prezidento veto dėl paprastųjų įstatymų, priimamų ir keičiamų Konstitucijos 69 straipsnio 2 dalyje nustatyta tvarka, įveikti. Pažymėtina ir tai, kad tokia didesnė Seimo narių balsų dauguma (ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių) yra būtina Respublikos Prezidento veto įveikti tiek dėl Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka Seimo priimamų, tiek dėl Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka Seimo keičiamų konstitucinių įstatymų.

Konstituciniai įstatymai, išskyrus konstitucinių įstatymų sąrašą nustatantį konstitucinį įstatymą, gali būti priimami ir keičiami referendumu

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją konstitucinių įstatymų sąrašą nustato tik Seimas (1994 m. gruodžio 1 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai); konstitucinių įstatymų sąrašas negali būti priimamas referendumu (2014 m. liepos 11 d. nutarimas). Tačiau tai nereiškia, kad pagal Konstituciją į konstitucinių įstatymų sąrašą įrašyti konstituciniai įstatymai, taip pat Konstitucijoje tiesiogiai nurodyti konstituciniai įstatymai negali būti priimami ar keičiami referendumu. Kitaip tariant, minėtas reikalavimas, kad konstituciniai įstatymai, išskyrus konstitucinių įstatymų sąrašą nustatantį konstitucinį įstatymą, turi būti priimami ir keičiami Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka, negali būti suabsoliutintas.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 69 straipsnio 4 dalį Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatos gali būti priimamos ir referendumu. Aiškindamas šią Konstitucijos nuostatą Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Konstitucijoje vartojama sąvoka „įstatymo nuostatos“ gali būti suprantama ir kaip vientisas įstatymas, ir kaip atskiros jo normos (1994 m. liepos 22 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą (*inter alia* 2004 m. gegužės 25 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai); suabsoliutinus pažodinį (lingvistinį, verbalinį) Konstitucijos aiškinimą, kartu yra sumenkinamas visuminio konstitucinio reguliavimo turinys, ignoruojamos jeigu ir ne visos, tai bent kai kurios Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės, gali būti sudaromos prielaidos paminti tuos siekius, kuriuos Tauta įtvirtino referendumu priimtoje Konstitucijoje (2006 m. birželio 6 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai).

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 69 straipsnio 4 dalį referendumu gali būti priimama ne tik paprastieji įstatymai ar jų nuostatos, bet ir į konstitucinių įstatymų sąrašą įrašyti ar Konstitucijoje tiesiogiai nurodyti konstituciniai įstatymai, taip pat keičiamos jų nuostatos. Minėta, kad konstituciniais įstatymais turėtų būti reguliuojamos konstituciškai svarbios visuomeninių santykių sritys, ypač reikšmingi valstybės ir visuomenės gyvenimo klausimai. Taigi kitoks Konstitucijos aiškinimas, esą visų konstitucinių įstatymų priėmimas ir keitimas yra išimtinė Seimo kompetencija, būtų nesuderinamas

inter alia su Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalimi, pagal kurią svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu, Konstitucijos 4 straipsniu, pagal kurį aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo *inter alia* tiesiogiai, Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalimi, pagal kurią piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį *inter alia* tiesiogiai, taigi ir su tokiomis minėtomis universaliosiomis, nekvėstionuojamomis vertybėmis, kuriomis grindžiama Konstitucija, kaip suvereniteto priklausymas Tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimas bei jų gerbimas.

Pažymėtina ir tai, kad referendumu priimtiems konstituciniams įstatymams ir juos keičiantiems konstituciniams įstatymams taikytina Konstitucijos 71 straipsnio 3, 4 dalyse įtvirtinta pasirašymo ir oficialaus paskelbimo tvarka: referendumu priimtą konstitucinį įstatymą ne vėliau kaip per 5 dienas privalo pasirašyti ir oficialiai paskelbti Respublikos Prezidentas; jeigu nurodytu laiku tokio įstatymo Respublikos Prezidentas nepasirašo ir nepaskelbia, toks įstatymas įsigalioja po to, kai jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas.

Referendumu priimtų konstitucinių įstatymų teisinė galia

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Paminėtina, kad Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog pagal Konstituciją negali būti ir nėra priešpriešos tarp aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo tiesiogiai, ir aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo per savo demokratiškai išrinktus atstovus – Seimo narius; negali būti priešpriešinamos tiesioginio (referendumu) ir netiesioginio (per Tautos atstovybę Seimą) Tautos aukščiausios suverenios galios vykdymo formos (2014 m. liepos 11 d. nutarimas).

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad referendumu priimti konstituciniai įstatymai turi tokią pačią teisinę galią, kaip ir Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka Seimo priimti konstituciniai įstatymai; Seimas turi įgaliojimus Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka, t. y. ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma, keisti referendumu priimtus konstitucinius įstatymus.

1.8.4.5. Įstatymai

Įstatymų viršenybė prieš poįstatyminius aktus

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas

Seimo išleistas įstatymas – tai Konstitucijos ir Seimo statuto nustatyta tvarka išleistas pirminis teisės aktas (Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d., 1995 m. spalio 26 d., 1997 m. gegužės 29 d. nutarimai). Įstatymas gali būti pakeistas arba jo galiojimas gali būti panaikintas ne kitaip, kaip išleidus kitą įstatymą arba Konstituciniam Teismui pripažinus jį prieštaraujančiu Konstitucijai. Įstatymai turi neprieštarauti Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams.

Visi kiti teisės aktai yra poįstatyminiai. Jie yra įstatymų taikymo aktai ir negali pakeisti įstatymų, negali prieštarauti įstatymams, keisti įstatymų normų turinio, jais negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris konkuruotų su nustatytoju įstatymuose.

Konstitucinis Teismas 1995 m. spalio 26 d. nutarime konstatavo, kad įstatymai nustato bendro pobūdžio taisykles, o poįstatyminiuose teisės aktuose jos gali būti detalizuojamos, gali būti reglamentuojama jų įgyvendinimo tvarka.

Įstatymo turinys negali būti aiškinamas remiantis tuo, kaip jis interpretuojamas poįstatyminiuose teisės aktuose

Konstitucinio Teismo 2005 m. gruodžio 12 d. nutarimas

<...> įstatymuose nustatyto teisinio reguliavimo turinys negali būti aiškinamas remiantis tuo, kaip jį interpretavo Vyriausybė ar kitos institucijos, pagal savo kompetenciją leidžiamos poįstatyminius teisės aktus, kuriais siekiama įgyvendinti atitinkamų įstatymų nuostatas.

Įstatymų viršenybė prieš poįstatyminius aktus; Lietuvoje nėra deleguotosios įstatymų leidybos

Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas

Seimo poįstatyminiais aktais negalima reguliuoti tų [visuomeninių] santykių, kurie pagal Konstituciją turi būti reguliuojami įstatymais (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Seimas, sprenddamas klausimus, kurie yra įstatymų reguliavimo dalykas, negali pasirinkti nutarimo formos, nes nutarimas yra žemesnio lygmens teisės aktas (Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas). Poįstatyminiu teisės aktu negalima pakeisti įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis, nes taip būtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų viršenybė poįstatyminių teisės aktų atžvilgiu (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas gali apibrėžti įstatymuose vartojamų sąvokų turinį, tačiau iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, kylantis reikalavimas paisyti teisės aktų hierarchijos suponuoja, kad įstatymuose vartojamų sąvokų turinys gali būti apibrėžiamas (*inter alia* aiškinamas) tik įstatymu, o ne žemesnės galios teisės aktu (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas).

<...>

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Lietuvoje nėra deleguotosios įstatymų leidybos (Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d., 1996 m. gruodžio 19 d., 1999 m. birželio 3 d., 2004 m. kovo 5 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai), todėl Seimas – įstatymų leidėjas negali pavesti Vyriausybei ar kitoms institucijoms poįstatyminiais aktais reguliuoti tų [visuomeninių] santykių, kurie pagal Konstituciją turi būti reguliuojami įstatymais, o Vyriausybė negali tokių įgaliojimų perimti. Tokių santykių negalima reguliuoti ir Seimo poįstatyminiais aktais (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Iš Konstitucijos 67 straipsnyje nustatytos Seimo kompetencijos ir 5 straipsnyje įtvirtinto valdžių padalijimo principo akivaizdu, kad Seimas negali duoti tiesioginių norminio pobūdžio pavedimų Vyriausybei ne įstatymų leidybos tvarka (Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime yra konstatuota, kad teisės akto formos nesilaikymas, kai Konstitucijoje reikalaujama, kad tam tikri santykiai būtų reguliuojami įstatymu, tačiau jie yra reguliuojami poįstatyminiu aktu (nepaisant to, ar šiuos santykius koku nors aspektu reguliuoja dar ir įstatymas, su kuriame nustatytu teisiniu reguliavimu konkuruoja poįstatyminiame akte nustatytas teisinis reguliavimas, ar joks įstatymas šių santykių apskritai nereguliuoja), gali būti pakankamas pagrindas tokį poįstatyminį teisės aktą pripažinti prieštaraujančiu Konstitucijai.

Svarbiausi visuomeniniai santykiai turi būti reguliuojami įstatymais

Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 29 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi principinės pozicijos, kad svarbiausi visuomeniniai santykiai turi būti reguliuojami įstatymais. Ne kartą pažymėta ir tai, kad pagal

Konstituciją su žmogaus teisių ir laisvių turinio apibrėžimu ar jų įgyvendinimo garantijų įtvirtinimu susijusį teisinį reguliavimą galima nustatyti tik įstatymu (1995 m. spalio 26 d., 1996 m. gruodžio 19 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. gegužės 5 d., 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimai). Jokiomis aplinkybėmis poįstatyminiais teisės aktais negalima nustatyti asmens teisės atsiradimo sąlygų, riboti teisės apimtį (2007 m. gegužės 5 d. nutarimas).

1.8.4.6. Poįstatyminiai teisės aktai

Poįstatyminiai teisės aktai; Vyriausybės nutarimas yra poįstatyminis teisės aktas

Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra pažymėjęs, kad poįstatyminiu teisės aktu yra realizuojamos įstatymo normos, tačiau toks teisės aktas negali pakeisti paties įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis. Kitaip būtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų viršenybė poįstatyminių aktų atžvilgiu.

Vyriausybės nutarimas yra poįstatyminis teisės aktas. Jame negali būti teisės normų, konkuruojančių su įstatymo normomis.

Vyriausybės nutarimas turi atitikti įstatymo normas

Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad tais atvejais, kai Vyriausybės nutarimas, kuriame yra įstatymui prieštaraujančių teisės normų, priimtas anksčiau negu įstatymas, toks Vyriausybės nutarimas turi būti suderintas su vėliau priimto įstatymo normomis arba pripažintas netekusiu galios.

Respublikos Prezidento aktai yra poįstatyminiai teisės aktai

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas

Respublikos Prezidento leidžiami teisės aktai yra poįstatyminiai teisės aktai, todėl jie, kaip ir visi kiti poįstatyminiai teisės aktai, negali prieštarauti Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams.

Seimo nutarimai dėl įstatymų įgyvendinimo yra poįstatyminiai teisės aktai

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas

Seimas turi įgaliojimus leisti ir nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, numatytus Konstitucijos 94 straipsnio 2 punkte. Šiuose nutarimuose gali būti formuluojami pavedimai kitoms valstybės institucijoms imtis teisinių ir (arba) organizacinių veiksmų, kurie užtikrintų įstatymų įgyvendinimą. Tačiau pabrėžtina, kad Seimo nutarimai dėl įstatymų įgyvendinimo yra poįstatyminiai aktai; jais negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris konkuruotų su nustatytuoju įstatyme. Priešingu atveju jie neatitiktų konstitucinės Seimo nutarimų dėl įstatymų įgyvendinimo, kaip poįstatyminių teisės aktų, sampratos.

Poįstatyminiai teisės aktai

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas savo aktuose (*inter alia* 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. kovo 5 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2005 m. vasario 7 d. nutarimuose) yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas suponuoja ir teisės aktų hierarchiją, *inter alia* tai, kad poįstatyminiai teisės aktai negali prieštarauti įstatymams,

konstituciniams įstatymams ir Konstitucijai, kad poįstatyminiai teisės aktai turi būti priimami remiantis įstatymais, kad poįstatyminis teisės aktas yra įstatymo normų taikymo aktas nepriklausomai nuo to, ar tas aktas yra vienkartinio (*ad hoc*) taikymo, ar nuolatinio galiojimo.

Kartu pažymėtina, kad tam tikrais – Konstitucijoje tiesiogiai numatytais – atvejais, jeigu atitinkami santykiai nėra sureguliuoti įstatymais (detalizuojančiais ir sukonkretinančiais konstitucinį teisinį reguliavimą), poįstatyminiai teisės aktai, kuriais institucijos įgyvendina savo konkrečius įgaliojimus, *expressis verbis* nustatytus ir aiškiai apibrėžtus Konstitucijoje, turi būti leidžiami tiesiogiai remiantis Konstitucija.

Poįstatyminiai teisės aktai

Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 9 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja visų teisės aktų hierarchiją ir neleidžia poįstatyminiais teisės aktais reguliuoti santykių, kurie turi būti reguliuojami tik įstatymu, taip pat poįstatyminiais teisės aktais nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris konkuruotų su nustatytu įstatyme, nebūtų grindžiamas įstatymais (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2009 m. birželio 22 d., 2013 m. lapkričio 6 d., 2013 m. gruodžio 11 d. nutarimai). Poįstatyminiu teisės aktu negalima pakeisti įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis, nes taip būtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų viršenybė poįstatyminių teisės aktų atžvilgiu (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimai). <...>

Konstitucinio Teismo aktuose taip pat konstatuota, kad įstatymai nustato bendro pobūdžio taisykles, o poįstatyminiuose teisės aktuose jos gali būti detalizuojamos, gali būti reglamentuojama jų įgyvendinimo tvarka (Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d., 2004 m. kovo 5 d., 2014 m. gegužės 9 d. nutarimai).

2. ASMENS KONSTITUCINIS STATUSAS

2.1. BENDROSIOS NUOSTATOS

2.1.1. Prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių samprata, jų apsauga

Žmogaus teisių ir laisvių prigimtinis pobūdis (Konstitucijos 18 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas

Konstitucijos 18 straipsnyje nustatyta: „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės.“ Prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtines teises žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne. Šias teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, kad jas turi ir geriausieji, ir blogiausieji žmonės.

<...>

<...> Prigimtinės žmogaus teisės – tai individo prigimtinių galimybių, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse.

Valstybės pareiga užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą (Konstitucijos 18 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas

Konstitucijos 18 straipsnyje įtvirtinta: „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės.“

Konstitucijoje valstybė įpareigojama gerbti žmogaus teises ir laisves, teisinėmis, materialinėmis, organizacinėmis priemonėmis užtikrinti jų gynimą nuo neteisėto kėsینimosi ar ribojimo.

Valstybės institucijos, pareigūnai turi saugoti, ginti žmogaus teises ir laisves, o ypač svarbu, kad, vykdydami jiems patikėtas funkcijas, jie patys nepažeistų žmogaus teisių ir laisvių.

Vienas iš pagrindinių pažeistų teisių ir laisvių gynimo būdų – neteisėtais veiksmais padarytos žalos atlyginimas.

Žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principas (Konstitucijos 18 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

Konstitucijos 18 straipsnyje nustatyta, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės.

Šiame Konstitucijos straipsnyje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principas. Kartu pažymėtina ir tai, kad šiame Konstitucijos straipsnyje nėra įvardytos konkrečios prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės – jos įtvirtintos kituose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse).

Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principas reiškia, kad žmogui priklauso nuo jo asmens neatskiriamos ir iš jo neatimamos teisės ir laisvės, kad žmogus jas turi *ipso facto*.

Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime pažymėjo: „Prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtines teises žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne. Šias teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, kad jas turi ir geriausieji, ir blogiausieji žmonės.“ Konstitucinis žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimas suponuoja tai, kad negali būti nustatyta tokia šių teisių ir laisvių

įgyvendinimo tvarka, kad jų įgyvendinimas priklausytų nuo teisė nepagrįstų valstybės institucijų, pareigūnų ar kitų asmenų sprendimų.

Žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principas atsiskleidžia ir įvairiuose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse), įtvirtinančiuose tam tikras žmogaus teises ir laisves. Šis principas yra ir vienas iš Lietuvos Respublikos, kaip demokratinės teisinės valstybės, konstitucinės santvarkos pagrindų: demokratinės teisinės valstybės vienas iš svarbiausių uždavinių – ginti ir saugoti šias teises ir laisves. Prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimas Konstitucijoje suponuoja įstatymų leidėjo, kitų teisėkūros subjektų pareigą leidžiant asmens ir valstybės santykius reguliuojančius teisės aktus vadovautis žmogaus teisių ir laisvių prioritetu, nustatyti pakankamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir gynimo priemones, jokių būdu šių teisių ir laisvių nepažeisti ir neleisti, kad jas pažeistų kiti.

Pažymėtina ir tai, kad negalima aiškinti, esą bet kuri Konstitucijoje įtvirtinta žmogaus teisė ar laisvė yra prigimtinė vien dėl to, kad ji yra įtvirtinta Konstitucijoje. Tam tikros Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus teisės ar laisvės pažeidimas savaime nereiškia, kad yra pažeistas ir Konstitucijos 18 straipsnyje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principas.

Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės sudaro vieningą ir darnią sistemą. Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia žmogaus teisių ir laisvių samprata, kad vienu asmenų teisė ir laisvė sugyvena su kitų asmenų teisėmis ir laisvėmis. <...> įgyvendindamas savo teises ir laisves žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (Konstitucijos 28 straipsnis). Konstitucinis Teismas 1997 m. vasario 13 d. nutarime yra pažymėjęs, kad tarp, viena, asmens teisių ir laisvių ir, antra, visuomenės interesų neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų, kad demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros ir kad vienas iš interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo ribojimas.

Prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio pripažinimo principas nepaneigia to, kad žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimas gali būti ribojamas. <...> pagal Konstituciją žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių įgyvendinimą galima riboti, jeigu laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.

Valstybės pareiga užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugą ir gynimą

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas

Konstitucija – antimažoritarinis aktas; ji gina individą. Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, valstybė yra konstituciškai įpareigota teisinėmis, materialinėmis, organizacinėmis priemonėmis užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą nuo neteisėto kėsimosi ar ribojimo, nustatyti pakankamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir gynimo priemones (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai).

Pagal Konstituciją valstybė ne tik turi užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą nuo kitų asmenų neteisėtų kėsinių, bet ir jokių būdu neleisti, kad į jas neteisėtai kėsintųsi, jas pažeistų pačios valstybės institucijos ar pareigūnai (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai). Šiame kontekste pabrėžtina, kad valstybės institucijas, pareigūnus (ir tada, kai jie vykdo jiems patikėtas funkcijas, ir tada, kai neįgyvendina jokių savo įgaliojimų) žmonės pagrįstai gali laikyti valstybės valios reiškėjais ar vykdytojais. Valstybės institucijos, pareigūnai jokiais aplinkybėmis negali

veikti *ultra vires*, neteisėtais veiksmais pažeisti žmogaus teisių ir laisvių. Antraip būtų griau-namas žmonių pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais ir teise, tarptų teisinis nihilizmas. Toleruojant valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtus veiksmus, kuriais pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, neužkurtas jiems kelio atsirastų didžiulis socialinis disbalansas, būtų pažeista pamatinė pusiausvyra, kai žmogus iš esmės neturi priemonių, galimybių pasi-priešinti valstybės – galingo mechanizmo – savivalei ir, paliktas be veiksmingos institucio-nalizuotos pagalbos, yra gniuždomas visa valstybės mechanizmo jėga.

Žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principas

Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas

<...> vienas iš Lietuvos Respublikos, kaip demokratinės teisinės valstybės, konstitu-cinių pagrindų yra žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo principas (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2010 m. gruodžio 22 d. nutarimai). Šis principas taip pat laikytinas pamatine konstitucine vertybe, neatskiriama susijusia su Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą sudarančiomis konstitucinėmis vertybėmis – valstybės nepriklausomybe, demokratija ir respublika; prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis taip pat negali būti paneigtas.

2.1.2. Asmenų lygybės (lygiateisiškumo) principas

Asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas

Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs.“

Visų asmenų lygybės įstatymui principas – demokratinės visuomenės pagrindas. Konstitucijos nuostata „įstatymui visi asmenys lygūs“ reikalauja, kad šalies teisėje būtų įtvir-tintos pagrindinės teisės ir pareigos kiekvienam asmeniui lygiai su kitais, be jokių išimčių. Šioje nuostatoje skelbiama formali visų asmenų lygybė. Konstitucinis Teismas 1996 m. vasario 28 d. nutarime konstatavo: „<...> konstitucinis asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu. Tai taikytina ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims <...> <...>.“

Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto visų asmenų lygybės principo nuosta-ta „teismui visi asmenys lygūs“ yra sudedamoji šio principo dalis. Demokratinėje valsty-bėje teismas yra pagrindinė institucinė žmogaus teisių ir laisvių garantija. Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.“ Tai yra konstitucinis teisminės gynybos prioriteto ir universalu-mo principas, kurio veiksmingumas tiesiogiai siejasi su konstituciniu principu „teismui visi asmenys lygūs“.

Asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas

Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „įstatymui, teismui ir kitoms valsty-bės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys yra lygūs“.

Konstitucinis Teismas 1996 m. vasario 28 d. nutarime yra konstatavęs, kad konstitu-cinis asmenų lygybės principas yra taikytinas ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims.

Asmenų lygybės principas*Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas*

<...> konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams principas įpareigoja valstybę vienodai veiksmingomis priemonėmis ginti kiekvieno asmens teises ir laisves.

Asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnis)*Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas*

Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta formali visų asmenų lygybė, šio straipsnio 2 dalyje įtvirtintas asmenų nediskriminavimo ir privilegijų neteikimo principas. Konstitucinis asmenų lygybės įstatymui principas reiškia žmogaus prigimtinę teisę būti traktuojamam vienodai su kitais.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad šio principo turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant. Nurodytas principas įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai. Pažymėtina ir tai, kad, kita vertus, konstitucinis asmenų lygybės įstatymui principas nepaneigia to, kad įstatyme gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu. Socialinio gyvenimo įvairovė gali lemti teisinio reguliavimo būdą ir turinį.

<...>

Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas visų asmenų lygybės principas apima ir diskriminacijos, ir privilegijų draudimą. Diskriminacija dažniausiai suprantama kaip žmogaus teisių varžymas atsižvelgiant į lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų ar kitus požymius. Tačiau diskriminacija ar privilegijomis nelaikytinas toks diferencijuotas teisinis reguliavimas, kai jis taikomas tam tikroms vienodais požymiais pasižyminčioms asmenų grupėms, jeigu taip siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų. Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvadoje pažymėta, kad vadinamoji „pozityvi diskriminacija“ negali būti traktuojama kaip privilegijų teikimas. Diskriminaciniais ribojimams nepriskiriami ir specialūs reikalavimai arba tam tikros sąlygos, kai jų nustatymas būna susijęs su reguliuojamų santykių ypatumais.

Asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnis)*Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas*

Konstitucijos 29 straipsnyje yra įtvirtintas visų asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams principas. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad tai yra formalios asmenų lygybės principas. Aiškindamas Konstitucijos 29 straipsnio turinį Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad šio principo turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant. Šis principas įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pačius faktus savavališkai vertinti skirtingai.

Visų asmenų lygybės principas reiškia ir tai, kad atitinkamos rūšies santykių subjektams – visiems vienodais požymiais pasižymintiems asmenims (jų grupėms) turi būti taikomas tas pats įstatymas ar kitas teisės aktas – tas pats vienodas, visiems tos kategorijos subjektams bendras, lygus matas. Vienodai turi būti taikomos tiek materialiosios, tiek proceso teisės normos.

Konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeidžiamas, jei tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos

adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisintinas (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas).

Asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Aiškindamas Konstitucijos 29 straipsnio nuostatas, Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinis visų asmenų lygybės principas, kurio turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant, ir vykdant teisingumą, įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai, kad konstitucinis visų asmenų lygybės principas reiškia žmogaus prigimtine teisę būti traktuojamam vienodai su kitais, įtvirtina formalią visų asmenų lygybę, taip pat kad asmenys negali būti diskriminuojami arba kad jiems negali būti teikiama privilegijų. Taip pat Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, jog konstitucinis visų asmenų lygybės principas nepaneigia to, kad įstatyme gali būti nustatytas nevienodas (diferencijuotas) teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu; socialinio gyvenimo įvairovė gali lemti teisinio reguliavimo būdą ir turinį. Konstitucinis asmenų lygybės principas nepaneigia pačios galimybės skirtingai traktuoti žmones atsižvelgiant į jų statusą ar padėtį (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas). Tačiau konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d., 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimai).

Asmenų lygybės principas baudžiamojo proceso ir baudžiamojoje teisėje

Žr. 3. Teisinė atsakomybė, 3.2. Baudžiamasis procesas, 2009 m. birželio 8 d. nutarimas.

Asmenų lygiateisiškumo principo sąsajos su kitomis Konstitucijos nuostatomis

Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas

Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas aiškintinas neatsiejamai nuo kitų Konstitucijos nuostatų, *inter alia* nuo nuostatų, įtvirtinančių asmens teises ir laisves, taip pat nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, kuris, kaip savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, yra universalus principas, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija.

Pažymėtina, kad konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įvairius reikalavimus įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams: teisėkūros subjektai teisės aktus gali leisti tik neviršydami savo įgaliojimų; teisiškai reguliuojant visuomeninius santykius privalu paisyti prigimtinio teisingumo reikalavimų, apimančių *inter alia* būtinumą užtikrinti asmenų lygybę įstatymui, teismui ir valstybės institucijoms ar pareigūnams ir kt. (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d., 2010 m. kovo 22 d. nutarimai).

Asmenų lygiateisiškumo principas

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinio asmenų lygybės principo turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant; konstitucinis asmenų lygybės įstatymui principas reiškia žmogaus prigimtine teisę būti traktuojamam vienodai su

kitais bei įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai.

Konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas. Kaip ne kartą konstatuota Konstitucinio Teismo aktuose, šis principas savaime nepaneigia galimybės įstatymu nustatyti nevienodą, diferencijuotą teisinį reguliavimą tam tikrų asmenų, priklausančių skirtingoms kategorijoms, atžvilgiu, jeigu tarp šių asmenų yra tokio pobūdžio skirtumų, kurie tokį diferencijuotą reguliavimą daro objektyviai pateisinamą. Tačiau, kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, diskriminaciniu savaime nėra laikytinas ir tam tikroms vienodais požymiais pasižyminčioms asmenų grupėms taikomas diferencijuotas teisinis reguliavimas, jeigu juo siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų arba jeigu tam tikrų ribojimų ar sąlygų nustatymas yra susijęs su reguliuojamų visuomeninių santykių ypatumais. Konstitucinio Teismo aktuose ne kartą pabrėžta, kad vertinant, ar pagrįstai yra nustatytas skirtingas reguliavimas, būtina atsižvelgti į konkrečias teises aplinkybes; pirmiausia turi būti įvertinti asmenų ir objektų, kuriems taikomas skirtingas teisinis reguliavimas, teisinės padėties skirtumai.

Asmenų lygiateisiškumo principo sąsaja su teisinės valstybės principu (Konstitucijos 29 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 30 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs <...>, kad Konstitucijoje, *inter alia* jos 29 straipsnyje, įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas neatsiejamas nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, kuris yra universalus principas ir kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema bei pati Konstitucija (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 28 d., 2013 m. vasario 15 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad <...> konstitucinio [teisinės valstybės] principo turinys atsiskleidžia įvairiose Konstitucijos nuostatose, *inter alia* jos 29 straipsnyje, kuriame įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas. Konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo pažeidimas kartu yra ir konstitucinių teisingumo, darnios visuomenės imperatyvų, taigi ir konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeidimas (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d., 2012 m. gruodžio 14 d., 2013 m. vasario 22 d. nutarimai).

Konstitucija nesaugo ir negina privilegijų

Konstitucinio Teismo 2016 m. spalio 5 d. nutarimas (Nr. KT26–N13/2016)

Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucija nesaugo ir negina tokių asmens įgytų teisių, kurios savo turiniu yra privilegijos; privilegijų gynimas ir apsauga reikštų, kad yra pažeidžiami konstituciniai asmenų lygiateisiškumo, teisingumo principai, Konstitucijoje įtvirtintas darnios visuomenės imperatyvas, taigi ir konstitucinis teisinės valstybės principas (*inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. liepos 5 d. nutarimai, 2010 m. liepos 2 d. sprendimas).

Asmenų lygybės principas (Konstitucijos 29 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutarimas (Nr. KT28–N14/2016)

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto asmenų lygybės principo turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant; konstitucinis asmenų lygybės įstatymui principas reiškia žmogaus teisę būti traktuojamam vienodai su kitais bei įpareigoja vienodus faktus vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus

savavališkai vertinti skirtingai. Konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas. Diferencijuotas teisinis reguliavimas, taikomas tam tikroms vienodais požymiais pasižyminčioms asmenų grupėms, jeigu juo siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų arba jeigu tam tikrų ribojimų ar sąlygų nustatymas yra susijęs su reguliuojamų visuomeninių santykių ypatumais, savaime nelaikytinas diskriminaciniu. Konstitucinio Teismo aktuose ne kartą pažymėta ir tai, kad vertinant, ar pagrindai yra nustatytas skirtingas reguliavimas, būtina atsižvelgti į konkrečias teises aplinkybes; pirmiausia turi būti įvertinti asmenų ir objektų, kuriems taikomas skirtingas teisinis reguliavimas, teisinės padėties skirtumai.

Konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas neatsiejamas nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, integruojančio įvairias Konstitucijoje įtvirtintas, jos saugomas ir ginamas vertybes.

Diskriminavimo draudimas – vienas iš konstitucinės žmogaus orumo apsaugos elementų (Konstitucijos 29 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada

Konstitucinės žmogaus orumo apsaugos elementu laikytinas ir iš Konstitucijos 29 straipsnio, kuriame įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas, kylantis draudimas diskriminuoti asmenis dėl jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad diskriminacija dažniausiai suprantama kaip žmogaus teisių varžymas ar tam tikrų privilegijų teikimas atsižvelgiant į lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų požymius (1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas). Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalis yra 1 dalies išvestinė, nes ja neleidžiama pažeisti lygiateisiškumo, nustatius, kad „žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“ (1995 m. sausio 24 d. išvada).

<...> orumas – neatimama žmogaus, kaip didžiausios socialinės vertybės, savybė. Visi žmonės iš prigimties laikytini lygiais savo orumu ir teisėmis. Taigi pagal Konstitucijos 29 straipsnį draudžiamu diskriminavimu tada, kai žmogaus teisės varžomos dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, kartu žeminamas ir diskriminuojamo žmogaus orumas.

Priekabiavimas kaip viena iš diskriminavimo formų

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada

<...> viena iš pagal Konstitucijos 29 straipsnį draudžiamo diskriminavimo (kartu ir žmogaus orumo žeminimo) formų yra priekabiavimas, kuris suprantamas kaip užgaulus, nepriimtinas ar nepageidaujamas elgesys, kai dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, taip pat dėl kitų požymių, kaip antai neigalumo, amžiaus, lytinės orientacijos, siekiama pažeminti ar yra žeminamas asmens orumas ir kuriama jam priešiška, jį bauginanti, žeminanti ar žeidžianti aplinka. Pažymėtina, kad priekabiavimu neišvengiamai yra kėsinamasi ir į fizinę ar psichinę asmens neliečiamumą, *inter alia* sutrikdoma žmogaus fizinė, psichinė ir dvasinė būseną, suvaržoma jo fizinio aktyvumo, intelektualinės ir kūrybinės laisvės, taigi ir laisvos asmenybės, raiška, gali būti pasunkinami santykiai su kitais asmenimis. Priekabiavimas gali sukelti ilgalaikes ar net nuolatines pasekmes, neigiamai veikiančias asmens privatų ir socialinį gyvenimą.

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad priekabiavimu yra pažeidžiamos žmogaus teisės į orumo apsaugą, asmens ir privataus gyvenimo neliečiamumą, taip pat teisė nebūti diskriminuojamam, saugomos pagal Konstitucijos 21 straipsnio 1, 2, 3 dalis, 22 straipsnio 1, 4 dalis, 29 straipsnį.

<...>

<...> priekabiavimo faktams nustatyti nebūtina, kad asmuo, prie kurio priekabiaujama, aiškiai ir kategoriškai prieštarautų tokiam elgesiui, kai akivaizdu, kad toks elgesys šiam asmeniui buvo nepriimtinas ir objektyviai įžeidžiamas; vertinant, ar tam tikras elgesys laikytinas priekabiavimu, taip pat ir priekabiavimu dėl lyties (*inter alia* seksualiniu priekabiavimu), atsižvelgtina į tai, kaip jį suvokė asmuo, prie kurio buvo priekabiaujama (*inter alia* nebūtina nustatyti asmens, kuris galbūt priekabiavo, siekio pažeminti žmogaus orumą ar sukurti jam priešišką, jį bauginančią, žeminančią ar žeidžiančią aplinką).

Taip pat pažymėtina, kad, atsižvelgiant į minėtą priekabiavimo, *inter alia* priekabiavimo dėl lyties ir seksualinio priekabiavimo, pobūdį ir pasekmes, taip pat į tai, kad pagal Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalį *inter alia* teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeiminių gyvenimą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą, priekabiavimo faktams paneigti nepakanka vien to, kad juos neigia asmuo, kuris galbūt priekabiavo, bet privalu atsižvelgti į visas kitas šiems faktams nustatyti reikšmingas aplinkybes.

Asmenų lygiateisiškumo principas, diskriminavimo draudimas; žmogaus teisių varžymas dėl jo lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos kaip viena iš diskriminavimo formų (Konstitucijos 29 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas

Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas, kuris draudžia diskriminuoti asmenis dėl jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų; pagal Konstitucijos 29 straipsnį draudžiamu diskriminavimu tada, kai žmogaus teisės varžomos dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, kartu žeminamas ir diskriminuojamo žmogaus orumas (2017 m. gruodžio 19 d. išvada).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad diskriminacija dažniausiai suprantama kaip žmogaus teisių varžymas atsižvelgiant į lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų arba kitus požymius (2003 m. liepos 4 d., 2003 m. lapkričio 17 d., 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimai). Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalis yra 1 dalies išvestinė, nes neleidžia pažeisti asmenų lygiateisiškumo – bendros taisyklės, suformuluotos Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje: „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys yra lygūs“ (1995 m. sausio 24 d. išvada).

Atsižvelgiant į tai, konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo turinys gali būti atskleistas tik aiškinant Konstitucijos 29 straipsnio 1 ir 2 dalis kartu. Todėl Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalis negali būti suprantama kaip įtvirtinanti baigtinį nediskriminavimo pagrindų sąrašą; priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos paneigti Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje laiduojamą visų asmenų lygybę įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms, t. y. pačią konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo esmę.

<...> viena iš pagal Konstitucijos 29 straipsnį draudžiamo diskriminavimo formų yra žmogaus teisių varžymas dėl jo lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos, kuris kartu laikytinas ir žmogaus orumo žeminimu.

<...> tik besivadovaujanti pagarba kiekvieno žmogaus orumui valstybė gali būti laikoma iš tikrųjų demokratine. Pabrėžtina, kad, kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, Konstitucija – antimažoritarinis aktas, ji gina individą (2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas).

Atsižvelgiant į tai, <...> kad demokratinėje teisinėje valstybėje tam tikru laikotarpiu vyraujančios daugumos visuomenės narių nuostatos ar stereotipai negali būti konstituciškai pateisinamu pagrindu, remiantis konstituciškai svarbiais tikslais, *inter alia* viešąja tvarka, diskriminuoti asmenis vien dėl jų lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos, *inter alia* riboti pagal Konstitucijos 22 straipsnio 1, 4 dalis užtikrinamą teisę į asmeninio ir šeimos gyvenimo, be kita ko, santykių su kitais šeimos nariais, apsaugą.

Žmogaus teisių varžymas dėl jo amžiaus kaip vienas iš diskriminavimo pagrindų (Konstitucijos 29 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 10 d. nutarimas

<...> vienas iš pagal Konstitucijos 29 straipsnį draudžiamo diskriminavimo pagrindų yra žmogaus teisių varžymas dėl jo amžiaus.

2.1.3. Asmens teisių ir laisvių ribojimas

Žmogaus teisių ir laisvių ribojimo sąlygos

Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 1997 m. vasario 13 d. nutarime <...> yra konstatavęs, kad žmogaus teisių ir laisvių apribojimai yra galimi, t. y. laikomi pagrįstais, jeigu atitinka dvi sąlygas: 1) yra teisėti ir 2) būtinai reikalingi demokratinėje visuomenėje. Teisėtumo reikalavimas reiškia, kad apribojimai gali būti nustatomi tik įstatymu, kuris viešai paskelbiamas, o jo normos suformuluotos pakankamai aiškiai. Įstatymais apibrėžiant teisių įgyvendinimo ribas, būtina atsižvelgti į atitinkamos teisės (ar laisvės) paskirtį bei prasmę ir Konstitucijoje numatytas jos ribojimo galimybes bei sąlygas. Ieškant atsakymo į klausimą, ar konkretus ribojimas yra būtinai reikalingas demokratinėje visuomenėje, pirmiausia reikia išsiaiškinti ribojimo tikslus bei paskirtį, o antra, nustatyti, ar ribojimo priemonės proporcingos siekiamam teisėtam tikslui.

Žmogaus teisių ir laisvių ribojimo sąlygos

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

Konstitucijos 28 straipsnyje nustatyta, kad, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Konstitucinis žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimas savaime nereiškia, kad negalima riboti jų įgyvendinimo. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją riboti konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimą galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.

<...> sprendžiant, ar įstatymas, kuriuo ribojamas asmens teisių ir laisvių įgyvendinimas, nepažeidžia konstitucinio proporcingumo principo, kaip vieno iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, būtina įvertinti, ar įstatyme numatytos priemonės atitinka teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, ar šios priemonės yra būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir ar šios priemonės nevaržo asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti.

<...>

<...> Konstitucinis Teismas 1997 m. vasario 13 d. nutarime yra pažymėjęs, kad tarp, viena, asmens teisių ir laisvių ir, antra, visuomenės interesų neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų, kad demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros ir kad vienas iš interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo ribojimas.

Prigimtinio žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio pripažinimo principas nepaneigia to, kad žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimas gali būti ribojamas.

Žmogaus teisių ribojimu negalima pažeisti šių teisių esmės

Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 5 d. nutarimas

<...> Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi pozicijos, kad pagal Konstituciją pagrindinių žmogaus teisių ribojimu negalima pažeisti šių teisių esmės; jeigu teisė apribojama taip, kad ją įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jeigu ji suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba neužtikrinamas jos teisinis gynimas, tai yra pagrindas teigti, jog pažeidžiama pati teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui (Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d., 2000 m. vasario 23 d. nutarimai).

Asmens teisių ir laisvių apribojimų individualizavimas

Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 14 d. nutarimas

Reikalavimas laikantis konstitucinio proporcingumo principo asmens teisių ir laisvių įstatymu neriboti labiau, negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti, *inter alia* suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus: ribojantis asmens teises ir laisves įstatymo nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad sudarytų prielaidas kiek įmanoma įvertinti individualią kiekvieno asmens padėtį ir, atsižvelgiant į visas svarbias aplinkybes, atitinkamai individualizuoti konkrečias tam asmeniui taikytinas ribojančias jo teises priemones (Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas).

Įstatymu įgytų asmens teisių ir laisvių ribojimas

Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra pabrėžęs, kad pagal Konstituciją riboti asmens teises ir laisves galima laikantis šių sąlygų: tai daroma įstatymu; apribojimais yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; apribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (*inter alia* 2004 m. sausio 26 d., 2014 m. gegužės 9 d., 2019 m. balandžio 18 d. nutarimai). Konstitucinis proporcingumo principas, kaip vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, reiškia, jog teisės aktuose nustatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti (*inter alia* 2011 m. liepos 7 d., 2014 m. vasario 14 d., 2016 m. vasario 17 d. nutarimai).

Pažymėtina, kad šios naudojimosi asmens teisėmis ir laisvėmis ribojimo sąlygos *mutatis mutandis* taikytinos ribojant naudojimąsi asmenų teisėmis, įgytomis pagal įstatymą, kuriuo įgyvendinama iš Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalies, 39 straipsnio 3 dalies kylanti valstybės pareiga ginti vaikų interesus, kai jų tėvai (vienas iš jų) nevykdo konstitucinės pareigos išlaikyti savo vaikus.

Įstatymu įgytų teisių apribojimų individualizavimas

Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 5 d. nutarimas

Konstitucinio teisinės valstybės principo elementas yra ir proporcingumo principas, reiškiantis, kad teisės aktuose numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad jos turi būti būtinos šiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau, negu reikia jiems pasiekti (*inter alia* 2012 m. spalio 31 d., 2013 m. liepos 1 d., 2019 m. birželio 25 d. nutarimai). Reikalavimas asmens teisių ir laisvių įstatymu neriboti labiau, negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti, *inter alia* suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus: ribojantis asmens teises ir laisves įstatymo nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad sudarytų prielaidas kiek įmanoma įvertinti individualią kiekvieno asmens situaciją ir, atsižvelgiant į visas svarbias aplinkybes, atitinkamai individualizuoti konkrečias tam asmeniui taikytinas ribojančias jo teises priemones (*inter alia* 2011 m. liepos 7 d., 2016 m. vasario 17 d., 2019 m. birželio 25 d. nutarimai).

Pažymėtina, kad šios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, pagal kurias įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus, *mutatis mutandis* taikytinos ir pagal įstatymą įgytai teisei įsigyti ir turėti tam tikrus ginklus ir šaudmenis.

2.1.4. Asmens konstitucinės pareigos

Asmens pareiga nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (Konstitucijos 28 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas

Konstitucijos 28 straipsnyje įtvirtinta: „Igyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.“

Šiuo Konstitucijos straipsniu yra nustatytas vienas esminių principų, kuris reiškia, kad žmogaus teisėtus elgesys nėra neribotas ir absoliučiai laisvas. Žmogus, būdamas socialinė būtybė, gyvena visuomenėje tarp į save panašių ir lygių savo orumu ir teisėmis žmonių. Kiekvienas žmogus turi pareigas visuomenei, kurioje tik ir gali laisvai ir visiškai vystytis jo asmenybė, o pagrindinė iš tų pareigų – nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.

Konstitucinė tėvų pareiga auklėti vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas

<...> Ugdomo kryptingumą, kokybę ir įvairiapusiškumą privalo užtikrinti ne tik Konstitucijoje nurodytos valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos, bet ir tėvai (globėjai), turintys konstitucinę teisę rūpintis vaikų (globotinių) religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus bei konstitucinę pareigą juos auklėti dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės išlaikyti. Realizuodami šias konstitucines teises ir pareigas, tėvai (globėjai) negali neprisiimti dalies vaikų ugdymo išlaidų.

Konstitucinė pareiga mokėti mokesčius

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas

Pareiga mokėti mokesčius yra konstitucinė pareiga (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1997 m. liepos 10 d., 2006 m. sausio 24 d. nutarimai). Pažymėtina, kad įstatymu nustatant

tokią pareigą turi būti paisoma Konstitucijos, *inter alia* konstitucinių teisingumo, proporcingumo, teisinio tikrumo, teisinio aiškumo, asmenų teisėtų lūkesčių apsaugos principų.

Konstitucinė tėvų pareiga išlaikyti savo vaikus

Žr. 2.4.2.4. Valstybės pareiga užtikrinti šeimos motinystės, tėvystės, vaikystės apsaugą, 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimas.

2.1.5. Asmens teisių garantijos

2.1.5.1. Bendrosios nuostatos

Asmens teisių ir laisvių apsauga

Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas

Vienas iš esminių teisinės valstybės požymių – asmens teisių ir laisvių apsauga. <...>
<...>

<...> Garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Tai įmanoma tik jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti. Teisinėje valstybėje asmens teisę ginti savo teises yra nekvestionuojama. <...>

<...> Asmens teisių pripažinimas – būtinas teisės viešpatavimo elementas.

Asmuo turi teisę ginti pažeistas teises remdamasis Konstitucija

Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas pažymi, kad asmuo turi teisę ginti pažeistas teises remdamasis Konstitucija, taip pat kad pagal Konstituciją galimybė ginti pažeistas teises turi būti reali.

Igyvendinant vieną konstitucinę teisę negali būti netenkama galimybės įgyvendinti kitą konstitucinę teisę

Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 30 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo, įgyvendindamas vieną konstitucinę teisę, netektų galimybės įgyvendinti kitą konstitucinę teisę.

Su žmogaus teisių ir laisvių turinio apibrėžimu bei jų įgyvendinimo garantijomis susijęs teisinis reguliavimas nustatomas įstatymu

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas

Kaip savo aktuose ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją su žmogaus teisių ir laisvių turinio apibrėžimu, jų įgyvendinimo garantijų įtvirtinimu susijusį teisinį reguliavimą galima nustatyti tik įstatymu, tačiau tada, kai Konstitucija nereikalauja, kad tam tikri su žmogaus teisėmis, jų įgyvendinimu susiję santykiai būtų reguliuojami įstatymais, juos galima reguliuoti ir poįstatyminiais teisės aktais (*inter alia* žmogaus teisių įgyvendinimo procesinius (procedūrinius) santykius ir pan.). Antai kai kada poreikį įstatymų nustatytą teisinį reguliavimą detalizuoti ir sukonkretinti poįstatyminiuose teisės aktuose gali lemti būtinumas teisėkūroje remtis specialiomis žiniomis ar specialia (profesine) kompetencija (Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas). Tačiau (tai savo aktuose taip pat

ne kartą yra pabrėžęs Konstitucinis Teismas) jokiais aplinkybėmis poįstatyminiais teisės aktais negalima nustatyti asmens teisės atsiradimo sąlygų, riboti teisės apimties; poįstatyminiais teisės aktais negalima nustatyti ir tokio su žmogaus teisėmis, jų įgyvendinimu susijusių santykių teisinio reguliavimo, kuris konkuruotų su nustatytuoju įstatyme.

Teisės aktai, reguliuojantys santykius, susijusius su konstitucinėmis žmogaus teisėmis, neturi būti žymimi slaptumo žymomis

Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas

<...> kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, teisės norminiai aktai, reguliuojantys santykius, susijusius su konstitucinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis bei jų įgyvendinimu, apskritai neturi būti žymimi jokiais slaptumo žymomis (Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas).

2.1.5.2. Teisė į teisingą procesą

Teisė į teisingą teisinį procesą

Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas

Pagal Konstituciją kiekvienas teisinis atsakomybės traukiamas asmuo turi teisę į teisingą teisinį procesą. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją asmuo, manantis, jog jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę ginti savo teises ir laisves teisme (Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d., 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2005 m. vasario 7 d. nutarimai); asmens teisė į nepriklausomą, nešališką, teisingą teismą, kuris išspręstų ginčą, negali būti paneigta (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas).

Teisė į tinkamą teisinį procesą

Konstitucinio Teismo 2015 m. liepos 9 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra ne kartą pažymėjęs, kad konstitucinis teisinis valstybės principas, taip pat asmens teisė kreiptis į teismą (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis) suponuoja asmens teisę į tinkamą teisinį procesą, *inter alia* tinkamą teismo procesą.

2.1.5.2.1. Teisė kreiptis į teismą

Teisminės gynybos principas (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas

Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas konstitucinis teisminės gynybos principas. Konstitucinis Teismas 1996 m. balandžio 18 d. nutarime konstatavo, kad demokratinėje valstybėje teismas yra pagrindinė institucinė žmogaus teisių ir laisvių garantija, kad konstitucinis teisminės gynybos principas yra universalus.

Pažymėtina, jog pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ar laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme. Gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka. Tačiau negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme.

Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime konstatavo, kad asmeniui jo pažeistų teisių gynyba teisme garantuojama nepriklausomai nuo jo teisinio statuso, kad teisme turi būti ginamos asmenų pažeistos teisės ir teisėti interesai nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje, ar ne.

Teisė kreiptis į teismą (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis)*Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas*

Konstitucinė teisė kreiptis į teismą reiškia, kad teisinėje valstybėje kiekvienam užtikrinama galimybė savo teises ginti teisme tiek nuo kitų asmenų, tiek nuo neteisėtų valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmų. Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies nuostata, jog asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, įtvirtina asmens konstitucinę teisę turėti nešališką ginčo arbitrą (Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 2001 m. liepos 12 d. nutarimai). Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies nuostatoje yra įtvirtintas konstitucinis teisminės gynybos prioriteto ir universalumo principas, kurio veiksmingumas tiesiogiai siejasi su Konstitucijos 29 straipsnio nuostata, jog teismui visi asmenys lygūs (Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas). Asmens teisė kreiptis į teismą negali būti apribota ar paneigta, nes kiltų grėsmė vienai iš svarbiausių teisinės valstybės vertybių.

Teisė kreiptis į teismą (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis)*Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas*

Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.

Teisinėje valstybėje kiekvienam užtikrinama galimybė savo teises ginti teisme tiek nuo kitų asmenų, tiek nuo neteisėtų valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmų (Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas). Pagal Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalį asmeniui turi būti garantuojama teisė turėti nepriklausomą ir nešališką ginčo arbitrą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą; šią teisę turi kiekvienas asmuo; asmeniui jo pažeistų teisių gynyba teisme garantuojama nepriklausomai nuo jo teisinio statuso; asmenų pažeistos teisės ir teisėti interesai teisme turi būti ginami nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje, ar ne; asmens teisės turi būti ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų (Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2001 m. liepos 12 d. nutarimai). Asmens teisių ir laisvių teismo gynimo garantija – tai procesinio pobūdžio garantija, esminis asmens teisių ir laisvių konstitucinio instituto elementas (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas), būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga, neatskiriama konstitucinio teisinės valstybės principo turinio elementas.

Teisė kreiptis į teismą yra absoliuti (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas). Šios teisės negalima apriboti ar paneigti. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmenų teisių ir laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme. Teisės aktais gali būti nustatyta ir ikiteisinė ginčų sprendimo tvarka. Tačiau negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme (Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d., 2003 kovo 4 d. nutarimai).

Teisė kreiptis į teismą (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis)*Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas*

Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies nuostata, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, reiškia, jog Lietuvoje, kaip teisinėje valstybėje, kiekvienam turi būti užtikrinta galimybė savo teises ginti teisme tiek nuo kitų asmenų, tiek nuo neteisėtų valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmų (Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimai). Asmeniui garantuojama

teisė turėti nepriklausomą ir nešališką ginčo arbitrą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą; teisę ginti savo teises ir laisves teisme turi kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, – teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą lemia paties asmens suvokimas, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos; asmeniui jo pažeistų teisių gynība teisme garantuojama nepriklausomai nuo jo teisinio statuso; asmens pažeistos teisės, *inter alia* įgytosios teisės, ir teisėti interesai teisme turi būti ginami nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje; asmens teisės turi būti ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų (Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2005 m. vasario 7 d. nutarimai). Konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą, aiškinama kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, suponuoją ir tai, kad įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigto specializuoto pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskųsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui.

Asmens teisių ir laisvių teismo gynimo garantija – tai procesinio pobūdžio garantija, esminis asmens teisių ir laisvių konstitucinio instituto elementas, būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga, neatskiriamas konstitucinio teisinės valstybės principo turinio elementas (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Asmens teisė kreiptis į teismą suponuoją ir jo teisę į tinkamą teisinį procesą (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai).

Teisė kreiptis į teismą yra absoliuti; asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą negali būti dirbtinai suvaržoma, taip pat negali būti nepagrįstai pasunkinamas jos įgyvendinimas (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2005 m. vasario 7 d. nutarimai). Priešingu atveju tektų konstatuoti šios konstitucinės teisės deklaratyvumą (Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d., 2001 m. vasario 22 d. nutarimai).

Taigi pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ir laisvių, taip pat įgytų teisių pažeidimo būtų galima spręsti teisme (Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d., 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. vasario 7 d. nutarimai). Kartu pabrėžtina, jog konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą įstatymų leidėjas gali nustatyti tik tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, siekiantis apginti, jo manymu, pažeistas teises ir laisves, visais atvejais galėtų kreiptis į teismą tik tiesiogiai. Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad teisės aktais gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka, tačiau negalima nustatyti tokio teismo reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme (Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d., 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. vasario 7 d. nutarimai).

Teisė kreiptis į teismą baudžiamajame procese (asmens, manančio, kad jo teisės pažeistos dėl nusikalstamos veikos, teisė ginti savo teises teisme) (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis)

Žr. 3. Teisinė atsakomybė, 3.2. Baudžiamasis procesas, 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

Bylos šalies teisė prašyti bylą nagrinėjančią teisumą kreiptis į Konstitucinį Teismą
Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalį ir 30 straipsnio 1 dalį aiškinant Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies, 110 straipsnio, taip pat konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste pažymėtina, kad kiekvieno asmens teisė savo teises ginti remiantis Konstitucija bei asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė kreiptis į teisumą suponuoja ir tai, kad kiekviena teismo nagrinėjamos bylos šalis, suabejojusi įstatymo ar kito teisės akto (jo dalies), kuris gali būti taikomas toje byloje ir kurio atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) tyrimas yra priskirtas Konstitucinio Teismo jurisdikcijai (t. y. kurio nors Seimo, Respublikos Prezidento arba Vyriausybės akto ar kurio nors referendumu priimto akto (jų dalių), atitiktimi Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui)), turi teisę kreiptis į bylą nagrinėjančią bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtą specializuotą teisumą ir prašyti, kad šis sustabdytų bylos nagrinėjimą ir kreiptųsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti ir spręsti, ar toje byloje taikytinas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai.

Teisė į teisminę teisėkūros subjektų neveikimu (teisėkūros sprendimų nepriėmimu) pažeistų asmens teisių ir laisvių gynyba

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne kartą yra konstatuotas iš konstitucinio teisinės valstybės principo bei kitų Konstitucijos nuostatų (*inter alia* Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies, kurioje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teisumą) kylantis imperatyvas, kad asmuo, manantis, jog jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi absoliučią teisę į nepriklausomą ir nešališką teisumą – arbitrą, kuris išspręstų ginčą. <...> Jeigu būtų neužtikrinta asmens konstitucinė teisė kreiptis į teisumą, būtų nepaisoma ir visuotinai pripažinto bendrojo teisės principo *ubi ius, ibi remedium* – jeigu yra kokia nors teisė (laisvė), turi būti ir jos gynimo priemonė. Tokia teisinė situacija, kai kuri nors asmens teisė ar laisvė negali būti ginama, taip pat ir teismine tvarka, nors pats tas asmuo mano, kad ši teisė ar laisvė yra pažeista, pagal Konstituciją yra neįmanoma, Konstitucija jos netoleruoja.

Todėl tai, kad Konstitucijoje nurodyti subjektai negali Konstituciniame Teisme ginčyti tokio teisėkūros subjekto neveikimo, kai šis nėra išleidęs teisės akto (aktų), kuriuo (kuriais) vietoje teisės akto (jo dalių), Konstitucinio Teismo nutarimu pripažinto prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, būtų nustatytas naujas (kitoks) teisinis reguliavimas, kuris būtų suderintas su tais aukštesnės galios teisės aktais, *inter alia* Konstitucija, o Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų tirti tokių teisėkūros sprendimų nepriėmimo, anaipol nereikia, kad tokie asmenys apskritai negali ginti (taip pat ir teisme) savo teisių ir laisvių, kurios yra pažeidžiamos dėl to, kad minėti teisėkūros sprendimai nėra priimti. Bendrasis teisės principas *ubi ius, ibi remedium*, Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies nuostata, kad Konstitucija yra tiesiogiai taikomas aktas, konstitucinis atsakingo valdymo principas, Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalies nuostata, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, Konstitucijos 18 straipsnio nuostata, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės, taip pat Konstitucijoje įtvirtinta asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė kreiptis į teisumą suponuoja ne tik tai, kad tokiais atvejais asmens teisės, laisvės,

teisėti interesai bei teisėti lūkesčiai turi ir gali būti apginti aiškinant Konstituciją ir tiesiogiai taikant jos nuostatas, bet ir tai, kad tokią gynybą turi užtikrinti teismai.

Bylos šalies teisė prašyti bylą nagrinėjančią teisimą kreiptis į Konstitucinį Teismą ar atitinkamą administracinį teismą

Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas

<...> kiekvieno asmens teisė savo teises ginti remiantis Konstitucija bei asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė kreiptis į teisimą suponuoja ir tai, kad kiekviena teismo nagrinėjamos bylos šalis, suabejojusi įstatymo ar kito teisės akto (jo dalies), kuris gali būti taikomas toje byloje ir kurio atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) tyrimas yra priskirtas Konstitucinio Teismo jurisdikcijai (t. y. kurio nors Seimo, Respublikos Prezidento arba Vyriausybės akto ar kurio nors referendumu priimto akto (jų dalių), atitiktimi Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui)), turi teisę kreiptis į bylą nagrinėjančią bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtą specializuotą teisimą ir prašyti, kad šis sustabdytų bylos nagrinėjimą ir kreiptųsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti ir spręsti, ar toje byloje taikytinas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai; tai *mutatis mutandis* taikytina ir toms teisinėms situacijoms, kai kuri nors teismo nagrinėjamos bylos šalis suabejoja teisės akto (jo dalies), kuris gali būti taikomas toje byloje ir kurio atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) tyrimas nėra priskirtas Konstitucinio Teismo jurisdikcijai (tą teisės aktą išleido ne Seimas, ne Respublikos Prezidentas ir ne Vyriausybė ir jis nebuvo priimtas referendumu), – suabejojusioji šalis pagal Konstituciją <...> turi teisę prašyti bylą nagrinėjančią teisimą kreiptis į atitinkamą administracinį teismą dėl tokio teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) <...>.

Teisė apskūsti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas

<...> kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, konstitucinė asmens teisė kreiptis į teisimą, teismų instancinė sistema suponuoja tai, kad įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigto specializuoto pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskūsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. rugsėjo 21 d., 2006 m. lapkričio 27 d., 2007 m. spalio 24 d. nutarimai). Teisingumas vykdomas visada paliekant galimybę ištaisyti galimą klaidą arba pakeisti nuosprendį paaiškėjus naujoms aplinkybėms (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatyme turi būti ne tik įtvirtinta pati proceso šalies teisė apskūsti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą bent vienos aukštesnės instancijos teismui, bet ir nustatyta tokia apskundimo tvarka, kuri leistų aukštesnės instancijos teismui ištaisyti galimas pirmosios instancijos teismo klaidas; priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeista asmens konstitucinė teisė į tinkamą teismo procesą (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d., 2007 m. spalio 24 d. nutarimai); minėtas žemesnės instancijos teismų klaidų ištaisymas ir su tuo susijęs kelio neteisingumui užkirtimas yra atitinkamos bylos šalių ir visuomenės apskritai pasitikėjimo ne tik atitinkamą bylą nagrinėjančiu bendrosios kompetencijos teismu, bet

ir visa bendrosios kompetencijos teismų sistema *conditio sine qua non* (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

<...> pirmosios instancijos teismo baigiamojo akto apskundimo instituto paskirtis yra ne tik teisinė atsakomybė patraukto asmens (nuteistojo) teisių, bet ir kitų asmenų, *inter alia* nukentėjusiojo, teisių ir teisėtų interesų, taip pat viešojo intereso, valstybės teisinės tvarkos gynimas ir apsauga.

Teisė į teisminę Respublikos Prezidento ar Vyriausybės veikla (neveikimu) pažeistų asmens teisių ir laisvių gynimą

Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimas

Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas konstitucinis teisminės gynybos principas. <...>

<...>

Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis aiškinama kartu su šio straipsnio 2 dalimi, kurioje nustatyta, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. <...>

<...>

Pažymėtina, kad Konstitucijos 30 straipsnio nuostatos aiškinamos neatsiejamai nuo kitų Konstitucijos nuostatų, *inter alia* 109 straipsnio 1 dalies, nustatančios, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai, ir 29 straipsnio 1 dalies, nustatančios, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs.

<...>

<...> „<...> tai, kad Konstitucijoje nurodyti subjektai negali Konstituciniame Teisme ginčyti tokio teisėkūros subjekto neveikimo, kai šis nėra išleidęs teisės akto (aktų), kuriuo (kuriais) vietoje teisės akto (jo dalių), Konstitucinio Teismo nutarimu pripažinto prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, būtų nustatytas naujas (kitoks) teisinis reguliavimas, kuris būtų suderintas su tais aukštesnės galios teisės aktais, *inter alia* Konstitucija, o Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų tirti tokių teisėkūros sprendimų nepriėmimo, anaipol nereikia, kad tokie asmenys apskritai negali ginti (taip pat ir teisme) savo teisių ir laisvių, kurios yra pažeidžiamos dėl to, kad minėti teisėkūros sprendimai nėra priimti. Bendrasis teisės principas *ubi ius, ibi remedium*, Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies nuostata, kad Konstitucija yra tiesiogiai taikomas aktas, konstitucinis atsakingo valdymo principas, Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalies nuostata, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, Konstitucijos 18 straipsnio nuostata, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės, taip pat Konstitucijoje įtvirtinta asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė kreiptis į teismą suponuoja ne tik tai, kad tokiais atvejais asmens teisės, laisvės, teisėti interesai bei teisėti lūkesčiai turi ir gali būti apginti aiškinant Konstituciją ir tiesiogiai taikant jos nuostatas, bet ir tai, kad tokią gynybą turi užtikrinti teismai“ (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas).

Minėtos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime suformuluotos konstitucinės doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir toms teisinėms situacijoms, kai asmens teisės ir laisvės yra pažeidžiamos dėl to, kad Respublikos Prezidento ar Vyriausybės aktas nėra priimtas, nors jį priimti reikalauja kuris nors aukštesnės galios teisės aktas, *inter alia* Konstitucija.

<...>

<...> dėl Respublikos Prezidento ar Vyriausybės veiklos gali atsirasti ir asmens teisių ar laisvių pažeidimas, *inter alia* žala.

<...>

<...> administraciniai teismai gali nagrinėti *inter alia* bylas dėl Respublikos Prezidento ar Vyriausybės veiklos (neveikimo), kuria buvo (galėjo būti) pažeistos asmens teisės ar laisvės, rezultato ar jo padarinio, *inter alia* žalos atlyginimo.

Teisė turėti advokatą – teisės į teisminę gynybą veiksmingo įgyvendinimo sąlyga (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis, 31 straipsnio 6 dalis) (plačiau apie teisę turėti advokatą 2.1.5.2.3. Teisė į gynybą, teisė turėti advokatą)

Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 9 d. nutarimas

<...> teisė kreiptis į teismą ir iš Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalies, 31 straipsnio 6 dalies, nuostatų kylantis reikalavimas asmens teisės ginti ne formaliai, o realiai ir veiksmingai *inter alia* reiškia, kad įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas advokato teikiamai teisei pagalbai, kuria asmuo turi teisę naudotis gindamas savo pažeistas teises ir teisėtus interesus, *inter alia* kreipdamasis į teismą, būti veiksmingai.

<...>

<...> advokatas, vykdydamas savarankišką profesinę veiklą ir teikdamas teisinę pagalbą asmeniui, kurio teisės ir teisėti interesai yra pažeisti, padeda įgyvendinti konstitucinę asmens teisę į teisminę gynybą. Taigi asmens teisė turėti advokatą yra viena iš asmens teisės į teisminę gynybą veiksmingo įgyvendinimo sąlygų.

<...>

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalies, 31 straipsnio 6 dalies, nuostatose įtvirtintos konstitucinės teisės į teisminę gynybą, taip pat teisės turėti advokatą įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį asmeniui teisme ginant savo pažeistas teises ir teisėtus interesus būtų sudarytos prielaidos pasinaudoti advokato teikiama teisine pagalba, *inter alia* numatyti tokias advokatų teises, kad jie galėtų vykdyti savo profesinę veiklą ir teikti veiksmingą teisinę pagalbą. Pažymėtina, kad advokatų teisių numatymas nėra savitiksliis, – jas numatyti būtina tam, kad advokatai galėtų veiksmingai vykdyti savo profesinę veiklą ir, panaudoję visas teisėtas gynybos priemones, padėtų užtikrinti asmens teisės į teisminę gynybą, *inter alia* teisės kreiptis į teismą, įgyvendinimą.

Teisė į teisminę gynybą (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas

Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas konstitucinis teisminės gynybos principas. <...>

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, jog pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens konstitucinių teisių ir laisvių, taip pat įgytų teisių pažeidimo būtų galima spręsti teisme (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d., 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. vasario 7 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai). Konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą negali būti aiškinama kaip reiškianti, kad įstatymų leidėjas esą negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo, siekiantis apginti, jo manymu, pažeistas teises ar laisves, į teismą galėtų kreiptis tik laikydamasis įstatymo nustatytos tvarkos. Įstatymų leidėjas, vykdydamas konstitucinę pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ir laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme, paisydamas *inter alia* Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalyje, 30 straipsnio 1 dalyje nustatytų imperatyvų, gali nustatyti konstitucinės teisės kreiptis į teismą tvarką, *inter alia* sąlygas, terminus, įgyvendinimo

būdus, kuriuos lemia *inter alia* viešasis interesas, tačiau negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme.

<...>

Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis aiškintina kartu su šio straipsnio 2 dalimi, kurioje nustatyta, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. <...>

<...> Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalį aiškinant kartu su šio straipsnio 2 dalimi, pažymėtina, kad žalos atlyginimo priteisimas yra vienas iš pažeistų teisių ar laisvių gynimo teisme būdų.

Teisė turėti advokatą – teisės į teisminę gynybą veiksmingo įgyvendinimo sąlyga

Žr. 2.1.5.2.3. Teisė į gynybą, teisė turėti advokatą, 2015 m. liepos 9 d. nutarimas („Teisė turėti advokatą; valstybės pareiga užtikrinti veiksmingą teisinę pagalbą; valstybės užtikrinamos teisinės pagalbos finansavimas“).

Teisė kreiptis į teismą (apie teisę kreiptis į teismą dėl peticijos teisės gynimo taip pat žr. 2.3. Politinės teisės ir laisvės, 2.3.6. Peticijos teisė, 2016 m. birželio 28 d. sprendimas („Teisė skusti teismui viešosios valdžios institucijos sprendimą nepripažinti kreipimosi peticija ar peticijos nepriimti nagrinėti“))

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 28 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra suformavęs plačią oficialiąją konstitucinę teisės kreiptis į teismą doktriną, atskleidęs konstitucinius imperatyvus, kurių privalu paisyti teisės aktais reguliuojant atitinkamus santykius.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog teisę į teisminę pažeistų konstitucinių teisių ir laisvių gynybą turi kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ar laisvės pažeistos; asmeniui jo pažeistų teisių gynyba teisme garantuojama neatsižvelgiant į jo teisinį statusą (*inter alia* 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2010 m. gegužės 13 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai); teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą lemia paties asmens suvokimas, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos (1997 m. spalio 1 d., 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai). Asmens teisių ir laisvių teismo gynimo garantija – esminis asmens teisių ir laisvių konstitucinio instituto elementas (*inter alia* 2000 m. birželio 30 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai, 2013 m. liepos 3 d. sprendimas). Asmens teisės turi būti ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų neteisėtų veiksmų (*inter alia* 2000 m. gegužės 8 d., 2006 m. kovo 28 d., nutarimai, 2013 m. liepos 3 d. sprendimas).

Konstitucinio Teismo nutarimuose konstatuota, kad jeigu būtų neužtikrinta asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą, būtų nepaisoma ir visuotinai pripažinto bendrojo teisės principo *ubi ius, ibi remedium* – jeigu yra kokia nors teisė (laisvė), turi būti ir jos gynimo priemonė; tokia teisinė situacija, kai kuri nors asmens teisė ar laisvė negali būti ginama, taip pat ir teismine tvarka, nors pats tas asmuo mano, kad ši teisė ar laisvė yra pažeista, pagal Konstituciją yra neįmanoma, Konstitucija jos netoleruoja (*inter alia* 2008 m. sausio 21 d. nutarimas, 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas, 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad demokratinėje valstybėje teismas yra pagrindinė institucinė žmogaus teisių ir laisvių garantija (1996 m. balandžio 18 d., 2002 m. liepos 2 d., 2012 m. gruodžio 10 d. nutarimai). Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens konstitucinių teisių ir laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme (*inter alia* 2002 m. liepos

2 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai). Gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka (*inter alia* 2002 m. liepos 2 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2008 m. sausio 22 d. nutarimai), tačiau įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme (*inter alia* 2007 m. sausio 31 d. sprendimas, 2013 m. liepos 5 d. nutarimas).

Teisinis reguliavimas, kuriuo įtvirtinta asmens teisė į savo teisių ir laisvių teisminę gynybą įgyvendinimo tvarka, turi atitikti konstitucinį teisinio aiškumo reikalavimą; įstatymų leidėjas privalo įstatymuose aiškiai nustatyti, kaip ir į kokią teismą asmuo gali kreiptis, kad iš tikrųjų galėtų įgyvendinti savo teisę kreiptis į teismą dėl savo teisių ir laisvių pažeidimo (*inter alia* 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. lapkričio 27 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai). Įstatymų leidėjas turi diskreciją, laikydamasis konstitucinio teisinės valstybės principo, nustatyti, į kokią teismą ir kokia tvarka asmuo gali kreiptis dėl savo pažeistų teisių ir laisvių gynimo (2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas).

Konstitucijos 111 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad teismų sudarymą ir kompetenciją nustato Teismų įstatymas. Aiškindamas šią konstitucinę nuostatą Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucija ne tik įpareigoja įstatymų leidėją visų Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje nurodytų Lietuvos Respublikos teismų steigimą ir kompetenciją nustatyti įstatymu, bet ir *expressis verbis* įtvirtina to įstatymo pavadinimą – tai Teismų įstatymas (2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 22 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai); šis iš Konstitucijos kylantis bendrosios kompetencijos teismų veiklos teisinio reguliavimo imperatyvas *mutatis mutandis* taikytinas ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų veiklos teisiniui reguliavimui (2006 m. kovo 28 d. nutarimas, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, 2007 m. spalio 22 d. nutarimas). Kartu pažymėta, kad toks konstitucinis teisinis reguliavimas savaime nereiškia, jog tam tikri su minėtais santykiais susiję santykiai apskritai negali būti reguliuojami ir kitais įstatymais; įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas minėtus santykius, turi paisyti Konstitucijos (2006 m. kovo 28 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai).

<...>

<...> tai, kad asmens konstitucinė teisė pažeista teisės aktu, kurio teisėtumą tirti pagal Konstituciją yra priskirta išimtinai Konstitucinio Teismo kompetencijai (t. y. kuriuo nors Seimo, Respublikos Prezidento arba Vyriausybės aktu), o asmuo pagal Konstituciją neturi įgaliojimų tiesiogiai inicijuoti konstitucinės justicijos bylos Konstituciniame Teisme dėl tokio akto teisėtumo, anaip tol nereiškia, kad tokie asmenys apskritai negali ginti savo teisių ir laisvių (taip pat ir teisme), kurios yra pažeistos. Konstitucijoje įtvirtinta asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė kreiptis į teismą suponuoja ne tik tai, kad tokiais atvejais asmens teisės ir laisvės, teisėti interesai bei teisėti lūkesčiai turi ir gali būti apginti, bet ir tai, kad teismai (teisėjai), nagrinėdami bylas, turi pareigą, kilus abejonėms dėl Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės priimto akto (jo dalies) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, kreiptis į Konstitucinį Teismą.

Valstybės pareiga užtikrinti veiksmingos teisinės pagalbos teikimą asmenims, kuriems ji yra itin sunkiai prieinama dėl finansinių priežasčių, tais atvejais, kai tai būtina teisingumo interesais

Žr. 2.1.5.2.2. Teisė į teisingą teismą, 2018 m. spalio 11 d. nutarimas.

Teisė į teisminę gynybą (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis)*Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 14 d. nutarimas*

<...> Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens teisė kreiptis į teismą dėl pažeistų teisių ar laisvių gynimo suponuoja teisėtą lūkestį, kad teismas teisingai ir objektyviai išnagrinės jo bylą, priims motyvuotą ir pagrįstą sprendimą, *inter alia* dėl bylinėjimosi išlaidų paskirstymo. Pabrėžtina, kad toks teisinis reguliavimas, pagal kurį sudaromos prielaidos teismui byloje priimti teisingą, motyvuotą ir pagrįstą sprendimą, taip pat užtikrina veiksmingą asmens konstitucinės teisės į teisminę jo pažeistų konstitucinių teisių ir laisvių gynybą įgyvendinimą.

<...> tam, kad būtų veiksmingai įgyvendinta asmens teisė į teisminę jo pažeistų konstitucinių teisių ir laisvių gynybą, būtina, kad teismas, siekdamas byloje priimti teisingą, motyvuotą ir pagrįstą sprendimą, kilus abejonėms dėl byloje taikytino teisės akto atitikties aukštesnės galios teisės aktams ar taikytinos Europos Sąjungos teisės aiškinimo ar galiojimo, tinkamai vykdytų konstitucinę pareigą kreiptis į Konstitucinį Teismą ar kitą teismą, kurio jurisdikcijai priskirta byloje taikytino teisės akto atitikties aukštesnės galios teisės aktams kontrolė, arba į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą su prašymu priimti prejudicinį sprendimą. Teisinis reguliavimas, pagal kurį paskirstomos bylos šalių išlaidos, atsiradusios dėl tokio teismo kreipimosi, negali sudaryti prielaidų nepagrįstai riboti Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą asmens teisę kreiptis į teismą dėl jo pažeistų konstitucinių teisių ir laisvių gynimo.

Teisė apskūsti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą*Konstitucinio Teismo 2019 m. kovo 1 d. nutarimas*

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinės valstybės principą, teisė apskūsti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą bent vienos aukštesnės instancijos teismui, kad būtų užtikrinta galimybė ištaisyti galimas klaidas, yra neatsiejama konstitucinės teisės kreiptis į teismą ir teisės į tinkamą teismo procesą dalis. Teisės kreiptis į bent vienos aukštesnės instancijos teismą, kad būtų patikrintas pirmosios instancijos teismo priimto sprendimo teisėtumas ir pagrįstumas, negalima dirbtinai suvaržyti ar išvis paneigti, negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės nebuvo tinkamai apgintos pirmosios instancijos teisme, teisė kreiptis į aukštesnės instancijos teismą būtų neproporcingai apribota.

<...> įstatymų leidėjas, vykdydamas iš Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo, kylančią pareigą užtikrinti proceso dalyviams galimybę patikrinti pirmosios instancijos teismo sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą bent vienos aukštesnės instancijos teisme, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos prielaidos asmeniui veiksmingai pasinaudoti teise apskūsti priimtą, bet neįsiteisėjusį pirmosios instancijos teismo sprendimą apeliacinės instancijos teismui. Tai reiškia, kad, įstatymu nustatant pirmosios instancijos teismo sprendimo apskundimo apeliacinės instancijos teismui tvarką, negali būti numatyti tokie apeliacinio skundo padavimo pagrindai, terminai ir sąlygos, dėl kurių kreiptis į apeliacinės instancijos teismą taptų itin sunku arba iš viso būtų neįmanoma apskūsti byloje priimto pirmosios instancijos teismo baigiamojo akto apeliacinės instancijos teismui. Priešingu atveju konstitucinė teisė apskūsti pirmosios instancijos teismo sprendimą apeliacinės instancijos teismui būtų deklaratyvi, būtų užkirstas kelias ištaisyti galimas pirmosios instancijos teismo klaidas, teisingai taikyti teisę ir įvykdyti teisingumą, taip pat būtų pažeista asmens konstitucinė teisė į tinkamą teismo procesą, nukrypta nuo konstitucinio teisinės valstybės principo.

Valstybės pareiga užtikrinti veiksmingą teisinę pagalbą baudžiamosiose ir civilinėse bylose (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis, 31 straipsnio 2, 6 dalys)

Žr. 2.1.5.2.3. Teisė į gynybą, teisė turėti advokatą, 2019 m. kovo 1 d. nutarimas („Teisė turėti advokatą; valstybės pareiga užtikrinti veiksmingą teisinę pagalbą baudžiamosiose ir civilinėse bylose (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis, 31 straipsnio 2, 6 dalys)“).

Valstybės tarnautojo (pareigūno) teisė kreiptis į teismą dėl taikant tarnybinę atsakomybę pažeistų savo teisių gynimo

Žr. 4.3. Valstybės tarnyba, 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas.

2.1.5.2.2. *Teisė į teisingą teismą*

Byloje dalyvaujančių asmenų teisės teismo procese; šalių procesinis lygiateisiškumas

Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas

Teismai vykdo teisingumą, t. y. sprendžia teisinius konfliktus, priimdami teisinius sprendimus. Teisingumas vykdomas taikant specialias procesines formas, kurių paskirtis – užtikrinti asmens teises teismo procese, palengvinti nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes, priimti teisingą sprendimą. <...> Civiliniame procese asmenų lygybės teismui principas pasireiškia kaip šalių procesinio lygiateisiškumo principas. <...> Lygiateisių proceso šalių ginčas, kai kiekviena iš bylos šalių teismo nagrinėjimo metu naudoja vienodomis galimybėmis, išreiškia civilinio proceso esmę.

Įrodymų vertinimas teismo procese

Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas

Teismui jokie įrodymai neturi iš anksto nustatytos galios.

Šalių procesinis lygiateisiškumas; teismas kaip procesinių teisių santykių subjektas

Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas

<...> Šalių procesinės teisės yra lygios. Vienos šalies teisės atitinka kitos šalies teises, pvz., ieškovas turi teisę pareikšti ieškinį, atsakovas turi teisę gintis nuo pareikšto ieškinio pateikdamas atsikirtimus į ieškovo reikalavimą arba pareikšdamas priešieškinį ir t. t. Šis principas yra labai svarbus, nes tik lygiateisės ginčo šalys gali lygiais pagrindais tarpusavyje rungtis. Svarbu, kad šalių procesinio lygiateisiškumo principo būtų laikomasi visose proceso stadijose, nes nuo jo įgyvendinimo priklauso ir kitų proceso principų įgyvendinimas.

<...>

<...> byloje dalyvaujančių asmenų teisinio lygiateisiškumo esmė – asmenų lygybė teismui, bet ne ginčą sprendžiančio teismo (teisėjo) ir byloje dalyvaujančių asmenų lygybė. Kitaip būtų paneigta teismo kaip teisingumą vykdančios institucijos esmė.

Teisminis teisių ir laisvių gynimas

Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas

Teisminis teisių ir laisvių gynimas, skirtingai nuo kitų jų gynimo būdų, turi tik jam būdingus visuotinai pripažintus demokratinius principus (lygybės teismui, viešumo, run-gimosi, teisės būti išklausytam teisme ir kt.). Teismas klausia tik įstatymo ir konkrečių atveju sprendimą priima Lietuvos valstybės vardu (Konstitucijos 109 straipsnio 4 dalis). Konkretaus asmens atžvilgiu priimto teismo sprendimo vykdymą garantuoja valstybė.

Sprendamas konfliktą, teismas, kaip valstybės valdžios institucija, priima teisingumo aktą. Priimdamas jį, teismas remiasi specialiomis procedūrinėmis taisyklėmis. Viena jų reikalauja, kad teismas, nustatydamas asmens teises ir pareigas, nurodytų aiškius ir įtikinamus priimamo sprendimo motyvus. Nesutinkančiam su jo atžvilgiu priimtu teismo sprendimu asmeniui įstatymai garantuoja galimybę skusti jį hierarchine linija, t. y. garantuojamas priimto sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo tikrinimas aukštesnės instancijos teisme.

Teisė į tinkamą teismo procesą (Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo byla viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas. Šia konstitucine nuostata yra įtvirtintas asmens teisė į tinkamą teismo procesą principas. Jo laikymasis yra būtina sąlyga teisingai išspręsti bylą. Garantuojant asmens teises teisminiam procese, būtina teisės normomis užtikrinti, kad procesas vyktų sąžiningai, kvalifikuotai, kad būtų gerbiama proceso šalių teisė, o byla nagrinėtų neutralus teisėjas.

<...>

Konstitucijos reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja tai, kad teismas turi teisingai nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes, teisingai pritaikyti baudžiamuosius įstatymus. Teismo bešališkumo užtikrinimas – viena iš teisingo bylos išnagrinėjimo sąlygų. Tokia pat sąlyga būtų ir procesinės veiklos subjektų funkcijų atskyrimas. Todėl byla teisingai išnagrinėjama tik nepažeidus konstitucinių procesinės veiklos principų, laiduojant visų proceso dalyvių teises.

Teisė į teisingą, nepriklausomą ir nešališką teismą (Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas

Asmens konstitucinė teisė, kad jo byla išnagrinėtų nešališkas teismas, reiškia ir tai, jog asmens bylos negali nagrinėti teisėjas, dėl kurio nešališkumo gali kilti abejonių. Teisėjas, nagrinėjantis bylą, turi būti neutralus. Teismo nešališkumas, kaip ir teismo nepriklausomumas, yra esminė žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo garantija, būtina teisingo bylos išnagrinėjimo, taigi ir pasitikėjimo teismu, sąlyga.

Konstitucijoje įtvirtintas teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas, taip pat asmens konstitucinė teisė, kad jo byla viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas, suponuoja valstybės pareigą nustatyti teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijas.

Teisė į teisingą teismą (Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalį asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo byla viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas.

Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens teisė į teisingą, bešališką ir nepriklausomą teismą. Aiškinant 31 straipsnio 2 dalį kartu su šio straipsnio 4 dalimi, pagal kurią bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu, nagrinėjamos bylos kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją nepriklausomas ir bešališkas teismas, nagrinėdamas bylą ir tirdamas visas bylos aplinkybes, negali bausmės paskirti, nesiremdamas įstatymu.

Pažymėtina, kad konstitucinė teisė į teisingą teismą *inter alia* reiškia ne tik tai, kad teismo proceso metu turi būti laikomasi baudžiamojo proceso teisės principų ir normų, bet ir tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatyta ir teismo paskirta bausmė turi būti teisinga; baudžiamajame įstatyme turi būti numatytos visos galimybės teismui, atsižvelgus į

visas bylos aplinkybes, asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, paskirti teisingą bausmę. Neteisingos bausmės paskyrimas reikštų, kad yra pažeidžiama asmens teisė į teisingą teismą, taigi ir Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis bei konstitucinis teisinės valstybės principas.

Teisė į tinkamą teismo procesą (Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Būtina sąlyga teisingai išspręsti bylą yra tinkamas teismo procesas (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas).

<...> konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja asmens teisę į tinkamą teisinį procesą. Vienas iš teisinių procesų yra teismo procesas. Taigi iš konstitucinio teisinės valstybės principo kyla ir asmens teisė į tinkamą teismo procesą.

Tam tikri reikalavimai teismo procesui kyla ir iš Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, kad asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas.

Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas asmens teisė į tinkamą teismo procesą principas, be kita ko, reiškia, kad teismas privalo besąlygiškai laikytis konstitucinių principų ir juos įtvirtinančių įstatymų reikalavimų dėl baudžiamojo proceso šalių lygybės įstatymui ir teismui, būti nešališkas ir nepriklausomas. Tai – svarbiausios prielaidos, kad teisme būtų išsamiai ir nešališkai ištirtos bylos aplinkybės ir nustatyta tiesa bei teisingai pritaikyti baudžiamieji įstatymai (Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas).

<...> iš Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies, teisinės valstybės principo kylanti asmens teisė į tinkamą teismo procesą, kuris yra būtina sąlyga bylai teisingai išspręsti, reiškia tai, kad baudžiamajame procese teisme turi būti paisoma proceso aiškumo, proceso dalyvių lygiateisiškumo, jų dalyvavimo įrodinėjimo procese, jų teisės turėti vertėją, rungimosi ir kitų principų, idant būtų išsamiai, objektyviai, nešališkai ištirtos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės ir būtų priimtas teisingas sprendimas baudžiamojoje byloje. Konstitucija įpareigoja įstatymų leidėją reguliuojant baudžiamojo proceso santykius nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintos ir baudžiamojo proceso dalyvių teisės: procesas turi būti toks, kad būtų užtikrinta veiksminga asmens, nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos, teisių apsauga ir kad toks asmuo galėtų naudotis visomis iš Konstitucijos kylančiomis teisėmis. Baudžiamasis procesas turi būti ir toks, kad nebūtų pažeistos ir asmens, įtariamo, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, konstitucinės teisės: turi būti užtikrinta jo teisė į gynybą, teisė turėti advokatą, teisė žinoti, kuo yra kaltinamas, ir kt. Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, garantuojant asmens teises teisminiame procese būtina užtikrinti, kad procesas vyktų sąžiningai, kvalifikuotai, kad būtų gerbiama proceso šalių teisės, o bylą nagrinėtų neutralus teisėjas (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas).

Teisė apskūsti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą

Žr. 2.1.5.2.1. Teisė kreiptis į teismą, 2008 m. sausio 24 d. nutarimas.

Teisėjo ir teismų nepriklausomumas – būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga (Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis, 109 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis ir 109 straipsnio 2 dalis yra susijusios, nes jose įtvirtintas *inter alia* vienas svarbiausių teisingumo vykdymo principų – teismų ir teisėjų nepriklausomumas;

pagal Konstituciją teisėjo ir teismo nepriklausomumas pirmiausia yra būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje (Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2001 m. vasario 12 d., 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2006 m. sausio 16 d. ir kiti nutarimai) yra atskleisti įvairūs iš Konstitucijos kylančio teisėjo ir teismų nepriklausomumo aspektai.

<...> teisingumo vykdymo funkcija lemia teisėjo ir teismų nepriklausomumą (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. gegužės 13 d. nutarimai); teisėjo ir teismų nepriklausomumas – vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2001 m. vasario 12 d., 2004 m. gegužės 13 d. nutarimai); teisėjas gali vykdyti teisingumą tik būdamas nepriklausomas nuo byloje dalyvaujančių šalių, valstybės valdžios institucijų, pareigūnų, politinių ir visuomeninių susivienijimų, fizinių ir juridinių asmenų (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. gegužės 13 d. nutarimai); teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena iš svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos asmens teisės turėti nešališką ginčo arbitrą, būtina nešališko ir teisingo bylos išnagrinėjimo, taigi ir pasitikėjimo teismu, sąlyga (Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2001 m. vasario 12 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai).

Teisė į tinkamą teismo procesą (Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis, 109 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas

Būtina sąlyga bylai teisingai išspręsti yra tinkamas teismo procesas (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas asmens teisės į tinkamą teismo procesą principas, be kita ko, reiškia, jog teismas privalo besąlygiškai laikytis konstitucinių principų ir juos įtvirtinančių įstatymų reikalavimų dėl baudžiamojo proceso šalių lygybės įstatymui ir teismui, būti nešališkas ir nepriklausomas. Tai – svarbiausios prielaidos, kad teisme būtų išsamiai ir nešališkai ištirtos bylos aplinkybės ir nustatyta tiesa bei teisingai pritaikyti baudžiamieji įstatymai (Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai). Baudžiamajame procese teisme taip pat turi būti paisoma proceso aiškumo, proceso dalyvių lygiateisiškumo, jų dalyvavimo įrodinėjimo procese, jų teisės turėti vertėją, rungimosi ir kitų principų, idant būtų išsamiai, objektyviai, nešališkai ištirtos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės ir būtų priimtas teisingas sprendimas baudžiamojoje byloje (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad:

Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies nuostata, kad teisingumą vykdo tik teismas, baudžiamojo proceso teisėje *inter alia* reiškia, kad teismas baudžiamajame procese turi būti ir nešališkas arbitras, objektyviai vertinantis baudžiamojoje byloje esančius nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių duomenis (įrodymus) bei priimančias teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo, ir kartu, siekdamas nustatyti objektyvią tiesą, teismas turi aktyviai veikti baudžiamajame procese – apibrėžti baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas, atlikti tam tikrus proceso veiksmus, asmenims, dalyvaujantiems teisme vykstančiame procese, neleisti piktnaudžiauti savo teisėmis ar įgaliojimais, spręsti kitus su baudžiamosios bylos nagrinėjimu teisme susijusius klausimus. Teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, turi veikti taip, kad baudžiamojoje byloje būtų nustatyta objektyvi tiesa ir teisingai išspręstas asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimas.

Teismas privalo būti ir lygiai teisingas visiems baudžiamajame procese dalyvaujantiems asmenims (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Neperžengdamas Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtų ribų, teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, yra savarankiškas per visą baudžiamąjį procesą. Teismo nepriklausomumo požiūriu tai, kad jis vadovaujasi atitinkamomis [baudžiamojo proceso teisės] normomis, savaime nereiškia jo nepriklausomumo paneigimo. Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, konstitucinė teisė į teisingą teisną *inter alia* reiškia ir tai, kad teismo proceso metu turi būti laikomasi baudžiamojo proceso teisės principų ir normų (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas).

Konstitucijoje įtvirtintos normos ir principai, *inter alia* Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens teisė, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas teismas, teisinės valstybės, teisingumo principai, suponuoją tokį teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, modelį, kad teismas negali būti suprantamas kaip „pasyvus“ bylų proceso stebėtojas ir kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta. Teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti joje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (pareigūnams), *inter alia* prokurorams (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas); atlikdamas proceso veiksmus teismas turi būti nešališkas ir veikti taip, kad nesudarytų prielaidų manyti, jog jis yra šališkas ar priklausomas.

Teisminė vykdymo proceso kontrolė

Konstitucinio Teismo 2008 m. birželio 30 d. nutarimas

<...> Vykdymo proceso teisėtumui užtikrinti turi būti įtvirtinta veiksminga teisminė vykdymo proceso kontrolė (gali būti įvairios tokios kontrolės formos), kurią vykdydamas teismas galėtų spręsti visus vykdymo procese kylančius klausimus (ginčus). Tokios kontrolės pagrindinis tikslas – užtikrinti vykdymo proceso teisėtumą, veiksmingumą, operatyvumą, asmens pažeistų teisių gynimą.

<...>

Teisėkūros subjektai, reguliuodami su vykdymo procesu susijusius santykius, turi paisyti konstitucinio tinkamo teisinio proceso reikalavimo, *inter alia* turi būti užtikrinta teisminė vykdymo proceso kontrolė, taip pat asmens konstitucinės teisės į teisminę gynybą imperatyvas.

Teisė į tinkamą teismo procesą (plačiau apie viešo bylų nagrinėjimo teisme principą žr. 9.1. Teismai, 9.1.6. Teismo procesas ir teismų sprendimai, 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimas („Viešo bylų nagrinėjimo teisme principas (Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalis)“)

Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimas

Būtina sąlyga teisingai išspręsti bylą yra tinkamas teismo procesas (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d., 2006 m. sausio 16 d., 2008 m. gegužės 28 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai).

Asmens konstitucinė teisė į tinkamą teismo procesą suponuoją įstatymų leidėjo pareigą įstatymu nustatyti Konstitucijos normas ir principus atitinkantį bylų nagrinėjimo teisme procesą. Įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas bylų nagrinėjimo teisme santykius, privalo paisyti Konstitucijos, *inter alia* jos 117 straipsnyje nustatytų reikalavimų, konstitucinių teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo, teisėjų nešališkumo ir nepriklausomumo principų.

Reguliuojant bylų nagrinėjimo teisme santykius privalu paisyti *inter alia* Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto viešo bylų nagrinėjimo teisme principo.

Teisė į teisingą teismą (Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo byla viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas.“

Šia konstitucine nuostata yra įtvirtintas asmens teisė į tinkamą teismo procesą principas, kurio laikymasis yra būtina sąlyga teisingai išspręsti bylą. Konstitucinis Teismas, aiškindamas šį principą, *inter alia* yra pažymėjęs (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d., 2000 m. rugsėjo 19 d., 2001 m. vasario 12 d., 2003 m. birželio 10 d., 2006 m. sausio 16 d., 2008 m. gegužės 28 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai):

- Konstitucijos reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja tai, kad teismas turi teisingai nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes, teisingai pritaikyti baudžiamuosius įstatymus; teismo nešališkumo užtikrinimas – viena iš teisingo bylos išnagrinėjimo sąlygų;

- asmuo negali būti pripažintas kaltas padaręs nusikaltimą ir kriminalinė bausmė niekam negali būti paskirta be tinkamos teisminės procedūros, leidžiančios kaltinamajam žinoti viską, kas jam inkriminuojama ir kuo pagrįsti reiškiami kaltinimai, taip pat parengti ir pateikti įrodymus gynybai; tai turi būti užtikrinta baudžiamojo proceso normomis, kurios turi atitikti konstitucinius teisėtumo, lygybės įstatymui ir teismui, teismo ir teisėjų nešališkumo ir nepriklausomumo, viešo ir teisingo bylų nagrinėjimo principus; teismo nagrinėjimo dalyviams – kaltintojui, teisiamajam, gynėjui, nukentėjusiajam ir jo atstovui, civiliniam ieškovui ir civiliniam atsakovui bei jų atstovams – teisminiame posėdyje turi būti įstatymais užtikrintos lygios teisės teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pareikšti prašymus; bylos turi būti nagrinėjamos laikantis rungimosi principo;

- baudžiamasis procesas turi būti toks, kad nebūtų pažeistos ir asmens, įtariamo, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, konstitucinės teisės: turi būti užtikrinta jo teisė į gynybą, teisė turėti advokatą, teisė žinoti, kuo yra kaltinamas, ir kt.;

- konstitucinė teisė į teisingą teismą *inter alia* reiškia ne tik tai, kad teismo proceso metu turi būti laikomasi baudžiamojo proceso teisės principų ir normų, bet ir tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatyta ir teismo paskirta bausmė turi būti teisinga; baudžiamajame įstatyme turi būti numatytos visos galimybės teismui, atsižvelgus į visas bylos aplinkybes, asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, paskirti teisingą bausmę; neteisingos bausmės paskyrimas reikštų, kad yra pažeidžiama asmens teisė į teisingą teismą, taigi ir Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis, konstitucinis teisinės valstybės principas;

- Konstitucijoje įtvirtintos normos ir principai, *inter alia* Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens teisė, kad jo byla viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas teismas, teisinės valstybės, teisingumo principai, suponuoja tokį teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, modelį, kad teismas negali būti suprantamas kaip pasyvus bylų proceso stebėtojas ir kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta; teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai iširti visas bylos aplinkybes ir nustatyti joje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (pareigūnams), *inter alia* prokurorams; atlikdamas proceso veiksmus teismas turi būti nešališkas ir veikti taip, kad nesudarytų prielaidų manyti, jog jis yra šališkas ar priklausomas.

<...>

Pagal Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalį, konstitucinius teisinės valstybės, teisės į tinkamą procesą principus teismas turi pareigą ne tik išsamiai ir nešališkai ištirti visas baudžiamosios bylos aplinkybes, bet ir teisingai taikyti baudžiamuosius įstatymus, *inter alia* tinkamai kvalifikuoti kaltinamojo padarytą nusikalstamą veiką. Teismas turi tirti, ar kaltinamajame akte nurodyta veika buvo padaryta būtent šiame akte nurodytomis esminėmis aplinkybėmis, išskyrus atvejus, kai prokuroras, privatus kaltintojas ar nukentėjęsysis pateikia prašymą pakeisti kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes iš esmės skirtingomis. <...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 31 straipsnio 2 dalį, 109 straipsnio 1 dalį, konstitucinius teisinės valstybės, teisingumo principus, baudžiamąją bylą nagrinėjančiam teismui turi būti sudarytos galimybės savo iniciatyva pakeisti kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes iš esmės skirtingomis. Įgyvendindamas šią teisę, teismas privalo pranešti kaltinamajam ir kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams apie tokią galimybę, užtikrinti teisę žinoti kaltinimą, teisę į gynybą, kitų konstitucinių tinkamo teisinio proceso principų įgyvendinimą.

Valstybės pareiga užtikrinti veiksmingos teisinės pagalbos teikimą asmenims, kuriems ji yra itin sunkiai prieinama dėl finansinių priežasčių, tais atvejais, kai tai būtina teisingumo interesais

Konstitucinio Teismo 2018 m. spalio 11 d. nutarimas

<...> Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos asmens teisės kreiptis į teismą, 31 straipsnio 2 dalyje garantuojamo teisingo bylos išnagrinėjimo nepriklausomame ir nešališkame teisme imperatyvo, konstitucinio teisinės valstybės principo, suponuojama valstybės pareiga užtikrinti veiksmingos teisinės pagalbos teikimą tais atvejais, kai tai būtina teisingumo interesais, *inter alia* reiškia, kad įstatymų leidėjas privalo numatyti tokį teisinės pagalbos organizavimo, teikimo ir finansavimo modelį, pagal kurį ji asmenims, kuriems tokia pagalba būtų itin sunkiai prieinama dėl finansinių priežasčių, būtų teikiama atsižvelgiant į tokius kriterijus kaip bylos ar taikomos teisės sudėtingumas, galimos bausmės griežtumas, nusikalstamos veikos sunkumas, tam tikri asmens socialinės ir asmeninės padėties ypatumai, kitos reikšmingos aplinkybės. Pažymėtina ir tai, kad iš konstitucinės valstybės pareigos užtikrinti veiksmingą teisinės pagalbos teikimą suponuojamos priedermės atsakingai planuoti, kaupti ir naudoti tam reikalingas lėšas kyla *inter alia* įstatymų leidėjo teisė nustatyti tokį teisinės pagalbos organizavimo, teikimo ir finansavimo modelį, pagal kurį būtų reikalaujama, kad asmuo, pasibaigus teismo procesui, apmokėtų jam suteiktos viešosiomis lėšomis finansuojamos teisinės pagalbos išlaidas ar jų dalį, jeigu jo finansinė padėtis pagerėtų ir jis galėtų jas apmokėti. Taigi įstatymų leidėjas gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teisinė pagalba tam tikrais atvejais būtų neteikiama asmenims, kurie neįvykdo įstatyme nustatytos pareigos apmokėti jiems kitose bylose suteiktos teisinės pagalbos išlaidas ar jų dalį; tačiau jokiais atvejais tokiu teisiniu reguliavimu negali būti paneigtos Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje, 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos asmens teisė kreiptis į teismą ir teisė į tinkamą teismo procesą, t. y. negali būti sudarytos prielaidos nepaisyti teisingumo interesų, be kita ko, kai tam tikram asmeniui teisinė pagalba būtų itin sunkiai prieinama dėl finansinių priežasčių.

Teisė apskųsti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą

Žr. 2.1.5.2.1. Teisė kreiptis į teismą, 2019 m. kovo 1 d. nutarimas.

Valstybės pareiga užtikrinti veiksmingą teisinę pagalbą baudžiamosiose ir civilinėse bylose (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis, 31 straipsnio 2, 6 dalys)

Žr. 2.1.5.2.3. Teisė į gynybą, teisė turėti advokatą, 2019 m. kovo 1 d. nutarimas („Teisė turėti advokatą; valstybės pareiga užtikrinti veiksmingą teisinę pagalbą baudžiamosiose ir civilinėse bylose (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis, 31 straipsnio 2, 6 dalys)“).

2.1.5.2.3. Teisė į gynybą, teisė turėti advokatą

Teisė į gynybą, teisė turėti advokatą; advokatams keliamas reikalavimas turėti aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą

Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarimas

Teisė į gynybą, taip pat teisė turėti advokatą yra viena iš pagrindinių žmogaus teisių, padedančių užtikrinti asmens laisvę ir neliečiamybę bei kitų konstitucinių teisių ir laisvių apsaugą. Konstitucinės teisės į gynybą įgyvendinimas ypač priklauso nuo advokato profesinio pasirengimo lygio, t. y. nuo teisininko įgytos kvalifikacijos ir teisinio darbo įgūdžių. <...>

<...> Konstitucinis Teismas pripažįsta, kad apskritai tai [kad advokatais dirbantiems teisininkams būtinas plataus profilio teisinis pasirengimas, kurį gali užtikrinti tik aukštasis universitetinis teisinis išsilavinimas] gali būti traktuojama kaip padidinti išsilavinimo cenzo reikalavimai šios profesijos teisininkams. Tačiau nustatant tokius reikalavimus siekiama užtikrinti labiau kvalifikuotos teisinės pagalbos teikimą gyventojams, t. y. sustiprinti žmogaus teisių bei laisvių apsaugos ir gynimo garantijas.

Teisė į gynybą (Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje nustatyta: „Asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą.“ Šioje Konstitucijos normoje garantuota asmens teisė į gynybą suponuoja tai, kad jam įstatymu turi būti užtikrinta pakankamai procesinių priemonių gintis nuo pareikšto kaltinimo bei galimybė jomis pasinaudoti. Teisė į gynybą yra viena iš teisingo bylos išnagrinėjimo sąlygų. Garantuojant asmens teisę į gynybą sudaromos prielaidos kiekviena, kuris padarė nusikaltimą, teisingai nubausti ir užtikrinti, kad nekaltas asmuo nebus patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir nuteistas.

Teisė į gynybą, teisė turėti advokatą (Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalis)

Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje nustatyta: „Asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą.“

Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta teisė turėti advokatą reiškia asmens teisę pačiam pasirinkti advokatą, taip pat teisę turėti valstybės paskirtą advokatą. Asmens teisė turėti advokatą suponuoja ir asmens teisę, kad jis būtų aiškiai informuotas, jog jis nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos momento turi teisę turėti advokatą.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje nustatyta asmens teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą yra absoliuti, ji negali būti paneigta ar suvaržyta jokiais pagrindais ir jokiais sąlygomis.

Asmens, įtariamo padarius nusikaltimą, ir kaltinamojo teisė į gynybą yra viena iš žmogaus teisių apsaugos garantijų, ji yra būtina sąlyga tam, kad būtų teisingai nubaustas

kiekvienas nusikaltimą padaręs asmuo ir kad nekaltas asmuo nebūtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir nuteistas.

<...>

Iš Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje įtvirtintos teisės į gynybą, taip pat ir teisės turėti advokatą kyla įstatymų leidėjo pareiga įstatymais sukonkretinti, kaip įgyvendinama ši asmens konstitucinė teisė. Nustatydamas šį teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos. Iš konstitucinės teisės į gynybą, taip pat teisės turėti advokatą kyla ir valstybės institucijų pareiga užtikrinti, kad galimybė įgyvendinti šias teises būtų reali.

Pažymėtina, kad teisė pačiam pasirinkti advokatą, skirtingai negu teisė turėti advokatą, nėra absoliuti. Antai tas pats advokatas negali būti dviejų ar daugiau asmenų, įtariamų padarius nusikaltimą, ir kaltinamųjų gynėju, jeigu vieno iš jų gynybos interesai prieštarauja kito gynybos interesams. Įstatymuose gali būti nustatyta, kad tais atvejais, kai asmens gynybos įgyvendinimui kyla realių sunkumų, teismas gali pasiūlyti šiam asmeniui pasirinkti kitą advokatą.

Teisė į gynybą, teisė turėti advokatą; advokato teisė gauti informaciją, būtiną asmens teisei į teisminę gynybą veiksmingai įgyvendinti (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis, 31 straipsnio 6 dalis)

Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 9 d. nutarimas

Teisė turėti advokatą kaip veiksmingo teisės į teisminę gynybą įgyvendinimo sąlyga kyla ne tik iš Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalies, bet ir iš jos 30 straipsnio 1 dalies, kurioje nustatyta, kad „asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“.

<...>

<...> teisė kreiptis į teismą ir iš Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalies, 31 straipsnio 6 dalies, nuostatų kylantis reikalavimas asmens teisės ginti ne formaliai, o realiai ir veiksmingai *inter alia* reiškia, kad įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas advokato teikiamai teisei pagalbai, kuria asmuo turi teisę naudotis gindamas savo pažeistas teises ir teisėtus interesus, *inter alia* kreipdamasis į teismą, būti veiksmingai.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad advokatų veikla yra tam tikra asmens savarankiška profesinė veikla, susijusi su atitinkamų teisinių paslaugų teikimu (Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarimas).

<...> advokatas, vykdydamas savarankišką profesinę veiklą ir teikdamas teisinę pagalbą asmeniui, kurio teisės ir teisėti interesai yra pažeisti, padeda įgyvendinti konstitucinę asmens teisę į teisminę gynybą. Taigi asmens teisė turėti advokatą yra viena iš asmens teisės į teisminę gynybą veiksmingo įgyvendinimo sąlygų.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad iš Konstitucijoje įtvirtintos teisės į gynybą, taip pat teisės turėti advokatą kyla įstatymų leidėjo pareiga įstatymais sukonkretinti, kaip įgyvendinama ši asmens konstitucinė teisė. Nustatydamas šį teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos. Iš konstitucinės teisės į gynybą, taip pat teisės turėti advokatą kyla ir valstybės institucijų pareiga užtikrinti, kad galimybė įgyvendinti šias teises būtų reali (Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalies, 31 straipsnio 6 dalies, nuostatose įtvirtintos konstitucinės teisės į teisminę gynybą, taip pat teisės turėti advokatą įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį asmeniui teisme ginant savo pažeistas teises ir teisėtus interesus būtų sudarytos prielaidos pasinaudoti advokato teikiama teisine pagalba, *inter alia* numatyti tokias advokatų teises, kad jie galėtų

vykdyti savo profesinę veiklą ir teikti veiksmingą teisinę pagalbą. Pažymėtina, kad advokatų teisių numatymas nėra savitiksliis, – jas numatyti būtina tam, kad advokatai galėtų veiksmingai vykdyti savo profesinę veiklą ir, panaudoję visas teisėtas gynybos priemones, padėtų užtikrinti asmens teisės į teisminę gynybą, *inter alia* teisės kreiptis į teismą, įgyvendinimą.

<...> siekdamas užtikrinti asmens teisę turėti advokatą kaip vieną iš teisės į teisminę gynybą veiksmingo įgyvendinimo sąlygų, įstatymų leidėjas privalo nustatyti *inter alia* tokią teisinį reguliavimą, pagal kurį advokatas galėtų gauti valstybės ir savivaldybių institucijų turimą šiai asmens teisei įgyvendinti būtiną informaciją.

Kita vertus, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 22 straipsnį, 25 straipsnio 3 dalį, negali būti nustatytas toks valstybės ir savivaldybių institucijų turimos informacijos teikimo advokatams teisinis reguliavimas, kuris sudarytų prielaidas pažeisti Konstitucijos saugomas vertybes, *inter alia* žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumą.

Pažymėtina ir tai, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalies, 31 straipsnio 6 dalies, nuostatose įtvirtintos asmens teisės turėti advokatą įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti ne tik tam tikras advokatų teises, būtinas veiksmingai teisei pagalbai teikti, bet ir atitinkamas jų pareigas, *inter alia* konfidencialumo pareigą, kuri reiškia, kad advokatas privalo saugoti jam patikėtą teisei pagalbai teikti būtiną informaciją ir jos neatskleisti, taip pat pareigą gautos informacijos nenaudoti teisei priešingais tikslais; kartu pažymėtina, kad turi būti numatyta ir advokatų atsakomybė, *inter alia* už neteisėtą gautos informacijos panaudojimą.

Teisė turėti advokatą; valstybės pareiga užtikrinti veiksmingą teisinę pagalbą; valstybės užtikrinamos teisinės pagalbos finansavimas

Konstitucinio Teismo 2015 m. liepos 9 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas <...> yra pažymėjęs, kad advokatas, vykdydamas savarankišką profesinę veiklą bei teikdamas teisinę pagalbą asmeniui, kurio teisės ir teisėti interesai yra pažeisti, padeda įgyvendinti konstitucinę asmens teisę į teisminę gynybą. Asmens teisė turėti advokatą yra viena iš asmens teisės į teisminę gynybą veiksmingo įgyvendinimo sąlygų (2011 m. birželio 9 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo aktuose taip pat konstatuota, kad iš Konstitucijoje įtvirtintos teisės į gynybą, taip pat teisės turėti advokatą kyla įstatymų leidėjo pareiga įstatymais sukonkretinti, kaip įgyvendinama ši asmens konstitucinė teisė. Nustatydamas šį teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos. Iš konstitucinės teisės į gynybą, taip pat teisės turėti advokatą kyla ir valstybės institucijų pareiga užtikrinti, kad galimybė įgyvendinti šias teises būtų reali (2001 m. vasario 12 d., 2011 m. birželio 9 d. nutarimai).

<...> Konstitucija, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens teisė kreiptis į teismą, 31 straipsnio 2 dalyje garantuojamo bylos teisingo išnagrinėjimo nepriklausomame ir bešališkame teisme imperatyvas, konstitucinis teisinės valstybės principas, suponuoją valstybės pareigą įstatyme nustatyta tvarka ir sąlygomis, paisant valstybės finansinių išgalių, užtikrinti veiksmingos teisinės pagalbos, *inter alia* juridinio konsultavimo ir atstovavimo paslaugų, teikimą tiems socialiai jautriems (pažeidžiamiems) asmenims, kuriems ji kitaip įprastoje teisinių paslaugų rinkoje būtų fiktyvi ar itin sunkiai prieinama dėl finansinių priežasčių, taip pat kitais atvejais, kai tai būtina dėl teisingumo interesų. Įstatymų leidėjas, reglamentuodamas valstybės biudžeto ar kitomis viešosiomis lėšomis finansuojamą ir specialiomis institucinėmis bei organizacinėmis priemonėmis užtikrinamą teisinę pagalbą (viešąją teisinę paslaugą), turi plačią diskreciją pasirinkti jos organizavimo, teikimo ir finansavimo modelį, *inter alia* nustatyti šią teisinę pagalbą (paslaugą) administruojančius ir tiesiogiai teikiančius subjektus, jų veiklos formas ir apmokėjimo pagrindus.

Pažymėtina ir tai, kad, įstatymuose nustačius, jog valstybės užtikrinamą teisinę pagalbą (viešąją paslaugą) teikia *inter alia* savarankiška profesine veikla besiverčiantys asmenys, *inter alia* advokatai, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją nustatyti šių subjektų teikiamų teisinių paslaugų apmokėjimo sistemą, o jo įgaliota institucija, paisydama įstatymuose apibrėžtų tos sistemos funkcionavimo tikslų, gali atsakingai sukonkretinti šios sistemos tam tikrus (eksplicitiškai ar implicitiškai apimamus) elementus, *inter alia* papildomą finansavimą dėl objektyvių priežasčių užsitęsęs paslaugos teikimui.

Šiame kontekste taip pat pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog valstybė gali pasirinkti įvairias darbo apmokėjimo sistemas; nėra negalimos nei tokia sistema, kai nustatoma fiksuoto dydžio alga, nei tokia sistema, kai nustatomos minimali ir maksimali algos atitinkamoms pareigoms, nei tokia sistema, kai darbo užmokestis yra reguliuojamas taikant koeficientus, kurių pagrindu imamas tam tikras nustatytas dydis (tokį darbo užmokestį gali sudaryti ir kelios sudedamosios dalys) (2007 m. kovo 20 d., 2013 m. balandžio 30 d. nutarimai). Ši oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata *mutatis mutandis* taikytina viešąsias teises paslaugas teikiančių advokatų veiklos finansavimui valstybės biudžeto ar kitomis viešosiomis lėšomis.

<...>

<...> asmeniui, kuris atliko pavestą darbą, pagal Konstituciją atsiranda teisė reikalauti, kad jam būtų sumokėtas visas pagal teisės aktus priklausantis darbo užmokestis (atlyginimas). Ši oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata *mutatis mutandis* taikytina viešąsias teises paslaugas įstatymo nustatyta tvarka pagal sutartį teikiančių advokatų veiklos finansavimo valstybės biudžeto ar kitomis viešosiomis lėšomis teisiniu reglamentavimui.

Taigi įstatymų leidėjas, reglamentuodamas valstybės užtikrinamą teisinę pagalbą teikiančių advokatų veiklos finansavimą, arba jo įgaliota institucija, paisydama įstatymuose apibrėžtų tokios teisinės pagalbos funkcionavimo tikslų, gali nustatyti *inter alia* tai, kad advokatams, kuriuos valstybė pagal poreikį (nereguliariai) ir už atlygį savanoriškumo pagrindais pasitelkia viešosioms teisinėms paslaugoms teikti, mokamo užmokesčio pagrindas yra pagal konkrečios bylos kategoriją ar nagrinėjimo teismuose stadiją apskaičiuojamas atlygis, o dėl objektyvių priežasčių užsitęsęs paslaugos teikimui gali būti mokamas papildomas užmokestis, kurio maksimalus dydis atsakingai ir proporcingai ribojamas tam tikru atitinkamai apskaičiuotų paslaugos valandų skaičiumi.

Vadinasi, viešąsias teises paslaugas įstatymo nustatyta tvarka teikiantis advokatas, kuris atliko jam pagal poreikį valstybės pavestą (pagal sutartį patikėtą) veiklą, turi teisę reikalauti jam sumokėti visą pagal teisės aktus priklausančią pasirengimo bylai ar procesinio atstovavimo atlyginimą, įskaitant visą pagal teisės aktus numatytą papildomą atlyginimą dėl objektyvių priežasčių užsitęsęs paslaugos teikimui.

<...>

Pabrėžtina, kad konstitucinė valstybės pareiga įstatyme nustatyta tvarka ir sąlygomis užtikrinti teisinės pagalbos (viešosios teisinės paslaugos) teikimą suponuoja ir priedermę atsakingai planuoti, kaupti ir naudoti tam reikalingas lėšas, taip pat įpareigojimą tos paslaugos teikimo, *inter alia* advokatų profesinės veiklos pagrindu, apmokėjimą reguliuoti taip, kad finansiniai ištekliai būtų naudojami racionaliai, paskirstomi tolygiai, kad tokia teisinė pagalba būtų prieinama visiems, kuriems ji reikalinga, taip pat kad būtų skatinama siekti greito teisinio proceso, rinktis veiksmingiausius teisių gynybos būdus ir priemones.

Pabrėžtina ir tai, kad advokatai, prisiimdami įsipareigojimą teikti viešosiomis lėšomis finansuojamą teisinę pagalbą, pagal savarankiškos profesinės teisinės pagalbos teikimo veiklos esmę ir valstybės garantuojamą teisinę pagalbą reglamentuojančio įstatymo paskirtį

traktuotini kaip atitinkamai saistomi iš savo profesijos specifikos kylančios priedermės neatmesti papildomų sąnaudų ir išlaidų rizikos dėl objektyvių priežasčių užsitęsęs paslaugos teikimui ir ją įvertinti, laikytis aukštų savo profesinės veiklos standartų, *inter alia* rinktis tokius teisėtus gynybos būdus ir priemones, kurie kuo labiau atitiktų tinkamo, *inter alia* greito, ekonomiško, sąžiningo, teisinio proceso reikalavimus. Todėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikėjai, sutikę ją teikti pagal laisva valia sudaromą sutartį, negali būti traktuojami kaip įgiję teisėtą lūkestį, kad dėl objektyvių priežasčių užsitęsęs paslaugos teikimui visos jų patirtos su viešosios paslaugos teikimu susijusios darbo sąnaudos bus papildomai atlygintos valstybės biudžeto lėšomis.

<...>

<...> įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, kurių padėtis skirtinga, atžvilgiu. Tokia oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata *mutatis mutandis* taikytina viešąsias teises paslaugas įstatymo nustatyta tvarka sutarties pagrindu savarankiškai teikti galinčių advokatų ir profesinę teisinę veiklą valstybės institucijose vykdančių (pareigas einančių) prokurorų ir teisėjų veiklos finansavimo valstybės biudžeto lėšomis teisiniu reglamentavimui.

Taigi nėra pagrindo teigti, kad iš Konstitucijos 29 straipsnio kyla reikalavimas nustatyti vienodą valstybės pareigūnų ar valstybės tarnautojų darbo ir savarankiška profesine veikla besiverčiančių asmenų – advokatų teikiamų teisinių paslaugų apmokėjimo valstybės biudžeto ar kitomis viešosiomis lėšomis sistemą.

Vadinasi, kartu nėra pagrindo teigti, kad iš Konstitucijos 48 straipsnio kyla reikalavimas nustatyti tokią valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiančių advokatų darbo apmokėjimo valstybės biudžeto ar kitomis viešosiomis lėšomis sistemą, kuri pagal jos elementus <...> nesiskirtų nuo toje pačioje teisinėje sistemoje dirbančių teisėjų, prokurorų ar kitų valstybės pareigūnų ir tarnautojų darbo atlyginimo sistemos (jos elementų).

Valstybės pareiga užtikrinti veiksmingos teisinės pagalbos teikimą asmenims, kuriems ji yra itin sunkiai prieinama dėl finansinių priežasčių, tais atvejais, kai tai būtina teisingumo interesais

Žr. 2.1.5.2.2. Teisė į teisingą teismą, 2018 m. spalio 11 d. nutarimas.

Teisė turėti advokatą; valstybės pareiga užtikrinti veiksmingą teisinę pagalbą baudžiamosiose ir civilinėse bylose (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis, 31 straipsnio 2, 6 dalys)

Konstitucinio Teismo 2019 m. kovo 1 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad viena iš asmens teisės į teisminę gynybą veiksmingo įgyvendinimo sąlygų yra teisė turėti advokatą (2011 m. birželio 9 d., 2015 m. liepos 9 d. nutarimai). Iš konstitucinės teisės į gynybą, taip pat teisės turėti advokatą kyla įstatymų leidėjo pareiga įstatymais sukonkretinti, kaip įgyvendinama ši asmens konstitucinė teisė, taip pat valstybės institucijų pareiga užtikrinti, kad galimybė įgyvendinti šias teises būtų reali (*inter alia* 2001 m. vasario 12 d., 2015 m. liepos 9 d., 2018 m. spalio 11 d. nutarimai).

<...> pagal Konstituciją teisė turėti advokatą kaip viena iš asmens teisės į teisminę gynybą veiksmingo įgyvendinimo sąlygų reguliuojant konstitucinės teisės kreiptis į teismą, *inter alia* teisės apskųsti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą apeliacinės instancijos teismui, įgyvendinimą negali būti paversta šią konstitucinę teisę varžančia pareiga, *inter alia* tiek, kad būtų paneigta galimybė pasinaudoti pačia teise.

<...>

<...> siekiant užtikrinti Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą asmens teisę į teisminę gynybą, konstitucinio teisinės valstybės principo laikymąsi ir jų suponuojamą teisę į tinkamą teisinį procesą, įstatymų leidėjui kyla pareiga, atsižvelgiant į valstybės finansines išgales ir paisant iš Konstitucijos, *inter alia* jos 31 straipsnio 2, 6 dalių, kylančių įsipareigojimų, pirmiausia užtikrinti veiksmingos teisinės pagalbos teikimą baudžiamosiose bylose tiems socialiai jautriems (pažeidžiamiems) asmenims, kuriems ji kitaip įprastoje teisinių paslaugų rinkoje būtų fiktyvi ar itin sunkiai prieinama dėl finansinių priežasčių, taip pat kitais atvejais, kai tai būtina teisingumo interesais. Kartu pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymų leidėjas turi nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį įstatyme nustatytais atvejais valstybės užtikrinama teisinė pagalba būtų teikiama *inter alia* civilinėse bylose tiems asmenims, kuriems tokios pagalbos nesuteikus apskritai nebūtų įmanoma įgyvendinti teisės kreiptis į teismą.

Vadinasi, pagal Konstituciją, atsižvelgiant į civilinių ir baudžiamųjų bylų ypatumus, valstybės biudžeto ar kitomis viešosiomis lėšomis finansuojamos ir specialiomis institucijomis bei organizacinėmis priemonėmis užtikrinamos teisinės pagalbos teikimas, *inter alia* galimybė gauti advokato pagalbą, civiliniame ir baudžiamajame procesuose gali būti reguliuojamas skirtingai.

2.1.5.3. Konstitucinis žalos atlyginimo principas

Valstybės institucijų ar pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padarytos žalos atlyginimas (Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas

Vienas iš pagrindinių pažeistų teisių ir laisvių gynimo būdų – neteisėtais veiksmais padarytos žalos atlyginimas.

Konstitucijos 30 straipsnyje nustatyta:

„Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas.“

Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies normoje įtvirtinta įstatymų leidėjo pareiga išleisti įstatymą ar įstatymus, nustatančius žalos atlyginimą asmeniui už jam padarytą materialinę ir moralinę žalą. Įstatymuose turi būti užtikrintas realus pažeistų žmogaus teisių ir laisvių gynimas, jis turi būti derinamas su kitų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių apsauga.

Taigi Konstitucijoje garantuojama asmens teisė į neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą, įskaitant teisminį žalos išieškojimą.

Sprendžiant valstybės teisinės atsakomybės už jos institucijų, įstaigų pareigūnų veiksmais padarytą žalą klausimą pažymėtinos Konstitucijos 5 straipsnio nuostatos, kad valdžios galias riboja Konstitucija, valdžios įstaigos tarnauja žmonėms. Remiantis minėtomis Konstitucijos nuostatomis, konstituciniu žmogaus teisių ir laisvių apsaugos principu, kitais teisinės valstybės principais darytina išvada, kad įgyvendinant Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalį įstatymas turi nustatyti valstybės pareigą atlyginti jos institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytą materialinę ir moralinę žalą. Tik taip interpretuojant Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalį gali būti užtikrintas pažeistų konstitucinių asmens teisių ir laisvių veiksmingas gynimas.

Valstybės funkcijų pobūdis, jos institucijų veiklos įvairovė nulemia valstybės teisinės atsakomybės ypatumus, todėl žalos atlyginimas įvairiose valstybės funkcijų vykdymo srityse gali būti reguliuojamas skirtingai.

Kaip jau minėta, Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies norma įpareigoja įstatymų leidėją išleisti žalos atlyginimą nustatančius įstatymus. Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad Konstitucija yra tiesiogiai taikomas aktas, todėl net ir nesant atitinkamo įstatyminio reguliavimo asmuo gali reikalauti jam atlyginti neteisėtais valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmais padarytą žalą tiesiogiai remdamasis Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalimi bei kitais Konstitucijos straipsniais, kuriuose nustatytos atitinkamų žmogaus teisių ir laisvių apsaugos bei gynimo garantijos.

Asmeniui padarytos žalos atlyginimas (Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas

Saugant ir ginant žmogaus (ir apskritai asmens – ne tik fizinio, bet ir juridinio) teises ir laisves, *inter alia* žmogaus orumą, ypatinga svarba tenka žalos atlyginimo institutui. Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Taigi būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas (Konstitucinio Teismo 1997 m. sausio 20 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Šis konstitucinis principas neatsiejamas nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo: įstatymais turi būti sudarytos visos reikiamos teisinės prielaidos padarytą žalą atlyginti teisingai. Taigi Konstitucija imperatyviai reikalauja įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti. <...> iš Konstitucijos neišplaukia, kad įstatymais galima nustatyti kokias nors išimtis, pagal kurias asmeniui padaryta materialinė ir (arba) moralinė žala neatlyginama, pavyzdžiui, dėl to, kad ją neteisėtais veiksmais padarė pačios valstybės institucijos, pareigūnai. Jeigu įstatymu, juo labiau kitu teisės aktu, būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad valstybė visiškai arba iš dalies išvengtų pareigos teisingai atlyginti materialinę ir (arba) moralinę žalą, padarytą neteisėtais pačios valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, tai ne tik reikėtų, kad yra nepaisoma konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, ir būtų nesuderinama su Konstitucija (*inter alia* su jos 30 straipsnio 2 dalimi), bet ir pakirstų pačios valstybės, kaip bendro visos visuomenės gėrio, *raison d'être*.

Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas santykius, susijusius su asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimu, turi tam tikrą diskreciją, kiek jos neriboja Konstitucija. Antai įstatymuose nustatytas teisinis reguliavimas gali būti diferencijuotas pagal tai, ar neteisėtais veiksmais padaryta žala yra atlyginama neteisimine, ar teismine tvarka, tačiau jokių būdu negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad būtų paneigta asmens teisė kreiptis į teismą ir reikalauti teisingai atlyginti neteisėtais veiksmais padarytą žalą. Įstatymu reguliuojant minėtus santykius taip pat privalu paisyti asmenų lygiateisiškumo, nuosavybės neliečiamumo ir apsaugos, teismo nepriklausomumo, tinkamo teisinio proceso, kitų konstitucinių principų.

<...> Konstitucija netoleruoja tokio teisinio reguliavimo, kai asmuo, kuriam materialinė ir (arba) moralinė žala buvo padaryta neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, negali teisme reikalauti šios žalos teisingai atlyginti arba kai teismas, pagal Konstituciją (*inter alia* jos 109 straipsnį) privalantis vykdyti teisingumą, negali, atsižvelgdamas į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, nustatyti asmeniui minėtais neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos dydžio ir, vadovaudamasis teise, *inter alia* nenusižengdamas teisingumo, protingumo, proporcingumo imperatyvams, priteisti teisingo atlyginimo už tą asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą.

Pabrėžtina ir tai, kad žalos, padarytos neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, atlyginimo institutas suponuoja *inter alia* tai, kad asmeniui teisė į žalos, padarytos neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmis, atlyginimą atsiranda tik tada, kai įstatymų nustatyta tvarka (laikantis tinkamo teisinio proceso reikalavimų) yra konstatuojama, kad valstybės institucijos, pareigūnai atliko neteisėtus veiksmus ir kad žala asmeniui atsirado būtent dėl tų valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtų veiksmų.

Įstatymų leidėjo diskrecijos, kuria jis gali naudotis reguliuodamas santykius, susijusius su valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmis asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimu, negalima interpretuoti kaip apimančios jo laisvą nuožiūrą nustatyti kokią nors išsamų (baigtinį) sąrašą atvejų, kuriais tokia žala turi būti atlyginama, arba nustatyti, kad tam tikrais atvejais minėtais neteisėtais veiksmis padaryta žala gali būti neatlyginama.

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas taip pat neturi laisvės nustatyti kokių nors minimalių ribų, kurių nesiekianti valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmis asmeniui padaryta žala būtų neatlyginama. Įstatymų leidėjas neturi konstitucinių įgaliojimų nustatyti ir kokių nors maksimalių atlygintinos valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmis asmeniui padarytos žalos dydžių, kurie suvaržytų teismą ir neleistų priteisti teisingo atlyginimo už tą asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą.

Paminėtina ir tai, kad reguliuojant žalos, padarytos neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmis, atlyginimo santykius negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad žalos atlyginimas priklausytų nuo to, ar teismo sprendimas, kuriuo asmuo buvo neteisėtai nuteistas (ir kuris vėliau buvo panaikintas), buvo apskūstas apeliacine ar kasacine tvarka (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas).

Nepaisant minėtų imperatyvų būtų sudaromos prielaidos atsirasti ir tokioms teisinėms situacijoms, kai žala, padaryta asmeniui neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmis, būtų visiškai arba iš dalies neatlyginta ir būtų apriboti teismo konstituciniai įgaliojimai vykdyti teisingumą. Tai reikštų, kad yra nepaisoma ir konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, nukrypstama nuo konstitucinių teisingumo ir teisinės valstybės principų.

Siame kontekste pažymėtina, kad asmuo pagal Konstituciją turi teisę reikalauti neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmis padarytos žalos atlyginimo ir tada, kai atitinkamas žalos atlyginimo atvejis jokiame įstatyme nėra nurodytas, o teismai, pagal savo kompetenciją sprendžiantys tokias bylas, turi konstitucinius įgaliojimus atitinkamą žalos atlyginimą priteisti, tiesiogiai taikydami Konstituciją (joje įtvirtintus teisingumo, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, proporcingumo, tinkamo teisinio proceso, asmenų lygiateisiškumo, teisėtų lūkesčių apsaugos principus, kitas Konstitucijos nuostatas), bendruosius teisės principus, vadovaudamiesi *inter alia* protingumo principu ir kt.

<...>

<...> iš Konstitucijos įstatymų leidėjui nekyla draudimas reguliuojant santykius, susijusius su žalos, padarytos neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmis, atlyginimu, įstatyme nustatyti (paisant Konstitucijos normų ir principų) protingus ir pagrįstus kriterijus, pagal kuriuos būtų galima nustatyti (įvertinti) atlygintinos žalos dydį. Tokie kriterijai gali būti labai įvairūs, juos galima diferencijuoti pagal padarytos žalos pobūdį, ypatumus, kitas aplinkybes. Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 30 d. nutarime yra konstatavęs, kad žalos atlyginimas įvairiose valstybės funkcijų vykdymo srityse gali būti reguliuojamas skirtingai. Taigi gali būti nustatytas ir atskiras, specialus teisinis reguliavimas, skirtas tokioms teisinėms situacijoms, kai asmeniui žala yra padaryta ne bet kurių subjektų, o tik valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmis, ir net dar labiau specialus teisinis reguliavimas, skirtas tokioms teisinėms situacijoms, kai asmeniui žala yra padaryta ne bet kokiais, o tik tam tikrais valstybės

institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais; toks teisinio reguliavimo diferencijavimas gali apimti ir minėtus kriterijus, pagal kuriuos būtų galima nustatyti (įvertinti) atlygintinos žalos dydį. Tačiau, kaip konstatuota šiame Konstitucinio Teismo nutarime, santykių, susijusių su valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimu, visuminis teisinis reguliavimas negali būti toks, kad jo diferencijavimas sudarytų prielaidas tą teisinį reguliavimą interpretuoti kaip suponuojantį išsamaus (baigtinio) sąrašo atvejų, kada asmeniui padaryta žala turi būti atlyginama, nustatymą.

Pabrėžtina ir tai, kad jokie įstatymuose *expressis verbis* nurodyti kriterijai, kuriais remiantis būtų galima nustatyti (įvertinti) atlygintinos žalos dydį, neturi kliudyti teismui vykdyti teisingumą – atsižvelgus į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, nustatyti asmeniui valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos dydį ir, vadovaujantis teise, *inter alia* nenusižengiant teisingumo, protinumo, proporcingumo imperatyvams, priteisti teisingą atlyginimą už tą asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą.

Asmeniui padarytos žalos atlyginimas: žalos rūšys (materialinė ir moralinė žala); galimybė reikalauti atlyginti kito asmens patirtą žalą (Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas

Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* minimos dvi žalos rūšys: materialinė ir moralinė žala, t. y. (atitinkamai) turtiniai praradimai ir dvasinio (neturtinio) pobūdžio skriaudos (jas gali sukelti ir fizinis skausmas), kurias tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai. Įstatymų leidėjas privalo paisyti šios konstitucinės distinkcijos.

<...> Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje minimos žalos rūšys įstatymuose gali būti įvardijamos ir kitais terminais, jeigu tik šiais terminais nėra paneigiama (iškreipiama) šių žalos rūšių konstitucinė samprata.

Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas asmeniui padarytos (ir atlygintinos) žalos skirstymas į materialinę ir moralinę lemia su atitinkamos rūšies žalos atlyginimu susijusių santykių teisinio reguliavimo ypatumus. Vienas iš šių ypatumų yra susijęs su padarytos žalos dydžio nustatymu (įvertinimu) ir atlyginimo už tą žalą forma. Atlyginant materialinę žalą visais atvejais yra įmanoma vadovautis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu (*restitutio in integrum*), kai padarytos žalos dydis gali būti išreiškiamas piniginiu ekvivalentu ir ta žala gali būti atlyginama pinigais (tai nepaneigia galimybės materialinę žalą atlyginti ir kitu turtu ar dar kitaip); taigi už materialius praradimus atlyginama materialiomis vertybėmis. Tuo tarpu, kaip minėta, moralinė žala yra dvasinė skriauda, kurią tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai; padarytos moralinės žalos, kaip asmens patirtos dvasinės skriaudos, neretai apskritai niekas (*inter alia* jokia materiali kompensacija) negali atstoti, nes asmens psichologinės, emocinės ir kitokios būsenos, buvusios iki tol, kol jis patyrė dvasinę skriaudą, neįmanoma sugrąžinti – tokią būseną kai kada (geriausiu atveju) galima tik iš naujo sukurti, panaudojant *inter alia* materialią (pirmiausia piniginę) kompensaciją už tą moralinę žalą (tai nereiškia, kad kai kada išties nėra neįmanoma vien moralinė satisfakcija už patirtą moralinę žalą). Materiali (piniginė) kompensacija už moralinę žalą, kaip materialus tos moralinės žalos atitikmuo, taip pat turi būti skiriama vadovaujantis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu, kurio taikymui tokiais atvejais būdingi svarbūs ypatumai, nes tokia materiali kompensacija savo turiniu iš esmės skiriasi nuo pačios moralinės žalos, kuri buvo padaryta ir už kurią yra kompensuojama, turinio ir dėl to (jos dydis nesvarbu) pagal savo prigimtį negali (arba ne visada gali) atstoti patirtos

dvasinės skriaudos. Tokios materialios (pirmiausia piniginės) kompensacijos už moralinę žalą paskirtis – sudaryti materialias prielaidas iš naujo sukurti tai, ko negalima sugrąžinti, kuo teisingiau atlyginti tai, ko žmogui neretai apskritai niekas – jokie pinigai, joks materialus turtas – negali atstoti.

Konstitucijoje įtvirtintas asmeniui padarytos (ir atlygintinos) žalos skirstymas į materialinę ir moralinę savaime nėra tapatus žalos skirstymui į tokią, kurios materialaus atlyginimo reikalauti gali ne tik pats atitinkamą žalą patyręs asmuo, bet ir tam tikri kiti asmenys, ir tokią, kurios materialaus atlyginimo reikalauti gali vien tą žalą patyręs asmuo, nes pati galimybė materialiai atlyginti ją yra siejama vien su tuo asmeniu ir negali būti siejama su jokių kitu asmeniu. Antai, paisant konstitucinio nuosavybės (ir su ja susijusių asmens turinių teisių) apsaugos ir gynimo imperatyvo, kitų Konstitucijos reikalavimų, konstatuotina, kad teisė reikalauti tam tikros materialinės žalos atlyginimo paprastai turi būti paveldima ar kitaip perleidžiama; tačiau yra įmanomos ir tokios teisinės situacijos, kai teisė reikalauti tam tikros materialinės žalos atlyginimo yra neatskiriama susijusi vien su tą žalą patyrusiu asmeniu ir negali būti siejama su jokių kitu asmeniu. Taip pat ir teisė reikalauti materialiai atlyginti asmeniui padarytą moralinę žalą vienais atvejais gali būti siejama vien su tą žalą patyrusiu asmeniu, tačiau pagal Konstituciją yra įmanomos ir tokios teisinės situacijos, kai ši teisė gali pereiti tam tikriems kitiems asmenims.

Pažymėtina, jog iš Konstitucijos anaip tol neišplaukia, kad asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimas visais atvejais turi būti išmokamas (ar kitaip kompensuojamas) būtent tam asmeniui, kuriam ji padaryta, ir kad atitinkamas atlyginimas apskritai negali būti išmokamas jokiam kitam asmeniui (asmenims). Atskirai paminėtinos teisinės situacijos, kai asmuo, kuriam buvo padaryta žala, yra miręs, juo labiau tada, kai asmeniui padarytos žalos turinį kaip tik ir sudaro tai, kad jam buvo atimta gyvybė. <...> Konstitucija reikalauja įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad valstybė negalėtų išvengti pareigos atlyginti, kai tokio atlyginimo yra pagrįstai reikalaujama, už jos institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytą žalą ir tais atvejais, kai pačiam asmeniui, kurio atžvilgiu buvo atlikti tie neteisėti veiksmai, tos žalos atlyginimo neįmanoma išmokėti būtent dėl to, kad jis yra miręs, juo labiau jeigu minėtais neteisėtais veiksmais tam asmeniui padarytos žalos turinį kaip tik ir sudaro tai, kad jam buvo atimta gyvybė. Taigi valstybė negali vengti atlyginti tokią žalą visais atvejais, kai ją atlyginti pagrįstai reikalauja kiti asmenys, o asmuo, kurio atžvilgiu buvo atlikti neteisėti valstybės institucijų, pareigūnų veiksmai ir kuriam tais veiksmais buvo padaryta atitinkama materialinė ir (arba) moralinė žala, nebegali pats reikalauti ją atlyginti dėl to, kad atitinkamų valstybės institucijų, pareigūnų veiksmų neteisėtumas buvo nustatytas jau po to asmens mirties (kurios priežastis kai kada gali būti minėti neteisėti veiksmai), arba dėl to, kad nors atitinkamų valstybės institucijų, pareigūnų veiksmų, dėl kurių asmuo patyrė žalą, neteisėtumas buvo nustatytas dar tam asmeniui esant gyvam, jis mirė anksčiau, negu spėjo (per įstatyme nustatytą protingą terminą) pasinaudoti savo teise pareikalauti žalos atlyginimo arba pasinaudojo šia teise, tačiau nesulaukė, kol dėl šio reikalavimo bus priimtas ir (arba) įvykdytas atitinkamos valstybės institucijos (*inter alia* teismo) sprendimas.

Jeigu būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad minėtą valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytos žalos atlyginimą būtų galima išmokėti tik tą žalą patyrusiam asmeniui ir jokiomis aplinkybėmis nebūtų galima tos žalos atlyginimo išmokėti kitiems asmenims, nors tų kitų asmenų reikalavimai atlyginti minėtą ne jiems tiesiogiai padarytą žalą būtų kuo labiausiai pagrįsti iš Konstitucijos kylančiais teisingumo, protingumo, proporcingumo imperatyvais, kitomis Konstitucijos nuostatomis, tai reikštų, kad valstybė,

pasinaudodama savo pačios sukurta formalia klauzule, bando tam tikrais atvejais išvengti savo priedermės ir nevykdyti konstitucinės pareigos atlyginti žalą, kurią būtent jos, valstybės, institucijos, pareigūnai savo neteisėtais veiksmais padarė; reikėtų konstatuoti, kad valstybė minėtos konstitucinės priedermės bando nevykdyti net tada, kai asmuo miršta būtent dėl pačios valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtų veiksmų ir būtent dėl minėtų neteisėtų veiksmų nebeliko asmens, kuriam ta žala būtų atlyginta, jeigu jis būtų išgyvenęs. Tokia valstybės pozicija, jeigu ji būtų įtvirtinta teisės aktuose, būtų nesuderinama ne tik su įvairiomis Konstitucijos nuostatomis (*inter alia* įtvirtinančiomis šeimą kaip visuomenės ir valstybės pagrindą, saugančiomis ir ginančiomis šeimą, motinystę, tėvystę, vaikystę, kitus konstituciskai vertingus socialinius ryšius), bet ir su pačia Lietuvos valstybės, kaip teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės, esme, konstitucine paskirtimi ir prigimtimi.

Vien tai, kad asmuo, kurio atžvilgiu kurios nors valstybės institucijos, pareigūnai tiesiogiai atliko tam tikrus neteisėtus veiksmus ir jais tam asmeniui padarė žalą, pasinaudoja teise reikalauti tos žalos atlyginimo (ir jį gauna), nereikia, kad apskritai (visais atvejais) yra užkertamas kelias kitiems asmenims reikalauti (kreipiantis į teismą) jiems atlyginti žalą (ir materialinę, ir moralinę), jų pačių patirtą dėl tų pačių neteisėtų veiksmų, nors ir atliktų ne tiesiogiai jų atžvilgiu (pavyzdžiui, asmens, kurio atžvilgiu buvo tiesiogiai atlikti neteisėti veiksmai, išlaikytiniai gali turėti savarankišką teisę reikalauti (kreipdamiesi į teismą) atlyginti jiems padarytą žalą, ir nesvarbu, ar anas asmuo pasinaudojo savo reikalavimo teise, ar ne). Priešingu atveju būtų nukrypta nuo Konstitucijoje įtvirtintų teisingumo ir teisinės valstybės principų, būtų apriboti *inter alia* Konstitucijos 109 straipsnyje įtvirtinti teismo įgaliojimai vykdyti teisingumą, nepaisoma konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, įtvirtintos *inter alia* Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje.

<...>

<...> absoliutus draudimas paveldėti fizinio asmens teisę į žalą, padarytos kuriais nors neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimą riboja *inter alia* Konstitucijos 109 straipsnyje įtvirtintus teismo įgaliojimus vykdyti teisingumą, nukrypsta nuo konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, įtvirtintos *inter alia* Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje, pažeidžia konstitucinius teisingumo ir teisinės valstybės principus.

Asmeniui padarytos žalos atlyginimas, *inter alia* privalomojo atsakomybės draudimo sutarties pagrindu (Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas

Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies nuostata, įtvirtinanti asmens teisę į jam padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą, įpareigoja įstatymų leidėją nustatyti pakankamas tos teisės įgyvendinimo priemones.

Įstatymų leidėjas, vykdydamas pareigą priimti įstatymą ar įstatymus, nustatančius žalos atlyginimą asmeniui dėl jam padarytos žalos, naudodamasis jam suteikta diskrecija gali pasirinkti ir įstatyme arba įstatymuose įtvirtinti įvairius padarytos žalos atlyginimo būdus. <...> konstitucinis teisingumo principas suponuoja ir tai, kad žalą paprastai turi atlyginti ją padaręs asmuo ar už jo veiksmus atsakingas kitas asmuo.

<...> įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas *inter alia* į tai, kad tam tikrose veiklos srityse žalos padarymo (atsiradimo) rizika yra didesnė, ir siekdamas užtikrinti, kad asmeniui padaryta žala būtų atlyginta veiksmingai ir laiku, gali nustatyti ir tokią teisinę reguliavimą, kai kitiems asmenims padarytą žalą sutarties pagrindu įsipareigoja atlyginti kitas nei žalą padaręs asmuo ar už jo veiksmus atsakingas asmuo, t. y. nustatyti vadinamąjį draudžiamąjį

žalos atlyginimo būdą. Nustatydamas tokį asmeniui padarytos žalos atlyginimo būdą, įstatymų leidėjas privalo įtvirtinti draudžiamą žalos atlyginimo pagrindus.

<...> pažymėtina ir tai, jog įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į tai, kad tam tikrų objektų naudojimas kelia didesnę pavojų kitų asmenų teisėms ir teisėtiems interesams, taip pat į tam tikros asmenų vykdomos profesinės ar ūkinės veiklos ypatumus, gali nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį asmenys, naudojantys atitinkamus objektus arba vykstantys tam tikrą profesinę ar ūkinę veiklą, privalo apdrausti savo civilinę atsakomybę dėl žalos padarymo. Nustatydamas privalomojo draudimo pagrindus ir sąlygas, įstatymų leidėjas gali *inter alia* nustatyti maksimalias draudimo sumas. Nustatydamas tokias sąlygas, įstatymų leidėjas privalo užtikrinti, kad pareigos mokėti draudimo įmokas vykdymas netaptų per sunkia našta asmeniui, kuris pagal įstatymą privalo apdrausti savo civilinę atsakomybę dėl žalos padarymo.

<...> ūkinės veiklos subjektų, kurie įstatymo nustatyta tvarka ir sutarties pagrindu įsipareigoja atlyginti kito asmens padarytą tam tikro dydžio žalą, veikla laikytina tam tikros ūkinės komercinės veiklos rūšimi. Taigi įstatymų leidėjas, reguliuodamas draudžiamą žalos atlyginimo santykius, *inter alia* nustatydamas subjektų, kurie pagal sutartį įsipareigoja atlyginti kito asmens padarytą tam tikro dydžio žalą, teisinės padėties pagrindus, turi paisyti imperatyvų, kylančių *inter alia* iš Konstitucijos 46 straipsnio.

<...>

Pažymėtina, kad žalos atlyginimo santykių teisinis reguliavimas įstatymais gali būti diferencijuojamas atsižvelgiant į tai, ar asmeniui padaryta žala yra atlyginama neteismine, ar teismine tvarka, tačiau jokių būdų negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad būtų paneigta asmens teisė kreiptis į teismą ir tiek iš subjekto, kuris sutarties pagrindu įsipareigoja atlyginti tam tikro dydžio žalą, tiek iš žalą padariusio asmens ar už jo veiksmus atsakingo kito asmens reikalauti teisingai atlyginti padarytą žalą. Įstatymu reguliuojant minėtus santykius taip pat privalo paisyti asmenų lygiateisiškumo, teisingumo, kitų konstitucinių principų.

Pagal Konstituciją asmeniui padarytos žalos atlyginimas turi būti realus ir teisingas.

Įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas atsirasti tokiai situacijai, kad asmuo, patyręs žalą, *inter alia* moralinę, negalėtų gauti teisingo žalos atlyginimo.

Konstitucinis žalos atlyginimo principas neatsiejamas nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo: įstatymais turi būti sudarytos visos reikiamos teisinės prielaidos padarytą žalą atlyginti teisingai (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas). Taigi Konstitucija imperatyviai reikalauja įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, kuriam buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo tos žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti.

Konstitucinis imperatyvas, kad žala turi būti atlyginta teisingai, yra susijęs ir su konstituciniais žalos atlyginimo proporcingumo, adekvatumo principais, pagal kuriuos reikalaujama, kad teisės aktuose nustatytos ir taikomos priemonės būtų proporcingos siekiamam tikslui, neribotų asmenų teisių labiau negu būtina teisėtam ir visuotinai reikšmingam, konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti, nesudarytų prielaidų piktnaudžiauti teise (Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas).

<...> įstatymų leidėjas, nustatydamas *inter alia* tokį asmeniui padarytos žalos atlyginimo teisinį reguliavimą, kai tam tikri subjektai privalomojo draudimo sutarties pagrindu įsipareigoja atlyginti kito asmens padarytą žalą, neprivalo nustatyti tokių draudimo sumų, kurios įvykus draudžiamajam įvykiui visais atvejais užtikrintų visišką padarytos žalos atlyginimą. Tačiau įstatymų leidėjas privalo nepaneigti konstitucinės asmens teisės reikalauti visiškai atlyginti jam padarytą žalą, *inter alia* kai draudimo sumos nepakanka padarytai

žalai visiškai atlyginti, bendrais pagrindais, t. y. iš žalą padariusio asmens ar už jo veiksmus atsakingo kito asmens.

<...>

Pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 2 dalį Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis, ir jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus.

<...> privalomojo transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo santykius reguliuoja ir atitinkami Europos Sąjungos teisės aktai. <...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas privalomojo transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo santykius, turi paisyti ir reikalavimų, kylančių iš Europos Sąjungos teisės aktų. Lietuvos Respublikos įstatymai, reguliuojantys minėtus santykius, negali konkuruoti su Europos Sąjungos teisės aktais.

Dėl genocido žalą patyrusių asmenų teisė reikalauti iš šių nusikaltimą padariusių fizinių asmenų jos atlyginimo

Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas

Konstitucinė asmens teisė reikalauti realaus ir teisingo materialinės ir moralinės žalos atlyginimo nereiškia, kad įstatyme negali būti apibrėžtos įvairios žalos atsiradimo sąlygos ir pagrindai, o atsižvelgiant į tai nustatomi tinkami terminai reikalauti tokio atlyginimo.

Šiame kontekste pažymėtina, kad žala gali atsirasti įvairiais pagrindais ir aplinkybėmis, *inter alia* ir dėl nusikaltimo padarymo, taip pat ir dėl tokių nusikaltimų kaip genocidas, atsakomybei už kurį pagal tarptautinius dokumentus senaties terminai nėra taikomi.

<...>

Pagal Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalį, konstitucinį teisingumo principą negali būti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas susiklostyti tokioms situacijoms, kad asmenų patirta žala, *inter alia* dėl genocido, negalėtų būti teisingai atlyginta.

<...> toks teisinis reguliavimas, pagal kurį dėl genocido žalą patyrę asmenys negalėtų gauti teisingo žalos atlyginimo dėl to, kad šios žalos atlyginimo jie neturėtų teisės reikalauti iš genocido nusikaltimą padariusių fizinių asmenų, dėl kurių yra priimtas ir įsiteisėjęs teismo nuosprendis, prieštarautų Konstitucijai, *inter alia* jos 30 straipsnio 2 daliai, konstituciniam teisingumo principui.

Taigi iš Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 2 dalies, konstitucinio teisingumo principo, įstatymų leidėjui kyla pareiga dėl genocido padarymo atsiradusios neatlygintos žalos atlyginimo santykius reguliuoti taip, kad dėl genocido žalą patyrę asmenys nevaržomi jokių terminų turėtų teisę reikalauti teisingo žalos atlyginimo iš genocido nusikaltimus padariusių fizinių asmenų.

Pareiga atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą (Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2017 m. gegužės 19 d. nutarimas

Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas.

Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, saugant ir ginant žmogaus teises ir laisves, *inter alia* žmogaus orumą, žalos atlyginimo institutui tenka ypatinga svarba (2006 m.

rugpjūčio 19 d. nutarimas); neteisėtais veiksmais padarytos žalos atlyginimas – vienas iš pagrindinių pažeistų teisių ir laisvių gynimo būdų (2000 m. birželio 30 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas savo aktuose (*inter alia* 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2010 m. vasario 3 d., 2015 m. balandžio 16 d. nutarimuose) yra suformavęs plačią oficialiąją konstitucinę žalos atlyginimo doktriną, grindžiamą esmine nuostata, jog būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas, kurį įtvirtinant siekiama užtikrinti, kad asmenims, patyrusiems materialinę ar moralinę žalą, ji bus atlyginta.

<...>

<...> įstatyme nustatytu fizinio asmens bankroto institutu siekdamas užtikrinti nemo-kaus fizinio asmens ir jo kreditorių interesų pusiausvyrą, įstatymų leidėjas negali paneigti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto žalos atlyginimo principo, konstitucinių teisingumo, teisinės valstybės principų, kylančio reikalavimo, kad asmeniui padaryta materialinė ir moralinė žala turi būti teisingai atlyginta. Vadinasi, nustatydamas bankrutavusių fizinių asmenų atleidimo nuo skolinių įsipareigojimų vykdymo sąlygas, jis negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmenys, nusikalstama veika padarę materialinę ir (arba) moralinę žalą, galėtų išvengti pareigos ją atlyginti, o asmuo, kuriam ta žala padaryta, negalėtų gauti teisingo jos atlyginimo.

<...> Atsižvelgiant į tai, kad <...> fizinio asmens bankroto procesu siekiama teisingos skolininko ir jo kreditorių interesų pusiausvyros, būtų neteisinga nustatyti tokį teisinį regu-liavimą, kuriuo nusikalstama veika žalą padariusio asmens interesai, *inter alia* jo siekis grįžti į aktyvią ekonominę veiklą, būtų ginami labiau, negu tokią žalą patyrusio asmens teisės, t. y. jo teisė gauti teisingą patirtos žalos atlyginimą, kuriuo bent iš dalies būtų atkurta padėtis, buvusi iki nusikalstamos veikos padarymo. Taigi ne tik tyčinė, bet ir neatsargiai nusikalstamą veiką padariusio asmens nemokumas nėra konstituciškai pateisinamas pagrindas atleisti tokį asmenį nuo pareigos atlyginti jo padarytą žalą.

Neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų (*inter alia* ministrų) veiksmais asmeniui padarytos žalos atlyginimas (Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 8 d. nutarimas

Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas.“

Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, iš Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies kyla asmens teisė reikalauti atlyginti neteisėtais veiksmais padarytą žalą (2017 m. gegužės 19 d. nutarimas); neteisėtais veiksmais padarytos žalos atlyginimas – vienas pagrindinių pažeistų teisių ir laisvių gynimo būdų (2000 m. birželio 30 d. nutarimas).

<...> paminėtinos kai kurios Konstitucinio Teismo aktuose suformuluotos oficialiosios konstitucinės žalos atlyginimo doktrinos nuostatos dėl valstybės teisinės atsakomybės už jos institucijų, pareigūnų veiksmais padarytą žalą:

– remiantis Konstitucijos 5 straipsnio nuostatomis, kad valdžios galias riboja Konstitucija, valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, konstituciniu žmogaus teisių ir laisvių apsaugos principu, kitais teisinės valstybės principais darytina išvada, kad įgyvendinant Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalį įstatymas turi nustatyti valstybės pareigą atlyginti jos institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytą materialinę ir moralinę žalą; tik taip interpretuojant Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalį gali būti užtikrintas pažeistų konstituci-nių asmens teisių ir laisvių veiksmingas gynimas (2000 m. birželio 30 d. nutarimas); jeigu įstatymu, juo labiau kitu teisės aktu būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad valstybė visiškai arba iš dalies išvengtų pareigos teisingai atlyginti materialinę ir (arba) moralinę

žalą, padarytą neteisėtais pačios valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, tai ne tik reikštų, kad yra nepaisoma konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, ir būtų nesuderinama su Konstitucija (*inter alia* su jos 30 straipsnio 2 dalimi), bet ir pakirstų pačios valstybės, kaip bendro visos visuomenės gėrio, *raison d'être* (2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas);

– iš Konstitucijos įstatymų leidėjui nekyla draudimo reguliuojant santykius, susijusius su žalos, padarytos neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, atlyginimu, įstatyme nustatyti (paisant Konstitucijos normų ir principų) protingus ir pagrįstus kriterijus, pagal kuriuos būtų galima nustatyti (įvertinti) atlygintinos žalos dydį; tokie kriterijai gali būti labai įvairūs, juos galima diferencijuoti pagal padarytos žalos pobūdį, ypatumus, kitas aplinkybes; kita vertus, jokie įstatymuose *expressis verbis* nurodyti kriterijai, kuriais remiantis būtų galima nustatyti (įvertinti) atlygintinos žalos dydį, neturi kliudyti teismui vykdyti teisingumo – atsižvelgus į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, nustatyti asmeniui valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos dydžio ir, vadovaujantis teise, *inter alia* nenusižengiant teisingumo, protingumo, proporcingumo imperatyvams, priteisti teisingo atlyginimo už tą asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą (2006 m. rugpjūčio 19 d., 2015 m. balandžio 16 d. nutarimai).

Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 3 dalį, 30 straipsnio 2 dalį, konstitucinių teisinės valstybės principą, asmeniui, dėl valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtų veiksmų patyrusiam materialinę ir (arba) moralinę žalą, ši žala privalo būti atlyginta, atsižvelgiant į įstatyme nustatytus protingus ir pagrįstus kriterijus jos dydžiui nustatyti. <...> ši valstybės pareiga aiškintina kaip apimanti ir jos prievolę atlyginti asmeniui ministro neteisėtais veiksmais, atliktais įgyvendinant vidaus administravimo įgaliojimus ministerijos, ministerijai pavestai sričiai priskirtų įstaigų atžvilgiu, padarytą materialinę ir (arba) moralinę žalą.

<...> kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, konstitucinis teisingumo principas suponuoja *inter alia* tai, kad žalą paprastai turi atlyginti ją padaręs asmuo ar už jo veiksmus atsakingas kitas asmuo (2010 m. vasario 3 d., 2013 m. gruodžio 6 d. nutarimai).

<...> Konstitucijoje įtvirtintas atsakingo valdymo principas suponuoja tai, kad visos valstybės institucijos ir pareigūnai turi vykdyti savo funkcijas vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, jie turi tinkamai įgyvendinti jiems Konstitucijos ir įstatymų suteiktus įgaliojimus; iš Konstitucijos kylantis vienas iš viešosios valdžios institucijų ir pareigūnų veiklos principų – skaidrumo principas suponuoja, be kita ko, sprendimus priimančių pareigūnų atsakomybę už tuos sprendimus; skaidrumas yra būtina prielaida *inter alia* užkirsti kelią piktnaudžiavimams valdžia, taigi ir būtina prielaida žmonėms pasitikėti viešosios valdžios institucijomis ir apskritai valstybe.

Paminėtina ir tai, kad valstybė savo funkcijas vykdo per atitinkamų institucijų sistemą, apimančią visų pirma valstybės institucijas (2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas); valstybės institucijų ar pareigūnų veikimas *ultra vires* negali būti be išlygų tapatinamas su pačios valstybės veikimu (2008 m. spalio 30 d. nutarimas).

<...> Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalies nuostatos „ministras vadovauja ministerijai“ suponuojama asmeninė ministro atsakomybė reiškia jo asmeninę atsakomybę už visą savo veiklą, *inter alia* už tinkamą jam suteiktų vidaus administravimo įgaliojimų ministerijos, ministerijai pavestai sričiai priskirtų įstaigų atžvilgiu įgyvendinimą; atsižvelgiant į visuminį Konstitucijoje įtvirtintą teisinį reguliavimą, nėra pagrindo teigti, jog pagal Konstituciją ministrams taikytinos kitokios teisinės atsakomybės taisyklės (išskyrus Konstitucijos 100 straipsnyje numatytą imunitetą taikant baudžiamąją atsakomybę ar suvaržant laisvę) negu kitiems asmenims.

Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinius atsakingo valdymo, teisinės valstybės principus, jeigu valstybės pareigūnai, *inter alia* ministrai, netinkamai įgyvendindami jiems

Konstitucijos ir įstatymų suteiktus įgaliojimus, neteisėtais veiksmais (neveikimu) padaro materialinę ir (arba) moralinę žalą asmenims, tokie jų veiksmai negali būti tapatinami su pačios valstybės (jos institucijų) veikimu (neveikimu), žalą padarę valstybės pareigūnai, *inter alia* ministrai, turi nustatyti tvarka atsakyti už savo veiksmus, dėl kurių atsirado žala.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalį valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo tvarką nustato įstatymas.

Pagal Konstituciją valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas turi būti tvarkomas taip, kad tarnautų bendrai tautos gerovei, visos visuomenės interesui; iš Konstitucijos nuostatų kyla reikalavimas tausoti valstybės turtą, jo nešvaistyti ir jį racionaliai tvarkyti (2003 m. rugsėjo 30 d., 2012 m. spalio 24 d. nutarimai); valstybės institucijos, veikdamos visuomenės interesais, turi tarnauti bendram tautos gėriui (2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimas).

Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 3 dalį, 30 straipsnio 2 dalį, 128 straipsnio 2 dalį, konstitucinius atsakingo valdymo, teisinės valstybės principus, užtikrinant tinkamą visos visuomenės interesų paisymą, turi būti sudarytos prielaidos valstybei, įvykdžiusiai (per savo institucijas) konstitucinę pareigą atlyginti asmeniui jos institucijų, pareigūnų, *inter alia* ministrų, neteisėtais veiksmais (neveikimu) padarytą materialinę ir (arba) moralinę žalą, gauti dėl to savo patirtų (visų ar dalies) praradimų atlyginimą iš Konstitucijos ir įstatymų jiems suteiktus įgaliojimus netinkamai įgyvendinusių valstybės pareigūnų, *inter alia* ministrų. Tik taip užtikrinama, kad valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas tarnaus bendrai tautos gerovei. Tuo tarpu tokių prielaidų nesudarius nebūtų užtikrinta *inter alia* tai, kad žalą padarę valstybės pareigūnai, *inter alia* ministrai, nustatyti tvarka atsakyti už savo veiksmus, taigi ir tai, kad žmonės pasitikėtų viešosios valdžios institucijomis ir apskritai valstybe; tai būtų nesuderinama su Konstitucija, *inter alia* konstituciniais atsakingo valdymo, teisinės valstybės principais.

Kaip minėta, pagal Konstituciją asmeniui, dėl valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtų veiksmų patyrusiam materialinę ir (arba) moralinę žalą, ši žala privalo būti atlyginta, atsižvelgiant į įstatyme nustatytus protingus ir pagrįstus kriterijus jos dydžiui nustatyti. <...> nurodytosios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir įstatyme reguliuojant valstybės pareigos atlyginti ministro neteisėtais veiksmais, atliktais įgyvendinant vidaus administravimo įgaliojimus ministerijos, ministerijai pavestai sričiai priskirtų įstaigų atžvilgiu, padarytą žalą, taip pat šią pareigą įvykdžiusios valstybės regreso (atgręžtinio reikalavimo) teisės į žalą padariusį asmenį – ministrą įgyvendinimo tvarką.

2.2. PILIETINĖS (ASMENS) TEISĖS IR LAISVĖS

2.2.1. Teisė į gyvybę

Žmogaus gyvybė ir orumas – ypatingos vertybės

Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas

Žmogaus gyvybė ir jo orumas sudaro asmenybės vientisumą, reiškia žmogaus esmę. Gyvybė ir orumas yra neatimamos žmogaus savybės, todėl negali būti traktuojamos atskirai. Prigimtinės žmogaus teisės – tai individo prigimtinės galimybės, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse. <...>

Taigi žmogaus gyvybė ir orumas, kaip išreiškiantys žmogaus vientisumą ir jo nepaprastą esmę, yra aukščiau įstatymo. Atsižvelgiant į tai, žmogaus gyvybė ir orumas vertintini kaip ypatingos vertybės. Konstitucijos paskirtis tokiu atveju yra užtikrinti šių vertybių gynimą ir gerbimą. Šie reikalavimai keliami visų pirma pačiai valstybei.

Konstitucijos II skirsnyje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių formulavimo ypatumai
(Konstitucijos 19 straipsnyje nėra išimčių, kurios valstybės vardu leistų atimti gyvybę)

Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas

Konstitucijos II skirsnyje įtvirtintas žmogaus teisės ir laisvės traktuodamas kaip vientisą katalogą, Konstitucinis Teismas atkreipia dėmesį į šių teisių ir laisvių formulavimo ypatumus. Šiame Konstitucijos skirsnyje išvardytos pamatinės teisės paprastai pateikiamos kaip bendra norma. Tačiau kai ši bendra norma turi išimčių, jos nurodomos. Antai Konstitucijos 20 straipsnyje nustatyta: „Žmogaus laisvė neliečiama.“ Šio straipsnio 2 dalyje nustatytas draudimas savavališkai sulaikyti žmogų arba laikyti jį suimtą, išskyrus tuos pagrindus ir tokias procedūras, kuriuos nustatė įstatymas. Konstitucijos 23 straipsnyje nustatyta: „Nuosavybė neliečiama“, o šio straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad nuosavybė gali būti paimta įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginus. Konstitucijos 21 straipsnis, nustatęs, kad „žmogaus orumą gina įstatymas“, 2 dalyje patikslina, kad draudžiama žeminti žmogaus orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes. Panašiai formuluojami Konstitucijos straipsniai dėl žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo (22 straipsnis), žmogaus būsto neliečiamumo (24 straipsnis) ir kt. Tuo tarpu Konstitucijos 19 straipsnis turi tik vieną bendrą normą: „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas.“ Iš jo darytina prielaida, kad Konstitucijos 19 straipsnio normoje nėra nustatyta jokių išimčių, kurios valstybės vardu leistų atimti gyvybę.

Todėl galima teigti, kad Konstitucijos 18 straipsnyje numatyta išskirtinė prigimtinių teisių apsauga iš esmės užkerta kelią <...> nustatyti mirties bausmę.

Teisės į gyvybę apsauga ir mirties bausmė (Konstitucijos 19 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas

Konstitucijos 19 straipsnyje nustatyta: „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas.“ <...> demokratinių šalių teisėje žmogaus gyvybė pripažįstama aukščiausia vertybe. <...> Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad Konstitucija reikalauja įstatymais užtikrinti teisę į gyvybę, o ne pačią gyvybę.

Žmogaus teisę į gyvybę užtikrina gana plati teisinių priemonių sistema, įtvirtinta ir pačioje Konstitucijoje, ir daugelyje kitų įstatymų. Teisinis reguliavimas kartu su moralės, religijų ir kitomis socialinėmis normomis pirmiausia skirtas saugoti žmogaus teisei į gyvybę.

Atskirą grupę sudaro baudžiamojo įstatymo normos, nustatančios atsakomybę už neteisėtų veiksmų padarymą, kuriais kėsinamasi į žmogaus gyvybę. <...>

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad bendrų interesų apsauga demokratinėje teisinėje valstybėje negali paneigti konkrečios žmogaus teisės apskritai. Tokių problemos sprendimą žmogaus teisių ir laisvių doktrina ir ja besiremianti tarptautinė ir nacionalinė teisė sieja su racionaliu santykiu, laiduojančiu, kad apribojimai nepažeis atitinkamos žmogaus teisės esmės. <...> teisė į gyvybę yra kiekvieno žmogaus prigimtinė teisė. Ji yra nedaloma. Arba gyvybė yra, arba jos nėra. Teismo nuosprendžiu teisiamejam gali būti atimama gyvybė arba ne. Pastaruoju atveju paskiriama kitokia bausmė. Paskyrus mirties bausmę ir ją įvykdžius, žmogaus gyvybės nebelineka. Kartu paneigiama ir šio žmogaus prigimtinė teisė į gyvybę, kurią gina Konstitucijos norma.

<...> sankcija, numatanti mirties bausmės ir laisvės atėmimo alternatyvą, taip pat kelia dar vieną konstitucinę problemą, kuri kyla iš <...> nedalomo šios bausmės pobūdžio. <...> teismas, vadovaudamasis baudžiamųjų įstatymų nustatytais bausmės skyrimo pagrindais, pagal sankciją teisiamejam parenka optimalią bausmę. Esminis skirtumas atsiranda, kai skiriama mirties bausmė. Šiuo atveju teismas turi tik tokią pasirinkimą, kad gali paskirti

šią bausmę arba jos neskirti. Tačiau įstatymas vienareikšmiškai nenurodo ir negali nurodyti, kada mirties bausmė turi būti paskirta. Todėl galima teigti, kad tokiu atveju galutinis sprendimas dėl mirties bausmės skyrimo priklauso ne tik nuo įstatymo, bet ir nuo teismo. Vadinasi, bus priimtas sprendimas skirti mirties bausmę ar ne – tai gali priklausyti nuo teisėjų psichologinės būsenos (gailesčio ar atvirkščiai – griežtumo, baimės priimti neteislingą sprendimą ir pan.), gynybos ar kaltinimo profesionalumo ar aktyvumo, taip pat daugelio kitų subjektyvių aplinkybių.

Pagaliau verta dėmesio ta aplinkybė, kad teismui gali būti sunku pagal objektyvius kriterijus spręsti, kuris žmogus nusipelnė mirties bausmės, o kuris – įkalinimo iki gyvos galvos. Be to, kad ir kokios garantijos teisinės valstybės baudžiamajame procese yra užtikrinamos, neatmestina klaidos galimybė. Kaip matyti iš įvairių valstybių teismų praktikos, teismai negali būti apsaugoti nuo tokios klaidos, tuo tarpu mirties nuosprendį įvykdžius nebėra jokių galimybių klaidą atitaisyti. Jau pati tikimybė, kad mirties bausmė gali būti nuteistas asmuo, nenusipelnęs jos arba visiškai nekaltas, nesiderina su Konstitucijoje garantuota teise į gyvybę.

<...>

Konstitucinis Teismas, atsižvelgdamas į <...> tautos referendumu priimtos Konstitucijos normų, saugančių žmogaus teisę į gyvybę ir orumą, visumą, mano, kad Konstitucijoje nėra prielaidų įstatymo normoje nustatyti mirties bausmę.

Žmogaus gyvybė ir orumas – ypatingos vertybės; jų sąsaja su žmogaus teise į kuo geresnę sveikatą

Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas

Žmogaus gyvybė ir orumas yra ypatingos, žmogaus vientisumą ir jo nepaprastą esmę išreiškiančios vertybės (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas), kurias valstybė yra konstituciškai įpareigota saugoti ir ginti. <...> Akivaizdu, jog žmogaus orumas, teisė į gyvybę ir teisė į kuo geresnę sveikatą yra taip glaudžiai susiję, kad, iš vienos pusės, neužtikrinus deramos sveikatos apsaugos, žmogaus teisės į gyvybę ir jo orumo apsauga taip pat nebūtų visavertė; iš kitos pusės, teisė į gyvybės išsaugojimą ir gelbėjimą, kai jai kyla pavojus, yra neatsiejama, pamatinė prigimtinės žmogaus teisės į kuo geresnę sveikatą dalis.

2.2.2. Žmogaus orumas ir asmens neliečiamumas

Draudimas žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes (Konstitucijos 21 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas

Konstitucijos 21 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes.“ <...>

<...>

Visų pirma pažymėtina, kad Konstitucijos 21 straipsnio 3 dalis <...> draudimą kankinti, žaloti, žeminti žmogaus orumą, žiaurų elgesį ar baudimą sieja visų pirma su valstybės ir atitinkamų jos institucijų veikla. Tai reiškia, jog tokie draudimai yra nustatyti siekiant apginti žmogų nuo neteisėtų valstybės pareigūno ar kito asmens, turinčio valstybės įgaliojimus, veiksmų.

Analizuojant Konstitucijos draudžiamą elgesį pažymėtina, kad ne kiekvienas pareigūno elgesys, turintis žmogui nemalonių padarinių, gali būti pripažintas neteisėtu. Antai neigiamų padarinių ir tam tikru atžvilgiu kentėjimas atsiranda pritaikius baudžiamajame įstatyme numatytas ir tarptautinės bendrijos pripažįstamas sankcijas (pvz., laisvės atėmimą,

baudą, teisių apribojimą ir pan.), kurios nustato atitinkamus asmens suvaržymus. Jie sudaro būtinąjį bausmės elementą ir dėl jų teisėtumo nekyla problemų. Tai reiškia, kad tie atvejai, kai, pavyzdžiui, sulaikytas įtariamasis ar asmuo už padarytą nusikaltimą teismo nubaudžiamas laisvės atėmimu ir dėl to jis patiria tam tikrų nepatogumų ar kenčia, negali būti traktuojami kaip Konstitucijos draudžiamos bausmės.

Kitaip vertintina mirties bausmė. Visuotinai pripažįstama, kad ji yra žiauri. Tačiau negalima nepaminti tokio aspekto: ji yra numatyta už nužudymą, padarytą sunkinančiomis aplinkybėmis. Taigi konstatuotina, kad tokiu atveju susiduria du žiaurumo atvejai: nusikaltimo žiaurumas ir bausmės žiaurumas. Vis dėlto reikia pripažinti, kad nusikaltimo žiaurumas savaime neatsveria mirties bausmės žiaurumo. Tuo tarpu nuolatos kartojami žiaurumo aktai negali nedaryti įtakos visos visuomenės socialinei psichologinei būsenai, taip pat ir pakantumo nuolatiniam žiaurumui ugdymui.

Vertinant mirties bausmę per Konstitucijos draudžiamo elgesio prizmę, išryškėja specifinis jos aspektas. Nuteistojo orumo pažeminimas iš esmės kyla iš pačios mirties bausmės žiaurumo. Žiaurumas pasireiškia tuo, kad įvykdžius mirties nuosprendį kartu yra paneigiama ir nusikaltėlio žmogiškoji esmė, jis netenka bet kokio žmogaus orumo, nes valstybė asmenį tuomet traktuoja tik kaip objektą, kuris turi būti eliminuotas iš žmonių bendrijos.

Teisė į asmens neliečiamumą (Konstitucijos 21 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas

Žmogaus teisė į asmens neliečiamybę yra įtvirtinta Konstitucijos 21 straipsnio 1 dalyje. Asmens neliečiamumo, kaip teisės saugomos vertybės, turinį sudaro fizinis bei psichinis neliečiamumas. Tai reiškia, kad įstatymai turi užtikrinti, jog žmogus bus saugomas nuo bet kokio nepagrįsto išorinio valstybės, savivaldybių institucijų, jų pareigūnų ir tarnautojų, taip pat kitų asmenų poveikio jo gyvybei, sveikatai, fizinio aktyvumo laisvei ir bet kokio kėsimosi į jo psichinę ir dvasinę būseną, jo intelektualinę ir kūrybinę raišką.

Su žmogaus teise į asmens neliečiamybę itin glaudžiai yra susijusi žmogaus teisė į fizinę laisvę, kuri nustatyta Konstitucijos 20 straipsnio 1 dalyje. Žmogaus laisvės neliečiamybė yra sprendimų priėmimo laisvės prielaida; ji sudaro sąlygas atlikti bet kokius teisėtus veiksmus, įgyvendinti teises galimybes įvairiose gyvenimo srityse. Galima teigti, kad asmens neliečiamybė nustato kitų asmenų laisvės ribas, t. y. pastarųjų elgesys leistinas tiek, kiek jis nepadarо žalos kitų asmenų asmens neliečiamybei. <...>

Pabrėžtina, kad žmogaus teisė į laisvę ir asmens neliečiamybę esant būtinybei gali būti ribojama. Tai gali būti daroma tik įstatymuose nustatytais pagrindais bei tvarka. Konstitucijos 20 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta: „Niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas.“

Žmogaus orumo apsauga ir gynimas (Konstitucijos 21 straipsnio 2, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

Konstitucijos 21 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Žmogaus orumą gina įstatymas.“

Orumas – neatimama žmogaus, kaip didžiausios socialinės vertybės, savybė. Kiekvienas visuomenės narys turi prigimtinių orumą. Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime konstatavo, kad prigimtines žmogaus teises – tai individo prigimtines galimybes, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse. Pažymėtina, kad orumas būdingas kiekvienam žmogui – nesvarbu, kaip jis pats save ar kiti žmonės jį vertina.

Konstitucijos 21 straipsnio 2 dalis aiškintina ir šio straipsnio 3 dalies kontekste. Konstitucijos 21 straipsnio 3 dalyje *inter alia* nustatyta, kad draudžiama žeminti žmogaus

orumą. Taigi Konstitucijoje yra įtvirtinta valstybės pareiga užtikrinti žmogaus orumo apsaugą ir gynimą. Tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas su žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimu susijusius santykius, turi garantuoti deramą jų apsaugą, yra viena iš žmogaus orumo, kaip konstitucinės vertybės, užtikrinimo prielaidų.

Valstybės pareiga užtikrinti žmogaus orumo apsaugą ir gynimą reiškia ir tai, kad valstybės institucijos ir pareigūnai negali nepagrįstai riboti žmogaus teisių ir laisvių, žmogaus traktuoti vien kaip subjekto, priklausančio tam tikrai socialinei, ekonominei, profesinei ar kitokiai kategorijai. Kiekvienu atveju į žmogų turi būti žvelgiama kaip į laisvą asmenybę, kurios žmogiškasis orumas yra gerbtinas. Valstybės institucijos ir pareigūnai turi pareigą gerbti žmogaus orumą kaip ypatingą vertybę. Asmens teisių ir laisvių pažeidimais gali būti pakenkta ir asmens orumui.

Žmogaus orumo apsauga ir gynimas

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas

Saugant ir ginant žmogaus (ir apskritai asmens – ne tik fizinio, bet ir juridinio) teises ir laisves, *inter alia* žmogaus orumą, ypatinga svarba tenka žalos atlyginimo institutui.

Teisė į asmens neliečiamumą (Konstitucijos 21 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos 21 straipsnio įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinama žmogaus teisė į asmens neliečiamumą ir imamasi visų reikalingų priemonių šiai teisei apsaugoti. Žmogaus teisės į fizinį ir psichinį neliečiamumą apsauga, *inter alia* nuo nusikalstamų veikų, yra konstituciškai svarbus tikslas, viešasis interesas.

Žmogaus gyvybė ir orumas – ypatingos vertybės; jų sąsaja su žmogaus teise į kuo geresnę sveikatą

Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas

Žmogaus gyvybė ir orumas yra ypatingos, žmogaus vientisumą ir jo nepaprastą esmę išreiškiančios vertybės (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas), kurias valstybė yra konstituciškai įpareigota saugoti ir ginti. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad prigimtinių žmogaus teisės – tai individo prigimtinių galimybių, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse; tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas su žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimu susijusius santykius, turi garantuoti deramą jų apsaugą, yra viena iš prielaidų užtikrinti žmogaus orumą kaip konstitucinę vertybę (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas). Akivaizdu, jog žmogaus orumas, teisė į gyvybę ir teisė į kuo geresnę sveikatą yra taip glaudžiai susiję, kad, <...> neužtikrinus deramos sveikatos apsaugos, žmogaus teisės į gyvybę ir jo orumo apsaugą taip pat nebūtų visavertė <...>.

Žmogaus orumo sąsajos su kitomis konstitucinėmis vertybėmis

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada

<...> žmogaus, kaip laisvos asmenybės, orumas neatskiriamas nuo jo asmens neliečiamumo, kurio turinį <...> sudaro fizinis ir psichinis neliečiamumas. Asmens neliečiamumas yra būtina jo fizinio aktyvumo, intelektinės ir kūrybinės laisvės, taigi ir laisvos asmenybės raiškos, prielaida; kėsinant į asmens neliečiamumą sutrikdoma jo fizinė, psichinė ir dvasinė būseną, taigi pažeidžiamas ir žmogaus orumas kaip ypatinga konstitucinė vertybė.

Todėl Konstitucijos 21 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens neliečiamumo garantija laikyti na vienu iš konstitucinės žmogaus orumo apsaugos elementų.

Konstitucinė žmogaus orumo apsauga yra įtvirtinta ir kitose Konstitucijos nuostatose, kaip antai 22 straipsnio 4 dalyje, pagal kurią niekas negali patirti savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeiminių gyvenimą, kėsintis į jo garbę ir orumą. Taigi pagal Konstituciją žmogaus orumo apsauga neatsiejama nuo jo privataus gyvenimo apsaugos, garantuojamos 22 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas.

<...> Savavališkai ir neteisėtai kišantis į žmogaus privatų gyvenimą kartu yra kėsinamasi į jo garbę ir orumą (*inter alia* 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai).

<...> asmens fizinis ir psichinis neliečiamumas sudaro asmens neliečiamumo turinį ir yra apimamas asmens teisės į privatumą. Todėl, kėsinant į asmens neliečiamumą – jo fizinę ar psichinę neliečiamybę, kartu savavališkai ir neteisėtai kišamasi į jo privatų gyvenimą, taigi kėsinamasi ir į jo garbę ir orumą. Atsižvelgiant į tai, Konstitucijos 22 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo garantija, kaip ir Konstitucijos 21 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens neliečiamumo garantija, laikytina vienu iš konstitucinės žmogaus orumo apsaugos elementų.

Konstitucinės žmogaus orumo apsaugos elementu laikytinas ir iš Konstitucijos 29 straipsnio, kuriame įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas, kylantis draudimas diskriminuoti asmenis dėl jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų.

<...>

<...> orumas – neatimama žmogaus, kaip didžiausios socialinės vertybės, savybė. Visi žmonės iš prigimties laikytini lygiais savo orumu ir teisėmis. Taigi pagal Konstitucijos 29 straipsnį draudžiamu diskriminavimu tada, kai žmogaus teisės varžomos dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, kartu žeminamas ir diskriminuojamo žmogaus orumas.

Priekabiavimas kaip žmogaus orumą žeminantis elgesys

Žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.1. Bendrosios nuostatos, 2.1.2. Asmenų lygybės (lygiateisiškumo) principas, 2017 m. gruodžio 19 d. išvada („Priekabiavimas kaip viena iš diskriminavimo formų“).

2.2.3. Žmogaus laisvės neliečiamumas

Žmogaus laisvės suvaržymo konstituciniai pagrindai; laisvės atėmimu nuteistų asmenų teisių ir laisvių, *inter alia* teisės į susirašinėjimo neliečiamumą, ribojimas

Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas

Konstitucijos 20 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad žmogaus laisvė neliečiama. Pagal šio straipsnio 2 dalį niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas.

Asmeniui, padariusiam nusikaltimą, gali būti skiriama laisvės atėmimo bausmė. Ji turi būti nurodyta įstatyme. Pagal Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalį bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu. Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis). Bausmė gali būti skiriama tik teismo nuosprendžiu.

Taigi pagal Konstituciją asmens, padariusio nusikaltimą, laisvė gali būti suvaržyta įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka. Suvaržius tokio asmens laisvę gali būti apribotos jo teisės ir laisvės, tarp jų ir susirašinėjimo neliečiamumas.

Asmenys, nuteisti laisvės atėmimu, nuo visuomenės izoliuojami laisvės atėmimo vietose, kuriose jų elgesys kontroliuojamas, nuteistiesiems gali būti daroma krata, jų korespondencija gali būti cenzūruojama ir t. t. Nuteistajam taikomi apribojimai yra objektyvūs laisvės atėmimo bausmės turinio elementai, be jų laisvės atėmimas netektų prasmės. Taigi laisvės atėmimo vietose galima ir nuteistųjų korespondencijos cenzūra, nes ji yra vienas iš būdų kontroliuoti nuteistųjų elgesį. Pagal Konstituciją nuteistųjų korespondencijos cenzūros, kaip vieno iš laisvės atėmimo bausmės turinio elementų, pagrindai ir tvarka turi būti nustatyti įstatymu.

Pagal Konstituciją asmuo pripažįstamas kaltu padarius nusikaltimą ir nuteisiamas tik įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Šis teismo sprendimas bausmės vykdančias ir bausmės vykdymo teisėtumą prižiūrinčias institucijas įgalina nuteistajam taikyti su jam paskirtos bausmės rūšimi susijusius teisių ir laisvių apribojimus, įskaitant ir laisvės atėmimo bausmę nuteisto asmens korespondencijos cenzūravimą esant įstatyme nustatytiems pagrindams ir laikantis įstatymo nustatytos tvarkos.

Įstatymų leidėjas, nustatydamas teisinį reguliavimą, kuriuo yra apribojamos asmenų, nuteistų laisvės atėmimu, žmogaus teisės ir laisvės, taip pat ir jų teisė į susirašinėjimo neliečiamumą, yra saistomas Konstitucijos. Pagal Konstituciją nuteistųjų teisę į susirašinėjimo neliečiamumą galima apriboti tik įstatymu, kuriame turi būti nurodyti tokio apribojimo pagrindai, tvarka. Apribojimas turi būti toks, kad tarp pasirinktų priemonių ir siekiamo teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo būtų protingas santykis. Šiam tikslui pasiekti gali būti nustatytos tokios priemonės, kurios būtų pakankamos ir asmens teisės bei laisvės ribotų ne daugiau negu yra būtina (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. spalio 2 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad bendrų interesų apsauga demokratinėje teisinėje valstybėje negali paneigti konkrečios žmogaus teisės ar laisvės apskritai, kad nustatyti ir taikomi apribojimai neturi pažeisti atitinkamos žmogaus teisės esmės (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas).

Laisvės atėmimu nuteistų asmenų teisės į susirašinėjimo neliečiamumą ribojimas (Konstitucijos 22 straipsnio 1, 2 dalys)

Žr. 2.2.4. Privataus gyvenimo neliečiamumas, 2015 m. vasario 26 d. nutarimas.

2.2.4. Privataus gyvenimo neliečiamumas

Teisė į privatumą (Konstitucijos 22 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas

Konstitucijos 22 straipsnyje yra nustatyta:

„Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas.

Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami.

Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą.

Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsinosi į jo garbę ir orumą.“

Šiame Konstitucijos straipsnyje įtvirtintos normos gina asmens teisę į privatumą. Ši teisė apima privatų, šeimos ir namų gyvenimą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, asmeninių faktų slaptumą, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią

informaciją ir kt. Savavališkai ir neteisėtai kišantis į žmogaus privatų gyvenimą kartu yra kėsিনamasi į jo garbę bei orumą.

Asmuo negali tikėtis privatumo, jeigu jis atlieka viešo pobūdžio veikas arba pažeidžia teisės normas, daro nusikaltimus ar kitus teisės pažeidimus

Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas

Privataus gyvenimo teisinė samprata siejama su asmens būseną, kai asmuo gali tikėtis privatumo, su jo teisėtais privataus gyvenimo lūkesčiais. Jei asmuo atlieka viešo pobūdžio veikas ir tą supranta arba turi ir gali suprasti, nors ir savo namuose ar kitose privačiose valdose, tai tokios viešo pobūdžio veikos nebus apsaugos objektas pagal Konstitucijos 22 [straipsnį] <...>, ir asmuo negali tikėtis privatumo.

Valstybės bei savivaldybių pareigūnų ir tarnautojų veikla, susijusi su valstybės bei savivaldybių valdžios ir valdymo funkcijų įgyvendinimu, visada yra viešo pobūdžio. Demokratinėje teisinėje valstybėje jos pareigūnų ir tarnautojų viešas pareigų atlikimas yra vienas esminių principų, saugančių nuo jų savivalės ar piktnaudžiavimo.

Visiško privatumo asmuo negali tikėtis ir tada, kai jis pažeidžia privačios teisės normas, reguliuojančias komercinę ar kitokią privataus pobūdžio paslaptį. Pavyzdžiui, sutarties, kurioje įtvirtinta komercinė paslaptis, kontrahentas kreipiasi į teismą ar kitą ginčą sprendžiančią instituciją, jai atskleidžia sutarties turinį ir prašo įpareigoti pažeidėją įvykdyti sutarties sąlygas ir atlyginti padarytus nuostolius. Tokiu atveju pažeidėjas negali tikėtis, kad jam pažeidinėjant sutarties sąlygas kita sutarties šalis negins savo teisių teisme ar kitoje ginčus sprendžiančioje institucijoje.

Konstitucinis Teismas pažymi, kad asmuo, darydamas nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neturi ir negali tikėtis privatumo. Žmogaus privataus gyvenimo apsaugos ribos baigiasi tada, kai jis savo veiksmams nusikalstamai ar kitaip neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei.

Privataus gyvenimo neliečiamumo garantijos (Konstitucijos 22 straipsnio 3, 4 dalys)

Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas

Konstitucijos 22 straipsnio 3 dalies nuostata „informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą“, taip pat 4 dalies nuostata „įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsინimosi į jo garbę ir orumą“ yra vienos svarbiausių asmens privataus gyvenimo neliečiamybės garantijų. Jomis asmens privatus gyvenimas saugomas nuo valstybės, kitų institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų neteisėto kišimosi.

Privataus gyvenimo neliečiamumo ir informacijos laisvės pusiausvyra (Konstitucijos 22, 25 straipsniai); žalos, padarytos paskleidus informaciją apie privatų žmogaus gyvenimą, atlyginimas (Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas

Konstitucijos 22 straipsnio nuostatos, įtvirtinančios privataus gyvenimo neliečiamumą, yra susijusios su kitomis Konstitucijos nuostatomis ir aiškinant atsižvelgiant į jas <...>. Tarp Konstitucijos 22 ir 25 straipsniuose įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra. Įstatymų leidėjui reguliuojant visuomenės informavimo santykius kyla pareiga paisyti minėtų konstitucinių vertybių pusiausvyros.

<...>

<...> Esama tokių privataus gyvenimo sričių (pavyzdžiui, intymus gyvenimas), apie kurias informacija be asmens sutikimo apskritai negali būti renkama ir skelbiama, nebent (ir tik tuo mastu, kuriuo) tai padeda atskleisti to asmens padarytą nusikaltimą.

Konstitucijos 28 straipsnyje nustatyta, kad įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Pagal Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalį asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu nustatyti, kad tuo atveju, kai informacija apie žmogaus privatų gyvenimą paskleidžiama be jo sutikimo ir dėl to šiam žmogui padaroma žala (išskyrus atvejus, kai tokios informacijos paskleidimas padeda atskleisti nusikaltimus ar įstatymų pažeidimus ar kai tai atskleidžia visuomeninę reikšmę turinčias šio asmens privataus gyvenimo aplinkybes), padaryta žala turi būti atlyginta. Šis žalos atlyginimas apima ir materialinę, ir moralinę žalą. Atlyginimas turi būti adekvatus padarytai materialinei ir (arba) moralinei žalai.

Informacijos apie viešųjų asmenų privatų gyvenimą skelbimas

Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas

<...> visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujančių asmenų asmeninės savybės, jų elgesys bei kai kurios privataus gyvenimo aplinkybės gali turėti reikšmės viešiesiems reikalams. Visuomenės interesas apie šiuos asmenis žinoti daugiau negu apie kitus yra konstituciškai pagrįstas. Minėtas interesas nebūtų užtikrintas, jeigu kiekvienu konkrečiu atveju skelbiant visuomeninę reikšmę turinčią informaciją apie visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujančio asmens privatų gyvenimą būtų reikalingas šio asmens sutikimas. Vadinasi, žiniasklaida gali be asmens sutikimo informuoti visuomenę apie tokio asmens privatų gyvenimą tokiu mastu, koku to asmens asmeninės savybės, elgesys, kitos privataus gyvenimo aplinkybės gali turėti reikšmės viešiesiems reikalams ir dėl to skelbiama informacija turi visuomeninę reikšmę. Visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujantis asmuo negali nesitikėti didesnio visuomenės ir žiniasklaidos dėmesio. Tokie asmenys paprastai vadinami viešaisiais asmenimis.

Viešiesiems asmenims pirmiausia priskirtini asmenys, kurie dėl einamų pareigų ar savo darbo pobūdžio dalyvauja viešajame gyvenime. Tai – politikai, valstybės ir savivaldybių pareigūnai, visuomeninių organizacijų vadovai. Viešaisiais asmenimis gali būti laikomi ir kiti asmenys, jeigu jų veikla turi reikšmės viešiesiems reikalams.

Konstitucijoje viešojo asmens sąvokos nėra. Įstatymuose įtvirtindamas viešojo asmens institutą įstatymų leidėjas turi apibrėžti kriterijus, pagal kuriuos tam tikrus asmenis galima priskirti viešiesiems asmenims. Pažymėtina, kad asmens pareigos ar dalyvavimas visuomeninėje veikloje savaime nėra laikytini būtiniais ar pakankamais kriterijais, pagal kuriuos asmuo gali būti priskiriamas viešiesiems asmenims. Įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas kriterijus, pagal kuriuos asmuo gali būti priskiriamas viešiesiems asmenims, turi paisyti Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtintos žmogaus teisės į privatumą ir Konstitucijos garantuojamo bei saugomo visuomenės intereso būti informuotai apie visus veiksnius, galinčius daryti įtaką viešiesiems reikalams, pusiausvyros.

Pažymėtina, kad tam tikri viešųjų asmenų privataus gyvenimo faktai, jų asmeninės savybės jų viešojoje veikloje paprastai atskleidžia savaime. Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime yra konstatavęs, kad tais atvejais, kai asmuo atlieka viešo pobūdžio veikas ir tą supranta arba turi ir gali suprasti, nors ir savo namuose ar kitose privačiose valdose, tokios viešo pobūdžio veikos nebus apsaugos objektas pagal Konstitucijos 22 straipsnį, ir asmuo negali tikėtis privatumo.

Privataus gyvenimo neliečiamumas (Konstitucijos 22 straipsnis)*Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas*

Pagal Konstituciją privatus žmogaus gyvenimas – tai individo asmeninis gyvenimas: gyvenimo būdas, šeimyninė padėtis, gyvenamoji aplinka, santykiai su kitais asmenimis, individo pažiūros, įsitikinimai, įpročiai, jo fizinė bei psichinė būklė, sveikata, garbė, orumas ir kt. Konstitucijos 22 straipsnio normose įtvirtintas žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumas suponuoja asmens teisę į privatumą. Žmogaus teisė į privatumą apima asmeninio, šeimos ir namų gyvenimo, garbės ir reputacijos neliečiamumą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, asmeninių faktų slaptumą, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją ir kt. (Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2002 m. rugsėjo 19 d., 2002 m. spalio 23 d. nutarimai).

Žmogaus teisė į privatumą nėra absoliuti. Pagal Konstituciją riboti konstitucines žmogaus teises ir laisves, tarp jų ir teisę į privatumą, galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymų; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d., 2002 m. spalio 23 d. nutarimai).

Privataus gyvenimo teisinė samprata siejama su asmens teisėtai privataus gyvenimo lūkesčiais. Jei asmuo daro nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei, jis supranta arba turi ir gali suprasti, kad tai sukels atitinkamą valstybės institucijų reakciją, kad už jo daromą (ar padarytą) teisės pažeidimą gali būti taikomos valstybės priemonės, kuriomis bus daromas tam tikras poveikis jo elgesiui. Pažymėtina, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo neturi ir negali tikėtis, kad jo privatus gyvenimas bus saugomas lygiai taip pat, kaip ir asmenų, kurie nepažeidžia įstatymų.

Laisvės atėmimu nuteistų asmenų teisės į susirašinėjimo neliečiamumą ribojimas

Žr. 2.2.3. Žmogaus laisvės neliečiamumas, 2003 m. kovo 24 d. nutarimas („Žmogaus laisvės suvaržymo konstituciniai pagrindai; laisvės atėmimu nuteistų asmenų teisių ir laisvių, *inter alia* teisės į susirašinėjimo neliečiamumą, ribojimas“).

Teisės į privatumą ribojimas prevencinėmis priemonėmis, kuriomis siekiama mažinti organizuotą nusikalstamumą*Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas*

<...> tais atvejais, kai iš įstatymų nustatyta tvarka gautų duomenų apie asmenų ryšius su organizuotomis nusikalstamomis grupėmis, nusikalstamais susivienijimais ar jų nariais yra pakankamas pagrindas manyti, kad šie asmenys gali daryti pavojingiausius nusikaltimus, t. y. kai tam tikra asmenų veikla, ryšiai liudija apie iškilusią grėsmę konstitucinėms vertybėms, *inter alia* žmogaus teisėms ir laisvėms, konstitucinei santvarkai, visuomenės, valstybės saugumui, viešajai tvarkai, įstatymu gali būti nustatomos prevencinės priemonės, numatančios tam tikrą šių asmenų elgesio kontrolę. Prevencinės priemonės, kuriomis siekiama riboti ir mažinti organizuotą nusikalstamumą, savaime nelaikytinos konstituciškai nepagrįstu žmogaus teisės į privatumą ribojimu, tačiau tik tuo atveju, jeigu jos nustatytos įstatymu, jeigu jos yra būtinos demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti Konstitucijos ginamas ir saugomas vertybes, jeigu jomis nėra paneigiama žmogaus teisės į privatumą prigimtis bei esmė, taip pat jeigu jos yra proporcingos siekiamam tikslui, kurio negalima

pasiekti kitu būdu. Juridikcinės ir kitos teisę taikančios institucijos, taikydamos minėtas prevencines priemones, kiekvienu atveju turi įvertinti konkrečią situaciją, ištirti visas turinčias reikšmės aplinkybes, išsiaiškinti, ar negalima tų pačių tikslų pasiekti neįsiterpiančią į privatų žmogaus, šeimos gyvenimą ir neapribojant žmogaus teisės į privatumą labiau negu būtina minėtam visuomenei reikšmingam ir konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti.

Kad asmuo nepatirtų savavališko ir nepagrįsto teisės į privatumą suvaržymo, prevencinės poveikio priemonės, kuriomis įsiterpiama į žmogaus teisės į privatų gyvenimą įgyvendinimą, gali būti skiriamos tik įstatyme nustatytais pagrindais, laikantis įstatyme nustatytos tvarkos ir numatant asmens teisę paskirtą prevencinę poveikio priemonę apskųsti teismui.

Laisvės atėmimu nuteistų asmenų teisės į susirašinėjimo neliečiamumą ribojimas (Konstitucijos 22 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2015 m. vasario 26 d. nutarimas

Konstitucijos 22 straipsnyje *inter alia* nustatyta: „Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas“ (1 dalis); „Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami“ (2 dalis).

Šiame kontekste pažymėtina, kad asmens susirašinėjimas, kurio neliečiamumą saugo Konstitucija, yra svarbi socialinių ryšių palaikymo forma. Pagal Konstitucijos 22 straipsnio 2 dalį saugoma ir asmenų, kuriems suvaržoma laisvė įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka, teisė į susirašinėjimo neliečiamumą. Tačiau Konstitucijos 22 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens teisė į susirašinėjimo neliečiamumą nėra absoliuti.

Konstitucinis Teismas, *inter alia* aiškindamas Konstitucijos 22 straipsnio 2 dalį, yra pažymėjęs, kad privataus gyvenimo teisinė samprata siejama su asmens teisėtais privataus gyvenimo lūkesčiais; jei asmuo daro nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei, jis supranta arba turi ir gali suprasti, kad tai sukels atitinkamą valstybės institucijų reakciją, kad už jo daromą (ar padarytą) teisės pažeidimą gali būti taikomos valstybės prievartos priemonės, kuriomis bus daromas tam tikras poveikis jo elgesiui; nusikalstamą veiką padaręs asmuo neturi ir negali tikėtis, kad jo privatus gyvenimas bus saugomas lygiai taip pat, kaip ir asmenų, kurie nepažeidžia įstatymų (2003 m. kovo 24 d. nutarimas).

Pagal Konstituciją asmens, padariusio nusikaltimą, laisvė gali būti suvaržyta įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka; suvaržius tokio asmens laisvę, gali būti apribotos jo teisės ir laisvės, tarp jų ir susirašinėjimo neliečiamumas (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas).

Įstatymų leidėjas, nustatydamas teisinį reguliavimą, kuriuo yra apribojamos asmenų, nuteistų laisvės atėmimu, žmogaus teisės ir laisvės, taip pat jų teisė į susirašinėjimo neliečiamumą, yra saistomas Konstitucijos; pagal Konstituciją nuteistųjų teisę į susirašinėjimo neliečiamumą galima apriboti tik įstatymu, kuriame turi būti nurodyti tokio apribojimo pagrindai ir tvarka (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas). Ribojimas turi būti toks, kad tarp pasirinktų priemonių ir siekiamo teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo būtų protingas santykis; šiam tikslui pasiekti gali būti nustatytos tokios priemonės, kurios būtų pakankamos ir asmens teisės bei laisvės ribotų ne daugiau, negu yra būtina (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. spalio 2 d., 2003 m. kovo 24 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad bendrų interesų apsauga demokratinėje teisinėje valstybėje negali paneigti konkrečios žmogaus teisės ar laisvės apskritai, kad nustatyti ir taikomi ribojimai neturi pažeisti atitinkamos žmogaus teisės esmės (1998 m. gruodžio 9 d., 2003 m. kovo 24 d. nutarimai).

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, kai tai yra būtina siekiant teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo, įstatymu gali būti nustatyti Konstitucijos 22 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos asmens teisės į susirašinėjimo nelyčiamumą, *inter alia* nuteistųjų teisės susirašinėti, ribojimai; įstatymų leidėjui kyla reikalavimas nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos prielaidos pakankamai individualizuoti šios nuteistųjų teisės ribojimus, įvertinus individualią jų padėtį ir kitas svarbias aplinkybes.

Privataus gyvenimo nelyčiamumo sąsaja su žmogaus orumo apsauga (Konstitucijos 22 straipsnio 1, 4 dalys)

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada

Konstitucinė žmogaus orumo apsauga yra įtvirtinta ir <...> Konstitucijos <...> 22 straipsnio 4 dalyje, pagal kurią niekas negali patirti savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeiminių gyvenimą, kėsinimosi į jo garbę ir orumą. Taigi pagal Konstituciją žmogaus orumo apsauga neatsiejama nuo jo privataus gyvenimo apsaugos, garantuojamos 22 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad žmogaus privatus gyvenimas nelyčiamas.

<...>

<...> asmens fizinis ir psichinis nelyčiamumas sudaro asmens nelyčiamumo turinį ir yra apimamas asmens teisės į privatumą. Todėl, kėsinantis į asmens nelyčiamumą – jo fizinę ar psichinę nelyčiamybę, kartu savavališkai ir neteisėtai kišamasi į jo privatų gyvenimą, taigi kėsinamasi ir į jo garbę ir orumą. Atsižvelgiant į tai, Konstitucijos 22 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta žmogaus privataus gyvenimo nelyčiamumo garantija, kaip ir Konstitucijos 21 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens nelyčiamumo garantija, laikytina vienu iš konstitucinės žmogaus orumo apsaugos elementų.

Priekabiavimu pažeidžiamos žmogaus teisės į asmens ir privataus gyvenimo nelyčiamumą

Žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.1. Bendrosios nuostatos, 2.1.2. Asmenų lygybės (lygiateisiškumo) principas, 2017 m. gruodžio 19 d. išvada („Priekabiavimas kaip viena iš diskriminavimo formų“).

Teisės į privatumą, *inter alia* teisės į šeimos gyvenimo apsaugą, ribojimas (Konstitucijos 22 straipsnio 1, 4 dalys)

Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją asmens teisė į privatumą nėra absoliuti (2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas). <...> teisė į šeimos gyvenimo apsaugą, kuri garantuojama pagal Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalį, taip pat nėra absoliuti.

Kaip ne kartą savo nutarimuose yra pabrėžęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją riboti asmens teises ir laisves galima laikantis šių sąlygų: tai daroma įstatymu; apribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (*inter alia* 2004 m. sausio 26 d., 2011 m. birželio 21 d., 2014 m. gegužės 9 d. nutarimai), pagal kurį asmens teisių ir laisvių įstatymu negalima riboti labiau, negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti (2011 m. liepos 7 d., 2014 m. balandžio 14 d., 2016 m. vasario 17 d. nutarimai); bendrų interesų apsauga demokratinėje teisinėje valstybėje negali paneigti konkrečios žmogaus teisės ar laisvės apskritai (1998 m. gruodžio 9 d., 2003 m. kovo 24 d., 2015 m. vasario 26 d. nutarimai).

<...> minėtos asmens teisių ir laisvių ribojimo sąlygos taikytinos ir ribojant Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtintą asmens teisę į privatumą, *inter alia* teisę į asmeninio ir šeimos gyvenimo apsaugą. Pabrėžtina, kad įstatymu nustatant tam tikrus naudojimosi asmens teise į privatumą ir šeimos gyvenimą apribojimus, kurie būtini demokratinėje visuomenėje ir kuriais siekiama konstituciškai svarbių tikslų, taip pat turi būti laikomasi konstitucinių asmenų lygiateisiškumo, proporcingumo principų; priešingu atveju būtų pažeistas ir pagal Konstitucijos 21 straipsnio 2, 3 dalis ginamas žmogaus orumas, t. y. būtų sudarytos prielaidos žeminti žmogaus orumą paneigiant jo laisvą asmenybę ir prigimtinę lygybę savo orumu su kitais žmonėmis. Šiame kontekste paminėtina, kad tik besivadovaujanti pagarba kiekvieno žmogaus orumui valstybė gali būti laikoma iš tikrųjų demokratine (2017 m. gruodžio 19 d. išvada).

Privataus gyvenimo neliečiamumas (Konstitucijos 22 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 22 straipsnio 1–4 dalys, kuriose garantuojama asmens teisė į privatumą, *inter alia* teisė į privataus gyvenimo gerbimą ir jo neliečiamumą, taip pat teisė į asmens susirašinėjimo, pokalbių telefonu ir kitokio susižinojimo neliečiamumą, ir įtvirtintas savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimos gyvenimą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą draudimas, <...> yra tarpusavyje susijusios ir turi būti aiškinamos kartu; nebūtų įmanoma tinkamai užtikrinti asmens teisės į jo privataus gyvenimo, asmens garbės ir orumo gerbimą, susirašinėjimo ar kitokio susižinojimo neliečiamybę, jei informacija apie asmens privatų gyvenimą būtų renkama kitaip, nei nustatyta Konstitucijos 22 straipsnio 3 dalyje, t. y. ne tik teismo motyvuotu sprendimu ir ne tik pagal įstatymą, arba jei įstatymuose nebūtų nustatytos atitinkamos asmens teisių apsaugos garantijos, skirtos apsaugoti asmenį nuo savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimos gyvenimą.

Kartu paminėtina ir tai, kad asmens privatus gyvenimas yra plati kategorija, kurią sunku tiksliai visiems atvejams apibrėžti. Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtinta asmens teisė į jo privataus gyvenimo gerbimą ir šios teisės apsauga aiškinama plečiamai, remiantis dinaminio žmogaus teisių aiškinimo principu, atsižvelgiant *inter alia* į visuomenės raidą, mokslo ir technologijų pažangą, suteikiančią vis daugiau galimybių kištis į asmens privatų gyvenimą, kaip antai nusikalstamų veikų prevencijos ar kitais viešosios tvarkos apsaugos tikslais renkant, kaupiant, naudojant ir saugant ne tik asmens pirštų atspaudų, jo balso, bet ir asmens lūstelių ar DNR mėginių pavyzdžius, technikos priemonėmis masiškai stebint ir sekant asmenų naudojamas elektronines erdves, *inter alia* su globalinės padėties nustatymo sistemos (GPS) pagalba nustatant asmenų buvimo vietą.

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 22 straipsnį, asmens privataus gyvenimo gerbimo principas suponuoja pozityvias valstybės pareigas imtis atitinkamų priemonių siekiant užtikrinti asmens teisę į jo asmeninio ir šeimos gyvenimo, taip pat jo garbės ir orumo apsaugą *inter alia* slapta renkant informaciją apie asmenį baudžiamosios justicijos ar kitais teisėtais tikslais, taip pat panaudojant minėtą informaciją įstatymuose nustatytais atvejais ir tvarka.

<...>

<...> bet kuris asmuo, *inter alia* valstybės tarnautojas (pareigūnas), darydamas nusikalstamas ar kitas teisei priešingas veikas, kaip antai tarnybinius nusižengimus, turi suprasti, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 22 straipsnį, konstitucinį teisinės valstybės principą, tokie jo veiksmai sukelia atitinkamą įgaliotų valstybės institucijų reakciją, kad už jo daromą (ar padarytą) teisės pažeidimą gali būti teisėtai ir pagrįstai taikomos valstybės prievartos priemonės, kuriomis bus ne tik daromas tam tikras poveikis to asmens elgesiui, bet ir įsikišama į jo privatų gyvenimą. Nusikalstamą ar kitą teisei priešingą veiką, *inter alia* tarnybinių

nusižengimą, padaręs ar kitaip teisės saugomus interesus pažeidęs ar atskiriems asmenims, visuomenei ar valstybei žalą padaręs asmuo, *inter alia* valstybės tarnautojas (pareigūnas), neturi ir negali tikėtis, kad jo privatus gyvenimas bus saugomas lygiai taip pat, kaip ir asmenų, kurie nepažeidžia įstatymų ar veikia viešųjų interesų labui.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 22 straipsnio 3, 4 dalyse yra įtvirtinta įstatymų leidėjo pareiga informacijos apie privatų asmens gyvenimą rinkimo tvarką nustatyti įstatymu (2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas).

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 22 straipsnį, konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymų leidėjui, jam nustačius valstybės institucijų įgaliojimus įstatymo nustatytais atvejais ir tvarka slapta rinkti informaciją apie asmenis baudžiamosios justicijos ar kitais teisėtais tikslais, kyla pareiga įstatyme nustatyti ir tokios surinktos informacijos panaudojimo atvejus ir sąlygas, *inter alia* įtvirtinti galimybę perduoti šią informaciją naudoti kitoms valstybės institucijoms įstatymuose nustatytais kitais teisėtais tikslais, be kita ko, tarnybinių nusižengimų tyrimui.

2.2.5. Nuosavybės teisė

2.2.5.1. Nuosavybės teisės apsauga

Nuosavybės neliečiamumas; nuosavybės teisių ribojimas (Konstitucijos 23 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Nuosavybės neliečiamumas reiškia savininko, kaip subjektinių teisių į turtą turėtojo, teisę reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo teisių, taip pat valstybės pareigą ginti ir saugoti nuosavybę nuo neteisėto kėsینimosi į ją.

<...> Kita vertus, subjektinės teisės, tai yra savininko teisės valdyti turtą, juo naudotis ir disponuoti, gali būti įstatymais ribojamos dėl turimo turto pobūdžio (ginklai, narkotinės priemonės ir kt.), arba dėl visuomenei būtino intereso (ekologinės problemos ir kt.), arba dėl savininko padarytų veiksmų. <...>

Nuosavybės teisių apribojimai gali kilti ir iš tarptautinių sutarčių, nes ratifikuotos tarptautinės sutartys pagal Konstitucijos 138 straipsnio trečiąją dalį tampa Lietuvos Respublikos teisinės sistemos sudedamąja dalimi.

Nuosavybės santykiai reguliuojami tik įstatymais (Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 15 d. nutarimas

Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad nuosavybės teises saugo įstatymas. Taigi nuosavybės santykiai gali būti reguliuojami tik įstatymais, o ne poįstatyminiais aktais.

Nuosavybės teisių ribojimas (Konstitucijos 23 straipsnis 3 dalis, 28 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1997 m. balandžio 8 d. nutarimas

<...> teisė turėti nuosavybę yra viena iš prigimtinių žmogaus teisių. Nuosavybės teisių ribojimas, taip pat ir nustatant teisės normų sankcijas, turi būti tikslus, o reikiamais atvejais ir pakankamai detalizuotas. Įstatymai turi užtikrinti, kad būtų išvengta nuosavybės teisės nepagrįsto varžymo ir kad visuomet būtų galima teisme šias teises ginti, nes Konstitucijos 30 straipsnyje nustatyta, jog asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.

Iš Konstitucijos 23 ir 28 straipsnių normų turinio analizės darytina išvada, kad įstatymais galima nustatyti nuosavybės teisių ribojimus, taip pat ir nustatant teisės normose turtines sankcijas už padarytus teisės pažeidimus. Tačiau visa tai neturi paneigti pačios nuosavybės teisės esmės.

Nuosavybės neličiamumas, nuosavybės teisių gynimas (Konstitucijos 23 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 1 d. nutarimas

Konstitucijos 23 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas nuosavybės neličiamumo principas: „Nuosavybė neličiama.“ Taigi tik savininkas, kaip subjektinių teisių į turtą turėtojas, turi išimtinę teisę tą turtą valdyti, naudoti bei disponuoti juo. Kartu savininkas turi teisę reikauti, kad kiti fiziniai ir juridiniai asmenys, taip pat ir valstybė nepažeistų nuosavybės teisių.

Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Nuosavybės teises saugo įstatymai.“ Vadinas, valstybė turi priedermę leisti atitinkamus įstatymus ir jais remdamasi ginti nuosavybę. Tuo tikslu sukurama atitinkamų teisės normų sistema, kurios uždavinys – užtikrinti savininkui galimybę savo nuožiūra turtą naudoti, valdyti bei disponuoti juo, ginti ir saugoti nuosavybės teisę nuo pažeidimų. Tačiau negalima teigti, kad savininkas, įgyvendindamas savo subjektines nuosavybės teises, yra visiškai laisvas. Nei Konstitucija, nei visuotinai pripažintos tarptautinės teisės normos nepaneigia galimybės įstatymuose nustatyti turto valdymo, naudojimo ar disponavimo juo tam tikras ribas. Kartu tokiais ribojimais negali būti paneigiama nuosavybės teisės esmė.

Aiškinantis Konstitucijos 23 straipsnio 1 ir 2 dalių turinį reikia atsižvelgti į Konstitucijos 28 straipsnį, kuriame nustatyta: „Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.“ <...> savininkas, įgyvendindamas subjektines nuosavybės teises, turi atsižvelgti į viešuosius interesus.

Nuosavybės neličiamumas; nuosavybės paėmimas visuomenės poreikiams (Konstitucijos 23 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 18 d. nutarimas

Konstitucijos 23 straipsnyje nustatyta:

„Nuosavybė neličiama.

Nuosavybės teises saugo įstatymai.

Nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama.“

Šių Konstitucijos normų funkcija nevienareikšmė. Svarbiausia Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintų normų paskirtis – užtikrinti asmens subjektinių nuosavybės teisių į jo turimą turtą apsaugą. Kalbant apie konstitucinę nuosavybės neličiamumo garantiją pažymėtina, kad teisinėje kalboje „neličiamumas“ paprastai suprantamas kaip nepažeidžiama, neatimama žmogaus teisė. Šiuo atžvilgiu ypač svarbu tai, kad pačioje Konstitucijoje yra nustatyti apsauginio pobūdžio reikalavimai, kurių privalu laikytis, kai atsiranda būtinybė privačią nuosavybę paimti visuomenės poreikiams. Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje nuosavybės paėmimas visuomenės poreikiams suprantamas kaip kiekvienu atveju individualus įstatymų nustatyta tvarka priimamas sprendimas dėl privačioje nuosavybėje turimo turto paėmimo.

<...> Akivaizdu, kad konstitucine nuosavybės neličiamumo garantija, konstituciniu privačios nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams sureguliuavimu paneigiama visuotinės, neatlygintinos nacionalizacijos galimybė.

Intelektinės nuosavybės apsauga (Konstitucijos 23 straipsnis, 42 straipsnio 3 dalis)*Konstitucinio Teismo 2000 m. liepos 5 d. nutarimas*

Konstitucijos 23 straipsnio normomis laiduojama nuosavybės teisių apsauga. Šiame straipsnyje įtvirtintas nuosavybės neliečiamumas įpareigoja kitus asmenis nepažeisti savininko teisių, o valstybę – saugoti ir ginti nuosavybės teises. Pagal Konstitucijos 23 straipsnį saugoma ir intelektinė nuosavybė.

Intelektinė nuosavybė apima autorių teises į literatūros, mokslo ir meno kūrinius (knygas, brošiūras, straipsnius, dienoraščius, kitus literatūros kūrinius, kompiuterių programas, kalbas, paskaitas, pamokslus ir kitus žodinius kūrinius, muzikos kūrinius su tekstu ir be teksto, audiovizualinius kūrinius (kino filmus, televizijos filmus, videofilmus, diafilmus, kitus kinematografinėmis priemonėmis išreikštus kūrinius)) ir kt. Intelektinė nuosavybė taip pat apima atlikėjų, fonogramų gamintojų, transliuojančiųjų organizacijų ir audiovizualinio kūrinio (filmo) pirmojo įrašo gamintojų teises (gretutines teises).

Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas, todėl tiriant ginčijamų teisės normų atitikimą Konstitucijos 23 straipsniui taip pat atsižvelgtina į tai, jog autorių teisių ir interesų apsaugą bei gynybą numato ir Konstitucijos 42 straipsnio 3 dalis, kurioje nustatyta, kad dvasinius ir materialinius autoriaus interesus, susijusius su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas.

Pagal Konstituciją garantuojama nuosavybės apsauga. Neteisėtai įgytas turtas netampa jį įsigijusio asmens nuosavybe. Taigi toks asmuo neįgyja nuosavybės teisių, kurios saugomos pagal Konstituciją.

Neteisėtu (t. y. neturint autoriaus arba garso ir (ar) vaizdo įrašo gamintojo, arba jų teisių perėmėjų leidimo) literatūros, mokslo ar meno kūrinio (įskaitant kompiuterių programas ir duomenų bazes) arba garso ir (ar) vaizdo įrašo atgaminimu, platinimu, viešu atlikimu, kitokiu panaudojimu bet kokiais būdais ir priemonėmis komerciniams tikslams, taip pat laikymu tokiems tikslams pažeidžiamos autorių ir gretutinių teisių subjektų teisės.

Autoriaus teisių ir interesų gynyba nuo pažeidimų yra viešas interesas, todėl priklausomai nuo pažeidimo pobūdžio įstatymų leidėjas gali numatyti civilinę, administracinę ar baudžiamąją atsakomybę už autoriaus teisių ar interesų pažeidimus.

Nuosavybės neliečiamumas; nuosavybės paėmimas visuomenės poreikiams (Konstitucijos 23 straipsnis)*Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d. nutarimas*

<...> Konstitucijos [23] straipsnyje yra įtvirtintas nuosavybės neliečiamumo principas, kuris reiškia, jog nuosavybės subjektui yra garantuojama teisė reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo nuosavybės teisių. Įstatymų leidėjas turi pareigą priimti įstatymus, saugojančius savininko nuosavybės teises nuo neteisėto kėsینimosi. Konstitucija garantuoja, kad niekas negali paimti nuosavybės savavališkai ir ne teisės pagrindu.

Pagal Konstituciją nuosavybės paėmimas visuomenės poreikiams – tai kiekvienu atveju individualus įstatymų nustatyta tvarka priimamas sprendimas dėl privačia nuosavybės teise priklausančio turto paėmimo (Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 18 d. nutarimas).

Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje nurodyti visuomenės poreikiai, kuriems įstatymo nustatyta tvarka ir teisingai atlyginant gali būti paimama nuosavybė – tai visos visuomenės ar jos dalies interesai, kuriuos valstybė, vykdydama savo funkcijas, yra konstituciškai įpareigota užtikrinti ir tenkinti. Paimant nuosavybę visuomenės poreikiams turi būti siekiama pusiausvyros tarp įvairių visuomenės bei jos narių teisėtų interesų.

Visuomenės poreikiai, kuriems pagal Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalį paimama nuosavybė – tai visuomet konkretūs ir aiškiai išreikšti visuomenės poreikiai konkrečiam nuosavybės objektui. Pagal Konstituciją paimti nuosavybę (teisingai atlyginant) galima tik tokiems visuomenės poreikiams, kurie objektyviai negalėtų būti patenkinti, jeigu nebūtų paimtas tam tikras konkretus nuosavybės objektas.

Atlyginimas už visuomenės poreikiams paimamą nuosavybę turi būti nustatytas teisingas. Ši Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies nuostata reiškia ir tai, kad asmuo, kurio nuosavybė paimama visuomenės poreikiams, turi teisę reikalauti, jog nustatytas atlyginimas būtų lygiavertis paimamai nuosavybei.

Paveldėjimo teisė (Konstitucijos 23 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 4 d. nutarimas

Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintas nuosavybės neliečiamumas ir nuosavybės teisių apsauga. Šios Konstitucijos nuostatos reiškia ir tai, kad savininkas turi teisę pareikšti savo valią, kam nuosavybė atiteks po jo mirties, o tais atvejais, kai tokia valia nėra pareikšta, teisę į tai, kad po jo mirties nuosavybę paveldės įstatymu nustatyti įpėdiniai.

Konstitucijos 23 straipsnio nuostatas aiškinant sistemiškai, viso konstitucinio reguliavimo ir ypač konstitucinių nuostatų, įtvirtinančių, jog šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, nustatančių valstybės pareigą saugoti ir globoti šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, tėvų teisę ir pareigą iki pilnametystės savo vaikus išlaikyti, vaikų pareigą globoti tėvus senatvėje ir tausoti jų palikimą (Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2, 6 ir 7 dalys), valstybės pareigą įstatymu ginti nepilnamečius vaikus (Konstitucijos 39 straipsnio 3 dalis), įtvirtinančių konstitucines žmogaus teises bei jų prigimtinį pobūdį (Konstitucijos 18 straipsnis) ir kt., kontekste konstatuotina, kad paveldėjimo teisės institutas kyla iš Konstitucijos. Konstitucija garantuoja paveldėjimo teisę.

Pagal Konstituciją paveldėjimo santykiai turi būti reguliuojami tik įstatymais. Įstatymų leidėjas, reguliuodamas šiuos santykius, privalo paisyti Konstitucijos principų ir normų. Tai *inter alia* reiškia, kad negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį, viena vertus, būtų paneigta palikėjo valia palikti nuosavybę kaip palikimą kitiems asmenims, kita vertus, nesant pareikštos palikėjo valios, prioritetas būtų teikiamas ne asmenims, susijusiems su palikėju Konstitucijoje įtvirtintais šeimos, tėvų ir vaikų ryšiais, bet kitiems. Pažymėtina, kad reguliuodamas paveldėjimo santykius įstatymų leidėjas turi užtikrinti pusiausvyrą tarp asmens teisės palikti nuosavybę kitiems asmenims ir kitų Konstitucijos ginamų vertybių.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas paveldėjimo santykius, gali šį reguliavimą diferencijuoti pagal tai, kokiais šeimos ar giminystės ryšiais tam tikri asmenys buvo susiję su palikėju.

Nuosavybės teisių apsauga; nuosavybės teisių ribojimas; nuosavybės socialinė funkcija (Konstitucijos 23 straipsnis); vaistinės kaip nuosavybės teisės objektas

Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas

Konstitucijos 23 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog nuosavybė neliečiama; šio straipsnio 2 dalyje yra nustatyta, kad nuosavybės teises saugo įstatymai. Šios konstitucinės nuostatos suponuoja tai, kad Konstitucija, garantuodama nuosavybės apsaugą, kartu įtvirtina ir konstitucinę teisę įgyti nuosavybę bei garantuoja šios teisės apsaugą.

Pažymėtina, kad asmens konstitucinė teisė į nuosavybę yra esminė (būtina) asmens ūkinės veiklos laisvės įgyvendinimo sąlyga. Ribojant asmens teisę į nuosavybę, yra ribojama ir asmens ūkinės veiklos laisvė.

Asmens teisė į nuosavybę, ūkinės veiklos laisvė, kaip ir dauguma kitų Konstitucijoje įtvirtintų teisių ir laisvių, nėra absoliuti. Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (Konstitucijos 28 straipsnis). <...>

<...>

Pagal Konstituciją teisė į nuosavybę gali būti ribojama dėl turto pobūdžio ir (arba) dėl kitų priežasčių, kai neapribojus šios teisės nebūtų galima apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintų vertybių, būtų pakenkta viešajam interesui.

<...>

<...> teisė į nuosavybę yra konstitucinė asmens teisė ir <...> įstatymų leidėjas, ribodamas šią teisę, yra saistomas Konstitucijos normų bei principų: šios teisės negalima riboti daugiau, negu tai būtina demokratinėje visuomenėje, kai reikia apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes bei viešąjį interesą.

<...> pagal Konstituciją viešojo intereso (konstituciškai svarbaus tikslo) buvimas gali būti pagrindas apriboti asmens teisę į nuosavybę tik tuo atveju, kai dėl turto pobūdžio ir (arba) dėl kitų svarbių priežasčių neapribojus teisės į nuosavybę nebūtų įmanoma apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintų vertybių, būtų pakenkta viešajam interesui.

<...>

Pabrėžtina nuosavybės socialinė funkcija. Nuosavybė įpareigoja (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas). Savininkas, turėdamas teisę valdyti nuosavybę, ja naudotis ir disponuoti, negali pažeisti įstatymų, taip pat kitų asmenų teisių. Vaistinė yra licencijuota įmonė farmacinei veiklai, t. y. veiklai, kuri yra visuomenės sveikatinimo dalis ir yra susijusi su ypatingo pobūdžio prekėmis – vaistais bei vaistinėmis medžiagomis, todėl įstatymais gali ir turi būti nustatyti tokie vaistinių savininkų subjektyvūs nuosavybės teisių ribojimai, kad jiems nuosavybės teise priklausančiose vaistinėse dirbančių farmacininkų profesinę veiklą galėtų kontroliuoti, vaistinėms galėtų vadovauti ir vaistinių valdymo kontrolę galėtų vykdyti tik farmacinį išsilavinimą ir reikiamą kvalifikaciją turintys asmenys. Pagal Konstituciją įstatymais turi būti nustatytas toks farmacinės veiklos reguliavimas, kad vaistinių savininkų ekonominiai interesai neužgožtų vaistinių veiklos žmogaus sveikatos ir visuomenės sveikatinimo interesais.

<...> Pagal Konstituciją neleidžiama riboti asmens teisės į nuosavybę priklausomai nuo asmens išsilavinimo. Reikalavimai turėti farmacinį išsilavinimą bei reikiamą kvalifikaciją turi būti nustatomi asmenims, vykdantiems farmacinę veiklą vaistinėse. Išsilavinimo reikalavimai negali būti nustatomi asmenims, siekiantiems turėti nuosavybės teisę vaistinių.

Ne valstybės nuosavybės subjektų pareiga savo nuosavybe prisidėti prie ypatingų visuomenės reikmių užtikrinimo (telekomunikacijų operatorių pareiga užtikrinti techninę galimybę operatyvinės veiklos subjektams kontroliuoti telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinį) (Konstitucijos 23 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintas nuosavybės neliečiamumas ir apsauga reiškia ir tai, kad negali būti nustatyta tokio teisinio reguliavimo, kuriuo ne valstybės nuosavybės subjektams būtų nustatyta nuolatinė pareiga savo nuosavybę naudoti valstybės funkcijoms, kurios turi būti finansuojamos valstybės lėšomis, vykdyti; ne valstybės nuosavybės

subjektams gali būti nustatyta pareiga savo nuosavybe prie visuomenės ypatingų reikmių užtikrinimo prisidėti tiek, kiek pareiga prisidėti prie šių reikmių užtikrinimo esant nepaprastoms sąlygoms išplaukia iš Konstitucijos.

Taigi pagal Konstituciją telekomunikacijų operatoriams – ne valstybės nuosavybės subjektams gali būti nustatyta pareiga užtikrinti ir nuolat palaikyti techninę galimybę operatyvinės veiklos subjektams įstatymų nustatyta tvarka kontroliuoti telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinį, tačiau negali būti nustatyta pareiga tokios įrangos, kuri nėra reikalinga telekomunikacijų operatorių ūkinėje veikloje, technines galimybes palaikyti savo lėšomis.

<...>

Pažymėtina, kad telekomunikacijų tinklais perduodama informacija nėra telekomunikacijų operatorių nuosavybė.

Pagal Konstituciją valstybė turi užtikrinti visuomenės saugumą ir viešąją tvarką. <...> nusikaltimų užkardymas, tyrimas, nustatymas yra viešasis interesas, todėl teisėsaugos institucijų, vykdančių minėtą funkciją, normaliai veiklai užtikrinti reikalinga informacija turi būti teikiama neatlygintinai. Tą suponuoja ir konstitucinis atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis.

Teisė į pensiją nuosavybės apsaugos aspektu (Konstitucijos 23, 52 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas

<...> tuo atveju, kai lėšų, reikalingų senatvės pensijoms mokėti, surinkimas ir pačių pensijų mokėjimas yra grindžiamas socialiniu draudimu (socialinio draudimo įmokomis), žmogus pats tam tikru mastu dalyvauja sudarant materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas. Įstatymu nustatant senatvės pensijų dydžius atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas.

Asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija yra paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t. y. teisę į nuosavybę. Pagal Konstitucijos 23 straipsnį ši teisė turi būti saugoma ir ginama.

Teisė į pensiją nuosavybės apsaugos aspektu (Konstitucijos 23, 52 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 23 straipsnio nuostatą, ne kartą yra konstatavęs, kad nuosavybės neliečiamumas ir nuosavybės teisių apsauga *inter alia* reiškia, jog savininkas, kaip subjektinių teisių į nuosavybę turėtojas, turi teisę reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo teisių, taip pat kad valstybė turi pareigą užtikrinti nuosavybės teisių gynimą ir apsaugą.

<...> Konstitucija – vientisas aktas, <...> jos nuostatos yra susijusios ir sudaro darnią sistemą. Atskleidžiant konstitucinio nuosavybės teisių apsaugos instituto turinį būtina atsižvelgti ne tik į Konstitucijos 23 straipsnį, bet ir į kitas Konstitucijos nuostatas, atskleidžiančias įvairius šios teisės konstitucinės sampratos aspektus, taip pat į Konstitucijos 52 straipsnį. Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarime konstatuota, kad asmens reikalavimai išmokėti jam paskirtą pensiją yra ginami ne tik pagal Konstitucijos 52 straipsnį, bet ir pagal Konstitucijos 23 straipsnį. Pažymėtina, kad tokiu atveju teisė reikalauti mokėti pagal Konstituciją ir jai neprieštaraujančius įstatymus nustatytas pensinio aprūpinimo išmokas kyla iš Konstitucijos 52 straipsnio, o pagal Konstitucijos 23 straipsnį yra ginami šios teisės turiniai aspektai.

<...> valstybei tenka pareiga vykdyti tuos turtinio pobūdžio įsipareigojimus, kuriuos ji prisiėmė įstatymu nustatydamą toki reguliavimą, pagal kurį asmuo, atitinkantis įstatymo nustatytas sąlygas, įgyja teisę į tam tikrą pensiją. Taigi asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t. y. teisę į nuosavybę. Pagal Konstitucijos 23 straipsnį ši teisė turi būti saugoma ir ginama.

Taigi pagal Konstitucijos 23 straipsnį asmenys, kuriems Konstitucijoje ar įstatyme nustatyta pensija buvo paskirta ir mokama, turi teisę reikalauti, kad jiems tokio dydžio išmokos, kokios buvo paskirtos ir mokamos, būtų mokamos ir toliau. Savaime suprantama, kad įstatymas, kuriame nustatyti tokio pensinio aprūpinimo pagrindai, asmenys, kuriems skiriamos ir mokamos pensijos, pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygos bei pensijų dydžiai, turi atitikti Konstitucijos normas ir principus.

<...> paskirtos ir mokamos pensijos pagal Konstituciją gali būti mažinamos tik valstybėje susidarius ypatingai situacijai (ekonominė krizė, gaivalinė nelaimė ir kt.), kai valstybės funkcijoms vykdyti ir viešiesiems interesams tenkinti, taip pat pensijoms mokėti objektyviai trūksta lėšų. Tokiu atveju paskirtos ir mokamos pensijos gali būti mažinamos tokiu mastu, koku būtina užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Taip pat pažymėtina, kad sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai. Be to, vykdant pensijų sistemos reformą vienu pensijų gali nelikti, kitų dydžiai gali sumažėti. Tokiu atveju įstatymų leidėjas privalo nustatyti asmenims dėl tokio reguliavimo pasikeitimo susidariusių praradimų teisingo kompensavimo mechanizmą. Priešingu atveju teisinis reguliavimas, pagal kurį yra nutraukiamas ar sumažinamas paskirtos ir mokamos pensijos mokėjimas, vertintinas kaip pažeidžiantis Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalį, kurioje įtvirtinta, kad nuosavybės teises saugo įstatymas.

Nuosavybės neliečiamumas ir apsauga; nuosavybės teisės ribojimas; nuosavybės socialinė funkcija (Konstitucijos 23 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 23 straipsnyje yra įtvirtinti nuosavybės neliečiamumo ir apsaugos imperatyvai. Privati nuosavybė, kaip vienas iš Tautos ūkio pagrindų, yra įtvirtinta Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje.

<...>

Aiškindamas Konstitucijos 23 straipsnį Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad šiame straipsnyje įtvirtinti nuosavybės neliečiamumas ir apsauga *inter alia* reiškia, jog savininkas turi teisę valdyti jam priklausančią turtą, juo naudotis ir disponuoti, taip pat teisę reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų šių jo teisių, o valstybė turi pareigą ginti ir saugoti nuosavybę nuo neteisėto kėsinosi į ją.

Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalies nuostata, kad nuosavybės teises saugo įstatymai, reiškia, jog yra garantuojama įstatymine subjektinių nuosavybės teisių apsauga. Subjektinė nuosavybės teisė paprastai apibūdinama kaip įstatymų saugoma savininko galimybė savo nuožiūra ir interesais valdyti jam priklausančią turtą, juo naudotis ir disponuoti, tačiau savininkas negali peržengti įstatymų nustatytą ribą, varžyti kitų asmenų teisių ir laisvių (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 16 d. nutarimas). Minėta Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalies nuostata reiškia ir tai, kad įstatymai turi saugoti visų savininkų nuosavybės teises, taigi ir valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, nuosavybės teisę (Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimas).

Konstitucinė nuosavybės teisės apsaugos garantija – tai *status quo* garantija, nes ji pirmiausia saugo asmens turimas nuosavybės teises (Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d., 1999 m. kovo 16 d., 2003 m. kovo 4 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, jog pagal Konstituciją nuosavybės teisė nėra absoliuti ir tuo atžvilgiu, kad ji gali būti įstatymu ribojama dėl nuosavybės objekto pobūdžio, dėl padarytų teisei priešingų veikų ir (arba) dėl visuomenei būtino ir konstituciškai pagrįsto poreikio. Nuosavybės teisės ribojimas nėra negalimas, tačiau visais atvejais turi būti laikomasi šių sąlygų: nuosavybės teisė gali būti ribojama tik remiantis įstatymu; ribojimai turi būti būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves, Konstitucijoje įtvirtintas vertybes ir (arba) konstituciškai svarbius tikslus; turi būti laikomasi proporcingumo principo, pagal kurį įstatymuose numatytos priemonės turi atitikti siekiamus visuomenei būtinus ir konstituciškai pagrįstus tikslus. Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją bet kokių nuosavybės teisės ribojimų negalima paneigti nuosavybės teisės esmės; jeigu nuosavybės teisė apribojama taip, kad ją įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jeigu ji suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba neužtikrinamas jos teisinis gynimas, tai yra pagrindas teigti, jog pažeidžiama nuosavybės teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui.

Konstitucinis socialinės darnos imperatyvas, konstituciniai teisingumo, protingumo, proporcingumo principai, kitos Konstitucijos nuostatos suponuoja tai, kad Konstitucijoje įtvirtinti nuosavybės neliečiamumas ir subjektinių nuosavybės teisių apsauga negali būti interpretuojami kaip pagrindas savininko teises ir interesus priešpriešinti viešajam interesui, kitų asmenų teisėms, laisvėms ir teisėtiems interesams. Nuosavybė atlieka ir socialinę funkciją. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 23 straipsnio nuostatas, yra konstatavęs, kad nuosavybė įpareigoja ir kad šia nuostata yra išreiškiama nuosavybės socialinė funkcija (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d., 2002 m. kovo 14 d., 2002 m. rugsėjo 19 d., 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimai).

Nuosavybės paėmimas visuomenės poreikiams

Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 23 d. nutarimas

<...> kaip sąvoką „visuomenės poreikiai“ aiškindamas ekspropriacijos instituto kontekste yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijoje nuosavybės paėmimas visuomenės poreikiams siejamas ne su tuo, kam paimta nuosavybė atiteks, bet su tos nuosavybės paėmimo tikslais – panaudoti daiktą visuomenės interesams, socialiai svarbiems tikslams, kuriuos pasiekti galima tik pasinaudojus konkrečiam paimamam daiktui individualiomis savybėmis; visuomenės poreikių negalima aiškinti kaip visais atvejais draudžiančių paimti nuosavybę ir ją perduoti privačiam nuosavybėn; ar nuosavybė yra paimama visuomenės poreikiams, lemia ne tai, koks subjektas (valstybė, savivaldybė, juridinis ar fizinis asmuo) vėliau taps šios nuosavybės savininku, o tai, ar nuosavybė, kuri buvo paimta iš savininko, tikrai buvo paimta dėl to, kad ji buvo reikalinga visuomenės poreikiams tenkinti, t. y. socialiai svarbiems tikslams, kuriuos pasiekti galima tik pasinaudojus konkrečiu paimamu turtu (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas).

Nuosavybės paėmimas visuomenės poreikiams (Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 23 straipsnį nuosavybė iš savininko gali būti paimama tik tada, kai ji reikalinga visuomenės poreikiams, kai už ją teisingai atlyginama; visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginant nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka. Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje nurodyti

visuomenės poreikiai, kuriems įstatymo nustatyta tvarka ir teisingai atlyginant gali būti paimama nuosavybė, – tai visos visuomenės arba jos dalies interesai, kuriuos valstybė, vykdydama savo funkcijas, yra konstituciškai įpareigota užtikrinti ir tenkinti; paimant nuosavybę visuomenės poreikiams turi būti siekiama įvairių visos visuomenės ir jos narių teisėtų interesų pusiausvyros; visuomenės poreikiai, kuriems paimama nuosavybė, – tai visuomet konkretūs ir aiškiai išreikšti visuomenės poreikiai dėl konkretaus nuosavybės objekto; paimti nuosavybę (teisingai atlyginant) galima tik tokiems visuomenės poreikiams, kurie objektyviai negalėtų būti patenkinti, jeigu nebūtų paimtas tam tikras konkretus nuosavybės objektas; asmuo, kurio nuosavybė paimama visuomenės poreikiams, turi teisę reikalauti, kad nustatytas atlyginimas būtų lygiavertis paimamai nuosavybei (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d., 2003 m. kovo 4 d. nutarimai). Priimant sprendimą dėl nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams kartu turi būti nustatomas ir atlyginimo už paimamą nuosavybę dydis, taip pat nustatoma, kokia tvarka savininkui bus atlyginama už paimamą nuosavybę; įstatymų leidėjui nepriklausomai nuo to, koks subjektas (valstybė, savivaldybė, juridinis ar fizinis asmuo) tampa šios nuosavybės savininku, tenka pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad ši nuosavybė iš tikrųjų būtų panaudojama visuomenės poreikiams (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas). Šiame kontekste pabrėžtina, kad visuomenės poreikiai kartu yra ir valstybės reikmės (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d., 2007 m. lapkričio 23 d. nutarimai); sąvokų „valstybės poreikiai“ („valstybės reikmės“) ir „visuomenės poreikiai“ („visuomenės reikmės“) negalima priešinti, nes jos ne paneigia, bet papildo viena kitą; sąvokos „valstybės poreikiai“ („valstybės reikmės“), „visuomenės poreikiai“ („visuomenės reikmės“) žymi viešąjį interesą ir yra sietinos su konstitucine tautos gerovės samprata (Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 23 d. nutarimas).

Aiškindamas Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalį Konstitucinis Teismas savo aktuose yra konstatavęs ir tai, kad kol nebus pasiektas susitarimas dėl atlyginimo už paimamą nuosavybę ar ginčo neišspręs teismas, nuosavybė iš savininko negali būti paimama (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas). Minėtą konstitucinę doktrinos nuostatą aiškinant kartu su kitomis Konstitucinio Teismo doktrininėmis nuostatomis, suformuluotomis interpretuojant Konstitucijos 23 straipsnį (*inter alia* su šiomis: nuosavybė įpareigoja, ir šia nuostata yra išreiškiama nuosavybės socialinė funkcija; paimant nuosavybę visuomenės poreikiams turi būti siekiama įvairių visuomenės ir jos narių teisėtų interesų pusiausvyros; paimti nuosavybę (teisingai atlyginant) galima tik tokiems visuomenės poreikiams, kurie objektyviai negalėtų būti patenkinti, jeigu nebūtų paimtas tam tikras konkretus nuosavybės objektas; asmuo, kurio nuosavybė paimama visuomenės poreikiams, turi teisę reikalauti, kad nustatytas atlyginimas būtų lygiavertis paimamai nuosavybei; savininko teisių ir interesų negalima priešpriešinti viešajam interesui), pažymėtina, kad įstatymų leidėjui reguliuojant santykius, susijusius su ginčų dėl nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams nagrinėjimu teisme, pagal Konstituciją kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų operatyviai šiuos ginčus išspręsti ir taip garantuoti viešąjį interesą, užtikrinti, kad savininkas nepiktnaudžiautų savo teise gauti teisingą atlyginimą už paimamą nuosavybę ir taip nevilkintų nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams procesą.

Pagal Konstituciją negali būti toleruojamos tokios teisinės situacijos, kai įstatymo nustatyta institucijai, turinčiai teisę priimti sprendimą dėl nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams, teisės aktų nustatyta tvarka priėmus sprendimą dėl nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams ir atlyginimo už paimamą iš savininko nuosavybę dydžio ir šį atlyginimą sumokėjus toks visuomenės poreikis nepamatuotai ilgai negali būti tenkinamas dėl užsitęsusių ginčų, *inter alia* ginčų teismuose dėl atlyginimo už paimamą iš savininko nuosavybę

dydžio, ir dėl to negali būti užtikrinti gyvybiškai svarbūs arba kiti ypač reikšmingi visuomenės interesai. Iš Konstitucijos įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti *inter alia* teisingo atlyginimo už paimamą visuomenės poreikiams nuosavybę pagrindus, būdus, nustatyti, kad, esant kompetentingos institucijos sprendimui dėl nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams, atlyginimo už paimamą iš savininko nuosavybę dydžio ir šį atlyginimą sumokėjus, teismas, nustatęs, kad nedelsiant nepatenkinus šio visuomenės poreikio bus pakenkta gyvybiškai svarbiems ar kitiems ypač reikšmingiems visuomenės interesams, gali leisti pradėti naudoti nuosavybę visuomenės poreikiams tenkinti dar iš esmės neišsprendus ginčo dėl atlyginimo už paimamą nuosavybę dydžio.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs ir tai, kad sprendžiant, ar nuosavybė yra paimama visuomenės poreikiams, atsižvelgtina ir į tai, kad visuomenės poreikiai nėra statiški. Reikmės, kurios viename visuomenės ir valstybės raidos etape galėjo būti suprantamos kaip visuomenės poreikiai, kitame visuomenės ir valstybės raidos etape gali būti vertinamos kaip neatitinkančios konstitucinės visuomenės poreikių sampratos, ir atvirkščiai. Ar poreikiai, kuriems paimama nuosavybė, yra visuomenės poreikiai, kiekvieną kartą turi būti sprendžiama individualiai, atsižvelgiant į tai, kokių socialiai reikšmingų tikslų tuo metu paimant būtent tą nuosavybę buvo siekiama (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas).

Nuosavybės neliečiamumas, apsauga ir gynimas (*inter alia* kai savininkas turtą praranda dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo) (Konstitucijos 23 straipsnis); sąžiningo įgijėjo teisių gynimas

Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas

Konstitucijos 23 straipsnio nuostatos, sudarydamos visumą, atskleidžia nuosavybės teisių gynimo esmę (Konstitucinio Teismo 2002 m. gegužės 27 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas savo aktuose yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucijos 23 straipsnyje yra įtvirtintas nuosavybės neliečiamumo principas. Pagal Konstituciją savininkas turi teisę su jam priklausančiu turtu atlikti bet kokius veiksmus, išskyrus uždraustus įstatymu, naudoti savo turtą ir lemti jo likimą bet koku būdu, kuriuo nepažeidžiamos kitų asmenų teisės ir laisvės (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2008 m. gegužės 20 d. nutarimai). Kita vertus, Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 23 straipsnio nuostatas, ne kartą yra konstatavęs, kad nuosavybė įpareigoja. Savininkas, naudodamas savo turtą, su juo turi elgtis atsakingai ir rūpestingai.

Pagal Konstituciją kiti asmenys turi nepažeisti savininko nuosavybės teisių, o valstybė turi pareigą ginti ir saugoti nuosavybę nuo neteisėto kėsینimosi į ją, kitų pažeidimų. Niekas negali paimti nuosavybės savavališkai ir ne teisės pagrindu; nuosavybės subjektui, savininkui, yra konstituciškai garantuojama teisė reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo nuosavybės teisių ir kad valstybė užtikrintų jo nuosavybės teisių gynimą (Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas).

<...> konstitucinis nuosavybės neliečiamumo principas būtų paneigtas ir tada, jeigu, savininkui praradus turtą dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo, savininko nuosavybės teisės nebūtų ginamos. Šiame kontekste pažymėtina, kad kai turtą savininkas praranda dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo, tai nereiškia, kad jis praranda nuosavybės teises, ir nereiškia, kad asmuo, įgijęs tokį turtą, tampa jo savininku. Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, iš Konstitucijos 23 straipsnio, *inter alia* jo 2 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga nuosavybės santykius reguliuoti taip, kad nuosavybės teisės būtų saugomos ir ginamos, kad būtų užtikrintas nuosavybės neliečiamumas (Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas); valstybė turi priedermę leisti atitinkamus

nuosavybės teisės saugančius įstatymus ir jais remdamasi ginti nuosavybę (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas). Pagal Konstituciją savininkas turi teisę susigrąžinti savo turtą, kai jis tokį turtą prarado dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo; ši jo teisė yra svarbi konstitucinė nuosavybės teisių apsaugos garantija. Tai suponuoja įstatymų leidėjo pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų savininko, praradusio turtą dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo, nuosavybės teisių gynimą. Tai nustatydamas įstatymų leidėjas turi nustatyti, kaip turi būti užtikrintas savininko nuosavybės teisių gynimas, *inter alia* kai toks turtas negali būti grąžintas dėl objektyvių priežasčių, nėra galimybių jo grąžinti natūra.

Konstitucija, garantuodama nuosavybės apsaugą, įtvirtina ir konstitucinę teisę įgyti nuosavybę bei garantuoja šios teisės apsaugą (Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas). Pagal Konstituciją nuosavybės teisės įgijimo būdai gali būti įvairūs, tačiau jie negali prieštarauti iš Konstitucijos kylantiems reikalavimams, *inter alia* teisėtumo, sąžiningumo principams.

Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos normų ir principų, turi nustatyti nuosavybės teisės įgijimo būdus ir pagrindus. Tai suponuoja nuosavybės įgijimo teisėtumo reikalavimą. Pagal Konstituciją viena esminių nuosavybės objekto (turto) perleidimo kito asmens (kitų asmenų) nuosavybės teisėtumo sąlygų yra savininko valios dėl tokio nuosavybės objekto (turto) perleidimo kito asmens (kitų asmenų) nuosavybės išreiškimas (sutikimas). Kai turtas perleidžiamas kitam asmeniui be turto savininko valios išreiškimo (sutikimo), toks turto perleidimas laikomas neteisėtu, o perleistas turtas – neteisėtai kito asmens įgytu turtu, nebent turto perleidimas kito asmens (kitų asmenų) nuosavybės be šio turto savininko valios išreiškimo (sutikimo) būtų konstituciškai pateisinamas.

Neteisėtai įgytas turtas netampa jį įsigijusio asmens nuosavybe; taigi toks asmuo neįgyja nuosavybės teisių, saugomų pagal Konstituciją (Konstitucinio Teismo 2000 m. liepos 5 d. nutarimas).

Šiame kontekste pažymėtina, kad galima tokia situacija, kai asmuo turtą įgijo žinodamas arba turėdamas žinoti, kad tas asmuo, iš kurio toks turtas yra įgyjamas, neturi teisės to turto perleisti nuosavybės. Toks turto įgijimas nesukuria jo įgijėjui nuosavybės teisių. Atsižvelgiant į tai pažymėtina, kad Konstitucija negina ir tokio asmens teisių, kuris turtą, savininko prarastą dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo, įgyja tai žinodamas arba turėdamas žinoti, t. y. elgdamasis nesąžiningai, neteisėtai.

Galima ir tokia situacija, kai asmuo, siekdamas įgyti turtą teisėtai, įgyja turtą, kurį savininkas yra praradęs dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo, o jį įgyjantis asmuo to nežinojo ir negalėjo žinoti. <...> net ir tuo atveju, kai asmuo turtą įgyja nežinodamas ir negalėdamas žinoti, kad savininkas jį prarado dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo, tokio turto įgijimas negali būti traktuojamas kaip savaime sukuriantis turto įgijėjui nuosavybės teises. Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, ne teisės pagrindu teisė negali atsirasti.

Įstatymų leidėjas, reguliuodamas nuosavybės teisių apsaugą, turi užtikrinti Konstitucijos ginamų ir saugomų vertybių pusiausvyrą. Tai, kad turi būti ginamos savininko, praradusio savo turtą dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo, nuosavybės teisės, nereiškia, kad neturi būti ginamos teisės ir tokio asmens, kuris siekė turtą įgyti teisėtai, sąžiningai, bet įgijo jį nežinodamas, kad savininkas tą turtą prarado dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo. Reikalavimas ginti tokio asmens teises kyla iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, Konstitucijos 30 straipsnyje įtvirtinto konstitucinio asmeniui padarytos žalos atlyginimo principo. Šis konstitucinis principas neatsiejamas

nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo: įstatymais turi būti sudarytos visos reikiamos teisinės prielaidos padarytą žalą atlyginti teisingai (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas).

Reikalavimas ginti asmens, sąžiningai įgijusio turtą, kurį savininkas prarado dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo, teisės kyla ir iš Konstitucijos 46 straipsnio, *inter alia* jo 1 dalies, kurioje taip pat yra įtvirtinta asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva, suponuojančios sutarčių sudarymo laisvę.

Pagal Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalį nuosavybė iš savininko gali būti paimama tik tada, kai ji reikalinga visuomenės poreikiams, kai už ją teisingai atlyginama; visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginant nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka. Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje nurodyti visuomenės poreikiai, kuriems įstatymo nustatyta tvarka ir teisingai atlyginant gali būti paimama nuosavybė, – tai visos visuomenės arba jos dalies interesai, kuriuos valstybė, vykdydama savo funkcijas, yra konstituciškai įpareigota užtikrinti ir tenkinti; paimant nuosavybę visuomenės poreikiams turi būti siekiama įvairių visos visuomenės ir jos narių teisėtų interesų pusiausvyros; visuomenės poreikiai, kuriems paimama nuosavybė, – tai visuomet konkretūs ir aiškiai išreikšti visuomenės poreikiai dėl konkretaus nuosavybės objekto; paimti nuosavybę (teisingai atlyginant) galima tik tokiems visuomenės poreikiams, kurie objektyviai negalėtų būti patenkinti, jeigu nebūtų paimtas tam tikras konkretus nuosavybės objektas; asmuo, kurio nuosavybė paimama visuomenės poreikiams, turi teisę reikalauti, kad nustatytas atlyginimas būtų lygiavertis paimamai nuosavybei (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d., 2003 m. kovo 4 d., 2008 m. gegužės 20 d. nutarimai).

<...> iš Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies kylantys imperatyvai nuosavybės paėmimui iš savininko netaikomi tais atvejais, kai savininkas susigrąžina turtą, prarastą dėl kito asmens (kitų asmenų) padaryto nusikaltimo.

Konstitucijos 23 straipsnio nuostatos visiems savininkams – fiziniams asmenims, juridiniams asmenims, savivaldybėms ir valstybei – garantuoja nuosavybės apsaugą (Konstitucinio Teismo 2002 m. gegužės 27 d. nutarimas). Taigi pagal Konstituciją įstatymai turi saugoti visų savininkų, *inter alia* ir valstybės (kaip visos visuomenės organizacijos), nuosavybės teises.

Prekių ženklo savininko teisių gynimas (Konstitucijos 23 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas

Iš Konstitucijos 23 straipsnio kylantys reikalavimai užtikrinti nuosavybės neliečiamumą ir jos apsaugą visa apimtimi taikytini ir ginant intelektinės nuosavybės teises, užtikrinant prekių ženklo savininko nuosavybės neliečiamumą bei jos apsaugą.

Nuosavybės teisių gynimo specifiką lemia ir nuosavybės objektas. Įstatymų leidėjas gali, atsižvelgdamas į nuosavybės objektų specifiką, įtvirtinti įvairius šių objektų savininkų pažeistų teisių gynimo būdus, *inter alia* susijusius su jiems padarytos žalos, kitų praradimų atlyginimu (kompensavimu).

<...> prekių ženklo savininkas gali patirti įvairių praradimų – tiek materialinio, tiek moralinio pobūdžio (kaip antai: prekių ženklo vertės sumažėjimo, prekių ženklo savininko įmonės reputacijos sumažėjimo ir kt.), atsiradusių dėl kitų asmenų neteisėtų veiksmų. Įstatymų leidėjui iš Konstitucijos, *inter alia* jos 23 straipsnio 1 ir 2 dalių, konstitucinio teisinės valstybės principo kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų atlyginti (kompensuoti) savininko patirtus tiek materialinio, tiek moralinio pobūdžio praradimus. Toks reguliavimas turi sudaryti prielaidas, atsižvelgiant į intelektinės nuosavybės

specifiką, apskaičiuoti prekių ženklo savininko dėl kito asmens neteisėtų veiksmų patirtus praradimus; tais atvejais, kai kartais net neįmanoma apskaičiuoti prekių ženklo savininkui padarytos materialinės žalos dydžio, reikia nustatyti ir tokius šiems savininkams atsiradusių praradimų atlyginimo būdus, kurie nebūtų siejami vien tik su jam padaryta materialine žala.

Pažymėtina, kad pagal Konstituciją įstatymuose turi būti numatyta atsakomybė už prekių ženklo savininkų teisių pažeidimą, *inter alia* pareiga atlyginti prekių ženklo savininkui padarytą materialinę ir moralinę žalą (praradimus).

Autoriaus teisių ir gretutinių teisių subjektų teisių gynimas (Konstitucijos 23 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 6 d. nutarimas

Iš Konstitucijos 23 straipsnio kylantys reikalavimai užtikrinti nuosavybės neliečiamumą ir jos apsaugą visa apimtimi taikytini ir ginant intelektinės nuosavybės teises, užtikrinant autoriaus teisių ir gretutinių teisių subjektų nuosavybės neliečiamumą bei jos apsaugą.

Nuosavybės teisių gynimo specifiką lemia ir nuosavybės objektas. Įstatymų leidėjas gali, atsižvelgdamas į nuosavybės objektų specifiką, įtvirtinti įvairius šių objektų savininkų pažeistų teisių gynimo būdus, *inter alia* susijusius su jiems padarytos žalos, kitų praradimų atlyginimu (kompensavimu).

Būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas, kylantis iš Konstitucijos, *inter alia* Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas.

Pažymėtina, kad pagal Konstituciją įstatymuose turi būti numatyta atsakomybė už autoriaus teisių ir gretutinių teisių subjektų teisių pažeidimą, *inter alia* pareiga atlyginti autoriaus teisių ir gretutinių teisių subjektui padarytą materialinę ir moralinę žalą (praradimus).

<...>

<...> autoriaus teisių ir gretutinių teisių subjektai gali patirti įvairių praradimų – tiek materialinio, tiek moralinio pobūdžio (kaip antai: kūrinio ir gretutinių teisių objekto vertės sumažėjimas, autoriaus teisių ir gretutinių teisių subjektų reputacijos sumažėjimas ir kt.), atsiradusių dėl kitų asmenų neteisėtų veiksmų. Įstatymų leidėjui iš Konstitucijos, *inter alia* jos 23 straipsnio 1 ir 2 dalių, konstitucinio teisinės valstybės principo kyla pareiga nustatyti tokių teisinį reguliavimą, kuris leistų atlyginti (kompensuoti) savininko (autoriaus teisių ir gretutinių teisių subjektų) patirtus tiek materialinio, tiek moralinio pobūdžio praradimus. Toks reguliavimas turi sudaryti prielaidas, atsižvelgiant į intelektinės nuosavybės specifiką, apskaičiuoti autoriaus teisių ir gretutinių teisių subjektų dėl kito asmens neteisėtų veiksmų patirtus praradimus; tais atvejais, kai kartais net neįmanoma apskaičiuoti autoriaus teisių ir gretutinių teisių subjektams padarytos materialinės žalos dydžio, reikia nustatyti ir tokius šiems subjektams atsiradusių praradimų atlyginimo būdus, kurie nebūtų siejami vien su jiems padaryta materialine žala.

Nuosavybės neliečiamumas ir apsauga; nuosavybė įpareigoja; nuosavybės teisės ribojimas; daugiabučių namų gyvenamųjų ir negyvenamųjų patalpų savininkų nuosavybės teisės apsauga (Konstitucijos 23 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 7 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 23 straipsnio nuostatas, yra konstatavęs, kad nuosavybės teisė – viena pamatinių žmogaus teisių. Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtinti nuosavybės neliečiamumas ir apsauga *inter alia* reiškia, kad savininkas turi teisę

su jam priklausančiu turtu atlikti bet kokius veiksmus, išskyrus uždraustusius įstatymu, naudoti savo turtą ir lemti jo likimą bet koku būdu, kuriuo nepažeidžiamos kitų asmenų teisės ir laisvės (*inter alia* 2006 m. kovo 14 d., 2013 m. gruodžio 20 d. nutarimai). Įstatymai turi saugoti visų savininkų nuosavybės teises (*inter alia* 2003 m. rugsėjo 30 d., 2013 m. spalio 9 d. nutarimai). Savininkas turi teisę reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo nuosavybės teisių, o valstybė turi pareigą ginti ir saugoti nuosavybę nuo neteisėto kėsینimosi į ją (*inter alia* 2002 m. rugsėjo 19 d., 2011 m. sausio 6 d. nutarimai). Iš Konstitucijos 23 straipsnio įstatymų leidėjui kyla pareiga nuosavybės santykius reguliuoti taip, kad nuosavybės teisės būtų saugomos ir ginamos, kad būtų užtikrintas nuosavybės neliečiamumas (2005 m. rugpjūčio 23 d., 2008 m. spalio 30 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad nuosavybė įpareigoja (*inter alia* 2000 m. gruodžio 21 d., 2015 m. balandžio 3 d. nutarimai). Teisės normomis reguliuojamų nuosavybės santykių subjektai paprastai turi ne tik tam tikras teises, bet ir atitinkamas pareigas (1997 m. balandžio 8 d., 2011 m. sausio 31 d. nutarimai). Savininkas, naudodamas savo turtą, su juo turi elgtis atsakingai ir rūpestingai (2008 m. spalio 30 d. nutarimas). Savininkas, turėdamas teisę valdyti nuosavybę, ją naudotis ir disponuoti, negali pažeisti įstatymų, taip pat kitų asmenų teisių (*inter alia* 2002 m. kovo 14 d., 2013 m. balandžio 12 d. nutarimai). Savininko pareigas lemia *inter alia* nuosavybės objektų specifika – įstatymų leidėjas gali, atsižvelgdamas į nuosavybės objektų ypatumus, nustatyti tam tikras šių objektų savininkų pareigas ir atsakomybę už jų nevykdymą (2013 m. balandžio 12 d. nutarimas).

Pagal Konstituciją nuosavybės teisė nėra absoliuti, ji gali būti įstatymu ribojama *inter alia* dėl nuosavybės objekto pobūdžio, visuomenei būtino ir konstituciškai pagrįsto poreikio. Ribojant nuosavybės [teisę], visais atvejais turi būti laikomasi šių sąlygų: ji gali būti ribojama tik remiantis įstatymu; apribojimais turi būti būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves, Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, visuomenei būtinus konstituciškai svarbius tikslus; turi būti paisoma proporcingumo principo, pagal kurį įstatymuose numatytos priemonės turi atitikti siekiamus visuomenei būtinus ir konstituciškai pagrįstus tikslus (*inter alia* 2002 m. rugsėjo 19 d., 2013 m. gruodžio 20 d. nutarimai). Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją bet koku nuosavybės teisės ribojimu negalima paneigti nuosavybės teisės esmės; jeigu nuosavybės teisė apribojama taip, kad ją įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jeigu ji suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba ne-užtikrinamas jos teisinis gynimas, yra pagrindas teigti, kad pažeidžiama nuosavybės teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui (2005 m. gegužės 13 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad gyvenamųjų ir negyvenamųjų patalpų savininkų nuosavybės teisę į jiems priklausančias patalpas saugo Konstitucija ir įstatymai; Konstitucija ir įstatymai saugo ir gina savininkų teises nepriklausomai nuo to, ar daugiabučiame gyvenamajame name yra įsteigta bendrija, ar tokios bendrijos nėra (1999 m. birželio 23 d. nutarimas). Daugiabučių namų tinkamas eksploatavimas ir jų išsaugojimas yra ne tik privatus savininkų, bet ir viešasis interesas (2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas). Konstitucinio Teismo [jurisprudencijoje] pažymėta, kad pagal Konstituciją viešojo intereso (konstituciškai svarbaus tikslo) buvimas gali būti pagrindas apriboti asmens teisę į nuosavybę tik tuo atveju, kai jos neapribojus dėl turto pobūdžio ir (arba) kitų svarbių priežasčių nebūtų įmanoma apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintų vertybių, būtų pakenkta viešajam interesui (*inter alia* 2002 m. kovo 14 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai).

Įstatymų leidėjo diskrecija reguliuoti fizinio asmens bankroto santykius*Konstitucinio Teismo 2017 m. gegužės 19 d. nutarimas*

<...> pagal Konstituciją įstatymų leidėjui apskritai nekyla pareigos nustatyti fizinio asmens bankroto instituto kaip vieno iš galimų būdų fizinio asmens nemokumo problemoms spręsti. Pasirinkęs Lietuvos teisės sistemoje įtvirtinti fizinio asmens bankroto institutą, įstatymų leidėjas, siekdamas, be kita ko, užtikrinti nemokaus fizinio asmens ir jo kreditorių interesų pusiausvyrą, turi plačią diskreciją reguliuoti fizinio asmens bankroto santykius, *inter alia* pasirinkti fizinio asmens bankroto instituto modelį, apibrėžti galinčių bankrutuoti asmenų ratą, nustatyti fizinio asmens bankroto bylos iškėlimo pagrindus, atvejus, kada tokia byla negali būti iškelta, reguliuoti fizinio asmens bankroto procedūras, nustatyti atleidimo nuo skolinių įsipareigojimų vykdymo sąlygas, kitus esminius fizinio asmens bankroto instituto elementus. Tačiau tai darydamas įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų.

<...> fizinio asmens bankroto instituto modeliai yra įvairūs; įstatymų leidėjo pasirinkimas įstatymais įtvirtinti vieną ar kitą fizinio asmens bankroto instituto modelį gali priklausyti nuo konkrečių įstatymų leidėjo tikslų. Be to, įstatymais gali būti numatytas teisminis arba neteisminis fizinio asmens bankroto procesas. Įstatymų leidėjas, naudodamasis turima plačia diskrecija pasirinkti vieną ar kitą fizinio asmens bankroto instituto modelį, gali nustatyti ir tokių modelių, pagal kurį teismui fizinio asmens bankroto procese būtų suteikti platesni įgaliojimai spręsti *inter alia* dėl fizinio asmens bankroto bylos iškėlimo ir (arba) atleidimo nuo likusių neįvykdytų skolinių įsipareigojimų vykdymo pasibaigus bankroto procesui, atsižvelgus į konkrečios bylos aplinkybes ir įvertinus kiekvieno bankrutuoti siekiančio fizinio asmens padėtį.

<...> pagal Konstitucijos 29 straipsnį, konstitucinį teisinės valstybės principą įstatymų leidėjas, reguliuodamas fizinio asmens bankroto santykius, privalo vienodai traktuoti vieno-doje (panašioje) padėtyje esančius asmenis ir nustatyti visiems fiziniams asmenims vienodai taikytinus fizinio asmens bankroto bylos iškėlimo pagrindus ir tvarką.

<...>

<...> įstatyme nustatytu fizinio asmens bankroto institutu siekdamas užtikrinti nemokaus fizinio asmens ir jo kreditorių interesų pusiausvyrą, įstatymų leidėjas negali paneigti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto žalos atlyginimo principo, konstitucinių teisingumo, teisinės valstybės principų, kylančio reikalavimo, kad asmeniui padaryta materialinė ir moralinė žala turi būti teisingai atlyginta. Vadinasi, nustatydamas bankrutavusių fizinių asmenų atleidimo nuo skolinių įsipareigojimų vykdymo sąlygas, jis negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmenys, nusikalstama veika padarę materialinę ir (arba) moralinę žalą, galėtų išvengti pareigos ją atlyginti, o asmuo, kuriam ta žala padaryta, negalėtų gauti teisingo jos atlyginimo.

<...> Atsižvelgiant į tai, kad, kaip minėta, fizinio asmens bankroto procesu siekiama teisingos skolininko ir jo kreditorių interesų pusiausvyros, būtų neteisinga nustatyti tokią teisinį reguliavimą, kuriuo nusikalstama veika žalą padariusio asmens interesai, *inter alia* jo siekis grįžti į aktyvią ekonominę veiklą, būtų ginami labiau, negu tokią žalą patyrusio asmens teisės, t. y. jo teisė gauti teisingą patirtos žalos atlyginimą, kuriuo bent iš dalies būtų atkurta padėtis, buvusi iki nusikalstamos veikos padarymo. Taigi ne tik tyčinė, bet ir neat-sargią nusikalstamą veiką padariusio asmens nemokumas nėra konstituciškai pateisinamas pagrindas atleisti tokią asmenį nuo pareigos atlyginti jo padarytą žalą.

Nuosavybės teisių ribojimai, būtini energetikos infrastruktūros įrengimui ir eksploatavimui; dėl nuosavybės teisių apribojimų patiriamų praradimų atlyginimo dydis

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 8 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalį valstybei reguliuojant ūkinę veiklą energetikos srityje taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, siekiant konstituciškai svarbaus tikslo užtikrinti energetikos sistemos saugumą ir patikimumą, įstatymu gali būti nustatyti Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintos nuosavybės teisės apribojimai, būtini energetikos infrastruktūros įrengimui ir eksploatavimui, kad būtų teikiama viešąjį interesą atitinkanti paslauga – saugus ir patikimas elektros energijos tiekimas visiems vartotojams. <...> pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį socialinės darnos imperatyvą, konstitucinius teisingumo, protingumo, proporcingumo principus, nustatydamas tokį teisinį reguliavimą, įstatymų leidėjas turi užtikrinti Konstitucijos ginamų ir saugomų žemės ir kitų nekilnojamųjų daiktų savininkų teisių ir interesų ir elektros energijos vartotojų teisių ir interesų pusiausvyrą. Todėl, paisant iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 5 dalies, kylančio veiksmingos vartotojų teisių apsaugos užtikrinimo imperatyvo, suponuojančio elektros energijos kainų ribų nustatymą kaip vieną iš būdų ginti elektros energijos vartotojų interesus, gali būti nustatomas maksimalus praradimų, patiriamų dėl nuosavybės teisės apribojimų, būtinų energetikos infrastruktūros įrengimui ir eksploatavimui, atlyginimo dydis.

Teisė į nuosavybę yra konstitucinė asmens teisė, ir įstatymų leidėjas, ribodamas šią teisę, yra saistomas Konstitucijos normų bei principų (Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas), *inter alia* konstitucinio asmenų lygybės principo, įtvirtinto Konstitucijos 29 straipsnyje.

2.2.5.2. Restitucija

Okupacinės valdžios nusavintas turtas netapo valstybės nuosavybe

Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas

Okupacinei valdžiai 1940 m. ir vėliau nacionalizavus bei kitais neteisėtais būdais nusavinus gyvenamuosius namus, jų dalis, butus, žemę, miškus, vandens telkinius ir kitą privačią nuosavybę, buvo paneigta prigimtinė žmogaus teisė turėti privačią nuosavybę.

Tokių okupacinės valdžios savivalės aktų pagrindu negalėjo atsirasti ir neatsirado teisėta valstybinė, visuomeninė nuosavybė, nes teisė negali atsirasti neteisės pagrindu. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad tokiu būdu iš žmonių atimtas turtas laikytinas tik faktiškai valstybės valdomu turtu.

Asmenų, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, ir visos visuomenės interesų derinimas vykdant restituciją

Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas

Tai, kad valstybė nutarė, jog paneigtos nuosavybės teisės turi būti atkurtos, taip pat tai, kad buvo priimtas restitucijos santykius reguliuojantis įstatymas ir pradėtas įgyvendinti nuosavybės teisių atkūrimas, reiškia, jog valstybė prisiėmė išpareigojimą įstatyme nustatytais būdais, sąlygomis ir tvarka, taip pat įstatyme nustatytais terminais atkurti nuosavybės teises. Kartu valstybei (jos institucijoms) atsirado pareiga skirti nuosavybės teisių atkūrimui (*inter alia* piniginėms kompensacijoms už valstybės išperkamą nekilnojamąjį turtą mokėti) būtinas lėšas, kitus finansinius ir materialinius išteklius. Pažymėtina, kad įstatymu nustatydamas nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo būdus, sąlygas ir tvarką, taip pat įtvirtindamas tokį nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo būdą kaip

piniginių kompensacijų mokėjimas, įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos normų ir principų: *inter alia* Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies, pagal kurią valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas, Konstitucijos 23 straipsnio, įtvirtinančio nuosavybės teisių apsaugą, Konstitucijos 29 straipsnio, garantuojančio asmenų lygiateisiškumą, konstitucinio teisinės valstybės principo, apimančio teisinį aiškumą, teisinį tikrumą, teisinį saugumą, teisėtų lūkesčių apsaugą ir kitus reikalavimus; įstatymų leidėjas taip pat yra saistomas kitų Konstitucijos normų bei principų. Reguliuojamas nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimą, įstatymų leidėjas turi atsižvelgti tiek į konstitucinius nuosavybės apsaugos principus, tiek į tai, kad atkuriant nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą būtina apsaugoti ir kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, *inter alia* atviros, darnios, teisingos pilietinės visuomenės siekį, užtikrinti, kad atkuriant vienų asmenų – savininkų nuosavybės teises nebūtų pažeistos kitų asmenų teisės ir teisėti interesai, visos visuomenės interesai. Nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo procese turi būti siekiama pusiausvyros tarp asmenų, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, ir visos visuomenės interesų.

Įstatymų leidėjas turi diskreciją įstatymu nustatyti nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo būdus, sąlygas ir tvarką. Valstybės prisiimtiems įsipareigojimams įstatyme nustatytais būdais, sąlygomis ir tvarka atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą vykdyti, *inter alia* piniginei kompensacijoms už valstybės išperkamą nekilnojamąjį turtą mokėti, yra naudojamos valstybės biudžeto lėšos, kiti valstybės ištekliai. Valstybės priimtų įsipareigojimų našta tenka visai visuomenei, kurios nariai yra ir tie asmenys, kuriems yra atkuriamos nuosavybės teisės. Vadinasi, nustatydamas nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo būdus, sąlygas ir tvarką valstybė negali prisiimti tokio dydžio finansinių bei kitų įsipareigojimų, kurie visuomenei ir valstybei būtų nepakeliami, uždėtų visuomenei neproporcingai didelę finansinę bei kitokią naštą, galėtų sukelti socialinę įtampą ir priešpriešą, kurie neleistų ar trukdytų valstybei užtikrinti kitas konstitucines vertybes, neleistų ar trukdytų valstybei vykdyti jai pagal Konstituciją tenkančias funkcijas. Valstybės prisiimti įsipareigojimai atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą turi būti susieti su valstybės finansinėmis bei materialinėmis galimybėmis; nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo terminai turi būti realūs – jie turi būti tokie, kad valstybė galėtų iki nustatyto laiko tinkamai įvykdyti prisiimtus įsipareigojimus.

Valstybės pareiga reguliuojant restitucijos santykius paisyti teisėtų lūkesčių apsaugos principo

Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas

Pagal Konstituciją valstybė turi laikytis prisiimtų įsipareigojimų, tinkamai ir laiku juos vykdyti. Įstatymai dėl nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo turi būti paremti valstybės finansiniais, materialiniais ir kitais ištekliais. Priešingu atveju įstatymais, numatančiais nuosavybės teisių atkūrimą, nebūtų įmanoma pasinaudoti, jie taptų neveiksmingi, būtų pakertamas asmens pasitikėjimas valstybe ir teise.

<...>

<...> tai, kad valstybė nutarė, kad paneigtos nuosavybės teisės turi būti atkurtos, taip pat tai, kad buvo priimtas restitucijos santykius reguliuojantis įstatymas ir pradėtas įgyvendinti nuosavybės teisių atkūrimas, asmenims, turintiems teisę atkurti nuosavybės teises, sukūrė teisėtą lūkestį, kad jie galės įstatymo nustatytais būdais, sąlygomis, tvarka ir terminais įgyvendinti šią savo teisę. Minėtą teisėtą lūkestį saugo ir gina Konstitucija. Kartu valstybei

atsirado pareiga nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimą įstatymais reguliuoti taip, kad minėtas teisėtas lūkestis būtų realiai įgyvendintas.

Įstatymų leidėjo įgaliojimai pailginti terminus, iki kurių turi būti baigta mokėti pinigines kompensacijas, ir pakeisti kompensacijų mokėjimo periodiškumą į mažiau palankų asmenims, turintiems teisę jas gauti

Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas

<...> nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo procese turi būti siekiama pusiausvyros tarp asmenų, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, ir visos visuomenės interesų. <...> Konstitucija apskritai neužkerta kelio įstatymų leidėjui prirėikus pailginti terminus, iki kurių turi būti baigta mokėti pinigines kompensacijas, ir keisti anksčiau nustatytą piniginių kompensacijų mokėjimo periodiškumą, *inter alia* nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris būtų mažiau palankus asmenims, turintiems teisę gauti pinigines kompensacijas. Bet nustatyti tokį – asmenims, turintiems teisę gauti pinigines kompensacijas, mažiau palankų – teisinį reguliavimą galima tik išimtiniais atvejais, kai tai yra konstituciškai pateisinama. <...> konstituciškai pateisinamas yra *inter alia* toks atvejis, kai dėl ypatingų aplinkybių valstybėje susidaro ypač sunki ekonominė–finansinė padėtis ir, nepailginus anksčiau įstatymais nustatytų terminų, iki kurių turi būti baigta mokėti pinigines kompensacijas, ir (arba) anksčiau nustatyto piniginių kompensacijų mokėjimo periodiškumo nepakeitus į mažiau palankų asmenims, turintiems teisę gauti šias kompensacijas, Konstitucijos saugomoms vertybėms būtų padaryta didesnė žala, negu ta, kuri galėtų atsirasti dėl to, kad terminai, iki kurių turi būti baigta mokėti pinigines kompensacijas, [būtų] pailginti ir (arba) anksčiau nustatytas piniginių kompensacijų mokėjimo periodiškumas [būtų] pakeistas į mažiau palankų asmenims, turintiems teisę gauti šias kompensacijas.

Ypač pabrėžtina, kad dėl objektyvių priežasčių pailgindamas anksčiau nustatytus terminus, iki kurių turi būti baigta mokėti pinigines kompensacijas, keisdamas anksčiau nustatytą piniginių kompensacijų mokėjimo periodiškumą įstatymų leidėjas turi paisyti konstitucinių teisinio aiškumo, teisinio tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių apsaugos reikalavimų, kurie suponuoja įstatymų leidėjo pareigą ir tokiais atvejais įstatymais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų aišku, iki kada bus baigta mokėti pinigines kompensacijas, taip pat kokia piniginių kompensacijų dalis ir kada bus mokama asmenims, turintiems teisę gauti šias kompensacijas.

Konstituciniai teisinio tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių apsaugos reikalavimai suponuoja ir tai, kad terminai, iki kurių turi būti baigta mokėti pinigines kompensacijas, negali būti nepagrįstai ilgi, jie negali būti ir pailginami nepagrįstai ilgam laikui, nes nepagrįstai ilgi nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo terminai, ypač nepagrįstas jų pailginimas (*inter alia* nevienkartinis pratęsinėjimas), gali iškreipti patį nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo institutą, pažeisti asmens konstitucines nuosavybės teises, taip pat kitas teises, pakirsti žmonių pasitikėjimą valstybe ir teise.

Iki turto grąžinimo ar kompensacijos sumokėjimo buvusio savininko nuosavybės teisės į konkretų turtą dar nėra atkurtos

Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas nutarimuose, priimtuose konstitucinės justicijos bylose, kuriose buvo nagrinėjama teisės aktų (jų dalių), reguliuojančių piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimą, atitiktis Konstitucijai, ne kartą yra konstatavęs, kad iki turto grąžinimo ar atitinkamos kompensacijos sumokėjimo tais atvejais, kai turtas natūra

nėra grąžinamas, buvusio savininko subjektinės teisės į konkretų turtą dar nėra atkurtos. Valstybės įgaliotos institucijos sprendimas grąžinti turtą natūra ar kompensuoti už jį turi tokią juridinę reikšmę, kad tik nuo to momento buvęs savininkas įgyja savininko teises į tokį turtą. Kai įstatymo pagrindu yra atkuriamos nuosavybės teisės, jų gynybai visa apimtimi yra taikomos Konstitucijos 23 straipsnio normos; valstybės įgaliotai institucijai priėmus sprendimą atkurti asmeniui nuosavybės teises, tas asmuo įgyja nuosavybės teises, kurias saugo ir gina Konstitucijos 23 straipsnis.

Nuosavybės teisių tęstinumo pripažinimas – pagrindas vykdyti ribotą restituciją *Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas*

<...> Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai 1990 m. lapkričio 15 d. priėmus principinį sprendimą, jog būtina atkurti nuosavybės teises, buvo konstatuota, kad yra neginčytinai pripažįstamas Lietuvos piliečių nuosavybės teisių tęstinumas, kad Lietuvos piliečiai turi teisę susigrąžinti įstatymo apibrėžtose ribose ir tvarka jiems priklausiusį turtą natūra, o nesant galimybės susigrąžinti – gauti kompensaciją. Nuostata, kad jei negalima grąžinti turto natūra, turi būti skiriama kompensacija, neprieštarauja nuosavybės neliečiamumo ir nuosavybės teisių gynimo principams, nes teisinga kompensacija taip pat užtikrina nuosavybės teisių atkūrimą, tačiau svarbu, kad įstatymu, reglamentuojančiu restitucijos santykius, nustatytos sąlygos, dėl kurių turtas natūra negali būti grąžintas, neprieštarautų konstitucinėms nuosavybės gynimo nuostatoms.

Paneigtų nuosavybės teisių atkurti remiantis įstatymais, galiojusiais tuo metu, kai buvo priimtas minėtas principinis sprendimas atkurti nuosavybės teises, buvo neįmanoma. Įstatymais reguliuojant paneigtų nuosavybės teisių atkūrimą buvo būtina atsižvelgti į tai, kad okupacijos metais susiformavo kiti žmonių turtiniai, socialiniai ir ekonominiai santykiai, atsirado kitos objektyvios aplinkybės, dėl kurių visiškai atkurti nuosavybės teisių (grįžti į pirminę padėtį) nebuvo įmanoma. Todėl <...> buvo pasirinkta ne *restitutio in integrum*, bet ribota restitucija; tokį pasirinkimą, be minėtų veiksnių, lėmė nuosavybės teisių atkūrimo mastas ir ribotos materialinės bei finansinės valstybės galimybės.

Restitucijos santykių reguliavimo konstituciniai pagrindai; ribota restitucija *Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas*

Įstatymų leidėjas, reguliuodamas nuosavybės teisių atkūrimo santykius, turi diskreiją nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką. Tai darydamas įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos, taigi privalo paisyti konstitucinių nuosavybės teisių apsaugos principų, konstitucinio atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės siekio, kitų konstitucinių vertybių. Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarime yra konstatuota, kad įstatymais nustatant nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką būtina atsižvelgti į pakitusias socialines, ekonomines bei kitas sąlygas. Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d. nutarime konstatuota, kad nuosavybės teisių atkūrimo procese yra būtina derinti asmenų, siekiančių atkurti nuosavybės teises, interesus ir visuomenės poreikius, kad atkuriant vieno asmens teises negali būti pažeistos kitų asmenų teisės ir kad teisingumo negalima pasiekti pripažįstant tik vienos grupės arba vieno asmens interesus ir kartu neigiant kitų interesus.

Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatyme gali būti nustatyta, kad nuosavybės objektai natūra nėra grąžinami asmenims, turintiems teisę į nuosavybės teisių atkūrimą, o yra valstybės išperkami; [įstatymo] nuostata, kad jei negalima grąžinti turto natūra, turi būti skiriama kompensacija, neprieštarauja nuosavybės neliečiamumo ir nuosavybės teisių gynimo principams, nes teisinga kompensacija taip pat užtikrina

nuosavybės teisių atkūrimą (Konstitucinio Teismo 1994 m. gegužės 27 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimai).

<...> įstatymų leidėjas, turėdamas įgaliojimus nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką, taip pat turi įgaliojimus (aišku, neperžengdamas Konstitucijoje eksplicitiškai ir implicitiškai įtvirtintų apribojimų) nustatyti ir tai, kad nesant galimybės grąžinti natūra būtent to turto, kuris asmeniui nuosavybės teise priklausė iki neteisėtos nacionalizacijos ar kitokio neteisėto nusavinimo, nuosavybės teisės yra atkuriamos kitais būdais, *inter alia* suteikiant lygiavertį žemės, miško, vandens telkinio plotą kitoje vietovėje, t. y. suteikiant tokį turtą, kuris tam asmeniui nuosavybės teise anksčiau niekada nepriklausė.

Konstitucijos 23 straipsnį interpretuodamas nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo kontekste, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad išlikusio nekilnojamojo turto išpirkimo iš piliečių, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, negalima visiškai tapatinti su nuosavybės paėmimu iš savininko visuomenės poreikiams, kad sprendžiant, ar kompensacija už natūra negrąžinamą išlikusį nekilnojamąjį turtą yra teisinga, atsižvelgtina į tai, kad ne Lietuvos valstybė neteisėtai nacionalizavo ar kitais neteisėtais būdais nusavino savininkų turtą. Lietuvos valstybė, siekdama bent iš dalies atkurti teisingumą – atkurti pažeistas nuosavybės teises, pasirinko ne *restitutio in integrum*, bet ribotą restituciją; teisingumo atkūrimas, kai savininkams yra kompensuojama už natūra negrąžinamą išlikusį nekilnojamąjį turtą, yra dvejopas: jis atkuriamas ir savininko, ir visos visuomenės atžvilgiu; okupacinės valdžios neteisėti veiksmai padarė milžinišką žalą ne tik savininkams, kurių nuosavybės teisės buvo paneigtos, bet ir visai visuomenei, visai valstybei; atkuriant teisingumą savininkų atžvilgiu, negali būti nepaisoma teisingumo visos visuomenės, kurios nariai yra ir šie savininkai, atžvilgiu; nuosavybės teisių atkūrimo procese turi būti siekiama pusiausvyros tarp asmenų, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, ir visos visuomenės interesų (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas).

Konstitucija nedraudžia nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo santykių įstatymu reguliuoti diferencijuotai ir tuo aspektu, kad nuosavybės teisių atkūrimo sąlygos ir tvarka gali skirtis *inter alia* pagal tai, į kokios rūšies nuosavybę (žemę, mišką, vandens telkinį) yra atkuriamos nuosavybės teisės, taip pat pagal tai, kokioje teritorijoje yra nuosavybė, į kurią atkuriamos nuosavybės teisės. Tačiau turi būti paisoma konstitucinio teisinės valstybės principo, apimančio *inter alia* teisėtų lūkesčių apsaugą, teisinį tikrumą, teisinį saugumą.

Kartu pabrėžtina, kad nors konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja teisinio tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių apsaugos ir kitus reikalavimus *inter alia* restitucijos santykių teisiniam reguliavimui, jo negalima aiškinti kaip esą apskritai neleidžiančio pradėjus nuosavybės teisių atkūrimą vienomis sąlygomis įstatymų leidėjui vėliau pakeisti šių sąlygų, *inter alia* nustatyti naujų, papildomų sąlygų, kai tuo siekiama apsaugoti tam tikras konstitucines vertybes, kurioms būtų daroma žala arba būtų sudarytos prielaidos tokiai žalai atsirasti, jeigu anksčiau nustatytos nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo sąlygos nebūtų pakeistos. Kaip tik priešingai – paaiškėjus, kad anksčiau nustatytomis sąlygomis ir tvarka atkuriant nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą yra daroma žala kitoms Konstitucijos saugomoms ir ginamoms vertybėms arba yra sudaromos prielaidos tokiai žalai atsirasti, įstatymų leidėjas ne tik gali, bet ir privalo atitinkamai pakeisti anksčiau nustatytas nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo sąlygas ir tvarką. Tačiau ir tokiais atvejais turi būti paisoma konstitucinio proporcingumo principo, pagal kurį teisės aktais nustatytos ir taikomos priemonės turi būti proporcingos siekiamam tikslui, o asmens teisės negali būti ribojamos labiau negu būtina teisėtam ir visuotinai reikšmingam, konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti.

Restitucija ypač vertingose vietovėse*Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas*

<...> ta aplinkybė, kad turtas, į kurį atkuriamos nuosavybės teisės, yra tokioje vietovėje, kuri priskirta ypač vertingoms vietovėms, yra pakankamas pagrindas įstatymų leidėjui diferencijuotai reguliuoti nuosavybės teisių atkūrimą į tokį turtą, atsižvelgiant *inter alia* į vietovės teisinį statusą. Pabrėžtina, kad nustatydamas nuosavybės teisių atkūrimo į žemę, mišką, vandens telkinius, esančius ypač vertingose vietovėse, sąlygas ir tvarką, įstatymų leidėjas negali nepaisyti iš Konstitucijos kylančio imperatyvo reguliuoti šiuos santykius taip, kad nebūtų pakenkta ypač vertingų vietovių apsaugai, nes <...> ypač vertingos vietovės yra visuotinę reikšmę turinti nacionalinė vertybė, jas būtina išsaugoti ateities kartoms, jų apsauga yra viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė.

<...>

Jeigu gamtos objektai, esantys ypač vertingose vietovėse, nuosavybės teise priklauso valstybei, – nesvarbu, ar jie pripažinti valstybinės reikšmės objektais, ar ne, – jie gali būti perleisti kitų asmenų nuosavybėn tik tuo atveju (ir tik taip), kai tai yra konstituciškai pagrįsta; tokio konstitucinio pagrindimo stokotų *inter alia* toks teisinis reguliavimas, kai valstybei nuosavybės teise priklausančios ypač vertingose vietovėse esantys žemė, miškai, parkai, vandens telkiniai būtų perleisti kitų asmenų nuosavybėn atkuriant jiems nuosavybės teises ekvivalentine natūra, t. y. asmeniui, neturėjusiam nuosavybės teisių į ypač vertingose vietovėse esantį objektą – žemę, mišką, parką, vandens telkinį, perduodant nuosavybėn natūra būtent šį objektą (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas).

<...> įstatymų leidėjas, turėdamas įgaliojimus nustatyti ir tokį piliečių nuosavybės teisių atkūrimo būdą, kad nesant galimybių grąžinti natūra būtent to žemės, miško, vandens telkinio ploto, kuris asmeniui nuosavybės teise priklausė iki neteisėtos nacionalizacijos ar kitokio neteisėto nusavinimo, nuosavybės teisės yra atkuriamos asmeniui suteikiant lygiavertį žemės, miško, vandens telkinio plotą kitoje vietovėje, pagal Konstituciją negali nustatyti tokio nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo būdo, kad asmeniui vietoje jo kitoje vietovėje turėtų žemės, miško, vandens telkinio kaip lygiavertis turtas būtų perduodama nuosavybėn žemė, miškas, vandens telkinys, kurie yra vietovėse, priskirtose ypač vertingų vietovių kategorijai. Toks teisinis reguliavimas sudarytų teises prielaidas atsirasti sunkiai kontroliuojamiems ypač vertingų vietovių kokybiniais pokyčiams ir būtų nesuderinamas su Konstitucijos 54 straipsniu, 128 straipsnio 2 dalimi, konstituciniu teisinės valstybės principu.

<...>

<...> įstatymų leidėjas gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad ypač vertingų vietovių teritorijoje (valstybiniuose parkuose ir valstybiniuose draustiniuose) asmeniui natūra būtų grąžinama būtent ta žemė, miškas, vandens telkinys, kurie iki neteisėtos nacionalizacijos ar kitokio neteisėto nusavinimo jam priklausė nuosavybės teise, jeigu jie nėra valstybės išperkami.

Piliečių teisėtas lūkestis, kad jiems bus atkurtos nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą*Konstitucinio Teismo 2008 m. liepos 4 d. sprendimas*

Konstitucinis Teismas savo aktuose yra ne kartą konstatavęs, jog tai, kad valstybė nutarė, kad paneigtos nuosavybės teisės turi būti atkurtos, taip pat tai, kad buvo priimtas restitucijos santykius reguliuojantis įstatymas ir pradėtas įgyvendinti nuosavybės teisių atkūrimas, asmenims, turintiems teisę atkurti nuosavybės teises, sukūrė teisėtą lūkestį, kad jie

galės įstatymo nustatytais būdais, sąlygomis, tvarka ir terminais įgyvendinti šią savo teisę; teisėtą lūkestį saugo ir gina Konstitucija; kartu valstybei atsirado pareiga nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimą įstatymais reguliuoti taip, kad minėtas teisėtas lūkestis būtų realiai įgyvendintas.

<...>

Konstitucinio Teismo aktuose ne kartą yra konstatuota, kad įstatymų leidėjas, nustatęs nuosavybės teisių atkūrimo tvarką ir sąlygas, pabrėžė pirmenybę buvusiems savininkams žemę susigrąžinti natūra; tačiau jeigu dėl susiklosčiusių faktinių žemėnaudos santykių ir visuomenės poreikių nėra galimybių grąžinti žemės natūra, jiems yra garantuota teisė pasirinkti nuosavybės teisių atkūrimo būdą įstatymo nustatyta tvarka ir sąlygomis, *inter alia* ekvivalentine natūra.

Įstatymų leidėjui pasirinkus ne *restitutio in integrum*, bet ribotą restituciją, piliečiams, atitinkantiems [įstatymo] nustatytus reikalavimus nuosavybės teisėms atkurti, buvo suteikta teisė į restituciją, tačiau nebūtinai konkrečiu jų pageidaujamu būdu (jei nėra galimybės atkurti nuosavybės teisių būtent tokiu būdu), bet šiame įstatyme numatytais būdais, kurių parinkimą lemia ne tik pretendentų pageidavimai, bet ir objektyvios aplinkybės (dėl susiklosčiusių faktinių žemėnaudos santykių ir visuomenės poreikių atsiradusios kliūtys grąžinti turtą natūra ar atlyginti lygiaverčiu turtu).

Todėl piliečio, atitinkančio [įstatymo] nustatytus reikalavimus nuosavybės teisėms atkurti, valios atkurti nuosavybės teises išreiškimas dar nereiškia, kad būtent jo pageidaujamu būdu nuosavybės teisės jam ir bus atkurtos. Kartu pažymėtina, kad nuo tinkamo valios išreiškimo pretendentas gali pagrįstai tikėtis, kad jam nuosavybės teisės bus atkurtos šio įstatymo numatytais būdais, laikantis [įstatymo] nustatytos tvarkos, ir kad atkuriant nuosavybės teises nebus pažeistos jame numatytos procedūros (įgaliotos institucijos nevilkins atlikti jų kompetencijai priklausančių veiksmų).

Visuomenės poreikiai, dėl kurių buvusiems savininkams nėra grąžinamas natūra išlikęs nekilnojamasis turtas

Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 2 d. nutarimas

<...> kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, savininko teisėtas lūkestis atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą nereiškia, kad visais atvejais nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą turi būti atkurtos tokį turtą grąžinant natūra, galimos ir tokios teisinės situacijos, kai buvusiems savininkams nėra grąžinamas natūra toks išlikęs nekilnojamasis turtas, kuris yra būtinas visuomenės poreikiams (Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad visuomenės poreikiai, dėl kurių buvusiems savininkams nėra grąžinamas natūra išlikęs nekilnojamasis turtas, gali būti labai įvairūs. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad visuomenės poreikių, dėl kurių vykdoma restituciją tam tikras turtas nėra grąžinamas natūra, bet yra valstybės išperkamas, samprata yra daug platesnė negu Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje vartojamos sąvokos „visuomenės poreikiai“ turinys (Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas).

Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, visuomenės poreikiai, kuriems įstatymo nustatyta tvarka ir teisingai atlyginant gali būti paimama nuosavybė, – tai visos visuomenės ar jos dalies interesai, kuriuos valstybė, vykdydama savo funkcijas, yra konstituciškai įpareigota užtikrinti ir tenkinti; paimant nuosavybę visuomenės poreikiams turi būti siekiama pusiausvyros tarp įvairių visos visuomenės bei jos narių teisėtų interesų; visuomenės poreikiai, kuriems paimama nuosavybė, – tai visuomet konkretūs ir

aiškiai išreikšti visuomenės poreikiai dėl konkretaus nuosavybės objekto (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d., 2003 m. kovo 4 d. nutarimai).

<...> taip pat pažymėtina, kad pagal įstatymą buvusiems savininkams natūra gali būti negražinamas tik toks išlikęs nekilnojamasis turtas, kuris naudojamas visos visuomenės ar jos dalies, o ne atskirų asmenų poreikiams, *inter alia* naudojamas švietimo, sveikatos apsaugos, kultūros, mokslo reikmėms.

Restitucijos santykių reguliavimo konstituciniai pagrindai

Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 19 d. nutarimas

<...> Konstitucinio Teismo aktuose (*inter alia* 2003 m. kovo 4 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2007 m. liepos 5 d., 2008 m. gegužės 20 d., 2010 m. kovo 9 d., 2010 m. gruodžio 22 d. nutarimuose) yra suformuota plati oficialioji konstitucinė piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo doktrina, kuri grindžiama *inter alia* nuostatomis, kad:

- Lietuvos valstybė, siekdama bent iš dalies atkurti teisingumą – atkurti pažeistas nuosavybės teises, pasirinko ne *restitutio in integrum*, bet ribotą restituciją; tokį pasirinkimą lėmė nuosavybės teisių atkūrimo mastas ir ribotos materialinės bei finansinės valstybės galimybės; įstatymais reguliuojant paneigtų nuosavybės teisių atkūrimą buvo būtina atsižvelgti į tai, kad okupacijos metais susiformavo kiti turtiniai, socialiniai ir ekonominiai žmonių santykiai, atsirado kitos objektyvios aplinkybės, dėl kurių buvo neįmanoma visiškai atkurti nuosavybės teisių (grįžti į pirminę padėtį);

- įstatymų leidėjas, reguliuodamas paneigtų nuosavybės teisių atkūrimą, turi diskreciją nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką;

- įstatymų leidėjas, reguliuodamas nuosavybės teisių atkūrimą, turi diskreciją nustatyti *inter alia* prašymų atkurti nuosavybės teises pateikimo terminus; tai darydamas įstatymų leidėjas privalo atsižvelgti į tai, kad nepagrįstai ilgi nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo terminai, ypač nepagrįstas jų pailginimas (*inter alia* nevienkartinis pratęsimas), gali iškreipti patį nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo institutą (Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 22 d. nutarimas);

- tai, kad valstybė nutarė, jog paneigtos nuosavybės teisės turi būti atkurtos, taip pat tai, kad buvo priimtas restitucijos santykius reguliuojantis įstatymas ir pradėtas įgyvendinti nuosavybės teisių atkūrimas, asmenims, turintiems teisę atkurti nuosavybės teises, sukūrė teisėtą lūkestį įstatymo nustatytais būdais, sąlygomis, tvarka ir terminais įgyvendinti šią savo teisę; minėtą teisėtą lūkestį saugo ir gina Konstitucija; kartu valstybei atsirado pareiga nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimą įstatymais reguliuoti taip, kad minėtas teisėtus lūkestis būtų realiai įgyvendintas;

- konstituciniai darnios, teisingos, atviros pilietinės visuomenės imperatyvai, konstituciniai teisinio tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių apsaugos reikalavimai suponuoja tai, kad pradėtas restitucijos procesas negali tęstis nepagrįstai ilgai; taigi atitinkamų santykių teisinio reguliavimo pakeitimai taip pat negali būti tokie, kad sudarytų prielaidas nepagrįstai ilgai tęsti šį procesą; dėl nepagrįstai ilgo laiko, per kurį atkuriamos nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą, gali būti iškreipta ar net paneigta pati restitucijos instituto esmė, pažeistos asmens konstitucinės nuosavybės teisės, taip pat kitos teisės, pakirstas žmonių pasitikėjimas valstybe ir teise (Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d., 2010 m. gruodžio 22 d. nutarimai).

Teisingas atlyginimas už valstybės išperkamą nekilnojamąjį turtą (Konstitucijos 23 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. rugsėjo 11 d. nutarimas

Konstitucijos 23 straipsnyje yra nustatyta:

„Nuosavybė neliečiama.

Nuosavybės teisės saugo įstatymai.

Nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama.“

Nuosavybės teisė, kaip žmogaus prigimtine teisė, Konstitucijos 23 straipsnio prasme nėra tapati Lietuvos Respublikos piliečio teisei įstatymo nustatyta tvarka atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą (Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 22 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 23 straipsnio turinį interpretuodamas nuosavybės teisių atkūrimo kontekste, yra konstatavęs, kad konstitucine nuosavybės neliečiamumo garantija, konstituciniu privačios nuosavybės paėmimo visuomenės poreikiams suregulavimu paneigiama visuotinės, neatlygintinės nacionalizacijos galimybė; tokia Konstitucijos 23 straipsnio funkcijos samprata suponuoja tai, kad ir atkuriant okupacinės valdžios neteisėtai visuotinai paneigtas piliečių nuosavybės teises turi būti laikomasi teisingo atlyginimo už valstybės išperkamą turtą principo (Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 18 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 23 straipsnį, ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas paneigtų nuosavybės teisių atkūrimą, turi diskreciją nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką ir kad šią diskreciją objektyviai lemia tai, kad per laikotarpį, praėjusį nuo neteisėto turto nusavinimo, iš esmės pasikeitė nuosavybės santykių sistema (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d., 2003 m. kovo 4 d. nutarimai). Tačiau įstatymais nustatydamas nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo sąlygas ir tvarką įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos, taigi jis privalo atsizvelgti ir į konstitucinius nuosavybės teisių apsaugos principus, ir į konstitucinį atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės siekį, į kitas konstitucines vertybes (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, jog nuostata, kad jei negalima grąžinti turto natūra, turi būti skiriama kompensacija, neprieštarauja nuosavybės neliečiamumo ir nuosavybės teisių gynimo principams, nes teisinga kompensacija taip pat užtikrina nuosavybės teisių atkūrimą (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2007 m. liepos 5 d., 2007 m. rugsėjo 6 d., 2010 m. kovo 9 d., 2013 m. gegužės 30 d. nutarimai).

Konstitucijos 23 straipsnį interpretuodamas nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo kontekste, Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad sprendžiant, ar kompensacija už natūra negrąžinamą išlikusį nekilnojamąjį turtą yra teisinga, atsizvelgtina į tai, kad ne Lietuvos valstybė neteisėtai nacionalizavo ar kitais neteisėtais būdais nusavino savininkų turtą; Lietuvos valstybė, siekdama bent iš dalies atkurti teisingumą – atkurti pažeistas nuosavybės teises, pasirinko ne *restitutio in integrum*, bet ribotą restituciją; yra dvi teisingumo atkūrimo, kai savininkams yra kompensuojama už natūra negrąžinamą išlikusį nekilnojamąjį turtą, pusės: teisingumas ir savininko, ir visos visuomenės atžvilgiu. Okupacinės valdžios neteisėti veiksmai padarė milžinišką žalą ne tik savininkams, kurių nuosavybės teisės buvo paneigtos, bet ir visai visuomenei, visai valstybei; atkuriant teisingumą savininkų atžvilgiu, negali būti nepaisoma teisingumo visos visuomenės, kurios nariai yra ir šie savininkai, atžvilgiu; nuosavybės teisių atkūrimo procese turi būti siekiama pusiausvyros tarp asmenų, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, ir visos visuomenės interesų (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d., 2007 m. liepos 5 d., 2008 m. gegužės 20 d. nutarimai).

Žemė, kuri dėl būtinumo visuomenės poreikiams nėra savininkams grąžinama natūra, yra valstybės išperkama, o savininkams už ją atlyginama įstatyme nustatytais būdais ir tvarka; įstatymu nustatant atlyginimo savininkams už valstybės išperkamą žemę būdus ir tvarką turi būti paisoma pusiausvyros tarp asmens ir visuomenės teisėtų interesų (Konstitucinio Teismo 2002 m. gegužės 10 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas 2003 m. kovo 4 d. nutarime konstatavo, kad sprendžiant, ar kompensacija už natūra negrąžinamą išlikusį nekilnojamąjį turtą yra teisinga, atsižvelgtina ne tik į negrąžinamo natūra turto dabartinę rinkos vertę, bet ir šio turto vertę tuo metu, kai jis buvo neteisėtai nacionalizuotas ar kitais neteisėtais būdais nusavintas, taip pat į šio turto kokybės ir vertės pokyčius. Valstybė negali nustatyti tokių kompensavimo būdų ir dydžių, kurie visuomenei ir valstybei būtų finansiškai nepakeliami, dėl jų visuomenei tektų neproporcingai didelė finansinė našta, galėtų kilti socialinė įtampa ir priešprieša. Priešingu atveju būtų pažeistas konstitucinis darnios ir teisingos visuomenės imperatyvas.

Konstitucinis Teismas 1998 m. birželio 18 d. nutarime yra konstatavęs, kad žemės pagerinimo išlaidų atskaitymas savaime nėra nesuderinamas su teisingo atlyginimo nuostata. Kartu Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad valstybės išperkamo turto kompensavimo teisinį reguliavimą, be kitų veiksnių, lėmė ir ribotos materialinės finansinės valstybės galimybės. Kai valstybė įstatymu prisiima atitinkamus įsipareigojimus, jie turi būti paremti materialiniais ir finansiniais ištekliais, kitaip įstatymas tampa neveiksmingas. Todėl, atsižvelgiant į valstybės galimybes, gali būti nustatyti atitinkami kompensacijų už valstybės išperkamą turtą dydžiai.

Konstitucinis Teismas 2001 m. balandžio 2 d. nutarime <...> konstatavo, kad žemės buvimo vieta, taip pat tai, kada žemė buvo priskirta miesto teritorijai – iki jos neteisėto nacionalizavimo ar po jo, suponuoja įstatymų leidėjo diskreciją nustatyti skirtingus žemės kainos nustatymo būdus. Nustatant žemės kainos nustatymo būdą neturi būti pažeidžiami teisingo atlyginimo ir konstitucinis asmenų lygybės principas.

Minėtame nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad <...> lemiamą reikšmę turi ne tai, kokie atlyginimo būdai yra nustatyti, bet tai, kad šiais būdais būtų užtikrintas realus ir teisingas atlyginimas už išperkamą žemę.

Kartu pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas savo 2003 m. kovo 4 d. nutarime yra konstatavęs, jog teisingas atlyginimas už turtą, kuris buvo neteisėtai nacionalizuotas ar kitais neteisėtais būdais nusavintas, negali būti sutapatinamas su teisingu atlyginimu už nuosavybę, kuri paimama visuomenės poreikiams, – paimant nuosavybę visuomenės poreikiams pagal Konstitucijos 23 straipsnį, teisingas atlyginimas už ją yra toks, kuris lygiavertis paimamai nuosavybei.

Nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimas, taip pat tokiu būdu, kai yra mokama pinigine kompensacija už turtą, kuris yra valstybės išperkamas, negali būti tapatinamas su Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalyje numatyto nuosavybės paėmimu visuomenės poreikiams teisingai atlyginant – šių teisinių institutų prigimtis ir paskirtis yra skirtinga (Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas).

Buvusių savininkų įpėdinių teisė į nuosavybės teisių atkūrimą

Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 8 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad nuosavybės teisė Konstitucijos 23 straipsnio požiūriu nėra tapati Lietuvos Respublikos piliečio teisei įstatymo nustatyta tvarka atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą (Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 22 d., 2013 m. rugsėjo 11 d., 2013 m. spalio 9 d. nutarimai); kol atitinkamos valstybės

institucijos nėra priėmusios sprendimo dėl nuosavybės teisių atkūrimo, asmenys, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, realiai neturi subjektinių nuosavybės teisių į turėtąjį turtą (Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 18 d., 2003 m. kovo 4 d., 2008 m. gegužės 20 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2012 m. birželio 19 d. nutarimai); tik valstybės įgaliotai institucijai priėmus sprendimą atkurti asmeniui nuosavybės teises, tas asmuo įgyja nuosavybės teises, kurios saugomos ir ginamos pagal Konstitucijos 23 straipsnį (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2012 m. birželio 19 d., 2013 m. spalio 10 d. nutarimai).

<...>

Vadinasi, pagal Konstituciją ir teisė paveldėti nuosavybę nėra tapati Lietuvos Respublikos piliečio teisei įstatymo nustatyta tvarka atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą; asmenys, kurie turi teisę paveldėti mirusio buvusio savininko turtą, neprivalo būti tapatinami su asmenimis, turinčiais teisę įstatymo nustatyta tvarka atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą.

Pažymėtina, kad, atsižvelgiant į nuosavybės teisių atkūrimo santykių specifiką, įstatymų leidėjo diskrecija nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką apima jo diskreciją apibrėžti *inter alia* nuosavybės teisių atkūrimo subjektų ratą, t. y. nustatyti asmenis, turinčius teisę atkurti nuosavybės teises. Įgyvendindamas šią diskreciją įstatymų leidėjas gali nustatyti, kad nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkuriamos ne pagal paveldėjimo santykius reguliuojančias teisės normas, o tik specialia įstatymo nustatyta tvarka, ne visiems buvusiems savininkams ir ne visiems buvusių savininkų įpėdiniais, o tik tiems, kurie atitinka įstatyme nustatytas sąlygas.

Įstatymų leidėjo diskrecija nustatyti nevienodas nuosavybės teisių į skirtingose teritorijose esančią žemę atkūrimo sąlygas ir tvarką

Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 30 d. nutarimas

<...> būtinumas garantuoti nuosavybės teisių konstitucinę apsaugą, konstitucinis atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvas suponuoja valstybės pareigą, įstatymais nustatant nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką, atsižvelgti į pakitusias socialines, ekonomines, teisines ir kitas realijas, užtikrinti, kad atkuriant vienų asmenų – buvusių savininkų nuosavybės teises nebūtų pažeistos kitų asmenų, naudojančių buvusiems savininkams priklausiusią žemę, reikalingą jiems priklausantiems statiniams eksploatuoti, teisės ir teisėti interesai. Tai, kad Konstitucija nedraudžia nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo santykių įstatymu reguliuoti diferencijuotai ir tuo aspektu, kad nuosavybės teisių atkūrimo sąlygos ir tvarka gali skirtis pagal tai, kokioje teritorijoje yra nuosavybė, į kurią atkuriamos nuosavybės teisės, reiškia, kad įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti nevienodas nuosavybės teisių į miesto ir kaimo vietovėse, taip pat skirtingose miesto teritorijose esančią žemę, *inter alia* žemę, reikalingą statiniams (pastatams) eksploatuoti, atkūrimo sąlygas ir tvarką, tačiau tai darydamas jis turi paisyti Konstitucijos, *inter alia* iš jos kylančių reikalavimų užtikrinti, kad atkuriant buvusių savininkų nuosavybės teises nebūtų pažeistos kitų asmenų teisės ir teisėti interesai, kad žemė asmenims, turintiems teisę atkurti nuosavybės teises, gali būti negrąžinama natūra ir valstybės išperkama tik jeigu tam yra visuomenės poreikis.

Restitucijos santykių reguliavimo konstituciniai pagrindai (įstatymų leidėjo įgaliojimai nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo būdus, sąlygas ir tvarką; teisė atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą nėra tapati nuosavybės teisei; piliečių teisėtą lūkestis, kad jiems bus atkurtos nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą)

Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 16 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo aktuose suformuota plati oficialioji konstitucinė restitucijos – piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo – doktrina.

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas paneigtų nuosavybės teisių atkūrimą, turi diskreciją nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką (*inter alia* 2003 m. kovo 4 d., 2013 m. rugsėjo 11 d., 2013 m. spalio 9 d., 2013 m. spalio 10 d. nutarimai). Šią diskreciją objektyviai lemia tai, kad per laikotarpį, praėjusį nuo neteisėto turto nusavinimo, iš esmės pasikeitė nuosavybės santykių sistema (2001 m. balandžio 2 d., 2003 m. kovo 4 d., 2013 m. rugsėjo 11 d. nutarimai); įstatymais nustatant nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką būtina atsižvelgti į pakitusias socialines, ekonomines ir kitas sąlygas (2007 m. rugsėjo 6 d. nutarimas).

Įstatymu nustatydamas nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo būdus, sąlygas ir tvarką, įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* Konstitucijos 23 straipsnio, įtvirtinančio nuosavybės teisių apsaugą, 29 straipsnio, garantuojančio asmenų lygiateisiškumą, konstitucinio teisinės valstybės principo, apimančio teisinį aiškumą, teisinį tikrumą, teisinį saugumą, teisėtų lūkesčių apsaugą ir kitus reikalavimus (2005 m. rugpjūčio 23 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2013 m. gegužės 30 d., 2014 m. spalio 30 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad nuosavybės teisė Konstitucijos 23 straipsnio požiūriu nėra tapati Lietuvos Respublikos piliečio teisei įstatymo nustatyta tvarka atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą (2010 m. gruodžio 22 d., 2013 m. rugsėjo 11 d., 2013 m. spalio 9 d. nutarimai). Kol atitinkamos valstybės institucijos nėra priėmusios sprendimo dėl nuosavybės teisių atkūrimo, asmenys, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, realiai neturi subjektyvių nuosavybės teisių į turėtąjį turtą (*inter alia* 1998 m. birželio 18 d., 2003 m. kovo 4 d., 2008 m. gegužės 20 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2012 m. birželio 19 d. nutarimai). Tik valstybės įgaliotai institucijai priėmus sprendimą atkurti asmeniui nuosavybės teises, tas asmuo įgyja nuosavybės teises, kurios saugomos ir ginamos pagal Konstitucijos 23 straipsnį (*inter alia* 2003 m. kovo 4 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2013 m. spalio 10 d., 2014 m. spalio 8 d., 2014 m. spalio 30 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad teisinis reguliavimas, kuriuo nustatomos nuosavybės teisių atkūrimo natūra alternatyvos, neprieštarauja restitucijos tikslams ir konstituciniam nuosavybės teisių apsaugos principui (2008 m. gegužės 20 d., 2010 m. kovo 9 d., 2012 m. spalio 11 d., 2014 m. spalio 30 d. nutarimai). Lemiamą reikšmę turi ne tai, kokie atlyginimo būdai yra nustatyti, bet tai, kad šiais būdais būtų užtikrintas realus ir teisingas atlyginimas (2001 m. balandžio 2 d., 2013 m. rugsėjo 11 d., 2014 m. spalio 30 d. nutarimai). Restitucijos įstatymų nuostata, kad jei negalima grąžinti turto natūra, turi būti skiriama kompensacija, neprieštarauja nuosavybės neliečiamumo ir nuosavybės teisių gynimo principams, nes teisinga kompensacija taip pat užtikrina nuosavybės teisių atkūrimą (*inter alia* 2007 m. liepos 5 d., 2007 m. rugsėjo 6 d. nutarimai, 2008 m. liepos 4 d. sprendimas).

Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas *inter alia* reiškia, kad įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas nuosavybės teisių atkūrimo teisinius santykius, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmenys, turintys

teisę atkurti nuosavybės teises, būtų traktuojami nevienodai, jeigu tarp tų asmenų nėra tokių skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas).

<...>

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs ir tai, kad įstatymų leidėjo, paisant Konstitucijos, padaryti teisinio reguliavimo pakeitimai, kuriais pakoreguotos nuosavybės teisių atkūrimo sąlygos ir tvarka, savaime negali būti vertinami kaip nevienodas nuosavybės teisių atkūrimo subjektų traktavimas (2013 m. gegužės 30 d. nutarimas).

<...>

Tai, kad valstybė nutarė, jog paneigtos nuosavybės teisės turi būti atkurtos, taip pat tai, kad buvo priimtas restitucijos santykius reguliuojantis įstatymas ir pradėtas įgyvendinti nuosavybės teisių atkūrimas, asmenims, turintiems teisę atkurti nuosavybės teises, sukūrė teisėtą lūkestį įstatymo nustatytais būdais, sąlygomis, tvarka ir terminais įgyvendinti šią savo teisę; minėtą teisėtą lūkestį saugo ir gina Konstitucija; kartu valstybei atsirado pareiga nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimą įstatymais reguliuoti taip, kad minėtas teisėtas lūkestis būtų realiai įgyvendintas (2005 m. rugpjūčio 23 d., 2008 m. gegužės 20 d. nutarimai, 2008 m. liepos 4 d. sprendimas, 2012 m. birželio 19 d. nutarimas).

Tačiau asmenų teisėtas lūkestis atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą nereiskia, kad visais atvejais šios teisės turi būti atkurtos tokį turtą grąžinant natūra (2008 m. gegužės 20 d., 2011 m. rugsėjo 2 d., 2012 m. spalio 11 d., 2014 m. spalio 30 d. nutarimai).

Nors konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja teisinio tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių apsaugos ir kitus reikalavimus *inter alia* restitucijos santykių teisiniui reguliavimui, jo negalima aiškinti kaip esą apskritai neleidžiančio pradėjus nuosavybės teisių atkūrimą vienomis sąlygomis įstatymų leidėjui vėliau pakeisti šių sąlygų, *inter alia* nustatyti naujų, papildomų sąlygų, kai taip siekiama apsaugoti tam tikras konstitucines vertybes, kurioms būtų daroma žala arba būtų sudarytos prielaidos tokiai žalai atsirasti, jeigu anksčiau nustatytos nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo sąlygos nebūtų pakeistos (2007 m. liepos 5 d., 2007 m. rugsėjo 6 d., 2013 m. gegužės 30 d. nutarimai); kaip tik priešingai – paaiškėjus, kad anksčiau nustatytomis sąlygomis ir tvarka atkuriant nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą yra daroma žala kitoms Konstitucijos saugomoms ir ginamoms vertybėms arba yra sudaromos prielaidos tokiai žalai atsirasti, įstatymų leidėjas ne tik gali, bet ir privalo atitinkamai pakeisti anksčiau nustatytas nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo sąlygas ir tvarką, tačiau tokiais atvejais turi būti paisoma konstitucinio proporcingumo principo, pagal kurį teisės aktais nustatytos ir taikomos priemonės turi būti proporcingos siekiamam tikslui, o asmens teisės negali būti ribojamos labiau, negu būtina teisėtam ir visuotinai reikšmingam, konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti (2007 m. liepos 5 d. nutarimas).

Konstituciniai darnios, teisingos, atviros pilietinės visuomenės imperatyvai, konstituciniai teisinio tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių apsaugos reikalavimai suponuoja tai, kad pradėtas restitucijos procesas negali tęstis nepagrįstai ilgai; dėl nepagrįstai ilgo laiko, per kurį atkuriamos nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą, gali būti iškreipta ar net paneigta pati restitucijos instituto esmė, pažeistos asmens konstitucinės nuosavybės teisės, taip pat kitos teisės, pakirstas žmonių pasitikėjimas valstybe ir teise (2007 m. liepos 5 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2012 m. birželio 19 d. nutarimai).

2.2.5.3. Ypatingi nuosavybės teisės objektai

Žemė, miškai, vandens telkiniai – ypatingi nuosavybės teisės objektai

Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas

<...> vieni iš nuosavybės (taip pat ir privačios) objektų yra žemė, miškai, vandens telkiniai. Jų tinkamas, racionalus naudojimas ir apsauga – Konstitucijos ginamas viešasis interesas.

Ypač pabrėžtina tai, kad žemė, miškai, vandens telkiniai nuosavybės teisės atžvilgiu yra ypatingi objektai, nes žemės, miškų, vandens telkinių tinkamas naudojimas ir apsauga yra žmogaus, kaip biologinės ir socialinės būtybės, egzistavimo bei visuomeninių ryšių palaikymo ir sklaidos terpė, žmogaus ir visuomenės išlikimo ir raidos sąlyga, tautos gerovės pagrindas. Nuosavybė įpareigoja. Šis konstitucinis imperatyvas, susietas su minėta itin svarbia žemės, miškų, vandens telkinių, kaip natūralios gamtinės aplinkos objektų, funkcija ir jų, kaip ypatingų nuosavybės teisės objektų, pobūdžiu, reiškia, kad pagal Konstituciją turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris įtvirtintų ir savininkų priedermę prisidėti prie Konstitucijoje įtvirtinto viešojo intereso – natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsaugos bei gamtos išteklių racionalaus naudojimo, atkūrimo ir gausinimo – užtikrinimo tokiu būdu, kad jiems nuosavybės teise priklausantys žemė, miškai, vandens telkiniai būtų naudojami tik tinkamai, racionaliai, kad nebūtų daroma žala jiems kaip žmogaus ir visuomenės egzistavimo terpei, vienai iš būtinų žmogaus ir visuomenės išlikimo ir raidos sąlygų. Tai *inter alia* suponuoja, kad įstatymais gali būti nustatyti specifiniai reikalavimai, apibrėžiantys žemės sklypų, miškų, vandens telkinių valdymą, naudojimą ir disponavimą šiais objektais bei atitinkami apribojimai ir sąlygos šių objektų savininkams. Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucinis Teismas dar 1994 m. gegužės 27 d. nutarime konstatavo, jog specifinė žemės paskirtis ir padėtis, palyginti su kitais nekilnojamojo turto objektais, lemia ir specialų teisinį žemės santykių reguliavimą; Konstitucinio Teismo 1995 m. kovo 8 d. ir 1996 m. rugsėjo 25 d. nutarimuose konstatuota, kad Konstitucijoje žemė traktuojama kaip visuotinė vertybė, turinti socialinę funkciją – tarnauti tautos gerovei; Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 1 d. nutarime konstatuota, jog ypatinga ekologinė, socialinė ir ekonominė miško reikšmė aplinkai, viešiesiems interesams lemia miško savininkų nuosavybės teisės tam tikrus apribojimus ir suvaržymus.

Kita vertus, minėtais apribojimais, suvaržymais, kitais reikalavimais negalima paneigti nuosavybės teisės esmės.

Privačių žemės sklypų, miškų, vandens telkinių savininkų nuosavybės teisių ribojimas siekiant užtikrinti laukinės gyvūnijos apsaugą ir racionalų naudojimą (Konstitucijos 23, 54 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas

<...> laukinė gyvūnija yra specifinė natūralios gamtinės aplinkos sudedamoji dalis ir tuo aspektu, kad laukinių gyvūnų gyvenamąją aplinką sudaro *inter alia* žemės sklypai, miškai, vandens telkiniai, taip pat ir tie, kurie privačios nuosavybės teise priklauso ir juridiniams ar fiziniams asmenims.

Taigi galimos tokios teisinės situacijos, kai valstybė, siekdama užtikrinti viešąjį interesą – laukinės gyvūnijos (jos išteklių) apsaugą ir racionalų naudojimą, atkūrimą ir gausinimą, gali, o tam tikrais atvejais ir privalo, nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo tam tikra apimtimi yra įsiterpiama į privačių žemės sklypų, miškų, vandens telkinių savininkų nuosavybės teises, tačiau nepaneigiama šių savininkų privačios nuosavybės teisės esmė.

Konstitucijos 23 straipsnį aiškinant Konstitucijos 54 straipsnyje įtvirtintų laukinės gyvūnijos apsaugos ir jos išteklių racionalaus naudojimo užtikrinimo imperatyvų kontekste būtina pabrėžti, kad <...> valstybė turi konstitucinę priedermę rūpintis laukine gyvūnija ir užtikrinti laukinės gyvūnijos, kaip visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės, apsaugą ir racionalų naudojimą, atkūrimą ir gausinimą, apimančią *inter alia* laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijų valdymą (t. y. reguliavimą ir kontroliavimą). Taigi saugant ir ginant asmens nuosavybės teises neturi būti pažeistas viešasis interesas, kad laukinės gyvūnijos ištekliai būtų naudojami, atkuriami ir gausinami racionaliai ir kad laukinė gyvūnija būtų saugoma. Šių dviejų konstitucinių vertybių – asmens nuosavybės teisių ir viešojo intereso, kad laukinės gyvūnijos ištekliai būtų naudojami, atkuriami ir gausinami racionaliai ir kad laukinė gyvūnija būtų saugoma, – sandūroje būtina rasti sprendimus, kurie užtikrintų šių vertybių teisingą pusiausvyrą – tai, kad nė viena iš šių vertybių nebūs paneigta. Šis reikalavimas taikytinas ir teisės aktų, reguliuojančių atitinkamus visuomeninius santykius, leidybai, juose nustatytam teisiniam reguliavimui.

<...> teisės aktuose reglamentuojant laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijų valdymą (t. y. reguliavimą ir kontroliavimą) privačių žemės sklypų, miškų, vandens telkinių savininkų nuosavybės teisės gali būti apribotos tik tiek, kiek būtina siekiant minėto visuomeniškai reikšmingo tikslo, t. y. tik tiek, kiek būtina tam, kad būtų užtikrinta laukinės gyvūnijos apsauga, jos išteklių racionalus naudojimas, atkūrimas ir gausinimas. Jeigu siekiant minėto visuomeniškai reikšmingo tikslo yra neišvengiamai būtina koku nors mastu apriboti privačios nuosavybės teises (nepaneigiant šių teisių esmės), tarp minėto tikslo ir pasirinktų ribojimo priemonių turi būti protinga pusiausvyrą: gali būti nustatytos tik tokios ribojimo priemonės, kurios savininkų nuosavybės teises ribotų ne daugiau negu yra būtina.

Iš Konstitucijos kylančią nuostatą, kad nuosavybė įpareigoja, aiškinant ją susiejus su Konstitucijos 54 straipsniu, <...> pažymėtina, kad privačių žemės sklypų, miškų, vandens telkinių savininkas, turėdamas teisę valdyti, naudoti nuosavybę ir ją disponuoti, negali pažeisti Konstitucijos 54 straipsnyje įtvirtintų gyvūnijos apsaugos ir racionalaus naudojimo, atkūrimo ir gausinimo imperatyvų.

Valstybė, įgyvendindama konstitucinę priedermę rūpintis laukine gyvūnija ir užtikrinti laukinės gyvūnijos, kaip visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės, apsaugą ir racionalų naudojimą, atkūrimą ir gausinimą, gali nustatyti atitinkamą žemės sklypų, miškų, vandens telkinių naudojimo tvarką, kurios privalės laikytis visi asmenys, neišskiriant nė privačių žemės sklypų, miškų, vandens telkinių savininkų. Tačiau minėta tvarka neturi kitų asmenų, taip pat ir žemės sklypų, miškų, vandens telkinių privačių savininkų, teisių ir teisėtų interesų riboti daugiau negu yra būtina siekiant minėto visuomeniškai reikšmingo tikslo.

Savininko teisė uždrausti medžioti jam priklausančiame žemės sklype

Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, reguliuodamas medžioklės ir su ja susijusius santykius, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad privačios žemės sklypuose, esančiuose medžioklės plotuose, būtų leidžiama medžioti be šių žemės sklypų savininkų sutikimo. Šiuo atžvilgiu savininkas negali būti varžomas kokiais nors teisės aktuose nustatomais pagrindais, kurių nesant būtų galima nepaisyti jo valios, kad jam nuosavybės teise priklausančioje žemėje, miške, vandens telkinyje nebūtų medžiojama. Jeigu asmeniui privačia nuosavybės teise priklausančią žemės sklypą ketinama naudoti medžiojimui, šio sklypo savininkui apie tai turi būti pranešta tinkamu būdu – tiesiogiai, ir turi būti nustatytas protingas, taigi pakankamas, terminas, per kurį savininkas turėtų realią galimybę laisvai išreikšti valią dėl to,

ar tame sklype gali, ar negali būti medžiojama, taip pat kokiomis sąlygomis jis sutinka, kad tame sklype būtų medžiojama.

Šiame kontekste pažymėtina, kad savininko nuosavybės teisių savaime nepažeistų toks teisinis reguliavimas, pagal kurį tai, kad privačios žemės sklypo, esančio medžioklės plotuose, savininkas, kurio žemę ketinama naudoti medžiojimui ir kuris buvo tinkamai apie tai informuotas, per protingą terminą nepareiškė savo valios dėl to, ar tame sklype gali, ar negali būti medžiojama, yra laikoma jo sutikimu, kad tame sklype būtų medžiojama. Taip pat pažymėtina, kad įstatymu galima nustatyti įvairias privačios žemės sklypo, esančio medžioklės plotuose, savininko sutikimo, kad tame sklype būtų medžiojama, pareiškimo formas ir tvarką, *inter alia* tai, kad gali būti sudaromos sutartys dėl teisės medžioti savininko žemės sklype suteikimo.

<...>

Konstitucijoje yra įtvirtintas imperatyvas, kad nuosavybė įpareigoja. <...> pagal Konstituciją turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris įtvirtintų pačių savininkų priedermę veiksmingai prisidėti prie Konstitucijoje įtvirtinto viešojo intereso – natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsaugos bei gamtos išteklių racionalaus naudojimo, atkūrimo ir gausinimo, *inter alia* prie laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijų tinkamo valdymo užtikrinimo.

Jeigu privačios žemės, miško, vandens telkinio savininkas uždraudžia medžioti jam priklausančioje žemėje, gyvūnų (jų rūšių) populiacijų valdymas (t. y. reguliavimas ir kontroliavimas) atitinkamoje teritorijoje pasunkėja ir tuo aspektu, kad gali būti pakenkta ir paties savininko teisėms bei interesams, įskaitant tai, kad tokiems savininkams medžiojamieji gyvūnai gali padaryti tam tikrą žalą. Savininkas, uždraudęs jam priklausančioje žemėje medžioti medžiojamuosius gyvūnus, prisiima atitinkamą riziką; nėra pagrindo reikalauti, kad jam šią žalą atlygintų kas nors kitas.

Valstybinės reikšmės kultūros objektai; nacionalinės reikšmės kultūros vertybių suvalstybinimas (Konstitucijos 47 straipsnio (2003 m. sausio 23 d. redakcija) 1 dalis)

Žr. 11. Valstybės biudžetas ir finansai, 11.2. Valstybinio turto valdymas, naudojimas ir disponavimas juo. Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise priklausantis turtas, 2005 m. liepos 8 d. nutarimas.

Žemė, miškai, parkai, vandens telkiniai – ypatingi nuosavybės teisės objektai; jų savininkų, valdytojų, naudotojų pareiga saugoti gamtinę aplinką; ypač vertingose vietovėse esančių privačių žemės sklypų savininkų nuosavybės teisių ribojimas siekiant užtikrinti natūralios gamtinės aplinkos apsaugą (Konstitucijos 23, 46, 53, 54 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas

<...> žemė, miškai, parkai, vandens telkiniai yra ypatingi nuosavybės teisės objektai, nes žemės, miškų, parkų, vandens telkinių tinkamas naudojimas ir apsauga yra žmogaus egzistavimo, žmogaus ir visuomenės išlikimo bei raidos sąlyga, tautos gerovės pagrindas. Pagal Konstituciją natūrali gamtinė aplinka, gyvūnija ir augalija, atskiri gamtos objektai, taip pat ypač vertingos vietovės yra visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės; jų apsauga bei gamtos išteklių racionalaus naudojimo ir gausinimo užtikrinimas – tai viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas).

Konstitucijos 54 straipsnyje nustatyta, kad valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri,

kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai (1 dalis), kad įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją (2 dalis). Paminėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalį valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių.

Iš Konstitucijos kylančias nuostatas, kad nuosavybė įpareigoja ir kad nuosavybės teisė nėra absoliuti, aiškinant kartu su Konstitucijos 54 straipsniu konstatuotina, kad visi žemės sklypų, miškų, vandens telkinių savininkai, valdytojai, naudotojai privalo paaisyti konstitucinio natūralios gamtinės aplinkos apsaugos imperatyvo, saugoti gamtinę aplinką, nepabloginti jos būklės, nedaryti žalos gamtinei aplinkai.

<...>

Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Šio konstitucinio imperatyvo privalu paaisyti ir teisės aktais reglamentuojant santykius, susijusius su žemės, miškų, vandens telkinių, taip pat ir esančių ypač vertingose vietovėse, nuosavybe, naudojimu, kita veikla šiose vietovėse.

<...>

<...> valstybė, turėdama konstitucinę priedermę veikti taip, kad būtų garantuota natūralios gamtinės aplinkos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, gamtos išteklių racionalus naudojimas, atkūrimas bei gausinimas, gali įstatymais nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad atitinkamų objektų, esančių ypač vertingose vietovėse, savininkams būtų nustatyti ir tokie ribojimai, draudimai, kuriais tam tikra apimtimi yra įsiterpiama ir į privačių žemės sklypų savininkų nuosavybės teises. Tokie ribojimai, draudimai turi būti proporcingi siekiamam konstituciškai pagrįstam tikslui.

<...>

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota: ypač vertingų vietovių įvairovė gali lemti jų teisinio režimo ypatumus, jose esančių objektų apsaugos būdus, veiklos tose vietovėse sąlygas, ribojimus, draudimus; tokie ribojimai, draudimai gali būti taikomi *inter alia* ūkinei veiklai, statyboms tose vietovėse, taip pat bet kokiai kitai veiklai, dėl kurios gali būti pakeistas kraštovaizdis, atskiri atitinkamose vietovėse esantys objektai ir pan.; ribojimai, draudimai, kuriais siekiama užtikrinti ypač vertingų vietovių apsaugą – viešąjį interesą, gali ir turi būti nustatomi visiems tokių objektų savininkams bei naudotojams; gali būti nustatyti ir tokie ribojimai, draudimai, kuriais tam tikra apimtimi yra įsiterpiama į visų, taip pat ir privačių žemės sklypų, miškų, parkų, vandens telkinių savininkų, nuosavybės teises. Konstatuota ir tai, kad visi minėti ribojimai, draudimai turi būti konstituciškai pagrįsti, nevaržyti savininkų, kitų asmenų teisių labiau negu būtina visuotinai svarbiems tikslams pasiekti.

Diferencijuotas santykių, susijusių su žemės, miškų, parkų, vandens telkinių nuosavybe ir naudojimu, reguliavimas (Konstitucijos 47, 54 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas

Teisės aktais reglamentuojant santykius, susijusius su žemės, miškų, parkų, vandens telkinių, taip pat ir esančių ypač vertingose vietovėse, nuosavybe ir naudojimu, būtina atsižvelgti į tai, kad minėti objektai yra labai įvairūs. Tai suponuoja minėtų santykių diferencijuotą teisinį reguliavimą, kurio pagrindai kyla iš pačios Konstitucijos.

<...>

Diferencijuotai reguliuodamas santykius, susijusius su žemės, miškų, parkų, vandens telkinių, taip pat ir esančių ypač vertingose vietovėse, nuosavybe ir naudojimu, įstatymų leidėjas gali žemę, kitus natūralios gamtinės aplinkos objektus priskirti tam tikroms rūšims

(kategorijoms), nustatyti tokių objektų teisinį režimą, *inter alia* nuosavybės, naudojimo, ūkinės ir kitos veiklos sąlygas, apribojimus, draudimus. Minėti apribojimai, draudimai turi būti konstituciškai pagrįsti.

Pagal Konstituciją žemė, miškai, parkai, vandens telkiniai, taip pat ir esantys ypač vertingose vietovėse, gali nuosavybės teise priklausyti įvairiems subjektams – valstybei, savivaldybėms, juridiniams ir fiziniams asmenims.

Pagal Konstitucijos 47 straipsnio 4 dalį (1996 m. birželio 20 d. redakcija), Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalį (2003 m. sausio 23 d. redakcija) *inter alia* valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai priklauso Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise.

Ši konstitucinė nuostata reiškia, kad nurodyti objektai nuosavybės teise gali priklausyti tik valstybei, išskyrus iš pačios Konstitucijos kylančias išimtis; valstybė (jos institucijos, pareigūnai) negali priimti jokių sprendimų, kuriais remiantis minėti objektai iš valstybės nuosavybės pereitų kitų subjektų nuosavybėn, išskyrus tuos atvejus, kai pati Konstitucija tai leidžia (Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas).

Kita vertus, tai, kad tam tikri valstybinės reikšmės objektai Konstitucijoje yra traktuojami kaip išimtinė nuosavybės teise priklausančios Lietuvos Respublikai, anaip tol nereiškia, kad atitinkami objektai, priklausę nuosavybės teise tam tikriems asmenims ir vėliau pripažinti turinčiais valstybinę reikšmę, būtinai turi būti paimti valstybės nuosavybėn. Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalį nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama.

Pabrėžtina, kad ne kiekvienas objektas (*inter alia* gamtos objektas), kuris nuosavybės teise priklauso valstybei, yra traktuojamas kaip turintis valstybinę reikšmę. Taip pat pažymėtina, kad vidaus vandenimis, miškais, parkais, turinčiais valstybinę reikšmę, taigi ir priklausančiais valstybei išimtinė nuosavybės teise, galima pripažinti ne bet kokius vidaus vandenis, miškus, parkus, o tik tuos, kurių išliekamoji vertė yra tokia didelė, būtinumas juos išsaugoti ateities kartoms yra toks primygtinis, kad nepripažinus jų turinčiais valstybinę reikšmę kiltų grėsmė jų išsaugojimui.

Atsižvelgiant į valstybinės reikšmės vidaus vandenų, miškų, parkų ypatingą išliekamąją vertę, būtinybę juos išsaugoti ateities kartoms, valstybė yra konstituciškai įpareigota rūpintis šiais objektais ir juos išsaugoti.

Žemės, miškų, parkų, vandens telkinių, taip pat ir esančių ypač vertingose vietovėse, pripažinimas turinčiais valstybinę reikšmę suponuoja santykių, susijusių su tokių objektų priežiūra, apsauga ir naudojimu, ypatingą teisinį reguliavimą. Atsižvelgiant į minėtų objektų ypatingą išliekamąją vertę, svarbą, būtinybę juos išsaugoti ateities kartoms, tokiems objektams, palyginti su kitais objektais, įstatymu gali būti nustatytas specialus, ypatingas teisinis režimas.

Pažymėtina, kad valstybė pagal Konstituciją turi pareigą rūpintis ir tais valstybinės reikšmės gamtos objektais, kurie nuosavybės teise priklauso ne valstybei, bet kitiems asmenims, užtikrinti jų apsaugą. Ši valstybės pareiga negali būti interpretuojama kaip atleidžianti atitinkamų gamtos objektų savininkus nuo pareigos patiems prisidėti prie minėtų gamtos objektų išsaugojimo, laikytis šiems gamtos objektams nustatyto teisinio režimo.

<...>

Pažymėtina ir tai, kad tais atvejais, kai tam tikros vietovės įstatymo nustatyta tvarka yra pripažįstamos ypač vertingomis ir (arba) jose esantys atskiri gamtos objektai pripažįstami saugotinais, valstybei gali atsirasti pareiga atlyginti savininkams praradimus, kuriuos jie patiria dėl pasikeitusio atitinkamų vietovių ir (arba) gamtos objektų teisinio režimo.

Miškai kaip ypatingi nuosavybės teisės objektai*Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas*

<...> miškai yra ypatingi nuosavybės teisės objektai, <...> miškams, palyginti su kitais objektais, įstatymu gali būti nustatytas specialus, ypatingas teisinis režimas. Konstitucinis Teismas 1998 m. birželio 1 d. nutarime yra konstatavęs, kad ypatinga ekologinė, socialinė ir ekonominė miško reikšmė aplinkai lemia miško savininkų nuosavybės teisės tam tikrus apribojimus ir suvaržymus. Tokie apribojimai, suvaržymai turi būti proporcingi siekiamam konstituciškai pagrįstam tikslui.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti miškų apsaugą, nesumažinti jų vertės, gali nustatyti minimalius miškų valdų plotus.

Su žemės, kaip ypatingo nuosavybės teisės objekto, nuosavybe ir naudojimu susijusių santykių teisinis reguliavimas*Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 30 d. nutarimas*

Žemė – ypatingas nuosavybės teisės objektas (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai). Žemės sklypų turėjimas nuosavybės teise gali būti viena iš esminių sąlygų verslui pradėti ir jam plėtoti, viena iš būtinų ūkinės veiklos vykdymo prielaidų. Teisiškai reguliuojant santykius, susijusius su žemės naudojimu verslui, ūkinei veiklai, būtina paistyti žemės, kaip gamtos ištekliaus, prigimties ir jos, kaip nekilnojamojo turto, specifikos.

Iš Konstitucijos kyla galimybė ir būtinybė su žemės, kaip ypatingo nuosavybės teisės objekto (ir vienos iš verslo sąlygų – ūkinės veiklos vykdymo prielaidų), įsigijimu bei valdymu, taip pat su perleidimu susijusius santykius teisiškai reguliuoti taip, kad nebūtų sudaryta prielaidų pakenkti žemei kaip ypatingai Konstitucijos ginamai ir saugomai vertybei, pažeisti kitų konstitucinių vertybių.

Minėta iš Konstitucijos kylanti galimybė ir būtinybė suponuoja *inter alia* tai, kad šių santykių teisinis reguliavimas negali neturėti tam tikrų ypatumų, palyginti su kitų nuosavybės santykių teisiniu reguliavimu. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad *inter alia* su žemės (kaip ir kitų gamtinės aplinkos objektų) nuosavybe ir naudojimu susijusių santykių diferencijuoto teisinio reguliavimo pagrindai kyla iš pačios Konstitucijos (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas).

Vienas iš šių santykių teisinio reguliavimo diferencijavimo pagrindų yra atitinkamo asmens (asmens, siekiančio įsigyti žemę nuosavybės teise, arba žemės savininko) santykis su Lietuvos valstybe – jo buvimas nacionaliniu subjektu arba užsienio subjektu: Konstitucijos 47 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad žemę, vidaus vandenį ir miškus įsigyti nuosavybės Lietuvos Respublikoje užsienio subjektai gali pagal konstitucinį įstatymą.

<...> žemė savo pobūdžiu, naudingosiomis savybėmis nėra vienoda. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucija nedraudžia žemės (kaip ir kitų gamtinės aplinkos objektų) skirstyti pagal įvairius kriterijus, *inter alia* pagal naudojimo paskirtį; tai turi būti daroma atsižvelgiant į atitinkamų gamtinių objektų (taigi ir žemės) savybes, kitus gamtinės aplinkos veiksnius (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas).

<...>

<...> žemės ūkio paskirties žemė yra išskirtinės vertės ribotas gamtos išteklis, jos kokybė ir plotai su derlinguoju dirvožemiu nuolat mažėja dėl pramoninio poveikio, urbanistinės plėtos, kitų veiksnių. Idant būtų išsaugomos žemės ūkio paskirties žemės naudingosios savybės, įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti aiškius žemės ūkio paskirties žemės keitimo į kitos paskirties žemę kriterijus, keičiant žemės paskirtį turi būti paisoma ir viešojo intereso.

Diferencijuotai reguliuodamas santykius, susijusius su žemės nuosavybe ir naudojimu, įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į žemės rūšį (kategoriją), gali nustatyti žemės teisinį režimą, *inter alia* nuosavybės, naudojimo, ūkinės veiklos ir kitos veiklos sąlygas, apribojimus, draudimus. Minėti apribojimai, draudimai turi būti konstituciškai pagrįsti.

Tokie apribojimai, draudimai gali būti nustatyti visiems fiziniams ir juridiniams asmenims nepriklausomai nuo to, kokia teise yra valdoma žemės ūkio paskirties žemė – nuosavybės, nuomos, panaudos ar kitokia.

Ypač pabrėžtina, jog įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad žemės sklypai, jeigu jie yra priskirti žemės ūkio paskirties žemei, savininkų ir (arba) naudotojų būtų naudojami būtent žemės ūkio veiklai, kad žemės ūkio paskirties žemės pobūdis, kol jos paskirties pagal įstatymo nustatytus kriterijus nebus pakeista, būtų išsaugotas.

Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą nustatyti atitinkamas kontrolės priemones ir sankcijas už nustatytą reikalavimų nesilaikymą. Įstatymų leidėjas taip pat gali įstatymu numatyti tokias socialinės inžinerijos priemones, kurios skatintų žemės ūkio paskirties žemės sklypų savininkus ir (arba) naudotojus tuos sklypus naudoti būtent pagal nustatytą tos žemės paskirtį.

Atsižvelgiant į žemės, kaip riboto ištekliaus, prigimtį, taip pat į būtinumą išsaugoti žemės ūkio paskirties žemės naudingąsias savybes konstatuotina, kad įstatymų leidėjas gali įstatymu nustatyti ir leistinos įsigyti nuosavybės teise žemės sklypų maksimalius dydžius.

<...> su žemės nuosavybe ir naudojimu susijusių santykių diferencijuoto teisinio reguliavimo, *inter alia* pagal žemės paskirtį, galimybę suponuoja ir galimybę įstatymu nustatyti skirtingus leistinos įsigyti nuosavybės teise žemės ūkio paskirties žemės sklypų ir kitokios paskirties žemės sklypų maksimalius dydžius.

Tačiau pabrėžtina, kad įstatymu nustatant leistinos įsigyti nuosavybės teise žemės ūkio paskirties žemės sklypų ir kitokios paskirties žemės sklypų maksimalius dydžius būtina nepažeisti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, proporcingumo, asmenų lygiateisiškumo ir kitų principų. Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo esamiems ar potencialiems verslo subjektams būtų sudarytos nevienodos ūkininkavimo sąlygos, trukdoma plėtoti verslą, varžoma ūkinės veiklos laisvė, visuomenei naudingos ūkinės veiklos pastangos, iniciatyva.

Pabrėžtina, kad leistinos įsigyti nuosavybės teise žemės ūkio paskirties žemės sklypų maksimalius dydžius turi lemti žemės ūkio paskirties žemės pobūdis bei siekiamas viešasis interesas, o ne tokie kriterijai, kurių negalima konstituciškai pagrįsti (kaip antai reikalavimas, kad žemės ūkio paskirties žemės sklypų įgijėjai patys ūkininkautų toje žemėje ar gyventų atitinkamoje vietovėje, kad būtų priversti pasirinkti kurią nors vieną iš pagal įstatymus galimų ūkininkavimo formų ir pan.).

Konstatuotina, kad leistinos įsigyti nuosavybės teise žemės ūkio paskirties žemės sklypų maksimalių dydžių nustatymas (įstatymu) savaime nereiškia, kad yra konstituciškai nepagrįstai suvaržoma asmens nuosavybės teisė, ūkinės veiklos laisvė, kitos konstitucinės teisės ir laisvės. Priešingai, tokių maksimalių dydžių nustatymas gali būti viena iš priemonių, sudarančių prielaidas racionaliai valdyti žemės ūkio paskirties žemę, išsaugoti dirbamos žemės ūkio paskirties žemę, tinkamai plėtoti žemės ūkio verslą, skatinti sąžiningą konkurenciją žemės ūkyje, neleisti monopolizuoti gamybos ir rinkos ir pan.

Tokie leistinos įsigyti nuosavybės teise žemės ūkio paskirties žemės sklypų maksimalius dydžius pagrindžiantys siekiai traktuotini kaip išreiškiantys Konstitucijos ginamą viešąjį interesą.

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucija nedraudžia įstatymu nustatyti ir minimalių žemės ūkio paskirties žemės sklypų dydžių, kaip antai dydžio, kuris yra reikalingas, kad fizinis asmuo galėtų registruoti ūkininko ūkį, taip pat padėti užkirsti kelią galimiems piktnaudžiavimams, kaip antai žemės ūkio paskirties žemės sklypų įsigijimui ir ūkininko ūkio (neva skirto žemės ūkio veiklai) įregistravimui vien tam, kad būtų pasinaudota atitinkamomis teisinio reguliavimo išimtimis, lengvatomis, valstybės ar kita parama, o toliau ta žemės ūkio paskirties žemė būtų naudojama ne žemės ūkio veiklai, bet kitiems tikslams.

<...> pagal Konstituciją apskritai nėra neleistina skirtingiems subjektams nustatyti (įstatymu) skirtingų leistinos įsigyti nuosavybės teise tos pačios paskirties žemės (taip pat ir žemės ūkio paskirties žemės) sklypų maksimalių dydžių.

Tačiau pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kai leistinos įsigyti nuosavybės teise žemės ūkio paskirties žemės sklypų maksimalūs dydžiai skirtingiems subjektams būtų nustatyti ne pagal konstituciškai pagrįstus kriterijus, nes tuomet būtų sudarytos prielaidos pažeisti kai kurių iš tų subjektų konstitucines teises, *inter alia* teisę laisvai pasirinkti verslą, konstitucinį asmenų lygiateisiškumo principą, kitas Konstitucijos nuostatas, būtų leista iškreipti sąžiningą konkurenciją žemės ūkio rinkoje.

Žemės paskirties keitimas, miško žemės pavertimas kitomis naudmenomis (Konstitucijos 23, 54 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 22 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs <...>, kad žemės sklypų priskyrimas žemės ūkio paskirties žemei arba kitokios paskirties žemei gali būti keičiamas (*inter alia* įvykus atitinkamų žemės išteklių kokybiniais pokyčiams); idant būtų išsaugomos žemės ūkio paskirties žemės naudingosios savybės, įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti aiškius žemės ūkio paskirties žemės keitimo į kitos paskirties žemę kriterijus, keičiant žemės paskirtį turi būti paisoma viešojo intereso (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 30 d. nutarimas); tai *mutatis mutandis* taikytina ir reguliuojant santykius, susijusius su žemės sklypų priskyrimo miškų ūkio paskirties žemei keitimu.

Taigi pagal Konstituciją įstatymų leidėjas gali nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį žemės sklypų priskyrimas miškų ūkio paskirties žemei gali būti keičiamas, taip pat miško žemė gali būti paverčiama kitomis naudmenomis (*inter alia* įvykus šios žemės išteklių kokybiniais pokyčiams). Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją, *inter alia* jos 23, 54 straipsnius, reguliuodamas santykius, susijusius su žemės sklypų priskyrimo miškų ūkio paskirties žemei keitimu į kitos paskirties žemę, taip pat su miško žemės pavertimu kitomis naudmenomis, turi pareigą nustatyti aiškius žemės sklypų priskyrimo miškų ūkio paskirties žemei keitimo į kitos paskirties žemę, taip pat miško žemės pavertimo kitomis naudmenomis kriterijus. Tai darant turi būti paisoma miško, kaip gamtinio objekto, ypatumų, bendrųjų aplinkos apsaugos principų (*inter alia* neigiamo poveikio aplinkai mažinimo, gamtos išteklių racionalaus ir kompleksiško naudojimo), taip pat viešojo intereso. Šiame kontekste pažymėtina, kad teisinis reguliavimas įstatymu nustatant žemės sklypų priskyrimo miškų ūkio paskirties žemei keitimą į kitos paskirties žemę, taip pat miško žemės pavertimą kitomis naudmenomis gali būti diferencijuotas, *inter alia* atsižvelgiant į miško vertingumą, funkcinę paskirtį, poveikį ekosistemai.

<...>

<...> tai, kad miško žemė gali būti paverčiama kitomis naudmenomis tik išimtiniais atvejais, atitinka miško, kaip išimtinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės, ypatingą teisinį statusą.

Žemės gelmės – išimtinė nuosavybės teise valstybei priklausantis ypatingas natūralios gamtinės aplinkos objektas (Konstitucijos 47 straipsnio (2003 m. sausio 23 d. redakcija) 1 dalis) (apie su žemės gelmių naudojimu susijusios ūkinės ir kitokios veiklos reguliavimą žr. 2.4.2. Socialinės teisės, 2.4.2.3. Teisė į sveiką aplinką, 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas („Valstybės priedermė, reguliuojant su žemės gelmių naudojimu susijusią ūkinę ir kitokią veiklą, užtikrinti žemės gelmių ir kitų natūralios gamtinės aplinkos objektų (žemės, vandens, oro, augalijos, gyvūnijos) ir žmonių sveikatos apsaugą, racionalų gamtos išteklių naudojimą“))

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 47 straipsnio (2003 m. sausio 23 d. redakcija) 1 dalį žemės gelmės išimtinė nuosavybės teise priklauso Lietuvos Respublikai. Žemės gelmės yra ypatingas natūralios gamtinės aplinkos objektas, priklausantis išimtinai valstybei ir jokia būdu negalintis patekti kitų asmenų nuosavybėn. Žemės gelmių priskyrimas išimtinai valstybės nuosavybei yra konstitucinis pagrindas valstybei nustatyti specialų, ypatingą, palyginti su kitais gamtos objektais, žemės gelmių apsaugos ir naudojimo teisinį režimą.

2.2.6. Žmogaus būsto neliečiamumas

Žmogaus būsto neliečiamumas (Konstitucijos 24 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

Konstitucijos 24 straipsnyje nustatyta:

„Žmogaus būstas neliečiamas.

Be gyventojų sutikimo įeiti į būstą neleidžiama kitaip, kaip tik teismo sprendimu arba įstatymo nustatyta tvarka tada, kai reikia garantuoti viešąją tvarką, sulaikyti nusikaltėlių, gelbėti žmogaus gyvybę, sveikatą ar turtą.“

Konstitucijos 24 straipsnyje yra įtvirtintas žmogaus būsto neliečiamumo principas. Konstitucine žmogaus būsto neliečiamumo garantija – žmogaus būsto saugumo nuo pašalinių įsibrovimo laidavimu yra užtikrinamos ir kitos asmens konstitucinės teisės ir laisvės: teisė į privatumą, teisė į nuosavybę ir kt., taip pat jo įgytosios teisės.

Kartu pažymėtina, jog pagal Konstituciją žmogaus būsto neliečiamumas nėra absoliutus tuo atžvilgiu, kad be gyventojų sutikimo įeiti į būstą leidžiama, jeigu reikia užtikrinti Konstitucijos saugomas ir ginamas vertybes (Konstitucijos 24 straipsnio 2 dalis). Antai įeiti į būstą be gyventojų sutikimo leidžiama teismo sprendimu, priimtu siekiant užtikrinti Konstitucijos saugomas ir ginamas vertybes, arba įstatymo nustatyta tvarka, kai reikia garantuoti viešąją tvarką, sulaikyti nusikaltėlių, gelbėti žmogaus gyvybę, sveikatą ar turtą. Minėtos konstitucinės nuostatos suponuoja įstatymų leidėjo pareigą įstatymu nustatyti, kokia tvarka leidžiama įeiti į būstą be gyventojų sutikimo. Nustatydamas šią tvarką, įstatymų leidėjas turi reglamentuoti ir tai, kaip turi būti vykdomas atitinkamas teismo sprendimas, taip pat tai, kaip be gyventojų sutikimo patenkama į būstą tais atvejais, kai reikia garantuoti viešąją tvarką, sulaikyti nusikaltėlių, gelbėti žmogaus gyvybę, sveikatą ar turtą. Nustatydamas tokį teisinį reguliavimą, įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų.

2.2.7. Įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvė

2.2.7.1. Įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvės apsauga

Teisė turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas

Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė demokratinėse teisinėse valstybėse pripažįstama pagal turinį kaip platesnės žmogaus laisvės turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti konkretesnė išraiška. Įsitikinimai – talpi, įvairialypė konstitucinė sąvoka, apimanti politinius, ekonominius įsitikinimus, religinius jausmus, kultūrines nuostatas, etines bei estetines pažiūras ir kt.

Laisvė turėti įsitikinimus reiškia, kad žmogus yra laisvas pats formuoti savo įsitikinimus, pasirinkti pasaulėžiūros vertybes, jis ginamas nuo bet kokios prievartos, jo pažiūrų negalima kontroliuoti. Valstybės institucijų pareiga – užtikrinti ir ginti šią asmens laisvę. Įsitikinimų turinys – žmogaus privatus reikalas.

Nuo laisvės turėti įsitikinimus neatsiejama teisė juos laisvai reikšti. Įsitikinimų raiškos laisvė – tai galimybė savo mintis, pažiūras, įsitikinimus netrukdomai reikšti žodžiu, raštu, ženklais, kitokiais informacijos perdavimo būdais ir priemonėmis. Kartu įsitikinimų raiškos laisvė apima laisvę neatskleisti savo įsitikinimų ir nebūti verčiamam juos atskleisti.

Įsitikinimų bei jų raiškos laisvė įtvirtina ideologinį, kultūrinį ir politinį pliuralizmą. Jokios pažiūros ar ideologija negali būti paskelbtos esančios privalomos ir primestos individui – laisvai savo pažiūras formuojančiam ir reiškiančiam asmeniui, atviros demokratinės pilietinės visuomenės nariui. Tai yra prigimtinė žmogaus laisvė. Valstybė turi būti neutrali įsitikinimų atžvilgiu, ji neturi teisės nustatyti kokią nors privalomą pažiūrų sistemą.

Laisvė turėti įsitikinimus apskritai negali būti ribojama, o laisvę reikšti įsitikinimus galima riboti tik įstatymo nustatyta tvarka ir tik tada, kai yra būtina apsaugoti Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje nurodytas vertybes – žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę, ginti konstitucinę santvarką. Įsitikinimų raiškos laisvę taip pat galima laikinai apriboti įvedus karo ar nepaprastąją padėtį (Konstitucijos 145 straipsnis). Asmens teisės ar laisvės ribojimo pagrįstumas demokratinėje visuomenėje gali būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais, jis turi atitikti teisingumo sampratą ir reikalavimus bei Konstitucijoje nustatytas atitinkamos teisės ar laisvės ribojimo galimybes bei sąlygas (Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas). Bet koks pagrindinių teisių ir laisvių ribojimas sietinas su konkuruojančių vertybių racionalių santykiu, garantuojančiu, kad apribojimais nebus pažeista atitinkamos žmogaus teisės esmė.

Laisvė ieškoti, gauti ir skleisti informaciją (Konstitucijos 25 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas

Konstitucijos 25 straipsnyje nustatyta:

„Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti.

Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas.

Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai.

Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.

Pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį.“

Konstitucinė laisvė nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas yra vienas iš atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, demokratinės valstybės pagrindų. Ši laisvė – svarbi įvairių Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo prielaida, kadangi asmuo gali visavertiškai įgyvendinti daugelį savo konstitucinių teisių ir laisvių tik turėdamas laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją. Konstitucija garantuoja ir saugo visuomenės interesą būti informuotai.

Konstitucijos 25 straipsnio nuostatos yra neatsiejamos nuo kitų Konstitucijos nuostatų, kuriose įtvirtintos asmens laisvės nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją garantijos: nuo 44 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad masinės informacijos cenzūra draudžiama, nuo šio straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valstybė, politinės partijos, politinės ir visuomeninės organizacijos, kitos institucijos ar asmenys negali monopolizuoti masinės informacijos priemonių, nuo 33 straipsnio 2 dalies nuostatų, kad piliečiams laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus, kad draudžiama persekioti už kritiką ir kt.

Laisvė ieškoti, gauti ir skleisti informaciją nėra absoliuti. Konstitucijoje yra ne tik įtvirtinta žmogaus laisvė ieškoti, gauti ir skleisti informaciją, bet ir apibrėžtos šios laisvės ribos. Antai pagal Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalį laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais, tautinės, rasinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu bei dezinformacija, o pagal šio straipsnio 3 dalį laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai; Konstitucijos 28 straipsnyje nustatyta, kad, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.

Konstitucijoje įtvirtintos vertybės sudaro darnią sistemą, tarp jų yra pusiausvyra. Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo įstatymais įtvirtinant informacijos laisvės įgyvendinimo garantijas būtų sudaromos prielaidos pažeisti kitas konstitucines vertybes, konstitucinių vertybių pusiausvyrą. <...>

Privataus gyvenimo neliečiamumo ir informacijos laisvės pusiausvyra (Konstitucijos 22, 25 straipsniai); žalos, padarytos paskleidus informaciją apie privatų žmogaus gyvenimą, atlyginimas (Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalis)

Žr. 2.2.4. Privataus gyvenimo neliečiamumas, 2002 m. spalio 23 d. nutarimas.

Informacijos apie viešųjų asmenų privatų gyvenimą skelbimas

Žr. 2.2.4. Privataus gyvenimo neliečiamumas, 2002 m. spalio 23 d. nutarimas.

Įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvė, jos ribojimo sąlygos (Konstitucijos 25 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas

Konstitucijos 25 straipsnio nuostatos sudaro informacijos laisvės konstitucinį pagrindą. Jos visos yra tarpusavyje susijusios, viena kitą papildo. Konstitucinė informacijos laisvė yra neatsiejama nuo konstitucinės įsitikinimų ir jų raiškos laisvės, yra jos sąlyga.

Aiškindamas Konstitucijoje įtvirtintos informacijos laisvės, kaip žmogaus prigimtinių laisvės, turinį Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog ši laisvė yra vienas iš atviros,

teisingos, darnios pilietinės visuomenės, demokratinės valstybės pagrindų, svarbi įvairių Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo prielaida, nes asmuo visavertiškai įgyvendinti daugelį savo konstitucinių teisių ir laisvių gali tik turėdamas laisvę nekludomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją. Konstitucija garantuoja ir saugo visuomenės interesą būti informuotai (Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d., 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. liepos 8 d. nutarimai).

Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo įstatymais įtvirtinant informacijos laisvės įgyvendinimo garantijas būtų sudaromos prielaidos pažeisti kitas konstitucines vertybes, jų pusiausvyrą. Laisvė ieškoti, gauti ir skleisti informaciją nėra absoliuti (Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d., 1996 m. gruodžio 19 d., 2002 m. spalio 23 d., 2004 m. sausio 26 d. nutarimai).

Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalies nuostata, kad laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu bei dezinformacija, reiškia, jog draudimas skleisti minėto turinio informaciją yra absoliutus. Taigi konstitucinė informacijos laisvės samprata neapima konstitucines vertybes iš esmės paneigiančios tariamos laisvės atlikti Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalyje nurodytus nusikalstamus veiksmus – skleisti tokias mintis, pažiūras ir t. t., kuriomis yra kurstoma tautinė, rasinė, religinė ar socialinė neapykanta, prievarta bei diskriminacija, asmenys yra šmeižiami arba kitaip yra dezinformuojama visuomenė ar atskiri jos nariai (Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas). Konstitucinė informacijos laisvės samprata neapima ir karo propagandos, kurią draudžia Konstitucijos 135 straipsnio 2 dalis.

Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalies nuostata, kad laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu bei dezinformacija, reiškia ir tai, jog įstatymų leidėjas privalo įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad tautinės, rasinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymas, šmeižtas bei dezinformacija, jeigu jais kėsinamasi iš esmės paneigti atitinkamas konstitucines vertybes, būtų persekiojami kaip nusikalstami veiksmai ir už juos būtų nustatyta teisinė atsakomybė kaip už nusikalstamus veiksmus.

Kartu pažymėtina, kad minėtos Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalies nuostatos, *inter alia* formuluotės „nusikalstami veiksmai“, negalima aiškinti vien lingvistiškai, t. y. kaip reiškiančios, esą konstitucinė laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją yra nesuderinama tik su tokiais veiksmais, už kuriuos įstatymuose yra nustatyta baudžiamoji atsakomybė. Minėta konstitucinė laisvė yra nesuderinama ir su tokiu minčių, pažiūrų ir t. t., kuriomis yra kurstoma tautinė, rasinė, religinė ar socialinė neapykanta, prievarta bei diskriminacija, asmenys yra šmeižiami arba kitaip yra dezinformuojama visuomenė ar atskiri jos nariai, skleidimu, už kurį įstatymais yra nustatyta ne tik baudžiamoji, o ir kitokia teisinė atsakomybė. Taigi pagal Konstituciją laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją yra nesuderinama su bet kokiais teisei priešingais veiksmais, kuriais kurstoma tautinė, rasinė, religinė ar socialinė neapykanta, prievarta bei diskriminacija, asmenys yra šmeižiami arba kitaip yra dezinformuojama visuomenė ar atskiri jos nariai. Kitaip (t. y. siauriau) aiškinant minėtą Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalies nuostatą, *inter alia* formuluotę „nusikalstami veiksmai“, būtų nepaisoma konstitucinio atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvo, konstitucinio teisinės valstybės principo, kitų Konstitucijos nuostatų.

Pagal Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalį laisvę gauti ir skleisti informaciją galima riboti tik įstatymu, tada, kai yra būtina apsaugoti šioje dalyje nurodytas konstitucines

vertybes – žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę, konstitucinę santvarką. Pabrėžtina, kad Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje išvardytų saugomų konstitucinių vertybių sąrašas negali būti aiškinamas kaip išsamus, baigtinis, taigi kaip neleidžiantis laisvės gauti ir skleisti informaciją riboti tada, kai reikia apsaugoti kitas, Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje *expressis verbis* nepamirėtas, konstitucines vertybes.

Paminėtina ir tai, kad Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtinta informacijos laisvė gali būti laikinai apribota įvedus karo ar nepaprastąją padėtį (Konstitucijos 145 straipsnis).

<...> pagal Konstituciją riboti žmogaus teises ir laisves, taigi ir teisę reikšti savo įsitikinimus, ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.

<...> įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad viešojo valdžia (jos institucijos, pareigūnai) galės nedelsiant imtis veiksmų, kuriais būtų užkirstas kelias tokioms veikoms, kuriomis, dangstantis informacijos laisvę, yra kėsiamasi į Konstitucijoje įtvirtintas, jos saugomas ir ginamas vertybes.

Konstitucijos 25 straipsnio 3 ir 4 dalių nuostatos aiškinamos ir Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, kontekste. Asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą dėl to, kad, jo manymu, yra ribojama jo informacijos laisvė, reiškia, jog asmuo turi teisę teisme ginčyti bet kurį viešosios valdžios (jos institucijos, pareigūno) sprendimą, jo manymu, varžantį jo teisę ieškoti, gauti arba skleisti informaciją. Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų veiksmingą šios teisės teisminį gynimą.

Pažymėtina ir tai, kad asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą dėl to, kad, jo manymu, yra ribojama jo informacijos laisvė, suponuoja ir jo teisę teisme kelti atitinkamoje byloje taikomuose teisės aktuose įtvirtintų informacijos laisvės ribojimų ir (arba) draudimų konstitucingumo klausimą.

Minėta, kad konstitucinė informacijos laisvė yra žmogaus prigimtine laisvė. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad visa, kas yra susiję su žmogaus teisėmis ir laisvėmis, turi būti reglamentuojama įstatymais; tie įstatymai turi atitikti Konstituciją. Todėl ir teisinis reguliavimas, apibrėžiantis informacijos laisvės įgyvendinimo ribas, turi būti nustatytas įstatymu.

Pagal Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalį įstatymų leidėjas turi įstatymu apibrėžti informacijos, kurią skleisti yra draudžiama arba kurios skleidimas yra ribojamas, turinį, taip pat būdus, kuriais tam tikros informacijos neleidžiama skleisti, bei kitas atitinkamos informacijos skleidimo sąlygas, jeigu tai bent kaip riboja informacijos laisvę. Įstatymų leidėjas taip pat turi įstatymu nustatyti: atsakomybę už minėtų draudimų ir ribojimų nepaisymą, įskaitant atsakomybę už informacijos, kurią skleisti draudžiama, skleidimą; subjektus, turinčius įgaliojimus prižiūrėti, kaip laikomasi įstatymų nustatytų draudimų ir (arba) ribojimų skleisti tam tikrą informaciją; subjektus, taikančius atsakomybę už įstatymų nustatytų draudimų ir (arba) ribojimų skleisti tam tikrą informaciją nepaisymą; veiksmingas informacijos laisvės teismo gynimo priemonės.

Pažymėtina, kad Konstitucija neužkerta kelio kai kurių su informacijos gavimu ir skleidimu susijusių santykių, įskaitant ir santykius, susijusius su įstatymų nustatytų draudimų skleisti informaciją ir (arba) informacijos skleidimo ribojimų laikymosi priežiūra ir kontrole, reguliuoti ir poįstatyminiais teisės aktais, *inter alia* Vyriausybės nutarimais. <...>

Vyriausybė, nutarimais reguliuodama minėtus santykius, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris nebūtų grindžiamas Konstitucija ir įstatymais, taip pat tokio teisinio reguliavimo, kuris konkuruotų su įstatymų nustatytoju.

<...>

<...> visi asmenys pagal Konstituciją turi pareigą neskleisti tokios informacijos, kurią skleisti draudžia įstatymai, taip pat pareigą nepažeisti ribojamos informacijos platinimo tvarkos. Asmenys, sužinoję, kad jie koku nors būdu dalyvauja skleidžiant informaciją, kurią skleisti draudžia įstatymai, arba kitaip prisideda prie tokios informacijos skleidimo, arba koku nors būdu pažeidžia informacijos, kurios skleidimas yra ribojamas įstatymu, skleidimo tvarką, privalo tokią savo veiklą nedelsiant nutraukti.

<...>

Taigi neskelbtinos informacijos skleidimas ir ribojamos informacijos skleidimo tvarkos pažeidimas yra teisės pažeidimai, kurių Konstitucija netoleruoja.

<...>

Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą santykius, susijusius su informacijos ieškojimu, gavimu ir skleidimu, įstatymais reguliuoti taip, kad, viena vertus, būtų užtikrinta viena iš prigimtinių žmogaus laisvių – informacijos laisvė (suponuojanti *inter alia* elektroninės žiniasklaidos laisvę) ir kad, kita vertus, įgyvendinant informacijos laisvę nebūtų pažeidžiamos konstitucinės vertybės, kad jos būtų apsaugotos ir apgintos.

Elektroniniai ryšiai, telekomunikacijos vystosi itin sparčiai. Nuolat didėja ir galimybės ieškoti informacijos, ją gauti ir skleisti naudojant elektronines informacines technologijas, *inter alia* internetą. Pažymėtina, kad kartu sudėtingėja ir visuomeniniai santykiai, susiję su informacijos skleidimu internete. Todėl būtina, kad įstatymų leidyba neatsilikytų nuo informacinių technologijų pažangos ir jos nulemtos atitinkamų visuomeninių santykių kaitos, *inter alia* atspindėtų minėtų santykių subjektų ypatumus, objektyviai lemiančius būtinybę diferencijuoti jų teisinį statusą.

Informacijos (*inter alia* reklamos) laisvės ribojimas siekiant apsaugoti žmonių sveikatą (Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalį informacijos laisvė gali būti įstatymu ribojama, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai. Taigi minėtu pagrindu gali būti ribojama ir reklamos laisvė.

<...>

Siekiant apsaugoti žmonių sveikatą – konstitucinę vertybę, gali būti įstatymu tam tikru mastu ribojama ir informacijos laisvė (<...> apimanti *inter alia* reklamos laisvę). Tačiau toks šios konstitucinės laisvės ribojimas turi būti būtinas demokratinėje visuomenėje, o pasirinktos priemonės turi būti proporcingos siekiamam tikslui.

Pabrėžtina, jog įstatymų leidėjas, reklamos (kartu ir informacijos) laisvę įstatymu ribodamas tam, kad būtų apsaugota žmogaus sveikata, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų išlaikyta protinga pusiausvyra tarp Konstitucijoje valstybei nustatyto įpareigojimo rūpintis žmonių sveikata ir žmogaus konstitucinės teisės ieškoti informacijos, ją gauti bei skleisti. Informacija, taip pat ir reklaminio turinio, negali būti ribojama vien dėl to, kad, įstatymų leidėjo nuomone, ji žmonėms nėra naudinga, nors ir nėra jiems žalinga. Pažymėtina ir tai, kad reklamą riboti selektyviai, t. y. riboti jos skleidimą ir (arba) gavimą vienais šaltiniais ir neriboti skleidimo ir (arba) gavimo kitais šaltiniais, galima tik tada, kai toks diferencijuotas ribojimas yra objektyviai pateisinamas. Ypač pabrėžtina, kad įstatymais nustatyti reklamos

laisvės ribojimai pagal Konstituciją negali būti didesni nei būtina *inter alia* žmogaus sveikatai apsaugoti.

Informacijos apie vaistus (*inter alia* vaistų reklamos), galinčios sudaryti prielaidas pakenkti žmonių sveikatai, skleidimo kontrolė

Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas

<...> vaistų reklama (nesvarbu, ar ši veikla yra atlygintina, ar ne) visuomet yra siekiama tiesiogiai arba netiesiogiai skatinti vartoti atitinkamus vaistus, o tai gali sudaryti prielaidas pakenkti žmonių sveikatai – Konstitucijoje įtvirtintai, jos ginamai ir saugomai vertybei. Tokius padarinius gali sukelti ir klaidinanti informacija apie vaistus (ir reklaminio, ir nereklaminio pobūdžio), kuri tam tikrais atvejais gali būti iš esmės tolygi dezinformacijai, kurios skleidimo <...> konstitucinė reklamos laisvės samprata neapima.

Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų užkirsti kelią informacijos apie vaistus (ir reklaminio, ir nereklaminio pobūdžio), galinčios sudaryti prielaidas pakenkti žmonių sveikatai, skleidimui. Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją taip pat turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų užkirsti kelią klaidinančios informacijos apie vaistus (ir reklaminio, ir nereklaminio pobūdžio), taip pat kitos informacijos apie vaistus, galinčios sudaryti prielaidas pakenkti žmonių sveikatai, skleidimui. Įstatymu nustatydamas minėtą konstituciškai būtiną teisinį reguliavimą, įstatymų leidėjas kartu privalo nustatyti ir veiksmingus vaistų reklamos, taip pat kitos informacijos apie vaistus, galinčios sudaryti prielaidas pakenkti žmonių sveikatai, kontrolės būdus. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys, kad užsienio demokratinėse teisėnėse valstybėse yra įtvirtinti įvairūs informacijos apie vaistus (*inter alia* vaistų reklamos), kurios skleidimas gali sudaryti prielaidas pakenkti žmonių sveikatai, skleidimo veiksmingos kontrolės būdai, kaip antai: informacijos apie vaistus, skleidžiamos visuomenės informavimo priemonėmis, išankstinė patikra, tokios informacijos skleidimo ribojimai, viešosios valdžios institucijų įgaliojimai imtis veiksmų, kad nedelsiant būtų nutrauktas tokios informacijos (*inter alia* klaidinančios reklamos) skleidimas ir kt.

<...> Konstitucija neužkerta kelio kai kurių su informacijos gavimu ir skleidimu susijusių santykių, įskaitant ir santykius, susijusius su įstatymų nustatytų draudimų skleisti informaciją ir (arba) informacijos skleidimo ribojimų laikymosi priežiūra bei kontrole, reguliuoti ir poįstatyminiais teisės aktais, tačiau jais negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris nebūtų grindžiamas Konstitucija ir įstatymais, taip pat tokio teisinio reguliavimo, kuris konkuruotų su įstatymų nustatytoju.

<...> įstatymu turi būti nustatyti vaistų reklamos, taip pat kitos informacijos apie vaistus, kurios skleidimas gali sudaryti prielaidas pakenkti žmonių sveikatai, ribojimų pagrindiniai elementai, kaip antai: kokia informacija apie vaistus (*inter alia* vaistų reklama) yra ribojama arba apskritai draudžiama, minėtos informacijos (reklamos) ribojimo būdai ir (arba) jos skleidimo sąlygos, ribojimų mastas (apimty), kriterijai, pagal kuriuos vaistai yra priskiriami tokiems, kurių reklama gali sudaryti prielaidas pakenkti žmonių sveikatai ir dėl to yra ribojama arba apskritai draudžiama, subjektai, turintys įgaliojimus prižiūrėti, kaip laikomasi įstatymų nustatytų draudimų ir (arba) ribojimų skleisti atitinkamą informaciją, atsakomybė už minėtų įstatymais nustatytų reikalavimų nepaisymą, subjektai, turintys įgaliojimus traukti atsakomybėn už atitinkamus teisės pažeidimus, veiksmingos reklamos laisvės teismo gynimo priemonės ir kt.

<...>

Valstybė pagal Konstituciją turi ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad būtų užtikrintas ir valstybės funkcijos rūpintis žmonių sveikata įgyvendinimas. Todėl valstybė, įstatymais reguliuodama ūkinę veiklą ir paisydama Konstitucijos, gali nustatyti specifinius ūkinės veiklos, *inter alia* susijusios su žmonių sveikatos apsauga, įskaitant ir vaistų reklamos, taip pat kitos informacijos apie vaistus, kurios skleidimas gali sudaryti prielaidas pakenkti žmonių sveikatai, ribojimus.

Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip 1997 m. vasario 13 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, būtent reklamos ribojimas yra vienas iš būdų mažinti žalingų žmogaus sveikatai medžiagų neribotą platinimą ir vartojimą.

<...> įstatymų leidėjas privalo įstatymu nustatyti tokią teisinę reguliavimą, kad nebūtų sudaroma prielaidų skatinti nekontroliuojamą vaistų vartojimą, kuris gali pakenkti žmonių sveikatai.

<...> įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti, kaip, atsižvelgiant į tai, kad tam tikri vaistai gali pakenkti žmonių sveikatai, o informacijos apie juos skleidimas gali sudaryti prielaidas pakenkti žmonių sveikatai, diferencijuoti vaistų įsigijimo, apyvartos, vartojimo, taip pat informacijos apie vaistus skleidimo (įskaitant vaistų reklamą) teisinę reguliavimą. Vienas iš tokio teisinio reguliavimo diferencijavimo pagrindų (paplitęs visame pasaulyje) yra vaistų skirstymas į receptinius ir nereceptinius, kai tam tikri – receptiniai – vaistai dėl to, kad jų nevaržomas įsigijimas, apyvarta, vartojimas galėtų sudaryti prielaidas pakenkti žmonių sveikatai, gali būti įsigijami, būti apyvartoje, vartojami tik pagal gydytojų receptus, tuo tarpu kitų – nereceptinių – vaistų įsigijimas, apyvarta, vartojimas nėra varžomi. Tam tikrų vaistų (jų grupių) priskyrimas receptiniams arba nereceptiniams bei vaistų paskyrimas pacientams yra atitinkamos srities specialistų profesinės kompetencijos dalykas.

<...> minėtas vaistų skirstymas į receptinius ir nereceptinius gali būti (iš tikrųjų ir yra) vienas iš pagrindų įstatymu diferencijuoti santykių, susijusių su informacijos apie vaistus (*inter alia* vaistų reklamos) skleidimu, teisinę reguliavimą.

Visuomenės interesas būti informuotai (plačiau žr. 2.2.7.2. Žiniasklaidos laisvė)

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Konstitucijos garantuojamas ir saugomas visuomenės interesas būti informuotai suponuoja atitinkamas valstybės konstitucines priedermes. Viena vertus, valstybė (jos institucijos, pareigūnai) turi ne tik negatyvaus turinio pareigą nekliudyti visuomenėje laisvai skliti informacijai bei idėjoms, bet ir pozityvaus turinio pareigą imtis visų reikiamų priemonių, kad tam nekliudytų kiti asmenys. Šiame kontekste pabrėžtina, jog Konstitucijos 44 straipsnyje nustatyta, kad masinės informacijos cenzūra draudžiama (1 dalis), taip pat kad valstybė, politinės partijos, politinės ir visuomeninės organizacijos, kitos institucijos ar asmenys negali monopolizuoti masinės informacijos priemonių (2 dalis).

Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimai). Viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimai). Tai pasakytina ir apie visuomenės interesą būti informuotai. Laisvas ir visuotinis keitimasis informacija, nevaržomas jos skleidimas yra ypač svarbus demokratinių procesų veiksnys, užtikrinantis ne tik individualios nuomonės, subjektyvių įsitikinimų, bet ir grupinių pažiūrų, įskaitant ir politines, bei visos Tautos valios formavimą (Konstitucinio Teismo

1997 m. vasario 13 d. nutarimas). Pabrėžtina, kad valstybė, kurią Konstitucija įtvirtina kaip bendrą visos visuomenės gėrį (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimai), yra konstituciškai įpareigota ne tik nekludyti visuomenėje laisvai sklusti informacijai bei idėjoms, imtis visų reikiamų priemonių, kad tam nekludytų kiti asmenys, bet ir pati (per savo institucijas) imtis priemonių (pozityvios veiklos), kad visuomenė būtų informuota apie svarbiausius visuomenėje ir valstybėje vykstančius procesus, kad piliečiai (ir kiti gyventojai) gautų kuo tikslesnę informaciją apie tuos dalykus, kuriuos jiems būtina žinoti, kad piliečiai galėtų dalyvauti priimančios valstybinės reikšmės sprendimus, kad žmonės galėtų dalyvauti priimančios kitus sprendimus, susijusius su viešųjų reikalų tvarkymu, taip pat sprendimus, susijusius su savo teisių ir laisvių įgyvendinimu. Priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos pažeisti ne tik asmens teises (įskaitant Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą piliečių teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat šio straipsnio 2 dalyje įtvirtintą piliečių teisę kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus), bet ir kitas Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes.

Konstitucijos garantuojamas ir saugomas visuomenės interesas būti informuotai, kaip ir konstitucinė informacijos laisvė, gali būti užtikrinamas tik tuomet, jeigu valstybėje laisvai (tai nereiškia visiškai nevaržomai) funkcionuoja įvairios visuomenės informavimo priemonės. Brandi ir išplėtotą visuomenės informavimo priemonių sistema yra būtina viešojo intereso – visuomenės intereso būti informuotai užtikrinimo sąlyga. Iš Konstitucijos kyla žiniasklaidos laisvė ir tai, kad įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu nustatyti žiniasklaidos laisvės garantijas (Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d., 2003 m. kovo 4 d., 2005 m. liepos 8 d. nutarimai).

Informacijos laisvės ribojimas

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad informacijos laisvė nėra absoliuti, taip pat kad Konstitucija neleidžia nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo, įstatymais įtvirtinus informacijos laisvės įgyvendinimo garantijas, būtų sudaromos prielaidos pažeisti kitas konstitucines vertybes, jų pusiausvyrą. Pažymėtina, kad pagal Konstituciją valstybė turi pareigą garantuoti ne tik valstybės paslaptį sudarančios informacijos slaptumą, bet ir tam tikros kitos informacijos slaptumo apsaugą, būtent tai, kad nebūtų savavališkai, neteisėtai kėsiniama sužinoti ar paskleisti tokią informaciją, kurios atskleidimas galėtų padaryti žalos asmens teisėms ir laisvėms bei teisėtiems interesams, kitoms Konstitucijoje įtvirtintoms, jos ginamoms ir saugomoms vertybėms; antai Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje, be „valstybinės paslapties“, yra nurodyta „profesinė paslaptis“, „komercinė paslaptis“, taip pat „žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumas“; Konstitucijos 22 straipsnyje yra įtvirtintas *inter alia* asmens privataus gyvenimo, susirašinėjimo, pokalbių telefonu, telegrafo pranešimų ir kitokio susižinojimo neliečiamumas, taip pat draudimas rinkti informaciją apie privatų asmens gyvenimą kitaip nei tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą; įvairiuose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse) yra įtvirtintas balsavimo rinkimuose slaptumo principas; pažymėtina, kad ne visa šitaip saugotina informacija yra eksplisitiškai paminėta Konstitucijos tekste. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas turi įstatymu apibrėžti informacijos, kurią skleisti yra draudžiama arba kurios skleidimas yra ribojamas, turinį, taip pat būdus, kuriais tam tikros informacijos neleidžiama skleisti, bei kitas atitinkamos informacijos skleidimo sąlygas, jeigu tai bent kaip riboja informacijos laisvę; jis taip pat turi įstatymu nustatyti: atsakomybę

už minėtų draudimų ir ribojimų nepaisymą, įskaitant atsakomybę už informacijos, kurią skleisti draudžiama, skleidimą; subjektus, turinčius įgaliojimus prižiūrėti, kaip laikomasi įstatymų nustatytų draudimų ir (arba) ribojimų skleisti tam tikrą informaciją; subjektus, taikančius atsakomybę už įstatymų nustatytų draudimų ir (arba) ribojimų skleisti tam tikrą informaciją nepaisymą; veiksmingas informacijos laisvės teismo gynimo priemonės <...> (Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas).

Valstybės paslapties (kitos įslaptintos informacijos) apsauga

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas

Valstybės paslaptis – konstitucinis institutas. Sąvoka „valstybinė paslaptis“ *expressis verbis* vartojama Konstitucijoje (117 straipsnio 1 dalis). Valstybės paslaptis – tai tokia neskkelbtina, neskleistina informacija, kurios atskleidimas galėtų padaryti žalos valstybei, kaip bendram visos visuomenės gėriui, visos visuomenės politinei organizacijai, kurios paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą.

<...>

Asmeniui, kuriam suteikiama teisė susipažinti su valstybės paslaptį sudarančia informacija, keliami tam tikri reikalavimai, susiję su jo patikimumu bei lojalumu Lietuvos valstybei, kurie yra sietini su valstybės pasitikėjimu tuo asmeniu; valstybės nepasitikėjimą tam tikru asmeniu gali lemti paties to asmens veikla, *inter alia* padaryti teisės pažeidimai, taip pat to asmens savybės, ryšiai, kitos svarbios aplinkybės; su valstybės paslaptimis gali būti leidžiama susipažinti tik tokiam asmeniui, kurio veikla, savybės, ryšiai ir kt. negali duoti pagrindo nuogąstauti, kad, jam sužinojus valstybės paslaptį, kils grėsmė, juo labiau bus padaryta žalos valstybės suverenitetui, teritorijos vientisumui, konstitucinei santvarkai, gynybinei galiai, kitiems itin svarbiems valstybės interesams, visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindams, bus pažeisti svarbiausi Konstitucijos reguliuojami, ginami ir saugomi santykiai, kuriuos kaip tik ir turi padėti apsaugoti ir apginti tai, kad tam tikra informacija pagal įstatymus yra įslaptinama; asmeniui, praradusiam valstybės pasitikėjimą, teisė susipažinti ar dirbti su informacija, sudarančia valstybės paslaptį, turi būti atimama.

Valstybės paslapties atskleidimas gali sukelti grėsmę ar net padaryti žalos valstybės suverenitetui, teritorijos vientisumui, konstitucinei santvarkai, gynybinei galiai, kitiems itin svarbiems valstybės interesams, visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindams; jeigu valstybės paslaptį sudarančios informacijos atskleidimui (sužinojimui, paskleidimui) nebūtų užkertama kelio, jeigu toks atskleidimas nebūtų teisiškai persekiojamas, būtų sudarytos prielaidos pažeisti net svarbiausius Konstitucijos reguliuojamus, ginamus ir saugomus santykius, taigi tam tikro asmens ar asmenų interesą žinoti ar skleisti tam tikrą informaciją iškelti aukščiau viešojo intereso.

<...>

Įstatymais reguliuojant su valstybės paslaptimis (ar kita įslaptinta informacija) ir jų apsauga susijusius santykius, privalu nustatyti ne tik tai, kokia informacija yra valstybės paslaptis (ar sudaro kitą įslaptintą informaciją) ir kokia yra atsakomybė už jos atskleidimą, bet ir tai, kokie asmenys, kokia tvarka ir kokiomis sąlygomis gali disponuoti (taip pat netekti teisės disponuoti) valstybės paslaptimis (ar kita įslaptinta informacija), taip pat tai, kokiais atvejais, kokia tvarka bei kokiomis sąlygomis valstybės paslaptį sudaranti (ar kita įslaptinta) informacija gali būti išslaptinta ir kas turi įgaliojimus tai padaryti. Šie asmenys, tvarka ir sąlygos gali būti diferencijuojama *inter alia* pagal įstatymų leidėjo nustatytas valstybės paslaptčių (ar kitos įslaptintos informacijos) rūšis (kategorijas).

Atskleidžiant konstitucinio valstybės paslapties instituto turinį taip pat pažymėtina, kad konstitucinė priedermė saugoti valstybės paslaptis (ar kita įslaptintą informaciją) kyla ir iš Seimo ratifikuotų tarptautinių sutarčių <...>. Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys, taip pat jomis grindžiama Lietuvos Respublikos narystė tarptautinėse organizacijose suponuoja tai, kad Lietuvos Respublika (jos institucijos, pareigūnai) gali disponuoti ir kitoms valstybėms ar tarptautinėms organizacijoms priklausančiomis paslaptimis. Neabejotina, kad konstitucinė priedermė saugoti valstybės paslaptis (kitą įslaptintą informaciją) apima ir priedermę saugoti kitoms valstybėms ar tarptautinėms organizacijoms priklausančias paslaptis, kuriomis disponuoja Lietuvos Respublika (jos institucijos, pareigūnai). <...>

Visa tai *mutatis mutandis* taikytina ir kitoms valstybėms ar tarptautinėms organizacijoms priklausančioms paslaptims, kuriomis Lietuvos Respublika (jos institucijos, pareigūnai) gali disponuoti pagal Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, kurių Seimas pagal Konstituciją ir įstatymus neprivalo ratifikuoti, taip pat pagal valstybės institucijų sudarytus tarptautinius susitarimus.

<...>

<...> valstybės institucijoms sprendžiant, ar asmuo turi teisę dirbti ar susipažinti su valstybės paslaptį sudarančia (ar kita įslaptinta) informacija, būtina paisyti imperatyvo, jog tam, kad asmuo turėtų tokią teisę, valstybė turi besąlygiškai pasitikėti juo, taigi ir kad asmeniui, praradusiam valstybės pasitikėjimą, minėta teisė turi būti atimama.

<...>

Įstatymų leidėjas, pasirinkdamas institucinį mechanizmą valstybės paslapčių (ar kitos įslaptintos informacijos) apsaugai užtikrinti, turi plačią diskreciją. Antai valstybės saugumo sistemoje gali būti įsteigta institucija, turinti įgaliojimus kontroliuoti, kaip yra saugomos valstybės paslaptys (ar kita įslaptinta informacija), ir priimti atitinkamus sprendimus, privolomus paslapčių subjektams.

Valstybės paslapties (kitos įslaptintos informacijos) apsauga teismo procese; teisėjo teisė susipažinti su valstybės paslaptimi ar kita įslaptinta informacija (Konstitucijos 109, 117 straipsniai)

Žr. 9.1. Teismai, 9.1.6. Teismo procesas ir teismų sprendimai, 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas.

Teisės aktų, kuriuose yra valstybės paslaptį sudarančios ar kitos įslaptintos informacijos, skelbimas

Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas

Gali būti priimama ir tokių teisės aktų, kuriuose yra valstybės paslaptį sudarančios ar kitos įslaptintos informacijos. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją valstybė turi pareigą garantuoti valstybės paslaptį sudarančios informacijos slaptumą, valstybės paslapties atskleidimas gali sukelti grėsmę ar net padaryti žalos valstybės suverenitetui, teritorijos vientisumui, kitiems svarbiems valstybės interesams, visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindams; įstatymais reguliuojant su valstybės paslaptimis (ar kita įslaptinta informacija) ir jų apsauga susijusius santykius privalu nustatyti, kokie asmenys, kokia tvarka ir kokiomis sąlygomis gali disponuoti valstybės paslaptimis (ar kita įslaptinta informacija) (Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas). Įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokius oficialaus teisės aktų, kuriuose yra valstybės paslaptį sudarančios ar kitos įslaptintos informacijos, skelbimo būdus ir tvarką, kad būtų garantuota tokios informacijos slaptumo apsauga, kartu nepaneigiant iš Konstitucijos kylančių teisės aktų

skelbimo imperatyvų, *inter alia* užtikrinant teisės aktų prieinamumą atitinkamiems teisės subjektams, kurių teisės ir pareigos tie teisės aktai įtvirtina. Kita vertus, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, teisės norminiai aktai, reguliuojantys santykius, susijusius su konstitucinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis bei jų įgyvendinimu, apskritai neturi būti žymimi jokiais slaptumo žymomis (Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas).

Valstybės paslapties (kitos įslaptintos informacijos) apsauga (plačiau apie asmenų, siekiančių eiti ar einančių pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, patikimumo ir lojalumo Lietuvos valstybei vertinimą žr. 4. Valstybė ir jos institucijos, 4.3. Valstybės tarnyba, 2011 m. liepos 7 d. nutarimas)

Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją asmenims, siekiantiems eiti ar einantiems pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, nustatoma specialioji sąlyga yra ypatingas ir nė kiek neabejotinas patikimumas ir lojalumas Lietuvos valstybei. Asmens, siekiančio eiti ar einančio pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, patikimumas ir lojalumas Lietuvos valstybei turi būti vertinami atsižvelgiant į visas reikšmingas tą asmenį apibūdinančias aplinkybes, *inter alia* jo veiklą, padarytus teisės pažeidimus, dalykines ir asmenines savybes, reputaciją, ryšius su kitais asmenimis. Todėl įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją reguliuodamas santykius, susijusius su valstybės ir tarnybos paslapčių apsauga, *inter alia* nustatydamas asmenų, siekiančių eiti ar einančių pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, patikimumo ir lojalumo Lietuvos valstybei kriterijus bei tokių asmenų patikrinimo procedūras. Įgyvendindamas šią diskreciją įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo.

<...>

<...> negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris leistų įstatymo įgaliotai valstybės institucijai konstatuoti asmens, siekiančio eiti ar einančio pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, nepatikimumą (ar nelojalumą Lietuvos valstybei) remiantis tik mažareikšmėmis aplinkybėmis. Tačiau tai nereikia, kad įstatymų leidėjas negali numatyti tokių įslaptintos informacijos apsaugos priemonių, kurios leistų iš anksto užkirsti kelią grėsmėms įslaptintos informacijos saugumui ir kartu – grėsmėms valstybės interesams.

<...>

<...> Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija reiškia Lietuvos Respublikos narystę ES ir NATO bei būtinumą vykdyti atitinkamus su šia naryste susijusius tarptautinius įsipareigojimus, *inter alia* įslaptintos informacijos apsaugos srityje. Todėl reglamentuodama valstybės paslapčių apsaugą Lietuvos Respublika negali nustatyti žemesnių šios apsaugos standartų nei ES ir NATO įslaptintos informacijos apsaugos standartai. Laikantis Konstitucijos normų ir principų gali būti nustatyti ir aukštesni Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių apsaugos standartai.

Visuomenės interesas būti informuotai (Konstitucijos 25 straipsnis) (plačiau apie rinkėjų teisę gauti reikšmingą informaciją apie kandidatus į savivaldybių tarybų narius žr. 10. Vietos savivalda ir valdymas, 10.2. Vietos savivalda, 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas)

Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas

<...> vienas iš atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, demokratinės valstybės pagrindų yra konstitucinė teisė gauti informaciją, ji įtvirtinta Konstitucijos 25 straipsnyje.

Konstitucija garantuoja ir saugo visuomenės interesą būti informuotai (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d., 2005 m. rugsėjo 19 d., 2005 m. rugsėjo 29 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai). Konstitucinė teisė gauti informaciją – svarbi prielaida įgyvendinti įvairias Konstitucijoje įtvirtintas asmens teises ir laisves (Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

<...> visuomenės interesas būti informuotai ypač svarbus politinių atstovaujamybės institucijų, *inter alia* savivaldybių tarybų, rinkimų procese. Rinkimų procese turi būti sudarytos realios galimybės aktyviąją rinkimų teisę įgyvendinantiems asmenims, sprendžiantiems dėl kandidato tinkamumo būti savivaldybės tarybos nariu, gauti informaciją apie svarbius tokio asmens gyvenimo faktus, galinčius turėti reikšmės atstovaujant rinkėjų interesams ir tvarkant viešuosius reikalus.

2.2.7.2. Žiniasklaidos laisvė

Žiniasklaidos laisvė (Konstitucijos 25 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas

Iš Konstitucijos 25 straipsnio bei kitų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių ir garantuojančių žmogaus laisvę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją, kyla ir žiniasklaidos laisvė. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu nustatyti žiniasklaidos laisvės garantijas.

Žurnalisto teisė išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį

Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas

<...> įstatymu įtvirtindamas žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio kaip vieną iš žiniasklaidos laisvės garantijų, įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijoje įtvirtinto atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvo, konstitucinio teisinės valstybės principo, nepažeisti Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių. Įstatymais negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo įtvirtinant žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio būtų sudaromos prielaidos pažeisti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes.

Taigi [įstatymu] nustatydamas žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio, įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų sudarytos prielaidos neatskleisti informacijos šaltinio net ir tada, kai demokratinėje valstybėje informacijos šaltinį atskleisti yra būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmens konstitucinės teisės ir laisvės, kad būtų vykdomas teisingumas, nes informacijos šaltinio neatskleidimas galėtų sukelti daug sunkesnes pasekmes negu jo atskleidimas. Taip būtų pažeista Konstitucijos saugomų vertybių pusiausvyra, konstitucinis atviros, darnios pilietinės visuomenės imperatyvas, konstitucinis teisinės valstybės principas.

Pažymėtina, kad įstatymu įtvirtinus žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio ir kilus klausimui, ar turi būti atskleista informacijos šaltinio paslaptis, kiekvienu konkrečiu atveju reikia įvertinti, ar informacijos šaltinio neatskleidimu nebus pažeistos Konstitucijos saugomos vertybės. Demokratinėje teisinėje valstybėje tokių klausimų sprendimas yra teismo kompetencija. Konstitucinis teisminės gynybos principas yra universalus (Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas).

Taigi įstatymų leidėjas, nustatydamas žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio, turi pareigą įstatymu nustatyti ir tai, kad kiekvienu atveju spręsti, ar žurnalistas turi atskleisti informacijos šaltinį, gali tik teismas.

Nustatydamas tokius teismo įgaliojimus, įstatymų leidėjas yra saistomas žiniasklaidos laisvės sampratos, pagal kurią reikalauti, kad būtų atskleistas informacijos šaltinis, galima tik tada, kai tai būtina užtikrinti gyvybiškai svarbiems ar kitiems ypač reikšmingiems visuomenės interesams, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės, kad būtų vykdomas teisingumas, t. y. tik tada, kai atskleisti informacijos šaltinį būtina dėl Konstitucijos saugomo svarbesnio intereso. Vadinasi, atskleisti informacijos šaltinį nėra būtina, jei teismas nusprendžia, kad interesus atskleisti informacijos šaltinį nėra svarbesnis už interesą neatskleisti informacijos šaltinio. Tais atvejais, kai informacijos šaltinis atskleidžiamas, teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, gali priimti sprendimą dėl atskleistos informacijos paplitimo į viešumą apribojimo. Taigi nustatydamas teismo įgaliojimus spręsti, ar turi būti atskleistas informacijos šaltinis, ar jo galima neatskleisti, įstatymų leidėjas negali paneigti iš Konstitucijos kylančios teismo pareigos sprendžiant informacijos šaltinio atskleidimo klausimą kiekvienu konkrečiu atveju įvertinti, ar informacijos šaltinį reikalaujama atskleisti būtent dėl to, kad būtų užtikrinti gyvybiškai svarbūs ar kiti ypač reikšmingi visuomenės interesai, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmens konstitucinės teisės ir laisvės, kad būtų vykdomas teisingumas.

Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas teismo įgaliojimus spręsti informacijos šaltinio atskleidimo klausimą, turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas spręsti, ar žurnalistas turi atskleisti informacijos šaltinį, galėtų tik tuo atveju, kai jau yra išnaudotos visos kitos informacijos šaltinio atskleidimo priemonės.

Visuomeninio transliuotojo *raison d'être* – užtikrinti visuomenės interesą būti informuotai

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Visuomeninio transliuotojo *raison d'être* yra užtikrinti viešąjį interesą – Konstitucijoje įtvirtintą, jos ginamą ir saugomą visuomenės interesą būti informuotai. Visų radijo ir televizijos transliuotojų, visuomeninio taip pat, samprata yra glaudžiai susijusi su viešoju interesu – visuomenės interesu būti informuotai bei informacijos laisve, taip pat su konstitucine sąžiningos konkurencijos samprata.

Draudimas monopolizuoti žiniasklaidą, konstitucinis viešosios informacijos šaltinių įvairovės principas

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Informacija ir idėjos gali būti skleidžiamos įvairiomis visuomenės informavimo priemonėmis, *inter alia* per spaudą, internetu, per radiją, televiziją. Informacijos ir idėjų sklaidos atžvilgiu esminės reikšmės neturi tai, kas yra įsteigęs tam tikras visuomenės informavimo priemonės ar kas yra jų savininkas, kas teikia atitinkamas viešąsias paslaugas – valstybė ar privatus fiziniai arba juridiniai asmenys. Tačiau pabrėžtina, kad Konstitucija netoleruoja tokios situacijos, kai visuomenės poreikis būti informuotai būtų tenkinamas naudojant tik kurią nors vieną visuomenės informavimo priemonę, nes tai reikštų žiniasklaidos monopolizavimą, kurį Konstitucija eksplicitiškai draudžia, – <...> pagal Konstitucijos 44 straipsnio 2 dalį valstybė, politinės partijos, politinės ir visuomeninės organizacijos, kitos institucijos ar asmenys negali monopolizuoti masinės informacijos priemonių. Ši konstitucinė nuostata (aiškinтина ir Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalyje įtvirtinto draudimo monopolizuoti rinką kontekste) taikytina ne tik valstybei (jos institucijoms), bet ir visiems kitiems asmenims. Taigi įstatymų leidėjas yra konstituciškai įpareigotas įstatymu nustatyti tokį teisinį

reguliuojamą, kad visuomenės informavimo priemonės nebūtų monopolizuotos, kad žiniasklaidos rinkoje, viešosios informacijos erdvėje neįsigalėtų monopolizavimo tendencijos.

Kita vertus, nustatydamas tokį teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas turi siekti Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių pusiausvyros, negali pažeisti *inter alia* Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtintų privačios nuosavybės teisės, asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos. Šiame kontekste konstatuotina, kad Konstitucijos 25 straipsnio nuostatos, aiškinamos kartu su Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalies nuostatomis, kitomis Konstitucijos nuostatomis, išreiškia ir konstitucinę viešosios informacijos šaltinių įvairovės principą. Visa tai savaime suponuoja, kad jeigu bus paisoma Konstitucijos, didelė žiniasklaidos rinkos dalis visuomet bus valdoma privačių asmenų ir didelę viešosios informacijos erdvės dalį sudarys informacija, sklindanti per privačias visuomenės informavimo priemones.

Santykių, susijusių su žiniasklaidos audiovizualinio sektoriaus, elektroninės žiniasklaidos funkcionavimu, reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas

<...> kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, žiniasklaidos laisvė suponuoja ir elektroninės žiniasklaidos laisvę (Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas). Teisės aktais reglamentuojant santykius, susijusius su žiniasklaidos audiovizualinio sektoriaus, elektroninės žiniasklaidos funkcionavimu (kaip ir su elektroniniais ryšiais apskritai), būtina atsižvelgti, viena vertus, į tokios žiniasklaidos, ypač radijo ir televizijos, itin didelį poveikumą visuomenei, kita vertus, į tai, kad tokios žiniasklaidos funkcionavimas buvo ir tam tikru mastu tebėra susijęs su valstybei nuosavybės teise priklausančių ribotų išteklių, tokių kaip elektroninio ryšio kanalai (radijo dažniai), naudojimu. Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, radijui ir televizijai dėl jų ypač didelio poveikio plačiai auditorijai, taip pat dėl to, kad radijo ir televizijos programų transliavimo techninės galimybės nėra neribotos, keliami didesni reikalavimai nei kitoms masinės informacijos priemonėms (Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas).

Atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, kurios siekis yra skelbiamas Konstitucijos preambulėje, atžvilgiu bet kokios žiniasklaidos audiovizualinio sektoriaus, *inter alia* radijo ar televizijos, taip pat elektroninės žiniasklaidos monopolizavimo tendencijos yra netoleruotinos. Kaip savo 1995 m. balandžio 20 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 44 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas draudimas „visų pirma reiškia draudimą monopolizuoti radijo ir televizijos programų rengimą ir informacijos skleidimą“. Šis draudimas <...> taikytinas ir valstybei (jos institucijoms), ir visiems kitiems asmenims.

Vadinasi, pagal Konstituciją radijo ir televizijos programų transliavimas negali būti patikėtas vien valstybei, lygiai taip pat jis negali būti patikėtas tik vienam juridiniam ar fiziniam asmeniui ar nedaugeliui asmenų, kurie galėtų monopolizuoti žiniasklaidos audiovizualinį sektorių ar jo dalį. Konstitucija suponuoja tai, kad radijo ir televizijos transliavimo paslaugų rinkoje turi būti įvairių transliuotojų.

Pažymėtina ir tai, kad vien valstybės įsteigto transliuotojo arba vien privataus transliuotojo pernelyg didelis įsigalėjimas žiniasklaidos audiovizualiniame sektoriuje sudarytų prielaidas pažeisti ir Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtintas vertybes bei peržengti šiame straipsnyje (jo 4 dalyje) įtvirtintas konstitucinės informacijos laisvės ribas. Iš Konstitucijos kylančių viešosios informacijos šaltinių įvairovės principą pažeistų ir valstybės įsteigto arba privataus transliuotojo pernelyg ryškus dominavimas žiniasklaidos audiovizualiniame sektoriuje.

Įstatymų leidėjas turi konstitucinę pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, tokius apribojimus, kad tokios (monopolizavimo arba pernelyg ryškaus dominavimo) tendencijos neįsigalėtų. Tai darydamas jis turi plačią diskreciją pasirinkti įvairias ribojimo priemones, kaip antai: draudimą vienam fiziniam ar juridiniam asmeniui, kuris veikia vienas ar kartu su kitais, turėti tam tikrą visuomenės informavimo priemonės kapitalo, teritorijos ar auditorijos dalį, riboti licencijų, suteikiančių teisę transliuoti radijo ir televizijos programas, kiekį, elektroninio ryšio kanalų (radijo dažnių) rinkos dydį (taikomą asmeniui atskirai arba kartu su kitais asmenimis, kitomis žiniasklaidos priemonėmis) ir t. t.

Naudojimasis informacijos laisve, jos įgyvendinimas visuomenės informavimo priemonėmis sietinas su ypatingomis priedermėmis ir atsakomybe. Radijo ir televizijos, kaip visuomenės informavimo priemonių, specifiškumas šią atsakomybę dar labiau padidina. Kaip minėta, radijui ir televizijai yra keliami didesni reikalavimai nei kitoms visuomenės informavimo priemonėms.

Valstybės pareiga per žiniasklaidą skleisti visuomenei informaciją, susijusią su konstitucinių vertybių puoselėjimu ir konstitucinių principų įgyvendinimu; valstybės galimybės šios informacijos skleidimą (viešųjų transliavimo paslaugų teikimą) patikėti privatiems transliuotojams

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Informacija, kurią valstybė (jos institucijos) yra konstituciškai įpareigota per žiniasklaidą, *inter alia* radiją ir televiziją, skleisti piliečiams, gyventojams, yra susijusi su įvairių Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių puoselėjimu, įvairių Konstitucijos principų įgyvendinimu. Tokios informacijos perdavimu siekiama visuomeniškai, konstituciškai reikšmingų tikslų – užtikrinti nacionalinių interesų apsaugą (*inter alia* nacionalinį saugumą), stiprinti demokratiją, ugdyti pilietiškumą, pagarbą teisei, visuomenės atvirumą ir toleranciją, puoselėti kalbą, kultūrą ir t. t. Antai savo 2005 m. liepos 8 d. nutarime Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad valstybė yra konstituciškai įpareigota remti, puoselėti kultūrą kaip visuotinę reikšmę turinčią nacionalinę vertybę – materialinę bei dvasinę kūrybą ir jos rezultatus, perduotinus ateities kartoms; pagal Konstituciją valstybė privalo pozityviais sprendimais (*inter alia* teisiniu reguliavimu) skatinti, valstybės lėšomis ar kitais ištekliais remti materialinių bei dvasinių kultūros vertybių kūrimą, sklaidą, propagavimą ir išsaugojimą; Konstitucijoje yra įtvirtinta kultūros vertybių prieinamumo laisvė, kuri yra susijusi ir su Konstitucijoje įtvirtintu atviros visuomenės imperatyvu: neužtikrinus šios laisvės, būtų pakenkta ir atviros visuomenės siekiui.

Tokios – su įvairių Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių puoselėjimu, įvairių Konstitucijos principų įgyvendinimu susijusios – informacijos skleidimas visuomenei yra būtina įvairių valstybės funkcijų deramo vykdymo sąlyga.

Pažymėtina, kad valstybė gali pasirinkti įvairius minėtos informacijos skleidimo per radiją ir televiziją būdus, t. y. įvairiais būdais teikti visuomenei atitinkamas viešąsias paslaugas. Ji tai gali daryti ne tik per valstybės įsteigtą transliuotoją, bet ir per privačius radijo ir televizijos transliuotojus; ji gali tam tikras viešąsias radijo ir televizijos programas patikėti transliuoti (laikantis nustatytų reikalavimų) įvairiems radijo ir televizijos transliuotojams. Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, savo funkcijas valstybė tam tikra apimtimi gali vykdyti ir per ne valstybės institucijas, kurioms pagal įstatymus yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas arba kurios tam tikromis įstatymuose apibrėžtomis formomis ir būdais dalyvauja vykdant valstybės funkcijas (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Tad visuomenės interesą būti

informuotai valstybė gali užtikrinti ir patikėdama (užsakydama) viešųjų programų sklaidą tiems radijo ir televizijos transliuotojams, kurie veiksmingiausiai užtikrins minėto visuomenės intereso įgyvendinimą.

Pagal Konstituciją valstybė gali įstatymu nustatyti ir tam tikrus reikalavimus radijo ir televizijos transliuotojų (privatų taip pat) programoms, *inter alia* tai, kad tam tikrą jų programų dalį turi sudaryti viešųjų programų turinį atitinkančios laidos; ji taip pat gali skatinti privačius transliuotojus transliuoti radijo, televizijos viešąsias programas, iš anksto nustačiusi kompensavimo kriterijus, jeigu tos programos atitinka nurodytas sąlygas.

Kartu valstybė (jos įgaliotos institucijos) turi pareigą prižiūrėti, ar radijo ir televizijos transliuotojų (privatų taip pat) transliuojamos programos ir laidos nepažeidžia konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo, žmogaus orumo, asmens teisių, laisvių, teisėtų interesų. Be to, valstybė (jos įgaliotos institucijos) turi pareigą kontroliuoti radijo ir televizijos transliuotojams suteiktą elektroninio ryšio kanalų (radijo dažnių) naudojimą, taip pat visų radijo ir televizijos transliuotojų finansavimo teisėtumą ir skaidrumą (įskaitant investavimo šaltinius), reguliuoti transliuotojų įėjimo į rinką sąlygas, rinkos koncentraciją tiek šalies viduje, tiek kartu su užsienio investuotojais ir t. t.

Kita vertus, valstybinis privatų radijo ir televizijos transliuotojų veiklos reguliavimas negali peržengti tam tikrų Konstitucijos nustatytų ribų, *inter alia* juo negalima pažeisti privačios nuosavybės apsaugos, konstituciškai nepagrįstai suvaržyti asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos, įvesti cenzūros.

Todėl pažymėtina, kad valstybės galimybės privatiems transliuotojams patikėti skleisti su įvairių Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių puoselėjimu, įvairių Konstitucijos principų įgyvendinimu susijusią informaciją, atitinkamas viešąsias paslaugas teikti visuomenei, yra ribotos, nes privatūs (komerciniai) transliuotojai atsiranda ne dėl to, kad savo iniciatyva prisidėtų prie atitinkamų valstybės funkcijų vykdymo (viešųjų transliavimo paslaugų teikimo), bet dėl to, kad radijo ir televizijos transliavimas, kai tai daro privatūs (komerciniai) transliuotojai, yra ūkinė veikla, kuria siekiama pelno, tuo tarpu ta viešoji informacija, kurią valstybė yra konstituciškai įpareigota skleisti (nors ir susijusi su įvairių Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių puoselėjimu, įvairių Konstitucijos principų įgyvendinimu), dažnai nėra tokia, kurios skleidimas duotų pelno transliuotojui – ji skleidžiama ne siekiant gauti pelno, bet tenkinant viešąjį interesą.

Valstybės galimybės su įvairių Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių puoselėjimu, įvairių Konstitucijos principų įgyvendinimu susijusios informacijos skleidimą, atitinkamų viešųjų paslaugų teikimą patikėti privatiems transliuotojams yra ribotos dar ir dėl to, kad labai ribotos yra galimybės kontroliuoti jų programų struktūrą, juo labiau kreipti turinį, nepažeidžiant privatų transliuotojų nepriklausomumo.

Visuomeninis radijo ir televizijos transliuotojas (konstitucinė misija ir funkcijos, konstituciniai reikalavimai visuomeninio transliuotojo veiklai)

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Pasaulio valstybių patirtis rodo, kad valstybės paprastai negali neturėti bent vieno radijo ir televizijos visuomeninio transliuotojo (paprastai įsteigto pačios valstybės); <...> visuomeniškai, konstituciškai reikšmingą informaciją teikti visuomenei *volens nolens* yra patikima ypatingam subjektui – visuomeniniam transliuotojui, įsteigtam ir veikiančiam kitokiais pagrindais negu privatūs (komerciniai) transliuotojai.

Tai, kad Konstitucijoje nėra vartojama visuomeninio transliuotojo sąvoka, nereiškia, kad visuomeniniam transliuotojui iš Konstitucijos nekyla jokių reikalavimų, kuriuos lemia

jo ypatumai, palyginti su kitais – privačiais (komerciniais) – transliuotojais. Priešingai, iš Konstitucijos kylanti valstybės (jos institucijų) pareiga per žiniasklaidą, *inter alia* radiją ir televiziją, skleisti visuomenei informaciją, susijusią su įvairių Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių puoselėjimu, įvairių Konstitucijos principų įgyvendinimu, ir tai, kad valstybės galimybės patikėti privatiems transliuotojams skleisti tokią informaciją, teikti atitinkamas viešąsias paslaugas yra ribotos, suponuoja konstitucinį būtinumą įsteigti visuomeninį radijo ir televizijos transliuotoją ir su jo veikla susijusius santykius reguliuoti taip, kad minėta valstybės pareiga būtų deramai vykdoma.

<...> visuomeninio transliuotojo *raison d'être* yra užtikrinti viešąjį interesą – Konstitucijoje įtvirtintą, jos ginamą ir saugomą visuomenės interesą būti informuotai. Tai suponuoja ypatingą visuomeninio transliuotojo misiją.

Visuomeninio transliuotojo misija, kartu ir funkcijos, kyla iš įvairių Konstitucijos normų ir principų, Konstitucijoje įtvirtintų vertybių. Tai suponuoja, kad turi būti įsteigtas nacionalinis visuomeninis transliuotojas – atitinkamas viešąsias paslaugas jis turi teikti taip, kad jos aprėptų visą visuomenę ir padėtų užtikrinti nacionalinius interesus, būtų skirtos pilietinei visuomenei ugdyti, kultūrai puoselėti. Kita vertus, tai nepaneigia, kad, be nacionalinio visuomeninio transliuotojo, gali būti ir kitų visuomeninių transliuotojų, veikiančių ne visos valstybės (o, pavyzdžiui, regionų) lygmeniu, kurių misija gali turėti tam tikrų ypatumų, nulemtų jų klausytojų ir (arba) žiūrovų auditorijos specifikos.

Ypač pabrėžtina, kad visuomeniniam transliuotojui, vykdančiam savo konstitucinę misiją, tenka svarbios funkcijos prisidedant prie Tautos suvereniteto, demokratijos principų įgyvendinimo, taip pat prie visuomenės ir valstybės saugumo, viešosios tvarkos, piliečių gerovės, jų teisių ir laisvių užtikrinimo. Visuomeniniam transliuotojui tenka ir svarbus vaidmuo valstybei vykdančiam savo konstitucinę priedermę remti kultūrą ir mokslą, rūpintis Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga.

Visuomeninio transliuotojo veikla turi būti organizuota taip, kad valstybės institucijos turėtų realią galimybę per visuomeninį transliuotoją perduoti atitinkamą informaciją. Antai įstatymu turi būti įtvirtinta visuomeninio transliuotojo pareiga operatyviai skelbti valstybės institucijų oficialius pranešimus apie ypatingas situacijas (gaivalines ar kitas nelaimes ir pan.), taip pat pranešimus apie kitus svarbius šalies ar užsienio įvykius, *inter alia* tokius, kurie gali sukelti (tiesiogiai arba netiesiogiai) neigiamus padarinius Lietuvos visuomenei ir (arba) valstybei. Jis turi suteikti eterį skubiems pranešimams ir kitais ypatingais atvejais, *inter alia* tada, kai to prašo aukštieji valstybės pareigūnai, institucijų vadovai. Konstitucijoje įtvirtintas demokratijos principas suponuoja *inter alia* tai, kad įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad visuomeninis transliuotojas rinkimų kampanijų metu eterio laiko skirtų rinkimuose dalyvaujančioms politinėms partijoms ir politinėms organizacijoms, kandidatams į Seimą, Europos Parlamentą, Respublikos Prezidento postą, taip pat savivaldybių tarybas; konstituciniai teisingumo, asmenų lygiateisiškumo principai suponuoja tai, kad tos pačios kategorijos asmenims eteryje turi būti skiriama vienodai laiko, nebent toks vienodos trukmės laiko skyrimas, vien aritmetinio proporcingumo kriterijaus laikymasis kliudytų įgyvendinti tam tikrus visuomeniškai, konstituciškai reikšmingus tikslus.

Be to, konstitucinė asociacijų laisvė ir konstitucinių nuostatų, kad valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas ir kad bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai skelbia savo mokslą, suponuoja tai, kad įstatymu, nepažeidžiant konstitucinių Lietuvos valstybės pasaulietiško ir pasaulėžiūrinio neutralumo, valstybės ir bažnyčios atskirumo principų, gali (o tam tikromis aplinkybėmis ir turi) būti nustatyta visuomeninio transliuotojo pareiga tam tikrą eterio laiką skirti visuomeninėms organizacijoms ir valstybės

pripažintoms bažnyčioms, šitaip užtikrinant šių organizacijų, bendruomenių narių saviraiškos galimybes ir mažinant grėsmę būti apskritai neišgirstiems. Kartu pažymėtina, kad jokių asmenų politinė, religinė, kitokia raiška visuomeninio transliuotojo programose ir laidose neleistina piktnaudžiauti, ja neleistina pažeisti kitų žmonių konstitucinės teisės turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, nes pagal Konstituciją „jokios pažiūros ar ideologija negali būti paskelbtos esančios privalomos ir primestos individui – laisvai savo pažiūras formuojančiam ir reiškiančiam asmeniui, atviros demokratinės pilietinės visuomenės nariui“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas 1995 m. balandžio 20 d. nutarime yra konstatavęs, kad „leidėjas yra atsakingas už skleidžiamą informaciją, todėl jo ar redaktoriaus reikalavimai bei nurodymai dėl informacijos turinio, sprendimai dėl galimybės ją skleisti ir pan. nėra cenzūra“. Ši oficiali konstitucinė doktrininė nuostata taikytina visoms radijo bei televizijos transliacijoms, taip pat ir toms, kurias vykdo visuomeninis transliuotojas. Be to, visuomeniniam transliuotojui taikytina ir oficiali konstitucinė doktrininė nuostata, kad valstybės institucijos ir pareigūnai turi pareigą gerbti žmogaus orumą kaip ypatingą vertybę (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas), taip pat konstituciniai imperatyvai dėl teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą ir privataus gyvenimo apsaugos. Tad visuomeninis transliuotojas privalo atsakyti transliuoti programas ar laidas, kuriose yra įžeidžiami ar kitaip žeminami oponentai, kiti asmenys, kurie nors žmonės yra diskriminuojami dėl jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, kitaip yra pažeidžiamas žmogaus orumas, arba tai darantiems asmenims neleisti dalyvauti savo programose ar laidose. Įstatymų leidėjas turi pareigą įtvirtinti reagavimo teisę, kuria, paneigdamas neteisingą informaciją (faktus), galėtų veiksmingai pasinaudoti žmogus, apie kurį visuomeninio transliuotojo (ir kitų transliuotojų) programose ar laidose buvo paskleista dezinformacija (galėjusi pažeisti ir jo orumą).

Minėta, kad visuomeniniam transliuotojui tenka svarbus vaidmuo valstybei vykdančią savo konstitucinę priedermę remti kultūrą ir mokslą, rūpintis Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga. Tai suponuoja, kad visuomeninis transliuotojas turi skirti deramą eterio laiką programoms ir laidoms, skirtoms kultūrai, *inter alia* mokslui, menui, kitoms dvasinio gyvenimo, kūrybos sritims, visuomenės materialiajam ir dvasiniam paveldui, taip pat programoms ir laidoms, propaguojančioms Lietuvos kultūrą už Lietuvos ribų. Visuomeninio transliuotojo programose ir laidose turi atsispindėti Lietuvos kultūros įvairovė, neišskiriant nė lietuvių, gyvenančių už šalies ribų, kultūrinio gyvenimo ir kultūros paveldo. Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, „kultūros, kaip konstituciškai ginamos ir saugomos vertybės, valstybinis rėmimas, plėtra būtų neįmanoma, jeigu kultūra nebūtų plėtojama regionuose, atskirose valstybės teritorijos dalyse, atskirose savavaldėse teritorinėse bendruomenėse, kurios yra visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos dalis“ (Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas).

Pabrėžtinai ir itin didelis visuomeninio transliuotojo vaidmuo viešajame gyvenime ugdant kalbos kultūrą, įtvirtinant pagarbą lietuvių kalbai – konstitucinei vertybei, užtikrinant jos išlikimą, sklaidą ir nuoseklų vystymąsi.

Visuomeninis transliuotojas gali puoselėti kultūrą parinkdamas įvairius laidų žanrus: informacijos, švietimo, pramogų, taip pat ir lengvesnio turinio. Šiame kontekste pažymėtina, kad iš Konstitucijos anaip tol nekyla draudimo visuomeniniam transliuotojui transliuoti ir pramogines laidas, jeigu jos turi pažintinę, auklėjamąją ar kitokią kultūrinę vertę, ypač jeigu tokios laidos gali jungti kultūros požiūriu skirtingas visuomenės grupes. Svarbu, kad kultūrai skirtos visuomeninio transliuotojo programos, kad ir kokiam žanrui priklausytų,

kad ir kokiai auditorijai būtų skirtos, visuomet privalo būti kokybiškos. Visuomeninio transliuotojo programoms negali turėti įtakos jokios visuomenės grupės vartotojiškas interesus, *inter alia* neigiantis Lietuvos kultūrinį tapatumą.

Apibendrinant konstatuotina, kad visuomeninis transliuotojas vien dėl savo pobūdžio ir paskirties skiriasi nuo privačių (komercinių) radijo ir televizijos transliuotojų – visuomeninio transliuotojo programų ir laidų transliavimas turi būti viešųjų paslaugų, t. y. paslaugų visuomenei, teikimas, nes viešosios paslaugos turi tenkinti viešąjį interesą, taigi turi būti visuomeninio pobūdžio. Šiuo atžvilgiu visuomeninis transliuotojas yra viešojo intereso reiškėjas. Vadinas, visuomeninis transliuotojas visuomet turi išlikti nepriklausomas nuo partikuliarių – privačių ar grupinių – interesų (politinių, ekonominių ar kitokių).

Pliuralistinėje demokratijoje (o Lietuva pagal Konstituciją yra pliuralistinė demokratija) visuomeninio transliuotojo veikla turi būti grindžiama objektyvumu, nešališkumu, teisingumu, ji negali priklausyti nuo partinių ar kitokių politinių preferencijų. Visuomeninio transliuotojo veikla turi telkti, o ne skaldyti visuomenę. Šio transliuotojo transliuojamose programose turi būti atstovaujama įvairiems požiūriams, propaguojamos universalios, žmogiškosios, civilizacijos ir laiko patikrintos vertybės, atspindima visa visuomenės ir valstybės gyvenimo įvairovė, taip pat kultūrų įvairovė, gvildenamos įvairios temos ir problemos, *inter alia* tokios, kurios skiriamos tokiems specifinių poreikių turintiems žmonėms, kurių socializacija ir integravimasis į visuomenę yra sunkesni nei kitų žmonių (pavyzdžiui, negalią turintiems žmonėms). Svarbi iš Konstitucijos kylančios visuomeninio transliuotojo misijos dalis – siekti, kad jo perduodamos informacijos skleidimas padėtų didinti socialinę kapitalą, mažinti socialinę atskirtį ir didinti socialinę solidarumą, stiprinti konstituciškai vertingus socialinius ryšius, pilietiškumą ir atvirą, teisingą, darnią pilietinę visuomenę, padėti visuomenei suvokti save kaip valstybinę bendruomenę – pilietinę tautą, didinti visuomenės kūrybinį potencialą, ugdyti civilizuotumą, ekologinę sąmonę, puoselėti visuomenės kultūrą, tautos kultūrinį bendrumą ir kultūros tęstinumą, žmonių saviraišką, skatinti racionaliai spręsti visuomenės ir valstybės problemas.

Būtent todėl visuomeniniam transliuotojui gali, o atsižvelgiant į tai, kad valstybės galimybės viešųjų transliavimo paslaugų teikimą patikėti privatiems transliuotojams yra ribotos, ir turi būti pavedama teikti visas viešąsias radijo ir televizijos paslaugas arba daugumą jų.

Visuomeninio transliuotojo nepriklausomumas

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Konstitucinė visuomeninio transliuotojo misija suponuoja ir tai, kad turi būti sudarytos materialiosios, organizacinės, finansinės sąlygos visuomeniniam transliuotojui veiksmingai ją vykdyti, taip pat kad įstatymu nustatytu teisiniu reguliavimu turi būti užtikrintas visuomeninio transliuotojo nepriklausomumas nuo valdžios institucijų, pareigūnų, taip pat kitų asmenų kišimosi į jo veiklą. Kad visuomeninis transliuotojas vykdytų savo misiją, tai yra *conditio sine qua non*.

Šiame kontekste pažymėtina, jog vien tai, kad valstybė yra visuomeninio transliuotojo steigėja, savaime nereiškia, kad yra nukrypstama nuo visuomeninio transliuotojo nepriklausomumo imperatyvo.

Pabrėžtina, kad įstatymu turi būti nustatytas toks visuomeninio transliuotojo valdymo modelis, kuris užtikrintų, kad nebus nukrypta nuo šio transliuotojo konstitucinės misijos, taip pat kad nebus paneigtas visuomeninio transliuotojo nepriklausomumas.

Nukrypimu nuo minėto nepriklausomumo imperatyvo taip pat savaime negali būti laikoma tai, kad tam tikros įstatyme numatytos valstybės institucijos gali dalyvauti

formuojant visuomeninio transliuotojo aukščiausią instituciją, turinčią įgaliojimus spręsti svarbiausius visuomeninio transliuotojo veiklos klausimus, kaip antai: numatyti nacionalinio transliuotojo veiklos strategiją, nustatyti reikalavimus programoms ir laidoms ir t. t. (ši aukščiausia institucija gali būti vadinama įvairiai: taryba, valdyba ar kt.), taip pat institucijas, prižiūrinčias, kontroliuojančias visuomeninio transliuotojo veiklą. Toks įstatyme numatytų valstybės institucijų dalyvavimas formuojant minėtas nacionalinio visuomeninio transliuotojo institucijas savaime nereiškia, kad valstybė kišasi į nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklą.

Tačiau pabrėžtina, kad valstybės įsteigtas visuomeninis transliuotojas tik tuomet gali būti pagrįstai laikomas visuomeniniu, kai institucija, turinti įgaliojimus spręsti svarbiausius visuomeninio transliuotojo veiklos klausimus, susideda ne iš valstybės pareigūnų ar tarnautojų, bet iš asmenų, kuriuos pagrįstai galima vadinti visos visuomenės, o ne kokių nors interesų grupių (taip pat ir profesinių bei institucionalizuotų, *inter alia* susijusių su žiniasklaida, ypač radiju ir televizija, taip pat vienijančių asmenis, kurių kūrybą arba produkciją visuomeninis transliuotojas gali įvairiai populiarinti) atstovais. Jie turi išreikšti būtent visos visuomenės interesus. Šie asmenys turi atstovauti kuo platesniam socialiniam spektrui. Aukščiausios institucijos, turinčios įgaliojimus spręsti svarbiausius visuomeninio transliuotojo veiklos klausimus, narių rinkimo ar skyrimo procedūra turi būti vieša ir skaidri.

Visuomeninio transliuotojo veikla negali būti orientuota vien į komercinę sėkmę, jo pareiga – informuoti ir šviesti visuomenę

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Programų, laidų transliavimas yra tam tikras techninis procesas. Šiuo atžvilgiu visiškai nesvarbu, ar programą, laidą transliuoja visuomeninis transliuotojas, ar privatus (komerciniai) transliuotojai, – šio techninio proceso ir su juo susijusios veiklos pobūdis nuo to nė kiek nesikeičia. <...> ir tada, kai programą, laidą transliuoja visuomeninis transliuotojas, ir tada, kai tai daro privatus (komerciniai) transliuotojai, transliavimo ir su juo susijusios veiklos požymiai aptariamuoju aspektu yra iš esmės tie patys, nepriklausomai nuo to, kas ir kam transliuoja, nuo to, kas yra transliuojama (informacinės, švietimo, sporto, pramoginės laidos, filmai, koncertai, būsimų laidų anonsai, reklaminiai intarpai ir t. t.), taip pat nepriklausomai nuo to, ar atitinkamos laidos yra transliuojamos jas kam nors užsakius (*inter alia* komerciniais tikslais), ar paties transliuotojo iniciatyva, neturint jokio užsakovo. Be to, vienu transliuotojų veikla visuomet daro įtaką kitų transliuotojų veiklai (ypač to paties pobūdžio, o netiesiogiai – ir ne tik to paties pobūdžio), taip pat ir ūkinei, komercinei. Todėl visi radijo ir televizijos transliuotojai, kad ir ką transliuotų (t. y. nesvarbu, ar jų teikiamos transliavimo paslaugos yra skirtos viešajam interesui tenkinti, vadinasi, yra visuomeninio pobūdžio, ar ne), kaip žiniasklaidos audiovizualinio sektoriaus dalyviai neišvengiamai konkuruoja dėl klausytojų ir žiūrovų auditorijos. Tai pasakytina ir apie visuomeninį transliuotoją, kuris nėra kažkur „šalia“ šio konkurencinio lauko, nes kiekvienas televizijos ar radijo paslaugų vartotojas visuomet, kiekvienu konkrečiu metu pasirenka vieną, o ne kitą radijo ar televizijos transliuotoją (jo transliuojamą programą, laidą), taigi, pasirinkęs klausyti ar žiūrėti, pavyzdžiui, visuomeninio transliuotojo transliuojamą programą, laidą, jis kartu pasirenka tuo pat metu nežiūrėti ar neklausyti privačių (komercinių) transliuotojų transliuojamų programų, laidų, ir atvirkščiai. Šitaip kiekvienas televizijos ar radijo paslaugų vartotojas (klausytojas ar žiūrovas) pats apibrėžia savo poziciją radijo ir televizijos transliuotojų, neišvengiamai konkuruojančių su kitais transliuotojais dėl klausytojų ir žiūrovų auditorijos, atžvilgiu.

Tačiau ypač pabrėžtina, kad visuomeninis transliuotojas, turint omenyje jo ypatingą konstitucinę misiją, nėra įsteigiamas tam, kad užimtų rinką (ar jos dalį) ir joje įsitvirtintų; tuo jis iš esmės skiriasi nuo privačių (komercinių) transliuotojų. Jo misija yra kita – ne rinkos dalyvio misija. Visuomeninis transliuotojas, kaip viešųjų paslaugų, susijusių su iš Konstitucijos kylančiu visuomenės interesu būti informuotai, teikėjas, nėra skirtas rinkai (nors tam tikrais atvejais, būtent transliuodamas reklamą, veikia joje), todėl jo tikslas negali būti vien kuo platesnės klausytojų ar žiūrovų auditorijos siekimas, vartotojiškų poreikių tenkinimas. Priešingai, visuomeninis transliuotojas, neatstovaudamas jokiai interesų grupei, turi teikti viešąsias radijo ir televizijos transliavimo paslaugas visai visuomenei, o ne savo steigėjui – valstybei. Visuomeninio transliuotojo programos ir laidos turi būti rengiamos ir platinamos ne dėl jų ekonominės naudos, o todėl, kad atitinkama informacija yra piliečiams (ir kitiems gyventojams) reikalinga tam, kad piliečiai galėtų dalyvauti priimant valstybinės reikšmės sprendimus, kad žmonės galėtų dalyvauti priimant kitus sprendimus, susijusius su viešųjų reikalų tvarkymu, taip pat sprendimus, susijusius su savo teisių ir laisvių įgyvendinimu.

Tad visuomeninio transliuotojo veikla negali būti sukomercinta, jo programos ir laidos neturi būti orientuotos vien į kuo didesnės auditorijos pritraukimą, į komercinę sėkmę. Jis turi ne taikytis prie auditorijos ir rinkos konjunktyūros, ne pataikauti vartotojiškam skoniui, o informuoti ir šviesti visuomenę, diegti jai tokias pilietines, kultūrines nuostatas, kokias visuomeniniam transliuotojui diktuoja jo konstitucinė misija. Nukrypęs nuo šio reikalavimo galėtų būti ne tik pakenkta visuomeninio transliuotojo konstitucinei misijai, bet ir paneigtas paties visuomeninio transliuotojo *raison d'être*.

<...>

<...> visuomeninis transliuotojas nėra skirtas rinkai (nors transliuodamas reklamą veikia joje) ir jo programos bei laidos turi būti rengiamos ir platinamos ne dėl jų ekonominės naudos. Tačiau tai nereiškia, kad leistina visuomeninio transliuotojo veiklą organizuoti taip, kad jo administracija nesidomėtų „grįžtamuju ryšiu“ – tuo, koks yra jo programų ir laidų klausomumas bei žiūrimumas ir kokią atgarsį visuomeninio transliuotojo transliuojamos programos ir laidos sukelia radijo klausytojų ir televizijos žiūrovų auditorijoje. Tai taip pat nereiškia, kad visuomeninio transliuotojo veikla negali duoti pelno (jeigu, atsižvelgiant į konkrečių programų ir laidų turinį bei kokybę, radijo ir televizijos rinka teikia tokių galimybių), kad ši veikla gali būti nuostolinga, juo labiau kad jai finansuoti paprastai yra skiriamos visų mokesčių mokėtojų lėšos.

Visuomeniniam transliuotojui taikytini didžiausi žiniasklaidos etikos reikalavimai

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas

<...> radijui ir televizijai yra keliami didesni reikalavimai nei kitoms visuomenės informavimo priemonėms, <...> radijo ir televizijos, kaip visuomenės informavimo priemonių, specifiskumas dar labiau padidina transliuotojo atsakomybę. Juo labiau tai pasakytina apie visuomeninį transliuotoją. Visuomeniniam transliuotojui (jo programoms ir laidoms) turi būti taikomi didžiausi žiniasklaidos etikos reikalavimai. Antai visuomeninio transliuotojo (kaip ir kitų transliuotojų) programose ir laidose absoliučiai draudžiama skleisti bet kokią dezinformaciją (kurios konstitucinė informacijos laisvės samprata, kaip minėta, neapima). Teisinėje valstybėje (taigi tokioje valstybėje, kurioje yra gerbiamos, saugomos, ginamos žmogaus teisės ir laisvės) negali būti tokio teisinio reguliavimo, kad visuomeninis transliuotojas (kaip ir kiti transliuotojai) nebūtų atsakingas, jeigu dėl jo neteisėto veikimo ar neveikimo jo programose ar laidose buvo pažeistas žmogaus orumas, teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, jeigu jose buvo platinamos ar kitaip paskleistos tokios mintys, pažiūros ar

kitokia informacija, kuriomis yra kurstoma tautinė, rasinė ar socialinė neapykanta, prievarta ir diskriminacija, asmenys yra šmeižiami arba visuomenė ar atskiri jos nariai yra kitaip dezinformuojami, jeigu yra kurstoma imtis nusikalstamų veiksmų. Pagal Konstituciją visuomeninis transliuotojas turi pašalinti visas prielaidas piktnaudžiauti informacijos laisve.

Valstybės pareiga sudaryti finansines sąlygas visuomeninio transliuotojo veiklai; galimybės visuomeninį transliuotoją finansuoti iš lėšų už transliuojamą reklamą; reklamos transliavimo per nacionalinį radiją ir televiziją ribojimo ir draudimo galimybės ir sąlygos

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas

<...> konstitucinė visuomeninio transliuotojo misija suponuoja būtinumą sudaryti materialiąsias, organizacines, finansines sąlygas visuomeniniam transliuotojui veiksmingai vykdyti savo konstitucinę misiją. Taigi visuomeninio transliuotojo pobūdis ir konstitucinė misija suponuoja ir valstybės priedermę ne tik įsteigti visuomeninį transliuotoją, bet ir pareigą užtikrinti jo veiklą, *inter alia* pareigą visuomeniniam transliuotojui skirti deramą finansavimą, kad jis galėtų vykdyti šią misiją, teikti atitinkamas viešąsias transliavimo paslaugas. Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijoje įtvirtintas teisingos visuomenės ir socialinės darnos imperatyvas suponuoja tai, kad remiant kultūrą (*inter alia* kūrybą) reikia atsižvelgti į valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, paisyti kitų svarbių veiksnių, *inter alia* tikslingumo (Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas).

<...>

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi plačią diskreiją pasirinkti LRT, kaip nacionalinio visuomeninio transliuotojo, finansavimo modelį. Tai darydamas įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos.

<...>

<...> valstybės finansinė parama nacionaliniam visuomeniniam transliuotojui, kuriam įstatymu leidžiama transliuoti reklamą, neturi peržengti protingų, teisingų ribų. Šioje srityje būtina paisyti atitinkamų Europos (*inter alia* ES) teisės nuostatų.

Pabrėžtina, kad nacionalinio visuomeninio transliuotojo finansavimo modelio pasirinkimas yra socialinio, politinio ir ekonominio tikslingumo dalykas, kuris priklauso įstatymų leidėjo kompetencijai. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi diskreiją visuomeninio transliuotojo finansavimo modelį pasirinkti atsižvelgdamas į valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, paisydamas kitų svarbių veiksnių, *inter alia* tikslingumo. Tai darydamas jis neturi pažeisti Konstitucijos normų ir principų.

<...>

<...> įsteigus visuomeninį nacionalinį transliuotoją Seimui pagal Konstituciją privalu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad šiam transliuotojui pakaktų lėšų jo ypatingai konstitucinei misijai vykdyti. Tačiau tai nereiškia, kad visos šios lėšos turi būti būtinai numatytos valstybės biudžete ir skiriamos iš jo; gali būti numatyti ir kiti nacionalinio visuomeninio transliuotojo finansavimo šaltiniai.

<...>

Nors <...> visuomeninis transliuotojas, kaip viešųjų paslaugų, susijusių su iš Konstitucijos kylančiu visuomenės interesu būti informuotai, teikėjas, nėra skirtas rinkai ir jo programos bei laidos turi būti rengiamos ir platinamos ne dėl jų ekonominės naudos, visuomeninio transliuotojo (ypač nacionalinio) veikla, konkuravimas su privačiais (komerciniais) transliuotojais dėl klausytojų ir žiūrovų auditorijos daro poveikį šių kitų transliuotojų ūkinei,

komercinei veiklai, o transliuodamas reklamą visuomeninis transliuotojas yra atitinkamų konkurencinių santykių (dėl reklamos) dalyvis.

<...> įstatymų leidėjas, įgyvendindamas savo iš Konstitucijos kylančią diskreciją nustatyti tokį su reklama susijusių santykių diferencijuotą teisinį reguliavimą, kuris tuo metu labiausiai atitinka tikslingumo motyvus, kartu turi užtikrinti viešąjį interesą, kad nacionalinio visuomeninio transliuotojo veikla būtų veiksminga, kad būtų vykdoma jo ypatinga konstitucinė misija, gali atitinkamus santykius įstatymu reguliuoti ir taip, kad reklama nacionalinio visuomeninio transliuotojo programose ir laidose būtų leidžiama, taip pat gali nustatyti reklamos ribojimus.

Konstitucinis Teismas savo 2005 m. liepos 8 d. nutarime yra konstatavęs, jog „konstitucinė įstatymų leidėjo pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad, atsižvelgiant į valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, kitus svarbius veiksnius, būtų užtikrintas savivaldybių funkcijų finansavimas, nepaneigia pačių savivaldybių (jų institucijų, pareigūnų) pareigos pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją priimti sprendimus, kad būtų surinktos jų funkcijoms vykdyti reikalingos lėšos ir kad šios lėšos būtų tinkamai panaudotos“, jog „minėta įstatymų leidėjo konstitucinė pareiga nepaneigia ir pačių savivaldybių (jų institucijų, pareigūnų) atsakomybės už joms perduotų funkcijų tinkamą vykdymą“.

Pacituotos oficialios konstitucinės doktrininės nuostatos yra *mutatis mutandis* taikytinos ne tik savivaldos (savivaldybių) institucijoms, bet ir visoms valstybės įsteigtoms institucijoms – įstaigoms, įmonėms, organizacijoms (jų pareigūnams), nebent savarankiškas lėšų rinkimas, paramos gavimas ir pan. prieštarautų atitinkamos institucijos paskirčiai, veiklos pobūdžiui, kliudytų jai deramai vykdyti savo funkcijas, galėtų sukelti abejones dėl tos institucijos (jos pareigūnų) sprendimų (nepriklausomumo, nešališkumo, skaidrumo, interesų konflikto nebuvimo ar kitais atžvilgiais).

<...> LRT, kaip nacionalinis visuomeninis transliuotojas, nėra tokia valstybės įsteigta institucija, kuriai ši išlyga galėtų būti taikoma *a priori*.

Ypač pabrėžtina, kad Konstitucija netoleruoja tokio nacionalinio visuomeninio transliuotojo (kaip ir bet kurio kito visuomeninio transliuotojo) nepakankamo (jo ypatingai konstitucinei misijai vykdyti) finansavimo iš valstybės biudžeto (ar jo mažinimo), kai tuo siekiama (arba gali būti siekiama) pažeisti jo nepriklausomumą ir šitaip daryti įtaką jo transliuojamoms programoms ir laidoms.

<...> vienas iš nacionalinio visuomeninio transliuotojo finansavimo šaltinių (beje, gana dažnai naudojamų įvairiose valstybėse) yra lėšos, kurias šis transliuotojas gauna už transliuojamą reklamą (*inter alia* komercinę).

Jeigu yra pasirenkamas toks LRT, kaip nacionalinio visuomeninio transliuotojo, finansavimo modelis, kai jis gauna ir lėšų už transliuojamą reklamą, yra būtina paisyti *inter alia* Konstitucijos 29, 46 straipsnių nuostatų <...>.

Tačiau pabrėžtina, kad nėra jokių konstitucinių argumentų, kurie leistų *a priori* teigti, kad LRT, kaip nacionalinis visuomeninis transliuotojas, apskritai negali transliuoti reklamos (komercinės arba kitokios), negali gauti ir lėšų už transliuojamą reklamą (komercinę arba kitokią), kaip, beje, ir lėšų už rengiamas ir (arba) transliuojamas nereklaminio turinio laidas, iš kitų užsakovų, kad toks teisinis reguliavimas, kuris įtvirtina galimybę LRT transliuoti reklamą ir už tai gauti lėšų, savaime pažeidžia konstitucinę sąžiningos konkurencijos klauzulę, konstitucinį asmenų lygiateisiškumo principą, kitas Konstitucijos nuostatas.

Pažymėtina, kad reklamos (*inter alia* komercinės) ribojimai visuomeninio transliuotojo programose ir laidose yra įstatymų leidybos, o ne konstitucinės kontrolės dalykas, nebent

tie ribojimai akivaizdžiai paneigtų tam tikras konstitucines vertybes ir būtų žalingi visai visuomenei; tokiais atvejais jų atitiktis Konstitucijai galėtų būti tiriama.

<...>

<...> įstatymų leidėjas gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kuriuo ribotų reklamos transliavimą LRT, kaip nacionalinio visuomeninio transliuotojo (ir kitų radijo ir televizijos transliuotojų), programose ir laidose. Pavyzdžiui, gali būti nustatyti reklamos trukmės ribojimai ir (arba) draudimai, dažnumo ribojimai, draudimai transliuoti reklamą tam tikromis dienomis ar tam tikru paros metu, draudimai reklamuoti tam tikras prekes ar paslaugas, draudimai transliuoti reklamą tam tikrose programose ar laidose (pagal jų turinį arba auditoriją), draudimai transliuoti politinę reklamą ir t. t.

Įstatymų leidėjas gali įstatymu net visiškai uždrausti transliuoti reklamą per nacionalinį radiją ir televiziją (nors pasaulyje tai retenybė), bet tik jeigu visuomenės ištekliai, finansinės galimybės tai leidžia ir jeigu tai nepakenks nacionalinio visuomeninio transliuotojo konstitucinei misijai. Be to, tokiu ypatingu atveju įstatymų leidėjas privalo užtikrinti LRT, kaip nacionalinio visuomeninio transliuotojo, deramą finansavimą kitais būdais, pavyzdžiui, iš vadinamojo abonentinio mokesčio (rinkliavos), ypač jeigu visiškas reklamos transliavimo uždraudimas gali neleisti šiam transliuotojui vykdyti savo konstitucinės misijos. Priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos pažeisti Konstitucijoje įtvirtintą, jos ginamą ir saugomą visuomenės interesą būti informuotai, galėtų būti paneigtos tam tikros konstitucinės vertybės, kurioms įgyvendinti, puoselėti, saugoti kaip tik ir yra skirtas visuomeninio transliuotojo institutas.

Kita vertus, jeigu yra pasirenkamas toks LRT, kaip nacionalinio visuomeninio transliuotojo, finansavimo modelis, kai LRT gauna ir lėšų už transliuojamą reklamą, atsižvelgiant į nacionalinio visuomeninio transliuotojo ypatingą konstitucinę misiją ir jo padėtį žiniasklaidos audiovizualiniame sektoriuje, konstituciškai nepagrįstas būtų toks santykių, susijusių su šio transliuotojo finansavimu ir veikla, teisinis reguliavimas, kai LRT būtų skiriamos vien iš reklamos ar daugiausia iš reklamos gautos lėšos. Taip galėtų būti sudarytos prielaidos LRT tapti priklausomai ir pažeidžiamai, nes visuomeninio transliuotojo konstitucinės misijos vykdymas (kuriam reikia lėšų) imtų priklausyti nuo auditorijos ir rinkos konjunktyūros, nederamos interesų grupių ir politinės įtakos, jis galėtų būti sukomercintas, jo programos ir laidos galėtų būti orientuojamos vien į kuo didesnės auditorijos pritraukimą, į komercinę sėkmę, pataikavimą vartotojiškam skoniui, o ne į viešąjį interesą, jos neinformuotų ir nešviestų visuomenės, nediegtų jai tokių pilietinių, kultūrinių nuostatų, kokias visuomeniniam transliuotojui diktuoja jo konstitucinė misija, net kiltų grėsmė, kad ypatinga nacionalinio visuomeninio transliuotojo konstitucinė misija apskritai bus paneigta.

<...>

<...> LRT savarankiškumas transliuojant reklamą (*inter alia* komercinę) yra vienas iš LRT, kaip nacionalinio visuomeninio transliuotojo, nepriklausomumo nuo valdžios institucijų, pareigūnų, taip pat kitų asmenų kišimosi į LRT veiklą, aspektų; tokį nepriklausomumą privalo užtikrinti, kad šis transliuotojas vykdytų savo ypatingą konstitucinę misiją.

Visuomeninio transliuotojo veiklos kontrolė

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas

<...> įstatymu turi būti nustatytas ne tik toks nacionalinio visuomeninio transliuotojo valdymo modelis, kuris užtikrintų, kad nebus nukrypta nuo šio transliuotojo konstitucinės misijos ir nebus paneigtas nacionalinio visuomeninio transliuotojo nepriklausomumas, bet ir atitinkamas šio transliuotojo veiklos kontrolės modelis.

Tokia nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos kontrolė turi būti nuodugni, ji negali būti formali. Jos negali atlikti tie asmenys, kurie yra patys susiję su nacionaliniu visuomeniniu transliuotoju tarnybiniais, turtiniais ar finansiniais ryšiais arba yra kaip kitaip nuo jo priklausomi, arba patys turi savų interesų, susijusių su nacionalinio visuomeninio transliuotojo veikla, arba priklauso interesų grupėms (taip pat ir institucionalizuotoms), kurios turi būtent tokių interesų.

Minėta nacionalinio visuomeninio transliuotojo kontrolė apima, be kita ko, finansinį ir turto auditą – tai yra labai svarbi šios kontrolės dalis. *Inter alia* turi būti kontroliuojama, ar nacionalinis visuomeninis transliuotojas nepiktnaudžiauja savo ypatingu teisiniu statusu ir galimybėmis, kurias šis statusas teikia (taip pat ir radijo ir televizijos paslaugų rinkoje), ar jo veikloje nėra nukrypstama nuo konstitucinių sąžiningos konkurencijos imperatyvų, ar lėšos (ne tik valstybės biudžeto), kurios nacionaliniam visuomeniniam transliuotojui yra skiriamos jo ypatingai konstitucinei misijai vykdyti, yra panaudojamos būtent šiam tikslui.

Tačiau nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos kontrolė negali būti suprantama vien kaip finansinis ar turto auditas. Tokia kontrolė turi apimti ir nacionalinio visuomeninio transliuotojo programų ir laidų struktūros bei turinio kryptingumo kontrolę (*a priori* (išankstinę) ir *a posteriori* (paskesniąją)), t. y. tokią jo veiklos stebėseną ir patikrą, kai nacionalinio visuomeninio transliuotojo programos ir laidos yra vertinamos *inter alia* iš Konstitucijos kylančios ir įstatymuose apibrėžtos šio transliuotojo misijos atžvilgiu.

Pabrėžtina, kad tokia kontrolė neturi virsti nacionalinio visuomeninio transliuotojo programų ir laidų cenzūra, kurią, kaip ir visų kitų visuomenės informavimo priemonių cenzūrą, *expressis verbis* draudžia Konstitucija.

Valstybės pareiga imtis veiksmingų priemonių prieš informacijos, kuria būtų kurstoma tautinė, rasinė, religinė ar socialinė neapykanta, prievarta bei diskriminacija ar šmeižiama, sklaidą, dezinformaciją ir karo propagandą

Konstitucinio Teismo 2019 m. gegužės 16 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio 4 dalies, 135 straipsnio 2 dalies, kyla valstybės pareiga imtis veiksmingų priemonių prieš informacijos, kuria būtų kurstoma tautinė, rasinė, religinė ar socialinė neapykanta, prievarta bei diskriminacija ar šmeižiama, sklaidą, taip pat prieš dezinformaciją, ypač organizuotą melagingos ar klaidingos informacijos skleidimą siekiant manipuluoti visuomene, taip darant žalą Konstitucijos ginamoms ir saugomoms vertybėms, bei prieš karo propagandą, ypač agresijos tarptautinių santykių srityje kurstymą.

Konstitucinė nacionalinio visuomeninio transliuotojo misija

Konstitucinio Teismo 2019 m. gegužės 16 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kyla nacionalinio visuomeninio transliuotojo misija užtikrinti viešąjį interesą – Konstitucijoje įtvirtintą, jos ginamą ir saugomą visuomenės interesą būti tinkamai informuotai, t. y. nacionaliniu lygmeniu skleisti visuomenei informaciją puoselėjant konstitucines ir bendras žmogiškąsias vertybes, *inter alia* ginant nacionalinius interesus, stiprinant demokratiją, ugdant pilietiškumą, pagarbą teisei, visuomenės atvirumą ir toleranciją, puoselėjant kalbą ir kultūrą, užkertant kelią dezinformacijai; nacionalinio visuomeninio transliuotojo veikla įgyvendinant šią misiją turi būti grindžiama *inter alia* pliuralistinės demokratijos, objektyvumo, nešališkumo, pagarbos žmogaus orumui ir jo teisėms, *inter alia* įsitikinimų ir jų raiškos laisvei, moralės ir etikos principais.

Visuomeninio transliuotojo nepriklausomumas

Konstitucinio Teismo 2019 m. gegužės 16 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylanti visuomeninio transliuotojo, *inter alia* nacionalinio visuomeninio transliuotojo, misija suponuoja šiai misijai vykdyti būtiną jo nepriklausomumą. Konstitucinis Teismas, 2006 m. gruodžio 21 d. nutarime atskleisdamas ypatingos konstitucinės visuomeninio transliuotojo misijos lemiamus jo statuso ypatumus, konstatavo, kad konstitucinė visuomeninio transliuotojo misija suponuoja ir tai, kad turi būti sudarytos materialiosios, organizacinės, finansinės sąlygos visuomeniniam transliuotojui veiksmingai ją vykdyti, taip pat kad įstatymu nustatytu teisiniu reguliavimu turi būti užtikrintas visuomeninio transliuotojo nepriklausomumas nuo valdžios institucijų, pareigūnų, taip pat kitų asmenų kišimosi į jo veiklą; kad visuomeninis transliuotojas vykdytų savo misiją, tai yra *conditio sine qua non*.

<...> pagal Konstituciją visuomeninis transliuotojas visuomet turi išlikti nepriklausomas nuo partikuliarių – privačių ar grupinių – interesų (politinių, ekonominių ar kitokių); visuomeninio transliuotojo veikla negali priklausyti nuo partinių ar kitokių politinių preferencijų. Konstitucinis Teismas 2006 m. gruodžio 21 d. nutarime pabrėžė ir tai, jog vien tai, kad valstybė yra visuomeninio transliuotojo steigėja, savaime nereiškia, kad yra nukrypstama nuo visuomeninio transliuotojo nepriklausomumo imperatyvo.

Šiame kontekste pažymėtina, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylančios visuomeninio transliuotojo, *inter alia* nacionalinio visuomeninio transliuotojo, misijos suponuojamas jo nepriklausomumas nuo valdžios institucijų, pareigūnų, taip pat kitų asmenų kišimosi į jo veiklą reiškia *inter alia* tai, kad visuomeniniam transliuotojui turi būti laiduojama teisė laisvai, be išorinio kišimosi, paisant konstitucinės jo misijos, nustatyti savo programų struktūrą, laidų turinį, laiką ir pan. (nepriklausomumas informacijos laisvės požiūriu, t. y. redakcinis nepriklausomumas), taip pat įstatymų nustatyta tvarka savarankiškai organizuoti ir vykdyti savo veiklą per nepriklausomas nuo valdžios institucijų, pareigūnų, politinių partijų ir organizacijų, kitų asmenų (*inter alia* privačių (komercinių) transliuotojų) visuomeninio transliuotojo valdymo institucijas (institucinis nepriklausomumas).

Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip 2006 m. gruodžio 21 d. nutarime konstatavo Konstitucinis Teismas, įstatymu turi būti nustatytas toks visuomeninio transliuotojo valdymo modelis, kuris užtikrintų, kad nebus nukrypta nuo šio transliuotojo konstitucinės misijos, taip pat kad nebus paneigtas visuomeninio transliuotojo nepriklausomumas; nukrypimu nuo nepriklausomumo imperatyvo savaime negali būti laikoma tai, kad tam tikros įstatyme numatytos valstybės institucijos gali dalyvauti formuojant visuomeninio transliuotojo aukščiausiąją instituciją, turinčią įgaliojimus spręsti svarbiausius visuomeninio transliuotojo veiklos klausimus (kaip antai: numatyti nacionalinio transliuotojo veiklos strategiją, nustatyti reikalavimus programoms ir laidoms ir t. t. (ši aukščiausioji institucija gali būti vadinama įvairiai: taryba, valdyba ar kt.)), taip pat institucijas, prižiūrinčias, kontroliuojančias visuomeninio transliuotojo veiklą; tačiau valstybės įsteigtas visuomeninis transliuotojas tik tuomet gali būti pagrįstai laikomas visuomeniniu, kai institucija, turinti įgaliojimus spręsti svarbiausius visuomeninio transliuotojo veiklos klausimus, susideda ne iš valstybės pareigūnų ar tarnautojų, bet iš asmenų, kuriuos pagrįstai galima vadinti visos visuomenės, o ne kokių nors interesų grupių (kartu ir profesinių bei institucionalizuotų grupių, *inter alia* susijusių su žiniasklaida, ypač radiju ir televizija, taip pat vienijančių asmenis, kurių kūrybą arba produkciją visuomeninis transliuotojas gali įvairiai populiarinti) atstovais.

<...> pažymėtina, kad minėti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylančios visuomeninio transliuotojo, *inter alia* nacionalinio visuomeninio transliuotojo, misijos

suponuojamo visuomeninio transliuotojo, *inter alia* nacionalinio visuomeninio transliuotojo, nepriklausomumo aspektai – jo nepriklausomumas informacijos laisvės požiūriu (redakcinis nepriklausomumas) ir jo institucinis nepriklausomumas – yra neatskiriama susiję. Neužtikrinus visuomeninio transliuotojo, *inter alia* nacionalinio visuomeninio transliuotojo, institucinio nepriklausomumo, *inter alia* valdžios institucijoms ir pareigūnams kišantis į įstatyme nustatytą visuomeninio transliuotojo institucijų įgaliojimų vykdymą organizuojant šio transliuotojo veiklą, gali būti sudarytos prielaidos jiems daryti įtaką *inter alia* nustatant visuomeninio transliuotojo programų struktūrą ir laidų turinį, t. y. pažeisti visuomeninio transliuotojo redakcinį nepriklausomumą.

Visuomeninio transliuotojo atskaitomybė visuomenei ir jo veiklos kontrolė

Konstitucinio Teismo 2019 m. gegužės 16 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylanti ypatinga visuomeninio transliuotojo, *inter alia* nacionalinio visuomeninio transliuotojo, misija, kuri, kaip minėta, yra užtikrinti viešąjį interesą – Konstitucijoje įtvirtintą, jos ginamą ir saugomą visuomenės interesą būti tinkamai informuotai, suponuoja ir visuomeninio transliuotojo, *inter alia* nacionalinio visuomeninio transliuotojo, atskaitomybę visuomenei.

Šiame kontekste pažymėtina, kad valstybė yra visos visuomenės politinė organizacija, kurios valdžia apima visą valstybės teritoriją ir kuri yra skirta žmogaus teisėms ir laisvėms užtikrinti, viešajam interesui garantuoti (2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas 2006 m. gruodžio 21 d. nutarime konstatavo ir tai, kad visuomeninio transliuotojo pobūdis ir konstitucinė misija suponuoja ne tik valstybės priedermę įsteigti visuomeninį transliuotoją, bet ir pareigą užtikrinti jo veiklą, *inter alia* pareigą visuomeniniam transliuotojui skirti deramą finansavimą, kad jis galėtų vykdyti šią misiją, teikti atitinkamas viešąsias transliavimo paslaugas.

Taigi iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylančios visuomeninio transliuotojo, *inter alia* nacionalinio visuomeninio transliuotojo, misijos suponuojamas jo nepriklausomumas nepaneigia visuomeninio transliuotojo, *inter alia* nacionalinio visuomeninio transliuotojo, pareigos atsiskaityti visuomenei už tai, kaip jis įgyvendina savo konstitucinę misiją, taip pat valstybės, kuri yra visuomeninio transliuotojo, *inter alia* nacionalinio visuomeninio transliuotojo, steigėja, pareigos kontroliuoti, kaip toks transliuotojas įgyvendina savo konstitucinę misiją ir naudoja šiai misijai įgyvendinti skirtus išteklius, *inter alia* valstybės jam skirtą finansavimą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad <...> pagal Konstituciją tik Seimas yra Tautos atstovybė; pagal Konstituciją kiekvienas Seimo narys atstovauja visai Tautai.

Taigi iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylančios visuomeninio transliuotojo, *inter alia* nacionalinio visuomeninio transliuotojo, misijos suponuojama jo atskaitomybė visuomenei reiškia ne tik tai, kad visuomeninis transliuotojas, *inter alia* nacionalinis visuomeninis transliuotojas, privalo viešai skelbti savo veiklos ataskaitas, kuriose pateikiama informacija *inter alia* apie tai, kaip vykdoma jo konstitucinė misija ir naudojami šiai misijai įgyvendinti skirti valstybės biudžeto asignavimai, bet ir tai, kad įstatymų nustatyta tvarka visuomeninis transliuotojas, *inter alia* nacionalinis visuomeninis transliuotojas, privalo Seimui, kaip Tautos atstovybei ir jo steigėjui, atsiskaityti už savo veiklą, *inter alia* už tai, kaip jis įgyvendina savo konstitucinę misiją ir kaip naudojami šiai misijai įgyvendinti skiriami valstybės biudžeto asignavimai.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas 2006 m. gruodžio 21 d. nutarime konstatavo, jog įstatymu turi būti nustatytas ir atitinkamas nacionalinio visuomeninio

transliuotojo veiklos kontrolės modelis; tokia nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos kontrolė turi būti nuodugni, ji negali būti formalė; jos negali atlikti tie asmenys, kurie yra patys susiję su nacionaliniu visuomeniniu transliuotoju tarnybiniais, turtiniais ar finansiniais ryšiais arba yra kaip kitaip nuo jo priklausomi, arba patys turi savų interesų, susijusių su nacionalinio visuomeninio transliuotojo veikla, arba priklauso interesų grupėms (taip pat ir institucionalizuotoms), kurios turi būtent tokių interesų; ši nacionalinio visuomeninio transliuotojo kontrolė apima, be kita ko, finansinį ir turto auditą – tai yra labai svarbi šios kontrolės dalis; *inter alia* turi būti kontroliuojama, ar nacionalinis visuomeninis transliuotojas nepiktnaudžiauja savo ypatingu teisiniu statusu ir galimybėmis, kurias šis statusas teikia (taip pat ir radijo ir televizijos paslaugų rinkoje), ar jo veikloje nėra nukrypstama nuo konstitucinių sąžiningos konkurencijos imperatyvų, ar lėšos (ne tik valstybės biudžeto), kurios nacionaliniam visuomeniniam transliuotojui yra skiriamos jo ypatingai konstitucinei misijai vykdyti, panaudojamos būtent šiam tikslui; tačiau nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos kontrolė negali būti suprantama vien kaip finansinis ar turto auditas, tokia kontrolė turi apimti ir nacionalinio visuomeninio transliuotojo programų ir laidų struktūros bei turinio kryptingumo kontrolę (*a priori* (išankstinę) ir *a posteriori* (paskesniąją)), t. y. tokią jo veiklos stebėseną ir patikrą, kai nacionalinio visuomeninio transliuotojo programos ir laidos yra vertinamos *inter alia* iš Konstitucijos kylančios ir įstatymuose apibrėžtos šio transliuotojo misijos požiūriu; tokia kontrolė neturi virsti nacionalinio visuomeninio transliuotojo programų ir laidų cenzūra, kurią, kaip ir visų kitų visuomenės informavimo priemonių cenzūrą, *expressis verbis* draudžia Konstitucija.

<...> pagal Konstituciją reguliuojant nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklą turi būti nustatytas toks jo veiklos kontrolės modelis, kuris, viena vertus, sudarytų prielaidas valstybei veiksmingai vykdyti pareigą kontroliuoti, kaip nacionalinis visuomeninis transliuotojas įgyvendina savo konstitucinę misiją ir naudoja šiai misijai įgyvendinti skirtus išteklius, ir, kita vertus, būtų suderinamas su iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylančios nacionalinio visuomeninio transliuotojo misijos suponuojamu jo nepriklausomumu nuo valdžios institucijų, pareigūnų, kitų asmenų kišimosi į jo veiklą. Toks Konstitucijos suponuojamas nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos veiksmingos kontrolės modelis apima vidinę ir išorinę jo veiklos kontrolę.

Pažymėtina, kad vidinė nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos kontrolė – tai nacionalinio visuomeninio transliuotojo aukščiausiosios institucijos, turinčios įgaliojimus spręsti svarbiausius visuomeninio transliuotojo veiklos klausimus, atliekama arba organizuojama nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos kontrolė, *inter alia* programų ir laidų struktūros bei turinio kryptingumo kontrolė (t. y. tokia nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos stebėseną ir patikrą, kai jo programos ir laidos vertinamos *inter alia* iš Konstitucijos kylančios ir įstatymuose apibrėžtos šio transliuotojo misijos požiūriu), taip pat nacionaliniam visuomeniniam transliuotojui valstybės skirtų išteklių naudojimo kontrolė, nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos organizavimo ir vykdymo priežiūra. Kaip minėta, tokia aukščiausioji nacionalinio visuomeninio transliuotojo institucija turi susidėti ne iš valstybės pareigūnų ar tarnautojų, bet iš asmenų, kuriuos pagrįstai galima vadinti visuomenės, o ne kokių nors interesų grupių atstovais. Pabrėžtina, kad paisant šio reikalavimo sudaromos prielaidos vykdant vidinę nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos kontrolę nepažeisti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylančios nacionalinio visuomeninio transliuotojo misijos suponuojamo jo nepriklausomumo nuo valdžios institucijų, pareigūnų, kitų asmenų kišimosi į jo veiklą.

Pažymėtina, jog išorinė nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos kontrolė reiškia, kad kontroliuoti nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklą (kaip toks transliuotojas įgyvendina savo konstitucinę misiją ir naudoja šiai misijai įgyvendinti skirtus išteklius) turi atitinkamus Konstitucijoje ir (ar) įstatymuose įtvirtintus įgaliojimus turinčios valstybės institucijos ir (ar) pareigūnai. Pabrėžtina, kad, paisant iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylančios nacionalinio visuomeninio transliuotojo misijos suponuojamo jo nepriklausomumo imperatyvo, nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklą turi kontroliuoti tokios valstybės institucijos ir (ar) pareigūnai, kurie pagal Konstituciją ir (ar) įstatymus vykdo savo įgaliojimus nepriklausomai, pirmiausia nuo politinės valdžios (kaip antai prokurorai, kurie pagal Konstitucijos 118 straipsnio 3 dalį, vykdydami savo funkcijas, yra nepriklausomi ir klauso tik įstatymo, įstatymų nustatytos nepriklausomos institucijos, reguliuojančios ir prižiūrinčios visuomenės informavimo priemonių veiklą).

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 134 straipsnio 1 dalį, Valstybės kontrolė turi įgaliojimus atlikti išorinę nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos kontrolę – atlikti valstybinį auditą, *inter alia* tikrinti nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklą, be kita ko, ekonomiskumo, efektyvumo ir rezultatyvumo požiūriu, *inter alia* vertindama šiam transliuotojui patikėto valstybės turto valdymo ir naudojimo teisėtumą. Pabrėžtina, kad pavedimas Valstybės kontrolei, kuri turi vykdyti savo konstitucinius įgaliojimus nepriklausomai nuo kitų valstybės institucijų, *inter alia* nuo Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės, atlikti nacionalinio visuomeninio transliuotojo valstybinį auditą savaime nepažeidžia iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylančios nacionalinio visuomeninio transliuotojo misijos suponuojamo jo nepriklausomumo nuo valdžios institucijų, pareigūnų, kitų asmenų kišimosi į jo veiklą.

<...> Seimas, įgyvendindamas savo konstitucinius įgaliojimus, vykdo klasikines demokratinės teisinės valstybės parlamento funkcijas, *inter alia* parlamentinę kontrolę; vykdydamas Konstitucijos 67 straipsnio 14 punkte įtvirtintą įgaliojimą prižiūrėti, kaip vykdomas valstybės biudžetas, Seimas, paisydamas Konstitucijos, *inter alia* joje įtvirtintų atsakingo valdymo, teisinės valstybės principų, gali vykdyti ir įstatymais įsteigtų Seimui atskaitingų institucijų, kurios yra savarankiškos valstybės biudžeto asignavimų valdytojos, parlamentinę kontrolę. Minėta <...>, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylančios nacionalinio visuomeninio transliuotojo misijos suponuojama jo atskaitomybė visuomenei *inter alia* reiškia, kad įstatymų nustatyta tvarka nacionalinis visuomeninis transliuotojas privalo Seimui, kaip Tautos atstovybei ir jo steigėjui, atsiskaityti už savo veiklą, *inter alia* už tai, kaip jis įgyvendina savo konstitucinę misiją ir kaip naudojami šiai misijai įgyvendinti skirti valstybės biudžeto asignavimai.

Taigi Konstitucija negali būti aiškinama taip, esą pagal ją nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos parlamentinė kontrolė nėra galima. Kaip minėta, pagal Konstituciją tik Seimas yra Tautos atstovybė; Seimo narys yra ne politinių partijų ar politinių organizacijų, visuomeninių organizacijų, kitų organizacijų, interesų grupių, teritorinių bendruomenių, savo apygardos rinkėjų atstovas Seime – jis atstovauja visai Tautai. Atsižvelgiant į tai, Seimo, *inter alia* jo struktūrinių padalinių, vykdoma nacionalinio visuomeninio transliuotojo parlamentinė kontrolė savaime negali būti suprantama kaip Konstitucijos draudžiama asmenų, turinčių savų interesų, susijusių su nacionalinio visuomeninio transliuotojo veikla, atliekama nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos kontrolė.

Tačiau <...> Seimas savo prigimtimi ir esme yra politinė institucija, kurios sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia ir kurios sprendimai grindžiami politiniais

susitarimais bei kompromisais. Atsižvelgiant į tai pabrėžtina, kad pagal Konstituciją atliekama nacionalinio visuomeninio transliuotojo parlamentinė kontrolė turi nepažeisti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylančios nacionalinio visuomeninio transliuotojo misijos suponuojamo jo nepriklausomumo imperatyvo. Tai reiškia, kad pagal Konstituciją Seimui atliekant nacionalinio visuomeninio transliuotojo parlamentinę kontrolę negali būti pažeidžiamas nacionalinio visuomeninio transliuotojo nepriklausomumas informacijos laisvės požiūriu (redakcinis nepriklausomumas), *inter alia* negali būti vykdoma cenzūra pri-lygstanti nacionalinio visuomeninio transliuotojo programų ir laidų kontrolė, taip pat negali būti pažeidžiamas nacionalinio visuomeninio transliuotojo institucinis nepriklausomumas, *inter alia* kišantis į įstatyme nustatytą šio transliuotojo institucijų įgaliojimų vykdymą organizuojant jo veiklą ir taip sudarant prielaidas daryti politinę įtaką programų ir laidų turiniui.

<...> nors pagal Konstituciją, *inter alia* jos 76 straipsnį, Seimas turi plačią diskreciją sudaryti laikinus struktūrinius padalinius – laikinąsias tyrimo komisijas, *inter alia* parlamentinės kontrolės funkcijoms vykdyti, jis negali sudaryti tokių laikinųjų tyrimo komisijų, kurioms pavestu atlikti tyrimu būtų daroma žala Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtintai žiniasklaidos laisvei, *inter alia* iš šio straipsnio kylančiai nacionalinio visuomeninio transliuotojo misijai ir jos suponuojamam nacionalinio visuomeninio transliuotojo nepriklausomumui. Tai reiškia, be kita ko, kad pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinius atsakingo valdymo, teisinės valstybės principus, paisant iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylančios nacionalinio visuomeninio transliuotojo misijos suponuojamo jo nepriklausomumo, negali būti sudaromos tokios Seimo laikinosios tyrimo komisijos, kurioms būtų pavesta atlikti tyrimą, kuriuo galėtų būti sudarytos prielaidos perimti Konstitucijoje ir (ar) įstatymuose įtvirtintus kitų valstybės institucijų, *inter alia* Valstybės kontrolės, įgaliojimus atlikti nacionalinio visuomeninio transliuotojo veiklos išorinę kontrolę, *inter alia* <...> rengti tokius sprendimus, kuriuos pagal Konstituciją ir (ar) įstatymus gali priimti tik atitinkamą kompetenciją turinčios valstybės institucijos (jų pareigūnai).

Kita vertus, paisydamas iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylančios nacionalinio visuomeninio transliuotojo misijos suponuojamo jo nepriklausomumo imperatyvo, Seimas pagal Konstituciją, *inter alia* jos 76 straipsnį, savo konstituciniams įgaliojimams įgyvendinti būtinai išsamiai ir objektyviai informacijai surinkti gali sudaryti laikinąją tyrimo komisiją, kai iškyla ypatingas, t. y. valstybinės svarbos, klausimas, susijęs kaip antai su grėsme nacionalinio visuomeninio transliuotojo nepriklausomumui, su pagal Konstituciją ir (ar) įstatymus įgaliotų atlikti išorinę nacionalinio visuomeninio transliuotojo kontrolę valstybės institucijų ir (ar) pareigūnų nustatytais faktais (*inter alia* teisės pažeidimais), rodančiais, kad nacionalinio visuomeninio transliuotojo veikla gali neatitikti nacionalinio visuomeninio transliuotojo konstitucinės misijos ir (ar) netinkamai naudojami šiai misijai įgyvendinti skirti valstybės biudžeto asignavimai. <...> pažymėtina ir tai, kad prieš sudarant tokią Seimo laikinąją tyrimo komisiją turi būti (*inter alia* tikslingumo aspektu) įvertinama, ar atitinkamo darbo negali atlikti kuris nors jau įsteigtas ir veikiantis Seimo struktūrinis padalinys, pagal Seimo statutą ir (ar) įstatymus turintis įgaliojimus atlikti nacionalinio visuomeninio transliuotojo parlamentinę kontrolę.

2.2.7.3. Reklamos laisvė

Reklamos laisvė

Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas

Konstitucinė informacijos laisvės samprata yra itin plati, ji apima laisvę ieškoti, gauti ir skleisti kuo įvairiausią informaciją. Informacija gali apimti ir tokias žinias, kurias skleidžiant siekiama padaryti poveikį žmonių elgesiui, pasirinkimui, *inter alia* paskatinti juos pasirinkti, įsigyti ir (arba) naudoti tam tikras prekes ar naudotis tam tikromis paslaugomis arba jų nepasirinkti. Tokios informacijos skleidimą įprasta vadinti reklama.

<...> Konstitucijoje įtvirtinta informacijos laisvė apima ir reklamos laisvę, *inter alia* laisvę reklamuoti prekes ir paslaugas.

Kiekviena reklama yra informacija; tai savita informacijos rūšis. Reklama yra svarbi konkurencijos priemonė (Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d., 2004 m. sausio 26 d. nutarimai).

Pabrėžtina, kad prekių bei paslaugų reklama – nesvarbu, ar ši veikla yra atlygintina, ar ne – visuomet yra tiesiogiai arba netiesiogiai siekiama skatinti naudoti tam tikras prekes ar naudotis tam tikromis paslaugomis. Šiame kontekste paminėtina, kad netiesioginis skatinimas naudoti tam tikras prekes ar naudotis tam tikromis paslaugomis (kai tai daroma tokiu būdu, kad reklamos gavėjai nesuprastų, jog jiems skleidžiama būtent reklaminio pobūdžio informacija) traktuotinas kaip paslėpta reklama.

<...> naudoti tam tikras prekes ar naudotis tam tikromis paslaugomis gali paskatinti ir tokia informacija, kurią skleidžiant nėra siekiama paskatinti tai daryti (pavyzdžiui, statistiniai duomenys, techninės ir kitos žinios, kuriomis kas nors garsinama, atkreipiamas dėmesys į ką nors ir t. t.). Tokios informacijos skleidimas tam tikromis aplinkybėmis šios informacijos gavėjams gali daryti tokį pat poveikį, kaip ir reklama, taigi šiuo atžvilgiu prilygti reklamai.

Pažymėtina ir tai, kad skleidžiama informacija nebūtinai yra tik reklaminio arba tik nereklaminio turinio: ji gali apimti ir reklaminio turinio elementus, ir tokią informaciją, kurios skleidimas nėra reklama.

<...>

<...> Konstitucinė reklamos laisvės samprata neapima dezinformuojančios, vartotojus tyčia klaidinančios reklamos skleidimo.

Reklamos laisvės ribojimas siekiant apsaugoti žmonių sveikatą

Žr. 2.2.7.1. Įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvės apsauga, 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas („Informacijos (*inter alia* reklamos) laisvės ribojimas siekiant apsaugoti žmonių sveikatą (Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalis)“).

Vaistų reklamos ribojimas

Žr. 2.2.7.1. Įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvės apsauga, 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas („Informacijos apie vaistus (*inter alia* vaistų reklamos), galinčios sudaryti prielaidas pakenkti žmonių sveikatai, skleidimo kontrolė“).

Reklamos laisvės ribojimo sąlygos

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo jurisprudencija yra grindžiama principine pozicija, kad reklamos laisvė gali būti įstatymu ribojama, jeigu siekiama apsaugoti konstitucines vertybes, tačiau toks šios konstitucinės laisvės ribojimas turi būti būtinas demokratinėje visuomenėje,

o pasirinktos priemonės turi būti proporcingos siekiamam tikslui; turi būti išlaikyta propingia pusiausvyra tarp atitinkamos konstitucinės vertybės ir žmogaus konstitucinės teisės ieškoti informacijos, ją gauti bei skleisti. Informacija, taip pat ir reklaminio turinio, negali būti ribojama vien dėl to, kad, įstatymų leidėjo nuomone, ji žmonėms nėra naudinga, nors ir nėra jiems žalinga. Reklamą riboti selektyviai, t. y. riboti jos skleidimą ir (arba) gavimą vienais šaltiniais ir neriboti skleidimo ir (arba) gavimo kitais šaltiniais, galima tik tada, kai toks diferencijuotas ribojimas yra objektyviai pateisinamas. Įstatymais nustatyti reklamos laisvės ribojimai pagal Konstituciją negali būti didesni nei būtina atitinkamai konstitucinei vertybei apsaugoti (Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas).

2.2.8. Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė

2.2.8.1. Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės apsauga

Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė (Konstitucijos 26 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas

Konstitucijos 26 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta viena iš pamatinių žmogaus laisvių: minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma. Ši laisvė užtikrina galimybę įvairių pažiūrų žmonėms gyventi atviroje, teisingoje ir darnioje pilietinėje visuomenėje. Ši laisvė – ne tik savaiminė demokratijos vertybė, bet ir svarbi garantija, kad bus visavertiškai įgyvendinamos kitos žmogaus konstitucinės teisės ir laisvės.

Sistemiškai interpretuojant Konstitucijos 26 straipsnio nuostatas pažymėtina, kad minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė neatsiejama nuo kitų Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių: teisės turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, laisvės ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas (25 straipsnio 1 ir 2 dalys), teisės laisvai vienytis į bendrijas ir asociacijas, nebūti verčiamam priklausyti kokiai nors bendrijai ar asociacijai (35 straipsnio 1 ir 2 dalys), tėvų teisės auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais (38 straipsnio 6 dalis), kultūros, mokslo ir tyrinėjimų bei dėstymo laisvės (42 straipsnio 1 dalis), taip pat kitų Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių.

Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė taip pat neatsiejama nuo Konstitucijoje įtvirtintų principų: asmenų lygybės, privilegijų neteikimo ir nediskriminavimo (29 straipsnio 1 ir 2 dalys), bažnytinės santuokos registracijos valstybinio pripažinimo (38 straipsnio 4 dalis), valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietiško (40 straipsnio 1 dalis), tradicinių Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų, kitų bažnyčių ir religinių organizacijų, jeigu jos atitinka Konstitucijoje numatytus kriterijus, valstybinio pripažinimo (43 straipsnio 1 dalis), tikišinės veiklos laisvės (43 straipsnio 3 dalis), bažnyčių bei religinių organizacijų tvarkymosi laisvės (43 straipsnio 4 dalis), valstybinės religijos nebuvimo (43 straipsnio 7 dalis) bei nuo universalios konstitucinio teisinės valstybės principo ir Konstitucijos preambulėje skelbiamo atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio, kitų konstitucinių principų.

Konstitucijos 26 straipsnis savo turiniu yra susijęs su Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtinta įsitikinimų bei jų raiškos laisve, su Konstitucijos 27 ir 28 straipsniuose nustatytais bendraisiais naudojimosi asmens teisėmis ir laisvėmis ribojimo kriterijais.

Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė demokratinėse teisinėse valstybėse pripažįstama pagal turinį kaip platesnės žmogaus laisvės turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti konkretesnė išraiška. Įsitikinimai – talpi, įvairialypė konstitucinė sąvoka, apimanti politinius, ekonominius įsitikinimus, religinius jausmus, kultūrines nuostatas, etines bei estetines pažiūras ir kt.

<...>

Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė teisinio reguliavimo dalyku tampa tik tuo mastu, kuriuo žmogus veikdamas išreiškia savo mintis ar tikėjimą. Kol jis tik išpažįsta religiją arba tikėjimą, tai yra jo neliečiamo privataus gyvenimo sritis. Šios būsenos negalima niekaip apriboti (Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada). Šiuo požiūriu tikėjimo laisvė – absoliuti žmogaus laisvė. Neginčijama yra ir žmogaus laisvė neatskleisti savo požiūrio į tikėjimo ar netikėjimo dalykus.

Būtent šiuo aspektu Konstitucijos 26 straipsnio 2, 3 ir 4 dalyse yra sukonkretinta šio straipsnio 1 dalyje vartojama formuluotė „laisvė yra nevaržoma“. Valstybė turi pareigą užtikrinti, kad niekas nesikėsintų į asmens dvasios dalykus: nevaržytų jo prigimtinės laisvės pasirinkti jam priimtina religiją ar nepasirinkti jokios, pakeisti pasirinktą religiją ar jos atsisakyti. Valstybė negali nustatyti privalomų reikalavimų, kad asmuo nurodytų savo tikėjimą, požiūrį į tikėjimo dalykus. Kita vertus, valstybė turi pareigą užtikrinti, kad pats tikintysis ar netikintysis (vienas arba su kitais) naudotųsi jam garantuota minties, tikėjimo ir sąžinės laisve taip, kad nebūtų pažeistos kitų asmenų teisės ir laisvės: pagal Konstitucijos 28 straipsnį žmogus, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų asmenų teisių bei laisvių, o 27 straipsnyje įtvirtinta, kad žmogaus įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu negali būti pateisinamas nusikaltimas ar įstatymų nevykdymas.

Konstitucijos 25 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta svarbi įsitikinimų ir jų raiškos laisvės sąlyga: žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Kita vertus, Konstitucijos 26 straipsnio 3 dalies nuostata, kad niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą, reiškia, jog jokios religinės ar materialistinės idėjos negali būti primetamos žmogui prieš jo norą ir valią. Tokiu primetimu nelaikytina tėvams ir globėjams Konstitucijos 26 straipsnio 5 dalyje garantuojama teisė rūpintis vaikų ir globotinių religiniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus. Pagal Konstitucijos 26 straipsnio 2 dalį žmogus yra laisvas pasirinkti tą religiją arba tikėjimą, kuris priimtinas pačiam pasirenkančiajam, kartu – ir teisę nepasirinkti jokios religijos arba tikėjimo.

Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė (Konstitucijos 26 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 26 straipsnis savo turiniu yra susijęs su 27 ir 28 straipsniais, pagal kuriuos žmogaus įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu negali būti pateisinamas nusikaltimas ar įstatymų nevykdymas (27 straipsnis), įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (28 straipsnis). Tai, be kita ko, reiškia, kad, remdamasis savo įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu, žmogus negali atsisakyti vykdyti Konstitucijoje įtvirtintų pareigų, *inter alia* piliečio pareigos atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, ar reikalauti jį nuo šių pareigų atleisti.

2.2.8.2. Valstybės ir bažnyčių bei kitų religinių organizacijų santykiai. Valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietiskumas

Bažnyčių ir religinių organizacijų valstybinis pripažinimas; tradicinės bažnyčios ir religinės organizacijos (Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas

Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas, o kitas bažnyčias ir religines organizacijas – jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai.

Konstitucijos nuostata, kad valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas, suponuoja tai, jog įstatymų leidėjas gali tam tikras religines organizacijas įvardyti kaip tradicines Lietuvoje. Bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių – ypatingas jų valstybinio pripažinimo būdas.

Tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų pripažinimo instituto konstitucinis įtvirtinimas reiškia, kad jų valstybinis pripažinimas yra neatšaukiamas. Tradiciškumas nėra nei sukuriamas, nei panaikinamas įstatymų leidėjo valios aktu. Bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių yra ne jų, kaip tradicinių organizacijų, sukūrimo, bet jų tradiciškumo – nuo įstatymų leidėjo valios nepriklausančios jų santykių su visuomene būklės konstatavimo aktas, atspindintis visuomenės religinės kultūros raidą ir būklę. Pažymėtina, kad Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalies nuostata, jog yra tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos, yra tas konstitucinis pagrindas, kuriuo remiantis valstybėje gali būti nustatoma skirtinga tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų būklė, palyginti su kitomis bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis. Tai reiškia, kad, neapribojant Konstitucijoje įtvirtintų visoms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms garantuojamų teisių, tradicinėms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms įstatymu gali būti užtikrinamos ir tokios teisės, kurių neturi tradicinėmis nesančios bažnyčios bei religinės organizacijos.

Valstybės ir bažnyčios atskirumo principas, valstybės pasaulėžiūrinis bei religinis neutralumas ir pasaulietiskumas (Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalis, 43 straipsnio 4, 7 dalys)

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas

Konstitucijos 43 straipsnio 7 dalyje įtvirtintas valstybinės religijos nebuvimo Lietuvoje principas. Ši Konstitucijos norma ir norma, numatanti, kad yra tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos, reiškia, jog religijos tradiciškumas netapatintinas su jos valstybiškumu: bažnyčios bei religinės organizacijos nesikiša į valstybės, jos institucijų ir pareigūnų veiklą, neformuoja valstybinės politikos, o valstybė nesikiša į bažnyčių bei religinių organizacijų vidaus reikalus; jos laisvai tvarkosi pagal savo kanonus ir statutus (Konstitucijos 43 straipsnio 4 dalis).

Sistemiškai aiškinant Konstitucijos 43 straipsnio 7 dalyje įtvirtintą normą, kad Lietuvoje nėra valstybinės religijos, šio straipsnio 4 dalies normą, kad bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai tvarkosi pagal savo kanonus ir statutus, 40 straipsnio 1 dalyje suformuluotą normą, kad valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės, taip pat kitas Konstitucijos nuostatas darytina išvada, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas valstybės ir bažnyčios atskirumo principas. Konstitucinis valstybės ir bažnyčios atskirumo principas yra Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jų veiklos pasaulietiskumo pamatas. Šis principas, taip pat Konstitucijoje įtvirtinta įsitikinimų, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, konstitucinis

asmenų lygybės principas kartu su kitomis konstitucinėmis nuostatomis lemia valstybės pasaulėžiūrinį ir religinį neutralumą.

Tai, kad Lietuvos valstybė ir jos institucijos yra pasaulėžiūros ir religijos požiūriu neutralios, reiškia valstybės ir tikybos sričių, valstybės ir bažnyčių bei religinių organizacijų paskirties, funkcijų ir veiklos atribojimą. Pabrėžtina, kad valstybės neutralumas ir pasaulietiskumas negali būti pagrindas diskriminuoti tikinčiuosius, varžyti jų teises ir laisves. Valstybės pasaulietiskumas suponuoja ir valstybės nesikišimą į bažnyčių bei religinių organizacijų vidaus gyvenimą.

Valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietiskumas, tikybos mokymas jose (Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas

Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Ši konstitucinė nuostata suponuoja reikalavimą, kad šios įstaigos turi būti tolerantiškos, atviros ir prieinamos visų tikybų žmonėms, taip pat netikintiesiems visuomenės nariams. Konstitucijos 40 straipsnio formuluotė „pasaulietinės“ reiškia, jog Konstitucijoje yra įtvirtinta mokymo valstybinėse ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigose pasaulietinio turinio prezumpcija.

Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybinėse ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigose tėvų pageidavimu mokoma tikybos. Ši nuostata suponuoja tai, kad: 1) tikybos mokoma tėvų pageidavimu (atsižvelgiant į Konstitucijos 26 straipsnio 5 dalies normą, tokį pageidavimą gali pareikšti ir vaiko globėjai); 2) valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos turi pareigą užtikrinti, kad, jei yra tėvų pageidavimas, tikybos jose būtų mokoma; 3) tikybos mokymas turi būti organizuojamas taip, kad nebūtų paneigiamas valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietiskumas.

Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalies reikalavimas tikybos mokyti tėvų pageidavimu išreiškia pozityvaus deklaravimo principą. Pareikšti pageidavimą, kad vaikai būtų mokomi tikybos ir būtent kurios – tėvų konstitucinė teisė.

<...>

Iš Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad yra valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos, nedarytina išvada, jog negalimi keli valstybinės ar savivaldybės mokymo ar auklėjimo įstaigos steigėjai, kad valstybei ir savivaldybėms (jų institucijoms) neleidžiama būti tik vienu iš tokių mokymo ir auklėjimo įstaigų steigėjų. Pagal [įstatymą] švietimo įstaigos, kurias valstybės ar savivaldybių institucijos steigia kartu su valstybės pripažintomis tradicinėmis religinėmis bendrijomis, yra valstybės (savivaldybių). Pagal Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalį šios bendrai įsteigtos švietimo įstaigos yra pasaulietinės.

Pažymėtina, jog Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta norma garantuojama, kad valstybinėse ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigose tėvų pageidavimu vaikai būtų mokomi tikybos. <...>

<...> pagal Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalį valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės, todėl pasaulietinės turi būti ir visos jų sudedamosios dalys – klasės, grupės ir kt. Šios klasės, grupės negali būti steigiamos ar kitaip sudaromos religijos, tikėjimo ar mokomos tikybos pagrindu. Priešingu atveju būtų paneigiamas valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietinis pobūdis, pažeidžiamas konstitucinis valstybės ir bažnyčios atskirumo principas. Tikybos pagrindu gali būti sudaromos grupės mokyti tik tikybos, tačiau pagal Konstituciją valstybinėse ir savivaldybių

mokymo ir auklėjimo įstaigose šiuo pagrindu negali būti steigiamos ar kitaip sudaromos klasės, grupės ir pan. mokyti pasaulietinių mokomųjų dalykų. <...>

<...>

Pagal Konstituciją valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Jose pedagogams, kitiems darbuotojams negali būti nustatomi jokie su jų įsitikinimais susiję reikalavimai. Tokių reikalavimų negali nustatyti nei valstybės ar savivaldybių institucijos, nei tėvai, kurių pageidavimu mokoma tikybos, nei tikybos mokytojai, nei tradicinės bažnyčios bei religinės organizacijos ar kitos valstybės pripažintos bažnyčios ir religinės organizacijos. Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad priešingu atveju būtų paneigiama ir <...> Konstitucijos 42 straipsnio 1 dalies norma, kad kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas yra laisvi.

<...>

Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų pasaulietiško principas, be kitų dalykų, reiškia, kad valstybės ir savivaldybių pasaulietinės mokymo ir auklėjimo įstaigos yra tolerantiškos, atviros ir prieinamos visų tikybų žmonėms, taip pat netikintiesiems visuomenės nariams; ugdymo pasaulėžiūrinis turinys šiose įstaigose yra pasaulietinis; dėstant pasaulietinius mokomuosius dalykus moksleiviams nėra diegiama jokia religija ar tikėjimas. Pedagogams (išskyrus tikybos mokytojus), kitiems pasaulietinių švietimo įstaigų darbuotojams negali būti nustatomi jokie su jų įsitikinimais susiję reikalavimai. Taigi bažnyčios ir religinės organizacijos pedagogams, kitiems pasaulietinių švietimo įstaigų darbuotojams (išskyrus tikybos mokytojus) negali nustatyti jokių su jų įsitikinimais ar tikyba susijusių reikalavimų. Valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų valdymą organizuoti, prižiūrėti jų veiklą gali tik valstybės ir savivaldybių institucijos, bet ne bažnyčios ar religinės organizacijos.

<...>

Pagal Konstituciją valstybinėse ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigose tėvų pageidavimu vaikai turi būti mokomi ne bet kokios, o tėvų nurodytos tikybos. Iš to kyla valstybinių ir savivaldybių švietimo įstaigų pareiga užtikrinti, kad moksleiviai būtų mokomi būtent tos tikybos, kurios pageidauja jų tėvai. <...>

<...>

Pagal konstitucinį pozityvaus deklaratavimo principą tėvai gali pareikšti pageidavimą, kad valstybinėse ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigose būtų mokoma tikybos, bet jie neprivalo pareikšti pageidavimo, kad būtų mokoma etikos, t. y. dalyko, kurio mokymas [įstatymu] yra numatytas tikybos pamokų nelankantiems moksleiviams. Valstybės ir savivaldybių kartu su valstybės pripažintomis tradicinėmis religinėmis bendrijomis steigiamose švietimo įstaigose, kaip ir visose valstybinėse ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigose, mokiniai gali būti mokomi tikybos tik jei tokį pageidavimą pareiškia jų tėvai (globėjai). <...>

<...>

Pagal Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalį tėvai turi teisę ir pareigą auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti, o pagal 26 straipsnio 5 dalį tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus. Šios nuostatos drauge su Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalies norma, kad tėvų pageidavimu valstybinėse ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigose mokoma tikybos, suponuoja tai, jog pageidauti, kad pasaulietinėje mokymo ar auklėjimo įstaigoje būtų mokoma tikybos, yra konstitucinė tėvų (globėjų) teisė.

Bažnyčių bei religinių organizacijų teisės (Konstitucijos 43 straipsnio 3 dalis)*Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas*

Konstitucijos 43 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai skelbia savo mokslą, atlieka savo apeigas, turi maldos namus, labdaros įstaigas ir mokyklas dvasininkams rengti.“

<...> Konstitucijos 43 straipsnio 3 dalis skirta bažnyčių bei religinių organizacijų savarankiškumui garantuoti, joms apsaugoti nuo valstybės ir savivaldybių institucijų, jų pareigūnų, kitų įstaigų bei organizacijų kišimosi į bažnyčių bei religinių organizacijų veiklą.

Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad Konstitucijos 43 straipsnio 3 dalies nuostatos neturi būti aiškinamos kaip sudarančios baigtinį bažnyčių bei religinių organizacijų teisių sąrašą. Bažnyčių bei religinių organizacijų teisės įtvirtintos ir kitose Konstitucijos nuostatose. Įstatymų leidėjas turi teisę, nepažeisdamas Konstitucijos, įstatymu nustatyti ir tokias bažnyčių bei religinių organizacijų teises, kurios Konstitucijoje nėra tiesiogiai minimos.

Skirtingas tradicinių Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų ir kitų (*inter alia* valstybės pripažintų, bet tradicinėmis Lietuvoje nesančių) bažnyčių bei religinių organizacijų statusas (Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalis)*Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas*

<...> Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo <...> nuostata „Bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių yra <...> jų tradiciškumo – nuo įstatymų leidėjo valios nepriklausančios jų santykių su visuomene būklės konstatavimo aktas, atspindintis visuomenės religinės kultūros raidą ir būklę“ aiškintina atsižvelgiant į visą to Konstitucinio Teismo nutarimo kontekstą, į tai, kad Konstitucijoje yra eksplicitiškai įtvirtintas valstybės pripažįstamų tradicinių Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų institutas (Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalis), taip pat į kitas Konstitucijos nuostatas.

<...> Konstitucija įtvirtina trejų Lietuvoje veikiančių bažnyčių bei religinių organizacijų statusą: vienos bažnyčios bei religinės organizacijos yra tradicinės Lietuvoje, kitos (tradicinėmis Lietuvoje nesančios) bažnyčios bei religinės organizacijos yra valstybės pripažintos, dar kitos Lietuvoje veikiančios bažnyčios bei religinės organizacijos neturi nei tradicinių Lietuvoje, nei valstybės pripažintų statuso.

Sistemiškai aiškinant Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo <...> nuostatą „Bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių yra <...> jų tradiciškumo – nuo įstatymų leidėjo valios nepriklausančios jų santykių su visuomene būklės konstatavimo aktas, atspindintis visuomenės religinės kultūros raidą ir būklę“ konstatuotina, kad:

– pagal Konstituciją Seimas turi įgaliojimus – ne tik gali, bet ir privalo – įstatyme įvardyti, kokios bažnyčios bei religinės organizacijos Lietuvoje yra tradicinės; toks įvardijimas – tai objektyvaus fakto, kad tam tikros bažnyčios bei religinės organizacijos Lietuvoje yra tradicinės, konstatavimas, o ne atitinkamų bažnyčių, religinių organizacijų tradiciškumo sukūrimas, nes jų buvimas tradicinėmis nepriklauso nuo įstatymų leidėjo valios;

– įstatyme tradicinėmis Lietuvoje gali būti įvardijamos tik tokios bažnyčios bei religinės organizacijos, kurių tradiciškumas Lietuvoje nekelia jokių abejonių, nes jos yra istoriškai, per amžius susiformavusio Lietuvos visuomenės socialinio, kultūrinio ir dvasinio paveldo dalis; kad bažnyčias, religines organizacijas būtų galima pripažinti tradicinėmis Lietuvoje, joms toli gražu nepakanka *inter alia* veikti Lietuvoje kelis dešimtmečius ar atitikti kokius nors kitus įstatymų leidėjo nustatytus formalius kriterijus, nes bažnyčių, religinių organizacijų tradiciškumas neatsiranda net per kelias žmonių kartas, o yra ilgalaikis, amžius vykęs ir nenutrūkęs procesas, sietinas su ilgaamže Lietuvos visuomenės dvasine, kultūrine raida

ir padaręs jai esminį poveikį; taigi įstatymų leidėjas privalo įstatyme tradicinėmis Lietuvoje įvardyti tas bažnyčias, religines organizacijas, kurios neabejotinai atitinka minėtą tradiciškumo sampratą, ir negali tradicinėmis Lietuvoje įvardyti tokių bažnyčių, religinių organizacijų, kurios šios tradiciškumo sampratos neatitinka; konstatavęs ir įstatyme įtvirtinęs, kokios bažnyčios bei religinės organizacijos Lietuvoje yra tradicinės, įstatymų leidėjas šio sąrašo negali plėsti, nebent nuo tokio konstatavimo praeitų labai daug laiko ir toks šio sąrašo išplėtimas atspindėtų pasikeitusią Lietuvos visuomenės religinės kultūros raidą ir būklę;

– kadangi tam tikrų bažnyčių bei religinių organizacijų tradiciškumas Lietuvoje yra objektyvi, nuo įstatymų leidėjo valios nepriklausanti bažnyčių bei religinių organizacijų santykių su visuomene būklė, įstatymų leidėjas negali ir atšaukti šio tradiciškumo konstatavimo.

<...>

<...> pažymėtina, kad nustatyti konkrečius kriterijus, kuriais turėtų vadovautis viešojo administravimo subjektai, priimančys sprendimus dėl religinių bendruomenių ir bendrijų įtraukimo į atitinkamą registrą kaip priklausančių tradicinėms Lietuvoje bažnyčioms, religinėms organizacijoms, yra įstatymų leidėjo prerogatyva. Tačiau kad ir kokius kriterijus, kuriais turėtų vadovautis viešojo administravimo subjektai, priimančys sprendimus dėl religinių bendruomenių ir bendrijų įtraukimo į atitinkamą registrą kaip priklausančių tradicinėms Lietuvoje bažnyčioms, religinėms organizacijoms, nustatytų įstatymų leidėjas, šie kriterijai negali nukrypti nuo konstitucinės bažnyčių bei religinių organizacijų tradiciškumo sampratos, juo labiau jos paneigti.

<...>

<...> Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalies nuostata „valstybė pripažįsta <...> kitas bažnyčias ir religines organizacijas – jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai“ reiškia, kad bažnyčios bei religinės organizacijos, kurios Lietuvoje nėra tradicinės, gali būti išskirtos iš kitų tradicinėmis nesančių bažnyčių bei religinių organizacijų suteikiant joms specialų statusą – nustatant, kad jos yra valstybės pripažintos bažnyčios bei religinės organizacijos. Atsižvelgiant į tai, kad minėtas specialus statusas yra ne kas kita, kaip atitinkamos bažnyčios, religinės organizacijos būklės valstybėje nustatymas, taip pat į tai, kad šis specialus statusas gali būti suteikiamas tik toms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms, kurios turi atramą visuomenėje, konstatuotina, kad suteikti šį statusą yra įstatymų leidėjo prerogatyva.

Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta sąlyga „turėti atramą visuomenėje“ reiškia, kad atitinkamos bažnyčios, religinės organizacijos atrama visuomenėje turi būti tvirta ir ilgalaikė, taigi negali apsiriboti negausia žmonių grupe ar nedidele visuomenės dalimi, keliais veiklos dešimtmečiais, viena arba keliomis žmonių kartomis. Minėta atitinkamos bažnyčios, religinės organizacijos atrama visuomenėje turi būti tokia, kad dėl jos nekiltų jokių abejonių. Sprendžiant, ar tam tikrai bažnyčiai, religinei organizacijai suteiktinas valstybės pripažinimas, būtina įsitikinti, kad ta bažnyčia, religinė organizacija tikrai turi atramą visuomenėje. Pagal Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalį taip pat reikalaujama įsitikinti, kad tos bažnyčios, religinės organizacijos mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai. Jeigu šios sąlygos nėra tenkinamos, atitinkamai bažnyčiai, religinei organizacijai valstybės pripažinimo negalima suteikti.

Taigi Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalies nuostata „valstybė pripažįsta <...> kitas bažnyčias ir religines organizacijas – jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai“ suponuoja kitokią teisinę situaciją, negu ta, kurią suponuoja šios dalies nuostata „valstybė pripažįsta tradicinės Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas“. Bažnyčios bei religinės organizacijos, nesančios tradicinėmis Lietuvoje,

valstybės pripažinimą gali įgyti Seimo valia ir sprendimu. Pabrėžtina, kad tokį valstybės pripažinimą – kitaip nei konstatavimą, kad tam tikra bažnyčia, religinė organizacija yra tradicinė Lietuvoje, – galima atšaukti, jeigu atitinkama valstybės pripažinta bažnyčia, religinė organizacija netenka atramos visuomenėje ar jos mokymas arba apeigos ima prieštarauti įstatymui arba dorai.

Tai reiškia, kad skirtingas tradicinių Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų ir kitų valstybės pripažintų bažnyčių bei religinių organizacijų statusas kyla iš pačios Konstitucijos. Vadinasi, iš pačios Konstitucijos kyla įstatymų leidėjo įgaliojimai tradicinėms Lietuvoje bažnyčioms bei religinėms organizacijoms įstatymu nustatyti ir tokias teises, kurių neturi tradicinėmis Lietuvoje nesančios bažnyčios bei religinės organizacijos (aišku, tokių teisių nustatymas turi būti konstituciškai pagrindžiamas). Būtent tai ir yra konstatuota Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo <...> nuostatose „Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalies nuostata, jog yra tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos, yra tas konstitucinis pagrindas, kuriuo remiantis valstybėje gali būti nustatoma skirtinga tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų būklė, palyginti su kitomis bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis. Tai reiškia, kad, neapribojant Konstitucijoje įtvirtintų visoms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms garantuojamų teisių, tradicinėms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms įstatymu gali būti užtikrinamos ir tokios teisės, kurių neturi tradicinėmis nesančios bažnyčios bei religinės organizacijos“.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus konstatuotina, jog Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo <...> nuostatos „Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalies nuostata, jog yra tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos, yra tas konstitucinis pagrindas, kuriuo remiantis valstybėje gali būti nustatoma skirtinga tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų būklė, palyginti su kitomis bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis. Tai reiškia, kad, neapribojant Konstitucijoje įtvirtintų visoms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms garantuojamų teisių, tradicinėms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms įstatymu gali būti užtikrinamos ir tokios teisės, kurių neturi tradicinėmis nesančios bažnyčios bei religinės organizacijos“ reiškia, kad:

- tradicinėms Lietuvoje bažnyčioms bei religinėms organizacijoms tam tikros teisės, kurių neturi kitos valstybės pripažintos bažnyčios bei religinės organizacijos, nustatomos būtent tuo konstituciniu pagrindu, kad šios bažnyčios bei religinės organizacijos yra tradicinės Lietuvoje;

- jeigu valstybė suteikia kuriai nors kitai (tradicine Lietuvoje nesančiai) bažnyčiai, religinei organizacijai pripažinimą, tai savaime nėra pagrindas jai nustatyti tokias teises, kokias tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos turi būtent dėl to, kad jos yra tradicinės Lietuvoje.

<...>

<...> kaip konstatuota šiame Konstitucinio Teismo sprendime, skirtingas tradicinių Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų ir kitų valstybės pripažintų bažnyčių bei religinių organizacijų statusas kyla iš pačios Konstitucijos. Konstatuota ir tai, kad iš pačios Konstitucijos kyla įstatymų leidėjo įgaliojimai tradicinėms Lietuvoje bažnyčioms bei religinėms organizacijoms įstatymu nustatyti ir tokias teises, kurių neturi tradicinėmis Lietuvoje nesančios bažnyčios bei religinės organizacijos.

Taigi iš pačios Konstitucijos kyla ir galimybė, o tam tikrais atvejais – ir būtinybė nustatyti diferencijuotą teisinį atitinkamų santykių reguliavimą tradicinių Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų ir kitų, taip pat ir valstybės pripažintų, bažnyčių bei religinių organizacijų, kaip kolektyvinių teisės subjektų, atžvilgiu.

Tokio diferencijuoto teisinio reguliavimo nustatymas negali būti interpretuojamas kaip savaime paneigiantis žmogaus konstitucinę teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą, vienam ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti religinį tikėjimą ir mokyti jo; jis savaime nereiškia, kad vieni tikintieji yra diskriminuojami, o kitiems teikiamos privilegijos.

Bažnyčių bei kitų religinių organizacijų būklė valstybėje gali būti nustatoma susitarimu (Konstitucijos 43 straipsnio 5 dalis)

Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas

<...> Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarime <...>, be kita ko, yra konstatuota, jog Konstitucijoje įtvirtintas valstybės pasaulietiskumas suponuoja valstybės nesikišimą į bažnyčių bei religinių organizacijų vidaus gyvenimą, o religijos tradiciškumas netapatintinas su jos valstybiškumu. Bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai tvarkosi pagal savus kanonus ir statutus (Konstitucijos 43 straipsnio 4 dalis). Bažnyčių bei kitų religinių organizacijų būklė valstybėje nustatoma susitarimu arba įstatymu (Konstitucijos 43 straipsnio 5 dalis).

Konstitucinė nuostata „bažnyčių bei kitų religinių organizacijų būklė valstybėje nustatoma susitarimu“ negali būti aiškinama kaip reiškianti įpareigojimą valstybei atitinkamus susitarimus sudaryti su visomis tradicinėmis Lietuvoje bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis, taip pat kitomis valstybės pripažintomis bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis. Valstybė laisvai sprendžia, sudaryti atitinkamus susitarimus ar jų nesudaryti, o jeigu sudaryti, tai su kuo. Minėta konstitucinė nuostata negali būti aiškinama ir taip, kad jeigu valstybė yra sudariusi tam tikrą susitarimą su kuria nors viena bažnyčia ar religine organizacija, tai ji turi atitinkamus susitarimus sudaryti ir su kitomis Lietuvoje veikiančiomis bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis.

2.2.9. Kilnojimosi laisvė

Kilnojimosi laisvė (Konstitucijos 32 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

Piliečio kilnojimosi laisvė yra reikšmingas pilietinės bendruomenės nario konstitucinio statuso elementas. Pažymėtina, kad Konstitucijos 32 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisės ir laisvės garantuojamos tiek Lietuvos Respublikos piliečiams, tiek pagal Lietuvos teisę ir Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis teisėtai Lietuvoje esantiems kitiems asmenims, jeigu jų teisinis statusas nesuponuoja kitokio šių teisių ir laisvių įgyvendinimo.

Konstitucijos 32 straipsnio nuostatos reiškia, kad tik pats pilietis turi teisę spręsti, kurioje Lietuvos Respublikos teritorijos vietoje jam būti, kada šią vietą palikti ir persikelti į kitą vietą, laisvai spręsti, kurią nuolatinę ar laikiną gyvenamąją vietą pasirinkti, taip pat apsispręsti, ar likti Lietuvoje, ar iš jos išvykti, bei teisę pats pasirinkti išvykimo laiką. Pastaroji teisė suponuoja ir piliečio laisvę pasirinkti bet kokį teisėtą išvykimo būdą. Pažymėtina, kad pagal Konstituciją negali būti nustatyta tokia šių teisių ir laisvių įgyvendinimo tvarka, kad pilietis turėtų prašyti kurios nors valstybės institucijos leidimo įgyvendinti jam priklausančią kilnojimosi laisvę, taip pat teisę pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, teisę laisvai išvykti iš Lietuvos, arba kad šios teisės ir laisvės būtų nepagrįstai suvaržytos. Pažymėtina ir tai, kad Konstitucijos 32 straipsnyje įtvirtintos teisės ir laisvės sudaro prielaidas įgyvendinti kai kurias kitas žmogaus teises ir laisves: teisę laisvai pasirinkti darbą bei verslą, teisę į nuosavybę, teisę į mokslą ir kt.

Konstitucijos 32 straipsnyje įtvirtinta kilnojimosi laisvė, taip pat teisė pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, teisė laisvai išvykti iš Lietuvos nėra absoliučios. Pagal Konstitucijos 32 straipsnio 2 dalį jas galima riboti, tačiau tik įstatymu ir tik jeigu tai būtina tam, kad būtų apsaugotas valstybės saugumas, žmonių sveikata; jos taip pat gali būti apribotos, jei tai būtina vykdant teisingumą.

<...> Tais atvejais, kai iš įstatymų nustatyta tvarka gautų duomenų apie asmenų ryšius su organizuotomis nusikalstamomis grupėmis, nusikalstamais susivienijimais ar jų nariais yra pakankamas pagrindas manyti, kad šie asmenys gali daryti pavojingiausias nusikaltimus, t. y. kai tam tikra asmenų veikla, ryšiai liudija apie iškilusią grėsmę konstitucinėms vertybėms, *inter alia* žmogaus teisėms ir laisvėms, konstitucinei santvarkai, visuomenės, valstybės saugumui, viešajai tvarkai, įstatymu gali būti nustatytos prevencinės priemonės, numatančios tam tikrą šių asmenų elgesio kontrolę. Prevencinės priemonės, kuriomis siekiama riboti ir mažinti organizuotą nusikalstamumą, savaime nelaikytinos nepagrįstu asmens kilnojimosi laisvės, taip pat teisės pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, teisės laisvai išvykti iš Lietuvos ribojimu, tačiau tik tuo atveju, jeigu jos nustatytos įstatymu, jeigu jos yra būtinos demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti Konstitucijos ginamas ir saugomas vertybes, jeigu jomis nėra paneigiama asmens kilnojimosi laisvės, taip pat teisės pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, laisvai išvykti iš Lietuvos prigimtis bei esmė, taip pat jeigu jos yra proporcingos siekiamam tikslui, kurio negalima pasiekti kitu būdu. Jurisdikcinės ir kitos teisę taikančios institucijos, taikydamos minėtas prevencines priemones, kiekvienu atveju turi įvertinti konkrečią situaciją, ištirti visas turinčias reikšmes aplinkybes, išsiaiškinti, ar negalima tų pačių tikslų pasiekti neįsiterpiančiam asmens kilnojimosi laisvę, taip pat į teisę pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, teisę laisvai išvykti iš Lietuvos ir asmens kilnojimosi laisvės, taip pat teisės pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, laisvai išvykti iš Lietuvos neapribojant labiau negu būtina minėtam visuomenei reikšmingam ir konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti.

Piliečio teisė laisvai kilnoti; piliečio teisė grįžti į Lietuvą; kiekvieno lietuivio teisė apsigyventi Lietuvoje (Konstitucijos 32 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 32 [straipsnyje] nustatyta:

„Pilietis gali laisvai kilnoti ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, gali laisvai išvykti iš Lietuvos.

Šios teisės negali būti varžomos kitaip, kaip tik įstatymu ir jeigu tai būtina valstybės saugumui, žmonių sveikatai apsaugoti, taip pat vykdant teisingumą.

Negalima drausti piliečiui grįžti į Lietuvą.

Kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje.“

Taigi Konstitucijos 32 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė laisvai kilnoti, *inter alia* pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje ir išvykti iš Lietuvos, šio straipsnio 3 dalyje įtvirtinta piliečio teisė grįžti į Lietuvą, o 4 dalyje – kiekvieno lietuivio teisė apsigyventi Lietuvoje.

Kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas, piliečio kilnojimosi laisvė yra reikšmingas pilietinės bendruomenės nario konstitucinio statuso elementas; Konstitucijos 32 straipsnio nuostatos reiškia, kad tik pats pilietis turi teisę spręsti, kurioje Lietuvos Respublikos teritorijoje jam būti, kada šią vietą palikti ir persikelti į kitą vietą, laisvai spręsti, kurią nuolatinę ar laikiną gyvenamąją vietą pasirinkti, taip pat apsispręsti, ar likti Lietuvoje, ar iš jos išvykti, ir teisę pats pasirinkti išvykimo laiką (2004 m. gruodžio 29 d., 2015 m. vasario 6 d. nutarimai).

Konstitucijos 32 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisės ir laisvės garantuojamos tiek Lietuvos Respublikos piliečiams, tiek teisėtai Lietuvoje esantiems kitiems asmenims, jeigu jų teisinis statusas nesuponuoja kitokio šių teisių ir laisvių įgyvendinimo (2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas).

Konstitucijos 32 straipsnyje įtvirtintos kilnojimosi laisvė, taip pat teisė pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, teisė laisvai išvykti iš Lietuvos nėra absoliučios. Pagal Konstitucijos 32 straipsnio 2 dalį jas galima riboti, tačiau tik įstatymu ir tik jeigu tai būtina tam, kad būtų apsaugotas valstybės saugumas, žmonių sveikata; jos taip pat gali būti apribotos, jei tai būtina vykdant teisingumą (2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad iš Konstitucijos 32 straipsnio 3 dalies formuluotės „Negalima drausti piliečiui grįžti į Lietuvą“ aišku, jog Lietuvos Respublikos piliečio teisė grįžti į Lietuvą ir gyventi joje yra absoliuti. Kaip 1995 m. sausio 24 d. išvadoje yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstitucijos 32 straipsnio 3 dalį piliečio buvimas savo šalyje visada yra teisėtas. Tuo tarpu užsieniečio ar asmens be pilietybės atvykimo ir išvykimo bei buvimo šalyje teisėtumo sąlygas nustato valstybės vidaus teisė (1995 m. sausio 24 d. išvada).

Kaip minėta, Konstitucijos 32 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta kiekvieno lietuviuo teisė apsigyventi Lietuvoje. Atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijos 32 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtinta kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė grįžti į Lietuvą ir gyventi joje, konstatuotina, kad šio straipsnio 4 dalyje yra įtvirtinta kiekvieno lietuviuo, kuris nėra Lietuvos Respublikos pilietis, teisė apsigyventi Lietuvoje.

2006 m. lapkričio 13 d. nutarime aiškindamas Konstitucijos 32 straipsnio 4 dalį Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog visi užsienyje gyvenantys lietuviai, kad ir kur būtų jų nuolatinė gyvenamoji vieta, turi teisę bet kada grįžti į Lietuvą – savo etninę tėvynę. Tame pačiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžė, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris atkirstų užsienyje gyvenančius lietuvius nuo lietuvių tautos; iš užsienyje gyvenančių lietuvių negali būti atimta galimybė dalyvauti, jeigu jie to siekia, lietuvių tautos gyvenime; užsienio lietuviai – sudedamoji, neatskiriama lietuvių tautos dalis.

Tačiau pažymėtina, kad Konstitucijos 32 straipsnio 4 dalies formuluotė „Kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje“ skiriasi nuo šio straipsnio 3 dalies formuluotės „Negalima drausti piliečiui grįžti į Lietuvą“, kuri, kaip minėta, suponuoja absoliučią Lietuvos Respublikos piliečio teisę grįžti į Lietuvą ir gyventi joje. Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad Konstitucijos 32 straipsnio 4 dalies nuostata suponuoja kiekvieno lietuviuo, kuris nėra Lietuvos Respublikos pilietis, teisę atvykti į Lietuvą ir joje apsigyventi, kuri nėra absoliuti ir gali būti ribojama valstybės ar visuomenės saugumo, viešosios tvarkos, žmonių sveikatos apsaugos ir panašiais konstituciškai svarbiais tikslais. Kartu tai reiškia, kad Konstitucijos 32 straipsnio 4 dalis yra konstitucinis pagrindas įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad lietuviai, nesantys Lietuvos Respublikos piliečiais, turėtų teisę atvykti į Lietuvą ir apsigyventi joje kitokiomis (lengvesnėmis) sąlygomis negu kiti užsieniečiai ar asmenys be pilietybės.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 32 straipsnio nuostatos, *inter alia* jo 1 dalis, kurioje įtvirtinta kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė laisvai kiltotis, 3 dalis, kurioje įtvirtinta absoliuti Lietuvos Respublikos piliečio teisė grįžti į Lietuvą ir gyventi joje, 4 dalis, kurioje įtvirtinta kiekvieno lietuviuo teisė apsigyventi Lietuvoje, aiškintinos kartu su Konstitucijos 22 straipsnio 1, 4 dalių nuostatomis, kuriose <...> įtvirtinta asmens teisė į privatumą, *inter alia* teisė į asmeninio ir šeimos gyvenimo apsaugą, taip pat kartu su Konstitucijos 29 straipsniu, kuriame <...> įtvirtintas asmenų lygybės principas ir diskriminacijos draudimas, Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalių nuostatomis, pagal kurias <...> yra saugomos

ir ginamos visos šeimos, atitinkančios konstitucinę šeimos sampratą, pagrįstą nuolatinio ar ilgalaikio pobūdžio šeimos narių santykių turiniu.

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas teisiniu reguliavimu, susijusiu su Lietuvos Respublikos piliečių kilnojimosi laisve ir lietuvių, nesančių Lietuvos Respublikos piliečiais, atvykimu gyventi į Lietuvą, turi sudaryti palankias sąlygas Lietuvos Respublikos piliečio ir atvykstančio gyventi į Lietuvą lietuviui, kuris nėra Lietuvos Respublikos pilietis, šeimos nariams, kurie nėra Lietuvos Respublikos piliečiai, atvykti į Lietuvą ir gyventi joje kartu su atitinkamu Lietuvos Respublikos piliečiu ar atvykstančiu gyventi į Lietuvą lietuviu, kuris nėra Lietuvos Respublikos pilietis.

Kartu pabrėžtina, kad pagal Konstituciją Lietuvos Respublikos piliečio šeimos narių, kurie nėra Lietuvos Respublikos piliečiai, ir atvykstančio gyventi į Lietuvą lietuviui, kuris nėra Lietuvos Respublikos pilietis, šeimos narių, kurie nėra Lietuvos Respublikos piliečiai, teisė atvykti į Lietuvą ir gyventi joje kartu su atitinkamu Lietuvos Respublikos piliečiu ar atvykstančiu gyventi į Lietuvą lietuviu, kuris nėra Lietuvos Respublikos pilietis, nėra absoliuti. Ši teisė gali būti ribojama, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės ar visuomenės saugumo, viešosios tvarkos, žmonių sveikatos apsaugos ir panašiais konstituciškai svarbiais tikslais; pažymėtina, kad tokiu teisiniu reguliavimu, pagal kurį ši teisė būtų ribojama nesant konstituciškai svarbaus tikslo, kartu būtų sudarytos prielaidos pažeisti Konstitucijos 32 straipsnyje įtvirtintą Lietuvos Respublikos piliečio kilnojimosi laisvę, *inter alia* šio straipsnio 3 dalyje įtvirtintą Lietuvos Respublikos piliečio teisę grįžti į Lietuvą ir gyventi joje, taip pat Konstitucijos 32 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą kiekvieno lietuvių teisę apsigyventi Lietuvoje.

Teisė šeimai susijungti laisvo asmenų judėjimo Europos Sąjungoje ir migracijos kontekste (Konstitucijos 21 straipsnio 2, 3 dalys, 22 straipsnio 1, 4 dalys, 29 straipsnis, 32 straipsnis, 38 straipsnio 1, 2 dalys, Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“)

Žr. 2.4. Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, 2.4.2. Socialinės teisės, 2.4.2.4. Valstybės pareiga užtikrinti šeimos, motinystės, tėvystės, vaikystės apsaugą, 2019 m. sausio 11 d. nutarimas.

2.2.10. Asociacijų laisvė

Teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas (Konstitucijos 35 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Konstitucijos 35 straipsnyje yra nustatyta:

„Piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams.

Niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai.

Politinių partijų, kitų politinių ir visuomeninių organizacijų steigimą ir veiklą reglamentuoja įstatymas.“

Konstitucinė teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas yra daugialypė, jos turinį sudaro teisė steigti bendrijas, politines partijas ar asociacijas, teisė įstoti į jas ir dalyvauti jų veikloje, taip pat teisė nebūti bendrijų, politinių organizacijų ar asociacijų

nariu, teisė išstoti iš šių susivienijimų. Taigi Konstitucijoje laiduojama teisė savo valia nuspręsti, priklausyti ar nepriklausyti kuriai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai.

Konstitucijos 35 straipsnio 1 ir 2 dalyse įtvirtintose sąvokose „bendrija“, „politinė partija“, „asociacija“, taip pat šio straipsnio 3 dalyje įtvirtintoje sąvokoje „kitos politinės ir visuomeninės organizacijos“ yra išreikšta susivienijimų, steigiamų savanoriškumo pagrindu jų narių poreikiams politinėje, ekonominėje, kultūrinėje, socialinėje ir kitose gyvenimo srityse tenkinti, įvairovė. Asmenys, siekdami įgyvendinti savo teises ir interesus politinėje, ekonominėje, kultūrinėje, socialinėje ir kitose gyvenimo srityse, gali jungtis į įvairius susivienijimus, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje laiduojama teisė laisvai vienytis į įvairias bendrijas, politines partijas, asociacijas reiškia, jog asmuo šią konstitucinę teisę realizuoja arba jos nerealizuoja laisva valia. Konstitucijos 35 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* įtvirtinta, kad niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai. Tai – konstitucinė garantija, ginanti asmenį nuo priklausymo kokiam nors susivienijimui prieš jo valią.

Asmens laisva valia – pamatinis narystės įvairiose bendrijose, politinėse partijose, asociacijose principas. Šio konstitucinio principo turi būti laikomasi teisės aktuose reglamentuojant visų rūšių susivienijimų steigimą bei veiklą, narystės juose santykius nepriklausomai nuo to, kokių teisėtų tikslų šie susivienijimai siekia.

Daugiabučių namų patalpų savininkų teisė vienytis į bendrijas

Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Daugiabučių namų gyvenamųjų ir negyvenamųjų patalpų savininkai, įsteigdami bendriją bendrajai dalinei nuosavybei valdyti ir naudoti, realizuoja konstitucinę teisę vienytis siekiant tam tikro bendro tikslo. Ši konstitucinė teisė <...> gali būti įgyvendinama tik asmens laisva valia. Todėl ir narystė daugiabučių namų savininkų bendrijoje turi būti grindžiama savanoriškumo principu. Įstatyme reguliuojant tokių bendrijų steigimą, veiklą, narystės santykius būtina, kaip ir bet kurio kito susivienijimo atveju, paisyti Konstitucijos 35 straipsnio 2 dalies reikalavimo, kad niekas, t. y. joks fizinis asmuo, taip pat fizinių asmenų junginys, negali būti verčiamas priklausyti kokiai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai. Taigi tam tikrai daugiabučių namų patalpų savininkų daliai nusprendus įsteigti bendriją, kiti savininkai dėl to negali būti savaime laikomi bendrijos nariais. Tokia priverstinė narystė bendrijoje negalima.

Kiekvienas asmuo, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (Konstitucijos 28 straipsnis). Atskirų savininkų nenoras, atsisakymas būti steigiamos daugiabučių namų savininkų bendrijos nariais neturi kliudyti kitiems savininkams steigti tokias bendrijas ir per jas įgyvendinti bendrosios dalinės nuosavybės valdymą bei naudojimą. Kartu pabrėžtina, kad narystės bendrijoje savanoriškumo principas reiškia, jog savininkas gali nestoti į bendriją, t. y. nesusieti savęs narystės bendrijoje ryšiais, tačiau ir tokiu atveju gyvenamųjų ir negyvenamųjų patalpų daugiabučiame name savininkas yra kitų teisinių santykių, susijusių su bendrosios dalinės nuosavybės teisių įgyvendinimu, subjektas.

Kadangi nuosavybė įpareigoja, gyvenamųjų ir negyvenamųjų patalpų daugiabučiuose namuose savininkai (tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys) nepriklausomai nuo to, ar jie yra, ar nėra bendrijos nariai, privalo atlikti pareigas, kylančias iš bendrosios dalinės nuosavybės teisės įgyvendinimo (apmokėti išlaidas, susijusias su namo bendrojo naudojimo objektų priežiūra, remontu, tvarkymu ir kt.). Dėl to kylantys ginčai tarp bendrijos ir jos narių, taip pat kitų savininkų gali būti sprendžiami teismine tvarka (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis).

Asociacijų laisvė (Konstitucijos 35 straipsnis)*Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas*

Konstitucijos 35 straipsnyje įtvirtinta viena pagrindinių demokratinės valstybės piliečio teisių – teisė į susivienijimus, arba asociacijų laisvė. Teisė į susivienijimus yra viena iš pilietinio ir politinio veikimo garantijų. <...>

Konstitucijoje numatyti susivienijimai yra grindžiami savanoriška naryste ir įsisteigia bei veikia savo narių interesais. Esminis Konstitucijoje numatytų susivienijimų konstitucinio teisinio statuso elementas yra jų autonomiškumas valstybės valdžios, kitų valstybės ir savivaldybių institucijų, kitaip tariant, viešosios valdžios, atžvilgiu. Tik būdami autonomiški valstybės valdžios, kitų valstybės ir savivaldybių institucijų atžvilgiu susivienijimai gali veiksmingai veikti kaip svarbus pilietinės visuomenės elementas, būti demokratinės valstybės piliečių saviraiškos forma ir visuomeninio aktyvumo garantas. Susivienijimų autonomiškumas viešosios valdžios atžvilgiu suponuoja *inter alia* jų konstitucinę teisę laikantis įstatymų savarankiškai, savo aktais (įstatais, statutais ir pan.) reglamentuoti savo vidaus tvarką.

<...>

Konstitucinė teisė laisvai vienytis į susivienijimus yra susijusi su galimybe užimti įvairias pareigas tuose susivienijimuose; minėta galimybė yra išvestinė iš konstitucinės teisės laisvai vienytis į susivienijimus. Šių pareigų užėmimo susivienijimuose tvarką nustato ne valstybė, o tik paties susivienijimo (kuris, kaip minėta, pagal Konstituciją yra autonomiškas viešosios valdžios atžvilgiu) vidaus tvarką reglamentuojantys aktai (įstatai, statutai ir pan.).

Teisė laisvai vienytis į politines partijas (Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalis)*Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 14 d. nutarimas*

Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalyje piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į *inter alia* politines partijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams, yra viena pagrindinių demokratinės valstybės piliečio teisių. Konstitucinis Teismas 2000 m. gruodžio 21 d. nutarime yra konstatavęs, kad konstitucinės teisės laisvai vienytis į politines partijas turinį sudaro teisė kurti politines partijas, teisė įstoti į jas ir dalyvauti jų veikloje; Konstitucijoje laiduojama teisė savo valia nuspręsti, priklausyti ar nepriklausyti kuriai nors politinei partijai; asmuo šią konstitucinę teisę įgyvendina laisva valia, o ši asmens laisva valia yra pamatinis narystės politinėse partijose principas.

Piliečių konstitucinė teisė laisvai vienytis į *inter alia* politines partijas ir politines organizacijas (kuri, kaip minėta, apima piliečių teisę dalyvauti politinių partijų veikloje) nėra absoliuti, ji gali būti ribojama įstatymu, tačiau ne daugiau, negu leidžia pati Konstitucija. Šiame kontekste pažymėtina, kad įstatymu nustatant minėtos konstitucinės teisės ribojimus, *inter alia* draudžiant piliečiams dalyvauti politinių partijų veikloje, privalu paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto asmenų lygiateisiškumo principo, konstitucinio teisinės valstybės principo.

Konstitucinės teisės laisvai vienytis į politines partijas ir politines organizacijas apribojimai ir draudimai yra nustatyti pačioje Konstitucijoje: Konstitucijos 113 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teisėjas negali dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje; Konstitucijos 141 straipsnyje įtvirtinta, kad politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje negali dalyvauti asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai; Konstitucijos 118 straipsnio 3 dalies nuostata, kad prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir

klauso tik įstatymo, suponuoja ir draudimą prokurorams būti politinių partijų ir politinių organizacijų nariais, dalyvauti jų veikloje; pagal Konstitucijos 83 straipsnio 2 dalį asmuo, išrinktas Respublikos Prezidentu, turi sustabdyti savo veiklą politinėse partijose ir politinėse organizacijose iki naujos Respublikos Prezidento rinkimų kampanijos pradžios. Šiame kontekste paminėtina ir tai, kad Konstitucijos 35 straipsnyje įtvirtinta piliečių teisė laisvai vienytis į politines partijas gali būti laikinai apribota, įvedus karo ar nepaprastąją padėtį (Konstitucijos 145 straipsnis).

Politinių partijų dalyvavimas rinkimuose

Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas

Politinės partijos yra tokie susivienijimai, kurių steigimosi tikslai, paskirtis ir veikla yra neatsiejami nuo politinės valdžios siekio (Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas). Politinės partijos šį savo siekį įgyvendina *inter alia* dalyvaudamos rinkimuose į politines atstovaujamas institucijas.

Todėl pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris užkirstų kelią politinėms partijoms arba jų iškeltiems bei remiamiems kandidatams dalyvauti politinių atstovaujamųjų institucijų rinkimuose. Tačiau šis reikalavimas negali būti aiškinamas kaip įtvirtinantis išimtinę politinių partijų (jų narių ar jų remiamų kandidatų) teisę dalyvauti formuojant politines atstovaujamas institucijas.

Konstitucinė politinių organizacijų samprata

Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas

Konstitucijoje yra įtvirtinti politinių partijų ir politinių organizacijų institutai (Konstitucijos 35 straipsnio 3 dalis, 44 straipsnio 2 dalis, 83 straipsnio 2 dalis, 113 straipsnio 2 dalis, 114 straipsnio 1 dalis, 141 straipsnis). Politinės organizacijos negali būti tapatinamos su politinėmis partijomis; jų steigimo ir veiklos ypatumai turi būti nustatyti įstatyme.

Konstitucinis Teismas 2010 m. lapkričio 9 d. nutarime atskleidė kai kuriuos <...> konstitucinio politinių organizacijų instituto bruožus: įstatymų leidėjas, įstatyme apibrėždamas politinių organizacijų sampratą, gali numatyti jų įvairovę, *inter alia* tokias politines organizacijas, kurios steigiamos įvairiems visuomeniškai reikšmingiems poreikiams tenkinti, visuomenei naudingai veiklai vykdyti ir kartu tam tikriems politiniams siekiams kelti; įtvirtinant politinių organizacijų, *inter alia* įsteigtų siekiant dalyvauti rinkimuose, teisę pateikti kandidatų sąrašus turi būti nustatyti tam tikri specialūs reikalavimai, kuriuos jos turi atitikti, kaip antai: tokias politines organizacijas gali steigti tik asmenys (tam tikras jų skaičius), turintys aktyviąją rinkimų į konkrečią instituciją teisę, ir kt.

Politinės partijos – ypatingos viešojo politinio gyvenimo dalyvės; įstatymų leidėjo įgaliojimai reguliuoti politinių partijų finansavimą (Konstitucijos 35 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas

<...> pažymėtina <...>, kad:

– politinių partijų steigimosi tikslai ir veikla yra neatsiejami nuo viešosios valdžios siekio, taigi ir nuo dalyvavimo rinkimuose į atstovaujamas viešosios valdžios institucijas (Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas);

– politinis siekis yra esminis partijos požymis, kuriuo ji skiriasi nuo kitų įstatymuose nustatytų teisinių formų kolektyvinių subjektų <...>;

– pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris užkirstų kelią politinėms partijoms arba jų iškeltiems bei remiamiems kandidatams dalyvauti Seimo narių rinkimuose (Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas).

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalį, kurioje piliečiams laiduota teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas (jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams), politinės partijos yra viena iš Konstitucijoje *expressis verbis* nurodytų piliečių laisvo vienijimosi formų.

Pažymėtina ir tai, kad politinių partijų tiesioginis įtvirtinimas Konstitucijos 35, 44, 83, 113, 114, 141 straipsniuose rodo jų politinio siekio, taip pat šio siekio įgyvendinimo specifiką.

Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* Konstitucijos preambulėje įtvirtintą atviros pilietinės visuomenės siekį ir Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalyje laiduotą piliečių teisę laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas (jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams), iš visų kolektyvinių subjektų teisinių formų, kurios gali būti nustatytos įstatymuose, viešosios valdžios siekiu ir konstituciškai garantuotu dalyvavimu Seimo narių rinkimuose išsiskiria politinės partijos; jei jų tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams, jos pagal Konstituciją traktuotinos kaip ypatingos ne tik viešosios valdžios institucijų rinkimų proceso, bet ir laikotarpiu tarp rinkimų kampanijų vykstančio viešojo politinio gyvenimo dalyvės, kurių įvairovė ir konkurencija, t. y. daugiapartinė sistema, sudaro prielaidas užtikrinti politinį pliuralizmą.

Šiame kontekste taip pat pažymėtina, kad įstatymų leidėjas pagal Konstitucijos 35 straipsnio 3 dalį turi reglamentuoti *inter alia* politinių partijų steigimą ir veiklą. Tai darydamas, įstatymų leidėjas pagal Konstituciją, *inter alia* jos 35 straipsnio 3 dalį, gali nustatyti *inter alia* politinių partijų finansavimo šaltinius, būdus ir šio finansavimo kontrolės tvarką.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje nėra tiesiogiai nustatyti rinkimų kampanijų ir jų dalyvių, *inter alia* politinių partijų, finansavimo šaltiniai, būdai ir finansavimo kontrolės pagrindai, tačiau su tuo susiję principai atitinkamai kyla iš Konstitucijos, *inter alia* jos preambulėje įtvirtinto atviros pilietinės visuomenės siekio, taip pat jos 35, 44, 83, 113, 114, 141 straipsniuose tiesiogiai įtvirtintų (*expressis verbis* nurodytų) partijų politinio siekio ir jo įgyvendinimo specifikos.

Taigi įstatymų leidėjas, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 35 straipsnio 3 dalį, reguliuodamas su politinių partijų steigimu ir veikla susijusius santykius, kartu gali nustatyti ir tokius politinių partijų finansavimo šaltinius, būdus, apimančius *inter alia* valstybės biudžeto lėšų skyrimą politinėms partijoms, kuriais siekiama užtikrinti, kad politinės partijos, kurių kandidatai atitinkamuose rinkimuose yra gavę reikšmingą rinkėjų pritarimą (pasitikėjimą), turėtų galimybę šį rinkėjų pritarimą (pasitikėjimą) stiprinti demokratiškais ir teisėtais politinio siekio įgyvendinimo būdais.

Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, įtvirtindamas santykių, susijusių su politinių partijų finansavimo šaltiniais, būdais ir kontrole, reguliavimo modelį, yra saistomas Konstitucijos, *inter alia* Konstitucijos preambulėje įtvirtinto atviros pilietinės visuomenės siekio, t. y. negali sudaryti prielaidų paneigti ar iškreipti politinių partijų, kaip visuomeninių (nevalstybinių) organizacijų, prigimtį, daryti neigiamą įtaką daugiapartinės sistemos laisvai raidai, neproporcingai pasunkinti politinių partijų, neatitinkančių sąlygų, kuriomis galima gauti valstybės biudžeto lėšų, galimybes įgyvendinti savo politinį siekį, taip pat negali nustatyti ir tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų sudarytos prielaidos gauti viešąjį (valstybinį) finansavimą partijoms, padariusioms įstatymų pažeidimus, kurie valstybės institucijų, turinčių teisę vykdyti politinės kampanijos finansavimo kontrolę, įvertinti kaip esminiai.

<...> pažymėtina ir tai, kad:

– Konstitucijoje yra įtvirtintas atsakingo valdymo principas (Konstitucinio Teismo *inter alia* 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai);

– iš Konstitucijos, *inter alia* jos 128 straipsnio 2 dalies, kyla reikalavimas tausoti valstybės turtą, jo nešvaistyti ir jį racionaliai tvarkyti (Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d., 2008 m. kovo 20 d., 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimai).

Vadinasi, įstatymų leidėjas pagal Konstituciją gali nustatyti tokį santykių, susijusių su politinių partijų finansavimo šaltiniais, būdais, reguliavimo modelį, kuris apima valstybės biudžeto lėšų (asignavimų) skyrimą tokioms politinėms partijoms, kurių kandidatai atitinkamuose rinkimuose yra gavę reikšmingą rinkėjų pritarimą (pasitikėjimą), tačiau tokiu reguliavimu negali būti sudaryta galimybės gauti tiek valstybės biudžeto lėšų (asignavimų), kad atsirastų prielaidos paneigti ar iškreipti politinių partijų, kaip visuomeninių (nevalstybinių) organizacijų, prigimtį, daryti neigiamą įtaką daugiapartinės sistemos laisvai raidai, neproporcingai pasunkinti politinių partijų, neatitinkančių sąlygų, kuriomis galima gauti minėtų lėšų, galimybes įgyvendinti savo politinį siekį, pažeisti atsakingo valdymo, racionalaus valstybės turto tvarkymo principus.

<...>

Vadinasi, įstatymų leidėjas, reguliuodamas su politinių partijų steigimu ir veikla, *inter alia* jų finansavimo būdais, susijusius santykius, pagal Konstituciją gali *inter alia* nustatyti, kad ne visos įsteigtos ir veikiančios politinės partijos, bet tik tos, kurių kandidatai gauna atitinkamą (pakankamą) rinkėjų pritarimą viešosios valdžios institucijų rinkimuose, gali gauti tikslinę paskirtį turinčių valstybės biudžeto lėšų, skiriamų politinėms partijoms paremti.

Juridiniai asmenys kaip specifiniai teisinių santykių subjektai

Konstitucinio Teismo 2018 m. gegužės 4 d. nutarimas

<...> siekiant veiksmingai įgyvendinti konstitucines teises ir laisves, *inter alia* numatytas Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalyje, 46 straipsnio 1 dalyje, gali būti steigiami teisinių santykių subjektai (*inter alia* asociacijos, politinės partijos, ūkio subjektai), kurių teisinė forma yra juridinis asmuo ir kurių tikslai yra susiję su jų steigėjų interesų politinėje, ekonominėje, kultūrinėje, socialinėje ir kitose gyvenimo srityse įgyvendinimu. Tokios teisinės formos teisinių santykių subjektų – juridinių asmenų specifiškumą atskleidžia *inter alia* tai, kad nuo teisinės registracijos jie įgyja teisumą ir veiksnumą, turi savarankišką struktūrą, jų teises ir pareigas įgyvendina tam įgalioti vienasmeniai ar kolegialūs valdymo organai.

Atskleidžiant konstitucinio teisinės valstybės principo turinį taip pat pažymėtina, jog Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad valstybės paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą (*inter alia* 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2017 m. birželio 26 d. nutarimai). <...> minėta juridinio asmens samprata ir viešasis interesas lemia tai, kad informacija apie specifinių teisinių santykių subjektų – juridinių asmenų (kurie steigiami siekiant veiksmingai įgyvendinti konstitucines teises ir laisves, *inter alia* numatytas Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalyje, 46 straipsnio 1 dalyje, ir jų steigėjų interesus politinėje, ekonominėje, kultūrinėje, socialinėje ir kitose gyvenimo srityse) steigimą, *inter alia* jų teisinę registraciją, būtų vieša. Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, viešasis interesas yra dinamiškas, kintantis (2005 m. liepos 8 d., 2011 m. sausio 6 d., 2018 m. balandžio 12 d. nutarimai).

Atsižvelgiant į tai pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymų leidėjas, reguliuodamas juridinių asmenų steigimą ir atsižvelgdamas į viešojo intereso nulemtus reikalavimus, turi numatyti tam tikrus registruojant juridinius asmenis privalomus nurodyti duomenis; vienas iš tokių duomenų gali būti juridinio

asmens buveinė, kad juridinio asmens valdymo organai, kurie įgyvendina juridinio asmens teises ir pareigas, būtų pasiekiami suinteresuotiems asmenims.

<...> konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja reikalavimą užtikrinti konstitucinių vertybių pusiausvyrą: kaip ne kartą yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos saugomų vertybių sandūroje būtina rasti sprendimus, užtikrinančius, kad nė viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota; kitaip būtų pažeista Konstitucijos saugomų vertybių pusiausvyrą, konstitucinis atviros, darnios pilietinės visuomenės imperatyvas, konstitucinis teisinės valstybės principas (*inter alia* 2002 m. spalio 23 d., 2003 m. kovo 4 d. nutarimai, 2017 m. gruodžio 19 d. išvada); viešasis interesas, kaip bendras valstybės, visos visuomenės ar visuomenės dalies interesas, turi būti derinamas su individo autonominiiais interesais, nes ne tik viešasis interesas, bet ir asmens teisės yra konstitucinės vertybės; šioje srityje būtina užtikrinti teisingą pusiausvyrą (2006 m. rugsėjo 21 d., 2015 m. balandžio 3 d. nutarimai).

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, nustatant konstitucinių teisių ir laisvių, *inter alia* įtvirtintų Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalyje, 46 straipsnio 1 dalyje, įgyvendinimo steigiant juridinius asmenis teisinį reguliavimą, *inter alia* įtvirtinant viešojo intereso nulemtus tam tikrus registruojant juridinius asmenis privalomus nurodyti duomenis, turi būti paisoma reikalavimo užtikrinti konstitucinių vertybių pusiausvyrą: šių konstitucinių teisių ir laisvių įgyvendinimas steigiant juridinius asmenis turi būti derinamas su kitomis konstitucinėmis vertybėmis, *inter alia* pagal Konstitucijos 23 straipsnio 1, 2 dalis ginama nuosavybės teise, be kita ko, savininko teise su savo turtu atlikti bet kokius veiksmus, išskyrus uždraustusius įstatymu, naudoti jį ir lemti jo likimą bet koku būdu, kuriuo nepažeidžiamos kitų asmenų teisės ir laisvės.

Politinių partijų finansavimo teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2019 m. birželio 7 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 35 straipsnio 3 dalį, 128 straipsnio 2 dalį, konstitucinius teisinės valstybės, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisingumo, atsakingo valdymo principus, įstatymų leidėjas, reguliuodamas su politinių partijų steigimu ir veikla susijusius santykius, *inter alia* nustatydamas politinių partijų finansavimo šaltinius, būdus ir šio finansavimo kontrolės tvarką, naudojasi plačia diskrecija; jis *inter alia* gali pasirinkti valstybės biudžeto lėšas politinių partijų, kurių kandidatai atitinkamuose rinkimuose yra gavę reikšmingą rinkėjų pritarimą (pasitikėjimą), finansavimo šaltiniu.

<...> įstatymų leidėjui pasirinkus valstybės biudžeto lėšas politinių partijų finansavimo šaltiniu, jam pagal Konstituciją, *inter alia* jos 35 straipsnio 3 dalį, 128 straipsnio 2 dalį, konstitucinius teisinės valstybės, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisingumo, atsakingo valdymo principus, kyla pareiga nustatyti tokį santykių, susijusių su šiuo pasirinktu politinių partijų finansavimo šaltiniu, reguliavimo modelį, kuriuo būtų užtikrintas tinkamas, skaidrus ir viešas politinėms partijoms skiriamų valstybės biudžeto lėšų paskirstymas pagal įstatyme nustatytą procedūrą, *inter alia* aiškius, objektyvius kriterijus ir (ar) sąlygas, kitus esminius valstybės biudžeto lėšų paskirstymo politinėms partijoms elementus (*inter alia* terminus), taip siekiant užtikrinti, be kita ko, šio proceso skaidrumą ir objektyvumą, nesudaryti galimybių valstybės institucijoms, įgaliotoms paskirstyti valstybės biudžeto lėšas, piktnaudžiauti joms suteiktais įgaliojimais ar neteisingai, neskaidriai skirstyti valstybės biudžeto lėšas ir taip pažeisti atsakingo valdymo, racionalaus valstybės turto tvarkymo principus. Įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų sudarytos prielaidos gauti viešąjį (valstybinį) finansavimą politinėms partijoms, padariusioms įstatymų pažeidimus,

kurie valstybės institucijų, turinčių teisę vykdyti politinės kampanijos finansavimo kontrolę, įvertinti kaip esminiai (šiurkštūs), arba nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtintos tokios valstybės biudžeto lėšų skyrimo politinėms partijoms sąlygos, kurios neproporcingai pasunkintų jų galimybes įgyvendinti savo politinį siekį ar darytų neigiamą įtaką daugiapartinės sistemos laisvai raidai.

Asociacijų laisvė (Konstitucijos 35 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. liepos 11 d. nutarimas

Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Pagal to paties straipsnio 3 dalį politinių partijų, kitų politinių ir visuomeninių organizacijų steigimą ir veiklą reglamentuoja įstatymas.

Konstitucinis Teismas 2004 m. liepos 1 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucijos 35 straipsnyje įtvirtinta viena pagrindinių demokratinės valstybės piliečio teisių – teisė į susivienijimus, arba asociacijų laisvė.

Aiškindamas Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalį, Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad konstitucinė teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas yra daugialypė, jos turinį sudaro teisė steigti bendrijas, politines partijas ar asociacijas, teisė įstoti į jas ir dalyvauti jų veikloje (*inter alia* 2000 m. gruodžio 21 d., 2004 m. liepos 1 d., 2018 m. gegužės 4 d. nutarimai); Konstitucijoje laiduojama teisė savo valia nuspręsti, priklausyti ar nepriklausyti kuriai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai (2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas); sąvokos „bendrija“, „politinė partija“, „asociacija“ išreiškia susivienijimų, steigiamų savanoriškumo pagrindu jų narių poreikiams politinėje, ekonominėje, kultūrinėje, socialinėje ir kitose gyvenimo srityse tenkinti, įvairovę (2000 m. gruodžio 21 d., 2004 m. liepos 1 d., 2018 m. gegužės 4 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas 2004 m. liepos 1 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucijoje numatyti susivienijimai yra grindžiami savanoriška naryste ir įsisteigia bei veikia savo narių interesais; esminis Konstitucijoje numatytų susivienijimų konstitucinio teisinio statuso elementas yra jų autonomiškumas valstybės valdžios, kitų valstybės ir savivaldybių institucijų, kitaip tariant, viešosios valdžios, atžvilgiu.

Kartu pažymėtina, kad piliečių konstitucinė teisė laisvai vienytis į *inter alia* asociacijas nėra absoliuti, ji gali būti ribojama įstatymu, tačiau ne daugiau, negu leidžia pati Konstitucija (2006 m. balandžio 14 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra pabrėžęs, kad pagal Konstituciją riboti naudojimąsi asmens teisėmis ir laisvėmis galima laikantis šių sąlygų: tai daroma įstatymu; apribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; apribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo (*inter alia* 2004 m. sausio 26 d., 2014 m. gegužės 9 d., 2019 m. balandžio 18 d. nutarimai), pagal kurį teisės aktais nustatytos ir taikomos priemonės turi būti proporcingos siekiamam tikslui, o asmens teisės negali būti ribojamos labiau, negu būtina teisėtam ir visuotinai reikšmingam, konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti (*inter alia* 2007 m. liepos 5 d., 2011 m. birželio 9 d., 2015 m. birželio 16 d. nutarimai).

Kaip Konstitucinis Teismas konstatavo 2005 m. vasario 10 d. sprendime, Konstitucijoje įtvirtinta bendrijų, politinių partijų, asociacijų laisvė suponuoja tai, kad visi šie susivienijimai gali, laikydamiesi įstatymų, savarankiškai, savo aktais (įstatais, statutais ir pan.) reglamentuoti savo vidaus tvarką.

<...> Konstitucijos 35 straipsnyje įtvirtintos asociacijų laisvės turinio elementais esančios teisės steigti asociacijas ir dalyvauti jų veikloje aiškintinos kaip apimančios, be kita ko, į asociaciją susivienijusių asmenų teisę apibrėžti ir vykdyti asociacijos veiklą taip, kad būtų tenkinami jų interesai, *inter alia* nesikišant valstybės valdžios, kitoms valstybės ir savivaldybių institucijoms, jeigu asociacijos tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Tai, be kita ko, reiškia, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 35 straipsnio 1 dalį, asociacijų steigėjai, steigdami jų interesais veikiančią asociaciją, taip pat jau įsteigtų asociacijų nariai, reguliuodami ir vykdydami jų interesais veikiančios asociacijos veiklą, gali *inter alia* savarankiškai spręsti dėl naujų narių priėmimo į asociaciją, nustatyti tokių narių priėmimo į asociaciją tvarką.

Kita vertus, <...> tokia asociacijos narių teisė pagal Konstituciją nėra absoliuti, t. y. ji įstatymu gali būti ribojama laikantis iš Konstitucijos kylančių naudojimosi asmens teisėmis ir laisvėmis apribojimo sąlygų. Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asociacijų laisvė būtų pažeista, jeigu asociacijos narių teisė spręsti dėl narystės asociacijoje būtų ribojama *inter alia* nesant teisėto ir visuotinai reikšmingo, konstituciškai pagrįsto tikslo arba labiau, negu būtina tokiam tikslui pasiekti.

2.2.11. Susirinkimų laisvė

Susirinkimų laisvė (Konstitucijos 36 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 7 d. nutarimas

Konstitucijos 36 straipsnyje nustatyta:

„Negalima drausti ar trukdyti piliečiams rinktis be ginklo į taikius susirinkimus.

Ši teisė negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu ir tik tada, kai reikia apsaugoti valstybės ar visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ar dorovę arba kitų asmenų teises ir laisves.“

Konstitucinis susirinkimų laisvės įtvirtinimas reiškia, kad ji traktuojama kaip viena iš pamatinių žmogaus laisvių ir vertybių demokratinėje visuomenėje, neatskiriamas demokratinės santvarkos požymis. Ji yra reikšminga Konstitucijoje įtvirtinto atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio įgyvendinimo sąlyga.

Susirinkimų laisvė – tai piliečių subjektinė teisė dalyvauti taikiamame susibūrimo ir laisvai reikšti savo nuomonę bei pažiūras, užtikrinanti asmenybės pilietinio aktyvumo raišką visuomenėje ir valstybėje.

Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis), todėl susirinkimų laisvė traktuotina ne tik kaip savaiminė demokratijos vertybė, bet ir kaip svarbi garantija, kad bus visavertiškai įgyvendinamos įvairios konstitucinės teisės ir laisvės: piliečių teisė dalyvauti valdant savo šalį (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis), jų teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą (Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalis), žmogaus teisė turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti (Konstitucijos 25 straipsnio 1 dalis), jo teisė ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas (Konstitucijos 25 straipsnio 2 dalis), piliečių teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas (Konstitucijos 35 straipsnio 1 dalis) ir kt. Taigi susirinkimų organizavimas yra vienas iš pilietinio ir politinio veikimo būdų.

Konstitucijos 36 straipsnyje ne tik yra įtvirtinta piliečių laisvė rinktis be ginklo į taikius susirinkimus, bet ir suformuluoti susirinkimų laisvės įgyvendinimo teisinio reguliavimo pagrindai, užtikrinama galimybė įgyvendinti šią laisvę nepažeidžiant kitų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių. Tai suponuoja tam tikras teisinių santykių, susijusių su susirinkimų organizavimu ir vedimu, subjektų – ir susirinkimo organizatorių, ir institucijų ar pareigūnų, priimančių sprendimus dėl suderintos susirinkimo vietos, laiko ir formos, – teises bei pareigas.

Viena vertus, susirinkimo organizatoriai gali laisvai pasirinkti susirinkimo vietą, laiką, tikslą ir būdą. Jei nebūtų šių teisių, netektų prasmės pati susirinkimų laisvė. Drauge susirinkimų organizatoriai privalo imtis priemonių, kad susirinkimas, kaip nustatyta Konstitucijos 36 straipsnio 2 dalyje, nepakenktų valstybės ar visuomenės saugumui, žmonių sveikatai ar dorovei, nepažeistų viešosios tvarkos, kitų asmenų teisių ir laisvių.

Savo ruožtu institucija ar pareigūnas, priimdamas sprendimą dėl suderintos susirinkimo vietos, laiko ir formos, turi išsiaiškinti, ar susirinkimas nepakenks valstybės arba visuomenės saugumui, žmonių sveikatai ar dorovei, nepažeis viešosios tvarkos, kitų asmenų teisių ir laisvių. Derindami susirinkimo vietą, ši institucija ar pareigūnas taip pat turi įvertinti, ar ji yra tinkama pačių susirinkimo dalyvių apsaugai užtikrinti.

<...>

Reguliuodamas Konstitucijos 36 straipsnyje įtvirtintą piliečių laisvės rinktis tik be ginklo ir tik į taikius susirinkimus įgyvendinimą, įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti šios laisvės įgyvendinimo tvarką, tačiau jokių būdu nepaneigdamas pačios susirinkimų laisvės esmės. Konstitucinis Teismas pažymi, kad valstybės kišimasis į naudojimąsi susirinkimų laisve, kaip ir kitomis žmogaus ir piliečio teisėmis bei laisvėmis, pripažįstamas teisėtu ir būtinu tik jei laikomasi apribojimo ir siekiamo teisėto tikslo proporcingumo principo. Visais atvejais būtina išlaikyti pusiausvyrą tarp asmens teisės ir viešojo intereso. <...>

Konstitucijos 36 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad piliečių teisė rinktis be ginklo į taikius susirinkimus negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu ir tik tada, kai reikia apsaugoti valstybės ar visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ar dorovę arba kitų asmenų teises ir laisves. Vadinasi, nustatant susirinkimų laisvės įgyvendinimo tvarką [įstatyme] gali būti apibrėžtos šios laisvės įgyvendinimo ribos: sukonkretinti susirinkimų vietos, laiko ir formos reikalavimai, taip pat nustatyta, kokie susirinkimai yra draudžiami.

Įstatyme nustatyti susirinkimų vietos, laiko ir formos reikalavimai negali paneigti Konstitucijos 36 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad taikių susirinkimų laisvė negali būti ribojama, išskyrus kai reikia apsaugoti valstybės ar visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ar dorovę arba kitų asmenų teises ir laisves. Lygiai taip pat įstatymų leidėjas negali peržengti Konstitucijos 36 straipsnio 2 dalyje apibrėžtų susirinkimų laisvės įgyvendinimo ribų nustatydamas, kokie susirinkimai yra draudžiami. Įstatyme pateikiamas draudžiamų susirinkimų sąrašas turi būti išsamus ir negali būti aiškinamas plečiamai. Organizuoti susirinkimų, kurie [įstatyme] tiesiogiai nėra nurodyti kaip draudžiami, negali būti neleidžiama, jeigu jie atitinka [įstatyme] nustatytus susirinkimų vietos <...> ir laiko <...> reikalavimus.

2.3. POLITINĖS TEISĖS IR LAISVĖS

2.3.1. Teisė dalyvauti valdant savo šalį

Piliečių teisė tiesiogiai dalyvauti valdant savo šalį (Konstitucijos 33 straipsnis)
(plačiau apie referendumą žr. 2.3.2. Referendumo teisė)

Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 22 d. nutarimas

Konstitucijoje yra nustatyta, kad suverenitetas priklauso Tautai (2 straipsnis). Ją piliečiai įgyvendina dalyvaudami valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus (33 straipsnis). Piliečių tiesioginis dalyvavimas valdant šalį yra ypač svarbi aukščiausios suverenios galios išraiška, todėl per referendumą turi būti nustatyta tikroji Tautos valia.

Piliečių teisė dalyvauti valdant savo šalį (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis)*Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas*

Konstitucijos 2 straipsnyje yra įtvirtinta, kad suverenitetas priklauso Tautai. Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus (Konstitucijos 4 straipsnis). Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje *inter alia* nustatyta, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus. Vienas esminių demokratinės valstybės požymių yra demokratiški atstovaujamybės valstybinės valdžios institucijų rinkimai. Būtent per rinkimus kiekvienas pilietis įgyvendina savo teisę kartu su kitais dalyvauti valdant savo šalį (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada), formuojant Tautos atstovaujamąją instituciją – Seimą.

Piliečių teisė dalyvauti valdant savo šalį per demokratiškai išrinktus atstovus (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis) (plačiau apie rinkimų teisę žr. 2.3.3. Rinkimų teisė)*Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas*

Rinkimai <...> yra politinis procesas. Rinkimų teisė (ir aktyvioji, ir pasyvioji) yra glaudžiai susijusi su Konstitucijos 33 straipsnyje įtvirtinta Lietuvos Respublikos piliečio teise dalyvauti valdant savo šalį (Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas), kuri įgyvendinama *inter alia* dalyvaujant formuojant politines atstovaujamąsias institucijas (Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas).

<...>

<...> įstatymų leidėjas, užtikrindamas Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą piliečių teisę dalyvauti valdant savo šalį *inter alia* per demokratiškai išrinktus atstovus, turi sudaryti prielaidas atspindėti rinkėjų valią, *inter alia* užtikrinti rinkimų proceso skaidrumą, pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžiningą konkurenciją ir rinkėjams reikšmingos informacijos apie juos viešumą.

2.3.2. Referendumo teisė**Referendumų biuleteniai turi būti spausdinami tik valstybine kalba***Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas*

Valstybinės reikšmės sprendimų priėmimas, *inter alia* Lietuvos Respublikos piliečiams balsuojant referendumuose, kuriuose, kaip įtvirtinta Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalyje, sprendžiami svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai, – tai išimtinė valstybinės kalbos vartojimo sritis. Valstybinės kalbos mokėjimas yra ir prielaida įgyvendinti kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio konstitucinę teisę balsuoti referendumuose. Konstitucija nesuponuoja to, kad piliečiams, nemokantiems valstybinės kalbos, turi ar gali būti sudarytos kokios nors ypatingos, palengvintos sąlygos dalyvauti valdant savo šalį, *inter alia* kad tokie piliečiai turi būti kaip nors dar labiau ir dirbtinai skatinami dalyvauti referendumuose arba kituose balsavimuose, kuriuose yra priimami valstybinės reikšmės sprendimai.

Dėl to referendumų biuleteniai turi būti spausdinami tik valstybine kalba. Priešingu atveju būtų ignoruojama konstitucinė valstybinės kalbos samprata, suponuojanti būtent valstybinės kalbos vartojimą priimant valstybinės reikšmės sprendimus, taip pat būtų nukrypstama nuo iš Konstitucijos kylančio pilietiškumo imperatyvo, Konstitucijoje įtvirtintos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos sampratos.

Be to, visuotinai pripažįstama, jog referendumų biuleteniuose, kad ir koku klausimu tie referendumai būtų rengiami, klausimai turi būti formuluojami suprantamai kiekvienam balsuotojui. <...> pažymėtina, kad kalbinės išraiškos atžvilgiu tie klausimai nebūna

sudėtingi, painūs ir iš balsuotojo nereikalauja jokių ypatingų kalbos žinių. Per referendumus balsuotojams pateikiamas tam tikras kalbos atžvilgiu nesudėtingas, nepainiai suformuluotas klausimas, į kurį reikia atsakyti tik „taip“ arba „ne“. Jeigu klausimų yra ne vienas, kiekvienas klausimas referendumo biuletenyje turi būti formuluojamas atskirai ir į kiekvieną klausimą turi būti atsakoma atskirai. Labai abejotina, ar toks pilietis, kuris šitaip paprastai suformuluoto klausimo (klausimų) nesupranta būtent dėl to, kad nemoka valstybinės kalbos, turi pakankamai informacijos apie Lietuvos valstybės viešąjį gyvenimą, kad galėtų racionaliai apsispręsti, kaip atsakyti į referendumo klausimą; išties, vargu ar apskritai įmanoma būtų pagrįsti, kad toks pilietis (galbūt išskyrus tik kai kurias išimtis) geba suvokti Tautos siekius ir yra pasirengęs priimti atsakomybę už Lietuvos valstybės dabartį ir ateitį. Dirbtinai papildomai skatinti tokius piliečius dalyvauti referendumuose ar kituose balsavimuose, kuriuose yra priimami valstybinės reikšmės sprendimai (taip pat ir sudarant jiems galimybes per referendumą savo valią pareikšti ne valstybine kalba, kurios jie nemoka), būtų tolygu atitinkamų valstybinės svarbos klausimų sprendimą tam tikru mastu patikėti tokiems žmonėms, kurie, kaip minėta, nėra pakankamai integravęsi į Lietuvos visuomenę, nėra visaverčiai valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos nariai (ir nesistengia jais tapti), stokoja pilietiškojo.

Konstitucinis imperatyvas neteikti referendumui tokių galimų sprendimų, kurie neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas 1994 m. gruodžio 1 d. nutarime konstatavo, jog Konstitucijos normos yra vienodai privalomos visiems teisės subjektams, įskaitant ir referendumo iniciatyvines grupes, taip pat bet kokio dydžio piliečių grupes. Konstitucinis Teismas 1994 m. liepos 22 d. nutarime yra pažymėjęs, kad tiek Seimas, tiek kiti įstatymų leidybos proceso dalyviai, rengdami ir priimdami teisės aktus, turi juos derinti su Konstitucija; tai yra viena svarbiausių konstitucinės santvarkos užtikrinimo priemonių ir vienas svarbiausių teisinės valstybės pamatinių principų; šios taisyklės turi laikytis ir piliečių grupė, reiškianti iniciatyvą surengti referendumą; referendumui teikiamas įstatymo ar jo nuostatų projektas turi būti derinamas su Konstitucija.

<...> Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą. Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad ir visi kiti teisės subjektai, *inter alia* teisėkūros subjektai, rinkimų (referendumų) organizavimo institucijos, referendumų iniciatyvinės ir kitos piliečių grupės, yra saistomi Konstitucijos, turi jos laikytis ir nepažeisti. Pažymėtina ir tai, kad iš Konstitucijos viršenybės principo *inter alia* kyla imperatyvas neteikti referendumui tokių galimų sprendimų, kurie neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų.

Referendumu sprendžiami svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai (Konstitucijos 9 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalį referendumu sprendžiami svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai. Taigi pagal Konstituciją referendumu negali būti sprendžiami *inter alia* tik tam tikroms savivaldybėms, teritorinėms ar kitokioms piliečių bendruomenėms aktualūs gyvenimo klausimai.

Svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai pirmiausia yra klausimai dėl Konstitucijos nuostatų keitimo, kurie pagal Konstituciją gali būti sprendžiami tik referendumu:

– pagal Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalį Konstitucijos 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ gali būti pakeista tik referendumu, jeigu už tai pasisakytų ne mažiau kaip 3/4 Lietuvos piliečių, turinčių rinkimų teisę; pažymėtina, kad tik tokia pačia tvarka gali būti keičiama Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ (Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnis);

– tokia pat tvarka, kokia nustatyta Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnyje, gali būti keičiamos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, nuostatos (Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas), t. y. jos gali būti pakeistos tik tuo atveju, jeigu „už tai pasisakytų ne mažiau kaip trys ketvirtadaliai Lietuvos piliečių, turinčių aktyviąją rinkimų teisę“; kaip 2014 m. sausio 24 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nuostatomis taikytina tokia pati apsauga, kaip ir Konstitucijos 1 straipsnyje bei Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnyje įtvirtintai nuostatai „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“;

– pagal Konstitucijos 148 straipsnio 2 dalį tik referendumu gali būti keičiamos pirmojo skirsnio „Lietuvos valstybė“ ir keturioliktojo skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos;

– tik referendumu gali būti keičiamos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 1, 2 straipsnių nuostatos. Kaip 2014 m. sausio 24 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ *inter alia* nustatyti konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai, kurių neįtvirtinus Konstitucijoje Lietuvos Respublika negalėtų būti visateise Europos Sąjungos nare: „Lietuvos Respublika, būdama Europos Sąjungos valstybe nare, dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės išpareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis“ (1 straipsnis); „Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus“ (2 straipsnis); šie konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai įtvirtinti Konstitucijoje vykdant referendume pareikštą Tautos valią, kad Lietuvos Respublika būtų Europos Sąjungos narė; patys šie pagrindai, Tautos suverenios valios pareiškimas, kaip jų šaltinis, lemia reikalavimą Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1, 2 straipsnių nuostatas pakeisti ar panaikinti tik referendumu.

Pagal Konstitucijos 9 straipsnio 2 dalį įstatymo nustatytais atvejais referendumą skelbia Seimas. Taigi įstatyme gali būti nustatyti ir kiti nei nustatytieji Konstitucijoje svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai, kurie sprendžiami referendumu. Pažymėtina, jog nustatydamas tokių klausimų sąrašą įstatymų leidėjas yra saistomas iš Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies kylančio imperatyvo, kad pagal Konstituciją referendumu sprendžiami ne visi, o tik svarbiausi, Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai, referendumu negali būti sprendžiami tokie klausimai, kurie apskritai nėra Valstybės ar Tautos gyvenimo klausimai.

Pažymėtina, kad gali būti ir kitų nei nustatytieji Konstitucijoje ar įstatyme svarbiausių Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimų, kurie sprendžiami referendumu.

Pagal Konstitucijos 9 straipsnio 3 dalį referendumas taip pat skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę. Pats reikalaujančių spręsti tam tikrą klausimą referendumu 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, skaičius savaime rodo, kad tas klausimas priskirtinas prie svarbiausių Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimų. Taigi pagal Konstituciją tam tikro klausimo svarbą gali lemti ir tai, kad jį spręsti referendumu reikalauja, kaip nustatyta, ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę: svarbiausiu Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimu, kuris turėtų būti sprendžiamas referendumu, laikytinas ir toks klausimas, kurį spręsti referendumu reikalaujama ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, nors nei Konstitucijoje, nei įstatyme šis klausimas nebūtų nurodytas kaip sprendtinis referendumu.

Pagal Konstitucijos 4 straipsnį aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo *inter alia* per demokratiškai išrinktus savo atstovus; Konstitucijos 67 straipsnio 3 punkte nustatyta, kad Seimas priima nutarimus dėl referendumų. Minėta, kad pagal Konstituciją tik Seimas yra Tautos atstovybė, per kurią Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią.

Aiškinant šias Konstitucijos nuostatas pažymėtina, kad pagal Konstituciją tam tikro klausimo svarbą gali lemti ir tai, kad jį spręsti referendumu teikia Seimas, kaip Tautos atstovybė: svarbiausiu Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimu, kuris turėtų būti sprendžiamas referendumu, laikytinas ir toks klausimas, kurį spręsti referendumu teiktų Seimas, kaip Tautos atstovybė, nors nei Konstitucijoje, nei įstatyme šis klausimas nebūtų nurodytas kaip sprendtinis referendumu. Pažymėtina, jog Seimui skelbiant referendumą savo iniciatyva turi būti paisoma minėto iš Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies kylančio imperatyvo, kad pagal Konstituciją referendumu negali būti sprendžiami tokie klausimai, kurie apskritai nėra Valstybės ar Tautos gyvenimo klausimai.

Įstatymų priėmimas referendumu (Konstitucijos 69 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 69 straipsnio 4 dalį Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatos gali būti priimanamos ir referendumu.

Taigi Seimas savo iniciatyva ar ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, reikalavimu gali paskelbti referendumą dėl tam tikrą svarbiausią Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimą reguliuojančių įstatymo (įstatymų) nuostatų priėmimo.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją tam tikri įstatymai referendumu negali būti priimami, kaip antai:

- pagal Konstitucijos 67 straipsnio 14 punktą Seimas tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas; Konstitucijos 130 straipsnyje nustatyta, kad valstybės biudžeto projektą sudaro Vyriausybė ir pateikia Seimui ne vėliau kaip prieš 75 dienas iki biudžetinių metų pabaigos; pagal Konstitucijos 131 straipsnio 1 dalį valstybės biudžeto projektą svarsto Seimas ir tvirtina įstatymu iki naujųjų biudžetinių metų pradžios; kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarime, biudžetinė Seimo funkcija yra klasiikinė ir viena svarbiausių demokratinės teisinės valstybės parlamento funkcijų;

- pagal Konstitucijos 67 straipsnio 15 punktą Seimas nustato valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus; Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta Seimo prerogatyva nustatyti mokesčius (Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 9 d., 2000 m. kovo 15 d. nutarimai, 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas, 2013 m. gruodžio 16 d. nutarimas), kad valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus nustato tik Seimas (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 26 d., 2002 m. birželio 3 d., 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimai);

– pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį konstitucinių įstatymų sąrašą 3/5 Seimo narių balsų dauguma nustato Seimas; kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 1 d. nutarime, pagal Konstituciją konstitucinių įstatymų sąrašą nustato tik Seimas.

Konstitucinis imperatyvas sudaryti prielaidas per referendumą nustatyti tikrąją Tautos valią (Konstitucijos 2, 4 straipsniai, 9 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 1994 m. liepos 22 d. nutarime yra pažymėjęs, kad piliečių tiesioginis dalyvavimas valdant šalį yra ypač svarbi aukščiausios suverenios galios išraiška, todėl per referendumą turi būti nustatyta tikroji Tautos valia. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad referendumui teikiami svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai turi būti tokie, dėl kurių galėtų būti nustatyta tikroji Tautos valia: *inter alia* jie turi būti suformuluoti aiškiai, neklaidinančiai. Taigi iš Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies, aiškinamos kartu su 2 straipsnio nuostata, kad suverenitetas priklauso Tautai, ir 4 straipsnio nuostata, kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai, kyla imperatyvas sudaryti prielaidas per referendumą nustatyti tikrąją Tautos valią.

Vadinasi, pagal Konstituciją kaip vienas klausimas balsavimui referendume negali būti teikiami keli tarpusavyje savo turiniu ir pobūdžiu nesusiję klausimai, tarpusavyje nesusijusios Konstitucijos pataisos ar įstatymų nuostatos. Kitaip būtų paneigta galimybė nustatyti tikrąją Tautos valią dėl kiekvieno referendumui teikiamo svarbiausio Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimo atskirai.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad tais atvejais, kai referendumo tam tikrais svarbiausiais Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimais paskelbimas inicijuojamas remiantis Konstitucijos 9 straipsnio 3 dalimi, pagal kurią referendumas skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, jų pritarimas referendumo paskelbimui taip pat turi būti išreiškiamas dėl kiekvieno referendumui teiktino klausimo atskirai, t. y. vieną kartą pasirašant negali būti reiškiamas parama iniciatyvai skelbti referendumą dėl kelių tarpusavyje savo turiniu ir pobūdžiu nesusijusių klausimų, tarpusavyje nesusijusių Konstitucijos pataisų ar įstatymų nuostatų. Kitaip nebūtų užtikrinta galimybė piliečiams apsispręsti dėl paramos kiekvienai referendumo paskelbimo iniciatyvai atskirai ir nebūtų įmanoma nustatyti, ar kiekvieną iš minėtų tarpusavyje savo turiniu ir pobūdžiu nesusijusių klausimų spręsti referendumu iš tiesų reikalauja Konstitucijos 9 straipsnio 3 dalyje nurodytas subjektas – ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę.

Taigi iš Konstitucijos, *inter alia* jos 9 straipsnio 1, 3 dalių, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatyme nustatyti reikalavimą referendumui kaip vieno klausimo neteikti kelių tarpusavyje savo turiniu ir pobūdžiu nesusijusių klausimų, tarpusavyje nesusijusių Konstitucijos pataisų ar įstatymų nuostatų.

Reikalavimai įstatymui, kuriuo reguliuojamas referendumo skelbimas ir vykdymas (Konstitucijos 9 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 9 straipsnio 4 dalį referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką nustato įstatymas. Taigi įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, turi įstatymu sureguliuoti su referendumu skelbimu ir vykdymu susijusius klausimus, *inter alia* referendumo organizavimo santykių dalyvių teises ir pareigas.

Pažymėtina, kad, kaip Konstitucinis Teismas konstatavo 1994 m. gruodžio 1 d. nutarime, santykiniai dėl referendumo organizavimo yra tęstiniai teisiniai santykiai; teiginys, kad

iniciatyvos organizuoti referendumą pareiškimas jau reiškia referendumo pradžią, yra nepagrįstas; iniciatyvinės grupės susikūrimas, piliečių parašų dėl referendumo organizavimo rinkimas, dokumentų pateikimas ir jų tikrinimas bei svarstymas – tai tik būtini referendumo organizavimo stadijos veiksmai.

Pagal Konstitucijos 9 straipsnio 3 dalį vienas iš referendumo paskelbimo iniciatyvos subjektų yra ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, taigi pagal Konstitucijos 9 straipsnio 4 dalį įstatymu turi būti sureguliuotas šio subjekto susikūrimas ir referendumo paskelbimo iniciatyvos pareiškimas, *inter alia* reikalavimai siūlomo referendumu spręsti klausimo turiniui ir formai, piliečių referendumo iniciatyvinės grupės susikūrimui ir registravimui, parašų dėl referendumo paskelbimo rinkimui ir pateikimui referendumą organizuojančiai institucijai.

Pažymėtina, kad pagal Konstituciją kitas referendumo paskelbimo iniciatyvos subjektas yra Seimas: kaip minėta, pagal Konstitucijos 9 straipsnio 2 dalį įstatymo nustatytais atvejais referendumą skelbia Seimas; Konstitucijos 67 straipsnio 3 punkte nustatyta, kad Seimas priima nutarimus dėl referendumų.

Įstatyme *inter alia* turi būti nustatyti referendumą organizuojančios institucijos įgaliojimai, įskaitant įgaliojimus užtikrinti Konstitucijos ir įstatymų laikymąsi organizuojant referendumą, registruoti piliečių referendumo iniciatyvinę grupę, tikrinti siūlomo referendumu spręsti klausimo atitiktį reikalavimams, nustatytiems jo turiniui ir formai, piliečių parašų dėl referendumo paskelbimo kiekį, teikti atitinkamas išvadas referendumą skelbiančiai institucijai – Seimui, organizuoti referendumo vykdymą, nustatyti ir paskelbti jo rezultatus.

Šiame kontekste pažymėtina, jog Konstitucinis Teismas, 1994 m. liepos 11 d. sprendime aiškindamas Konstitucijos 67 straipsnio 13 punkto nuostatą, kad Seimas „sudaro Vyriausiąją rinkimų komisiją ir keičia jos sudėtį“, ir šiame kontekste konstatavęs, kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo dviem pagrindinėmis organizacinėmis formomis – nacionaliniais rinkimais ir referendumu, pažymėjo, jog Lietuvoje turi būti sudaryta viena universali rinkimus organizuojanti institucija – Vyriausioji rinkimų komisija; konstatuota ir tai, kad konstitucinė nuostata dėl tokios Vyriausiosios rinkimų komisijos turi būti įgyvendinta tik įstatymu įtvirtinant jos paskirtį pagal konstitucines nuostatas, sudarymo principus bei kompetenciją.

Atsižvelgiant į tai, kad referendumas, kaip ir rinkimai, yra Tautos aukščiausios suverenosios galios tiesioginio vykdymo forma, kai piliečiai savo valią pareiškia visuotiniu balsavimu, inicijuoti referendumo paskelbimą ir balsuoti referendume gali tik rinkimų teisę turintys piliečiai, referendumai vyksta pagal rinkimų teisės principus, konstatuotina, kad pagal Konstituciją referendumus turi organizuoti joje *expressis verbis* įvardyta institucija – Vyriausioji rinkimų komisija. Taigi konstitucinis Vyriausiosios rinkimų komisijos statusas suponuoja atitinkamus jos įgaliojimus, *inter alia* prižiūrėti ir imtis priemonių, kad subjektai, dalyvaujantys organizuojant ir vykdant referendumą, laikytųsi Konstitucijos ir įstatymų reikalavimų.

Pagal Konstituciją referendumą skelbianti institucija yra Seimas: pagal Konstitucijos 67 straipsnio 3 punktą tik Seimas „priima nutarimus dėl referendumų“.

Kaip minėta, pagal Konstitucijos 9 straipsnio 4 dalį įstatyme turi būti nustatyta referendumo skelbimo tvarka. Pažymėtina, kad Konstitucijos 67 straipsnio 3 punkto formuluotė suponuoja ne tik Seimo įgaliojimus priimti nutarimą paskelbti referendumą, bet ir jo įgaliojimus priimti nutarimą įstatyme nustatytais pagrindais neskelbti referendumo. Pabrėžtina, kad įstatyme turi būti nustatyti iš Konstitucijos kylantys pagrindai priimti nutarimą neskelbti referendumo.

<...> Konstitucija yra aukščiausiaji teisė; Tautos aukščiausia suvereni galia gali būti vykdoma, *inter alia* tiesiogiai (referendumu), tik laikantis Konstitucijos; visi teisės subjektai, *inter alia* teisėkūros subjektai, rinkimų (referendumų) organizavimo institucijos, referendumų iniciatyvinės ir kitos piliečių grupės, yra saistomi Konstitucijos, turi jos laikytis ir nepažeisti.

Taigi įstatymu turi būti nustatytas toks su referendumo organizavimu susijusių santykių teisinis reguliavimas, kuriuo būtų sudarytos prielaidos užtikrinti, kad visi šių santykių dalyviai laikytųsi ir nepažeistų Konstitucijos, kad vykdant referendumą būtų išreikšta tikroji Tautos valia. Šiame kontekste pažymėtina, jog Konstitucijoje įtvirtintas atsakingo valdymo principas suponuoja tai, kad visos valstybės institucijos ir pareigūnai turi vykdyti savo funkcijas vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, tinkamai įgyvendinti jiems Konstitucijos ir įstatymų suteiktus įgaliojimus (Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d., 2012 m. lapkričio 10 d. išvados, 2014 m. gegužės 27 d. nutarimas).

Atsižvelgiant į tai, <...> pagal Konstituciją įstatyme turi būti *inter alia* nustatyti:

- reikalavimai referendumui teikiamo klausimo turiniui ir formai, *inter alia*: iš Konstitucijos viršenybės principo kylantis reikalavimas, kad referendumui siūlomas sprendimas atitiktų iš Konstitucijos kylančius reikalavimus; iš konstitucinio imperatyvo sudaryti prielaidas per referendumą nustatyti tikrąją Tautos valią kylantys reikalavimai referendumui teikti tik tokius klausimus, dėl kurių galėtų būti nustatyta tikroji Tautos valia (suformuluotus aiškiai, neklaidinančiai, neapimančius kelių tarpusavyje savo turiniu ir pobūdžiu nesusijusių klausimų, kelių tarpusavyje nesusijusių Konstitucijos pataisų ar įstatymų nuostatų);

- iš konstitucinių teisinės valstybės, Konstitucijos viršenybės principų kylantis reikalavimas piliečių referendumo iniciatyvinei grupei derinti referendumui siūlomą sprendimą su Konstitucija;

- iš konstitucinių teisinės valstybės, Konstitucijos viršenybės, atsakingo valdymo principų kylantys referendumą organizuojančios institucijos – Vyriausiosios rinkimų komisijos įgaliojimai užtikrinti Konstitucijos ir įstatymų laikymąsi organizuojant referendumą, *inter alia*: tikrinti siūlomo referendumu spręsti klausimo atitiktį reikalavimams, nustatytiems jo turiniui ir formai, neregistruoti piliečių referendumo iniciatyvinės grupės, kuri nevykdo pareigos derinti referendumui siūlomą sprendimą su Konstitucija ar siūlo referendumu spręsti tokį klausimą, kuris neatitinka kitų jo turiniui ir formai keliamų reikalavimų (*inter alia* jeigu siūlomas spręsti klausimas suformuluotas neaiškiai, klaidinančiai arba jeigu kaip vienas klausimas teikiami keli tarpusavyje savo turiniu ir pobūdžiu nesusiję klausimai);

- iš Konstitucijos kylantys pagrindai referendumą skelbiančiai institucijai – Seimui neskelbti referendumo. Šiame kontekste pažymėtina, kad iš konstitucinių teisinės valstybės, Konstitucijos viršenybės, atsakingo valdymo principų Seimui kyla pareiga neskelbti referendumo tais atvejais, jeigu referendumui siūlomas sprendimas neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, *inter alia* jeigu referendumui būtų pateiktas toks klausimas, dėl kurio negalėtų būti nustatyta tikroji Tautos valia (būtų neaiškus, klaidinantis, apimtų kelis tarpusavyje savo turiniu ir pobūdžiu nesusijusius klausimus, kelias tarpusavyje nesusijusias Konstitucijos pataisas ar įstatymų nuostatas), jeigu referendumui siūlomo įstatymo nuostatos prieštarautų Konstitucijai ar siūloma Konstitucijos pataisa neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas su referendumo organizavimu susijusius santykius, turėtų aiškiai ir tiksliai formuluoti teisės normas, kad jos būtų suprantamos referendumo teisinių santykių dalyviams. Šiame kontekste pažymėtina, kad teisinio tikrumo ir aiškumo reikalavimą labiau atitiktų iš Konstitucijos kylančių <...> Vyriausiosios rinkimų komisijos įgaliojimų vertinti piliečių referendumui siūlomo įstatymo projekto atitiktį

Konstitucijai ir atlikto vertinimo pagrindu neregistruoti tokios piliečių referendumo iniciatyvinės grupės, kuri referendumui siūlo iš Konstitucijos kylančių reikalavimų neatitinkantį įstatymo projektą, nustatymas eksplacitiškai [o ne implacitiškai] <...> įstatyme.

Seimo pareiga neskelbti referendumo, jeigu referendumui siūlomas sprendimas neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas 1994 m. liepos 22 d. nutarime pažymėjo, jog Konstitucijoje nenumatyta, kad Konstitucijos 9 straipsnio, pagal kurį referendumą įstatymo nustatytais atvejais skelbia Seimas ir referendumas skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, įgyvendinimas būtų saistomas kokių nors papildomų sąlygų ar kokių nors subjektų sprendimų; Konstitucijos 3 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto, savintis visai Tautai priklausančių suverenių galių; priimant kokius nors išankstinius sprendimus, nenumatytus Konstitucijoje ir sąlygojančius referendumo paskelbimą, būtų ribojama aukščiausia suvereni Tautos galia. Pažymėtina, kad <...> 1994 m. liepos 22 d. nutarime Konstitucinis Teismas nenagrinėjo klausimo, ar iš Konstitucijos kyla pagrindas Seimui neskelbti referendumo, kai to reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę.

<...>

<...> minėti Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 22 d. nutarimo teiginiai negali būti aiškinami neatsižvelgiant į kitas Konstitucijos nuostatas (eksplicitines ir implicitines), susijusias su Konstitucijos nuostatomis, kurias aiškinant tie teiginiai buvo suformuluoti, į visą oficialų konstitucinį doktrininį kontekstą, oficialiosios konstitucinės doktrinos raidą po 1994 m. liepos 22 d. nutarimo priėmimo.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad <...> pamatinis demokratinės teisinės valstybės reikalavimas – Konstitucijos viršenybės principas; šis principas reiškia, kad Konstitucija teisės aktų hierarchijoje užima išskirtinę – aukščiausią – vietą; joks teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai; niekam neleidžiama pažeisti Konstitucijos; konstitucinė tvarka turi būti ginama. <...> visos Konstitucijos nuostatos aiškinamos atsižvelgiant į Konstitucijos viršenybės principą; visi teisės aktai, visų valstybės ir savivaldybių institucijų ir pareigūnų sprendimai turi atitikti Konstituciją, jai neprieštarauti; visų teisėkūros subjektų diskreciją riboja aukščiausioji teisė – Konstitucija.

<...> dėl to, kad Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą, reikalavimas laikytis Konstitucijos Tautai vykdant aukščiausią suverenią galią, *inter alia* tiesiogiai (referendumu), pagal Konstitucijos 3 straipsnį negali būti vertinamas kaip Tautos suvereniteto varžymas ar ribojimas, visai Tautai priklausančių suverenių galių savinimasis; Konstitucijos 3 straipsnio nuostatų paskirtis – apsaugoti šiame straipsnyje nurodytas konstitucines vertybes (Tautos suverenitetą, Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką), todėl šiomis nuostatomis negali būti remiamasi siekiant jas paneigti; Konstitucijos 3 straipsnio nuostatų negalima aiškinti *inter alia* taip, esą jos suponuoja Tautos teisę nepaisyti savo pačios priimtos Konstitucijos arba piliečio, kokios nors piliečių grupės teisę tapatintis su Tauta ir veikti jos vardu siekiant pažeisti minėtas konstitucines vertybes.

Vadinasi, reikalavimas laikytis Konstitucijos negali būti laikomas papildoma, Konstitucijoje nenumatyta sąlyga referendumui paskelbti, kuri saistytų Konstitucijos 9 straipsnio įgyvendinimą. Pabrėžtina, kad toks reikalavimas kyla iš pačios Konstitucijos, *inter alia* jos 7 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto Konstitucijos viršenybės principo, konstitucinio

teisinės valstybės principo. Kitaip aiškinant Konstituciją – esą Seimas privalo skelbti referendumą net tuo atveju, kai referendumui siūlomas sprendimas neatitinka iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, – būtų sudarytos prielaidos paneigti konstitucinius principus, pačią Konstituciją, kaip aukščiausiąją teisę, Tautos bendro gyvenimo teisinį pamatą.

Kaip minėta, Konstitucija saisto ir pačią valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą; aiškinant Konstituciją negali būti priešpriešinamos tiesioginio (referendumu) ir netiesioginio (per Tautos atstovybę – Seimą) Tautos aukščiausios suverenios galios vykdymo formos. Taigi pabrėžtina ir tai, kad iš Konstitucijos kylanti Seimo pareiga neskelbti referendumo tuo atveju, jeigu referendumui siūlomas sprendimas neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, negali būti laikoma aukščiausią suverenią Tautos galią ribojančiu įgaliojimu priimti Konstitucijoje nenumatytą išankstinį sprendimą, sąlygojantį referendumo paskelbimą. Konstitucijos 2 straipsnio nuostata „suverenitetas priklauso Tautai“, 4 straipsnio nuostata „aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai“ ir 9 straipsnio nuostata „svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu“ negali būti aiškinamos vien pažodžiui, – šios nuostatos nereiškia, kad Tauta referendumu gali nustatyti bet kokią, net ir iš Konstitucijos kylančių reikalavimų neatitinkantį, teisinį reguliavimą, *inter alia* pačioje Konstitucijoje.

<...>

Kaip minėta, Konstitucijos 67 straipsnio 3 punkte nustatyta, kad Seimas priima nutarimus dėl referendumų. Minėta, kad Konstitucijos 67 straipsnio 3 punkto formuluotė suponuoja ne tik Seimo įgaliojimus priimti nutarimą paskelbti referendumą, bet ir jo įgaliojimus priimti nutarimą neskelbti referendumo įstatyme nustatytais pagrindais; įstatyme nustatyti pagrindai priimti nutarimą neskelbti referendumo turi kilti iš Konstitucijos.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 67 straipsnio 3 punktą Seimas privalo priimti nutarimą ir tuo atveju, kai nusprendžia paskelbti referendumą, ir tuo atveju, kai nusprendžia jo neskelbti. Pagal Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalį, 105 straipsnio 1 dalį Seimo nutarimas paskelbti referendumą arba jo neskelbti gali būti konstitucinės kontrolės objektas. Pagal Konstitucijos 106 straipsnio 1 dalį teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl tokių Seimo nutarimų turi Vyriausybė, ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, teismai; sistemaiškai aiškinant Konstitucijos 106 straipsnio 1, 4 dalis pažymėtina, kad teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą ir prašyti ištirti Seimo nutarimo atitikimą Konstitucijai turi ir Seimas *in corpore*.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas, konstitucinio teisinio reguliavimo kontekste aiškindamas Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalį, ne kartą yra konstatavęs, jog pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas turi išimtinę kompetenciją tirti ir spręsti, ar *inter alia* bet kuris referendumu priimtas aktas (jo dalis) neprieštarauja bet kuriam aukštesnės galios aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. birželio 6 d., 2007 m. spalio 24 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai).

Iš Konstitucijos kylantys reikalavimai Konstitucijos keitimui referendumu (apie Konstitucijos keitimo apribojimus žr. 1. Konstitucinės santvarkos pagrindai, 1.8. Teisėkūros ir teisės taikymo pagrindai, 1.8.4. Teisės aktų hierarchija, 1.8.4.2. Konstitucija, 1.8.4.2.5. Konstitucijos pataisos; Konstitucijos stabilumas, 2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> materialieji Konstitucijos keitimo apribojimai taikytini ir Konstituciją keičiant referendumu. Minėta, kad iš Konstitucijos viršenybės principo *inter alia* kyla imperatyvas neteikti referendumui tokių galimų sprendimų, kurie neatitiktų iš Konstitucijos kylančių

reikalavimų. Taigi pagal Konstituciją referendumui negali būti teikiamas ir toks Konstitucijos pataisos projektas, kuriuo būtų nepaisoma materialijų Konstitucijos keitimo apribojimų. Priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos paneigti Konstitucijos viršenybės principą, nepaisyti iš Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies kylančio imperatyvo, kad Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna.

Minėta, kad pagal Konstituciją įstatyme *inter alia* turi būti nustatytas iš konstitucinių teisinės valstybės, Konstitucijos viršenybės principų kylantis reikalavimas piliečių referendumo iniciatyvinei grupei derinti referendumui siūlomą sprendimą su Konstitucija. Iš šio reikalavimo *inter alia* kyla piliečių referendumo iniciatyvinės grupės pareiga referendumui teikti tik tokius Konstitucijos pataisų projektus, kuriais būtų paisoma iš Konstitucijos kylančių materialijų Konstitucijos keitimo apribojimų.

Minėta, kad pagal Konstituciją įstatyme *inter alia* turi būti nustatyti iš konstitucinių teisinės valstybės, Konstitucijos viršenybės, atsakingo valdymo principų kylantys referendumą organizuojančios institucijos – Vyriausiosios rinkimų komisijos įgaliojimai tikrinti siūlomo spęsti referendumu klausimo atitiktį reikalavimams, nustatytiems jo turiniui ir formai, neregistruoti piliečių referendumo iniciatyvinės grupės, kuri nevykdo pareigos derinti referendumui siūlomą sprendimą su Konstitucija. Tokie įgaliojimai *inter alia* suponuoja Vyriausiosios rinkimų komisijos pareigą neregistruoti tokios piliečių referendumo iniciatyvinės grupės, kuri referendumui siūlo tokį Konstitucijos pataisos projektą, kuriuo nepaisoma iš Konstitucijos kylančių materialijų Konstitucijos keitimo apribojimų.

Minėta, kad iš konstitucinių teisinės valstybės, Konstitucijos viršenybės, atsakingo valdymo principų Seimui kyla pareiga neskelbti referendumo tuo atveju, jeigu referendumui siūlomas sprendimas neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų. Taigi pagal Konstituciją įstatyme turi būti įtvirtintas pagrindas referendumą skelbiančiai institucijai – Seimui neskelbti referendumo, kai referendumui siūlomas sprendimas neatitiktų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų. Šis pagrindas *inter alia* apima ir tokį atvejį, kai referendumui teikiamas priimti Konstitucijos pataisos projektas, kuriuo nepaisoma iš Konstitucijos kylančių materialijų Konstitucijos keitimo apribojimų.

Reikalavimas tokią pačią referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką taikyti sprendžiant visus svarbiausius Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimus (Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15 d. nutarimas

<...> visi <...> klausimai, nepaisant to, ar jie yra nurodyti Konstitucijoje ar įstatyme kaip spęstini referendumu, ar, nors ir nenurodyti Konstitucijoje ar įstatyme, teikiami spęsti referendumu 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, ar Seimo kaip Tautos atstovybės, pagal Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalį laikytini svarbiausiais Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimais; Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalyje jie nėra diferencijuojami. Taigi iš Konstitucijos, *inter alia* jos 9 straipsnio 1 dalies, kyla reikalavimas tokią pačią referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką taikyti sprendžiant visus svarbiausius Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimus, išskyrus Konstitucijoje numatytus specialius reikalavimus sprendimų tam tikrais svarbiausiais Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimais priėmimui (pavyzdžiui, pagal Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalį, kad būtų pakeista Konstitucijos 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, reikalaujama, kad referendume už tai pasisakytų ne mažiau kaip 3/4 Lietuvos piliečių, turinčių rinkimų teisę; pagal Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnį tokia pačia tvarka

gali būti keičiama Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“).

Referendumo skelbimui ir vykdymui taikomi demokratiniai rinkimų į politines atstovaujamasias institucijas principai (visuotinė, lygi, tiesioginė rinkimų teisė, slaptas balsavimas, laisvi ir sąžiningi rinkimai, skaidrus ir viešas rinkimų procesas)

Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalyje nėra *expressis verbis* nustatyta reikalavimų, kaip referendumu sprendžiami svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai.

Tačiau <...> referendumas, kaip ir rinkimai, yra Tautos aukščiausios suverenios galios tiesioginio vykdymo forma; nacionaliniai rinkimai ir referendumas yra grindžiami tais pačiais, *inter alia* Tautos suvereniteto, demokratijos, rinkimų teisės, konstituciniais pagrindais, įtvirtintais *inter alia* Konstitucijos 2, 4 straipsniuose, 33 straipsnio 1 dalyje, 34 straipsnyje. Taigi iš Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies, aiškinamos Konstitucijos 2, 4 straipsnių, 33 straipsnio 1 dalies, 34 straipsnio kontekste, kyla imperatyvas referendumo skelbimui ir vykdymui *mutatis mutandis* taikyti Konstitucijoje įtvirtintus demokratinius rinkimų į politines atstovaujamasias institucijas principus (visuotinė, lygi, tiesioginė rinkimų teisė, slaptas balsavimas, laisvi ir sąžiningi rinkimai, skaidrus ir viešas rinkimų procesas). Pažymėtina, kad <...> šie principai kyla *inter alia* iš konstitucinio teisinės valstybės principo suponuojamų imperatyvų ir aiškintini atsižvelgiant į juos.

Pabrėžtina, kad iš Konstitucijos kylantis minėtas imperatyvas referendumo skelbimui ir vykdymui *mutatis mutandis* taikyti Konstitucijoje įtvirtintus demokratinius rinkimų į politines atstovaujamasias institucijas principus nėra savitiksliis. Kaip Konstitucinis Teismas konstatavo 2014 m. liepos 11 d. nutarime, iš Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies, aiškinamos kartu su 2 straipsnio nuostata, kad suverenitetas priklauso Tautai, ir 4 straipsnio nuostata, kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai, kyla imperatyvas sudaryti prielaidas per referendumą nustatyti tikrąją Tautos valią. Taigi minėtų Konstitucijoje įtvirtintų demokratinių rinkimų į politines atstovaujamasias institucijas principų paismas yra *conditio sine qua non* prielaidoms per referendumą nustatyti tikrąją Tautos valią sudaryti.

Vadinasi, pagal Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalį įstatymų leidėjas, įgyvendindamas šio straipsnio 4 dalyje nustatytus įgaliojimus reguliuoti referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką, yra saistomas demokratinių rinkimų į politines atstovaujamasias institucijas principų. Priešingu atveju, jei Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalis būtų aiškinama vien pažodžiui, taikant vien lingvistinį teisės aiškinimo metodą, būtų paneigtas minėtasis konstitucinis imperatyvas sudaryti prielaidas per referendumą nustatyti tikrąją Tautos valią.

Atsižvelgiant į tai pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalį referendumo vykdymui taikytini *inter alia* visuotinės, lygios, tiesioginės rinkimų teisės principai.

Taigi pagal Konstituciją referendumas turi būti vykdomas remiantis *inter alia* visuotine rinkimų teise, t. y. sudarant prielaidas referendume dalyvauti visiems piliečiams, pagal Konstitucijos 34 straipsnį turintiems aktyviąją rinkimų teisę (referendumo dieną suakutusiems 18 metų ir teismo nepripažintiems neveiksniams).

Pagal Konstituciją referendumas taip pat turi būti vykdomas remiantis lygia rinkimų teise. Aiškinant lygios rinkimų teisės principą visuotinai pripažįstama, jog jis *inter alia* reiškia, kad organizuojant ir vykdant rinkimus visi rinkėjai turi būti traktuojami vienodai, kiekvieno rinkėjo balsas yra lygiavertis bet kurio kito rinkėjo balsui ir turi vienodą reikšmę nustatant balsavimo rezultatus (2008 m. spalio 1 d. nutarimas). Taigi, kaip ir rinkimuose, visi referendume galintys dalyvauti piliečiai traktuotini vienodai, kaip turintys lygiavertį balsą.

Pagal Konstituciją referendumas turi būti vykdomas paisant ir tiesioginės rinkimų teisės principo, pagal kurį referendume turi būti balsuojama be tarpininkų. Aiškindamas šio principo turinį Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas rinkimų santykius, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas už rinkėją balsuoti kitam asmeniui (nebent rinkėjas šios savo konstitucinės teisės dėl sveikatos būklės negalėtų įgyvendinti pats) (2004 m. lapkričio 5 d. išvada). Toks reikalavimas taikytinas referendumo santykių teisiniui reguliavimui.

Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalį referendumo vykdymui taikytinas *inter alia* slapto balsavimo principas.

Kaip Konstitucinis Teismas konstatavo 2008 m. spalio 1 d. nutarime, pagal slapto balsavimo principą reikalaujama sudaryti tokias sąlygas rinkėjo valiai balsavimo metu pareikšti, kad niekas negalėtų jo kontroliuoti, daryti įtakos jo pasirinkimui ar kitaip kliudyti laisvai ir nevaržomai reikšti savo valios.

Pagal Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalį referendumo vykdymui *mutatis mutandis* taikytinas *inter alia* laisvų ir sąžiningų rinkimų principas. Pažymėtina, kad šis principas aiškintinas atsižvelgiant į *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo suponuojamą sąžiningumo imperatyvą. Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją teisinių santykių subjektai yra įpareigoti elgtis sąžiningai, nepažeisdami teisės; to reikalaujama pagal bendrąjį teisės principą *bona fides*, neatsiejamą nuo konstitucinio teisinės valstybės principo (2007 m. birželio 27 d., 2007 m. rugsėjo 6 d. nutarimai).

Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* jos 9 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinės valstybės principą, turi būti užtikrinamas sąžiningas referendumo procesas, *inter alia* laisvas piliečių valios pareiškimas. Tai *inter alia* reiškia, kad turi būti sudarytos prielaidos piliečiams laisvai ir nekontroliuojamiems susidaryti nuomonę ir išreikšti savo valią referendume pateiktu klausimu, lygios galimybės agituoti referendumui teikiamo sprendimo šalininkams ir oponentams; sąžiningo referendumo proceso imperatyvas taip pat suponuoja reikalavimus, kad referendumą organizuojanti institucija (Vyriausioji rinkimų komisija) būtų nešališka, referendumą skelbianti institucija (Seimas), įgyvendindama šiuos savo įgaliojimus, nedarytų įtakos referendumo rezultatams, referendumą skelbianti, jį organizuojanti ir kitos valstybės institucijos nepiktnaudžiautų joms suteiktais įgaliojimais.

Kaip minėta, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 9 straipsnio 1 dalies, kyla reikalavimas tokią pačią referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką taikyti sprendžiant visus svarbiausius Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimus, išskyrus Konstitucijoje numatytus specialius reikalavimus sprendimų tam tikrais svarbiausiais Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimais priėmimui. Pažymėtina, kad šis reikalavimas kyla ir iš konstitucinio referendumo proceso sąžiningumo imperatyvo, pagal kurį valstybės institucijos, būdamos kiek įmanoma neutralios, negali savo sprendimais pasirinktinai skatinti ar, atvirkščiai, trukdyti referendume spręsti tam tikrus jam teikiamus svarbiausius Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimus.

Pagal Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalį referendumo vykdymui taikytinas *inter alia* skaidraus ir viešo referendumo proceso principas. Pažymėtina, kad šis principas suponuoja tokius reikalavimus, kaip užtikrinti piliečiams reikšmingos informacijos apie referendumą viešumą, tinkamą piliečių informavimą apie teikiamą referendumui sprendimą, šio sprendimo šalininkų ir oponentų argumentus.

Pažymėtina ir tai, kad skaidraus ir viešo referendumo proceso principas aiškintinas atsižvelgiant į *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo suponuojamus reikalavimus *inter alia* valstybės institucijų ir pareigūnų įgaliojimų įgyvendinimui. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad skaidrumas, kaip viešosios valdžios institucijų ir pareigūnų veiklos

principas, suponuoja, be kita ko, tai, kad priimami sprendimai turi būti pagrįsti, aiškūs (*inter alia* 2008 m. sausio 22 d., 2018 m. kovo 2 d., 2018 m. balandžio 12 d. nutarimai). Atsižvelgiant į tai, skaidraus ir viešo referendumo proceso principas suponuoja reikalavimą referendumą skelbiančiai ir organizuojančiai institucijoms priimti pagrįstus, aiškius ir viešus sprendimus dėl referendumo skelbimo ir vykdymo.

Šiame kontekste taip pat pažymėtina, kad minėti sąžiningo, skaidraus ir viešo referendumo proceso principai aiškintini atsižvelgiant *inter alia* į konstitucinio teisinės valstybės principo suponuojamą teisinio tikrumo, aiškumo imperatyvą teisiniam reguliavimui. Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, vienas iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų yra teisinis tikrumas ir aiškumas; teisinis reguliavimas privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, jose negali būti dviprasmybių. Pabrėžtina, kad, atsižvelgiant į konstitucinį teisinės valstybės principą ir siekiant sudaryti prielaidas užtikrinti sąžiningą ir skaidrų referendumo procesą, pagal Konstitucijos 9 straipsnio 4 dalį įstatymu nustatyta referendumo skelbimo ir vykdymo tvarka taip pat turi būti aiški ir tiksli.

Reikalavimas skelbiant referendumą nustatyti vieną jo dieną (Konstitucijos 9 straipsnio 1, 4 dalys, 67 straipsnio 3 punktas)

Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15 d. nutarimas

<...> Konstitucijoje, *inter alia* jos 9 straipsnyje, nėra eksplicitiškai įtvirtinta, kiek referendumo dienų gali būti nustatyta jį paskelbiant.

<...>

<...> iš Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies, aiškinamos Konstitucijos 2, 4 straipsnių, 33 straipsnio 1 dalies, 34 straipsnio kontekste, kyla imperatyvas referendumo skelbimui ir vykdymui *mutatis mutandis* taikyti Konstitucijoje įtvirtintus demokratinis rinkimų į politines atstovaujamasias institucijas principus, kylančius *inter alia* iš konstitucinio teisinės valstybės principo. Pažymėtina, kad nėra konstitucinio pagrindo taikyti kitokius principus įstatymu reguliuojant tai, kiek referendumo dienų gali būti nustatyta jį paskelbiant.

<...>

Konstatuotina, kad Konstitucijos 57 straipsnyje, 58 straipsnio 4 dalyje, 80 straipsnyje, 81 straipsnio 2, 3 dalyse, 87 straipsnio 1 dalyje, 89 straipsnio 1 dalyje yra nustatytas reikalavimas ir Seimo, ir Respublikos Prezidento rinkimus rengti vieną dieną (eiliniams rinkimams nustatant konkrečią datą), kuri turi būti sekmadienis.

Pabrėžtina, kad toks reikalavimas pagal Konstituciją nėra savitiksliis. Kaip 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarime konstatavo Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 1 straipsnio nuostata, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika, *inter alia* reiškia, kad valstybėje turi būti užtikrinami laisvi ir periodiškai rinkimai, demokratinis sprendimų priėmimo procesas; ši nuostata yra konstitucinis įpareigojimas nenukrypti nuo demokratijos reikalavimų, taikytinas visoms valstybės institucijoms, neišskiriant ir įstatymų leidėjo. Vienas iš esminių demokratinės valstybės požymių yra demokratiški atstovaujamybės valstybės valdžios institucijų rinkimai (*inter alia* 1996 m. lapkričio 23 d., 2008 m. lapkričio 7 d. išvados, 2012 m. kovo 29 d. nutarimas).

Atsižvelgiant į tai pažymėtina, kad konstitucinio reikalavimo ir Seimo, ir Respublikos Prezidento rinkimus rengti vieną dieną (Konstitucijoje tiksliai nustačius eilinių rinkimų datą ir pakartotinių ar pirmalaikių rinkimų dienos nustatymo tvarką) tikslas – užtikrinti būtinos demokratijos sąlygos – laisvų ir periodiškų rinkimų, demokratinio sprendimų priėmimo proceso rinkimuose – įgyvendinimą. Tikslios eilinių rinkimų dienos nustatymas

Konstitucijoje ir nuožiūros parinkti pakartotinių ar pirmalaikių rinkimų dieną ir trukmę ribojimas pagal Konstituciją užkerta kelią valstybės valdžios institucijoms, pagal Konstituciją turinčioms įgaliojimus skelbti rinkimus, piktnaudžiauti šiais įgaliojimais, *inter alia* juos įgyvendinant daryti įtaką rinkimų rezultatams. Kartu tai yra viena iš prielaidų užtikrinti rinkimų proceso sąžiningumą ir skaidrumą, atspindėti rinkimuose tikrąją rinkėjų valią.

Apibendrinant pažymėtina, kad iš Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies, aiškinamos Konstitucijos 2, 4 straipsnių, 33 straipsnio 1 dalies, 34 straipsnio kontekste, kylantis imperatyvas referendumo skelbimui ir vykdymui *mutatis mutandis* taikyti Konstitucijoje įtvirtintus demokratinis rinkimų ir politines atstovaujamąsias institucijas principus, kylančius *inter alia* iš konstitucinio teisinės valstybės principo, taip pat suponuoja *inter alia* reikalavimą skelbiant referendumą nustatyti vieną jo dieną (pagal analogiją su Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimais – paprastai sekmadienį). Tokio reikalavimo tikslas – referendume užtikrinti demokratinį sprendimų priėmimo procesą, kurį <...> suponuoja Konstitucijos 1 straipsnio nuostata, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika. Pažymėtina ir tai, kad tokiu reikalavimu sudaromos prielaidos užtikrinti referendumo proceso sąžiningumą ir skaidrumą, *inter alia* tai, kad tokia pati referendumo skelbimo ir vykdymo tvarka būtų taikoma sprendžiant visus svarbiausius Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimus, taip kartu sudaromos prielaidos užtikrinti ir iš Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies kylantį imperatyvą per referendumą nustatyti tikrąją Tautos valią.

<...> pagal Konstitucijos 9 straipsnio 4 dalį įstatymų leidėjas referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką turi nustatyti paisydamas iš Konstitucijos, *inter alia* jos 9 straipsnio 1 dalies, kylančių reikalavimų. <...> atsižvelgiant į konstitucinį teisinės valstybės principą ir siekiant sudaryti prielaidas užtikrinti sąžiningą ir skaidrų referendumo procesą, pagal Konstitucijos 9 straipsnio 4 dalį įstatymu nustatyta referendumo skelbimo ir vykdymo tvarka taip pat turi būti aiški ir tiksli.

Taigi iš Konstitucijos 9 straipsnio 1, 4 dalių, konstitucinio teisinės valstybės principo kyla reikalavimas įstatymų leidėjui, reguliuojant referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką, *inter alia* nustatyti, kad skelbiant referendumą galima nustatyti tik vieną jo dieną.

Kartu pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 67 straipsnio 3 punktą Seimas „priima nutarimus dėl referendumų“.

Taigi Konstitucijos 67 straipsnio 3 punktas *inter alia* suponuoja Seimo pareigą, paisant Konstitucijos, *inter alia* jos 9 straipsnio 1 dalies ir iš jos bei konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų, nutarime paskelbti referendumą nustatyti referendumo datą, t. y. nustatyti vieną referendumo dieną.

Įstatymų leidėjo pareiga nustatyti išankstinio balsavimo referendume tvarką piliečiams, negalintiems balsuoti referendumo dieną (Konstitucijos 9 straipsnio 1, 4 dalys)

Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies kylantis reikalavimas skelbiant referendumą nustatyti vieną jo dieną negali būti aiškinamas kaip užkertantis kelią įstatymų leidėjui nustatyti išankstinio balsavimo referendume tvarką tiems piliečiams, kurie referendumo dieną negali balsuoti. Pabrėžtina, kad nustatyti tokią tvarką yra įstatymų leidėjo konstitucinė pareiga, kylanti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 9 straipsnio 1, 4 dalių.

Siame kontekste paminėtina, kad Konstitucinis Teismas 1994 m. gruodžio 1 d. nutarime konstatavo, jog referendumas (t. y. piliečių balsavimas) vykdomas Seimo nutarime nurodytą dieną ir įstatymo nustatytu laiku; tik įstatymo numatytais atvejais ir tvarka, kai balsuoja paštu, piliečiai dalyvauja referendume anksčiau negu paskirtą balsavimo dieną.

<...> iš Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalies kyla imperatyvas referendumo skelbimui ir vykdymui *mutatis mutandis* taikyti Konstitucijoje įtvirtintus demokratinius rinkimų į politines atstovaujamasias institucijas principus; įstatymų leidėjas, įgyvendindamas šio straipsnio 4 dalyje nustatytus įgaliojimus reguliuoti referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką, yra saistomas demokratinių rinkimų į politines atstovaujamasias institucijas principų. Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas, atskleisdamas demokratinių rinkimų į politines atstovaujamasias institucijas principų, *inter alia* asmeninio (tiesioginio) balsavimo, suponuojamus reikalavimus įstatymų leidėjui nustatant rinkimų teisinį reguliavimą, konstatavo, jog konstitucinis demokratiškų rinkimų imperatyvas reiškia reikalavimą užtikrinti galimybę pareikšti savo valią rinkimuose rinkėjams, negalintiems nustatytą dieną atvykti į rinkimų apylinkę dėl ligos, negalios, įkalinimo, vykdomų tarnybos užduočių, taip pat dėl išvykos ar kitų asmeninių priežasčių; įstatymų leidėjas turi konstitucinę pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad piliečiai, negalintys balsuoti rinkimų dieną, turėtų galimybę savo konstitucinę teisę įgyvendinti kitu metu (2004 m. lapkričio 5 d. išvada).

Konstituciniai įstatymai, išskyrus konstitucinių įstatymų sąrašą nustatantį konstitucinį įstatymą, gali būti priimami ir keičiami referendumu

Žr. 1.8. Teisėkūros ir teisės taikymo pagrindai, 1.8.4. Teisės aktų hierarchija, 1.8.4.4. Konstituciniai įstatymai, 2020 m. liepos 30 d. nutarimas.

2.3.3. Rinkimų teisė

Reikalavimas, kad kandidatai į Seimo narius nebūtų susiję priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei (Konstitucijos 56 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas

Konstitucijos 56 straipsnio 1 dalies reikalavimas, kad kandidatai į Seimo narius neturi būti susiję priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei, pirmiausia aiškintinas tuo, jog Konstitucijos 59 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „išrinktas Seimo narys <...> prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai“. To paties straipsnio 3 dalyje yra dar viena svarbi nuostata, jog „Seimo narys, įstatymo nustatyta tvarka neprisiekęs arba prisiekęs lygtinai, netenka Seimo nario mandato“. Taigi Konstitucija iš Seimo nario besąlygiškai reikalauja ištikimybės priesaikos vien Lietuvos valstybei, pasižadėjimo gerbti ir vykdyti jos Konstituciją ir įstatymus. Tai suprantama, nes valstybės institucijose gali dirbti tik lojalūs tai valstybei asmenys, kurių ištikimybė jai ir patikimumas nekelia jokių abejonių. Akivaizdu, kad jeigu Seimo nario priesaiką duotų asmuo, kuris priesaika ar pasižadėjimu yra susijęs su užsienio valstybe, kiltų abejonių dėl naujos priesaikos tikrumo ir patikimumo, o tokio asmens teisinė politinė situacija taptų dviprasmiška.

<...>

Nagrinėjamos bylos kontekste būtina aiškinti konstitucinės sąvokos „nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei“ turinį. Visų pirma reikėtų pabrėžti, kad ši sąvoka yra abstraktus pobūdžio, t. y. ją reikėtų suprasti kaip bet kurią priesaiką ar pasižadėjimą užsienio valstybei. Antra, aiškinant šią sąvoką būtina prisiminti ir svarbiausius tikslus, dėl kurių ji (kartu su kitomis sąlygomis) Konstitucijoje buvo suformuluota. Tai iš esmės politiniai tikslai: užtikrinti aukščiausios politinės valstybinės institucijos, įkūnijančios valstybėje teisinės tautos atstovavimo idėją, tinkamą suformavimą. Akivaizdu, kad tautai atstovauja tik tos valstybės piliečiai, žinantys ir sugebantys išreikšti savo bendrapiliečių lūkesčius bei interesus, suvokiantys ir galintys formuoti savo valstybės politinę valią. Taigi bet kokie politinio

pobūdžio įsipareigojimai užsienio valstybei – tiek kylantys iš formaliai duotos priesaikos ar pasižadėjimo, tiek atsirandantys kaip politinė pareiga ar politinio lojalumo reikalavimas, susijęs su kitos valstybės pilietybės turėjimu, turėtų būti traktuojami kaip pasižadėjimas užsienio valstybei. Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad svarbiausias būdas konstitucinei sąlygai – būti „nesusijusiam priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei“ – įvykdyti yra užsienio valstybės pilietybės atsisakymas. Suprantama, įstatymų leidėjas, įgyvendindamas tokį minėtos konstitucinės normos turinį, gali nustatyti ir papildomus reikalavimus šiai konstitucinei nuostatai vykdyti.

Nuolatinų administracinio vieneto gyventojų aktyvioji ir pasyvioji rinkimų teisė savivaldybių tarybų rinkimuose (Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalis (2002 m. birželio 20 d. redakcija))

Žr. 10. Vietos savivalda ir valdymas, 10.2. Vietos savivalda, 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas.

Reikalavimai asmeniui, kuris gali būti renkamas Respublikos Prezidentu (Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalis, 78 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Konstitucijos 78 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentu gali būti renkamas Lietuvos pilietis pagal kilmę, ne mažiau kaip trejus pastaruosius metus gyvenęs Lietuvoje, jeigu jam iki rinkimų dienos yra suėję ne mažiau kaip keturiasdešimt metų ir jeigu jis gali būti renkamas Seimo nariu. Pagal Konstitucijos 56 straipsnio 1 dalį Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei ir rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 25 metų bei nuolat gyvena Lietuvoje. Šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Seimo nariais negali būti renkami asmenys, nebaigę atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį, taip pat asmenys, teismo pripažinti neveikniais. Pagal Konstitucijos 79 straipsnio 1 dalį kandidatų į Respublikos Prezidentus įregistruojamas Lietuvos Respublikos pilietis, atitinkantis 78 straipsnio 1 dalies sąlygas ir surinkęs ne mažiau kaip 20 tūkstančių rinkėjų parašų.

<...>

Minėta, kad pagal Konstitucijos 78 straipsnio 1 dalį Respublikos Prezidentu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris *inter alia* gali būti renkamas Seimo nariu. Kadangi pagal Konstituciją teisėjai ir Konstitucijos 141 straipsnyje nurodyti asmenys tol, kol eina atitinkamas pareigas, neturi teisės būti renkami Seimo nariais, jie negali būti renkami ir Respublikos Prezidentu.

Pagal Konstitucijos 104 straipsnio 3 dalį Konstitucinio Teismo teisėjams taikomi darbo ir politinės veiklos apribojimai, nustatyti teisėjams. Taigi konstitucinis apribojimas būti renkamiems Seimo nariu ir Respublikos Prezidentu taikomas ir Konstitucinio Teismo teisėjams.

Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Teisę būti išrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai.“

Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostatą aiškinant vien pažodžiui, taikant vien lingvistinį teisės aiškinimo metodą, būtų galima teigti, esą rinkimų įstatymais <...> asmeniui, kuris gali būti renkamas Respublikos Prezidentu, galima nustatyti ir tokius reikalavimus (sąlygas), kurių nenumato pati Konstitucija.

<...>

<...> reikalavimai asmeniui, kuris gali būti renkamas Respublikos Prezidentu, yra nustatyti Konstitucijoje. Vadinasi, Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostata „teisę

būti išrinktam nustato <...> rinkimų įstatymai“ reiškia tai, kad įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi įgaliojimus rinkimų įstatymuose <...> nustatyti tokius reikalavimus (sąlygas) asmeniui, kuris gali būti renkamas Respublikos Prezidentu, kurie yra konstituciškai pagrįsti. <...> įstatyme negali būti nustatomi tokie reikalavimai (sąlygos), kuriais būtų iškreipti ar paneigti Konstitucijoje įtvirtinti reikalavimai (sąlygos) asmeniui, kuris gali būti renkamas Respublikos Prezidentu. Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostata „teisę būti išrinktam nustato <...> rinkimų įstatymai“ reiškia ir tai, kad rinkimų įstatymuose <...> turi būti reglamentuojama Respublikos Prezidento rinkimų tvarka, reguliuojamos asmens teisės būti išrinktam Respublikos Prezidentu įgyvendinimo procedūros ir pan. Kitoks Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostatų aiškinimas padarytų teisiškai beprasmį patį konstitucinį teisinį reguliavimą, kuriuo nustatyti reikalavimai (sąlygos) asmeniui, kuris gali būti renkamas Respublikos Prezidentu, nes, jeigu įstatymais būtų nustatytas kitoks, su konstituciniu konkuruojantis, teisinis reguliavimas, konstitucinės normos ir principai, nustatantys minėtus reikalavimus (sąlygas) ir turintys aukščiausią teisinę galią, būtų paneigti. Tai būtų nesuderinama su Konstitucijos viršenybės principu, su Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies nuostata, kad Konstitucija yra tiesiogiai taikomas aktas, su Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalimi, pagal kurią negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai.

<...>

Taigi pagal Konstituciją Respublikos Prezidentu gali būti renkamas asmuo, kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis pagal kilmę; ne mažiau kaip trejus pastaruosius metus gyvena Lietuvoje; iki rinkimų dienos yra sukakęs 40 metų; nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei. Pagal Konstituciją Respublikos Prezidentu negali būti renkamas asmuo, kuris du kartus iš eilės (dvi kadencijas iš eilės) buvo Respublikos Prezidentu. Pagal Konstituciją Respublikos Prezidentu negali būti renkamas ir asmuo, nebaigęs atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį, asmuo, teismo pripažintas neveiksniu. Pagal Konstituciją Respublikos Prezidentu niekada negali būti renkamas ir toks asmuo, kuris už priesaikos sulaužymą, šurkštų Konstitucijos pažeidimą ar nusikaltimą, kuriuo kartu buvo šurkščiau pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš užimamų pareigų ar buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas. Pagal Konstituciją Respublikos Prezidentu negali būti renkamas bet kurio teismo teisėjas, taip pat asmuo, einantis Konstitucijos 141 straipsnyje nurodytas pareigas.

Pagal Konstituciją asmuo, atitinkantis nurodytus konstitucinius reikalavimus (nesant Konstitucijoje nustatytų kliūčių), kad galėtų būti įregistruotas kandidatu į Respublikos Prezidentus, dar turi surinkti ne mažiau kaip 20 tūkstančių rinkėjų parašų.

Pabrėžtina, jog Konstitucija nenumato kokių nors kitų reikalavimų (sąlygų), kuriuos turi atitikti asmuo, kad galėtų būti renkamas Respublikos Prezidentu. Pagal Konstituciją įstatymais ir kitais teisės aktais negalima nustatyti tokių kitų reikalavimų (sąlygų), kuriais būtų iškreipti ar paneigti Konstitucijoje įtvirtinti reikalavimai (sąlygos), kuriuos turi atitikti asmuo, kad galėtų būti renkamas Respublikos Prezidentu.

Reikalavimai Seimo narių rinkimų teisiniam reguliavimui (Konstitucijos 55 straipsnio 1, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada

<...> Seimo – Tautos atstovybės rinkimų principai yra įtvirtinti Konstitucijoje, jų negalima paneigti, iškreipti ar apriboti jokių žemesnės galios teisės aktu. Pagal Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalį Seimo nariai renkami remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu.

Konstitucijos 55 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad Seimo narių rinkimų tvarką nustato įstatymas. Ši konstitucinė nuostata reiškia, kad įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu įtvirtinti Seimo narių rinkimų sistemą, nustatyti rinkimų organizavimo pagrindus ir tvarką, apimančią *inter alia* kandidatų į Seimo narius kėlimą, rinkimų agitaciją, balsavimo tvarką, rinkimų rezultatų nustatymą, rinkiminių ginčų nagrinėjimo procedūras, reguliuoti kitus Seimo narių rinkimų santykius. Tai darydamas, įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos; jis negali nei pats paneigti, iškreipti ar apriboti visuotinės, lygios, tiesioginės rinkimų teisės, slapto balsavimo, nei sudaryti teisinių prielaidų tai padaryti kitiems subjektams, nes antraip tai reikštų, jog yra apribojama arba išvis paneigiama Tautos aukščiausios suverenios galios raiška per Tautos atstovybę – Seimą.

<...> įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą įstatymu nustatyti tokią teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad rinkėjai balsuotų asmeniškai ir slapta, kad balsavimo metu nebūtų galima paveikti rinkėjų valios ir jos kontroliuoti. Ypač neleistina, kad rinkimų finansavimas būtų neskaidrus ar nekontroliuojamas, kad rinkimų kampanijoje būtų naudojamos tokios rinkimų technologijos, kurios prieštarauja moralei, teisingumui, visuomenės darnai. Pabrėžtina ir tai, kad pagal Konstituciją jokiais motyvais negali būti pateisinamas rinkėjų balsų tiesioginis ar netiesioginis pirkimas, taip pat tokia rinkimų kampanijos praktika, kai rinkėjai yra dovanomis ar kitokiu atlyginimu skatinami dalyvauti arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą kandidatą. Tai tolygu rinkėjų papirkinėjimui, reiškiančiam, kad iš Lietuvos Respublikos piliečių atimama teisė laisvai, patiems pareikšti savo tikrąją valią Seimo rinkimuose, o iš Tautos – teisė išsirinkti tokią Tautos atstovybę, kuri reikštų jos tikrąją aukščiausią suverenią galią.

Pabrėžtina, kad įstatymų leidėjui iš Konstitucijos kyla pareiga įstatymu nustatyti tokią teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų Seimo rinkimų proceso sąžiningumą ir skaidrumą – būtinas Tautos pasitikėjimo savo atstovybe prielaidas.

Jeigu įstatymų leidėjas nepaiso minėtų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, nenustato demokratiškų, laisvų, sąžiningų rinkimų užtikrinimo mechanizmo, visuomet gali kilti abejonių dėl Seimo narių išrinkimo teisėtumo.

Asmeninio (tiesioginio) balsavimo principas

Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada

<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas rinkimų santykius, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas už rinkėją balsuoti kitam asmeniui (nebent rinkėjas šios savo konstitucinės teisės dėl sveikatos būklės negalėtų įgyvendinti pats).

Asmeninis (tiesioginis) balsavimas – viena iš leiamų laisvo, taigi ir demokratiško, rinkėjų valios reiškimo garantijų. Konstitucinis demokratiškų rinkimų imperatyvas reikalauja, kad rinkėjams, negalintiems nustatytą dieną atvykti į rinkimų apylinkę dėl ligos, negalios, įkalinimo, vykdomų tarnybos užduočių, taip pat dėl išvykos ar kitų asmeninių priežasčių, būtų užtikrinama galimybė pareikšti savo valią rinkimuose. Įstatymų leidėjas turi konstitucinę pareigą nustatyti tokią teisinį reguliavimą, kad piliečiai, negalintys balsuoti rinkimų dieną, turėtų galimybę savo konstitucinę teisę įgyvendinti kitu metu. Įstatymų leidėjas, reguliuodamas su absenteistiniu balsavimu susijusius santykius, turi diskreciją, tačiau reguliuodamas šiuos santykius jis negali pažeisti Konstitucijoje įtvirtintų demokratiškų rinkimų principų.

Viena iš demokratinėse valstybėse įprastų absenteistinio balsavimo formų – balsavimas paštu. Įstatymų leidėjas, sprenddamas, ar pasirinkti šią absenteistinio balsavimo formą, taip pat reguliuodamas su balsavimu paštu susijusius santykius, turi atsizvelgti ne tik į teisinius

veiksnius, bet ir į visuomenės politinės kultūros ypatumus, pilietinės brandos lygį, visuomenės mentalitetą, kitus socialinius veiksnius, nes jie taip pat lemia, ar balsavimu paštu nebus piktnaudžiaujama, ar balsavimo paštu institutas neviršys priemonė iškreipti tikrąją rinkėjų valią ir nepaneigs Tautos teisės išsirinkti tokią savo atstovybę, kuri reikštų jos tikrąją aukščiausią suverenią galią.

Įstatymų leidėjo diskrecija pasirinkti savivaldybių tarybų rinkimų sistemą (Konstitucijos 34 straipsnis, 119 straipsnio 2, 3 dalys)

Žr. 10. Vietos savivalda ir valdymas, 10.2. Vietos savivalda, 2007 m. vasario 9 d. nutarimas.

Pasyvioji rinkimų teisė savivaldybių tarybų rinkimuose (reikalavimas, kad, įstatymų leidėjui pasirinkus vien proporcinę savivaldybių tarybų rinkimų sistemą, administracinių vienetų nuolatiniai gyventojai turėtų galimybę būti renkami į savivaldybių tarybas ir būdami įrašyti į ne politinių partijų sudaromus kandidatų sąrašus)

Žr. 10. Vietos savivalda ir valdymas, 10.2. Vietos savivalda, 2007 m. vasario 9 d. nutarimas.

Aktyvioji ir pasyvioji rinkimų teisė (Konstitucijos 34 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas

Konstitucijos 34 straipsnio nuostatoje, kad piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę (1 dalis), yra įtvirtinta vadinamoji aktyvioji rinkimų teisė, t. y. asmenų galimybė dalyvauti atitinkamų viešosios valdžios institucijų rinkimuose laisvai pasirenkant, už kurį iš iškeltų kandidatų ar kuriuos kandidatus balsuoti. Šio straipsnio 2 dalies nuostatoje, kad teisę būti išrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai, yra įtvirtinta vadinamoji pasyvioji rinkimų teisė, t. y. galimybė asmeniui Konstitucijos ir rinkimų įstatymų nustatyta tvarka kandidatuoti į atitinkamos renkamos viešosios valdžios institucijos narius, taigi siekti būti išrinktam. Konstitucijos 34 straipsnio 3 dalyje nustatytas aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisės ribojimas – šios teisės neturi tie asmenys, kurie teismo pripažinti neveiksniais.

Konstitucijos 34 straipsnio visos nuostatos yra tarpusavyje susijusios. <...> aiškinant 34 straipsnio 1 dalies nuostatą kartu su 34 straipsnio 2 ir 3 dalimis pažymėtina, kad piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų ir kurie teismo nėra pripažinti neveiksniais, turi teisę rinkti atitinkamų viešosios valdžios institucijų nariais tik tuos asmenis, kurie atitinka Konstitucijos ir jai neprieštarujančių įstatymų reikalavimus (sąlygas).

Šiame kontekste pažymėtina, kad nuo Konstitucijos 34 straipsnio nuostatų, įtvirtinančių aktyviosios ir pasyviosios rinkimų teisės konstitucinius pagrindus, yra neatsiejami Konstitucijos straipsniai, reguliuojantys atitinkamų viešosios valdžios institucijų rinkimų santykius, t. y. Konstitucijos 55, 56, 57 straipsniai, įtvirtinantys Seimo narių rinkimų, Konstitucijos 78, 79, 80 straipsniai, įtvirtinantys Respublikos Prezidento rinkimų, Konstitucijos 119 straipsnis, įtvirtinantis savivaldybių tarybų narių rinkimų teisinius imperatyvus.

Pažymėtina ir tai, kad nors minėtų viešosios valdžios institucijų konstitucinė prigimtis, jų vieta viešosios valdžios institucijų sistemoje, jų funkcijos bei įgaliojimai lemia specifinį kiekvienos iš šių institucijų rinkimų teisinį reguliavimą, įstatymų leidėjui privalu iš Konstitucijos kylančių visuotinės, lygios, tiesioginės rinkimų teisės ir slapto balsavimo imperatyvų paisyti reguliuojant ir Seimo narių, ir Respublikos Prezidento, ir savivaldybių tarybų narių rinkimų teisinius santykius.

Iš Konstitucijos, *inter alia* jos 34, 55 ir 56 straipsnių, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu įtvirtinti Seimo narių rinkimų sistemą, nustatyti rinkimų organizavimo pagrindus ir tvarką,

apimančią *inter alia* kandidatų į Seimo narius kėlimą, rinkimų agitaciją, balsavimo tvarką, rinkimų rezultatų nustatymą, rinkimų ginčų nagrinėjimo procedūras, reguliuoti kitus Seimo narių rinkimų santykius. Šiame kontekste pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas reikalavimus, kuriuos turi atitikti kandidatas į Seimo narius, privalo paisyti Konstitucijos; jis negali nei pats paneigti, iškreipti ar apriboti visuotinės, lygios, tiesioginės rinkimų teisės, slapto balsavimo, nei sudaryti teisinių prielaidų tai padaryti kitiems subjektams.

Rinkimų teisės principai

Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalyje [įtvirtinti] visuotinių, lygių ir tiesioginių rinkimų <...> teisės principai, kaip ir slapto balsavimo principas, nustatyti ne tik Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalyje, bet ir kituose Konstitucijos straipsniuose, reguliuojančiuose Respublikos Prezidento (78 straipsnio 2 dalis) ir savivaldybių tarybų narių (119 straipsnio 2 dalis) rinkimų teisinius santykius. Visų pirma šie principai taikytini įgyvendinant aktyviąją rinkimų teisę.

Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas visuotinės rinkimų teisės principas reiškia, kad visiems Lietuvos Respublikos piliečiams, atitinkantiems iš Konstitucijos ir jai neprieštaraujančių įstatymų kylančius reikalavimus (sąlygas), turi būti užtikrinta teisė dalyvauti Seimo narių rinkimuose.

Aiškinant lygios rinkimų teisės principą visuotinai pripažįstama, jog jis *inter alia* reiškia, kad organizuojant ir vykdant rinkimus visi rinkėjai turi būti traktuojami vienodai, kiekvieno rinkėjo balsas yra lygiavertis bet kurio kito rinkėjo balsui ir turi vienodą reikšmę nustatant balsavimo rezultatus.

Tiesioginės rinkimų teisės principas reikalauja, kad Seimo nariai būtų renkami be tarpininkų. Aiškinant šio principo turinį pažymėtina, jog Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas rinkimų santykius, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas už rinkėją balsuoti kitam asmeniui (nebent rinkėjas šios savo konstitucinės teisės dėl sveikatos būklės negalėtų įgyvendinti pats) (Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada).

Slapto balsavimo principas reikalauja sudaryti tokias sąlygas rinkėjo valiai balsavimo metu pareikšti, kad niekas negalėtų jo kontroliuoti, daryti įtakos jo pasirinkimui ar kitaip kliudyti laisvai ir nevaržomai reikšti savo valios.

Seimo narių rinkimų sistema

Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas

<...> Konstitucija nenustato konkrečios Seimo narių rinkimų sistemos. Pagal Konstitucijos 55 straipsnio 3 dalies nuostatą tai palikta spręsti įstatymų leidėjui, kuris turi plačią diskreciją. Pažymėtina, kad įstatymu gali būti nustatyta vien proporcinė, vien mažoritarinė arba kitokia Seimo narių rinkimų sistema, *inter alia* mišri rinkimų sistema, kurioje yra derinamos proporcinė ir mažoritarinė rinkimų sistemos.

<...>

Nei vien proporcinė, nei vien mažoritarinė, nei kitokia rinkimų sistema, *inter alia* mišri rinkimų sistema, kurioje yra derinamos proporcinė ir mažoritarinė rinkimų sistemos, negali būti laikomos savaime sudarančiomis prielaidas pažeisti laisvų, demokratiškų rinkimų reikalavimus, visuotinę, lygią rinkimų teisę, slaptą balsavimą, kitus demokratinės teisinės valstybės rinkimų standartus. Tačiau pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, įtvirtindamas

atitinkamą Seimo narių rinkimų sistemą, privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų, Konstitucinės Seimo, kaip Tautos atstovybės, sampratos.

<...> rinkimai yra politinis procesas. Rinkimų teisė (ir aktyvioji, ir pasyvioji) yra glaudžiai susijusi su Konstitucijos 33 straipsnyje įtvirtinta Lietuvos Respublikos piliečio teise dalyvauti valdant savo šalį, taip pat su Konstitucijos 35 straipsnyje įtvirtinta piliečių teise laisvai vienytis į politines partijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Pažymėtina, kad politinių partijų steigimosi tikslai ir veikla yra neatsiejami nuo viešosios valdžios siekio, taigi ir nuo dalyvavimo atstovaujamyjū viešosios valdžios institucijų, *inter alia* Seimo, rinkimuose.

Kad ir kokią Seimo narių rinkimų sistemą pasirinktų įstatymų leidėjas (vien proporcinę, vien mažoritarinę arba kitokią, *inter alia* mišrią rinkimų sistemą, kurioje yra derinamos proporcinė ir mažoritarinė rinkimų sistemos), pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris užkirstų kelią politinėms partijoms arba jų iškeltiems bei remiamiems kandidatams dalyvauti Seimo narių rinkimuose. Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad tokia Seimo narių rinkimų sistema, kai yra derinamos proporcinė ir mažoritarinė rinkimų sistemos, savaime nesudaro prielaidų pažeisti Konstitucijoje įtvirtintų visuotinių, lygių, tiesioginių, slapto balsavimo ir kitų demokratinės teisinės valstybės rinkimų standartų.

Vadinasi, tokia Seimo narių rinkimų sistema, kai dėl Seimo narių mandatų varžosi į politinių partijų sąrašus įrašyti kandidatai ir politinių partijų iškelti pavieniai kandidatai, pagal Konstituciją yra galima, jeigu užtikrinama galimybė Seimo rinkimuose dalyvauti ir piliečiams, neįrašytiems į politinių partijų sąrašus ar ne jų keliamiems.

Įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas Seimo narių rinkimų santykius, yra saistomas iš Konstitucijos, *inter alia* jos 35 straipsnio 2 dalies, kylančio reikalavimo, kad „niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiam nors <...> politinei partijai <...>“. Taigi įstatymų leidėjas pagal Konstituciją negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmuo, norintis pasinaudoti savo pasyviaja rinkimų teise (Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalis, 56 straipsnis) renkant Seimo narius, būtų priverstas tapti kurios nors politinės partijos nariu arba susaisyti save su kuria nors politine partija kitokiais, ne formalios narystės, ryšiais.

Proporcinė rinkimų sistema; reikalavimas, kad, įstatymų leidėjui pasirinkus vien proporcinę rinkimų sistemą, asmenys turėtų galimybę būti renkami ir būdami įrašyti į ne politinių partijų sudaromus kandidatų sąrašus

Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas

<...> įstatymų leidėjui pasirinkus vien proporcinę rinkimų sistemą į politines atstovaujamąsias ar kitas demokratines atstovaujamas institucijas gali būti renkami kandidatai, įrašyti tik į rinkimuose dalyvaujančių politinių partijų (ar kitų kolektyvinių subjektų) sudaromus sąrašus. Šie sąrašai yra sudaromi iš tam tikro skaičiaus kandidatų. Taip pat pažymėtina, kad pasirinkus vien proporcinę rinkimų sistemą negalima tokia situacija, kai rinkimuose dalyvauja ne tik asmenys, įrašyti į politinių partijų (ar kitų kolektyvinių subjektų) sudaromus kandidatų sąrašus, bet ir pavieniai asmenys, t. y. negalima tokia situacija, kai pavieniai asmenys varžosi su kandidatų sąrašais. Taip būtų iškreipiama proporcinės rinkimų sistemos esmė.

<...> pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris užkirstų kelią politinėms partijoms arba jų iškeltiems ir remiamiems kandidatams dalyvauti politinių atstovaujamyjū institucijų rinkimuose. [Tačiau] šis reikalavimas negali būti aiškinamas kaip įtvirtinantis išimtinę politinių partijų (jų narių ar jų remiamų kandidatų) teisę dalyvauti formuojant politines atstovaujamas institucijas.

Taigi įstatymų leidėjas, pasirinkęs vien proporcinę rinkimų sistemą, turi įstatyme įtvirtinti ne tik politinių partijų teisę dalyvauti rinkimuose, bet ir nustatyti tai, kokie dar kiti kolektyviniai subjektai gali dalyvauti ir turi teisę kelti kandidatus rinkimuose į politines atstovaujamas institucijas pateikdami savo kandidatų sąrašus.

<...>

<...> jeigu įstatymų leidėjas, pasirinkęs vien proporcinę rinkimų sistemą, nustatytų tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų įtvirtinta išimtinė politinių partijų (jų narių ar jų remiamų kandidatų) teisė dalyvauti formuojant politines atstovaujamas institucijas, tai reikštų ir tai, kad piliečių, nesančių politinių partijų nariais ir nesusaistytų jokiais ryšiais su jokia politine partija, galimybės įgyvendinti savo pasyviąją rinkimų teisę būtų neproporcingai pasunkintos, palyginti su asmenų, esančių politinių partijų nariais ar susisaisčiusių su kuria nors politine partija kitokiais, neformalios narystės, ryšiais, galimybėmis. Pažymėtina ir tai, kad tokiu teisiniu reguliavimu iš dalyvavimo rinkimuose į politines atstovaujamas institucijas, *inter alia* kandidatų rinkimuose į šias institucijas iškelimo sudarant kandidatų sąrašus, būtų nepagrįstai eliminuojami kiti kolektyviniai subjektai, t. y. politinės organizacijos. Vadinasi, tokiu teisiniu reguliavimu būtų sudarytos prielaidos pažeisti iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, kylančius teisingumo, proporcingumo imperatyvus, nepaisyti iš Konstitucijos kylančių rinkimų teisės principų.

Rinkimų sistemos

Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas

Rinkimams vykstant pagal proporcinę rinkimų sistemą yra sudaromos viena ar kelios daugiamandatės apygardos, kuriose varžosi į politinių partijų (ar kitų kolektyvinių subjektų) sudaromus kandidatų sąrašus įrašyti kandidatai, o pagal mažoritarinę rinkimų sistemą vienmandatėse rinkimų apygardose kandidatuoja pavieniai kandidatai; demokratinėse valstybėse yra žinoma ir vadinamoji mišri rinkimų sistema, kuri jungia proporcinę ir mažoritarinę rinkimų sistemas (Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas).

Šiame kontekste pažymėtina, kad, esant mišriai rinkimų sistemai, dvi atskiros rinkimų sistemos, proporcinė ir mažoritarinė, jungiamos nekeičiant pagrindinio jų požymio, t. y. pavieniai kandidatai varžosi tik vienmandatėse rinkimų apygardose, o į politinių partijų (ar kitų kolektyvinių subjektų) sudaromus kandidatų sąrašus įrašyti kandidatai – tik daugiamandatėse apygardose.

<...>

<...> rinkimų sistema, pagal kurią renkama atstovaujamoji institucija, – tai visuma rinkimų įstatymuose įtvirtintų taisyklių, principų ir kriterijų, kuriais remiantis *inter alia* nustatomi balsavimo rezultatai. Nė viena rinkimų sistema neužtikrina, kad nustatyti rinkimų rezultatai atspindės kiekvieno rinkimuose dalyvavusio rinkėjo balsą ir kad kiekvienas kandidatas, už kurį balsavo bent kiek rinkėjų, dalyvaus skirstant mandatus, bet svarbu, kad ji nebūtų palanki tik kai kuriems pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinantiems subjektams ir kad nebūtų sudaroma prielaidų neatspindėti daugumos rinkėjų valios.

Įstatymų leidėjo diskrecija pasirinkti savivaldybių tarybų rinkimų rezultatų nustatymo ir mandatų skirstymo būdus, įtvirtinti rinkimų slenksčius

Žr. 10. Vietos savivalda ir valdymas, 10.2. Vietos savivalda, 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas.

Asmens teisė būti renkamam savivaldybės tarybos nariu; rinkėjų teisė gauti reikšmingą informaciją apie kandidatus į savivaldybių tarybų narius, *inter alia* apie tai, kad kandidatas teismo buvo pripažintas kaltu dėl nusikalstamos veikos (Konstitucijos 25 straipsnis, 34 straipsnio 2 dalis, 119 straipsnio 2, 3 dalys)

Žr. 10. Vietos savivalda ir valdymas, 10.2. Vietos savivalda, 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas.

Reikalavimai asmenims, siekiantiems dalyvauti rinkimų procese, įrodyti turint politinę visuomenės paramą (surinkti nustatytą kiekį rinkėjų parašų), laiduoti savo ketinimų rimtumą (sumokėti rinkimų užstatą)

Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas 2008 m. spalio 1 d. nutarime yra pažymėjęs, kad Europos Sąjungos valstybėse narėse ir kitose demokratinėse valstybėse reguliuojant rinkimų santykius neretai nustatomi ir specialūs reikalavimai, kuriuos įvykdęs (atitinkantis) asmuo gali kandidatuoti į parlamento narius, pavyzdžiui, reikalavimą surinkti tam tikrą kiekį parašų, kurie patvirtina tam tikros visuomenės dalies politinę paramą, ar reikalavimą sumokėti tam tikrą rinkimų užstatą; rinkimai yra atsakingas politinis procesas, todėl pripažįstamas pagrįstu reikalavimas, kad pretendentai į parlamento narius įrodytų turintys tam tikrą politinę visuomenės paramą arba (ir) savo ketinimų pagrįstumą laiduotų tam tikru (protingu) finansiniu įsipareigojimu.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas rinkimų santykius, susijusius *inter alia* su Respublikos Prezidento rinkimų procedūromis, pagal Konstituciją gali nustatyti *inter alia* tokias konstituciškai pateisinamas pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo procedūras, kuriomis, atsižvelgiant į Respublikos Prezidento rinkimų ir Konstitucijoje nustatytų sąlygų, kurias turi atitikti kandidatas į Respublikos Prezidentus, specifiką, siekiama proporcingai užtikrinti, kad Respublikos Prezidento rinkimai būtų atsakingas politinis procesas ir kad šiame procese dalyvautų tik rimtus ketinimus turintys kandidatai (asmenys, siekiantys jais būti).

Vadinasi, įstatymų leidėjas, reguliuodamas rinkimų santykius, *inter alia* su Respublikos Prezidento rinkimų procedūromis susijusius santykius, pagal Konstituciją gali įtvirtinti rinkimų užstatą kaip teisinį institutą ir turi Konstitucijos normų ir principų saistomą diskreciją nustatyti, kuriame Respublikos Prezidento rinkimų procedūrų etape rinkimų užstatas turi būti sumokėtas, kas gali sumokėti rinkimų užstatą, kuriame Respublikos Prezidento rinkimų procedūrų etape ar šioms procedūroms pasibaigus rinkimų užstatas yra grąžinamas jį sumokėjusiam asmeniui, kokios tokio grąžinimo sąlygos.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas rinkimų santykius, susijusius su Seimo, Europos Parlamento, savivaldybių tarybų rinkimų procedūromis, pagal Konstituciją gali nustatyti *inter alia* tokias konstituciškai pateisinamas pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo procedūras, kuriomis, atsižvelgiant į Seimo, Europos Parlamento, savivaldybių tarybų rinkimų specifiką, siekiama proporcingai užtikrinti šių rinkimų proceso, vykstančio netapčiu (nacionaliniu valstybiniu, Europos ir regioniniu) lygmeniu, atsakingumą, šiame procese dalyvaujančių kandidatų į Seimo narius, Europos Parlamento narius, savivaldybių tarybų narius ketinimų rimtumą.

Vadinasi, įstatymų leidėjas, reguliuodamas rinkimų santykius, susijusius su Seimo, Europos Parlamento, savivaldybių tarybų rinkimais (*inter alia* šių rinkimų parengimo

procedūromis), pagal Konstituciją apskritai gali pasirinkti rinkimų užstatą kaip rinkimų santykių reguliavimo priemonę ir turi Konstitucijos normų ir principų saistomą diskreciją *inter alia* nustatyti, kad rinkimų užstato dydis Seimo, Europos Parlamento ir savivaldybių tarybų rinkimuose yra skirtingas ir kinta pagal tai, ar kandidatus iškeliantys subjektai laikėsi (nesilaikė) tam tikrų politinės kampanijos finansavimo kontrolės reikalavimų, taip pat kad rinkimų užstatas turi būti sumokėtas tame pačiame Seimo, Europos Parlamento ir savivaldybių tarybų rinkimų parengiamosios procedūros etape, t. y. prieš teikiant kandidatų pareiškinius dokumentus.

Reikalavimas pasyviają rinkimų teisę įgyvendinantiems subjektams pateikti rinkėjams reikšmingą informaciją apie save (duomenis apie turtą, pajamas ir privačius interesus)

Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas

<...> pažymėtinos tokios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos:

– Konstitucija garantuoja ir saugo visuomenės interesą būti informuotai (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d., 2005 m. rugsėjo 19 d., 2005 m. rugsėjo 29 d., 2006 m. gruodžio 21 d., 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimai);

– visuomenės interesas būti informuotai ypač svarbus politinių atstovaujamųjų institucijų rinkimų procese (Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas);

– įstatymų leidėjas, užtikrindamas Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą piliečių teisę dalyvauti valdant savo šalį *inter alia* per demokratiškai išrinktus atstovus, turi sudaryti prielaidas atspindėti rinkėjų valią, *inter alia* užtikrinti rinkimų proceso skaidrumą, pasyviają rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžiningą konkurenciją ir rinkėjams reikšmingos informacijos apie juos viešumą (Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas);

– įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi įgaliojimus rinkimų įstatymuose nustatyti tokius reikalavimus (sąlygas) asmeniui, kuris gali būti renkamas, kurie yra konstituciškai pagrįsti.

Taigi įstatymų leidėjas, reguliuodamas rinkimų santykius, susijusius *inter alia* su rinkimų procedūromis, pagal Konstituciją gali nustatyti *inter alia* tokias konstituciškai pateisinamas pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimo procedūras, kuriomis (taikomais procedūriniais reikalavimais) siekiama užtikrinti rinkimų proceso skaidrumą ir rinkėjams reikšmingos informacijos apie pasyviają rinkimų teisę įgyvendinančius subjektus viešumą.

<...> pažymėtina, kad rinkėjui reikšminga informacija apie pasyviają rinkimų teisę įgyvendinančius subjektus pagal Konstituciją gali būti laikomi *inter alia* kandidatų į politinių atstovaujamųjų institucijų narius įstatymo nustatyta tvarka pateikti atitinkami duomenys apie turtą, pajamas ir privačius interesus. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas visuomenės interesą būti informuotai, taip pat rinkimų proceso sąžiningumą ir skaidrumą gali siekti užtikrinti nustatydamas *inter alia* tokią teisinę reguliavimą, pagal kurį būtų reikalaujama, kad kandidatai į politinių atstovaujamųjų institucijų narius deklaruotų turtą, pajamas ir privačius interesus.

Pažymėtina, kad įstatymų leidėjui iš Konstitucijos kyla pareiga įstatymu nustatyti tokią teisinę reguliavimą, kuriuo būtų užtikrintas Seimo rinkimų sąžiningumas ir skaidrumas – būtinos Tautos pasitikėjimo savo atstovybe prielaidos (Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d., 2008 m. lapkričio 7 d. išvados).

Ši oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata *mutatis mutandis* taikytina įstatymų leidėjui reguliuojant ir kitų rinkimų, *inter alia* rinkimų į Europos Parlamentą, santykius. Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Europos

Parlamentas nėra Tautos atstovybė, tačiau jis laikytinas politinė atstovaujamojo Europos Sąjungos institucija, kurios rinkimų tvarką konkrečioje Europos Sąjungos valstybėje narėje nustato atitinkamos valstybės narės įstatymų leidėjas (Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas).

<...> taip pat pažymėtina, kad rinkimų procese turi būti sudarytos realios galimybės aktyviają rinkimų teisę įgyvendinantiems asmenims, sprendžiantiems dėl kandidato tinkamumo būti savivaldybės tarybos nariu, gauti informaciją apie svarbius tokio asmens gyvenimo faktus, galinčius turėti reikšmės atstovaujant rinkėjų interesams ir tvarkant viešuosius reikalus (Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas).

Ši oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata *mutatis mutandis* taikytina reguliuojant ir visus kitus rinkimų, *inter alia* Seimo rinkimų, taip pat rinkimų į Europos Parlamentą, santykius.

Rinkimų kampanijų sąžiningumo ir finansavimo skaidrumo reikalavimai

Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog įstatymų leidėjui iš Konstitucijos kyla pareiga įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų Seimo rinkimų proceso sąžiningumą ir skaidrumą – būtinas Tautos pasitikėjimo savo atstovybe prielaidas (Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d., 2008 m. lapkričio 7 d. išvados); ši oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata *mutatis mutandis* taikytina ir Respublikos Prezidento, savivaldybių tarybų rinkimų, rinkimų į Europos Parlamentą teisiniui reguliavimui.

Vadinasi, įstatymų leidėjas, reguliuodamas rinkimų santykius, susijusius *inter alia* su rinkimų kampanijų, esančių rinkimų proceso dalimi, finansavimu ir jo kontrole, pagal Konstituciją turi diskreciją pasirinkti (įtvirtinti) tokias priemones, kurios užtikrintų rinkimų kampanijų sąžiningumą ir finansavimo skaidrumą.

<...>

<...> rinkimų proceso sąžiningumą ir skaidrumą įstatymų leidėjas gali siekti užtikrinti nustatydamas *inter alia* tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų reikalaujama, kad lėšas, skirtas politinei kampanijai finansuoti, tvarkytų, jų rinkimo ir panaudojimo teisėtumą kontroliuotų ne rinkimų kampanijos dalyvis, o kitas atsakingas asmuo įstatymo nustatytais pagrindais ir tvarka. Nustatydamas tokį teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas yra saistomas iš Konstitucijos, *inter alia* proporcingumo principo, kylančių reikalavimų, t. y. jis negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, *inter alia* tokių reikalavimų minėtam atsakingam asmeniui, kurie dirbtinai pasunkintų pretendento būti kandidatu atitinkamuose rinkimuose galimybes dalyvauti rinkimų kampanijoje įgyvendinant Konstitucijoje garantuotą pasyviąją rinkimų teisę.

Seimo narių rinkimų santykių teisinis reguliavimas; įstatymų leidėjo diskrecija įtvirtinti rinkimų slenksčius Seimo rinkimuose

Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 29 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog:

– vienas iš sprendimų priėmimo demokratinų principų yra daugumos principas (Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 22 d., 2006 m. balandžio 4 d. nutarimai);

– nė viena rinkimų sistema neužtikrina, kad nustatyti rinkimų rezultatai atspindės kiekvieno rinkimuose dalyvavusio rinkėjo balsą ir kad kiekvienas kandidatas, už kurį balsavo bent kiek rinkėjų, dalyvaus skirstant mandatus, bet svarbu, kad jį nebūtų palanki tik kai kuriems pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinantiems subjektams ir kad nebūtų sudaroma

prielaidų neatspindėti daugumos rinkėjų valios (Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas).

Pažymėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas 2008 m. spalio 1 d. nutarime <...> *inter alia* konstatavo, jog:

- Konstitucija nenustato konkrečios Seimo narių rinkimų sistemos; pagal Konstitucijos 55 straipsnio 3 dalies nuostatą tai palikta spręsti įstatymų leidėjui, kuris turi plačią diskreciją;

- iš Konstitucijos, *inter alia* jos 34, 55 ir 56 straipsnių, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu įtvirtinti Seimo narių rinkimų sistemą, nustatyti rinkimų organizavimo pagrindus ir tvarką, apimančią *inter alia* kandidatų į Seimo narius kėlimą, rinkimų agitaciją, balsavimo tvarką, rinkimų rezultatų nustatymą, rinkimų ginčų nagrinėjimo procedūras, reguliuoti kitus Seimo narių rinkimų santykius;

- įstatymu gali būti nustatyta vien proporcinė, vien mažoritarinė arba kitokia Seimo narių rinkimų sistema, *inter alia* mišri rinkimų sistema, kurioje yra derinamos proporcinė ir mažoritarinė rinkimų sistemos;

- visuotinai pripažįstama, kad pagal proporcinę parlamento rinkimų sistemą vienoje daugiamandatėje apygardoje paprastai (tradiciškai) dalyvauja į politinių partijų sąrašus įrašyti kandidatai.

Vadinasi, įstatymų leidėjas pagal Konstituciją gali nustatyti ir tokią Seimo rinkimų tvarką, pagal kurią sudaroma Seimo rinkimų daugiamandatė rinkimų apygarda ir joje varžosi kandidatų sąrašai, o rinkimų rezultatai šioje daugiamandatėje rinkimų apygardoje nustatomi atsižvelgiant į kandidatų sąrašų gautų rinkėjų balsų proporcijas.

Pažymėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas 2011 m. gegužės 11 d. nutarime <...> bei 2011 m. lapkričio 17 d. nutarime <...> *inter alia* konstatavo, jog:

- įstatymų leidėjas, reguliuodamas savivaldybių tarybų narių rinkimų santykius, turi plačią diskreciją pasirinkti renkamos atstovaujamosios institucijos rinkimų rezultatų nustatymo ir mandatų skirstymo būdus, įtvirtinti vadinamuosius rinkimų slenksčius;

- rinkimų slenkstis paprastai yra nustatomas siekiant išvengti didelio renkamos atstovaujamosios institucijos susiskaldymo į smulkias frakcijas (grupes), užtikrinti jos stabilumą;

- įstatymų leidėjo nustatytas rinkimų slenkstis renkant atstovaujamąją instituciją neturi būti toks didelis, kad sudarytų prielaidas neatspindėti įvairių rinkėjų interesų, pažeisti jų teisę dalyvauti sprendžiant savivaldos klausimus per demokratiškai išrinktus atstovus.

Pažymėtina, kad cituotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos įstatymų leidėjui pagal Konstitucijos 56 straipsnio 3 dalį nustatant Seimo narių rinkimų tvarką.

Pažymėtina ir tai, kad Seimo nesusiskaldymas į smulkias frakcijas (grupes) ir stabilumas yra konstitucinė vertybė, sudaranti prielaidas užtikrinti *inter alia* Vyriausybės, kurios veikla pagal Konstituciją, *inter alia* jos 67 straipsnio 7 punktą, 92 straipsnio 5 dalį, grindžiama Seimo, pritarusio jos programai, pasitikėjimu ir kuri, kaip nustatyta Konstitucijos 96 straipsnio 1 dalyje, solidariai atsako Seimui už bendrą savo veiklą, stabilumą.

Vadinasi, įstatymų leidėjas, nustatydamas Seimo narių rinkimų tvarką, *inter alia* Seimo rinkimų rezultatų nustatymo ir Seimo narių mandatų paskirstymo daugiamandatėje rinkimų apygardoje būdus, turi diskreciją nustatyti vadinamuosius rinkimų slenksčius, kuriais siekiama išvengti didelio Seimo susiskaldymo į smulkias frakcijas (grupes) ir užtikrinti jo darbo stabilumą, efektyvumą, t. y. nustatyti, kad paskirstant Seimo narių mandatus daugiamandatėje rinkimų apygardoje dalyvauja tik tam tikrą rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų procentinę dalį gavę kandidatų sąrašai.

Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, įgyvendindamas savo diskreciją nustatyti rinkimų slenksčius kaip Seimo rinkimų rezultatų nustatymo ir Seimo narių mandatų paskirstymo daugiamandatėje rinkimų apygardoje būdą, yra saistomas Konstitucijos, *inter alia* konstitucinių teisinės valstybės principo ir vienu iš jo elementų esančio proporcingumo principo.

Masinis ir (arba) sisteminis rinkėjų papirkimas – šiurkštus demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų principų pažeidimas

Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada

<...> masinis ir (arba) sisteminis rinkėjų papirkimas, *inter alia* dovanomis ar kitokių atlyginimų, skatinant dalyvauti arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą kandidatą, vykstant rinkimų procesui (*inter alia* rinkimų agitacijos kampanijos, balsavimo laikotarpiu) laikytinas šiurkščiu demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų, *inter alia* rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, principų pažeidimu. Tokie rinkimų principų pažeidimai sudaro prielaidas pagrįstai abejoti rinkimų rezultatų legitimumu ir teisėtumu, taigi gali apriboti arba išvis paneigti Tautos aukščiausios suverenios galios raišką per Tautos atstovybę – Seimą.

<...>

<...> Kadangi, kaip minėta, tokie pažeidimai sudaro prielaidas pagrįstai abejoti rinkimų rezultatų legitimumu ir teisėtumu, gali apriboti arba išvis paneigti Tautos aukščiausios suverenios galios raišką per Tautos atstovybę – Seimą, preziumuotina, kad jie savaime laikytini turinčiais esminę įtaką rinkimų rezultatams. Tokia prezumpcija gali būti paneigta Vyriausiajai rinkimų komisijai įvertinus kitas konkrečias rinkimų proceso aplinkybes, turinčias reikšmės rinkimų rezultatų nustatymui (pavyzdžiui, politinės partijos ar kandidato, atsakingo už šiurkščius [draudimo papirkti rinkėjus] pažeidimus, surinktą pernelyg mažą balsų skaičių).

<...> masiniu rinkėjų ar rinkimų teisę turinčių asmenų papirkimu laikytinas ir vienkartinis prekių, pinigų ar kitokių dovanų dalijimas ir (arba) neatlygintinis paslaugų teikimas daugeliui rinkėjų per susirinkimus ar kitokius visuomenei ar tam tikrai jos daliai skirtus renginius vykstant rinkimų procesui, taip skatinant dalyvauti arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą kandidatą.

Vyriausiosios rinkimų komisijos ir teritorinių rinkimų organizavimo institucijų sudarymo, įgaliojimų ir veiklos teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada

Konstitucinis Teismas 1996 m. lapkričio 23 d. [išvadoje] pabrėžė, kad vykdant demokratiškus rinkimus ypač svarbūs yra viešumo ir kontrolės mechanizmai. Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 67 straipsnio 13 punktą Seimas sudaro Vyriausiąją rinkimų komisiją ir keičia jos sudėtį. Konstitucinis Teismas 1994 m. liepos 11 d. sprendime (Nr. 5/94) konstatavo, kad pagal šią nuostatą Lietuvoje turi būti suformuota universali rinkimus organizuojanti institucija – Vyriausioji rinkimų komisija; konstitucinė nuostata dėl Vyriausiosios rinkimų komisijos turi būti įgyvendinta įstatymu įtvirtinant jos paskirtį pagal konstitucines nuostatas, sudarymo principus bei kompetenciją. Pažymėtina, kad įstatymu turi būti nustatytas toks Vyriausiosios rinkimų komisijos ir teritorinių rinkimų organizavimo institucijų sudarymo tvarkos teisinis reguliavimas, kuris sudarytų prielaidas šioms institucijoms priimti objektyvius ir veiksmingus sprendimus dėl rinkimų organizavimo.

<...> konstitucinė Vyriausiosios rinkimų komisijos paskirtis organizuoti rinkimus taip pat suponuoja jos įgaliojimus kontroliuoti ir imtis priemonių, kad būtų veiksmingai užtikrintas demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų, *inter alia* rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, principų laikymasis. Atsižvelgiant į tai, pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį rinkimų proceso teisinį reguliavimą, pagal kurį Vyriausioji rinkimų komisija ir teritorinės rinkimų organizavimo institucijos turėtų įgaliojimus veikti taip, kad būtų veiksmingai užtikrintas minėtų rinkimų principų laikymasis, *inter alia* būtų užkirstas kelias šių principų pažeidimams, jie būtų iširti ir būtų taikomos sankcijos atsakingiems už šiuos pažeidimus rinkimų proceso dalyviams ir kitiems asmenims.

Konstitucijoje yra įtvirtintas atsakingo valdymo principas (Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas). <...> šis principas suponuoja tai, kad visos valstybės institucijos ir pareigūnai, *inter alia* Vyriausioji rinkimų komisija ir teritorinės rinkimų organizavimo institucijos, turi vykdyti savo funkcijas vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, tinkamai įgyvendinti jiems Konstitucijos ir įstatymų suteiktus įgaliojimus.

<...>

<...> jei Vyriausioji rinkimų komisija turėtų įgaliojimus iki rinkimų dienos panaikinti kandidato, kuris yra šiurkščiai pažeidęs <...> draudimą papirkti rinkėjus <...>, registravimą, būtų sudarytos teisinės prielaidos užtikrinti rinkimų proceso sąžiningumą ir skaidrumą nesiimant griežčiausios <...> priemonės – pripažinti rinkimų rezultatus rinkimų apygardoje negaliojančiais.

Politinių atstovaujamųjų institucijų formavimas demokratinėje valstybėje

Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada

Konstitucinis Teismas, pabrėždamas atstovaujamųjų institucijų rinkimų svarbą, ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinėje demokratijoje politinių atstovaujamųjų institucijų formavimui keliami ypatingi reikalavimai. Šios institucijos negali būti formuojamos tokiu būdu, kad kiltų abejonių dėl jų legitimumo, teisėtumo, *inter alia* dėl to, ar renkant asmenis į politines atstovaujamąsias institucijas nebuvo pažeisti demokratinės teisinės valstybės principai. Priešingu atveju būtų pakirstas žmonių pasitikėjimas atstovaujamąja demokratija, valstybės institucijomis, pačia valstybe. Demokratiški rinkimai yra svarbi piliečių dalyvavimo valdant valstybę forma, kartu ir būtinas valstybės politinių atstovaujamųjų institucijų formavimo elementas. Rinkimai negali būti laikomi demokratiškais, o jų rezultatai – legitimiais ir teisėtais, jeigu jie vyksta paminant Konstitucijoje įtvirtintus demokratinių rinkimų principus, pažeidžiant demokratines rinkimų procedūras (Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada, 2008 m. spalio 1 d. nutarimas, 2008 m. lapkričio 7 d. išvada, 2010 m. lapkričio 9 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai, 2012 m. spalio 26 d. išvada). Įstatymų leidėjas, įstatymu įtvirtindamas rinkimų teisės nuostatas, yra įpareigotas laikytis šių Konstitucijoje įtvirtintų teisinio reguliavimo imperatyvų (Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai, 2012 m. spalio 26 d. išvada).

Konstitucijoje įtvirtinti visuotinai pripažinti demokratiniai rinkimų į politines atstovaujamąsias institucijas principai, kaip antai: rinkimai turi būti vykdomi remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise, balsavimas privalo būti slaptas; pagal Konstituciją yra galimi tik tokie rinkimai, kai dėl mandato varžomasi laisvai ir sąžiningai, kai rinkėjai turi teisę ir realią galimybę pasirinkti iš kelių kandidatų, kai balsavimo metu jie gali laisvai ir nekontroliuojami pareikšti savo valią; politinės atstovaujamosios institucijos formavimui

turi būti taikomi skaidrumo, viešumo reikalavimai (Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas).

Šiurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų principų pažeidimai (*inter alia* masinis ir (arba) sisteminis rinkėjų papirkimas)

Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada

<...> kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvadoje, masinis ir (arba) sisteminis rinkėjų papirkimas, *inter alia* dovanomis ar kitokiu atlyginimu, skatinant dalyvauti arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą kandidatą, vykstant rinkimų procesui (*inter alia* rinkimų agitacijos kampanijos, balsavimo laikotarpiu) laikytinas šiurkščiu demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų, *inter alia* rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, principų pažeidimu. Tokie rinkimų principų pažeidimai sudaro prielaidas pagrįstai abejojti rinkimų rezultatų legitimumu ir teisėtumu, taigi gali apriboti arba išvis paneigti Tautos aukščiausios suverenios galios raišką per Tautos atstovybę – Seimą, tad preziumuotina, kad jie savaime laikytini turinčiais esminę įtaką rinkimų rezultatams. Ši prezumpcija gali būti paneigta Vyriausiajai rinkimų komisijai įvertinus kitas konkrečias rinkimų proceso aplinkybes, turinčias reikšmės rinkimų rezultatų nustatymui. Minėtoje Konstitucinio Teismo išvadoje taip pat pažymėta, kad masiniu rinkėjų ar rinkimų teisę turinčių asmenų papirkimu vykstant rinkimų procesui laikytinas ir vienkartinis prekių, pinigų ar kitokių dovanų dalijimas ir (arba) neatlygintinis paslaugų teikimas daugeliui rinkėjų per susirinkimą ar kitokį visuomenei ar tam tikrai jos daliai skirtą renginį skatinant dalyvauti arba nedalyvauti rinkimuose ir (arba) balsuoti už arba prieš vieną ar kitą kandidatą.

<...> pažymėtina, kad oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos dėl masinio ir (arba) sisteminio rinkėjų papirkimo taikytinos ir rinkėjų papirkimui skatinant balsuoti už arba prieš vienos ar kitos politinės partijos kandidatų sąrašą ir (arba) tam tikru būdu reitinguoti sąraše esančius kandidatus.

<...> pabrėžtina, jog nepaneigus prezumpcijos, kad nustatyti šiurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų, *inter alia* rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, principų pažeidimai savaime laikytini turinčiais esminę įtaką rinkimų rezultatams, t. y. nepaneigus, kad tokiais šiurkščiais pažeidimais galėjo būti iškreipta tikroji rinkėjų valia, kuri yra esminė rinkimų rezultatų legitimumo ir teisėtumo prielaida, negali būti nustatyti tikri ir teisingi rinkimų rezultatai, taigi kandidatai, kurių išrinkimo siekiant buvo padaryti šiurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų principų pažeidimai, negali įgyti Seimo nario mandato; priešingu atveju galėtų būti pakirstas Tautos pasitikėjimas savo atstovybe ir pačia valstybe.

<...>

<...> tiesioginiu ar netiesioginiu rinkėjų papirkimu, *inter alia* dovanomis ar kitokiu atlyginimu, skatinant juos balsuojant daugiamandatėje rinkimų apygardoje už vieną ar kitą kandidatą paduoti pirmumo balsus gali būti iškreipiama tikroji rinkėjų valia, kuri yra esminė rinkimų rezultatų legitimumo ir teisėtumo prielaida; taigi kiekvienu atveju Vyriausiajai rinkimų komisijai tvirtinant galutinę kandidatų į Seimo narius sąrašų eilę kyla pareiga išsiaiškinti, ar nėra pagrįstų abejonių, kad paduodant pirmumo balsus už vieną ar kitą kandidatą, įrašytą partijos kandidatų sąraše, nebuvo iškreipta tikroji rinkėjų valia.

Vyriausiosios rinkimų komisijos įgaliojimai pripažinti rinkimų rezultatus negaliojančiais

Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada

<...> pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį rinkimų proceso teisinį reguliavimą, pagal kurį Vyriausioji rinkimų komisija ir teritorinės rinkimų organizavimo institucijos turėtų įgaliojimus veikti taip, kad būtų veiksmingai užtikrintas demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų, *inter alia* rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, principų laikymasis. Tai, be kita ko, reiškia, kad pagal Konstituciją Vyriausioji rinkimų komisija turi turėti pakankamus įgaliojimus, nustačiusi šurkščius minėtų rinkimų principų pažeidimus, veiksmingai užtikrinti, kad dėl jų nebūtų iškreipta tikroji rinkėjų valia ir Seimo nario mandato neįgytų asmenys, dėl kurių išrinkimo teisėtumo kiltų abejonių, *inter alia* įgaliojimus taikyti griežčiausią priemonę – pripažinti rinkimų rezultatus negaliojančiais. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas turėtų numatyti tokią priemonę kaip *ultima ratio*, t. y. turi būti nustatytas toks rinkimų proceso teisinis reguliavimas, pagal kurį Vyriausioji rinkimų komisija turėtų ir kitų priemonių užtikrinti, kad nebūtų iškreipta tikroji rinkėjų valia, *inter alia* pripažinti rinkimų proceso dalyvius – kandidatus, kurių išrinkimo siekiant buvo padaryti šurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų, *inter alia* rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, principų pažeidimai, arba visą tokią rinkimų kampanijos taktiką naudojančios politinės partijos kandidatų sąrašą – praradus teisę dalyvauti rinkimuose ir būti išrinktiems Seimo nariais arba kandidatų sąrašui dalyvauti paskiriant Seimo nario mandatus; taigi rinkimų rezultatų pripažinimas negaliojančiais laikytinas priemone, kuri taikytina tada, kai kitomis priemonėmis neįmanoma pasiekti, kad nebūtų iškreipta tikroji rinkėjų valia.

<...> įstatymu reglamentuojant tokius Vyriausiosios rinkimų komisijos įgaliojimus turi būti atsižvelgta į rinkimų sistemų ypatumus (*inter alia* į tai, kad rinkimų rezultatų pripažinimas negaliojančiais daugiamandatėje ir vienmandatėje apygardose galėtų sukelti iš esmės skirtingus padarinius), taip pat į tai, kad pagal Konstitucijos 55 straipsnio 2 dalį Seimas laikomas išrinktu, kai yra išrinkta ne mažiau kaip 3/5 Seimo narių, todėl, atsižvelgiant į žalą, kuri galėtų būti padaryta rinkėjų lūkesčiams ir valstybės valdžios sistemos stabilumui pripažinus negaliojančiais pagal proporcinę rinkimų sistemą vykusių Seimo rinkimų rezultatus, ši priemonė (rinkimų rezultatų pripažinimas negaliojančiais daugiamandatėje rinkimų apygardoje) turėtų būti *ultima ratio*.

Seimo įgaliojimai priimti galutinį sprendimą dėl Seimo rinkimų rezultatų (Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalis)

Žr. 5. Seimas, 5.2. Seimo funkcijos ir įgaliojimai, 5.2.6. Kiti įgaliojimai, 2014 m. gegužės 27 d. nutarimas.

Reikalavimas, kad, įstatymų leidėjui pasirinkus vien proporcinę rinkimų sistemą, asmenys turėtų galimybę būti renkami ir būdami įrašyti į ne politinių partijų sudaromus kandidatų sąrašus

Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 13 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarime konstatuota, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų įtvirtinta išimtinė politinių partijų (jų narių ar jų remiamų kandidatų) teisė dalyvauti formuojant politines atstovaujamasias institucijas; įstatymų leidėjas, pasirinkęs vien proporcinę rinkimų sistemą, turi įstatyme ne tik įtvirtinti politinių partijų teisę dalyvauti rinkimuose, bet ir nustatyti reikalavimus, kuriuos atitinkantys kiti kolektyviniai subjektai gali dalyvauti ir turi teisę kelti

kandidatus rinkimuose į politines atstovaujamasias institucijas pateikdami savo kandidatų sąrašus. Konstitucinis Teismas priminė, kad, be politinių partijų instituto, Konstitucijoje yra įtvirtintas ir politinių organizacijų institutas: konstitucinė politinių organizacijų samprata apima tokias organizacijas, kurios steigiamos įvairiems visuomeniškai reikšmingiems poreikiams tenkinti ir kartu kelia politinius siekius, *inter alia* dalyvauti rinkimuose į politines atstovaujamasias institucijas, taip pat tokias organizacijas, kurios steigiamos tam tikriems politiniams siekiams įgyvendinti, be kita ko, tam, kad dalyvautų konkrečiuose rinkimuose, *inter alia* į Europos Parlamentą.

<...>

<...> Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarime atskleistas konstitucinis reikalavimas, įstatymų leidėjui pasirinkus vien proporcinę rinkimų sistemą, Lietuvos Respublikos piliečiams ir nuolat gyvenantiems Lietuvoje kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiams suteikti galimybę būti renkamiems į Europos Parlamentą ir būnant įrašytiems į ne politinių partijų sudaromus kandidatų sąrašus.

Pasyvioji rinkimų teisė renkant politines atstovaujamasias institucijas, *inter alia* Europos Parlamentą (Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 13 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją įstatymu reguliuojant rinkimų santykius turi būti užtikrinta lygi visų rinkėjų aktyvioji rinkimų teisė (teisė balsuoti, t. y. teisė rinkti), taip pat lygi visų kandidatų pasyvioji rinkimų teisė (teisė būti rinkimuose registruojamu kandidatu, t. y. teisė būti renkamam) (Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d., 2011 m. lapkričio 17 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostatoje, kad teisę būti išrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai, yra įtvirtinta vadinamoji pasyvioji rinkimų teisė, t. y. galimybė asmeniui Konstitucijos ir rinkimų įstatymų nustatyta tvarka kandidatuoti į atitinkamos renkamos viešosios valdžios institucijos narius, taigi siekti būti išrinktam (Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d., 2010 m. lapkričio 9 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

<...>

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad nors Europos Parlamentas nėra Tautos atstovybė, jis laikytinas politine atstovaujama Europos Sąjungos institucija, kurios rinkimų tvarką konkrečioje Europos Sąjungos valstybėje narėje nustato atitinkamos valstybės narės įstatymų leidėjas (Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas).

Taigi Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostata, jog teisę būti išrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai, reiškia *inter alia* tai, kad įstatymų leidėjas, įstatymais reguliuodamas pasyviosios rinkimų teisės renkant politines atstovaujamasias institucijas, *inter alia* Europos Parlamentą, įgyvendinimą, turi konstitucinę pareigą paisyti iš Konstitucijos kylančių imperatyvų, *inter alia* rinkimų teisės principų (Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. nutarimas).

Aiškindamas Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalį Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad Konstitucijos garantuojama asmens teisė įstatyme numatytais sąlygomis būti renkamam – svarbi asmens konstitucinė teisė (Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas); įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi įgaliojimus rinkimų įstatymuose asmeniui, kuris gali būti renkamasis, nustatyti konstituciškai pagrįstus reikalavimus (sąlygas) (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2011 m. lapkričio 17 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

Konstitucija garantuoja ir saugo visuomenės interesą būti informuotai (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d., 2005 m. liepos 8 d., 2006 m. gruodžio 21 d., 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimai). Aiškindamas Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalį kartu su 25 straipsnyje įtvirtinta visuomenės teise gauti informaciją Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad visuomenės interesus būti informuotai ypač svarbus politinių atstovaujamybų institucijų rinkimų procese (Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad įstatymų leidėjas turi užtikrinti pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžiningą konkurenciją ir rinkėjams reikšmingos informacijos apie juos viešumą (Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

<...> iš Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostatos įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinamas demokratinis rinkimų principų laikymasis, *inter alia* rinkimų proceso skaidrumas, kandidatus rinkimuose keliančių kolektyvinių subjektų lygybė ir sąžininga konkurencija, taip pat rinkėjams reikšmingos informacijos apie juos viešumas. Demokratinis rinkimų principų užtikrinimas suponuoja ir tai, kad turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo būtų sudarytos prielaidos tinkamai informuoti rinkėjus apie kandidatus rinkimuose keliančius kolektyvinius subjektus, *inter alia* jų pavadinimus; ši informacija turi būti vieša, lengvai prieinama ir neklaidinanti rinkėjų; kandidatus rinkimuose keliantys kolektyviniai subjektai turi turėti galimybę rinkimų procese dalyvauti ir prisistatyti rinkėjams savo pasirinktu pavadinimu. Pažymėtina, kad šių subjektų pavadinimas padeda rinkėjams ne tik juos atpažinti, atskirti nuo kitų kandidatų keliančių kolektyvinių subjektų, bet ir spręsti apie jų vertybes, idėjas, siekius ir pan. Suvaržius jų galimybę rinkimų procese dalyvauti ir prisistatyti rinkėjams savo pasirinktu pavadinimu, būtų nepagrįstai pasunkintas asmenų, įrašytų į jų keliamų kandidatų sąrašus, pasyviosios rinkimų teisės įgyvendinimas, pažeidžiami demokratinis rinkimų proceso skaidrumas, kandidatus rinkimuose keliančių kolektyvinių subjektų lygybės ir sąžiningos konkurencijos principai.

Kartu pažymėtina, kad tiek kolektyviniai subjektai, turintys teisę kelti kandidatus rinkimuose į politines atstovaujamas institucijas, pasirinkdami pavadinimą, kuriuo ketina rinkimų procese prisistatyti rinkėjams, tiek įstatymų leidėjas, reguliuodamas atitinkamus santykius, yra saistomi Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio rinkimų kaip atsakingo politinio proceso principo, konstitucinių imperatyvų gerbti ir saugoti konstitucinę santvarką, viešąją tvarką, visuomenės dorovės apsaugą, nekurstyti tautinės, rasinės, religinės, socialinės neapykantos, prievartos ar diskriminacijos. Iš Konstitucijoje įtvirtintų demokratinis rinkimų principų kyla ir imperatyvas įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinama, kad rinkimų procese rinkėjai būtų tinkamai informuojami apie kandidatus rinkimuose keliančius kolektyvinius subjektus, *inter alia* jų pavadinimus, kurie turi neklaidinti rinkėjų.

Reikalavimas užtikrinti tolygų rinkėjų skaičiaus pasiskirstymą vienmandatėse rinkimų apygardose (Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. spalio 20 d. nutarimas

<...> pasirinkus tokią rinkimų sistemą, kai Seimo nariai (ar jų dalis) renkami vienmandatėse rinkimų apygardose, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 55 straipsnio 1 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų užtikrinta, kad šiose rinkimų apygardose nebūtų tokių rinkėjų skaičiaus skirtumų, kurie sudarytų prielaidas iškreipti

vienodą rinkėjų balsų reikšmę nustatant balsavimo rezultatus. Kuo didesni rinkėjų skaičiaus atskirose rinkimų apygardose skirtumai, tuo labiau gali būti iškreipiama vienoda rinkėjų balsų reikšmė nustatant balsavimo rezultatus. Tačiau tai nereikia, kad pagal Konstituciją apskritai negalimi jokie rinkėjų skaičiaus atskirose rinkimų apygardose skirtumai.

Šiame kontekste pažymėtina, kad rinkėjų skaičius rinkimų apygardose gali kisti (didėti ar mažėti) dėl įvairių objektyvių priežasčių (*inter alia* rinkėjų migracijos, kitų demografinių veiksnių). Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad sudarant rinkimų apygardas neįmanoma visiškai tiksliai nustatyti, koks rinkėjų skaičius bus rinkimų dieną kiekvienoje rinkimų apygardoje. Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad Konstitucija nereikalauja neracionalių dalykų (2007 m. birželio 27 d. nutarimas). Taigi pagal Konstituciją nereikalaujama, kad būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų užtikrintas visiškai vienodas rinkėjų rinkimų apygardose skaičius.

Konstitucinis Teismas 2014 m. spalio 13 d. nutarime pažymėjo, kad pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžininga konkurencija, rinkimų proceso skaidrumas yra visuotinai pripažinti demokratiniai rinkimų principai. <...> minėtų demokratinių rinkimų principų užtikrinimas suponuoja tam tikrus reikalavimus rinkimų apygardų sudarymui: rinkimų apygardos turi būti sudaromos skaidriai, jų ribos turi būti aiškos, suprantamos, rinkimų apygardos turi būti vientisos, kompaktiškos. Pagal Konstituciją, siekiant išlaikyti įvairių konstitucinių vertybių pusiausvyrą, *inter alia* užtikrinti iš visuotinai pripažintų demokratinių rinkimų principų, kaip antai lygios rinkimų teisės, pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžiningos konkurencijos, rinkimų proceso skaidrumo, kylančių reikalavimų rinkimų apygardų sudarymui įgyvendinimą, gali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį rinkimų apygardose būtų leidžiami tam tikri rinkėjų skaičiaus skirtumai. Tačiau negali būti konstituciškai pateisinamas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų leidžiami tokie rinkėjų skaičiaus skirtumai, kurie sudarytų prielaidas iškreipti vienodą rinkėjų balsų reikšmę nustatant balsavimo rezultatus, paneigti pačią lygios rinkimų teisės esmę.

Taigi pasirinkus tokią rinkimų sistemą, kai Seimo nariai (ar jų dalis) renkami vienmandatėse rinkimų apygardose, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 55 straipsnio 1 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga, atsižvelgus į visas turinčias reikšmės rinkimų apygardų sudarymui aplinkybes (*inter alia* rinkėjų migraciją, kitus demografinius veiksnius, rinkimų apygardų vientisumą), nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį rinkimų apygardos būtų sudaromos taip, kad jose būtų užtikrintas tolygus, kiek tai įmanoma, rinkėjų skaičiaus pasiskirstymas. Tai yra svarbi prielaida užtikrinti visų rinkėjų balsų lygiavertiškumą ir vienodą visų rinkėjų balsų reikšmę nustatant balsavimo rezultatus. Įstatymų leidėjas, įgyvendindamas šią iš Konstitucijos kylančią pareigą ir nustatydamas atitinkamą teisinį reguliavimą, negali sudaryti prielaidų paneigti, iškreipti ar nepagrįstai apriboti lygią rinkimų teisę.

Eilinių ir pirmalaikių Seimo rinkimų diena (Konstitucijos 57 straipsnis, 58 straipsnio 4 dalis); eilinių, pakartotinių ir pirmalaikių Respublikos Prezidento rinkimų diena (Konstitucijos 80 straipsnis, 81 straipsnio 2, 3 dalys, 87 straipsnio 1 dalis, 89 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. vasario 15 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 57 straipsnio 1 dalį eiliniai Seimo rinkimai rengiami Seimo narių įgaliojimų pabaigos metais spalio mėnesio antrą sekmadienį, o pagal šio straipsnio 2 dalį eiliniai Seimo rinkimai, einantys po pirmalaikių Seimo rinkimų, rengiami šio straipsnio

1 dalyje nurodytu laiku. Taigi Konstitucijos 57 straipsnyje *expressis verbis* nustatyta konkreti eilinių Seimo rinkimų data, t. y. viena Seimo rinkimų diena.

Pagal Konstitucijos 58 straipsnio 4 dalį Seimo nutarime ar Respublikos Prezidento akte dėl pirmalaikių Seimo rinkimų nurodoma naujo Seimo rinkimų diena; naujo Seimo rinkimai turi būti surengti ne vėliau kaip per 3 mėnesius nuo sprendimo dėl pirmalaikių rinkimų priėmimo. Atsižvelgiant į Konstitucijos 57 straipsnį, jos 58 straipsnio 4 dalyje vartojama sąvoka „Seimo rinkimų diena“ aiškintina kaip reiškianti, kad pagal Konstituciją gali būti nustatyta viena pirmalaikių Seimo rinkimų diena, kuri turi būti sekmadienis.

<...>

Pagal Konstitucijos 80 straipsnį Respublikos Prezidento eiliniai rinkimai vykdomi paskutinį sekmadienį likus dviem mėnesiams iki Respublikos Prezidento kadencijos pabaigos. Pagal Konstitucijos 81 straipsnio 2 dalį, jeigu pirmajame Respublikos Prezidento rinkimų balsavimo rate nė vienas kandidatas nesurenka reikiamos balsų daugumos, po dviejų savaičių rengiamas pakartotinis balsavimas dėl dviejų kandidatų, gavusių daugiausia balsų. Atsižvelgiant į Konstitucijos 80 straipsnį, jos 81 straipsnio 2 dalies nuostata „po dviejų savaičių rengiamas pakartotinis balsavimas“ aiškintina kaip reiškianti, kad pakartotinis balsavimas dėl dviejų kandidatų, gavusių daugiausia balsų pirmajame Respublikos Prezidento rinkimų balsavimo rate, rengiamas sekmadienį po dviejų savaičių nuo to sekmadienio, kuris yra paskutinis likus dviem mėnesiams iki Respublikos Prezidento kadencijos pabaigos. Pažymėtina, kad balsavimas antrajame Respublikos Prezidento rinkimų rate nėra tapatus balsavimui pirmajame jų rate, t. y. antrajame Respublikos Prezidento rinkimų rate balsuojama ne dėl visų kandidatų, o tik dėl dviejų, gavusių daugiausia balsų pirmajame Respublikos Prezidento rinkimų rate.

Taigi Konstitucijos 80 straipsnyje, 81 straipsnio 2 dalyje yra *expressis verbis* nustatyta konkreti eilinių Respublikos Prezidento rinkimų data, t. y. viena rinkimų diena, taip pat konkreti pakartotinio balsavimo Respublikos Prezidento rinkimuose data, t. y. viena rinkimų diena, kurią balsuojama dėl dviejų kandidatų, gavusių daugiausia balsų pirmajame balsavimo rate.

Pagal Konstitucijos 81 straipsnio 3 dalį, jeigu pirmajame Respublikos Prezidento rinkimų rate dalyvavo ne daugiau kaip du kandidatai ir nė vienas negavo reikiamo balsų skaičiaus, rengiami pakartotiniai rinkimai. Pagal Konstitucijos 87 straipsnio 1 dalį tuo atveju, kai Konstitucijos 58 straipsnio 2 dalyje numatytais atvejais Respublikos Prezidentas skelbia pirmalaikius Seimo rinkimus, naujai išrinktas Seimas 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma per 30 dienų nuo pirmosios posėdžio dienos gali paskelbti pirmalaikius Respublikos Prezidento rinkimus, o pagal Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalį Seimas ne vėliau kaip per 10 dienų privalo paskirti Respublikos Prezidento rinkimus, kurie turi būti surengti ne vėliau kaip per du mėnesius (Seimui negalint susirinkti ir paskelbti Respublikos Prezidento rinkimų, rinkimus skelbia Vyriausybė) tais atvejais, kai Respublikos Prezidentas miršta, atsisakytina, yra pašalinamas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, arba tada, kai Seimas nutaria, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti pareigų (šie Respublikos Prezidento rinkimai taip pat laikytini pirmalaikiais). Aiškinant šias Konstitucijos nuostatas jos 80 straipsnio nuostatų kontekste pažymėtina, kad 81 straipsnio 3 dalyje numatyti pakartotiniai Respublikos Prezidento rinkimai, 87 straipsnio 1 dalyje numatyti pirmalaikiai Respublikos Prezidento rinkimai, 89 straipsnio 1 dalyje numatyti Respublikos Prezidento rinkimai, kurie rengiami Respublikos Prezidentui mirus, jam atsisakytinus, pašalinus jį iš pareigų apkaltos proceso tvarka arba Seimui nutarus, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti pareigų, taip pat turi vykti vieną dieną, kuri turi būti sekmadienis.

Konstatuotina, kad Konstitucijos 57 straipsnyje, 58 straipsnio 4 dalyje, 80 straipsnyje, 81 straipsnio 2, 3 dalyse, 87 straipsnio 1 dalyje, 89 straipsnio 1 dalyje yra nustatytas reikalavimas ir Seimo, ir Respublikos Prezidento rinkimus rengti vieną dieną (eiliniams rinkimams nustatant konkrečią datą), kuri turi būti sekmadienis.

Pabrėžtina, kad toks reikalavimas pagal Konstituciją nėra savitiksliis. Kaip 2002 m. rugsėjo 19 d. nutarime konstatavo Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 1 straipsnio nuostata, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika, *inter alia* reiškia, kad valstybėje turi būti užtikrinami laisvi ir periodiškai rinkimai, demokratinis sprendimų priėmimo procesas; ši nuostata yra konstitucinis įpareigojimas nenukrypti nuo demokratijos reikalavimų, taikytinas visoms valstybės institucijoms, neišskiriant ir įstatymų leidėjo. Vienas iš esminių demokratinės valstybės požymių yra demokratiški atstovaujamyj valstybės valdžios institucijų rinkimai (*inter alia* 1996 m. lapkričio 23 d., 2008 m. lapkričio 7 d. išvados, 2012 m. kovo 29 d. nutarimas).

Atsižvelgiant į tai pažymėtina, kad konstitucinio reikalavimo ir Seimo, ir Respublikos Prezidento rinkimus rengti vieną dieną (Konstitucijoje tiksliai nustačius eilinių rinkimų datą ir pakartotinių ar pirmalaikių rinkimų dienos nustatymo tvarką) tikslas – užtikrinti būtinos demokratijos sąlygos – laisvų ir periodiškų rinkimų, demokratinio sprendimų priėmimo proceso rinkimuose – įgyvendinimą. Tikslios eilinių rinkimų dienos nustatymas Konstitucijoje ir nuožiūros parinkti pakartotinių ar pirmalaikių rinkimų dieną ir trukmę ribojimas pagal Konstituciją užkerta kelią valstybės valdžios institucijoms, pagal Konstituciją turinčioms įgaliojimus skelbti rinkimus, piktnaudžiauti šiais įgaliojimais, *inter alia* juos įgyvendinant daryti įtaką rinkimų rezultatams. Kartu tai yra viena iš prielaidų užtikrinti rinkimų proceso sąžiningumą ir skaidrumą, atspindėti rinkimuose tikrąją rinkėjų valią.

2.3.4. Teisė stoti į valstybės tarnybą

Žr. 4. Valstybė ir jos institucijos, 4.3. Valstybės tarnyba.

2.3.5. Teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskusti jų sprendimus

Teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą (Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 1998 m. kovo 10 d. nutarimas

Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Piliečiams laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskusti jų sprendimus. Draudžiama persekioti už kritiką.“

Tarp šių normų ir <...> Konstitucijos 25 straipsnio normų esama sąsajos tuo atžvilgiu, kad 25 straipsnyje garantuojama žmogaus įsitikinimų laisvė, taip pat informacijos laisvė 33 straipsnio 2 dalyje įgyja sukonkretintą išraišką, būtent: piliečiams laiduojama teisė reikšti kritinę nuomonę ar požiūrį, skleisti kritinę informaciją apie valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą. Konstitucijoje nustatytas draudimas persekioti už kritiką – tvirta šios konstitucinės teisės įgyvendinimo garantija. <...>

Pažymėtina, kad Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalies normų funkcija neapsiriboja subjektinės piliečio teisės kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą užtikrinimu. Minėtosios konstitucinės normos siejasi ir su Konstitucijos skirsnyje „Lietuvos valstybė“ įtvirtintos principinės nuostatos, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, įgyvendinimu.

Teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą (Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad piliečiams laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskūsti jų sprendimus, kad draudžiama persekioti už kritiką. Ši pilietinė konstitucinė teisė neatsiejama nuo Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtintos žmogaus teisės turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, nuo jo teisės skleisti informaciją bei idėjas. Pažymėtina, kad laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesusiderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.

Teisė kritikuoti valstybės įstaigas ar pareigūnus yra kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė, neišskiriant nė valstybės pareigūnų ar politikų.

Teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskūsti jų sprendimus (Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalį piliečiams laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskūsti jų sprendimus. Ši konstitucinė piliečių teisė – tai ir viena iš teisių, kurias įgyvendindami piliečiai taip pat gali dalyvauti valdant savo šalį. Minėta Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalies nuostata negali būti aiškinama vien pažodžiui, ji aiškintina [ir] Konstitucijos 124 straipsnio, pagal kurį savivaldybių tarybų, jų vykdomųjų organų bei jų pareigūnų aktai ar veiksmai, pažeidžiantys piliečių ir organizacijų teises, gali būti skundžiami teisme, [kontekste]. Taigi pagal Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalį piliečiams laiduojama teisė kritikuoti ne tik valstybės, bet ir savivaldybių įstaigų ar pareigūnų darbą, apskūsti ne tik valstybės, bet ir savivaldybių įstaigų ar pareigūnų sprendimus.

<...> Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos piliečių teisės kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskūsti jų sprendimus negalima tapatinti su Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta piliečių peticijos teise: kiekviena iš šių teisių turi savo, tik jai būdingą turinį; tai suponuoja *inter alia* skirtingą šių teisių įgyvendinimo tvarką, taip pat kai kuriuos jų gynimo ypatumus.

2.3.6. Peticijos teisė

Peticijos teisė (Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d. nutarimas

Konstitucijoje yra įtvirtinta piliečių teisė dalyvauti valdant savo šalį (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis). Konstitucinė peticijos teisė – viena iš teisių, kurias įgyvendindami piliečiai gali dalyvauti valdant savo šalį. Lietuvos, kaip ir daugelio Europos valstybių, teisės sistemose peticija paprastai suprantama kaip individualus ar kolektyvinis kreipimasis į viešosios valdžios institucijas, kuriame yra išdėstytas reikalavimas (siūlymas) spręsti tam tikrą ne tik pareiškėjui, bet ir visai visuomenei ar jos daliai svarbų klausimą, kai reikia pakeisti, papildyti ar pripažinti netekusiu galios galiojantį arba priimti naują teisės aktą.

Pagal Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalį peticijos teisės įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas. Taigi įstatymų leidėjas turi pareigą peticijų santykius reglamentuoti ne bet kokių teisės aktu, o būtent įstatymu, kuriame būtų nustatyti visi svarbiausi peticijos teisės įgyvendinimo tvarkos elementai, būtent: dėl ko galima kreiptis su peticija; kurioms viešosios valdžios institucijoms gali būti paduodama peticija; formalūs reikalavimai, kuriuos turi atitikti

peticija; peticijos padavimo tvarka; sprendimų dėl atsisakymo priimti peticiją priėmimo ir jų apskundimo tvarka ir kt.

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas peticijos teisės įgyvendinimo tvarką, turi tam tikrą diskreciją, tačiau negali paneigti pačios peticijos teisės esmės, dirbtinai suvaržyti ar nepagrįstai pasunkinti šios piliečių konstitucinės teisės įgyvendinimo.

<...>

Konstitucinė peticijos teisės samprata suponuoja tai, kad piliečio konstitucinė peticijos teisė yra laikoma įgyvendinta tada, kai atitinkamus įgaliojimus turinti viešosios valdžios institucija apsvarsto pateiktą peticiją ir priima sprendimą dėl peticijoje išdėstytų reikalavimų (siūlymų) tenkinimo ar netenkinimo.

Teisė skųsti teismui viešosios valdžios institucijos sprendimą nepripažinti kreipimosi peticija ar peticijos nepriimti nagrinėti

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 28 d. sprendimas

<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas peticijų santykius ir įgyvendindamas iš Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalies kylančią reikalavimą įstatymu nustatyti *inter alia* sprendimų dėl atsisakymo priimti peticiją priėmimo ir jų apskundimo tvarką, vadovaudamasis Konstitucijos 111 straipsnio 4 dalimi, pagal kurią įstatymu turi būti nustatyta visų Konstitucijos 111 straipsnio 1, 2 dalyse nurodytų teismų kompetencija, turi diskreciją nustatyti, kuris teismas yra kompetentingas nagrinėti bylas dėl konstitucinės piliečių peticijos teisės gynimo, *inter alia* dėl atsisakymo tenkinti skundą dėl sprendimo nepripažinti kreipimosi peticija ar peticijos nepriimti nagrinėti.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalį, 33 straipsnio 3 dalį, teismui turi būti galima apskųsti tokių Seimo (ar kitos kompetentingos institucijos) atsisakymą tenkinti skundą dėl peticijų komisijos sprendimo nepripažinti kreipimosi peticija ar peticijos nepriimti nagrinėti, kuris nėra grindžiamas <...> įstatymuose nustatytais pagrindais arba yra grindžiamas tokiais pagrindais, kurie nėra nustatyti <...> įstatymuose. Vadinasi, pilietis, manantis, kad jo konstitucinė peticijos teisė, įtvirtinta Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalyje, yra pažeista (neįgyvendinta) dėl to, kad atitinkamus įgaliojimus turinti institucija atsisakė pripažinti jo kreipimąsi peticija arba peticiją priimti nagrinėti ne tais pagrindais, kurie nustatyti <...> įstatymuose, privalo turėti teisę kreiptis į teismą dėl tokiu atsisakymu galimai pažeistos konstitucinės peticijos teisės gynimo.

<...> konstatuotina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalį, 33 straipsnio 3 dalį, įstatymų leidėjas, reglamentuodamas peticijų santykius, įstatyme nustatydamas *inter alia* peticijos padavimo, taip pat sprendimų dėl atsisakymo priimti peticiją priėmimo ir jų apskundimo tvarką, privalo nustatyti tokią teisinę reguliavimą, pagal kurią galutinę instituciją, kuriai gali būti paduodama peticija, sprendimą atsisakyti pripažinti kreipimąsi peticija ar peticiją priimti nagrinėti būtų galima apskųsti teismui, jei minėtas sprendimas nėra grindžiamas <...> įstatymuose nustatytais pagrindais arba yra grindžiamas tokiais pagrindais, kurie nėra nustatyti <...> įstatymuose. Konstitucinė piliečio peticijos teisė turi būti ginama ne formaliai, o realiai ir veiksmingai.

<...> sprendimas atsisakyti pripažinti piliečio kreipimąsi peticija ar peticiją priimti nagrinėti gali būti įforminamas poįstatyminiu teisės taikymo aktu (kaip antai Seimo nutarimu, protokoliniu nutarimu, sprendimu ar kt.); toks teisės aktas turi būti priimamas remiantis atitinkamu įstatymu, jis turi neprieštarauti aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai.

Atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstituciją teismai (teisėjai), vykdydami teisingumą, turi vadovautis tik Konstitucijai neprieštaraujančiais teisės aktais ir negali taikyti teisės akto, kuris prieštarauja Konstitucijai ir (arba) kitam aukštesnės galios teisės aktui, tais atvejais, kai sprendimą atsisakyti pripažinti piliečio kreipimąsi peticija ar peticiją priimti nagrinėti priima valstybės valdžios institucija (Seimas, Vyriausybė, Respublikos Prezidentas), kurios priimamų aktų teisėtumą tirti yra priskirta Konstitucinio Teismo kompetencijai, bylą nagrinėjantis teismas (teisėjas), turėdamas abejonių dėl tokio akto teisėtumo, turi pareigą sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl minėto valstybės valdžios institucijos priimto sprendimo, kuris, bylą nagrinėjančio teismo nuomone, nėra grindžiamas <...> įstatymuose nustatytais pagrindais arba yra grindžiamas tokiais pagrindais, kurie nėra nustatyti <...> įstatymuose, atitiktis aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai. Jeigu, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, kilus abejonėms dėl byloje taikytino teisės akto atitiktis Konstitucijai ir (arba) aukštesnės galios teisės aktams teismas nesustabdytų bylos nagrinėjimo ir nesikreiptų į Konstitucinį Teismą, kad šios abejonės būtų pašalintos ir byloje būtų pritaikytas teisės aktas, kurio atitiktis Konstitucijai kelia abejonių, teismas rizikuotų priimti tokį sprendimą, kuris nebūtų teisingas (*inter alia* 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d., 2013 m. sausio 25 d. nutarimai).

Tais atvejais, kai bylą nagrinėjančiam teismui (teisėjui), įvertinusiame byloje esančius įrodymus bei kitą bylos medžiagą ir nustačiusiam reikšmingas aplinkybes, nekyla abejonių dėl valstybės valdžios institucijos priimto akto, kuriuo atsisakyta pripažinti piliečio kreipimąsi peticija ar peticiją priimti nagrinėti, atitiktis aukštesnės galios teisės aktams <...>, jis turi konstitucinius įgaliojimus išnagrinėti bylą iš esmės.

<...> pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas privalo įstatymu aiškiai nustatyti, kaip ir į kokią teismą (kaip antai atitinkamame įstatyme nustatyti specialiąją bendrosios kompetencijos ar specializuoto teismo kompetenciją arba pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigti specializuotą teismą ir pan.) asmuo gali kreiptis dėl konstitucinės peticijos teisės gynimo, *inter alia* kai ši jo teisė buvo pažeista viešosios valdžios institucijos sprendimu atsisakyti pripažinti piliečio kreipimąsi peticija ar peticiją priimti nagrinėti, jei toks sprendimas nėra grindžiamas <...> įstatymuose nustatytais pagrindais arba grindžiamas tokiais pagrindais, kurie nėra nustatyti <...> įstatymuose. Įstatymų leidėjui nenustačius realių Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalyje garantuojamos piliečių peticijos teisės gynimo galimybių, *inter alia* galutinių sprendimų atsisakyti pripažinti kreipimąsi peticija ar peticiją priimti nagrinėti apskundimo teismui tvarkos, būtų paneigtas konstitucinės piliečių peticijos teisės veiksmingumas, suvaržytas praktinis jos įgyvendinimas, kartu būtų pažeista asmens teisė kreiptis į teismą dėl peticijos teisės gynimo.

2.3.7. Teisė vienytis į politines partijas

Žr. 2.2. Pilietinės (asmens) teisės ir laisvės, 2.2.10. Asociacijų laisvė.

2.4. EKONOMINĖS, SOCIALINĖS IR KULTŪRINĖS TEISĖS

Konstitucijos IV skirsnis „Tautos ūkis ir darbas“

Konstitucinio Teismo 1998 m. rugšėjo 24 d. nutarimas

Konstitucijos IV skirsnyje „Tautos ūkis ir darbas“ įtvirtinta ne tik asmens ūkinės veiklos laisvė, privačia nuosavybe grindžiamas šalies ūkis, bet ir ūkinės veiklos reguliavimas taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Šio skirsnio normose ūkinė ir socialinė sritys ne priešpriešinamos, bet viena kitą papildo.

2.4.1. Ekonominės teisės

2.4.1.1. Ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva

Vartotojų interesų apsauga (Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas

Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalyje yra nustatyta valstybės pareiga ginti vartotojų interesus. Ši konstitucinė nuostata suponuoja tai, kad teisės normomis turi būti nustatytos įvairios vartotojų interesų gynimo priemonės, kad valstybės institucijos turi kontroliuoti, kaip ūkio subjektai laikosi nustatytų reikalavimų, ir kt.

Farmacinės veiklos, kaip ypatingos ūkinės veiklos srities, teisinis reguliavimas (plačiau žr. 2.4.2. Socialinės teisės, 2.4.2.2. Teisė į sveikatos priežiūrą)

Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas

Vaistų ir vaistinių medžiagų, kaip prekės, specifiškumas lemia tai, kad farmacinė veikla yra ypatinga ūkinės veiklos sritis. Kad įstatymais ir kitais teisės aktais būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį farmacinę veiklą vykdytų tik specialų išsilavinimą ir atitinkamą kvalifikaciją turintys asmenys, yra kiekvieno žmogaus, visos visuomenės ir valstybės interesas. Įstatymų leidėjo pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą kyla iš Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies, kurioje nustatyta, jog valstybė rūpinasi žmonių sveikata.

Vartotojų interesų apsauga (Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 17 d. nutarimas

<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas tam tikros ūkio srities, kurioje įtvirtinama kurių nors ūkio subjektų specifinė teisinė padėtis, santykius ir nustatydamas kitais įstatymais nustatyto šių santykių reguliavimo išimtis, privalo nustatyti ir papildomas teises priemones, kurios užtikrintų vartotojų teisių ir teisėtų interesų apsaugą.

Sąžiningos konkurencijos apsaugos garantija (Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalies nuostatą, kad „įstatymas saugo sąžiningos konkurencijos laisvę“, pažymėjo, jog ji reiškia ir įpareigojimą įstatymų leidėjui įstatymais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad gamyba ir rinka nebūtų monopolizuotos, kad būtų užtikrinta sąžiningos konkurencijos laisvė bei numatytos priemonės jai apsaugoti (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 17 d. nutarimas).

Konstitucinė sąžiningos konkurencijos apsaugos garantija reiškia *inter alia* draudimą ūkinę veiklą reguliuojančioms valstybės valdžios, savivaldybių institucijoms priimti sprendimus, iškreipiančius ar galinčius iškreipti sąžiningą konkurenciją.

Alkoholio gamybos ir rinkos, kaip ypatingos ūkinės veiklos srities, teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 1998 m. liepos 9 d. nutarime pažymėjo, kad alkoholio gamybai, importui, prekybai ar kitokiam realizavimui yra reikalingas ypatingas valstybinio reguliavimo režimas. Tačiau ūkinė veikla turi būti reguliuojama taip, kad nebūtų monopolizuojama gamyba ir rinka, kad būtų saugoma sąžininga konkurencija, ūkinės veiklos laisvė.

<...>

<...> valstybė ir jos institucijos, turėdamos diskreciją nustatyti ypatingą alkoholio gamybos ir rinkos teisinį reguliavimą, negali to daryti pasirinkdamos tokias neadekvačias siekiamiems tikslams priemones, kuriomis būtų įvesta šių produktų gamybos ir rinkos monopolija, nepagrįstai varžoma ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija.

<...> siekiant socialiai reikšmingų tikslų gali būti nustatomos įvairios kitos priemonės, bet ne monopolijos įvedimas.

Konstitucinės vertybės, kuriomis grindžiamas šalies ūkis (Konstitucijos 46 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas

Konstituciniai ūkinės veiklos pagrindai yra įtvirtinti Konstitucijos 46 straipsnyje, kuriame nustatyta:

„Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva.

Valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą.

Valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei.

Įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę.

Valstybė gina vartotojo interesus.“

<...>

Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalies nuostata „Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva“ apibrėžia tautos ūkio pagrindą, kuris yra šios vertybės: privačios nuosavybės teisė, asmens ūkinės veiklos laisvė, iniciatyva (Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas). Šios trys vertybės – privačios nuosavybės teisė, asmens ūkinės veiklos laisvė, iniciatyva – yra tarpusavyje susijusios; asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos negalima atsieti nuo privačios nuosavybės teisės. Konstitucinis Teismas 1995 m. balandžio 20 d., 2002 m. kovo 14 d. nutarimuose konstatavo, kad ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva remiasi prigimtine žmogaus asmens laisve ir prigimtine teise turėti nuosavybę. Konstitucinis Teismas 2002 m. kovo 14 d. nutarime konstatavo ir tai, kad asmens konstitucinė teisė į nuosavybę yra esminė asmens ūkinės laisvės įgyvendinimo sąlyga ir kad ribojant asmens teisę į nuosavybę yra ribojama ir asmens ūkinės veiklos laisvė. Konstitucinis Teismas 1998 m. spalio 27 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje pamatinis vaidmuo skiriamas būtent privačiai nuosavybei – vienai iš pagrindinių vertybių, kuriomis grindžiamas tautos ūkis.

<...>

Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtinti principai sudaro vieną visumą – šalies ūkio konstitucinį pagrindą (Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d., 2000 m. gruodžio 6 d., 2003 m. kovo 17 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 46 straipsnio visų dalių nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir viena kitą papildo (Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d., 2000 m. spalio 18 d., 2004 m. sausio 26 d. nutarimai), kad jose įtvirtinti principai yra tarpusavyje suderinti, tarp jų yra pusiausvyra, kiekvienas iš šių konstitucinių principų turi būti aiškinamas nepaneigiant kito konstitucinio principo (Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d., 2003 m. kovo 17 d. nutarimai).

Ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva (Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva – tai teisinių galimybių visuma, sudaranti prielaidas asmeniui

savarankiškai priimti jo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus. Konstitucinė asmens ūkinės veiklos laisvė sudaro sąlygas įgyvendinti įvairius asmens siekius (Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d., 2002 m. kovo 14 d., 2004 m. sausio 26 d. nutarimai).

Konstitucijos 46 straipsnio nuostatos turi būti aiškinamos susietos ir su kitomis Konstitucijos nuostatomis. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos sąvoka yra plati: ji suponuoja *inter alia* asmens teisę laisvai pasirinkti darbą bei verslą (užsiėmimą), sutarčių sudarymo laisvę, sąžiningos konkurencijos laisvę ir kt. Asmens ūkinės veiklos laisvė yra neatsiejama ir nuo reikalavimo paisyti ūkio subjektų lygiateisiškumo. Asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva suponuoja ir galimybes nekludomai pertvarkyti ūkio subjektus, keisti jų veiklos pobūdį, netrukdyti, reaguojant į rinkos pokyčius, steigti naujus ūkio subjektus ar likviduoti esančius; ji yra neatsiejama nuo galimybės asmeniui, norinčiam užsiimti ūkine veikla arba, priešingai, norinčiam ją nebeužsiimti, be dirbtinių kliūčių patekti į rinką ir be dirbtinių kliūčių iš jos pasitraukti.

Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad ūkinės veiklos laisvė nėra absoliuti, asmuo ja naudojasi laikydamasis tam tikrų privalomų reikalavimų, apribojimų (Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d., 2000 m. spalio 18 d., 2002 m. kovo 14 d., 2002 m. balandžio 9 d. nutarimai). Tačiau nustatoma apribojimai neleistina paneigti tokių esminių ūkinės veiklos laisvės nuostatų kaip ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumas, sąžininga konkurencija ir kt. Pagal Konstituciją valstybė negali neribotai kištis į asmens ūkinę veiklą (Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas).

Valstybės priedermė remti visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą (Konstitucijos 46 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas

Konstitucijos 46 straipsnio 2 dalyje, kaip ir kitose šio straipsnio dalyse, yra įtvirtinta valstybės priedermė remti privačia nuosavybės teise pagrįstas visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą, kartu ir viena iš pagrindinių šalies ūkio reguliavimo taisyklių (Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d. nutarimas).

Aiškindamas Konstitucijos 46 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą teisinį reguliavimą Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad šios dalies nuostata „valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą“ reiškia, kad Konstitucija įtvirtina galimybę valdžios institucijoms vertinti ūkinės veiklos sritis pagal jų naudą visuomenei, kad tik tokio vertinimo pagrindu įmanoma remti tam tikras ūkinės veiklos sritis ar tam tikras ūkines pastangas, taip pat kad toks ūkinės veiklos vertinimas sudaro reikiamas prielaidas valstybei ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei (Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas). Minėta Konstitucijos 46 straipsnio 2 dalies nuostata sudaro konstitucines teises prielaidas galimam diferencijuotam ūkinės veiklos teisiniam reguliavimui, kurio pagrindinis kriterijus – bendra tautos gerovė.

Ši nuostata suponuoja ir valstybės institucijų, pareigūnų, taip pat savivaldybių institucijų, pareigūnų pareigą jokiais savo sprendimais ar veiksmais nekludyti reikštis ir plėtotis asmenų iniciatyvai, nežlugdyti jų ūkinių pastangų ir neužkirsti joms kelio, jeigu ši iniciatyva ar ūkinės pastangos nėra žalingos visuomenei, net jeigu jų naudingumas visuomenei ir nėra akivaizdus. Bet kokius valstybės institucijų, pareigūnų, taip pat savivaldybių institucijų, pareigūnų sprendimus ar veiksmus, kuriais neleidžiama reikštis, plėtotis asmenų iniciatyvai, užkertamas kelias tam tikroms ūkinėms pastangoms, turi nulemti atitinkamos iniciatyvos ar

ūkinių pastangų žalingumas visuomenei; priešingu atveju būtų nukrypta nuo Konstitucijos 46 straipsnio 2 dalies reikalavimų.

Ūkinės veiklos reguliavimas, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei (Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas

Su Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalies nuostata „Lietuvos ūkis grindžiamas privачios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva“ tiesiogiai yra susijusi ir šio straipsnio 3 dalies nuostata „valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei“. Aiškindamas Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą teisinį reguliavimą Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įgyvendinant asmens ūkinės veiklos laisvę (kuri <...> nėra absoliuti) įvairiais atžvilgiais yra paliečiami visuomenės interesai, todėl valstybė reguliuoja ūkinę veiklą; Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad nuostatoje „valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei“ yra įtvirtintas konstitucinis principas, nubrėžiantis ūkinės veiklos reguliavimo tikslus, kryptis, būdus, ribas.

Konstitucinis Teismas, sistemiškai aiškindamas Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą teisinį reguliavimą (*inter alia* siedamas jį su teisiniu reguliavimu, įtvirtintu šio straipsnio 1 dalyje), yra konstatavęs, kad valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, turi laikytis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, užtikrinti ir privataus asmens (ūkinės veiklos subjekto), ir visuomenės interesus (Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d., 2002 m. balandžio 9 d., 2003 m. kovo 17 d., 2004 m. sausio 26 d. nutarimai).

Ūkinės veiklos reguliavimas paprastai yra susijęs su ūkinės veiklos sąlygų nustatymu, tam tikrų procedūrų reglamentavimu, ūkinės veiklos kontrole, taip pat ir su tam tikrais šios veiklos ribojimais ar draudimais. Konstitucinis Teismas 1994 m. kovo 31 d. nutarime konstatavo, kad kai asmuo dalyvauja ūkinėje veikloje, jam gali būti taikomi specialūs įstatymų nustatyti ribojimai (*inter alia* nuosavybės teisės apribojimai). Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra ne kartą konstatavęs, kad pagal Konstituciją riboti asmens teisės ir laisvės, taip pat ir ūkinės veiklos laisvę, galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisvės ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies formuluotė „valstybė reguliuoja ūkinę veiklą“ reiškia ne valstybės teisę savo nuožiūra administruoti visą ar tam tikrą ūkinę veiklą, bet jos teisę nustatyti ūkinės veiklos teisinį reguliavimą, t. y. ūkinės veiklos ribojimų (draudimų), sąlygų nustatymą, procedūrų reglamentavimą teisės aktuose, taip pat tokią ūkinės veiklos kontrolę, kuri yra grindžiama teisės aktuose nustatytais ūkinės veiklos ribojimais (draudimais), sąlygomis, procedūromis. Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtintą teisinį reguliavimą, 1999 m. spalio 6 d. nutarime konstatavo: „Teisinis reguliavimas – tai tam tikros socialinės tvarkos nustatymo forma. Teisinio reguliavimo ypatumai priklauso nuo reguliuojamų visuomeninių santykių specifikos. Viena iš šių santykių sričių – ūkinė veikla. Konstitucinis asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos principas sąlygoja tai, kad ūkinės veiklos reguliavimui būdingas bendrojo leidimo metodas: leidžiama viskas, kas nėra draudžiama. Taigi draudimai yra vienas iš ūkinės veiklos reguliavimo būdų. Asmens ūkinės veiklos laisvė gali būti ribojama, kai yra būtina ginti vartotojų interesus, saugoti sąžiningą konkurenciją, kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes. Įstatyme nustatyti draudimai turi būti pagrįsti, adekvatūs

siekiamam tikslui, nediskriminaciniai, aiškiai suformuluoti. Dėl ūkinės veiklos įvairiapusiškumo ir dinamiškumo konkrečių santykių šioje srityje reguliavimas negali būti visą laiką vienodas, t. y. draudimų ir leidimų santykis gali kisti, tačiau besikeičiant teisinio reguliavimo turiniui negali būti paneigiami Konstitucijoje įtvirtinti tautos ūkio reguliavimo principai.“ Tame Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota, kad „asmuo gali verstis bet kokia įstatymų neuždrausta ūkine veikla. Įstatyme nustatytas asmens ūkinės veiklos laisvės draudimas kiekvienu atveju turi būti aiškus, skirtas Konstitucijoje įtvirtintų vertybių (sąžiningos konkurencijos, vartotojų interesų ir kt.) apsaugai“.

Pažymėtina ir tai, kad Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies nuostatoje „valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei“ yra įtvirtinta ne tik valstybės teisė, bet ir jos priedermė teisės aktais reguliuoti ūkinę veiklą, kad ši tarnautų bendrai tautos gerovei. Taigi Konstitucijoje yra įtvirtinta valstybės priedermė siekti bendros tautos gerovės, taip pat valstybės pareiga siekiant bendros tautos gerovės reguliuoti ūkinę veiklą šalyje. Nei įstatymų leidžiamoji, nei vykdomoji valdžia, turinčios atitinkamus įgaliojimus ūkinės veiklos reguliavimo srityje, negali nuo šios konstitucinės priedermės nusišalinti.

Ūkinės veiklos teisinis reguliavimas nėra savitiksliis dalykas, jis yra socialinės inžinerijos priemonė, būdas per teisę siekti tautos gerovės. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra konstatavęs, kad Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės teisė reguliuoti ūkinę veiklą sudaro konstitucines prielaidas leisti įstatymus, kuriais reaguojama į tautos ūkio būklę, ekonominio ir socialinio gyvenimo įvairovę bei pokyčius (Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d., 1996 m. kovo 15 d., 2000 m. spalio 18 d. nutarimai).

Pabrėžtina, kad Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje yra aiškiai nurodyta ūkinės veiklos teisinio reguliavimo kryptis: ūkinė veikla turi tarnauti bendrai tautos gerovei. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad bendra tautos gerovė – tai gana bendras ir platus kriterijus, kurį taikant gali būti remiamasi tiek bendros gerovės samprata, tiek tikslingumo argumentais (Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas). Tautos gerovę paprastai atspindi materialinių gėrybių vartojimas; tačiau sąvokos „bendra tautos gerovė“ nederėtų aiškinti atsižvelgiant tik į individo materialinių poreikių tenkinimą, nes apie bendrą tautos gerovę galima spręsti pagal įvairius kriterijus ir iš įvairių apraiškų – tautos socialinės raidos, žmogaus saviraiškos galimybių ir kt.; sąvokos „bendra tautos gerovė“ turinys kiekvienu konkrečiu atveju atskleidžiamas atsižvelgiant į ekonominius, socialinius bei kitus svarbius veiksnius (Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d., 2000 m. spalio 18 d., 2004 m. sausio 26 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad tautos gerovė neturi būti suvokiama vien materialine (ar finansine) prasme, taip pat tai, kad kažin ar būtų teisinga ir dora siekti materialinės gerovės tokiu būdu, kuris kenkia žmonių sveikatai (Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas).

Kartu pabrėžtina, jog Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies sąvoka „bendra tautos gerovė“ suponuoja tai, kad ūkinės veiklos reguliavimu valstybė privalo siekti ne atskirų asmenų gerovės, o būtent bendros tautos gerovės. Kita vertus, Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje nurodyta „bendra tautos gerovė“ neturi būti priešpriešinama paties ūkio subjekto, t. y. to subjekto, kurio veikla yra reguliuojama, taip pat asmenų, įsteigusių, valdančių tą ūkio subjektą arba kitaip su juo susijusių, gerovei, jų teisėms ir teisėtiems interesams. Atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų derinimo principą, taip pat į tai, kad asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva Konstitucijoje yra siejama su privačios nuosavybės teise, Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje nurodytu ūkinės veiklos tarnavimu tautos gerovei negalima grįsti ar pateisinti tokio jos reguliavimo, kuriuo tam tikro ūkio subjekto teisės ir teisėti interesai būtų ribojami daugiau nei tai būtina viešajam interesui užtikrinti, konstitucinėms vertybėms apsaugoti; ūkinės veiklos tarnavimu tautos gerovei negalima pateisinti ir

tokio teisinio reguliavimo, kai tam tikra ūkinė veikla yra pernelyg ribojama arba draudžiama dėl to, kad įstatymų leidėjo požiūriu ji esą nėra naudinga visuomenei, nors ir nėra jai žalinga. Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje nurodyta ūkinės veiklos teisinio reguliavimo kryptis aiškintina kaip konstitucinis įpareigojimas įstatymų leidėjui, kitoms teisėkūros institucijoms ūkinės veiklos teisiniu reguliavimu užtikrinti palankią teisinę terpę tokiai ūkinei veiklai, kuri, tenkindama ūkio subjekto interesus, tarnautų ir bendrai tautos gerovei. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad reguliuodama ūkinę veiklą valstybė negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo ūkio subjektams būtų sudarytos nepalankios, nevienodos ūkininkavimo sąlygos, varžoma jų iniciatyva, nesudaromos galimybės jai reikštis (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 9 d. nutarimas). Paminėtina ir tai, kad, kaip Konstitucinis Teismas konstatavo 2002 m. kovo 14 d., 2004 m. sausio 26 d. nutarimuose, pagal Konstituciją negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo ūkinės veiklos laisvei įgyvendinti būtų sudarytos netinkamos sąlygos.

Konstitucinės vertybės, kuriomis grindžiamas šalies ūkis, yra glaudžiai susijusios su kitomis konstitucinėmis vertybėmis, Konstitucijos 46 straipsnio nuostatos turi būti aiškinamos jas siejant ir su kitomis Konstitucijos nuostatomis.

Antai Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad visos Konstitucijos 46 straipsnio dalys pirmiausia yra skirtos privačiai nuosavybei šalies ūkyje įtvirtinti bei stiprinti (Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d. nutarimas). Jeigu teisės aktais būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo yra paneigiama nuosavybės teisė, tai būtų ir iš esmės apribota Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtinta asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva, sąžiningos konkurencijos laisvė, pažeistos kitos Konstitucijos 46 straipsnio nuostatos (Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas).

Pagal Konstituciją valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, privalo paisyti konstitucinio ūkio subjektų lygiateisiškumo reikalavimo, tiesiogiai susijusio su Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintu visų asmenų lygiateisiškumo principu. Priešingu atveju ūkinės veiklos teisinis reguliavimas būtų nelaikytinas tarnaujančiu bendrai tautos gerovei. Kita vertus, Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad konstitucinis asmenų (šiuo atveju ūkio subjektų) lygybės principas savaime nepaneigia galimybės įstatymu nustatyti nevienodą, diferencijuotą teisinį reguliavimą tam tikrų asmenų (šiuo atveju ūkio subjektų), priklausančių skirtingoms kategorijoms, atžvilgiu, jeigu tarp šių asmenų (šiuo atveju ūkio subjektų) yra tokio pobūdžio skirtumų, kurie tokį diferencijuotą reguliavimą daro objektyviai pateisinamą. Diferencijuotas teisinis reguliavimas, kai jis taikomas tam tikroms vienodais požymiais pasižyminčioms asmenų grupėms, jeigu juo siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų arba jeigu tam tikrų ribojimų ar sąlygų nustatymas yra susijęs su reguliuojamų visuomeninių santykių ypatumais, nėra laikytinas diskriminaciniu (Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas). Atskirų ūkio subjektų išskyrimą, jų teisinės padėties diferencijuotą nustatymą reikia sieti su valstybės keliamais tikslais ūkio srityje, siekiu atitinkamai sutvarkyti šalies ūkį, tad įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į reguliuojamų ūkio santykių svarbą ir pobūdį, gali diferencijuotai reguliuoti ūkinę veiklą arba nustatyti tam tikras jos sąlygas (Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas).

Minėta, kad dėl ūkinės veiklos specifikos, įvairumo ir dinamiškumo konkrečių santykių šioje srityje reguliavimas negali būti visą laiką vienodas, t. y. draudimų ir leidimų santykis gali kisti. Šiame kontekste pažymėtina, kad ūkinės veiklos santykių teisinis reguliavimas gali būti keičiamas ir siekiant užtikrinti viešąjį interesą. Keisdama ūkinės veiklos santykių teisinį reguliavimą, valstybė gali keisti ir ūkinės veiklos sąlygas ar apskritai nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį tam tikra ūkinė veikla turi būti nutraukta. Tačiau keisdama ūkinės

veiklos sąlygas ar nutraukdama tam tikrą ūkinę veiklą valstybė turi paisyti Konstitucijos normų ir principų, taip pat ir teisėtų lūkesčių apsaugos principo.

<...>

<...> jeigu ūkio subjektas pagal galiojančius įstatymus ar kitus teisės aktus įgijo teisę užsiimti tam tikra ūkine veikla ir šią teisę įgyvendino, tai tokios ūkinės veiklos teisinį reguliavimą keičiant taip, kad yra pabloginamos šios ūkinės veiklos sąlygos arba ši ūkinė veikla apskritai nutraukiama, atsižvelgiant į tai, dėl ko yra keičiamas minėtos ūkinės veiklos teisinis reguliavimas ir koku mastu jis yra keičiamas, taip pat atsižvelgiant į kitas reikšmės turinčias aplinkybes, valstybei gali atsirasti pareiga atlyginti (kompensuoti) ūkio subjektams ir kitiems asmenims praradimus, kuriuos jie patiria dėl pasikeitusio teisinio reguliavimo.

<...> Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti tautos ūkio pagrindai aiškinantini ir atsižvelgiant į 54 straipsnio nuostatas. Valstybė turi ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad nepažeidžiant tautos ūkio pagrindų – privačios nuosavybės teisės, asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos – būtų užtikrintas ir Konstitucijos 54 straipsnyje įtvirtintas viešasis interesas – natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga bei gamtos išteklių [racionalus naudojimas, atkūrimas ir gausinimas], kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė.

Medžioklė kaip ūkinė veikla (apie savininko teisę uždrausti medžioti jam priklausančiame žemės sklype žr. 2.2. Pilietinės (asmens) teisės ir laisvės, 2.2.5. Nuosavybės teisė, 2.2.5.3. Ypatingi nuosavybės teisės objektai; apie laukinės gyvūnijos apsaugą žr. 2.4.2. Socialinės teisės, 2.4.2.3. Teisė į sveiką aplinką)

Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas

<...> medžioklė – tai ūkinės veiklos rūšis arba sudedamoji platesnės ūkinės veiklos dalis. Šiuo aspektu pažymėtina, kad, viena vertus, galima ir profesionali medžioklė – asmens pajamų gavimo šaltinis; kita vertus, asmens ūkinė veikla gali apimti ir medžioklės planavimą bei organizavimą.

<...>

<...> Siekdama užtikrinti viešąjį interesą – laukinių gyvūnų (jų išteklių) apsaugą ir racionalų naudojimą, atkūrimą ir gausinimą, valstybė, reguliuodama medžioklę kaip ūkinę veiklą, gali įstatymu nustatyti specifines ūkinės veiklos sąlygas, *inter alia* medžioklės plotų dydžius; jie nustatomi atsižvelgiant *inter alia* į medžiojamųjų laukinių gyvūnų išteklių dydį bei jų gausos reguliavimo poreikį. Tai darant turi būti laikomasi konstitucinio proporcingumo principo ir neturi būti paneigtos privačių žemės sklypų, miškų, vandens telkinių savininkų nuosavybės teisės, jų ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva.

Ūkinės veiklos reguliavimas siekiant apsaugoti žmonių sveikatą

Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas

<...> žmogaus ir visuomenės sveikata yra viena svarbiausių visuomenės vertybių, <...> žmonių sveikatos apsauga yra konstituciškai svarbus tikslas, viešasis interesas, o rūpinimasis žmonių sveikata – tai valstybės funkcija. Todėl toks ūkinės veiklos ribojimas, kuriuo siekiama apsaugoti žmonių sveikatą, yra traktuotinas kaip skirtas bendrai tautos gerovei užtikrinti ir, jeigu yra paisoma iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, savaime nėra laikytinas pažeidžiančiu Konstituciją.

Valstybė pagal Konstituciją turi ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad būtų užtikrintas ir valstybės funkcijos rūpinantis žmonių sveikata įgyvendinimas. Todėl valstybė, įstatymais reguliuodama ūkinę veiklą ir paisydama Konstitucijos, gali nustatyti specifinius ūkinės veiklos,

inter alia susijusios su žmonių sveikatos apsauga, įskaitant ir vaistų reklamos, taip pat kitos informacijos apie vaistus, kurios skleidimas gali sudaryti prielaidas pakenkti žmonių sveikatai, ribojimus.

Ūkinės veiklos reguliavimas siekiant užtikrinti natūralios gamtinės aplinkos apsaugą

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas

Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Šio konstitucinio imperatyvo privalu paisyti ir teisės aktais reglamentuojant santykius, susijusius su žemės, miškų, vandens telkinių, taip pat ir esančių ypač vertingose vietovėse, nuosavybe, naudojimu, kita veikla šiose vietovėse.

Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip 2005 m. gegužės 13 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, siekdama užtikrinti natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų apsaugą bei gamtos išteklių racionalų naudojimą, atkūrimą ir gausinimą, valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, gali nustatyti specifines ūkinės veiklos sąlygas, procedūras, kontrolės priemones, taip pat tam tikrus ūkinės veiklos, susijusios su atitinkamų gamtos išteklių naudojimu, ribojimus ir draudimus; valstybė, reguliuodama su natūralios gamtinės aplinkos ir jos objektų apsauga, gamtos išteklių naudojimu, atkūrimu ir gausinimu susijusius santykius, taip pat ir ribodama atskirų gamtinės aplinkos objektų (gamtos išteklių) naudojimą ar įpareigodama tam tikrus teisinių santykių subjektus atitinkamai veikti arba susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų, yra saistoma konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, Konstitucijoje įtvirtintų teisingumo, protingumo bei proporcingumo principų, *inter alia* tokiais atvejais, kai šiais ribojimais ar įpareigojimais yra įsiterpiama į asmens konstitucinių teisių ir laisvių įgyvendinimą.

Valstybės ekonominės politikos formavimas bei vykdymas ir galimybės ginčyti ūkinės veiklos teisinio reguliavimo atitiktį aukštesnės galios teisės aktams

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas

<...> teisė, reguliuodama visuomeninius santykius, taip pat ir susijusius su šalies ūkiu, apibrėžia valstybės politikos, taip pat ir ekonominės, turinio ribas, nustato leistinas šios politikos vykdymo priemones bei metodus. Tačiau pabrėžtina, kad tai savaime nepaneigia politinio proceso autonomiškumo, valstybės politikos, taip pat ir ekonominės, formavimo bei vykdymo specifikos, įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių, kaip politinių valstybės valdžių, demokratiškai formuojamų institucijų savarankiškumo (pagal savo kompetenciją) nustatant valstybės politikos, taip pat ir ekonominės, turinį (*inter alia* pasirenkant jos prioritetus), vykdymo priemones bei metodus.

Pagal Konstituciją Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, ir Vyriausybė, kaip vykdomosios valdžios institucija, turi labai plačią diskreciją formuoti ir vykdyti valstybės ekonominę politiką (kiekvienas pagal savo kompetenciją) ir teisės aktais atitinkamai reguliuoti ūkinę veiklą, žinoma, jokia būdu nepažeisdami Konstitucijos ir įstatymų, *inter alia* neviršydami juose nustatytų šių valstybės valdžios institucijų įgaliojimų, paisydami iš Konstitucijos kylančių tinkamo teisinio proceso reikalavimų, Konstitucijoje įtvirtintų teisinės valstybės, valdžių padalijimo, atsakingo valdymo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio aiškumo, tikrumo, saugumo principų. <...> valstybės ekonominės politikos turinio (*inter alia* prioritetų), priemonių bei metodų vertinimas (kad ir kas juos vertintų), taip pat ir pagrįstumo bei tikslingumo aspektu, net jeigu laikui bėgant paaiškėja, kad buvo ir geresnių jos pasirinktos ekonominės politikos alternatyvų (taigi ir tai, jog ši, anksčiau suformuota ir vykdyta, ekonominė politika pagrįstumo bei tikslingumo aspektu pagrįstai vertintina

neigiamai), savaime negali būti dingstis kvestionuoti tą (anksčiau suformuotą ir vykdytą) ekonominę politiką atitikusio ūkinės veiklos teisinio reguliavimo atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* Konstitucijai (taip pat ir Konstituciniame Teisme inicijuojant konstitucinės justicijos bylas), nebent tas teisinis reguliavimas jau jį nustatant teisės aktuose būtų akivaizdžiai priešingas tautos gerovei, Lietuvos visuomenės ir valstybės interesams, akivaizdžiai paneigtų Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes.

Juo labiau tokia dingstis savaime negali būti tai, kad tam tikrai ūkio sričiai teisės aktuose yra nustatytas diferencijuotas teisinis reguliavimas, besiskiriantis nuo kitų ūkio sričių teisinio reguliavimo, nė tai, kad tam tikros ūkinės veiklos teisinis reguliavimas reaguojant į rinkos pokyčius, ekonominę (taip pat ir tarptautinę) konjunktūrą yra pakeičiamas, nes <...> ūkinės veiklos diferencijuoto teisinio reguliavimo (atsižvelgiant į reguliuojamų santykių svarbą ir pobūdį) teisinės prielaidos kyla iš pačios Konstitucijos (*inter alia* Konstitucijos 46 straipsnio 2 dalies), atskirų ūkio subjektų teisinės padėties diferencijuotas nustatymas yra sietinas su ūkio srityje valstybės keliamais tikslais, siekiu atitinkamai sutvarkyti šalies ūkį, be to, dėl ūkinės veiklos specifikos, įvairumo ir dinamiškumo ūkinės veiklos teisinis reguliavimas negali būti visą laiką vienodas, draudimų ir leidimų santykis gali kisti, *inter alia* siekiant užtikrinti viešąjį interesą.

Diferencijuotas cukraus gamybos, kaip ūkinės veiklos, teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas

Atsižvelgiant į cukraus gamybos apimtį Lietuvoje, į šios ūkio srities reikšmę nemažai daliai žemės ūkyje dirbančių Lietuvos žmonių, taip pat į cukraus gamybos, kaip ūkinės veiklos sezoniskumą, kitus ypatumus, konstatuotina, kad šiai ūkio sričiai teisės aktuose gali būti nustatytas diferencijuotas teisinis reguliavimas, besiskiriantis nuo kitų ūkio sričių teisinio reguliavimo, taip pat kad šios ūkinės veiklos teisinis reguliavimas gali būti keičiamas reaguojant į rinkos pokyčius, ekonominę konjunktūrą. Šis diferencijuotas teisinis reguliavimas gali būti ir toks, kad cukraus gamyba, kaip ūkinė veikla, būtų valstybės remiama, *inter alia* naudojant ir kitokias priemones bei taikant kitokius metodus, negu valstybei remiant kitas ūkio (taip pat ir žemės ūkio) sritis. Numatytos paramos teikimas gali būti siejamas ir su tam tikrų šios ūkinės veiklos sąlygų nustatymu.

Kartu pažymėtina, kad nėra jokių teisinių prielaidų Konstituciniam Teismui valstybės cukraus politikos turinį, taip pat šios politikos priemones bei metodus vertinti pagrįstumo bei tikslingumo aspektais, *inter alia* vertinti tai, ar remti (o jeigu taip, tai koku mastu) cukraus gamybą (cukrinių runkelių auginimą, jų perdirbimą) yra naudinga, perspektyvu arba kokiais nors kitais atžvilgiais tikslinga, o jeigu taip, tai ar ši ūkinė veikla turi būti remiama labiau negu kuri nors kita ūkinė (*inter alia* žemės ūkio) veikla. Formuoti ir vykdyti valstybės cukraus politiką, taip pat pasirinkti jos vykdymo priemones bei metodus yra Seimo ir Vyriausybės (kuri turi vadovautis *inter alia* Seimo išleistais įstatymais) kompetencija. Tai darydami, Seimas ir Vyriausybė turi laikytis Konstitucijos ir įstatymų, *inter alia* neviršyti juose nustatytų šių valstybės valdžios institucijų įgaliojimų, paisyti iš Konstitucijos kylančių tinkamo teisinio proceso reikalavimų, konstitucinių teisinės valstybės, valdžių padalijimo, atsakingo valdymo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio aiškumo, tikrumo, saugumo principų.

Ūkinės veiklos (prekybos alkoholio produktais) licencijavimas

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas

<...> ypatingas valstybinio reglamentavimo režimas, *inter alia* tai, kad didmeninė bei mažmeninė prekyba alkoholio produktais yra licencijuojama veikla, taip pat tai, kad už šio ypatingo valstybinio reglamentavimo režimo pažeidimus gali ir turi būti nustatytos

sankcijos, yra pagrįstas, konstituciškai pateisinamas dalykas dėl *inter alia* visiems žinomų neigiamų padarinių, kuriuos žmonių sveikatai, viešajai tvarkai ir visuomenės narių saugumui, kitoms teisės saugomoms ir ginamoms vertybėms gali sukelti alkoholio vartojimas.

<...>

Konstatuotina, kad įstatymų leidėjas turi nustatyti ne tik būtinus reikalavimus, kuriuos turi atitikti ūkio subjektai, siekiantys gauti licencijas užsiimti didmenine ar mažmenine prekyba alkoholio produktais (kaip ir bet kuria kita licencijuojama veikla), bet ir reikalavimus, kurių turi laikytis tokias licencijas gavę asmenys, taip pat išduotų licencijų galiojimo panaikinimo pagrindus ir tvarką.

Sąžiningos konkurencijos apsauga (*inter alia* prekybos alkoholio produktais srityje)

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas

<...> licencijų sąlygų laikymasis ir jo priežiūra yra būtina prielaida sąžiningai konkurencijai atitinkamoje rinkoje, nagrinėjamu atveju – prekybos alkoholio produktais rinkoje. Saugoti sąžiningos konkurencijos laisvę – valstybės konstitucinė priedermė (Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalis).

<...>

<...> kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva suponuoją, be kitų dalykų, sąžiningos konkurencijos laisvę (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimas). Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad licencijų sąlygų laikymasis ir jo priežiūra yra būtina prielaida sąžiningai konkurencijai atitinkamoje rinkoje. Taigi ūkio subjekto, pažeidusio licencijoje įtvirtintas sąžiningos konkurencijos taisykles, ūkinės veiklos laisvė ne tik gali, bet paprastai ir turi būti ribojama.

Prekybos alkoholio produktais, kaip ūkinės veiklos, reguliavimas; savivaldybių tarybų įgaliojimai dalyvauti formuojant, koordinuojant valstybės alkoholio kontrolės politiką ir ją įgyvendinant

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas

Prekyba alkoholiniais gėrimais – ūkinė veikla. Konstitucinio Teismo aktuose ne kartą yra konstatuota, kad ūkinės veiklos laisvė nėra absoliuti, pagal Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalį valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, ypač atsižvelgdamas į *inter alia* visiems žinomus neigiamus padarinius, kuriuos alkoholio vartojimas gali sukelti žmonių sveikatai, viešajai tvarkai ir visuomenės narių saugumui, kitoms teisės saugomoms vertybėms <...>, taip pat į tai, kad šiai veiklos sričiai pagrįstai yra taikomas ypatingas valstybinio reglamentavimo režimas, gali įstatymu nustatyti savivaldybių tarybų įgaliojimus dalyvauti formuojant, koordinuojant valstybės alkoholio kontrolės politiką ir ją įgyvendinant, *inter alia* įgaliojimus riboti ar uždrausti oficialių švenčių ir masinių renginių, kurie, kaip žinoma, yra susiję su padidėjusiu socialinio gyvenimo intensyvumu ir aktyvumu, dienomis prekybą alkoholiniais gėrimais tos savivaldybės teritorijoje (taip pat ir mažmeninės prekybos, viešojo maitinimo įmonėse), kai tai būtina siekiant pozityvių, visuomeniškai svarbių tikslų, *inter alia* apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves, kitas teisės saugomas ir ginamas vertybes.

<...>

Pabrėžtina, kad atitinkami savivaldybių tarybų sprendimai turi būti aiškiai pagrįsti ir racionaliai motyvuoti, jie negali būti savavališki, voliuntaristiniai. Pabrėžtina ir tai, kad visi prekybos alkoholiniais gėrimais ribojimai ir draudimai turi būti griežtai apibrėžti laiko ir

vietos atžvilgiu, šios rūšies ūkinės veiklos (kaip ir bet kurios kitos ūkinės veiklos) negalima riboti labiau, negu būtina teisės saugomoms ir ginamoms vertybėms užtikrinti, nes antraip būtų nepaisoma konstitucinio proporcingumo principo.

Be to, informacija apie nustatytus ribojimus ir draudimus turi būti vieša, teisės subjektai apie tai turi būti informuoti iš anksto. Priešingu atveju būtų nepaisoma konstitucinio teisėtų lūkesčių apsaugos principo.

Taip pat pabrėžtina, kad minėti prekybos alkoholiniais gėrimais ribojimai ir draudimai negali būti selektyvūs, jais negalima jokių asmenų (*inter alia* ūkio subjektų) diskriminuoti ar kuriems nors asmenims teikti privilegijų.

Esminės ūkinės veiklos sąlygos nustatomos įstatymu

Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarime konstatuota, kad nors tam tikri ūkinės veiklos santykiai gali būti reguliuojami tik įstatymais, kiti – Vyriausybės nutarimais, dar kiti – žemesnės galios poįstatyminiais teisės aktais, nustatyti esminės ūkinės veiklos sąlygas, draudimus ir ribojimus, darančius esminį poveikį ūkinei veiklai, taip pat įvairias sankcijas už atitinkamus teisės pažeidimus pagal Konstituciją galima tik įstatymu; taigi tik įstatymu galima nustatyti ir esminį poveikį ūkinei veiklai galinčias daryti ekonominio poveikio priemones, kurios turi būti taikomos, kai nustatyti įpareigojimai yra nevykdomi arba netinkamai vykdomi. Tai taikytina ir vadinamosioms ekonominėms sankcijoms, priskirtinoms administracinės teisinės atsakomybės institutui ir sudarančioms prielaidas daryti neigiamą poveikį teisinės atsakomybės traukiamų ūkio subjektų ekonominei padėčiai (Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d., 2008 m. sausio 21 d. nutarimai).

Ūkinės veiklos (skirtų realizuoti netauriųjų metalų laužo ir atliekų supirkimo) licencijavimas

Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas

<...> skirtų realizuoti netauriųjų metalų laužo ir atliekų supirkimas yra licencijuojama veikla; licencija yra išduodama, jeigu ūkio subjektas atitinka tam tikrus būtinus reikalavimus. Nėra ir negali būti jokių teisinių argumentų, kurie leistų teigti, esą skirtų realizuoti netauriųjų metalų laužo ir atliekų supirkimo licencijavimas, reikalavimų asmenims, užsiimančiams šia ūkine veikla, nustatymas yra konstituciškai nepagrįstas (*inter alia* – ir ypač – atsižvelgiant į tai, kad gali būti bandoma parduoti supirkėjams ir tokius skirtus realizuoti netauriųjų metalų laužą ir atliekas, kurie buvo įgyti pagrobų svetimą turtą, t. y. padarius nusikalstamą veiklą). Šios licencijuojamos veiklos sąlygų laikymasis ir jo priežiūra yra būtina Konstitucijoje įtvirtintų vertybių, *inter alia* nuosavybės teisių, žmonių sveikatos, viešosios tvarkos, valstybės ūkio sistemos, finansinės tvarkos, taip pat sąžiningos konkurencijos, gynimo prielaida.

Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas turi įgaliojimus nustatyti ne tik būtinus reikalavimus, kuriuos turi atitikti ūkio subjektai, siekiantys gauti licencijas užsiimti skirtų realizuoti netauriųjų metalų laužo ir atliekų supirkimu, bet ir reikalavimus, kurių turi laikytis tokias licencijas gavę asmenys, taip pat ir poveikio priemonės (sankcijos), kurios turi būti taikomos už tokių reikalavimų pažeidimus. Darytina prezumpcija, kad visi ūkio subjektai, pagal turimas licencijas užsiimančios licencijuojama veikla, žino ir supranta teisės aktuose įtvirtintas sąlygas, kurių privalo laikytis, taip pat žino, kad, pažeidus tam tikras iš šių sąlygų, jiems bus taikomos įstatymų nustatytos sankcijos, kartu ir prevencinio poveikio priemonės. Ūkio

subjekto, pažeidusio licencijoje įtvirtintas sąžiningos konkurencijos taisykles, ūkinės veiklos laisvė ne tik gali, bet paprastai ir turi būti ribojama (taip pat ir taikant uždraudimo sankcijas).

Valstybės priedermė remti visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą; valstybės paskola (Konstitucijos 46 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. birželio 30 d. nutarimas

Aiškindamas Konstitucijos 46 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą teisinį reguliavimą Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog šios dalies nuostata „valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą“ reiškia, kad Konstitucija įtvirtina galimybę valdžios institucijoms vertinti ūkinės veiklos sritis pagal jų naudą visuomenei, kad tik tokio vertinimo pagrindu įmanoma remti tam tikras ūkinės veiklos sritis ar tam tikras ūkines pastangas, taip pat kad toks ūkinės veiklos vertinimas sudaro reikiamas prielaidas valstybei ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei (Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d., 2005 m. gegužės 13 d. nutarimai).

Pažymėtina, kad pagal Konstituciją valstybė, tenkindama viešąjį interesą, gali pasirinkti įvairias visuomenei naudingų ūkinių pastangų ir iniciatyvos rėmimo formas. Viena jų gali būti ūkio subjektams valstybės teikiama parama, *inter alia* valstybės paskola. Tokios paramos ūkio subjektams, *inter alia* valstybės paskolos, teikimo paskirtis – tenkinti viešąjį interesą.

Valstybės paramą ūkio subjektams lemia įvairūs veiksniai, *inter alia* valstybės ekonominė padėtis, valstybės ūkio raidos prioritetai, būtinumas remti tam tikrus socialinius visuomenei naudingus projektus siekiant bendros tautos gerovės.

Pagal Konstituciją ūkio subjektams teikiama valstybės parama, *inter alia* valstybės paskola, turi būti grindžiama įstatymu. Įstatymuose turi būti *inter alia* nustatyta valstybės institucijos, turinčios teisę priimti sprendimus dėl jos teikimo, taip pat tokios paramos teikimo pagrindai. Įstatymų leidėjas, reguliuodamas visuomenei naudingų ūkinių pastangų ir iniciatyvos rėmimą, taip pat ir valstybės paskolos teikimą, yra saistomas iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, *inter alia* atsakingo valdymo, skaidrumo, teisėtumo, lygiateisiškumo, sąžiningos konkurencijos principų.

Reguliuojant paramos, *inter alia* valstybės paskolos, teikimą ūkio subjektams negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo ūkio subjektams būtų suteikiamos privilegijos ar varžoma iniciatyva.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad, kaip 2003 m. rugsėjo 30 d., 2005 m. liepos 8 d., 2007 m. liepos 5 d., 2008 m. kovo 20 d. nutarimuose yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas būtų valdomas, naudojamas, juo būtų disponuojama taip, kad būtų tenkinami tik vienos socialinės grupės ar atskirų asmenų interesai arba poreikiai ir šis turtas netarnautų viešajam interesui, visuomenės poreikiui, tautos gerovei.

Santykiai dėl paskolos, atsirandantys tarp valstybės ir asmens (ūkio subjekto), turi būti grindžiami *inter alia* sutarčių sudarymo laisvės principu, kuris vertintinas kaip konstitucinio lygmens garantija. Sutarties sudarymo laisvė – tai visų pirma laisvas jos šalių valios reiškimas siekiant sudaryti sutartį (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas). Tai yra šalių teisė savarankiškai spręsti sutarties turinio klausimus nepažeidžiant iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, atitinkamų Konstitucijai neprieštaraujančių įstatymų nuostatų, nevaržant kitų asmenų teisių ir laisvių.

Pažymėtina ir tai, kad asmuo (ūkio subjektas), naudodamasis valstybės parama, *inter alia* valstybės paskola, turi laikytis priimtų įsipareigojimų, nepiktnaudžiauti teise; turi būti užtikrinama tokios paramos tinkamo naudojimo kontrolė, jos grąžinimas laiku.

Valstybės priedermė remti visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą (Konstitucijos 46 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas

Konstitucijos 46 straipsnio 2 dalies nuostata, kad valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą, kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, yra viena pagrindinių šalies ūkio reguliavimo taisyklių, ji sudaro konstitucines teises prielaidas *inter alia* diferencijuotam teisiniam ūkinės veiklos reguliavimui pagal bendros tautos gerovės kriterijų ir suponuoja valstybės ir savivaldybių institucijų pareigą nekliudyti reikštis bei plėtotis asmenų iniciatyvai, jei ji nėra žalinga visuomenei.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad Konstitucijos 46 straipsnio nuostata, jog valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą, būtų neteisinga suvokti „kaip valstybės prievolė beatodairiškai remti bet kokiais ūkines pastangas ar veiklą“, nes valstybė turi galimybę pasirinkti (Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas).

Ūkinės veiklos elektros energetikos srityje teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas

<...> valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, gali nustatyti diferencijuotą teisinį reguliavimą, kurį lemia ūkinės veiklos specifika; taigi valstybė, atsižvelgdama į ūkinės veiklos specifiką, gali naudoti įvairias teisinio reguliavimo priemones; įstatymų leidėjo galimybes nustatyti priemones užtikrinant bendrą tautos gerovę elektros energetikos srityje lemia elektros energetikos ypatumai, *inter alia* riboti elektros energetikos ištekliai, materialiniai, finansiniai ir kiti svarbūs veiksniai; iš Konstitucijos (*inter alia* iš jos 46 straipsnio 3 dalies nuostatos, kad valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei) kyla konstitucinė įstatymų leidėjo pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad, atsižvelgiant į valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, kitus svarbius veiksnius, būtų užtikrinta bendra tautos gerovė.

<...> Konstitucijos 46 straipsnio nuostatose įtvirtinti principai ir vertybės, *inter alia* tai, kad valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, kad įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę, negali būti priešpriešinami. Siekiant bendros tautos gerovės yra pateisinamas diferencijuotas teisinis reguliavimas, atsižvelgiant į reguliuojamos ūkinės veiklos srities specifiką. Minėtas elektros energetikos ypatumas – riboti elektros energetikos ištekliai lemia ribotas įstatymų leidėjo galimybes rinkti alternatyvias priemones bendrai tautos gerovei elektros energetikos srityje užtikrinti. Taigi, siekiant užtikrinti bendrą tautos gerovę elektros energetikos srityje, būtinas specialus teisinis reguliavimas atsižvelgiant į energetikos specifiką.

Draudimas monopolizuoti gamybą ir rinką, sąžiningos konkurencijos apsaugos garantija (Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas

Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę.

Nuostata „Įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką“, kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, reiškia, kad negalima įvesti monopolio, t. y. negalima įstatymu suteikti ūkio subjektui išimtinių teisių veikti kurioje nors ūkio srityje, dėl ko ši sritis būtų monopolizuota, tačiau draudimas monopolizuoti gamybą ir rinką nereiškia, kad yra draudžiama tam tikromis aplinkybėmis įstatyme konstatuoti monopolijos konkrečioje ūkinės veiklos srityje buvimą ar kitaip atspindėti faktinius monopolinius santykius ir juos

atitinkamai reguliuoti, t. y. sudaryti teisinės prielaidas taikyti monopolininkui atitinkamus reikalavimus (apimančius *inter alia* diskriminacinių kainų nustatymo ribojimą, monopolinės rinkos prekių kainų dydžių, tarifų valstybinį reglamentavimą, prekių kokybės reikalavimų monopoliniam ūkio subjektui nustatymą, taip pat valstybės institucijų atliekamą kontrolę, kaip ūkio subjektai laikosi nustatytų reikalavimų) ginant kitų ūkio subjektų bei vartotojų teises ir teisėtus interesus. Be to, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, monopolis – tai išimtinė asmens, asmenų grupės ar valstybės teisė veikti kurioje nors srityje (Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d., 1996 m. kovo 15 d. nutarimai). Monopolis yra ir tokia būklė, situacija, kai kuris nors asmuo arba organizacija tam tikroje srityje gali veikti be konkurencijos (Konstitucinio Teismo 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas). Be to, kaip Konstitucinis Teismas konstatavo 2004 m. sausio 26 d. nutarime, pagal Konstituciją monopolio įvedimas yra ir nepagrįstas privilegijų teikimas tam tikram ūkio subjektui (jų grupei), kartu ir kitų ūkio subjektų diskriminavimas, jų ūkinės veiklos laisvės ribojimas; privilegijų tam tikrai ūkio subjektų grupei nustatymas sietinas ir su kitų ūkio subjektų diskriminavimu, jų ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos ribojimu; tai nesuderinama su Konstitucijos 29 ir 46 straipsnių reikalavimais; siekiant socialiai reikšmingų tikslų gali būti nustatomos įvairios kitos priemonės, bet ne monopolijos įvedimas.

Sąžiningos konkurencijos apsauga, kaip yra ne kartą konstatavęs Konstitucinis Teismas, yra pagrindinis būdas užtikrinti asmens ir visuomenės interesų darną reguliuojant ūkinę veiklą, sukurti ūkio, kaip sistemos, savireguliaciją, skatinančią optimaliai paskirstyti ekonominius išteklius, veiksmingai juos panaudoti, didinti ekonominį augimą ir kelti vartotojų gerovę. Tačiau asmens ūkinės veiklos laisvė savaime negarantuoja konkurencijos, todėl valstybė turi saugoti sąžiningą konkurenciją. Taigi konstitucinė sąžiningos konkurencijos apsaugos garantija įpareigoja valstybės valdžios, savivaldybių institucijas teisinėmis priemonėmis užtikrinti sąžiningos konkurencijos laisvę; tokios priemonės – tai ūkio subjektų susitarimų, kuriais siekiama riboti konkurenciją arba kurie riboja ar gali riboti konkurenciją, draudimas, piktnaudžiavimo vyraujančia padėtimi draudimas, rinkos koncentracijos kontrolė bei atitinkami koncentracijos draudimai, nesąžiningos konkurencijos draudimas, įstatymuose nustatytą sąžiningos konkurencijos apsaugos taisyklių laikymosi kontrolė, atsakomybė už jų pažeidimus (Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d., 2002 m. balandžio 9 d., 2003 m. kovo 17 d., 2004 m. sausio 26 d. nutarimai).

Vartotojų interesų apsauga (Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta nuostata, kad valstybė gina vartotojo interesus, suponuoja tai, kad teisės normomis turi būti nustatytos įvairios vartotojų interesų gynimo priemonės, valstybės institucijos turi kontroliuoti, kaip ūkio subjektai tokių priemonių laikosi, o jeigu tam tikrų ūkio santykių srityje gamyba ar rinka yra sukoncentruotos, valstybės valdžios institucijoms tenka pareiga nustatyti papildomą teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų vartotojų interesų apsaugą (2000 m. spalio 18 d., 2003 m. kovo 17 d., 2004 m. sausio 26 d., 2008 m. kovo 5 d. nutarimai).

<...> konstitucinė valstybės pareiga ginti vartotojų interesus turi būti įgyvendinta pirmausia įstatymų leidėjui nustatant bendrąsias ir, atsižvelgiant į konkrečią reguliuojamos ūkinės veiklos specifiką, specialiąsias vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo priemones.

<...> tam tikros ūkinės veiklos sritys turi joms būdingą santykių specifiką, kuri *inter alia* gali suponuoti vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo santykių reguliavimo ypatumus tam tikrose ūkinės veiklos srityse; būtent ūkinės veiklos turinys, jos specifika, ypatumai tam

tikrose ūkio srityse gali lemti specialaus vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo <...> santykių reguliavimo būtinumą, poreikį tam tikroje ūkinės veiklos srityje. Taigi vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo priemonės tam tikrose ūkinės veiklos srityse gali skirtis priklausomai nuo konkrečios ūkinės veiklos santykių specifikos.

Ūkinės veiklos specifika, įvairumas, dinamiškumas suponuoja tai, kad konkrečių santykių tam tikroje srityje reguliavimas nebūtinai turi būti visą laiką vienodas, t. y. jis gali kisti; tai *inter alia* taikytina ir vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo santykių reguliavimui, kuris gali kisti, o tam tikrais atvejais turi būti keičiamas.

Veiksmingos vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo užtikrinimas suponuoja *inter alia* tai, kad įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti vartotojų teisių, interesų apsaugos institucinę sistemą, t. y. įstatymu turi būti nustatytos valstybės institucijos, aiškiai apibrėžta jų kompetencija, sudarytos teisinės prielaidos tokioms valstybės institucijoms užtikrinti realią vartotojų teisių, interesų apsaugą ir gynimą atitinkamoje ūkinės veiklos srityje.

Elektros energijos vartotojų interesų apsauga

Konstitucinio Teismo 2010 m. rugsėjo 29 d. nutarimas

Iš Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtintų imperatyvų, kad valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei (3 dalis), kad valstybė gina vartotojų interesus (5 dalis), įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu apibrėžti ne tik elektros energijos kainų ribų nustatymo kriterijus, bet ir paslaugų, *inter alia* elektros įrenginių prijungimo prie skirstomųjų tinklų, įkainių nustatymo kriterijus, kad minėti įkainiai galėtų būti diferencijuojami pagal vartotojus, objektyviai esančius skirtingose padėtyse, taip pat atsižvelgiant į vartotojams reikalingas paslaugas, *inter alia* į vartotojų įrenginių prijungimo prie tinklų būtinas sąnaudas, bei atsižvelgiant į tai, ar yra vartotojų padarytas turtinis įnašas prijungiant jų įrenginius prie elektros tinklų. Tokie kriterijai turi būti aiškūs, pagrįsti, kad nebūtų sudaryta prielaidų piktnaudžiauti nustatant tokių paslaugų įkainius ir taip pažeisti elektros energijos vartotojų teises, interesus. Iš Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalyje įtvirtintų vartotojų teisių gynimo imperatyvų įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų veiksmingą elektros energijos vartotojų teisių apsaugą.

Azartinių lošimų organizavimo, kaip ūkinės veiklos, teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 21 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46, 53 straipsnių, kyla reikalavimas, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinės veiklos santykius azartinių lošimų organizavimo srityje, atsižvelgdamas į tai, kad azartinių lošimų organizavimas gali sukelti neigiamas pasekmes žmonių sveikatai, viešajai tvarkai ir visuomenės narių saugumui, kitoms teisės saugomoms vertybėms, turi nustatyti azartinių lošimų organizavimo, kaip ūkinės veiklos, pagrindus, taip pat gali, o tam tikrais atvejais ir privalo nustatyti azartinių lošimų organizavimo veiklos apribojimus, draudimus, *inter alia* nustatyti atvejus, kada ribojama azartinių lošimų veikla, bei apskritai uždrausti azartinius lošimus tam tikrose vietose.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, vadovaudamasis Konstitucija, *inter alia* jos 120 straipsnio 2 dalimi bei 46 straipsniu, gali suteikti savivaldybių taryboms teisę priimti konkretų sprendimą dėl leidimo organizuoti azartinius lošimus jų vietos teritorijoje įstatymuose nustatytais pagrindais.

Kartu pažymėtina, jog iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio, konstitucinio teisinės valstybės principo, kyla reikalavimas, kad atitinkami savivaldybių tarybų sprendimai

turi būti aiškiai pagrįsti ir racionaliai motyvuoti, jais negalima jokių asmenų diskriminuoti ar kuriems nors asmenims teikti privilegijų.

Pensijų fondus administruojančių subjektų ūkinės veiklos reguliavimas

Žr. 2.4.2. Socialinės teisės, 2.4.2.1. Teisė į socialinę apsaugą, 2012 m. birželio 29 d. nutarimas („Įstatymų leidėjo diskrecija pasirinkti senatvės pensijų sistemos modelį, *inter alia* grindžiamą būsimoms senatvės pensijoms skirtų lėšų kaupimu pensijų fonduose; pensijų fondus administruojančių ūkio subjektų ūkinės veiklos reguliavimas (Konstitucijos 46, 52 straipsniai)“).

Ūkinės veiklos reguliavimas, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei (valstybės turto perdavimas kitų subjektų nuosavybėn) (Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 2 d. nutarimas

Pagal Konstituciją valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, turi užtikrinti, kad valstybės turtas būtų tvarkomas taip, kad jo tvarkymas neprieštarautų Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtintam reikalavimui ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei (Konstitucinio Teismo 1996 m. sausio 24 d., 2009 m. kovo 2 d. nutarimai).

Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies nuostata, jog valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, suponuoja valstybės, taip pat valstybės valdžią igyvendinančių bei kitų valstybės institucijų pareigą, paisant Konstitucijos normų ir principų, atsižvelgiant į tautos ūkio būklę, ekonomikos ir socialinio gyvenimo įvairovę bei kintamumą, nustatyti tokį ūkinės veiklos teisinį reguliavimą, kuris tarnautų bendrai tautos gerovei (Konstitucinio Teismo 2008 m. birželio 30 d., 2011 m. sausio 6 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad neleidžiamas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas būtų perduotas kitų subjektų nuosavybėn tam, kad būtų tenkinami tik vienos socialinės grupės ar atskirų asmenų interesai arba poreikiai, jeigu tai neatitinka viešojo intereso, visuomenės poreikių, netarnauja tautos gerovei (Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d., 2005 m. liepos 8 d., 2007 m. liepos 5 d., 2007 m. lapkričio 23 d., 2008 m. kovo 20 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne kartą konstatuota ir tai, kad viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, igyvendinimas yra viena svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. rugsėjo 21 d., 2011 m. sausio 6 d. nutarimai).

Valstybei nuosavybės teise priklausančio turto perdavimas kitų subjektų nuosavybėn (įskaitant ir jo privatizavimą) konstituciškai pateisinamas tik tada, kai tai gali duoti didesnę naudą visuomenei, kai tokiu perdavimu siekiama patenkinti svarbius, konstituciškai pagrįstus visuomenės poreikius, interesus; toks perdavimas (ir atlygintinis, ir neatlygintinis) konstituciškai būtų nepateisinamas, jeigu juo būtų daroma akivaizdi žala visuomenei, pažeidžiamos kitų asmenų teisės (Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d., 2005 m. liepos 8 d., 2007 m. lapkričio 23 d. nutarimai).

Viešasis interesas yra dinamiškas, kintantis (Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d., 2006 m. rugsėjo 21 d., 2007 m. gegužės 15 d., 2008 m. birželio 30 d., 2011 m. sausio 6 d. nutarimai). Valstybė gali, o tam tikrais atvejais ir turi, keisti (plėsti, siaurinti arba kitaip koreguoti) ūkinės veiklos reguliavimą (Konstitucinio Teismo 2008 m. birželio 30 d., 2011 m. sausio 6 d. nutarimai). Nei įstatymų leidžiamoji, nei vykdomoji valdžia, turinčios

atitinkamus įgaliojimus ūkinės veiklos reguliavimo srityje, negali nuo šios konstitucinės priedermės nusišalinti (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas).

Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos ir atsižvelgdamas į įvairius veiksnius, gali nustatyti perduodamo kitų subjektų nuosavybės turto režimą (naudojimo sąlygas ir tvarką), idant ir toliau būtų užtikrinami visuomenės interesai, tautos gerovė, būtų įgyvendinamos Konstitucijoje įtvirtintos vertybės (Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d., 2005 m. liepos 8 d. nutarimai).

Viešąjį interesą turi atitikti ir bendrai tautos gerovei tarnauti ne tik įstatymų leidėjo išleisti įstatymai, reglamentuojantys valstybei nuosavybės teise priklausančio turto perdavimą kitų subjektų nuosavybės (*inter alia* jo privatizavimą), bet ir šiuos įstatymus įgyvendinantys vykdomosios valdžios sprendimai.

<...> įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžia, keisdama su privatizavimu susijusį ūkinės veiklos reguliavimą, negali paneigti ne tik viešojo intereso, iš Konstitucijos 46 straipsnio (*inter alia* jo 3 dalies, pagal kurią valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei) kylančių reikalavimų, bet ir konstitucinio atsakingo valdymo principo.

Ūkinės veiklos reguliavimas, priimant *inter alia* su privatizavimu susijusius teisės aktus, gali būti susijęs su įvairių ūkio subjektų, akcininkų, kreditorių teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimu. Iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio, konstitucinio atsakingo valdymo principo, įstatymų leidėjui kyla pareiga reguliuojant privatizavimo santykius tiksliai apibrėžti valstybės ir savivaldybių institucijų tarnautojų, pareigūnų įgaliojimus, nustatyti jų atsakomybę. Vykdomosios valdžios institucijų priimami sprendimai privatizavimo srityje (ypač kai jais keičiami ankstesni sprendimai, kuriais nustatyti atitinkami įsipareigojimai) turi būti racionaliai motyvuoti, turi būti tinkamai įvertintas tokių sprendimų poveikis *inter alia* šalies ūkiui, valstybės finansams. Tokie sprendimai negali būti savavališki.

Sveikatos priežiūros įstaigų veiklos, kaip ūkinės veiklos, reguliavimas

Žr. 2.4.2. Socialinės teisės, 2.4.2.2. Teisė į sveikatos priežiūrą, 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas („Sveikatos priežiūros įstaigų veiklos, kaip ūkinės veiklos, reguliavimas; viešųjų lėšų paskirstymas sveikatos priežiūros įstaigoms (Konstitucijos 46 straipsnis, 53 straipsnio 1 dalis)“).

Ūkinės veiklos finansų srityje teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, gali nustatyti diferencijuotą teisinį reguliavimą, kurį lemia ūkinės veiklos specifika; atsižvelgdama į ūkinės veiklos specifika, valstybė gali naudoti įvairias teisinio reguliavimo priemones (Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d., 2010 m. vasario 3 d., 2013 m. gegužės 24 d. nutarimai). Valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, turi laikytis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, užtikrinti ir privataus asmens (ūkinės veiklos subjekto), ir visuomenės interesus (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2011 m. sausio 6 d., 2011 m. birželio 21 d., 2013 m. gegužės 24 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs ir tai, kad tam tikro bendrojo teisinio reguliavimo išimčių nustatymas gali būti konstituciškai pateisinamas, jeigu yra siekiama užtikrinti konstituciškai pagrįstą visuotinai reikšmingą interesą, ir tik tiek, kiek to siekiama; minėtos išimtys turi būti proporcingos siekiamam konstituciškai pagrįstam tikslui ir neriboti subjektų teisių daugiau, nei būtina užtikrinant konstituciškai pagrįstą visuotinai reikšmingą interesą (Konstitucinio Teismo 2005 m. gruodžio 12 d., 2009 m. kovo 2 d., 2013 m. gegužės 24 d. nutarimai).

Finansų srityje vykdoma ūkinė veikla, *inter alia* finansinių paslaugų teikimas, yra viena iš specifinių ūkinės veiklos rūšių; jai būdinga *inter alia* tai, kad ją vykdant tiesiogiai daroma įtaka šalies finansų sistemai, kartu ir visam šalies ūkiui; finansų sistemos stabilumas ir efektyvumas yra reikšmingas viešasis interesas, esminė rinkos veikimo sąlyga, lemianti šalies ūkio augimą, todėl pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalį, įstatymų leidėjas, reguliuodamas finansinę ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintas šalyje veikiančios finansų sistemos saugumas, stabilumas ir patikimumas; nustatydamas tokį teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas turi paisyti iš Konstitucijos, *inter alia* iš konstitucinio teisinės valstybės principo, kylančių imperatyvų (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 24 d. nutarimas).

<...> vienas iš būdų garantuoti finansų sistemos saugumą, stabilumą, patikimumą – nustatyti teisinį reguliavimą, kuriuo būtų siekiama užtikrinti asmenų pasitikėjimą finansų institucijomis, *inter alia* bankais. Šio tikslo galima siekti įvairiais būdais, *inter alia* galima nustatyti teisinį reguliavimą, pagal kurį bankrutuojančio banko kreditoriams (indėlininkams, investuotojams) nustatytomis sąlygomis kompensuojami jų patirti praradimai. Įstatymų leidėjas gali pasirinkti įvairius praradimų kompensavimo modelius, *inter alia* indėlių ir investicijų draudimą. Nustatydamas tokį teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas turi laikytis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, kitų konstitucinių imperatyvų.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, nustatydamas teisinį reguliavimą, kuriuo užtikrinamas finansų sistemos stabilumas ir efektyvumas, privalo paisyti konstitucinio asmenų, dalyvaujančių finansinėje veikloje, lygiateisiškumo principo. Įstatymų leidėjas, reguliuodamas finansinę ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, ir nustatydamas teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrintas šalyje veikiančios finansų sistemos saugumas, stabilumas ir patikimumas, gali nustatyti nevienodą, diferencijuotą teisinį reguliavimą finansų institucijos (*inter alia* banko) kreditorių, priklausančių skirtingoms kategorijoms, atžvilgiu. Nustatydamas diferencijuotą teisinį reguliavimą finansinės veiklos srityje, įstatymų leidėjas privalo paisyti konstitucinių vertybių pusiausvyros, socialinės darnos, konstitucinių teisingumo, proporcingumo reikalavimų, iš Konstitucijos 127 straipsnio 2 dalies, 128 straipsnio 1 dalies kylančių reikalavimų.

Ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva (Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas

Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos sąvoka yra plati, ji grindžiama prigimtinė žmogaus asmens laisve ir prigimtinė teise turėti nuosavybę. Ši sąvoka apima teisę laisvai pasirinkti verslą, teisę laisvai sudaryti sutartis, sąžiningos konkurencijos laisvę, ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumą ir kt. Asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva – tai teisinių galimybių visuma, sudaranti prielaidas asmeniui savarankiškai priimti jo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus. Ūkinės veiklos laisvė nėra absoliuti, asmuo ja naudojasi laikydamasis tam tikrų privalomų reikalavimų, apribojimų (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. gegužės 31 d., 2008 m. kovo 5 d., 2011 m. sausio 6 d. nutarimai). Kita vertus, pagal Konstituciją valstybė negali neribotai kištis į asmens ūkinę veiklą, todėl nustatomais apribojimais neleistina paneigti esmines ūkinės veiklos laisvės nuostatas, tokias kaip ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumas, sąžininga konkurencija ir kt.

Ūkinės veiklos reguliavimas siekiant apsaugoti žmonių sveikatą ir aplinką (Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis, 53 straipsnio 1, 3 dalys, 54 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 9 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, 53 straipsnio 1, 3 dalių, 54 straipsnio, kyla reikalavimas įstatymų leidėjui reguliuojant ūkinę veiklą nustatyti tokius jos ribojimus, kuriais būtų siekiama užtikrinti bendrą tautos gerovę, *inter alia* saugoti nuo kenksmingų poveikių žmonių sveikatą ir aplinką, racionaliai naudoti gamtos išteklius, atlyginti gamtinei aplinkai padarytą žalą. Vykdam šį reikalavimą turi būti paisoma iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, kylančių reikalavimų. Be kita ko, tai reiškia, kad teisiniu reguliavimu gali būti nustatytos tokios ūkinės veiklos subjektų pareigos, kurios jų veiklos laisvės nevaržytų labiau, negu būtina konstituciškai reikšmingiems žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugos tikslams pasiekti.

Pažymėtina, kad įstatymu nustatant ūkinės veiklos subjektų pareigas, susijusias su žmonių sveikatos ir aplinkos apsauga nuo kenksmingų poveikių, racionali gamtos išteklių naudojimu, gamtinei aplinkai padarytos žalą atlyginimu, taip pat gali būti Vyriausybei pavesta priimti poįstatyminius aktus, būtinus tokiam įstatymui įgyvendinti ir *inter alia* reguliuoti juo nustatytų ūkinės veiklos subjektų pareigų vykdymą.

<...>

<...> reguliuodamas atliekų tvarkymo organizavimą kaip vieną iš ūkinės veiklos rūšių, įstatymų leidėjas turi atsižvelgti į tai, kad netinkamai tvarkomos atliekos sukelia grėsmę aplinkai, žmonių ir visuomenės sveikatai, taip pat turi paisyti racionali gamtos išteklių naudojimo imperatyvo. Todėl <...> gali būti nustatyta ūkinės veiklos subjektų pareiga, esant techninėms galimybėms, atliekas pirmiausia perdirbti taip, kad iš jų būtų galima pagaminti tos pačios ar kitos paskirties produktus, o nesant galimybės jų perdirbti – kitaip jas panaudoti nekeliant reikšmingo neigiamo poveikio žmonių, visuomenės sveikatai, aplinkai; Vyriausybė teisės aktais gali detalizuoti šios pareigos vykdymo tvarką.

Keleivių vežėjų ūkinės veiklos teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2015 m. sausio 15 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas <...> yra konstatavęs, jog įstatymų leidėjas, turėdamas pareigą ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, įstatymais reguliuoja ir keleivių vežėjų ūkinę veiklą, nustato jos sąlygas, reikalavimus šios veiklos vykdymui, jos ribojimus ir draudimus, taip pat keleivių vežėjų ūkinės veiklos kontrolę (2008 m. kovo 5 d. nutarimas). Tai darydamas įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos, *inter alia* iš jos 29, 46 straipsnių kylančių imperatyvų.

Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinę veiklą keleivių vežimo srityje, kai kurias šios veiklos organizavimo funkcijas gali, o kai kuriais atvejais ir turi, perduoti savivaldybėms. Pagal Konstituciją savivaldybių funkcijos gali būti nustatytos tik įstatymu; nė viena iš savivaldybės priskirtų funkcijų nereiškia absoliutaus savivaldybių savarankiškumo atitinkamoje srityje (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2005 m. liepos 8 d., 2008 m. kovo 5 d. nutarimai); vykdydamos priskirtas funkcijas, savivaldybės turi paisyti Konstitucijos ir įstatymų (Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 5 d. nutarimas).

<...> įstatymų leidėjas, perdavęs tam tikras keleivių vežimo veiklos organizavimo funkcijas savivaldybėms, laikydamasis iš Konstitucijos 46 straipsnio kylančių imperatyvų, *inter alia* jame įtvirtintų ūkinės veiklos tarnavimo bendrai tautos gerovei, sąžiningos konkurencijos, vartotojų teisių apsaugos reikalavimų, Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto asmenų lygiateisiškumo imperatyvo, privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį

savivaldybės užtikrintų sąžiningos konkurencijos laisvę (*inter alia* kad būtų numatytos priemonės ir būdai jai apsaugoti, taip pat kad keleivių vežėjų rinka nebūtų monopolizuota), vartotojų teises keleivių vežimo srityje (*inter alia* kad vartotojai gautų kokybiškas, jų interesus atitinkančias, finansiškai prieinamas paslaugas net ir tais atvejais, kai teikti tokias paslaugas yra nenaudinga), taip pat nepaneigtų keleivių vežėjų lygiateisiškumo.

Įstatymų leidėjo pareiga reguliuojant ūkinę veiklą (*inter alia* atliekų tvarkymo srityje) derinti įvairias konstitucines vertybes; savivaldybių, organizuojančių atliekų tvarkymą, pareiga paisyti Konstitucijos ir įstatymų

Konstitucinio Teismo 2015 m. kovo 5 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtinti principai sudaro vieną visumą – šalies ūkio konstitucinį pagrindą; konstitucinės vertybės, kuriomis grindžiamas šalies ūkis, yra glaudžiai susijusios su kitomis konstitucinėmis vertybėmis. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui, reguliuojant ūkinę veiklą (*inter alia* atliekų tvarkymo srityje), derinti įvairias konstitucines vertybes, *inter alia* saugomas pagal Konstitucijos 29, 46, 53, 54 straipsnius: asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, sąžiningos konkurencijos laisvę, vartotojų interesų apsaugą, ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumą, žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugą.

<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas su atliekų tvarkymu susijusius santykius ir perdavęs tam tikras atliekų tvarkymo organizavimo funkcijas savivaldybėms, pagal Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalį privalo šią veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, – *inter alia* turi paisyti iš Konstitucijos 46 straipsnio kylančių imperatyvų, *inter alia* jame įtvirtintų asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos laidavimo, sąžiningos konkurencijos ir vartotojų teisių apsaugos reikalavimų, taip pat 29 straipsnyje įtvirtinto asmenų lygiateisiškumo imperatyvo, 53 ir 54 straipsniuose įtvirtintų žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugos imperatyvų. Paisydamas šių konstitucinių imperatyvų, įstatymų leidėjas privalo nustatyti tokį atliekų tvarkymo organizavimo teisinį reguliavimą, kad savivaldybės šioje srityje užtikrintų sąžiningos konkurencijos laisvę (*inter alia* kad atliekų tvarkymo rinka nebūtų monopolizuota, nebūtų paneigtas šios rinkos dalyvių lygiateisiškumas), taip pat vartotojų teisių, žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugą (*inter alia* kad būtų užtikrintas atliekų tvarkymo paslaugų prieinamumas, teikimo nepertraukiamumas ir gera kokybė).

<...>

<...> pagal Konstituciją savivaldybės, laisvai ir savarankiškai veikdamos pagal ūkinę veiklą (*inter alia* atliekų tvarkymą) reguliuojančių įstatymų apibrėžtą kompetenciją, yra saistomos šalies ūkio konstitucinį pagrindą sudarančių principų ir kitų konstitucinių imperatyvų. Tai reiškia, kad atliekų tvarkymo srityje savivaldybės turi paisyti konstitucinio sąžiningos konkurencijos imperatyvo suponuojamo reikalavimo atliekų tvarkytojus atrinkti konkurso būdu pagal jų galimybes teikti nepertraukiamas, geros kokybės ir prieinamas paslaugas. Šis reikalavimas gali būti nevykdomas tik objektyviai pateisinamu pagrindu; tokiu pagrindu nelaikytina vien tai, kad savivaldybė yra įsteigusi ūkio subjektą, veikiantį atliekų tvarkymo srityje.

Vartotojų interesų apsauga (*inter alia* energetikos srityje) (Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta nuostata, kad valstybė gina vartotojo interesus, suponuoja tai, kad teisės normomis

turi būti nustatytos įvairios vartotojų interesų gynimo priemonės, valstybės institucijos turi kontroliuoti, kaip ūkio subjektai tokių priemonių laikosi (*inter alia* 2000 m. spalio 18 d., 2003 m. kovo 17 d., 2009 m. kovo 2 d., 2010 m. rugsėjo 29 d. nutarimai).

Iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 5 dalies, kylantis veiksmingos vartotojų teisių, interesų apsaugos užtikrinimo imperatyvas suponuoja ir tai, kad įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų sudarytos prielaidos kiekvienam vartotojui gauti elektros energiją nediskriminacinėmis sąlygomis, visiems vartotojams elektros energija būtų tiekama saugiai ir patikimai (2009 m. kovo 2 d., 2010 m. rugsėjo 29 d. nutarimai). Kainų ribų nustatymas yra vienas iš būdų ginti vartotojų interesus; įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu apibrėžti elektros energijos kainų ribų nustatymo kriterijus; šie kriterijai ir jų nustatymo metodika, tvarka turi būti aiški, skaidri, pagrįsta, kad nebūtų sudaryta prielaidų piktnaudžiauti nustatant elektros energijos kainas ir taip pažeisti elektros energijos vartotojų teises, jų interesus (2009 m. kovo 2 d. nutarimas).

Šios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir gamtinių dujų vartotojų teisių ir interesų apsaugos srityje.

Ūkinės veiklos energetikos srityje reguliavimas siekiant užtikrinti energetikos sistemos saugumą ir patikimumą

Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas

<...> energetikos srityje vykdoma ūkinė veikla, *inter alia* visų vartotojų aprūpinimas energijos ištekliais (*inter alia* gamtinėmis dujomis), yra specifinė ūkinė veikla; jai būdinga, be kita ko, tai, kad ją vykdant tiesiogiai daroma įtaka visam šalies ūkiui. Energetikos sistemos saugumas ir patikimumas yra konstituciškai svarbus tikslas, viešasis interesas, kuriuo pateisinamas tam tikras diferencijuotas ūkinės veiklos teisinis reguliavimas šioje srityje. Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalį, įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinę veiklą energetikos srityje taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintas energetikos sistemos saugumas ir patikimumas, *inter alia* galimybė gauti energijos išteklius iš įvairių šaltinių (tiekėjų) nediskriminacinėmis sąlygomis ir nepiktnaudžiaujant kainomis. Siekiant šio tikslo, įstatyme nustatyta tvarka ir sąlygomis gali būti įgyvendinami ypatingos valstybinės svarbos projektai, skirti valstybės ūkio priklausomybei nuo monopolinio tam tikrų energijos išteklių (*inter alia* gamtinių dujų) tiekėjo panaikinti. Šių projektų ypatinga valstybinė svarba suponuoja tai, kad įstatymų leidėjas, nustatęs tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį šiuos projektus pavedama įgyvendinti valstybės kontroliuojamiems ūkio subjektams, privalo nustatyti ir veiksmingą tokių projektų įgyvendinimo kontrolės mechanizmą.

<...> pagal Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalį įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinę veiklą energetikos srityje taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, ir turėdamas užtikrinti veiksmingą ypatingos valstybinės svarbos projektų įgyvendinimą, *inter alia* gali nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį minėti projektai būtų finansuojami iš įvairių šaltinių, *inter alia* energijos išteklių vartotojų lėšomis. Šios lėšos gali būti surenkamos pagal valstybės reguliuojamos kainos tarifą, nustatomą atsižvelgiant *inter alia* į įstatyme nustatytus įpareigojimus ūkio subjektams, įgyvendinantiems minėtus ypatingos valstybinės svarbos projektus, teikti viešąsias paslaugas energetikos srityje – įrengti ir eksploatuoti energetikos infrastruktūrą, kuria siekiama užtikrinti, kad energijos ištekliai būtų tiekiami saugiai ir patikimai.

Pasirinkęs tokį ypatingos valstybinės svarbos energetikos projektų finansavimą, kuris grindžiamas *inter alia* energijos išteklių vartotojų lėšomis, įstatymų leidėjas, laikydamasis iš

Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalies kylančio vartotojų teisių, jų interesų apsaugos užtikrinimo imperatyvo, privalo nustatyti veiksmingą šių projektų įgyvendinimo sąnaudų pagrįstumo kontrolės mechanizmą, kad įtraukiant šias sąnaudas į energijos išteklių kainą nebūtų sudaryta prielaidų piktnaudžiauti ir taip pažeisti vartotojų interesus.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad konstitucinės vertybės, kuriomis grindžiamas šalies ūkis, yra glaudžiai susijusios su kitomis konstitucinėmis vertybėmis.

Konstitucijos 46 straipsnio nuostatų turinys aiškinamas sistemiskai, viso konstitucinio reguliavimo kontekste, atsižvelgiant *inter alia* į Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostatas (2009 m. kovo 2 d. nutarimas).

Aiškindamas Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalį, kurioje nustatyta, jog valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją valstybė yra nuosavybės teisės subjektas (1997 m. birželio 17 d., 2003 m. rugsėjo 30 d., 2008 m. spalio 30 d. nutarimai); valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas turi būti tvarkomas taip, kad tarnautų bendrai tautos gerovei, visos visuomenės interesui (2003 m. rugsėjo 30 d., 2008 m. spalio 30 d., 2012 m. spalio 24 d. nutarimai).

Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostatos aiškinamos atsižvelgiant į konstitucinę valstybės sampratą. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad valstybė, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visos visuomenės interesais (*inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2008 m. spalio 30 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai); valstybės paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą (*inter alia* 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai); viešasis interesas, kaip bendras valstybės, visos visuomenės ar visuomenės dalies interesas, turi būti derinamas su individo autonominiiais interesais, nes ne tik viešasis interesas, bet ir asmens teisės yra konstitucinės vertybės; šioje srityje būtina užtikrinti teisingą pusiausvyrą (2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarime yra konstatavęs, kad Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostatos neatsiejamos nuo kitų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių tokias konstitucines vertybes kaip valstybės nepriklausomybė ir jos teritorijos vientisumas, valstybės saugumas, tautos gerovė, viešoji tvarka ir teisingumas. Viena iš pamatinių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybė, įtvirtinta Konstitucijos 1 straipsnyje, yra glaudžiai susijusi su Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės geopolitine orientacija, suponuojančia *inter alia* Lietuvos Respublikos narystę Europos Sąjungoje ir būtinumą vykdyti su šia naryste susijusius įsipareigojimus (2011 m. liepos 7 d., 2014 m. sausio 24 d. nutarimai). <...> iš Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje kylantys įsipareigojimai energetikos srityje, kuriais siekiama užtikrinti energetikos sistemos saugumą ir patikimumą, yra neatsiejami nuo Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos valstybės pareigos užtikrinti bendrą tautos gerovę.

Konstitucijos 46 straipsnio nuostatų turinys aiškinamas atsižvelgiant ir į jos 94 straipsnio nuostatas, kuriose yra įtvirtinti Vyriausybės, kaip valstybės valdžios institucijos, įgaliojimai (2010 m. vasario 26 d. nutarimas). Pagal Konstitucijos 94 straipsnio 1 punktą Vyriausybė tvarko krašto reikalus, garantuoja valstybės saugumą. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 94 straipsnio nuostatas, yra konstatavęs, kad, Vyriausybei vykdančiai Konstitucijos jai priskirtas funkcijas, jos įgaliojimai gali priklausyti nuo šalies ekonominės ir socialinės būklės, sprendžiamų problemų ir daugelio kitų aplinkybių, kurioms pasikeitus gali keistis ir Vyriausybės įgaliojimų turinys bei apimtis; Konstitucijoje yra įtvirtinti tik svarbiausi Vyriausybės įgaliojimai (1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas). Visa tai, ką Vyriausybė daro įgyvendindama Konstitucijoje ir įstatymuose jai nustatytą kompetenciją, yra valstybės valdymo reikalų sprendimas (2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas). Pagal Konstituciją Vyriausybė, kaip

vykdamosios valdžios institucija, turi plačią diskreciją formuoti ir vykdyti valstybės ekonominę politiką ir atitinkamai reguliuoti ūkinę veiklą (2007 m. gegužės 23 d. nutarimas).

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalį, aiškinamą kartu su jos 94 straipsnio 1 punktu, kuriame nustatyta Vyriausybės kompetencija tvarkyti krašto reikalus ir garantuoti valstybės saugumą, ir 128 straipsnio 2 dalimi, kurioje įtvirtinti konstituciniai valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo pagrindai, įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinę veiklą energetikos srityje taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, gali tiek bendrosiomis, tiek specialiosiomis teisinio reguliavimo nuostatomis įtvirtinti Vyriausybės įgaliojimus panaudoti valstybės kontroliuojamus ūkio subjektus kaip ekonominės politikos instrumentą viešiesiems interesams energetikos srityje tenkinti. Vyriausybė, įgyvendindama šiuos įgaliojimus ir pasirinkdama konkretų valstybės kontroliuojamą ūkio subjektą tam tikram ypatingos valstybinės svarbos projektui įgyvendinti, privalo paisyti *inter alia* konstitucinio atsakingo valdymo principo.

Ūkinės veiklos elektros energetikos srityje teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2015 m. spalio 29 d. nutarimas

<...> energetikos srityje vykdomos ūkinės veiklos, *inter alia* visų vartotojų aprūpinimo energetikos ištekliais, specifika ir būtinybė (kylanti *inter alia* iš Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimų) užtikrinti energetinės sistemos saugumą ir patikimumą, taip pat siekis užtikrinti aplinkos apsaugą įvairiais būdais skatinant atsinaujinančių energetikos išteklių vartojimą lemia siekiant šių tikslų teikiamų viešuosius interesus atitinkančių paslaugų teisinio reguliavimo ypatumus. Paisant Konstitucijos, *inter alia* laikantis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, užtikrinant galimybę gauti energijos išteklius iš įvairių šaltinių gali būti nustatytas ir toks viešųjų paslaugų elektros energetikos srityje teisinis reguliavimas, kuriuo pareiga atlyginti už šias paslaugas būtų nustatyta visiems elektros energiją vartojantiems asmenims, kuriems užtikrinama galimybė gauti jų poreikiams patenkinti būtiną elektros energiją.

Su žemės gelmių naudojimu susijusios ūkinės veiklos reguliavimas (Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis, 53 straipsnio 1, 3 dalys, 54 straipsnis)

Žr. 2.4.2. Socialinės teisės, 2.4.2.3. Teisė į sveiką aplinką, 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas („Valstybės priedermė, reguliuojant su žemės gelmių naudojimu susijusią ūkinę ir kitokią veiklą, užtikrinti žemės gelmių ir kitų natūralios gamtinės aplinkos objektų (žemės, vandens, oro, augalijos, gyvūnijos) ir žmonių sveikatos apsaugą, racionalų gamtos išteklių naudojimą (Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis, 53 straipsnio 1, 3 dalys, 54 straipsnis)“).

Vartotojų interesų apsauga šilumos ūkio srityje

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 7 d. nutarimas

<...> energetikos srityje vykdomos ūkinės veiklos – vartotojų aprūpinimo šilumos ir karšto vandens ištekliais – specifika lemia *inter alia* viešuosius interesus atitinkanti būtinybė (kylanti *inter alia* iš Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimų) užtikrinti energijos vartojimo efektyvumą kaip priemonę siekti energetikos sistemos saugumo ir patikimumo ir mažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį.

<...>

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 5 dalies nuostatos, kad valstybė gina vartotojų interesus, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokių su šilumos tiekimu susijusių santykių teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtintos nuostatos, draudžiančios šilumos

tiekėjams būti pastatų šildymo ir karšto vandens sistemų prižiūrėtojais; nustačius, kad ir tam tikrų su šilumos tiekėju susijusių asmenų interesai yra priešingi šilumos vartotojų interesui ekonomiškai ir racionaliai vartoti šilumos energiją, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 5 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti minėtas nuostatas ir tokiems asmenims; paaiškęs, kad dėl įstatymuose įtvirtintų nuostatų, draudžiančių tam tikriems asmenims, *inter alia* tam tikros rūšies ar tam tikroje teritorijoje ūkinę veiklą vykdančioms subjektams, būti pastato šildymo ir karšto vandens sistemų prižiūrėtojais (eksploatuotojais), nėra (nebūtų) užtikrinamas tinkamos kokybės paslaugų, susijusių su pastato šildymo ir karšto vandens sistemų priežiūra, teikimas konkurencingomis kainomis, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų numatytos šilumos tiekėjui ir tam tikriems su juo susijusiems asmenims taikomo draudimo būti pastatų šildymo ir karšto vandens sistemų prižiūrėtojais (eksploatuotojais) išimtytys.

Taip pat pažymėtina, kad, su šilumos tiekimu susijusioje ūkinės veiklos srityje išnykus aplinkybėms, dėl kurių buvo galimas tam tikro asmens (asmenų) ir šilumos vartotojų interesų konfliktas, arba tokioms aplinkybėms atsiradus, iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, įstatymų leidėjui kyla pareiga atitinkamai pakeisti teisinį reguliavimą, kuriuo nustatomas asmenų, negalinčių būti pastatų šilumos ir karšto vandens sistemų prižiūrėtojais (eksploatuotojais), ratas.

<...>

<...> atsižvelgiant į tai, kad visi daugiabučių namų butų ir kitų patalpų savininkai – šilumos ir karšto vandens vartotojai turi vienodą interesą gauti kokybiškas, jų interesus atitinkančias pastato šildymo ir karšto vandens sistemų priežiūros paslaugas, ir remiantis oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata, kad teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*), konstatuotina, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo, įstatymų leidėjui kyla pareiga, įvertinus savivaldybių šilumos ūkio ypatumus, su pastato šildymo ir karšto vandens sistemų priežiūra susijusią veiklą vykdančių ir turinčių galimybę ją vykdyti subjektų ratą, kitas reikšmingas aplinkybes, nustatyti, kokio dydžio gyvenamosiose vietovėse apribojimais tam tikriems asmenims teikti pastatų šildymo ir karšto vandens sistemų priežiūros paslaugas būtų užtikrinta minėtų vartotojų teisių apsauga ir, priešingai, kokio dydžio gyvenamosiose vietovėse, nesant subjekto (subjektų), galinčio (galinčių) tinkamai atlikti minėtą priežiūrą, būtų paneigtas savininkų, kartu ir viešasis, interesas užtikrinti tinkamą pastatų šildymo ir karšto vandens sistemų priežiūrą.

Vartotojų interesų apsauga daugiabučių namų bendrojo naudojimo objektų administravimo srityje

Konstitucinio Teismo 2016 m. spalio 5 d. nutarimas (Nr. KT25-N12/2016)

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 5 dalies nuostatos, kad valstybė gina vartotojų interesus, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį su daugiabučių namų administravimu susijusių santykių teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtintos nuostatos, draudžiančios šilumos, elektros energijos, dujų, geriamojo vandens tiekėjams, asmenims, teikiantiems atliekų vežimo paslaugas, liftų nuolatinės priežiūros paslaugas, būti daugiabučio namo bendrojo naudojimo objektų administratoriais; nustačius, jog ir tam tikrų su minėtais asmenimis susijusių asmenų interesai yra priešingi butų ir kitų patalpų savininkų interesui, kad su daugiabučiu namu susijusių paslaugų pirkimai būtų vykdomi jiems palankiomis sąlygomis ir būtų užtikrinama tinkama tokių paslaugų pirkimo sutarčių vykdymo kontrolė,

iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 5 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti minėtą draudimą ir tokiems asmenims; paaiškęjus, kad dėl įstatymuose įtvirtintų nuostatų, draudžiančių tam tikriems asmenims, *inter alia* tam tikros rūšies ar tam tikroje teritorijoje ūkinę veiklą vykdančiams subjektams, būti daugiabučio namo bendrojo naudojimo objektų administratoriais, nėra (nebūtų) užtikrinamas tinkamos kokybės paslaugų, susijusių su bendrojo naudojimo objektų priežiūra, teikimas konkurencingomis kainomis, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų numatytos daugiabučiams namams paslaugas teikiantiems asmenims taikomo draudimo būti bendrojo naudojimo objektų administratoriais išimtys.

<...>

<...> atsižvelgiant į tai, kad visi butų ir kitų patalpų savininkai turi vienodą interesą gauti kokybiškas, jų interesus atitinkančias daugiabučių namų priežiūrai būtinas paslaugas, ir remiantis oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata, kad teisės aktais negalima reikauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*), konstatuotina, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo, įstatymų leidėjui kyla pareiga, įvertinus su daugiabučių namų bendrojo naudojimo objektų administravimu susijusią veiklą vykdančių ir turinčių galimybę ją vykdyti subjektų ratą, kitas reikšmingas aplinkybes, nustatyti, kokio dydžio gyvenamosiose vietovėse apribojimais tam tikriems asmenims teikti daugiabučių namų bendrojo naudojimo objektų administravimo paslaugas būtų užtikrinta minėtų vartotojų teisių apsauga ir, priešingai, kokio dydžio gyvenamosiose vietovėse, nesant subjekto (subjektų), galinčio (galinčių) tinkamai teikti minėtas paslaugas, būtų paneigtas savininkų, kartu ir viešasis, interesas užtikrinti tinkamą daugiabučių namų eksploatavimą ir išsaugojimą.

Ūkinės veiklos (*inter alia* atliekų tvarkymo organizavimo) licencijavimas

Konstitucinio Teismo 2017 m. gegužės 30 d. nutarimas

Ūkinės veiklos reguliavimas paprastai yra susijęs su ūkinės veiklos sąlygų nustatymu, tam tikrų procedūrų reglamentavimu, ūkinės veiklos kontrole, taip pat su tam tikrais šios veiklos apribojimais ar draudimais; kai asmuo dalyvauja ūkinėje veikloje, jam gali būti taikomi specialūs įstatymų nustatyti apribojimai (*inter alia* 2005 m. gegužės 13 d., 2011 m. birželio 21 d., 2014 m. gegužės 9 d. nutarimai).

Valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, gali nustatyti diferencijuotą teisinį reguliavimą, kurį lemia ūkinės veiklos specifika; atsižvelgdama į ūkinės veiklos specifiką, valstybė gali naudoti įvairias teisinio reguliavimo priemones (*inter alia* 2009 m. kovo 2 d., 2013 m. gegužės 24 d., 2015 m. balandžio 3 d. nutarimai).

Viena iš ūkinės veiklos teisinio reguliavimo priemonių yra valstybės leidimų sistemos (licencijavimo) nustatymas siekiant užtikrinti tam tikrose specifinėse ūkinės veiklos srityse būtiną didesnę valstybės kontrolę. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad reguliuodamas licencijuojamą ūkinę veiklą įstatymų leidėjas turi nustatyti ne tik būtinus reikalavimus, kuriuos turi atitikti ūkio subjektai, siekiantys gauti licencijas užsiimti licencijuojama veikla, bet ir reikalavimus, kurių turi laikytis tokias licencijas gavę asmenys, taip pat išduotų licencijų galiojimo panaikinimo pagrindus ir tvarką; licencijų sąlygų laikymasis ir jo priežiūra yra būtina prielaida sąžiningai konkurencijai atitinkamoje rinkoje (2008 m. sausio 21 d. nutarimas); ūkio subjekto, pažeidusio licencijoje įtvirtintas sąžiningos konkurencijos taisykles, ūkinės veiklos laisvė ne tik gali, bet paprastai ir turi būti ribojama (2008 m. sausio 21 d., 2008 m. kovo 15 d. nutarimai).

<...>

<...> valstybė, reguliuodama atliekų tvarkymo, *inter alia* atliekų tvarkymo organizavimo, ūkinę veiklą, kurios užtikrinimas pagal Konstituciją laikytinas viešuoju interesu, turi derinti įvairias konstitucines vertybes, *inter alia* saugomas pagal Konstitucijos 46, 53, 54 straipsnius: asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, sąžiningos konkurencijos laisvę, žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugą nuo kenksmingų poveikių, ir užtikrinti konstitucinį imperatyvą reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Atsižvelgdamas į tai, įstatymų leidėjas privalo nustatyti tokias atliekų tvarkymo organizavimo veiklos sąlygas ir veiksmingas kontrolės priemones (*inter alia* šios ūkinės veiklos licencijavimą), kuriomis būtų užkirstas kelias netinkamai tvarkomų atliekų žalai aplinkai ir žmonių sveikatai atsirasti.

Taigi, reguliuodamas licencijuojamą ūkinę veiklą atliekų tvarkymo organizavimo srityje, pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi nustatyti ne tik būtinus reikalavimus, kuriuos turi atitikti ūkio subjektai, siekiantys gauti licencijas užsiimti minėta veikla, bet ir reikalavimus, kurių turi laikytis tokias licencijas gavę asmenys, taip pat išduotų licencijų galiojimo panaikinimo pagrindus ir tvarką. Ūkio subjekto, pažeidusio licencijuojamos ūkinės veiklos taisykles, ūkinės veiklos laisvę ne tik gali, bet paprastai ir turi būti ribojama laikantis iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančio proporcingumo principo, pagal kurį <...> ūkinės veiklos laisvės negalima varžyti labiau, nei būtina konstituciškai reikšmingiems žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugos tikslams pasiekti; tokie ribojimai savaime negali paneigti ir Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje laidojamos ūkinės veiklos laisvės, ir 2 dalyje garantuojamos valstybės paramos visuomenei naudingoms ūkinėms pastangoms ir iniciatyvai. Viena iš tokių atliekų tvarkymo organizavimo ūkinės veiklos ribojimo priemonių gali būti licencijos galiojimo panaikinimas tokiems ūkio subjektams, kurie šiurkščiai ir (ar) pakartotinai (sistemiškai) pažeidžia įstatymais nustatytas atliekų tvarkymo, *inter alia* atliekų tvarkymo organizavimo, veiklos sąlygas.

Juridiniai asmenys kaip specifiniai teisinių santykių subjektai

Žr. 2.2. Pilietinės (asmens) teisės ir laisvės, 2.2.10. Asociacijų laisvė, 2018 m. gegužės 4 d. nutarimas.

Miškų ūkio tvarkymo, kaip ūkinės veiklos, reguliavimas (Konstitucijos 46 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 16 d. nutarimas

<...> miškų ūkio tvarkymo, kaip ir kitokios ūkinės veiklos, reguliavimo pagrindai yra įtvirtinti Konstitucijos 46 straipsnyje. Konstitucinis Teismas, aiškindamas šio straipsnio nuostatas, be kita ko, yra konstatavęs, kad:

– pagal Konstituciją tik įstatymu galima nustatyti esmines ūkinės veiklos sąlygas, draudimus ir apribojimus, kuriais daromas esminis poveikis ūkinei veiklai (2006 m. gegužės 31 d., 2008 m. kovo 15 d. nutarimai);

– Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui, reguliuojant šią veiklą, derinti įvairias konstitucines vertybes, *inter alia* saugomas pagal Konstitucijos 46, 54 straipsnius (2015 m. kovo 5 d., 2015 m. gruodžio 16 d., 2018 m. gegužės 24 d. nutarimai).

<...>

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46, 54 straipsnių, 128 straipsnio 2 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti esmines miškų ūkio valdymo sąlygas; įstatymų leidėjas turi nustatyti aiškų ir pagrįstą miškų ūkio valdymo modelį, *inter alia* atitinkamus subjektus, atsakingus už valstybei nuosavybės teise priklausančių

miškų ūkio valdymą, arba kriterijus, pagal kuriuos tokie subjektai būtų nustatyti. Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas miškų ūkio valdymo teisinį reguliavimą, turi paisyti *inter alia* iš Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies kylančios valstybės pareigos reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, kartu įgyvendinti iš Konstitucijos 54 straipsnio, 128 straipsnio 2 dalies kylančius reikalavimus, *inter alia* užtikrinti tinkamą miškų apsaugą, taip pat jų, kaip valstybės turto, racionalų tvarkymą ir naudojimą.

Nesąžiningų veiksmų ūkinėje veikloje (*inter alia* pieno sektoriuje) draudimas

Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 6 d. nutarimas

Aiškindamas Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalį, pagal kurią Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos sąvoka yra plati, ji grindžiama asmens laisve ir teise turėti nuosavybę; ši sąvoka apima teisę laisvai pasirinkti verslą, teisę laisvai sudaryti sutartis, sąžiningos konkurencijos laisvę, ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumą ir kt. (*inter alia* 2009 m. kovo 27 d., 2011 m. sausio 6 d., 2014 m. gegužės 9 d. nutarimai); asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva – tai teisinių galimybių visuma, sudaranti prielaidas asmeniui savarankiškai priimti jo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus, suponuojanti *inter alia* sutarčių sudarymo laisvę (*inter alia* 2009 m. kovo 2 d., 2009 m. spalio 8 d., 2010 m. vasario 3 d. nutarimai); sutarčių sudarymo laisvė – tai visų pirma laisvas sutarties šalių valios reiškimas siekiant sudaryti sutartį, tai yra teisė savarankiškai kartu su kontrahentu spręsti sutarties turinio klausimus nepažeidžiant atitinkamų imperatyvių įstatymo reikalavimų, nevaržant kitų asmenų teisių ir laisvių (1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas); asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva neatsiejamos nuo galimybės asmeniui, norinčiam užsiimti ūkine veikla arba, priešingai, ja nebeužsiimti, be dirbtinių kliūčių patekti į rinką ir iš jos pasitraukti (*inter alia* 2006 m. gegužės 31 d., 2009 m. balandžio 29 d., 2015 m. kovo 5 d. nutarimai).

<...>

Aiškindamas Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalį, pagal kurią valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad šia nuostata įtvirtintas konstitucinis principas, nubrėžiantis ūkinės veiklos reguliavimo tikslus, kryptis, būdus, ribas (*inter alia* 1999 m. spalio 6 d., 2014 m. gegužės 9 d., 2018 m. gruodžio 21 d. nutarimai).

Ūkinės veiklos reguliavimas paprastai yra susijęs su ūkinės veiklos sąlygų nustatymu, tam tikrų procedūrų reglamentavimu, ūkinės veiklos kontrole, taip pat su tam tikrais šios veiklos apribojimais ar draudimais; kai asmuo dalyvauja ūkinėje veikloje, jam gali būti taikomi specialūs įstatymų nustatyti apribojimai (*inter alia* 2005 m. gegužės 13 d., 2014 m. gegužės 9 d., 2018 m. gruodžio 21 d. nutarimai).

Valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, gali nustatyti diferencijuotą teisinį reguliavimą, kurį lemia ūkinės veiklos specifika; atsižvelgdama į ūkinės veiklos specifika, valstybė gali naudoti įvairias teisinio reguliavimo priemones (*inter alia* 2009 m. kovo 2 d., 2015 m. balandžio 3 d., 2018 m. gruodžio 21 d. nutarimai). Diferencijuotas atskirų ūkio subjektų teisinės padėties, atitinkamų ūkinės veiklos sąlygų nustatymas atsižvelgiant į reguliuojamų santykių svarbą ir pobūdį yra sietinas su ūkio srityje valstybės keliamais tikslais, siekiu atitinkamai sutvarkyti šalies ūkį (*inter alia* 2000 m. spalio 18 d., 2006 m. gegužės 31 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai). Dėl ūkinės veiklos specifikos, įvairumo ir dinamiškumo ūkinės veiklos teisinis reguliavimas negali būti visą laiką vienodas, draudimų ir leidimų santykis gali kisti, *inter alia* siekiant užtikrinti viešąjį interesą (*inter alia* 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. gegužės 31 d., 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimai).

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46 straipsnio 1, 3 dalis, konstitucinius teisinės valstybės, teisingumo principus, bendrąjį teisės principą *bona fides*, atsižvelgdamas į tam tikros ūkinės veiklos, *inter alia* pieno gamybos, perdirbimo ir prekybos juo, specifiką, įvertinęs atitinkamos ūkio srities būklę ir reikšmę Lietuvos ūkiui ir siekdamas užtikrinti ūkio subjektų interesų pusiausvyrą, užkirsti kelią jų nesąžiningam ūkinės veiklos vykdymui, piktnaudžiavimui dominuojančia padėtimi rinkoje, įstatymų leidėjas gali nustatyti tokių ūkinės veiklos atitinkamoje srityje, *inter alia* pieno sektoriuje, teisinį reguliavimą, kuriuo būtų nustatyti specialūs toje ūkio srityje veikiantiems ūkio subjektams taikomi apribojimai, *inter alia* imperatyvios nuostatos, draudžiančios konkrečius jose apibrėžtus nesąžiningus veiksmus šių ūkio subjektų sutartinių santykių srityje, taip pat numatyta tokių nuostatų laikymosi kontrolė ir atsakomybė už jų pažeidimus. Tai darydamas įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio proporcingumo principo, nepaneigti esminių Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtintų ūkinės veiklos laisvės nuostatų, tokių kaip sutarčių sudarymo laisvė, ūkinės veiklos subjektų lygiateisiškumas, sąžininga konkurencija ir kt.

Ūkinės veiklos pensijų kaupimo srityje reguliavimas

Žr. 2.4.2. Socialinės teisės, 2.4.2.1. Teisė į socialinę apsaugą, 2020 m. vasario 10 d. nutarimas.

Ūkinės veiklos atliekų tvarkymo srityje reguliavimas; įstatymų leidėjas turi įstatymu nustatyti esmines atliekų tvarkymo ūkinės veiklos sąlygas

Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 18 d. nutarimas

<.... pagal Konstituciją, *inter alia* valstybės rūpinimosi žmonių sveikata principą, natūralios gamtinės aplinkos apsaugos, aplinkos apsaugos nuo kenksmingų poveikių imperatyvus, atliekų tvarkymo užtikrinimas laikytinas viešuoju interesu (2015 m. kovo 5 d. nutarimas); reguliuodamas atliekų tvarkymo organizavimą kaip vieną iš ūkinės veiklos rūšių, įstatymų leidėjas turi atsižvelgti į tai, kad netinkamai tvarkomos atliekos sukelia grėsmę aplinkai, žmonių ir visuomenės sveikatai (2014 m. gegužės 9 d., 2017 m. gegužės 30 d. nutarimai); gali būti nustatyta ūkinės veiklos subjektų pareiga, esant techninėms galimybėms, atliekas pirmiausia perdirbti taip, kad iš jų būtų galima pagaminti tos pačios ar kitos paskirties produktus, o nesant galimybės jų perdirbti, – kitaip jas panaudoti nekeliant reikšmingo neigiamo poveikio žmonių, visuomenės sveikatai, aplinkai (2014 m. gegužės 9 d. nutarimas); valstybė, reguliuodama atliekų tvarkymo ūkinę veiklą, kurios užtikrinimas pagal Konstituciją laikytinas viešuoju interesu, turi derinti įvairias konstitucines vertybes, *inter alia* saugomas pagal Konstitucijos 46, 53, 54 straipsnius: asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, sąžiningos konkurencijos laisvę, žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugą nuo kenksmingų poveikių, ir užtikrinti konstitucinį imperatyvą reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei (2017 m. gegužės 30 d. nutarimas).

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* iš jos 53, 54 straipsniuose įtvirtintų konstitucinių gamtinės aplinkos apsaugos, aplinkos apsaugos nuo kenksmingo poveikio ir visuomenės sveikatos imperatyvų, 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos pareigos ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, įstatymų leidėjui kyla reikalavimas atliekų tvarkymą, kaip vieną iš ūkinės veiklos rūšių, reglamentuoti taip, kad būtų užtikrintas atliekų panaudojimas ekonominiais, socialiniais ir aplinkosaugos tikslais, esant galimybei, ne jas šalinant, o pirmiausia perdirbant ar panaudojant kitu būdu, *inter alia* energijai gauti.

<...>

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 1, 3 dalių, konstitucinio teisinės valstybės principo, siekiant pagal Konstitucijos 53, 54 straipsnius užtikrinti viešąjį interesą, kad atliekos būtų tvarkomos tinkamai, nekeltų grėsmės aplinkai ir visuomenės sveikatai, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti esmines atliekų tvarkymo ūkinės veiklos sąlygas, *inter alia* aiškius kriterijus, pagal kuriuos galėtų būti nustatyti subjektai, galintys užsiimti atitinkama atliekų tvarkymo veikla.

Reguliuojant atliekų tvarkymo organizavimą, kaip vieną iš ūkinės veiklos rūšių, *inter alia* nustatant reikalavimus ir sąlygas atliekų tvarkymo ūkinei veiklai, taip, kad tas teisinis reguliavimas atitiktų Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje nustatytą reikalavimą, kad ūkinė veikla tarnautų bendrai tautos gerovei, turi būti paisoma iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančio reikalavimo nenustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtintų asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos suponuojamos ūkinės veiklos subjektų, norinčių verstis atliekų tvarkymo ūkine veikla, galimybės atliekas tvarkyti aplinkai ir visuomenės sveikatai palankiausiu būdu būtų neproporcingai pasunkintos ar apskritai nebūtų galima užsiimti šia ūkine veikla.

2.4.1.2. Teisė į darbą

Žmogaus darbo teisių apsaugos pagrindai

Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas

Konstitucijos IV skirsnyje „Tautos ūkis ir darbas“ įtvirtinta ne tik asmens ūkinės veiklos laisvė, privačia nuosavybe grindžiamas šalies ūkis, bet ir ūkinės veiklos reguliavimas taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Šio skirsnio normose ūkinė ir socialinė sritys ne priešpriešinamos, bet viena kitą papildo. Todėl Konstitucijoje neatsitiktinai yra įtvirtinti ir žmogaus darbo teisių apsaugos pagrindai. Antai Konstitucijos 48 straipsnyje nustatyta, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju. Konstitucijos 49 straipsnyje laidojama kiekvieno dirbančio žmogaus teisė į poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas. Numatyta, kad darbo laiko trukmė apibrėžia įstatymas. Kitose Konstitucijos normose numatomi darbuotojų ekonominių ir socialinių interesų gynimo būdai, laidojama socialinė parama ir t. t.

Galima teigti, kad Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus darbo teisės sudaro vientisą grupę, kuri yra žmogaus konstitucinio statuso dalis. Dirbantis žmogus Konstitucijoje traktuojamas humanistiniu požiūriu. Žmogus suprantamas ne kaip abstrakti socialinė, ekonominė ar profesinė kategorija, gamybinių santykių dalyvis, bet kaip laisva asmenybė, kurios žmogiškasis orumas saugotinas.

Darbo santykių teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas

Darbo santykių šalys yra darbuotojas ir darbdavys. Tai skirtingi pagal teises ir pareigas subjektai. Valstybės pareiga – užtikrinti darbo santykių subjektų bendradarbiavimą socialinės partnerystės pagrindu ir saugoti darbuotojo, kaip šiuose santykiuose ekonominiu bei socialiniu požiūriu paprastai silpnesnės pusės, teises. Konstitucijoje įtvirtinta vertybių sistema sąlygoja tai, kad darbo santykius ir su jais susijusias sritis reguliuojančios teisės normos turi ne vien numatyti darbuotojo apsaugą darbo procese, bet ir užtikrinti visą spektrą dirbančio žmogaus teisių garantijų siekiant išvengti vienos darbo santykių šalies

nepagrįsto dominavimo ir kitos šalies priklausomybės. Pažymėtina, kad šie tikslai ir lemia darbo santykių teisinį reguliavimą.

Darbo santykių teisiniui reguliavimui yra būdingi principai: darbo sutarties šalių lygybė; papildomų garantijų socialiniu atžvilgiu labiausiai pažeidžiamų piliečių grupėms nustatymas; draudimas vienašališkai keisti sąlygas, dėl kurių šalys susitarė; darbuotojo teisė nutraukti darbo sutartį įstatymų nustatyta tvarka; galimybė darbdaviui nutraukti darbo sutartį tik įstatymų nustatytais pagrindais; darbuotojų lygiateisiškumas nepriklausomai nuo jų lyties, rasės, tautybės, pilietybės, politinių įsitikinimų, požiūrio į religiją ir kitų aplinkybių, nesusijusių su dalykinėmis darbuotojų savybėmis.

Siekiant užtikrinti pusiausvyrą tarp darbdavio ir darbuotojo, darbo santykiuose darbuotojams nustatomos garantijos, kurių šalys susitarimu negali sumažinti. Tai minimalus darbo užmokestis, atlyginimas už prastovos laiką įstatymo nustatytais atvejais, išeitinės pašalpos, darbo sutarties nutraukimo darbdavio iniciatyva griežtas reglamentavimas ir t. t. Šių įstatymo nustatytų priemonių įgyvendinimas susijęs su tam tikromis darbdavio išlaidomis. Tačiau šios priemonės yra būtinos siekiant apsaugoti darbuotojo socialines reikmes.

Tiek pakankama darbdavio turtinių interesų apsauga, tiek darbuotojo darbo teisių apsauga – būtinos normalios ūkinės veiklos šiuolaikinėje visuomenėje prielaidos. Įstatymų leidėjas privalo suderinti skirtingus interesus, užtikrinti konstitucinių vertybių pusiausvyrą.

2.4.1.2.1. Teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą

Teisė laisvai pasirinkti darbą apima teisę stoti į valstybės tarnybą (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis, 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės tarnyba – tai profesinė veikla, kurią atlieka valstybės ar savivaldybės institucijos darbuotojas, t. y. darbinė veikla. Taigi teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, įtvirtinta Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje, yra susijusi su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teise laisvai pasirinkti darbą. Šiuo atžvilgiu Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostata „Piliečiai turi teisę <...> lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“ yra susijusi su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą“ kaip *lex specialis* su *lex generalis*.

Pažymėtina, kad kiekvieno žmogaus teisė laisvai pasirinkti darbą Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje formuluojama plačiau – kaip kiekvieno žmogaus teisė „laisvai pasirinkti darbą bei verslą“. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata, jog kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą – tai bendro pobūdžio norma, kuri remiasi visuotinai pripažinta žmogaus laisvės koncepcija (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas) ir reiškia galimybę savo nuožiūra, t. y. laisvai apsisprendžiant, pasirinkti užsiėmimo rūšį (Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarimas), kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą yra viena iš būtinų žmogaus, asmenybės gyvybinių poreikių tenkinimo, deramos padėties visuomenėje užsitikrinimo sąlygų (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d., 2003 m. liepos 4 d. nutarimai).

Taigi pagal Konstituciją asmuo, siekiantis įgyvendinti savo konstitucinę teisę į darbą, turi teisę laisvai apsispręsti, ar rinktis darbą privačioje srityje arba privatų verslą, ar siekti būti priimtam į valstybės tarnybą. Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą“ suponuoja valstybės, įstatymų leidėjo pareigą

sudaryti teisinės prielaidas įgyvendinti šią teisę (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d., 2003 m. liepos 4 d. nutarimai).

Teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą; teisė laisvai pasirinkti ir įgyti profesiją (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalį kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą. Konstitucinė kiekvieno žmogaus laisvė pasirinkti darbą bei verslą yra būtina žmogaus gyvybinių poreikių tenkinimo, deramos padėties visuomenėje užsitikrinimo sąlyga ir suponuoja įstatymų leidėjo pareigą sudaryti teisinės prielaidas įgyvendinti šią laisvę; jas sudarydamas įstatymų leidėjas turi įgaliojimus, atsižvelgdamas į darbo bei verslo pobūdį ir paisydamas Konstitucijos, nustatyti teisės laisvai pasirinkti darbą bei verslą įgyvendinimo sąlygas (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. liepos 4 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d., 2008 m. sausio 7 d. nutarimai). Žmogaus teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą pirmiausia yra siejama su įvairiais natūraliais reikalavimais – kiekvieno asmens sugebėjimais ir galimybėmis; tokie reikalavimai gali apimti tam tikro išsilavinimo turėjimą, moralines ir kitas savybes (gydytojams, mokytojams, teisėjams, prokurorams ir t. t.), specialios teisės įgijimą (vairuotojams ir t. t.) ir kt. (Konstitucinio Teismo 1996 m. kovo 15 d. nutarimas). Kvalifikacijos, profesinių žinių, įgūdžių reikalavimai asmenims, pretenduojantiems dirbti sudėtingą ar atsakingą darbą, laikomi natūraliais ir paprastai yra visuotinai pripažįstami (Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarimas).

Konstitucinė kiekvieno žmogaus laisvė pasirinkti darbą bei verslą suponuoja ir teisę laisvai pasirinkti ir įgyti profesiją. Ši teisė yra susijusi su teise į išsilavinimą, kuris neretai yra būtina sąlyga atitinkamai profesinei kvalifikacijai įgyti. Kai kurioms profesijoms yra būtinas aukštasis išsilavinimas, suteikiamas baigus atitinkamas aukštojo mokslo studijas.

<...>

Konstitucinės asmens teisės į darbą, išsilavinimą ir profesiją aiškinant konstitucinių teisinio tikrumo, teisinio saugumo, viešumo, skaidrumo principų kontekste konstatuotina, jog valstybė turi pareigą užtikrinti, kad reikalavimai, apibrėžiantys tam tikram darbui dirbti ar tam tikroms pareigoms eiti būtiną išsilavinimą, būtų vieši ir aiškūs; pagrindiniai reikalavimai neturi būti savavališkai, voliuntaristiškai kaitaliojami, antraip žmonės negalėtų tinkamai planuoti profesijos ir išsilavinimo pasirinkimo.

Galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą negali būti suvaržyta dėl to, kad asmeniui yra paskirta ir mokama pensija (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne kartą konstatuota <...>, kad reguliuojant pensijų santykius būtina paisyti Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies, kurioje *inter alia* įtvirtinta galimybė žmogui savo nuožiūra (t. y. laisvai apsisprendžiant) pasirinkti darbą bei verslą; konstitucinė kiekvieno žmogaus laisvė pasirinkti darbą bei verslą suponuoja įstatymų leidėjo pareigą sudaryti teisinės prielaidas įgyvendinti šią laisvę; oficialioji konstitucinė žmogaus teisių doktrina yra grindžiama ir principine nuostata, jog pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmuo, įgyvendindamas vieną konstitucinę teisę, netektų galimybės įgyvendinti kitą konstitucinę teisę; taigi pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama senatvės pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam

tikru verslu; galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis; ši nuostata *mutatis mutandis* taikytina ir kitoms pensijų rūšims, *inter alia* įstatyme numatytais valstybinėms pensijoms (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

2.4.1.2.2. Profesinės kompetencijos reikalavimai

Įstatymų leidėjo įgaliojimai nustatyti teisės laisvai pasirinkti darbą įgyvendinimo sąlygas, profesinės kompetencijos reikalavimus

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad, sudarydamas teises prielaidas įgyvendinti teisę laisvai pasirinkti darbą bei verslą, įstatymų leidėjas turi įgaliojimus, atsižvelgdamas į darbo pobūdį, nustatyti teisės laisvai pasirinkti darbą įgyvendinimo sąlygas; tai darydamas jis turi paistyti Konstitucijos (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas). Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarime konstatuota: „Valstybė, įgyvendindama savo priedermę užtikrinti nacionalinį saugumą, tinkamą jaunimo auklėjimą, švietimą, patikimą finansų sistemą, valstybės paslapčių apsaugą ir t. t., turi teisę nustatyti papildomus, specialius reikalavimus stojantiejiems į darbą svarbiausiose ūkio ir verslo srityse.“ Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarime konstatuota, kad „dirbant sudėtingą darbą reikalinga tam tikra kvalifikacija, profesinės žinios ir įgūdžiai, todėl atitinkami reikalavimai asmenims, pretenduojantiems dirbti sudėtingą ar atsakingą darbą, laikomi natūraliais ir paprastai yra visuotinai pripažįstami“ ir kad „profesinės kompetencijos reikalavimai neprieštarauja žmogaus teisei laisvai pasirinkti darbą ar verslą“.

Aukštojo išsilavinimo kokybės standartų, kuriuos turi atitikti asmuo, pretenduojantis užimti tam tikras pareigas arba užsiimti tam tikra profesine veikla, nustatymas (plačiau apie aukštojo išsilavinimo kokybės kontrolę žr. 2.4.3. Kultūrinės teisės, 2.4.3.1. Teisė į išsilavinimą, 2.4.3.1.2. Teisė siekti aukštojo mokslo)

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas

<...> Aukštojo išsilavinimo kokybės standartai, kuriuos turi atitikti asmuo, pretenduojantis užimti tam tikras pareigas arba užsiimti tam tikra profesine veikla, turi būti nustatomi įstatymu; jų užtikrinimas, vykdymo kontrolė gali būti nustatoma ir poįstatyminiais teisės aktais, taip pat ir aukštųjų mokyklų teisės aktais; reikalavimai tam tikroms studijų kryptims taip pat gali būti nustatomi poįstatyminiais aktais, kuriuose nustatytas teisinis reguliavimas negali konkuruoti su nustatytuoju įstatymuose. Ypač akivaizdi tokių standartų svarba tam tikroms profesijoms, su kurių įgijimu yra siejamas itin sudėtingas ir atsakingas darbas, *inter alia* valstybės kontroliuojamoms profesijoms, taip pat tokioms pareigoms viešosios valdžios institucijose, kurias einant vykdyti tam tikras su viešosios valdžios (visų pirma valstybės valdžios) įgyvendinimu susijusias funkcijas patikima tik aukštos kvalifikacijos tam tikros profesijos atstovams; <...> ypač akivaizdu, kad minėti standartai itin būtini teisininko profesijai (bet ne tik jai).

Teisininko profesija; reikalavimai teisininkų profesinei kvalifikacijai (apie aukštąjį teisinį išsilavinimą taip pat žr. 2.4.3. Kultūrinės teisės, 2.4.3.1. Teisė į išsilavinimą, 2.4.3.1.2. Teisė siekti aukštojo mokslo)

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas

Teisininko profesija – neatskiriama teisinės sistemos dalis. Demokratinėje teisinėje valstybėje šiai profesijai keliama dideli reikalavimai, nes užtikrinti tokias fundamentalias teises vertybes kaip teisės viešpatavimas, teisingumas, asmens teisės ir laisvės, teisinis saugumas ir teisinis tikrumas, teisė į teisingą teismą, teisinė pagalba ir kt., įmanoma tik tokioje teisinėje sistemoje, kurioje teisininkai turi būtiną profesinę kompetenciją; tik būtiną profesinę kompetenciją turintiems teisininkams gali būti patikėtos atitinkamos funkcijos užtikrinant, kad būtų teisinėmis priemonėmis saugomos ir ginamos asmens teisės ir laisvės, taip pat funkcijos sprendžiant bylas (teisinius ginčus) teismuose. Tai ypač pasakytina apie tokias pareigas viešosios valdžios institucijose, kai vykdyti tam tikras su viešosios valdžios (visų pirma valstybės valdžios) įgyvendinimu susijusias funkcijas, kaip antai teisingumo vykdymo funkciją, yra patikima profesionaliems teisininkams, taip pat apie tokias valstybės kontroliuojamas profesijas (t. y. tokias profesijas, kuriomis besiverčiantys asmenys vykdo viešąjį interesą užtikrinančias funkcijas), kuriomis verstis patikima tik teisininko kvalifikaciją – taigi ir teisininko išsilavinimą – turintiems asmenims. Tinkamai parengtų, aukštos profesinės kvalifikacijos teisininkų, *inter alia* teisėjų, profesinė veikla lemia visuomenės pasitikėjimą valstybe ir jos teisine sistema. Pažymėtina, jog globalizacijos ir Europos integracijos procesai (neaplenkiantys ir Lietuvos) lemia tai, kad teisininkai turi vis geriau išmanyti ne tik savo šalies teisinę sistemą, bet ir kitų šalių, taip pat supranacionalinę teisę.

Teisininko profesija neatsiejama nuo aukštojo teisinio išsilavinimo: aukštasis teisinis išsilavinimas yra profesionalios ir efektyvios teisinės praktikos (ir privačios, ir tokios, kai dirbama viešosios valdžios institucijose) *conditio sine qua non*. Teisininko profesija neat-siejama ir nuo universitetų veiklos: vienas iš prieš daug šimtmečių susiformavusios Vakarų teisės tradicijos, kuriai priklauso ir Lietuva, būdingiausių bruožų yra tas, kad aukščiausios kvalifikacijos teisininkai yra rengiami būtent universitetuose, būtent su aukštuoju universitetiniu teisiniu išsilavinimu Vakarų teisės tradicijoje yra siejamas aukščiausios teisininko profesinės kvalifikacijos įgijimas. Tai apskritai nereiškia, kad teisininkai negali būti rengiami ir ne universitetuose, taip pat kad negali būti rengiami (taip pat ir aukštosiose mokyklose) iš esmės taikomojo pobūdžio ir ne tokį kūrybišką (taigi paprastesnį) teisinį darbą galintys dirbti žemesnės kvalifikacijos teisininkai (arba siauresnio profilio teisės specialistai, siekiantys įgyti žinių tik tam tikroje teisės srityje), kurių teisės krypties išsilavinimas nelaikomas prilygstančiu universitetų teikiamam teisiniui išsilavinimui; tačiau vadovaujamosi principine nuostata, kad neuniversitetinis teisinis išsilavinimas (taip pat ir įgytas aukštosiose mokyklose) savaime nesuponuoja galimybės jį įgijusiems asmenims siekti eiti bet kurias teisininko profesijai priskiriamas pareigas (*inter alia* pareigas viešosios valdžios institucijose) arba verstis bet kuria profesine teisininko veikla (*inter alia* valstybės kontroliuojama profesija). Todėl Vakarų teisės tradicijos šalyse apskritai nėra negalimas būtent universitetinio aukštojo teisinio išsilavinimo, o ne šiaip aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimas tam tikrai teisei profesinei veiklai, taip pat ir tam, kad asmuo galėtų būti teisėju.

<...>

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra atskleista ne tik aukštojo teisinio išsilavinimo, bet ir būtent aukštojo universitetinio teisinio išsilavinimo reikšmė teisei praktikai. <...> Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. <...> nutarime konstatuota, kad aukštojo universitetinio teisinio išsilavinimo reikalavimas advokatams traktuotinas kaip

kvalifikacinio pobūdžio reikalavimas asmenims, norintiems dirbti advokatais, ir kaip padidintas išsilavinimo cenzas šios profesijos teisininkams, kuriuo siekiama užtikrinti kvalifikuotesnės teisinės pagalbos teikimą, sustiprinti žmogaus teisių bei laisvių apsaugos ir gynimo garantijas <...>. <...> Konstitucinio Teismo teisinė pozicija (*ratio decidendi*) buvo motyvuota *inter alia* tuo, kad universitetiniam išsilavinimui yra būdinga ne tik žinių gausa, bet ir platumas bei fundamentalumas, nes universitetinį išsilavinimą turintys asmenys įgyja papildomų ir universalių žinių, kurių reikia priimant atsakingus sprendimus įvairiose gyvenimo srityse, o kitos aukštosios mokyklos vykdo siauresnę funkciją – teikia aukštąjį išsilavinimą, kuris yra profesinės veiklos kurioje nors srityje pagrindas, taip pat tuo, kad universitetinio teisinio mokymo tikslas yra parengti plataus profilio specialistus, sugebančius vertinti visą teisinę sistemą ir spręsti sudėtingas problemas, o siekti šio tikslo padeda daug platesnė ir įvairesnė universitetinių studijų programa, fundamentalios ilgesnės trukmės studijos, didesnis dėmesys bendroms humanitarinio pobūdžio disciplinoms, privatinei teisei ir kt.; todėl nors minėtose kitose aukštosiose mokyklose įgytas teisinis išsilavinimas ir pripažintinas aukštuoju, jo negalima besąlygiškai laikyti tapačiu įgytajam universitete.

Reikalavimai teisėjų (pretendentų į teisėjus) profesinei kvalifikacijai (išsilavinimui)

Žr. 9.1. Teismai, 9.1.4. Teisėjo konstitucinis statusas. Teisėjų skyrimas, profesinė karjera ir atleidimas iš pareigų. Teisminės valdžios savivaldos institucijos, 2008 m. vasario 20 d. nutarimas.

2.4.1.2.3. Teisė į tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas

Teisė į tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis) *Konstitucinio Teismo 2008 m. balandžio 29 d. nutarimas*

Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju.“

Konstitucinė teisė į tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas *inter alia* reiškia, kad kiekvienas darbuotojas turi teisę į tokias darbo sąlygas (darbo sąlygomis laikytina darbo aplinka, darbo pobūdis, darbo ir poilsio laikas, darbo priemonės ir kt.), kurios nedarytų neigiamo poveikio jo gyvybei, sveikatai, atitiktų saugumo ir higienos reikalavimus (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 9 d. nutarimas). Kartu ši konstitucinė teisė suponuoja darbdavio pareigą užtikrinti darbo sąlygų tinkamumą, saugumą ir sveikumą. Iš Konstitucijos, *inter alia* jos 48 straipsnio 1 dalies, kylanti žmogaus teisė į tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas nepaneigia ir kiekvieno darbuotojo pareigos laikytis saugos darbe reikalavimų.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata, pagal kurią kiekvienas žmogus turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, suponuoja ir valstybės pareigą nustatyti teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų sudarytos teisinės prielaidos įgyvendinti šią teisę. Tai darydama valstybė kartu privalo nustatyti ir veiksmingus šios konstitucinės teisės įgyvendinimo kontrolės mechanizmus.

Teisė į tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 9 d. nutarimas

Iš Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatos „kiekvienas žmogus <...> turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas“, 49 straipsnio, 53 straipsnio 1 dalies nuostatos „valstybė rūpinasi žmonių sveikata“ kyla valstybės pareiga nustatyti teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos teisinės prielaidos užtikrinti žmogaus teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas. <...> minėtosios Konstitucijos nuostatos suponuoja įstatymų leidėjo pareigą įstatymu reguliuoti esmines šių teisių įgyvendinimo sąlygas, *inter alia* apibrėžti darbo ir poilsio laiką atsižvelgiant į darbo pobūdį ir sąlygas, maksimalią darbuotojų, kurių darbo laikas normuojamas, darbo laiko trukmę, reglamentuoti kasmetinių mokamų atostogų trukmę.

Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata „kiekvienas žmogus <...> turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas“, aiškinama 49 straipsnio 2 dalies ir 53 straipsnio 1 dalies kontekste, suponuoja įstatymų leidėjo diskreciją nustatyti arba pavesti nustatyti Vyriausybei, kitam teisėkūros subjektui, darbuotojų darbo ir poilsio garantijas, *inter alia* darbo ir poilsio laiko trukmę; atsižvelgiant į darbo aplinkos ypatumus, kurie gali būti įvairūs ir priklauso nuo veiklos pobūdžio, turi būti nustatyta diferencijuota darbuotojų darbo ir poilsio laiko trukmė. <...> darbo ir poilsio laiko teisinis reguliavimas gali būti keičiamas atsižvelgiant į pasikeitusias darbo aplinką ir sąlygas.

2.4.1.2.4. Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą

Įstatymų leidėjo įgaliojimai keisti atlyginimų teisinį reguliavimą valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas

Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra konstitucinė žmogaus teisė (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis). Ši konstitucinė teisė – prielaida įgyvendinti daugelį kitų konstitucinių teisių, *inter alia* viena svarbiausių prielaidų įgyvendinti Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintą nuosavybės teisę (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. kovo 20 d., 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimai).

Pažymėtina, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje *inter alia* įtvirtinta teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra neatsiejama nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, kuris apima ir teisėtų lūkesčių apsaugos principą. Konstitucinis teisėtų lūkesčių apsaugos principas reiškia, kad jei asmeniui pagal teisės aktus yra nustatytas tam tikras apmokėjimas už darbą, jis ir turi būti mokamas nustatytą laiką. <...> pažymėtina ir tai, kad konstitucinis teisėtų lūkesčių apsaugos principas nereiškia, jog valstybės tarnautojams atlyginimas už darbą, kuris mokamas iš valstybės biudžeto ar savivaldybės biudžeto lėšų, apskritai negali būti mažinamas; toks valstybės tarnautojų atlyginimų mažinimas galimas tik išimtiniais atvejais ir tik jei tai yra būtina siekiant apsaugoti kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes; tačiau net ir tokiais išimtiniais atvejais apmokėjimas už darbą negali būti mažinamas pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; apmokėjimas už darbą negali būti mažinamas tik atskiroms darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės biudžeto ar savivaldybės biudžeto lėšų, kategorijoms; apmokėjimo už darbą mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą (Konstitucinio Teismo 2001 m. gruodžio 18 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. kovo 20 d., 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimai).

Vienas iš išimtinių atvejų, kada gali būti mažinamas iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimas už darbą, yra valstybėje susiklosčiusi itin sunki ekonominė, finansinė padėtis.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad įstatymų leidėjas, dėl valstybėje susiklosčiusios itin sunkios ekonominės, finansinės padėties priimdamas sprendimą mažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą, turi būti įsitikinęs, jog valstybės ekonominė, finansinė padėtis iš tiesų yra tokia sunki, kad dėl to būtina mažinti minėtų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (darbuotojų) atlyginimą už darbą (Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimas, 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas); toks atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas ir grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis itin sunkią valstybės ekonominę, finansinę padėtį, kaip antai: pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų, ir tokia padėtis valstybėje nėra trumpalaikė (Konstitucinio Teismo 2009 m. sausio 15 d. sprendimas, 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas). Esant tokioms aplinkybėms įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 22 d., 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimai, 2009 m. sausio 15 d. sprendimas); tačiau ir tokiais atvejais įstatymų leidėjas turi išlaikyti pusiausvyrą tarp asmenų, kuriems nustatomas mažiau palankus teisinis reguliavimas, teisių bei teisėtų interesų ir visuomenės bei valstybės interesų, t. y. paisyti proporcingumo principo reikalavimų (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 22 d., 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimai, 2009 m. sausio 15 d. sprendimas).

Minėta oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata – atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas – suponuoja, kad tokiais atvejais, kai iš esmės pablogėja valstybės ekonominė, finansinė būklė ir įstatymų leidėjas nusprendžia pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį yra nustatyti atlyginimai įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų atlyginimų teisinį reguliavimą, t. y. priima sprendimą mažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimą už darbą, sumažinti atlyginimai gali būti mokami tik laikinai, t. y. tol, kol valstybėje yra susidariusi tam tikra ypatinga situacija. Nebelikus itin sunkios ekonominės, finansinės padėties turi būti vėl taikomi iki šios padėties susidarymo valstybėje nustatyti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimų dydžiai.

Nuostata, kad atlyginimo už darbą mažinimas turi būti laikinas, negali būti interpretuojama kaip reiškianti, jog valstybė, įstatymų leidėjui sumažinus iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimus, per ekonomikos krizę yra atleidžiama nuo pareigos ieškoti būdų užtikrinti lėšų, reikalingų tokio dydžio atlyginimams, kokie buvo iki jų sumažinimo, mokėti, sukaupimą. Priešingai, jeigu dar iki ekonomikos krizės pabaigos atsiranda galimybė sukaupiti (gauti) lėšas, būtinas iki atlyginimų sumažinimo buvusio dydžio atlyginimams mokėti, teisinis reguliavimas, pagal kurį buvo sumažinti iš valstybės ir savivaldybės biudžetų lėšų finansuojamų institucijų

pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimai, turi būti panaikintas.

<...>

<...> konstitucinė valstybės biudžeto samprata, *inter alia* konstitucinis biudžetinių metų institutas, suponuoja tai, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios valstybės ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad *inter alia* nėra užtikrinamas lėšų, būtinų iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimams už darbą mokėti, <...> sukaupimas ir dėl to teisinis reguliavimas turi būti koreguojamas mažinant minėtų asmenų atlyginimus <...>, mažinti atlyginimus <...> galima ne ilgiau kaip vieniems biudžetiniams metams. Iš konstitucinio biudžetinių metų instituto įstatymų leidėjui kyla pareiga svarstant bei tvirtinant kitų metų valstybės biudžetą iš naujo įvertinti realią valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį ir spręsti, ar ji vis dar yra itin sunki, *inter alia* ar pajamų į valstybės biudžetą surinkimas vis dar yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų ir todėl kitiems biudžetiniams metams turi būti nustatomas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų mokami sumažinti atlyginimai <...>.

Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d., 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimuose yra konstatavęs, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno piliečio teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra prielaida įgyvendinti daugelį kitų konstitucinių teisių, *inter alia* viena svarbiausių prielaidų įgyvendinti Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintą nuosavybės teisę; asmeniui, kuris atliko pavestą darbą, pagal Konstituciją atsiranda teisė reikalauti, kad jam būtų sumokėtas visas pagal teisės aktus priklausantis darbo užmokestis (atlyginimas), taip pat kad jis būtų sumokėtas nustatytu laiku, taigi ir valstybės tarnautojų darbo užmokestis turi būti mokamas įstatymų nustatytu laiku; ši asmens teisė yra garantuojama, saugoma ir ginama kaip nuosavybės teisė; pagal Konstituciją negali būti tokios teisinės situacijos, kad valstybės tarnautojui, kuris atliko pavestą darbą, už šį darbą nebūtų mokama, būtų mokama ne nustatytu laiku arba mokama mažiau negu priklauso pagal įstatymus ir jais remiantis išleistus kitus teisės aktus.

Konstitucinis Teismas taip pat ne kartą (*inter alia* 2001 m. gruodžio 18 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimuose) yra konstatavęs, kad:

- Konstitucijoje garantuota teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra tiesiogiai susijusi su visų asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms principu; draudžiama mažinti darbo užmokestį dėl lyties, rasės, tautybės, pilietybės, politinių įsitikinimų, pažiūros į religiją ir kitų aplinkybių, nesusijusių su dalykinėmis darbuotojo savybėmis, nepasikeitus darbuotojo darbo funkcijoms, darbo apimčiai ir pan.;

- konstitucinė teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra susijusi ir su vienu iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, t. y. su konstituciniu teisėtų lūkesčių apsaugos principu; jei valstybės tarnautojui (ar kitam darbuotojui) teisės aktuose yra nustatytas tam tikras apmokėjimas už darbą, jis ir turi būti mokamas nustatytą laiką; valstybės tarnautojai (ir kiti darbuotojai) turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius teisės aktus įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos; teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos normų

ir principų; būtina *inter alia* laikytis principo *lex retro non agit*; teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių; <...>.

Valstybės ir savivaldybių politikų darbo apmokėjimo teisiniam reguliavimui svarbi jų veiklos specifika (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 30 d. nutarimas

Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje laiduojama teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą <...> turi būti užtikrinta *inter alia* reguliuojant valstybės ir savivaldybės politikų veiklą. <...>

<...> nustatant valstybės ir savivaldybių politikų veiklos teisinį reguliavimą privalu atsižvelgti *inter alia* į šios veiklos specifika, kurią lemia iš Konstitucijos (*inter alia* jos 4, 5 straipsnių, 55 straipsnio 1 dalies, 77, 97, 98, 119 straipsnių) kylanti politikų funkcija atstovauti Tautos, valstybės ar tam tikros savivaldybės gyventojų interesams ir įgaliojimai spręsti valstybės, tam tikros jos valdymo srities ar savivaldybės kompetencijai priklausančių sričių politikos formavimo, jos įgyvendinimo ir įgyvendinimo kontrolės klausimus, taip pat su tuo susiję atskaitomybės visuomenei ir viešumo reikalavimai, reprezentavimo ir kitos pareigos. <...>

<...> valstybės ir savivaldybių politikų veikla darbo organizavimo požiūriu yra specifinė ir jos teisinis reguliavimas negali būti visiškai tapatus bendrajam darbo santykių teisiniam reguliavimui, *inter alia* nustatant darbo laiko struktūros ir jo apskaitos reikalavimus. Į minėtą politikų veiklos specifika turi būti atsižvelgiama ir įstatyme nustatant teisingą jų atlyginimo už darbą dydį <...>.

<...>

Taigi valstybės ir savivaldybės politikų <...> veiklos specifika lemia jų teisinės padėties skirtumus nuo kitų dirbančių asmenų, dėl kurios jie gali būti traktuojami skirtingai nei kiti dirbantys asmenys ir jiems gali būti nustatomas nevienodas, palyginti su kitais dirbančiais asmenimis, darbo apmokėjimo teisinis reguliavimas.

Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra susijusi su konstituciniu teisingumo principu ir reiškia asmens teisė gauti tokį apmokėjimą už darbą, kuris būtų teisingas atsižvelgiant *inter alia* į jo atliekamo darbo pobūdį, darbo funkcijų sudėtingumą ir apimtį, tenkančią atsakomybę už tų funkcijų vykdymą, einamų pareigų ypatumus, asmens profesinį lygį, kvalifikaciją. Šiame kontekste pabrėžtina, kad pagal Konstituciją netoleruotinas toks teisinis reguliavimas, kuriuo būtų nustatytas vienodas ar iš esmės nesiskiriantis atlyginimo dydis skirtingas pagal atliekamų funkcijų sudėtingumą, apimtį ir tenkančią atsakomybę pareigas einantiems ir skirtingo profesinio lygio, kvalifikacijos asmenims, gaunantiems atlyginimą iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų.

Įstatymų leidėjo įgaliojimai keisti atlyginimų teisinį reguliavimą valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir proporcingumo principo turinį valstybės tarnautojų (ir kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų) atlyginimų mažinimo kontekste, 2009 m. gruodžio 11 d. nutarime, 2010 m. balandžio 20 d. sprendime yra konstatavęs, kad:

– valstybės tarnautojų atlyginimai gali būti laikinai mažinami valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, tačiau ir tokiu atveju turi būti paisoma proporcingumo principo reikalavimų; konstitucinis proporcingumo principas yra neatsiejamas nuo kitų Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* konstitucinių lygiateisiškumo, teisingumo principų;

– konstitucinis proporcingumo principas *inter alia* reiškia, kad, valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti valstybės tarnautojų atlyginimus siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti tolygų, nediskriminacinį valstybės tarnautojų atlyginimų mažinimo mastą, kuriuo visoms valstybės tarnautojų kategorijoms (ir kitiems iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų finansuojamiems darbuotojams) atlyginimai būtų mažinami taip, kad nebūtų pažeistos laikotarpiu iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytų atlyginimų skirtingoms valstybės tarnautojų kategorijoms dydžių proporcijos;

– konstitucinis valstybės tarnybos institutas implikuoja tam tikrą hierarchinę valstybės tarnautojų sistemą ir diferencijuotus tarnautojams mokamų atlyginimų dydžius; valstybės tarnautojų atlyginimų dydžių [skirtumai] priklauso nuo daugelio objektyvių valstybės tarnybos ypatumų, kaip antai: valstybės institucijai priskirtų atitinkamų funkcijų pobūdžio, valstybės tarnautojui pavestų funkcijų sudėtingumo ir apimties, tenkančios atsakomybės už tų funkcijų vykdymą, užimamų pareigybių ypatumų, valstybės tarnautojo profesinio lygio, kvalifikacijos ir pan.;

– pagal Konstituciją netoleruotinos situacijos, kai valstybės tarnautojų atlyginimai esant sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje būtų sumažinti neproporcingai, *inter alia* taip, kad atliekančio sudėtingą darbą aukštos kvalifikacijos valstybės tarnautojo atlyginimo dydis būtų priartintas prie mažiau sudėtingą darbą dirbančio žemesnės kvalifikacijos valstybės tarnautojo atlyginimo ar net suvienodintas su juo arba tam tikrų grupių valstybės tarnautojų atlyginimai būtų sumažinti atsižvelgiant ne į visą gaunamą darbo užmokestį, o tik į atskiras valstybės tarnautojo darbo užmokesčio sudedamąsias dalis ir pan.; tokiais atvejais būtų ne tik paneigti konstituciniai proporcingumo, lygiateisiškumo, teisingumo principai, bet ir nukrypta nuo konstitucinės valstybės tarnybos sampratos bei Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatos, įtvirtinančios žmogaus teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą;

– konstituciniai teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo ir proporcingumo principai nereiškia, kad negali būti nustatyta tokia valstybės tarnautojo atlyginimo dydžio riba, žemiau kurios net ir valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybės tarnautojams (ir kitiems darbuotojams, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų) nustatytas atlyginimas būtų nemažinamas; nustatant šią ribą reikia atsižvelgti į tą aplinkybę, jog pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį valstybės tarnautojo atlyginimas būtų sumažintas iki tokio dydžio, kad nebebūtų užtikrinti jo minimalūs socialiai priimtini poreikiai, žmogaus orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos.

<...> šiomis oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatomis atskleisti iš Konstitucijos kylantys reikalavimai teisiniam reguliavimui, kuriuo mažinamas valstybės tarnautojų atlyginimų dydis valstybėje susidariusi itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, *mutatis mutandis* taikytini ir teisiniam reguliavimui, kuriuo mažinamas teisėjų atlyginimų dydis.

<...>

<...> Konstitucijoje įtvirtintas socialinio solidarumo principas suponuoja tai, kad tam tikrų įsipareigojimų vykdymo našta tam tikra apimtimi turi būti paskirstyta ir visuomenės

nariams, tačiau tas paskirstymas turi būti konstituciškai pagrįstas, jis negali būti neproporcingas, negali paneigti valstybės socialinės orientacijos ir iš Konstitucijos kylančių įpareigojimų valstybei. <...> valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to valstybei negalint visa apimtimi vykdyti prisiimtų įsipareigojimų visuomenės nariams, *inter alia* įsipareigojimų, susijusių su atlyginimų valstybės tarnautojams, teisėjams mokėjimu, konstitucinis socialinio solidarumo principas suponuoja proporcingą dėl tokios padėties patiriamų praradimų paskirstymą visuomenės nariams, *inter alia* valstybės tarnautojams ir teisėjams.

Kartu pažymėtina, kad konstitucinis socialinio solidarumo principas, aiškinamas kitų konstitucinių principų (*inter alia* proporcingumo, teisingumo) kontekste, nereiškia socialinės lygiavos, *inter alia* nepaneigia reikalavimo diferencijuoti iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų mokamų atlyginimų dydžių atsižvelgiant į juos gaunančių asmenų atliekamų funkcijų pobūdį, jų sudėtingumą ir apimtį, tenkančią atsakomybę už tų funkcijų vykdymą, einamų pareigų ypatumus, šias pareigas einančių asmenų profesinį lygį, kvalifikaciją; šio reikalavimo privalu paisyti ir nustatant apmokėjimo už darbą mažinimo priemones valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai.

Pabrėžtina, kad konstitucinis socialinio solidarumo principas, aiškinamas konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo kontekste, suponuoja įstatymų leidėjo pareigą nustatyti nediskriminacinį asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, atlyginimų mažinimo mastą, kuriuo atlyginimai būtų proporcingai mažinami visoms šių asmenų kategorijoms neatsižvelgiant į tai, kuriose valstybės ar savivaldybių institucijose ir kokias pareigas jie eina.

Įstatymų leidėjo pareiga nustatyti asmenų, kurių atlyginimai buvo sumažinti neproporcingai, patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą

Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas

<...> Konstituciniam Teismui pripažinus teisinį reguliavimą, kuriuo buvo nustatytas neproporcingas asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, atlyginimų mažinimo mastas, prieštaraujančiu Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatai „kiekvienas žmogus <...> turi teisę <...> gauti teisingą apmokėjimą už darbą“, iš Konstitucijos 23 straipsnio įstatymų leidėjui kyla reikalavimas nustatyti šių asmenų patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą; tai, be kita ko, reiškia, kad turi būti nustatyta tvarka, kuria valstybė per protingą laikotarpį teisingai – tiek, kiek patirtieji praradimai buvo neproporcingi, – juos kompensuos.

Įstatymų leidėjo įgaliojimai atidėti dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą (įgyvendinimą)

Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas

<...> Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimo nuostatose numatytos įstatymų leidėjo pareigos nustatyti asmenų patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą įgyvendinimas siejamas su valstybės ekonomine, finansine padėtimi ir valstybės galimybėmis sukaupiti tokiam kompensavimui būtinas lėšas. Taigi šios nuostatos aiškinamos Konstitucijos 67 straipsnio 14 punkto, 131 straipsnio 1 dalies nuostatų, kuriose įtvirtinti Seimo įgaliojimai tvirtinti valstybės biudžeto projektą, kontekste. <...>

<...>

<...> įstatymų leidėjas, laikydamasis konstitucinio atsakingo valdymo principo, gali atidėti dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą nustatymą ir (ar) jo įgyvendinimą protingam laikotarpiui, kuris nustatytinas įvertinus

valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį, atsižvelgus į ypatingos situacijos padarinius ir valstybės išgales, įskaitant ir įvairius valstybės priimtus įsipareigojimus, *inter alia* susijusius su finansine drausme, taigi ir su valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo imperatyvu. Visuomenei turi būti nurodomi konkretūs kriterijai, kuriais grindžiamas valstybės ekonominės, finansinės padėties įvertinimas, lemiantis patirtų praradimų mechanizmo nustatymo ar įgyvendinimo atidėjimą. Valstybėje nebelikus ypatingos situacijos, įstatymų leidėjas turi nedelsiant priimtu teisės aktu (įstatymu) nustatyti kompensavimo mechanizmą, kad būtų užtikrinti asmenų, patyrusių šiuos praradimus, teisėti lūkesčiai.

Teisės į dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo patirtų praradimų kompensavimą įgyvendinimas

Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 16 d. sprendimas

<...> asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, dėl neproporcingo atlyginimo sumažinimo patirtų praradimų teisingas kompensavimas pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį socialinės darnos imperatyvą, gali būti tinkamai užtikrintas tik remiantis įstatymų leidėjo nustatytais patirtų praradimų kompensavimo dydžiais, terminais ir kitais esminiais elementais.

Vadinasi, įstatymų leidėjas, turėdamas pareigą nustatyti kompensavimo mechanizmą, privalo įvertinti, kurie iš patirtų praradimų buvo neproporcingi. Įstatymų leidėjo pareiga teisingai, per protingą laikotarpį nustatyti praradimų kompensavimo mechanizmą sukuria šiuos praradimus patyrusiems asmenims teisėtą lūkestį, kad jų praradimai bus teisingai kompensuoti be nepagrįsto delsimo.

Pažymėtina, kad kol įstatymų leidėjas, nepažeisdamas reikalavimo be nepagrįsto delsimo nustatyti minėtų praradimų kompensavimo mechanizmą, dar nėra įvykdęs šios savo pareigos, nėra aišku:

- kiek šie praradimai turi būti teisingai kompensuoti, kad atitiktų reikalavimą kompensuoti neproporcingai sumažintą atlyginimų dydį;

- nuo kada pradėdant, kokiomis dalimis ir per kiek laiko realiai (įvertinus valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį, atsižvelgus į ypatingos situacijos padarinius ir valstybės išgales, įskaitant ir įvairius valstybės priimtus įsipareigojimus, *inter alia* susijusius su finansine drausme, taigi ir su valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo imperatyvu) įmanoma kompensuoti minėtus praradimus.

Todėl praradimus dėl neproporcingo atlyginimų sumažinimo patyrusių asmenų teisė į tokių praradimų kompensavimą turėtų būti įgyvendinama pagal įstatymų leidėjo nustatytą mechanizmą, kuris užtikrintų teisingą kompensavimą per protingą laikotarpį.

<...> teisę į teisminę pažeistų konstitucinių teisių ir laisvių gynybą turi kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ar laisvės pažeistos; asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą negali būti dirbtinai suvaržoma, taip pat negali būti nepagrįstai pasunkinama ją įgyvendinti; priešingu atveju tektų konstatuoti šios konstitucinės teisės deklaratyvumą.

Todėl, įstatymų leidėjui nepagrįstai delsiant nustatyti patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą arba jį nustačius neteisingą (kompensacijų mokėjimo terminų ir (ar) jų dydžių požiūriu), asmenys, patyrę šiuos praradimus, savo pažeistas teises gali ginti teismine tvarka.

Darbuotojų, darbdavių ir visuomenės interesų derinimas; ieškinio dėl darbo užmokesčio ir kitų su darbo santykiais susijusių sumų priteisimo senatis

Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 8 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatos aiškinamos atsižvelgiant į Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalį, kurioje nustatyta: „Valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei.“ Konstitucinis Teismas 1999 m. kovo 4 d. nutarime yra konstatavęs, kad darbo rinkos santykiuose privataus verslo srityje valstybės priedermė – įstatymo nustatytais priemonėmis užtikrinti darbdavių ir asmenų, siūlančių savo darbo jėgą bei sugebėjimus, interesų pusiausvyrą, derinti juos su visuomenės interesais. Pažymėtina, kad tai *mutatis mutandis* taikytina ir teisiniams santykiams, kai darbdavys yra valstybė.

Atsižvelgiant į tai, taip pat pažymėtina, kad viena iš darbuotojų ir darbdavių interesų pusiausvyros ir jų derinimo su visuomenės interesais teisių garantijų yra procesinis ieškinio senaties institutas, *inter alia* nustatantis laikotarpį, per kurį darbo santykių šalis gali ginti savo teises pareikšdama ieškinį.

<...> įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją nustatyti ieškinio senaties dėl darbo užmokesčio ir kitų su darbo santykiais susijusių sumų priteisimo terminą. Tačiau ją įgyvendindamas įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį terminą, kuris užtikrintų ir veiksmingą konstitucinės teisės į teisingą apmokėjimą už darbą gynybą, ir darbo teisių santykių stabilumą apsaugant darbdavio interesus nuo nepagrįstai uždelstų reikalavimų. Šis terminas galėtų būti ir trumpesnis nei bendrasis darbo santykiams taikytinas ieškinio senaties terminas.

Iš valstybės (savivaldybės) biudžeto lėšų atlyginimą gaunančių asmenų darbo apmokėjimo santykių reguliavimas (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis, 128 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 29 d. nutarimas

Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą. Ši konstitucinė žmogaus teisė yra svarbi prielaida įgyvendinti daugelį kitų konstitucinių teisių (*inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2009 m. gruodžio 11 d., 2011 m. vasario 14 d., 2013 m. liepos 1 d. nutarimai).

Atskleisdamas konstitucinės žmogaus teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą turinį, Konstitucinis Teismas, be kita ko, yra pažymėjęs, kad valstybės tarnautojų darbo užmokestis, kuris yra viena pagrindinių prielaidų įgyvendinti kitus teisėtus jų interesus, turi būti nustatomas įstatymu ir mokamas įstatymų nustatyto laiku (2001 m. gruodžio 18 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad oficialiosios konstitucinės valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos visiems iš valstybės (savivaldybės) biudžeto atlyginimą gaunantiems asmenims (2007 m. kovo 20 d. nutarimas). Atsižvelgiant į tai, paminėtinos šios <...> doktrininės nuostatos (suformuluotos *inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. kovo 20 d., 2009 m. gruodžio 11 d., 2013 m. balandžio 30 d. nutarimuose):

– valstybės tarnybos santykiai tokiu mastu, koku yra susiję su žmogaus teisėmis ar laisvėmis, turi būti reguliuojami įstatymais, o valstybės tarnybos (ir su ja susiję) procesiniai (procedūriniai) santykiai gali būti reguliuojami ir poįstatyminiais aktais, tačiau taip, kad nebūtų konkurencijos su įstatyme nustatyto teisiniu reguliavimu; aiškūs kriterijai, kuriais remiantis valstybės tarnautojams nustatomas apmokėjimo už darbą dydis (darbo užmokestis), yra esminis teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą elementas ir jie turi būti nustatomi įstatymu;

– įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti tam tikrą valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo sistemą; nėra negalima nei tokia sistema, kai nustatoma fiksuoto dydžio alga, nei tokia sistema, kai nustatomos minimali ir maksimali algos atitinkamoms pareigoms, nei tokia sistema, kai darbo užmokestis yra reguliuojamas taikant koeficientus, kurių pagrindu imamas tam tikras nustatytas dydis; darbo užmokestį gali sudaryti ir kelios sudedamosios dalys;

– kadangi valstybės tarnautojų profesinė veikla atlyginama iš valstybės (savivaldybės) biudžeto, jame turi būti numatytos lėšos valstybės tarnautojų darbo užmokesčiui.

Konstituciniai reikalavimai, kurių privalu paisyti reguliuojant darbo apmokėjimo iš valstybės (savivaldybės) biudžeto lėšų santykius, kyla ir iš Konstitucijos nuostatų, kuriose įtvirtinti konstituciniai Seimo ir Vyriausybės įgaliojimai viešųjų finansų srityje.

<...>

Atsižvelgiant į tai, kad valstybės (savivaldybės) biudžeto lėšos, skiriamos iš jo išlaikomų įstaigų, per kurias įgyvendinamos įvairios valstybės funkcijos, darbuotojų darbui apmokėti, sudaro reikšmingą valstybės (savivaldybės) biudžeto išlaidų dalį, konstatuotina, kad šias išlaidas lemiantys valstybės finansiniai įsipareigojimai, susiję su šių darbuotojų darbo apmokėjimu, laikytini esminiais turtiniais valstybės įsipareigojimais, dėl kurių pagal Konstitucijos 128 straipsnio 1 dalį sprendimus Vyriausybės siūlymu turi priimti Seimas. Todėl iš šių lėšų finansuojamų įstaigų darbuotojų darbo apmokėjimo svarbiausi elementai, turintys esminę įtaką valstybės (savivaldybės) biudžeto išlaidų dydžiui, nustatytini įstatymu.

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos asmens teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą, 128 straipsnio 1 dalies nuostatos, pagal kurią sprendimus dėl valstybės esminių turtinių įsipareigojimų priima Seimas Vyriausybės siūlymu (aiškinamos kitų Seimo ir Vyriausybės konstitucinių įgaliojimų viešųjų finansų srityje kontekste), įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatyme nustatyti esmines asmenų, gaunančių atlyginimą iš valstybės (savivaldybės) biudžeto lėšų, darbo apmokėjimo sąlygas, lemiančias jų darbo užmokestį (kaip antai darbo apmokėjimo sistemą, darbo užmokesčio sudedamąsias dalis, kriterijus, nuo kurių turėtų priklausyti darbo užmokestis, jų įtaką darbo užmokesčiui). Vyriausybė, savo nutarimu reguliuodama šių asmenų darbo apmokėjimo santykius, gali tik detalizuoti, sukonkretinti įstatyme įtvirtintą teisinį reguliavimą, nustatyti jo įgyvendinimo tvarką, reglamentuoti procedūrinius darbo apmokėjimo aspektus.

Valstybės tarnautojų darbo apmokėjimas

Konstitucinio Teismo 2016 m. spalio 27 d. nutarimas (Nr. KT29-N15/2016)

Formuodamas oficialiąją konstitucinę valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo doktriną, Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje (*inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2009 m. gruodžio 11 d., 2015 m. rugsėjo 29 d. nutarimuose) yra konstatavęs:

– pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti tam tikrą valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo sistemą; nėra negalima nei tokia sistema, kai nustatoma fiksuoto dydžio alga, nei tokia sistema, kai nustatomos minimali ir maksimali algos atitinkamoms pareigoms, nei tokia sistema, kai darbo užmokestis yra reguliuojamas taikant koeficientus, kurių pagrindu imamas tam tikras nustatytas dydis; darbo užmokestį gali sudaryti ir kelios sudedamosios dalys; atsižvelgdamas į apmokėjimo už darbą ypatumus, įstatymų leidėjas taip pat turi diskreciją nustatyti vienos ar kelių darbo užmokesčio sudedamųjų dalių ar jų sumos apribojimus;

– konstitucinis valstybės tarnybos institutas implikuoja tam tikrą hierarchinę valstybės tarnautojų sistemą ir diferencijuotus valstybės tarnautojams mokamų atlyginimų dydžius;

valstybės tarnautojų atlyginimų dydžių skirtumai priklauso nuo daugelio objektyvių valstybės tarnybos ypatumų, kaip antai: valstybės institucijai priskirtų atitinkamų funkcijų pobūdžio, valstybės tarnautojui pavestų funkcijų sudėtingumo ir apimties, tenkančios atsakomybės už tų funkcijų vykdymą, užimamos pareigybės ypatumų, valstybės tarnautojo profesinio lygio, kvalifikacijos ir pan.;

– kadangi už valstybės tarnautojų profesinę veiklą atlyginama iš valstybės (savivaldybės) biudžeto, jame turi būti numatytos lėšos valstybės tarnautojų darbo užmokesčiui; iš Konstitucijos įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatyme nustatyti esmines asmenų, gaunančių atlyginimą iš valstybės (savivaldybės) biudžeto lėšų, darbo apmokėjimo sąlygas, lemiančias jų darbo užmokestį (kaip antai darbo apmokėjimo sistemą, darbo užmokesčio sudedamąsias dalis, kriterijus, nuo kurių turėtų priklausyti darbo užmokestis, jų įtaką darbo užmokesčiui);

– įstatymų leidėjas, reguliuodamas valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo santykius, turi paisyti iš Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies kylančios žmogaus teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą; ši konstitucinė teisė valstybės tarnautojui turi būti garantuojama ne mažesniu mastu negu kitiems darbuotojams, tačiau dėl valstybės tarnybos, kaip specifinės darbinės veiklos, pobūdžio galimi tam tikri jos įgyvendinimo ypatumai;

– Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra svarbi prielaida įgyvendinti daugelį kitų konstitucinių teisių, *inter alia* viena svarbiausių prielaidų įgyvendinti Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintą teisę į nuosavybę; asmeniui, kuris atliko pavestą darbą, pagal Konstituciją atsiranda teisė reikalauti, kad jam būtų sumokėtas visas pagal teisės aktus priklausantis darbo užmokestis (atlyginimas); ši asmens teisė (remiantis ir Konstitucijos 23 straipsniu) yra garantuojama, saugoma ir ginama kaip nuosavybės teisė; pagal Konstituciją negali būti tokios teisinės situacijos, kad valstybės tarnautojui, kuris atliko pavestą darbą, už šį darbą nebūtų mokama, būtų mokama ne nustatytu laiku arba mokama mažiau negu priklauso pagal įstatymus ir jais remiantis išleistus kitus teisės aktus; tokia teisinė situacija reikštų, kad sudaromos teisinės prielaidos teisės aktais pažeisti ir konstitucinę nuosavybės teisę, taigi ne tik Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalį, bet ir 23 straipsnį;

– Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą yra susijusi su konstituciniu teisingumo principu ir reiškia asmens teisę gauti tokį apmokėjimą už darbą, kuris būtų teisingas atsižvelgiant *inter alia* į jo atliekamo darbo pobūdį, darbo funkcijų sudėtingumą ir apimtį, tenkančią atsakomybę už tų funkcijų vykdymą, einamų pareigų ypatumus, asmens profesinį lygį, kvalifikaciją; pagal Konstituciją netoleruotinas toks teisinis reguliavimas, kuriuo būtų nustatyti vienodi ar iš esmės nesiskiriantys atlyginimo dydžiai skirtingas pagal atliekamų funkcijų sudėtingumą, apimtį ir tenkančią atsakomybę pareigas einantiems ir skirtingo profesinio lygio, kvalifikacijos asmenims, gaunantiems atlyginimą iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų;

– valstybės tarnybos įvairovė suponuoja tai, kad valstybės tarnautojai gali dirbti įvairius darbus, atlikti įvairias užduotis; valstybės tarnautojai gali eiti pareigas poilsio bei švenčių dienomis ir nakties metu, dirbti kenksmingomis, labai kenksmingomis ir pavojingomis ar kitokiomis darbo sąlygomis, nukrypstančiomis nuo įprastinio darbo režimo; pagal Konstituciją negali būti tokios situacijos, kad valstybės tarnautojui, kuris dirba poilsio, švenčių dienomis, nakties metu, dirba kenksmingomis, labai kenksmingomis ar pavojingomis darbo sąlygomis, atlieka įprastą darbo krūvį viršijančią veiklą ar papildomas užduotis, atliekamas viršijant nustatytą darbo laiko trukmę, už darbą būtų nemokama arba už šį darbą būtų apmokama neteisingai.

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 48 straipsnio 1 dalies nuostatą „kiekvienas žmogus <...> turi teisę <...> gauti teisingą apmokėjimą už darbą“, aiškinamą valstybės tarnybos konstitucinės sampratos kontekste, įstatymų leidėjas, turintis plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti tam tikrą valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo sistemą, *inter alia* nustatyti valstybės tarnautojų atlyginimo sudedamąsias dalis, neprivalo nustatyti tokių sudedamųjų dalių kaip priedai ir (arba) priemokos; nustatęs tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį priedai ir (arba) priemokos yra valstybės tarnautojams mokamo atlyginimo sudedamosios dalys, įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti maksimalius jų (ar jų sumos) dydžius. Įgyvendindamas šią diskreciją, įstatymų leidėjas turi paisyti iš Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies kylančio reikalavimo užtikrinti valstybės tarnautojų teisę gauti teisingą apmokėjimą už darbą: negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį už tam tikrą darbą valstybės tarnautojui būtų nemokama arba būtų apmokama neteisingai. Kita vertus, įstatymų leidėjas, nustatydamas tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį, be pagrindinės valstybės tarnautojų atlyginimo dalies, yra numatomi priedai ir (arba) priemokos, turi paisyti ir kitų konstitucinių imperatyvų, *inter alia* iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių teisingumo ir protingumo reikalavimų ir valstybės tarnybos, kaip hierarchinės sistemos, konstitucinės sampratos.

Atsižvelgiant į šiuos reikalavimus, pažymėtina ir tai, kad iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių teisingumo ir protingumo reikalavimų neatitiktų, taip pat sudarytų prielaidas iškreipti hierarchinę valstybės tarnautojų sistemą atitinkantį jų atlyginimų dydžių diferencijavimą toks valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo teisinis reguliavimas, pagal kurį valstybės tarnautojams už papildomą darbą, vykdomą neviršijant nustatytos darbo laiko trukmės, galėtų būti apmokama taip pat, kaip už darbą viršijant nustatytą darbo laiko trukmę, *inter alia* toks teisinis reguliavimas, pagal kurį valstybės tarnautojų atlyginimo sudedamoji dalis – apmokėjimas už tam tikrą papildomą darbą (*inter alia* už įprastą darbo krūvį viršijančią veiklą), vykdomą neviršijant nustatytos darbo laiko trukmės, savo dydžiu galėtų prilygti pagrindinei atlyginimo daliai, juolab ją viršyti.

Savivaldybių politikų darbo apmokėjimo teisinis reguliavimas (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis, 119 straipsnio 3 dalis)

Žr. 10. Vietos savivalda ir valdymas, 10.2. Vietos savivalda, 2019 m. gegužės 29 d. nutarimas.

2.4.1.2.5. Teisė į socialinę apsaugą nedarbo atveju

Teisė į socialinę apsaugą nedarbo atveju (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas

Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje *inter alia* yra įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė į socialinę apsaugą nedarbo atveju. Jei asmuo dėl tam tikrų priežasčių netenka darbo ir negali pasirūpinti savo gerove, valstybei kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį asmeniui būtų užtikrinta socialinė parama nedarbo atveju; įstatymų leidėjas gali pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti minėtos paramos teikimo modelį, *inter alia* įvairias jos formas, tačiau negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas atsirasti tokiai situacijai, kad asmuo, dėl tam tikrų priežasčių netekęs darbo, negautų atitinkamos socialinės paramos. Šiame kontekste pažymėtina, kad įstatymų leidėjui kyla pareiga sureguliuoti socialinės paramos <...> santykius ir taip, kad būtų sudarytos prielaidos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne vien pasikliauti valstybės socialine apsauga.

Teisė į socialinę apsaugą nedarbo atveju (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)*Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 7 d. nutarimas*

<...> konstitucinis socialinio solidarumo principas suponuoja <...>, kad įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į *inter alia* socialinės paramos nedarbo atveju paskirtį, valstybės ir visuomenės finansines galimybes, gali nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad asmenims, pagal įstatymus gaunantiems kitokį finansinę formą valstybės teikiamą socialinį aprūpinimą (*inter alia* invalidumo pensiją), galintį užtikrinti žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, socialinė apsauga nedarbo atveju būtų teikiama ne finansinės paramos, bet kitokia forma.

*2.4.1.2.6. Teisė į poilsį ir laisvalaikį, kasmetines mokamas atostogas***Valstybės ir savivaldybių politikų darbo organizavimo, poilsio ir kasmetinių mokamų atostogų teisiniam reguliavimui svarbi jų veiklos specifika (Konstitucijos 49 straipsnis)***Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 30 d. nutarimas*

Konstitucijos <...> 49 straipsnio 1 dalyje kiekvienam dirbančiam asmeniui laiduojama teisė į poilsį turi būti užtikrinta *inter alia* reguliuojant valstybės ir savivaldybės politikų veiklą. Konstitucijos 49 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad darbo laiko trukmę apibrėžia įstatymas. Ši konstitucinė nuostata nereiškia, kad reikalaujama visų kategorijų dirbantiems asmenims, *inter alia* valstybės tarnautojams, valstybės ir savivaldybių politikams, nustatyti vienodą darbo organizavimo teisinį reguliavimą.

Pažymėtina ir tai, kad nustatant valstybės ir savivaldybių politikų veiklos teisinį reguliavimą privalu atsižvelgti *inter alia* į šios veiklos specifiką, kurią lemia iš Konstitucijos (*inter alia* jos 4, 5 straipsnių, 55 straipsnio 1 dalies, 77, 97, 98, 119 straipsnių) kylanti politikų funkcija atstovauti Tautos, valstybės ar tam tikros savivaldybės gyventojų interesams ir įgaliojimai spręsti valstybės, tam tikros jos valdymo srities ar savivaldybės kompetencijai priklausančių sričių politikos formavimo, jos įgyvendinimo ir įgyvendinimo kontrolės klausimus, taip pat su tuo susiję atskaitomybės visuomenei ir viešumo reikalavimai, reprezentavimo ir kitos pareigos. Atsižvelgiant į šią specifiką, įstatymuose ar kituose teisės aktuose turi būti nustatyti tam tikri reikalavimai valstybės ir savivaldybių politikų veiklos organizavimui, kitus šios veiklos organizavimo klausimus paliekant spręsti patiems politikams (kolegialiai arba vienasmeniška). Valstybės ir savivaldybių politikų funkcijų ir pareigų pobūdis lemia *inter alia* tai, kad viso šioms funkcijoms ir pareigoms atlikti skiriamo laiko neįmanoma tiksliai apskaičiuoti, politikų funkcijoms ir pareigoms atlikti būtinas laikas negali būti tapatinamas su nustatytu tam tikros įstaigos ar tam tikros darbuotojų kategorijos darbo laiku, taip pat tai, kad neretai yra būtina jų funkcijas vykdyti ir nustatytomis poilsio ir valstybės švenčių dienomis.

Taigi valstybės ir savivaldybių politikų veikla darbo organizavimo požiūriu yra specifinė ir jos teisinis reguliavimas negali būti visiškai tapatus bendrajam darbo santykių teisiniam reguliavimui, *inter alia* nustatant darbo laiko struktūros ir jo apskaitos reikalavimus. Į minėtą politikų veiklos specifiką turi būti atsižvelgiama ir įstatyme nustatant <...> poilsio ir kasmetinių mokamų atostogų trukmę.

Teisė į laisvalaikį (Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalis)*Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 30 d. nutarimas*

Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Kiekvienas dirbantis žmogus turi teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas.“

Taigi Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta *inter alia* kiekvienam dirbančiam asmeniui laiduojama konstitucinė teisė į laisvalaikį.

Ši konstitucinė teisė turi būti aiškinama kaip *inter alia* reiškianti dirbančio asmens teisę įstatymų leidėjo nustatytais atvejais ir tvarka gauti laisvą nuo darbo laiką, kai šis asmuo dėl įstatymų leidėjo svarbiomis pripažintų aplinkybių negali atlikti darbo funkcijų. Įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų dirbantiems asmenims galimybę realiai pasinaudoti šia teise.

Teisė į kasmetines mokamas atostogas (Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 30 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalį, yra pažymėjęs <...>, kad dirbančio asmens teisė į kasmetines mokamas atostogas – jo konstitucinė teisė. Taigi šios teisės įgyvendinimo esminės sąlygos turi būti nustatomos įstatymu (Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 7 d. nutarimas).

<...> įstatyme nustatant iš Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalies kylančios konstitucinės teisės į kasmetines mokamas atostogas esmines įgyvendinimo sąlygas turi būti įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kuris užtikrintų dirbantiems asmenims galimybę realiai pasinaudoti šia savo konstitucine teise.

Įstatymų leidėjo pareiga nustatyti esmines teisių į poilsį ir laisvalaikį, kasmetines mokamas atostogas įgyvendinimo sąlygas (Konstitucijos 49 straipsnis) (apie darbo ir poilsio laiką taip pat žr. 2.4.1.2.3. Teisė į tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas)

Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 9 d. nutarimas

Iš Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatos „kiekvienas žmogus <...> turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas“, 49 straipsnio, 53 straipsnio 1 dalies nuostatos „valstybė rūpinasi žmonių sveikata“ kyla valstybės pareiga nustatyti teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos teisinės prielaidos užtikrinti žmogaus teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas. <...> minėtosios Konstitucijos nuostatos suponuoja įstatymų leidėjo pareigą įstatymu reguliuoti esmines šių teisių įgyvendinimo sąlygas, *inter alia* apibrėžti darbo ir poilsio laiką atsižvelgiant į darbo pobūdį ir sąlygas, maksimalią darbuotojų, kurių darbo laikas normuojamas, darbo laiko trukmę, reglamentuoti kasmetinių mokamų atostogų trukmę.

2.4.1.2.7. Profesinės sąjungos

Konstitucinis profesinių sąjungų statusas (Konstitucijos 50 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimas

Konstitucijos 50 straipsnyje yra suformuluoti profesinių sąjungų statuso ir veiklos pagrindiniai principai, nurodytos profesinių sąjungų funkcijos.

Interpretuodamas šias Konstitucijos nuostatas, Konstitucinis Teismas 1999 m. sausio 14 d. nutarime konstatavo, kad profesinės sąjungos yra savanoriškos ir savarankiškos darbuotojų organizacijos. Darbuotojai į profesinę sąjungą jungiasi tam, kad galėtų organizuoti ginti savo profesines, ekonomines ir socialines teises bei interesus. Asmuo, stodamas į profesinę sąjungą, laisva valia pasirenka šią organizaciją kaip vieną iš minėtų savo teisių bei interesų gynimo formų. Konstitucijos 50 straipsnis yra susijęs su Konstitucijos 35 straipsniu, kuriame laiduojama piliečių teisė laisvai vienytis į bendrijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams.

Konstitucijoje įtvirtinti profesinių sąjungų statusas ir veiklos pagrindiniai principai kartu su Konstitucijos preambulėje skelbiamu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu bei Konstitucijoje įtvirtintu Lietuvos valstybės demokratiniu pobūdžiu suponuoja profesinių sąjungų autonomiškumo valstybės, jos institucijų atžvilgiu principą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijos 50 straipsnio 1 dalies nuostata, jog profesinės sąjungos kuriasi laisvai ir veikia savarankiškai, *inter alia* reiškia, kad profesinės sąjungos yra nepriklausomos nuo valstybės valdžios, kitų valstybės institucijų, nuo darbdavių bei jų organizacijų, kitų organizacijų. Tik laisvai susikūrusios ir nepriklausomai nuo valstybės valdžios, kitų valstybės institucijų, nuo darbdavių bei jų organizacijų, kitų organizacijų veikiančios profesinės sąjungos gali ginti darbuotojų profesines, ekonomines ir socialines teises bei interesus. Pagal Konstituciją negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris varžytų ar paneigtų profesinių sąjungų konstitucinę teisę kurtis laisvai ir veikti savarankiškai ginant darbuotojų profesines, ekonomines ir socialines teises bei interesus.

Valstybės parama profesinėms sąjungoms (Konstitucijos 50 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimas

Konstitucijos 50 straipsnio 1 dalies nuostata, kad profesinės sąjungos kuriasi laisvai ir veikia savarankiškai, nubrėžia valstybės ir profesinių sąjungų sąveikos ribas. Kartu yra nubrėžiamos ir profesinėms sąjungoms valstybės teikiamos paramos konstitucinės ribos. Valstybė, nepažeisdama Konstitucijos nuostatų ir atsižvelgdama į tai, kad pagal Konstituciją (50 straipsnio 2 dalį) visos profesinės sąjungos turi lygias teises, laisvų profesinių sąjungų kūrimosi ir veiklos pradiniam etape galėjo materialiai (taip pat finansiškai) paremti besikuriančias ar jau susikūrusias Lietuvos profesines sąjungas (jų susivienijimus), kad jos galėtų pradėti veikti ir savarankiškai vykdyti Konstitucijoje įtvirtintas profesinių sąjungų funkcijas. Ši valstybės parama negali būti nuolatinė. Šiame pradiniam etape profesinėms sąjungoms teikiama valstybės parama sietina ne su profesinių sąjungų, kurios pagal Konstituciją veikia savarankiškai, funkcijų vykdymu, bet su profesinių sąjungų, kaip vieno iš pilietinės visuomenės elementų, susikūrimu ir veiklos pradžia. Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį valstybė profesinėms sąjungoms teiktų tokią paramą arba ją teiktų tokiais būdais, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos pažeisti Konstitucijoje įtvirtintą profesinių sąjungų veiklos savarankiškumą, padaryti jas priklausomas nuo valstybės ir šitaip suvaržyti profesinių sąjungų galimybes ginti darbuotojų profesines, ekonomines ir socialines teises bei interesus. Negalima nustatyti ir tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį valstybė profesinėms sąjungoms teiktų tokią paramą arba ją teiktų tokiais būdais, kad būtų pažeistas profesinių sąjungų lygiateisiškumas.

2.4.2. Socialinės teisės

Socialinio solidarumo principas

Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad socialinio solidarumo principas pilietinėje visuomenėje nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga. Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 5 d. nutarime yra pažymėjęs, kad socialinė parama neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti didesnių

pajamų, savo pastangomis neieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, ji neturi virsti privilegija.

Socialinio solidarumo ir valstybės socialinės orientacijos principai

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 26 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota. Valstybės socialinė orientacija atsispindi įvairiose Konstitucijos nuostatose, kuriomis įtvirtintos žmogaus ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, taip pat pilietinės ir politinės teisės, visuomenės ir valstybės santykiai, socialinės paramos ir socialinės apsaugos pagrindai, Tautos ūkio organizavimo ir reguliavimo principai, valstybės institucijų organizavimo ir veiklos pagrindai ir kt. (*inter alia* 2004 m. kovo 5 d., 2012 m. vasario 6 d. nutarimai).

Socialiai orientuota valstybė turi konstitucinę priedermę ir privalo priimti tam tikrų įsipareigojimų vykdymo našta. Konstitucijoje įtvirtintas socialinio solidarumo principas suponuoja tai, kad tam tikrų įsipareigojimų vykdymo našta tam tikru mastu turi būti paskirstyta ir visuomenės nariams, tačiau tas paskirstymas turi būti konstituciškai pagrįstas, jis negali būti neproporcingas, negali paneigti valstybės socialinės orientacijos ir iš Konstitucijos kylančių įpareigojimų valstybei (*inter alia* 2007 m. birželio 7 d., 2013 m. liepos 1 d. nutarimai).

<...>

<...> Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi teisinės pozicijos, jog valstybės socialinė orientacija suponuoja įstatymų leidėjo diskreciją nustatyti tam tikroms socialiai jautriausioms asmenų grupėms, kurioms reikalinga ypatinga socialinė pagalba, taikytinas visuomenės solidarumu grindžiamo bendrojo teisinio reguliavimo išimtis (2012 m. vasario 6 d., 2013 m. gegužės 16 d. nutarimai).

Socialinio solidarumo ir valstybės socialinės orientacijos principai

Konstitucinio Teismo 2018 m. sausio 24 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota, taigi turi konstitucinę priedermę ir privalo priimti tam tikrų įsipareigojimų vykdymo našta; konstitucinis socialinio solidarumo principas suponuoja galimybę šią našta tam tikra apimtimi paskirstyti visuomenės nariams, tačiau tas paskirstymas turi būti konstituciškai pagrįstas, jis negali būti neproporcingas, negali paneigti valstybės socialinės orientacijos ir iš Konstitucijos valstybei kylančių įpareigojimų.

<...> įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti valstybinio socialinio draudimo sistemos finansinį stabilumą ir vadovaudamasis konstituciniu socialinio solidarumo principu, tam tikra apimtimi paskirstydamas iš Konstitucijos 52 straipsnio valstybei kylančių įsipareigojimų vykdymo našta visuomenės nariams, turi pareigą nustatyti tokį šioje sistemoje dalyvaujančių asmenų indėlio (mokamų valstybinio socialinio draudimo įmokų) ir asmenims teikiamos finansinės paramos (išmokų) dydžio santykį, kad būtų užtikrinta asmenų, kurių įmokomis finansuojama valstybinio socialinio draudimo sistema, ir asmenų, gaunančių iš jos naudą, interesų pusiausvyra.

2.4.2.1. Teisė į socialinę apsaugą

Teisė į socialinę apsaugą; senatvės pensijos (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta: „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.“

Pagal Konstituciją kiekvienas pilietis turi teisę į socialinę apsaugą. Konstitucijoje socialinė apsauga įtvirtinta įvairiais aspektais. Jos 52 straipsnyje nurodytos pensijos ir socialinė parama – tai vienos iš socialinės apsaugos formų.

Konstitucijos 52 straipsnio formuluotė „valstybė laiduoja“ reiškia, kad įstatymu turi būti nustatytos šiame straipsnyje išvardytos pensijos (senatvės, invalidumo) ir socialinės paramos rūšys (nedarbo, ligos, našlystės ir maitintojo netekimo atvejais), taip pat kad įstatymu gali būti nustatytos ir kitos (Konstitucijos 52 straipsnyje nenurodytos) pensijos bei socialinės paramos rūšys.

Konstitucijos 52 straipsnio nuostatos, laiduojančios piliečiams teisę į socialinę apsaugą, įpareigoja valstybę nustatyti pakankamas tos teisės įgyvendinimo ir teisinio gynimo priemones. Tai gali privalo būti ne tik įstatymu nustatytos šiame Konstitucijos straipsnyje nurodytos pensijų ir socialinės paramos rūšys, bet ir užtikrintas tinkamas žmogaus teisės gauti pensiją ar socialinę paramą įgyvendinimas bei teisinis gynimas. Konstitucijos 52 straipsnio nuostatos suponuoja įstatymų leidėjo pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų lėšų, būtinų pensijoms bei socialinei paramai, sukaupimą ir šių pensijų mokėjimą bei socialinės paramos teikimą.

Senatvės pensija – tai viena iš Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytų pensijų rūšių. <...> pagal Konstitucijos 52 straipsnį įstatymu turi būti nustatytas amžius, kurį sukakęs asmuo turi teisę gauti senatvės pensiją, šios pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindai, sąlygos, dydžiai. Tai nustatydamas įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos normų ir principų.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad lėšų, reikalingų senatvės pensijai mokėti, surinkimas ir šių pensijų skyrimas paprastai yra grindžiamas socialiniu draudimu. Socialinio draudimo įmokų mokėjimas suponuoja asmens teisę gauti atitinkamo dydžio senatvės pensiją, šis dydis negali nepriklausyti nuo sumokėtų socialinio draudimo įmokų. <...>

Pagal Konstituciją valstybė, kaip visos visuomenės organizacija, turi priedermę rūpintis savo nariais senatvės, invalidumo, nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais Konstitucijoje bei įstatymuose numatytais atvejais.

Konstitucinis Teismas 1997 m. kovo 12 d. nutarime konstatavo, kad socialinio aprūpinimo priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją, padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų.

Pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga.

<...> solidarumo principo negalima aiškinti kaip įtvirtinančio įstatymų leidėjo diskreciją reguliuoti senatvės pensijų skyrimą ir mokėjimą taip, kad senatvės pensijų dydžiai, kai senatvės pensijų sistema grindžiama socialiniu draudimu, nepriklausytų arba tik menkai priklausytų nuo to, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines šių pensijų

mokėjimo prielaidas. Socialinio draudimo įmokų dydžiai yra pagrindas diferencijuoti senatvės pensijų dydžius.

Galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą negali būti suvaržyta dėl to, kad asmeniui yra paskirta ir mokama senatvės pensija (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis, 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 30 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo, įgyvendindamas vieną konstitucinę teisę, netektų galimybės įgyvendinti kitą konstitucinę teisę.

<...> pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama senatvės pensija, būtų dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu. Galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija ar jos dalis.

Teisė į pensiją teisėtų lūkesčių apsaugos aspektu

Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas

<...> įstatymais nustačius pensijų rūšis, asmenis, turinčius teisę į pensiją, pensijų skyrimo ir mokėjimo pagrindus, sąlygas, pensijų dydžius, valstybei kyla pareiga pensinio aprūpinimo santykiuose laikytis teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo konstitucinių principų. Todėl nustatyto teisinio reguliavimo pakeitimai, kuriais bloginamas pensinis aprūpinimas, galimi tik tada, kai valstybėje susidaro ypatinga situacija ir kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai. Tai gali būti daroma tik įstatymu ir nepažeidžiant Konstitucijos (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d. nutarimas).

Asmuo, atitinkantis įstatyme nustatytas sąlygas, įgyja teisę į įstatymu nustatytą pensiją. Toks asmuo gali pagrįstai tikėtis, kad ši jo teisė bus valstybės saugoma ir ginama. Kai Konstitucijai neprieštaraujančiu įstatymu nustatyta pensija yra paskirta ir mokama, ši asmens įgyta teisė ir teisėtas lūkestis yra sietini ir su šio asmens nuosavybės teisių apsauga.

Kartu pažymėtina, kad konstitucinę įgytų teisių ir teisėtų lūkesčių apsauga nereiškia, jog įstatymu nustatyta pensinio aprūpinimo sistema negali būti pertvarkoma. Pertvarkant šią sistemą kiekvienu atveju privalo paisyti Konstitucijos. Pensijų sistema gali būti pertvarkoma tik įstatymu, tik laiduojant Konstitucijoje numatytas senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat paisant valstybės priimtų Konstitucijai neprieštaraujančių įsipareigojimų mokėti atitinkamas pinigines išmokas asmenims, atitinkantiems įstatymo nustatytus reikalavimus. Jeigu pertvarkant pensijų sistemą neliktų įstatymais nustatytų, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų arba šių pensijų teisinis reguliavimas būtų iš esmės pakeistas, įstatymų leidėjas privalėtų nustatyti teisingą susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama.

Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, pertvarkydamas pensijų sistemą taip, kad pakeičiami pensinio aprūpinimo pagrindai, asmenys, kuriems skiriama ir mokama pensija, pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygos, pensinio aprūpinimo dydžiai, privalo numatyti pakankamą pereinamąjį laikotarpį, per kurį asmenys, dirbantys atitinkamą darbą ar atliekantys atitinkamą tarnybą, suteikiančią teisę į atitinkamą pensiją pagal ankstesnį reguliavimą, galėtų pasiręngti tokiems pakeitimams.

Senatvės pensijos (Konstitucijos 52 straipsnis)*Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas*

Konstitucinis Teismas 2002 m. lapkričio 25 d. nutarime konstatavo, kad solidarumo principo negalima aiškinti kaip įtvirtinančio įstatymų leidėjo diskreciją reguliuoti senatvės pensijų skyrimą ir mokėjimą taip, kad senatvės pensijų dydžiai, kai senatvės pensijų sistema grindžiama socialiniu draudimu, nepriklausytų arba tik menkai priklausytų nuo to, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas.

Materialinių senatvės pensijos mokėjimo prielaidų sudarymą lemia tiek laikas, kurį asmuo pats moka ar už jį yra mokamos valstybinio socialinio draudimo įmokos, tiek valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokų į valstybinio socialinio draudimo biudžetą bendras dydis. Taigi asmens bendras indėlis (asmens privalomo valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokų bendras dydis) sudarant materialines valstybinės socialinio draudimo pensijos mokėjimo prielaidas, kai senatvės pensijų sistema yra grindžiama socialiniu draudimu, taip pat galėtų būti vienu iš kriterijų, į kurį reikėtų atsižvelgti nustatant sąlygas valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai gauti.

Teisinis reguliavimas, kuriuo valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai gauti būtų nustatytas pernelyg ankstyvas ar vėlyvas pensinis amžius arba kuriuo būtų nustatyti šios pensijos skyrimo pagrindai, iškreipiantys asmens indėlio sudarant materialines šios pensijos mokėjimo prielaidas reikšmę ar nustatantys šios pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygas, paneigiančias asmens dalyvavimą sudarant materialines šios pensijos mokėjimo prielaidas, prieštarautų Konstitucijai.

Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos normų ir principų, turi teisę nustatyti minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai kaip vieną iš sąlygų tokiai pensijai gauti. Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas, kokias sąlygas senatvės pensijai gauti asmuo, sukakęs senatvės pensijos amžių, turi atitikti, privalo atsižvelgti į visas reikšmingas aplinkybes, taip pat į asmens indėlį formuojant Konstitucijos 52 straipsnyje nustatytos senatvės pensijos mokėjimo prielaidas. Priešingu atveju senatvės pensijų teisinis reguliavimas būtų nepakankamas ir vienpusis. Svarbu ir tai, kad asmuo, sukakęs senatvės pensijos amžių, apskritai neliktų be socialinės paramos.

Teisė į pensiją nuosavybės apsaugos aspektu (Konstitucijos 23, 52 straipsniai)*Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas*

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 23 straipsnio nuostatą, ne kartą yra konstatavęs, kad nuosavybės neliečiamumas ir nuosavybės teisių apsauga *inter alia* reiškia, jog savininkas, kaip subjektinių teisių į nuosavybę turėtojas, turi teisę reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo teisių, taip pat kad valstybė turi pareigą užtikrinti nuosavybės teisių gynimą ir apsaugą.

<...> Konstitucija – vientisas aktas, <...> jos nuostatos yra susijusios ir sudaro darnią sistemą. Atskleidžiant konstitucinio nuosavybės teisių apsaugos instituto turinį būtina atsižvelgti ne tik į Konstitucijos 23 straipsnį, bet ir į kitas Konstitucijos nuostatas, atskleidžiančias įvairius šios teisės konstitucinės sampratos aspektus, taip pat į Konstitucijos 52 straipsnį. Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarime konstatuota, kad asmens reikalavimai išmokėti jam paskirtą pensiją yra ginami ne tik pagal Konstitucijos 52 straipsnį, bet ir pagal Konstitucijos 23 straipsnį. Pažymėtina, kad tokiu atveju teisė reikalauti mokėti pagal Konstituciją ir jai neprieštaraujančius įstatymus nustatytas pensinio aprūpinimo išmokas kyla iš Konstitucijos 52 straipsnio, o pagal Konstitucijos 23 straipsnį yra ginami šios teisės turstiniai aspektai.

<...> valstybei tenka pareiga vykdyti tuos turtinio pobūdžio įsipareigojimus, kuriuos ji prisiėmė įstatymu nustatydamą toki reguliavimą, pagal kurį asmuo, atitinkantis įstatymo nustatytas sąlygas, įgyja teisę į tam tikrą pensiją. Taigi asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t. y. teisę į nuosavybę. Pagal Konstitucijos 23 straipsnį ši teisė turi būti saugoma ir ginama.

Taigi pagal Konstitucijos 23 straipsnį asmenys, kuriems Konstitucijoje ar įstatyme nustatyta pensija buvo paskirta ir mokama, turi teisę reikalauti, kad jiems tokio dydžio išmokos, kokios buvo paskirtos ir mokamos, būtų mokamos ir toliau. Savaime suprantama, kad įstatymas, kuriame nustatyti tokio pensinio aprūpinimo pagrindai, asmenys, kuriems skiriamos ir mokamos pensijos, pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygos bei pensijų dydžiai, turi atitikti Konstitucijos normas ir principus.

<...> paskirtos ir mokamos pensijos pagal Konstituciją gali būti mažinamos tik valstybėje susidarius ypatingai situacijai (ekonominė krizė, gaivalinė nelaimė ir kt.), kai valstybės funkcijoms vykdyti ir viešiesiems interesams tenkinti, taip pat pensijoms mokėti objektyviai trūksta lėšų. Tokiu atveju paskirtos ir mokamos pensijos gali būti mažinamos tokiu mastu, koku būtina užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Taip pat pažymėtina, kad sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai. Be to, vykdant pensijų sistemos reformą vienu pensijų gali nelikti, kitų dydžiai gali sumažėti. Tokiu atveju įstatymų leidėjas privalo nustatyti asmenims dėl tokio reguliavimo pasikeitimo susidariusių praradimų teisingo kompensavimo mechanizmą. Priešingu atveju teisinis reguliavimas, pagal kurį yra nutraukiamas ar sumažinamas paskirtos ir mokamos pensijos mokėjimas, vertintinas kaip pažeidžiantis Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalį, kurioje įtvirtinta, kad nuosavybės teises saugo įstatymas.

Pensijos už tarnybą Lietuvos valstybei

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybė, nustatydamą toki teisinį reguliavimą, pagal kurį asmenys, atitinkantys įstatymo nustatytas sąlygas (išėjimas iš tarnybos, tarnybos stažas, amžius ir kt.), įgyja teisę į tam tikrą įstatyme nustatytą pensiją už tarnybą, kartu prisiima įsipareigojimą tokią pensiją paskirti ir ją mokėti. Asmuo, atitinkantis įstatyme nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė vykdytų įstatymu prisiimtą įsipareigojimą ir mokėtų nustatyto dydžio išmokas (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas). <...>

Valstybės tarnybos konstitucinio instituto ypatumai lemia *inter alia* tai, kad įstatymų leidėjas turi konstitucinius įgaliojimus įstatymu nustatyti tik valstybės tarnybai (ar atskiroms valstybės tarnautojų grupėms, kurių išskyrimas yra objektyviai pateisinamas) skiriamas pensijas ir (arba) socialinės paramos rūšis. Įstatymu gali būti nustatytos ir pensijos už tarnybą Lietuvos valstybei. Įstatymų leidėjas, nustatydamas pensijas už tarnybą Lietuvos valstybei, yra saistomas Konstitucijos normų ir principų (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas), *inter alia* konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo bei proporcingumo principų.

<...> Konstitucinis Teismas 2003 m. liepos 4 d. nutarime konstatavo, kad įstatymu gali būti nustatytos ir pensijos už tam tikrą tarnybą Lietuvos valstybei, taigi ir valstybinės pensijos pareigūnams bei kariams. Tokios pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinių socialinio draudimo pensijų (taigi ir nuo senatvės pensijos) – jos skiriamos asmenims už atliktą tarnybą Lietuvos valstybei ir yra mokamos iš valstybės biudžeto.

Įstatymų leidėjas, nustatydamas tokią pensiją už tarnybą, yra saistomas *inter alia* konstitucinio atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio.

Jeigu, paisant Konstitucijos, įstatymu yra nustatyta kitokia, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardyta pensija, pagal Konstituciją ji turi būti garantuota nurodytiems asmenims tokiais pagrindais bei dydžiais, kurie nustatyti įstatyme (Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas).

Įstatymų leidėjas, nustatydamas pareigūnų ir karių pensiją už tarnybą, negali įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo į pensiją išeitų nepagrįstai anksti arba tokiai pensijai gauti būtų nustatytas nepagrįstai trumpas tarnybos ar darbo stažas, arba nustatant skiriamos pensijos dydį nebūtų atsižvelgiama į pareigūno ar kario darbo užmokesčio dydį ar kitaip būtų pažeidžiami teisingumo, protingumo bei proporcingumo principai. Jeigu įstatymų leidėjas, reguliuodamas pareigūnų ir karių pensinį aprūpinimą, nepaisytų *inter alia* Konstitucijoje įtvirtintų atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės imperatyvų, ypač jeigu jis neatsižvelgtų į pareigūnų ir karių tarnybos specifiką, konkrečių pareigų pobūdį bei kitas reikšmingas aplinkybes, tokios pensijos skyrimas ir mokėjimas taptų privilegija, taigi toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti laiduojamas (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas).

Įstatymų leidėjo įgaliojimai koreguoti pensijų teisinį reguliavimą valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> valstybėje gali susidaryti tokia ypatinga situacija (ekonominė krizė, gaivalinė nelaimė ir kt.), kai objektyviai trūksta lėšų, būtinų pensijoms mokėti. Tokiais išimtiniais atvejais pensijų santykių teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas, taip pat ir mažinant paskirtas bei mokamas pensijas tokiu mastu, koku būtina užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai, t. y. tik tol, kol valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. liepos 4 d. nutarimai). Tačiau net ir tokiais išimtiniais atvejais pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą; toks pensijų mažinimas turi atitikti konstitucinį proporcingumo principą (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas).

Įstatymų leidėjo diskrecija pasirinkti pensijų sistemą

Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas

Socialinės apsaugos, socialinio aprūpinimo, socialinės paramos santykių teisinio reguliavimo turinį lemia įvairūs veiksniai, *inter alia* valstybės ir visuomenės ištekliai, materialinės ir finansinės galimybės. Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, šioje srityje turi plačią diskreciją, *inter alia* diskreciją pasirinkti pensijų sistemą. Tai, kad Lietuvoje yra pasirinkta tokia pensijų sistema, kurioje lėšos, surinktos iš privalomųjų valstybinio socialinio draudimo įmokų, yra pagrindinis pensijų sistemos finansavimo šaltinis, atitikties Konstitucijai atžvilgiu negali būti kvestionuojama.

Valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir Konstitucijoje tiesiogiai neįvardytos pensijos; antai valstybės tarnybos konstitucinio instituto ypatumai lemia *inter alia*

tai, kad įstatymų leidėjas turi konstitucinius įgaliojimus įstatymu nustatyti pensijas ir (arba) socialinės paramos rūšis, skiriamas tik valstybės tarnautojams ar atskiroms valstybės tarnautojų grupėms, kurių išskyrimas yra objektyviai pateisinamas; įstatymu gali būti nustatytos ir pensijos už tarnybą Lietuvos valstybei.

<...>

Vienais atvejais valstybinės pensijos (kurios, kaip minėta, nėra tiesiogiai įvardytos Konstitucijoje) yra skiriamos už tam tikrą tarnybą, kitais atvejais – už nuopelnus Lietuvos valstybei ar kaip kompensacija nukentėjusiesiems asmenims. Nustatant, kokiems asmenims skiriama ir mokama valstybinė pensija, valstybinės pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindus bei sąlygas, taip pat šios pensijos dydžius, privalu paisyti konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo bei proporcingumo principų; valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas neturi tapti privilegija. Jeigu įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas tokio pensinio aprūpinimo pagrindus, asmenis, kuriems skiriamos ir mokamos šios pensijos, pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, taip pat pensijų dydžius, nepaisytų Konstitucijos (pavyzdžiui, valstybines pensijas skirtų asmenims, kuriems tokios pensijos negali būti skiriamos, nustatytų nepagrįstai didelius ar mažus tokių pensijų dydžius arba nustatytų nepagrįstas tokių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas), toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti ginamas. Pavyzdžiui, nustatant pareigūnų ir karių valstybinę pensiją už tarnybą negalima įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo į pensiją išėitų nepagrįstai anksti arba tokiai pensijai gauti būtų nustatytas nepagrįstai trumpas tarnybos ar darbo stažas, arba nustatant skiriamos pensijos dydį nebūtų atsižvelgiama į pareigūno ar kario darbo užmokesčio dydį arba kitaip būtų pažeidžiami teisingumo, protingumo ir proporcingumo principai; neatsižvelgus į pareigūnų ir karių tarnybos specifiką, konkrečių pareigų pobūdį bei kitas reikšmingas aplinkybes, tokios pensijos skyrimas ir mokėjimas taptų privilegija ir toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti laiduojamas (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Be to, valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinių socialinio draudimo pensijų ir yra mokamos iš valstybės biudžeto; todėl, atsižvelgus į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos, įstatymu gali būti nustatytas maksimalus tokių pensijų dydis, taip pat gali būti įtvirtinti įvairūs tokios pensijos maksimalaus dydžio nustatymo būdai. Aišku, įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, gali nustatyti ir tam tikrus atvejus, kai valstybinė pensija asmeniui yra neskiriama (esant įstatyme numatytoms aplinkybėms); įstatymu, paisant Konstitucijos, galima nustatyti ir atvejus, kai paskirtoji valstybinė pensija nebemokama. Kita vertus, valstybinių pensijų, skiriamų už tam tikrą tarnybą, už nuopelnus Lietuvos valstybei ar kaip kompensacija nukentėjusiesiems asmenims, atveju taip pat galioja nuostata dėl valstybės įstatymu prisiimto išpareigojimo asmeniui, atitinkančiam įstatymo nustatytas sąlygas, paskirti ir mokėti atitinkamą pensiją, ir to asmens teisės reikalauti, kad valstybė vykdytų šį įstatymu prisiimtą išpareigojimą. Tačiau Konstitucija neužkerta kelio pertvarkyti pensinio aprūpinimo sistemą, *inter alia* taip, kad neliktų įstatymų nustatytų, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų; tokiu atveju įstatymų leidėjas privalėtų nustatyti teisingą patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, taip pat turėtų būti numatytas pakankamas pereinamasis laikotarpis, per kurį asmenys, dirbantys atitinkamą darbą ar atliekantys atitinkamą tarnybą, pagal ankstesnį reguliavimą suteikiančią teisę į atitinkamą pensiją (t. y. valstybinę pensiją), galėtų pasiręngti tokiems pakeitimams.

Igytųjų teisių apsauga pertvarkant socialinių garantijų sistemą*Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 22 d. nutarimas*

Konstitucija saugo ir gina įgytąsias teises, todėl bet koks valstybės socialinės politikos koregavimas, socialinių garantijų sistemos ar atskirų socialinių garantijų struktūros pertvarkymas turi būti konstituciškai pagrįstas; jeigu pertvarkant socialinių garantijų sistemą ar atskirų socialinių garantijų struktūrą yra sumažinama socialinių garantijų apimtis, juo labiau jeigu tam tikrų socialinių garantijų nebelieka, turi būti nustatytas teisingas patirtų praradimų kompensavimo asmenims, kuriems tos socialinės garantijos buvo pagrįstai nustatytos, mechanizmas, o jeigu tos garantijos turi kompensuoti praradimus, kuriuos asmuo gali patirti dėl savo veiklos (*inter alia* dėl tarnybos valstybei), turi būti numatytas ir laikotarpis, kurio pakaktų, kad tie asmenys (dirbantys atitinkamą darbą ar atliekantys atitinkamą tarnybą, pagal ankstesnį teisinį reguliavimą turintys teisę į atitinkamas socialines garantijas) galėtų pasirengti atitinkamiems pakeitimams. Jeigu būtinybė nustatyti atitinkamą socialinę garantiją kyla iš Konstitucijos, tokia socialinė garantija apskritai negali būti panaikinama, vietoje jos neįtvirtinus kitos.

Pažymėtina ir tai, kad Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės socialinė orientacija apskritai įpareigoja valstybę paisyti socialinio (materialinio) pobūdžio garantijų realumo imperatyvo, taigi įpareigoja vienąkart nustatytas (ir taikomas) socialines (materialines) garantijas atitinkamai peržiūrėti (didinti jų dydžius), jeigu ekonominė, socialinė situacija pasikeičia taip, kad tos nustatytos (ir taikomos) garantijos labai nuvertėja, juo labiau jeigu jos apskritai tampa nominalios (kartu darant išlygą dėl proporcingo ir laikino išmokų sumažinimo, kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai) (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas).

Asmens, kurio sveikatai pakenkta dėl netinkamų, nesaugių ar nesveikų darbo sąlygų, teisė į socialinę paramą (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis, 52 straipsnis, 53 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. balandžio 29 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnį aiškinant kartu su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalimi, pagal kurią kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti *inter alia* socialinę apsaugą nedarbo atveju, taip pat su Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalimi, pagal kurią valstybė taip pat rūpinasi ir žmonių sveikata, ir atsižvelgiant į konstitucinį teisingumo principą, Konstitucijoje įtvirtintą socialinės darnos imperatyvą konstatuotina, kad valstybė yra konstituciškai įpareigota asmeniui, kurio sveikatai pakenkta dėl netinkamų, nesaugių ar nesveikų darbo sąlygų (įskaitant nelaimingus atsitikimus darbe ir profesines ligas), užtikrinti atitinkamos socialinės paramos teikimą; įstatymų leidėjas gali pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti minėtos paramos teikimo modelį, *inter alia* įvairias jo formas (valstybinę, privačią ir kt.), tačiau negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas atsirasti tokiai situacijai, kad asmuo, kurio sveikatai pakenkta dėl netinkamų, nesaugių ar nesveikų darbo sąlygų (įskaitant nelaimingus atsitikimus darbe ir profesines ligas), negautų atitinkamos socialinės paramos.

Įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į įvairius veiksnius, *inter alia* valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, ir atitinkamai reguliuodamas santykius, susijusius su socialinės paramos teikimu asmeniui, kurio sveikatai pakenkta dėl netinkamų, nesaugių ar nesveikų darbo sąlygų (įskaitant nelaimingus atsitikimus darbe ir profesines ligas), turi plačią diskreciją. Įstatymu nustatyti tam tikri tokios socialinės paramos skyrimo ir mokėjimo pagrindai, sąlygos, dydžiai gali būti įvairūs.

Teisė į invalidumo pensiją (Konstitucijos 52 straipsnis)*Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas*

Konstitucijos 52 straipsnį aiškinant <...> kartu su Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostata, pagal kurią valstybė *inter alia* rūpinasi žmonių sveikata, Konstitucijos 21 straipsnio 2 dalies nuostata, kurioje įtvirtintas žmogaus orumo gynimas, taip pat su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalimi, pagal kurią kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti socialinę apsaugą nedarbo atveju, ir atsižvelgiant į konstitucinius proporcingumo, asmenų lygiateisiškumo principus, Konstitucijoje įtvirtintą socialinės darnos imperatyvą konstatuotina, jog valstybė yra konstituciškai įpareigota užtikrinti, kad būtų sukurta tokia socialinės apsaugos sistema (*inter alia* socialinės paramos, invalidumo pensijos sistemos), kad asmuo, kuris dėl sveikatos sutrikimų (kurių priežastis – liga, nelaimingas atsitikimas, profesinė liga, įgimti sveikatos sutrikimai ir pan.) nuolat ar laikinai neįgijo arba neteko galimybių apsirūpinti iš darbo ar verslo pajamų, arba šios galimybės jam labai sumažėjo, gautų įstatyme nustatytais atvejais socialinę paramą ir (arba) invalidumo pensiją.

Įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į įvairius veiksnius, *inter alia* valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, turi plačią diskreciją ir atitinkamai reguliuoti santykius, susijusius su socialinės paramos ir (arba) invalidumo pensijos skyrimu asmeniui, kuris dėl sveikatos sutrikimų (ligos, nelaimingo atsitikimo, profesinės ligos, įgimtų sveikatos sutrikimų ir pan.) laikinai ar nuolat neįgijo arba neteko galimybių apsirūpinti iš darbo ar verslo pajamų, arba šios galimybės jam labai sumažėjo.

<...>

Kartu pažymėtina, kad įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas atsirasti tokiai situacijai, kad asmuo, kuris dėl sveikatos sutrikimų (ligos, nelaimingo atsitikimo, profesinės ligos, įgimtų sveikatos sutrikimų ir pan.) laikinai ar nuolat neįgijo arba neteko galimybių apsirūpinti iš darbo ar verslo pajamų, arba šios galimybės jam labai sumažėjo, negautų atitinkamos socialinės paramos ir (arba) invalidumo pensijos.

<...>

<...> negali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, kad Konstitucijoje garantuotos asmens, kuris dėl sveikatos sutrikimų (ligos, nelaimingo atsitikimo, profesinės ligos, įgimtų sveikatos sutrikimų ir pan.) laikinai ar nuolat neįgijo arba neteko galimybių apsirūpinti iš darbo ar verslo pajamų, arba šios galimybės jam labai sumažėjo, teisės į invalidumo pensiją įgijimas ir jos išlaikymas būtų susietas su konstituciškai nepagrįstomis sąlygomis, kurių nors institucijų ar pareigūnų subjektyviais sprendimais arba kitomis aplinkybėmis, kurios neskaitytų asmenų rūpintis sveikata.

<...> pagal Konstitucijos 52 straipsnį teisė į invalidumo pensiją garantuojama tiems asmenims ir tokiais pagrindais, kurie nustatyti įstatymais. Įstatymais nustatytas socialinės paramos santykių reguliavimas yra viena svarbiausių konstitucinės teisės į invalidumo pensiją garantijų.

Įstatymu turi būti nustatyta <...> kas laikoma invalidumu, taip pat [invalidumo] pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindai, sąlygos bei dydžiai (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai).

<...>

<...> reguliuojant santykius, susijusius su invalidumo pensijos skyrimu asmeniui, atsižvelgiant į įstatyme nustatytus pagrindus, įvairius veiksnus, pirmiausia asmens sveikatos sutrikimų (negalios) pobūdį, invalidumo pensija gali būti skiriama ir mokama laikinai

(tam tikrą laikotarpį) arba nuolat. Laikotarpis (*inter alia* minimalūs, maksimalūs terminai, kriterijai pagal kuriuos šie terminai diferencijuojami), kurį asmeniui paskirta invalidumo pensija mokama, yra viena iš invalidumo pensijos mokėjimo sąlygų, todėl turi būti nustatytas įstatymu.

Įstatymų leidėjas gali invalidumo pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygas (įskaitant invalidumo, invalidumo pensijos mokėjimo terminus) bei dydžius diferencijuoti įvairiais pagrindais, atsižvelgdamas *inter alia* į asmens sveikatos būklę, kitus veiksnius, o pensijų dydžius – ir pagal asmens dalyvavimą draudime nuo atitinkamų socialinių rizikų.

Konstituciniai teisinio tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių apsaugos reikavimai suponuoja tai, kad įstatymu nustatytinos invalidumo pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygos (įskaitant laikotarpį (terminą), kurį asmeniui paskirta pensija yra mokama) turi būti aiškos, nediskriminacinės, o nustatomas invalidumo pensijos mokėjimo laikotarpis (terminas), kurį paskirta pensija mokama, negali būti nei nepagrįstai trumpas, nei pernelyg dažnai keičiamas. Priešingu atveju gali būti pakenkta ir asmens orumui, jo sveikatai, nesilaikoma iš Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies, 21 straipsnio kylančių imperatyvų.

Įstatymų leidėjo įgaliojimai koreguoti pensijų teisinį reguliavimą valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas

<...> Konstitucijos 52 straipsnio formuluotė „valstybė laiduoja“ suponuoja įstatymų leidėjo pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimą ir pensijų mokėjimą. Tačiau valstybėje gali susidaryti tokia ypatinga situacija (kilti ekonomikos krizė ir kt.), kai objektyviai trūksta lėšų, būtinų pensijoms mokėti. Tokiais išimtiniais atvejais pensijų santykių teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas, taip pat ir mažinant paskirtas ir mokamas pensijas tokiu mastu, kokiu būtina užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai, t. y. tik tol, kol valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai.)

<...> itin sunkios ekonominės, finansinės padėties (dėl ekonomikos krizės) susiklostymas valstybėje savaime nesuponuoja įstatymų leidėjo teisės koreguoti pensijų santykių teisinį reguliavimą – mažinti paskirtas ir mokamas pensijas, susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybė turi imtis visų įmanomų priemonių ekonomikos krizei įveikti ir lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimui užtikrinti. Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad valstybės institucijos, formuojančios ir vykdančios valstybės ekonomikos, finansų politiką, negali pirmiausia imtis tokių ekonomikos, finansų krizės įveikimo priemonių, kurias įgyvendinant krizės įveikimo našta būtų užkrauta asmenims, *inter alia* mažinti pensijų, kitų socialinių garantijų. Priemonės sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje įveikti turi būti įgyvendinamos kompleksiskai, jos turi būti suderintos, *inter alia* taip, kad nebūtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta asmens ir visuomenės interesų pusiausvyra. Tik ypatingu atveju, kai išnaudojus visas vidines ir išorines galimybes neįmanoma (nepavyksta) sukaupiti tiek lėšų, kiek yra būtina pensijoms mokėti, pensijų teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas jas mažinant. Pabrėžtina, kad net ir tokiais išimtiniais atvejais paskirtos ir mokamos pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą, t. y. konstitucinį proporcingumo principą.

<...>

Minėta, kad sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai, t. y. tik tol, kol valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija, *inter alia* yra ekonomikos krizė, tačiau ši doktrininė nuostata negali būti interpretuojama kaip reiškianti, esą valstybė, įstatymų leidėjui sumažinus paskirtas ir mokamas pensijas, per ekonomikos krizę yra atleidžiama nuo pareigos ieškoti būdų sukaupti lėšas, kurios reikalingos pensijoms mokėti. Priešingai, jeigu dar iki ekonomikos krizės pabaigos atsiranda galimybė sukaupti (gauti) lėšas, būtinas iki pensijų sumažinimo buvusio dydžio pensijoms mokėti, teisinis reguliavimas, pagal kurį pensijos buvo sumažintos, turi būti panaikintas.

Pagal Konstituciją, *inter alia* joje įtvirtintus konstitucinius teisinės valstybės ir atsakingo valdymo principus, valstybės institucijos, formuojančios ir vykdančios valstybės ekonomikos, finansų politiką, turi įvertinti ir tai, kad dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje gali susidaryti itin sunki ekonominė, finansinė padėtis. Todėl valstybės institucijos turi imtis visų įmanomų priemonių valstybės ekonomikos raidos tendencijoms prognozuoti ir galimam tokių itin sunkių ekonominių, finansinių situacijų susidarymui pasirengti.

<...>

<...> konstatuotina, kad teisinio reguliavimo koregavimas mažinant senatvės pensijas net ir dėl to, kad valstybėje susidariusi ypatinga situacija (kilusi ekonomikos krizė ir kt.), reiškia asmens konstitucinės socialinės garantijos – senatvės pensijos ribojimą. <...> teisinio reguliavimo koregavimas, kuriuo mažinamos senatvės pensijos dėl to, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.) ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad nėra užtikrinamas lėšų, būtinų senatvės pensijoms mokėti, sukaupimas, reiškia ir tai, kad tokiu teisiniu reguliavimu tam tikru mastu yra ribojama asmens, kuriam senatvės pensija buvo paskirta ir mokama, nuosavybės teisė.

Taigi įstatymų leidėjas, susidarius ypatingai situacijai, kai *inter alia* dėl ekonomikos krizės neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina senatvės pensijoms mokėti, mažindamas senatvės pensijas privalo numatyti asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą, pagal kurį valstybė įsipareigoja tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl senatvės pensijos sumažinimo.

Šios nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir praradimų, atsiradusių dėl invalidumo pensijos sumažinimo, kompensavimui.

<...> pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytos, pensijos. Vienos iš tokių pensijų šiuo metu yra valstybinės pensijos. <...>

<...> teisinio reguliavimo koregavimas dideliu mastu mažinant valstybines pensijas dėl to, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.) ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad nėra užtikrinamas lėšų, būtinų valstybinėms pensijoms mokėti, sukaupimas, yra esminis šių pensijų teisinio reguliavimo pakeitimas. Taigi įstatymų leidėjas, susidarius ypatingai situacijai, kai *inter alia* dėl ekonomikos krizės neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina valstybinėms pensijoms mokėti, dideliu mastu mažindamas valstybines pensijas privalo numatyti asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą, pagal kurį valstybė įsipareigoja tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl valstybinės pensijos sumažinimo.

<...> valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos ir nuo kitų valstybinio socialinio draudimo pensijų; šie ypatumai suponuoja tai, kad valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to

iškilus būtinybei laikinai mažinti pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjas gali mažinti šias pensijas didesniu mastu nei senatvės ar invalidumo pensijas. <...> šie ypatumai suponuoja ir tai, kad praradimai, atsiradę dėl valstybinių pensijų mažinimo, gali būti kompensuojami mažesniu mastu nei praradimai, atsiradę dėl senatvės ar invalidumo pensijų mažinimo.

Teisėjo socialinė (materialinė) garantija – teisėjo pensija (Konstitucijos 52, 109 straipsniai)

Žr. 9.1. Teismai, 9.1.3. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas, jo garantijos, 2010 m. birželio 29 d. nutarimas.

Teisė į socialinę paramą maitintojo netekimo atveju (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimas

<...> aiškinant Konstitucijos 52 straipsnį, kuriame *inter alia* nustatyta, kad valstybė laiduoja socialinę paramą maitintojo netekimo atveju, [pažymėtina, jog] atsižvelgdama į Konstitucijoje įtvirtintą socialinės darnos imperatyvą, valstybė yra konstituciškai įpareigota maitintojo netekusiems asmenims teikti atitinkamą socialinę paramą. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas socialinę paramą maitintojo netekimo atveju, turi diskreciją. Ši diskrecija apima *inter alia* diskreciją nustatyti socialinės paramos maitintojo netekimo atveju rūšis, asmenis, kuriems skiriama konkreti socialinė parama, šios socialinės paramos skyrimo ir mokėjimo sąlygas, diferencijuoti asmenims skiriamos socialinės paramos dydžius, jeigu objektyviai jų padėtis yra skirtinga. Kartu pažymėtina, jog ši parama turi būti tokia, kad užtikrintų žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas.

Įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, gali pasirinkti, kokią socialinę paramą teikti tėvų netekusiems nepilnamečiams vaikams (*inter alia* invalidams). Atskiros socialinės paramos rūšys gali būti įvairios. Įstatymų leidėjas įstatymu gali nustatyti ir pensiją tėvų netekusiems nepilnamečiams vaikams, *inter alia* invalidams (neįgaliesiems) (ją įvardydamas *inter alia* našlaičių pensija). Pažymėtina, kad Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalies nuostatoje įtvirtinta tėvų pareiga išlaikyti savo vaikus iki pilnametystės. Taigi pensijos įtvirtinimas tėvų netekusiems nepilnamečiams vaikams gali būti laikomas tam tikru išlaikymo, kurį pagal Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalies nuostatą jiems turėjo teikti tėvai, kompensavimu.

Įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją vykdydamas socialinę politiką, tačiau šios pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygos, *inter alia* amžiaus riba (pilnametystė), iki kurios ši pensija gali būti paskirta, taip pat amžiaus riba, iki kurios paskirta pensija gali būti mokama, turi būti nustatytos įstatymu.

<...> neįgaliesiems (invalidams) tėvų netekusiems vaikams minėtos pensijos mokėjimo laikotarpis gali būti siejamas *inter alia* ir su tokiu amžiumi, iki kurio paprastai tėvų netekę vaikai siekia atitinkamo išsilavinimo.

Pensinio aprūpinimo ir socialinės paramos pagrindai (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas

Formuodamas oficialiąją konstitucinę socialiai orientuotos valstybės doktriną, *inter alia* atskleisdamas iš Konstitucijos kylančius reikalavimus, kurių privalu paisyti teisės aktais reguliuojant pensijų santykius, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas):

– Konstitucijos 52 straipsnio nuostatomis išreiškiama valstybės socialinė orientacija (socialinis pobūdis), o socialiniam aprūpinimui, t. y. visuomenės prisidėjimui prie išlaikymo tų savo narių, kurie dėl įstatymuose nustatytų svarbių priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti, pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas; socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją ir padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų; Konstitucijos 52 straipsnio nuostatos, laiduojančios teisę į socialinį aprūpinimą, kartu įpareigoja valstybę nustatyti pakankamas tos teisės įgyvendinimo ir teisinio gynimo priemones; valstybė turi kurti tokią socialinio aprūpinimo sistemą, kuri padėtų išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, o prireikus suteiktų asmeniui būtiną socialinę pagalbą;

– Konstitucijos 52 straipsnyje yra nustatyti pensinio aprūpinimo ir socialinės paramos pagrindai; pagal šį Konstitucijos straipsnį įstatymų leidėjas, įgyvendindamas konstitucinį visuomenės solidarumo principą bei padėdamas asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų ir kartu sudarydamas prielaidas kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove (o ne vien pasikliauti valstybės socialine apsauga), privalo įstatymu nustatyti senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės ir maitintojo netekimo atvejais; pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje nurodytos, pensijos ar socialinė parama;

– asmens teisė į socialinę apsaugą interpretuotina atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintus socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, konstitucinius asmenų lygiateisiškumo ir proporcingumo principus;

– pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga; socialinė parama neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti didesnių pajamų, savo pastangomis neieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, ji neturi virsti privilegija; abipusės asmens ir visuomenės atsakomybės pripažinimas yra svarbus užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisvę ir galimybę apsisaugoti nuo sunkumų, kurių žmogus vienas nepajėgtų įveikti;

– Konstitucijos 52 straipsnio nuostatos suponuoja įstatymų leidėjo pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų lėšų, būtinų pensijoms ir socialinei paramai, kaupimą ir šių pensijų mokėjimą bei socialinės paramos teikimą; kita vertus, valstybės prisiimtų įsipareigojimų našta tenka visai visuomenei, todėl tas teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią naštą paskirstyti – žinoma, atsižvelgiant *inter alia* į konstitucinį solidarumo principą, konstitucinius socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, – visuomenės nariams, tačiau taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinas;

– pagal Konstituciją pensinio aprūpinimo pagrindai, asmenys, kuriems skiriamos ir mokamos pensijos, pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygos, taip pat pensijų dydžiai nustatomi tik įstatymu;

– Konstitucijos 52 straipsnyje pavartota formuluotė „valstybė laiduoja“ *inter alia* reiškia, kad pensijos ir įvairios socialinės paramos rūšys garantuojamos tiems asmenims ir tokiais pagrindais bei dydžiais, kurie nustatyti įstatymuose, o asmenys, atitinkantys įstatyme nustatytas sąlygas, turi teisę reikalauti, kad valstybė jiems skirtų šią pensiją ir ją mokėtų; įstatymais nustačius pensijų rūšis, asmenis, turinčius teisę į pensiją, pensijų skyrimo ir

mokėjimo pagrindus, sąlygas, pensijų dydžius, valstybei kyla pareiga pensinio aprūpinimo santykių srityje laikytis konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio tikrumo principų;

– poįstatyminiais teisės aktais galima nustatyti tik socialinės apsaugos santykius reguliuojančių įstatymų įgyvendinimo tvarką; šių santykių poįstatyminis teisinis reguliavimas gali apimti atitinkamų procedūrų nustatymą, taip pat tokį įstatymais grindžiamą teisinį reguliavimą, kai poreikį įstatymo nustatytą teisinį reguliavimą detalizuoti ir sukonkretinti poįstatyminiuose teisės aktuose objektyviai lemia būtinumas teisėkūroje remtis specialiomis žiniomis ar specialia (profesine) tam tikros srities kompetencija.

Teisė į pensiją nuosavybės apsaugos aspektu (Konstitucijos 23, 52 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo aktuose ne kartą konstatuota, kad teisė reikalauti mokėti Konstitucijoje ir jai neprieštaraujančiuose įstatymuose nustatytas pensinio aprūpinimo išmokas kyla iš Konstitucijos 52 straipsnio, o pagal Konstitucijos 23 straipsnį yra ginami šios teisės turiniai aspektai (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas); asmenys, kuriems Konstitucijoje ar įstatyme nustatyta pensija buvo paskirta ir mokama, pagal Konstitucijos 23 straipsnį turi teisę reikalauti, kad jiems tokio dydžio išmokos, kokios buvo paskirtos ir mokamos, būtų mokamos ir toliau (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas). Šiame kontekste pažymėtina, kad konstitucinė teisė į pensiją, kaip tam tikro dydžio periodinę piniginę išmoką, samprata negali būti tapatinama su nuosavybės teisės samprata ordinarinėje teisėje, *inter alia* civilinėje teisėje.

Teisė į senatvės pensiją (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas

Viena iš Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytų pensijų rūšių yra senatvės pensija. Pagal Konstitucijos 52 straipsnį įstatymu turi būti nustatytas amžius, kurį sukakęs asmuo turi teisę gauti senatvės pensiją, šios pensijos skyrimo ir mokėjimo pagrindai, sąlygos, dydžiai; tai nustatydamas įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos normų ir principų (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas). Asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija yra paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t. y. teisę į nuosavybę; ši teisė turi būti saugoma ir ginama ir pagal Konstitucijos 23 straipsnį (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas). Konstitucinis Teismas ne kartą yra atkreipęs dėmesį ir į tai, kad socialinio draudimo įmokų mokėjimas suponuoja asmens teisę gauti atitinkamo dydžio senatvės pensiją, šis dydis negali nepriklausyti nuo sumokėtų socialinio draudimo įmokų (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas); socialinio draudimo įmokų dydžiai yra pagrindas diferencijuoti senatvės pensijų dydžius (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytos valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinių socialinio draudimo pensijų: jos yra skiriamos asmenims už atliktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei, taip pat kaip kompensacija įstatyme nurodytiems nukentėjusiems asmenims, ir mokamos iš valstybės biudžeto (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2007 m. spalio 22 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2010 m. birželio 29 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas); šių pensijų gavimas siejamas ne su nustatytu dydžio pensijų socialinio draudimo įmokomis, o su atitinkamu asmens statusu (tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas); valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas šių pensijų skyrimo sąlygas (Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d., 2010 m. birželio 29 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas); įstatymų leidėjo diskrecija nustatant valstybinių pensijų skyrimą yra platesnė nei reglamentuojant kitas pensijas, jų skyrimo sąlygos gali būti labai įvairios ir priklausyti *inter alia* nuo tarnybos ypatumų, ekonominių valstybės išgalių (Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas); įstatymu gali būti nustatytas maksimalus tokių pensijų dydis, taip pat gali būti įtvirtinti įvairūs tokios pensijos maksimalaus dydžio nustatymo būdai; kita vertus, valstybinių pensijų atveju taip pat galioja nuostata dėl valstybės įstatymu priimto įsipareigojimo asmeniui, atitinkančiam įstatymo nustatytas sąlygas, paskirti ir mokėti atitinkamą pensiją ir to asmens teisės reikalauti, kad valstybė vykdytų šį įstatymu priimtą įsipareigojimą (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d., 2010 m. birželio 29 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą negali būti suvaržyta dėl to, kad asmeniui yra paskirta ir mokama pensija

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne kartą konstatuota <...>, kad reguliuojant pensijų santykius būtina paisyti Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies, kurioje *inter alia* įtvirtinta galimybė žmogui savo nuožiūra (t. y. laisvai apsisprendžiant) pasirinkti darbą bei verslą; konstitucinė kiekvieno žmogaus laisvė pasirinkti darbą bei verslą suponuoja įstatymų leidėjo pareigą sudaryti teisinės prielaidas įgyvendinti šią laisvę; oficialioji konstitucinė žmogaus teisių doktrina yra grindžiama ir principine nuostata, jog pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmuo, įgyvendindamas vieną konstitucinę teisę, netektų galimybės įgyvendinti kitą konstitucinę teisę; taigi pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama senatvės pensija, būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu; galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis; ši nuostata *mutatis mutandis* taikytina ir kitoms pensijų rūšims, *inter alia* įstatyme numatytoms valstybinėms pensijoms (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Įstatymų leidėjo įgaliojimai koreguoti pensijų teisinį reguliavimą valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas

<...> kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendime, iš konstitucinių teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo, proporcingumo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo, socialinio solidarumo principų kylančių reikalavimų, kitų konstitucinių imperatyvų turi būti paisoma ir valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios valstybės ekonominė ir finansinė padėtis, nepaisant įvairių kitų priemonių ekonomikos krizei įveikti taikymo, pakinta taip, kad *inter alia* nėra užtikrinamas lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimas ir dėl to teisinis reguliavimas koreguojamas jas mažinant.

Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo baigiamuosiuose aktuose yra atskleista nemažai iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, kurių privalu laikytis koreguojant pensinio aprūpinimo santykių teisinį reguliavimą valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad valstybėje gali susidaryti tokia ypatinga situacija (kilti ekonomikos krizė ir kt.), kai objektyviai trūksta lėšų, būtinų pensijoms mokėti, ir kad tokiais išimtiniais atvejais pensijų santykių teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas, taip pat ir mažinant paskirtas ir mokamas pensijas tokiu mastu, koku būtina užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes; sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai, t. y. tik tol, kol valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad itin sunkios ekonominės, finansinės padėties (dėl ekonomikos krizės) susiklostymas valstybėje savaime nesuponuoja įstatymų leidėjo teisės koreguoti pensijų santykių teisinį reguliavimą – mažinti paskirtas ir mokamas pensijas; susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybė turi imtis visų įmanomų priemonių ekonomikos krizei įveikti ir lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimui užtikrinti; tik ypatingu atveju, kai išnaudojus visas vidines ir išorines galimybes neįmanoma (nepavyksta) sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina pensijoms mokėti, pensijų teisinis reguliavimas gali būti koreguojamas jas mažinant (Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas). Net ir tokiais išimtiniais atvejais paskirtos ir mokamos pensijos negali būti mažinamos pažeidžiant Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą, t. y. konstitucinį proporcingumo principą (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendime, proporcingumo principas suponuoja, kad paskirtų ir mokamų pensijų mažinimas turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, jis turi būti būtinas minėtiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti.

Konstitucinis proporcingumo principas *inter alia* reiškia ir tai, kad, valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti paskirtas ir mokamas pensijas, siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti tolygų, nediskriminacinį pensijų mažinimo mastą, kuriuo pensijos būtų mažinamos taip, kad nebūtų pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje

[nustatytų] pensijų tos pačios kategorijos pensininkams dydžių proporcijos (Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Kartu Konstitucinis Teismas konstatavo, kad valstybinių pensijų, kurios savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo senatvės pensijų, taip pat nuo invalidumo pensijų, ypatumai suponuoja tai, kad įstatymų leidėjas gali koreguoti tokių skirtingos prigimties pensijų teisinį reguliavimą mažindamas šias pensijas daugiau nei senatvės ar invalidumo pensijas; tačiau tai darant neturi būti pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje [nustatytų] valstybinių pensijų dydžių proporcijos (Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

<...> konstituciniai teisinės valstybės, teisingumo, proporcingumo, lygiateisiškumo, taip pat socialinio solidarumo imperatyvai *inter alia* reiškia, kad ekonomikos, finansų krizės naštą tolygiai ir proporcingai turėtų dalytis visa visuomenė. Kartu pažymėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, konstituciniai teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo ir proporcingumo principai nereiškia, kad negali būti nustatyta tokia pensijų dydžio riba, žemiau kurios net ir esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybėje nustatytos pensijos būtų nemažinamos; nustatant šią ribą reikia atsižvelgti į tą aplinkybę, jog pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį pensija būtų sumažinta iki tokio dydžio, kad nebebūtų užtikrinti minimalūs pensiją gaunančio asmens socialiai priimtini poreikiai, žmogaus orumą atitinkančios gyvenimo sąlygos; pensija, kuri užtikrina tik minimalius pensiją gaunančio asmens socialiai priimtinius poreikius, minimalias žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, apskritai negali būti mažinama (Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

<...> Konstitucijoje įtvirtinta valstybės socialinė orientacija suponuoja įstatymų leidėjo diskreciją, valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti pensijas, kitas socialines išmokas, įvertinus valstybės ir visuomenės išteklius, materialines bei finansines galimybes ir kitas reikšmingas aplinkybes, nustatyti ir tam tikroms kitoms socialiai jautriausioms asmenų grupėms, kurioms reikalinga ypatinga socialinė pagalba, taikytinas išimtis, t. y. nustatyti, kad šioms asmenų grupėms pensijos, kitos socialinės išmokos nemažinamos arba mažinamos mažiau siekiant užtikrinti žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas. Nustatant šias išimtis turi būti laikomasi Konstitucijoje įtvirtintų *inter alia* teisinės valstybės, lygiateisiškumo, teisingumo, proporcingumo, socialinio solidarumo imperatyvų.

Konstitucinis Teismas 2010 m. balandžio 20 d. sprendime pabrėžė, jog valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios gali būti mažinamos pensijos, turi būti paisoma ir iš Konstitucijos kylančio reikalavimo nenustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmeniui, kuriam yra paskirta ir mokama pensija, *inter alia* senatvės pensija, būtent dėl to būtų suvaržyta galimybė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, nors jis ir atitinka įstatymo nustatytas sąlygas, kad dirbtų tam tikrą darbą arba verstųsi tam tikru verslu (Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas). Šiame sprendime konstatuota ir tai, kad, valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti pensijas, siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmenims, kurie dirba tam tikrą darbą ar užsiima tam tikru verslu, paskirta ir mokama senatvės ar invalidumo pensija būtent dėl to būtų sumažinta daugiau nei tiems asmenims, kurie nedirba jokio darbo ir nesiverčia jokių verslu. Kaip minėta, Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata „galimybės laisvai pasirinkti darbą bei verslą suvaržymu laikytinas ir toks teisinis reguliavimas, kai asmuo negali

darbo bei verslo laisvai pasirinkti dėl to, kad įgyvendinus šią teisę jam būtų nemokama paskirta ir iki tol mokėta senatvės pensija arba jos dalis“ *mutatis mutandis* taikytina ir kitoms pensijų rūšims, *inter alia* įstatyme numatytooms valstybinėms pensijoms.

<...> konstatuotina, kad, valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti pensijas, siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, negalima nustatyti ir tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmenims, kurie dirba tam tikrą darbą ar užsiima tam tikru verslu, paskirta ir mokama valstybinė pensija būtų dėl to būtų sumažinta daugiau nei tiems asmenims, kurie nedirba jokio darbo ir nesiverčia jokių verslu.

Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendime konstatuota, kad teisinio reguliavimo koregavimas mažinant senatvės pensijas net ir dėl to, kad valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija (kilusi ekonomikos krizė ir kt.), reiškia asmens konstitucinės socialinės garantijos – senatvės pensijos ribojimą; tokiu teisiniu reguliavimu tam tikru mastu yra ribojama asmens, kuriam senatvės pensija buvo paskirta ir mokama, nuosavybės teisė; taigi įstatymų leidėjas, susidarius ypatingai situacijai, kai *inter alia* dėl ekonomikos krizės neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina senatvės pensijoms mokėti, mažindamas senatvės pensijas privalo numatyti asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą, pagal kurį valstybė įsipareigotų tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl senatvės pensijos sumažinimo; šios nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir praradimų, atsiradusių dėl invalidumo pensijos sumažinimo, kompensavimui.

Konstitucinio Teismo aktuose taip pat konstatuota, kad teisinio reguliavimo koregavimas dideliu mastu mažinant valstybines pensijas dėl to, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.) ekonominė, finansinė padėtis pakinta taip, kad nėra užtikrinamas lėšų, būtinų valstybinėms pensijoms mokėti, sukaupimas, yra esminis šių pensijų teisinio reguliavimo pakeitimas; taigi įstatymų leidėjas, susidarius ypatingai situacijai, kai *inter alia* dėl ekonomikos krizės neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina valstybinėms pensijoms mokėti, dideliu mastu mažindamas valstybines pensijas privalo numatyti asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą, pagal kurį valstybė įsipareigotų tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl valstybinės pensijos sumažinimo; valstybinių pensijų ypatumai suponuoja ir tai, kad praradimai, atsiradę dėl valstybinių pensijų mažinimo, gali būti kompensuojami mažesniu mastu nei praradimai, atsiradę dėl senatvės ar invalidumo pensijų mažinimo (Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2010 m. birželio 29 d. nutarimas).

Šiame kontekste pabrėžtina, jog siekdamas užtikrinti, kad praradimai, atsiradę dėl senatvės ar invalidumo pensijų mažinimo, taip pat dėl valstybinių pensijų mažinimo dideliu mastu, nebelikus minėtos ypatingos situacijos būtų per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti, įstatymų leidėjas turi nepagrįstai nedelsdamas įstatymu nustatyti esminius sumažintų pensijų kompensavimo elementus (pagrindus, dydžius ir pan.), kuriais remiantis turėtų būti parengta sumažintų pensijų kompensavimo tvarka.

Minėta, kad sumažintos pensijos gali būti mokamos tik laikinai, t. y. tik tol, kol valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija (kilusi ekonomikos krizė ir kt.), kai objektyviai trūksta lėšų, būtinų pensijoms mokėti.

Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendime konstatuota, jog konstitucinė valstybės biudžeto samprata, *inter alia* konstitucinis biudžetinių metų institutas, suponuoja tai, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios

valstybės ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad *inter alia* nėra užtikrinamas lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimas ir dėl to teisinis reguliavimas turi būti koreguojamas mažinant pensijas, mažinti pensijas galima ne ilgiau kaip vieniems biudžetiniams metams; iš konstitucinio biudžetinių metų instituto įstatymų leidėjui kyla pareiga svarstant bei tvirtinant kitų metų valstybės biudžetą iš naujo įvertinti realią valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį ir spręsti, ar ji vis dar yra itin sunki, *inter alia* ar pajamų į valstybės biudžetą surinkimas vis dar yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų ir todėl kitiems biudžetiniams metams turi būti nustatomas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų mokamos sumažintos pensijos.

Įstatymų leidėjo diskrecija pasirinkti senatvės pensijų sistemos modelį, *inter alia* grindžiamą būsimoms senatvės pensijoms skirtų lėšų kaupimu pensijų fonduose; pensijų fondus administruojančių ūkio subjektų ūkinės veiklos reguliavimas (Konstitucijos 46, 52 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas

<...> naudodamasis diskrecija pasirinkti pensijų sistemą įstatymų leidėjas gali nustatyti įvairius Konstitucijos 52 straipsnyje garantuojamų senatvės pensijų sistemos modelius, *inter alia* grindžiamus senatvės pensijoms mokėti būtinų lėšų surinkimu iš tuo metu dirbančių asmenų pajamų arba būsimoms senatvės pensijoms skirtų lėšų kaupimu specialiuose pensijų fonduose, taip pat šių modelių derinimu. Įstatymu nustatydamas senatvės pensijų sistemos modelį įstatymų leidėjas privalo paisyti iš Konstitucijos 52 straipsnio kylančių reikalavimų, konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo, proporcingumo principų.

Pasirinkęs tokį senatvės pensijų sistemos modelį, kai senatvės pensijoms skirtos lėšos ar jų dalis kaupiamos specialiuose valstybinių ar privačių ūkio subjektų administruojamuose pensijų fonduose, įstatymų leidėjas turi paisyti ir Konstitucijos 46 straipsnio 2, 3 dalių nuostatų, kad valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą, reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, turi laikytis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, užtikrinti ir privataus asmens (ūkinės veiklos subjekto), ir visuomenės interesus; ūkinės veiklos reguliavimas paprastai yra susijęs su ūkinės veiklos sąlygų nustatymu, tam tikrų procedūrų reglamentavimu, ūkinės veiklos kontrole, taip pat su tam tikrais šios veiklos apribojimais ar draudimais (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2011 m. sausio 6 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai).

Šiame kontekste pažymėtina, kad jeigu įstatymų leidėjas, vykdydamas konstitucinę priedermę laiduoti asmens teisę į senatvės pensiją, nustato, jog senatvės pensija ar jos dalis kaupiama specialiuose valstybinių ar privačių ūkio subjektų administruojamuose pensijų fonduose, iš Konstitucijos 46, 52 straipsniuose įtvirtintų imperatyvų jam kyla pareiga reguliuoti šių subjektų ūkinę veiklą taip, kad būtų derinami asmens (ūkinės veiklos subjekto) ir visuomenės interesai: *inter alia* privalu nustatyti šios veiklos licencijavimą ir kontrolę, į pensijų fondus pervedamų lėšų administravimo (*inter alia* jų investavimo) apribojimus, pensijų išmokų mokėjimo sąlygas, kitas būtinas pensijų fondus administruojančių ūkio subjektų ūkinės veiklos sąlygas.

Teisė į pensijų fonduose sukauptas lėšas sietina su nuosavybės teisių apsauga

Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas

<...> nors pensijų fonduose kaupiamos senatvės pensijoms skirtos lėšos negali būti tapatinamos su pačia kaupiamąja pensija (mokėtinomis išmokomis), kurios dydis priklauso ir

nuo pensijų fondus administruojančių ūkio subjektų ūkinės veiklos (*inter alia* investavimo) rezultatų, asmens teisė į šiuose fonduose jau sukaupias lėšas yra sietina su jo nuosavybės teisių apsauga, šios teisės turiniai aspektai ginami pagal Konstitucijos 23 straipsnį.

Įstatymų leidėjo įgaliojimai sumažinti į pensijų fondus pervedamą būsimoms senatvės pensijoms kaupti skirtą lėšų dalį valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas

<...> įstatymų leidėjas, nustatęs, kad senatvės pensijoms skirtų lėšų dalis pervedama į specialius pensijų fondus būsimoms senatvės pensijoms kaupti, esant būtinumui (pavyzdžiui, kilus ekonomikos krizei ir kt.), kai valstybės ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad *inter alia* nėra užtikrinamas senatvės pensijoms mokėti būtinų lėšų surinkimas iš tuo metu dirbančių asmenų pajamų, turi įgaliojimus *inter alia* nuspręsti laikinai sumažinti iš šių pajamų surenkamų lėšų dalį, pervedamą į specialius pensijų fondus ir skirtą būsimoms senatvės pensijoms kaupti, tačiau tai darydamas jis turi laikytis iš Konstitucijos kylančių imperatyvų, *inter alia* teisingumo, protingumo, proporcingumo, lygiateisiškumo reikalavimų.

<...>

Taigi valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to, siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, iškilus būtinybei laikinai sumažinti į specialius pensijų fondus pervedamą senatvės pensijai ar jos daliai kaupti skirtą lėšų dalį, įstatymų leidėjas gali nustatyti tik tokį mažinimo mastą, koks yra būtinas minėtiems tikslams pasiekti ir kuriuo nebūtų paneigiama tokios kaupiamosios pensijos esmė.

<...>

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra pažymėta <...>, kad konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo principų valstybė privalo laikytis ir pensinio aprūpinimo santykiuose, todėl įstatyme nustatyto teisinio reguliavimo pakeitimai, kuriais bloginamas pensinis aprūpinimas, gali būti daromi tik valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei, įvykus gaivalinei nelaimei ir kt.), kai valstybės funkcijoms vykdyti ir viešiesiems interesams tenkinti, taip pat pensijoms mokėti objektyviai trūksta lėšų; tokie pakeitimai turi būti būtini kitų konstitucinių vertybių apsaugai užtikrinti ir daromi tik įstatymu ir nepažeidžiant Konstitucijos (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 23 d., 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimai).

Pažymėtina, kad į specialius pensijų fondus pervedamų lėšų, skirtų senatvės pensijai ar jos daliai sukaupti, dydis yra viena iš prielaidų pasiekti, kad šiuos fondus administruojančių ūkio subjektų ūkinės veiklos (*inter alia* investavimo) rezultatai būtų geri, todėl jeigu įstatymų leidėjas, esant būtinumui (pavyzdžiui, kilus ekonomikos krizei), nusprendžia šį dydį sumažinti, jis ne tik negali paneigti tokios kaupiamosios pensijos esmės, bet ir turi siekti, kad ją kaupę asmenys nepatirtų didelių praradimų, o jeigu tokie praradimai neišvengiami, privalo, atsižvelgdamas *inter alia* į valstybės finansines, ekonomines galimybes, nustatyti teisingą jų kompensavimą; gali būti pasirenkami įvairūs tokio kompensavimo būdai.

Pensinio aprūpinimo sistemos pertvarkymas (*inter alia* valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai)

Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatymu nustatyta pensinio aprūpinimo sistema gali būti pertvarkoma (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas,

2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2010 m. gruodžio 14 d. nutarimas). Pertvarkant šią sistemą kiekvienu atveju privalo paisyti Konstitucijos; pensijų sistema gali būti pertvarkoma tik įstatymu, tik laiduojant Konstitucijoje numatytas senatvės ir invalidumo pensijas, taip pat paisant valstybės priimtų Konstitucijai neprieštaraujančių įsipareigojimų mokėti atitinkamas pinigines išmokas asmenims, atitinkantiems įstatymo nustatytus reikalavimus (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas). Konstitucinis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad jeigu pertvarkant socialinių garantijų sistemą ar atskirų socialinių garantijų struktūrą yra sumažinama socialinių garantijų apimtis, juo labiau jeigu tam tikrų socialinių garantijų nebelieka, turi būti nustatytas teisingas patirtų praradimų kompensavimo asmenims, kuriems tos socialinės garantijos buvo pagrįstai nustatytos, mechanizmas (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 22 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendime konstatuota, jog net ir tada, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidaro itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, įstatymų leidėjas, nusprendęs pertvarkyti pensijų sistemą taip, kad neliktų įstatymų nustatytų, Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų arba šių pensijų teisinis reguliavimas būtų iš esmės pakeistas, privalo nustatyti teisingą patirtų praradimų kompensavimo asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, mechanizmą.

<...> pažymėtina, jog įstatymų leidėjas, dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, nusprendęs pertvarkyti senatvės pensijų sistemą taip, kad joms skirtų lėšų surinkimo ir pensijų mokėjimo teisinis reguliavimas būtų iš esmės pakeistas, *inter alia* taip, kad senatvės pensijai ar jos daliai skirtos lėšos nebebūtų kaupiamos specialiuose pensijų fonduose, privalo siekti, kad pensijų sistemos dalyviai nepatirtų praradimų. Jeigu pertvarkant senatvės pensijų sistemą jos dalyvių praradimai, ypač kai jie esminiai, būtų neišvengiami, įstatymų leidėjas turėtų nustatyti teisingą jų kompensavimą.

Socialinės paramos nedarbo atveju santykių teisinis reguliavimas (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 7 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnis, kuriame *inter alia* nustatyti socialinės paramos pagrindai, <...> aiškintinas kartu su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalimi, pagal kurią kiekvienas žmogus turi teisę į *inter alia* socialinę apsaugą nedarbo atveju, konstituciniu teisinės valstybės principu ir kitomis susijusiomis Konstitucijos normomis ir principais.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą valstybės pareigą užtikrinti kiekvieno žmogaus teisę į *inter alia* socialinę apsaugą nedarbo atveju, yra konstatavęs, kad jei asmuo dėl tam tikrų priežasčių netenka darbo ir negali pasirūpinti savo gerove, valstybei kyla pareiga nustatyti tokią teisinį reguliavimą, pagal kurį asmeniui būtų užtikrinta socialinė parama nedarbo atveju. Įstatymų leidėjas gali pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti minėtos paramos modelį, *inter alia* įvairias jos formas, tačiau negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas atsirasti tokiai situacijai, kad asmuo, dėl tam tikrų priežasčių netekęs darbo, negautų atitinkamos socialinės paramos (Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

<...>

<...> konstitucinis socialinio solidarumo principas suponuoja ir tai, kad įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į *inter alia* socialinės paramos nedarbo atveju paskirtį, valstybės ir visuomenės finansines galimybes, gali nustatyti tokią teisinį reguliavimą, kad asmenims, pagal įstatymus

gaunantiems kitokį finansinę formą valstybės teikiamą socialinį aprūpinimą (*inter alia* invalidumo pensiją), galintį užtikrinti žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, socialinė apsauga nedarbo atveju būtų teikiama ne finansinės paramos, bet kitokia forma.

Socialinio draudimo paskirtis (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs <...>, kad socialinio draudimo paskirtis – teikti asmenims gyvenimui reikalingas lėšas ir paslaugas, jei jie negali dėl įstatyme numatytų priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba dėl įstatyme numatytų priežasčių turi papildomai išlaidų (Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas). Sukurtos socialinio draudimo sistemos paskirtis – ne vien išmokėti socialinio draudimo pensijas ir pašalpas, bet pirmiausia surinkti visas įstatymo numatytas lėšas (Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimas). Konstitucijos 52 straipsnio nuostatos, laiduojančios piliečiams teisę į pensinį aprūpinimą ir socialinę paramą, suponuoja įstatymų leidėjo pareigą nustatyti tokią teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas valstybei įgyvendinti jos konstitucinę priedermę laiduoti piliečiams teisę į socialinę apsaugą, užtikrintų lėšų, būtinų pensijoms bei socialinei paramai, sukaupimą ir šių pensijų mokėjimą bei socialinės paramos teikimą (Konstitucinio Teismo *inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas). Kitaip nebūtų realizuota valstybei tenkanti pareiga nustatyti pakankamas Konstitucijoje įtvirtintų teisių įgyvendinimo ir teisinio gynimo priemonės (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimas).

Teisinis reguliavimas turi sudaryti prielaidas atitinkamą valstybei tenkančią našta paskirstyti – žinoma, atsižvelgiant *inter alia* į konstitucinį solidarumo principą, konstitucinius socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, – visuomenės nariams, tačiau taip, kad pareigos mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas vykdymas netaptų asmeniui per sunkia našta ir asmuo dėl to, kad vykdo šią pareigą, pats netaptų socialiai remtinu (Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai). Nustatant dirbantiems (aktyvią ekonominę veiklą vykdančiams) asmenims pareigą mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas yra galimos įvairios sąlygos, lemiančios šios pareigos atsiradimą, taip pat yra galimi įvairūs šias sąlygas apibrėžiantys kriterijai. Savaime suprantama, valstybinio socialinio draudimo įmokų mokėjimą galima susieti su tuo, kad asmuo gauna draudžiamųjų pajamų ir galima įstatymu nustatyti atitinkamą minimalų tokių pajamų dydį (Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas).

Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2008 m. gruodžio 24 d. nutarime pažymėjo, kad <...> įstatyme įtvirtintos pareigūnų ir karių valstybinės pensijos paskirtis yra *inter alia* atlyginti už sudėtingą, atsakingą, dažnai rizikingą ir pavojingą asmens tarnybą valstybei; valstybinių pensijų ypatumai leidžia įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes ir paisant Konstitucijos normų bei principų, nustatyti atitinkamas šios pensijos skyrimo sąlygas; šių pensijų gavimas siejamas su atitinkamu asmens statusu (tarnyba, nuopelnais ar kitomis aplinkybėmis, nuo kurių priklauso valstybinės pensijos skyrimas).

Atsižvelgiant į tokią pareigūnų ir karių valstybinių pensijų sampratą <...> pažymėtina, kad, įstatymu nustačius tokią valstybinę pensiją, jos skyrimas ir gavimas turi būti siejamas būtent su asmens tarnyba Lietuvos valstybei. Šiame kontekste pabrėžtina, kad tarnyba kitai valstybei, *inter alia* SSRS (įskaitant Lietuvos TSR), negali būti laikoma tarnyba Lietuvos

valstybei. Tačiau pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi diskreciją, atsižvelgdamas į reikšmingas aplinkybes, nustatyti tokį pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo teisinį reguliavimą, pagal kurį tam tikrai būtino šiai pensijai skirti asmens tarnybos Lietuvos valstybei laiko daliai gali būti prilygintas tarnybos kitai valstybei laikas tokiomis aplinkybėmis, kai atlikti tarnybos Lietuvos valstybei objektyviai buvo neįmanoma (*inter alia* laikotarpiu iki Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d., kai vienintelės Lietuvos valstybės institucijos buvo užsienyje veikusios Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės ir konsulinės įstaigos arba kai tarnyba Lietuvos valstybei buvo įmanoma tik okupuotoje Lietuvos Respublikos teritorijoje tam tikrą laiką veikusiose organizuotos ginkluotos kovos su okupacija, *inter alia* Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio, struktūrose). Įgyvendindamas šią diskreciją įstatymų leidėjas yra saistomas minėtos pareigūnų ir karių valstybinės pensijos paskirties. Todėl įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį pareigūnų ir karių valstybinės pensijos būtų skiriamos asmenims, netarnavusiems Lietuvos valstybei, taip pat asmenims, kurie atlikdami tarnybą Lietuvos Respublikos teritoriją okupavusiai valstybei, dalyvavo slopinant pasipriešinimą okupacijai ar vykdant nusikalstamą veiklą prieš Lietuvos gyventojus.

Teisė į socialinę paramą nedarbo atveju (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 14 d. nutarimas

Pagal Konstituciją, *inter alia* jos 52 straipsnį, įstatymų leidėjas, reguliuodamas vienos iš socialinės paramos rūšių – socialinės paramos nedarbo atveju santykius, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinta, kad asmuo, dėl tam tikrų priežasčių netekęs darbo, gautų atitinkamą socialinę paramą, *inter alia* turi būti nustatytos pakankamos teisės į socialinę paramą nedarbo atveju įgyvendinimo priemonės. Socialinės paramos nedarbo atveju teisiniu reguliavimu, be kita ko, turi būti sudarytos prielaidos kiekvienam dėl tam tikrų priežasčių netekusiui darbo visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne vien pasikliauti valstybės socialine apsauga.

Pagal Konstituciją, *inter alia* jos 52 straipsnį, konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymų leidėjas, įstatyme įtvirtinęs socialinės paramos nedarbo atveju santykių teisinį reguliavimą, *inter alia* socialinės paramos nedarbo atveju skyrimo pagrindus ir sąlygas, gali pavesti kitam subjektui (*inter alia* Vyriausybei) poįstatyminiu teisės aktu įstatymo pagrindu nustatyti socialinės paramos nedarbo atveju skyrimo ir įstatymo nustatytais pagrindais bei sąlygomis skiriamos atitinkamos išmokos nedarbo atveju mokėjimo tvarką. Poįstatyminiu teisės aktu (taigi ir Vyriausybės nutarimu) nustatant atitinkamos išmokos nedarbo atveju mokėjimo tvarką turi būti paisoma iš Konstitucijos, *inter alia* jos 52 straipsnio, konstitucinio teisinės valstybės principo, kylančių reikalavimų; šiuo teisiniu reguliavimu, be kita ko, negali būti sudarytos prielaidos neproporcingai pasunkinti teisės gauti socialinę paramą nedarbo atveju įgyvendinimą.

Valstybės pareiga teisingai kompensuoti dėl senatvės pensijų mažinimo patirtus praradimus; įstatymų leidėjo įgaliojimai nustatyti šio kompensavimo mechanizmą

Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 7 d. sprendimas

<...> Konstitucinio Teismo [2012 m. vasario 6 d. nutarime] *inter alia* konstatuota:

„<...> teisinio reguliavimo koregavimas mažinant senatvės pensijas net ir dėl to, kad valstybėje yra susidariusi ypatinga situacija (kilusi ekonomikos krizė ir kt.), reiškia asmens konstitucinės socialinės garantijos – senatvės pensijos ribojimą; tokiu teisiniu reguliavimu tam tikru mastu yra ribojama asmens, kuriam senatvės pensija buvo paskirta ir mokama, nuosavybės

teisė; taigi įstatymų leidėjas, susidarius ypatingai situacijai, kai *inter alia* dėl ekonomikos krizės neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina senatvės pensijoms mokėti, mažindamas senatvės pensijas privalo numatyti asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą, pagal kurį valstybė įsipareigotų tokiems asmenims, nebėlikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl senatvės pensijos sumažinimo; <...>

Šiame kontekste pabrėžtina, jog siekdamas užtikrinti, kad praradimai, atsiradę dėl senatvės ar invalidumo pensijų mažinimo, taip pat dėl valstybinių pensijų mažinimo dideliu mastu, nebėlikus minėtos ypatingos situacijos būtų per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti, įstatymų leidėjas turi nepagrįstai nedelsdamas įstatymu nustatyti esminius sumažintų pensijų kompensavimo elementus (pagrindus, dydžius ir pan.), kuriais remiantis turėtų būti parengta sumažintų pensijų kompensavimo tvarka.“

<...>

Pažymėtina, jog cituotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos suponuoja *inter alia* tai, kad:

- pagal Konstituciją, *inter alia* jos 23, 52 straipsnius, valstybei kyla pareiga visiems asmenims, kurių senatvės pensijos dėl valstybėje susidariusios ypatingos situacijos (kilusios ekonomikos krizės ir kt.) buvo sumažintos, teisingai kompensuoti jų patirtus praradimus;

- minėti praradimai turi būti kompensuoti per protingą laikotarpį, valstybėje nebėlikus ypatingos situacijos, vadovaujantis įstatymų leidėjo nepagrįstai nedelsiant priimtu teisės aktu (įstatymu), kuriuo nustatytas jų kompensavimo mechanizmas;

- sąvoka „nepagrįstai nedelsdamas“ *inter alia* reiškia, kad šis kompensavimo mechanizmas turi būti nustatytas, kai, valstybėje nebėlikus ypatingos situacijos, atsiranda prielaidos pagal objektyvius duomenis (ekonominčius rodiklius, *inter alia* ekonomikos augimo rodiklius, valstybės sukauptas lėšas) įvertinti atitinkamas valstybės išgales užtikrinti patirtų praradimų, atsiradusių sumažinus senatvės pensijas, kompensavimą.

Vadinasi, specialus teisės aktas (įstatymas), kuriuo nustatomi visiems asmenims jų patirtų praradimų, atsiradusių sumažinus senatvės pensijas, kompensavimo dydžiai, terminai ir kiti esminiai elementai, valstybėje nebėlikus ypatingos situacijos ir atsiradus prielaidoms pagal objektyvius duomenis (ekonominčius rodiklius, *inter alia* ekonomikos augimo rodiklius, valstybės sukauptas lėšas) įvertinti atitinkamas valstybės išgales užtikrinti šių praradimų kompensavimą, turi būti priimtas nedelsiant.

<...>

Pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* iš jos kylančią konstitucinę socialinės darnos imperatyvą, patirtų praradimų teisingas kompensavimas visiems asmenims, kurių senatvės pensijos dėl valstybėje susidariusios ypatingos situacijos (kilusios ekonomikos krizės ir kt.) buvo sumažintos (*inter alia* įstatymo nuostatomis, pripažintomis prieštaraujančiomis Konstitucijai), gali būti tinkamai užtikrintas tik remiantis įstatymų leidėjo nustatytais patirtų praradimų kompensavimo dydžiais, terminais ir kitais esminiais elementais.

Pažymėtina ir tai, kad teisingas patirtų praradimų kompensavimas turi būti atitinkamai (pagal valstybės išgales) užtikrinamas atsižvelgiant į tuos praradimus, kurie atsirado senatvės pensijas sumažinus: įstatymo nuostatomis, pripažintomis prieštaraujančiomis Konstitucijai (šie praradimai turi būti kompensuoti visa apimtimi); įstatymo nuostatomis, pripažintomis neprieštaraujančiomis Konstitucijai (šie praradimai pagal valstybės išgales turi būti kompensuoti teisingai, tačiau nebūtinai visa apimtimi).

<...>

Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas praradimų, atsiradusių dėl senatvės pensijų mažinimo, kompensavimo mechanizmą, *inter alia* kompensacijų mokėjimo pradžią ir protingą laikotarpį, per kurį tie praradimai bus kompensuoti, yra saistomas Konstitucijos, *inter alia* iš jos kylančio konstitucinio protingumo imperatyvo, taigi privalo atsižvelgti *inter alia* į ypatingos situacijos padarinius ir valstybės išgales.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad valstybės išgales lemia *inter alia* įvairūs valstybės prisiimti įsipareigojimai, *inter alia* susiję su finansine drausme, taigi ir su valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo imperatyvu.

Socialinė parama našlystės atveju (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 3 d. nutarimas

Viena iš Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytų valstybės laiduojamos socialinės paramos rūšių yra socialinė parama našlystės atveju. Taigi pagal šį Konstitucijos straipsnį valstybė yra konstituciškai įpareigota teikti socialinę paramą našlystės atveju, t. y. iš dalies kompensuoti asmens netektas šeimos pajamas mirus žmonai (vyruui). Šios socialinės paramos teikimas garantuojamas našliui (našlei), t. y. asmeniui, kuris buvo mirusiojo (mirusiosios) žmona (vyras) jo (jos) mirties metu.

Konstitucijoje nėra nustatyta socialinės paramos našlystės atveju teikimo pagrindų, sąlygų, trukmės, dydžių – tai nustatyti turi įstatymų leidėjas, tačiau jis yra saistomas Konstitucijos normų ir principų (*inter alia* konstitucinių visuomenės solidarumo, socialinės darnos, teisingumo, protingumo, proporcingumo, lygiateisiškumo principų), taip pat valstybės ir visuomenės išgalių.

<...>

<...> vien tai, kad asmuo yra našlys (našlė) asmens, priklausiusio tam tikrą socialinį statusą turinčių asmenų grupei, kurios išskyrimas objektyviai pateisinamas, ir dėl šio statuso įgijusio teisę gauti socialinę paramą (pensiją), savaime nėra pagrindas objektyviai pateisinti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtinta teisė tokiam našliui (našlei) gauti iš esmės kitokią socialinę paramą (pensiją) našlystės atveju, nei ji užtikrinama kitų asmenų našliams (našlėms); vien mirusio asmens turėtas socialinis statusas savaime nėra konstituciškai pateisinamas pagrindas užtikrinti jo našliui (našlei) daug didesnio dydžio socialinę paramą, nei užtikrinama kitiems našliams (našlėms).

<...> jeigu būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo vien dėl tapimo asmens, priklausiusio tam tikrą socialinį statusą turinčių asmenų grupei, kurios išskyrimas objektyviai pateisinamas, ir dėl šio statuso įgijusio teisę gauti socialinę paramą (pensiją), našliu (našle) fakto būtų įtvirtinta teisė tokiam našliui (našlei) gauti iš esmės kitokią socialinę paramą (pensiją) našlystės atveju, nei ji užtikrinama kitų asmenų našliams (našlėms), toks teisinis reguliavimas būtų vertintinas kaip įtvirtinantis privilegiją dėl asmens socialinės padėties.

<...>

<...> tai, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį našlystės atveju tam tikro dydžio socialinė parama (pensija) būtų teikiama asmenims tik dėl to, kad jie yra našliai (našlės) asmenų, priklausiusių tam tikrą socialinį statusą turinčių asmenų grupei, kurios išskyrimas objektyviai pateisinamas, ir dėl šio statuso įgijusių teisę gauti socialinę paramą (pensiją), nereiškia, kad apskritai negali būti nustatyti skirtingi našlystės atveju teikiamos socialinės paramos dydžiai.

Atsižvelgiant į tai, kad, kaip minėta, teikiant socialinę paramą našlystės atveju iš dalies kompensuojamos dėl žmonos (vyro) mirties asmens netektos šeimos pajamos, pagal Konstituciją pagrindas nustatyti skirtingus našlystės atveju teikiamos socialinės paramos

dydžius būtų dėl žmonos (vyro) mirties asmens prarastų šeimos pajamų dydis. Tačiau nustatydamas skirtingus našlystės atveju teikiamos socialinės paramos dydžius įstatymų leidėjas turi paisyti valstybės ir visuomenės išgalių ir nepažeisti konstitucinių teisingumo, protingumo, proporcingumo, socialinės darnos imperatyvų.

Įstatymų leidėjo įgaliojimai koreguoti pensijų teisinį reguliavimą valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 14 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 52 straipsnį, konstitucinius teisinės valstybės, asmenų lygiateisiškumo, teisingumo, proporcingumo principus:

- valstybėje susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai valstybines pensijas, kurios savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo senatvės ir invalidumo pensijų, mažinant didesniu mastu nei senatvės ar invalidumo pensijas, *inter alia* gali būti nustatytas ilgesnis sumažintų valstybinių pensijų mokėjimo terminas;

- konstitucinė valstybės pareiga sukaupti lėšas, reikalingas pensijoms mokėti, ir panaikinti teisinį reguliavimą, pagal kurį pensijos buvo sumažintos, jeigu atsiranda galimybė sukaupti (gauti) lėšas, būtinas iki pensijų sumažinimo buvusio dydžio pensijoms mokėti, negali būti suprantama kaip pareiga spręsti dėl teisinio reguliavimo, pagal kurį pensijos buvo sumažintos, panaikinimo tik tada, kai atsiranda galimybė sukaupti (gauti) visas lėšas, būtinas iki sumažinimo buvusiam visų pensijų dydžiui atkurti; atsiradus galimybei sukaupti (gauti) dalį tokių lėšų, atsižvelgdamas į valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį ir valstybės išgales, įskaitant įvairius valstybės prisiimtus įsipareigojimus, įstatymų leidėjas, sprenddamas dėl teisinio reguliavimo, pagal kurį pensijos buvo sumažintos, panaikinimo, gali nutarti ne vienu metu ir (ar) ne iš karto visa apimtimi atkurti skirtingos prigimties ir pobūdžio pensijų dydžius, buvusius iki sumažinimo; taip nutaręs, įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos, *inter alia* iš konstitucinių teisinės valstybės, asmenų lygiateisiškumo, teisingumo, proporcingumo principų kylančių reikalavimų, įskaitant reikalavimą nustatant skirtingą reguliavimą atsižvelgti į konkrečias teises aplinkybes, pirmiausia įvertinti asmenų ir objektų, kuriems taikomas toks skirtingas teisinis reguliavimas, teisinės padėties skirtumus.

Socialinės apsaugos, *inter alia* socialinės paramos, santykių teisinis reguliavimas (Konstitucijos 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 26 d. nutarimas

Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta: „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais.“

Konstitucinis Teismas savo aktuose yra suformavęs plačią oficialiąją konstitucinę socialinės apsaugos, *inter alia* socialinės paramos, doktriną, atskleidęs konstitucinius imperatyvus, kurių privalu paisyti teisės aktais reguliuojant atitinkamus santykius.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 52 straipsnio nuostatomis išreiškiama valstybės socialinė orientacija (socialinis pobūdis), o socialiniam aprūpinimui, t. y. visuomenės prisidėjimui prie išlaikymo tų savo narių, kurie dėl įstatymuose nustatytų svarbių priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti, pripažįstamas konstitucinės vertybės statusas; socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją ir padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimos socialinės rizikos (*inter alia* 2010 m. gruodžio 14 d., 2014 m. balandžio 14 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga (*inter alia* 2002 m. lapkričio 25 d., 2009 m. rugsėjo 2 d., 2014 m. liepos 3 d. nutarimai); socialinė parama neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti gauti didesnių pajamų, savo pastangomis neieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, ji neturi virsti privilegija (*inter alia* 2009 m. rugsėjo 2 d., 2014 m. liepos 3 d. nutarimai); abipusės asmens ir visuomenės atsakomybės pripažinimas yra svarbus užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisvę ir galimybę apsisaugoti nuo sunkumų, kurių žmogus vienas nepajėgtų įveikti (*inter alia* 1997 m. kovo 12 d., 2012 m. vasario 6 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai). Taigi pagal Konstituciją įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti tokius socialinės paramos teikimo pagrindus ir sąlygas, socialinės paramos rūšis ir dydžius, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pagal išgales stengtis pirmiausia pačiam pasirūpinti savo ir savo šeimos gerove, prisidėti prie visos visuomenės gerovės (2013 m. vasario 7 d. nutarimas).

Kartu pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi teisinės pozicijos, jog valstybės socialinė orientacija suponuoja įstatymų leidėjo diskreciją nustatyti tam tikroms socialiai jautriausioms asmenų grupėms, kurioms reikalinga ypatinga socialinė pagalba, taikytinas visuomenės solidarumu grindžiamo bendrojo teisinio reguliavimo išimtis (2012 m. vasario 6 d., 2013 m. gegužės 16 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, reguliuodamas socialinės apsaugos, socialinės paramos santykius, turi plačią diskreciją (*inter alia* 2012 m. birželio 29 d., 2013 m. vasario 15 d. nutarimai), taip pat kad pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis* nurodytosios, pensijos ir socialinė parama (*inter alia* 2003 m. liepos 4 d., 2012 m. vasario 6 d. nutarimai).

Konstitucijos 52 straipsnis, jos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis, konstituciniai valstybės socialinės orientacijos, socialinio solidarumo principai suponuoja tai, kad socialinės paramos santykių teisinio reguliavimo turinį gali lemti įvairūs veiksniai, *inter alia* valstybės ir visuomenės ištekliai, materialinės ir finansinės galimybės, poreikis užtikrinti valstybės finansinį stabilumą, ūkio tvarumą ir plėtrą; įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į šiuos veiksnius ir atitinkamai reguliuodamas minėtus santykius, turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymu įtvirtinti socialinės paramos rūšis; tais atvejais, kai asmuo pagal įstatymus atitinka reikalavimus, kad gautų kelių rūšių socialinę paramą, įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas *inter alia* į socialinės paramos paskirtį, valstybės ir visuomenės finansines galimybes, gali nustatyti sąlygas, kuriomis ta parama bus teikiama (2013 m. vasario 7 d. nutarimas). Konstitucinis socialinių teisių statusas pats savaime nepaneigia įstatymų leidėjo teisės nustatyti tam tikras jų atsiradimo sąlygas ar ribojimus (1998 m. gegužės 6 d., 2013 m. vasario 7 d. nutarimai).

<...>

Aiškindamas Konstitucijos 52 straipsnį Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad socialinės paramos santykių reguliavimas įstatymu yra viena svarbiausių konstitucinės teisės į socialinę paramą garantijų (2004 m. kovo 5 d., 2005 m. vasario 7 d. nutarimai). Konstitucijos 52 straipsnio formuluotė „valstybė laiduoja“ *inter alia* reiškia, kad įvairių rūšių socialinė parama garantuojama tiems asmenims ir tokiais pagrindais, kurie nustatyti įstatymuose (*inter alia* 2002 m. balandžio 23 d., 2012 m. vasario 6 d. nutarimai). Atskiros

socialinės paramos rūšys, asmenys, kuriems skiriama socialinė parama, socialinės paramos skyrimo ir mokėjimo pagrindai, sąlygos, dydžiai pagal Konstituciją gali būti nustatyti tik įstatymu (*inter alia* 2004 m. kovo 5 d., 2014 m. balandžio 14 d. nutarimai).

Pojstatyminis socialinės apsaugos, socialinės paramos santykių teisinis reguliavimas gali apimti atitinkamų procedūrų nustatymą, taip pat tokį įstatymais grindžiamą teisinį reguliavimą, kai poreikį įstatymu nustatytą teisinį reguliavimą detalizuoti ir sukonkretinti pojstatyminiuose teisės aktuose objektyviai lemia būtinumas teisėkūroje remtis tam tikros srities specialiomis žiniomis ar specialia (profesine) kompetencija (*inter alia* 2005 m. vasario 7 d., 2010 m. gruodžio 14 d., 2012 m. spalio 31 d., 2014 m. vasario 14 d. nutarimai). Pojstatyminiu teisiniu reguliavimu negalima nustatyti asmens teisės į socialinę paramą atsiradimo sąlygų, taip pat riboti šios teisės apimtį (*inter alia* 2005 m. vasario 7 d., 2009 m. rugsėjo 2 d., 2010 m. gruodžio 14 d., 2014 m. vasario 14 d. nutarimai).

Valstybės pareigos teikti socialinę paramą sąsaja su jos priederme saugoti ir ginti žmogaus orumą; socialinė parama būsto neturintiems asmenims apsirūpinant būstu (Konstitucijos 21, 52 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 26 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad valstybė turi kurti tokią socialinio aprūpinimo sistemą, kuri padėtų išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, o prireikus suteiktų asmeniui būtiną socialinę pagalbą (*inter alia* 2007 m. rugsėjo 26 d., 2014 m. liepos 3 d. nutarimai). Aiškindamas Konstitucijos 21 straipsnio nuostatas, kuriomis įtvirtinta žmogaus orumo apsauga ir gynimas, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad orumas yra neatimama žmogaus, kaip didžiausios socialinės vertybės, savybė; kiekvienas visuomenės narys turi prigimtinių orumą; tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas su žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimu susijusius santykius, turi garantuoti deramą jų apsaugą, yra viena iš žmogaus orumo, kaip konstitucinės vertybės, užtikrinimo prielaidų (2004 m. gruodžio 29 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai).

Taigi Konstitucijos 52 straipsnyje įtvirtintos valstybės pareigos teikti socialinę paramą įstatymų nustatytais atvejais negalima aiškinti atsietai *inter alia* nuo Konstitucijos 21 straipsnyje įtvirtintos valstybės priedermės saugoti ir ginti žmogaus orumą. <...> Konstitucijos 21 straipsnyje įtvirtintas žmogaus orumo, kaip ypatingos konstitucinės vertybės, apsaugos ir gynimo imperatyvas ir valstybės socialinė orientacija lemia valstybės pareigą, atsižvelgiant į valstybės ir visuomenės išgales, padėti būsto neturintiems asmenims, kurie negali juo apsirūpinti iš darbo ir (ar) kitokių pajamų, apsirūpinti bent minimalius socialiai priimtinas jų poreikius atitinkančiu būstu. Reguluodamas socialinės paramos tokiems asmenims apsirūpinant būstu santykius, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti šios paramos teikimo formas, *inter alia* gali numatyti finansinę paramą būstui įsigyti arba išsinuomoti, valstybei priklausančio arba jos nuomojamo būsto suteikimą ir kt. Pabrėžtina, kad valstybės socialinė orientacija suponuoja įstatymų leidėjo pareigą, reguliuojant šiuos santykius, sudaryti prielaidas atsižvelgti ir į socialiai jautriausių asmenų grupių, kurioms reikalinga ypatinga socialinė pagalba, poreikius.

<...> pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas socialinės paramos būsto neturintiems asmenims apsirūpinant būstu santykius, turi nustatyti asmenis, kurie negali apsirūpinti būstu iš darbo ir (ar) kitokių pajamų ir kuriems dėl šios priežasties teikiama valstybės parama apsirūpinimui būstu, tokios paramos teikimo pagrindus, sąlygas, dydžius. Įstatymų leidėjui valstybės paramos apsirūpinimui būstu teikimą susiejus su asmens (šeimos) turto ir pajamų dydžiais, jie gali būti ir santykiniai, t. y. susieti su Vyrųsųybės ar

kitos kompetentingos institucijos, atsižvelgiant į tam tikrus ekonomikos rodiklius, nustatomais dydžiais.

Valstybės paramos apsirūpinimui būstu teikimą susiejęs su asmens (šeimos) turto ir pajamų dydžiais, įstatymų leidėjas turi nustatyti asmens (šeimos) turto ir pajamų lygį, kurį pasiekus šios paramos teikimas nutraukiamas. Nustatant šį lygį būtina paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* jos 21 straipsnyje įtvirtintos valstybės priedermės saugoti ir ginti žmogaus orumą, konstitucinio teisinės valstybės principo (*inter alia* konstitucinių teisingumo, proporcingumo reikalavimų), lemiančių tai, kad tokios paramos teikimas neturėtų būti nutraukiamas, jeigu asmuo (šeima) negali apsirūpinti kitu bent minimalius socialiai priimtinus jo (jos) poreikius atitinkančiu būstu.

Valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 26 d. nutarimas

<...> įstatymų leidėjas, įgyvendindamas iš Konstitucijos kylančią savo diskreciją nustatyti valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, gali nustatyti, kad asmenims, atitinkantiems įstatyme nustatytas sąlygas kelioms valstybinėms pensijoms gauti, turi būti mokama viena iš jų, taip pat, atsižvelgdamas į ekonomines valstybės išgales, kitas svarbias aplinkybes, paisydamas konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo, proporcingumo principų, kitų Konstitucijos normų ir principų, įstatymų leidėjas gali nustatyti atskirus konstituciškai pagrįstus atvejus, kai asmeniui gali būti mokama ne viena valstybinė pensija.

Teisė į socialinę paramą nedarbo atveju (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis, 52 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 31 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2013 m. vasario 7 d. nutarime pažymėjo, kad Konstitucijos 52 straipsnis, kuriame *inter alia* nustatyti socialinės paramos pagrindai, aiškinamas kartu su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalimi, kurioje nustatyta: „Kiekvienas žmogus <...> turi teisę <...> gauti <...> socialinę apsaugą nedarbo atveju.“

<...> Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta *inter alia* kiekvieno žmogaus teisė gauti socialinę apsaugą nedarbo atveju, kuri apima *inter alia* teisę gauti socialinę paramą, valstybės laiduojamą pagal Konstitucijos 52 straipsnį.

Aiškindamas Konstitucijos 52 straipsnį kartu su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalimi Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad:

– jei asmuo dėl tam tikrų priežasčių netenka darbo ir negali pasirūpinti savo gerove, valstybei kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį asmeniui būtų užtikrinta socialinė parama nedarbo atveju; įstatymų leidėjas gali pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti minėtos paramos modelį, tačiau negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas atsirasti tokiai situacijai, kad asmuo, dėl tam tikrų priežasčių netekęs darbo, negautų atitinkamos socialinės paramos (*inter alia* 2013 m. vasario 7 d. nutarimas, 2019 m. sausio 10 d. sprendimas);

– Konstitucijoje įtvirtintas socialinio solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga (*inter alia* 2012 m. vasario 6 d., 2013 m. vasario 7 d., 2015 m. gegužės 26 d. nutarimai);

– asmeniui teikiama socialinė parama neturi virsti privilegija, ji neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti gauti didesnių pajamų, nesistengti ieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas (2013 m. vasario 7 d. nutarimas).

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 52 straipsnio nuostatą, kad valstybė laiduoja asmenų teisę gauti socialinę paramą nedarbo atveju, įstatymų leidėjas turi diskreciją pasirinkti ir įstatymuose nustatyti šios socialinės paramos modelį, *inter alia* jos teikimo pagrindus ir sąlygas. Pasirinkęs socialinės paramos nedarbo atveju teikimo modelį, grindžiamą nedarbo socialiniu draudimu, įstatymų leidėjas privalo užtikrinti, kad konstitucinė teisė į socialinę paramą nedarbo atveju, įtvirtinta, kaip minėta, Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje ir 52 straipsnyje, būtų veiksmingai užtikrinta prisidėjusiems įstatymo nustatytu mastu prie šio socialinio draudimo asmenims, kai jie netenka darbo, bet aktyviai jo ieško ir dėl objektyvių priežasčių negali rasti.

Pabrėžtina, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 48 straipsnio 1 dalies, 52 straipsnio, kyla reikalavimas įstatymų leidėjui sureguliuoti socialinės paramos nedarbo atveju teikimą tokiu būdu, kad netekęs darbo asmuo negalėtų kliautis tik valstybės laiduojama socialine parama, bet būtų sudarytos prielaidos ir paskatos jam aktyviai ieškoti darbo, kartu valstybei prisidedant prie žmogaus orumą atitinkančių jo ir jo šeimos gyvenimo sąlygų užtikrinimo.

Pažymėtina, kad įstatymu reguliuojant socialinės paramos nedarbo atveju teikimą turi būti paisoma *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo suponuojamų reikalavimų. Tai, be kita ko, reiškia, kad įstatymu reguliuojant tokios socialinės paramos teikimą negalima nustatyti konstituciškai nepagrįstų sąlygų konstitucinei teisei į socialinę paramą nedarbo atveju įgyvendinti, kurios sudarytų prielaidas atsirasti situacijai, kai netekęs darbo, bet aktyviai jo ieškantis ir dėl objektyvių priežasčių negalintis rasti asmuo negautų atitinkamos socialinės paramos.

<...>

<...> konstituciškai nepagrįsta būtų tokia sąlyga, kai netekęs darbo asmuo, įgyvendindamas konstitucinę teisę į aukštąjį mokslą ir kartu siekdamas pasinaudoti konstitucine teise į socialinę paramą nedarbo atveju, būtų priverstas rinktis tam tikrą studijų aukštojoje mokykloje formą, nors pasirinkęs ir kitą studijų formą jis galėtų suderinti studijas su profesiniu ir (ar) kitu užimtumu.

Pensijų kaupimo pagrindų ir sąlygų teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 10 d. nutarimas

<...> įgyvendindamas iš Konstitucijos 52 straipsnio kylančią valstybės pareigą laiduoti asmens teisę gauti senatvės pensiją ir pasirinkęs senatvės pensijų sistemos modelį, grindžiamą *inter alia* būsimoms senatvės pensijoms skirtų lėšų ar jų dalies kaupimu specialiuose pensijų fonduose, įstatymų leidėjas turi įstatyme įtvirtinti dalyvavimo pensijų kaupime pagrindus ir sąlygas. Paisydamas *inter alia* konstitucinių valstybės socialinės orientacijos, socialinio solidarumo principų, socialinės darnos ir teisingumo imperatyvų, pagal kuriuos valstybei tenkanti socialinės apsaugos našta paskirstoma visiems visuomenės nariams, įstatymų leidėjas gali nustatyti tokį dalyvavimo pensijų kaupime pagrindų teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos prielaidos ir paskatos visuomenės nariams patiems pasirūpinti savo gerove dalyvaujant senatvės pensijoms skirtų lėšų ar jų dalies kaupime ir taip prisidėti prie visos visuomenės gerovės. Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, *inter alia* iš jos 29 straipsnio kylančių asmenų lygiateisiškumo, nediskriminavimo imperatyvų, ir atsižvelgdamas į įvairius socialinius, demografinius, ekonominius veiksnius, *inter alia* į valstybės materialines

ir finansines galimybes, gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kuriuo tam tikro amžiaus visuomenės narių grupei būtų suteiktos paskatos kuo anksčiau priimti sprendimą dėl dalyvavimo senatvės pensijoms skirtų lėšų ar jų dalies kaupime tam, kad būtų sudarytos prielaidos sukaupti reikšmingą būsimai senatvės pensijai skirtų lėšų dalį ir užtikrinti darnų visos senatvės pensijų sistemos veikimą.

<...> jeigu įstatymų leidėjas, vykdydamas konstitucinę priedermę laiduoti asmens teisę į senatvės pensiją, nustato, jog senatvės pensija ar jos dalis kaupiama specialiuose ūkio subjektų administruojamuose pensijų fonduose, iš Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies jam kyla pareiga reguliuoti ūkinę veiklą pensijų kaupimo srityje taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Pensijų fondus administruojančių ūkio subjektų ūkinė veikla susijusi su vienos svarbiausių asmens socialinių teisių – teisės gauti senatvės pensiją įgyvendinimu, todėl ši veikla turi būti valstybės reguliuojama ir prižiūrima. Pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46, 52 straipsnius, konstitucinius socialinės darnos ir teisingumo imperatyvus, įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinę veiklą pensijų kaupimo srityje, privalo derinti asmens ir visuomenės interesus, įvairias konstitucines vertybes, be kita ko, socialinę apsaugą, vartotojų interesų apsaugą, asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, apimančią *inter alia* sutarčių sudarymo laisvę.

Mokslininkų valstybinės pensijos

Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatytos ir kitokios, ne tik Konstitucijos 52 straipsnyje *expressis verbis nurodytos*, pensijos. <...>

<...>

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad mokslininkų valstybinė pensija taip pat yra viena iš įstatyme įtvirtintų Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai neįvardytų pensijų rūšių; šios pensijos paskirtis – *inter alia* atlyginti už įstatymo nustatytos trukmės pilietinei visuomenei ir Lietuvos valstybei reikšmingą mokslinį darbą, kuriam reikalinga ypatinga kvalifikacija (2015 m. gegužės 14 d. nutarimas). Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalį valstybė remia *inter alia* mokslą.

<...> įstatymų leidėjas, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 52 straipsnį, įtvirtinęs mokslininkų valstybinę pensiją, turi plačią diskreciją, atsižvelgdamas į visas reikšmingas aplinkybes, nustatyti *inter alia* šios pensijos skyrimo ir mokėjimo sąlygas. Tačiau, įgyvendindamas šią diskreciją, įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* konstitucinių asmenų lygiateisiškumo, teisinės valstybės principų. Todėl <...> negali būti įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį mokslininkų valstybinei pensijai gauti būtų nustatytas nepagrįstai trumpas mokslinio darbo, už kurį skiriama ir mokama ši valstybinė pensija, stažas arba kitaip būtų pažeidžiami *inter alia* teisingumo, protingumo, proporcingumo principai. Neatsižvelgus į mokslininkų valstybinės pensijos paskirtį, mokslinio darbo specifiką ir kitas reikšmingas aplinkybes, tokios pensijos skyrimas ir mokėjimas taptų privilegija ir toks pensinis aprūpinimas pagal Konstituciją negalėtų būti laiduojamas.

<...> siekiant, kad mokslininkų valstybinės pensijos skyrimas ir mokėjimas netaptų privilegija, ir paisant teisingumo, protingumo, proporcingumo principų, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 52 straipsnį, įstatymų leidėjas turi įgaliojimus nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį mokslininkų valstybinė pensija neskiriama ir nemokama asmenims tol, kol jie dirba tokį mokslinį darbą, už kurį skiriama ir mokama ši valstybinė pensija.

2.4.2.2. Teisė į sveikatos priežiūrą**Farmacinės veiklos teisinis reguliavimas (Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalis)***Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas*

Vaistų ir vaistinių medžiagų, kaip prekės, specifiškumas lemia tai, kad farmacinė veikla yra ypatinga ūkinės veiklos sritis. Kad įstatymais ir kitais teisės aktais būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį farmacinę veiklą vykdytų tik specialų išsilavinimą ir atitinkamą kvalifikaciją turintys asmenys, yra kiekvieno žmogaus, visos visuomenės ir valstybės interesas. Įstatymų leidėjo pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą kyla iš Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies, kurioje nustatyta, jog valstybė rūpinasi žmonių sveikata.

<...>

<...> Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostata, kad „valstybė rūpinasi žmonių sveikata“, suponuoja tai, kad įstatymais ir kitais teisės aktais turi būti nustatytas toks farmacinės veiklos teisinis reguliavimas, kuris sudarytų prielaidas sukurti platų vaistinių tinklą, kad vaistinėse būtų pakankamai kokybiškų, efektyvių ir saugių vaistų, kad aprūpinimo vaistais sistema veiktų sklandžiai, kad būtų reguliuojamos vaistų kainos, kad nebūtų apsunkintas vaistų įsigijimas, kad informacija apie vaistus ir jų vartojimą būtų laisvai prieinama bei tinkamai skelbiama ir kt. Pagal Konstituciją farmacinė veikla turi būti reguliuojama taip, kad nebūtų varžoma ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva, sąžininga konkurencija. Valstybė privalo kontroliuoti, kad farmacinė veikla būtų vykdoma žmogaus sveikatos labai ir visuomenės sveikatinimui.

<...>

Farmacinei veiklai licencijuotos įmonės (vaistinės) savininkas negali būti savaime tapatinamas su farmacininkais ar kitais farmacinę veiklą vykdančiais asmenimis. Kaip minėta, farmacinę veiklą gali vykdyti tik farmacinį išsilavinimą ir atitinkamą kvalifikaciją turintys asmenys. Įstatymais gali būti nustatyti ir kiti papildomi reikalavimai asmenims, susijusiems su vaistų gaminimu, laikymu, kontrole ir jų pardavimu, kurie užtikrintų žmonių sveikatos apsaugą.

<...> Vaistinė yra licencijuota įmonė farmacinei veiklai, t. y. veiklai, kuri yra visuomenės sveikatinimo dalis ir yra susijusi su ypatingo pobūdžio prekėmis – vaistais bei vaistinėmis medžiagomis, todėl įstatymais gali ir turi būti nustatyti tokie vaistinių savininkų subjektyvūs nuosavybės teisų ribojimai, kad jiems nuosavybės teise priklausančiose vaistinėse dirbančių farmacininkų profesinę veiklą galėtų kontroliuoti, vaistinėms galėtų vadovauti ir vaistinių valdymo kontrolę galėtų vykdyti tik farmacinį išsilavinimą ir reikiamą kvalifikaciją turintys asmenys. Pagal Konstituciją įstatymais turi būti nustatytas toks farmacinės veiklos reguliavimas, kad vaistinių savininkų ekonominiai interesai neužgožtų vaistinių veiklos žmogaus sveikatos ir visuomenės sveikatinimo interesais.

<...> Reikalavimai turėti farmacinį išsilavinimą bei reikiamą kvalifikaciją turi būti nustatomi asmenims, vykdančioms farmacinę veiklą vaistinėse. Išsilavinimo reikalavimai negali būti nustatomi asmenims, siekiantiems turėti nuosavybės teise vaistinių.

Konstituciniai sveikatos apsaugos pagrindai (Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalis)*Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas*

Konstituciniai sveikatos apsaugos pagrindai yra įtvirtinti Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta: „Valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką.“

Žmogaus ir visuomenės sveikata yra viena svarbiausių visuomenės vertybių (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d., 2005 m. rugsėjo 29 d., 2011 m. birželio 21 d.

nutarimai). Aiškindamas konstitucinę nuostatą, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata, Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, jog žmonių sveikatos apsauga yra konstituciškai svarbus tikslas, viešasis interesas, o rūpinimasis žmonių sveikata – tai valstybės funkcija (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. rugsėjo 29 d., 2011 m. birželio 21 d. nutarimai).

Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostata, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata, yra išreikštas konstitucinis principas, įvairiais aspektais atsispindintis ir kitose Konstitucijos nuostatose (pirmiausia kitose tos pačios dalies nuostatose, bet ne tik jose), kuriuo turi būti grindžiama visa su žmonių sveikata susijusi valstybės veikla.

Žmogaus teisės į kuo geresnę sveikatą ir teisės į sveikatos priežiūrą sąsajos su kitomis konstitucinėmis vertybėmis

Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas

Konstitucinę valstybės priedermę rūpintis žmonių sveikata, *inter alia* apimančią valstybės pareigą užtikrinti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, lemia nuo žmogaus orumo ir teisės į gyvybę neatsiejama prigimtinė žmogaus teisė į kuo geresnę sveikatą ir socialinę teisę į sveikatos priežiūrą.

Žmogaus gyvybė ir orumas yra ypatingos, žmogaus vientisumą ir jo nepaprastą esmę išreiškiančios vertybės (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas), kurias valstybė yra konstituciškai įpareigota saugoti ir ginti. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad prigimtinės žmogaus teisės – tai individo prigimtinės galimybės, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse; tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas su žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimu susijusius santykius, turi garantuoti deramą jų apsaugą, yra viena iš priedaidų užtikrinti žmogaus orumą kaip konstitucinę vertybę (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas). Akivaizdu, jog žmogaus orumas, teisė į gyvybę ir teisė į kuo geresnę sveikatą yra taip glaudžiai susiję, kad, iš vienos pusės, neužtikrinus deramos sveikatos apsaugos, žmogaus teisės į gyvybę ir jo orumo apsauga taip pat nebūtų visavertė; iš kitos pusės, teisė į gyvybės išsaugojimą ir gelbėjimą, kai jai kyla pavojus, yra neatsiejama, pamatinė prigimtinės žmogaus teisės į kuo geresnę sveikatą dalis. Tad aiškinant Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostatas turi būti atsižvelgiama *inter alia* į jų sąsajas su Konstitucijos 18 straipsniu, kuriame įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių prigimtinių pobūdžio pripažinimo principas, ir jos 19 bei 21 straipsnių nuostatomis, kuriomis užtikrinama ypatingų konstitucinių vertybių – žmogaus gyvybės ir orumo – apsauga.

Šiame kontekste pažymėtina, kad žmogaus teisė į kuo geresnę sveikatą ir teisė į sveikatos priežiūrą turi būti aiškinamos atsižvelgiant ir į kitose Konstitucijos nuostatose įtvirtintas įvairių konstitucinių vertybių apsaugos garantijas, *inter alia* į jos 22 straipsnyje užtikrintą žmogaus privataus gyvenimo, apimančio ir sveikatą, neliečiamumą, 46 straipsnyje įtvirtintus tautos ūkio pagrindus ir jų garantijas, 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, 53 straipsnio 3 dalyje nustatytą valstybės ir asmens pareigą saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių.

Konstitucinė valstybės priedermė rūpintis žmonių sveikata (Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas

Įgyvendinant konstitucinę valstybės priedermę rūpintis žmonių sveikata, *inter alia* užtikrinti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, turi būti sukurta veiksminga

sveikatos apsaugos sistema, sudarytos deramos sąlygos jai veikti. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad valstybė turi pareigą saugoti asmenis nuo grėsmių sveikatai (sumažinti sveikatai keliamą pavojų, o tam tikrais atvejais, kai tai įmanoma, užkirsti jam kelią), pagerinti žmogaus, visuomenės gebėjimą įveikti kilusį pavojų sveikatai, susirgus užtikrinti medicininių paslaugų prieinamumą (Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas). Taigi valstybė privalo sudaryti teises ir organizacines prielaidas veikti tokiai sveikatos apsaugos sistemai, kuri užtikrintų kokybišką ir visiems prieinamą sveikatos priežiūrą (ne tik *expressis verbis* laidojamą medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, *inter alia* nemokamą medicinos pagalbą piliečiams valstybinėse gydymo įstaigose, bet ir kitas asmens bei visuomenės sveikatos priežiūros paslaugas), taip pat kitą sveikatinimo veiklą (kaip antai farmacinę), būtiną tam, kad būtų galima realiai, veiksmingai įgyvendinti prigimtine žmogaus teise į kuo geresnę sveikatą.

Vykdydamos šią konstitucinę funkciją valstybės sveikatos politiką formuojančios ir įgyvendinančios valstybės institucijos, be kita ko, turi: imtis priemonių visuomenės poreikiui turėti pakankamą kiekį aukštos profesinės kvalifikacijos sveikatos priežiūros ir farmacijos specialistų patenkinti, *inter alia* prognozuoti jų poreikį ateityje ir skirti jiems rengti būtinas valstybės lėšas; sudaryti sąlygas, kad sveikatos priežiūros paslaugos būtų visiems realiai prieinamos, taigi kad būtų sukurta reikiama infrastruktūra ir veiktų tiek ir taip paskirstytų įvairias sveikatos priežiūros paslaugas teikiančių įstaigų (tarp jų valstybinių) ir vaistinių, kad veiksmingą medicinos pagalbą bei kitas sveikatos priežiūros paslaugas būtų galima gauti laiku; prižiūrėti sveikatinimo veiklą, kontroliuoti sveikatos priežiūros paslaugų ir vaistų kokybę; sukurti tokią sveikatos priežiūros finansavimo sistemą, kuri užtikrintų reikiamų sveikatos priežiūros paslaugų ir būtinų vaistų finansinį prieinamumą (įperkumą).

Nemokama medicinos pagalba piliečiams valstybinėse gydymo įstaigose (Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas

Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta nemokamos medicinos pagalbos piliečiams valstybinėse gydymo įstaigose garantija, įpareigojanti valstybę užtikrinti jai įgyvendinti būtinas sąlygas, t. y. ne tik sukurti reikiamą valstybinių sveikatos priežiūros įstaigų tinklą, bet ir iš valstybės biudžeto lėšų apmokėti šios pagalbos teikimo išlaidas. Taigi, įgyvendindamas savo diskreciją formuoti valstybės sveikatos politiką ir pasirinkti sveikatos priežiūros finansavimo modelį, įstatymų leidėjas negali nepaisyti to, kad tam tikra sveikatos priežiūros paslaugų dalis, būtent piliečiams garantuota nemokama medicinos pagalba, privalo būti finansuojama iš valstybės biudžeto lėšų.

Konstitucinėje nuostatoje, kad įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką, nėra *expressis verbis* apibrėžta garantuojamos pagalbos apimtis, tačiau tai anaipol nereikia, esą iš valstybės biudžeto lėšų turi būti besąlygiškai, neatsižvelgiant į valstybės finansines galimybes, apmokama visa šiose įstaigose piliečiams teikiama medicinos pagalba (juo labiau kitos sveikatos priežiūros paslaugos), nes tokiu aiškinimu būtų pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra, nepaisoma iš konstitucinių atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, atsakingo valdymo imperatyvų kylančios Seimo pareigos tvirtinant valstybės biudžetą atsižvelgti *inter alia* į esamą ekonominę ir socialinę padėtį, visuomenės ir valstybės poreikius bei galimybes, turimus ir numatomus gauti finansinius išteklius ir valstybės įsipareigojimus. Taigi, įvertinęs *inter alia* valstybės finansines galimybes ir paisydamas konstitucinių vertybių pusiausvyros, socialinės darnos, atsakingo valdymo, protingumo, asmenų lygiateisiškumo principų, kitų konstitucinių imperatyvų, valstybinėse gydymo įstaigose piliečiams teikiamos nemokamos,

iš valstybės biudžeto lėšų finansuojamos, medicinos pagalbos apimtį turi nustatyti įstatymų leidėjas. Tačiau tai darydamas jis negali apskritai paneigti šios konstitucinės garantijos esmės ir valstybės priedermės rūpintis žmonių sveikata. Kaip minėta, Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostatos negali būti aiškinamos neatsižvelgiant *inter alia* į jų sąsają su Konstitucijos 19 straipsnyje įtvirtinta valstybės pareiga saugoti žmogaus gyvybę; teisė į gyvybės išsaugojimą ir gelbėjimą, kai jai kyla pavojus, yra neatsiejama, pamatinė prigimtinės žmogaus teisės į kuo geresnę sveikatą dalis. Šis konstitucinių vertybių ryšys implikuoja tai, kad nemokama medicinos pagalba visiems piliečiams privalo būti užtikrinta tokia apimtimi, kokia ji yra būtina žmogaus gyvybei gelbėti ir išsaugoti. Nustačius siauresnę šios pagalbos apimtį, t. y. neužtikrinus nė minimalios, gyvybiškai svarbios nemokamos medicinos pagalbos, konstitucinė jos garantija apskritai netektų prasmės, kartu būtų pažeisti ir konstituciniai valstybės įsipareigojimai saugoti žmogaus gyvybę ir rūpintis žmonių sveikata. Pabrėžtina, kad piliečiams garantuota nemokama medicinos pagalba privalo atitikti sveikatos priežiūros paslaugoms keliamus prieinamumo ir kokybės reikalavimus, ji turi būti teikiama tokiomis sąlygomis ir tvarka, kad būtų paisoma žmogaus orumo.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad nemokamos medicinos pagalbos piliečiams būtent valstybinėse gydymo įstaigose garantija lemia valstybės pareigą užtikrinti nemokamos gyvybiškai būtinos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimą, *inter alia* nuolatinį reikiamo šią pagalbą teikiančių valstybinių sveikatos priežiūros įstaigų tinklo veikimą, bet negali būti aiškinama kaip reiškianti, kad nemokama, iš valstybės biudžeto lėšų finansuojama, pagalba turėtų būti teikiama tik jose. Siekis užtikrinti kuo geresnę nemokamos gyvybiškai būtinos medicinos pagalbos prieinamumą lemia ir tai, kad tais atvejais, kai tokia pagalba dėl tam tikrų aplinkybių negali būti laiku ir kokybiškai suteikta valstybinėse gydymo įstaigose, ji gali būti teikiama ir kitose kokybiškai ir saugiai ją suteikti pajėgiose sveikatos priežiūros įstaigose; jų patiriamos šios pagalbos teikimo išlaidos turi būti apmokamos iš valstybės biudžeto lėšų.

Taigi Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostata, kad įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką, yra konstitucinė piliečių teisė nemokamai ir laiku gauti kokybišką gyvybiškai būtiną medicinos pagalbą valstybinėse gydymo įstaigose garantija, kurios įgyvendinimas turi būti užtikrintas iš valstybės biudžeto lėšų.

Ši garantija nėra tapati teisei į sveikatos priežiūrą, kuri piliečiams, kaip ir kitiems asmenims, užtikrinama įgyvendinant Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą valstybės priedermę rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus.

Pažymėtina, kad valstybė gali prisiimti ir didesnius finansinius įsipareigojimus, negu implikuoja konstitucinė nemokamos medicinos pagalbos piliečiams garantija, tačiau, kaip minėta, tokiu atveju turi būti atsižvelgiama į valstybės finansines galimybes – kurios nėra ir negali būti beribės – ir paisoma konstitucinių vertybių pusiausvyros, socialinės darnos, atsaikingo valdymo, kitų konstitucinių imperatyvų. Valstybės biudžetui negali būti užkraunama valstybės finansinių galimybių neatitinkanti našta, dėl kurios valstybė negalėtų įgyvendinti kitų savo funkcijų arba jai taptų daug sunkiau jas vykdyti.

Valstybės pareiga sukurti visuomenės solidarumu pagrįstą sveikatos priežiūros finansavimo viešosiomis lėšomis sistemą (Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas

Vykdydama konstitucinę funkciją rūpintis žmonių sveikata valstybė turi užtikrinti ne tik piliečiams teikiamos nemokamos medicinos pagalbos, bet ir kitų sveikatos priežiūros

paslaugų finansavimą, *inter alia* garantuoti, kad asmens sveikatos priežiūros paslaugos, kurių neapima piliečiams teikiama nemokama medicinos pagalba, būtų visiems, įskaitant socialiai jautriausias asmenų grupes, pagal poreikius vienodai prieinamos, taigi sukurti tokią šių paslaugų finansavimo sistemą, kuri leistų sukaupiti jų teikimo išlaidoms apmokėti būtinas lėšas, kitaip – jeigu už šias paslaugas (visą jų kainą) asmenys turėtų sumokėti patys – jos galėtų būti neįperkamos, tad iš tikrųjų neprieinamos. Tačiau pagal Konstituciją nereikalaujama, kad visos šios reikmės būtų finansuojamos iš valstybės biudžeto lėšų. Valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, turinčios veikti visos visuomenės interesais taip, kad būtų užtikrinta socialinė darna, biudžeto lėšos privalo būti skiriamos įvairioms valstybės funkcijoms vykdyti, viešosioms paslaugoms teikti, tad konstitucinių vertybių pusiausvyrą, socialinė darna būtų pažeista, jeigu, neatsižvelgiant į valstybės finansines galimybes, valstybės biudžetui būtų užkrauta tokia sveikatos priežiūros finansavimo našta, dėl kurios valstybė negalėtų įgyvendinti kitų savo funkcijų arba jai taptų daug sunkiau jas vykdyti.

Taigi pasirenkant sveikatos priežiūros finansavimo modelį įstatymų leidėjas saisto ne tik jo pareiga valstybės biudžete numatyti lėšas, būtinas nemokamai medicinos pagalbai piliečiams teikti, bet ir kiti konstituciniai valstybės įsipareigojimai, taip pat jos finansinės galimybės. Įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio sveikatos priežiūros finansavimo modelio, kuris nebūtų pagrįstas subalansuotu visuomenės ir valstybės poreikių bei valstybės finansinių galimybių įvertinimu ir kurio valstybė akivaizdžiai nebūtų pajėgi įgyvendinti; tokio modelio nustatymas pažeistų konstitucinių vertybių pusiausvyrą, prieštarautų konstituciniams socialinės darnos, atsakingo valdymo imperatyvams.

Vadinasi, jeigu sveikatos priežiūrai negali būti skiriama tiek valstybės biudžeto lėšų, kiek būtina pakankamam asmens sveikatos priežiūros paslaugų, kurių neapima piliečiams garantuota nemokama medicinos pagalba, prieinamumui neatsižvelgiant į asmens pajamas užtikrinti, įstatymų leidėjas, įgyvendindamas Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą valstybės priedermę rūpintis žmonių sveikata ir laiduoti medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus, ne tik gali, bet ir privalo numatyti ir kitą visuomenės solidarumu grindžiamą būdą sukaupiti reikiamas viešąsias lėšas, *inter alia* gali pasirinkti privalomąjį sveikatos draudimą.

Kartu pažymėtina, kad valstybės pareiga sukurti visuomenės solidarumu pagrįstą sveikatos priežiūros finansavimo viešosiomis lėšomis sistemą, kuri leistų užtikrinti pakankamą sveikatos priežiūros prieinamumą, negali būti aiškinama taip, esą visuomenė turi prisiimti visų įmanomų asmens sveikatos priežiūros paslaugų finansavimo našta. Šioje srityje būtina rasti sprendimus, užtikrinančius pusiausvyrą tarp asmens, kaip sveikatos priežiūros paslaugų vartotojo (paciento), ir visos visuomenės interesų. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą; pripažinti abipusę asmens ir visuomenės atsakomybę yra svarbu užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisvę ir galimybę apsaugoti nuo sunkumų, kurių žmogus vienas nepajėgtų įveikti (Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2012 m. vasario 6 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai). Asmens sveikatos priežiūros finansavimo teisiniu reguliavimu turėtų būti sudarytos paskatos kiekvienam asmeniui rūpintis savo sveikata, prisiimti pareigą pagal išgales prisidėti prie jos priežiūros finansavimo, atsakingai ir racionaliai naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis. Taigi pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi įgaliojimus nustatyti ir tai, kad už tam tikras sveikatos priežiūros paslaugas turi būti atsiskaitoma iš privačių finansavimo šaltinių, kaip antai iš savanoriškojo sveikatos draudimo fondų lėšų, tiesioginių pačių asmenų mokėjimais ir kt.

Privalomasis sveikatos draudimas kaip vienas iš sveikatos priežiūros finansavimo šaltinių

Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas

Pasirinkęs sveikatos priežiūros finansavimo modelį, grindžiamą *inter alia* privalomuoju sveikatos draudimu, įstatymų leidėjas turi nustatyti juo draudžiamus asmenis, draudimo įmokų dydį (dydžius), mokėjimo terminus, poveikio už šių įmokų nesumokėjimą arba sumokėjimą ne laiku priemonės, galimas lengvatas, draudimo galiojimo laiką, draudimą vykdančių institucijų įgaliojimus, iš draudimo lėšų finansuojamas sveikatos priežiūros paslaugas, šių lėšų paskirstymo sveikatos priežiūros įstaigoms principus, kitus esminius šio draudimo elementus. Reguluojant privalomojo sveikatos draudimo santykius įstatymų leidėjas saisto iš Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies kylantis reikalavimas užtikrinti visiems vienodą kokybiškų sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, konstituciniai solidarumo, socialinės darnos ir teisingumo imperatyvai, atsakingo valdymo, protingumo, proporcingumo, asmenų lygiateisiškumo principai. Be kita ko, tai suponuoja, kad privalomasis sveikatos draudimas turi būti visuotinis, t. y. apimantis visus visuomenės narius, draudimo įmokų dydis turėtų priklausyti nuo asmens pajamų, jis turėtų būti nustatytas toks, kad būtų sudarytos prielaidos sukaupti pakankamam kokybiškų sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumui užtikrinti būtinas lėšas. Pabrėžtina, kad, įstatymų leidėjui pasirinkus privalomąjį sveikatos draudimą, prievolė mokėti įstatymo nustatytas privalomojo sveikatos draudimo įmokas yra konstitucinė pareiga; pati savaime ji negali būti traktuojama kaip asmens teisių ribojimas.

Šiame kontekste taip pat pažymėtina, kad, siekdamas užtikrinti sveikatos priežiūros prieinamumą visiems neatsižvelgiant į asmens pajamas, įstatymų leidėjas *inter alia* gali tam tikrų socialiai jautriausių asmenų grupių privalomojo sveikatos draudimo našta perkelti valstybei, tačiau tai turi būti daroma atsakingai, neiškreipiant visuomenės solidarumo esmės, nepaneigiant asmens paskatų rūpintis savo sveikata ir pareigos pagal išgales prisidėti prie jos priežiūros finansavimo, – taigi taip, kad nebūtų pažeista socialinė darna, asmens ir visuomenės interesų bei atsakomybės pusiausvyra.

Atsižvelgiant į konstitucinį visuomenės solidarumo principą, privalomojo sveikatos draudimo įsigaliojimo ir nutūkimo laikas galėtų priklausyti *inter alia* nuo to, kiek laiko iki tol buvo tinkamai, įstatymo nustatyta tvarka mokamos to asmens privalomojo sveikatos draudimo įmokos. Reguluodamas santykius, susijusius su privalomojo sveikatos draudimo įsigaliojimo ir nutūkimo laiku, įstatymų leidėjas turi tam tikrą diskreciją, tačiau ją įgyvendindamas privalo paisyti pirmiausia iš Konstitucijos, *inter alia* jos 53 straipsnio 1 dalies, konstitucinių teisingumo, protingumo, proporcingumo, asmenų lygiateisiškumo principų, kylančių reikalavimų, taip pat Europos Sąjungos teisės ir Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių reikalavimų.

Pasirinkęs privalomąjį sveikatos draudimą kaip vieną iš sveikatos priežiūros finansavimo šaltinių, įstatymų leidėjas turi aiškiai apibrėžti šio draudimo lėšomis finansuojamų asmens sveikatos priežiūros paslaugų apimtį. Tai gali būti padaryta nurodant paslaugas, teikiamas apdraustiesiems už šio draudimo lėšas, arba, priešingai, tas, kurių teikimo išlaidos iš draudimo lėšų nėra apmokamos ir už kurias turi būti sumokama iš privačių šaltinių, o jeigu tiksliai nurodyti neįmanoma, turi būti nustatyti pakankamai aiškūs kriterijai, pagal kuriuos būtų galima spręsti konkrečiu atveju.

Pabrėžtina, kad, įstatymų leidėjui pasirinkus visuomenės solidarumu pagrįstą privalomąjį sveikatos draudimą, jo paskirtis yra užtikrinti pakankamą sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą.

Kartu pabrėžtina ir tai, kad, įstatymų leidėjui pasirinkus sveikatos priežiūros finansavimo modelį, grindžiamą *inter alia* privalomuoju sveikatos draudimu, šio draudimo lėšomis gali būti finansuojamos tik tos apdraustų asmenų sveikatos priežiūros paslaugos, kurių neapima nemokama medicinos pagalba, kuri visiems piliečiams – neatsižvelgiant į tai, ar jie yra apdrausti privalomuoju sveikatos draudimu, – turi būti teikiama valstybės biudžeto lėšomis. Už sveikatos priežiūros paslaugas, teikiamas privalomuoju sveikatos draudimu neapdraustiems (neapsidraudusiems) asmenims, iš šio draudimo lėšų negali būti apmokama.

<...>

<...> šiuo draudimu neapdrausti (neapsidraudę) piliečiai, kaip ir visi kiti piliečiai, turi teisę į Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje garantuojamą įstatymo nustatytos apimties nemokamą medicinos pagalbą valstybinėse gydymo įstaigose.

Sveikatos priežiūros įstaigų veiklos, kaip ūkinės veiklos, reguliavimas; viešųjų lėšų paskirstymas sveikatos priežiūros įstaigoms (Konstitucijos 46 straipsnis, 53 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas

Pasirinkęs sveikatos priežiūros finansavimo modelį, grindžiamą *inter alia* privalomuoju sveikatos draudimu, įstatymų leidėjas, reguliuodamas šio draudimo lėšų paskirstymą sveikatos priežiūros įstaigoms, privalo atsižvelgti į Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies sisteminę sąsają su Konstitucijos IV skirsnį „Tautos ūkis ir darbas“ pradedančiu 46 straipsniu, kuriame yra įtvirtinti konstituciniai tautos ūkio pagrindai.

Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva (Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalis). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad valstybės priedermė remti privačia nuosavybės teise pagrįstas visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą yra viena pagrindinių šalies ūkio reguliavimo taisyklių (Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d., 2005 m. gegužės 13 d. nutarimai). Valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, privalo derinti asmens ir visuomenės interesus, nepaneigti sąžiningos konkurencijos, kitų Konstitucijoje įtvirtintų Lietuvos ūkio principų (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 17 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad ūkinės veiklos reguliavimas paprastai yra susijęs su ūkinės veiklos sąlygų nustatymu, tam tikrų procedūrų reglamentavimu, ūkinės veiklos kontrole, taip pat su tam tikrais šios veiklos ribojimais ar draudimais (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2009 m. balandžio 29 d., 2010 m. vasario 26 d., 2012 m. birželio 29 d. nutarimai). Atsižvelgdamas į ūkinės veiklos srities specifiką, įstatymų leidėjas gali diferencijuotai reguliuoti ūkinę veiklą, tačiau tai darydamas jis negali paneigti Konstitucijoje įtvirtintų Lietuvos ūkio pagrindų (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 17 d. nutarimas).

Sveikatos priežiūros įstaigų veikla susijusi su vienos svarbiausių prigimtinių žmogaus teisių įgyvendinimu, todėl ji turi būti valstybės reguliuojama ir prižiūrima. Pagal Konstituciją valstybė privalo ūkinę veiklą šioje srityje reguliuoti taip, kad, nepaneigdamą konstitucinių vertybių, kuriomis grindžiamas tautos ūkis, – privačios nuosavybės teisės, asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos, – užtikrintų deramą savo konstitucinės funkcijos rūpintis žmonių sveikata vykdymą ir tinkamą prigimtinių žmogaus teisių į kuo geresnę sveikatą ir teisės į sveikatos priežiūrą įgyvendinimą.

Kaip minėta, vykdydamos šią konstitucinę funkciją valstybės sveikatos politiką formuojančios ir įgyvendinančios valstybės institucijos turi pareigą užtikrinti, kad valstybėje nuolat veiktų pakankamas tinklas tinkamai paskirstytų įvairias sveikatos priežiūros

paslaugas teikiančių įstaigų, tarp jų – Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalyje *expressis verbis* nurodytų valstybinių gydymo įstaigų. Valstybė taip pat privalo prižiūrėti visų sveikatos priežiūros įstaigų veiklą ir kontroliuoti jų teikiamų paslaugų kokybę.

Sveikatos priežiūros, kaip ūkinės veiklos srities, specifiką lemia ir tai, kad daugelis sveikatos priežiūros paslaugų yra finansuojama iš viešųjų lėšų, kurios gali būti sukaupiamos ir įstatymų leidėjui pasirinkus privalomąjį sveikatos draudimą. Valstybė, turinti pareigą sukurti visuomenės solidarumu pagrįstą sveikatos priežiūros finansavimo viešosiomis lėšomis sistemą, pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį atsakingo valdymo principą, privalo pasirūpinti ir tuo, kad šios lėšos būtų naudojamos atsakingai ir racionaliai. Atsižvelgiant į tai, kad dėl didėjančių sveikatos priežiūros paslaugų poreikių, vis aukštesnių jų kokybės standartų, sudėtingesnių ir brangesnių sveikatos priežiūros technologijų šių paslaugų teikimo išlaidos nuolat auga, o joms apmokėti skirtos viešosios, *inter alia* privalomojo sveikatos draudimo, lėšos yra ribotos, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį sveikatos priežiūros paslaugų finansavimo privalomojo sveikatos draudimo lėšomis teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos prielaidos valstybei šį finansavimą planuoti ir lėšas sveikatos priežiūros įstaigoms paskirstyti taip, kad, nepaneigiant valstybės priedermės remti privačia nuosavybės teise pagrįstas visuomenei naudingas ūkinės pastangas ir iniciatyvą, sąžiningos sveikatos priežiūros įstaigų konkurencijos, sveikatos priežiūros paslaugų vartotojo (paciento) teisės pasirinkti sveikatos priežiūros įstaigą, būtų užtikrinta aukšta šiomis lėšomis finansuojamų sveikatos priežiūros paslaugų kokybė ir pakankamas prieinamumas, t. y. tinkamas pasiskirstymas, taip pat nuolatinis reikiamo valstybinių sveikatos priežiūros įstaigų tinklo veikimas.

Taigi, saistomas pareigos užtikrinti racionalų ribotų privalomojo sveikatos draudimo lėšų paskirstymą sveikatos priežiūros paslaugas teikiančioms įstaigoms, įstatymų leidėjas gali nustatyti šių paslaugų finansavimo sąlygas ir apribojimus, *inter alia* tokią šių lėšų paskirstymo tvarką, pagal kurią jos būtų skiriamos tik tų sveikatos priežiūros įstaigų paslaugų teikimo išlaidoms apmokėti, kurios su valstybės įgaliota institucija įstatymo nustatytais sąlygomis būtų sudariusios atitinkamą sutartį dėl iš privalomojo sveikatos draudimo lėšų finansuojamų paslaugų teikimo. Tokių sutarčių sudarymo tvarka turėtų būti grindžiama objektyviais, iš anksto žinomais nediskriminaciniais kriterijais, kuriais nebūtų paneigta sąžiningos konkurencijos laisvė, kiti Konstitucijoje įtvirtinti Lietuvos ūkio principai. Šių principų privalu paisyti reguliuojant ir kitus sveikatos priežiūros paslaugų finansavimo privalomojo sveikatos draudimo lėšomis aspektus, kaip antai nustatant ekonomiškai pagrįstus sveikatos priežiūros paslaugų įkainius. Kartu pažymėtina, kad sveikatos priežiūros paslaugų finansavimo privalomojo sveikatos draudimo lėšomis teisiniu reguliavimu turėtų būti skatinama ne tik sąžininga sveikatos priežiūros įstaigų konkurencija, bet ir jų bendradarbiavimas siekiant užtikrinti sveikatos priežiūros tęstinumą, aukštą paslaugų kokybę, racionalų ir efektyvų išteklių naudojimą.

2.4.2.3. Teisė į sveiką aplinką

Natūralios gamtinės aplinkos apsauga (Konstitucijos 54 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas

Natūralios gamtinės aplinkos, jos atskirų objektų naudojimo ir apsaugos santykių teisinio reguliavimo konstituciniai pagrindai yra nustatyti Konstitucijos 54 straipsnyje.

Konstitucijos 54 straipsnyje nustatyta:

„Valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai.

Įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją.“

Natūralią gamtinę aplinką, gyvūniją ir augaliją, atskirus gamtos objektus ir ypač vertingas vietas Konstitucija traktuoja kaip visuotinę reikšmę turinčias nacionalines vertybes. Konstitucijos 54 straipsnyje įtvirtinti natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga bei gamtos išteklių racionalaus naudojimo ir gausinimo užtikrinimas – tai viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė. Konstitucinis Teismas 1997 m. gegužės 6 d. nutarime konstatavo, kad viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena iš svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų.

Iš Konstitucijos 54 straipsnio valstybei kyla priedermė nustatyti tokį teisinį reguliavimą ir veikti taip, kad būtų apsaugota natūrali gamtinė aplinka, atskiri jos objektai, kad būtų užtikrintas racionalus gamtos išteklių naudojimas ir jų atkūrimas bei gausinimas. Tam tikslui turi būti sukurta ir deramai funkcionuoti atitinkama valstybės institucijų sistema, valstybės biudžete turi būti numatytos lėšos, reikalingos apsaugoti natūralią gamtinę aplinką, atskirus jos objektus, užtikrinti racionalų gamtos išteklių naudojimą, atkūrimą bei jų gausinimą.

Iš Konstitucijos 54 straipsnio kyla pareigos ir visiems Lietuvos Respublikos teritorijoje esantiems asmenims: jie privalo susilaikyti nuo tokių veiksmų, kuriais būtų daroma žala žemei, jos gelmėms, vandeniui, orui, augalijai ir gyvūnijai. Įstatymų leidėjas turi uždrausti veiksmus, darančius žalą natūraliai gamtinei aplinkai, jos objektams, ir nustatyti teisinę atsakomybę už tokius veiksmus. Minėti draudimai bei teisinė atsakomybė už šių draudimų nepaisymą turi būti nustatyti tik įstatymu, o šių draudimų įgyvendinimo tvarka gali būti reglamentuojama ir poįstatyminiuose teisės aktuose.

Valstybė, turėdama konstitucinę priedermę veikti taip, kad būtų garantuota natūralios gamtinės aplinkos, atskirų jos objektų apsauga, gamtos išteklių racionalus naudojimas, atkūrimas bei jų gausinimas, gali įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų ribojamas atskirų gamtinės aplinkos objektų (gamtos išteklių) naudojimas, o tam tikri teisinių santykių subjektai būtų įpareigoti atitinkamai veikti arba susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų.

Valstybė, saugodama natūralią gamtinę aplinką ir jos atskirus objektus, siekdama užtikrinti gamtos išteklių racionalų naudojimą, atkūrimą ir gausinimą, turi garantuoti ir Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyrą.

Valstybė, reguliuodama su natūralios gamtinės aplinkos ir jos objektų apsauga, gamtos išteklių naudojimu, atkūrimu ir gausinimu susijusius santykius, taip pat ir ribodama atskirų gamtinės aplinkos objektų (gamtos išteklių) naudojimą ar įpareigodama tam tikrus teisinių santykių subjektus atitinkamai veikti arba susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų, yra saistoma konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, Konstitucijoje įtvirtintų teisingumo, protinumo bei proporcingumo principų, *inter alia* kai tokiais ribojimais ar įpareigojimais yra įsiterpiama į asmens konstitucinių teisių ir laisvių įgyvendinimą.

Kaip visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės Konstitucijos 54 straipsnyje yra įvardyti įvairūs natūralios gamtinės aplinkos objektai: gyvūnija, augalija, žemė, jos gelmės, vandenys, oras, ypač vertingos vietovės.

Laukinės gyvūnijos apsauga ir racionalus naudojimas (Konstitucijos 54 straipsnis)*Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas*

<...> iš Konstitucijos 54 straipsnio 1 dalies nuostatos „valstybė rūpinasi <...> gyvūnijos <...> apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai“, taip pat iš 54 straipsnio 2 dalies nuostatos „įstatymu draudžiama <...> skurdinti <...> gyvūniją“ darytina išvada, kad vienas iš gamtos išteklių, kuris pagal Konstituciją turi būti saugomas ir kurio racionalus naudojimas, atkūrimas bei gausinimas turi būti užtikrinamas, yra gyvūnija (jos ištekliai), įskaitant ir laukinę gyvūniją.

Laukinė gyvūnija yra natūralios gamtinės aplinkos dalis, turinti didelę reikšmę normaliam įvairių ekologinių sistemų funkcionavimui ir išlikimui. Laukinė gyvūnija yra savita visuomenės, visos žmonijos gamtinio paveldo estetinė, mokslinė, kultūrinė, rekreacinė, ekonominė vertybė. Dar ir dėl to laukinė gyvūnija yra ne tik nacionalinė vertybė – ji turi ir visuotinę, transnacionalinę reikšmę. Neabejotinai yra būtina ją išsaugoti ir perduoti būsimosioms kartoms.

Laukinė gyvūnija – itin plati, apibendrinanti sąvoka, apimanti visas nedomestifikuotų gyvūnų rūšis. Laukinės gyvūnijos, kaip Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės, savitumas yra dar ir tas, kad ji yra labai dinamiška, laisvėje esantys laukiniai gyvūnai keičia savo buvimo vietą, dėl to laukinės gyvūnijos, kaip visumos, valdymas ir disponavimas ja (kaip daiktu) yra neįmanomas.

Tačiau iš Konstitucijos 54 straipsnio valstybei kyla priedermė užtikrinti, kad laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijos būtų tinkamai valdomos (t. y. reguliuojamos ir kontroliuojamos) taip, kad būtų užtikrinta laukinės gyvūnijos, kaip visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės, apsauga ir racionalus naudojimas. Jeigu laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijos būtų nevaldomos (t. y. nereguliuojamos ir nekontroliuojamos) arba valdomos netinkamai, galėtų būti pakenkta kitiems gamtinės aplinkos objektams, taip pat ir tam tikroms pačių laukinių gyvūnų rūšims, įvairioms ekologinėms sistemoms. Neužtikrinus tinkamo laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijų valdymo (t. y. reguliavimo ir kontroliavimo), būtų sudarytos prielaidos pakenkti įvairioms Konstitucijoje įtvirtintoms, jos saugomoms ir ginamoms vertybėms (gyvybei, sveikatai, nuosavybei ir kt.), taigi ir asmens teisėms ir interesams.

Šiame kontekste konstatuotina, jog valstybė (jos teisę kuriančios institucijos) pagal Konstitucijos 54 straipsnį gali, o tam tikrais atvejais, atsižvelgiant į įvairias aplinkybes, net privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijas (jų dydį, paplitimą, migraciją ir t. t.) būtų galima valdyti (t. y. reguliuoti ir kontroliuoti) tinkamai, veiksmingai, taip, kad būtų užtikrinta laukinės gyvūnijos apsauga, jos išteklių racionalus naudojimas, atkūrimas ir gausinimas, kad neatsirastų prielaidų skurdinti gyvūnijos – visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės. Valstybė, teisės aktais reguliuodama su gyvūnų (jų rūšių) populiacijų valdymu (t. y. reguliavimu ir kontroliavimu) susijusius santykius, privalo pati paisyti humaniško elgesio su gyvūnais reikalavimų ir netoleruoti kitų asmenų žiauraus, nehumaniško elgesio su gyvūnais.

Valstybė (jos institucijos) gali pasirinkti įvairius laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijų tinkamo valdymo būdus ir priemones. Kita vertus, paisydama Konstitucijoje įtvirtintų socialinės darnos imperatyvo, teisingumo, protingumo bei proporcingumo principų, kitų Konstitucijos nuostatų, valstybė (jos institucijos) negali pasirinkti tokių laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijų valdymo (t. y. reguliavimo ir kontroliavimo) būdų ir priemonių, kurie nepagrįstai suvaržytų ar apskritai paneigtų asmenų ar socialinių grupių teises ar teisėtus interesus, pamintų teisėtus jų lūkesčius.

<...>

<...> Valstybė turi ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad nepaneigiant tautos ūkio pagrindų – privačios nuosavybės teisės, asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos – būtų užtikrintas ir Konstitucijos 54 straipsnyje įtvirtintas viešasis interesas – natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga bei gamtos išteklių racionalaus naudojimo, atkūrimo ir gausinimo užtikrinimas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė.

Medžioklė – vienas iš laukinių gyvūnų populiacijų valdymo būdų; teisė medžioti – įgytoji teisė

Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas

<...> vienas iš laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijų valdymo (t. y. reguliavimo ir kontroliavimo) būdų yra medžioklė – senas tradicijas turinti žmogaus veiklos rūšis ir socialinis institutas. Kartu pažymėtina, kad medžioklė yra taikoma kartu su kitais laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijų valdymo (t. y. reguliavimo ir kontroliavimo) būdais, ne mažiau svarbiais ir turinčiais ne menkesnes tradicijas. Medžioklė negali būti priešpriešinama kitoms žmonių veiklos rūšims, o tarp medžioklės užsiimančių ar kitaip su ja susijusių asmenų teisių ir teisėtų interesų ir kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų turi būti rasta protinga ir teisinga pusiausvyra.

Medžioklė kaip žmogaus veiklos rūšis ir socialinis institutas yra įvairialypis reiškiny, apimantis: 1) laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijų valdymą (t. y. reguliavimą ir kontroliavimą); 2) laisvalaikio veiklą; 3) ūkinę veiklą. Minėti trys medžioklės aspektai yra tarpusavyje susiję.

Pirma, kaip minėta, medžioklė yra vienas iš laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijų valdymo (t. y. reguliavimo ir kontroliavimo) būdų, taigi ir viena iš laukinių gyvūnų apsaugos ir racionalaus naudojimo priemonių. Medžioklės specifika, palyginti su kitais laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijų valdymo (t. y. reguliavimo ir kontroliavimo) būdais, lemia *inter alia* tai, kad įgyvendinti šitokią gyvūnų (jų rūšių) populiacijų kontrolę tradiciškai yra patikima privatiems asmenims – medžiotojams, kurie paprastai (bet nebūtinai) būna susibūrę į atitinkamus susivienijimus (medžiotojų būrelius, draugijas ar kitas organizacijas). Tačiau medžioklė gali būti planuojama ir organizuojama ir ne per privačius asmenis – medžiotojus arba ne tik per juos. Kad ir kokiais organizaciniais principais būtų grindžiami medžioklės ir su ja susiję santykiai, valstybė pagal Konstituciją negali nusišalinti nuo medžioklės veiklos kontrolės ir priežiūros.

Antra, medžiotojams (privatiems asmenims) medžioklė paprastai yra laisvalaikio veikla. Medžioklė kaip laisvalaikio veikla yra susijusi su specialios įgytosios teisės įgyvendinimu: šia veikla gali užsiimti tik tie asmenys, kurie atitinka teisės aktuose nustatytus reikalavimus ir yra įgiję teisę medžioti. Pabrėžtina, kad teisė medžioti nėra konstitucinė teisė, ji kyla iš žemesnės galios teisės aktų ir turi būti įgyvendinama taip, kaip numatyta teisės aktuose. Ši teisė yra ginama kaip įgytoji teisė.

Trečia, medžioklė – tai ūkinės veiklos rūšis arba sudedamoji platesnės ūkinės veiklos dalis. Šiuo aspektu pažymėtina, kad, viena vertus, galima ir profesionali medžioklė – asmens pajamų gavimo šaltinis; kita vertus, asmens ūkinė veikla gali apimti ir medžioklės planavimą bei organizavimą.

Minėta, kad teisė medžioti – tai įgytoji teisė. Konstitucijoje medžioklės sąvoka nėra vartojama. Medžioklės ir su ja susiję santykiai yra reguliuojami įstatymais ir poįstatyminiais aktais.

Pasirinkdama medžioklės planavimo ir organizavimo, taigi ir medžioklės bei su ja susijusių santykių, modelį ir jį įtvirtindama teisės aktuose valstybė turi plačią diskreciją.

Igyvendindama šią diskreciją valstybė (teisėkūros subjektai pagal savo kompetenciją) gali nustatyti medžioklės plotų sudarymo tvarką, dydžius, medžiojimo būdus, laiką, kitas sąlygas, nurodyti laukinius gyvūnus, kuriuos leidžiama ar draudžiama medžioti, ir kt. Reguliudama šiuos santykius valstybė privalo sudaryti prielaidas užtikrinti racionalų medžiojamųjų laukinių gyvūnų išteklių naudojimą ir apsaugą, atsižvelgdama *inter alia* į šių išteklių dydį bei jų gausos reguliavimo poreikį. Tai darydami teisėkūros subjektai yra saistomi konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, Konstitucijoje įtvirtintų teisingumo, protingumo, proporcingumo principų, kitų Konstitucijos normų bei principų.

Pažymėtina, kad valdant (t. y. reguliuojant ir kontroliuojant) laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijas medžioklė yra taikoma kartu su kitais šių populiacijų valdymo (t. y. reguliavimo ir kontroliavimo) būdais. Tad medžioklė negali būti priešpriešinama kitoms žmonių veiklos rūšims, o medžiokle užsiimančių ar kitaip su ja susijusių visuomenės narių teisės ir teisėti interesai neturi būti priešpriešinami kitų visuomenės narių teisėms ir teisėtiems interesams. <...> iš Konstitucijos valstybei kyla priedermė reguliuojant medžioklės ir su ja susijusius santykius išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp visuomenės ir asmens interesų, užtikrinti viešąjį interesą ir išvengti nepagrįsto asmens teisių ribojimo.

Laukinė gyvūnija yra specifinė natūralios gamtinės aplinkos sudedamoji dalis ir tuo aspektu, kad laukinių gyvūnų gyvenamąją aplinką sudaro *inter alia* žemės sklypai, miškai, vandens telkiniai, kurie patys (jų nesiejant su juose gyvenančiais laukiniais gyvūnais) gali būti įvairių teisių santykių dalykas. <...> žemės sklypai, miškai, vandens telkiniai, sudarantys laukinių gyvūnų gyvenamąją aplinką, nuosavybės teise gali priklausyti įvairiems asmenims, *inter alia* ir tokiems, kuriems jie priklauso privačios nuosavybės teise.

Be to, kaip minėta, laukinių gyvūnų (jų rūšių) populiacijų valdymas (t. y. reguliavimas ir kontroliavimas), kurio vienas iš būdų yra medžioklė, gali būti susijęs ir su ūkine veikla; medžioklė gali būti ūkinės veiklos rūšis arba sudedamoji platesnės ūkinės veiklos dalis.

Taigi teisės aktais reguliuojant medžioklės ir su ja susijusius santykius turi būti paisoma *inter alia* <...> Konstitucijos 23 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatų dėl nuosavybės neliečiamumo ir apsaugos bei 46 straipsnio 1 dalies nuostatų dėl tautos ūkio pagrindą sudarančių vertybių – privačios nuosavybės teisės, asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos.

<...>

Minėta, kad medžioklė – tai ūkinės veiklos rūšis arba sudedamoji asmens platesnės ūkinės veiklos dalis. Siekdama užtikrinti viešąjį interesą – laukinių gyvūnų (jų išteklių) apsaugą ir racionalų naudojimą, atkūrimą ir gausinimą, valstybė, reguliuodama medžioklę kaip ūkinę veiklą, gali įstatymu nustatyti specifines ūkinės veiklos sąlygas, *inter alia* medžioklės plotų dydžius; jie nustatomi atsižvelgiant *inter alia* į medžiojamųjų laukinių gyvūnų išteklių dydį bei jų gausos reguliavimo poreikį. Tai darant turi būti laikomasi konstitucinio proporcingumo principo ir neturi būti paneigtos privačių žemės sklypų, miškų, vandens telkinių savininkų nuosavybės teisės, jų ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva.

Valstybės priedermė užtikrinti žemės, kaip riboto gamtos išteklių, racionalų naudojimą ir apsaugą (Konstitucijos 54 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 30 d. nutarimas

Žemė yra svarbi ekosistemos dalis, lemianti ir kitų gamtos išteklių (*inter alia* vandenų, augalijos, gyvūnijos) egzistavimą bei kitimą. Žemė yra ypatingas gamtos išteklius ir tuo aspektu, kad ji negali būti pakeista kuo nors kitu, iš naujo sukurta ar kaip nors kitaip padidinta. Taigi žemė yra ribotas išteklius.

Žemės, kaip riboto ištekliaus, tinkamas naudojimas yra žmogaus ir visuomenės išlikimo ir raidos sąlyga, tautos gerovės pagrindas; jos, kaip gamtos ištekliaus, racionalaus naudojimo užtikrinimas yra viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai). Valstybės pareiga užtikrinti, kad žemė būtų naudojama racionaliai, kad ji būtų saugoma, kyla *inter alia* iš Konstitucijos 54 straipsnio nuostatų, jog valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai (1 dalis), kad įstatymu draudžiama *inter alia* niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį, skurdinti augaliją ir gyvūniją (2 dalis), konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, kitų Konstitucijos nuostatų. Pažymėtina, kad racionalus žemės naudojimas yra neatsiejamas nuo jos apsaugos, *inter alia* nuo derlingos dirbamos žemės, kraštovaizdžio išlaikymo, žemės apsaugojimo nuo taršos, netinkamo naudojimo, kitų neigiamų veiksnių, taip pat nuo žemės ūkio verslo laisvės užtikrinimo.

Ypač vertingų vietovių apsauga (Konstitucijos 54 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas

Žemė, miškai, parkai, vandens telkiniai yra ypatingi nuosavybės teisės objektai, nes žemės, miškų, parkų, vandens telkinių tinkamas naudojimas ir apsauga yra žmogaus egzistavimo, žmogaus ir visuomenės išlikimo bei raidos sąlyga, tautos gerovės pagrindas. Pagal Konstituciją natūrali gamtinė aplinka, gyvūnija ir augalija, atskiri gamtos objektai, taip pat ypač vertingos vietovės yra visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės; jų apsauga bei gamtos išteklių racionalaus naudojimo ir gausinimo užtikrinimas – tai viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė (Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai).

Konstitucijos 54 straipsnyje nustatyta, kad valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai (1 dalis), kad įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją (2 dalis). Paminėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalį valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių.

Bendrinė Konstitucijos 54 straipsnio 1 dalies sąvoka „ypač vertingos vietovės“ suporuojama tai, kad tam tikros Lietuvos teritorijos dalys (vietovės), kurios dėl savo ekologinės, kultūrinės, istorinės, mokslinės ir kitokios reikšmės skiriasi nuo kitų Lietuvos teritorijos dalių (vietovių), jeigu tai konstituciškai pagrįsta, ne tik gali, bet ir turi būti priskirtos ypač vertingų vietovių kategorijai. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi įgaliojimus ir diskreciją spręsti, kokias vietoves priskirti ypač vertingoms vietovėms, tačiau vietovių priskyrimas ypač vertingoms vietovėms turi būti pagrįstas. Atskiros vietovės gali būti priskiriamos ypač vertingoms vietovėms pagal teisės aktų nustatytus kriterijus (atsižvelgiant į jų ekologinę, kultūrinę, istorinę, mokslinę ir kitokią vertę ir pan.).

Konstitucijos 54 straipsnio 1 dalies sąvokos „ypač vertingos vietovės“, kaip bendrinės sąvokos, kontekste paminėtina, kad Konstitucija neužkerta kelio įstatymuose, kituose teisės aktuose tiems patiems reiškiniams apibūdinti vartoti kitus žodžius ar formuluotes negu vartojami Konstitucijos tekste <...>. Taigi Konstitucijos 54 straipsnyje minimos ypač vertingos vietovės įstatymuose gali būti vadinamos ir kitaip, jeigu dėl to nėra iškreipiamas ar suvis paneigiamas konstitucinės sąvokos „ypač vertingos vietovės“ turinys.

<...>

Turėdamas įgaliojimus atitinkamas vietoves priskirti ypač vertingoms vietovėms, įstatymų leidėjas turi ir įgaliojimus, atsižvelgdamas į gamtos objektų, esančių ypač vertingose teritorijose, ypatingą išliekamąją vertę, svarbą, būtinybę juos išsaugoti ateities kartoms, valstybei tenkančią konstitucinę pareigą rūpintis ypač vertingų vietovių išsaugojimu ir racionaliu naudojimu, nustatyti specialų tų vietovių apsaugos ir naudojimo režimą. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarime yra konstatuota, kad toks specialus teisinis režimas suponuoja *inter alia* ūkinės ir kitokios veiklos tose vietovėse, dėl kurios gali būti pakeistas kraštovaizdis, atskiri atitinkamose vietovėse esantys objektai ir pan., specialias sąlygas, įvairius ribojimus ir draudimus.

Pagal Konstituciją valstybė turi pareigą rūpintis ir tais valstybinės reikšmės gamtos objektais, kurie nuosavybės teise priklauso ne valstybei, bet kitiems asmenims, užtikrinti jų apsaugą. Ši valstybės pareiga negali būti interpretuojama kaip atleidžianti atitinkamų gamtos objektų savininkus nuo pareigos patiems prisidėti prie minėtų gamtos objektų išsaugojimo, laikytis šiems gamtos objektams nustatyto teisinio režimo.

Taigi dėl to, kad ypač vertingose vietovėse gamtos ir kiti objektai gali nuosavybės teise priklausyti labai įvairiems subjektams – valstybei, savivaldybėms, juridiniams ir fiziniams asmenims, aptariamieji ribojimai ir draudimai gali būti nustatomi ne tik valstybei ir savivaldybėms, bet ir fiziniams bei juridiniams asmenims. Siekiant užtikrinti ypač vertingų vietovių apsaugą, tokiais ribojimais ir draudimais gali būti įsiterpiama į visų, taip pat ir privačių žemės sklypų, miškų, parkų, vandens telkinių, savininkų teises. Visi minėti ribojimai, draudimai turi būti konstituciškai pagrįsti, nevaržyti savininkų, kitų asmenų teisių labiau negu būtina visuotinai svarbiems tikslams pasiekti (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas).

Teisė į sveiką aplinką

Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas

<...> asmens teisė į sveiką aplinką yra būtinoji oraus gyvenimo ir naudojimosi daugeliu kitų konstitucinių teisių sąlyga.

Reikalavimai statybos santykių teisiniam reguliavimui (Konstitucijos 54 straipsnis, 109 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 31 d. nutarimas

<...> įstatymų leidėjas privalo nustatyti tokį statybos santykių teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrintas Konstitucijos ginamas viešasis interesas, *inter alia* natūralios gamtinės aplinkos, atskirų gamtos objektų, saugomų teritorijų ir vertingų vietovių apsauga, tinkamas, racionalus žemės, miškų ir vandens telkinių naudojimas. Konstitucijos ginamas viešasis interesas tinkamai, racionaliai naudoti žemę, miškus ir vandens telkinius suponuoja įstatymų leidėjo pareigą įstatymu reglamentuojant statybos santykius nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų darnų teritorijos vystymąsi, sveikos gyvenamosios aplinkos formavimą, deramas gyvenamųjų vietovių infrastruktūros ir kitų veiklos sričių plėtros sąlygas.

<...>

Iš Konstitucijos kylančias nuostatas, kad nuosavybė įpareigoja ir kad nuosavybės teise nėra absoliuti, aiškindamas kartu su Konstitucijos 54 straipsniu, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad visi žemės sklypų, miškų, vandens telkinių savininkai, valdytojai, naudotojai privalo paisyti konstitucinio natūralios gamtinės aplinkos apsaugos imperatyvo, saugoti gamtinę aplinką, nepabloginti jos būklės, nedaryti žalos gamtinei aplinkai (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2009 m. birželio 22 d. nutarimai).

<...> įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti Konstitucijos ginamą viešąjį interesą, *inter alia* natūralios gamtinės aplinkos, atskirų gamtos objektų, saugomų teritorijų ir vertingų vietovių apsaugą, tinkamą, racionalų žemės, miškų ir vandens telkinių naudojimą, gali numatyti įvairias poveikio priemones, kuriomis siekiama pašalinti statybos, pažeidžiančios teisės aktų reikalavimus, pasekmes. Tokios priemonės gali būti *inter alia* įpareigojimas statomą (pastatytą) statinį nugriauti arba jį reikiamai pertvarkyti (dalį statinio nugriauti, perstatyti ir pan.). Nustatant tokias priemones turi būti laikomasi proporcingumo principo, pagal kurį įstatymuose numatytos priemonės turi atitikti siekiamus visuomenei būtinus ir konstituciškai pagrįstus tikslus. Jos turi būti būtinos siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves, Konstitucijoje įtvirtintas vertybes ir (arba) konstituciškai svarbius tikslus.

Iš Konstitucijos, *inter alia* jos 109 straipsnio 1 dalies, konstitucinių teisingumo, teisinės valstybės principų įstatymų leidėjui reguliuojant santykius, susijusius su statybų, pažeidžiančių teisės aktų reikalavimus, pasekmių šalinimu, kyla pareiga nustatyti kriterijus arba (ir) atvejus, kuriems esant teismas, sprendžiantis dėl statybos, pažeidžiančios teisės aktų reikalavimus, teisinių pasekmių, įvertinęs visas bylos aplinkybes ir vadovaudamasis teisingumo, protingumo ir proporcingumo principais, turėtų galimybę parinkti tinkamą poveikio priemonę statybos, pažeidžiančios teisės aktų reikalavimus, pasekmėms šalinti.

Teisė į sveiką ir švarią aplinką; pareiga tausoti gamtą ir atlyginti gamtinei aplinkai padarytą žalą; valstybės priedermė užtikrinti natūralios gamtinės aplinkos, ypač vertingų vietovių apsaugą (Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalis, 54 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas

Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių. Pagal Konstitucijos 54 straipsnį valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai (1 dalis); įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją (2 dalis).

Aiškindamas šias Konstitucijos nuostatas, kuriose įtvirtinti konstituciniai aplinkos apsaugos pagrindai, Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad:

- šiomis nuostatomis yra išreikštas vienas iš valstybės veiklos tikslų – užtikrinti žmonių teises į sveiką ir švarią aplinką; aplinkos apsauga yra valstybės bei kiekvieno gyventojo rūpestis ir pareiga, viešieji ir privatieji interesai turi būti skirti aplinkos kokybei gerinti (1998 m. birželio 1 d., 2011 m. sausio 31 d., 2014 m. gegužės 9 d. nutarimai); iš šių nuostatų visiems asmenims kyla pareiga tausoti gamtą, o padarius gamtinei aplinkai žalą (nuostolius) – ją atlyginti (2003 m. spalio 29 d., 2014 m. gegužės 9 d. nutarimai);

- pagal Konstituciją natūrali gamtinė aplinka, gyvūnija ir augalija, atskiri gamtos objektai, taip pat ypač vertingos vietovės yra visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės; jų apsauga bei gamtos išteklių racionalaus naudojimo ir gausinimo užtikrinimas – tai viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė (2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai);

- visi Lietuvos Respublikos teritorijoje esantys asmenys privalo susilaikyti nuo tokių veiksmų, kuriais būtų daroma žala žemei, jos gelmėms, vandeniui, orui, augalijai ir gyvūnijai; įstatymų leidėjas turi uždrausti veiksmus, darančius žalą natūraliai gamtinei aplinkai, jos objektams, ir nustatyti teisinę atsakomybę už tokius veiksmus; tokie draudimai bei teisinė atsakomybė už jų nepaisymą turi būti nustatyti tik įstatymu, o šių draudimų įgyvendinimo tvarka gali būti reglamentuojama ir poįstatyminiuose teisės aktuose (2005 m. gegužės 13 d. nutarimas);

– valstybė, turėdama konstitucinę priedermę veikti taip, kad būtų garantuota natūralios gamtinės aplinkos, atskirų jos objektų apsauga, gamtos išteklių racionalus naudojimas, atkūrimas bei gausinimas, gali įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų ribojamas atskirų gamtinės aplinkos objektų (gamtos išteklių) naudojimas, o tam tikri teisinių santykių subjektai būtų įpareigoti atitinkamai veikti arba susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų; tai darydama valstybė yra saistoma konstitucinio socialinės darnos imperatyvo, Konstitucijoje įtvirtintų teisingumo, protingumo, proporcingumo principų (2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai).

Ūkinės veiklos reguliavimas siekiant užtikrinti natūralios gamtinės aplinkos ir žmonių sveikatos apsaugą (Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis, 53 straipsnio 1, 3 dalys, 54 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas

Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalies ir 54 straipsnio nuostatas siejant su jos 46 straipsnio 3 dalimi, pagal kurią valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, taip pat 53 straipsnio 1 dalies nuostata, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pažymėta, kad:

– siekdama užtikrinti natūralios gamtinės aplinkos, atskirų gamtos objektų apsaugą bei gamtos išteklių racionalų naudojimą, atkūrimą ir gausinimą, valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, gali nustatyti specifines ūkinės veiklos sąlygas, procedūras, kontrolės priemones, taip pat tam tikrus ūkinės veiklos, susijusios su atitinkamų gamtos išteklių naudojimu, ribojimus ir draudimus (2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai);

– iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, 53 straipsnio 1, 3 dalių, 54 straipsnio, kyla reikalavimas įstatymų leidėjui reguliuojant ūkinę veiklą nustatyti tokius jos ribojimus, kuriais būtų siekiama užtikrinti bendrą tautos gerovę, *inter alia* saugoti nuo kenksmingų poveikių žmonių sveikatą ir aplinką, racionaliai naudoti gamtos išteklius, atlyginti gamtinei aplinkai padarytą žalą (2014 m. gegužės 9 d. nutarimas).

Siame kontekste pažymėtina ir tai, kad Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga, atsižvelgiant į valstybės išteklius, jos materialines ir finansines galimybes bei kitus svarbius veiksnius, reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui, reguliuojant šią veiklą, derinti įvairias konstitucines vertybes, *inter alia* saugomas pagal Konstitucijos 46, 53, 54 straipsnius: asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, sąžiningos konkurencijos laisvę, vartotojų interesų apsaugą, žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugą (2015 m. kovo 5 d., 2015 m. balandžio 3 d., 2015 m. spalio 29 d. nutarimai).

Valstybės priedermė, reguliuojant su žemės gelmių naudojimu susijusią ūkinę ir kitokią veiklą, užtikrinti žemės gelmių ir kitų natūralios gamtinės aplinkos objektų (žemės, vandens, oro, augalijos, gyvūnijos) ir žmonių sveikatos apsaugą, racionalų gamtos išteklių naudojimą (Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis, 53 straipsnio 1, 3 dalys, 54 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas

Žemės gelmės yra vienas iš Konstitucijos 54 straipsnyje tiesiogiai įvardytų natūralios gamtinės aplinkos objektų, taigi valstybė turi konstitucinę priedermę užtikrinti žemės gelmių apsaugą ir racionalų naudojimą.

Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucijos 47 straipsnio (2003 m. sausio 23 d. redakcija) 1 dalį žemės gelmės išimtinė nuosavybės teise priklauso Lietuvos Respublikai. Žemės gelmės yra ypatingas natūralios gamtinės aplinkos objektas, priklausantis išimtinai

valstybei ir jokių būdu negalintis patekti kitų asmenų nuosavybėn. Žemės gelmių priskyrimas išimtinai valstybės nuosavybei yra konstitucinis pagrindas valstybei nustatyti specialų, ypatingą, palyginti su kitais gamtos objektais, žemės gelmių apsaugos ir naudojimo teisinį režimą.

Taigi konstitucinė valstybės priedermė užtikrinti deramą žemės gelmių, kaip visuotinę reikšmę turinčios ir išimtinę nuosavybės teise valstybei priklausančios nacionalinės vertybės, apsaugą ir racionalų naudojimą suponuoja ypatingą žemės gelmių apsaugos ir naudojimo santykių teisinį reguliavimą, *inter alia* specialias su žemės gelmių naudojimu susijusios ūkinės ir kitokios veiklos sąlygas, ribojimus ir draudimus.

Kaip minėta, Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui, reguliuojant šią veiklą, derinti įvairias konstitucines vertybes, *inter alia* saugomas pagal Konstitucijos 46, 53, 54 straipsnius: asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, sąžiningos konkurencijos laisvę, vartotojų interesų apsaugą, žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugą.

<...> reguliuojant su žemės gelmių naudojimu susijusią ūkinę veiklą turi būti atsižvelgiama, be kita ko, į ekonominius valstybės interesus, *inter alia* būtinumą užtikrinti energetikos sistemos saugumą ir patikimumą kaip konstituciškai svarbų tikslą, viešąjį interesą. Pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalį, įstatymų leidėjas, reguliuodamas ūkinę veiklą energetikos srityje taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintas energetikos sistemos saugumas ir patikimumas, *inter alia* galimybė gauti energijos išteklius iš įvairių šaltinių (2015 m. balandžio 3 d., 2015 m. spalio 29 d. nutarimai). Taigi, siekiant, be kita ko, užtikrinti energetikos sistemos saugumą ir patikimumą, *inter alia* galimybę gauti energijos išteklių iš įvairių šaltinių, pagal Konstituciją turi būti nustatytas toks su žemės gelmių naudojimu susijusios ūkinės veiklos teisinis reguliavimas, kuriuo būtų sudarytos sąlygos tinkamai ištirti žemės gelmes ir racionaliai naudoti jų išteklius.

Kartu pabrėžtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, 53 straipsnio 1, 3 dalių, 54 straipsnio nuostatas, valstybė, reguliuodama su žemės gelmių naudojimu susijusią ūkinę ir kitokią veiklą, privalo užtikrinti žemės gelmių ir kitų natūralios gamtinės aplinkos objektų (žemės, vandens, oro, augalijos, gyvūnijos) ir žmonių sveikatos apsaugą nuo kenksmingų poveikių, užkirsti kelią aplinkos niokojimui, teršimui, radiacinio poveikio jai darymui, augalijos ir gyvūnijos skurdimui, užtikrinti racionalų gamtos išteklių naudojimą.

Kadangi su žemės gelmių naudojimu susijusi ūkinė ir kitokia veikla gali kelti grėsmę aplinkai ir žmonių sveikatai, įstatymų leidėjas, įgyvendindamas savo diskreciją formuoti valstybės ekonominę, *inter alia* žemės gelmių naudojimo, politiką, pagal Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies, 53 straipsnio 1, 3 dalių, 54 straipsnio nuostatas šią veiklą privalo reguliuoti taip, kad būtų suderintos skirtingos konstitucinės vertybės ir, siekiant užtikrinti ekonominius valstybės interesus, *inter alia* energetikos sistemos saugumą ir patikimumą, kartu būtų sudarytos reikiamos teisinės prielaidos apsaugoti aplinką ir žmonių sveikatą nuo galimo kenksmingo šios veiklos poveikio, užkirsti kelią galimai žalai aplinkai ir žmonių sveikatai atsirasti, ir, be kita ko, jis turi įgaliojimus apskritai uždrausti vykdyti tam tikrą su žemės gelmėmis susijusią veiklą, kaip antai naudoti tam tikrus žemės gelmių išteklius ar taikyti tam tikrą jų tyrimo ir (arba) gavybos būdą (technologiją).

Šios bylos kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, 53 straipsnio 1, 3 dalių, 54 straipsnio nuostatas, galimas ir toks bendrai tautos gerovei užtikrinti skirtas įstatymų leidėjo nustatytas su žemės gelmių naudojimu susijusios ūkinės veiklos teisinis reguliavimas, kuriuo leidžiama taikyti žemės gelmių tyrimo ir (arba) jų išteklių gavybos būdus (technologijas), galinčius kelti pavojų aplinkai ar žmonių sveikatai.

Kartu pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas, reglamentuodamas galimybę taikyti tokius žemės gelmių tyrimo ir (arba) jų išteklių gavybos būdus (technologijas), privalo nustatyti ir veiksmingas priemones, kuriomis būtų sudarytos prielaidos tinkamai apsaugoti aplinką ir žmonių sveikatą, neleisti vykdyti tokios ūkinės veiklos, kuria neišvengiamai būtų padaryta žala aplinkai ir žmonių sveikatai. Šiomis priemonėmis turi būti užtikrinta, kad, be kita ko, būtų įvertintas galimas su žemės gelmių naudojimu susijusios ūkinės veiklos poveikis aplinkai, nustatytos aplinkai ir žmonių sveikatai apsaugoti skirtos šios veiklos sąlygos ir vykdoma veiksminga tokios veiklos (*inter alia* technologinių reikalavimų laikymosi) priežiūra.

<...>

<...> jeigu paaiškėtų, jog įstatymuose nustatytos žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugos priemonės yra nepakankamai veiksmingos, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalies, 53 straipsnio 1, 3 dalių, 54 straipsnio nuostatų, įstatymų leidėjui kiltų pareiga nustatyti papildomas žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugos priemones, o jeigu tai neįmanoma, – uždrausti vykdyti tam tikrą su žemės gelmėmis susijusią veiklą, kaip antai naudoti tam tikrus žemės gelmių išteklius ar taikyti tam tikrą jų tyrimo ir (arba) gavybos būdą (technologiją).

Natūralios gamtinės aplinkos apsauga; miškų ūkio valdymo reguliavimas siekiant užtikrinti miškų apsaugą (Konstitucijos 54 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 16 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 54 straipsnį valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai (1 dalis); įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją (2 dalis).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad žemė, miškai, parkai, vandens telkiniai yra ypatingi nuosavybės teisės objektai, nes žemės, miškų, parkų, vandens telkinių tinkamas naudojimas ir apsauga yra žmogaus egzistavimo, žmogaus ir visuomenės išlikimo bei raidos sąlyga, tautos gerovės pagrindas; pagal Konstituciją natūrali gamtinė aplinka, gyvūnija ir augalija, atskiri gamtos objektai, taip pat ypač vertingos vietovės yra visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės; jų apsauga ir gamtos išteklių racionalaus naudojimo ir gausinimo užtikrinimas – tai viešasis interesas, kurį garantuoti yra valstybės konstitucinė priedermė (2006 m. kovo 14 d., 2007 m. liepos 5 d. nutarimai).

<...>

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46, 54 straipsnių, 128 straipsnio 2 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti esmines miškų ūkio valdymo sąlygas; įstatymų leidėjas turi nustatyti aiškų ir pagrįstą miškų ūkio valdymo modelį, *inter alia* atitinkamus subjektus, atsakingus už valstybei nuosavybės teise priklausančių miškų ūkio valdymą, arba kriterijus, pagal kuriuos tokie subjektai būtų nustatyti. Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas miškų ūkio valdymo teisinį reguliavimą, turi paisyti *inter alia* iš Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies kylančios valstybės pareigos reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, kartu įgyvendinti iš Konstitucijos 54 straipsnio, 128 straipsnio 2 dalies kylančius reikalavimus, *inter alia* užtikrinti tinkamą miškų apsaugą, taip pat jų, kaip valstybės turto, racionalų tvarkymą ir naudojimą.

Medžioklės ir su ja susijusių santykių teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2019 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 54 straipsnį, įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti viešąjį interesą – laukinės gyvūnijos išteklių apsaugą ir racionalų naudojimą, atkūrimą ir gausinimą, savo plačią diskreciją reguliuoti medžioklės ir su ja susijusių santykius gali įgyvendinti nustatęs ir tokią teisinį reguliavimą, pagal kurį medžioti konkrečiuose medžioklės plotuose būtų leidžiama tik įstatyme nustatyta tvarka ir sąlygomis įgijus leidimą juose naudoti laukinės gyvūnijos išteklius. <...> siekiant užtikrinti minėtą viešąjį interesą įstatyme gali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį medžioklės plotų naudotojomis galėtų būti ir asociacijos, vienijančios asmenis, kurie atitinka teisės aktuose nustatytus reikalavimus ir yra įgiję teisę medžioti.

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 23, 54 straipsnius, įstatymų leidėjas, pasirinkęs medžioklės ir su ja susijusių santykius reguliuoti taip, kad medžioti konkrečiuose medžioklės plotuose būtų leidžiama tik įstatyme nustatyta tvarka ir sąlygomis įgijus atitinkamą leidimą, teisiniu reguliavimu turi sudaryti prielaidas derinti medžioklės plotuose esančio tam tikro dydžio privataus žemės sklypo savininko, kuris nėra šių medžioklės plotų naudotojas, bet pageidauja savo įgytąją teisę medžioti įgyvendinti jam priklausančiame žemės sklype, ir atitinkamo medžioklės plotų naudotojo, *inter alia* asociacijos, vienijančios asmenis, kurie atitinka teisės aktuose nustatytus reikalavimus ir yra įgiję teisę medžioti, interesus. Tokiu teisiniu reguliavimu turi būti paisoma Konstitucijos, *inter alia* jos 35 straipsnyje įtvirtintos asociacijų laisvės.

Valstybės pareiga užtikrinti Kuršių nerijos ypatingą apsaugą kaip Konstitucijos ginamą viešąjį interesą (Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalis, 54 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas

<....> atsižvelgiant į Kuršių nerijos, kaip unikalaus gamtos ir žmogaus sukurto kraštovaizdžio komplekso, esančio nacionalinio ir pasaulinio gamtos, istorijos ir kultūros paveldo dalimi, išliekamąją vertę dabarties ir ateities kartoms, pagal Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalį, 54 straipsnio 1 dalį Kuršių nerija yra saugotina ypač vertinga vietovė ir visuotinę reikšmę turintis gamtos ir kultūros paveldo objektas; valstybės konstitucinė priedermė yra užtikrinti Lietuvos Respublikai priklausančios Kuršių nerijos dalies ypatingą apsaugą kaip Konstitucijos ginamą viešąjį interesą.

Tai *inter alia* reiškia, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 42 straipsnio 2 dalį, 54 straipsnio 1 dalį, valstybė privalo išsaugoti Kuršių nerijos, kaip ypač vertingos vietovės ir visuotinę reikšmę turinčio gamtos ir kultūros paveldo objekto, tapatumą ir integralumą, *inter alia* jos vertingąsias savybes, be kita ko, išskirtinį kraštovaizdį, kultūros, gamtos, istorijos paveldą, unikalius architektūros objektus ir archeologines vietas. Vykdam šią konstitucinę pareigą teisės aktuose turi būti nustatytas specialus Kuršių nerijos apsaugos ir naudojimo režimas, kuris *inter alia* suponuoja šioje vietovėje esančių gamtos ir kultūros objektų apsaugos būdus, ūkinę, statybą, taip pat bet kokios kitos veiklos, dėl kurios gali būti pakeistas kraštovaizdis ar atskiri toje vietovėje esantys objektai, specialias sąlygas, apribojimus ir draudimus.

Pažymėtina, kad, įgyvendindama Konstitucijos 94 straipsnyje nustatytus įgaliojimus, *inter alia* tvarkyti krašto reikalus, vykdyti įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, vykdyti kitas pareigas, kurias Vyriausybei paveda Konstitucija ir kiti įstatymai, Vyriausybė privalo nustatyti specialaus Kuršių nerijos apsaugos ir naudojimo režimo įgyvendinimo priemones. Kitaip nebūtų sudaryta prielaidų veiksmingai vykdyti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 42 straipsnio 2 dalies, 54 straipsnio 1 dalies, kylančią valstybės pareigą išsaugoti

Kuršių nerijos, kaip ypač vertingos vietovės ir visuotinę reikšmę turinčio gamtos ir kultūros paveldo objekto, tapatumą ir integralumą, taigi užtikrinti ir Kuršių nerijos ypatingą apsaugą kaip Konstitucijos ginamą viešąjį interesą.

Vykdant iš Konstitucijos, *inter alia* jos 42 straipsnio 2 dalies, 54 straipsnio 1 dalies, kylančią valstybės pareigą užtikrinti Kuršių nerijos ypatingą apsaugą nustatytas specialus Kuršių nerijos apsaugos ir naudojimo režimas, suponuojantis *inter alia* ūkinės, statybų, taip pat bet kokios kitos veiklos apribojimus ir draudimus, turi būti taikomas valstybei, savivaldybėms, kitiems atitinkamų objektų, esančių Kuršių nerijoje, savininkams ir naudotojams. Atsižvelgiant į tai, kad specialaus Kuršių nerijos apsaugos ir naudojimo režimo, kuris būtinas siekiant užtikrinti Kuršių nerijos ypatingą apsaugą kaip Konstitucijos ginamą viešąjį interesą, įgyvendinimas, *inter alia* reikalavimas atkurti tai, kas, nesilaikant specialaus Kuršių nerijos apsaugos ir naudojimo režimo, buvo pakeista, sunaikinta ar kitaip pažeista, laikytinas konstituciškai pateisinamu tikslu, dėl kurio apribojamos Kuršių nerijoje esančių objektų savininkų ir naudotojų nuosavybės teisės, specialaus Kuršių nerijos apsaugos ir naudojimo režimo įgyvendinimo priemonės savaime negali būti vertinamos kaip nuosavybės teisių, ginamų pagal Konstitucijos 23 straipsnį, pažeidimas.

Atsižvelgiant į iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančią reikalavimą paisyti bendrojo teisės principo *ex injuria jus non oritur* (neteisės pagrindu teisė neatsiranda), pagal kurį niekas negali turėti naudos iš savo padaryto teisės pažeidimo, taip pat į konstitucinį teisingumo principą, pažymėtina, kad Konstitucijoje įtvirtinta valstybės pareiga išsaugoti Kuršių nerijos tapatumą ir integralumą ir užtikrinti Kuršių nerijos ypatingą apsaugą kaip Konstitucijos ginamą viešąjį interesą reiškia, kad pagal Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalį, 54 straipsnio 1 dalį nustatyto specialaus Kuršių nerijos apsaugos ir naudojimo režimo ir jo suponuojamų apribojimų bei draudimų nepaisymo padariniai negali būti įteisinti jokiais valstybės ar savivaldybės institucijų ar pareigūnų sprendimais arba susitarimais; tokiais sprendimais ar susitarimais, be kita ko, negali būti sudaryta prielaidų nesilaikyti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 109 straipsnio, konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo principų, kylančio imperatyvo vykdyti įsiteisėjusius teismų sprendimus, kurie, kaip minėta, yra privalomi visoms valstybės valdžios ir valdymo institucijoms, visiems kitiems juridiniams ir fiziniams asmenims ir kuriais *inter alia* atitinkamų Kuršių nerijoje esančių objektų savininkai ir naudotojai gali būti įpareigojami atkurti tai, kas, nesilaikant specialaus Kuršių nerijos apsaugos ir naudojimo režimo, buvo pakeista, sunaikinta ar kitaip pažeista.

2.4.2.4. Valstybės pareiga užtikrinti šeimos, motinystės, tėvystės, vaikystės apsaugą

Nepilnamečių teisių apsauga (Konstitucijos 39 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas

Konstitucijos 39 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Nepilnamečius vaikus gina įstatymas.“

Ši Konstitucijos nuostata reiškia, kad nepilnamečių vaikų teisėms turi būti garantuojama pakankama ir efektyvi jų teisių ir teisėtų interesų apsauga, taip pat ir tai, kad įstatymų leidėjas, kitos valstybinės institucijos, teisės aktais reglamentuodamos nepilnamečių būklę, reguliuodamos kitus santykius, turi paisyti nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų.

Tėvų pareiga išlaikyti savo vaikus (Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalis); pilnamečių vaikų, besimokančių aukštosiose mokyklose, išlaikymas

Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas

Aiškinant Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalies nuostatą, kad tėvai turi pareigą išlaikyti savo vaikus iki pilnametystės, pažymėtina, jog ji yra skirta tėvų ir jų nepilnamečių vaikų santykiams reguliuoti. Ji nereguliuoja tėvų ir vaikų santykių po to, kai vaikai tapo pilnamečiais.

Kartu pažymėtina, kad šios konstitucinės nuostatos negalima aiškinti kaip reiškiančios, esą įstatymų leidėjas apskritai negali įstatymu nustatyti tėvų pareigos remti savo paramos reikalingus pilnamečius vaikus, jeigu tokią pareigą galima pagrįsti kitomis Konstitucijos nuostatomis.

<...> minėtos Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalies nuostatos negalima aiškinti kaip reiškiančios, esą įstatymų leidėjas apskritai negali įstatymu nustatyti tėvų pareigos remti savo paramos reikalingus pilnamečius vaikus, kad jie įgytų atitinkamą išsilavinimą.

Antai atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje vidurinis išsilavinimas paprastai įgyjamas moksleiviui jau tapus pilnamečiam (18 metų), akivaizdu, kad tėvai turi pareigą materialiai išlaikyti vaiką tol, kol baigsis laikas, per kurį moksleivis, sąžiningai ir pažangiai mokydamasis, gali įgyti vidurinį išsilavinimą, taip pat tokį vidurinį išsilavinimą, kuris gali būti teikiamas kartu su profesiniu. Tokia tėvų pareiga kildintina ne tik iš įstatymų, bet ir iš Konstitucijos nuostatų visumos, *inter alia* iš tėvų ir vaikų ryšių vertingumo konstitucinio įtvirtinimo, atviros, teisingos darnios ir pilietinės visuomenės siekio, valstybės socialinės orientacijos.

Kitaip vertintina galimybė įstatymu įtvirtinti tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo pilnamečius vaikus, kai jie mokosi aukštosiose mokyklose, *inter alia* jų dieniniuose skyriuose. Įstatymų leidėjas negali nepaisyti tos aplinkybės, kad šiuo atveju teisiniai santykiai atsiranda tarp pilnamečių asmenų – aukštosios mokyklos studento ir jo vieno iš tėvų ar abiejų tėvų.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijoje įtvirtintas socialinio solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą (Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. kovo 5 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Pabrėžtina, kad tėvų ir vaikų, net sulaukusių pilnametystės, santykiai daugeliu atžvilgių yra ypatingi, jų ryšiai yra konstituciškai vertingi. Tačiau tai savaime nereiškia, jog galima nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad pilnametystės sulaukusių vaikų savarankiškai priimtų sprendimų įgyvendinimo našta būtų besąlygiškai perkeliama tėvams, kurie tuos sprendimus priimančioms pilnamečiams vaikams jau <...> negali turėti (pagal Konstituciją) jokios valdžios (tėvų valdžios). <...>

Akivaizdu, kad tėvai turi moralinių priedermių ir pilnametystės sulaukusiems vaikams, kaip ir vaikai turi moralinių priedermių tėvams. Tačiau pabrėžtina, kad anaip tol ne visų moralinių priedermių vykdymas (ar jų vykdymas „visa apimtimi“) gali būti užtikrinamas teisės aktuose įtvirtinant analogiškas teises pareigas.

Konstitucijos 38 straipsnyje įtvirtinta ne tik tai, kad tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti (6 dalis), bet ir *inter alia* tai, kad vaikų pareiga – gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą (7 dalis).

Įstatymų leidėjui apsisprendus įstatymu įtvirtinti tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo paramos reikalingus pilnamečius vaikus, kai jie mokosi aukštosiose mokyklose, negalima paneigti kurių nors Konstitucijos ginamų ir saugomų tėvų teisių (*inter alia* nuosavybės teisės) bei teisėtų interesų, kitų asmenų teisių bei teisėtų interesų, taip pat negalima suvaržyti, juo labiau paneigti, teismo įgaliojimų vykdyti teisingumą. Antai įtvirtinant minėtą tėvų pareigą negalima nepaisyti tėvų galimybių, jų pareigų kitiems asmenims (*inter alia*

nepilnamečiams vaikams, kitiems šeimos nariams, išlaikytiniams). Negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas dėl tokios įstatymo nustatytos tėvų pareigos vykdymo iš esmės pabloginti tėvų ar kitų asmenų padėtį, juo labiau nustatyti tokią tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo paramos reikalingus pilnamečius vaikus, kai jie mokosi aukštosiose mokyklose, kurios tėvai, nepadarydami esminės žalos savo ar kitų asmenų teisėms, apskritai negalėtų įvykdyti. Taip pat negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad teismas visais atvejais, kai tėvai ar vienas iš jų turi pajamų ar kito turto, ypač kai tos pajamos ar kitas turtas nėra dideli (pabrėžtina, kad jų dydis ar pakankamumas negali būti vertinamas vien pagal šiuo metu teisės aktuose nustatytus tokius formalius kriterijus kaip minimalus gyvenimo lygis, minimali mėnesinė alga, vidutinis darbo užmokestis ir pan.), turėtų pareigą priteisti išlaikymą paramos reikalingam pilnamečiam vaikui, besimokančiam aukštojoje mokykloje. Ypač pabrėžtina, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kai išlaikymas priteisiamas iš tėvų, kuriems patiems reikia paramos, globos ir pan.

Paminėtina ir tai, kad pagal Konstituciją būtų netoleruotinas toks teisinis reguliavimas, kai teismas galėtų priteisti tėvų išlaikymą ne pirmo aukštojo išsilavinimo siekiančiam pilnamečiam asmeniui, tegul ir reikalingam paramos, taip pat toks teisinis reguliavimas, kad teismas galėtų priteisti tėvų išlaikymą tokiam išsilavinimo (*inter alia* aukštojo) siekiančiam pilnamečiam asmeniui, kuris mokosi nesąžiningai ir nepažangiai, piktnaudžiauja šeimos teisėmis.

Šiuos, taip pat kitus tėvų ir kitų asmenų teises bei teisėtus interesus ginančius imperatyvus lemia tai, kad <...> paramos reikalingų pilnamečių vaikų, besimokančių aukštųjų mokyklų dieniniuose skyriuose, išlaikymo institutas iš esmės skiriasi nuo nepilnamečių vaikų išlaikymo instituto; išlaikymo priteisimas pilnamečiams asmenims negali būti grindžiamas tokiais pat principais kaip nepilnamečiams. Priešingu atveju būtų paneigta pati pilnametystės samprata, įtvirtinta Konstitucijoje ir visoje teisės sistemoje.

Pabrėžtina, kad įstatymų leidėjui apsisprendus įstatymu įtvirtinti tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo paramos reikalingus pilnamečius vaikus, besimokančius aukštosiose mokyklose, negalima apsiriboti vien minėtos pareigos nustatymu, juolab tokiu, kai šios pareigos apimtis tampa aiški tik teismui sprendžiant bylą dėl išlaikymo priteisimo, bet turi būti nustatyti visi esminiai šio teisės instituto elementai. Priešingu atveju būtų sukuriamas teisinis neaiškumas, netikrumas; kartu būtų sudaromos prielaidos atsirasti tokioms teisinėms situacijoms, kai būtų sunkinamos teismo galimybės vykdyti teisingumą (o kai kada įvykdyti teisingumą apskritai būtų neįmanoma), ir dėl to galėtų būti pažeistos asmens teisės ir laisvės, kitos konstitucinės vertybės.

Taip pat pažymėtina, kad įstatymų leidėjui apsisprendus įstatymu įtvirtinti tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo paramos reikalingus pilnamečius vaikus, besimokančius aukštosiose mokyklose, gali būti nustatytas tik toks teisinis reguliavimas, kad išlaikymą iš tėvų priteisti minėtam paramos reikalingam pilnamečiam asmeniui būtų galima tik tada, kai šis asmuo yra išnaudojęs visas protingas galimybes pats pasirūpinti lėšų, reikalingų jo mokymuisi (studijoms) aukštojoje mokykloje.

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota, taigi turi konstitucinę priedermę ir privalo priimti tam tikrų įsipareigojimų vykdymo našą. Konstitucinis socialinio solidarumo principas suponuoja galimybę šią našą tam tikra apimtimi paskirstyti ir visuomenės nariams, tačiau tas paskirstymas turi būti konstituciškai pagrįstas, jis negali būti neproporcingas, negali paneigti valstybės socialinės orientacijos ir iš Konstitucijos kylančių įpareigojimų valstybei.

Valstybės įsipareigojimas užtikrinti šeimos, motinystės, tėvystės, vaikystės apsaugą; konstitucinė šeimos samprata (Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas

Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“; 2 dalyje nustatyta: „Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.“

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 38 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatos išreiškia valstybės įsipareigojimą įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad šeima, taip pat motinystė, tėvystė ir vaikystė, kaip konstitucinės vertybės, būtų visokeriopai puoselėjamos ir saugomos (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d., 2004 m. kovo 5 d. nutarimai), ir kad Konstitucijos 38 straipsnio 1 ir 2 dalyse yra įtvirtinti bendriausio pobūdžio konstituciniai principai (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas).

Šeimos, kaip saugomos ir puoselėjamos konstitucinės vertybės, reikšmę patvirtina tai, kad įvairūs šeimos sampratos aspektai yra įtvirtinti ir kitose Konstitucijos straipsnių nuostatose, *inter alia* 39 straipsnio 1 dalies nuostatoje, kad valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą, 22 straipsnio 4 dalies nuostatoje, kad įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ir neteisėto kišimosi į šeimyninį gyvenimą, 26 straipsnio 5 dalies nuostatoje, kad tėvai ir globėjai nevaržomai rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus, 31 straipsnio nuostatoje, kad draudžiama versti duoti parodymus prieš savo šeimos narius ar artimus giminaičius, 146 straipsnio nuostatose, kad valstybė globoja ir aprūpina karo tarnybą einant žuvusių ar mirusių karių šeimas, kad valstybė aprūpina šeimas tų piliečių, kurie gindami valstybę žuvo ar mirė. Šios konstitucinės nuostatos sudaro valstybinės šeimos politikos pagrindą.

Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalies nuostatos aiškinamos atsižvelgiant į kitas šio Konstitucijos straipsnio nuostatas, *inter alia* 2 dalį, kurioje nustatyta, kad valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, į 3 dalį, kurioje nustatyta, kad santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters susitarimu, taip pat į 5 dalį, kurioje nustatyta, kad sutuoktinių teisės šeimoje yra lygios.

<...> konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto, įtvirtinto Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalies nuostatose. Tai, kad santuokos ir šeimos institutai yra įtvirtinti tame pačiame Konstitucijos 38 straipsnyje, rodo neatsiejamą ir neginčijamą santuokos ir šeimos ryšį. Santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų šeimos santykiams kurti. Tai yra istoriškai susiklostęs šeimos modelis, neabejotinai turintis išskirtinę vertę visuomenės gyvenime, užtikrinantis Tautos ir valstybės gyvybingumą bei istorinį išlikimą.

Tačiau tai nereiškia, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 38 straipsnio 1 dalies nuostatas, nėra saugomos ir ginamos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos, *inter alia* santuokos nesudariusių vyro ir moters bendras gyvenimas, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prieraišumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, bendro vaikų auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, kurie yra konstitucinių motinystės, tėvystės ir vaikystės institutų pagrindas.

Taigi konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi.

Iš Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalies kylanti valstybės pareiga įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų šeimos, kaip konstitucinės vertybės, apsaugą, suponuoją ne tik valstybės pareigą nustatyti teisinį reguliavimą, kuriuo *inter alia* būtų sudarytos prielaidos šeimai tinkamai funkcionuoti, būtų stiprinami šeimos santykiai, ginamos šeimos narių teisės ir teisėti interesai, bet ir valstybės pareigą įstatymais ir kitais teisės aktais taip sureguliuoti šeimos santykius, kad nebūtų sudaroma prielaidų diskriminuoti šeimos santykių dalyvių (kaip antai santuokos neįregistravusių bendrai gyvenančių vyro ir moters, jų vaikų (įvaikių), vieno iš tėvų, auginančio vaiką (įvaikį), ir kt.).

<...>

<...> Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, turi plačią diskreciją formuoti valstybinę politiką įvairiose visuomenės gyvenimo srityse, *inter alia* valstybinę šeimos politiką, teisės aktais šiose srityse atitinkamai reguliuoti visuomeninius santykius. Įgyvendindamas savo įgaliojimus formuoti tam tikrų visuomenės ir valstybės gyvenimo sričių valstybinę politiką, *inter alia* valstybinę šeimos politiką, Seimas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų.

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, vykdydamas savo konstitucinius įgaliojimus ir teisės aktais reguliuodamas šeimos santykius, *inter alia* formuluodamas tų santykių subjektų sąvokas, privalo paisyti Konstitucijos ir iš jos kylančių reikalavimų, *inter alia* lygiateisiškumo, žmogaus orumo, privataus gyvenimo gerbimo. Pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, Seimui, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucijai, įstatymais ir kitais teisės aktais reguliuojant šeimos santykius ir apibrėžiant šeimą kaip teisinių santykių subjektą, kyla pareiga atsižvelgti į reguliuojamų santykių specifiką, *inter alia* į teisinių santykių subjektų ypatumus, objektyviai lemiančius būtinybę juos apibrėžti tų konkrečių santykių, kurių dalyviai jie yra, kontekste.

<...>

Konstitucinė šeimos samprata turi būti aiškinama atsižvelgiant ir į tarptautinius Lietuvos valstybės įsipareigojimus, kuriuos ji prisiėmė ratifikavusi Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją <...>.

Valstybės įsipareigojimas užtikrinti šeimos, motinystės, tėvystės, vaikystės apsaugą (Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas

Konstituciniai šeimos, motinystės, tėvystės ir vaikystės apsaugos pagrindai yra įtvirtinti Konstitucijos 38, 39 straipsniuose.

Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalyse nustatyta:

„Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas.

Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.“

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad šios nuostatos išreiškia valstybės įsipareigojimą įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad šeima, taip pat motinystė, tėvystė ir vaikystė, kaip konstitucinės vertybės, būtų visokeriopai puoselėjamos ir saugomos (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d., 2004 m. kovo 5 d., 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimai). Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalyse yra įtvirtinti bendriausio pobūdžio konstituciniai principai (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d., 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimai).

Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje garantuojama valstybės apsauga ir globa įgyvendinama įvairiais būdais kuriant šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei, kaip konstitucinėms

vertybėms, palankią aplinką. Konstitucinis valstybės įsipareigojimas saugoti ir globoti šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, kaip bendras principas, tam tikrais aspektais yra išreikštas ir kitose Konstitucijos nuostatose, *inter alia* šiai bylai aktualiose 39 straipsnio 1 dalyje, kurioje garantuojama valstybės globa ir parama šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, bei 2 dalyje, kurioje dirbančioms motinoms yra užtikrinamos mokamos atostogų iki gimdymo ir po jo, palankios darbo sąlygos ir kitos lengvatos. Tačiau Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas imperatyvas, pagal kurį valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, negali būti aiškinamas kaip apimantis tik Konstitucijos 39 straipsnio 1, 2 dalių nuostatose įtvirtintas minėtų konstitucinių vertybių apsaugos garantijas – įgyvendinant konstitucinę valstybės priedermę kurti šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei palankią aplinką gali būti plėtojamos įvairios jų apsaugos ir paramos joms formos, *inter alia*: užtikrinamos sąlygos tėvams suderinti darbinę (profesinę) veiklą ir pareigas, susijusias su vaikų auginimu ir auklėjimu; sukuriamas pakankamas vaikų priežiūros ir ugdymo institucijų, padedančių šeimai vykdyti vaikų auklėjimo ir ugdymo funkcijas, tinklas, plėtojama kita šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei, kaip konstitucinėms vertybėms, puoselėti būtina infrastruktūra; atsižvelgiant į šeimų poreikius ir visuomenės bei valstybės išgales, tam tikru lygiu garantuojama parama ir nedarbinėms motinoms, taip pat parama įvairaus amžiaus nepilnamečių vaikų turinčioms, ne tik ankstyvojo amžiaus vaikus namuose auginančioms, šeimoms. Šioje srityje įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į įvairius socialinius, demografinius, ekonominius veiksnius, *inter alia* valstybės materialines ir finansines galimybes, turi plačią diskreciją pasirinkti konkrečias apsaugos ir paramos priemones.

Kartu šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas valstybės įsipareigojimas saugoti ir globoti šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę negali būti aiškinamas atsietai *inter alia* nuo šio straipsnio 6 dalyje įtvirtintos tėvų teisės ir pareigos auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti, kuri suponuoja, kad visų pirma būtent tėvai yra atsakingi už savo vaikų auginimą ir auklėjimą, jų išlaikymą iki pilnametystės.

Valstybės globa ir parama šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, *inter alia* vaikams auginti ir auklėti namuose skirtos atostogų ir jų metu teikiama finansinė parama (Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas

Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą.“

Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta valstybės globos ir paramos šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, garantija. Įstatymų leidėjas gali nustatyti įvairias jos įgyvendinimo formas, *inter alia*: numatyti finansinės paramos teikimą; užtikrinti galimybę dirbantiems tėvams pasinaudoti atostogomis, skirtomis vaikams auginti ir auklėti namuose; plėtoti lanksčias darbo formas, kuriomis sudaromos palankios sąlygos dirbantiems tėvams derinti vaikų auginimą ir auklėjimą namuose su darbine (profesine) veikla; suteikti galimybę auginti ir auklėti vaiką namuose ne tik motinai, bet ir tėvui, o jų nesant – ir kitiems dirbantiems šeimos nariams.

Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta valstybės globos ir paramos šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, garantija, kaip ir iš 38 straipsnio 2 dalies kylanti bendresnio pobūdžio valstybės priedermė saugoti ir globoti šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, negali būti aiškinama atsietai nuo 38 straipsnio 6 dalyje įtvirtintos tėvų teisės ir pareigos auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės

juos išlaikyti, – kaip minėta, visų pirma būtent tėvai yra atsakingi už savo vaikų auginimą ir auklėjimą, jų išlaikymą iki pilnametystės, o valstybės pareiga – pagal išgales teikti paramą šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose.

Atsižvelgiant į tai, kad valstybės parama šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, gali būti teikiama *inter alia* kaip Konstitucijos 52 straipsnyje laiduojama socialinė parama įstatymų numatytais atvejais, pažymėtina ir tai, kad, kaip ne kartą konstatuota Konstitucinio Teismo aktuose, pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga (Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. kovo 5 d., 2007 m. rugsėjo 26 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2012 m. vasario 6 d. nutarimas); socialinė parama neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti didesnių pajamų, savo pastangomis neieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, ji neturi virsti privilegija (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2012 m. vasario 6 d. nutarimas); abipusės asmens ir visuomenės atsakomybės pripažinimas yra svarbus užtikrinant socialinę darną, laiduojant asmens laisvę ir galimybę apsaugoti nuo sunkumų, kurių žmogus vienas nepajėgtų įveikti (Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d., 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2012 m. vasario 6 d. nutarimas). Taigi Konstitucija nedraudžia įstatymų leidėjui įstatymu nustatyti tokių socialinės paramos teikimo pagrindų ir sąlygų, socialinės paramos dydžių, kurie skatintų kiekvieną asmenį stengtis pagal išgales pirmiausia pačiam pasirūpinti savo ir savo šeimos gerove ir prisidėti prie visos visuomenės gerovės (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas).

Kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarime, Konstitucijoje nėra *expressis verbis* nustatyta kokių nors paramos šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, teikimo pagrindų, sąlygų, terminų, dydžių; tai, laikydamasis Konstitucijos normų ir principų, turi nustatyti įstatymų leidėjas; įstatymais reguliuojant paramos šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, santykius būtina paisyti visuomenės ir valstybės išgalių; šioje srityje įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją, tačiau neleistina, kad valstybės paramos šeimai teikimas būtų susietas su tokiais aplinkybėmis (sąlygomis), kurios dirbtinai apsunkintų šios paramos gavimą.

Įstatymų leidėjas gali pasirinkti įvairias globos ir paramos šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, formas, jų teikimo sąlygas ir kt., tačiau įgyvendindamas savo diskreciją negali apskritai paneigti šios Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos garantijos esmės ir iš 38 straipsnio 2 dalies kylančios valstybės priedermės saugoti ir globoti konstitucines vertybes – šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.

<...> pagal Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalį įstatymų leidėjas, įgyvendindamas diskreciją pasirinkti įvairias globos ir paramos šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, formas, gali, atsižvelgdamas į ypatingą ankstyvojo amžiaus vaikų apsaugos ir priežiūros poreikį, nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos sąlygos bent vienam iš dirbančių tėvų (jų nesant – ir kitam dirbančiam šeimos nariui) tam tikrą laiką pačiam auginti ir auklėti vaiką namuose neužsiimant darbine (profesine) veikla (arba ją derinant su vaiko auginimu ir auklėjimu) ir tuo laikotarpiu gaunant atitinkamą valstybės paramą. Įstatymu gali būti numatytos ir kitokių rūšių atostogos dirbantiems tėvams, *inter alia* atostogos, suteikiamos tėvui nuo pat vaiko gimimo.

Konstitucijoje nėra nustatyta atostogų, skirtų vaikams auginti ir auklėti namuose, teikimo pagrindų, sąlygų, trukmės, jų metu teiktinos finansinės paramos dydžių, – tai, paisydamas Konstitucijos normų ir principų (*inter alia* konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, protingumo, proporcingumo, įgytų teisių ir teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, lygiateisiškumo, konstitucinių vertybių pusiausvyros, socialinės darnos imperatyvų), turi nustatyti įstatymų leidėjas.

Įstatymų leidėjas turi diskreciją pasirinkti, iš kokių šaltinių bus finansuojama parama šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose: ji *inter alia* gali būti finansuojama valstybės biudžeto lėšomis, taip pat gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį šios paramos teikimas būtų grindžiamas socialiniu draudimu, arba gali būti pasirinkamas dar kitoks šios paramos finansavimo modelis.

<...> pasirinkęs Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje garantuojamos valstybės globos ir paramos tokią formą kaip vaikams auginti ir auklėti namuose skirtos atostogos, įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į jų paskirtį sudaryti tėvams sąlygas tam tikrą laiką patiems auginti ir auklėti vaikus namuose neužsiimant darbine (profesine) veikla, taip pat į šių atostogų metu teiktinos finansinės paramos paskirtį pagal valstybės galimybes kompensuoti visas prarastas pajamas ar jų dalį, gali nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį ši parama būtų teikiama atsižvelgiant į kitas šiomis atostogomis besinaudojančių asmenų pajamas, gaunamas už jų metu atliktą darbą. Kartu pažymėtina, kad negali būti nustatyta tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį vaikams auginti ir auklėti namuose skirtų atostogų metu teikiamos finansinės paramos dydžiui turėtų įtakos pajamos, jų metu gautos už ne per jas atliktą darbą, nes tokiu darbu niekaip nėra paneigiama šių atostogų paskirtis.

Dirbančių motinų mokamos atostogos iki gimdymo ir po jo (Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas

Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Dirbančioms motinoms įstatymas numato mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas.“

Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje *inter alia* yra nustatyta konstitucinė mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo garantija dirbančioms motinoms atsižvelgiant į ypatingą moterų būklę ir sveikatos apsaugos poreikį tam tikrą laiką iki gimdymo ir po jo bei ypatingą motinos ir vaiko ryšį tam tikrą laiką po gimdymo. Šios konstitucinės garantijos tikslas – užtikrinti nėščios ir pagimdžiusios moters fiziologinės būklės apsaugą, ypatingą motinos ir vaiko ryšį pirmosiomis jo gyvenimo savaitėmis, sudarius galimybę dirbančiai moteriai tam tikrą pagrįstą laiką iki gimdymo ir po jo atsitraukti nuo darbinės (profesinės) veiklos.

Pažymėtina, kad, atsižvelgiant į šią konstitucinę paskirtį, dirbančių motinų mokamos atostogos iki gimdymo ir po jo yra specifinis konstitucinis motinystės ir vaikystės apsaugos institutas. Pagal Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalį dirbančioms motinoms tam tikrą pagrįstą laiką iki gimdymo ir po jo garantuojamos mokamos atostogos suponuoja tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas teisės į šias atostogas įgyvendinimą ir atsižvelgdamas į konstitucinę jų paskirtį, paisydamas kitų Konstitucijos normų ir principų (*inter alia* konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, protingumo, lygiateisiškumo imperatyvų), privalo nustatyti *inter alia* šių atostogų suteikimo sąlygas, pagrįstą (minimalią ir maksimalią) šių atostogų trukmę, taip pat tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį atostogų metu būtų užtikrintas išmokų, kurių dydis atitiktų per protingą laikotarpį iki atostogų gauto atlyginimo vidurkį, mokėjimas.

Įstatymų leidėjas turi diskreciją pasirinkti, iš kokių šaltinių bus apmokamos dirbančių motinų atostogos iki gimdymo ir po jo: šios atostogos *inter alia* gali būti finansuojamos

valstybės biudžeto lėšomis, taip pat gali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį šių atostogų apmokėjimas būtų grindžiamas socialiniu draudimu, arba gali būti pasirenkamas dar kitoks jų finansavimo modelis.

<...> pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į konstitucinę mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo paskirtį, gali nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį atostogos būtų apmokamos atsižvelgiant į kitas jomis besinaudojančių moterų pajamas, gaunamas už šių atostogų metu atliktą darbą. Kartu pažymėtina, kad negali būti nustatyta tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį atostogų iki gimdymo ir po jo apmokėjimui turėtų įtakos pajamos, šių atostogų metu gautos už ne per jas atliktą darbą, nes tokiu darbu niekaip nėra paneigiama šių atostogų paskirtis.

Pabrėžtina, kad, reguliuodamas teisę į Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje garantuojamas mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, įstatymų leidėjas turi atsižvelgti *inter alia* į dirbančių ar verslu užsiimančių moterų darbinės (profesinės) veiklos ypatumus, galinčius turėti reikšmės jų galimybėms pasinaudoti šia teise.

Vaikams auginti ir auklėti namuose skirtų atostogų metu teikiama valstybės finansinė parama (Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 5 d. nutarimas

<...> vaikams auginti ir auklėti namuose skirtų atostogų metu teikiama finansinė parama (viena iš įstatymų leidėjo pasirinktų Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje garantuojamos valstybės globos ir paramos šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, formų, kuri gali būti įgyvendinama *inter alia* kaip Konstitucijos 52 straipsnyje laiduojama socialinė parama įstatymų numatytais atvejais) savo prigimtimi, laikinu (terminuotu) pobūdžiu ir paskirtimi skiriasi nuo Konstitucijos 52 straipsnyje laiduojamų pensijų, taip pat nuo įstatymų nustatytų kitų pensinio aprūpinimo išmokų, teisę į kurias susijusi su Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtinta nuosavybės teisių apsauga. Šis skirtumas itin ryškus tuo požiūriu, kad įstatymo nustatyta finansinė parama yra tikslinė, t. y. sietina su konkrečiu vaiko auginimo ir auklėjimo namuose laikotarpiu bei tokiu paramos dydžiu, kuris priklauso nuo valstybės ir visuomenės išgalių.

Vaikams auginti ir auklėti namuose skirtų atostogų metu teikiamos finansinės paramos mažinimas valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 5 d. nutarimas

<...> konstitucinių teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo, lygiateisiškumo, proporcingumo principų valstybė privalo laikytis ir paramą šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, teikdama valstybėje susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai. Asmenys, pagal įstatymą įgiję teisę į įstatymo nustatyto dydžio finansinę paramą vaikams auginti ir auklėti namuose skirtų atostogų metu, neturi teisėto lūkesčio, kad ši parama valstybėje susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai nebus mažinama, tačiau turi teisėtą lūkestį, kad mažinant minėtą paramą valstybėje susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai bus laikomasi *inter alia* konstitucinių lygiateisiškumo ir proporcingumo principų.

Pažymėtina ir tai, kad išimtiniais atvejais, valstybėje susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai mažinant nustatyto dydžio finansinę paramą vaikams auginti ir auklėti namuose skirtų atostogų metu, įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti tolygų, nediskriminacinį skirtos finansinės paramos mažinimo mastą, kuriuo parama būtų mažinama

taip, kad nebūtų pažeistos iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje [nustatytų] paramos dydžių proporcijos.

Pažymėtina, kad valstybėje susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai mažinant įvairių iš valstybės lėšų finansuojamų sričių finansavimą, *inter alia* visų valstybės institucijų biudžetinį finansavimą ir pagal tėvų darbo užmokestį apskaičiuojamą finansinę paramą vaikams auginti ir auklėti namuose skirtų atostogų metu, įstatymų leidėjui kyla priedermė nustatyti, jog pagal įstatymą teisę gauti šią paramą turinčių asmenų, kurių darbas apmokamas iš valstybės lėšų, darbo užmokestis nebūtų mažinamas didesniu mastu nei minėta parama.

<...>

<...> vaikams auginti ir auklėti namuose skirtų atostogų metu teikiamos finansinės paramos ypatumai – prigimtis, laikinas (terminuotas) pobūdis ir tikslinė paskirtis – suponuoja tai, kad, valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti šią paramą siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjui nekyla pareigos numatyti praradimų, susidariusių dėl šios paramos sumažinimo, nepaneigiančio pagal įstatymą įgytos teisės į įstatymo nustatyto dydžio finansinę paramą vaikams auginti ir auklėti namuose skirtų atostogų metu esmės, kompensavimą.

Valstybės globa ir parama šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, *inter alia* vaikams auginti ir auklėti namuose skirtos atostogos ir jų metu teikiama finansinė parama (Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2018 m. sausio 24 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje užtikrinama valstybės parama šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, kuri gali būti teikiama įvairiomis įstatymų leidėjo pasirinktomis formomis, *inter alia* numatant dirbantiems tėvams atostogas, skirtas vaikams auginti ir auklėti namuose, ir jų metu teikiamą finansinę paramą, iš esmės skiriasi nuo šio straipsnio 2 dalyje įtvirtintos mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo garantijos dirbančioms motinoms. Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje įstatymų leidėjui neįtvirtinta pareiga nustatyti būtent tokią paramos formą, kaip vaikams auginti ir auklėti namuose skirtos atostogos, ir nenustatyti šių atostogų metu teiktinos finansinės paramos dydžiai.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, pasirinkęs vaikams auginti ir auklėti namuose skirtas atostogas kaip vieną iš Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalyje garantuojamos valstybės paramos šeimoms formų, pagal Konstituciją turi plačią diskreciją nustatyti šių atostogų teikimo pagrindus, sąlygas, trukmę, jų metu teikiamos finansinės paramos dydžius, *inter alia* neprivalo nustatyti tokio šios paramos dydžio, kuris atitiktų jos gavėjo iki atostogų gauto atlyginimo vidurkį.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad valstybės parama šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, gali būti teikiama *inter alia* kaip Konstitucijos 52 straipsnyje laiduojama socialinė parama įstatymų numatytais atvejais (*inter alia* 2012 m. vasario 27 d., 2013 m. kovo 5 d. nutarimai).

<...>

<...> įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti valstybinio socialinio draudimo sistemos finansinį stabilumą ir vadovaudamasis konstituciniu socialinio solidarumo principu, tam tikra apimtimi paskirstydamas iš Konstitucijos 52 straipsnio valstybei kylančių įsipareigojimų vykdymo našta visuomenės nariams, turi pareigą nustatyti tokį šioje sistemoje dalyvaujančių asmenų indėlio (mokamų valstybinio socialinio draudimo įmokų) ir asmenims

teikiamos finansinės paramos (išmokų) dydžio santykį, kad būtų užtikrinta asmenų, kurių įmokomis finansuojama valstybinio socialinio draudimo sistema, ir asmenų, gaunančių iš jos naudą, interesų pusiausvyra.

Dirbančių motinų mokamos atostogos iki gimdymo ir po jo (Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutarimas

Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta konstitucinė mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo garantija dirbančioms motinoms <...> aiškinama atsižvelgiant į Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalį, kurioje, be kita ko, nustatyta, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą.

<...>

Atsižvelgiant į tai, pagal Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalį mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo garantija gali būti taikoma ne tik toms motinoms, kurios, įgyvendindamos savo konstitucinę teisę į darbą, pasirinko darbą pagal darbo sutartį arba įstojo į valstybės tarnybą. <...> įstatymų leidėjas, pasirinkęs mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo apmokėjimo modelį, grindžiamą socialiniu draudimu, ir nustatęs, kad šiuo draudimu draudžiami ne tik darbo ar valstybės tarnybos santykius turintys, bet ir kita darbine (profesine) veikla užsiimančios, *inter alia* savarankiškai dirbančios, asmenys, pagal Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalį privalo užtikrinti konstitucinę mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo garantiją ir savarankiškai dirbančioms motinoms. Pažymėtina ir tai, kad toks teisinis reguliavimas turi atitikti Konstitucijos normas ir principus, *inter alia* konstitucinius asmenų lygiateisiškumo, teisingumo principus.

<...>

<...> įstatymų leidėjui pasirinkus Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje numatytų mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo apmokėjimo modelį, grindžiamą socialiniu draudimu, ir nustatęs, kad šiuo draudimu draudžiami ne tik darbo ar valstybės tarnybos santykius turintys, bet ir savarankiškai dirbančios asmenys, iš Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto asmenų lygiateisiškumo principo, konstitucinio teisingumo principo kyla draudimas skirtingai traktuoti darbo ar valstybės tarnybos santykius turinčias ir jų neturinčias, *inter alia* savarankiškai dirbančias, motinas, kurios tokiu pačiu įstatyme nustatytu mastu prisidėjo prie socialinio draudimo (mokėjo arba už jas buvo mokamos atitinkamos socialinio draudimo įmokos) <...>.

Valstybės įsipareigojimas užtikrinti šeimos, motinystės, tėvystės, vaikystės apsaugą (Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalis); iš jo kylanti valstybės diskrecija kitoms nei dirbančioms motinoms suteikti tokią pačią apsaugą, kaip numatytoji Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje

Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 19 d. nutarimas

Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje, kurioje dirbančioms motinoms yra užtikrinamos mokamos atostogos iki gimdymo ir po jo, palankios darbo sąlygos ir kitos lengvatos, tam tikru aspektu yra išreikštas Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas konstitucinis valstybės įsipareigojimas saugoti ir globoti, be kita ko, šeimą, motinystę ir vaikystę (*inter alia* 2012 m. vasario 27 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje garantuojama valstybės apsauga ir globa įgyvendinama įvairiais būdais kuriant šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei, kaip konstitucinėms vertybėms, palankią aplinką;

įgyvendinant konstitucinę valstybės priedermę kurti šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei palankią aplinką gali būti plėtojamos įvairios jų apsaugos ir paramos joms formos, šioje srityje įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į įvairius socialinius, demografinius, ekonominius veiksnius, *inter alia* valstybės materialines ir finansines galimybes, turi plačią diskreciją pasirinkti konkrečias apsaugos ir paramos priemones (*inter alia* 2012 m. vasario 27 d., 2012 m. gruodžio 14 d. nutarimai).

<...> Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas valstybės įsipareigojimas saugoti ir globoti motinystę ir vaikystę suponuoja valstybės diskreciją, atsižvelgiant į jos materialines ir finansines galimybes, suteikti tokią pačią, kaip įtvirtintoji Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje, garantiją kitoms nei dirbančios motinoms; įstatymų leidėjui pasirinkus mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo apmokėjimo modelį, grindžiamą socialiniu draudimu, tokia garantija gali būti suteikta ir toms motinoms, kurios įstatyme nustatytu mastu prisidėjo prie socialinio draudimo (mokėjo arba už jas buvo mokamos atitinkamos socialinio draudimo įmokos), tačiau yra nutraukusios savo darbinę (profesinę) veiklą iki tos dienos, kurią jos įstatymų nustatyta tvarka įgytų teisę į mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo. Taip pat pažymėtina, kad ir toks teisinis reguliavimas turi atitikti Konstitucijos normas ir principus, *inter alia* konstitucinius asmenų lygiateisiškumo, teisingumo principus.

<...>

<...> įstatymų leidėjui pasirinkus Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje numatytų mokamų atostogų iki gimdymo ir po jo apmokėjimo modelį, grindžiamą socialiniu draudimu, ir nustatčius, kad šiuo draudimu draudžiami ne tik darbo ar valstybės tarnybos santykius turintys, bet ir savarankiškai dirbantys asmenys, iš Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto asmenų lygiateisiškumo principo, konstitucinio teisingumo principo kyla draudimas skirtingai traktuoti darbo ar valstybės tarnybos santykius turinčias ir jų neturinčias, *inter alia* savarankiškai dirbančias, motinas, kurios tokiu pačiu įstatyme nustatytu mastu prisidėjo prie socialinio draudimo (mokėjo arba už jas buvo mokamos atitinkamos socialinio draudimo įmokos); *mutatis mutandis* tai taikytina ir toms motinoms, kurios nutraukė savo darbinę (profesinę) veiklą iki tos dienos, kurią jos įstatymų nustatyta tvarka įgytų teisę į mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, jeigu įstatymų leidėjas, įgyvendindamas iš Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto valstybės įsipareigojimo saugoti ir globoti motinystę ir vaikystę kylančią diskreciją, nustato joms tokią pačią, kaip įtvirtintoji Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje, garantiją.

Valstybės įsipareigojimas užtikrinti šeimos, motinystės, tėvystės, vaikystės apsaugą; konstitucinė šeimos samprata; konstitucinė santuokos samprata (Konstitucijos 38 straipsnio 1–3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas

Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalyse nustatyta:

„Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas.

Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.“

<...> Konstitucijos 38 straipsnio 3 [dalyje] nustatyta: „Santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu.“

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalyse yra įtvirtinti bendriausio pobūdžio konstituciniai principai; šiomis nuostatomis išreiškiamas valstybės įsipareigojimas nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinta, kad šeima, motinystė, tėvystė ir vaikystė, kaip konstitucinės vertybės, būtų visokeriopai puoselėjamos ir saugomos (*inter alia* 2011 m. rugsėjo 28 d., 2012 m. vasario 27 d., 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime pažymėta, kad konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto, įtvirtinto Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalyje; santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų šeimos santykiams kurti, tačiau tai nereiškia, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 38 straipsnio 1 dalį, nėra saugomos ir ginamos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos; konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi; iš Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalies kylanti valstybės pareiga įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų šeimos, kaip konstitucinės vertybės, apsaugą, suponuoją valstybės pareigą ne tik nustatyti teisinį reguliavimą, kuriuo *inter alia* būtų sudarytos prielaidos šeimai tinkamai funkcionuoti, būtų stiprinami šeimos santykiai, ginamos šeimos narių teisės ir teisėti interesai, bet ir įstatymais ir kitais teisės aktais taip sureguliuoti šeimos santykius, kad nebūtų sudaroma prielaidų diskriminuoti šeimos santykių dalyvių (kaip antai santuokos neįregistravusių bendrai gyvenančių vyro ir moters, jų vaikų (įvaikių), vieno iš tėvų, auginančio vaiką (įvaikį), ir kt.).

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtinta konstitucinė santuokos, kaip sudaromos laisvu vyro ir moters sutarimu, samprata. Pabrėžtina, kad kitokia santuokos samprata Lietuvos Respublikos įstatymuose negali būti įtvirtinta atitinkamai nepakeitus Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalies.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų šeimos santykiams kurti; tai yra istoriškai susiklostęs šeimos modelis, neabejotinai turintis išskirtinę vertę visuomenės gyvenime, užtikrinantis Tautos ir valstybės gyvybingumą bei istorinį išlikimą (2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas).

<...> kitaip nei konstitucinė santuokos samprata, konstitucinė šeimos samprata, be kita ko, yra neutrali lyties požiūriu. Pagal Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalis, aiškinamas kartu su Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintu asmenų lygybės principu ir diskriminacijos draudimu, yra saugomos ir ginamos visos šeimos, atitinkančios konstitucinę šeimos sampratą, pagrįstą nuolatinio ar ilgalaikio pobūdžio šeimos narių santykių turiniu, t. y. grindžiamą šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas.

Kita vertus, tai nereiškia, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 38 straipsnio 2 dalį, pagal kurią valstybė taip pat saugo ir globoja motinystę, tėvystę ir vaikystę, atsižvelgiant į objektyvius ir konstituciškai pagrįstus kriterijus negali būti nustatytas diferencijuotas valstybės globos ir paramos šeimai teisinis reguliavimas.

Teisė šeimai susijungti laisvo asmenų judėjimo Europos Sąjungoje ir migracijos kontekste (Konstitucijos 21 straipsnio 2, 3 dalys, 22 straipsnio 1, 4 dalys, 29 straipsnis, 32 straipsnis, 38 straipsnio 1, 2 dalys, Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“)

Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, šeimos susijungimo laisvo asmenų judėjimo Europos Sąjungoje ir migracijos kontekste teisinis reguliavimas turi būti grindžiamas pagarbos žmogaus orumui, jo privačiam ir šeimos gyvenimui, asmenų lygiateisiškumo principais. Jį nustatant pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, taip pat turi būti atsižvelgiama į šių santykių, *inter alia* laisvo

asmenų judėjimo Europos Sąjungoje ir migracijos, specifika, *inter alia* į tai, kad Lietuvos Respublikos ar kitos Europos Sąjungos valstybės piliečio arba Lietuvoje teisėtai gyvenančio trečiosios šalies piliečio šeima, kurios nariai šeimos susijungimo tikslu nori atvykti ir apsigyventi Lietuvoje, gali būti sukurta ne tik Lietuvos Respublikoje, bet ir pagal kitos Europos Sąjungos valstybės ar trečiosios šalies teisę, pagal kurią gali būti sudaromos *inter alia* dviejų tos pačios lyties asmenų santuokos ar registruojama dviejų tos pačios lyties asmenų partnerystė.

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* <...> Konstitucijos 21 straipsnio 2, 3 dalių, 22 straipsnio 1, 4 dalių, 29 straipsnio, 38 straipsnio 1, 2 dalių nuostatas, konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį su laisvu asmenų judėjimu Europos Sąjungoje ir migracija susijusį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtinta teisė šeimai, sukurtai dviejų tos pačios lyties asmenų kitoje valstybėje teisėtai sudarytos santuokos ar registruotos partnerystės pagrindu, susijungti, t. y. užsieniečio teisė atvykti į Lietuvą ir joje gyventi kartu su jo šeimos nariu – Lietuvos Respublikos piliečiu ar teisėtai gyvenančiu Lietuvoje užsieniečiu, su kuriuo kitoje valstybėje teisėtai sudaryta santuoka ar įregistruota partnerystė. Kiek tai susiję su Lietuvos Respublikos piliečio ar atvykstančio gyventi į Lietuvą lietuviu, kuris nėra Lietuvos Respublikos pilietis, šeimos nariu užsieniečiu, su kuriuo šis Lietuvos Respublikos pilietis ar lietuvis kitoje valstybėje teisėtai sudarė santuoką ar įregistravo partnerystę, tokia įstatymų leidėjo pareiga kyla ir iš Konstitucijos 32 straipsnio nuostatų.

Pažymėtina ir tai, kad Lietuvos valstybės pareiga įtvirtinti tokią teisę šeimai, sukurtai dviejų tos pačios lyties asmenų kitoje Europos Sąjungos valstybėje teisėtai sudarytos santuokos ar registruotos partnerystės pagrindu, susijungti, t. y. ne Europos Sąjungos piliečio teisę atvykti ir gyventi Lietuvoje kartu su Europos Sąjungos, *inter alia* Lietuvos Respublikos, piliečiu, su kuriuo kitoje Europos Sąjungos valstybėje teisėtai sudaryta santuoka ar įregistruota partnerystė, taip pat kyla iš konstitucinio visateisio Lietuvos Respublikos dalyvavimo Europos Sąjungoje imperatyvo ir Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narys-tės Europos Sąjungoje“ 1 straipsnio. <...> Konstitucijos nuostatos, susijusios su Europos Sąjungos, *inter alia* Lietuvos Respublikos, piliečių laisvu judėjimu Europos Sąjungoje, *inter alia* Lietuvos Respublikoje, turi būti aiškinamos atsižvelgiant ir į atitinkamas Europos Sąjungos teisės nuostatas.

<...> pabrėžtina, kad pagal Konstituciją naudojimasis teise susijungti šeimai, sukurtai dviejų asmenų, *inter alia* tos pačios lyties, kitoje valstybėje teisėtai sudarytos santuokos ar registruotos partnerystės pagrindu, nėra absoliutus. Užsieniečio teisė atvykti į Lietuvą ir joje gyventi kartu su kitu jo šeimos nariu – Lietuvos Respublikos piliečiu ar teisėtai gyvenančiu Lietuvoje užsieniečiu, su kuriuo kitoje valstybėje teisėtai sudaryta santuoka ar įregistruota partnerystė, pagal Konstituciją gali būti įstatymu ribojama, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės ar visuomenės saugumo, viešosios tvarkos, žmonių sveikatos apsaugos ir panašiais konstituciskai svarbiais tikslais; kartu turi būti paisoma konstitucinių asmenų lygiateisiškumo, proporcingumo principų.

Pabrėžtina, kad tokie ribojimai turi būti būtini siekiant konstituciskai svarbių tikslų būtent demokratinėje visuomenėje, kurioje gerbtinas kiekvieno žmogaus orumas nediskriminuojant *inter alia* dėl jo lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos. <...> demokratinėje teisinėje valstybėje tam tikru laikotarpiu vyraujančios daugumos visuomenės narių nuostatos ar stereotipai negali būti konstituciskai pateisinamu pagrindu, remiantis konstituciskai svarbiais tikslais, *inter alia* viešąja tvarka, diskriminuoti asmenis vien dėl jų lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos. Kitaip tariant, konstituciskai svarbiais tikslais negali būti pateisinamas toks naudojimosi teise susijungti šeimai, sukurtai dviejų asmenų, *inter alia* tos pačios lyties, kitoje valstybėje teisėtai sudarytos santuokos ar registruotos

partnerystės pagrindų, ribojimas, kuris būtų nesuderinamas su Konstitucijos 29 straipsniu, pagal kurį <...> viena iš draudžiamo diskriminavimo formų yra žmogaus teisių varžymas dėl jo lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos, ir su Konstitucijos 21 straipsnio 2, 3 dalimis, pagal kurias ginamas žmogaus orumas ir draudžiama jį žeminti.

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad nors siekis saugoti konstitucinę santuokos, kaip sudaromos laisvu vyro ir moters sutarimu, sampratą ir šios sampratos pagrindų istoriškai susiklosčiusį šeimos modelį gali būti laikomas konstituciškai svarbiu, pagal Konstituciją juo negali būti pateisinamas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį vien lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos pagrindų būtų neleidžiama užsieniečiui atvykti į Lietuvą ir joje gyventi kartu su kitu jo šeimos nariu – Lietuvos Respublikos piliečiu ar teisėtai gyvenančiu Lietuvoje užsieniečiu, su kuriuo kitoje valstybėje teisėtai sudaryta santuoka ar įregistruota partnerystė, t. y. toks teisinis reguliavimas, pagal kurį atvykti į Lietuvą ir joje gyventi užsieniečiui būtų leidžiama tik tokiu atveju, jeigu jis kitoje valstybėje teisėtai sudarė santuoką ar įregistravo partnerystę su kitos lyties Lietuvos Respublikos piliečiu ar teisėtai gyvenančiu Lietuvoje užsieniečiu.

Šiame kontekste pažymėtina, kad iš Konstitucijos kylanti minėta įstatymų leidėjo pareiga nustatyti tokį su laisvu asmenų judėjimu Europos Sąjungoje ir migracija susijusį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtinta teisė šeimai, sukurtai dviejų tos pačios lyties asmenų kitoje valstybėje teisėtai sudarytos santuokos ar registruotos partnerystės pagrindų, susijungti, negali būti aiškinama kaip keičianti Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą santuokos sampratą.

Valstybės įsipareigojimas saugoti ir globoti vaikystę; konstitucinis vaiko interesų pirmumo imperatyvas; tėvų pareiga išlaikyti savo vaikus (Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2, 6 dalys, 39 straipsnio 1–3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimas

Konstitucijos 38 straipsnyje *inter alia* nustatyta:

„Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas.“ (1 dalis)

„Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.“ (2 dalis)

„Tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti.“ (6 dalis)

Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalyse yra įtvirtinti bendro pobūdžio konstituciniai principai; šiomis nuostatomis išreiškiamas valstybės įsipareigojimas įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinta, kad šeima, motinystė, tėvystė ir vaikystė, kaip konstitucinės vertybės, būtų visokeriopai puoselėjamos ir saugomos (*inter alia* 2012 m. vasario 27 d., 2015 m. rugsėjo 22 d., 2018 m. sausio 24 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje garantuojama valstybės apsauga ir globa įgyvendinama įvairiais būdais kuriant šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei, kaip konstitucinėms vertybėms, palankią aplinką (2012 m. vasario 27 d., 2018 m. sausio 24 d. nutarimai).

<...> Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje vaikystė įtvirtinta kaip ypač saugoma ir puoselėjama konstitucinė vertybė atsižvelgiant į tai, kad vaikystė yra ypatingas žmogaus gyvenimo laikotarpis, kuriuo vyksta jo asmenybės formavimasis, susijęs su fizine, protine ir socialine branda, taip pat į tai, kad vaikai yra socialiai jautri ir ypač pažeidžiama visuomenės dalis dėl savo besiformuojančios asmenybės ypatumų (*inter alia* nepakankamos fizinės ir socialinės brandos). Pažymėtina, kad valstybės globa vaikystei, kaip ypač saugomai ir puoselėjamai

konstitucinei vertybei, yra svarbi prielaida įgyvendinti Konstitucijos preambulėje įtvirtintą atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės siekį. Todėl pagal Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalį vaikams yra būtina specifinė apsauga ir parama, kad būtų sudarytos sąlygos jiems sveikai ir visapusiškai vystytis, *inter alia* užaugti dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs ir tai, kad iš Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalies kylanti bendro pobūdžio valstybės priedermė saugoti ir globoti šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę negali būti aiškinama atsietai nuo šio straipsnio 6 dalyje įtvirtintos tėvų teisės ir pareigos auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti; visų pirma būtent tėvai yra atsakingi už savo vaikų auginimą ir auklėjimą, jų išlaikymą iki pilnametystės, o valstybės pareiga – pagal išgales teikti paramą šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose (2012 m. vasario 27 d., 2018 m. sausio 24 d. nutarimai).

Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalį tėvai turi pareigą išlaikyti savo vaikus iki jų pilnametystės. Kaip 2007 m. birželio 7 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalies nuostata yra skirta tėvų ir jų nepilnamečių vaikų santykiams reguliuoti; ji nereguliuoja tėvų ir vaikų santykių po to, kai vaikai tampa pilnamečiai. Šiame kontekste Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalies negalima aiškinti kaip reiškiančios, esą įstatymų leidėjas apskritai negali įstatymu nustatyti tėvų pareigos remti savo paramos reikalingus pilnamečius vaikus, *inter alia* kad jie įgytų atitinkamą (kaip antai vidurinį, vidurinį kartu su profesiniu) išsilavinimą, jeigu tokią pareigą galima pagrįsti kitomis Konstitucijos nuostatomis; tokia tėvų pareiga kildintina ne tik iš įstatymų, bet ir iš Konstitucijos nuostatų visumos, *inter alia* iš tėvų ir vaikų ryšių vertingumo konstitucinio įtvirtinimo, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės siekio, valstybės socialinės orientacijos (2007 m. birželio 7 d. nutarimas).

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad Konstitucijos nuostatos, *inter alia* jos 38 straipsnio 2 dalis, Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės siekis, konstitucinis valstybės socialinės orientacijos principas, suponuoją galimybę įstatymu nustatyti tėvų pareigą išlaikyti ir pilnametystės sulaukusius vaikus, kai jie dėl neišgalumo negali savimi pasirūpinti ir savęs išlaikyti. Kartu pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalį tėvams tenkanti pareiga išlaikyti savo vaikus iki pilnametystės tam tikrais atvejais, kai vaikas gali savarankiškai įgyvendinti visas savo teises ir vykdyti jam kylančias pareigas (kaip antai įstatyme numatyto asmens emancipacijos atveju), gali baigtis ir anksčiau, nei vaikas sulaukia įstatyme nustatyto pilnametystės amžiaus.

Konstitucinis Teismas, 2012 m. vasario 27 d., 2018 m. sausio 24 d. nutarimuose aiškindamas *inter alia* Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalį, yra pažymėjęs, kad konstitucinis valstybės įsipareigojimas saugoti ir globoti šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, kaip bendrasis principas, tam tikrais aspektais yra išreikštas ir kitose Konstitucijos nuostatose, *inter alia* 39 straipsnio 1 dalyje, kurioje garantuojama valstybės globa ir parama šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, ir 2 dalyje, kurioje dirbančioms motinoms yra užtikrinamos mokamos atostogos iki gimdymo ir po jo, palankios darbo sąlygos ir kitos lengvatos; tačiau Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas imperatyvas negali būti aiškinamas kaip apimantis tik Konstitucijos 39 straipsnio 1, 2 dalių nuostatose įtvirtintas minėtų konstitucinių vertybių apsaugos garantijas – įgyvendinant konstitucinę valstybės priedermę kurti šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei palankią aplinką gali būti plėtojamos įvairios jų apsaugos ir paramos joms formos; įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į įvairius socialinius, demografinius, ekonominius veiksnius, *inter alia* į valstybės materialines ir finansines galimybes, turi plačią diskreciją pasirinkti konkrečias apsaugos ir paramos priemones.

Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas valstybės įsipareigojimas saugoti ir globoti vaikystę aiškintinas kartu su 39 straipsnio 3 dalimi, kurioje nustatyta: „Nepilnamečius vaikus gina įstatymas.“

Konstitucijos 39 straipsnio 3 dalies nuostata reiškia, kad nepilnamečiams vaikams turi būti garantuojama pakankama ir efektyvi jų teisių ir teisėtų interesų apsauga, taip pat kad įstatymų leidėjas, kitos valstybės institucijos, teisės aktais reglamentuodami nepilnamečių būklę, reguliuodami kitus santykius, turi paisyti nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų (2000 m. birželio 13 d., 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarimai).

Šiame kontekste pažymėtina, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 38 straipsnio 2 dalies, kurioje, kaip minėta, vaikystė yra įtvirtinta kaip ypač saugoma ir puoselėjama konstitucinė vertybė, 39 straipsnio 3 dalies, pagal kurią valstybė privalo įstatymu garantuoti pakankamą ir efektyvią nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugą, Konstitucijos preambulėje įtvirtinto atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės siekio, kyla konstitucinis vaiko interesų pirmumo imperatyvas. Šis imperatyvas suponuoja valstybės pareigą užtikrinti, kad tiek priimant įstatymus ir kitus teisės aktus, tiek juos taikant ir sprendžiant kitus su vaiku susijusius klausimus būtų atsižvelgiama pirmiausia į vaiko interesus ir nebūtų sudaroma prielaidų juos pažeisti.

<...> pagal Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalį, 39 straipsnio 3 dalį valstybė turi pareigą ginti vaikų interesus, kai jų tėvai (vienas iš jų) nevykdo Konstitucijoje, *inter alia* jos 38 straipsnio 6 dalyje, įtvirtintų pareigų, *inter alia* pareigos išlaikyti savo vaikus. Pagal Konstituciją įstatymu gali būti nustatyta ir tokia vaikų teisė į išlaikymą užtikrinimo forma kaip valstybės finansinės paramos tėvų (vieno iš jų) neišlaikomiems vaikams teikimas. Tačiau pabrėžtina, kad, įstatymu įtvirtinus valstybės įsipareigojimą teikti tokią finansinę paramą vaikams, negali būti sudaroma prielaidų atleisti tėvus nuo konstitucinės jų pareigos išlaikyti savo vaikus, t. y. įstatymu turi būti nustatyta valstybės pareiga šiai paramai teikti išleistas lėšas išieškoti iš konstitucinės pareigos išlaikyti savo vaikus nevykdančių tėvų.

Kartu pažymėtina, kad, įstatymu įtvirtinant tokią vaikų teisę į išlaikymą užtikrinimo formą kaip valstybės finansinės paramos tėvų (vieno iš jų) neišlaikomiems vaikams teikimas, nustatant tokios paramos teikimo sąlygas turi būti paisoma iš Konstitucijos, *inter alia* jos 38 straipsnio 2 dalies, 39 straipsnio 3 dalies, kylančio konstitucinio vaiko interesų pirmumo imperatyvo, kuris, kaip minėta, suponuoja valstybės pareigą užtikrinti, kad tiek priimant įstatymus ir kitus teisės aktus, tiek juos taikant ir sprendžiant kitus su vaiku susijusius klausimus būtų atsižvelgiama pirmiausia į vaiko interesus ir nebūtų sudaroma prielaidų juos pažeisti.

2.4.3. Kultūrinės teisės

2.4.3.1. Teisė į išsilavinimą

2.4.3.1.1. Bendrosios nuostatos

Valstybės pareiga užtikrinti nemokamą ir visiems prieinamą mokymą valstybinėse arba savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse ar aukštesniosiose mokyklose (Konstitucijos 41 straipsnio 1, 2 dalys); papildomo vaikų ugdymo finansavimas

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas

Konstitucijos 41 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad asmenims iki 16 metų mokslas privalomas, o 2 dalyje – kad mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas. Šios Konstitucijos normos reiškia, jog

valstybė (jos institucijos) turi pareigą užtikrinti, kad visi asmenys iki 16 metų turėtų realias galimybes įgyti nemokamą išsilavinimą valstybinėse arba savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse ar aukštesniosiose mokyklose, kad mokymas šiose įstaigose būtų visiems vienodai prieinamas.

Mokymas – sudedamoji ugdymo dalis. Ugdymas – labai įvairialypis procesas, kurį lemia įvairūs veiksniai: šeimos įtaka, pedagogų ir mokymo bei auklėjimo įstaigų veikla, visuomenės ir šeimos vertybės, visuomenėje vykstantys socialiniai, demografiniai, ekonominiai, politiniai, kultūriniai procesai, valstybės finansinės, organizacinės bei infrastruktūros galimybės ir kt. Ugdymo kryptingumą, kokybę ir įvairiapusiškumą privalo užtikrinti ne tik Konstitucijoje nurodytos valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos, bet ir tėvai (globėjai), turintys konstitucinę teisę rūpintis vaikų (globotinių) religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus bei konstitucinę pareigą juos auklėti dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės išlaikyti. Realizuodami šias konstitucines teises ir pareigas, tėvai (globėjai) negali neprisiišti dalies vaikų ugdymo išlaidų.

<...> papildomas ugdymas pirmiausia sietinas ne su Konstitucijoje garantuojamu nemokamu bendruoju, profesiniu, aukštesniojo išsilavinimu arba su kompetentingų valstybės ar savivaldybių institucijų, pačių valstybinių ir savivaldybių mokymo ar auklėjimo įstaigų parengtais ar aprobuotais (patvirtintais) mokymo planais (programomis), bet su pačių moksleivių (jų tėvų, globėjų) noru. Todėl pagrįsta yra nuostata, kad ugdymas papildomo ugdymo institucijose yra iš dalies mokamas. Šią ugdymo išlaidų dalį valstybė gali, bet ne privalo prisiimti. Kita vertus, ši nuostata nereiškia, kad valstybės ar savivaldybių institucijos, atsižvelgdamos į visuomenės (gyventojų) poreikius bei valstybės (savivaldybių) finansines ir organizacines galimybes, negali steigti ir išlaikyti, kitaip remti valstybinių (savivaldybių) papildomo ugdymo įstaigų.

Valstybės pareiga prižiūrėti mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklą (Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas

Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalyje nustatyta: „Valstybė prižiūri mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklą.“

Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta ne tik valstybės teisė, bet ir pareiga prižiūrėti mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklą.

Mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklos priežiūra apima Konstitucijos ir įstatymų laikymosi priežiūrą ir kontrolę. Čia valstybė (jos institucijos) gali taikyti įvairius įstatymuose nustatytus kontrolės būdus ir formas.

Valstybine mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklos priežiūra yra užtikrinamas vienodų švietimo ir išsilavinimo standartų laikymasis, garantuojamas mokymo ir dėstymo turinio bei lygio atitikimas valstybės pripažįstamai kvalifikacijai.

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi teisę nustatyti, kuri valdžios institucija (ar institucijos) turi prižiūrėti valstybinės švietimo politikos vykdymą ir kokia kompetentinga vykdomosios valdžios institucija turėtų patvirtinti šios priežiūros nuostatus.

Savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos (Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalis, 41 straipsnio 2 dalis, 120 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas

Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalies formuluotė „savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos“ ir 41 straipsnio 2 dalies formuluotė „savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinės

bei aukštesniosios mokyklos“, atsižvelgiant į Konstitucijos 120 straipsnio 2 dalies normą, reiškia, jog turi būti mokymo ir auklėjimo įstaigų, susietų su savivaldybėmis priklausomybės ryšiais. Tai, be kitų dalykų, suponuoja savivaldybių (jų institucijų) teisę steigti, reorganizuoti, likviduoti mokymo ir auklėjimo įstaigas, turėti kitas su jų steigimu, reorganizavimu, likvidavimu susijusias teises bei pareigas.

Tačiau ši konstitucinė savivaldybių teisė nėra neribota. Nurodytos Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalies ir 41 straipsnio 2 dalies formuluotės, atsižvelgiant į Konstitucijos 120 straipsnio 2 dalies normą, suponuoja įstatymų leidėjo teisę nustatyti nurodytų savivaldybių įstaigų steigimo, reorganizavimo, likvidavimo tvarką, reglamentuoti jų veiklą, reguliuoti kitus su šiomis įstaigomis susijusius santykius. Svarbu, kad atitinkamais įstatymais nebūtų paneigiama pati savivaldybių teisė steigti, reorganizuoti, likviduoti mokymo ir auklėjimo įstaigas, turėti kitas su jų steigimu, reorganizavimu, likvidavimu susijusias teises ir pareigas.

Valstybės pareiga prižiūrėti mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklą (Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 19 d. nutarimas

<...> valstybės pareiga pagal Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalį prižiūrėti mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklą apima *inter alia* valstybės pareigą tiek valstybinėse ir savivaldybių, tiek nevalstybinėse mokymo bei auklėjimo įstaigose užtikrinti vienodų švietimo ir išsilavinimo standartų laikymąsi ir garantuoti mokymo ir dėstymo turinio bei lygio atitiktį valstybės pripažįstamai kvalifikacijai.

Igyvendindamas šią valstybės pareigą, įstatymų leidėjas pagal Konstituciją, *inter alia* jos 40 straipsnio 4 dalį, turi diskreciją nustatyti, kokiomis įstatyme ar kituose teisės aktuose nustatytomis priemonėmis tinkamos kokybės švietimas ir valstybės nustatytų vienodų švietimo ir išsilavinimo standartų laikymasis bus užtikrinamas tiek valstybinėse ir savivaldybių, tiek nevalstybinėse mokymo ir auklėjimo įstaigose.

Nevalstybinės mokymo ir auklėjimo įstaigos (Konstitucijos 40 straipsnio 2, 4 dalys, 46 straipsnio 1, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 19 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 40 straipsnio 2 dalį įstatymų nustatyta tvarka gali būti steigiamos nevalstybinės mokymo ir auklėjimo įstaigos. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjui reguliuojant tokių nevalstybinių mokymo ir auklėjimo įstaigų steigimo tvarką ir (ar) jų veiklą turi būti paisoma Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtintų konstitucinių imperatyvų, *inter alia* Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtintų *inter alia* asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos, taip pat šio straipsnio 3 dalyje nustatytos valstybės pareigos reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei.

<....>

<...> pagal Konstitucijos 40 straipsnio 2 dalį įstatymų leidėjas, reguliuodamas nevalstybinių mokymo ir auklėjimo įstaigų steigimą bei veiklą, turi derinti Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą valstybės pareigą reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, su Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtintomis asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva. Atsižvelgiant į tai, pagal Konstituciją tam tikru mastu galimas diferencijuotas nevalstybinių bei valstybinių ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklos teisinis reguliavimas. Nustatant tokį teisinį reguliavimą, kartu būtina paisyti konstitucinio teisinės valstybės principo reikalavimų, *inter alia* konstitucinio proporcingumo principo, reiškiančio, kad valstybė, pagal Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalį prižiūrėdama *inter alia*

nevalstybinių mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklą, neturi šių įstaigų savininkų teisės savarankiškai priimti jų veiklai reikalingus sprendimus varžyti labiau, negu reikia tinkamos kokybės švietimui ir valstybės nustatytų vienodų švietimo ir išsilavinimo standartų laikymuisi užtikrinti.

2.4.3.1.2. Teisė siekti aukštojo mokslo

Teisė pagal sugebėjimus siekti aukštojo mokslo (išsilavinimo) (Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas

Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus. Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas.“

Konstitucija – vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis). Aiškinant vienas Konstitucijos nuostatas negalima paneigti kitų. <...> Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies nuostatų turinys aiškinamas sistemškai, viso konstitucinio reguliavimo kontekste.

Pagal Konstituciją kiekvienas žmogus turi teisę į aukštąjį mokslą, prieinamą pagal jo sugebėjimus. Valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokantys piliečiai turi teisę į nemokamą mokslą. Žmogaus teisė siekti aukštojo mokslo (išsilavinimo) – svarbi įvairių jo teisių bei teisėtų interesų įgyvendinimo sąlyga. Konstitucinė žmogaus teisė siekti aukštojo mokslo suponuoja valstybės pareigą sudaryti prielaidas šią teisę įgyvendinti.

Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalis aiškinama Konstitucijoje įtvirtinto atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio bei visuomenės solidarumo nuostatų kontekste. Aukštojo mokslo prieinamumu kiekvienam žmogui pagal jo sugebėjimus ir nemokamo mokslo aukštosiose valstybinėse mokyklose laidavimu gerai besimokantiems piliečiams siekiama užtikrinti ne tik šių asmenų, bet ir visuomenės bei valstybės interesą – poreikį turėti aukštąjį išsilavinimą įgijusių įvairių sričių specialistų.

Pagal Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalį kiekvienas žmogus turi teisę į aukštąjį mokslą, prieinamą pagal jo sugebėjimus.

Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalyje minimos valstybinės aukštosios mokyklos. Pagal Konstitucijos 40 straipsnio 2 dalį įstatymo nustatyta tvarka gali būti steigiamos nevalstybinės mokymo ir auklėjimo įstaigos. Šios nuostatos suponuoja tai, kad Lietuvoje gali funkcionuoti ne tik valstybinės, bet ir nevalstybinės aukštosios mokyklos. Valstybinėms aukštosioms mokykloms turi būti skiriamos valstybės lėšos, šios lėšos turi būti numatytos valstybės biudžete.

Konstitucinė nuostata, kad aukštasis mokslas yra prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus, reiškia, jog kiekvienam žmogui pagal jo sugebėjimus turi būti prieinamos ir valstybinės, ir įstatymo nustatyta tvarka įsteigtos nevalstybinės aukštosios mokyklos, visa aukštojo mokslo įstaigų sistema. Ši nuostata reiškia ir tai, kad negalima nustatyti siekiantiesiems aukštojo mokslo tokių reikalavimų, kurie būtų grindžiami ne jų pačių sugebėjimais, o kokiais nors kitais kriterijais. Nurodyta nuostata yra neatsiejama nuo Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto asmenų lygybės principo, nuo šio straipsnio 2 dalies nuostatos, kad žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu.

Pažymėtina, kad valstybės institucijos turi pareigą ne tik pačios nenustatyti konstitucinio asmenų lygybės principo neatitinkančių reikalavimų siekiantiesiems aukštojo mokslo, bet ir užtikrinti, kad tokių reikalavimų nenustatytų aukštosios mokyklos. Įstatymu turi būti

nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris užtikrintų, kad kiekvienas žmogus galėtų pagal savo sugebėjimus siekti aukštojo mokslo.

Tarp žmogaus teisėtų interesų ir visuomenės bei valstybės reikmių turi būti pusiausvyra. Valstybės finansinės galimybės (ir galimybės finansuoti aukštąjį mokslą) nėra ir negali būti beribės. Konstitucinės nuostatos, jog aukštasis mokslas yra prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus, negalima interpretuoti kaip nustatančios valstybės pareigą valstybės lėšomis užtikrinti bet kurio gebančio siekti aukštojo išsilavinimo žmogaus bet kokio aukštojo mokslo siekimą neatsižvelgiant į visuomenės ir valstybės poreikius bei galimybes. Konstitucinės nuostatos, jog aukštasis mokslas yra prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus, negalima aiškinti ir taip, kad būtų paneigiama žmogaus konstitucinė teisė siekti aukštojo mokslo pagal savo sugebėjimus net ir tuomet, kai valstybė jo nefinansuoja dėl to, kad tai viršija visuomenės ir valstybės poreikius bei galimybes. Visuomenės ir valstybės poreikis turėti aukštąjį išsilavinimą įgijusių įvairių sričių specialistų bei galimybė finansuoti tik tam tikro kiekio specialistų rengimą negali būti kliūtys žmogui pagal savo sugebėjimus siekti aukštojo mokslo ne valstybės lėšomis ir tuomet, kai tai viršija visuomenės bei valstybės poreikius ir galimybes.

Iš Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies išplaukia, kad jeigu valstybinė aukštoji mokykla turi galimybių valstybės nustatytus standartus atitinkantį aukštąjį mokslą suteikti ne tik tiems asmenims, kurių studijas valstybė pati finansuoja, bet ir tiems, kurie siekia aukštojo mokslo valstybinėje aukštojoje mokykloje ne valstybės lėšomis, tai negali būti nustatyta tokio teisinio reguliavimo, kuriuo valstybinei aukštajai mokyklai būtų kliudoma ar apskritai draudžiama priimti tokius asmenis mokytis šioje aukštojoje mokykloje.

Valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokančių piliečių teisė aukštąjį išsilavinimą įgyti nemokamai (Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas

Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta kiekvieno valstybinėje aukštojoje mokykloje gerai besimokančio piliečio teisė aukštąjį išsilavinimą įgyti nemokamai. Ši teisė suponuoja tai, kad valstybės biudžete privalo būti numatytos lėšos, kurių reikia, kad valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokantiems piliečiams būtų garantuotas nemokamas aukštasis mokslas.

Valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokančių piliečių aukštojo mokslo išlaidas valstybė pagal Konstituciją privalo prisiimti esant šioms trimis sąlygoms: 1) besimokantis yra Lietuvos Respublikos pilietis; 2) jis mokosi valstybinėje aukštojoje mokykloje; 3) jis mokosi gerai, t. y. jo mokymasis atitinka nustatytus gero mokymosi kriterijus.

Pagal Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalį valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokančių piliečių aukštojo mokslo išlaidos negali būti jokia forma užkrautos patiems šiems asmenims. Valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokančių piliečių aukštąjį mokslą finansuoja valstybė. Pagal Konstituciją valstybė turi pareigą nustatyti valstybės lėšų, kuriomis finansuojamas valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokančių piliečių mokslas, skyrimo principus ir tvarką, taip pat tai, kaip turi būti kontroliuojamas jų panaudojimo teisėtumas.

Kita vertus, Konstitucijoje nedraudžiama valstybei pagal galimybes prisiimti ir didesnius finansinius įsipareigojimus besimokantiems aukštosiose mokyklose. Prisiimant didesnius finansinius įsipareigojimus, negu išplaukia iš konstitucinės nuostatos, kad valstybinėse aukštosiose mokyklose nemokamas mokslas laiduojamas gerai besimokantiems piliečiams, neturi būti paneigiamas Konstitucijoje įtvirtintas teisingos ir darnios visuomenės siekis.

Konstitucinė nuostata, kad nemokamas mokslas valstybinėse aukštosiose mokyklose laidojamas gerai besimokantiems piliečiams, reiškia, jog gerai besimokantis pilietis turi teisę į tai, kad jo mokslą valstybinėje aukštojoje mokykloje finansuotų valstybė. Pagal Konstituciją tai daroma valstybės biudžeto lėšomis. Todėl kriterijai, kuriuos atitinkantys asmenys laikomi gerai besimokančiais ir dėl to pagal Konstituciją turinčiais teisę, kad jų mokslą valstybinėse aukštosiose mokyklose apmokėtų valstybė, nustatytini įstatymu.

Aukštųjų mokyklų autonomija (Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas

Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad aukštosioms mokykloms suteikiama autonomija. „Tradiciškai aukštosios mokyklos autonomija suprantama kaip teisė savarankiškai nustatyti ir įtvirtinti įstatuose ar statute savo organizacinę ir valdymo struktūrą, ryšius su kitais partneriais, mokslo ir studijų tvarką, studijų programas, studentų priėmimo tvarką, spręsti kitus su tuo susijusius klausimus, naudotis valstybės perduotu ir kitu įsigytu turtu, turėti teritorijos ir pastatų, kito turto, skirto mokslo ir studijų reikalam, neliečiamumo garantiją. Tuo tikslu aukštajai mokyklai garantuojama institucinė autonomija, t. y. tam tikras statusas, kuris reiškia, kad yra tam tikros veiklos sritys, laisvos nuo vykdomosios valdžios kontrolės“ (Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 27 d. nutarimas). Konstitucijoje autonomija garantuojama ir valstybinėms, ir nevalstybinėms aukštosioms mokykloms.

Valstybinėms aukštosioms mokykloms jų funkcijoms vykdyti turi būti skiriamos valstybės lėšos

Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas

Tai, kad pagal Konstituciją turi būti kiekvienam žmogui pagal jo sugebėjimus prieinama aukštojo mokslo įstaigų sistema, apimanti ir valstybines aukštąsias mokyklas, kad gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laidojamas nemokamas mokslas, taip pat tai, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta aukštųjų mokyklų autonomija, suponuoja, kad valstybinėms aukštosioms mokykloms jų funkcijoms vykdyti turi būti skiriamos valstybės lėšos. Šios lėšos turi būti numatytos valstybės biudžete. Esminė valstybinių aukštųjų mokyklų autonomijos garantija – toks teisinis reguliavimas, kai valstybės biudžeto įstatyme numatomi ne tik asignavimai aukštajam mokslui, bet ir lėšos kiekvienai valstybinei aukštajai mokyklai. Valstybės biudžete numatant lėšas valstybinėms aukštosioms mokykloms, atsižvelgtina į šių mokyklų užtikrinamus visuomenės ir valstybės poreikius, į jų vykdomas bei numatomas vykdyti programas, į tai, kaip šiose mokyklose užtikrinamas nustatytų mokymo standartų laikymasis, į mokymo ir dėstyto turinio bei lygio atitiktį valstybės pripažįstamai kvalifikacijai, į valstybės įsipareigojimus šioms mokykloms ir kt.

Aukštųjų mokyklų autonomija (Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. vasario 5 d. nutarimas

Aukštojo mokslo sistema laidoja mokslo ir kultūros, socialinę ir ekonominę plėtrą. Aukštojo mokslo paskirtis – kurti, kaupiti ir skleisti mokslo žinias bei kultūros vertybes, ugdyti asmenybę ir visuomenę. Todėl visuomenė yra suinteresuota, kad aukštosiose mokyklose būtų sudarytos sąlygos ugdyti visapusišką asmenybę, kad aukštosios mokyklos turėtų dėstyto, mokslinių tyrimų ir kūrybinės veiklos laisvę. Savo ruožtu aukštosios mokyklos turi reaguoti į besikeičiančius visuomenės poreikius ir derinti savo veiklą su visuomenės interesais. Vadinas, aukštosios mokyklos autonomijos principas turi būti derinamas su atsakomybės ir atskaitomybės visuomenei principu, kitomis konstitucinėmis vertybėmis, su aukštųjų

mokyklų pareiga laikytis Konstitucijos ir įstatymų, su aukštųjų mokyklų ir visuomenės interesų sąveika ir jų derinimu. <...> Pažymėtina, kad „valstybės teisė reguliuoti išorinius aukštosios mokyklos reikalus neprieštarauja autonomijai, jei tai nedaro poveikio aukštosios mokyklos mokslinės ir pedagoginės veiklos laisvei“ (Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 27 d. nutarimas).

Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad aukštosioms mokykloms suteikiama autonomija. Aukštojo mokslo tikslų įvairovė lemia tai, kad gali būti įvairių tipų aukštųjų mokyklų. Konstitucinis Teismas 1996 m. liepos 10 d. nutarime pažymėjo, kad universitetai skiriasi nuo kitų aukštųjų mokyklų pagal studijų pobūdį, aukštųjų mokyklų tikslus, specialistų parengimo lygį ir kt. Atsižvelgiant į tai, kad gali būti įvairių tipų aukštųjų mokyklų, įstatymais skirtingų tipų aukštosioms mokykloms (priklausomai nuo to, ar tai universitetai, ar kolegijos, ar steigėjai yra valstybė, ar kiti subjektai, bei kitų sąlygų) gali būti nustatomos skirtingos autonomijos ribos; įstatymais gali būti skirtingai reguliuojami aukštųjų mokyklų valdymo, taip pat ir jų savivaldos santykiai.

Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalies nuostata negali būti aiškinama kaip draudžianti įstatymais nustatyti nevienodas skirtingų aukštųjų mokyklų tipų autonomijos ribas. Skirtingų tipų aukštųjų mokyklų bei skirtingų steigėjų įsteigtų aukštųjų mokyklų (valstybinių ir nevalstybinių) valdymo formų, jų valdymo institucijų, šių institucijų sudarymo tvarkos bei jų funkcijų ir įgaliojimų skirtingas nustatymas įstatymais savaime nepaneigia konstitucinio aukštųjų mokyklų autonomijos principo.

Įstatymų leidėjo diskrecija nustatyti aukštosioms mokykloms skiriamų valstybės lėšų panaudojimo kontrolės būdus ir priemones

Konstitucinio Teismo 2002 m. vasario 5 d. nutarimas

<...> Valstybinėms aukštosioms mokykloms jų funkcijoms vykdyti yra skiriamos valstybės lėšos, numatytos valstybės biudžete.

Aukštoji mokykla, gaunanti lėšas iš valstybės biudžeto, privalo atsiskaityti už gaunamų lėšų tinkamą panaudojimą, o įstatymų leidėjas turi diskreciją įstatymu nustatyti lėšų panaudojimo kontrolės būdus ir priemones.

Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Valstybės kontrolė prižiūri, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas, tačiau tai nereiškia, kad įstatymų leidėjas neturi teisės nustatyti ir kitokių priežiūros formų.

Teisė pagal sugebėjimus siekti aukštojo mokslo (išsilavinimo) (Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas

Konstitucinė kiekvieno žmogaus laisvė pasirinkti darbą bei verslą suponuoja ir teisę laisvai pasirinkti ir įgyti profesiją. Ši teisė yra susijusi su teise į išsilavinimą, kuris neretai yra būtina sąlyga atitinkamai profesinei kvalifikacijai įgyti. Kai kurioms profesijoms yra būtinas aukštasis išsilavinimas, suteikiamas baigus atitinkamas aukštojo mokslo studijas.

Pagal Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalį kiekvienas žmogus turi teisę į aukštąjį mokslą, prieinamą pagal jo sugebėjimus. Ši konstitucinė žmogaus teisė yra svarbi įvairių jo teisių bei teisėtų interesų įgyvendinimo sąlyga ir suponuoja valstybės pareigą sudaryti prielaidas įgyvendinti šią teisę (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d., 2007 m. birželio 7 d. nutarimai). <...> konstitucinė žmogaus teisė pagal sugebėjimus siekti aukštojo mokslo (išsilavinimo) ir jo konstitucinė teisė į profesiją suponuoja, be kita ko, valstybės pareigą užtikrinti, kad Konstitucija ir įstatymais grindžiamų teisės aktų, išleistų valstybės institucijų, pagrindu

(taigi legaliai) veikiančių, vadinasi, valstybės pripažįstamų, aukštųjų mokyklų išduoti įgytą aukštąjį išsilavinimą (baigtas aukštojo mokslo studijas, įgytą kvalifikacinį laipsnį) patvirtinantys dokumentai (aukštojo mokslo diplomai) būtų pripažįstami įrodančiais, jog tam tikras asmuo yra įgijęs tam tikros krypties ir (arba) lygmens aukštąjį išsilavinimą (profesiją), kurio reikia, kad jis galėtų dirbti tam tikrą darbą ar eiti tam tikras pareigas.

Konstitucines asmens teises į darbą, išsilavinimą ir profesiją aiškinant konstitucinių teisinio tikrumo, teisinio saugumo, viešumo, skaidrumo principų kontekste konstatuoti, na, jog valstybė turi pareigą užtikrinti, kad reikalavimai, apibrėžiantys tam tikram darbui dirbti ar tam tikroms pareigoms eiti būtiną išsilavinimą, būtų vieši ir aiškūs; pagrindiniai reikalavimai neturi būti savavališkai, voliuntaristiškai kaitaliojami, antraip žmonės negalėtų tinkamai planuoti profesijos ir išsilavinimo pasirinkimo.

Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies nuostatos, įtvirtinančios žmogaus teisę pagal sugebėjimus siekti aukštojo mokslo (išsilavinimo), aiškinamos atsižvelgiant į Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalies nuostatą, kad aukštosios mokykloms suteikiama autonomija, ir 42 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad mokslas ir tyrinėjimai yra laisvi.

Universitetinis ir neuniversitetinis aukštasis teisinis išsilavinimas

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas

<...> universitetiniam išsilavinimui yra būdinga ne tik žinių gausa, bet ir platumas bei fundamentalumas, nes universitetinį išsilavinimą turintys asmenys įgyja papildomų ir universalių žinių, kurių reikia priimant atsakingus sprendimus įvairiose gyvenimo srityse, o kitos aukštosios mokyklos vykdo siauresnę funkciją – teikia aukštąjį išsilavinimą, kuris yra profesinės veiklos kurioje nors srityje pagrindas, <...> universitetinio teisinio mokymo tikslas yra parengti plataus profilio specialistus, sugebančius vertinti visą teisinę sistemą ir spręsti sudėtingas problemas, o siekti šio tikslo padeda daug platesnė ir įvairesnė universitetinių studijų programa, fundamentalios ilgesnės trukmės studijos, didesnis dėmesys bendroms humanitarinio pobūdžio disciplinoms, privatinei teisei ir kt.; todėl nors minėtose kitose aukštosiose mokyklose įgytas teisinis išsilavinimas ir pripažintinas aukštuoju, jo negalima besąlygiškai laikyti tapačiu įgytajam universitete.

Aukštųjų mokyklų veiklos priežiūra (aukštojo išsilavinimo kokybės kontrolė) (Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas

<...> aukštųjų mokyklų autonomija nereiškia, kad jų veikla negali būti valstybės reguliuojama; priešingai, dėl to, kad yra susijusi su *inter alia* konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimu, taip pat valstybės biudžeto lėšų naudojimu, ši veikla turi būti reguliuojama ir prižiūrima; tai išplaukia ir iš Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalies nuostatos, kad valstybė prižiūri mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklą. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi teisę nustatyti, kuri valdžios institucija (ar institucijos) turi prižiūrėti valstybinės švietimo politikos vykdymą ir kokia kompetentinga vykdomosios valdžios institucija turėtų patvirtinti šios priežiūros nuostatus (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas); tai *mutatis mutandis* taikytina ir aukštųjų mokyklų veiklos priežiūrai. Tačiau valstybės teisė reguliuoti išorinius aukštųjų mokyklų santykius neturi apriboti aukštosios mokyklos mokslinės ir pedagoginės veiklos laisvės (Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 27 d., 2002 m. vasario 5 d. nutarimai).

Paminėtina ir tai, kad Konstitucijoje įtvirtinta aukštųjų mokyklų autonomija nesu-ponuoja to, kad atitinkami įgaliojimai gali būti suteikti visoms aukštosioms mokykloms;

priešingai, aukštųjų mokyklų teisės, kuriomis jos naudojasi, gali būti (paisant Konstitucijos) diferencijuojamos pagal įvairius svarbius kriterijus, *inter alia* pagal tai, koks yra šių aukštųjų mokyklų statusas (ar jos yra universitetai, ar ne), kokio lygio aukštąjį išsilavinimą jos teikia jose besimokantiems asmenims, kokias studijų programas jos vykdo, koks yra jų mokslinis potencialas ir pan. (Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 1 d. sprendimas).

Iš Konstitucijos kylanti legaliai veikiančių aukštųjų mokyklų teikiamo aukštojo išsilavinimo (profesijos) pripažinimo garantija suponuoja atitinkamų valstybės institucijų įgaliojimus kontroliuoti aukštojo mokslo kokybę ir užtikrinti, kad teikiamo aukštojo išsilavinimo lygis, žymimas atitinkamais kvalifikaciniais laipsniais, atitiktų tam tikrus vienodus aukštojo išsilavinimo kokybės standartus – ir bendruosius, ir juos sukonkretinančius standartus, apibrėžiančius reikalavimus tam tikroms studijų kryptims. Tokius standartus turi nustatyti valstybės institucijos, pagal savo kompetenciją formuojančios aukštojo mokslo politiką, organizuojančios ir vykdančios aukštųjų mokyklų veiklos priežiūrą. Aukštojo išsilavinimo kokybės standartai, kuriuos turi atitikti asmuo, pretenduojantis užimti tam tikras pareigas arba užsiimti tam tikra profesine veikla, turi būti nustatomi įstatymu; jų užtikrinimas, vykdymo kontrolė gali būti nustatoma ir poįstatyminiais teisės aktais, taip pat ir aukštųjų mokyklų teisės aktais; reikalavimai tam tikroms studijų kryptims taip pat gali būti nustatomi poįstatyminiais aktais, kuriuose nustatytas teisinis reguliavimas negali konkuruoti su nustatytuoju įstatymuose. Ypač akivaizdi tokių standartų svarba tam tikroms profesijoms, su kurių įgijimu yra siejamas itin sudėtingas ir atsakingas darbas, *inter alia* valstybės kontroliuojamoms profesijoms, taip pat tokioms pareigoms viešosios valdžios institucijose, kurias einant vykdyti tam tikras su viešosios valdžios (visų pirma valstybės valdžios) įgyvendinimu susijusias funkcijas patikima tik aukštos kvalifikacijos tam tikros profesijos atstovams; <...> ypač akivaizdu, kad minėti standartai itin būtini teisininko profesijai (bet ne tik jai).

Reikalavimai aukštosioms teisės studijoms; valstybės pareiga užtikrinti, kad aukštojo teisinio išsilavinimo lygis atitiktų nustatytus šio išsilavinimo kokybės standartus (apie teisininkų profesinei kvalifikacijai keliamus reikalavimus taip pat žr. 2.4.1. Ekonominės teisės, 2.4.1.2. Teisė į darbą, 2.4.1.2.2. Profesinės kompetencijos reikalavimai; apie reikalavimus teisėjų profesinei kvalifikacijai žr. 9.1. Teismai, 9.1.4. Teisėjo konstitucinis statusas. Teisėjų skyrimas, profesinė karjera ir atleidimas iš pareigų. Teisminės valdžios savivaldos institucijos)

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas

<...> atsižvelgiant į teisininko profesijos vaidmenį valstybėje ir jos teisinėje sistemoje, konstatuotina, kad nors aukštosios mokyklos pačios nustato teisės studijų programas ir dėl to šios programos gali būti gana įvairios (nes darbų pagal teisininko specialybę įvairovė yra didelė ir jai būdinga, kad skirtingiems darbams reikia skirtingo lygio aukštojo teisinio išsilavinimo), valstybė turi pareigą užtikrinti, kad pagal įvairias teisės studijų programas skirtingose aukštosiose mokyklose teikiamo aukštojo teisinio išsilavinimo lygis, žymimas atitinkamais kvalifikaciniais laipsniais, atitiktų tam tikrus vienodus aukštojo teisinio išsilavinimo kokybės standartus. Žinoma, prireikus (atsižvelgiant į įvairius svarbius veiksnius, *inter alia* į pokyčius teisinėje sistemoje ir Europos teisinėje erdvėje, tarptautinę praktiką) šie standartai būtų koreguojami.

Atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintus teisinio tikrumo, teisinio saugumo principus, tai, kad asmuo yra baigęs universitetines teisės krypties studijas, verčia daryti prezumpciją, jog jis gali pretenduoti dirbti darbą, kuriam reikalingas aukštasis universitetinis teisinis išsilavinimas (žinoma, jeigu jis atitinka visas keliamas sąlygas, kurios gali neapsiriboti vien

aukštojo universitetinio teisinio išsilavinimo reikalavimu, bet apimti teisinio darbo stažo, atliktos praktikos ir pan. reikalavimus). Tai pasakytina *inter alia* apie piliečius, kurie rengiasi pretenduoti į teisėjus. Vadinasi, aukštųjų mokyklų universitetinių teisės krypties studijų programos turi būti tokios, kad šias studijas baigusią asmenų teorinis pasirengimas ir praktiniai gebėjimai (įgyti per studijų laiką) nekeltų abejonių, o jų įgyta profesinė kvalifikacija leistų jiems pretenduoti į pareigas (profesijas), kurias norint eiti (kuriomis norint verstis) reikia turėti aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą.

Todėl kad ir kokios būtų studijų formos, tam pačiam kvalifikaciniam laipsniui (profesinei kvalifikacijai) įgyti skirtų studijų programos apimtis turi būti ne mažesnė už nustatytą standartą, o šis standartas savo ruožtu turi būti orientuotas į <...> Vakarų teisės tradicijos (ypač kontinentinės teisės tradicijos) šalyse visuotinai pripažįstamą aukštųjų universitetinių teisės studijų branduolį (kuris <...> yra universalus ir daugmaž stabilus) ir apimti visas tradiciškai ir visuotinai svarbiausiomis pripažįstamas teisės sritis – <...> vadinamuosius pagrindinius studijų dalykus, atitinkančius visaverčio aukštojo universitetinio teisinio išsilavinimo sampratą, o ne apsiriboti kuria nors viena teisės sritimi. Tik tokiu atveju aukštąsias teisės studijas baigusiam asmeniui pagrįstai bus pripažinta teisininko kvalifikacija.

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime <...> konstatuota, kad <...> pagrindiniai [universitetinių teisės] studijų dalykai yra teisės teorija, teisės istorija, konstitucinė teisė, administracinė ir administracinio proceso teisė, finansų teisė, baudžiamoji ir baudžiamojo proceso teisė, civilinė ir civilinio proceso teisė, darbo teisė, tarptautinė viešoji teisė, Europos Sąjungos teisė, taip pat kad paprastai turi būti studijuojama daugiau teisinių disciplinų bei tam tikrų ne teisės krypties (socialinių, humanitarinių) studijų dalykų.

Taip pat konstatuota, kad įvykusi teisininkų rengimo modelio – aukštojo teisinio išsilavinimo sistemos transformacija nėra pagrindas atsisakyti <...> universalaus, Vakarų teisės tradicijos (ypač kontinentinės teisės tradicijos) šalyse visuotinai pripažįstamo aukštųjų universitetinių teisės studijų, atitinkančių visaverčio aukštojo universitetinio teisinio išsilavinimo sampratą, branduolio: ir pasirinkus dvipakopį teisės krypties studijų modelį būtina užtikrinti, kad būtų studijuojami aptartieji pagrindiniai teisės krypties studijų dalykai, taip pat kiti teisiniai ir tam tikri ne teisės krypties dalykai.

Taigi tokie patys (kaip ir visavertėms vienpakopėms teisės krypties studijoms) profesiniai standartai taikytini ir aukštajam universitetiniam teisiniam išsilavinimui, kai studijuojama pagal kitiems aukštųjų teisės studijų modeliams priskirtas programas; įvykęs teisininkų rengimo diversifikavimas ir naujų aukštųjų teisės studijų (pirmiausia universitetinių) modelių atsiradimas negali būti pagrindas minėtus standartus sumažinti ar suvis paneigti. Atvirkščiai, teisininkų rengimo diversifikavimas, kad ir kokie nauji, anksčiau Lietuvoje nebuvę, studijų modeliai atsirastų, turi orientotis į iš Vakarų teisės tradicijos kylančius teisininko profesijos (kvalifikacijos, profesinių žinių, gebėjimų) standartus.

<...>

Pažymėtina, jog vien tai, kad studijų dalykų, apimančių tradiciškai ir visuotinai svarbiausiomis pripažįstamas teisės sritis, studijavimas yra sujungtas su tam tikrų kitų (paprastai su teise glaudžiai susijusių) studijų dalykų, sudarančių palyginti nemažą studijų programos dalį (modulį), studijavimu, taip pat tai, kad atitinkamos studijų programos yra pavadintos ne teisės studijų programomis, bet jų pavadinimai atspindi papildomą šių studijų kryptį (modulį), savaime nereiškia ir negali būti vertinama kaip pagrindas teigti, esą tokias studijas baigusiesiems asmenims teisės bakalauro ar teisės magistro kvalifikacinis laipsnis (taigi ir teisininko kvalifikacija) suteikiamas nepagrįstai. Svarbu, kad šios studijos apima studijų dalykus

(disciplinas), kurie sudaro Vakarų teisės tradicijos (ypač kontinentinės teisės tradicijos) šalyse visuotinai pripažįstamą aukštųjų universitetinių teisės studijų branduolį.

<...>

<...> priimant į universitetines teisės krypties magistro studijas asmenis, kurie bakalauro laipsnį yra įgiję studijuodami ne pagal universitetinių teisės krypties bakalauro studijų programą, jiems turi būti organizuojamos atitinkamos papildomosios studijos.

Pažymėtina, kad aptartasis „išlyginamųjų“ studijų reikalavimas netaikytinas situacijoms, kai asmuo, turintis universitete įgytą bet kokios studijų krypties bakalauro kvalifikacinį laipsnį, yra priimamas studijuoti pagal vientisųjų universitetinių teisės krypties studijų programą, *inter alia* tokią, kai baigus studijas yra suteikiamas teisės magistro kvalifikacinis laipsnis.

Be to, aukštosios teisės studijos (kaip ir bet kurios kitos studijos) turi būti organizuojamos taip ir trukti tiek, kad studijuojantiems iš tikrųjų pakaktų laiko išmokti visus studijų programoje numatytus teorinius dalykus ir įgyti praktinių gebėjimų; nesvarbu, kokia būtų studijų forma (dieninė, vakarinė, neakivaizdinė ar kitokia), studijoms, įskaitant profesinę praktiką, skiriamas laikas (studijų kreditais) turi būti vienodas.

Būtina paisyti ir iš Konstitucijos kylančio reikalavimo užtikrinti, kad reikalavimai, apibrėžiantys tam tikram darbui dirbti ar tam tikroms pareigoms eiti būtiną teisinį išsilavinimą, būtų vieši ir aiškūs, kad jie nebūtų savavališkai, voliuntaristiškai kaitaliojami.

Valstybės institucijos ir aukštosios mokyklos pagal savo kompetenciją privalo užtikrinti, kad nustatytų aukštojo universitetinio teisinio išsilavinimo standartų būtų laikomasi.

Valstybinė aukštojo mokslo politika

Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimas

Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalyje *expressis verbis* minimos valstybinės mokymo įstaigos; Konstitucijos 40 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „įstatymo nustatyta tvarka gali būti steigiamos nevalstybinės mokymo <...> įstaigos“; Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad „valstybė prižiūri mokymo <...> įstaigų veiklą“; Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad „aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus. Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“; Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „valstybė remia <...> mokslą“. Šios Konstitucijos nuostatos suponuoja valstybės pareigą nustatyti valstybinių aukštųjų mokyklų sistemą ir remti valstybines aukštąsias mokyklas. Pagal Konstituciją valstybė taip pat turi pareigą įstatymu apibrėžti nevalstybinių aukštųjų mokyklų steigimo tvarką.

Valstybė formuoja ir vykdo aukštojo mokslo politiką, kuri turi atitikti viešąjį interesą, visuomenės poreikius. Ši politika apima *inter alia* strateginių aukštojo mokslo vystymosi sričių (krypčių) nustatymą, valstybės poreikius ir galimybes atitinkančio aukštojo mokslo finansavimo modelio parinkimą, įvairių sričių (krypčių) specialistų poreikio nustatymą, priemonių, leidžiančių užtikrinti studijų kokybę, nustatymą. Valstybė pagal Konstituciją, *inter alia* jos 41 straipsnio 3 dalį, turi prisiimti išpareigojimus finansuoti tam tikro kiekio specialistų rengimą. Tokie išpareigojimai – žinoma, jie turi būti iš anksto paskelbti, – atitinka visuomenės ir valstybės poreikį turėti aukštąjį išsilavinimą įgijusių tam tikrų sričių (krypčių) specialistų, taip pat visuomenės ir valstybės galimybes finansuoti jų parengimą.

Formuodama ir vykdydama aukštojo mokslo politiką valstybė turi paisyti aukštųjų mokyklų – ir valstybinių, ir nevalstybinių – interesų, nes aukštasis mokslas, kaip ir apskritai mokslas, gali tarpti ir plėtotis tik tuomet, kai valstybė smulkmeniškai neadministruoja mokslinės veiklos ir dėstymo. Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos

42 straipsnio 1 dalį kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas yra laisvi. Tačiau pabrėžtina, kad lėšos, kurias valstybė skiria aukštosios mokykloms, turi būti naudojamos veiksmingai, paisant teisės aktų reikalavimų.

Teisė pagal sugebėjimus siekti aukštojo mokslo (išsilavinimo); valstybės pareiga sukurti veiksmingą paskolų ir paramos aukštosiose mokyklose studijuojantiems asmenims sistemą (Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalį kiekvienas žmogus turi teisę į aukštąjį mokslą, prieinamą pagal jo sugebėjimus. <...>

Tačiau pabrėžtina, kad aukštojo mokslo prieinamumas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus anaip tol nereiškia aukštojo mokslo visuotinumą, nustatymo tokių aukštojo išsilavinimo standartų, kurie menkintų aukštojo išsilavinimo kokybę.

Valstybinėms aukštosios mokykloms turi būti skiriamos valstybės biudžeto lėšos. Tam tikrų sričių (krypčių) specialistai valstybės užsakymu valstybės biudžeto lėšomis gali būti rengiami ir nevalstybinėse aukštosiose mokyklose. Be to, valstybės biudžeto lėšomis galima remti piliečius, studijuojančius kitų valstybių aukštosiose mokyklose.

Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją turi būti sukurta tokia aukštojo išsilavinimo siekiančių asmenų rėmimo sistema, kad kiekvienas aukštojoje mokykloje besimokantis asmuo, kuriam reikalinga parama, turėtų galimybę gauti studijoms būtiną valstybės paskolą (Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas). Tokia aukštojo išsilavinimo siekiančių asmenų rėmimo sistema taip pat turi užtikrinti galimybes nustatytus konstituciškai pagrįstus kriterijus atitinkantiems aukštosios mokyklose besimokantiems ir paramos reikalingiems asmenims gauti kitokio pobūdžio paramą (stipendijas, pašalpas ir t. t.). Valstybė gali nustatyti įvairias valstybės paskolų aukštosiose mokyklose studijuojantiems asmenims teikimo ir šių asmenų rėmimo formas, šioje srityje ji turi plačią diskreciją. Tačiau pabrėžtina, kad teikiamų paskolų, paramos sistema turi užtikrinti aukštojo mokslo prieinamumą pagal sugebėjimus; turi būti paisoma konstitucinių nediskriminavimo, aiškumo, skaidrumo principų. Valstybės sukurta paskolų studijuojantiems valstybinėse aukštosiose mokyklose ir studijuojančiųjų aukštosiose mokyklose rėmimo sistema turi būti veiksminga, patikima.

Konstitucinis reikalavimas užtikrinti aukštojo mokslo prieinamumą pagal sugebėjimus nereiškia, kad tai turi būti daroma vien valstybės lėšomis. Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarime <...> konstatuota, kad jeigu valstybinė aukštoji mokykla turi galimybių tokius pačius valstybės nustatytus kokybės standartus atitinkantį aukštąjį išsilavinimą suteikti ne tik tiems asmenims, kurių studijas valstybė pati finansuoja, bet ir tiems, kurie aukštojo mokslo valstybinėje aukštojoje mokykloje siekia ne valstybės lėšomis, negali būti nustatyta tokio teisinio reguliavimo, kuriuo valstybinei aukštajai mokyklai būtų kliudoma ar apskritai draudžiama priimti tokius asmenis mokytis šioje aukštojoje mokykloje. Tačiau (ypač dėl to, kad <...> Lietuvoje dominuoja valstybinės aukštosios mokyklos) pabrėžtina, kad iš Konstitucijos kylanti valstybinių aukštųjų mokyklų teisė teikti aukštąjį išsilavinimą ir tokiems asmenims, kurie siekia studijuoti savo lėšomis (jeigu aukštoji mokykla turi galimybių teikti valstybės nustatytus kokybės standartus atitinkantį aukštąjį išsilavinimą), jokiais atvejais negali sudaryti prielaidų prastinti studijų valstybinėse aukštosiose mokyklose kokybę, *inter alia* bloginti studijų sąlygas asmenims, siekiantiems aukštojo mokslo valstybės lėšomis.

Valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokančių piliečių teisė aukštąjį išsilavinimą įgyti nemokamai (Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalį valstybė turi pareigą gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduoti nemokamą mokslą.

Konstitucijoje nėra *expressis verbis* apibrėžta, kokie piliečiai laikytini gerai besimokančiais. Sąvokos „gerai besimokantis pilietis“ turinys yra atskleistas oficialioje konstitucinėje doktrinoje: gerai besimokančiu laikytinas pilietis, kuris „mokosi gerai, t. y. jo mokymasis atitinka nustatytus gero mokymosi kriterijus“ (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas); kriterijai, kuriuos atitinkantys asmenys laikomi gerai besimokančiais ir dėl to pagal Konstituciją turinčiais teisę, kad jų mokslą valstybinėse aukštosiose mokyklose apmokėtų valstybė, nustatytini įstatymu (Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d. nutarimas). Šie kriterijai turi būti iš anksto žinomi, aiškūs, objektyvūs, skaidrūs, jie negali nukrypti ne tik nuo konstitucinės gero mokymosi sampratos, bet ir nuo tokios gero mokymosi sampratos, kuri kyla iš visuomenės socialinės patirties ir nepaneigia kiekvienam suprantamos ir visuotinai pripažįstamos žodžio „geras“ reikšmės. <...> įstatymu nustatyti kriterijai, kuriuos atitinkantys valstybės finansuojami asmenys laikomi gerai besimokančiais, negali būti formalūs, juolab neleistina iš anksto nustatyti kokį nors esą „gerai besimokančių piliečių“ skaičių – absoliutų ar santykinį dydį, t. y. kvotą, nes neįmanoma iš anksto tiksliai numatyti, kiek studentų iš tikrųjų mokysis gerai, o kiek – ne. Tokių kvotų nustatymas visiškai iškreiptų konstitucinę gero mokymosi sampratą. Viena vertus, iš tikrųjų gerai besimokančių piliečių gali būti daugiau, negu numatoma *a priori* nustačius kvotą, todėl kai kurie piliečiai, kurių mokymasis, kaip visuotinai pripažįstama, neabejotinai laikytinas geru, nepatektų į šią kvotą; tokiais atvejais valstybė nevykdytų savo konstitucinės pareigos finansuoti valstybinėse aukštosiose mokyklose visų gerai besimokančių studentų studijų. Kita vertus, iš tikrųjų gerai besimokančių piliečių gali būti mažiau, negu numatyta *a priori* nustačius kvotą, vis dėlto tektų valstybės lėšomis finansuoti ir tokių į šią kvotą atsitiktinai patekusių valstybinėse aukštosiose mokyklose besimokančių piliečių, kurių mokymasis, kaip visuotinai pripažįstama, tikrai nelaikytinas geru, studijas; tokiais atvejais būtų konstituciškai nepagrįstai ir socialiniu požiūriu neteisingai naudojamos valstybės lėšos.

Ypač pabrėžtina, kad konstitucinės nuostatos, jog gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas, negalima aiškinti kaip reiškiančios, esą Konstitucija valstybės biudžeto lėšomis apmokamą aukštąjį mokslą laiduoja visiems valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokantiems piliečiams, kad ir kokiomis sąlygomis jie buvo priimti studijuoti, t. y. ir tiems gerai besimokantiems piliečiams, [kurie] vykstant studentų priėmimui į atitinkamą valstybinę aukštąją mokyklą [nepateko] į vietas, kurių iš anksto paskelbtas skaičius atitinka nustatytą valstybės įsipareigojimą finansuoti tam tikro kiekio specialistų rengimą, ir [buvo priimti] studijuoti toje valstybinėje aukštojoje mokykloje savo lėšomis. Minėta Konstitucijos nuostata aiškintina kaip įtvirtinanti valstybės pareigą savo biudžeto lėšomis apmokamą aukštąjį mokslą laiduoti tik tiems valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokantiems piliečiams, kurie yra rengiami tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį. Aukštojo mokslo rėmimas <...> turi būti teisės aktais reglamentuojamas taip, kad valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokančių piliečių, rengiamų tenkinant nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį, studijų išlaidos jokia forma netektų patiems šiems asmenims.

Aukštųjų mokyklų veiklos priežiūra (Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalis)*Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimas*

<...> konstitucinė nuostata, jog valstybė prižiūri mokymo įstaigų veiklą, konstitucinis aukštųjų mokyklų ir visuomenės interesų derinimo imperatyvas, valstybės konstitucinė priedermė užtikrinti aukštojo mokslo sistemos veiksmingumą suponuoja ir valstybės pareigą atitinkamus su aukštojo mokslo valstybinėse aukštosiose mokyklose finansavimu susijusius sprendimus priimti įvertinus tai, ar jose aukštasis išsilavinimas teikiamas pagal patvirtintas studijų programas, taip pat įvertinus šių studijų programų ir jų vykdymo kokybę, atitinkamų aukštųjų mokyklų galimybes kokybiškai parengti tam tikrą kiekį atitinkamų sričių (krypčių) specialistų; turi būti įvertinama ir tai, ar atitinkamose valstybinėse aukštosiose mokyklose yra reikiamos sąlygos teikti valstybės nustatytus standartus atitinkantį aukštąjį išsilavinimą asmenims, kurių studijos finansuojamos valstybės biudžeto lėšomis, taip pat asmenims, studijuojantiems savo lėšomis.

<...>

<...> valstybė, pagal Konstituciją turinti pareigą prižiūrėti mokymo įstaigų veiklą, turi prižiūrėti ir tai, ar valstybinėms aukštosioms mokykloms perduotas valstybės turtas yra valdomas, naudojamas, juo disponuojama paisant viešojo intereso, visuomenės poreikių.

<...>

<...> valstybinės aukštosios mokyklos gali teikti valstybės nustatytus standartus atitinkantį išsilavinimą ir savo lėšomis studijuojantiems asmenims, jei atitinkama valstybinė aukštoji mokykla turi tokių galimybių. Taigi studijuojantieji aukštosiose mokyklose traktuotini ir kaip aukštojo mokslo paslaugų vartotojai. Teikdamos aukštąjį išsilavinimą savo lėšomis studijuojantiems asmenims valstybinės aukštosios mokyklos konkuruoja viena su kita, taip pat su nevalstybinėmis aukštosiomis mokyklomis.

Iš Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalies nuostatos „valstybė prižiūri mokymo <...> įstaigų veiklą“, 46 straipsnio 4 dalies nuostatos „įstatymas <...> saugo sąžiningos konkurencijos laisvę“, šio straipsnio 5 dalies nuostatos „valstybė gina vartotojo interesus“ valstybei reguliuojant su aukštąja mokykla susijusius santykius kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris neiškreiptų sąžiningos konkurencijos, taip pat įtvirtinti įvairias aukštojo mokslo paslaugų vartotojų interesų gynimo priemones. Teisės aktais reguliuojant atitinkamus santykius būtina paisyti to, kad <...> valstybinėms aukštosioms mokykloms yra skiriamos valstybės biudžeto lėšos, perduodamas tam tikras valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas.

Aukštųjų mokyklų dėstytojų darbo specifika*Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimas*

Tam, kad aukštosios mokyklos galėtų atlikti savo konstitucinę priedermę – teikti valstybės nustatytus standartus atitinkantį aukštąjį išsilavinimą, ypač svarbu, kad jose dirbtų aukštos kvalifikacijos dėstytojai. Ši kokybiško aukštojo mokslo sąlyga yra neatsiejama ne tik nuo Konstitucijoje įtvirtintos mokslo, tyrinėjimų, dėstytojų laisvės, bet ir nuo esamos aukštojo mokslo infrastruktūros bei valstybės investavimo į ją, nuo aukštųjų mokyklų struktūros (kuri neturi būti valstybės teisės aktais reglamentuojama taip, kad stabdytų mokslinės ir pedagoginės veiklos dinamiškumą, dėstytojų, mokslininkų judumą), taip pat nuo atitinkamų socialinių garantijų dėstytojams, *inter alia* nuo Konstitucijos ginamą šios profesijos socialinę funkciją atitinkančio, orų gyvenimą visą savo darbo laiką galint skirti pedagoginei ir mokslinei veiklai užtikrinančio bei kelti savo kvalifikaciją leidžiančio atlyginimo nustatymo. Dėstyimas, mokslinė veikla – tai ypatinga veikla, kuriai reikalingas kūrybiškumas, ji nėra

panaši į daugelio kitų rūšių profesinę veiklą ir negali būti jai prilyginta. Studijos – tai ne vien darbas auditorijose, todėl dėstytojų darbas rengiant kvalifikuotus specialistus jokia būdu nesietinas vien su laiku, praleistu su studijuojančiais auditorijose ir pan.; itin reikšminga aukštosios mokyklos dėstytojo kokybiško, vadinasi, kūrybiško, darbo laiko dalis skiriama pasirengimui užsiėmimams su studentais, vadovavimui studentų savarankiškomis studijoms, mokslinei veiklai, profesiniam bendravimui su kitais mokslininkais ir tyrėjais ir kt., t. y. tokiai veiklai, kuri dažnai vykdoma ne aukštosios mokyklos patalpose, o kai kada apskritai negali būti jose vykdoma (juolab kad, kaip visuotinai žinoma, Lietuvos aukštosiose mokyklose dėstytojai neturi individualių darbo patalpų). Ši aukštųjų mokyklų dėstytojų darbo specifiška lemia tai, kad jų darbo krūvio apskaita negali būti grindžiama vien formaliu kriterijumi – laiku, praleistu auditorijoje ar apskritai aukštosios mokyklos patalpose. Aukštųjų mokyklų dėstytojų darbo laiko apskaita teisės aktais turi būti reglamentuota taip, kad būtų paisoma šios jų darbo specifikos; konstitucinė aukštųjų mokyklų autonomijos garantija suponuoja, kad įstatymų leidėjas turi numatyti specialų teisinį reguliavimą, o juo remiantis didžiąją šių santykių teisinio reguliavimo dalį turi sudaryti lokalus – pačių aukštųjų mokyklų nustatytas – teisinis reguliavimas. Aukštosioms mokykloms turi būti garantuotos galimybės rengti kvalifikuotus specialistus, priešingu atveju menkinama Lietuvos aukštosiose mokyklose įgyjamo aukštojo išsilavinimo vertė.

Aukštojo mokslo finansavimas; studijų kainos nustatymas

Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs: rengdama valstybės biudžeto projektą Vyriausybė turi atsižvelgti į visuomenės ir valstybės poreikius bei galimybes, esamą socialinę, ekonominę padėtį, turimus arba galimus gauti finansinius išteklius bei valstybės įsipareigojimus, kitus svarbius veiksnius; valstybės galimybės finansuoti aukštąjį mokslą nėra beribės; valstybės galimybės finansuoti aukštąjį mokslą yra ir turi būti siejamos su visuomenės ir valstybės interesu – poreikiu turėti aukštąjį išsilavinimą įgijusių įvairių sričių specialistų (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d., 2002 m. liepos 11 d. nutarimai). Taigi valstybei tenka pareiga nustatyti įvairių sričių (krypčių) specialistų poreikį atsižvelgiant ne tik į dabartinį tokių specialistų poreikį, bet ir į jų poreikį ateityje, skirti tokiems specialistams parengti būtinas lėšas. Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad iš anksto paskelbti valstybės įsipareigojimai finansuoti tam tikro kiekio specialistų rengimą atitinka visuomenės ir valstybės poreikį turėti aukštąjį išsilavinimą įgijusių tam tikrų sričių (krypčių) specialistų, taip pat visuomenės ir valstybės galimybes finansuoti jų parengimą.

Aukštosioms mokykloms skiriamos valstybės biudžeto lėšos apima ir lėšas valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokančių piliečių studijoms finansuoti. Tačiau pažymėtina, kad, kaip konstatuota šiame Konstitucinio Teismo nutarime, Konstitucija valstybės biudžeto lėšomis apmokamą aukštąjį mokslą laiduoja ne visiems valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokantiems piliečiams, kad ir kokiomis sąlygomis jie buvo priimti studijuoti (t. y. ir tiems gerai besimokantiems piliečiams, [kurie] vykstant studentų priėmimui į atitinkamą valstybinę aukštąją mokyklą [nepateko] į vietas, kurių iš anksto paskelbtas skaičius atitinka nustatytą valstybės įsipareigojimą finansuoti tam tikro kiekio specialistų rengimą, ir [buvo priimti] studijuoti toje valstybinėje aukštojoje mokykloje savo lėšomis), o tik tiems, kurie yra rengiami tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį. Būtent jų studijoms finansuoti reikalingos lėšos turi būti numatytos valstybės biudžete. Jeigu šių piliečių mokymasis nebeatitinka įstatymo nustatytų gero mokymosi kriterijų, valstybė neprivalo finansuoti jų studijų.

Valstybė, pagal Konstituciją turinti pareigą remti mokslą, užtikrinti aukštojo mokslo prieinamumą, laiduoti nemokamą mokslą valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokantiems piliečiams, rengiamiems tenkinant nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį, gali pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti įvairius aukštojo mokslo finansavimo modelius. Tai darydamas įstatymų leidėjas yra saistomas konstitucinių valstybės įsipareigojimų, taip pat valstybės finansinių galimybių, kurios, kaip minėta, nėra beribės. Įstatymu negali būti nustatytas toks aukštojo mokslo finansavimo modelis, kuris nebūtų pagrįstas subalansuotu visuomenės ir valstybės poreikių bei valstybės finansinių galimybių įvertinimu ir kurio valstybė akivaizdžiai nebūtų pajėgi įgyvendinti; tokio modelio nustatymas prieštarautų *inter alia* konstituciniam socialinės darnos imperatyvui, neleistų valstybei vykdyti įvairių kitų savo priedermių.

Todėl nustatant aukštojo mokslo finansavimo modelį ir teisės aktais reguliuojant su tuo susijusius santykius būtina atsižvelgti į tai, kad valstybės nustatytus kokybės standartus atitinkantį aukštąjį išsilavinimą gali suteikti aukštosios mokyklos, turinčios aukštos kvalifikacijos dėstytojus, reikiamą mokymo bazę, būtiną infrastruktūrą ir pan. <...> pagal Konstituciją aukštųjų mokyklų teisės, kuriomis jos naudojasi, gali būti (paissant Konstitucijos) diferencijuojamos *inter alia* pagal tai, koks yra šių aukštųjų mokyklų statusas (ar jos yra universitetai, ar ne), kokio lygio aukštąjį išsilavinimą jos teikia jose besimokantiems asmenims, kokias studijų programas jos vykdo, koks yra jų mokslinis potencialas ir pan. Taigi atsižvelgiant į visa tai gali, o tam tikrais atžvilgiais ir turi, skirtis ir valstybinių aukštųjų mokyklų finansavimas iš valstybės biudžeto. Jokia Konstitucijos nuostata negali būti aiškinama kaip suponuojanti lygiavos laikymąsi šioje srityje.

Lėšų valstybinėms aukštosioms mokykloms biudžete planavimas neatsiejamas nuo pagrįsto, teisingo studijų išlaidų apskaičiavimo, t. y. apskaičiavimo, kokios lėšos yra reikalingos kokybiškoms studijoms tose aukštosiose mokyklose organizuoti ir deramam mokslinės veiklos lygiui palaikyti. Studijų išlaidas, taip pat ir valstybinėse aukštosiose mokyklose, lemia labai įvairūs veiksniai; net tos pačios srities (krypties) ir tos pačios kokybės studijų išlaidos skirtingose aukštosiose mokyklose gali būti nevienodos. Neabejotina, kad valstybė, atsižvelgdama į aukštųjų mokyklų poziciją, turi įgaliojimus nustatyti, iš ko susideda studijų valstybinėse aukštosiose mokyklose išlaidos; valstybės teisės aktais gali ir turi būti nustatyti racionalūs, aiškūs, skaidrūs, pagrįsti kriterijai, kurie leistų valstybinėms aukštosioms mokykloms apskaičiuoti realias studijų jose išlaidas pagal studijų sritis (kryptis), pakopas, formas, idant šių studijų finansavimas iš valstybės biudžeto atitiktų savo paskirtį – leistų užtikrinti kokybišką įvairių sričių (krypčių) specialistų parengimą. Todėl studijų išlaidų apskaičiavimas negali būti aukštosioms mokykloms primetamas. Toks teisinis reguliavimas, kuris sudaro prielaidas ignoruoti racionaliais argumentais pagrįstą valstybinių aukštųjų mokyklų poziciją dėl realių studijų jose išlaidų, neabejotinai pažeistų Konstitucijos garantuojamą aukštųjų mokyklų autonomiją, kitas Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes, *inter alia* žmogaus teisę siekti kokybiško aukštojo išsilavinimo. Pateikdama aukštajai mokyklai užsakymą priimti studijuoti tam tikrą skaičių studentų, valstybė privalo garantuoti, kad valstybės biudžete bus numatytos ir valstybės lėšomis bus apmokėtos jų studijų išlaidos, – žinoma, jeigu jų mokymasis atitiks įstatymo nustatytus gero mokymosi kriterijus.

<...> apskaičiuotos realios studijų išlaidos yra svarbi gairė nustatant studijų kainą, kurią už studijas valstybinėse aukštosiose mokyklose turi mokėti asmenys, valstybinėse aukštosiose mokyklose rengiami tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį, jeigu jų mokymasis neatitinka įstatymo nustatytų gero mokymosi kriterijų (nes, kaip minėta, nors jų studijoms finansuoti reikalingos lėšos turi būti numatytos valstybės

biudžete, jeigu jų mokymasis nebeatitinka įstatymo nustatytų gero mokymosi kriterijų, valstybė neprivalės finansuoti jų studijų).

Minėtos studijų išlaidos taip pat yra tam tikra gairė nustatant studijų kainą, kurią turi mokėti asmenys, vykstant studentų priėmimui į atitinkamą valstybinę aukštąją mokyklą nepatekę į vietas, kurių iš anksto paskelbtas skaičius atitinka nustatytą valstybės įsipareigojimą finansuoti tam tikro kiekio specialistų rengimą, ir priimti studijuoti atitinkamoje valstybinėje aukštojoje mokykloje savo lėšomis. Nėra jokių teisinių argumentų, kurie leistų teigti, esą kaina, kurią už studijas turi mokėti tokie studentai, visais atvejais turi nesiskirti nuo tos kainos, kurią už studijas turi mokėti asmenys, valstybinėse aukštosiose mokyklose rengiami tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį, jeigu jų mokymasis neatitinka įstatymo nustatytų gero mokymosi kriterijų. Minėta, kad tokių studentų mokymas priklauso nuo aukštosios mokyklos galimybių teikti kokybišką aukštąjį išsilavinimą nesudarant prielaidų prastinti studijų valstybinėse aukštosiose mokyklose kokybę, *inter alia* mažiau dėmesio skiriant asmenims, siekiantiems aukštojo mokslo valstybės lėšomis; taigi dėl atitinkamų galimybių sudarymo gali atsirasti ir papildomų išlaidų, o jeigu valstybė užsako priimti studijuoti mažiau studentų, negu aukštosios mokyklos gali parengti, studijoms gali tekti ir mažiau išlaidų. Vadinasi, aptariamos studijų kainos nebūtinai turi būti vienodos.

Pabrėžtina, kad įgaliojimus nustatyti minėtas studijų kainas turi valstybinės aukštosios mokyklos. Taip pat pabrėžtina, kad šios kainos turi būti racionaliai pagrįstos, jos negali sudaryti prielaidų pažeisti konstitucinį aukštojo mokslo prieinamumo pagal sugebėjimus principą, Konstitucijoje įtvirtintus socialinės darnos, teisingumo imperatyvus, didinti socialinę atskirtį. Konstitucijos požiūriu būtų nepateisinama nustatyti tokias studijų kainas, kad būtų sudarytos prielaidos studijuojančiųjų lėšomis apmokėti ir tokias išlaidas, kurios nėra būtinos tam, kad atitinkami už studijas mokantys asmenys įgytų kokybišką aukštąjį išsilavinimą, t. y. nėra reikalingos kokybiškoms studijoms tose aukštosiose mokyklose organizuoti ir deramam mokslinės veiklos lygiui palaikyti.

Aukštosios mokyklos organizacinė ir valdymo struktūra; aukštųjų mokyklų finansinis nepriklausomumas

Konstitucinio Teismo 2009 m. spalio 28 d. sprendimas

Aukštosios mokyklos organizacinė struktūra – tai aukštosios mokyklos padaliniai, kuriuose organizuojamos studijos ir atliekamas mokslo tiriamasis darbas (pvz., fakultetai, jų filialai, institutai, katedros, laboratorijos ir pan.).

Aukštosios mokyklos valdymo struktūra plačiąja prasme suprantama kaip tam tikrų vienasmenių ir (arba) kolegialių institucijų, priimančių sprendimus aukštosios mokyklos valdymo klausimais, vykdančių administravimo, kontrolės funkcijas (pvz., rektorius, prorektorai, senatas, taryba, administracija ir pan.), sistema. Šios institucijos pagal savo paskirtį vykdo skirtingas funkcijas.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatymais gali būti skirtingai reguliuojami aukštųjų mokyklų valdymo, taip pat ir jų savivaldos santykiai; skirtingų tipų aukštųjų mokyklų bei skirtingų steigėjų įsteigtų aukštųjų mokyklų (valstybinių ir nevalstybinių) valdymo formų, jų valdymo institucijų, šių institucijų sudarymo tvarkos bei jų funkcijų ir įgaliojimų skirtingas nustatymas įstatymais savaime nepaneigia konstitucinio aukštųjų mokyklų autonomijos principo (Konstitucinio Teismo 2002 m. vasario 5 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, jog konstitucinė aukštųjų mokyklų autonomijos garantija suponuoja, kad įstatymų leidėjas turi numatyti specialų teisinį

reguliuojamą, o juo remiantis didžiąją šių santykių teisinio reguliavimo dalį turi sudaryti lokalus – pačių aukštųjų mokyklų nustatytas – teisinis reguliavimas (Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimas).

Konstatuotina, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, nepaneigdamas aukštųjų mokyklų autonomijos principo, įstatymais gali nustatyti aukštųjų mokyklų organizacinės ir valdymo struktūros pagrindus.

<...>

<...> siekiant užtikrinti konstitucinį akademinės laisvės principo įgyvendinimą bei visuomenės interesus, kad aukštosiose mokyklose būtų sudarytos sąlygos ugdyti visapusišką asmenybę, kad aukštosios mokyklos turėtų dėstyti mokslinių tyrimų ir kūrybinės veiklos laisvę, aukštųjų mokyklų valdymo struktūroje turi būti įtvirtintos valdymo institucijos, įgyvendinančios aukštosios mokyklos savivaldos funkcijas. Tik taip būtų garantuotas iš Konstitucijos kylantis aukštųjų mokyklų autonomijos imperatyvas.

Kartu pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog Konstitucijoje įtvirtinta aukštųjų mokyklų autonomija suponuoja, kad valstybinėms aukštosioms mokykloms savo funkcijoms vykdyti turi būti skiriamos valstybės lėšos. Šios lėšos turi būti numatytos valstybės biudžete. Esminė valstybinių aukštųjų mokyklų autonomijos garantija – toks teisinis reguliavimas, kai valstybės biudžeto įstatyme numatomi ne tik asignavimai aukštajam mokslui, bet ir lėšos kiekvienai valstybinei aukštajai mokyklai (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas).

Konstatuotina, kad nebūtų įmanoma užtikrinti aukštųjų mokyklų autonomijos, *inter alia* konstitucinio akademinės laisvės principo, jeigu aukštosios mokyklos neturėtų finansinio savarankiškumo, t. y. jeigu jų valdymo institucijos, įgyvendinančios aukštosios mokyklos savivaldos funkcijas, neturėtų galimybes, remdamosi įstatymais, priimti sprendimų dėl finansinių lėšų ir kito turto panaudojimo savo misijai įgyvendinti. Vadinasi, aukštųjų mokyklų valdymo institucijoms, įgyvendinančioms aukštosios mokyklos savivaldos funkcijas, priskirtina *inter alia* ir funkcija priimti sprendimus dėl aukštosios mokyklos misijai įgyvendinti reikalingų lėšų bei kito turto panaudojimo remiantis įstatymu.

Atsižvelgiant į tai, kad <...> konstitucinė mokslo ir tyrimų bei dėstyti laisvės samprata suponuoja mokslo bendruomenės profesinį nepriklausomumą, neatsiejamą nuo aukštųjų mokyklų savivaldos, kuri yra viena esminių aukštosios mokyklos autonomijos įgyvendinimo sąlygų, pažymėtina, jog savivalda turi būti įgyvendinama per aukštųjų mokyklų institucijas, kurių formavimo tvarka negali būti nustatyta tokia, kad aukštosios mokyklos akademinė bendruomenė negalėtų lemti sprendimų priėmimo dėl aukštosios mokyklos reikalų tvarkymo. Todėl aukštųjų mokyklų valdymo institucijas, įgyvendinančias aukštosios mokyklos savivaldos funkcijas, turi formuoti pačios aukštosios mokyklos, įstatymuose nustatytais pagrindais savo įstatuose ar statutuose nustačiusios jų sudarymo būdus ir tvarką. Tik taip būtų užtikrintas konstitucinis akademinės laisvės principo įgyvendinimas. Kartu būtų garantuotas iš Konstitucijos kylantis aukštųjų mokyklų autonomijos imperatyvas.

Pažymėtina, kad paprastai šios aukštųjų mokyklų institucijos yra formuojamos iš jų akademinės bendruomenės narių. Aukštųjų mokyklų autonomija suponuoja aukštųjų mokyklų teisę numatyti, kad tokių institucijų nariais gali būti ne tik tos aukštosios mokyklos akademinės bendruomenės nariai.

<...>

<...> tam, kad valstybė galėtų įgyvendinti savo priedermę prižiūrėti mokymo įstaigų veiklą, taip pat tam, kad būtų užtikrintas aukštųjų mokyklų autonomijos principo suderinamumas su atsakomybės ir atskaitomybės visuomenei principu, garantuota studijų kokybė

ir mokslinių tyrimų plėtra, aukštosios mokyklos valdymo struktūroje paprastai turi būti numatyta tokia institucija, kuri vykdo kontrolės ir priežiūros funkcijas ir kurios paskirtis – užtikrinti aukštosios mokyklos atsakomybę ir atskaitomybę visuomenei, tačiau kuri nėra tiesiogiai susijusi su akademinės laisvės principo įgyvendinimu. Šiame kontekste pažymėtina, kad tokia institucija, kuri vykdo kontrolės ir priežiūros funkcijas ir kurios paskirtis – užtikrinti aukštosios mokyklos atsakomybę ir atskaitomybę visuomenei, gali būti formuojama ne tik iš aukštosios mokyklos akademinės bendruomenės narių – į ją gali būti skiriami *inter alia* ir valstybės vykdomosios valdžios institucijų atstovai.

Konstatuotina, kad, nepaneigdamas aukštųjų mokyklų autonomijos principo, įstatymų leidėjas įstatymais gali nustatyti aukštųjų mokyklų valdymo struktūroje esančių institucijų, kurios vykdo kontrolės ir priežiūros funkcijas ir kurių paskirtis – užtikrinti aukštosios mokyklos atsakomybę ir atskaitomybę visuomenei, sudarymo tvarką ir būdus.

Šiame kontekste pažymėtina, kad negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad institucija, kuri vykdo kontrolės ir priežiūros funkcijas ir kurios paskirtis – užtikrinti aukštosios mokyklos atsakomybę ir atskaitomybę visuomenei, be kontrolės ir priežiūros funkcijų, vykdytų ir aukštosios mokyklos valdymo funkcijas, kurios, kaip minėta, yra priskirtos paprastai iš aukštosios mokyklos akademinės bendruomenės narių formuojamoms aukštųjų mokyklų valdymo institucijoms, įgyvendinančioms aukštosios mokyklos savivaldos funkcijas.

Valstybės užsakymas nevalstybinei aukštajai mokyklai valstybės biudžeto lėšomis parengti atskirų sričių (krypčių) specialistus (Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 18 d. sprendimas

<...> Konstitucijos, *inter alia* jos 41 straipsnio 3 dalies, negalima aiškinti kaip reiškiančios, esą atitinkamų sričių (krypčių) specialistai nevalstybinėse aukštosiose mokyklose valstybės užsakymu valstybės biudžeto lėšomis iš viso negali būti rengiami. Galimos ir tokios situacijos, kai atitinkamų sričių (krypčių) specialistai dėl objektyvių aplinkybių negali būti parengti valstybinėse aukštosiose mokyklose (antai galimi atvejai, kai valstybei reikalingų atskirų sričių (krypčių) specialistams rengti valstybinėse aukštosiose mokyklose nėra specialių mokymo bazių ir pan.). Kartu pažymėtina, kad tokiais atvejais valstybės užsakymas nevalstybinei aukštajai mokyklai valstybės biudžeto lėšomis parengti atskirų sričių (krypčių) specialistus turi būti pagrįstas subalansuotu visuomenės ir valstybės poreikių bei valstybės finansinių galimybių įvertinimu ir negali prieštarauti *inter alia* konstituciniam socialinės darnos imperatyvui. Tokiais atvejais valstybė, pateikdama užsakymą nevalstybinėms aukštosioms mokykloms, privalo garantuoti, kad valstybės lėšomis bus apmokėtos tokių specialistų mokymosi (studijų) išlaidos, – jeigu jų mokymasis atitiks įstatymo nustatytus gero mokymosi kriterijus.

Asmenų, besimokančių valstybinėse aukštosiose mokyklose, žinių vertinimas (Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 18 d. sprendimas

<...> kaip ne kartą konstatuota Konstitucinio Teismo nutarimuose, pagal Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalį aukštosioms mokykloms suteikiama autonomija, kuri *inter alia* apima teisę savarankiškai nustatyti mokslo ir studijų tvarką, studijų programas, spręsti kitus su tuo susijusius klausimus.

Nustatant mokslo ir studijų tvarką, turi būti nustatyta ir valstybinėje aukštojoje mokykloje įgytų žinių vertinimo tvarka. Tokia tvarka turi būti iš anksto žinoma, aiški, objektyvi.

Pažymėtina, kad valstybinėse aukštosiose mokyklose besimokančių asmenų žinios turi būti vertinamos reguliariai, atitinkamais jų mokymosi šiose mokyklose laikotarpiais. Teisės aktuose šie laikotarpiai gali būti įvardinti įvairiai. Paprastai Lietuvos valstybinėse aukštosiose mokyklose besimokančių asmenų studijuojamų dalykų pagrindinė žinių patikra reguliariai atliekama po kiekvieno akademinio mokymosi laikotarpio – semestro.

Paminėtina, kad valstybinėje aukštojoje mokykloje nustatyta joje įgytų žinių vertinimo tvarka turi būti *inter alia* tokia, pagal kurią būtų galima įvertinti, ar piliečių, studijuojančių valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą (t. y. rengiamų tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį), mokymosi rezultatai atitinka įstatyme nustatytus gero mokymosi kriterijus.

Pažymėtina, kad valstybinėse aukštosiose mokyklose gerai besimokantiems piliečiams, kurie studijuoja valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą (t. y. rengiami tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį), turi būti laiduojamas nemokamas mokslas tol, kol jų mokymasis atitinka įstatyme nustatytus gero mokymosi kriterijus.

Kartu pažymėtina, jog piliečiams, kurie priimti studijuoti į valstybines aukštąsias mokyklas pagal valstybės užsakymą (t. y. rengiami tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį), iki pirmos jų studijuojamų dalykų pagrindinės žinių patikros turėtų būti laiduojamas nemokamas mokslas.

<...>

<...> piliečių, studijuojančių valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą (t. y. rengiamų tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį), mokymosi rezultatų vertinimas pagal įstatyme nustatytus gero mokymosi kriterijus turi būti reguliariai vykdomas po kiekvieno akademinio mokymosi laikotarpio [atlikus] studijuojamų dalykų žinių [patikrą].

Aukštųjų mokyklų ir mokslinių tyrimų institutų pareiga atsiskaityti už valstybės biudžeto lėšų panaudojimą

Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas

Aukštoji mokykla, gaunanti lėšų iš valstybės biudžeto, privalo atsiskaityti už gautų lėšų tinkamą panaudojimą, o įstatymų leidėjas turi diskreciją įstatymu nustatyti lėšų panaudojimo kontrolės būdus ir priemones (Konstitucinio Teismo 2002 m. vasario 5 d. nutarimas, 2009 m. spalio 28 d. sprendimas). Šios konstitucinės doktrinos nuostatos taikytinos ir teisiniam reguliavimui, susijusiam su valstybės biudžeto lėšų skyrimu mokslinių tyrimų institutams.

Šiame kontekste pažymėtina, kad derindamas aukštųjų mokyklų autonomiją su jų atsakomybe ir atskaitomybe visuomenei įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį visos aukštosios mokyklos (ir valstybinės, ir nevalstybinės) ir visi mokslinių tyrimų institutai (ir valstybiniai, ir nevalstybiniai) privalėtų informuoti visuomenę apie jiems paskirtų valstybės biudžeto lėšų panaudojimą.

<...>

Iš Konstitucijos, *inter alia* jos 128 straipsnio 2 dalies, kyla reikalavimas tausoti valstybės turtą, jo nešvaistyti ir jį racionaliai tvarkyti (Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d., 2007 m. liepos 5 d., 2008 m. kovo 20 d. nutarimai). Pažymėtina, kad Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalis *inter alia* suponuoja reikalavimą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų mokslo ir studijų institucijoms paskirtų valstybės biudžeto lėšų tinkamą panaudojimą. Taigi įstatymų leidėjas, reglamentuodamas valstybės biudžeto lėšų skyrimą

mokslo ir studijų institucijoms ir jų panaudojimą, turi nustatyti visų mokslo ir studijų institucijų pareigą atsiskaityti už joms paskirtų valstybės biudžeto lėšų panaudojimą.

Aukštųjų mokyklų autonomija ir akademinės bendruomenės savivalda; įstatymų leidėjo įgaliojimai reguliuoti aukštųjų mokyklų veiklą, *inter alia* jų organizacinę ir valdymo struktūrą (Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas

<...> aukštųjų mokyklų akademinė autonomija ir institucinė autonomija yra neatskiriama susijusios, t. y. be akademinės autonomijos negali būti laiduojama institucinė autonomija – aukštosios mokyklos savivalda, o be institucinės autonomijos nebūtų užtikrinta akademinė autonomija, kylanti *inter alia* iš konstitucinės mokslo ir tyrimų laisvės. Konstitucinis Teismas 2009 m. spalio 28 d. sprendime konstatavo, kad konstitucinė mokslo ir tyrimų bei dėstymo laisvės samprata suponuoja mokslo bendruomenės profesinį nepriklausomumą, neatsiejamą nuo aukštųjų mokyklų savivaldos, kuri yra viena esminių aukštosios mokyklos autonomijos įgyvendinimo sąlygų; siekiant užtikrinti konstitucinę akademinės laisvės principo įgyvendinimą bei visuomenės interesus, kad aukštosiose mokyklose būtų sudarytos sąlygos ugdyti visapusišką asmenybę, kad aukštosios mokyklos turėtų dėstymo, mokslinių tyrimų ir kūrybinės veiklos laisvę, aukštųjų mokyklų valdymo struktūroje turi būti įtvirtintos valdymo institucijos, įgyvendinančios aukštosios mokyklos savivaldos funkcijas. Tik taip būtų garantuotas iš Konstitucijos kylantis aukštųjų mokyklų autonomijos imperatyvas.

Taigi Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje laiduojama aukštųjų mokyklų autonomija suponuoja šių mokyklų akademinės bendruomenės (mokslo bendruomenės) savivaldą, įgyvendinamą *inter alia* per šiai bendruomenei atstovaujančias aukštosios mokyklos valdymo institucijas.

Pažymėtina, kad aukštųjų mokyklų akademinės bendruomenės savivalda sietina su *inter alia* demokratiniiais valdymo principais. Šie principai Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje laiduojamos aukštųjų mokyklų autonomijos kontekste apima *inter alia* tiesioginį akademinės bendruomenės dalyvavimą, lemiamą jos įtaką sudarant didžiausius įgaliojimus turinčią (-ias) aukštosios mokyklos valdymo instituciją (-as) ir kitų aukštosios mokyklos valdymo, kontrolės ir priežiūros institucijų narių, taip pat asmenų, vykdančių vienasmenių institucijų funkcijas ar einančių kolegialių institucijų vadovų pareigas, kadencijų skaičiaus ribojimą. Pabrėžtina, kad nustatydamas aukštųjų mokyklų valdymo ir organizacinę struktūrą, *inter alia* reguliuodamas jos pertvarką, įstatymų leidėjas turėtų paisyti demokratinių valdymo principų ir nesudaryti prielaidų juos pažeisti. Šių principų neatitinkantis teisinis reguliavimas galėtų sudaryti prielaidas *inter alia* valstybei nepagrįstai kištis į aukštųjų mokyklų valdymą ir (ar) paneigti aukštųjų mokyklų akademinės bendruomenės savivaldą, taigi pažeisti Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje laiduojamą aukštųjų mokyklų autonomiją.

<...>

<...> minėta, kad, paisydamas aukštųjų mokyklų autonomijos, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti ir reglamentuoti konkretų mokslo ir studijų organizavimo modelį, kuris labiausiai atitiktų tam tikro laikotarpio valstybės ir visuomenės pažangios raidos poreikius. Taigi Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta aukštųjų mokyklų autonomija nepaneigia įstatymų leidėjo teisės reguliuoti aukštųjų mokyklų veiklą, *inter alia* atsižvelgiant į visuomenės interesus ir kintančius jos poreikius nustatyti įvairių tipų mokslo ir studijų institucijas, skirtingas jų autonomijos ribas, organizacinės ir valdymo struktūros pagrindus. Nepaneigdamas aukštųjų mokyklų autonomijos, *inter alia* demokratiniiais valdymo principais grindžiamos jų savivaldos, įstatymų leidėjas gali nustatyti įvairius aukštųjų mokyklų

valdymo struktūros modelius, *inter alia* numatyti vieną tiesiogiai akademinei bendruomenei atstovaujančią ir jos savivaldą įgyvendinančią instituciją, kuri būtų įgaliota spręsti visus svarbiausius klausimus, susijusius ir su akademine, ir su institucine aukštosios mokyklos autonomija, kelias tokias institucijas atskirai su akademine ir su institucine autonomija susijusiems svarbiausiems aukštosios mokyklos valdymo klausimams spręsti, kontrolės ir priežiūros instituciją, kuri būtų sudaroma ne tik iš akademinės bendruomenės narių arba ne iš jų ir kuri priimant aukštosios mokyklos valdymo sprendimus galėtų atlikti ir patariamąsias funkcijas.

<...> taip pat pažymėtina, jog konstitucinė aukštųjų mokyklų autonomijos garantija suponuoją tai, kad įstatymų leidėjas turi numatyti specialų teisinį reguliavimą, o juo remiantis didžiąją šių santykių teisinio reguliavimo dalį turi sudaryti lokalus – pačių aukštųjų mokyklų nustatytas – teisinis reguliavimas (Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimas, 2009 m. spalio 28 d. sprendimas). Todėl bendras įstatymų nustatytas visų aukštųjų mokyklų teisinis reguliavimas neturėtų būti pernelyg detalus ir neturėtų riboti iš aukštųjų mokyklų autonomijos kylančios jų teisės lokaliais teisės aktais reglamentuoti savo veiklą.

<...>

<...> Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalies nuostata nedraudžiama, atsižvelgiant į įvairius svarbius kriterijus, diferencijuoti skirtingų tipų aukštųjų mokyklų teisinio statuso ir to paties tipo aukštųjų mokyklų teisių bei autonomijos ribų. Atsižvelgiant į tai, <...> pažymėtina, kad pagal įvairius svarbius kriterijus diferencijuojant aukštųjų mokyklų statusą turi būti atsižvelgiama *inter alia* į konkrečios aukštosios mokyklos istorines ir susiklosčiusias demokratinius valdymo principais pagrįstos savivaldos tradicijas, jų tęstinumo puoselėjimą. Tai *inter alia* reiškia, kad pagal Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalį tam tikrais atvejais konkrečioms aukštosios mokykloms gali būti nustatomos specialiosios jų teisės, autonomijos ribas, organizacinę ir valdymo struktūrą apibrėžiančios normos, besiskiriančios nuo tų, kurios nustatytos taikant bendrą įstatymų nustatytą visų aukštųjų mokyklų teisinį reguliavimą.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, įgyvendindamas konstitucinius įgaliojimus nustatyti valstybinės aukštosios mokyklos valdymo organų ir jų narių įgaliojimų trukmę ir jų pasibaigimo pagrindus, yra saistomas Konstitucijos, taigi ir joje įtvirtinto teisinės valstybės principo, suponuojančio teisinį tikrumą, stabilumą, teisėtų lūkesčių apsaugą, taip pat iš Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalies kylančio draudimo varžyti aukštųjų mokyklų savivaldą, pažeisti šią savivaldą įgyvendinančių aukštųjų mokyklų valdymo organų tęstinumą. Todėl įstatymų leidėjas pagal Konstituciją gali nustatyti tik tokius valstybinių aukštųjų mokyklų valdymo organų ir jų narių įgaliojimų pasibaigimo nesibaigus jų kadencijai pagrindus, dėl kurių jie apskritai negali toliau eiti savo pareigų (*inter alia* dėl tokių teisinių faktų, kaip įstatyme nustatytas amžius, perėjimas į kitą darbą, aukštosios mokyklos likvidavimas ar esminis jos valdymo ir organizacinės struktūros pertvarkymas). Pažymėtina, kad šis reikalavimas *mutatis mutandis* taikytinas aukštųjų mokyklų akademinės bendruomenės nariams (dėstytojams, mokslo darbuotojams ir kitiems tyrėjams).

Priėmimo į valstybės finansuojamas studijų vietas aukštosiose mokyklose sąlygų teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies nuostata „Gerau besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“ konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste *inter alia* suponuoją reikalavimus įstatymų leidėjui nustatyti

tokį teisinį reguliavimą, kad stojimo į valstybės finansuojamas studijų vietas aukštosiose mokyklose sąlygos, *inter alia* priėmimo į studijas kriterijai ir jų reikšmė, būtų aiškos, neprieštaringos ir iš anksto paskelbtos, idant siekiantys nemokamo aukštojo mokslo asmenys galėtų iš anksto žinoti, ko iš jų bus reikalaujama, kad galėtų veiksmingai įgyvendinti šią savo konstitucinę teisę.

<...>

<...> aukštosios mokyklos teisė nustatyti studentų priėmimo tvarką, *inter alia* jų priėmimo sąlygas (kriterijus ir jų reikšmę (svertinę vertę), yra vienas esminių aukštosios mokyklos autonomijos elementų. Valstybė, *inter alia* jos vykdomosios valdžios institucijos, reguliuodamos ir prižiūradamos šios teisės įgyvendinimą, negali daryti esminės įtakos savarankiškam jos įgyvendinimui, jeigu nėra [pažeidžiamos] konstitucinės žmogaus teisės ir laisvės, *inter alia* [konstitucinė] gerai besimokančių valstybinėse aukštosiose mokyklose piliečių [teisė] į nemokamą mokslą.

<...> minėta, jog konstitucinė aukštųjų mokyklų autonomijos garantija suponuoja tai, kad įstatymų leidėjas turi numatyti specialų teisinį reguliavimą, o juo remiantis didžiąją šių santykių teisinio reguliavimo dalį turi sudaryti lokalus – pačių aukštųjų mokyklų nustatytas – teisinis reguliavimas; todėl bendras įstatymų nustatytas visų aukštųjų mokyklų teisinis reguliavimas neturėtų būti pernelyg detalus ir neturėtų riboti iš aukštųjų mokyklų autonomijos kylančios jų teisės lokaliais teisės aktais reglamentuoti savo veiklą.

<...> konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja tam tikrus privalomus reikalavimus teisiniui reguliavimui, *inter alia* kad teisės aktuose neturi būti nuostatų, vienu metu skirtingai reguliuojančių tuos pačius visuomeninius santykius. Tai *inter alia* suponuoja reikalavimą vienu metu skirtingai nereguluoti konstitucinės teisės į nemokamą mokslą valstybinėse aukštosiose mokyklose įgyvendinimo, *inter alia* priėmimo į valstybės finansuojamas studijų vietas aukštosiose mokyklose, sąlygų.

Taigi <...>, atsižvelgiant į aukštųjų mokyklų ir visuomenės interesų derinimo imperatyvą, Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta aukštųjų mokyklų autonomijos garantija konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste suponuoja *inter alia* tai, kad valstybės nustatytu teisiniu reguliavimu turi būti sudarytos teisinės prielaidos derinti aukštojo mokslo politikos vykdymą prižiūrinčių valstybės institucijų ir aukštųjų mokyklų nustatomą asmenų priėmimo į valstybės finansuojamas studijų vietas aukštosiose mokyklose sąlygų teisinį reguliavimą.

Aukštojo mokslo finansavimas iš valstybės biudžeto lėšų

Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas, aiškindamas valstybės pareigą iš valstybės biudžeto finansuoti valstybines aukštąsias mokyklas, 2008 m. kovo 20 d. nutarime yra konstatavęs, kad tam tikrų sričių (krypčių) specialistai valstybės užsakymu valstybės biudžeto lėšomis gali būti rengiami ir nevalstybinėse aukštosiose mokyklose; be to, valstybės biudžeto lėšomis galima remti piliečius, studijuojančius kitų valstybių aukštosiose mokyklose.

Taigi tais atvejais, kai tam tikrų sričių specialistai dėl objektyvių priežasčių negali būti parengti valstybinėse aukštosiose mokyklose, įvertinus visuomenės ir valstybės poreikius bei valstybės galimybes, kaip ir nevalstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybės užsakymu jie gali būti rengiami ir užsienio valstybių aukštosiose mokyklose, įskaitant užsienio aukštųjų mokyklų filialus, įsteigtus Lietuvos Respublikoje.

<...>

<...> Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies nuostata „Gerau besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“ suponuoją piliečių, gerai besimokančių būtent valstybinėse aukštosiose mokyklose, teisę aukštąjį išsilavinimą įgyti nemokamai ir atitinkamą valstybės pareigą numatyti valstybės biudžete lėšas, kurių reikia, kad gerai besimokantiems piliečiams būtų garantuotas nemokamas mokslas būtent valstybinėse aukštosiose mokyklose.

<...>

Kita vertus, Konstitucijoje nedraudžiama valstybei pagal galimybes priiimti ir didesnius finansinius įsipareigojimus besimokantiems aukštosiose mokyklose piliečiams (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas).

Taip pat pažymėtina, kad galimybė valstybei priiimti didesnius, nei kyla iš Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies nuostatos „Gerau besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“, finansinius įsipareigojimus besimokantiems aukštosiose mokyklose piliečiams *inter alia* reiškia valstybės teisę tam tikrais atvejais laiduoti nemokamą mokslą gerai besimokantiems nevalstybinėse aukštosiose mokyklose piliečiams, t. y. tiems piliečiams, kurie pagal Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalį neturi teisės į nemokamą aukštąjį mokslą ir kurių studijų valstybė neprivalo finansuoti.

<...>

<...> kad ir kokį aukštojo mokslo finansavimo modelį pasirinktų, įstatymų leidėjas turi paisyti jam iš Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies nuostatos „Gerau besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“ kylančio reikalavimo, kad, įvertinusi visuomenės ir valstybės poreikius bei valstybės finansines galimybes, valstybė privalo nustatyti atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį ir pateikti atitinkamą užsakymą parengti šiuos specialistus pirmiausia valstybinėms aukštosioms mokykloms, ir tik tais atvejais, kai tam tikrų sričių (krypčių) specialistai dėl objektyvių aplinkybių negali būti parengti valstybinėse aukštosiose mokyklose, toks valstybės užsakymas gali būti pateiktas ir nevalstybinėms aukštosioms mokykloms.

<...>

<...> Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies nuostata „Gerau besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“ nesuponuoja reikalavimo įstatymų leidėjui nustatyti tik tokį aukštojo mokslo finansavimo modelį, pagal kurį visos valstybinėms aukštosioms mokykloms atitenkančios valstybės biudžeto lėšos būtų priskirtos kiekvienai valstybinei aukštajai mokyklai atskirai skiriamiems valstybės biudžeto asignavimams; kiekvienai valstybinei aukštajai mokyklai atskirai valstybės biudžete turi būti numatytos lėšos, būtinos tai aukštajai mokyklai jos tikslams ir misijai įgyvendinti. Taigi įstatymų leidėjas gali pasirinkti ir tokį modelį, pagal kurį tam tikri valstybės biudžeto asignavimai būtų numatomi apskritai aukštajam mokslui, *inter alia* gerai besimokančių piliečių, kurie yra rengiami tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį, studijoms aukštosiose mokyklose finansuoti; šie asignavimai biudžetiniiais metais Vyriausybės, kuri atsako už valstybės biudžeto vykdymą, nustatyta tvarka gali būti paskirstomi aukštosioms mokykloms, atsižvelgiant *inter alia* į stojančiųjų pasirinkimą tarp aukštųjų mokyklų.

Valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą studijuojančių piliečių mokymosi rezultatų vertinimo laikotarpis (Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalis, 41 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. lapkričio 10 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2011 m. gruodžio 22 d. nutarime pažymėjo, kad teisinis reguliavimas, pagal kurį, siekiant nustatyti, ar asmens, kurio studijos yra valstybės finansuojamos, mokymosi rezultatai atitinka gero mokymosi kriterijus, jo mokymosi rezultatai vertinami nereguliariai, t. y. ne po kiekvieno akademinio mokymosi laikotarpio, po kurio atliekama aukštosiose mokyklose besimokančių asmenų studijuojamų dalykų pagrindinė žinių patikra, neatitiktų Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies nuostatos, kad gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalį aukštosios mokyklos turi ypatingą teisinį statusą – joms laiduojama autonomija; aukštosios mokyklos autonomija suprantama *inter alia* kaip teisė savarankiškai nustatyti ir įstatuose ar statute įtvirtinti mokslo ir studijų tvarką, studijų programas, spręsti kitus su tuo susijusius klausimus.

<...> šios aukštųjų mokyklų teisės turi būti paisoma tokiu teisiniu reguliavimu, kuriuo nustatomas akademinis mokymosi laikotarpis, po kurio atliekama aukštosiose mokyklose besimokančių asmenų studijuojamų dalykų pagrindinė žinių patikra ir sprendžiama, ar piliečių, studijuojančių valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą (t. y. rengiamų tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį), mokymosi rezultatai atitinka įstatyme nustatytus gero mokymosi kriterijus.

<...> iš Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies nuostatos „Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“, aiškinamos konstitucinės aukštųjų mokyklų teisės savarankiškai nustatyti ir įstatuose ar statute įtvirtinti mokslo ir studijų tvarką, studijų programas, spręsti kitus su tuo susijusius klausimus kontekste, kyla reikalavimas, kad įstatymu ir aukštųjų mokyklų aktais nustatant laikotarpį, po kurio sprendžiama, ar piliečių, studijuojančių valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą (t. y. rengiamų tenkinant valstybės nustatytą atitinkamų sričių (krypčių) specialistų poreikį), mokymosi rezultatai atitinka įstatyme nustatytus gero mokymosi kriterijus, būtų atsižvelgiama *inter alia* į aukštojoje mokykloje organizuojamo studijų proceso, studijų formų, studijų programų, studijuojamų dalykų specifiką, galimybę įvertinti visų aukštosios mokyklos atitinkamos studijų programos ir formos to paties kurso studijuojančiųjų atitinkamo laikotarpio studijų rezultatus.

<...>

Pažymėtina, kad studijų metai yra ilgiausias galimas įstatymu ir aukštųjų mokyklų aktais nustatytas laikotarpis užtikrinant, kad būtų laikomasi iš Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalies nuostatos „Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“ kylančių reikalavimų piliečių, studijuojančių valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą, mokymosi rezultatų vertinimą vykdyti reguliariai ir nustatant laikotarpį, po kurio sprendžiama, ar piliečių, studijuojančių valstybinėse aukštosiose mokyklose pagal valstybės užsakymą, mokymosi rezultatai atitinka įstatyme nustatytus gero mokymosi kriterijus, atsižvelgti *inter alia* į galimybę įvertinti visų aukštosios mokyklos atitinkamos studijų programos ir formos to paties kurso studijuojančiųjų atitinkamo laikotarpio studijų rezultatus.

Aukštųjų mokyklų autonomija (Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalis); aukštųjų mokyklų veiklos priežiūra (aukštojo išsilavinimo kokybės kontrolė) (Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 19 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalį aukštosioms mokykloms suteikiama autonomija, reiškianti jų teisę savarankiškai nustatyti *inter alia* mokslo ir studijų tvarką, studijų programas, nepaneigia valstybės, formuojančios ir vykdančios aukštojo mokslo politiką ir turinčios *inter alia* iš Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalies kylančią priedermę užtikrinti aukštojo mokslo sistemos veiksmingumą, teisės nustatyti mokslo ir studijų institucijų teikiamo aukštojo išsilavinimo kokybės standartus, taip pat priemones, įgalinančias vertinti studijų ir jų vykdymo kokybę, jų atitiktį nustatytiesiems aukštojo išsilavinimo kokybės standartams, *inter alia* periodiškai taikomas studijų kokybės vertinimo priemones. Pažymėtina ir tai, kad, keičiantis tam tikro laikotarpio valstybės ir visuomenės pažangios raidos poreikiams, pagal Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalį atitinkamai turi būti keičiami ir mokslo ir studijų institucijų teikiamo aukštojo išsilavinimo kokybės standartai, taip siekiant užtikrinti, kad aukštosios mokyklos veiksmingai įgyvendintų su jų autonomija, laiduojama pagal Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalį, siejamą misiją rengti aukštąjį išsilavinimą įgijusius įvairių sričių specialistus ir joms tenkančią atsakomybę už aukštojo mokslo kokybę.

<...> nustatydamas ir keisdamas nustatytuosius mokslo ir studijų institucijų teikiamo aukštojo išsilavinimo kokybės standartus, taip pat nustatytąsias priemones, įgalinančias vertinti studijų ir jų vykdymo kokybę, jų atitiktį nustatytiesiems aukštojo išsilavinimo kokybės standartams, *inter alia* periodiškai taikomas studijų kokybės vertinimo priemones, įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos, *inter alia* konstitucinių teisinės valstybės, atsakingo valdymo principų suponuojamų reikalavimų, *inter alia* reikalavimo nenustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį būtų reikalaujama neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*), reikalavimo numatyti tinkamą *vacatio legis* – pakankamą laikotarpį nuo įstatymo, kuriuo nustatomi tokie nauji standartai, tokios naujos priemonės, oficialaus paskelbimo iki jo įsigaliojimo (taikymo pradžios), per kurį *inter alia* aukštosios mokyklos galėtų tinkamai pasirengti įgyvendinti iš jo kylančius pakitusius reikalavimus studijų ir jų vykdymo kokybei. Priešingu atveju būtų ne tik nepaisoma konstitucinių teisinės valstybės, atsakingo valdymo principų, bet ir netinkamai įgyvendinta *inter alia* Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalies suponuojama įstatymų leidėjo pareiga reguliuoti aukštųjų mokyklų veiklą taip, kad būtų užtikrinta aukštojo mokslo kokybė, taip pat būtų pažeista aukštųjų mokyklų teisė nustatyti mokslo ir studijų tvarką, studijų programas, nesudaryta prielaidų veiksmingai įgyvendinti jų misiją rengti aukštąjį išsilavinimą įgijusius įvairių sričių specialistus ir joms tenkančią atsakomybę už aukštojo mokslo kokybę, taigi būtų nepaisoma pagal Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalį aukštosioms mokykloms laiduojamos autonomijos; atitinkamai būtų nepaisoma ir Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies, pagal kurią valdžios galios riboja Konstitucija.

Aukštųjų mokyklų autonomija (Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalis); valstybės teisė pertvarkyti valstybinių aukštųjų mokyklų sistemą (Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 29 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje laiduojama aukštųjų mokyklų autonomija nepaneigia valstybės, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 40 straipsnio 4 dalį, formuojančios ir vykdančios aukštojo mokslo politiką ir turinčios pareigą nustatyti valstybinių aukštųjų mokyklų sistemą, teisės, atsižvelgiant į visuomenės interesus ir kintančius jos poreikius ir siekiant

įgyvendinti konstitucinę priedermę užtikrinti aukštojo mokslo sistemos veiksmingumą, pertvarkyti valstybinių aukštųjų mokyklų sistemą, *inter alia* jas reorganizuoti ar likviduoti.

Kartu pažymėtina, kad pertvarkant valstybinių aukštųjų mokyklų sistemą turi būti paisoma iš Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalies kylančios aukštosios mokyklos akademinėi bendruomenei tiesiogiai atstovaujančių ir jos savivaldą įgyvendinančių kolegialių institucijų teisės savarankiškai spręsti strateginius ir kitus svarbiausius aukštosios mokyklos valdymo klausimus. Tai reiškia, kad šioms valstybinės aukštosios mokyklos savivaldos institucijoms ir jų sudaromoms ar skiriamoms kitoms aukštųjų mokyklų valdymo funkcijas vykdančioms institucijoms turi būti suteikta galimybė pareikšti savo nuomonę ir pateikti pasiūlymus dėl valstybinių aukštųjų mokyklų sistemos pertvarkos, *inter alia* jų reorganizavimo ar likvidavimo, taip pat rengti ar dalyvauti rengiant reorganizavimui ar likvidavimui vykdyti būtinus dokumentus. Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta aukštųjų mokyklų autonomija suponuoja valstybės valdžios institucijų, pagal įstatymus vykdančių valstybės kaip valstybinės aukštosios mokyklos steigėjos ir jos turto savininkės funkcijas, pareigą motyvuotai įvertinti šią valstybinės aukštosios mokyklos nuomonę ir pasiūlymus. Tačiau valstybės kaip valstybinės aukštosios mokyklos steigėjos funkcijas vykdanči valstybės valdžios institucija pagal Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalį turi teisę priimti galutinį sprendimą dėl valstybinių aukštųjų mokyklų sistemos pertvarkos, *inter alia* reorganizuoti ar likviduoti valstybinę aukštąją mokyklą, net jeigu aukštoji mokykla šiam sprendimui nepritaria.

Pabrėžtina, kad, valstybei nusprendus vykdyti valstybinių aukštųjų mokyklų sistemos pertvarką, *inter alia* reorganizuoti ar likviduoti valstybines aukštąsias mokyklas, įgyvendinant šiuos sprendimus privalu laikytis iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinių atsakingo valdymo, protingumo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo principų, kylančių reikalavimų, be kita ko, gerbti valstybinės aukštosios mokyklos bendruomenės narių, *inter alia* šioje aukštojoje mokykloje dirbančių ir studijuojančių asmenų, teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 1 dalį, atsižvelgiant į konstitucinę Seimo prigimtį ir jo vykdomas funkcijas, tarp jų steigiamąją, ir Vyriausybės kaip valstybinį valdymą įgyvendinančios vykdomosios valdžios institucijos, tvarkančios krašto reikalus ir atsakingos už valstybės biudžeto planavimą ir vykdymą, konstitucinį statusą, įstatymuose gali būti nustatytas toks sprendimų dėl valstybinių aukštųjų mokyklų steigimo, reorganizavimo ir likvidavimo priėmimo teisinis reguliavimas, pagal kurį šiuos sprendimus priima Seimas Vyriausybės teikimu.

<...> Seimas ir Vyriausybė, kaip valstybės valdžios institucijos, kurios formuoja ir vykdo valstybės aukštojo mokslo politiką, įgyvendindamos įstatymų suteiktus įgaliojimus nustatyti ir pertvarkyti valstybinių aukštųjų mokyklų sistemą (be kita ko, priimdamos sprendimus steigti valstybines aukštąsias mokyklas ar kitus lemiamą įtaką jų veiklai turinčius sprendimus, *inter alia* jas reorganizuoti ar likviduoti), privalo paisyti konstitucinio atsakingo valdymo principo, suponuojančio pareigą atsakingai įvertinti ir pasverti visuomenės ir atitinkamų aukštųjų mokyklų bendruomenių interesus ir galimybes, kad būtų užtikrintas ilgalaikis aukštojo mokslo sistemos veiksmingumas. Priimant šiuos sprendimus taip pat turi būti atsižvelgiama *inter alia* į konkrečios aukštosios mokyklos istorines tradicijas, poreikį išlaikyti jų tęstinumą.

2.4.3.2. Kultūros, mokslo, tyrimų ir dėstymo laisvė

Kultūros laisvė; valstybės pareiga remti ir saugoti kultūrą (Konstitucijos 42 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 42 straipsnio 1 dalyje yra *expressis verbis* įtvirtintas kultūros laisvės principas, o 2 dalyje – valstybės konstitucinė priedermė remti kultūrą, saugoti kultūros paminklus bei vertybes.

Konstitucijoje kultūros sąvoka vartojama ne tik nurodytose Konstitucijos 42 straipsnio nuostatose, bet ir kituose jos straipsniuose (jų dalyse). Konstitucinė kultūros samprata yra itin talpi. Ji apima kuo įvairiausias Tautos ir atskirų bendruomenių turimas bei puoselėtinias vertybes – visuomenėje susiklosčiusius elgesio modelius bei normas (įskaitant teisę, papročius ir tradicijas), istorinę patirtį, kalbą, raštiją, institucijas, pasaulėžiūrą bei įsitikinimus ir t. t. Kita vertus, konstitucinėje kultūros sampratoje (*inter alia* 42 straipsnyje) yra pabrėžiama tikslinga materialinė bei dvasinė žmonių kūryba ir jos rezultatai – menas, mokslas, švietimas, architektūra, technika ir t. t. Kultūros vertybės perduodamos ateities kartoms, jos yra Tautos ir valstybės išlikimo bei tęstinumo pamatas, taigi jos yra ginamos ir saugomos Konstitucijos. Kultūra yra nacionalinė vertybė, turinti visuotinę reikšmę. Konstitucija valstybę įpareigoja užtikrinti kultūros laisvę, remti kultūrą, saugoti kultūros paminklus bei vertybes. Kultūros laisvės užtikrinimas, kultūros valstybinis rėmimas, kultūros paminklų bei vertybių apsauga yra viešasis interesas, svarbi valstybės funkcija – kultūros valstybinio rėmimo ir apsaugos funkcija.

Šiame kontekste ypač pabrėžtina Konstitucijos preambulėje išdėstytų nuostatų reikšmė: joje įtvirtinta, kad lietuvių tauta, prieš daugelį amžių sukūrusi Lietuvos valstybę, jos teisinius pamatus grindusi Lietuvos Statutais ir Lietuvos Respublikos Konstitucijomis, šimtmečiais atkakliai gynusi savo laisvę ir nepriklausomybę, išsaugojusi savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius, įkūnydama prigimtinę žmogaus ir Tautos teisę laisvai gyventi ir kurti savo tėvų ir protėvių žemėje – nepriklausomoje Lietuvos valstybėje, puoselėdama Lietuvos žemėje tautinę santarvę, siekdama atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės, atgimusios Lietuvos valstybės piliečių valia priima ir skelbia šią Konstituciją. Taigi lietuvių tauta savo sukurtą valstybę konstituciškai įpareigojo puoselėti Konstitucijos preambulėje įtvirtintas kultūros vertybes, jų jokiomis aplinkybėmis neatsisakyti. Visos kitos Konstitucijos nuostatos, taip pat ir išdėstytosios 42 straipsnyje, turi būti aiškinamos taip, kad nebūtų nukrypta nuo iš Konstitucijos preambulės kylančių imperatyvų.

Konstitucijos 42 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kultūros laisvė aiškintina atsižvelgiant į tai, kad, kaip minėta, konstitucinėje kultūros sampratoje yra pabrėžiama tikslinga materialinė bei dvasinė žmonių kūryba ir jos rezultatai. Šiuo atžvilgiu kultūros laisvės samprata apima ir mokslo ir tyrinėjimų bei dėstymo laisvę, kuri taip pat yra minima Konstitucijos 42 straipsnio 1 dalyje. Kartu pažymėtina, kad kultūros veikla neapsiriboja vien moksline veikla ir tyrinėjimais bei dėstymu, tad ir kultūros laisvės samprata neapsiriboja vien mokslo ir tyrinėjimų bei dėstymo laisve; ji yra kur kas platesnė.

Konstitucijoje yra skiriami du kultūros laisvės, kaip žmogaus prigimtinės laisvės, aspektai. Konstitucijoje įtvirtinta kultūros laisvė apima: 1) kūrybos laisvę, savo ruožtu apimančią kiekvieno žmogaus teisę laisvai kurti materialines bei dvasines kultūros vertybes (kūrybos proceso laisvę) ir teisę sukurtas materialines bei dvasines kultūros vertybes skleisti ar kitaip platinti (kūrybos sklaidos laisvę); 2) kultūros vertybių prieinamumo laisvę, t. y. kiekvieno žmogaus laisvę naudotis sukurtais kultūros vertybėmis.

<...>

Kultūros laisvė (apimančia kūrybos laisvę ir kultūros vertybių prieinamumo laisvę), kaip ir daugeliu kitų konstitucinių teisių ir laisvių, gali būti naudojama ne tik individualiai, bet ir per Konstitucijos 35 straipsnyje numatytus susivienijimus. Neleidžiama nustatyti kokių nors reikalavimų ar ribojimų kūrėjų veiklai, taip pat kliudyti jiems ar kitiems asmenims steigti asociacijas, skleidžiančias kultūrą ir (arba) ginančias kūrėjų materialinius ir dvasinius interesus.

Kultūros laisvės, kaip žmogaus prigimtinės laisvės (apimančios kūrybos laisvę ir kultūros vertybių prieinamumo laisvę), būtina sąlyga yra kultūros rėmimas, kultūros paminklų bei vertybių apsauga. Minėta, kad Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga. Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad kultūros valstybinis rėmimas ir apsauga yra svarbi valstybės funkcija, viešasis interesas. Pabrėžtina, kad Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalies nuostatos yra imperatyvios: jose ne tik yra nurodyta, kad kultūra turi būti remiama, kad kultūros paminklai bei vertybės turi būti saugomi, bet ir yra įtvirtintas subjektas, turintis ir negatyvias, ir pozityvias pareigas užtikrinti, kad kultūra būtų remiama ir kultūros paminklai bei vertybės būtų saugomi, – būtent valstybė.

Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalis aiškintina atsižvelgiant į tai, kad, kaip minėta, konstitucinė kultūros samprata apima įvairias Tautos ir atskirų bendruomenių turimas bei puoselėtinas vertybes, neišskiriant nė istorinės patirties, kalbos, rašties ir kt., taip pat į tai, kad konstitucinėje kultūros sampratoje yra pabrėžiama tikslinga materialinė bei dvasinė žmonių kūryba ir jos rezultatai, *inter alia* menas ir mokslas. Šiuo atžvilgiu Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti kultūros valstybinio rėmimo konstituciniai pagrindai apima ir šioje dalyje įtvirtintą valstybės pareigą remti mokslą, o Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti kultūros paminklų bei vertybių apsaugos konstituciniai pagrindai – ir šioje dalyje įtvirtintą valstybės pareigą rūpintis Lietuvos istorijos, meno paminklų apsauga.

Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga, reiškia, kad valstybė yra konstituciškai įpareigota remti, puoselėti kultūrą, kaip visuotinę reikšmę turinčią nacionalinę vertybę – materialinę bei dvasinę kūrybą ir jos rezultatus, perduotinus ateities kartoms; pagal Konstituciją valstybė privalo ne tik pati nekliudyti savaiminei kultūros plėtrai (*inter alia* nediskriminuoti jokios kūrybos), bet ir pozityviais sprendimais (*inter alia* teisiniu reguliavimu) skatinti, valstybės lėšomis ar kitais ištekliais remti materialinių bei dvasinių kultūros vertybių kūrimą, sklaidą, propagavimą ir išsaugojimą. Pažymėtina, kad viešosios valdžios institucijų sprendimai dėl kultūros veiklą vykdančių institucijų ar atskirų kūrėjų, atskirų kultūrą plėtojančių iniciatyvų (projektų, programų) valstybinio rėmimo turi būti priimami paisant Konstitucijoje įtvirtintų visų asmenų lygiateisiškumo bei sąžiningos konkurencijos principų, taip pat viešumo reikalavimo. Konstitucijoje įtvirtintas teisingos visuomenės ir socialinės darnos imperatyvas suponuoja tai, kad remiant kultūrą (*inter alia* kūrybą) reikia atsižvelgti į valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, paisyti kitų svarbių veiksnių, *inter alia* tikslingumo.

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad kultūros valstybinis rėmimas, kultūros paminklų bei vertybių apsauga yra viešasis interesas, svarbi valstybės funkcija. <...> pagal Konstituciją negali būti tokio teisinio reguliavimo, kad valstybė iš esmės nepalaikytų prie kultūros plėtos prisidedančių institucijų sistemos. Konstitucinis kultūros, kaip visuotinę reikšmę turinčios vertybės, įtvirtinimas lemia kultūros rėmimą visos valstybės mastu.

Seimas turi diskreciją nustatyti, kokios institucijos formuoja ir įgyvendina kultūros politiką, vykdo kultūros valstybinio rėmimo ir apsaugos funkciją. Tradiciškai taip susiklostė,

kad Lietuvoje (kaip ir daugelyje valstybių) plačius įgaliojimus įgyvendinant kultūros politiką turi Kultūros ministerija.

<...>

<...> Kultūros sklaida – tai pirmiausia jos sklaida artimiausioje terpėje, teritorinėje aplinkoje, tarp atitinkamos vietovės, tos teritorijos, kurioje yra tam tikri kultūros objektai, gyventojų; kultūros vertybių prieinamumas suponuoja pirmiausia jų prieinamumą tos bendruomenės, kurios teritorijoje yra atitinkami kultūros objektai, nariams, gyventojams; kultūros įstaigos (muziejai, teatrai, bibliotekos, koncertinės organizacijos ir kt.) veikia tam tikruose administraciniuose teritoriniuose vienetuose, vietovėse; kultūros paminklai, kiti kultūros objektai taip pat yra tam tikrose vietovėse, kurias administruojanti vietos valdžia (jos institucijos, pareigūnai) negali neturėti atitinkamų priedermių, susijusių su šių paminklų išsaugojimu, prieinamumo užtikrinimu ir kt.; kūrėjai yra ir tam tikrų teritorinių bendruomenių nariai, kūrėjų asociacijos veikia tam tikruose administraciniuose teritoriniuose vienetuose, tad kūrėjų ir jų asociacijų valstybinis rėmimas gali būti racionalus ir veiksmingas tik tada, kai yra atsižvelgiama į vietos, kuriose tie kūrėjai bei jų asociacijos veikia, sąlygas; ir t. t. Be to, kultūros, kaip konstituciškai ginamos ir saugomos vertybės, valstybinis rėmimas, plėtra būtų neįmanomi, jeigu kultūra nebūtų plėtojama regionuose, atskirose valstybės teritorijos dalyse, atskirose savavaldžiose teritorinėse bendruomenėse, kurios yra visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos dalis.

Kokia apimtimi perduoti savivaldybėms vykdyti kultūros rėmimo ir apsaugos funkciją – tai yra valstybės kultūros politikos dalykas. Įstatymų leidėjas šioje srityje turi plačią diskreciją. Tačiau jis privalo paisyti Konstitucijoje įtvirtintų savivaldybių savarankiškumo ir veiklos laisvės pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją bei savivaldybių ir valstybės interesų derinimo principų, konstitucinės vietos savivaldos sampratos.

Kartu pabrėžtina, jog tai, kad kultūros rėmimas ir apsauga, kaip valstybės funkcija, negali bent tam tikra apimtimi nebūti perduota savivaldybėms, nereiškia, kad valstybė (jos institucijos) gali nusišalinti nuo šios funkcijos vykdymo. <...> kad ir koku mastu minėtos funkcijos vykdymas būtų perduotas savivaldybėms, valstybei pagal Konstituciją išlieka pareiga užtikrinti, kad ši funkcija būtų tinkamai vykdoma.

<...>

<...> pagal Konstituciją valstybė turi pareigą pati steigti ir išlaikyti valstybės institucijas (įstaigas, įmones, per kurias yra vykdomos valstybės funkcijos), kurių tikslas būtų rūpintis kultūros plėtra (*inter alia* įstaigas, įmones, teikiančias viešąsias kultūros paslaugas), arba kitaip inicijuoti bei skatinti kitų – ne valstybės – institucijų, kurių tikslas yra rūpintis kultūros plėtra, steigimą ir išlaikymą, <...> pagal Konstituciją negali būti tokio teisinio reguliavimo, kad valstybė iš esmės nepalaikytų prie kultūros plėtos prisidedančių institucijų sistemos.

Kūrybos laisvė

Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2004 m. liepos 1 d. nutarime konstatavo: „Pagal Konstituciją kūrybinė veikla – tai veikla mokslo, technikos, kultūros ar meno srityse, kuria siekiama sukurti kūrinį, t. y. kokybiškai naują, originalią, niekada anksčiau neegzistavusią konkrečią materialinę ar dvasinę mokslo, technikos, kultūros ar meno vertybę. Kūrybinė veikla gali būti ir nuolatinė, profesinė, ir vienkartinė (epizodinė).“ Materialinių bei dvasinių vertybių kūrimas neįmanomas be kūrybos laisvės.

Kūrybos laisvės imperatyvas yra įtvirtintas ne tik Konstitucijos 42 straipsnyje (*inter alia* jo 1 dalyje), kituose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse), įtvirtinančiuose žmogaus teises

ir laisvės, bet ir Konstitucijos preambulės nuostatoje, įtvirtinančioje prigimtinę žmogaus ir Tautos teisę laisvai kurti nepriklausomoje Lietuvos valstybėje. Materialinių bei dvasinių vertybių kūrimas – tai žmogaus kūrybinių galių, gebėjimų realizavimas. Tad kūrybos laisvė (apimanti kūrybos proceso laisvę ir kūrybos sklaidos laisvę) yra viena iš svarbiausių saviraiškos laisvės, kuri visuotiniu pripažinimu yra viena iš žmogaus prigimtinių laisvių ir kurią įtvirtina, gina bei saugo Konstitucija, apraiškų; kita vertus, saviraiškos laisvės turinys yra platesnis nei kūrybos laisvės ir ja neapsiriboja. Kūrybos laisvė (kaip ir saviraiškos laisvė apskritai) yra neatskiriama susijusi ir su Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtintomis žmogaus teise turėti savo įsitikinimus bei juos laisvai reikšti (įsitikinimų bei jų raiškos laisve) ir laisve ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas (informacijos laisve), kurios savo ruožtu taip pat yra viena su kita tiesiogiai susijusios.

<...>

<...> Konstitucijoje įtvirtinta kiekvieno žmogaus kūrybos laisvė (apimanti kūrybos proceso laisvę ir kūrybos sklaidos laisvę) turi labai daug bendra su konstitucinėmis žmogaus įsitikinimų ir jų raiškos bei informacijos laisvėmis. Konstitucinė kiekvieno žmogaus kūrybos laisvė (apimanti kūrybos proceso laisvę ir kūrybos sklaidos laisvę), kaip jo prigimtinei laisvei, suponuoją kiekvieno žmogaus teisę nekliudomai realizuoti savo kūrybines galias, gebėjimus bet kurioje žmonių tikslingos veiklos srityje, kur ta veikla gali sukurti (tačiau nebūtinai sukurti) kokias nors Tautos ir (arba) atskirų bendruomenių požiūriu turėtiną bei puoselėtiną materialines ar dvasines vertybes (meno, mokslo, architektūros, technikos ir t. t.). Šiuo atžvilgiu kūrybos laisvė yra pliuralizmo visuomenėje, visuomenės gyvenimo turiningumo ir įvairovės sąlyga.

Kūrybos proceso laisvę žmogus naudoja niekieno nevaržomas ir nekontroliuojamas, vien savo nuožiūra, vadovaudamasis vien savo įsitikinimais. Kėsinimasis į kūrybos proceso laisvę gali būti susijęs ir su jo teisės į privatumą bei įsitikinimų laisvės pažeidimais. Pabrėžtina, kad Konstitucija kiekvienam žmogui garantuoja kūrybos proceso laisvę nepriklausomai nuo to žmogaus tikrų ar tariamų talentų, gabumų, jo asmeninių ar kitų savybių, teisinio statuso (*inter alia* priklausymo ar nepriklausymo kokiai nors kūrėjų asociacijai), taip pat nepriklausomai nuo to žmogaus kūrybos galimų rezultatų, t. y. nepriklausomai nuo to, ar tie rezultatai bus vertintini kaip kultūros vertybės (pasiekimai), turinčios kokią nors išliekamąją vertę, ar ne. Konstitucinis Teismas 2004 m. liepos 1 d. nutarime konstatavo: „Konstitucijoje įtvirtinta kūrybinės veiklos samprata yra vieninga, jos turinys nepriklauso *inter alia* nuo to, koks asmuo ja užsiima.“ Pagal Konstituciją valstybė negali diskriminuoti jokios kūrybos, drausti ar kitaip riboti kurios nors pakraipos kūrybos vien dėl to, kad, įstatymų leidėjo nuomone, ta kūrybinė veikla ir (arba) galimi jos rezultatai esą nėra naudingi visuomenei, nors ir nėra jai žalingi. Valstybės konstitucinė pareiga užtikrinti kiekvieno žmogaus kūrybos proceso laisvę apima ne tik jos pareigą pačiai nediskriminuoti jokios kūrybos, bet ir saugoti, ginti šią žmogaus laisvę nuo kitų asmenų neteisėto kėsinimosi. Kartu būtina pabrėžti, kad iš Konstitucijos kylančios kiekvieno žmogaus kūrybos proceso laisvės negalima aiškinti kaip suponuojančios ir tokias galimybes žmogui realizuoti savo kūrybines galias, gebėjimus, kai atitinkama veikla yra pažeidžiami įstatymai, kitų asmenų teisės ir laisvės; kūrybos proceso laisvė nepaneigia paties asmens atsakomybės už jo veiklą, kuria siekiama sukurti kokias nors materialines ar dvasines kultūros vertybes.

Kūrybos sklaidos laisvė nėra absoliuti; palyginti su kūrybos proceso laisve, Konstitucijoje nustatytos kūrybos sklaidos laisvės ribos yra siauresnės. Kaip konstitucinė informacijos ir įsitikinimų raiškos laisvių samprata neapima konstitucines vertybes iš esmės paneigiančios tariamos laisvės skleisti tokias mintis, pažiūras ir t. t., kuriomis yra kurstoma tautinė, rasinė ar socialinė neapykanta, prievarta bei diskriminacija, asmenys yra šmeižiami arba visuomenė

ar atskiri jos nariai yra kitaip dezinformuojami, taip ir konstitucinė kūrybos sklaidos laisvės samprata neapima minėtas konstitucines vertybes iš esmės paneigiančios tariamą laisvės žodžiu, raštu, ženklais, kitokiais informacijos perdavimo būdais ir priemonėmis platinti ar kitaip skleisti tokias mintis, pažiūras ir t. t., kuriomis yra kurstoma tautinė, rasinė ar socialinė neapykanta, prievarta bei diskriminacija, asmenys yra šmeižiami arba visuomenė ar atskiri jos nariai yra kitaip dezinformuojami, t. y. minėtos konstitucines vertybes paneigiančios tariamą laisvės atlikti Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalyje nurodytus nusikalstamus veiksmus. Konstitucija netoleruoja situacijų, kai kūrybos sklaidos laisve, kaip ir išraiškos laisve apskritai ar kuria nors kita žmogaus konstitucinė teise arba laisve, yra piktnaudžiaujama, kai ja naudojama kaip tokių veiksmų, kuriais iš esmės yra paneigiamos kurios nors Konstitucijoje įtvirtintos ir jos ginamos bei saugomos vertybės, priedanga. Valstybė turi konstitucinę pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų galima užtikrinti, jog kūrybos sklaidos laisve nebus dangstomasi siekiant minėtų antikonstitucinių tikslų. Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją kūrybos sklaidos laisvė, kaip ir informacijos laisvė bei įsitikinimų raiškos laisvė, gali būti ribojama įstatymo nustatyta tvarka ir tada, kai yra būtina apsaugoti Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje nurodytas vertybes – žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę, ginti konstitucinę santvarką (ji *inter alia* gali būti laikinai apribota įvedus karo ar nepaprastąją padėtį). Tačiau bet kokie kūrybos sklaidos laisvės ribojimai turi būti grindžiami tais pačiais konstituciniais kriterijais, kaip ir kitų pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių ribojimai: šią laisvę riboti galima tik jeigu tai daroma įstatymu, tik jeigu ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus, tik jeigu ribojimais nėra paneigiama šios laisvės prigimtis bei esmė ir tik jeigu yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.

Užtikrindama kūrybos laisvę (apimančią kūrybos proceso laisvę ir kūrybos sklaidos laisvę) ir kultūros laisvę apskritai, valstybė pagal Konstituciją turi ne tik negatyvaus turinio pareigas (*inter alia* pačiai nediskriminuoti jokios kūrybos ir apsaugoti šią laisvę nuo kitų asmenų neteisėto kėsینimosi), bet ir pozityvaus turinio pareigas.

Teisė laisvai naudotis kultūros vertybėmis

Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas

<...> kiekvienas žmogus turi teisę laisvai naudotis sukurtais kultūros vertybėmis. Konstitucijoje yra įtvirtinta kultūros vertybių prieinamumo laisvė. Ši Konstitucijos saugoma ir ginama laisvė yra susijusi su Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtinta žmogaus laisve ieškoti ir gauti informaciją bei idėjas ir su minėtos laisvės būtina sąlyga – žmogaus laisve pačiam formuoti savo įsitikinimus, pažiūras, kuri taip pat kyla iš Konstitucijos. Kultūros vertybių prieinamumo laisvė yra susijusi ir su Konstitucijoje įtvirtintu atviros visuomenės imperatyvu: neužtikrinus šios laisvės, būtų pakenkta ir atviros visuomenės siekiui.

Konstitucijoje įtvirtinta kultūros vertybių prieinamumo laisvė suponuoja ir valstybės negatyvią pareigą užtikrinti, kad žmogui nebūtų kliudoma laisvai naudotis sukurtais kultūros vertybėmis, ir pozityvią pareigą priimti tokius sprendimus, kurie sudarytų materialines, organizacines ir teises priedaidas kultūros vertybes padaryti prieinamas kuo didesniai žmonių ratui, skirti valstybės biudžeto lėšų mokslo, meno, istorijos, architektūros, kitiems kultūros paminklams bei vertybėms saugoti, taip pat kultūros įstaigoms (muziejams, teatrams, bibliotekoms, koncertinėms organizacijoms ir kt.). Konstitucinis kultūros vertybių prieinamumo imperatyvas suponuoja valstybės pareigą ir pačiai steigti bei išlaikyti valstybės institucijas (įstaigas, įmones), per kurias yra vykdomos valstybės funkcijos, kurių

tikslas būtų palaikyti ir propaguoti, plėtoti nacionalinę kultūrą – konstituciškai ginamą ir saugomą vertybę (*inter alia* įstaigas, įmones, teikiančias viešąsias kultūros paslaugas) arba kitaip inicijuoti bei skatinti kitų – ne valstybės – institucijų, kurių tikslas yra kultūros plėtra, steigimą ir išlaikymą. Kultūros įstaigų, kitų institucijų, kurių tikslas yra rūpintis kultūros plėtra (*inter alia* įstaigų, įmonių, teikiančių viešąsias kultūros paslaugas), sistemos pagrindų nustatymo srityje įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją; pagal savo kompetenciją šioje srityje plačią diskreciją turi ir vykdomosios valdžios institucijos; institucijų, kurių tikslas yra rūpintis kultūros plėtra (*inter alia* įstaigų, įmonių, teikiančių viešąsias kultūros paslaugas), sistemos pagrindų nustatymas yra valstybės kultūros politikos dalykas. Kita vertus, formuojant ir įgyvendinant kultūros politiką būtina paistyti valstybės ir visuomenės išteklių, valstybės ir visuomenės materialinių ir finansinių galimybių, kitų svarbių veiksmų, *inter alia* tikslingumo. Tačiau pabrėžtina, jog pagal Konstituciją negali būti tokio teisinio reguliavimo, kad valstybė iš esmės nepalaikytų prie kultūros plėtros prisidedančių institucijų sistemos.

Valstybės pareiga užtikrinti valstybinės reikšmės kultūros objektų apsaugą (Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas

Atsižvelgiant į valstybinės reikšmės kultūros objektų ypatingą išliekamąją vertę, svarbą, būtinybę juos išsaugoti ateities kartoms, valstybė yra konstituciškai įpareigota rūpintis šiais objektais ir juos apsaugoti. Pažymėtina, kad Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalies nuostata, jog valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga, suponuoja, jog tai, kad tam tikri valstybinės reikšmės kultūros objektai (kaip ir įvairūs kiti Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalyje nurodyti objektai, išskyrus žemės gelmes) nuosavybės teise priklauso ne valstybei, bet kitiems asmenims, neatleidžia valstybės nuo pareigos užtikrinti jų apsaugą ir rūpintis jais.

Šiame kontekste pabrėžtina, kad konstitucinis valstybinės reikšmės kultūros objektų statusas suponuoja valstybės pareigą tvarkyti valstybinės reikšmės kultūros objektų apskaitą, *inter alia* įstatymų leidėjo pareigą įstatymu nustatyti valstybinės reikšmės kultūros objektų sąrašą, atskirai pažymint, kurie valstybinės reikšmės kultūros objektai nuosavybės teise priklauso valstybei, o kurie – kitiems savininkams. Šį sąrašą, jeigu reikia, būtina nustatytąja tvarka atnaujinti, atsižvelgiant į tai, ar tam tikrame visuomenės ir valstybės raidos etape nėra poreikio į šį sąrašą įtraukti dar ir kitus kultūros objektus (ir (arba) poreikio tam tikrus kultūros objektus iš minėto sąrašo išbraukti). Pabrėžtina, kad valstybinės reikšmės kultūros objektų įtraukimas į minėtą sąrašą negali priklausyti nuo to, ar atitinkami kultūros objektai nuosavybės teise priklauso valstybei, ar kitiems juridiniams asmenims, ar fiziniams asmenims. Taip pat pabrėžtina, kad valstybinės reikšmės pripažinimas tam tikriems kultūros objektams, nuosavybės teise priklausančiams ne valstybei, bet kitiems asmenims, nereikia jų suvalstybinimo.

<...>

Pabrėžtina, kad iš Konstitucijos kylanti valstybės pareiga rūpintis ir tais valstybinės reikšmės kultūros objektais, kurie nuosavybės teise priklauso ne valstybei, bet kitiems asmenims, užtikrinti jų apsaugą, negali būti interpretuojama kaip atleidžianti jų savininkus nuo pareigos patiems prisidėti prie minėtų kultūros objektų išsaugojimo, laikytis šiems kultūros objektams nustatyto teisinio režimo, galinčio apimti *inter alia* įvairius su šių kultūros objektų valdymu, naudojimu, disponavimu susijusius draudimus, įpareigojimus, kitokius apribojimus ar suvaržymus. Pabrėžtina, kad minėti draudimai, įpareigojimai, apribojimai, suvaržymai turi būti pagrįsti – jais turi būti sudaromos prielaidos užtikrinti valstybinės reikšmės kultūros objektų išsaugojimą, taip pat jų prieinamumą visuomenei; jie turi būti

proporcingi siekiamam teisėtam visuotinai reikšmingam tikslui ir nesuvaržyti savininko teisių labiau, negu reikia minėtiems tikslams pasiekti.

Valstybė (jos atitinkamos institucijos, pareigūnai), pagal Konstituciją turėdama įgaliojimus kontroliuoti, kaip yra laikomasi valstybinės reikšmės kultūros objektams nustatyto teisinio režimo, turi įgaliojimus kontroliuoti ir tai, kaip minėto teisinio režimo laikosi ir tie savininkai, kuriems šie objektai priklauso privačios nuosavybės teise, ir valstybės bei savivaldybių institucijos, kurios šiuos objektus valdo patikėjimo arba kita (ne nuosavybės) teise.

Kai kada savininkai (pavyzdžiui, fiziniai asmenys) gali būti nepajėgūs patys veiksmingai užtikrinti, kad jiems nuosavybės teise priklausančios valstybinės reikšmės kultūros objektai bus išsaugoti. Pabrėžtina, kad savininkams neturi būti užkrauta visa minėtų kultūros objektų išsaugojimo, rūpinimosi jais našta. Šioje srityje būtina rasti sprendimus, užtikrinančius teisingą pusiausvyrą tarp atitinkamų savininko ir valstybės pareigų.

Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų užtikrinti ir valstybinės reikšmės kultūros objektų, nuosavybės teise priklausančių ne valstybei, bet kitiems asmenims, prieinamumą visuomenei (taip užtikrindamas ir kultūros vertybių prieinamumo laisvę), ir savininko teisių bei teisėtų interesų apsaugą, taip pat nesudarytų prielaidų padaryti žalą minėtiems kultūros objektams. Tais atvejais, kai valstybinės reikšmės kultūros objektai nuosavybės teise priklauso ne valstybei, bet kitiems asmenims, savininkams taip pat neturi būti užkrauta visa minėtų kultūros objektų prieinamumo visuomenei užtikrinimo našta. Šioje srityje būtina rasti sprendimus, užtikrinančius teisingą pusiausvyrą tarp savininko teisių, *inter alia* nuosavybės teisių bei teisės į privatumą, ir kitų asmenų teisių.

Įstatymų leidėjo diskrecija pasirinkti mokslo laipsnių sistemą

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas

<...> Konstitucijoje nėra nei eksplicitiškai, nei implicitiškai nustatyta, kokia mokslo laipsnių sistema turi būti įtvirtinta įstatymuose, *inter alia* nėra nustatyta, ar Lietuvoje turi būti teikiamas tik daktaro mokslo laipsnis (t. y. ar turi būti įtvirtinta vienpakopė mokslo laipsnių sistema), ar ir habilituoto daktaro mokslo laipsnis (t. y. ar turi būti įtvirtinta dviapakopė mokslo laipsnių sistema). Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją šioje srityje turi diskreciją, jis taip gali nustatyti mokslo laipsnių įgijimo būdus. Konstitucijos 42 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad mokslas ir tyrinėjimai yra laisvi, Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta nuostata, kad aukštosios mokyklos turi autonomiją, konstituciniai atviros ir darnios visuomenės imperatyvai, kitos Konstitucijos nuostatos suponuoja ir tai, kad nustatant, kokie mokslo laipsniai yra Lietuvoje, kokiais būdais jie yra įgyjami, turėtų būti atidžiai įsiklausoma į mokslo ir akademinės bendruomenės, į valstybinių ir kitų autoritetingų mokslo institucijų, vienijančių įvairių mokslo sričių mokslininkus, nuomonę. Pasirenkant ir įstatymu įtvirtinant mokslo laipsnių sistemą Lietuvoje, svarbu įvertinti ir kitų šalių, ypač Europos Sąjungos valstybių narių, patirtį, taip pat tai, kiek ir kaip ta patirtis turi ir gali būti pritaikyta Lietuvoje.

Įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių diskrecija pasirinkti mokslinės veiklos organizavimo, valdymo, rezultatų nustatymo bei vertinimo modelį

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas

<...> [mokslinės veiklos organizavimo, valdymo ar rezultatų nustatymo bei vertinimo] modelio pasirinkimas yra <...> įstatymų leidybos funkcija, taip pat pagal įstatymus sprendimus priimančios ir veikiančios vykdomosios valdžios funkcija. Kita vertus, pabrėžtina,

kad įstatymais nustatydamas atitinkamą mokslo teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas (taip pat vykdomosios valdžios institucijos, pagal savo kompetenciją reguliuodamos atitinkamus santykius) privalo ne tik paisyti Konstitucijos, bet ir jokių būdu neignoruoti mokslo ir akademinės bendruomenės nuomonės, deramai į ją atsižvelgti.

Mokslo ir tyrimų laisvė (Konstitucijos 42 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 42 straipsnį kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas yra laisvi (1 dalis); valstybė remia kultūrą ir mokslą (2 dalis).

Konstitucinė mokslo ir tyrimų laisvė yra neatsiejama nuo Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtintos įsitikinimų bei jų raiškos laisvės, suponuojančios, be kita ko, žmogaus laisvę pačiam formuoti savo įsitikinimus, pasirinkti pasaulėžiūros vertybes (Konstitucijos 25 straipsnio 1 dalis), taip pat šiame Konstitucijos straipsnyje įtvirtintos informacijos laisvės, kuri reiškia, kad žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas (Konstitucijos 25 straipsnio 2 dalis), nuo Konstitucijos preambulėje skelbiamo atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekio, įvairių kitų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių *inter alia* asmens teises ir laisves, demokratiją. Konstitucinė mokslo ir tyrimų laisvė – tai asmens saviraiškos ir kūrybos, idėjų pliuralizmo, konstituciškai vertingų socialinių ryšių palaikymo ir stiprinimo, socialinės, techninės bei meno pažangos, visuomenės gyvenimo turiningumo ir įvairovės sąlyga.

Konstitucinės mokslo ir tyrimų laisvės samprata yra labai talpi, ji apima įvairius mokslo ir tyrimų aspektus. Konstitucinė mokslo ir tyrimų laisvė reiškia *inter alia* tai, kad kiekvienas asmuo turi teisę pats laisvai apsispręsti, ar užsiimti mokslu ir tyrimais, taip pat teisę laisvai pasirinkti mokslinių tyrimų sritį ir atitinkamų dalykų tyrimo metodus, pats formuoti savo mokslinę pasaulėžiūrą. Pagal Konstituciją asmeniui negali būti primetamos kokios nors mokslinės pažiūros, jo negalima versti pasirinkti kurią nors mokslinių tyrimų sritį arba neleisti jos pasirinkti (išskyrus iš Konstitucijos kylančias išimtis), versti atlikti kokius nors mokslinius tyrimus arba drausti atlikti kokius nors mokslinius tyrimus (išskyrus iš Konstitucijos kylančias išimtis), skelbti atliktų mokslinių tyrimų rezultatus arba jų neskelbti. Tai yra asmens nuožiūros, jo laisvo apsisprendimo reikalas.

Konstitucija įtvirtina tokią mokslo ir tyrimų laisvės sampratą, kad mokslo ir tyrimų negalima politizuoti ar ideologizuoti, kad mokslininkui negalima primesti kokių nors mokslinių pažiūrų, vertybių, kad mokslininkų ar tyrėjų negalima diskriminuoti dėl to, kad jų mokslinio tyrimo sritis ar kryptis neatitinka kieno nors politinių ar ideologinių nuostatų. Kitoks konstitucinės mokslo ir tyrimų laisvės sampratos aiškinimas reikštų, esą leidžiama nukrypti ir nuo konstitucinių demokratijos, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvų, sudaryti prielaidas pažeisti įvairias Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes, *inter alia* žmogaus teises ir laisves.

Pabrėžtina, kad konstitucinė mokslo ir tyrimų laisvės samprata suponuoja mokslo bendruomenės (taip pat tam tikras mokslo kryptis atstovaujančių bendruomenių), kaip mokslinio požiūrio ir profesinių interesų vienijamos bendrijos, profesinį nepriklausomumą nuo valstybės institucijų, savarankišką institucionalizavimąsi ir savivaldą, laisvą bendravimą su kitų šalių mokslo bendruomenėmis (*inter alia* mokslo ir studijų institucijomis). Konstitucinė mokslo ir tyrimų laisvės samprata (ypač turint omenyje mokslinių tyrimų, kaip veiklos, kuriai reikalingos ypatingos profesinės žinios, turinį) suponuoja ir viešosios valdžios institucijų, priimančių mokslui, studijoms ir kitai mokslo bendruomenei (*inter alia* mokslo ir studijų institucijoms) skirtus sprendimus (*inter alia* savo teisės aktais reguliuojančius

atitinkamus santykius), pareigą neignoruoti mokslo bendruomenės nuomonės, deramai į ją atsižvelgti.

Kartu pažymėtina, kad konstitucinė mokslo ir tyrimų laisvė nėra absoliuti. Pagal Konstitucijos 28 straipsnį įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Taigi ir mokslo bei tyrimų laisvės negalima aiškinti kaip esą leidžiančios šia laisve naudotis ir taip, kad būtų pažeidžiamos kitų žmonių teisės ir laisvės, kitos konstitucinės vertybės, *inter alia* žmogaus sveikata, garbė ir orumas, dorovė, visuomenės saugumas, viešoji tvarka. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra ne kartą konstatavęs, kad pagal Konstituciją riboti žmogaus teises ir laisves galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai demokratinėje visuomenėje yra būtini siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.

Šiame kontekste paminėtina, kad tam tikros mokslo ir tyrimų laisvės (kuri, kaip minėta, yra neatsiejama nuo konstitucinės įsitikinimų bei jų raiškos, taip pat informacijos laisvės) ribos nustatomos ir dėl kai kurių kitų Konstitucijos nuostatų. Antai pagal Konstitucijos 25 straipsnį laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai (3 dalis); laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija (4 dalis). Konstitucijos 21 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad su žmogumi be jo žinios ir laisvo sutikimo negali būti atliekami moksliniai ar medicinos bandymai. Konstitucijos 42 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad dvasinius ir materialinius autoriaus interesus, susijusius su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas.

Visuotinai žinoma, kad šiuolaikinis mokslas vystosi ne tik atskirose valstybėse, jis nėra vien atskirų šalių nacionalinės kultūros dalis, bet jau seniai yra peržengęs valstybių sienas. Šiuolaikinis mokslas – internacionalus; jokios šalies mokslas ir tyrimai negali būti izoliuoti nuo pasaulinių mokslo tendencijų ir mokslo standartų, mokslo plėtros kitose valstybėse. Tarptautinė mokslo sklaida, keitimasis moksline informacija, mokslinių tyrimų rezultatais yra esminė sėkmingos mokslo raidos kiekvienoje šalyje prielaida. Todėl valstybė turi pareigą (kylančią *inter alia* iš Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalies) visokeriopai skatinti bei remti ir Lietuvos mokslo sklaidą pasaulyje, jo reprezentavimą už Lietuvos ribų. O atsižvelgiant į tai, kad dėl okupacinio sovietų režimo daug mokslo sričių Lietuvoje (*inter alia* humanitariniai ir socialiniai mokslai, bet ne tik jie) ilgą laiką buvo atskirtos nuo pasaulinės mokslo tėkmės, akivaizdu, kad valstybei kyla labai svarbus uždavinys padėti Lietuvos mokslininkams ir mokslui kuo plačiau įsilieti į tarptautinį mokslo procesą.

Pagal Konstituciją asmuo turi teisę netrukdomai žodžiu, raštu, kitais informacijos perdavimo būdais ir priemonėmis skleisti mokslines idėjas ir skelbti mokslinių tyrimų rezultatus, susipažinti su viešai paskelbtais kitų asmenų mokslo darbais, mokslinėmis idėjomis. Taigi pagal Konstituciją mokslu ir tyrimais užsiimančiam asmeniui negali būti kliudoma laisvai bendrauti su Lietuvos ir kitų valstybių mokslininkais bei tyrėjais.

<...> mokslinių tyrimų rezultatų skelbimas yra ir visos mokslo bendruomenės, ir paties atitinkamo mokslininko tolesnės mokslinės veiklos produktyvumo prielaida. Produktivi mokslinė veikla negalima be mokslininkų bendravimo, keitimosi moksline informacija bei dalijimosi idėjomis (*inter alia* mokslinių tyrimų rezultatais) ir su savo šalies, ir su užsienio

mokslininkais. Dėl nepakankamo tokio bendravimo, keitimosi mokslinė informacija bei dalijimosi idėjomis mokslinė veikla taptų neveiksminga, o mokslas – provincialis (ne tiriamo dalyko, bet pirmiausia metodologijos, patikimumo ir rezultatų reikšmingumo požiūriu), skurdus, nevisavertis; daugiau negu tikėtina, kad deramai nesikeičiant mokslinė informacija, nesidalijant idėjomis su kitais mokslininkais ir tyrėjais, neįsitraukiant į tarptautinę mokslo sklaidą, *inter alia* nepateikiant mokslinio tyrimo rezultatų susipažinti ir vertinti tarptautinei mokslo bendruomenei, bus nukrypstama nuo pasaulinių mokslo tendencijų ir atsilieikama nuo pasaulinių mokslo standartų. Šitaip galiausiai galėtų būti pakenkta visos mokslo ir akademinės bendruomenės, kaip mokslinio požiūrio ir profesinių interesų vienijamos savavaldės bendruomenės, normaliam gyvenimui. Be to, žemas mokslo ir tyrimų lygis galėtų sudaryti prielaidas pažeisti ar net paneigti kitas konstitucines vertybes, *inter alia* asmens konstitucinę teisę siekti aukštojo mokslo (išsilavinimo), pakenkti Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų vykdymui.

Dėl mokslo ir tyrimų reikšmės visuomenės bei valstybės ekonominei ir socialinei raidai valstybė neišvengiamai turi formuoti ir vykdyti tam tikrą mokslo politiką. Pažymėtina (ypač atsižvelgiant į Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalies nuostatą, kad valstybė remia kultūrą ir mokslą), kad konstituciškai nepagrįsta ir nepateisinama būtų ne tik tokia valstybės mokslo politika, kai yra varžoma mokslo ir tyrimų laisvė, dirbtinai stabdoma mokslo plėtra, bet ir tokia, kai mokslas ir tyrimai nėra valstybės remiami. Konstitucija jokių būdu nesuponuoja, kad mokslas ir tyrimai (ypač fundamentiniai) turi egzistuoti vien rinkos pagrindais; priešingai, valstybės parama mokslui yra imperatyvas, *expressis verbis* įtvirtintas Konstitucijoje.

Pagal savo kompetenciją formuodamos ir vykdydamos mokslo politiką, viešosios valdžios institucijos gali ir turi priimti atitinkamus (taip pat ir teisėkūros) sprendimus dėl atskirų mokslo krypčių (tyrimų sričių), mokslo ir studijų institucijų, mokslininkų ir tyrėjų, finansavimo ir pan. Tokių sprendimų turinys ir įgyvendinimas priklauso ne tik nuo keliamų tikslų ir uždavinių, bet ir nuo valstybės finansinių, ekonominių galimybių. Pabrėžtina, jog tai, kad vienos mokslo ir studijų institucijos ar atskiros mokslo kryptys (tyrimų sritys) gali būti finansuojamos daugiau, negu kitos, taip pat kitoks diferencijuotas atitinkamų santykių teisinis reguliavimas savaime nereiškia, kad kurie nors mokslininkai ar tyrėjai (atitinkamos mokslo ir studijų institucijos) yra nepagrįstai privilegijuojami arba diskriminuojami, juo labiau kad mokslininkai ar tyrėjai yra verčiami pasirinkti vieną, o ne kitą mokslinių tyrimų sritį ar kryptį, atlikti vienus, o ne kitus mokslinius tyrimus. Akivaizdu, kad mokesčių mokėtojų lėšomis remtini pirmiausia tie moksliniai tyrimai, kurie yra perspektyvūs, produktyvūs, atitinka Lietuvos visuomenei ir valstybei iškilusius ir (arba) iškiliančius tikslus ir uždavinius, palengvina Lietuvos valstybei vykdyti jos iš Konstitucijos kylančias funkcijas. Iš esmės tas pats pasakytina apie tuos mokslinius tyrimus, kurie reprezentuoja Lietuvos mokslą už Lietuvos ribų.

<...> valstybė turi ir tam tikras iš Konstitucijos kylančias pareigas, susijusias su galimybės mokslininkams ir tyrėjams skelbti savo mokslinių tyrimų rezultatus, taip pat ir Lietuvoje, užtikrinimu. <...> pabrėžtina, kad konstituciškai būtų nepagrįstas toks teisinis reguliavimas, kai mokslininkams ar tyrėjams, jeigu jie nori tęsti savo mokslinę veiklą arba siekti karjeros moksle (pavyzdžiui, eiti tam tikras pareigas mokslo ar studijų institucijoje), būtų nustatomos tokios su jų mokslinio tyrimo rezultatų skelbimu susijusios sąlygos, itin sunkiai įvykdomos dėl priežasčių, kurias pašalinti pačios Lietuvos valstybės (jos institucijų) galimybės yra menkos arba kurių pašalinti ji nemėgina. Šiame kontekste ypač pažymėtina, kad tai visų pirma pasakytina apie mokslininkus ir tyrėjus, kurių tyrimai (galintys būti ir labai aukšto mokslinio lygio) platesnės mokslo bendruomenės negali sudominti iš esmės

dėl to, kad tiriamasis dalykas yra susijęs pirmiausia su šia šalimi – Lietuva. Formuojant ir vykdant valstybės mokslo politiką būtina rasti būdus, kaip, nenukrypstant nuo Konstitucijos, viena vertus, skatinti Lietuvos mokslo tarptautinę sklaidą ir deramą reprezentavimą pasaulyje, kita vertus, skatinti tokius mokslinius tyrimus, kurie yra svarbūs Lietuvai, net jeigu jie iš esmės negali labiau sudominti kitų kraštų mokslininkų ir tyrėjų, negali būti bent kiek plačiau paskleisti tarptautiniu mastu.

Reikalavimų mokslininkams, siekiantiems eiti pareigas valstybinėse mokslo ir studijų institucijose, nustatymas; diferencijuotas įvairių mokslo sričių ir krypčių teisinis reguliavimas; mokslo ir akademinei bendruomenei atstovaujanti institucija

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas

Teisės aktais gali būti nustatyti reikalavimai, kuriuos turi atitikti mokslininkai, siekiantys eiti tam tikras pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose. Yra galimi įvairūs tokių reikalavimų nustatymo būdai. Antai pagal Konstituciją nedraudžiama valstybės (jos institucijų) teisės aktais nustatyti tam tikrų bendrųjų minimalių reikalavimų, kuriuos turi įvykdyti mokslininkai, siekiantys eiti tam tikras pareigas minėtose institucijose. Konstitucija nedraudžia pasirinkti ir teisės aktuose įtvirtinti ir tokio minimalių reikalavimų nustatymo būdo, kai valstybės (jos institucijų) teisės aktais nustatomi tik pagrindiniai (bendresni) reikalavimai, kuriuos savo (t. y. lokaliuose) teisės aktuose detalizuoja ir sukonkretina valstybinės aukštosios mokyklos ir mokslo įstaigos.

<...>

Bendrųjų minimalių reikalavimų mokslininkams, siekiantiems eiti tam tikras pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, nustatymas – tai žmogaus konstitucinės teisės laisvai pasirinkti darbą įgyvendinimo procedūros dalis. Iš Konstitucijos nekykla, kad tokie reikalavimai (ypač detalūs) būtų nustatomi būtent įstatymu, juolab kad tokia teisėkūra būtinai turi remtis specialiomis žiniomis ir specialia (profesine) kompetencija, todėl atitinkami santykiai gali būti reguliuojami ir poįstatyminiais aktais, *inter alia* Vyriausybės nutarimais, kurie <...> negali prieštarauti įstatymams.

Pažymėtina, kad Vyriausybės diskreciją nustatyti bendruosius minimalius reikalavimus mokslininkams, siekiantiems eiti tam tikras pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, riboja Konstitucijos normos ir principai, *inter alia* konstitucinis teisinis valstybės principas ir iš jo kylantis bei su juo neatskiriama susijęs konstitucinis proporcingumo principas, reikalaujantis, kad teisės aktais nustatytos ir taikomos priemonės būtų proporcingos siekiamam tikslui, neribotų asmens teisių labiau, negu būtina teisėtam ir visuotinai reikšmingam, konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti. Nustatant minėtus bendruosius minimalius reikalavimus būtina paisyti ir Konstitucijos 14 straipsnio, pagal kurį valstybinė kalba yra lietuvių kalba.

Minėta, kad šiuolaikinis mokslas yra internacionalus, kad jis jau seniai yra peržengęs valstybių sienas, kad tarptautinė mokslo sklaida, keitimasis moksline informacija, mokslinių tyrimų rezultatais yra esminė sėkmingos mokslo raidos kiekvienoje šalyje prielaida. Minėta ir tai, kad valstybei kyla labai svarbus uždavinys padėti Lietuvos mokslininkams ir mokslui kuo plačiau įsilieti į tarptautinį mokslo procesą.

<...> Vyriausybė, nustatydamas bendruosius minimalius reikalavimus mokslininkams, siekiantiems eiti tam tikras pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių

universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, gali vadovautis nuostata, kad šie reikalavimai turi padėti gerinti skatinti Lietuvos mokslo kokybę ir skatinti tarptautinę sklaidą, neleisti jam užsisklęsti šalyje, izoliuotis nuo pasaulinių mokslo tendencijų, nesiorientuoti į pasaulinius mokslo standartus.

Jeigu Lietuvos mokslo tarptautinė sklaida nebūtų skatinama, ne tik atsirastų prielaidų sulėtėti Lietuvos mokslo raidai, atsilikti nuo tarptautinių mokslo vystymosi tendencijų – Lietuvos mokslo izoliavimasis, mokslinių tyrimų rezultatų skelbimas tik Lietuvoje sudarytų prielaidas Lietuvos mokslui tapti provincialiam.

<...> mokslas ir moksliniai tyrimai yra ypatinga žmogaus kūrybinės veiklos sritis, <...> mokslo sritys ir kryptys yra labai įvairios, kiekviena jų turi savo specifiką. Antai fiziniai, biomedicinos ir technologijos mokslai, didelė dalis atliekamų jų tyrimų yra orientuoti į technologijų pažangą, technologiškai pritaikomus rezultatus, tuo tarpu humanitariniai ir socialiniai mokslai daugiausia yra orientuoti į konkrečios tautinės, kultūrinės ir politinės bendruomenės problemas, atskleidžia tos bendruomenės istorinę kaitą, viena svarbiausių jų funkcijų – ieškoti socialinių, politinių, moralinių, estetinių, kultūrinių ir kitokių prasmų, kurti ir perduoti bendrąsias vertybes, palaikyti visuomenės vertybinį, kultūrinį ir tautinį tapatumą. Ši mokslo sričių ir krypčių specifiška lemia ir tarptautinės šių mokslų sričių ir krypčių rezultatų sklaidos specifiką, t. y. fiziniams, biomedicinos ir technologijos mokslams, atsižvelgiant į jų turinį ir užduotis, yra būdinga didesnė rezultatų sklaida, tuo tarpu humanitarinių ir socialinių mokslų tarptautinė sklaida paprastai yra sunkesnė *inter alia* dėl to, kad jų mokslinių tyrimų rezultatai (būtent dėl to, kad vykdo minėtą savo funkciją) dažnai skelbiami atitinkamos šalies oficialiaja (valstybine) kalba (Lietuvoje – lietuvių kalba), taip pat dėl to, kad šių mokslo sričių rezultatai dažnai nėra taip universalizuoti, kaip fizinių, biomedicinos ir technologijos mokslų, nes jie visų pirma yra aktualūs būtent tai tautinei, kultūrinei ir politinei bendruomenei.

Mokslo raidos nulemta didėjanti tam tikrų mokslo sričių ir krypčių specifiška suponuoja diferencijuoto teisinio reguliavimo poreikį. Vadinasi, Vyriausybė, nustatydamą minimalius kvalifikacinius reikalavimus, kuriuos turi įvykdyti mokslininkai, kad galėtų pretenduoti į atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, negali nustatyti visiškai vienodų reikalavimų visoms mokslo sritims ir kryptims; minimalūs kvalifikaciniai reikalavimai ne tik gali, bet ir turi būti diferencijuojami atsižvelgiant į atitinkamų mokslo sričių ir krypčių specifiką, nulemiančią ir jų tarptautinės sklaidos didesnes ar mažesnes galimybes.

<...>

<...> konstitucinė mokslo ir mokslinių tyrimų laisvė, aukštųjų mokyklų autonomija, kiti konstituciniai imperatyvai suponuoja ir tai, kad Lietuvoje gali įsisteigti (gali būti įsteigta) atitinkama mokslo ir akademinė bendruomenei atstovaujanti institucija (ar institucijos), susidedanti iš mokslo bei akademinės bendruomenės išrinktų ar jos deleguotų mokslininkų.

<...>

Galima visiškai pagrįstai preziumuoti, kad tokia mokslo ir akademinė bendruomenei atstovaujanti institucija (ar institucijos), susidedanti iš mokslo bei akademinės bendruomenės išrinktų ar jos deleguotų mokslininkų, laikytina būtent ta institucija, kuri turi specialią (profesinę) kompetenciją, reikalingą santykiams tokioje specifinėje žmogaus kūrybinės veiklos srityje kaip mokslas ir (arba) akademinė veikla reguliuoti, todėl jai įstatymu ar Vyriausybės nutarimu gali būti nustatyti įvairūs įgaliojimai reguliuoti atitinkamus su mokslu ir (arba) akademinė veikla susijusius santykius, *inter alia* įgaliojimai nustatyti tam

tikrus reikalavimus, kuriuos turi įvykdyti mokslininkai, kad galėtų pretenduoti į atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, taip pat įgaliojimai numatyti mokslo sritis ir kryptis, kur dėl jų specifikos kai kurie Vyriausybės nutarimu nustatyti reikalavimai gali būti taikomi skirtingai.

Reikalavimas, kad į pareigas valstybinėse mokslo ir studijų institucijose galėtų pretenduoti mokslininkai, paskelbę reikšmingais pripažintų mokslo darbų; reikalavimas būti paskelbus mokslo darbų tokiuose leidiniuose, kurie referuojami tarptautinėse duomenų bazėse

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas

<...> Konstitucija ne tik nedraudžia, bet, priešingai, – ypač atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos narystę Europos Sąjungoje, – netgi skatina teisės aktais nustatyti ir tokius reikalavimus atitinkamoms pareigoms valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose eiti, kurie skatintų mokslininkus skelbti savo mokslo darbus ne tik lietuvių kalba, bet ir kitomis kalbomis, taip pat ir autoritetinguose, plačiosios mokslo visuomenės pripažįstamuose mokslo leidiniuose, leidžiamuose tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Mokslo darbų skelbimas užsienyje leidžiamuose mokslo leidiniuose, jų skelbimas įvairiomis užsienio kalbomis skatina Lietuvos mokslininkus nagrinėti ne tik Lietuvos mokslui, bet ir visam šiuolaikiniam mokslui aktualias problemas, dalyvauti bendrame tarptautiniame mokslo kūrybos procese, įsitraukti į žinių ir idėjų apyvartą, ieškoti naujų ir originalių sprendimų, siekti savo mokslinių tyrimų pripažinimo ne tik Lietuvoje, bet ir tarptautiniu mastu.

Neabejotina, kad nustatant reikalavimus, kuriuos turi įvykdyti mokslininkas, kad galėtų pretenduoti į atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, Vyriausybės nutarimais gali būti nustatytas ir toks reikalavimas, kad į atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose galėtų pretenduoti toks mokslininkas, kuris yra paskelbęs reikšmingais pripažintų mokslo darbų. Vyriausybės nutarimais gali būti nustatytas ir toks reikalavimas, kad į atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose galėtų pretenduoti tie mokslininkai, kurie yra paskelbę mokslo darbų tokiuose mokslo leidiniuose, kurie mokslo ir akademinės bendruomenės yra laikomi autoritetingais, tokiuose mokslo leidiniuose, kurie yra referuojami įvairiose tarptautinėse duomenų bazėse. Vien tai, kad mokslo darbai yra paskelbti leidiniuose, kurie mokslo ir akademinės bendruomenės yra pripažįstami autoritetingais, kurie yra referuojami įvairiose tarptautinėse duomenų bazėse, leidžia preziumuoti, kad tokie mokslo darbai yra reikšmingi.

Kartu pažymėtina, kad reikalavimai būti paskelbus tam tikrą kiekį mokslo darbų leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, negali būti suabsoliutinami. Mokslo darbų reikšmingumas turi būti vertinamas visų pirma pagal jų naujumą, originalumą, fundamentalumą, įtaką naujų mokslinių tyrimų sričių ir (arba) krypčių formavimui ir pan., o ne vien pagal tai, ar jie yra paskelbti tokiuose mokslo leidiniuose, kurie yra referuojami įvairiose tarptautinėse duomenų bazėse.

<...> vien tai, kad mokslo darbai nėra paskelbti leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, savaime nereiškia, kad tokie mokslo darbai yra nereikšmingi.

Vadinasi, jeigu teisės aktuose yra nustatoma, kad atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose gali eiti tie mokslininkai, kurie yra paskelbę mokslo darbų tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, toks reikalavimas negali būti suabsoliutinamas, teisės aktuose kartu turi būti nustatyta ir alternatyva – kiti su mokslo darbų reikšmingumu susiję reikalavimai, kuriuos įvykdę mokslininkai galėtų eiti atitinkamas pareigas.

Pažymėtina, jog atsižvelgiant į tai, kad aptariamieji reikalavimai yra susiję su galimybėmis eiti atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, minėti alternatyvūs reikalavimai turėtų būti tokie, kurie užtikrintų, kad atitinkamas pareigas nurodytose institucijose galėtų eiti tik tie mokslininkai, kurie tikrai turi tam reikalingą kvalifikaciją. Svarbiausias kriterijus, liudijantis mokslininko kvalifikaciją, be abejo, yra jo paskelbtų mokslo darbų reikšmingumas, kuris negali būti nustatomas vien pagal tai, ar šie mokslo darbai yra paskelbti būtent tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse. Akivaizdu, kad tikrai reikšmingi mokslo darbai dažnai skelbiami ir tokiuose labai autoritetinguose, plačiosios mokslo visuomenės pripažįstamuose mokslo leidiniuose, kurie nėra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, be to, tikrai reikšmingi mokslo darbai dažnai skelbiami ir kitais būdais (pvz., išleidžiant reikšmingą monografiją ar kitą leidinį, įvairių autorių parengtų straipsnių, kuriuose nagrinėjamos reikšmingos problemos, rinkinius, ir kt.).

Pažymėtina ir tai, kad reikalavimų, kuriuos mokslininkai turi būti įvykdę, kad galėtų eiti atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, sistema negali būti tokia, kad lietuvių kalba būtų laikoma tokia, kuria skelbiami mokslo darbai būtų laikomi nevisaverčiais, antrarūšiais, nes tai iš esmės reikštų, jog nevisaverte, antrarūšė laikoma pati lietuvių kalba – ypatinga konstitucinė vertybė. Tai neatitiktų lietuvių kalbos, kaip valstybinės kalbos, konstitucinio statuso.

Kita vertus, tai, kad šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, jog reikalavimai būti paskelbus tam tikrą kiekį mokslo darbų leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, negali būti suabsoliutinami, nereiškia ir negali būti interpretuojami kaip savaime negatyvūs ir kad jais esą yra pažeidžiami mokslo ir mokslinių tyrimų laisvė, aukštųjų mokyklų autonomija, lietuvių kalbos, kaip valstybinės kalbos, statusas, kitos konstitucinės vertybės, kad tokie reikalavimai esą savaime nesuderinami su Konstitucija. Tokie reikalavimai, kaip minėta, gali būti nustatyti, tačiau jų negalima suabsoliutinti.

Mokslo sritys ir kryptys, taip pat ir humanitarinių bei socialinių mokslų, yra labai įvairios, jos turi savo specifiką. Humanitarinių ir socialinių mokslų specifika yra ypač ryški. Vien dėl to, kad <...> humanitariniai ir socialiniai mokslai yra orientuoti į konkrečios bendruomenės tautines, kultūrinės ir politines problemas, kad jų mokslinių tyrimų rezultatai dažnai skelbiami atitinkamos šalies oficialiaja (valstybine) kalba (Lietuvoje – lietuvių kalba), taip pat dėl to, kad šių mokslų rezultatai dažnai nėra taip universalizuoti kaip fizinių, biomedicinos ir technologijos mokslų, kad šie rezultatai visų pirma yra aktualūs būtent tai tautinei, kultūrinei ir politinei bendruomenei, šių mokslų tarptautinės sklaidos galimybės, taip pat ir leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, neretai yra suneksnės, ribotos.

Mokslo sričių ir krypčių specifika, ypač humanitarinių ir socialinių mokslų krypčių specifika, lemianti ir tai, kad tokiose mokslo srityse ir kryptyse dirbančių mokslininkų galimybės skelbti mokslo darbus, mokslinių tyrimų rezultatus tokiuose leidiniuose, kurie yra

referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, neretai yra sunkesnės, ribotos, suponuoją būtinumą nustatyti diferencijuotą atitinkamų santykių teisinį reguliavimą. Toks diferencijuotas teisinis reguliavimas reiškia, kad reikalavimai, kuriuos turi įvykdyti mokslininkai, kad galėtų eiti atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, negali būti visiškai vienodi visų mokslo sričių ir krypčių mokslo darbų ir mokslinių tyrimų rezultatų skelbimui, taip pat ir tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse.

<...> humanitariniams ir socialiniams mokslams minėtas diferencijuotas teisinis reguliavimas privalo būti taikomas.

Pažymėtina, jog Konstitucija nedraudžia įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, kad Vyriausybė, atsižvelgdama į mokslo sričių ir krypčių specifiką, taip pat į tai, kokios yra galimybės skelbti mokslo darbus, mokslinių tyrimų rezultatus leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, pati savo nutarimu nustatyti diferencijuotus minimalius reikalavimus, taikomus įvairioms mokslo sritims ar kryptims, kuriuos turi įvykdyti mokslininkai, kad galėtų eiti atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose. Minėta, kad vienas iš tokių reikalavimų gali būti ir reikalavimas būti paskelbus mokslo darbų tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, tačiau tokio reikalavimo, kaip minėta, negalima suabsoliutinti.

Kita vertus, atsižvelgiant į tai, kad nustatyti tas mokslo sritis ir kryptis, kuriose galimybės atliktų mokslinių tyrimų rezultatus skelbti leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, dėl tokių mokslo sričių ir krypčių specifikos yra sunkesnės, ribotos, dažnai būtina speciali (profesinė) kompetencija, Vyriausybės nutarimu gali būti įtvirtintas ir toks teisinis reguliavimas, kad nustatyti minėtas mokslo sritis ir kryptis, kuriose atitinkami reikalavimai gali būti taikomi skirtingai, galėtų šiame Konstitucinio Teismo nutarime minėta mokslo ir akademinė bendruomenei atstovaujanti, iš mokslo ir akademinės bendruomenės išrinktų ar jos deleguotų autoritetinių mokslininkų susidedanti institucija (ar institucijos).

<...> Vyriausybės nustatyti reikalavimai skelbti mokslo darbus tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, yra tik vienas iš Konstitucijos leidžiamų būdų, kuriais gali būti siekiama skatinti Lietuvos mokslo sklaidą pasaulyje, Lietuvos mokslininkų dalyvavimą tarptautiniame mokslo kūrybos procese.

Šis būdas negali būti suabsoliutinamas. Jeigu jis pasirenkamas, teisės aktais gali ir turi būti įtvirtinti kiti būdai skatinti Lietuvos mokslo sklaidą pasaulyje. Pasirinkti ir nustatyti tokius būdus yra atitinkamų teisėkūros subjektų kompetencija; šioje srityje jie turi plačią diskreciją.

<...>

Kartu atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad teisės aktuose įtvirtinant ir tokius reikalavimus, kad mokslininkas, pretenduojantis į tam tikras pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, turi būti paskelbęs tam tikrą kiekį mokslo darbų ir tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, <...> svarbu atsižvelgti ir į tai, kad pasaulyje yra daug įvairių tarptautinių duomenų bazių, kuriose referuojami įvairūs mokslo leidiniai. Taigi nustačius, kad mokslininkas, pretenduojantis į tam tikras pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, turi būti paskelbęs tam tikrą kiekį mokslo darbų ir tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, toks teisinis reguliavimas suponuoją *inter alia* tai, kad apsisprendžiant, kokios tarptautinės duomenų bazės yra laikomos pripažintomis Lietuvoje, turi būti atsižvelgiama į mokslo sričių ir krypčių,

ypač į humanitarinių ir socialinių mokslų, specifiką, kuri lemia ir šiose mokslo srityse dirbančių mokslininkų mokslo darbų tarptautinės sklaidos sunkesnes ar net ribotas galimybes.

Pažymėtina ir tai, kad teisės aktuose įtvirtinus ir tokių reikalavimą, kad mokslininkas, pretenduojantis į tam tikras pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, turi būti paskelbęs tam tikrą kiekį (skaičių) mokslo darbų ir tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, kartu gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, kad atitinkamos tarptautinės duomenų bazės, ypač humanitarinių ir socialinių mokslų, gali būti kuriamos ir Lietuvoje – humanitarinių ir socialinių mokslų srityse dirbančių mokslininkų moksliniai straipsniai, paskelbti tokiose duomenų bazėse referuojamuose leidiniuose, galėtų būti laikomi tokiais straipsniais, kuriuos paskelbus būtų galima siekti eiti profesoriaus, vyriausiojo mokslo darbuotojo pareigas. Jeigu įtvirtinamas toks reikalavimas, Lietuvoje net turėtų būti skatinama kurti minėtas tarptautines duomenų bazes.

Pažymėtina, kad tarptautinių duomenų bazių, kurios laikomos pripažintomis Lietuvoje, sąrašas <...> turi būti nuolat tikslinamas ir atnaujinamas. Patvirtinant tarptautinių duomenų bazių, kurios laikomos pripažintomis Lietuvoje, sąrašą, kartu turėtų būti nurodomas ir tose konkrečiose tarptautinėse duomenų bazėse (atitinkamu laikotarpiu) referuojamų leidinių sąrašas. Toks teisinis reguliavimas sudarytų galimybes mokslininkams, pretenduojantiems į tam tikras pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, iš anksto žinoti, kokie jų mokslo sritį ar kryptį reprezentuojantys leidiniai yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, kurios yra laikomos pripažintomis Lietuvoje; tai savo ruožtu skatintų mokslininkus skelbti savo mokslo darbus būtent tokiuose leidiniuose, kuriuose skelbiami jų mokslo darbai būtų laikomi tenkinančiais teisės aktuose nustatytus reikalavimus, kad jie galėtų pretenduoti į atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose.

Mokslininko kvalifikacijos patikrinimo tvarkos nustatymas

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas

Konstitucijos 42 straipsnio nuostata, kad mokslas ir tyrinėjimai yra laisvi, Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalies nuostata, kad aukštosios mokyklos turi autonomiją, konstituciniai atviros ir darnios visuomenės imperatyvai, kitos Konstitucijos nuostatos suponuoja ir tai, kad sprendžiant, ar įstatyme numatyta, jog turi būti nustatyta tvarka, pagal kurią patikrinama (įvertinama), ar mokslininko kvalifikacija yra tinkama, kad jis galėtų pretenduoti į atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, ar tai nenumatyta, turi būti atidžiai įsiklausoma į mokslo ir akademinės bendruomenės, valstybinių ir kitų autoritetingų mokslo institucijų, vienijančių įvairių mokslo sričių mokslininkus, nuomonę. Tai nustatant svarbu įvertinti ir kitų šalių, ypač Europos Sąjungos valstybių narių, patirtį, jose vyraujančias tendencijas, taip pat tai, kiek ir kaip ta patirtis turi ir gali būti pritaikyta Lietuvoje. Kai yra sprendžiama, kokius reikalavimus turi atitikti mokslininkas, kad būtų galima konstatuoti, jog jo kvalifikacija yra tokia, kad jis gali pretenduoti į atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, turi būti atidžiai įsiklausoma į valstybinių ir kitų autoritetingų mokslo institucijų, vienijančių įvairių mokslo sričių ir krypčių mokslininkus, nuomonę.

Įstatymų leidėjas įstatyme gali įtvirtinti, kad turi būti nustatyta tvarka, kurią taikant patikrinama (įvertinama), ar mokslininko kvalifikacija yra tokia, kad jis galėtų pretenduoti į atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose. Tačiau iš Konstitucijos nekyla, kad minėti reikalavimai ir pati mokslininko kvalifikacijos patikrinimo tvarka turi būti įtvirtinta tik įstatymu. Tokių reikalavimų nustatymas, jeigu juos nustatant paisoma aptartų iš Konstitucijos kylančių imperatyvų, – tai iš esmės žmogaus teisės pretenduoti į tam tikras pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose įgyvendinimo procedūros dalis, todėl tokie santykiai gali būti reguliuojami ir Vyriausybės nutarimais – poįstatyminiais teisės aktais, taip pat, jeigu tokie įgaliojimai kyla iš įstatymų ir (arba) jais grindžiamų Vyriausybės nutarimų, poįstatyminiais teisės aktais, leidžiamais atitinkamos mokslo ir akademinės bendruomenės atstovaujantioms, iš mokslo bei akademinės bendruomenės išrinktų ar jos deleguotų mokslininkų susidedančios institucijos (ar institucijų), turinčios ir specialią (profesinę) kompetenciją, reikalingą reguliuojant santykius mokslo ir (arba) akademinės veiklos srityje, ir jai įstatymu ar Vyriausybės nutarimu nustatytus įgaliojimus reguliuoti tam tikrus su mokslu ir (arba) akademinės veikla susijusius santykius.

Reguliuojant šiuos santykius (kad ir kokiais teisės aktais jie būtų reguliuojami) būtina paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, apimančio, be kita ko, teisinį tikrumą, teisinį aiškumą, teisinį saugumą, suponuojančio būtinumą užtikrinti teisėtų lūkesčių apsaugą.

Mokslininko kvalifikacijos vertinimas

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas

<...> formuojant ir vykdamant valstybės mokslo politiką būtina rasti būdus, nenukryps-tant nuo Konstitucijos, viena vertus, skatinti Lietuvos mokslo tarptautinę sklaidą ir deramą reprezentavimą pasaulyje, kita vertus, skatinti tokius mokslinius tyrimus, kurie yra svarbūs Lietuvai, net jeigu jie iš esmės negali labiau sudominti kitų kraštų mokslininkų ir tyrėjų, negali būti bent kiek plačiau paskleisti tarptautiniu mastu. Konstatuota ir tai, kad pagal Konstituciją nedraudžiama valstybės (jos institucijų) teisės aktais nustatyti tam tikrų bendrųjų minimalių reikalavimų, kuriuos turi įvykdyti mokslininkai, siekiantys eiti tam tikras pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, kad vienas iš tokių reikalavimų gali būti ir reikalavimas būti paskelbus tam tikrą kiekį mokslo darbų tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse.

<...> reikalavimų, kuriuos turi būti įvykdęs mokslininkas, kad galėtų pretenduoti į profesorius ar vyriausiojo mokslo darbuotojo pareigas, sistema turi būti tokia, kad būtų galima įvertinti, ar mokslininko kvalifikacija tikrai yra tokia, kad jis yra pasirėngęs eiti minėtas profesorius ar vyriausiojo mokslo darbuotojo pareigas. Vienas iš reikalavimų, kuriuos turi būti įvykdęs mokslininkas, gali būti ir reikalavimas būti paskelbus tam tikrą kiekį mokslo darbų tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse.

Tačiau dar kartą pažymėtina, kad teisės aktuose įtvirtinti reikalavimai, jog mokslininkas, pretenduojantis eiti tam tikras pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, turi būti paskelbęs tam tikrą kiekį mokslo darbų ir tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, negali būti suabsoliutinami. Minėti formalūs reikalavimai būti paskelbus tam tikrą kiekį mokslo darbų ir tokiuose mokslo leidiniuose, kurie

yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, gali būti vieni iš ypač svarbių mokslo darbų reikšmingumo, taigi ir mokslininko kvalifikacijos vertinimo, kriterijų. Tačiau vien formalūs rodikliai, kaip antai: tam tikras kiekis paskelbtų mokslo darbų, jų skelbimas būtent tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, tam tikras laikotarpis, per kurį mokslo darbai turi būti paskelbti, ir kt., arba tokie formalūs reikalavimai, kaip tas, kad leidinys prieš jį paskelbiant būtų recenzuotas ir pan., ne visada leidžia atskleisti tikrąją mokslininko kvalifikaciją ir jo mokslo darbų vertę, reikšmingumą. Reikalavimų, kuriuos turi būti įvykdęs mokslininkas, kad galėtų pretenduoti į atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, sistema turi būti tokia, kad apie mokslininko kvalifikaciją ir jo mokslinio darbo vertę, reikšmingumą būtų galima spręsti ne vien pagal jo paskelbtų mokslo darbų kiekį, taip pat ne vien pagal tai, per kokį laikotarpį šie mokslo darbai (mokslo straipsniai) yra paskelbti ir kokiuose mokslo leidiniuose (referuojamuose tarptautinėse duomenų bazėse ar tokiuose, kurie nėra jose referuojami) jie yra paskelbti, bet visų pirma pagal mokslininko paskelbtų mokslo darbų vertę, reikšmingumą, *inter alia* pagal jų naujumą, originalumą, fundamentalumą, įtaką naujoms mokslinių tyrimų sritims susiformuoti ir pan. <...> vien tai, kad mokslo darbai nėra paskelbti leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, savaime nereiškia, kad tokie mokslo darbai yra nereikšmingi. Mokslo darbų vertei, reikšmingumui, kokybei įvertinti nepakanka, kad jie atitiktų vien kokius nors nustatytus formalius skaidos, taip pat ir tarptautinės, reikalavimus, – tam visų pirma būtinas itin kvalifikuotas ir nešališkas mokslo darbų, taip pat ir tų, kurie yra paskelbti leidiniuose, referuojamuose tarptautinėse duomenų bazėse, ekspertinis vertinimas. Kuriant mokslo darbų ekspertinio vertinimo sistemą turi būti atidžiai įsiklausoma į mokslo ir akademinės bendruomenės nuomonę; Konstitucija nedraudžia ir tokio teisinio reguliavimo, kad būtent mokslo ir akademinės bendruomenei tikrai atstovaujanti, iš autoritetingų mokslininkų susidedanti institucija (ar institucijos) turėtų įgaliojimus pati nustatyti mokslo darbų ekspertinio vertinimo sistemas, įtvirtinti pagrindinius mokslo darbų vertinimo kriterijus, reguliuoti kitus su tuo susijusius svarbiausius santykius. Su Konstitucija nebūtų nesuderinamas ir toks teisinis reguliavimas, ypač atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintą aukštųjų mokyklų autonomijos principą, kad mokslininko kvalifikacijos vertinimo konkrečius kriterijus, atsižvelgdamos į minėtos mokslo ir akademinės bendruomenės tikrai atstovaujančios, iš autoritetingų mokslininkų susidedančios institucijos (ar institucijų) nustatytus bendrus pagrindinius reikalavimus, galėtų nusistatyti pačios aukštosios mokyklos.

Kvalifikaciniai reikalavimai mokslininkams, siekiantiems eiti pareigas valstybinėse mokslo ir studijų institucijose

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 1 d. sprendimas

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarime išdėstyta plati oficiali konstitucinė mokslo ir tyrimų laisvės doktrina, siejama su teisės aktų nustatomais reikalavimais, kuriuos turi atitikti asmenys, dirbantys humanitarinių ir socialinių mokslų srityse ir pretenduojantys į tam tikras pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose ir kitose valstybinėse mokslo institucijose, taip pat su Konstitucijoje įtvirtinta aukštųjų mokyklų autonomija. Be kita ko, pabrėžtas mokslo ir akademinės bendruomenės (taip pat tam tikroms mokslo kryptims atstovaujančių bendruomenių), kaip mokslinio požiūrio ir profesinių interesų vienijamos bendrijos, profesinis nepriklausomumas nuo valstybės institucijų, savarankiškas institucionalizavimasis ir savivalda, laisvas bendravimas su kitų šalių mokslo bendruomenėmis (*inter alia* mokslo ir studijų institucijomis). Valstybė formuoja ir vykdo tam tikrą mokslo

politiką, tačiau moksliniai tyrimai – tai veikla, kuriai reikalingos ypatingos profesinės žinios, todėl viešosios valdžios institucijos, priimančios mokslui, studijoms ir kitai mokslo bendruomenei (*inter alia* mokslo ir studijų institucijoms) skirtus sprendimus, savo teisės aktais reguliuojančios atitinkamus santykius, turi neignoruoti mokslo bendruomenės nuomonės, deramai atsižvelgti į ją. Teisės aktais gali būti nustatyti kvalifikaciniai reikalavimai, kuriuos turi atitikti mokslininkai, siekiantys eiti tam tikras pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose; yra galimi įvairūs tokių reikalavimų nustatymo būdai, *inter alia* valstybės (jos institucijų) teisės aktais gali būti nustatyti bendrieji minimalūs reikalavimai, kuriuos turi įvykdyti mokslininkai, siekiantys eiti tam tikras pareigas minėtose institucijose, bet valstybės (jos institucijų) teisės aktuose gali būti nustatyti tik pagrindiniai (bendresni) reikalavimai, kuriuos savo (t. y. lokaliuose) teisės aktuose detalizuoja ir sukonkretina valstybinės aukštosios mokyklos ir mokslo įstaigos. Tačiau Vyriausybės diskreiją nustatyti bendruosius minimalius reikalavimus mokslininkams, siekiantiems eiti tam tikras pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose (kurie turi padėti gerinti Lietuvos mokslo kokybę ir skatinti tarptautinę sklaidą), riboja Konstitucija, *inter alia* konstitucinis proporcingumo principas. Antai konstituciškai būtų nepagrįstas toks teisinis reguliavimas, kai mokslininkams ar tyrėjams, jeigu jie nori tęsti savo mokslinę veiklą arba siekti karjeros moksle (pavyzdžiui, eiti tam tikras pareigas mokslo ar studijų institucijoje), būtų nustatomos su jų mokslinio tyrimo rezultatų skelbimu susijusios sąlygos, itin sunkiai įvykdomos dėl priežasčių, kurias pašalinti pačios Lietuvos valstybės (jos institucijų) galimybės yra menkos arba kurių pašalinti ji nemėgina. Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime pabrėžtas ir diferencijuoto teisinio reguliavimo poreikis: minimalūs kvalifikaciniai reikalavimai ne tik gali, bet ir turi būti diferencijuojami atsižvelgiant į atitinkamų mokslo sričių ir krypčių specifiką, nulemiančią ir jų tarptautinės sklaidos didesnes ar mažesnes galimybes.

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarime konstatuota ir tai, kad nustatant reikalavimus, kuriuos turi įvykdyti mokslininkas, kad galėtų pretenduoti į atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, Vyriausybės nutarimais gali būti nustatytas ir toks reikalavimas, kad į atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose galėtų pretenduoti tie mokslininkai, kurie yra paskelbę mokslo darbų tokiuose mokslo leidiniuose, kurie yra referuojami įvairiose tarptautinėse duomenų bazėse, vadinasi, mokslo ir akademinės bendruomenės yra pripažįstami autoritetingais, nes toks paskelbimas leidžia preziumuoti, kad tie mokslo darbai yra reikšmingi. Tačiau tokie reikalavimai negali būti suabsoliutinami, nes vien tai, kad mokslo darbai nėra paskelbti leidiniuose, kurie referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, savaime nereiškia, kad tokie mokslo darbai yra nereikšmingi: mokslo darbų reikšmingumas turi būti vertinamas visų pirma pagal jų naujumą, originalumą, fundamentalumą, įtaką naujų mokslinių tyrimų sričių ir (arba) krypčių formavimui ir pan., o ne vien pagal minėtą formalų kriterijų. Todėl jeigu nustatomas minėtas formalus reikalavimas, teisės aktuose kartu turi būti nustatyta ir alternatyva – kiti su mokslo darbų reikšmingumu susiję reikalavimai, kuriuos įvykdę mokslininkai galėtų eiti atitinkamas pareigas. Reikalavimų, kuriuos mokslininkai turi būti įvykdę, kad galėtų eiti atitinkamas pareigas valstybinėse aukštosiose mokyklose, valstybinių universitetų mokslo institutuose, valstybės mokslo institutuose ir valstybės mokslo įstaigose, sistema negali būti tokia, kad lietuvių kalba paskelbti mokslo darbai būtų laikomi neisaverčiais,

antrarūšiais; dėl to, kad humanitarinių ir socialinių mokslų srityse ir kryptyse dirbančių mokslininkų galimybės skelbti mokslo darbus, mokslinių tyrimų rezultatus tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, neretai yra menkesnės, ribotos, vien tokie formalūs rodikliai, kaip tam tikras kiekis paskelbtų mokslo darbų, jų skelbimas būtent tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, tam tikras laikotarpis, per kurį mokslo darbai turi būti paskelbti, ir kt., arba tokie formalūs reikalavimai, kaip tas, kad leidinys prieš jį paskelbiant būtų recenzuotas ir pan., ne visada leidžia atskleisti tikrąją tokių mokslininkų kvalifikaciją ir jų mokslo darbų vertę, reikšmingumą – tam visų pirma būtinas itin kvalifikuotas ir nešališkas mokslo darbų, taip pat ir tų, kurie yra paskelbti leidiniuose, referuojamuose tarptautinėse duomenų bazėse, ekspertinis vertinimas. Kuriant mokslo darbų ekspertinio vertinimo sistemą turi būti atidžiai įsiklausoma į mokslo ir akademinės bendruomenės nuomone; Konstitucija nedraudžia ir tokio teisinio reguliavimo, kai būtent mokslo ir akademinės bendruomenės tikrai atstovaujanti, iš autoritetingų mokslininkų susidedanti institucija (ar institucijos) turi įgaliojimus pati nustatyti mokslo darbų ekspertinio vertinimo sistemas, įtvirtinti pagrindinius mokslo darbų vertinimo kriterijus, reguliuoti kitus su tuo susijusius svarbiausius santykius; su Konstitucija nebūtų nesuderinamas ir toks teisinis reguliavimas, ypač atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintą aukštųjų mokyklų autonomijos principą, kai mokslininko kvalifikacijos vertinimo konkrečius kriterijus, atsižvelgdamos į mokslo ir akademinės bendruomenės tikrai atstovaujančios, iš autoritetingų mokslininkų susidedančios institucijos (ar institucijų) nustatytus bendrus pagrindinius reikalavimus, nusistatytų pačios aukštosios mokyklos.

Aukštųjų mokyklų teisė nustatyti konkrečius mokslininkų kvalifikacijos vertinimo kriterijus ir atsakomybė už aukštojo mokslo kokybę

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 1 d. sprendimas

<...> kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarime, su Konstitucija nebūtų nesuderinamas toks teisinis reguliavimas, ypač atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintą aukštųjų mokyklų autonomijos principą, kai mokslininko kvalifikacijos vertinimo konkrečius kriterijus, atsižvelgdamos į mokslo ir akademinės bendruomenės tikrai atstovaujančios, iš autoritetingų mokslininkų susidedančios institucijos (ar institucijų) nustatytus bendrus pagrindinius reikalavimus, nusistatytų pačios aukštosios mokyklos.

Vadinasi, tai, kad Vyriausybės teisės aktais yra nustatyti kriterijai, kuriais vadovaujantis yra vertinamas humanitarinių ir socialinių mokslų srityse dirbančių asmenų mokslo darbų reikšmingumas, kai sprendžiama dėl atitinkamo mokslininko habilitacijos ar tinkamumo eiti tam tikras pareigas valstybinėje mokslo ir studijų institucijoje, nereiškia, kad aukštosios mokyklos neturi teisės nustatyti dar ir papildomus tokių mokslo darbų vertinimo kriterijus, kurie leistų mokslininko paskelbtų mokslo darbų vertę, reikšmingumą vertinti *inter alia* pagal jų naujumą, originalumą, fundamentalumą, įtaką naujų mokslinių tyrimų sričių ir (arba) kryptių formavimui ir pan.

<...>

Tačiau pabrėžtina, kad Konstitucijoje įtvirtinta aukštųjų mokyklų autonomija toli gražu nesuponuoja to, kad įgaliojimai nustatyti konkrečius mokslininko kvalifikacijos vertinimo kriterijus (atsižvelgiant į mokslo ir akademinės bendruomenės tikrai atstovaujančios, iš autoritetingų mokslininkų susidedančios institucijos (ar institucijų) nustatytus bendrus pagrindinius reikalavimus) gali būti suteikti visoms aukštosioms mokykloms. Priešingai, aukštųjų mokyklų teisės, kuriomis jos naudojasi, gali būti (paisant Konstitucijos) diferencijuojamos pagal įvairius svarbius kriterijus, *inter alia* pagal tai, koks yra šių aukštųjų

mokyklų statusas (ar jos yra universitetai, ar ne), kokio lygio aukštąjį išsilavinimą jos teikia jose besimokantiems asmenims, kokias studijų programas jos vykdo, koks yra jų mokslinis potencialas ir pan.

Be to, tai, kad aukštosios mokyklos turi teisę nustatyti papildomus mokslo darbų vertinimo kriterijus, kuriais vadovaujantis yra vertinamas humanitarinių ir socialinių mokslų srityse dirbančių asmenų mokslo darbų reikšmingumas, kai sprendžiama dėl atitinkamo mokslininko habilitacijos ar tinkamumo eiti tam tikras pareigas valstybinėje mokslo ir studijų institucijoje, nereiškia, kad galima nepaisyti valstybės (jos institucijų) pagal savo kompetenciją (ir paisant Konstitucijos, taip pat Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarime išdėstytos oficialios konstitucinės doktrinos) nustatytų formalų reikalavimų vadinamosios habilitacijos siekiantiems humanitarinių ir socialinių mokslų srityse dirbantiems asmenims, taip pat formalų bendrųjų minimalių kvalifikacinių reikalavimų, kuriuos turi atitikti į profesoriaus ar vyriausiojo mokslo darbuotojo pareigas pretenduojantys mokslininkai.

<...>

<...> interpretuodamos ir taikydamos <...> teisės aktų nuostatas bei nustatydamos atitinkamą lokalinį teisinį reguliavimą, taip pat ir susijusį su reikalavimais vadinamosios habilitacijos siekiantiems humanitarinių ir socialinių mokslų srityse dirbantiems asmenims, taip pat su kvalifikacinių reikalavimų, kuriuos turi atitikti į profesoriaus ar vyriausiojo mokslo darbuotojo pareigas pretenduojantys mokslininkai <...>, aukštosios mokyklos neturi sudaryti prielaidų tam, kad vadinamąją habilitacijos procedūrą galėtų pereiti ir profesoriaus ar vyriausiojo mokslo darbuotojo pareigas užimti asmenys, kurių mokslo darbai nėra reikšmingi, vadinasi, ir jų kvalifikacija nėra pakankama atitinkamoms pareigoms. Jeigu būtų sudarytos tokios prielaidos, mokslo vardai ir mokslo darbų vertė – ne tik atitinkamose aukštosiose mokyklose, bet ir visoje šalyje – tikrai galėtų būti devaluoti, smuktų Lietuvos mokslo lygis, suprastėtų studijų aukštosiose mokyklose kokybė <...>.

Ypač pabrėžtina, kad aukštosios mokyklos (ir valstybinės, ir nevalstybinės) pagal Konstituciją ne tik naudojasi autonomija, bet ir vykdo svarbią socialinę funkciją – teikia aukštąjį išsilavinimą, o deramo, kokybiško aukštojo išsilavinimo teikimas neįmanomas be aukšto lygio mokslinių tyrimų, taigi ir be aukštos kvalifikacijos mokslininkų. Aukštųjų mokyklų autonomija negali būti nesiejama su jų misija rengti aukštąjį išsilavinimą įgijusius įvairių sričių specialistus, atitinkančius visuomenės ir valstybės poreikius, taigi ir su didele aukštųjų mokyklų atsakomybe už aukštojo mokslo kokybę.

Prielaidų devaluoti mokslo vardus ir mokslo darbų vertę sudarymas kartu reikštų, kad yra sudaromos prielaidos pažeisti ir kitų asmenų teises, visų pirma iš Konstitucijos kylančią žmogaus teisę siekti aukštojo mokslo, suponuojančią, kaip savo 2002 m. sausio 14 d., 2007 m. birželio 7 d. nutarimuose yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, valstybės pareigą sudaryti prielaidas šią teisę įgyvendinti. Konstatuotina, kad minėta žmogaus konstitucinė teisė suponuoja aukštųjų mokyklų pareigą teikti besimokantiems ne bet kokią, bet deramą, kokybišką išsilavinimą, ji taip pat suponuoja besimokančiųjų teisę reikalauti iš aukštųjų mokyklų, kuriose jie mokosi, būtent tokio – deramo, kokybiško – aukštojo išsilavinimo. Jeigu būtų nepaisoma šių konstitucinių imperatyvų (o prielaidų devaluoti mokslo vardus ir mokslo darbų vertę sudarymas kaip tik ir reikštų, kad šių imperatyvų nepaisoma), būtų pagrindas suabejoti, ar atitinkama aukštoji mokykla pagrįstai ir tinkamai naudojasi Konstitucijoje įtvirtinta autonomija ir ar jai pagrįstai ir teisėtai pripažįstamas aukštosios mokyklos statusas.

Humanitarinių ir socialinių mokslų srityse dirbančių asmenų mokslo darbų reikšmingumo vertinimo kriterijai

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 1 d. sprendimas

<...> vertinant humanitarinių ir socialinių mokslų srityse dirbančių asmenų mokslo darbų reikšmingumą, kai sprendžiama dėl atitinkamo mokslininko habilitacijos ar tinkamumo eiti tam tikras pareigas valstybinėje mokslo ir studijų institucijoje, jokie formalūs (kiekybiniai) kriterijai (*inter alia* paskelbtų mokslo darbų kiekis, apimtis, tai, kokiuose mokslo leidiniuose jie paskelbti, laikotarpis, per kurį mokslo darbai turi būti paskelbti, leidinio recenzavimas prieš jį paskelbiant ir kt.) negali būti suabsoliutinami, <...> teisės aktais turi būti nustatyti ir alternatyvūs kriterijai, leidžiantys įvertinti mokslininko paskelbtų mokslo darbų vertę, reikšmingumą, *inter alia* pagal jų naujumą, originalumą, fundamentalumą, įtaką naujų mokslinių tyrimų sričių ir (arba) kryptių formavimui ir pan. <...> Nustatant teisinį reguliavimą, susijusį su reikalavimų vadinamosios habilitacijos siekiantiems humanitarinių ir socialinių mokslų srityse dirbantiems asmenims, taip pat su kvalifikacinių reikalavimų, kuriuos turi atitikti į profesoriaus ar vyriausiojo mokslo darbuotojo pareigas pretenduojantys mokslininkai, turi būti paisoma Konstitucijoje įtvirtintos aukštųjų mokyklų autonomijos. <...>

Kartu pabrėžtina, kad negali būti sudaryta prielaidų devaluoti mokslo vardus ir mokslo darbų vertę, taigi ir pabloginti studijų aukštosiose mokyklose kokybę. Be to, čia išdėstytos nuostatos nereiškia, kad galima nepaisyti valstybės (jos institucijų) pagal savo kompetenciją nustatytų formalių reikalavimų vadinamosios habilitacijos siekiantiems humanitarinių ir socialinių mokslų srityse dirbantiems asmenims, taip pat formalių bendrųjų minimalių kvalifikacinių reikalavimų, kuriuos turi atitikti į profesoriaus ar vyriausiojo mokslo darbuotojo pareigas pretenduojantys mokslininkai.

Vyriausybės įgaliojimai nustatyti humanitarinių ir socialinių mokslų srityse dirbančių asmenų mokslo darbų reikšmingumo vertinimo kriterijus

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 1 d. sprendimas

<...> Vyriausybės diskrecija nustatyti kriterijus, kuriais vadovaujantis yra vertinamas humanitarinių ir socialinių mokslų srityse dirbančių asmenų mokslo darbų reikšmingumas, kai sprendžiama dėl atitinkamo mokslininko habilitacijos ar tinkamumo eiti tam tikras pareigas valstybinėje mokslo ir studijų institucijoje, yra ribota – ją riboja Konstitucija. Vyriausybės nutarimai turi būti grindžiami įstatymais, juose negali būti nuostatų, konkuruojančių su įstatymuose nustatytu teisiniu reguliavimu. Vyriausybė, nustatydamą minėtus kriterijus, privalo paisyti ir Konstitucijoje įtvirtintos aukštųjų mokyklų autonomijos. Vyriausybė negali nustatyti vien formalių kriterijų, kuriais vadovaujantis yra vertinamas humanitarinių ir socialinių mokslų srityse dirbančių asmenų mokslo darbų reikšmingumas, kai sprendžiama dėl atitinkamo mokslininko habilitacijos ar tinkamumo eiti tam tikras pareigas valstybinėje mokslo ir studijų institucijoje, ir nenustatyti tokių mokslo darbų vertinimo kriterijų, kurie leistų mokslininko paskelbtų mokslo darbų vertę, reikšmingumą vertinti *inter alia* pagal jų naujumą, originalumą, fundamentalumą, įtaką naujų mokslinių tyrimų sričių ir (arba) kryptių formavimui ir pan., taip pat nepalikti teisės aukštosioms mokykloms nustatyti dar ir papildomus tokių mokslo darbų vertinimo kriterijus, kurie taip pat leistų mokslininko paskelbtų mokslo darbų vertę, reikšmingumą vertinti *inter alia* pagal jų naujumą, originalumą, fundamentalumą, įtaką naujų mokslinių tyrimų sričių ir (arba) kryptių formavimui ir pan. Pagal Konstituciją gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, kai minėtus kriterijus, atsižvelgdamos į mokslo ir akademinę bendruomenę tikrai atstovaujančios, iš autoritetingų mokslininkų susidedančios institucijos (ar institucijų)

nustatytus bendrus pagrindinius reikalavimus, nusistatytų pačios aukštosios mokyklos <...>. Konstatuotina ir tai, kad Vyriausybės įgaliojimai nustatyti minėtus kriterijus taip pat nepa- neigia aukštųjų mokyklų įgaliojimų interpretuoti Vyriausybės nustatyto teisinio reguliavi- mo taip, kad mokslininko paskelbtų mokslo darbų vertę, reikšmingumą būtų galima vertinti *inter alia* pagal jų naujumą, originalumą, fundamentalumą, įtaką naujų mokslinių tyrimų sričių ir (arba) krypčių formavimui ir pan.

Kartu pažymėtina, kad aukštosios mokyklos privalo paisyti minėtų Vyriausybės pagal jos kompetenciją nustatytų formalių kriterijų, kurie jokių būdu negali būti suabsoliutinti ir neturėti alternatyvų, leidžiančių įvertinti mokslininko paskelbtų mokslo darbų vertę, reikš- mingumą, *inter alia* pagal jų naujumą, originalumą, fundamentalumą, įtaką naujų mokslinių tyrimų sričių ir (arba) krypčių formavimui ir pan.

Mokslo darbų ekspertinis vertinimas

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 1 d. sprendimas

<...> gali būti nustatomos įvairios mokslo darbų ekspertinio vertinimo (taip pat ir humanitarinių ir socialinių mokslų srityse dirbančių asmenų mokslo darbų reikšmingumo vertinimo, kai sprendžiama dėl atitinkamo mokslininko habilitacijos ar tinkamumo eiti tam tikras pareigas valstybinėje mokslo ir studijų institucijoje) sistemos.

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 7 d. nutarime nebuvo aiškinama, kokios tos vertinimo sistemos turėtų ar galėtų būti; tai nebus aiškinama ir šiame Konstitucinio Teismo sprendime <...>. Kita vertus, konstatuota, kad vien formalūs rodikliai (kaip antai tam tikras kiekis paskelbtų mokslo darbų, jų skelbimas būtent tokiuose leidiniuose, kurie yra referuo- jami tarptautinėse duomenų bazėse, tam tikras laikotarpis, per kurį mokslo darbai turi būti paskelbti, tai, kad leidinys prieš jį paskelbiant būtų recenzuotas ir pan.), ne visada leidžia atskleisti tikrąją tokių mokslininkų kvalifikaciją ir jų mokslo darbų vertę, reikšmingumą, taip pat tai, kad tam itin kvalifikuotas ir nešališkas mokslo darbų (taip pat ir paskelbtų leidi- niuose, referuojamuose tarptautinėse duomenų bazėse), ekspertinis vertinimas yra būtinas kaip tik dėl to, kad humanitarinių ir socialinių mokslų srityse ir kryptyse dirbančių moks- lininkų galimybės skelbti mokslo darbus, mokslinių tyrimų rezultatus tokiuose leidiniuose, kurie yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, neretai yra menkesnės, ribotos. Taip pat konstatuota, kad kuriant mokslo darbų ekspertinio vertinimo sistemą turi būti atidžiai įsiklausoma į mokslo ir akademinės bendruomenės nuomonę.

<...> konstatuotina ir tai, kad teisinį reguliavimą, susijusį su minėta ekspertinio ver- tinimo sistema, gali nustatyti ir Vyriausybė; gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, kai mokslo darbų ekspertinio vertinimo sistemą (ar sistemas) nustato, pagrindinius mokslo darbų vertinimo kriterijus įtvirtina mokslo ir akademinė bendruomenei tikrai atstovau- janti, iš autoritetingų mokslininkų susidedanti institucija (ar institucijos); tačiau gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, kai tą sistemą (ar sistemas), atsižvelgdamos į mokslo ir akademinė bendruomenei tikrai atstovaujančios, iš autoritetingų mokslininkų suside- dančios institucijos (ar institucijų) nustatytus bendrus pagrindinius reikalavimus, nusistaty- tų pačios aukštosios mokyklos <...>.

Tačiau kad ir koks subjektas nustatytų teisinį reguliavimą, susijusį su ekspertinio ver- tinimo (taip pat ir humanitarinių ir socialinių mokslų srityse dirbančių asmenų mokslo darbų reikšmingumo vertinimo, kai sprendžiama dėl atitinkamo mokslininko habilitacijos ar tinkamumo eiti tam tikras pareigas valstybinėje mokslo ir studijų institucijoje) sistema, turi būti užtikrinta, kad mokslininkų (taip pat ir dirbančių humanitarinių ir socialinių mokslų srityse) paskelbtų mokslo darbų reikšmingumas, kai sprendžiama dėl atitinkamo

mokslininko habilitacijos ar tinkamumo eiti tam tikras pareigas valstybinėje mokslo ir studijų institucijoje, būtų vertinamas *inter alia* pagal jų naujumą, originalumą, fundamentumą, įtaką naujų mokslinių tyrimų sričių ir (arba) krypčių formavimui ir pan.

Valstybės pareiga remti kultūrą (Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. birželio 25 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalyje *inter alia* nustatyta, kad „valstybė remia kultūrą <...>, rūpinasi <...> meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga“. Aiškindamas Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalį, Konstitucinis Teismas 2005 m. liepos 8 d. nutarime yra pažymėjęs, kad:

- kultūros laisvės užtikrinimas, kultūros valstybinis rėmimas, kultūros paminklų bei vertybių apsauga yra viešasis interesas, svarbi valstybės funkcija; kultūros rėmimas, kultūros paminklų bei vertybių apsauga yra būtina kultūros laisvės, kaip žmogaus prigimtinės laisvės (apimančios kūrybos laisvę ir kultūros vertybių prieinamumo laisvę), sąlyga;

- valstybė yra konstituciškai įpareigota remti, puoselėti kultūrą kaip visuotinę reikšmę turinčią nacionalinę vertybę – materialinę bei dvasinę kūrybą ir jos rezultatus, perduotinus ateities kartoms; pagal Konstituciją valstybė privalo ne tik pati nekludyti savaiminei kultūros plėtrai, bet ir pozityviais sprendimais (*inter alia* teisiniu reguliavimu) skatinti, valstybės lėšomis ar kitais ištekliais remti materialinių bei dvasinių kultūros vertybių kūrimą, sklaidą, propagavimą ir išsaugojimą;

- konstitucinis kultūros vertybių prieinamumo imperatyvas suponuoja valstybės pareigą pačiai steigti ir išlaikyti valstybės institucijas (įstaigas, įmones, per kurias yra vykdomos valstybės funkcijos), kurių tikslas yra rūpintis kultūros plėtra (*inter alia* įstaigas, įmones, teikiančias viešąsias kultūros paslaugas), arba kitaip inicijuoti ir skatinti steigti kitas, ne valstybės, institucijas, kurių tikslas – rūpintis kultūros plėtra, ir jas išlaikyti.

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 42 straipsnio 2 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga, siekiant įgyvendinti viešąjį interesą, t. y. užtikrinti kultūros laisvę ir valstybinę kultūros rėmimą, teisiniu reguliavimu sudaryti prielaidas *inter alia* valstybės (savivaldybių) įstaigoms, teikiančioms viešąsias kultūros paslaugas, veiksmingai puoselėti ir plėtoti kultūrą kaip visuotinę reikšmę turinčią nacionalinę vertybę. Atsižvelgiant į tai, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 48 straipsnio 1 dalies, kurioje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė laisvai pasirinkti darbą, kyla įstatymų leidėjo įgaliojimai, reguliuojant valstybės (savivaldybių) įstaigų, teikiančių viešąsias kultūros paslaugas, veiklą, nustatyti tam tikrus kvalifikacijos, reputacijos ir (ar) kitus reikalavimus asmenims, dirbantiems šiose įstaigose, juolab joms vadovaujantiems. <...> šie įgaliojimai turi būti įgyvendinami laikantis Konstitucijos, *inter alia* paisant iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių imperatyvų.

Valstybės pareiga užtikrinti Kuršių nerijos ypatingą apsaugą kaip Konstitucijos ginamą viešąjį interesą (Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalis, 54 straipsnio 1 dalis)

Žr. 2.4.2. Socialinės teisės, 2.4.2.3. Teisė į sveiką aplinką, 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas.

2.4.3.3. Piliiečių, priklausančių tautinėms bendrijoms, kultūrinės teisės**Piliiečių, priklausančių tautinėms bendrijoms, teisės (Konstitucijos 37 straipsnis)***Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas*

Konstitucijos 37 straipsnyje nustatyta: „Piliečiai, priklausantys tautinėms bendrijoms, turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius.“

Šia konstitucine norma visoms Lietuvos teritorijoje gyvenančioms tautinėms bendrijoms yra garantuojamas tautinio identiteto išsaugojimas, kultūros tęstinumas, tautinė saviraiška.

2.5. PILIETYBĖ**Konstitucinės piliiečių teisės***Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas*

Pilietybė lemia asmens teisinį statusą, pilietybės turėjimas – tai prielaida turėti visas teises ir laisves, įtvirtintas Konstitucijoje ir įstatymuose, taip pat vykdyti nustatytas pareigas.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją kai kurias teises turi tik piliečiai: teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus (33 straipsnio 1 dalis); teisę pateikti sumanymą keisti ar papildyti Lietuvos Respublikos Konstituciją (147 straipsnio 1 dalis); teisę rinkti ir būti renkamam į Seimą (34 straipsnio 1 dalis, 56 straipsnis); teisę rinkti ir būti renkamam Respublikos Prezidentu (34 straipsnio 1 dalis, 56 straipsnis, 78 straipsnio 1 ir 2 dalys); teisę būti teisėjais (112 straipsnio 1 dalis); teisę stoti į valstybinę tarnybą (33 straipsnio 1 dalis); teisę reikalauti paskelbti referendumą (9 straipsnio 3 dalis); įstatymų leidybos iniciatyvos teisę (68 straipsnio 2 dalis). Konstitucija ir įstatymai nustato ir kai kurias kitas teises ir laisves, kurias turi tik Lietuvos Respublikos piliečiai. Pagal Konstituciją kai kurias pareigas taip pat turi tik Lietuvos Respublikos piliečiai: pareigą ginti Lietuvos valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo (Konstitucijos 139 straipsnio 1 dalis); pareigą atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą (Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalis).

<...>

Asmens ir valstybės nuolatinis teisinis ryšys, kurį išreiškia pilietybė, suponuoja valstybės pareigą ginti savo pilietį tiek šalyje, tiek už jos ribų: pagal Konstitucijos 13 straipsnio 1 dalį „Lietuvos valstybė globoja savo piliečius užsienyje“. Valstybė turi globoti savo piliečius užsienyje visais atvejais, neatsižvelgdama į tai, ar Lietuvos Respublikos pilietis pažeidė buvimo valstybės įstatymus, ar jų nepažeidė. Konstitucijoje taip pat yra įtvirtintas draudimas išduoti Lietuvos Respublikos pilietį kitai valstybei – Lietuvos Respublikos pilietis gali būti išduotas kitai valstybei tik tuo atveju, jeigu tai numato Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis (Konstitucijos 13 straipsnio 2 dalis). Tokia tarptautinė sutartis turi neprieštarauti Konstitucijai.

Iš Konstitucijos 32 straipsnio 1 dalies, pagal kurią pilietis gali laisvai kiltotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą šalyje, taip pat iš Konstitucijos 32 straipsnio 3 dalies, kurioje nustatyta, jog negalima drausti piliečiui grįžti į Lietuvą, darytina išvada, kad pagal Konstituciją Lietuvos Respublikos pilietis negali būti išsiųstas iš Lietuvos.

Konstitucijos 2 straipsnyje nustatyta: „Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai.“ Pagal Konstitucijos 4 straipsnį „aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus“. Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus“; pagal Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalį „Tauta ir kiekvienas

pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką“.

Iš šių bei kitų Konstitucijos nuostatų išplaukia, kad tik Lietuvos Respublikos piliečiai, t. y. valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta, turi teisę kurti Lietuvos valstybę, t. y. tik piliečiai turi teisę spręsti, kokia turi būti Lietuvos valstybė, nustatyti Lietuvos valstybės konstitucinę santvarką, valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų sąrangą, asmens ir valstybės teisiųjų santykių pagrindus, šalies ūkio sistemą ir pan. Įgyvendindami piliečių teises ir laisves, piliečiai dalyvauja vykdant Tautos suverenitetą.

Lietuvos Respublikos pilietybės konstituciniai pagrindai (Konstitucijos 12 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas

Lietuvos Respublikos pilietybės konstituciniai pagrindai yra įtvirtinti Konstitucijos 12 straipsnyje; Konstitucijos 84 straipsnio 21 punkte yra nustatyta, kad pilietybę teikia Respublikos Prezidentas; pagal Konstitucijos 85 straipsnį Respublikos Prezidentas pilietybės teikimo klausimus sprendžia išleisdamas dekretus ir, kad Respublikos Prezidento dekretai dėl pilietybės suteikimo turėtų galią, jie privalo būti pasirašyti Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro.

Konstitucijos 12 straipsnyje nustatyta:

„Lietuvos Respublikos pilietybė įgyjama gimstant ir kitais įstatymo nustatytais pagrindais.

Išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis.

Pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas.“

Konstitucijos 12 straipsnio 1 dalyje yra nurodytas pagrindinis Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo būdas: Lietuvos Respublikos pilietybė įgyjama gimstant; šiame straipsnyje taip pat įtvirtinta nuostata, kad įstatymu gali būti nustatyti ir kiti pilietybės įgijimo pagrindai.

Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta nuostata, kad Lietuvos Respublikos pilietis kartu negali būti ir kitos valstybės pilietis. Taigi Konstitucijoje yra įtvirtintas dvigubos pilietybės draudimas, tačiau šis draudimas nėra absoliutus – pagal Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalį atskirais įstatymo numatytais atvejais Lietuvos Respublikos pilietis tuo pat metu gali būti ir kitos valstybės pilietis.

Konstitucijos 12 straipsnio 1 dalies nuostata, kad įstatymu gali būti nustatyti ir kiti pilietybės įgijimo pagrindai, bei šio straipsnio 3 dalies nuostata, kad pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas, reiškia, kad įstatymų leidėjui tenka pareiga išleisti įstatymą, nustatantį pilietybės įgijimo pagrindus ir reguliuojantį Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką.

<...>

Nustatydamas Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo pagrindus ir reguliuodamas pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką, įstatymų leidėjas turi diskreciją. Tačiau tai darydamas įstatymų leidėjas negali paneigti pilietybės instituto prigimties ir prasmės, jis turi paisyti konstitucinio reikalavimo, kad Lietuvos Respublikos pilietis kartu gali būti ir kitos valstybės piliečiu tik atskirais įstatymo nustatytais atvejais. Pabrėžtina, kad Konstitucijos 12 straipsnio nuostata, jog asmuo gali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiu tik atskirais įstatymo nustatytais atvejais, reiškia, kad tokie įstatymo nustatyti atvejai gali būti tik labai reti (atskiri), kad dvigubos pilietybės atvejai turi būti ypač reti – išimtiniai,

kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį dvigubos pilietybės atvejai būtų ne ypač retos išimtys, bet paplitęs reiškinys. Pagal Konstituciją negalimas ir toks <...> įstatymo nuostatų, įtvirtinančių galimybę tuo pat metu būti Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiu, plečiamasis aiškinimas, pagal kurį dviguba pilietybė būtų ne atskiros, ypač retos išimtys, bet paplitęs reiškinys.

Respublikos Prezidento įgaliojimai teikti pilietybę (Konstitucijos 84 straipsnio 21 punktas)

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 84 straipsnio 21 punktą Lietuvos Respublikos pilietybę įstatymo nustatyta tvarka teikia Respublikos Prezidentas. Ši nuostata reiškia, kad Lietuvos Respublikos pilietybės negali teikti joks kitas subjektas, kad Respublikos Prezidentas, sprenddamas Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo klausimą, turi laikytis įstatymo nustatytų reikalavimų, kad Respublikos Prezidentui draudžiama suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę nesilaikant įstatymo nustatytų reikalavimų ir nustatytos tvarkos.

Pažymėtina, kad atsižvelgiant į tai, jog Lietuvos Respublikos pilietybę išreiškia asmens teisinę narystę Lietuvos valstybėje ir atspindi jo teisinę priklausomybę valstybinei bendruomenei – pilietinei Tautai, Respublikos Prezidentas, sprenddamas, ar asmeniui suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę, turi vadovautis Tautos ir Lietuvos valstybės interesais.

<...>

<...> Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimas visais atvejais yra individualus aktas – įstatymo taikymo aktas. Asmuo, kuriam Lietuvos Respublikos pilietybę yra suteikiama, gali įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę tik tuo atveju, kai Respublikos Prezidento dekretas dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo (taigi ir dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka) yra išleistas nepažeidžiant Konstitucijos ir įstatymų. Jeigu Respublikos Prezidento dekretas dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo yra išleistas pažeidus Konstituciją ar įstatymus, tokio Konstitucijai ar įstatymams prieštaraujancio dekreto pagrindu asmuo negali įgyti Lietuvos Respublikos pilietybės.

Pilietybės suteikimas išimties tvarka

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas

<...> Konstitucijoje <...> nėra nustatyta, kas laikytina nuopelnais Lietuvos valstybei. Pagal galiojančią teisinę reguliavimą tai, ar užsienio valstybės pilietis arba asmuo be pilietybės yra nusipelnęs Lietuvos valstybei, sprendžia tik Respublikos Prezidentas.

Pagal Konstitucijos 77 straipsnio 2 dalį Respublikos Prezidentas daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų. Taigi sprenddamas, ar suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka, Respublikos Prezidentas yra saistomas Konstitucijos ir <...> įstatymo: Lietuvos Respublikos pilietybės išimties tvarka gali būti suteikiama tik tokiam užsienio valstybės piliečiui ar asmeniui be pilietybės, kuris turi nuopelną Lietuvai <...>, ir tik laikantis įstatymo nustatytos pilietybės suteikimo tvarkos (Konstitucijos 84 straipsnio 21 punktas).

Pažymėtina, kad <...> įstatymo <...> formuluotė „nusipelnusiems Lietuvos Respublikai užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės“ reiškia, kad užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės, kuris prašo suteikti jam Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka, turi turėti nuopelną ne bet kokiam subjektui, bet būtent pačiai Lietuvos valstybei.

<...> iš esmės asmuo turi būti nusipelnęs Lietuvos valstybinei bendruomenei – pilietinei Tautai, kuri pagal Konstituciją turi suverenias galias ir yra Lietuvos valstybės kūrėja ir kurios nariu tas užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės siekia tapti.

<...> užsienio valstybės piliečio ar asmens be pilietybės finansinė, materialinė ar kitokia parama, suteikta kuriam nors Lietuvos Respublikos piliečiui ar jų grupei, valstybės pareigūnui, kuriai nors įmonei, įstaigai ar organizacijai gali būti laikoma tik to užsienio valstybės piliečio ar asmens be pilietybės pagalba tam Lietuvos Respublikos piliečiui ar jų grupei, valstybės pareigūnui, atitinkamai įmonei, įstaigai ar organizacijai, bet ji nelaikytina nuopelnais <...> Lietuvos Respublikai.

Pažymėtina ir tai, kad <...> užsienio valstybės piliečio ar asmens be pilietybės nuopelnai Lietuvos valstybei apskritai negali būti matuojami vien tuo, kokio dydžio pinigų sumą ar kokio dydžio materialinę bei kitokią paramą užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės skyrė kuriam nors Lietuvos Respublikos piliečiui ar jų grupei, valstybės pareigūnui, kuriai nors įmonei, įstaigai ar organizacijai ar net pačiai Lietuvos valstybei. Nei iš Konstitucijos, nei iš <...> įstatymų neišplaukia, kad Lietuvos Respublikos pilietybė gali būti įgyjama už kam nors suteiktą finansinę, materialią ar kitokią paramą, taigi nusiperkama. Pilietybės santykių atsiradimo kontekste nuopelnai valstybei negali būti matuojami vien kuriam nors subjektui perduotais (paaukotois) pinigais ar kitokia parama. <...> nuopelnais Lietuvos Respublikai laikytina tik tokia asmens veikla, kuria asmuo ypač reikšmingai prisideda prie Lietuvos valstybingumo stiprinimo, Lietuvos galios ir jos autoriteto tarptautinėje bendruomenėje didinimo, kai akivaizdu, jog asmuo jau yra integravęsis į Lietuvos visuomenę. Tik tokiais atvejais gali atsirasti prielaidos svarstyti ir spręsti, ar užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės yra nusipelnęs Lietuvos Respublikai, kaip to reikalauja <...> įstatymas.

Konstitucinis Teismas pažymi, kad įstatymais ar kitais teisės aktais negali būti nustatytas koks nors baigtinis nuopelnų Lietuvos valstybei, kuriems esant užsienio valstybės piliečiui ar asmeniui be pilietybės išimties tvarka gali būti suteikta Lietuvos Respublikos pilietybė, sąrašas: kaip minėta, tai, ar užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės turi nuopelnų Lietuvos valstybei, pagal galiojančią teisinę reguliavimą sprendžia tik Respublikos Prezidentas. Tačiau tai sprenddamas Respublikos Prezidentas negali nepaisyti <...> įstatyme nustatyto reikalavimo, jog užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės turi turėti nuopelnų ne bet kuriam subjektui, bet būtent pačiai Lietuvos valstybei. Asmens, prašančio suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka, nuopelnai Lietuvos valstybei turi būti tokie ir taip pagrįsti, kad dėl jų buvimo nekiltų abejonių.

<...>

Viena iš Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo sąlygų yra reikalavimas nuolat gyventi Lietuvoje pastaruosius dešimt metų. Nors [įstatyme] nustatyta, kad suteikiant Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka yra netaikomos [įstatyme] nustatytos sąlygos (viena iš tokių sąlygų, kaip minėta, yra reikalavimas nuolat gyventi Lietuvoje pastaruosius dešimt metų), tačiau [šios nuostatos] negalima aiškinti kaip leidžiančios suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka tokiam užsienio valstybės piliečiui ar asmeniui be pilietybės, kuris turi nuopelnų Lietuvos Respublikai, tačiau nėra susijęs su Lietuvos valstybe nuolatiniais faktiniais ryšiais, nėra integravęsis į Lietuvos visuomenę. Kitoks <...> aiškinimas paneigtų pačią Lietuvos Respublikos pilietybės prigimtį ir esmę: užsienio valstybės piliečio ar asmens be pilietybės nuolatinis teisinis ryšys su Lietuvos valstybe gali atsirasti tik iš prieš tai atitinkamą įstatymo nustatytą laiką buvusio ir tebesitęsiančio užsienio valstybės piliečio ar asmens be pilietybės nuolatinio faktinio ryšio su Lietuvos valstybe. Užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės, kurie yra nusipelnę Lietuvos Respublikai, bet nėra susiję

su Lietuvos valstybe nuolatiniais faktiniais ryšiais, nėra integravęsi į Lietuvos visuomenę, gali būti skiriami Lietuvos valstybės apdovanojimai (ordinai, medaliai, kiti pasižymėjimo ženklai). <...> Lietuvos Respublikos pilietybė nėra ir negali būti valstybės apdovanojimas. Todėl jeigu užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės, nusipelnęs Lietuvos valstybei, nėra susijęs su Lietuvos valstybe nuolatiniais faktiniais ryšiais, nėra integravęsis į Lietuvos visuomenę, tarp tokio asmens ir Lietuvos valstybės negali atsirasti ir ypatingas – nuolatinis teisinis – ryšys, kurį išreiškia pilietybė.

<...>

[Įstatyme] įtvirtintas teisinis reguliavimas reiškia, kad dar iki Respublikos Prezidentui išleidžiant dekretą dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo visais atvejais, taip pat ir tais, kai Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama užsienio valstybės piliečiams ar asmenims be pilietybės, turintiems nuopelnų Lietuvai, turi būti patikrinta ir įsitikinta, kad nėra <...> aplinkybių, dėl kurių Lietuvos Respublikos pilietybė asmenims neteikiama. Konstatuoti faktą, kad tokių aplinkybių nėra, – tai iš <...> įstatymo <...> kylanti pareiga, kuri tenka pilietybės suteikimo dokumentus rengiančioms institucijoms. Tačiau, nors minėta pareiga tenka pilietybės suteikimo dokumentus rengiančioms institucijoms, tai nereiškia, kad Respublikos Prezidentas neturi pareigos pareikalauti iš pilietybės dokumentus rengiančių institucijų (jų pareigūnų) patvirtinimo, kad nėra tokių aplinkybių, dėl kurių Lietuvos Respublikos pilietybė negali būti teikiama, – tuo Respublikos Prezidentas turi įsitikinti dar prieš išleisdamas dekretą dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo, taip pat ir dėl jos suteikimo užsienio valstybės piliečiui ar asmeniui be pilietybės, turinčiam nuopelnų Lietuvai.

Pažymėtina ir tai, kad teikiant Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka nepakan-ka įvertinti vien tai, ar asmuo turi nuopelnų Lietuvai ir ar nėra <...> aplinkybių, dėl kurių Lietuvos Respublikos pilietybė asmeniui neteikiama. Pilietybės suteikimas reiškia, jog yra konstatuojama, kad tarp asmens ir valstybės atsirado nuolatinis teisinis ryšys, kad toks asmuo tampa valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos nariu. Valstybei, kaip visos visuomenės organizacijai, negali nerūpėti, kokie asmenys tampa jos piliečiais. Todėl net ir tais atvejais, kai užsienio valstybės pilietis arba asmuo be pilietybės turi nuopelnų Lietuvai ir yra susijęs su Lietuvos valstybe nuolatiniais faktiniais ryšiais, integravęsis į Lietuvos visuomenę, sprendžiant, ar tokiam asmeniui suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka, turi būti įvertinamos visos tokį asmenį apibūdinančios aplinkybės, turi būti vadovaujamosi Tautos ir Lietuvos valstybės interesais.

Pilietybės samprata

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, aiškindamas konstitucinį Lietuvos Respublikos pilietybės institutą, yra konstatavęs: pilietybė yra nuolatinis, nepertraukiamas asmens ir valstybės teisinis ryšys; pilietybė atsiranda tada, kai asmuo tampa piliečiu, ir tęsiasi tol, kol asmuo miršta ar netenka pilietybės; piliečio teisinis ryšys su valstybe išlieka, kad ir kur pilietis būtų: ar valstybėje, kurios pilietis jis yra, ar už jos ribų, t. y. kurioje nors kitoje valstybėje, – piliečiui išvykus į kitą valstybę, jo teisinis ryšys su valstybe, kurios pilietis jis yra, nenutrūksta; būtent tai, kad piliečio ir valstybės teisinis ryšys yra nuolatinis (nepertraukiamas), leidžia atskirti šį ypatingą teisinį ryšį nuo teisinio ryšio, susidarancio tarp valstybės ir joje nuolat ar laikinai gyvenancio užsieniečio ar asmens be pilietybės: kai užsienietis ar asmuo be pilietybės išvyksta iš valstybės, jo teisinis ryšys su valstybe nutrūksta. Kai į kitą valstybę išvyksta pilietis,

jo teisinis ryšys su valstybe, kurios pilietis jis yra, išlieka (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas).

Lietuvos Respublikos pilietybė išreiškia asmens teisinę narystę Lietuvos valstybėje, atspindi to asmens teisinę priklausomybę pilietinei Tautai – valstybinei bendruomenei. Piliečių ir valstybės ryšys yra abipusis: pilietybė asmeniui suteikia ir garantuoja pilietines (politines) teises, nustato tam tikras jo pareigas valstybei; iš pilietybės santykių valstybei kyla tam tikros pareigos savo piliečiams. Pilietybė, kaip piliečio ypatingas teisinis ryšys su Lietuvos valstybe, leidžia jam garantuoti visas teises ir laisves, kurias turi tik Lietuvos Respublikos piliečiai, taip pat patiriantis turėti valstybės globą tiek Lietuvoje, tiek užsienyje.

Konstitucinis pagrindas užsienio lietuviams nustatyti lengvesnes Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo sąlygas (Konstitucijos 32 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 32 straipsnio 4 dalies nuostata, kad kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje, reiškia, kad visi užsienyje gyvenantys lietuviai, kad ir kur būtų jų nuolatinė gyvenamoji vieta, turi teisę bet kada grįžti į Lietuvą – savo etninę tėvynę. Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris atkirstų užsienyje gyvenančius lietuvius nuo lietuvių tautos. Iš užsienyje gyvenančių lietuvių negali būti atimta galimybė dalyvauti, jeigu jie to siekia, lietuvių tautos gyvenime. Užsienio lietuviai – sudedamoji, neatskiriama lietuvių tautos dalis.

Tai yra konstitucinis pagrindas įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad lietuviai, gyvenantys kitose valstybėse, turėtų teisę tapti Lietuvos Respublikos piliečiais kitokiomis (lengvesnėmis) sąlygomis, negu kiti asmenys, siekiantys Lietuvos Respublikos pilietybės (*inter alia* kad užsienio lietuviams, siekiantiems Lietuvos Respublikos pilietybės, nebūtų taikomos įprastinės natūralizacijos sąlygos). Tai taip pat yra konstitucinis pagrindas įstatymuose įtvirtinti ir teisės į Lietuvos Respublikos pilietybę išsaugojimo institutą, taikytiną Lietuvos Respublikos pilietybės siekiantiems užsienio lietuviams, ypač jeigu jie arba jų tėvai, seneliai, proseneliai prieš tai buvo susiję su Lietuva pilietybės santykiais.

Lietuvos Respublikos pilietybės ir Europos Sąjungos pilietybės santykis

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas

Lietuvos Respublikai 2004 m. gegužės 1 d. tapus Europos Sąjungos valstybe nare, Lietuvos Respublikos piliečiai tapo ir Europos Sąjungos piliečiais.

<...>

<...> Europos Sąjungos pilietybė nekeičia nė vienos valstybės narės nacionalinio pilietybės instituto, taigi ir Lietuvos Respublikos pilietybės instituto, turinio. Lietuvos Respublikos pilietybės atžvilgiu Europos Sąjungos pilietybė yra pridėtinė, papildoma, nes Europos Sąjungos piliečiu gali būti tik asmuo, turintis Europos Sąjungos valstybės narės, šiuo atveju Lietuvos Respublikos, pilietybę. Konstitucijoje įtvirtintas dvigubos pilietybės ribojimas Europos Sąjungos, kurios valstybė narė yra Lietuvos Respublika, pilietybei netaikytinas.

Pilietybės tęstinumas

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 22 d. nutarimas

<...> iš Lietuvos valstybės tęstinumo kyla Lietuvos Respublikos pilietybės tęstinumas, kuris *inter alia* suponuoja tai, kad tarptautinės ir Lietuvos konstitucinės teisės požiūriu SSRS pilietybės primetimas Lietuvos Respublikos piliečiams 1940 m., kaip SSRS agresijos

pasekmė, buvo niekinis aktas; taigi šis aktas nebuvo teisinis pagrindas prarasti Lietuvos Respublikos pilietybę. Vadinasi, sovietų okupacijos metais Lietuvos Respublikos piliečių (1940 m. birželio 15 d. Lietuvos Respublikos pilietybę turėjusių asmenų ir jų palikuonių) nesaistė ir neteisėtai jiems primestos su SSRS pilietybe susijusios prievolės, *inter alia* okupuotoje Lietuvos Respublikos teritorijoje įvesta SSRS visuotinė karinė prievolė.

Kaip 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime konstatavo Konstitucinis Teismas, „prievara primesta „TSRS pilietybė“ ir „Lietuvos TSR pilietybė“ buvo ir yra niekinė“; „nors Lietuvos Respublikos piliečiai laikinai naudojo TSRS piliečių pasais <...>, jie negalėjo būti traktuojami kaip TSRS piliečiai, t. y. kaip piliečiai valstybės, prieš jų valią juos paskelbusios savo piliečiais“.

Pažymėtina ir tai, kad okupuojančios valstybės pilietybės primetimas okupuotos teritorijos gyventojams ir šių gyventojų prievartinis ėmimas į okupuojančios valstybės karo tarnybą yra draudžiamas pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas. <...>

<...> Lietuvos Respublikos piliečiams (1940 m. birželio 15 d. Lietuvos Respublikos pilietybę turėjusiems asmenims ir jų palikuonims) primesta SSRS teisės aktų nustatyta privaloma „tikroji karinė tarnyba“ pagal šaukimą pagrįstai laikoma prievartine karo tarnyba svetimai valstybei ir visi Lietuvos Respublikos piliečiai (1940 m. birželio 15 d. Lietuvos Respublikos pilietybę turėję asmenys ir jų palikuonys) į tokią tarnybą Lietuvos Respublikos teritorijos okupacijos laikotarpiu (nuo 1940 m. birželio 15 d. iki Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d.) buvo paimti neteisėtai. Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal tarptautinės teisės normas <...> okupuotos teritorijos gyventojų vertimas tarnauti okupuojančios (priešo) valstybės ginkluotose pajėgose yra laikomas karo nusikaltimu.

Nėra pagrindo kitaip vertinti Lietuvos Respublikos piliečių prievartinės karo tarnybos SSRS ginkluotose pajėgose, kuri buvo atliekama po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. <...>

Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip minėta, sovietų okupacijos metais Lietuvos Respublikos piliečių (1940 m. birželio 15 d. Lietuvos Respublikos pilietybę turėjusių asmenų ir jų palikuonių) nesaistė ir neteisėtai jiems primestos su SSRS pilietybe susijusios prievolės, *inter alia* okupuotoje Lietuvos Respublikos teritorijoje įvesta SSRS visuotinė karinė prievolė. Taigi juo labiau negalėjo būti teisėtas Lietuvos Respublikos piliečių vertimas tarnauti svetimai valstybei po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. Taip pat pažymėtina, kad, kaip minėta, iš Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. Akto „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“ nuostatos, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija, matyti, kad bet kurios kitos valstybės (*inter alia* SSRS) konstitucijos galiojimo įvedimas, *inter alia* tokios konstitucijos nustatytų pareigų primetimas Lietuvos Respublikos piliečiams, buvo neteisėtas.

Dviguba pilietybė (Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 13 d. sprendimas

Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis.“

Šioje Konstitucijos nuostatoje įtvirtintas bendras draudimas turėti ir Lietuvos Respublikos, ir kitos valstybės pilietybę: „niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis“. Tačiau, kaip 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, šis Konstitucijoje įtvirtintas dvigubos pilietybės draudimas nėra absoliutus – pagal Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalį įstatyme gali ir turi būti numatyti atskiri atvejai, kai asmuo gali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis.

Pažymėtina, jog Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies formuluotė „išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus“ reiškia, kad įstatymu, kuriuo reguliuojami pilietybės santykiai, gali būti nustatyti tik išimtiniai atvejai, kada asmuo gali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis, t. y. teisinis reguliavimas turi būti toks, kad dvigubos (daugybinės) pilietybės atvejai būtų tokios pilietybės draudimo, išreikšto formuluote „niekas negali“, išimtis, o ne šį draudimą paneigianti taisyklė.

Taigi <...> pagal Konstituciją įstatymų leidėjas negali vadovautis nuostata, jog dvigubos (daugybinės) pilietybės atvejų nereikia riboti.

<...>

<...> tokiu teisiniu reguliavimu, pagal kurį Lietuvos Respublikos piliečiai, po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. išvykę iš Lietuvos Respublikos gyventi į kitas valstybes ir įgiję tų valstybių pilietybę, galėtų būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiai, <...> būtų sudarytos prielaidos dvigubai (daugybinei) pilietybei būti ne ypač reta išimtimi, o plačiai paplitusiu reiškiniu, taigi jis būtų nesuderinamas su Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalimi.

<...>

Konstitucinis Teismas 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime pabrėžė, kad jeigu įstatymų leidėjas iš tikrųjų vadovaujasi nuostata, jog dvigubos pilietybės nereikia riboti, jis pirmiausia turėtų imtis atitinkamų Konstitucijos nuostatų, *inter alia* 12 straipsnio, peržiūros ir tai daryti laikydamasis tos tvarkos, kuri nustatyta pačios Konstitucijos. Šiame kontekste Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucijos 12 straipsnis, nustatantis Lietuvos Respublikos pilietybės santykių teisinio reguliavimo pagrindus, yra Konstitucijos – vientiso akto – I skirsnyje „Lietuvos valstybė“, kurio nuostatoms nustatyta ypač didelė konstitucinė apsauga: pagal Konstitucijos 148 straipsnio 2 dalį Konstitucijos I skirsnio nuostatos gali būti keičiamos tik referendumu.

Vadinasi, nepadarius Konstitucijos pataisų, *inter alia* referendumu nepakeitus Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies, įstatymu negali būti nustatytas <...> teisinis reguliavimas, pagal kurį Lietuvos Respublikos piliečiai, po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. išvykę iš Lietuvos Respublikos gyventi į kitas valstybes ir įgiję tų valstybių pilietybę, galėtų būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiai.

Pilietybės suteikimas natūralizacijos (bendra) tvarka (Konstitucijos 12 straipsnis, 84 straipsnio 21 punktas)

Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 13 d. sprendimas

Iš Konstitucijos 12 straipsnio kylanti įstatymų leidėjo diskrecija nustatyti Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo pagrindus ir reguliuoti pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką yra susaistyta *inter alia* Konstitucijos 84 straipsnio 21 punkto, pagal kurį Lietuvos Respublikos pilietybę įstatymo nustatyta tvarka teikia Respublikos Prezidentas. Konstitucijos 84 straipsnio 21 punkto nuostata reiškia, kad Lietuvos Respublikos pilietybės negali teikti joks kitas subjektas, kad Respublikos Prezidentas, sprendamas Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo klausimą, turi laikytis įstatymo nustatytų reikalavimų, kad Respublikos Prezidentui draudžiama suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę nesilaikant įstatymo nustatytų reikalavimų ir tvarkos (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad Konstitucijos 84 straipsnio 21 punkto nuostata suponuoja pareigą įstatymų leidėjui nustatyti bendrą pilietybės suteikimo užsienio valstybių piliečiams ir asmenims be pilietybės – natūralizacijos – pagrindą. Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d., 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimuose pažymėjo, kad pilietybę galima įgyti ir natūralizacijos

tvarka, t. y. pilietybė suteikiama asmeniui, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas; tokios sąlygos paprastai yra reikalavimai nuolat gyventi valstybėje tam tikrą įstatyme nustatytą laiką, taip pat mokėti valstybinę kalbą; šie reikalavimai grindžiami nuostata, kad įgyti pilietybę siekiantį asmenį ir valstybę dar iki pilietybės suteikimo turi sieti nuolatinis faktinis ryšys, kad nuolatinis gyvenimas valstybėje tam tikrą įstatyme nustatytą laiką ir valstybinės kalbos mokėjimas yra būtinos prielaidos užsieniečiui ar asmeniui be pilietybės integruotis į visuomenę, suvokti Tautos mentalitetą ir jos siekius, valstybės konstitucinę santvarką, susipažinti su Tautos ir valstybės istorija, kultūra, papročiais ir tradicijomis, pasirengti priimti atsakomybę už valstybės dabartį ir ateitį. Taigi pagal Konstituciją būtinos sąlygos suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę natūralizacijos tvarka yra asmens nuolatinis faktinis ryšys su Lietuvos valstybe ir integravimasis į Lietuvos visuomenę, kurio būtinos prielaidos yra nuolatinis gyvenimas valstybėje tam tikrą įstatyme nustatytą laiką, valstybinės kalbos mokėjimas, taip pat kitos įstatyme nustatytos reikšmingos aplinkybės, rodančios *inter alia* tai, kad asmuo suvokia Tautos siekius, valstybės konstitucinę santvarką, yra susipažinęs su Tautos ir valstybės istorija ir kultūra, pasirengęs kaip visuomenės narys dalyvauti sprendžiant Tautos ir valstybės reikalus.

Pažymėtina ir tai, kad reguliuojant pilietybės įgijimą natūralizacijos būdu turi būti paisoma Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto bendro draudimo turėti ir Lietuvos Respublikos, ir kitos valstybės pilietybę, t. y. pilietybės suteikimas užsienio valstybių piliečiams bendra tvarka turi būti siejamas su kitos valstybės pilietybės praradimu ar atsisakymu; kitos valstybės pilietybės praradimas, atsisakymas ar neturėjimas turi būti viena iš esminių sąlygų suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę natūralizacijos tvarka.

Taip pat pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išreiškia asmens teisinę narystę Lietuvos valstybėje ir atspindi jo teisinę priklausomybę valstybinei bendruomenei – pilietinei Tautai, todėl Respublikos Prezidentas, sprenddamas, ar asmeniui suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę, turi vadovautis Tautos ir Lietuvos valstybės interesais (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d., 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimai). Taigi Konstitucijos 84 straipsnio 21 punkto nuostata suponuoja Respublikos Prezidento teisę, bet ne pareigą suteikti pilietybę natūralizacijos tvarka užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės, atitinkantiems įstatymo nustatytas natūralizacijos sąlygas; net ir atitinkantiems tas sąlygas asmenims Lietuvos Respublikos pilietybė gali būti nesuteikta, jeigu jos suteikimas neatitiktų Tautos ir Lietuvos valstybės interesų. Todėl Respublikos Prezidentui sprendžiant, ar suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę natūralizacijos tvarka, turi būti įvertintos visos prašančių suteikti pilietybę asmenį apibūdinančios aplinkybės, t. y. ne tik tos, dėl kurių pagal įstatymą suteikti pilietybę draudžiama. Taigi Respublikos Prezidentas turi ne tik pareigą pareikalauti iš atitinkamų valstybės institucijų ir pareigūnų patvirtinimo, kad nėra tokių aplinkybių, dėl kurių Lietuvos Respublikos pilietybė negali būti suteikiama, bet ir teisę gauti bet kokią kitą jų turimą informaciją, apibūdinančią prašančių suteikti pilietybę asmenį ir galinčią būti reikšminga vertinant, ar pilietybės suteikimas atitiktų Tautos ir Lietuvos valstybės interesus.

Pilietybės suteikimas išimties tvarka už nuopelnus Lietuvos valstybei

Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 13 d. sprendimas

<...> toks Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo būdas, kaip pilietybės suteikimas išimties tvarka už nuopelnus Lietuvos valstybei, Konstitucijoje eksplisitiškai nenustatytas; nustatydamas Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo pagrindus ir reguliuodamas pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką įstatymų leidėjas turi diskreciją. Iš Konstitucijos 84 straipsnio 21 punkto nuostatos, kuri, kaip minėta, suponuoja pareigą įstatymų leidėjui nustatyti bendrą pilietybės suteikimo užsienio valstybių piliečiams ir asmenims be pilietybės – natūralizacijos – tvarką,

nekyla reikalavimo įstatymų leidėjui nustatyti ir kitokią pilietybės suteikimo tvarką. Taigi nustatyti pilietybės suteikimą išimties tvarka už nuopelnus Lietuvos valstybei yra įstatymų leidėjo diskrecija, tokia pilietybės suteikimo tvarka yra pilietybės santykius reguliuojančio įstatymo dalykas. Naudodamasis šia diskrecija įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos; <...> įstatymų leidėjas negali paneigti Lietuvos Respublikos pilietybės instituto prigimties ir prasmės, jis, be kita ko, turi paisyti konstitucinio reikalavimo, kad Lietuvos Respublikos pilietis kartu gali būti ir kitos valstybės pilietis tik atskirais įstatymo numatytais atvejais.

Kaip 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimas išimties tvarka – tai išskirtinis, ypatingas, nepaprastas atvejis. Šiame kontekste pažymėtina, kad pilietybės suteikimas užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės išimties tvarka suponuoja bendros pilietybės suteikimo užsienio valstybių piliečiams ir asmenims be pilietybės – natūralizacijos – tvarkos išimtį. Tai pirmiausia gali būti Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto bendro draudimo turėti ir Lietuvos Respublikos, ir kitos valstybės pilietybę išimtį.

Minėta, jog įstatymų leidėjas turi paisyti konstitucinio reikalavimo, kad Lietuvos Respublikos pilietis gali būti kartu ir kitos valstybės pilietis tik atskirais įstatymo numatytais atvejais; Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d., 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimuose pabrėžė, kad Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies nuostata, jog asmuo gali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis tik atskirais įstatymo numatytais atvejais, reiškia, kad tokie įstatymo nustatyti atvejai gali būti tik labai reti (atskiri), kad dvigubos pilietybės atvejai turi būti ypač reti – išimtiniai, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį dvigubos pilietybės atvejai būtų ne ypač retos išimtys, bet paplitęs reiškinys.

Taigi Konstituciją atitiktų toks pilietybės suteikimo užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės išimties tvarka teisinis reguliavimas, pagal kurį Lietuvos Respublikos pilietybė šia tvarka galėtų būti suteikiama tik tokiu išskirtiniu pagrindu, kuris konstitucškai pateisintų bendro draudimo turėti ir Lietuvos Respublikos, ir kitos valstybės pilietybę išimtį. Kaip matyti iš Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimo, toks išskirtinis pagrindas suteikti pilietybę užsienio valstybės piliečiui ar asmeniui be pilietybės išimties tvarka yra tik ypatingi nuopelnai Lietuvos valstybei: tame nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad formuluotė „išimties tvarka“ reiškia, jog atitinkami užsienio valstybės piliečio nuopelnai Lietuvai turi būti išskirtiniai, ypatingi, nepaprasti <...>.

Atskleisdamas suderinamą su Konstitucija nuopelnų Lietuvos valstybei, už kuriuos užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės Lietuvos Respublikos pilietybė gali būti suteikiama išimties tvarka, sampratą Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d., 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimuose konstatavo:

– <...> nuopelnais Lietuvai laikytina tik tokia asmens veikla, kuria jis ypač reikšmingai prisideda prie Lietuvos valstybingumo stiprinimo, Lietuvos galios ir jos autoriteto tarptautinėje bendruomenėje didinimo; tik tokiais atvejais gali atsirasti prielaidos svarstyti ir spręsti, ar užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės yra nusipelnęs Lietuvos Respublikai; atitinkami užsienio valstybės piliečio nuopelnai Lietuvai turi būti išskirtiniai, ypatingi, nepaprasti;

– įstatymais ar kitais teisės aktais negali būti nustatytas koks nors baigtinis nuopelnų Lietuvos valstybei, dėl kurių užsienio valstybės piliečiui ar asmeniui be pilietybės Lietuvos Respublikos pilietybė gali būti suteikta išimties tvarka, sąrašas;

– tai, ar užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės turi nuopelnų Lietuvos valstybei, pagal galiojančią teisinį reguliavimą sprendžia tik Respublikos Prezidentas; tai sprenddamas Respublikos Prezidentas negali nepaisyti <...> įstatymo nustatyto reikalavimo,

kad užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės turi turėti nuopelnų ne bet kuriam subjektui, bet būtent pačiai Lietuvos valstybei;

- asmens, prašančio suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka, nuopelnai Lietuvos valstybei turi būti tokie ir taip pagrįsti, kad dėl jų buvimo nekiltų abejonų;

- sprendžiant, ar užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės turi nuopelnų Lietuvos Respublikai, turi būti vertinama tik ta jo pačiai Lietuvos valstybei ypač reikšminga veikla, kurią jis vykdė būdamas užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės.

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucinis Teismas nuopelnų Lietuvos valstybei sampratą panašiai aiškino 2006 m. gegužės 12 d., 2010 m. rugsėjo 7 d. nutarimuose atskleisdamas konstitucinio valstybinių apdovanojimų instituto turinį. Tuose Konstitucinio Teismo nutarimuose *inter alia* konstatuota: valstybiniais apdovanojimais valstybės vardu yra pagerbiami asmenys, turintys nuopelnų Lietuvos valstybei, t. y. atlikę išskirtinius darbus, kuriems buvo reikalingos ypatingos pastangos ar net pasiaukojimas ir kurie Lietuvos valstybei, visuomenei ar tam tikroms šalies gyvenimo sritims buvo ypač naudingi.

Apibendrinant nuopelnų Lietuvos valstybei, už kuriuos užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės Lietuvos Respublikos pilietybė gali būti suteikta išimties tvarka, sampratą pažymėtina, kad:

- tai turi būti ypatingi ir neabejotini nuopelnai pačiai Lietuvos valstybei;

- ypatingais nuopelnais Lietuvos valstybei laikytina tokia asmens veikla, kuria asmuo ypač reikšmingai prisideda prie Lietuvos valstybingumo stiprinimo, Lietuvos galios ir jos autoriteto tarptautinėje bendruomenėje didinimo, t. y. išskirtiniai darbai, kuriems buvo reikalingos ypatingos pastangos ar net pasiaukojimas ir kurie Lietuvos valstybei, visuomenei ar tam tikroms šalies gyvenimo sritims buvo ypač naudingi;

- tokie nuopelnai yra Lietuvos valstybei ypač reikšminga veikla, kurią prašantis suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka asmuo atliko būdamas užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės, t. y. tokiais nuopelnais negali būti laikoma ateityje tikėtina, tegul ir reikšminga Lietuvos valstybei, asmens veikla po Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo;

- ar asmuo turi ypatingų ir neabejotinų nuopelnų Lietuvos valstybei, kiekvienu atveju sprendžia Respublikos Prezidentas nagrinėdamas prašymą suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka ir įvertindamas visas reikšmingas aplinkybes.

<...>

<...> be minėtos bendro draudimo turėti ir Lietuvos Respublikos, ir kitos valstybės pilietybę išimties, reguliuojant pilietybės suteikimą užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės išimties tvarka gali būti nustatytos kitų natūralizacijos sąlygų išimtys – kitokie kriterijai, taikytini nustatant asmens nuolatinį faktinį ryšį su Lietuvos valstybe ir integruojant jį į Lietuvos visuomenę.

Tačiau, kaip minėta, įstatymų leidėjas negali paneigti Lietuvos Respublikos pilietybės instituto prigimties ir prasmės, *inter alia* to, kad pilietybė yra nuolatinis, nepertraukiamas asmens ir valstybės teisinis ryšys, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išreiškia asmens teisinę narystę Lietuvos valstybėje, atspindi to asmens teisinę priklausomybę pilietinei Tautai – valstybinei bendruomenei. Konstitucinis Teismas 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime pabrėžė konstitucinį imperatyvą, kad užsienio valstybės pilietis, kuriam už nuopelnus Lietuvai yra suteikiama Lietuvos Respublikos pilietybė ir jis tampa Lietuvos valstybinės bendruomenės – pilietinės visuomenės nariu, turi būti susijęs su Lietuvos valstybe nuolatiniais faktiniais ryšiais, integruojantis į Lietuvos visuomenę. Kitoks aiškinimas paneigtų pačią Lietuvos Respublikos pilietybės prigimtį ir esmę: užsienio valstybės piliečio ar asmens be pilietybės nuolatinis teisinis ryšys su Lietuvos valstybe gali atsirasti tik iš atitinkamą

įstatyme nustatytą laiką buvusio ir tebesitęsiančio užsienio valstybės piliečio ar asmens be pilietybės nuolatinio faktinio ryšio su Lietuvos valstybe (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime pažymėjo, kad užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės, kurie yra nusipelnę Lietuvos Respublikai, bet nėra susiję su Lietuvos valstybe nuolatiniais faktiniais ryšiais, nėra integravęsi į Lietuvos visuomenę, gali būti skiriami Lietuvos valstybės apdovanojimais (ordinai, medaliai, kiti pasižymėjimo ženklai); jeigu užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės, nusipelnęs Lietuvos valstybei, nėra susijęs su Lietuvos valstybe nuolatiniais faktiniais ryšiais, nėra integravęsis į Lietuvos visuomenę, tarp tokio asmens ir Lietuvos valstybės negali atsirasti ir ypatingas – nuolatinis teisinis – ryšys, kurį išreiškia pilietybė.

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime konstatuota, kad prielaidos pažeisti Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalį gali atsirasti ne tik tada, kai nustatomas toks teisinis reguliavimas, kad dviguba pilietybė tampa ne ypač reta išimtimi, o paplitusiu reiškiniu, bet ir tada, kai Lietuvos Respublikos pilietybė suteikiama (ir išimties tvarka) tokiems kitos valstybės pilietybę turintiems asmenims, kurie nėra susiję su Lietuvos valstybe nuolatiniais faktiniais ryšiais, integravęsi į Lietuvos visuomenę; ir vienu, ir kitu atveju Lietuvos Respublikos pilietybė gali būti nuvertinama.

<...>

Apibendrinant pilietybės suteikimo išimties tvarka už nuopelnus Lietuvos valstybei sąlygas, susijusias su asmens, prašančio suteikti pilietybę, nuolatinio faktinio ryšio su Lietuvos valstybe ir integravimosi į Lietuvos visuomenę nustatymu, pažymėtina, kad:

- reguliuodamas pilietybės suteikimą išimties tvarka už nuopelnus Lietuvos valstybei įstatymų leidėjas turi paisyti konstitucinio imperatyvo, kad asmuo, kuriam už nuopelnus Lietuvos valstybei yra suteikiama Lietuvos Respublikos pilietybė, turi būti susijęs su Lietuvos valstybe nuolatiniais faktiniais ryšiais ir integravęsis į Lietuvos visuomenę; tačiau įstatymu gali būti nustatyti netapatūs atitinkamoms natūralizacijos sąlygoms reikalavimai, susiję su prašančio suteikti pilietybę asmens nuolatinio faktinio ryšio su Lietuvos valstybe ir integravimosi į Lietuvos visuomenę;

- įstatymu gali būti nustatyti kitokie nei natūralizacijos atveju reikalavimai, susiję su asmens *inter alia* nuolatinio gyvenimo valstybėje ir valstybinės kalbos mokėjimu, taip pat kitokie nei nuolatinis gyvenimas valstybėje kriterijai, patvirtinantys asmens per tam tikrą laiką susiformavusį ir tebesitęsiantį nuolatinį faktinį ryšį su Lietuvos valstybe ir integravimąsi į Lietuvos visuomenę, *inter alia* tai, kad asmens veikla rodo, jog jis suvokia Tautos siekius, valstybės konstitucinę santvarką, yra susipažinęs su Tautos ir valstybės istorija ir kultūra, pasirengęs kaip visuomenės narys dalyvauti sprendžiant Tautos ir valstybės reikalus;

- įstatymu gali būti nustatyta ir kitokia nei natūralizacijos atveju asmens nuolatinio faktinio ryšio su Lietuvos valstybe ir integravimosi į Lietuvos visuomenę nustatymo tvarka; ar asmuo yra susijęs nuolatinio faktinio ryšio su Lietuvos valstybe ir integravęsis į Lietuvos visuomenę, kiekvienu atveju sprendžia Respublikos Prezidentas nagrinėdamas prašymą suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka ir vertindamas visas reikšmingas aplinkybes.

<...>

<...> Konstitucijos 84 straipsnio 21 punkto nuostata, kaip ir natūralizacijos atveju, suponuoja Respublikos Prezidento teisę, bet ne pareigą suteikti pilietybę įstatymo nustatyta išimties tvarka užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės. Kaip 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, Respublikos Prezidentas turi teisę, bet ne pareigą suteikti pilietybę išimties tvarka užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės, turintiems ypatingų nuopelnų Lietuvos Respublikai, tačiau net jeigu užsienio

valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės turi nuopelnų Lietuvos Respublikai, jam Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka gali būti nesuteikiama; tai sprendžiama Respublikos Prezidento nuožiūra.

Šiame kontekste pažymėtina, jog Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime konstatuota, kad net tais atvejais, kai užsienio valstybės pilietis turi nuopelnų Lietuvos Respublikai ir yra susijęs su Lietuvos valstybe nuolatiniais faktiniais ryšiais, integravęsis į Lietuvos visuomenę, sprendžiant, ar tokiam asmeniui suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka, turi būti įvertinamos visos tokį asmenį apibūdinančios aplinkybės, turi būti vadovaujamas Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Taigi, kaip ir natūralizacijos atveju, net ir atitinkantiems įstatymo nustatytas pilietybės suteikimo išimties tvarka už nuopelnus Lietuvos valstybei sąlygas asmenims Lietuvos Respublikos pilietybė gali būti nesuteikta, jeigu jos suteikimas neatitiktų Tautos ir Lietuvos valstybės interesų. Todėl Respublikos Prezidentas sprenddamas, ar suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka už nuopelnus Lietuvos valstybei, turi įvertinti visas prašančių suteikti pilietybę asmenį apibūdinančias aplinkybes, t. y. ne tik tas aplinkybes, dėl kurių pagal įstatymą pilietybę suteikti draudžiama. Respublikos Prezidentas turi ne tik pareigą pareikalauti iš atitinkamų valstybės institucijų ir pareigūnų patvirtinimo, kad nėra tokių aplinkybių, dėl kurių Lietuvos Respublikos pilietybė negali būti suteikiama, bet ir teisę gauti bet kokią kitą jų turimą informaciją, apibūdinančią prašančių suteikti pilietybę asmenį ir galinčią būti reikšminga vertinant, ar pilietybės suteikimas atitiktų Tautos ir Lietuvos valstybės interesus.

Pažymėtina ir tai, kad, kaip 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime konstatavo Konstitucinis Teismas, ta aplinkybė, kad tik Respublikos Prezidentas turi teisę spręsti, ar užsienio valstybės piliečiui ar asmeniui be pilietybės suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka, negali būti aiškinama kaip reiškianti, kad Respublikos Prezidentas, sprenddamas, ar suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę užsienio valstybės piliečiui ar asmeniui be pilietybės, kuris turi nuopelnų Lietuvos Respublikai, gali nepaisyti Konstitucijos ir <...> įstatymo nustatytų reikalavimų. Taigi Respublikos Prezidento diskreciją spręsti dėl pilietybės suteikimo išimties tvarka už nuopelnus Lietuvos valstybei saisto iš Konstitucijos kylantys ir įstatymo nustatyti reikalavimai, *inter alia* konstituciniai imperatyvai, kad tai turi būti ypatingi ir neabejotini nuopelnai pačiai Lietuvos valstybei, tokių nuopelnų turintis asmuo turi būti susijęs su Lietuvos valstybe nuolatiniais faktiniais ryšiais, integravęsis į Lietuvos visuomenę.

Pilietybės tęstinumas

Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas

2013 m. vasario 22 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo ir tai, kad iš Lietuvos valstybės tęstinumo kyla Lietuvos Respublikos pilietybės tęstinumas, kuris *inter alia* suponuoja tai, kad tarptautinės ir Lietuvos konstitucinės teisės požiūriu SSRS pilietybės primetimas Lietuvos Respublikos piliečiams 1940 m., kaip SSRS agresijos pasekmė, buvo niekinis aktas; taigi šis aktas nebuvo teisinis pagrindas prarasti Lietuvos Respublikos pilietybę; vadinasi, sovietinės okupacijos metais Lietuvos Respublikos piliečių (1940 m. birželio 15 d. Lietuvos Respublikos pilietybę turėjusių asmenų ir jų palikuonių) nesaistė ir neteisėtai jiems primestos su SSRS pilietybe susijusios prievolės. Be to, Konstitucinis Teismas priminė, kad okupuojančios valstybės pilietybės primetimas okupuotos teritorijos gyventojams ir šių gyventojų prievartinis ėmimas į okupuojančios valstybės karo tarnybą yra draudžiamas pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas <...>.

Taigi šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas Lietuvos Respublikos piliečiai turėjo neatimamą teisę priešintis kitos valstybės

agresijai, *inter alia* sovietinei okupacijai; 1944–1953 m. organizuota ginkluota Lietuvos Respublikos piliečių kova su sovietine okupacija vertintina kaip Lietuvos valstybės savigny.

Vadinasi, atsižvelgiant į tai, kad prieš Lietuvos Respubliką vykdyta SSRS agresija, taip pat į Lietuvos valstybės ir Lietuvos Respublikos pilietybės tęstinumą, organizuotos ginkluotos partizanų pajėgos laikytinos okupacijai besipriešinusios Lietuvos Respublikos ginkluotosiomis pajėgomis, t. y. tarptautinio ginkluoto konflikto šaliai priskirtinomis savanorių pajėgomis, kurių nariai turi kombatanto statusą. <...>

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas 2013 m. vasario 22 d. nutarime konstatavo, jog tarnyba Lietuvos valstybei buvo įmanoma tik okupuotoje Lietuvos Respublikos teritorijoje tam tikrą laiką veikusiose organizuotos ginkluotos kovos su okupacija, *inter alia* Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio, struktūrose.

Lietuvos Respublikos pilietybės tęstinumo principas

Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 5 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas 2013 m. vasario 22 d. ir 2014 m. kovo 18 d. nutarimuose pabrėžė, jog iš 1990 m. kovo 11 d. Akto nuostatų „yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas ir nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė“ matyti, kad Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas buvo grindžiamas Lietuvos valstybės tęstinumu (kuris reiškia, kad 1940 m. birželio 15 d. prieš Lietuvos Respubliką pradėta SSRS agresija (*inter alia* Lietuvos Respublikos teritorijos okupacija ir aneksija) nepanaikino Lietuvos valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, ir jos suvereninių galių) ir kad iš Lietuvos valstybės tęstinumo kyla Lietuvos Respublikos pilietybės tęstinumas, kuris *inter alia* suponuoja tai, kad tarptautinės ir Lietuvos konstitucinės teisės požiūriu SSRS pilietybės primetimas Lietuvos Respublikos piliečiams 1940 metais, kaip SSRS agresijos pasekmė, buvo niekinis aktas; taigi šis aktas nebuvo teisinis pagrindas prarasti Lietuvos Respublikos pilietybę; vadinasi, sovietinės okupacijos metais Lietuvos Respublikos piliečių (1940 m. birželio 15 d. Lietuvos Respublikos pilietybę turėjusių asmenų ir jų palikuonių) nesaistė ir neteisėtai jiems primestos su SSRS pilietybe susijusios prievolės.

Taigi šiuose nutarimuose Konstitucinis Teismas, be kita ko, pabrėžė Lietuvos Respublikos pilietybės turėjimo 1940 m. birželio 15 d. fakto svarbą taikant Lietuvos Respublikos pilietybės tęstinumo principą.

3. TEISINĖ ATSAKOMYBĖ

Apie konstitucinę atsakomybę žr. 4. Valstybė ir jos institucijos, 4.4. Valdžios atsakomybė visuomenei. Konstitucinė aukščiausiųjų valstybės pareigūnų atsakomybė.

3.1. BENDROSIOS NUOSTATOS

Nusikalstamą veiką imituojantis elgesio modelis

Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas

<...> valstybės ir jos institucijų pareiga yra užkirsti kelią nusikaltimams. Nusikalstamą veiką imituojantis elgesio modelis gali būti tik viena iš priemonių, kai reikia išaiškinti asmens rengiamą ar jau pradėtą daryti nusikaltimą. Valstybės valdžios institucijos negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris leistų valstybės specialiosioms tarnyboms kurstyti, provokuoti asmenį padaryti nusikaltimą, kad vėliau dėl to atsirastų pagrindas pastarąjį asmenį nubausti.

<...>

Pažymėtina, kad modeliu gali būti tik „prisijungiamo“ prie tęstinių ar trunkamųjų nusikaltimų, taip pat kitų besitęsiančių, bet nepasibaigusių nusikaltimų. Ši nusikalstama veika tęsiasi be operatyvinės veiklos slaptųjų dalyvių pastangų. Jie tik imituoja rengiamo ar daromo nusikaltimo veiksmus. Modeliu negali būti kurstomas ar provokuojamas naujo nusikaltimo darymas, negali būti kurstoma padaryti nusikalstamą veiką, kurią asmuo tik rengė ir tokius veiksmus nutraukė. <...> Įstatyme nustatytų modelio taikymo ribų nepaisymas, nusikaltimo provokavimas ar kitoks piktnaudžiavimas modeliu daro jį neteisėtu. Šių aplinkybių tyrimas ir vertinimas – teismo nagrinėjimo dalykas.

<...>

Atlikdami nusikaltimo požymių turinčius veiksmus operatyvinės veiklos slaptieji dalyviai negali naudoti fizinės ar psichinės prievartos prieš įtariamus nusikaltimų darymu asmenis, daryti jiems kitokio aktyvaus spaudimo, jų kurstyti, provokuoti padaryti nusikaltimą. <...>

Modelis yra atliekamas slapta, t. y. nežinant asmeniui, kuriam jis taikomas, nes priešingu atveju jis būtų neveiksmingas. Asmenys, kurių atžvilgiu yra atliekami nusikaltimo požymių turintys, tačiau teisėti veiksmai, realią galimybę skusti jiems atrodančius nepagrįstus ir neteisėtus operatyvinės veiklos slaptųjų dalyvių veiksmus įgyja tik tuomet, kai sužino apie jiems taikomą modelį, tačiau tai pateisinama. <...>

<...>

<...> Respublikos Prezidento atžvilgiu negali būti taikomos jokios operatyvinės veiklos formos, taip pat ir nusikalstamą veiką imituojantis elgesio modelis.

<...>

Seimo nario imuniteto apimtis yra siauresnė negu Respublikos Prezidento: esant Seimo sutikimui, Seimo narys gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Todėl Konstitucijos nuostatomis nėra draudžiamas toks teisinis reguliavimas, kuriuo nustatyta, jog taikyti modelį ir kitas operatyvinės veiklos formas Seimo nario atžvilgiu gali būti leidžiama taip pat, kaip ir kitiems asmenims.

Įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės (Konstitucijos 7 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 7 straipsnio 3 dalį įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės. Lietuvos Respublikos įstatymai, uždraudžiantys tam tikras veikas ir nustatantys atsakomybę už jų padarymą, visuomenei yra prieinami ir žinomi. Visi įstatymai ir teisės aktai oficialiai skelbiami valstybės laikraštyje „Valstybės žinios“. Todėl preziumuojama, jog kiekvienas asmuo, pažeisdamas įstatymuose nustatytus draudimus, supranta, kad tai sukels atitinkamą valstybės teisėsaugos institucijų reakciją, suvokia, kad už padarytą nusikaltimą valstybės jam taikomos priemonės bus griežtos, jomis bus koreguojamas, trukdomas ar stabdomas jo neteisėtas elgesys.

Draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius (Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 31 straipsnyje yra įtvirtinta nuostata, draudžianti versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius. Baudžiamuosiuose įstatymuose yra nustatytos normos, leidžiančios liudytojui šiuo pagrindu atsisakyti duoti parodymus. Tačiau jeigu šie asmenys, žinodami turį teisę atsisakyti duoti parodymus, sutiko juos duoti kaip liudytojai ar nukentėjusieji, bet vėliau tyčia davė melagingus parodymus, jie taip pat gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn.

Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas

Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarimas

Įstatymų leidėjas, nustatydamas administracinę atsakomybę už teisės pažeidimus, privalo laikytis Konstitucijoje įtvirtintų principų. Visa teisės sistema turi būti grindžiama konstituciniu teisinės valstybės principu, kuris suponuoja ir nustatytos teisinės atsakomybės proporcingumą.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi asmens varžyti akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti. Teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, „kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp teisės pažeidimų ir už šiuos pažeidimus nustatytų nuobaudų turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija). Šie principai neleidžia nustatyti už teisės pažeidimus tokių nuobaudų, kurios būtų akivaizdžiai neproporcingos teisės pažeidimui bei siekiamam tikslui“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas).

Taigi įstatymu nustatant atsakomybę, taip pat jos įgyvendinimą, turi būti išlaikoma teisinga pusiausvyra tarp visuomenės ir asmens interesų, kad būtų išvengta nepagrįsto asmens teisių ribojimo. Remiantis šiuo principu įstatymais asmens teisės gali būti apribotos tik tiek, kiek yra būtina viešiesiems interesams ginti, tarp pasirinktų priemonių ir siekiamo teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo privalo būti protingas santykis. Šiam tikslui pasiekti gali būti nustatytos tokios priemonės, kurios būtų pakankamos ir ribotų asmens teises ne daugiau negu būtina.

Bausmės turi būti tokios, kad teismas galėtų vykdyti teisingumą (Konstitucijos 109 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 109 straipsnį teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai (1 dalis), teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi (2 dalis), teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo (3 dalis). Todėl baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės ir jų sistema turi būti tokios, kad teismas, skirdamas bausmes, galėtų vykdyti teisingumą.

Pagal Konstituciją baudžiamajame įstatyme negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo (bausmių ar jų dydžių), kad teismas, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes ir taikydamas baudžiamąjį įstatymą, negalėtų individualizuoti bausmės, skiriamos konkrečiam asmeniui už konkrečią nusikalstamą veiką.

Įstatymų leidėjas, turėdamas konstitucinius įgaliojimus nustatyti bausmes už nusikalstamas veikas ir šių bausmių dydžius, turi pareigą nustatyti bausmių už tam tikras nusikalstamas veikas aukštutines ribas. Baudžiamajame įstatyme nenustačius bausmės, skiriamos už konkrečią nusikalstamą veiką, aukštutinės ribos, būtų sudarytos prielaidos skirti ir taikyti nepagrįstai dideles bausmes ir šitaip pažeisti žmogaus teises ir laisves. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas taip pat gali nustatyti bausmių už tam tikras nusikalstamas veikas žemutines ribas.

Įvardydamas tam tikras veikas kaip nusikalstamas ir nustatydamas bausmių už šias veikas aukštutines ir žemutines ribas, įstatymų leidėjas gali naudoti įvairius minėtų bausmių dydžių įtvirtinimo būdus, taip pat ir tokį, kai žemutinė ir aukštutinė bausmės riba nurodoma baudžiamojo įstatymo normos, nustatančios atsakomybę už tam tikros nusikalstamos veikos padarymą, sankcijoje.

Įstatymų leidėjas, pasirinkęs tokį sankcijos už nusikalstamą veiką padarymą konstravimo būdą, kai pačiame atsakomybę už nurodytą nusikalstamą veiką nustatančiame straipsnyje yra nustatyta tokia minimali laisvės atėmimo bausmė, kuri yra griežta, kartu turi įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas, skirdamas bausmę už šią nusikalstamą veiką, turi turėti galimybę atsižvelgti į visas baudžiamąją atsakomybę lengvinančias bylos aplinkybes, taip pat ir į tas, kurios nėra *expressis verbis* nurodytos įstatyme, ir paskirti švelnesnę negu įstatymo numatytą bausmę.

<...>

Pažymėtina, kad konstitucinė teisė į teisingą teismą *inter alia* reiškia ne tik tai, kad teismo proceso metu turi būti laikomasi baudžiamojo proceso teisės principų ir normų, bet ir tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatyta ir teismo paskirta bausmė turi būti teisinga; baudžiamajame įstatyme turi būti numatytos visos galimybės teismui, atsižvelgus į visas bylos aplinkybes, asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, paskirti teisingą bausmę. Neteisingos bausmės paskyrimas reikštų, kad yra pažeidžiama asmens teisė į teisingą teismą, taigi ir Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalis bei konstitucinis teisinės valstybės principas.

Švelnesnės bausmės skyrimas

Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, baudžiamajame įstatyme tam tikras veikas įvardydamas kaip nusikalstamas ir nustatydamas bausmes už jas bei šių bausmių žemutinę ribą, turi įgaliojimus nustatyti ir pagrindus, kuriems esant gali būti skiriama švelnesnė negu įstatymo numatytą bausmę.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, pasirinkęs tokį sankcijos už nusikalstamą veiką padarymą konstravimo būdą, kai pačiame atsakomybė už nurodytą nusikalstamą veiką nustatančiame straipsnyje yra nustatyta tokia minimali laisvės atėmimo bausmė, kuri yra griežta, kartu turi įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas, skirdamas bausmę už šią nusikalstamą veiką, turi turėti galimybę atsižvelgti į visas baudžiamąją atsakomybę lengvinančias bylos aplinkybes, taip pat ir į tas, kurios nėra *expressis verbis* nurodytos įstatyme, ir paskirti švelnesnę negu įstatymo numatyta bausmę.

<...> Konstitucijoje yra įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės, kitos konstitucinės vertybės ir jos turi būti saugomos ir ginamos, <...> viena iš žmogaus teisių ir laisvių, kitų konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo priemonių yra baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas. Todėl švelnesnės negu įstatymo numatyta bausmės skyrimas yra ne taisyklė, bet išimtis – švelnesnę negu įstatymo numatyta bausmę teismas gali skirti tik esant ypatingoms atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms, į kurias neatsižvelgus įstatyme nustatyta bausmė, jeigu ji būtų paskirta, būtų akivaizdžiai neteisinga. Teismas turi pareigą švelnesnės negu įstatymo numatyta bausmės skyrimo institutą taikyti itin atidžiai ir atsargiai, kad nebūtų pažeisti nukentėjusio asmens, visuomenės ir valstybės interesai. Kiekvienu konkrečiu atveju teismo sprendimas skirti švelnesnę negu įstatymo numatyta bausmę turi būti motyvuotas. Nepagrįstai ir (arba) nemotyvuotai paskyrus švelnesnę negu įstatymo numatyta bausmę teisingumas nebūtų įvykdytas. Tai prieštarautų teisingumui, konstituciniam teisinės valstybės principui.

Nekaltumo prezumpcija (Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu.“

Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija yra viena svarbiausių teisingumo vykdymo demokratinėje teisinėje valstybėje garantijų. Tai pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas, svarbi žmogaus teisių ir laisvių garantija. Asmuo laikomas nepadariusiu nusikaltimo, kol jo kaltumas nebus įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Nekaltumo prezumpcija neatskiriamai siejasi su kitų žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių, taip pat įgytų teisių, gerbimu ir apsauga. Ypač svarbu, kad nekaltumo prezumpcijos laikytųsi valstybės institucijos ir pareigūnai. Pažymėtina, kad viešieji asmenys, kol asmens kaltumas padarius nusikaltimą nebus įstatymo nustatyta tvarka įrodytas ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, apskritai turi susilaikyti nuo asmens įvardijimo kaip nusikaltėlio. Priešingu atveju galėtų būti pažeisti žmogaus orumas ir garbė, galėtų būti pakenkta asmens teisėms ir laisvėms.

Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos nekaltumo prezumpcijos negalima aiškinti vien lingvistiškai, kaip susijusios vien su teisingumo vykdymu baudžiamųjų bylų procese. Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija, ją vertinant kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, turi ir platesnį turinį, ji negali būti siejama vien su baudžiamaisiais teisiniais santykiais.

Nusikaltimai; valstybės priedermė užtikrinti veiksmingą apsaugą nuo nusikalstamų kėsinių

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

Nusikaltimai – tai teisės pažeidimai, kuriais itin šurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės. Valstybės, kaip visos

visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą *inter alia* nuo nusikalstamų kėsinių.

Konstitucijoje įtvirtintas neigiamas požiūris į nusikaltimus kaip į socialinį blogį atsispindi įvairiuose Konstitucijos straipsniuose, *inter alia* tuose, kuriuose tiesiogiai vartojamos „nusikaltimo“, „nusikalstamų veiksmų“, „nusikaltėlio“ sąvokos. Antai pagal Konstitucijos 24 straipsnio 2 dalį be gyventojų sutikimo įeiti į būstą neleidžiama kitaip, kaip *inter alia* įstatymo nustatyta tvarka tada, kai reikia sulaikyti nusikaltėlį; pagal Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalį laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija; pagal Konstitucijos 27 straipsnį žmogaus įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu negali būti pateisinamas *inter alia* nusikaltimas; pagal Konstitucijos 31 straipsnį asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu (1 dalis), asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas (2 dalis), bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu (3 dalis), niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą (4 dalis), asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat teisė turėti advokatą (5 dalis); vienas iš Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų aukščiausųjų valstybės pareigūnų pašalinimo iš pareigų (Seimo nario mandato panaikinimo) pagrindų yra „paaiškęjus, kad padarytas nusikaltimas“.

Užtikrinti kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės saugumą nuo nusikaltimų – valstybės priedermė ir vienas iš jos prioritetinių uždavinių, nes nusikaltimais ne tik yra pažeidžiamos asmens teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės, bet ir daromas neigiamas poveikis gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui, kėsinamasi į valstybės ir visuomenės gyvenimo pagrindus. Jeigu valstybė nesiimtų deramų veiksmų, kuriais siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, būtų griauamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėtų nepagarba teisei tvarkai, įvairiems socialiniams institutams. Todėl pagal Konstituciją valstybė – visos visuomenės organizacija, privalanti garantuoti viešąjį interesą, turi ne tik teisę, bet ir priedermę imtis įvairių teisėtų priemonių, užkertančių kelią nusikaltimams, ribojančių bei mažinančių nusikalstamumą. Valstybės nustatytos ir taikomos priemonės turi būti veiksmingos.

Demokratinėje teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas, kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba keliama grėsmė, kad tokia žala atsiras. Pagal Konstituciją apibrėžti, kokios veikos yra nusikalstamos, taip pat nustatyti baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas galima tik įstatymu. Pažymėtina, kad nusikalstamomis veikomis įstatyme gali būti pripažintos tik tokios veikos, kurios iš tikrųjų yra pavojingos ir kuriomis iš tikrųjų yra daroma žala asmenų, visuomenės, valstybės interesams arba dėl šių veikų kyla grėsmė, kad tokia žala bus padaryta.

Nusikalstamumo ribojimo bei mažinimo represinės ir prevencinės priemonės

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

Įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į nusikaltimų keliamą grėsmę, nusikaltimų mastą, paplitimą, dinamiką, struktūrą, taip pat į įvairius kriminogeninius veiksnius, turi pareigą nustatyti priemones, kurių paskirtis – apsaugoti asmenį, visuomenę ir valstybę nuo

nusikalstamų kėsiniūsi. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi teisę pasirinkti įvairias nusikalstamumo ribojimo bei mažinimo priemones, nustatyti jų taikymo sąlygas ir tvarką. Tai darydamas įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos.

Siekiant riboti nusikalstamumą bei jį mažinti taikytinos ir teisinės, ir neteisinės (organizacinės, ekonominės ir kt.) priemonės. <...> nusikalstamumo ribojimo bei mažinimo teisinės priemonės skiriasi ir pagal tai, ar jomis reaguojama į jau padarytą nusikaltimą ir siekiama atgrasyti nusikaltusius asmenis bei kitus asmenis nuo naujų nusikalstamų kėsiniūsi (represinės priemonės), ar siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, kurių padarymo tikimybė būtų didesnė, jeigu tokių priemonių nebūtų imtasi (prevencinės priemonės).

Nusikalstamumo ribojimo bei mažinimo represinės priemonės apima *inter alia* tai, kad įstatymuose apibrėžiama, kokios veikos yra nusikalstamos, ir nustatomos bausmės už jų padarymą. Šiomis priemonėmis ne tik siekiama nustatyti asmenų, kaltų padarius nusikaltimą, nubaudoimo teisinius pagrindus, bet ir – grasinant bausmėmis ir nustatant nusikaltusių asmenų nubaudoimo teisinius pagrindus – kiekvienas asmuo, visa visuomenė, valstybė yra saugomi nuo nusikalstamų kėsiniūsi. Pagal Konstituciją valstybė persekioja nusikaltimus padariusius asmenis, jų kaltumas yra įrodinėjamas įstatymo nustatyta tvarka, o už padarytus nusikaltimus jiems yra skiriamos įstatymo numatytos bausmės.

Ribojant bei mažinant nusikalstamumą turi būti taikomos ne tik represinės, bet ir prevencinės priemonės. Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime pabrėžė veiksmingai įgyvendinamų įvairių prevencinių priemonių sistemos svarbą užkertant kelią nusikaltimams. Minėta, kad prevencinėmis priemonėmis siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, kurių padarymo tikimybė būtų didesnė, jeigu tokių priemonių nebūtų imtasi.

Pažymėtina, kad nors nusikalstamumo ribojimo bei mažinimo represinių ir prevencinių priemonių galutinis tikslas yra tas pats – jomis siekiama šalinti nusikalstamumą, jos turi objektyvių skirtumų, jų taikymo pagrindai, poveikio kryptys, tiesioginė paskirtis, turinys, taip pat taikymo teisinės pasekmės skiriasi. Represinėmis priemonėmis yra reaguojama į jau padarytą nusikaltimą ir siekiama atgrasyti nusikaltusius asmenis bei kitus asmenis nuo naujų nusikalstamų kėsiniūsi, o prevencinėmis priemonėmis siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, kurių padarymo tikimybė būtų didesnė, jeigu tokių priemonių nebūtų imtasi. <...> asmeniui, padariusiam nusikaltimą, gali būti skiriama bausmė, tuo tarpu prevencinės poveikio priemonės nėra bausmės, jų paskirtis – neleisti asmeniui nusikalsti ir šitaip apsaugoti ir viešąjį interesą. Be to, taip galiausiai yra saugomas ir pats asmuo, kuris, sprendžiant iš teisėtai gautų duomenų, būtų linkęs nusikalsti, jeigu nuo to nebūtų prevenciškai atgrasytas. Pažymėtina ir tai, kad prevencinės priemonės, kuriomis siekiama riboti ir mažinti nusikalstamumą, paprastai siejasi su tam tikru žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo ribojimu, kuriuo, pabrėžtina, negali būti paneigta pati šių teisių ir laisvių esmė.

Minėti objektyvūs represinių ir prevencinių priemonių skirtumai lemia ir jų teisinio reguliavimo ypatumus.

Ypatingas organizuotų nusikalstamų grupių (susivienijimų) pavojingumas; valstybės pareiga sukurti veiksmingą organizuoto nusikalstamumo ribojimo ir mažinimo priemonių sistemą

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

<...> ypatingą pavojų asmeniui, jo teisėms ir laisvėms, visuomenei, valstybei kelia organizuotos nusikalstamos grupės (susivienijimai), jų daromi nusikaltimai arba tai, kad tokius nusikaltimus ketinama daryti.

Pažymėtina, kad daugelis ypač pavojingų nusikaltimų, kaip antai terorizmas, prekyba žmonėmis, nusikalstama prekyba ginklais ir narkotikais, pinigų plovimas, finansiniai nusikaltimai, nusikaltimai, susiję su korupcija, yra dažnai padaroma būtent organizuotų nusikalstamų grupių (susivienijimų). Jeigu nebūtų užkertamas kelias organizuotam nusikalstamumui, jeigu organizuotos nusikalstamos grupės (susivienijimai) nebūtų persekiojamos, iškiltų grėsmė konstitucinėms vertybėms, *inter alia* asmens teisėms ir laisvėms, Konstitucijoje įtvirtintiems visuomenės gyvenimo teisiniams pagrindams, valstybei, kaip visos visuomenės organizacijai, visai visuomenei.

<...>

<...> Lietuva, kaip demokratinė teisinė valstybė ir tarptautinės bendruomenės narė, <...> turi priedermę nustatyti ir taikyti tiek represines, tiek prevencines priemones, adekvačias organizuoto nusikalstamumo keliamai grėsmei. Vertinant šias priemones apskritai pažymėtina, kad klaidinga būtų aiškinti, esą veiksmingų, o prireikus – ir gana griežtų organizuoto nusikalstamumo ribojimo ir mažinimo priemonių nustatyti ar taikyti neleidžia prigimtinio žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio konstitucinis pripažinimas, platus Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus prigimtinių teisių ir laisvių katalogas, kiti konstituciniai institutai. Priešingai – valstybei, kaip visos visuomenės organizacijai, tenkanti priedermė apsaugoti asmenį ir visuomenę nuo nusikaltimų keliamos grėsmės įpareigoja ją nustatyti ir ryžtingai taikyti veiksmingas nusikalstamumo, taigi ir organizuoto nusikalstamumo, ribojimo ir mažinimo priemones.

Šiame kontekste pabrėžtina, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia demokratinės teisinės valstybės samprata, kai valstybė ne tik siekia saugoti ir ginti asmenį ir visuomenę nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų, bet ir sugeba tai daryti veiksmingai. Tokia valstybė privalo sukurti ir veiksmingai taikyti nusikalstamumo, ypač organizuoto, mažinimo ir ribojimo priemonių sistemą, apimančią ir organizuoto nusikalstamumo keliamai grėsmei adekvačias prevencines poveikio priemones. Kitaip nebūtų įgyvendinta pagal Konstituciją valstybei tenkanti pareiga užtikrinti kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės saugumą, konstitucinėmis vertybėmis grindžiamą teisinę tvarką.

Kita vertus, Konstitucijoje įtvirtinta siekiančios saugoti ir ginti bei sugebančios apsaugoti asmenį ir visuomenę nuo nusikaltimų ir kitų pavojingų teisės pažeidimų demokratinės teisinės valstybės samprata negali būti pagrindas pažeisti žmogaus teises ir laisves, suvaržyti jas labiau negu reikia visuomenei svarbiems teisėtiems tikslams pasiekti arba tokiais suvaržymais paneigti žmogaus teisių ir laisvių esmę. Todėl prevencinės priemonės, kuriomis siekiama riboti ir mažinti nusikalstamumą, taigi ir organizuotą nusikalstamumą, turi būti nustatomos įstatymu, kuriame turi būti numatyti šių priemonių taikymo pagrindai ir tikslai; įstatymu taip pat turi būti įtvirtinta įvairių prevencinių poveikio priemonių skyrimo ir taikymo kontrolės sistema, apimanti *inter alia* teisminę kontrolę bei asmens teisę kreiptis į teismą dėl savo teisių pažeidimo.

Prevencinių priemonių, kuriomis siekiama riboti ir mažinti organizuotą nusikalstamumą, nustatymas ir taikymas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas

<...> sprendžiant, ar įstatymas, kuriuo ribojamas asmens teisių ir laisvių įgyvendinimas, nepažeidžia konstitucinio proporcingumo principo, kaip vieno iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, būtina įvertinti, ar įstatyme numatytos priemonės atitinka teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, ar šios priemonės yra būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir ar šios priemonės nevaržo asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti.

<...> jurisdikcinės ir kitos teisę taikančios institucijos, taikydamos prevencines priemones, kuriomis siekiama riboti ir mažinti organizuotą nusikalstamumą, susijusias su kai kurių asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo ribojimu, kiekvienu atveju turi išsamiai įvertinti konkrečią situaciją, ištirti visas turinčias reikšmes aplinkybes, išsiaiškinti, ar negalima tų pačių tikslų pasiekti neribojant asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo, o paaiškęs, kad toks ribojimas yra būtinas minėtiems prevencinių priemonių taikymo tikslams pasiekti, užtikrinti, kad šių teisių ir laisvių įgyvendinimas nebūtų apribotas labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti. To nepadarius, galėtų būti pažeistos asmens teisės ir laisvės.

<...>

<...> tais atvejais, kai iš įstatymų nustatyta tvarka gautų duomenų apie asmenų ryšius su organizuotomis nusikalstamomis grupėmis, nusikalstamais susivienijimais ar jų nariais yra pakankamas pagrindas manyti, kad šie asmenys gali daryti pavojingiausius nusikaltimus, t. y. kai tam tikra asmenų veikla, ryšiai liudija apie iškilusią grėsmę konstitucinėms vertybėms, *inter alia* žmogaus teisėms ir laisvėms, konstitucinei santvarkai, visuomenės, valstybės saugumui, viešajai tvarkai, įstatymu gali būti nustatomos prevencinės priemonės, numatančios tam tikrą šių asmenų elgesio kontrolę. Prevencinės priemonės, kuriomis siekiama riboti ir mažinti organizuotą nusikalstamumą, savaime nelaikytinos konstituciškai nepagrįstu žmogaus teisės į privatumą ribojimu, tačiau tik tuo atveju, jeigu jos nustatytos įstatymu, jeigu jos yra būtinos demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti Konstitucijos ginamas ir saugomas vertybes, jeigu jomis nėra paneigiama žmogaus teisės į privatumą prigimtis bei esmė, taip pat jeigu jos yra proporcingos siekiamam tikslui, kurio negalima pasiekti kitu būdu. Jurisdikcinės ir kitos teisę taikančios institucijos, taikydamos minėtas prevencines priemones, kiekvienu atveju turi įvertinti konkrečią situaciją, ištirti visas turinčias reikšmes aplinkybes, išsiaiškinti, ar negalima tų pačių tikslų pasiekti neįsiterpiančiam į privatų žmogaus, šeimos gyvenimą ir neapribojant žmogaus teisės į privatumą labiau negu būtina minėtam visuomenei reikšmingam ir konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti.

Kad asmuo nepatirtų savavališko ir nepagrįsto teisės į privatumą suvaržymo, prevencinės poveikio priemonės, kuriomis įsiterpiama į žmogaus teisės į privatų gyvenimą įgyvendinimą, gali būti skiriamos tik įstatyme nustatytais pagrindais, laikantis įstatyme nustatytos tvarkos ir numatant asmens teisę paskirtą prevencinę poveikio priemonę apskųsti teismui.

<...>

<...> Prevencinės priemonės, kuriomis siekiama riboti ir mažinti organizuotą nusikalstamumą, savaime nelaikytinos nepagrįstu asmens kilnojimosi laisvės, taip pat teisės pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, teisės laisvai išvykti iš Lietuvos ribojimu, tačiau tik tuo atveju, jeigu jos nustatytos įstatymu, jeigu jos yra būtinos demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti Konstitucijos ginamas ir saugomas vertybes, jeigu jomis nėra paneigiama asmens kilnojimosi laisvės, taip pat teisės pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, laisvai išvykti iš Lietuvos prigimtis bei esmė, taip pat jeigu jos yra proporcingos siekiamam tikslui, kurio negalima pasiekti kitu būdu. Jurisdikcinės ir kitos teisę taikančios institucijos, taikydamos minėtas prevencines priemones, kiekvienu atveju turi įvertinti konkrečią situaciją, ištirti visas turinčias reikšmes aplinkybes, išsiaiškinti, ar negalima tų pačių tikslų pasiekti neįsiterpiančiam į asmens kilnojimosi laisvę, taip pat į teisę pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, teisę laisvai išvykti iš Lietuvos ir asmens kilnojimosi laisvės, taip pat teisės pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, laisvai išvykti iš Lietuvos neapribojant labiau negu būtina minėtam visuomenei reikšmingam ir konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti.

<...>

<...> prevencinėmis poveikio priemonėmis, skirtomis keliui organizuotam nusikalstamumui užkirsti, negalima apriboti žmogaus teisės laisvai pasirinkti darbą ir verslą.

Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas; sankcijų už teisės pažeidimus diferencijavimas (individualizavimas)

Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas

Konstitucinis teisingumo principas reikalauja nustatomas sankcijas už teisės pažeidimus (taigi ir skiriamas administracinės nuobaudas, pinigines baudas) diferencijuoti taip, kad jas taikant būtų galima atsižvelgti į teisės pažeidimo pobūdį, į atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes, kad atsižvelgiant į tai būtų galima skirti mažesnę nuobaudą nei sankcijoje numatytoji minimali (Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas).

Jeigu įstatyme nėra nustatyti diferencijuoti piniginių baudų dydžiai, bet yra įtvirtintos išties didelės griežtai apibrėžto dydžio piniginės baudos, ir jeigu galimybė diferencijuoti teisinę atsakomybę už atitinkamą teisės pažeidimą nekyla iš atitinkamo įstatymo ir kitų įstatymų, skiriant piniginę baudą nebelieka galimybės jos dydį individualizuoti atsižvelgus į pažeidimo pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes (dėl kurių atitinkama piniginė bauda teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga); toks teisinis reguliavimas nesiderintų su Konstitucijoje įtvirtintais teisingumo ir teisinės valstybės principais.

<...> nuo konstitucinio teisingumo principo, vadinasi, ir nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, būtų nukrypta ir tuo atveju, jeigu įstatyme būtų įtvirtintos ne griežtai apibrėžto dydžio piniginės baudos už teisės pažeidimus, bet tokios minimalios ir maksimalios piniginės baudos, kurios leistų tam tikru mastu individualizuoti skiriamos piniginės baudos dydį, tačiau šios piniginės baudos teisės pažeidėjams vis tiek būtų griežtos, t. y. būtų išties didelės, ir jeigu taikant šias sankcijas – skiriant pinigines baudas nebūtų galima atsižvelgti į teisės pažeidimo pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, atsakomybę lengvinančias bei kitas aplinkybes (dėl kurių atitinkama piniginė bauda teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga) ir teisės pažeidėjui skirti mažesnę piniginę baudą nei įstatyme įtvirtintos sankcijos žemutinė riba.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 109 straipsnį teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai (1 dalis), teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi (2 dalis), teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo (3 dalis). <...> įstatymuose nustatytos nuobaudos ir jų sistema turi būti tokios, kad teismas, skirdamas nuobaudas, galėtų įvykdyti teisingumą.

Esminę reikšmę turi tai, kad įstatymų leidėjas, pasirinkęs tokį sankcijos – piniginės baudos už teisei priešingą veiką padarymą konstravimo būdą, kai pačiame teisinę atsakomybę už nurodytą teisei priešingą veiką nustatančiame straipsnyje yra nustatyta tokia piniginė bauda, kuri yra išties didelė, t. y. tokia sankcija, kuri teisės pažeidėjams yra griežta, kartu turi įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad teismas, taikydamas sankciją už šią teisei priešingą veiką – skirdamas piniginę baudą, galėtų atsižvelgti į visas atsakomybę lengvinančias aplinkybes, taip pat ir į tas, kurios nėra *expressis verbis* nurodytos įstatyme, ir jeigu yra tokių atsakomybę lengvinančių ar kitų aplinkybių, dėl kurių atitinkama piniginė bauda teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga, paskirti jam mažesnę negu įstatymo nustatytoji piniginę baudą.

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad teismas, pagal įstatymą priimančias sprendimą dėl piniginės baudos už teisės pažeidimą skyrimo, apskritai negalėtų, atsižvelgdamas į pažeidimo pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes (dėl kurių atitinkama piniginė bauda teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga) ir vadovaudamasis teisingumo, protingumo kriterijais, individualizuoti įstatyme įtvirtintos ištis didelės piniginės baudos, t. y. griežtos (teisės pažeidėjams) nuobaudos, dydžio ir teisės pažeidėjui skirti mažesnės piniginės baudos nei įstatyme įtvirtinta minimali piniginė bauda (sankcijos žemutinė riba) arba griežtai apibrėžto dydžio piniginė bauda. Taip būtų suvaržytos teismo galios – apriboti Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti teismo išimtiniai įgaliojimai vykdyti teisingumą, taip pat sudarytos prielaidos pažeisti subjektų konstitucines teises, *inter alia* asmens konstitucinę teisę į teisingą teismą.

Procesinės garantijos asmenims, traukiamiems teisinėn atsakomybėn

Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas

<...> jei tam tikros įstatymuose nustatytos sankcijos savo dydžiu (griežtumu) prilygsta kriminalinėms bausmėms, nesvarbu, kokiai teisinės atsakomybės rūšiai (baudžiamajai, administracinei, drausminei ar kitai teisinei atsakomybei) šios sankcijos būtų priskirtos ir nesvarbu, kaip atitinkamos sankcijos būtų vadinamos įstatymuose, įstatymuose būtina turi būti nustatytos tokios procesinės garantijos asmenims, traukiamiems teisinėn atsakomybėn pagal atitinkamus įstatymus, kurios kyla iš Konstitucijos, *inter alia* iš jos 31 straipsnio. Šiame kontekste pabrėžtina, kad Konstitucijos 31 straipsnio nuostatos negali būti aiškinamos kaip skirtos tik asmenims, traukiamiems baudžiamajon atsakomybėn.

Šio imperatyvo negalima nepaisyti ir tais atvejais, kai įstatymuose nustatomos tam tikros sankcijos, kurios, nors įstatymuose ir vadinamos „ekonominėmis sankcijomis“, pagal savo turinį ir kitus požymius yra priskirtinos administracinės teisinės atsakomybės institutui, tačiau savo dydžiu (griežtumu) prilygsta kriminalinėms bausmėms. Tokiais atvejais minėtos iš Konstitucijos kylančios procesinės garantijos asmenims, traukiamiems administracinėn teisinėn atsakomybėn, gali būti nustatytos įstatymuose, įtvirtinančiuose pačias šias sankcijas, ir (arba) kituose įstatymuose, reglamentuojančiuose subjektų (taip pat ir ūkio subjektų) administracinę teisinę atsakomybę, administracinį procesą (*inter alia* administracinių bylų teiseną), įstatymuose, reglamentuojančiuose teismų veiklą, kituose įstatymuose.

Dvigubo baudimo draudimas (*non bis in idem*) (Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalis); veikos pakartotinumumas

Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje nustatyta: „Niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą.“

Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas principas *non bis in idem*. Šis konstitucinis principas reiškia draudimą bausti antrą kartą už tą pačią teisei priešingą veiką – už tą patį nusikaltimą, taip pat už tą patį teisės pažeidimą, kuris nėra nusikaltimas (Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d., 2001 m. spalio 2 d. nutarimai).

Minėtas konstitucinis principas nereiškia, kad už teisės pažeidimą asmuo apskritai negali būti traukiamas skirtingų rūšių teisinėn atsakomybėn (Konstitucinio Teismo 2001 m. gegužės 7 d. nutarimas).

Konstitucinis principas *non bis in idem* savaime nepaneigia galimybės asmeniui taikyti ne vieną, bet daugiau tos pačios rūšies (t. y. apibrėžiamų tos pačios teisės šakos normomis) sankcijų už tą patį pažeidimą, pavyzdžiui, pagrindinę ir papildomą bausmę arba pagrindinę ir papildomą administracinę nuobaudą.

Konstitucinis principas *non bis in idem* reiškia *inter alia* tai, kad jeigu asmuo už teisei priešingą veiką buvo patrauktas ne baudžiamojon, bet administracinę atsakomybėn, t. y. jam buvo pritaikyta sankcija – paskirta nuobauda ne kaip už nusikaltimą, bet kaip už administracinę teisės pažeidimą, jis už tą veiką negali būti traukiamas dar ir baudžiamojon atsakomybėn.

Paminėtina ir tai, kad konstitucinis principas *non bis in idem* negali būti aiškinamas taip, esą jis neleidžia asmens persekioti ir nubausti už teisės pažeidimą, dėl kurio šio asmens atžvilgiu buvo pradėtas teisinis persekiojimas, tačiau tas persekiojimas buvo nutrauktas tokiais pagrindais, kurie įstatymuose nustatyta tvarka vėliau buvo pripažinti nepagrįstais ir (arba) neteisėtais, ir asmuo nebuvo patrauktas teisinėn atsakomybėn – jam nebuvo pritaikyta sankcija (paskirta bausmė arba nuobauda).

Asmens atleidimas įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka nuo vienos rūšies teisinės atsakomybės savaime negali būti kliūtis spręsti klausimą dėl jo patraukimo įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka kitos rūšies teisinėn atsakomybėn.

<...> Konstitucijoje įtvirtintas principas *non bis in idem* nereiškia, kad teisės sistemoje negali būti įtvirtintas pakartotinumų institutas; taip pat pažymėtina, kad pakartotinumų institutas apima ir tokių teisinį reguliavimą, kai asmeniui, vėl padariusiam tos pačios rūšies teisės pažeidimą, t. y. pažeidusiam tą pačią ar kitą įstatyme nurodytą tos pačios teisės šakos normą, ta aplinkybė, kad šis teisės pažeidimas yra padarytas pakartotinai (taigi liudija, kad tas asmuo yra labiau linkęs nepaisyti teisės reikalavimų), yra inkriminuojama kaip aplinkybė, dėl kurios asmuo už šį vėl padarytą teisės pažeidimą gali būti traukiamas kitokion, griežtesnėn tos pačios rūšies teisinėn atsakomybėn, t. y. jam už šį pažeidimą gali būti taikoma kitokia, griežtesnė sankcija – skiriama kitokia, griežtesnė bausmė arba nuobauda nei asmeniui, padariusiam tokią pat veiką pirmąkart.

Tačiau pabrėžtina, kad konstitucinis principas *non bis in idem* neleidžia pakartotinumų (aptariamuoju aspektu) traktuoti kaip aplinkybės, kuriai esant už tam tikrus teisės pažeidimus nustatytos administracinės teisinės atsakomybės rūšis gali būti pakeista baudžiamąja atsakomybe dėl to, kad asmuo, už atitinkamą teisės pažeidimą jau buvęs nubaustas administracine nuobauda, vėl padarė administracinę teisės pažeidimą.

<...>

<...> įstatymuose įtvirtindamas pakartotinumų (aptariamuoju aspektu) institutą, įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, gali pasirinkti įvairius teisinio teksto konstravimo būdus. Antai įstatymuose gali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kai pakartotinumą (aptariamuoju aspektu) yra traktuojamas kaip atitinkamos rūšies teisinę atsakomybę už vėl padarytą formaliai tokių patį, kaip ir ankstesnysis, teisės pažeidimą sunkinanti aplinkybė, o atitinkamame įstatymo straipsnyje (jo dalyje) nėra nurodomas formaliai kitas tos pačios rūšies teisės pažeidimas. Bet įstatymų leidėjui nėra draudžiama įstatymu nustatyti ir tokių teisinį reguliavimą, kad pakartotinumą (aptariamuoju aspektu) būtų traktuojamas kaip formaliai kitą tos pačios rūšies (t. y. tos pačios teisės šakos normomis apibrėžiamą) teisės pažeidimą kvalifikuojanti aplinkybė ir vėl padarytas tos pačios rūšies (toks pat, kaip ir ankstesnysis, arba kitas tos pačios teisės šakos normomis apibrėžiamas) teisės pažeidimas atitinkamame įstatymo straipsnyje (jo dalyje) būtų įvardijamas kaip formaliai kitas tos pačios rūšies teisės pažeidimas.

Taigi konstitucinis principas *non bis in idem* nereiškia, kad įstatymu negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmens, jau bausto už teisės pažeidimą, vėl padarytas toks pat teisės pažeidimas būtų kvalifikuojamas pagal kitą tos pačios teisės šakos normą, numatančią formaliai kitą teisės pažeidimą, o asmeniui už tokią pat pakartotinai padarytą teisę priešingą veiką būtų taikoma kitokia, griežtesnė sankcija nei asmeniui, padariusiam tokią veiką pirmąkart. Toks įstatyme nustatytas teisinis reguliavimas, kai tam tikros rūšies teisės pažeidimo pakartotinis padarymas (tos pačios arba kitos įstatyme nurodytos tos pačios teisės šakos nuostatos pažeidimas) yra traktuojamas kaip formaliai kitą teisę priešingą veiką kvalifikuojanti aplinkybė, kuri lemia, kad asmuo gali būti traukiamas kitokion, griežtesnė teisinė atsakomybė, t. y. jam už šį teisės pažeidimą gali būti taikoma kitokia, griežtesnė sankcija – skiriama kitokia, griežtesnė bausmė arba nuobauda nei asmeniui, padariusiam tokią pat veiką pirmąkart, nevertintinas kaip sudarantis teises prielaidas asmenį antrąkart bausti už tą pačią veiką – anksčiau padarytą teisės pažeidimą.

Kartu pabrėžtina, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad traukiant asmenį teisinę atsakomybę už pakartotinai padarytą teisės pažeidimą pakartotinumas (aptariamuoju aspektu) būtų traktuojamas ir kaip formaliai kitą tos pačios rūšies teisės pažeidimą kvalifikuojanti aplinkybė, ir kaip teisinę atsakomybę už šį, formaliai kitą, teisės pažeidimą sunkinanti aplinkybė. Toks teisinis reguliavimas nukryptų nuo Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje įtvirtinto principo *non bis in idem*.

Teisinės atsakomybės už teisę priešingas veikas nustatymas

Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas

Demokratinėje teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas, kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba keliama grėsmė, kad tokia žala atsiras (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2003 m. birželio 10 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai).

Įstatymuose nustatydamas, kokios veikos yra priešingos teisei, taip pat nustatydamas teisinę atsakomybę už teisę priešingas veikas, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją. Ši diskrecija apima ir diskreciją nustatyti aplinkybes, lemiančias tai, kokios sankcijos turi būti taikomos už teisės pažeidimus. <...>

<...>

Pažymėtina, kad konstitucinis teisinės valstybės principas būtų pažeistas, jeigu: 1) įstatyme būtų nustatyta teisinė atsakomybė už tokią veiką, kuri nėra pavojinga visuomenei ir dėl to teisiskai nedraustina; 2) įstatyme būtų nustatyta tokia griežta sankcija (teisinė atsakomybė) už teisę priešingą veiką, kad pagal ją skiriama bausmė arba nuobauda teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga; 3) asmenys, traukiami teisine atsakomybe, negalėtų pasinaudoti tam tikromis teisėmis (*inter alia* teise į tinkamą teisinį procesą), kurias jie turi pagal Konstituciją, ir (arba) negalėtų pasinaudoti tam tikromis teisėmis, kurias pagal įstatymus turi kiti asmenys, esantys analogiškoje padėtyje, – antruoju atveju būtų pažeistas ir konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas, taigi ir Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis.

Siekiant užkirsti kelią neteisėtoms veikoms ne visuomet yra tikslinga atitinkamas veikas pripažinti nusikaltimais ir taikyti už jas pačias griežčiausias priemones – kriminalines bausmes; kiekvieną kartą, kai reikia spręsti, pripažinti veiką nusikaltimu ar kitokiu teisės pažeidimu, labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, nesusijusiomis su kriminalinių bausmių taikymu priemonėmis, *inter alia* administracinėmis sankcijomis (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas).

Taigi įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, *inter alia* iš jos kylančio teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaringumo imperatyvų, gali pasirinkti, kurios teisės šakos normomis apibrėžti tam tikrus teisės pažeidimus ir kokias sankcijas (baudžiamąsias, administracines ar kt.) už juos nustatyti.

Vertinant, ar teisinė atsakomybė priskirtina administracinei, ar baudžiamajai teisei, pabrėžtina, kad tarp administracinės ir baudžiamosios teisinės atsakomybės esama nemaža panašumų, bet yra ir esminių skirtumų. Administracinių teisės pažeidimų ir nusikalstamų veikų pavojingumas yra nevienodas, skiriasi ir patraukimo administracinę arba baudžiamąją atsakomybę padariniai. Administracinės nuobaudos gali būti panašios į kriminalines bausmes (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas). Tačiau pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas turi siekti tarpšakinio administracinių ir baudžiamųjų sankcijų suderinamumo.

Asmenų, traukiamų administracinę teisinę atsakomybę, ir asmenų, traukiamų baudžiamąją teisinę atsakomybę, teisinė padėtis negali nesiskirti, nes skiriasi pats šios teisinės atsakomybės pagrindas: pirmieji yra padarę administracinius teisės pažeidimus <...>, o antrieji – nusikaltimus ar kitus teisės pažeidimus, apibrėžtus baudžiamajame įstatyme. Įvairių rūšių teisinės atsakomybės už teisės pažeidimus įtvirtinimas savaime negali būti pagrindu kvestionuoti atitinkamo įstatymuose nustatyto teisinio reguliavimo atitiktį konstituciniams lygiateisiškumo ir teisinės valstybės principams. Taigi vien tai, kad įstatymuose tam tikros teisei priešingos veikos apibrėžiamos kaip administraciniai teisės pažeidimai (net jeigu už juos nustatytos administracinės nuobaudos savo griežtumu prilygsta kriminalinėms bausmėms), o kitos – kaip nusikaltimai ar kitos baudžiamuosius įstatymus pažeidžiančios veikos, savaime nereiškia, kad yra nukrypstama nuo konstitucinių teisinės valstybės ar asmenų lygiateisiškumo principų.

Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas; sankcijų už teisės pažeidimus diferencijavimas (individualizavimas)

Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas

Nustatant sankcijas už teisės pažeidimus privalu paisyti konstitucinio teisinės valstybės principo, *inter alia* protingumo, teisingumo, proporcingumo reikalavimų. Iš Konstitucijos kylantis proporcingumo principas reiškia, kad nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimai). Už teisės pažeidimus negalima nustatyti tokių bausmių arba nuobaudų (*inter alia* ir tokių jų dydžių), kurios būtų akivaizdžiai neproporcingos (neadekvačios) teisės pažeidimams ir bausmės ar nuobaudos paskirčiai. Tad įstatymuose sankcijos turi būti konstruojamos taip, kad jas taikant būtų galima atsižvelgti į teisės pažeidimo pobūdį, į atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes, idant skiriama bausmė arba nuobauda nebūtų neteisinga, neadekvati padarytam teisės pažeidimui.

Pažymėtina, kad griežtų (teisės pažeidėjams) sankcijų už teisės pažeidimus (*inter alia* didelių piniginių baudų už administracinius teisės pažeidimus) įtvirtinimas įstatyme savaime (neįvertinus atitinkamo teisės pažeidimo pobūdžio, pavojingumo (sunkumo), masto, kitų požymių, kitų aplinkybių) negali būti aiškinamas kaip neteisingas ar neadekvatus tiems teisės pažeidimams.

<...>

Skiriama bausmė arba nuobauda turi būti teisinga. Pagal Konstituciją teismas, taikdamas sankciją už teisės pažeidimą, turi turėti galimybę atsižvelgti į visas atsakomybę lengvinančias aplinkybes, taip pat ir į tas, kurios nėra *expressis verbis* nurodytos įstatyme, ir paskirti teisės pažeidėjui švelnesnę negu įstatymo numatyta sankcija bausmę arba nuobaudą. Pasirinkęs tokį sankcijos – piniginės baudos už teisei priešingos veikos padarymą konstravimo būdą, kai pačiame teisinę atsakomybę už nurodytą teisei priešingą veiką nustatančiame straipsnyje yra nustatyta tokia piniginė bauda, kuri yra išties didelė, t. y. tokia sankcija, kuri teisės pažeidėjams yra griežta, įstatymų leidėjas kartu turi įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad teismas, taikdamas sankciją už šią teisei priešingą veiką – skirdamas piniginę baudą, galėtų atsižvelgti į visas atsakomybę lengvinančias aplinkybes, taip pat ir į tas, kurios nėra *expressis verbis* nurodytos įstatyme, ir jeigu yra tokių atsakomybę lengvinančių ar kitų aplinkybių, dėl kurių atitinkama piniginė bauda teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, nes neproporcinga (neadekvati) padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga, paskirti jam mažesnę negu įstatymo nustatytoji piniginę baudą – mažesnę piniginę baudą nei įstatyme įtvirtinta minimali piniginė bauda (sankcijos žemutinė riba) arba griežtai apibrėžto dydžio piniginė bauda (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d., 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimai). Mažesnės negu įstatymo nustatytos piniginės baudos skyrimas turi būti ne taisyklė, bet išimtis – ją teismas gali skirti tik esant ypatingoms atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms, kitoms aplinkybėms, į kurias neatsižvelgus įstatyme nustatyto dydžio piniginė bauda, jeigu ji būtų paskirta, būtų akivaizdžiai neteisinga. Teismas, skirdamas mažesnes negu įstatymo numatytas pinigines baudas, tai turi daryti itin atidžiai ir atsargiai, kad nebūtų pažeisti asmens, visuomenės, valstybės interesai.

Procesinės garantijos asmenims, traukiamiems teisinėn atsakomybėn

Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas

<...> jei tam tikros įstatymuose nustatytos sankcijos savo dydžiu (griežtumu) prilygsta kriminalinėms bausmėms, nesvarbu, kokiai teisinės atsakomybės rūšiai (administracinei, drausminei ar kitai) šios sankcijos būtų priskirtos, ir nesvarbu, kaip jos būtų vadinamos įstatymuose, įstatymuose būtina turi būti nustatytos tokios procesinės garantijos asmenims, traukiamiems teisinėn atsakomybėn pagal atitinkamus įstatymus, kurios kyla iš Konstitucijos, *inter alia* iš jos 31 straipsnio, kurio nuostatos negali būti aiškinamos kaip skirtos tik asmenims, traukiamiems baudžiamojon atsakomybėn (Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 3 d. nutarimas). Minėtos iš Konstitucijos kylančios procesinės garantijos – tai teismo nepriklausomumas ir nešališkumas, nekaltumo prezumpcija, draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ir artimuosius giminaičius, sankcijos taikymas (bausmės arba nuobaudos skyrimas) tik remiantis įstatymu, draudimas bausti antrą kartą už tą pačią teisei priešingą veiką (*non bis in idem*), teisė į gynybą nuo asmens sulaikymo arba pirmosios apklausos momento, teisė turėti advokatą, rungimosi principas teismo procese, asmens, nemo kančio lietuvių kalbos, teisė dalyvauti teisminiuose veiksmuose per vertėją ir kt.

Dvigubo baudimo draudimas (*non bis in idem*) (Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas

<...> konstitucinis principas *non bis in idem* nedraudžia taikyti asmeniui uždraudimo sankciją – prevencinio poveikio priemonę kartu su kita administracine nuobauda.

Taigi konstitucinis principas *non bis in idem* savaime nepaneigia galimybės už tą patį teisės pažeidimą taikyti asmeniui ne vieną sankciją. Ar atitinkamu teisiniu reguliavimu nėra

pažeidžiamas minėtas konstitucinis principas, galima atsakyti tik įvertinus teisės pažeidimų, už kuriuos yra nustatytos atitinkamos sankcijos, pobūdį, taip pat visuomeniškai reikšmingus tikslus, kurių siekia įstatymų leidėjas. Tai, ar tam tikra įstatymo nustatyta administracinė nuobauda (arba bausmė) yra priskirta pagrindinėms, ar papildomosioms, ar apskritai nepriskirta nė vienai iš šių kategorijų, atitinkamo teisinio reguliavimo atitikties konstituciniam principui *non bis in idem* atžvilgiu neturi reikšmės, nes administracinių nuobaudų (kaip ir bausmių) skirstymas į pagrindines ir papildomas kyla ne iš Konstitucijos, bet iš įstatymo, t. y. iš ordinarinės teisės.

Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas; sankcijų už teisės pažeidimus diferencijavimas (individualizavimas)

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad konstituciniai teisingumo, teisinės valstybės principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti; tarp siekiamo tikslo nubausti teisės pažeidėjus ir užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją ir pasirinktų priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti teisinga pusiausvyra (proporcingumas); konstitucinis teisingumo principas reikalauja nustatomas nuobaudas diferencijuoti taip, kad jas taikant būtų galima atsižvelgti į teisės pažeidimo pobūdį, į atsakomybę lengvinančias ir kitas aplinkybes, kad atsižvelgiant į tai būtų galima skirti mažesnę nuobaudą nei sankcijoje numatytoji minimali ir kt.; įstatymuose už įstatymų pažeidimus nustatomos baudos turi būti tokio dydžio, koks yra būtinas siekiant teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo – užtikrinti įstatymų laikymąsi, nustatytų pareigų vykdymą (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. spalio 2 d., 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. lapkričio 3 d., 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimai).

Teismo įgaliojimai nagrinėjant administracinių teisės pažeidimų bylas

Konstitucinio Teismo 2008 m. gegužės 28 d. nutarimas

Teismas (teisėjas), nagrinėdamas administracinio teisės pažeidimo bylą, privalo objektyviai ir nešališkai ištirti, patikrinti bei įvertinti byloje esančius administracinio teisės pažeidimo padarymo duomenis (įrodymus) ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius šį pažeidimą, kaltumo. Pažymėtina, kad galimos tokios situacijos, kai nagrinėjant bylą teisme paaiškėja aplinkybės, svarbios priimant teisingą sprendimą, tačiau nenustatytos administracinio teisės pažeidimo protokolą surašiusio asmens, arba kai pateiktos teismui medžiagos neužtenka teisingam sprendimui priimti. Tokiu atveju <...> teismas (teisėjas), siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti joje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti reikiamus proceso veiksmus, nes teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia bylos medžiaga teismui yra pateikta. <...> atlikdamas proceso veiksmus teismas turi veikti taip, kad nesudarytų prielaidų manyti, jog jis yra šališkas ar priklausomas.

Pažymėtina, kad teismo (teisėjo) įgaliojimai rinkti įrodymus nagrinėjant administracinio teisės pažeidimo bylą jokių būdu nereiškia, jog asmenys, surašantys administracinio teisės pažeidimo protokolą, yra atleidžiami nuo pareigos rinkti įrodymus.

Nusikaltimai; valstybės priedermė užtikrinti veiksmingą apsaugą nuo nusikalstamų kėsinių; baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad:

– Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis suponuoja tai, kad privalu stengtis užtikrinti, kad kiekvienas asmuo ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikalstamų kėsinių (2000 m. gegužės 8 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai);

– nusikaltimai – tai teisės pažeidimai, kuriais itin šurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės, daromas neigiamas poveikis gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui, kėsiniams į valstybės ir visuomenės gyvenimo pagrindus (2000 m. gegužės 8 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai);

– baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamas veikas yra viena iš žmogaus teisių ir laisvių, kitų konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo priemonių (2003 m. birželio 10 d., 2003 m. liepos 4 d. nutarimai);

– valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą *inter alia* nuo nusikalstamų kėsinių (2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai);

– jeigu valstybė nesiimtų deramų veiksmų, kuriais siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, būtų griauamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėtų nepagarba teisinei tvarkai, įvairiems socialiniams institutams. Todėl pagal Konstituciją valstybė – visos visuomenės organizacija, privalanti garantuoti viešąjį interesą, turi ne tik teisę, bet ir priedermę imtis įvairių teisėtų priemonių, užkertančių kelią nusikaltimams, ribojančių bei mažinančių nusikalstamumą (2000 m. gegužės 8 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai);

– valstybės nustatytos ir taikomos priemonės, užkertančios kelią nusikaltimams, ribojančios bei mažinančios nusikalstamumą, turi būti veiksmingos (2000 m. gegužės 8 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai);

– teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas, kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba keliama grėsmė, kad tokia žala atsirastų; įstatymuose apibrėžiama, kokios veikos pripažįstamos nusikalstamomis, ir nustatomos bausmės už jų padarymą; jais asmenys ir visuomenė saugomi nuo nusikalstamų kėsinių grąsinant bausmėmis ir nustatoma, kuo remiantis nusikalte asmenys yra baudžiami norint juos pataisyti (2000 m. gegužės 8 d., 2003 m. birželio 10 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai);

– įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamas veikas nustatymu, turi plačią diskreciją, jis *inter alia* gali, atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, įtvirtinti diferencijuotą teisinį reguliavimą ir nustatyti skirtingą baudžiamąją atsakomybę už atitinkamas nusikalstamas veikas. Tačiau ši įstatymų leidėjo diskrecija nėra absoliuti: jis turi paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* iš Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaringumo imperatyvų (2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas

<...> Konstitucijoje *expressis verbis* nėra nustatyta, kad baudžiamosios atsakomybės subjektu gali būti tik fizinis asmuo ar kad tokios atsakomybės subjektu negali būti juridinis asmuo.

<...> juridinio asmens specifiškumą lemia *inter alia* tai, kad juridinis asmuo, turėdamas teisnumą ir veiksnumą, teisinių santykių dalyvis yra per fizinius asmenis (vadovą, įgaliotą atstovą ir pan.). <...> juridinio asmens veikla neatsiejama nuo atitinkamų fizinių asmenų, per kuriuos jis veikia, veiklos ir be jų veiklos apskritai būtų neįmanoma. <...> įstatymų leidėjas, nustatydamas juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę, turi atsižvelgti ir į minėtą juridinio asmens, kaip teisinių santykių subjekto, specifiką. Juridinio asmens specifika lemia ir kai kurių baudžiamosios teisės institutų taikymo juridiniams asmenims ypatumus. Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad dėl tokio juridinio asmens specifiškumo, palyginti su fiziniu asmeniu, juridiniam asmeniui negalima taikyti tam tikrų fiziniams asmenims nustatytų baudžiamosios teisės normų.

Taigi juridinio asmens, kaip teisinių santykių subjekto, specifiškumas lemia, kad [įstatyme] gali būti nustatytas diferencijuotas teisinis reguliavimas, susijęs su fizinio asmens ir juridinio asmens baudžiamąja atsakomybe. Tačiau šiame kontekste pažymėtina, kad reguliuodamas ir juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* įtvirtintų jos 31 straipsnyje.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 31 straipsnį, ir teisinės valstybės principą įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su juridinio asmens baudžiamąja atsakomybe, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad teismas, sprenddamas juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės, *inter alia* bausmės jam skyrimo, klausimą, galėtų atsižvelgti į visas aplinkybes, *inter alia* į aplinkybes, didinančias ar mažinančias juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą. Šiame kontekste pažymėtina, kad juridinio asmens, kaip teisinių santykių subjekto, specifika (*inter alia* tai, kad juridinis asmuo turi savarankišką struktūrą ir teisinių santykių dalyvis yra per tam tikrus fizinius asmenis) suponuoja ir tai, kad įstatyme aplinkybėmis, didinančiomis ar mažinančiomis juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą, gali būti pripažintos ir tokios aplinkybės, kurios paprastai negali būti laikomos fizinio asmens padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą didinančiomis ar mažinančiomis aplinkybėmis. Antai juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą gali lemti juridinio asmens veiklos politika, strategija, jo organizacinė kultūra ir pan. Pavyzdžiui, vienaip juridinio asmens padarytos nusikalstamos veikos pavojingumas vertintinas, kai juridinio asmens veiklos politika, organizacinė struktūra buvo nukreipta į tai, kad juridinis asmuo negalėtų veikti nusikalstamai, kitaip – kai juridinio asmens veiklos strategija, vidaus procedūros sudaro prielaidas (ar net yra orientuotos) juridiniam asmeniui veikti nusikalstamai, kai juridinis asmuo pripažįsta jo naudai padarytos nusikalstamos veikos rezultatus *ex post facto* ir pan.

Pažymėtina ir tai, kad minėtų aplinkybių buvimas ar nebuvimas juridinio asmens padarytoje nusikalstamoje veikoje gali turėti lemiamos reikšmės juridinio asmens atleidimui nuo baudžiamosios atsakomybės.

<...>

Juridinio asmens, kaip nusikalstamos veikos subjekto, specifika, t. y. tai, kad jis yra savarankiškas teisinių santykių subjektas, turintis teisinį veiksnumą ir teisnumą, savarankišką pavadinimą, organizacinį vientisumą, jo turtas yra atskirtas nuo jo dalyvių turto, tačiau jis

yra teisinių santykių dalyvis per jo vardu veikiančius fizinius asmenis, suponuoją ir jo kaltės specifiškumą. Juridinio asmens kaltė sietina su fizinio asmens, veikiančio juridinio asmens naudai ar jo interesais, kalte. <...>

Bausmė skiriama ir taikoma tik remiantis įstatymu (Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalis, pagal kurią bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu, *inter alia* reiškia, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu nustatyti, kokios veikos yra nusikalstamos, taip pat baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas. Nustatydamas, kokios veikos yra nusikalstamos, taip pat baudžiamąją atsakomybę už jas, jis yra saistomas Konstitucijoje įtvirtinto prigimtinio teisingumo ir proporcingumo principų, kitų teisinės valstybės reikalavimų. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas baudžiamajame įstatyme kaip nusikalstamas gali nurodyti tik tas veikas, kurios yra iš tikrųjų pavojingos ir kuriomis daroma didelė žala asmens, visuomenės ir valstybės interesams. Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalis, pagal kurią bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu, reiškia ir tai, kad įstatymų leidėjas bausmes, skiriamas už nusikalstamas veikas, ir šių bausmių dydžius turi nustatyti tik įstatymu; bausmės turi būti nustatytos už kiekvieną nusikalstamą veiką. Konstitucijoje įtvirtintas prigimtinio teisingumo principas suponuoją tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės turi būti teisingos. Teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai *inter alia* reiškia, kad valstybės taikomos priemonės turi būti adekvačios siekiamam tikslui. Taigi bausmės turi būti adekvačios nusikalstamoms veikoms, už kurias jos nustatytos; už nusikalstamas veikas negalima nustatyti tokių bausmių ir tokių jų dydžių, kurie būtų akivaizdžiai neadekvačūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai. Bausmės ir jų dydžiai baudžiamajame įstatyme turi būti diferencijuojami atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pavojingumą (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas) <...>.

Dvigubo baudimo draudimas (*non bis in idem*) (Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas

Aiškinant Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje įtvirtintą konstitucinį principą <...> pažymėtina, kad principas *non bis in idem* reiškia, kad yra draudžiama bausti tą patį asmenį antrą kartą už tą pačią nusikalstamą veiką, tačiau šis konstitucinis principas nepaneigia galimybės už tą pačią nusikalstamą veiką baudžiamojon atsakomybėn patraukti du ar daugiau asmenų, kurių kaltė yra įrodyta.

<...> traukiant baudžiamojon atsakomybėn už tam tikrus požymius turinčio fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką tą veiką padariusį fizinį asmenį ir juridinį asmenį, kuris pripažįstamas kaltu dėl to, kad tam tikrus požymius turintis fizinis asmuo jo naudai (ar interesais) padarė nusikalstamą veiką, baudžiamojon atsakomybėn už vieną veiką yra traukiami skirtingi subjektai: fizinis asmuo ir juridinis asmuo. Taigi fizinis asmuo ir juridinis asmuo, kaip baudžiamosios atsakomybės subjektai, negali būti tapatinami.

Administracinės atsakomybės už pavojingas veikas nustatymas

Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 28 d. nutarimas

<...> Konstitucija nedraudžia įstatymu apibrėžti mažiau nei nusikalstamos veikos pavojingų veikų – administracinių teisės pažeidimų – ir nustatyti administracinės atsakomybės

už tokias veikas. Administraciniais teisės pažeidimais įstatymu gali būti pripažintos tik tokios mažiau nei nusikalstamos veikos pavojingos veikos, kuriomis daroma žala asmens, visuomenės, valstybės interesams.

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su administracinės atsakomybės už administracinius teisės pažeidimus nustatymu, turi plačią diskreciją, jis *inter alia* gali, atsižvelgdamas į administracinių teisės pažeidimų pobūdį, pavojingumą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, įtvirtinti diferencijuotą teisinį reguliavimą ir nustatyti skirtingą administracinę atsakomybę už atitinkamus administracinius teisės pažeidimus. Tačiau ši įstatymų leidėjo diskrecija nėra absoliuti: tai darydamas, jis turi paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, Konstitucijoje, *inter alia* jos 29 straipsnyje, įtvirtinto asmenų lygiateisiškumo principo.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su administracinės atsakomybės už administracinių teisės pažeidimų padarymą [nustatymu], *inter alia* nustatydamas tam tikrų subjektų administracinės atsakomybės už administracinių teisės pažeidimų padarymą ribojimus, turi paisyti iš Konstitucijos 29 straipsnio kylančių imperatyvų, kad teisinė atsakomybė už tokius pačius administracinius teisės pažeidimus įstatymu turi būti nustatyta ir taikoma visiems asmenims, išskyrus Konstitucijoje numatytas išimtis.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją tik Respublikos Prezidentas turi imunitetą ne tik nuo baudžiamosios, bet ir nuo administracinės atsakomybės: kol eina savo pareigas, jis negali būti suimtas, patrauktas baudžiamojon ar administracinėn atsakomybėn (Konstitucijos 86 straipsnio 1 dalis). Konstitucinis Teismas savo 2000 m. gegužės 8 d. nutarime konstatavo, kad Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, teisinis statusas yra individualus, jis skiriasi nuo visų kitų piliečių teisinio statuso.

Pagal Konstituciją dalinį imunitetą nuo tam tikrų administracinio poveikio priemonių taip pat turi Seimo nariai, ministrai, teisėjai: Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė (Konstitucijos 62 straipsnio 2 dalis), Ministras Pirmininkas, ministrai ir teisėjai negali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti, negali būti kitaip suvaržyta jų laisvė be išankstinio Seimo sutikimo, o tarp Seimo sesijų – be išankstinio Respublikos Prezidento sutikimo (Konstitucijos 100 straipsnis, 114 straipsnio 2 dalis).

Pažymėtina, kad jokie kiti asmenys, *inter alia* kariai ir statutiniai valstybės tarnautojai (pareigūnai), pagal Konstituciją jokio imuniteto nuo administracinės atsakomybės neturi.

Baudžiamosios atsakomybės diferencijavimas

Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas

Įstatymų leidėjas gali, atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, įtvirtinti diferencijuotą teisinį reguliavimą ir nustatyti skirtingą baudžiamąją atsakomybę už atitinkamas nusikaltamas veikas. Tačiau ši įstatymų leidėjo diskrecija nėra absoliuti: jis turi paisyti Konstitucijos normų ir principų (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai), *inter alia* prigimtinio teisingumo ir proporcingumo principų, kitų teisinės valstybės principų reikalavimų, Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto lygiateisiškumo principo.

Konstitucijoje įtvirtintas prigimtinio teisingumo principas suponuoja tai, kad baudžiamajame įstatyme nustatytos bausmės turi būti teisingos; bausmės ir jų dydžiai baudžiamajame įstatyme turi būti diferencijuojami atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pavojingumą (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai).

Nusikalstamų veikų pavojingumą lemia *inter alia* vertybės, į kurias šiomis veikomis yra kėsiniama.

<...>

Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamas veikas, turi diskreciją diferencijuoti tokią atsakomybę, atsižvelgdamas į nusikalstamą veiką padariusio asmens ir nukentėjusio nuo tos veikos asmens giminystės ryšį, jos laipsnį.

<...>

Žmogaus gyvybė, jo asmens neliečiamumas, artimos giminystės santykiai, šeima, motinystė, tėvystė, vaikystė yra konstitucinės vertybės; konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įstatymų leidėjo diskreciją asmenims, kurie kėsina į savo artimų giminaičių ar šeimos narių gyvybę, sveikatą, nustatyti griežtą baudžiamąją atsakomybę, kuri būtų diferencijuota atsižvelgiant *inter alia* į tokio kėsinimosi pavojingumą.

Teismo įgaliojimai individualizuoti skiriamą nuobaudą už administracinę teisės pažeidimą

Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 25 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje ne kartą yra išreiškęs poziciją, kad teismas turi turėti galimybę, atsižvelgdamas į reikšmingas bylos aplinkybes, individualizuoti įstatyme įtvirtintą griežtą nuobaudą ir skirti mažesnę nuobaudą nei sankcijoje numatytoji minimali arba švelnesnė nuobauda nei įstatymo numatytoji (Konstitucinio Teismo *inter alia* 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. lapkričio 3 d., 2005 m. lapkričio 10 d., 2008 m. sausio 21 d., 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimai).

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 109 straipsnio 1 dalį ir konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatyme, kuriuo nustatoma asmenų administracinė teisinė atsakomybė, negalima įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo (nuobaudų, jų dydžių), kad teismas, atsižvelgdamas į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, negalėtų individualizuoti griežtos nuobaudos, skiriamos konkrečiam asmeniui už konkretų teisės pažeidimą. Teisiniu reguliavimu turi būti sudarytos teisinės prielaidos teismui ištirti visas bylai reikšmingas aplinkybes ir priimti teisingą sprendimą. Ir, priešingai, teisinis reguliavimas negali būti toks, kad teismui nebūtų leidžiama, atsižvelgus į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes ir vadovaujantis teise, nenusižengiant iš Konstitucijos kylantiems teisingumo, protingumo imperatyvams, priimti teisingo sprendimo ir šitaip įvykdyti teisingumo, antraip būtų pažeisti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 109 straipsnio, kylantys teismo įgaliojimai vykdyti teisingumą, būtų nukrypta nuo konstitucinės teismo, kaip Lietuvos Respublikos vardu teisingumą vykdančios institucijos, sampratos, taip pat nuo konstitucinio teisinės valstybės principo.

Pažymėtina ir tai, kad individualizuodami pažeidėjams skiriamas nuobaudas teismai turi nuodugniai įvertinti pavojingumą, kurį žmogaus teisėms ir laisvėms, visuomenės ir valstybės interesams konkrečiu atveju kelia administracinis teisės pažeidimas. Atvejai, kai už administracinius teisės pažeidimus gali būti skiriama mažesnė nuobauda nei sankcijoje numatytoji minimali arba paskirta švelnesnė nuobauda nei numatytoji sankcijoje, arba visai neskirta administracinė nuobauda, turi būti išimtiniai, sietini su išskirtinių aplinkybių konstatavimu.

Valstybės pareiga užtikrinti visuomenės saugumą ir viešąją tvarką; įstatymų leidėjo įgaliojimai nustatyti ginklų ir šaudmenų patekimo į civilinę apyvartą, laikymo, naudojimo, leidimų įsigyti ginklų išdavimo ir panaikinimo sąlygas bei tvarką

Konstitucinio Teismo 2013 m. sausio 25 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog pagal Konstituciją valstybės valdžios ir valdymo institucijos turi pareigą užtikrinti visuomenės saugumą ir viešąją tvarką, saugoti asmenį nuo kėsینimosi į jo gyvybę bei sveikatą, ginti žmogaus teises ir laisves. Ginklai bei šaudmenys gali kelti pavojų viešajai tvarkai ir visuomenės saugumui, žmonių gyvybei ar sveikatai, todėl įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į būtinumą užtikrinti visuomenės saugumą ir viešąją tvarką, ginti žmogaus teises ir laisves, turi įgaliojimus nustatyti ginklų ir šaudmenų patekimo į civilinę apyvartą, jų laikymo, naudojimo, leidimų įsigyti ginklų išdavimo sąlygas ir tvarką (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad ginklai ir šaudmenys gali kelti pavojų ne tik pačiam ginklus ir šaudmenis turinčiam asmeniui, bet ir kitiems visuomenės nariams, viešajai tvarkai, todėl įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokias ginklų ir šaudmenų patekimo į civilinę apyvartą, jų laikymo, naudojimo, leidimų įsigyti ginklų išdavimo ir panaikinimo sąlygas bei tvarką, kad būtų sudarytos prielaidos apsaugoti nuo galimos grėsmės tiek patį ginklus ir šaudmenis turintį asmenį, tiek kitus visuomenės narius, užtikrinti viešąją tvarką. Įstatymų leidėjas, vykdydamas šią pareigą ir turėdamas plačią diskreciją, privalo laikytis Konstitucijos, *inter alia* nustatydamas įstatyme įtvirtintomis sąlygomis ir tvarka įgyjamos teisės įsigyti ir turėti atitinkamus ginklus ir šaudmenis ribojimo priemones privalo paisyti proporcingumo principo.

Draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius (Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 12 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Draudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius.“

<...>

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą garantiją, yra konstatavęs, kad ši Konstitucijos nuostata iš esmės siejama su fizinio asmens, kaip teisinių santykių subjekto, savybėmis ir teisine padėtimi (Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas).

Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta garantija reiškia, kad fizinis asmuo gali atsisakyti duoti parodymus, kuriais remiantis jis pats, jo šeimos narys ar artimas giminaitis galėtų būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, taip pat kitokion teisinėn atsakomybėn, jeigu galima sankcija pagal savo pobūdį ir dydį (griežtumą) prilygtų kriminalinei bausmei. Tačiau Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas negali būti aiškinamas kaip reiškiantis, kad fizinis asmuo negali savanoriškai (t. y. niekieno neverčiamas) duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius (Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas).

<...>

Aiškinant Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalį kartu su 23 straipsniu pažymėtina, kad žmogus, naudodamasis 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta garantija, negali *inter alia* nevykdyti jam kaip nuosavybės objekto savininkui įstatymų nustatytų pareigų.

Baudžiamosios atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus nustatymas*Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas*

<...> pagal Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį sąžiningai vykdant tarptautinius įsipareigojimus, kylančius iš visuotinai pripažintų tarptautinės teisės (bendrosios tarptautinės teisės) normų, *inter alia jus cogens* normų, pagal kurias draudžiami tarptautiniai nusikaltimai, Lietuvos Respublikos baudžiamieji įstatymai, susiję su atsakomybe už tarptautinius nusikaltimus, *inter alia* genocidą, negali nustatyti žemesnių standartų, negu nustatytieji pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas. Tokio reikalavimo nepaisymas būtų nesuderinamas su Konstitucijos preambulėje įtvirtintais atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekiais, kuriuos išreiškia konstitucinis teisinės valstybės principas.

Bausmė skiriama ir taikoma tik remiantis įstatymu (Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalis)*Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas*

Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalyje nustatyta: „Bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu.“ Taigi šioje Konstitucijos nuostatoje įtvirtintas principas *nulla poena sine lege*, kuris reiškia, kad asmuo negali būti baudžiamas už veiką, už kurią jos atlikimo metu pagal įstatymą nebuvo baudžiama.

Pažymėtina, kad šis principas kyla ir iš konstitucinio teisinės valstybės principo. Kaip Konstitucinis Teismas pažymėjo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimuose, taikant teisę *inter alia* būtina laikytis tokių iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų: atsakomybė (sankcija, bausmė) už teisės pažeidimus turi būti nustatyta iš anksto (*nulla poena sine lege*); veika nėra nusikalstama, jeigu tai nėra numatyta įstatyme (*nullum crimen sine lege*).

Taigi pažymėtina ir tai, kad konstitucinis teisinės valstybės principas integruoja du <...> tarpusavyje susijusius principus: *nulla poena sine lege* ir *nullum crimen sine lege*.

<...>

<...> atsižvelgiant į Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį, konstitucinio teisinės valstybės principo išreiškiamus atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekius, Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalyje įtvirtintas ir iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantis principas *nullum crimen, nulla poena sine lege* nėra absoliutus. Pagal Konstituciją baudžiamuosiuose įstatymuose gali būti nustatyta šio principo išimtis, taikytina nusikaltimams pagal tarptautinę teisę ar bendruosius teisės principus, *inter alia* genocido nusikaltimui, apibrėžiamam pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas (t. y. nukreiptam tik prieš nacionalines, etnines, rasines ar religines grupes); tik taip būtų paisoma iš Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalies kylančio ir su konstitucinio teisinės valstybės principo išreiškiamais atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekiais susijusio reikalavimo Lietuvos Respublikos baudžiamaisiais įstatymais, susijusiais su atsakomybe už tarptautinius nusikaltimus, nenustatyti žemesnių standartų nei nustatytieji pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas. Šio reikalavimo, taigi ir Konstitucijos 31 straipsnio 4 dalyje įtvirtinto ir iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančio principo *nullum crimen, nulla poena sine lege*, nebūtų paisoma, jeigu baudžiamuosiuose įstatymuose būtų nustatyta grįžtamoji jų galia nusikaltimams, apibrėžiamiems tik pagal nacionalinę teisę.

<...>

<...> pagal Konstituciją, kaip ir pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas, principo *nullum crimen, nulla poena sine lege* išimtis taikytina ir genocidu laikomiems tyčiniams veiksams, kuriais siekiama sunaikinti reikšmingą nacionalinės, etninės, rasinės ar religinės grupės dalį, turinčią įtakos visos atitinkamos saugomos grupės, kurią sudaro tam tikros socialinės ar politinės grupės, išlikimui.

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją, kaip ir pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas, principo *nullum crimen, nulla poena sine lege* išimtis, pagal kurią baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus pagal tarptautinę teisę ar bendruosius teisės principus nustatantys baudžiamieji įstatymai gali turėti grįžtamąją galią, taikytina ir nusikaltimams žmoniškumui bei karo nusikaltimams, kurie gali būti nukreipti *inter alia* prieš tam tikras socialines ar politines žmonių grupes.

Baudžiamosios atsakomybės taikymo terminų nustatymas

Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 27 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad, įstatymais apibrėždamas nusikalstamas veikas ir nustatydamas baudžiamąją atsakomybę už jas, įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti ir terminus, per kuriuos asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas, baudžiamoji atsakomybė gali būti taikoma; nustatydamas tokius terminus, įstatymų leidėjas turi atsižvelgti *inter alia* į nusikalstamos veikos pobūdį, pavojingumą (sunkumą); šie kriterijai gali lemti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį už pačius sunkiausius nusikaltimus jokie baudžiamosios atsakomybės terminai netaikomi (2014 m. kovo 18 d. nutarimas).

<...> pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti įvairius terminų, per kuriuos asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas, baudžiamoji atsakomybė gali būti taikoma, skaičiavimo modelius. Antai gali būti nustatyti absoliutūs terminai arba jie gali būti siejami su tam tikromis aplinkybėmis, pavyzdžiui, kaltinimo pareiškimu. Nustatydamas tokius terminus, įstatymų leidėjas privalo paisyti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 31 straipsnio 2 dalies, kylančio reikalavimo sudaryti prielaidas teismui, nagrinėjančiam baudžiamąją bylą, veikti taip, kad baudžiamojoje byloje būtų nustatyta tiesa ir teisingai išspręstas asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimas.

<...> Konstitucija, *inter alia* jos 31 straipsnio 1, 2 dalys, konstitucinis teisinės valstybės principas, suponuoja įstatymų leidėjo pareigą, reguliuojant baudžiamojo proceso santykius tuo atveju, kai yra pasibaigę terminai, per kuriuos asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas, gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, suderinti konstitucines vertybes – nekaltumo prezumpciją ir asmens teisę į tinkamą teismo procesą. Įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti teisinį reguliavimą, sudarantį prielaidas užtikrinti, kad teismo sprendimu, priimamu pasibaigus terminams, per kuriuos asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas, gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, būtų išspręsta, ar kaltinamasis pagrįstai buvo kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, kad tuo atveju, jeigu teismo sprendimu būtų nepripažintas asmens kaltumas padarius nusikalstamą veiką, kaltinimas būtų panaikintas.

<...>

<...> ikiteisminio tyrimo metu nėra vykdomas teisingumas, jo metu <...> yra renkama ir vertinama informacija, reikalinga tam, kad būtų galima nuspręsti, ar asmeniui turi būti pareikštas valstybinis kaltinimas ir baudžiamoji byla perduodama teismui. Vadinas, tai, kad ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminams, reiškia, kad nustatytais terminais nebuvo surinkta duomenų, būtinų kaltinimui pareikšti, ir nėra jokio pagrindo manyti, kad įtariamasis padarė nusikalstamą veiką.

Pažymėtina ir tai, kad, kaip minėta, Konstitucija, *inter alia* jos 31 straipsnio 1, 2 dalys, konstitucinis teisinės valstybės principas, suponuoja įstatymų leidėjo pareigą, reguliuojant baudžiamojo proceso santykius tuo atveju, kai yra pasibaigę terminai, per kuriuos asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas, gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, nustatyti teisinį reguliavimą, sudarantį prielaidas užtikrinti, kad kaltinimas, jei nebūtų patvirtintas, būtų panaikintas. Vadinas, tuo atveju, kai, suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminams, nustatoma, kad kaltinamasis nepagrįstai buvo kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, turi būti priimamas išteisinamasis nuosprendis.

Baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamas veikas nustatymas

Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas

Įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamas veikas nustatymu, turi plačią diskreciją, jis *inter alia* gali, atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, įtvirtinti diferencijuotą teisinį reguliavimą ir nustatyti skirtingą baudžiamąją atsakomybę už atitinkamas nusikalstamas veikas. Tačiau ši įstatymų leidėjo diskrecija nėra absoliuti: įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* iš Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaringumo imperatyvų (2006 m. sausio 16 d., 2009 m. birželio 8 d., 2014 m. kovo 18 d. nutarimai).

<...> pagal Konstituciją konkrečių veikų kriminalizavimas ir baudžiamosios atsakomybės už jas diferencijavimas pirmiausia yra valstybės baudžiamosios politikos klausimas, kurį sprendžia įstatymų leidėjas naudodamasis turima plačia diskrecija ir atsižvelgdamas į tų veikų pavojingumą, mastą, nusikalstamumo prevencijos prioritetus, kitas reikšmingas aplinkybes, tačiau nepažeisdamas Konstitucijos ir iš jos kylančių imperatyvų. Todėl, nors įstatymų leidėjas ir turi kiekvienu atveju įvertinti, ar tikslinga konkrečią veiką pripažinti nusikalstama veika, kartu įvertindamas ir tai, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis priemonėmis, vien abejonės dėl tam tikros veikos kriminalizavimo tikslingumo ar tokio teisinio reguliavimo veiksmingumo savaime nėra pagrindas kvestionuoti šio teisinio reguliavimo atitiktį Konstitucijai, nebent paaiškėtų, kad tas teisinis reguliavimas jau jį nustatant teisės aktuose buvo akivaizdžiai priešingas tautos gerovei, Lietuvos visuomenės ir valstybės interesams, akivaizdžiai paneigė Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes.

Bausmių skyrimo ir vykdymo teisinis reguliavimas; bausmės vykdymo atidėjimas

Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pavojingumą, mastą, nusikalstamumo prevencijos prioritetus, kitas reikšmingas aplinkybes, turi plačią diskreciją spręsti valstybės baudžiamosios politikos, *inter alia* konkrečių veikų kriminalizavimo, baudžiamosios atsakomybės diferencijavimo, klausimus, be kita ko, nustatyti bausmių skyrimo ir vykdymo teisinį reguliavimą. Tai darydamas, įstatymų leidėjas turi paisyti *inter alia* iš konstitucinių teisinės valstybės ir teisingumo principų kylančių reikalavimų, kad baudžiamajame įstatyme nustatyta bausmių sistema būtų darni, stabili ir subalansuota, kad už nusikalstamas veikas būtų nustatytos tokios bausmės ir tokie jų dydžiai, kurie būtų adekvatūs nusikalstamai veikai ir bausmės paskirčiai, kad bausmės ir jų dydžiai būtų diferencijuojami atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pavojingumą. Šiame kontekste pažymėtina, kad baudžiamajame įstatyme bausmių sistemą nustatantis teisinis reguliavimas negali būti keičiamas atsižvelgiant tik į visuomenėje tam tikru laikotarpiu susiklosčiusį požiūrį į tam tikras nusikalstamas veikas.

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 31 straipsnio 2 dalį, 109 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymų leidėjas, naudodamasis plačia diskrecija spręsti valstybės baudžiamosios politikos klausimus, baudžiamajame įstatyme nustatytu teisiniu reguliavimu turi sudaryti prielaidas teismui, atsižvelgus į visas bylos aplinkybes, nusikaltimą veiką padariusiam asmeniui paskirti teisingą bausmę, *inter alia* išimtiniais atvejais paskirti švelnesnę, negu įstatymo numatyta, bausmę; baudžiamajame įstatyme taip pat gali būti numatyta galimybė teismui atidėti paskirtos bausmės vykdymą, kai tai yra teisinga atsižvelgiant į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, kaltininko asmenybę, jo baudžiamąją atsakomybę lengvinančias ir kitas bylos aplinkybes.

<...>

Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* jos 31 straipsnio 2 dalį, 109 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymų leidėjas turi teisę numatyti galimybę atidėti paskirtos bausmės vykdymą už tam tikras nusikalstamas veikas, *inter alia* už tokias, kurios pagal baudžiamąjį įstatymą yra pavojingiausios, bet neprivalo to daryti.

Leidimų įsigyti ir turėti ginklus (šaudmenis) išdavimo ir panaikinimo sąlygos

Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 5 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymų leidėjas, vykdydamas pareigą nustatyti leidimų įsigyti ginklus ir šaudmenis išdavimo ir panaikinimo sąlygas ir tvarką, kad būtų sudarytos prielaidos užtikrinti visuomenės saugumą ir viešąją tvarką, ginti žmogaus teises ir laisves, gali nustatyti tokias įstatyme įtvirtintomis sąlygomis ir tvarka įgyjamos teisės įsigyti ir turėti ginklus ir šaudmenis ribojimo priemonės, kurias taikant teistiems už nusikalstamos veikos padarymą asmenims tam tikrą įstatymų leidėjo nustatytą laiką leidimai įsigyti ginklus ir šaudmenis nebūtų išduodami, o išduotieji būtų panaikinami. Pažymėtina ir tai, kad tokiu teisiniu reguliavimu turi būti sudaryta galimybė kiek įmanoma įvertinti individualią kiekvieno asmens situaciją ir, atsižvelgiant į visas svarbias aplinkybes, leidimo įsigyti ginklus ir šaudmenis neišduoti nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, kuris net ir praėjus įstatymų leidėjo nustatytam laikui ir toliau kelia pavojų visuomenės saugumui ar viešajai tvarkai. Konstituciją, *inter alia* konstitucinį proporcingumo principą, atitiktų ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį asmenims, padariusiems tam tikrus itin pavojingus nusikaltimus, už kuriuos numatytos pačios griežčiausios bausmės, leidimai įsigyti tam tikrus ginklus ir šaudmenis niekada nebūtų išduodami.

Teisės vairuoti transporto priemonės suteikimo sąlygos; uždraudimo naudotis teise vairuoti transporto priemonės sankcijos

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 24 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, užtikrinti saugų eismą, *inter alia* automobilių keliais, yra viešasis interesas. Todėl įstatymų leidėjas privalo nustatyti tokius saugaus eismo reikalavimus, kurie yra būtini viešajai tvarkai ir visuomenės saugumui, žmonių gyvybei ar sveikatai užtikrinti, *inter alia* atitinkamus reikalavimus eismo dalyviams; be kita ko, turi būti nustatyti reikalavimai asmenims, siekiantiems įgyti teisę vairuoti transporto priemonės, susiję *inter alia* su jų amžiumi, sveikatos būkle, saugaus eismo taisyklių išmanymu, transporto priemonių vairavimo gebėjimu, asmenų elgesiu. Nustatydamas tokius reikalavimus, įstatymų leidėjas privalo atsižvelgti *inter alia* į pavojų eismo saugumui, kurį savo elgesiu kelia neblaivūs ar apsvaigę, taip pat šurkščius ir (ar) sistemingus eismo taisyklių pažeidimus darantys eismo dalyviai. Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, siekdamas užtikrinti eismo saugumą, įstatymų leidėjas gali nustatyti tokį

teisės vairuoti transporto priemonės suteikimo teisinį reguliavimą, pagal kurį ši teisė nebūtų tam tikrą laiką suteikiama asmenims, padariusiems šurkščiausius eismo taisyklių pažeidimus, *inter alia* neblaiviems ar apsvaigusiems pakartotinai vairavusiems transporto priemonės ar sistemingai šurkščiai pažeidusiems eismo taisykles.

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymu gali būti nustatytos įvairaus pobūdžio sankcijos (administracinės, baudžiamosios), *inter alia* uždraudimo sankcijos, už teisės pažeidimus, padaromus *inter alia* neblaivių ar apsvaigusių eismo dalyvių, taip pat už šurkščius ir (ar) sistemingus eismo taisyklių pažeidimus; tokia uždraudimo sankcija *inter alia* yra teisės vairuoti transporto priemonės atėmimas tam tikram laikui.

Pabrėžtina, kad nustatant tiek teisės vairuoti transporto priemonės suteikimo sąlygas, tiek uždraudimo naudotis šia teise sankcijas turi būti paisoma iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių teisės sistemos nuoseklumo ir darnos imperatyvų, protingumo, teisingumo, proporcingumo reikalavimų, Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje įtvirtinto principo *non bis in idem*.

3.2. BAUDŽIAMASIS PROCESAS

Teisingumo vykdymas baudžiamosiose bylose (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas

Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai.“

Konstitucinis Teismas pažymi, jog ši nuostata baudžiamojo proceso teisėje reiškia, kad asmuo negali būti pripažintas kaltu nusikaltimo padarymu bei nubaustas kriminaline bausme kitaip, kaip teismo nuosprendžiu ir pagal įstatymą. Teismas, vykdydamas šią funkciją, per teisminį nagrinėjimą turi visapusiškai, pilnai ir objektyviai ištirti visas baudžiamosios bylos aplinkybes ir bylą spręsti iš esmės. Tik teismas gali pripažinti asmenį kaltu ir skirti jam bausmę (Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalis).

Baudžiamojo proceso įstatymams keliami reikalavimai

Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas

Baudžiamojo proceso įstatymai turi nustatyti tokią baudžiamųjų bylų proceso tvarką, kuri sudarytų prielaidas teisėtomis priemonėmis greitai ir nuodugniai išaiškinti nusikaltimus bei juos padariusius asmenis, įkaltinti kaltininkus ir tinkamai pritaikius baudžiamąjį įstatymą, teisingai juos nubausti. Nekaltas asmuo negali būti patrauktas baudžiamajon atsakomybėn ir nuteistas.

Nustatant patraukimo baudžiamajon atsakomybėn bei bausmės skyrimo už padarytą nusikaltimą tvarką, įstatymais taip pat turi būti numatytas ir asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, teisių užtikrinimas. Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime pažymėjo, kad „garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Tai įmanoma tik jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti. Teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises yra nekvestionuojama“. Taigi asmuo negali būti pripažintas kaltu nusikaltimo padarymu ir kriminalinė bausmė niekam negali būti paskirta

be tinkamos teisminės procedūros, leidžiančios kaltinamajam žinoti viską, kas jam inkriminuojama ir kuo pagrįsti reiškiami kaltinimai, taip pat parengti ir pateikti įrodymus gynybai. Tai turi būti užtikrinta baudžiamojo proceso normomis, kurios turi atitikti konstitucinius teisėtumo, lygybės įstatymui ir teismui, teismo ir teisėjų bešališkumo ir nepriklausomumo, viešo ir teisingo bylų nagrinėjimo principus. Teismo nagrinėjimo dalyviams – kaltintojui, teisiamajam, gynėjui, nukentėjusiajam ir jo atstovui, civiliniam ieškovui ir civiliniam atsakovui bei jų atstovams – teisminiame posėdyje turi būti įstatymais užtikrintos lygios teisės teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pareikšti prašymus. Bylos turi būti nagrinėjamos laikantis rungimosi principo.

Liudytojų ir nukentėjusiųjų įslaptinimas

Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas

Konstitucijoje yra įtvirtinta žmogaus teisių apsauga: gyvybės (19 straipsnis), asmens neliečiamumo (25 straipsnis), nuosavybės neliečiamumo (23 straipsnis) ir kt. Taigi liudytojas ar nukentėjusysis, duodantis parodymus, turi būti įstatymų nustatytais priemonėmis tinkamai apsaugotas nuo neteisėto poveikio.

Kartu visuomenė ir valstybė yra suinteresuotos, kad kiekvieno asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, byla būtų išnagrinėta teisingai. Asmeniui, kaltinamam padarius nusikaltimą, Konstitucijoje garantuojama, kad jo byla bus išnagrinėta viešai ir teisingai (31 straipsnio 2 dalis). Jis turi turėti teisę gintis nuo pareikšto kaltinimo. Dėl liudytojo ar nukentėjusiojo asmens tapatybės duomenų įslaptinimo kaltinamojo teisės į gynybą realizavimas yra sudėtingesnis. Tai reiškia, kad baudžiamojo proceso normose, nustatančiose liudytojų ar nukentėjusiųjų įslaptinimo bei jų parodymų davimo tvarką, minėtos teisės turi būti suderintos.

Konstitucinis Teismas pažymi, kad liudytojų ar nukentėjusiųjų įslaptinimas galimas tik kaip išimtinė priemonė, kai būtina užtikrinti jų saugumą ir kai įslaptintų liudytojų ar nukentėjusiųjų apklausos teisminiame posėdyje tvarka bei jų parodymų tyrimas ir naudojimas neapriboja ir nepaneigia asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, konstitucinės teisės į gynybą, taip pat į teisingą bylos nagrinėjimą.

Reikalavimai baudžiamojo proceso teisiniam reguliavimui; konstitucinis bendrasis baudžiamojo proceso modelis ir jo išimtys

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Iš Konstitucijos kylanti valstybės priedermė užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių susiuponuoja ne tik įstatymų leidėjo teisė ir pareigą įstatymais apibrėžti nusikalstamas veikas bei nustatyti baudžiamąją atsakomybę už jas, bet ir jo teisė bei pareigą reglamentuoti su nusikalstamų veikų atskleidimu bei tyrimu ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimu susijusius santykius – baudžiamojo proceso santykius. Baudžiamojo proceso santykiai įstatymu turi būti reguliuojami taip, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, teisingai nubausti nusikalstamas veikas padariusius asmenis (ar kitaip pagal įstatymą išspręsti jų baudžiamosios atsakomybės klausimą), taip pat teisinės prielaidos užtikrinti, kad niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Būtina siekti, kad būtų užtikrinta nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų teisių apsauga, taip pat kad nebūtų nepagrįstai suvaržytos asmenų, padariusių nusikalstamas veikas, teisės. Baudžiamojo proceso teisinis reglamentavimas neturi sudaryti prielaidų vilkinti nusikalstamų veikų tyrimo ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimo, taip pat prielaidų baudžiamojo proceso dalyviams piktnaudžiauti procesinėmis ar kitomis teisėmis.

Kitaip pasunkėtų valstybės konstitucinės priedermės teisėtomis priemonėmis užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą, konstitucinėmis vertybėmis grindžiamą teisinę tvarką įgyvendinimas.

<...>

Įstatymu reglamentuodamas baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas turi gana plačią diskreciją. Antai įstatymų leidėjas įstatymu gali nustatyti skirtingas baudžiamojo proceso rūšis, kartu ir baudžiamojo proceso ypatumus tiriant tam tikras nusikalstamas veikas ir (arba) nagrinėjant atskirų kategorijų baudžiamąsias bylas, *inter alia* skirtingas tam tikrų nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo taisykles, baudžiamojo proceso dalyvių teisinio statuso ypatumus ir kt.

Tačiau ir įgyvendindamas minėtą diskreciją įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų bei principų, *inter alia* <...> Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių asmenų lygiateisiškumą, teisę kreiptis į teismą, teisę į teisingą ir nešališką teismą, teisėjo ir teismų nepriklausomumą vykdant teisingumą, teisėjo pareigą sustabdyti bylos nagrinėjimą tada, kai kreipiamasi į Konstitucinį Teismą, taip pat prokurorų konstitucinį statusą.

Antai, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, baudžiamojo proceso teisinis reguliavimas turi būti pagrįstas konstituciniais teisėtumo, lygybės įstatymui ir teismui, nekaltumo prezumpcijos, viešo ir teisingo bylos nagrinėjimo, teismo ir teisėjo nešališkumo ir nepriklausomumo, teismo ir kitų valstybės institucijų (pareigūnų), dalyvaujančių baudžiamajame procese, funkcijų atskyrimo, teisės į gynybą garantavimo ir kitais principais (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimai).

Reguliuojant baudžiamojo proceso santykius turi būti paisoma ir to, kad Konstitucijoje yra įtvirtinti ikiteisminio tyrimo, baudžiamųjų bylų nagrinėjimo teisme ir valstybinio kaltinimo palaikymo baudžiamosiose bylose institutai. Šie konstituciniai institutai suponuoja tokį bendrąjį baudžiamojo proceso konstitucinį modelį: ikiteisminis tyrimas ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme yra skirtingi baudžiamojo proceso etapai; per ikiteisminį tyrimą yra renkama ir vertinama informacija, reikalinga tam, kad būtų galima nuspręsti, ar turi būti tęsiamas ikiteisminis tyrimas ir ar jį pabaigus baudžiamoji byla turi būti perduodama teismui, taip pat tam, kad būtų galima baudžiamąją bylą nagrinėti teisme ir ją teisingai išspręsti; valstybinis kaltinimas yra palaikomas nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme.

Minėto bendrojo baudžiamojo proceso modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galimybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais (atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes) ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas ir (arba) valstybinis kaltinimas teisme nebūtų palaikomas. Taigi Konstitucija neužkerta kelio įstatymu įtvirtinti ir tokias baudžiamojo proceso rūšis, kurios daugiau ar mažiau skiriasi nuo bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio. Tačiau tokios baudžiamojo proceso rūšys traktuotinos kaip bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio išimtys; jų nustatymas turi būti konstituciškai pagrįstas.

Teisė kreiptis į teismą baudžiamajame procese (asmens, manančio, kad jo teisės pažeistos dėl nusikalstamos veikos, teisė ginti savo teises teisme) (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos kylanti valstybės priedermė saugoti kiekvieną asmenį ir visą visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių ir asmens teisę į tinkamą teisinį procesą suponuoja kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės pažeistos dėl nusikalstamos veikos, teisę ginti

savo teisės teisme ir valstybės pareigą užtikrinti veiksmingą šios asmens teisės įgyvendinimo mechanizmą. Šioje srityje įstatymų leidėjas turi gana plačią diskreciją: jis gali numatyti pagrindus, kuriems esant pradedamas nusikalstamos veikos tyrimas, subjektus (institucijas), pradedančius nusikalstamos veikos tyrimą, ir pan. <...> reguliuodamas baudžiamojo proceso santykius įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, gali įtvirtinti tokį teisinį reguliavimą, kad pagrindu pradėti tam tikros nusikalstamos veikos tyrimą gali būti tik paties nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.) dėl nusikalstamos veikos. Tačiau nustatydamas tokį teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas neturi sudaryti teisinių prielaidų paneigti iš Konstitucijos, *inter alia* teisinės valstybės principo, kylančios valstybės priedermės saugoti kiekvieną asmenį ir visą visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių, dirbtinai suvaržyti ar nepagrįstai pasunkinti konstitucinės asmens teisės ginti savo teisės teisme įgyvendinimo.

<...> konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą nereiškia, jog įstatymų leidėjas procesiniuose įstatymuose, *inter alia* įstatymuose, reglamentuojančiuose baudžiamojo proceso santykius, negali nustatyti kreipimosi į teismą tvarkos ir tam tikrų formalių reikalavimų, kuriuos turi atitikti teismui pateikiamas kreipimasis. Pažymėtina ir tai, kad konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą neužkerta kelio įstatymų leidėjui nustatyti ir formalius reikalavimus, taikomus asmens kreipimuisi, pagal kurį gali būti pradedamas nusikalstamos veikos tyrimas ar baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme. Pats savaime tokių formalių reikalavimų nustatymas dar nereiškia, kad yra dirbtinai suvaržyta asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą ar nepagrįstai pasunkintas šios teisės įgyvendinimas. Tačiau įstatymų leidėjas, reglamentuodamas kreipimosi į teismą tvarką ir nustatydamas tam tikrus reikalavimus, kuriuos turi atitikti teismui pateikiamas kreipimasis, *inter alia* reikalavimus, taikomus asmens kreipimuisi, pagal kurį pradedamas nusikalstamos veikos tyrimas ar baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad juo būtų nepagrįstai pasunkintas kokios nors asmens konstitucinės teisės ar teisėto intereso, *inter alia* ir asmens teisės į teisminę gynybą, įgyvendinimas ar apskritai jis taptų neįmanomas. Priešingu atveju būtų pažeista Konstitucija, *inter alia* Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens teisė į teisminę gynybą, iš teisinės valstybės principo kylanti asmens, visuomenės teisė į saugumą nuo nusikalstamų kėsinių ir asmens teisė į tinkamą teisinį procesą.

<...> pagal Konstituciją įstatymais baudžiamojo proceso santykiai turi būti reguliuojami taip, kad baudžiamojo proceso teisinių santykių subjektai, kurie mano, jog jų teisės pažeistos, turėtų teisę savo teisės ginti teisme nepriklausomai nuo savo teisinio statuso baudžiamajame procese. Priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos pažeisti asmens konstitucinę teisę į teisminę gynybą, taigi ir Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalį.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, reglamentuodamas baudžiamojo proceso santykius, gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad nebūtų leidžiama asmeniui piktnaudžiauti konstitucine teise kreiptis į teismą, kai tokiame kreipimuisi nėra jokio pagrindo.

Teismo įgaliojimai baudžiamajame procese (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Pagal Konstituciją, *inter alia* Konstitucijos 109 straipsnį, teisinės valstybės ir teisingumo principus, teismui baudžiamajame procese kyla pareiga išnaudoti visas galimybes nustatyti objektyvią tiesą baudžiamojoje byloje ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo. Šią pareigą turi ir pirmosios instancijos

teismas. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies nuostata, kad teisingumą vykdo tik teismas, baudžiamojo proceso teisėje *inter alia* reiškia, jog pirmosios instancijos teismas, vykdydamas šią funkciją, teisminiame nagrinėjime turi išsamiai ir nešališkai ištirti visas baudžiamosios bylos aplinkybes ir bylą spręsti iš esmės (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas).

<...>

<...> būtinybė apsaugoti asmens teises ir teisėtus interesus, taip pat tai, kad teismas yra valstybės institucija, kuri, vykdydama teisingumą, padeda valstybei užtikrinti asmens, visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių, lemia ir tam tikrus teismo įgaliojimus baudžiamajame procese. Teismas baudžiamajame procese turi būti ir nešališkas arbitras, objektyviai vertinantis baudžiamojoje byloje esančius nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių duomenis (įrodymus) ir priimančias teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo, ir kartu teismas, siekdamas nustatyti objektyvią tiesą, turi aktyviai veikti baudžiamajame procese – apibrėžti baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas, atlikti tam tikrus proceso veiksmus, asmenims, dalyvaujantiems teisme vykstančiame procese, neleisti piktnaudžiauti savo teisėmis ar įgaliojimais, spręsti kitus su baudžiamosios bylos nagrinėjimu teisme susijusius klausimus. Teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, turi veikti taip, kad baudžiamojoje byloje būtų nustatyta objektyvi tiesa ir teisingai išspręstas asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimas. Teismas privalo būti ir lygiai teisingas visiems baudžiamajame procese dalyvaujantiems asmenims.

Taigi Konstitucijoje įtvirtintos normos ir principai, *inter alia* Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens teisė, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas teismas, teisinės valstybės ir teisingumo principai, suponuoja tokį teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, modelį, kad teismas negali būti suprantamas kaip „pasyvus“ bylų proceso stebėtojas ir kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta. Teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti byloje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (pareigūnams), *inter alia* prokurorams.

Iš Konstitucijos kylantis būtinumas nagrinėjant baudžiamąją bylą laikytis baudžiamojo proceso teisės principų ir normų

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Konstitucinė teisė į teisingą teismą, kartu ir į tinkamą teismo procesą, interpretuojama kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, reiškia *inter alia* tai, kad teismo procese, kai nagrinėjama baudžiamoji byla, turi būti laikomasi baudžiamojo proceso teisės principų ir normų (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas).

Iš Konstitucijos kylantis būtinumas teismo procese, kai nagrinėjama baudžiamoji byla, laikytis baudžiamojo proceso teisės principų ir normų nereikia, kad gali būti nepaisoma kitų, ne baudžiamojo proceso, teisės normų ir principų, galinčių turėti reikšmės nagrinėjant atitinkamą baudžiamąją bylą. Ypač pabrėžtina, kad pareiga nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme paisyti baudžiamojo proceso teisės principų ir normų negali būti interpretuojama kaip leidžianti baudžiamojo proceso teisės ar baudžiamosios teisės principus ir normas iškelti aukščiau už Konstitucijos principus ir normas, baudžiamojo proceso teisės ar baudžiamosios teisės principus ir normas aiškinti taip, kad būtų paneigta, iškreipta ar ignoruojama Konstitucijos nuostatų prasmė, baudžiamojo proceso teisės ar baudžiamosios teisės principus ir normas priešpriešinti bendriesiems teisės principams. Nagrinėjant baudžiamąsias bylas turi būti paisoma teisingumo, sąžiningumo, protingumo, proporcingumo,

teisėtumo principų, kitų bendrųjų teisės principų, kaip antai *res iudicata*, *nemo iudex in propria causa*, *audiatur et altera pars*, *ubi ius – ibi remedium*, *onus probandi*, *impossibile nulla obligatio est* ir kt. Privalu paisyti ir teisės aiškinimo kanonų.

Teismo įgaliojimai baudžiamajame procese duoti pavedimus atlikti ikiteisminį tyrimą ar atskirus procesinius veiksmus

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Minėta, kad ikiteisminis tyrimas ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme pagal Konstituciją yra skirtingi baudžiamojo proceso etapai, kad bendrojo baudžiamojo proceso modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galimybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais (atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes) ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas, kad Konstitucija neužkerta kelio įstatymu įtvirtinti ir tokias baudžiamojo proceso rūšis, kurios daugiau ar mažiau skiriasi nuo bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio, tačiau bet kokių šio modelio išimčių nustatymas turi būti konstituciškai pagrįstas.

Tačiau bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio, pagal kurį ikiteisminis tyrimas ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme yra skirtingi baudžiamojo proceso etapai, ir baudžiamojo proceso rūšių, kai ikiteisminis tyrimas neatliekamas, negalima priešpriešinti. <...> galimos tokios teisinės situacijos, kai teisme nagrinėjant baudžiamąją bylą, kurioje ikiteisminis tyrimas nebuvo atliktas, iškyla ikiteisminio tyrimo ar tam tikrų proceso veiksmų atlikimo reikalingumo klausimas.

Iš Konstitucijos kylanti teismo priedermė nustatyti objektyvią tiesą ir teisingai išspręsti bylą suponuoja tai, kad jeigu teismas mano, jog neatlikus ikiteisminio tyrimo ar tam tikrų proceso veiksmų, kurių neįmanoma atlikti teisme, jis negalės teisingai išnagrinėti baudžiamosios bylos ir priimti teisingo sprendimo (pavyzdžiui, dėl to, kad teismo turima informacija yra nepakankama, prieštaringa ir pan.), teismas turi turėti įgaliojimus nuspręsti, kad toje byloje turi būti atliktas ikiteisminis tyrimas ar atskiri proceso veiksmai ir turi būti duoti tam tikri pavedimai atitinkamiems subjektams; tokie teismo pavedimai yra privalomi visiems asmenims (pareigūnams, institucijoms), kuriems jie adresuoti.

Teismo sprendimas pavesti atlikti ikiteisminį tyrimą ir teismo sprendimas pavesti atlikti atskirus proceso veiksmus sukelia skirtingus teisinius padarinius.

Tuo atveju, kai teismas nusprendžia pavesti atlikti ikiteisminį tyrimą, baudžiamoji byla pagal Konstituciją turi būti perduota atitinkamam prokurorui – Konstitucijos 118 straipsnyje nurodytam pareigūnui, išskyrus kurį pagal Konstituciją niekas kitas negali organizuoti ikiteisminio tyrimo ir jam vadovauti. Prokuroras, teismo pavedimu organizuodamas ir (arba) kontroliuodamas ikiteisminį tyrimą, privalo užtikrinti, kad teismo pavedimas būtų įvykdytas tinkamai ir laiku, jis veikia kaip *amicus curiae*. Kai teismas priima sprendimą pavesti atlikti ikiteisminį tyrimą, baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme nutrūksta, kol bus baigtas ikiteisminis tyrimas ir, jeigu taip bus nuspręsta, kaltinamasis aktas su bylos medžiaga bus perduoti teismui.

Aiškinant, kaip turi būti duodami pavedimai tuo atveju, kai teismas nusprendžia pavesti atlikti atskirus proceso veiksmus (kurių teisme atlikti neįmanoma), pažymėtina, kad tokiu atveju pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją; jis *inter alia* gali nustatyti tvarką, pagal kurią pavedimai atlikti atskirus proceso veiksmus yra duodami, taip pat atitinkamas institucijas (pareigūnus), kurioms tokie teismo pavedimai duodami. Pažymėtina, kad teismas gali pavesti atlikti atskirus proceso veiksmus ir ikiteisminio tyrimo įstaigoms

(pareigūnams); tai negali būti interpretuojama kaip teismo vadovavimas ikiteisminiam tyrimui. Įstatymu gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, kad teismas turėtų įgaliojimus įpareigoti prokurorus kontroliuoti, kaip yra vykdomi tokie teismo pavedimai. Tuo atveju, kai teismas nusprendžia pavesti tam tikriems pareigūnams ar institucijoms atlikti atskirus proceso veiksmus, o ne visą ikiteisminį tyrimą, baudžiamoji byla lieka teisme.

Įstatymų leidėjas, reguliuodamas baudžiamojo proceso santykius, susijusius su teismo įgaliojimais duoti minėtus pavedimus, turi paisyti Konstitucijos, *inter alia* joje įtvirtintų teisinės valstybės, teisingumo, valdžių padalijimo principų.

Konstitucija, *inter alia* joje įtvirtinti teisinės valstybės, teisingumo, valdžių padalijimo principai, suponuoja tai, kad duodamas minėtus pavedimus teismas turi veikti taip, kad nebūtų sudaryta prielaidų manyti, jog teismas yra šališkas. Šiame kontekste pabrėžtina, kad teismas, duodamas pavedimą atlikti ikiteisminį tyrimą ar atskirus proceso veiksmus (kurių neįmanoma atlikti teisme), neturi nurodyti, kaip toks pavedimas privalo būti vykdomas, kokį rezultatą norima gauti ir pan.

<...>

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų galima užtikrinti, kad minėti teismo (teisėjo) pavedimai visada būtų vykdomi laiku ir tinkamai.

Prokuroro įgaliojimai pradėti baudžiamąjį procesą dėl tokių veikų, už kurias baudžiamojon atsakomybėn traukiama tik tada, kai yra nukentėjusiojo kreipimasis (Konstitucijos 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos 118 straipsnio 2 dalies nuostatos, jog prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad prokuroras iš tikrųjų galėtų ir privalėtų ginti asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus: visais atvejais, kai asmens, visuomenės ar valstybės teisės bei teisėti interesai buvo pažeisti, yra pažeidžiami arba kėsinamasi juos pažeisti, turi būti užtikrinta veiksminga tokių teisių bei teisėtų interesų apsauga ir gynimas, *inter alia* nuo nusikalstamų kėsinimųsi (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

<...>

<...> įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti, kad už tam tikras nusikalstamas veikas asmuo baudžiamojon atsakomybėn yra traukiamas tik tada, kai yra nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.) dėl nusikalstamos veikos, ir kad ikiteisminis tyrimas tokiose bylose nėra atliekamas, o prokuroras valstybinio kaltinimo teisme nepalaiko (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas); tačiau ir tokiais atvejais prokuroras (pagal Konstituciją privalantis įstatymų nustatytais atvejais ginti asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus) privalo, jeigu tai numatyta įstatyme, pradėti baudžiamąjį procesą, net jeigu nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimosi (prašymo, pareiškimo, skundo ar kt.) dėl atitinkamos nusikalstamos veikos nėra; minėta prokuroro pareiga pradėti baudžiamąjį procesą yra sietina su atitinkamos veikos visuomeninė reikšme ir (arba) su tuo, kad šia veika buvo pažeistos asmens, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo teisių bei teisėtų interesų, teisės. Įstatymų leidėjas gali įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad už tam tikras nusikalstamas veikas asmuo baudžiamojon atsakomybėn yra traukiamas tik tada, kai yra nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.) dėl nusikalstamos veikos, bet ikiteisminis

tyrimas tokioje byloje yra atliekamas, o prokuroras valstybinį kaltinimą teisme palaiko; ir šiuokart įstatymų leidėjas gali nustatyti atvejus, kai prokuroras privalo pradėti baudžiamąjį procesą, nors nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimosi (prašymo, pareiškimo, skundo ar kt.) nėra; tokia prokuroro pareiga taip pat yra sietina su atitinkamos nusikalstamos veikos visuomenine reikšme ir (arba) su tuo, kad šia veika buvo pažeista asmens, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo teisių bei teisėtų interesų, teisės.

Apibendrinant pažymėtina, kad visais atvejais, kai baudžiamoji atsakomybė pagal įstatymus kyla nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimosi (prašymo, pareiškimo, skundo ar kt.) dėl nusikalstamos veikos pagrindu, ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir (arba) baudžiamosios atsakomybės atsiradimas yra sietini su tuo, kaip atitinkamą nusikalstamą veiką ar ją padarytą žalą vertina asmuo, kurio teisės bei teisėti interesai buvo pažeisti; akivaizdu, kad esama ir tokio vertinimo subjektyvumo momento. Tuo tarpu prokuroro pareiga pradėti baudžiamąjį procesą dėl minėtų nusikalstamų veikų (t. y. dėl tokių veikų, už kurias asmuo baudžiamojon atsakomybėn yra traukiamas tik tada, kai yra atitinkamas nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.)), ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir (arba) baudžiamosios atsakomybės atsiradimas yra sietini su tuo, kad atitinkama nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę arba ja buvo pažeista asmens, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo teisių bei teisėtų interesų, teisės bei teisėti interesai; nors kai kuriais iš tokių atvejų prokuroro sprendimai, grindžiami visų reikšmės turinčių aplinkybių vertinimu, gali priklausyti nuo įvairių veiksnių, pagal Konstituciją prokuroras šioje srityje neturi diskrecijos. Šiame kontekste pabrėžtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, prokurorų, kaip valstybės pareigūnų, įgaliojimai teisės aktuose negali būti apibūdinami kaip jų subjektinė teisė, kurią jie gali įgyvendinti savo nuožiūra, t. y. kaip tokia teisė, kuria jie gali pasinaudoti arba nepasinaudoti; tokie įgaliojimai – tai ir pareigos, kurias prokurorai ne tik gali, bet ir privalo įgyvendinti, jeigu yra įstatymuose nustatytos sąlygos (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

<...>

<...> pabrėžtina, kad pagal Konstitucijos 118 straipsnio 2 dalį asmens, visuomenės ir valstybės teisės bei teisėtus interesus prokuroras gina būtent įstatymo nustatytais atvejais; minėta, kad iš šios nuostatos įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad prokuroras iš tikrųjų galėtų ir privalėtų ginti asmens, visuomenės ir valstybės teisės bei teisėtus interesus. <...> minėta nuostata suponuoja tokį teisinį reguliavimą, kai atvejai, kuriais prokuroras turi įgaliojimus pradėti baudžiamąjį procesą, turi būti aiškiai apibrėžti įstatyme.

Asmenų lygybės principas baudžiamojo proceso ir baudžiamojoje teisėje

Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas

<...> reguliuojant baudžiamojo proceso santykius privalo paisyti konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo; konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo turi būti laikomasi ir leidžiant įstatymus, ir juos taikant, ir vykdant teisingumą; pagal Konstituciją teisinis reguliavimas turi būti toks, kad baudžiamojo proceso dalyviai, turintys tą patį procesinį teisinį statusą (nukentėjusieji, asmenys, įtariamai padarę nusikalstamą veiką, kaltinamieji, liudytojai, gynėjai ir kt.), būtų traktuojami vienodai (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad konstitucinio lygiateisiškumo principo turi būti paisoma ir tais atvejais, kai įstatymu yra reguliuojami klausimai, susiję su baudžiamosios atsakomybės subjektais. Kartu paminėtina ir tai, kad tam tikri objektyvūs atitinkamų

baudžiamosios atsakomybės subjektų teisinės padėties skirtumai gali lemti ir diferencijuotą jų baudžiamosios atsakomybės teisinį reguliavimą. Tačiau nustatant diferencijuotą teisinį reguliavimą turi būti paisoma Konstitucijos normų ir konstitucinių principų.

Teisė kreiptis į teismą baudžiamajame procese (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2011 m. balandžio 7 d. nutarimas

Pagal Konstituciją, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalį, reguliuojant baudžiamojo proceso santykius jokiais atžvilgiais negali būti pažeista Konstitucijoje įtvirtinta asmens teisė kreiptis į teismą; įstatymais baudžiamojo proceso santykiai turi būti reguliuojami taip, kad baudžiamojo proceso teisinių santykių subjektai, kurie mano, jog jų teisės pažeistos, turėtų teisę savo teises ginti teisme nepriklausomai nuo savo teisinio statuso baudžiamajame procese; įstatymų leidėjas, reglamentuodamas baudžiamojo proceso santykius, gali nustatyti ir tokių teisinį reguliavimą, kad nebūtų leidžiama asmeniui piktnaudžiauti konstitucine teise kreiptis į teismą, kai tokiam kreipimuisi nėra jokio pagrindo (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

<...> įstatymų leidėjas gali nustatyti įvairius ikiteisminio tyrimo etape dalyvaujančių asmenų, *inter alia* nukentėjusių nuo nusikalstamos veikos, skundų dėl prokuroro veiksmų arba sprendimų nagrinėjimo modelius, tačiau nustatyti teisiniu reguliavimu negali būti paneigta konstitucinė tokių asmenų teisė kreiptis į teismą *inter alia* dėl jų teisių pažeidimo ikiteisminio tyrimo metu. Pagal Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalį įstatymu turi būti nustatyta ikiteisminio tyrimo etape dalyvaujančių asmenų, *inter alia* nukentėjusių nuo nusikalstamos veikos, teisė apskusti prokuroro procesinius veiksmus bei sprendimus, *inter alia* atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, jeigu tokiu atsisakymu pažeidžiamos jų teisės.

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalį įstatymų leidėjas, reglamentuodamas ikiteisminio tyrimo etape dalyvaujančių asmenų, *inter alia* nukentėjusių nuo nusikalstamos veikos, galimybę apskusti su ikiteisminiu tyrimu baudžiamajame procese susijusius veiksmus bei sprendimus, gali nustatyti tokią tvarką, pagal kurią teismo sprendimas dėl prokuroro nutarimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą gali būti skundžiamas aukštesniajam teismui. Tai darydamas įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų.

Baudžiamajame procese taikytinų procesinių prievartos priemonių teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2016 m. vasario 17 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, įgyvendindamas valstybės priedermę užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės apsaugą nuo nusikalstamų kėsinių ir turėdamas pareigą reglamentuoti baudžiamojo proceso santykius, privalo įstatyme nustatyti tokias baudžiamajame procese taikytinas procesines prievartos priemones, kurios įgalintų greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, taip pat užkirsti kelią naujų nusikalstamų veikų darymui. Įstatyme turi būti nustatyta tokia šių priemonių taikymo tvarka, kad būtų užtikrinta asmens, kuriam jos taikomos, teisių apsauga, *inter alia* jam būtų sudarytos prielaidos taikant šias priemones pažeistas teises ginti teisme.

<...>

<...> įstatyme nustatant baudžiamajame procese taikytinų procesinių prievartos priemonių taikymo tvarką turi būti paisoma ir konstitucinio proporcingumo principo: šios priemonės turi būti taikomos tik siekiant greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas,

taip pat užkirsti kelią naujų nusikalstamų veikų darymui, jos turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir nevaržyti asmens, kuriam taikomos, teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti.

<...>

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, kylanti asmens teisė į tinkamą ir teisingą teisinį procesą baudžiamajame procese suponuoja, be kita ko, aktyvų subjektų, įgaliotų priimti sprendimus dėl baudžiamajame procese taikytinų procesinių prievartos priemonių, *inter alia* teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, vaidmenį užtikrinant asmens, kuriam baudžiamajame procese taikomos šios priemonės, teisių apsaugą.

4. VALSTYBĖ IR JOS INSTITUCIJOS

4.1. VALSTYBĖS SAMPRATA IR PASKIRTIS

Valstybės samprata ir paskirtis

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybė yra visos visuomenės organizacija (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. rugsėjo 30 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimai). Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, valdžia apima visą valstybės teritoriją, jos paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas). Konstitucijoje yra įtvirtintas socialinės darnos imperatyvas (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. kovo 5 d. nutarimai). Valstybė, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visos visuomenės interesais (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas). Kad būtų garantuotas visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos viešasis interesas, valstybė turi užtikrinti viešojo administravimo vykdymą ir viešųjų paslaugų teikimą.

Valstybės funkcijų vykdymas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybė savo funkcijas vykdo per atitinkamų institucijų sistemą, apimančią visų pirma valstybės institucijas; savo funkcijas valstybė taip pat gali tam tikra apimtimi vykdyti per kitas (ne valstybės) institucijas, kurioms pagal įstatymus yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas arba kurios tam tikromis įstatymuose apibrėžtomis formomis ir būdais dalyvauja vykdant valstybės funkcijas. Įstatymu nustatant, kad tam tikros valstybės funkcijos tam tikra apimtimi gali būti vykdomos ne per valstybės, bet per kitas institucijas, būtina paisyti Konstitucijos principų ir normų.

Valstybės paskirtis garantuoti viešąjį interesą

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas

Konstitucija įtvirtina valstybę kaip bendrą visos visuomenės gerį (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimai). Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai). Kiekvienas viešasis interesas tegali būti grindžiamas pamatinėmis visuomenės vertybėmis, kurias įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija; jo įtvirtinimas ir užtikrinimas, gynimas ir apsauga yra konstituciškai motyvuoti. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra konstatuota, kad viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2005 m. gegužės 13 d. nutarimai). Kita vertus, viešasis interesas, kaip bendras valstybės, visos visuomenės ar visuomenės dalies interesas, turi būti derinamas su individo autonominiiais interesais, nes ne tik viešasis interesas, bet ir asmens teisės yra konstitucinės vertybės (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Šios Konstitucijoje įtvirtintos vertybės – asmens teisių ir teisėtų interesų apsauga bei gynimas ir viešasis interesas – negali būti priešpriešinamos. Šioje srityje būtina užtikrinti teisingą pusiausvyrą.

Kartu pažymėtina, kad viešuoju interesu laikytinas ne bet koks teisėtas asmens ar grupės asmenų interesas, o tik toks, kuris atspindi ir išreiškia pamatines visuomenės vertybes, kurias įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija; tai *inter alia* visuomenės atvirumas ir darna, teisingumas, asmens teisės ir laisvės, teisės viešpatavimas ir kt. Tai toks visuomenės ar jos dalies interesas, kurį valstybė, vykdydama savo funkcijas, yra konstituciškai įpareigota užtikrinti ir tenkinti, *inter alia* per teismus, pagal savo kompetenciją sprendžiančius bylas.

Todėl kiekvieną kartą, kai kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, turi būti įmanoma pagrįsti, kad, nepatenkinus tam tikro asmens ar grupės asmenų intereso, būtų pažeistos ir tam tikros Konstitucijoje įtvirtintos, jos saugomos ir ginamos vertybės. O tais atvejais, kai sprendimą, ar tam tikras interesas turi būti laikomas viešuoju ir ginamas bei saugomas kaip viešasis interesas, turi priimti bylą sprendžiantis teismas, būtina tai motyvuoti atitinkamame teismo akte. Priešingu atveju kiltų pagrįsta abejonė, kad tai, kas teismo yra ginama ir saugoma kaip viešasis interesas, iš tikrųjų yra ne viešasis, bet privatus tam tikro asmens interesas.

Pabrėžtina, kad viešasis interesas yra dinamiškas, kinta (Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas). Kita vertus, jis yra labai įvairus. Iš esmės neįmanoma *a priori* pasakyti, kokiose gyvenimo srityse, dėl kurių gali kilti teisinių ginčų arba kuriose gali prireikti taikyti teisę, viešajam interesui gali atsirasti grėsmių arba gali prireikti viešąjį interesą užtikrinti įsikišant viešosios valdžios institucijoms ar pareigūnams.

Valstybės *raison d'être*

Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad valstybė yra visos visuomenės organizacija (2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. rugsėjo 30 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimai). Konstitucinio Teismo aktuose konstatuota ir tai, kad: referendumu priėmusi Konstituciją – aukščiausios teisinės galios aktą, lietuvių tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį; Konstitucija yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis, *inter alia* pagarba teisei ir teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu ir jų gerbimu (2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimai). Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime taip pat konstatuota, kad teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena svarbiausių priedermių – gerbti, ginti ir saugoti tas vertybes, taip pat ir žmogaus teises ir laisves, kuriomis yra grindžiama pati Tautos priimta Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės *raison d'être*; priešingu atveju valstybė negalėtų būti laikoma bendru visos visuomenės gėriu.

4.2. VALSTYBĖS INSTITUCIJOS

Valstybės institucijos, jų sistema

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės institucijų sistema apima labai įvairias valstybės institucijas. Valstybės institucijų įvairovę, jų teisinį statusą ir įgaliojimus lemia valstybės vykdomų funkcijų įvairovė, visuomenės bendrųjų reikalų tvarkymo ypatumai, valstybės organizacinės ir finansinės galimybės, tam tikru visuomenės gyvenimo ir valstybės raidos laikotarpiu vykdomos politikos

turinys, tikslingumas, valstybės tarptautiniai įsipareigojimai, kiti veiksniai. Seimas, turintis konstitucinius įgaliojimus steigti ir panaikinti valstybės institucijas, nustatyti jų teisinį statusą ir įgaliojimus, yra saistomas Konstitucijos.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje yra vartojama sąvoka „valstybės (valstybinės) institucijos“ (Konstitucijos 8 straipsnis, 29 straipsnio 1 dalis, 61 straipsnio 1 dalis, 67 straipsnio 5 punktas, 104 straipsnio 1 dalis). Konstitucijoje taip pat yra įvardytos „kontrolės institucijos“ (Konstitucijos 73 straipsnio 3 dalis), „speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija“, patarianti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų (Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalis), „valstybinės valdžios ir valdymo institucijos“ (Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalis), „savivaldos institucijos“ (Konstitucijos 119 straipsnio 3 dalis). Konstitucijoje „institucijos“ sąvoka turi ir platesnę reikšmę – ją įvardijamos ir nevalstybinės institucijos, kurioms Konstitucijoje yra nustatyti tam tikri draudimai, analogiškai tiems, kurie yra *expressis verbis* nustatyti valstybei ir (arba) jos institucijoms (Konstitucijos 44 straipsnio 2 dalis, 89 straipsnio 4 dalis).

Sistemiškai aiškinant minėtas Konstitucijos formuluotes matyti, kad „valstybės (valstybinės) institucijos“ sąvoka yra bendrinė, ji apima įvairias valstybės institucijas, per kurias valstybė vykdo savo funkcijas. Minėta, kad valstybės institucijos sudaro sistemą. Ši valstybės institucijų sistema yra įtvirtinta įvairios teisinės galios teisės aktais. Vienos valstybės institucijos yra *expressis verbis* įvardytos Konstitucijoje. Kitos valstybės institucijos pagal Konstituciją turi būti nustatytos įstatymu. Dar kitų valstybės institucijų steigimo poreikis kyla iš būtinumo įgyvendinti valstybės valdymą, tvarkyti krašto reikalus, užtikrinti įvairių valstybės funkcijų vykdymą – šių valstybės funkcijų įgyvendinimui turi būti sudarytos valstybės institucijos, nors jų sudarymas ir nėra eksplacitiškai numatytas Konstitucijoje.

Konstitucijoje yra *expressis verbis* įvardytos įvairios valstybės institucijos: Seimas; Respublikos Prezidentas; Vyriausybė; Konstitucinis Teismas; Aukščiausiasis Teismas, Apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai; Seimo kontrolieriai; Valstybės kontrolė; Lietuvos bankas; Valstybės gynimo taryba; kariuomenės vadas; Generalinė prokuratūra; Vyriausioji rinkimų komisija. Kai kurios valstybės institucijos Konstitucijoje yra įtvirtintos nenurodant jų tikslų pavadinimų: ministerijos; saugumo tarnyba; speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija, patarianti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų; teritorinės prokuratūros; Vyriausybės atstovai, prižiūrintys, ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus. Konstitucijoje yra numatytos ir tokios valstybės institucijos, kurios gali būti steigiamos Seimo priimamais įstatymais: kontrolės institucijos; Vyriausybės įstaigos; specializuoti teismai administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti.

Valstybės valdžią vykdančios institucijos (Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Vienos valstybės institucijos Konstitucijoje yra traktuojamos kaip valstybės valdžią vykdančios institucijos. Jos yra nurodytos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Santykiai tarp Seimo (vykdančio įstatymų leidžiamąją valdžią), Respublikos Prezidento ir Vyriausybės (vykdomosios valdžios institucijų), Teismo (vykdančių teisminę valdžią) yra grindžiami konstituciniu valdžių padalijimo principu.

Seimas – Tautos atstovybė vykdo įstatymų leidžiamąją valdžią, tai vienintelė įstatymų leidybos institucija Lietuvoje. Konstitucijoje yra tiesiogiai nustatyta, kad Seimas turi įgaliojimus įstatymu steigti tam tikras valstybės institucijas. Pagal Konstitucijos 67 straipsnio

5 punktą Seimas steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas, skiria ir atleidžia jų vadovus. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 67 straipsnyje nustatytą teisinį reguliavimą, yra konstatavęs, kad šis punktas *inter alia* reiškia, jog Seimas turi įgaliojimus įstatyme numatyti valstybės institucijas, kurių vadovus skiria ir atleidžia pats Seimas, taip pat kad Seimas turi įgaliojimus skirti ir atleisti tokių institucijų vadovus (Konstitucinio Teismo 2003 m. sausio 24 d. nutarimas).

Konstitucijoje yra nustatyti vykdomosios valdžios institucijų sistemos pagrindai, taip pat aukščiausiųjų vykdomosios valdžios institucijų įgaliojimai. Lietuvos valstybės konstitucinei santvarkai yra būdingas dualistinės (sudvejintos) vykdomosios valdžios modelis: vykdomąją valdžią Lietuvoje vykdo Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas bei Vyriausybė.

Respublikos Prezidentas – vykdomosios valdžios dalis (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimai). Konstitucijos 77 straipsnyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas (1 dalis); jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų (2 dalis). Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus, leidžia aktus-dekretus (Konstitucijos 85 straipsnis). Pabrėžtina, kad pagal Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktą Vyriausybė vykdo *inter alia* Respublikos Prezidento dekretus.

Vyriausybė yra kolegiali vykdomosios valdžios institucija (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas). Konstitucijos 91 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybę sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai; pagal Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalį ministras *inter alia* vadovauja ministerijai. Pagal Konstitucijos 94 straipsnio 3 punktą Vyriausybė koordinuoja ministerijų ir kitų Vyriausybės įstaigų veiklą. Konstitucijoje nurodyta tik viena ministro pareigybė – krašto apsaugos ministras (Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalis); taigi pagal Konstituciją Lietuvoje negali nebūti Krašto apsaugos ministerijos. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 94 straipsnio 3 punkte nustatytą teisinį reguliavimą, 1999 m. lapkričio 23 d. nutarime yra konstatavęs, kad Konstitucijoje nėra atskleidžiama, kokios įstaigos yra laikomos „Vyriausybės įstaigomis“, taip pat nėra nurodoma, koks yra minėtų Vyriausybės įstaigų teisinis statusas. Tai nustatyti paliekama įstatymų leidėjui, turinčiam šioje srityje diskreciją (ją riboja Konstitucija). Kita vertus, kai kurios Vyriausybės institucijos Konstitucijoje yra nurodytos; antai Konstitucijos 123 straipsnio 2 ir 3 dalyse yra įtvirtinta Vyriausybės atstovo, turinčio įgaliojimus prižiūrėti, ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus, institucija. Šiame kontekste paminėtina ir tai, kad Konstitucijos 123 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog aukštesniuosiuose administraciniuose vienetuose įstatymo nustatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė; taigi įstatymų leidėjas turi pareigą ne tik įsteigti aukštesniuosius administracinius organus, bet ir numatyti Vyriausybės institucijas, per kurias Vyriausybė organizuotą valdymą aukštesniuosiuose administraciniuose vienetuose.

Pažymėtina, kad Respublikos Prezidento ir Vyriausybės, kaip dviejų dualistinės (sudvejintos) vykdomosios valdžios atšakų, įgaliojimai yra skirtingi, vienas kito atžvilgiu autonomiški, savarankiški. Kita vertus, Konstitucijoje yra *expressis verbis* nurodyti tie Respublikos Prezidento ir Vyriausybės įgaliojimai, kuriuos Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė įgyvendina kartu. Antai Konstitucijos 85 straipsnyje *inter alia* nustatyta: „Kad Respublikos Prezidento dekretai, nurodyti Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose turėtų galią, jie privalo būti pasirašyti Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro.“ Pagal Konstitucijos 84 straipsnio 1 punktą Respublikos Prezidentas *inter alia* kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką. Pažymėtina ir tai, kad, paisant Konstitucijos, įstatymu

gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį tam tikros valstybės institucijos būtų įsteigtos prie Respublikos Prezidento – valstybės vadovo.

Teisminę valdžią vykdo teismai. Lietuvos Respublikoje teisingumo įgyvendinimas yra teisminės valdžios kompetencija.

Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – Konstitucijai ir įstatymams. Konstitucinis Teismas užtikrina Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir vykdo konstitucinį teisingumą.

Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai. Šie teismai sudaro bendrosios kompetencijos teismų sistemą.

Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti įsteigti specializuoti teismai.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra pabrėžęs teisminės valdžios nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių, teisminės valdžios visavertiškumą.

Valstybės institucijos, nepriskiriamos įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ar teisminai valdžiai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucijoje yra nurodytos ir kitos valstybės institucijos, kurios pagal Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalį nėra priskiriamos nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai, nei teisminai valdžiai.

Antai pagal Konstituciją tokios institucijos ir (arba) pareigūnai yra Seimo kontrolieriai (Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalis), Generalinė prokuratūra ir teritorinės prokuratūros (Konstitucijos 118 straipsnis), Valstybės kontrolė (Konstitucijos XII skirsnis), Lietuvos bankas (Konstitucijos 125 ir 126 straipsniai), saugumo tarnyba (Konstitucijos 84 straipsnio 14 punktas), kariuomenės vadas (Konstitucijos 84 straipsnio 14 punktas, 140 straipsnio 1 ir 3 dalys), Vyriausioji rinkimų komisija (Konstitucijos 67 straipsnio 13 punktas).

Konstitucijos 67 straipsnio 5 punkte nustatyta, kad Seimas steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas bei skiria jų vadovus; 94 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Vyriausybė tvarko krašto reikalus; 123 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad aukštesniuose administraciniuose vienetuose įstatymo nustatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė.

Taigi Seimas, o pagal įstatymus – ir Vyriausybė turi įgaliojimus steigti ir tokias Konstitucijoje *expressis verbis* nenurodytas valstybės institucijas, kurias steigti poreikis kyla iš būtinumo įgyvendinti valstybės valdymą, tvarkyti krašto reikalus, užtikrinti įvairių valstybės funkcijų vykdymą.

Valstybės funkcijas vykdančių institucijų sistema

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, turinčios veikti visos visuomenės interesais taip, kad būtų užtikrinta socialinė darna, funkcijos yra tarp savęs susijusios, jos sudaro vieną sistemą ir negali būti priešpriešinamos. Todėl negali būti priešpriešinamos ir valstybės institucijos, per kurias šios funkcijos yra vykdomos.

Taip pat pažymėtina, kad valstybės institucijos negali būti priešpriešinamos ir toms kitoms (ne valstybės) institucijoms, kurioms pagal įstatymus ir paisant Konstitucijos yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas arba kurios tam tikromis

įstatymuose apibrėžtomis formomis ir būdais dalyvauja vykdančios valstybės funkcijas – vykdo viešąjį administravimą ir (arba) teikia viešąsias paslaugas. Kaip institucijos, vykdančios viešąjį administravimą ir (arba) teikiančios viešąsias paslaugas ir šitaip garantuojančios viešąjį interesą, jos sudaro vieną sistemą. <...> šiai sistemai priklauso ir valstybės, ir savivaldybių institucijos – dvi Konstitucijoje numatytos viešosios valdžios sistemos, kurių kiekviena <...> įgyvendina joms būdingas funkcijas, tačiau kurios yra viena su kita susijusios. Pagal Konstituciją turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad būtų užtikrintos visų institucijų, vykdančių viešąjį administravimą ir (arba) teikiančių viešąsias paslaugas ir šitaip garantuojančių viešąjį interesą, sisteminės sąsajos ir tarpusavio sąveika, apimanti *inter alia* jų kompetencijos racionalų santykį, veiksmingumą, profesionalumą, jose dirbančių asmenų žinių, įgūdžių ir patirties perimamumą, taip pat tokį veiklos vykdančios valstybės funkcijas ir garantuojant viešąjį interesą tęstinumą.

Valstybės funkcijas vykdančių institucijų diferencijavimas (civilinės ir karinės institucijos)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės institucijų tarpusavio sąsajos, taip pat valstybės institucijų sąveika su savivaldybių institucijomis nepaneigia jų ypatumų. Kiekvienos valstybės funkcijos turinys ir jos vykdymo aplinkybės lemia tai, kad šias funkcijas vykdančios valstybės institucijos negali nesiskirti savo statusu ir veiklos pobūdžiu.

Vienos valstybės funkcijos yra vykdomos pirmiausia ar daugiausia per civilines valstybės (ir savivaldybių) institucijas, o kitos – per karines ir (arba) sukarintas valstybės institucijas. Konstitucinis Teismas 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją karinė, sukarinta bei saugumo tarnybos yra atribotos nuo civilinės tarnybos. Konstitucijoje yra įtvirtinta diferencijuota civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų samprata. Tai sudaro teisinės prielaidas teisės aktais diferencijuotai reguliuoti santykius, susijusius su civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų veikla, taip pat nustatyti tokį civilinėse ir karinėse bei sukarintose valstybės institucijose dirbančių asmenų teisinį statusą, kuris turėtų tam tikrus ypatumus.

<...>

Iš konstitucinio reikalavimo, kad Lietuvos valstybės valdžia būtų organizuota demokratiškai ir kad šalyje būtų demokratinis politinis režimas, konstitucinio atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvo, konstitucinio atsakingo valdymo principo, kitų Konstitucijos nuostatų išplaukia, kad karinės ir sukarintos valstybės institucijos negali turėti prioriteto prieš civilines, karinių ir sukarintų valstybės institucijų bei jų pareigūnų sprendimai turi būti grindžiami civilinių valstybės institucijų sprendimais, karinės valstybės institucijos turi būti atskaitingos civilinėms valstybės institucijoms ir jų kontroliuojamos. Demokratinė civilinė karinių ir sukarintų valstybės institucijų (įskaitant ginkluotąsias pajėgas) kontrolė – būtina pilietinio demokratinio valdymo, taigi ir teisinės valstybės, prielaida.

Valstybės funkcijas vykdančiose institucijose dirbantys asmenys (valstybės pareigūnai, vykdančios funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, ir valstybės tarnautojai)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės ir savivaldybių institucijos viešąjį administravimą vykdo ir (arba) viešąsias paslaugas teikia per šiose institucijose dirbančius žmones, priimančius atitinkamus sprendimus. <...> Konstitucijoje yra įtvirtintas skirtingas asmenų, dirbančių institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, statusas.

Vieni asmenys – Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai ir teisėjai – vykdo funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią; šias funkcijas jie vykdo savarankiškai; tuo tikslu jiems Konstitucijoje ir įstatymuose yra nustatyti atitinkami įgaliojimai, kuriuos gali įgyvendinti tik šie asmenys, niekas kitas. Savivaldybių tarybų nariai vykdo funkcijas įgyvendinant teritorinių bendruomenių savivaldos teisę, pagal įstatymuose jiems nustatytus įgaliojimus savivaldos funkcijas jie įgyvendina savarankiškai. Tai, kad minėtiems asmenims padeda, kitaip talkina ar jų veiklą aptarnauja kiti asmenys, dirbantys institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, nereiškia, kad ir šie kiti asmenys vykdo kokias nors funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią.

<...> valstybės valdžią vykdančios institucijos yra nurodytos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje – tai Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra konstatavęs, kad jeigu valstybės pareigūnai savo funkcijas vykdo vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, jie turi būti apsaugoti nuo spaudimo ir nepagrįsto kišimosi į jų veiklą, sąžiningai eidami savo pareigas jie neturi patirti grėsmės savo asmeniui, teisėms ir laisvėms (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. liepos 1 d. nutarimai). Respublikos Prezidentui, Seimo nariams, Vyriausybės nariams bei teisėjams tam, kad jie galėtų vykdyti jiems Konstitucijoje nustatytas funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, Konstitucijoje yra nustatytas ypatingas teisinis statusas, *inter alia* apimantis darbo, atlyginimo bei politinės veiklos apribojimus, ypatingą pašalinimo iš užimamų pareigų ar mandato panaikinimo tvarką ir (arba) imunitetus: asmens neliečiamybę, ypatingą patraukimo baudžiamojon ir (arba) administracinėn atsakomybėn tvarką (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas). Jokie kiti asmenys, dirbantys institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, pagal Konstituciją neturi minėtų imunitetų. Kita vertus, daugeliui minėtų valstybės pareigūnų Konstitucijoje yra nustatyta ir ypatinga – konstitucinė – atsakomybė. Valstybės pareigūnai, vykdančys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, nuo visų kitų institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, dirbančių asmenų skiriasi ir šiuo atžvilgiu.

Kiti asmenys, dirbantys institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sudaro valstybės tarnautojų korpusą. Valstybės tarnyba yra šių asmenų profesinė veikla, susijusi su viešojo intereso garantavimu.

Atsakingo valdymo principas

Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada

Konstitucijoje įtvirtintas atsakingo valdymo principas suponuoja tai, kad visos valstybės institucijos ir pareigūnai <...> turi vykdyti savo funkcijas vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, tinkamai įgyvendinti jiems Konstitucijos ir įstatymų suteiktus įgaliojimus (Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada).

4.3. VALSTYBĖS TARNYBA

Valstybės tarnautojai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės ir savivaldybių institucijos viešąjį administravimą vykdo ir (arba) viešąsias paslaugas teikia per šiose institucijose dirbančius žmones, priimančius atitinkamus sprendimus. <...> Konstitucijoje yra įtvirtintas skirtingas asmenų, dirbančių institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, statusas.

Vieni asmenys – Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai ir teisėjai – vykdo funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią <...>. Savivaldybių tarybų nariai vykdo funkcijas įgyvendinant teritorinių bendruomenių savivaldos teisę <...>. <...>

<...>

Kiti asmenys, dirbantys institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sudaro valstybės tarnautojų korpusą. Valstybės tarnyba yra šių asmenų profesinė veikla, susijusi su viešojo intereso garantavimu. Konstitucijoje vartojama sąvoka „valstybės (valstybinė) tarnyba“ savo turiniu yra tapati sąvokai „viešojo tarnyba“. Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia valstybės tarnybos samprata, kuri yra neatskiriama susijusi su valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, paskirtimi užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą. Profesionalūs valstybės tarnautojai priima sprendimus vykdamieji viešąjį administravimą ir (arba) teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdamieji, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.), tačiau jie nevykdo funkcijų įgyvendinant valstybės valdžią (kaip Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai ir teisėjai) ir pagal Konstituciją negali turėti tokių įgaliojimų. Taigi Konstitucijoje vartojama „valstybės tarnybos“ sąvoka neapima Seimo nario, Respublikos Prezidento, Ministro Pirmininko ar ministro, teisėjo pareigų.

Šiame kontekste konstatuotina, kad „valstybės tarnybos“ sąvoka neapima ir savivaldybių tarybų, t. y. vietos valdžios institucijų, narių.

Valstybės tarnautojų profesinė veikla turi būti atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucija nesudaro prielaidų visus asmenis, kurie dirba valstybės ar savivaldybių institucijose ar kurių veikla yra atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto, teisės aktuose kaip valstybės tarnautojus traktuoti vien tuo pagrindu, kad jie dirba minėtose institucijose arba kad jų veikla yra atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto. Valstybės tarnautojais laikytini tie valstybės ar savivaldybių institucijose dirbantys asmenys, kurie priima sprendimus vykdamieji viešąjį administravimą ir (arba) teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdamieji, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.).

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją valstybės tarnyba taip pat nelaikytina tokia veikla, kai asmenys, nors ir dalyvauja vykdamieji valstybės (ar savivaldybių) funkcijas, tai daro ne dirbdami valstybės ar savivaldybių institucijose.

Įstatymais, kitais teisės aktais turi būti nustatytas toks valstybės tarnautojų teisinis statusas, kuris atitiktų konstitucinę valstybės tarnybos, kaip ypatingos – iš valstybės (savivaldybių) biudžeto atlyginamos – profesinės veiklos priimančios sprendimus viešojo administravimo ir (arba) viešųjų paslaugų teikimo srityje (arba dalyvaujant tuos sprendimus rengiant, vykdamieji, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) sistemos, sampratą, suponuojančią *inter alia* valstybės tarnybos, kaip sistemos, vidinį mobilumą, joje dirbančių asmenų žinių, įgūdžių ir patirties perimamumą, taip pat tokį veiklos vykdamieji valstybės funkcijas ir garantuojant viešąjį interesą tęstinumą.

Valstybės tarnybos konstitucinė samprata

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti tam tikrą valstybės tarnybos organizavimo modelį. Tačiau pabrėžtina, kad reguliuodamas valstybės tarnybos santykius įstatymų leidėjas yra saistomas konstitucinės valstybės tarnybos sampratos, turi paisyti Konstitucijos normų ir principų. Pagal savo kompetenciją reguliuodami

valstybės tarnybos santykius konstitucinės valstybės tarnybos sampratos turi paisyti ir kiti teisėkūros subjektai.

Konstitucijoje valstybės (valstybinė) tarnyba *expressis verbis* minima tik Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, ir Konstitucijos 141 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais ir negali užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybinėje tarnyboje, dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje.

Valstybės tarnyba yra valstybės tarnautojų profesinė veikla, susijusi su viešojo intereso garantavimu. Tai, kad valstybės tarnybos paskirtis – garantuoti viešąjį interesą valstybės ir savivaldybių institucijoms vykdant viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas, o ne privačius šia veikla užsiimančių darbuotojų interesus, lemia valstybės tarnautojų, kaip korpuso, ypatingą formavimo tvarką, jų teisinio statuso specifiką, taip pat jų ypatingą atsakomybę visuomenei už jiems pavestų funkcijų vykdymą.

Valstybės tarnybos teisiniai santykiai – tai teisiniai santykiai tarp valstybės tarnautojo ir valstybės, kuri šio asmens atžvilgiu atlieka darbdavio vaidmenį. Vis dėlto valstybės tarnybos teisiniai santykiai, nepaisant panašumų, nėra tapatūs darbo santykiams, susiklostantiems tarp darbuotojo, kuris nėra valstybės tarnautojas, ir darbdavio (nesvarbu, ar susiklostančiais valstybinėse institucijose, ar savivaldybių institucijose, ar kitose įmonėse, įstaigose, organizacijose). Jų teisiniai statusai skiriasi.

Reikalavimai valstybės tarnybai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinis teisinis valstybės principas, konstituciniai teisingumo ir socialinės darnos imperatyvas, pilietinės visuomenės siekis, konstitucinis atsakingo valdymo principas, taip pat tokie Konstitucijoje įtvirtinti principai, kaip antai: Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika, Lietuvos valstybę kuria Tauta, suverenitetas priklauso Tautai, valdžios galias riboja Konstitucija, valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimas, kiti konstituciniai imperatyvai suponuoja įvairius konstitucinius reikalavimus valstybės tarnybai, kaip sistemai, apimančiai valstybės ir savivaldybių institucijose dirbančių asmenų profesinę veiklą priimant sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir (arba) teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvaujant tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) ir šitaip garantuojant viešąjį interesą visoje valstybėje.

Reikalavimai valstybės tarnybai: valstybės tarnybos sistemos vieningumas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Kadangi konstitucinė valstybės tarnybos, kaip sistemos, apimančios valstybės ir savivaldybių institucijose dirbančių asmenų profesinę veiklą priimant sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir (arba) teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvaujant tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) ir šitaip garantuojant viešąjį interesą visoje valstybėje, samprata suponuoja būtinumą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų visų minėtų institucijų sistemines sąsajas ir tarpusavio sąveiką, apimančią *inter alia* jose dirbančių asmenų žinių, įgūdžių ir patirties perimamumą,

taip pat tokį veiklos vykdant valstybės funkcijas ir garantuojant viešąjį interesą tęstinumą, tai įstatymuose ir kituose teisės aktuose įtvirtinta valstybės tarnybos sistema pagal Konstituciją negali būti nevieninga. Taigi vienas iš valstybės tarnybos konstitucinės sampratos elementų, kartu ir reikalavimų, kurių privalu paisyti organizuojant valstybės tarnybą ir reguliuojant valstybės tarnybos santykius, yra valstybės tarnybos sistemos vieningumas. Atsižvelgiant į valstybės funkcijų, įgyvendinamų per atitinkamas institucijas, įvairovę, valstybės tarnybos sistemos vieningumas nepaneigia galimybės tam tikrus valstybės tarnybos santykius reguliuoti diferencijuotai.

Pasirinktas valstybės tarnybos sistemos modelis, organizavimo ir funkcionavimo pagrindai turi būti nustatyti įstatymu.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje nėra atskirai minima „savivaldybės (ar savivaldybių) tarnyba“. Konstitucinė valstybės tarnybos samprata apima tarnybos santykius ne tik valstybės institucijose, bet ir savivaldybių institucijose; šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad Konstitucijoje vartojama sąvoka „valstybės (valstybinė) tarnyba“ yra tapati sąvokai „viešojo tarnyba“. Vieninga valstybės tarnybos sistema yra būtina valstybės valdymo ir vietos savivaldos, kaip dviejų viešosios valdžios sistemų, veiksmingos tarpusavio sąveikos, visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos viešojo intereso ir teritorinių bendruomenių – savivaldybių viešojo intereso nesupriešinimo, jų suderinimo prielaida.

Pažymėtina ir tai, kad tik vieninga valstybės tarnybos sistema užtikrina jos vidinį mobilumą, galimybę esant reikalui operatyviai sutelkti žmogiškuosius ir kitus išteklius, reikalingus tam tikroms valstybės funkcijoms vykdyti, kitiems valstybėje išskylantiems uždaviniais spręsti.

Valstybės tarnybos sistemos, apimančios tarnybą ir valstybės, ir savivaldybių institucijose, vieningumas – svarbi valstybės tarnybos sistemos funkcionavimo nepertraukiamumo, tęstinumo sąlyga. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją negali būti tokių teisinių situacijų, kai kuri nors valstybės valdžią įgyvendinanti institucija nefunkcionuoja (Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas). Tai pasakytina ir apie kitas valstybės ir savivaldybių institucijas, per kurias vykdomos valstybės funkcijos. Taigi visos valstybės ir savivaldybių institucijos savo veiklą turi vykdyti nepertraukiamai. Vadinasi, nepertraukiamas turi būti ir valstybės tarnybos, kaip sistemos, funkcionavimas, kad visoje valstybėje būtų galima nuolat ir veiksmingai vykdyti viešąjį administravimą ir teikti viešąsias paslaugas garantuojant viešąjį interesą.

Reikalavimai valstybės tarnybai: diferencijuoto reguliavimo galimybė

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> valstybės tarnybos sistemos vieningumas nepaneigia galimybės tam tikrus valstybės tarnybos santykius reguliuoti diferencijuotai. Toks diferencijavimas galimas atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstituciją būtina užtikrinti veiksmingą valstybės funkcijų vykdymą, garantuoti viešąjį interesą. Valstybės tarnybos santykių diferencijuotas teisinis reguliavimas grindžiamas valstybės (savivaldybių) institucijų bei jų vykdomų funkcijų ypatumais, šių institucijų vieta visų institucijų, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sistemoje, joms nustatytais įgaliojimais, atitinkamiems valstybės tarnautojams būtinomis profesinėmis sąvybėmis, kitais svarbiais veiksniais.

Antai <...> Konstitucijoje yra įtvirtinta diferencijuota civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų samprata ir <...> tai sudaro teisinės prielaidas teisės aktais diferencijuotai reguliuoti santykius, susijusius su civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų veikla, taip pat nustatyti tokį civilinėse ir karinėse

bei sukarintose valstybės institucijose dirbančių asmenų teisinį statusą, kuris pasižymėtų tam tikrais ypatumais.

Valstybės tarnybos santykiai gali būti diferencijuotai reguliuojami atsižvelgiant ir į tai, ar ši tarnyba yra tarnyba valstybės, ar savivaldybių institucijose, taip pat į tai, ar atitinkamos valstybės institucijos pagal Konstituciją yra priskirtos įstatymų leidžiamajai, ar vykdomajai, ar teisminei valdžiai, ar nė vienai iš jų. Diferencijuoto valstybės tarnybos santykių reguliavimo pagrindu gali būti įvairūs kriterijai: valstybės funkcijos, vykdomos per atitinkamą valstybės (savivaldybių) instituciją, institucijos kompetencija, veiklos mastas, dydis, veiklos teritorija ir t. t.

Valstybės tarnybos santykių teisinio reguliavimo diferencijavimo pagrindu gali būti ir tai, kad valstybės tarnyba, kaip sistema, yra organizuojama remiantis *inter alia* hierarchijos ir pavaldumo principais. Valstybės tarnautojų pareigybių hierarchijos nustatymas ar kitoks klasifikavimas, suskirstymas į kategorijas ar pan. privalo būti vieningas, grindžiamas tais pačiais kriterijais; neleistina, kad atskiros valstybės institucijos ar atskiros valstybės valdžios šakos kiekviena pati sau nusistatytų atskirą valstybės tarnautojų pareigybių kategorijų sistemą (klasifikaciją), kuri nebūtų grindžiama visai valstybės tarnybai bendrais įstatymu nustatytais kriterijais. Nustatant minėtą vieningą sistemą būtina paisyti valdžių padalijimo principo, suponuojančio *inter alia* tai, kad visos valstybės valdžios – įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė – yra lygios savo valstybiniu statusu. Konkrečios valstybės tarnautojų pareigybės gali būti priskirtos tam tikrai kategorijai (rūšiai) tik pagal šią vieningą sistemą, tačiau tai darant privalo paisyti kiekvienos institucijos ir kiekvienos pareigybės ypatumų, atitinkamų valstybės tarnautojų vykdomų funkcijų ir atsakomybės, kitų veiksmų.

Tačiau pabrėžtina, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį valstybės tarnyba tam tikrose valstybės (savivaldybių) institucijose (kuri nors valstybės tarnybos sistemos grandis) būtų eliminuota iš bendros valstybės tarnybos sistemos arba kuris įtvirtintų privilegijuotą tam tikrų institucijų valstybės tarnautojų padėtį kitų analogiškų institucijų valstybės tarnautojų atžvilgiu arba, priešingai, jų diskriminavimą. Antai Konstitucinis Teismas 2002 m. liepos 2 d. nutarime konstatavo, kad „krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos santykiai turi savo ypatumų“, kad „atsižvelgiant į šiuos ypatumus įstatymais gali būti nustatyti įvairūs ginčų dėl teisių ar laisvių pažeidimo sprendimo būdai, taip pat ikiteisminė tokių ginčų sprendimo tvarka“, tačiau „krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos santykių ypatumai negali paneigti asmens konstitucinės teisės kreiptis į teismą dėl pažeistų savo teisių ar laisvių gynimo“.

Reikalavimai valstybės tarnybai: lojalumas Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Pagal Konstituciją valstybės tarnyba – tai tarnyba Lietuvos valstybei ir pilietinei Tautai, todėl valstybės tarnyba turi būti lojali Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai. Ji turi būti organizuota taip, kad valstybės ir savivaldybių institucijose sprendimus vykdančios viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas priimtų (arba dalyvautų tuos sprendimus rengiant, vykdančios, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) tik lojalūs Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai žmonės. Konstitucija netoleruoja tokių situacijų, kai kuri nors valstybės tarnybos sistemos grandis, kuri nors valstybės ar savivaldybės institucija arba atskiri valstybės tarnautojai veikia priešingai Lietuvos valstybės interesams ar pažeidžia Lietuvos valstybės konstitucinę tvarką.

Pažymėtina ir tai, kad valstybės tarnybos lojalumo Lietuvos valstybei konstitucinis imperatyvas valstybės tarnybai kelia ypatingus reikalavimus. Valstybės tarnautojai ne tik privalo patys nepažeisti Konstitucijos ir teisės, bet ir turi pareigą imtis visų reikalingų pozityvių veiksmų saugant Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką. Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką; Konstitucijos 8 straipsnyje – kad valstybinės valdžios ar jos institucijos užgrobimas smurtu laikomi antikonstituciniais veiksmais, yra neteisėti ir negalioja; Konstitucijos 139 straipsnio 1 dalyje – kad Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga. Konstitucinis Teismas 1999 m. lapkričio 23 d. nutarime konstatavo: „Lietuvos Respublikos konstitucinė santvarka grindžiama žmogaus ir piliečio teisių bei laisvių, kaip didžiausios vertybės, prioritetu, taip pat principais, įtvirtinančiais Tautos suverenitetą, valstybės nepriklausomybę ir teritorinį vientisumą, demokratiją, valstybės valdymo formą – respubliką, valstybės valdžių atskyrimą, jų savarankiškumą ir pusiausvyrą, vietos savivaldą ir pan. Saugoti konstitucinę santvarką – tai reiškia neleisti, kad būtų kėsinamasi į Konstitucijoje nustatytus socialinius, ekonominius, politinius santykius, sudarančius asmens, visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindus.“ Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota: „Konstitucija nepriskiria konstitucinės santvarkos saugojimo funkcijos tik kuriai nors vienai valstybės valdžios institucijai. Tai yra visų valstybės valdžios institucijų (Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės, Teismo), taip pat kitų valdžios įstaigų ir organizacijų konstitucinė priedermė, kylanti ne tik iš konkrečių įstatymų, bet pirmiausia iš Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo ir reikalavimo laikytis Konstitucijos, ją vykdyti, jos nepažeisti ir ją ginti. Be abejo, kiekviena valdžios institucija konstitucinę santvarką saugo tik jai būdingomis veiklos formomis ir naudodamasi tik Konstitucijos ir kitų įstatymų jai priskirtais įgaliojimais.“

Reikalavimai valstybės tarnybai: paklusimas Konstitucijai ir teisei

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės tarnyba turi veikti paklusdama tik Konstitucijai ir teisei. Kiekviena valstybės ar savivaldybės institucija, per kurią vykdomos valstybės funkcijos, kiekvienas valstybės tarnautojas turi paisyti teisėtumo reikalavimų. Valstybės tarnautojai turi nepiktnaudžiauti jiems nustatytomis galiomis, nepažeisti teisės aktų reikalavimų. Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 30 d. nutarime konstatavo, kad valstybės institucijos, pareigūnai turi saugoti, ginti žmogaus teises ir laisves; ypač svarbu, kad, vykdydami jiems patikėtas funkcijas, jie patys nepažeistų žmogaus teisių ir laisvių. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą valstybės tarnybos santykius reguliuoti, o valstybės tarnybos sistema turi veikti taip, kad ne tik būtų nustatyta atsakomybė už valstybės tarnyboje padarytus pažeidimus, bet ir kad asmenys, padarę pažeidimus valstybės tarnyboje, būtų iš tikrųjų traukiami atsakomybėn.

Konstitucija kiekvienam piliečiui garantuoja teisę apskųsti valstybės įstaigų ar pareigūnų sprendimus (Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalis). Piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tiria Seimo kontrolieriai; jie turi teisę siūlyti teismui kaltus pareigūnus atleisti iš užimamų pareigų (Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalis). Ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus, prižiūri Vyriausybės skiriami atstovai (Konstitucijos 123 straipsnio 2 dalis). Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Valstybės kontrolė prižiūri, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas.

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje nustatytą teisinį reguliavimą, yra konstatavęs, kad šioje dalyje yra „įtvirtinta įstatymų leidėjo pareiga išleisti įstatymą ar įstatymus, nustatančius žalos atlyginimą asmeniui už jam padarytą materialinę ir moralinę žalą“, kad „įstatymuose turi būti užtikrintas realus pažeistų žmogaus teisių ir laisvių gynimas“, kuris „turi būti derinamas su kitų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių apsauga“, taip pat kad „Konstitucijoje garantuojama asmens teisė į neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą, įskaitant teisminį žalos išieškojimą“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas). Konstitucinio Teismo 1997 m. sausio 20 d. nutarime konstatuota, kad „būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas“, į kurį „būtina atsižvelgti teisės kūrimo veikloje“, ir kad Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje „aiškiai nurodoma, kokia teisės akto forma turi būti reguliuojamas materialinės ir moralinės žalos atlyginimas“ – tai turi būti padaryta įstatymu.

Kita vertus, valstybės tarnautojai neturi patirti nepagrįsto kišimosi į jų veiklą, turi būti apsaugoti nuo bet kokio neteisėto spaudimo ar neteisėtų reikalavimų (įskaitant valstybės ar savivaldybių politikų vykdomą neteisėtą spaudimą ar reiškiamus neteisėtus reikalavimus). Valstybės tarnautojams negali būti duodami neteisėti pavedimai ar nurodymai, valstybės tarnautojai negali tokių pavedimų ar nurodymų vykdyti ar būti kitaip verčiami jiems paklusti.

Reikalavimai valstybės tarnybai: valdžių padalijimo ir valdžios galių ribojimo principų paisymas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės tarnybos sistema turi būti organizuota ir veikti griežtai paisydama konstitucinių valdžių padalijimo ir valdžios galių ribojimo principų.

<...>

Paisant konstitucinio valdžių padalijimo principo, kiekvienai valstybės valdžios (įstatymų leidžiamosios, vykdomosios, teisminės) institucijai, kaip valstybės tarnybos sistemos grandžiai, turi būti nustatyti atitinkami įgaliojimai. Įstatymuose turi būti įtvirtintas toks valstybės tarnybos organizavimo modelis, kad kiekviena institucija turėtų aiškiai apibrėžtą kompetenciją, o jų (ar valstybės tarnautojų) ginčai dėl kompetencijos, jeigu jie kyla, būtų sprendžiami teisės pagrindu, teisine tvarka.

Konstitucinis valdžių padalijimo principas neatsiejamas ir nuo Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valdžios galias riboja Konstitucija, saistančios ne tik Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytas valstybės valdžios institucijas, bet ir kitas valdingus įgaliojimus turinčias institucijas, nepriskiriamas nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai, nei teisminei valdžiai, taip pat visus šiose institucijose dirbančius valstybės tarnautojus. Šiame kontekste pažymėtina, jog, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, jeigu nustatomas toks teisinis reguliavimas, kad yra konstituciškai nepagrįstai išplečiamos ne tik Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytos valstybės valdžios institucijos, bet ir kurios nors kitos valdžios institucijos galios, konstatuotina ir tai, kad yra pažeidžiama Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostata, jog valdžios galias riboja Konstitucija (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2004 m. gegužės 13 d. nutarimai).

Reikalavimai valstybės tarnybai: viešojo intereso garantavimas*Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas*

<...> valstybės tarnybos paskirtis – garantuoti viešąjį interesą. Tad valstybės tarnyboje viešasis interesas turi dominuoti privačių interesų atžvilgiu. Valstybės tarnyboje turi būti išvengta viešųjų ir privačių interesų konfliktų, neturi būti sudaromos prielaidos tokiems konfliktams kilti. Valstybės tarnybos teikiamos galimybės negali būti naudojamos asmeniniam pasipelnymui. Garantuojant viešąjį interesą, būtina išvengti nepagrįsto ir neteisėto interesų grupių poveikio, juo labiau spaudimo valstybės tarnautojams, priimančioms sprendimus vykdančią viešąją administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvaujantiems tuos sprendimus rengiant, vykdančiam, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.). Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo: „Kad piliečiai – valstybinė bendruomenė galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės pareigūnais, kad būtų galima įsitikinti, jog visos valstybės institucijos, visi valstybės pareigūnai vadovaujasi Konstitucija, teise ir joms paklūsta, o Konstitucijai, teisei nepaklūstantys asmenys neitų tokių pareigų, kurioms būtinas piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimas, yra reikalinga vieša demokratinė valstybės pareigūnų veiklos kontrolė ir atsakomybė visuomenei, apimanti *inter alia* galimybę pašalinti iš užimamų pareigų tuos valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia Konstituciją, teisę, asmeninius ar grupinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią.“ Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarime konstatuota: „Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad valstybės pareigūnai, vykdančys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimančys visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, galėtų tinkamai vykdyti savo įgaliojimus, kad būtų išvengta viešųjų ir privačių interesų supriešinimo, kad nebūtų sudarytos teisinės prielaidos valstybės pareigūnams, vykdančioms funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visiems asmenims, priimančioms visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, veikti ne Tautos ir Lietuvos valstybės, bet savo asmeniniais ar grupiniais interesais, naudotis savo statusu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privaliai naudai gauti, kad būtų galima veiksmingai kontroliuoti, kaip valstybės pareigūnai, vykdančys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimančys visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, laikosi šių reikalavimų, ir kad nurodyti valstybės pareigūnai ir kiti asmenys, jeigu jie nepaiso minėtų reikalavimų, būtų traukiami atsakomybėn pagal Konstituciją ir įstatymus.“

Apsaugant valstybės tarnybą nuo nepagrįsto neteisėto interesų grupių (taigi ir politinių jėgų) poveikio kai kurios valstybės tarnybos sistemos grandys pagal Konstituciją privalo būti depolitizuotos. Pagal Konstitucijos 141 straipsnį asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje.

Iš Konstitucijos išplaukia, kad valstybės tarnyba, kaip profesinės veiklos sistema, turi būti nešališka, neutrali politinio proceso dalyvių atžvilgiu, valstybės tarnybos sistema turi būti organizuota ir veikti taip, kad būtų užtikrinamas viešojo intereso garantavimo tęstinumas pasikeitus politinei valdžiai. Pagal Konstituciją valstybės tarnybos teikiamos galimybės negali būti naudojamos politinei veiklai; įstatymų leidėjas turi pareigą tai užtikrinti įstatymu. Valstybės tarnautojai neturi teikti kokių nors pirmenybių kuriems nors asmenims dėl jų politinių, moralinių, religinių ar kitokių pažiūrų, įsitikinimų ar veiklos arba kitokio jų statuso. Priešingu atveju būtų nukrypstama ir nuo konstitucinio visų asmenų lygiateisiškumo principo, draudžiančio asmenų diskriminaciją ar privilegijų jiems teikimą.

Reikalavimai valstybės tarnybai: atvirumas ir prieinamumas žmonėms*Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas*

Konstitucinė nuostata, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, konstitucinis atviros visuomenės imperatyvas, konstitucinė valstybės tarnybos samprata suponuoja tai, kad valstybės tarnyba turi būti atvira, prieinama žmonėms, kurių reikalus ji tvarko. <...> valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, paskirtis, taigi ir valstybės tarnybos paskirtis, – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą.

Valstybės tarnybos sistemos, valdžios įstaigų darbas turi būti organizuotas taip, kad į valdžios įstaigas, valstybės tarnautojus kreipęsi žmonės nepatirtų savivalės, piktnaudžiavimo, biurokratizmo, kad jų reikalai būtų nagrinėjami ir sprendžiami nevilkinant. Valstybės tarnybos prieinamumo žmonėms reikalavimas sietinas ir su valstybės tarnybos, kaip sistemos, darna (taigi ir su būtinumu užtikrinti valstybės tarnybos sistemos vieningumą). Neleistina, kad valstybės ir savivaldybių įstaigų darbas būtų organizuotas taip, kad į valstybės ar savivaldybės instituciją, valstybės tarnautoją tam tikru reikalu kreipęsis asmuo būtų priverstas dar kartą kreiptis tuo pačiu reikalu dėl to, kad po pirmojo kreipimosi, nors šis ir buvo pagrįstas ir atitiko visus teisės aktuose nustatytus reikalavimus (įskaitant procedūrinius), šio reikalo nagrinėjimas nebuvo inicijuotas.

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tiria Seimo kontrolieriai; jie turi teisę siūlyti teismui kaltus pareigūnus atleisti iš pareigų. Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.

Valstybės tarnybos atvirumo, prieinamumo žmonėms konstitucinis imperatyvas sietinas ir su Konstitucijos 14 straipsnio nuostata, kurioje įtvirtintas lietuvių kalbos valstybinis statusas. Konstitucinis Teismas 1999 m. spalio 21 d. nutarime konstatavo, kad valstybinė kalba *inter alia* integruoja pilietinę Tautą, užtikrina normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą, yra svarbi piliečių lygiateisiškumo garantija, nes leidžia visiems piliečiams vienodomis sąlygomis bendrauti su valstybės ir savivaldybių įstaigomis, įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus. Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota, kad konstitucinis valstybinės kalbos statuso įtvirtinimas reiškia ir tai, kad įstatymų leidėjas privalo įstatymais nustatyti, kaip šios kalbos vartojimas užtikrinamas viešajame gyvenime, be to, jis turi numatyti valstybinės kalbos apsaugos priemones. Lietuvių kalba pagal Konstituciją privalo būti vartojama visose valstybės ir savivaldybių institucijose, visose Lietuvoje esančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose; įstatymai ir kiti teisės aktai turi būti skelbiami valstybine kalba; raštvedyba, apskaitos, atskaitomybės, finansiniai dokumentai privalo būti tvarkomi lietuvių kalba; valstybės ir savivaldos institucijos, įstaigos, įmonės bei organizacijos tarpusavyje susirašinėja valstybine kalba. Asmens tautybė (taip pat ir santykiuose su valstybės ar savivaldybių institucijos, valstybės tarnautojais) negali būti pagrindu asmeniui reikalauti, kad jam nebūtų taikomos taisyklės, kylančios iš valstybinės lietuvių kalbos statuso; kitaip būtų pažeistas konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui, teismui, valstybės institucijoms ir pareigūnams principas. Valstybinis lietuvių kalbos statusas suponuoja būtinumą valstybės tarnybos sistemą organizuoti ir jai funkcionuoti taip, kad į valstybės tarnybą (atitinkamas pareigas) būtų priimami tik tokie asmenys, kurie valstybinę kalbą moka gerai; geras valstybinės kalbos mokėjimas – būtina prielaida tam, kad šie asmenys, būdami valstybės tarnautojais, galės tinkamai vykdyti savo pareigas, kad į juos, kaip į valstybės tarnautojus, žodžiu ar raštu besikreipiantiems asmenims nekils sunkumų su jais bendraujant, taip pat kad bus užtikrintas normalus įvairių valstybės ir savivaldybių

institucijų bendravimas, kad jiems nekils kitų sunkumų vykdant tarnybines pareigas ar su valstybės tarnyba susijusias užduotis.

Reikalavimai valstybės tarnybai: viešumas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinė nuostata, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, konstitucinis atviros visuomenės imperatyvas, konstitucinė valstybės tarnybos samprata, valstybės tarnybos atvirumas suponuoja ir valstybės tarnybos, kaip sistemos, viešumo reikalavimą. Valstybės tarnyba – tai tarnyba Lietuvos valstybei ir Lietuvos Tautai, todėl visuomenė turi būti informuojama apie valdžios įstaigų darbą. Valstybės ir savivaldybių institucijų, valstybės tarnautojų sprendimų motyvai turi būti aiškūs, skaidrūs, informacija apie šių sprendimų motyvus turi būti prieinama.

Valstybės tarnybos viešumo reikalavimas susijęs ir su Konstitucijoje įtvirtinta piliečių teise kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus, su draudimu persekioti už kritiką (Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalis), taip pat su masinės informacijos cenzūros uždraudimu (Konstitucijos 44 straipsnio 1 dalis) ir nustatyti (*inter alia* valstybei) draudimu monopolizuoti masinės informacijos priemones (Konstitucijos 44 straipsnio 2 dalis). Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad demokratinėje teisinėje valstybėje jos pareigūnų ir tarnautojų viešas pareigų atlikimas yra vienas esminių principų, saugančių nuo jų savivalės ar piktnaudžiavimo (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas).

Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucijos 25 straipsnio 2 dalį žmogui neturi būti kliudoma *inter alia* ieškoti ir gauti informaciją, o pagal šio straipsnio 3 dalį laisvė gauti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Konstitucijos 25 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės turimą informaciją apie jį.

Kita vertus, pažymėtina, kad valstybės tarnybos viešumo reikalavimo negalima interpretuoti kaip esą reiškančio, kad įvairių asmenų reikalavimu informacija privalomai būtų teikiama net ir tais atvejais, kai būtent dėl tokio šios informacijos atskleidimo būtų pažeistos asmens teisės, kitos konstitucinės vertybės. Valstybės tarnybos viešumo reikalavimas sietinas ir su valstybės tarnautojams keliamais lojalumo Lietuvos valstybei ar valstybės tarnybos veiklos teisėtumo reikalavimais: tam tikros informacijos, sudarančios Konstitucijos ir įstatymų saugomą paslaptį, neteisėtas paviešinimas ar kitoks atskleidimas turi užtraukti įstatymų nustatytą atsakomybę.

Reikalavimai valstybės tarnybai: kvalifikuotumas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Būtinumas nuolat veiksmingai vykdyti viešąjį administravimą ir teikti viešąsias paslaugas garantuojant viešąjį interesą, valstybės tarnybos, kaip profesinės veiklos, samprata, valstybės tarnybos veiksmingumo reikalavimas valstybės tarnybai kelia ir kvalifikuotumo reikalavimą. Valstybės tarnyba turi būti kvalifikuota, ji turi sugebėti atlikti jai keliamus uždavinius. Tai suponuoja gana aukštus (didesnius, palyginti su reikalavimais kitiems darbuotojams) kvalifikacinius ir profesinius reikalavimus valstybės tarnautojams, ypač pareigūnams (pirmiausia tiems, kurie sprendimus priima vienasmeniškai), taip pat būtinumą užtikrinti galimybę šiems asmenims būnant valstybės tarnyboje nuolat kelti savo profesinę kompetenciją.

Valstybės tarnybos sistemos funkcionavimo materialinis ir finansinis užtikrinimas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės tarnybos sistemos funkcionavimo veiksmingumas priklauso ir nuo materialinio bei finansinio užtikrinimo. Valstybės tarnyba yra išlaikoma iš valstybės (savivaldybių) biudžeto. <...> iš valstybės (savivaldybių) biudžeto turi būti atlyginama ir valstybės tarnautojų profesinė veikla. Todėl visoms valstybės užduotims turi būti numatomas biudžeto finansavimas, antraip valstybės tarnyba taptų neveiksminga, o tai mažintų visuomenės, piliečių pasitikėjimą valstybės tarnybos sistema, menkintų ar net suvis pakirstų jos autoritetą, taigi galiausiai mažintų žmonių pasitikėjimą pačia valstybe ir jos teise.

Lėšų skyrimas valstybės tarnybai, jos materialinis aprūpinimas ir paskirtų lėšų naudojimas sietinas su valstybės tarnybai keliamais teisėtumo, viešumo reikalavimais, su būtinumu užtikrinti viešojo intereso dominavimą prieš privačius interesus, išvengti viešųjų ir privačių interesų konflikto. Lėšos, kiti ištekliai turi būti naudojami skaidriai. Tam būtina efektyvi ir nepriklausoma kontrolės sistema, ji turi būti *inter alia* nepriklausoma nuo institucijų ar jų pareigūnų, kurių veikla ir sprendimai kontroliuojami. Minėta, kad pagal Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalį tai, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas, prižiūri Valstybės kontrolė.

Teisė stoti į valstybės tarnybą (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Šie, taip pat kiti konstituciniai reikalavimai valstybės tarnybai, kaip sistemai, savo ruožtu suponuoja ir tam tikrus konstituciškai pagrįstus reikalavimus asmenims, kurie siekia įgyvendinti savo konstitucinę teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą arba jau yra įgyvendinę šią savo konstitucinę teisę, t. y. jau yra tapę valstybės tarnautojais.

Minėta piliečio teisė yra įtvirtinta Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta: „Pilietis turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą.“

Konstituciniai reikalavimai asmenims, kurie siekia įgyvendinti arba jau yra įgyvendinę savo teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, – tai, pirma, reikalavimai asmenims, stojantiems į valstybės tarnybą, ir, antra, reikalavimai valstybės tarnautojams. Su minėtomis dviem reikalavimų grupėmis atitinkamai yra susijusios konstituciškai pagrįstos ir būtinos garantijos asmenims, stojantiems į valstybės tarnybą, ir garantijos valstybės tarnautojams.

<...> Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas teisinis reguliavimas ir konstitucinė valstybės tarnybos samprata atskleistini ir įvertinus jų sąsajas ne tik su konstituciniu teisinės valstybės principu, bet ir su kitomis Konstitucijos nuostatomis, kurios savo ruožtu taip pat aiškintinos atsižvelgiant į konstitucinį teisinės valstybės principą.

<...>

Lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą – konstitucinė piliečio teisė. Valstybės tarnybos santykiai apima santykius, susijusius su piliečio teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, įgyvendinimu, taip pat santykius, susiklostančius piliečiui įstojus į valstybės tarnybą ir einant pareigas valstybės tarnyboje; su valstybės tarnybos santykiais yra glaudžiai susiję ir kai kurie santykiai, susiklostantys asmeniui baigus eiti pareigas valstybės tarnyboje (pavyzdžiui, santykiai, susiję su tam tikrais darbinės veiklos apribojimais buvusiems valstybės tarnautojams, su pensijomis,

skiriamomis ir mokamomis buvusiems valstybės tarnautojams, ir kt.). Taigi piliečio teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą įgyvendinimas yra susijęs su kitų žmogaus teisių <...> įgyvendinimu. Tuo mastu, kuriuo valstybės tarnybos santykiai yra susiję su žmogaus teisėmis ar laisvėmis, jie turi būti reguliuojami įstatymais. Šiame kontekste paminėtina, kad „materialinės teisės normos turi pirmumą procesinių teisės normų atžvilgiu“, nes „pastarosios paprastai yra tarnybinio pobūdžio, t. y. jos yra skirtos materialinės teisės normoms įgyvendinti“ (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 12 d. nutarimas). Valstybės tarnybos (ir su ja susiję) procesiniai (procedūriniai) santykiai gali būti reguliuojami poįstatyminiais aktais, tačiau taip, kad nebūtų konkurencijos su įstatyme nustatytu teisiniu reguliavimu.

Teisė stoti į valstybės tarnybą neapima teisės siekti būti išrinktam Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, savivaldybės tarybos nariu, būti skiriamam Ministru Pirmininku, ministru, tapti teisėju

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad profesionalūs valstybės tarnautojai priima sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir (arba) teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.), tačiau jie nevykdo funkcijų įgyvendinant valstybės valdžią (kaip Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai ir teisėjai), taip pat kad Konstitucijoje vartojama „valstybės tarnybos“ sąvoka neapima Seimo nario, Respublikos Prezidento, Ministro Pirmininko ar ministro, teisėjo pareigų, taip pat savivaldybės tarybos nario pareigų.

Pažymėtina ir tai, kad tapimas Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, Ministru Pirmininku ar ministru yra politinio proceso – atitinkamai Seimo rinkimų, Respublikos Prezidento rinkimų, Vyriausybės formavimo – padarinys. Konstitucinio Teismo teisėjų skyrimo pagrindai ir tvarka yra nustatyti Konstitucijos 103 straipsnyje, kitų teismų teisėjų – Konstitucijos 112 straipsnyje; šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo ir kitų teismų teisėjų skyrimas taip pat priklauso nuo atitinkamų valstybės valdžios pareigūnų (Respublikos Prezidento arba Respublikos Prezidento ir Seimo narių) politinės valios. Todėl nors teisėjo darbas, kaip ir valstybės tarnyba, yra profesinė veikla, nėra pagrindo teigti, kad tapimui Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, Ministru Pirmininku ar ministru, teisėju taikytinas tas pats „lygių sąlygų“ reikalavimas (įtvirtintas Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje), kaip ir stojimui į valstybės tarnybą.

Politinio proceso padarinys pagal Konstituciją yra ir tapimas savivaldybės tarybos nariu. Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad savivaldybių tarybų nariais Lietuvos Respublikos piliečius ir kitus nuolatinius administracinio vieneto gyventojus pagal įstatymą ketveriems metams renka Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu.

Tad Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta piliečio teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą neapima jo konstitucinės teisės siekti būti išrinktam (jeigu atitinka Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytas sąlygas) Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, būti skiriamam Ministru Pirmininku ar ministru, savivaldybės tarybos nariu, taip pat teisės (jeigu atitinka Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytas sąlygas) tapti Konstitucinio Teismo ar kito teismo teisėju, kurias suponuoja kitos Konstitucijos nuostatos. Minėtos teisės ir piliečio teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą – tai skirtingos subjektinės teisės.

Teisė stoti į valstybės tarnybą – teisės laisvai pasirinkti darbą atmaina; bendrosios ir specialiosios stojimo į valstybės tarnybą sąlygos (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis, 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės tarnyba – tai profesinė veikla, kurią atlieka valstybės ar savivaldybės institucijos darbuotojas, t. y. darbinė veikla. Taigi teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, įtvirtinta Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje, yra susijusi su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teise laisvai pasirinkti darbą. Šiuo atžvilgiu Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostata „Piliečiai turi teisę <...> lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“ yra susijusi su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą“ kaip *lex specialis* su *lex generalis*.

Pažymėtina, kad kiekvieno žmogaus teisė laisvai pasirinkti darbą Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje formuluojama plačiau – kaip kiekvieno žmogaus teisė „laisvai pasirinkti darbą bei verslą“. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata, jog kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą – tai bendro pobūdžio norma, kuri remiasi visuotinai pripažinta žmogaus laisvės koncepcija (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas) ir reiškia galimybę savo nuožiūra, t. y. laisvai apsisprendžiant, pasirinkti užsiėmimo rūšį (Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarimas), kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą yra viena iš būtinų žmogaus, asmenybės gyvybinių poreikių tenkinimo, deramos padėties visuomenėje užsitikrinimo sąlygų (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d., 2003 m. liepos 4 d. nutarimai).

Taigi pagal Konstituciją asmuo, siekiantis įgyvendinti savo konstitucinę teisę į darbą, turi teisę laisvai apsispręsti, ar rinktis darbą privačioje srityje arba privatų verslą, ar siekti būti priimtam į valstybės tarnybą. Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą“ suponuoja valstybės, įstatymų leidėjo pareigą sudaryti teisinę prielaidas įgyvendinti šią teisę (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d., 2003 m. liepos 4 d. nutarimai).

Piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, kaip kiekvieno asmens konstitucinės teisės laisvai pasirinkti darbą atmaina, ypač atsižvelgiant į Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostatą „lygiomis sąlygomis“, yra sietina su konstituciniu asmenų lygiateisiškumo (asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams) principu.

<...>

Šiame kontekste pabrėžtina, kad piliečiai, siekiantys būti priimti į valstybės tarnybą, negali būti diskriminuojami arba jiems negali būti teikiama privilegijų nei Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* nurodytais, nei kitais konstituciškai nepateisinamais pagrindais.

Pažymėtina ir tai, kad konstitucinis lygių sąlygų stojant į valstybės tarnybą imperatyvas suponuoja stojančiųjų konkurenciją, taip pat objektyvų, nešališką stojančiųjų į valstybės tarnybą vertinimą ir atranką. Įstatymų leidėjas turi tam tikrą diskreciją nustatyti priėmimo į valstybės tarnybą ypatumus tų asmenų atžvilgiu, kurių darbo valstybės tarnyboje trukmė yra susijusi su Respublikos Prezidento, Seimo narių, Vyriausybės narių, savivaldybių tarybų narių įgaliojimų trukme. Asmuo, kuris mano, kad jam stojant į valstybės tarnybą buvo pažeistas lygiateisiškumo principas, taigi ir jo konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti

į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą, pagal Konstituciją turi teisę siekti apginti savo pažeistą teisę teisme.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad, sudarydamas teisines prielaidas įgyvendinti teisę laisvai pasirinkti darbą bei verslą, įstatymų leidėjas turi įgaliojimus, atsižvelgdamas į darbo pobūdį, nustatyti teisės laisvai pasirinkti darbą įgyvendinimo sąlygas; tai darydamas jis turi paisyti Konstitucijos (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas). <...>

Konstitucinė valstybės tarnybos paskirtis, ypatingi uždaviniai, keliami valstybės tarnybai, lemia tai, kad piliečiui, stojančiam į valstybės tarnybą, gali ir turi būti keliami tam tikri bendrieji reikalavimai – stojimo į valstybės tarnybą bendrosios sąlygos, kurių neatitinkantis asmuo negalės tapti valstybės tarnautoju. Pabrėžtina, kad minėti reikalavimai turi būti aiškūs ir bendri visiems siekiantiems atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje, stojančiajam į valstybės tarnybą jie turi būti žinomi iš anksto. Jie turi būti nustatyti įstatymu.

Iš tokių bendrųjų reikalavimų – stojimo į valstybės tarnybą bendrųjų sąlygų paminėtini: lojalumas Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, Konstitucijos ir teisės sistemos pagrindų (įskaitant žmogaus teisių ir laisvių katalogą) išmanymas, valstybinės kalbos geras mokėjimas, konflikto tarp siekiamų pareigų ir privačių interesų nebuvimas (arba tokio konflikto pašalinimas iki asmeniui pradėdant eiti pareigas, kurių jis siekia) ir kt. Taip pat gali būti nustatyti bendri reikalavimai, susiję su stojančiojo asmeninėmis savybėmis, reputacija, išsilavinimu ir kt. Gali būti nustatytos ir konstituciškai pagrįstos bendrosios sąlygos, dėl kurių asmeniui neleidžiama stoti į valstybės tarnybą.

Valstybės tarnybai, kaip sistemai, keliami profesionalumo, kvalifikuotumo reikalavimai suponuoja ir atitinkamus reikalavimus asmenims, stojantiems į valstybės tarnybą. <...> valstybės tarnybos santykiai gali ir turi būti reguliuojami diferencijuotai, atsižvelgiant į valstybės (savivaldybių) institucijų bei jų vykdomų funkcijų ypatumus, šių institucijų vietą visų institucijų, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sistemoje, jų kompetenciją, atitinkamiems valstybės tarnautojams būtinas profesines savybes, kitus svarbius veiksnius. Todėl teisės aktais gali būti nustatyti specialūs reikalavimai asmenims, siekiantiems tam tikrų pareigų valstybės tarnyboje ar konkrečioje valstybės ar savivaldybės įstaigoje – specialiosios sąlygos siekiantiems tam tikrų pareigų valstybės tarnyboje. Šios specialiosios stojimo į valstybės tarnybą sąlygos gali būti diferencijuojamos pagal atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje turinį. Nustatant šias sąlygas privalu paisyti Konstitucijos. Jos taip pat turi būti aiškios ir bendros visiems, siekiantiems atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje, stojantiems į valstybės tarnybą jos turi būti žinomos iš anksto.

Iš tokių reikalavimų – stojimo į valstybės tarnybą specialiųjų sąlygų paminėtini profesinės kompetencijos, patirties, kalbų mokėjimo ir specialių žinių ar įgūdžių ir pan. reikalavimai, taip pat reikalavimai, susiję su stojančiojo reputacija, asmeninėmis savybėmis ir kt. Priimant į tam tikras pareigas gali būti nustatomos labai įvairios specialiosios sąlygos, pavyzdžiui, susijusios su asmens sveikata, fizinėmis galimybėmis, ryšiais su kitais asmenimis ir kt. Pabrėžtina, kad visi nustatyti specialieji stojimo į valstybės tarnybą reikalavimai turi būti konstituciškai pateisinami. Priešingu atveju bus pažeista ir piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, ir žmogaus konstitucinė teisė laisvai pasirinkti darbą.

Teisės stoti į valstybės tarnybą sąsaja su pilietybe

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje vartojama sąvoka „pilietis“ reiškia, kad teisė stoti į valstybės tarnybą yra siejama su asmens ir Lietuvos valstybės santykiu, t. y. pilietybe. Kartu

atsižvelgtina ir į tai, kad užsieniečiai ir asmenys be pilietybės, kurie Lietuvos Respublikoje yra teisėtai, turi tokias pat teises ir laisves kaip ir Lietuvos Respublikos piliečiai, jeigu ko kita nenumato Konstitucija, įstatymai bei Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys (Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada). Kai kurios Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios Lietuvos Respublikos piliečių teises, taip pat ir Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostata „Piliečiai turi teisę <...> lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“, gali būti aiškinamos plečiamai, t. y. taip, kad sąvoka „pilietis“ apimtų ne tik Lietuvos Respublikos piliečius, bet ir užsienio valstybių piliečius bei asmenis be pilietybės. Tačiau tai nereiškia, kad užsienio valstybių piliečiai ir asmenys be pilietybės gali šias teises, taip pat ir teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą, visais atvejais įgyvendinti savaime, remdamiesi vien Konstitucija, nes įstatymų leidėjas turi įgaliojimus, vykdydamas Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus, remdamasis atitinkamomis tarptautinėmis sutartimis, nustatyti tokių teisių įgyvendinimo sąlygas ir tvarką. Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 48 straipsnio 2 dalį užsieniečių darbą Lietuvos Respublikoje reguliuoja įstatymas. Kadangi piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą yra kiekvieno asmens konstitucinės teisės laisvai pasirinkti darbą atmaina, tai įstatymu gali būti nustatytos ir užsienio valstybių piliečių bei asmenų be pilietybės stojimo į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą sąlygos ir tvarka, kylančios iš Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų, tarptautinių sutarčių, kurios savo ruožtu turi neprieštarauti Konstitucijai.

Šiame kontekste pažymėtina, kad atitinkami Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai kyla iš šalies narystės Europos Sąjungoje, kuri konstituciškai yra patvirtinta Konstitucijos sudedamąja dalimi – Lietuvos Respublikos konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“.

Teisė į karjerą valstybės tarnyboje

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinė piliečių teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą suponuoja ir į valstybės tarnybą priimtų asmenų teisę būti valstybės tarnautojais tol, kol valstybės tarnybos santykiai nebus nutraukti įstatyme nustatytais pagrindais, taip pat teisę į karjerą valstybės tarnyboje, paisant įstatyme nustatytų sąlygų, paties valstybės tarnautojo pastangų daryti karjerą, taip pat objektyvių galimybių. Valstybės tarnautojui neturi būti dirbtinai, nepagrįstai kliudoma daryti karjerą valstybės tarnyboje.

Valstybės tarnautojo statusas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Įstojęs į valstybės tarnybą ir pradėjęs eiti atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje (valstybės ar savivaldybės institucijoje), pilietis įgyja valstybės tarnautojo statusą. Nuo šiol jis toje valstybės ar savivaldybės institucijoje priima sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) ir šitaip garantuojant viešąjį interesą.

Valstybės tarnautojai – ypatinga socialinė grupė, kurios specifiką lemia valstybės tarnybos paskirtis ir visuomeninis reikšmingumas. Todėl valstybės tarnautojų teisinis statusas, teisių ir laisvių, kurias jie turi pagal Konstituciją ir įstatymus, įgyvendinimas negali neturėti reikšmingų ypatumų.

Reikalavimai valstybės tarnautojams; su valstybės tarnyba nesusijusios veiklos ribojimai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Kaip konstituciniai reikalavimai valstybės tarnybai, kaip sistemai, suponuoja tam tikrus konstituciškai pagrįstus reikalavimus asmenims, kurie siekia įgyvendinti savo konstitucinę teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, taip ir minėti reikalavimai valstybės tarnybai, kaip sistemai, suponuoja reikalavimus valstybės tarnautojams.

Valstybės tarnautojas pagal Konstituciją turi tinkamai atlikti savo pareigas vadovaudamasis Konstitucija ir teise. Jis turi būti lojalus Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, laikytis Konstitucijos ir įstatymų, gerbti, saugoti ir ginti žmogaus teises ir laisves, būti nešališkas, neutralus politinio proceso dalyvių atžvilgiu, teisingas, vengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, nepasiduoti neteisėtam spaudimui ar neteisėtiems reikalavimams, nesavavaliuoti ir nepiktnaudžiauti tarnyba, kelti savo profesinę kompetenciją, laikytis profesinės etikos reikalavimų, saugoti savo, kaip valstybės tarnautojo, reputaciją ir institucijos, kurioje jis dirba, autoritetą ir kt. Jo priimami sprendimai turi būti skaidrūs, jų motyvai aiškūs. Valstybės tarnybos teikiamos galimybės negali būti naudojamos asmeniniam pasipelnymui ar politinei veiklai; valstybės tarnautojas negali naudotis savo statusu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti. Valstybės tarnybos santykių teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų įmanoma kontroliuoti, ar minėti reikalavimai nėra pažeidžiami. Vieša demokratinė valstybės tarnautojų veiklos ir jų priimamų sprendimų kontrolė – svarbi visuomenės pasitikėjimo valstybe ir jos teise sąlyga.

Įstatymu turi būti nustatyta valstybės tarnautojo atsakomybė už valstybės tarnyboje padarytus teisės pažeidimus.

Įstatymų leidėjas turi teisę nustatyti tam tikrus reikalavimus, kuriais būtų ribojama tokia valstybės tarnautojų su valstybės tarnyba nesusijusi veikla – kitas darbas (verslas), taip pat politinė, visuomeninė veikla, kuri galėtų sukelti viešųjų ir valstybės tarnautojų privačių interesų konfliktą, sudarytų prielaidas valstybės tarnybos teikiamas galimybes panaudoti ne viešajam interesui garantuoti, bet asmeniniais interesais, trukdytų valstybės tarnautojams atlikti tarnybos pareigas arba kenktų valstybės tarnybos arba atitinkamos valstybės ar savivaldybės institucijos autoritetui, jas diskredituotų.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra ne kartą konstatavęs, kad pagal Konstituciją riboti žmogaus teises ir laisves galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves, kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo. Konstitucinis Teismas 1997 m. gegužės 6 d. nutarime, pažymėjęs, kad „viešasis interesas valstybės valdymo tarnybos santykiuose yra dominuojantis“, konstatavo, jog „reikia atsižvelgti į tai, kad socialiniu požiūriu tiek viešasis interesas, tiek asmens teisės <...> yra konstitucinės vertybės“.

Įstatymu nustatant valstybės tarnautojų kito darbo ribojimus būtina vadovautis tuo, kad pagal Konstituciją tie ribojimai turi būti tokie, kad padėtų valstybės tarnyboje išvengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, kad valstybės tarnyba, jos teikiamos galimybės nebūtų panaudojama ne viešajam interesui garantuoti, bet asmeniniais interesais, kad nebūtų trukdoma valstybės tarnautojui atlikti tarnybos pareigas, kad nebūtų kenkiama valstybės tarnybos arba atitinkamos valstybės ar savivaldybės institucijos autoritetui, kad jos nebūtų diskredituojamos.

<...> konstitucinė valstybės tarnybos samprata, valstybės tarnybos konstitucinė paskirtis, jos, kaip profesinės veiklos, pobūdis suponuoja tai, kad, paisant *inter alia* konstitucinio proporcingumo principo, įstatymu turi būti nustatyti tokie valstybės tarnautojų kito darbo ribojimai, kurie užkirstų kelią valstybės tarnautojams dirbti tose įmonėse, įstaigose, organizacijose, kurių atžvilgiu jie turi valdingus įgaliojimus ar kontroliuoja, prižiūri jų veiklą, arba priima kokius nors kitus sprendimus, susijusius su ta įmone, įstaiga ar organizacija (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.).

<...>

<...> Konstituciją atitiktų toks valstybės tarnautojų teisės dirbti kitą darbą ir gauti kitą atlyginimą reguliavimas, pagal kurį kiekvienu individualiu atveju galėtų būti sprendžiama, ar leisti valstybės tarnautojui tuo pat metu dirbti ir kitą darbą, privalomai įvertinus, ar tokiu leidimu nebus sudaryta prielaidų kilti viešųjų ir privačių interesų konfliktui valstybės tarnyboje, valstybės tarnybos panaudojimui asmeniniais interesais, užsiėmimui veikla, diskredituojančia valstybės tarnybos autoritetą, trukdymui asmeniui, einančiam pareigas valstybės tarnyboje, tinkamai atlikti patikėtas pareigas, ar valstybės tarnautojas nedirbs tose įmonėse, įstaigose, organizacijose, kurių atžvilgiu jie turi valdingus įgaliojimus arba kontroliuoja, prižiūri jų veiklą, arba priima kokius nors kitus sprendimus dėl tos įmonės, įstaigos ar organizacijos, ar nėra kitų aplinkybių, dėl kurių valstybės tarnautojai negali dirbti kito darbo ir gauti kito atlyginimo. Įstatymų leidėjas turėtų numatyti ir subjektus, kurie spręstų, leisti ar neleisti valstybės tarnautojui dirbti kitą darbą ir gauti kitą atlyginimą, bei šių subjektų atsakomybę už priimtus neteisėtus sprendimus.

<...>

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, nustatydamas valstybės tarnautojams draudimus dalyvauti su valstybės tarnyba nesuderinamoje veikloje, turi teisę įstatymu nustatyti ir priemones, kad šių draudimų būtų laikomasi, *inter alia* teisinę atsakomybę už dalyvavimą nesuderinamoje su valstybės tarnyba veikloje. Viena iš įstatymu nustatytų sankcijų už dalyvavimą nesuderinamoje su valstybės tarnyba veikloje gali būti atleidimas iš pareigų.

Taip pat pabrėžtina, kad valstybės tarnautojas turi teisę laisvai pasirinkti, ar dirbti valstybės tarnyboje ir laikytis nustatytų kito darbo ar kitos veiklos ribojimų, ar atsakyti to kito darbo ar veiklos.

Valstybės tarnautojų socialinės teisės

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos piliečių teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą ir Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos kiekvieno žmogaus teisės laisvai pasirinkti darbą kyla ir piliečių konstitucinės teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą sąsaja su kitomis Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintomis teisėmis, glaudžiai susijusiomis su kiekvieno žmogaus konstitucine teise į darbą: teise turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teise gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju. Šios teisės valstybės tarnautojui turi būti garantuojamos ne mažesniu mastu, negu kitiems darbuotojams, tačiau dėl valstybės tarnybos, kaip specifinės darbinės veiklos, pobūdžio jų įgyvendinimas gali turėti tam tikrų ypatumų. Tas pats pasakytina apie kitas Konstitucijoje įtvirtintas socialines ir ekonomines teises: Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą kiekvieno dirbančio žmogaus teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas, Konstitucijos 50 straipsnyje įtvirtintą teisę kurti profesines sąjungas, Konstitucijos

52 straipsnyje įtvirtintą teisę gauti senatvės ir invalidumo pensiją, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais ir kt. Kita vertus, kai kurios tam tikrų tarnybų valstybės tarnautojų socialinės ir ekonominės teisės gali būti įstatymu apribotos dėl tų tarnybų arba dėl atitinkamų valstybės tarnautojų pareigų specifikos; pavyzdžiui, Konstitucijos 51 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta darbuotojų teisė streikuoti ginant savo ekonominius ir socialinius interesus gali būti įstatymu apribota remiantis šio straipsnio 2 dalimi, kurioje nustatyta, kad šios teisės apribojimus, įgyvendinimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymas.

Suprantama, valstybės tarnautojams, kaip ir kitiems asmenims, Konstitucija garantuoja teisę savo pažeistas teises ginti teisme.

Reikalavimai buvusiems valstybės tarnautojams

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Kadangi <...> su valstybės tarnybos santykiais yra glaudžiai susiję ir kai kurie santykiai, susiklostantys asmeniui baigus eiti pareigas valstybės tarnyboje, tai konstituciniai reikalavimai valstybės tarnybai, kaip sistemai, gali lemti tai, kad (pavyzdžiui, siekiant išvengti viešųjų ir privačių interesų konfliktų, užtikrinti pasitikėjimą valstybės tarnyba, apsaugoti kitas konstitucines vertybes) bus nustatomi tam tikri reikalavimai ir buvusiems valstybės tarnautojams. Pavyzdžiui, jiems gali būti nustatomi tam tikri darbinės veiklos apribojimai ir pan. Nustatant tokius apribojimus, visais atvejais būtina paisyti Konstitucijos normų ir principų, apribojimai turi būti proporcingi siekiamam teisėtam ir demokratinėje visuomenėje būtinam, visuomeniškai reikšmingam tikslui.

Valstybės tarnybos skaidrumas

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 22 d. nutarimas

Visuotinai pripažįstama, kad skaidrumas, kaip viešosios valdžios institucijų ir pareigūnų veiklos principas, suponuoja informacijos sklaidą ir komunikavimą, atvirumą ir viešumą (tiek, kiek tai nekenkia kitoms teisės saugomoms vertybėms), atskaitingumą atitinkamai bendruomenei ir sprendimus priimančių pareigūnų atsakomybę už tuos sprendimus, taip pat tai, kad priimami sprendimai turi būti pagrįsti, aiškūs, kad juos, iškilus reikalui, būtų galima racionaliai motyvuoti; kiti asmenys turi turėti galimybę tuos sprendimus nustatytą tvarka ginčyti. Skaidrumas sietinas su dalyvaujamąja demokratija, informacijos laisve, galimybė piliečiams ir kitiems asmenims kritikuoti valdžios įstaigų veiklą. Valstybės tarnybos skaidrumas yra būtina prielaida neįsigalėti korupcijai, protekcionizmui, vieno asmens diskriminavimui ir privilegijų teikimui kitiems, užkirsti kelią piktnaudžiavimams valdžia, taigi ir būtina prielaida žmonėms pasitikėti viešosios valdžios institucijomis ir apskritai valstybe.

<...> valstybės tarnybos skaidrumo reikalavimas Konstitucijoje nėra paminėtas *expressis verbis*, bet tai anaip tol nereikia, kad valstybės tarnybos skaidrumas netraktuotinas kaip iš Konstitucijos kylantis imperatyvas. Priešingai, valstybės tarnybos skaidrumas – tai konstitucinis principas. Valstybės tarnybos skaidrumo imperatyvas kyla iš įvairių Konstitucijos nuostatų – normų ir principų, *inter alia* iš jos 5 straipsnio nuostatų, kad valdžios galias riboja Konstitucija (2 dalis) ir kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms (3 dalis), 25 straipsnio nuostatų, įtvirtinančių įsitikinimų raiškos laisvę ir laisvę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, taip pat ir piliečio teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį (5 dalis), 33 straipsnio nuostatų, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą (1 dalis), kad piliečiams

laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskūsti jų sprendimus ir kad draudžiama persekioti už kritiką (2 dalis), taip pat kad piliečiams laiduojama peticijos teisė, kurios įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas (3 dalis).

<...> valstybės tarnybos skaidrumo principas aiškintinas atsižvelgiant ir į kitas Konstitucijos nuostatas, *inter alia* į jos preambulėje skelbiamą pilietinės visuomenės siekį, konstitucinius pilietiškumo, atviros visuomenės ir socialinės darnos imperatyvus, konstitucinius teisinės valstybės, asmenų lygiateisiškumo, teisingumo, demokratijos, atsakingo valdymo principus, taip pat konstitucinę valstybės tarnybos sampratą, suponuojančią, be kita ko, jos, kaip sistemos, viešumą ir atvirumą.

Atranka į valstybės tarnybą; egzamino priimant į valstybės tarnautojo pareigas eigos fiksavimas

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 22 d. nutarimas

Kadangi piliečių teisė lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą kyla iš Konstitucijos, pretendentų į valstybės tarnautojo pareigas žinių, gebėjimų, reikalingų atitinkamoms valstybės tarnautojo pareigoms atlikti, patikros pagrindai (principai) turi būti nustatyti įstatymu. <...> asmens žinios, gebėjimai, reikalingi atitinkamoms valstybės tarnautojo pareigoms atlikti, gali būti tikrinami jį egzaminuojant.

Pabrėžtina, kad nuo asmenų atrankos į valstybės tarnybą labai priklauso visos valstybės tarnybos sistemos funkcionavimas bei veiksmingumas. Kai asmuo į valstybės tarnautojo pareigas yra atrenkamas konkurso būdu jį egzaminuojant, tokia procedūra negali būti vien formalus dalykas. Egzaminas – nesvarbu, ar jis vyksta raštu, ar žodžiu, ar ir raštu, ir žodžiu, – turi būti tikslingas, orientuotas į žinių ir gebėjimų, reikalingų kiekvienam valstybės tarnautojui, taip pat į konkrečių žinių ir gebėjimų, reikalingų valstybės tarnautojo pareigybės, į kurią asmuo pretenduoja, aprašyme nustatytoms funkcijoms įgyvendinti, patikrinimą ir įvertinimą. Pagal konkurse į tam tikras valstybės tarnautojo pareigas dalyvavusių pretendentų egzamino rezultatus nustatomas konkurso laimėtojas – asmuo, atliksiantis konkrečias valstybės tarnautojo pareigybės aprašyme apibrėžtas funkcijas, todėl egzaminas – nesvarbu, ar jis vyksta raštu, ar žodžiu, ar ir raštu, ir žodžiu, – klausimai (užduotys) pirmiausia turi būti siejami su būtent tomis pareigomis valstybės tarnyboje, į kurias pretenduojama (vyksta konkursas).

<...> Konstitucinis Teismas savo aktuose yra ne kartą konstatavęs, kad asmuo, manantis, jog jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi absoliučią teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą – arbitrą, kuris išspręstų ginčą; pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ar laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme; asmens teisės turi būti ne formaliai, o realiai ir veiksmingai ginamos tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų. <...>

Taigi kad asmuo galėtų ne formaliai, o realiai ir veiksmingai įgyvendinti savo teisę ginti teisme savo pažeistą konstitucinę teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą, sprendimų dėl jo nepriėmimo į atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje motyvai turi būti aiškūs, informacija apie šių sprendimų motyvus turi būti prieinama teismui. Priešingu atveju teismas negalėtų išspręsti atitinkamos bylos.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka (Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d., 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. vasario 7 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas).

Taigi informacija apie sprendimus dėl asmens nepriėmimo į atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje turi būti prieinama ir institucijoms, ikiteismine tvarka sprendžiančioms atitinkamą ginčą.

Vadinasi, jeigu įstatyme yra nustatyta, kad asmens žinios, gebėjimai, reikalingi atitinkamoms valstybės tarnautojo pareigoms atlikti, yra tikrinami jį egzaminuojant, egzaminu eiga (*inter alia* komisijos narių klausimai ir pretendentų atsakymai) turi būti fiksuojami ir prieinami atitinkamą ginčą sprendžiančioms institucijoms, taip pat ir teismui.

Pabrėžtina, kad gali būti pasirinkti įvairūs tokio egzaminu eigos fiksavimo būdai. <...> pažymėtina, kad saugant duomenis apie egzaminu eigą ir įstatymų nustatyta tvarka atskleidžiant juos turi būti paisoma Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtintos asmens teisės į privatumą.

Pabrėžtina ir tai, kad teismas, sprendžiantis bylą dėl asmens nepriėmimo į atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje, veikia ne kaip kokia nors „apeliacinė egzaminu komisija“, o kaip jurisdikcinė institucija, sprendžianti, ar nebuvo pažeista egzaminu (konkurso) tvarka ir asmens konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą.

Teisė stoti į valstybės tarnybą (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalį piliečiai *inter alia* turi teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą.

Konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą sietina *inter alia* su Konstitucijos 48 straipsnyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teise laisvai pasirinkti darbą. Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimuose yra *inter alia* pažymėjęs, kad piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą yra kiekvieno asmens konstitucinės teisės pasirinkti darbą atmaina.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostata, įtvirtinanti piliečių teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, neturi būti aiškinama tik lingvistiškai ir neturi būti suprantama tik kaip teisė stoti į valstybės tarnybą, t. y. tik kaip susijusi su asmens priėmimu į valstybės tarnybą. Kaip ne kartą pažymėjo Konstitucinis Teismas, valstybės tarnybos santykiai apima ne tik santykius, susijusius su piliečio teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą įgyvendinimu, bet ir santykius, susiklostančius piliečiui įstojus į valstybės tarnybą ir einant pareigas valstybės tarnyboje (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas *inter alia* 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarime yra konstatavęs, kad, sudarydamas teisinę prielaidą įgyvendinti teisę laisvai pasirinkti darbą bei verslą (taigi ir stoti į valstybės tarnybą), įstatymų leidėjas turi įgaliojimus, atsižvelgdamas į darbo pobūdį, nustatyti teisės laisvai pasirinkti darbą įgyvendinimo sąlygas.

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad piliečių teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą nėra absoliuti: valstybė negali įsipareigoti ir neįsipareigoja kiekvieno asmens priimti dirbti valstybės tarnyboje. Valstybės tarnyba turi būti kvalifikuota, priimti dirbti joje asmenys turi sugebėti atlikti jai keliamus uždavinius. Norintieji tapti valstybės tarnautojais, pareigūnais paprastai privalo turėti atitinkamą išsilavinimą, profesinę patirtį, kai kurias asmens savybes, be to, kuo aukštesnės pareigos, kuo svarbesnė veiklos sritis, tuo didesni reikalavimai keliami šias pareigas einantiems asmenims (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d., 2008 m. sausio 22 d. nutarimai).

Reikalavimai valstybės tarnybai: lojalumas Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai

Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas

Pagal Konstituciją valstybės tarnyba – tai tarnyba Lietuvos valstybei ir pilietinei Tautai, todėl valstybės tarnyba turi būti lojali Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai; viena iš stojimo į valstybės tarnybą bendrųjų sąlygų yra lojalumas Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai). Valstybės institucijose turi dirbti tik lojalūs tai valstybei asmenys, kurių ištikimybė jai ir patikimumas nekelia jokių abejonių (Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d., 1999 m. kovo 4 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai).

Pretendentų į pareigas valstybės tarnyboje ir valstybės tarnautojų patikimumo patikra; asmens, siekiančio eiti ar einančio pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, patikimumo ir lojalumo Lietuvos valstybei vertinimas (apie įslaptintos informacijos apsaugą taip pat žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.2. Pilietinės (asmens) teisės ir laisvės, 2.2.7. Įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvė, 2.2.7.1. Įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvės apsauga, 2011 m. liepos 7 d. nutarimas)

Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas

Įstatymų leidėjas ne tik gali, bet ir privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų patikrinti siekiančių eiti pareigas valstybės tarnyboje asmenų patikimumą – lojalumą Lietuvos valstybei, reputaciją ir t. t. Pretendentų į pareigas valstybės tarnyboje patikimumas turi būti tikrinamas dar prieš jiems pradedant eiti pareigas. Kai valstybės tarnautojai eina pareigas, jų patikimumas taip pat gali būti tikrinamas, jeigu dėl jo kyla pagrįstų abejonių. Jeigu yra pagrįstai konstatuotas asmens, siekiančio tam tikrų pareigų valstybės tarnyboje, nepatikimumas, toks asmuo negali būti priimamas į atitinkamas pareigas (Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime yra konstatavęs, kad <...> viena iš stojimo į valstybės tarnybą specialiųjų sąlygų [gali būti] reikalavimai, susiję su stojančiojo reputacija, asmeninėmis savybėmis ir kt. Priimant į tam tikras pareigas gali būti nustatomos labai įvairios specialiosios sąlygos, pavyzdžiui, susijusios su asmens sveikata, fizinėmis galimybėmis, ryšiais su kitais asmenimis ir kt. Specialiosios stojimo į valstybės tarnybą sąlygos gali būti diferencijuotos pagal atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje turinį. Visi nustatyti specialieji stojimo į valstybės tarnybą reikalavimai turi būti konstituciškai pateisinami.

<...> pagal Konstituciją asmenims, siekiantiems eiti ar einantiems pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, nustatoma specialioji sąlyga yra ypatingas ir nė kiek neabejotinas patikimumas ir lojalumas Lietuvos valstybei. Asmens, siekiančio eiti ar einančio pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, patikimumas ir lojalumas Lietuvos valstybei turi būti vertinami atsižvelgiant į visas reikšmingas tą asmenį apibūdinančias aplinkybes, *inter alia* jo veiklą, padarytus teisės pažeidimus, dalykines ir asmenines savybes, reputaciją, ryšius su kitais asmenimis. Todėl įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją reguliuodamas santykius, susijusius su valstybės ir tarnybos paslapčių apsauga, *inter alia* nustatydamas asmenų, siekiančių eiti ar einančių pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, patikimumo ir lojalumo Lietuvos valstybei kriterijus bei tokių asmenų patikrinimo procedūras. Įgyvendindamas šią diskreciją įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo.

Šiame kontekste taip pat paminėtina, jog 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarime Konstitucinis Teismas *inter alia* pažymėjo, kad asmens (ir siekiančio eiti pareigas valstybės tarnyboje, ir jas jau einančio) patikimumo patikros santykių teisinis reglamentavimas turi būti toks, kad mažareikšmiai, atsitiktiniai ir pan. faktai ir aplinkybės netaptų pagrindu konstatuoti asmens, siekiančio eiti arba einančio pareigas valstybės ar savivaldybės įstaigoje, nepatikimumo, juo labiau kad asmens nepatikimumas nebūtų konstatuojamas remiantis vien prielaidomis.

<...> negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris leistų įstatymo įgaliotai valstybės institucijai konstatuoti asmens, siekiančio eiti ar einančio pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, nepatikimumą (ar nelojalumą Lietuvos valstybei) remiantis tik mažareikšmėmis aplinkybėmis. Tačiau tai nereikia, kad įstatymų leidėjas negali numatyti tokių įslaptintos informacijos apsaugos priemonių, kurios leistų iš anksto užkirsti kelią grėsmėms įslaptintos informacijos saugumui ir kartu – grėsmėms valstybės interesams.

<...>

<...> tai, kad asmuo nėra laikomas kaltu padarius nusikalstamą veiką, kol jo kaltumas dėl tokios veikos nėra įstatymo nustatyta tvarka įrodytas ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, dar nereikia, kad asmuo, siekiantis eiti ar einantis pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, būtinai yra vertas valstybės pasitikėjimo ir kad įstatymo įgaliotai valstybės institucijai negali kilti tam tikrų abejonių dėl asmens patikimumo ar lojalumo Lietuvos valstybei, kurias sukelia ne nustatytas jo kaltumas padarius nusikalstamą veiką, o tam tikros faktinės aplinkybės, asmens veikla, savybės, reputacija, ryšiai ar kitos reikšmingos aplinkybės, *inter alia* susijusios su galbūt padaryta nusikalstama veika.

Taigi aplinkybės, sukeliančios abejonių dėl asmens, kuris siekia eiti ar eina pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, patikimumo ar lojalumo Lietuvos valstybei, gali būti susijusios ir su asmens galbūt padaryta nusikalstama veika. Vertindama šias aplinkybes įstatymo įgaliota valstybės institucija nevykdo teisingumo ir nesprendžia asmens kaltumo padarius nusikalstamą veiką klausimo.

<...>

<...> aplinkybės, kad asmuo yra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už tyčinę nusikalstamą veiką arba jam dėl tokios veikos atliekamas ikiteisminis ar operatyvinis tyrimas, gali suponuoti asmens pažeidžiamumą, kartu kelti abejonių dėl jo patikimumo ar lojalumo Lietuvos valstybei.

<...>

Nors įstatymų leidėjas ir turi plačią diskreciją reguliuoti santykius, susijusius su valstybės ir tarnybos paslapčių apsauga, jis negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas įstatymo įgaliotai valstybės institucijai, remiantis mažareikšmėmis aplinkybėmis, konstatuoti asmens, einančio pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, nepatikimumą ar nelojalumą Lietuvos valstybei ir dėl to asmeniui netekti darbo valstybės tarnyboje.

<...>

<...> iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostatos „piliečiai turi <...> teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“ ir iš <...> konstitucinių teisinės valstybės principo imperatyvų įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų nustatyta alternatyvi priemonė leidimui dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija arba asmens patikimumo pažymėjimui panaikinti ir asmeniui atleisti iš pareigų

valstybės tarnyboje, kuri sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus ir kiek įmanoma įvertinti individualią kiekvieno asmens situaciją. Tokia priemonė *inter alia* yra nušalinimas nuo pareigų, taikomas tais atvejais, kai asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už tyčinę nusikalstamą veiką arba jam dėl tokios veikos atliekamas ikiteisminis ar operatyvinis tyrimas, ir sudarantis prielaidas papildomai patikrinti asmens patikimumą ir lojalumą Lietuvos valstybei siekiant nustatyti, ar tolesnis jo darbas nekeltų grėsmės įslaptintos informacijos saugumui.

Valstybės tarnautojų darbo apmokėjimas

Žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.4. Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, 2.4.1. Ekonominės teisės, 2.4.1.2. Teisė į darbą, 2.4.1.2.4. Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą, 2016 m. spalio 27 d. nutarimas (Nr. KT29-N15/2016).

Lygiateisė stojančiųjų į valstybės tarnybą konkurencija (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 6 d. nutarimas

<...> vienas iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies, kurioje piliečiams laiduojama teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą, kylančių reikalavimų valstybės tarnybos teisiniam reguliavimui yra lygiateisė stojančiųjų konkurencija, kuri suponuoja, kad stojantieji į valstybės tarnybą būtų vertinami pagal jų žinias ir gebėjimus, būtinus atitinkamoms valstybės tarnautojo funkcijoms atlikti, taip pat kad būtų paisoma iš Konstitucijos 29 straipsnio kylančių asmenų lygiateisiškumo, nediskriminavimo ir privilegijų neteikimo Konstitucijoje *expressis verbis* nurodytais ir kitais konstituciškai nepateisinamais pagrindais imperatyvų.

Valstybės pareiga užkirsti kelią piktnaudžiavimui valdžia ir korupcijai valstybės tarnyboje

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 5 straipsnio 3 dalies nuostatos, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, 33 straipsnio 1 dalies, konstitucinės valstybės tarnybos sampratos, konstitucinių valstybės tarnybos skaidrumo ir viešumo principų, kyla valstybės pareiga imtis visų įmanomų priemonių, kad būtų *inter alia* užkirstas kelias korupcijai ir piktnaudžiavimui valdžia valstybės tarnyboje.

Šiame kontekste pažymėtina, kad korupcija kaip socialinis reiškinyss daro neigiamą tiek materialų, tiek moralinį poveikį valstybės politinei ir ekonominei sistemai, menkina *inter alia* valstybės tarnautojų ir pareigūnų reputaciją, žemina institucijų, kuriose jie dirba, ir visos valstybės tarnybos autoritetą, skatina nepagarbą įstatymams ir sudaro prielaidas pažeisti žmogaus teises, pakerta visuomenės pasitikėjimą valstybe, jos institucijomis, demokratinio valstybės valdymu ir teise, taigi griauja konstitucinius demokratinės teisinės valstybės pagrindus. Be to, dėl korupcijos įsigalėjimo yra skatinamas toks valstybės ir savi-valdybių institucijose dirbančių asmenų elgesys, kuris neatitinka jiems suteiktų įgaliojimų ar teisės aktuose nustatytų elgesio standartų ir kuriuo siekiama naudos sau ar kitiems, kenkiant visos valstybės ar atskirų asmenų interesams.

Teisinės atsakomybės už padarytus teisės pažeidimus, *inter alia* tarnybinius nusižengimus, taikymas valstybės tarnautojams (pareigūnams), siekiant užkirsti kelią piktnaudžiavimui valdžia ir korupcijai valstybės tarnyboje

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas

<...> vieša demokratinė valstybės tarnautojų veiklos ir jų priimamų sprendimų kontrolė – svarbi visuomenės pasitikėjimo valstybe ir jos teise sąlyga; įstatymu turi būti nustatyta valstybės tarnautojo atsakomybė už valstybės tarnyboje padarytus teisės pažeidimus (2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą valstybės tarnybos santykius reguliuoti, o valstybės tarnybos sistema turi veikti taip, kad ne tik būtų nustatyta atsakomybė už valstybės tarnyboje padarytus pažeidimus, bet ir kad asmenys, padarę pažeidimus valstybės tarnyboje, būtų iš tikrųjų traukiami atsakomybėn (2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas).

Kaip 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimuose yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, tam, kad piliečiai galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės pareigūnais, kad būtų galima įsitikinti, jog visos valstybės institucijos, visi valstybės pareigūnai vadovaujasi Konstitucija, teise ir joms paklūsta, o Konstitucijai, teisei nepaklūstantys asmenys neitų tokių pareigų, kurioms būtinas piliečių pasitikėjimas, yra reikalinga vieša demokratinė valstybės pareigūnų veiklos kontrolė ir atsakomybė visuomenei, apimanti *inter alia* galimybę pašalinti iš užimamų pareigų tuos valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia Konstituciją, teisę, asmeninius ar grupinius interesus iškelia aukščiau už visuomenės interesus, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią.

<...> asmuo, įgyvendinęs Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą savo teisę stoti į valstybės tarnybą, privalo būti lojalus valstybei ir dirbti taip, kad jo ištikimybė valstybei ir patikimumas nekeltų jokių abejonių, kad piliečiai galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės tarnautojais (pareigūnais), kad valstybės tarnyba būtų kvalifikuota ir sugebėtų atlikti jai keliamus uždavinius, *inter alia* užkertant kelią piktnaudžiavimui valdžia ir korupcijai valstybės tarnyboje.

Kartu pažymėtina, kad, siekiant užtikrinti tinkamą valstybės tarnybos funkcionavimą, jos skaidrumą ir viešumą, korupcijos apraiškų ar korupcinio pobūdžio veikų užkardymas valstybės tarnyboje pagal Konstituciją, *inter alia* jos 33 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinę valstybės principą, yra vienas iš konstituciškai svarbių valstybės tikslų.

Taigi, jei valstybės tarnautojas (pareigūnas) galimai daro nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, *inter alia* tarnybinius nusižengimus, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 22 straipsnį, 33 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinę valstybės principą, jam gali būti taikomos valstybės prievartos priemonės, kuriomis daromas tam tikras poveikis jo elgesiui, kartu ribojamas naudojimasis *inter alia* teise į privataus gyvenimo apsaugą ar teise stoti į valstybės tarnybą, siekiant konstituciškai svarbių tikslų, *inter alia* užtikrinti valstybės tarnybos skaidrumą ir viešumą.

Vadinasi, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 33 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinę valstybės principą, negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kurį taikant valstybės tarnautojas (pareigūnas), nesilaikantis Konstitucijoje ir kituose teisės aktuose nustatytų valstybės tarnybai kaip sistemai ir joje dirbantiems asmenims keliamų konstituciškai pagrįstų reikalavimų, galėtų išvengti teisinės atsakomybės; įstatyme turi būti nustatytos atitinkamos teisinio poveikio priemonės, t. y. valstybės tarnautojo (pareigūno) atsakomybė už jo padarytus teisės pažeidimus, įskaitant tarnybinius nusižengimus; viena iš įstatymu nustatytų sankcijų už tarnybinius nusižengimus gali būti valstybės tarnautojo (pareigūno) atleidimas iš pareigų. Priešingu atveju, nenustačius galimybės taikyti tokiam valstybės tarnautojui (pareigūnui) atitinkamą teisinę atsakomybę, būtų sukurta pagal Konstituciją

netoleruotina situacija, t. y. būtų sudarytos prielaidos valstybės tarnyboje dirbti asmenims, neatitinkantiems jiems iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, kaip antai tinkamai atlikti savo pareigas vadovaujantis Konstitucija ir teise, būti lojaliems Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, priimti skaidrius ir motyvuotus sprendimus, vengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, nepiktnaudžiauti tarnyba.

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 33 straipsnio 1 dalį, konstitucinę valstybės tarnybos sampratą, konstitucinį teisinės valstybės principą, siekiant konstituciškai svarbių tikslų, t. y. užtikrinti tinkamą valstybės tarnybos funkcionavimą, jos skaidrumą ir viešumą, užkirsti kelią *inter alia* piktnaudžiavimui valdžia, korupcijai valstybės tarnyboje, išsiaiškinti valstybės tarnautojo (pareigūno) galimai daromas ar padarytas nusikalstamas ir kitas teisei priešingas veikas, *inter alia* tarnybinius nusižengimus, tarp jų ir korupcinio pobūdžio, kurie nesuderinami su minėtais valstybės tarnybai kaip sistemai ir valstybės tarnautojams (pareigūnams) iš Konstitucijos kylančiais reikalavimais, ir sudaryti prielaidas asmenims, padariusiems pažeidimus valstybės tarnyboje, tinkamai pritaikyti teisinę atsakomybę kaip viešą demokratinės valstybės pareigūnų kontrolės ir atsakomybės visuomenei formą, įstatymo nustatytais atvejais ir tvarka gali būti panaudota ir kitų įgaliotų valstybės institucijų baudžiamosios justicijos ar kitais teisėtais tikslais slapta surinkta informacija apie asmenis; tokią informaciją naudojant gali būti ne tik daromas tam tikras poveikis valstybės tarnautojo (pareigūno) elgesiui, bet ir įsikišama *inter alia* į jo privatų gyvenimą.

Valstybės tarnautojo (pareigūno) teisė kreiptis į teismą dėl taikant tarnybinę atsakomybę pažeistų savo teisių gynimo

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo, kylanti valstybės tarnautojo (pareigūno) teisė kreiptis į teismą dėl taikant tarnybinę atsakomybę pažeistų savo teisių gynimo turi būti reali, t. y. minėtas asmuo turi turėti realias galimybes veiksmingai apginti savo pažeistas teises teismine tvarka nuo, jo manymu, neteisėtų valstybės (savivaldybių) institucijų veiksmų ir (ar) piktnaudžiavimo joms suteiktais įgaliojimais taikant valstybės prievartos priemones, *inter alia* tiek slapta renkant informaciją (duomenis) apie asmenį, tiek panaudojant šią informaciją tarnybinių nusižengimų tyrimo tikslais; toks asmuo turi teisę veiksmingai ginti savo pažeistas teises ir teisėtus interesus nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje.

Pažymėtina ir tai, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo, kylanti valstybės tarnautojo (pareigūno) teisė kreiptis į teismą dėl taikant tarnybinę atsakomybę pažeistų savo teisių gynimo taip pat suponuoja jo teisę į tinkamą teismo procesą ir teisingą teismo sprendimą. Teisminio ginčo nagrinėjimo metu turi būti užtikrinta valstybės tarnautojo (pareigūno) teisė išsamiai susipažinti su visa atliekant tarnybinio nusižengimo tyrimą panaudota medžiaga, duomenimis ar informacija, *inter alia* taikant valstybės prievartos priemones slapta surinkta apie jį, kuri įstatymų nustatyta tvarka ir sąlygomis buvo išslaptinta ir perduota naudoti tarnybinio nusižengimo tyrimo tikslais, taip pat teisė būti supažindintam su byloje naudojamais įrodymais; be to, jis turi teisę teikti paaiškinimus, ginčyti naudotų įrodymų ar kitos tarnybinio nusižengimo tyrimo medžiagos teisėtumą, autentiškumą, tokio naudojimo būtinumą ir proporcingumą, taip pat visas su tarnybinės nuobaudos paskyrimu susijusias faktines ir teises aplinkybes. Valstybės tarnautojas (pareigūnas) teismo procese turi turėti teisę veiksmingai gintis, *inter alia* turėti savo atstovą, jam turi būti suteikta pakankamai laiko ir galimybių tinkamai pasiręngti gynybai.

Teismas (teisėjas), vykdydamas iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies jam kylančią pareigą vykdyti teisingumą, privalo taip pat įvertinti, ar panaudojant minėtą išslaptintą informaciją tiriant tarnybinį nusižengimą, už kurį asmuo gali būti *inter alia* atleistas iš pareigų valstybės tarnyboje, nebuvo pažeistos konstitucinės valstybės tarnautojo (pareigūno) teisės, *inter alia* Konstitucijos 22 straipsnyje užtikrinta teisė į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo neliečiamumo apsaugą ir 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą.

Kartu paminėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalį, 109 straipsnį, konstitucinį teisinės valstybės principą, teismas privalo kiekvienu konkrečiu atveju pateikti aiškius ir pakankamus savo sprendimo teisinius argumentus ir motyvus.

<...>

<...> pagal Konstitucijos 109 straipsnį negali būti nustatyta jokių apribojimų, kurie paneigtų teisėjo ir teismo įgaliojimus tinkamai vykdyti teisingumą, *inter alia* sutrukdytų priimti teisingą ir motyvuotą sprendimą byloje. Taigi teismas (teisėjas), sprendamas ginčą dėl tarnybinės nuobaudos paskyrimo, privalo kiekvienu atveju visapusiškai įvertinti visą tarnybinio nusižengimo bylos medžiagą, duomenis ar informaciją, naudotą tiriant tarnybinį nusižengimą. Teismas (teisėjas) kiekvienu atveju privalo nuspręsti, ar įstatymų nustatyta tvarka slapta apie asmenį surinkta informacija, kuri buvo išslaptinta teisės aktų nustatyta tvarka ir perduota naudoti *inter alia* jo tarnybinio nusižengimo tyrimo tikslais, gali būti laikoma įrodymu konkrečioje byloje, ar tokia informacija atitinka įrodymų teisėtumui ir patikimumui keliamus reikalavimus, ar toks panaudojimas yra būtinas demokratinėje visuomenėje ir atitinka proporcingumo principą; kartu valstybės tarnautojui (pareigūnui) turi būti suteikiama veiksminga apsauga nuo galimos valdžios įstaigų savivalės ir reali galimybė gintis dėl galimai pažeistų jo teisių ir laisvių, *inter alia* Konstitucijos 22 straipsnyje ginamos jo teisės į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo neliečiamumo apsaugą ir 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos jo teisės lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą, ginčijant *inter alia* išslaptintos informacijos kaip įrodymo naudojimo tiriant jo tarnybinį nusižengimą teisėtumą, būtinumą ir proporcingumą, kuris apima ir teismo (teisėjo) pareigą įvertinti, ar siekiamų teisėtų tikslų konkrečiu atveju nebuvo galima pasiekti kitomis mažiau ribojančiomis priemonėmis.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, be kita ko, iš šio principo kylančius teisingumo ir proporcingumo imperatyvus, valstybės tarnautojo (pareigūno) konstitucinė teisė kreiptis į teismą nepaneigia ir valstybei iš Konstitucijos kylančios pareigos tinkamai ištirti tarnybinius nusižengimus ir pritaikyti tarnybinę atsakomybę tiems valstybės tarnautojams (pareigūnams), kurie atlieka veiksmus, *inter alia* tarnybinius nusižengimus, tarp jų ir korupcinio pobūdžio, kurie nesuderinami su iš Konstitucijos valstybės tarnybai kaip sistemai ir valstybės tarnyboje dirbantiems asmenims kylančiais reikalavimais.

<...>

Taigi teismas (teisėjas), pagal Konstituciją, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalį, 109 straipsnį, konstitucinį teisinės valstybės principą, vykdydamas teisingumą ir sprendamas ginčą dėl paskirtosios tarnybinės nuobaudos, *inter alia* dėl atleidimo iš valstybės tarnybos, privalo kiekvienu atveju teisingai ir objektyviai išnagrinėti bylas, priimti motyvuotus ir pagrįstus sprendimus, t. y. visapusiškai įvertinti bylos procese esančių interesų pusiausvyrą, – viena vertus, įvertinti valstybės teisėtą siekį tinkamai pritaikyti tarnybinę atsakomybę konstitucinius reikalavimus valstybės tarnybai ir valstybės tarnautojams (pareigūnams) pažeidusiems

valstybės tarnautojams (pareigūnams), kita vertus, įvertinti tarnybinio nusižengimo tyrimo teisėtumą, *inter alia* tai, ar siekiamų teisėtų tikslų konkrečiu atveju nebuvo galima pasiekti kitomis mažiau ribojančiomis priemonėmis ir ar tokios procedūros metu nebuvo pažeistos konstitucinės asmens teisės ar laisvės, *inter alia* jo teisė į privataus gyvenimo apsaugą ar teisė stoti į valstybės tarnybą, be kita ko, įstatymų nustatyta tvarka panaudojant jo tarnybinio nusižengimo tyrimo tikslais apie asmenį slapta kitų įgaliotų valstybės institucijų surinktą ir teisės aktų nustatyta tvarka išslaptintą informaciją apie korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos požymių turinčią veiką. Šiame kontekste pažymėtina, kad <...> pagal Konstituciją teismas (teisėjas) nėra ir negali būti vien pasyvus proceso stebėtojas; jis privalo kiekvienu konkrečiu atveju imtis visų įmanomų priemonių tiesai byloje nustatyti, teisingam ir objektyviam sprendimui priimti, kartu užtikrindamas Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuodamas teisės viršenybę bei žmogaus teisių ir laisvių apsaugą.

Kartu pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją valstybės tarnautojui (pareigūnui) turi būti suteikta veiksminga apsauga nuo galimos valdžios įstaigų savivalės tiriant jo tarnybinį nusižengimą ir reali galimybė pasinaudoti tokio tyrimo metu galimai pažeistų savo konstitucinių teisių ir laisvių teismine gynyba, *inter alia* Konstitucijos 22 straipsnyje garantuojama savo teisės į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo neliečiamumo apsauga ir 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą, ginčijant *inter alia* išslaptintos kriminalinės žvalgybos informacijos <...> kaip įrodymo naudojimo tiriant jo korupcinio pobūdžio tarnybinį nusižengimą teisėtumą, būtinumą ir proporcingumą.

Reikalavimas užtikrinti tinkamą teisinį procesą valstybės tarnautojų (pareigūnų) tarnybinių nusižengimų tyrimo procedūros metu

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 33 straipsnio 1 dalies, konstitucinės valstybės tarnybos sampratos, konstitucinio teisinės valstybės principo, konstitucinių teisingumo ir protingumo imperatyvų, įstatymų leidėjui kyla reikalavimas ir tarnybinių nuobaudų skyrimo tvarką, *inter alia* valstybės tarnautojų (pareigūnų) tarnybinių nusižengimų tyrimo procedūrą, reglamentuoti taip, kad būtų užtikrintas tinkamas teisinis procesas. Tinkamo teisinio proceso tarnybinių nusižengimų tyrimo procedūros metu garantijos apima ir konstitucinių valstybės tarnautojo (pareigūno) teisių, *inter alia* Konstitucijos 22 straipsnyje garantuojamos teisės į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo neliečiamumo apsaugą ir 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisės lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą, užtikrinimą, kartu sudaro prielaidas užkirsti kelią neteisėtiems valstybės (savivaldybių) institucijų veiksams ir (ar) piktnaudžiavimui joms suteiktais įgaliojimais taikant valstybės prievartos priemones, *inter alia* tarnybinę atsakomybę, be kita ko, įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka slapta kitų įgaliotų valstybės institucijų surinktą informaciją panaudojant tiriant korupcinio pobūdžio tarnybinius nusižengimus, už kuriuos gali būti taikoma griežčiausia tarnybinė nuobauda – valstybės tarnautojo (pareigūno) atleidimas iš pareigų.

Valstybės tarnautojas (pareigūnas) turi teisę būti informuotas apie pradėtą tarnybinio nusižengimo tyrimą; tiek pradedant tarnybinio nusižengimo tyrimą, tiek visos tokios procedūros metu jis turi teisę išsamiai susipažinti su visa šiame tyrime naudojama medžiaga, duomenimis ar informacija, *inter alia* taikant valstybės prievartos priemones slapta surinkta apie jį, kuri įstatymų nustatyta tvarka buvo išslaptinta ir perduota naudoti tarnybinio nusižengimo tyrimo tikslais, taip pat šiame tyrime panaudotais įrodymais; be to, jis turi teisę būti išklausytas ir pateikti savo paaiškinimus šios procedūros metu, kai priimami atitinkami

sprendimai jo atžvilgiu; valstybės tarnautojas (pareigūnas) turi teisę ginčyti jo tarnybinio nusižengimo byloje naudojamą medžiagą ar įrodymus, kelti tokio panaudojimo teisėtumo klausimus, reikalauti nenaudoti, jo nuomone, nepriimtinių įrodymų, ginčyti visas su tarnybinės nuobaudos paskyrimu susijusias faktines ir teises aplinkybes. Tarnybinio nusižengimo tyrimo procedūros metu turi būti užtikrinta valstybės tarnautojo (pareigūno) teisė veiksmingai gintis, *inter alia* turėti savo atstovą.

<...>

<...> kaip minėta, pagal Konstituciją tinkamas tarnybinio nusižengimo tyrimo procesas yra toks, kai valstybės tarnautojas (pareigūnas) jau tarnybinio nusižengimo tyrimo procese turi realias galimybes gintis nuo jam pareikštų įtarimų padarius tarnybinį nusižengimą; jis turi teisę *inter alia* turėti savo atstovą, būti informuotas apie tarnybinio nusižengimo tyrimo pradžią, kartu jam pateikiant turimą informaciją apie jo tariamai padarytą tarnybinį nusižengimą, taip pat teisę pateikti savo rašytinį paaiškinimą dėl minėto tarnybinio nusižengimo, dalyvauti tikrinant su tarnybiniu nusižengimu susijusius faktinius duomenis vietoje, o baigus tarnybinio nusižengimo tyrimą – susipažinti su motyvuota išvada apie tyrimo rezultatus ir visa kita tarnybinio nusižengimo tyrimo metu naudota medžiaga, įskaitant teisę susipažinti su šio tyrimo metu panaudota visa išslaptinta kriminalinės žvalgybos informacija apie korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos požymių turinčią veiklą <...>.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 33 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymų leidėjas turėtų imtis atitinkamų priemonių, kad esminės žmogaus teisių ir laisvių tarnybinių nusižengimų tyrimo procese apsaugos garantijas įtvirtintų įstatyme.

Valstybės institucijų įgaliojimai tiriant valstybės tarnautojų (pareigūnų) galimai padarytus teisės pažeidimus panaudoti išslaptintą kitų valstybės institucijų apie juos slapta surinktą informaciją

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, 2017 m. kovo 15 d. nutarime aiškindamas iš *inter alia* Konstitucijos 31 straipsnio, konstitucinio teisinės valstybės principo kylančius reikalavimus, asmens teisę į gynybą ir tinkamą teisinį procesą, yra pažymėjęs ir tai, kad, tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas, kuriose asmenys įtariamai ir kaltinami padarę tam tikrą nusikaltimą, ir nenustačius (neįrodžius) šio nusikaltimo sudėties požymių, bet paaiškęs kitų nusikalstamų veikų ar kitų teisės pažeidimų požymius, valstybės institucijos ir pareigūnai neatleidžiami nuo pareigos juos ištirti ir esant pagrindui patraukti asmenis atitinkamon teisinėn atsakomybėn.

Taigi <...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 33 straipsnio 1 dalį, konstitucinę valstybės tarnybos sampratą, konstitucinį teisinės valstybės principą, be kita ko, iš šio principo kylančius teisėtumo, būtinumo demokratinėje visuomenėje ir proporcingumo imperatyvus, jei valstybės tarnautojui (pareigūnui) ar kitam asmeniui pritaikius įstatyme nustatytas atitinkamas valstybės prievartos priemones, skirtas visų pirma nusikalstamų veikų tyrimui, nenustatoma nusikaltimo sudėties požymių (jie neįrodomi), bet išaiškėja kitų galimai padarytų teisei priešingų veikų, *inter alia* tarnybinių nusižengimų, tarp jų ir korupcinio pobūdžio, nesuderinamų su iš Konstitucijos valstybės tarnautojams (pareigūnams) kylančiais reikalavimais (kaip antai tinkamai atlikti savo pareigas vadovaujantis Konstitucija ir teise, vengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, nepiktnaudžiauti tarnyba, priimti skaidrius ir motyvuotus sprendimus), požymiai arba nustatomi juos galimai padarę valstybės tarnautojai (pareigūnai), valstybės institucijoms ir pareigūnams kyla pareiga tokius teisės pažeidimus

tinkamai ištirti ir, esant pagrindui, patraukti minėtus valstybės tarnautojus (pareigūnus) atitinkamon teisinėn atsakomybėn, *inter alia* įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka panaudojant slapta kitų įgaliotų valstybės institucijų apie juos surinktą informaciją, kuri atskleidžia minėtus jų galimai padarytus teisės pažeidimus, *inter alia* tarnybinius nusižengimus.

Toks šios informacijos panaudojimas tiriant tarnybinius nusižengimus yra pagrįstas konstituciškai svarbiais viešojo intereso apsaugos tikslais; juo siekiama apsaugoti valstybės, valstybės tarnybos ir visos visuomenės interesus, užkirsti kelią *inter alia* korupcijai valstybės tarnyboje, stiprinti valstybės tarnybos ir kiekvieno valstybės tarnautojo (pareigūno) patikimumą ir atsakingumą, garantuoti, kad valstybės tarnautojų (*inter alia* statutines) pareigas eitų tik aukštus įstatyme nustatytus reikalavimus atitinkantys, lojalūs Lietuvos valstybei, nepriekaištingos reputacijos asmenys.

<...>

Priešingu atveju, nenustačius galimybės taikyti valstybės tarnautojui (pareigūnui) tarnybinės atsakomybės, *inter alia* panaudojant kitų įgaliotų valstybės institucijų apie jį įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka surinktą informaciją, būtų sukurta pagal Konstituciją netoleruotina situacija – nebūtų užtikrinta, kad tarnybinius nusižengimus padarę asmenys būtų iš tikrųjų traukiami tarnybinėn atsakomybėn, t. y. būtų sudarytos prielaidos valstybės tarnyboje dirbti asmenims, neatitinkantiems jiems iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, kaip antai tinkamai atlikti savo pareigas vadovaujantis Konstitucija ir teise, būti lojaliems Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, priimti skaidrius ir motyvuotus sprendimus, vengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, nepiktnaudžiauti tarnyba.

Nekaltumo prezumpcija tiriant valstybės tarnautojų (pareigūnų) galimai padarytus tarnybinius nusižengimus

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje užtikrinama asmens nekaltumo prezumpcija, kurią aiškindamas Konstitucinis Teismas, be kita ko, yra konstatavęs, kad tai yra pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas, viena svarbiausių žmogaus teisių ir laisvių garantijų (*inter alia* 2001 m. balandžio 12 d., 2017 m. vasario 24 d. nutarimai). Tačiau Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalies nuostata <...> turi būti vertinama kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, todėl turi ir platesnį turinį, ji negali būti siejama vien su baudžiamaisiais teisiniais santykiais (2004 m. gruodžio 29 d., 2017 m. vasario 24 d. nutarimai). Nekaltumo prezumpcija yra neatskiriama susijusi su kitų žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių, taip pat įgytų teisių gerbimu ir apsauga (2011 m. liepos 7 d. nutarimas).

<...> nekaltumo prezumpcija turi būti užtikrinama ir įstatymų nustatyta tvarka slapta kitų įgaliotų valstybės institucijų surinktą informaciją perduodant naudoti ir (ar) panaudojant tarnybinių nusižengimų tyrimo tikslais; šiame kontekste paminėtina, kad pats minėtos informacijos perdavimo faktas negali būti pagrindas, neatlikus tinkamo ir išsamaus galimai padaryto tarnybinio nusižengimo tyrimo, laikyti valstybės tarnautoją (pareigūną) padariusiu tarnybinį nusižengimą. Tokia perduota informacija arba gali būti pagrindas pradėti tirti tam tikrą tarnybinį nusižengimą, arba gali būti panaudota tiriant tokį nusižengimą, t. y. siekiant nustatyti (įrodyti) tarnybinio nusižengimo faktą, jo padarymo aplinkybes.

<...> pagal Konstituciją galimybė įstatymo nustatytais atvejais ir sąlygomis tarnybinių nusižengimų tyrimo tikslais panaudoti išslaptintą kitų įgaliotų valstybės institucijų surinktą minėtą informaciją pati savaime negali būti vertinama kaip asmens nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimas.

4.4. VALDŽIOS ATSAKOMYBĖ VISUOMENEI. KONSTITUCINĖ AUKŠČIAUSIŲJŲ VALSTYBĖS PAREIGŲ ATSAKOMYBĖ

Apkalta (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas

Lietuvos teisės sistemoje apkalta yra konstitucinis institutas. Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta: „Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, šiurkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas.“

Apkaltos institutui svarbūs ir kiti Konstitucijos straipsniai: 63 straipsnio 5 punktas, 86 straipsnio 2 dalis, 88 straipsnio 5 punktas, 89 straipsnio 1 dalis, 105 straipsnis, 108 straipsnio 5 punktas ir 116 straipsnis. Šių straipsnių normos yra apkaltos instituto konstitucinis pagrindas.

Konstitucijos 74 straipsnyje įtvirtinti šie apkaltos elementai: 1) apkalta kaip parlamentinė procedūra, taikoma tik Respublikos Prezidentui, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams, Seimo nariams; 2) apkaltos procesą galima pradėti tik už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, už priesaikos sulaužymą arba paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas; 3) apkaltos proceso tikslas – išspręsti nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą; 4) apkaltą vykdo Seimas; 5) kad asmuo būtų pašalintas iš pareigų ar kad būtų panaikintas jo Seimo nario mandatas, už tai turi balsuoti ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių.

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį, nustatyti apkaltos proceso tvarką yra Seimo kompetencija – šis privalo ją apibrėžti Seimo statute. <...>

<...>

Konstitucijos 74 straipsnio nuostata „apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas“ preziumuoja Seimo diskreciją šioje srityje. Konstitucijos 74 straipsnyje yra nustatyti keli apkaltos pagrindai, todėl Seimo statute gali būti nustatyta tokia apkaltos tvarka, kad būtų atsižvelgta į konstitucinių apkaltos pagrindų skirtumus. Apkaltos proceso atitikimas Konstitucijai priklauso nuo to, ar Seimas nustatydamas apkaltos proceso ypatumus nenukrypo nuo jo konstitucinės sampratos.

<...> Konstitucija neįpareigoja Seimo kiekvieną specifinę apkaltos tvarką konstruoti pagal vienintelį modelį – Seimo statute gali būti nustatytos ir kitokios apkaltos procedūros, taikytinos specifiniais atvejais, taip pat tada, kai bylos faktinės aplinkybės jau yra nustatytos teisme.

Pažymėtina, kad apkaltos proceso reglamentavimo ypatumų galimybę suponuoja ir Konstitucijos 62 straipsnio 2 dalies nuostata, pagal kurią Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Analogiškos garantijos Konstitucijoje nustatytos Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams.

Apkalta, kaip parlamentinė procedūra, taikoma tik Konstitucijos 74 straipsnyje išvardytiems asmenims. <...>

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį vienas iš apkaltos pagrindų yra „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“. Konstitucijos 74 straipsnio formuluotė „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ preziumuoja tai, kad yra nustatytas ne tik nusikaltimo faktas, bet ir pareigūnas, padaręs nusikaltimą. <...>

<...>

<...> Teisinėje valstybėje kiekviena valstybės valdžia (įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ar teisminė) vykdo jai pavestas funkcijas ir realizuoja savo kompetenciją. Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisingumą Lietuvoje vykdo tik teismai, o pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkaltos vykdymas pavestas Seimui. Balsuojant dėl apkaltos Seime yra sprendžiamas asmens konstitucinės, bet ne baudžiamosios atsakomybės klausimas. Asmens pašalinimas iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka dėl įtarimo padarius nusikaltimą nesaisto teismo. Savo ruožtu Konstitucijoje įtvirtintas įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių savarankiškumas lemia tai, kad teismo nuosprendis nesaisto Seimo, priimančio sprendimą dėl asmens konstitucinės atsakomybės. Kitaip būtų pažeistas konstitucinis valdžių padalijimo principas.

<...> Duodamas sutikimą patraukti asmenį baudžiamajon atsakomybėn, Seimas kartu apsisprendžia, kad bylos faktinės aplinkybės tirs ne Seimo sudaryta specialioji tyrimo komisija, bet teisinės institucijos – tardymas ir teismas. Tai reiškia, kad jeigu teismas pripažins asmenį kaltu padarius nusikaltimą, vėliau nereikės pateikti atskiro siūlymo pradėti apkaltą dėl nusikaltimo padarymo. Pažymėtina, kad formalus kaltinimo pareiškimas, kai tai atlieka patys Seimo nariai, kaip savarankiškas veiksmas šiuo atveju nėra būtinas apkaltos proceso elementas, tačiau tai atitiktų daugelio valstybių konstitucinę praktiką.

Konstitucinė apkaltos samprata suponuoja tai, kad apkaltos proceso tikslas yra išspręsti Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą. Ir visą apkaltos procedūrą vykdant Seime, ir patikint baudžiamosios bylos faktines aplinkybes nustatyti tardymui ir teismui dėl konstitucinės sankcijos apsisprendžia Seimas. Net ir tuo atveju, kai teismas priima apkaltinamąjį nuosprendį, konstitucinė sankcija – asmens pašalinimas iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimas – netaikoma savaime. Asmuo pašalinamas iš pareigų ar jo Seimo nario mandatas panaikinamas tik tuomet, kai už tai balsuoja kvalifikuota dauguma – 3/5 visų Seimo narių.

Valdžios atsakomybė visuomenei; apkalta (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Demokratinėje teisinėje valstybėje visos valstybės institucijos ir visi pareigūnai privalo vadovautis Konstitucija ir teise. Valdžios atsakomybė visuomenei neatsiejama nuo konstitucinio teisinės valstybės principo; ji konstituciškai įtvirtinama nustatant, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, kad valdžios galias riboja Konstitucija, kad valstybės pareigūnai, kurie pažeidžia Konstituciją ir įstatymus, asmeninius ar grupinius interesus iškelia aukščiau visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią, įstatymų nustatyta tvarka gali būti pašalinti iš pareigų.

Apkalta – Konstitucijoje numatyta ypatinga procedūra, kai yra sprendžiamas Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų aukščiausiųjų valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimas, t. y. jų pašalinimas iš pareigų už šiuos Konstitucijoje nustatytus veiksmus: šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo padarymą.

Pagal Konstituciją vienas iš valstybės pareigūnų, kuris gali būti pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, yra Respublikos Prezidentas.

<...>

Pabrėžtina, kad Konstitucijoje įtvirtinta galimybė apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų yra Respublikos Prezidento veiklos viešos demokratinės kontrolės forma, Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės Tautai būdas, viena iš demokratinės pilietinės visuomenės savisaugos nuo Respublikos Prezidento piktnaudžiavimo jam nustatytais įgaliojimais priemonių. Pagal Konstitucijos 74 straipsnį Respublikos Prezidentui apkaltos procesą galima pradėti tik už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą arba paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas; Respublikos Prezidentą iš pareigų gali pašalinti tik Seimas, tai atliekama Seimo statuto nustatyta tvarka; Respublikos Prezidentas pašalinamas iš pareigų tik tuo atveju, jeigu už tai balsavo ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių.

Seimo ir Konstitucinio Teismo įgaliojimai apkaltos procese (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas, 107 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. <...> pagal Konstitucijos 74 straipsnį vienas iš valstybės pareigūnų, kuris gali būti pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, yra Respublikos Prezidentas.

Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas.

Atskleidžiant Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punkte ir 107 straipsnio 3 dalyje nustatyto teisinio reguliavimo turinį būtina atsižvelgti į Konstitucijos 74 straipsnio nuostatas, į Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatas, į konstitucinius valdžių padalijimo ir teisinės valstybės principus.

<...> Konstitucija yra vientisas aktas, <...> visos Konstitucijos nuostatos yra susijusios, sudaro darnią visumą ir <...> nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti neatsižvelgiant į kitas Konstitucijos nuostatas. Aiškinant Konstituciją negali būti taikomas vien lingvistinis aiškinimo metodas, būtina naudoti sisteminių, loginį, teleologinį, kitus teisės aiškinimo metodus.

Minėta <...>, kad pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai; Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas.

Aiškinant nurodytas Konstitucijos nuostatas vien lingvistiškai, atsietai nuo kitų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių apkaltos institutą, Seimo bei Konstitucinio Teismo įgaliojimus apkaltos procese, būtų galima teigti, esą Konstitucijoje yra nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, o galutinį sprendimą, ar Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, priima Seimas.

Tačiau toks nurodytų Konstitucijos nuostatų aiškinimas būtų konstituciškai nepagrįstas.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje įtvirtintas valstybės valdžių padalijimo principas *inter alia* reiškia, kad, Konstitucijoje tiesiogiai nustačius konkrečios valstybės valdžios institucijos įgaliojimus, viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos perimti tokių įgaliojimų, jų perduoti ar atsakyti, kad tokie įgaliojimai negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu.

Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami. Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punkte nurodytos išvados pateikimas – vienas iš klausimų, kurie Konstitucijoje yra priskirti tik Konstitucinio Teismo kompetencijai. Taigi pagal Konstituciją Konstitucinio Teismo išvada, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmai prieštarauja Konstitucijai, yra galutinė ir neskundžiama.

Minėta, kad pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas. Vertinant Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punkto ir 107 straipsnio 3 dalies nuostatų santykį, negalima neatsižvelgti į Konstitucijos 74 straipsnio nuostatas, pagal kurias Respublikos Prezidentą, šurkščiai pažeidusį Konstituciją arba sulaužiusį priešaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų.

Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalies nuostata, kad Seimas Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, reiškia, kad tuo atveju, kai apkaltos procesas Respublikos Prezidentui pradedamas dėl šurkščiaus Konstitucijos pažeidimo, Seimas turi pareigą kreiptis į Konstitucinį Teismą prašydamas pateikti išvadą, ar Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai. <...>

Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies nuostata, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami, reiškia ir tai, kad Seimas, sprenddamas, ar pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų, negali paneigti, negali pakeisti, negali kvestionuoti Konstitucinio Teismo išvados, kad konkretūs Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai. Tokie Seimo įgaliojimai Konstitucijoje nenumatyti. Konstitucinio Teismo išvada, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, susaisto Seimą tuo atžvilgiu, kad pagal Konstituciją Seimas neturi įgaliojimų spręsti, ar Konstitucinio Teismo išvada yra pagrįsta ir teisėta – teisinį faktą, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, nustato tik Konstitucinis Teismas.

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį už šurkštų Konstitucijos pažeidimą pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka gali tik Seimas.

Vadinasi, Konstitucijoje yra nustatytos skirtingos Seimo ir Konstitucinio Teismo funkcijos apkaltos procese ir nustatyti šioms funkcijoms įgyvendinti reikalingi atitinkami įgaliojimai: Konstitucinis Teismas sprendžia, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ir pateikia Seimui išvadą (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas), o Seimas, jeigu Respublikos Prezidentas šurkščiai pažeidė Konstituciją, sprendžia, ar pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų (Konstitucijos 74 straipsnis). Taigi Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalies nuostata, kad Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nustatytus klausimus galutinai sprendžia Seimas, susiejus ją su Konstitucijos 74 straipsnio nuostata, kad tik Seimas sprendžia Respublikos Prezidento pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka klausimą, ir su Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies nuostata, kad Konstitucinio Teismo išvada yra galutinė ir neskundžiama, reiškia, kad pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį Seimas turi įgaliojimus spręsti ne tai, ar konkretūs Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, bet tai, ar pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų.

Pažymėtina, jog konstitucine nuostata, kad tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti (teikti išvadą), ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, Konstitucijoje yra įtvirtinta garantija Respublikos Prezidentui, kad jam nebus nepagrįstai taikoma konstitucinė atsakomybė. Vadinasi, jeigu Konstitucinis Teismas padaro išvadą, kad Respublikos Prezidento veiksmai neprieštarauja Konstitucijai, Seimas negali apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidento iš pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą.

Šiurkštus Konstitucijos pažeidimas kaip apkaltos pagrindas (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

<...> pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstatavimas, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, reiškia ir tai, kad yra konstatuojama, jog Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją. Tačiau ne kiekvienas Konstitucijos pažeidimas savaime yra šiurkštus Konstitucijos pažeidimas.

Pabrėžtina, kad sprendžiant, ar Respublikos Prezidento veiksmai šiurkščiai pažeidė Konstituciją, kiekvienu atveju būtina įvertinti konkrečių Respublikos Prezidento veiksmų turinį ir jų atlikimo aplinkybes.

Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime yra konstatavęs, kad Konstitucija šiurkščiai pažeidžiama visais atvejais, kai Respublikos Prezidentas sulaužo priesaiką.

Respublikos Prezidento veiksmams Konstitucija būtų šiurkščiai pažeista tais atvejais, kai Respublikos Prezidentas nesažiningai eitų savo pareigas, veiktų vadovaudamasis ne Tautos ir valstybės interesais, bet savo privačiais interesais, atskirų asmenų ar jų grupių interesais, veiktų turėdamas tokių tikslų ir interesų, kurie nesuderinami su Konstitucija ir įstatymais, su viešaisiais interesais, sąmoningai nevykdytų Respublikos Prezidentui Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytų pareigų.

<...> pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, taigi ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją; Seimui tokie įgaliojimai Konstitucijoje nenumatyti. Seimas, neturėdamas įgaliojimų priimti sprendimo, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, neturi ir konstitucinių įgaliojimų spręsti, ar Respublikos Prezidentas Konstituciją pažeidė šiurkščiai. Konstitucijos pažeidimo nustatymas – tai teisinio, bet ne politinio vertinimo dalykas, todėl teisės klausimus – Konstitucijos pažeidimo faktą, taigi ir Konstitucijos šiurkštaus pažeidimo faktą, gali nustatyti tik teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas. Aiškinimas, kad Konstitucijos šiurkštaus pažeidimo faktą esą galėtų nustatyti ir Seimas, būtų konstituciškai visiškai nepagrįstas, nes tai reikštų, kad teisės klausimą, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, ar Konstitucija pažeista šiurkščiai, galėtų spręsti ne teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas, kuris, kaip ir visi kiti teismai, sudaromas tik profesiniu pagrindu, bet Seimas – valstybės valdžios institucija, savo prigimtimi ir esme politinio pobūdžio institucija, kurios sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia, kurios sprendimai grindžiami politiniais susitarimais, įvairiais politiniais kompromisais ir pan. Akivaizdu, kad politinio pobūdžio institucija Seimas negali spręsti, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, ar Konstitucijos pažeidimas yra šiurkštus, t. y. negali spręsti teisės klausimo. Priešingu atveju Konstitucijos pažeidimo, taip pat ir Konstitucijos šiurkštaus pažeidimo fakto, konstatavimas galėtų būti grindžiamas politiniais argumentais,

o iš politiniais argumentais grindžiamo konstatavimo, kad Konstitucija buvo šiuurkščiai pažeista, galėtų kilti Respublikos Prezidento konstitucinė atsakomybė. Konstitucijoje įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kad tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, ar Konstitucijos pažeidimas yra šiuurkštus. Nei Seimui, nei kuriai nors kitai valstybės valdžios institucijai arba kuriam nors valstybės pareigūnui tokie įgaliojimai Konstitucijoje nenumatyti.

Pažymėtina, kad konstitucinis reguliavimas, kai tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidentas šiuurkščiai pažeidė Konstituciją, Respublikos Prezidentui yra konstitucinė garantija, kad jam negalės būti nepagrįstai taikoma konstitucinė atsakomybė – pašalinimas iš pareigų už šiuurkštą Konstitucijos pažeidimą.

<...> pagal Konstitucijos 74 straipsnį tik Seimas sprendžia, ar pašalinti iš pareigų Respublikos Prezidentą, jeigu jis šiuurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką arba paaiškėjęs, jog padarytas nusikaltimas. Jeigu apkaltos pagrindas yra šiuurkštus Konstitucijos pažeidimas, Seimas gali Respublikos Prezidento pašalinimo iš pareigų klausimą spręsti tik gavęs Konstitucinio Teismo išvadą, kad Respublikos Prezidentas šiuurkščiai pažeidė Konstituciją. Respublikos Prezidentui tai yra konstitucinė garantija, kad jam nebus nepagrįstai taikoma konstitucinė atsakomybė.

Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją apkaltos procese Seime sprendžiama ne tai, ar Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ne tai, ar Respublikos Prezidentas šiuurkščiai pažeidė Konstituciją. Pagal Konstituciją tai sprendžia tik Konstitucinis Teismas. Apkaltos procese Seime sprendžiamas tik Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės klausimas, t. y. sprendžiama tik tai, ar už šiuurkštą Konstitucijos pažeidimą pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų. Respublikos Prezidento pašalinimas iš pareigų yra konstitucinė sankcija už šiuurkštą Konstitucijos pažeidimą. Minėta, kad pagal Konstitucijos 74 straipsnį sprendimą dėl konstitucinės sankcijos taikymo, t. y. dėl Respublikos Prezidento pašalinimo iš pareigų, gali priimti tik Seimas.

Apkaltos procesas Seime (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkaltos proceso tvarką nustato Seimo statutas. Konstitucijos 76 straipsnyje yra nustatyta, kad Seimo statutas turi įstatymo galią.

Pažymėtina, kad Seimas, nustatydamas apkaltos proceso tvarką, turi diskreciją, tačiau jis yra saistomas apkaltos konstitucinės sampratos (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas). Todėl Seimo statute nustatyta apkaltos proceso tvarka turi būti tokia, kad būtų užtikrintas teisingas teisinis procesas, kad būtų galima tinkamai ištirti apkaltos bylos aplinkybes ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens konstitucinės atsakomybės. Normos, reguliuojančios apkaltą, turi ne tik sudaryti galimybę pašalinti asmenį iš pareigų, bet ir užtikrinti asmens, kurio atžvilgiu vykdoma apkalta, teises.

<...>

<...> Pagal Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalį Konstitucinio Teismo išvada yra galutinė ir neskundžiama, todėl akivaizdu, kad <...> apkaltos proceso dalis – tardymas, taip pat <...> tardymą reguliuojančios teisės normos gali būti taikomos tik tuomet, kai apkaltos pagrindas yra ne tai, kad šiuurkščiai pažeista Konstitucija ar sulaužyta priesaika, bet kai apkaltos pagrindas yra „paaiškėjęs, jog padarytas nusikaltimas“, ir jeigu asmens, kuriam taikoma apkalta, atžvilgiu dar nėra įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis. Atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstitucijos 86 straipsnio 1 dalį Respublikos Prezidentas, kol eina savo pareigas, negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, darytina išvada, kad tardymas, kaip apkaltos proceso

dalį, galimas tik tuo atveju, jeigu Respublikos Prezidentas yra traukiamas konstitucinėn atsakomybėn esant Konstitucijos 74 straipsnyje nustatytam pagrindui – paaiškęs, jog padarytas nusikaltimas, taip pat kai šiuo pagrindu, t. y. paaiškęs, jog padarytas nusikaltimas, konstitucinėn atsakomybėn yra traukiami kiti Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti subjektai, ir jeigu jų atžvilgiu nėra įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis. <...>

Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime yra konstatavęs, kad apkaltos konstitucinė samprata suponuoja teisingą teisinį procesą, kuriame prioritetą teikiamas asmens teisių apsaugai. Garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paaisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Tai įmanoma tik jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti. Teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises yra nekvestionuojama. Kadangi Seimas, sprenddamas asmens pašalinimo iš pareigų arba jo mandato panaikinimo klausimą, veikia kaip jurisdikcinė institucija, apkaltos procesui taikomi tie patys reikalavimai. Konstitucinis Teismas minėtame nutarime yra pažymėjęs ir tai, kad sprendžiant konstitucinės arba kitokios teisinės atsakomybės klausimą teisinės valstybės principai realizuojami per asmens, kuriam ši sankcija taikoma, procesines teises ir jų garantijas. Asmens teisių pripažinimas – būtinas teisės viešpatavimo elementas. Vykdamas apkaltą Seime turi būti užtikrinta asmens, kurio konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas, teisė dalyvauti procese ir gintis. Seimas prieš priimdamas sprendimą turi išklausti ir kitą šalį (*audi alteram partem*).

Atsižvelgiant į tai, kad apkaltos proceso metu Seime yra sprendžiama ne tai, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Respublikos Prezidentas Konstituciją pažeidė šurkščiai, – pagal Konstituciją tai gali spręsti tik Konstitucinis Teismas, – bet tik tai, ar už šurkštų Konstitucijos pažeidimą pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų, darytina išvada, kad apkaltos proceso metu Seime tiriami ne įrodymai, pagrindžiantys ar paneigiantys tai, kad Respublikos Prezidentas atliko veiksmus, kuriais šurkščiai pažeidė Konstituciją, bet tik tokie įrodymai, kuriais pagrindžiama ar paneigiama būtinybė pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų už šurkštų Konstitucijos pažeidimą. <...>

Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad Respublikos Prezidento, kurio konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas apkaltos proceso tvarka Seime, teisė dalyvauti procese, pateikti savo paaiškinimus ir gintis neturi būti varžoma. Ši teisė turi būti užtikrinta.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti ir vertinti įrodymus apkaltos procese

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Respublikos Prezidentas Konstituciją pažeidė šurkščiai. Taigi Konstituciniam Teismui nustatyta konstitucinė pareiga ištirti, ar Respublikos Prezidentas atliko konkrečius veiksmus, nurodytus jam pateiktame kaltinime, ir įvertinti, ar šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Konstituciją pažeista šurkščiai. Tirdamas, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Konstitucija yra pažeista šurkščiai, Konstitucinis Teismas tiria ir vertina tiek kartu su paklausimu Konstituciniam Teismui pateiktus įrodymus, tiek visus kitus bylos nagrinėjimo Konstituciniame Teisme metu gautus įrodymus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad Respublikos Prezidentas atliko paklausime nurodytus konkrečius veiksmus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai, kad Konstitucija yra pažeista šurkščiai.

Apkaltos procese dalyvaujančios valstybės valdžios institucijos (Konstitucijos 74 straipsnis, 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas)

Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas

<...> apkalta – tai Konstitucijoje numatyta ypatinga parlamentinė procedūra, kai sprendžiamas Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjų, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjų, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjų, Seimo narių konstitucinės atsakomybės klausimas. Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta, kad minėtus asmenis pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą gali tik Seimas.

Pažymėtina, jog pagal Konstituciją tam, kad konstitucinė atsakomybė būtų taikoma pagrįstai, jeigu apkaltos procesas Respublikos Prezidentui, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams, Seimo nariams pradedamas dėl šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo ar priesaikos sulaužymo, Seimas privalo kreiptis į Konstitucinį Teismą, prašydamas pateikti išvadą, ar valstybės pareigūno, taip pat Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Šio asmens pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo klausimą Seimas gali spręsti tik gavęs Konstitucinio Teismo išvadą, kad valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas).

Taigi pagal Konstituciją įgaliojimus apkaltos procese turi tik dvi valstybės valdžios institucijos: Seimas ir Konstitucinis Teismas. Pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas sprendžia (teikia išvadą), ar valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar šiais veiksmais Konstitucija pažeista šiurkščiai, o Seimas apkaltos proceso tvarka sprendžia, ar pašalinti šį asmenį iš pareigų (panaikinti Seimo nario mandatą).

<...> pagal Konstitucijos 74 straipsnį vienas iš apkaltos pagrindų yra „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“. Pažymėtina, kad Seimo statute, paisant Konstitucijoje įtvirtintos apkaltos sampratos, galima nustatyti, kad tuo atveju, kai nusikaltimo padarymo faktas yra akivaizdus, jo buvimą vykdydamas apkaltą gali konstatuoti pats Seimas be teisinių institucijų tyrimo. Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime konstatavo, kad „asmens pašalinimo iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka dėl įtarimo padarius nusikaltimą nesaisto teismo.“ Pažymėtina ir tai, kad tais atvejais, kai nusikaltimo padarymo faktas nėra akivaizdus, Seimas pagal Konstituciją negali vykdyti apkaltos nusikaltimo padarymo pagrindu tol, kol nėra priimtas ir įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis.

Taigi Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia apkaltos samprata, kai apkaltą vykdo Seimas, o Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Jokioms kitoms valstybės valdžios institucijoms Konstitucijoje nėra numatyti įgaliojimai dalyvauti vykdam apkaltą.

Apkaltos inicijavimas (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas

Minėta, kad pagal Konstituciją apkaltą vykdo Seimas, o Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstitucijoje jokioms kitoms valstybės valdžios institucijoms nėra numatyti įgaliojimai apkaltos procese.

Pirmoji apkaltos proceso stadija yra apkaltos inicijavimas. Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta, jog apkaltos proceso tvarką nustato Seimo statutas. Pagal Konstitucijos 76 straipsnį Seimo statutas nustato Seimo struktūrą ir darbo tvarką. <...> pagal Konstituciją

apkaltos procedūra vyksta Seime, <...> jokios valstybės valdžios institucijos negali įsiterpti į Seimo konstitucinius įgaliojimus vykdyti apkaltą, jeigu tai nėra numatyta Konstitucijoje. Tai suponuoja, kad apkalta gali būti inicijuojama tik Seime, kad, pabrėžtina, apkaltos iniciatyva gali kilti tik iš Seimo narių. Pažymėtina, kad, atsižvelgiant į konstitucinio apkaltos instituto, kaip pilietinės Tautos savisaugos priemonės, kurią taiko Seimas, svarbą, taip pat į tai, kad apkalta gali būti taikoma aukščiausiesiems valstybės pareigūnams, teisę inicijuoti apkaltos procesą Seime gali turėti tik pakankamai didelė Seimo narių grupė. Kita vertus, nustačius pernelyg didelį tokią grupę sudarančių Seimo narių skaičių, būtų paneigta demokratinė apkaltos instituto prigimtis.

Pažymėtina, kad jeigu Seimo statute nustatant apkaltos inicijavimą būtų numatyta, kad apkalta gali būti inicijuojama ne Seime, kad apkaltos iniciatyva gali kilti ne iš Seimo narių, kad pradėti apkaltą gali siūlyti kitos valstybės valdžios institucijos, tai būtų nepaisoma konstitucinės apkaltos sampratos ir būtų įsiterpta į Seimo konstitucinę prerogatyvą vykdyti apkaltą.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad apkaltos inicijavimo teisinis reguliavimas Seimo statute pagal Konstituciją gali turėti ypatumų tuo atveju, kai asmens atžvilgiu yra priimtas ir yra įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis. Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime konstatavo, kad toks apkaltos procedūros reglamentavimas, kai tai daro patys Seimo nariai, nėra vienintelė įmanoma apkaltos proceso pradėjimo forma. Duodamas sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, Seimas kartu apsisprendžia, kad bylos faktinės aplinkybės tirs ne Seimo sudaryta specialioji tyrimo komisija, bet teisinės institucijos – tardymas ir teismas. Tai reiškia, kad jeigu teismas pripažins asmenį kaltu padarius nusikaltimą, vėliau nereikės pateikti atskiro siūlymo pradėti apkaltą dėl nusikaltimo padarymo. Formalus kaltinimo pareiškimas, kai tai atlieka patys Seimo nariai, kaip savarankiškas veiksmas šiuo atveju nėra būtinas apkaltos proceso elementas.

Pabrėžtina, kad Seime gavus įsiteisėjusį apkaltinamąjį teismo nuosprendį, jame vykdomos apkaltos proceso metu teismo nuosprendis bei kiti teismų nagrinėjant baudžiamąją bylą priimti sprendimai nesvarstomi ir dėl jų teisėtumo bei pagrįstumo nediskutuojama. Tokiu atveju Seime yra sprendžiamas tik valstybės pareigūno pašalinimo iš pareigų (Seimo nario mandato panaikinimo) klausimas.

Valstybės pareigūnų atsakomybė visuomenei; apkalta (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Jeigu valstybės pareigūnai savo funkcijas vykdo vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, jie turi būti apsaugoti nuo spaudimo ir nepagrįsto kišimosi į jų veiklą, sąžiningai eidami savo pareigas, jie neturi patirti grėsmės savo asmeniui, teisėms ir laisvėms. Valstybės pareigūnai turi turėti piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimą. Tačiau, kad piliečiai – valstybinė bendruomenė galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės pareigūnais, kad būtų galima įsitikinti, jog visos valstybės institucijos, visi valstybės pareigūnai vadovaujasi Konstitucija, teise ir joms paklūsta, o Konstitucijai, teisei nepaklūstantys asmenys neitų tokių pareigų, kurioms būtinas piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimas, yra reikalinga vieša demokratinė valstybės pareigūnų veiklos kontrolė ir atsakomybė visuomenei, apimanti *inter alia* galimybę pašalinti iš užimamų pareigų tuos valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia Konstituciją, teisę, asmeninius ar grupinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią. Viena iš šios viešos demokratinės kontrolės formų yra konstitucinis apkaltos institutas: už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą arba paaiškėjus, kad

padarytas nusikaltimas, tam tikri aukščiausi valstybės valdžios pareigūnai – Respublikos Prezidentas, Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjai, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjai – apkaltos proceso tvarka gali būti pašalinti iš užimamų pareigų, apkaltos proceso tvarka taip pat gali būti panaikintas Seimo nario mandatas. Konstitucijoje įtvirtintas apkaltos – ypatingos parlamentinės procedūros institutas, konstitucinės sankcijos – pašalinimo iš užimamų pareigų – taikymas Respublikos Prezidentui, Seimo nariams, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams yra viena iš valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonių, toks jos gynimosi nuo minėtų aukščiausių valstybės valdžios pareigūnų, nepaisančių Konstitucijos ir teisės, būdas, kai jiems nebeleidžiama eiti tam tikrų pareigų, nes jie nevykdo savo įsipareigojimo besąlygiškai vadovautis Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, savo veiksmais yra diskreditavę valstybės valdžią.

<...>

<...> apkalta – ypatinga parlamentinė procedūra, kai iš užimamų pareigų yra pašalinami Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti aukščiausi valstybės pareigūnai: pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkaltos proceso tvarka iš užimamų pareigų gali būti pašalintas Respublikos Prezidentas, Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjai, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjai, taip pat apkaltos proceso tvarka gali būti panaikintas Seimo nario mandatas. Pabrėžtina, kad apkalta galima tik esant Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytiems pagrindams: šurkščiam Konstitucijos pažeidimui, priesaikos sulaužymui arba paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas.

Konstitucinis Teismas 2004 m. balandžio 15 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją įgaliojimus apkaltos procese turi dvi valstybės valdžios institucijos – Seimas ir Konstitucinis Teismas. Kiekvienai iš šių valstybės valdžios institucijų Konstitucijoje yra nustatyti jos funkcijos apkaltos procese atitinkantys įgaliojimai: apkaltos byla gali būti pradėta tik Seimo narių siūlymu (iniciatyva); išvadą, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, teikia Konstitucinis Teismas; jeigu Konstitucinis Teismas padaro išvadą, kad asmuo, kuriam pradėta apkaltos byla, šurkščiai pažeidė Konstituciją, Seimas ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma gali tokį asmenį pašalinti iš užimamų pareigų, gali panaikinti jo Seimo nario mandatą.

Įgaliojimus spręsti, ar Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmenys, kuriems pradėta apkaltos byla, šurkščiai pažeidė Konstituciją (atsižvelgiant į tai, kad šurkščius Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas, – spręsti ir tai, ar jie sulaužė duotą priesaiką), pagal Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas. Konstitucinio Teismo išvada, kad asmuo šurkščiai pažeidė Konstituciją (taigi ir sulaužė priesaiką), yra galutinė. Jokia valstybės institucija, joks valstybės pareigūnas, joks kitas subjektas tokios Konstitucinio Teismo išvados pakeisti ar panaikinti negali. Pagal Konstituciją tokia išvada negali būti pakeista ar panaikinta nei referendumo, nei rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu.

Konstitucijos 2 straipsnyje nustatyta, kad suverenitetas priklauso Tautai. Konstitucijos 4 straipsnyje įtvirtinta, kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per savo demokratiškai išrinktus atstovus. Pagal Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalį Seimo nariai yra Tautos atstovai. Taigi pagal Konstituciją tik Seimas yra Tautos atstovybė, per kurią Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią. Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją negali būti ir nėra priešpriešos tarp aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo tiesiogiai, ir aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo per savo demokratiškai išrinktus atstovus – Seimo narius. Taigi pagal Konstituciją negali būti ir nėra priešpriešos tarp Tautos ir jos

atstovybės – Seimo: Seimas įgyvendina tuos įgaliojimus, kuriuos jam Tauta nustatė savo priimtoje Konstitucijoje.

Pagal Konstituciją tik Seimas turi įgaliojimus spręsti, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš užimamų pareigų, ar panaikinti jo Seimo nario mandatą esant Konstitucijos 74 straipsnyje numatytiems pagrindams, – tokie klausimai negali būti sprendžiami referendumu ar rinkimais, jų negali spręsti kuri nors kita valstybės institucija, kuris nors valstybės pareigūnas ar kitas subjektas.

Seimas, kaip Tautos atstovybė, per kurią Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią, veikia pagal Konstitucijoje jam Tautos nustatytus įgaliojimus. Vadinas, Seimo, kaip Tautos atstovybės, sprendimas apkaltos proceso tvarka pašalinti tam tikrą Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą valstybės pareigūną iš užimamų pareigų, panaikinti jo Seimo nario mandatą kartu yra Tautos suverenių galių vykdymas per jos demokratiškai išrinktus atstovus. Kadangi pagal Konstituciją tik Seimas gali spręsti, ar pašalinti tam tikrą Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą valstybės pareigūną iš užimamų pareigų, ar panaikinti jo Seimo nario mandatą, toks Seimo sprendimas negali būti pakeistas ar panaikintas referendumu, rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu. Vadinas, jeigu Seimas, laikydamasis Konstitucijos, apkaltos proceso tvarka pašalina Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą valstybės pareigūną iš užimamų pareigų, panaikino jo Seimo nario mandatą, toks Seimo sprendimas yra galutinis.

Respublikos Prezidentas – vienas iš Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų valstybės pareigūnų, kuriuos Seimas apkaltos proceso tvarka gali pašalinti iš užimamų pareigų. Respublikos Prezidento apkalta Seime nėra Respublikos Prezidento – vienos iš valstybės valdžią vykdančių institucijų teisinis ginčas su Seimu – kita valstybės valdžią vykdančia institucija. Respublikos Prezidento apkalta – tai asmens, užimančio Respublikos Prezidento pareigas, konstitucinės atsakomybės Tautai būdas: Tauta per savo atstovybę – Seimą sprendžia, ar asmenį, užimančį Respublikos Prezidento pareigas, kuris šiuurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką, padarė nusikaltimą, pašalinti iš užimamų pareigų.

Šiuurkščiu Konstitucijos pažeidimu, priesaikos sulaužymu yra pakertamas pasitikėjimas Respublikos Prezidento institucija, kartu susilpninamas pasitikėjimas visa valstybės valdžia bei Lietuvos valstybe. Apkalta, kai asmuo, šiuurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, pašalinamas iš Respublikos Prezidento pareigų, yra vienas iš Konstitucijoje numatytų valstybės, kaip bendro visos visuomenės gėrio, apsaugos būdų.

Pabrėžtina, jog pagal Konstituciją asmuo, kuriam Seimas, remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, kad Respublikos Prezidentas šiuurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką, pritaikė konstitucinę sankciją – pašalina jį iš užimamų pareigų, konstitucinės atsakomybės negali išvengti nei naujais Respublikos Prezidento rinkimais, nei referendumu, nei kuriuo nors kitu būdu. Pabrėžtina ir tai, kad nei referendumas, nei nauji Respublikos Prezidento rinkimai negali būti ir pagal Konstituciją nėra piliečių pasitikėjimo ar nepasitikėjimo Seimu, apkaltos proceso tvarka pašalinusiu Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų, pareiškimo būdas.

Pagal Konstituciją tik Seimas turi įgaliojimus spręsti, ar už šiuurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo padarymą apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų. Vertinant Konstitucinio Teismo ir Seimo konstitucinių įgaliojimų santykį apkaltos procese pažymėtina, jog Konstitucinio Teismo išvada, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, susaisto Seimą tuo atžvilgiu, kad pagal Konstituciją Seimas neturi įgaliojimų spręsti, ar Konstitucinio Teismo išvada yra pagrįsta ir teisėta, – teisinį faktą, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, nustato tik

Konstitucinis Teismas (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada). Nors Seimo nariai, sprenddami, ar Respublikos Prezidentą pašalinti iš užimamų pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, balsuoja laisvai, tai nereiškia, kad Seimo nariai, sprenddami, ar už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų, nėra saistomi savo duotos Seimo nario priesaikos, kuri įpareigoja Seimo narį savo veikloje vadovautis Konstitucija, valstybės interesais ir savo sąžine ir nebūti varžomam jokių mandatų. Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas negali būti suprantamas tik kaip leidimas veikti vien savo nuožiūra, veikti vadovaujantis vien savo sąžine ir ignoruoti Konstituciją. Konstitucija suponuoja tokią Seimo nario nuožiūros ir tokią Seimo nario sąžinės sampratą, kurioje tarp Seimo nario nuožiūros bei Seimo nario sąžinės ir Konstitucijos reikalavimų, Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių neturi būti atotrūkio: pagal Konstituciją Seimo nario nuožiūra ir jo sąžinė turi būti orientuotos į Konstituciją, į Tautos ir Lietuvos valstybės interesus. Todėl Seimui, sprendžiančiam, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, tenka ypač didelė atsakomybė: demokratinėje teisinėje valstybėje asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, neturėtų išvengti konstitucinės atsakomybės – pašalinimo iš užimamų pareigų.

Draudimas asmeniui, pašalintam iš pareigų apkaltos proceso tvarka, užimti pareigas, kurias galima pradėti eiti tik davus priesaiką

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Konstitucijoje nėra numatyta, kad praėjus kokiam nors laikui Respublikos Prezidentas, kurio veiksmai Konstitucinio Teismo buvo pripažinti šiurkščiai pažeidusiais Konstituciją, o jis pats – sulaužęs priesaiką, ir kuris už priesaikos sulaužymą, šiurkštų Konstitucijos pažeidimą Seimo buvo pašalintas iš užimamų pareigų, galėtų būti laikomas nesulaužusiu priesaikos, nepažeidusiu šiurkščiai Konstitucijos. Respublikos Prezidentas, kurio veiksmus Konstitucinis Teismas pripažino šiurkščiai pažeidžiančiais Konstituciją ir kurį Seimas – Tautos atstovybė apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų, pagal Konstituciją visada išlieka sulaužusiu Tautai duotą priesaiką, šiurkščiai pažeidusiu Konstituciją ir už tai pašalintu iš Respublikos Prezidento pareigų.

<...> Konstitucijoje įtvirtinta tokia valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų sąranga ir jų formavimo tvarka, kai visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos, taip pat kitos valstybės institucijos, turi būti sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie eidami savo pareigas besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. <...> išrinktas Respublikos Prezidentas pagal Konstituciją gali pradėti eiti savo pareigas tik po to, kai prisiekia Tautai būti ištikimas Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas.

Asmuo, kuris buvo išrinktas Respublikos Prezidentu, davė Tautai Respublikos Prezidento priesaiką, po to ją sulaužė ir šitaip šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir už tai apkaltos proceso tvarka Seimo – Tautos atstovybės buvo pašalintas iš užimamų pareigų, pagal Konstituciją negali dar kartą prisiekti Tautai, nes visada kiltų ir niekada neišnyktų pagrįsta abejonė dėl jo vėl duodamos priesaikos tikrumo ir patikimumo, taigi ir dėl to, ar priesaiką duodantis asmuo Respublikos Prezidento pareigas tikrai vykdytų taip, kaip jas vykdyti įpareigoja priesaika Tautai, ar šis asmuo vėl nesulaužys Tautai duotos priesaikos, kitaip tariant, ar šio asmens vėl duodama priesaika Tautai nebus fiktyvi.

<...> apkalta yra viena iš valstybės pareigūnų viešos demokratinės kontrolės formų, valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonių, toks jos gynimosi nuo minėtų aukščiausių valstybės valdžios pareigūnų, nepaisančių Konstitucijos ir teisės, būdas, kai jiems nebeleidžiama eiti tam tikrų pareigų, nes jie nevykdo savo įsipareigojimo besąlygiškai vadovautis Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Minėta <...>, kad Respublikos Prezidentas, kurio veiksmus Konstitucinis Teismas pripažino šiurkščiai pažeidusiais Konstituciją ir kuris apkaltos proceso tvarka Seimo – Tautos atstovybės buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento pareigų, visada išlieka sulaužiusiu Tautai duotą priesaiką, šiurkščiai pažeidusiu Konstituciją ir už tai pašalintu iš Respublikos Prezidento pareigų.

Respublikos Prezidento, kaip ir bet kurio kito Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyto asmens, sulaužiusio priesaiką, šiurkščiai pažeidusio Konstituciją, pašalinimas iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka nėra savitikslis. Apkaltos instituto konstitucinė paskirtis yra ne tik vienkartinis tokių asmenų pašalinimas iš užimamų pareigų, bet daug platesnė – užkirsti kelią asmenims, šiurkščiai pažeidusiems Konstituciją, sulaužiusiems priesaiką, užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurių ėjimo pradžia yra susijusi su Konstitucijoje nurodytos priesaikos davimu. Apkaltos proceso tvarka pritaikytos konstitucinės sankcijos (konstitucinės atsakomybės) turinį sudaro ir asmens, šiurkščiai pažeidusio Konstituciją, sulaužiusio priesaiką, pašalinimas iš užimamų pareigų, ir iš to išplaukiantis draudimas tokiam asmeniui ateityje užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką. Nurodytas draudimas užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką, yra ne asmens, šiurkščiai pažeidusio Konstituciją, sulaužiusio priesaiką, pakartotinis nubaudimas, ne antra „bausmė“, skirta asmeniui už tą patį Konstitucijos pažeidimą, bet konstitucinės sankcijos – pašalinimo iš užimamų pareigų sudedamoji dalis ir apkaltos, kaip valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonės, konstitucinės atsakomybės giluminė prasmė, jos paskirtis ir tikslas – užtikrinti, kad asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką ir dėl to Seimo pašalintas iš užimamų pareigų, niekada neitų tokių pareigų, kurių ėjimo pradžia yra susijusi su Konstitucijoje nurodytos priesaikos davimu.

Konstitucijoje yra įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kad asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalina iš Respublikos Prezidento pareigų už priesaikos sulaužymą, šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, niekada negali būti renkamas Respublikos Prezidentu. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas padarytų teisiškai beprasmį, betikslį patį konstitucinį apkaltos už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą institutą, būtų nesuderinamas su konstitucinės atsakomybės už priesaikos sulaužymą, šiurkštų Konstitucijos pažeidimą esme ir paskirtimi, su Konstitucijoje numatytos priesaikos, kaip konstitucinės vertybės, esme ir paskirtimi, su iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo kylančiu reikalavimu, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos, taip pat kitos valstybės institucijos būtų sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie, eidami savo pareigas, besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas būtų nesuderinamas ir su konstituciniu teisinės valstybės principu, su konstituciniu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvu.

<...>

<...> Konstitucijoje yra įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kai asmuo, kurio Seimo nario mandatas už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo panaikintas apkaltos proceso tvarka, taip pat asmuo, kuris už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos

sulaužymą buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjo pareigų, pagal Konstituciją niekada negali būti renkamas Respublikos Prezidentu, Seimo nariu, negali užimti Konstitucinio Teismo teisėjo, Aukščiausiojo Teismo teisėjo, Apeliacinio teismo teisėjo, kito teismo teisėjo, Vyriausybės nario, valstybės kontrolieriaus pareigų, t. y. negali užimti tokių Konstitucijoje nurodytų pareigų, kurių ėjimo pradžia pagal Konstituciją yra susieta su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas padarytų teisiskai beprasmi, betikslų patį konstitucinį apkaltos už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą institutą, būtų nesuderinamas su konstitucinės atsakomybės už priesaikos sulaužymą, šiurkštų Konstitucijos pažeidimą esme ir paskirtimi, su Konstitucijoje numatytos priesaikos, kaip konstitucinės vertybės, esme ir paskirtimi, su iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo kylančiu reikalavimu, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos, taip pat kitos valstybės institucijos būtų sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie, eidami savo pareigas, besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas būtų nesuderinamas ir su konstituciniu teisinės valstybės principu, su konstituciniu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvu.

Nusikaltimas kaip apkaltos pagrindas (Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalis, 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Vienas iš Konstitucijos 74 straipsnyje nustatytų pagrindų, kuriems esant tam tikras Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas valstybės pareigūnas gali būti pašalintas iš užimamų pareigų, gali būti panaikintas jo Seimo nario mandatas, yra „paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas“. Atskleidžiant tai, kokie konstituciniai teisiniai padariniai asmeniui kyla dėl to, kad jis apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš užimamų pareigų, buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas už nusikaltimo padarymą, būtina atsižvelgti ir į Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą nuostatą, kad Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, kuris nebaigė atlikti teismo nuosprendžiu paskirtos bausmės. Ši konstitucinė nuostata reiškia ir tai, kad jeigu asmuo buvo teismo nuteistas už nusikaltimo padarymą ir atliko jam teismo nuosprendžiu paskirtą bausmę, jis gali būti renkamas Seimo nariu.

Šiame kontekste paminėtina, kad baudžiamajame įstatyme numatyti nusikaltimai gali būti ne tik sunkūs, bet ir nesunkūs, jie gali būti padaryti ne tik tyčia, bet ir dėl neatsargumo, jie gali būti labiau arba mažiau pavojingi, jie gali sukelti labai sunkius padarinius ir tokius padarinius, kurie nėra sunkūs, jie gali būti savanaudiški arba nesavanaudiški, susiję su einamomis pareigomis (tarnyba) arba su jomis nesusiję ir t. t. Nusikaltimo padarymas savaime nereiškia, kad asmuo kartu pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, kad asmuo savo veikloje nesivadovavo Konstitucija, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais ir pan. Kai kurie nusikaltimai gali būti ir tokio pobūdžio, kad jie tiesiogiai nėra susiję su Konstitucijoje numatytos priesaikos sulaužymu, su šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu. Todėl pačioje Konstitucijoje (56 straipsnio 2 dalis) yra *expressis verbis* nustatyta išimtis padarinių, kurie atsiranda dėl to, kad asmuo apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš užimamų pareigų, buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas už nusikaltimo padarymą, atžvilgiu. Iš Konstitucijos 74 straipsnio ir 56 straipsnio 2 dalies nuostatų kyla tai, kad nusikaltimas, kuriuo kartu nėra šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, nesukelia tokių pačių konstitucinių teisinių padarinių, kaip nusikaltimas, kuriuo kartu yra šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika. Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalis, pagal kurią asmuo, atlikęs teismo nuosprendžiu paskirtą

bausmę, gali būti renkamas Seimo nariu, numatydamą išimtį padarinių, kylančių pritaikius Konstitucijos 74 straipsnyje numatytą sankciją už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, atžvilgiu, reiškia, kad Konstitucijoje ne tik nėra nustatyta, kad Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, kuris apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento pareigų už tokio nusikaltimo, kuriuo nebuvo šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, padarymą, – Konstitucija, darydama minėtą išimtį, *expressis verbis* leidžia tokį asmenį rinkti Seimo nariu.

<...> demokratinėje teisinėje valstybėje asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, neturėtų išvengti konstitucinės atsakomybės – pašalinimo iš užimamų pareigų. Todėl Seimui, sprendžiančiam, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš užimamų pareigų, panaikinti jo Seimo nario mandatą už nusikaltimo padarymą, pagal Konstituciją tenka atsakomybė išsiaiškinti, ar nusikaltimo padarymu kartu nebuvo šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika.

Atsižvelgiant į tai, kad viena iš Konstitucijos 78 straipsnio 1 dalyje nustatytų sąlygų, kai asmuo gali būti renkamas Respublikos Prezidentu, yra „jeigu jis gali būti renkamas Seimo nariu“, konstatuotina, kad Konstitucijoje nėra nustatyta, kad Respublikos Prezidentu negali būti renkamas (yra nustatytas leidimas būti renkamam) asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų, buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas už tokio nusikaltimo, kuriuo nebuvo šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, padarymą.

Valstybės pareigūnų priesaika

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Pagal Konstituciją prisiekti turi ne tik Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas, bet ir Seimo nariai, Vyriausybės nariai, Konstitucinio Teismo teisėjai, kitų teismų teisėjai, valstybės kontrolierius.

Konstitucijos 59 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad išrinktas Seimo narys visas Tautos atstovo teises įgyja tik po to, kai jis Seime prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai; Seimo nario priesaikos tekstas yra nustatytas Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ (kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis) 5 straipsnyje. Konstitucijos 59 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad Seimo narys, įstatymo nustatyta tvarka neprisiekęs arba prisiekęs lygtinai, netenka Seimo nario mandato ir kad dėl to Seimas priima nutarimą. Konstitucijos 93 straipsnyje nustatyta, kad, pradėdami eiti savo pareigas, Ministras Pirmininkas ir ministrai Seime prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai, laikytis Konstitucijos ir įstatymų ir kad priesaikos tekstą nustato Vyriausybės įstatymas. Konstitucijos 104 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad Konstitucinio Teismo teisėjai prieš pradėdami eiti savo pareigas prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai. Konstitucijos 112 straipsnio 6 dalyje nustatyta, kad asmuo, paskirtas teisėju, įstatymo nustatyta tvarka prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai, vykdyti teisingumą tik pagal įstatymą. Konstitucijos 133 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad valstybės kontrolierius, pradėdamas eiti pareigas, prisiekia ir kad priesaiką nustato įstatymas.

Taigi pagal Konstituciją Seimo nariai, Vyriausybės nariai, Konstitucinio Teismo teisėjai, kitų teismų teisėjai, valstybės kontrolierius prieš pradėdami eiti savo pareigas turi prisiekti. Kol nurodyti asmenys neprisiekia, jie negali pradėti eiti savo pareigų.

Atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstituciją nurodytų valstybės pareigūnų teisinis statusas yra skirtingas, Konstitucijoje nustatytų šių asmenų priesaikų tekstai taip pat yra nevienodi, tačiau visų nurodytų valstybės pareigūnų priesaikų tekstuose įvairiais aspektais atsispindi tos pačios konstitucinės vertybės; kita vertus, priesaikų tekstuose yra pabrėžiamos būtent

tos vertybės, kurias Tauta sieja su atitinkamomis pareigomis, su asmenų, užimančių šias pareigas, veikla.

Pažymėtina, kad ir Seimo nariai, ir Vyriausybės nariai, ir teisėjai – visi jie pagal Konstituciją turi prisiekti būti ištikimi Lietuvos Respublikai (nors, kaip minėta, dėl skirtingo Konstitucijoje nurodytų valstybės pareigūnų teisinio statuso jų priesaikų tekstai yra nevienodi). Taip pat pažymėtina, kad nors valstybės kontrolieriaus priesaikos tekstas Konstitucijoje nėra nustatytas (pagal Konstitucijos 133 straipsnio 3 dalį valstybės kontrolieriaus priesaiką nustato įstatymas), valstybės kontrolieriaus konstitucinis statusas suponuoja reikalavimą valstybės kontrolieriui prisiekti būti ištikimam Lietuvos Respublikai <...>.

Ištikimybė Lietuvos valstybei yra neatsiejama nuo ištikimybės ir Konstitucijai; sulaužius priesaiką būti ištikimam Lietuvos Respublikai, kartu yra šiurkščiai pažeidžiama ir Konstitucija.

Pažymėtina, kad Seimo narių, Vyriausybės narių, Konstitucinio Teismo teisėjų, kitų teismų teisėjų, valstybės kontrolieriaus priesaika, kaip ir Respublikos Prezidento priesaika, nėra vien formalus ar simbolinis aktas. Atsižvelgiant į tai, kad nurodytų valstybės pareigūnų priesaikos institutas, priesaikos turinys yra įtvirtinti Konstitucijoje, šių asmenų duota priesaika turi konstitucinę teisinę reikšmę ir sukelia konstitucinius teisinius padarinius: kol asmuo nėra prisiekęs, jis negali pradėti eiti savo pareigų; atsisakymas prisiekti, priesaikos davimas su išlyga arba priesaikos teksto pakeitimas, atsisakymas pasirašyti priesaikos tekstą pagal Konstituciją reiškia, kad asmuo negali pradėti eiti savo pareigų: jeigu neprisiekia asmuo, išrinktas Seimo nariu, Seimas turi priimti nutarimą dėl Seimo nario mandato netekimo (Konstitucijos 59 straipsnio 3 dalis); jeigu neprisiekia asmuo, paskirtas Konstitucinio Teismo teisėju, Aukščiausiojo Teismo teisėju, Apeliacinio teismo teisėju, kito teismo teisėju, į šias pareigas turi būti skiriamas kitas asmuo; jeigu neprisiekia asmuo, paskirtas Vyriausybės nariu, į šias pareigas turi būti skiriamas kitas asmuo; jeigu neprisiekia asmuo, paskirtas valstybės kontrolieriumi, valstybės kontrolieriumi turi būti skiriamas kitas asmuo.

Nurodytų valstybės pareigūnų priesaikos aktas yra konstituciškai teisiškai reikšmingas ir dėl to, kad duodami priesaiką nurodyti asmenys viešai ir iškilmingai įsipareigoja veikti taip, kaip įpareigoja duota priesaika; nuo priesaikos davimo jiems atsiranda konstitucinė pareiga veikti tik taip, kaip įpareigoja duota priesaika, ir jokiais aplinkybėmis jos nesulaužyti. Pagal Konstitucijos 74 straipsnį priesaikos sulaužymas yra vienas iš pagrindų, kuriam esant apkaltos proceso tvarka ne tik Respublikos Prezidentas, bet ir Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjas, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjas, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjas gali būti pašalinti iš užimamų pareigų, gali būti panaikintas Seimo nario mandatas.

Valstybės pareigūnų atsakomybė visuomenei; atsakingo valdymo principas

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Konstitucija yra valstybės valdžią ribojanti aukščiausioji teisė. Konstitucijoje yra įtvirtintas atsakingo valdymo principas.

Tai, kad pagal Konstituciją aukščiausią suvereniją galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus, kad valdžios galias riboja Konstitucija ir kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, suponuoja, kad valstybės pareigūnai, vykdytys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimanys visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, turi veikti vadovaudamiesi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Pilietinė Tauta, bendrų reikalų tvarkymą, taip pat atstovavimą Tautai ir valstybei patikėjusi asmenims, dėl savo užimamų pareigų ar įgyto mandato priimantiems visuomenei

ir valstybei reikšmingus sprendimus, turi būti apsaugota nuo valstybės pareigūnų savivalės, nuo jų veikimo ne Tautos ir Lietuvos valstybės, bet savo asmeniniais ar grupiniais interesais, nuo jų naudojimosi savo statusu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo: „Kad piliečiai – valstybinė bendruomenė galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės pareigūnais, kad būtų galima įsitikinti, jog visos valstybės institucijos, visi valstybės pareigūnai vadovaujasi Konstitucija, teise ir joms paklūsta, o Konstitucijai, teisei nepaklūstantys asmenys neitų tokių pareigų, kurioms būtinas piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimas, yra reikalinga vieša demokratinė valstybės pareigūnų veiklos kontrolė ir atsakomybė visuomenei, apimanti *inter alia* galimybę pašalinti iš užimamų pareigų tuos valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia Konstituciją, teisę, asmeninius ar grupinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią.“

Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad valstybės pareigūnai, vykdančys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimančys visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, galėtų tinkamai vykdyti savo įgaliojimus, kad būtų išvengta viešųjų ir privačių interesų supriešinimo, kad nebūtų sudarytos teisinės prielaidos valstybės pareigūnams, vykdančiams funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visiems asmenims, priimančiams visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, veikti ne Tautos ir Lietuvos valstybės, bet savo asmeniniais ar grupiniais interesais, naudotis savo statusu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti, kad būtų galima veiksmingai kontroliuoti, kaip valstybės pareigūnai, vykdančys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimančys visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, laikosi šių reikalavimų, ir kad nurodyti valstybės pareigūnai ir kiti asmenys, jeigu jie nepaiso minėtų reikalavimų, būtų traukiami atsakomybėn pagal Konstituciją ir įstatymus.

Apkaltos procese taikomi teisingo teisinio proceso reikalavimai

Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada

Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime yra konstatavęs, kad apkaltos konstitucinė samprata suponuoja teisingą teisinį procesą, kuriame prioritetas teikiamas asmens teisių apsaugai; asmens teisių apsauga garantuojama tik jei procesas yra viešas, šalis turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti.

Pažymėtina, kad iš teisingo teisinio proceso reikalavimo įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti teisinį reguliavimą, sudarantį sąlygas Seimo nariui ar valstybės pareigūnui, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, ginti savo teises visose apkaltos proceso stadijose. Pažymėtina ir tai, kad teisingo teisinio proceso reikalavimas suponuoja valstybės valdžios institucijų, turinčių konstitucinius įgaliojimus apkaltos procese – Seimo ir Konstitucinio Teismo, pareigą įgyvendinant atitinkamas funkcijas apkaltos procese sudaryti galimybes asmeniui, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, realizuoti savo teises apkaltos procese.

Asmens, kuriam taikoma apkalta, priedermė dalyvauti apkaltos procese

Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada

<...> dalyvauti apkaltos procese yra Seimo nario ar valstybės pareigūno, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, teisė ir iš jo priesaikos kylanti priedermė. Seimo narys ar valstybės pareigūnas, davęs priesaiką būti ištikimas Lietuvos Respublikai, gerbti ir vykdyti jos Konstituciją ir įstatymus, privalo gerbti valstybės valdžios institucijas. Taigi Seimo narys

ar valstybės pareigūnas, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, turi priedermę kviečiamas atvykti į valstybės valdžios institucijas, turinčias konstitucinius įgaliojimus apkaltos procese, ir pateikti paaiškinimus dėl veiksmų, kurie yra šių institucijų tyrimo ir vertinimo dalykas. Šios priedermės nevykdymas, kai asmuo yra tinkamai informuotas apie vykstantį apkaltos procesą, nėra kliūtis valstybės valdžios institucijoms, turinčioms konstitucinius įgaliojimus apkaltos procese, *inter alia* Konstituciniam Teismui, vykdyti savo įgaliojimus ir priimti jų kompetencijai priskirtus sprendimus.

Seimo ir Konstitucinio Teismo įgaliojimai apkaltos procese, pradėtame paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas

Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 10 d. sprendimas

<...> pagal Konstituciją Seimas, sprendžiantis, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš užimamų pareigų, panaikinti jo Seimo nario mandatą už nusikaltimo padarymą, jam tenkančią atsakomybę išsiaiškinti, ar nusikaltimo padarymu kartu nebuvo šturkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, įgyvendina kreipdamasis į Konstitucinį Teismą su paklausimu dėl asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečių veiksmų atitikties Konstitucijai.

<...> taip pat pažymėtina, kad apkaltos pagrindo „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ taikymas nesuponuoja Seimo įgaliojimų kreiptis į Konstitucinį Teismą su paklausimu, ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, tais atvejais, kai tokiais veiksmais negalėtų būti šturkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika dėl to, kad jie atlikti iki duodant Seimo nario priesaiką. Taikant apkaltos pagrindą „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“, Konstitucinis Teismas atitinkamai neturi įgaliojimų vertinti atitikties Konstitucijai požiūriu tokių atitinkamų veiksmų, kuriais negalėtų būti šturkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika dėl to, kad jie atlikti iki duodant Seimo nario priesaiką; kitaip būtų nepaisoma konstitucinės apkaltos sampratos.

Apkalta paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2017 m. vasario 24 d. nutarimas

<...> konstitucinė apkaltos, kaip vienos iš pilietinės visuomenės savisaugos priemonių, paskirtis yra vieša demokratinė aukščiausiųjų valstybės pareigūnų veiklos kontrolė sudarant prielaidas taikyti jiems konstitucinę atsakomybę – pašalinti iš užimamų pareigų tuos pareigūnus ar panaikinti Seimo nario mandatą tiems Seimo nariams, kurie savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią ir dėl to praranda piliečių pasitikėjimą.

<...>

<...> pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkalta galima už paaiškėjusius įvairaus pobūdžio nusikaltimus. Tai savaime nereiškia, kad asmenys, paaiškėjus, jog jie padarė nusikaltimą, iš užimamų pareigų šalintini (jų Seimo nario mandatą panaikintinas) visais atvejais už bet kokių nusikaltimų: apsispręsti dėl apkaltos nurodytu pagrindu taikymo ir asmens pašalinimo iš užimamų pareigų (jo Seimo nario mandato panaikinimo) nurodytu pagrindu gali tik institucija, turinti atitinkamus įgaliojimus apkaltos procese, – Seimas (*inter alia* Konstitucijoje numatytais atvejais gavęs atitinkamą Konstitucinio Teismo išvadą), vykdydamas apkalta, 3/5 visų narių balsų dauguma.

<...> Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas apkaltos pagrindas „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ nėra siejamas su nusikaltimo padarymo laiku; Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytam asmeniui einant pareigas turi paaiškėti tik jo nusikaltimo padarymo faktas.

Ypatingas pareigūnų, kurių konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas apkaltos procese, konstitucinis statusas (aukščiausieji valstybės pareigūnai), *inter alia* jiems suteikti įgaliojimai, suponuoja tai, kad prielaidos diskredituoti valstybės valdžią gali būti sudaromos ne tik tada, kai Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytiems asmenims einant atitinkamas pareigas paaiškėja, jog jie jas eidami padarė nusikaltimą, bet ir tada, kai funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią vykdo Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmenys, nusikaltimą padarę iki pradėdami eiti pareigas, kai tokios aplinkybės paaiškėja jas jau einant. Kitoks Konstitucijos 74 straipsnio nuostatų aiškinimas būtų nesuderinamas su konstitucine apkaltos paskirtimi, nes sudarytų prielaidas eiti pareigas tiems aukščiausiesiems valstybės pareigūnams, kurie, paaiškėjus nusikaltimams, padarytiems iki jiems pradėdant eiti pareigas, diskredituotų valstybės valdžią ir dėl to prarastų piliečių pasitikėjimą.

Taigi, atsižvelgiant į konstitucinę apkaltos paskirtį, kuri, kaip minėta, yra vieša demokratinė aukščiausiųjų valstybės pareigūnų veiklos kontrolė sudarant prielaidas taikyti jiems konstitucinę atsakomybę – pašalinti iš užimamų pareigų tuos pareigūnus ar panaikinti Seimo nario mandatą tiems Seimo nariams, kurie savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią ir dėl to praranda piliečių pasitikėjimą, pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkalta gali būti taikoma tiek už nusikaltimą, padarytą iki asmeniui pradėdant eiti šiame straipsnyje nurodytas pareigas, tiek už nusikaltimą, padarytą jas jau einant.

Pažymėtina, jog ta aplinkybė, kad veiksmai, sudarantys prielaidas taikyti apkaltą minėtu pagrindu, buvo atlikti iki Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytam asmeniui pradėdant eiti pareigas, suponuoja paties apkaltos proceso ypatumus.

<...>

<...> pagal Konstituciją tik Seimas, įgyvendindamas savo konstitucinius įgaliojimus vykdyti apkaltą, gali priimti sprendimą pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui. Tad apkaltos procesas konkrečiam asmeniui už nusikaltimo padarymą pradėdamas tik Seimo sprendimu po to, kai Seimo nariai formaliai pareiškia kaltinimą konkrečiam asmeniui arba gaunamas įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis. Tuo tarpu duodamas sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn Seimas apsisprendžia tik dėl to, kad apkaltos už nusikaltimo padarymą taikymui svarbias aplinkybes nustatinės teisinės institucijos; priėmus tokią sprendimą nėra savaime pradėdamas apkaltos procesas.

<...> ypatingas Respublikos Prezidento konstitucinis statusas, *inter alia* jam suteiktas ypatingas imunitetas, pasireiškiantis, be kita ko, tuo, kad pareigų vykdymo laikotarpiu jis negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, lemia tai, kad jo apkaltos už nusikaltimo padarymą taikymui svarbias aplinkybes gali nustatyti tik Seimas.

<...>

Taigi Seimas gali pats nustatyti apkaltai už nusikaltimo padarymą svarbias aplinkybes tik tada, kai nusikaltimo padarymo faktas (kartu ir jį padaręs pareigūnas) yra akivaizdus, taip pat kai vykdoma Respublikos Prezidento apkalta. Visais kitais atvejais apkalta už nusikaltimo padarymą, Seimui davus sutikimą konkretų Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, gali būti vykdoma tik po to, kai įgalios teisinės institucijos nustato apkaltai konstituciniu pagrindu „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ taikyti svarbias aplinkybes – įsiteisėjusiu apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu nustato nusikaltimo padarymo faktą ir jį padariusį pareigūną.

Šiame kontekste pažymėtina, kad nusikaltimo padarymo faktas (kartu ir jį padaręs pareigūnas) gali būti laikomas akivaizdžiu tik tada, kai yra gauta (įgalios institucijos pateikta Seimui) patikima informacija, kad konkretus Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas asmuo užtiktas darantis nusikaltimą, ir dėl to, kad būtų galima konstatuoti apkaltai taikyti

konstituciniu pagrindu „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ svarbias aplinkybes – nusikaltimo padarymo faktą ir jį padariusį pareigūną, nėra būtinas teisinių institucijų, vykdančių iktėisminį tyrimą, nagrinėjančių baudžiamąsias bylas, dalyvavimas. Kitais atvejais, *inter alia* tada, kai nusikaltimas padarytas iki Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytam asmeniui pradedant eiti pareigas, nusikaltimo padarymo faktas negali būti laikomas akivaizdžiu; todėl tokiais atvejais (išskyrus atvejį, kai apkalta taikoma Respublikos Prezidentui) nustatyti apkaltos taikymui svarbias aplinkybes – nusikaltimo padarymo faktą (kartu ir jį padariusį pareigūną) – turi įgaliotos teisinės institucijos, Seimui davus sutikimą konkrečių Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn.

Pažymėtina, jog net ir tuo išimtiniu atveju, kai nusikaltimo padarymo faktas yra akivaizdus ir jį konstatuoti gali pats Seimas, laikantis Seimo statute nustatytos tvarkos gali būti sprendžiama ir dėl sutikimo patraukti konkrečių Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą asmenį (išskyrus Respublikos Prezidentą) baudžiamojon atsakomybėn davimo. Seimui davus sutikimą konkrečių Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, Seime gali toliau vykti apkaltos procesas dėl šio asmens padaryto nusikaltimo, kurio padarymo faktas yra akivaizdus, kartu teisinės institucijos gali spręsti jo baudžiamosios atsakomybės klausimą. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas (esą Seimui nusprendus vykdyti apkaltą dėl nusikaltimo, kurio padarymo faktas yra akivaizdus, negalėtų būti duodamas sutikimas patraukti jį padariusį asmenį baudžiamojon atsakomybėn) pasunkintų minėto asmens patraukimą baudžiamojon atsakomybėn ar net sudarytų prielaidas asmeniui, kuriam taikoma apkalta dėl nusikaltimo, kurio padarymo faktas yra akivaizdus, išvengti baudžiamosios atsakomybės.

<...>

<...> apkalta konstituciniu pagrindu „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ tais atvejais, kai Seimas duoda sutikimą konkrečių asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn (išskyrus atvejį, kai nusikaltimo padarymo faktas (kartu ir jį padaręs pareigūnas) yra akivaizdus), yra galima tada, kai apkaltai taikyti svarbios aplinkybės įsiteisėjusiu apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu yra nustatytos neabejotinai, t. y. galutinai (atsižvelgiant į <...> teismų instancinei sistemai priklausančių teismų kompetenciją).

Apkaltos procese taikomi teisingo teisinio proceso reikalavimai (*inter alia* apkaltos proceso viešumo reikalavimas ir reikalavimas sudaryti sąlygas asmeniui ginti savo teises visose apkaltos proceso stadijose) nėra absoliutūs

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada

<...> apkaltai taikytini teisingo teisinio proceso reikalavimai pagal Konstituciją nėra absoliutūs. Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijoje įtvirtintos vertybės sudaro darnią sistemą, tarp jų yra pusiausvyra; Konstitucijos saugomų vertybių sandūroje būtina rasti sprendimus, užtikrinančius, kad nė viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota; kitaip būtų pažeista Konstitucijos saugomų vertybių pusiausvyra, konstitucinis atviros, darnios pilietinės visuomenės imperatyvas, konstitucinis teisinės valstybės principas (*inter alia* 2002 m. spalio 23 d., 2003 m. kovo 4 d. nutarimai).

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad apkaltos proceso viešumo reikalavimas, skirtas asmens, kuriam vykdoma apkalta, teisėms užtikrinti, turi būti aiškinamas ir kitų konstitucinių vertybių kontekste.

Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai. Teismo posėdis gali būti uždaras – žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo

slaptumui apsaugoti, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybinę, profesinę ar komercinę paslaptį.“

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalies nuostata „visuose teismuose“ apima visų teismų sistemų, visų teismų grandžių ir visų teismų instancijų teismus (2012 m. gruodžio 6 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas – teisminės valdžios sistemos dalis (2006 m. birželio 6 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai). Taigi Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalis taikytina ir teismo procesui Konstituciniame Teisme, *inter alia* nagrinėjant bylą, ar asmens, kuriam vykdoma apkalta, veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Aiškindamas Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalį Konstitucinis Teismas 2012 m. gruodžio 6 d. nutarime yra pažymėjęs, kad viešo bylų nagrinėjimo teisme principas nėra absoliutus; Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje, kurioje šis principas įtvirtintas, yra nustatytos tam tikros bylų nagrinėjimo viešumo išimtys ir atvejai, kada teismo posėdis gali būti uždaras; viešumas ribojamas privataus ar viešojo intereso apsaugos tikslais; viešo bylų nagrinėjimo teisme principas įstatymu gali būti ribojamas ir siekiant apsaugoti kitas konstitucines vertybes; siekiant apsaugoti žmogaus orumą, privataus gyvenimo neliečiamumą (Konstitucijos 22 straipsnis), kitas vertybes, kurių apsauga kyla iš Konstitucijos, įstatymu gali būti ribojamas bylų nagrinėjimo proceso atskirų elementų viešumas.

Paminėtina, kad pagal Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalį ir teismas turi saugoti, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeiminių gyvenimą, kėsini-mosi į jo garbę ir orumą.

Taigi, atsižvelgiant į Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalį, <...> pažymėtina, jog privataus ar viešojo intereso apsaugos tikslais, *inter alia* siekiant apsaugoti tokias konstitucines vertybes kaip žmogaus orumas ir privataus gyvenimo neliečiamumas, tam tikri proceso Konstituciniame Teisme nagrinėjant bylą, ar asmens, kuriam vykdoma apkalta, veiksmai prieštarauja Konstitucijai, elementai, *inter alia* Konstitucinio Teismo posėdis, kuriame tiriami įrodymai, apklausiami liudytojai, vyksta teisminiai ginčai, Konstitucinio Teismo sprendimu gali būti nevieši.

Mutatis mutandis tai taip pat taikytina pradedant ir vykdančią apkaltos procesą Seime.

<...> pažymėtina ir tai, kad reikalavimas sudaryti sąlygas Seimo nariui ar valstybės pareigūnui, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, ginti savo teises visose apkaltos proceso stadijose, taip pat aiškin-tinas kitų oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų kontekste.

<...> apkaltos procesas pagal Konstituciją prasideda tik Seimui priėmus nutarimą dėl apkaltos proceso konkrečiam asmeniui Seime pradžios. Taigi veiksmai prieš pradedant apkaltą, t. y. iki Seimui priimančią tokį nutarimą (*inter alia* Seimo narių iniciatyva pradėti apkaltą, jų pateiktų kaltinimų pagrįstumo tyrimas Seimo sudarytoje komisijoje ar kitame Seimo struktūriniame padalinyje), nėra apkaltos proceso stadija, todėl <...> asmeniui, kuriam gali būti pradedama apkalta, neturi būti sudarytos tokios pačios sąlygos ginti savo teises, kaip asmeniui, kuriam pradėta ir vykdoma apkalta. Pažymėtina, kad kitokių sąlygų ginti savo teises asmeniui, kuriam gali būti pradedama apkalta, sudarymas gali būti grindžiamas *inter alia* minėtais privataus ar viešojo intereso apsaugos tikslais, be kita ko, siekiu apsaugoti tokias konstitucines vertybes kaip žmogaus orumas ir privataus gyvenimo neliečiamumas.

Atsižvelgtina ir į tai, kad Seimas savo prigimtimi ir esme yra politinio pobūdžio institucija, kurios sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia ir jie grindžiami politiniais susitarimais, įvairiais politiniais kompromisais (2004 m. kovo 31 d. išvada, 2014 m. gegužės 27 d. nutarimas). Todėl veiksmai prieš pradedant apkaltą, t. y. iki Seimui priimančią nutarimą dėl apkaltos proceso konkrečiam asmeniui Seime pradžios (*inter alia*

Seimo narių iniciatyva pradėti apkaltą, jų pateiktų kaltinimų pagrįstumo tyrimas Seimo sudarytoje komisijoje ar kitame Seimo struktūriniame padalinyje), kurie, kaip minėta, nėra apkaltos proceso stadija, yra parlamentinė procedūra, kuri negali būti laikoma teisiniu procesu *stricto sensu*, jos metu sprendžiama ne dėl asmens konstitucinės atsakomybės taikymo, o tik tai, ar yra pagrindas pradėti apkaltą. Ši procedūra turi būti reglamentuojama taip, kad būtų užtikrintas tinkamas teisinis procesas, *inter alia* reiškiantis, jog asmuo, kuriam gali būti pradėdama apkalta, turi turėti realią galimybę žinoti, kuo yra kaltinamas, pateikti savo paaiškinimus Seimui, šiam asmeniui pateiktų kaltinimų pagrįstumą tiriančiai Seimo sudarytai komisijai ar kitam Seimo struktūriniam padaliniui, Seimo posėdyje, kuriame sprendžiama, ar pradėti apkaltą, atsakyti į argumentus, kuriais grindžiami šiam asmeniui pateikti kaltinimai.

<...>

<...> pagal Konstituciją apkaltos procesas, kaip visuma, laikytinas teisingu ir tinkamu, įteigiu, laikantis teisingo teisinio proceso reikalavimų, Seimo nariui, kurio konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas, ir (ar) jo atstovams sudaromos sąlygos ginti savo interesus tiek Konstitucinio Teismo posėdyje, tiek Seimo statute nustatyta tvarka Seime tęsiant apkaltos procesą įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai, kad asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Apkaltos pagrindai; konstitucinė atsakomybė priesaikos sulaužymo pagrindu negali būti taikoma už veiksmus, atliktus iki duodant priesaiką, *inter alia* padarytus ankstesnės kadencijos metu (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 22 d. išvada

Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmenys apkaltos proceso tvarka gali būti pašalinti iš pareigų (jiems gali būti panaikintas Seimo nario mandatas) už veiksmus, nustatytus Konstitucijoje: šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo padarymą (2004 m. balandžio 15 d., 2007 m. vasario 24 d. nutarimai).

Pažymėtina, kad šie apkaltos pagrindai nėra tapatūs ir negali būti aiškinami vienodai.

Kaip 2017 m. vasario 24 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas apkaltos pagrindas „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ nėra siejamas su nusikaltimo padarymo laiku; Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytam asmeniui einant pareigas turi paaiškėti tik jo nusikaltimo padarymo faktas; prielaidos diskredituoti valstybės valdžią gali būti sudaromos ne tik tada, kai Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytiems asmenims einant atitinkamas pareigas paaiškėja, kad jie jas eidami padarė nusikaltimą, bet ir tada, kai funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią vykdo Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmenys, nusikaltimą padarę iki pradėdami eiti pareigas, kai tokios aplinkybės paaiškėja jas jau einant.

Paminėtina, kad taikant apkaltos pagrindą „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų vertinti atitikties Konstitucijai požiūriu tokių atitinkamų veiksmų, kurie negalėtų būti laikomi šurkščiu Konstitucijos pažeidimu ir priesaikos sulaužymu dėl to, kad jie atlikti iki duodant Seimo nario priesaiką; kitaip būtų nepaisoma konstitucinės apkaltos sampratos (2017 m. vasario 24 d. nutarimas).

Kitas Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas apkaltos pagrindas – šurkštus Konstitucijos pažeidimas ir priesaikos sulaužymas – [jį] sudarančių veiksmų padarymo laiko aspektu [vertintinas] kitaip nei pagrindas „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“.

Iš Konstitucijos 74 straipsnio formuluotės, kad apkaltos proceso tvarka Seimas gali pašalinti iš pareigų šiame straipsnyje nurodytus asmenis, „šurkščiai pažeidusius Konstituciją

arba sulaužiusius priesaiką“, matyti, kad svarbus yra ne tik veiksmų, kuriais buvo šurkščiai pažeista Konstitucija ar sulaužyta priesaika, paaiškėjimo, bet ir šių veiksmų atlikimo laikas, t. y. kad tokius veiksmus asmuo būtų atlikęs ne bet kada, o eidamas Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką, ir galiojant šiai duotai priesaikai.

Pažymėtina, kad apkaltos procesas nėra savitiksliis. <...> apkaltos proceso tikslas – išspręsti Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą. Dėl šurkštaus Konstitucijos pažeidimo ir priesaikos sulaužymo apkaltos proceso tvarka priimtų konstitucinės sankcijos (konstitucinės atsakomybės) turinį sudaro ir asmens, šurkščiai pažeidusio Konstituciją, sulaužiusio priesaiką, pašalinimas iš užimamų pareigų, ir iš to išplaukiantis draudimas tokiame asmeniui ateityje užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką (2004 m. gegužės 25 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai, 2017 m. gruodžio 19 d. išvada).

Taigi pašalinimas iš užimamų pareigų, kaip konstitucinė sankcija, taikoma apkaltos proceso tvarka, turi būti siejamas su šias (o ne kitas, prieš tai eitas) pareigas einant padarytu šurkščiu Konstitucijos pažeidimu ir galiojančios priesaikos sulaužymu, t. y. šios sankcijos paskirtis yra pašalinti Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą asmenį būtent iš užimamų pareigų – tokių pareigų, kurias jis pradėjo eiti davęs atitinkamą priesaiką ir kurias eidamas šią galiojančią priesaiką sulaužė. Akivaizdu, kad neįmanoma pašalinti asmens iš tokių pareigų, kurių jis nebeužima pasibaigus (nutrūkus) įgaliojimams, todėl neįmanoma ir Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyto asmens konstitucinė atsakomybė už šurkštų Konstitucijos pažeidimą ar priesaikos sulaužimą, padarytą [einant] tokias pareigas. Be to, aiškinant Konstituciją taip, kad Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą asmenį esą būtų galima pašalinti iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka už tokį šurkštų Konstitucijos pažeidimą ir priesaikos sulaužimą, kuris buvo padarytas anksčiau [einant] Konstitucijos 74 straipsnyje numatytas pareigas, konstitucinė atsakomybė galėtų būti akivaizdžiai neproporcinga priemonė tiems Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytiems asmenims, kurie patys pripažintų padarę šurkštų Konstitucijos pažeidimą ir sulaužę priesaiką ir atsistatydintų iš anksčiau eitų Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų pareigų net nepradėjęs apkaltos (ar jai nepasibaigus); net ir tokie asmenys, jeigu vėl užimtų Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas pareigas, visada susidurtų su rizika, kad jiems bus pradėta apkalta ir taikoma konstitucinė atsakomybė už pačių pripažintą šurkštų Konstitucijos pažeidimą ir priesaikos sulaužimą, padarytą [einant] pareigas, iš kurių jie atsistatydino.

Kaip minėta aiškinant Konstitucijos 59 straipsnio 1, 2 dalių ir 63 straipsnio nuostatas, duota Seimo nario priesaika Seimo narį, kaip Tautos atstovą, saisto visą jo įgaliojimų laiką, t. y. nuo to momento, kai jis, pagal Konstituciją Seime prisiekęs Lietuvos Respublikai, įgyja visas Tautos atstovo teises, iki to momento, kai jo, kaip Seimo nario, įgaliojimai nutrūksta bet kuriuo iš Konstitucijos 63 straipsnyje nustatytų pagrindų, *inter alia*, kai pasibaigus Seimo nario įgaliojimų laikui (kadencijai) į pirmąjį posėdį susirenka naujai išrinktas Seimas (Konstitucijos 63 straipsnio 1 punktas); pagal Konstituciją, nutrūkus Seimo nario įgaliojimams, baigia galioti ir jo duota Seimo nario priesaika.

Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* jos 74 straipsnį, neįmanoma Seimo nario konstitucinė atsakomybė, taikoma apkaltos proceso tvarka, už veiksmus, kuriais galėjo būti šurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika, padarytus ankstesnės jo Seimo nario kadencijos (anksčiau turėtų įgaliojimų vykdymo) metu. Atitinkamai Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją neturi įgaliojimų vertinti atitikties Konstitucijai požiūriu tokių Seimo nario veiksmų, kurie buvo atlikti ankstesnės jo Seimo nario kadencijos (anksčiau turėtų

igaliojimų vykdymo) metu, t. y. veiksmų, kurie buvo atlikti iki duodant galiojančią Seimo nario priesaiką.

Šiame kontekste pažymėtina, kad už veiksmus, padarytus ankstesnės Seimo nario kadencijos metu, kuriais galėjo būti šurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta tuo metu galiojusi priesaika, pagal Konstituciją Seimo nario apkalta būtų galima tuo atveju, jeigu šie veiksmai taip pat būtų nusikalstami, t. y. esant apkaltos pagrindui „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“. Bet kuriuo atveju Seimo nario veiksmai, padaryti ankstesnės Seimo nario kadencijos metu, kuriais galėjo būti šurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta tuo metu galiojusi priesaika, galėtų būti pagrindas, vadovaujantis Konstitucijos 75 straipsniu, pareikšti nepasitikėjimą ir atleisti tokį Seimo narį iš pareigų Seime, į kurias jis buvo Seimo paskirtas ar išrinktas, taip pat galėtų būti Seimo laikinosios tyrimo komisijos atliekamo tyrimo objektas, jeigu jie būtų ypatingos, t. y. valstybinės, svarbos (atsižvelgiant į tai, kad, kaip ne kartą yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, Seimo laikinosios tyrimo komisijos turi būti sudaromos ne bet kokiems, o tik ypatingiems, t. y. valstybinės svarbos, klausimams ištirti).

Parlamentinė procedūra prieš pradedant apkaltą

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 22 d. išvada

<...> Seimo narys ar valstybės pareigūnas, kuriam gali būti pradeda apkalta, turi priedermę dalyvauti ir parlamentinėje procedūroje prieš pradedant apkaltą (*inter alia* tiriant Seimo narių pateiktų kaltinimų pagrįstumą Seimo sudarytoje komisijoje ar kitame Seimo struktūriniame padalinyje), kviečiamas atvykti į šią procedūrą vykdančios Seimo komisijos ar kito Seimo struktūrinio padalinio posėdžius ir pateikti paaiškinimus dėl tiriamų veiksmų. Tinkamo teisinio proceso reikalavimas šioje parlamentinėje procedūroje pagal Konstituciją suponuoja tokį procesą, kurio metu Seimo narys ar valstybės pareigūnas, kuriam gali būti pradeda apkalta, galėtų veiksmingai naudotis minėtomis teisėmis, be kita ko, žinoti, kuo yra kaltinamas, pateikti savo paaiškinimus, atsakyti į argumentus, kuriais grindžiami jam pateikti kaltinimai. Dėl to ši parlamentinė procedūra turi būti *inter alia* tokia, kad Seimo sudarytoje komisijoje ar kitame Seimo struktūriniame padalinyje būtų tiriamas apkaltą inicijuojančių Seimo narių (ar Seimo struktūrinio padalinio) pateiktų kaltinimų pagrįstumas, o ne formuluojami iš esmės nauji, apkaltos iniciatorių nepateikti kaltinimai, ypač Seimo nario ar valstybės pareigūno, kuriam gali būti pradeda apkalta, pateiktų paaiškinimų šiai Seimo komisijai ar kitam struktūriniam padaliniui pagrindu; kitaip būtų sudarytos prielaidos atgrasyti Seimo narį ar valstybės pareigūną, kuriam gali būti pradeda apkalta, naudotis minėtomis tinkamo teisinio proceso teisėmis.

Draudimas asmeniui, pašalintam iš pareigų apkaltos proceso tvarka, būti renkamam Respublikos Prezidentu

Konstitucinio Teismo 2019 m. gegužės 28 d. sprendimas

<...> Konstitucinis Teismas 2014 m. kovo 20 d. sprendime jau yra konstatavęs, jog iš Konstitucijos kylančio draudimo asmeniui, kuris šurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką ir dėl to apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjo pareigų ar buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas, būti renkamam Prezidentu galėtų būti atsisakyta tik atitinkamai pakeitus Konstituciją. Tai pakartota ir Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 22 d. nutarime <...>.

Taigi pagal Konstituciją panaikinti draudimą būti renkamam Prezidentu asmeniui, šurkščiai pažeidusiam Konstituciją, sulaužusiam priesaiką ir dėl to apkaltos proceso tvarka

pašalintam iš užimtų pareigų, įmanoma vieninteliu būdu – atitinkamai pakeitus su tuo susijusias Konstitucijos nuostatas.

Parlamentinė procedūra prieš pradedant apkaltą

Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. nutarimas

2017 m. gruodžio 19 d. išvadoje aiškindamas su apkaltos proceso pradžia Seime susijusius klausimus Konstitucinis Teismas konstatavo, kad *inter alia* veiksmai prieš pradedant apkaltą, t. y. iki Seimui priimant nutarimą dėl apkaltos proceso konkrečiam asmeniui Seime pradžios (*inter alia* Seimo narių iniciatyva pradėti apkaltą, jų pateiktų kaltinimų pagrįstumo tyrimas Seimo sudarytoje komisijoje ar kitame Seimo struktūriniame padalinyje), nėra apkaltos proceso stadija; šie veiksmai yra parlamentinė procedūra, kuri negali būti laikoma teisiniu procesu *stricto sensu*, jos metu sprendžiama ne dėl asmens konstitucinės atsakomybės taikymo, o tik tai, ar yra pagrindas pradėti apkaltą.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstitucijos 74 straipsnį nustatyti apkaltos proceso tvarką yra Seimo kompetencija – šis privalo ją apibrėžti Seimo statute (1999 m. gegužės 11 d., 2001 m. sausio 25 d. nutarimai).

Atsižvelgiant į tai, kad <...> veiksmai prieš pradedant apkaltą yra parlamentinė procedūra, <...> iš Konstitucijos, *inter alia* iš jos 74 straipsnio, kyla reikalavimas Seimo statute reglamentuoti *inter alia* veiksmus prieš pradedant apkaltą, t. y. iki Seimui priimant nutarimą dėl apkaltos proceso konkrečiam asmeniui Seime pradžios, be kita ko, asmeniui pateiktų kaltinimų pagrįstumą tiriančios Seimo komisijos sudarymo procedūrą.

Privačių interesų deklaravimas

Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 19 d. nutarimas

<...> pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 3 dalies nuostatą, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, konstitucinį atsakingo valdymo principą, įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti valstybės ir savivaldybių, taip pat kitų viešųjų reikalų tvarkymo skaidrumą ir viešumą, *inter alia* užkirsti kelią korupcijai ir piktnaudžiavimui įgaliojimais tvarkant šiuos reikalus, gali nustatyti pareigą deklaruoti privačius interesus įvairiems asmenims, *inter alia* valstybės ir savivaldybių politikams, valstybės pareigūnams, vykdančioms funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, valstybės tarnautojams, asmenims, pretenduojantiems į atitinkamas pareigas, kitiems asmenims, kurių veikla susijusi su viešojo intereso garantavimu, *inter alia* su valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų naudojimu. Pažymėtina, kad tai darydamas įstatymų leidėjas turi laikytis Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų.

<...>

<...> įstatymų leidėjui pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 3 dalies nuostatą, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, konstitucinį atsakingo valdymo principą, nustatius pareigą asmenims, *inter alia* valstybės ir savivaldybių politikams, valstybės pareigūnams, vykdančioms funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, valstybės tarnautojams, asmenims, pretenduojantiems į atitinkamas pareigas, kitiems asmenims, kurių veikla susijusi su viešojo intereso garantavimu, *inter alia* su valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų naudojimu, deklaruoti privačius interesus, iš konstitucinio teisinės valstybės principo kyla pareiga nustatyti ir aiškiai tokių interesų deklaravimo tvarką, kad asmenys žinotų, ko iš jų reikalauja teisė, ir galėtų, deklaruodami privačius interesus, savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus.

4.5. VALSTYBINIAI APDOVANOJIMAI

Valstybiniai apdovanojimai*Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 12 d. nutarimas*

Lietuvos Respublikos piliečiams, užsienio valstybių piliečiams, asmenims be pilietybės už nuopelnus Lietuvos valstybei gali būti skiriami Lietuvos valstybės apdovanojimai – ordinaai, medaliai ar kiti pasižymėjimo ženklai (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas). Valstybinius apdovanojimus steigia Seimas (Konstitucijos 67 straipsnio 18 punktas), o juos skiria Respublikos Prezidentas (Konstitucijos 84 straipsnio 22 punktas). Valstybiniais apdovanojimais valstybės vardu yra pagerbiami asmenys, turintys nuopelnų Lietuvos valstybei, t. y. atlikę išskirtinius darbus, kuriems buvo reikalingos ypatingos pastangos ar net pasiaukojimas ir kurie Lietuvos valstybei, visuomenei ar tam tikroms šalies gyvenimo sritims davę ypatingą naudą.

<...>

Steigdamas valstybinius apdovanojimus (*inter alia* nustatydamas jų sistemą), Seimas turi plačią diskreciją, tačiau jis privalo paisyti konstitucinės valstybinių apdovanojimų sampratos, suponuojančios, kad valstybiniais apdovanojimais gali būti apdovanojama būtent už nuopelnus ir kad tie nuopelnai turi būti nuopelnai Lietuvai (Lietuvos valstybei, visuomenei, tam tikroms šalies gyvenimo sritims). Pagrindai, kuriems esant asmenys gali būti apdovanojami, turi būti aiškūs; jie turi būti nustatyti įstatymu. Įstatymu taip pat turi būti nustatyta, kokia tvarka asmuo teikiamas valstybiniam apdovanojimui.

Konstitucinės valstybinių apdovanojimų sampratos privalu paisyti ir skiriant valstybinius apdovanojimus. Respublikos Prezidentas turi gana didelę nuožiūros laisvę spręsti, apdovanoti pateiktą asmenį, ar ne. Pabrėžtina, kad Konstitucijoje Respublikos Prezidentui nėra nustatyta pareiga kurį nors asmenį ar asmenis (už kokius nors nuopelnus) apdovanoti koku nors valstybiniu apdovanojimu, tačiau skirdamas valstybinius apdovanojimus Respublikos Prezidentas turi paisyti *inter alia* Konstitucijos 82 straipsnyje įtvirtintų reikalavimų sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas.

Kita vertus, įstatymu gali būti nustatyti ir tam tikri formalūs kriterijai, kurių neatitinkantis asmuo negali būti apdovanotas valstybiniais apdovanojimais arba, jeigu jis yra apdovanotas, turi netekti to valstybinio apdovanojimo.

Apdovanojimas kuriuo nors valstybiniu apdovanojimu – tai ne asmens, tegul ir turinčio neabejotinų nuopelnų Lietuvai, teisės ar teisėto lūkesčio įgyvendinimas, bet toks jo nuopelnų Lietuvai įvertinimas, kuris priklauso nuo Respublikos Prezidento nuožiūros ir valios.

<...> valstybinis apdovanojimas yra valstybės pagarbos asmeniui ženklas, todėl jis nėra sietinas su kokių nors materialinių, finansinių ar kitokių gėrybių (žinoma, išskyrus patį atitinkamą ordiną, medalį ir pan.), juo labiau privilegijų, teikimu apdovanojamajam. Konstitucija nesuponuoja, kad asmuo, kuris buvo apdovanotas kuriuo nors valstybiniu apdovanojimu, galėtų vien dėl to, kad yra apdovanotas, tikėtis, juo labiau reikalauti, dar kokių nors materialinių, finansinių ar kitokių gėrybių, privilegijų ar pan.

Valstybinių apdovanojimų konstitucinis teisinis institutas nėra tapatus kitiems konstituciniams institutams, *inter alia* susijusiems su Konstitucijoje numatytų (taigi konstitucškai pagrindžiamų ir privilegijomis nelaikytinų) paramos, globos, aprūpinimo, materialinių, finansinių ar kitokių gėrybių teikimu įvairiems asmenims.

<...>

Jeigu asmuo atitinka įstatyme nustatytas sąlygas ir yra įstatyme nustatyti pagrindai, valstybės materialinė, finansinė parama, kitokių materialinių ar finansinių gėrybių teikimas

jam gali būti siejami ir su tais pačiais darbais (veikla), už kuriuos tas asmuo buvo apdovanotas tam tikru valstybiniu apdovanojimu. Tačiau pabrėžtina, jog vien tai, kad asmuo yra apdovanotas kuriuo nors valstybiniu apdovanojimu, savaime negali būti pagrindu skirti tam asmeniui valstybės materialinę, finansinę paramą, kitokias materialines ar finansines gėrybes ir t. t. Jeigu toks teisinis reguliavimas būtų nustatytas, jis būtų vertintinas kaip nukrypstantis nuo Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalies, pagal kurią nuosavybės teisės, neįskiriant nė valstybės bei savivaldybių nuosavybės teisių, saugo įstatymas, o Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalį aiškinant kartu su Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostata, kad valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas, – ir nuo Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies, taip pat nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, konstitucinės valstybinių apdovanojimų sampratos.

5. SEIMAS

5.1. SEIMAS KAIP TAUTOS ATSTOVYBĖ

Seimas – Tautos atstovybė

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas

Pagal Konstituciją tik Seimas yra Tautos atstovybė (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas). Seimas – tai valstybės valdžios institucija, vykdanči įstatymų leidžiamąją valdžią. Seimo, kaip Tautos atstovybės, konstitucinė prigimtis lemia jo ypatingą vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje, jo funkcijas bei kompetenciją.

Seimas – Tautos atstovybė (Konstitucijos 2, 4 straipsniai, 55 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Konstitucijos 2 straipsnyje nustatyta, kad suverenitetas priklauso Tautai. Konstitucijos 4 straipsnyje įtvirtinta, kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per savo demokratiškai išrinktus atstovus. Pagal Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalį Seimo nariai yra Tautos atstovai. Taigi pagal Konstituciją tik Seimas yra Tautos atstovybė, per kurią Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią. Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją negali būti ir nėra priešpriešos tarp aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo tiesiogiai, ir aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo per savo demokratiškai išrinktus atstovus – Seimo narius. Taigi pagal Konstituciją negali būti ir nėra priešpriešos tarp Tautos ir jos atstovybės – Seimo: Seimas įgyvendina tuos įgaliojimus, kuriuos jam Tauta nustatė savo priimtoje Konstitucijoje.

Seimas – Tautos atstovybė ir jo funkcijos

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Pagal Konstituciją tik Seimas yra Tautos atstovybė. Seimas, kaip Tautos atstovybė, per kurią Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią, veikia pagal Konstitucijoje jam Tautos nustatytus įgaliojimus.

Seimo, kaip Tautos atstovybės, konstitucinė prigimtis lemia jo ypatingą vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje, jo funkcijas bei įgaliojimus, būtinus Seimo funkcijoms vykdyti. Seimas, įgyvendindamas savo konstitucinius įgaliojimus, vykdo klasikines demokratinės teisinės valstybės parlamento funkcijas: Seimas leidžia įstatymus (įstatymų leidybos funkcija), vykdo vykdomosios valdžios ir kitų valstybės institucijų (išskyrus teismus) parlamentinę kontrolę (kontrolės funkcija), steigia valstybės institucijas, skiria ir atleidžia jų vadovus bei kitus valstybės pareigūnus (steigiamoji funkcija), tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas (biudžetinė funkcija) ir kt. (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas).

5.2. SEIMO FUNKCIJOS IR ĮGALIOJIMAI

5.2.1. Bendrosios nuostatos

Seimo galias riboja Konstitucija (Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas

Valstybinės valdžios institucijos, rengdamos ir priimdamos teisės aktus, privalo vadovautis Konstitucijoje įtvirtintu teisinės valstybės principu. Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje

nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija. Tai reiškia, kad Seimas, kaip įstatymų ir kitų teisės aktų leidėjas, yra savarankiškas tiek, kiek jo galių neriboja Konstitucija. Seimo teisė priimti, pakeisti, papildyti bei pripažinti netekusiais galios įstatymus ir kitus teisės aktus yra neginčytina, tačiau tai jis gali įgyvendinti laikydamasis Konstitucijoje nustatytos tvarkos ir teisės aktų suderinamumo principų. Taigi Seimas, įstatymu sureguliuodamas atitinkamus santykius, negali pažeisti Konstitucijos principų ir normų.

Seimą saisto jo paties priimti įstatymai

Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> Seimą saisto ne tik Konstitucija, bet ir jo paties priimti įstatymai. Pagal Konstituciją įstatymais gali būti nustatytas teisinis reguliavimas, apibrėžiantis Seimo įgaliojimų vykdymą ir taip apribojantis Seimą, tačiau Seimas nėra visiškai laisvas įstatymais nustatyti sau bet kokius apribojimus: įstatymais suvaržydamas save Seimas negali pažeisti Konstitucijos.

Seimo funkcijos ir įgaliojimai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas

Seimo konstituciniai įgaliojimai yra įtvirtinti Konstitucijos 67 straipsnyje. Šiame straipsnyje nustatyta, kad Seimas: svarsto ir priima Konstitucijos pataisas (1 punktas); leidžia įstatymus (2 punktas); priima nutarimus dėl referendumų (3 punktas); skiria Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimus (4 punktas); steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas bei skiria ir atleidžia jų vadovus (5 punktas); pritaria ar nepritaria Respublikos Prezidento teikiamai Ministro Pirmininko kandidatūrai (6 punktas); svarsto Ministro Pirmininko pateiktą Vyriausybės programą ir sprendžia, ar jai pritarti (7 punktas); Vyriausybės siūlymu steigia ir panaikina Lietuvos Respublikos ministerijas (8 punktas); prižiūri Vyriausybės veiklą, gali reikšti nepasitikėjimą Ministru Pirmininku ar ministru (9 punktas); skiria Konstitucinio Teismo teisėjus, Aukščiausiojo Teismo teisėjus bei šių teismų pirmininkus (10 punktas); skiria ir atleidžia valstybės kontrolierių, Lietuvos banko valdybos pirmininką (11 punktas); skiria savivaldybių tarybų rinkimus (12 punktas); sudaro Vyriausiąją rinkimų komisiją ir keičia jos sudėtį (13 punktas); tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas (14 punktas); nustato valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus (15 punktas); ratifikuoja ir denonsuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, svarsto kitus užsienio politikos klausimus (16 punktas); nustato Respublikos administracinę suskirstymą (17 punktas); steigia Lietuvos Respublikos valstybinius apdovanojimus (18 punktas); leidžia amnestijos aktus (19 punktas); įveda tiesioginį valdymą, karo ir nepaprastąją padėtį, skelbia mobilizaciją ir priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas (20 punktas).

Pabrėžtina, kad Konstitucijos 67 straipsnyje įtvirtintų Seimo konstitucinių įgaliojimų sąrašas nėra baigtinis. Viena vertus, įvairūs Seimo įgaliojimai yra įtvirtinti ir kituose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse). Antai Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, šiuurkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą; tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas. Konstitucijos 75 straipsnyje nustatyta, kad Seimo skirti ar rinkti pareigūnai, išskyrus Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytus asmenis, atleidžiami iš pareigų, kai Seimas visų Seimo narių balsų dauguma pareiškia jais nepasitikėjimą. Pagal Konstitucijos 106 straipsnį

Seimas turi teisę nutarimu kreiptis į Konstitucinį Teismą ir prašyti ištirti, ar Konstitucijos 102 straipsnyje nurodyti teisės aktai neprieštarauja Konstitucijai (poįstatyminiai aktai – Konstitucijai ir įstatymams), taip pat prašyti Konstitucinio Teismo išvados Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytais klausimais. Pagal Konstitucijos 84 straipsnio 11 punktą ir 118 straipsnio 5 dalį Seimas pritaria arba nepritaria Respublikos Prezidento skirti ar atleisti teikiamai Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro kandidatūrai, o pagal Konstitucijos 84 straipsnio 14 punktą – kariuomenės vado ir saugumo tarnybos vadovo kandidatūroms. Pagal Konstitucijos 100 straipsnį Seimas gali duoti sutikimą patraukti baudžiamojon atsakomybėn arba suimti Ministrą Pirmininką ar ministrą arba kitaip suvaržyti jų laisvę. Pagal Konstitucijos 128 straipsnio 1 dalį Seimas priima sprendimus dėl valstybinės paskolos ir valstybės kitų esminių turtinių išpareigojimų. Įvairiuose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse) yra nustatyta ir daugiau Seimo įgaliojimų.

Kita vertus, atkreiptinas dėmesys į tai, kad kai kurie Konstitucijos 67 straipsnyje nustatyti Seimo įgaliojimai yra sukonkretinti, detaliau apibrėžti kituose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse). Pavyzdžiui, Konstitucijos 67 straipsnio 9 punkto nuostata, kad Seimas *inter alia* „gali reikšti nepasitikėjimą Ministru Pirmininku ar ministru“, sukonkretina Konstitucijos 61 straipsnio 3 dalies nuostata „Seimas, apsvaustęs Ministro Pirmininko ar ministro atsakymą į interpeliaciją, gali nutarti, jog atsakymas esąs nepatenkinamas, ir pusės visų Seimo narių balsų dauguma pareikšti nepasitikėjimą Ministru Pirmininku ar ministru“. Konstitucijos 67 straipsnio 14 punkto nuostata, kad Seimas *inter alia* prižiūri, kaip vykdomas valstybės biudžetas, yra sukonkretinta Konstitucijos 94 straipsnio 4 punkte, kuriame *inter alia* nustatyta, kad Vyriausybė teikia Seimui biudžeto įvykdymo apyskaitą; taigi Seimas pagal Konstituciją turi įgaliojimus šią apyskaitą tvirtinti. Konstitucijos 67 straipsnio 20 punkto nuostata, kad Seimas įveda tiesioginį valdymą, karo ir nepaprastąją padėtį, skelbia mobilizaciją ir priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, yra sukonkretinta Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad Seimas įveda karo padėtį, skelbia mobilizaciją ar demobilizaciją, priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai reikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius išpareigojimus, taip pat Konstitucijos 144 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad jeigu valstybėje iškyla grėsmė konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai, Seimas gali visoje valstybės teritorijoje ar jos dalyje įvesti nepaprastąją padėtį, taip pat kad nepaprastosios padėties trukmė – iki šešių mėnesių. Konstitucijos 67 straipsnyje nustatyti Seimo įgaliojimai yra sukonkretinti, detaliau apibrėžti ir kituose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse).

Pažymėtina ir tai, kad Seimo įgaliojimai pagal Konstituciją gali būti nustatomi ir yra nustatyti ne tik Konstitucijoje, bet ir įstatymuose. Kai kuriais atvejais tai, kad tam tikri Konstitucijoje įtvirtinti Seimo įgaliojimai gali būti sukonkretinami įstatymais, Konstitucijoje yra nurodyta tiesiogiai. Antai, kaip minėta, pagal Konstitucijos 67 straipsnio 16 punktą Seimas ratifikuoja ir denonsuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, Konstitucijos 138 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kokias Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis Seimas ratifikuoja ir denonsuoja, o šio straipsnio 2 dalyje – kad įstatymuose, taip pat tarptautinėse sutartyse gali būti numatyti ir kiti atvejai, kai Seimas ratifikuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis; pagal Konstitucijos 67 straipsnio 3 punktą Seimas priima nutarimus dėl referendumų, Konstitucijos 9 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad referendumas skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, o pagal šio straipsnio 2 dalį Seimas referendumą skelbia įstatymo nustatytais atvejais. Įgyvendindamas Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintą teisę įstatymais sukonkretinti savo tam tikrus konstitucinius įgaliojimus, Seimas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų.

Seimas, kaip Tautos atstovybė, turi teisę įstatymais nustatyti ir tokius savo įgaliojimus, kurie nėra *expressis verbis* nurodyti Konstitucijoje, tačiau yra skirti įgyvendinti Seimo konstitucinėms funkcijoms. Kaip įgyvendindamas Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintą teisę įstatymais sukonkretinti savo tam tikrus konstitucinius įgaliojimus, taip ir įstatymais nustatydamas tokius savo įgaliojimus, kurie nėra *expressis verbis* nurodyti Konstitucijoje, Seimas yra saistomas Konstitucijos. Tai, kad leisdamas įstatymus Seimas yra saistomas Konstitucijos, taip pat savo paties išleistų įstatymų, yra esminis konstitucinio teisinės valstybės principo elementas (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2002 m. sausio 14 d., 2003 m. sausio 24 d. nutarimai).

Iš Konstitucijos nuostatų, kuriose nustatyti Seimo įgaliojimai, matyti, kad Seimas, įgyvendindamas savo konstitucinius įgaliojimus, vykdo klasikinės demokratinės teisinės valstybės parlamento funkcijas: Seimas leidžia įstatymus (įstatymų leidybos funkcija), vykdo vykdomosios valdžios ir kitų valstybės institucijų (išskyrus teismus) parlamentinę kontrolę (kontrolės funkcija), steigia valstybės institucijas, skiria ir atleidžia jų vadovus bei kitus valstybės pareigūnus (steigiamoji funkcija), tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas (biudžetinė funkcija), ir kt.

Minėtos Seimo, kaip demokratinės teisinės valstybės Tautos atstovybės, funkcijos yra konstitucinės vertybės. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, kiti teisėkūros subjektai negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigiamos minėtos Seimo konstitucinės funkcijos arba būtų suvaržomos galimybės jas vykdyti, nes taip būtų kliudoma Seimui – Tautos atstovybei efektyviai veikti Tautos ir Lietuvos valstybės interesais.

Kad tinkamai vykdytų savo, kaip parlamento, funkcijas ir įgyvendintų savo konstitucinius įgaliojimus, Seimui – Tautos atstovybei reikia turėti išsamią, objektyvią informaciją apie valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas. Tokios informacijos turėjimas yra būtina prielaida tam, kad Seimas galėtų efektyviai veikti Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, kad jis deramai vykdytų savo konstitucinę priedermę.

Seimo konstitucinės funkcijos, Konstitucijoje įtvirtinti Seimo įgaliojimai suponuoja Seimo įgaliojimus kiekvienu atveju, kai iškyla būtinybė spręsti kurį nors Seimo konstitucinei kompetencijai priskirtą klausimą, siekti gauti išsamią, objektyvią informaciją, reikalingą atitinkamiems sprendimams priimti. Būtinybė turėti tokią informaciją reiškia, kad prireikus Seimas gali ne tik pasikliauti visuotinai žinoma ar valstybės institucijų, kitų asmenų jam pateikiama informacija, bet ir pats imtis aktyvios veiklos, kad tokia išsami, objektyvi informacija būtų gauta. Taigi Seimas prireikus gali pats atlikti tyrimą, kad būtų surinkta informacija apie tam tikrus valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas. Ši Seimo veikla nuosekliai išplaukia iš jo, kaip parlamento, paskirties, iš jo konstitucinių funkcijų ir konstitucinių įgaliojimų.

Seimo teisė gauti konstituciniams įgaliojimams vykdyti reikalingą informaciją (taip pat žr. 5.4. Seimo struktūra, 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas („Seimo laikinosios tyrimo komisijos“))

Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas

Pagal Konstituciją Seimas privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos gauti jo konstituciniams įgaliojimams vykdyti reikalingą informaciją.

Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 13 d. nutarime yra konstatavęs, kad Seimas, turėdamas įgaliojimus kiekvienu atveju, kai iškyla būtinybė spręsti kurį nors Seimo konstitucinei

kompetencijai priskirtą klausimą, gauti išsamią, objektyvią informaciją, reikalingą atitinkamiems sprendimams priimti, ir turėdamas diskreciją sudaryti savo struktūrinius padalinius, nustatyti jų kompetenciją, formuluoti jiems tam tikrus uždavinius, turi ir diskreciją sudaryti tokius savo struktūrinius padalinius, kuriems būtų pavedama atlikti tyrimą, kad būtų surinkta informacija apie tam tikrus valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas. Minėtame nutarime Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad pagal Konstituciją Seimas, turėdamas diskreciją nustatyti savo struktūrą, turi ir diskreciją sudaryti savo struktūrinius padalinius, jis taip pat turi diskreciją nustatyti savo struktūrinių padalinių pavadinimus, kompetenciją, sudėtį, jų tarpusavio santykius, veiklos trukmę, formuluoti jiems tam tikrus uždavinius; tai nustatydamas Seimas yra saistomas Konstitucijos normų ir principų.

Pagal Konstitucijos 76 straipsnį Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas, turintis įstatymo galią. Šiame kontekste paminėtina, kad nuostatos, jog Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas, negalima aiškinti vien lingvistiškai, t. y. kaip reiškiančios, kad Seimo struktūrinių padalinių įgaliojimai gali būti nustatyti tik Seimo statute; antai tam, kad galėtų vykdyti savo konstitucines funkcijas, Seimui gali prireikti sudaryti ir tokius struktūrinius padalinius, kurie turėtų įgaliojimus įvairių valstybės ar savivaldybių institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu. Tokie įgaliojimai gali būti susiję su informacijos apie tam tikrus valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas gavimu iš valstybės ar savivaldybių institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų; šis informacijos gavimas negali priklausyti nuo to, ar atitinkamos institucijos, kiti asmenys yra atskaitingi Seimui, ar ne; jeigu reikia nustatyti Seimo struktūrinio padalinio valdingus įgaliojimus Seimui neatskaitingų institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu (įskaitant teisę reikalauti tokios informacijos, kurios pateikimą reglamentuoja įstatymai), tokie Seimo struktūrinio padalinio įgaliojimai turi būti nustatomi įstatymu (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad demokratinėje teisinėje valstybėje negali būti paneigti parlamento – Tautos atstovybės įgaliojimai imtis priemonių, kad būtų gauta informacija apie valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas, *inter alia* sudaryti tam skirtus parlamento struktūrinius padalinius ir jiems pavesti atlikti atitinkamą tyrimą; priešingu atveju nebūtų užtikrintas tinkamas parlamento – Tautos atstovybės funkcijų vykdymas ir reikalingų sprendimų priėmimas. Minėti įgaliojimai kyla iš pačios parlamentinės demokratijos esmės, yra parlamentarizmo savastis. Demokratinė teisinių valstybių parlamentų praktikoje parlamento galimybė imtis priemonių, kad būtų gauta informacija apie valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas, įgyvendinama ir panaudojant tokius institutus kaip parlamentų sudaromos laikinosios komisijos (kurioms pavedama atlikti tam tikrą tyrimą), parlamentiniai klausymai bei svarstymai ir pan.

Seimo sprendimai

Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas

Leisdamas įstatymus, vykdydamas kitas funkcijas Seimas, taip pat kiekvienas Seimo narys yra saistomi Konstitucijos, konstitucinių įstatymų ir įstatymų, taip pat Seimo statuto, turinčio įstatymo galią (Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d., 2008 m. vasario 22 d. nutarimai).

Vienas iš sprendimų Seime priėmimo demokratiškos principų yra daugumos principas (Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 22 d., 2006 m. balandžio 4 d. nutarimai). Seimo sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada, 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas). Pagal Konstituciją Seimo valia priimančias sprendimus negali būti pareikšta kitaip, kaip tik Seimo nariams balsuojant Seimo posėdyje ir priimančias atitinkamą teisės aktą.

Pažymėtina ir tai, kad kiekvienas Seimo sprendimas, kad ir kokia būtų jo išraiška (teisinė forma), pagal Konstituciją gali būti ginčijamas Konstituciniame Teisme šio sprendimo (Seimo akto) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, atžvilgiu. Pagal Konstituciją tai daryti gali Konstitucijos 106 straipsnio 1 dalyje nurodyti subjektai, *inter alia* ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, t. y. ne mažiau kaip 29 Seimo narių grupė.

Seimo pareiga priimti Konstitucijoje nurodytus sprendimus

Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas

Seimo nario veikla, grindžiama konstituciniu Seimo nario laisvo mandato principu, negali būti priešpriešinama Seimo, kaip Tautos atstovybės, įgaliojimams. Įgyvendinant konstitucinius įgaliojimus, Seimui kyla pareiga priimti atitinkamus sprendimus, kaip antai pagal Konstitucijos 67 straipsnio 4 punkto ir jos 80 straipsnio nuostatas Seimas skiria Respublikos Prezidento eilinius rinkimus paskutinį sekmadienį likus dviem mėnesiams iki Respublikos Prezidento kadencijos pabaigos; pagal Konstitucijos 59 straipsnio 3 dalies nuostatas dėl Seimo nario, įstatymo nustatyta tvarka neprieškusio arba prisiekusio lygtinai, mandato netekimo Seimas priima nutarimą ir kt. Vadinasi, Seimo narys, kaip Tautos atstovas, pagal Konstituciją ne tik įgyja atitinkamas teises, bet ir privalo vykdyti tam tikras pareigas, kylančias iš Konstitucijos ir jai neprieštaraujančių įstatymų.

Seimo prerogatyvos tvirtinti valstybės biudžetą, nustatyti mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus, nustatyti konstitucinių įstatymų sąrašą

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją tam tikri įstatymai referendumu negali būti priimami, kaip antai:

- pagal Konstitucijos 67 straipsnio 14 punktą Seimas tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas; Konstitucijos 130 straipsnyje nustatyta, kad valstybės biudžeto projektą sudaro Vyriausybė ir pateikia Seimui ne vėliau kaip prieš 75 dienas iki biudžetinių metų pabaigos; pagal Konstitucijos 131 straipsnio 1 dalį valstybės biudžeto projektą svarsto Seimas ir tvirtina įstatymu iki naujųjų biudžetinių metų pradžios; kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarime, biudžetinė Seimo funkcija yra klasikinė ir viena svarbiausių demokratinės teisinės valstybės parlamento funkcijų;

- pagal Konstitucijos 67 straipsnio 15 punktą Seimas nustato valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus; Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta Seimo prerogatyva nustatyti mokesčius (Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 9 d., 2000 m. kovo 15 d. nutarimai, 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas, 2013 m. gruodžio 16 d. nutarimas), kad valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus nustato tik Seimas (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 26 d., 2002 m. birželio 3 d., 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimai);

– pagal Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalį konstitucinių įstatymų sąrašą 3/5 Seimo narių balsų dauguma nustato Seimas; kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 1 d. nutarime, pagal Konstituciją konstitucinių įstatymų sąrašą nustato tik Seimas.

Seimo teisė gauti konstituciniams įgaliojimams vykdyti reikalingą informaciją; reikalavimai valstybės institucijų informacijos, *inter alia* veiklos ataskaitos, teikimo Seimui teisiniam reguliavimui

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 30 d. nutarimas

Kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, kad tinkamai vykdytų savo, kaip parlamento, funkcijas ir įgyvendintų savo konstitucinius įgaliojimus, Seimui – Tautos atstovybei reikia turėti išsamią, objektyvią informaciją apie valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas; tokios informacijos turėjimas yra būtina prielaida tam, kad Seimas galėtų efektyviai veikti Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, kad jis deramai vykdytų savo konstitucinę priedermę (2004 m. gegužės 13 d., 2006 m. balandžio 4 d. nutarimai). Pagal Konstituciją Seimas privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos gauti jo konstituciniams įgaliojimams vykdyti reikalingą informaciją (2006 m. balandžio 4 d. nutarimas).

Konstitucija, *inter alia* jos 84 straipsnio 18 punktas, kuriame įtvirtinta, kad Respublikos Prezidentas daro Seime metinius pranešimus *inter alia* apie padėtį Lietuvoje, 101 straipsnio 1 dalis, kurioje numatytas Vyriausybės arba atskirų ministrų atsiskaitymas už savo veiklą Seimo reikalavimu Seime, 134 straipsnio 2 dalis, pagal kurią valstybės kontrolierius teikia Seimui išvadą apie metinę biudžeto vykdymo apyskaitą, suponuoja, kad Seimui, kaip Tautos atstovybei, teikiama įvairi informacija apie valstybės ir visuomenės gyvenimą ir įvairių valstybės institucijų veiklą. Gauti tokią informaciją yra viešasis interesas, susijęs su Konstitucijos preambulėje įtvirtintu atviros visuomenės siekiu, Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtintu principu, kad Lietuvos valstybė yra respublika, įvairiose Konstitucijos nuostatose įtvirtintais parlamentinės demokratijos principais.

<...> konstitucinis valstybės valdžių padalijimas ir sąveika, Seimo vykdomos parlamentinės kontrolės ir biudžetinė funkcijos suponuoja įstatymų leidėjo galimybes reglamentuoti ne tik Vyriausybės ir kitų vykdomųjų institucijų, bet ir tų institucijų, kurios pagal Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalį nėra priskiriamos nei vykdomajai, nei teisminei valdžiai, vadovų Seimui, kaip Tautos atstovybei, susipažinti ir (ar) apsvarstyti atitinkamais būdais ir tvarka teikiamą informaciją, *inter alia* metinę institucijos veiklos ataskaitą. Tai darydamas įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos. Konstitucijos 5 straipsnyje (jo 1, 2 dalyse) ir kituose jos straipsniuose įtvirtintas valdžių padalijimo principas, 67 straipsnyje įtvirtintų Seimo įgaliojimų visumoje atsispindinčios Seimo funkcijos nesuponuoja *inter alia* tokio valstybės institucijų informacijos, taigi ir veiklos ataskaitos, teikimo Seimui teisinio reguliavimo, pagal kurį, Seimo skiriamiems (ir Seimo pritarimu Respublikos Prezidento skiriamiems) valstybės institucijų vadovams pateikus informaciją ataskaitos forma, atitinkamos valstybės institucijos (ar jos vadovo) žinybinio, finansinio ar statistinio atsiskaitymo (kaip informacijos teikimo) Seimui procedūra būtų laikoma nebaigta tol, kol Seimas nėra ataskaitai pritaręs, t. y. būtų reikalaujama, kad Seimas ne tik susipažintų su ataskaitoje pateikta informacija ir šią informaciją apsvarstytų, bet ir dėl pateiktos ataskaitos priimtų specialų nutarimą, kuriuo jai pritartų.

<...> demokratinėje teisinėje valstybėje valstybės institucijos, jų pareigūnai savo veikloje turi vadovautis įstatymais ir teise; įgyvendindami visuomenei ir valstybei reikšmingas

funkcijas, valstybės institucijos, pareigūnai neturi patirti grėsmės, jeigu savo pareigas vykdo nepažeisdami įstatymų. <...> jeigu valstybės pareigūnai savo funkcijas vykdo vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, jie turi būti apsaugoti nuo spaudimo ir nepagrįsto kišimosi į jų veiklą, sąžiningai eidami savo pareigas jie neturi patirti grėsmės savo asmeniui, teisėms ir laisvėms. Konstitucijos 5 straipsnio 1, 2 dalis, 67 straipsnį aiškinant *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste, <...> pažymėtina, kad, įtvirtinus Seimo įgaliojimus priimti nutarimą, pritarti ar nepritarti valstybės institucijos vadovo pateiktai metinei institucijos veiklos ataskaitai, šie vadovai būtų neapsaugoti nuo galimo spaudimo ar nepagrįsto kišimosi į jų veiklą, nors savo funkcijas vykdytų vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais; toks teisinis reguliavimas būtų nesuderinamas su Konstitucija, *inter alia* jos 5 straipsnio 1, 2 dalimis, 67 straipsniu; jį nustačius būtų nepagrįstai išplėsti konstituciniai Seimo įgaliojimai.

<...>

<...> Konstitucijos 76 straipsnio negalima aiškinti vien lingvistiškai, t. y. kaip reiškiančio, kad galima (pakanka) vien Seimo statute įtvirtinti Seimo darbui reikšmingus Seimo ar jo struktūrinių padalinių (*inter alia* komitetų) įgaliojimus reguliariai ar pagal pareikalavimą gauti valstybės institucijų (išskyrus teismus) ir pareigūnų, *inter alia* Seimo ar Respublikos Prezidento paskirtų valstybės pareigūnų ar jų vadovaujamų valstybės institucijų, informaciją apie jų veiklą, *inter alia* ataskaitos forma, taip pat nustatyti (explicitiškai ar iš dalies implicitiškai) tų pareigūnų ar jų vadovaujamų valstybės institucijų įpareigojimus reguliariai ar pagal pareikalavimą teikti Seimui informaciją, *inter alia* ataskaitų forma. Tokie su informacijos, *inter alia* ataskaitų forma, teikimu ir gavimu susiję Seimo įgaliojimai ir įpareigojimai, taikomi pareigūnams, kurie pagal savo ar savo vadovaujamų institucijų vykdomas funkcijas ir dėl to turimas nepriklausomumo garantijas turi būti savarankiški, nustatyti ne tik Seimo statute, bet ir atitinkamos valstybės institucijos teisinę padėtį įtvirtinančiame įstatyme.

<...>

Kartu pažymėtina, kad, kaip minėta, demokratinėje teisinėje valstybėje valstybės institucijos, jų pareigūnai savo veikloje turi vadovautis įstatymais ir teise; valstybės institucijų ir pareigūnų veiklos teisinio reguliavimo srityje teisinės valstybės principai įgyvendinami, be kita ko, derinant pasitikėjimą valstybės pareigūnais su jų veiklos vieša kontrole bei atsakomybe visuomenei; teisinėje sistemoje turi būti įtvirtinta galimybė atleisti iš pareigų valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia įstatymus, asmeninius ar grupinius interesus iškelia aukščiau visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią. Todėl pabrėžtina, kad Seime svarstant metinę institucijos veiklos ataskaitą arba iš joje pateiktos informacijos paaiškėjus, jog ją pateikęs valstybės institucijos vadovas gali būti pažeidęs įstatymus, asmeninius ar grupinius interesus iškėlęs aukščiau visuomenės interesų, Konstitucijoje, *inter alia* jos 5 straipsnio 1, 2 dalyse, nustatytas valstybės valdžios vykdymo Lietuvoje padalijimas (*inter alia* Konstitucijos 67 straipsnyje atsispindinčio Seimo ir Respublikos Prezidento įgaliojimų skirti ir atleisti valstybės pareigūnus atskyrimo ir derinimo aspektu) neužkerta kelio įstatymų leidėjui nustatyti ir tokį Seimo skiriamų (taip pat Seimo pritarimu Respublikos Prezidento skiriamų) valstybės institucijų vadovų (pareigūnų) atleidimo teisinį reguliavimą (ir atsakingai plėtoti jo taikymo standartą), pagal kurį Seimas *in corpore* galėtų: 1) svarstyti ir priimti nutarimą dėl nepasitikėjimo tokiu valstybės institucijos vadovu, kaip tai numatyta Konstitucijos 75 straipsnyje (ir atitinkamose Seimo statuto nuostatose); 2) Seimo statute numatyto Tautos atstovybės valios išreiškimo valstybei svarbiais klausimais aktu (pareiškimu, deklaracija, rezoliucija ir pan.) viešai kreiptis į Respublikos Prezidentą būtent dėl

Respublikos Prezidento Seimo pritarimu skiriamo valstybės institucijos vadovo (pareigūno) atleidimo pritaikant atitinkamą įstatyme nustatytą to vadovo (pareigūno) atleidimo pagrindą (juo savaime negali būti pats Seimo kreipimasis, nesaistantis Respublikos Prezidento). Tačiau vien Seimo nutarimas nepritarti Seimui pateiktai metinės institucijos veiklos ataskaitai (ar valstybės institucijos vadovo teisėtas atsisakymas pateikti Seimo prašomą informaciją) negali būti pagrindas Seimui svarstyti ir priimti nutarimą dėl nepasitikėjimo pareiškimo Seimo skiriamu valstybės institucijos vadovu (taip pat dėl siūlymo Respublikos Prezidentui atleisti jo Seimo pritarimu skiriamą valstybės institucijos vadovą iš einamų pareigų).

5.2.2. Įstatymų leidyba

Seimo įgaliojimai leisti įstatymus ir kitus teisės aktus

Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją Seimas leidžia konstitucinius įstatymus, įstatymus, nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo ir kitus teisės aktus (Konstitucijos 67, 69, 70 straipsniai, 94 straipsnio 2 punktas). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad leisti įstatymus yra viena svarbiausių Seimo, kaip Tautos atstovybės, funkcijų, jo konstitucinė kompetencija (Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas).

<...>

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs <...>, kad pagal Konstituciją Seimas, kaip Tautos atstovybė ir įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, gali leisti įstatymus ir kitus teisės aktus, reguliuojančius įvairiausių visuomeninių santykius (Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas).

<...> Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, turi plačią diskreciją formuoti valstybinę politiką įvairiose visuomenės gyvenimo srityse, <...> teisės aktais šiose srityse atitinkamai reguliuoti visuomeninius santykius. Įgyvendindamas savo įgaliojimus formuoti tam tikrų visuomenės ir valstybės gyvenimo sričių valstybinę politiką, <...> Seimas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų.

5.2.3. Biudžetinė funkcija

Žr. 11. Valstybės biudžetas ir finansai, 11.1. Valstybės biudžetas. Valstybės turiniai įsipareigojimai. Mokesčiai.

5.2.4. Parlamentinė kontrolė

Taip pat žr. 7. Vyriausybė.

Parlamentinės kontrolės forma – Seimo nario paklausimo teisė (Konstitucijos 61 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 30 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 61 straipsnio 1 dalies [nuostatoje] yra įtvirtinta tokia parlamentinės kontrolės forma, kaip Seimo nario paklausimo teisė. Išimtis iš šiamo straipsnyje minimų „valstybės institucijų, kurias sudaro arba išrenka Seimas“, taikoma teismams, nes jų nepriklausomumas laiduojamas Konstitucijos 109 ir 114 straipsniuose.

Seimo įgaliojimai vykdyti parlamentinę kontrolę Valstybės kontrolės atžvilgiu*Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas*

<...> Valstybės kontrolė <...> yra ekonominės finansinės kontrolės institucija, prižiūrėti, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas. Ji yra tiesiogiai atskaitinga Seimui, kuris atlieka jos parlamentinę kontrolę.

Įgaliojimų Vyriausybei veikti suteikimas ir jos veiklos kontrolė (plačiau žr. 7. Vyriausybė, 7.2. Vyriausybės formavimas. Įgaliojimų grąžinimas. Atsistatydinimas)

Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas

Seimas, pritardamas Vyriausybės programai, Vyriausybei suteikia įgaliojimus veikti. Taip įgyvendinamos Vyriausybės veiklą reguliuojančios Konstitucijos normos, įtvirtinančios Vyriausybės atsakomybės Seimui principą. Konstitucinėje valdžių struktūroje įtvirtinta, kad tik Seimo pasitikėjimą turinti Vyriausybė gali vykdyti savo įgaliojimus. Teisinė tokių įgaliojimų suteikimo forma – balsavimas Seime pritariant Vyriausybės programai.

<...>

<...> Seimas, išreikšdamas pasitikėjimą Vyriausybės programa, įsipareigoja prižiūrėti, kaip Vyriausybė veiks įgyvendindama programą. Vyriausybės programa – Vyriausybės politinės-teisinės atsakomybės Seimui pagrindas, nes ji solidariai atsako Seimui už bendrą savo veiklą. Vyriausybei įgaliojimus veikti suteikęs Seimas gali pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe ar Ministru Pirmininku. Nepasitikėjimo pareiškimo padarinys – Vyriausybės atsistatydinimas.

<...>

Įgaliojimų Vyriausybei veikti suteikimas ir jos veiklos kontrolė – svarbi Seimo kompetencijos sritis. Konstitucijos 67 straipsnyje numatytos šios Seimo prerogatyvos: Seimas pritaria ar nepitaria Respublikos Prezidento teikiamai Ministro Pirmininko kandidatūrai, svarsto Ministro Pirmininko pateiktą Vyriausybės programą ir sprendžia, ar jai pritarti, prižiūri Vyriausybės veiklą, gali reikšti nepasitikėjimą Ministru Pirmininku ar ministru ir kt. Kaip nustatyta Konstitucijos 96 straipsnio 1 dalyje, Vyriausybė yra solidariai atsakinga Seimui už bendrą Vyriausybės veiklą. <...>

<...>

<...> Seimas, pritardamas Vyriausybės programai, pasitikėjimą Vyriausybe iš principo išreiškia savo įgaliojimų laikui. Žinoma, tai nereiškia, kad Vyriausybei atsistatydinus bus tvirtinama ta pati programa.

Įgaliojimų Vyriausybei veikti suteikimas (Konstitucijos 92 straipsnio 5 dalis)*Konstitucinio Teismo 1999 m. balandžio 20 d. nutarimas*

Vyriausybės personalinę sudėtį suformuoja Ministras Pirmininkas ir Respublikos Prezidentas. Tačiau vien Vyriausybės sudėties patvirtinimo nepakanka, kad Vyriausybė galėtų pradėti veikti. Vyriausybė turi turėti Seimo pasitikėjimą. Todėl Konstitucijos 92 straipsnio 5 dalyje nustatyta, jog „nauja Vyriausybė gauna įgaliojimus veikti, kai Seimas posėdyje dalyvaujančių Seimo narių balsų dauguma pritaria jos programai“. Pritarimas Vyriausybės programai reiškia, kad Vyriausybei yra suteikiami įgaliojimai įgyvendinti jos programines nuostatas.

<...>

<...> Vyriausybė yra kolegialiai veikianti ir solidariai Seimui atsakanti už savo bendrą veiklą institucija. Todėl pagal Konstituciją Vyriausybės įgaliojimų pradžia yra susieta su Seimo pritarimu jos programai, bet ne Vyriausybės personalinei sudėčiai. Svarstydamas,

ar pritarti Vyriausybės programai, Seimas nesprenžia Vyriausybės personalinės sudėties klausimų, nes ministrų paskyrimas yra Ministro Pirmininko ir Respublikos Prezidento prerogatyva. Balsuodamas dėl pritarimo Vyriausybės programai, Seimas išreiškia savo sutikimą, kad Vyriausybė tvarkytų krašto reikalus būtent taip, kaip numatyta programoje. Kol Seimas nepitaria Vyriausybės programai, ji nėra gavusi įgaliojimų veikti.

<...>

<...> pritarimu Vyriausybės programai suteikiant Vyriausybei įgaliojimus veikti yra įtvirtinamas Seimo pasitikėjimo Vyriausybe *in corpore* principas.

Seimo įgaliojimai prižiūrėti Vyriausybės veiklą (Konstitucijos 67 straipsnio 9 punktas, 101 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. balandžio 20 d. nutarimas

Seimas ne tik suteikia Vyriausybei įgaliojimus veikti, bet ir, vadovaudamasis Konstitucijos 67 straipsnio 9 punktu, prižiūri jos veiklą. Antai pagal Konstitucijos 101 straipsnio 1 dalį Seimo reikalavimu Vyriausybė arba atskiri ministrai turi už savo veiklą atsiskaityti Seime. Seimas visų Seimo narių balsų dauguma gali slapto balsavimu pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe (Konstitucijos 101 straipsnio 3 dalies 2 punktas). Konstitucija numato ir kitus būdus, kuriais Seimas įgyvendina Vyriausybės priežiūrą.

Vyriausybės sudėtis dėl įvairių priežasčių gali pasikeisti. Pagal Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalį, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, Vyriausybė turi iš naujo gauti Seimo įgaliojimus, priešingu atveju Vyriausybė turi atsistatydinti. Įgaliojimų iš naujo gavimo institutas yra viena iš Vyriausybės parlamentinės priežiūros formų, kurią taikydamas Seimas gali patikrinti, ar Vyriausybėje pasikeitus daugiau kaip pusei ministrų tebevykdoma Vyriausybės programa, kuriai Seimas buvo pritaręs. Įgaliojimų iš naujo gavimo procedūrą reglamentuoja Seimo statutas.

Toks konstitucinis valdžios institucijų galių ir tarpusavio santykių reglamentavimas formuojant Vyriausybę ir suteikiant jai iš naujo įgaliojimus atspindi Konstitucijoje įtvirtintą valstybės valdžių padalijimo ir jų pusiausvyros principą.

<...> pritarimu Vyriausybės programai suteikiant Vyriausybei įgaliojimus veikti yra įtvirtinamas Seimo pasitikėjimo Vyriausybe *in corpore* principas. Ministro valdymo srities pasikeitimas yra reikšmingas ministro atsakomybės aspektu. Vyriausybės *in corpore* ir Seimo santykių aspektu yra svarbu ne atskirų ministrų pasikeitimas Vyriausybėje (kai tos Vyriausybės narys paskiriamas vadovauti kitai ministerijai ir pan.), bet tai, ar dėl tokių pasikeitimų Vyriausybėje neatsiranda daugiau kaip pusė naujų ministrų. Tuomet Seimas turi konstitucinį pagrindą patikrinti, ar tebevykdoma Vyriausybės programa, kuriai Seimas anksčiau buvo pritaręs.

Nepasitikėjimo Seimo paskirtu ar išrinktu pareigūnu pareiškimas – vienas iš parlamentinės kontrolės būdų (Konstitucijos 75 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. sausio 24 d. nutarimas

Konstitucijos 75 straipsnyje nustatyta: „Seimo skirti ar rinkti pareigūnai, išskyrus Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytus asmenis, atleidžiami iš pareigų, kai Seimas visų Seimo narių balsų dauguma pareiškia jais nepasitikėjimą.“

Šiame Konstitucijos straipsnyje yra įtvirtinta Seimo teisė atleisti iš pareigų tuos pareigūnus, kuriuos į pareigas paskyrė ar išrinko Seimas, išskyrus Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytus asmenis. Tai daroma laikantis ypatingos parlamentinės procedūros – pareiškiant nepasitikėjimą. Nepasitikėjimas pareiškiamas visų Seimo narių balsų dauguma.

Nepasitikėjimo pareiškimo institutas – tai ne tik vienas iš Seimo vykdomos parlamentinės kontrolės būdų, bet ir svarbi Seimo paskirto ar išrinkto pareigūno veiklos garantija, nes toks pareigūnas, jeigu nėra pagrindų, dėl kurių jis apskritai negali eiti savo pareigų, gali būti atleistas iš pareigų nepasibaigus jo įgaliojimų laikui, kai už nepasitikėjimą balsuoja daugiau kaip pusė visų Seimo narių. Nepasitikėjimo pareiškimas yra toks Seimo paskirto ar išrinkto pareigūno atleidimo iš pareigų pagrindas, kuris turi būti siejamas su pareigūno veiklos vertinimu, todėl parlamentinis nepasitikėjimo pareiškimo procedūros reglamentavimas turi būti toks, kad būtų užtikrintas tinkamas teisinis procesas, *inter alia* reiškiantis, jog pareigūnas, kuriam reiškiamas nepasitikėjimas, turi turėti realią galimybę pateikti Seimui savo paaiškinimus ir Seimo posėdyje atsakyti į argumentus, kuriais grindžiamas nepasitikėjimas.

Parlamentinė demokratija; valstybės valdžių sąveika; parlamentinė kontrolė

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas

Konstitucija įtvirtina parlamentinę demokratiją. Tačiau parlamentinė demokratija nėra „konvento valdymas“, ji nėra tokia sistema, kur parlamentas tiesiogiai organizuoja kitų valstybės ar savivaldybių institucijų darbą arba gali bet kada įsikišti į bet kurios viešąją valdžią įgyvendinančios valstybės ar savivaldybių institucijos (jų pareigūnų) veiklą. Parlamentinė demokratija nėra ir tokia sistema, kur parlamentas, esant nors menkiausiai dingsčiai, gali kontroliuoti bet kokius tokių institucijų (jų pareigūnų) sprendimus, inicijuoti sankcijų taikymą atitinkamiems asmenims, juo labiau pats priimti sprendimus už atitinkamą kompetenciją turinčias valstybės ar savivaldybių institucijas (jų pareigūnus), t. y. priimti tokius sprendimus, kuriuos gali priimti tik atitinkamą kompetenciją turinčios valstybės institucijos (jų pareigūnai), pavyzdžiui, teismai, prokurorai, Valstybės kontrolė, ikiteisminio tyrimo institucijos, įstatymuose numatyti operatyvinės veiklos subjektai.

Konstitucijoje įtvirtintas parlamentinės demokratijos modelis yra racionalus ir nuosaikus. Jis nėra grindžiamas vien parlamentine kontrole, vien tarpinstituciniais stabdžiais ir atsvaromis; ne menkesnį vaidmenį parlamentinėje demokratijoje vaidina tarpfunkcinė partnerystė, grindžiama *inter alia* pasitikėjimu. Konstitucinio Teismo aktuose yra konstatuota, kad „įgyvendinant bendruosius valstybės uždavinius, vykdamas jos bendrąsias funkcijas tarp valstybės institucijų yra tarpfunkcinė partnerystė, taip pat tarpusavio kontrolė ir atsvara“ (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d., 1998 m. balandžio 21 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad „valstybės valdžių sąveika negali būti traktuojama kaip jų priešprieša ar konkurencija, vadinasi, ir stabdžiai bei atsvaros, kuriuos teisminė valdžia (jos institucijos) ir kitos valstybės valdžios (jų institucijos) turi viena kitos atžvilgiu, negali būti traktuojami kaip valdžių priešpriešos mechanizmai“ (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas).

Kitoks Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių Seimo kontrolės funkciją (*inter alia* nuostatyti, kuriomis yra grindžiama galimybė sudaryti Seimo laikinąsias tyrimo komisijas), interpretavimas neišvengiamai paneigtų konstitucinius atsakingo valdymo, valdžių padalijimo, teisinės valstybės, demokratijos principus, Konstitucijos preambulėje skelbiamą atviros, darnios, teisingos pilietinės visuomenės siekį, sudarytų prielaidas nestabilumui valdant valstybę, tvarkant viešuosius reikalus, taip pat prielaidas pažeisti asmens teises ir laisves, teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius, kitas Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes.

Seimo įgaliojimai vykdyti parlamentinę kontrolę*Konstitucinio Teismo 2019 m. gegužės 16 d. nutarimas*

<...> pagal Konstituciją Seimas vykdo parlamentinę Vyriausybės kontrolę (2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

Taigi Konstitucijos 67 straipsnio 14 punkte įtvirtintas Seimo įgaliojimas prižiūrėti, kaip vykdomas valstybės biudžetas, reiškia ne tik tai, kad Seimas pagal Konstitucijos 94 straipsnio 4 punktą tvirtina biudžeto įvykdymo apyskaitą, bet ir tai, kad Seimas prižiūri valstybės biudžeto vykdymą Konstitucijoje įtvirtintomis Vyriausybės parlamentinės kontrolės formomis.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Valstybės kontrolė yra ekonominės ir finansinės kontrolės institucija, prižiūrinti, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas; ji yra tiesiogiai atskaitinga Seimui, kuris atlieka jos parlamentinę kontrolę (1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas). Taigi Konstitucijos 67 straipsnio 14 punkte įtvirtintas Seimo įgaliojimas prižiūrėti, kaip vykdomas valstybės biudžetas, reiškia ir tai, kad Seimas prižiūri valstybės biudžeto vykdymą Konstitucijoje įtvirtintomis Valstybės kontrolės parlamentinės kontrolės formomis.

Pažymėtina ir tai, kad vykdydamas Konstitucijos 67 straipsnio 14 punkte įtvirtintą įgaliojimą prižiūrėti, kaip vykdomas valstybės biudžetas, Seimas, paisydamas Konstitucijos, *inter alia* joje įtvirtintų atsakingo valdymo, teisinės valstybės principų, gali vykdyti ir įstatymais įsteigtų Seimui atskaitingų institucijų, kurios yra savarankiškos valstybės biudžeto asignavimų valdytojos, parlamentinę kontrolę.

5.2.5. Institucijų steigimas ir pareigūnų skyrimas**Seimo įgaliojimai sudaryti Vyriausiąją rinkimų komisiją ir keisti jos sudėtį, iš šių įgaliojimų kylanti kontrolės teisė (Konstitucijos 67 straipsnio 13 punktas)***Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 30 d. nutarimas*

Vyriausioji rinkimų komisija yra Seimo sudaryta institucija (Konstitucijos 67 straipsnio 13 punktas), todėl yra tam tikra Seimo kontrolės teisė šiai institucijai, kiek tai neprieštarauja Konstitucijos nuostatoms dėl valstybės valdžios galių ribojimo. Visų pirma tai grindžiama Konstitucijos 61 straipsnio 1 dalies nuostata, kurioje yra įtvirtinta tokia parlamentinės kontrolės forma, kaip Seimo nario paklausimo teisė. Išimtis iš šiamo straipsnyje minimų „valstybės institucijų, kurias sudaro arba išrenka Seimas“, taikoma teismams, nes jų nepriklausomumas laiduojamas Konstitucijos 109 ir 114 straipsniuose. Toks Vyriausiosios rinkimų komisijos nepriklausomumas Konstitucijoje nenumatytas.

Antra, tam tikras Seimo galimybes kontroliuoti išreiškia ir Konstitucijos 67 straipsnio 13 punkte įtvirtinta Seimo teisė keisti Vyriausiosios rinkimų komisijos sudėtį. Pažymėtina, kad Seimo prerogatyva keisti Vyriausiosios rinkimų komisijos sudėtį Konstitucijoje jokiais kriterijais neapibrėžta, tačiau ją riboja paties Seimo priimto <...> įstatymo atitinkamos nuostatos.

Pagaliau Konstitucijos 107 straipsnyje yra įtvirtinta Seimo teisė pačiam priimti galutinį sprendimą tais atvejais, kai pažeidžiami rinkimų įstatymai. Toks Seimo sprendimas turi būti grindžiamas Konstitucinio Teismo išvada. Kilus abejonėms, ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus, prašyti Konstitucinio Teismo išvados pagal Konstitucijos 106 straipsnio penktąją dalį gali Seimas, o dėl Seimo rinkimų – ir Respublikos Prezidentas.

Seimo įgaliojimai steigti ir panaikinti ministerijas (Konstitucijos 67 straipsnio 8 punktas)

Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 3 d. nutarimas

Konstitucijoje nustatant įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios institucijų funkcijas bei įgaliojimus yra numatyta jų tarpusavio sąveika. Tokia norma yra Konstitucijos 67 straipsnio 8 punkte: Seimas „Vyriausybės siūlymu steigia ir panaikina Lietuvos Respublikos ministerijas“. <...>

<...>

Konstitucijos 67 straipsnio 8 punktas įtvirtina Seimo teisę steigti ir panaikinti ministerijas. Šių Seimo įgaliojimų įgyvendinimas yra saistomas konkrečių Konstitucijoje įtvirtintų Vyriausybės įgaliojimų: jeigu Vyriausybė nepateikia konkretaus pasiūlymo, Seimas negali priimti sprendimo steigti ar panaikinti ministeriją. Taigi ši Konstitucijos norma užtikrina įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių pusiausvyrą.

Seimo įgaliojimai skirti ir atleisti įstatymo numatytų valstybės institucijų vadovus (Konstitucijos 67 straipsnio 5 punktas)

Konstitucinio Teismo 2003 m. sausio 24 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 67 straipsnio 5 punktą Seimas steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas bei skiria ir atleidžia jų vadovus.

Interpretuojant Konstitucijos 67 straipsnio 5 punktą, nagrinėjamos bylos kontekste pažymėtina, kad šis punktas *inter alia* reiškia, jog Seimas turi įgaliojimus įstatyme numatyti valstybės institucijas, kurių vadovus skiria ir atleidžia pats Seimas, taip pat kad Seimas turi įgaliojimus skirti ir atleisti tokių institucijų vadovus. Pagal Konstitucijos 67 straipsnio 5 punktą Seimas savo paskirtus įstatymo numatytų valstybės institucijų vadovus gali atleisti tik remdamasis Konstitucijoje ir (arba) įstatymuose nustatytais atleidimo pagrindais ir laikydamasis Konstitucijoje ir (arba) įstatymuose nustatytos atleidimo tvarkos. Atleisdamas savo paskirtus įstatymo numatytų valstybės institucijų vadovus, Seimas turi remtis tokiais įstatymuose nustatytais pagrindais ir laikytis tokios įstatymuose nustatytos tvarkos, kurie neprieštarauja Konstitucijai. Priešingu atveju būtų pažeistas ir Konstitucijos 67 straipsnio 5 punktas.

Pagal Konstituciją teisės aktas, kuriuo atleidžiamas Seimo paskirtas įstatymo numatytos valstybės institucijos vadovas, visada yra individualus teisės aktas, todėl šio teisės akto forma yra ne įstatymas, bet kitas Seimo teisės aktas – poįstatyminis aktas. Pagal Konstitucijos 70 straipsnio 2 dalį tokius Seimo teisės aktus pasirašo Seimo pirmininkas. Jie įsigalioja kitą dieną po jų paskelbimo, jeigu pačiais teisės aktais nenustatoma kita įsigaliojimo tvarka. Pagal Konstituciją įstatymo numatytos valstybės institucijos vadovo, kurį paskyrė Seimas, negalima atleisti įstatymu, nes susidarytų tokia teisinė situacija, kai Seimas, turintis konstitucinius įgaliojimus atleisti jo paskirtą įstatymo numatytos valstybės institucijos vadovą, negalėtų šių įgaliojimų įgyvendinti pats vienas: kaip ir bet kuris įstatymas, taip ir įstatymas, kuriuo atleidžiamas Seimo paskirtas įstatymo numatytos valstybės institucijos vadovas, turėtų būti įteikiamas Respublikos Prezidentui pasirašyti ir paskelbti; Respublikos Prezidentas galėtų tokio įstatymo nepasirašyti ir motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti; pakartotinai Seimo apsvaistytas įstatymas būtų laikomas priimtu tik tuomet, jeigu būtų priimtos Respublikos Prezidento teikiamos pataisos ir papildymai arba jeigu už įstatymą balsuotų daugiau kaip pusė Seimo narių.

Jeigu Seimo paskirtas įstatymo numatytos valstybės institucijos vadovas būtų atleistas įstatymu, būtų apriboti Konstitucijos 67 straipsnio 5 punkte Seimui nustatyti įgaliojimai

atleisti jo paskirtų įstatymo numatytų valstybės institucijų vadovus, kartu būtų pažeistas konstitucinis valdžių padalijimo principas.

Seimo įgaliojimai skiriant ir atleidžiant teisėjus (Konstitucijos 67 straipsnio 10 punktas, 112 straipsnio 2, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas

Konstitucijoje yra nustatyta tokia įvairių grandžių bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų teisėjų ir teismų pirmininkų skyrimo ir atleidimo tvarka, kad šiuos teisėjus ir teismų pirmininkus skiria ir atleidžia kitų valstybės valdžių – vykdomosios valdžios ir įstatymų leidžiamosios valdžios – institucijos, atitinkamai Respublikos Prezidentas ir Seimas, t. y. institucijos, kurios formuojamos politiniu pagrindu.

<...>

<...> skiriant ir atleidžiant Aukščiausiojo Teismo teisėjus ir pirmininką bei Apeliacinio teismo teisėjus ir pirmininką dalyvauja ir įstatymų leidžiamoji valdžia. Seimo konstituciniai įgaliojimai skiriant ir atleidžiant teisėjus įtvirtinti Konstitucijos 112 straipsnio 2 ir 3 dalių nuostatose, taip pat Konstitucijos 67 straipsnio 10 punkte, kuriame *inter alia* nustatyta, kad Seimas skiria Aukščiausiojo Teismo teisėjus bei šio teismo pirmininką. Taigi Seimas dalyvauja skiriant ir atleidžiant ne visų, o tik dviejų aukščiausių grandžių bendrosios kompetencijos teismų teisėjus ir šių teismų pirmininkus. Pažymėtina ir tai, kad Seimas šiuos konstitucinius įgaliojimus įgyvendina kartu su Respublikos Prezidentu.

Kad būtų paskirtas arba atleistas Aukščiausiojo Teismo teisėjas ar šio teismo pirmininkas, Respublikos Prezidentas privalo teikti Seimui atitinkamą asmenį paskirti arba atleisti, o sprendimą dėl Aukščiausiojo Teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko paskyrimo arba atleidimo priima Seimas. Seimas, gavęs Respublikos Prezidento teikimą, gali atitinkamą asmenį paskirti Aukščiausiojo Teismo teisėju ar šio teismo pirmininku arba atleisti atitinkamą Aukščiausiojo Teismo teisėją ar šio teismo pirmininką, taip pat (*inter alia* jeigu paaiškėja tam tikros tokiam paskyrimui arba atleidimui reikšmės turinčios aplinkybės) gali to asmens nepaskirti Aukščiausiojo Teismo teisėju ar šio teismo pirmininku arba neatleisti atitinkamo Aukščiausiojo Teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko, jeigu pagal Konstituciją atleisti tą teisėją nėra privaloma.

<...>

Seimas, gavęs Respublikos Prezidento teikimą atleisti Aukščiausiojo Teismo teisėją ar šio teismo pirmininką iš pareigų, privalo įsitikinti, ar iš tikrųjų yra nurodytas objektyvus pobūdžio faktas, t. y. pasibaigęs įstatymu nustatytas Aukščiausiojo Teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko įgaliojimų laikas, ir, jeigu pripažįstama, kad įgaliojimų laikas yra pasibaigęs, priimti atitinkamą individualų teisės taikymo aktą dėl Aukščiausiojo Teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko atleidimo iš teisėjo ar teismo pirmininko pareigų. Taigi tuo atveju, kai konstatuojamas objektyvus faktas, kad Aukščiausiojo Teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko įgaliojimų laikas yra pasibaigęs, atitinkamą asmenį atleisti iš pareigų yra privaloma. Tai *mutatis mutandis* taikytina ir Aukščiausiojo Teismo skyrių pirmininkams.

5.2.6. Kiti įgaliojimai

Seimo įgaliojimai steigti valstybinius apdovanojimus (Konstitucijos 67 straipsnio 18 punktą) (plačiau apie valstybinius apdovanojimus žr. 4. Valstybė ir jos institucijos, 4.5. Valstybiniai apdovanojimai)

Konstitucinio Teismo 2010 m. rugsėjo 7 d. nutarimas

Konstitucinio valstybinių apdovanojimų instituto pagrindai įtvirtinti *inter alia* Konstitucijos 67 straipsnio 18 punkte <...>.

Konstitucijos 67 straipsnio 18 punkte nustatyta, kad Seimas steigia Lietuvos Respublikos valstybinius apdovanojimus.

Aiškinant Konstitucijos 67 straipsnio 18 punkte įtvirtintą Seimo įgaliojimą steigti valstybinius apdovanojimus kartu su Konstitucijos 67 straipsnio 2 punkte įtvirtintu Seimo įgaliojimu leisti įstatymus, konstatuotina, kad pagal Konstituciją Seimas gali steigti valstybinius apdovanojimus išleisdamas įstatymą, t. y. juo nustatydamas *inter alia* valstybės apdovanojimų sistemą, rūšis, apdovanojimų ženklus, skyrimo pagrindus.

<...>

Konstitucinio valstybinių apdovanojimų instituto turinys atitinkama apimtimi yra atskleistas Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 12 d. nutarime. Šiame Konstitucinio Teismo nutarime *inter alia* konstatuota:

<...>

– steigdamas valstybinius apdovanojimus (*inter alia* nustatydamas jų sistemą), Seimas turi plačią diskreciją, tačiau jis privalo paisyti konstitucinės valstybinių apdovanojimų sampratos, suponuojančios, kad valstybiniais apdovanojimais gali būti apdovanojama būtent už nuopelnus ir kad tie nuopelnai turi būti nuopelnai Lietuvai (Lietuvos valstybei, visuomenei, tam tikroms šalies gyvenimo sritims). Pagrindai, kuriems esant asmenys gali būti apdovanojami, turi būti aiškūs; jie turi būti nustatyti įstatymu. <...>

<...>

<...> iš Konstitucijos įstatymų leidėjui kyla *inter alia* pareiga nustatyti tokius valstybinių apdovanojimų skyrimo pagrindus, pagal kuriuos *inter alia* būtų aišku, kokie asmenys apskritai negali būti apdovanojami valstybiniais apdovanojimais.

<...> įstatymu nustatant valstybinių apdovanojimų skyrimo pagrindus negali būti nustatytas koks nors baigtinis apdovanojamų asmenų ar nuopelnų, kuriems esant asmuo gali būti apdovanojamas, sąrašas.

Seimo įgaliojimai, susiję su ginkluotųjų pajėgų panaudojimu (Konstitucijos 67 straipsnio 20 punktą, 142 straipsnį) (plačiau apie valstybės gynimą žr. 13. Užsienio politika ir valstybės gynimas, 13.2. Valstybės gynimas)

Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas

Konstitucijos 67 straipsnio, kuriame įtvirtintas Seimo konstitucinių įgaliojimų sąrašas, 20 punkte nustatyta, kad „Seimas <...> įveda <...> karo ir nepaprastąją padėtį, skelbia mobilizaciją ir priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas“.

Konstitucijos 67 straipsnio 20 punkte nustatyti Seimo įgaliojimai, susiję su ginkluotųjų pajėgų panaudojimu, yra sukonkretinti Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad „Seimas įveda karo padėtį, skelbia mobilizaciją ar demobilizaciją, priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai prireikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus“.

<...>

<...> pagal Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalyje nustatytą teisinį reguliavimą ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, Respublikos Prezidento nedelsiant priimtas sprendimas dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties visoje valstybėje ar jos dalyje įvedimo, mobilizacijos skelbimo įgyja teisinę galią nuo jo priėmimo, tačiau šį sprendimą Respublikos Prezidentas turi teikti tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui (tarp Seimo sesijų – tuo tikslu nedelsiant šaukti neeilinę Seimo sesiją), o Seimas turi teisę patvirtinti arba panaikinti Respublikos Prezidento sprendimą.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 140 straipsnį, svarstant ir sprendžiant valstybės gynimo klausimus dalyvauja įvairios valstybės institucijos ir pareigūnai, *inter alia* svarbiausius valstybės gynybos klausimus svarstanti ir koordinuojanti Valstybės gynimo taryba (į kurią įeina Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas), už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui atsakinga Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas, tačiau sprendimus pagrindiniais valstybės gynimo klausimais priima dvi valstybės institucijos: Seimas ir Respublikos Prezidentas. Seimas įgaliotas priimti galutinius sprendimus įvesti karo padėtį, skelbti mobilizaciją ar demobilizaciją, priimti sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai prireikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus, o Respublikos Prezidentas ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, turi įgaliojimus nedelsiant priimti tokius sprendimus (dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties visoje valstybėje ar jos dalyje įvedimo, mobilizacijos skelbimo), kurie teikiami tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui.

Pažymėtina, kad Seimas, įgyvendindamas Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą konstitucinį įgaliojimą patvirtinti arba panaikinti Respublikos Prezidento sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties visoje valstybėje ar jos dalyje įvedimo, mobilizacijos skelbimo ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, yra saistomas Konstitucijoje įtvirtintų vertybių ir konstituciškai svarbių tikslų, *inter alia* valstybės nepriklausomybės, tarptautinių įsipareigojimų vykdymo.

<...>

<...> Konstitucijos nuostatos, kuriomis įtvirtinti bendri konstituciniai valstybės gynimo ir tarptautinio bendradarbiavimo (užsienio politikos) pagrindai, yra susijusios *inter alia* su tuo, kad pagal Konstitucijos 138 straipsnio 1 dalį Seimas ratifikuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis dėl politinio bendradarbiavimo su užsienio valstybėmis, tarpusavio pagalbos, taip pat su valstybės gynyba susijusias gynybinio pobūdžio sutartis (2 punktas), sutartis dėl atsisakymo naudoti jėgą ar grasinti jėga, taip pat taikos sutartis (3 punktas), sutartis dėl Lietuvos Respublikos ginkluotųjų pajėgų buvimo ir jų statuso užsienio valstybių teritorijose (4 punktas), dėl Lietuvos Respublikos dalyvavimo universaliose tarptautinėse organizacijose bei regioninėse tarptautinėse organizacijose (5 punktas). Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas Seimo įgaliojimas priimti sprendimą dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo, kai prireikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus, apima ir tokį sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai prireikia vykdyti Lietuvos valstybės įsipareigojimus pagal Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis.

Seimo įgaliojimai priimti galutinį sprendimą dėl Seimo rinkimų rezultatų (Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 27 d. nutarimas

Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas. Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar nebuvo pažeistas rinkimų įstatymas per Seimo narių rinkimus. Kaip Konstitucinis Teismas konstatavo 2012 m. lapkričio 29 d. sprendime, Seimas, gavęs Konstitucinio Teismo išvadą, kad per Seimo narių rinkimus buvo pažeistas rinkimų įstatymas, privalo priimti galutinį sprendimą.

Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nustatyti Seimo įgaliojimai priimti galutinį sprendimą dėl Seimo rinkimų rezultatų aiškintini kartu su *inter alia* Konstitucijos 67 straipsnio 13 punkto ir 106 straipsnio 5 dalies nuostatomis.

Pagal Konstitucijos 67 straipsnio 13 punktą Seimas sudaro Vyriausiąją rinkimų komisiją ir keičia jos sudėtį. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal šią nuostatą Lietuvoje turi būti suformuota universali rinkimus organizuojanti institucija – Vyriausioji rinkimų komisija (Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 11 d. sprendimas, 2012 m. spalio 26 d. išvada). Pažymėtina, kad konstitucinė Vyriausiosios rinkimų komisijos paskirtis organizuoti rinkimus taip pat suponuoja jos įgaliojimus nustatyti ir paskelbti Seimo rinkimų rezultatus.

Konstitucijos 106 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo išvados, ar nebuvo pažeistas rinkimų įstatymas *inter alia* per Seimo narių rinkimus (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punktas), gali prašyti Seimas ir Prezidentas. Pažymėtina, kad pagrindas prašyti Konstitucinio Teismo išvados gali būti abejonė, ar rinkimų įstatymas nebuvo pažeistas *inter alia* Vyriausiajai rinkimų komisijai įgyvendinant Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintus įgaliojimus, susijusius su galutinių Seimo rinkimų rezultatų nustatymu; pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punktą Konstitucinis Teismas turi patikrinti tokios abejonės pagrįstumą.

Pabrėžtina, jog Konstituciniam Teismui pateikus išvadą, kad per Seimo narių rinkimus rinkimų įstatymas nebuvo pažeistas, nebūtų pagrindo abejoti Vyriausiosios rinkimų komisijos nustatytais Seimo rinkimų rezultatais ir Seimui priimti Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje numatytą galutinį sprendimą. Taigi pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį Seimas turi įgaliojimus priimti galutinį sprendimą dėl Seimo rinkimų rezultatų tik tuo atveju, kai pagal Seimo ar Prezidento paklausimą Konstitucinis Teismas pateikia išvadą, kad per Seimo narių rinkimus buvo pažeistas rinkimų įstatymas.

Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį Seimas priima galutinį sprendimą dėl Seimo rinkimų rezultatų tik remdamasis Konstitucinio Teismo išvada. Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punktą nustatyti, ar per Seimo rinkimus buvo pažeistas rinkimų įstatymas, gali tik teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas; rinkimų įstatymo pažeidimo nustatymas – tai teisinio, bet ne politinio vertinimo dalykas.

Taigi Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalies nuostata, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas, negali būti aiškinama taip, esą Seimas gali iš naujo spręsti tą patį klausimą, kuriuo Konstitucinis Teismas yra pateikęs išvadą; pagal Konstituciją Seimas neturi įgaliojimų spręsti, ar Konstitucinio Teismo pateikta išvada dėl rinkimų įstatymo pažeidimo yra pagrįsta ir teisėta. Tai *inter alia* reiškia, kad Seimas, savo prigimtimi ir esme politinė

institucija, kurios sprendimuose atspindi Seimo narių daugumos politinė valia ir kurios sprendimai grindžiami politiniais susitarimais bei kompromisais, negali spręsti teisės klausimo, ar rinkimų įstatymas buvo pažeistas, *inter alia* nepaisyti Konstitucinio Teismo išvados, kad per Seimo rinkimus buvo pažeistas rinkimų įstatymas.

Įgyvendindamas Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nustatytus įgaliojimus priimti galutinį sprendimą dėl Seimo rinkimų rezultatų, Seimas turi paisyti ir konstitucinių teisinės valstybės, atsakingo valdymo principų.

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad konstitucinėje demokratijoje politinės atstovaujamosios institucijos negali būti formuojamos tokiu būdu, kad kiltų abejonių dėl jų legitimumo, teisėtumo, *inter alia* dėl to, ar renkant asmenis į politines atstovaujamas institucijas nebuvo pažeisti demokratinės teisinės valstybės principai; demokratiški rinkimai yra svarbi piliečių dalyvavimo valdant valstybę forma, kartu ir būtinas valstybės politinių atstovaujamųjų institucijų formavimo elementas; rinkimai negali būti laikomi demokratiškais, o jų rezultatai – legitimiais ir teisėtais, jeigu jie vyksta paminant Konstitucijoje įtvirtintus demokratinį rinkimų principus, pažeidžiant demokratines rinkimų procedūras (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada, 2008 m. spalio 1 d. nutarimas, 2012 m. lapkričio 10 d. išvada).

Konstitucijoje įtvirtintas atsakingo valdymo principas suponuoja tai, kad visos valstybės institucijos ir pareigūnai turi vykdyti savo funkcijas vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, tinkamai įgyvendinti jiems Konstitucijos ir įstatymų suteiktus įgaliojimus (Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d., 2012 m. lapkričio 10 d. išvados).

Seimui priimant sprendimą dėl galutinių rinkimų rezultatų esminę reikšmę turi tai, kad per rinkimus buvo padaryta šiurkščių demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų principų pažeidimų, kuriais galėjo būti iškreipta tikroji rinkėjų valia. Pažymėtina, kad tokie šių rinkimų principų pažeidimai gali būti padaryti nebūtinai pačių kandidatų į Seimo narius – juos gali padaryti ir kiti asmenys, siekiantys kandidatų į Seimo narius išrinkimo.

Konstitucinis Teismas, 2012 m. lapkričio 10 d. išvadoje aiškindamas iš konstitucinių teisinės valstybės, atsakingo valdymo, demokratiškų, laisvų ir teisingų Seimo rinkimų principų kylančius reikalavimus, *inter alia* pabrėžė, kad kandidatai, kurių išrinkimo siekiant buvo padaryti šiurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų principų pažeidimai, negali įgyti Seimo nario mandato; priešingu atveju galėtų būti pakirstas Tautos pasitikėjimas savo atstovybe ir pačia valstybe.

Taigi, įgyvendindamas Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nustatytus įgaliojimus priimti galutinį sprendimą dėl Seimo rinkimų rezultatų ir paisydamas konstitucinių teisinės valstybės, atsakingo valdymo principų, Seimas *inter alia* negali sudaryti prielaidų kandidatams, kurių išrinkimo siekiant buvo padaryti šiurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų principų pažeidimai, įgyti Seimo nario mandato.

Pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį Seimas, remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, kad per Seimo narių rinkimus buvo pažeistas rinkimų įstatymas, priima galutinį sprendimą dėl Seimo rinkimų rezultatų. Pažymėtina, kad Seimas turi įgaliojimus dėl Seimo rinkimų rezultatų galutinai spręsti tiek, kiek tie rezultatai susiję su Konstitucinio Teismo išvadoje konstatuotais rinkimų įstatymo pažeidimais.

Paminėtina, jog Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad neatsiejami teisinės valstybės principo elementai yra teisėtų lūkesčių apsauga, teisinis tikrumas ir teisinis saugumas. <...> konstituciniai teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo, teisinio saugumo principai suponuoja *inter alia* reikalavimą užtikrinti valstybės valdžios sistemos, *inter alia*

Seimo, kaip politinės atstovaujamosios institucijos, stabilumą. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį Seimo nustatyti galutiniai Seimo rinkimų rezultatai negali būti keičiami, nebent tam atsirastų konstitucinis pagrindas.

Kaip antai tokį pagrindą suponuoja Konstitucijos 63 straipsnio 6 punktą, pagal kurį Seimo nario įgaliojimai nutrūksta, kai rinkimai pripažįstami negaliojančiais arba šiurkščiai pažeidžiamas rinkimų įstatymas.

Konstitucinis Teismas 2012 m. lapkričio 10 d. išvadoje pažymėjo, kad:

– pagal Konstituciją per Seimo rinkimus padaryti šiurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų, *inter alia* rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, principų pažeidimai gali būti nustatyti ir vėliau, kai išrinkti Seimo nariai jau yra įgiję įgaliojimus, t. y. jau po to, kai išrinktas Seimas susirenka į pirmąjį posėdį;

– Konstitucijos 63 straipsnio 6 punkto nuostata suponuoja Seimo įgaliojimus nutraukti Seimo nario įgaliojimus, jeigu dėl jo išrinkimo teisėtumo pagrįstų abejonų keliantys šiurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų principų pažeidimai nustatomi tada, kai Seimo narys jau yra įgijęs įgaliojimus; pagal Konstitucijos 63 straipsnio 6 punktą Seimo nario įgaliojimai gali būti nutraukti tiek pripažinus rinkimus negaliojančiais, tiek nepripažinus rinkimų negaliojančiais (pavyzdžiui, kai įmanoma nustatyti tikrąją rinkėjų valią atspindinčius rinkimų rezultatus);

– pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punktą, 106 straipsnio 5 dalį, 107 straipsnio 3 dalį Seimas gali priimti nutarimą dėl Seimo nario įgaliojimų nutraukimo pagal Konstitucijos 63 straipsnio 6 punktą tik remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, kad per Seimo rinkimus buvo pažeistas rinkimų įstatymas, o Konstitucinis Teismas tokią išvadą gali teikti tik pagal Seimo ar Prezidento paklausimą.

Minėta, kad kandidatai, kurių išrinkimo siekiant buvo padaryti šiurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų principų pažeidimai, negali įgyti Seimo nario mandato, nes priešingu atveju galėtų būti pakirstas Tautos pasitikėjimas savo atstovybe ir pačia valstybe; taigi Seimas negali sudaryti prielaidų tokiems kandidatams įgyti Seimo nario mandato.

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad jeigu po to, kai buvo nustatyti galutiniai Seimo rinkimų rezultatai, nustatomi šiurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų principų pažeidimai, padaryti siekiant Seimo nario įgaliojimų neįgijusių kandidatų, kurie yra įrašyti kandidatų sąrašuose ir pretenduoja užimti atsirasiančias laisvas Seimo narių vietas, išrinkimo, ir Konstitucinis Teismas, gavęs Seimo ar Prezidento paklausimą, pateikia išvadą, kad per Seimo rinkimus buvo pažeistas rinkimų įstatymas, Seimas pagal Konstituciją (jos 63 straipsnio 6 punktą, aiškinamą kartu su Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punktu, 106 straipsnio 5 dalimi, 107 straipsnio 3 dalimi), remdamasis šia Konstitucinio Teismo išvada, gali pakeisti galutinius Seimo rinkimų rezultatus daugiamentatėje rinkimų apygardoje, *inter alia* išbraukdamas iš kandidatų sąrašų tuos kandidatus, kurių išrinkimo siekiant buvo padaryti šiurkštūs minėtų rinkimų principų pažeidimai.

Apibendrinant pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį Seimo nustatyti galutiniai Seimo rinkimų rezultatai, atsiradus konstituciniam pagrindui, gali būti keičiami tik tokia pačia tvarka, kokia jie buvo nustatyti, t. y. tik remiantis kita Konstitucinio Teismo išvada.

5.2.7. Apkaltos procesas

Žr. 4. Valstybė ir jos institucijos, 4.4. Valdžios atsakomybė visuomenei. Konstitucinė aukščiausiųjų valstybės pareigūnų atsakomybė.

5.3. SEIMO NARIO KONSTITUCINIS STATUSAS

Laisvas Seimo nario mandatas (Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalis); parlamento narių lygybė*Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 26 d. nutarimas*

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad pareigas eidami Seimo nariai vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų. Taigi Konstitucija įtvirtina laisvą Seimo nario mandatą ir nepripažįsta imperatyvaus mandato. Laisvo mandato esmė – Tautos atstovo laisvė įgyvendinti jam suteiktas teises ir pareigas nevaržant šios laisvės rinkėjų priesakais, jį iškėlusių partijų ar organizacijų politiniais reikalavimais, nepripažįstant teisės atšaukti Seimo narį.

Kiekvienas parlamento narys atstovauja visai Tautai, visi parlamento nariai yra Tautos atstovybė. Seimo narių teises taip diferencijuojant, kad faktiškai jiems nustatomos nevienodos galimybės dalyvauti Seimo darbe, yra pažeidžiamas esminis atstovaujamosios institucijos principas – parlamento narių lygybė, vadinasi, nėra galimybių Seime atstovauti visai Tautai, reikšti jos interesus.

Parlamento narių lygybės ir laisvo mandato principų turi būti laikomasi ir kuriant parlamento vidines struktūras. <...>

Nustatant parlamento vidinę struktūrą, turi būti pasirenkami universalūs jos formavimo principai, užtikrinantys visų parlamento narių vienodas ir realias galimybes dalyvauti sudaromuose struktūriniuose dariniuose. Priešingu atveju ne visi parlamento nariai turėtų galimybes naudotis papildomomis teisėmis, nustatytomis struktūriniais dariniais, o tai reikštų, kad pažeidžiamas visų parlamento narių lygybės principas. <...> Parlamento frakcijos formuoja tik patys parlamento nariai vadovaudamiesi parlamento nustatyta frakcijų sudarymo tvarka (dažniausiai pagal pažiūras ir politinius tikslus), o ne politinės partijos, politinės organizacijos ar jų koalicijos <...>. Nors frakcijos paprastai yra glaudžiai susijusios su politinėmis partijomis, tačiau tai nereiškia, kad frakcija yra politinė partija Seime, kad kiekviena savo atstovus Seime turinti partija kartu yra ir frakcija. Tokia išvada darytina iš Konstitucijoje įtvirtinto laisvo mandato principo.

Seimo narių teisės ir pareigos negali būti siejamos su rinkimų įstatymais. Pirmiausia tai yra skirtingi teisinio reguliavimo dalykai (vienu atveju – rinkimų, kitu – parlamento veiklos), antra – reguliavimo dalyko sąlygojami skirtingi kriterijai, kurių pagrindu nustatomos teisinio santykio dalyvių teisės ir pareigos.

<...> Toks parlamento sprendimas, kuriuo diferencijuojamos deputatų teisės dalyvauti parlamentiniame procese, pažeidžia deputato kaip Tautos atstovo teises.

<...>

Seimo narių lygybė sudarant frakcijas pagal pažiūras ir politinius tikslus yra svarbus laisvo mandato principo įgyvendinimo elementas. Kadangi frakcija (t. y. joje užsiregistravę Seimo nariai) turi daugiau galimybių dalyvauti parlamento darbe negu jokiai frakcijai nepriklausantis Seimo narys, visiems Seimo nariams turi būti užtikrinama galimybė laisvai pasirinkti ir formuoti frakcijas. Siekiant užtikrinti Seimo darbingumą ir veiklos efektyvumą, svarbu nustatyti minimalų frakcijos narių skaičių.

Seimo narių, kurie neįsiregistruoja į frakcijas, lygios teisės ir vienodos galimybės su kitais Seimo nariais įgyvendinti Tautos atstovo teises galėtų būti laiduojamos pripažįstant, kad jie yra mišrios frakcijos (grupės) nariai, ir laikant, kad tokia frakcija (grupė) turi lygias su kitomis frakcijomis teises.

Seimo nario atlyginimas (Konstitucijos 60, 99 straipsniai)*Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 9 d. nutarimas*

Seimo nariai yra Tautos atstovai, per kuriuos Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią (Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalis, 4 straipsnis). Tinkamai vykdyti Tautos atstovų funkcijas Seimo nariai gali tik turėdami Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintas ir garantuotas savo teises bei pareigas, būdami nepriklausomi ir savarankiški. Viena iš svarbiausių Seimo nario nepriklausomos, savarankiškos veiklos garantijų yra tai, kad pagal Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalį Seimo nario darbas, taip pat išlaidos, susijusios su jo parlamentine veikla, atlyginamos iš valstybės biudžeto. Tame pačiame straipsnyje taip pat nustatyta, kad Seimo narys negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus atlyginimą už kūrybinę veiklą. Šios konstitucinės nuostatos suponuoja tai, kad Seimo nario atlyginimas turi būti pakankamo dydžio, mokamas reguliariai, taip pat kad Seimo kadencijos metu įstatymu negali būti nustatytas mažesnis Seimo nario atlyginimas negu kadencijos pradžioje. Toks konstitucinis Seimo nario atlyginimo už darbą reguliavimas nustatytas tam, kad Seimo narys galėtų tinkamai atlikti savo, kaip Tautos atstovo, priedermę.

<...>

Pažymėtina, kad Seimo narių atlyginimo nustatymo pagrindai išdėstyti ne tik Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalyje, bet ir kitose šio straipsnio dalyse.

<...>

Konstitucijos 60 straipsnyje nustatyta:

„Seimo nario pareigos, išskyrus jo pareigas Seime, nesuderinamos su jokiais kitomis pareigomis valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat su darbu verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse. Savo įgaliojimų laikui Seimo narys atleidžiamas nuo pareigos atlikti krašto apsaugos tarnybą.

Seimo narys gali būti skiriamas tik Ministru Pirmininku ar ministru.

Seimo nario darbas, taip pat išlaidos, susijusios su jo parlamentine veikla, atlyginamos iš valstybės biudžeto. Seimo narys negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus atlyginimą už kūrybinę veiklą.

Seimo nario pareigas, teises ir veiklos garantijas nustato įstatymas.“

Taigi Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Seimo nariams draudžiama eiti kokias nors kitas pareigas valstybinėse įstaigose ar organizacijose, taip pat dirbti verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse. Minėto straipsnio 2 dalyje numatyta išimtis jo 1 dalyje nustatytiems apribojimams: Seimo narys gali būti skiriamas tik Ministru Pirmininku ar ministru. Konstitucijos 60 straipsnio 2 dalyje išdėstyta norma yra specialioji šio straipsnio 1 dalyje suformuluotos bendrosios normos atžvilgiu.

Konstitucinė Seimo nario teisė eiti Ministro Pirmininko ar ministro pareigas suponuoja į teisę gauti atlyginimą už tokių pareigų atlikimą. Tai patvirtina ir Konstitucijos 99 straipsnis, kuriame nustatyta, kad Ministrui Pirmininkui ir ministrui už darbą Vyriausybėje yra mokamas atlyginimas. Konstitucijos 60 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad Seimo nario veiklos garantijas, taigi ir atlyginimą, nustato įstatymas.

Sistemškai vertinant Konstitucijos 60 straipsnio 1 ir 2 bei kitų dalių santykį, taip pat šio straipsnio santykį su 99 straipsniu, darytina išvada, kad Seimo nariui, paskirtam Ministru Pirmininku ar ministru, gali būti nustatytas kitoks atlyginimas už Seimo nario darbą.

Seimas, pagal Konstituciją turėdamas diskreciją įstatymu nustatyti Ministru Pirmininku ar ministru paskirtam Seimo nariui kitokį atlyginimą už Seimo nario darbą negu tą, kuris mokamas kitiems Seimo nariams, yra suvaržytas konstitucinių teisinės valstybės principų.

Vadinasi, ir šiuo atveju Seimo nario atlyginimas turi būti pakankamo dydžio, kad Seimo narys galėtų tinkamai atlikti savo, kaip Tautos atstovo, priedermę.

<...>

Šiame nutarime jau buvo pažymėta, jog viena iš svarbiausių Seimo nario veiklos garantijų yra tai, kad pagal Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalį Seimo nario darbas, taip pat išlaidos, susijusios su jo parlamentine veikla, atlyginamos iš valstybės biudžeto. Tai yra ir viena iš Seimo narių savarankiškumo bei lygiateisiškumo garantijų. Konstitucijoje nėra teisės normų, pagal kurias visiems Seimo nariams neatsižvelgiant į tai, kad Seimo narys gali eiti tam tikras pareigas Seime ar Vyriausybėje, turi būti nustatomas vienodo dydžio atlyginimas. Pagal Konstitucijos 60 straipsnio 1, 2 ir 4 dalis Seimas turi diskreciją įstatymu nustatyti Seimo nariams, paskirtiems Ministrų Pirmininku ar ministru, kitokį atlyginimą už Seimo nario darbą negu kitiems Seimo nariams. Kitokio dydžio atlyginimas gali būti nustatomas ir tiems Seimo nariams, kurie eina Seimo statute nurodytas pareigas Seime.

Seimo nario konstitucinis statusas (Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalis, 59 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalį Seimą sudaro Tautos atstovai – Seimo nariai. Konstitucinis Seimo nario – Tautos atstovo statusas reiškia, kad Seimo narys nėra kurios nors teritorinės bendruomenės, piliečių bendrijos ar grupės, politinės partijos ar kurios nors kitos organizacijos atstovas; jis atstovauja visai Tautai. Seimo nario – Tautos atstovo statusas kyla iš Konstitucijos nuostatų, kad Lietuva yra nepriklausoma demokratinė respublika (1 straipsnis), kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus (4 straipsnis) ir kt. Seimo nario, kaip Tautos atstovo, statuso esminis elementas yra laisvas mandatas.

Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalį, kurioje nustatyta, kad pareigas eidami Seimo nariai vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų, 1993 m. lapkričio 26 d. ir 2001 m. sausio 25 d. nutarimuose konstatavo, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas ir nepripažintas imperatyvus mandatas.

Laisvo mandato esmė – Tautos atstovo laisvė įgyvendinti jam suteiktas teises ir pareigas nevaržant šios laisvės rinkėjų priesakais, jį iškėlusią partijų ar organizacijų politiniais reikalavimais. Laisvas mandatas reiškia ir tai, kad rinkėjai neturi teisės atšaukti Seimo narį. Seimo nario atšaukimas prieš laiką būtų vienas iš imperatyvaus mandato elementų. Konstitucija draudžia imperatyvų mandatą. Demokratinės valstybės nepripažįsta parlamento nario imperatyvaus mandato, taigi ir galimybės atšaukti parlamento narį iš pareigų prieš laiką.

Pažymėtina ir tai, jog tam, kad Seimo nariai galėtų nekludomai vykdyti savo, kaip Tautos atstovų, pareigas, Konstitucijoje yra įtvirtintas Seimo nario imunitetas. Konstitucijos 62 straipsnyje nustatyta, kad Seimo nario asmuo neliečiamas; Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė (62 straipsnio 1 ir 2 dalys).

Pagal Konstituciją Seimo nario pareigos, išskyrus jo pareigas Seime, nesuderinamos su jokiais kitomis pareigomis valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat su darbu verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse (Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalis). Seimo narys gali būti skiriamas tik Ministrų Pirmininku ar ministru (Konstitucijos 60 straipsnio 2 dalis). Seimo narys (be Seimo nario atlyginimo) negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus atlyginimą už kūrybinę veiklą (Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalis).

Taigi Konstitucijoje yra įtvirtintas dvigubo mandato draudimo principas – Seimo narys, kaip Tautos atstovas, negali tuo pat metu būti ir teritorinės bendruomenės atstovu – savivaldybės tarybos nariu.

Seimo nario konstitucinis statusas

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Seimą sudaro Seimo nariai – Tautos atstovai. Kiekvienas Seimo narys atstovauja visai Tautai. Atlikdamas savo konstitucinę priedermę atstovauti Tautai Seimo narys dalyvauja vykdant visas konstitucines Seimo funkcijas bei vykdo visus Seimo nario įgaliojimus.

Seimo veiklos nepertraukiamumas suponuoja ir Seimo nario, kaip Tautos atstovo, veiklos nepertraukiamumą. Pagal Konstituciją teisės aktais turi būti nustatyta tokia Seimo struktūra ir darbo tvarka, taip pat turi būti nustatytas toks Seimo nario teisinis statusas, kad kiekvienas Seimo narys turėtų galimybę vykdyti savo konstitucinę priedermę nuolatos dalyvauti Seimo – Tautos atstovybės darbe, nepertraukiamai vykdyti savo, kaip Tautos atstovo, konstitucinius įgaliojimus.

Pabrėžtina, kad Konstitucija Seimo narį traktuoja kaip profesionalų politiką, t. y. kaip tokį Tautos atstavą, kuriam darbas Seime yra jo profesinė veikla.

<...>

Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas, Seimo nario konstitucinė priedermė atstovauti Tautai, jo įgaliojimai aiškintini atsižvelgiant į visą konstitucinį teisinį reguliavimą. Viena vertus, Seimo nario konstitucinis teisinis statusas ir jo atskiri elementai (Seimo nario teisės ir pareigos, jo darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos garantijos, Seimo nariui taikomi apribojimai ir kt.) aiškintini ne izoliuotai vienas nuo kito, bet kaip visuma, sistema, nes kiekvienas Seimo nario konstitucinio teisinio statuso elementas gali būti konstituciškai teisingai suvoktas tik jį susiejus su kitais Seimo nario konstitucinio teisinio statuso elementais ir jį vertinant kaip vieningos visumos – Seimo nario konstitucinio teisinio statuso dalį. Kita vertus, Seimo nario konstitucinis teisinis statusas ir atskiri jo elementai aiškintini ir kitų konstitucinių institutų kontekste, *inter alia* Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių – teisės į nuosavybę, nuosavybės neliečiamumo ir nuosavybės teisių apsaugos (Konstitucijos 23 straipsnis), teisės laisvai pasirinkti darbą bei verslą (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis), ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos (Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalis), piliečių teisės laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas (Konstitucijos 35 straipsnis), darbuotojų teisės kurti profesines sąjungas savo profesinėms, ekonominėms bei socialinėms teisėms bei interesams ginti (Konstitucijos 50 straipsnis) ir kt. – kontekste. <...> Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių Seimo nario konstitucinį teisinį statusą, negalima interpretuoti taip, kad būtų pažeistos minėtos, taip pat kitos asmens konstitucinės teisės ir laisvės; tačiau ne mažiau svarbu yra ir tai, kad Konstitucijos nuostatos, kuriose įtvirtintos šios bei kitos asmens teisės ir laisvės, negali būti interpretuojamos taip, kad būtų paneigtas arba iškreiptas Seimo nario, kaip Tautos atstovo, konstitucinio teisinio statuso turinys, t. y. jos negali būti interpretuojamos taip, kad būtų sudarytos prielaidos supriešinti Seimo nario viešuosius ir privačius interesus, Seimo nariui neatlikti ar netinkamai atlikti savo konstitucinę priedermę atstovauti visai Tautai, veikti tik Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, naudoti Seimo nario laisvą mandatą ne Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, bet Seimo nario ar jam artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti, jų asmeniniais ar grupiniais interesais, kandidatą į Seimo narius iškėlusį ar jį rėmusių politinių partijų ar politinių organizacijų, visuomeninių organizacijų, kitų organizacijų ar kitų asmenų interesais, teritorinių bendruomenių, Seimo nario rinkimų apygardos rinkėjų

interesai. Todėl nei Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių Seimo nario konstitucinį teisinį statusą, nei jos nuostatų, įtvirtinančių asmens teises ir laisves, negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą ir ignoruojant kitas konstitucines nuostatas bei jų sąsajas *inter alia* su Konstitucijos nuostatomis, įtvirtinančiomis Seimo nario konstitucinį statusą ir (arba) asmens teises ir laisves, ignoruojant šių konstitucinių nuostatų turinio tarpusavio santykį, konstitucinių vertybių pusiausvyrą ir konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vieningos visumos, esmę.

Seimo nario priesaika ir Tautos atstovo teisių įgijimas (Konstitucijos 59 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Konstitucijos 55 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Seimas laikomas išrinktu, kai yra išrinkta ne mažiau kaip 3/5 Seimo narių. Pagal Konstituciją Seimą sudaro 141 Seimo narys. Taigi Seimas laikomas išrinktu, kai yra išrinkti ne mažiau kaip 85 Seimo nariai. Konstitucijos 65 straipsnyje nustatyta, kad naujai išrinktą Seimą susirinkti į pirmąjį posėdį, kuris turi įvykti ne vėliau kaip per 15 dienų po Seimo išrinkimo, kviečia Respublikos Prezidentas; jeigu Respublikos Prezidentas nekviečia Seimo susirinkti, Seimo nariai renkasi patys kitą dieną pasibaigus 15 dienų terminui. Konstitucijos 66 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad pirmąjį po rinkimų Seimo posėdį pradeda vyriausias pagal amžių Seimo narys; konstatuotina, kad tai yra vienintelė Konstitucijos nuostata, kurioje *expressis verbis* įtvirtintas vieno – vyriausiojo pagal amžių – išrinkto Seimo nario įgaliojimas Seime, kurį jis turi iki jam įgyjant visas Tautos atstovo teises.

Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją Seimo nario išrinkimas savaime nereiškia, kad išrinktas Seimo narys įgyja visas Tautos atstovo teises. Visų Tautos atstovo teisių įgijimas Konstitucijoje yra siejamas su Seimo nario priesaika, kurią išrinktas Seimo narys turi duoti Seimo posėdyje. Konstitucijos 59 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Seimo narys visas Tautos atstovo teises įgyja tik po to, kai Seime jis prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai. Ši konstitucinė nuostata reiškia ir tai, kad tol, kol išrinktas Seimo narys neprisiekia, jis neturi visų Tautos atstovo teisių – toks išrinktas Seimo narys dar nėra Tautos atstovas, jis dar neturi Seimo nario įgaliojimų ir dar negali jų vykdyti.

Konstitucinės nuostatos, kad Seimo narių įgaliojimų laikas pradedamas skaičiuoti nuo tos dienos, kai naujai išrinktas Seimas susirenka į pirmąjį posėdį, ir kad nuo šio posėdžio pradžios baigiasi anksčiau išrinktų Seimo narių įgaliojimų laikas, aiškinamos Konstitucijoje įtvirtinto Seimo veiklos nepertraukiamumo principo kontekste, suponuoja tai, kad naujai išrinktas Seimas kaip visavertė Tautos atstovybė turi pradėti funkcionuoti būtent nuo šio posėdžio pradžios. Kadangi pagal Konstituciją Seimo narys visas Tautos atstovo teises įgyja tik po to, kai Seime jis prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai, išrinkti Seimo nariai pagal Konstituciją privalo prisiekti pirmame naujai išrinkto Seimo posėdyje. Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą nustatyti tokią Seimo nario priesaikos davimo tvarką, kad visi Seimo nariai prisiektų būtent pirmajame naujai išrinkto Seimo posėdyje. Išimtis galėtų būti padaryta tik tiems išrinktiems Seimo nariams, kurie negali atvykti į pirmąjį naujai išrinkto Seimo posėdį dėl ypač svarbių pateisinamų priežasčių (pavyzdžiui, dėl ligos); pagal Konstituciją toks išrinktas Seimo narys privalo prisiekti artimiausiam Seimo posėdyje, kai tik išnyksta ypač svarbi pateisinama priežastis, dėl kurios šis išrinktas Seimo narys negalėjo prisiekti pirmajame naujai išrinkto Seimo posėdyje.

Konstitucijos 59 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad Seimo narys, įstatymo nustatyta tvarka neprisiekęs arba prisiekęs lygtinai, netenka Seimo nario mandato; dėl to Seimas

priima nutarimą. Pabrėžtina, kad Konstitucija netoleruoja tokios situacijos, kai išrinkti Seimo nariai nesirenka į pirmąjį naujai išrinkto Seimo posėdį arba kai jie į jį susirenka, bet neprišiekia. Toks išrinkto Seimo nario elgesys, kai jis neatvyksta į pirmąjį naujai išrinkto Seimo posėdį be ypač svarbių pateisinamų priežasčių arba į jį atvyksta, bet neprišiekia, vertintinas kaip šio išrinkto Seimo nario atsisakymas prisiekti ir turi sukelti Konstitucijos 59 straipsnio 3 dalyje numatytus teisinius padarinius – Seimo nario mandato netekimą. Taip pat vertintinas ir tokius pačius teisinius padarinius turi sukelti toks išrinkto Seimo nario elgesys, kai jis neprišiekia artimiausiam Seimo posėdyje, kai tik išnyksta ypač svarbi pateisinama priežastis, dėl kurios šis išrinktas Seimo narys negalėjo prisiekti pirmajame naujai išrinkto Seimo posėdyje. Dėl to Seimas privalo priimti nutarimą.

Seimo nario priesaika nėra vien formalus ar simbolinis aktas (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). Ji nėra vien iškilmingas priesaikos žodžių ištartimas ir priesaikos akto pasirašymas. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo, kad Seimo nario priesaikos aktas yra konstituciškai teisiškai reikšmingas: duodamas priesaiką išrinktas Seimo narys viešai ir iškilmingai įsipareigoja veikti taip, kaip įpareigoja duota priesaika, ir jokiais aplinkybėmis jos nesulaužyti; nuo priesaikos davimo jam atsiranda konstitucinė pareiga veikti tik taip, kaip įpareigoja duota priesaika, ir jokiais aplinkybėmis jos nesulaužyti.

Seimo nario priesaikos tekstas yra nustatytas Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 5 straipsnyje. Seimo narys įsipareigoja būti ištikimas Lietuvai, gerbti ir vykdyti jos Konstituciją ir įstatymus, saugoti jos žemių vientisumą, visomis išgalėmis stiprinti Lietuvos nepriklausomybę, sąžiningai tarnauti Tėvynei, Lietuvos žmonių gerovei. Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad pareigas eidami Seimo nariai vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų. Taigi Seimo nario priesaika įpareigoja jį savo veikloje vadovautis Konstitucija, valstybės interesais ir savo sąžine ir nebūti varžomam jokių mandatų. Iš Seimo nario priesaikos jam kyla pareiga gerbti ir vykdyti Konstituciją ir įstatymus, sąžiningai vykdyti Tautos atstovo pareigas taip, kaip jį įpareigoja Konstitucija. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucija suponuoja tokią Seimo nario nuožiūros ir Seimo nario sąžinės sampratą, pagal kurią tarp Seimo nario nuožiūros bei Seimo nario sąžinės ir Konstitucijos reikalavimų, Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių neturi būti atotrūkio: pagal Konstituciją Seimo nario nuožiūra ir jo sąžinė turi būti orientuotos į Konstituciją, į Tautos ir Lietuvos valstybės interesus.

Laisvas Seimo nario mandatas (Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalis); Seimo narių lygiateisiškumas

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalyje yra įtvirtintas vienas iš esminių Seimo nario konstitucinio teisinio statuso elementų – Seimo nario, kaip Tautos atstovo, laisvas mandatas. Konstitucija įtvirtina laisvą Seimo nario mandatą ir draudžia imperatyvų mandatą.

Seimo nario laisvo mandato esmė – Tautos atstovo teisė įgyvendinti jam nustatytas teises ir pareigas nevaržant šios laisvės rinkėjų priesakais, jį iškėlusią partijų ar organizacijų politiniais reikalavimais. Seimo nario laisvas mandatas reiškia ir tai, kad rinkėjai neturi teisės atšaukti Seimo nario. Seimo nario atšaukimas prieš laiką būtų vienas iš imperatyvaus mandato elementų. Demokratinės valstybės nepripažįsta parlamento nario imperatyvaus mandato, taigi ir galimybės atšaukti parlamento narį iš pareigų prieš laiką (Konstitucinio

Teismo 1993 m. lapkričio 26 d., 1999 m. lapkričio 9 d., 2001 m. sausio 25 d., 2003 m. gegužės 30 d. nutarimai).

Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas atskleidžia Seimo nario, kaip Tautos atstovo, konstitucinio teisinio statuso esmę ir yra neatskiriama susijęs su Seimo narių lygybe. Pagal Konstituciją kiekvienas Seimo narys atstovauja visai Tautai. Visi Seimo nariai yra lygūs, jie turi turėti vienodas galimybes dalyvauti Seimo darbe. Jeigu Seimo narių teisės būtų diferencijuojamos taip, kad faktiškai jiems būtų nustatytos nevienodos galimybės dalyvauti Seimo darbe, tai būtų pažeidžiamas esminis šios atstovaujamosios institucijos principas – parlamento narių lygybė, vadinasi, Seimo nariai neturėtų galimybių Seime atstovauti visai Tautai, reikšti visos Tautos interesus. Seimo nario laisvo mandato ir Seimo narių lygybės principų turi būti laikomasi ir nustatant Seimo vidinę struktūrą. Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas – viena iš Seimo narių veiklos savarankiškumo ir lygiateisiškumo garantijų (Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 26 d., 1999 m. lapkričio 9 d., 2001 m. sausio 25 d. nutarimai).

Kartu pabrėžtina, kad Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas negali būti suprantamas tik kaip leidimas veikti vien savo nuožiūra, veikti vadovaujantis vien savo sąžine ir ignoruoti Konstituciją (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). <...> Konstitucija suponuoja tokią Seimo nario nuožiūros ir Seimo nario sąžinės sampratą, pagal kurią tarp Seimo nario nuožiūros bei Seimo nario sąžinės ir Konstitucijos reikalavimų, Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių neturi būti atotrūkio. Seimo nario laisvas mandatas – ne Tautos atstovo privilegija, o viena iš teisinių priemonių, užtikrinančių, kad Tautai bus deramai atstovaujama jos demokratiškai išrinktoje atstovybėje Seime, kad Tautos atstovybė Seimas veiks tik Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Dėl to Seimo nario laisvas mandatas negali būti naudojamas ne Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Jis negali būti naudojamas Seimo nario ar jam artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti, jų asmeniniais ar grupiniais interesais, kandidatą į Seimo narius iškėlusį ar jį rėmusių politinių partijų ar politinių organizacijų, visuomeninių organizacijų, kitų organizacijų ar kitų asmenų interesais, teritorinių bendruomenių, Seimo nario rinkimų apygardos rinkėjų interesais, t. y. partikuliariais interesais. Pagal Konstituciją Seimo narys yra ne politinių partijų ar politinių organizacijų, visuomeninių organizacijų, kitų organizacijų, interesų grupių, teritorinių bendruomenių, savo apygardos rinkėjų atstovas Seime – jis atstovauja visai Tautai.

Konstitucinis Seimo nario laisvo mandato įtvirtinimas, taip pat Seimo, kaip Tautos atstovybės, esmė suponuoja Seimo konstitucinę pareigą teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad nebūtų sudaryta prielaidų Seimo nario laisvą mandatą naudoti ne Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, bet Seimo nario ar jam artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti, jų asmeniniais ar grupiniais interesais, kandidatą į Seimo narius iškėlusį ar jį rėmusių politinių partijų ar politinių organizacijų, visuomeninių organizacijų, kitų organizacijų ar kitų asmenų interesais, teritorinių bendruomenių, Seimo nario rinkimų apygardos rinkėjų interesais. Įstatymų leidėjas privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad Seimo narys dirbtų tik Tautai ir Lietuvos valstybei, išvengtų Tautos ir Lietuvos valstybės interesų supriešinimo su Seimo nario ir jam artimų asmenų privačiais (asmeniniais ar grupiniais) interesais, kandidatą į Seimo narius iškėlusį ar jį rėmusių politinių partijų ar politinių organizacijų, visuomeninių organizacijų, kitų organizacijų ar kitų asmenų, teritorinių bendruomenių, Seimo nario rinkimų apygardos rinkėjų interesais. Kartu Seimo nario veikla turi būti teisiškai reguliuojama taip, kad būtų įmanoma veiksmingai kontroliuoti, ar nėra minėto interesų supriešinimo, ar Seimo narys savo laisvo mandato nenaudoja

ne Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Seimo narys, nepaisantis minėtų Konstitucijos reikalavimų, turi būti traukiamas atsakomybėn pagal Konstituciją ir įstatymus.

Seimo nario teisės

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Svarbiausios Seimo nario, kaip Tautos atstovo, teisės yra *expressis verbis* arba impli-citiškai įtvirtintos pačioje Konstitucijoje. Vienas savo konstitucines teises Seimo narys realizuoja vienasmeniškai. Antai Seimo narys turi įstatymų leidybos iniciatyvos teisę Seime (Konstitucijos 68 straipsnio 1 dalis); jis taip pat turi teisę pateikti paklausimą Ministrui Pirmininkui, ministrams, kitų valstybės institucijų, kurias sudaro arba išrenka Seimas, vadovams, o šie privalo atsakyti žodžiu ar raštu Seimo sesijoje Seimo nustatyta tvarka (Konstitucijos 61 straipsnio 1 dalis). Seimo narys taip pat turi konstitucinę teisę preten-duoti užimti pareigas Seime; ši teisė apima teisę užimti Konstitucijoje tiesiogiai nurody-tas pareigas Seime – Seimo Pirmininko arba jo pavaduotojo, taip pat teisę užimti kitas pareigas Seime, kurios numatomos Seimo statute, pagal Konstituciją nustatančiame Seimo struktūrą ir darbo tvarką ir turinčiame įstatymo galią (Konstitucijos 76 straipsnis). Kitas Konstitucijoje nustatytas teises Seimo narys įgyvendina kartu su kitais Seimo nariais. Antai ne mažesnė kaip 1/4 visų Seimo narių grupė turi teisę pateikti Seimui sumanymą keisti ar papildyti Konstituciją (Konstitucijos 147 straipsnio 1 dalis); ne mažesnė kaip 1/5 Seimo narių grupė gali pateikti interpeliaciją Ministrui Pirmininkui ar ministrui (Konstitucijos 61 straipsnio 2 dalis), kreiptis su prašymu į Konstitucinį Teismą (Konstitucijos 106 straips-nio 1 dalis); Seimo narių grupė gali inicijuoti apkaltos procesą Respublikos Prezidentui, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams, Seimo nariams (Konstitucijos 74 straipsnis, Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas). Seimo nariai turi teisę lygiais pagrindais dalyvauti Seimui, kaip Tautos atstovybei, įgyvendinant visas jo, kaip Tautos atstovybės, konstitucines funkcijas ir vykdant visus jo, kaip Tautos atstovybės, įga-liojimus, nustatytus Konstitucijos 67 straipsnyje, kituose Konstitucijos straipsniuose, taip pat įstatymuose. Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas yra Seimo nario konstitucinės priedermės atstovauti visai Tautai vykdymo būtina sąlyga.

Pagal Konstitucijos 60 straipsnio 4 dalį Seimo nario teises nustato įstatymas. Taigi Konstitucijoje yra numatyti du Seimo nario teisių teisinio reglamentavimo lygmenys: teisės, nustatytos pačioje Konstitucijoje, ir teisės, kurias įstatymuose nustato įstatymų leidėjas. Minėta Konstitucijos 60 straipsnio 4 dalies nuostata suponuoja Seimo pareigą įstatymuose nustatyti tokias Seimo nario teises, kad būtų užtikrinta galimybė Seimo nariams visaver-tiškai vykdyti savo, kaip Tautos atstovų, konstitucinę priedermę. Tai nustatydamas, įstaty-mų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų; antai jis negali nustatyti tokių Seimo nario teisių, kurios nepagrįstai privilegijuotų Seimo narius, nes taip būtų nepaisoma *inter alia* Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalies reikalavimo, kad žmogui negalima teikti pri- vilegijų dėl jo socialinės padėties.

Siame kontekste pažymėtina ir tai, kad <...> pagal Konstitucijos 76 straipsnį Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas. Akivaizdu, kad Seimo struktūros ir darbo tvarkos teisinis reglamentavimas yra susijęs ir su Seimo nario teisių nustatymu, todėl minėtų Konstitucijos 60 straipsnio 4 dalies ir Konstitucijos 76 straipsnio nuostatų negalima prieš-priešinti. Antai Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 13 d. nutarime konstatavo, kad nu-rodytos Konstitucijos 76 straipsnio nuostatos negalima aiškinti vien lingvistiškai. Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota, jog tam, kad galėtų tinkamai vykdyti

savo konstitucines funkcijas, Seimui gali prireikti sudaryti ir tokius struktūrinius padalinius, kurie turėtų įgaliojimus įvairių valstybės ar savivaldybių institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu, ir kad jeigu Seimo struktūriniam padaliniiui reikia nustatyti valdingus įgaliojimus Seimui neatskaitingų institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu, tokie Seimo struktūrinio padalinio įgaliojimai turi būti nustatomi įstatymu. Lygiai taip pat jeigu Seimo nario teisės apima tam tikrus Seimo nario įgaliojimus Seimui neatskaitingų institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu, tokie įgaliojimai pagal Konstituciją turi būti nustatomi įstatymu. Tačiau tuo mastu, kuriuo Seimo nario teisės yra susijusios tik su Seimo nario darbu Seime, t. y. su paties Seimo struktūra ir darbo tvarka, jos gali būti nustatytos Seimo statute.

Seimo nario pareigos

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Kad Seimo narys galėtų nepertraukiamai vykdyti savo, kaip Tautos atstovo, pareigas, pačioje Konstitucijoje yra nustatytos ne tik tam tikros Seimo nario teisės, bet ir jo pareigos. Vienos Seimo nario pareigos Konstitucijoje yra suformuluotos *expressis verbis*. Kitos Seimo nario pareigos Konstitucijoje nėra suformuluotos *expressis verbis*, bet yra įtvirtintos impli-citiškai – jos išvedamos iš Seimo nario, kaip Tautos atstovo, konstitucinio teisinio statuso. Dar kitos Seimo nario pareigos yra įtvirtintos ne Konstitucijoje, bet žemesnės galios teisės aktuose – įstatymuose ir Seimo statute.

Konstitucijoje *expressis verbis* yra įtvirtintos tik kai kurios Seimo nario pareigos. Antai Seimo narys turi laikytis duotos Seimo nario priesaikos, įpareigojančios jį būti ištikimam Lietuvos Respublikai, gerbti ir vykdyti jos Konstituciją ir įstatymus, saugoti jos žemių vieni-tumą, visomis išgalėmis stiprinti Lietuvos nepriklausomybę, sąžiningai tarnauti Tėvynei, Lietuvos žmonių gerovei (Konstitucijos 59 straipsnio 2 dalis, įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 5 straipsnis). Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalyje nustatyta Seimo nario pareiga jam einant savo pareigas vadovautis Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine ir nebūti varžomam jokių mandatų.

Dar kitos Seimo nario konstitucinės pareigos Konstitucijoje yra formuluojamos kaip tam tikri Seimo nariui taikomi apribojimai – kaip Seimo nario pareigų nesuderinamumas su kitomis pareigomis bei darbu, išskyrus Konstitucijoje nustatytas išimtis, ir kaip draudimas Seimo nariui gauti kitą atlyginimą, išskyrus Konstitucijoje nustatytas išimtis (Konstitucijos 60 straipsnis); šie apribojimai Seimo nariams Konstitucijoje yra nustatyti tam, kad būtų užtikrintas Seimo nario, kaip Tautos atstovo, laisvas mandatas ir jo darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos nepertraukiamumas.

Seimo nariai, užimantys Konstitucijoje tiesiogiai nurodytas pareigas Seime – Seimo Pirmininkas ir jo pavaduotojas, be Seimo nario, kaip Tautos atstovo, pareigų, turi ir kitas Konstitucijoje *expressis verbis* nurodytas pareigas (kartu ir atitinkamas teises). Antai Seimo Pirmininkas turi pareigą (kartu ir teisę) pasirašyti priimtą įstatymą dėl Konstitucijos keitimo, jeigu jo Konstitucijoje nurodytu laiku nepasirašo Respublikos Prezidentas (Konstitucijos 149 straipsnio 2 dalis), pasirašyti Seimo priimtus įstatymus, jeigu jų Konstitucijoje nurodytu laiku nepasirašo ir negrąžina Seimui pakartotinai svarstyti Respublikos Prezidentas (Konstitucijos 72 straipsnio 2 ir 4 dalys), pasirašyti kitus Seimo priimtus aktus ir Seimo statutą (Konstitucijos 70 straipsnio 2 dalis), Konstitucijoje numatytais atvejais laikinai eiti Respublikos Prezidento pareigas (Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalis) arba laikinai pava-duoti Respublikos Prezidentą (Konstitucijos 89 straipsnio 2 dalis), būti Valstybės gynimo tarybos nariu (Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalis), ne mažiau kaip trečdalis visų Seimo

narių siūlymu sušaukti neeilinę Seimo sesiją (Konstitucijos 64 straipsnio 2 dalis), teikti tris kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus (Konstitucijos 103 straipsnio 1 dalis). Seimo Pirmininkas arba jo pavaduotojas taip pat turi pareigą (kartu ir teisę) vadovauti Seimo posėdžiams (Konstitucijos 66 straipsnio 1 dalis).

Pažymėtina, kad kai kurios Seimo nario konstitucinės pareigos Konstitucijoje nėra formuluojamos *expressis verbis*, tačiau jos yra neatskiriama susijusios su Seimo nario darbu Seime bei kita parlamentine veikla. Antai Seimo, kaip Tautos atstovybės, konstitucinė paskirtis, Seimo nario, kaip Tautos atstovo, konstitucinis teisinis statusas suponuoja Seimo nario konstitucinę priedermę atstovauti Tautai, taigi ir jo pareigą dalyvauti Seimo posėdžiuose, taip pat Seimo struktūrinių padalinių, kurių narys jis yra, darbe.

Pagal Konstitucijos 60 straipsnio 4 dalį Seimo nario pareigas nustato įstatymas. Taigi Konstitucijoje yra numatyti du Seimo nario pareigų teisinio reglamentavimo lygmenys: pareigos, nustatytos pačioje Konstitucijoje, ir pareigos, kurias įstatymuose nustato įstatymų leidėjas. Minėta Konstitucijos 60 straipsnio 4 dalies nuostata suponuoja Seimo pareigą įstatymuose nustatyti tokias Seimo nario pareigas, kad būtų užtikrinta, jog Seimo nariai visavertiškai vykdys savo, kaip Tautos atstovų, konstitucinę priedermę. Tai nustatydamas, įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos.

<...> pagal Konstitucijos 76 straipsnį Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas. Seimo struktūros ir darbo tvarkos teisinis reglamentavimas yra susijęs ir su Seimo nario pareigų nustatymu. Seimo nario pareigos, nesusijusios su Seimo nario darbu Seime, t. y. su paties Seimo struktūra ir darbo tvarka, pagal Konstituciją turi būti nustatomos įstatymu. Tačiau tuo mastu, kuriuo Seimo nario pareigos yra susijusios tik su Seimo nario darbu Seime, t. y. su paties Seimo struktūra ir darbo tvarka, jos gali būti nustatytos Seimo statute.

Seimo nario parlamentinės veiklos garantijos

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Vienas iš Seimo nario konstitucinio teisinio statuso elementų yra Seimo nario darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos garantijos. Vertinant Konstitucijoje įtvirtintų Seimo nario darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos garantijų visumą konstatuotina, kad šiuo atžvilgiu Seimo nario – Tautos atstovo konstitucinis teisinis statusas iš esmės skiriasi nuo kitų piliečių ir kitų valstybės pareigūnų konstitucinio teisinio statuso.

Konstitucinių Seimo nario darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos garantijų sistema *inter alia* apima Seimo nario imunitetus. Konstitucijos 62 straipsnyje nustatyta, kad Seimo nario asmuo neliečiamas (1 dalis), kad Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė (2 dalis).

Konstitucijos 62 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad Seimo narys už balsavimus ar kalbas Seime negali būti persekiojamas – bendrąja tvarka atsakomybėn jis gali būti traukiamas tik už asmens įžeidimą ar šmeižtą.

Konstitucijoje taip pat numatyta ypatinga Seimo nario mandato panaikinimo tvarka: pagal Konstitucijos 74 straipsnį Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali panaikinti Konstituciją šiurkščiai pažeidusio, priesaiką sulaužiusio, nusikaltimą padariusio Seimo nario mandatą.

Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje *inter alia* nustatyta, kad savo įgaliojimų laikui Seimo narys atleidžiamas nuo pareigos atlikti krašto apsaugos tarnybą.

Pagal Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalį Seimo nario darbas atlyginamas iš valstybės biudžeto. Konstitucinis Teismas, aiškindamas šią konstitucinę nuostatą, 1999 m. lapkričio 9 d.

nutarime konstatavo, kad Seimo nario atlyginimas turi būti pakankamo dydžio, mokamas reguliariai, taip pat kad Seimo kadencijos metu įstatymu negali būti nustatytas mažesnis Seimo nario atlyginimas negu kadencijos pradžioje. Toks konstitucinis Seimo nario atlyginimo už darbą reguliavimas yra nustatytas tam, kad Seimo narys galėtų tinkamai atlikti savo, kaip Tautos atstovo, priedermę.

Konstitucijoje įtvirtinta ir tokia Seimo nario parlamentinės veiklos garantija, kad Seimo nario išlaidos, susijusios su jo parlamentine veikla, atlyginamos iš valstybės biudžeto (Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalis).

Pagal Konstitucijos 60 straipsnio 4 dalį Seimo nario veiklos garantijas nustato įstatymai. Taigi Konstitucijoje yra numatyti du Seimo nario darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos garantijų sistemos teisinio reglamentavimo lygmenys: garantijos, nustatytos pačioje Konstitucijoje, ir garantijos, kurias įstatymuose nustato įstatymų leidėjas. Pažymėtina, kad minėta Konstitucijos 60 straipsnio 4 dalies nuostata suponuoja Seimo pareigą įstatymuose nustatyti tokią Seimo nario darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos garantijų sistemą, kad būtų užtikrinta galimybė Seimo nariams visavertiškai vykdyti savo, kaip Tautos atstovų, konstitucinę priedermę. Tai nustatydamas, įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų; jis *inter alia* negali nustatyti tokių garantijų, kurios nepagrįstai privilegijuotų Seimo narius, nes taip būtų nepaisoma Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalies reikalavimo, kad žmogui negalima teikti privilegijų dėl jo socialinės padėties.

<...> pagal Konstitucijos 76 straipsnį Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas. Seimo struktūros ir darbo tvarkos teisinis reglamentavimas yra susijęs ir su Seimo narių darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos garantijų nustatymu. Jeigu Seimo nario parlamentinės veiklos garantijos yra susijusios su iš to kylančiomis pareigomis Seimui neatskaitingoms institucijoms, jų pareigūnams, kitiems asmenims, tokios garantijos pagal Konstituciją turi būti nustatomos įstatymu. Tačiau tuo mastu, kuriuo Seimo nario darbo Seime ir kitos parlamentinės veiklos garantijos yra susijusios tik su Seimo nario darbu Seime, t. y. tik su paties Seimo struktūra ir darbo tvarka, jos gali būti nustatytos Seimo statute.

<...>

<...> iš Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalies, kurioje nustatyta, jog kiekvienas dirbantis žmogus turi teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas, ir iš Konstitucijos 60 straipsnio 4 dalies, kurioje nustatyta, kad Seimo nario pareigas, teises ir veiklos garantijas nustato įstatymas, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti Seimo nario kasmetinių mokamų atostogų trukmę, kitas sąlygas. Taip pat pažymėtina, jog Seimo nario atostogų įstatyminis įtvirtinimas užtikrintų ir tai, kad nebebūtų prielaidų laiką tarp Seimo sesijų konstituciškai nepagrįstai traktuoti kaip laiką, prilygstantį Seimo narių atostogoms ar kitokiam poilsiui.

Seimo nario konstitucinio teisinio statuso, kurio esmę atskleidžia Seimo nario, kaip Tautos atstovo, laisvas mandatas, elementas yra ir asmenų, buvusių Seimo nariais, socialinės garantijos. Įstatymu nustatant šias garantijas privalu paisyti Konstitucijos normų ir principų.

Seimo nariui taikomi apribojimai (Konstitucijos 60 straipsnio 1, 2, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad kai kurios Seimo nario konstitucinės pareigos Konstitucijoje yra formuluojamos kaip tam tikri Seimo nariui taikomi apribojimai – kaip Seimo nario pareigų nesuderinamumas su kitomis pareigomis bei darbu, išskyrus Konstitucijoje nustatytas išimtis, ir kaip draudimas Seimo nariui gauti kitą atlyginimą, išskyrus Konstitucijoje nustatytas išimtis; šiais apribojimais siekiama užtikrinti

Seimo nario, kaip Tautos atstovo, laisvą mandatą ir jo darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos nepertraukiamumą. Vertinant Konstitucijoje nustatytą Seimo nariui taikomų apribojimų visumą konstatuotina, kad šiuo atžvilgiu Seimo nario – Tautos atstovo konstitucinis teisinis statusas iš esmės skiriasi nuo kitų piliečių konstitucinio teisinio statuso ir lemia kai kurių Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių, kurias Seimo narys turi kaip žmogus ir pilietis, įgyvendinimo ypatumus.

<...> pagal Konstitucijos 60 straipsnį Seimo nario pareigos, išskyrus jo pareigas Seime, nesuderinamos su jokiais kitomis pareigomis valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat su darbu verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse (1 dalis); Seimo narys gali būti skiriamas tik Ministru Pirmininku ar ministru (2 dalis); Seimo narys negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus atlyginimą už kūrybinę veiklą (3 dalis).

<...> Konstitucija yra vientisas aktas, <...> visos jos nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir sudaro darnią sistemą, <...> nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti vien pažodžiui, nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas ar paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra. Tad ir Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies nuostata, kad Seimo nario pareigos yra nesuderinamos su jokiais kitomis pareigomis valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat su darbu verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse, aiškintina atsižvelgiant į šios dalies nuostatą, kad Seimo narys gali užimti pareigas Seime, į šio straipsnio 2 dalies nuostatą, kad Seimo narys gali būti skiriamas tik Ministru Pirmininku ar ministru, taip pat į visą vieningą konstitucinį teisinį reguliavimą, taigi ir į visas konstitucines nuostatas, įtvirtinančias Seimo nario konstitucinį statusą (Seimo nario teises ir pareigas, jo darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos garantijas, Seimo nariui taikomus apribojimus ir kt.), į konstitucines nuostatas, įtvirtinančias asmens teises, taip pat į konstitucinio reguliavimo tikslus, apimančius *inter alia* ir tuos tikslus, kuriais yra grindžiamos Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nustatyto teisinio reguliavimo funkcijos, šio reguliavimo paskirtis viso vieningo konstitucinio teisinio reguliavimo atžvilgiu, į Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad Seimo narys gali užimti pareigas Seime, į šio straipsnio 2 dalies nuostatą, kad Seimo narys gali būti skiriamas tik Ministru Pirmininku ar ministru, ir apskritai į visą vieningą konstitucinį teisinį reguliavimą; į konstitucinio reguliavimo tikslus atsižvelgtina ir aiškinant Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalies nuostatą, kad Seimo narys negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus atlyginimą už kūrybinę veiklą.

Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nustatyto teisinio reguliavimo tikslas yra užtikrinti Seimo nario, kaip Tautos atstovo, laisvą mandatą, jo darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos nepertraukiamumą, garantuoti, kad Seimo narys veiks Tautos ir Lietuvos valstybės, o ne savo asmeniniais ar grupiniais interesais, kandidatą į Seimo narius išskėlusį ar jį rėmusių politinių partijų ar politinių organizacijų, visuomeninių organizacijų, kitų organizacijų ar kitų asmenų interesais, teritorinių bendruomenių, Seimo nario rinkimų apygardos rinkėjų, interesais, kad Seimo narys nesinaudos savo statusu, laisvu mandatu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti, kad kiekvienas Seimo narys turės galimybę vykdyti savo konstitucinę priedermę nuolatos dalyvauti Seimo – Tautos atstovybės darbe, nepertraukiamai vykdyti savo, kaip Tautos atstovo, konstitucinius įgaliojimus. Šis tikslas nebūtų pasiektas arba būtų sudarytos prielaidos kliudyti šį tikslą pasiekti, jeigu Seimo narys tuo pat metu galėtų eiti ir kitas pareigas arba dirbti ir kitą darbą, išskyrus pačioje Konstitucijoje *expressis verbis* nurodytas pareigas, taip pat pareigas, galimybę kurias užimti suponuoja Konstitucija; šis tikslas nebūtų pasiektas arba būtų sudarytos prielaidos

kliudyti šį tikslą pasiekti ir tuo atveju, jeigu Seimo narys gautų ir tokį kitą atlyginimą, kurio nenumato Konstitucija.

<...>

Konstitucijoje yra nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad Seimo nario pareigų nesuderinamumas su jokiais kitomis pareigomis ar darbu (išskyrus Konstitucijoje numatytas išimtis), apimantis Seimo nario pareigų nesuderinamumą su užsiėmimu verslu, komercija, kita privačia veikla, kuria siekiama pelno, ir draudimas Seimo nariui gauti kitą atlyginimą (išskyrus Konstitucijoje numatytas išimtis) Seimo nariui yra taikomi nuo to momento, kai jis įgyja visas Tautos atstovo teises, t. y. kai jis prisiekia. Konstitucijoje nėra numatyta, kad po to, kai Seimo narys prisiekia, jis dar kurį laiką gali eiti kurias nors kitas pareigas, dirbti kurį nors kitą darbą (išskyrus Konstitucijoje numatytas išimtis), užsiimti verslu, komercija, kita privačia veikla, kuria siekiama pelno, gauti kokį nors kitą atlyginimą (išskyrus Konstitucijoje numatytas išimtis). Kitoks Konstitucijos aiškinimas, esą Seimo narys, davęs priesaiką, dar kurį laiką gali eiti kokias nors kitas pareigas ar dirbti darbą, nesuderinamą su Seimo nario pareigomis (išskyrus Konstitucijoje numatytas išimtis), užsiimti verslu, komercija, kita privačia veikla, kuria siekiama pelno, būtų nepagrįstas, nes taip būtų nepaisoma šiame Konstitucinio Teismo nutarime nurodytą Konstitucijoje nustatytą draudimą Seimo nariui; taip būtų pažeista Konstitucija.

Iš Konstitucijoje įtvirtinto Seimo nario pareigų nesuderinamumo su kitomis pareigomis ar darbu (išskyrus Konstitucijoje numatytas išimtis), taip pat draudimo gauti kitą atlyginimą (išskyrus Konstitucijoje numatytas išimtis), įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų patikrinti, ar yra paisoma Konstitucijos 60 straipsnyje Seimo nariui nustatytų apribojimų. Tokia kontrolė turi būti veiksminga, vieša, ne vienkartinė, bet nuolatinė.

Pagal Konstitucijos 63 straipsnio 7 punktą Seimo nario įgaliojimai nutrūksta, jeigu jis neatsisako darbo, nesuderinamo su Seimo nario pareigomis.

Seimo nario pareigų nesuderinamumas su kitomis pareigomis ir darbu (Konstitucijos 60 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Vienas iš Konstitucijos 60 straipsnyje Seimo nariui nustatytų apribojimų yra Seimo nario pareigų nesuderinamumas su kitomis pareigomis bei darbu, išskyrus pačioje Konstitucijoje *expressis verbis* nustatytas arba implicitiškai numatytas išimtis.

Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje yra vartojama formuluotė „Seimo nario pareigos, išskyrus jo pareigas Seime“. Pagal Konstituciją Seimo narys gali užimti dar ir tam tikras kitas pareigas Seime.

Konstitucijoje tiesiogiai nurodytos pareigos Seime, kurias gali užimti Seimo narys, – tai Seimo Pirmininko ir jo pavaduotojo pareigos.

<...> pagal Konstitucijos 76 straipsnį Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas. Taigi Seimo statute gali būti nustatytos ir kitos pareigos Seime, kurias gali užimti atskiri Seimo nariai – pareigos Seimo vadovybėje, taip pat Seimo struktūrinių padalinių vadovų pareigos ar kitos pareigos, kurias Seime gali užimti tik Seimo narys; Seimo statute taip pat gali būti numatyta galimybė Seimo nariui užimti tam tikras pareigas tarpparlamentinėse ir kitose tarptautinėse institucijose, kurias įmanoma užimti tik būnant Seimo nariu, – Konstitucijos 60 straipsnio formuluotė „jo pareigos Seime“ apima ir šias pareigas.

Tad Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies formuluotė „jo pareigos Seime“ apima: 1) Seimo Pirmininko, Seimo Pirmininko pavaduotojo pareigas; 2) tokias Seimo nario pareigas

Seime, kurias Seimo narys pagal Seimo statutą užima Seimo vadovybėje ar vadovaudamas Seimo struktūriniais padaliniais, taip pat kitas pareigas, kurias Seime gali užimti tik Seimo narys; 3) tokias Seimo nario pareigas tarpparlamentinėse ir kitose tarptautinėse institucijose, kurias įmanoma užimti tik būnant Seimo nariu.

Pagal Konstituciją Seimo narys, kuris yra Seimo Pirmininkas, *ex officio* yra ir Valstybės gynimo tarybos narys (Konstitucijos 140 straipsnis); Seimo Pirmininkas, Respublikos Prezidentui mirus, atsisitatinčius, pašalinus jį iš pareigų apkaltos proceso tvarka ar tada, kai Seimas nutaria, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti pareigų, laikinai eina Respublikos Prezidento pareigas (Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalis); Seimo Pirmininkas, Respublikos Prezidentui laikinai išvykus į užsienį arba susirgus ir dėl to laikinai negalint eiti pareigų, tuo laiku pavaduoja Respublikos Prezidentą (Konstitucijos 89 straipsnio 2 dalis).

<...> pagal Konstitucijos 60 straipsnio 2 dalį Seimo narys gali būti skiriamas tik Ministru Pirmininku ar ministru. Taigi pagal Konstituciją Seimo narys gali tuo pat metu užimti ir Ministro Pirmininko ar ministro pareigas.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas valdžių padalijimo principas. Konstitucinis valdžių padalijimo principas *inter alia* reiškia, kad asmenys, vykdantys funkcijas įgyvendinant vieną valstybės valdžią, negali tuo pat metu vykdyti funkcijų įgyvendinant kitą valstybės valdžią, t. y. asmenys, vykdantys funkcijas įgyvendinant įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ar teisminę valdžią, negali tuo pat metu vykdyti funkcijų įgyvendinant atitinkamai vykdomąją ir teisminę, įstatymų leidžiamąją ir teisminę ar įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžią, išskyrus pačioje Konstitucijoje nustatytas išimtis. Pažymėtina, kad Konstitucijos 60 straipsnio 2 dalies nuostata, jog Seimo narys gali būti skiriamas tik Ministru Pirmininku ar ministru, yra Konstitucijoje nustatyta išimtis, kai tas pats asmuo gali vykdyti funkcijas įgyvendinant ir įstatymų leidžiamąją valdžią (kaip Seimo narys), ir vykdomąją valdžią (kaip Vyriausybės narys – Ministras Pirmininkas ar ministras).

Pažymėtina, kad Seimo nario pareigų nesuderinamumas su kitomis pareigomis ar darbu įvairiais aspektais yra *expressis verbis* įtvirtintas ir kituose Konstitucijos straipsniuose. Antai pagal Konstituciją Seimo nario pareigos nesuderinamos su Respublikos Prezidento pareigomis (Konstitucijos 83 straipsnio 1 dalis), su tikrąja karo arba alternatyviąja tarnyba, su buvimu karininku, puskarininkiu, liktiniu krašto apsaugos sistemoje, policijoje ir vidaus tarnyboje, su buvimu kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokamu pareigūnu (Konstitucijos 141 straipsnis), su teisėju, taip pat Konstitucinio Teismo teisėjo pareigomis (Konstitucijos 113 straipsnio 1 dalis, 104 straipsnio 3 dalis), su buvimu savivaldybės tarybos nariu (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2003 m. gegužės 30 d. nutarimai).

<...>

Apibendrinant konstatuotina, kad Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario pareigų nesuderinamumas su kitomis pareigomis bei darbu principas reiškia, jog Seimo nario pareigos yra nesuderinamos su jokia kita veikla (pareigų užėmimu, darbo atlikimu, tarnybos ėjimu, kitų funkcijų vykdymu, kitų užduočių atlikimu, vadinamųjų garbės pareigų užėmimu), Lietuvos valstybės įstaigoje, įmonėje, organizacijoje ar savivaldybių įstaigoje, įmonėje, organizacijoje, arba užsienio valstybių įstaigoje, įmonėje, organizacijoje, arba tarptautinėje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje, arba privačioje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje, arba atstovaujant tokiai įstaigai, įmonei, organizacijai, išskyrus pačioje Konstitucijoje *expressis verbis* nurodytas arba implicitiškai numatytas pareigas: 1) Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nurodytas Seimo nario pareigas Seime, apimančias Seimo Pirmininko, Seimo Pirmininko

pavadootojo pareigas, tokias Seimo nario pareigas Seime, kurias Seimo narys pagal Seimo statutą užima Seimo vadovybėje ar vadovaudamas Seimo struktūriniais padaliniais, kitas pareigas Seime, kurias gali užimti tik Seimo narys, taip pat tokias pareigas tarpparlamentinėse ir kitose tarptautinėse institucijose, kurias įmanoma užimti tik būnant Seimo nariu; 2) Konstitucijos 60 straipsnio 2 dalyje nurodytas Ministro Pirmininko ar ministro pareigas; 3) tokias pareigas Konstitucijoje numatytuose susivienijimuose, kurios yra susijusios su jo naryste atitinkamame susivienijime.

Konstitucinė su Seimo nario pareigomis nesuderinamų pareigų ir darbo samprata (Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje vartojamos sąvokos „pareigos“ ir „darbas“ – tai konstitucinės sąvokos, jos turi konstitucinį turinį ir negali būti aiškinamos remiantis vien tuo, kaip analogiškos sąvokos yra apibrėžtos įstatymuose ar kituose teisės aktuose (pavyzdžiui, teisės aktuose, reguliuojančiuose darbo arba valstybės tarnybos santykius). Šiuo atžvilgiu Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nurodytos pareigos ir darbas nesietini tik su darbo ar pan. sutartimis arba susitarimais.

Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies formuluotėje „pareigos valstybinėse įstaigose ir organizacijose“ vartojama sąvoka „pareigos“ ir šios dalies formuluotėje „darbas verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse“ vartojama sąvoka „darbas“ aiškinamos atsižvelgiant į šiame straipsnyje nustatyto konstitucinio teisinio reguliavimo tikslą, taip pat į visas kitas konstitucines nuostatas, įtvirtinančias Seimo nario konstitucinį statusą. Pažymėtina, jog pareigų užėmimas suponuoja tai, kad asmuo, užimantis tas pareigas, būtinai turi dirbti tam tikrą darbą, vykdyti tam tikras kitas funkcijas, atlikti tam tikras kitas užduotis ar pan., o darbo dirbimas suponuoja tai, kad asmuo, dirbantis tam tikrą darbą, būtinai turi užimti tam tikras pareigas, vykdyti tam tikras kitas funkcijas, atlikti tam tikras kitas užduotis ar pan. Ir Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies formuluotėje „pareigos valstybinėse įstaigose ir organizacijose“ vartojama sąvoka „pareigos“, ir šios dalies formuluotėje „darbas verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse“ vartojama sąvoka „darbas“ reiškia veiklą, todėl šios sąvokos viso vieningo konstitucinio reguliavimo kontekste negali būti priešpriešinamos, jos negali būti aiškinamos tik pažodžiui, ignoruojant jų tarpusavio sąsajas.

Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies formuluotėje „pareigos valstybinėse įstaigose ir organizacijose“ vartojama sąvoka „pareigos“ apima bet kokią veiklą Lietuvos valstybės, savivaldybės, užsienio valstybės ar tarptautinėje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje arba atstovaujant tokiai įstaigai, įmonei, organizacijai, jeigu ši veikla yra susijusi su pareigų užėmimu, darbo atlikimu, tarnybos ėjimu, kitų funkcijų vykdymu, kitų užduočių atlikimu, vadinamųjų garbės pareigų užėmimu ir pan. (įskaitant dalyvavimą kolegialiuose valdymo, kontrolės ir kituose organuose), neatsižvelgiant į tai, ar ta veikla yra nuolatinė, ar laikina, ar vienkartinio pobūdžio (epizodinė), į tai, ar už tą veiklą yra atlyginama kokiomis nors išmokomis arba kaip nors kitaip, ar nėra atlyginama, į tai, ar ta veikla teisės aktuose yra įvardijama kaip pareigos, ar kaip nors kitaip, į tai, ar ta veikla yra vadovaujanti, ar ne, į tai, ar asmuo tai veiklai yra renkamas, ar skiriamas, į tai, ar ta veikla yra įforminama kokia nors teisine sutartimi arba kitu teisės aktu, ar yra atliekama be teisinės sutarties arba kito teisės akto, išskyrus šiame Konstitucinio Teismo nutarime nurodytas pačioje Konstitucijoje *expressis verbis* nustatytas arba implicitiškai numatytas išimtis. Sąvoka „darbas“, vartojama Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies formuluotėje „darbas verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse“, savo ruožtu apima bet kokią veiklą Lietuvos, užsienio ar tarptautinėje privačioje įstaigoje,

įmonėje, organizacijoje arba atstovaujant tokiai įstaigai, įmonei, organizacijai, jeigu ši veikla yra susijusi su darbo atlikimu, pareigų užėmimu, tarnybos ėjimu, kitų funkcijų vykdymu, kitų užduočių atlikimu, vadinamųjų garbės pareigų užėmimu ir pan. (įskaitant dalyvavimą kolegialiuose valdymo, kontrolės ir kituose organuose), neatsižvelgiant į tai, ar ta veikla yra nuolatinė, ar laikina, ar vienkartinio pobūdžio (epizodinė), į tai, ar už tą veiklą yra atlyginama kokiomis nors išmokomis arba kaip nors kitaip, ar nėra atlyginama, į tai, ar ta veikla teisės aktuose yra įvardijama kaip darbas, ar kaip nors kitaip, į tai, ar toje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje yra, ar nėra dar ir kitų asmenų, užsiimančių kokia nors veikla, į tai, ar ta veikla yra vadovaujanti, ar ne, į tai, ar asmuo tai veiklai yra renkamas, ar skiriamas, į tai, ar ta veikla yra įforminama kokia nors teisine sutartimi arba kitu teisės aktu, ar yra atliekama be teisinės sutarties arba kito teisės akto; Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies formuluotėje „darbas verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse“ vartojama sąvoka „darbas“ apima ir bet kokią kitą privačią veiklą, kuria siekiama pelno, taip pat ir tokią veiklą, kuria siekiama pelno, kuri atliekama neįsteigus įmonės, įstaigos, organizacijos.

Draudimas Seimo nariui užsiimti verslu, komercija ar kitokia privačia veikla, kuria siekiama pelno (Konstitucijos 23, 46, 48 straipsniai, 60 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

<...> Seimo nario – Tautos atstovo konstitucinis teisinis statusas iš esmės skiriasi nuo kitų piliečių konstitucinio teisinio statuso ir lemia kai kurių Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių, kurias Seimo narys turi kaip žmogus ir pilietis, įgyvendinimo ypatumus.

Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas aiškintinas atsižvelgiant į Konstitucijos 46 ir 48 straipsnių nuostatas.

Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva. Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje *inter alia* įtvirtinta, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą.

Seimo nario, kaip Tautos atstovo, konstitucinis teisinis statusas, apimantis *inter alia* Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nustatytus apribojimus, lemia ir jo, kaip ir kiekvieno kito žmogaus, turimų Konstitucijos 46 ir 48 straipsniuose įtvirtintų asmens teisių įgyvendinimo ypatumus. Pažymėtina, kad Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies nuostatos, atsižvelgiant į šioje dalyje nustatyto teisinio reguliavimo tikslą, reiškia ir tai, kad toks Seimo narys, kuris yra kokios nors privačios įmonės, įstaigos, organizacijos steigėjas, savininkas, bendraturtis ar akcininkas, negali užimti pareigų, atlikti darbo, eiti tarnybos, vykdyti kitų funkcijų, atlikti kitų užduočių, užimti vadinamųjų garbės pareigų ir pan. (įskaitant dalyvavimą kolegialiuose valdymo, kontrolės ir kituose organuose) toje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje ar jai atstovauti. Tai yra nesuderinama su Seimo nario konstituciniu teisiniu statusu: Seimo narys, įgydamas visas Tautos atstovo teises, apsisprendžia, kad jis bus Tautos atstovas, o ne užsiims verslu, komercija ar kitokia privačia veikla, kuria siekiama pelno.

<...> pagal Konstituciją Seimo narys – Tautos atstovas turi tinkamai atlikti savo konstitucinę priedermę atstovauti visai Tautai, veikti tik Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, <...> Seimo nario – Tautos atstovo veikla yra nepertraukiama. Seimo narys savo, kaip Tautos atstovo, mandatą turi naudoti tik Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, bet ne savo ar jam artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti. Iš Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto Seimo nario pareigų nesuderinamumo su darbu verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse, taip pat darbu tokiose privačiose įmonėse ar įstaigose, kurių steigėjas, savininkas, bendraturtis ar akcininkas yra Seimo narys, išplaukia draudimas bet kokia forma užsiimti verslu, komercija ar kitokia privačia veikla, kuria siekiama pelno.

Sprendžiant, ar Seimo nario tam tikra veikla yra užsiėmimas verslu, komercija ir pan., kiekvienu atveju reikia įvertinti tos veiklos turinį bei visas kitas aplinkybes.

Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas aiškintinas atsižvelgiant ir į Konstitucijos 23 straipsnio nuostatas.

<...>

Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nustatyto teisinio reguliavimo negalima aiškinti taip, kad būtų paneigta Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintos nuosavybės teisės, kurią turi ir Seimo narys, esmė. Taigi Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies nuostatų, įtvirtinančių Seimo nario pareigų nesuderinamumą su *inter alia* užsiėmimu verslu, komercija ar kita privačia veikla, kuria siekiama pelno, negalima aiškinti kaip reiškiančių draudimą Seimo nariui naudoti savo nuosavybę, gauti iš jos pajamų, tvarkyti jam nuosavybės teise priklausančią turtą ir pan., taip pat sudaryti su tuo susijusius sandorius. Tačiau tokia Seimo nario veikla, kai jis naudoja savo nuosavybę, gauna iš jos pajamų, tvarko jam nuosavybės teise priklausančią turtą ir pan., taip pat sudaro su tuo susijusius sandorius, pagal Konstituciją negali peraugti į verslą, komerciją ar kitokią veiklą, kuria siekiama pelno, nes taip būtų pažeistas Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas draudimas Seimo nariui bet kokia forma užsiimti verslu, komercija ar kitokia privačia veikla, kuria siekiama pelno.

Pažymėtina, kad tokia Seimo nario veikla, kai jis naudoja savo nuosavybę, gauna iš jos pajamų, tvarko jam nuosavybės teise priklausančią turtą ir pan., taip pat sudaro su tuo susijusius sandorius, kiekvienoje srityje gali turėti ypatumų. Įstatymų leidėjas turi pareigą, paisydamas Konstitucijos, įstatymu nustatyti tokį reguliavimą, iš kurio kiekvienu atveju būtų galima spręsti, kokia Seimo nario veikla yra tik jo nuosavybės naudojimas, pajamų iš jos gavimas, jam nuosavybės teise priklausančio turto tvarkymas, taip pat su tuo susijusių sandorių sudarymas, t. y. veikla, kurios Konstitucija Seimo nariui nedraudžia, o kokia veikla jau yra verslas, komercija ar kitokia veikla, kuria siekiama pelno, t. y. veikla, kurią Konstitucija Seimo nariui draudžia.

Pažymėtina ir tai, jog siekiant užtikrinti, kad būtų paisoma Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto draudimo Seimo nariui užsiimti verslu, komercija, kita privačia veikla, kuria siekiama pelno, įstatymų leidėjui iš Konstitucijos kyla pareiga įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad kiekvienu atveju būtų galima patikrinti, ar Seimo nario nuosavybės naudojimas, pajamų iš jos gavimas, jam nuosavybės teise priklausančio turto tvarkymas ir pan., taip pat su tuo susijusių sandorių sudarymas nėra verslas, komercija ar kita privati veikla, kuria siekiama pelno. Tokia kontrolė turi būti veiksminga, vieša, ne vienkartinė, bet nuolatinė.

Įstatymu nustatydamas nurodytą konstituciškai būtiną teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas kartu privalo nustatyti ir būdus, kurie sudarytų teises prielaidas užkirsti kelią Seimo nario pareigų nesuderinamumui su užsiėmimu verslu, komercija, kita privačia veikla, kuria siekiama pelno, atsirasti. Tokiu teisiniu reguliavimu būtų sudarytos ir prielaidos išvengti Seimo nario mandato naudojimo ne Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, bet kurių nors asmenų privačiai naudai gauti, t. y. partikuliariniais interesais, ir Seimo nario privačių interesų supriešinimo su Tautos ir Lietuvos valstybės, t. y. viešaisiais, interesais; tai stiprintų Tautos pasitikėjimą Seimo nariais, kaip Tautos atstovais, ir Seimu, kaip Tautos atstovybe. Tokia kontrolė yra būtina Konstitucijos 63 straipsnio 7 punkto nuostatos, pagal kurią Seimo nario įgaliojimai nutrūksta, kai jis pereina dirbti arba neatsisako darbo, nesuderinamo su Seimo nario pareigomis, įgyvendinimo sąlyga.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad užsienio demokratinėse teisinėse valstybėse yra įtvirtinti įvairūs būdai, leidžiantys užtikrinti parlamento nario pareigų ir užsiėmimo verslu

nesuderinamumą bei kontrolę, kaip antai parlamento nario turto valdymo patikėjimas ar kitoks privalomas perleidimas kitiems asmenims, anoniminis tokio turto valdymas, įmonių, kurių steigėjas, savininkas, bendraturtis ar akcininkas yra parlamento narys, sandorių, sudaromų su viešojo sektoriaus įstaigomis, įmonėmis, organizacijomis, kontrolė ir kt.

Seimo nario teisė būti susivienijimo nariu ir užimti jame pareigas (Konstitucijos 35 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario pareigų nesuderinamumo su kitomis pareigomis bei darbu principas, taip pat draudimas Seimo nariui gauti kitą atlyginimą, išskyrus Konstitucijoje numatytas išimtis, aiškinamas Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių, *inter alia* piliečių teisės laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas (Konstitucijos 35 straipsnis), darbuotojų teisės kurti profesines sąjungas (Konstitucijos 50 straipsnio 1 dalis) kontekste.

<...>

<...> įstatymų leidėjas pagal Konstituciją negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo apribotų Seimo nario teisę būti Konstitucijoje numatyto susivienijimo nariu ir užimti jame pareigas, nes taip šio asmens atžvilgiu būtų pažeista konstitucinė vertybė – teisė į susivienijimus, arba asociacijų laisvė.

Draudimas Seimo nariui gauti kitą atlyginimą (Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Kitas Konstitucijos 60 straipsnyje nustatytas apribojimas Seimo nariui yra draudimas Seimo nariui gauti kitą atlyginimą, išskyrus pačioje Konstitucijoje *expressis verbis* nustatytas arba implicitiškai numatytas išimtis.

Pabrėžtina, kad Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalyje vartojama sąvoka „atlyginimas“ – tai konstitucinė sąvoka, ji turi konstitucinį turinį ir negali būti aiškinama remiantis vien tuo, kaip analogiška sąvoka yra apibrėžta įstatymuose ar kituose teisės aktuose (pavyzdžiui, teisės aktuose, reguliuojančiuose darbo arba valstybės tarnybos santykius). Šiuo atžvilgiu Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalyje nurodytas atlyginimas nėra sietinas tik su atlyginimu, mokamu pagal darbo ar pan. sutartis ar susitarimus; Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalies sąvokos „atlyginimas“ turinys yra daug platesnis, ši sąvoka apima įvairių rūšių pinigines išmokas bei kitokios materialinės naudos suteikimą Seimo nariui.

<...> Konstitucija Seimo narį traktuoja kaip profesionalų politiką, t. y. kaip tokį Tautos atstovą, kuriam darbas Seime yra jo profesinė veikla. <...> pagal Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalį Seimo nario darbas, taip pat išlaidos, susijusios su jo parlamentine veikla atlyginamos iš valstybės biudžeto.

Pagal Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalį Seimo narys turi teisę į Seimo nario atlyginimą. <...> tam, kad Seimo narys galėtų tinkamai atlikti savo, kaip Tautos atstovo, priedermę, Seimo nario atlyginimas turi būti pakankamo dydžio, mokamas reguliariai, taip pat kad Seimo kadencijos metu įstatymu negali būti nustatytas mažesnis Seimo nario atlyginimas negu kadencijos pradžioje.

<...> pagal Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalį Seimo nario išlaidos, susijusios su jo parlamentine veikla, atlyginamos iš valstybės biudžeto. Šiame kontekste pažymėtina, kad šios lėšos gali būti naudojamos tik tuo tikslu, kuris nurodytas Konstitucijoje, t. y. Seimo nario

parlamentinei veiklai. Įstatymų leidėjas turi nustatyti tokią teisinę reguliavimą, kad kiekvienu atveju būtų galima patikrinti, ar šios lėšos naudojamos pagal paskirtį.

<...> Seimo narys gali užimti dar ir kitas pareigas Seime, įskaitant Seimo Pirmininko, Seimo Pirmininko pavaduotojo pareigas, tokias Seimo nario pareigas Seime, kurias Seimo narys pagal Seimo statutą užima Seimo vadovybėje ar vadovaudamas Seimo struktūriniams padaliniais, taip pat tokias Seimo nario pareigas tarpparlamentinėse ir kitose tarptautinėse institucijose, kurias įmanoma užimti tik būnant Seimo nariu.

Konstatuotina, kad konstitucinė Seimo nario teisė užimti tokias pareigas Seime suponuoja teisę gauti įstatymu nustatytą papildomą atlyginimą už tokių pareigų užėmimą.

<...> pagal Konstituciją Seimo narys gali tuo pat metu užimti ir Ministro Pirmininko ar ministro pareigas. Konstitucinis Teismas 1999 m. lapkričio 9 d. nutarime konstatavo, kad konstitucinė Seimo nario teisė eiti Ministro Pirmininko ar ministro pareigas suponuoja teisę gauti atlyginimą už tokių pareigų atlikimą; tai patvirtina ir Konstitucijos 99 straipsnis, pagal kurį Ministrui Pirmininkui ir ministrui už darbą Vyriausybėje yra mokamas atlyginimas. Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 9 d. nutarime konstatuota ir tai, kad Seimo nariui, paskirtam Ministru Pirmininku ar ministru, gali būti nustatytas kitoks atlyginimas už Seimo nario darbą, negu kitiems Seimo nariams, tačiau Seimas, pagal Konstituciją turėdamas diskreciją įstatymu nustatyti Ministru Pirmininku ar ministru paskirtam Seimo nariui kitokį atlyginimą už Seimo nario darbą negu tą, kuris mokamas kitiems Seimo nariams, yra suvaržytas konstitucinio reikalavimo, kad ir šiuo atveju Seimo nario atlyginimas turi būti pakankamo dydžio, idant Seimo narys galėtų tinkamai atlikti savo, kaip Tautos atstovo, priedermę.

<...> Seimo narys pagal Konstituciją gali užimti pareigas Konstitucijoje numatytuose susivienijimuose, susijusias su jo naryste atitinkamame susivienijime. Pažymėtina, kad Konstitucijoje įtvirtintas draudimas Seimo nariui gauti kitą atlyginimą, išskyrus pačioje Konstitucijoje numatytas išimtis, reiškia, kad pagal Konstituciją Seimo narys taip pat negali gauti jokio atlyginimo už pareigas ar kitą veiklą bendrijose, politinėse partijose ar asociacijose, kituose susivienijimuose.

Minėta, kad Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalyje vartojamos sąvokos „atlyginimas“ turinys yra platus, kad ji apima įvairių rūšių pinigines išmokas bei kitokios materialinės naudos suteikimą Seimo nariui. Taigi pagal Konstituciją Seimo narys, užimantis tam tikras pareigas susivienijime, neturi teisės gauti iš šių susivienijimų ne tik atlyginimo už šias pareigas, bet ir kitų rūšių piniginių išmokų, taip pat kitos materialinės naudos.

<...>

Apibendrinant konstatuotina, kad Konstitucijoje įtvirtintas draudimas Seimo nariui, be Seimo nario atlyginimo, gauti kitą atlyginimą reiškia, jog Seimo narys negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus pačioje Konstitucijoje *expressis verbis* nurodytą arba implicitiškai numatytą atlyginimą: 1) atlyginimą už Seimo nario pareigas Seime, apimančias Seimo Pirmininko, Seimo Pirmininko pavaduotojo pareigas, tokias Seimo nario pareigas Seime, kurias Seimo narys pagal Seimo statutą užima Seimo vadovybėje ar vadovaudamas Seimo struktūriniams padaliniais, kitas pareigas Seime, kurias gali užimti tik Seimo narys, taip pat tokias pareigas tarpparlamentinėse ir kitose tarptautinėse institucijose, kurias įmanoma užimti tik būnant Seimo nariu; 2) atlyginimą už Ministro Pirmininko ar ministro pareigas; 3) atlyginimą už kūrybinę veiklą, kurią jis atlieka ne kaip darbo, tarnybos ar pan. santykių subjektas.

Seimo nario teisė gauti atlyginimą už kūrybinę veiklą; konstitucinė kūrybinės veiklos samprata (Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 60 straipsnį Seimo nariui nedraudžiama gauti atlyginimo už kūrybinę veiklą.

Aiškinant kūrybinės veiklos konstitucinę sampratą pažymėtina, kad Konstitucijos 42 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas yra laisvi, o šio straipsnio 3 dalyje – jog dvasinius ir materialinius autoriaus interesus, susijusius su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas. Pagal Konstituciją kūrybinė veikla – tai veikla mokslo, technikos, kultūros ar meno srityse, kuria siekiama sukurti kūrinį, t. y. kokybiškai naują, originalią, niekada anksčiau neegzistavusią konkrečią materialinę ar dvasinę mokslo, technikos, kultūros ar meno vertybę. Kūrybinė veikla gali būti ir nuolatinė, profesinė, ir vienkartinė (epizodinė).

Konstitucijoje įtvirtinta kūrybinės veiklos samprata yra vieninga, jos turinys nepriklauso *inter alia* nuo to, koks asmuo ja užsiima. Šiuo atžvilgiu Seimo nario kūrybinė veikla nėra nesiskiria nuo bet kurio kito žmogaus kūrybinės veiklos.

<...> Seimo nario – Tautos atstovo konstitucinis teisinis statusas lemia kai kurių Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių, kurias Seimo narys turi kaip žmogus ir pilietis, įgyvendinimo ypatumus.

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota <...>, kad pagal Konstituciją Seimo nario pareigos yra nesuderinamos su jokia kita veikla (pareigų užėmimu, darbo atlikimu, tarnybos ėjimu, kitų funkcijų vykdymu, kitų užduočių atlikimu, vadinamųjų garbės pareigų užėmimu), Lietuvos valstybės, savivaldybių, užsienio arba tarptautinėje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje, taip pat privačioje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje arba atstovaujant tokiai įstaigai, įmonei, organizacijai, išskyrus Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nurodytas Seimo nario pareigas Seime, Konstitucijos 60 straipsnio 2 dalyje nurodytas Ministro Pirmininko ar ministro pareigas bei pareigas bendrijose, politinėse partijose ar asociacijose, kituose susivienijimuose, susijusias su jo naryste atitinkamame susivienijime.

Sistemiškai aiškinant Konstitucijos 42 straipsnio ir 60 straipsnio nuostatas konstatuotina, kad Seimo nario kūrybinė veikla Konstitucijoje yra atribota nuo darbo, tarnybos ar pan. santykių, nuo kokių nors pareigų užėmimo kokioje nors įstaigoje, įmonėje ar organizacijoje.

Taigi Seimo nario konstitucinės kūrybinės veiklos laisvės vienas iš ypatumų yra tas, kad Seimo narys šią laisvę įgyvendina ne kaip darbo, tarnybos ar pan. santykių subjektas.

Už kūrybinę veiklą autoriui gali būti sumokėtas atlyginimas. Visuotinai įprasta, kad atlyginimą už kūrybinę veiklą reguliuoja autorių teisės normos.

<...> kūrybinės veiklos sąvoka yra vartojama ne tik Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalyje, bet ir kituose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse). Antai Konstitucijos 83 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog Respublikos Prezidentas negali *inter alia* gauti kitokio atlyginimo, išskyrus Respublikos Prezidentui nustatytą atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą; Konstitucijos 99 straipsnyje nustatyta, jog Ministras Pirmininkas ir ministrai negali *inter alia* gauti kitokio atlyginimo, išskyrus jam nustatytą pagal pareigas Vyriausybėje bei užmokestį už kūrybinę veiklą; Konstitucijos 113 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog teisėjas negali *inter alia* gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus teisėjo atlyginimą bei užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą.

Iš Konstitucijos 113 straipsnio 1 dalies formuluotės „užmokestis už pedagoginę ar kūrybinę veiklą“ matyti, kad pedagoginės ir kūrybinės veiklos konstitucinės sampratos nėra tapачios, kad kiekviena iš jų turi savarankišką turinį. Šios sąvokos negali būti sutapatinamos,

jos nėra sinonimai ir nė viena iš jų neapima kitos. Konstitucijoje pedagoginė veikla yra atribota nuo kūrybinės veiklos: pedagoginė veikla siejama su dėstymu, mokymu, ugdymu mokymo, auklėjimo įstaigose (įskaitant aukštąsias mokyklas), tuo tarpu kūrybinė veikla, kaip minėta, yra veikla, kuria siekiama sukurti mokslo, technikos, kultūros ar meno kūrinių.

Seimo nario veiklos nepertraukiamumas

Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas

[Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarime] konstatuota, kad Seimo veiklos nepertraukiamumas suponuoja ir Seimo nario, kaip Tautos atstovo, veiklos nepertraukiamumą. Dalyvauti Seimo darbe – Seimo nario konstitucinė pareiga ir kartu jo teisė; tai *inter alia* reiškia, kad negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris, viena vertus, leistų Seimo nariui be ypač svarbių pateisinamų priežasčių nedalyvauti Seimo darbe arba, kita vertus, užkirstų kelią ar kitaip apsunkintų galimybes jam dalyvauti Seimo darbe. Seimo nario konstitucinė pareiga dalyvauti Seimo darbe apima *inter alia* jo pareigą dalyvauti ir tų Seimo struktūrinių padalinių, kurių narys šis Seimo narys yra, darbe, vykdyti kitus Konstitucijoje, įstatymuose ir Seimo statute nustatytus Seimo nario įgaliojimus.

<...>

Be abejo, galimos ir tokios situacijos, kai Seimo narys dėl ypač svarbių asmeninių, kitų pateisinamų priežasčių negali tam tikrą laiką dalyvauti Seimo, Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių, kurių narys šis Seimo narys yra, posėdžiuose ir (arba) tam tikrą laiką negali vykdyti kitų Seimo nario pareigų. Tai suponuoja būtinumą nustatyti, kokia tvarka toks Seimo narys minėtais atvejais turi kreiptis į įstatyme (Seimo statute) nurodytą instituciją dėl leidimo tą laiką nedalyvauti Seimo, Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių, kurių narys šis Seimo narys yra, posėdžiuose, tą laiką nevykdyti kitų Seimo nario pareigų; jeigu Seimo nario nurodytos priežastys yra ypač svarbios, pateisinamos, minėtas leidimas jam suteikiamas; negavusio tokio leidimo Seimo nario nedalyvavimas Seimo, Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių, kurių narys šis Seimo narys yra, posėdžiuose, kitų Seimo nario pareigų nevykdymas būtų nepateisinamas.

Galimos ir tokios situacijos, kad Seimo narys apie savo nedalyvavimą atitinkamame posėdyje iki jo pradžios negali pranešti įstatyme (Seimo statute) nurodytai institucijai. Įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti, kokia tvarka ir šiais atvejais įstatyme (Seimo statute) nurodyta institucija galėtų spręsti, ar to Seimo nario nedalyvavimo atitinkamame posėdyje priežastys buvo ypač svarbios, pateisinamos.

Jeigu Seimo narys nedalyvavo Seimo, Seimo komiteto, kito struktūrinio padalinio, kurio narys jis yra, posėdyje – nesvarbu, nustatyta tvarka iš anksto pranešęs apie savo nedalyvavimą ar nepranešęs, gavęs atitinkamą įstatyme (Seimo statute) nurodytos institucijos leidimą ar jo negavęs, – minėtas laikas pagal Konstituciją nelaikytinas nei laiku, kai Seimo narys dirbo Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalyje nurodytą Seimo nario darbą, atlyginamą iš valstybės biudžeto, nei laiku, kai Seimo narys pasinaudojo Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teise į kasmetines mokamas atostogas.

Pažymėtina, kad Seimo nario įgaliojimų vykdymas neapsiriboja dalyvavimu Seimo, jo komitetų, kitų struktūrinių padalinių posėdžiuose. Šiame kontekste paminėtina, kad Seimo nario įgaliojimų vykdymas, taigi ir Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalyje nurodytas Seimo nario darbas, yra ir tokia Seimo nario veikla, kai jis vykdo Seimo, jo komitetų, kitų struktūrinių padalinių pavedimus, kitas užduotis, įstatymų nustatytais atvejais atstovauja Seimo narių grupėms ir pan. Seimo nario darbas, jo veikla Seime apima ir Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nurodytų pareigų Seime vykdymą (Seimo Pirmininko, Seimo Pirmininko

pavadootojo pareigas; tokias Seimo nario pareigas Seime, kurias Seimo narys pagal Seimo statutą užima Seimo vadovybėje ar vadovaudamas Seimo struktūriniais padaliniais, taip pat kitas pareigas, kurias Seime gali užimti tik Seimo narys; tokias Seimo nario pareigas tarpparlamentinėse ir kitose tarptautinėse institucijose, kurias įmanoma užimti tik būnant Seimo nariu <...>).

Tokia Seimo nario veikla – tai Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalyje nurodytas Seimo nario darbas, atlyginamas iš valstybės biudžeto.

Paminėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 60 straipsnio 2 dalį Seimo narys gali būti skiriamas Ministru Pirmininku ar ministru. Tai suponuoja galimybę diferencijuotai reguliuoti jų darbo Seime santykius; įstatymų leidėjas šioje srityje turi tam tikrą diskreciją.

Seimo narių kasmetinės mokamos atostogos

Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas

Nuostata, kad Seimo veikla yra nepertraukiama, <...> aiškinant kartu su nuostata, kad įstatymų leidėjas turi konstitucinę pareigą įstatymu nustatyti Seimo nario kasmetinių mokamų atostogų trukmę, kitas sąlygas, konstatuotina, kad Seimo, kaip Tautos atstovybės ir įstatymų leidžiamosios valdžios institucijos, veiklos nepertraukiamumas ir Seimo nario, kaip Tautos atstovo ir profesionalaus politiko, veiklos nepertraukiamumas jokių būdu nereiškia, jog Seimo narys neturi ar negali pasinaudoti jam, kaip ir kiekvienam dirbančiam žmogui, priklausančia konstitucine teise į poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas. Būtent dėl to, kad Konstitucija Seimo narį traktuoja kaip profesionalų politiką, taip pat dėl to, kad pagal Konstituciją Seimo nario veikla yra jo nuolatinis darbas, už kurį Seimo nariui mokamas atlyginimas ir kurio tinkamą atlikimą turi užtikrinti atitinkamos socialinės garantijos bei specialios Konstitucijoje ir įstatymuose numatytos parlamentinės veiklos garantijos, Seimo nario konstitucinė teisė į poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas negali būti paneigta arba negali būti nepagrįstai suvaržytas šios teisės įgyvendinimas.

Ypač pabrėžtina, kad pagal Konstituciją nei poilsio ir laisvalaikio, nei kasmetinių mokamų atostogų metu Seimo narys nepraranda Tautos atstovo statuso: kaip darbo Seimo sesijų metu, Seimo komitetų, kitų Seimo struktūrinių padalinių posėdžių, vykstančių ne per Seimo sesijas, metu, taip ir poilsio, laisvalaikio, kasmetinių mokamų atostogų metu jis išlaiko visus savo, kaip Tautos atstovo, įgaliojimus, o Seimas, net jei Tautos atstovai atostogauja, nepaliauja buvęs Tautos atstovybe ir įstatymų leidžiamosios valdžios institucija.

Nutarimo nuostata, kad įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti Seimo nario kasmetinių mokamų atostogų trukmę, kitas sąlygas, *inter alia* reiškia, kad Seimo narių atostogos turi būti nustatytos ne bet koku Seimo išleistu teisės aktu, o būtent įstatymu, taip pat kad tokiaime įstatyme turi būti numatyta Seimo nario kasmetinių mokamų atostogų trukmė, atostogų apmokėjimo dydis, kitos esminės atostogų sąlygos.

Minėta nuostata nereiškia, kad įstatymu turi būti nustatytas fiksuotas, kiekvienais metais vis tas pats Seimo narių kasmetinių mokamų atostogų laikas (jų pradžios ir pabaigos tikslios datos). Seimas, atsižvelgdamas į savo darbotvarkę, sprendžiamus klausimus, kitas aplinkybes, kiekvienais metais gali Seimo narių kasmetinių mokamų atostogų laiką atskirai nustatyti poįstatyminiu aktu – Seimo nutarimu; šis nutarimas turi būti priimamas remiantis įstatymu, nustatančiu *inter alia* Seimo narių kasmetinių mokamų atostogų trukmę.

Įstatymu nustatant Seimo narių kasmetinių mokamų atostogų trukmę, taip pat kiekvienais metais Seimo nutarimu nustatant Seimo narių kasmetinių mokamų atostogų pradžią ir pabaigą, turi būti paisoma konstitucinio imperatyvo, kad dalyvauti Seimo darbe yra Seimo nario konstitucinė pareiga ir kartu jo teisė, taip pat to, kad Seimo nario konstitucinė

pareiga dalyvauti Seimo darbe apima *inter alia* jo pareigą dalyvauti ir tų Seimo struktūrinių padalinių, kurių narys šis Seimo narys yra, darbe, vykdyti kitus Konstitucijoje, įstatymuose ir Seimo statute nustatytus Seimo nario įgaliojimus. Seimo posėdžiai vyksta Seimo eilinių ir neeilinių sesijų metu. Vadinasi, tuo laiku, kai vyksta Seimo sesija, Seimo narys negali būti išėjęs kasmetinių mokamų atostogų, išskyrus toliau apibūdintas iš Konstitucijos kylančias išimtis dėl Seimo Pirmininko bei Seimo Pirmininko pavaduotojo (pavaduotojų) kasmetinių mokamų atostogų laiko.

Nustatant Seimo narių kasmetinių mokamų atostogų trukmę (įstatymu), taip pat jų pradžią ir pabaigą (Seimo nutarimu), būtina paaisyti ir to, kad, kaip minėta, Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių posėdžiai, kuriuose Seimo nariai privalo dalyvauti, šaukiami ne tik Seimo sesijų metu, bet ir tuo metu, kai Seimo sesijos nevyksta, taip pat to, kad tarp Seimo sesijų Seimas, jo komitetai, kiti struktūriniai padaliniai, atskiri Seimo nariai ir jų grupės vykdo ir kitą Konstitucijoje, Seimo statute ir įstatymuose numatytą veiklą. Vadinasi, Seimo narys negali būti išėjęs kasmetinių mokamų atostogų ir tuo metu, kai vyksta Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių posėdžiai, kuriuose Seimo nariai privalo dalyvauti, kai yra vykdoma kita Konstitucijoje, Seimo statute ir įstatymuose numatyta Seimo, jo komitetų, kitų struktūrinių padalinių veikla, nors tuo metu ir nevyksta Seimo sesija, išskyrus toliau apibūdintas iš Konstitucijos kylančias išimtis dėl Seimo Pirmininko bei Seimo Pirmininko pavaduotojo (pavaduotojų) kasmetinių mokamų atostogų laiko.

Konstituciniai Seimo veiklos nepertraukiamumo ir Seimo nario veiklos nepertraukiamumo imperatyvai ir būtinumas užtikrinti Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą Seimo nario teisę į kasmetines mokamas atostogas, šiuos konstitucinius reikalavimus aiškinant vienas kito kontekste, suponuoja tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas su Seimo nario kasmetinėmis mokamomis atostogomis susijusius santykius, gali ir turi nustatyti laiką, kai nevyksta Seimo posėdžiai, taip pat Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių posėdžiai, nėra vykdoma kita Konstitucijoje, Seimo statute ir įstatymuose numatyta Seimo, jo komitetų, kitų struktūrinių padalinių veikla. Seimo narių kasmetinės mokamos atostogos gali būti Seimo nutarimu nustatomos būtent tuo laiku. Pagal Konstituciją Seimo nario kasmetinės mokamos atostogos negali būti nustatomos jokių kitu laiku, išskyrus toliau apibūdintas iš Konstitucijos kylančias išimtis dėl Seimo Pirmininko bei Seimo Pirmininko pavaduotojo (pavaduotojų) kasmetinių mokamų atostogų laiko.

Seimo, kaip Tautos atstovybės ir įstatymų leidžiamosios valdžios institucijos, prigimtis, konstitucinė paskirtis, Seimo funkcionavimo ir darbo organizavimo ypatumai bei Seimo nario, kaip Tautos atstovo ir profesionalaus politiko, konstitucinis teisinis statusas lemia tai, kad kasmetinių mokamų atostogų visi Seimo nariai turi būti išėję vienu metu.

Kartu pažymėtina, kad, kaip minėta, iš Konstitucijos kyla tam tikros išimties dėl Seimo Pirmininko bei Seimo Pirmininko pavaduotojo (pavaduotojų) kasmetinių mokamų atostogų laiko. Konstitucijoje numatytų pareigūnų – Seimo Pirmininko bei Seimo Pirmininko pavaduotojo (pavaduotojų) kasmetinių mokamų atostogų laiko turi būti nustatomas atsižvelgiant į tai, kad šie pareigūnai prireikus turi galėti nedelsiant vykdyti jiems Konstitucijoje, įstatymuose, Seimo statute nustatytus įgaliojimus. Galimybė nustatyti Seimo Pirmininko ir jo pavaduotojo (pavaduotojų) kasmetinių mokamų atostogų laiko diferencijuotą teisinį reguliavimą (palyginti su kitų Seimo narių kasmetinių mokamų atostogų laiko teisiniu reguliavimu) – vienintelė Konstitucijos leidžiama minėtų santykių reguliavimo išimtis. Tačiau nustatant kitokį negu kitų Seimo narių Seimo Pirmininko ar jo pavaduotojo (pavaduotojų) kasmetinių mokamų atostogų laiką būtina užtikrinti, kad šie pareigūnai galėtų vykdyti savo įgaliojimus taip, kad nebūtų sutrikdytas Seimo darbas, *inter alia* tai, kad Seimo Pirmininkas

galėtų vykdyti jam Konstitucijos 70 straipsnio 2 dalyje nustatytus teisės aktų (Seimo statuto ir Seimo poįstatyminių aktų) promulgavimo įgaliojimus.

Seimas turi diskreciją nustatyti Seimo nario kasmetinių mokamų atostogų trukmę. Kartu pabrėžtina, kad nustatydamas šią trukmę Seimas yra saistomas Konstitucijoje įtvirtinto atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvo, konstitucinio visų asmenų lygiateisiškumo principo, neleidžiančio nė vienai asmenų grupei teikti privilegijų ar jų diskriminuoti *inter alia* dėl jų socialinės padėties. Todėl Seimo nario kasmetinės mokamos atostogos negali būti trumpesnės už įstatymais nustatytą minimalią trukmę, bet negali būti ir nepagrįstai ilgos; visi Seimo nario kasmetinių mokamų atostogų trukmės skirtumai, palyginti su kitų dirbančių žmonių atostogų trukme, kad ir kokie jie būtų, turi būti konstituciškai pagrįsti.

<...> Konstitucijoje yra numatyta galimybė sušaukti neeilines Seimo sesijas, <...> prireikus Seimas gali nutarti pratęsti eilinę sesiją. Jeigu nutariama pratęsti eilinę Seimo sesiją arba yra sušaukiama neeilinė Seimo sesija, Seimo nariai privalo į ją susirinkti, net jeigu tuo metu jie yra išėję kasmetinių mokamų atostogų. Tokiais atvejais Seimas, užtikrindamas Seimo nario teisę į kasmetines mokamas atostogas, numatytą Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalyje, gali ir turi nustatyti kitą laiką, kai nevyksta Seimo posėdžiai, taip pat Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių posėdžiai, nėra vykdoma kita Konstitucijoje, Seimo statute ir įstatymuose numatyta Seimo, jo komitetų, kitų struktūrinių padalinių veikla, kad Seimo nariai galėtų pasinaudoti savo konstitucine teise į kasmetines mokamas atostogas vietoje to laiko, kurį Seimo nariai išnaudojo pratęstai Seimo eilinei sesijai arba neilinei Seimo sesijai.

Pažymėtina, kad pagal Konstituciją negalima tokia teisinė situacija, kad, pasibaigus Seimo narių atostogoms, neveiktų Seimo komitetai, kiti struktūriniai padaliniai ir kad laikas, likęs iki kitos Seimo sesijos pradžios, būtų traktuojamas kaip prilygstantis Seimo narių atostogoms, kitam laisvalaikiui.

<...>

Apibendrinant konstatuotina, kad, nustačius Seimo nario kasmetinių mokamų atostogų trukmę, kitas sąlygas, būtų užtikrinta Seimo nario teisė į kasmetines mokamas atostogas, įtvirtinta Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalyje. Kita vertus, kaip konstatuota [Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarime], Seimo nario atostogų įtvirtinimas įstatymu užtikrintų ir tai, kad nebūtų prielaidų laiką tarp Seimo sesijų konstituciškai nepagrįstai traktuoti kaip laiką, prilygstantį Seimo narių atostogoms ar kitokiam poilsui.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus konstatuotina, kad [Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarime] vartojama sąvoka „Seimo veiklos nepertraukiamumas“ nereiškia, jog Seimo veiklos nepertraukiamumas būtų pažeistas, jeigu Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalyje numatytos kasmetinės mokamos atostogos laikotarpiu tarp Seimo sesijų būtų suteiktos visiems Seimo nariams, išskyrus iš Konstitucijos kylančias išimtis dėl Seimo Pirmininko bei Seimo Pirmininko pavaduotojo (pavaduotojų) kasmetinių mokamų atostogų laiko.

Draudimas Seimo nariui užsiimti verslu, komercija ar kitokia privačia veikla, kuria siekiama pelno (Konstitucijos 60 straipsnio 1, 3 dalys): Seimo nario teisė naudoti, tvarkyti jam nuosavybės teise priklausančią turtą, sudaryti su tuo susijusius sandorius, užsiimti ūkininkavimu

Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas

Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nustatytas draudimas Seimo nariui eiti kokias nors kitas pareigas valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat dirbti darbą verslo, komercijos

bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse, ir šio straipsnio 3 dalyje nustatytas draudimas Seimo nariui gauti kokį nors kitą atlyginimą, išskyrus Seimo nario atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą, <...> nereiškia, kad Seimo narys negali naudoti jam nuosavybės teise priklausančio turto, jį tvarkyti ir pan., taip pat sudaryti su tuo susijusius sandorius. Tačiau tokia Seimo nario veikla, kai jis naudoja savo nuosavybę, gauna iš jos pajamų, tvarko jam nuosavybės teise priklausančią turtą ir pan., taip pat sudaro su tuo susijusius sandorius, pagal Konstituciją negali peraugti į verslą, komerciją ar kitokią veiklą, kuria siekiama pelno <...>.

Kartu pažymėtina, kad nuosavybės teise priklausančio turto tvarkymas, kita su tuo susijusi veikla gali turėti ypatumų, kuriuos lemia įvairūs veiksniai – šio turto pobūdis, jo įsigijimo aplinkybės, tai, ar į šį turtą kokias nors teises turi kiti asmenys, ir kt. Būtent šie įvairūs veiksniai gali lemti tai, kad asmeniui nuosavybės teise priklausančio turto naudojimas, tvarkymas ir pan., pajamų iš šios veiklos gavimas, taip pat su tuo susijusių sandorių sudarymas vienais atvejais perauga į verslą, komerciją ar kitokią veiklą, kuria siekiama pelno, o kitais atvejais ne. Nagrinėjamo klausimo kontekste pažymėtina ir tai, kad veikla, kuri apibūdinama kaip ūkininkavimas, paprastai būna susijusi su žemės, miškų, vandenų, taip pat gyvosios gamtos objektų, kaip nuosavybės objektų, naudojimu, tvarkymu ir pan., taigi šiai veiklai būdinga išskirtinė specifika.

<...>

<...> vertinant, ar tam tikra Seimo nario veikla, susijusi su Seimo nariui nuosavybės teise priklausančio turto naudojimu, tvarkymu ir pan., pajamų iš jos gavimu, taip pat su tuo susijusių sandorių sudarymu, yra suderinama, ar nesuderinama su Seimo nario konstituciniu teisiniu statusu, Konstitucijos požiūriu svarbu ne vien tai, kaip atitinkama veikla yra apibrėžiama įstatymuose ar kituose teisės aktuose, bet pirmiausia tai, ar Seimo nario faktiškai vykdoma veikla nėra toks darbas, kurį Seimo nariui draudžia Konstitucija, ar ji neperauga į verslą, komerciją ar kitokią veiklą, kurią draudžia Konstitucija.

Atsižvelgiant į tai, kad veikla, kuri apibūdinama kaip ūkininkavimas, pasižymi išskirtine specifika, vien pelno gavimas iš šios veiklos savaime nereiškia, kad ši veikla yra peraugusi į verslą, komerciją ar kitokią veiklą, kurią draudžia Konstitucija. Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad kiekvienu atveju, kai kiltų abejonių, ar tam tikra Seimo nario veikla, apibūdinama kaip ūkininkavimas (nesvarbu, kaip ji apibrėžiama įstatymuose ar kituose teisės aktuose), nėra peraugusi į verslą, komerciją ar kitokią veiklą, kurią Seimo nariui draudžia Konstitucija, būtų galima išsiaiškinti visas faktines aplinkybes, įvertinti tą veiklą ir nustatyti, ar minėta veikla nėra nesuderinama su Seimo nario konstituciniu teisiniu statusu.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus konstatuotina, kad [Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo] <...> teiginys „Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies formuluo-tėje „darbas verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse“ vartojama sąvoka „darbas“ apima ir bet kokią kitą privačią veiklą, kuria siekiama pelno, taip pat ir tokią veiklą, kuria siekiama pelno, kuri atliekama neįsteigus įmonės, įstaigos, organizacijos“ nereiškia, kad bet kokia veikla, kuri apibūdinama kaip ūkininkavimas, savaime (jeigu ji nėra peraugusi į verslą, komerciją ar kitokią veiklą, kurią Seimo nariui draudžia Konstitucija) yra nesuderinama su Seimo nario konstituciniu teisiniu statusu.

Draudimas Seimo nariui užsiimti verslu, komercija ar kitokia privačia veikla, kuria siekiama pelno (Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalis): Seimo nario teisė būti privačios įmonės, įstaigos, organizacijos steigėju, savininku, bendraturčiu ar akcininku

Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas

<...> [prašomuose išaiškinti Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo teiginiuose] nėra konstatuota, kad Seimo nariui draudžiama būti kokios nors privačios įmonės, įstaigos, organizacijos steigėju, savininku, bendraturčiu ar akcininku, kad toks Seimo narys pagal Konstituciją negali turėti privačios įmonės, įstaigos ar organizacijos steigėjo, savininko, bendraturčio ar akcininko teisių, kad jis negali šių teisių įgyvendinti pats, išskyrus viename iš šių teiginių suformuluotą draudimą Seimo nariui: „toks Seimo narys, kuris yra kokios nors privačios įmonės, įstaigos, organizacijos steigėjas, savininkas, bendraturtis ar akcininkas, negali užimti pareigų, atlikti darbo, eiti tarnybos, vykdyti kitų funkcijų, atlikti kitų užduočių, užimti vadinamųjų garbės pareigų ir pan. (įskaitant dalyvavimą kolegialiuose valdymo, kontrolės ir kituose organuose) toje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje ar jai atstovauti“ <...>.

Kita vertus, minėti teiginiai nepaneigia iš Konstitucijos kylančios įstatymų leidėjo pareigos nustatyti veiksmingą Seimo nario pareigų nesuderinamumo su kitomis pareigomis bei darbu, taip pat draudimo gauti kitą atlyginimą, išskyrus Konstitucijoje nustatytas išimtis, kontrolę. Seimas, nustatydamas tokią kontrolę, turi tam tikrą diskreciją; Seimo nario pareigų nesuderinamumą su kitomis pareigomis bei darbu, taip pat kito atlyginimo, išskyrus Konstitucijoje nustatytas išimtis, negavimą jis gali užtikrinti *inter alia* nustatydamas ir tokį teisinį reguliavimą, kad Seimo nario turto valdymas būtų patikėtas kitiems asmenims (nustčius tokio turto apsaugos, išsaugojimo teises garantijas), kad būtų kontroliuojami įmonių, kurių steigėjas, savininkas, bendraturtis ar akcininkas yra Seimo narys, sandoriai su viešojo sektoriaus įstaigomis, įmonėmis, organizacijomis ir t. t.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus konstatuotina, kad [Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo] <...> teiginiai <...> nereiškia, kad Seimo nariui draudžiama būti kokios nors privačios įmonės, įstaigos, organizacijos steigėju, savininku, bendraturčiu ar akcininku, kad toks Seimo narys pagal Konstituciją negali turėti privačios įmonės, įstaigos ar organizacijos steigėjo, savininko, bendraturčio ar akcininko teisių, kad jis negali šių teisių įgyvendinti pats, išskyrus tai, kad toks Seimo narys, kuris yra kokios nors privačios įmonės, įstaigos, organizacijos steigėjas, savininkas, bendraturtis ar akcininkas, negali užimti pareigų, atlikti darbo, eiti tarnybos, vykdyti kitų funkcijų, atlikti kitų užduočių, užimti vadinamųjų garbės pareigų ir pan. (įskaitant dalyvavimą kolegialiuose valdymo, kontrolės ir kituose organuose) toje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje ar jai atstovauti.

Seimo nario teisė užimti pareigas politinėje partijoje, kurios narys jis yra, ir jai atstovauti (Konstitucijos 60 straipsnio 1, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas

<...> politinės partijos yra tokie susivienijimai, kurių steigimosi tikslai, paskirtis ir veikla yra neatsiejami nuo politinės valdžios siekio, taigi ir nuo dalyvavimo rinkimuose į atstovaujamąją instituciją – Seimą.

Konstitucija Seimo nariui nedraudžia užimti įvairias pareigas (*inter alia* vadovaujančias) politinėje partijoje, kurios narys jis yra, ir jai atstovauti.

<...> Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje yra nustatytas draudimas Seimo nariui eiti kokias nors kitas pareigas valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat dirbti darbą verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse, o šio straipsnio 3 dalyje yra nustatytas

draudimas Seimo nariui gauti kokį nors kitą atlyginimą, išskyrus Seimo nario atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Seimo narys, užimantis kokias nors pareigas (*inter alia* vadovaujančias) politinėje partijoje, kurios narys jis yra, pagal Konstituciją negali būti su šia politine partija ar jos struktūriniais padaliniais susijęs darbo santykiais, nesvarbu, ar jo veikla einant šias pareigas yra įforminta kokia nors teisine sutartimi ar kitu teisės aktu, ar yra atliekama be teisinės sutarties ar kito teisės akto, ar už tą veiklą yra atlyginama kokiomis nors išmokomis arba kaip nors kitaip, ar nėra atlyginama.

Pažymėtina ir tai, kad Konstitucijoje nustatytas draudimas Seimo nariui gauti kokį nors kitą atlyginimą, išskyrus Seimo nario atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą, reiškia, kad Seimo narys, užimantis kokias nors pareigas (*inter alia* vadovaujančias) politinėje partijoje, kurios narys jis yra, pagal Konstituciją negali gauti jokio atlyginimo už šią veiklą.

Šiame kontekste konstatuotina, kad <...> Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalyje vartojama sąvoka „atlyginimas“ – tai konstitucinė sąvoka, ji turi konstitucinį turinį ir nėra sietina tik su atlyginimu, mokamu pagal darbo ar pan. sutartis ar susitarimus; Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalies sąvokos „atlyginimas“ turinys yra daug platesnis, ši sąvoka apima įvairių rūšių pinigines išmokas bei kitokios materialios naudos suteikimą Seimo nariui.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus konstatuotina, kad [Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo] <...> teiginiai [„Konstitucinė teisė laisvai vienytis į susivienijimus yra susijusi su galimybe užimti įvairias pareigas tuose susivienijimuose; minėta galimybė yra išvestinė iš konstitucinės teisės laisvai vienytis į susivienijimus. Šių pareigų užėmimo susivienijimuose tvarką nustato ne valstybė, o tik paties susivienijimo (kuris <...> pagal Konstituciją yra autonomiškas viešosios valdžios atžvilgiu) vidaus tvarką reglamentuojantys aktai (įstatatai, statutai ir pan.)“ ir „Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris dirbtinai arba nepagrįstai suvaržytų susivienijimų steigimo laisvę ir veiklą, nes taip būtų pažeista konstitucinė vertybė – teisė į susivienijimus (asociacijų laisvė). Taigi įstatymų leidėjas pagal Konstituciją negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo apribotų Seimo nario teisę būti Konstitucijoje numatyto susivienijimo nariu ir užimti jame pareigas, nes taip šio asmens atžvilgiu būtų pažeista konstitucinė vertybė – teisė į susivienijimus, arba asociacijų laisvę“] savaime nereiškia, kad Seimo narys negali užimti pareigų (*inter alia* vadovaujančių) politinėje partijoje, kurios narys jis yra, ir jai atstovauti.

Seimo nario teisė užimti pareigas profesinėje sąjungoje, kitoje asociacijoje, kurios narys jis yra, ir jai atstovauti (Konstitucijos 60 straipsnio 1, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas

<...> Konstitucijoje įtvirtinta asociacijų laisvė, taip pat profesinių sąjungų kūrimosi ir veikimo laisvė suponuoja tai, kad šie susivienijimai gali, laikydamiesi įstatymų, savarankiškai nustatyti *inter alia* savo organizacinę struktūrą, įvairias pareigas (*inter alia* vadovaujančias), taip pat jų užėmimo tvarką.

Konstitucija Seimo nariui nedraudžia užimti įvairias pareigas (*inter alia* vadovaujančias) profesinėje sąjungoje, kitoje asociacijoje, kurios narys jis yra, ir jai atstovauti.

Kartu pabrėžtina, kad Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nustatytas draudimas Seimo nariui eiti kokias nors kitas pareigas valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat dirbti darbą verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse, ir šio straipsnio 3 dalyje nustatytas draudimas Seimo nariui gauti kokį nors kitą atlyginimą, išskyrus Seimo nario atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą, suponuoja tai, kad Seimo narys, užimantis kokias nors pareigas (*inter alia* vadovaujančias) profesinėje sąjungoje, kitoje asociacijoje,

kurios narys jis yra, pagal Konstituciją negali būti su šia profesine sąjunga, kita asociacija ar jos struktūriniais padaliniais susijęs darbo santykiais, nesvarbu, ar jo veikla einant šias pareigas yra įforminta kokia nors teisine sutartimi ar kitu teisės aktu, ar yra atliekama be teisinės sutarties ar kito teisės akto, ar už tą veiklą yra atlyginama kokiomis nors išmokomis arba kaip nors kitaip, ar nėra atlyginama, taip pat kad Seimo narys, užimantis kokias nors pareigas (*inter alia* vadovaujančias) profesinėje sąjungoje, kitoje asociacijoje, kurios narys jis yra, pagal Konstituciją negali gauti už šią veiklą jokio atlyginimo.

Aiškinant, ar Seimo narys gali atstovauti profesinei sąjungai, kitai asociacijai, kurios narys jis yra, pažymėtina ir tai, kad Seimo nario atstovavimas profesinei sąjungai, kitai asociacijai turi tam tikrų ypatumų, kuriuos lemia Seimo nario, kaip Tautos atstovo, konstitucinis teisinis statusas, iš esmės besiskiriantis nuo kitų piliečių ir valstybės pareigūnų teisinio statuso. Pagal Konstituciją Seimo narys negali atstovauti profesinei sąjungai, kitai asociacijai teisiniuose santykiuose su valstybės ir savivaldybių įstaigomis, įmonėmis, organizacijomis (jų pareigūnais), taip pat su kitomis (ne valstybės ar savivaldybių) įstaigomis, įmonėmis, organizacijomis (jų pareigūnais), kurioms pagal įstatymus yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas arba kurios tam tikromis įstatymuose apibrėžtomis formomis ir būdais dalyvauja vykdant valstybės funkcijas, nes minėtos įstaigos, įmonės, organizacijos (jų pareigūnai) yra (gali būti) tiesiogiai arba netiesiogiai priklausomos nuo Seimo sprendimų (įskaitant sprendimus dėl biudžeto asignavimų skyrimo), Seimo vykdomos parlamentinės kontrolės, Seimo galimybės skirti ir atleisti institucijų vadovus, kitus valstybės pareigūnus arba daryti įtaką jų skyrimui ar pan. Toks atstovavimas, kai tam tikrai profesinei sąjungai, kitai asociacijai teisiniuose santykiuose su valstybės ir savivaldybių įstaigomis, įmonėmis, organizacijomis (jų pareigūnais), taip pat kitomis (ne valstybės ar savivaldybių) įstaigomis, įmonėmis, organizacijomis (jų pareigūnais), kurioms pagal įstatymus yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas arba kurios tam tikromis įstatymuose apibrėžtomis formomis ir būdais dalyvauja vykdant valstybės funkcijas, atstovauja Seimo narys, galėtų sudaryti prielaidas atsirasti tokiai teisei situacijai, kad Seimo nario atstovaujama profesinė sąjunga, kita asociacija kito šių santykių subjekto atžvilgiu įgytų papildomą pranašumą vien dėl to, kad jai atstovauja būtent Seimo narys.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus konstatuotina, kad [Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo] <...> teiginiai „Konstitucinė teisė laisvai vienytis į susivienijimus yra susijusi su galimybe užimti įvairias pareigas tuose susivienijimuose; minėta galimybė yra išvestinė iš konstitucinės teisės laisvai vienytis į susivienijimus. Šių pareigų užėmimo susivienijimuose tvarką nustato ne valstybė, o tik paties susivienijimo (kuris <...> pagal Konstituciją yra autonomiškas viešosios valdžios atžvilgiu) vidaus tvarką reglamentuojantys aktai (įstatai, statutai ir pan.)“ ir „Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris dirbtinai arba nepagrįstai suvaržytų susivienijimų steigimo laisvę ir veiklą, nes taip būtų pažeista konstitucinė vertybė – teisė į susivienijimus (asociacijų laisvė). Taigi įstatymų leidėjas pagal Konstituciją negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo apribotų Seimo nario teisę būti Konstitucijoje numatyto susivienijimo nariu ir užimti jame pareigas, nes taip šio asmens atžvilgiu būtų pažeista konstitucinė vertybė – teisė į susivienijimus, arba asociacijų laisvę“] savaime nereiškia, kad Seimo narys negali užimti pareigų (*inter alia* vadovaujančių) profesinėje sąjungoje, kitoje asociacijoje, kurios narys jis yra, ir jai atstovauti.

Seimo nario pareigų nesuderinamumas su kitomis pareigomis ir darbu (Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalis): draudimas būti susijusiam darbo santykiais su kokia nors įmone, įstaiga, organizacija, visuomenine organizacija, profesine sąjunga, politine partija, asociacija ar kitokiu susivienijimu

Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas

<...> pagal Konstituciją yra negalima tokia teisinė situacija, kai Seimo narys yra darbo santykiais susijęs su kuria nors valstybės, savivaldybės įmone, įstaiga, organizacija, privačia įmone, įstaiga ar organizacija, taip pat su kuria nors visuomenine organizacija, profesine sąjunga, politine partija, asociacija ar kitokiu susivienijimu (nepriklausomai nuo jo pavadinimo), išskyrus pačioje Konstitucijoje *expressis verbis* nurodytą arba implicitiškai numatytą darbą (pareigas).

Šis konstitucinis draudimas reiškia ir tai, kad asmuo, išrinktas Seimo nariu, iki pirmojo naujai išrinkto Seimo posėdžio, kuriame jis prisiekia, privalo nutraukti darbo santykius visose valstybės, savivaldybių įmonėse, įstaigose, organizacijose, privačiose įmonėse, įstaigose, organizacijose, taip pat visuomeninėse organizacijose, profesinėse sąjungose, politinėse partijose, asociacijose ar kitokuose susivienijimuose (nepriklausomai nuo jų pavadinimo). [Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarime] konstatuota, kad toks „Konstitucijos aiškinimas, esą Seimo narys, davęs priesaiką, dar kurį laiką gali eiti kokias nors kitas pareigas ar dirbti darbą, nesuderinamą su Seimo nario pareigomis (išskyrus Konstitucijoje numatytas išimtis), <...> būtų nepagrįstas, nes taip būtų nepaisoma <...> Konstitucijoje nustatytų draudimų Seimo nariui; taip būtų pažeista Konstitucija“ <...>.

Taigi, jeigu Seimo narys, davęs priesaiką, dar kurį laiką nenutrauktų darbo santykių su kuria nors valstybės, savivaldybės įmone, įstaiga, organizacija, privačia įmone, įstaiga, organizacija arba kuria nors visuomenine organizacija, profesine sąjunga, politine partija, asociacija ar kitokiu susivienijimu (nepriklausomai nuo jo pavadinimo), tai būtų Konstitucijoje nustatytų draudimų Seimo nariui nepaisymas – Konstitucijos pažeidimas. Konstitucija būtų pažeista ir tuo atveju, jeigu Seimo narys, davęs priesaiką, ne nutrauktų darbo santykių su tam tikra valstybės, savivaldybės įmone, įstaiga, organizacija, privačia įmone, įstaiga, organizacija arba kuria nors visuomenine organizacija, profesine sąjunga, politine partija, asociacija ar kitokiu susivienijimu (nepriklausomai nuo jo pavadinimo), o kokiu nors šios valstybės, savivaldybės įmonės, įstaigos, organizacijos, privačios įmonės, įstaigos, organizacijos arba kurios nors visuomeninės organizacijos, profesinės sąjungos, politinės partijos, asociacijos ar kitokio susivienijimo (nepriklausomai nuo jo pavadinimo) arba jo institucijos ar pareigūno sprendimu būtų išleistas atostogų arba kokiu nors kitu būdu jam būtų leista laikinai (kol jis eina Seimo nario pareigas) nedirbti atitinkamo darbo, arba būtų sustabdytas jo įgaliojimų (pareigų) vykdymas, ar pan. Šiame kontekste pažymėtina, kad asmens išėjimas kokių nors atostogų, jo įgaliojimų (pareigų) vykdymo sustabdymas ar pan. ne nutraukia šio asmens darbo santykius su atitinkama valstybės, savivaldybės įmone, įstaiga, organizacija, privačia įmone, įstaiga, organizacija, taip pat visuomenine organizacija, profesine sąjunga, politine partija, asociacija ar kitokiu susivienijimu (nepriklausomai nuo jo pavadinimo), o priešingai, patvirtina, kad šis asmuo yra (išlieka) darbo santykiais susijęs su atitinkama valstybės, savivaldybės įmone, įstaiga, organizacija, privačia įmone, įstaiga, organizacija, taip pat su visuomenine organizacija, profesine sąjunga, politine partija, asociacija ar kitokiu susivienijimu (nepriklausomai nuo jo pavadinimo).

Pagal Konstitucijos 63 straipsnio 7 punktą Seimo nario įgaliojimai nutrūksta, jeigu jis neatsisako darbo, nesuderinamo su Seimo nario pareigomis. Paaiškęjus, jog susidarė tokia teisinė situacija, kad davęs priesaiką Seimo narys yra neatsisakęs darbo, nesuderinamo su

Seimo nario pareigomis, pagal Konstituciją Seimui kyla pareiga nutraukti tokio Seimo nario įgaliojimus; dėl to Seimas turi priimti nutarimą.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus konstatuotina, kad [Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo] <...> teiginiai dėl Seimo nario pareigų nesuderinamumo su kitomis pareigomis bei darbu reiškia, jog pagal Konstituciją nėra galima tokia teisinė situacija, kad Seimo narys būtų asmuo, kuris yra ne nutraukęs darbo santykius su tam tikra valstybės, savivaldybės įmone, įstaiga, organizacija, privačia įmone, įstaiga, organizacija, kuria nors visuomenine organizacija, profesine sąjunga, politine partija, asociacija ar kitokiu susivienijimu (nepriklausomai nuo jo pavadinimo), bet yra joje išleistas atostogų arba kokiu nors kitu būdu jam leista laikinai (kol jis eina Seimo nario pareigas) nedirbti atitinkamo darbo, nevykdyti atitinkamos veiklos, arba kitaip yra sustabdytas jo įgaliojimų (pareigų) vykdymas toje įmonėje, įstaigoje, organizacijoje, visuomeninėje organizacijoje, profesinėje sąjungoje, politinėje partijoje, asociacijoje ar kitokiame susivienijime (nepriklausomai nuo jo pavadinimo).

Draudimas Seimo nariui gauti kitą atlyginimą (Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas

<...> Konstitucijoje nustatytas draudimas Seimo nariui gauti kokį nors kitą atlyginimą, išskyrus Seimo nario atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą, reiškia, kad Seimo narys, užimantis kokias nors pareigas (*inter alia* vadovaujančias) politinėje partijoje, kurios narys jis yra, pagal Konstituciją negali gauti jokio atlyginimo už šią veiklą.

Šiame kontekste konstatuotina, kad <...> Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalyje vartojama sąvoka „atlyginimas“ – tai konstitucinė sąvoka, ji turi konstitucinį turinį ir nėra sietina tik su atlyginimu, mokamu pagal darbo ar pan. sutartis ar susitarimus; Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalies sąvokos „atlyginimas“ turinys yra daug platesnis, ši sąvoka apima įvairių rūšių pinigines išmokas bei kitokios materialios naudos suteikimą Seimo nariui.

Seimo nario mandato individualumas

Konstitucinio Teismo 2010 m. spalio 27 d. išvada

<...> pagal Konstituciją Seimo nario mandatas yra individualus – jis suteikiamas tik tam asmeniui, kuris Konstitucijos ir įstatymų nustatyta tvarka yra išrenkamas Seimo nariu. Pagal Konstituciją Seimo narys turi teisę ir pareigą tik pats asmeniškai įgyvendinti rinkėjų jam suteiktą mandatą. Seimo nario konstitucinis statusas, integruojantis Seimo nario pareigas, teises, veiklos garantijas, atsakomybę, suponuoja tai, kad Seimo narys iš Konstitucijos ir jai neprieštarujančių įstatymų kylančias Seimo nario – Tautos atstovo teises ir pareigas privalo įgyvendinti tik pats asmeniškai, jis jokia forma negali perleisti kitam asmeniui, *inter alia* Seimo nariui, savo, kaip Seimo nario, teisių ir konstitucinių pareigų vykdymo. Seimo nario mandato individualumas suponuoja ir tai, kad joks asmuo, *inter alia* Seimo narys, negali perimti kito Seimo nario – Tautos atstovo teisių ir pareigų, *inter alia* teisės balsuoti.

Iš Konstitucijoje įtvirtinto Seimo nario laisvo mandato principo, *inter alia* Seimo nario mandato individualumo reikalavimo, kylanti Seimo nario teisė savo nuožiūra balsuoti priimant bet kurį Seimo sprendimą gali būti realizuojama tik Seimo nariui asmeniškai išreiškiant savo valią per balsavimą Seimo posėdyje. Tuo atveju, jeigu asmeninio Seimo nario balsavimo Seimo posėdyje reikalavimo nesilaikoma, *inter alia* jeigu per balsavimą vienas Seimo narys balsuoja už kitą Seimo narį ir taip išreiškia ne Seimo nario, už kurį balsuojama, bet savo valią, nepaisoma iš Konstitucijos, *inter alia* jos 69 straipsnio, kylančių reikalavimų įstatymų priėmimo procedūrai, iškreipiami balsavimo rezultatai, sudaromos

prielaidos pažeisti Konstitucijoje įtvirtintą Seimo nario laisvo mandato principą. Taip pat pažymėtina, kad ir tie atvejai, kai vienas Seimo narys balsuoja už kitą Seimo narį ir taip išreiškia to Seimo nario valią, neatitinka Seimo nario mandato individualumo reikalavimo ir traktuotini kaip iš Konstitucijos, *inter alia* jos 69 straipsnio, kylančių reikalavimų įstatymų priėmimo procedūrai nepaisymas.

Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad Seimo nariai, dalyvaujantys vykdant Seimo, kaip Tautos atstovybės, funkcijas, galėtų tinkamai vykdyti savo įgaliojimus, kad nebūtų sudaryta teisinių prielaidų Seimo nariams veikti ne Tautos ir Lietuvos valstybės, bet savo asmeniniais interesais, šiuos asmeninius interesus iškelti aukščiau už visuomenės interesus, kad nebūtų sudaryta teisinių prielaidų Seimo nariams elgtis nesąžiningai, piktnaudžiauti savo įgaliojimais, kad būtų galima veiksmingai kontroliuoti, kaip Seimo nariai laikosi šių reikalavimų, ir kad Seimo nariai, jeigu jie nepaiso minėtų reikalavimų, būtų traukiami atsakomybėn pagal Konstituciją ir įstatymus.

Konstitucinė su Seimo nario pareigomis nesuderinamų pareigų ir darbo samprata (Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 23 d. sprendimas

Aiškinant, ar <...> Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo <...> formuluotė „Sąvoka „darbas“, vartojama Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies formuluotėje „darbas verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse““ apima ir Seimo nario privačią veiklą verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse, atliekamą pagal teisinę ar kitokią sutartį, bet laisvu nuo Seimo posėdžių laiku ir negaunant už tą veiklą jokio atlyginimo ar kitų rūšių piniginių išmokų, pažymėtina, kad <...> pagal oficialiąją konstitucinę doktriną, suformuotą Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarime, sąvoka „darbas“, vartojama Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies formuluotėje „darbas verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse“, apima bet kokią veiklą Lietuvos, užsienio ar tarptautinėje privačioje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje arba atstovaujant tokiai įstaigai, įmonei, organizacijai, jeigu ši veikla yra susijusi su darbo atlikimu, pareigų užėmimu, tarnybos ėjimu, kitų funkcijų vykdymu, kitų užduočių atlikimu, vadinamųjų garbės pareigų užėmimu ir pan. (įskaitant dalyvavimą kolegialiuose valdymo, kontrolės ir kituose organuose), neatsižvelgiant į tai, ar:

- ta veikla yra nuolatinė, ar laikina, ar vienkartinio pobūdžio (epizodinė),
- už tą veiklą yra atlyginama kokiomis nors išmokomis arba kaip nors kitaip, ar nėra atlyginama,
- ta veikla teisės aktuose yra įvardijama kaip darbas, ar kaip nors kitaip,
- toje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje yra, ar nėra dar ir kitų asmenų, užsiimančių kokia nors veikla,
- ta veikla yra vadovaujanti, ar ne,
- asmuo tai veiklai yra renkamas, ar skiriamas,
- ta veikla yra įforminama kokia nors teisine sutartimi arba kitu teisės aktu, ar yra atliekama be teisinės sutarties arba kito teisės akto.

Pažymėtina ir tai, kad, kaip pabrėžta Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendime, pagal Konstituciją nei poilsio ir laisvalaikio, nei kasmetinių mokamų atostogų metu Seimo narys nepraranda Tautos atstovo statuso.

Taigi konstatuotina, kad Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas draudimas Seimo nariui dirbti verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse ne tik savo

darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos metu, bet ir laisvu nuo darbo Seime (poilsio, laisvalaikio, kasmetinių mokamų atostogų) metu.

Kartu pabrėžtina, kad <...> Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalyje nustatyto teisinio reguliavimo tikslas yra užtikrinti Seimo nario, kaip Tautos atstovo, laisvą mandatą, jo darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos nepertraukiamumą, garantuoti, kad Seimo narys veiks Tautos ir Lietuvos valstybės, o ne savo asmeniniais ar grupiniais interesais, kandidatą į Seimo narius iškėlusį ar jį rėmusių politinių partijų ar politinių organizacijų, visuomeninių organizacijų, kitų organizacijų ar kitų asmenų interesais, teritorinių bendruomenių, Seimo nario rinkimų apygardos rinkėjų interesais, kad Seimo narys nesinaudos savo statusu, laisvu mandatu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti, kad kiekvienas Seimo narys turės galimybę vykdyti savo konstitucinę priedermę nuolatos dalyvauti Seimo – Tautos atstovybės darbe, nepertraukiamai vykdyti savo, kaip Tautos atstovo, konstitucinius įgaliojimus; šis tikslas nebūtų pasiektas arba būtų sudarytos prielaidos kliudyti šį tikslą pasiekti, jeigu Seimo narys tuo pat metu galėtų eiti ir kitas pareigas arba dirbti ir kitą darbą, išskyrus pačioje Konstitucijoje *expressis verbis* nurodytas pareigas, taip pat pareigas, galimybę kurias užimti suponuoja Konstitucija.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo <...> formuluotė „Sąvoka „darbas“, vartojama Konstitucijos 60 straipsnio 1 dalies formuluotėje „darbas verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse“ apima bet kokią veiklą Lietuvos, užsienio ar tarptautinėje privačioje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje arba atstovaujant tokiai įstaigai, įmonei, organizacijai, jeigu ši veikla yra susijusi su darbo atlikimu, pareigų užėmimu, tarnybos ėjimu, kitų funkcijų vykdymu, kitų užduočių atlikimu, vadinamųjų garbės pareigų užėmimu ir pan. (įskaitant dalyvavimą kolegialiuose valdymo, kontrolės ir kituose organuose), neatsižvelgiant į tai, ar ta veikla yra nuolatinė, ar laikina, ar vienkartinio pobūdžio (epizodinė), į tai, ar už tą veiklą yra atlyginama kokiomis nors išmokomis arba kaip nors kitaip, ar nėra atlyginama, į tai, ar ta veikla teisės aktuose yra įvardijama kaip darbas, ar kaip nors kitaip, į tai, ar toje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje yra, ar nėra dar ir kitų asmenų, užsiimančių kokia nors veikla, į tai, ar ta veikla yra vadovaujanti, ar ne, į tai, ar asmuo tai veiklai yra renkamas, ar skiriamas, į tai, ar ta veikla yra įforminama kokia nors teisine sutartimi arba kitu teisės aktu, ar yra atliekama be teisinės sutarties arba kito teisės akto, neatsižvelgiant į tai, ar ta veikla vykdoma Seimo nario darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos, ar poilsio, laisvalaikio, kasmetinių mokamų atostogų metu.

Seimo nario teisė gauti atlyginimą už kūrybinę veiklą (Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 23 d. sprendimas

<...> Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo <...> teiginys „Seimo nario konstitucinės kūrybinės veiklos laisvės vienas iš ypatumų yra tas, kad Seimo narys šią laisvę įgyvendina ne kaip darbo, tarnybos ar pan. santykių subjektas“, aiškinamas Seimo nario konstitucinio teisinio statuso, konstitucinės kūrybinės veiklos sampratos ir atlyginimo už šią veiklą mokėjimo kontekste, reiškia, kad pagal Konstituciją Seimo narys gali gauti atlyginimą už kūrybinę veiklą, t. y. tokią veiklą, kurios rezultatas yra kokybiškai nauja, originali, niekada anksčiau neegzistavusi konkreti materialinė ar dvasinė mokslo, technikos, kultūros ar meno vertybė (kūrinys). Be to, Seimo nario kūrybinė veikla nesuderinama su veikla (pareigų užėmimu, darbo atlikimu, tarnybos ėjimu, kitų funkcijų vykdymu ir pan.) Lietuvos valstybės, savivaldybių, užsienio arba tarptautinėje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje, taip pat privačioje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje; taigi Seimo narys, užsiimdamas kūrybine

veikla, negali pažeisti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 60 straipsnio 1 dalies, kylančių konstitucinių Seimo nario darbinės veiklos ribojimo imperatyvų.

Seimo nario konstitucinė kūrybinės veiklos laisvė gali būti įgyvendinama *inter alia* sudarant sutartį, tačiau pažymėtina, kad tokios sutarties pagrindu negali atsirasti darbo, tarnybos ar pan. santykiai. Pažymėtina ir tai, kad sprendžiant, kokie santykiai tarp šalių yra susiklostę konkrečios sutarties pagrindu, turi būti vertinama ne tik tai, kaip ta sutartis pavadinta, bet ir tai koks yra jos turinys. Vadinas, kiekvienu atveju būtina individualiai įvertinti, ar tokia sutartimi reguliuojami konstitucinę kūrybinės veiklos sampratą atitinkantys santykiai.

Taigi konstatuotina, kad Seimo narys gali gauti atlyginimą už kūrybinę veiklą, t. y. tokią veiklą, kurios rezultatas yra kokybiškai nauja, originali, niekada anksčiau neegzistavusi konkreti materialinė ar dvasinė mokslo, technikos, kultūros ar meno vertybė (kūrinys); tačiau, kaip minėta, Seimo nario kūrybinė veikla nesuderinama su veikla (pareigų užėmimu, darbo atlikimu, tarnybos ėjimu, kitų funkcijų vykdymu ir pan.) Lietuvos valstybės, savivaldybių, užsienio arba tarptautinėje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje, taip pat privačioje įstaigoje, įmonėje, organizacijoje; taigi Seimo narys, užsiimdamas kūrybine veikla, negali pažeisti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 60 straipsnio 1 dalies, kylančių konstitucinių Seimo nario darbinės veiklos ribojimo imperatyvų.

Kartu pažymėtina, kad, kaip minėta, Seimo narys įgyvendindamas kūrybinės veiklos laisvę turi paisyti Seimo nario, kaip Tautos atstovo, konstitucinio statuso ir iš jo kylančių teisinių, etinių imperatyvų, *inter alia* vengti viešųjų ir privačiųjų interesų konfliktų.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo <...> teiginys „Seimo nario konstitucinės kūrybinės veiklos laisvės vienas iš ypatumų yra tas, kad Seimo narys šią laisvę įgyvendina ne kaip darbo, tarnybos ar pan. santykių subjektas“ *inter alia* reiškia, kad Seimo narys gali gauti atlyginimą už kūrybinę veiklą, t. y. tokią veiklą, kurios rezultatas yra kokybiškai nauja, originali, niekada anksčiau neegzistavusi konkreti materialinė ar dvasinė mokslo, technikos, kultūros ar meno vertybė (kūrinys); Seimo nario konstitucinė kūrybinės veiklos laisvė gali būti įgyvendinama *inter alia* sudarant sutartį, tačiau tokios sutarties pagrindu negali atsirasti darbo, tarnybos ar pan. santykiai; vadinas, Seimo narys, užsiimdamas kūrybine veikla, negali pažeisti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 60 straipsnio 1 dalies, kylančių konstitucinių Seimo nario darbinės veiklos ribojimo imperatyvų.

<...>

<...> paskaita paprastai yra pedagoginės veiklos forma. Paskaitose siekiama suteikti žinių apie dėstomąjį dalyką, aiškinami probleminiai to dalyko klausimai. Tačiau galimi atvejai, kai paskaita dėl to, kad yra itin originali, kokybiškai nauja, neturi analogų, gali būti vertinama kaip kūrinys, kurio išraiškos forma *inter alia* gali būti rašytinė arba žodinė.

Pagal Konstituciją Seimo narys gali gauti atlyginimą už kūrybinę veiklą, t. y. už tokią veiklą mokslo, technikos, kultūros ar meno srityje, kuria siekiama sukurti kūrinį – kokybiškai naują, originalią, niekada anksčiau neegzistavusią konkrečią materialinę ar dvasinę mokslo, technikos, kultūros ar meno vertybę. Pažymėtina, kad, kaip minėta, vienas iš Seimo nario konstitucinės kūrybinės veiklos laisvės ypatumų yra tas, kad jis šią laisvę įgyvendina ne kaip darbo, tarnybos ar pan. santykių subjektas.

Taigi konstatuotina, kad Seimo narys gali gauti atlyginimą už paskaitą, atitinkančią kūrinio sampratą, jeigu jis ją sukūrė įgyvendindamas kūrybinės veiklos laisvę nebūdamas darbo, tarnybos ar pan. santykių subjektu.

Minėta, kad Seimo nario konstitucinė kūrybinės veiklos laisvė gali būti įgyvendinama *inter alia* sudarant sutartį, tačiau tokios sutarties pagrindu negali atsirasti darbo, tarnybos ar

pan. santykiai. Pažymėtina, kad dėl Seimo nario kūrybinės veiklos, kurios tikslas – sukurti paskaitą, taip pat gali būti sudaroma sutartis, tačiau tokios sutarties pagrindu negali atsirasti darbo, tarnybos ar pan. santykiai. Pažymėtina ir tai, kad sprendžiant, kokie santykiai tarp šalių yra susiklostę konkrečios sutarties pagrindu, kaip minėta, turi būti vertinama ne tik tai, kaip ta sutartis pavadinta, bet ir tai koks yra jos turinys. Vadinasi, kiekvienu atveju būtina individualiai įvertinti, ar tokia sutartimi reguliuojami konstitucinę kūrybinės veiklos sampratą atitinkantys santykiai.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo <...> teiginiai „Iš Konstitucijos 113 straipsnio 1 dalies formuluotės „užmokestis už pedagoginę ar kūrybinę veiklą“ matyti, kad pedagoginės ir kūrybinės veiklos konstitucinės sampratos nėra tapačios, kad kiekviena iš jų turi savarankišką turinį. Šios sąvokos negali būti sutapatinamos, jos nėra sinonimai ir nė viena iš jų neapima kitos. Konstitucijoje pedagoginė veikla yra atribota nuo kūrybinės veiklos: pedagoginė veikla siejama su dėstymu, mokymu, ugdymu mokymo, auklėjimo įstaigose (įskaitant aukštąsias mokyklas), tuo tarpu kūrybinė veikla <...> yra veikla, kuria siekiama sukurti mokslo, technikos, kultūros ar meno kūrinių“ *inter alia* reiškia, jog Seimo narys gali gauti atlyginimą už kūrinio sampratą atitinkančią paskaitą, sukurtą įgyvendinant Seimo nario konstitucinę kūrybinės veiklos laisvę; dėl kūrinio sampratą atitinkančios paskaitos, kurios išraiškos forma *inter alia* gali būti rašytinė arba žodinė, gali būti sudaroma sutartis, tačiau tokios sutarties pagrindu negali atsirasti darbo, tarnybos ar pan. santykiai.

Seimo nario įgaliojimų nutūkimas, kai jis pereina dirbti arba neatsisako darbo, nesuderinamo su Seimo nario pareigomis (Konstitucijos 63 straipsnio 7 punktą)

Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 23 d. sprendimas

<...> Konstitucijos 63 straipsnio 7 punkte nustatytas savarankiškas Seimo nario mandato netekimo pagrindas – kai Seimo narys pereina dirbti arba neatsisako darbo, nesuderinamo su Seimo nario pareigomis; tai suponuoja būtinybę atlikti Seimo nario veiklos tyrimą, kad būtų galima nustatyti atitinkamas aplinkybes ir konstatuoti faktą, kad Seimo narys perėjo dirbti arba neatsisakė darbo, nesuderinamo su Seimo nario pareigomis. Todėl įstatymų leidėjas turi nustatyti tvarką, pagal kurią būtų užtikrintas teisingas teisinis procesas ir būtų galima tinkamai iširti bei nustatyti, ar Seimo narys perėjo (neperėjo) dirbti arba neatsisakė (atsisakė) darbo, nesuderinamo su Seimo nario pareigomis, ir būtų galima priimti teisingą sprendimą dėl Seimo nario mandato.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo <...> nuostata „Pagal Konstitucijos 63 straipsnio 7 punktą Seimo nario įgaliojimai nutrūksta, jeigu jis neatsisako darbo, nesuderinamo su Seimo nario pareigomis“, aiškinama kartu su šio nutarimo <...> nuostata „Iš Konstitucijoje įtvirtinto Seimo nario pareigų nesuderinamumo su kitomis pareigomis ar darbu (išskyrus Konstitucijoje numatytas išimtis), taip pat draudimo gauti kitą atlyginimą (išskyrus Konstitucijoje numatytas išimtis), įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų patikrinti, ar yra paisoma Konstitucijos 60 straipsnyje Seimo nariui nustatytų apribojimų“, *inter alia* reiškia, kad įstatymų leidėjas turi nustatyti tvarką, pagal kurią būtų užtikrintas teisingas teisinis procesas ir būtų galima tinkamai iširti bei nustatyti, ar Seimo narys perėjo (neperėjo) dirbti arba neatsisakė (atsisakė) darbo, nesuderinamo su Seimo nario pareigomis, ir būtų galima priimti teisingą sprendimą dėl Seimo nario mandato.

Seimo narių lygiateisiškumas*Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada*

<...> konstitucinis visų Seimo narių statusas yra vienodas, nepaisant to, ar jie išrinkti taikant vieną (proporcinę arba mažoritarinę) rinkimų sistemą, ar skirtingas rinkimų sistemas (įstatymų leidėjui pasirinkus vadinamąją mišrią parlamento rinkimų sistemą). Kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d., 2004 m. liepos 1 d. nutarimuose, pagal Konstituciją kiekvienas Seimo narys atstovauja visai Tautai, visi Seimo nariai yra lygūs, jie turi turėti vienodas galimybes dalyvauti Seimo darbe.

Seimo nario įgaliojimų nutūkimas, kai rinkimai pripažįstami negaliojančiais arba šiurkščiai pažeidžiamas rinkimų įstatymas (Konstitucijos 63 straipsnio 6 punktas)

Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada

<...> pagal Konstituciją per Seimo rinkimus padaryti šiurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų, *inter alia* rinkimų proceso sąžiningumo ir skaidrumo, principų pažeidimai gali būti nustatyti ir vėliau, kai išrinkti Seimo nariai jau yra įgiję įgaliojimus, t. y. jau po to, kai išrinktas Seimas susirenka į pirmąjį posėdį.

Konstitucijos 63 straipsnio 6 punkte nustatyta, kad Seimo nario įgaliojimai nutrūksta, kai rinkimai pripažįstami negaliojančiais arba šiurkščiai pažeidžiamas rinkimų įstatymas. Ši konstitucinė nuostata suponuoja Seimo įgaliojimus nutraukti Seimo nario įgaliojimus, jeigu dėl jo išrinkimo teisėtumo pagrįstų abejonių keliantys šiurkštūs demokratiškų, laisvų ir teisingų rinkimų [principų] pažeidimai nustatomi tada, kai Seimo narys jau yra įgijęs įgaliojimus. Pagal Konstitucijos 63 straipsnio 6 punktą Seimo nario įgaliojimai gali būti nutraukti tiek pripažinus rinkimus negaliojančiais (pavyzdžiui, vienmandatėje rinkimų apygardoje, kai nustatomi šiurkštūs rinkimų įstatymo pažeidimai, kurie kelia pagrįstų abejonių dėl tam tikro Seimo nario išrinkimo teisėtumo, ir neįmanoma nustatyti tikrąją rinkėjų valią atspindinčių rinkimų rezultatų), tiek nepripažinus rinkimų negaliojančiais (pavyzdžiui, kai nustatomi šiurkštūs rinkimų įstatymo pažeidimai, kurie kelia pagrįstų abejonių dėl tam tikrų Seimo narių išrinkimo teisėtumo daugiamandatėje arba vienmandatėje rinkimų apygardoje, tačiau įmanoma nustatyti tikrąją rinkėjų valią atspindinčius rinkimų rezultatus).

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punkte nustatyti Konstitucinio Teismo įgaliojimai *inter alia* teikti išvadą, ar nebuvo pažeistas rinkimų įstatymas per Seimo narių rinkimus; pagal Konstitucijos 106 straipsnio 5 dalį prašyti Konstitucinio Teismo išvados dėl Seimo rinkimų gali Seimas ir Respublikos Prezidentas; Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje *inter alia* nustatyta, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas. Atsižvelgiant į tai darytina išvada, kad Seimas gali priimti nutarimą dėl Seimo nario įgaliojimų nutraukimo pagal Konstitucijos 63 straipsnio 6 punktą tik remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, kad per Seimo rinkimus buvo šiurkščiai pažeistas rinkimų įstatymas, o Konstitucinis Teismas tokią išvadą gali teikti tik pagal Seimo ar Respublikos Prezidento paklausimą.

Seimo nario asmens neliečiamybės (imuniteto) panaikinimo procedūra (Konstitucijos 62 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2016 m. balandžio 27 d. nutarimas

Konstitucijos 62 straipsnio 1, 2 dalyse nustatyta:

„Seimo nario asmuo neliečiamas.

Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė.“

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad konstitucinių Seimo nario darbo Seime bei kitos parlamentinės veiklos garantijų sistema *inter alia* apima Seimo nario imunitetus (2004 m. liepos 1 d. nutarimas). Konstitucijos 62 straipsnio 1, 2 dalių nuostatomis yra įtvirtintos Seimo nario asmens neliečiamybės papildomos garantijos, reikalingos ir būtinos jo, kaip Tautos atstovo, pareigoms tinkamai atlikti; Seimo narių, įgyvendinančių jiems Konstitucijos ir įstatymų pavestas pareigas, imunitetas turi užtikrinti, kad Seimas galės nekludomai vykdyti Konstitucijoje nustatytas funkcijas (2000 m. gegužės 8 d. nutarimas); Seimo nario teisė į laisvę ir asmens neliečiamybė jo kadencijos laikotarpiu gali būti ribojama tik Seimo sutikimu (2001 m. sausio 25 d. nutarimas).

<...>

<...> Konstitucijos 62 straipsnio 2 dalyje numatyto Seimo sutikimo, be kurio Seimo narys negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė, davimo procedūra gali būti nustatyta Seimo statute. Ją nustatydamas Seimas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų. Seimo statute nustatyta Seimo sutikimo Seimo narį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti, kitaip suvaržyti jo laisvę davimo procedūra saisto Seimą: sprendamas, ar duoti tokį sutikimą, Seimas privalo laikytis Seimo statute nustatytos procedūros. Jei Seimas, įgyvendindamas savo įgaliojimus duoti tokį sutikimą arba jo neduoti, *inter alia* priimdamas atitinkamą teisės aktą, kuriuo išreiškiama jo valia, padarytų esminį Seimo statute nustatytos procedūros pažeidimą, būtų nesilaikoma ne tik Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo, bet ir Konstitucijos 62 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, kad Seimo narys gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, gali būti kitaip suvaržoma jo laisvė tik Seimo sutikimu.

<...>

<...> atsižvelgiant į tai, kad Seimas savo prigimtimi ir esme yra politinio pobūdžio institucija, kurios sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia ir jie grindžiami politiniais susitarimais, įvairiais politiniais kompromisais (2004 m. kovo 31 d. išvada, 2014 m. gegužės 27 d. nutarimas), pažymėtina, kad Seimo nario asmens neliečiamybės (imuniteto) panaikinimas yra parlamentinė procedūra, kuri negali būti laikoma teisiniu procesu *sensu stricto*, jos metu nėra sprendžiamas klausimas dėl Seimo nario kaltės ir baudžiamosios atsakomybės realizavimo. Kartu pažymėtina, kad Seimo sprendimas panaikinti Seimo nario asmens neliečiamybę siekiant patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn, suimti, kitaip suvaržyti jo laisvę sukelia Seimo nariui teisinės pasekmes ir tam tikrais atvejais lemia jo teisinio statuso pasikeitimą: priėmus sprendimą panaikinti jo asmens neliečiamybę, jis gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, gali būti kitaip suvaržoma jo laisvė.

Konstitucijos 62 straipsnio 1, 2 dalių nuostatomis įtvirtintos Seimo nario asmens neliečiamybės papildomos garantijos, būtinos jo pareigoms tinkamai atlikti, yra nustatytos tam, kad Seimo narys būtų apsaugotas nuo persekiojimo dėl politinių ar kitų motyvų dėl jo, kaip Seimo nario, veiklos, o ne tam, kad būtų sudarytos prielaidos Seimo nariui, įtariamam padarius nusikaltimą, išvengti baudžiamosios atsakomybės. Seimas, nustatydamas ir vykdydamas Seimo nario asmens neliečiamybės (imuniteto) panaikinimo procedūrą, yra saistomas ir to, kad nusikaltimais, *inter alia* tais, kuriuos padaręs Seimo narys įtariamam, gali būti „šiurkščiausiai pažeidžiamos žmonių teisės ir laisvės, svarbiausi teisės ginami gėriai“ (1993 m. gruodžio 13 d. nutarimas), taip pat to, kad Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis bei Konstitucijos

28 straipsnyje išreikštas bendrasis pareigos laikytis Konstitucijos ir įstatymų imperatyvas *inter alia* reiškia, kad nusikaltimams turi būti užkirstas kelias, padaryti nusikaltimai turi būti išaiškinti, o kaltininkai patraukti atsakomybėn. Taigi Seimo nario asmens neliečiamybės (imuniteto) panaikinimo procedūros teisinis reguliavimas turi būti toks, kad, esant pagrindui patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn, nebūtų sudaryta prielaidų Seimo nariui jos išvengti, antraip būtų užkertamas kelias vykdyti teisingumą. Seimas pagal Konstituciją, *inter alia* jos 62 straipsnio 1, 2 dalis, konstitucinę teisinės valstybės principą, privalo nustatyti tokį Seimo nario asmens neliečiamybės (imuniteto) panaikinimo procedūros teisinį reguliavimą, kad ši procedūra atitiktų tinkamo teisinio proceso reikalavimus, kaip antai: klausimai, susiję su Seimo nario teisėmis ir (arba) veiklos garantijomis, turi būti sprendžiami užtikrinant šiam Seimo nariui teisę ir galimybę jas ginti; turi būti užtikrinta Seimo nario, dėl kurio asmens neliečiamybės panaikinimo sprendžiama, teisė būti bent kartą išklaustam tiesiogiai ar per kitą įgaliotą asmenį. Atsižvelgiant į tai, kad Seimo sutikimas Seimo narį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti, kitaip suvaržyti jo laisvę suteikia galimybę tęsti baudžiamąjį procesą, Seimas, reguliuodamas tokio sutikimo davimo procedūrą, gali susieti Seimo nario asmens neliečiamybės panaikinimo klausimo nagrinėjimo tvarką su baudžiamojo proceso principais (jų nulemtais reikalavimais).

Reikalavimai atlyginimo už Seimo nario darbą mokėjimo teisiniui reguliavimui (*inter alia* tuo atveju, kai Seimo narys nedalyvauja Seimo, jo struktūrinių padalinių posėdžiuose)

Konstitucinio Teismo 2016 m. spalio 5 d. nutarimas (Nr. KT26-N13/2016)

<...> pagal Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalį Seimo nario darbas, kaip ir išlaidos, susijusios su jo parlamentine veikla, atlyginamos iš valstybės biudžeto. Taigi pagal Konstitucijos 60 straipsnio 4 dalį Seimas, įstatymu reglamentuodamas vieną iš Seimo nario parlamentinės veiklos garantijų – atlyginimo už Seimo nario darbą mokėjimą, turi atsižvelgti ir į iš Konstitucijos kylančius imperatyvus dėl valstybės biudžeto lėšų naudojimo.

<...>

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 128 straipsnio 2 dalies suponuojamos valstybės turto, *inter alia* valstybės biudžeto lėšų, tinkamo valdymo, naudojimo ir disponavimo juo sampratos ir konstitucinio atsakingo valdymo principo, kyla imperatyvas įstatymu užtikrinti pagrįstą Seimo narių atlyginimams skiriamų valstybės biudžeto lėšų naudojimą.

Taigi iš Konstitucijos, *inter alia* jos 60 straipsnio 3 dalies, konstitucinio atsakingo valdymo principo, įstatymų leidėjui reglamentuojant atlyginimo už Seimo nario darbą mokėjimą kyla pareiga paisyti tokių <...> reikalavimų:

- iš valstybės biudžeto atlyginamas Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalyje numatytas Seimo nario darbas, kurio pagrindinė forma yra Seimo nario dalyvavimas Seimo, Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių, kurių nariu jis paskirtas Seimo statuto nustatyta tvarka, posėdžiuose;

- epizodinis ar net tęstinis tik dalies Seimo nario konstitucinių įgaliojimų įgyvendinimas rengiant ir teikiant įstatymų, kitų Seimo aktų projektus, susitinkant su rinkėjais ar vykdant parlamentinę veiklą kitais būdais, kai Seimo narys nuolat be svarbios pateisinamos priežasties paneigia konstitucinę Seimo nario pareigą dalyvauti Seimo, Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių, kurių nariu jis paskirtas Seimo statuto nustatyta tvarka, posėdžiuose, kurie, kaip minėta, yra pagrindinė Seimo nario darbo forma, t. y. juose nuolat nedalyvauja be svarbios pateisinamos priežasties, nelaikytinas tinkamu Seimo nario konstitucinės priedermės atstovauti Tautai įgyvendinimu, atlygintinu pagal Konstitucijos 60 straipsnio 3 dalį.

<...> įstatymų leidėjas, įgyvendindamas iš Konstitucijos, *inter alia* jos 60 straipsnio 4 dalies, kylančią pareigą įstatymu reglamentuoti vieną iš Seimo nario parlamentinės veiklos garantijų – atlyginimo už Seimo nario darbą mokėjimą, *inter alia* nustatydamas jo dydį ir mokėjimo tvarką, privalo atsižvelgti į minėtus konstitucinius imperatyvus, suponuojančius konstitucinę Seimo nario pareigą *inter alia* dalyvauti Seimo, Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių, kurių nariu jis paskirtas Seimo statuto nustatyta tvarka, posėdžiuose, ir nustatyti tokios konstitucinės pareigos nuolatinio nevykdymo (be svarbių pateisinamų priežasčių) finansinius padarinius. Įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti įvairius Seimo nario atlyginimo sumažinimo dydžius (fiksotas dalis, kuriomis mažinamas Seimo nario atlyginimas), juos konkrečiu atveju tam tikra tvarka nustatanti (taikanti) subjektą (visą Seimą ar jo struktūrinį vienetą), taip pat įvairius Seimo nario atlyginimo sumažinimo pagrindus, *inter alia* tais atvejais, kai Seimo narys be svarbių pateisinamų priežasčių nuolat nedalyvauja Seimo, Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių, kurių nariu jis paskirtas Seimo statuto nustatyta tvarka, posėdžiuose.

Šiame kontekste pažymėtina, jog, įstatymų leidėjui reglamentuojant atlyginimo už Seimo nario darbą mokėjimą tuo atveju, kai Seimo narys be svarbios pateisinamos priežasties nuolat nedalyvavo Seimo, Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių, kurių nariu jis paskirtas Seimo statuto nustatyta tvarka, posėdžiuose, būtina paisyti ir to, kad, kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarime, parlamentinės opozicijos pripažinimas – būtinas pliuralistinės demokratijos elementas; parlamentui būtina atsižvelgti į mažumos gynimo principą (1993 m. lapkričio 26 d., 2001 m. sausio 25 d. nutarimai). Todėl parlamentinės opozicijos pažiūromis ir politiniais tikslais grindžiamas demonstratyvus Seimo narių nedalyvavimas Seimo, Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių, kurių nariais jie paskirti Seimo statuto nustatyta tvarka, posėdžiuose, t. y. obstrukcija kaip politinio protesto rūšis ir parlamentinės veiklos metodas siekiant sutrukdyti priimti mažumai nepageidaujamą nutarimą, pagal Konstituciją tam tikrose situacijose gali būti vertinama kaip gana svarbi priežastis nedalyvauti juose, jei toks nedalyvavimas nėra nuolatinis.

Pažymėtina ir tai, kad Seimo nario atlyginimo, mokamo iš valstybės biudžeto lėšų, mokėjimas Seimo nariui, paneigiančiam konstitucinę Seimo nario pareigą dalyvauti Seimo, Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių, kurių nariu jis paskirtas Seimo statuto nustatyta tvarka, posėdžiuose, kurie, kaip minėta, yra pagrindinė Seimo nario darbo forma, t. y. juose nuolat nedalyvaujančiam be svarbios pateisinamos priežasties, vertintinas kaip konstituciškai nepateisinama privilegija.

Seimo nario pareiga gerbti kitų asmenų konstitucines teises ir laisves (apie priekabiavimą kaip diskriminacinį ir žmogaus orumą žeminantį elgesį žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.1. Bendrosios nuostatos, 2.1.2. Asmenų lygybės (lygiateisiškumo) principas, 2017 m. gruodžio 19 d. išvada)

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada

<...> iš Seimo nario priesaikos, Seimo nario konstitucinio statuso kylantys reikalavimai gerbti ir vykdyti Konstituciją ir įstatymus, sąžiningai vykdyti Tautos atstovo pareigas, veikti Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, vengti elgesio, žeminančio Seimo – Tautos atstovybės reputaciją ir autoritetą, lemia ir pareigą gerbti Konstitucijoje įtvirtintas ir jos saugomas žmogaus teises, nesinaudoti savo, kaip Tautos atstovo, konstituciniu statusu kitų asmenų konstitucinėms teisėms ir laisvėms pažeisti.

Seimo, kaip valstybės valdžios institucijos, per kurią Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią, konstitucinė prigimtis ir Seimo nario, kaip Tautos atstovo, konstitucinio statuso,

kuris <...> skiriasi nuo visų kitų piliečių teisinio statuso, ypatumai lemia tai, kad Seimo nario veiksmais, kuriais pažeidžiamos kitų asmenų konstitucinės teisės ar laisvės, ypač jeigu jie atliekami naudojantis Seimo nario konstituciniu statusu, nepriklausomai nuo to, ar toks Seimo nario elgesys yra susijęs su jo parlamentine veikla, gali būti šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta Seimo nario priesaika, žeminama Seimo – Tautos atstovybės reputacija ir autoritetas.

<...>

<...> dėl diskriminacinio ir žeminančio žmogaus orumą priekabiavimo pobūdžio ir jo sukeltų pasekmių Seimo nario elgesiu, kuris gali būti laikomas priekabiavimu, neišvengiamai žeminama Seimo – Tautos atstovybės reputacija ir autoritetas bei diskredituojama valstybės valdžia nepriklausomai nuo to, ar toks Seimo nario elgesys yra susijęs su jo parlamentine veikla arba naudojimusi konstituciniu Seimo nario statusu. Seimo nario diskriminacinis ir žeminantis žmogaus orumą elgesys, kuris gali būti laikomas priekabiavimu dėl lyties, *inter alia* seksualiniu priekabiavimu, laikytinas šiurkščiu Konstitucijos, *inter alia* jos 21 straipsnio 1, 2, 3 dalių, 22 straipsnio 1, 4 dalių, 29 straipsnio nuostatų, pažeidimu, taip pat Seimo nario priesaikos sulaužymu.

Seimo nario priesaikos galiojimo laikas (Konstitucijos 59 straipsnio 1, 2 dalys, 63 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 22 d. išvada

Aiškinant Konstitucijos 59 straipsnio 1, 2 dalių ir 63 straipsnio nuostatas <...>, pažymėtina, kad Seimo nario, kaip Tautos atstovo, įgaliojimų vykdymo pradžia yra susieta su Konstitucijoje nurodytos Seimo nario priesaikos davimu – tik davęs šią priesaiką Seimo narys įgyja visas Tautos atstovo teises; duota Seimo nario priesaika Seimo nari, kaip Tautos atstovą, saisto visą jo įgaliojimų laiką, t. y. nuo to momento, kai jis, pagal Konstituciją Seime prisiekęs Lietuvos Respublikai, įgyja visas Tautos atstovo teises, iki to momento, kai jo, kaip Seimo nario, įgaliojimai nutrūksta bet kuriuo iš Konstitucijos 63 straipsnyje nustatytų pagrindų, *inter alia* kai pasibaigus Seimo nario įgaliojimų laikui (kadencijai) į pirmąjį posėdį susirenka naujai išrinktas Seimas (Konstitucijos 63 straipsnio 1 punktas). Todėl pagal Konstituciją, nutrūkus Seimo nario įgaliojimams, baigia galioti ir jo duota Seimo nario priesaika.

Laisvas Seimo nario mandatas (Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 22 d. išvada

<...> aiškinant konstitucinį Seimo nario laisvo mandato principą Konstitucijoje įtvirtintos pliuralistinės demokratijos sampratos kontekste, pažymėtina, kad pagal Konstituciją Seimo narys gali turėti ir laisvai reikšti kitokius nei daugumos Seimo narių įsitikinimus; *inter alia* Seimo narys neprivalo laikytis tokios pačios, kaip daugumos Seimo narių, valstybės interesų sampratos. Todėl pagal Konstituciją Seimo narys, kaip Tautos atstovas, gali bendrauti su įvairiais žmonėmis, *inter alia* su tokiais, kurių pažiūros ir įsitikinimai skiriasi nuo daugumos Seimo narių ar daugumos visuomenės narių. Tačiau, atsižvelgiant į konstitucinę Seimo nario laisvo mandato sampratą, Seimo narys, kaip Tautos atstovas, bendraudamas su kitais žmonėmis turi vadovautis Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, orientuotais į Konstituciją ir jos saugomas vertybes, o ne savo ar sau artimų asmenų, politinių partijų ar organizacijų, interesų grupių arba kitų asmenų asmeniniais, privačiais ar grupiniais interesais, *inter alia* Lietuvos Respublikai priešingais kitos valstybės ar su ja susijusių asmenų interesais.

Seimo nario pareiga saugoti valstybės paslaptį (kitą įslaptintą informaciją), kurią jis sužino vykdydamas Tautos atstovo pareigas

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 22 d. išvada

<...> iš Konstitucijoje nustatytos Seimo nario priesaikos, įtvirtintos Įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 5 straipsnyje, konstitucinio Seimo nario statuso, įtvirtinto *inter alia* Konstitucijos 59 straipsnio 2, 4 dalyse, kyla Seimo nario pareigos *inter alia* būti ištikimam Lietuvos Respublikai, gerbti ir vykdyti Konstituciją ir įstatymus, sąžiningai vykdyti Tautos atstovo pareigas, veikti Tautos ir Lietuvos valstybės interesais.

Šios konstitucinės Seimo nario pareigos suponuoja *inter alia* pareigą saugoti valstybės paslaptį, kurią Seimo narys sužino vykdydamas Tautos atstovo pareigas. <...>

Pagal Konstituciją valstybė turi pareigą garantuoti ne tik valstybės paslaptį sudarančios informacijos, bet ir tam tikros kitos informacijos slaptumo apsaugą, būtent tai, kad nebūtų savavališkai, neteisėtai kėsiniama sužinoti ar paskleisti tokią informaciją, kurią atskleidus galėtų būti padaryta žala asmens teisėms ir laisvėms bei teisėtiems interesams, kitoms Konstitucijoje įtvirtintoms, jos ginamoms ir saugomoms vertybėms (2007 m. gegužės 15 d., 2011 m. liepos 7 d. nutarimai, 2013 m. liepos 3 d. sprendimas).

Šiame kontekste pažymėtina, kad asmeniui, kuriam suteikiama teisė susipažinti su valstybės paslaptį sudarančia informacija, keliami tam tikri reikalavimai, susiję su jo patikimumu ir lojalumu Lietuvos valstybei, kurie yra sietini su valstybės pasitikėjimu tuo asmeniu (2007 m. gegužės 15 d., 2011 m. liepos 7 d. nutarimai, 2013 m. liepos 3 d. sprendimas); valstybės institucijoms sprendžiant, ar asmuo turi teisę dirbti ar susipažinti su valstybės paslaptį sudarančia (ar kita įslaptinta) informacija, būtina paisyti imperatyvo, jog tam, kad asmuo turėtų tokią teisę, valstybė turi besąlygiškai pasitikėti juo (2007 m. gegužės 15 d., 2011 m. liepos 7 d. nutarimai).

Taigi <...> pagal Konstituciją tiems Seimo nariams, kurie vykdydami savo pareigas gali sužinoti valstybės paslaptį (tokią neskelbtiną, neskleistiną informaciją, kurią atskleidus galėtų būti padaryta žala valstybei, kaip bendram visos visuomenės gėriui, visos visuomenės politinei organizacijai, t. y. galėtų būti pažeisti svarbiausi Konstitucijos reguliuojami, ginami ir saugomi santykiai), nustatoma sąlyga yra neabejotinas patikimumas ir lojalumas Lietuvos valstybei.

Kaip ne kartą pažymėjo Konstitucinis Teismas, valstybės nepasitikėjimą tam tikru asmeniu gali lemti paties to asmens veikla, *inter alia* padaryti teisės pažeidimai, taip pat to asmens savybės, ryšiai, kitos svarbios aplinkybės; su valstybės paslaptimis gali būti leidžiama susipažinti tik tokiam asmeniui, kurio veikla, savybės, ryšiai ir kt. negali duoti pagrindo nuogąstauti, kad, jam sužinojus valstybės paslaptį, kils grėsmė, juo labiau bus padaryta žala valstybės suverenitetui, teritorijos vientisumui, konstitucinei santvarkai, gynybinei galiai, kitiems itin svarbiems valstybės interesams, visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindams, bus pažeisti svarbiausi Konstitucijos reguliuojami, ginami ir saugomi santykiai, kuriuos kaip tik ir turi padėti apsaugoti ir apginti tai, kad tam tikra informacija pagal įstatymus yra įslaptinama (2007 m. gegužės 15 d., 2011 m. liepos 7 d. nutarimai).

Taigi <...> Seimo narių, kurie vykdydami savo pareigas gali sužinoti valstybės paslaptį, patikimumas ir lojalumas Lietuvos valstybei turi būti vertinami atsižvelgiant į visas reikšmingas Seimo nario asmenį apibūdinančias aplinkybes, *inter alia* į jo veiklą, dalykines ir asmenines savybes, reputaciją, ryšius su kitais asmenimis, padarytus teisės pažeidimus. Pažymėtina, kad viena svarbiausių vertintinų asmens, kuris vykdydamas savo pareigas gali sužinoti valstybės paslaptį, savybių yra jo sąžiningumas, *inter alia* pateikiant valstybės institucijoms, sprendžiančioms, ar asmuo turi teisę dirbti ar susipažinti su valstybės paslaptį sudarančia (ar kita įslaptinta) informacija, visą informaciją apie savo ryšius su kitais

asmenimis, bendravimas su kuriais gali turėti įtakos valstybės interesų, *inter alia* valstybės paslapties, apsaugai.

<...> konstitucinė Seimo nario pareiga saugoti valstybės paslaptį, taip pat <...> iš Seimo nario priesaikos, Seimo nario konstitucinio statuso kylantis reikalavimas Seimo nariui elgtis sąžiningai lemia Seimo nario pareigą sąžiningai pateikti valstybės institucijoms, sprendžiančioms dėl teisės dirbti ar susipažinti su valstybės paslaptį sudarančia (ar kita įslaptinta) informacija, visą būtiną informaciją, *inter alia* apie savo ryšius su kitais asmenimis, bendravimas su kuriais gali turėti įtakos valstybės interesų, *inter alia* valstybės paslapties, apsaugai. Šios pareigos nevykdymas gali būti pagrindas abejoti Seimo nario sąžiningumu (*inter alia* ir vykdant kitas Tautos atstovo pareigas), jo veikimu Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, jo pagarba Konstitucijai ir įstatymams, taigi ir ištikimybe Lietuvos Respublikai; nesąžiningas informacijos pateikimas valstybės institucijoms, sprendžiančioms dėl teisės dirbti ar susipažinti su valstybės paslaptį sudarančia (ar kita įslaptinta) informacija, taip pat gali lemti tai, kad su valstybės paslaptimi galės susipažinti asmuo, kuris nėra patikimas ir lojalus Lietuvos valstybei, ir taip kelti grėsmę valstybės paslapties saugumui, taigi ir Konstitucijoje įtvirtintoms ir saugomoms vertybėms.

5.4. SEIMO STRUKTŪRA

Seimo struktūra; Seimo frakcijos

Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 26 d. nutarimas

Parlamento narių lygybės ir laisvo mandato principų turi būti laikomasi ir kuriant parlamento vidines struktūras. Paprastai parlamentuose sudaromi dviejų rūšių struktūriniai dariniai: komitetai (arba komisijos) ir frakcijos (arba deputatų grupės). Pirmieji dariniai formuojami vadovaujantis parlamentinio darbo specializacijos principu, kuris užtikrina tinkamą dalykinį klausimų parengimą ir jų svarstymą parlamente. Antrosios grupės dariniai padeda realizuoti parlamento narių politines orientacijas ir tikslus (nebūtinai vien pagal jų partinę priklausomybę) bei užtikrina organizuotus parlamento narių grupių ryšius su parlamente atstovaujamomis politinėmis partijomis bei organizacijomis.

Nustatant parlamento vidinę struktūrą, turi būti pasirenkami universalūs jos formavimo principai, užtikrinantys visų parlamento narių vienodas ir realias galimybes dalyvauti sudaromuose struktūriniuose dariniuose. Priešingu atveju ne visi parlamento nariai turėtų galimybes naudotis papildomomis teisėmis, nustatytomis struktūriniais dariniais, o tai reikštų, kad pažeidžiamas visų parlamento narių lygybės principas. Frakcijos yra Seimo struktūros padaliniai, todėl jų formavimo tvarkos, jų teisių ir pareigų nustatymas yra parlamento prerogatyva, kurią nulemia jo savarankiškumas, kiek šio savarankiškumo neriboja Konstitucija. Nors frakcijos dažniausiai sudaromos pagal parlamento narių partinę priklausomybę, tačiau svarbiausia jų paskirtis yra užtikrinti parlamento darbingumą, efektyvų jo funkcionavimą. <...> Parlamento frakcijas formuoja tik patys parlamento nariai vadovaudamiesi parlamento nustatyta frakcijų sudarymo tvarka (dažniausiai pagal pažiūras ir politinius tikslus), o ne politinės partijos, politinės organizacijos ar jų koalicijos <...>. Nors frakcijos paprastai yra glaudžiai susijusios su politinėmis partijomis, tačiau tai nereiškia, kad frakcija yra politinė partija Seime, kad kiekviena savo atstovus Seime turinti partija kartu yra ir frakcija. Tokia išvada darytina iš Konstitucijoje įtvirtinto laisvo mandato principo.

<...>

Parlamentui nustatant frakcijų formavimo tvarką turėtų būti atsižvelgiama į bendrą deputatų skaičių, reglamente (statute) įtvirtintą frakcijų teisių ir pareigų pobūdį, į būtinybę

garantuoti visiems vienodas galimybes reikšti pažiūras ir politinius tikslus, į mažumos gynimo principą, parlamentinės opozicijos apsaugos minimalius reikalavimus. Be to, reikėtų žiūrėti, kad mažos politinės grupės neatsidurtų geresnėje padėtyje negu didelės grupės tais atvejais, kai formuojama parlamento vadovybė, sudaromi komitetai ir skiriami jų vadovai, skirstomos lėšos, įgyvendinamos kitos parlamento funkcijos. Tačiau taikant šiuos kriterijus negalima pažeisti parlamento nario laisvo mandato principo. Toks parlamento sprendimas, kuriuo diferencijuojamos deputatų teisės dalyvauti parlamentiniame procese, pažeidžia deputato kaip Tautos atstovo teises.

<...>

Seimo narių lygybė sudarant frakcijas pagal pažiūras ir politinius tikslus yra svarbus laisvo mandato principo įgyvendinimo elementas. Kadangi frakcija (t. y. joje užsiregistravę Seimo nariai) turi daugiau galimybių dalyvauti parlamento darbe negu jokiai frakcijai nepriklausantis Seimo narys, visiems Seimo nariams turi būti užtikrinama galimybė laisvai pasirinkti ir formuoti frakcijas. Siekiant užtikrinti Seimo darbingumą ir veiklos efektyvumą, svarbu nustatyti minimalų frakcijos narių skaičių.

Seimo narių, kurie neįsiregistruoja į frakcijas, lygios teisės ir vienodos galimybės su kitais Seimo nariais įgyvendinti Tautos atstovo teises galėtų būti laiduojamos pripažįstant, kad jie yra mišrios frakcijos (grupės) nariai, ir laikant, kad tokia frakcija (grupė) turi lygias su kitomis frakcijomis teises.

Parlamentinė opozicija

Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarimas

Parlamentinės opozicijos pripažinimas – būtinas pliuralistinės demokratijos elementas. Seimo statute turi būti nustatytos opozicijos veiklos garantijos.

Seimo diskrecija nustatyti savo struktūrą; Seimo laikinosios tyrimo komisijos

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas

Seimą sudaro Tautos atstovai – 141 Seimo narys (Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalis). Teisės aktais turi būti nustatyta tokia Seimo struktūra ir darbo tvarka, kad Seimas – Tautos atstovybė galėtų vykdyti savo konstitucines funkcijas.

Konstitucijos 76 straipsnyje nustatyta, kad Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas, taip pat kad Seimo statutas turi įstatymo galią. Pagal Konstitucijos 70 straipsnio 2 dalį Seimo statutą pasirašo Seimo Pirmininkas.

Taigi pagal Konstituciją Seimas, turėdamas diskreciją nustatyti savo struktūrą, turi ir diskreciją sudaryti savo struktūrinius padalinius, jis taip pat turi diskreciją nustatyti savo struktūrinių padalinių pavadinimus, kompetenciją, sudėtį, jų tarpusavio santykius, veiklos trukmę, formuluoti jiems tam tikrus uždavinius. Tai nustatydamas Seimas yra saistomas Konstitucijos normų ir principų.

<...> Seimas turi konstitucinius įgaliojimus sudaryti tokius struktūrinius padalinius, kurių veiklos trukmė nėra iš anksto apibrėžta, t. y. nuolatinius struktūrinius padalinius, ir tokius, kuriems pavedama ištirti arba išspręsti tik tam tikrą klausimą (ar klausimus) ir kurie ištyrę ar išsprendę šį klausimą (ar klausimus) baigia savo veiklą, t. y. laikinus struktūrinius padalinius.

<...> Seimas, turėdamas įgaliojimus kiekvienu atveju, kai iškyla būtinybė spręsti kurį nors Seimo konstitucinei kompetencijai priskirtą klausimą, siekti gauti išsamią, objektyvią informaciją, reikalingą atitinkamiems sprendimams priimti, ir turėdamas diskreciją sudaryti savo struktūrinius padalinius, nustatyti jų kompetenciją, formuluoti jiems tam tikrus

uždavinius, turi ir diskreciją sudaryti tokius savo struktūrinius padalinius, kuriems būtų pavedama atlikti tyrimą, kad būtų surinkta informacija apie tam tikrus valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas.

Tai, kad pagal Konstituciją Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas, kad Seimo statutą pasirašo Seimo Pirmininkas, *inter alia* reiškia, kad Seimas, paisydamas Konstitucijos, turi teisę pats spręsti savo struktūrinių padalinių sudarymo, jų kompetencijos, darbo organizavimo klausimus, taip pat tai, kad jokia kita valstybės valdžios institucija negali įsiterpti į šiuos Seimo konstitucinius įgaliojimus.

Kartu pažymėtina, kad Konstitucijos 76 straipsnio nuostatos „Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas“ negalima aiškinti vien lingvistiškai, t. y. kaip reiškiančios, kad Seimo struktūrinių padalinių įgaliojimai gali būti nustatyti tik Seimo statute. Antai tam, kad galėtų tinkamai vykdyti savo konstitucines funkcijas, Seimui gali prireikti sudaryti ir tokius struktūrinius padalinius, kurie turėtų įgaliojimus įvairių valstybės ar savivaldybių institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu. Nagrinėjamos bylos kontekste pažymėtina, kad tokie įgaliojimai gali būti susiję ir su informacijos apie tam tikrus valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas gavimu iš valstybės ar savivaldybių institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų. Pabrėžtina, kad šis informacijos gavimas negali priklausyti nuo to, ar atitinkamos institucijos, kiti asmenys yra atskaitingi Seimui, ar ne: kad gautų išsamią, objektyvią informaciją, reikalingą atitinkamiems sprendimams priimti, Seimui, kaip Tautos atstovybei, reikia turėti galimybę gauti informaciją ne tik iš jam atskaitingų institucijų, kitų asmenų, bet ir iš jam neatskaitingų asmenų. Jeigu reikia nustatyti Seimo struktūrinio padalinio valdinius įgaliojimus Seimui neatskaitingų institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu (įskaitant teisę reikalauti tokios informacijos, kurios pateikimą reglamentuoja įstatymai), tokie Seimo struktūrinio padalinio įgaliojimai turi būti nustatomi įstatymu. Nustatant tokius įgaliojimus turi būti paisoma Konstitucijos normų ir principų.

Pažymėtina ir tai, kad kai kurie su Seimo struktūrinių padalinių sudarymu, jų kompetencijos nustatymu, sudėties suformavimu, užduočių jiems formulavimu susiję klausimai gali būti sprendžiami Seimo poįstatyminiais aktais. Tokie Seimo poįstatyminiai aktai negali prieštarauti įstatymams, taip pat Seimo statutui. Jeigu Seimo poįstatyminiaame akte yra formuluojami Seimo struktūrinio padalinio įgaliojimai valstybės ar savivaldybių institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu, tokios Seimo poįstatyminio akto nuostatos turi būti grindžiamos įstatymų nuostatomis.

Pabrėžtina, kad Seimas, sudaręs tam tikrą struktūrinį padalinį, nustatęs jo įgaliojimus, suformulavęs jam tam tikrus uždavinius, pagal Konstituciją turi ir teisę teisės aktų nustatyta tvarka įvertinti šio savo struktūrinio padalinio veiklą bei jos rezultatus, nesvarbu, ar šis struktūrinis padalinys yra nuolatinis, ar laikinas. Tai, kokia forma turi būti įvertinta Seimo struktūrinio padalinio veikla bei jos rezultatai, Seimas sprendžia savo nuožiūra. Pavyzdžiui, Seimas gali nuspręsti pritarti ar nepritarti struktūrinio padalinio veiklai ar jos rezultatams arba pritarti jiems iš dalies (su išlygomis), Seimas gali konstatuoti, ar jo sudarytas struktūrinis padalinys jam suformuluotus uždavinius atliko, ar jų neatliko arba juos atliko iš dalies ir t. t.

<...>

Taigi Seimas pagal Konstituciją turi teisę įvertinti ir savo sudarytos laikinosios tyrimo komisijos veiklą bei <...> šios komisijos išvadą. Seimas savo nuomonę, požiūrį į savo sudarytos Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadą gali išreikšti įvairiomis formomis. Pavyzdžiui,

Seimas gali nuspręsti pritarti ar nepritarti Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadai, arba pritarti jai iš dalies (su išlygomis), Seimas gali konstatuoti, kad jo sudaryta Seimo laikinoji tyrimo komisija atliko jai suformuluotus uždavinius ar jų neatliko, arba juos atliko iš dalies, Seimas taip pat gali konstatuoti, kad Seimo laikinoji tyrimo komisija baigė savo veiklą, arba nuspręsti pratęsti jos veiklą ir t. t. Pabrėžtina, kad Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvada Seimo nesaisto.

<...>

Akivaizdu, kad Seimas nėra nei ikiteisminio tyrimo institucija, nei prokuratūra, nei teismas. Todėl pabrėžtina, kad Seimo nuomonės, požiūrio į savo sudarytos Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadą suformulavimas Seimo nutarime pagal Konstituciją negali būti aiškinamas kaip Seimo laikinosios tyrimo komisijos ištirtų veiksmų, priimtų sprendimų dėl klausimų, kuriuos jai buvo pavesta ištirti, taip pat jos išsiaiškintų kitų su tirtu klausimu susijusių aplinkybių teisinis kvalifikavimas. Seimas, nusprendęs pritarti ar nepritarti savo sudarytos Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadai, arba pritarti jai iš dalies (su išlygomis), priima ne kitoms valstybės institucijoms (įskaitant ikiteisminio tyrimo institucijas, prokuratūrą, teismus) privalomą sprendimą dėl minėtų veiksmų, sprendimų, aplinkybių atitikties ar neatitikties teisės aktams – jis tik suformuluoja savo požiūrį į savo sudarytos Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadą. Seimo nutarimas, kuriame yra suformuluota Seimo nuomonė, požiūris į savo sudarytos Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadą, nesaisto nei ikiteisminio tyrimo institucijų, nei prokuratūros, nei teismo.

Seimo diskrecija nustatyti savo struktūrą; Seimo struktūrinio padalinio valdingi įgaliojimai Seimui neatskaitingų institucijų, pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu nustatomi įstatymu

Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 13 d. nutarime yra konstatavęs, kad Seimas, turėdamas įgaliojimus kiekvienu atveju, kai iškyla būtinybė spręsti kurį nors Seimo konstitucinei kompetencijai priskirtą klausimą, gauti išsamią, objektyvią informaciją, reikalingą atitinkamiems sprendimams priimti, ir turėdamas diskreciją sudaryti savo struktūrinius padalinius, nustatyti jų kompetenciją, formuluoti jiems tam tikrus uždavinius, turi ir diskreciją sudaryti tokius savo struktūrinius padalinius, kuriems būtų pavedama atlikti tyrimą, kad būtų surinkta informacija apie tam tikrus valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas. Minėtame nutarime Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad pagal Konstituciją Seimas, turėdamas diskreciją nustatyti savo struktūrą, turi ir diskreciją sudaryti savo struktūrinius padalinius, jis taip pat turi diskreciją nustatyti savo struktūrinių padalinių pavadinimus, kompetenciją, sudėtį, jų tarpusavio santykius, veiklos trukmę, formuluoti jiems tam tikrus uždavinius; tai nustatydamas Seimas yra saistomas Konstitucijos normų ir principų.

Pagal Konstitucijos 76 straipsnį Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas, turintis įstatymo galią. Šiame kontekste paminėtina, kad nuostatos, jog Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas, negalima aiškinti vien lingvistiškai, t. y. kaip reiškiančios, kad Seimo struktūrinių padalinių įgaliojimai gali būti nustatyti tik Seimo statute; antai tam, kad galėtų vykdyti savo konstitucines funkcijas, Seimui gali prireikti sudaryti ir tokius struktūrinius padalinius, kurie turėtų įgaliojimus įvairių valstybės ar savivaldybių institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu. Tokie įgaliojimai gali būti susiję su informacijos apie tam tikrus valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas gavimu iš valstybės ar savivaldybių

institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų; šis informacijos gavimas negali priklausyti nuo to, ar atitinkamos institucijos, kiti asmenys yra atskaitingi Seimui, ar ne; jeigu reikia nustatyti Seimo struktūrinio padalinio valdingus įgaliojimus Seimui neatskaitingų institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu (įskaitant teisę reikalauti tokios informacijos, kurios pateikimą reglamentuoja įstatymai), tokie Seimo struktūrinio padalinio įgaliojimai turi būti nustatomi įstatymu (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas).

Seimo laikinosios tyrimo komisijos (taip pat žr. 5.2. Seimo funkcijos ir įgaliojimai, 5.2.1. Bendrosios nuostatos, 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas („Seimo teisė gauti konstituciniams įgaliojimams vykdyti reikalingą informaciją“))

Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas

<...> demokratinėje teisinėje valstybėje negali būti paneigti parlamento – Tautos atstovybės įgaliojimai imtis priemonių, kad būtų gauta informacija apie valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas, *inter alia* sudaryti tam skirtus parlamento struktūrinius padalinius ir jiems pavesti atlikti atitinkamą tyrimą; priešingu atveju nebūtų užtikrintas tinkamas parlamento – Tautos atstovybės funkcijų vykdymas ir reikalingų sprendimų priėmimas. Minėti įgaliojimai kyla iš pačios parlamentinės demokratijos esmės, yra parlamentarizmo savastis. Demokratiinių teisinių valstybių parlamentų praktikoje parlamento galimybė imtis priemonių, kad būtų gauta informacija apie valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas, įgyvendinama ir panaudojant tokius institutus kaip parlamentų sudaromos laikinosios komisijos (kurioms pavedama atlikti tam tikrą tyrimą), parlamentiniai klausymai bei svarstymai ir pan.

Seimo sudaromų laikinųjų komisijų, *inter alia* laikinųjų tyrimo komisijų, institutas būdingas ir atkurtos Lietuvos valstybės parlamentarizmo tradicijai.

Pažymėtina, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti kokio nors išsamaus (baigtinio) klausimų, kuriems ištirti Seimas gali sudaryti laikinąsias tyrimo komisijas, sąrašo: kadangi Seimas, kaip Tautos atstovybė ir įstatymų leidžiamosios valdžios institucija (vykdanti <...> ne tik įstatymų leidybos, bet ir įvairias kitas funkcijas), gali leisti įstatymus ir kitus teisės aktus, reguliuojančius kuo įvairiausius visuomeninius santykius, jis iš esmės gali sudaryti laikinąsias tyrimo komisijas, skirtas kuo įvairiausiems valstybėje ir visuomenėje vykstantiems procesams ištirti.

Konstitucijoje yra įtvirtintas atsakingo valdymo principas (Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2005 m. birželio 2 d. nutarimai). Konstitucija nesuponuoja tokios Seimo veiklos, kai Seimas visą įstatymų leidybai bei kitoms Seimo funkcijoms vykdyti reikalingą informaciją renka pats, nepasikliaudamas kitų valstybės institucijų pateikiama informacija, ir kai Seimo veikloje dominuoja laikinųjų tyrimo ar panašios paskirties komisijų sudarymas bei jų atliekami tyrimai. Priešingai, Konstitucija suponuoja tokių Seimo laikinųjų tyrimo komisijų institutą ir tokių įstatymuose įtvirtintą šių komisijų sudarymo ir veiklos teisinį reguliavimą, kai Seimo laikinosios tyrimo komisijos yra sudaromos ne bet kokiems, o tik ypatingiems, t. y. valstybinės svarbos, klausimams ištirti. Laikinųjų Seimo tyrimo komisijų įgaliojimai sietini su Seimo konstitucine paskirtimi bei funkcijomis.

Konstitucija nesuponuoja galimybės sudaryti tokias Seimo laikinąsias tyrimo komisijas, kurioms būtų pavedama ištirti tokius dalykus, kurių pagal Konstituciją viešosios valdžios institucijos apskritai negali tirti, kaip antai žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo aplinkybių, jeigu tokiu tyrimu galėtų būti konstituciškai nepagrįstai įsiterpta į Konstitucijos ginamą ir saugomą žmogaus privatų gyvenimą, pažeistas jo neliečiamumas ir pan.

Iš konstitucinio valdžių padalijimo principo, kitų Konstitucijos nuostatų darytina išvada, kad Seimas neturi įgaliojimų sudaryti ir tokių laikinųjų tyrimo komisijų, kurioms būtų pavedama ištirti dalykus, kuriuos tiriant būtų įsiterpiama į kitų viešąją valdžią vykdančių, taip pat kitų Konstitucijoje ir (arba) įstatymuose numatytų valstybės bei savivaldybių institucijų įgaliojimus. Antai Seimo laikinoji tyrimo komisija negali perimti teismų konstitucinių įgaliojimų ar kaip nors kitaip įsiterpti į teismų konstitucinės kompetencijos įgyvendinimą, pažeisti teisėjo ir teismų nepriklausomumo vykdant teisingumą ar juo labiau pati imti vykdyti teisingumo; Seimo laikinoji tyrimo komisija negali perimti prokurorų konstitucinių įgaliojimų ar kaip nors kitaip įsiterpti į prokurorų konstitucinės kompetencijos įgyvendinimą, pažeisti prokuroro nepriklausomumo organizuojant išteisininį tyrimą ir jam vadovaujant, palaikant valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas).

Tačiau tai, kad Seimo laikinosioms tyrimo komisijoms negali būti pavedama ištirti dalykų, kuriuos tiriant būtų įsiterpiama į kitų viešąją valdžią vykdančių, taip pat kitų Konstitucijoje ir (arba) įstatymuose numatytų valstybės bei savivaldybių institucijų įgaliojimus, nereiškia, kad Seimo laikinosios tyrimo komisijos apskritai negali turėti įgaliojimų valstybės ar savivaldybių institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu. Tokie įgaliojimai paisant Konstitucijos gali būti nustatyti įstatymu.

Seimo laikinųjų tyrimo komisijų sudarymas

Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas

<...> Seimo laikinųjų tyrimo komisijų, kaip Seimo struktūrinių padalinių, prigimtis suponuoja tai, kad iniciatyva sudaryti Seimo laikinąją komisiją gali kilti tik Seime, t. y. ją reikšti gali tik Seimo nariai. Taigi pagal Konstituciją negali būti nustatyta tokio teisinio reguliavimo, kad Seimo laikinosios tyrimo komisijos sudarymą inicijuotų ne Seimo nariai, o kiti subjektai.

Seimas, teisės aktais reglamentuodamas Seimo laikinųjų komisijų sudarymą, gali nustatyti, kokiais būdais ir kokiomis organizacinėmis formomis Seimo nariai gali pareikšti iniciatyvą sudaryti Seimo laikinąją tyrimo komisiją, *inter alia* nustatyti, kad tokią iniciatyvą gali pareikšti tam tikri Seimo struktūriniai padaliniai (pavyzdžiui, frakcijos, komitetai) ir (arba) tam tikro skaičiaus Seimo narių grupė. <...> pažymėtina, jog, atsižvelgiant į tai, kad Seimo laikinosios tyrimo komisijos turi būti sudaromos ne bet kokiems, o tik ypatingiems, t. y. valstybinės svarbos, klausimams ištirti, minėta Seimo narių grupė turėtų būti pakankamai didelė; kita vertus, nustačius pernelyg didelį tokią grupę sudarančių Seimo narių skaičių būtų nepagrįstai suvaržytos Seimo narių galimybės inicijuoti Seimo laikinųjų tyrimo komisijų sudarymą, kad Seimas galėtų gauti informaciją apie valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas, būtiną tam, kad Seimas – Tautos atstovybė efektyviai veiktų Tautos ir Lietuvos valstybės interesais.

Atsižvelgus į tai, kad Konstitucija suponuoja parlamento mažumos gynimą, Seimo opozicijos apsaugos minimalius reikalavimus (Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 26 d., 2001 m. sausio 25 d. nutarimai), taip pat į tai, kad parlamentinės opozicijos pripažinimas yra būtinas pliuralistinės demokratijos elementas (Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarimas), gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, kad inicijuoti laikinųjų tyrimo komisijų sudarymą galėtų ir Seimo opozicija.

Iniciatyvos sudaryti Seimo laikinąją tyrimo komisiją pareiškimas, kad ir kas būtų ją pareiškęs, savaime nesuponuoja tokios komisijos sudarymo. Pabrėžtina, kad Seimo laikinoji

tyrimo komisija – tai viso Seimo, o ne jo dalies, ne Seimo struktūrinio padalinio ar Seimo narių grupės darinys; Seimo laikinosios tyrimo komisijos įgaliojimai gali atsirasti tik iš Seimo, kaip Tautos atstovybės, akto – Seimo valios pareiškimo, o ne iš kokio nors Seimo struktūrinio padalinio ar kokios nors Seimo narių grupės valios ar ketinimo pareiškimo. Dėl to tik Seimas gali spręsti, ar sudaryti Seimo laikinąją tyrimo komisiją tam tikru klausimu, ar jos nesudaryti, gali nustatyti jos sudėtį, uždavinius ir t. t., – niekas negali už Seimą tokios jo valios pareikšti, taigi ir joks Seimo struktūrinis padalinys, jokia Seimo narių grupė.

Vienas iš sprendimų priėmimo demokratinų principų yra daugumos principas (Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 22 d. nutarimas). Seimo sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada). Pabrėžtina, kad Seimo valia dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos sudarymo pagal Konstituciją negali būti pareikšta kitaip, kaip tik Seimo nariams balsuojant Seimo posėdyje ir priimant atitinkamą poįstatyminį teisės aktą. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Seimo poįstatyminiai aktai, kuriais sprendžiami su Seimo struktūrinių padalinių (taigi ir Seimo laikinųjų tyrimo komisijų) sudarymu, jų kompetencijos, sudėties, uždavinių nustatymu susiję klausimai, negali prieštarauti įstatymams, taip pat Seimo statutui; kad jeigu Seimo poįstatyminiame akte yra formuluojami Seimo struktūrinio padalinio (taigi ir Seimo laikinosios tyrimo komisijos) įgaliojimai valstybės ar savivaldybių institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu, tokios Seimo poįstatyminio akto nuostatos turi būti grindžiamos įstatymų nuostatomis (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas).

Kiekvienu konkrečiu atveju Seimas, prieš spręsdamas dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos sudarymo, privalo apsvarstyti ir įvertinti, ar pagal Konstituciją ir įstatymus ta Seimo laikinoji tyrimo komisija gali būti sudaryta, ar ne. Seimas privalo apsvarstyti ir įvertinti *inter alia* tai: ar klausimas, dėl kurio siūloma sudaryti Seimo laikinąją tyrimo komisiją, iš tikrųjų yra valstybinės svarbos; ar nėra siūloma tai Seimo laikinajai tyrimo komisijai pavesti ištirti tokių dalykų, kurių pagal Konstituciją viešosios valdžios institucijos apskritai negali tirti; ar nėra siūloma tai Seimo laikinajai tyrimo komisijai pavesti ištirti tokių dalykų, kuriuos tiriant būtų įsiterpiama į kitų viešąją valdžią vykdančių, taip pat kitų Konstitucijoje ir (arba) įstatymuose numatytų valstybės bei savivaldybių institucijų įgaliojimus.

Seimas, prieš spręsdamas dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos sudarymo, gali (*inter alia* tikslingumo aspektu) įvertinti ir tai, ar nėra kitų aplinkybių, kurios pateisintų tos komisijos nesudarymą, kaip antai: ar atitinkamas klausimas nebuvo jau ištirtas arba nėra tiriamas Seimo laikinosios tyrimo komisijos ar kitos institucijos, ar atitinkamo darbo negali atlikti kuris nors jau įsteigtas ir veikiantis Seimo struktūrinis padalinys ir t. t.

Pabrėžtina, kad Seimas, sudarydamas laikinąją tyrimo komisiją, privalo paisyti iš Konstitucijos kylančių Seimo mažumos teisių gynimo imperatyvo, Seimo opozicijos apsaugos minimalių reikalavimų, suponuojančių *inter alia* tai, kad Seimo laikinoji tyrimo komisija negali būti sudaroma vien iš Seimo politinės daugumos atstovų, neįtraukiant Seimo mažumos (opozicijos) atstovų, jeigu jie to pageidauja. Pabrėžtina ir tai, kad sudarant Seimo laikinąją tyrimo komisiją turi būti gerbiama tos komisijos sudarymo iniciatorių valia ir interesas ištirti būtent jų suformuluotą klausimą ir turi būti užtikrinta, kad toje Seimo laikinojoje tyrimo komisijoje iniciatoriams būtų deramai atstovaujama.

<...>

Pažymėtina, kad sudarant Seimo laikinąsias tyrimo komisijas turi būti paisoma Konstitucijoje, *inter alia* jos 59 straipsnio 4 dalyje, įtvirtinto Seimo nario laisvo mandato principo – vienos iš Seimo narių veiklos savarankiškumo ir lygiateisiškumo garantijų. Iš Konstitucijoje įtvirtinto Seimo nario laisvo mandato principo kyla Seimo nario teisė savo

nuožiūra balsuoti priimant bet kurį Seimo sprendimą – kiekvienu klausimu balsuoti pagal savo sąžinę.

Seimo nario laisvas mandatas suponuoja tai, kad Seimo narys tiek kartu su kitais Seimo nariais inicijuodamas Seimo laikinosios tyrimo komisijos sudarymą, tiek dalyvaudamas priimant Seimo sprendimą dėl Seimo laikinosios komisijos sudarymo, tiek dalyvaudamas Seimo laikinosios tyrimo komisijos veikloje, tiek dalyvaudamas priimant Seimo sprendimą dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos veiklos bei jos rezultatų įvertinimo turi vadovautis tik Konstitucija, valstybės interesais ir savo sąžine (Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalis) – ši jo laisvė negali būti varžoma rinkėjų priesakais, jį iškėlusių politinių partijų ar organizacijų politiniais ar kitokiais reikalavimais, kitų Seimo narių valia. Paminėtina, kad Seimo narys už balsavimus ar kalbas Seime (išskyrus asmens įžeidimą ar šmeižtą) negali būti persekiojamas (Konstitucijos 62 straipsnio 3 dalis).

<...>

<...> tais atvejais, kai klausimas, kuriam ištirti siūloma sudaryti Seimo laikinąją tyrimo komisiją, yra išties valstybinės svarbos ir nėra aplinkybių, dėl kurių tokia komisija pagal Konstituciją ir įstatymus negali būti sudaryta, taip pat jeigu nėra kitų aplinkybių, kurios pateisintų tos komisijos nesudarymą, Seimo narių laisvas mandatas turi būti naudojamas taip, kad Seimas galėtų efektyviai veikti Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, kad jis deramai vykdytų savo konstitucinę priedermę.

<...> Konstitucijoje yra įtvirtintas atsakingo valdymo principas. Seimas savo konstituciniais įgaliojimais sudaryti laikinąsias tyrimo komisijas neturi naudotis taip, kad visą įstatymų leidybai bei kitoms savo funkcijoms vykdyti reikalingą informaciją rinktų pats ir jo veikloje dominuotų laikinųjų tyrimo ar panašios paskirties komisijų sudarymas bei jų atliekami tyrimai; kaip minėta šiame Konstitucinio Teismo nutarime, Konstitucija nesuponuoja tokios Seimo veiklos. Antraip galėtų būti sudarytos prielaidos tam tikromis aplinkybėmis trikdyti parlamento darbą, kliudyti Seimui – Tautos atstovybei racionaliai ir efektyviai veikti Tautos ir Lietuvos valstybės interesais.

Pažymėtina, kad kiekvienas Seimo sprendimas dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos sudarymo (sprendimas sudaryti tokią komisiją, sprendimas tokios komisijos nesudaryti ir kt.), kad ir kokia būtų to sprendimo išraiška (teisinė forma), pagal Konstituciją gali būti ginčijamas Konstituciniame Teisme šio sprendimo (Seimo akto) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, atžvilgiu. Pagal Konstituciją tai daryti gali Konstitucijos 106 straipsnio 1 dalyje nurodyti subjektai, *inter alia* ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, t. y. ne mažiau kaip 29 Seimo narių grupė.

Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvados teisinė galia

Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas

<...> Seimo sudarytos laikinosios tyrimo komisijos išvados Seimo nesaisto. Seimas, sudaręs laikinąją tyrimo komisiją ir nustatęs jos uždavinius, pagal Konstituciją turi ir įgaliojimus teisės aktų nustatyta tvarka įvertinti tos Seimo laikinosios tyrimo komisijos veiklą bei jos rezultatus. Tai, kokia forma turi būti įvertinta Seimo laikinosios tyrimo komisijos veikla bei jos rezultatai, Seimas sprendžia savo nuožiūra. Pavyzdžiui, Seimas gali nuspręsti pritarti arba nepritarti Seimo laikinosios tyrimo komisijos veiklai ar jos rezultatams arba pritarti jiems iš dalies (su išlygomis), Seimas gali konstatuoti, ar jo sudaryta Seimo laikinoji tyrimo komisija jai nustatytus uždavinius atliko, ar jų neatliko arba juos atliko iš dalies ir t. t. (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas).

Seimas, nusprendęs pritarti savo sudarytos laikinosios tyrimo komisijos išvadai, nepriima kitoms valstybės institucijoms (įskaitant ikiteisminio tyrimo institucijas, prokuratūrą, teismus) privalomo sprendimo dėl savo sudarytos Seimo laikinosios tyrimo komisijos ištirtų veiksmų, sprendimų, aplinkybių atitikties ar neatitikties teisės aktams – jis tik išdėsto savo požiūrį į savo sudarytos laikinosios tyrimo komisijos išvadą. Toks Seimo nutarimas savaime, tiesiogiai nesukelia teisinių padarinių joje nurodytiems asmenims – jiems tokius padarinius gali sukelti tik kitų institucijų, jų pareigūnų sprendimai, kurie gali būti priimti atsižvelgus į Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadą (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas).

Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įgaliojimai

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas

<...> Konstitucijos nuostatos suponuoja galimybę įstatymu nustatyti plačius Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įgaliojimus, bet kartu įtvirtina tam tikras Seimo laikinųjų tyrimo komisijų tiriamosios veiklos ribas, kurių įstatymais ar kitais teisės aktais negalima praplėsti.

Konstitucija įsakmiai reikalauja tokio teisinio – pirmiausia įstatyminio – reguliavimo, kad, viena vertus, būtų užtikrinta Seimo laikinųjų tyrimo komisijų, kurioms Seimas – Tautos atstovybė paveda atlikti tyrimą, kad būtų surinkta informacija apie tam tikrus valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas, veiklą, taigi ir Seimo kontrolės funkcijos (parlamentinės kontrolės) vykdymas, vadinasi, kad valstybės gyvenime nebūtų sričių, kuriose Seimas – Tautos atstovybė, esant ypatingam (valstybinės svarbos) reikalui, negalėtų, paisydamas Konstitucijos, vykdyti parlamentinės kontrolės, ir, kita vertus, nebūtų padaryta žalos kurioms nors Konstitucijoje įtvirtintoms, jos ginamoms ir saugomoms vertybėms, jeigu Seimo laikinosios tyrimo komisijos būtų sudaromos ištirti tokiems dalykams, kurių pagal Konstituciją viešosios valdžios institucijos apskritai negali tirti (pavyzdžiui, žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo aplinkybėms, jeigu tokiu tyrimu galėtų būti konstituciškai nepagrįstai įsiterpta į Konstitucijos ginamą ir saugomą žmogaus privatų gyvenimą, pažeistas jo neliečiamumas ir pan.), taip pat dalykus, kuriuos tiriant būtų įsiterpiama į kitų viešąją valdžią vykdančių, taip pat kitų Konstitucijoje ir (arba) įstatymuose numatytų valstybės bei savivaldybių institucijų (jų pareigūnų) įgaliojimus (*inter alia* teismų, prokurorų). Įstatymuose, kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad tarp šių dviejų iš Konstitucijos kylančių imperatyvų būtų racionali pusiausvyra, kad nė vienas iš jų nebūtų ignoruojamas ar auکوjamas kito naudai.

<...>

<...> kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarime, pagal Konstituciją negalima nustatyti kokio nors išsamaus (baigtinio) klausimų, kuriems ištirti Seimas gali sudaryti laikinasias tyrimo komisijas, sąrašo; Seimas, kaip Tautos atstovybė, iš esmės gali sudaryti laikinasias tyrimo komisijas kuo įvairiausiems valstybėje ir visuomenėje vykstantiems procesams ištirti.

Kartu pažymėtina, kad Seimo laikinosios tyrimo komisijos turi būti sudaromos ne bet kokiems, o tik ypatingiems, t. y. valstybinės svarbos, klausimams ištirti (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d., 2006 m. balandžio 4 d. nutarimai).

Taigi Konstitucija apskritai nedraudžia Seimui, esant ypatingam (valstybinės svarbos) reikalui, sudaryti ir tokias Seimo laikinasias tyrimo komisijas, kurioms būtų pavedama ištirti valstybės ar savivaldybių institucijų veiklą, t. y. tai, kaip atitinkamos valstybės ar savivaldybių institucijos vykdo savo funkcijas, apibrėžtas Konstitucijoje ir įstatymuose, kaip jos

įgyvendina Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytus įgaliojimus. Kad galėtų įvykdyti tokį Seimo pavedimą, Seimo laikinoji tyrimo komisija turi turėti galimybę įstatymų nustatyta tvarka gauti ir tokią informaciją, kuri yra susijusi su atitinkamų valstybės ar savivaldybių institucijų darbo organizavimu, nepriklausomai nuo to, ar atitinkamų klausimų, *inter alia* dėl institucijų struktūros nustatymo, struktūrinių padalinių steigimo ir likvidavimo, darbuotojų priėmimo į darbą ir jų atleidimo ar perkėlimo į kitas pareigas, nušalinimo nuo pareigų bei kitų klausimų, susijusių su institucijos darbuotojų karjera, teisiniu statusu ir pan., sprendimas pagal įstatymus priklauso tų institucijų vadovams, ar juos priimant dalyvauja ir kiti asmenys. Tačiau pabrėžtina, kad Seimo laikinosios tyrimo komisijos negali būti sudaromos vien tokiems kaip minėtieji klausimams specialiai išsiaiškinti, tokių klausimų tyrimas negali būti savitiksliis dalykas. Faktinės informacijos apie tokius dalykus gavimas tegali būti priemonė ypatingiems (valstybinės svarbos) klausimams išsiaiškinti.

Taigi Seimo laikinosioms tyrimo komisijoms negali būti pavedama teisėtumo ir (arba) tikslingumo atžvilgiais tirti bei vertinti, taip pat kontroliuoti valstybės ir savivaldybių institucijų vadovų sprendimų dėl atitinkamose institucijose dirbančių asmenų profesinės karjeros, nes atlikti tokį tyrimą, vertinimą, kontrolę ir priimti atitinkamus sprendimus gali tik reikiamus įgaliojimus turinčios valstybės ir savivaldybių institucijos, jų pareigūnai.

Seimo laikinosioms tyrimo komisijoms gali būti pavedama tirti, vertinti valstybės ir savivaldybių institucijų vadovų sprendimus *inter alia* dėl atitinkamų institucijų struktūros, tačiau tik tiek, kiek reikia, kad būtų išsiaiškinta, ar šie sprendimai yra tokie, kad atitinkamos valstybės ar savivaldybių institucijos gali tinkamai vykdyti savo funkcijas, apibrėžtas Konstitucijoje ir įstatymuose, kad jos gali įgyvendinti savo Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytus įgaliojimus.

Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip konstatuota šiame Konstitucinio Teismo sprendime, Seimo pagal Konstituciją vykdoma kontrolės funkcija nesuponuoja to, kad Seimas tiesiogiai organizuoja kitų valstybės ar savivaldybių institucijų darbą ar gali bet kada įsikišti į bet kurios viešąją valdžią įgyvendinančios valstybės ar savivaldybių institucijos (jų pareigūnų) veiklą. Seimo kontrolės funkcija nesuponuoja ir galimybės Seimui priimti tokius sprendimus, kuriuos gali priimti tik atitinkamą kompetenciją turinčios valstybės ar savivaldybių institucijos (jų pareigūnai).

Juo labiau tokių įgaliojimų negali turėti joks Seimo padalinys, taigi ir Seimo laikinosios tyrimo komisijos.

Pažymėtina ir tai, kad, kaip savo 2004 m. gegužės 13 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, „tam, kad galėtų tinkamai vykdyti savo konstitucines funkcijas, Seimui gali prireikti sudaryti ir tokius struktūrinius padalinius, kurie turėtų įgaliojimus įvairių valstybės ar savivaldybių institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu“; „tokie įgaliojimai gali būti susiję ir su informacijos apie tam tikrus valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas gavimu iš valstybės ar savivaldybių institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų“; „šis informacijos gavimas negali priklausyti nuo to, ar atitinkamos institucijos, kiti asmenys yra atskaitingi Seimui, ar ne: kad gautų išsamią, objektyvią informaciją, reikalingą atitinkamiems sprendimams priimti, Seimui, kaip Tautos atstovybei, reikia turėti galimybę gauti informaciją ne tik iš jam atskaitingų institucijų, kitų asmenų, bet ir iš jam neatskaitingų asmenų“; „jeigu reikia nustatyti Seimo struktūrinio padalinio valdingus įgaliojimus Seimui neatskaitingų institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu (įskaitant teisę reikalauti tokios informacijos, kurios pateikimą reglamentuoja įstatymai), tokie Seimo struktūrinio

padalinio įgaliojimai turi būti nustatomi įstatymu“; „nustatant tokius įgaliojimus turi būti paisoma Konstitucijos normų ir principų“.

Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarime taip pat yra konstatuota, jog „tai, kad Seimo laikinosioms tyrimo komisijoms negali būti pavedama ištirti dalykų, kuriuos tiriant būtų įsiterpiama į kitų viešąją valdžią vykdančių, taip pat kitų Konstitucijoje ir (arba) įstatymuose numatytų valstybės bei savivaldybių institucijų įgaliojimus, nereiškia, kad Seimo laikinosios tyrimo komisijos apskritai negali turėti įgaliojimų valstybės ar savivaldybių institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu“; „tokie įgaliojimai paisant Konstitucijos gali būti nustatyti įstatymu“.

Čia vartojamos formuluotės „tokie Seimo struktūrinio padalinio įgaliojimai turi būti nustatomi įstatymu“ ir „tokie įgaliojimai paisant Konstitucijos gali būti nustatyti įstatymu“ reiškia ir tai, jog tai, kokius valdingus įgaliojimus Seimo laikinoji tyrimo komisija turi Seimui neatskaitingų institucijų, jų pareigūnų, kitų asmenų atžvilgiu, įstatymuose turi būti nustatyta *expressis verbis*, aiškiai ir nedviprasmiškai. Nustatant tokius įgaliojimus privalu paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* Konstitucinio Teismo aktuose suformuluotų oficialių doktrininų nuostatų, kuriose yra aiškinamos atitinkamos Konstitucijos nuostatos.

Pažymėtina, jog Seimo laikinųjų tyrimo komisijų darbas turi būti įstatymu reglamentuotas taip, kad reikiama informacija būtų gaunama ir į Seimo laikinųjų tyrimo komisijų posėdžius pakviestų asmenų apklausa būtų organizuota taip, kad tos komisijos narių užduodamais klausimais ir pateikiamais komentarais nebūtų formuojama išankstinė nuomonė, nebūtų žeminamas žmogaus orumas, nebūtų pažeidžiama asmens teisė į privatų gyvenimą, kad būtų užduodami tik tokie klausimai ir pateikiami tik tokie komentarai, kurie yra susiję su tyrimo dalyku, kad klausimai nebūtų menami, provokaciniai. Taip pat turi būti užtikrinta, kad Seimo laikinųjų tyrimo komisijų gauta informacija, kurios neatskleidimą gina ir saugo Konstitucija, nebūtų paviešinta, atskleista asmenims, kurie pagal Konstituciją ir įstatymus neturi teisės tokios informacijos gauti, nes toks minėtos informacijos atskleidimas padarytų žalą Konstitucijoje įtvirtintoms, jos ginamoms ir saugomoms vertybėms.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus <...> konstatuotina, kad <...> Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimo <...> nuostata [„Iš konstitucinio valdžių padalijimo principo, kitų Konstitucijos nuostatų darytina išvada, kad Seimas neturi įgaliojimų sudaryti ir tokių laikinųjų tyrimo komisijų, kurioms būtų pavedama ištirti dalykus, kuriuos tiriant būtų įsiterpiama į kitų viešąją valdžią vykdančių, taip pat kitų Konstitucijoje ir (arba) įstatymuose numatytų valstybės bei savivaldybių institucijų įgaliojimus“], aiškinama kitų Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimo, taip pat Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimo oficialių konstitucinių doktrininų nuostatų kontekste, reiškia ir tai, kad:

– Seimas pagal Konstituciją turi įgaliojimus, esant ypatingam (valstybinės svarbos) reikalui, sudaryti ir tokias Seimo laikinasias tyrimo komisijas, kurioms būtų pavedama ištirti valstybės ar savivaldybių institucijų veiklą, t. y. tai, kaip atitinkamos valstybės ar savivaldybių institucijos vykdo savo funkcijas, apibrėžtas Konstitucijoje ir įstatymuose, kaip jos įgyvendina Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytus įgaliojimus; kad galėtų įvykdyti tokį Seimo pavedimą, Seimo laikinoji tyrimo komisija turi turėti galimybę įstatymų nustatyta tvarka gauti ir tokią informaciją, kuri yra susijusi su atitinkamų valstybės ar savivaldybių institucijų darbo organizavimu, nepriklausomai nuo to, ar atitinkamų klausimų, *inter alia* dėl institucijų struktūros nustatymo, struktūrinių padalinių steigimo ir likvidavimo, darbuotojų priėmimo į darbą ir jų atleidimo ar perkėlimo į kitas pareigas, nušalinimo nuo pareigų bei kitų klausimų, susijusių su institucijos darbuotojų karjera, teisiniu statusu ir pan., sprendimas

pagal įstatymus priklauso tų institucijų vadovams, ar juos priimant dalyvauja ir kiti asmenys, tačiau Seimo laikinosios tyrimo komisijos negali būti sudaromos vien tokiems kaip minėtieji klausimams specialiai išsiaiškinti – faktinės informacijos apie tokius dalykus gavimas tegali būti priemonė ypatingiems (valstybinės svarbos) klausimams išsiaiškinti;

- Seimo laikinosioms tyrimo komisijoms negali būti pavedama teisėtumo ir (arba) tikslingumo atžvilgiais tirti bei vertinti, taip pat kontroliuoti valstybės ir savivaldybių institucijų vadovų sprendimų dėl atitinkamose institucijose dirbančių asmenų profesinės karjeros, nes atlikti tokį tyrimą, vertinimą, kontrolę ir priimti atitinkamus sprendimus gali tik reikiamus įgaliojimus turinčios valstybės ir savivaldybių institucijos, jų pareigūnai;

- Seimo laikinosioms tyrimo komisijoms gali būti pavedama tirti, vertinti valstybės ir savivaldybių institucijų vadovų sprendimus *inter alia* dėl atitinkamų institucijų struktūros, tačiau tik tiek, kiek reikia, kad būtų išsiaiškinta, ar šie sprendimai yra tokie, kad atitinkamos valstybės ar savivaldybių institucijos gali tinkamai vykdyti savo funkcijas, apibrėžtas Konstitucijoje ir įstatymuose, kad jos gali įgyvendinti savo Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytus įgaliojimus;

- turi būti užtikrinta, kad Seimo laikinųjų tyrimo komisijų gauta informacija, kurios neatskleidimą gina ir saugo Konstitucija, nebūtų paviešinta, atskleista asmenims, kurie pagal Konstituciją ir įstatymus neturi teisės tokios informacijos gauti, nes toks minėtos informacijos atskleidimas padarytų žalą Konstitucijoje įtvirtintoms, jos ginamoms ir saugomoms vertybėms;

- Seimo laikinųjų tyrimo komisijų veiklos teisiniu reguliavimu negalima sudaryti prielaidų Seimo laikinajai tyrimo komisijai ar visam Seimui tiesiogiai organizuoti kitų valstybės ar savivaldybių institucijų darbo, kištis į kitų valstybės ir savivaldybių institucijų (jų pareigūnų) veiklą, priimti tokių sprendimų, kuriuos gali priimti tik atitinkamus įgaliojimus turinčios valstybės ir savivaldybių institucijos (jų pareigūnai).

Seimo laikinųjų tyrimo komisijų santykiai su prokurorais ir valstybės institucijomis, vykdančiomis ikiteisminį tyrimą ir (arba) esančiomis operatyvinės veiklos subjektais; informacijos, kurios neatskleidimą gina ir saugo Konstitucija, pateikimas Seimo laikinosioms tyrimo komisijoms

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas

<...> Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimo oficialios konstitucinės doktrininės nuostatos dėl Seimo laikinųjų tyrimo komisijų santykių su Lietuvos Respublikos prokuratūra (prokurorais) <...> yra *mutatis mutandis* taikytinos ir Seimo laikinųjų tyrimo komisijų santykių su kitomis valstybės institucijomis (jų pareigūnais), pagal įstatymus vykdančiomis ikiteisminį tyrimą ir (arba) esančiomis operatyvinės veiklos subjektais, teisiniui reguliavimui.

Konstitucija reikalauja įstatymu nustatyti tokį reguliavimą, kad tam tikra informacija, kurios neatskleidimą (visišką arba tam tikra apimtimi) saugo ir gina Konstitucija, *inter alia* informacija, sudaranti Konstitucijos saugomą ir ginamą paslaptį, Seimo laikinajai tyrimo komisijai (be abejo, sudarytai ištirti ne tiems dalykams, kurių Seimo laikinoji tyrimo komisija apskritai negali tirti, ir ne tiems, kuriuos tiriant būtų įsiterpiama į kitų viešąją valdžią vykdančių, taip pat kitų Konstitucijoje ir (arba) įstatymuose numatytų valstybės bei savivaldybių institucijų (jų pareigūnų) įgaliojimus) būtų teikiama – jeigu atitinkama informacija apskritai gali būti jai teikiama – tik kuo griežčiausiai laikantis įstatymų nustatytos tvarkos ir tik kuo griežčiausiai garantuojant, kad ši informacija nebus atskleista jokiame asmeniui, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus neturi teisės tokios informacijos gauti, nes toks

minėtos informacijos atskleidimas padarytų žalą Konstitucijoje įtvirtintoms, jos ginamoms ir saugomoms vertybėms.

Akivaizdu, kad bet kokios informacijos pateikimas Seimui, kuris yra politinė institucija (be kita ko, susidedanti iš įvairioms politinėms jėgoms priklausančių asmenų), visuomet yra susijęs su rizika, kad ši informacija pasklis plačiau nei derėtų pagal Konstituciją ir įstatymus.

Teisinio reguliavimo, veiksmingai užtikrinančio Konstitucijos saugomų ir ginamų paslapčių nepaviešinimą, įtvirtinimas įstatymu, taip pat atitinkamos organizacinės ir techninės priemonės – būtinos atitinkamos informacijos pateikimo (jeigu atitinkama informacija apskritai gali būti Seimo laikinajai tyrimo komisijai teikiama) Seimo laikinosioms tyrimo komisijoms sąlygos.

<...>

Pažymėtina ir tai, kad, kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarime, <...> [įstatyme] „nėra nustatyti kriterijai, kuriais vadovaudamiesi Generalinė prokuratūra, Valstybės kontrolė, Valstybės saugumo departamentas ar ikiteisminio tyrimo įstaiga galėtų nesutikti, kad Seimo laikinoji tyrimo komisija gautų minėtą jai reikalingą informaciją arba pagal kuriuos šios informacijos naudojimui komisijos darbe būtų taikomi kokie nors kiti apribojimai“.

Tačiau ypač pabrėžtina, kad minėtas teisinis reguliavimas negali būti taisomas, tikslinamas taip, kad būtų sudarytos prielaidos vieną konstitucinę vertybę – Konstitucijoje įtvirtintą Seimo kontrolės funkciją ir jo konstitucinius įgaliojimus prirėkus pačiam imtis tiriamosios veiklos valstybinės svarbos klausimu, kad būtų gauta atitinkamiems sprendimams priimti reikalinga išsami, objektyvi informacija apie tam tikrus valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus, apie padėtį įvairiose valstybės bei visuomenės gyvenimo srityse ir jose kylančias problemas, iškelti virš kitų konstitucinių vertybių, priešpriešinti kitoms konstitucinėms vertybėms, *inter alia* prokuroro nepriklausomumui organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant (kaip minėta, atitinkamos oficialios konstitucinės doktrininės nuostatos yra *mutatis mutandis* taikytinos ir Seimo laikinųjų tyrimo komisijų santykių su kitomis valstybės institucijomis (jų pareigūnais), pagal įstatymus vykdančiomis ikiteisminį tyrimą ir (arba) esančiomis operatyvinės veiklos subjektais, teisiniui reguliavimui). Minėtas teisinis reguliavimas negali būti taisomas, tikslinamas taip, kad nustatant kriterijus, kuriais vadovaudamasi atitinkamos valstybės institucijos galėtų nesutikti, kad Seimo laikinoji tyrimo komisija gautų jai reikalingą informaciją, arba pagal kuriuos šios informacijos naudojimui Seimo laikinosios tyrimo komisijos darbe būtų taikomi kokie nors kiti apribojimai, būtų iš esmės paneigti šie konstituciškai pagrįsti jų įgaliojimai nesutikti teikti tam tikrą informaciją arba taikyti kokius nors kitus apribojimus. Jeigu šie atitinkamų institucijų įgaliojimai nesutikti teikti tam tikrą informaciją arba taikyti kokius nors kitus apribojimus būtų labai apriboti ar išvis paneigti, galėtų kilti grėsmė įvairioms Konstitucijoje įtvirtintoms, jos ginamoms ir saugomoms vertybėms.

Be abejo, toks nesutikimas negali būti nemotyvuotas.

<...>

De lege ferenda požiūriu taip pat pabrėžtina, kad, kad ir koks būtų įstatyminis reguliavimas, paisant Konstitucijos jis turi būti tik toks, kad nebūtų paneigti įstatyme nustatytų subjektų įgaliojimai neatskleisti informacijos, kurios atskleidimas galėtų padaryti žalą Konstitucijoje įtvirtintoms, jos ginamoms ir saugomoms vertybėms.

Kita vertus, įstatymu turi būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, kuris leistų garantuoti, kad įstatyme nustatytų subjektų įgaliojimai neatskleisti informacijos, kurios atskleidimas galėtų padaryti žalą Konstitucijoje įtvirtintoms, jos ginamoms ir saugomoms vertybėms,

nebūtų naudojami pateisinti sprendimams neatskleisti ir tokios informacijos, kurios neat-
skleidimo (visiško ar tam tikra apimtimi) Konstitucija negina ir nesaugo ir kuri įstatymo
nustatyta tvarka turi būti atskleista tam tikriems subjektams, *inter alia* Seimo laikinosioms
tyrimo komisijoms, sudarytoms ypatingiems (valstybinės svarbos) klausimams ištirti.

<...>

Valstybės institucijos vykdomo ikiteisminio, operatyvinio ar kitokio tyrimo medžiaga,
jeigu tokia informacija iš tikrųjų reikalinga tam, kad Seimas galėtų vykdyti savo konstitu-
cines funkcijas, Seimo laikinoji tyrimo komisija gali gauti (jeigu atitinkama informacija
apskritai gali būti jai teikiama) tik kuo griežčiausiai laikantis įstatymų nustatytos tvarkos
ir tik kuo griežčiausiai garantuojant, kad ši informacija nebus atskleista jokiam asme-
niui, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus neturi teisės tokios informacijos gauti, nes toks
minėtos informacijos atskleidimas padarytų žalą Konstitucijoje įtvirtintoms, jos ginamoms
ir saugomoms vertybėms. Šiame Konstitucinio Teismo sprendime konstatuota, kad tei-
sinio reguliavimo, veiksmingai užtikrinančio Konstitucijos saugomų ir ginamų paslapčių
nepaviešinimą, įstatyminis įtvirtinimas, taip pat atitinkamos organizacinės ir techninės
priemonės – būtinos atitinkamos informacijos pateikimo – jeigu atitinkama informacija
apskritai gali būti Seimo laikinajai tyrimo komisijai teikiama – Seimo laikinosioms tyrimo
komisijoms sąlygos.

<...>

Pabrėžtina, kad Generalinės prokuratūros, Valstybės kontrolės, Valstybės saugumo
departamento ar ikiteisminio tyrimo įstaigos <...> žinioje esanti informacija, kuri yra iki-
teisminio, operatyvinio ar kitokio tyrimo medžiaga, tol, kol toks tyrimas nėra baigtas ir jo
išvados nėra įformintos atitinkamais procesiniais dokumentais, paprastai negali būti pa-
grindu Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadoms; šis teiginys nėra absoliutus; tačiau kad
ir kokios būtų jo išimtys, kylančios iš Konstitucijos, kuri įpareigoja ginti ir saugoti asmens,
visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus, kitas konstitucines vertybes, nepriklau-
somai nuo to, ar įstatymų leidėjas yra įvykdęs savo pareigą ir šias išimtis deramai atspin-
dėjęs įstatymuose, visais atvejais būtina paisyti atitinkamos įstatyme numatytos valstybės
institucijos, *inter alia* ikiteisminio tyrimo institucijos ir (arba) operatyvinės veiklos subjekto,
įgaliojimų motyvuotai nesutikti, kad Seimo laikinoji tyrimo komisija gautų minėtą jai rei-
kalingą informaciją, arba reikalauti, kad šios informacijos naudojimui Seimo laikinosios
tyrimo komisijos darbe būtų taikomi kokie nors kiti apribojimai.

Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip Konstitucinis Teismas yra konstatavęs dar
2004 m. gegužės 13 d. nutarime, „akivaizdu, kad organizaciniai, techniniai tokio susipaži-
nimo klausimai turi būti derinami su valstybės institucijomis, kurių žinioje yra baudžiamoji
byla ar kita medžiaga, dokumentai“.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus <...> konstatuotina, kad <...> Konstitucinio
Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimo <...> nuostata [„Iš konstitucinio valdžių pada-
lijimo principo, kitų Konstitucijos nuostatų darytina išvada, kad Seimas neturi įgaliojimų
sudaryti ir tokių laikinųjų tyrimo komisijų, kurioms būtų pavedama ištirti dalykus, kuriuos
tiriant būtų įsiterpiama į kitų viešąją valdžią vykdančių, taip pat kitų Konstitucijoje ir (arba)
įstatymuose numatytų valstybės bei savivaldybių institucijų įgaliojimus“], aiškinama kitų
Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimo, taip pat Konstitucinio Teismo
2004 m. gegužės 13 d. nutarimo oficialių konstitucinių doktrininų nuostatų kontekste,
reiškia ir tai, kad Seimas turi įgaliojimus, esant ypatingam (valstybinės svarbos) reikalui,
pavesti Seimo laikinajai tyrimo komisijai ištirti ir tokius dalykus, kuriems ištirti bus reikalin-
ga ir atitinkamų valstybės institucijų vykdomo tyrimo (taip pat ir ikiteisminio, operatyvinio)

medžiaga, tačiau tai negali būti tokia informacija, kuri pagal Konstituciją apskritai negali būti atskleidžiama Seimo laikinajai tyrimo komisijai, taip pat negali būti paneigti įstatymų nustatytų subjektų įgaliojimai neatskleisti informacijos, kurios atskleidimas galėtų padaryti žalą Konstitucijoje įtvirtintoms, jos ginamoms ir saugomoms vertybėms, taip pat ir nebaigtam ikiteisminiam, operatyviniam tyrimui.

Seimo pritarimas Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadai

Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 22 d. nutarimas

<...> Seimo nutarimu išreikštas jo sprendimas pritarti Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadoje suformuluotiems pasiūlymams (teiginiams) suponuoja tai, kad Seimas, tokiu būdu pritaręs minėtiems pasiūlymams, jais vadovausis *inter alia* priimdamas atitinkamus teisės aktus.

<...> pažymėtina, kad konstitucinė Seimo, kaip Tautos atstovybės, per kurią Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią, prigimtis ir funkcijos, konstitucinis atsakingo valdymo principas suponuoja Seimo pareigą tinkamai įgyvendinti jam Konstitucijos ir įstatymų suteiktus įgaliojimus, vykdyti savo funkcijas vadovaujantis Konstitucija, teise, veikti Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Todėl Seimas negali pritarti bet kokio turinio Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadai, *inter alia* tokiems joje suformuluotiems pasiūlymams, kurie būtų nesuderinami su Konstitucija, *inter alia* iš konstitucinių teisinės valstybės, valdžių padalijimo principų kylančiais reikalavimais (kaip antai siūloma vienai viešąją valdžią įgyvendinančiai valstybės valdžios institucijai perimti kitos valstybės valdžios institucijos konstitucinius įgaliojimus ar nepagrįstai įsiterpti į juos).

Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvados turi būti formuluojamos taip, kad jomis remiantis būtų galima priimti teisėtus, Konstituciją ir iš jos kylančius konstitucinius imperatyvus atitinkančius sprendimus. Iš Konstitucijos Seimui kyla pareiga, prieš nusprendžiant pritarti ar nepritarti Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadai arba pritarti jai iš dalies (su išlygomis), įvertinti, ar minėtos komisijos išvadoje siūlomi atitinkami sprendimai suderinami su Konstitucija, taip pat tai, ar tos komisijos išvadoje suformuluotais pasiūlymais (be kita ko, ir tais, kuriais siūloma priimti atitinkamus teisės aktus arba jų nepriimti) nėra pažeidžiami *inter alia* iš konstitucinių atsakingo valdymo, teisinės valstybės, valdžių padalijimo principų kylančiais reikalavimais.

Seimo laikinųjų tyrimo komisijų sudarymas ir įgaliojimai

Konstitucinio Teismo 2019 m. gegužės 16 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 76 straipsnį, Seimas savo konstituciniams įgaliojimams įgyvendinti būtinai išsamiai ir objektyviai informacijai surinkti gali sudaryti laikinus struktūrinius padalinius – laikinąsias tyrimo komisijas ir pavesti joms atlikti atitinkamą tyrimą; paisant konstitucinių atsakingo valdymo, valdžių padalijimo, teisinės valstybės, demokratijos principų, Konstitucijos preambulėje skelbiamo atviros, darnios, teisingos pilietinės visuomenės siekio, Seimo laikinosios tyrimo komisijos pagal Konstituciją gali būti sudaromos ne bet kokiems, o tik ypatingiems, t. y. valstybinės svarbos, klausimams ištirti. Taigi iš Konstitucijos kyla reikalavimas Seimui sudarant Seimo laikinąją tyrimo komisiją nustatyti tik tokius šiai komisijai pavedamus ištirti valstybinės svarbos klausimus ir tokias tyrimo ribas, kad komisijai atliekant jai pavestą tyrimą nebūtų padaryta žalos kurioms nors Konstitucijoje įtvirtintoms, jos ginamoms ir saugomoms vertybėms, taip pat kad nebūtų perimami Konstitucijoje ir (ar) įstatymuose įtvirtinti kitų valstybės bei savivaldybių institucijų įgaliojimai ar kaip nors kitaip įsiterpiama į jų konstitucinės ir (ar) įstatymų nustatytos

kompetencijos įgyvendinimą, *inter alia* kad nebūtų rengiami tokie sprendimai, kuriuos pagal Konstituciją ir (ar) įstatymus gali priimti tik atitinkamą kompetenciją turinčios valstybės bei savivaldybių institucijos (jų pareigūnai).

Parlamentinė mažuma

Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Konstitucija suponuoja parlamento mažumos gynimą, minimalius Seimo opozicijos apsaugos reikalavimus (1993 m. lapkričio 26 d., 2001 m. sausio 25 d., 2006 m. balandžio 4 d. nutarimai); Seimo statute turi būti nustatytos opozicijos veiklos garantijos (2001 m. sausio 25 d. nutarimas).

<...> pagal Konstituciją Lietuva yra pliuralistinė parlamentinė demokratija, kurios *conditio sine qua non* yra parlamentinė mažuma, *inter alia* parlamentinė opozicija. Pabrėžtina, kad parlamentinės mažumos, *inter alia* parlamentinės opozicijos, paskirtis yra atspindėti parlamente politinių pažiūrų įvairovę, taip laiduojant politinį pliuralizmą demokratinės teisinės valstybės parlamente ir sudarant prielaidas tokiam parlamentui vykdyti savo funkcijas; parlamentinės opozicijos paskirtis yra *inter alia* siūlyti alternatyvią parlamentinei daugumai politinę programą ir ją grindžiamus politinius sprendimus, prižiūrėti parlamentinės daugumos politinę veiklą, *inter alia* ją kritikuoti.

Kartu pažymėtina, kad kiekvienas Seimo narys atstovauja visai Tautai; atlikdamas savo konstitucinę priedermę atstovauti Tautai, Seimo narys dalyvauja vykdamas visas konstitucines Seimo funkcijas ir vykdo visus Seimo nario įgaliojimus (2004 m. liepos 1 d. nutarimas, 2017 m. gruodžio 19 d. išvada). Pažymėtina ir tai, kad Seimo nario laisvas mandatas turi būti naudojamas taip, kad Seimas galėtų veiksmingai veikti Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, kad jis deramai vykdytų savo konstitucinę priedermę (2010 m. spalio 27 d., 2017 m. gruodžio 19 d., 2017 m. gruodžio 22 d. išvados); Seimo nariai, vykdydami savo funkcijas ir įgyvendindami valstybės valdžią, privalo veikti Tautos ir Lietuvos valstybės, o ne savo asmeniniais ar grupiniais interesais, nesinaudoti savo statusu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų asmeninei naudai gauti (2010 m. spalio 27 d., 2014 m. birželio 3 d., 2017 m. gruodžio 19 d. išvados).

Pažymėtina ir tai, kad dalyvauti Seimo darbe – Seimo nario konstitucinė pareiga ir kartu jo teisė (2005 m. vasario 10 d. sprendimas). Atsižvelgiant į tai, taip pat pažymėtina, kad Seimo nariai, *inter alia* priklausantys parlamentinei mažumai (*inter alia* parlamentinei opozicijai), turi atsakingai naudotis savo teisėmis ir vykdyti visus Seimo nario įgaliojimus, prisidedami prie to, kad Seimas veiksmingai įgyvendintų demokratinės teisinės valstybės parlamento funkcijas.

Parlamentinės mažumos garantijos sudarant Seimo struktūrinius padalinius

Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* iš konstitucinio teisinės valstybės principo suponuojamų Lietuvos valstybės valdžios organizacijos ir veiklos principų, pliuralistinės parlamentinės demokratijos sampratos, kyla reikalavimas pagal Konstitucijos 76 straipsnį nustatyti tokias Seimo struktūrą ir darbo tvarką, kurios užtikrintų veiksmingą parlamentinės mažumos, *inter alia* parlamentinės opozicijos, teisių apsaugą ir jos veiklos garantijas. Tai *inter alia* reiškia, kad sudarant Seimo struktūrinius padalinius (*inter alia* Seimo komitetus ir komisijas) turi būti užtikrintas proporcinio atstovavimo principas, tokių Seimo struktūrinių padalinių sudėtis, *inter alia* jos keitimas, negali priklausyti vien nuo parlamentinės daugumos nuožiūros.

Pažymėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, iš Konstitucijos kylančių Seimo mažumos teisių gynimo imperatyvo, Seimo opozicijos apsaugos minimalių reikalavimų Seimas privalo paisyti ir sudarydamas laikinąją tyrimo komisiją; šie reikalavimai suponuoja *inter alia* tai, kad Seimo laikinoji tyrimo komisija negali būti sudaroma vien iš Seimo politinės daugumos atstovų, neįtraukiant Seimo mažumos (opozicijos) atstovų, jeigu jie to pageidauja (2006 m. balandžio 4 d. nutarimas). <...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 76 straipsnį, konstitucinį teisinės valstybės principą, Seimo laikinosios tyrimo komisijos, *inter alia* iki apkaltos proceso pradžios sudarytos Seimo komisijos asmeniui pateiktų kaltinimų pagrįstumui ištirti, sudėtis negali būti keičiama vien parlamentinės daugumos nuožūra, nesant aiškių ir konstituciškai pagrįstų priežasčių. Tokiomis priežastimis galėtų būti *inter alia* aplinkybės, kai Seimo laikinosios tyrimo komisijos, *inter alia* iki apkaltos proceso pradžios sudarytos Seimo komisijos asmeniui pateiktų kaltinimų pagrįstumui ištirti, narys, vykdymas savo funkcijas, Seimo nario laisvą mandatą naudoja ne Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, *inter alia* naudoja šį mandatą savo asmeniniais ar grupiniais interesais.

<...> Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad vienas iš opozicijos parlamentinės veiklos metodų gali būti opozicijos pažiūromis ir politiniais tikslais grindžiamas demonstratyvus Seimo narių nedalyvavimas Seimo, Seimo komitetų, kitų struktūrinių padalinių, kurių nariais jie paskirti Seimo statuto nustatyta tvarka, posėdžiuose, t. y. obstrukcija, kaip politinio protesto rūšis ir parlamentinės veiklos metodas siekiant sutrukdyti priimti mažumai nepageidaujamą nutarimą, pagal Konstituciją tam tikrose situacijose gali būti vertinama kaip gana svarbi priežastis nedalyvauti juose, jei toks nedalyvavimas nėra nuolatinis (2016 m. spalio 5 d. nutarimas Nr. KT26-N13/2016). <...> vienas iš parlamentinės veiklos metodų gali būti parlamentinei mažumai, *inter alia* parlamentinei opozicijai, priklausančių Seimo narių atsisakymas dalyvauti Seimo laikinų struktūrinių padalinių (*inter alia* Seimo laikinųjų tyrimo komisijų) veikloje, taip išreiškiant politinį protestą dėl to, kad, jų nuomone, parlamentinės daugumos sprendimais yra nepagrįstai varžomos parlamentinės mažumos, *inter alia* parlamentinės opozicijos, teisės ir veiklos garantijos. Pažymėtina ir tai, kad minėti parlamentinės veiklos metodai savaime nėra kliūtis Seimui vykdyti demokratinės teisinės valstybės parlamento funkcijas.

Seimo laikinosios tyrimo komisijos atliekamo tyrimo ribų nustatymas

Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 12 d. nutarimas

<...> Konstitucijoje, *inter alia* jos 67, 76 straipsniuose, yra įtvirtinti Seimo įgaliojimai, paisant *inter alia* konstitucinių atsakingo valdymo, teisinės valstybės principų, nustatyti savo struktūrinius padalinius, *inter alia* sudaryti Seimo laikinąsias tyrimo komisijas ir suformuoti jų uždavinius.

<...>

<...> Seimo laikinosios tyrimo komisijos įgaliojimai gali atsirasti tik iš Seimo, kaip Tautos atstovybės, akto – Seimo valios pareiškimo, o ne iš kokio nors Seimo struktūrinio padalinio ar kokios nors Seimo narių grupės valios ar ketinimo pareiškimo; dėl to tik Seimas gali spręsti, ar sudaryti Seimo laikinąją tyrimo komisiją tam tikru klausimu, ar jos nesudaryti, gali nustatyti jos sudėtį, uždavinius ir kt., – niekas negali už Seimą tokios jo valios pareikšti, taigi ir joks Seimo struktūrinis padalinys, jokia Seimo narių grupė (2006 m. balandžio 4 d. nutarimas).

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 67, 76 straipsnius, konstitucinius atsakingo valdymo, teisinės valstybės principus, Seimas gali sudaryti Seimo laikinąją tyrimo komisiją tik pakankamai apibrėžtam valstybinės reikšmės klausimui ištirti, t. y. turi būti nustatyti

tokie Seimo laikinosios tyrimo komisijos uždaviniai, būtini šiam klausimui ištirti, iš kurių būtų aiškios šios komisijos tiriamos veiklos ribos, *inter alia* kokią (kokios srities) informaciją apie kokius (kokios srities) valstybėje ir visuomenėje vykstančius procesus ir kokias (kokios srities) problemas Seimui būtina surinkti.

Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* jos 67, 76 straipsnius, konstitucinius atsakingo valdymo, teisinės valstybės principus, Seimas negali nustatyti tokių valstybinės svarbos klausimui ištirti būtinų Seimo laikinosios tyrimo komisijos uždavinių, iš kurių nebūtų aiškios šios komisijos tiriamos veiklos ribos ir (ar) kurių būtų neįmanoma įgyvendinti; Seimo laikinajai tyrimo komisijai pavedamas ištirti valstybinės reikšmės klausimas ir (ar) jam ištirti būtini jos uždaviniai taip pat negali būti suformuluoti taip, kad būtų sudarytos prielaidos komisijai savo nuožiūra pasirinkti, kuriuos tyrimo uždavinius ir kokia apimtimi ji įgyvendins, taip nustatant savo atliekamo tyrimo ribas. Priešingu atveju Seimo laikinoji tyrimo komisija perimtų Seimo konstitucinius įgaliojimus apibrėžti tokiai komisijai pavedamą ištirti valstybinės svarbos klausimą ir nustatyti uždavinius, būtinus šiam klausimui ištirti.

5.5. SEIMO DARBO TVARKA

5.5.1. Bendrosios nuostatos

Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas (Konstitucijos 76 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 30 d. nutarimas

Konstitucijos 76 straipsnyje nustatyta, kad „Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas. Seimo statutas turi įstatymo galią“.

Šiame Konstitucijos straipsnyje suformuluota blanketinė norma, leidžianti Seimui pačiam nustatyti savo struktūrą, darbo tvarką, įstatymų ir kitų teisės aktų pateikimo, svarstymo ir priėmimo procedūras, Seimo struktūrinių padalinių kompetenciją, jų tarpusavio santykius, taip pat reglamentuoti kitus Seimo funkcionavimo klausimus. Pagal Konstitucijos 76 straipsnį tai turi būti nustatyta Seimo statute, kuris turi įstatymo galią.

Seimo darbo tvarka apima ir įstatymų leidybos procedūrą (Konstitucijos 76 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 76 straipsnį Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato įstatymo galią turintis Seimo statutas. Seimo darbo tvarkos nustatymas apima ir įstatymų leidybos procedūros reglamentavimą.

Seimo posėdžio pirmininkas (Konstitucijos 66 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 66 straipsnio 1 dalį Seimo posėdžiams vadovauja Seimo Pirmininkas arba jo pavaduotojas. Seimo posėdžio pirmininko pareiga – vadovauti Seimo posėdžiams, užtikrinti, kad būtų laikomasi Statute nustatytos Seimo darbo tvarkos. Jis negali, pasinaudodamas Seimo posėdžio pirmininko teisėmis, daryti įtakos Seimo nariams dėl priimamų sprendimų ar varžyti Seimo nario teisių, kontroliuoti jų pasisakymų turinio. Kitaip būtų paneigta Seimo, kaip atstovaujamosios institucijos, esmė bei Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvo mandato principas, užtikrinantis Seimo narių lygybę bei jų galimybę laisvai reikšti savo valią.

Seimo veiklos nepertraukiamumas; Seimo sesijos; Seimo nario pareiga dalyvauti Seimo darbe

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Konstitucijoje yra nustatyta tokia valstybės valdžios sąranga, kai kiekviena valstybės valdžios institucija savo funkcijas vykdo nepertraukiamai. Pagal Konstituciją negali būti tokių teisinių situacijų, kai kuri nors valstybės valdžią įgyvendinanti institucija nefunkcionuoja.

Konstitucinis Teismas 1994 m. vasario 24 d. nutarime konstatavo, jog Seimas visada privalo užtikrinti, kad Konstitucijoje nustatyti jo įgaliojimai būtų nepertraukiamai įgyvendinami ir kad šalyje esant bet kokiai situacijai Tautos atstovybė galėtų konstruktyviai, efektyviai ir nepertraukiamai įgyvendinti aukščiausią suverenią Tautos galią.

Seimo, kaip nuolat veikiančios Tautos atstovybės, veiklos nepertraukiamumą užtikrina *inter alia* Konstitucijos 59 straipsnio nuostatos, kad Seimo narių įgaliojimų laikas pradeda- mas skaičiuoti nuo tos dienos, kai naujai išrinktas Seimas susirenka į pirmąjį posėdį, ir kad nuo šio posėdžio pradžios baigiasi anksčiau išrinktų Seimo narių įgaliojimų laikas.

Seimą sudaro Seimo nariai – Tautos atstovai. Kiekvienas Seimo narys atstovauja visai Tautai. Atlikdamas savo konstitucinę priedermę atstovauti Tautai Seimo narys dalyvauja vykdant visas konstitucines Seimo funkcijas bei vykdo visus Seimo nario įgaliojimus.

Seimo veiklos nepertraukiamumas suponuoja ir Seimo nario, kaip Tautos atstovo, veiklos nepertraukiamumą. Pagal Konstituciją teisės aktais turi būti nustatyta tokia Seimo struktūra ir darbo tvarka, taip pat turi būti nustatytas toks Seimo nario teisinis statusas, kad kiekvienas Seimo narys turėtų galimybę vykdyti savo konstitucinę priedermę nuolatos dalyvauti Seimo – Tautos atstovybės darbe, nepertraukiamai vykdyti savo, kaip Tautos atstovo, konstitucinius įgaliojimus.

Pabrėžtina, kad Konstitucija Seimo narį traktuoja kaip profesionalų politiką, t. y. kaip tokį Tautos atstovą, kuriam darbas Seime yra jo profesinė veikla.

<...>

Minėta, kad Seimo, kaip Tautos atstovybės, ir Seimo narių, kaip Tautos atstovų, veikla yra nepertraukiama. Konstitucijos 64 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Seimas kasmet renkasi į dvi eilines – pavasario ir rudens – sesijas; pavasario sesija prasideda kovo 10 dieną ir baigiasi birželio 30 dieną, o rudens sesija prasideda rugsėjo 10 dieną ir baigiasi gruodžio 23 dieną; Seimas gali nutarti sesiją pratęsti. Konstitucijos 64 straipsnio 2 dalyje numatytos neeilinės Seimo sesijos: neeilinės sesijas šaukia Seimo Pirmininkas ne mažiau kaip trečdalis visų Seimo narių siūlymu, o Konstitucijos numatytais atvejais – Respublikos Prezidentas.

Pagal demokratiinių valstybių parlamentinę tradiciją parlamento sesija apima parlamento posėdžius bei tarp jų vykstančius parlamento komitetų, kitų struktūrinių padalinių posėdžius. Seimo sesijų forma – Seimo posėdžiai ir tarp jų vykstantys Seimo struktūrinių padalinių posėdžiai. Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad dalyvavimas Seimo posėdžiuose yra konstitucinė Seimo nario pareiga. Seimas pagal Konstituciją turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą ir veikti taip, kad būtų užtikrintas šios Seimo narių konstitucinės pareigos – pareigos dalyvauti Seimo posėdžiuose – vykdymas. Vadinas, Seimas turi *inter alia* nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad Seimo nario nedalyvavimas Seimo posėdžiuose būtų galimas tik esant ypač svarbioms pateisinamoms priežastims. Pabrėžtina, kad toks Seimo nario elgesys, kai jis be ypač svarbios pateisinamos priežasties nedalyvauja Seimo posėdžiuose, vertintinas kaip Seimo nario – Tautos atstovo konstitucinės priedermės neatlikimas; pagal Konstituciją šis nedalyvavimas Seimo posėdžiuose negali nesukelti atitinkamų teisinių padarinių (teisinės atsakomybės) Seimo nariui, nedalyvaujančiam Seimo posėdžiuose be ypač svarbios pateisinamos priežasties. Seimo, kaip Tautos atstovybės, konstitucinė

paskirtis, konstitucinė Seimo nario priedermė atstovauti Tautai, Seimo nario konstitucinis teisinis statusas suponuoja ir tai, kad turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris leistų užtikrinti veiksmingą Seimo narių dalyvavimo Seimo posėdžiuose kontrolę, taip pat nuolatinį, sistemingą visuomenės (rinkėjų) informavimą apie Seimo narių dalyvavimą Seimo posėdžiuose ir jų viešą balsavimą Seime svarstomais klausimais.

Kita vertus, Seimo sesijos nėra vienintelė Seimo veiklos forma, o dalyvavimas Seimo sesijose nėra vienintelė Seimo nario darbo Seime, jo parlamentinės veiklos forma. Minėta, kad pagal Konstituciją Seimo nario, kaip Tautos atstovo, veikla yra nepertraukiama; kiekvienas Seimo narys turi turėti galimybę vykdyti savo konstitucinę priedermę nuolatos dalyvauti Seimo – Tautos atstovybės darbe, nepertraukiamai vykdyti savo, kaip Tautos atstovo, konstitucinius įgaliojimus. Tad pagal Konstituciją Seimo nariai savo, kaip Tautos atstovų, pareigas vykdo ir ne Seimo sesijų metu. Konstitucijoje įtvirtintas Seimo, kaip Tautos atstovybės, veiklos nepertraukiamumo principas suponuoja tai, kad laikas tarp Seimo sesijų nėra Seimo narių atostogos ar kitoks jų poilsio laikas. <...> iš Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalies, kurioje nustatyta, jog kiekvienas dirbantis žmogus turi teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas, ir iš Konstitucijos 60 straipsnio 4 dalies, kurioje nustatyta, kad Seimo nario pareigas, teises ir veiklos garantijas nustato įstatymas, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti Seimo nario kasmetinių mokamų atostogų trukmę, kitas sąlygas. Taip pat pažymėtina, jog Seimo nario atostogų įstatyminis įtvirtinimas užtikrintų ir tai, kad nebebūtų prielaidų laiką tarp Seimo sesijų konstituciškai nepagrįstai traktuoti kaip laiką, prilygstantį Seimo narių atostogoms ar kitokiam poilsui.

5.5.2. Įstatymų leidybos procesas

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisė (Konstitucijos 68 straipsnis); įstatymų projektų svarstymas

Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarimas

Konstitucijos 68 straipsnyje nustatyta, kad įstatymų leidybos iniciatyvos teisė Seime priklauso Seimo nariams, Respublikos Prezidentui ir Vyriausybei. Įstatymų leidybos iniciatyvos teisę taip pat turi Lietuvos Respublikos piliečiai. Penkiasdešimt tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, gali teikti Seimui įstatymo projektą, ir Seimas privalo jį svarstyti.

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisės realizavimas – pirmoji įstatymų leidybos proceso stadija. <...> Konstitucijos 68 straipsnyje nustatyti subjektai, kuriems priklauso įstatymų leidybos iniciatyvos teisė: Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, penkiasdešimt tūkstančių rinkimų teisę turinčių Lietuvos Respublikos piliečių. Konstitucinis Teismas 1993 m. lapkričio 8 d. nutarime konstatavo, kad įstatymų leidybos iniciatyvos teisės esmė ir paskirtis – inicijuoti įstatymų leidybos procesą. Ši teisė praktiškai realizuojama pateikiant parlamentui konkretų įstatymo projektą. Kai Konstitucijoje nurodytas subjektas pateikia įstatymo projektą, įstatymų leidybos institucijai – Seimui iškyla pareiga pradėti jį svarstyti.

<...>

<...> Konstitucinis Teismas, 1993 m. lapkričio 8 d. nutarime analizuodamas įstatymo projekto svarstymo stadijos ypatumus, pažymėjo: „Šioje stadijoje parlamentarų dėl projekto pateiktos pastabos, pasiūlymai, pataisos ir papildymai yra svarbūs jo svarstymo stadijos elementai, tačiau jie negali būti traktuojami kaip įstatymų leidybos iniciatyva, nes ji jau buvo realizuota. Pasiūlymai, pataisos bei papildymai praktiškai teikiami iki pat įstatymo priėmimo. Jų teikimo ir svarstymo tvarką reguliuoja įstatymų projektų svarstymo reglamentinės normos. Būdinga tai, kad ši tvarka iš esmės skiriasi nuo įstatymų leidybos iniciatyvos teisės

realizavimo. Įstatymų leidybos iniciatyva nuo pataisų ir papildymų teikimo svarstomam projektui taip pat skiriasi savo paskirtimi, pagaliau tai yra skirtingos įstatymų leidybos proceso stadijų dalys.“

Seimo kompetencija nustatyti įstatymų ir kitų Seimo teisės aktų priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ir įsigaliojimo tvarką (Konstitucijos 67 straipsnio 2 punktas, 76 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas

Konstitucijos 67 straipsnio 2 punkte nustatyta, kad Seimas leidžia įstatymus. Leisti įstatymus yra viena svarbiausių Seimo, kaip Tautos atstovybės, funkcijų, jo konstitucinė kompetencija. Seimas, leisdamas įstatymus (Konstitucijos 67 straipsnio 2 punktas) bei Seimo statute nustatydamas savo struktūrą ir darbo tvarką (Konstitucijos 76 straipsnis), turi konstitucinę kompetenciją sukonkretinti ir detalizuoti Konstitucijoje nustatytą Seimo, taip pat referendumu priimtų įstatymų, kitų teisės aktų priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ir įsigaliojimo tvarką. Tai darydamas Seimas negali pažeisti Konstitucijos nuostatų.

Įstatymų pasirašymas, oficialus paskelbimas ir įsigaliojimas

Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas

Konstitucijoje nustatytos įstatymų pasirašymo ir oficialaus paskelbimo tvarkos negalima aiškinti <...> Konstitucijos 71 straipsnio nuostatas atibojus nuo kitų Konstitucijos nuostatų, nes normos, reguliuojančios įstatymų pasirašymą, oficialų paskelbimą ir įsigaliojimą, taip pat nustatančios Respublikos Prezidento ir Seimo Pirmininko įgaliojimus pasirašyti ir oficialiai paskelbti įstatymus bei nustatančios Seimo Pirmininko pavaduotojo konstitucinius įgaliojimus, yra išdėstytos įvairiuose Konstitucijos straipsniuose.

Įstatymų, kitų Seimo priimtų teisės aktų pasirašymo ir oficialaus paskelbimo bei įsigaliojimo tvarka yra įtvirtinta ne tik <...> Konstitucijos 71 straipsnyje, bet ir Konstitucijos 70 straipsnyje, 84 straipsnio 24 punkte ir 149 straipsnyje.

<...>

Konstitucijos 70 ir 71 straipsniuose, 84 straipsnio 24 punkte ir 149 straipsnyje įtvirtintos įstatymų, kitų Seimo priimtų teisės aktų pasirašymo ir oficialaus paskelbimo bei įsigaliojimo tvarkos laikymasis – svarbi Konstitucijos viršenybės užtikrinimo prielaida.

Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Galioja tik paskelbti įstatymai.“ Įstatymų pasirašymas ir oficialus paskelbimas, t. y. įstatymų promulgavimas, yra baigiamoji įstatymų leidybos proceso stadija. Įstatymų pasirašymas ir oficialus paskelbimas – būtina jų įsigaliojimo sąlyga.

Pagal Konstituciją negali būti oficialiai paskelbiamas ir įsigaliojti įstatymas, kuris nebuvo nustatyta tvarka pasirašytas Konstitucijoje nurodyto pareigūno; taip pat negali būti oficialiai paskelbiamas ir įsigaliojti įstatymas, kurį pasirašė pareigūnas, pagal Konstituciją neturintis tokių įgaliojimų.

Respublikos Prezidento, Seimo Pirmininko ir jo pavaduotojo įgaliojimai, susiję su įstatymų pasirašymu ir oficialiu paskelbimu (Konstitucijos 70, 71 straipsniai, 84 straipsnio 24 punktas, 88 straipsnis, 89 straipsnio 1 dalis, 149 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas

Sistemiškai aiškinant Konstitucijos 70 ir 71 straipsnių, 84 straipsnio 24 punkto ir 149 straipsnio 1 bei 2 dalių nuostatas matyti, kad Seimo priimtų įstatymų, taip pat

įstatymų, priimtų referendumu, pasirašymas ir oficialus paskelbimas visuomet yra siejamas su Respublikos Prezidentu.

Pagal Konstituciją pasirašyti ir oficialiai paskelbti (71 straipsnyje nurodytu laiku) Seimo priimtus įstatymus, taip pat įstatymus, priimtus referendumu, yra Respublikos Prezidento kompetencija. Turėdamas konstitucinius įgaliojimus pasirašyti ir oficialiai paskelbti įstatymus, Respublikos Prezidentas dalyvauja įstatymų leidybos procese (Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas).

Respublikos Prezidentas taip pat turi teisę nepasirašyti Seimo priimto įstatymo ir ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo jį motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti (Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalis), t. y. turi atidedamojo veto teisę. Konstitucijoje nėra nustatyta, kad Respublikos Prezidentas turėtų atidedamojo veto teisę referendumu priimtų įstatymų atžvilgiu, taip pat įstatymų dėl Konstitucijos keitimo atžvilgiu. Pagal Konstituciją tokią teisę Respublikos Prezidentas turi tik Seimo priimtų įstatymų atžvilgiu, išskyrus įstatymus dėl Konstitucijos keitimo. Įgyvendindamas atidedamojo veto teisę, Respublikos Prezidentas taip pat gali teikti pasiūlymus, kaip turėtų būti pataisytas arba papildytas Seimo priimtas, bet Respublikos Prezidento nepasirašytas įstatymas. Pagal Konstitucijos 72 straipsnio 1 dalį Respublikos Prezidento grąžintą įstatymą Seimas gali iš naujo svarstyti ir priimti. Pakartotinai Seimo apsvaistytas įstatymas laikomas priimtu, jeigu buvo priimtos Respublikos Prezidento teikiamos pataisos ir papildymai arba jeigu už įstatymą balsavo daugiau kaip 1/2, o už konstitucinį įstatymą – ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių (Konstitucijos 72 straipsnio 2 dalis); tokius įstatymus Respublikos Prezidentas privalo ne vėliau kaip per tris dienas pasirašyti ir nedelsiant oficialiai paskelbti (Konstitucijos 72 straipsnio 3 dalis). Toks Respublikos Prezidento ir Seimo įgaliojimų santykis – svarbus Konstitucijoje įtvirtinto valdžių padalijimo principo aspektas.

Pagal Konstitucijos 85 straipsnį Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus, leidžia aktus-dekretus. Respublikos Prezidentas, pagal Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalį ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo grąžindamas Seimui pakartotinai svarstyti Seimo priimtą įstatymą, dekrete turi nurodyti šio grąžinimo motyvus. Tuo tarpu teikti Seimui pakartotinai svarstyti grąžinamo įstatymo pataisas ir papildymus – ne Respublikos Prezidento konstitucinė pareiga, o teisė.

Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalies, 84 straipsnio 24 punkto ir 71 straipsnio 2 dalies nuostatos yra tarp savęs susijusios. Pagal Konstituciją Respublikos Prezidentas turi teisę ne vėliau kaip per dešimt dienų po Seimo priimto įstatymo įteikimo atlikti vieną iš šiose nuostatose nurodytų teisinių veiksmų: arba pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtą įstatymą (promulgavimo teisė), arba jį motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti (atidedamojo veto teisė). Atlikti vieną iš šių teisinių veiksmų – Respublikos Prezidento konstitucinė pareiga.

Konstitucijos 71 straipsnio 2 dalies formuluotė „nurodytu laiku Seimo priimto įstatymo Respublikos Prezidentas negrąžina ir nepasirašo“ nėra interpretuotina kaip reiškianti Respublikos Prezidento teisę nepasirašyti ir oficialiai nepaskelbti Seimo priimto įstatymo ir kartu motyvuotai negrąžinti jo Seimui pakartotinai svarstyti. Ši formuluotė žymi tokią faktinę situaciją, kai Respublikos Prezidentas, nors ir turėdamas konstitucinę pareigą ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo arba pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtą įstatymą, arba motyvuotai jį grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti, vis dėlto dėl kokių nors priežasčių nei promulguoja Seimo priimtą įstatymą, nei pasinaudoja atidedamojo veto teise. Konstitucijos 71 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad tokiu atveju įstatymą pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas.

Taigi Seimo Pirmininko konstituciniai įgaliojimai pasirašyti ir oficialiai paskelbti įstatymus siejami su griežtomis Konstitucijoje nustatytomis sąlygomis: Seimo Pirmininkas pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo priimtus įstatymus tik tuomet, kai Respublikos Prezidentas jų nepasirašo ir nepaskelbia (Konstitucijos 71 straipsnio 2 ir 4 dalys, 149 straipsnio 2 dalis). Be to, kad Seimo Pirmininkas turėtų konstitucinius įgaliojimus pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtus įstatymus, reikia, kad Respublikos Prezidentas ne tik nepromulguotų šių įstatymų, bet ir (išskyrus įstatymus dėl Konstitucijos keitimo) nepasinaudotų savo atidedamojo veto teise. Tad Seimo Pirmininko įgaliojimai pasirašyti ir oficialiai paskelbti įstatymus yra sąlygoti atitinkamų Respublikos Prezidento veiksmų.

Situacijos, kai Respublikos Prezidentas nei promulguoja Seimo priimtus įstatymus, nei pasinaudoja atidedamojo veto teise, pagal Konstituciją interpretuotinos priklausomai nuo to, ar Respublikos Prezidento įgaliojimai yra nutrūkę, ar jie nėra nutrūkę ir ar Respublikos Prezidentas eina savo pareigas, ar laikinai negali jų eiti.

Nustatant, kuris pareigūnas turi konstitucinius įgaliojimus pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtą įstatymą, kurį Respublikos Prezidentas nei pasirašė ir oficialiai paskelbė, nei motyvuotai grąžino Seimui pakartotinai svarstyti dėl to, kad yra nutrūkę Respublikos Prezidento įgaliojimai, privalu atsižvelgti į Konstitucijos 88 straipsnio nuostatas.

<...>

Respublikos Prezidento įgaliojimams nutrūkus Konstitucijos 88 straipsnio 1 ir 2 punktuose numatytais pagrindais, Respublikos Prezidento pareigos pereina naujai išrinktam Respublikos Prezidentui. Savo pareigas pradėjęs eiti naujai išrinktas Respublikos Prezidentas turi visus Konstitucijoje ir įstatymuose Respublikos Prezidentui nustatytus įgaliojimus, taigi ir įgaliojimus ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo pasirašyti ir oficialiai paskelbti įstatymus, kuriuos Seimas priėmė tuo laiku, kai savo pareigas ėjo ankstesnis Respublikos Prezidentas.

Respublikos Prezidento įgaliojimams nutrūkus Konstitucijos 88 straipsnio 3, 4, 5 ir 6 punktuose nustatytais pagrindais, susidaro tokia teisinė situacija, kai naujas Respublikos Prezidentas dar nėra išrinktas. Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentui mirus, atsistatydinus, pašalinus jį iš pareigų apkaltos proceso tvarka arba tada, kai Seimas nutaria, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti pareigų, jo pareigas laikinai eina Seimo Pirmininkas, kuris netenka savo įgaliojimų Seime, kur jo pareigas Seimo pavedimu laikinai eina jo pavaduotojas.

<...>

<...> Seimo Pirmininkas, pagal Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalį laikinai einantis Respublikos Prezidento pareigas, vykdo visa, kas Respublikos Prezidentui yra pavesta Konstitucijos ir įstatymų. Vadinasi, jis turi ir įgaliojimus ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtus įstatymus arba juos motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti.

Pažymėtina, kad Seimo Pirmininkas, laikinai einantis Respublikos Prezidento pareigas, tuo laiku įgyvendina Respublikos Prezidento, o ne Seimo Pirmininko konstitucinius įgaliojimus, nes pastarųjų jis laikinai yra netekęs. Tuo tarpu Seimo Pirmininko pavaduotojas, Seimo pavedimu laikinai einantis Seimo Pirmininko pareigas, perima ir Konstitucijos 71 straipsnio 2 dalyje nustatytus Seimo Pirmininko įgaliojimus pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtus įstatymus tais atvejais, kai Seimo Pirmininkas, laikinai einantis Respublikos Prezidento pareigas, nurodytu laiku juos dėl kokių nors priežasčių nei pasirašo ir oficialiai paskelbia, nei motyvuotai grąžina Seimui pakartotinai svarstyti.

Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalyje vartojama formuluotė „Seimo pavedimu“ reiškia ne bendrąjį, bet individualų teisinį reguliavimą, kai laikinai eiti Seimo Pirmininko pareigas pavedama atitinkamame Seimo teisės akte konkrečiai nurodytam Seimo Pirmininko pavaduotojui ir tik tol, kol jų vėl nepradės eiti Seimo Pirmininkas.

Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalyje numatytais atvejais Seimo Pirmininkas eina Respublikos Prezidento pareigas tik tol, kol bus išrinktas ir pradės eiti pareigas naujas Respublikos Prezidentas. <...> Naujai išrinktam Respublikos Prezidentui pradėjus eiti savo pareigas, Seimo Pirmininkas nustoja laikinai eiti Respublikos Prezidento pareigas ir vėl eina Seimo Pirmininko pareigas, o Seimo Pirmininko pavaduotojas, Seimo pavedimu laikinai ėjęs Seimo Pirmininko pareigas, nustoja eiti Seimo Pirmininko pareigas ir toliau eina Seimo Pirmininko pavaduotojo pareigas. Seimo priimtų įstatymų promulgavimo ir atidedamojo veto teisę jau turi naujai išrinktas Respublikos Prezidentas.

Galimos ir tokios teisinės situacijos, kai nors ir yra viena iš Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalyje numatytų aplinkybių, bet atitinkamas teisinis faktas laikantis deramos teisinės procedūros dar nėra nustatytas (vadinasi, dar nėra sukėlęs atitinkamų teisinių pasekmių). Tokiais atvejais Seimo Pirmininkas pagal Konstituciją dar negali laikinai eiti Respublikos Prezidento pareigų – taigi jam dar nėra laikinai perėję ir Respublikos Prezidento įgaliojimai ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtus įstatymus arba juos motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti. <...>

Kitaip Konstitucijoje yra reglamentuojamos teisinės situacijos, kai Respublikos Prezidentas ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo nepasirašo ir oficialiai nepaskelbia Seimo priimtų įstatymų ir jų motyvuotai negrąžina Seimui pakartotinai svarstyti ne dėl to, kad būtų nutrukę Respublikos Prezidento įgaliojimai, bet dėl to, kad jis laikinai negali eiti pareigų.

<...>

Dar kitaip Konstitucijoje yra reglamentuojamos teisinės situacijos, kai Respublikos Prezidentas dėl kokių nors priežasčių ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo nei pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo priimtus įstatymus, nei juos motyvuotai grąžina Seimui pakartotinai svarstyti, nors jo įgaliojimai nėra nutrukę ir jis eina savo pareigas.

<...> pagal Konstitucijos 71 straipsnio 2 dalį, jeigu nurodytu laiku (t. y. ne vėliau kaip per šio straipsnio 1 dalyje nurodytas dešimt dienų po įteikimo) Seimo priimto įstatymo Respublikos Prezidentas nepasirašo ir motyvuotai negrąžina Seimui pakartotinai svarstyti, toks įstatymas įsigalioja po to, kai jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas. Pagal Konstitucijos 71 straipsnio 4 dalį, jeigu nurodytu laiku (t. y. per šio straipsnio 3 dalyje nurodytas penkias dienas) referendumu priimto įstatymo Respublikos Prezidentas nepasirašo ir nepaskelbia, įstatymas įsigalioja po to, kai jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas.

Tai – savarankiški Seimo Pirmininko konstituciniai įgaliojimai promulguoti Seimo priimtus įstatymus. Kita vertus, Seimo Pirmininko įgaliojimai pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtus įstatymus yra siejami su tokia teisine situacija, kai Respublikos Prezidentas ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo nei pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo priimtus įstatymus, nei juos motyvuotai grąžina Seimui pakartotinai svarstyti, nors jo įgaliojimai nėra nutrukę ir jis eina savo pareigas, todėl Seimo Pirmininko įgaliojimai <...> yra sąlygoti atitinkamų Respublikos Prezidento veiksmų. Respublikos Prezidentui ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo nei pasirašius ir oficialiai paskelbus Seimo priimtą įstatymą, nei jį motyvuotai grąžinus Seimui pakartotinai svarstyti, įgaliojimus promulguoti šį įstatymą pagal Konstitucijos 71 straipsnio 2 dalį turi Seimo Pirmininkas.

Kartu pabrėžtina, kad pagal Konstitucijos 71 straipsnio 2 ir 4 dalis Seimo Pirmininkas turi tik įgaliojimus promulguoti Seimo priimtus, bet Respublikos Prezidento nepasirašytus ir oficialiai nepaskelbtus įstatymus, bet ne juos motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti. Todėl Seimo Pirmininko įgaliojimai promulguoti Seimo priimtus įstatymus savo teisiniu turiniu iš esmės skiriasi nuo Respublikos Prezidento įgaliojimų promulguoti šiuos įstatymus: Respublikos Prezidentas turi teisę, tuo tarpu Seimo Pirmininkas – teisę ir pareigą Seimo priimtus įstatymus pasirašyti ir oficialiai paskelbti.

Šiame kontekste pabrėžtina, kad Seimo Pirmininkas minėtus įgaliojimus įgyvendina tik po to, kai sueina Konstitucijos 71 straipsnyje nurodytas dešimties arba penkių dienų terminas.

Seimo Pirmininko įgaliojimai pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtą įstatymą – tai tik Seimo Pirmininko teisė ir pareiga, jo konstitucinė prerogatyva, kuri yra realizuojama tais atvejais, kai nurodytu laiku (t. y. ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo) Seimo priimtą įstatymą Respublikos Prezidentas nei pasirašė, nei motyvuotai grąžino Seimui pakartotinai svarstyti, o Seimo Pirmininkas tuo laiku nei laikinai eina Respublikos Prezidento pareigas, nei laikinai pavaduoja Respublikos Prezidentą. Minėti Seimo Pirmininko įgaliojimai Konstitucijoje yra tiesiogiai nustatyti Seimo Pirmininkui.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, jog tiesioginis įgaliojimų nustatymas Konstitucijoje reiškia, kad viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos perimti tokių įgaliojimų, jų perduoti ar atsisakyti. Vadinasi, jeigu Konstitucijoje yra tiesiogiai nustatyti įgaliojimai kuriam nors valstybės pareigūniui, šis negali jų perduoti jokiam kitam pareigūniui, o pastarasis negali jų perimti, išskyrus pačioje Konstitucijoje numatytus atvejus. Taigi Konstitucijoje nustatyti Seimo Pirmininko įgaliojimai pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtus ir Respublikos Prezidento ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo nei pasirašytus ir oficialiai paskelbtus, nei motyvuotai grąžintus Seimui pakartotinai svarstyti įstatymus, jeigu Seimo Pirmininkas nėra pagal Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalį laikinai netekęs savo įgaliojimų Seime, pagal Konstituciją negali būti niekam perduodami ir negali pereiti nei Seimo Pirmininko pavaduotojui, nei kuriam nors kitam asmeniui.

<...>

Tais atvejais, kai pagal Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalį Respublikos Prezidento pareigas laikinai eina Seimo Pirmininkas, jo pareigas Seime Seimo pavedimu laikinai eina jo pavaduotojas. Tokiais atvejais Seimo Pirmininko pavaduotojas įgyvendina ne Seimo Pirmininko pavaduotojo, bet Seimo Pirmininko, kurio pareigas Seimo pavedimu jis laikinai eina, konstitucinius įgaliojimus. <...> Tuomet Seimo Pirmininko pavaduotojas, laikinai einantis Seimo Pirmininko pareigas, turi ir įgaliojimus pagal Konstitucijos 71 straipsnio 2 ir 4 dalis pasirašyti ir oficialiai paskelbti įstatymus, jeigu nurodytu laiku jų nepasirašo ir nepaskelbia Seimo Pirmininkas, laikinai einantis Respublikos Prezidento pareigas ir dėl to laikinai netekęs savo įgaliojimų Seime.

Tuo tarpu tais atvejais, kai Seimo Pirmininkas pagal Konstitucijos 89 straipsnio 2 dalį pavaduoja laikinai išvykusį į užsienį arba susirgusį ir dėl to laikinai negalintį eiti pareigų Respublikos Prezidentą, jis pagal Konstituciją nėra netekęs savo įgaliojimų Seime. Todėl tokiais atvejais Seimo Pirmininko pavaduotojas pagal Konstituciją negali vykdyti Seimo Pirmininko konstitucinių įgaliojimų.

<...>

<...> Seimas negali nustatyti ir tokio teisinio reguliavimo, kuriuo Seimo Pirmininko pavaduotojui (nei pirmajam, nei kuriam nors kitam) būtų pavedama pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtus įstatymus, jeigu nėra nustatyta tvarka priimto ir įsigaliojusio

Seimo akto, kuriuo konkrečiai įvardytam Seimo Pirmininko pavaduotojui pavedama laikinai eiti Seimo Pirmininko pareigas dėl to, kad Seimo Pirmininkas vienu iš Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalyje nurodytų pagrindų eina Respublikos Prezidento pareigas ir yra laikinai netekęs savo įgaliojimų Seime.

<...>

<...> pagal Konstituciją tokiais atvejais, kai Seimo Pirmininkas yra laikinai išvykęs, nei Seimo Pirmininko pirmasis pavaduotojas, nei kuris nors kitas pavaduotojas negali perimti Seimo Pirmininko konstitucinių įgaliojimų – taigi ir Konstitucijos 71 straipsnio 2 dalyje jam nustatytų įgaliojimų pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtus, bet nurodytu laiku Respublikos Prezidento nepasirašytus ir motyvuotai Seimui pakartotinai svarstyti negrąžintus įstatymus.

Respublikos Prezidento įgaliojimai vetuoti įstatymą motyvuojant Seimo padarytais įstatymo priėmimo procedūros pažeidimais (Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalis) (plačiau apie Respublikos Prezidento veto teisę žr. 6. Respublikos Prezidentas, 6.2. Respublikos Prezidento įgaliojimai)

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutarimas

Aiškinant Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalies nuostatą „Respublikos Prezidentas Seimo priimtą įstatymą ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo <...> motyvuotai grąžina Seimui pakartotinai svarstyti“ pažymėtina, kad Respublikos Prezidentas atitinkamame dekrete gali nurodyti įvairius motyvus – ne tik teisinius, bet ir ekonominius, politinius, moralinius, tikslingumo, susijusius su Lietuvos valstybės tarptautiniais įsipareigojimais ir kt. <...> šie motyvai nebūtinai turi būti susiję su atitinkamo įstatymo turiniu, jie gali būti susiję ir su, Respublikos Prezidento manymu, padarytais įstatymo priėmimo procedūros pažeidimais, *inter alia* su tuo, kad priimdamas tą įstatymą Seimas nesilaikė Konstitucijoje ir (arba) Seimo statute įtvirtintų įstatymų leidybos proceso stadijų ar įstatymų leidybos taisyklių. Tokiais atvejais Respublikos Prezidentas, pasinaudodamas jam Konstitucijos suteikta atidedamojo veto teise, neleidžia atsirasti įstatymui, kuris, jo manymu, gali prieštarauti Konstitucijai pagal joje nustatytą priėmimo tvarką.

Seimo įgaliojimai, susiję su Respublikos Prezidento vetuoto įstatymo priėmimu (Konstitucijos 72 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutarimas

<...> jeigu Seimas nesutinka su Respublikos Prezidento motyvais, kuriais remiantis Seimo priimtas įstatymas buvo grąžintas jam pakartotinai svarstyti Respublikos Prezidentui pasinaudojus savo konstitucine atidedamojo veto teise, Seimas pagal Konstitucijos 72 straipsnio 2 dalį gali įveikti tokį Respublikos Prezidento veto. Pagal Konstituciją Respublikos Prezidento veto Seimo priimtiems įstatymams yra santykinis, o ne absoliutus.

<...>

<...> jeigu Respublikos Prezidento dekrete, kuriuo motyvuotai Seimui pakartotinai svarstyti grąžinamas jo priimtas įstatymas, yra nurodyta Respublikos Prezidento pastabos ir papildymai, pagal Konstitucijos 72 straipsnio 2 dalį Seimas, pakartotinai apsvarstęs tą įstatymą, gali jį vėl priimti daugiau kaip 1/2 visų Seimo narių balsų dauguma (konstitucinį įstatymą – 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma). Tačiau Seimas, pakartotinai apsvarstęs tokį įstatymą, gali jį priimti ir mažesne balsų dauguma, kartu priimdamas Respublikos Prezidento pateiktas pataisas ir papildymus. Kita vertus, Konstitucija (taip pat ir 72 straipsnio nuostatos) nedraudžia Seimui, pakartotinai apsvarsčius įstatymą, kurį Respublikos Prezidentas vetavo,

nei priimti jį minėta absoliučia (kvalifikuota) visų Seimo narių balsų dauguma, nei priimti jį su Respublikos Prezidento pateiktomis pataisomis ir papildymais, bet nuspręsti laikyti tą įstatymą nepriimtu (pavyzdžiui, jeigu jį pakartotinai svarstant išaiškėjo, jog jis turi tokių trūkumų, dėl kurių turi būti toliau tobulinamas ar net apskritai negali būti priimtas).

Pagal Konstituciją tokią galimybę Seimas turi ir tais atvejais, kai Respublikos Prezidento dekrete, kuriuo motyvuotai Seimui pakartotinai svarstyti grąžinamas jo priimtas įstatymas, nėra pasiūlymų, kaip turėtų būti pataisytas arba papildytas tas įstatymas. Be to, kaip minėta, tokiais atvejais Seimas pagal Konstitucijos 72 straipsnio 2 dalį gali įveikti Respublikos Prezidento veto.

Įstatymų leidybos procesas; įstatymo projekto vertinimas

Konstitucinio Teismo 2010 m. rugsėjo 29 d. nutarimas

Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo nustatytos procedūros“.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose, *inter alia* 1993 m. lapkričio 8 d., 1997 m. gegužės 29 d., 2000 m. spalio 18 d., 2001 m. birželio 28 d., 2002 m. sausio 14 d., 2005 m. sausio 19 d., 2008 m. vasario 22 d. nutarimuose, yra atskleidęs įstatymų leidybos proceso sampratą ir konstatavęs, kad: pagal Konstituciją įstatymų leidybos procesas – tai visuma juridškai reikšmingų veiksmų, būtinų, kad būtų priimtas įstatymas, ir atliekamų tam tikra griežta logine ir laiko seka, kuri iš esmės yra įtvirtinta ir Konstitucijoje: įstatymų leidybos iniciatyvos teisės realizavimas – 68 straipsnyje, įstatymų priėmimas – 69 straipsnyje, įstatymų promulgavimas ir įsigaliojimas – 70–72 straipsniuose; tik pasibaigus vienai stadijai nuosekliai prasideda kita stadija; įstatymų priėmimo tvarka gali būti reguliuojama Seimo statutu, taip pat <...> įstatymais; negalima ignoruoti jokios Konstitucijoje, Seimo statute ar <...> įstatymuose įtvirtintos įstatymų leidybos proceso stadijos ar įstatymų priėmimo taisyklės.

<...> jeigu Seimo statute ar įstatymuose yra nustatyta, jog tam tikroje (-ose) įstatymų leidybos proceso stadijoje (-ose) turi būti atlikta įstatymo projekto patikra, tai *inter alia* turi būti atliktas įstatymu siekiamo santykių reguliavimo veiksmingumo vertinimas, įvertinama, ar įstatymas nesukels neigiamų pasekmių. Konstituciškai būtų nepateisinama, jeigu kurioje nors įstatymų leidybos stadijoje (*inter alia* įstatymų leidybos iniciatyvos teisės realizavimo, įstatymų priėmimo) tokia patikra nebūtų atlikta arba būtų atlikta ne toje (tose) įstatymų leidybos stadijoje (-ose). <...> pažymėtina ir tai, kad įstatymu siekiamo ekonominių santykių reguliavimo veiksmingumo vertinimas turi būti atliekamas išsamiai, objektyviai, nešališkai, o prireikus turi būti kviečiami specialių žinių turintys asmenys.

Šiame kontekste pažymėtina, kad iš Konstitucijos, būtent konstitucinio teisinės valstybės principo, įstatymų leidėjui kyla pareiga Seimo statute ir (ar) įstatymuose nustatyti tokių įstatymų leidybos proceso teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtinta įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turinčių subjektų ir (ar) Seimo pareiga rengiant ir (ar) priimant Seime teisės aktus, kuriais reguliuojami santykiai, galintys turėti įtakos *inter alia* kriminogeninei situacijai, neigiamų ekonominių pasekmių kilimui, atlikti tinkamą įstatymo projekto įvertinimą, *inter alia* dėl neigiamų pasekmių, kurias gali sukelti įstatymo nustatytas teisinis reguliavimas. Pažymėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas 2005 m. sausio 19 d. nutarime konstatavo, jog įstatymų, kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai užtikrina ne tik Konstitucinio Teismo vykdoma Seimo priimtų teisės aktų konstitucinė kontrolė, bet ir Seimo įgyvendinama vidinė prevencinė kontrolė Seimo statute nustatytais būdais užkertant kelią leisti įstatymus, kitus teisės aktus, kurie gali prieštarauti Konstitucijai arba kitiems aukštesnės galios įstatymams.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, jog tai, kad, leisdamas įstatymus Seimas yra saistomas Konstitucijos, taip pat savo paties išleistų įstatymų, yra esminis konstitucinio teisinės valstybės principo elementas.

Įstatymų priėmimo tvarka (Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalis, 76 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas

Pamatinės įstatymų priėmimo taisyklės įtvirtintos Konstitucijos 69 straipsnyje. Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo nustatytos procedūros.“ Įstatymų leidybos procesas – tai visuma juridškai reikšmingų veiksmų, būtinų, kad būtų priimtas įstatymas, ir atliekamų tam tikra griežta logine ir laiko seka (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d., 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimai).

Seimas, nustatydamas įstatymų priėmimo tvarką, turi paisyti Konstitucijos normų ir principų (Konstitucinio Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutarimas). Iš Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo *inter alia* kyla reikalavimas, kad įstatymai, kiti teisės aktai būtų priimami laikantis iš anksto nustatytos Konstituciją atitinkančios tvarkos ir ji nebūtų keičiama jau prasidėjus jų priėmimo procesui. Nuo šio reikalavimo gali būti nukrypstama tik jeigu tai būtina siekiant užtikrinti kitų, svarbesnių, konstitucinių vertybių apsaugą.

Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalis yra susijusi su 76 straipsniu, kuriame nustatyta, kad Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas, turintis įstatymo galią.

Seimo darbo tvarkos nustatymas apima ir įstatymų leidybos procedūros reglamentavimą (Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d., 2002 m. sausio 14 d., 2005 m. sausio 19 d. nutarimai). Aiškindamas Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalies nuostatą kartu su Konstitucijos 76 straipsnio nuostata, Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad abi šios nuostatos reiškia, jog įstatymų priėmimo tvarka gali būti reguliuojama Seimo statutu, taip pat įstatymais (Konstitucinio Teismo 2001 m. birželio 28 d., 2002 m. sausio 14 d., 2005 m. sausio 19 d. nutarimai).

Leidžiant įstatymus, kitus teisės aktus Seimą ir kiekvieną Seimo narį saisto Konstitucija, konstituciniai įstatymai, įstatymai bei įstatymo galią turintis Seimo statutas (Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutarimas). Seimo pareiga laikytis Seimo statute apibrėžtų įstatymų priėmimo taisyklių – jo konstitucinė pareiga (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d., 2002 m. sausio 14 d., 2008 m. vasario 22 d. nutarimai).

Negalima ignoruoti jokios Konstitucijoje, įstatymuose ar Seimo statute įtvirtintos įstatymų leidybos proceso stadijos ar įstatymų priėmimo taisyklės (Konstitucinio Teismo 2010 m. rugsėjo 29 d., 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimai); būtinybė įstatymus priimti nuosekliai laikantis įstatymų leidybos proceso stadijų ir taisyklių kyla iš Konstitucijos (Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutarimas).

Seimo konstitucinė pareiga laikytis minėtų stadijų ir taisyklių reiškia ir tai, kad jeigu pagal Seimo statutą turi būti gaunama vieno iš Seimo struktūrinių padalinių (*inter alia* Seimo komiteto ar komisijos) išvada, konstituciškai nepateisinama būtų tai, kad tokia išvada nepateikiama dėl to, kad toks Seimo struktūrinis padalinys nevykdo šios savo pareigos, vėluoja ją įvykdyti ir pan. (Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi teisinės pozicijos, jog esminiai įstatymuose, Seimo statute nustatytos įstatymų leidybos procedūros pažeidimai reiškia, kad yra pažeidžiama ir Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalies nuostata, jog įstatymai Seime priimami

laikantis įstatymo nustatytos procedūros (Konstitucinio Teismo 2001 m. birželio 28 d., 2005 m. sausio 19 d., 2008 m. vasario 22 d. nutarimai).

Įstatymų įsigaliojimas; įstatymų leidėjo pareiga numatyti tinkamą *vacatio legis* (Konstitucijos 70 straipsnio 1 dalis) (plačiau apie *vacatio legis* finansų teisės srityje žr. 11. Valstybės biudžetas ir finansai, 11.1. Valstybės biudžetas. Valstybės turtiniai įsipareigojimai. Mokesčiai, 2013 m. vasario 15 d. nutarimas)

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas

Konstitucijos 70 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad Seimo priimti įstatymai įsigalioja po to, kai juos pasirašo ir oficialiai paskelbia Lietuvos Respublikos Prezidentas, jeigu pačiais įstatymais nenustatoma vėlesnė įsigaliojimo diena.

Pažymėtina, kad ši konstitucinė nuostata negali būti aiškinama kaip paliekanti įstatymų leidėjui visišką nuožiūros laisvę spręsti, ar atidėti įstatymo įsigaliojimo datą (jo taikymo pradžią).

<...> iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principų paskirtis – užtikrinti asmens pasitikėjimą valstybe ir teise; šie principai suponuoja valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą; asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius teisės aktus įgytos teisės nustatytą laiką bus išlaikytos ir įgyvendinamos. Atsižvelgiant į visa tai, teisinio reguliavimo pakeitimai turėtų būti daromi taip, kad asmenims, kurių teisei padėčiai jie turi įtakos, būtų užtikrinta reali galimybė prisitaikyti prie naujos teisinės situacijos. Todėl, siekiant sudaryti sąlygas asmenims ne tik susipažinti su nauju teisiniu reguliavimu anksčiau, nei jis pradės galioti, bet ir tinkamai pasirengti numatomiems pakeitimams, gali būti būtina nustatyti vėlesnę jo įsigaliojimo datą (taikymo pradžią).

Taigi Konstitucijos 70 straipsnio 1 dalį aiškinant konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste konstatuotina, kad tam tikrais atvejais įstatymų leidėjas privalo numatyti pakankamą *vacatio legis*, t. y. laikotarpį nuo įstatymo oficialaus paskelbimo iki jo įsigaliojimo (taikymo pradžios), per kurį suinteresuoti asmenys galėtų pasirengti įgyvendinti iš jo kylančius reikalavimus.

Ši įstatymų leidėjo pareiga Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne kartą nurodyta siejant ją su įstatymų, kuriais pertvarkoma socialinių garantijų sistema ar atskirų socialinių garantijų struktūra, priėmimu (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d., 2007 m. spalio 22 d., 2007 m. lapkričio 22 d., 2012 m. vasario 6 d. nutarimai), tačiau konstitucinio reikalavimo numatyti tinkamą *vacatio legis* turi būti paisoma priimant ir kitus įstatymus, kuriais nustatomos pareigos ar apribojimai asmenims. Kiek laiko prisitaikymui derėtų palikti kiekvienu konkrečiu atveju, turėtų būti vertinama atsižvelgiant į daugelį aplinkybių: įstatymo paskirtį teisės sistemoje ir juo reguliuojamų visuomeninių santykių pobūdį, subjektų, kuriems jis taikytinas, ratą bei jų galimybes pasirengti naujo teisinio reguliavimo įsigaliojimui, kitas svarbias aplinkybes, *inter alia* tokias, dėl kurių įstatymas turėtų įsigalioti kuo skubiau. Svarbus viešasis interesas, siekis apsaugoti kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, nusveriantis asmens interesą turėti daugiau laiko prisitaikyti prie naujas pareigas ar apribojimus nustatančio teisinio reguliavimo, gali lemti skubų įstatymo įsigaliojimą jo oficialaus paskelbimo dieną be jokio *vacatio legis* termino. Vis dėlto pabrėžtina, kad skubus įstatymų, kuriais nustatomos pareigos ar apribojimai asmenims, įsigaliojimas turėtų būti labiau išimtis, grindžiama ir pateisinama ypatingomis objektyviomis aplinkybėmis, nei taisyklė.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad darant esminius galiojančio teisinio reguliavimo pakeitimus, lemiančius asmenų teisei padėčiai nepalankius padarinius, gali būti reikalinga

numatyti ne tik pakankamą *vacatio legis*, bet ir tam tikrą pereinamąjį teisinį reguliavimą. Asmenų, kuriems taikytinas naujas teisinis reguliavimas, teisinė padėtis pereinamosiomis nuostatomis turėtų būti sureguliuota taip, kad jiems būtų suteikta pakankamai laiko užbaigti pradėtus veiksmus, kurių jie ėmėsi ankstesnio teisinio reguliavimo pagrindu, tikėdamiesi, kad jis bus stabilus, ir įgyvendinti pagal ankstesnį teisinį reguliavimą įgytas teises.

Seimo konstitucinė pareiga laikytis teisės aktų priėmimo procedūros (Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalis); įstatymų ir kitų Seimo teisės aktų priėmimo iniciatyvos teisė (Konstitucijos 68 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 29 d. nutarimas

Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo nustatytos procedūros.“

Konstitucinis Teismas 2016 m. balandžio 27 d. nutarime pažymėjo, jog Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo nustatytos procedūros, negalima aiškinti taikant vien lingvistinį metodą, pažodžiui, esą tik įstatymai turi būti priimami laikantis teisės aktuose nustatytos procedūros; Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalis aiškintina paisant viso konstitucinio teisinio reguliavimo konteksto, atsižvelgiant *inter alia* į Seimo, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios, paskirtį ir funkcijas, be kita ko, į tai, kad Seimas priima ne tik įstatymus, bet ir kitus Seimo teisės aktus; esminiai įstatymuose, Seimo statute nustatytos bet kurių Seimo priimamų teisės aktų (*inter alia* Seimo poįstatyminių teisės aktų) priėmimo procedūros pažeidimai reiškia, kad yra pažeidžiama ir Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalis.

Pažymėtina, kad kitų nei įstatymai Seimo teisės aktų priėmimo procedūra gali turėti tam tikrų ypatumų, tačiau ją nustatydamas įstatymų leidėjas yra saistomas iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, *inter alia* šių Seimo teisės aktų priėmimo iniciatyvai.

Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, įstatymų leidybos iniciatyvos teisė įgyvendinama pateikiant Seimui įstatymo projektą; kai įstatymų leidybos iniciatyvos teisės Seime subjektas pateikia įstatymo projektą, įstatymų leidybos institucijai Seimui iškyla pareiga pradėti jį svarstyti (*inter alia* 1993 m. lapkričio 8 d., 2005 m. sausio 19 d., 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad pagal Konstituciją Seimo valia priimant sprendimus negali būti pareikšta kitaip, kaip tik Seimo nariams balsuojant Seimo posėdyje ir priimant atitinkamą teisės aktą (2009 m. gegužės 15 d. sprendimas, 2010 m. spalio 27 d., 2014 m. birželio 3 d. išvados).

Vadinasi, pagal Konstituciją Seimo konstitucinių ir įstatymuose nustatytų įgaliojimų įgyvendinimas priimant ne įstatymus, bet kitus Seimo teisės aktus taip pat gali būti inicijuojamas tik pateikiant Seimui atitinkamo teisės akto projektą, kurį Seimas privalo pradėti svarstyti.

Pagal Konstitucijos 68 straipsnį įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, taip pat 50 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę. Konstitucijos 68 straipsnio nuostatų, kaip ir 69 straipsnio 1 dalies nuostatos, negalima aiškinti taikant vien lingvistinį metodą, pažodžiui, esą nurodytieji subjektai gali inicijuoti tik įstatymo galią ir formą turinčių teisės aktų priėmimą Seime. Šios konstitucinės nuostatos reiškia, kad tik Konstitucijos 68 straipsnyje nurodyti subjektai turi įstatymų ir kitų Seimo teisės aktų priėmimo iniciatyvos teisę, išskyrus pačioje Konstitucijoje nustatytus atskirus atvejus, kai kitų nei įstatymai Seimo teisės aktų projektus tam tikru klausimu Seimui gali pateikti kiti subjektai nei nurodytieji Konstitucijos 68 straipsnyje (kaip antai pagal

Konstitucijos 103 straipsnio 1 dalį teisę pateikti kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus turi Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, inicijuodamas atitinkamų Seimo sprendimų priėmimą).

Įstatymų leidybos procesas, jo stadijos; Seimo pareiga įstatymų leidybos proceso teisiniu reguliavimu užtikrinti šio proceso viešumą ir skaidrumą, sudaryti prielaidas užtikrinti įstatymų ir kitų Seimo aktų kokybę (Konstitucijos 5 straipsnio 2, 3 dalys, 69 straipsnio 1 dalis, 76 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 16 d. nutarimas

<...> Paminėtinės įstatymų priėmimo taisyklės įtvirtintos Konstitucijos 69 straipsnyje, kurio 1 dalyje nustatyta: „Įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo nustatytos procedūros“ (*inter alia* 1993 m. lapkričio 8 d., 2011 m. rugsėjo 28 d., 2013 m. vasario 15 d. nutarimai).

Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalis yra susijusi su Konstitucijos 76 straipsniu, kuriame nustatyta, kad Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas, turintis įstatymo galią (2013 m. vasario 15 d. nutarimas). Seimo darbo tvarkos nustatymas apima ir įstatymų leidybos procedūros reglamentavimą (*inter alia* 2000 m. spalio 18 d., 2005 m. sausio 19 d., 2013 m. vasario 15 d. nutarimai). Aiškindamas Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalį kartu su Konstitucijos 76 straipsniu, Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad įstatymų priėmimo tvarka gali būti reguliuojama Seimo statutu, taip pat įstatymais (*inter alia* 2001 m. birželio 28 d., 2005 m. sausio 19 d., 2013 m. vasario 15 d. nutarimai).

Seimas, nustatydamas įstatymų priėmimo tvarką, turi paisyti Konstitucijos normų ir principų (2005 m. sausio 19 d., 2013 m. vasario 15 d., 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimai).

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalis, konstitucinius teisinės valstybės, atsakingo valdymo principus, Seimas, įgyvendindamas Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalyje, 76 straipsnyje įtvirtintus įgaliojimus reglamentuoti įstatymų leidybos procedūrą, privalo Seimo statute ir įstatymuose nustatyti tokių įstatymų leidybos proceso teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrintas *inter alia* šio proceso viešumas ir skaidrumas, sudarytos prielaidos užtikrinti įstatymų ir kitų Seimo aktų kokybę.

Įstatymų leidybos procesas – tai visuma juridiskai reikšmingų veiksmų, būtinų, kad būtų priimtas įstatymas, ir atliekamų tam tikra griežta logine ir laiko seka; visuotinai pripažintos yra šios pagrindinės įstatymų leidybos proceso stadijos: įstatymų leidybos iniciatyvos teisės įgyvendinimas, įstatymo projekto svarstymas, projekto priėmimas, priimto įstatymo promulgavimas ir įsigaliojimas; tik pasibaigus vienai stadijai, nuosekliai prasideda kita stadija; nuosekli įstatymų leidybos proceso stadijų seka iš esmės yra įtvirtinta Konstitucijoje: įstatymų leidybos iniciatyvos teisės įgyvendinimas – 68 straipsnyje, įstatymų priėmimas – 69 straipsnyje, įstatymų promulgavimas ir įsigaliojimas – 70–72 straipsniuose (*inter alia* 1993 m. lapkričio 8 d., 2008 m. vasario 22 d., 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimai). Juose atskirai nenurodyta įstatymų projektų svarstymo stadija, kuri yra demokratijos principų taikymą įstatymų leidybos procese laiduojanti stadija (1993 m. lapkričio 8 d., 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimai); tačiau apie jos faktinį buvimą galima spręsti iš kitų konstitucinių normų: 71 straipsnyje rašoma apie Respublikos Prezidento teisę grąžinti įstatymą „Seimui pakartotinai svarstyti“, 72 straipsnyje – apie Seimo teisę Respublikos Prezidento grąžintą įstatymą „iš naujo svarstyti ir priimti“ (1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas). Pabrėžtina, kad įstatymų projektų svarstymo stadija yra būtina įstatymų leidybos proceso stadija (1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas); svarbus jos elementas yra pastabų, pasiūlymų dėl svarstomo įstatymo projekto, jo pataisų, papildymų teikimas (*inter alia* 1993 m. lapkričio 8 d., 2001 m. sausio 25 d., 2005 m. sausio 19 d. nutarimai).

<...> įstatymų projektų svarstymo stadija yra ypač svarbi <...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalių, konstitucinių teisinės valstybės, atsakingo valdymo principų, kylantiems įstatymų leidybos proceso viešumo ir skaidrumo, priimamų įstatymų kokybės reikalavimams įgyvendinti. Pažymėtina, kad įstatymų leidybos proceso svarstymo stadijos paskirtis – per ją išsamiai išnagrinėti ir įvertinti Seimui pateiktus įstatymų projektus ir su jais susijusią informaciją, reikšmingą Seimo nariams sprendžiant dėl atitinkamų įstatymų priėmimo, be kita ko, įvertinti visuomenės grupių, suinteresuotų asmenų nuomonę, kitų valstybės ar savivaldybių institucijų, specialių žinių turinčių asmenų nuomonę. Pažymėtina ir tai, kad, paisant <...> iš Konstitucijos kylančių įstatymų leidybos proceso viešumo ir skaidrumo, priimamų įstatymų kokybės reikalavimų, Seimo statute turi būti nustatyti Seimo struktūriniai padaliniai (*inter alia* Seimo komitetai ar komisijos), kuriems būtų pavesta apsvastyti ir įvertinti gautas pastabas ir pasiūlymus dėl svarstomų įstatymų projektų, taip pat turi būti nustatytos Seimo vidinės prevencinės teisinės priemonės, leidžiančios siekti, kad jo priimami įstatymai ir kiti teisės aktai neprieštarautų Konstitucijai ir atitiktų kitus iš Konstitucijos kylančius įstatymų bei kitų Seimo aktų kokybės reikalavimus.

Šiame kontekste paminėtina, kad, atskirdamas įstatymų leidybos iniciatyvos teisės įgyvendinimą nuo pastabų, pasiūlymų, pataisų, papildymų teikimo svarstant įstatymo projektą, Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, jog tai yra skirtingos įstatymų leidybos proceso stadijų dalys; įstatymų leidybos iniciatyvos teisės paskirtis – inicijuoti įstatymų leidybos procesą, jį įgyvendinama pateikiant Seimui įstatymo projektą; pastabų, pasiūlymų, pataisų, papildymų teikimas įstatymo projekto svarstymo stadijoje nelaikytinas įstatymų leidybos iniciatyva, nes ji jau buvo įgyvendinta (*inter alia* 1993 m. lapkričio 8 d., 2001 m. sausio 25 d., 2005 m. sausio 19 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo aktuose taip pat ne kartą pabrėžta, kad negalima ignoruoti jokios Konstitucijoje, įstatymuose ar Seimo statute įtvirtintos įstatymų leidybos proceso stadijos ar įstatymų priėmimo taisyklės (*inter alia* 2010 m. rugsėjo 29 d., 2013 m. vasario 15 d., 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimai); būtinybė įstatymus priimti nuosekliai laikantis įstatymų leidybos proceso stadijų ir taisyklių kyla iš Konstitucijos (2008 m. vasario 22 d., 2013 m. vasario 15 d., 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimai).

Kaip minėta, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalių, konstitucinių teisinės valstybės, atsakingo valdymo principų, kyla Seimo pareiga nustatyti tokį įstatymų leidybos proceso teisinį reguliavimą, kuriuo *inter alia* būtų sudarytos prielaidos užtikrinti įstatymų ir kitų Seimo aktų kokybę.

Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip 2014 m. vasario 27 d. sprendime yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, konstituciniai teisinės valstybės, atsakingo valdymo principai suponuoja tai, kad tais atvejais, kai leidžiant įstatymus būtina remtis specialiomis žiniomis ar specialia (profesine) kompetencija, Seimas iš atitinkamų valstybės institucijų turėtų gauti reikalingą informaciją ir į ją atsižvelgti.

Paminėtina ir tai, kad, kaip 2010 m. rugsėjo 29 d. nutarime yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, iš Konstitucijos, būtent konstitucinio teisinės valstybės principo, įstatymų leidėjui kyla pareiga Seimo statute ir (ar) įstatymuose nustatyti tokį įstatymų leidybos proceso teisinį reguliavimą, kuriuo būtų įtvirtinta įstatymų leidybos iniciatyvos teisė turinčių subjektų ir (ar) Seimo pareiga rengiant ir (ar) priimant Seime teisės aktus, kuriais reguliuojami santykiai, galintys turėti įtakos *inter alia* kriminogeninei situacijai, neigiamų ekonominių pasekmių kilimui, atlikti tinkamą įstatymo projekto vertinimą, *inter alia* dėl neigiamų pasekmių, kurias gali sukelti įstatymo nustatytas teisinis reguliavimas.

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalis, konstitucinius teisinės valstybės, atsakingo valdymo principus, siekiant užtikrinti priimamų įstatymų kokybę, *inter alia* juose nustatyto teisinio reguliavimo atitiktį aukštesnės teisinės galios aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, jo aiškumą ir neprieštaringumą, taip pat visos teisės sistemos nuoseklumą ir vidinę darną, įstatymų leidybos procesas, ypač įstatymų projektų svarstymo stadija, turi būti reglamentuojamas taip, kad būtų sudarytos prielaidos svarstant įstatymų projektus tinkamai įvertinti juose numatomo teisinio reguliavimo turinį ir pasekmes. Pažymėtina, kad šiam tikslui pasiekti įstatymų leidybos proceso teisiniu reguliavimu turi būti sudarytos prielaidos pririnkus gauti *inter alia* specialią žinių turinčių asmenų, atitinkamų valstybės institucijų nuomonę, pagrįstą jų atliktu išsamiu, objektyviu, nešališku svarstomo įstatymo projekto ir galimų numatomo teisinio reguliavimo <...> padarinių vertinimu, taip pat šią nuomonę atsakingai ir motyvuotai įvertinti.

Kaip minėta, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalių, konstitucinių teisinės valstybės, atsakingo valdymo principų, kyla Seimo pareiga nustatyti tokį įstatymų leidybos proceso teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrintas *inter alia* šio proceso viešumas ir skaidrumas. Šiame kontekste taip pat paminėtinos Konstitucijos 33 straipsnio 1, 2 dalys, kuriose įtvirtintos *inter alia* piliečių teisės dalyvauti valdant savo šalį, kritikuoti valstybės įstaigų ir pareigūnų darbą.

<...> pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalis, konstitucinius teisinės valstybės, atsakingo valdymo principus, siekiant užtikrinti įstatymų leidybos proceso viešumą ir skaidrumą, minėtas Konstitucijos 33 straipsnio 1, 2 dalyse įtvirtintas piliečių teises, šis procesas, ypač įstatymų projektų svarstymo stadija, kuri, kaip minėta, yra demokratijos principų taikymą įstatymų leidybos procese laiduojanti stadija, turi būti reglamentuojamas taip, kad visuomenei būtų sudaryta galimybė dalyvauti svarstant įstatymų projektus. Pažymėtina, jog šiam tikslui pasiekti turi būti nustatytas toks įstatymų leidybos proceso teisinis reguliavimas, pagal kurį Seimui pateikti įstatymų projektai būtų skelbiami viešai, kad visuomenės grupės, suinteresuoti asmenys turėtų pakankamai laiko su jais susipažinti ir dėl jų pareikšti savo nuomonę, pastabas ir pasiūlymus, kurie turėtų būti atsakingai ir motyvuotai įvertinti.

Įstatymų projektų svarstymas skubos tvarka

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 16 d. nutarimas

Aiškindamas Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalies, 76 straipsnio nuostatas, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Seimas, leisdamas įstatymus, gali juos svarstyti ir Seimo statute numatyta skubos tvarka (2000 m. spalio 18 d. nutarimas). Pažymėtina, kad įstatymų svarstymo skubos tvarka procedūra suponuoja įstatymų leidybos proceso stadijų, ypač svarstymo stadijos, sutrumpinimą, taigi ribotas galimybes užtikrinti, kad būtų laikomasi iš Konstitucijos, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalių, konstitucinių teisinės valstybės, atsakingo valdymo principų, kylančių įstatymų leidybos proceso viešumo ir skaidrumo, įstatymų kokybės reikalavimų.

Atsižvelgiant į tai, <...> kad Seimas, pagal Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalį, 76 straipsnį reglamentuodamas įstatymų leidybos procedūrą, gali nustatyti tokį įstatymų projektų svarstymo skubos tvarka teisinį reguliavimą, pagal kurį ši tvarka būtų taikoma ypatingais atvejais, kai dėl susiklosčiusių politinių, socialinių, ekonominių ar kitų aplinkybių būtina skubiai nustatyti naują ar pakeisti galiojantį teisinį reguliavimą siekiant užtikrinti svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Taip pat pažymėtina, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalių, konstitucinių teisinės valstybės,

atsakingo valdymo principų, kyla reikalavimas reguliuojant įstatymų projektų svarstymo skubos tvarka procedūrą sudaryti prielaidas užtikrinti Seimo vidinę prevencinę įstatymų atitikties Konstitucijai kontrolę.

Įstatymų ir kitų Seimo aktų projektų svarstymas ypatingos skubos tvarka

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 16 d. nutarimas

<...> Seimas, įgyvendindamas Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalyje, 76 straipsnyje nustatytus įgaliojimus reglamentuoti įstatymų leidybos procedūrą, Seimo statute gali numatyti ir įstatymų ir kitų Seimo aktų projektų svarstymo ypatingos skubos tvarka procedūrą. Pažymėtina, kad įstatymų ir kitų Seimo aktų svarstymo ypatingos skubos tvarka procedūra suponuoja tai, kad įstatymų leidybos proceso stadijos, ypač svarstymo stadija, gali būti sutrumpinamos dar labiau nei svarstant įstatymų ir kitų Seimo aktų projektus skubos tvarka, t. y. įstatymų ir kitų Seimo aktų projektų svarstymo stadija, kuri, kaip minėta, yra demokratijos principų taikymą įstatymų leidybos procese laiduojanti stadija, gali tapti tik formali. Todėl taikant įstatymų ir kitų Seimo aktų svarstymo ypatingos skubos tvarka procedūrą yra itin ribotos galimybės užtikrinti, kad būtų laikomasi iš Konstitucijos, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalių, konstitucinių teisinės valstybės, atsakingo valdymo principų, kylančių įstatymų leidybos proceso viešumo ir skaidrumo, įstatymų ir kitų Seimo aktų kokybės reikalavimų.

Atsižvelgiant į tai, <...> pažymėtina, kad Seimas, pagal Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalį, 76 straipsnį reglamentuodamas įstatymų leidybos procedūrą, gali nustatyti tokį įstatymų ir kitų Seimo aktų projektų svarstymo ypatingos skubos tvarka teisinį reguliavimą, pagal kurį tokia tvarka galėtų būti taikoma tik išskirtiniais konstituciškai pagrįstais atvejais, kai būtina nedelsiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, kaip antai įvedant arba įvedus karo ar nepaprastąją padėtį, skelbiant arba paskelbus mobilizaciją, priimant sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas ginkluoto užpuolimo atveju ir (ar) prireikus itin skubiai vykdyti tarptautinius įsipareigojimus, stichinės nelaimės ar kitomis ekstremaliomis aplinkybėmis, kilus tokiai grėsmei valstybės ar visuomenės saugumui, kuriai pašalinti būtini itin skubūs įstatymų leidėjo sprendimai. Taip pat pažymėtina, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalių, konstitucinių teisinės valstybės, atsakingo valdymo principų, kyla reikalavimas ir reguliuojant įstatymų ir kitų Seimo aktų projektų svarstymo ypatingos skubos tvarka procedūrą sudaryti prielaidas užtikrinti Seimo vidinę prevencinę įstatymų ir kitų Seimo aktų atitikties Konstitucijai kontrolę. Pabrėžtina, kad kitoks teisinis reguliavimas, pagal kurį įstatymų ir kitų Seimo aktų projektai galėtų būti svarstomi ypatingos skubos tvarka ne išskirtiniais konstituciškai pagrįstais atvejais arba būtų leidžiama įstatymų ir kitų Seimo aktų projektus, svarstomus ypatingos skubos tvarka, priimti neužtikrinus Seimo vidinės prevencinės jų atitikties Konstitucijai kontrolės, būtų nesuderinamas su iš Konstitucijos, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalių, konstitucinių teisinės valstybės, atsakingo valdymo principų, kylančiais įstatymų leidybos proceso viešumo ir skaidrumo, įstatymų ir kitų Seimo aktų kokybės reikalavimais.

5.5.3. Kiti Seimo teisės aktai ir jų priėmimas

Seimo poįstatyminiai aktai (Konstitucijos 70 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas

<...> poįstatyminio akto ypatumai yra privalomi ir Konstitucijos 70 straipsnio 2 dalyje nurodytiems kitiems Seimo aktams; Seimo poįstatyminiai aktai negali prieštarauti

Konstitucijai ir Seimo išleistiems įstatymams, juo labiau negali keisti įstatymų normų, jų turinio (Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas).

Seimo poįstatyminiais aktais negalima reguliuoti tų [visuomeninių] santykių, kurie pagal Konstituciją turi būti reguliuojami įstatymais (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Seimas, spręsdamas klausimus, kurie yra įstatymų reguliavimo dalykas, negali pasirinkti nutarimo formos, nes nutarimas yra žemesnio lygmens teisės aktas (Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas). Poįstatyminiu teisės aktu negalima pakeisti įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis, nes taip būtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų viršenybė poįstatyminių teisės aktų atžvilgiu (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

<...>

Seimo nutarimas <...> yra Seimo, kaip įstatymų leidėjo, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 67, 70 straipsnius, įgalioto įstatymais ir kitais teisės aktais reguliuoti svarbiausius visuomenės santykius, priimtas teisės aktas, kuris teisės aktų hierarchijoje turi poįstatyminio teisės akto galią.

Seimo poįstatyminiai teisės aktai turi būti priimami laikantis Seimo statute nustatytų teisės aktų priėmimo taisyklių (Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. balandžio 27 d. nutarimas

Kaip pažymėta Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 20 d. nutarime, ne tik įstatymai, bet ir Seimo poįstatyminiai teisės aktai turi būti priimami laikantis Seimo statute apibrėžtų teisės aktų priėmimo taisyklių.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalies nuostatos, jog įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo nustatytos procedūros, negalima aiškinti vien taikant lingvistinį metodą, pažodžiui, esą tik įstatymai turi būti priimami laikantis teisės aktuose nustatytos procedūros. Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalis aiškintina paisant viso konstitucinio teisinio reguliavimo konteksto, atsižvelgiant *inter alia* į Seimo, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios, paskirtį ir funkcijas, be kita ko, į tai, kad Seimas priima ne tik įstatymus, bet ir kitus Seimo aktus (Konstitucijos 67, 105 straipsniai). Viso konstitucinio teisinio reguliavimo kontekste aiškinant Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalį konstatuotina, kad esminiai įstatymuose, Seimo statute nustatytos bet kurių Seimo priamųjų teisės aktų (*inter alia* Seimo poįstatyminių teisės aktų) priėmimo procedūros pažeidimai reiškia, kad yra pažeidžiama ir Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalis.

<...>

Kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 20 d. nutarime, tai, kad Seimas, priimdamas poįstatyminius teisės aktus, nesilaiko Konstitucijos ir Seimo statuto, reiškia, jog yra pažeidžiamas ir konstitucinis teisinės valstybės principas, suponuojantis teisės aktų hierarchiją.

Seimo konstitucinė pareiga laikytis teisės aktų priėmimo procedūros (Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalis); įstatymų ir kitų Seimo teisės aktų priėmimo iniciatyvos teisė (Konstitucijos 68 straipsnis)

Žr. 5.5.2. Įstatymų leidybos procesas, 2018 m. birželio 29 d. nutarimas.

Seimo įgaliojimai nustatyti kitų nei įstatymai Seimo aktų priėmimo procedūrą (Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalis, 76 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 16 d. nutarimas

Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalies nuostatos, jog įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo nustatytos procedūros, negalima aiškinti vien taikant lingvistinį metodą, pažodžiui, esą tik įstatymai turi būti priimami laikantis teisės aktuose nustatytos procedūros; Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalis aiškinama paisant viso konstitucinio teisinio reguliavimo konteksto, atsižvelgiant *inter alia* į Seimo, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios, paskirtį ir funkcijas, be kita ko, į tai, kad Seimas priima ne tik įstatymus, bet ir kitus Seimo aktus (Konstitucijos 67, 105 straipsniai) (2016 m. balandžio 27 d., 2018 m. birželio 29 d. nutarimai).

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad Seimas, įgyvendindamas Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalyje, 76 straipsnyje nustatytus įgaliojimus reglamentuoti įstatymų leidybos procedūrą, turi numatyti ir kitų nei įstatymai Seimo aktų leidybos procedūrą. Kadangi šiais Seimo aktais paprastai nėra nustatomas naujas ar keičiamas galiojantis teisinis reguliavimas, pažymėtina ir tai, kad kitų nei įstatymai Seimo aktų leidybos procedūra gali būti paprastesnė, *inter alia* tokia pati, kaip įstatymų projektų svarstymo skubos tvarka procedūra. Tačiau pabrėžtina, kad bet kuriuo atveju reglamentuojant kitų nei įstatymai Seimo aktų leidybos procedūrą būtina paisyti <...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalių, konstitucinių teisinės valstybės, atsakingo valdymo principų, kylančių teisėkūros procedūrų skaidrumo ir viešumo, Seimo aktų kokybės reikalavimų.

Seimo nutarimo samprata

Konstitucinio Teismo 2020 m. rugpjūčio 28 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas <...> yra konstatavęs, kad Seimo nutarimas yra Seimo, kaip įstatymų leidėjo, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 67, 70 straipsnius, įgalioto įstatymais ir kitais teisės aktais reguliuoti svarbiausius visuomenės santykius, priimtas teisės aktas, kuris teisės aktų hierarchijoje turi poįstatyminio teisės akto galią (2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas). Pažymėtina, kad tokia Seimo nutarimo samprata suponuoja tai, kad juo yra sprendžiami svarbiausi pagal Konstituciją ir įstatymus Seimo kompetencijai priskirti valstybės valdymo klausimai, kuriems spręsti nebūtinas įstatymu nustatytas teisinis reguliavimas, tačiau kuriuos sprendžiant atsiranda teisiniai padariniai, *inter alia* teisės ir pareigos, kitiems asmenims.

<...> Konstitucijoje *expressis verbis* nustatyta, kad Seimas priima nutarimus dėl pirma laikų Seimo rinkimų (58 straipsnio 1, 4 dalys), Seimo nario mandato atėmimo, kai Seimo narys įstatymo nustatyta tvarka neprisiekia arba prisiekia lygtinai (59 straipsnio 3 dalis), referendumų (67 straipsnio 3 punktas), Respublikos Prezidento įgaliojimų nutūkimo, Seimui, atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo išvadą, 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma nusprendus, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti savo pareigų (88 straipsnio 6 punktas), įstatymų įgyvendinimo (94 straipsnio 2 punktas), kreipimosi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar aktas sutinka su Konstitucija (106 straipsnio 5 dalis (2019 m. kovo 21 d. redakcija)).

Taigi, pagal Konstitucijos 58 straipsnio 1, 4 dalis, 59 straipsnio 3 dalį, 67 straipsnio 3 punktą, 88 straipsnio 6 punktą, 94 straipsnio 2 punktą sprendamas šiose Konstitucijos nuostatose nurodytus svarbiausius valstybės valdymo klausimus Seimas priima Seimo nutarimus. Atsižvelgiant į tokį visuminį konstitucinį reguliavimą, *inter alia* į minėtą konstitucinę Seimo nutarimų sampratą, darytina išvada, kad, sprendamas ir kitus pagal Konstituciją ir įstatymus jam priskirtus valstybės valdymo klausimus, kuriems reguliuoti nereikia priimti

įstatymų ir kuriuos sprendžiant atsiranda teisiniai padariniai kitiems asmenims, Seimas priima Seimo nutarimus, nors atitinkamose Konstitucijos nuostatose eksplacitiškai nėra nurodyta Seimo priimamo teisės akto forma. Tokiems klausimams Konstitucijoje *inter alia* priskiriami: Seimo sutikimas Seimo narį, Ministrą Pirmininką ar ministrą, teisėją patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę (62 straipsnio 2 dalis, 100 straipsnis, 114 straipsnio 2 dalis), Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka (63 straipsnio 5 punktas, 74 straipsnis), Seimo nario įgaliojimų nutraukimas rinkimus pripažinus negaliojančiais arba šiurkščiai pažeidus rinkimų įstatymą, Seimo nariui perėjus dirbti arba neatsisakius darbo, nesuderinamo su Seimo nario pareigomis (63 straipsnio 6, 7 punktai), Respublikos Prezidento rinkimų skyrimas (67 straipsnio 4 punktas), įstatymo numatytų valstybės institucijų vadovų skyrimas ir atleidimas (67 straipsnio 5 punktas), pritarimas ar nepritarimas Respublikos Prezidento teikiamai Ministro Pirmininko kandidatūrai, pritarimas Ministro Pirmininko atleidimui (67 straipsnio 6 punktas, 84 straipsnio 4, 5, 8 punktai, 92 straipsnio 1 dalis), pritarimas ar nepritarimas Ministro Pirmininko pateiktai Vyriausybės programai (67 straipsnio 7 punktas, 92 straipsnio 5 dalis), nepasitikėjimo Vyriausybe, Ministru Pirmininku ar ministru pareiškimas (67 straipsnio 9 punktas, 101 straipsnio 3 dalies 2 punktas, 4 dalis), Konstitucinio Teismo teisėjų, Aukščiausiojo Teismo teisėjų bei šių teismų pirmininkų skyrimas (67 straipsnio 10 punktas, 103 straipsnio 1, 2 dalys, 112 straipsnio 2 dalis), valstybės kontrolieriaus, Lietuvos banko valdybos pirmininko skyrimas ir atleidimas (67 straipsnio 11 punktas, 126 straipsnio 2 dalis, 133 straipsnio 2 dalis), savivaldybių tarybų rinkimų skyrimas (67 straipsnio 12 punktas), Vyriausiosios rinkimų komisijos sudarymas ir jos sudėties keitimas (67 straipsnio 13 punktas), tiesioginio valdymo, karo ir nepaprastosios padėties įvedimas, mobilizacijos ir demobilizacijos paskelbimas, ginkluotųjų pajėgų panaudojimas (67 straipsnio 20 punktas, 123 straipsnio 4 dalis, 142 straipsnio 1 dalis, 144 straipsnio 1 dalis), Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjų, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjų, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjų pašalinimas iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka (74 straipsnis, 86 straipsnio 2 dalis, 88 straipsnio 5 punktas, 108 straipsnio 5 punktas, 116 straipsnis), Seimo skirtų ar rinktų pareigūnų, išskyrus Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytus asmenis, atleidimas iš pareigų Seimui pareiškus jais nepasitikėjimą (75 straipsnis), pritarimas Apeliacinio teismo teisėjų ir šio teismo pirmininko kandidatūroms (84 straipsnio 11 punktas, 112 straipsnio 3 dalis), pritarimas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro kandidatūrai (84 straipsnio 11 punktas, 118 straipsnio 5 dalis), pritarimas kariuomenės vado ir saugumo tarnybos vadovo skyrimui ir atleidimui (84 straipsnio 14 punktas), Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimų nutraukimas jam atsistatydinus ar negalint eiti savo pareigų dėl sveikatos būklės (108 straipsnio 3, 4 punktai), Respublikos Prezidento sprendimų dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties įvedimo, mobilizacijos paskelbimo, nepaprastosios padėties įvedimo patvirtinimas arba panaikinimas (142 straipsnio 2 dalis, 144 straipsnio 2 dalis).

Seimo nutarimų priėmimo tvarka

Konstitucinio Teismo 2020 m. rugpjūčio 28 d. nutarimas

<...> vienas iš sprendimų Seime priėmimo demokratinių principų yra daugumos principas (*inter alia* 1994 m. liepos 22 d., 2006 m. balandžio 4 d. nutarimai, 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas). Seimo sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia (*inter alia* 2004 m. kovo 31 d. išvada, 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas, 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas). Pagal Konstituciją Seimo valia priimant atitinkamus sprendimus negali

būti pareikšta kitaip, kaip tik Seimo nariams balsuojant Seimo posėdyje ir priimant atitinkamą teisės aktą (*inter alia* 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas, 2014 m. birželio 3 d. išvada, 2018 m. birželio 29 d. nutarimas).

Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo nustatytos procedūros, negalima aiškinti taikant vien lingvistinį metodą, pažodžiui, esą tik įstatymai turi būti priimami laikantis teisės aktuose nustatytos procedūros; Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalis aiškintina paisant viso konstitucinio teisinio reguliavimo konteksto, atsižvelgiant *inter alia* į Seimo, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios, paskirtį ir funkcijas, be kita ko, į tai, kad Seimas priima ne tik įstatymus, bet ir kitus Seimo teisės aktus (2016 m. balandžio 27 d., 2018 m. birželio 29 d., 2019 m. balandžio 16 d. nutarimai). <...> sprendamas pagal Konstituciją ir įstatymus jam priskirtus valstybės valdymo klausimus, kuriems reguliuoti nereikia priimti įstatymų ir kuriuos sprendžiant atsiranda teisiniai padariniai kitiems asmenims, Seimas priima Seimo nutarimus.

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad ir Konstitucijos 69 straipsnio 2 dalies nuostatos negalima aiškinti taikant vien lingvistinį metodą, pažodžiui, esą tik įstatymai laikomi priimtais, jeigu už juos balsavo dauguma Seimo narių, dalyvaujančių posėdyje. Paisant minėto sprendimų Seime priėmimo demokratinio daugumos principo, pagal Konstitucijos 69 straipsnio 2 dalį Seimo narių, dalyvaujančių posėdyje, balsų dauguma yra būtina ir Seimo nutarimams, kuriais sprendžiami pagal Konstituciją ir įstatymus Seimui priskirti valstybės valdymo klausimai ir kuriuos sprendžiant atsiranda teisiniai padariniai kitiems asmenims, priimti, jeigu Konstitucijoje eksplicitiškai nėra nurodyta kita atitinkamam Seimo sprendimui priimti būtina dauguma (pavyzdžiui, pagal Konstitucijos 74 straipsnį Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma apkaltos proceso tvarka gali pašalinti iš užimamų pareigų Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus arba panaikinti Seimo nario mandatą; pagal Konstitucijos 75 straipsnį Seimo skirti ar rinkti pareigūnai, išskyrus Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytus asmenis, atleidžiami iš pareigų, kai Seimas visų Seimo narių balsų dauguma pareiškia jais nepasitikėjimą).

<...> tokia Seimo nutarimų, kuriais sprendžiami pagal Konstituciją ir įstatymus Seimui priskirti valstybės valdymo klausimai ir kuriuos sprendžiant atsiranda teisiniai padariniai kitiems asmenims, priėmimo dalyvaujančių posėdyje Seimo narių balsų dauguma taisyklė yra eksplicitiškai įtvirtinta Konstitucijos 92 straipsnio 5 dalyje, pagal kurią nauja Vyriausybė gauna įgaliojimus veikti, kai Seimas posėdyje dalyvaujančių Seimo narių balsų dauguma pritaria jos programai.

Seimo protokoliniai nutarimai

Konstitucinio Teismo 2020 m. rugpjūčio 28 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją Seimo protokolinais, t. y. įrašomais į Seimo posėdžio protokolą, nutarimais negali būti sprendžiami jokie pagal Konstituciją ir įstatymus Seimui priskirti valstybės valdymo klausimai, kuriems reguliuoti nereikia priimti įstatymų ir kuriuos sprendžiant atsiranda teisiniai padariniai kitiems asmenims.

6. RESPUBLIKOS PREZIDENTAS

6.1. RESPUBLIKOS PREZIDENTO KONSTITUCINIS STATUSAS

Respublikos Prezidento imunitetas (Konstitucijos 86 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas

Konstitucijos 86 straipsnio 1 dalyje nustatyta:

„Respublikos Prezidento asmuo neliečiamas: kol eina savo pareigas, jis negali būti suimtas, patrauktas baudžiamojon ar administracinėn atsakomybėn.“

<...>

[Konstitucijos 86 straipsnio 1 dalies nuostata] yra įtvirtintas Respublikos Prezidento <...> imunitetas. Imunitetas – tai asmens neliečiamybės papildomos garantijos, reikalingos ir būtinos to asmens pareigoms tinkamai atlikti. Respublikos Prezidento kaip valstybės vadovo <...> imunitetas turi užtikrinti, kad Respublikos Prezidentas <...> galėtų nekliudomai vykdyti Konstitucijoje nustatytas funkcijas, kad būtų užkirstas kelias galimam vykdamosios valdžios pareigūnų neigiamam poveikiui Respublikos Prezidentui <...>. <...>

<...>

Konstitucijos 86 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad Respublikos Prezidentas, kol eina savo pareigas, negali būti suimtas, patrauktas baudžiamojon ar administracinėn atsakomybėn. Vadinasi, pareigų vykdymo laikotarpiu Respublikos Prezidento imunitetas yra itin platus – jo teisė į asmens neliečiamybę gali būti ribojama tik po to, kai jis baigia eiti savo pareigas. Kita vertus, imunitetas yra ribotas laiko atžvilgiu: jis pradedamas taikyti, kai Respublikos Prezidentas pradeda eiti savo pareigas, o baigiamas jų netekus. Pabrėžtina, jog Konstitucijoje yra numatyta Respublikos Prezidento konstitucinė atsakomybė: paaiškėjus, kad jis šiuurščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką ar padarė nusikaltimą, Seimas apkaltos proceso tvarka gali Respublikos Prezidentą pašalinti iš pareigų (Konstitucijos 86 straipsnio 2 dalis), o tada jo teisė į asmens neliečiamybę gali būti ribojama tokiais pat pagrindais ir tokia pat tvarka kaip ir visų kitų asmenų.

<...>

Respublikos Prezidento imunitetas, kaip minėta, jo pareigų vykdymo laikotarpiu yra labai platus. Jo turinį sudaro tai, kad Respublikos Prezidento atžvilgiu jo pareigų vykdymo metu negali būti vykdomas baudžiamasis persekiojimas, nes jis negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, taip pat negali būti imamasi jokių priemonių (išskyrus apkaltos procesą), kuriomis būtų sudarytos sąlygos baudžiamajam persekiojimui pradėti. Taigi darytina išvada, kad Respublikos Prezidento atžvilgiu negali būti taikomos jokios operatyvinės veiklos formos, taip pat ir nusikalstamą veiką imituojantis elgesio modelis.

Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, konstitucinis statusas (Konstitucijos 77 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas

Konstitucijos 77 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas. Aiškindamas Konstitucijos 77 straipsnį Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime konstatavo, kad „valstybės vadovo statusą Konstitucijoje nustatytam laikui įgyja tik vienas asmuo, t. y. Respublikos Prezidentas, kurį išrenka Lietuvos Respublikos piliečiai. Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, teisinis statusas yra individualus, besiskiriantis nuo visų kitų piliečių teisinio statuso“. Pagal Konstituciją Respublikos

Prezidento, kaip valstybės vadovo, teisinis statusas skiriasi nuo visų kitų valstybės pareigūnų teisinio statuso (Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarime konstatuota ir tai, kad Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, individualų, išskirtinį teisinį statusą atskleidžia įvairios Konstitucijos nuostatos, kurios įtvirtina: Respublikos Prezidento neliečiamybę; negalimumą Respublikos Prezidentui būti Seimo nariu, užimti kitas pareigas, gauti kitokią atlyginimą, išskyrus Respublikos Prezidentui nustatytą atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą; asmens, išrinkto Respublikos Prezidentu, pareigą sustabdyti savo veiklą politinėse partijose ir politinėse organizacijose; reikalavimus kandidatams į Respublikos Prezidentus ir Respublikos Prezidento rinkimų pagrindus bei tvarką; Respublikos Prezidento priesaiką; Respublikos Prezidento įgaliojimus, jų pradžią ir pabaigą ir kt.

Pagal Konstitucijos 77 straipsnio 2 dalį Respublikos Prezidentas atstovauja Lietuvos valstybei.

Pažymėtina, kad Lietuvos valstybę kuria Tauta, suverenitetas priklauso Tautai (Konstitucijos 2 straipsnis). Konstitucijos 4 straipsnyje nustatyta, kad „aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus“. Pagal Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalį Tautos atstovai yra Seimo nariai. Taigi tik Seimas yra Tautos atstovybė.

Respublikos Prezidentas, kaip minėta, yra valstybės vadovas ir atstovauja Lietuvos valstybei. Nors atstovavimo Tautai ir atstovavimo Lietuvos valstybei negalima priešpriešinti, tačiau atstovavimas Tautai ir atstovavimas Lietuvos valstybei nėra tapačios teisinės kategorijos, kiekviena iš jų turi ir tik jai vienai būdingą teisinį turinį.

Respublikos Prezidento priesaika (Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas

Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta nuostata, kad išrinktas Respublikos Prezidentas savo pareigas pradeda eiti tik po to, kai prisiekia Tautai.

Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalies formuluotė „prisiekia Vilniuje, dalyvaujant Tautos atstovams – Seimo nariams“, atsižvelgiant į tai, kad Seimo nariai – Tautos atstovai posėdžiauja Seimo rūmuose, suponuoja tai, kad išrinktas Respublikos Prezidentas turi prisiekti ne bet kur, o būtent Seimo rūmuose, kurie pagal Konstituciją gali būti tik Vilniuje – Lietuvos Respublikos sostinėje.

Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalyje yra nustatytas išrinkto Respublikos Prezidento priesaikos Tautai turinys: išrinktas Respublikos Prezidentas turi prisiekti būti ištikimas Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas.

Pabrėžtina, kad išrinkto Respublikos Prezidento priesaikoje atsispindi Konstitucijoje įtvirtintos pagrindinės vertybės, kurias Tauta sieja su Respublikos Prezidento pareigybe.

<...>

Pažymėtina, kad išrinkto Respublikos Prezidento priesaika skiriasi nuo Seimo nario, Ministro Pirmininko ir ministrų, Konstitucinio Teismo teisėjo, kitų teismų teisėjų duodamos priesaikos. Išrinktas Respublikos Prezidentas yra vienintelis Konstitucijoje nurodytas asmuo, prisiekiantis ypatingam subjektui, kuriam priklauso suverenitetas, – išrinktas Respublikos Prezidentas prisiekia Tautai. Išrinkto Respublikos Prezidento priesaikos skirtybė yra ir ta, kad priesaikoje Tautai atsispindi pačios svarbiausios, universalios konstitucinės vertybės, nuo kurių eidamas savo pareigas Respublikos Prezidentas negali nukrypti; šios

konstitucinės vertybės yra neatsiejamos viena nuo kitos, šių vertybių turinys yra labai talpus, apimantis daugybę kitų ne mažiau reikšmingų konstitucinių įpareigojimų.

Išrinkto Respublikos Prezidento priesaika nėra vien formalus ar simbolinis aktas. Atsižvelgiant į tai, kad Respublikos Prezidento priesaikos institutas ir priesaikos turinys yra įtvirtinti Konstitucijoje, išrinkto Respublikos Prezidento priesaika turi konstitucinę reikšmę ir sukelia konstitucines teises pasekmes.

Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad išrinktas Respublikos Prezidentas savo pareigas pradeda eiti rytojaus dieną pasibaigus Respublikos Prezidento kadencijai, po to, kai prisiekia Tautai, reiškia, kad tol, kol išrinktas Respublikos Prezidentas nėra prisiekęs Tautai, jis negali pradėti eiti savo pareigų. Išrinktas Respublikos Prezidentas savo pareigas pradeda eiti būtent tada, kai prisiekia Tautai.

Išrinkto Respublikos Prezidento priesaikos aktas yra teisiškai reikšmingas ir dėl to, kad nuo to momento, kai prisiekia išrinktas Respublikos Prezidentas, nutrūksta iki tol buvusio Respublikos Prezidento įgaliojimai.

Pažymėtina, kad išrinkto Respublikos Prezidento atsisakymas Konstitucijoje nurodytu laiku prisiekti Tautai Seime, priesaikos davimas su išlyga arba priesaikos teksto pakeitimas, kaip ir atsisakymas pasirašyti priesaikos tekstą, pagal Konstituciją reiškia, kad išrinktas Respublikos Prezidentas negali pradėti eiti savo pareigų ir kad turi būti skelbiami nauji Respublikos Prezidento rinkimai.

Respublikos Prezidento priesaikos aktas yra teisiškai reikšmingas ir dėl to, kad nuo priesaikos davimo Respublikos Prezidentui atsiranda pareiga veikti tik taip, kaip įpareigoja Tautai duota priesaika. Priesaikos sulaužymas yra vienas iš pagrindų, kuriam esant Respublikos Prezidentas gali būti pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka (Konstitucijos 74 straipsnis). Pažymėtina, kad priesaikos sulaužymas kartu yra ir šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, o šiurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas.

Respublikos Prezidento pareiga būti visiems lygiai teisingam (Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas

<...> išrinktas Respublikos Prezidentas pagal Konstitucijos 82 straipsnį prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas.

Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas reikalavimas, kad Respublikos Prezidentas turi būti visiems lygiai teisingas, yra aiškintinas atsižvelgiant į Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs.

<...>

Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas reikalavimas, kad Respublikos Prezidentas turi būti visiems lygiai teisingas, atsižvelgiant į Konstitucijos 77 straipsnio 2 dalies nuostatą, kad Respublikos Prezidentas daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų, reiškia, kad Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytus įgaliojimus, turi vadovautis tik Konstitucija ir įstatymais, negali jų pažeisti, kad Respublikos Prezidentas turi veikti vadovaudamasis tik Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, kad Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam nustatytus įgaliojimus, negali veikti turėdamas tokių tikslų ir interesų, kurie nesuderinami su Konstitucija ir įstatymais, su viešaisiais interesais. Konstitucinis reikalavimas būti visiems lygiai teisingam įpareigoja Respublikos Prezidentą veikti taip, kad nekiltų konfliktas tarp Respublikos Prezidento, kaip asmens,

privatų interesų ir jo, kaip valstybės vadovo, konstitucinės pareigos atstovauti Lietuvos valstybei, vadovautis tik Tautos ir Lietuvos valstybės interesais.

Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalies nuostata, kad Respublikos Prezidentas turi būti visiems lygiai teisingas, kartu su Konstitucijos 29 straipsnio nuostata, kad valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs, reiškia ne tik tai, kad Respublikos Prezidentas turi pareigą lygiai traktuoti visus asmenis, kuriems yra skirta teisės norma, bet ir tai, kad Respublikos Prezidentas turi pareigą visiems asmenims tą teisės normą taikyti lygiai teisingai. Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalies nuostata, kad valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs, 82 straipsnio 1 dalies nuostata, kad Respublikos Prezidentas turi būti visiems lygiai teisingas, negali būti aiškinamos kaip reiškiančios, esą pagal šias nuostatas Respublikos Prezidentas visiems lygiai teisingas būtų ir tuo atveju, jeigu teisės norma būtų visiems asmenims taikoma vienodai neteisingai. Toks Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje ir 82 straipsnio 1 dalyje nurodytų nuostatų aiškinimas nesiderintų su konstituciniais teisinės valstybės ir teisingumo principais, kuriais yra grindžiama ir pati Konstitucija, ir visa Lietuvos teisės sistema.

<...> vien tai, kad Respublikos Prezidento dekretas yra pripažįstamas prieštaraujanti Konstitucijai ar įstatymui, savaime nereiškia, kad išleisdamas dekretą, pripažintą prieštaraujanti Konstitucijai ar įstatymui, Respublikos Prezidentas šurkščiai pažeidė Konstituciją arba sulaužė priesaiką, arba padarė nusikaltimą, ir kad sprendžiant, ar išleisdamas Konstitucijai ar įstatymui prieštaraujantį dekretą Respublikos Prezidentas šurkščiai pažeidė Konstituciją arba sulaužė priesaiką, arba padarė nusikaltimą, būtina įvertinti ne tik Respublikos Prezidento dekreto turinį, bet ir tai, ar išleidžiant šį Respublikos Prezidento dekretą buvo įvykdyti Konstitucijoje ir atitinkamuose įstatymuose nustatyti reikalavimai, ar buvo laikomasi nustatytos tvarkos, taip pat būtina įvertinti kitas faktines tokio dekreto išleidimo aplinkybes.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalies pažeidimas visais atvejais yra formalios asmenų lygybės principo pažeidimas. Tuo tarpu Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalies nuostatoje, kad Respublikos Prezidentas turi būti visiems lygiai teisingas, įtvirtinta ne tik Respublikos Prezidento pareiga nepažeisti formalios asmenų lygybės principo, bet ir jo pareiga įgyvendinant jam Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytus įgaliojimus neveikti taip, kad asmenys (jų grupės), kurių atžvilgiu Respublikos Prezidentas priima sprendimus, sąmoningai būtų traktuojami ne lygiai teisingai. Taigi Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalies nuostata, kad Respublikos Prezidentas turi būti visiems lygiai teisingas, būtų pažeista ne visais atvejais, kai yra pažeidžiama Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis (formalios asmenų lygybės principas), bet tik tada, kai Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytus įgaliojimus, sąmoningai veikia taip, kad asmenys (jų grupės), kurių atžvilgiu jis priima sprendimus, būtų traktuojami ne lygiai teisingai.

Taigi vien tai, kad Respublikos Prezidento dekretas yra pripažįstamas prieštaraujanti Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai, savaime nereiškia, jog išleisdamas tokį dekretą Respublikos Prezidentas pažeidė Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad Respublikos Prezidentas turi būti visiems lygiai teisingas. Sprendžiant, ar išleisdamas Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai prieštaraujantį dekretą Respublikos Prezidentas kartu nepažeidė ir Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad Respublikos Prezidentas turi būti visiems lygiai teisingas, būtina įvertinti ne tik Respublikos Prezidento dekreto turinį, bet ir faktines tokio dekreto išleidimo aplinkybes.

Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalies formuluotė „visi asmenys lygūs“ reiškia, kad Konstitucijoje įtvirtinto lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar

pareigūnams principo turi būti laikomasi ne tik Lietuvos Respublikos piliečių, bet ir užsienio valstybių piliečių bei asmenų be pilietybės atžvilgiu.

<...> Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalies nuostata, jog Respublikos Prezidentas turi būti lygiai teisingas visiems, reiškia, kad Respublikos Prezidentas turi būti lygiai teisingas ne tik Lietuvos Respublikos piliečiams, sudarantiems valstybinę bendruomenę – pilietinę Tautą, bet ir visiems kitiems asmenims, t. y. ir užsienio valstybių piliečiams, ir asmenims be pilietybės, dėl kurių Respublikos Prezidentas priima sprendimus.

<...> jeigu įstatymu yra nustatyta, jog Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka gali būti suteikta užsienio valstybės piliečiui ar asmeniui be pilietybės, turinčiam nuopelną Lietuvos Respublikai, tai reiškia, kad šis reikalavimas turi būti taikomas visiems užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės, prašantiems suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka. Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka suteikus tokiam užsienio valstybės piliečiui ar asmeniui be pilietybės, kuris neturi nuopelną Lietuvos Respublikai, būtų nepaisoma Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto asmenų lygybės principo, apimančio ir asmenų lygybę valstybės institucijoms ar pareigūnams, taip pat būtų nepaisoma Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalies nuostatos, jog Respublikos Prezidentas turi būti visiems lygiai teisingas.

Jeigu įstatymu būtų nustatyti pagrindai, kuriems esant Lietuvos Respublikos pilietybė negali būti teikiama, visų asmenų lygybės principas, taip pat konstitucinis imperatyvas, jog Respublikos Prezidentas turi būti visiems lygiai teisingas, reikalautų prieš išleidžiant Respublikos Prezidento dekretą dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo (taip pat ir pilietybės suteikimo išimties tvarka užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės, turintiems nuopelną Lietuvos Respublikai) visais atvejais įsitikinti, ar nėra įstatymo nustatytų pagrindų, dėl kurių Lietuvos Respublikos pilietybė neteikiama. Priešingu atveju būtų nepaisoma ir Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto asmenų lygybės principo, taip pat ir Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad Respublikos Prezidentas turi būti visiems lygiai teisingas.

Konstitucijos 29 straipsnyje ir 82 straipsnio 1 dalyje nustatytų reikalavimų būtų nepaisoma ir tuo atveju, kai Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytus įgaliojimus teikti Lietuvos Respublikos pilietybę, visiems asmenims (ar atskiroms jų grupėms bei atskiriems asmenims) vienodai neteisingai taikytų šioms asmenims adresuotą teisės normą.

Pažymėtina, kad iš Konstitucijos kylanti Respublikos Prezidento pareiga būti visiems lygiai teisingam įgyvendinant jam Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytus įgaliojimus spręsti pilietybės klausimus turi tam tikrų ypatumų. Šiuos ypatumus lemia tai, kad pagal [įstatymą] Respublikos Prezidentas turi teisę, bet ne pareigą teikti pilietybę išimties tvarka užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės, turintiems nuopelną Lietuvos Respublikai – net jeigu užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės turi nuopelną Lietuvos Respublikai, jam Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka gali būti neteikiama. Tai sprendžiama Respublikos Prezidento nuožiūra. Tačiau ta aplinkybė, kad tik Respublikos Prezidentas turi teisę spręsti, ar užsienio valstybės piliečiui ar asmeniui be pilietybės suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka, negali būti aiškinama kaip reiškianti, kad Respublikos Prezidentas, sprenddamas, ar suteikti Lietuvos Respublikos pilietybę užsienio valstybės piliečiui ar asmeniui be pilietybės, kuris turi nuopelną Lietuvos Respublikai, gali nepaisyti Konstitucijos ir <...> įstatyme nustatytų reikalavimų, gali būti akivaizdžiai šališkas ir neobjektyvus. Ta aplinkybė, kad Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka klausimus pagal <...> įstatymą Respublikos Prezidentas sprendžia

savo nuožiūra, negali būti aiškinama ir kaip reiškianti, kad prieš Respublikos Prezidentui išleidžiant dekretą dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka užsienio valstybių piliečiams ar asmenims be pilietybės gali būti nevienodai taikomos įstatyme nustatytos visiems asmenims vienodos teisinės procedūros, kad prieš išleisdamas dekretą dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo Respublikos Prezidentas neturi pareigos iš pilietybės dokumentus rengiančių institucijų (jų pareigūnų) gauti patvirtinimą, kad yra įvykdyti visi <...> įstatyme nustatyti reikalavimai (įvykdytos visos <...> įstatyme nustatytos procedūros) ir kad teisinių kliūčių išleisti atitinkamą Respublikos Prezidento dekretą nėra.

Įstatyme nustatytų visiems asmenims vienodų teisiųjų procedūrų nevienodas taikymas ne tik pastato Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka siekiančius užsienio valstybių piliečius ar asmenis be pilietybės į nevienodą padėtį, bet ir reiškia tai, kad valstybės institucijoms ar jų pareigūnams, nevienodai taikantiems įstatyme nustatytas visiems asmenims vienodas teisinės procedūras, visi asmenys nėra lygūs, o jeigu tai daro Respublikos Prezidentas, jis nukrypsta nuo konstitucinio reikalavimo būti visiems lygiai teisingam.

Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, konstitucinis statusas (Konstitucijos 77 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Pagal Konstitucijos 77 straipsnį Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas, jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų. Aiškindamas Konstitucijos 77 straipsnį, Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d., 2002 m. birželio 19 d. ir 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimuose yra konstatavęs, kad valstybės vadovo statusą Konstitucijos nustatytam laikui įgyja tik vienas asmuo, t. y. Respublikos Prezidentas, kurį išrenka Lietuvos Respublikos piliečiai, kad Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, teisinis statusas yra individualus, besiskiriantis nuo visų kitų valstybės pareigūnų, visų kitų piliečių teisinio statuso.

Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, išskirtinį teisinį statusą atskleidžia įvairios Konstitucijos nuostatos, kurios įtvirtina Respublikos Prezidento asmens neliečiamumą, draudimą patraukti Respublikos Prezidentą baudžiamojon ir administracinėn atsakomybėn, Respublikos Prezidento priesaiką, jo įgaliojimus, šių įgaliojimų pradžią ir pabaigą ir kt.

Pagal Konstitucijos 78 straipsnio 2 dalį Respublikos Prezidentas renkamas penkeriems metams. Respublikos Prezidento įgaliojimai anksčiau nustatyto laiko gali pasibaigti tik Konstitucijoje nustatytais pagrindais. Vienas iš jų – kai Seimas Respublikos Prezidentą pašalina iš pareigų apkaltos proceso tvarka (Konstitucijos 88 straipsnio 5 punktas).

Pažymėtina, kad Respublikos Prezidentas, pradėdamas eiti savo pareigas, prisiekia Tautai būti ištikimas Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas (Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalis). Išrinkto Respublikos Prezidento priesaikoje atsispindi Konstitucijoje įtvirtintos pagrindinės vertybės, kurias Tauta sieja su Respublikos Prezidento pareigybe; šios vertybės yra neatskiriamos viena nuo kitos, Respublikos Prezidentas, eidamas savo pareigas, negali nukrypti nuo Respublikos Prezidento priesaikoje įtvirtintų Tautai pačių svarbiausių, universaliųjų konstitucinių vertybių. Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime yra konstatavęs, kad nuo priesaikos davimo Respublikos Prezidentui atsiranda pareiga veikti tik taip, kaip įpareigoja Tautai duota priesaika, kad priesaikos sulaužymas yra vienas iš Konstitucijoje nustatytų pagrindų, kuriam esant Respublikos Prezidentas gali būti pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Nurodytame nutarime Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad Respublikos

Prezidento priesaikos sulaužymas kartu yra šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, o šiurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas.

Pagal Konstitucijos 77 straipsnio 2 dalį Respublikos Prezidentas atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų. Konstitucijos 77 straipsnio 2 dalies nuostata, kad Respublikos Prezidentas daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų, atsižvelgiant į Konstitucijos 82 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos Respublikos Prezidento priesaikos turinį, reiškia, kad Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytus įgaliojimus, turi vadovautis tik Konstitucija ir įstatymais, negali jų pažeisti, kad Respublikos Prezidentas turi veikti vadovaudamasis tik Tautos ir valstybės interesais, kad Respublikos Prezidentas negali veikti turėdamas tokių tikslų ir interesų, kurie nesuderinami su Konstitucija ir įstatymais, su Tautos ir valstybės interesais, su viešaisiais interesais, kad Respublikos Prezidentas negali asmeninių ar grupinių interesų iškelti aukščiau visuomenės ir valstybės interesų, negali veikti taip, kad būtų diskredituota valstybės valdžia.

Pabrėžtina, kad Konstitucijoje įtvirtinta galimybė apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų yra Respublikos Prezidento veiklos viešos demokratinės kontrolės forma, Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės Tautai būdas, viena iš demokratinės pilietinės visuomenės savisaugos nuo Respublikos Prezidento piktnaudžiavimo jam nustatytais įgaliojimais priemonių. Pagal Konstitucijos 74 straipsnį Respublikos Prezidentui apkaltos procesą galima pradėti tik už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužimą arba paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas; Respublikos Prezidentą iš pareigų gali pašalinti tik Seimas, tai atliekama Seimo statuto nustatyta tvarka; Respublikos Prezidentas pašalinamas iš pareigų tik tuo atveju, jeigu už tai balsavo ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių.

<...>

Teisė kritikuoti valstybės įstaigas ar pareigūnus yra kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė, neišskiriant nė valstybės pareigūnų ar politikų. Akivaizdu, kad Respublikos Prezidentas taip pat turi šią konstitucinę teisę.

Pažymėtina, kad Respublikos Prezidento viešai reiškiamą valstybės institucijų ar pareigūnų veiklos kritika, jų sprendimų neigiamas vertinimas savaime netraktuotini kaip atitinkamų valdžios institucijų ar pareigūnų autoriteto diskreditavimas. Vertinant, ar Respublikos Prezidento viešai reiškiamą valstybės institucijų ar pareigūnų veiklos kritika, jų sprendimų neigiamas vertinimas nediskredituoja šių institucijų ar pareigūnų, būtina atsižvelgti į šios kritikos (neigiamo vertinimo) turinį, taip pat į visas aplinkybes, kuriomis ši kritika (neigiamas vertinimas) buvo pareikšta.

Kartu pabrėžtina, kad Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas, jis atstovauja Lietuvos valstybei. Respublikos Prezidentas yra viena iš valstybės valdžios institucijų. Visa Respublikos Prezidento veikla turi būti grindžiama pagarba valstybei, visoms jos valdžios institucijoms. Respublikos Prezidento konstitucinis statusas suponuoja jo pareigą savo vieša kitų valstybės valdžios institucijų ar jų pareigūnų veiklos kritika vengti valdžių supriešinimo, nepamatuoto jų sprendimų menkinimo, neargumentuoto neigimo. Respublikos Prezidento išskirtinis konstitucinis statusas ir vaidmuo valstybėje jį įpareigoja pasirinkti tinkamas, korektiškas kritikos raiškos formas. Jeigu šių reikalavimų būtų nepaisoma, būtų menkinamas Tautos pasitikėjimas pačia Respublikos Prezidento institucija, žeminamas šios institucijos autoritetas.

Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, konstitucinis statusas (Konstitucijos 77 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 77 straipsnį Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas, jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų.

Aiškindamas Konstitucijos 77 straipsnį, Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime konstatavo: „Valstybės vadovo statusą Konstitucijoje nustatytam laikui įgyja tik vienas asmuo, t. y. Respublikos Prezidentas, kurį išrenka Lietuvos Respublikos piliečiai. Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, teisinis statusas yra individualus, besiskiriantis nuo visų kitų piliečių teisinio statuso.“

Pagal Konstituciją Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, teisinis statusas yra išskirtinis, jis skiriasi ir nuo visų kitų valstybės pareigūnų teisinio statuso. Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, individualų, išskirtinį konstitucinį teisinį statusą atskleidžia įvairios Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios: Respublikos Prezidento asmens neliečiamybę; negalimumą Respublikos Prezidentui būti Seimo nariu, užimti kitas pareigas, gauti kitokį atlyginimą, išskyrus Respublikos Prezidentui nustatytą atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą; asmens, išrinkto Respublikos Prezidentu, pareigą sustabdyti savo veiklą politinėse partijose ir politinėse organizacijose iki naujos Respublikos Prezidento rinkimų kampanijos pradžios; reikalavimus kandidatams į Respublikos Prezidentus bei Respublikos Prezidento rinkimų pagrindus ir tvarką; Respublikos Prezidento priesaiką; Respublikos Prezidento įgaliojimus, jų pradžią ir pabaigą ir kt. (Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas).

Respublikos Prezidentui, kaip valstybės vadovui, Konstitucijoje yra nustatyti reikšmingi įgaliojimai. Dalis Respublikos Prezidento – valstybės vadovo konstitucinių įgaliojimų yra susiję su galimybe formuoti kitas valstybės valdžią įgyvendinančias institucijas ir (arba) daryti poveikį jų veiklai, priimamiems sprendimams, teisėkūros procesui.

Antai Respublikos Prezidentas turi įstatymų leidybos iniciatyvos teisę Seime (Konstitucijos 68 straipsnio 1 dalis). Jis pasirašo ir oficialiai paskelbia priimtus įstatymus dėl Konstitucijos keitimo (Konstitucijos 149 straipsnio 1 dalis), Seimo priimtus įstatymus (Konstitucijos 70 straipsnio 1 dalis), taip pat referendumu priimtus įstatymus (Konstitucijos 71 straipsnio 3 dalis). Respublikos Prezidentas turi teisę motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti Seimo priimtą įstatymą (Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalis) ir teikti jam pataisas ir papildymus (Konstitucijos 72 straipsnio 2 dalis). Pagal Konstitucijos 84 straipsnį Respublikos Prezidentas sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus ir kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką (1 punktas); pasirašo Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis ir teikia jas Seimui ratifikuoti (2 punktas); Seimo pritarimu skiria Ministrą Pirmininką, paveda jam sudaryti Vyriausybę ir tvirtina jos sudėtį (4 punktas); Seimo pritarimu atleidžia Ministrą Pirmininką (5 punktas); Ministro Pirmininko teikimu skiria ir atleidžia ministrus (9 punktas); teikia Seimui Aukščiausiojo Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Aukščiausiojo Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Aukščiausiojo Teismo pirmininką; skiria Apeliacinio teismo teisėjus, o iš jų – Apeliacinio teismo pirmininką, jeigu jų kandidatūroms pritaria Seimas; skiria apygardų ir apylinkių teismų teisėjus ir pirmininkus, keičia jų darbo vietas; įstatymo numatytais atvejais teikia Seimui atleisti teisėjus; Seimo pritarimu skiria ir atleidžia Lietuvos Respublikos generalinį prokurorą (11 punktas); teikia Seimui trijų Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Konstitucinio Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Konstitucinio Teismo pirmininko kandidatūrą (12 punktas); teikia Seimui valstybės kontrolieriaus, Lietuvos banko valdybos pirmininko

kandidatūrą; gali teikti Seimui pareikšti nepasitikėjimą jais (13 punktas); Seimo pritarimu skiria ir atleidžia kariuomenės vadą ir saugumo tarnybos vadovą (14 punktas); suteikia aukščiausius karinius laipsnius (15 punktas); ginkluoto užpuolimo, gresiančio valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, atveju priima sprendimus dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties įvedimo, taip pat dėl mobilizacijos ir pateikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui (16 punktas); įstatymo nustatyta tvarka ir atvejais skelbia nepaprastąją padėtį ir pateikia šį sprendimą tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui (17 punktas). Konstitucijos 112 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentas skiria apylinkių, apygardų ir specializuotų teismų teisėjus, keičia jų darbo vietas. Pagal Konstitucijos 140 straipsnio 2 dalį Respublikos Prezidentas yra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas. Respublikos Prezidentas vadovauja Valstybės gynimo tarybai (Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalis).

Konstitucijoje Respublikos Prezidentui – valstybės vadovui yra nustatyti ir kiti reikšmingi įgaliojimai: esant Konstitucijos 58 straipsnio 2 dalyje nustatytoms sąlygoms Respublikos Prezidentas gali skelbti pirmalaikius Seimo rinkimus (Konstitucijos 58 straipsnio 2 dalis), Respublikos Prezidentas teikia Lietuvos Respublikos pilietybę (Konstitucijos 84 straipsnio 21 punktas), skiria valstybinius apdovanojimus (Konstitucijos 84 straipsnio 22 punktas), teikia malonę nuteistiesiems (Konstitucijos 84 straipsnio 23 punktas) ir kt.

Minėta, kad pagal Konstituciją Respublikos Prezidentas daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų. Įvairūs Respublikos Prezidento įgaliojimai yra nustatyti ne tik Konstitucijoje, bet ir Seimo išleistuose įstatymuose.

Iš nurodytų Konstitucijos nuostatų matyti, kad Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas turi ir tokius konstitucinius įgaliojimus, kuriuos įgyvendindamas jis gali daryti didelę įtaką kitoms valstybės valdžią vykdančioms institucijoms – Seimui, vykdančiam įstatymų leidžiamąją valdžią, taip pat Vyriausybei – vykdomosios valdžios institucijai; Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas taip pat turi reikšmingus konstitucinius įgaliojimus formuojant teisminę valdžią. Nuo to, kaip Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas įgyvendina jam Konstitucijoje numatytus įgaliojimus, nemažai priklauso ir kitų valstybės valdžios institucijų funkcionavimas.

Pažymėtina, kad Respublikos Prezidentui, kaip valstybės vadovui, pagal Konstituciją kyla pareiga įgyvendinant jam Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytus įgaliojimus veikti taip, kad būtų palaikoma darni sąveika tarp valstybės valdžią vykdančių institucijų, kad Lietuvos Respublikos piliečiai – valstybinė bendruomenė galėtų pasitikėti Respublikos Prezidento – valstybės vadovo institucija, kad Lietuvos valstybė būtų tinkamai atstovaujama santykiuose su kitomis valstybėmis, su tarptautinėmis organizacijomis, kad Lietuvos valstybė galėtų deramai atlikti savo tarptautinius įsipareigojimus ir būtų užtikrinta, kad kiti tarptautinių santykių subjektai (užsienio valstybės, tarptautinės organizacijos ir kt.) galės deramai atlikti savo įsipareigojimus Lietuvos valstybei. Deramas šios Respublikos Prezidento – valstybės vadovo konstitucinės pareigos vykdymas yra būtina piliečių pasitikėjimo pačia Lietuvos valstybe, kaip bendru visos visuomenės gėriu, ir jos institutais sąlyga, kartu ir kitų tarptautinių santykių subjektų pasitikėjimo Lietuvos valstybe sąlyga.

Taigi vertinant Respublikos Prezidento – valstybės vadovo konstitucinį teisinį statusą pabrėžtina, kad šis statusas – tai ne vien Respublikos Prezidentui Konstitucijoje *expressis verbis* nustatytų įgaliojimų suma. Respublikos Prezidentas, kaip Tautos tiesiogiai renkamas valstybės vadovas, simbolizuoja Lietuvos valstybę, jos visuomenės vertybes ir personifikuoja Lietuvos Respubliką tarptautiniuose santykiuose.

Respublikos Prezidento konstituciniai įgaliojimai ir Konstitucijoje jam nustatytos garantijos, Respublikos Prezidento, kaip valstybės vadovo, konstitucinis teisinis statusas suponuoja ir jo ypatingą atsakomybę valstybinei bendruomenei – pilietinei Tautai.

Reikalavimai asmeniui, kuris gali būti renkamas Respublikos Prezidentu (Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalis, 78 straipsnio 1 dalis)

Žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.3. Politinės teisės ir laisvės, 2.3.3. Rinkimų teisė, 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas.

Respublikos Prezidento konstitucinis statusas (dualistinės vykdomosios valdžios dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucijoje yra nustatyti vykdomosios valdžios institucijų sistemos pagrindai, taip pat aukščiausiųjų vykdomosios valdžios institucijų įgaliojimai. Lietuvos valstybės konstitucinei santvarkai yra būdingas dualistinės (sudvejintos) vykdomosios valdžios modelis: vykdomąją valdžią Lietuvoje vykdo Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas bei Vyriausybė.

Respublikos Prezidentas – vykdomosios valdžios dalis (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimai). Konstitucijos 77 straipsnyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas (1 dalis); jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų (2 dalis). Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus, leidžia aktus-dekretus (Konstitucijos 85 straipsnis). Pabrėžtina, kad pagal Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktą Vyriausybė vykdo *inter alia* Respublikos Prezidento dekretus.

<...>

Pažymėtina, kad Respublikos Prezidento ir Vyriausybės, kaip dviejų dualistinės (sudvejintos) vykdomosios valdžios atšakų, įgaliojimai yra skirtingi, vienas kito atžvilgiu autonomiški, savarankiški. Kita vertus, Konstitucijoje yra *expressis verbis* nurodyti tie Respublikos Prezidento ir Vyriausybės įgaliojimai, kuriuos Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė įgyvendina kartu. Antai Konstitucijos 85 straipsnyje *inter alia* nustatyta: „Kad Respublikos Prezidento dekretai, nurodyti Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose turėtų galią, jie privalo būti pasirašyti Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro.“ Pagal Konstitucijos 84 straipsnio 1 punktą Respublikos Prezidentas *inter alia* kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką. Pažymėtina ir tai, kad, paisant Konstitucijos, įstatymu gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį tam tikros valstybės institucijos būtų įsteigtos prie Respublikos Prezidento – valstybės vadovo.

Respublikos Prezidento socialinės garantijos (Konstitucijos 90 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 3 d. nutarimas

Neatskiriama individualaus, išskirtinio Prezidento – valstybės vadovo konstitucinio statuso dalis yra konstitucinės Prezidento socialinės garantijos.

Konstitucijos 90 straipsnyje įtvirtinta, kad Prezidentas turi rezidenciją, taip pat kad Prezidento ir jo rezidencijos finansavimą nustato įstatymas. Aiškindamas šias Konstitucijos 90 straipsnio nuostatas Konstitucinis Teismas 2002 m. birželio 19 d. nutarime konstatavo:

– Konstitucijos 90 straipsnio nuostatos interpretuotinos atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstituciją Prezidento teisinis statusas yra individualus, besiskiriantis nuo visų kitų valstybės pareigūnų statuso; šios konstitucinės nuostatos reiškia, kad Prezidento veiklą finansuoja,

jo materialines ir socialines garantijas užtikrina valstybė, kad tam reikalingos lėšos turi būti numatomos valstybės biudžete, kad Prezidento ir jo rezidencijos finansavimas turi būti reguliuojamas įstatymais;

- konstituciniai reikalavimai, kad Prezidento ir jo rezidencijos finansavimą nustato įstatymas, taip pat kad neleidžiama nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigtas individualus, nuo visų kitų valstybės pareigūnų teisinio statuso besiskiriantis Prezidento teisinis statusas ir sudarytos teisinės prielaidos kurį nors kitą asmenį prilyginti Prezidentui, reiškia ir tai, kad neleidžiama nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų sudarytos teisinės prielaidos kurį nors kitą asmenį prilyginti buvusiam Prezidentui;

- Konstitucijos 90 straipsnio nuostatos suponuoja tai, kad neatskiriamas Prezidento finansavimo elementas ir valstybės vadovo konstitucinė socialinė garantija yra Prezidento pensija; pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį šios pensijos dydį, tokias jos skyrimo ir mokėjimo sąlygas, kurios atitiktų Prezidento, kaip valstybės vadovo, orumą, jo individualų, išskirtinį teisinį statusą;

- Konstitucijos 90 straipsnio nuostatos reiškia ir tai, kad įstatymų leidėjui neleidžiama nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį koks nors asmuo, kuris nebuvo išrinktas Prezidentu, galėtų gauti Prezidento pensiją;

- įstatymų leidėjas gali, nepažeisdamas Konstitucijos, nustatyti buvusio Prezidento finansavimą atsižvelgdamas į tai, kokiais konstituciniais pagrindais yra nutrūkę Prezidento įgaliojimai, taip pat į tai, ar tas pats asmuo nėra perrinktas arba vėl išrinktas Prezidentu.

Taigi individualus, išskirtinis Prezidento konstitucinis statusas nuo visų kitų piliečių teisinio statuso skiriasi *inter alia* Prezidento socialinių garantijų požiūriu.

Pažymėtina, kad oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos dėl Prezidento pensijos, kaip neatskiriama jo finansavimo elemento ir valstybės vadovo konstitucinės socialinės garantijos, taikytinos ir kitoms įstatyme nustatytoms Prezidento pensijos esmę ir paskirtį atitinkančioms valstybės išmokoms, nesvarbu, kaip jos pavadintos.

Aiškinant Konstitucijos 90 straipsnio nuostatą, kad Prezidento ir jo rezidencijos finansavimą nustato įstatymas, pažymėtina, jog ja yra įtvirtinta Prezidento ir jo rezidencijos finansavimo garantija, kurios paskirtis – užtikrinti, kad Prezidentas galėtų tinkamai vykdyti savo pareigas, *inter alia* tinkamai atstovauti Lietuvos valstybei. Taigi ši konstitucinė garantija reiškia, kad įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu nustatyti Prezidento pareigoms vykdyti reikalingą finansavimą, kuris apima ne tik pareigas vykdančio Prezidento veiklos ir rezidencijos finansavimą, bet ir deramą, t. y. Prezidento, kaip valstybės vadovo, orumą ir išskirtinį teisinį statusą atitinkantį, buvusiam Prezidentui užtikrinamą finansavimą, *inter alia* Prezidento pensiją ar kitą jos esmę ir paskirtį atitinkančią valstybės išmoką. Šis finansavimas taip pat apima lėšas, kurių reikia pagal valstybinį ir (ar) diplomatinį protokolą Prezidentą lydinčio asmens (sutuoktinio, kito šeimos nario) išlaidoms, susijusioms su jo pagalba Prezidentui vykdančioms pareigoms, padengti.

<...> Konstitucijos 90 straipsnio nuostatomis nereguliuojamas Prezidento sutuoktinio teisinis statusas, taip pat jo materialinis (socialinis) aprūpinimas Prezidentui mirus, tačiau socialinė parama Prezidento sutuoktiniui, kitiems jo šeimos nariams laiduojama kitų Konstitucijos nuostatų pagrindu, *inter alia* pagal Konstitucijos 52 straipsnį teikiant socialinę paramą našlystės atveju.

6.2. RESPUBLIKOS PREZIDENTO ĮGALIOJIMAI

Respublikos Prezidento įgaliojimai pasirašyti tarptautines sutartis ir teikti jas Seimui ratifikuoti (Konstitucijos 84 straipsnio 2 punktas)*Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas*

Konstitucijos 84 straipsnio 2 punkte nustatyta, kad Respublikos Prezidentas „pasirašo Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis ir teikia jas Seimui ratifikuoti“. Šie Respublikos Prezidento įgaliojimai yra jo bendrosios dalykinės kompetencijos, įtvirtintos Konstitucijos 84 straipsnio 1 punkte („Respublikos Prezidentas: 1) sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus ir kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką“), įgyvendinimo būdai. Tai išplaukia ir iš Konstitucijos 77 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto Respublikos Prezidento bendro statuso: jis yra valstybės vadovas.

<...> čia yra ne vienas jungtinis, o du kokybiškai savarankiški įgaliojimai: 1) pasirašyti tarptautines sutartis ir 2) teikti Seimui ratifikuoti paties Respublikos Prezidento bei kitų įgaliotų valstybės pareigūnų pasirašytas tarptautines sutartis. Esminis klausimas čia yra tas, ar tik Prezidentas turi tokias teises, t. y. ar kitoms valstybės valdžios institucijoms draudžiama pasirašyti tarptautines sutartis ir teikti Seimui jas ratifikuoti.

Tai, kad Ministras Pirmininkas turi teisę pasirašyti tarptautines sutartis, galima spręsti iš konstitucinių nuostatų dėl Vyriausybės įgaliojimų užsienio politikos ir tarptautinių santykių srityje. <...>

<...>

Kitaip vertintina Konstitucijos 84 straipsnio 2 punkto nuostata, kad Respublikos Prezidentas „teikia jas Seimui ratifikuoti“. Kituose Konstitucijos straipsniuose, nustatančiuose valstybės valdžios institucijų kompetenciją, nenurodyta, kad Vyriausybė ar kokie nors kiti valdžios subjektai turi teisę teikti Seimui ratifikuoti tarptautines sutartis. Ši teisė pagal Konstituciją kaip vieningą aktą yra Respublikos Prezidento prerogatyva.

Respublikos Prezidento įgaliojimai Vyriausybės formavimo srityje*Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas*

Respublikos Prezidento ir Vyriausybės santykius reguliuoja Konstitucijos normos, nustatančios, kad Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu skiria Ministrą Pirmininką, paveda jam sudaryti Vyriausybę ir tvirtina jos sudėtį. Jis Seimo pritarimu atleidžia Ministrą Pirmininką, priima Vyriausybės grąžinamus įgaliojimus išrinkus naują Seimą ir paveda jai eiti pareigas, kol bus sudaryta Vyriausybė, priima Vyriausybės atsistatydinimą ir prirėkęs paveda jai toliau eiti pareigas arba paveda vienam iš ministrų eiti Ministro Pirmininko pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė. Respublikos Prezidentas Vyriausybei atsistatydinus ar grąžinus savo įgaliojimus ne vėliau kaip per 15 dienų teikia Seimui svarstyti Ministro Pirmininko kandidatūrą, Ministro Pirmininko teikimu skiria ir atleidžia ministrus ir t. t.

<...> Pagal Europos konstitucinę tradiciją prezidentas vyriausybės vadovu skiria tą asmenį, kurį remia parlamento dauguma. Tokios konstitucinės praktikos laikomasi ir Lietuvoje.

Seimo ir Respublikos Prezidento įgaliojimų Vyriausybės formavimo srityje analizė leidžia teigti, kad šiame procese Respublikos Prezidento veiklos svarbiausias uždavinys – laiduoti valdžios institucijų sąveiką. Formuojant Vyriausybę jo veiksmus visų pirma turėtų lemti pareiga veikti taip, kad būtų sudaryta veiksminga, t. y. turinti Seimo pasitikėjimą, Vyriausybė.

Taigi remiantis parlamentinės demokratijos principais, įtvirtintais Konstitucijoje, darytina prielaida, kad Respublikos Prezidentas negali laisvai pasirinkti Ministro Pirmininko ar ministrų kandidatūrų, nes visais atvejais minėtų pareigūnų skyrimas priklauso nuo Seimo pasitikėjimo ar nepasitikėjimo jais. Kartu negalima ignoruoti ir to, kad Respublikos Prezidentas, būdamas vykdomosios valdžios dalis, turi tam tikrų politinio poveikio galimybių Vyriausybės personalinės sudėties formavimui.

<...>

Prisiekus naujam Respublikos Prezidentui, nutrūksta buvusiojo Respublikos Prezidento įgaliojimai, kartu nutrūksta ir Vyriausybės ryšys su valstybės vadovu, kuris taip pat ją formavo. Konstitucinis Teismas, remdamasis konstitucinių normų analize, daro išvadą, kad Vyriausybė privalo grąžinti įgaliojimus naujai išrinktam Respublikos Prezidentui prisiekus ir pradėjus eiti pareigas.

<...> Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Konstitucijos 80, 82 straipsnių ir 92 straipsnio 4 dalies normas, daro išvadą, kad Vyriausybės įgaliojimai turėtų būti grąžinami Respublikos Prezidentui tą dieną, kai jis pradeda eiti savo pareigas. Šis aiškinimas pagrįstas tuo, kad Konstitucijoje nenumatytas joks kitas terminas.

<...>

Po Seimo rinkimų Respublikos Prezidentas, vadovaudamasis Konstitucijos 84 straipsnio 6 punktu, priima Vyriausybės grąžinamus įgaliojimus ir paveda jai eiti pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė. Respublikos Prezidentas ne vėliau kaip per 15 dienų teikia Seimui svarstyti naujo Ministro Pirmininko kandidatūrą. Taip pradeda formuoti nauja Vyriausybė. <...>

Po Respublikos Prezidento rinkimų Vyriausybė taip pat grąžina savo įgaliojimus naujai išrinktam Respublikos Prezidentui. Tačiau Konstitucijos normose nenumatyta, kad tuomet Vyriausybė privalo atsistatydinti. Taip yra dėl to, kad pasikeitus valstybės vadovui toliau išlieka Seimo pasitikėjimas Vyriausybe. Todėl įgaliojimų grąžinimo po Respublikos Prezidento rinkimų atveju valstybės vadovo pavedimas toliau eiti pareigas turėtų būti duodamas tai pačiai Vyriausybei. Tuo tarpu Vyriausybės atsistatydinimo atveju Respublikos Prezidentas gali pavesti Ministro Pirmininko pareigas eiti ir kitam Vyriausybės nariui.

<...>

<...> Konstitucijos 84, 92 ir 101 straipsnių turinio analizė leidžia teigti, kad toks įgaliojimų grąžinimas [po Respublikos Prezidento rinkimų] nesuponuoja Vyriausybės atsistatydinimo. <...> Grąžinusi įgaliojimus, Vyriausybė išlieka legitiimi.

Tačiau įgaliojimų grąžinimo procedūra yra ne tik tarpinstitucinio mandagumo išraiška – ji suteikia galimybę Respublikos Prezidentui patikrinti, ar Seimas ir toliau pasitiki Vyriausybe. Respublikos Prezidentas, remdamasis Konstitucijos 92 straipsniu, 84 straipsnio 8 punktu bei atsižvelgdamas į parlamentinės demokratijos tradiciją, Konstitucijos 84 straipsnio 8 punkte nustatyta tvarka teikia Seimui svarstyti įgaliojimus grąžinusios Vyriausybės Ministro Pirmininko kandidatūrą. Seimui pritarus Ministro Pirmininko kandidatūrai ir Respublikos Prezidentui paskyrus Ministrą Pirmininką bei patvirtinus jo pateiktos Vyriausybės sudėtį, jeigu nepasikeitė daugiau kaip pusė ministrų, tai reikštų, kad Vyriausybė yra iš naujo gavusi įgaliojimus veikti.

Jei Seimas nepritaria Ministro Pirmininko kandidatūrai, tai reikštų, kad Vyriausybė privalo atsistatydinti (Konstitucijos 101 straipsnio 3 dalies 2 punktas). Tai būtų konstitucinis pagrindas pradėti naujos Vyriausybės sudarymo procedūrą.

Respublikos Prezidento įgaliojimai formuojant teisminę valdžią (Konstitucijos 84 straipsnio 11 punktą, 112 straipsnį)

Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Konstitucijos 84 straipsnio 11 punkte nustatyta, kad Respublikos Prezidentas teikia Seimui Aukščiausiojo Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Aukščiausiojo Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Aukščiausiojo Teismo pirmininką; skiria Apeliacinio teismo teisėjus, iš jų – Apeliacinio teismo pirmininką, jeigu jų kandidatūroms pritaria Seimas; skiria ir atleidžia apygardų ir apylinkių teismų teisėjus ir pirmininkus, keičia jų darbo vietas; įstatymo numatytais atvejais teikia Seimui atleisti teisėjus.

Konstitucijos 84 straipsnio 11 punkto normos, nustatančios Respublikos Prezidento įgaliojimus skiriant ir atleidžiant teisėjus, yra susijusios su Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalimi, kurioje nustatyta, kad dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija. <...>

Taigi Konstitucijos 84 straipsnio 11 punkte yra įtvirtinti Respublikos Prezidento įgaliojimai formuojant teisminę valdžią. Tai – reikšmingas valstybės vadovo konstitucinio statuso elementas. Nurodytų Respublikos Prezidento įgaliojimų šioje srityje pakeitimas ar apribojimas, taip pat tokios šių įgaliojimų įgyvendinimo tvarkos nustatymas, kai Respublikos Prezidento veiksmai būtų saistomi Konstitucijoje nenumatytų institucijų ar pareigūnų sprendimų, reikštų Respublikos Prezidento konstitucinės kompetencijos pasikeitimą.

<...>

<...> įstatymų leidėjas turi teisę nustatyti, kokie subjektai parenka teisėjų kandidatūras Respublikos Prezidentui. Ši funkcija gali būti priskirta ir teisingumo ministrui, tačiau teisingumo ministro teisė parinkti teisėjų kandidatūras Respublikos Prezidento nesaisto.

<...>

Įstatyme nustatyta teisėjų skyrimo procedūra <...> neturi pažeisti teisminės valdžios nepriklausomumo. Kartu ši procedūra negali pažeisti ir Konstitucijos 5 straipsnyje nustatytos valstybės valdžių (nagrinėjamu atveju – Respublikos Prezidento ir Teismo) pusiausvyros.

<...>

Atsižvelgiant į Konstitucijoje nustatytą teismų formavimo tvarką, taip pat į Respublikos Prezidento ir specialios teisėjų institucijos santykių konstitucinį reguliavimą, darytina išvada, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija turi patarti Respublikos Prezidentui visais teisėjų skyrimo, jų profesinės karjeros, taip pat atleidimo iš pareigų klausimais. Šios institucijos patarimas sukelia teisinius padarinius: jei nėra šios institucijos patarimo, Respublikos Prezidentas negali priimti sprendimo dėl teisėjo paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų.

Taigi pagal Konstituciją speciali teisėjų institucija ne tik padeda Respublikos Prezidentui formuoti teismus, bet ir yra atsvara Respublikos Prezidentui, kaip vykdomosios valdžios subjektui, formuojant teisėjų korpusą. Kita vertus, Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje numatyta speciali teisėjų institucija interpretuotina kaip svarbus Teismo – savarakiškos valstybės valdžios – savivaldos elementas.

Respublikos Prezidento įgaliojimai, susiję su įstatymų pasirašymu ir oficialiu paskelbimu

Žr. 5. Seimas, 5.5. Seimo darbo tvarka, 5.5.2. Įstatymų leidybos procesas, 2002 m. birželio 19 d. nutarimas („Įstatymų pasirašymas, oficialus paskelbimas ir įsigaliojimas“, „Respublikos Prezidento, Seimo Pirmininko ir jo pavaduotojo įgaliojimai, susiję su

įstatymų pasirašymu ir oficialiu paskelbimu (Konstitucijos 70, 71 straipsniai, 84 straipsnio 24 punktas, 88 straipsnis, 89 straipsnio 1 dalis, 149 straipsnio 1, 2 dalys“).

Respublikos Prezidento įgaliojimų nutūkimas (Konstitucijos 88 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 88 straipsnyje nustatytas Respublikos Prezidento įgaliojimų nutūkimo pagrindų sąrašas yra baigtinis ir negali būti aiškinamas plečiamai.

Seimo Pirmininko konstitucinė teisė laikinai eiti Respublikos Prezidento pareigas (Konstitucijos 88 straipsnio 3, 4, 5, 6 punktai, 89 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas

<...> Seimo Pirmininko konstitucinės teisės laikinai eiti Respublikos Prezidento pareigas realizavimas sietinas su teisinio fakto – vienos iš Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalyje nurodytų aplinkybių, dėl kurių pagal Konstitucijos 88 straipsnio 3, 4, 5 arba 6 punktą nutrūksta Respublikos Prezidento įgaliojimai, nustatymu. Kad kiltų Konstitucijoje numatytos teisinės pasekmės, šis teisinis faktas turi būti nustatytas laikantis deramos teisinės procedūros. Tai – Respublikos Prezidento akto, kuriuo jis pareiškia apie savo atsistatydinimą, įsigaliojimas (Konstitucijos 88 straipsnio 3 punktas); Respublikos Prezidento mirties fakto nustatymas įstatymų nustatyta tvarka (Konstitucijos 88 straipsnio 4 punktas); Seimo akto, kuriuo 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma Respublikos Prezidentas pašalinamas iš pareigų Seimo statute nustatyta apkaltos proceso tvarka, įsigaliojimas (Konstitucijos 88 straipsnio 5 punktas ir 74 straipsnis); 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma ir atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo išvadą priimto Seimo nutarimo, kuriuo konstatuojama, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti savo pareigų, įsigaliojimas (Konstitucijos 88 straipsnio 6 punktas ir 105 straipsnio 3 dalies 2 punktas).

Konstitucijos 77 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentas atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų. Taigi Seimo Pirmininkas, pagal Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalį laikinai einantis Respublikos Prezidento pareigas, vykdo visa, kas Respublikos Prezidentui yra pavesta Konstitucijos ir įstatymų. Vadinas, jis turi ir įgaliojimus ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtus įstatymus arba juos motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti.

Pažymėtina, kad Seimo Pirmininkas, laikinai einantis Respublikos Prezidento pareigas, tuo laiku įgyvendina Respublikos Prezidento, o ne Seimo Pirmininko konstitucinius įgaliojimus, nes pastarųjų jis laikinai yra netekęs. <...>

<...>

Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalyje numatytais atvejais Seimo Pirmininkas eina Respublikos Prezidento pareigas tik tol, kol bus išrinktas ir pradės eiti pareigas naujas Respublikos Prezidentas. Seimo Pirmininkui pradėjus laikinai eiti Respublikos Prezidento pareigas, Seimas ne vėliau kaip per dešimt dienų privalo paskirti Respublikos Prezidento rinkimus, kurie turi būti surengti ne vėliau kaip per du mėnesius; Seimui negalint susirinkti ir paskelbti Respublikos Prezidento rinkimų, rinkimus skelbia Vyriausybė (Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalis). Naujai išrinktam Respublikos Prezidentui pradėjus eiti savo pareigas, Seimo Pirmininkas nustoja laikinai eiti Respublikos Prezidento pareigas ir vėl eina Seimo Pirmininko pareigas <...>. Seimo priimtų įstatymų promulgavimo ir atidedamojo veto teisę jau turi naujai išrinktas Respublikos Prezidentas.

Galimos ir tokios teisinės situacijos, kai nors ir yra viena iš Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalyje numatytų aplinkybių, bet atitinkamas teisinis faktas laikantis deramos teisinės procedūros dar nėra nustatytas (vadinasi, dar nėra sukėlęs atitinkamų teisinių pasekmių). Tokiais atvejais Seimo Pirmininkas pagal Konstituciją dar negali laikinai eiti Respublikos Prezidento pareigų – taigi jam dar nėra laikinai perėję ir Respublikos Prezidento įgaliojimai ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtus įstatymus arba juos motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti. Čia, atsižvelgiant į Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalyje ir 88 straipsnio 3, 4, 5 bei 6 punktuose nurodytas aplinkybes, yra galimos skirtingos teisinės situacijos. Antai kol dar nėra įsigaliojęs 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma ir atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo išvadą priimtas Seimo nutarimas, kuriuo konstatuojama, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti savo pareigų (Konstitucijos 88 straipsnio 6 punktas ir 105 straipsnio 3 dalies 2 punktas), arba Respublikos Prezidento aktas, kuriuo jis pareiškia apie savo atsistatydinimą (Konstitucijos 88 straipsnio 3 punktas), arba Seimo aktas, kuriuo 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma Respublikos Prezidentas pašalinamas iš pareigų Seimo statute nustatyta apkaltos proceso tvarka (Konstitucijos 88 straipsnio 5 punktas ir 74 straipsnis), minėtus įgaliojimus vis dar turi Respublikos Prezidentas. Kol įstatymų nustatyta tvarka dar nėra nustatytas Respublikos Prezidento mirties faktas (Konstitucijos 88 straipsnio 4 punktas), Respublikos Prezidento įgaliojimų ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtus įstatymus arba juos motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti niekas negali įgyvendinti.

<...>

Pabrėžtina, kad Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalyje vartojama formuluotė „pareigas laikinai eina Seimo Pirmininkas“ ir šio straipsnio 2 dalyje vartojama formuluotė „tuo laiku pavaduoja Seimo Pirmininkas“ savo teisiniu turiniu nėra tapačios. Formuluotė „pareigas laikinai eina Seimo Pirmininkas“ žymi tokią teisinę situaciją, kai Respublikos Prezidento įgaliojimai yra nutrūkę, naujas Respublikos Prezidentas dar nėra išrinktas, o Respublikos Prezidento pareigas laikinai eina Seimo Pirmininkas; laikinai eidamas Respublikos Prezidento pareigas, Seimo Pirmininkas yra tam laikui netekęs savo įgaliojimų Seime. Tuo tarpu formuluotė „tuo laiku pavaduoja Seimo Pirmininkas“ žymi tokią teisinę situaciją, kai Respublikos Prezidentas dėl to, kad yra laikinai išvykęs ir užsienį arba susirgęs, laikinai negali eiti savo pareigų ir jį laikinai pavaduoja Seimo Pirmininkas; laikinai pavaduodamas Respublikos Prezidentą, Seimo Pirmininkas turi savo, kaip Seimo Pirmininko, įgaliojimus.

<...>

Pabrėžtina, kad laikinas Respublikos Prezidento pareigų ėjimas arba laikinas jo pavadavimas yra galimas tik Konstitucijos 89 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytais pagrindais, o Seimo Pirmininkas yra vienintelis valstybės pareigūnas, galintis laikinai eiti Respublikos Prezidento pareigas arba laikinai pavaduoti Respublikos Prezidentą. Konstitucijos 89 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, kad jokiais kitais atvejais ir jokiems kitiems asmenims ar institucijoms negalima vykdyti Respublikos Prezidento įgaliojimų.

Seimo Pirmininko konstitucinė teisė laikinai pavaduoti Respublikos Prezidentą (Konstitucijos 89 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas

Konstitucijos 89 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentą, laikinai išvykusį į užsienį arba susirgusį ir dėl to laikinai negalintį eiti pareigų, tuo laiku pavaduoja Seimo Pirmininkas.

Pabrėžtina, kad Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalyje vartojama formuluotė „pareigas laikinai eina Seimo Pirmininkas“ ir šio straipsnio 2 dalyje vartojama formuluotė „tuo laiku pavaduoja Seimo Pirmininkas“ savo teisiniu turiniu nėra tapačios. Formuluotė „pareigas laikinai eina Seimo Pirmininkas“ žymi tokią teisinę situaciją, kai Respublikos Prezidento įgaliojimai yra nutrūkę, naujas Respublikos Prezidentas dar nėra išrinktas, o Respublikos Prezidento pareigas laikinai eina Seimo Pirmininkas; laikinai eidamas Respublikos Prezidento pareigas, Seimo Pirmininkas yra tam laikui netekęs savo įgaliojimų Seime. Tuo tarpu formuluotė „tuo laiku pavaduoja Seimo Pirmininkas“ žymi tokią teisinę situaciją, kai Respublikos Prezidentas dėl to, kad yra laikinai išvykęs į užsienį arba susirgęs, laikinai negali eiti savo pareigų ir jį laikinai pavaduoja Seimo Pirmininkas; laikinai pavaduodamas Respublikos Prezidentą, Seimo Pirmininkas turi savo, kaip Seimo Pirmininko, įgaliojimus.

Vien Respublikos Prezidento laikinas išvykimas į užsienį arba susirgimas dar nėra pakankamas konstitucinis pagrindas Seimo Pirmininkui laikinai pavaduoti Respublikos Prezidentą, nes vien dėl to, kad yra laikinai išvykęs į užsienį arba susirgęs, Respublikos Prezidentas nepraranda savo, kaip Respublikos Prezidento, teisinio statuso ir jam Konstitucijos ir įstatymų nustatytų įgaliojimų. Seimo Pirmininkas laikinai pavaduoja Respublikos Prezidentą tik jeigu yra abi Konstitucijos 89 straipsnio 2 dalyje numatytos sąlygos: 1) Respublikos Prezidentas yra laikinai išvykęs į užsienį arba susirgęs; 2) jis laikinai negali eiti savo pareigų būtent dėl minėto laikino išvykimo į užsienį ar susirgimo. Abu šie teisiniai faktai turi būti nustatyti laikantis deramos teisinės procedūros. Nustatyti tokią procedūrą įstatymu yra Seimo konstitucinė pareiga. <...>

Pažymėtina, kad toks Konstitucijos 89 straipsnio 2 dalies nuostatos interpretavimas, kai vien Respublikos Prezidento laikinas išvykimas į užsienį arba susirgimas laikomas pakankamu konstituciniu pagrindu Seimo Pirmininkui laikinai pavaduoti Respublikos Prezidentą, būtų konstituciškai nepagrįstas. Šitaip interpretuojant Konstitucijos 89 straipsnio 2 dalį būtų sudarytos prielaidos Seimo Pirmininką, kuris pagal Konstitucijos 89 straipsnio 2 dalį laikinai pavaduoja Respublikos Prezidentą, traktuoti kaip valstybės vadovą, nors Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas ir savo, kaip Respublikos Prezidento, teisinio statuso ir jam Konstitucijos bei įstatymų nustatytų įgaliojimų nepraranda ir tada, kai yra laikinai išvykęs į užsienį arba susirgęs. Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas net ir tada, kai dėl laikino išvykimo į užsienį arba susirgimo jis negali eiti savo pareigų ir jį tuo laiku pavaduoja Seimo Pirmininkas. Pagal Konstituciją Seimo Pirmininkas, net pavaduodamas Respublikos Prezidentą tuo laiku, kai šis laikinai negali eiti savo pareigų dėl laikino išvykimo į užsienį arba susirgimo, yra ne valstybės, o vienos iš valstybės valdžios institucijų – Seimo vadovas. Valstybės vadovas Lietuvoje yra tik vienas – Respublikos Prezidentas.

Pagal Konstitucijos 89 straipsnio 2 dalį laikinai pavaduodamas Respublikos Prezidentą, kitaip nei pagal Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalį laikinai eidamas Respublikos Prezidento pareigas, Seimo Pirmininkas negali vykdyti tam tikrų Konstitucijoje *expressis verbis* nurodytų Respublikos Prezidento įgaliojimų: Konstitucijos 89 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, laikinai pavaduodamas Respublikos Prezidentą, Seimo Pirmininkas negali skelbti pirmalaikių Seimo rinkimų, atleisti ar skirti ministrų be Seimo sutikimo. Konstitucijos 89 straipsnio 3 dalyje taip pat yra įtvirtinta speciali garantija Seimo Pirmininkui, laikinai pavaduojančiam Respublikos Prezidentą: tuo laikotarpiu Seimas negali svarstyti klausimo dėl nepasitikėjimo Seimo Pirmininku.

Pabrėžtina, kad laikinas Respublikos Prezidento pareigų ėjimas arba laikinas jo pavadavimas yra galimas tik Konstitucijos 89 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytais pagrindais, o Seimo Pirmininkas yra vienintelis valstybės pareigūnas, galintis laikinai eiti Respublikos

Prezidento pareigas arba laikinai pavaduoti Respublikos Prezidentą. Konstitucijos 89 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, kad jokiais kitais atvejais ir jokiems kitiems asmenims ar institucijoms negalima vykdyti Respublikos Prezidento įgaliojimų.

Respublikos Prezidento veto teisė (Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas

Respublikos Prezidentas <...> turi teisę nepasirašyti Seimo priimto įstatymo ir ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo jį motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti (Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalis), t. y. turi atidedamojo veto teisę. Konstitucijoje nėra nustatyta, kad Respublikos Prezidentas turėtų atidedamojo veto teisę referendumu priimtų įstatymų atžvilgiu, taip pat įstatymų dėl Konstitucijos keitimo atžvilgiu. Pagal Konstituciją tokią teisę Respublikos Prezidentas turi tik Seimo priimtų įstatymų atžvilgiu, išskyrus įstatymus dėl Konstitucijos keitimo. Įgyvendindamas atidedamojo veto teisę, Respublikos Prezidentas taip pat gali teikti pasiūlymus, kaip turėtų būti pataisytas arba papildytas Seimo priimtas, bet Respublikos Prezidento nepasirašytas įstatymas.

<...>

Pagal Konstitucijos 85 straipsnį Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus, leidžia aktus-dekretus. Respublikos Prezidentas, pagal Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalį ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo grąžindamas Seimui pakartotinai svarstyti Seimo priimtą įstatymą, dekretu turi nurodyti šio grąžinimo motyvus. Tuo tarpu teikti Seimui pakartotinai svarstyti grąžinamo įstatymo pataisas ir papildymus – ne Respublikos Prezidento konstitucinė pareiga, o teisė.

Respublikos Prezidento įgaliojimai įstatymų leidybos procese

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutarimas

Pagal Konstituciją įstatymų leidybos procese, be Seimo, dalyvauja ir valstybės vadovas – Respublikos Prezidentas. Antai Respublikos Prezidentas pasirašo ir oficialiai paskelbia (promulguoja) Seimo priimtus įstatymus bei turi atidedamojo (santykinio) veto teisę – įgaliojimus motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti jo priimtą įstatymą; tai yra svarbus konstitucinio valdžių padalijimo principo aspektas ir papildoma Seimo priimtų įstatymų konstitucingumo garantija (Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d., 2002 m. birželio 19 d. nutarimai). Respublikos Prezidentas turi teisę nepasirašyti Seimo priimto įstatymo ir ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo jį motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti (Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalis, 84 straipsnio 24 punktas); tokio grąžinimo motyvai turi būti nurodyti atitinkamame Respublikos Prezidento dekretu (Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalis, 85 straipsnis); Seimas Respublikos Prezidento grąžintą įstatymą gali iš naujo svarstyti ir priimti (Konstitucijos 72 straipsnio 1 dalis); pakartotinai Seimo apsvaistytas įstatymas laikomas priimtu, jeigu buvo priimtos Respublikos Prezidento teikiamos pataisos ir papildymai arba jeigu už įstatymą balsavo daugiau kaip 1/2, o už konstitucinį įstatymą – ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių (Konstitucijos 72 straipsnio 2 dalis); tokius įstatymus Respublikos Prezidentas privalo ne vėliau kaip per tris dienas pasirašyti ir nedelsiant oficialiai paskelbti (Konstitucijos 72 straipsnio 3 dalis).

Aiškindamas Respublikos Prezidento konstitucinius įgaliojimus įstatymų leidybos procese, Konstitucinis Teismas 2002 m. birželio 19 d. nutarime yra konstatavęs, kad ne vėliau kaip per dešimt dienų po Seimo priimto įstatymo įteikimo atlikti vieną iš Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalyje, 84 straipsnio 24 punkte, 71 straipsnio 2 dalyje nurodytų teisinių veiksmų – arba pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtą įstatymą (promulgavimo

teisė), arba jį motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti (atidedamojo veto teisė) – yra Respublikos Prezidento konstitucinė pareiga. Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime yra plačiau aptarta situacija, kai Respublikos Prezidentas, nors ir turėdamas konstitucinę pareigą ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo arba pasirašyti ir oficialiai paskelbti Seimo priimtą įstatymą (promulgavimo teisė), arba jį motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti (atidedamojo veto teisė), dėl kurių nors priežasčių nei pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo priimtą įstatymą, nei pasinaudoja atidedamojo veto teise.

Respublikos Prezidento veto teisė (Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalis) (apie Seimo įgaliojimus, susijusius su Respublikos Prezidento vetuoto įstatymo priėmimu, žr. 5. Seimas, 5.5. Seimo darbo tvarka, 5.5.2. Įstatymų leidybos procesas)

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutarimas

Aiškinant Konstitucijos 71 straipsnio 1 dalies nuostatą „Respublikos Prezidentas Seimo priimtą įstatymą ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo <...> motyvuotai grąžina Seimui pakartotinai svarstyti“ pažymėtina, kad Respublikos Prezidentas atitinkamame dekrete gali nurodyti įvairius motyvus – ne tik teisinius, bet ir ekonominius, politinius, moralinius, tikslingumo, susijusius su Lietuvos valstybės tarptautiniais įsipareigojimais ir kt. <...> šie motyvai nebūtinai turi būti susiję su atitinkamo įstatymo turiniu, jie gali būti susiję ir su, Respublikos Prezidento manymu, padarytais įstatymo priėmimo procedūros pažeidimais, *inter alia* su tuo, kad priimdamas tą įstatymą Seimas nesilaikė Konstitucijoje ir (arba) Seimo statute įtvirtintų įstatymų leidybos proceso stadijų ar įstatymų leidybos taisyklių. Tokiais atvejais Respublikos Prezidentas, pasinaudodamas jam Konstitucijos suteikta atidedamojo veto teise, neleidžia atsirasti įstatymui, kuris, jo manymu, gali prieštarauti Konstitucijai pagal joje nustatytą priėmimo tvarką.

Pabrėžtina, kad Respublikos Prezidento motyvai, kuriais remiantis Seimo priimtas įstatymas grąžinamas jam pakartotinai svarstyti, turi būti racionalūs, aiškūs, suprantami. Respublikos Prezidentas, motyvuotai grąžindamas įstatymą Seimui pakartotinai svarstyti, privalo vadovautis tautos gerovės, atsakingo valdymo, pilietiškumo, socialinės darnos, teisingumo, teisės viešpatavimo imperatyvais, kitomis Konstitucijoje įtvirtintomis, jos ginamomis ir saugomomis vertybėmis. Tačiau vien tai, kad Respublikos Prezidento motyvai, kuriais remiantis Seimo priimtas įstatymas grąžinamas jam pakartotinai svarstyti, kieno nors (*inter alia* Seimo narių) gali būti vertinami kaip neteisingi, negali būti dingstis kvestionuoti atitinkamo Respublikos Prezidento dekreto atitiktį Konstitucijai (taip pat ir Konstituciniame Teisme inicijuojant konstitucinės justicijos bylą).

Šiame kontekste pabrėžtina, kad jeigu Seimas nesutinka su Respublikos Prezidento motyvais, kuriais remiantis Seimo priimtas įstatymas buvo grąžintas jam pakartotinai svarstyti Respublikos Prezidentui pasinaudojus savo konstitucine atidedamojo veto teise, Seimas pagal Konstitucijos 72 straipsnio 2 dalį gali įveikti tokį Respublikos Prezidento veto. Pagal Konstituciją Respublikos Prezidento veto Seimo priimtiems įstatymams yra santykinis, o ne absoliutus.

Pasinaudodamas atidedamojo veto teise Respublikos Prezidentas gali teikti Seimui pasiūlymus, kaip turėtų būti pataisytas arba papildytas Seimo priimtas, bet Respublikos Prezidento nepasirašytas įstatymas; šios pataisos ir papildymai turi būti nurodyti Respublikos Prezidento dekrete, kuriuo Seimo priimtas įstatymas motyvuotai grąžinamas Seimui pakartotinai svarstyti. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad teikti Seimui pakartotinai svarstyti motyvuotai grąžinamo įstatymo pataisas ir papildymus yra

ne Respublikos Prezidento konstitucinė pareiga, o teisė (Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas).

Kitoks aiškinimas, t. y. aiškinimas, esą Respublikos Prezidentas, motyvuotai grąžindamas Seimui pakartotinai svarstyti jo priimtą įstatymą, visais atvejais privalo teikti Seimui pasiūlymus, kaip turėtų būti pataisytas arba papildytas šis įstatymas, reikštų, kad Respublikos Prezidentas yra verčiamas siūlyti taisyti arba papildyti net tokius įstatymus, kuriems apskritai nepritaria ir kuriems prieštarauja ne dėl to, kad juose esama tam tikrų nuostatų, su kuriomis Respublikos Prezidentas nesutinka ir kurios, jo nuomone, turėtų būti pakoreguotos, bet dėl to, kad, Respublikos Prezidento nuomone, visas tas įstatymas yra iš esmės nepriimtinas, nes yra netikslingas, neracionalus, žalingas ir pan. Nepateikdamas jokių pataisų ar pasiūlymų Seimui motyvuotai pakartotinai grąžinamam svarstyti įstatymui Respublikos Prezidentas neveikia *ultra vires*.

Respublikos Prezidento įgaliojimai formuojant teisminę valdžią (Konstitucijos 84 straipsnio 11 punktą, 112 straipsnį) (apie teismų formavimą žr. 9.1. Teismai, 9.1.4. Teisėjo konstitucinis statusas. Teisėjų skyrimas, profesinė karjera ir atleidimas iš pareigų. Teisminės valdžios savivaldos institucijos)

Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas

Konstitucijoje yra nustatyta tokia įvairių grandžių bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų teisėjų ir teismų pirmininkų skyrimo ir atleidimo tvarka, kad šiuos teisėjus ir teismų pirmininkus skiria ir atleidžia kitų valstybės valdžių – vykdomosios valdžios ir įstatymų leidžiamosios valdžios – institucijos, atitinkamai Respublikos Prezidentas ir Seimas, t. y. institucijos, kurios formuojamos politiniu pagrindu.

Konstitucinis Teismas 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimuose yra konstatavęs, kad Konstitucijos 84 straipsnio 11 punkte įtvirtinti Respublikos Prezidento įgaliojimai formuoti teisminę valdžią – tai reikšmingas valstybės vadovo konstitucinio statuso elementas, kad nurodytų Respublikos Prezidento įgaliojimų šioje srityje pakeitimas ar apribojimas, taip pat tokios šių įgaliojimų įgyvendinimo tvarkos nustatymas, kad Respublikos Prezidento veiksmai būtų saistomi Konstitucijoje nenumatytų institucijų ar pareigūnų sprendimų, reikštų Respublikos Prezidento konstitucinės kompetencijos pakeitimą. Taip pat ir Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos įgaliojimų patarti Respublikos Prezidentui dėl visų teismų teisėjų paskyrimo, paauskstinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų pakeitimas ar apribojimas reikštų Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos paskirties, kylančios iš pačios Konstitucijos, pakeitimą (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d., 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimai).

Respublikos Prezidentas dalyvauja (Konstitucijos 112 straipsnio 2, 3, 4 dalyse, 84 straipsnio 11 punkte nustatytais būdais) skiriant ir atleidžiant visų grandžių bendrosios kompetencijos teismų, pradedant žemiausiąja grandimi – apylinkių teismais ir baigiant aukščiausiąja grandimi – Aukščiausiuoju Teismu (taip pat visų specializuotų teismų), teisėjus, tačiau jo įgaliojimai skirtingų bendrosios kompetencijos teismų teisėjų atžvilgiu yra skirtingi. Apylinkių, apygardų ir specializuotų teismų teisėjus ir teismų pirmininkus skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas, dėl to nesikreipdamas į Seimą. Konstitucijos 84 straipsnio 11 punkte *inter alia* nustatyta, kad Respublikos Prezidentas teikia Seimui Aukščiausiojo Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Aukščiausiojo Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Aukščiausiojo Teismo pirmininką; skiria Apeliacinio teismo teisėjus, o iš jų – Apeliacinio teismo pirmininką, jeigu jų kandidatūroms pritaria Seimas; skiria apygardų ir

apylinkių teismų teisėjus ir pirmininkus, keičia jų darbo vietas; įstatymo numatytais atvejais teikia Seimui atleisti teisėjus.

Kaip pažymėta Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d., 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimuose, tam, kad būtų paskirtas arba atleistas Apeliacinio teismo teisėjas arba šio teismo pirmininkas, Respublikos Prezidentas privalo kreiptis į Seimą ir, jeigu gauna Seimo pritarimą, gali atitinkamą asmenį paskirti Apeliacinio teismo teisėju ar šio teismo pirmininku arba atleisti atitinkamą Apeliacinio teismo teisėją ar šio teismo pirmininką, taip pat (*inter alia* jeigu paaiškėja tam tikros tokiam paskyrimui arba atleidimui reikšmės turinčios aplinkybės) gali to asmens nepaskirti Apeliacinio teismo teisėju ar šio teismo pirmininku, o teikti Seimui kitą kandidatūrą, arba neatleisti atitinkamo Apeliacinio teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko (jeigu pagal Konstituciją atleisti tą teisėją nėra privaloma).

Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad dėl teisėjų paskyrimo, paauskstinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija.

Konstitucijoje numatytą specialią teisėjų instituciją Konstitucinis Teismas interpretuoja kaip svarbų Teismo – savarankiškos valstybės valdžios – savivaldos elementą; įstatymais ir kitais teisės aktais reguliuojant santykius, susijusius su teisėjų paskyrimu, paauskstinimu, perkėlimu ar atleidimu iš pareigų, negalima paneigti nurodytos specialios teisėjų institucijos kompetencijos, konstitucinės prigimties ir paskirties; speciali teisėjų institucija yra atsvara Respublikos Prezidentui kaip vykdomosios valdžios subjektui formuojant teisėjų korpusą (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai). Konstitucijoje įtvirtinti teisminės valdžios visavertiškumas, savarankiškumas, nepriklausomumas, konstitucinis valdžių padalijimo principas neleidžia minėtos specialios teisėjų institucijos konstitucinės paskirties ir funkcijų aiškinti taip, kad būtų paneigiamas arba ignoruojamas jos, kaip atsvaros Respublikos Prezidentui formuojant teisėjų korpusą, vaidmuo (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas).

<...>

<...> Konstitucijos 115 straipsnyje numatyti ir tokie teisėjo atleidimo iš pareigų pagrindai, kurie yra objektyvaus pobūdžio faktai ir nėra susiję su teisėjo laisvu apsisprendimu, kaip antai pasibaigęs įgaliojimų laikas, kuriam jis buvo paskirtas eiti teisėjo ar teismo pirmininko pareigas. Esant tokiam konstituciniam Aukščiausiojo Teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko atleidimo iš pareigų pagrindui Respublikos Prezidentas privalo įsitikinti, kad iš tikrųjų yra nurodytas objektyvaus pobūdžio faktas, t. y. pasibaigęs įstatymu nustatytas Aukščiausiojo Teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko įgaliojimų laikas, ir, jeigu įgaliojimų laikas yra pasibaigęs, privalo kreiptis į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją, kad ši patartų dėl Aukščiausiojo Teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko atleidimo iš pareigų, nes pasibaigė to teisėjo ar teismo pirmininko įgaliojimų laikas. Minėta speciali teisėjų institucija savo ruožtu privalo įsitikinti, kad iš tikrųjų yra nurodytas objektyvaus pobūdžio faktas (pasibaigęs įstatymu nustatytas Aukščiausiojo Teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko įgaliojimų laikas), ir, jeigu jis yra, privalo patarti Respublikos Prezidentui atleisti Aukščiausiojo Teismo teisėją ar šio teismo pirmininką iš pareigų, t. y. ji pagal Konstituciją negali nepatarti Respublikos Prezidentui atleisti Aukščiausiojo Teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko iš pareigų. Respublikos Prezidentas, gavęs tokį specialios teisėjų institucijos patarimą, privalo teikti atitinkamą asmenį Seimui atleisti iš pareigų.

Respublikos Prezidento įgaliojimai skirti ir atleisti valstybės pareigūnus (Konstitucijos 84 straipsnio 10 punktas)

Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimas

Konstitucijos 84 straipsnio 10 punkte nustatyta, kad Respublikos Prezidentas nustatyta tvarka skiria ir atleidžia įstatymų numatytus valstybės pareigūnus.

<...> Konstitucijos 84 straipsnio 10 punkte įtvirtinti Respublikos Prezidento įgaliojimai reiškia, kad įstatymų leidėjas gali nustatyti, kokius valstybės pareigūnus skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas, taip pat turi nustatyti tokių pareigūnų skyrimo ir atleidimo iš pareigų pagrindus. Pagal Konstitucijos 84 straipsnio 10 punktą įstatymuose turi būti nustatyti Respublikos Prezidento skiriamiems valstybės pareigūnams keliami reikalavimai, *inter alia* etinio bei moralinio pobūdžio reikalavimai: valstybės pareigūno reputacija turi būti nepriekaištinga; valstybės pareigūno elgesys – tiek susijęs su tiesioginiu pareigų atlikimu, tiek su jo veikla, kuri nėra susijusi su jo pareigomis, – neturi diskredituoti valstybės pareigūno vardo, valstybės institucijos, kurioje jis atlieka pareigas, autoriteto.

Konstatuotina, kad Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas Konstitucijos 84 straipsnio 10 punkte įtvirtintus įgaliojimus skirti įstatyme numatytus valstybės pareigūnus, gali pasirinkti (laikydamasis savo skiriamiems valstybės pareigūnams įstatymuose keliamų reikalavimų), kokį asmenį skirti valstybės pareigūnu, o atitinkamoms institucijoms ar pareigūnams nustatyta tvarka pasiūlius tam tikrą asmenį skirti valstybės pareigūnu – spręsti, ar tas asmuo yra tinkamas eiti atitinkamas valstybės pareigūno pareigas, į kurias pagal įstatymą skiria Respublikos Prezidentas. Įstatymų leidėjas, nustatydamas minėtų valstybės pareigūnų atleidimo iš pareigų pagrindus, turi paisyti konstitucinio teisinės valstybės principo, *inter alia* reiškiančio, kad valstybės pareigūnai, kurie pažeidžia Konstituciją ir įstatymus, asmeninius ar grupinius interesus iškelia aukščiau visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią, įstatymų nustatyta tvarka turi būti patraukti teisinės atsakomybės. Konstitucija netoleruoja tokios teisinės ir faktinės situacijos, kai valstybės pareigūnai, kiti visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus priimančys asmenys, kurie nustatytą tvarka pripažinti supriešinusiais viešuosius ir privačius interesus, veikusiais tikslais, nesuderinamais su viešaisiais interesais, asmeninius ar grupinius interesus iškėlusiais aukščiau visuomenės ir valstybės interesų, diskreditavusiais pareigūno vardą, nebūtų traukiami teisinės atsakomybės, *inter alia* atleidžiami iš einamų pareigų.

Konstitucijos 84 straipsnio 10 punktas reiškia ir tai, kad Respublikos Prezidentas, skirdamas ir atleisdamas įstatymų numatytus valstybės pareigūnus, turi laikytis įstatymuose nustatytų valstybės pareigūnų atleidimo pagrindų, įstatymuose ir (arba) kituose teisės aktuose nustatytos valstybės pareigūnų skyrimo ir atleidimo tvarkos. Tokie reikalavimai taip pat kyla iš Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija, Konstitucijos 77 straipsnio 2 dalies, kurioje *inter alia* nustatyta, kad Respublikos Prezidentas daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų, konstitucinio teisinės valstybės principo, suponuojančio teisės aktų hierarchiją.

Respublikos Prezidento įgaliojimai skirti valstybinius apdovanojimus (Konstitucijos 84 straipsnio 22 punktas) (plačiau apie valstybinius apdovanojimus žr. 4. Valstybė ir jos institucijos, 4.5. Valstybiniai apdovanojimai)

Konstitucinio Teismo 2010 m. rugėjo 7 d. nutarimas

Konstitucinio valstybinių apdovanojimų instituto pagrindai įtvirtinti *inter alia* Konstitucijos <...> 84 straipsnio 22 punkte.

<...>

Konstitucijos 84 straipsnio 22 punkte nustatyta, kad Respublikos Prezidentas skiria valstybinius apdovanojimus.

Aiškinant Konstitucijos 84 straipsnio 22 punkte įtvirtintą Respublikos Prezidento įgaliojimą skirti valstybinius apdovanojimus kartu su Konstitucijos 85 straipsnio nuostata „Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus, leidžia aktus-dekretus. Kad Respublikos Prezidento dekretai, nurodyti Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose turėtų galią, jie privalo būti pasirašyti Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro“ konstatuotina, kad pagal Konstituciją Respublikos Prezidentas Seimo įstatymu įsteigtus valstybės apdovanojimus skiria leisdamas dekretus, kurių galia nėra saistoma nei Ministro Pirmininko, nei atitinkamo ministro pritarimu jiems.

Konstitucinio valstybinių apdovanojimų instituto turinys atitinkama apimtimi yra atskleistas Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 12 d. nutarime. Šiame Konstitucinio Teismo nutarime *inter alia* konstatuota:

<...>

– apdovanojimas kuriuo nors valstybiniu apdovanojimu – tai ne asmens, tegul ir turinčio neabejotiną nuopelną Lietuvai, teisės ar teisėto lūkesčio įgyvendinimas, bet toks jo nuopelną Lietuvai įvertinimas, kuris priklauso nuo Respublikos Prezidento nuožiūros ir valios;

– Respublikos Prezidentas turi gana didelę nuožiūros laisvę spręsti, ar pateiktą asmenį apdovanoti. Pabrėžtina, kad Konstitucijoje nėra nustatytos Respublikos Prezidento pareigos kurį nors asmenį ar asmenis (už kokius nors nuopelnus) apdovanoti kokiu nors valstybiniu apdovanojimu, tačiau skirdamas valstybinius apdovanojimus Respublikos Prezidentas turi paisyti *inter alia* Konstitucijos 82 straipsnyje įtvirtintų reikalavimų sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingam.

<...> konstitucinis valstybės apdovanojimų institutas atitinkama apimtimi susijęs su Konstitucijos 84 straipsnio 1 punkte įtvirtintu Respublikos Prezidento įgaliojimu spręsti pagrindinius užsienio politikos klausimus.

Kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 12 d. nutarime, pagal tarptautinius papročius, diplomatinį protokolą, t. y. pagal susiklosčiusią tarptautinę praktiką, valstybiniais apdovanojimais gali būti apdovanojami užsienio valstybių piliečiai (*inter alia* valstybių vadovai bei aukštieji pareigūnai), šitaip parodant ypatingą pagarbą jų valstybei bei jiems patiems ir siekiant puoselėti abipusiai naudingus Lietuvos valstybės santykius su kitomis valstybėmis.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, nustatydamas, kokia tvarka asmuo teikiamas valstybiniam apdovanojimui, negali paneigti Konstitucijos 84 straipsnio 22 punkte įtvirtinto Respublikos Prezidento įgaliojimo skirti valstybinius apdovanojimus.

Įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su valstybės apdovanojimų skyrimo tvarka, *inter alia* įtvirtindamas atitinkamų subjektų (*inter alia* ministrų) įgaliojimus pateikti (pristatyti) asmenis apdovanoti valstybiniais apdovanojimais arba nustatydamas valstybės apdovanojimų skyrimo klausimų svarstymo tam tikrose institucijose tvarką, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris paneigtų iš Konstitucijos 84 straipsnio 22 punkto kylančią Respublikos Prezidento įgaliojimą skirti valstybinius apdovanojimus.

Nurodytų Respublikos Prezidento įgaliojimų šioje srityje pakeitimas ar apribojimas, taip pat tokios šių įgaliojimų įgyvendinimo tvarkos nustatymas, kai Respublikos Prezidento veiksmai būtų saistomi Konstitucijoje nenumatytų institucijų ar pareigūnų sprendimų, reikštų Respublikos Prezidento konstitucinės kompetencijos pasikeitimą.

<...>

<...> Respublikos Prezidentas, skirdamas valstybinius apdovanojimus, yra saistomas ir konstitucinio atsakingo valdymo principo.

<...>

<...> Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas Konstitucijos 84 straipsnio 22 punkte įtvirtintą įgaliojimą skirti valstybinius apdovanojimus ir dėl to išleisdamas dekretą, yra saistomas iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančio reikalavimo *inter alia* skirti tik tokius valstybinius apdovanojimus, kurie yra nustatyti įstatyme.

Respublikos Prezidento įgaliojimai valstybės gynimo srityje (Konstitucijos 84 straipsnio 16 punktas, 142 straipsnio 2 dalis); Respublikos Prezidento, kaip vyriausiojo valstybės ginkluotųjų pajėgų vado, įgaliojimai (Konstitucijos 140 straipsnio 2 dalis) (plačiau apie valstybės gynimą žr. 13. Užsienio politika ir valstybės gynimas, 13.2. Valstybės gynimas)

Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas

Konstitucijos 84 straipsnio, kuriame įtvirtintas Respublikos Prezidento konstitucinių įgaliojimų sąrašas, 16 punkte nustatyta, kad „Respublikos Prezidentas <...> ginkluoto užpuolimo, gresiančio valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, atveju priima sprendimus dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties įvedimo, taip pat dėl mobilizacijos ir pateikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui“.

Konstitucijos 84 straipsnio 16 punkte įtvirtinti Respublikos Prezidento įgaliojimai yra sukonkretinti Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalyje, kurioje nustatyta: „Ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, Respublikos Prezidentas nedelsdamas priima sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, įveda karo padėtį visoje Valstybėje ar jos dalyje, skelbia mobilizaciją ir teikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui, o tarp Seimo sesijų – nedelsdamas šaukia neeilinę Seimo sesiją. Seimas patvirtina arba panaikina Respublikos Prezidento sprendimą.“

<...> pagal Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalyje nustatytą teisinį reguliavimą ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, Respublikos Prezidento nedelsiant priimtas sprendimas dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties visoje valstybėje ar jos dalyje įvedimo, mobilizacijos skelbimo įgyja teisinę galią nuo jo priėmimo, tačiau šį sprendimą Respublikos Prezidentas turi teikti tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui (tarp Seimo sesijų – tuo tikslu nedelsiant šaukti neeilinę Seimo sesiją), o Seimas turi teisę patvirtinti arba panaikinti Respublikos Prezidento sprendimą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad iš Konstitucijos 140 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, kad vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas yra Respublikos Prezidentas, kyla specifiniai Respublikos Prezidento konstituciniai įgaliojimai, *inter alia* susiję su nustatytais Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalyje. Šie specifiniai Respublikos Prezidento, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, konstituciniai įgaliojimai pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 2 dalies nuostata, kad valdžios galias riboja Konstitucija, įstatymu ar kitu teisės aktu negali būti suteikti jokiam kitam subjektui.

Pagal Konstitucijos 77 straipsnio 2 dalį Respublikos Prezidentas daro visa tai, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų.

Taigi Konstitucijos 84 straipsnyje įtvirtintų Respublikos Prezidento įgaliojimų sąrašas nėra baigtinis.

Vadinasi, įstatymų leidėjas gali įtvirtinti ir tokius Konstitucijoje *expressis verbis* nenurodytus Respublikos Prezidento įgaliojimus, kurie atitinka Respublikos Prezidento, kaip ginkluotųjų pajėgų vado, konstitucinį teisinį statusą.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 140 straipsnį, svarstant ir sprendžiant valstybės gynimo klausimus dalyvauja įvairios valstybės institucijos ir pareigūnai, *inter alia* svarbiausius valstybės gynybos klausimus svarstanti ir koordinuojanti Valstybės gynimo taryba (į kurią įeina Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas), už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui atsakinga Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas, tačiau sprendimus pagrindiniais valstybės gynimo klausimais priima dvi valstybės institucijos: Seimas ir Respublikos Prezidentas. Seimas įgaliotas priimti galutinius sprendimus įvesti karo padėtį, skelbti mobilizaciją ar demobilizaciją, priimti sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai prireikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus, o Respublikos Prezidentas ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, turi įgaliojimus nedelsiant priimti tokius sprendimus (dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties visoje valstybėje ar jos dalyje įvedimo, mobilizacijos skelbimo), kurie teikiami tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui.

<...>

<...> įstatymuose negali būti nustatyta tokių Respublikos Prezidento įgaliojimų, kurie paneigtų kitų valstybės institucijų konstitucinius įgaliojimus <...>.

<...>

<...> įstatyme numatant valstybės nepriklausomybę ir saugumą užtikrinti tarptautiniu mastu (lygiu), turi būti paisoma *inter alia* Konstitucijos 142 straipsnyje nustatytos taisyklės, kad dvi valstybės institucijos yra konstituciškai įgalios priimti sprendimus pagrindiniais valstybės gynimo klausimais, t. y. Seimas priima galutinius sprendimus, o Respublikos Prezidentas nedelsdamas (grėsmės atveju) priima tokius sprendimus, kurie teikiami tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui. Paisydamas šios Konstitucijos 142 straipsnyje įtvirtinto Seimo ir Respublikos Prezidento galių valstybės gynimo srityje atribojimo ir derinimo taisyklės, įstatymų leidėjas pagal Konstitucijos 140 straipsnio 2 dalį, kurioje nustatyta, kad vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas yra Respublikos Prezidentas, gali nustatyti ir tokių teisinį reguliavimą, pagal kurį Respublikos Prezidentas būtų įgaliotas nedelsdamas priimti sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos ne tik Konstitucijos 84 straipsnio 16 punkte, 142 straipsnio 2 dalyje numatyto ginkluoto užpuolimo, gresiančio valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, atveju, bet ir Seimo ratifikuojamoje kolektyvinės gynybos sutartyje numatyto Lietuvos Respublikos ir jos sąjungininkės valstybės ginkluoto užpuolimo atveju, jeigu toks sprendimas nedelsiant turi būti teikiamas tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui.

6.3. RESPUBLIKOS PREZIDENTO TEISĖS AKTAI

Respublikos Prezidento aktai, jų kontrasignavimas (Konstitucijos 85 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas

Konstitucijos 85 straipsnio nuostatos „kad Respublikos Prezidento dekretai turėtų galią“ formuluotė „Respublikos Prezidento dekretai“ reiškia, kad Respublikos Prezidento dekretas, kaip teisės aktas, atsiranda tik tada, kai jis yra Respublikos Prezidento

pasirašytas. Kol Respublikos Prezidentas nėra to padaręs, nėra teisinio pagrindo konstatuoti, kad Respublikos Prezidentas yra išleidęs dekretą. Kol dokumentas, turintis Respublikos Prezidento dekreto pavadinimą, nėra Respublikos Prezidento pasirašytas, šis dokumentas yra tik Respublikos Prezidento dekreto projektas, bet ne pats dekretas. Pažymėtina, jog Konstitucijoje nėra numatyta, kad Respublikos Prezidento dekretų projektus prieš juos pasirašant Respublikos Prezidentui galėtų ar turėtų pasirašyti Ministras Pirmininkas ar kuris nors ministras. Jeigu įstatymais ar kitais teisės aktais būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį Respublikos Prezidento dekretų projektus prieš juos pasirašant Respublikos Prezidentui turėtų pasirašyti Ministras Pirmininkas ar ministras, tokį teisinį reguliavimą nustatantys teisės aktai prieštarautų Konstitucijai.

Taigi pagal Konstitucijos 85 straipsnį Ministras Pirmininkas arba atitinkamas ministras pasirašo Respublikos Prezidento dekretus, t. y. dekreto pavadinimą turintį Respublikos Prezidento išleistą teisės aktą, kurį Respublikos Prezidentas jau yra pasirašęs.

Konstitucijos 85 straipsnio nuostata „kad Respublikos Prezidento dekretai <...> turėtų galią, jie privalo būti pasirašyti Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro“ reiškia, kad tol, kol Respublikos Prezidento dekretas nėra pasirašytas Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro, toks dekretas negali įsigaliooti, taigi negali sukelti jokių teisinių padarinių.

Vadinasi, nurodytoje Konstitucijos 85 straipsnio nuostatoje yra įtvirtinta papildoma sąlyga, kuriai esant Respublikos Prezidento dekretai, nurodyti Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose, gali sukelti teisinius padarinius: tokie dekretai privalo būti pasirašyti Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro. Teisės teorijoje toks pasirašymas vadinamas kontrasignavimu.

Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kokios valstybės institucijos vykdo valstybės valdžią, yra nurodyta ir tai, kad valstybės valdžią vykdo „Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė“. Pagal Konstituciją Respublikos Prezidentas yra vykdomosios valdžios dalis (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas). Konstitucijos 84 straipsnyje, taip pat kituose Konstitucijos straipsniuose yra įtvirtinti įvairūs Respublikos Prezidento įgaliojimai, kuriuos vykdydamas Respublikos Prezidentas leidžia dekretus. Dauguma Respublikos Prezidento leidžiamų dekretų pagal Konstituciją nėra pasirašomi Ministro Pirmininko arba ministro – pagal Konstituciją Ministras Pirmininkas arba atitinkamas ministras pasirašo tik tuos dekretus, kurie nurodyti Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose. Toks konstitucinis reguliavimas reiškia, kad Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose nurodyti Respublikos Prezidento įgaliojimai yra laikomi ypač svarbia vykdomosios valdžios sritimi ir kad pagal Konstituciją Respublikos Prezidentas negali vienasmeniškai be atitinkamo Vyriausybės nario pritarimo vykdyti minėtų įgaliojimų. Toks konstitucinis reguliavimas atspindi „stabdžių ir atsvarų“ sistemos įtvirtinimą įgyvendinant vykdomąją valdžią.

Atskleidžiant Konstitucijos 85 straipsnio nuostatos „kad Respublikos Prezidento dekretai, nurodyti Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose turėtų galią, jie privalo būti pasirašyti Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro“ turinį pažymėtina, kad nurodytos nuostatos negalima aiškinti izoliuotai nuo kitos šiame straipsnyje įtvirtintos nuostatos – nuo nuostatos „atsakomybė už tokį dekretą tenka jį pasirašiusiam Ministrui Pirmininkui arba ministrui“.

Atsižvelgiant į tai, kad atsakomybė už Respublikos Prezidento dekretus, nurodytus Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose, tenka juos pasirašiusiam Ministrui Pirmininkui ar ministrui, darytina išvada, kad pagal Konstitucijos 85 straipsnį Ministras Pirmininkas ar ministras turi teisę ir pareigą spręsti, ar pasirašyti Respublikos Prezidento dekretą, ar jo nepasirašyti. Ministras Pirmininkas ar ministras neturi pareigos pasirašyti tokį

dekretą, kuris išleistas nepaisant Konstitucijos ar nesilaikant atitinkamuose įstatymuose nustatytos tvarkos, kitų nustatytų reikalavimų, nes priešingu atveju Ministrui Pirmininkui arba ministrui tektų atsakomybė už veiksmus, kuriuos jis privalėtų atlikti neturėdamas pasirinkimo, t. y. nepriklausomai nuo savo valios. Demokratinėje teisinėje valstybėje tokio teisinio reguliavimo negali būti, nes tai nesiderintų su teisinės valstybės ir teisingumo principais, kuriais yra grindžiama ir pati Lietuvos Konstitucija, ir visa Lietuvos teisės sistema.

Iš Konstitucijos 85 straipsnyje įtvirtintos Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro teisės ir pareigos spręsti, ar pasirašyti Respublikos Prezidento dekretus, nurodytus Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose, ar jų nepasirašyti, Ministrui Pirmininkui arba atitinkamam ministrui tenka pareiga prieš pasirašant atitinkamą Respublikos Prezidento dekretą įsitikinti, ar šis Respublikos Prezidento dekretas yra išleistas paisant Konstitucijos ir laikantis atitinkamuose įstatymuose nustatytos tvarkos, kitų nustatytų reikalavimų. Būtent dėl to, kad Ministras Pirmininkas arba atitinkamas ministras turi minėtą pareigą, atsakomybė už tokį Respublikos Prezidento dekretą pagal Konstitucijos 85 straipsnį tenka jį pasirašiusiam Ministrui Pirmininkui arba atitinkamam ministrui.

Taigi Konstitucijos 85 straipsnyje nustatytas teisinis reguliavimas, pagal kurį Respublikos Prezidento dekretai, nurodyti Konstitucijos 85 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose, kad įgytų galią, privalo būti pasirašyti Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro, įtvirtina Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro teisę ir pareigą dalyvauti įgyvendinant Respublikos Prezidento įgaliojimus, nurodytus Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose, taip pat Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro teisę ir pareigą neleisti įsigaliooti tokiam Respublikos Prezidento dekretui, kuris išleistas nepaisant Konstitucijos ar įstatymų nustatytų reikalavimų bei nustatytos tvarkos. Tai yra atsvara Respublikos Prezidento sprendimams, jeigu jais būtų nepaisoma Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintų reikalavimų, būtų piktnaudžiaujama Respublikos Prezidento įgaliojimais, jam nustatytais Konstitucijoje ir įstatymuose. Kita vertus, tai, kad atsakomybė už Respublikos Prezidento dekretą tenka ne pačiam Respublikos Prezidentui, o Ministrui Pirmininkui arba atitinkamam ministrui, yra grindžiama nuostata, kad Respublikos Prezidentas, kol eina savo pareigas, nėra atsakingas už savo sprendimus, išskyrus Konstitucijos 74 straipsnyje tiesiogiai numatytus atvejus, t. y. už tuos sprendimus, kuriais Respublikos Prezidentas šiuurškčiai pažeidžia Konstituciją, sulaužo priesaiką, padaro nusikaltimą. Tokiais atvejais yra sprendžiamas Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės klausimas (Konstitucijos 74 straipsnis).

<...>

Pažymėtina, kad iš Konstitucijos 85 straipsnyje įtvirtinto teisinio reguliavimo <...> ministrui prieš pasirašant Respublikos Prezidento dekretą dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo, taip pat ir dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka, kyla pareiga įsitikinti, ar Respublikos Prezidento dekretas yra išleistas paisant Konstitucijos ir vadovaujantis <...> įstatyme nustatytais pilietybės įgijimo pagrindais, taip pat laikantis <...> įstatyme nustatytos pilietybės suteikimo tvarkos. Pagal Konstitucijos 85 straipsnį atsakomybė už tokį Respublikos Prezidento dekretą tenka jį pasirašiusiam <...> ministrui.

<...>

Atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstitucijos 86 ir 74 straipsnius Respublikos Prezidentas už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą arba priesaikos sulaužymą, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, gali būti patrauktas konstitucinėn atsakomybėn – pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, darytina išvada, kad Konstitucijos 85 straipsnio nuostata „atsakomybė už tokį dekretą tenka jį pasirašiusiam Ministrui Pirmininkui arba ministrui“ negali būti aiškinama kaip nustatanti, kad Respublikos Prezidentas visais atvejais nėra atsakingas

už savo išleistus Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose nurodytus dekretus, kuriuos pasirašė Ministras Pirmininkas arba ministras.

Sistemiškai aiškinant Konstitucijos 85, 86 ir 74 straipsnius darytina išvada, kad atsakomybė už tokį Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose nurodytą dekretą, kuriuo šiurkščiai pažeidžiama Konstitucija arba sulaužoma priesaika, arba padaromas nusikaltimas, tenka ne tik tokį dekretą kontrasignavusiam Ministrui Pirmininkui arba ministrui, bet ir tokį dekretą išleidusiam Respublikos Prezidentui.

Kartu pažymėtina, jog vien tai, kad Respublikos Prezidento dekretas yra pripažintamas prieštaraujančiu Konstitucijai ar įstatymui, savaime nereiškia, kad išleidęs dekretą, pripažintą prieštaraujančiu Konstitucijai ar įstatymui, Respublikos Prezidentas šiurkščiai pažeidė Konstituciją arba sulaužė priesaiką, arba padarė nusikaltimą. Sprendžiant, ar išleidęs Konstitucijai ar įstatymui prieštaraujantį dekretą Respublikos Prezidentas šiurkščiai pažeidė Konstituciją arba sulaužė priesaiką, arba padarė nusikaltimą, būtina įvertinti ne tik Respublikos Prezidento dekreto turinį, bet ir tai, ar išleidžiant šį Respublikos Prezidento dekretą buvo įvykdyti Konstitucijoje ir atitinkamuose įstatymuose nustatyti reikalavimai, ar buvo laikomasi nustatytos tvarkos, taip pat būtina įvertinti kitas faktines tokio dekreto išleidimo aplinkybes.

<...>

Respublikos Prezidento leidžiami teisės aktai yra poįstatyminiai teisės aktai, todėl jie, kaip ir visi kiti poįstatyminiai teisės aktai, negali prieštarauti Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams.

7. VYRIAUSYBĖ

7.1. VYRIAUSYBĖS KONSTITUCINIS STATUSAS

Vyriausybės konstitucinis statusas

Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas

Lietuvos vykdomosios valdžios institucijų sistemoje Vyriausybė, įgyvendinanti valstybinį valdymą, užima išskirtinę vietą. Vyriausybė – kolegiali bendros kompetencijos institucija. Ją sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai. Konstitucijos 94 straipsnyje nustatyta, kad Vyriausybė tvarko krašto reikalus, saugo šalies teritorijos neliečiamybę, garantuoja valstybės saugumą ir viešąją tvarką, vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, taip pat Respublikos Prezidento dekretus, koordinuoja ministerijų ir kitų Vyriausybės įstaigų veiklą, rengia valstybės biudžeto projektą ir teikia jį Seimui, vykdo valstybės biudžetą, teikia Seimui biudžeto įvykdymo apyskaitą, rengia ir teikia Seimui svarstyti įstatymų projektus, užmezga diplomatinius santykius ir palaiko ryšius su užsienio valstybėmis bei tarptautinėmis organizacijomis, vykdo kitas pareigas, kurias jai paveda Konstitucija ir įstatymai. Vyriausybės galias apibrėžia Konstitucija ir įstatymai. Vyriausybė solidariai atsako Seimui už bendrą Vyriausybės veiklą. Ministrai, vadovaudami jiems pavestoms valdymo sritims, yra atsakingi Seimui, Respublikos Prezidentui ir tiesiogiai pavaldūs Ministrui Pirmininkui.

Vyriausybės atskaitingumas Tautos atstovybei

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas

Pagal Konstituciją Seimas vykdo parlamentinę Vyriausybės kontrolę. Seimo reikavimu Vyriausybė arba atskiri ministrai turi atsiskaityti Seime už savo veiklą (Konstitucijos 101 straipsnio 1 dalis). Taigi valstybės valdžių padalijimas Konstitucijoje suponuoja ir Vyriausybės – vykdomosios valdžios kolegialios institucijos atskaitingumą įstatymų leidžiamajai valdžiai – Tautos atstovybei.

Vyriausybės konstitucinis statusas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucijoje yra nustatyti vykdomosios valdžios institucijų sistemos pagrindai, taip pat aukščiausiųjų vykdomosios valdžios institucijų įgaliojimai. Lietuvos valstybės konstitucinei santvarkai yra būdingas dualistinės (sudvejintos) vykdomosios valdžios modelis: vykdomąją valdžią Lietuvoje vykdo Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas bei Vyriausybė.

<...>

Vyriausybė yra kolegiali vykdomosios valdžios institucija (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas). Konstitucijos 91 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybę sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai; pagal Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalį ministras *inter alia* vadovauja ministerijai. Pagal Konstitucijos 94 straipsnio 3 punktą Vyriausybė koordinuoja ministerijų ir kitų Vyriausybės įstaigų veiklą. Konstitucijoje nurodyta tik viena ministro pareigybė – krašto apsaugos ministras (Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalis); taigi pagal Konstituciją Lietuvoje negali nebūti Krašto apsaugos ministerijos. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 94 straipsnio 3 punkte nustatytą teisinį reguliavimą, 1999 m. lapkričio 23 d. nutarime yra konstatavęs, kad Konstitucijoje nėra atskleidžiama, kokios įstaigos yra laikomos „Vyriausybės įstaigomis“,

taip pat nėra nurodoma, koks yra minėtų Vyriausybės įstaigų teisinis statusas. Tai nustatyti paliekama įstatymų leidėjui, turinčiam šioje srityje diskreciją (ją riboja Konstitucija). Kita vertus, kai kurios Vyriausybės institucijos Konstitucijoje yra nurodytos; antai Konstitucijos 123 straipsnio 2 ir 3 dalyse yra įtvirtinta Vyriausybės atstovo, turinčio įgaliojimus prižiūrėti, ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus, institucija. Šiame kontekste paminėtina ir tai, kad Konstitucijos 123 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog aukštesniuosiuose administraciniuose vienetuose įstatymo nustatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė; taigi įstatymų leidėjas turi pareigą ne tik įsteigti aukštesniuosius administracinius organus, bet ir numatyti Vyriausybės institucijas, per kurias Vyriausybė organizuotą valdymą aukštesniuosiuose administraciniuose vienetuose.

Pažymėtina, kad Respublikos Prezidento ir Vyriausybės, kaip dviejų dualistinės (sudvejintos) vykdomosios valdžios atšakų, įgaliojimai yra skirtingi, vienas kito atžvilgiu autonomiškai, savarankiškai. Kita vertus, Konstitucijoje yra *expressis verbis* nurodyti tie Respublikos Prezidento ir Vyriausybės įgaliojimai, kuriuos Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė įgyvendina kartu. Antai Konstitucijos 85 straipsnyje *inter alia* nustatyta: „Kad Respublikos Prezidento dekretai, nurodyti Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose turėtų galią, jie privalo būti pasirašyti Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro.“ Pagal Konstitucijos 84 straipsnio 1 punktą Respublikos Prezidentas *inter alia* kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką. Pažymėtina ir tai, kad, paisant Konstitucijos, įstatymu gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį tam tikros valstybės institucijos būtų įsteigtos prie Respublikos Prezidento – valstybės vadovo.

Vyriausybės konstitucinis statusas; pagal Konstituciją negalima tokia situacija, kad valstybėje nebūtų veikiančios Vyriausybės

Konstitucinio Teismo 2020 m. rugpjūčio 28 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog Lietuvos vykdomosios valdžios institucijų sistemoje Vyriausybė, įgyvendinanti valstybinį valdymą, užima išskirtinę vietą (*inter alia* 1998 m. sausio 10 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2018 m. kovo 8 d. nutarimai). <...> Vyriausybė yra valstybės funkcionavimą užtikrinanti vykdomosios valdžios institucija. Vyriausybė yra kolegiali vykdomosios valdžios institucija, įgyvendinanti valstybinį valdymą (*inter alia* 2010 m. gegužės 13 d., 2018 m. kovo 2 d., 2018 m. lapkričio 25 d. nutarimai).

Pagal Konstituciją Vyriausybė nepertraukiamai įgyvendina vykdomąją valdžią (1998 m. sausio 10 d. nutarimas). Pagal Konstitucijos 94 straipsnį Vyriausybė: tvarko krašto reikalus, saugo Lietuvos Respublikos teritorijos neliečiamybę, garantuoja valstybės saugumą ir viešąją tvarką (1 punktas); vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, taip pat Respublikos Prezidento dekretus (2 punktas); koordinuoja ministerijų ir kitų Vyriausybės įstaigų veiklą (3 punktas); rengia valstybės biudžeto projektą ir teikia jį Seimui; vykdo valstybės biudžetą, teikia Seimui biudžeto įvykdymo apyskaitą (4 punktas); rengia ir teikia Seimui svarstyti įstatymų projektus (5 punktas); užmezga diplomatinčius santykius ir palaiko ryšius su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis (6 punktas); vykdo kitas pareigas, kurias Vyriausybei paveda Konstitucija ir kiti įstatymai (7 punktas). Vyriausybės įgaliojimai taip pat yra nustatyti Konstitucijos 84 straipsnio 3 punkte, 89 straipsnio 1 dalyje, 123 straipsnio 1 dalyje, 128 straipsnio 1 dalyje ir kt.

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, jog pagal Konstituciją negalima tokia situacija, kad valstybėje nebūtų veikiančios Vyriausybės kaip valstybės funkcionavimą užtikrinančios ir nepertraukiamai įgyvendinančios valstybinį valdymą kolegialios vykdomosios valdžios institucijos, t. y. nei pagal Konstituciją įgaliojimus veikti turinčios Vyriausybės, nei Vyriausybės, kuriai pagal Konstituciją būtų pavesta eiti pareigas bent laikinai.

7.2. VYRIAUSYBĖS FORMAVIMAS. ĮGALIOJIMŲ GRĄŽINIMAS. ATSISTATYDINIMAS

Įgaliojimų Vyriausybei veikti suteikimas; Vyriausybės programos teisinė reikšmė
(Konstitucijos 67 straipsnio 7 punktą, 92 straipsnio 5 dalį)

Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas

Seimas, pritardamas Vyriausybės programai, Vyriausybei suteikia įgaliojimus veikti. Taip įgyvendinamos Vyriausybės veiklą reguliuojančios Konstitucijos normos, įtvirtinančios Vyriausybės atsakomybės Seimui principą. Konstitucinėje valdžių struktūroje įtvirtinta, kad tik Seimo pasitikėjimą turinti Vyriausybė gali vykdyti savo įgaliojimus. Teisinė tokių įgaliojimų suteikimo forma – balsavimas Seime pritariant Vyriausybės programai.

Vyriausybės programos pagrindas yra parlamento rinkimus laimėjusių politinių jėgų programos, tačiau jų nuostatos tik per Vyriausybės programą įgyja teisinę reikšmę įpareigojamos tiek Vyriausybei, tiek ją palaikančią Seimo daugumą atitinkamai veikti. Toks Vyriausybės programos teisinės reikšmės pripažinimas – būdingas parlamentinės demokratijos ypatumas. Jis įtvirtintas Konstitucijos 67 straipsnio 7 punkto ir 92 straipsnio 5 dalies normose.

Būtent dėl to Respublikos Prezidentui tenka skirti Seimo daugumos palaikomą Ministrą Pirmininką ir tvirtinti tokią Vyriausybę, kurios programai Seimas gali pritarti posėdyje dalyvaujančių narių balsų dauguma. Kitaip nebus suformuota valstybės funkcionavimą užtikrinanti vykdomosios valdžios institucija. Vyriausybė, siekdama įgyti Seimo pasitikėjimą, numatydamą savo veiklos kryptis tam tikram laikotarpiui, privalės atsižvelgti į galimą Seimo narių pritarimą ar nepritaringumą. Seimas, išreišdamas pasitikėjimą Vyriausybės programa, įsipareigoja prižiūrėti, kaip Vyriausybė veiks įgyvendindama programą. Vyriausybės programa – Vyriausybės politinės-teisinės atsakomybės Seimui pagrindas, nes ji solidariai atsako Seimui už bendrą savo veiklą. Vyriausybei įgaliojimus veikti suteikęs Seimas gali pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe ar Ministru Pirmininku. Nepasitikėjimo pareiškimo padarinys – Vyriausybės atsistatydinimas.

Taigi Vyriausybės programa vertintina kaip teisinis dokumentas, kuriame išdėstytos tam tikro laikotarpio valstybės veiklos gairės. Jis skelbtinas „Valstybės žiniuose“. Kartu ne mažiau svarbi yra jos, kaip teisinės formos, sąlygojančios Vyriausybę formuojančių institucijų veiksmus ir užtikrinančios Vyriausybės bei šių institucijų tarpusavio sąveiką, reikšmė.

<...>

Pagal Konstituciją Vyriausybė nepertraukiamai įgyvendina vykdomąją valdžią. Vyriausybės veikla grindžiama Seimo, pritarusio jos programai, pasitikėjimu.

Vyriausybės programa yra privaloma atitinkamai Vyriausybei visą jos įgaliojimų laiką. Nauja Vyriausybė, prašydama įgaliojimų veikti, pateikia Seimui svarstyti savo programą. Seimas, pritardamas Vyriausybės programai, pasitikėjimą Vyriausybe iš principo išreiškia savo įgaliojimų laikui. Žinoma, tai nereiškia, kad Vyriausybei atsistatydinus bus tvirtinama ta pati programa.

Vyriausybės formavimas

Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas

Vyriausybę – kolegialią vykdomosios valdžios instituciją formuoja Seimas ir Respublikos Prezidentas, tačiau jų vaidmuo ir uždaviniai nevienodi. Respublikos Prezidentas šiame procese dalyvauja kaip valstybės vadovas, atliekantis Konstitucijoje numatytas funkcijas, tuo tarpu Seimas veikia kaip tautos atstovybė, kuriai atsakinga Vyriausybė.

Įgaliojimų Vyriausybei veikti suteikimas ir jos veiklos kontrolė – svarbi Seimo kompetencijos sritis. Konstitucijos 67 straipsnyje numatytos šios Seimo prerogatyvos: Seimas pritaria ar nepritaria Respublikos Prezidento teikiamai Ministro Pirmininko kandidatūrai, svarsto Ministro Pirmininko pateiktą Vyriausybės programą ir sprendžia, ar jai pritarti, prižiūri Vyriausybės veiklą, gali reikšti nepasitikėjimą Ministru Pirmininku ar ministru ir kt. Kaip nustatyta Konstitucijos 96 straipsnio 1 dalyje, Vyriausybė yra solidariai atsakinga Seimui už bendrą Vyriausybės veiklą. <...>

Respublikos Prezidento ir Vyriausybės santykius reguliuoja Konstitucijos normos, nustatančios, kad Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu skiria Ministrą Pirmininką, paveda jam sudaryti Vyriausybę ir tvirtina jos sudėtį. Jis Seimo pritarimu atleidžia Ministrą Pirmininką, priima Vyriausybės grąžinamus įgaliojimus išrinkus naują Seimą ir paveda jai eiti pareigas, kol bus sudaryta Vyriausybė, priima Vyriausybės atsistatydinimą ir prireikus paveda jai toliau eiti pareigas arba paveda vienam iš ministrų eiti Ministro Pirmininko pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė. Respublikos Prezidentas Vyriausybei atsistatydinus ar grąžinus savo įgaliojimus ne vėliau kaip per 15 dienų teikia Seimui svarstyti Ministro Pirmininko kandidatūrą, Ministro Pirmininko teikimu skiria ir atleidžia ministrus ir t. t.

<...> Pagal Europos konstitucinę tradiciją prezidentas vyriausybės vadovu skiria tą asmenį, kurį remia parlamento dauguma. Tokios konstitutinės praktikos laikomasi ir Lietuvoje.

Seimo ir Respublikos Prezidento įgaliojimų Vyriausybės formavimo srityje analizė leidžia teigti, kad šiame procese Respublikos Prezidento veiklos svarbiausias uždavinys – laiduoti valdžios institucijų sąveiką. Formuojant Vyriausybę jo veiksmus visų pirma turėtų lemti pareiga veikti taip, kad būtų sudaryta veiksminga, t. y. turinti Seimo pasitikėjimą, Vyriausybė.

Taigi remiantis parlamentinės demokratijos principais, įtvirtintais Konstitucijoje, darytina prielaida, kad Respublikos Prezidentas negali laisvai pasirinkti Ministro Pirmininko ar ministrų kandidatūrų, nes visais atvejais minėtų pareigūnų skyrimas priklauso nuo Seimo pasitikėjimo ar nepasitikėjimo jais. Kartu negalima ignoruoti ir to, kad Respublikos Prezidentas, būdamas vykdomosios valdžios dalis, turi tam tikrų politinio poveikio galimybių Vyriausybės personalinės sudėties formavimui.

Vyriausybės įgaliojimų grąžinimas išrinkus Respublikos Prezidentą (Konstitucijos 80, 82 straipsniai, 92 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, analizuodamas Vyriausybės įgaliojimų grąžinimo klausimą, pažymi, kad Konstitucijos 92 straipsnio 4 dalies normos negalima aiškinti ją atribojus nuo kitų Konstitucijos normų. Konstitucinės normos, reguliuojančios įvairius Vyriausybės formavimo aspektus, Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės tarpusavio santykius, išdėstytos ne viename Konstitucijos skirsnyje ar straipsnyje. Konstitucija – vientisas aktas, todėl prioritetas šiuo atveju turi būti teikiamas sisteminiam aiškinimui. Aiškinant Konstitucijos 92 straipsnio 4 dalies normos turinį svarbu atsižvelgti ir į normos priėmimo tikslą.

Konstitucijos 82 straipsnyje nustatyta: „Išrinktas Respublikos Prezidentas savo pareigas pradeda eiti rytojaus dieną pasibaigus buvusio Respublikos Prezidento kadencijai, po to, kai Vilniuje, dalyvaujant Tautos atstovams – Seimo nariams, prisiekia Tautai būti ištikimas Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas.“

Valstybėse, kuriose prezidentas renkamas visuotiniuose rinkimuose, paprastai tarp rinkimų rezultato paskelbimo ir prezidento pareigų ėjimo pradžios yra tam tikras laikotarpis. Tuo metu kadenciją baigiantis prezidentas toliau eina savo pareigas, dirba parlamentas

ir jo pasitikėjimą turinti vyriausybė, kurią formuojant dalyvavo šalies vadovas. Pakankamai ilga pauzė paaiškinama tuo, kad reikia tam tikro laiko pasitraukiančiam prezidentui pasirengti valstybės vadovo pareigų perdavimui, o naujam – pasirengti pareigų priėmimui.

Toks laikotarpis nustatytas ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 80 straipsnyje. Per šį laikotarpį kadenciją baigiantis Respublikos Prezidentas tebėra valstybės vadovas. Jam priklauso visi pagal Konstituciją valstybės vadovui suteikti įgaliojimai. Tik jis vienas gali juos vykdyti. Naujai išrinktas Respublikos Prezidentas nuo galutinių rinkimų rezultatų paskelbimo iki priesaikos davimo valstybės vadovo įgaliojimų dar neturi. Vyriausybė, kurią sudarant dalyvavo kadenciją baigiantis Respublikos Prezidentas, toliau vykdo savo įgaliojimus.

Priesiekus naujam Respublikos Prezidentui, nutrūksta buvusiojo Respublikos Prezidento įgaliojimai, kartu nutrūksta ir Vyriausybės ryšys su valstybės vadovu, kuris taip pat ją formavo. Konstitucinis Teismas, remdamasis konstitucinių normų analize, daro išvadą, kad Vyriausybė privalo grąžinti įgaliojimus naujai išrinktam Respublikos Prezidentui priesiekus ir pradėjus eiti pareigas.

<...> Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Konstitucijos 80, 82 straipsnių ir 92 straipsnio 4 dalies normas, daro išvadą, kad Vyriausybės įgaliojimai turėtų būti grąžinami Respublikos Prezidentui tą dieną, kai jis pradeda eiti savo pareigas. Šis aiškinimas pagrįstas tuo, kad Konstitucijoje nenumatytas joks kitas terminas.

Vyriausybės atsistatydinimo samprata ir pagrindai (Konstitucijos 101 straipsnio 2, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas

Vyriausybės atsistatydinimo pagrindai įtvirtinti Konstitucijos 101 straipsnio 3 dalyje. Joje nustatyta, kad Vyriausybė privalo atsistatydinti šiais atvejais:

- 1) kai Seimas du kartus iš eilės nepritaria naujai sudarytos Vyriausybės programai;
- 2) kai Seimas visų Seimo narių balsų dauguma slapto balsavimu pareiškia nepasitikėjimą Vyriausybe ar Ministru Pirmininku;
- 3) kai Ministras Pirmininkas atsistatydina ar miršta;
- 4) po Seimo rinkimų, kai sudaroma nauja Vyriausybė.

Be to, atsistatydinti turi ir Vyriausybė, kuri, pasikeitus daugiau kaip pusei ministrų, iš naujo negauna Seimo įgaliojimų (Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalis).

Konstitucinis Teismas pažymi, kad šis Vyriausybės atsistatydinimo pagrindų sąrašas yra baigtinis.

Akivaizdu, kad viena iš svarbiausių atsistatydinimo priežasčių – Seimo pasitikėjimo Vyriausybe praradimas ar neįgijimas. Tačiau nepasitikėjimo raiškos formos Konstitucijoje numatytos įvairios: vienu atveju Seimas nepasitikėjimą išreiškia tiesiogiai, kitu – du kartus iš eilės nepritardamas naujai sudarytos Vyriausybės programai, trečiuoju atveju Vyriausybė turi pakartotinai, t. y. iš naujo, gauti Seimo įgaliojimus. Pagaliau kitais dviem atvejais preziumuojama, kad Vyriausybė neteko Seimo pasitikėjimo, t. y. įgaliojimų veikti: pirma, kai Ministras Pirmininkas atsistatydina ar miršta, antra, po Seimo rinkimų.

Taigi Vyriausybės atsistatydinimas reiškia, kad jos veikla pasibaigia. Po atsistatydinimo, o Konstitucijos 101 straipsnio 3 dalies 4 punkte numatytu atveju dar iki jo, pradedama naujos Vyriausybės formavimo procedūra.

Vyriausybės atsistatydinimo ir įgaliojimų grąžinimo teisinių padarinių skirtumai; įgaliojimų gavimas iš naujo po Respublikos Prezidento rinkimų (Konstitucijos 84, 92, 101 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas

Be „Vyriausybės atsistatydinimo“ sąvokos, Konstitucijoje vartojama ir sąvoka „Vyriausybės įgaliojimų grąžinimas“. <...> Vyriausybės atsistatydinimo pagrindai yra išsamiai išvardyti Konstitucijos 101 straipsnyje. Jų esmę sudaro Seimo pasitikėjimo Vyriausybe netekimas ar neįgijimas. Tuo tarpu Vyriausybės įgaliojimų grąžinimas yra numatytas dviem atvejais: pirmu – po Seimo rinkimų, ir antru – po Respublikos Prezidento rinkimų (Konstitucijos 92 straipsnio 4 dalis).

Taigi galima daryti išvadą, jog būtinybę Vyriausybei grąžinti įgaliojimus lemia tai, kad baigiasi vieno iš Vyriausybę sudariusių subjektų įgaliojimai. Tačiau konstitucinėse normose minėtųjų subjektų pasikeitimui ir jų įtakai Vyriausybės formavimui teikiama skirtinga reikšmė. Antai po Seimo rinkimų Vyriausybė privalo ne tik grąžinti savo įgaliojimus, bet ir atsistatydinti (Konstitucijos 101 straipsnio 3 dalies 4 punktas). Taigi šiuo atveju įgaliojimų grąžinimas yra pirmas žingsnis į privalomą, Konstitucijoje išakniai nurodytą Vyriausybės atsistatydinimą. Akivaizdu, kad po Seimo rinkimų nebelieka subjekto, iš kurio Vyriausybė gavo pasitikėjimą ir įgaliojimus veikti, todėl ji ir privalo atsistatydinti.

Po Seimo rinkimų Respublikos Prezidentas, vadovaudamasis Konstitucijos 84 straipsnio 6 punktu, priima Vyriausybės grąžinamus įgaliojimus ir paveda jai eiti pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė. Respublikos Prezidentas ne vėliau kaip per 15 dienų teikia Seimui svarstyti naujo Ministro Pirmininko kandidatūrą. Taip pradedama formuoti nauja Vyriausybė. Kai sudaroma nauja Vyriausybė, įgaliojimus grąžinusi Vyriausybė atsistatydina (Konstitucijos 101 straipsnio 3 dalies 4 punktas).

Po Respublikos Prezidento rinkimų Vyriausybė taip pat grąžina savo įgaliojimus naujai išrinktam Respublikos Prezidentui. Tačiau Konstitucijos normose nenumatyta, kad tuomet Vyriausybė privalo atsistatydinti. Taip yra dėl to, kad pasikeitus valstybės vadovui toliau išlieka Seimo pasitikėjimas Vyriausybe. Todėl įgaliojimų grąžinimo po Respublikos Prezidento rinkimų atveju valstybės vadovo pavedimas toliau eiti pareigas turėtų būti duodamas tai pačiai Vyriausybei. Tuo tarpu Vyriausybės atsistatydinimo atveju Respublikos Prezidentas gali pavesti Ministro Pirmininko pareigas eiti ir kitam Vyriausybės nariui.

Taigi Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad nėra pagrindo sąvokas „Vyriausybės atsistatydinimas“ ir „Vyriausybės įgaliojimų grąžinimas“ laikyti tapačiomis. Jos susijusios su skirtingomis teisinėmis situacijomis. Tai lemia ir skirtingus teisinius padarinius.

Konstitucijos 84 straipsnio 8 punkte nustatyta, kad Vyriausybei atsistatydinus ar grąžinus įgaliojimus Respublikos Prezidentas ne vėliau kaip per 15 dienų teikia Seimui svarstyti Ministro Pirmininko kandidatūrą. Konstitucinis Teismas pažymi, kad šios normos esmę sudaro Respublikos Prezidento prerogatyva nustatyti laiku teikti Seimui svarstyti Ministro Pirmininko kandidatūrą. Čia vartojamas sąvokas „atsistatydinimas“ ar „įgaliojimų grąžinimas“ reikėtų interpretuoti tik atsižvelgiant į jau nurodytas aplinkybes.

Pažymėtina, kad Vyriausybės įgaliojimų grąžinimo po Respublikos Prezidento rinkimų konstitucinis reguliavimas Lietuvoje šiek tiek primena Prancūzijos III Respublikos laikų konstitucinę tradiciją, kai vyriausybė atsistatydindavo tiek po parlamento, tiek po prezidento rinkimų. Atsistatydinimas po prezidento rinkimų buvo vadinamas „mandagumo atsistatydinimu“ (*démision de courtoisie*). Po „mandagumo atsistatydinimo“ vyriausybė vėl būdavo patvirtinama iš naujo. Teigiama, kad ši procedūra prasminga dėl vyriausybės ryšio su valstybės vadovu ir kad ji atspindi tam tikras valdymo modelio raidos tendencijas.

Nors Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įgaliojimų grąžinimui teikiamas kiek kitoks turinys, tačiau juo neabejotinai išreiškiama pagarba valstybės vadovo institucijai, pripažįstamas Respublikos Prezidento ir Vyriausybės santykių reikšmingumas. Konstitucijos 84, 92 ir 101 straipsnių turinio analizė leidžia teigti, kad toks įgaliojimų grąžinimas nesuopnuoja Vyriausybės atsistatydinimo. Antraip Konstitucijoje būtų tiesiogiai nurodyta, kad po Respublikos Prezidento rinkimų Vyriausybė grąžina savo įgaliojimus ir atsistatydina. Grąžinusi įgaliojimus, Vyriausybė išlieka legitiimi.

Tačiau įgaliojimų grąžinimo procedūra yra ne tik tarpinstitucinio mandagumo išraiška – ji suteikia galimybę Respublikos Prezidentui patikrinti, ar Seimas ir toliau pasitiki Vyriausybe. Respublikos Prezidentas, remdamasis Konstitucijos 92 straipsniu, 84 straipsnio 8 punktu bei atsižvelgdamas į parlamentinės demokratijos tradiciją, Konstitucijos 84 straipsnio 8 punkte nustatyta tvarka teikia Seimui svarstyti įgaliojimus grąžinusios Vyriausybės Ministro Pirmininko kandidatūrą. Seimui pritarus Ministro Pirmininko kandidatūrai ir Respublikos Prezidentui paskyrus Ministrą Pirmininką bei patvirtinus jo pateiktos Vyriausybės sudėtį, jeigu nepasikeitė daugiau kaip pusė ministrų, tai reikštų, kad Vyriausybė yra iš naujo gavusi įgaliojimus veikti.

Jei Seimas nepritaria Ministro Pirmininko kandidatūrai, tai reikštų, kad Vyriausybė privalo atsistatydinti (Konstitucijos 101 straipsnio 3 dalies 2 punktas). Tai būtų konstitucinis pagrindas pradėti naujos Vyriausybės sudarymo procedūrą.

Vyriausybės konstitucinis statusas; įgaliojimų veikti gavimas; veiklos parlamentinė priežiūra; įgaliojimų gavimas iš naujo pasikeitus daugiau kaip pusei ministrų (Konstitucijos 92, 101 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 1999 m. balandžio 20 d. nutarimas

Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, Vyriausybė turi iš naujo gauti Seimo įgaliojimus. Priešingu atveju Vyriausybė turi atsistatydinti.“

Šios Konstitucijos normos turinį galima atskleisti tik atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintą Vyriausybės sudarymo ir įgaliojimų veikti gavimo tvarką, tokių įgaliojimų gavimo iš naujo teisinį reglamentavimą ir į Seimo bei Vyriausybės tarpusavio teisinių santykių ypatumus.

Konstitucijos 5 straipsnis nustato, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Ši Konstitucijos nuostata sudaro valstybės valdžių padalijimo ir pusiausvyros pagrindą. Vyriausybė yra kolegiali bendrosios kompetencijos valstybės valdymo institucija. Pagal Konstitucijos 94 straipsnį, ją sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai. Ministrą Pirmininką Seimo pritarimu skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas (Konstitucijos 92 straipsnio 1 dalis). Pagal Konstitucijos 92 straipsnio 3 dalį, Ministras Pirmininkas ne vėliau kaip per 15 dienų nuo jo paskyrimo pristato Seimui savo sudarytą ir Respublikos Prezidento patvirtintą Vyriausybę ir pateikia svarstyti jos programą.

Vyriausybės personalinę sudėtį suformuoja Ministras Pirmininkas ir Respublikos Prezidentas. Tačiau vien Vyriausybės sudėties patvirtinimo nepakanka, kad Vyriausybė galėtų pradėti veikti. Vyriausybė turi turėti Seimo pasitikėjimą. Todėl Konstitucijos 92 straipsnio 5 dalyje nustatyta, jog „nauja Vyriausybė gauna įgaliojimus veikti, kai Seimas posėdyje dalyvaujančių Seimo narių balsų dauguma pritaria jos programai“. Pritarimas Vyriausybės programai reiškia, kad Vyriausybei yra suteikiami įgaliojimai įgyvendinti jos programines nuostatas.

Seimas ne tik suteikia Vyriausybei įgaliojimus veikti, bet ir, vadovaudamasis Konstitucijos 67 straipsnio 9 punktu, prižiūri jos veiklą. Antai pagal Konstitucijos 101 straipsnio 1 dalį Seimo reikalavimu Vyriausybė arba atskiri ministrai turi už savo veiklą atsiskaityti Seime. Seimas visų Seimo narių balsų dauguma gali slapto balsavimu pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe (Konstitucijos 101 straipsnio 3 dalies 2 punktas). Konstitucija numato ir kitus būdus, kuriais Seimas įgyvendina Vyriausybės priežiūrą.

Vyriausybės sudėtis dėl įvairių priežasčių gali pasikeisti. Pagal Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalį, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, Vyriausybė turi iš naujo gauti Seimo įgaliojimus, priešingu atveju Vyriausybė turi atsistatydinti. Įgaliojimų iš naujo gavimo institutas yra viena iš Vyriausybės parlamentinės priežiūros formų, kurią taikydamas Seimas gali patikrinti, ar Vyriausybėje pasikeitus daugiau kaip pusei ministrų tebevykdoma Vyriausybės programa, kuriai Seimas buvo pritaręs. Įgaliojimų iš naujo gavimo procedūrą reglamentuoja Seimo statutas.

Toks konstitucinis valdžios institucijų galių ir tarpusavio santykių reglamentavimas formuojant Vyriausybę ir suteikiant jai iš naujo įgaliojimus atspindi Konstitucijoje įtvirtintą valstybės valdžių padalijimo ir jų pusiausvyros principą.

Nustatant, kas laikytina ministrų pasikeitimu pagal Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalį, esminę reikšmę turi ta aplinkybė, kad Vyriausybė yra kolegialiai veikianti ir solidariai Seimui atsakanti už savo bendrą veiklą institucija. Todėl pagal Konstituciją Vyriausybės įgaliojimų pradžia yra susieta su Seimo pritarimu jos programai, bet ne Vyriausybės personalinei sudėčiai. Svarstydamas, ar pritarti Vyriausybės programai, Seimas nesprenžia Vyriausybės personalinės sudėties klausimų, nes ministrų paskyrimas yra Ministro Pirmininko ir Respublikos Prezidento prerogatyva. Balsuodamas dėl pritarimo Vyriausybės programai, Seimas išreiškia savo sutikimą, kad Vyriausybė tvarkytų krašto reikalus būtent taip, kaip numatyta programoje. Kol Seimas nepritaria Vyriausybės programai, ji nėra gavusi įgaliojimų veikti.

Kaip minėta, Vyriausybę sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai. Ministras vadovauja ministerijai, jis atsakingas Seimui, Respublikos Prezidentui ir tiesiogiai pavaldus Ministrui Pirmininkui. Nors ministrai vadovauja ministerijoms ir atsako už atskiras valdymo sritis, tačiau bendrus valstybės valdymo reikalus Vyriausybė sprendžia posėdžiuose visų Vyriausybės narių balsų dauguma priimdama nutarimus (Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalis).

Sistemiškai aiškinant minėtas Konstitucijos nuostatas galima daryti išvadą, kad pritarimu Vyriausybės programai suteikiant Vyriausybei įgaliojimus veikti yra įtvirtinamas Seimo pasitikėjimo Vyriausybe *in corpore* principas. Ministro valdymo srities pasikeitimas yra reikšmingas ministro atsakomybės aspektu. Vyriausybės *in corpore* ir Seimo santykių aspektu yra svarbu ne atskirų ministrų pasikeitimas Vyriausybėje (kai tos Vyriausybės narys paskiriamas vadovauti kitai ministerijai ir pan.), bet tai, ar dėl tokių pasikeitimų Vyriausybėje neatsiranda daugiau kaip pusė naujų ministrų. Tuomet Seimas turi konstitucinį pagrindą patikrinti, ar tebevykdoma Vyriausybės programa, kuriai Seimas anksčiau buvo pritaręs. Todėl, Konstitucinio Teismo nuomone, Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalies nuostatą dėl ministrų pasikeitimo reikėtų suprasti taip, kad į atleisto ar naujai įsteigtos ministerijos vadovo vietą skiriamas asmuo, kuris nėra tos Vyriausybės narys.

Sprendžiant, ar Vyriausybėje pasikeitė daugiau kaip pusė ministrų, taip pat labai svarbu nustatyti, nuo kokio ministrų skaičiaus turi būti skaičiuojami jų pasikeitimai. Šiuo atveju reikėtų atsižvelgti į tai, kad pagal Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalį ministras vadovauja ministerijai. Iš to darytina išvada, kad ministrų skaičių lemia ministerijų skaičius, kuris nustatytas Vyriausybės įstatyme.

Vyriausybės atsakomybės Seimui principas

Konstitucinio Teismo 2020 m. rugpjūčio 28 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijoje nustatytą valdžios institucijų kompetenciją Lietuvos valstybės valdymo modelis priskirtinas parlamentinės respublikos valdymo formai. Atsižvelgiant į tai, Konstitucijoje yra įtvirtintas Vyriausybės atsakomybės Seimui principas. Jis atsispindi *inter alia* Konstitucijos 96 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad Vyriausybė solidariai, t. y. *in corpore*, atsako Seimui už bendrą Vyriausybės veiklą.

Konstitucinis Vyriausybės atsakomybės Seimui principas taip pat atsispindi Konstitucijos nuostatose, įtvirtinančiose Seimo įgaliojimus vykdyti parlamentinę Vyriausybės kontrolę. Konstitucija nustato įvairius būdus, kuriais Seimas įgyvendina Vyriausybės priežiūrą, kaip antai, vadovaudamasis Konstitucijos 67 straipsnio 9 punktu, prižiūri jos veiklą; pagal Konstitucijos 101 straipsnio 1 dalį Seimo reikalavimu Vyriausybė arba atskiri ministrai turi už savo veiklą atsiskaityti Seime; Seimas visų Seimo narių balsų dauguma gali slapto balsavimu pareikšti nepasitikėjimą Vyriausybe (Konstitucijos 101 straipsnio 3 dalies 2 punktas) (1999 m. balandžio 20 d. nutarimas).

<...> Vyriausybės atsakomybės Seimui principą ir atitinkamus Seimo įgaliojimus vykdyti parlamentinę Vyriausybės kontrolę įtvirtinančios Konstitucijos nuostatos aiškinamos atsižvelgiant *inter alia* į Konstitucijoje nustatytą parlamentinės respublikos valdymo formą, Konstitucijoje įtvirtintą pliuralistinę parlamentinės demokratijos sampratą, suponuojančią *inter alia* politinį pliuralizmą demokratinės teisinės valstybės parlamente, taip pat į iš Konstitucijos 5 straipsnio 2, 3 dalių, konstitucinių atsakingo valdymo, teisinės valstybės principų kylančią reikalavimą Seimui tinkamai įgyvendinti konstitucinius Vyriausybės priežiūros įgaliojimus, *inter alia* priimant teisėtus ir pagrįstus teisės aktus.

Vyriausybės atsakomybės Seimui principas yra atspindėtas ir <...> įgaliojimų suteikimą Vyriausybei (*inter alia* įgaliojimų suteikimą iš naujo) reguliuojančiose Konstitucijos 67 straipsnio 7 punkto, 92 straipsnio 5 dalies, 101 straipsnio 2 dalies nuostatose, kuriose taip pat įtvirtinti Seimo atliekamos Vyriausybės parlamentinės kontrolės įgaliojimai. Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, konstitucinis valdžios institucijų galių ir tarpusavio santykių reglamentavimas formuojant Vyriausybę ir suteikiant jai iš naujo įgaliojimus atspindi Konstitucijoje įtvirtintą valstybės valdžių padalijimo ir jų pusiausvyros principą (1999 m. balandžio 20 d. nutarimas).

Įgaliojimų Vyriausybei veikti suteikimas (Konstitucijos 67 straipsnio 7 punktas, 92 straipsnio 5 dalis)

Konstitucinio Teismo 2020 m. rugpjūčio 28 d. nutarimas

Konstitucijos 67 straipsnio 7 punkte nustatyti Seimo įgaliojimai svarstyti Ministro Pirmininko pateiktą Vyriausybės programą ir spręsti, ar jai pritarti. Su šia nuostata yra glaudžiai susijusi Konstitucijos 92 straipsnio 5 dalis, kurioje nustatyta, kad nauja Vyriausybė gauna įgaliojimus veikti, kai Seimas posėdyje dalyvaujančių Seimo narių balsų dauguma pritaria jos programai.

Taigi Konstitucijos 67 straipsnio 7 punkte, 92 straipsnio 5 dalyje yra įtvirtintas įgaliojimų Vyriausybei suteikimo institutas.

Aiškindamas Konstitucijos 67 straipsnio 7 punkto, 92 straipsnio 5 dalies nuostatas, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad:

– įgaliojimų Vyriausybei veikti suteikimas ir jos veiklos kontrolė – svarbi Seimo kompetencijos sritis; Seimas, pritardamas Vyriausybės programai, Vyriausybei suteikia įgaliojimus veikti; taip įgyvendinamos Vyriausybės veiklą reguliuojančios Konstitucijos normos,

įtvirtinančios Vyriausybės atsakomybės Seimui principą; konstitucinėje valdžių struktūroje įtvirtinta, kad tik Seimo pasitikėjimą turinti Vyriausybė gali vykdyti savo įgaliojimus; teisinė tokių įgaliojimų suteikimo forma – balsavimas Seime pritariant Vyriausybės programai; pagal Konstituciją Vyriausybės veikla grindžiama Seimo, pritarusio jos programai, pasitikėjimu (1998 m. sausio 10 d. nutarimas);

– Vyriausybės personalinę sudėtį suformuoja Ministras Pirmininkas ir Respublikos Prezidentas; tačiau vien Vyriausybės sudėties patvirtinimo nepakanka, kad Vyriausybė galėtų pradėti veikti; Vyriausybė turi turėti Seimo pasitikėjimą; todėl Konstitucijos 92 straipsnio 5 dalyje nustatyta, jog „nauja Vyriausybė gauna įgaliojimus veikti, kai Seimas posėdyje dalyvaujančių Seimo narių balsų dauguma pritaria jos programai“; pritarimas Vyriausybės programai reiškia, kad Vyriausybei yra suteikiami įgaliojimai įgyvendinti jos programines nuostatas (1999 m. balandžio 20 d. nutarimas);

– Vyriausybė yra kolegialiai veikianti ir solidariai Seimui atsakanti už savo bendrą veiklą institucija; todėl pagal Konstituciją Vyriausybės įgaliojimų pradžia yra susieta su Seimo pritarimu jos programai, bet ne Vyriausybės personalinei sudėčiai; svarstydamas, ar pritarti Vyriausybės programai, Seimas nesprenžia Vyriausybės personalinės sudėties klausimų, nes ministrų paskyrimas yra Ministro Pirmininko ir Respublikos Prezidento prerogatyva; balsuodamas dėl pritarimo Vyriausybės programai Seimas išreiškia savo sutikimą, kad Vyriausybė tvarkytų krašto reikalus būtent taip, kaip numatyta programoje; kol Seimas nepritaria Vyriausybės programai, ji nėra gavusi įgaliojimų veikti; pritarimu Vyriausybės programai suteikiant Vyriausybei įgaliojimus veikti yra įtvirtinamas Seimo pasitikėjimo Vyriausybe *in corpore* principas (1999 m. balandžio 20 d. nutarimas);

– Vyriausybės programa – Vyriausybės politinės-teisinės atsakomybės Seimui pagrindas, nes ji solidariai atsako Seimui už bendrą savo veiklą; ši programa lemia Vyriausybės formuojančių institucijų veiksmus ir užtikrina Vyriausybės bei šių institucijų tarpusavio sąveiką (1998 m. sausio 10 d., 2013 m. vasario 15 d. nutarimai); Vyriausybės programoje yra įtvirtinamos Vyriausybės programinės nuostatos, išdėstomos tam tikro laikotarpio valstybės veiklos gairės, kurios yra nenorminio pobūdžio (2013 m. lapkričio 6 d. nutarimas);

– Vyriausybės programos pagrindas yra parlamento rinkimus laimėjusių politinių jėgų programos, tačiau jų nuostatos tik per Vyriausybės programą įgyja teisinę reikšmę įpareigodamos tiek Vyriausybę, tiek ją palaikančią Seimo daugumą atitinkamai veikti; toks Vyriausybės programos teisinės reikšmės pripažinimas – būdingas parlamentinės demokratijos ypatumas; jis įtvirtintas Konstitucijos 67 straipsnio 7 punkto ir 92 straipsnio 5 dalies normose; būtent dėl to Respublikos Prezidentui tenka skirti Seimo daugumos palaikomą Ministrą Pirmininką ir tvirtinti tokią Vyriausybę, kurios programai Seimas gali pritarti posėdyje dalyvaujančių narių balsų dauguma (1998 m. sausio 10 d. nutarimas);

– Vyriausybė, siekdama įgyti Seimo pasitikėjimą, numatydamą savo veiklos kryptis tam tikram laikotarpiui, privalės atsižvelgti į galimą Seimo narių pritarimą ar nepritarmą; Seimas, išreikšdamas pasitikėjimą Vyriausybės programa, įsipareigoja prižiūrėti, kaip Vyriausybė veiks įgyvendindama programą (1998 m. sausio 10 d., 2013 m. lapkričio 6 d. nutarimai); Vyriausybės programa yra privaloma atitinkamai Vyriausybei visą jos įgaliojimų laiką; Seimas, pritardamas Vyriausybės programai, pasitikėjimą Vyriausybe iš principo išreiškia savo įgaliojimų laikui (1998 m. sausio 10 d. nutarimas).

<...> Konstitucijos 67 straipsnio 7 punkte, 92 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas įgaliojimų Vyriausybei suteikimo reguliavimas atspindi parlamentinės pliuralistinės demokratijos ypatumus ir išreiškia vieną svarbiausių parlamentinės respublikos bruožų – Seimo pasitikėjimą kaip Vyriausybės įgaliojimų pagrindą. Toks Seimo pasitikėjimas pareiškiamas Vyriausybe

in corpore, t. y. pritariant ne Vyriausybės personalinei sudėčiai, o jos programai, kurioje išdėstomos Vyriausybės programinės nuostatos – tam tikro laikotarpio valstybės veiklos gairės, grindžiamos Seimo rinkimus laimėjusių politinių jėgų (Seimo daugumos) programinėmis nuostatomis; toks pritarimas Vyriausybės programai galimas tik Seimui deramai ją apsvarsčius politinio pliuralizmo sąlygomis ir įsitikinus Seimo daugumos parama Vyriausybės programinėms nuostatoms. Pabrėžtina, kad pagal Konstitucijos 67 straipsnio 7 punktą, 92 straipsnio 5 dalį įgaliojimai Vyriausybei gali būti suteikiami vieninteliu būdu – Seimo pritarimu jos programai.

Įgaliojimų Vyriausybei suteikimas iš naujo, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų (Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalis); įgaliojimų Vyriausybei suteikimo iš naujo (kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų) ir Vyriausybės įgaliojimų grąžinimo skirtumai (Konstitucijos 92 straipsnio 4 dalis, 101 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2020 m. rugpjūčio 28 d. nutarimas

Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, Vyriausybė turi iš naujo gauti Seimo įgaliojimus. Priešingu atveju Vyriausybė turi atsistatydinti.“

Taigi Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtintas įgaliojimų Vyriausybei suteikimo iš naujo, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, institutas. Pažymėtina, kad įgaliojimų gavimo iš naujo institutas yra viena iš Vyriausybės parlamentinės priežiūros formų, kurią taikydamas Seimas gali patikrinti, ar, Vyriausybėje pasikeitus daugiau kaip pusei ministrų, tebevykdoma Vyriausybės programa, kuriai Seimas buvo pritaręs (1999 m. balandžio 20 d. nutarimas).

Kaip aiškindamas Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalį yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, Vyriausybės sudėtis dėl įvairių priežasčių gali pasikeisti; pagal Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalį, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, Vyriausybė turi iš naujo gauti Seimo įgaliojimus, priešingu atveju Vyriausybė turi atsistatydinti (1999 m. balandžio 20 d. nutarimas).

<...> pagal Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalį priežastis Vyriausybei suteikti įgaliojimus iš naujo yra esminis jos sudėties – daugiau kaip pusės ministrų – pasikeitimas, dėl kurio Seimas turi patikrinti, ar iš esmės pasikeitusios sudėties Vyriausybė gali vykdyti programą, kuriai Seimas buvo pritaręs. Taigi pavienių ministrų pasikeitimas, t. y. neesminis Vyriausybės sudėties pasikeitimas, kol nepasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, pagal Konstituciją nėra pagrindas abejoti Vyriausybės gebėjimu vykdyti jos programą, kuriai Konstitucijos 92 straipsnio 5 dalyje nustatyta tvarka yra pritaręs Seimas.

Pagal Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalį iš esmės pasikeitusios sudėties (pasikeitus daugiau kaip pusei ministrų) Vyriausybė negrąžina įgaliojimų Respublikos Prezidentui – ji turi gauti juos iš naujo kaip Seimo pasitikėjimo išraišką; negavusi įgaliojimų iš naujo Vyriausybė laikoma praradusia Seimo pasitikėjimą ir turi atsistatydinti. Taigi Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas įgaliojimų Vyriausybei suteikimo iš naujo institutas iš esmės skiriasi nuo Vyriausybės įgaliojimų grąžinimo instituto, įtvirtinto Konstitucijos 92 straipsnio 4 dalyje, kurioje nustatyta, kad Vyriausybė grąžina savo įgaliojimus Respublikos Prezidentui po Seimo rinkimų arba išrinkus Respublikos Prezidentą.

Aiškindamas Konstitucijos 92 straipsnio 4 dalies nuostatą, Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad pagal ją Vyriausybės įgaliojimų grąžinimas yra numatytas dviem atvejais: pirmu – po Seimo rinkimų, ir antru – po Respublikos Prezidento rinkimų (1998 m. sausio 10 d. nutarimas). Kaip Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs 1998 m. sausio 10 d. nutarime,

po Seimo rinkimų Vyriausybė privalo ne tik grąžinti savo įgaliojimus, bet ir atsistatydinti (Konstitucijos 101 straipsnio 3 dalies 4 punktas); taigi šiuo atveju įgaliojimų grąžinimas yra pirmas žingsnis į privalomą, Konstitucijoje įsakmiai nurodytą Vyriausybės atsistatydinimą; akivaizdu, kad po Seimo rinkimų nebelineka subjekto, iš kurio Vyriausybė gavo pasitikėjimą ir įgaliojimus veikti, todėl ji ir privalo atsistatydinti. Pažymėtina, kad šiuo atveju Vyriausybei įgaliojimai nėra suteikiami iš naujo, nes ši Vyriausybė atsistatydina, kai sudaroma nauja Vyriausybė.

Konstitucinis Teismas 1998 m. sausio 10 d. nutarime taip pat yra pažymėjęs, kad po Respublikos Prezidento rinkimų Vyriausybė grąžina savo įgaliojimus naujai išrinktam Respublikos Prezidentui; tačiau Konstitucijos normose nenumatyta, kad tuomet Vyriausybė privalo atsistatydinti; taip yra dėl to, kad pasikeitus valstybės vadovui toliau išlieka Seimo pasitikėjimas Vyriausybe; todėl įgaliojimų grąžinimo po Respublikos Prezidento rinkimų atveju valstybės vadovo pavedimas toliau eiti pareigas turėtų būti duodamas tai pačiai Vyriausybei. Taigi įgaliojimų grąžinimo procedūra suteikia galimybę Respublikos Prezidentui patikrinti, ar Seimas ir toliau pasitiki Vyriausybe; Respublikos Prezidentas, remdamasis Konstitucijos 92 straipsniu, 84 straipsnio 8 punktu bei atsižvelgdamas į parlamentinės demokratijos tradiciją, Konstitucijos 84 straipsnio 8 punkte nustatyta tvarka teikia Seimui svarstyti įgaliojimus grąžinusios Vyriausybės Ministro Pirmininko kandidatūrą; Seimui pritarus Ministro Pirmininko kandidatūrai ir Respublikos Prezidentui paskyrus Ministrą Pirmininką bei patvirtinus jo pateiktos Vyriausybės sudėtį, jeigu nepasikeitė daugiau kaip pusė ministrų, pripažįstama, kad Vyriausybė yra iš naujo gavusi įgaliojimus veikti (1998 m. sausio 10 d. nutarimas).

Pažymėtina, jog šiuo atveju pagal Konstitucijos 92 straipsnio 4 dalį laikoma, kad Vyriausybė yra iš naujo gavusi įgaliojimus veikti Seimui pritarus įgaliojimus grąžinusios Vyriausybės Ministro Pirmininko kandidatūrai, o ne Vyriausybės programai, kadangi Seimo pasitikėjimas Vyriausybe, anksčiau išreikštas pagal Konstitucijos 92 straipsnio 5 dalį Seimui pritarus šios Vyriausybės programai, išlieka, t. y. nėra konstitucinio pagrindo Seimui tikrinti, ar Vyriausybė gali toliau vykdyti programą, kuriai jis yra pritaręs. Toks konstitucinis pagrindas yra nustatytas tik Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalyje ir yra susijęs ne su Respublikos Prezidento rinkimais, o su minėtu esminiu Vyriausybės sudėties – daugiau kaip pusės ministrų – pasikeitimu, kuris gali įvykti ne tik po Respublikos Prezidento rinkimų.

Aiškindamas Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalį, Konstitucinis Teismas 1999 m. balandžio 20 d. nutarime pažymėjo, kad įgaliojimų iš naujo gavimo procedūrą reglamentuoja Seimo statutas. Tačiau tai nereiškia, kad pagal Konstituciją Seimas turi plačią diskreciją Seimo statute reguliuoti Vyriausybės įgaliojimų suteikimo iš naujo, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, tvarką. Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalis negali būti suprantama pažodžiui, kaip suponuojanti Seimo teisę suteikti Vyriausybei įgaliojimus iš naujo, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, bet kokio turinio teisės aktu.

Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos, kuri yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis), nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir sudaro darnią sistemą, kad tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra, kad nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyra. Be kita ko, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad jokios Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti vien pažodžiui, nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas ar paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes tuomet būtų

iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyrą (*inter alia* 2008 m. balandžio 29 d., 2009 m. rugsėjo 2 d., 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimai). Šiame kontekste pažymėtina, kad konstitucinis teisinis reguliavimas yra nustatytas eksplicitiškai, jis gali būti įtvirtintas ir implicitiškai (2019 m. vasario 15 d. nutarimas).

Taigi Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalis aiškintina atsižvelgiant į jos prasmines sąsajas su Konstitucijos 67 straipsnio 7 punktu, 92 straipsnio 5 dalimi, kuriuose <...> įtvirtintas įgaliojimų Vyriausybei suteikimo reguliavimas atspindi parlamentinės pliuralistinės demokratijos ypatumus ir išreiškia vieną svarbiausių parlamentinės respublikos bruožų – Seimo pasitikėjimą kaip Vyriausybės įgaliojimų pagrindą. <...> pagal Konstitucijos 67 straipsnio 7 punktą, 92 straipsnio 5 dalį Seimo pasitikėjimas pareiškiamas Vyriausybėje *in corpore*, t. y. pritarant ne Vyriausybės personalinei sudėčiai, o jos programai, kurioje išdėstomos Vyriausybės programinės nuostatos – tam tikro laikotarpio valstybės veiklos gairės, grindžiamos Seimo rinkimus laimėjusių politinių jėgų (Seimo daugumos) programinėmis nuostatomis.

Kadangi <...> pagal Konstituciją Seimas nesprenžia Vyriausybės personalinės sudėties klausimų, nes ministrų paskyrimas yra Ministro Pirmininko ir Respublikos Prezidento prerogatyva, vienintelis būdas pagal Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalį Seimui pareikšti pasitikėjimą iš esmės pasikeitusios sudėties (pasikeitus daugiau kaip pusei ministrų) Vyriausybėje *in corpore*, kaip ir pagal Konstitucijos 92 straipsnio 5 dalį pareiškiant pasitikėjimą nauja Vyriausybėje, yra pritarimas Vyriausybės programai, ją deramai apsvarsčius. Tik tokiu būdu pagal Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalį Seimas gali patikrinti, ar iš esmės pasikeitusios sudėties Vyriausybė gali vykdyti jos programą. <...> įgaliojimų suteikimas Vyriausybei iš naujo, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, suteikia galimybę įvertinti Vyriausybės programos vykdymą ir prireikus padaryti būtinus jos pakeitimus, atsižvelgiant į įvykdytas programines nuostatas, valstybės ir visuomenės gyvenimo raidą. Be kita ko, Vyriausybės programos pakeitimai gali būti susiję su tuo, kad daugiau kaip pusė ministrų pasikeičia iš dalies pasikeitus Vyriausybę sudarančioms Seime esančioms politinėms jėgoms ir dėl to prireikus integruoti į Vyriausybės programą prie Seimo daugumos prisijungusių naujų politinių jėgų programines nuostatas.

Vadinasi, pagal Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalį, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, įgaliojimų suteikimo Vyriausybei iš naujo procedūra negali būti formali: Vyriausybė turi iš naujo gauti įgaliojimus Seimui priimant sprendimą pritarti Vyriausybės programai. Kitoks Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalies aiškinimas, esą Seimas gali suteikti Vyriausybei įgaliojimus iš naujo nesvarstęs jos programinių nuostatų ir nepritaręs jos programai, būtų nesuderinamas su iš Konstitucijos 5 straipsnio 2, 3 dalių, konstitucinių atsakingo valdymo, teisinės valstybės principų kylančiu reikalavimu Seimui tinkamai įgyvendinti konstitucinius Vyriausybės priežiūros įgaliojimus, taip pat su Konstitucijoje įtvirtinta pliuralistinės parlamentinės demokratijos samprata, suponuojančia *inter alia* politinį pliuralizmą demokratinės teisinės valstybės parlamente.

<...>

<...> Vyriausybės veikla grindžiama Seimo, pritarusio jos programai, pasitikėjimu; vienintelis būdas pagal Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalį Seimui pareikšti pasitikėjimą iš esmės pasikeitusios sudėties (pasikeitus daugiau kaip pusei ministrų) Vyriausybėje *in corpore*, kaip ir pagal Konstitucijos 92 straipsnio 5 dalį pareiškiant pasitikėjimą nauja Vyriausybėje, yra pritarimas Vyriausybės programai, ją deramai apsvarsčius.

Suteikdamas Vyriausybei įgaliojimus iš naujo, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, Seimas jo posėdyje dalyvaujančių Seimo narių balsų dauguma turi priimti Seimo nutarimą pritarti Vyriausybės programai

Konstitucinio Teismo 2020 m. rugpjūčio 28 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalį, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, Vyriausybė turi iš naujo gauti Seimo įgaliojimus Seimui priimant sprendimą pritarti Vyriausybės programai. Atsižvelgiant į visuminį konstitucinį reguliavimą, *inter alia* į Konstitucijos 92 straipsnio 5 dalį, taip pat į iš Konstitucijos kylantį reikalavimą, kad, sprendamas pagal Konstituciją ir įstatymus jam priskirtus valstybės valdymo klausimus, kuriems reguliuoti nereikia priimti įstatymų ir kuriuos sprendžiant atsiranda teisiniai padariniai kitiems asmenims, Seimas priima Seimo nutarimus dalyvaujančių posėdyje Seimo narių balsų dauguma (jeigu Konstitucijoje eksplicitiškai nėra nurodyta kita atitinkamam Seimo sprendimui priimti būtina dauguma), darytina išvada, kad, pagal Konstitucijos 101 straipsnio 2 dalį suteikdamas Vyriausybei įgaliojimus iš naujo, kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, Seimas jo posėdyje dalyvaujančių Seimo narių balsų dauguma turi priimti Seimo nutarimą pritarti Vyriausybės programai.

7.3. VYRIAUSYBĖS ĮGALIOJIMAI

Apie Vyriausybės įgaliojimus biudžeto srityje žr. 11. Valstybės biudžetas ir finansai, 11.1. Valstybės biudžetas. Valstybės turtiniai įsipareigojimai. Mokesčiai.

Vyriausybės įgaliojimai

Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 26 d. nutarimas

Vyriausybės kaip valstybės valdžios institucijos įgaliojimai yra nustatyti *inter alia* Konstitucijos 94 straipsnyje. Pagal Konstitucijos 94 straipsnį Vyriausybė: tvarko krašto reikalus, saugo Lietuvos Respublikos teritorijos neliečiamybę, garantuoja valstybės saugumą ir viešąją tvarką (1 punktas); vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, taip pat Respublikos Prezidento dekretus (2 punktas); koordinuoja ministerijų ir kitų Vyriausybės įstaigų veiklą (3 punktas); rengia valstybės biudžeto projektą ir teikia jį Seimui; vykdo valstybės biudžetą, teikia Seimui biudžeto įvykdymo apyskaitą (4 punktas); rengia ir teikia Seimui svarstyti įstatymų projektus (5 punktas); užmezga diplomatinius santykius ir palaiko ryšius su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis (6 punktas); vykdo kitas pareigas, kurias Vyriausybei paveda Konstitucija ir kiti įstatymai (7 punktas).

Vyriausybės įgaliojimai taip pat yra nustatyti Konstitucijos 84 straipsnio 3 punkte, 89 straipsnio 1 dalyje, 123 straipsnio 1 dalyje, 128 straipsnio 1 dalyje ir kt. Vyriausybės įgaliojimai kyla iš Konstitucijos ir iš įstatymų. Visa tai, ką Vyriausybė daro įgyvendindama Konstitucijoje ir įstatymuose jai nustatytą kompetenciją, yra valstybės valdymo reikalų sprendimas (Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d., 2003 m. gegužės 30 d. nutarimai).

Vyriausybės įgaliojimai

Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimas

Konstitucijoje yra įtvirtinti tik svarbiausi Vyriausybės įgaliojimai ir nustatyta, kad Vyriausybė vykdo ne tik Konstitucijoje, bet ir kituose įstatymuose nurodytas pareigas (Konstitucijos 94 straipsnio 7 punktas). Tokį konstitucinį Vyriausybės įgaliojimų reguliavimą lemia tai, kad valstybės valdymo sritys ir valdymo funkcijos yra labai įvairios, jos gali kisti. Vyriausybės veikla yra ne tik vykdomojo, bet ir tvarkomojo pobūdžio. Vykdydama

įstatymus ir Seimo nutarimus, Vyriausybė pati leidžia norminius ir individualius teisės aktus, užtikrina jų vykdymą (Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas).

Vyriausybės įstaigos (Konstitucijos 94 straipsnio 3 punktas)

Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 2 d. nutarimas

<...> Vyriausybės įstaigos yra numatytos Konstitucijos 94 straipsnio 3 punkte, kuriame nustatyta, jog Vyriausybė koordinuoja ministerijų ir kitų Vyriausybės įstaigų veiklą. Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijoje neatskleista, kokios įstaigos yra laikomos „Vyriausybės įstaigomis“, taip pat nenurodyta, koks yra šių įstaigų teisinis statusas; tai nustatyti palikta įstatymų leidėjui, turinčiam šioje srityje diskreciją (ją riboja Konstitucija) (1999 m. lapkričio 23 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Paminėtina, kad ministerijos yra specialios kompetencijos valstybės valdymo institucijos, vykdančios įstatymų ir kitų teisės aktų joms pavestų sričių valstybės valdymo funkcijas ir šiose srityse įgyvendinančios valstybės politiką (1999 m. birželio 3 d. nutarimas). Atsižvelgiant į konstitucinę ministerijų kompetenciją, pažymėtina, kad pagal Konstituciją gali būti steigiamos Vyriausybės įstaigos, turinčios kompetenciją įgyvendinti valstybės politiką ministerijoms tiesiogiai nepriskirtose, specifinėse, palyginti su ministerijomis, siauresnėse joms pavestose valdymo srityse.

<...> Vyriausybė, įgyvendindama iš Konstitucijos 94 straipsnio 3 punkto kylančią kompetenciją, *inter alia* gali steigti Vyriausybės įstaigas, skirti į pareigas ir iš jų atleisti šių įstaigų vadovus, kontroliuoti, kaip Vyriausybės įstaigos įgyvendina valstybės politiką joms pavestose valdymo srityse.

7.4. VYRIAUSYBĖS VEIKLOS ORGANIZACINĖ FORMA IR PRIIMAMI TEISĖS AKTAI

Vyriausybės priimami teisės aktai yra poįstatyminiai

Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas

<...> Vyriausybės priimami teisės aktai yra poįstatyminiai <...>. Konstitucinis Teismas 1994 m. sausio 19 d. nutarime konstatavo: poįstatyminiu aktu „realizuojamos įstatymo normos, tačiau toks teisės aktas negali pakeisti paties įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios savo galia konkuruotų su įstatymo normomis. Jis yra įstatymo normų taikymo aktas nepriklausomai nuo to, ar tas aktas yra vienkartinio (*ad hoc*), ar nuolatinio galiojimo“ <...>.

Vyriausybės priimami teisės aktai yra poįstatyminiai

Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 18 d. nutarimas

<...> Vyriausybės priimami teisės aktai šalies teisės aktų šaltinių sistemoje yra poįstatyminiai aktai. Juose detalizuojamos įstatymų normos, reglamentuojamas jų įgyvendinimas.

Vyriausybės veiklos organizacinė forma ir priimami teisės aktai (Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas

Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „Lietuvos Respublikos Vyriausybė valstybės valdymo reikalus sprendžia posėdžiuose visų Vyriausybės narių balsų dauguma priimdama nutarimus“.

Nurodytoje teisės normoje nustatyta Vyriausybės veiklos organizacinė forma, t. y. klausimai sprendžiami Vyriausybės posėdžiuose; nurodyta, kokia balsų dauguma reikalinga

nutarimams priimti, t. y. už juos turi balsuoti daugiau kaip pusė visų Vyriausybės narių; nustatyta Vyriausybės priimamų teisės aktų rūšis, t. y. valstybės valdymo reikalai sprendžiami priimant Vyriausybės nutarimą. Apibendrinant [Konstitucijos] 95 straipsnio 1 dalyje išdėstytos teisės normos turinį darytina išvada, kad ši norma nustato, koku būdu Vyriausybė sprendžia valstybės valdymo reikalus.

Vyriausybės įgaliojimai priimti poįstatyminius aktus (Konstitucijos 94 straipsnio 2, 7 punktai)

Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 15 d. nutarimas

Konstitucijos 94 straipsnyje nustatyta:

„Lietuvos Respublikos Vyriausybė:

<...> 2) vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, taip pat Respublikos Prezidento dekretus;

<...> 7) vykdo kitas pareigas, kurias Vyriausybei paveda Konstitucija ir kiti įstatymai.“

<...>

Pagal Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktą Vyriausybė gali priimti poįstatyminius aktus nepriklausomai nuo to, ar jai įstatymu buvo nustatytas pavedimas, ar ne. Pagal Konstitucijos 94 straipsnio 7 punktą ji privalo priimti poįstatyminį aktą, kad realizuotų pareigą, kurią jai paveda Konstitucija ir kiti įstatymai. <...> Tačiau visais atvejais Vyriausybės teisės aktas negali prieštarauti įstatymui, be to, jame negali būti naujų teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis. Taip pat ir pats įstatymų leidėjas negali nustatyti Vyriausybei pavedimo, kuris savo turiniu pažeistų konstitucinį įstatymo viršenybės principą.

Taigi vien pagal tai, ar įstatyme buvo nustatytas pavedimas Vyriausybei papildomai sureguliuoti kurį nors įstatymo įgyvendinimo tvarkos klausimą, ar tokio pavedimo įstatyme nebuvo nustatyta, negalima spręsti, ar Vyriausybės priimtas poįstatyminis aktas prieštarauja Konstitucijai bei įstatymams, ar jiems neprieštarauja. Kiekvienu konkrečiu atveju turi būti vertinamas Vyriausybės priimto poįstatyminio akto bei įstatymų, kuriems vykdyti šis poįstatyminis aktas buvo priimtas, normų turinio santykis.

Vyriausybės pareiga suderinti savo nutarimus su vėliau priimto įstatymo normomis (Konstitucijos 94 straipsnio 2, 7 punktai)

Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas

<...> Vyriausybės nutarimas yra poįstatyminis teisės aktas, todėl jis negali prieštarauti įstatymui, jame negali būti teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis. Tais atvejais, kai Vyriausybės nutarimas, kuriame yra įstatymui prieštaraujančių teisės normų, priimtas anksčiau negu įstatymas, – toks Vyriausybės nutarimas turi būti suderintas su vėliau priimto įstatymo normomis.

<...>

<...> Konstitucijos 94 straipsnio 2 ir 7 punktų normos, nustatančios, jog Vyriausybė vykdo įstatymus, taip pat vykdo kitas pareigas, kurias jai paveda Konstitucija ir kiti įstatymai, interpretuotinos ir kaip nustatančios Vyriausybės pareigą pakeisti bei papildyti savo anksčiau priimtus aktus, kad jie atitiktų vėliau priimtą įstatymą, arba panaikinti savo anksčiau priimtus aktus, jeigu juose nustatytos teisės normos prieštarauja įstatymo normoms.

Vyriausybės pareiga priimti poįstatyminius aktus, būtinus įstatymams įgyvendinti (Konstitucijos 94 straipsnio 2, 7 punktai); Vyriausybė yra saistoma savo nutarimų

Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 30 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 94 straipsnio 2 punkto nuostatą, kad Vyriausybė vykdo įstatymus, Vyriausybės pareiga priimti poįstatyminius aktus, būtinus įstatymams įgyvendinti, kyla tiesiogiai iš Konstitucijos.

Be to, įstatymų leidėjas, matydamas, kad įstatymams įgyvendinti yra būtina priimti poįstatyminius aktus, gali tokią pareigą Vyriausybei nustatyti įstatyme arba Seimo nutarime dėl įstatymų įgyvendinimo.

Taigi Vyriausybės pareiga priimti poįstatyminius aktus, būtinus įstatymams įgyvendinti, kyla iš Konstitucijos, o esant įstatymų leidėjo pavedimui – ir iš įstatymų bei Seimo nutarimų dėl įstatymų įgyvendinimo.

<...> formuluotė „Vyriausybės nustatyta tvarka“ reiškia, kad nurodytą tvarką turi nustatyti pati Vyriausybė. Nustatyti tos tvarkos ji negali pavesti jokiai kitai institucijai. Atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalį Vyriausybė valstybės valdymo reikalus sprendžia posėdžiuose visų Vyriausybės narių balsų dauguma priimdama nutarimus, minėta formuluotė reiškia, jog nurodyta tvarka turi būti nustatoma Vyriausybės nutarimu. Šis nutarimas turi būti norminio turinio. <...>

Konstitucinis Teismas 2001 m. birželio 28 d. nutarime konstatavo, kad Vyriausybė yra saistoma savo pačios priimtų nutarimų ir turi vykdyti savo nutarimus. Taigi Vyriausybės nustatyta tvarka yra privaloma ne tik kitiems subjektams, bet ir pačiai Vyriausybei. Kol nepakeista nustatyta tvarka, Vyriausybė negali priimti sprendimų kitaip, kaip tik savo pačios nustatyta tvarka.

Vyriausybė, vykdydama įstatymų leidėjo pavedimą nustatyti tam tikrą tvarką, gali nustatyti tik tokį teisinį reguliavimą, kuris neprieštarauja įstatymams. Vyriausybės nustatomoje tvarkoje negali būti teisės normų, nustatančių kitokį teisinį reguliavimą, negu nustatyta įstatyme, ir konkuruojančių su įstatymų normomis.

Vyriausybės įgaliojimai nustatyti, nuo kada įsigalioja ir netenka galios jos priimti nutarimai (Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublikos Vyriausybė valstybės valdymo reikalus sprendžia posėdžiuose visų Vyriausybės narių balsų dauguma priimdama nutarimus.

Vyriausybė, pagal Konstituciją turėdama įgaliojimus priimti nutarimus, turi įgaliojimus nustatyti, nuo kada jos priimtas nutarimas įsigalioja. Pagal Konstituciją Vyriausybė turi įgaliojimus nustatyti ir tai, nuo kada jos priimti nutarimai netenka galios. Tai nustatyti Vyriausybė gali priimdama nutarimą. Taigi pagal Konstituciją teisę spręsti, kada Vyriausybės nutarimai įsigalioja, taip pat kada Vyriausybės nutarimai netenka galios, turi tik pati Vyriausybė. Nustatydama, kada įsigalioja jos priimti nutarimai ar kada jie netenka galios, Vyriausybė privalo paisyti Konstitucijos ir įstatymų.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad, Konstitucijoje tiesiogiai nustačius konkrečios valstybės valdžios institucijos įgaliojimus, viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos perimti tokių įgaliojimų, jų perduoti ar atsakyti, o kita institucija negali šių įgaliojimų perimti; tokie įgaliojimai negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu.

Pagal Konstituciją Vyriausybė savo nutarimais negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį Vyriausybės nutarimo įsigaliojimo arba jo galios netekimo laikas priklausytų nuo kito subjekto išleisto žemesnės galios teisės akto įsigaliojimo.

Vyriausybės nutarimų pasirašymas ir autentiškumas (Konstitucijos 95 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 95 straipsnio 2 dalį Vyriausybės nutarimus pasirašo Ministras Pirmininkas ir tos srities ministras.

Taigi Konstitucijos 95 straipsnio 2 dalyje yra nustatyta, kokie valstybės pareigūnai turi įgaliojimus pasirašyti Vyriausybės nutarimus. Konstitucijos 95 straipsnio 2 dalies nuostata reiškia ir tai, kad Ministras Pirmininkas ir atitinkamos srities ministras privalo pasirašyti Vyriausybės nutarimus, jei jie yra nustatyta tvarka priimti, taip pat kad draudžiama Vyriausybės nutarimus pasirašyti kitiems, ne Konstitucijos 95 straipsnio 2 dalyje nurodytiems, asmenims, t. y. ne Ministrui Pirmininkui ir atitinkamos srities ministrui, arba tik vienam iš šių pareigūnų.

Pagal Konstituciją yra autentiški tik tokie po Konstitucijos įsigaliojimo priimti Vyriausybės nutarimai, kurie yra pasirašyti Ministro Pirmininko bei atitinkamos srities ministro.

<...>

Vyriausybės nutarimo pasirašymas yra vienkartinis aktas. Juo patvirtinama, kad tas Vyriausybės nutarimas yra priimtas ir kad būtent pasirašytasis Vyriausybės nutarimo tekstas yra autentiškas.

<...>

Konstitucijos 95 straipsnio 2 dalyje nustatytas reikalavimas, kad Vyriausybės nutarimus pasirašo Ministras Pirmininkas ir tos srities ministras, taikomas Vyriausybės nutarimams, priimtiems po Konstitucijos įsigaliojimo. Šis reikalavimas negali būti atgaline tvarka taikomas Vyriausybės aktams, priimtiems ir pasirašytiems iki Konstitucijos įsigaliojimo.

Vyriausybė yra saistoma savo nutarimų

Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas

Vyriausybė yra saistoma savo pačios priimtų nutarimų (Konstitucinio Teismo 2001 m. birželio 28 d. nutarimas). Kol Vyriausybės nutarimas nėra pakeistas ar panaikintas, Vyriausybė turi laikytis jame nustatytų reikalavimų.

Vyriausybės pareiga laikytis galiojančių įstatymų (Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktas)

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 23 d. nutarimas

Pagal Konstituciją Vyriausybė, kaip vykdomosios valdžios institucija, turi plačią diskreciją formuoti ir vykdyti valstybės ekonominę politiką ir atitinkamai reguliuoti ūkinę veiklą. Pagal Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalį Vyriausybė valstybės valdymo reikalus sprendžia posėdžiuose visų Vyriausybės narių balsų dauguma priimdama nutarimus; ji solidariai atsako Seimui už bendrą Vyriausybės veiklą (Konstitucijos 96 straipsnio 1 dalis). Pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą savo kompetenciją formuodama ir vykdydama valstybės ekonominę politiką ir atitinkamai reguliuodama ūkinę veiklą, *inter alia* leisdamas nutarimus, Vyriausybė negali veikti *ultra vires*; ji privalo laikytis Konstitucijos, taip pat įstatymų. Jeigu Vyriausybė nesilaikytų įstatymų, būtų paneigiamas konstitucinis teisinės valstybės principas, suponuojantis teisės aktų hierarchiją, taip pat Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktas, pagal kurį Vyriausybė vykdo *inter alia* įstatymus.

<...>

<...> [Vyriausybė] neturi diskrecijos spręsti dėl kurio nors atitinkamus santykius reguliuojančio įstatymo nuostatų netaikymo, jeigu tam tikros to įstatymo nuostatos netaikymas nėra *expressis verbis* numatytas įstatymuose.

Vyriausybės priimami teisės aktai, oficialus jų paskelbimas (Konstitucijos 95 straipsnis, Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 27 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 95 straipsnį Vyriausybė valstybės valdymo reikalus sprendžia posėdžiuose visų Vyriausybės narių balsų dauguma priimdama nutarimus (1 dalis), Vyriausybės nutarimus pasirašo Ministras Pirmininkas ir tos srities ministras (2 dalis).

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucijoje nėra *expressis verbis* nustatyta, per kiek laiko priimtas Vyriausybės nutarimas turi būti pasirašytas ir oficialiai paskelbtas. Tai, per kiek dienų turi būti pasirašytas ir oficialiai paskelbtas Vyriausybės priimtas nutarimas, turi būti nustatyta įstatymu.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 95 straipsnį (taip pat ir kitų Konstitucijos nuostatų kontekste), yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją Vyriausybė, sprendama valstybės valdymo reikalus, visada turi priimti nutarimus, ir jie turi būti oficialiai paskelbti nepaisant to, ar Vyriausybės priimami teisės aktai yra norminiai, ar individualūs, taip pat nepaisant to, kokiam subjektui ar subjektų ratui jie skirti (Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d., 2003 m. gegužės 30 d. nutarimai). Vyriausybės nutarimų skelbimo ir įsigaliojimo tvarka nustatoma įstatymu (Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas).

Šiame kontekste pabrėžtina, jog oficialios konstitucinės doktrinos nuostatos, kad Vyriausybė, sprendama valstybės valdymo reikalus, visada turi priimti nutarimus ir kad jie turi būti oficialiai paskelbti nepaisant to, ar Vyriausybės priimami teisės aktai yra norminiai, ar individualūs, taip pat nepaisant to, kokiam subjektui ar subjektų ratui jie skirti, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje buvo suformuluotos *inter alia* konstitucinės justicijos bylose, kuriose buvo tiriama, ar Konstitucijai neprieštaravo teisės aktai (jų dalys), išleisti dar iki 2004 m. rugpjūčio 14 d., kai įsigaliojo Seimo 2004 m. liepos 13 d. priimtas Lietuvos Respublikos konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, kuriuo buvo konstituciškai patvirtinta Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai) ir kuris pagal Konstitucijos 150 straipsnį yra Konstitucijos sudedamoji dalis.

Įsigaliojus Konstituciniam aktui „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, iki tol suformuota Vyriausybės aktų oficiali konstitucinė doktrina Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra plėtojama atsižvelgiant ir į tai, kad šio Konstitucinio akto 4 dalyje nustatyta, kad Vyriausybė pasiūlymus priimti Europos Sąjungos teisės aktus nagrinėja teisės aktų nustatyta tvarka ir kad dėl šių pasiūlymų Vyriausybė gali priimti sprendimus ar rezoliucijas, kurių priėmimui netaikomos Konstitucijos 95 straipsnio nuostatos.

Taigi oficialios konstitucinės doktrinos nuostatos, kad Vyriausybė, sprendama valstybės valdymo reikalus, visada turi priimti nutarimus ir kad Vyriausybės teisės aktai turi būti oficialiai paskelbti nepaisant to, ar Vyriausybės priimami teisės aktai yra norminiai, ar individualūs, taip pat nepaisant to, kokiam subjektui ar subjektų ratui jie skirti, netaikytinos Vyriausybės rezoliucijoms ir sprendimams, kurie priimami pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 4 dalį.

Vyriausybės aktai yra poįstatyminiai*Konstitucinio Teismo 2009 m. spalio 8 d. nutarimas*

<...> Konstitucinis Teismas <...> yra konstatavęs, kad jeigu Vyriausybės nutarimuose nustatytas teisinis reguliavimas konkuruotų su nustatytuoju įstatymuose arba nebūtų grindžiamas įstatymais, būtų pažeisti ne tik konstitucinis teisinės valstybės principas ir Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktas, bet ir Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalis, kurioje nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija; taip pat galėtų būti pažeistas konstitucinis valdžių padalijimo principas (2006 m. gegužės 31 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d., 2009 m. balandžio 29 d. nutarimai).

Vyriausybės įgaliojimai priimti poįstatyminius aktus (Konstitucijos 94 straipsnio 2, 7 punktai)*Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 29 d. nutarimas*

Konstitucijos 94 straipsnio 2 punkte nustatyta, kad Vyriausybė vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, taip pat Respublikos Prezidento dekretus; pagal šio straipsnio 7 punktą Vyriausybė vykdo kitas pareigas, kurias jai paveda Konstitucija ir kiti įstatymai.

Aiškindamas šias konstitucines nuostatas, Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Vyriausybės priimami teisės aktai yra poįstatyminiai aktai; jie yra įstatymų taikymo aktai, jais detalizuojamos ir sukonkretinamos įstatymų normos, reglamentuojamas jų įgyvendinimas; svarbu, kad poįstatyminius teisės aktus Vyriausybė priimtų neviršydamą savo įgaliojimų ir kad šie poįstatyminiai teisės aktai neprieštarautų Konstitucijai ir įstatymams.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad pagal Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktą Vyriausybė gali priimti poįstatyminius aktus nepriklausomai nuo to, ar jai įstatymu buvo nustatytas pavedimas, ar ne, o pagal šio straipsnio 7 punktą ji privalo priimti poįstatyminį aktą, kad realizuotų pareigą, kurią jai paveda Konstitucija ir kiti įstatymai (2000 m. kovo 15 d. nutarimas). Kartu Konstitucinio Teismo aktuose pabrėžta, kad įstatymų leidėjas negali nustatyti Vyriausybei pavedimo, kuris savo turiniu pažeistų konstitucinį įstatymo viršenybės principą (2000 m. kovo 15 d. nutarimas), ir kad atitinkančiais Konstituciją gali būti pripažįstami tik tokie Vyriausybės įgaliojimai leisti teisės aktus, kurie kyla iš Konstitucijos arba jai neprieštarujančių įstatymų ir Seimo nutarimų dėl įstatymų įgyvendinimo, taip pat iš Konstitucijai neprieštarujančių Respublikos Prezidento dekretų (2004 m. kovo 5 d. nutarimas). Taigi vien pagal tai, ar įstatyme buvo nustatytas pavedimas Vyriausybei papildomai sureguliuoti kurį nors įstatymo įgyvendinimo tvarkos klausimą, ar tokio pavedimo įstatyme nebuvo nustatyta, negalima spręsti, ar Vyriausybės priimtas poįstatyminis aktas prieštarauja Konstitucijai ir įstatymams, ar jiems neprieštarauja; kiekvienu konkrečiu atveju turi būti vertinamas Vyriausybės priimto poįstatyminio akto ir įstatymų, kuriems vykdyti šis poįstatyminis aktas buvo priimtas, normų turinio santykis (2000 m. kovo 15 d. nutarimas).

Vyriausybės pareiga laikytis galiojančių įstatymų, *inter alia* juose nustatytos teisės aktų priėmimo tvarkos (Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktas)*Konstitucinio Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutarimas*

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktą, ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją Vyriausybė, leisdama teisės aktus, turi laikytis galiojančių įstatymų (*inter alia* 2001 m. gruodžio 18 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d., 2015 m. birželio 16 d. nutarimai), *inter alia* tų, kuriuose nustatyta teisės aktų priėmimo tvarka. Ji turi laikytis įstatymų nustatytos Vyriausybės nutarimų parengimo, įvertinimo, derinimo, svarstymo,

balsavimo dėl jų tvarkos (2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas). Pažymėtina, kad Vyriausybės pareiga laikytis įstatymuose nustatytos teisės aktų priėmimo tvarkos ne tikrai gali, bet ir turi būti traktuojama kaip konstitucinė pareiga.

<...> priimant teisės aktus negalima ignoruoti nė vieno įstatymuose nustatytos teisės aktų priėmimo tvarkos etapo ar taisyklės; būtinybė teisės aktus priimti nuosekliai laikantis įstatymuose nustatytos teisės aktų priėmimo tvarkos kyla iš Konstitucijos. Pagal Konstituciją įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytų Vyriausybės teisės aktų priėmimo tvarkos etapų ar taisyklių būtina paisyti rengiant kiekvieną Vyriausybės teisės akto projektą nepriklausomai nuo to, ar tuo teisės aktu numatoma keisti (koreguoti) teisinį reguliavimą, nustatyti naują ar panaikinti galiojantįjį.

Vyriausybės pareiga priimant teisės aktus laikytis teisėkūros procedūrų viešumo ir skaidrumo reikalavimų

Konstitucinio Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutarimas

<...> konstitucinis atsakingo valdymo principas, aiškinamas kartu su Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalyje įtvirtintu valdžios įstaigų tarnavimo žmonėms imperatyvu, suponuoją teisėkūros procedūrų viešumo ir skaidrumo reikalavimus, kurių privalo laikytis *inter alia* valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos. <...>

<...> galimi ir tokie konstituciškai pateisinami atvejai, kai įstatymu gali būti numatytas ir neviešas Vyriausybės teisės aktų leidybos procesas, kaip antai, siekiant apsaugoti valstybės paslaptį sudarančią informaciją, išvengti grėsmės konstitucinei santvarkai, gynybinei galiai, kitiems svarbiems interesams.

<...>

<...> atsižvelgiant į konstitucinį Vyriausybės, kaip vykdomosios valdžios institucijos, statusą, taip pat į tai, kad pagal Konstitucijos 95 straipsnį Vyriausybė valstybės valdymo reikalus sprendžia posėdžiuose priimdama nutarimus, tik įstatymu gali būti numatyti konstituciškai pagrįsti išimtiniai atvejai, susiję su Vyriausybės sprendimų priėmimu *inter alia* karo ar nepaprastosios padėties metu, gaivalinės nelaimės atveju, kada Vyriausybės posėdžio darbotvarkė gali būti papildoma naujais, įprasta tvarka su ministerijomis ir kitomis Vyriausybės įstaigomis, suinteresuotomis valstybės institucijomis nederintais teisės aktų projektais, nurodant atitinkamus motyvus. Tačiau, įstatymu nustatčius tokią Vyriausybės teisės aktų inicijavimo (jų projektų pateikimo) tvarką, neturi būti sudaryta prielaidų formuoti tokiai Vyriausybės posėdžio darbotvarkės papildymo naujais klausimais praktikai, kuria, nukrypstant nuo minėtų konstituciškai pagrįstų išimčių, būtų paneigiami konstituciniai teisėkūros procedūrų viešumo ir skaidrumo reikalavimai.

Vyriausybės priimami teisės aktai (Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalis, Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 4 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 2 d. nutarimas

Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Vyriausybė valstybės valdymo reikalus sprendžia posėdžiuose visų Vyriausybės narių balsų dauguma priimdama nutarimus. <...>

Aiškindamas Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalį Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Vyriausybė, sprendama valstybės valdymo reikalus, visada turi priimti nutarimus, ir jie turi būti oficialiai paskelbti nepaisant to, ar Vyriausybės priimami teisės aktai yra norminiai, ar individualūs, taip pat nepaisant to, kokiam subjektui ar subjektų ratui jie skirti (2001 m. lapkričio 29 d., 2003 m. gegužės 30 d., 2007 m. birželio 27 d. nutarimai); valstybės

valdymo reikalai, Konstitucijoje ir įstatymuose priskirti Vyriausybės kompetencijai, negali būti sprendžiami Vyriausybei priimant kitos rūšies aktą (*inter alia* 2001 m. lapkričio 29 d., 2003 m. gegužės 30 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai).

Vienintelė Konstitucijoje numatyta išimtis, kada Vyriausybei leidžiama nesilaikyti šių reikalavimų, yra įtvirtinta Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 4 straipsnyje:

„Vyriausybė pasiūlymus priimti Europos Sąjungos teisės aktus nagrinėja teisės aktų nustatyta tvarka. Dėl šių pasiūlymų Vyriausybė gali priimti sprendimus ar rezoliucijas, kurių priėmimui netaikomos Konstitucijos 95 straipsnio nuostatos.“

Taigi, kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, kad Vyriausybė, spręsdama valstybės valdymo reikalus, visada turi priimti nutarimus ir kad Vyriausybės teisės aktai turi būti oficialiai paskelbti nepaisant to, ar jie yra norminiai, ar individualūs, taip pat nepaisant to, kokiam subjektui ar subjektų ratui jie skirti, netaikytinos Vyriausybės sprendimams ir rezoliucijoms, kurie priimami pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 4 straipsnį (2007 m. birželio 27 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai).

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 4 straipsnį, teisės aktuose nustatant pasiūlymų priimti Europos Sąjungos teisės aktus nagrinėjimo tvarką, gali būti nekeliami ir kai kurie kiti reikalavimai, Konstitucijos 95 straipsnyje nustatyti Vyriausybės aktų, kuriais sprendžiami valstybės valdymo reikalai, priėmimui.

Taigi tai reiškia, kad dėl pasiūlymų priimti Europos Sąjungos teisės aktus gali būti leidžiama spręsti ne Vyriausybės posėdžiuose, o kitokia Vyriausybės veiklos organizacine forma (be kita ko, Vyriausybės pasitarimuose), dėl šių pasiūlymų priimamiems Vyriausybės sprendimams ir rezoliucijoms taip pat galima netaikyti Konstitucijos 95 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto Vyriausybės nutarimams keliamo reikalavimo, kad juos pasirašytų Ministras Pirmininkas ir tos srities ministras.

Pažymėtina, kad Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 4 straipsnio formuluotė „netaikomos Konstitucijos 95 straipsnio nuostatos“ negali būti absoliutinama ir aiškinama kaip leidžianti minėtus Vyriausybės sprendimus ir rezoliucijas priimti ne visų Vyriausybės narių balsų dauguma.

Lietuvos vykdomosios valdžios institucijų sistemoje Vyriausybė, įgyvendinanti valstybinį valdymą, užima išskirtinę vietą (1998 m. sausio 10 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai); <...> pagal Konstituciją Vyriausybė yra kolegiali vykdomosios valdžios institucija, įgyvendinanti valstybinį valdymą.

Paminėtina, kad Konstitucinis Teismas, *inter alia* aiškindamas Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtintą nuostatą, jog Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė valstybė, yra pažymėjęs, kad vienas iš sprendimų priėmimo demokratinį principų yra daugumos principas (1994 m. liepos 22 d., 2006 m. balandžio 4 d., 2012 m. kovo 29 d. nutarimai).

Taip pat paminėtina, kad, kaip matyti iš Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ *travaux préparatoires*, jo 4 straipsniu buvo siekiama ne nustatyti kitokį nei nustatytasis Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalyje visų Vyriausybės narių balsų daugumos reikalavimą Vyriausybės sprendimams ir rezoliucijoms priimti, bet užtikrinti greitesnį nei Vyriausybės nutarimų šių Vyriausybės sprendimų ir rezoliucijų, kuriais tvirtinama Lietuvos Respublikos pozicija dėl pasiūlymų priimti Europos Sąjungos teisės aktus, priėmimą.

Taigi pažymėtina, kad pagal Konstituciją Vyriausybė, sprendama valstybės valdymo reikalus, gali priimti nutarimus (Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalis), taip pat sprendimus ir rezoliucijas (Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 4 straipsnis). Taip pat pažymėtina, kad, atsižvelgiant į Vyriausybės, kaip kolegialios vykdomosios valdžios institucijos, konstitucinę prigimtį, taip pat į iš Konstitucijoje įtvirtinto demokratinio sprendimų priėmimo principo kylančią reikalavimą kolegialioms valstybės institucijoms priimti sprendimus balsų dauguma, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 95 straipsnio 1 dalį, visi Vyriausybės aktai, kuriuos Vyriausybė priima sprendama valstybės valdymo reikalus (*inter alia* Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 4 straipsnyje nurodytu atveju tvirtindama Lietuvos Respublikos poziciją dėl pasiūlymų priimti Europos Sąjungos teisės aktus), turi būti priimami visų Vyriausybės narių balsų dauguma. Kitaip aiškinant Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 4 straipsnį, esą pagal jį Vyriausybės sprendimams ir rezoliucijoms priimti nebūtinai visų Vyriausybės narių balsų daugumos pritarimas, šiais Vyriausybės aktais patvirtinta Lietuvos Respublikos pozicija dėl pasiūlymų priimti Europos Sąjungos teisės aktus negalėtų būti laikoma Vyriausybės, kartu ir Lietuvos Respublikos pozicija.

Apibendrinant pažymėtina, kad pagal Konstituciją aktas, kuris priimtas sprendžiant valstybės valdymo reikalus ne visų Vyriausybės narių balsų dauguma, negali būti laikomas Vyriausybės, kaip kolegialios vykdomosios valdžios institucijos, valios išraiška.

Vyriausybės nutarimai dėl ekonominių, socialinių, kultūrinių ar kitų projektų pripažinimo valstybei svarbiais

Konstitucinio Teismo 2018 m. balandžio 12 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją Vyriausybė, sprendama valstybės valdymo reikalus, visada turi priimti nutarimus, ir jie turi būti oficialiai paskelbti nepaisant to, ar Vyriausybės priimami teisės aktai yra norminiai, ar individualūs, taip pat nepaisant to, kokiam subjektų ratui jie skirti (*inter alia* 2003 m. gegužės 30 d., 2007 m. birželio 27 d., 2018 m. kovo 2 d. nutarimai).

Vyriausybės nutarimai, kaip ir kiti teisės aktai, gali skirtis pagal formą, turinį, struktūrą, apimtį, turėti įvairias sudedamąsias dalis (priedėlius) (2007 m. birželio 27 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas 2010 m. vasario 9 d. nutarime yra konstatavęs, kad visos norminio teisės akto dalys (taip pat priedėliai) sudaro vieną visumą, tarpusavyje yra neatskiriama susijusios ir turi vienodą teisinę galią; priedėlių atskirti nuo teisės akto negalima, nes, keičiant juose konkrečiai išdėstytą turinį, keičiasi ir viso norminio teisės akto turinys; turi būti paskelbiamas visas teisės aktas kartu su visomis jo sudedamosiomis dalimis.

<...>

<...> Konstitucinis Teismas 2010 m. vasario 26 d. ir 2013 m. balandžio 2 d. nutarimuose, kartu su Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalimi aiškindamas iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančius reikalavimus Vyriausybės aktų, kuriais pritariama valstybės turto privatizavimo sutartims (jų pakeitimo projektams), paskelbimui, pažymėjo, kad:

- netoleruoti atvejai, kai Vyriausybės nutarimais formaliai aprobuojamos privatizavimo sutartys, kurių turinys visuomenei nėra žinomas, nieko konkrečiai juose nenurodant;
- konstitucinis reikalavimas, kad teisė negali būti nevieša, reiškia ne tik tai, kad Vyriausybės nutarimas, kuriuo pritariama svarbiausių Lietuvos ūkio objektų privatizavimo sutarčių, jų priedų projektams, turi būti oficialiai paskelbtas, bet ir tai, kad tokia Vyriausybės nutarime turi būti ne tik formaliai pritarta sutartis, jos priedų projektams, bet ir *inter alia* konstatuota sutarties projekto, kuriam pritariama, nuostatų atitiktis objekto

privatizavimo programoje numatytoms privatizavimo sąlygoms, nurodytos principinės sutarties nuostatos, kaip antai sutarties tikslas, objektas, esminiai valstybės įsipareigojimai.

Šios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir Vyriausybės nutarimams dėl ekonominių, socialinių, kultūrinių ar kitų projektų pripažinimo valstybei svarbiais.

<...>

<...> Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalis, konstitucinis teisinės valstybės principas, taip pat iš konstitucinio atsakingo valdymo principo ir Konstitucijos 5 straipsnio 2, 3 dalių kylantis viešosios valdžios institucijų ir pareigūnų veiklos skaidrumo principas suponuoja reikalavimą Vyriausybei, pripažįstant ekonominius, socialinius, kultūrinius ar kitus projektus valstybei svarbiais, Vyriausybės nutarime ne tik išreikšti formalų sprendimą pripažinti tam tikrą projektą valstybei svarbiu, bet ir šiame nutarime (arba jo sudedamosiose dalyse) arba kitame viešai paskelbtame teisės akte nustatyti esmines valstybei svarbaus projekto vykdymo sąlygas, kaip antai tikslą, objektą, įgyvendinimo terminus, finansavimo šaltinius, esminius projekto vykdytojo (vykdytojų) įsipareigojimus ir kt.

<...>

<...> teisės aktuose nustatyta tvarka projektą pripažinus valstybei svarbiu, Vyriausybei iš Konstitucijos 46 straipsnio 2, 3 dalių, konstitucinio atsakingo valdymo principo kyla pareiga vykdyti veiksmingą tokių projektų įgyvendinimo kontrolę, *inter alia* teisės aktuose nustatyta tvarka ir pagrindais Vyriausybės nutarimus, kuriais tam tikriems projektams suteiktas valstybei svarbaus projekto statusas, pripažinti netekusiais galios, jeigu projektas nebeatitinka pripažinimo valstybei svarbiais projektais kriterijų.

Vyriausybės pareiga užtikrinti veiksmingą įstatymų vykdymą (Konstitucijos 94 straipsnio 2, 7 punktai)

Konstitucinio Teismo 2018 m. balandžio 27 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos 94 straipsnio 2, 7 punktų, kuriuose yra įtvirtinti Vyriausybės, kaip vykdomosios valdžios institucijos, įgaliojimai, iš konstitucinių teisinės valstybės, atsakingo valdymo principų Vyriausybei kyla pareiga užtikrinti veiksmingą įstatymų vykdymą, *inter alia* tais atvejais, kai įstatymu jai nėra nustatyta konkretaus pavedimo. Ši Vyriausybės pareiga apima *inter alia* pareigą priimti poįstatyminius aktus, reikalingus iš valstybės biudžeto lėšų finansuojamų įstaigų veiklos nepertraukiamumui ir joms priskirtų funkcijų tinkamam vykdymui užtikrinti. Priimdama tokius teisės aktus Vyriausybė <...> pagal Konstituciją turi laikytis galiojančių įstatymų ir, vykdydama vienus įstatymus, negali pažeisti kitų.

7.5. VYRIAUSYBĖS NARIAI. MINISTERIJOS

Ministro Pirmininko įgaliojimai pasirašyti tarptautines sutartis (Konstitucijos 84 straipsnio 1 punktas, 94 straipsnio 6 punktas, 97 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 17 d. nutarimas

Tai, kad Ministras Pirmininkas turi teisę pasirašyti tarptautines sutartis, galima spręsti iš konstitucinių nuostatų dėl Vyriausybės įgaliojimų užsienio politikos ir tarptautinių santykių srityje. Konstitucijos 84 straipsnio 1 punkte nustatyta, kad Respublikos Prezidentas „sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus ir kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką“. Šio punkto antroji nuostata reiškia, kad ne tik Prezidentas, bet ir Vyriausybė turi konkrečius įgaliojimus sudaryti tarptautines sutartis, nes neturint jų vykdyti užsienio politikos

neįmanoma. Konstitucijos 94 straipsnio 6 punkte nustatyta, kad Vyriausybė „užmezga diplomatinčius santykius ir palaiko ryšius su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis“. Šie santykiai ir ryšiai taip pat nustatomi ir įtvirtinami tarptautinėmis sutartimis. Ministro Pirmininko teisę pasirašyti sutartis pagrindžia ir Konstitucijos 97 straipsnio 1 dalies nuostata, kad „Ministras Pirmininkas atstovauja Lietuvos Respublikos Vyriausybei“.

Ministerijos, jų steigimas ir panaikinimas (Konstitucijos 67 straipsnio 8 punktas)

Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 3 d. nutarimas

Konstitucijoje nustatant įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios institucijų funkcijas bei įgaliojimus yra numatyta jų tarpusavio sąveika. Tokia norma yra Konstitucijos 67 straipsnio 8 punkte: Seimas „Vyriausybės siūlymu steigia ir panaikina Lietuvos Respublikos ministerijas“. <...>

Ministerijos yra specialios kompetencijos valstybės valdymo institucijos. Jas steigiant ar panaikinant siekiama organizuoti valdymą įvairiose srityse. Ministerija vykdo įstatymų ir kitų teisės aktų jai pavestos sritys valstybės valdymo funkcijas ir šioje srityje įgyvendina valstybės politiką. Vykdydamos savo funkcijas, ministerijos neišvengiamai dalyvauja ne tik valdymo, bet ir kituose įvairaus pobūdžio (turtiniuose, darbo ir kt.) teisiniuose santykiuose. Ministerijos yra juridiniai asmenys.

Konstitucijos 67 straipsnio 8 punktas įtvirtina Seimo teisę steigti ir panaikinti ministerijas. Šių Seimo įgaliojimų įgyvendinimas yra saistomas konkrečių Konstitucijoje įtvirtintų Vyriausybės įgaliojimų: jeigu Vyriausybė nepateikia konkretaus pasiūlymo, Seimas negali priimti sprendimo steigti ar panaikinti ministeriją. Taigi ši Konstitucijos norma užtikrina įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių pusiausvyrą.

Ministro kompetencija vadovauti ministerijai (Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas

Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „ministras vadovauja ministerijai, sprendžia ministerijos kompetencijai priklausančius klausimus, taip pat vykdo kitas įstatymų numatytas funkcijas“.

<...>

Pažymėtina, kad Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalies nuostatos „ministras vadovauja ministerijai“ turinį sudaro šie elementai: ministras turi teisę įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka pasirinkti ministerijos darbuotojus ir priimti juos į darbą bei atleisti iš darbo; ministras turi teisę organizuoti ministerijos darbuotojų darbą, kad būtų vykdomos įstatymais ir kitais teisės aktais ministerijai nustatytos funkcijos; ministras turi teisę duoti visiems ministerijos darbuotojams privalomus vykdyti nurodymus; ministras turi teisę taikyti drausminio poveikio priemones visiems ministerijos darbuotojams, kurie nevykdo savo pareigų ar ministro nurodymų arba netinkamai juos vykdo, taip pat skatinti visus ministerijos darbuotojus.

<...>

Pažymėtina, kad Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalyje nustatyta ministro kompetencija vadovauti ministerijai suponuoja ministro asmeninę atsakomybę už ministerijos veiklą. Pagal Konstitucijos 96 straipsnio 2 dalį ministrai, vadovaudami jiems pavestoms valdymo sritims, yra atsakingi Seimui, Respublikos Prezidentui ir tiesiogiai pavaldūs Ministrui Pirmininkui. Konstitucijos 101 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad ministrai turi atsiskaityti Seime už savo veiklą. <...>

<...>

<...> Ministras, pagal Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalį turėdamas įgaliojimus vadovauti ministerijai, kartu yra atsakingas už visos ministerijos veiklą, už tai, kad būtų vykdomi įstatymai, Vyriausybės nutarimai ir kiti teisės aktai. Vadinasi, ministras taip pat yra atsakingas už ūkinę ir finansinę ministerijos veiklą nepriklausomai nuo šios veiklos pobūdžio <...>.

Ministro tiesioginis pavaldumas Ministrui Pirmininkui (Konstitucijos 96 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 96 straipsnio 2 dalį ministras yra tiesiogiai pavaldus Ministrui Pirmininkui. Tai reiškia, kad teisiškai ministras jokiems kitiems subjektams nėra pavaldus, kad pagal Konstituciją ministrui pavedimus gali duoti tik Ministras Pirmininkas, o Konstitucijos nustatytais atvejais – Respublikos Prezidentas. Jokiems kitiems subjektams <...> Konstitucija nenumato teisės duoti pavedimus ministrui.

Vyriausybės ir jos narių konstitucinis statusas (60 straipsnio 2 dalis, 99, 100 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas

Pagal Konstituciją Vyriausybė – kolegiali vykdomosios valdžios institucija, kurią sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai.

Ministras Pirmininkas ir ministrai negali užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, dirbti verslo, komercijos ar kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse, taip pat gauti kitokį atlyginimą, išskyrus jam nustatytą pagal pareigas Vyriausybėje bei užmokestį už kūrybinę veiklą (Konstitucijos 99 straipsnis). Pagal Konstitucijos 60 straipsnio 2 dalį Ministras Pirmininkas ir ministrai tuo pat metu gali būti Seimo nariais.

Pažymėtina ir tai, jog tam, kad Vyriausybė galėtų nekliudomai vykdyti Konstitucijos ir įstatymų jai pavestas pareigas, Konstitucijoje yra įtvirtintas Ministro Pirmininko ir ministrų imunitetas. Konstitucijos 100 straipsnyje nustatyta, kad Ministras Pirmininkas ir ministrai negali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti, negali būti kitaip suvaržyta jų laisvė be išankstinio Seimo sutikimo, o tarp Seimo sesijų – be išankstinio Respublikos Prezidento sutikimo.

Ministro kompetencija vadovauti ministerijai (Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 8 d. nutarimas

Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Ministras vadovauja ministerijai, sprendžia ministerijos kompetencijai priklausančius klausimus, taip pat vykdo kitas įstatymų numatytas funkcijas.“

Šiame kontekste pažymėtina, kad ministerijos yra specialios kompetencijos valstybės valdymo institucijos; jas steigiant ar panaikinant siekiama organizuoti valdymą įvairiose srityse; ministerija vykdo įstatymų ir kitų teisės aktų jai pavestos sritys valstybės valdymo funkcijas ir šioje srityje įgyvendina valstybės politiką; vykdydamos savo funkcijas, ministerijos neišvengiamai dalyvauja ne tik valdymo, bet ir kituose įvairaus pobūdžio (turtiniuose, darbo ir kt.) teisiniuose santykiuose (1999 m. birželio 3 d. nutarimas).

Pažymėtina ir tai, kad valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų veikloje, be joms pavestų valstybės funkcijų vykdymo, esama ir kitokios veiklos, *inter alia* susijusios su vidaus administravimo funkcijų vykdymu (2010 m. gegužės 13 d. nutarimas). <...> pažymėtina, kad ir ministerijos, vykdančios jai pavestas sritys valstybės valdymo funkcijas ir šioje srityje

įgyvendinančios valstybės politiką, veikloje esama *inter alia* veiklos, susijusios su vidaus administravimo funkcijų vykdymu.

Konstitucinis Teismas 1999 m. lapkričio 23 d. nutarime, be kita ko, aiškindamas Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalies nuostatas, yra pažymėjęs, kad nuostatos „ministras vadovauja ministerijai“ turinį sudaro šie elementai: ministras turi teisę įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka pasirinkti ministerijos darbuotojus ir priimti juos į darbą bei atleisti iš darbo; ministras turi teisę organizuoti ministerijos darbuotojų darbą, kad būtų vykdomos įstatymais ir kitais teisės aktais ministerijai nustatytos funkcijos; ministras turi teisę duoti visiems ministerijos darbuotojams privalomus vykdyti nurodymus; ministras turi teisę taikyti drausminio poveikio priemones visiems ministerijos darbuotojams, kurie nevykdo savo pareigų ar ministro nurodymų arba netinkamai juos vykdo, taip pat skatinti visus ministerijos darbuotojus.

<...> Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta ministro kompetencija vadovauti ministerijai apima *inter alia* tam tikrus vidaus administravimo įgaliojimus ministerijos, ministerijai pavestai sričiai priskirtų įstaigų (įstaigų prie ministerijos) atžvilgiu, įskaitant teisę įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka pasirinkti ministerijos darbuotojus, ministerijai pavestai sričiai priskirtų įstaigų vadovus, priimti juos į darbą ir atleisti iš darbo, teisę taikyti jiems drausminio poveikio priemones, juos skatinti.

<...> paminėtina, kad pagal Konstituciją negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo apskritai būtų užkirstas kelias ministrui vykdyti iš Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalies nuostatos „ministras vadovauja ministerijai“ kylančius jo įgaliojimus, *inter alia* susijusius su ministerijos ir ministerijai pavestai sričiai priskirtų įstaigų vidaus administravimu, taip pat juo negali būti apribotos ministro, įgyvendinančio jam suteiktus konstitucinius įgaliojimus, galimybės veiksmingai kontroliuoti, kaip vykdomos ministerijai, kuriai jis vadovauja ir už kurios veiklą atsako, pavestos funkcijos, taip pat kitokia veikla, susijusi su pavestomis funkcijomis, *inter alia* vidaus administravimas.

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalyje nėra nustatyta, kokia tvarka ministras įgyvendina jam Konstitucijoje numatytą kompetenciją; ši tvarka nustatoma įstatymuose, Vyriausybės nutarimuose, kituose teisės aktuose (1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas).

Ministro atsakomybė už savo veiklą jam įgyvendinant įgaliojimus vadovauti ministerijai (Konstitucijos 5 straipsnio 2, 3 dalys, 30 straipsnio 2 dalis, 96 straipsnio 2 dalis, 98 straipsnio 1 dalis, 100 straipsnis, 128 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 8 d. nutarimas

<...> aiškindamas Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalį, kurioje nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija, kartu su šio straipsnio 3 dalimi, kurioje nustatyta, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog Konstitucija yra valstybės valdžią ribojanti aukščiausioji teisė, joje yra įtvirtintas atsakingo valdymo principas (*inter alia* 2004 m. liepos 1 d., 2015 m. lapkričio 19 d., 2018 m. kovo 2 d. nutarimai); šis principas suponuoja tai, kad visos valstybės institucijos ir pareigūnai turi vykdyti savo funkcijas vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, jie turi tinkamai įgyvendinti jiems Konstitucijos ir įstatymų suteiktus įgaliojimus (*inter alia* 2012 m. spalio 26 d. išvada, 2014 m. liepos 11 d., 2016 m. gruodžio 22 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas, 2008 m. sausio 22 d. nutarime atkleisdamas iš Konstitucijos, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalių, kylančio vieno iš viešosios valdžios institucijų ir pareigūnų veiklos principų – skaidrumo principo turinį, pabrėžė, kad jis suponuoja, be kita ko,

atskaitingumą atitinkamai bendruomenei ir sprendimus priimančių pareigūnų atsakomybę už tuos sprendimus; skaidrumas yra būtina prielaida *inter alia* užkirsti kelią piktnaudžiavimams valdžia, taigi ir būtina prielaida žmonėms pasitikėti viešosios valdžios institucijomis ir apskritai valstybe; skaidrumas, kaip viešosios valdžios institucijų ir pareigūnų veiklos principas, suponuoja, be kita ko, tai, kad priimami sprendimai turi būti pagrįsti, aiškūs, kad juos, iškilus reikalui, būtų galima racionaliai motyvuoti; kiti asmenys turi turėti galimybę tuos sprendimus nustatytą tvarka ginčyti.

<...> pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 2, 3 dalis, konstitucinių atsakingo valdymo principą, ministrai, įgyvendindami jiems suteiktus vidaus administravimo įgaliojimus ministerijos, ministerijai pavestai sričiai priskirtų įstaigų atžvilgiu, privalo šiuos jiems Konstitucijos ir įstatymų suteiktus įgaliojimus įgyvendinti tinkamai, *inter alia* juos įgyvendindami priimti teisėtus ir pagrįstus sprendimus.

Valdžios atsakomybė visuomenei neatsiejama nuo konstitucinio teisinės valstybės principo; ji konstituciškai įtvirtinama nustačius, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, valdžios galias riboja Konstitucija (*inter alia* 2004 m. kovo 31 d. išvada, 2010 m. gegužės 13 d., 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimai).

Konstitucijos 96 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad ministrai, vadovaudami jiems pavestoms valdymo sritims, atsakingi Seimui, Respublikos Prezidentui ir tiesiogiai pavaldūs Ministrui Pirmininkui. Pagal Konstitucijos 101 straipsnio 1 dalį ministrai turi atsiskaityti Seime už savo veiklą.

Konstitucinis Teismas 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją Seimas vykdo parlamentinę Vyriausybės kontrolę; valstybės valdžių padalijimas Konstitucijoje suponuoja ir Vyriausybės – vykdomosios valdžios kolegialios institucijos atskaitingumą įstatymų leidžiamajai valdžiai – Tautos atstovybei.

Šiame kontekste pažymėtina, jog tam, kad Vyriausybė galėtų nekliudomai vykdyti Konstitucijos ir įstatymų jai pavestas pareigas, Konstitucijoje yra įtvirtintas Ministro Pirmininko ir ministrų imunitetas. Konstitucijos 100 straipsnyje nustatyta, kad Ministras Pirmininkas ir ministrai negali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti, negali būti kitaip suvaržyta jų laisvė be išankstinio Seimo sutikimo, o tarp Seimo sesijų – be išankstinio Respublikos Prezidento sutikimo (2003 m. gegužės 30 d. nutarimas).

<...> pažymėtina, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta ministrų politinė atsakomybė Seimui, Respublikos Prezidentui, Ministrui Pirmininkui už vadovavimą jiems pavestoms valdymo sritims, taip pat Konstitucijos 100 straipsnyje yra numatytas jų imunitetas taikant baudžiamąją atsakomybę ar suvaržant laisvę.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje nėra įtvirtinta kitų nuostatų, kuriomis būtų nustatytas išskirtinis, palyginti su kitais subjektais, kuriems teisinė atsakomybė taikoma įstatymo nustatytais bendraisiais pagrindais, ministrų statusas. Vadinas, atsižvelgiant į visuminį Konstitucijoje įtvirtintą teisinį reguliavimą, nėra pagrindo teigti, kad pagal Konstituciją ministrams taikytinos kitokios teisinės atsakomybės taisyklės (išskyrus Konstitucijos 100 straipsnyje numatytą imunitetą taikant baudžiamąją atsakomybę ar suvaržant laisvę) negu kitiems asmenims.

Kitoks Konstitucijos, *inter alia* jos 96 straipsnio 2 dalies, 100 straipsnio, nuostatų aiškinimas, esą ministras pagal Konstituciją taikytinas ir kitoks imunitetas nuo teisinės atsakomybės (išskyrus numatytąjį Konstitucijos 100 straipsnyje), būtų nesuderinamas su Konstitucijoje įtvirtinta valdžios atsakomybe visuomenei, jos 5 straipsnio 2, 3 dalių nuostatomis, konstituciniais atsakingo valdymo, teisinės valstybės principais, taip pat suponuotų Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalyje draudžiamą privilegiją.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas, be kita ko, Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalies nuostatą „ministras vadovauja ministerijai“, 1999 m. lapkričio 23 d. nutarime yra konstatęs, kad:

– Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalyje nustatyta ministro kompetencija vadovauti ministerijai suponuoja ministro asmeninę atsakomybę už ministerijos veiklą;

– ministras, pagal Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalį turėdamas įgaliojimus vadovauti ministerijai, kartu yra atsakingas už visos ministerijos veiklą, už tai, kad būtų vykdomi įstatymai, Vyriausybės nutarimai ir kiti teisės aktai; vadinasi, ministras taip pat yra atsakingas už ūkinę ir finansinę ministerijos veiklą nepriklausomai nuo šios veiklos pobūdžio.

<...> ministerijos, vykdančios jai pavestos srities valstybės valdymo funkcijas ir šioje srityje įgyvendinančios valstybės politiką, veikloje esama *inter alia* veiklos, susijusios su vidaus administravimo funkcijų vykdymu. <...> pagal Konstituciją ministras turi, be kita ko, įgaliojimus įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka pasirinkti ministerijai pavestai sričiai priskirtų įstaigų vadovus ir priimti juos į darbą, atleisti iš jo.

<...> pažymėtina, kad Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalies nuostatos „ministras vadovauja ministerijai“ suponuojama asmeninė ministro atsakomybė reiškia jo asmeninę atsakomybę už visą savo veiklą, *inter alia* už tinkamą jam suteiktą vidaus administravimo įgaliojimų ministerijos, ministerijai pavestai sričiai priskirtų įstaigų atžvilgiu (kaip antai atleisti ministerijos darbuotojus, taip pat ministerijai pavestai sričiai priskirtų įstaigų vadovus iš darbo) įgyvendinimą.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 3 dalį, 30 straipsnio 2 dalį, konstitucinį teisinės valstybės principą, asmeniui, dėl valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtų veiksmų patyrusiam materialinę ir (arba) moralinę žalą, ši žala privalo būti atlyginta, atsižvelgiant į įstatyme nustatytus protingus ir pagrįstus kriterijus jos dydžiui nustatyti. <...> ši valstybės pareiga aiškintina kaip apimanti ir jos prievolę atlyginti asmeniui ministro neteisėtais veiksmais, atliktais įgyvendinant vidaus administravimo įgaliojimus ministerijos, ministerijai pavestai sričiai priskirtų įstaigų atžvilgiu, padarytą materialinę ir (arba) moralinę žalą.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinius atsakingo valdymo, teisinės valstybės principus, jeigu valstybės pareigūnai, *inter alia* ministrai, netinkamai įgyvendindami jiems Konstitucijos ir įstatymų suteiktus įgaliojimus, neteisėtais veiksmais (neveikimu) padaro materialinę ir (arba) moralinę žalą asmenims, tokie jų veiksmai negali būti tapatinami su pačios valstybės (jos institucijų) veikimu (neveikimu), žalą padarę valstybės pareigūnai, *inter alia* ministrai, turi nustatyti tvarka atsakyti už savo veiksmus, dėl kurių atsirado žala.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 3 dalį, 30 straipsnio 2 dalį, 128 straipsnio 2 dalį, konstitucinius atsakingo valdymo, teisinės valstybės principus, užtikrinant tinkamą visos visuomenės interesų paisymą, turi būti sudarytos prielaidos valstybei, įvykdžiusiai (per savo institucijas) konstitucinę pareigą atlyginti asmeniui jos institucijų, pareigūnų, *inter alia* ministrų, neteisėtais veiksmais (neveikimu) padarytą materialinę ir (arba) moralinę žalą, gauti dėl to savo patirtų (visų ar dalies) praradimų atlyginimą iš Konstitucijos ir įstatymų jiems suteiktus įgaliojimus netinkamai įgyvendinusių valstybės pareigūnų, *inter alia* ministrų. Tik taip užtikrinama, kad valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas tarnaus bendrai tautos gerovei. Tuo tarpu tokių prielaidų nesudarius nebūtų užtikrinta *inter alia* tai, kad žalą padarę valstybės pareigūnai, *inter alia* ministrai, nustatyti tvarka atsakytų už savo veiksmus, taigi ir tai, kad žmonės pasitikėtų viešosios valdžios institucijomis ir apskritai valstybe;

tai būtų nesuderinama su Konstitucija, *inter alia* konstituciniais atsakingo valdymo, teisinės valstybės principais.

Kaip minėta, pagal Konstituciją asmeniui, dėl valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtų veiksmų patyrusiam materialinę ir (arba) moralinę žalą, ši žala privalo būti atlyginta, atsižvelgiant į įstatyme nustatytus protingus ir pagrįstus kriterijus jos dydžiui nustatyti. <...> nurodytosios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir įstatyme reguliuojant valstybės pareigos atlyginti ministro neteisėtais veiksmais, atliktais įgyvendinant vidaus administravimo įgaliojimus ministerijos, ministerijai pavestai sričiai priskirtų įstaigų atžvilgiu, padarytą žalą, taip pat šią pareigą įvykdžiusios valstybės regreso (atgręžtinio reikalavimo) teisės į žalą padariusį asmenį – ministrą įgyvendinimo tvarką.

8. KONSTITUCINIS TEISMAS

8.1. KONSTITUCINIS TEISMAS – KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJA

Konstitucinio Teismo konstitucinis statusas (konstitucinės justicijos institucija)

Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas

Teismai, pagal Konstituciją vykdančys teisminę valdžią Lietuvoje, yra priskirtini ne vienai, bet dviem arba (jeigu tai, paisant Konstitucijos, yra nustatyta atitinkamuose įstatymuose) daugiau teismų sistemų. Šiuo metu pagal Konstituciją ir įstatymus Lietuvoje yra trys teismų sistemos: 1) Konstitucinis Teismas vykdo konstitucinę teisminę kontrolę; 2) Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje nurodyti Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai sudaro bendrosios kompetencijos teismų sistemą; 3) pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti įsteigti specializuoti teismai – šiuo metu įstatymais yra įsteigta ir veikia viena specializuotų teismų, būtent administracinių, sistema, kurią sudaro Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ir apygardų administraciniai teismai (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai).

<...>

Konstitucijoje yra apibrėžta Konstitucinio Teismo formavimo tvarka, nustatyti Konstitucinio Teismo įgaliojimų vykdymo (veiklos) pagrindai ir garantijos, įtvirtintas Konstitucinio Teismo teisėjų statusas ir kt.

Taigi pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas – konstitucinės justicijos institucija, vykdanči konstitucinę teisminę kontrolę (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad, pagal savo kompetenciją sprendamas dėl žemesnės galios teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir vykdydamas kitus savo konstitucinius įgaliojimus, Konstitucinis Teismas – savarankiškas ir nepriklausomas teismas – vykdo konstitucinį teisingumą, garantuoja Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2001 m. lapkričio 29 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai).

Pažymėtina, kad konstitucinės justicijos institucijos, kuriai pagal Konstituciją pavesta vykdyti konstitucinę teisminę kontrolę, pavadinimas – Konstitucinis Teismas – yra *expressis verbis* įtvirtintas pačioje Konstitucijoje.

Pabrėžtina, kad valstybės valdžios institucija, kuri pačioje Konstitucijoje yra įvardyta kaip teismas, savo konstitucine prigimtimi negali būti ne teismas, t. y. ne teisminė institucija.

<...>

Vien tai, kad Konstitucijoje yra atskiri skirsniai „Teismas“ ir „Konstitucinis Teismas“, nėra ir negali būti pagrindas aiškinti, esą <...> Konstitucinis Teismas nėra teismas – teisminės valdžios dalis ir yra kažkur už teisminės sistemos ribų. Tokia <...> prielaida yra iš esmės klaidinga, konstituciškai visiškai nepagrįsta. Priešingai, tai, kad Konstitucijoje yra du atskiri skirsniai – VIII skirsnis „Konstitucinis Teismas“ ir IX skirsnis „Teismas“, ne paneigia Konstitucinio Teismo, kuris pagal Konstituciją vykdo konstitucinę teisminę kontrolę, buvimą teismų sistemos dalimi, bet pabrėžia ypatingą jo statusą teisminės valdžios

sistemoje, kartu ir visų valstybės valdžią vykdančių valstybės institucijų sistemoje, taip pačioje Konstitucijoje yra išryškinami ir pabrėžiami Konstitucinio Teismo konstitucinės paskirties ir kompetencijos ypatumai.

Kartu pažymėtina, kad tarp bendrosios kompetencijos bei pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų sistemų ir konstitucinės justicijos institucijos Konstitucinio Teismo esama reikšmingų sąsajų, *inter alia*: kiekvienas bendrosios kompetencijos ir specializuotas teismas (jo teisėjas), kaip pareiškėjas, turi įgaliojimus Konstitucijoje (106 straipsnio 1, 2, 3 dalys, 110 straipsnio 2 dalis) nustatytu pagrindu inicijuoti konstitucinės justicijos bylas Konstituciniame Teisme; visus bendrosios kompetencijos teismus – Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, Lietuvos apeliacinį teismą, apygardų ir apylinkių teismus, taip pat specializuotus teismus (Lietuvos vyriausiąjį administracinį teismą ir apygardų administracinius teismus) saisto Konstitucijos 107 straipsnyje įtvirtintas Konstitucinio Teismo sprendimų jo kompetencijai priskirtais klausimais galutimumas ir neskundžiamumas; visi bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai yra saistomi Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuotos oficialios konstitucinės doktrinos ir kt. Tačiau organizaciniu ir administraciniu atžvilgiais minėtos teismų sistemos – Konstitucinis Teismas, vykdamas konstitucinę teisminę kontrolę, ir bendrosios kompetencijos bei pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigti specializuoti teismai – Konstitucijoje yra atskirtos.

Pabrėžtina, kad <...> prielaida, esą Konstitucinis Teismas nėra teismas ir nevykdo valstybės valdžios, visiškai nesiderina su valdžios samprata, Konstitucinio Teismo įgaliojimais, kurie yra nustatyti Konstitucijoje. Tai, kad Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją turi įgaliojimus pripažinti kitų valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų – Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės – teisės aktus prieštaraujančiais aukštesnės galios teisės aktams, pirmiausia Konstitucijai, ir taip panaikinti šių aktų teisinę galią bei visam laikui pašalinti šiuos teisės aktus iš Lietuvos teisės sistemos, tai, kad tik Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją – pateikti Konstitucijos nuostatų sampratą, kuri saisto visas teisės aktus leidžiančias bei visas teisę taikančias institucijas, taip pat ir Seimą – Tautos atstovybę, akivaizdžiai liudija, kad Konstitucinis Teismas negali būti ne valstybės valdžią įgyvendinanti institucija.

Konstitucinio Teismo statusas ir įgaliojimų vykdymo tvarka nustatomi Konstitucinio Teismo įstatyme (Konstitucijos 102 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas

<...> aiškindamas Konstitucijos 102 straipsnio 2 dalį, kurioje nustatyta, jog Konstitucinio Teismo statusą ir jo įgaliojimų vykdymo tvarką nustato Konstitucinio Teismo įstatymas, Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą visus su Konstitucinio Teismo statusu, formavimu, įgaliojimų vykdymu (veikla) ir jo garantijomis, Konstitucinio Teismo teisėjų statusu, taip pat su Konstitucinio Teismo sprendimų vykdymu susijusius santykius reglamentuoti įstatymu; Konstitucijoje yra *expressis verbis* įtvirtintas to įstatymo pavadinimas – tai Konstitucinio Teismo įstatymas. Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad toks konstitucinis teisinis reguliavimas savaime nereiškia, jog tam tikri su minėtais santykiais susiję santykiai apskritai negali būti reguliuojami ir kitais įstatymais.

8.2. KONSTITUCINIO TEISMO TEISĖJŲ KONSTITUCINIS STATUSAS

Konstitucinio Teismo teisėjų skyrimas ir įgaliojimų pradžia (Konstitucijos 103 straipsnis, 104 straipsnio 2 dalis); Konstitucinio Teismo teisėjams taikomi darbo ir politinės veiklos apribojimai (Konstitucijos 104 straipsnio 3 dalis, 113 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. birželio 2 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo teisėjų skyrimo tvarka yra *expressis verbis* nustatyta Konstitucijoje.

Konstitucijos 103 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjais gali būti skiriami nepriekaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys aukštąjį teisinį išsilavinimą ir ne mažesnę kaip 10 metų teisinio ar mokslinio pedagoginio darbo pagal teisininko specialybę stažą. Pagal šio straipsnio 1 dalį kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus pateikia Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas; Konstitucinio Teismo teisėjus skiria Seimas; Konstitucinis Teismas kas treji metai atnaujinamas vienu trečdaliu.

Pabrėžtina, kad skiriant Konstitucinio Teismo teisėjus pagal Konstituciją atitinkamus įgaliojimus turi tik šie Konstitucijoje *expressis verbis* nurodyti subjektai: 1) Konstitucinio Teismo teisėjo kandidatūrą Seimui teikiantis valstybės pareigūnas (Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas); 2) Seimas, priimančias sprendimą dėl pateiktojo kandidato skyrimo Konstitucinio Teismo teisėju.

Pagal Konstituciją jokia institucija, joks pareigūnas neturi įgaliojimų paneigti ar riboti Aukščiausiojo Teismo pirmininko (kaip ir kitų Konstitucijos 103 straipsnio 1 dalyje nurodytų valstybės pareigūnų, teikiančių kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus – Respublikos Prezidento ir Seimo Pirmininko) konstitucinės teisės teikti Seimui kandidatą į Konstitucinio Teismo teisėjus ir Seimo teisės paskirti pateiktą asmenį Konstitucinio Teismo teisėju arba jo nepaskirti. Jeigu tokie įgaliojimai būtų nustatyti įstatymu ar kitu teisės aktu, būtų sudarytos prielaidos sukludyti Konstitucijoje nustatyta tvarka atnaujinti Konstitucinį Teismą – vieną iš Konstitucijoje įtvirtintų valstybės valdžios institucijų.

Konstitucijos 104 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjams taikomi darbo ir politinės veiklos apribojimai, nustatyti teismų teisėjams. Pagal Konstitucijos 113 straipsnį teisėjas negali užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, dirbti verslo, komercijos ar kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse (1 dalis); jis taip pat negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus teisėjo atlyginimą bei užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą (1 dalis); teisėjas negali dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje (2 dalis).

Minėti ribojimai Konstitucinio Teismo teisėjui pradedami taikyti nuo tos dienos, kai jis pradeda eiti savo pareigas. Pagal Konstitucijos 104 straipsnio 2 dalį prieš pradėdami eiti savo pareigas Konstitucinio Teismo teisėjai Seime prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai.

Konstitucijoje yra nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad paskirtasis Konstitucinio Teismo teisėjas nesuderinamumas su Konstitucinio Teismo teisėjo pareigomis (Konstitucijos 104 straipsnio 3 dalis, 113 straipsnis) turi pašalinti iki priesaikos Seime. Jeigu minėtų nesuderinamumų pašalinimas priklauso nuo tam tikrų institucijų (pareigūnų) sprendimų, šios institucijos (pareigūnai) turi pareigą priimti atitinkamus sprendimus iki Konstitucinio Teismo teisėjo priesaikos Seime. Antraip paskirtajam Konstitucinio Teismo teisėjui būtų sukludyta pradėti eiti Konstitucinio Teismo teisėjo pareigas ir šitaip būtų kliudoma Konstitucijoje nustatyta tvarka atnaujinti Konstitucinį Teismą – vieną iš Konstitucijoje įtvirtintų valstybės valdžios institucijų.

Pabrėžtina, kad Konstitucijoje nėra nuostatų, reikalaujančių, kad asmuo, kurio kandidatūra į Konstitucinio Teismo teisėjus yra pateikta, dar iki balsavimo dėl jo kandidatūros Seime atsisakytų dirbamo darbo, užimamų pareigų ar pašalintų kitus Konstitucijoje nurodytus nesuderinamumus su Konstitucinio Teismo teisėjo pareigomis.

Pabrėžtina ir tai, kad paskirtasis Konstitucinio Teismo teisėjas, kol jis nėra nustatyta tvarka prisiekęs Seime, nėra Konstitucinio Teismo teisėjo pareigų. Tuo metu Konstitucinio Teismo teisėjo pareigas dar eina kadenciją bebaigęs Konstitucinio Teismo teisėjas.

<...>

Taigi Konstitucinio Teismo teisėju paskyrus asmenį, kuris paskyrimo metu ėjo kurio nors Lietuvos Respublikos teismo teisėjo pareigas, jis iki priesaikos Seime turi būti atleistas iš šių pareigų. Jeigu Konstitucinio Teismo teisėju paskirtas asmuo paskyrimo metu ėjo Aukščiausiojo Teismo teisėjo pareigas, Respublikos Prezidentas turi konstitucinę pareigą teikti Seimui, o Seimas – konstitucinę pareigą šį paskirtąjį Konstitucinio Teismo teisėją atleisti iš Aukščiausiojo Teismo teisėjo pareigų iki Konstitucinio Teismo teisėjo priesaikos Seime. Priešingu atveju paskirtajam Konstitucinio Teismo teisėjui būtų sukludyta pradėti eiti Konstitucinio Teismo teisėjo pareigas ir kartu būtų kludoma Konstitucijoje nustatyta tvarka atnaujinti Konstitucinį Teismą – vieną iš Konstitucijoje įtvirtintų valstybės valdžios institucijų.

Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimų nutrūkimas (Konstitucijos 108 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas

Pagal Konstitucijos 108 straipsnį Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimai nutrūksta, kai: pasibaigia įgaliojimų laikas (1 punktas); jis miršta (2 punktas); atsistatydina (3 punktas); negali eiti savo pareigų dėl sveikatos būklės (4 punktas); Seimas jį pašalina iš pareigų apkalto proceso tvarka (5 punktas).

Pagal Konstitucijos 74, 116 straipsnius Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, taip pat Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, o pagal Konstitucijos 74 straipsnį – ir Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą arba priesaikos sulaužymą, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas gali pašalinti iš pareigų apkalto proceso tvarka.

Pagal Konstituciją vienas iš pagrindų teisėjo atleidimui iš pareigų (įgaliojimų nutrūkimui) yra teisėjo įgaliojimų laiko pasibaigimas.

Pažymėtina, kad juridinio fakto – teisėjo ar Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimų laiko pasibaigimo pasekmės Konstitucijoje apibrėžiamos vartojant skirtingas formuluotes: „teisėjai atleidžiami iš pareigų įstatymo nustatyta tvarka“ (115 straipsnis), „Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimai nutrūksta“ (108 straipsnis).

Aiškinant Konstitucijos formuluotę „teisėjai atleidžiami iš pareigų įstatymo nustatyta tvarka“ pažymėtina, jog ji reiškia, kad įvykus juridiniam faktui – pasibaigus teisėjo įgaliojimų laikui Konstitucijos 112 straipsnyje (ir atitinkamai kituose Konstitucijos straipsniuose) numatytai institucijai – Respublikos Prezidentui ar Respublikos Prezidentui ir Seimui kyla pareiga įsitikinti, kad toks juridinis faktas įvyko, ir jį konstatavus įstatymo nustatyta tvarka priimti atitinkamą sprendimą (individualų teisės taikymo aktą), kuriuo teisėjas ar teismo pirmininkas, kurio įgaliojimų laikas pasibaigė, būtų atleidžiamas iš teisėjo ar teismo pirmininko pareigų.

Aiškinant Konstitucijos formuluotę „Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimai nutrūksta“ pažymėtina, kad įvykus juridiniam faktui – pasibaigus Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimų laikui jokiai institucijai neįkyla pareiga tokį juridinį faktą konstatuoti ir

priimti atitinkamą sprendimą (individualų teisės taikymo aktą), kad būtų atleidžiamas Konstitucinio Teismo teisėjas.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisėjų atleidimo iš pareigų (įgaliojimų nutūkimo) pagrindų sąrašas yra baigtinis ir negali būti išplėstas įstatymais ar kitais teisės aktais (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo teisėjų įgaliojimų trukmė (kadencija) (Konstitucijos 103 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas

<...> Konstitucinio Teismo teisėjai nuo kitų bendrosios ir specializuotos kompetencijos teismų teisėjų skiriasi ir savo įgaliojimų trukmės aspektu. Pagal Konstitucijos 103 straipsnio 1 dalį Konstitucinio Teismo teisėjai skiriami devyneriems metams ir tik vienai kadencijai. Pagal Konstituciją bendrosios kompetencijos teismų teisėjų, specializuotų teismų teisėjų įgaliojimų trukmę nustato Teismų įstatymas. <...> reguliuojant teisėjų socialinių (materialinių) garantijų nutūkus teisėjo įgaliojimams santykius, *inter alia* diferencijuojant šias garantijas, turi būti atsižvelgiama į tai, kad iš Konstitucijos kyla teismų priskyrimas ne vienai, bet kelioms (šiuo metu trims) teismų sistemoms, iš kurių atskirą sistemą sudaro Konstitucinis Teismas, turintis savo ypatumų, *inter alia* Konstitucinio Teismo teisėjų kadencijos aspektu.

<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas teisėjų socialinių (materialinių) garantijų pasibaigus jų įgaliojimų trukmei santykius, turi atsižvelgti ir į tai, kad Konstitucinio Teismo teisėjai pagal savo konstitucinį statusą, *inter alia* įgaliojimų trukmę, skiriasi nuo kitų teismų teisėjų. Priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinės tokių socialinių (materialinių) garantijų sampratos, pagal kurią teisėjų socialinės (materialinės) garantijos jas nustatant turi būti diferencijuojamos atsižvelgiant *inter alia* į teismų sistemos specifiškumą, teismų sistemų teisėjų statuso ypatumus.

Konstitucinio Teismo teisėjų imunitetas (Konstitucijos 104 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo teisėjų imunitetas įtvirtintas Konstitucijos VIII skirsnyje „Konstitucinis Teismas“ esančio 104 straipsnio 4 dalyje, pagal kurią Konstitucinio Teismo teisėjai turi tokią pat asmens neličiamybės teisę, kaip ir Seimo nariai. Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 104 straipsnio 1 dalį Konstitucinio Teismo teisėjai, eidami savo pareigas, yra nepriklausomi nuo jokios valstybinės institucijos, asmens ar organizacijos ir vadovaujasi tik Lietuvos Respublikos Konstitucija. Taigi Konstitucijos 104 straipsnio 4 dalyje įtvirtintas Konstitucinio Teismo teisėjų imunitetas yra jų nepriklausomumo vykdant savo pareigas garantija.

Šiame kontekste pažymėtina, jog Konstitucijos 62 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Seimo nario asmuo neličiamas. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 62 straipsnio 1 dalis yra susijusi su šio straipsnio 2 dalimi, pagal kurią Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė (2000 m. gegužės 8 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad nors Konstitucijoje įtvirtintos papildomos Seimo nario neličiamumo garantijos, palyginti su asmens neličiamumo garantijomis, vis dėlto Seimo nario imuniteto apimtis yra siauresnė negu Respublikos Prezidento, t. y. Seimo nario teisė į laisvę ir asmens neličiamybę jo kadencijos laikotarpiu gali būti ribojama; kaip minėta, pagal Konstitucijos 62 straipsnio 2 dalį tai gali būti daroma tik Seimo sutikimu (2000 m. gegužės 8 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad Konstitucijos 62 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtintos Seimo nario asmens neliečiamybės papildomos garantijos, būtinos jo pareigoms tinkamai atlikti (*inter alia* 2000 m. gegužės 8 d., 2001 m. sausio 25 d., 2016 m. balandžio 27 d. nutarimai).

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 104 straipsnio 4 dalį Konstitucinio Teismo teisėjas be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė.

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 104 straipsnio 4 dalį, aiškinamą kartu su Konstitucijos 104 straipsnio 1 dalimi, Konstitucinio Teismo teisėjų imunitetas, kaip ir Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas teisėjų imunitetas, yra funkcinio pobūdžio: jo paskirtis – garantuoti Konstitucinio Teismo teisėjo nepriklausomumą, kad būtų užtikrintas konstitucinio teisingumo vykdymas, garantuojama Konstitucijos viršenybė teisės sistemoje ir konstitucinis teisėtumas. Taigi nėra konstitucinio pagrindo Konstitucijos 104 straipsnio 4 dalyje įtvirtinto Konstitucinio Teismo teisėjo imuniteto apimties aiškinti kitaip, nei Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto teisėjo imuniteto apimties. Tačiau, kitaip nei pagal Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalį, Konstitucijos 104 straipsnio 4 dalyje nenumatyta galimybė Konstitucinio Teismo teisėją patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę Respublikos Prezidento sutikimu laikotarpiu tarp Seimo sesijų. Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 104 straipsnio 4 dalį reikalavimas gauti Seimo sutikimą patraukti Konstitucinio Teismo teisėją baudžiamojon atsakomybėn, suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę yra nustatytas tam, kad būtų galima maksimaliai apsaugoti Konstitucinio Teismo teisėją nuo nepagrįsto patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, suėmimo ar kitokio jo laisvės suvaržymo, kuriuo būtų siekiama daryti poveikį jo sprendimams.

8.3. KONSTITUCINIO TEISMO ĮGALIOJIMAI

8.3.1. Konstitucinio Teismo įgaliojimai vykdyti teisės aktų konstitucingumo kontrolę

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti teisės aktų atitiktį aukštesnės galios teisės aktams (Konstitucijos 105 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 105 straipsnį Konstitucinis Teismas, esant Konstitucijos 106 straipsnyje nurodytų subjektų teisiniais motyvais grindžiamam kreipimuisi, turi įgaliojimus ir privalo tirti bei priimti sprendimus, ar Konstitucijai neprieštarauja bet kuris įstatymas ar kitas Seimo priimtas aktas, taip pat ar Konstitucijai ir įstatymams neprieštarauja bet kuris Respublikos Prezidento aktas ar Vyriausybės aktas, nepriklausomai nuo to, ar teisės aktas yra (ar būtų) pažymėtas visiško slaptumo, slaptumo, konfidencialumo ar kokia nors kita žyma.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai konstatuoti, kad Konstitucijai prieštarauja įstatymas, kurio pareiškėjas negincija, bet kuriuo yra grindžiamas ginčijamas poįstatyminis aktas (Konstitucijos 105 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 105 straipsnį Konstitucinis Teismas nagrinėja ir priima sprendimą, ar teisės aktai neprieštarauja Konstitucijai. Taigi Konstitucinis Teismas įgyvendina konstitucinį teisingumą. Konstitucinio teisingumo įgyvendinimas suponuoja, kad

Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas (jo dalis) turi būti pašalintas iš teisės sistemos. Todėl Konstitucinis Teismas, nustatęs, kad Konstitucijai prieštarauja įstatymas, kurio atitikties Konstitucijai pareiškėjas neginčija, bet kuriuo yra grindžiamas ginčijamas poįstatyminis aktas, privalo tai konstatuoti. Tokia Konstitucinio Teismo priedermė kyla iš Konstitucijos, taip užtikrinama Konstitucijos viršenybė.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai konstatuoti, kad Konstitucijai prieštarauja įstatymo, kurio pareiškėjas neginčija, nuostatos, kuriomis įsiterpiama į ginčijamo įstatymo reguliuojamus santykius

Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, nustatęs, kad Konstitucijai prieštarauja įstatymo, kurio atitikties Konstitucijai pareiškėjas neginčija, nuostatos, kuriomis įsiterpiama į ginčijamo įstatymo reguliuojamus visuomeninius santykius, privalo tai konstatuoti.

Konstitucinis Teismas tiria ginčijamų teisės aktų atitikties Konstitucijai kaip vientisai darniai sistemai

Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, pagal pareiškėjo prašymą tirdamas, ar ginčijamas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja pareiškėjo nurodytiems Konstitucijos straipsniams (jų dalims), kartu tiria ir tai, ar šis teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai – [vientisai] darniai sistemai (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 13 d. nutarime konstatavo, kad <...> Konstitucinis Teismas, nustatęs, jog ginčijamas aktas (jo dalis) prieštarauja pareiškėjo nurodytiems Konstitucijos straipsniams (jų dalims), turi įgaliojimus tai konstatuoti.

Teisės aktų pripažinimas prieštaraujančiais Konstitucijai pagal formą

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> toks teisės akto formos nesilaikymas, kai Konstitucija reikalauja, kad tam tikri santykiai būtų reguliuojami įstatymu, tačiau jie yra reguliuojami poįstatyminiu aktu (nepriklausomai nuo to, ar šiuos santykius koku nors aspektu reguliuoja dar ir įstatymas, su kuriame nustatytu teisiniu reguliavimu konkuruoja poįstatyminiame akte nustatytas teisinis reguliavimas, ar joks įstatymas šių santykių apskritai nereguliuoja), gali būti pakankamu pagrindu tokių poįstatyminių teisės aktų pripažinti prieštaraujančiu Konstitucijai. Ar Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės poįstatyminiai teisės aktai pagal formą neprieštarauja Konstitucijai, pagal Konstituciją sprendžia Konstitucinis Teismas. Tai sprendžiamas, Konstitucinis Teismas kiekvienu konkrečiu atveju įvertina visas bylos aplinkybes, *inter alia* tiriamo teisinio reguliavimo vietą visoje teisės sistemoje, jo tikslą ir teisėkūros subjekto ketinimus, atitinkamų santykių teisinio reguliavimo raidą ir kaitą iki tiriamo teisės akto išleidimo (legislatyvinę istoriją) ir kt.

Taip pat pabrėžtina, kad tais atvejais, kai poįstatyminiai teisės aktai yra pripažįstami prieštaraujančiais Konstitucijai pagal formą (dėl to, kad jais buvo reguliuojami tokie santykiai, kurie gali būti reguliuojami tik įstatymu) ir jau negali būti taikomi, būtina paisyti iš Konstitucijos kylančio reikalavimo įvertinti, ar, neapsaugojus ir neapgynus iš tokių poįstatyminių teisės aktų jų galiojimo metu kilusių asmens įgytų teisių, nebus pažeistos kitos Konstitucijos saugomos vertybės, ar nebus pažeista Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių pusiausvyrą. Minėtais ypatingais atvejais įstatymų leidėjas turi konstitucinę priedermę, įvertinęs visas aplinkybes ir nustatęs, kad tai būtina, nustatyti tokių teisinį

reguliuojamą, kuris leistų visiškai arba iš dalies apsaugoti ir apginti teisei paklusiusių įstatymų reikalavimų besilaikiusių, valstybe ir jos teise pasitikėjusių asmenų įgytas teises, kilusias iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai pagal formą (dėl to, kad jais buvo reguliuojami tokie santykiai, kurie gali būti reguliuojami tik įstatymu), ir kuris užtikrintų, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti visų įstatymų, kitų Seimo aktų, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktų atitiktį visiems aukštesnės galios teisės aktams (Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalies negalima aiškinti vien taikant lingvistinį metodą, pažodžiui, kaip esą pateikiančios išsamų, baigtinį teisės aktų, kurių atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, tyrimas ir atitinkamų sprendimų priėmimas Konstitucijoje yra priskirtas Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, sąrašą. Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalis aiškintina paisant viso konstitucinio teisinio reguliavimo konteksto, atsižvelgiant *inter alia* į konstitucinį valdžių padalijimo principą, į Konstitucijoje įtvirtintą Konstitucinio Teismo paskirtį ir vietą teisminę valdžią (ir valstybės valdžią apskritai) vykdančių valstybės institucijų sistemoje, į Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintą konstitucinių įstatymų (pagal Konstituciją turinčių aukštesnę teisinę galią už paprastesnius įstatymus) institutą, į Konstitucijos nuostatas, pagal kurias įstatymai (jų nuostatos) ar kiti teisės aktai gali būti priimami ir referendumu (Konstitucijos 9 straipsnio 1 dalis, 69 straipsnio 4 dalis, 71 straipsnio 3 ir 4 dalys), į Respublikos Prezidento konstitucinę pareigą daryti visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų (Konstitucijos 77 straipsnio 2 dalis), į Vyriausybės konstitucinę pareigą vykdyti įstatymus, Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo bei Respublikos Prezidento dekretus (Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktas), į Konstitucijos viršenybės bei konstitucinį teisinės valstybės principus, suponuojančius, be daugelio kitų dalykų, visų teisės aktų hierarchiją ir iš jos kylančią draudimą žemesnės galios teisės aktuose nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytu aukštesnės galios teisės aktuose (be abejo, pirmiausia pačioje Konstitucijoje), bei taikyti teisės aktus, prieštaraujančius aukštesnės galios teisės aktams, taip pat galimybę minėtų reikalavimų neatitinkančius teisės aktus (jų dalis) šalinti iš teisės sistemos, taigi atsižvelgiant į konstitucinės teisminės kontrolės, kaip konstitucinio instituto, paskirtį ir ją įtvirtinančių Konstitucijos nuostatų kontekstinę prasmę. Šitaip viso konstitucinio teisinio reguliavimo kontekste aiškinant Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalį konstatuotina, kad pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas turi išimtinę kompetenciją tirti ir spręsti, ar bet kuris Seimo, Respublikos Prezidento arba Vyriausybės aktas, taip pat bet kuris referendumu priimtas aktas (jo dalis) neprieštarauja bet kuriam aukštesnės galios aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, būtent: ar bet kuris konstitucinis įstatymas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai, ar bet kuris įstatymas (jo dalis), taip pat Seimo statutas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams, ar bet kuris Seimo poįstatyminis teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams, Seimo statutui, ar bet kuris Respublikos Prezidento aktas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams, ar bet kuris Vyriausybės aktas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams.

<...>

<...> kitoks, pažodinis Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalies aiškinimas reikštų, kad Konstitucija esą toleruoja savo pačios nepaisymą, kai leidžiami tam tikri teisės aktai

(pavyzdžiui, konstituciniai įstatymai arba Seimo statutas), kad pagal Konstituciją esą galima nepaisyti konstitucinių įstatymų, kai leidžiami įstatymai, ir nepaisyti įstatymų ir konstitucinių įstatymų, kai leidžiami tam tikri (pavyzdžiui, Seimo) poįstatyminiai teisės aktai, taip pat pagal Konstituciją esą galima nepaisyti Konstitucijos tada, kai įstatymai (jų nuostatos) ar kiti teisės aktai yra priimami referendumu. Seimo, Respublikos Prezidento arba Vyriausybės išleisti vienkartinio (*ad hoc*) taikymo žemesnės galios teisės aktai (jų dalys) apskritai išvengtų jų atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, patikros. Pažodinis (juolab siaurinamasis) Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalies aiškinimas būtų visiškai nepagrįstas, nes paneigtų Konstitucijos viršenybės principą, konstitucinį teisinės valstybės principą, iš Konstitucijos kylančią visų teisės aktų hierarchiją (suponuojančią *inter alia* poįstatyminių teisės aktų atitiktį įstatymams), Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad negalioja joks įstatymas ar kitas teisės aktas, priešingas Konstitucijai, Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatą, kad valdžios galias riboja Konstitucija, taip pat Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija. Jeigu būtų vadovaujama tokiu vien pažodiniu Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalies aiškinimu, būtų sudarytos prielaidos pažeisti ir kitas Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes, *inter alia* asmens konstitucines teises. Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad Konstitucija, jeigu ji būtų aiškinama vien taikant lingvistinį metodą, pažodžiui, negalėtų būti Lietuvos aukščiausioji teisė, nes būtų iš esmės sutapatinama su jos tekstine forma – būtų suabsoliutinama Konstitucijos raidė ir ignoruojama Konstitucijos dvasia.

Konstitucinis Teismas tiria ir eksplicitiškai, ir implicitiškai teisės aktuose įtvirtintą teisinį reguliavimą

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas

Teisės aktai (taip pat ir tie, dėl kurių atitikties aukštesnės galios teisės aktams pagal Konstituciją sprendžia Konstitucinis Teismas) yra atitinkamų viešosios valdžios institucijų arba referendumu sukurti teisės šaltiniai, kuriuose yra įtvirtinta teisė – tam tikra tekstine forma išdėstytos teisės nuostatos. Teisės aktai, kaip teisės šaltiniai, atsiranda, yra pakeičiami (papildomi) ir panaikinami atitinkamų institucijų arba visuotiniu balsavimu (referendumu) priimtais sprendimais. Taigi teisės aktai (taip pat ir tie, dėl kurių atitikties aukštesnės galios teisės aktams pagal Konstituciją sprendžia Konstitucinis Teismas) visuomet yra tam tikrų institucinių teisėkūros sprendimų (veiksmų) rezultatai (plačiausia termino „institucinis“ prasme, apimančia ir referendumu priimtus teisės aktus). Jeigu teisėkūros sprendimo (dėl tam tikrų visuomeninių santykių teisinio reguliavimo) nebuvo, teisės aktas negali atsirasti, būti pakeistas (papildytas) arba panaikintas. Tuo teisės aktai skiriasi nuo tokių teisės šaltinių, kaip, pavyzdžiui, teisiniai papročiai, kurie atsiranda (yra sukuriami) ne instituciniais teisėkūros sprendimais (veiksmais), bet kitais pagrindais.

Visi teisės aktai yra išreikšti tam tikra tekstine forma, turi tam tikrą kalbinę išraišką. Tačiau, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, teisės negalima traktuoti vien kaip teksto, kuriame *expressis verbis* yra išdėstytos tam tikros teisės nuostatos; teisinės realybės negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos, vien kaip eksplicitinių nuostatų visumos (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). Todėl tirdamas Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės išleistų, taip pat referendumu priimtų teisės aktų (jų dalių) atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, Konstitucinis Teismas tiria ir tą teisinį reguliavimą, kuris tuose teisės aktuose (jų dalyse) yra įtvirtintas eksplicitiškai, *expressis verbis*, ir tą, kuris tuose teisės aktuose (jų dalyse) yra įtvirtintas implicitiškai ir aiškinant teisę yra išvedamas iš eksplicitinių teisės nuostatų.

Tirdamas Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės išleistų, taip pat referendumu priimtų teisės aktų (jų dalių) atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, Konstitucinis Teismas turi nustatyti ir, jeigu tai būtina dėl nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos logikos, konstatuoti, ar atitinkamame žemesnės galios teisės akte (jo dalyje) tam tikras teisinis reguliavimas yra nustatytas eksplicitiškai, ar jis ten nėra eksplicitiškai nustatytas. Pabrėžtina, kad tam tikro eksplicitinio teisinio reguliavimo nenustatymas (teisinio reguliavimo stoka, atitinkamų eksplicitinių nuostatų nebuvimas) konstitucinės justicijos byloje tiriamame teisės akte (jo dalyje) dar nereiškia, kad tas teisės aktas (jo dalis) atitinkamų visuomeninių santykių apskritai nereguliuoja, juo labiau kad tų visuomeninių santykių nereguliuoja jokie kiti teisės aktai. Pažymėtina ir tai, kad tam tikro eksplicitinio teisinio reguliavimo nenustatymas tiriamajame teisės akte (jo dalyje) gali būti siejamas su įvairiomis teisinėmis situacijomis: vienais atvejais tam tikro eksplicitinio teisinio reguliavimo nenustatymą būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje) atstoja tai, kad atitinkamos teisės nuostatos yra eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtintos kitame teisės akte (kitose to paties teisės akto dalyse); kitais atvejais tam tikrus visuomeninius santykius reguliuojančių eksplicitinių teisės nuostatų nebuvimas tame teisės akte (jo dalyje), jeigu jos nėra eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtintos ir kituose teisės aktuose (kitose to paties teisės akto dalyse), yra traktuotinas kaip tam tikro implicitinio teisinio reguliavimo, papildančio bei pratęsiančio eksplicitinį teisinį reguliavimą (kai kada ir kaip teisinio reguliavimo, įtvirtinančio elgesį, priešingą eksplicitiškai nustatytajam), nustatymas (taigi tam tikrais atvejais yra įmanoma aiškinant teisę būtent tiriamajame teisės akte (būtent tiriamojame jo dalyje) „aptikti“ atitinkamus visuomeninius santykius reguliuojančias implicitines nuostatas, papildančias ir pratęsiančias eksplicitinį teisinį reguliavimą); dar kitais atvejais minėtas eksplicitinio teisinio reguliavimo nenustatymas tame teisės akte (jo dalyje), jeigu atitinkamas teisinis reguliavimas nėra eksplicitiškai arba implicitiškai nustatytas ir kituose teisės aktuose (kitose to paties teisės akto dalyse), reiškia, kad tame teisės akte (jo dalyje) esama teisės spragos, kuri savo ruožtu gali būti traktuojama arba kaip legislatyvinė omisija, t. y. tokia teisės spraga, kurią draudžia Konstitucija (arba kuris nors kitas aukštesnės galios teisės aktas), arba kaip tokia teisės spraga, kuri negali būti interpretuojama kaip legislatyvinė omisija, nes Konstitucija (taip pat joks kitas aukštesnės galios teisės aktas) nereikalauja, kad atitinkamas teisinis reguliavimas būtų nustatytas, juolab kad jis būtų nustatytas būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje).

Minėta, kad tam tikro eksplicitinio teisinio reguliavimo nenustatymą būtent tiriamajame teisės akte (būtent tiriamojame jo dalyje) gali atstoti tai, kad atitinkamas teisinis reguliavimas yra eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtintas kuriame nors kitame teisės akte (kitose to paties teisės akto dalyse). Toks teisės aktas (jo dalis) vien dėl to, kad tam tikras teisinis reguliavimas nėra įtvirtintas būtent jame (būtent toje jo dalyje), gali būti pripažįstamas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, tik tuo atveju, jeigu tas aukštesnės galios teisės aktas įsakmiai reikalauja, kad atitinkamas teisinis reguliavimas būtų įtvirtintas būtent tiriamajame teisės akte (būtent tiriamojame jo dalyje). Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucija įsakmiai reikalauja tam tikrus visuomeninius santykius reguliuoti konstituciniu įstatymu arba įstatymu, o kai kada, kaip yra Konstitucijos 93 straipsnyje, 102 straipsnio 2 dalyje, 111 straipsnio 4 dalyje, net *expressis verbis* nurodo to įstatymo pavadinimą.

Taip pat minėta, kad tam tikro eksplicitinio teisinio reguliavimo nenustatymas tiriamajame teisės akte (jo dalyje), jeigu jis nėra eksplicitiškai arba implicitiškai įtvirtintas ir kituose teisės aktuose (kitose to paties teisės akto dalyse), gali būti traktuojamas kaip

tam tikro implicitinio teisinio reguliavimo, papildančio bei pratęsiančio eksplcitinį teisinį reguliavimą (kai kada ir kaip teisinio reguliavimo, įtvirtinančio elgesį, priešingą eksplcitiskai nustatytajam), nustatymas: nors toks implicitinis teisinis reguliavimas nėra nustatytas *expressis verbis*, aiškinant teisę jį galima nuosekliai išvesti iš eksplcitinių teisės nuostatų. Antai privatinėje teisėje, kurioje, kaip visuotinai pripažįstama, dominuoja bendrojo leidimo principas, pagal kurį „visa, kas neuždrausta, yra leidžiama“, tam tikro eksplcitinio draudimo nenustatymas paprastai yra traktuojamas kaip atitinkamo (eksplcitiskai neuždrausto) elgesio leidimas, tuo tarpu viešojoje teisėje, kurioje, kaip taip pat visuotinai pripažįstama, dominuoja priešingas – specialaus leidimo (arba bendrojo draudimo) principas, pagal kurį „visa, kas nėra leidžiama, yra draudžiama“, tam tikro eksplcitinio leidimo nebuvimas paprastai yra interpretuojamas kaip atitinkamo (eksplcitiskai neleisto) elgesio draudimas. Jeigu toks žemesnės galios teisės akte implicitiškai, o ne eksplcitiskai nustatytas teisinis reguliavimas įtvirtina elgesį, kuris skiriasi nuo įtvirtintojo kuriame nors aukštesnės galios teisės akte, *inter alia* Konstitucijoje, tai gali būti pagrindas Konstituciniam Teismui (motyvuotai konstatavus to implicitinio teisinio reguliavimo buvimą) nutarimu pripažinti tą žemesnės galios teisės aktą (jo dalį) prieštaraujančiu atitinkamam aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, ta apimtimi, kuria nėra eksplcitiskai nustatytas atitinkamas teisinis reguliavimas, ir šitaip tą implicitiškai nustatytą teisinį reguliavimą pašalinti iš teisės sistemos. Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje teisės aktai (jų dalys) neretai pripažįstami prieštaraujančiais Konstitucijai ta apimtimi, kuria juose (jų dalyse) yra eksplcitiskai nenustatytas tam tikras teisinis reguliavimas.

Eksplcitinių teisės nuostatų, reguliuojančių tam tikrus visuomeninius santykius, nebuvimas teisės akte (jo dalyje), jeigu atitinkamas teisinis reguliavimas nėra eksplcitiskai arba implicitiškai nustatytas ir kituose teisės aktuose (kitose to paties teisės akto dalyse), yra traktuojamas kaip teisės spraga – *lacuna legis*. Ištyręs Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės teisės akto (jo dalies) arba referendumu priimto teisės akto (jo dalies) atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, Konstitucinis Teismas gali konstatuoti ir tai, kad atitinkamame žemesnės galios teisės akte (jo dalyje) yra teisės spraga.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti teisės aktų, įskaitant tuos, kuriais nustatomos teisėjų socialinės (materialinės) garantijos, įtvirtinami Konstitucinio Teismo įgaliojimai, bylų procesas Konstituciniame Teisme, Konstitucinio Teismo teisėjų statuso bendrieji elementai bei ypatumai, atitiktį Konstitucijai (Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas

<...> kaip savo 2001 m. liepos 12 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijoje nėra nustatyta, jog Konstitucinis Teismas gali netirti kurių nors įstatymų ar kitų teisės aktų; jis privalo nagrinėti visų Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalyje nurodytų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, taigi ir tų, kuriais nustatomos Lietuvos Respublikos teismų teisėjų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos, *inter alia* teisėjų valstybinės pensijos; tokie Konstitucinio Teismo įgaliojimai kyla iš Konstitucijos ir yra susiję su jo konstitucine pareiga užtikrinti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje. Tokius įgaliojimus Konstitucinis Teismas turi net ir tada, kai ginčijamas teisinis reguliavimas yra skirtas paties Konstitucinio Teismo įgaliojimams, bylų procesui Konstituciniame Teisme, Konstitucinio Teismo teisėjų statuso bendriesiems elementams (būdingiems ir kitų teismų teisėjams) bei ypatumams (*inter alia* įgaliojimams, garantijoms) įtvirtinti.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti faktines aplinkybes; Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti Respublikos Prezidento aktų atitiktį Konstitucijai ir įstatymams

Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją <...> nagrinėdamas konstitucinės justicijos bylą, turi įgaliojimus prireikus tirti bylos sprendimui reikšmės turinčias faktines aplinkybes (Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 15 d., 2007 m. sausio 17 d. sprendimai). Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstatuota ir tai, kad „Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją turi įgaliojimus tirti Respublikos Prezidento aktų atitiktį Konstitucijai ir įstatymams nepriklausomai nuo to, ar šie aktai yra individualaus, ar norminio pobūdžio, ar jie yra vienkartinio (*ad hoc*) taikymo, ar nuolatinio galiojimo“, kad „jeigu Konstitucijoje ar įstatymuose yra numatyti atitinkami reikalavimai, kurių turi būti laikomasi (kurie turi būti įvykdyti) leidžiant atitinkamą Respublikos Prezidento aktą, Konstitucinis Teismas, sprenddamas, ar Respublikos Prezidento aktas neprieštaruja Konstitucijai ir įstatymams, turi tirti ir tai, ar tokių reikalavimų buvo laikomasi (ar jie buvo įvykdyti), nes nenustačius šių faktinių aplinkybių būtų neįmanoma iširti ir Respublikos Prezidento akto atitikties Konstitucijai ir Įstatymams“, taip pat kad „pagal Konstituciją negali būti tokių Respublikos Prezidento aktų, išleistų įgyvendinant jam, kaip valstybės vadovui, Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytus įgaliojimus, kurių Konstitucinis Teismas negalėtų tirti“ (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas <...>).

Konstitucinio Teismo įgaliojimai konstatuoti, kad Konstitucijai prieštarauja įstatymo, kurio pareiškėjas neginčija, nuostatos, kuriomis įsiterpiama į ginčijamo įstatymo reguliuojamus santykius

Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas

Vienas esminių konstitucinio teisinės valstybės principo elementų – principas, kad neturi būti taikomas teisės aktas, prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktui. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad teismas, vykdydamas teisingumą, turi vadovautis tik Konstitucijai neprieštaraujančiais įstatymais ir kitais teisės aktais, jis negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. birželio 27 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas, nustatęs, kad Konstitucijai prieštarauja įstatymo, kurio atitikties Konstitucijai pareiškėjas neginčija, nuostatos, kuriomis yra įsiterpiama į ginčijamo įstatymo reguliuojamus visuomeninius santykius, privalo tai konstatuoti (Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d., 2002 m. sausio 14 d., 2002 m. birželio 19 d., 2007 m. birželio 27 d. nutarimai). Konstitucinio teisingumo įgyvendinimas suponuoja tai, kad Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas (jo dalis) turi būti pašalintas iš teisės sistemos (Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti teisės aktų atitiktį aukštesnės galios teisės aktams (Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalį Konstitucinis Teismas turi išimtinę konstitucinę kompetenciją tirti ir spręsti, ar bet kuris Seimo, Respublikos Prezidento arba Vyriausybės aktas, taip pat bet kuris referendumu priimtas aktas (jo dalis) neprieštarauja bet kuriam aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. birželio 6 d. nutarimai, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, 2007 m. spalio 24 d. nutarimas). Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas tiria, ar aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, neprieštarauja būtent

teisės aktai, o ne valstybės institucijų (Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės) teisėkūros sprendimų nepriėmimas – vengimas, delsimas priimti tokius sprendimus, taip pat kokių nors kitų motyvų nulemtas neveikimas (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas).

Seimo poįstatyminių aktų, kuriais išreiškiama jo valia dėl būsimo teisinio reguliavimo, konstitucingumo vertinimas

Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas

<...> konstitucinio teisingumo įgyvendinimas lemia tai, kad Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus tirti ir spręsti, ar Konstitucijai neprieštarauja ir tokios pagal savo prigimtį ir paskirtį Seimo poįstatyminių aktų (*inter alia* jų sudedamųjų dalių) nuostatos, kuriomis yra išreiškiama Seimo valia dėl būsimo tam tikrų visuomeninių santykių teisinio reguliavimo ir kurios yra atitinkamų teisės aktų rengimo ir priėmimo pagrindas. Tokių Seimo poįstatyminių aktų turinio atitiktis Konstitucijos nuostatomis ir konstituciniams principams yra viena iš svarbių šių aktų pagrindu sukurto teisinio reguliavimo konstitucingumo prielaidų.

Taigi pagal savo prigimtį ir paskirtį tokio pobūdžio Seimo poįstatyminių aktų (*inter alia* jų sudedamųjų dalių) nuostatų, kuriose nėra įtvirtinta teisinio reguliavimo (teisės normų), tiesiogiai darančio įtaką teisiniams santykiams, konstitucingumas gali būti vertinamas jų turinio, kurio pagrindu turėtų vykti teisėkūros procesai, atitikties Konstitucijai aspektu.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti faktines aplinkybes

Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 10 d. sprendimas

<...> nors Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją <...> nagrinėdamas konstitucinės justicijos bylą, turi įgaliojimus prireikus tirti bylos sprendimui reikšmės turinčias faktines aplinkybes (Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 20 d. nutarimas, 2006 m. gruodžio 15 d., 2007 m. sausio 17 d. sprendimai), tuo atveju, kai pareiškėjas yra teismas (kuris nagrinėdamas bylas ir siekdamas nustatyti tiesą pagal Konstituciją ir įstatymus turi būti aktyvus ir turi plačius įgaliojimus bei procesines priemones nustatyti faktines aplinkybes, kuriomis grindžiama abejonė dėl ginčijamo teisės akto atitikties Konstitucijai ir (arba) įstatymams), Konstitucinis Teismas jas turėtų tirti tik tiek, kiek reikalinga pareiškėjo nustatytoms faktinėms aplinkybėms patikrinti ar patikslinti.

Konstitucinis Teismas netiria poįstatyminio teisės akto atitikties įstatymo nuostatomis, kurios pačios prieštarauja Konstitucijai

Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 16 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad teismas, vykdydamas teisingumą, turi vadovautis tik Konstitucijai neprieštaraujančiais įstatymais ir kitais teisės aktais, jis negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. birželio 27 d., 2009 m. kovo 2 d., 2010 m. rugsėjo 7 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad būtų iš esmės klaidinga prezumpcija, esą poįstatyminis teisės aktas turi atitikti antikonstitucinį įstatymą, tokia prezumpcija paneigtą Konstitucijoje įtvirtintą teisės aktų hierarchijos, kurios viršūnėje yra Konstitucija, sampratą; taip būtų iškreipta pati konstitucinės justicijos esmė (Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d., 2007 m. birželio 27 d., 2007 m. gruodžio 17 d., 2009 m. birželio 22 d., 2010 m. vasario 9 d., 2010 m. rugsėjo 7 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo įgaliojimai konstatuoti, kad Konstitucijai prieštarauja pareiškėjo neginčijamos Seimo statuto nuostatos, kuriomis reguliuojama ginčijamo įstatymo priėmimo tvarka

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, jog jis, nustatęs, kad Konstitucijai prieštarauja įstatymo, kurio atitikties Konstitucijai pareiškėjas neginčija, nuostatos, kuriomis yra išterpiama į ginčijamo įstatymo reguliuojamus santykius, privalo tai konstatuoti. *Mutatis mutandis* tai taikytina ir teisės akto – Seimo statuto – nuostatų, reguliuojančių ginčijamo įstatymo priėmimo tvarką, atžvilgiu.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti Seimo nutarimo paskelbti referendumą arba jo neskelbti atitiktį Konstitucijai (Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalis, 105 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> Pagal Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalį, 105 straipsnio 1 dalį Seimo nutarimas paskelbti referendumą arba jo neskelbti gali būti konstitucinės kontrolės objektas.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti referendumu priimtų teisės aktų atitiktį aukštesnės galios teisės aktams (Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas, konstitucinio teisinio reguliavimo kontekste aiškina, kad Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalį, ne kartą yra konstatavęs, jog pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas turi išimtinę kompetenciją tirti ir spręsti, ar *inter alia* bet kuris referendumu priimtas aktas (jo dalis) neprieštarauja bet kuriam aukštesnės galios aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. birželio 6 d., 2007 m. spalio 24 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo įgaliojimai konstatuoti, kad pareiškėjo ginčijamas teisinis reguliavimas prieštarauja Konstitucijai kitu nei pareiškėjo nurodytasis aspektu

Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas, nustatęs, jog pareiškėjo ginčijamas teisinis reguliavimas prieštarauja Konstitucijai kitu nei pareiškėjo nurodytasis aspektu, privalo tai konstatuoti. Konstitucinio teisingumo įgyvendinimas suponuoja tai, kad Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas (jo dalis) turi būti pašalintas iš teisės sistemos (*inter alia* 2001 m. lapkričio 29 d., 2015 m. birželio 11 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo įgaliojimai konstatuoti, kad Konstitucijai prieštarauja pareiškėjo neginčijamos nuostatos, įtvirtintos tame pačiame teisės akte, kurio kitos nuostatos yra ginčijamos

Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 29 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog jis, nustatęs, kad Konstitucijai prieštarauja pareiškėjo neginčijamos nuostatos, įtvirtintos tame pačiame teisės akte, kurio kitų nuostatų atitiktį Konstitucijai pareiškėjas ginčija, privalo tai konstatuoti (2014 m. liepos 11 d., 2015 m. birželio 11 d. nutarimai). Konstitucinio teisingumo įgyvendinimas suponuoja tai, kad Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas (jo dalis) turi būti pašalintas iš teisės sistemos (*inter alia* 2001 m. lapkričio 29 d., 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo įgaliojimai konstatuoti, kad Konstitucijai prieštarauja pareiškėjo neginčijamos nuostatos, įtvirtintos tame pačiame įstatyme, kurio kitų nuostatų atžvilgiu yra ginčijama poįstatyminio teisės akto atitiktis

Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 2 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog jis, nustatęs, kad Konstitucijai prieštarauja pareiškėjo neginčijamos nuostatos, įtvirtintos tame pačiame teisės akte, kurio kitų nuostatų atitiktį Konstitucijai pareiškėjas ginčija, privalo tai konstatuoti (2014 m. liepos 11 d., 2015 m. birželio 11 d., 2015 m. rugsėjo 29 d. nutarimai). Tai taikytina ir pareiškėjo neginčijamoms nuostatom, įtvirtintoms tame pačiame įstatyme, kurio kitų nuostatų atžvilgiu yra ginčijama poįstatyminio teisės akto atitiktis. Konstitucinio teisingumo įgyvendinimas suponuoja tai, kad Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas (jo dalis) turi būti pašalintas iš teisės sistemos (*inter alia* 2001 m. lapkričio 29 d., 2015 m. rugsėjo 22 d., 2017 m. liepos 4 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo įgaliojimai konstatuoti, kad Konstitucijai prieštarauja pareiškėjo neginčijamos tuos pačius santykius reguliuojančios nuostatos, kuriomis pakeistas pareiškėjo ginčijamas teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas, nustatęs, kad Konstitucijai prieštarauja pareiškėjo neginčijamos tuos pačius santykius reguliuojančios nuostatos, kuriomis pakeistas pareiškėjo ginčijamas teisinis reguliavimas, privalo tai konstatuoti. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, jog konstitucinio teisingumo įgyvendinimas suponuoja tai, kad Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas (jo dalis) turi būti pašalintas iš teisės sistemos (*inter alia* 2001 m. lapkričio 29 d., 2015 m. rugsėjo 22 d., 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo įgaliojimai konstatuoti, kad Konstitucijai prieštarauja Konstitucinio Teismo kompetencijai priskirto tirti poįstatyminio teisės akto nuostatos, kuriomis įgyvendinamas pareiškėjo ginčijamas įstatymas

Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 18 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas, nustatęs, kad Konstitucijai prieštarauja Konstitucinio Teismo kompetencijai priskirto tirti poįstatyminio teisės akto, kuriuo įgyvendinamos konstitucinės justicijos byloje ginčijamo įstatymo nuostatos, privalo tai konstatuoti; tokia Konstitucinio Teismo priedermė kyla iš Konstitucijos, taip užtikrinama Konstitucijos viršenybė.

Konstitucinis Teismas tiria ginčijamų teisės aktų atitiktį Konstitucijai kaip vientisai darniai sistemai

Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad jis, pagal pareiškėjo prašymą tirdamas, ar ginčijamas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja pareiškėjo nurodytiems Konstitucijos straipsniams (jų dalims), kartu tiria ir tai, ar šis teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai – vienai darniai sistemai; Konstitucinis Teismas, nustatęs, kad ginčijamas aktas (jo dalis) prieštarauja pareiškėjo nenurodytiems Konstitucijos straipsniams (jų dalims), turi įgaliojimus tai konstatuoti (*inter alia* 2002 m. gruodžio 24 d., 2013 m. spalio 10 d., 2019 m. rugsėjo 19 d. nutarimai). Tai *mutatis mutandis* taikytina ir tais atvejais, kai Konstitucinis Teismas nustato, kad ginčijamas aktas (jo dalis) prieštarauja pareiškėjo nenurodytiems konstituciniams principams.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai konstatuoti, kad Konstitucijai prieštarauja pareiškėjo neginčijamas teisės aktas, kurį priimti sudarė prielaidas pareiškėjo ginčijamas teisės aktas

Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 12 d. nutarimas

Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, jis vykdo konstitucinę teisminę kontrolę; Konstitucinis Teismas – konstitucinės justicijos institucija; pagal savo kompetenciją sprendamas dėl žemesnės galios teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir vykdydamas kitus savo konstitucinius įgaliojimus, Konstitucinis Teismas – savarankiškas ir nepriklausomas teismas – vykdo konstitucinį teisingumą, garantuoja Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą.

Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo įgaliojimai vykdyti konstitucinį teisingumą ir užtikrinti konstitucinį teisėtumą yra neatskiriami nuo konstitucinio teisinės valstybės principo imperatyvų (2018 m. birželio 19 d., 2019 m. balandžio 16 d. nutarimai). <...> pažymėtina ir tai, kad tokie Konstitucinio Teismo konstituciniai įgaliojimai yra neatskiriami nuo iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančio reikalavimo paisyti bendrojo teisės principo *ex injuria jus non oritur* (neteisės pagrindu teisė neatsiranda).

Šiame kontekste pažymėtina, kad, nustatęs, jog Konstitucijai prieštarauja pareiškėjo neginčijamas teisės aktas, kurį priimti sudarė prielaidas pareiškėjo ginčijamas teisės aktas, Konstitucinis Teismas privalo tai konstatuoti. Pažymėtina ir tai, kad jeigu Konstitucinis Teismas nekonstatuotų, jog Konstitucijai prieštarauja pareiškėjo neginčijamas teisės aktas, susijęs su pareiškėjo ginčijamu teisės aktu, tai neatitiktų Konstitucinio Teismo konstitucinės paskirties vykdyti konstitucinį teisingumą, garantuoti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą.

<...> konstitucinio teisingumo įgyvendinimas suponuoja tai, kad Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas (jo dalis) turi būti pašalintas iš teisės sistemos. Todėl Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją privalo šalinti iš teisės sistemos visas antikonstitucines nuostatas, kurių prieštaravimas Konstitucijai paaiškėja nagrinėjamoje konstitucinės justicijos byloje.

Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus konstatuoti, kad pareiškėjo ginčijamas teisės aktas prieštarauja pareiškėjo nenurodytam kitam aukštesnės galios teisės aktui, nei Konstitucijai

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog jis, nustatęs, kad ginčijamas aktas (jo dalis) prieštarauja pareiškėjo nenurodytiems Konstitucijos straipsniams (jų dalims), turi įgaliojimus tai konstatuoti (*inter alia* 2000 m. birželio 13 d., 2002 m. gruodžio 24 d., 2015 m. gruodžio 30 d. nutarimai). Pažymėtina, jog ši nuostata *mutatis mutandis* taikytina ir tais atvejais, kai Konstitucinis Teismas nustato, kad ginčijamas teisės aktas (jo dalis) prieštarauja pareiškėjo nenurodytam kitam aukštesnės galios teisės aktui, nei Konstitucijai, *inter alia* kad įstatymas prieštarauja konstituciniam įstatymui.

Konstitucijos keitimo įstatymai (Konstitucijos pataisos) yra Konstitucinio Teismo vykdomos konstitucinės kontrolės objektas

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas

<...> Konstitucijos keitimo įstatymai (Konstitucijos pataisos), nors ir turi Konstitucijos galią, yra konstitucinės kontrolės objektas.

<...> pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas turi išimtinę kompetenciją tirti ir spręsti, ar *inter alia* bet kuris Seimo, taip pat bet kuris referendumu priimtas aktas (jo dalis)

neprieštarauja *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai (*inter alia* 2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 24 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai). Taigi pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas turi išimtinę kompetenciją spręsti, ar Konstitucijos keitimo įstatymai (Konstitucijos pataisos) atitinka iš Konstitucijos kylančius materialiuosius ir procesinius Konstitucijos keitimo apribojimus. Kitaip aiškinant Konstituciją, iš Konstitucijos kylantys materialieji ir procesiniai Konstitucijos keitimo apribojimai būtų beprasmingi, taigi nebūtų sudaryta prielaidų ginti universalias vertybes, kuriomis grindžiama Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė ir visuomenės sutartis, ir valstybė, kaip bendras visos visuomenės gėris, apsaugoti šias vertybes, Konstitucijos nuostatų darną, kartu ir užtikrinti Konstitucijos viršenybę.

8.3.2. Konstitucinio Teismo įgaliojimai teikti išvadas

Seimo ir Konstitucinio Teismo įgaliojimai apkaltos procese (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas, 107 straipsnio 3 dalis)

Žr. 4. Valstybė ir jos institucijos, 4.4. Valdžios atsakomybė visuomenei. Konstitucinė aukščiausiųjų valstybės pareigūnų atsakomybė, 2004 m. kovo 31 d. išvada.

Konstitucinio Teismo kompetencija teikti išvadą dėl rinkimų įstatymų pažeidimų (Konstitucijos 102 straipsnio 2 dalis, 105 straipsnio 3 dalies 1 punktas)

Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada

Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punkte nustatyta, kad Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus.

Konstitucijos 102 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad Konstitucinio Teismo statusą ir jo įgaliojimų vykdymo tvarką nustato Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas.

Pagal Konstitucinio Teismo [įstatymą] Konstitucinis Teismas, tirdamas paklausimą dėl rinkimų įstatymų pažeidimų per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus, tiria ir vertina tik Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimus arba jos atsakymą nagrinėti skundus dėl rinkimų įstatymų pažeidimų tais atvejais, kai sprendimai buvo priimti ar kita šios komisijos veika buvo padaryta pasibaigus balsavimui renkant Seimo narius ar Respublikos Prezidentą.

Konstitucinio Teismo išvada, kad per Seimo rinkimus buvo šiuurškšiai pažeistas rinkimų įstatymas (Konstitucijos 63 straipsnio 6 punktas, 105 straipsnio 3 dalies 1 punktas)

Žr. 5. Seimas, 5.3. Seimo nario konstitucinis statusas, 2012 m. lapkričio 10 d. išvada („Seimo nario įgaliojimų nutrūkimas, kai rinkimai pripažįstami negaliojančiais arba šiuurškščiai pažeidžiamas rinkimų įstatymas (Konstitucijos 63 straipsnio 6 punktas)“).

Konstitucinio Teismo išvada, ar per Seimo rinkimus nebuvo pažeistas rinkimų įstatymas (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punktas)

Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 27 d. nutarimas

Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas. Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar nebuvo pažeistas rinkimų įstatymas per Seimo narių rinkimus. Kaip Konstitucinis Teismas konstatavo 2012 m. lapkričio 29 d. sprendime, Seimas, gavęs Konstitucinio Teismo

išvadą, kad per Seimo narių rinkimus buvo pažeistas rinkimų įstatymas, privalo priimti galutinį sprendimą.

<...>

Konstitucijos 106 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo išvados, ar nebuvo pažeistas rinkimų įstatymas *inter alia* per Seimo narių rinkimus (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punktas), gali prašyti Seimas ir Prezidentas. Pažymėtina, kad pagrindas prašyti Konstitucinio Teismo išvados gali būti abejonė, ar rinkimų įstatymas nebuvo pažeistas *inter alia* Vyriausiajai rinkimų komisijai įgyvendinant Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintus įgaliojimus, susijusius su galutinių Seimo rinkimų rezultatų nustatymu; pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punktą Konstitucinis Teismas turi patikrinti tokios abejonės pagrįstumą.

Pabrėžtina, jog Konstituciniam Teismui pateikus išvadą, kad per Seimo narių rinkimus rinkimų įstatymas nebuvo pažeistas, nebūtų pagrindo abejoti Vyriausiosios rinkimų komisijos nustatytais Seimo rinkimų rezultatais ir Seimui priimti Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje numatytą galutinį sprendimą. Taigi pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį Seimas turi įgaliojimus priimti galutinį sprendimą dėl Seimo rinkimų rezultatų tik tuo atveju, kai pagal Seimo ar Prezidento paklausimą Konstitucinis Teismas pateikia išvadą, kad per Seimo narių rinkimus buvo pažeistas rinkimų įstatymas.

Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį Seimas priima galutinį sprendimą dėl Seimo rinkimų rezultatų tik remdamasis Konstitucinio Teismo išvada. Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 1 punktą nustatyti, ar per Seimo rinkimus buvo pažeistas rinkimų įstatymas, gali tik teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas; rinkimų įstatymo pažeidimo nustatymas – tai teisinio, bet ne politinio vertinimo dalykas.

Taigi Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalies nuostata, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas, negali būti aiškinama taip, esą Seimas gali iš naujo spręsti tą patį klausimą, kuriuo Konstitucinis Teismas yra pateikęs išvadą; pagal Konstituciją Seimas neturi įgaliojimų spręsti, ar Konstitucinio Teismo pateikta išvada dėl rinkimų įstatymo pažeidimo yra pagrįsta ir teisėta. Tai *inter alia* reiškia, kad Seimas, savo prigimtini ir esme politinė institucija, kurios sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia ir kurios sprendimai grindžiami politiniais susitarimais bei kompromisais, negali spręsti teisės klausimo, ar rinkimų įstatymas buvo pažeistas, *inter alia* nepaisyti Konstitucinio Teismo išvados, kad per Seimo rinkimus buvo pažeistas rinkimų įstatymas.

8.3.3. Konstitucinio Teismo įgaliojimai oficialiai aiškinti Konstituciją; Konstitucinio Teismo jurisprudencijos tęstinumas; oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimas ir reinterpretavimas (koregavimas)

Konstitucinio Teismo jurisprudencijos tęstinumas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo aspektų – tai, kad panašios bylos turi būti sprendžiamos panašiai. Tad jurisdikcinių institucijų diskrecija sprendžiant ginčus ir taikant teisę yra ribota. Konstitucinis Teismas 2001 m. liepos 12 d., 2003 m. gegužės 30 d. nutarimuose, 2004 m. vasario 13 d. sprendime konstatavo, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas *inter alia* suponuoja jurisprudencijos tęstinumą. Konstitucinis

Teismas, sprenddamas analogiškus konstitucinius ginčus, vadovaujasi ankstesnėse bylose suformuota doktrina, atskleidžiančia Konstitucijos turinį.

Konstitucijos aiškinimas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje; Konstitucinio Teismo jurisprudencijos tęstinumas

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas

Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas suponuoja jurisprudencijos tęstinumą (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2003 m. gegužės 30 d. nutarimai, 2004 m. vasario 13 d. sprendimas, 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Tai pasakytina ir apie Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, kurioje formuluojama oficiali konstitucinė doktrina, aiškinami Konstitucijos principai bei normos, atskleidžiamos įvairių konstitucinių nuostatų tarpusavio sąsajos, jų turinio santykis, konstitucinių vertybių pusiausvyra, konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vienos visumos, esmė. Tirdamas teisės aktų atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, Konstitucinis Teismas plėtoja savo ankstesniuose aktuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą, atskleidžia naujus, atitinkamos konstitucinės justicijos bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo aspektus (Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

Oficialiosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimas (koregavimas), kai yra padaromos Konstitucijos pataisos

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas

Konstitucinės jurisprudencijos tęstinumas nereiškia, kad konstitucinė doktrina negali būti koreguojama, jos nuostatos reinterpretuojamos.

<...> reinterpretuoti oficialias konstitucines doktrininės nuostatas (koreguoti oficialią konstitucinę doktriną) yra (arba gali būti) būtina *inter alia* tais atvejais, kai yra padaromos atitinkamų Konstitucijos straipsnių (jų dalių) pataisos. Įsigaliojus Konstitucijos pataisai, kuria yra pakeičiama (arba panaikinama) kuri nors iš tų Konstitucijos nuostatų, kurių pagrindu (t. y. kurias aiškinant) buvo suformuluota ankstesnė oficiali konstitucinė doktrina (atitinkamu konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu), Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją turi išimtinis įgaliojimus konstatuoti, ar aiškinant Konstituciją dar galima remtis (ir kokių mastu) ankstesnių Konstitucijos nuostatų pagrindu Konstitucinio Teismo suformuluota oficialia konstitucine doktrina, ar ja jau negalima remtis (ir kokių mastu) (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d., 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. sausio 24 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas savo aktuose yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucijos, kuri yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis), nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir sudaro darnią sistemą, kad tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra, kad nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyra. Atsižvelgiant į tai konstatuotina, kad reinterpretuoti oficialius konstitucinius doktrininis teiginius (koreguoti oficialią konstitucinę doktriną) gali būti būtina ir tada, kai yra padaroma tokia Konstitucijos pataisa (pakeičiama arba panaikinama tam tikra Konstitucijos nuostata, arba Konstitucijoje įtvirtinama nauja nuostata), kuria yra iš esmės pakoreguojamas visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo turinys, nors būtent ta Konstitucijos nuostata, kurios pagrindu (t. y. kurią aiškinant) tam tikru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu buvo suformuluota ankstesnė oficiali konstitucinė doktrina, formaliai ir nėra pakeičiama. Tokiais atvejais išimtinis įgaliojimas konstatuoti, ar aiškinant Konstituciją dar galima remtis (ir

koku mastu) ankstesne oficialia konstitucine doktrina (ir kaip visuma, ir atskirai kiekvienu konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu), ar ja jau negalima remtis (ir koku mastu), taip pat turi tik Konstitucinis Teismas.

<...>

Kita vertus, konstitucinės jurisprudencijos bei joje formuluojamos konstitucinės doktrinos tęstinumas ir Konstitucinio Teismo išimtiniai konstituciniai įgaliojimai konstatuoti, ar aiškinant Konstituciją dar galima remtis (ir koku mastu) ankstesnių Konstitucijos nuostatų pagrindu Konstitucinio Teismo suformuluota oficialia konstitucine doktrina, ar ja jau negalima remtis (ir koku mastu), suponuoja tai, kad kiekvieną kartą, kai dėl tam tikrų Konstitucijos pataisų reikia reinterpretuoti kurias nors oficialias konstitucines doktrinines nuostatas (koreguoti oficialią konstitucinę doktriną), Konstitucinis Teismas tai eksplicitiškai nurodo ir deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuoja atitinkamame Konstitucinio Teismo akte.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai oficialiai aiškinti Konstituciją; oficialiosios konstitucinės doktrinos galia

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Pagal Konstituciją įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas (Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2003 m. spalio 29 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai, 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas). Būtent Konstitucinis Teismas formuoja oficialią konstitucinę doktriną: Konstitucinio Teismo aktuose yra aiškinamos Konstitucijos nuostatos – normos bei principai. Oficialioje konstitucinėje doktrinoje yra *inter alia* atskleidžiama įvairių konstitucinių nuostatų turinys, jų tarpusavio sąsajos, konstitucinių vertybių pusiausvyrą, konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vienos visumos, esmė (Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai). Oficialioje konstitucinėje doktrinoje taip pat gali būti *expressis verbis* nurodoma, koks Konstitucijos nuostatų aiškinimas yra negalimas.

Kiekvienas Konstitucinio Teismo nutarimas yra vientisas (sudaro vieną visumą), jo visos sudedamosios dalys yra tarpusavyje susijusios (Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 12 d. sprendimas, 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas, 2004 m. vasario 11 d., 2004 m. vasario 13 d. sprendimai, 2005 m. sausio 19 d. nutarimas, 2005 m. vasario 10 d., 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimai). Konstitucinio Teismo nutarimo nutariamoji (rezoliucinė) dalis yra grindžiama motyvuojamosios dalies argumentais (Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 12 d., 2004 m. vasario 11 d., 2004 m. vasario 13 d., 2005 m. vasario 10 d., 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimai). Leidžiant naujus, keičiant, papildant jau priimtus įstatymus, kitus teisės aktus, juos leidžiančias valstybės institucijas saisto Konstitucinio Teismo nutarimo motyvuojamojoje dalyje išdėstyta Konstitucijos nuostatų samprata, kiti teisiniai argumentai (Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2005 m. sausio 19 d. nutarimai, 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas). Pažymėtina ir tai, kad teisę kuriančias ir teisę taikančias institucijas (pareigūnus) saisto konstitucinių nuostatų samprata, argumentai, išdėstyti ne tik Konstitucinio Teismo nutarimuose, bet ir kituose Konstitucinio Teismo aktuose – išvadose bei sprendimuose; taigi pagal Konstituciją visi Konstitucinio Teismo aktai, kuriuose yra aiškinama Konstitucija – formuojama oficiali konstitucinė doktrina, savo turiniu saisto ir teisę kuriančias, ir teisę taikančias institucijas (pareigūnus), neišskiriant nė bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų (Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas).

Subjektai, kuriantys teisę, aiškinasi (neretai ir aiškina) aukštesnę teisę, taigi ir Konstituciją; subjektai, taikantys teisę, *inter alia* Konstituciją, taip pat negali jos nesiaiškinti

(neretai ir neaiškinti). Konstitucijos taikymas neatsiejamas nuo jos nuostatų turinio išsiaiškinimo, o neretai ir nuo aiškinimo. Būtent Konstitucijos nuostatų turinio išsiaiškinimas ir aiškinimas yra būtina prielaida, kad būtų galima inicijuoti atitinkamų teisės aktų (jų dalių) atitikties Konstitucijai patikrą Konstituciniame Teisme arba kitame teisme, kurio jurisdikcijai tai priskirta. Šiame kontekste pabrėžtina, kad, kaip savo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, visi teisę kuriantys ir taikantys subjektai, įskaitant ir teismus, taikydami Konstituciją privalo paisyti oficialios konstitucinės doktrinos, jie negali aiškinti Konstitucijos nuostatų kitaip, nei savo aktuose yra išaiškinęs Konstitucinis Teismas; priešingu atveju būtų pažeistas konstitucinis principas, kad įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas, būtų nepaisoma Konstitucijos viršenybės, būtų sudarytos prielaidos nesuderinamumams teisės sistemoje atsirasti.

Pažymėtina, kad teismai, pagal Konstituciją ir įstatymus turintys įgaliojimus tirti teisės aktų (jų dalių), kurių atitikties Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams) tyrimas nėra priskirtas Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, atitiktį Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams) ir priimti atitinkamus sprendimus, atitinkamose bylose tirdami tų teisės aktų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai negali neaiškinti Konstitucijos. <...> pagal <...> įstatymus dėl kitų teisėkūros subjektų išleistų (taigi ne Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistų ir ne priimtų referendumu) teisės aktų (jų dalių), *inter alia* dėl ministrų išleistų teisės aktų, kitų žemesnės galios poįstatyminių teisės aktų, taip pat savivaldybių institucijų išleistų teisės aktų, atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, sprendžia pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigti specializuoti teismai – administraciniai teismai. Konstitucinis Teismas 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendime yra konstatavęs, kad įgyvendindami savo atitinkamus įgaliojimus administraciniai teismai yra saistomi Konstitucinio Teismo aktuose (nutarimuose, išvadose, sprendimuose) suformuotos oficialios konstitucinės doktrinos.

Oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimas ir reinterpretavimas (koregavimas)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Tirdamas įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai Konstitucinis Teismas plėtoja savo ankstesniuose nutarimuose, kituose aktuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą, atskleidžia naujus, atitinkamos konstitucinės justicijos bylos tyrimui būtinus Konstitucijoje nustatyto teisinio reguliavimo aspektus (Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 14 d. nutarimai).

Konstitucinės jurisprudencijos ir joje formuojamos oficialios konstitucinės doktrinos raidai (ypač Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje, kai dėl daugelio Konstitucijos nuostatų jokia oficiali konstitucinė doktrina apskritai dar nėra suformuota) būdinga tai, kad oficiali konstitucinė doktrina bet kuriuo konstitucinio teisinio reguliavimo (atitinkamų Konstitucijos nuostatų aiškinimo) klausimu yra formuojama ne „visa iškart“, bet „byla po bylos“, vienus tos doktrinos elementus (fragmentus), atskleistus ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose, papildant kitais, atskleidžiamais Konstitucinio Teismo aktuose, priimamuose naujose konstitucinės justicijos bylose.

Tad pabrėžtina, kad oficialios konstitucinės doktrinos (ir kaip visumos, ir kiekvienu atskiru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu) formavimas yra ne vienkartinis aktas, bet laipsniškas ir nuoseklus procesas. Šis procesas yra nenutraukiamas ir niekuomet nebūna visiškai baigtas, nes – kadangi pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų

ar vidinių prieštaravimų (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai), – aiškinant Konstitucijos normas bei principus, eksplacitiškai arba implacitiškai įtvirtintus Konstitucijos tekste ir sudarančius darnią sistemą, niekuomet neišnyksta galimybė – jeigu tai būtina dėl nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos logikos – formuluoti tokias oficialias konstitucines doktrines nuostatas (t. y. atskleisti tokius konstitucinio teisinio reguliavimo aspektus), kurios dar nebuvo suformuluotos ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose. Konstituciniam Teismui pagal pareiškėjų prašymus nagrinėjant vis naujas konstitucinės justicijos bylas, ankstesniuose Konstitucinio Teismo aktuose suformuota oficiali konstitucinė doktrina (kiekvienų atskiru atitinkamoje byloje reikšmės turinčiu konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu) yra papildoma vis naujais fragmentais. Taigi formuluojant vis naujas oficialias konstitucines doktrines nuostatas yra atskleidžiama Konstitucijoje – aukščiausiosios teisės akte – įtvirtinto teisinio reguliavimo įvairovė ir pilnatvė.

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad oficiali konstitucinė doktrina (ir kaip visuma, ir kiekvienų atskiru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu) yra formuojama laipsniškai ir nuosekliai, ankstesniuose Konstitucinio Teismo aktuose atskleistus tos doktrinos elementus (fragmentus) papildant kitais, atskleidžiamais naujuose Konstitucinio Teismo aktuose.

Dėl to apskritai nėra neįmanoma, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje tam tikru metu (ypač Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje) būtų ir tokių oficialių konstitucinių doktrinių nuostatų (doktrinos fragmentų arba užuomazgų), kurios sugretintos, bet vertinamos atsietos nuo viso oficialaus konstitucinio doktrininio konteksto (ypač jeigu atitinkamu konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu nėra suformuotos išsamesnės, platesnės oficialios konstitucinės doktrinos) ir (arba) bendrųjų teisės principų gali būti traktuojamos kaip konkuruojančios. Jeigu Konstitucijos tekstas nepakinta, lieka stabilus (t. y. jeigu nėra padaromos atitinkamos Konstitucijos pataisos), minėta tikra ar tariama šių oficialių konstitucinių doktrinių nuostatų konkurencija yra pašalinama toliau aiškinant (*inter alia* sistemškai) ir plėtojant (naujose konstitucinės justicijos bylose) Konstitucijos nuostatų sampratą, šių nuostatų pagrindu jau suformuluotas oficialias konstitucines doktrines nuostatas.

Konstitucijos nuostatų sampratos, šių nuostatų pagrindu suformuluotų oficialių konstitucinių doktrinių nuostatų tolesnis aiškinimas ir plėtojimas naujose konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose tam tikromis aplinkybėmis gali suponuoti ne tik naujų, toms konstitucinės justicijos byloms tirti būtinų konstitucinio teisinio reguliavimo aspektų atskleidimą ir ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose pateiktos Konstitucijos nuostatų sampratos papildymą naujais elementais (fragmentais), bet ir anksčiau suformuluotų oficialių konstitucinių doktrinių nuostatų reinterpretavimą, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama.

Pažymėtina, jog konstitucinis principas, kad įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas, taip pat su tuo susijęs reikalavimas, kad visi teisę kuriantys ir taikantys subjektai (neišskiriant nė teismų) taikydami Konstituciją paisytų oficialios konstitucinės doktrinos ir neaiškintų Konstitucijos nuostatų kitaip, nei savo aktuose yra išaiškinę Konstitucinis Teismas, suponuoja tai, kad toks Konstitucijos nuostatų sampratos ir oficialių konstitucinių doktrinių nuostatų reinterpretavimas, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, yra išimtinė Konstitucinio Teismo kompetencija.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijos tęstinumas

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Pabrėžtina, kad tada, kai nėra padaryta Konstitucijos pataisų, dėl kurių tam tikras oficialias konstitucines doktrines nuostatas yra būtina reinterpretuoti taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, tai daryti galima tik jeigu iš Konstitucijos kyla būtinumas nukrypti nuo esamo precedento ir sukurti naują. Konstitucinis Teismas šioje srityje nėra visiškai laisvas, jį saisto jo paties sukurti precedentai ir jo paties suformuota tuos precedentes pagrindžianti oficiali konstitucinė doktrina.

<...> Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas suponuoja jurisprudencijos tęstinumą, <...> naujų teismo precedentų kūrimas bei teismo precedentų argumentavimas (pagrindimas) negali būti racionaliai teisiškai nemotyvuoti valiniai aktai. Kaip bendrosios kompetencijos teismai, *inter alia* Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ir Lietuvos apeliacinis teismas, pagal savo kompetenciją privalo užtikrinti atitinkamos jurisprudencijos tęstinumą (*inter alia* tai, kad bendrosios kompetencijos teismų praktika būtų koreguojama (nuo teismus ligi tol saiščiusių precedentų būtų nukrypstama ir nauji precedentai būtų kuriami) tik tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama, ir tai, kad toks bendrosios kompetencijos teismų praktikos koregavimas (nukrypimas nuo teismus ligi tol saiščiusių precedentų ir naujų precedentų kūrimas) visais atvejais būtų deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojamas (pirmiausia pačių atitinkamų bendrosios kompetencijos teismų sprendimuose)), kaip analogišką priedermę turi pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų sistemų aukščiausiųjų instancijų teismai (administracinių teismų sistemoje – Vyriausiasis administracinis teismas), taip ir Konstitucinis Teismas privalo užtikrinti konstitucinės jurisprudencijos tęstinumą (nuoseklumą, neprieštaringumą) ir savo sprendimų prognozuojamumą, remdamasis savo jau suformuota oficialia konstitucine doktrina bei precedentais.

Tad nuo Konstitucinio Teismo precedentų, sukurtų priėmus sprendimus konstitucinės justicijos bylose, gali būti nukrypstama ir nauji precedentai gali būti kuriami tik tais atvejais, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama. Lygiai taip pat ir Konstitucinio Teismo precedentes pagrindžiančios oficialios konstitucinės doktrinės nuostatos negali būti reinterpretuojamos taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, jeigu tai nėra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama. Jokio Konstitucinio Teismo precedentų pakeitimo ar oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo negali lemti atsitiktiniai (teisės atžvilgiu) veiksniai. Antai oficialios konstitucinės doktrinos koregavimo negali lemti vien Konstitucinio Teismo sudėties pasikeitimas.

Pabrėžtina, kad minėtą būtinumą tam tikras oficialias konstitucines doktrines nuostatas reinterpretuoti taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, gali lemti tik tokios aplinkybės kaip būtinumas didinti galimybes įgyvendinti asmenų prigimtines bei įgytąsias teises ir teisėtus interesus, būtinumas labiau apginti, apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, poreikis sudaryti palankesnes sąlygas įgyvendinti Konstitucijoje deklaruotus lietuvių tautos siekius, kuriais grindžiama pati Konstitucija, būtinumas plėsti konstitucinės kontrolės šalyje galimybes, idant būtų garantuojamas konstitucinis teisingumas, užtikrinta, kad nė vienas teisės aktas (jo dalis), prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktams, neturėtų imuniteto pašalinimui iš teisės sistemos.

Pabrėžtina ir tai, kad oficialios konstitucinės doktrinos (jos nuostatų) reinterpretuoti taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, yra negalima, konstituciškai neleistina, jeigu tuomet yra pakeičiama Konstitucijoje įtvirtinta vertybių sistema, paneigiamas

jų suderinamumas, sumažinamos Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijos, paneigiama Konstitucijos, kaip vientiso akto, darnios sistemos samprata, sumažinamos Konstitucijoje įtvirtintos asmens teisių ir laisvių garantijos, pakeičiamas Konstitucijoje įtvirtintas valdžių padalijimo modelis.

Ypač pabrėžtina, kad kiekvienas tokio oficialios konstitucinės doktrinos reinterpretojimo, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, atvejis turi būti deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojamas atitinkamame Konstitucinio Teismo akte.

Oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimas ir reinterpretavimas (koregavimas) leidžia užtikrinti Konstitucijos gyvybingumą

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

<...> oficialios konstitucinės doktrinos tolesnis aiškinimas ir plėtojimas, *inter alia* oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas, taip pat ir toks, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, naujose konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose leidžia atskleisti giluminį Konstitucijos potencialą nekeičiant jos teksto ir šiuo atžvilgiu pritaikyti Konstituciją prie socialinio gyvenimo pokyčių, nuolat kintančių visuomenės ir valstybės gyvenimo sąlygų, užtikrinti Konstitucijos, kaip visuomenės ir valstybės gyvenimo teisinio pagrindo, gyvybingumą. Oficialios konstitucinės doktrinos formavimas ir plėtojimas – konstitucinės justicijos funkcija. Naujose konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose toliau aiškinant ir plėtojant, *inter alia* reinterpretojant, oficialias konstitucines doktrines nuostatas, taip pat ir taip, kad oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, yra skatinama nedaryti intervencijos į Konstitucijos tekstą tada, kai tokia intervencija nėra teisiškai būtina. Šitaip yra prisidedama prie Konstitucijos teksto, kartu ir konstitucinės santvarkos, stabilumo užtikrinimo.

Oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas, taip pat ir toks, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, reiškia *inter alia* tai, kad ateityje konstitucinės justicijos bylos Konstituciniame Teisme turės būti nagrinėjamos ir atitinkami sprendimai turės būti priimami vadovaujantis šia reinterpretojta (pakoreguota) oficialia konstitucine doktrina.

Oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimas nesuteikia pagrindo peržiūrėti ankstesnėse bylose priimtų Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

<...> joks oficialios konstitucinės doktrinos plėtojimas – nei ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose pateiktos Konstitucijos nuostatų sampratos papildymas naujais elementais (fragmentais), nei toks anksčiau suformuluotų oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, – pagal Konstituciją negali būti ir nėra pagrindas peržiūrėti ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtus nutarimus, išvadas, sprendimus, kuriais buvo baigta konstitucinės justicijos byla, ar jų argumentavimą (pagrindimą).

Tai pasakytina ir apie tuos atvejus, kai Konstitucinis Teismas, gavęs bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigto specializuoto teismo prašymą iširti ir spręsti, ar Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštaruja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, pagal Konstituciją ir Konstitucinio Teismo įstatymą motyvuotu, deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuotu sprendimu nesprensdė atitinkamo klausimo iš esmės – atsisakė nagrinėti tą prašymą arba nutraukė pradėtą teiseną (bylą)

(jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui arba jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje).

<...>

<...> nei koks nors oficialios konstitucinės doktrinos plėtojimas, nei naujų teisės aiškinimo metodų taikymas aiškinant tam tikras Konstitucijos nuostatas nėra ir negali būti pagrindas Konstituciniam Teismui peržiūrėti savo baigiamuosius aktus – nutarimus, išvadas, sprendimus, *inter alia* tokius, kuriais buvo atsisakyta nagrinėti pareiškėjo – teismo prašymą ištirti ir spręsti, ar Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštaruja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, arba kuriais buvo nutraukta pradėta teiseną (bylą) (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui arba jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje).

<...> Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalis reiškia, jog kiekvienas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis), pripažintas prieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, yra visam laikui pašalinamas iš Lietuvos teisės sistemos, jis niekada nebegalės būti taikomas.

<...> Konstitucijos [107 straipsnio 1 ir 2 dalių] nuostatos padeda užtikrinti visuomeninių santykių teisinio reguliavimo stabilumą ir tikrumą, Konstitucinio Teismo (bei kitų teismų) jurisprudencijos tęstinumą, jų veiklos ir priimamų sprendimų prognozuojamumą, konstitucinių teisinių santykių subjektai yra apsaugomi nuo tokios Konstitucinio Teismo priimtų baigiamųjų aktų peržiūros, kurią lemtų ne objektyvi konstitucinė būtinybė, bet atsitiktiniai (teisės atžvilgiu) veiksniai.

Oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimas nesuteikia pagrindo iš naujo kreiptis į Konstitucinį Teismą su tapačiu prašymu ar paklausimu

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

<...> joks oficialios konstitucinės doktrinos plėtojimas (*inter alia* toks anksčiau suformuluotų oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama) savaime nėra pagrindas Konstitucijos 106 straipsnyje nurodytiems subjektams iš naujo kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) neprieštaruja toks teisės aktas (jo dalis), kurio atitiktis Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) jau buvo tirta iš esmės, arba su prašymu, analogišku anksčiau kurio nors subjekto pateiktam prašymui ištirti, ar Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) neprieštaruja teisės aktas (jo dalis), dėl kurio Konstitucinis Teismas jau yra priėmęs sprendimą atsisakyti nagrinėti tą prašymą arba sprendimą (nutarimą) nutraukti pradėtą teiseną (bylą) (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui arba jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje), taigi nesprendė atitinkamo klausimo iš esmės.

Konstitucinio Teismo anksčiau suformuotos konstitucinės doktrinos pasikeitimas (reinterpretavimas, pakoregavimas) savaime nėra pagrindas ir Konstitucijos 106 straipsnyje nurodytiems subjektams iš naujo kreiptis į Konstitucinį Teismą su paklausimu, ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus, ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas, ar Lietuvos

Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Konstitucijos ir kitų teisės aktų aiškinimas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 8 d. sprendimas

Tirdamas, ar ginčijamas įstatymas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai, Konstitucinis Teismas oficialiai aiškina ir Konstituciją, ir tą įstatymą. Tai darydamas, Konstitucinis Teismas taiko įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt.

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas savaime nėra konstitucinis pagrindas reinterpretuoti (koreguoti) oficialiąją konstitucinę doktriną

Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas

<...> Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas pats savaime negali būti konstituciniu pagrindu reinterpretuoti (koreguoti) oficialiąją konstitucinę doktriną (jos nuostatas), jeigu tokia reinterpretacija, kai nėra atitinkamų Konstitucijos pataisų, iš esmės pakeistų visuminį konstitucinį teisinį reguliavimą (*inter alia* konstitucinių institutų <...> integruotumą), taip pat pažeistų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistemą, sumažintų Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijas.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai aiškinti Konstituciją

Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo įgaliojimai oficialiai aiškinti Konstituciją, savo jurisprudencijoje pateikti oficialią Konstitucijos nuostatų sampratą kyla iš pačios Konstitucijos: kad galėtų nustatyti, ar tiriami teisės aktai (jų dalys) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktams, ir priimti sprendimą, Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus oficialiai aiškinti ir tiriama teisės aktus, ir minėtus aukštesnės galios teisės aktus; kitoks Konstitucinio Teismo įgaliojimų aiškinimas paneigtų pačią Konstitucinio Teismo konstitucinę paskirtį (Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas, 2010 m. gegužės 3 d. sprendimas).

8.3.4. Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos

8.3.4.1. Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti teisės spragų konstitucingumą

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti teisės spragų konstitucingumą

Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 6 d. sprendimas

Jeigu įstatymuose (jų dalyse) nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus tirti tų įstatymų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai tais atvejais, kai tuo, kad tas teisinis reguliavimas nėra nustatytas būtent tuose įstatymuose (jų dalyse), gali būti pažeidžiami Konstitucijos principai ir (arba) normos.

Konstitucinis Teismas taip pat turi konstitucinius įgaliojimus tirti tų Seimo, Vyriausybės, Respublikos Prezidento poįstatyminių aktų (jų dalių), kuriuose nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, atitiktį Konstitucijai ir (arba) įstatymams tais atvejais, kai tuo, kad tas teisinis reguliavimas nėra nustatytas būtent tuose poįstatyminiuose teisės aktuose (jų dalyse), gali būti pažeidžiami Konstitucija ir (arba) įstatymai.

Tais atvejais, kai pareiškėjas ginčija tai, kad pareiškėjo nurodytame įstatyme ar kitame ginčijamame teisės akte (jo dalyje) nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, bet

tas teisinis reguliavimas pagal Konstituciją (o jeigu yra ginčijamas Seimo, Vyriausybės, Respublikos Prezidento poįstatyminis teisės aktas (jo dalis) – ir pagal įstatymus) neprivalo būti nustatytas būtent tame ginčijamame teisės akte (jo dalyje), Konstitucinis Teismas konstatuoja, kad byloje dėl pareiškėjo prašymo nėra tyrimo dalyko; tai yra pagrindas bylą nutraukti (Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 25 d. nutarimas).

Teisės spraga (*lacuna legis*), *inter alia* legislatyvinė omisija

Žr. 1. Konstitucinės santvarkos pagrindai, 1.8. Teisėkūros ir teisės taikymo pagrindai, 1.8.3. Teisės spragos, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai pripažinti teisės aktą, kuriame yra legislatyvinė omisija, prieštaraujančiu Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui); Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų vertinti teisėkūros subjektų neveikimo (teisėkūros sprendimų nepriėmimo) (Konstitucijos 105 straipsnio 1, 2 dalys, 107 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas

Legislatyvinės omisijos *par excellence* „aptikimas“ žemesnės galios teisės akte (jo dalyje), jeigu tai būtina dėl nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos logikos, yra pakankamas pagrindas tą teisės aktą (jo dalį) pripažinti prieštaraujančiu (atitinkama apimtimi, t. y. ta apimtimi, kuria tame teisės akte (jo dalyje) nėra įtvirtintas aukštesnės galios teisės aktų, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijos, reikalaujamas teisinis reguliavimas) Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui).

<...>

Konstitucinio Teismo aktuose (*inter alia* 2004 m. balandžio 16 d. sprendime, 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. sausio 19 d., 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimuose) yra atskleisti įvairūs legislatyvinės omisijos, kaip teisinės tikrovės reiškinių, aspektai.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje (*inter alia* 2001 m. sausio 25 d. nutarime, 2003 m. gegužės 6 d., 2003 m. gegužės 13 d., 2004 m. balandžio 16 d. sprendimuose, 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime) vadovujamasi nuostata, kad Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus ne tik konstatuoti, kad tiriamajame žemesnės galios teisės akte (jo dalyje) esama teisės spragos, *inter alia* legislatyvinės omisijos, bet ir savo nutarimu, priimtu konstitucinės justicijos byloje, pripažinti tokį teisinį reguliavimą prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* Konstitucijai. Tačiau kad Konstitucinis Teismas priimtų nagrinėti prašymą, kuriame ginčijama tam tikrame teisės akte (jo dalyje) iš tikrųjų ar tariamai esanti teisės spraga, *inter alia* legislatyvinė omisija, juo labiau kad Konstitucinis Teismas galėtų savo nutarimu pripažinti atitinkamą teisinį reguliavimą prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* Konstitucijai, būtina laikytis tam tikrų sąlygų, kurios yra apibrėžtos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje (*inter alia* nurodytuose Konstitucinio Teismo nutarimuose ir sprendimuose), būtent: jeigu įstatymuose ar kituose žemesnės galios teisės aktuose (jų dalyse) nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus pripažinti tuos įstatymus ar kitus teisės aktus (jų dalis) prieštaraujančiais Konstitucijai ar kitiems aukštesnės galios teisės aktams tais atvejais, kai dėl to, kad tas teisinis reguliavimas nėra nustatytas būtent tiriamuosiuose įstatymuose ar kituose teisės aktuose (būtent tiriamosiose jų dalyse), gali būti pažeidžiami Konstitucijos principai ir (arba) normos, kitų aukštesnės galios teisės aktų nuostatos; tuo tarpu tais atvejais, kai pareiškėjo ginčijamame (Konstitucinio Teismo tiriamame) įstatyme ar kitame teisės akte (jo dalyje) nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, kuris pagal Konstituciją (o

jeigu yra ginčijamas Seimo poįstatyminis teisės aktas (jo dalis), Vyriausybės, Respublikos Prezidento aktas (jo dalis) – ir pagal įstatymus) neprivalo būti nustatytas būtent tame ginčijamame teisės akte (būtent toje jo dalyje), Konstitucinis Teismas konstatuoja, kad byloje dėl pareiškėjo prašymo nėra tyrimo dalyko – tai yra pagrindas nutraukti pradėtą teiseną (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui) arba nutraukti bylą (jeigu konstitucinės justicijos byla jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad sprendžiant, ar Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją turi įgaliojimus pripažinti žemesnės galios teisės akte esančią teisės spragą (ar kitokią eksplikitinių teisės nuostatų nebuvimą tame teisės akte) prieštaraujančia Konstitucijai arba kitam aukštesnės galios teisės aktui, negalima apsiriboti vien <...> Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 6 d. sprendimo doktrinine nuostata (teiginiu), kad „jeigu įstatymuose (jų dalyse) nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus tirti tų įstatymų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai tais atvejais, kai tuo, kad tas teisinis reguliavimas nėra nustatytas būtent tuose įstatymuose (jų dalyse), gali būti pažeidžiami Konstitucijos principai ir (arba) normos“. Būtina atsižvelgti ir į tai, kaip atsirado minėta teisės spraga: ar ji yra legislatyvinė omisija, sukurta atitinkamą teisės aktą išleidusio subjekto teisėkūros veiksmu (t. y. dėl to, kad išleidžiant tą teisės aktą tie santykiai, kurie turėjo būti sureguliuoti būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje), kaip tik šiame teisės akte (šioje jo dalyje) nebuvo sureguliuoti), ar ši teisės spraga atsirado dėl kitų aplinkybių, pavyzdžiui, dėl to, kad Konstitucinis Teismas tam tikrą žemesnės galios teisės akte (jo dalyje) nustatytą teisinį reguliavimą savo nutarimu pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai ar kitam aukštesnės galios teisės aktui. Antruoju atveju, kaip minėta, nėra pagrindo konstatuoti, kad esama legislatyvinės omisijos; priešingai, šiuo atveju atitinkamas teisėkūros subjektas (jeigu atitinkami visuomeniniai santykiai turi būti teisiškai reguliuojami) pagal Konstituciją turi pareigą pakeisti galios netekusį teisinį reguliavimą taip, kad naujai nustatytas teisinis reguliavimas neprieštarautų atitinkamam aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai.

Kitokia legislatyvinės omisijos samprata, taip pat kitoks Konstitucinio Teismo įgaliojimų tirti žemesnės galios teisės aktų atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir savo nutarimais pripažinti, kad tuose žemesnės galios teisės aktuose (jų dalyse) esančios teisės spragos prieštarauja aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* Konstitucijai, aiškinimas, būtent aiškinimas, esą Konstitucinis Teismas gali arba turi tirti ir tokias teisės spragas, kurios nėra tam tikrą teisės aktą išleidusio subjekto teisėkūros veiksmo padarinys, pavyzdžiui, tokias teisės spragas, kai tam tikri visuomeniniai santykiai nė nebuvo pradėti reguliuoti kokiais nors teisės aktais, nors yra poreikis juos teisiškai sureguliuoti, taip pat tokias teisės spragas ar kitas neapibrėžtis, kurios galėjo atsirasti Konstituciniam Teismui nutarimu pripažinus, kad tam tikras teisės aktas (jo dalis) prieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, paneigtų legislatyvinės omisijos, kaip atitinkamą teisės aktą išleidusio subjekto teisėkūros veiksmo padarinio, esmę. Be to, prielaida, esą Konstitucinis Teismas gali arba turi tirti ir tokias teisės spragas ar kitas neapibrėžtis, kurios atsirado pačiam Konstituciniam Teismui savo nutarimu pripažinus, kad tam tikras teisės aktas (jo dalis) prieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, reikštų, kad Konstitucinis Teismas, veikdamas pagal savo konstitucinę kompetenciją, šiuo savo nutarimu pats sukūrė tokią teisinę situaciją (iš esmės nustatė naują teisinį reguliavimą vietoje pripažintojo prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai), kuri yra nesuderinama su Konstitucija ar kitu aukštesnės galios teisės aktu; šitoks Konstitucinio Teismo įgaliojimų

savo nutarimu pripažinti, kad teisės spragos prieštarauja Konstitucijai, aiškinimas iš esmės iškreiptų, net paneigtų konstitucinės kontrolės ir konstitucinės justicijos esmę bei prasmę.

Minėta prielaida būtų ignoruojama ir tai, kad pagal Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalis Konstitucinis Teismas tiria, ar aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, neprieštarauja būtent teisės aktai, o ne valstybės institucijų (Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės) teisėkūros sprendimų nepriėmimas – vengimas, delsimas priimti tokius sprendimus, taip pat kokių nors kitų motyvų nulemtas neveikimas. Pabrėžtina ir tai, kad, kaip minėta, pagal Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai; tai reiškia, kad kiekvienas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis), pripažintas prieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, yra visam laikui pašalinamas iš Lietuvos teisės sistemos, jis niekada nebegalės būti taikomas. Juk jeigu Konstitucinio Teismo konstituciniai įgaliojimai būtų interpretuojami kaip apimantys ir (tariamus) įgaliojimus tirti ir priimti sprendimą, kad Konstitucijai ar kitam aukštesnės galios teisės aktui prieštarauja tai, kad valstybės institucijos nepriima teisėkūros sprendimų, kai joks teisės aktas apskritai nėra išleidžiamas, būtų visiškai neaišku, kaip tokiais atvejais turėtų būti taikoma Konstitucijos (kuri yra tiesiogiai taikomas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis)) 107 straipsnio 1 dalis, nes tokiais atvejais to teisės akto (jo dalies), kurį Konstitucijoje nurodyti subjektai galėtų ginčyti Konstituciniame Teisme, apskritai nėra. Tad minėta prielaida iš esmės iškreiptų, paneigtų ir Konstitucinio Teismo aktų konstitucinių teisinių padarinių sampratą.

<...> Konstituciniam Teismui savo nutarimu pripažinus, jog tam tikras žemesnės galios teisės aktas (jo dalis) prieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, atitinkamam teisėkūros subjektui kyla konstitucinė pareiga pripažinti tokį teisės aktą (jo dalį) netekusiu galios arba (jeigu be atitinkamo tų visuomeninių santykių teisinio reguliavimo negalima išsiversti) pakeisti jį taip, kad naujai nustatytas teisinis reguliavimas neprieštarautų atitinkamam aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai. Kol tai nėra padaryta, atitinkama teisės spraga (kuri, kaip pabrėžta šiame Konstitucinio Teismo sprendime, nėra legislatyvinė omissija) išlieka. Jai pašalinti gali prireikti laiko. Tačiau net tai, kad šis laikas gali būti gana ilgas, savaime nereiškia, kad Konstitucinis Teismas gauna įgaliojimus atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* Konstitucijai, atžvilgiu tirti tą patį teisės aktą, kuris šiuo atžvilgiu jau buvo ištirtas Konstitucinio Teismo anksčiau išnagrinėtoje konstitucinės justicijos byloje ir kurį ištyrus bei įsigaliojus atitinkamam Konstitucinio Teismo nutarimui kaip tik ir atsirado minėta teisės spraga.

Taigi Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją turintis išimtinis įgaliojimus tirti ir priimti sprendimus dėl bet kokių Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės teisėkūros sprendimų (veiksmų) padarinių – teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, pagal Konstitucijos 105 straipsnio 1, 2 dalis, 107 straipsnio 1 dalį neturi įgaliojimų tirti valstybės institucijų, kurių teisės aktų atitiktį aukštesnės galios teisės aktams jis tiria, teisėkūros sprendimų nepriėmimo – vengimo, delsimo priimti tokius sprendimus, taip pat kokių nors kitų motyvų nulemtas neveikimo, net jeigu teisės sistemoje dėl šio neveikimo atsiranda spragų ar kitų neapibrėžčių. Vadinasi, Konstitucijoje nurodyti subjektai, kurie gali Konstituciniame Teisme ginčyti būtent teisės aktų (jų dalių), kuriuos priėmė Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, arba teisės aktų (jų dalių), kurie buvo priimti referendumu, atitiktį aukštesnės galios teisės aktams,

inter alia Konstitucijai, negali ginčyti vengimo, delsimo priimti tokius teisėkūros sprendimus ar kokių nors kitų motyvų nulemtą neveikimo, dėl kurio nėra išleisti atitinkami teisės aktai, taip pat ir tokie, kurie turi būti išleisti, kad, atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo aktus, būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris atitiktų Konstituciją ar kitus aukštesnės galios teisės aktus.

Jeigu atitinkamas teisėkūros subjektas neišleido teisės akto (aktų), kuriuo (kuriais) vietoje teisės akto (jo dalių), Konstitucinio Teismo pripažinto prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, būtų nustatytas naujas (kitoks) teisinis reguliavimas, taip pat jeigu jis neišleido teisės akto (aktų), kuriuo (kuriais) teisės aktas (jo dalis), Konstitucinio Teismo pripažintas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, yra pripažįstamas netekusiu galios, tai, kaip konstatuota šiame Konstitucinio Teismo sprendime, ir nėra to teisės akto (jo dalies), kurį Konstitucijoje nurodyti subjektai galėtų ginčyti Konstituciniame Teisme; taigi tokiu atveju nėra teisės akto (jo dalies), kurio atžvilgiu Konstitucinis Teismas galėtų vykdyti konstitucinę kontrolę.

<...>

<...> tai, kad Konstitucijoje nurodyti subjektai negali Konstituciniame Teisme ginčyti tokio teisėkūros subjekto neveikimo, kai šis nėra išleidęs teisės akto (aktų), kuriuo (kuriais) vietoje teisės akto (jo dalių), Konstitucinio Teismo nutarimu pripažinto prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, būtų nustatytas naujas (kitoks) teisinis reguliavimas, kuris būtų suderintas su tais aukštesnės galios teisės aktais, *inter alia* Konstitucija, o Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų tirti tokių teisėkūros sprendimų nepriėmimo, anaipol nereikia, kad tokie asmenys apskritai negali ginti (taip pat ir teisme) savo teisių ir laisvių, kurios yra pažeidžiamos dėl to, kad minėti teisėkūros sprendimai nėra priimti. Bendrasis teisės principas *ubi ius, ibi remedium*, Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies nuostata, kad Konstitucija yra tiesiogiai taikomas aktas, konstitucinis atsakingo valdymo principas, Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalies nuostata, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, Konstitucijos 18 straipsnio nuostata, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės, taip pat Konstitucijoje įtvirtinta asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė kreiptis į teismą suponuoja ne tik tai, kad tokiais atvejais asmens teisės, laisvės, teisėti interesai bei teisėti lūkesčiai turi ir gali būti apginti aiškinant Konstituciją ir tiesiogiai taikant jos nuostatas, bet ir tai, kad tokią gynybą turi užtikrinti teismai.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti legislatyvinės omisijos konstitucingumą *Konstitucinio Teismo 2012 m. balandžio 25 d. sprendimas*

<...> pareiškėjo prašymas, grindžiamas jo preziumuojama legislatyvine omisija, gali būti priimamas ir byla pagal pareiškėjo prašymą gali būti pradėta tik tuomet, jeigu prašyme yra pateikti argumentai, motyvai, pagrindžiantys, kad nenustatytasis teisinis reguliavimas pagal Konstituciją turi būti nustatytas būtent pareiškėjo nurodytoje teisės akto dalyje (Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 16 d., 2010 m. lapkričio 16 d. sprendimai).

8.3.4.2. Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti nebegaliojančių teisės aktų konstitucingumą

Teisenos nutraukimas, kai ginčijamas teisės aktas yra panaikintas *Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas*

Pagal Konstitucinio Teismo [įstatymą] ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas priimti sprendimą pradėti teisei nutraukti. Formuluoant „yra pagrindas pradėti

teisenai nutraukti“ aiškintina kaip nustatanti Konstitucinio Teismo teisę, atsižvelgiant į nagrinėjamos bylos aplinkybes, nutraukti pradėtą teiseną, bet ne kaip nustatanti, jog kiekvienu atveju, kai ginčijamas teisės aktas yra panaikintas, pradėta teiseną turi būti nutraukta.

Teisenos nutraukimas, kai ginčijamas teisės aktas yra panaikintas; Konstitucinio Teismo pareiga išnagrinėti teismo prašymą neatsižvelgiant į tai, ar ginčijamas teisės aktas galioja (Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalis, 110 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas

Pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams (102 straipsnio 1 dalis). Konstitucijos 110 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai. Pagal šio Konstitucijos straipsnio 2 dalį tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisės aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą, prašydamas spręsti, ar šis įstatymas arba kitas teisės aktas atitinka Konstituciją.

Šios konstitucinės nuostatos reiškia, kad tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi bylą nagrinėjantis teismas, kuriam kyla abejonės dėl toje byloje taikytino įstatymo atitikties Konstitucijai, taip pat dėl kito Seimo priimto akto, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės akto atitikties Konstitucijai ar įstatymams, Konstitucinis Teismas turi pareigą išnagrinėti teismo prašymą nepriklausomai nuo to, ar ginčijamas įstatymas arba kitas teisės aktas galioja, ar ne.

<...> [Konstitucinio Teismo įstatymo] formuluotė „yra pagrindas priimti sprendimą pradėtai teisenai nutraukti“ aiškintina kaip nustatanti Konstitucinio Teismo teisę tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi ne teismai, bet kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, nutraukti pradėtą teiseną, o ne kaip nustatanti, kad kiekvienu atveju, kai ginčijamas teisės aktas yra panaikintas, pradėta teiseną turi būti nutraukta.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti negaliojančių teisės aktų atitiktį aukštesnės galios teisės aktams (Konstitucijos 110 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

<...> pareiškėjui – nagrinėjančiam bylą teismui kreipusis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti ir spręsti, ar toje byloje taikytinas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, o Konstituciniam Teismui neišsprendus to klausimo iš esmės, nebūtų pašalintos nagrinėjančiam bylą teismui kilusios abejonės, ar atitinkamas įstatymas ar kitas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir, pritaikius tą įstatymą ar kitą teisės aktą (jo dalį), galėtų būti pažeistos Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės, *inter alia* asmens konstitucinės teisės.

Tai pasakytina ir apie tokias teises situacijas, kai ginčijamas įstatymas ar kitas teisės aktas (jo dalis), kuris turi būti taikomas Konstituciniam Teismui prašymą pateikusių teismo nagrinėjamoje byloje, atitinkamos konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo (numatomo nagrinėjimo) metu nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs: jeigu Konstitucinis Teismas to įstatymo ar kito teisės akto (jo dalies) atitikties aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia)

Konstitucijai, klausimo neišspręstų iš esmės, nebūtų pašalintos nagrinėjančiam bylą teismui kilusios abejonės, ar tas įstatymas ar kitas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir, pritaikius tą atitinkamo teismo sprendimo priėmimo metu jau negaliojantį įstatymą ar kitą teisės aktą (jo dalį), galėtų būti pažeistos Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės, *inter alia* asmens konstitucinės teisės.

Tad kiekvienu atveju, kai Konstitucinis Teismas, gavęs bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigto specializuoto teismo prašymą ištirti ir spręsti, ar Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, pagal Konstituciją ir Konstitucinio Teismo įstatymą atsisako nagrinėti prašymą (taigi nesiima spręsti atitinkamo klausimo iš esmės), turi būti priimtas motyvuotas, racionaliai argumentuotas sprendimas.

<...>

<...> Konstitucija apskritai nedraudžia Konstitucinio Teismo įstatyme nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad jeigu ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, Konstitucinis Teismas galėtų, atsižvelgęs į visas turinčias reikšmės aplinkybes, atsisakyti pagal pareiškėjų (kaip minėta, jie nurodyti Konstitucijos 106 straipsnyje) prašymą tirti ir spręsti, ar Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, o jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui arba jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje – nutraukti pradėtą teiseną (bylą).

Tačiau pabrėžtina, jog pagal Konstituciją (*inter alia* Konstitucijos 110 straipsnio 1 dalį, pagal kurią teisėjas negali taikyti įstatymo, prieštaraujančio Konstitucijai, ir šio straipsnio 2 dalį, pagal kurią tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisinis aktas, kuris turėtų būti taikomas byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisinis aktas atitinka Konstituciją) negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad Konstituciniame Teisme gavus būtent teismo (kuris <...> nuo kitų Konstitucijos 106 straipsnyje nurodytų subjektų skiriasi, be kita ko, dar ir tuo, kad teismas, suabejojęs atitinkamoje byloje taikytino Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleisto arba referendumu priimto teisės akto (jo dalies) atitiktimi aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ne tik gali, bet ir privalo kreiptis į Konstitucinį Teismą) prašymą ištirti ir spręsti, ar Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir Konstituciniam Teismui šio klausimo nesiėmus spręsti iš esmės (atsisakius nagrinėti prašymą) būtent dėl to, kad ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, būtų sudarytos prielaidos atitinkamą bylą nagrinėjančiam teismui taikyti įstatymą ar kitą teisės aktą (jo dalį), kurio atitiktimi Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) tas teismas abejoja; jei teismas taikytų tokį įstatymą ar kitą teisės aktą (jo dalį) galėtų būti pažeistos Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės, *inter alia* asmens konstitucinės teisės. Todėl konstatuotina, kad bylą nagrinėjantis teismas, pagal Konstituciją ne tik turintis įgaliojimus, bet (jeigu jam kilo abejonų) ir privalantis kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu spręsti, ar Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės

išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, turi ir konstituciškai pagrįstą interesą gauti atitinkamą Konstitucinio Teismo atsakymą, kad toks atsakymas bus gautas; kitoks atitinkamų Konstitucijos nuostatų aiškinimas galėtų sudaryti prielaidas atitinkamą bylą nagrinėjančiam teismui taikyti įstatymą ar kitą teisės aktą (jo dalį), kurio atitiktimi Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) tas teismas abejoja. Vadinasi, Konstitucija draudžia Konstitucinio Teismo įstatyme (ar kuriame nors kitame įstatyme) nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad jeigu ginčijamas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, tačiau turėtų būti taikomas teismo nagrinėjamoje byloje, Konstitucinis Teismas galėtų būtent dėl to, kad tas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, atsisakyti pagal pareiškėjo prašymą tirti ir spręsti, ar tas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), o jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui arba jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje – nutraukti pradėtą teiseną (bylą).

<...>

<...> oficialioje konstitucinėje doktrinoje ilgainiui buvo įtvirtinta nuostata, kad tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipiasi teismai, kuriems abejonių dėl žemesnės galios teisės akto atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, kyla vykdant teisingumą, Konstitucinis Teismas <...> neturi įgaliojimų nutraukti pradėtos teisenos (bylos) ir privalo nagrinėti bylą, o kai į Konstitucinį Teismą kreipiasi kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, Konstitucinis Teismas, atsižvelgęs į nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos aplinkybes, gali nutraukti pradėtą teiseną (bylą) arba jos nenutraukti.

Teisenos nutraukimas, kai ginčijamas teisės aktas yra panaikintas

Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas

Kaip ne kartą pažymėjo Konstitucinis Teismas, formuluotė „yra pagrindas <...> pradėti teisei nutraukti“ aiškintina kaip nustatanti Konstitucinio Teismo teisę tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi ne teismai, bet kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, nutraukti pradėtą teiseną (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2005 m. sausio 19 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai, 2006 m. gegužės 31 d., 2006 m. gruodžio 29 d., 2007 m. gegužės 28 d., 2008 m. vasario 25 d., 2009 m. gruodžio 14 d. sprendimai); laipsniškai <...> Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje susiklostė ir toks aiškinimas, kad tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi ne teismai, bet kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, o ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus, atsižvelgdamas į nagrinėjamos bylos aplinkybes, nutraukti pradėtą teiseną, tačiau neprivalo kiekvienu atveju, kai ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, nutraukti pradėtą teiseną (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas).

Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje negaliojantiems teisės aktams (jų dalims) buvo prilyginti ginčijami teisės aktai (jų dalys), kurie atitinkamų konstitucinės

justicijos bylų nagrinėjimo metu oficialiai galiojo, bet nebegalėjo būti taikomi dėl to, kad turėjo būti taikomi vėliau išleisti ir (arba) aukštesnės teisinės galios teisės aktai (jų dalys), atitinkamus santykius sureguliuavę kitaip negu ginčijami teisės aktai (jų dalys) (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas, 2006 m. rugpjūčio 8 d., 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimai). <...> negaliojantiems teisės aktams (jų dalims) gali būti prilyginti ir laikinai taikomi teisės aktai (jų dalys), kurių taikymo nustatytas terminas ir jais reguliuoti santykiai sprendžiant konstitucinės justicijos bylą yra pasibaigę, nors šie aktai (jų dalys) nėra oficialiai pripažinti negaliojančiais.

Taigi pažymėtina, kad tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi ne teismai, bet kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, *inter alia* ne mažesnė kaip 1/5 visų Seimo narių grupė, ir ginčijamas teisės aktas (jo dalis) prilygintinas nebegaliojantiems teisės aktams (jų dalims), nes yra laikinai taikomas ir nustatytas jo taikymo terminas bei juo reguliuoti santykiai yra pasibaigę, Konstitucinis Teismas turi teisę nutraukti pradėtą teiseną, tačiau neprivalo kiekvienu atveju to daryti. Spręsdamas, ar nutraukti pradėtą teiseną, Konstitucinis Teismas turi atsižvelgti į nagrinėjamos bylos aplinkybes.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai spręsti dėl teisės akto, kuris nebegali būti taikomas, konstitucingumo tyrimo

Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2007 m. lapkričio 13 d. sprendime yra konstatavęs, kad teismo kreipimasis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti teisės akto atitiktį aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, ir tos atitikties tyrimas nėra savitiksliai dalykai, teismo kreipimosi į Konstitucinį Teismą, kaip konstitucinio instituto, paskirtis – užtikrinti, kad bus įvykdytas teisingumas. Šiame sprendime taip pat konstatuota, kad net tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipiasi teismai, kuriems abejonių dėl žemesnės galios teisės akto atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, kyla vykdant teisingumą, Konstitucinis Teismas neprivalo išnagrinėti bylos tada, kai atitinkamas teisės aktas ne tik negalioja (nes negaliojančių teisės aktų atitiktis aukštesnės galios teisės aktams gali būti tirama ir paprastai yra tirama), bet ir apskritai (t. y. ne tik atitinkamo teismo, kuris kreipėsi į Konstitucinį Teismą su atitinkamu prašymu, nagrinėjamoje byloje) negali būti taikomas, taip pat kad ši aplinkybė turi būti visuomet įvertinama tada, kai yra ginčijamas valstybės biudžeto ir savivaldybės biudžetų įstatymas ar kitas aktas, skirtas tam tikram biudžetiniam laikotarpiui.

Be to, minėtame Konstitucinio Teismo sprendime konstatuota, kad kiekvienas valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų įstatymas – tai terminuotai galiojantis ir terminuotai taikomas įstatymas; asignavimų valdytojų finansavimas iš atitinkamų metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų lėšų pasibaigia tada, kai baigiasi atitinkami biudžetiniai metai, t. y. tų metų gruodžio 31 d.; po šios datos valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų įstatymo apskritai nebeįmanoma taikyti, *inter alia* – tai ypač pabrėžtina – po minėtos datos jokiame asignavimų valdytojui neįmanoma praėjusių biudžetinių metų asignavimų pervesti taip, tarsi tai būtų padaryta dar anais biudžetiniais metais, nes jau yra prasidėję nauji biudžetiniai metai; todėl net jeigu būtų nustatyta, kad ginčijamas teisinis reguliavimas prieštaravo Konstitucijai, jokia teisėkūros subjektų (atitinkamai Seimo ir Vyriausybės) intervencija į tą teisinį reguliavimą nebegalima, nes atitinkami teisės aktai buvo skirti reguliuoti santykiams, kurie yra pasibaigę, taigi nebeegzistuoja; tokia intervencija būtų beprasmė, iracionali, nes reikštų, kad atitinkami teisėkūros subjektai imasi reguliuoti – vadinasi, bando pakeisti, – praeitį.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai spręsti dėl teisės akto, kuris nebegali būti taikomas, konstitucingumo tyrimo

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2011 m. gruodžio 22 d. nutarime yra pažymėjęs, kad tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi ne teismai, bet kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, *inter alia* ne mažesnė kaip 1/5 visų Seimo narių grupė, ir ginčijamas teisės aktas (jo dalis) prilygintinas nebegaliojantiems teisės aktams (jų dalims), nes yra laikinai taikomas ir juo reguliuoti santykiai yra pasibaigę, nors šis aktas (jo dalis) nėra oficialiai pripažintas negaliojančiu, Konstitucinis Teismas turi teisę nutraukti pradėtą teiseną, tačiau neprivalo kiekvienu atveju to daryti. Spręsdamas, ar nutraukti pradėtą teiseną, Konstitucinis Teismas turi atsižvelgti į nagrinėjamos bylos aplinkybes.

Taigi, kai atitinkamas teisės aktas ne tik negalioja, bet ir apskritai negali būti taikomas, Konstitucinis Teismas turi diskreciją spręsti dėl tokio teisės akto konstitucingumo tyrimo. Tai darydamas jis turi įvertinti ne tik tai, kad tas įstatymas skirtas tam tikram biudžetiniam laikotarpiui, bet ir kitas svarbias aplinkybes, *inter alia* tai, ar toks tyrimas būtų reikšmingas kitų metų biudžetų įstatymų priėmimui.

Konstitucinio Teismo pareiga išnagrinėti Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodyto asmens prašymą, neatsižvelgiant į tai, ar ginčijamas teisės aktas galioja

Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija) formuluotė „yra pagrindas <...> pradėti teisei nutraukti“ aiškintina kaip nustatanti Konstitucinio Teismo teisę tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi ne teismai, bet kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, o ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, atsižvelgus į nagrinėjamos bylos aplinkybes, nutraukti pradėtą teiseną (*inter alia* 2006 m. kovo 28 d., 2012 m. gegužės 2 d. nutarimai, 2014 m. spalio 7 d. sprendimas), o ne kaip nustatanti, kad kiekvienu atveju, kai ginčijamas teisės aktas (jo dalis) yra panaikintas, pradėta teiseną turi būti nutraukta (*inter alia* 2002 m. rugpjūčio 21 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad oficialioji konstitucinė prašymų priimtumo Konstituciniame Teisme doktrina, įtvirtinanti Konstitucinio Teismo įgaliojimus tirti ir negaliojančių įstatymų, kitų teisės aktų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams), suformuota „diferencijavus Konstitucijos 106 straipsnyje nurodytus subjektus, turinčius įgaliojimus kreiptis į Konstitucinį Teismą: oficialioje konstitucinėje doktrinoje ilgainiui buvo įtvirtinta nuostata, kad tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipiasi teismai, kuriems abejonių dėl žemesnės galios teisės akto atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, kyla vykdant teisingumą, Konstitucinis Teismas pagal Konstitucinio Teismo įstatymą (*inter alia* 69 straipsnio 4 dalį (1996 m. liepos 11 d. redakcija)) neturi įgaliojimų nutraukti pradėtos teisenos (bylos) ir privalo nagrinėti bylą, o kai į Konstitucinį Teismą kreipiasi kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, Konstitucinis Teismas, atsižvelgęs į nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos aplinkybes, gali nutraukti pradėtą teiseną (bylą) arba jos nenutraukti“ (2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

Šiame kontekste pabrėžtina, kad oficialiosios konstitucinės doktrinos, įtvirtinančios Konstitucinio Teismo įgaliojimus tirti ir negaliojančių įstatymų, kitų teisės aktų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams), nuostatos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje buvo suformuluotos Konstitucinio Teismo nutarimuose arba sprendimuose, priimtuose iki 2019 m. rugsėjo 1 d., kai įsigaliojo Seimo 2019 m. kovo 21 d. priimtas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymas. Šio įstatymo 1 straipsniu Konstitucijos 106 straipsnis papildytas nauja 4 dalimi, nustatančia, kad kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir šis asmuo išnaudojo visas teisinės gynybos priemones; šios teisės įgyvendinimo tvarką nustato Konstitucinio Teismo įstatymas. Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo 2 straipsniu Konstitucijos 107 straipsnis papildytas nauja 3 dalimi, kurioje nustatyta, jog byloje pagal Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nurodyto asmens kreipimąsi priimtas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, yra pagrindas įstatymo nustatyta tvarka atnaujinti procesą dėl pažeistų to asmens konstitucinių teisių ar laisvių įgyvendinimo.

Taigi Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymu 2019 m. rugsėjo 1 d. Konstitucijoje buvo įtvirtintas individualaus konstitucinio skundo institutas: kiekvienas asmuo, gindamas savo konstitucines teises ar laisves, turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucinio Teismo kompetencijai priskirtų tirti teisės aktų, kurių pagrindu priimtas sprendimas galėjo pažeisti jo konstitucines teises ar laisves, atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės teisinės galios aktui) (Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis (2019 m. kovo 21 d. redakcija)); teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą įgyvendinama šiam asmeniui išnaudojus visas teisinės gynybos priemones ir kitomis Konstitucinio Teismo įstatyme nustatytomis sąlygomis (Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis (2019 m. kovo 21 d. redakcija)), *inter alia* per šiame įstatyme nustatytą terminą; konstitucinės justicijos byloje pagal šio asmens prašymą priimtas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), yra pagrindas įstatymo nustatyta tvarka atnaujinti procesą siekiant apginti to asmens konstitucines teises ar laisves (Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalis (2019 m. kovo 21 d. redakcija)).

Pabrėžtina, kad individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimas Konstitucijoje nėra savitiksliis. Juo siekiama sudaryti galimybes veiksmingai apginti asmens konstitucines teises ar laisves, kurios galėjo būti pažeistos sprendimais, priimtais Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų (jų dalių) pagrindu. Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalį kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija. Konstitucinis Teismas 2001 m. balandžio 12 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją galimybė ginti pažeistas teises turi būti reali. Atsižvelgiant į tai, Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) įtvirtintas pagrindas atnaujinti procesą siekiant apginti Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodyto asmens konstitucines teises ar laisves – Konstitucinio Teismo sprendimas, kad įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, – yra būtinas tam, kad, įgyvendinant Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės yra pažeistos, teisę kreiptis į teismą, Konstitucijai prieštaraujančio teisės akto (jo dalies) pagrindu priimtas sprendimas

būtų peržiūrėtas, siekiant pašalinti asmens konstitucinių teisių ar laisvių pažeidimą ir (arba) atlyginti juo padarytą žalą.

Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalies (2019 m. kovo 21 d. redakcija), 107 straipsnio 3 dalies (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nuostatomis įtvirtinus individualaus konstitucinio skundo institutą, iki tol suformuota oficialioji konstitucinė doktrina, įtvirtinanti Konstitucinio Teismo įgaliojimus tirti ir negaliojančių įstatymų, kitų teisės aktų (jų dalių) atitiktį Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams), Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra plėtojama atsižvelgiant ir į tai, kad į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio 1, 2 dalyse nurodytų aktų gali kreiptis ir Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodyti asmenys.

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad, Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodytam asmeniui kreipusis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti teisės akto (jo dalies), kurio (kurios) pagrindu priimtas sprendimas galėjo pažeisti šio asmens konstitucines teises ar laisves, atitiktį Konstitucijai, o Konstituciniam Teismui neišsprendus to klausimo iš esmės tuo atveju, kai ginčijamas įstatymas ar kitas teisės aktas nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, būtų užkirstas kelias tokiam asmeniui apginti savo pažeistas konstitucines teises ar laisves; kartu galėtų būti pažeistos ir kitos Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės. Konstitucijos aiškinimas, esą Konstitucinis Teismas turi teisę, atsižvelgęs į nagrinėjamos bylos aplinkybes, nutraukti pradėtą teiseną (bylą) tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodytas asmuo, o ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, būtų nesuderinamas su individualaus konstitucinio skundo instituto paskirtimi sudaryti galimybes veiksmingai apginti asmens konstitucines teises ar laisves, kurios galėjo būti pažeistos sprendimais, priimtais Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų (jų dalių) pagrindu.

Vadinasi, tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą, išnaudojęs visas teisinės gynybos priemones ir kitomis Konstitucinio Teismo įstatyme nustatytomis sąlygomis, Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodytas asmuo kreipiasi dėl įstatymo (jo dalies) ar kito teisės akto (jo dalies), kurio (kurios) pagrindu priimtas sprendimas galėjo pažeisti šio asmens konstitucines teises ar laisves, atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), Konstitucinis Teismas turi pareigą išnagrinėti šio asmens prašymą nepriklausomai nuo to, ar ginčijamas įstatymas arba kitas teisės aktas atitinkamos konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo metu galioja, ar negalioja.

Taigi Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija) formuluotė „yra pagrindas <...> pradėti teisei nutraukti“ aiškintina kaip nustatanti Konstitucinio Teismo teisę tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi ne teismai ir ne Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodyti asmenys, bet kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, o ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios (panaikintas arba pakeistas) arba jo galiojimas yra pasibaigęs, atsižvelgus į nagrinėjamos bylos aplinkybes, nutraukti pradėtą teiseną, o ne kaip nustatanti, kad kiekvienu atveju, kai ginčijamas teisės aktas (jo dalis) yra panaikintas (pakeistas), pradėta teiseną turi būti nutraukta.

Konstitucinio Teismo pareiga ištirti nebegaliojantį ginčijimą teisės aktą (jo dalį)*Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas*

<...> Konstitucinis Teismas, vykdydamas konstitucinius įgaliojimus, pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalį (1996 m. liepos 11 d. redakcija) tuo atveju, kai į Konstitucinį Teismą kreipėsi kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai nei teismai ir Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodyti asmenys, o ginčijamas teisės aktas (jo dalis) nebegalioja – jis yra pripažintas netekusiu galios, panaikintas arba pakeistas, atsižvelgdamas į nagrinėjamos bylos aplinkybes konstatavęs, kad nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos neišsprendus iš esmės galėtų būti sudarytos prielaidos pažeisti Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes, *inter alia* Konstitucijos ginamą viešąjį interesą, negali nutraukti pradėtos teisenos (bylos).

8.4. TEISENOS KONSTITUCINIAME TEISME PAGRINDAI**8.4.1. Subjektai, turintys įgaliojimus kreiptis į Konstitucinį Teismą, ir kreipimuisi keliama reikalavimai****Seimo narių grupės kreipimasis į Konstitucinį Teismą; Seimo narių parašų po prašymu atšaukimas***Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 15 d. sprendimas*

Pagal Konstitucijos 106 straipsnį teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą turi ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių. <...> Tai reiškia, kad prašymas turi būti pasirašytas ne mažiau kaip 29 Seimo narių (Konstitucinio Teismo 1993 m. rugpjūčio 26 d. sprendimas). Seimo narių valia kreiptis į Konstitucinį Teismą turi būti išreikšta aiškiai ir nedviprasmiškai (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 24 d. sprendimas). Jeigu prašymą Konstituciniam Teismui paduoda mažesnė negu 29 Seimo narių grupė, konstatuotina, kad nėra Konstitucijoje <...> nustatyto prašymo padavimo subjekto.

<...>

Jeigu būtų patenkintas Seimo narių, atšaukusių savo parašus po <...> prašymu Konstituciniam Teismui ištirti <...> ginčijamos nuostatos atitiktį Konstitucijai, prašymas priimti sprendimą atsisakyti nagrinėti minėtą Seimo narių grupės <...> prašymą, tai būtų iš esmės paneigta jau įgyvendinta Seimo narių grupės, t. y. subjekto, pagal Konstituciją <...> turinčio teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai, teisė. Taip būtų paneigtas kitų <...> Seimo narių, pasirašiusių minėtą Seimo narių grupės <...> prašymą, teisėtas lūkestis, kad jų jau įgyvendinta teisė kartu su kitais Seimo nariais kreiptis į Konstitucinį Teismą ištirti teisės akto atitiktį Konstitucijai nebus paneigta po to, kai jų visų bendras prašymas bus gautas Konstituciniame Teisme ir bus pradėti Konstitucinio Teismo įstatyme ir Konstitucinio Teismo reglamente nurodyti procesiniai veiksmai.

Teisės aktų atitiktį aukštesnės galios teisės aktams vertinančių administracinių teismų pareiga išsiaiškinti, ar tie aukštesnės galios teisės aktai patys neprieštarauja dar aukštesnės galios teisės aktams*Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas*

<...> šiuo metu <...> įstatymais yra nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad spręsti dėl kitų teisėkūros subjektų išleistų (taigi ne Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistų ir ne priimtų referendumu) teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės

aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, yra priskirta administracinių teismų jurisdikcijai. <...>

<...>

<...> tyrimas, ar kitų teisėkūros subjektų išleisti (taigi ne Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleisti ir ne priimti referendumu) teisės aktai (jų dalys) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir atitinkamų sprendimų priėmimas visuomet suponuoja būtinumą bylą sprendžiančiam administraciniam teismui išsiaiškinti, ar tie aukštesnės galios teisės aktai (jų dalys) patys neprieštarauja kuriems nors kitiems dar aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir, jeigu kyla abejonų, imtis Konstitucijoje ir įstatymuose numatytų priemonių joms pašalinti, aišku, neįsiterpiant į Konstituciniam Teismui priskirtus įgaliojimus. To nepadarius, būtų rizikuojama priimti tokį sprendimą, kuris nebūtų teisingas, t. y. pritaikyti tam tikrą teisės aktą (jo dalį), grindžiamą tokiu aukštesnės galios teisės aktu, kuris, jeigu atitinkamas tyrimas būtų atliktas, pats turėtų būti pripažintas prieštaraujančiu kitam dar aukštesnės galios teisės aktui ar net Konstitucijai, arba netaikyti tam tikro teisės akto (jo dalies), administracinio teismo pripažinto prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, nors tas aukštesnės galios teisės aktas, jeigu atitinkamas tyrimas būtų atliktas, pats turėtų būti pripažintas prieštaraujančiu kitam dar aukštesnės galios teisės aktui ar net Konstitucijai. Jeigu taip įvyktų, galėtų būti sudarytos prielaidos pažeisti Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes, *inter alia* asmens konstitucines teises.

Šiuo atžvilgiu įstatymais <...> administracinių teismų jurisdikcijai priskirtas kitų teisėkūros subjektų išleistų (taigi ne Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistų ir ne priimtų referendumu) teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, išskyrus pačią Konstituciją, tyrimas, jeigu administracinis teismas suabejoja to Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleisto arba referendumu priimto aukštesnės galios teisės akto (jo dalies) atitiktimi dar aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, suponuoja atitinkamos konstitucinės justicijos bylos inicijavimą Konstituciniame Teisme, taigi ir administracinių teismų pareigą tokiais atvejais kreiptis į Konstitucinį Teismą su atitinkamu prašymu.

Bylos šalies teisė prašyti bylą nagrinėjančią teismą kreiptis į Konstitucinį Teismą

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalį ir 30 straipsnio 1 dalį aiškinant Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies, 110 straipsnio, taip pat konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste pažymėtina, kad kiekvieno asmens teisė savo teises ginti remiantis Konstitucija bei asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė kreiptis į teismą suponuoja ir tai, kad kiekviena teismo nagrinėjamos bylos šalis, suabejojusi įstatymo ar kito teisės akto (jo dalies), kuris gali būti taikomas toje byloje ir kurio atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) tyrimas yra priskirtas Konstitucinio Teismo jurisdikcijai (t. y. kurio nors Seimo, Respublikos Prezidento arba Vyriausybės akto ar kurio nors referendumu priimto akto (jų dalių), atitiktimi Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui)), turi teisę kreiptis į bylą nagrinėjančią bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtą specializuotą teismą ir prašyti, kad šis sustabdytų bylos nagrinėjimą ir kreiptųsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti ir spręsti, ar toje byloje taikytinas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai.

Teismų pareiga argumentuoti sprendimus kreiptis arba (nors to prašo nagrinėjamos bylos šalis) nesikreipti į Konstitucinį Teismą

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. nutarime konstatavo: konstituciniai imperatyvai, kad teisingumą vykdo tik teismai, kad teisė negali būti nevieša, taip pat iš Konstitucijos kylantis reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja ir tai, kad kiekvienas baigiamasis teismo aktas turi būti grindžiamas teisiniais argumentais (motyvais); argumentavimas turi būti racionalus; iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantis teisinio aiškumo reikalavimas *inter alia* reiškia, kad baigiamajame teismo akte negali būti ir nutylėtų argumentų, nenurodytų aplinkybių, turinčių reikšmės teisingo baigiamojo teismo akto priėmimui; baigiamieji teismo aktai turi būti aiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims.

Minėti reikalavimai dėl teismų sprendimų argumentavimo taikytini ir bendrosios kompetencijos bei pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų sprendimams kreiptis arba (nors to prašo kuri nors teismo nagrinėjamos bylos šalis) nesikreipti į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti ir spręsti, ar toje byloje taikytinas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai.

Teismų kreipimusi į Konstitucinį Teismą ypatumai

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

<...> teismų (ir bendrosios kompetencijos, ir specializuotų) kreipimusi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti ir spręsti, ar Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir kitų Konstitucijos 106 straipsnyje nurodytų subjektų kreipimusi palyginimas rodo, jog teismų kreipimaisi yra ypatingi, be kita ko todėl, kad teismai, suabejoję Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleisto arba referendumu priimto teisės akto (jo dalies) atitiktimi aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ne tik gali, bet ir privalo kreiptis į Konstitucinį Teismą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtas specializuotas teismas į Konstitucinį Teismą gali kreiptis su prašymu ištirti ir spręsti, ar Konstitucijai neprieštarauja ne bet kuris konstitucinis įstatymas (jo dalis), bet tik tas, kuris turi būti taikomas atitinkamoje teismo nagrinėjamoje byloje, ar Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams neprieštarauja ne bet kuris įstatymas (jo dalis), taip pat Seimo statutas (jo dalis), bet tik tas, kuris turi būti taikomas atitinkamoje teismo nagrinėjamoje byloje, ar Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams, Seimo statutui neprieštarauja ne bet kuris Seimo poįstatyminis teisės aktas (jo dalis), bet tik tas, kuris turi būti taikomas atitinkamoje teismo nagrinėjamoje byloje, ar Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams neprieštarauja ne bet kuris Respublikos Prezidento aktas (jo dalis), bet tik tas, kuris turi būti taikomas atitinkamoje teismo nagrinėjamoje byloje, ar Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams neprieštarauja ne bet kuris Vyriausybės aktas (jo dalis), bet tik tas, kuris turi būti taikomas atitinkamoje teismo nagrinėjamoje byloje.

<...>

Pažymėtina, kad Konstitucija netoleruoja tokių situacijų, kai kuris nors teismas, turintis nagrinėjamoje byloje taikyti teisės aktą (jo dalį), dėl kurio atitikties aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, į Konstitucinį Teismą jau yra kreipęsis kitas pareiškėjas (pavyzdžiui, kitas teismas), nei (jeigu jis pats abejoja to teisės akto (jo dalies) atitiktimi aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai) sustabdo

atitinkamos bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą, kad tos abejonės būtų pašalintos, nei (jeigu jis pats neabejoja to teisės akto (jo dalies) atitiktimi aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai) taiko šį teisės aktą (jo dalį), bet, turėdamas informacijos, kad dėl to teisės akto (jo dalies) atitikties aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, į Konstitucinį Teismą jau yra kreipęsis kitas pareiškėjas (pavyzdžiui, kitas teismas), sustabdo bylos nagrinėjimą ir nesprenžia bylos iš esmės tol, kol Konstitucinis Teismas išnagrinėja atitinkamą konstitucinės justicijos bylą pagal to kito pareiškėjo prašymą.

Teismų teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą (*locus standi*) (Konstitucijos 110 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 22 d. sprendimas

Pagal Konstitucijos 110 straipsnio 2 dalį tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisės aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisės aktas atitinka Konstituciją.

<...>

Vadinasi, pagal Konstituciją <...> teismas į Konstitucinį Teismą gali kreiptis su prašymu ištirti, ar Konstitucijai neprieštarauja ne bet koks įstatymas (jo dalis) ar kitas teisės aktas (jo dalis), o tik toks įstatymas (jo dalis) ar kitas teisės aktas (jo dalis), kuris turėtų būti taikomas to teismo nagrinėjamoje byloje.

Taigi pagal Konstituciją <...> teismas neturi *locus standi* kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Konstitucijai neprieštarauja toks įstatymas (jo dalis) ar kitas teisės aktas (jo dalis), kuris neturėtų (negalėtų) būti taikomas to teismo nagrinėjamoje byloje.

<...>

Be to, jeigu teismas į Konstitucinį Teismą kreipiasi su prašymu ištirti, ar Konstitucijai neprieštarauja toks įstatymas (jo dalis) ar kitas teisės aktas (jo dalis), kuris neturėtų (negalėtų) būti taikomas to teismo nagrinėjamoje byloje (taigi neturėdamas *locus standi*), atsižvelgiant į visą tokių prašymą pagrindžiančių argumentų visumą spręstina, ar pareiškėjo kreipimosi į Konstitucinį Teismą motyvai yra teisiniai.

Teismo pareiga, kilus abejonėms, kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl byloje taikytino teisės akto konstitucingumo (Konstitucijos 110 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas

Teismų įgaliojimai sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti teisės akto atitiktį Konstitucijai yra *expressis verbis* įtvirtinti Konstitucijoje: Konstitucijos 110 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisinis aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisinis aktas atitinka Konstituciją.

<...> paminėtinos šios oficialios konstitucinės doktrinos nuostatos <...>, kuriose Konstitucijos 110 straipsnis aiškinamas susietas su kitomis Konstitucijos nuostatomis, *inter alia* konstituciniu teisinės valstybės principu ir su Konstitucijos nuostatomis dėl specializuotų (administracinių) teismų:

– vienas esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų yra principas, kad neturi būti taikomas teisės aktas, prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktui;

– Konstitucijos 110 straipsnyje įtvirtintu draudimu taikyti įstatymą, kuris prieštarauja Konstitucijai, taip pat bylą nagrinėjančio teismo pareiga, kilus abejonėms, ar teisės aktas,

kuris turėtų būti taikomas šioje byloje, neprieštarauja Konstitucijai, sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu spręsti, ar įstatymas arba kitas teisės aktas atitinka Konstituciją, yra siekiama, kad nebūtų taikomas Konstitucijai prieštaraujantis atitinkamas teisės aktas (jo dalis), kad dėl tokio teisės akto (jo dalies) taikymo neatsirastų antikonstitucinių teisinių padarinių, kad nebūtų pažeistos asmens teisės, kad asmuo, kurio atžvilgiu būtų pritaikytas Konstitucijai ar įstatymui priešingas teisės aktas, dėl to nepagrįstai neįgytų jam nepriklausančių teisių ar atitinkamo teisinio statuso;

– kai bylą nagrinėjančiam teismui kyla abejonų, ar įstatymas (kitas teisės aktas), kuris turėtų būti taikomas toje byloje, neprieštarauja Konstitucijai, jis privalo kreiptis į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis įstatymas (kitas teisės aktas) atitinka Konstituciją, ir kol Konstitucinis Teismas neišspręs šio klausimo, bylos nagrinėjimas teisme negali būti tęsiamas – jis yra sustabdomas; <...>;

– įstatymų leidėjo nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad sustabdytoji byla, iš kurios matyti aplinkybės, dėl kurių ginčijamas teisės aktas turi būti taikomas toje byloje, turi būti prieinama Konstituciniam Teismui; tik šitaip gali būti sudarytos sąlygos, būtinos tam, kad Konstitucinis Teismas galėtų vykdyti konstitucinį teisingumą ir spręsti, ar įstatymas arba kitas teisės aktas, kuris turėtų būti taikomas teismo nagrinėjamoje byloje, neprieštarauja Konstitucijai (o Seimo poįstatyminis aktas, Respublikos Prezidento aktas arba Vyriausybės aktas – Konstitucijai ir (arba) įstatymams);

– jeigu kilus abejonėms dėl byloje taikytino įstatymo atitikties Konstitucijai teismas nesustabdytų bylos nagrinėjimo ir nesikreiptų į Konstitucinį Teismą, kad šios abejonės būtų pašalintos, ir byloje būtų pritaikytas teisės aktas, kurio atitiktis Konstitucijai kelia abejonų, teismas rizikuotų priimti tokį sprendimą, kuris nebūtų teisingas;

– pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas sprendžia ne dėl visų žemesnės galios teisės aktų (jų dalių) atitikties Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams), o tik dėl to, ar aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, neprieštarauja Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleisti arba referendumu priimti aktai (jų dalys);

– pagal Konstituciją yra negalimos tokios teisinės situacijos, kad nebūtų įmanoma teisme patikrinti, ar Konstitucijai ir įstatymams neprieštarauja tie teisės aktai (jų dalys), kurių atitiktis Konstitucijai kontrolė Konstitucijoje nėra priskirta Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, *inter alia* ministrų išleisti teisės aktai, kiti žemesnės galios poįstatyminiai teisės aktai, taip pat savivaldybių institucijų išleisti teisės aktai;

<...>

– šiuo metu <...> įstatymais yra nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad spręsti dėl kitų teisėkūros subjektų išleistų (taigi ne Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistų ir ne priimtų referendumu) teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, yra priskirta administracinių teismų jurisdikcija; jeigu administracinis teismas tokį teisės aktą pripažįsta prieštaraujančiu Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), toks šio teismo sprendimas pagal Konstituciją ir įstatymus turi *erga omnes* poveikį visai atitinkamų teisės aktų (jų dalių) taikymo praktikai <...>.

Teismo kreipimuisi į Konstitucinį Teismą keliama reikalavimai

Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas

<...> Teismo baigiamiesiems aktams keliama reikalavimai, *inter alia* dėl teismų sprendimų argumentavimo, aiškumo ir suprantamumo, taikytini ir bendrosios kompetencijos bei pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų sprendimams kreiptis arba (nors to prašo kuri nors teismo nagrinėjamos bylos šalis) nesikreipti į Konstitucinį

Teismą su prašymu ištirti ir spręsti, ar toje byloje taikytinas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas, 2007 m. liepos 5 d. sprendimas).

<...> kaip savo aktuose yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, teismai, kurie kreipiasi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar įstatymas ar kitas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai, argumentuodami savo prašyme pateiktą nuomonę dėl įstatymo ar kito teisės akto (jo dalies) prieštaravimo Konstitucijai, negali apsiriboti vien bendro pobūdžio samprotavimais ar teiginiais, taip pat tuo, kad įstatymas ar kitas teisės aktas (jo dalis), jų manymu, prieštarauja Konstitucijai, bet privalo aiškiai nurodyti, kurie ginčijami teisės aktų straipsniai (jų dalys, punktai) ir kokia apimtimi, jų nuomone, prieštarauja Konstitucijai, o savo poziciją dėl kiekvienos ginčijamos teisės akto (jo dalies) nuostatos atitikties Konstitucijai turi pagrįsti aiškiai suformuluotais teisiniais argumentais (Konstitucinio Teismo 2005 m. gruodžio 12 d., 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. sausio 17 d. nutarimai, 2006 m. sausio 17 d., 2007 m. liepos 5 d., 2007 m. rugsėjo 6 d., 2007 m. rugsėjo 12 d. sprendimai).

Teismų teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą (*locus standi*)

Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas

<...> teismas, kuris kreipiasi į Konstitucinį Teismą su atitinkamu prašymu, visada turi turėti *locus standi*. Antai pagal Konstituciją <...> teismas turi *locus standi* kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Konstitucijai neprieštarauja toks įstatymas (jo dalis) ar kitas teisės aktas (jo dalis), kuris turėtų (galėtų) būti taikomas to teismo nagrinėjamoje byloje, taip pat įstatymas (jo dalis) ar kitas teisės aktas (jo dalis), kuris nėra tiesiogiai skirtas reguliuoti tiems santykiams, dėl kurių turi būti priimtas sprendimas atitinkamoje byloje, bet tai, kad yra atsižvelgiama į tą įstatymą ar kitą teisės aktą (jo dalį), teismo nuomone, neleidžia jam įvykdyti teisingumo atitinkamoje byloje (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas, 2007 m. gegužės 22 d., 2007 m. birželio 27 d., 2007 m. liepos 5 d. sprendimai).

Kreipimuisi į Konstitucinį Teismą keliami reikalavimai

Konstitucinio Teismo 2009 m. spalio 29 d. sprendimas

<...> kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, pareiškėjo pozicija dėl teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai pagal normų turinį ir (arba) reguliavimo apimtį turi būti nurodyta aiškiai, nedviprasmiškai, prašyme turi būti išdėstyti argumentai ir motyvai, pagrindžiantys pareiškėjo abejonę, kad teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai. Prašyme ištirti teisės akto (jo dalies) atitiktį Konstitucijai pagal normų turinį ir (arba) reguliavimo apimtį <...> turi būti aiškiai nurodyti teisiniai motyvai, pagrindžiantys pareiškėjo abejonę dėl kiekvieno konkrečiai nurodyto ginčijamo teisės akto (jo dalies) straipsnio (jo dalies) ar punkto, kurio atitiktimi konkrečiai nurodytoms Konstitucijos nuostatoms pareiškėjas abejoja (Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 16 d. sprendimas, 2005 m. gruodžio 12 d. nutarimas, 2006 m. kovo 14 d. (byla Nr. 14/03), 2006 m. kovo 29 d. sprendimai, 2007 m. gruodžio 20 d. nutarimas).

Teismo kreipimasis į Konstitucinį Teismą su prašymu išaiškinti Konstitucinio Teismo baigiamąjį aktą

Žr. 8.5. Konstitucinio Teismo aktai, 8.5.4. Konstitucinio Teismo aktų aiškinimas, 2010 m. balandžio 22 d. sprendimas („Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų aiškinimas, įteigto reikia, kad jais būtų deramai vadovaujamasi vykdant teisingumą“).

Teismo kreipimosi į Konstitucinį Teismą paskirtis – užtikrinti, kad bus įvykdytas teisingumas

Konstitucinio Teismo 2013 m. rugpjūčio 27 d. sprendimas

<...> teismo kreipimasis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti teisės akto atitiktį aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, ir tos atitikties tyrimas nėra savitiksliai dalykai, teismo kreipimosi į Konstitucinį Teismą, kaip konstitucinio instituto, paskirtis – užtikrinti, kad bus įvykdytas teisingumas (Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas, 2011 m. rugsėjo 2 d., 2012 m. birželio 29 d. nutarimai).

Seimo nutarimas kreiptis į Konstitucinį Teismą turi būti priimamas laikantis Seimo statute nustatytų teisės aktų priėmimo taisyklių

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 30 d. sprendimas

<...> kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 20 d. nutarime, ne tik įstatymai, bet ir Seimo priimami poįstatyminiai teisės aktai turi būti priimami laikantis Seimo statute apibrėžtų teisės aktų priėmimo taisyklių. Tai taikytina ir Seimo nutarimams kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti teisės aktų atitiktį Konstitucijai ar kitam aukštesnės galios teisės aktui.

Teismų teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą (*locus standi*) (Konstitucijos 110 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. liepos 7 d. sprendimas

Pagal Konstitucijos 110 straipsnio 2 dalį tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisės aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą su prašymu spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisės aktas atitinka Konstituciją.

Pagal Konstituciją teismas į Konstitucinį Teismą gali kreiptis su prašymu ištirti, ar Konstitucijai neprieštarauja ne bet koks įstatymas (jo dalis) ar kitas teisės aktas (jo dalis), o tik toks įstatymas (jo dalis) ar kitas teisės aktas (jo dalis), kuris turėtų būti taikomas to teismo nagrinėjamoje byloje (2007 m. birželio 27 d. sprendimas). Pagal Konstituciją teismas neturi *locus standi* kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Konstitucijai neprieštarauja toks įstatymas (jo dalis) ar kitas teisės aktas (jo dalis), kuris neturėtų (negalėtų) būti taikomas to teismo nagrinėjamoje byloje (*inter alia* 2007 m. gegužės 22 d., 2007 m. birželio 27 d. sprendimai).

Šiame kontekste pažymėtina, kad nuostata, jog pagal Konstituciją teismas neturi *locus standi* kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Konstitucijai neprieštarauja toks įstatymas (jo dalis) ar kitas teisės aktas (jo dalis), kuris neturėtų (negalėtų) būti taikomas to teismo nagrinėjamoje byloje, reiškia ir tai, kad teismas negali kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti teisinio reguliavimo atitiktį Konstitucijai tada, kai tai nėra būtina jam nagrinėjant konkrečią bylą.

Faktinių aplinkybių, kuriomis yra grindžiamas individualus poįstatyminis teisės aktas, tyrimas priklauso teismo, besikreipiančio į Konstitucinį Teismą dėl to teisės akto konstitucingumo vertinimo, kompetencijai

Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 23 d. sprendimas

<...> faktinių aplinkybių ir duomenų, kurie yra individualių poįstatyminių teisės aktų pagrindas, tyrimas, duomenų pagrįstumo, pakankamumo vertinimas pirmiausia priklauso

atitinkamas bylas nagrinėjančių teismų kompetencijai (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d., 2018 m. kovo 2 d. nutarimai).

Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodytas asmuo neturi teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą, kai jis siekia apginti ne savo, o kito asmens (kitų asmenų) konstitucines teises ar laisves

Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 16 d. sprendimas Nr. KT33-A-S22/2019

Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nustatyta, kad kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir šis asmuo išnaudojo visas teisinės gynybos priemones.

Taigi pagal Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalį į Konstitucinį Teismą turi teisę kreiptis tik tas asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės galėjo būti pažeistos Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų pagrindu priimtu sprendimu; pagal Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalį asmuo neturi teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą, kai jis siekia apginti ne savo, o kito asmens (kitų asmenų) konstitucines teises ar laisves.

Neišnaudojęs visų įstatymuose nustatytų savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonių ir nebegalėdamas jų išnaudoti, Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodytas asmuo neturi teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą

Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 17 d. sprendimas Nr. KT34-A-S23/2019

Pagal Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalį (2019 m. kovo 21 d. redakcija) kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir šis asmuo išnaudojo visas teisinės gynybos priemones; šios teisės įgyvendinimo tvarką nustato Konstitucinio Teismo įstatymas.

Konstitucinio Teismo įstatymo 65 straipsnio (2019 m. liepos 16 d. redakcija) 2 dalyje nustatyta, kad asmuo turi teisę paduoti Konstituciniam Teismui prašymą ištirti įstatymų ar kitų Seimo priimtų aktų, Respublikos Prezidento aktų, Vyriausybės aktų atitikti Konstitucijai arba įstatymams, jeigu: 1) tų aktų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir 2) šis asmuo pasinaudojo visomis įstatymuose nustatytomis savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonėmis, įskaitant teisę kreiptis į teismą, ir, išnaudojus visas įstatymuose numatytas teismo sprendimo apskundimo galimybes, yra priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas, ir 3) nuo šios dalies 2 punkte nurodyto teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos nepraėjo daugiau kaip keturi mėnesiai.

Atsižvelgiant į tai, pagal Konstituciją ir Konstitucinio Teismo įstatymą asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų tik tada, kai jis, laikydamasis įstatyme nustatytos tvarkos, pasinaudojo visomis įstatymuose nustatytomis savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonėmis, įskaitant teisę kreiptis į teismą, ir, jam išnaudojus visas įstatymuose numatytas teismo sprendimo apskundimo galimybes, yra priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas.

<...>

Pažymėtina, kad pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 70 straipsnio 1 dalies (2019 m. liepos 16 d. redakcija) 2 punktą, jeigu Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nurodytas asmuo neišnaudojo visų įstatymuose nustatytų savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos

priemonių, įskaitant teisę kreiptis į teismą, Konstitucinio Teismo pirmininkas savo iniciatyva arba teisėjo siūlymu grąžina pareiškėjui prašymą.

Kartu pažymėtina ir tai, kad tais atvejais, kai akivaizdu, jog Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nurodytas asmuo nebegali pasinaudoti visomis įstatymuose nustatytomis savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonėmis, įskaitant teisę kreiptis į teismą ir teisę apskųsti teismo sprendimą, sprendimas grąžinti pareiškėjui prašymą būtų savitiksliis ir beprasmis.

Taigi pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 70 straipsnio 1 dalies (2019 m. liepos 16 d. redakcija) 2 punktą tik tais atvejais, kai Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nurodytas asmuo neišnaudojo visų įstatymuose nustatytų savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonių, įskaitant teisę kreiptis į teismą ir teisę apskųsti teismo sprendimą, bet dar gali jas išnaudoti, prašymas grąžinamas pareiškėjui.

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad neišnaudojęs visų įstatymuose nustatytų savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonių ir nebegalėdamas jų išnaudoti, pareiškėjas pagal Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalį neturi teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų teisės aktų atitikties Konstitucijai.

Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodytas asmuo neturi teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą, jeigu ginčijamo teisinio reguliavimo pagrindu nebuvo priimtas sprendimas, galėjęs pažeisti šio asmens konstitucines teises ar laisves

Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 6 d. sprendimas Nr. KT43-A-S31/2019

Pagal Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalį (2019 m. kovo 21 d. redakcija) kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir šis asmuo išnaudojo visas teisinės gynybos priemones.

Taigi Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nurodytas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Konstitucijai ir (ar) įstatymams neprieštarauja ne bet kokie Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodyti aktai, o tik tokie jose nurodyti aktai, kurių pagrindu priimtas sprendimas galėjo pažeisti šio asmens konstitucines teises ar laisves. Vadinasi, pagal Konstituciją minėtas asmuo neturi teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų, jeigu jų pagrindu nebuvo [priimta tokio sprendimo].

Individualus konstitucinis skundas (Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis (2019 m. kovo 21 d. redakcija) ir 107 straipsnio 3 dalis (2019 m. kovo 21 d. redakcija))

Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas

<...> [Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo] įstatymo 1 straipsniu Konstitucijos 106 straipsnis papildytas nauja 4 dalimi, nustatančia, kad kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir šis asmuo išnaudojo visas teisinės gynybos priemones; šios teisės įgyvendinimo tvarką nustato Konstitucinio Teismo įstatymas. Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo 2 straipsniu Konstitucijos 107 straipsnis papildytas nauja 3 dalimi, kurioje nustatyta, jog byloje pagal Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nurodyto asmens kreipimąsi priimtas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo

dalį) prieštarauja Konstitucijai, yra pagrindas įstatymo nustatyta tvarka atnaujinti procesą dėl pažeistų to asmens konstitucinių teisių ar laisvių įgyvendinimo.

Taigi Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymu 2019 m. rugsėjo 1 d. Konstitucijoje buvo įtvirtintas individualaus konstitucinio skundo institutas: kiekvienas asmuo, gindamas savo konstitucines teises ar laisves, turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucinio Teismo kompetencijai priskirtų tirti teisės aktų, kurių pagrindu priimtas sprendimas galėjo pažeisti jo konstitucines teises ar laisves, atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės teisinės galios aktui) (Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis (2019 m. kovo 21 d. redakcija)); teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą įgyvendinama šiam asmeniui išnaudojus visas teisinės gynybos priemones ir kitomis Konstitucinio Teismo įstatyme nustatytais sąlygomis (Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis (2019 m. kovo 21 d. redakcija)), *inter alia* per šiame įstatyme nustatytą terminą; konstitucinės justicijos byloje pagal šio asmens prašymą priimtas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), yra pagrindas įstatymo nustatyta tvarka atnaujinti procesą siekiant apginti to asmens konstitucines teises ar laisves (Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalis (2019 m. kovo 21 d. redakcija)).

Pabrėžtina, kad individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimas Konstitucijoje nėra savitiksliis. Juo siekiama sudaryti galimybes veiksmingai apginti asmens konstitucines teises ar laisves, kurios galėjo būti pažeistos sprendimais, priimtais Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų (jų dalių) pagrindu. Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalį kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija. Konstitucinis Teismas 2001 m. balandžio 12 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją galimybė ginti pažeistas teises turi būti reali. Atsižvelgiant į tai, Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) įtvirtintas pagrindas atnaujinti procesą siekiant apginti Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodyto asmens konstitucines teises ar laisves – Konstitucinio Teismo sprendimas, kad įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, – yra būtinas tam, kad, įgyvendinant Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės yra pažeistos, teisę kreiptis į teismą, Konstitucijai prieštaraujančio teisės akto (jo dalies) pagrindu priimtas sprendimas būtų peržiūrėtas, siekiant pašalinti asmens konstitucinių teisių ar laisvių pažeidimą ir (arba) atlyginti juo padarytą žalą.

Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodytas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą, pasinaudojęs visomis įstatymuose nustatytais savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonėmis

Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 11 d. sprendimas Nr. KT63-A-S49/2019

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad pagal Konstituciją ir Konstitucinio Teismo įstatymą asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų tik tada, kai jis laikydamasis įstatyme nustatytos tvarkos pasinaudojo visomis įstatymuose nustatytais savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonėmis, įskaitant teisę kreiptis į teismą, ir, jam išnaudojus visas įstatymuose nustatytas teismo sprendimo apskundimo galimybes, yra priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas (2019 m. spalio 22 d. sprendimas Nr. KT37-A-S26/2019).

Taigi pagal Konstituciją ir Konstitucinio Teismo įstatymą asmuo laikomas pasinaudojusi visomis įstatymuose nustatytomis savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonėmis tik tada, kai ne tik išnaudotos visos įstatymuose numatytos teismo sprendimo apskundimo galimybės, bet ir yra priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas, kuriuo nebuvo apgintos šio asmens konstitucinės teisės ar laisvės.

Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodyto asmens teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą ypatumai (kreipimosi į Konstitucinį Teismą terminas)

Konstitucinio Teismo 2020 m. sausio 16 d. sprendimas

<...> Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodyto asmens teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą turi būti įgyvendinta per Konstitucinio Teismo įstatyme nustatytą terminą, kuris yra susietas su galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimo diena. Pažymėtina, kad Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodytas asmuo yra vienintelis teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti teisės aktų atitiktį Konstitucijai turintis subjektas, kuriam nustatytas kreipimosi į Konstitucinį Teismą terminas.

<...>

<...> Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nurodyto asmens prašymo pateikimo Konstituciniam Teismui terminas nėra savitikslis: juo siekiama nepaneigti įsiteisėjusių teismo sprendimų nustatytų ir patvirtintų teisinių santykių stabilumo, taip pat suteikti laiko šiam asmeniui apsispręsti, ar kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucinio Teismo kompetencijai priskirtų tirti teisės aktų, kurių pagrindu priimtas sprendimas galėjo pažeisti jo konstitucines teises ar laisves, atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės teisinės galios aktui), ir, nusprendus kreiptis į Konstitucinį Teismą, parengti ir Konstituciniam Teismui pateikti Konstitucinio Teismo įstatyme nustatytus reikalavimus atitinkantį prašymą.

Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodyto asmens teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą ypatumai (kreipimosi į Konstitucinį Teismą terminas)

Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 5 d. sprendimas Nr. KT17-A-S17/2020

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog, be kitų sąlygų, Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodyto asmens teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą turi būti įgyvendinta per Konstitucinio Teismo įstatyme nustatytą terminą, kuris yra susietas su galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimo diena (2020 m. sausio 16 d. sprendimas Nr. KT6-A-S6/2020). Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad nuo 2019 m. rugsėjo 1 d. konstitucinę teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų įgijo tik tie asmenys, kurių atžvilgiu priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas byloje dėl šių asmenų konstitucinių teisių ar laisvių pažeidimo įsiteisėjo 2019 m. gegužės 1 d. ir vėliau (*inter alia* 2019 m. spalio 10 d. sprendimai Nr. KT29-A-S18/2019 ir Nr. KT30-A-S19/2019, 2019 m. gruodžio 3 d. sprendimas Nr. KT58-A-S44/2019).

Taigi ir tų asmenų, kurių atžvilgiu priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas byloje dėl šių asmenų konstitucinių teisių ar laisvių pažeidimo įsiteisėjo iki 2019 m. rugsėjo 1 d., bet ne anksčiau nei 2019 m. gegužės 1 d., prašymų pateikimo Konstituciniam Teismui terminas skaičiuojamas nuo galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos.

Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodytam asmeniui nustatyto termino kreiptis į Konstitucinį Teismą atnaujinimas

Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 5 d. sprendimas Nr. KT17-A-S17/2020

<...> terminas kreiptis į Konstitucinį Teismą gali būti atnaujinamas tik išimtiniais atvejais, nustčius, kad šio termino eigos metu egzistavo išskirtinės, objektyvios aplinkybės, nepriklausiusios nuo asmens valios ir sutrukdžiusios asmeniui laiku ir tinkamai įgyvendinti savo teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą. Pažymėtina, jog asmenys, manantys, kad jų konstitucinės teisės ar laisvės buvo pažeistos, turi ne tik teisę jas ginti, bet nusprendę šia teise pasinaudoti, turi pareigą tai daryti operatyviai, atidžiai, rūpestingai ir sąžiningai.

**8.4.2. Konstituciniam Teismui nežinybingi klausimai
ir kiti atsisakymo nagrinėti kreipimąsi pagrindai**

Oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimas nesuteikia pagrindo iš naujo kreiptis į Konstitucinį Teismą su tapačiu prašymu ar paklausimu

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

<...> joks oficialios konstitucinės doktrinos plėtojimas (*inter alia* toks anksčiau suformuluotų oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama) savaime nėra pagrindas Konstitucijos 106 straipsnyje nurodytiems subjektams iš naujo kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) neprieštarauja toks teisės aktas (jo dalis), kurio atitiktis Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) jau buvo tirta iš esmės, arba su prašymu, analogišku anksčiau kurio nors subjekto pateiktam prašymui ištirti, ar Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) neprieštarauja teisės aktas (jo dalis), dėl kurio Konstitucinis Teismas jau yra priėmęs sprendimą atsisakyti nagrinėti tą prašymą arba sprendimą (nutarimą) nutraukti pradėtą teiseną (bylą) (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui arba jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje), taigi nesprensdė atitinkamo klausimo iš esmės.

Konstitucinio Teismo anksčiau suformuotos konstitucinės doktrinos pasikeitimas (reinterpretavimas, pakoregavimas) savaime nėra pagrindas ir Konstitucijos 106 straipsnyje nurodytiems subjektams iš naujo kreiptis į Konstitucinį Teismą su paklausimu, ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus, ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas, ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų vertinti teisėkūros subjektų neveikimo (teisėkūros sprendimų nepriėmimo)

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas

<...> pagal Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalis Konstitucinis Teismas tiria, ar aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, neprieštarauja būtent teisės aktai, o ne valstybės institucijų (Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės) teisėkūros sprendimų nepriėmimas – vengimas, delsimas priimti tokius sprendimus, taip pat kokių nors kitų motyvų nulemtas neveikimas.

Galimybė kitu aspektu ginčyti teisės aktą, kurio atitiktis Konstitucijai jau buvo tirta Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. sprendimas

<...> kaip savo 2006 m. kovo 28 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, „nė vienas iš <...> atsisakymo nagrinėti pareiškėjo prašymą pagrindų <...> negali būti aiškinaamas kaip sudarantis teisinės prielaidas atitinkamą bylą nagrinėjančiam teismui taikyti tokį įstatymą ar kitą teisės aktą (jo dalį), kurio atitiktimi Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) tas teismas abejoja“.

Taigi tai, kad nėra teisinio pagrindo pareiškėjo <...> nurodytu aspektu vėl kreiptis į Konstitucinį Teismą, kad šis dar kartą ištirtų <...> teisinio reguliavimo atitiktį Konstitucijai, nes <...> dėl atitinkamo teisinio reguliavimo konstitucingumo teismams jau negali kilti abejonių, jokių būdu nereiškia, kad [jo] atitiktis Konstitucijai apskritai negali būti ginčijama Konstituciniame Teisme kitais aspektais – tais, kuriais [šis] teisinis reguliavimas nėra tapatus [tam, kurio] atitiktis Konstitucijai <...> jau buvo tirta Konstituciniame Teisme <...>.

Konstitucinis Teismas nesprenžia vienodos galios teisės aktų suderinamumo klausimų

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. sprendimas

Pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas nesprenžia vienodos galios teisės aktų suderinamumo, konkurencijos klausimų (Konstitucinio Teismo 1999 m. rugsėjo 29 d. sprendimas). Jeigu įstatymuose yra neaiškumų, dviprasmybių, spragų, jas pašalinti yra įstatymų leidėjo pareiga (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 23 d. sprendimas).

Jeigu Konstitucinio Teismo yra prašoma išspręsti vienodos galios teisės aktų suderinamumo, konkurencijos klausimą, toks prašymas yra nežinybingas Konstituciniam Teismui. <...>

Kita vertus, tai anaip tol nereiškia, kad tam tikrais atvejais teisės aktų (jų dalių) nesuderinamumas negali suponuoti jų (ar kai kurių iš jų) prieštaravimo Konstitucijai ir kad Konstitucinis Teismas tam tikromis aplinkybėmis negali to konstatuoti.

Fiktyvus prašymas nežinybingas Konstituciniam Teismui

Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 14 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas 2007 m. sausio 31 d. sprendime yra konstatavęs, kad prašymas tuo atveju, kai jis grindžiamas ne tais motyvais, kuriuos eksplicitiškai nurodo pareiškėjas, yra fiktyvus, taigi šiuo požiūriu jis „vertintinas kaip nežinybingas Konstituciniam Teismui ir negali būti priimtas nagrinėti Konstituciniame Teisme“.

Konstitucinis Teismas nevertina ministrų teisės aktų atitikties Konstitucijai ir įstatymams

Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 105 straipsnį Konstitucinis Teismas nagrinėja ir priima sprendimą, ar Konstitucijai neprieštarauja įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai (1 dalis), taip pat ar Konstitucijai ir įstatymams neprieštarauja Respublikos Prezidento aktai, Respublikos Vyriausybės aktai (2 dalis).

Vertinti <...> ministrų išleistų teisės aktų atitiktį Konstitucijai ir (arba) įstatymams nėra Konstitucinio Teismo kompetencijos dalykas.

Tačiau, kaip Konstitucinis Teismas konstatavo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendime, pagal Konstituciją negalimos tokios teisinės situacijos, kad nebūtų įmanoma teisme patikrinti, ar Konstitucijai ir įstatymams neprieštarauja tie teisės aktai (jų dalys), kurių atitiktis Konstitucijai kontrolė Konstitucijoje nėra priskirta Konstitucinio Teismo jurisdikcijai,

inter alia ministrų išleisti teisės aktai, kiti žemesnės galios poįstatyminiai teisės aktai, taip pat vietos savivaldybių institucijų išleisti teisės aktai.

Konstitucinis Teismas 2007 m. spalio 24 d. nutarime konstatavo, jog šiuo metu <...> įstatymais yra nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad spręsti dėl kitų teisėkūros subjektų išleistų (taigi ne Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistų ir ne priimtų referendumu) teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, yra priskirta administracinių teismų jurisdikcijai; jeigu administracinis teismas tokį teisės aktą pripažįsta prieštaraujančiu Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), toks šio teismo sprendimas pagal Konstituciją ir įstatymus turi *erga omnes* poveikį visai atitinkamų teisės aktų (jų dalių) taikymo praktikai.

Taigi vertinti ministrų išleistų teisės aktų atitiktį Konstitucijai ir (arba) įstatymams yra atitinkamo (kompetentingo) administracinio teismo kompetencijos dalykas. Šis teismas yra saistomas Konstitucinio Teismo doktrininį nuostatų <...>.

Konstitucinis Teismas nesprenžia vienodos galios teisės aktų suderinamumo klausimų

Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 16 d. sprendimas (prašymo Nr. 1B-125/2010)

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas nenagrinėja, ar vienas įstatymas atitinka kitą įstatymą (Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d., 2003 m. kovo 4 d. nutarimai), nesprenžia vienodos galios teisės aktų suderinamumo, konkurencijos klausimų (Konstitucinio Teismo 1999 m. rugsėjo 29 d. sprendimas). Jeigu Konstitucinio Teismo yra prašoma išspręsti vienodos galios teisės aktų suderinamumo, konkurencijos klausimą, toks prašymas yra nežinybingas Konstituciniam Teismui (Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 6 d. sprendimas).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad kolizijų šalinimas yra įstatymų leidėjo prerogatyva (Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas). Jeigu įstatymuose yra neaiškumų, dviprasmybių, spragų, jas pašalinti yra įstatymų leidėjo pareiga (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 23 d., 2006 m. lapkričio 13 d. sprendimai).

Konstitucinis Teismas nesprenžia teisės taikymo klausimų

Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 16 d. sprendimas (prašymo Nr. 1B-125/2010)

Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją nesprenžia teisės aktų taikymo klausimų; tokius klausimus sprenžia institucija, turinti įgaliojimus taikyti teisės aktus; jei įstatymuose yra neaiškumų, dviprasmybių, spragų, tai pašalinti yra įstatymų leidėjo pareiga (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 23 d., 2006 m. lapkričio 13 d., 2006 m. lapkričio 20 d., 2007 m. birželio 27 d. sprendimai). Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjo neišspręsti teisės taikymo klausimai yra teismų praktikos dalykas (Konstitucinio Teismo 1998 m. liepos 9 d. nutarimas, 2006 m. lapkričio 20 d. sprendimas); taigi įstatymų leidėjo neišspręstus teisės taikymo klausimus gali spręsti teismai, nagrinėjantys ginčus dėl atitinkamų teisės aktų (jų dalių) taikymo (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 20 d. sprendimas). Prašymai išaiškinti, kaip turi būti taikomos įstatymo (ar kito teisės akto) nuostatos, yra nežinybingi Konstituciniam Teismui (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 23 d., 2006 m. lapkričio 20 d. sprendimai).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad aiškinti teisės normos esmę yra valstybės institucijos, taikančios įstatymą, pareiga (Konstitucinio Teismo 1994 m. liepos 11 d. sprendimas).

Savitikslis prašymas vertintinas kaip nežinybingas Konstituciniam Teismui

Konstitucinio Teismo 2013 m. rugpjūčio 27 d. sprendimas

<...> Savitikslis prašymas ištirti teisės akto atitiktį Konstitucijai vertintinas kaip nežinybingas Konstituciniam Teismui.

Konstitucinis Teismas netiria Vyriausybės teisės aktų atitikties Vyriausybės programos nuostatomis

Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 6 d. nutarimas

<...> Vyriausybės programos įgyvendinimo priežiūra pagal Konstituciją nepriklauso Konstitucinio Teismo kompetencijai ir Vyriausybės teisės aktų atitiktis Vyriausybės programoje įtvirtintoms programinėms nuostatomis nėra konstitucinės kontrolės dalykas.

Konstitucinis Teismas netiria tarptautinės sutarties atitikties įstatymui

Konstitucinio Teismo 2014 m. lapkričio 4 d. sprendimas

<...> pagal Konstituciją <...> Konstitucinis Teismas teikia išvadas, ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai. Taigi konstatuotina, kad tarptautinės sutarties atitiktis įstatymui klausimo nagrinėjimas yra nežinybingas Konstituciniam Teismui.

Konstitucinis Teismas nevertina teisės aktų priėmimo tikslingumo

Konstitucinio Teismo 2016 m. rugpjūčio 29 d. sprendimas (Nr. KT24-S13/2016)

<...> Konstitucinis Teismas nevykdo teisės aktų konstitucinės kontrolės jų priėmimo tikslingumo aspektu <...>.

Konstitucinis Teismas netiria į Vyriausybės pasitarimo protokolą įrašyto sprendimo atitikties Konstitucijai ir įstatymams

Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 2 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalį, 105 straipsnio 2 dalies 2 punktą Konstitucinis Teismas sprendžia, ar Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams. Taigi į Vyriausybės pasitarimo protokolą įrašomas sprendimas, kuris nėra Vyriausybės aktas, pagal Konstituciją nėra Konstitucinio Teismo tyrimo dalykas.

Konstitucinis Teismas nesprendžia, ar teismų sprendimai neprieštarauja Konstitucijai ir (ar) įstatymams, neturi įgaliojimų peržiūrėti teismų išnagrinėtų bylų ir panaikinti (pakeisti) teismų sprendimų

Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 9 d. sprendimas Nr. KT27-A-S16/2019

Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nustatyta, kad kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir šis asmuo išnaudojo visas teisinės gynybos priemones.

Taigi pagal Konstituciją asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą ne dėl visų aktų atitikties Konstitucijai ir (ar) įstatymams, o tik dėl tų, kurie nurodyti Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse. Konstitucijos 105 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad Konstitucinis Teismas nagrinėja ir priima sprendimą, ar neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai, o šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas taip pat nagrinėja, ar neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams Respublikos Prezidento aktai ir Respublikos Vyriausybės aktai.

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas nesprensdžia, ar teismų sprendimai neprieštarauja Konstitucijai ir (ar) įstatymams, taip pat neturi įgaliojimų peržiūrėti teismų išnagrinėtų bylų ir panaikinti (pakeisti) teismų sprendimų. Tokie prašymai yra nežinybingi Konstituciniam Teismui.

Pagal Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodytų asmenų prašymus Konstitucinis Teismas nesprensdžia dėl Seimo narių, valstybės pareigūnų, teisėjų ir valstybės tarnautojų veiksmų atitikties Konstitucijai, nevertina valstybės ir savivaldybės institucijų ar įstaigų, teismų savivaldos institucijų veiksmų ar neveikimo

Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 9 d. sprendimas Nr. KT28-A-S17/2019

<...> pagal Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodytų asmenų prašymus Konstitucinis Teismas nesprensdžia dėl Seimo narių, valstybės pareigūnų, teisėjų ir valstybės tarnautojų veiksmų atitikties Konstitucijai, taip pat nevertina valstybės ir savivaldybės institucijų ar įstaigų, teismų savivaldos institucijų veiksmų ar neveikimo. Tokie prašymai yra nežinybingi Konstituciniam Teismui.

Prašymas, kuriame nėra tyrimo dalyko, yra nežinybingas Konstituciniam Teismui

Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 9 d. sprendimas Nr. KT28-A-S17/2019

Konstitucinis Teismas yra ne kartą pažymėjęs, jog tai, kad pareiškėjo prašyme nėra tyrimo dalyko, reiškia, kad prašymas yra nežinybingas Konstituciniam Teismui (*inter alia* 2008 m. kovo 20 d., 2013 m. lapkričio 20 d., 2013 m. gruodžio 16 d., 2014 m. liepos 3 d. nutarimai).

Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodyto asmens, dėl kurio priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas įsiteisėjo anksčiau nei 2019 m. gegužės 1 d., prašymas vertintinas kaip nežinybingas Konstituciniam Teismui

Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 10 d. sprendimas Nr. KT29-A-S18/2019

Pagal Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalį (2019 m. kovo 21 d. redakcija) kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir šis asmuo išnaudojo visas teisinės gynybos priemones; šios teisės įgyvendinimo tvarką nustato Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas.

Konstitucinio Teismo įstatymo 65 straipsnio (2019 m. liepos 16 d. redakcija) 2 dalyje nustatyta, kad asmuo turi teisę paduoti Konstituciniam Teismui prašymą ištirti įstatymų ar kitų Seimo priimtų aktų, Respublikos Prezidento aktų, Vyriausybės aktų atitikimą Konstitucijai arba įstatymams, jeigu: 1) tų aktų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir 2) šis asmuo pasinaudojo visomis įstatymuose nustatytomis savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonėmis, įskaitant teisę kreiptis į teismą, ir, išnaudojus visas įstatymuose numatytas teismo sprendimo apskundimo galimybes, yra priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas, ir 3) nuo šios dalies 2 punkte nurodyto teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos nepraėjo daugiau kaip keturi mėnesiai.

<...> Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymas, kuriuo Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta kiekvieno asmens teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą, įsigaliojo 2019 m. rugsėjo 1 d.

Pažymėtina ir tai, kad teisinio reguliavimo srityje galioja visuotinai pripažintas bendrasis teisės principas *lex retro non agit*, t. y. teisės aktas galioja į ateitį ir neturi grįžamosios galios. Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad šis principas – svarbus ir būtinas veiksnys užtikrinant teisės, įstatymų, teisinės tvarkos stabilumą ir tvirtumą, teisinių santykių subjektų teises, pasitikėjimą valstybėje priimtais teisės aktais, tai svarbi teisinio tikrumo prielaida, esminis teisės viešpatavimo, teisinės valstybės elementas (*inter alia* 1998 m. kovo 25 d. sprendimas, 2001 m. sausio 11 d. nutarimas, 2018 m. kovo 22 d. sprendimas).

Vadinasi, pagal Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalį 2019 m. rugsėjo 1 d. asmenys įgijo teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą Konstitucinio Teismo įstatyme nustatyta tvarka, *inter alia* šio įstatymo 65 straipsnio 2 dalies 3 punkte nustatytu terminu, t. y. nepraėjus daugiau kaip keturiems mėnesiams nuo galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos. Taigi nuo 2019 m. rugsėjo 1 d. konstitucinę teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų įgijo tik tie asmenys, kurių atžvilgiu priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas byloje dėl šių asmenų konstitucinių teisių ir laisvių pažeidimo įsiteisėjo 2019 m. gegužės 1 d. ir vėliau.

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nurodytų asmenų, kurių atžvilgiu priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas įsiteisėjo anksčiau nei 2019 m. gegužės 1 d., prašymai pagal Konstituciją yra nežinybingi Konstituciniam Teismui.

Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų nagrinėti prašymų atnaujinti procesą bendrosios kompetencijos ir administraciniuose teismuose

Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 12 d. sprendimas Nr. KT45-A-S32/2019

<...> pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų nagrinėti ir prašymų atnaujinti procesą bendrosios kompetencijos ir administraciniuose teismuose. Prašymai išspręsti tokius klausimus yra nežinybingi Konstituciniam Teismui.

Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų vertinti ministrų išleistų teisės aktų, kitų žemesnės galios aktų atitikties Konstitucijai ir (ar) įstatymams

Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 13 d. sprendimas Nr. KT46-A-S33/2019

Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų vertinti ministrų išleistų teisės aktų, kitų žemesnės galios aktų atitikties Konstitucijai ir (ar) įstatymams (1999 m. lapkričio 9 d., 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimai) <...>. Prašymai išspręsti tokius klausimus yra nežinybingi Konstituciniam Teismui.

Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų tirti faktinės padėties atitikties Konstitucijai

Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 20 d. sprendimas Nr. KT50-A-S37/2019

Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalį, 105 straipsnį Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų tirti faktinės padėties atitikties Konstitucijai. Konstitucinis Teismas konstitucinį teisingumą vykdo tirdamas, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai, Respublikos Prezidento aktai, Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai (2017 m. spalio 20 d. sprendimas).

Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų spręsti kitų institucijų kompetencijai priskirtų klausimų

Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 20 d. sprendimas Nr. KT51-A-S38/2019

<...> pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų spręsti kitų institucijų kompetencijai priskirtų klausimų. Prašymai išspręsti tokius klausimus yra nežyningi Konstituciniam Teismui.

Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų vertinti kitų institucijų (ne Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės) priimtų aktų atitikties Konstitucijai ir (ar) įstatymams

Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 11 d. sprendimas Nr. KT61-A-S47/2019

<...> pagal Konstituciją vertinti kitų institucijų (ne Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės) priimtų aktų atitiktį Konstitucijai ir (ar) įstatymams Konstitucinio Teismo kompetencijai nepriskirta. <...> Prašymai išspręsti tokius klausimus yra nežyningi Konstituciniam Teismui.

Prašymai ištirti vienų Konstitucijos nuostatų atitiktį kitoms Konstitucijoms nuostatomis yra nežyningi Konstituciniam Teismui

Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 1 d. sprendimas Nr. KT63-A-S58/2020

Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos nuostatos sudaro vieną, darnią sistemą, nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima priešpriešinti kitoms Konstitucijos nuostatomis; pati Konstitucijos, kaip aukščiausios teisinės galios akto, prigimtis, konstitucingumo idėja suponuoja tai, kad Konstitucijoje negali būti ir nėra spragų ar vidinių prieštaravimų (2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2014 m. sausio 24 d. nutarimai).

Vadinasi, pareiškėjų prašymai, kuriuose keliamos abejonės dėl vienų Konstitucijos nuostatų prieštaravimo kitoms Konstitucijos nuostatomis, negali būti tiriami.

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad šioje pareiškėjo prašymo dalyje nėra tyrimo dalyko. Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, jog tai, kad prašyme nėra tyrimo dalyko, reiškia, kad prašymas yra nežyningas Konstituciniam Teismui (*inter alia* 2019 m. spalio 9 d. sprendimas Nr. KT28-A-S17/2019, 2020 m. kovo 25 d. sprendimas Nr. KT55-A-S50/2020).

Prašymai ištirti Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų atitiktį Europos Sąjungos teisės normoms yra nežyningi Konstituciniam Teismui

Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 8 d. sprendimas Nr. KT70-A-S65/2020

<...> Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 2 straipsnyje nustatyta, kad Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijoje Europos Sąjungos teisės atžvilgiu yra *expressis verbis* nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti Europos Sąjungos teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytu Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją (*inter alia* 2006 m. kovo 14 d. nutarimas, 2007 m. gegužės 8 d. sprendimas, 2008 m. gruodžio 4 d. nutarimas).

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad Lietuvos Respublikos įstatymų bei kitų teisės aktų ir Europos Sąjungos teisės normų kolizija yra teisės taikymo klausimas.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją jis nesprendžia teisės taikymo klausimų (*inter alia* 2006 m. lapkričio 20 d., 2016 m. gegužės 9 d. sprendimai, 2020 m. balandžio 1 d. sprendimas Nr. KT61-A-S56/2020). Prašymai išspręsti tokius klausimus yra nežinybingi Konstituciniam Teismui.

Asmuo, įgyvendindamas savo konstitucinę teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą, turi elgtis sąžiningai ir nepiktnaudžiauti šia teise

Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 29 d. sprendimas Nr. KT83-A-S78/2020

Konstitucinis Teismas 2019 m. lapkričio 25 d. nutarime yra konstatavęs, kad Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymu 2019 m. rugsėjo 1 d. Konstitucijoje buvo įtvirtintas individualaus konstitucinio skundo institutas: kiekvienas asmuo, gindamas savo konstitucines teises ar laisves, turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucinio Teismo kompetencijai priskirtų tirti teisės aktų, kurių pagrindu priimtas sprendimas galėjo pažeisti jo konstitucines teises ar laisves, atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės teisinės galios aktui); individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimas Konstitucijoje nėra savitikslis; juo siekiama sudaryti galimybes veiksmingai apginti asmens konstitucines teises ar laisves, kurios galėjo būti pažeistos sprendimais, priimtais Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų (jų dalių) pagrindu.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad pagal Konstituciją teisinių santykių subjektai yra įpareigoti elgtis sąžiningai, nepažeisdami teisės; to reikalauja bendrasis teisės principas *bona fides*, neatsiejamas nuo konstitucinio teisinės valstybės principo (*inter alia* 2007 m. birželio 27 d., 2013 m. gruodžio 11 d., 2020 m. vasario 6 d. nutarimai); kad asmenys, manantys, jog jų konstitucinės teisės ar laisvės buvo pažeistos, turi ne tik teisę jas ginti, bet, nusprendę šia teise pasinaudoti, turi pareigą tai daryti sąžiningai (2020 m. vasario 5 d. sprendimas Nr. KT17-A-S17/2020, 2020 m. balandžio 8 d. sprendimai Nr. KT66-A-S61/2020 ir Nr. KT69-A-S64/2020).

Vadinasi, Konstitucija reikalauja, kad kiekvienas asmuo, įgyvendindamas savo konstitucinę teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucinio Teismo kompetencijai priskirtų tirti teisės aktų, kurių pagrindu priimtas sprendimas galėjo pažeisti jo konstitucines teises ar laisves, atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės teisinės galios aktui), elgtųsi sąžiningai ir nepiktnaudžiautų savo konstitucine teise kreiptis į Konstitucinį Teismą.

Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis

Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 29 d. sprendimas Nr. KT83-A-S78/2020

<...> pareiškėjo elgesys, kai jis, turėdamas suvokti savo teikiamo prašymo (teikiamų prašymų) akivaizdų nepriimtinumą ir šio prašymo (šių prašymų) svarstymo Konstituciniame Teisme beprasmiškumą, kreipiasi į Konstitucinį Teismą su tokio pobūdžio prašymu (prašymais), nėra suderinamas su sąžiningu naudojimu savo konstitucine teise kreiptis į Konstitucinį Teismą ir konstitucinio teisingumo vykdymo tikslais; taigi toks konstitucinės teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą įgyvendinimas ne pagal paskirtį yra laikytinas pagal Konstituciją draudžiamu piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis.

Prašymai, kuriuose prašoma suteikti teises konsultacijas, yra nežinybingi Konstituciniam Teismui

Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 29 d. sprendimas Nr. KT85-A-S80/2020

<...> kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstitucinio Teismo įstatymą Konstitucinis Teismas teisinių konsultacijų nei dalyvavusiems byloje asmenims, nei kitiems asmenims neteikia (*inter alia* 2004 m. balandžio 6 d., 2014 m. rugpjūčio 27 d., 2016 m. sausio 13 d., 2019 m. rugsėjo 5 d. sprendimai). Tokie prašymai, kuriuose prašoma suteikti teises konsultacijas, yra nežinybingi Konstituciniam Teismui.

Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje (2019 m. kovo 21 d. redakcija) nurodyti asmenys neturi teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą pateikdami bendro pobūdžio prašymus

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 2 d. sprendimas Nr. KT116-A-S108/2020

<...> pagal Konstituciją jos 106 straipsnio 4 dalyje nurodyti asmenys neturi teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą pateikdami bendro pobūdžio prašymus ištirti jo kompetencijai priskirtų teisės aktų atitikties Konstitucijai (2020 m. vasario 5 d. sprendimas Nr. KT19-A-S19/2020; 2020 m. balandžio 29 d. sprendimas Nr. KT84-A-S79/2020).

Prašymas, kuriuo piktnaudžiaujama teise kreiptis į Konstitucinį Teismą, yra nežinybingas Konstituciniam Teismui

Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 23 d. sprendimas Nr. KT132-A-S123/2020

<...> prašymas, kuriuo piktnaudžiaujama asmens teise kreiptis į Konstitucinį Teismą, yra nežinybingas Konstituciniam Teismui.

8.5. KONSTITUCINIO TEISMO AKTAI

8.5.1. Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų samprata, rūšys

Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų samprata (Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalyje yra nustatyta, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami.

Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalyje vartojama sąvoka „sprendimai“ (tokia pat sąvoka vartojama Konstitucijos 105 straipsnio 1 dalyje, 107 straipsnio 1 dalyje, 109 straipsnio 4 dalyje) negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą Konstitucinis Teismas, sprenddamas jo kompetencijai priskirtus klausimus, gali priimti tik tokių teisės aktą, kuris yra vadinamas sprendimu (turi sprendimo formą). Sąvoka „sprendimai“ yra bendrinė, ja ne tik apibūdinami Konstitucinio Teismo priimami teisės aktai ir tų aktų rūšis – ji reiškia, kad Konstitucinis Teismas įgyvendina Konstitucijos jam priskirtą kompetenciją ir pareiškia savo valią, t. y. priima Konstitucinio Teismo baigiamąjį aktą.

Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai yra ir tokie jo teisės aktai, kuriais konstitucinės justicijos byla išnagrinėjama iš esmės, ir tokie, kurie yra priimti ginčijamo teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) netyrus iš esmės, o deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuotu sprendimu atsisakius nagrinėti prašymą arba nutraukus pradėtą teiseną (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas

Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui), arba nutraukus bylą (jeigu konstitucinės justicijos byla jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje).

Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies bendrinė sąvoka „sprendimai“ yra sukonkretinta Konstitucinio Teismo įstatyme.

Konstitucinio Teismo [įstatyme] *inter alia* nustatyta: Konstitucinis Teismas išsprendžia bylą iš esmės, priimdamas nutarimą <...>; nutarimus Konstitucinis Teismas skelbia Lietuvos Respublikos vardu <...>; Konstitucinio Teismo įstatymo numatytais atvejais (t. y. tais pačiais atvejais, kurie numatyti Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje) baigiamasis Konstitucinio Teismo aktas vadinamas išvada <...>; Konstitucinis Teismas atskirais klausimais, dėl kurių byla neišsprendžiama iš esmės, priima sprendimus <...>. Taigi ištyręs, ar aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, neprieštarauja kuris nors Seimo, Respublikos Prezidento arba Vyriausybės teisės aktas, taip pat kuris nors referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis), Konstitucinis Teismas priima nutarimą.

Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucinio Teismo įstatymą Konstitucinis Teismas priima sprendimus dėl Konstitucinio Teismo nutarimo aiškinimo <...>, dėl bylos (teisenos) nutraukimo <...>.

Nurodyti Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados, sprendimai yra Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai – jais baigiama konstitucinės justicijos byla. Visus šiuos Konstitucinio Teismo nutarimus, išvadas, taip pat sprendimus, kuriais baigiama konstitucinės justicijos byla, t. y. Konstitucinio Teismo baigiamuosius aktus, apima Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalyje vartojama bendrinė sąvoka „sprendimai“, reiškianti ir tai, kad Konstitucinis Teismas įgyvendina Konstitucijos jam priskirtą kompetenciją ir pareiškia savo valią, t. y. priima Konstitucinio Teismo baigiamąjį aktą.

8.5.2. Konstitucinio Teismo aktų teisinė galia

Konstitucinio Teismo aktų teisinė galia (Konstitucijos 107 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas

Konstitucijos 107 straipsnio 1 ir 2 dalyse nustatyta:

„Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami.“

Taigi pagal Konstituciją Konstituciniam Teismui pripažinus įstatymą (ar jo dalį) arba kitą Seimo aktą (ar jo dalį), Respublikos Prezidento aktą, Vyriausybės aktą (ar jo dalį) prieštaraujančiais Konstitucijai, atitinkamą aktą išleidusioms valstybės institucijoms – Seimui, Respublikos Prezidentui, Vyriausybei yra draudžiama vėliau priimtais įstatymais bei kitais teisės aktais vėl nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai. Konstitucijos 107 straipsnio 1 ir 2 dalyse nustatytas teisinis reguliavimas reiškia ir tai, kad Konstitucinio Teismo sprendimo (nutarimo) galia negali būti įveikta Seimo pakartotinai priimtais įstatymais ar kitais Seimo aktais, Respublikos Prezidento aktais ir Vyriausybės aktais.

<...>

Atsižvelgiant į tai, kad Konstitucinio Teismo nutarimo visos sudedamosios dalys yra tarpusavyje susijusios ir sudaro vieną visumą, kad Konstitucinio Teismo nutarime turi būti pateikiami argumentai, kuriais grindžiamas nutarimas ir išdėstoma Konstitucijos nuostatų samprata, priimant naujus, keičiant, papildant jau priimtus įstatymus ir kitus teisės aktus juos leidžiančios valstybės institucijos – Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė – yra saistomos Konstitucinio Teismo nutarimo motyvuojamojoje dalyje išdėstytos Konstitucijos nuostatų sampratos, kitų teisinių argumentų.

Konstitucinio Teismo nutarimų teisinė galia (Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas

Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies nuostata, kad teisės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomas nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, reiškia, kad tol, kol Konstitucinis Teismas nėra priėmęs sprendimo, kad atitinkamas teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, preziumuojama, kad toks teisės aktas (jo dalis) atitinka Konstituciją ir kad tokio teisės akto (jo dalies) pagrindu atsiradę teisiniai padariniai yra teisėti.

Taigi Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta bendra taisyklė, kad Konstitucinio Teismo sprendimų galia yra nukreipiama į ateitį. Tačiau ši taisyklė nėra absoliuti.

Konstitucinio Teismo išvados teisinė galia (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas, 107 straipsnio 2, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami. Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punkte nurodytos išvados pateikimas – vienas iš klausimų, kurie Konstitucijoje yra priskirti tik Konstitucinio Teismo kompetencijai. Taigi pagal Konstituciją Konstitucinio Teismo išvada, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmai prieštarauja Konstitucijai, yra galutinė ir neskundžiama.

<...>

Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalies nuostata, kad Seimas Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, reiškia, kad tuo atveju, kai apkaltos procesas Respublikos Prezidentui pradedamas dėl šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo, Seimas turi pareigą kreiptis į Konstitucinį Teismą prašydamas pateikti išvadą, ar Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

<...>

Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies nuostata, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami, reiškia ir tai, kad Seimas, sprenddamas, ar pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų, negali paneigti, negali pakeisti, negali kvestionuoti Konstitucinio Teismo išvados, kad konkretūs Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai. Tokie Seimo įgaliojimai Konstitucijoje nenumatyti. Konstitucinio Teismo išvada, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, susaisto Seimą tuo

atžvilgiu, kad pagal Konstituciją Seimas neturi įgaliojimų spręsti, ar Konstitucinio Teismo išvada yra pagrįsta ir teisėta – teisinį faktą, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, nustato tik Konstitucinis Teismas.

<...>

Pažymėtina, jog konstitucine nuostata, kad tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti (teikti išvadą), ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, Konstitucijoje yra įtvirtinta garantija Respublikos Prezidentui, kad jam nebus nepagrįstai taikoma konstitucinė atsakomybė. Vadinasi, jeigu Konstitucinis Teismas padaro išvadą, kad Respublikos Prezidento veiksmai neprieštarauja Konstitucijai, Seimas negali apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidento iš pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą.

<...>

<...> Jeigu apkaltos pagrindas yra šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, Seimas gali Respublikos Prezidento pašalinimo iš pareigų klausimą spręsti tik gavęs Konstitucinio Teismo išvadą, kad Respublikos Prezidentas šiurkščiai pažeidė Konstituciją. Respublikos Prezidentui tai yra konstitucinė garantija, kad jam nebus nepagrįstai taikoma konstitucinė atsakomybė.

Konstitucinio Teismo išvados teisinė galia

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

<...> Konstitucinio Teismo išvada, kad asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją (taigi ir sulaužė priesaiką), yra galutinė. Jokia valstybės institucija, joks valstybės pareigūnas, joks kitas subjektas tokios Konstitucinio Teismo išvados pakeisti ar panaikinti negali. Pagal Konstituciją tokia išvada negali būti pakeista ar panaikinta nei referendumo, nei rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu.

Konstitucinio Teismo aktų teisinė galia (Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas

Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami.

<...>

Konstitucinio Teismo aktuose yra aiškinamos Konstitucijos nuostatos – normos bei principai. Juose yra kuriama ir plėtojama oficiali konstitucinė doktrina. Visi teisę kuriantys ir taikantys subjektai, įskaitant ir teismus, taikydami Konstituciją privalo paisyti oficialios konstitucinės doktrinos, jie negali aiškinti Konstitucijos nuostatų kitaip, nei savo aktuose yra išaiškinęs Konstitucinis Teismas. Priešingu atveju būtų pažeistas konstitucinis principas, kad įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas, būtų nepaisoma Konstitucijos viršenybės, būtų sudarytos prielaidos nesuderinamumams teisės sistemoje atsirasti.

Kiekvienas Konstitucinio Teismo nutarimas sudaro vieną visumą, jo visos sudedamosios dalys yra tarpusavyje susijusios; leidžiant naujus, keičiant, papildant jau priimtus įstatymus, kitus teisės aktus, juos leidžiančias valstybės institucijas saisto Konstitucinio Teismo nutarimo motyvuojamojoje dalyje išdėstyta Konstitucijos nuostatų samprata, kiti teisiniai argumentai (Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2005 m. sausio 19 d. nutarimai).

Pabrėžtina, kad teisę kuriančias ir teisę taikančias institucijas (pareigūnus) saisto konstitucinių nuostatų samprata, argumentai, išdėstyti ne tik Konstitucinio Teismo nutarimuose, bet ir kituose Konstitucinio Teismo aktuose – išvadose bei sprendimuose. Taigi pagal Konstituciją visi Konstitucinio Teismo aktai, kuriuose aiškinama Konstitucija – formuluojama

oficiali konstitucinė doktrina, savo turiniu saisto ir teisę kuriančias, ir teisę taikančias institucijas (pareigūnus), neišskiriant nė bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų.

***Erga omnes* konstitucinės kontrolės modelis**

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai. Taigi Konstitucijoje yra įtvirtintas *erga omnes* konstitucinės kontrolės modelis.

Konstitucinio Teismo aktų teisinė galia (Konstitucijos 107 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies, kurioje <...> nustatyta, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami, formuluotė „yra galutiniai ir neskundžiami“ reiškia, kad Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados, sprendimai, kuriais yra baigiama konstitucinės justicijos byla, t. y. Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai, yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams, neišskiriant nė paties Konstitucinio Teismo: Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai yra privalomi ir pačiam Konstituciniam Teismui, jie suvaržo Konstitucinį Teismą tuo atžvilgiu, kad jis negali jų pakeisti arba jų peržiūrėti, jeigu tam nėra konstitucinio pagrindo.

<...>

Jokie aukštesnės galios teisės akto, net Konstitucijos, pakeitimai ar papildymai, padaryti po to, kai Konstitucinis Teismas, remdamasis ankstesnėmis Konstitucijos nuostatomis, pripažino tam tikrą Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistą arba referendumu priimtą teisės aktą (jo dalį) prieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, savaime negrąžina į Lietuvos teisės sistemą to teisės akto (jo dalies), kuris buvo pripažintas prieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai. Įgaliojimų grąžinti į Lietuvos teisės sistemą minėtus teisės aktus (jų dalis) pagal Konstituciją neturi ir Konstitucinis Teismas. <...>

<...>

<...> Konstitucija nesuteikia pagrindo „atgaline data“ grąžinti į Lietuvos teisės sistemą teisinio reguliavimo, kuris Konstitucinio Teismo buvo pripažintas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisiniui reguliavimui, *inter alia* (ir pirmiausia) nustatytam Konstitucijoje, taip pat kvestionuoti ir anuliuoti atitinkamų Konstitucinio Teismo nutarimų, išvadų, sprendimų, kurie buvo konstituciškai pagrįsti tuo metu, kai buvo priimti. Kitaip aiškinant būtų ne tik nepaisoma Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių konstitucinės justicijos – konstitucinės teisminės kontrolės – institutą, *inter alia* Konstitucinio Teismo sprendimų neskundžiamumą ir galutinumą, bet ir paneigiama Konstitucijos stabilumas, Konstitucinio Teismo sprendimų prognozuojamumas, įvairių teisės subjektų teisėti lūkesčiai, kurie tokiais sprendimais yra sukuriami.

Konstitucinio Teismo teisinė pozicija turi precedento reikšmę

Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas

<...> Konstitucinio Teismo teisinė pozicija (*ratio decidendi*) atitinkamose konstitucinės justicijos bylose turi precedento reikšmę.

Konstitucinio Teismo nutarimų teisinė galia; teisėkūros subjektų pareiga pakoreguoti teisinį reguliavimą, pripažintą prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui (Konstitucijos 107 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 1 d. sprendimas

Konstitucijos 107 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai (1 dalis); Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami (2 dalis). Taigi kiekvienas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis), Konstitucinio Teismo sprendimu (nutarimu) pripažintas prieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, yra visam laikui pašalinamas iš Lietuvos teisės sistemos, jis niekada nebegalės būti taikomas (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. birželio 6 d. nutarimai, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas); atitinkamam teisėkūros subjektui – Seimui, Respublikos Prezidentui, Vyriausybei – kyla konstitucinė pareiga pripažinti tokį teisės aktą (jo dalį) netekusiu galios arba (jeigu be atitinkamo tų visuomeninių santykių teisinio reguliavimo negalima išsiversti) pakeisti jį taip, kad naujai nustatytas teisinis reguliavimas neprieštarautų aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai; bet ir tol, kol ši konstitucinė pareiga nėra įvykdyta, atitinkamas teisės aktas (jo dalis) jokiais aplinkybėmis negali būti taikomas – šiuo atžvilgiu tokio teisės akto teisinė galia yra panaikinta (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas).

Priimant naujus, keičiant ir (arba) papildant jau priimtus įstatymus, kitus teisės aktus (taip pat ir tada, kai naujas teisinis reguliavimas yra nustatomas tam, kad būtų vykdomi Konstitucijos reikalavimai, arba kai esamas teisinis reguliavimas yra koreguojamas tam, kad būtų suderintas su Konstitucija), visus teisėkūros subjektus saisto Konstitucinio Teismo jurisprudencija, *inter alia* joje (Konstitucinio Teismo aktų motyvuojamosiose dalyse) suformuota oficiali konstitucinė doktrina – Konstitucijos nuostatų (Konstitucijos normų ir principų) oficiali samprata (oficialus išaiškinimas), kiti Konstitucinio Teismo aktuose išdėstyti teisiniai argumentai (Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas, 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas, 2006 m. kovo 14 d., 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2006 m. birželio 6 d. nutarimai, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas). Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės išleisti, taip pat referendumu priimti teisės aktai, kuriais vietoj teisinio reguliavimo, Konstitucinio Teismo pripažinto prieštaraujančiu Konstitucijai, yra nustatomas naujas (kitoks) teisinis reguliavimas arba kuriais Konstitucijai prieštaraujantys teisės aktai (jų dalys) yra pripažįstami netekusiais galios, pagal Konstituciją gali būti nustatyta tvarka skundžiami Konstituciniam Teismui (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas).

Įsigaliojus Konstitucinio Teismo nutarimui, kuriuo teisės aktas (jo dalis) yra pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai, teisės sistemoje gali atsirasti įvairių neapibrėžčių, *lacunae legis* – teisinio reguliavimo spragų, net vakuumas; tuomet būtina atitinkamą teisinį reguliavimą pakoreguoti taip, kad būtų pašalintos teisinio reguliavimo spragos, kitos neapibrėžtys, kad teisinis reguliavimas taptų aiškus, darnus (Konstitucinio Teismo 2005 m. sausio 19 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimai, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas). Konstitucija netoleruoja tokios situacijos, kai atitinkamas teisėkūros subjektas vengia, delsia priimti atitinkamus teisės aktus, kuriais, vadovaujantis Konstitucinio Teismo nutarimuose pateikta Konstitucijos nuostatų oficialia samprata – oficialia konstitucine doktrina, būtų atitinkamai pakoreguotas teisinis reguliavimas, kuris Konstitucinio Teismo nutarimu pripažintas

prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai; tokia situacija ypač netoleruotina tada, kai, įsigaliojus Konstitucinio Teismo nutarimui, kuriuo tam tikras teisės aktas (jo dalis) buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai (ar kitam aukštesnės galios teisės aktui), teisės sistemoje atsiranda *lacuna legis*, teisės spraga, t. y. kai tam tikri visuomeniniai santykiai lieka teisiškai nereguliuojami, nors, paisant iš Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaringumo imperatyvų ir atsižvelgiant į tų visuomeninių santykių turinį, turi būti teisiškai sureguliuoti (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas).

Šiame kontekste paminėtina, kad žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas (neišskiriant nė legislatyvinės omisijos) galima užpildyti *ad hoc*, teismams pagal savo kompetenciją sprendžiant bylas dėl individualaus visuomeninio santykio ir taikant (bei aiškinant) teisę. Todėl tais atvejais, kai atitinkamas teisėkūros subjektas nėra įvykdeš savo konstitucinės pareigos – nėra išleidęs teisės akto (-ų), kuriuo (-iais) vietoje teisės akto (jo dalių), Konstitucinio Teismo nutarimu pripažinto prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, būtų nustatytas naujas (kitoks) teisinis reguliavimas, suderintas su tais aukštesnės galios teisės aktais, *inter alia* Konstitucija, teismai turi konstitucinę pareigą užtikrinti asmens, kuris kreipiasi į teismą dėl savo teisių ar laisvių pažeidimo, teisės, laisvės, kitas konstitucines vertybes; taigi teismai neabejotinai turi ir iš Konstitucijos kylančius įgaliojimus taikyti *inter alia* bendruosius teisės principus, taip pat aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia Konstituciją – aukščiausiąją teisę. Tačiau pabrėžtina, kad teismams vykdant šiuos savo konstitucinius įgaliojimus atitinkamos teisės spragos galutinai nepašalinamos – jos tik užpildomos *ad hoc*; vis dėlto tai leidžia užtikrinti asmens, kuris kreipiasi į teismą dėl savo pažeistų teisių gynimo, teisių ir laisvių apsaugą esant būtent tam individualiam visuomeniniam santykiui, dėl kurio byla yra nagrinėjama teisme (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, 2007 m. birželio 7 d. nutarimas).

Konstitucinį Teismą saisto jo paties sukurti precedentai ir juos pagrindžianti oficialioji konstitucinė doktrina

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo aktuose ne kartą konstatuota, kad Konstitucinį Teismą saisto jo paties sukurti (ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose) precedentai ir jo paties suformuota tuos precedentes pagrindžianti oficiali konstitucinė doktrina; nuo Konstitucinio Teismo precedentų, sukurtų priėmus sprendimus konstitucinės justicijos bylose, gali būti nukrypstama ir nauji precedentai gali būti kuriami tik tais atvejais, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama; lygiai taip pat ir Konstitucinio Teismo precedentes pagrindžiančios oficialios konstitucinės doktrininės nuostatos negali būti reinterpretuojamos taip, kad oficiali konstitucinė doktrina būtų pakoreguota, jeigu tai nėra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas, 2006 m. rugpjūčio 8 d., 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimai, 2007 m. spalio 22 d., 2007 m. spalio 24 d. nutarimai; taip pat 2007 m. lapkričio 13 d., 2007 m. gruodžio 6 d. 2008 m. vasario 1 d. sprendimai).

Konstitucinio Teismo nustatytų faktinių aplinkybių teisinė reikšmė

Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 9 d. nutarimas

Ankstesnėse Konstitucinio Teismo bylose nustatytos faktinės aplinkybės yra *res iudicata*; jos turi prejudicinę galią ir kitose bylose nebenustatinėjamos ir nebeįrodinėjamos (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada).

Įstatymų leidėjo teisė nustatyti teisinį reguliavimą, kuriuo būtų pašalintos neigiamos teisinės pasekmės, kilusios taikant prieštaraujančiu Konstitucijai pripažintą teisės aktą

Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, 2003 m. gegužės 13 d. sprendime konstatavęs, kad pagal Konstitucijos 107 straipsnį Konstitucinio Teismo sprendimų galia dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai yra nukreipiama į ateitį, kartu konstatavo, jog pagal Konstituciją tai nereiškia, kad įstatymų leidėjas apskritai negali reguliuoti santykių, atsiradusių iki tos dienos, kai oficialiai buvo paskelbtas Konstitucinio Teismo sprendimas, kuriuo įstatymas buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai.

Vadinasi, Konstitucija, *inter alia* jos 107 straipsnio 1 dalies nuostata, pagal kurią *inter alia* Seimo aktas (ar jo dalis) negali būti taikomas nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad Seimo aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, nepaneigia Seimo teisės nustatyti tokį naują teisinį reguliavimą, pagal kurį būtų pašalinamos neigiamos teisinės pasekmės, kilusios taikant teisės aktą (jo dalį), kurį Konstitucinis Teismas savo sprendimu pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai, t. y. naują teisinį reguliavimą taikyti ir santykiams, kurie atsirado iki tos dienos, kai oficialiai buvo paskelbtas minėtas Konstitucinio Teismo sprendimas. Tokiu teisiniu reguliavimu turi būti paisoma Konstitucijos, juo negali būti pažeistas viešasis interesas, jis turi atitikti *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo reikalavimus: negali būti sudaryta prielaidų paneigti teisingumą, teisinį tikrumą, teisinį saugumą, juo turi būti apsaugotos kitų asmenų sąžiningai įgytos teisės.

Konstitucinio Teismo nutarimų teisinė galia (Konstitucijos 107 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje ne kartą yra aiškinęs Konstitucijos 107 straipsnio nuostatas.

Konstitucijos 107 straipsnio 1, 2 dalyse nustatyta:

„Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami.“

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalis aiškintina kaip reiškianti, jog kiekvienas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis), pripažintas prieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, yra visam laikui pašalinamas iš Lietuvos teisės sistemos, jis niekada nebegalės būti taikomas (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. birželio 6 d., 2011 m. spalio 25 d., 2012 m. vasario 6 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad jis pagal pareiškėjų prašymus sprendamas konstitucinės justicijos bylas turi konstitucinius įgaliojimus panaikinti atitinkamų teisės aktų (jų dalių) teisinę galią, jeigu jie prieštarauja aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas, 2010 m. gegužės 3 d. sprendimas, 2011 m. spalio 25 d. nutarimas).

Aiškindamas Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalį, Konstitucinis Teismas taip pat yra atskleidęs iš jos kylančios teisės aktų ir jų padarinių konstitucingumo prezumpcijos turinį: Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies nuostata, kad teisės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomas nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, jog atitinkamas teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, reiškia, kad tol, kol Konstitucinis Teismas nėra priėmęs sprendimo, jog atitinkamas teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, preziumuojama, kad toks teisės aktas (jo dalis) atitinka Konstituciją ir kad tokio teisės akto (jo dalies) pagrindu atsiradę teisiniai padariniai yra teisėti (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d., 2010 m. gruodžio 22 d., 2011 m. spalio 25 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime yra konstatavęs, jog Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta bendra taisyklė, kad Konstitucinio Teismo sprendimų galia yra nukreipiama į ateitį; tačiau ši taisyklė nėra absoliuti.

Taigi gali būti konstituciškai pagrindžiamų bendros taisyklės, kad Konstitucinio Teismo sprendimų galia yra nukreipiama į ateitį, išimčių, t. y. pagal Konstituciją išimtiniais atvejais Konstitucinio Teismo sprendimų galia gali būti nukreipiama ir į pripažinto prieštaraujančiu Konstitucijai teisės akto (jo dalies) taikymo padarinius, atsiradusius iki Konstituciniam Teismui priimant sprendimą, kad šis teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai.

Pažymėtina, jog Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalyje nustatytos bendros taisyklės, kad Konstitucinio Teismo sprendimų galia yra nukreipiama į ateitį, išimtys gali būti grindžiamos remiantis visuminiu konstituciniu teisiniu reguliavimu.

Konstitucija yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis). Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, jog Konstitucijos principai ir normos sudaro darnią sistemą, jog nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio reguliavimo esmė, pažeista Konstitucijoje įtvirtinta vertybių pusiausvyra. Vadovaudamasis tokia Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies nuostatos samprata, Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime pabrėžė, kad aiškinant Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies turinį atsižvelgtina ir į kitas Konstitucijos nuostatas, *inter alia* į Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalį, 110 straipsnį, taip pat į konstitucinį teisinės valstybės principą. Pažymėtina, kad Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies turinys aiškinamas ir šio straipsnio 2 dalies, taip pat Konstitucijos 1, 5, 6, 18, 30 straipsnių bei 102 straipsnio 1 dalies nuostatų kontekste.

<...>

<...> atsižvelgiant į Konstitucijos viršenybę įtvirtinančią visuminį konstitucinį teisinį reguliavimą, konstatuotina, jog retroaktyvus Konstitucinio Teismo sprendimo, kad teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, taikymas gali būti konstituciškai pagrįstas tokiais išimtiniais atvejais, kai nepritaikius Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalyje nustatytos bendros taisyklės, kad Konstitucinio Teismo sprendimų galia yra nukreipiama į ateitį, išimties būtų paneigtas Konstitucijos viršenybės principas ir su juo susijęs konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas, taigi būtų pažeisti konstitucinio teisingumo vykdymo reikalavimai.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai, nustačius, kad teisės aktu yra iš esmės paneigiamos pamatinės konstitucinės vertybės – Lietuvos valstybės nepriklausomybė, demokratija, respublika ar prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, pripažinti šio teisės akto taikymo padarinius antikonstituciniais (Konstitucijos 1, 18 straipsniai, 102 straipsnio 1 dalis, 107 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas

Tai, kad nepriklausomybė, demokratija ir respublika bei prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis yra pamatinės konstitucinės vertybės, sudarančios Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą, taip pat tai, kad šios vertybės negali būti paneigtos, suponuoja, kad teisės aktai (jų dalys), kuriais iš esmės būtų paneigta Lietuvos valstybės nepriklausomybė, demokratija, respublika ar prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, negali galioti nuo pat jų priėmimo ir tokių teisės aktų (jų dalių) taikymo padariniai turi būti laikomi antikonstituciniais. Kitoks Konstitucijos 1, 18 straipsnių aiškinimas reikštų, kad ne tik būtų paneigiamas Konstitucijos viršenybės principas ir konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas, bet ir būtų sudaromos prielaidos prarasti valstybės nepriklausomybę, sužlugdyti demokratiją ar panaikinti respubliką, paneigti prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, t. y. sugriauti Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą.

Atsižvelgiant į tai darytina išvada, kad iš Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalies, 107 straipsnio 2 dalies nuostatų, aiškinamų Konstitucijos 1, 18 straipsniuose įtvirtintų pamatinių konstitucinių vertybių, Konstitucijos viršenybės principo ir konstitucinio teisės viešpatavimo imperatyvo kontekste, *inter alia* kyla Konstitucinio Teismo, kaip vykdančios konstitucinį teisingumą bei garantuojančios Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą konstitucinės justicijos institucijos, įgaliojimai, konstitucinės justicijos byloje nustačius, kad ginčijamas teisės aktas (jo dalis) ne tik prieštarauja Konstitucijai, bet ir iš esmės paneigia pamatines konstitucines vertybes – Lietuvos valstybės nepriklausomybę, demokratiją, respubliką ar prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, pripažinti antikonstituciniais ir šio teisės akto (jo dalies) taikymo padarinius.

Konstitucinis draudimas įveikti Konstitucinio Teismo baigiamojo akto galią; Konstitucinio Teismo įgaliojimai pripažinti teisės akto, kuriuo šis draudimas pažeidžiamas, taikymo padarinius antikonstituciniais (Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalis, 107 straipsnio 1, 2 dalys)

Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas

Aiškindamas Konstitucijos 107 straipsnio 1, 2 dalyse nustatytą konstitucinį teisinį reguliavimą Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad, Konstituciniam Teismui pripažinus įstatymą (jo dalį), kitą Seimo teisės aktą (jo dalį), Respublikos Prezidento aktą (jo dalį), Vyriausybės teisės aktą (jo dalį) prieštaraujančiu Konstitucijai, atitinkamą teisės aktą išleidusioms valstybės institucijoms – Seimui, Respublikos Prezidentui, Vyriausybei – pagal Konstituciją yra draudžiama vėliau priimtais įstatymais bei kitais teisės aktais vėl nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, 2011 m. spalio 25 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai); Konstitucinio Teismo nutarimo pripažinti teisės aktą ar jo dalį nekonstituciniu galia negali būti įveikta pakartotinai priėmus tokį pat teisės aktą ar jo dalį (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d., 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. birželio 6 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai).

Taigi Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalyje nustatytas Konstitucinio Teismo sprendimų galutinumas ir neskundžiamumas yra konstitucinio draudimo įveikti Konstitucinio Teismo baigiamojo akto galią pagrindas. Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime konstatavo, kad iš Konstitucijos 107 straipsnio 1, 2 dalių *inter alia* kyla draudimas vėliau priimtais įstatymais ir kitais teisės aktais vėl nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris nesiderina su Konstitucinio Teismo aktuose išdėstyta Konstitucijos nuostatų samprata. Atsižvelgiant į tai pažymėtina, kad konstitucinis draudimas įveikti Konstitucinio Teismo baigiamojo akto galią reiškia ne tik draudimą priimti tokį pat pavadinimą, teisinę galią, reguliavimo dalyką ir apimtį turintį teisės aktą (jo dalį), kaip tas, kurį Konstitucinis Teismas yra pripažinęs prieštaraujančiu Konstitucijai, bet ir draudimą priimti kitokį pavadinimą, teisinę galią, reguliavimo dalyką ar apimtį turintį teisės aktą (jo dalį), kurio turinys būtų visiškai ar iš dalies tapatus teisės aktui (jo daliai), kuriuo nustatytas teisinis reguliavimas Konstitucinio Teismo yra pripažintas pagal turinį prieštaraujančiu Konstitucijai.

Pažymėtina ir tai, kad konstitucinis draudimas įveikti Konstitucinio Teismo baigiamojo akto galią yra viena iš Konstitucijoje įtvirtintų jos apsaugos priemonių, skirtų Konstitucijos viršenybei ir teisės viešpatavimui užtikrinti. Kaip 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, jeigu įstatymų leidėjas vis dėlto priimtų įstatymą, kuriuo nepaisoma šio draudimo, toks įstatymas negalėtų būti teisėtu pagrindu įgyti atitinkamas teises ar teisinį statusą; kitoks Konstitucijos 107 straipsnio 1, 2 dalių aiškinimas būtų nesuderinamas *inter alia* su Konstitucijos viršenybės principu, konstituciniais valdžių padalijimo, teisinės valstybės principais; be to, tai būtų nesuderinama ir su bendroju teisės principu *ex injuria jus non oritur* (neteisės pagrindu teisė neatsiranda).

Taigi Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies nuostata *inter alia* suponuoja tai, kad pažeidus draudimą įveikti Konstitucinio Teismo baigiamojo akto galią kartu paneigiamas Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas Konstitucijos viršenybės principas ir su juo susijęs konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas, taip pat kiti Konstitucijos viršenybės principo aspektai, *inter alia* Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas valdžių padalijimo principas, 5 straipsnio 2 dalies nuostata, kad valdžios galias riboja Konstitucija. Atsižvelgiant į tai, teisės aktas (jo dalis), kuriuo mėginama įveikti Konstitucinio Teismo baigiamojo akto galią, neturėtų būti laikomas teisiniu pagrindu įgyti teisėtus lūkesčius, atitinkamas teises ar teisinį statusą, t. y. antikonstituciniais galėtų būti laikomi tokio teisės akto (jo dalies) taikymo padariniai, *inter alia* padariniai, atsiradę iki Konstituciniam Teismui priimant sprendimą, kad šis teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai. Priešingas Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies aiškinimas reikštų, kad teisėkūros subjektams pagal Konstituciją yra suteikiama galimybė įveikti Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų galią, t. y. galimybė tam tikrą laiką, kol Konstitucinis Teismas vėl pripažins atitinkamą teisinį reguliavimą prieštaraujančiu Konstitucijai, nesivadovauti Konstitucija ir teise. Pabrėžtina, kad tokios galimybės pripažinimas būtų tolygus Konstitucijos viršenybės principo ir konstitucinio teisės viešpatavimo imperatyvo esmės paneigimui, taigi būtų nesuderinamas su konstitucinio teisingumo vykdymo reikalavimais.

Šiame kontekste pažymėtina, kad <...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 102 straipsnio 1 dalį, Konstitucinis Teismas yra konstitucinės justicijos institucija, vykdanči konstitucinį teisingumą, garantuojanti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą. Atsižvelgiant į tai darytina išvada, kad iš Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalies, 107 straipsnio 2 dalies nuostatų, aiškinamų Konstitucijos viršenybės principo ir konstitucinio teisės viešpatavimo imperatyvo kontekste, *inter alia* kyla Konstitucinio Teismo įgaliojimai, konstitucinės justicijos byloje nustačius, kad ginčijamas teisės aktas (jo dalis) prieštarauja

Konstitucijai, įvertinus visas aplinkybes taip pat konstatuoti, kad šis aktas (jo dalis) vertintinas kaip konstitucinio draudimo įveikti Konstitucinio Teismo baigiamojo akto galią pažeidimas, ir tokio teisės akto (jo dalies) taikymo padarinius pripažinti antikonstituciniais.

Pažymėtina, kad įgyvendindamas tokius konstitucinius įgaliojimus Konstitucinis Teismas yra saistomas ir kitų konstitucinio teisinės valstybės principo imperatyvų, *inter alia* teisėtų lūkesčių apsaugos, teisingumo, protingumo, proporcingumo, *impossibilia nulla obligatio est* (niekas neįpareigojamas daryti to, kas neįmanoma) ir *lex non cogit ad impossibilia* (teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų) reikalavimų. Kitaip tariant, nustatęs konstitucinio draudimo įveikti Konstitucinio Teismo baigiamojo akto galią pažeidimą, Konstitucinis Teismas, sprenddamas, ar jo nutarimas pripažinti šį draudimą pažeidžiantį teisės aktą (jo dalį) prieštaraujančiu Konstitucijai taikytinas retroaktyviai, turi pagal nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos aplinkybes įvertinti galimas tokio retroaktyvaus taikymo pasekmes, *inter alia* tai, ar toks taikymas yra apskritai įmanomas, ar jis nesukeltų siekiui visiškai pašalinti antikonstitucinio akto padarinius neproporcingos naštos visuomenei ir valstybei ir su tokia našta susijusių itin nepalankių padarinių žmogaus teisėms ir laisvėms.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucija apskritai neužkerta kelio tam tikrais ypatingais atvejais saugoti bei ginti ir tokias asmens įgytas teises, kylančias iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminių aktų – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams), kurių neapgynus ir neapsaugojus šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų didesnę žalą negu toji, kurią šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų, jeigu minėtos teisės būtų visiškai arba iš dalies apsaugotos ir apgintos; sprendžiant, ar iš teisės akto, vėliau pripažinto prieštaraujančiu Konstitucijai (poįstatyminio akto – prieštaraujančiu Konstitucijai ir (arba) įstatymams), jo galiojimo metu kilusios asmens įgytos teisės turi būti saugomos ir ginamos, ar ne, o jeigu taip, tai kokiu mastu, kiekvienu atveju būtina išsiaiškinti, ar neapsaugojus ir neapgynus šių įgytų teisių nebus pažeistos kitos Konstitucijos saugomos vertybės, ar nebus pažeista Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių pusiausvyra (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. liepos 5 d. nutarimai, 2008 m. liepos 4 d. sprendimas).

Draudimas teismui taikyti prieštaraujančiu Konstitucijai pripažintą teisės aktą (Konstitucijos 110 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas

Kaip 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 110 straipsnyje yra įtvirtintas draudimas taikyti Konstitucijai prieštaraujantį įstatymą, taip pat bylą nagrinėjančio teismo pareiga, kilus abejonėms, ar teisės aktas, kuris turėtų būti taikomas toje byloje, neprieštaruoja Konstitucijai, sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu spręsti, ar įstatymas arba kitas teisės aktas atitinka Konstituciją; tokiu konstituciniu reguliavimu yra siekiama, kad nebūtų taikomas Konstitucijai prieštaraujantis atitinkamas teisės aktas (jo dalis), kad dėl tokio teisės akto (jo dalies) taikymo neatsirastų antikonstitucinių teisinių padarinių, kad nebūtų pažeistos asmens teisės.

Taigi Konstitucijos 110 straipsnyje yra nustatyta jos 107 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos bendros taisyklės, kad Konstitucinio Teismo sprendimų galia yra nukreipiama į ateitį, išimtis: nagrinėjamoje byloje teismas negali taikyti teisės akto (jo dalies), kurį Konstitucinis Teismas, įgyvendindamas Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalyje nustatytus įgaliojimus, pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai. Kitaip aiškinant Konstitucijos 110 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą draudimą taikyti Konstitucijai prieštaraujantį teisės aktą (jo dalį) būtų paneigtas jos 7 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas Konstitucijos viršenybės principas ir su juo

susijęs konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas, taip pat kiti Konstitucijos viršenybės principo aspektai, *inter alia* būtų paneigtas Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas Konstitucijos tiesioginio taikymo principas, šio straipsnio 2 dalyje įtvirtintos kiekvieno asmens teisės ginti savo teises tiesiogiai remiantis Konstitucija esmė, Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos kiekvieno asmens teisės kreiptis į teismą ginant pažeistas konstitucines teises ar laisves esmė.

Konstitucinio Teismo sprendimo priimti prašymą teisinė galia

Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 13 d. sprendimas

<...> Konstitucinio Teismo sprendimu dėl prašymo priėmimo nėra nei patvirtinami, nei paneigiami argumentai, kuriais pareiškėjas – Seimas grindžia savo poziciją; priimant tokius sprendimus lemiamą reikšmę turi tai, ar pareiškėjo prašymas yra grindžiamas teisiniais motyvais (Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 15 d., 2008 m. sausio 8 d., 2008 m. spalio 8 d., 2009 m. balandžio 3 d. sprendimai).

<...>

<...> pagal Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalį Seimo nutarimas ištirti, ar aktas neprieštarauja Konstitucijai, sustabdo šio akto galiojimą. Pagal Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai. Aiškinant šias nuostatas sistemiskai konstatuotina, kad Konstitucinio Teismo sprendimas priimti Seimo nutarime išdėstytą prašymą ištirti, ar įstatymų, kitų Seimo aktų bei Vyriausybės aktų nuostatos sutinka su Konstitucija, sustabdo atitinkamų nuostatų galiojimą. Teismo sprendimas priimti pareiškėjo – Seimo prašymą ir atitinkamo teisės akto galiojimo sustabdymas priėmus prašymą nepanaikina ir nepakeičia įvykusių teisinių padarinių (Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 8 d. sprendimas).

Prieštaraujančiu Konstitucijai pripažintam teisės aktui tapatus jį įgyvendinant priimtas poįstatyminis teisės aktas negali būti taikomas (Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 15 d. sprendimas

<...> kai Seimo priimtas teisės aktas (jo dalis) Konstitucinio Teismo nutarimu pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai ir todėl jokiais atvejais negali būti taikomas, tai reiškia, kad tokio teisės akto (jo dalies) teisinė galia yra panaikinta, valstybės institucijoms ir jų pareigūnams kyla pareiga panaikinti tokį teisės aktą (jo dalį) įgyvendinant priimtus ir tapatus turinio poįstatyminius teisės aktus (jų nuostatas) arba pakeisti juos taip, kad naujai nustatytas teisinis reguliavimas pagal turinį nebūtų tapatus nustatytajam Konstitucijai prieštaraujančiame teisės akte; tol, kol ši pareiga nėra įvykdyta, atitinkamas poįstatyminis teisės aktas (jo dalis) taip pat negali būti taikomas. Jeigu toks poįstatyminis teisės aktas (jo dalis) būtų taikomas, būtų paneigta Konstitucijoje įtvirtinta teisės aktų hierarchijos samprata.

Teisės aktų konstitucingumo ir jų taikymo padarinių teisėtumo prezumpcija (Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. balandžio 27 d. nutarimas

Aiškindamas Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalį, Konstitucinis Teismas yra atskleidęs iš jos kylančios teisės aktų ir jų padarinių konstitucingumo prezumpcijos turinį:

Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies nuostata, kad teisės aktas (jo dalis) negali būti taikomas nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, jog tas teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, reiškia, kad tol, kol Konstitucinis Teismas nėra priėmęs sprendimo, jog tam tikras teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, preziumuojama, kad tas teisės aktas (jo dalis) atitinka Konstituciją ir kad jo pagrindu atsiradę teisiniai padariniai yra teisėti (*inter alia* 2003 m. gruodžio 30 d., 2011 m. spalio 25 d. nutarimai, 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas).

Vadinasi, pagal Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalį iki Konstitucinio Teismo sprendimo, kad tam tikras teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, oficialaus paskelbimo preziumuojama, kad tas teisės aktas (jo dalis) atitinka Konstituciją ir kad teisinės pasekmės (kaip antai: pagal atitinkamą institucijos sprendimą, priimtą vadovaujantis šiuo teisės aktu (jo dalimi), asmuo įgijo tam tikras teises ar atitinkamą teisinį statusą arba asmeniui atitinkamu institucijos sprendimu nebuvo suteikta tam tikrų teisių ar atitinkamo teisinio statuso), atsiradusios tokio teisės akto (jo dalies) pagrindu, yra teisėtos (2011 m. spalio 25 d. nutarimas).

Konstituciniam Teismui vykdam konstitucinį teisingumą negali būti pažeistas teisinės sistemos stabilumas, pakirstas teisinių santykių subjektų pasitikėjimas valstybėje priimtais teisės aktais

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 16 d. nutarimas

Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – Konstitucijai ir įstatymams. Konstitucinis Teismas užtikrina Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir vykdo konstitucinį teisingumą.

Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, jis vykdo konstitucinę teisminę kontrolę; Konstitucinis Teismas – konstitucinės justicijos institucija; pagal savo kompetenciją sprenddamas dėl žemesnės galios teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir vykdydamas kitus savo konstitucinius įgaliojimus, Konstitucinis Teismas – savarankiškas ir nepriklausomas teismas – vykdo konstitucinį teisingumą, garantuoja Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad iš Konstitucijos kylanti konstitucinio teisingumo samprata suponuoja ne formalų, nominalų vykdomą konstitucinį teisingumą, o tokius Konstitucinio Teismo baigiamuosius aktus, kurie savo turiniu nėra neteisingi; priešingu atveju, nesudarius galimybės Konstituciniam Teismui pagal jam suteiktus įgaliojimus priimti tokio baigiamojo akto, kuris atitiktų teisingumo kriterijus, nebūtų užtikrinta Konstitucijos viršenybė teisės sistemoje, būtų užkirstas kelias vykdyti konstitucinį teisingumą ir užtikrinti konstitucinį teisėtumą; Konstitucinio Teismo įgaliojimai vykdyti konstitucinį teisingumą ir užtikrinti konstitucinį teisėtumą yra neatskiriami nuo konstitucinio teisinės valstybės principo imperatyvų, *inter alia* teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio saugumo, teisinio tikrumo, teisingumo, protingumo reikalavimų (2018 m. birželio 19 d. nutarimas).

<...> pagal Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalį teisės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomas nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad tas teisės aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta bendra taisyklė, jog Konstitucinio Teismo sprendimų galia yra nukreipiamą į ateitį (*inter alia* 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas, 2012 m. gruodžio 19 d., 2019 m. kovo 21 d. sprendimai). Pažymėtina ir tai, kad iš Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies kyla teisės aktų

konstitucingumo ir jų taikymo padarinių teisėtumo prezumpcija: kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies nuostata, kad teisės aktas (jo dalis) negali būti taikomas nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, jog tas teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, reiškia, kad tol, kol Konstitucinis Teismas nėra oficialiai paskelbęs sprendimo, jog tam tikras teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, preziumuojama, kad tas teisės aktas (jo dalis) atitinka Konstituciją ir kad jo pagrindu atsiradę teisiniai padariniai yra teisėti (*inter alia* 2003 m. gruodžio 30 d., 2011 m. spalio 25 d. nutarimai, 2019 m. kovo 21 d. sprendimas).

Taigi, atsižvelgiant į minėtus konstitucinio teisinės valstybės principo imperatyvus, *inter alia* į teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio saugumo, teisinio tikrumo, teisingumo, protingumo reikalavimus, taip pat į konstitucinių vertybių pusiausvyros imperatyvą ir minėtą teisės aktų konstitucingumo ir teisėtumo prezumpciją, pažymėtina, kad vykdant konstitucinį teisingumą ir užtikrinant konstitucinį teisėtumą Konstituciniam Teismui priimant nutarimus nagrinėjamosiose bylose negali būti pažeistas teisinės sistemos stabilumas, pakirstas teisinių santykių subjektų pasitikėjimas valstybėje priimtais teisės aktais.

Teisėkūros subjektų pareiga nustatyti Konstitucijai neprieštaraujantį teisinį reguliavimą

Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas

<...> kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, teisės spragų pašalinimas yra atitinkamo (kompetentingo) teisėkūros subjekto kompetencijos dalykas; teisės spragas yra įmanoma tam tikru mastu užpildyti ir taikant teisę, taigi taip pat ir aiškinant teisę, *inter alia* teisingumą vykdantiems teismams, pagal savo kompetenciją sprendžiantiems atskiras bylas ir privalantiems aiškinti teisę, kad galėtų ją taikyti; teisės spragas teismai gali užpildyti *ad hoc*, t. y. jie jas gali pašalinti individualiam visuomeniniam santykiui, dėl kurio sprendžiamas ginčas teisme nagrinėjamoje byloje; galutinai pašalinti teisės spragas galima tik teisę kuriančioms institucijoms išleidus atitinkamus teisės aktus; galimybė užpildyti teisės spragas *ad hoc* nereiškia, kad įstatymų leidėjas neturi pareigos per protingą laiką, paisydamas Konstitucijos, įstatymu nustatyti deramą atitinkamų santykių teisinį reguliavimą (*inter alia* 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, 2007 m. birželio 7 d. nutarimas). Konstitucinė pareiga per protingą laiką, paisant Konstitucijos, teisės aktais nustatyti deramą atitinkamų santykių teisinį reguliavimą *mutatis mutandis* taikytina ir kitiems teisėkūros subjektams.

Konstituciniame Teisme ginčijamo teisės akto galiojimo sustabdymas

Konstitucinio Teismo 2020 m. gegužės 28 d. sprendimas Nr. KT98-S93/2020

<...> pagal Konstitucijos 106 straipsnio 5 dalį (2019 m. kovo 21 d. redakcija) Seimo nutarimas ištirti, ar aktas neprieštarauja Konstitucijai, sustabdo šio akto galiojimą. Pažymėtina, kad Konstitucijos 106 straipsnio 5 dalyje numatytas teisės akto galiojimo sustabdymas tais atvejais, kai dėl šio akto atitikties Konstitucijai į Konstitucinį Teismą kreipiasi Respublikos Prezidentas arba Seimas savo nutarimu, savaime nepaneigia iš Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies kylančios ginčijamo teisės akto konstitucingumo ir jo taikymo padarinių teisėtumo prezumpcijos.

Šiame kontekste taip pat pažymėtina, jog Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucinio Teismo sprendimas priimti pareiškėjo Seimo prašymą ir atitinkamo teisės akto galiojimo sustabdymas priėmus prašymą nepanaikina ir nepakeičia įvykusių teisinių padarinių (2008 m. sausio 8 d., 2008 m. spalio 8 d., 2013 m. lapkričio 13 d. sprendimai).

8.5.3. Konstitucinio Teismo aktų paskelbimas

Konstitucinio Teismo įgaliojimai atidėti savo nutarimų oficialų paskelbimą (Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutarimas

<...> nuo Konstitucinio Teismo nutarimo ar kito sprendimo viešo paskelbimo Teismo posėdžių salėje iki jo oficialaus paskelbimo <...> praeina tam tikras laikas. Taigi paprastai Konstitucinio Teismo nutarimo, jį paskelbus Teismo posėdžių salėje, turinys yra žinomas dar iki jo oficialaus paskelbimo, nors tas Konstitucinio Teismo nutarimas dar nėra Konstitucijos ir įstatymų nustatyta tvarka įsigaliojęs.

Pagal Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalį įstatymo (jo dalies) negalima taikyti nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad šis įstatymas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai. Tad įsigaliojus Konstitucinio Teismo nutarimui, kuriuo įstatymas (jo dalis) pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai, teisės sistemoje gali atsirasti įvairių neapibrėžčių, *lacunae legis* – teisinio reguliavimo spragų, net vakuumas. Tuomet būtina įstatyminių reguliavimų pakoreguoti taip, kad būtų pašalintos teisinio reguliavimo spragos, kitos neapibrėžtys, kad teisinis reguliavimas taptų aiškus, darnus.

Pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas, įvertinęs *inter alia* tai, kokia teisinė situacija gali susidaryti įsigaliojus Konstitucinio Teismo nutarimui, gali nustatyti, kada tas Konstitucinio Teismo nutarimas turi būti oficialiai paskelbtas; Konstitucinis Teismas gali atidėti savo nutarimo oficialų paskelbimą, jeigu tai būtina, kad įstatymų leidėjas turėtų laiko pašalinti tas *lacunae legis*, kurios atsirastų, jeigu atitinkamas Konstitucinio Teismo nutarimas būtų oficialiai paskelbtas tuoj pat po jo viešo paskelbimo Konstitucinio Teismo posėdyje ir jeigu jos sudarytų prielaidas iš esmės paneigti tam tikras Konstitucijos ginamas, saugomas vertybes. Minėtas Konstitucinio Teismo nutarimo (*inter alia* nutarimo, kuriuo tam tikras įstatymas (jo dalys) pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai) oficialaus paskelbimo atidėjimas – iš Konstitucijos kylanti prielaida išvengti tam tikrų visuomenei ir valstybei, žmonių teisėms ir laisvėms nepalankių padarinių, kurie galėtų atsirasti, jeigu atitinkamas Konstitucinio Teismo nutarimas būtų oficialiai paskelbtas tuoj pat po jo viešo paskelbimo Konstitucinio Teismo posėdyje ir tą jo oficialaus paskelbimo dieną įsigaliojotų.

Pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas, leisdamas naujus, keisdamas, papildydamas galiojančius įstatymus, negali neatsižvelgti į oficialiai paskelbtame ir įsigaliojusiame Konstitucinio Teismo nutarime išdėstytą Konstitucijos nuostatų sampratą, kitus teisinius argumentus. Antraip galėtų būti sudarytos prielaidos įstatymus, jeigu dėl jų konstitucingumo būtų kreiptasi į Konstitucinį Teismą, pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai. <...> tokios prielaidos būtų sudarytos ir tais atvejais, kai įstatymai priimami, galiojantys įstatymai keičiami, papildomi nepaisant tos Konstitucijos nuostatų sampratos, kitų teisinių argumentų, kurie išdėstyti jau Konstitucinio Teismo posėdyje viešai paskelbtame, bet dar oficialiai nepaskelbtame Konstitucinio Teismo nutarime, nepriklausomai nuo to, ar tuo nutarimu kuris nors įstatymas arba kitas teisės aktas (jo dalis) yra pripažintas prieštaraujančiu, ar neprieštaraujančiu Konstitucijai.

Konstatuotina, kad minėti teiginiai dėl laiko, praeinančio nuo Konstitucinio Teismo nutarimo viešo paskelbimo Teismo posėdžių salėje iki šio nutarimo oficialaus paskelbimo, *mutatis mutandis* gali būti taikomi Konstitucinio Teismo išvadoms bei sprendimams.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai atidėti savo nutarimų oficialų paskelbimą*Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas*

<...> Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus nustatyti vėlesnę savo nutarimo, kuriuo tam tikras teisės aktas (jo dalis) pripažintas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, oficialaus paskelbimo (taigi ir įsigaliojimo) datą ir tais atvejais, kai tam nutarimui įgyvendinti būtina atitinkamai perskirstyti valstybės finansinius išteklius, priimti su tuo susijusius įstatymų pakeitimus.

8.5.4. Konstitucinio Teismo aktų aiškinimas**Konstitucinio Teismo įgaliojimai aiškinti savo baigiamuosius aktus***Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. sprendimas*

Pagal savo kompetenciją spręsdamas dėl žemesnės galios teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, bei vykdydamas kitus savo konstitucinius įgaliojimus, Konstitucinis Teismas vykdo konstitucinį teisingumą, garantuoja Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą. Konstitucinio teisingumo vykdymas, Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje ir konstitucinio teisėtumo garantavimas suponuoja tai, kad kiekvienas Konstitucinio Teismo sprendimas turi būti deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojamas atitinkamame Konstitucinio Teismo akte. Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucinio Teismo nutarimas yra vientisas, jo nutariamoji (rezoliucinė) dalis yra grindžiama motyvuojamosios dalies argumentais (Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 12 d., 2004 m. vasario 11 d., 2004 m. vasario 13 d., 2005 m. vasario 10 d. sprendimai).

Kita vertus, nėra neįmanomos tokios situacijos, kai tam tikros Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatos yra nepakankamai aiškos subjektui, turinčiam vadovautis Konstitucinio Teismo nutarimu, kitu baigiamuoju aktu, jį vykdyti. Nėra neįmanomos ir tokios situacijos, kai Konstitucinis Teismas dėl tam tikrų priežasčių mato, jog yra reikalinga išaiškinti tam tikras Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatas, kad būtų užtikrintas deramas to Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto vykdymas, kad tuo Konstitucinio Teismo nutarimu, kitu baigiamuoju aktu būtų vadovaujamasi.

Nors Konstitucinio Teismo įgaliojimai aiškinti savo nutarimus, kitus baigiamuosius aktus Konstitucijoje *expressis verbis* nėra įtvirtinti, jie neabejotinai kyla iš Konstitucijos – konstitucinio teisinio reguliavimo visumos (*inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo), tokius Konstitucinio Teismo įgaliojimus suponuoja pati Konstitucinio Teismo konstitucinė paskirtis vykdyti konstitucinį teisingumą, garantuoti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą. Tai suponuoja būtinumą nurodytomis aplinkybėmis Konstituciniam Teismui aiškinti atitinkamą Konstitucinio Teismo nutarimą, kitą baigiamąjį aktą.

Konstitucinio Teismo nutarimų, kitų baigiamųjų aktų aiškinimo instituto paskirtis – plačiau, išsamiau atskleisti atitinkamų Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatų turinį, prasmę, jeigu to reikia, kad būtų užtikrintas deramas to Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto vykdymas, kad tuo Konstitucinio Teismo nutarimu, kitu baigiamuoju aktu būtų vadovaujamasi.

Iš Konstitucijos kylantys Konstitucinio Teismo įgaliojimai aiškinti savo nutarimus, kitus baigiamuosius aktus suponuoja įstatymų leidėjo pareigą Konstitucinio Teismo įstatymu (kuris pagal Konstitucijos 102 straipsnio 2 dalį nustato Konstitucinio Teismo statusą ir jo įgaliojimų vykdymo tvarką) nustatyti: kurių subjektų iniciatyva gali būti aiškinamas Konstitucinio Teismo nutarimas, kitas baigiamasis aktas; kokia yra kreipimosi į Konstitucinį

Teismą su prašymu išaiškinti Konstitucinio Teismo nutarimą, kitą baigiamąjį aktą tvarka; kokią teisės aktą Konstitucinis Teismas priima dėl savo nutarimo išaiškinimo. Konstitucinio Teismo įstatyme gali būti nustatyti ir kiti Konstitucinio Teismo įgaliojimų aiškinti savo nutarimus įgyvendinimo elementai.

<...>

<...> Konstitucinis Teismas privalo aiškinti savo nutarimą, nekeisdamas jo turinio. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad aiškindamas savo nutarimą Konstitucinis Teismas yra saistomas tiek nutarimo nutariamosios, tiek motyvuojamosios dalies turinio (Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 12 d., 2004 m. vasario 11 d., 2004 m. vasario 13 d., 2005 m. vasario 10 d. sprendimai).

<...> dėl Konstitucinio Teismo nutarimo išaiškinimo priimamas sprendimas – atskiras dokumentas. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad dėl Konstitucinio Teismo nutarimo išaiškinimo priimtas sprendimas yra neatskiriamas nuo Konstitucinio Teismo nutarimo (Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 12 d., 2004 m. vasario 11 d., 2004 m. vasario 13 d., 2005 m. vasario 10 d. sprendimai).

<...> aiškindamas savo nutarimą Konstitucinis Teismas negali jo turinio aiškinti taip, kad būtų pakeista nutarimo nuostatų prasmė, *inter alia* prasminė elementų, sudarančių nutarimo turinį, visuma, argumentai, motyvai, kuriais grindžiamas tas Konstitucinio Teismo nutarimas.

<...> Konstitucinis Teismas negali aiškinti to, ko jis toje konstitucinės justicijos byloje, kurioje buvo priimtas aiškinamas nutarimas, netyrė.

Taigi Konstitucinio Teismo nutarimo (kito baigiamojo akto) aiškinimo institutas iš esmės skiriasi nuo Konstitucinio Teismo nutarimo (kito baigiamojo akto) peržiūrėjimo instituto.

Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų aiškinimas, jeigu to reikia, kad jais būtų deramai vadovaujamasi vykdant teisingumą

Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 22 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucinio Teismo nutarimų, kitų baigiamųjų aktų aiškinimo instituto paskirtis – plačiau, išsamiau atskleisti atitinkamų Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatų turinį, prasmę, jeigu to reikia, kad būtų užtikrintas deramas to Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto vykdymas, kad tuo Konstitucinio Teismo nutarimu, kitu baigiamuoju aktu būtų vadovaujamasi.

Taigi nagrinėjančiam bylą teismui kreipusis į Konstitucinį Teismą su prašymu išaiškinti atitinkamas Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatas ir Konstituciniam Teismui neišaiškinus Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatų, plačiau, išsamiau neatskleidus jų turinio, prasmės, jeigu to reikia, kad būtų užtikrintas deramas to Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto vykdymas, kad tuo Konstitucinio Teismo nutarimu, kitu baigiamuoju aktu būtų vadovaujamasi, galėtų būti pažeistos Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės, *inter alia* asmens konstitucinės teisės, o tai reikštų, kad teisingumas liktų neįvykdytas.

<...>

<...> Konstitucinio Teismo [įstatyme] įtvirtinta Konstitucinio Teismo teisė oficialiai aiškinti nutarimą *inter alia* savo iniciatyva reiškia, kad Konstitucinis Teismas aiškina savo nutarimus, kitus baigiamuosius aktus, t. y. plačiau, išsamiau atskleidžia šių aktų turinį, prasmę, jeigu to reikia, kad būtų užtikrintas atitinkamo Konstitucinio Teismo nutarimo

ar kito baigiamojo akto vykdymas, taip pat kad Konstitucinio Teismo nutarimu, kitu baigiamuoju aktu būtų ne formaliai, o deramai vadovaujamas ir vykdomas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija. Konstitucinio Teismo įgaliojimai *ex officio* aiškinti savo nutarimus, kitus baigiamuosius aktus reiškia ir tai, kad Konstitucinis Teismas gali aiškinti savo nutarimus, kitus baigiamuosius aktus, jeigu to reikia tam, kad Konstitucinio Teismo priimtais aktais būtų deramai vadovaujamas vykdamas teisingumą, nepriklausomai nuo to, ar yra Konstitucinio Teismo įstatyme nurodytų subjektų prašymas.

Atsižvelgus į minėtas aplinkybes konstatuotina, kad nustačius pareiškėjo – bylą nagrinėjančio teismo konstituciškai pagrįstą interesą pašalinti abejones dėl Konstitucinio Teismo nutarimų, kitų baigiamųjų aktų (jų nuostatų) deramo vykdymo tam, kad teismo nagrinėjamoje byloje būtų tinkamai vykdomas teisingumas, Konstitucinis Teismas gali priimti prašymus išaiškinti Konstitucinio Teismo nutarimo ar kito baigiamojo akto nuostatas, įstatymo nustatyta tvarka šiuos prašymus ištirti ir paskelbti atitinkamą sprendimą.

Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų aiškinimas

Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad nors Konstitucinio Teismo įgaliojimai aiškinti savo nutarimus, kitus baigiamuosius aktus Konstitucijoje *expressis verbis* nėra įtvirtinti, jie neabejotinai kyla iš Konstitucijos – konstitucinio teisinio reguliavimo visumos (*inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo), tokius Konstitucinio Teismo įgaliojimus supo- nuoja pati Konstitucinio Teismo konstitucinė paskirtis vykdyti konstitucinį teisingumą, garantuoti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. sprendimas).

Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad jo nutarimų, kitų baigiamųjų aktų aiškinimo instituto paskirtis – plačiau, išsamiau atskleisti atitinkamų Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatų turinį, prasmę, jeigu to reikia, kad būtų užtikrintas deramas to Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto vykdymas, kad tuo Konstitucinio Teismo nutarimu, kitu baigiamuoju aktu būtų vado- vaujamas (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 22 d., 2011 m. vasario 23 d., 2011 m. rugsėjo 5 d. sprendimai).

Šiame kontekste pabrėžtina, kad Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto aiškinimo paskirtis – nuodugniau paaiškinti tas Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatas, formuluotes, dėl kurių prasmės yra kilę neaiškumų, o ne tai, kaip konkrečiai jis turėtų būti įgyvendinamas, *inter alia* teisės taikymo srityje.

Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto aiškinimas galėtų būti reikšmingas siekiant užtikrinti ne tik tai, kad būtų tinkamai įgyvendintas to akto rezoliucinėje dalyje įtvirtintas sprendimas, bet ir tai, kad teisėkūros procese būtų deramai atsižvelgiama į Konstitucinio Teismo formuojamą oficialiąją konstitucinę doktriną.

Pabrėžtina, jog prašymu išaiškinti įgyvendintą Konstitucinio Teismo nutarimą, kitą baigiamąjį aktą negali būti siekiama, kad būtų įvertinta teisės akto, kuriuo tas Konstitucinio Teismo aktas įgyvendintas, atitiktis aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai; tai būtų naujos konstitucinės justicijos bylos tyrimo dalykas.

<...> pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, atitinkamus klausimus galutinai sprendžia Seimas. Taigi, gavęs Konstitucinio Teismo išvadą, kad per Seimo narių rinkimus buvo pažeistas rinkimų įstatymas, Seimas privalo priimti galutinį sprendimą.

Tais atvejais, kai remiantis Konstitucinio Teismo išvada yra priimtas galutinis Seimo sprendimas, Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus vertinti ir spręsti, ar šios išvados aiškinimas nebūtų beprasmiškas, ir atsisakyti ją aiškinti. Konstitucinio Teismo išvada, kuria remiantis yra priimtas galutinis Seimo sprendimas, galėtų būti aiškinama *inter alia* tais atvejais, kai siekiama, kad teisėkūros procese būtų deramai atsižvelgiama į Konstitucinio Teismo formuojamą oficialiąją konstitucinę doktriną.

Pažymėtina, jog prašymu išaiškinti Konstitucinio Teismo išvadą, kad per Seimo narių rinkimus buvo pažeistas rinkimų įstatymas, negali būti kvestionuojama Seimo teisės akto, priimto remiantis šia išvada, atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai. Tai gali būti daroma inicijuojant naują konstitucinės justicijos bylą, Konstitucijoje numatytiems subjektams su atitinkamu prašymu kreipiantis į Konstitucinį Teismą.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad prašymo išaiškinti Konstitucinio Teismo nutarimą, kitą baigiamąjį aktą nagrinėjimas nesuponuoja naujos konstitucinės justicijos bylos.

Šiame kontekste pažymėtina, kad <...> Konstitucinis Teismas privalo aiškinti savo nutarimą nekeisdamas jo turinio. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad <...> aiškindamas savo nutarimą Konstitucinis Teismas negali jo turinio aiškinti taip, kad būtų pakeista nutarimo nuostatų prasmė, *inter alia* prasminė elementų, sudarančių nutarimo turinį, visuma, argumentai, motyvai, kuriais grindžiamas tas Konstitucinio Teismo nutarimas. Konstitucinio Teismo nutarimas yra vientisas, jo visos sudedamosios dalys yra tarpusavyje susijusios; nutarimo nutariamoji (rezoliucinė) dalis yra grindžiama motyvuojamosios dalies argumentais; aiškindamas savo nutarimą Konstitucinis Teismas yra saistomas tiek nutarimo nutariamosios, tiek motyvuojamosios dalies turinio. <...> Konstitucinio Teismo aktuose ne kartą konstatuota ir tai, kad Konstitucinis Teismas negali aiškinti to, ko jis toje konstitucinės justicijos byloje, kurioje buvo priimtas prašomas išaiškinti nutarimas, netyrė; tai būtų atskiro tyrimo dalykas.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad iš Konstitucijos kylantys ir Konstitucinio Teismo įstatyme nustatyti Konstitucinio Teismo įgaliojimai oficialiai aiškinti savo nutarimus negali būti interpretuojami taip, esą jie apima ir Konstitucinio Teismo pareigą aiškinti savo nutarimų ar jų atskirų nuostatų įtvirtinimo ir suformulavimo argumentus arba motyvus, kurie nėra nurodyti pačiame Konstitucinio Teismo nutarime (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. sprendimas).

Šios nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos Konstituciniam Teismui aiškinant ir kitus savo baigiamuosius aktus, *inter alia* pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalį pateiktas išvadas.

<...> pažymėtina ir tai, kad tais atvejais, kai Konstitucinio Teismo prašoma išaiškinti Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto rezoliucinės dalies nuostatas, ignoruojant jų ryšį su motyvuojamojoje dalyje išdėstytais oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatomis, kitais argumentais, Konstitucinis Teismas, atsižvelgdamas į tai, kad nutarimo, kito baigiamojo akto rezoliucinės dalies nuostatos negali būti aiškinamos izoliuotai nuo motyvuojamojoje dalyje išdėstytų oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų, kitų argumentų, turi įgaliojimus atsisakyti pagal pareiškėjo prašymą aiškinti savo nutarimą, kitą baigiamąjį aktą.

Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų aiškinimas

Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 13 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad jo nutarimų, kitų baigiamųjų aktų aiškinimo instituto paskirtis – plačiau, išsamiau atskleisti atitinkamų Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatų turinį, prasmę, jeigu to reikia, kad būtų užtikrintas deramas to Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto vykdymas, kad tuo Konstitucinio Teismo nutarimu, kitu baigiamuoju aktu būtų vadovaujamasi (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 22 d., 2011 m. vasario 23 d., 2011 m. rugsėjo 5 d., 2012 m. lapkričio 29 d. sprendimai). Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto aiškinimas galėtų būti reikšmingas siekiant užtikrinti ne tik tai, kad būtų tinkamai įgyvendintas to akto rezoliucinėje dalyje įtvirtintas sprendimas, bet ir tai, kad teisėkūros procese būtų deramai atsižvelgiama į Konstitucinio Teismo formuojamą oficialiąją konstitucinę doktriną (Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. sprendimas).

Konstitucinis Teismas 2012 m. lapkričio 29 d. sprendime pabrėžė, kad nutarimo, kito baigiamojo akto aiškinimo paskirtis – nuodugniau paaiškinti tas Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatas, formuluotes, dėl kurių prasmės yra kilę neaiškumų, o ne tai, kaip konkrečiai jis turėtų būti įgyvendinamas, *inter alia* teisės taikymo srityje.

<...> Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad aiškindamas savo nutarimą jis yra saistomas tiek nutarimo nutariamosios, tiek motyvuojamosios dalies turinio. Ne kartą konstatuota ir tai, kad <...> aiškindamas savo nutarimą Konstitucinis Teismas negali jo turinio aiškinti taip, kad būtų pakeista nutarimo nuostatų prasmė, *inter alia* prasminė elementų, sudarančių nutarimo turinį, visuma, argumentai, motyvai, kuriais grindžiamas tas Konstitucinio Teismo nutarimas, taip pat kad Konstitucinis Teismas negali aiškinti to, ko jis toje konstitucinės justicijos byloje, kurioje buvo priimtas prašomas išaiškinti nutarimas, netyrė. Prašymo išaiškinti Konstitucinio Teismo nutarimą, kitą baigiamąjį aktą nagrinėjimas nesuponuoja naujos konstitucinės justicijos bylos.

Taigi aiškindamas savo baigiamuosius aktus Konstitucinis Teismas jų neperžiūri, taip pat jis negali remtis kitokiais motyvais nei išdėstytieji aiškinamo baigiamojo akto motyvuojamojoje dalyje ir išaiškinti baigiamojo akto kitaip, nei nuspręsta jo rezoliucinėje dalyje.

Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas vykdo konstitucinę teisminę kontrolę; Konstitucinis Teismas – konstitucinės justicijos institucija; Konstitucinis Teismas – savarankiškas ir nepriklausomas teismas – vykdo konstitucinį teisingumą, garantuoja Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d., 2010 m. birželio 29 d. nutarimai, 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas). Taip pat pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas privalo užtikrinti konstitucinės jurisprudencijos tęstinumą (nuoseklumą, neprieštaringumą) ir savo sprendimų prognozuojamumą remdamasis savo jau suformuota oficialiąja konstitucine doktrina ir precedентаis (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas, 2007 m. spalio 22 d., 2007 m. spalio 24 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai).

Taigi Konstitucinis Teismas yra teisinė, o ne politinė institucija. Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją jo kompetencijai priskirtus teisinius klausimus sprendžia remdamasis tik teisiniais argumentais, *inter alia* savo jau suformuota oficialiąja konstitucine doktrina ir precedентаis. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų aiškinimo negali lemti atsitiktiniai (teisės atžvilgiu) veiksniai (pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo sudėties pasikeitimas); Konstitucinis Teismas savo baigiamųjų aktų negali aiškinti remdamasis *inter alia* politinio tikslingumo argumentais, politinių partijų ar kitokių visuomenės organizacijų dokumentais, politikų nuomonėmis ar vertinimais, politologiniais ar

sociologiniais tyrimais, visuomenės apklausų rezultatais. Priešingu atveju atsirastų prielaidų abejoti Konstitucinio Teismo nešališkumu, kiltų grėsmė jo nepriklausomumui, pačios Konstitucijos, *inter alia* oficialiosios konstitucinės doktrinos, stabilumui.

Pažymėtina ir tai, kad oficialiosios konstitucinės doktrinos vienodumas ir tęstinumas suponuoja būtinybę kiekvieną aiškinamą Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamąjo akto nuostatą aiškinti atsižvelgiant į visą oficialų konstitucinį doktrininį kontekstą, taip pat į kitas Konstitucijos nuostatas (eksplicitines ir implicitines), susijusias su Konstitucijos nuostata (-omis), kurią (-ias) aiškinant Konstitucinio Teismo nutarime, kitame baigiamajame akte buvo suformuluota atitinkama oficiali konstitucinė doktrininė nuostata. Kaip jau ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, jokia Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamąjo akto oficiali konstitucinė doktrininė nuostata negali būti aiškinama izoliuotai, ignoruojant prasmines ir sistemines jos sąsajas su kitomis oficialiomis konstitucinėmis doktrininėmis nuostatomis, išdėstytomis tame Konstitucinio Teismo nutarime, kitame baigiamajame akte, kituose Konstitucinio Teismo aktuose, taip pat su kitomis Konstitucijos nuostatomis (eksplicitinėmis ir implicitinėmis) (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2009 m. spalio 28 d., 2009 m. lapkričio 6 d., 2009 m. gruodžio 18 d. sprendimai).

<...>

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad oficialiai aiškinant <...> Konstitucinio Teismo nutarimus, kitus baigiamuosius aktus oficialioji konstitucinė doktrina nėra koreguojama; oficialiosios konstitucinės doktrinos koregavimas (kuris, be abejo, visada turi būti konstituciškai pagrindžiamas ir eksplicitiškai motyvuojamas atitinkamame Konstitucinio Teismo akte) sietinas su naujų konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimu ir naujų Konstitucinio Teismo precedentų sukūrimu jose, bet ne su Konstitucinio Teismo nutarimų, kitų baigiamųjų aktų nuostatų oficialiu aiškinimu (Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d., 2008 m. vasario 1 d., 2008 m. liepos 4 d., 2009 m. sausio 15 d., 2009 m. gegužės 15 d., 2009 m. spalio 28 d., 2009 m. lapkričio 6 d., 2009 m. gruodžio 18 d. sprendimai).

Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų aiškinimas

Konstitucinio Teismo 2017 m. lapkričio 8 d. sprendimas

<...> Konstitucinis Teismas, aiškindamas savo baigiamuosius aktus, negali jų pakeisti ir (arba) juose išdėstytos oficialiosios konstitucinės doktrinos koreguoti remdamasis po jų priėmimo pakitusiu įstatymuose, kituose teisės aktuose nustatytu teisiniu reguliavimu.

Konstitucinio Teismo sprendimas priimti prašymą nėra baigiamasis aktas, kurio nuostatas pagal Konstituciją turi įgaliojimus aiškinti Konstitucinis Teismas

Konstitucinio Teismo 2020 m. gegužės 28 d. sprendimas Nr. KT98-S93/2020

Konstitucinio Teismo <...> sprendimas [priimti prašymą] nėra Konstitucinio Teismo baigiamasis aktas, kurio nuostatas pagal Konstituciją ir Konstitucinio Teismo įstatymą turi įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstitucinis Teismas. Juo nėra baigiama konstitucinės justicijos byla (išnagrinėjus konstitucinės justicijos bylą iš esmės, nutraukus pradėtą teiseną arba nutraukus bylą) arba atsisakoma nagrinėti prašymą.

Konstitucinio Teismo pirmininko pranešimas nėra baigiamasis aktas, kurio nuostatas pagal Konstituciją turi įgaliojimus aiškinti Konstitucinis Teismas

Konstitucinio Teismo 2020 m. gegužės 28 d. sprendimas Nr. KT98-S93/2020

<...> Konstitucinio Teismo pirmininko pranešimas nėra Konstitucinio Teismo baigiamasis aktas, kurio nuostatas pagal Konstituciją ir Konstitucinio Teismo įstatymą turi įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstitucinis Teismas.

8.5.5. Konstitucinio Teismo aktų peržiūrėjimas

Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų peržiūrėjimas; oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimas nesuteikia pagrindo peržiūrėti ankstesnėse bylose priimtų Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalį, kurioje <...> nustatyta, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami, Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados, taip pat tokie sprendimai, kuriais yra baigiama konstitucinės justicijos byla, t. y. Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai, negali būti peržiūrimi, išskyrus tuos atvejus, kai būtinybė juos peržiūrėti kyla iš pačios Konstitucijos.

<...> Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados, sprendimai, kuriais yra baigiama konstitucinės justicijos byla, t. y. Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai, yra galutiniai ir neskundžiami nepriklausomai nuo to, ar tuos teisės aktus Konstitucinis Teismas atitinkamoje konstitucinės justicijos byloje priėmė iš esmės ištyręs teisės akto (jo dalies) atitiktį Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), ar teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) iš esmės netyręs, o deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuotu sprendimu atsisakęs nagrinėti prašymą arba nutraukęs pradėtą teiseną (bylą) (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui arba jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje).

<...> Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies <...> formuluotė „yra galutiniai ir neskundžiami“ reiškia, kad Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados, sprendimai, kuriais yra baigiama konstitucinės justicijos byla, t. y. Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai, yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams, neišskiriant nė paties Konstitucinio Teismo: Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai yra privalomi ir pačiam Konstituciniam Teismui, jie suvaržo Konstitucinį Teismą tuo atžvilgiu, kad jis negali jų pakeisti arba jų peržiūrėti, jeigu tam nėra konstitucinio pagrindo.

Tad pabrėžtina, kad joks oficialios konstitucinės doktrinos plėtojimas – nei ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtuose Konstitucinio Teismo aktuose pateiktos Konstitucijos nuostatų sampratos papildymas naujais elementais (fragmentais), nei toks anksčiau suformuluotų oficialių konstitucinių doktrininių nuostatų reinterpretavimas, kai oficiali konstitucinė doktrina yra pakoreguojama, – pagal Konstituciją negali būti ir nėra pagrindas peržiūrėti ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose priimtus nutarimus, išvadas, sprendimus, kuriais buvo baigta konstitucinės justicijos byla, ar jų argumentavimą (pagrindimą).

Tai pasakytina ir apie tuos atvejus, kai Konstitucinis Teismas, gavęs bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigto specializuoto teismo prašymą ištirti ir spręsti, ar Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu

priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, pagal Konstituciją ir Konstitucinio Teismo įstatymą motyvuotu, deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuotu sprendimu nesprensdė atitinkamo klausimo iš esmės – atsisakė nagrinėti tą prašymą arba nutraukė pradėtą teiseną (bylą) (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui arba jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje).

<...>

<...> nei koks nors oficialios konstitucinės doktrinos plėtojimas, nei naujų teisės aiškinimo metodų taikymas aiškinant tam tikras Konstitucijos nuostatas nėra ir negali būti pagrindas Konstituciniam Teismui peržiūrėti savo baigiamuosius aktus – nutarimus, išvadas, sprendimus, *inter alia* tokius, kuriais buvo atsisakyta nagrinėti pareiškėjo – teismo prašymą ištirti ir spręsti, ar Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, arba kuriais buvo nutraukta pradėta teiseną (bylą) (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui arba jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje).

<...> Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalis reiškia, jog kiekvienas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis), pripažintas prieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, yra visam laikui pašalinamas iš Lietuvos teisės sistemos, jis niekada nebegalės būti taikomas.

<...> Konstitucijos [107 straipsnio 1 ir 2 dalių] nuostatos padeda užtikrinti visuomeninių santykių teisinio reguliavimo stabilumą ir tikrumą, Konstitucinio Teismo (bei kitų teismų) jurisprudencijos tęstinumą, jų veiklos ir priimamų sprendimų prognozuojamumą, konstitucinių teisinių santykių subjektai yra apsaugomi nuo tokios Konstitucinio Teismo priimtų baigiamųjų aktų peržiūros, kurią lemtų ne objektyvi konstitucinė būtinybė, bet atsitiktiniai (teisės atžvilgiu) veiksniai.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai peržiūrėti savo baigiamuosius aktus, kai būtinybė juos peržiūrėti kyla iš pačios Konstitucijos (paaiškėjus naujoms esminėms aplinkybėms)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Nors Konstitucijoje nėra *expressis verbis* nurodyta, kad Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus peržiūrėti savo nutarimus, išvadas, sprendimus, taip pat nėra *expressis verbis* nurodyti pagrindai, kuriems esant Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus peržiūrėti savo nutarimus, išvadas, sprendimus, tai nereiškia, jog minėti Konstitucinio Teismo įgaliojimai bei pagrindai Konstitucijoje apskritai nėra nustatyti. Konstitucinio Teismo įgaliojimai peržiūrėti savo nutarimus, išvadas, sprendimus kyla iš Konstitucinio Teismo konstitucinės paskirties vykdyti konstitucinį teisingumą, garantuoti Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą; tokius Konstitucinio Teismo įgaliojimus suponuoja ir konstitucinis teisinės valstybės principas, pagal kurį reikalaujama, kad jurisdikcinės institucijos (taigi ir Konstitucinis Teismas) siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimus priimtų tik teisės pagrindu (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d., 2000 m. rugsėjo 19 d., 2003 m. sausio 24 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

Priešingas aiškinimas reikštų, kad Konstitucinis Teismas negali peržiūrėti savo priimtų nutarimų, išvadų, sprendimų net tada, kai jie buvo priimti Konstituciniam Teismui nežinant apie tokias esmines aplinkybes, kurios, jeigu būtų buvusios žinomos, būtų galėjusios lemti kitokį priimtų nutarimų, išvadų, sprendimų turinį. Akivaizdu, kad toks aiškinimas nesiderintų su Konstitucinio Teismo konstitucine paskirtimi, jam Konstitucijoje nustatytų įgaliojimų samprata, nes suponuotų *inter alia* tai, kad Konstitucinis Teismas negali vykdyti konstitucinio teisingumo, garantuoti Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje ir konstitucinio teisėtumo.

Tačiau pabrėžtina, kad Konstitucinis Teismas gali peržiūrėti savo nutarimus, išvadas, sprendimus tik jeigu tam yra konstitucinis pagrindas. Aiškinimas, esą Konstitucinis Teismas savo nutarimus, išvadas, sprendimus gali peržiūrėti ir tada, kai būtinybė juos peržiūrėti nekyla iš Konstitucijos, t. y. kai nėra paaiškėjusių naujų turinčių reikšmės aplinkybių, kurios nebuvo žinomos atitinkamo Konstitucinio Teismo baigiamojo akto priėmimo metu, reikštų, jog Konstitucinis Teismas nėra saistomas Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies, pagal kurią <...> Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai yra privalomi ir pačiam Konstituciniam Teismui, suvaržo Konstitucinį Teismą tuo atžvilgiu, kad jis negali jų pakeisti arba peržiūrėti, jeigu tam nėra konstitucinio pagrindo. Toks aiškinimas būtų nesuderinamas su Konstitucija ir dėl to, kad sudarytų prielaidas paneigti konstitucinės jurisprudencijos tęstinumą, kartu ir pažeisti Konstitucijos viršenybės principą, konstitucinį teisinės valstybės principą, kitas Konstitucijos nuostatas.

<...>

<...> Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus peržiūrėti ne tik savo nutarimus, bet ir kitus baigiamuosius aktus.

Tačiau pabrėžtina, kad <...> pagal Konstituciją Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai yra galutiniai ir neskundžiami, taigi privalomi ir pačiam Konstituciniam Teismui (nepriklausomai nuo to, ar tuos teisės aktus Konstitucinis Teismas atitinkamoje konstitucinės justicijos byloje priėmė ištyręs teisės akto (jo dalies) atitiktį Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) iš esmės, ar jos neištyręs); jie suvaržo Konstitucinį Teismą tuo atžvilgiu, kad Konstitucinis Teismas negali jų pakeisti arba peržiūrėti, jeigu tam nėra konstitucinio pagrindo; jie gali būti peržiūrimi tik tais atvejais, kai būtinybė juos peržiūrėti kyla iš pačios Konstitucijos. <...>

<...>

Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo baigiamasis aktas gali būti peržiūrėtas tik paties Konstitucinio Teismo iniciatyva <...>. Ši nuostata nereiškia, kad įvairūs teisės subjektai, *inter alia* tie, kurie pagal Konstituciją <...> gali kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ar paklausimu dėl klausimų, priskirtų Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, negali Konstituciniame Teisme kelti Konstitucinio Teismo baigiamojo akto peržiūrėjimo klausimo, tačiau pagal Konstituciją <...> sprendamas, ar tai daryti, Konstitucinis Teismas turi plačią diskreciją.

Konstitucijos pataisos nesuteikia pagrindo peržiūrėti Konstitucinio Teismo aktų *Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas*

Jokie aukštesnės galios teisės akto, net Konstitucijos, pakeitimai ar papildymai, padaryti po to, kai Konstitucinis Teismas, remdamasis ankstesnėmis Konstitucijos nuostatomis, pripažino tam tikrą Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistą arba referendumu priimtą teisės aktą (jo dalį) prieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, savaime negrąžina į Lietuvos teisės sistemą to teisės

akto (jo dalies), kuris buvo pripažintas prieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai. Įgaliojimų grąžinti į Lietuvos teisės sistemą minėtus teisės aktus (jų dalis) pagal Konstituciją neturi ir Konstitucinis Teismas. Analogiškai ir jokie aukštesnės galios teisės akto, net Konstitucijos, pakeitimai ar papildymai, padaryti po to, kai Konstitucinis Teismas, remdamasis ankstesnėmis Konstitucijos nuostatomis, pripažino tam tikrą Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistą arba referendumu priimtą teisės aktą (jo dalį) neprieštaraujančiu kuriam nors aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, savaime nereiškia, kad sprendimas dėl to teisės akto gali arba turi būti pakeistas „atgaline data“. Kita vertus, kai padaroma Konstitucijos pataisa, įstatymų leidėjas, kiti teisėkūros subjektai privalo suderinti savo išleistus ir tebegaliojančius teisės aktus su pasikeitusiu konstituciniu teisiniu reguliavimu, tačiau tai nesuponuoja dar ir to, kad jau išnagrinėtos konstitucinės justicijos bylos dėl ankstesnio teisinio reguliavimo atitikties aukštesnės galios teisiniu reguliavimui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, turi būti atnaujintos, o jose priimti sprendimai – peržiūrėti ir pakeisti.

Tai *mutatis mutandis* taikytina ir tiems atvejams, kai Konstitucinis Teismas, remdamasis ankstesnėmis Konstitucijos nuostatomis, pateikia išvadą kuriuo nors iš klausimų, nurodytų Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje <...>, – tokia išvada lieka galioti, net jeigu būtų pakeistos ar panaikintos Konstitucijos nuostatos, kuriomis remiantis atitinkama išvada buvo padaryta ir pateikta. Be to, tai *mutatis mutandis* taikytina tiems Konstitucinio Teismo sprendimams, kurie yra priimti ginčijamo teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) netyrus iš esmės, o deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuotu sprendimu atsisakius nagrinėti prašymą arba nutraukus pradėtą teiseną (bylą) (jeigu atitinkamas prašymas buvo priimtas Konstituciniame Teisme ir konstitucinės justicijos byla buvo pradėta rengti Konstitucinio Teismo posėdžiui arba jau buvo išnagrinėta Konstitucinio Teismo posėdyje).

Taigi Konstitucija nesuteikia pagrindo „atgaline data“ grąžinti į Lietuvos teisės sistemą teisinio reguliavimo, kuris Konstitucinio Teismo buvo pripažintas prieštaraujančiu aukštesnės galios teisiniu reguliavimui, *inter alia* (ir pirmiausia) nustatytam Konstitucijoje, taip pat kvestionuoti ir anuliuoti atitinkamų Konstitucinio Teismo nutarimų, išvadų, sprendimų, kurie buvo konstituciškai pagrįsti tuo metu, kai buvo priimti. Kitaip aiškinant būtų ne tik nepaisoma Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių konstitucinės justicijos – konstitucinės teisminės kontrolės – institutą, *inter alia* Konstitucinio Teismo sprendimų neskundžiamumą ir galutinumą, bet ir paneigiama Konstitucijos stabilumas, Konstitucinio Teismo sprendimų prognozuojamumas, įvairių teisės subjektų teisėti lūkesčiai, kurie tokiais sprendimais yra sukuriami.

9. TEISMAI. PROKURATŪRA

9.1. TEISMAI

9.1.1. Teisminės valdžios konstitucinė paskirtis

Teismų funkcija – vykdyti teisingumą (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Teisingumo vykdymas – teismų funkcija, lemianti šios valdžios vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje ir teisėjų statusą. Jokia kita valstybės institucija ar pareigūnas negali vykdyti šios funkcijos.

Teisminė valdžia

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis).

Teismai – jurisdikcinės institucijos – vykdo teisminę valdžią, kuri, kaip ir įstatymų leidžiamoji bei vykdomoji valdžios, yra visavertė valstybės valdžia, viena iš Konstitucijoje įtvirtintų valstybės valdžių. Vykdyti teisingumą – teisminės valdžios paskirtis ir konstitucinė kompetencija.

Nuo kitų valstybės valdžių teisminė valdžia skiriasi *inter alia* tuo, kad ji yra formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2001 m. liepos 12 d. nutarimai, 2004 m. kovo 31 d. išvada).

Visuomenės pasitikėjimas teismais – teisminės valdžios veiksmingos veiklos sąlyga

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas

Teismai, būdami viena iš valstybės valdžių – teisminę valdžią – įgyvendinančių, teisingumą vykdančių institucijų, turi veikti taip, kad visuomenė jais pasitiktų. Visuomenės pasitikėjimas teismais yra svarbus demokratinės teisinės valstybės, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės elementas, reikšminga teisminės valdžios veiksmingos veiklos sąlyga. Visuomenės pasitikėjimą teismais lemia įvairūs veiksniai, *inter alia* teisėjų kvalifikacija, jų profesionalumas, sugebėjimas spręsti bylas vadovaujantis ne tik įstatymu, bet ir teise, tinkamo teisinio proceso užtikrinimas, pagarba procese dalyvaujantiems asmenims, racionalus teisinis baigiamųjų teismo aktų argumentavimas (motyvavimas), baigiamųjų teismo aktų aiškumas byloje dalyvaujantiems asmenims ir kt. Teisėjams keliami ir itin dideli etinio bei moralinio pobūdžio reikalavimai: jų reputacija turi būti nepriekaištinga; teisėjo elgesys – tiek susijęs su tiesioginiu pareigų atlikimu, tiek su jo veikla, kuri nėra susijusi su jo pareigomis, – neturi kelti abejonų dėl jo nešališkumo ir nepriklausomumo; teisėjas savo pareigas atlikti, taip pat elgtis turi taip, kad savo poelgiu nepažemintų teisėjo vardo.

Teismų funkcija – vykdyti teisingumą (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 25 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalį, kurioje nustatyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai, ne kartą yra konstatavęs

(*inter alia* 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2006 m. birželio 6 d., 2006 m. lapkričio 27 d., 2007 m. spalio 24 d., 2008 m. sausio 21 d. nutarimuose), kad teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti žmogaus teises ir laisves. Iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies teismams kyla pareiga teisingai ir objektyviai išnagrinėti bylas, priimti motyvuotus ir pagrįstus sprendimus (Konstitucinio Teismo *inter alia* 2007 m. gegužės 15 d., 2008 m. rugsėjo 17 d., 2011 m. sausio 31 d. nutarimai). Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, kad konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas; konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet, svarbiausia, tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie savo turiniu nėra neteisingi. Kaip ne kartą konstatuota Konstitucinio Teismo aktuose, vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija (Konstitucinio Teismo *inter alia* 2006 m. rugsėjo 21 d., 2008 m. sausio 21 d., 2011 m. sausio 31 d. nutarimai).

Teismų funkcija – vykdyti teisingumą (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas

Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai.“

Teisingumo vykdymas – teismų funkcija, lemianti šios valdžios vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje ir teisėjų statusą. Jokia kita valstybės institucija ar pareigūnas negali vykdyti šios funkcijos (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2011 m. balandžio 7 d. nutarimai). Teisingumas vykdomas taikant specialias procesines formas, kurių paskirtis – užtikrinti asmens teises teismo procese, palengvinti nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes, priimti teisingą sprendimą (Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 109 straipsnį, yra ne kartą konstatavęs (*inter alia* 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2006 m. birželio 6 d., 2012 m. rugsėjo 25 d. nutarimuose), kad teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti žmogaus teises ir laisves. Konstitucinė teisingumo vykdymo samprata suponuoja ir tai, kad teismai bylas turi spręsti tik griežtai laikydamiesi įstatymuose nustatytų procesinių bei kitų reikalavimų ir neperžengdami savo jurisdikcijos ribų, neviršydami kitų įgaliojimų (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. spalio 24 d. nutarimai). Iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies teismams kyla pareiga teisingai ir objektyviai išnagrinėti bylas, priimti motyvuotus ir pagrįstus sprendimus (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d., 2008 m. rugsėjo 17 d., 2011 m. sausio 31 d., 2012 m. rugsėjo 25 d. nutarimai).

Teismų funkcija – vykdyti teisingumą

Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 6 d. nutarimas

Teisingumo vykdymas – teismų funkcija, lemianti šios valdžios vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai). Teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą,

garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti žmogaus teises ir laisves. Pagal Konstituciją teismams kyla pareiga teisingai ir objektyviai išnagrinėti bylas, priimti motyvuotus ir pagrįstus sprendimus (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d., 2008 m. sausio 21 d., 2009 m. balandžio 10 d. nutarimai).

Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, jog konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas; konstitucinė teisingumo samprata supponuoja ne formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet tokius teismo sprendimus, kurie savo turiniu nėra neteisingi; vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d., 2012 m. rugsėjo 25 d. nutarimai, 2013 m. liepos 3 d. sprendimas).

Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje ne kartą yra konstatavęs, jog negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad būtų neleidžiama teismui, atsižvelgus į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes ir vadovaujantis teise, nenusižengiant iš Konstitucijos kylantiems teisingumo, protingumo imperatyvams, priimti teisingą sprendimą byloje ir šitaip įvykdyti teisingumą; antraip būtų apriboti ar net paneigti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 109 straipsnio, kylantys teismo įgaliojimai vykdyti teisingumą, nukrypta nuo teismo, kaip Lietuvos Respublikos vardu teisingumą vykdančios institucijos, konstitucinės sampratos, taip pat nuo konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo principų (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d., 2011 m. sausio 31 d., 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimai).

9.1.2. Teismų sistemos

Teismų sistemos

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Teismai, kurie pagal Konstituciją vykdo teisminę valdžią Lietuvoje, yra priskirtini ne vienai, bet dviem arba (jeigu tai, paisant Konstitucijos, yra nustatyta atitinkamuose įstatymuose) daugiau teismų sistemų.

Bendrosios kompetencijos teismų sistema

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Pagal Konstituciją bendrosios kompetencijos teismų sistemą, kaip institucijų sistemą, sudaro keturių grandžių teismai: pirmoji (žemiausioji) grandis – apylinkių teismai, antroji grandis – apygardų teismai, trečioji grandis – Lietuvos apeliacinis teismas, ketvirtoji (aukščiausioji) grandis – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, turi diskreciją sudaryti tiek apylinkių bei apygardų teismų, kiek, jo manymu, yra reikalinga, ir nustatyti tokią jų kiekybinę sudėtį, kokia, jo manymu, yra būtina, kad būtų tinkamai, laiku vykdomas teisingumas, taip pat apibrėžti tokias atitinkamų apygardų bei apylinkių teismų veiklos teritorijų ribas, kokios, jo manymu, yra būtinos, kad būtų tinkamai, laiku vykdomas teisingumas.

Konstitucijoje (*inter alia* Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje) ne tik yra nustatyta keturių grandžių bendrosios kompetencijos teismų sistema (kaip institucijų sistema), bet ir yra įtvirtinti bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos, kaip bylų teisminio nagrinėjimo procesinių pakopų sistemos, pagrindai. Iš Konstitucijos kylanti bendrosios kompetencijos teismų instancinė sistema supponuoja tai, kad bet kurį pirmosios instancijos bendrosios kompetencijos teismo baigiamąjį aktą turi būti galima nustatyta tvarka apskųsti

bent vienos aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismui. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad teismų instancinės sistemos paskirtis yra šalinti galimas žemesnių instancijų teismų klaidas, neleisti, kad būtų įvykdytas neteisingumas, ir šitaip apsaugoti asmens, visuomenės teisės ir teisėtus interesus (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Tad bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos paskirtis – sudaryti prielaidas aukštesnės instancijos teismuose ištaisyti bet kurias fakto (t. y. teisiškai reikšmingų faktų nustatymo ir vertinimo) ar bet kurias teisės (t. y. teisės taikymo) klaidas, kurias dėl kokių nors priežasčių gali padaryti žemesnės instancijos teismas, ir neleisti, kad kokioje nors bendrosios kompetencijos teismų nagrinėtoje civilinėje, baudžiamojoje ar kitos kategorijos byloje būtų įvykdytas neteisingumas. Minėtas žemesnės instancijos teismų klaidų ištaisyimas ir su tuo susijęs kelio neteisingumui užkirtimas yra atitinkamos bylos šalių ir visuomenės apskritai pasitikėjimo ne tik atitinkamą bylą nagrinėjančiu bendrosios kompetencijos teismu, bet ir visa bendrosios kompetencijos teismų sistema *conditio sine qua non*.

<...>

Keturių grandžių bendrosios kompetencijos teismų sistemos nustatymas ir bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos pagrindų įtvirtinimas Konstitucijoje savaime nereikia, kad įstatymų leidėjas yra konstituciškai įpareigotas įstatymu sukurti būtent keturias teismines instancijas (kaip bylų proceso pakopas, o ne kaip institucines grandis), t. y. kad jis turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį kiekvieną bylą būtų galima išnagrinėti apylinkės teisme, apygardos teisme, Lietuvos apeliaciniame teisme ir Lietuvos Aukščiausiąjame Teisme. Priešingai, daugelyje demokratinių teisinių valstybių yra susiklosčiusi ir nėra kvestionuojama tokia bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos tradicija, kai šie teismai sudaro trijų pakopų instancinę sistemą: toje sistemoje yra skiriamas bylų nagrinėjimas pirmosios instancijos teisme, apeliacinės instancijos teisme (kai *inter alia* iš naujo tiriami ir vertinami bylos išsprendimui reikšmės turintys faktai) ir kasacinės instancijos teisme (kai jokie bylos išsprendimui reikšmės turintys faktai nėra iš naujo nustatinėjami, nes tai jau yra padaręs apeliacinės instancijos teismas, bet yra iš naujo sprendžiami teisės taikymo klausimai). Būtent tokia – trijų pakopų – bendrosios kompetencijos teismų instancinė sistema įstatymais yra įtvirtinta ir Lietuvoje. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi diskreciją nustatyti (vadovaudamasis *inter alia* tikslingumo sumetimais), kurios civilinės, baudžiamosios ar kitų kategorijų bylos turi būti pirmąja instancija nagrinėjamos apylinkės, o kurios – apygardos teismuose; įstatymų leidėjas taip pat turi tam tikrą diskreciją nustatyti (vadovaudamasis *inter alia* tikslingumo sumetimais), ar apeliacinis procesas turi vykti vien Lietuvos apeliaciniame teisme, ar ir apygardos teismuose. Tačiau pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo ir formuoti tokios teismų praktikos, kuriais būtų ištrintas esminis skirtumas tarp bylų proceso pirmosios instancijos teisme, bylų proceso apeliacinės instancijos teisme ir (arba) bylų proceso kasacinės instancijos teisme, taip pat nustatyti tokio teisinio reguliavimo ir formuoti tokios teismų praktikos, kuriais būtų paneigta Lietuvos apeliacinio teismo, kaip apeliacinės instancijos teismo, ir (arba) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, kaip kasacinės instancijos teismo, konstitucinė prigimtis.

<...>

Konstitucinės teisingumo vykdymo ir bendrosios kompetencijos teismų sistemos sampratos suponuoja tai, kad įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad kiekvienas tam tikros instancijos bendrosios kompetencijos teismas pagal įstatymus vykdytų būtent tas funkcijas, kurios yra būdingos tos instancijos bendrosios kompetencijos teismams. Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip savo 2006 m. sausio 16 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, įstatymų leidėjas įstatymu turi nustatyti tokius visų

instancijų bendrosios kompetencijos teismų įgaliojimus (jurisdikciją), kurie būtų konstituciškai pagrįsti, taip pat kad konstitucinė teisingumo vykdymo samprata suponuoja ir tai, kad teismai bylas turi spręsti tik griežtai laikydamiesi įstatymuose nustatytų procesinių bei kitų reikalavimų ir neperžengdami savo jurisdikcijos ribų, neviršydami kitų įgaliojimų. Taigi kiekvienas tam tikros instancijos bendrosios kompetencijos teismas privalo pagal įstatymus vykdyti būtent tas funkcijas, kurios yra įstatymu priskirtos tos instancijos bendrosios kompetencijos teismams.

Šiame kontekste pažymėtina, kad iš Konstitucijos kylančios bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos negalima interpretuoti kaip hierarchinės, nes nė vienas žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismas nėra administraciniu arba organizaciniu atžvilgiu ar kaip nors kitaip pavaldus jokiam aukštesnės instancijos teismui: pirmosios instancijos bendrosios kompetencijos teismai nėra pavaldūs nei apeliacinės, nei kasacinės instancijos bendrosios kompetencijos teismams, o Lietuvos apeliacinis teismas nėra pavaldus Lietuvos Aukščiausiam Teismui.

Iš Konstitucijos kylančios bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos negalima interpretuoti ir kaip varžančios žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų procesinį savarankiškumą: nors <...> pagal Konstituciją žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, apskritai yra saistomi aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimų – precedentų tų kategorijų bylose, aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai (ir tų teismų teisėjai) negali kištis į žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjamas bylas, teikti jiems kokių nors privalomų ar rekomendacinio pobūdžio nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos ir pan.; tokie nurodymai (nesvarbu, privalomi ar rekomendacinio pobūdžio) Konstitucijos atžvilgiu būtų vertintini kaip atitinkamų teismų (teisėjų) veikimas *ultra vires*. Pagal Konstituciją teismų praktika formuojama tik teismams patiems sprendžiant bylas. Kitoks Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių bendrosios kompetencijos teismų instancinę sistemą, aiškinimas, taip pat tuo kitokiu šių Konstitucijos nuostatų aiškinimu grindžiamas teisinis reguliavimas sudarytų prielaidas aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismams (ar jų teisėjams) priiimti Konstitucijoje jiems nenumatytas funkcijas, Konstitucijoje nenustatytus įgaliojimus, paneigtų Konstitucijoje įtvirtintą teismų nepriklausomumą, pažeistų Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalies nuostatą, kad teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, šio straipsnio 3 dalies nuostatą, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo. Pažymėtina ir tai, kad privalomų ar rekomendacinio pobūdžio nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos ir pan., davimas žemesnės instancijos teismams suvaržytų ir pačių tuos nurodymus duodančių aukštesnės instancijos teismų galimybes nešališkai peržiūrėti, jeigu to prireiktų, atitinkamas bylas apeliacine arba kasacine tvarka.

Konstitucijos 111 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad teismų sudarymą ir kompetenciją nustato Teismų įstatymas. Taigi Konstitucija ne tik įpareigoja įstatymų leidėją visų Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje nurodytų Lietuvos Respublikos teismų steigimą ir kompetenciją (taigi ir bendrosios kompetencijos teismų statusą, formavimą, įgaliojimų vykdymą (veiklą) bei jo garantijas, šių teismų teisėjų statusą ir t. t.) nustatyti įstatymu, bet ir *expressis verbis* įtvirtina to įstatymo pavadinimą – tai Teismų įstatymas. Kartu pažymėtina, kad toks konstitucinis teisinis reguliavimas savaime nereiškia, jog tam tikri su minėtais santykiais susiję santykiai apskritai negali būti reguliuojami ir kitais įstatymais. Bet pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas minėtus santykius, turi paisyti Konstitucijos, *inter alia* joje įtvirtintų bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos pagrindų.

Specializuoti teismai

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti įsteigti specializuoti teismai. Kartu paminėtina, kad teismai su ypatingais įgaliojimais taikos metu Lietuvos Respublikoje negali būti steigiami (Konstitucijos 111 straipsnio 3 dalis).

Pažymėtina, kad reguliuodamas su specializuotų teismų steigimu ir veikla susijusius santykius įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių teismų instancinės sistemos pagrindus. Šiame kontekste pabrėžtina, kad, kaip savo 2006 m. sausio 16 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, teismų instancinė sistema yra įtvirtinta *inter alia* Konstitucijos 111 straipsnio 1 ir 2 dalyse (bet ne tik šiose Konstitucijos nuostatose). Konstitucija, jeigu jos nuostatos aiškinamos sistemškai, suponuoja tai, kad instancinė sistema yra nustatyta ne tik bendrosios kompetencijos teismams, bet ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtiems specializuotiems teismams.

Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, turi plačią diskrečiją spręsti (vadovaudamasis *inter alia* tikslingumo sumetimais), kokių kategorijų byloms nagrinėti turi būti įsteigti specializuoti teismai, nustatyti kiekvienos kategorijos byloms nagrinėti skirtų specializuotų teismų sistemą, kiekybinę sudėtį ir santykius su bendrosios kompetencijos teismais bei kitų kategorijų byloms nagrinėti skirtais specializuotais teismais, *inter alia* tai, ar tam tikrų kategorijų byloms nagrinėti skirti specializuoti teismai sudarys autonomišką, nuo bendrosios kompetencijos teismų ir kitų kategorijų byloms nagrinėti skirtų specializuotų teismų atribotą sistemą, ar bus su jomis (ar viena iš jų) kaip nors susiję organizaciniu, procesiniu ar koku nors kitu atžvilgiu. Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų instancinė sistema, palyginti su bendrosios kompetencijos teismų instancine sistema, gali turėti tam tikrų ypatumų.

Tačiau įstatymų leidėjas pagal Konstituciją negali sukurti tokios pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų sistemos ar (jeigu bylų, kurioms nagrinėti sukuriami atskiri specializuoti teismai, kategorijų būtų ne viena) sistemos, kuri (kurios) iš esmės pakeistų Konstitucijoje imperatyviai nustatytą bendrosios kompetencijos teismų sistemą, perimtų daugumą bendrosios kompetencijos teismų sistemos funkcijų.

Pabrėžtina, kad šiame Konstitucinio Teismo nutarime aptarti iš Konstitucijos kylančios bendrosios kompetencijos teismų veiklos bei tos veiklos teisinio reguliavimo imperatyvai yra *mutatis mutandis* taikytini ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų veiklai bei jos teisiniam reguliavimui. Tai pasakytina apie iš Konstitucijos kylančius reikalavimus, susijusius *inter alia*: su galimybės teismo baigiamąjį aktą nustatyta tvarka apskųsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui užtikrinimu; su vienodos teismų praktikos (grindžiamos maksima, kad tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat) formavimu ir iš to kylančiu teismų sprendimų prognozuojamumu, taigi su teismų jurisprudencijos tęstinumu; su teismų (*inter alia* aukščiausiosios instancijos) susaistymu esamais precedentais; su teismų praktikos koregavimu ir naujų teismo precedentų kūrimu tik tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, ir visais atvejais deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojant; su kiekvieno tam tikros instancijos teismo priederme pagal įstatymus vykdyti būtintą tas funkcijas, kurios yra priskirtos tos instancijos teismams, ir nepažengti savo jurisdikcijos ribų, neviršyti kitų įgaliojimų; su žemesnės instancijos teismų organizaciniu ir kitoku nepavaldumu jokiai aukštesnės instancijos teismui ir procesiniu savarankiškumu bei teismų praktikos formavimu teismams patiems sprendžiant bylas, ir kt.

Pabrėžtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, steigdamas specializuotus teismus, taip pat privalo nustatyti, kokia tvarka bus sprendžiama bylų teisingumo konkurencija tarp specializuotų teismų ir bendrosios kompetencijos teismų, taip pat (jeigu bylų, kurioms nagrinėti sukuriama atskiri specializuoti teismai, kategorijų būtų ne viena) tarp vienos kategorijos byloms nagrinėti skirtų specializuotų teismų ir kitos kategorijos byloms nagrinėti skirtų specializuotų teismų. Be to, įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris ne tik užtikrintų vienodos teismų praktikos formavimą kurioje nors atskiroje tam tikros kategorijos byloms nagrinėti skirtų specializuotų teismų sistemoje, bet ir neleistų atsirasti teismų praktikos nenuoseklumams, prieštaravimams tarp specializuotų teismų ir bendrosios kompetencijos teismų, taip pat (jeigu bylų, kurioms nagrinėti sukuriama atskiri specializuoti teismai, kategorijų būtų ne viena) tarp vienos kategorijos byloms nagrinėti skirtų specializuotų teismų ir kitos kategorijos byloms nagrinėti skirtų specializuotų teismų. Išvengti teismų praktikos nenuoseklumų, prieštaravimų tarp specializuotų teismų ir bendrosios kompetencijos teismų, taip pat (jeigu bylų, kurioms nagrinėti sukuriama atskiri specializuoti teismai, kategorijų būtų ne viena) tarp vienos kategorijos byloms nagrinėti skirtų specializuotų teismų ir kitos kategorijos byloms nagrinėti skirtų specializuotų teismų gali padėti *inter alia* toks teisinis reguliavimas (bylų teisingumo nustatymas), kai tam tikrų kategorijų bylos gali būti nagrinėjamos tik aiškiai nurodytuose bendrosios kompetencijos ar specializuotuose teismuose ir negali būti nagrinėjamos ir bendrosios kompetencijos, ir specializuotuose teismuose arba (jeigu bylų, kurioms nagrinėti sukuriama atskiri specializuoti teismai, kategorijų būtų ne viena) ir vienos kategorijos byloms nagrinėti skirtuose specializuotuose teismuose, ir kitos kategorijos byloms nagrinėti skirtuose specializuotuose teismuose.

Teismų sistemos

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

Teismai, kurie pagal Konstituciją vykdo teisminę valdžią Lietuvoje, yra priskirtini ne vienai, bet dviem arba (jeigu tai, paisant Konstitucijos, yra nustatyta atitinkamuose įstatymuose) daugiau teismų sistemų. Šiuo metu pagal Konstituciją ir įstatymus Lietuvoje yra trys teismų sistemos: 1) Konstitucinis Teismas vykdo konstitucinę teisminę kontrolę; 2) Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje nurodyti Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai sudaro bendrosios kompetencijos teismų sistemą; 3) pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti įsteigti specializuoti teismai – šiuo metu įstatymais yra įsteigta ir veikia viena specializuotų teismų, būtent administracinių, sistema, kurią sudaro Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ir apygardų administraciniai teismai (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai).

Teismų sistemų sąsajos

Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas

<...> tarp bendrosios kompetencijos bei pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų sistemų ir konstitucinės justicijos institucijos Konstitucinio Teismo esama reikšmingų sąsajų, *inter alia*: kiekvienas bendrosios kompetencijos ir specializuotas teismas (jo teisėjas), kaip pareiškėjas, turi įgaliojimus Konstitucijoje (106 straipsnio 1, 2, 3 dalys, 110 straipsnio 2 dalis) nustatyto pagrindu inicijuoti konstitucinės justicijos bylas Konstituciniame Teisme; visus bendrosios kompetencijos teismus – Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, Lietuvos apeliacinį teismą, apygardų ir apylinkių teismus, taip pat specializuotus teismus (Lietuvos vyriausiąjį administracinį teismą ir apygardų administracinius teismus)

saisto Konstitucijos 107 straipsnyje įtvirtintas Konstitucinio Teismo sprendimų jo kompetencijai priskirtais klausimais galutimumas ir neskundžiamumas; visi bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai yra saistomi Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuotos oficialios konstitucinės doktrinos ir kt. Tačiau organizaciniu ir administraciniu atžvilgiais minėtos teismų sistemos – Konstitucinis Teismas, vykdamas konstitucinę teisminę kontrolę, ir bendrosios kompetencijos bei pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigti specializuoti teismai – Konstitucijoje yra atskirtos.

9.1.3. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas, jo garantijos

Teisėjo ir teismų nepriklausomumas

Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas

Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi.“

Teisėjo ir teismų nepriklausomumas – vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų. Tokioje valstybėje socialinis teisminės valdžios vaidmuo yra toks, kad teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti žmogaus teises ir laisves.

Pažymėtina, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas nėra savitikslis dalykas – tai yra būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga. Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, teisė, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas. Taigi svarbiausias kriterijus, kuriuo būtina vadovautis vertinant teisėjo ir teismų nepriklausomumą, yra tas, kad nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena svarbiausių teisėjo ir teismo pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos žmogaus teisės turėti nešališką ginčo arbitrą (Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas).

Atsižvelgiant į Konstitucijos preambulėje įtvirtintą atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekį, Konstitucijos 5 straipsnį ir kitų straipsnių normas, nustatančias valdžių padalijimą, galima skirti du neatsiejamus teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aspektus.

Šis principas visų pirma reiškia teisėjo ir teismų, vykdančių teisingumą, nepriklausomumą. Pagal Konstitucijos 109 straipsnį teisėjai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi ir klauso tik įstatymo. Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo nustatytą atsakomybę. Teisėjo procesinis nepriklausomumas yra būtina nešališko ir teisingo bylos išnagrinėjimo sąlyga.

Kita vertus, teisėjas ir teismai nėra pakankamai nepriklausomi, jei neužtikrintas teismų, kaip teisminės valdžios institucijų sistemos, nepriklausomumas. Pagal valdžių padalijimo principą visos valdžios yra savarankiškos, nepriklausomos, galinčios atsverti viena kitą. Teisminė valdžia, būdama savarankiška, negali būti priklausoma nuo kitų valdžių dar ir dėl to, kad ji vienintelė formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu. Tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų valdžių, teisminė valdžia gali įgyvendinti savo funkciją – vykdyti teisingumą.

Teisminės valdžios visavertiškumas ir nepriklausomumas suponuoja jos savivaldą. Teisminės valdžios savivalda apima ir teismų darbo organizavimą, taip pat teisėjų profesinio korpuso veiklą.

Teismų organizacinis savarankiškumas ir savivalda – svarbios realaus teisminės valdžios nepriklausomumo garantijos. Kitų valdžios institucijų konstitucinė pareiga – gerbti Konstitucijoje įtvirtintą teismų nepriklausomumą. Pažymėtina, kad teismų veiklą užtikrina Konstitucija, jai neprieštaraujantys įstatymai ir kiti teisės aktai. Valstybės pareiga – sudaryti teismams tinkamas darbo sąlygas. Tačiau ši aplinkybė nereiškia, kad nustatant konkrečius kitų valdžios institucijų įgaliojimus santykiuose su teismine valdžia galima paneigti Konstitucijoje įtvirtintą valdžių padalijimą bei teismo, kaip visavertės ir veikiančios nepriklausomai nuo kitų valdžių, valdžios esmę.

Užtikrinant teisėjo ir teismų nepriklausomumą ypač svarbu aiškiai atriboti teismų veiklą nuo vykdomosios valdžios. Konstitucija draudžia vykdomajai valdžiai kištis į teisingumo vykdymą, daryti teismams kokį nors poveikį ar vertinti teismų darbą nagrinėjant bylas, juo labiau – nurodinėti, kaip turėtų būti vykdomas teisingumas. Teismų administravimas ir drausminių priemonių taikymas teisėjams turi būti organizuojamas taip, kad nebūtų pažeidžiamas realus teisėjų nepriklausomumas.

Pagal Konstituciją teismų veikla nėra ir negali būti laikoma valdymo sritimi, priskirta kuriai nors vykdomosios valdžios institucijai. Vykdomosios valdžios institucijoms gali būti nustatomi tik įgaliojimai, skirti sudaryti sąlygas teismams veikti. Teismai už savo veiklą vykdam teisingumą neatsiskaito kitoms valdžios institucijoms ar pareigūnams. Tik nepriklausoma teismų institucinė sistema gali laiduoti teismo organizacinį, o kartu ir teisėjo procesinį savarankiškumą.

Organizacinio teismų savarankiškumo materialinis pagrindas – jų finansinis nepriklausomumas nuo vykdomosios valdžios sprendimų. Pažymėtina, kad finansinį teismų nepriklausomumą užtikrina toks teisinis reguliavimas, kai lėšos teismų sistemai ir kiekvienam teismui yra skiriamos įstatymu patvirtintame valstybės biudžete. Teismų organizacinio nepriklausomumo garantavimas yra viena esminių prielaidų žmogaus teisėms užtikrinti.

Būti nepriklausomam teisėją įpareigoja ir priesaika, kurią pagal Konstitucijos 112 straipsnio 6 dalį jis duoda prieš pradėdamas eiti savo pareigas. Teisėjas prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai, vykdyti teisingumą tik pagal įstatymus, ginti žmogaus teises, laisves ir teisėtus interesus, visada būti sąžiningas, humaniškas ir savo elgesiu nepakenkti teisėjo vardui.

Pagal Konstitucijos 115 straipsnį teisėjai atleidžiami iš pareigų įstatymo nustatyta tvarka, kai savo poelgiu pažemino teisėjo vardą, taip pat kai įsiteisėja juos apkaltinę teismų nuosprendžiai. Konstitucijos 74 ir 116 straipsniuose nustatyta, kad Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, taip pat Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą arba priesaikos sulaužymą, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas gali pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Teisėjo elgesys, susijęs su tiesioginiu pareigų atlikimu, taip pat jo veikla, nesusijusi su jo pareigomis, neturi kelti jokių abejonių dėl jo nepriklausomumo ir nešališkumo.

Kita garantija, kad teisėjai tinkamai vykdys teisingumą, yra jų kvalifikacija: teisėjais turi būti skiriami tik asmenys, turintys aukštą teisinę kvalifikaciją ir gyvenimo patirtį. Jų reputacija turi būti nepriekaištinga.

Tai reiškia, kad teisėjams keliami ypatingi profesiniai ir etiniai reikalavimai. Teisėjas turi jausti didelę atsakomybę už tai, kaip jis vykdo teisingumą – atlieka Konstitucijoje jam nustatytą priedermę.

Teisėjo ir teismų nepriklausomumas (Konstitucijos 109 straipsnis)*Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas*

Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Teisingumo vykdymo funkcija lemia teisėjo ir teismų nepriklausomumą. Konstitucijos 109 straipsnio 2 ir 3 dalyse nustatyta, kad teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo. Taigi teisėjas gali vykdyti teisingumą tik būdamas nepriklausomas nuo byloje dalyvaujančių šalių, valstybinės valdžios institucijų, pareigūnų, politinių ir visuomeninių susivienijimų, fizinių ir juridinių asmenų.

Analizuojant teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą būtina pažymėti, kad nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena svarbiausių teisėjo ir teismo pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos asmens teisės turėti nepriklausomą ir nešališką ginčo arbitrą. Visos valstybinės valdžios institucijos privalo gerbti ir užtikrinti šią Konstitucijoje garantuotą asmens teisę. Į šią aplinkybę būtina atsižvelgti vertinant teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijas.

Teisėjo nepriklausomumas yra užtikrinamas nustatant teisėjo įgaliojimų trukmės neličiamumo, teisėjo asmens neličiamumo, teisėjo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas, įtvirtinant teisminės valdžios, kaip visavertės, savivaldą, finansinį ir materialinį techninį aprūpinimą (Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 1996 m. balandžio 18 d., 1996 m. gruodžio 19 d., 1999 m. vasario 5 d., 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimai, 2000 m. sausio 12 d. sprendimas).

<...>

Konstitucijoje įtvirtintas teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas reiškia, kad įstatymų leidėjui tenka pareiga nustatyti tokią visumą teisėjo ir teismų nepriklausomumą užtikrinančių garantijų, kurios užtikrintų teismo nešališkumą priimant sprendimą, neleistų kištis į teisėjo ar teismo veiklą įgyvendinant teisingumą.

Konstitucijoje įtvirtinta specifinė teismo funkcija, teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas lemia ir teisėjo teisinį statusą. Pažymėtina, kad teisminė valdžia yra formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu. „Teisėjas pagal jo atliekamas pareigas negali būti priskirtas prie valstybės tarnautojų. Iš jo negali būti reikalaujama vykdyti kokią nors politikos kryptį. Teismų praktiką formuoja tik patys teismai, taikydami teisės normas. Žmogaus teises ir laisves teisėjas užtikrina tuo, kad vykdo teisingumą remdamasis Konstitucija ir įstatymais“ (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

<...>

Nei teisinės valstybės principas, nei valdžių padalijimas, nei teisėjo ar teismų nepriklausomumas nėra savitiksliai dalykai. Jų prasmingumą atskleidžia žmogaus teisių apsauga, socialinės santarvės užtikrinimas ir visuomenėje išylančių konfliktų teisinis sprendimas. Teisėjas nagrinėja bylas, kuriose susiduria darbuotojo ir darbdavio, piliečio ir pareigūno, komercinė ūkine veikla užsiimančio subjekto ir vartotojo, asmens ir valstybės interesai. Ypač svarbu laiduoti nešališką teisminę gynybą nuo neteisėtų valdžios institucijų ir pareigūnų veiksmų. Tai dar kartą patvirtina teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų svarbą.

Kartu Konstitucinis Teismas pažymi, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų sistema nesudaro jokių priedaidų, kuriomis prisidengdamas teisėjas galėtų vengti tinkamai atlikti savo pareigas, aplaidžiai nagrinėtų bylas, neetiškai elgtųsi su byloje dalyvaujančiais asmenimis, pažeistų žmogaus teises ir orumą. Teisėjai turi saugoti savo profesijos garbę ir prestižą. Todėl teisminės valdžios savireguliacijos ir savivaldos sistema privalo užtikrinti, kad

teisėjai deramai atliks savo pareigas, kad kiekvienas neteisėtas ar neetiškas teisėjo poelgis bus deramai įvertintas.

Teisėjų nepriklausomumo garantija – teisėjo pareigų nesuderinamumas su kitomis pareigomis ar darbu (Konstitucijos 113 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas

Konstitucijos 113 straipsnyje 1 dalyje yra įtvirtintas teisėjo pareigų nesuderinamumas su jokiais kitomis renkamomis ar skiriamomis pareigomis, su darbu verslo, komercijos ir kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse. Teisėjas gali gauti tik teisėjo atlyginimą, mokamą iš valstybės biudžeto. Jokio kito atlyginimo, išskyrus užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą, jis negali gauti.

Teisėjo pareigų nesuderinamumą su kitomis pareigomis ar kitu darbu lemia ypatinga teisėjo, taip pat teismo, kaip vienos iš valstybės valdžių, teisinė padėtis. Nustatytu draudimu siekiama užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir nešališkumą – būtinas teisingumo įgyvendinimo sąlygas. Kartu pažymėtina, kad teisėjų pareigų nesuderinamumas su kitomis pareigomis ar darbu suponuoja ir valstybės pareigą nustatyti teisėjo orumą bei profesinį statusą atitinkantį atlyginimą ir socialines garantijas.

Draudimas kištis į teisėjo ar teismo veiklą (Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas

Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta: „Valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo numatytą atsakomybę.“

Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu draudimu kištis į teisėjo ar teismo veiklą siekiama užtikrinti teisėjo ir teismų nepriklausomumą. Teismas gali vykdyti teisingumą tik tuo atveju, kai teisėjas gali spręsti bylą nešališkai, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes ir įstatymo reikalavimus. Pažymėtina, kad pagal Konstituciją valstybinės valdžios ir valdymo institucijoms ne tik draudžiama daryti įtaką teisėjui ir teismams – joms taip pat tenka pareiga užtikrinti teisėjo ir teismų nepriklausomumą.

Teisėjų nepriklausomumo garantija – teisėjo imunitetas (Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas

Viena iš Konstitucijoje įtvirtintų teisėjų nepriklausomumo garantijų yra teisėjų imunitetas. Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo.

Teisminės valdžios ir kitų valstybės valdžių sąveika

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

Teisminės valdžios savarankiškumas, nepriklausomumas nereiškia, kad ji ir kitos valstybės valdžios – įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji – negali bendradarbiauti. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įgyvendinant bendruosius valstybės uždavinius, vykdant jos bendrąsias funkcijas tarp valstybės institucijų yra tarpfunkcinė partnerystė, taip pat tarpusavio kontrolė ir atsvara (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d., 1998 m. balandžio 21 d. nutarimai).

Pabrėžtina, kad valstybės valdžių sąveika negali būti traktuojama kaip jų priešprieša ar konkurencija, vadinasi, ir stabdžiai bei atsvaros, kuriuos teisminė valdžia (jos institucijos) ir kitos valstybės valdžios (jų institucijos) turi viena kitos atžvilgiu, negali būti traktuojami kaip valdžių priešpriešos mechanizmai. Konstitucijoje įtvirtintą valstybės valdžių sąveikos modelį apibūdina ir valstybės valdžių (jų institucijų) tarpusavio kontrolė bei atsvara, neleidžianti vienai valstybės valdžiai dominuoti kitos (kitų) atžvilgiu, ir jų bendradarbiavimas, žinoma, neperžengiant Konstitucijos nustatytų ribų – neįsiterpiančią į kitos valstybės valdžios įgaliojimų vykdymą.

Teisėjų nepriklausomumo garantija – įgaliojimų trukmės neliečiamumas

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

Viena iš teisėjo nepriklausomumo, įtvirtinto Konstitucijoje, garantijų yra jo įgaliojimų trukmės garantija (Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2001 m. liepos 12 d. nutarimai). Tik nepriklausomas teismas, taigi tik toks, kurio teisėjams garantuojamas jų įgaliojimų trukmės neliečiamumas, gali būti laikomas vykdančiu teisingumą taip, kaip reikalauja Konstitucija. Teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo garantija yra svarbi dar ir dėl to, kad teisėjas, kad ir kokios politinės jėgos būtų valdžioje, turi išlikti nepriklausomas ir nesitaikyti prie galimos politinių jėgų kaitos. Atvejai, kada teisėjas gali būti atleistas iš pareigų, ir atleidimo pagrindai yra įtvirtinti Konstitucijos 115 straipsnyje (taip pat Konstitucijos 74 ir 116 straipsniuose, numatančiuose galimybę aukštuosius teisėjus pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka). Pabrėžtina, kad šis teisėjo atleidimo pagrindų sąrašas yra išsamus (baigtinis), jis negali būti pakeistas ar papildytas įstatymu.

<...>

Pažymėtina, jog Konstitucijoje įtvirtintas teisėjo nepriklausomumo principas suponuoją tik tokių teisėjų įgaliojimų trukmės įstatyminių reguliavimą, kad skiriant teisėją jam būtų žinoma, kokia yra jo įgaliojimų trukmė (iki įstatyme nustatyto laiko arba kol sulauks įstatyme nustatyto pensinio amžiaus). Taigi teisėjo įgaliojimų trukmė negali priklausyti nuo jį paskyrusių valstybės valdžios institucijų būsimų sprendimų, grindžiamų laisva nuožiūra.

Teisėjų atlyginimų santykių teisinis reguliavimas (Konstitucijos 113 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas

<...> Sąvoka „teisėjo atlyginimas“ apima visas išmokas, mokamas teisėjui iš valstybės biudžeto (Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 12 d. sprendimas). Pagal Konstituciją teisėjų atlyginimai turi būti nustatomi įstatymu, jų dydžiai, kaip ir [kitos] teisėjams nustatytos materialinės bei socialinės garantijos, turi būti tokie, kad atitiktų teisėjo konstitucinį statusą ir jo orumą, teisėjų atlyginimai, jiems nustatytos materialinės bei socialinės garantijos gali būti diferencijuojamos pagal aiškius, *ex ante* žinomus kriterijus, nesusijusius su teisingumo vykdymu sprendžiant bylas (pavyzdžiui, pagal asmens darbo teisėju trukmę), teisėjo atlyginimas neturi priklausyti nuo jo darbo rezultatų. Pabrėžtina ir tai, kad, kaip savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Konstitucija draudžia mažinti teisėjų atlyginimus bei [kitas] socialines garantijas; bet kokie mėginimai mažinti teisėjo atlyginimą ar kitas socialines garantijas arba teismų finansavimo ribojimas yra traktuotini kaip kėsinimasis į teisėjų ir teismų nepriklausomumą (Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimai, 2000 m. sausio 12 d. sprendimas, 2001 m. liepos 12 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai).

Teisėjo ir teismų nepriklausomumas

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas

Teisėjo ir teismų nepriklausomumas, taip pat jų nešališkumas yra užtikrinama Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtinant teismų sistemos nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios (institucinis nepriklausomumas), įtvirtinant teisėjų procesinį nepriklausomumą, teismų organizacinį savarankiškumą ir savivaldą, teisėjų statusą, teisėjų asmens neliečiamybę, imunitetus, teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumą, teisėjų socialines (materialines) garantijas, taip pat nustatant draudimą valstybinės valdžios ir valdymo institucijoms, Seimo nariams ir kitiems pareigūnams, politinėms partijoms, politinėms ir visuomeninėms organizacijoms, piliečiams kištis į teisėjo ar teismo veiklą. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas, jų nešališkumas yra užtikrinama ir kitomis Konstitucijoje bei įstatymuose nustatytais garantijomis.

Teisėjų atlyginimo ir kitų socialinių garantijų apsauga (Konstitucijos 109 straipsnis, 111 straipsnio 4 dalis, 113 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas

<...> kaip savo 2001 m. liepos 12 d. nutarime konstatavo Konstitucinis Teismas, teisėjas, kuriam tenka pareiga nagrinėti visuomenėje kylančius konfliktus, taip pat ir asmens konfliktus su valstybe, turi būti ne tik aukštos profesinės kvalifikacijos bei nepriekaištingos reputacijos, bet ir materialiai nepriklausomas, saugus dėl savo ateities. Teisėjo atlyginimo ir kitų socialinių (materialinių) garantijų konstitucinės apsaugos imperatyvas kyla iš Konstitucijoje (*inter alia* jos 109 straipsnyje) įtvirtinto teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo, kuriuo siekiama teisingumą vykdančius teisėjus apsaugoti tiek nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių poveikio, tiek nuo kitų valdžios įstaigų ir pareigūnų, politinių ir visuomeninių organizacijų, komercinių ūkinių struktūrų, kitų juridinių ir fizinių asmenų įtakos. Konstitucinis Teismas 2001 m. liepos 12 d. nutarime taip pat pažymėjo, kad valstybei tenka pareiga nustatyti tokį teisėjo atlyginimą, kuris atitiktų teisminės valdžios ir teisėjo statusą, vykdomas funkcijas ir atsakomybę.

Iš Konstitucijos kylančios teisėjo nepriklausomumo principo socialinės (materialinės) garantijos (beje, įtvirtintos ir kitų demokratinių valstybių teisėje, taip pat įvairiuose tarptautiniuose aktuose) reiškia, kad valstybė turi pareigą užtikrinti teisėjui tokį socialinį (materialinį) aprūpinimą, kuris atitiktų teisėjo statusą jam einant pareigas, taip pat pasibaigus teisėjo kadencijai, t. y. įgaliojimų laikui (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas). Pagal Konstituciją teisėjams nustatytos materialinės ir socialinės garantijos turi būti tokios, kad atitiktų teisėjo konstitucinį statusą ir jo orumą (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas).

Taigi konstatuotina, kad įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų teisėjo ir teismų nepriklausomumą, *inter alia* teisėjo socialines (materialines) garantijas ne tik teisėjui einant pareigas, bet ir nutrūkus jo įgaliojimams. Tai darydamas įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos normų ir principų. Teisėjo socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus teisėjo įgaliojimams gali būti įvairios, *inter alia* periodiškai mokamos išmokos, taip pat vienkartinės išmokos ir t. t. Tokių garantijų nustatymo konstitucinis pagrindas yra išskirtinis teisėjo konstitucinis statusas, kurį lemia teisingumo vykdymo funkcija, todėl jos gali priklausyti tik nuo su teisėjo konstituciniu statusu susijusių aplinkybių, tačiau negali būti traktuojamos kaip pakeičiančios kitas socialines (materialines) garantijas, kurios buvusiam teisėjui turi būti užtikrinamos kitais pagrindais, taip pat ir tais, kurie yra

bendri visiems dirbantiems asmenims. Taip pat pabrėžtina, kad teisėjo socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus jo įgaliojimams turi būti realios, o ne vien nominalios.

<...>

<...> jeigu įstatymų leidėjas įtvirtina tokią teisėjo socialinę (materialinę) garantiją nutrūkus teisėjo įgaliojimams kaip teisėjo pensija, jis, paisydamas Konstitucijos, gali nustatyti ir atvejus, kai teisėjo pensija (kuri yra siejama su teisėjo konstituciniu statusu) buvusiam teisėjui yra neskiriama ir (arba) paskirtoji teisėjų valstybinė pensija buvusiam teisėjui nebemokama.

Ypač pabrėžtina, kad visi tokie atvejai turi būti grindžiami Konstitucija; įstatymu nustatant atvejus, kai teisėjo pensija buvusiam teisėjui yra neskiriama, turi būti atsižvelgiama *inter alia* į konstitucinius teisėjo įgaliojimų nutrūkimo pagrindus. Priešingu atveju būtų nepaisoma konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo, suponuojančio teisėjo socialines (materialines) garantijas nutrūkus jo įgaliojimams, būtų pažeistas Konstitucijos 109 straipsnis.

Lygiai taip pat Konstitucijos 109 straipsnis būtų pažeistas, jeigu nebūtų galima konstituciškai pagrįsti, kodėl buvusiam teisėjui yra nebemokama paskirtoji teisėjų valstybinė pensija.

<...> jeigu įstatymų leidėjas įtvirtina tokią teisėjo socialinę (materialinę) garantiją nutrūkus teisėjo įgaliojimams kaip teisėjo pensija, ši garantija yra ginama ne tik pagal Konstitucijos 109 straipsnį, bet ir pagal Konstitucijos 52 straipsnį.

Teisėjų vienodo teisinio statuso principas; teisėjų socialinių (materialinių) garantijų diferencijavimas; teisėjų socialinių (materialinių) garantijų realumo imperatyvas

Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas

<...> Vienas iš svarbių Konstitucijoje įtvirtinto teisėjo nepriklausomumo aspektų yra tai, kad visi teisėjai, vykdydami teisingumą, turi vienodą teisinį statusą *inter alia* tuo atžvilgiu, kad negali būti nustatomos nevienodos teisėjo nepriklausomumo vykdant teisingumą (sprendžiant bylas), savarankiškumo garantijos; joks teisėjas vykdydamas teisingumą nėra ir negali būti pavaldus jokiam kitam teisėjui ar kurio nors teismo (*inter alia* teismo, kuriame dirba, taip pat aukštesnės grandies ar instancijos teismo) pirmininkui; kita vertus, teisėjų vienodo teisinio statuso principas nereiškia, kad jų materialinės ir socialinės garantijos negali būti diferencijuojamos pagal aiškius, *ex ante* žinomus kriterijus, nesusijusius su teisingumo vykdymu sprendžiant bylas (pavyzdžiui, pagal asmens darbo teisėju trukmę) (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas). Iš Konstitucijos kylantis teisėjų vienodo teisinio statuso principas taip pat negali būti aiškinamas kaip neleidžiantis papildomas funkcijas vykdantiems teisėjams – teismų vadovams (jų pavaduotojams, padalinių pirmininkams ir pan.) papildomai atlyginti už atitinkamą organizacinį darbą – už papildomą darbą turi būti papildomai atlyginama.

<...>

Iš Konstitucijos kylantis vienodas teisėjų statusas vykdamas teisingumą aiškinamas atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstituciją bendrosios kompetencijos teismų sistema, kaip institucijų sistema, sudaro keturių grandžių teismai: pirmoji (žemiausioji) grandis – apylinkių teismai, antroji grandis – apygardų teismai, trečioji grandis – Lietuvos apeliacinis teismas, ketvirtoji (aukščiausioji) grandis – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. <...> Be to, aiškinant iš Konstitucijos kylantį vienodą teisėjų statusą vykdamas teisingumą atsižvelgtina į tai, kad pagal Konstituciją teismai yra priskirtini ne vienai, bet dviem arba (jeigu tai, paisant

Konstitucijos, yra nustatyta atitinkamuose įstatymuose) daugiau (<...> šiuo metu trims) teismų sistemų.

Iš Konstitucijos kylantis teismų priskyrimas ne vienai, bet kelioms (šiuo metu trims) teismų sistemoms, taip pat bendrosios kompetencijos ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų sistemos, kaip institucijų sistemos, suskirstymas į grandis suponuoja tai, kad įstatymų leidėjas turi įgaliojimus diferencijuoti teisėjų socialines (materialines) garantijas (atlyginimus, taip pat garantijas, teisėjams nustatytas (taikomas), kai nutrūksta [jų] įgaliojimai). <...> teisminė valdžia yra formuojama profesiniu pagrindu. Visuotinai pripažįstama (ne tik Lietuvoje), kad vyraujantis aukštesnės grandies teismų teisėjų korpuso formavimo principas yra teisėjų profesinės karjeros principas, kai teisėjai yra paaukštinami juos atleidus iš ankstesnių pareigų ir paskyrus aukštesnės grandies teismų teisėjais (nors jis negali būti suabsoliutintas, idant nebūtų sudaryta prielaidų teismų sistemai tapti pernelyg uždara, rutiniškai ir pan.) (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas). Teisėjų profesinė karjera yra neatskiriama susijusi su Konstitucijos 112 straipsnio 4 dalyje įtvirtintu teisėjų paaukštinimo institutu. Sprendžiant dėl teisėjų paaukštinimo yra vertinama *inter alia* jų kvalifikacija – profesinis pasirengimas (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas). Taigi teisėjų profesinės karjeros principo įgyvendinimas (kaip minėta, jo nesuabsoliutinant) yra viena iš sąlygų, leidžiančių užtikrinti, kad aukštesnių grandžių teismų teisėjais būtų skiriami kuo aukštesnės profesinės kvalifikacijos asmenys, taigi užtikrinti ir tai, kad teisingumas bus vykdomas taip, kaip numato Konstitucija, kad bus deramai saugomos ir ginamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos konstitucinės vertybės, kad bus įgyvendinama Konstitucijoje, jai neprieštaraujančiuose įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikšta teisė. Todėl teisėjai turi turėti ir materialines paskatas siekti profesinės karjeros. Vadinasi, įstatymų leidėjas ne tik gali, bet ir turi diferencijuoti teisėjų socialines (materialines) garantijas pagal tai, kokios teismų sistemos ir kurios grandies teismo teisėjams jos yra nustatomos; teisminės valdžios, kaip profesiniu pagrindu formuojamos valstybės valdžios, konstitucinė samprata suponuoja *inter alia* tai, kad jeigu skirtingų grandžių teisėjų atlyginimai, taip pat garantijos, kurios teisėjams yra nustatytos (taikomos) nutrūkus jų įgaliojimams, būtų visiškai suniveliuoti, ne tik būtų nepaisoma to, kad pagal Konstituciją teismai yra priskirtini ne vienai, bet kelioms (šiuo metu trims) teismų sistemoms, be to, bendrosios kompetencijos teismų sistemą, kaip institucijų sistemą, sudaro keturių grandžių teismai, o pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų (šiuo metu – administracinių teismų) sistemos taip pat gali būti skirstomos į grandis, bet ir nebūtų materialinių paskatų (net jei kitų paskatų būtų) teisėjams siekti profesinės karjeros.

Iš Konstitucijos kylantis vienodo teisėjų statuso principas suponuoja, kad tos pačios teismų sistemos ir tos pačios grandies teismo teisėjai yra lygūs ne tik pagal savo įgaliojimus vykdant teisingumą (sprendžiant bylas) ir nepavaldumą jokiame kitame teisėjui ar kurio nors teismo (*inter alia* teismo, kuriame dirba, taip pat aukštesnės grandies ar instancijos teismo) pirmininkui, atsakomybę bei imunitetus, Konstitucijos 113 straipsnyje numatytus jų veiklos suvaržymus bei atlyginimo ribojimą, bet ir pagal tai, kad turi būti užtikrinamas tolygus jų darbo krūvis; taigi tos pačios teismų sistemos ir tos pačios grandies teismo teisėjams už darbą turi būti atitinkamai atlyginama nė vieno iš jų nediskriminuojant ir nė vienam netaikant privilegijų, ir jiems turi būti nustatytos atitinkamos – nediskriminacinės ir privilegijoms neprilygintos – socialinės (materialinės) garantijos.

Kartu pažymėtina, kad, kaip minėta, teisėjų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos gali būti diferencijuojamos (paisant Konstitucijos) pagal su teisingumo vykdymu sprendžiant bylas nesusijusius kriterijus, pavyzdžiui, pagal asmens darbo teisėju trukmę. Tačiau

tai anaip tol nereikia, kad asmens darbo teisėju trukmės kriterijus gali būti pakeistas kitu, iš esmės skirtingu, kriterijumi, pavyzdžiui, teisės aktuose nustačius tam tikrą kalendorinę datą (ją įvardijus tiesiogiai arba susiejus su kokiu nors teisiniu faktu, kaip antai kokio nors teisės akto įsigaliojimu), nuo kurios asmeniui pradėjus dirbti teisėju arba nutrūkus jo įgaliojimams tam tikros jam nustatytos (taikomos) socialinės (materialinės) garantijos skirtųsi nuo tų, kurios nustatytos (taikomos) [kitiems] tos pačios teismų sistemos ir tos pačios grandies (bendrosios kompetencijos ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų atveju) teisėjams. Taigi tos pačios teismų sistemos ir tos pačios grandies teismo teisėjų atlyginimų negalima diferencijuoti (taip pat ir taikant teisę) pagal tai, kada tam tikro dydžio teisėjo atlyginimai buvo nustatyti (*inter alia* pagal tai, ar asmuo pradėjo dirbti atitinkamo teismo teisėju iki nustatant tam tikro dydžio to teismo teisėjo atlyginimą, ar po to). Vadinasi, pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo (nei bendro, nei individualaus), kad asmenims, paskirtiems kurio nors teismo teisėjais, būtų nustatytas kitoks (mažesnis arba didesnis) atlyginimas negu tame teisme jau dirbančių teisėjų; jeigu susiklostytų tokia teisės taikymo praktika, jos nebūtų galima konstituciškai pagrįsti.

Nuostata, kad <...> teisėjų socialinės (materialinės) garantijos gali būti diferencijuojamos (paisant Konstitucijos) pagal asmens darbo teisėju trukmę, negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą asmens darbo teisėju trukmės kriterijus yra vienintelis minėto diferencijavimo kriterijus. Kaip teisėjų atlyginimų atveju, taip ir teisėjų socialinių (materialinių) garantijų nutrūkus teisėjo įgaliojimams (taigi ir teisėjų pensijų) atveju turi būti atsižvelgiama į tai, kad iš Konstitucijos kyla teismų priskyrimas ne vienai, bet kelioms (šiuo metu trimis) teismų sistemoms, taip pat į tai, kad bendrosios kompetencijos ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų sistemos, kaip institucijų sistemos, yra ne vienos grandies.

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime yra konstatuota, kad konstitucinio vienodo teisėjų teisinio statuso principo negalima aiškinti kaip neleidžiančio papildomas funkcijas vykdantiems teisėjams – teismų vadovams (jų pavaduotojams, padalinių pirmininkams ir pan.) papildomai atlyginti už atitinkamą organizacinį darbą. Tačiau pabrėžtina, jog minėtas konstitucinis principas toli gražu nesuponuoja, kad papildomas funkcijas vykdančių teisėjų – teismų vadovų (jų pavaduotojų, padalinių pirmininkų ir pan.) veikla atitinkamame teisme gali apsiriboti vien tokiu organizaciniu darbu, kuris nėra susijęs su teisingumo vykdymu, t. y. su bylų sprendimu, ir kad teisėjo atlyginimą jie gali gauti vien už tokį organizacinį darbą.

Principinė nuostata, kad tos pačios teismų sistemos ir tos pačios grandies teismo teisėjų atlyginimų negalima diferencijuoti (taip pat ir taikant teisę) pagal tai, kada tam tikro dydžio teisėjo atlyginimai buvo nustatyti (*inter alia* pagal tai, ar asmuo pradėjo dirbti atitinkamo teismo teisėju iki nustatant tam tikro dydžio to teismo teisėjo atlyginimą, ar jau nustačius), *mutatis mutandis* taikytina ir kitoms teisėjų socialinėms (materialinėms) garantijoms, *inter alia* toms, kurios teisėjams yra nustatytos (taikomos), kai nutrūksta jų įgaliojimai. Jos negali būti mažinamos, juo labiau suvis paneigiamos, taip pat ir tada, kai yra pertvarkoma jų sistema. Be to, iš Konstitucijos išplaukia teisėjų socialinių (materialinių) garantijų realumo imperatyvas. Teisėjų socialinės (materialinės) garantijos, kurios teisėjams yra nustatytos (taikomos), kai nutrūksta jų įgaliojimai (ypač jeigu jos yra siejamos su tam tikromis periodinėmis išmokomis, kaip antai pensijomis), galėtų tapti (pasikeitus ekonominei, socialinei situacijai) jau ne tik ne realios, bet apskritai nominalios, taigi fiktyvios, jeigu jos teisėjams, kurių įgaliojimai jau yra nutrūkę, būtų taikomos tokios, kokios tuo metu buvo nustatytos, tačiau šių teisėjų atžvilgiu nebūtų atitinkamai peržiūros, nors kitiems tos pačios teismų sistemos ir tos pačios grandies teismo teisėjams, kurių įgaliojimai baigsis

vėliau, atitinkamos garantijos (keičiantis ekonominei, socialinei situacijai) būtų nustatomos didesnės. Šiame kontekste paminėtina, kad socialinių (materialinių) garantijų peržiūrėjimo nuostata taikytina ne tik teisėjų, bet ir kitų visuomenės narių atžvilgiu: šiame Konstitucinio Teismo nutarime yra konstatuota, kad Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės socialinė orientacija apskritai įpareigoja valstybę paisyti socialinių (materialinių) garantijų, taip pat ir tų, kurios kyla iš Konstitucijos 52 straipsnio, kaip ir iš kai kurių kitų Konstitucijos nuostatų (*inter alia* jos 30 straipsnio 2 dalies, 38, 39, 41 straipsnių, 51 straipsnio 1 dalies, 146 straipsnių), realumo imperatyvo, taigi įpareigoja vienažart nustatytas (ir taikomas) socialines (materialines) garantijas atitinkamai peržiūrėti (didinti jų dydžius), jeigu ekonominė, socialinė situacija pasikeičia taip, kad tos nustatytos (ir taikomos) garantijos labai nuvertėja, juo labiau jeigu jos apskritai tampa nominalios (turint omenyje šiame ir kituose Konstitucinio Teismo nutarimuose nurodytą išlygą dėl proporcingo ir laikino išmokų sumažinimo, kai tai būtina kitų konstitucinių vertybių apsaugai).

Teisėjų atleidimo iš pareigų (įgaliojimų nutūkimo) pagrindai, jų įtaka teisėjų socialinių garantijų nutūkusi jų įgaliojimams nustatymui ir taikymui (Konstitucijos 108, 115 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas

Teisėjų socialinių (materialinių) garantijų nutūkusi jų įgaliojimams nustatymas (ir taikymas) turi būti grindžiamas Konstitucija. Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijoje yra nustatyti teisėjo atleidimo iš pareigų pagrindai. Antai pagal Konstitucijos 115 straipsnį bendrosios kompetencijos ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų teisėjai atleidžiami iš pareigų įstatymo nustatyta tvarka šiais atvejais: savo noru (1 punktas); pasibaigus įgaliojimų laikui arba sulaukę įstatyme nustatyto pensinio amžiaus (2 punktas); dėl sveikatos būklės (3 punktas); išrinkus į kitas pareigas arba jų sutikimu perkėlus į kitą darbą (4 punktas); kai savo poelgiu pažemino teisėjo vardą (5 punktas); kai įsiteisėję jį apkaltinęs teismo nuosprendis (6 punktas); pagal Konstitucijos 108 straipsnį Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimai nutūksta, kai: pasibaigia įgaliojimų laikas (1 punktas); jis miršta (2 punktas); atsistatydina (3 punktas); negali eiti savo pareigų dėl sveikatos būklės (4 punktas); Seimas jį pašalina iš pareigų apkaltos proceso tvarka (5 punktas). Pagal Konstitucijos 74, 116 straipsnius Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, taip pat Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, o pagal Konstitucijos 74 straipsnį – ir Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą arba priesaikos sulaužymą, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas gali pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka.

Konstitucijoje įtvirtintas teisėjų atleidimo iš pareigų (t. y. įgaliojimų nutūkimo) pagrindų sąrašas yra baigtinis ir negali būti išplėstas įstatymais ar kitais teisės aktais (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas).

Kita vertus, matyti, kad teisėjų įgaliojimai gali nutūkti (pasibaigti) įvairiais konstituciniais pagrindais.

Pabrėžtina, kad Konstitucija neįpareigoja įstatymų leidėjo nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad Konstitucijoje arba įstatymuose nustatytas laikas, kai pasibaigia teisėjo įgaliojimai, sutaptų su laiku, kai teisėjas sulaukia įstatyme nustatyto pensinio amžiaus: įstatymu gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį teisėjo įgaliojimų laikas gali pasibaigti jam nesulaukus įstatyme nustatyto pensinio amžiaus, ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį teisėjo įgaliojimų laikas gali pasibaigti po to, kai teisėjas sulaukia įstatyme nustatyto pensinio amžiaus. Nustatant teisėjų socialines (materialines) garantijas nutūkusi jų įgaliojimams to

būtina paisyti. Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucijos 115 straipsnio 2 punkte du teisiniai faktai – teisėjo įgaliojimų laiko pasibaigimas ir tai, kad teisėjas sulaukia įstatyme nustatyto pensinio amžiaus, yra traktuojami kaip alternatyvūs, taigi lygiaverčiai, teisėjo įgaliojimų nutūkimo pagrindai; paminėtina ir tai, kad Konstitucijos 108 straipsnyje teisėjo įgaliojimų nutūkimas apskritai nėra siejamas su kokiu nors amžiumi, taip pat ir su įstatyme nustatyto pensiniu amžiumi, o tik su viena iš nurodytų alternatyvų – su pačioje Konstitucijoje nustatyto devynerių metų termino pasibaigimu (atsižvelgiant į Konstitucijos sudedamosios dalies – Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ 7 straipsnio 2, 3, 4 dalyse numatytą išlygą).

Kadangi teisėjo įgaliojimų laiko pasibaigimas ir tai, kad teisėjas sulaukia įstatyme nustatyto pensinio amžiaus, pagal Konstituciją yra alternatyvūs (lygiaverčiai) teisėjo įgaliojimų nutūkimo pagrindai, įvykus atitinkamiems teisiniams faktams turi atsirasti tokie patys (lygiaverčiai) teisiniai padariniai, *inter alia* susiję su teisėjo socialinėmis (materialinėmis) garantijomis nutūkusi jo įgaliojimams.

<...>

Tai, kad pagal Konstituciją teisėjai nepasibaigus įgaliojimų laikui ir nesulaukę įstatyme nustatyto pensinio amžiaus gali būti atleidžiami iš pareigų dėl sveikatos būklės, savaime negali būti pagrindu jiems netaikyti su teisėjo statusu susijusių socialinių (materialinių) garantijų nutūkusi teisėjo įgaliojimams, nustatytų (ir taikomų) teisėjams, kurių įgaliojimams nutrūko jiems sulaukus įstatyme nustatyto pensinio amžiaus arba pasibaigus įgaliojimų laikui. Nors įstatymų leidėjas turi tam tikrą diskreciją nustatyti tokių teisėjų (atleistų iš pareigų dėl sveikatos būklės nepasibaigus įgaliojimų laikui ir nesulaukus įstatyme nustatyto pensinio amžiaus) socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas nutūkusi jų įgaliojimams, jis neturi diskrecijos nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad socialinių (materialinių) garantijų nutūkusi teisėjo įgaliojimams atžvilgiu teisėjų, atleistų iš pareigų dėl sveikatos būklės nepasibaigus įgaliojimų laikui ir nesulaukus įstatyme nustatyto pensinio amžiaus, statusas būtų priešpriešinamas teisėjų, kurie iš pareigų buvo atleisti jiems sulaukus įstatyme nustatyto pensinio amžiaus arba pasibaigus įgaliojimų laikui, statusui.

Pabrėžtina, kad minėtas teisėjo įgaliojimų nutūkimo pagrindas yra susijęs ne su paties teisėjo laisvu apsisprendimu nebebūti teisėju, nebesiekti teisėjo karjeros, o su tuo, kad jis dėl nuo jo nepriklausančios priežasties – sveikatos būklės negali eiti savo pareigų ir jo įgaliojimams turi būti nutraukti pirma laiko. Įstatymų leidėjas, nustatydamas teisėjų socialines (materialines) garantijas nutūkusi jų įgaliojimams, šios aplinkybės negali nepaisyti.

Kitaip vertintinos teisinės situacijos, kai teisėjai, nepasibaigus įgaliojimų laikui ir nesulaukę įstatyme nustatyto pensinio amžiaus, yra atleidžiami iš pareigų savo noru (atsistatydina), taip pat kai teisėjai yra atleidžiami iš pareigų juos išrinkus į kitas pareigas arba jų sutikimu perkėlus į kitą darbą. Tokie teisėjo įgaliojimų nutūkimo pagrindai yra susiję su paties teisėjo laisvu apsisprendimu nebebūti teisėju, nebesiekti teisėjo karjeros (visiškai arba laikinai). Todėl įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti, ar teisėjų socialinės (materialinės) garantijos nutūkusi teisėjo įgaliojimams tokiems asmenims (iš teisėjo pareigų atleistiems savo noru, atsistatydinusiems, taip pat atleistiems iš teisėjo pareigų išrinkus juos į kitas pareigas arba jų sutikimu perkėlus į kitą darbą) sietinos vien su šių asmenų kaip teisėjų įgaliojimų nutūkimu, ar ir su kitais teisiniais faktais.

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad jeigu įstatymų leidėjas įtvirtina tokią teisėjo socialinę (materialinę) garantiją nutūkusi teisėjo įgaliojimams kaip teisėjo pensija, jis, paisydamas Konstitucijos, gali nustatyti ir atvejus, kai teisėjo pensija (kuri yra siejama su teisėjo konstituciniu statusu) buvusiam teisėjui yra neskiriama ir (arba) paskirtoji

teisėjų valstybinė pensija buvusiam teisėjui nebemokama. Taip pat konstatuota, kad nustatant tokius atvejus, kai teisėjo pensija buvusiam teisėjui yra neskiriama, turi būti atsižvelgiama į konstitucinius teisėjo įgaliojimų nutrūkimo pagrindus.

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarime yra konstatuota, kad „teisėjo elgesys – tiek susijęs su tiesioginiu pareigų atlikimu, tiek su jo veikla, kuri nėra susijusi su jo pareigomis, – neturi kelti abejonių dėl jo nešališkumo ir nepriklausomumo; teisėjas savo pareigas atlikti, taip pat elgtis turi taip, kad savo poelgiu nepažeimtų teisėjo vardo“. Pažymėtina, kad nustatant teisėjo socialines (materialines) garantijas nutrūkus jo įgaliojimųms būtina paistyti to, kad Konstitucijoje yra numatyti ir tokie teisėjo įgaliojimų nutrūkimo pagrindai, kaip teisėją apkaltinusio teismo nuosprendžio įsiteisėjimas, teisėjo pašalinimas iš pareigų apkaltos proceso tvarka už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą arba priesaikos sulaužymą, paaiškęjus, jog padarytas nusikaltimas, taip pat kad teisėjas savo poelgiu pažeidžia teisėjo vardą. Taigi įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad jeigu teisėjas atleidžiamas iš pareigų minėtais pagrindais, jis netenka atitinkamų teisėjo socialinių (materialinių) garantijų, nustatytų (taikomų) pasibaigus jo kadencijai, susijusių su teisėjo konstituciniu statusu ir jo orumu.

Kartu pažymėtina, kad, kaip savo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, Teismų įstatymu nustatant teisėjo atleidimo iš pareigų procedūras (atsižvelgiant *inter alia* į atleidimo pagrindą (jo ypatumus)) visais atvejais turi būti paisoma teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo, nekaltumo prezumpcijos, tinkamo teisinio proceso reikalavimų, kitų Konstitucijoje įtvirtintų imperatyvų.

Teisėjo patraukimas administracinėn atsakomybėn (teisėjai neturi imuniteto nuo administracinės atsakomybės, išskyrus atvejus, kai ji yra susijusi su laisvės suvaržymu) (Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimas

<...> Teisėjo – kaip ir Seimo nario ir Vyriausybės nario, kurie taip pat yra pareigūnai, įgyvendinantys funkcijas vykdant valstybės valdžią, – imunitetas nuo administracinės atsakomybės Konstitucijoje nėra nustatytas, išskyrus atvejus, kai administracinė atsakomybė yra susijusi su teisėjo laisvės suvaržymu <...>.

Kita vertus, <...> nepagrįstas mėginimas patraukti teisėją administracinėn atsakomybėn tam tikromis aplinkybėmis iš tikrųjų gali reikšti, jog į jo veiklą yra kėsiamasi mėginant padaryti poveikį teisėjo sprendimams arba keršijant už jau priimtus sprendimus.

Taigi iš Konstitucijos kyla įpareigojimas įstatymų leidėjui nustatyti tokią teisėjo patraukimo administracinėn atsakomybėn tvarką, kuri galėtų maksimaliai apsaugoti teisėją nuo nepagrįsto patraukimo administracinėn atsakomybėn.

Kartu pažymėtina, jog, užtikrinant teisėjo nepriklausomumą vykdant teisingumą, turi būti paisoma to, kad teisėjai pagal Konstituciją neturi imuniteto nuo administracinės atsakomybės (išskyrus tuos atvejus, kai administracinė atsakomybė yra susijusi su teisėjo laisvės suvaržymu). Įgyvendinant Konstitucijos 114 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatas turi būti rasta teisinga pusiausvyra.

Antai Konstituciją apskritai atitiktų (taip pat ir *de lege ferenda* požiūriu) taisyklė, kad, norint patraukti teisėją administracinėn atsakomybėn, turėtų būti gautas tam tikros teisminės valdžios institucijos (atitinkamo teismo, aukštesnio atitinkamos teismų sistemos teismo) arba teisminės valdžios savivaldos institucijos (Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje numatytos specialios įstatymu numatytos teisėjų institucijos, kitos teisminės valdžios savivaldos institucijos) sutikimas (leidimas).

Pabrėžtina, kad tokio sutikimo (leidimo) paskirtis – ne sudaryti prielaidą administracinių teisės pažeidimą padariusiam teisėjui išvengti administracinės atsakomybės, bet užtikrinti, kad nebūtų daromas toks poveikis jo veiklai, kurį draudžia Konstitucija (Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalis).

Teisėjo socialinė (materialinė) garantija – teisėjo pensija (Konstitucijos 52, 109 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad jeigu įstatymų leidėjas įtvirtina tokia teisėjo socialinę (materialinę) garantiją nutrūkus teisėjo įgaliojimams, kaip teisėjo pensija, ši garantija yra ginama ne tik pagal Konstitucijos 109 straipsnį, bet ir pagal Konstitucijos 52 straipsnį (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas).

<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su teisėjų valstybine pensija, įstatymu turi nustatyti šios pensijos skyrimo pagrindus, sąlygas. Įstatymu gali būti nustatytas maksimalus teisėjų valstybinės pensijos dydis, taip pat gali būti įtvirtinti įvairūs tokios pensijos maksimalaus dydžio nustatymo būdai. Tai darydamas įstatymų leidėjas turi nepažeisti Konstitucijos normų ir principų. Šiame kontekste pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, įstatymu įtvirtindamas maksimalų pensijos dydį bei šio dydžio nustatymo būdus, turi paisyti *inter alia* to, kad teisėjų valstybinė pensija – tai iš Konstitucijos kylanti teisėjo socialinė (materialinė) garantija nutrūkus jo įgaliojimams, kuri yra ginama ne tik pagal Konstitucijos 109 straipsnį, bet ir pagal Konstitucijos 52 straipsnį, kad ši socialinė (materialinė) garantija turi atitikti konstitucinį teisėjo statusą ir jo orumą, kad tokia konstitucinė teisėjo socialinė (materialinė) garantija turi būti reali, o ne vien nominali. Priešingu atveju būtų paneigta teisėjų valstybinės pensijos, kaip iš Konstitucijos kylančios teisėjo socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus jo įgaliojimams, esmė, paskirtis ir taip būtų sudarytos prielaidos nukrypti nuo iš Konstitucijos, *inter alia* jos 109 straipsnio 2 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų.

Teisėjų socialinių (materialinių) garantijų diferencijavimas

Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas

<...> teisėjų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos, *inter alia* socialinės garantijos nutrūkus teisėjo įgaliojimams, gali būti diferencijuojamos pagal asmens darbo teisėju trukmę. <...> pagal asmens darbo teisėju trukmę gali būti diferencijuojamas ir socialinių (materialinių) garantijų nutrūkus teisėjo įgaliojimams dydis. Tačiau teisinis reguliavimas, pagal kurį teisėjų socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus teisėjo įgaliojimams dydis diferencijuojamas pagal asmens darbo teisėju trukmę, turi nenukrypti nuo konstitucinės šios teisėjų socialinės (materialinės) garantijos sampratos. Šiame kontekste pažymėtina, kad konstitucinės teisėjų socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus teisėjo įgaliojimams sampratos, *inter alia* Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalies reikalavimų, iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių teisingumo, proporcingumo, protingumo imperatyvų neatitiktų toks teisinis reguliavimas, pagal kurį teisėjų, kurie gavo vienodo ar panašaus dydžio darbo užmokestį, bet kurių darbo teismuose trukmė labai skiriasi, tokios socialinės (materialinės) garantijos dydis būtų toks pat ar panašus arba teisėjų, kurie gavo vienodo ar panašaus dydžio darbo užmokestį, bet kurių darbo teismuose trukmė mažai skiriasi, tokios socialinės (materialinės) garantijos dydis būtų labai skirtingas.

<...>

<...> reguliuojant teisėjų socialinių (materialinių) garantijų nutrūkus teisėjo įgaliojimams santykius, *inter alia* diferencijuojant šias garantijas, turi būti atsižvelgiama į tai, kad iš Konstitucijos kyla teismų priskyrimas ne vienai, bet kelioms (šiuo metu trims) teismų sistemoms, iš kurių atskirą sistemą sudaro Konstitucinis Teismas, turintis savo ypatumų, *inter alia* Konstitucinio Teismo teisėjų kadencijos aspektu.

<...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas teisėjų socialinių (materialinių) garantijų pasibaigus jų įgaliojimų trukmei santykius, turi atsižvelgti ir į tai, kad Konstitucinio Teismo teisėjai pagal savo konstitucinį statusą, *inter alia* įgaliojimų trukmę, skiriasi nuo kitų teismų teisėjų. Priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinės tokių socialinių (materialinių) garantijų sampratos, pagal kurią teisėjų socialinės (materialinės) garantijos jas nustatant turi būti diferencijuojamos atsižvelgiant *inter alia* į teismų sistemos specifiškumą, teismų sistemų teisėjų statuso ypatumus.

Teismų finansavimo ir teisėjų socialinių (materialinių) garantijų mažinimas valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas

Konstitucija <...> draudžia mažinti teisėjų atlyginimus bei [kitas] socialines garantijas; bet kokie mėginimai mažinti teisėjo atlyginimą ar kitas socialines (materialines) garantijas arba teismų finansavimo ribojimas traktuotini kaip kėsinimasis į teisėjų ir teismų nepriklausomumą (Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimai, 2000 m. sausio 12 d. sprendimas, 2001 m. liepos 12 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas). Teisėjas, kaip ir kiekvienas asmuo, turi teisę ginti savo teises, teisėtus interesus bei teisėtus lūkesčius (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai).

Kita vertus, kai iš esmės pakinta valstybės ekonominė ir finansinė būklė, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, dėl objektyvių priežasčių gali pritrukti lėšų valstybės funkcijoms vykdyti ir viešiesiems interesams tenkinti, taigi ir teismų materialiniams bei finansiniams poreikiams užtikrinti. Esant tokioms aplinkybėms įstatymų leidėjas gali pakeisti teisinį reguliavimą, pagal kurį nustatyti atlyginimai, pensijos įvairiems asmenims, ir įtvirtinti tiems asmenims mažiau palankų teisinį atlyginimų, pensijų reguliavimą, jei tai būtina siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Tačiau ir tokiais atvejais įstatymų leidėjas turi išlaikyti pusiausvyrą tarp asmenų, kuriems nustatomas mažiau palankus teisinis reguliavimas, teisių bei teisėtų interesų ir visuomenės bei valstybės interesų, t. y. paisyti proporcingumo principo reikalavimų. Vadinas, kai valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, gali būti mažinami ir teisėjų atlyginimai, teisėjų valstybinės pensijos. Jeigu būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai nebūtų galima mažinti tik teismų finansavimo, mažinti tik teisėjų atlyginimų, teisėjų valstybinių pensijų, tai reikštų, kad teismai yra nepagrįstai išskiriami iš kitų valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų, o teisėjai – iš kitų asmenų, dalyvaujančių vykdant atitinkamą valstybės valdžios institucijų įgaliojimus. Tokios teismų (teisėjų) išskirtinės padėties įtvirtinimas neatitiktų atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisingumo imperatyvų reikalavimų. Bloginti įstatymų numatytas finansines, materialines teismų veiklos sąlygas, mažinti teisėjų atlyginimus, teisėjų valstybines pensijas galima tik įstatymu, tai daryti galima tik laikinai – kol valstybės ekonominė ir finansinė būklė yra itin sunki; tokiu atlyginimo, teisėjų valstybinių pensijų mažinimu neturi būti sudaroma prielaidų kitoms valstybės valdžios institucijoms, jų

pareigūnams pažeisti teismų nepriklausomumą (2006 m. kovo 26 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai).

<...> jeigu būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad <...> teisėjo socialinių (materialinių) garantijų dydis būtų apskaičiuojamas pagal dėl valstybėje susiklosčiusios itin sunkios ekonominės, finansinės padėties laikinai sumažintus teisėjų atlyginimus, tai neatitiktų iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, kylančių lygiateisiškumo, teisingumo imperatyvų.

Pažymėtina, kad teisinio reguliavimo koregavimas dideliu mastu mažinant valstybines pensijas dėl to, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.) ekonominė, finansinė padėtis pakinta taip, kad nėra užtikrinamas lėšų, būtinų valstybinėms pensijoms mokėti, sukaupimas, yra esminis šių pensijų teisinio reguliavimo pakeitimas. Taigi įstatymų leidėjas, susidarius ypatingai situacijai, kai *inter alia* dėl ekonomikos krizės neįmanoma sukaupti tiek lėšų, kiek yra būtina valstybinėms pensijoms mokėti, dideliu mastu mažindamas valstybines pensijas privalo numatyti asmenims, kuriems tokia pensija buvo paskirta ir mokama, susidariusių praradimų kompensavimo mechanizmą, pagal kurį valstybė įsipareigojusi tokiems asmenims, nebelikus minėtos ypatingos situacijos, per protingą laikotarpį teisingai kompensuoti jų praradimus, atsiradusius dėl valstybinės pensijos sumažinimo (Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos ir nuo kitų valstybinio socialinio draudimo pensijų, ir šie ypatumai suponuoja tai, kad valstybėje esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai ir dėl to iškilus būtinybei laikinai mažinti pensijas siekiant užtikrinti gyvybiškai svarbius visuomenės ir valstybės interesus, apsaugoti kitas konstitucines vertybes, įstatymų leidėjas gali mažinti šias pensijas didesniu mastu nei senatvės ar invalidumo pensijas. Minėti ypatumai suponuoja ir tai, kad praradimai, atsiradę dėl valstybinių pensijų mažinimo, gali būti kompensuojami mažesniu mastu nei praradimai, atsiradę dėl senatvės ar invalidumo pensijų mažinimo (Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Šios oficialiosios konstitucinės doktrininės nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir teisėjų valstybinių pensijų mažinimui.

Apmokėjimas teisėjams už darbą dirbant viršvalandžius, poilsio bei švenčių dienomis

Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarimas

<...> teismų vadovai (jų pavaduotojai, padalinių pirmininkai ir pan.) turi organizuoti teismų darbą, *inter alia* darbą po darbo valandų, poilsio bei švenčių dienomis, taip, kad teisėjų atlyginimams nustatyti asignavimai būtų naudojami racionaliai.

<...>

<...> iš Konstitucijos ir įstatymų kyla ir tokios teisėjų funkcijos, kurias vykdydamas teisėjas turi dirbti viršvalandžius, poilsio bei švenčių dienomis: antai pagal Konstitucijos 20 straipsnio 3 dalį nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per keturiasdešimt aštuonias valandas turi būti pristatytas į teismą, kur sulaikytajam dalyvaujant sprendžiamas sulaikymo pagrįstumas <...>.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 48 straipsnio 1 dalį, negali būti tokios situacijos, kad teisėjui, vykdančiam <...> įstatymuose nurodytas teisėjo funkcijas, kurios turi būti

vykdomos po darbo valandų, poilsio bei švenčių dienomis, būtų nemokama arba už šį darbą nebūtų apmokama teisingai.

Vadinasi, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 48 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinės valstybės principą turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį teisėjams, vykstantiems <...> įstatymuose nurodytas teisėjo funkcijas būtų teisingai atlyginama už darbą dirbant viršvalandžius, poilsio bei švenčių dienomis.

Teisėjų atlyginimų mažinimas valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas

<...> teisėjų atlyginimų mažinimas negali būti neproporcingas ar diskriminacinis; *inter alia* atlyginimai negali būti mažinami tik teisėjams arba tik tam tikrų teismų ar tam tikras pareigas einantiems teisėjams, negali būti pažeistos laikotarpiu iki itin sunkios ekonominės, finansinės padėties susidarymo valstybėje nustatytų skirtingų teisėjų pareigų (skirtingų teismų sistemų ir (ar) grandžių teismų teisėjų) atlyginimų dydžių proporcijos, taip pat teisėjų ir kitų asmenų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, kategorijų (*inter alia* valstybės tarnautojų, politikų, pareigūnų) atlyginimų dydžių proporcijos. Šių reikalavimų nesilaikymas traktuotinas kaip kėsinimasis į teisėjo ir teismų nepriklausomumą, taigi kaip *inter alia* Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo pažeidimas.

Teisėjo ir teismų nepriklausomumas

Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 10 d. sprendimas

Konstitucijoje įtvirtintas teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas įpareigoja įstatymų leidėją nustatyti tokias teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijas, kurios užtikrintų teismo nešališkumą priimant sprendimą, neleistų kištis į teisėjo ir teismo veiklą įgyvendinant teisingumą (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstatuota, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas, taip pat jų nešališkumas gali būti užtikrinami įvairiomis priemonėmis, *inter alia* įstatymais įtvirtinant jų procesinį nepriklausomumą, teismų organizacinį savarankiškumą ir savivaldą, teisėjų statusą, teisėjo socialines (materialines) garantijas (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. lapkričio 27 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai).

Teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų visumos vertinimas leidžia teigti, kad jos tarpusavyje yra glaudžiai susietos (Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas). Teisėjo ir teismų nepriklausomumo apskritai negalima vertinti pagal kokį nors vieną, kad ir labai reikšmingą, požymį. Todėl visuotinai pripažįstama, jog pažeidus kurią nors iš teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų gali būti pakenkta teisingumo įgyvendinimui, kiltų pavojus, kad nebus užtikrinamos žmogaus teisės ir laisvės, nebus garantuota teisės viršenybė (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

Teisėjo procesinis nepriklausomumas

Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 10 d. sprendimas

Vienas iš teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aspektų yra teisėjo procesinis nepriklausomumas, apimantis *inter alia* teismo savarankiškumą sprendžiant visus su nagrinėjama byla susijusius klausimus, – tik pats teismas sprendžia, kaip jam reikėtų nagrinėti bylą. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad teisėjas neprivalo jokiai valstybės institucijai ar pareigūnams aiškintis dėl savo nagrinėjamų bylų (Konstitucinio Teismo 1999 m.

gruodžio 21 d. nutarimas). Teisėjo procesinis nepriklausomumas yra būtina nešališko ir teisingo bylos išnagrinėjimo sąlyga (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

Teisėjo sprendimus proceso įstatymų nustatyta tvarka gali peržiūrėti ir pakeisti ar panaikinti tik aukštesnės pakopos teismas (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad teismų instancinės sistemos paskirtis – šalinti galimas žemesnių instancijų teismų klaidas, neleisti, kad būtų įvykdytas neteisingumas, ir šitaip apsaugoti asmens, visuomenės teisės ir teisėtus interesus (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d., 2012 m. gruodžio 6 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai), taip pat kad bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos paskirtis – sudaryti prielaidas aukštesnės instancijos teismuose ištaisyti bet kurias fakto (t. y. teisiškai reikšmingų faktų nustatymo ir vertinimo) ar bet kurias teisės (t. y. teisės taikymo) klaidas, kurias dėl kokių nors priežasčių gali padaryti žemesnės instancijos teismas, ir neleisti kokioje nors bendrosios kompetencijos teismų nagrinėtoje civilinėje, baudžiamojoje ar kitos kategorijos byloje įvykdyti neteisingumo (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Tiesingumas vykdomas visada paliekant galimybę ištaisyti galimą klaidą (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai).

Iš Konstitucijos kylančios bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos negalima interpretuoti kaip varžančios žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų procesinį savarankiškumą: aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai (ir tų teismų teisėjai) negali kištis į žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjamas bylas, teikti jiems kokių nors privalomų ar rekomendacinio pobūdžio nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos, ir pan.; tokie nurodymai (nesvarbu, privalomi ar rekomendacinio pobūdžio) Konstitucijos atžvilgiu vertintini kaip atitinkamų teismų (teisėjų) veikimas *ultra vires* (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai).

Pažymėtina, kad šios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, atskleidžiančios bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos paskirtį ir bendrosios kompetencijos teismų procesinį savarankiškumą, *mutatis mutandis* taikytinos ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtiems specializuotiems teismams.

Teisminės valdžios savireguliacija ir savivalda

Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 10 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad teisminės valdžios visavertiškumas ir nepriklausomumas suponuoja jos savireguliaciją ir savivaldą, kuri apima *inter alia* teismų darbo organizavimą, teisėjų profesinio korpuso veiklą (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai).

Svarbus Teismo – savarankiškos valstybės valdžios – savivaldos elementas yra Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija, patarianti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų. Šios teisėjų institucijos konstituciniai įgaliojimai yra susiję su teisminės valdžios, kaip profesiniu pagrindu formuojamos valstybės valdžios, ir tam tikrų teisminę valdžią vykdančių teisėjų korpuso narių, įstatymo nustatyta tvarka paskirtų arba išrinktų į minėtą specialią teisėjų instituciją, dalyvavimu priimančiais sprendimus dėl teisėjų karjeros (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas). Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija yra atsvara Respublikos Prezidentui, kaip vykdomosios valdžios subjektui, formuojant teisėjų korpusą (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, be kita ko, konstatuota, kad iš Konstitucijos kylantis negalimumas atleisti teisėją iš pareigų be Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos patarimo yra labai svarbi teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantija, viena iš priemonių, padedančių visų be išimties teismų teisėjams apsisaugoti nuo valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų, kitų asmenų kišimosi į teisėjo ar teismo veiklą (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas).

Kaip pažymėta Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarime, Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija nėra vienintelis Teismo, kaip savarankiškos valstybės valdžios, savivaldos elementas; pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, paisydamas konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo, kitų Konstitucijos nuostatų, turi įgaliojimus įstatymu įtvirtinti ir kitas teisminės valdžios savivaldos institucijas, nustatyti jų sudarymo tvarką, įgaliojimus ir kt.; maža to, siekiant užtikrinti teisminės valdžios savivaldos veiksmingumą, taip pat atsižvelgiant į tai, kad savavaldė teisminė valdžia pagal Konstituciją negali būti pernelyg centralizuota, kai kurios tokios kitos institucijos netgi turi būti sudarytos (visų pirma teisėjų (ar jų atstovų) susirinkimas, be kurio Teismo, kaip visavertės, savarankiškos valstybės valdžios, savivalda apskritai neįmanoma); reguliuodamas su tokių institucijų sudarymu susijusius santykius, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją.

Teisėjų socialinių (materialinių) garantijų apsauga, *inter alia* draudimas mažinti įstatymais nustatytą šių garantijų lygį, pertvarkant teisėjų valstybinių pensijų sistemą
Konstitucinio Teismo 2015 m. sausio 14 d. sprendimas (Nr. KT1-S1/2015)

<...> įstatymu nustatyta teisėjų valstybinė pensija yra viena iš Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų rūšių; ji siejama su specialiu asmens statusu – yra skiriama teisėjams už jų tarnybą, kai nutrūksta jų įgaliojimai. Taip pat pažymėtina, kad įstatymų leidėjas turi tam tikrą diskreciją nustatyti šių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas ir dydžius, *inter alia* pertvarkant pensijų sistemą, tačiau tai darydamas jis privalo paisyti Konstitucijos.

Šiame kontekste pažymėtinos ir Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimo nuostatos, susijusios su Konstitucijoje (*inter alia* jos 109 straipsnyje) įtvirtintu teisėjo ir teismų nepriklausomumu:

- teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, bet viena svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisės turėti nešališką ginčo arbitrą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą (1995 m. gruodžio 6 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2001 m. liepos 12 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai);

- teisėjas, kuriam tenka pareiga nagrinėti visuomenėje kylančius konfliktus, taip pat ir asmens konfliktus su valstybe, turi būti ne tik aukštos profesinės kvalifikacijos bei nepriekaištingos reputacijos, bet ir materialiai nepriklausomas, saugus dėl savo ateities (2001 m. liepos 12 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai); teisėjo atlyginimo ir kitų socialinių (materialinių) garantijų konstitucinės apsaugos imperatyvas kyla iš Konstitucijoje (*inter alia* jos 109 straipsnyje) įtvirtinto teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo, kuriuo siekiama teisingumą vykdančius teisėjus apsaugoti tiek nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių poveikio, tiek nuo kitų valdžios įstaigų ir pareigūnų, politinių ir visuomeninių organizacijų, komercinių ūkinių struktūrų, kitų juridinių ir fizinių asmenų įtakos;

- iš Konstitucijos kylančios teisėjo nepriklausomumo principo socialinės (materialinės) garantijos (beje, įtvirtintos ir kitų demokratinų valstybių teisėje, taip pat įvairiuose tarptautiniuose aktuose) reiškia, kad valstybė turi pareigą užtikrinti teisėjui tokį socialinį

(materialinį) aprūpinimą, kuris atitiktų teisėjo statusą jam einant pareigas, taip pat pasibaigus teisėjo kadencijai (1999 m. gruodžio 21 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai). Pagal Konstituciją teisėjams nustatytos materialinės ir socialinės garantijos turi būti tokios, kad atitiktų konstitucinį teisėjo statusą ir jo orumą (2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, 2007 m. spalio 22 d. nutarimas);

– įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų teisėjo ir teismų nepriklausomumą, *inter alia* teisėjo socialines (materialines) garantijas ne tik jam einant pareigas, bet ir nutrūkus jo įgaliojimams; tai darydamas įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos normų ir principų; teisėjo socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus jo įgaliojimams gali būti įvairios, *inter alia* periodiškai mokamos išmokos, taip pat vienkartinės išmokos ir t. t.; tokių garantijų nustatymo konstitucinis pagrindas yra išskirtinis konstitucinis teisėjo statusas, kurį lemia teisingumo vykdymo funkcija, todėl jos gali priklausyti tik nuo su konstituciniu teisėjo statusu susijusių aplinkybių, tačiau negali būti traktuojamos kaip pakeičiančios kitas socialines (materialines) garantijas, kurios buvusiam teisėjui turi būti užtikrinamos kitais pagrindais, taip pat ir tais, kurie yra bendri visiems dirbantiems asmenims; teisėjo socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus jo įgaliojimams turi būti realios, o ne vien nominalios (2007 m. spalio 22 d. nutarimas);

– įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su teisėjų valstybine pensija, įstatymu turi nustatyti šios pensijos skyrimo pagrindus, sąlygas; įstatymų leidėjas turi paisyti *inter alia* to, kad teisėjų valstybinė pensija – tai iš Konstitucijos kylanti teisėjo socialinė (materialinė) garantija nutrūkus jo įgaliojimams, kuri yra ginama ne tik pagal Konstitucijos 109 straipsnį, bet ir pagal jos 52 straipsnį, kad ši socialinė (materialinė) garantija turi atitikti konstitucinį teisėjo statusą ir jo orumą, kad tokia konstitucinė teisėjo socialinė (materialinė) garantija turi būti reali, o ne vien nominali. Priešingu atveju būtų paneigta teisėjų valstybinės pensijos, kaip iš Konstitucijos kylančios teisėjo socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus jo įgaliojimams, esmė, paskirtis ir taip būtų sudarytos prielaidos nukrypti nuo iš Konstitucijos, *inter alia* jos 109 straipsnio 2 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo, kylančių reikalavimų.

Taigi pažymėtina, kad įstatymu nustatyta teisėjų valstybinė pensija nėra savitikslių ir pagal Konstituciją nėra vertinama kaip privilegija; tokios garantijos nustatymas siejamas su ypatingu konstituciniu teisėjo statusu, visų pirma Konstitucijoje, *inter alia* jos 109 straipsnyje, nustatytu teisėjo nepriklausomumo reikalavimu. Kitaip tariant, įstatymu nustatyta teisėjų valstybinė pensija yra viena iš Konstitucijoje įtvirtinto teisėjo nepriklausomumo principo socialinių (materialinių) garantijų, t. y. tokia teisėjo socialinė (materialinė) garantija, kuri yra nustatyta (taikoma), kai nutrūksta jo įgaliojimai, ir ginama pagal Konstitucijos 109 straipsnį.

Pabrėžtina, kad teisėjų socialinės (materialinės) garantijos, kurios teisėjams yra nustatytos (taikomos), kai nutrūksta jų įgaliojimai, yra viena iš teisėjų nepriklausomumo užtikrinimo priemonių. Tik suteikiant realias, o ne nominalias, konstitucinį teisėjo statusą ir jo orumą atitinkančias socialines (materialines) garantijas ateičiai (*inter alia* teisėjo pensiją) galima užtikrinti, kad teisėjai, vykdydami teisingumą, nepatirtų įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios valdžios sprendimų įtakos, valstybės valdžios ir valdymo institucijų ar pareigūnų arba kitų asmenų kišimosi į teisėjo veiklą, taip pat apsaugoti teisėjus nuo tokių galimų įstatymų leidžiamosios, vykdomosios valdžios ar viešojo administravimo subjektų sprendimų, kuriais būtų daromas spaudimas dėl sprendimų vykdant teisingumą, ir mažinti korupcijos riziką.

Vadinasi, nors įstatymu nustatyta teisėjų valstybinė pensija yra viena iš Konstitucijos 52 straipsnyje tiesiogiai nenurodytų pensijų rūšių ir įstatymų leidėjas turi tam tikrą diskreciją

nustatyti šių pensijų skyrimo ir mokėjimo sąlygas ir dydžius, *inter alia* pertvarkant pensijų sistemą, įstatymų leidėjo diskrecija reguliuoti teisėjų valstybines pensijas yra siauresnė nei kitų valstybinių pensijų atžvilgiu, nes, be kitų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, įstatymų leidėjas taip pat yra saistomas Konstitucijoje įtvirtinto teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo, *inter alia* teisėjo socialinių (materialinių) garantijų realumo imperatyvo.

<...>

<...> pažymėtina, kad iš Konstitucijoje įtvirtinto teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo kyla draudimas mažinti įstatymu nustatytą teisėjų socialinių (materialinių) garantijų lygį, *inter alia* tų, kurios teisėjams yra nustatytos (taikomos), kai nutrūksta jų įgaliojimai. Kita vertus, šis draudimas nėra absoliutus: mažinti socialinių (materialinių) garantijų, kurios teisėjams yra nustatytos (taikomos), kai nutrūksta jų įgaliojimai, lygį galima tik įstatymu, tai daryti galima tik laikinai – kol valstybės ekonominė ir finansinė būklė yra itin sunki; tačiau tokiu mažinimu neturi būti sudaroma prielaidų kitoms valstybės valdžios institucijoms, jų pareigūnams pažeisti teismų nepriklausomumą.

Pabrėžtina, kad priešingu atveju, jei teisėjų socialinių (materialinių) garantijų lygis galėtų būti mažinamas ir kitais atvejais, t. y. kai valstybėje nėra susiklosčiusi itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, kiltų grėsmė teisėjų nepriklausomumui; kitaip tariant, būtų sukurtos prielaidos įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios valdžios sprendimais daryti įtaką teisėjams, valstybės valdžios ir valdymo institucijoms ar pareigūnams arba kitiems asmenims kišti į teisėjų veiklą, priimti tokius įstatymų leidžiamosios, vykdomosios valdžios ar viešojo administravimo subjektų sprendimus, kuriais būtų mažinamos teisėjų socialinės (materialinės) garantijos darant spaudimą dėl sprendimų vykdant teisingumą, didinti korupcijos riziką.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, darytina išvada, kad <...> įstatymų leidėjui pertvarkant teisėjų valstybinių pensijų sistemą, negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų sumažintas įstatymais nustatytas teisėjų socialinių (materialinių) garantijų lygis.

Teisėjų valstybinių pensijų dydžio diferencijavimas; teisėjų socialinių (materialinių) garantijų realumo imperatyvas

Konstitucinio Teismo 2015 m. sausio 14 d. sprendimas (Nr. KT1-S1/2015)

<...> pagal Konstituciją:

– teisėjo darbo stažo trukmė gali būti teisėjų pensijų dydžio diferencijavimo kriterijumi, tačiau jis negali būti vienintelis;

– kaip ir teisėjų atlyginimų atveju, teisėjų pensijų dydžio diferencijavimo kriterijumi taip pat turi būti teisėjo eitos pareigos, t. y. tai, kokioje teismų sistemoje ir kurioje jos grandyje asmuo ėjo teisėjo pareigas; kai dėl teismo specifikos teisėjo konstituciniam statusui būdingi tam tikri ypatumai, atsižvelgtina ir į juos.

<...> Vadinasi, paisydamas Konstitucijos ir įgyvendindamas iš jos kylančių reikalavimų teisėjų pensijų dydį diferencijuoti pagal teisėjo eitas pareigas (t. y. pagal tai, kokioje teismų sistemoje ir kurioje jos grandyje asmuo ėjo teisėjo pareigas), įstatymų leidėjas gali nustatyti, kad vienas iš teisėjų valstybinių pensijų dydžio diferencijavimo kriterijų yra jo gautas teisėjo atlyginimas, kuris, kaip minėta, taip pat turi priklausyti nuo teisėjo pareigų (t. y. [nuo to,] kokioje teismų sistemoje ir kurioje jos grandyje asmuo ėjo teisėjo pareigas).

<...>

<...> Įstatymų leidėjui nustačius tokį kriterijų <...> turi būti paisoma iš Konstitucijos (*inter alia* konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo, teisėjo socialinių (materialinių) garantijų realumo imperatyvo, teisėjų vienodo teisinio statuso) kylančio draudimo

teisėjų socialinių (materialinių) garantijų, kurios yra nustatytos (taikomos), kai nutrūksta teisėjų įgaliojimai, lygi diferencijuoti pagal tai, kada atitinkamos garantijos asmeniui buvo pradėtos taikyti, taip pat reikalavimo atitinkamai peržiūrėti teisėjams, kurių įgaliojimai jau yra nutrūkę, taikomų socialinių (materialinių) garantijų lygį, jeigu keičiantis ekonominei, socialinei situacijai tos pačios teismų sistemos ir tos pačios grandies teismo teisėjams, kurių įgaliojimai baigsis vėliau, nustatomos didesnės atitinkamos garantijos. Priešingu atveju galėtų susidaryti tokia Konstitucijos draudžiama situacija, kad teisėjams, kurių įgaliojimai jau yra nutrūkę, būtų taikomos tik tokios socialinės (materialinės) garantijos, kurios buvo nustatytos jų įgaliojimų nutrūkimo metu, t. y. ilgainiui (pasikeitus ekonominei, socialinei situacijai) šios garantijos taptų jau ne realios, o nominalios.

Vadinasi, paisant Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo, teisėjo socialinių (materialinių) garantijų realumo imperatyvo, teisėjų vienodo teisinio statuso, negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo būtų sudarytos prielaidos mokėti iš esmės skirtingo dydžio teisėjų pensijas asmenims, turintiems tokį patį teisėjo darbo stažą tos pačios teismų sistemos toje pačioje grandyje, kad ir kada teisėjo pensija jiems būtų paskirta.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, darytina išvada, kad <...> įstatymų leidėjui nustačius, jog vienas iš teisėjų valstybinių pensijų dydžio diferencijavimo kriterijų yra gautas teisėjo atlyginimas, pagal Konstituciją negalimas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį teisėjų atlyginimų didinimas neturėtų jokios įtakos paskirtų ir mokamų teisėjų valstybinių pensijų dydžiui.

Teisėjo teisė gauti užmokestį už dalyvavimą tarptautiniuose bendradarbiavimo ir paramos demokratijai projektuose, susijusiuose su teisingumo sistemos ir teismų veiklos tobulinimu

Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 16 d. sprendimas

<...> Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti Lietuvos Respublikos tarptautinio bendradarbiavimo pagrindai, kuriais siekiama įgyvendinti konstitucinius užsienio politikos tikslus užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves, prisidėti prie teisės ir teisingumo pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos geopolitinę orientaciją, suponuoja ir tokią Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jose dirbančių asmenų veiklą, kuria siekiama prisidėti prie kitų valstybių partnerystės su Europos Sąjunga ar NATO arba jų integracijos į šias organizacijas skatinant universalių, demokratinių valstybių vertybių ir Europos Sąjungos teisės principų, kaip antai demokratijos, teisės viršenybės, skaidrumo, teismų ir teisėjų nepriklausomumo, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, *inter alia* teisingumo sistemų ir teismų veiklos tobulinimo srityse, sklaidą.

<...> teismai yra viena iš valstybės valdžią vykdančių institucijų; įgyvendinti savo konstitucinę priedermę ir funkciją vykdyti teisingumą teisminė valdžia gali tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų valstybės valdžių. Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog teisminės valdžios savarankiškumas, nepriklausomumas nereiškia, kad ji ir kitos valstybės valdžios – įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji – negali bendradarbiauti, žinoma, neperžengdamos Konstitucijos nustatytų ribų – neįsiterpdamos į kitos valstybės valdžios įgaliojimų vykdymą (2006 m. gegužės 9 d. nutarimas).

Tai, be kita ko, reiškia, kad pagal Konstituciją teismai ne tik vykdo teisingumą – kaip ir kitos valstybės valdžios institucijos, pagal savo konstitucinę kompetenciją, savarankiškai arba bendradarbiaudami su kitomis valstybės valdžios institucijomis jie gali dalyvauti

įgyvendinant bendruosius valstybės uždavinius, vykdam bendrąsias jos funkcijas, *inter alia* dalyvauti veikloje, kuria įgyvendinami konstituciniai Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslai, vykdomi tarptautiniai ir visateisės narystės Europos Sąjungoje ir NATO įsipareigojimai, įskaitant dalyvavimą tarptautiniuose bendradarbiavimo ir paramos demokratijai projektuose. Tokia Lietuvos Respublikos pasirinkta geopolitinė orientacija, kuri yra konstitucinė vertybė, kaip minėta, suponuoja ir tokią Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jose dirbančių asmenų veiklą, kuria siekiama prisidėti prie kitų valstybių partnerystės su Europos Sąjunga ar NATO arba jų integracijos į šias organizacijas skatinant universalių, demokratinų valstybių vertybių ir Europos Sąjungos teisės principų, *inter alia* teisingumo sistemų ir teismų veiklos tobulinimo srityse, sklaidą.

Taigi Lietuvos valstybės, jos institucijų, *inter alia* teismų, dalyvavimas minėtoje veikloje gali būti įgyvendinamas, be kita ko, teisėjams dalyvaujant tarptautinių organizacijų, užsienio valstybių finansuojamuose paramos teikimo arba Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai programos projektuose, susijusiuose su teisingumo sistemos ir teismų veiklos tobulinimu.

Šio sprendimo kontekste paminėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog tinkamas teisėjų pasirengimas, jų žinių gilinimas, kvalifikacijos kėlimas – svarbi prielaida užtikrinti tinkamą teismų veiklą (1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas, 2014 m. kovo 10 d. sprendimas). Teisėjų kvalifikacija, jų profesionalumas, gebėjimas spręsti bylas vadovaujantis ne tik įstatymu, bet ir teise, yra vieni iš veiksmų, lemiančių visuomenės pasitikėjimą teismais (2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad viena iš prielaidų veiksmingai kelti (tobulinti) teisėjų kvalifikaciją yra aukštesnė kvalifikacija, didesnė teisėjo darbo stažą ar specialių tam tikros teisės srities žinių turinčių teisėjų dalijimasis žiniomis ir patirtimi su kitais teisėjais, *inter alia* tarptautiniu lygmeniu, kaip antai teisėjams dalyvaujant tarptautiniuose bendradarbiavimo ir paramos demokratijai projektuose, kartu prisidedant prie minėtų konstitucinių Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslų, *inter alia* iš narystės Europos Sąjungoje ir NATO kylančių tarptautinių įsipareigojimų, apimančių pagalbą kitoms valstybėms jų partnerystės su Europos Sąjunga ar NATO arba jų integracijos į šias organizacijas procesuose, ir kitų Lietuvos valstybės prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų įgyvendinimo.

Minėta, kad pagal Konstituciją teismai gali dalyvauti veikloje, kuria įgyvendinami konstituciniai Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslai, vykdomi tarptautiniai ir visateisės narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimai, įskaitant jų dalyvavimą tarptautiniuose bendradarbiavimo ir paramos demokratijai projektuose. Tai, be kita ko, reiškia, kad teismai ir teisėjai gali dalyvauti veikloje, kuria siekiama prisidėti prie teisėjų, *inter alia* kitų valstybių teisėjų, kvalifikacijos kėlimo (tobulinimo) ir skatinti universalių, demokratinų valstybių vertybių ir Europos Sąjungos teisės principų, *inter alia* teisingumo sistemų ir teismų veiklos tobulinimo srityse, sklaidą.

<...> pagal Konstitucijos 113 straipsnio 1 dalį teisėjas negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus teisėjo atlyginimą ir užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą. Taigi teisėjai už dalyvavimą minėtuose tarptautiniuose projektuose gali gauti užmokestį tik jei dalyvaudami juose vykdo kūrybinę ar pedagoginę veiklą.

Kartu pažymėtina, kad <...> konstitucinė teismų paskirtis – vykdyti teisingumą, taigi kita teisėjų veikla, *inter alia* dalyvavimas tarptautinių organizacijų, užsienio valstybių finansuojamuose paramos teikimo arba Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai programos projektuose, susijusiuose su teisingumo sistemos ir teismų veiklos tobulinimu, neturi trukdyti įgyvendinti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 109 straipsnio, kylančios

teismo priedermės tinkamai ir efektyviai vykdyti teisingumą. Kita vertus, pažymėtina ir tai, kad teisėjai gali dalyvauti tik su teisėjo nešališkumu ir nepriklausomumu suderinamoje veikloje.

<...>

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimo <...> nuostata „Teisėjai gali gauti tik teisėjo atlyginimą, mokamą iš valstybės biudžeto. Jokio kito atlyginimo, išskyrus užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą, jis negali gauti“ *inter alia* reiškia, kad teisėjai už dalyvavimą Europos Sąjungos, kitų tarptautinių organizacijų, užsienio valstybių finansuojamuose paramos teikimo arba Lietuvos vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai programos projektuose, susijusiuose su teisingumo sistemos ir teismų veiklos tobulinimu, gali gauti užmokestį tik jeigu dalyvaudami šiuose projektuose vykdo pedagoginę ar kūrybinę veiklą <...>.

Teisėjo teisė eiti tarptautinio teismo teisėjo pareigas ir gauti atlyginimą už jų ėjimą

Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 16 d. sprendimas

Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarime, kurio nuostatą prašoma išaiškinti, pažymėta, kad teisėjo pareigų nesuderinamumą su kitomis pareigomis ar kitu darbu lemia ypatinga teisėjo, taip pat teismo, kaip vienos iš valstybės valdžių, teisinė padėtis; nustatytu draudimu siekiama užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir nešališkumą – būtinas teisingumo įgyvendinimo sąlygas.

Iš šios nuostatos matyti, kad draudimas teisėjui užimti kitas renkamas ar skiriamas pareigas, dirbti privačiose įstaigose ar įmonėse nėra savitikslis – juo siekiama užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir nešališkumą, kartu ir tinkamą teisingumo vykdymą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad <...> klausimas, ar draudimas teisėjui gauti kitą atlyginimą, išskyrus užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą, apima draudimą teisėjui gauti atlyginimą už tarptautinio teismo teisėjo pareigų ėjimą (kai yra derinamos nacionalinio teismo ir tarptautinio teismo teisėjo pareigos), turi būti vertinamas Lietuvos Respublikos tarptautinio bendradarbiavimo konstitucinių pagrindų, įtvirtintų įvairiose Konstitucijos nuostatose, *inter alia* jos 135 straipsnio 1 dalyje, taip pat valstybės laisva valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų kontekste.

Kaip minėta, Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves, prisideda prie teisės ir teisingumo pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo; Lietuvos Respublika dalyvauja tarptautinėse organizacijose, jeigu tai neprieštarauja valstybės interesams ir jos nepriklausomybei; pagarba tarptautinei teisei, t. y. sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir principui *pacta sunt servanda*) yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas.

Pažymėtina ir tai, kad bendriems Konstitucijoje įtvirtintiems valstybės tarptautinio bendradarbiavimo pagrindams būdinga *inter alia* tai, kad yra nustatyta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija – Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje ir NATO ir būtinumas vykdyti su šia naryste susijusius tarptautinius įsipareigojimus; Lietuvos Respublikos geopolitinė orientacija siejasi su tokia Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jose dirbančių asmenų veikla, kuria siekiama prisidėti prie kitų valstybių partnerystės su Europos Sąjunga ar NATO arba jų integracijos į šias organizacijas skatinant universalių,

demokratiškos valstybių vertybių ir Europos Sąjungos teisės principų, kaip antai demokratijos, teisės viršenybės, skaidrumo, teismų ir teisėjų nepriklausomumo, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, *inter alia* teisingumo sistemų ir teismų veiklos tobulinimo srityse, sklaidą.

Kaip minėta, viena iš priedaidų veiksmingai kelti (tobulinti) teisėjų kvalifikaciją yra aukštesnė kvalifikacija, didesnį teisėjo darbo stažą ar specialią tam tikros teisės srities žinių turinčių teisėjų dalijimasis žiniomis ir patirtimi su kitais teisėjais, *inter alia* tarptautiniu lygmeniu, kaip antai dalyvaujant tarptautiniuose bendradarbiavimo ir paramos demokratijai projektuose, kartu prisidedant prie konstitucinių Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslų įgyvendinimo ir Lietuvos valstybės priimtų tarptautinių įsipareigojimų vykdymo.

<...> kaip minėta, pagal Konstituciją teismai ne tik vykdo teisingumą – jie gali dalyvauti veikloje, kuria įgyvendinami konstituciniai Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslai, vykdomi tarptautiniai ir visateisės narystės tarptautinėse organizacijose, *inter alia* Europos Sąjungoje, įsipareigojimai.

Taigi tai, kad Lietuvos Respublika vykdo tarptautinę bendradarbiavimą ir laikosi priimtų tarptautinių įsipareigojimų, taip pat reiškia, kad ji vykdo įsipareigojimus tarptautinei bendrijai teisingumo vykdymo srityje, *inter alia* įsipareigojimą dalyvauti tarptautinių teismų veikloje, suponuojančius valstybės pareigą paskirti tinkamus, aukštos profesinės kvalifikacijos reikalavimus atitinkančius atstovus, *inter alia* nacionalinio teismo teisėjus, į tarptautines ar tarptautines teismines institucijas.

Pažymėtina, kad tarptautinio teismo teisėjui yra keliami atitinkami aukšti profesinės kvalifikacijos, specialių žinių ir (ar) užsienio kalbų mokėjimo reikalavimai. Pripažįstant nacionalinio teismo teisėjo teisę užimti tarptautinio teismo teisėjo pareigas (kai yra derinamos nacionalinio teismo ir tarptautinio teismo teisėjo pareigos), pripažįstama aukšta profesinė jo kvalifikacija, kartu ir gebėjimai tinkamai vykdyti teisingumą tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu ir taip prisidėti prie konstitucinių Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslų įgyvendinimo, *inter alia* tarptautinių įsipareigojimų teisingumo vykdymo srityje laikymosi.

Taigi teisėjams aukštos profesinės kvalifikacijos ir specialių žinių reikalavimai yra nustatyti siekiant užtikrinti teismo, kaip nepriklausomos ir nešališkos teisminės valdžios, autoritetą ir tinkamą, efektyvų teismo funkcijų vykdymą.

<...> Konstitucijos 113 straipsnio 1 dalyje *inter alia* nustatyta, kad teisėjas negali užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, dirbti verslo, komercijos ar kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse. Šiuo draudimu siekiama užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir nešališkumą, kartu ir tinkamą pagal Konstituciją, *inter alia* jos 109 straipsnį, teismams priskirtos teisingumo funkcijos vykdymą. Pažymėtina ir tai, kad draudimas teisėjui dirbti verslo, komercijos ar kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse netaikomas jo pedagoginei, kūrybinei, *inter alia* mokslinei, veiklai mokymo ar mokslo įstaigose, pagal Konstituciją ji yra leidžiama.

Šiame kontekste kartu paminėtina, kad Konstitucijoje, *inter alia* jos 103 straipsnio 2 dalyje, 112 straipsnyje eksplicitiškai numatytos kitos pareigos teismuose, kurias gali užimti tik atitinkamo teismo teisėjas, – būtent Konstitucinio Teismo, Aukščiausiojo Teismo, Apeliacinio teismo, apygardų, apylinkių, taip pat specializuotų teismų pirmininkų pareigos.

Pažymėtina, jog Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje eksplicitiškai yra nustatyta, kad dėl teisėjų paskyrimo, paaugstinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad ši valstybės institucija turi būti sudaryta vien iš teisėjų, nes pagal Konstituciją jokia kita institucija, joks pareigūnas, joks kitas asmuo negali turėti įgaliojimų

patarti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų (2006 m. gegužės 9 d. nutarimas).

Taigi pagal Konstituciją teisėjai gali eiti tam tikras kitas joje *expressis verbis* numatytas pareigas teismuose, taip pat teisminės valdžios savivaldos institucijose, *inter alia* Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje numatytoje specialioje teisėjų institucijoje.

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 111 straipsnio 4 dalį teismų sudarymą ir kompetenciją nustato Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucija ne tik įpareigoja įstatymų leidėją visų jos 111 straipsnio 1 dalyje nurodytų Lietuvos Respublikos teismų steigimą ir kompetenciją (taigi ir bendrosios kompetencijos teismų statusą, formavimą, įgaliojimų vykdymą (veiklą) bei jo garantijas, šių teismų teisėjų statusą ir t. t.) nustatyti įstatymu, bet ir *expressis verbis* įtvirtina to įstatymo pavadinimą – tai Teismų įstatymas (2006 m. kovo 28 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai, 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas).

Taigi kitos pareigos, kurias taip pat gali užimti teisėjai, gali būti nustatytos Konstitucijoje *expressis verbis* įvardytame Teismų įstatyme, kaip antai atitinkamo teismo pirmininko pavaduotojo, skyrių pirmininkų pareigos.

<...> pažymėtina, kad nacionalinio teismo teisėjas gali eiti ir tarptautinio teismo teisėjo pareigas (kai yra derinamos nacionalinio teismo ir tarptautinio teismo teisėjo pareigos), jei tokia galimybė numatyta Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse įtvirtintuose valstybės įsipareigojimuose dalyvauti tarptautinių teismų veikloje, suponuojančiuose valstybės pareigą paskirti aukštos kvalifikacijos atstovus, *inter alia* nacionalinio teismo teisėjus, į tarptautines ar tarptautines teismines institucijas. Pažymėtina ir tai, kad minėta veikla derinant nacionalinio teismo ir tarptautinio teismo teisėjo pareigas yra prisidedama prie konstitucinių Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslų įgyvendinimo, *inter alia* tarptautinių įsipareigojimų teisingumo vykdymo srityje laikymosi bei teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo. Be to, minėta veikla derinant nacionalinio teismo ir tarptautinio teismo teisėjo pareigas neturi būti pastovi, ji gali būti tik laikina.

Tarptautinio teismo teisėjo pareigų ėjimas negali būti laikomas kita, Konstitucijos 113 straipsnio 1 dalyje draudžiama, teisėjo veikla, nes tiek nacionalinio teismo, tiek tarptautinio teismo teisėjo pareigų paskirtis – vykdyti teisingumą, o teisėjams yra keliami tie patys teismų ir teisėjų nepriklausomumo ir nešališkumo reikalavimai, jiems suteikiamas specialus statusas, *inter alia* teisėjų įgaliojimų trukmė yra nelinečiama, bet koks kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas. Pažymėtina, kad nacionalinio teismo teisėjas, eidamas tarptautinio teismo teisėjo pareigas (kai yra derinamos nacionalinio teismo ir tarptautinio teismo teisėjo pareigos), vien dėl to negali netekti savo, kaip nacionalinio teisėjo, įgaliojimų. Kartu pažymėtina ir tai, kad derinant nacionalinio teismo ir tarptautinio teismo teisėjo pareigas savaime nekyla abejonių dėl teisėjo nešališkumo ir nepriklausomumo.

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad pagal Konstituciją teisėjai gali eiti tam tikras kitas numatytas pareigas teismuose, teisminės valdžios savivaldos institucijose, o Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse taip pat gali būti numatyti atvejai, kada teisėjas gali eiti *inter alia* tarptautinio teismo teisėjo pareigas (kai yra derinamos nacionalinio teismo ir tarptautinio teismo teisėjo pareigos). Tokia veikla turi derėti su iš Konstitucijos 109 straipsnio teismams ir teisėjams kylančia konstitucine pareiga tinkamai, nepriklausomai ir efektyviai vykdyti teisingumą.

Konstatuotina ir tai, kad teisėjo teisė eiti tarptautinio teismo teisėjo pareigas (kai yra derinamos nacionalinio teismo ir tarptautinio teismo teisėjo pareigos) suponuoja ir jo teisę gauti atlyginimą už jų ėjimą. Kartu pažymėtina, kad <...> pagal Konstitucijos 113 straipsnio

1 dalį teisėjas negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus teisėjo atlyginimą ir užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą, todėl darytina išvada, kad teisėjas, eidamas tarptautinio teismo teisėjo pareigas (kai yra derinamos nacionalinio teismo ir tarptautinio teismo teisėjo pareigos), vienu metu negali gauti ir nacionalinio teismo teisėjo, ir tarptautinio teismo teisėjo atlyginimo.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimo <...> nuostata „Teisėjas gali gauti tik teisėjo atlyginimą, mokamą iš valstybės biudžeto. Jokio kito atlyginimo, išskyrus užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą, jis negali gauti“ *inter alia* reiškia, kad <...> teisėjai <...> gali gauti tarptautinio teismo teisėjo atlyginimą (kai yra derinamos nacionalinio teismo ir tarptautinio teismo teisėjo pareigos), tačiau tuo metu jie negali gauti nacionalinio teismo teisėjo atlyginimo.

Teisėjo imunitetas (Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas

Kaip Konstitucinis Teismas konstatavo 2003 m. gegužės 30 d. nutarime, viena iš Konstitucijoje įtvirtintų teisėjo nepriklausomumo garantijų yra teisėjo imunitetas, įtvirtintas *inter alia* Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje, pagal kurią teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad imunitetas – tai asmens neliečiamybės papildomos garantijos, reikalingos ir būtinos to asmens pareigoms tinkamai atlikti (2000 m. gegužės 8 d. nutarimas).

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 114 straipsnio 2 dalį, aiškinamą kartu su Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalimi, teisėjo imunitetas nėra savitiksliis. Pabrėžtina, kad konstitucinis teisėjo imunitetas yra funkcinio pobūdžio: jo paskirtis – garantuoti teisėjo nepriklausomumą, kad būtų užtikrintas teisingumo vykdymas. Tik tokia teisėjo imuniteto samprata yra suderinama su iš Konstitucijos kylančia demokratinės teisinės valstybės priederme užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių, *inter alia* įstatymų leidėjo pareiga teisiniu reguliavimu sudaryti prielaidas greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas ir kitus teisės pažeidimus, teisingai išspręsti šias nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus padariusių asmenų teisinės atsakomybės klausimą. Taigi Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje teisėjo imunitetas nėra įtvirtintas tam, kad būtų sudarytos prielaidos teisėjui išvengti baudžiamosios ar kitos teisinės atsakomybės už nusikalstamą veiką ar kitus teisės pažeidimus. Kitoks teisėjo imuniteto aiškinimas, esą įstatymų leidėjas gali įtvirtinti platesnio pobūdžio teisėjo imunitetą, nei nustatytasis Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje, būtų nesuderinamas su Konstitucijoje įtvirtinta demokratinės teisinės valstybės samprata, *inter alia* su minėta konstitucine valstybės priederme užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių, taip pat teisėjai būtų nepagrįstai išskirti iš visuomenės ir tai suponuotų pagal Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalį draudžiamą privilegiją.

<...> pagal Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalį reikalavimas gauti Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimą patraukti teisėją baudžiamojon atsakomybėn, suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę yra nustatytas tam, kad būtų galima maksimaliai apsaugoti teisėją nuo nepagrįsto patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, suėmimo ar kitokio jo laisvės suvaržymo, kuriuo būtų siekiama daryti poveikį teisėjo sprendimams.

Aiškinant Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalį, pagal kurią teisėjas *inter alia* negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo, pažymėtina, kad toks Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimas

gali būti duodamas tik tais atvejais, kai įstatymų nustatyta tvarka yra surinkta pakankamai duomenų, leidžiančių įtarti teisėją padarius nusikalstamą veiką.

<...> Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalis, pagal kurią teisėjas *inter alia* negali būti suimtas ar kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo, aiškintina kartu su Konstitucijos 20 straipsnio 1 dalimi, pagal kurią žmogaus laisvė neliečiama, taip pat su jo 2 dalimi, kurioje nustatyta, kad niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas; niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 20 straipsnio 1 dalyje nustatyta žmogaus teisė į fizinę laisvę (2000 m. gegužės 8 d. nutarimas), kad ši laisvė – tai visų pirma asmens apsauga nuo savavališko sulaikymo ar suėmimo (1999 m. vasario 5 d. nutarimas). Konstitucijos 20 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas asmens sulaikymo teisėtumo principas: asmeniui neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokios yra nustatytos įstatyme (1999 m. vasario 5 d. nutarimas).

Taigi pagal Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalį, kurioje yra įtvirtintas funkcinio pobūdžio teisėjo imunitetas, turintis garantuoti teisėjo nepriklausomumą, kad būtų užtikrintas teisingumo vykdymas, Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimo reikalaujama tik dėl tokio teisėjo fizinės laisvės suvaržymo, kuriuo siekiama sudaryti prielaidas patraukti teisėją baudžiamojon ar kiton teisinėn atsakomybėn už nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus, *inter alia* dėl jo sulaikymo, suėmimo ar kitokio laisvės atėmimo. Tačiau pagal Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalį nėra reikalaujama Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimo dėl tokių įstatymų nustatytų procesinių priemonių, kuriomis savaime nėra suvaržoma asmens fizinė laisvė ir kurios būtinos siekiant greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas ir kitus teisės pažeidimus, *inter alia* surinkti įrodymus ir nustatyti nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus padariusius asmenis (*inter alia* dėl kratos, poėmio, apžiūros).

Kitaip aiškinant Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalį, esą Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimas yra būtinas dėl bet kokių procesinių priemonių, kurios nėra savaime suvaržančios asmens fizinę laisvę, bet yra susijusios su įstatymų nustatytų asmens pareigų taikant šias priemones vykdymu, būtų sudarytos prielaidos nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus padariusiems asmenims, *inter alia* teisėjams, išvengti baudžiamosios ar kitos teisinės atsakomybės. Reikalavimas gauti Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimą dėl tokių teisėjams taikomų procesinių priemonių būtų nesuderinamas su iš Konstitucijos kylančia demokratinės teisinės valstybės priederme užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių, *inter alia* įstatymų leidėjo pareiga teisiniu reguliavimu sudaryti prielaidas greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas ir kitus teisės pažeidimus, teisingai išspręsti šias nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus padariusių asmenų, *inter alia* teisėjų, teisinės atsakomybės klausimą.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas reikalavimas gauti Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimą patraukti teisėją baudžiamojon atsakomybėn, suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę negali būti aiškinamas kaip užkertantis kelią įstatymų nustatyta tvarka prireikus sulaikyti teisėją užtikus jį darant nusikalstamą veiką ar kitą teisės pažeidimą. Kitoks aiškinimas, esą be minėto sutikimo negalėtų būti suvaržoma teisėjo laisvė užtikus jį darant nusikalstamą veiką ar kitą teisės pažeidimą, būtų nesuderinamas su iš Konstitucijos kylančia demokratinės teisinės valstybės priederme užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių, nes sudarytų prielaidas teisėjui išvengti teisinės atsakomybės už padarytą nusikalstamą veiką ar kitą teisės pažeidimą.

Pažymėtina ir tai, kad tokiu atveju, kai teisėjas užtinkamas darantis nusikalstamą veiką, pagal Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalį būtina be nepagrįsto delsimo gauti Seimo, o tarp Seimo sesijų – Respublikos Prezidento sutikimą patraukti teisėją baudžiamojon atsakomybėn.

9.1.4. Teisėjo konstitucinis statusas. Teisėjų skyrimas, profesinė karjera ir atleidimas iš pareigų. Teisminės valdžios savivaldos institucijos

Teisėjo teisinis statusas

Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas

Konstitucijoje įtvirtinta specifinė teismo funkcija, teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas lemia ir teisėjo teisinį statusą. Pažymėtina, kad teisminė valdžia yra formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu. „Teisėjas pagal jo atliekamas pareigas negali būti priskirtas prie valstybės tarnautojų. Iš jo negali būti reikalaujama vykdyti kokią nors politinės kryptį. Teismų praktiką formuoja tik patys teismai, taikydami teisės normas. Žmogaus teisės ir laisvės teisėjas užtikrina tuo, kad vykdo teisingumą remdamasis Konstitucija ir įstatymais“ (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija. Aiškindamas šią Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalies nuostatą, Konstitucinis Teismas 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime konstatavo: „Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje numatyta speciali teisėjų institucija interpretuotina kaip svarbus Teismo – savarankiškos valstybės valdžios – savivaldos elementas“, ji yra „atsvara Respublikos Prezidentui, kaip vykdomosios valdžios subjektui, formuojant teisėjų korpusą“.

Teisėjų skyrimas, paaukštinimas, perkėlimas ir atleidimas iš pareigų (Konstitucijos 84 straipsnio 11 punktas, 112 straipsnio 2, 3, 4 dalys)

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

Subjektai, turintys įgaliojimus paskirti, paaukštinti, atleisti iš pareigų teisėjus, taip pat perkelti teisėjus (keisti jų darbo vietas), yra nustatyti Konstitucijoje. Pagal Konstitucijos 112 straipsnio 2 dalį Aukščiausiojo Teismo teisėjus, o iš jų – pirmininką, skiria ir atleidžia Seimas Respublikos Prezidento teikimu; Apeliacinio teismo teisėjus, o iš jų – pirmininką, skiria Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu (112 straipsnio 3 dalis); apylinkių, apygardų ir specializuotų teismų teisėjus ir pirmininkus skiria, jų darbo vietas keičia Respublikos Prezidentas (112 straipsnio 4 dalis).

Konstitucijos 112 straipsnio 2, 3, 4 dalys, reglamentuojančios teisėjų skyrimą, perkėlimą, atleidimą iš pareigų, yra susijusios su Konstitucijos 84 straipsnio 11 punktu, pagal kurį Respublikos Prezidentas *inter alia*: teikia Seimui Aukščiausiojo Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Aukščiausiojo Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Aukščiausiojo Teismo pirmininką; skiria Apeliacinio teismo teisėjus, iš jų – Apeliacinio teismo pirmininką, jeigu jų kandidatūroms pritaria Seimas; skiria apygardų ir apylinkių teismų teisėjus ir pirmininkus, keičia jų darbo vietas; įstatymo numatytais atvejais teikia Seimui atleisti teisėjus.

Šiame kontekste paminėtina, kad nors Konstitucijos 112 straipsnio 3 dalyje *expressis verbis* yra reguliuojami tik Apeliacinio teismo teisėjų ir (paskyrus Apeliacinio teismo teisėjus) šio teismo pirmininko skyrimo santykiai, šios dalies sisteminis aiškinimas (kai jos nuostatos siejamos su *inter alia* Konstitucijos 84 straipsnio 11 punktu ir konstituciniu teisinės valstybės principu) suponuoja tai, kad Apeliacinio teismo teisėjai ir šio teismo pirmininkas turi būti atleidžiami tokia pat tvarka, kaip ir skiriami, t. y. įgaliojimus juos atleisti, jeigu tam pritaria Seimas, turi Respublikos Prezidentas.

Paminėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 74 ir 116 straipsnius kai kurie bendrosios kompetencijos teismų teisėjai, būtent Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjai, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjai (kaip, beje, ir Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai), šurkščiai pažeidę Konstituciją arba sulaužę priesaiką, taip pat paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas, gali būti pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka.

Konstatuotina, jog Konstitucijoje yra nustatyta tokia įvairių grandžių bendrosios kompetencijos teismų teisėjų ir teismų pirmininkų skyrimo ir atleidimo tvarka, kad šiuos teisėjus ir teismų pirmininkus skiria ir atleidžia kitų valstybės valdžių – vykdomosios valdžios ir įstatymų leidžiamosios valdžios – institucijos, atitinkamai Respublikos Prezidentas ir Seimas, t. y. institucijos, kurios formuojamos politiniu pagrindu. Vienų bendrosios kompetencijos teismų teisėjus ir teismų pirmininkus skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas, dėl to neturintis kreiptis į Seimą; kitų bendrosios kompetencijos teismų teisėjus ir teismų pirmininkus Respublikos Prezidentas skiria ir atleidžia prieš tai gavęs Seimo pritarimą; dar kitų bendrosios kompetencijos teismų teisėjus ir teismų pirmininkus Respublikos Prezidento teikimu skiria ir atleidžia Seimas. Pabrėžtina, kad Seimas dalyvauja skiriant ir atleidžiant ne visų, o tik dviejų aukščiausių grandžių bendrosios kompetencijos teismų teisėjus ir šių teismų pirmininkus, tuo tarpu Respublikos Prezidentas dalyvauja (Konstitucijos 112 straipsnio 2, 3, 4 dalyse, 84 straipsnio 11 punkte nustatytais būdais) skiriant ir atleidžiant visų grandžių bendrosios kompetencijos teismų (pradedant žemiausia grandimi – apylinkių teismais ir baigiant aukščiausia grandimi – Aukščiausiuoju Teismu) teisėjus, tačiau jo įgaliojimai skirtingų bendrosios kompetencijos teismų teisėjų atžvilgiu yra skirtingi: 1) kad būtų paskirtas arba atleistas apylinkės ar apygardos teismo teisėjas arba apylinkės ar apygardos teismo pirmininkas, reikia Respublikos Prezidento sprendimo, o Seimas šioje srityje pagal Konstituciją neturi jokių įgaliojimų; 2) kad būtų paskirtas arba atleistas Apeliacinio teismo teisėjas arba šio teismo pirmininkas, Respublikos Prezidentas privalo kreiptis į Seimą ir, jeigu gauna Seimo pritarimą, gali atitinkamą asmenį paskirti Apeliacinio teismo teisėju ar šio teismo pirmininku arba atleisti atitinkamą Apeliacinio teismo teisėją ar šio teismo pirmininką, taip pat (*inter alia* jeigu paaiškėja tam tikros tokiam paskyrimui arba atleidimui reikšmės turinčios aplinkybės) gali to asmens nepaskirti Apeliacinio teismo teisėju ar šio teismo pirmininku, o teikti Seimui kitą kandidatūrą, arba neatleisti atitinkamo Apeliacinio teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko (jeigu pagal Konstituciją atleisti tą teisėją nėra privaloma); 3) kad būtų paskirtas arba atleistas Aukščiausiojo Teismo teisėjas arba šio teismo pirmininkas, Respublikos Prezidentas privalo teikti Seimui atitinkamą asmenį paskirti arba atleisti, o galutinį sprendimą dėl Aukščiausiojo Teismo teisėjo arba šio teismo pirmininko paskyrimo arba atleidimo priima Seimas.

Konstitucijos 84 straipsnio 11 punktas (jo nuostatos dėl teisėjų paskyrimo ir atleidimo), 112 straipsnio 2, 3, 4 dalys turi būti aiškinamos neatsiejamai nuo Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalies, kurioje nustatyta, kad dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija.

Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija; jos patarimo Respublikos Prezidentui teisiniai padariniai

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas <...> savo 1999 m. gruodžio 21 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2005 m. birželio 2 d. nutarimuose yra atskleidęs ir kai kuriuos Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos konstitucinio statuso elementus <...>.

<...> Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos konstitucinį statusą atskleidžianti oficiali konstitucinė doktrina šiame Konstitucinio Teismo nutarime yra plėtojama ir *de lege ferenda* atžvilgiu, idant įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas santykius, susijusius su teisėjų paskyrimu, paaugštinimu, perkėlimu ar atleidimu iš pareigų, nenukryptų nuo Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos konstitucinės sampratos.

<...> formuojant teisėjų korpusą dalyvauja (taigi tam tikrus konstitucinius įgaliojimus turi) ir Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija. Formuojant teisėjų korpusą ši speciali teisėjų institucija (kuri <...> yra svarbus Teismo, kaip savarankiškos valstybės valdžios, savivaldos elementas) yra atsvara Respublikos Prezidentui kaip vykdomosios valdžios subjektui (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Konstitucijoje įtvirtinti teisminės valdžios visavertiškumas, savarankiškumas, nepriklausomumas, konstitucinis valdžių padalijimo principas neleidžia minėtos specialios teisėjų institucijos konstitucinės paskirties ir funkcijų aiškinti taip, kad būtų paneigiamas arba ignoruojamas jos, kaip atsvaros Respublikos Prezidentui formuojant teisėjų korpusą, vaidmuo. Kita vertus, <...> stabdžiai ir atsvaros, kuriuos teisminė valdžia (jos institucijos) ir kitos valstybės valdžios (jų institucijos) turi viena kitos atžvilgiu, negali būti traktuojami kaip atitinkamų valdžių priešpriešos mechanizmai, todėl būtų neteisinga, konstituciškai nepagrįsta aiškinti, esą minėtos specialios teisėjų institucijos konstitucinė paskirtis tėra būti atsvara Respublikos Prezidentui formuojant teisėjų korpusą, nes ji formuojant (ypač paisant konstituciškai pagrįsto ir Konstitucijos ginamo visuomenės intereso, kad teisėjų korpusas būtų formuojamas sąžiningai ir skaidriai, kad asmenys teisėjo darbui būtų parenkami vien pagal jų profesinį pasirengimą ir tokias asmenines savybes, kitas aplinkybes, kurios lemia jų tinkamumą ar netinkamumą šiai veiklai (teisėjo pareigoms tam tikrame teisme)) yra būtina ir Respublikos Prezidento bei šios specialios teisėjų institucijos partnerystė, bendradarbiavimas.

Ypač pabrėžtina, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija – tai konstitucinė valstybės institucija (nors jos tikslus pavadinimas Konstitucijoje ir nėra nurodytas) (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalies formuluotė „teisėjų institucija“ suponuoja tai, kad ši institucija turi būti kolegiali. Tokia speciali teisėjų institucija negali būti nesudaryta; jos sudarymo pagrindus ir tvarką turi nustatyti įstatymas. Šios specialios teisėjų institucijos konstitucinių įgaliojimų negali perimti ar pasisavinti joks pavienis pareigūnas (*inter alia* joks teisėjas ar kitas teisminės valdžios pareigūnas, jokio teismo pirmininkas), taip pat jokia kita institucija. Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos negalima traktuoti kaip visuomeniniais pagrindais veikiančio darinio. Ji negali veikti taip, kad būtų nesilaikoma tinkamo teisinio proceso reikalavimų (ir pačioje šioje specialioje teisėjų institucijoje, ir santykiuose su kitomis valstybės institucijomis, *inter alia* santykiuose su Respublikos Prezidentu). Jos sprendimai sukelia teisinius padarinius.

Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip dar savo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, atsižvelgiant į Konstitucijoje nustatytą teismų formavimo tvarką, taip pat į Respublikos Prezidento ir Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos santykių konstitucinę reguliavimą, Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos patarimas sukelia teisinius padarinius: jei nėra šios specialios teisėjų institucijos patarimo, Respublikos Prezidentas negali priimti sprendimo dėl teisėjo paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų.

Ši doktrininė nuostata reiškia *inter alia* tai, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos patarimo negalima interpretuoti kaip rekomendacijos Respublikos Prezidentui skirti tam tikrą asmenį teisėju ar jo neskirti, paaukštinti teisėją ar jo nepaaukštinti, perkelti jį ar jo neperkelti, atleisti iš pareigų ar neatleisti. Anaipol, jeigu minėtas patarimas būtų tik rekomendacija, tai Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija neatliktų vienos iš teisminės valdžios atsvarų vykdomajai valdžiai funkcijos, o formuojant teisėjų korpusą vykdomoji valdžia dominuotų teisminės valdžios atžvilgiu, taigi būtų pagrindo teigti, kad yra sudarytos ir tam tikros prielaidos (neužkirstas kelias) pažeisti teisėjo ir teismų nepriklausomumą.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos patarimo Respublikos Prezidentui teisiniai padariniai priklauso nuo to, ar į šią specialią teisėjų instituciją kreipiamasi dėl teisėjo paskyrimo, ar dėl jo paaukštinimo, ar dėl jo perkėlimo, ar dėl jo atleidimo iš pareigų.

Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos patarimas Respublikos Prezidentui dėl teisėjo paskyrimo, paaukštinimo ar perkėlimo

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

Tais atvejais, kai į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją Respublikos Prezidentas kreipiasi patarimo dėl teisėjo paskyrimo, paaukštinimo ar perkėlimo, o ši speciali teisėjų institucija pataria asmenį paskirti teisėju, paaukštinti teisėją ar jį perkelti, toks patarimas Respublikos Prezidento nesaisto. Tai reiškia, kad Respublikos Prezidentas (*inter alia* jeigu paaiškėja tam tikros tokiam paskyrimui ar perkėlimui reikšmės turinčios aplinkybės) gali to asmens nepaskirti teisėju, gali teisėjo nepaaukštinti ar jo neperkelti (o jeigu skiriamas, paaukštinamas ar perkeliamas Aukščiausiojo Teismo arba Apeliacinio teismo teisėjas – gali neteikti jo kandidatūros Seimui). Pagal Konstituciją tokiais atvejais Respublikos Prezidentas gali kreiptis į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją patarimo dėl kito asmens paskyrimo teisėju, kito teisėjo paaukštinimo ar perkėlimo.

Kitokie Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos patarimo Respublikos Prezidentui teisiniai padariniai atsiranda tada, kai Respublikos Prezidentas į šią specialią teisėjų instituciją kreipiasi, kad ji patartų dėl teisėjo paskyrimo, paaukštinimo ar perkėlimo, o ši arba *expressis verbis* pataria Respublikos Prezidentui to asmens neskirti teisėju, nepaaukštinti teisėjo ar jo neperkelti arba Respublikos Prezidentui atsako, jog nepataria jam to asmens skirti teisėju, paaukštinti teisėjo ar jo perkelti. Pabrėžtina, kad toks „nepatarimas“ Respublikos Prezidentui to asmens skirti teisėju, paaukštinti teisėjo ar jo perkelti, kad ir kaip jis būtų išreikštas atitinkamame minėtos specialios teisėjų institucijos akte, yra teisiškai tolygus *expressis verbis* suformuluotam patarimui Respublikos Prezidentui atitinkamo asmens neskirti teisėju, nepaaukštinti teisėjo ar jo

neperkelti. Tokiais atvejais Respublikos Prezidentas pagal Konstituciją negali (atitinkamai) to asmens paskirti teisėju, paaugštinti ar perkelti teisėjo (o jeigu skiriamas, paaugštinamas ar perkeliamas Aukščiausiojo Teismo arba Apeliacinio teismo teisėjas – negali teikti jo kandidatūros Seimui). Kitoks minėtos specialios teisėjų institucijos patarimo neskirti asmens teisėju, nepaaugštinti ar neperkelti teisėjo teisinės galios ir teisinių padarinių aiškinimas (*inter alia* toks, kad Respublikos Prezidentas gali nepaisyti minėto patarimo ir vis tiek tą asmenį paskirti teisėju, paaugštinti ar perkelti teisėją (o jeigu skiriamas, paaugštinamas ar perkeliamas Aukščiausiojo Teismo arba Apeliacinio teismo teisėjas – gali teikti jo kandidatūrą Seimui)) reikštų, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija, kuri sudaroma vien profesiniu pagrindu, nėra atsvara Respublikos Prezidentui – politinio pobūdžio valstybės valdžios institucijai – formuojant teisėjų korpusą; toks aiškinimas būtų nesuderinamas ir su konstituciniu teisėjo ir teismų nepriklausomumo principu, su Konstitucijoje įtvirtinta valstybės valdžių pusiausvyra.

Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos patarimas Respublikos Prezidentui dėl teisėjo atleidimo iš pareigų (Konstitucijos 115 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

Dar kitokie Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos patarimo Respublikos Prezidentui teisiniai padariniai atsiranda tada, kai Respublikos Prezidentas kreipiasi į šią specialią teisėjų instituciją, kad ši patartų dėl teisėjo atleidimo iš pareigų.

Konstitucijos 115 straipsnyje nustatyta:

„Lietuvos Respublikos teismų teisėjai atleidžiami iš pareigų įstatyme nustatyta tvarka šiais atvejais:

- 1) savo noru;
- 2) pasibaigus įgaliojimų laikui arba sulaukę įstatyme nustatyto pensinio amžiaus;
- 3) dėl sveikatos būklės;
- 4) išrinkus į kitas pareigas arba jų sutikimu perkėlus į kitą darbą;
- 5) kai savo poelgiu pažemino teisėjo vardą;
- 6) kai įsiteisėja juos apkaltinę teismų nuosprendžiai.“

Aiškinant Konstitucijos 115 straipsnyje įtvirtintą teisinį reguliavimą konstatuotina, kad jame yra nustatyti teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindai (Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d., 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimai). Pagal šį straipsnį teisėjai yra atleidžiami iš pareigų šiais atvejais: kai teisėjas pats, niekieno neverčiamas (savo valia) prašo būti atleistas iš pareigų – atsistatydina (Konstitucijos 115 straipsnio 1 punktas), kai pasibaigia teisėjo įgaliojimų laikas arba teisėjas sulaukia įstatyme nustatyto pensinio amžiaus (Konstitucijos 115 straipsnio 2 punktas), kai teisėjo sveikatos būklė yra tokia, kad jis negali atlikti teisėjo pareigų (Konstitucijos 115 straipsnio 3 punktas), kai teisėjas jo sutikimu yra išrenkamas į kitas pareigas arba jo sutikimu perkeliamas į kitą darbą (Konstitucijos 115 straipsnio 4 punktas), kai teisėjas savo poelgiu pažemino teisėjo vardą (Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktas), kai įsiteisėjo teisėją apkaltinęs teismo nuosprendis (Konstitucijos 115 straipsnio 6 punktas). Konstitucijos 115 straipsnyje nustatyti teisėjų atleidimo iš pareigų atvejai ir pagrindai skiriasi *inter alia* tuo, kad vieni iš jų (Konstitucijos 115 straipsnio 2 punkte numatyti teisėjo įgaliojimų laiko pasibaigimas arba įstatyme nustatyto pensinio amžiaus sulaukimas; Konstitucijos 115 straipsnio 6 punkte numatytas teisėją apkaltinusio teismo nuosprendžio įsiteisėjimas) yra susiję vien su objektyvaus pobūdžio fakto nustatymu (konstatavimu), o

kiti (Konstitucijos 115 straipsnio 1 punkte numatytas atsistatydinimas – prašymas atleisti iš pareigų; Konstitucijos 115 straipsnio 3 punkte numatyta sveikatos būklė, neleidžianti jam atlikti teisėjo pareigų; Konstitucijos 115 straipsnio 4 punkte numatyti išrinkimas teisėjo sutikimu į kitas pareigas arba perkėlimas teisėjo sutikimu į kitą darbą; Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte numatytas poelgis, kuriuo buvo pažemintas teisėjo vardas) suponuoją ne tik atitinkamų faktų nustatymą (konstatavimą), bet ir jų vertinimą.

Akivaizdu, kad tais atvejais, kai Respublikos Prezidentas kreipiasi į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją, kad ši patartų dėl teisėjo atleidimo iš pareigų, nes pasibaigė to teisėjo įgaliojimų laikas arba jis sulaukė įstatyme nustatyto pensinio amžiaus, arba įsiteisėjo tą teisėją apkaltinęs teismo nuosprendis, minėta speciali teisėjų institucija privalo įsitikinti, ar iš tikrųjų yra nurodyti objektyvaus pobūdžio faktai, ir, jeigu jie yra, privalo patarti Respublikos Prezidentui atleisti teisėją iš pareigų. Pabrėžtina, kad jeigu Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija nustato, jog minėti objektyvaus pobūdžio faktai iš tikrųjų yra, ji pagal Konstituciją negali nepatarti Respublikos Prezidentui atleisti teisėjo iš pareigų, o Respublikos Prezidentas, gavęs tokį patarimą, privalo atleisti atitinkamą teisėją iš pareigų (jeigu atleidžiamas Aukščiausiojo Teismo teisėjas – privalo teikti jį Seimui atleisti, o jeigu atleidžiamas Apeliacinio teismo teisėjas – privalo prašyti Seimo pritarimo jį atleisti). Konstatuotina, kad tokiais atvejais pagal Konstituciją tą teisėją atleisti yra privaloma.

<...>

Tuo tarpu tais atvejais, kai Respublikos Prezidentas kreipiasi į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją, kad ši patartų dėl teisėjo atleidimo iš pareigų, nes yra vienas (ar keli) iš Konstitucijos 115 straipsnio 1, 3, 4 ir 5 punktuose numatytų pagrindų, minėta speciali teisėjų institucija privalo (atitinkamai) ne tik įsitikinti, kad teisėjas prašo būti atleistas iš pareigų, bet ir įvertinti, ar jis tai daro savo valia, niekieno neverčiamas (Konstitucijos 115 straipsnio 1 punktas), ne tik įsitikinti, kad teisėjas turi sveikatos problemų, bet ir įstatymų nustatyta tvarka įvertinti, ar jo sveikatos būklė tikrai yra tokia, kad jis negali eiti teisėjo pareigų (Konstitucijos 115 straipsnio 3 punktas), ne tik įsitikinti, ar teisėjas yra išrinktas į kitas pareigas ar perkeltas į kitą darbą, bet ir įvertinti, ar jis į tas pareigas išrinktas ar į tą kitą darbą perkeltas jo sutikimu (Konstitucijos 115 straipsnio 4 punktas), ne tik įsitikinti, kad tam tikras teisėjo poelgis (veika) buvo, bet ir įvertinti, ar jis šiuo poelgiu (veika) tikrai pažemino teisėjo vardą (Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktas). Jeigu (atitinkamai) teisėjas tikrai savo valia prašo būti atleistas iš pareigų, jo sveikatos būklė tikrai yra tokia, kad jis negali eiti teisėjo pareigų, jis tikrai į kitas pareigas yra išrinktas ar į kitą darbą perkeltas jo sutikimu, jis tikrai savo poelgiu pažemino teisėjo vardą, Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija privalo patarti Respublikos Prezidentui atleisti tą teisėją iš pareigų. Pabrėžtina, kad tokiais atvejais minėta speciali teisėjų institucija negali nepatarti Respublikos Prezidentui atleisti to teisėjo iš pareigų, o Respublikos Prezidentas, gavęs tokį patarimą, turi įgaliojimus atleisti teisėją iš pareigų (jeigu atleidžiamas Aukščiausiojo Teismo teisėjas – turi įgaliojimus teikti jį Seimui atleisti, o jeigu atleidžiamas Apeliacinio teismo teisėjas – turi įgaliojimus prašyti Seimo pritarimo jį atleisti); tai turi būti padaroma nedelsiant. Bet jeigu Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija konstatuoja, kad (atitinkamai) nors teisėjas formaliai ir prašo būti atleistas iš pareigų savo noru, iš tikrųjų jis tai daro patyręs kieno nors neteisėtą įtaką, spaudžiamas ar kitaip neleistinai raginamas kokių nors asmenų ar organizacijų (institucijų), kad nors teisėjas ir turi sveikatos problemų, jo sveikatos būklė tikrai nėra tokia, kad jis negalėtų eiti teisėjo pareigų, kad nors teisėjas ir buvo išrinktas į kitas

pareigas ar perkeltas į kitą darbą, tai buvo padaryta be jo sutikimo, kad nors tam tikras teisėjo poelgis (veika) ir buvo, tuo poelgiu (veika) jis nepažemino teisėjo vardo, speciali teisėjų institucija negali patarti Respublikos Prezidentui atleisti to teisėjo iš pareigų, o Respublikos Prezidentas, negavęs tokio patarimo, negali jo atleisti iš pareigų.

Kita vertus, apskritai nėra neįmanomos ir tokios situacijos (nors jos būtų itin retos), kai Respublikos Prezidentui jau kreipusis į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją patarimo dėl teisėjo atleidimo iš pareigų ir net šiai institucijai jau patarus Respublikos Prezidentui tą teisėją atleisti, išnyksta pats pagrindas, dėl kurio teisėjas turėjo būti atleistas. Antai teisėjas, pareiškęs, kad atsistatydina, pasikeitus aplinkybėms gali kreiptis į Respublikos Prezidentą ir prašyti neatleisti jo iš pareigų. Tokiais (išimtiniais) atvejais Respublikos Prezidentas turi tam tikrą sprendimo nuožiūros laisvę.

Pabrėžtina, kad iš Konstitucijos kylantis negalimumas Respublikos Prezidentui atleisti teisėją iš pareigų (jeigu atleidžiamas Aukščiausiojo Teismo teisėjas – negalimumas teikti jo Seimui atleisti, o jeigu atleidžiamas Apeliacinio teismo teisėjas – negalimumas prašyti Seimo pritarimo jį atleisti) be Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos patarimo yra labai svarbi teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantija, viena iš priemonių, padedančių visų be išimties bendrosios kompetencijos teismų (taip pat visų be išimties pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų) teisėjams apsisaugoti nuo valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų, kitų asmenų kišimosi į teisėjo ar teismo veiklą, kuri *expressis verbis* draudžia (ir už kuri numatyti atsakomybę įstatymų leidėją įpareigoja) Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalis.

Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija neturi įgaliojimų patarti dėl teisėjo atleidimo tais atvejais, kai jis yra paskiriamas Konstitucinio Teismo teisėju arba Vyriausybės nariu

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime yra konstatavęs, kad, atsižvelgiant į Konstitucijoje nustatytą teismų formavimo tvarką, taip pat į Respublikos Prezidento ir Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos santykių konstitucinį reguliavimą, ši speciali teisėjų institucija turi patarti Respublikos Prezidentui visais teisėjų skyrimo, jų profesinės karjeros, taip pat atleidimo iš pareigų klausimais.

Tai nereiškia, kad iš Konstitucijos nekyla tam tikrų išimčių, kai tokio patarimo į šią instituciją kreiptis nereikia.

Cituotas oficialios konstitucinės doktrinos nuostatas aiškindamas kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, Konstitucinis Teismas savo 2005 m. birželio 2 d. nutarime yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją jos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija taip pat neturi įgaliojimų paneigti ar riboti Respublikos Prezidento, Seimo Pirmininko, Aukščiausiojo Teismo pirmininko konstitucinės teisės teikti Seimui kandidatą į Konstitucinio Teismo teisėjus ir Seimo teisės paskirti pateiktą asmenį Konstitucinio Teismo teisėju arba jo nepaskirti, nes taip būtų sudarytos prielaidos sukliudyti Konstitucijoje nustatyta tvarka atnaujinti Konstitucinį Teismą – vieną iš Konstitucijoje įtvirtintų valstybės valdžios institucijų. Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota, kad „Konstitucinio Teismo teisėju paskyrus asmenį, kuris paskyrimo metu ėjo kurio nors Lietuvos Respublikos teismo teisėjo pareigas, jis iki priesaikos Seime turi būti atleistas iš šių pareigų. Jeigu Konstitucinio Teismo teisėju paskirtas asmuo paskyrimo metu

ėjo Aukščiausiojo Teismo teisėjo pareigas, Respublikos Prezidentas turi konstitucinę pareigą teikti Seimui, o Seimas – konstitucinę pareigą šį paskirtąjį Konstitucinio Teismo teisėją atleisti iš Aukščiausiojo Teismo teisėjo pareigų iki Konstitucinio Teismo teisėjo priesaikos Seime. Priešingu atveju paskirtajam Konstitucinio Teismo teisėjui būtų sukludyta pradėti eiti Konstitucinio Teismo teisėjo pareigas ir kartu būtų kliudoma Konstitucijoje nustatyta tvarka atnaujinti Konstitucinį Teismą – vieną iš Konstitucijoje įtvirtintų valstybės valdžios institucijų“. Konstitucinio Teismo 2005 m. birželio 2 d. nutarime taip pat yra konstatuota, kad „pagal Konstituciją jokia institucija, joks pareigūnas neturi įgaliojimų paneigti ar riboti Seimo teisės paskirti pateiktą asmenį Konstitucinio Teismo teisėju arba jo nepaskirti. <...> Skiriant Konstitucinio Teismo teisėjus pagal Konstituciją atitinkamus įgaliojimus turi tik kandidatus teikiantys Seimui valstybės pareigūnai ir Seimas. <...> Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija <...> pagal Konstituciją apskritai neturi jokių įgaliojimų priimti kokius nors sprendimus, susijusius su Konstitucinio Teismo teisėjų skyrimu. Taigi ši institucija pagal Konstituciją neturi ir įgaliojimų patarti dėl kurio nors Lietuvos Respublikos teismo teisėjo atleidimo iš pareigų tais atvejais, kai šis teisėjas yra Seimo paskirtas Konstitucinio Teismo teisėju. <...> Cituoti Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimo teiginiai „Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija turi patarti Respublikos Prezidentui visais teisėjų skyrimo, jų profesinės karjeros, taip pat atleidimo iš pareigų klausimais“ ir „šios institucijos patarimas sukelia teisinius padarinius: jei nėra šios institucijos patarimo, Respublikos Prezidentas negali priimti sprendimo dėl teisėjo paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų“ negali būti aiškinami neatsižvelgiant į Konstitucijos nuostatas, reglamentuojančias Konstitucinio Teismo teisėjų skyrimo tvarką. <...> Prieš priimdamas sprendimą dėl kurio nors Lietuvos Respublikos teismo teisėjo, paskirto Konstitucinio Teismo teisėju, atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentas pagal Konstituciją neturi kreiptis patarimo į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją <...>, o ši institucija pagal Konstituciją neturi įgaliojimų Respublikos Prezidentui patarti dėl to. Priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos minėti specialiai teisėjų institucijai <...> sukludyti paskirtajam Konstitucinio Teismo teisėjui pradėti eiti Konstitucinio Teismo teisėjo pareigas ir kartu būtų kliudoma Konstitucijoje nustatyta tvarka atnaujinti Konstitucinį Teismą – vieną iš Konstitucijoje įtvirtintų valstybės valdžios institucijų, įgyvendinti Seimo nutarimą dėl Konstitucinio Teismo teisėjo paskyrimo“.

Remiantis analogiškais argumentais konstatuotina, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija pagal Konstituciją neturi įgaliojimų Respublikos Prezidentui patarti dėl teisėjo atleidimo ir tais atvejais, kai kurio nors Lietuvos Respublikos teismo teisėjas yra paskiriamas į kitas pareigas, nes yra sudaroma kuri nors kita Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta valstybės institucija, vykdanči Lietuvoje valstybės valdžią (išskyrus bendrosios kompetencijos teismus bei pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtus specializuotus teismus, dėl kurių Konstitucijoje yra eksplicitinės nuostatos, nustatančios atitinkamus minėtos teisėjų institucijos įgaliojimus patarti Respublikos Prezidentui).

Atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstituciją teisėjas, kol jis eina tas pareigas, negali būti renkamas Seimo nariu ar Respublikos Prezidentu (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas), konstatuotina, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija pagal Konstituciją neturi įgaliojimų Respublikos Prezidentui patarti dėl teisėjo atleidimo tais atvejais, kai iš pareigų atleidžiamas kurio nors Lietuvos Respublikos teismo teisėjas, paskirtas Konstitucinio Teismo teisėju, ir tais

atvejais, kai iš pareigų yra atleidžiamas kurio nors Lietuvos Respublikos teismo teisėjas, kuris (sudarant Vyriausybę ar keičiant jos sudėtį) yra skiriamas Vyriausybės nariu (Ministru Pirmininku arba ministru).

Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija neturi įgaliojimų patarti dėl teisėjo pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 74 ir 116 straipsnius Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjai, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjai, šurkščiai pažeidę Konstituciją arba sulaužę priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, gali būti pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka (kaip, beje, ir Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai).

Pagal Konstituciją tokiais atvejais Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija taip pat neturi jokių įgaliojimų Seimui patarti, ar Aukščiausiojo Teismo pirmininką, šio teismo teisėją, Apeliacinio teismo pirmininką, šio teismo teisėją pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Tokiais atvejais atsvara politinės institucijos – Seimo sprendimams yra teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada).

Respublikos Prezidento kreipimasis į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią teisėjų instituciją patarimo dėl teisėjo paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją jos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos patarimas yra reikalingas skiriant, paaukštinant, perkeliant ar atleidžiant iš pareigų bet kurį bendrosios kompetencijos teismo teisėją ar šio teismo pirmininką (bei pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų teisėją), išskyrus <...> iš Konstitucijos kylančias išimtis, kai Respublikos Prezidentas neturi kreiptis tokio patarimo, nes teisėjas iš pareigų yra atleidžiamas dėl to, kad yra skiriamas Vyriausybės nariu (Ministru Pirmininku arba ministru) arba Konstitucinio Teismo teisėju, taip pat kai Aukščiausiojo Teismo pirmininkas arba teisėjas, Apeliacinio teismo pirmininkas arba teisėjas yra atleidžiamas iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Taigi Respublikos Prezidentas tokį patarimą turi gauti ir tais atvejais, kai teisėjas (apylinkės, apygardos teismo) yra skiriamas arba atleidžiamas vien jo, Respublikos Prezidento, sprendimu, apskritai nedalyvaujant Seimui, ir tais atvejais, kai Respublikos Prezidentas kreipiasi į Seimą pritarimo dėl Apeliacinio teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko paskyrimo arba atleidimo, ir tais atvejais, kai Respublikos Prezidentas teikia Seimui skirti arba atleisti Aukščiausiojo Teismo teisėją ar šio teismo pirmininką. Visais šiais atvejais (išskyrus aptartas iš pačios Konstitucijos kylančias išimtis) Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos patarimas Respublikos Prezidentui yra būtinas – tai yra neatsiejama, konstituciškai privaloma teisėjų paskyrimo, paaukštinimo (t. y. paskyrimo aukštesnės grandies teisėju atleidžiant iš ankstesnių pareigų arba paskyrimo į vadovaujančias arba aukštesnes vadovaujančias pareigas tame pačiame teisme), perkėlimo (darbo vietos keitimo), atleidimo iš pareigų procedūros dalis. Negavęs tokio patarimo, Respublikos Prezidentas negali skirti arba atleisti apylinkės, apygardos teismo teisėjo ar pirmininko, negali kreiptis į Seimą pritarimo dėl Apeliacinio teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko paskyrimo arba atleidimo, negali teikti Seimui skirti arba atleisti Aukščiausiojo Teismo teisėjo ar šio teismo pirmininko.

Pabrėžtina ir tai, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas konstitucinis institutas – Respublikos Prezidento kreipimasis į šioje dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją patarimo dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, reiškia ne tik tai, kad Respublikos Prezidentas turi pareigą, prireikus skirti, paaukštinti, perkelti, atleisti iš pareigų teisėją kreiptis atitinkamo patarimo į šioje dalyje nurodytą specialią teisėjų instituciją, bet ir tai, kad ši speciali teisėjų institucija, gavusi atitinkamą Respublikos Prezidento kreipimąsi, turi konstitucinę pareigą svarstyti tokių kreipimąsi ir arba patarti Respublikos Prezidentui (atitinkamai) skirti asmenį apylinkės, apygardos teismo teisėju, paaukštinti, perkelti, atleisti iš pareigų apylinkės, apygardos teismo teisėją, kreiptis į Seimą pritarimo dėl Apeliacinio teismo teisėjo arba šio teismo pirmininko paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo, atleidimo iš pareigų, teikti Seimui skirti, paaukštinti, perkelti, atleisti iš pareigų Aukščiausiojo Teismo teisėją, skirti, perkelti, atleisti šio teismo pirmininką, arba patarti Respublikos Prezidentui asmens neskirti apylinkės, apygardos teismo teisėju, nepaaukštinti, neperkelti, neatleisti iš pareigų apylinkės, apygardos teismo teisėjo, nesikreipti į Seimą pritarimo dėl Apeliacinio teismo teisėjo arba šio teismo pirmininko paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo, atleidimo iš pareigų, neteikti Seimui skirti, paaukštinti, perkelti, atleisti iš pareigų Aukščiausiojo Teismo teisėjo, skirti, perkelti, atleisti šio teismo pirmininko. Toks patarimas turi būti duodamas griežtai laikantis tinkamo teisinio proceso reikalavimų ir įvertinus vien atitinkamų asmenų profesinį pasirėngimą ir tokias asmenines savybes, kitas aplinkybes, kurios lemia jų tinkamumą ar netinkamumą atitinkamoms pareigoms (ar teisėjo darbui apskritai).

Pažymėtina, kad Konstitucija nenumato ir netoleruoja tokios situacijos, kai jos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija nepataria Respublikos Prezidentui, jam į šią specialią teisėjų instituciją kreipusis patarimo dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, arba pataria jam ne dėl to, dėl ko buvo kreiptasi; pagal Konstituciją minėta speciali teisėjų institucija turi aiškiai ir nedviprasmiškai patarti Respublikos Prezidentui (atitinkamai) skirti asmenį teisėju, paaukštinti, perkelti, atleisti iš pareigų teisėją (o jeigu skiriamas, paaukštinamas, perkeliamas ar atleidžiamas Aukščiausiojo Teismo arba Apeliacinio teismo teisėjas – patarti teikti asmenį skirti arba atleisti Seimui) arba patarti asmens neskirti teisėju, nepaaukštinti, neperkelti, neatleisti teisėjo iš pareigų (o jeigu skiriamas, paaukštinamas, perkeliamas ar atleidžiamas Aukščiausiojo Teismo arba Apeliacinio teismo teisėjas – patarti neteikti Seimui asmens skirti arba atleisti).

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją yra negalimos ir tokios teisinės situacijos, kai Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija savo iniciatyva pataria Respublikos Prezidentui dėl kurio nors asmens paskyrimo teisėju, teisėjo paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, nors Respublikos Prezidentas dėl to į ją nesikreipė. Minėta speciali teisėjų institucija Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nustatytus įgaliojimus gali vykdyti tik tada (po to), kai dėl to į ją atitinkamo patarimo yra kreipęsis Respublikos Prezidentas.

<...>

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad Respublikos Prezidentas, prieš kreipdamasis į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją patarimo dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, turėtų tokių kreipimąsi derinti su kuria nors valstybės institucija, kuriuo nors valstybės pareigūnu, kuria nors kita institucija, kuriuo nors kitu asmeniu. Pagal Konstituciją Respublikos Prezidento kreipimosi į minėtą

specialią teisėjų instituciją patarimo negali saistyti ir nesaisto jokios valstybės institucijos, jokio valstybės pareigūno, jokios kitos institucijos, jokio kito asmens sprendimai.

Įstatymais negalima nustatyti ir tokio teisinio reguliavimo, kad Respublikos Prezidentas būtų įpareigotas, kreipdamasis į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją patarimo dėl asmens paskyrimo teisėju, teisėjo paaugštinimo, perkėlimo, teikti šiai specialiai teisėjų institucijai ne vieno, bet kelių asmenų kandidatūras į tą pačią laisvą vietą, o minėta speciali teisėjų institucija turėtų ir (arba) galėtų rinktis, dėl kurio iš Respublikos Prezidento pateiktų asmenų paskyrimo teisėju, paaugštinimo, perkėlimo Respublikos Prezidentui patarti.

<...> Konstitucija nesuponuoja galimybės nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmenys, išlaikę atitinkamą egzaminą ar egzaminus ir įtraukti į kandidatų tapti teisėjais sąrašus, būtų kaip nors reitinguojami, būtų sudaromos jų pirmumo ar kitokios eilės ir pan., kurios susaistytų Respublikos Prezidentą jam kreipiantis į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją patarimo dėl teisėjo paskyrimo. Kartu pabrėžtina, kad Respublikos Prezidentas asmenis, dėl kurių paskyrimo teisėjais jis kreipiasi į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją, gali rinktis tik iš tų, kurie yra išlaikę atitinkamą egzaminą ar egzaminus ir yra įtraukti į kandidatų tapti teisėjais sąrašus, arba iš kitų asmenų, kurie gali būti teisėjais be egzaminų, jeigu tai konstituciškai pagrįsta.

<...>

Kadangi pagal Konstituciją į jos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią teisėjų instituciją kreiptis patarimo gali tik Respublikos Prezidentas, prieš kreipdamasis minėto patarimo, jis turi, pasinaudojęs įstatymų nustatytais galimybėmis (*inter alia* pareikalavęs iš atitinkamų valstybės institucijų (pareigūnų) informacijos), išsiaiškinti ir įvertinti visas turinčias reikšmės aplinkybes, *inter alia* tai, ar siūlomas skirti teisėju asmuo, siūlomas perkelti ar paaugštinti teisėjas atitinka teisėjui (taip pat tos teismų sistemos ir tos grandies teismo teisėjui) keliamus reikalavimus, ar jis turi atitinkamam darbui būtiną kvalifikaciją, ar jis yra nepriekaištingos reputacijos, ar nėra kitų aplinkybių, dėl kurių asmuo negali būti skiriamas teisėju, paaugštinamas, perkeliamas (arba skiriamas būtent Respublikos Prezidento nurodyto teismo teisėju, paaugštinamas paskiriant būtent į tą teismą, perkeliamas būtent į tą teismą).

Pagal Konstitucijos 85 straipsnį Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus, leidžia aktus-dekretus. Respublikos Prezidento konstituciniai įgaliojimai kreiptis į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją patarimo dėl teisėjų paskyrimo, paaugštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų yra įgyvendinami išleidžiant atitinkamą Respublikos Prezidento dekretą. Tokiame Respublikos Prezidento dekrete gali būti nurodomas ir laikas, per kurį atitinkamas patarimas turi būti gautas. Jeigu atitinkamame Respublikos Prezidento dekrete toks laikas yra nurodytas, laikytis šio termino Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytai specialiai įstatymo numatyta teisėjų institucijai yra privaloma.

Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos veiklos skaidrumo reikalavimas

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija formuojant teisėjų korpusą yra atsvara Respublikos Prezidentui – politinei valstybės valdžios institucijai. Tai suponuoja, kad šios specialios teisėjų institucijos veikla turi būti skaidri, idant nei teismų sistemai, nei Respublikos Prezidentui, nei visuomenei nekiltų

pagrįstų abejonų dėl formuojamo teisėjų korpuso, nes tuomet apskritai mažėtų žmonių pasitikėjimas teise, valstybės teisine sistema; todėl minėtos specialios teisėjų institucijos patarimai Respublikos Prezidentui turi būti racionaliai argumentuoti, motyvai, dėl kurių patariama tam tikrą asmenį skirti teisėju, paaukštinti, perkelti, atleisti iš pareigų teisėją arba patariama to asmens neskirti teisėju, nepaaukštinti, neperkelti, neatleisti iš pareigų teisėjo (o jeigu yra skiriamas, paaukštinamas, perkeliamas ar atleidžiamas iš pareigų Aukščiausiojo Teismo arba Apeliacinio teismo teisėjas – patariama teikti jo kandidatūrą Seimui arba jos neteikti), turi būti aiškiai išdėstyti. Jokie minėtos specialios teisėjų institucijos patarimai (ar kiti sprendimai) negali būti grindžiami prielaidomis, subjektyviomis minėtos specialios teisėjų institucijos narių nuostatomis ar nuomonėmis, juos būtina pagrįsti vien nustatytais (išsiaiškintais) faktais, įvertinus atitinkamų asmenų profesinį pasirengimą ir tokias asmenines savybes, kitas aplinkybes, kurios lemia jų tinkamumą ar netinkamumą atitinkamoms pareigoms (ar teisėjo darbui apskritai). Šiame kontekste pažymėtina, jog, atsižvelgiant į tai, kad nuo minėtos specialios teisėjų institucijos veiklos bei sprendimų galiausiai priklauso ir žmonių pasitikėjimas teise, valstybės teisine sistema, įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas su Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos veikla susijusius santykius, gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad, minėtai specialiai teisėjų institucijai neatsakingai įgyvendinus jai Konstitucijoje nustatytus įgaliojimus, jos sudėtis būtų iš esmės pakeista; tokio teisinio reguliavimo nustatymas suponuoja tai, kad turi būti nustatyta ir dėl atitinkamų sprendimų galinčių kilti ginčų nagrinėjimo tvarka; nustatydamas minėtą teisinį reguliavimą, įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos.

Konstituciniai reikalavimai Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos sudarymui, veiklai ir darbo organizavimui

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

Atsižvelgiant į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos paskirtį, konstitucinį statusą, ypatingą vaidmenį formuojant teisėjų korpusą, konstatuotina, kad iš Konstitucijos šios valstybės institucijos veiklai, jos darbo organizavimui kyla tam tikri reikalavimai.

Antai prieš patardama Respublikos Prezidentui dėl kurio nors bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigto specializuoto teismo teisėjo paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo, atleidimo iš pareigų, minėta speciali teisėjų institucija turi pareigą išsiaiškinti ir įvertinti visas turinčias reikšmės aplinkybes, *inter alia* tai, ar siūlomas skirti teisėju asmuo, siūlomas perkelti ar paaukštinti teisėjas atitinka teisėjui (taip pat tos teismų sistemos bei tos grandies teismo teisėjui) keliamus reikalavimus, ar jis turi atitinkamam darbui būtiną kvalifikaciją, ar jis yra nepriekaištingos reputacijos, ar nėra kitų aplinkybių, dėl kurių asmuo negali būti skiriamas teisėju, paaukštinamas, perkeliamas (arba skiriamas būtent Respublikos Prezidento nurodyto teismo teisėju, paaukštinamas paskiriant būtent į tą teismą, perkeliamas būtent į tą teismą). Įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad minėta speciali teisėjų institucija turėtų įgaliojimus gauti iš valstybės ir savivaldybių institucijų (jų pareigūnų) visą reikalingą informaciją, kuri leistų išsiaiškinti ir įvertinti visas turinčias reikšmės aplinkybes. Atsakomybė už atitinkamą patarimą Respublikos Prezidentui tenka būtent minėtai specialiai teisėjų institucijai, į kurią Respublikos Prezidentas kaip tik ir kreipėsi atitinkamo patarimo. Tai, kad, kaip konstatuota šiame Konstitucinio Teismo nutarime, Respublikos Prezidentas, prieš kreipdamasis į šią specialią teisėjų instituciją patarimo, turi pasinaudoti įstatymų nustatytais galimybėmis

ir išsiaiškinti bei įvertinti visas turinčias reikšmės aplinkybes, neatleidžia minėtos specialios teisėjų institucijos nuo šios pareigos ir atsakomybės.

Akivaizdu, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos nariai gali išsiaiškinti ir įvertinti visas turinčias reikšmės aplinkybes, *inter alia* tai, ar siūlomas skirti teisėju asmuo, siūlomas perkelti ar paaugštinti teisėjas atitinka teisėjui (taip pat tos teismų sistemos ir tos grandies teismo teisėjui) keliamus reikalavimus, ar jis turi atitinkamam darbui būtiną kvalifikaciją, ar jis yra nepriekaištingos reputacijos, ar nėra kitų aplinkybių, dėl kurių asmuo negali būti skiriamas teisėju, paaugštinamas, perkeliamas (arba skiriamas būtent Respublikos Prezidento nurodyto teismo teisėju, paaugštinamas paskiriant būtent į tą teismą, perkeliant būtent į tą teismą), tik tuomet, kai jie iš anksto gauna visą atitinkamam klausimui svarstyti būtiną informaciją, turi galimybę ją atidžiai išnagrinėti, prireikus pareikalauti papildomos informacijos ir pan. Minėtos specialios teisėjų institucijos darbas negali būti organizuojamas taip, kad kuri nors informacija svarstomam klausimui būtų pateikiama ne laiku, ne iš anksto, o tik šios specialios teisėjų institucijos posėdyje, taip pat kad kuri nors informacija svarstomam klausimui būtų pateikiama ne visiems šios specialios teisėjų institucijos nariams, o tik kai kuriems iš jų (selektyviai), pavyzdžiui, tik tiems šios specialios teisėjų institucijos nariams, kurie dalyvauja tame posėdyje. Šiame kontekste, ypač atsižvelgiant į tai, kad Respublikos Prezidentas pagal Konstituciją turi gauti būtent Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos, kaip kolegialios valstybės institucijos, o ne jos dalies (t. y. grupės teisėjų) patarimą dėl teisėjo paskyrimo, paaugštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, pažymėtina, kad minėtos specialios teisėjų institucijos, kuri, kaip konstatuota šiame Konstitucinio Teismo nutarime, yra Konstitucijoje numatyta valstybės institucija, o ne visuomeniniais pagrindais veikiantis darinys, veikla apskritai negalėtų būti laikoma visiškai atitinkančia jos konstitucinę paskirtį, jeigu daug jos narių nedalyvautų posėdžiuose. Pažymėtina ir tai, kad minėtos specialios teisėjų institucijos darbas turi būti organizuotas taip, kad dėl kiekvieno patarimo Respublikos Prezidentui būtų balsuojama posėdyje, kad pasibaigus balsavimui kiekvienas šios specialios teisėjų institucijos narys žinotų, kaip balsavo kiekvienas kitas šios specialios teisėjų institucijos narys, kad balsavimo rezultatai nekelėtų jokių abejonių dėl jų tikrumo. Minėtų nuostatų nepaisymas reikštų, kad yra iš esmės nukrypstama nuo tinkamo teisinio proceso reikalavimų, kurių teisinėje valstybėje privalo paisyti.

Ypač pabrėžtina, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos paskirtis, konstitucinis statusas, ypatingas vaidmuo formuojant teisėjų korpusą, veiklos skaidrumo reikalavimas suponuoja šios specialios teisėjų institucijos veiklos viešumą. Tai, kad minėtos specialios teisėjų institucijos veikla negali būti nevieša, reiškia, be kita ko, jog apie visus šioje specialioje teisėjų institucijoje svarstomus teisėjų paskyrimo, paaugštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų klausimus visuomenė (taip pat ir teisinė bendruomenė) turi būti informuojama iš anksto (apie tai turėtų būti viešai paskelbiama). Šiame Konstitucinio Teismo nutarime yra konstatuota, kad minėtos specialios teisėjų institucijos patarimai Respublikos Prezidentui turi būti racionaliai argumentuoti, motyvai, dėl kurių patariama tam tikrą asmenį skirti teisėju, paaugštinti, perkelti, atleisti iš pareigų teisėją arba patariama to asmens neskirti teisėju, nepaaugštinti, neatleisti iš pareigų (o jeigu skiriamas, paaugštinamas, perkeliamas ar atleidžiamas iš pareigų Aukščiausiojo Teismo arba Apeliacinio teismo teisėjas – patariama teikti jo kandidatūrą Seimui arba jos neteikti), turi būti aiškiai išdėstyti. Šie argumentai, motyvai turi būti dėstomi suprantamai. Visuomenė turi būti informuojama apie priimtus sprendimus (patarimus Respublikos Prezidentui). Pabrėžtina ir tai, kad kai Respublikos Prezidentas

kreipiasi patarimo, kiekvienas minėtos specialios teisėjų institucijos narys turi aiškiai ir nedviprasmiškai pareikšti savo poziciją kiekvienu klausimu.

Konstitucijoje (jos 112 straipsnio 5 dalyje) yra eksplicitiškai įtvirtinti tik šie Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos įgaliojimai: ji, kai į ją kreipiasi Respublikos Prezidentas, turi patarti jam dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, t. y. (kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime) „visais teisėjų skyrimo, jų profesinės karjeros, taip pat atleidimo iš pareigų klausimais“, išskyrus (kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2005 m. birželio 2 d. nutarime ir šiame Konstitucinio Teismo nutarime) iš pačios Konstitucijos kylančias išimtis (kurių yra labai nedaug). Pabrėžtina, kad jokia kita institucija, joks pareigūnas, joks kitas asmuo negali vykdyti šių įgaliojimų; minėtų įgaliojimų niekam perduoti negali ir pati Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija. Jeigu taip būtų, taip pat jeigu įstatymų leidėjas apribotų šiai specialiai teisėjų institucijai Konstitucijoje eksplicitiškai priskirtus įgaliojimus, būtų pažeista ne tik Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalis, bet ir Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalis, pagal kurią valdžios galias riboja Konstitucija, konstitucinis teisinės valstybės principas.

Pabrėžtina, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalies formuluotės „pataria speciali teisėjų institucija“ prasmės išsiaiškinimas negali būti grindžiamas vien verbaliniu, pažodiniu joje vartojamų sąvokų aiškinimu; ši formuluotė aiškintina atsižvelgiant į įvairiuose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse) įtvirtintą teisėjų korpuso formavimo tvarką, pagal kurią valstybės valdžios institucijoms ir kitoms institucijoms, dalyvaujančioms formuojant teisėjų korpusą, yra nustatyti skirtingi įgaliojimai: teisėjus į pareigas skiria ir atleidžia politinio pobūdžio institucijos – Seimas arba Respublikos Prezidentas, o patarimus Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų duoda Teismo, t. y. savarankiškos valstybės valdžios, savivaldos institucija, kuri, kaip ir teisminė valdžia apskritai, yra ne politinio, bet vien profesinio pobūdžio.

Taigi Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalies formuluotė „pataria speciali teisėjų institucija“ reiškia, kad, pirma, minėta valstybės institucija turi būti sudaryta šioje dalyje nurodytam tikslui – patarti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ir atleidimo iš pareigų, antra, ši valstybės institucija turi būti sudaryta vien iš teisėjų. Konstatuotina, kad pagal Konstituciją ne tik jokia kita institucija, joks pareigūnas, joks kitas asmuo negali turėti įgaliojimų patarti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, bet ir pati Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta institucija gali būti sudaryta ne iš kokių kitų asmenų (narių), bet vien iš teisėjų; priešingu atveju, t. y. jeigu ši institucija būtų sudaryta ne iš teisėjų arba ne vien iš teisėjų, būtų nepaisoma šioje dalyje įtvirtintos valstybės institucijos – specialios teisėjų institucijos konstitucinės sampratos (kad formuojant teisėjų korpusą minėta speciali teisėjų institucija yra atsvara Respublikos Prezidentui – politinei institucijai), tokia institucija pagal Konstituciją negalėtų turėti Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytų įgaliojimų patarti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ir atleidimo iš pareigų. Tik profesiniu pagrindu sudaryta institucija, t. y. speciali teisėjų institucija, gali deramai įvertinti, ar asmens profesinė kvalifikacija yra tokia, kad jis gali būti skiriamas teisėju, ar asmuo, kuris jau yra teisėjas, gali būti paaukštinamas ir t. t. Tik profesiniu pagrindu sudaryta institucija, t. y. speciali teisėjų institucija, gali būti atsvara Respublikos Prezidentui – ir kaip vykdomosios valdžios subjektui, ir kaip politinio pobūdžio institucijai – formuojant teisėjų korpusą. Tik tokia institucija gali užtikrinti teisėjų ir teismų nepriklausomumą *inter alia* tuo aspektu, kad visų be išimties teismų teisėjai būtų apsaugoti nuo

valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų, kitų asmenų kišimosi į teisėjo ar teismo veiklą (tokį kišimąsi <...> *expressis verbis* draudžia Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalis). Formuliuotė „pataria speciali teisėjų institucija“ negali būti aiškinama plečiamai, kaip esą nedraudžianti nustatyti ir tokio teisinio reguliavimo, kad į šią, būtent teisėjų instituciją galėtų būti įtraukiami ir ne teisėjai, nes šitoks plečiamasis konstitucinės sąvokos „pataria speciali teisėjų institucija“ aiškinimas ir juo grindžiamas teisinis reguliavimas sudarytų prielaidas nepaisyti Konstitucijoje įtvirtinto teismų nepriklausomumo principo (apimančio ir teisminės valdžios savivaldą) *inter alia* tuo aspektu, kad Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų patartų ne vien iš teisėjų, bet ir iš kitų asmenų (net politikų) sudaryta institucija, negalinti profesiniu požiūriu vertinti, ar asmenys, siekiantys tapti teisėjais, atitinka teisėjui keliamus reikalavimus, *inter alia* ar toks asmuo turi teisėjo darbui būtiną profesinę kvalifikaciją, ar teisėjas turi pakankamą profesinę kvalifikaciją, kad galėtų būti paaukštintas, ir t. t. Tokiu teisiniu reguliavimu, kai Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją sudaro ne tik teisėjai, bet ir kiti asmenys, būtų nepaisoma ne tik Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos konstitucinės sampratos, bet ir Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija, taip pat konstitucinio teisinės valstybės principo.

Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalies formuliuotė „įstatymo numatyta speciali teisėjų institucija“ reiškia, kad įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją vienaip arba kitaip reglamentuoti šioje dalyje numatytos valstybės institucijos – specialios teisėjų institucijos sudarymą, įgaliojimus ir veiklą (žinoma, paisydamas Konstitucijos, *inter alia* minėtos specialios teisėjų institucijos konstitucinės sampratos). <...>

<...>

Minėta, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi įgaliojimus nustatyti Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos sudarymo tvarką. Tai turi būti padaryta Teismų įstatyme. Nustatydamas tokią tvarką įstatymų leidėjas negali nepaisyti *inter alia* tos aplinkybės, kad joks teisminės valdžios pareigūnas negali būti traktuojamas kaip visos teisminės valdžios vadovas ar atstovas santykiuose su kitomis valstybės valdžiomis ir kad savavaldė teisminė valdžia pagal Konstituciją apskritai negali būti pernelyg centralizuota. Konstitucijoje įtvirtintas teisėjo nepriklausomumas suponuoja vienodą visų teisėjų teisinį statusą vykdant teisingumą: negali būti nustatomos nevienodos teisėjų nepriklausomumo vykdant teisingumą (sprendžiant bylas), savarankiškumo garantijos; joks teisėjas vykdydamas teisingumą nėra ir negali būti pavaldus jokiame kitame teisėjui arba kurio nors teismo (*inter alia* teismo, kuriame dirba, taip pat aukštesnės grandies ar instancijos teismo) pirmininkui. Privalu paisyti ir tos aplinkybės, kad Konstitucijoje įtvirtinta Teismo, kaip savarankiškos valstybės valdžios, savivalda ir vienodas teisėjų teisinis statusas suponuoja *inter alia* tai, kad ir savivaldos institucijose visi teisėjai turi vienodą teisinį statusą, vadinasi, ir teisminės valdžios savivaldos institucijose jie yra lygūs ir nėra pavaldūs jokiame kitame teisėjui (taip pat ir aukštesnės grandies arba instancijos teismo teisėjui ar pirmininkui). Taigi teisminės valdžios savivaldos institucijose joks teisėjas negali turėti daugiau teisių nei kuris nors kitas teisėjas. Todėl įstatymų leidėjas pagal Konstituciją negali įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos vadovu kuris nors teisėjas taptų *ex officio* (pagal pareigas). Konstatuotina, kad Konstitucija toleruoja tik tokią jos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų

institucijos vadovo (pirmininkaujančio asmens) rinkimo tvarką, kai šios specialios teisėjų institucijos vadovą (pirmininkaujantį asmenį) išrenka patys šios institucijos nariai arba demokratiškai sušauktas įstatymo numatytas teisėjų (ar jų atstovų) susirinkimas (galintis rinkti ir pačios šios specialios teisėjų institucijos narius). Kitoks teisinis reguliavimas, t. y. toks, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos vadovu *ex officio* yra kuris nors teisėjas (kurio nors teismo pirmininkas), būtų nesuderinamas su *inter alia* Konstitucijoje įtvirtintu Teismo, kaip vienos iš valstybės valdžių, savivaldos principu, taip pat su konstituciniu teisinės valstybės principu.

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucijoje įtvirtintą Teismo, kaip vienos iš valstybės valdžių, savivaldos principą, savavaldės teisminės valdžios decentralizuotumą atitiktų ir rotacinis vadovavimas (pirmininkavimas) minėtai specialiai teisėjų institucijai.

Šiek tiek kitaip vertintina galimybė tam tikriems teisėjams *ex officio* būti Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos nariais.

Minėti konstituciniai imperatyvai (savavaldės teisminės valdžios decentralizuotumas, teisėjo nepriklausomumas, visų teisėjų vienodas teisinis statusas vykdant teisingumą, teisėjo nepavaldumas vykdant teisingumą jokiame kitame teisėjui ar kurio nors teismo pirmininkui ir t. t.) suponuoja demokratišką šios specialios teisėjų institucijos formavimo tvarką. Taigi pagal Konstituciją šios specialios teisėjų institucijos narius, bent absoliučią jų daugumą, turi demokratiškai išrinkti patys teisėjai (jų atstovai); rinkimų tvarka turi būti tokia, jie turi būti organizuoti ir vykdomi taip, kad nebūtų sudaryta prielaidų abejoti šių rinkimų demokratiškumu, *inter alia* tuo, ar kurie nors teisėjai renkant minėtą specialią teisėjų instituciją nebuvo traktuojami kaip nelygūs kitiems ir kt.

Kartu paminėtina, jog Konstitucijai neprieštarutų ir toks teisinis reguliavimas, kad minėtos specialios teisėjų institucijos nariais kai kurie teisėjai (palyginti nedidelė jos narių dalis), būtent Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, taip pat pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų aukščiausiosios grandies specializuotų teismų (šiuo metu – Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo) pirmininkai, taptų *ex officio*. Konstitucijai neprieštarutų ir toks teisinis reguliavimas, kad minėtos specialios teisėjų institucijos nariai būtų teisėjai, išrinkti pakankamai gausios Lietuvos Respublikos teismų teisėjus vienijančios visuomeninės teisėjų organizacijos; tačiau pabrėžtina, kad tokie teisėjai turėtų sudaryti palyginti nedidelę minėtos specialios teisėjų institucijos narių dalį; šiuo atveju rinkimų tvarka taip pat turi būti tokia ir jie turi būti organizuoti ir vykdomi taip, kad nebūtų sudaryta prielaidų abejoti šių rinkimų demokratiškumu. Konstitucijai taip pat neprieštarutų toks teisinis reguliavimas, kad palyginti nedidelę dalį šios specialios teisėjų institucijos narių skirtų Respublikos Prezidentas ir (arba) teisingumo ministras (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

Šiame kontekste pabrėžtina, jog tai, kad kai kuriuos specialios teisėjų institucijos narius gali paskirti Respublikos Prezidentas ir (arba) teisingumo ministras, jokių būdu negali būti interpretuojama kaip šių teisėjų buvimas Respublikos Prezidento arba teisingumo ministro atstovais arba įgaliojiniais nurodytoje specialioje teisėjų institucijoje: pagal Konstituciją negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad tokie teisėjai turėtų kaip nors atsiskaičyti Respublikos Prezidentui ir (arba) teisingumo ministrui už savo veiklą Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytoje specialioje įstatymo numatytoje teisėjų institucijoje, kad Respublikos Prezidentas ir (arba) teisingumo ministras galėtų duoti jiems kokių nors pavedimų, nurodymų ir pan. Jeigu Teismų įstatymu būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad kai kuriuos nurodytos specialios teisėjų institucijos narius skiria Respublikos Prezidentas ir (arba) teisingumo ministras, tie teisėjai, tapę šios specialios teisėjų institucijos

nariais ne rinkimų, bet minėto paskyrimo būdu, vis tiek turi likti absoliučiai nepriklausomi nuo juos paskyrusių Respublikos Prezidento ir (arba) teisingumo ministro. Kitoks teisinis reguliavimas, t. y. toks, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos nariais ne rinkimų būdu tapę, bet Respublikos Prezidento ir (arba) teisingumo ministro paskirti teisėjai būtų traktuojami kaip šių valstybės pareigūnų atstovai arba įgaliotiniai nurodytoje specialioje teisėjų institucijoje, būtų nesuderinamas su *inter alia* Konstitucijoje įtvirtintu Teismo, kaip vienos iš valstybės valdžių, savivaldos principu, taip pat su konstituciniu valdžių padalijimo principu, konstituciniu teisinės valstybės principu.

Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje įtvirtinti šioje dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos įgaliojimai suponuoja tokią šios specialios teisėjų institucijos sudarymo tvarką, kad jos nariais būtų įvairių grandžių bendrosios kompetencijos teismų ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų (šiuo metu – administracinių teismų) teisėjai. Tai užtikrintų toks teisinis reguliavimas, kad kiekvienai bendrosios kompetencijos teismų, taip pat pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų (šiuo metu – administracinių teismų) grandžiai nurodytoje specialioje teisėjų institucijoje būtų nustatytas tam tikras skaičius vietų ir kad šios specialios teisėjų institucijos atitinkamus narius (paisant tai teismų grandžiai nustatyto vietų skaičiaus) rinktų būtent tos grandies teismo (teismų) teisėjai.

Tai, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija turi konstitucinius įgaliojimus patarti Respublikos Prezidentui *inter alia* dėl teisėjų paaukštinimo (kaip ir paskyrimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų), reiškia, jog ši speciali teisėjų institucija turi ir įgaliojimus vertinti teisėjų kvalifikaciją. Minėta, kad patarimai Respublikos Prezidentui turi būti duodami įvertinus atitinkamų asmenų profesinį pasirengimą. Ar žemesnės grandies teismų teisėjai turi tokią kvalifikaciją, yra taip profesiskai pasirengę, kad galėtų būti paaukštinti (*inter alia* paskirti aukštesnės grandies teisėjais), geriausiai spręsti gali būtent tų teismų, kurie yra aukščiausia apeliacinė ir aukščiausia kasacinė instancija, teisėjai (be abejo, ne vien jie). Todėl būtų konstituciškai pagrįstas toks teisinis reguliavimas, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytoje specialioje teisėjų institucijoje būtų nustatomas toks skaičius vietų kiekvienos bendrosios kompetencijos teismų grandžių teisėjams, taip pat kiekvienos pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų (šiuo metu – administracinių teismų) grandžių teisėjams, kad šios specialios teisėjų institucijos narių daugumą sudarytų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų sistemų aukščiausiųjų instancijų teismų (šiuo metu administracinių teismų sistemoje – Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo) teisėjai.

Minėta, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija turi būti sudaryta vien iš teisėjų. Šios specialios teisėjų institucijos konstitucinis statusas suponuoja tai, kad jos nariams gali ir turi būti nustatomi tam tikri aukšti reikalavimai: jos nariais gali būti tik teisėjai, turintys aukštą kvalifikaciją, pakankamai didelę teisėjo darbo patirtį, taip pat autoritetą teisėjų profesinėje bendruomenėje. Šiame Konstitucinio Teismo nutarime yra konstatuota, kad minėtos specialios teisėjų institucijos rinkimų tvarka turi būti tokia, jie turi būti organizuoti ir vykdomi taip, kad nebūtų sudaryta prielaidų abejoti šių rinkimų demokratiškumu.

Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos įgaliojimai

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

Tai, kad Konstitucijoje (jos 112 straipsnio 5 dalyje) yra eksplicitiškai įtvirtinti tik šioje dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos įgaliojimai Respublikos Prezidentui patarti, kai jis į ją kreipiasi dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, savaime nereiškia, kad minėta speciali teisėjų institucija gali turėti tik šiuos Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje eksplicitiškai nurodytus įgaliojimus ir negali turėti kitų įgaliojimų, kuriuos jai įstatymų leidėjas būtų nustatęs Teismų įstatymu.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos konstituciniai įgaliojimai yra susiję su teisminės valdžios, kaip profesiniu pagrindu formuojamos valstybės valdžios, bei tam tikrų teisminę valdžią vykdančių teisėjų korpuso narių, įstatymo nustatyta tvarka paskirtų arba išrinktų į minėtą specialią teisėjų instituciją, dalyvavimu priimant sprendimus dėl teisėjų karjeros. Tai suponuoja įstatymų leidėjo teisę nustatyti ir tokius minėtos specialios teisėjų institucijos įgaliojimus, kurie nėra *expressis verbis* nustatyti Konstitucijoje (jos 112 straipsnio 5 dalyje), bet kyla iš šios specialios teisėjų institucijos konstitucinių įgaliojimų, susijusių su patarimu Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, t. y. įgaliojimų, susijusių su teisminės valdžios, kaip profesiniu pagrindu formuojamos valstybės valdžios, dalyvavimu priimant sprendimus dėl teisėjų karjeros, taip pat galimybių asmenims siekti teisėjo karjeros užtikrinimu. Antai Konstitucija nedraudžia įstatymu nustatyti, kad ši speciali teisėjų institucija turi įgaliojimus inicijuoti drausmės bylų iškėlimą teisėjams, įgaliojimus skirti teisėjų egzaminų komisijos narius ir kt. (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

Teisminės valdžios savivaldos institucijos

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

<...> iš ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose Konstitucinio Teismo suformuotos teisminės valdžios oficialios konstitucinės doktrinos matyti, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija nėra vienintelis Teismo, kaip savarankiškos valstybės valdžios, savivaldos elementas. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, paisydamas konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo, kitų Konstitucijos nuostatų, turi įgaliojimus įstatymu įtvirtinti ir kitas teisminės valdžios savivaldos institucijas, nustatyti jų sudarymo tvarką, įgaliojimus ir kt. Maža to, siekiant užtikrinti teisminės valdžios savivaldos veiksmingumą, taip pat atsižvelgiant į tai, kad, kaip konstatuota šiame Konstitucinio Teismo nutarime, savavaldė teisminė valdžia pagal Konstituciją negali būti pernelyg centralizuota, kai kurios tokios kitos institucijos netgi turi būti sudarytos, visų pirma turi būti demokratiškai sušauktas įstatymo numatytas teisėjų (ar jų atstovų) susirinkimas, be kurio Teismo, kaip visavertės, savarankiškos valstybės valdžios, savivalda apskritai neįmanoma. Reguluodamas su tokių institucijų sudarymu susijusius santykius, įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją.

Tačiau pažymėtina, kad jeigu įstatymų leidėjas pasirinktų tokį teisminės valdžios savivaldos modelį, kad, be demokratiškai sušaukto įstatymo numatyto teisėjų (ar jų atstovų) susirinkimo, būtų tik viena teisėjų savivaldos institucija, vykdanči *inter alia* Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nustatytus įgaliojimus patarti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ir atleidimo iš pareigų, ir kartu būtų įtvirtinti teisiniai (*inter alia* procedūriniai) mechanizmai, neleidžiantys pernelyg centralizuoti savavaldės

teisminės valdžios, tai savaime nereikštų, kad yra nukrypstama nuo Konstitucijoje įtvirtintų Teismo, kaip savarankiškos ir savavaldės valstybės valdžios, sampratos.

Pažymėtina, kad Teismų įstatymu įtvirtinės įvairias Teismo, kaip savarankiškos valstybės valdžios, savivaldos institucijas (t. y. pasirinkęs tokį teisminės valdžios savivaldos modelį, pagal kurį minėtų institucijų yra keletas), įstatymų leidėjas (ypač atsižvelgdamas į būtinumą užtikrinti visuomenės pasitikėjimą teismine valdžia, teise, valstybės teisine sistema) gali įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad į minėtas kitas teismų savivaldos institucijas įeitytų ne vien teisėjai, bet ir kiti asmenys. Tai savaime neturėtų būti vertintina kaip teisminės valdžios savavaldiškumo, savarankiškumo, visavertiškumo paneigimas. Tačiau ir tokiu atveju kiekvienos iš šių kitų Teismo, kaip savarankiškos valstybės valdžios, savivaldos institucijų narių absoliučią daugumą turi sudaryti teisėjai, be to, tokių institucijų vadovai (pirmininkaujantys asmenys) taip pat gali būti tik teisėjai.

<...> ypač pabrėžtina, kad jeigu įstatymu būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad į tam tikras teisminės valdžios savivaldos institucijas įeina ne vien teisėjai, bet ir kiti asmenys, tokios institucijos pagal Konstituciją negalėtų vykdyti Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytų įgaliojimų – patarti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaugstinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, nes būtų pažeista Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalis, 112 straipsnio 5 dalis, konstitucinis teisinės valstybės principas. Minėti įgaliojimai, kaip konstatuota šiame Konstitucinio Teismo nutarime, priklauso tik Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytai specialiai teisėjų institucijai, t. y. tokiai institucijai, kurią pagal Konstituciją sudaro vien teisėjai (ir kuri yra sudaryta pirmiausia šioje dalyje nurodytam tikslui).

Teisėjo, atleisto iš pareigų, teisė kreiptis į teismą

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

<...> teisėjas, manantis, jog buvo nepagrįstai, neteisėtai atleistas iš pareigų, pagal Konstituciją turi teisę dėl savo pažeistos teisės gynimo kreiptis į teismą. Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeistos, teisė kreiptis į teismą yra absoliuti, kad negali būti ši teisė dirbtinai suvaržoma arba dirbtinai pasunkinama ją įgyvendinti, kad šios teisės negalima paneigti, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ar laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme.

Teisėjų korpuso formavimo ir jų profesinės karjeros teisinis reguliavimas

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi įgaliojimus (paisydamas Konstitucijos normų ir principų) nustatyti asmenų, siekiančių tapti teisėjais, atrankos kriterijus, taip pat nustatyti, kaip yra formuojamas kandidatų tapti teisėjais korpusas, kandidatų, siekiančių tapti aukštesnės grandies teismo teisėjais, korpusas ir t. t. Tai nustatantis teisinis reguliavimas gali būti diferencijuotas *inter alia* pagal tai, kokios grandies teismo teisėju asmuo siekia tapti. Konstitucija nedraudžia nustatyti ir tokios asmenų, siekiančių tapti teisėjais, korpuso formavimo tvarkos, kai asmenys, turintys aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą ir pretenduojantys tapti teisėjais, turi išlaikyti specialų egzaminą ar egzaminus, kai yra patikrinama, ar asmuo turi pakankamai profesinių žinių, kad galėtų dirbti teisėjo darbą. <...>

Pabrėžtina ir tai, kad nors dominuojantis aukštesnės grandies teismų teisėjų korpuso formavimo principas yra teisėjų profesinės karjeros principas (kai teisėjai yra paaugstinami juos atleidus iš ankstesnių pareigų ir paskyrus aukštesnės grandies teismų teisėjais), pagal

Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad aukštesnės grandies teismų teisėjais galėtų tapti tik teisėjai. Tokio teisinio reguliavimo nustatymas, teisėjų profesinės karjeros principo suabsoliutinimas sudarytų prielaidas teismų sistemai tapti pernelyg uždara, rutinizuotis ir pan.

Teismų pirmininkų įgaliojimai

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją visų grandžių bendrosios kompetencijos teismų, taip pat pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų (šiuo metu – administracinių teismų) pirmininkai neturi jokių kitų įgaliojimų, išskyrus jiems, kaip atitinkamo teismo teisėjams, turintiems vykdyti teisingumą – spręsti bylas, priskirtus įgaliojimus, taip pat jiems, kaip atitinkamų teismų – institucijų vadovams, iš Konstitucijos ir įstatymų kylančius įgaliojimus organizuoti atitinkamo teismo darbą. Iš Konstitucijoje įtvirtintos teismų institucinės sistemos, jos hierarchijos kyla *inter alia* tokie aukštesnės grandies teismų pirmininkų įgaliojimai, kaip drausminių bylų (kitų panašaus pobūdžio bylų) inicijavimas atitinkamų žemesnės grandies teismų teisėjams, šių teismų pirmininkams. Tačiau iš Konstitucijos nekeyla, kad kurio nors bendrosios kompetencijos teismo, neišskiriant nė Aukščiausiojo Teismo, ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigto specializuoto teismo (šiuo metu – administracinio teismo) pirmininkas santykiuose su kitomis valstybės institucijomis, kitais valstybės pareigūnais turėtų tokius įgaliojimus, kurie lemtų kitų valstybės institucijų, jų pareigūnų priimamus sprendimus ar nuo kurių tie sprendimai iš esmės priklausytų.

Teisėjo įgaliojimų pratęsimas

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

<...> Konstitucija iš esmės neužkerta kelio tokiam įstatymu nustatomam teisiniam reguliavimui, kai teisėjas, nors pasibaigę jo įgaliojimų laikas arba jis sulaukė įstatyme nustatyto pensinio amžiaus, dar kurį laiką gali eiti šias pareigas tol, kol bus baigtos nagrinėti tam tikros bylos (jose bus priimti baigiamieji sprendimai), kurios nebuvo baigtos nagrinėti tuo metu (tą dieną), kai pasibaigė to teisėjo įgaliojimų laikas arba jis sulaukė įstatyme nustatyto pensinio amžiaus. Toks išimtinis teisinis reguliavimas būtų konstituciškai pateisinamas dėl to, kad priešingu atveju, t. y. nenustačius tokio teisinio reguliavimo, sulėtėtų atitinkamų bylų sprendimas – teisingumo vykdymas ir taip galėtų būti sudarytos prielaidos pakenkti asmenų teisėms ir teisėtiems interesams, pažeistos tam tikros konstitucinės vertybės. Tačiau pabrėžtina, kad kiekvienu atveju dėl tokio tik išimtiniais atvejais leistino teisėjo įgaliojimų pratęsimo turi būti išleistas atitinkamas teisės aktas – Respublikos Prezidento dekretas arba (jeigu pratęsimi Aukščiausiojo Teismo teisėjo įgaliojimai) Seimo nutarimas. Kiekvienu tokiu atveju būtinas Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos patarimas dėl įgaliojimų pratęsimo (o jeigu pratęsimi Apeliacinio teismo teisėjo įgaliojimai – ir Seimo pritarimas); toks minėtos specialios teisėjų institucijos patarimas pratęsti teisėjo įgaliojimus kartu reiškia ir jos patarimą atleisti teisėją, kai tik įvyks atitinkamas teisinis faktas – bus baigtos nagrinėti atitinkamos bylos; taigi minėtos specialios teisėjų institucijos patarimas pratęsti įgaliojimus reiškia ir tai, kad teisėjo įgaliojimai turi būti nustatyta tvarka nutraukti, kai tik įvyksta atitinkamas teisinis faktas, su kuriuo siejamas teisėjo įgaliojimų pratęsimas, – baigiamos nagrinėti atitinkamos bylos. <...> įvykus šiam teisiniui faktui, su kuriuo siejamas teisėjo įgaliojimų pratęsimas, dėl teisėjo atleidimo pasibaigus įgaliojimų laikui arba sulaukus įstatyme nustatyto pensinio amžiaus į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų

instituciją Respublikos Prezidentui dar kartą kreiptis nebereikia (nes atitinkamas patarimas jau yra gautas).

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad minėta konstituciškai pateisinama bendro konstitucinio draudimo pratęsti teisėjo įgaliojimus pasibaigus jų laikui arba teisėjui sulaukus pensinio amžiaus išimtis negali būti interpretuojama kaip reiškianti, esą kokiu nors panašiu pagrindu gali būti pratęsimi teismų pirmininkų ar skyrių pirmininkų įgaliojimai.

<...>

Toks teisinis reguliavimas, kai yra numatyta galimybė pratęsti teisėjų įgaliojimus pasibaigus jų laikui (nesvarbu, kuriam laikui yra pratęsimi teisėjo įgaliojimai ir kokios grandies teismo teisėjui jie yra pratęsimi), gali sudaryti prielaidas kitiems asmenims bandyti daryti teisėjui tiesioginę ar netiesioginę įtaką, idant jis, siekdamas, kad jo įgaliojimai būtų pratęsti, priimtų tam tikrus sprendimus savo nagrinėjamose bylose; toks teisinis reguliavimas vertintinas kaip galintis teikti paskatą teisėjui bylas nagrinėti ir sprendimus jose priimti ne tik vadovaujantis įstatymu, kaip reikalauja Konstitucija (109 straipsnio 3 dalis), bet ir paisant to, kaip jo nagrinėjamose bylose priimti sprendimai atsilieps galimybei ateityje pratęsti jo įgaliojimus. Kitaip tariant, toks teisinis reguliavimas sudaro prielaidas teisėjui savo nagrinėjamose bylose priimti tokius sprendimus, kurie atitiks ne paties teisėjo, bet kurių nors kitų asmenų teisingumo sampratą.

Taigi toks teisinis reguliavimas, kai yra numatyta galimybė pratęsti teisėjų įgaliojimus pasibaigus jų laikui, išskyrus pačios Konstitucijos leidžiamas išimtis, yra nesuderinamas su Konstitucijoje įtvirtintu teisėjo ir teismų nepriklausomumo principu, su Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalimi, pagal kurią teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, ir šio straipsnio 3 dalimi, kurioje nustatyta, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo, su konstituciniu teisinės valstybės principu.

Draudimas pratęsti teismų pirmininkų (teismų skyrių pirmininkų, kitų teismuose administracines pareigas einančių teisėjų) įgaliojimus

Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas

Teisėjų profesinės karjeros samprata apima ir tokius atvejus, kai teisėjas yra skiriamas kurio nors teismo pirmininku, kurio nors teismo skyriaus pirmininku ir pan. Jeigu į minėtas teismo pirmininko, teismo skyriaus pirmininko ar kurias nors kitas administracines pareigas teismuose teisėjai buvo paskirti tam tikram įstatymų nustatytam laikui, šiam laikui pasibaigus jie turi būti atleidžiami iš pareigų ir dėl to, kaip ir skiriant juos į tas pareigas, turi būti priimamas atitinkamas individualus teisės taikymo aktas. Teismų pirmininkų, teismų skyrių pirmininkų, kitų teismuose administracines pareigas einančių teisėjų įgaliojimai negali būti pratęsti nei įstatymu, nei kokiu nors kitu bendro pobūdžio normas nustatančiu teisės aktu – tokie įgaliojimai apskritai negali būti pratęsti, nes pasibaigus įgaliojimų laikui jie nutrūksta (dėl to turi būti priimamas individualus teisės taikymo aktas), o tada įstatymų nustatyta tvarka turi būti iš naujo sprendžiama, ar to teismo pirmininku, teismo skyriaus pirmininku ir pan. turi būti skiriamas tas pats teisėjas (jeigu įstatymai numato tokią galimybę), ar kitas asmuo.

Teisėjo konstitucinis statusas

Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas

Teisingumo vykdymo funkcija lemia išskirtinį teisėjo konstitucinį statusą, kurį atskleidžia įvairios Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios ne tik teisėjo ir teismų nepriklausomumą vykdančiam teisingumą (Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalis), bet ir negalimumą teisėjui

užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, dirbti verslo, komercijos ar kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse, gauti kitokių atlyginimų, išskyrus teisėjo atlyginimą bei užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą, dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje (Konstitucijos 113 straipsnis), draudimą kištis į teisėjo veiklą, teisėjo asmens neliečiamybę (Konstitucijos 114 straipsnis) ir kt. Pagal Konstitucijos 104 straipsnį Konstitucinio Teismo teisėjams taikomi darbo ir politinės veiklos apribojimai, nustatyti teismų teisėjams (3 dalis), Konstitucinio Teismo teisėjai turi tokią pat asmens neliečiamybės teisę kaip ir Seimo nariai (4 dalis).

Teisėjų atleidimo iš pareigų (įgaliojimų nutūkimo) pagrindai, jų įtaka teisėjų socialinių garantijų nutūkus jų įgaliojimams nustatymui ir taikymui (Konstitucijos 108, 115 straipsniai)

Žr. 9.1.3. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas, jo garantijos, 2007 m. spalio 22 d. nutarimas.

Reikalavimai teisėjų (pretendentų į teisėjus) profesinei kvalifikacijai (išsilavinimui) (apie teisininkų profesinei kvalifikacijai keliamus reikalavimus žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.4. Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, 2.4.1. Ekonominės teisės, 2.4.1.2. Teisė į darbą, 2.4.1.2.2. Profesinės kompetencijos reikalavimai; oficialiąją konstitucinę doktriną, susijusią su aukštuoju teisiniu išsilavinimu, žr. 2.4.3. Kultūrinės teisės, 2.4.3.1. Teisė į išsilavinimą 2.4.3.1.2. Teisė siekti aukštojo mokslo)

Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas

<...> Kadangi teisinėje valstybėje sprendžiant bylas (teisinius ginčus), kuriose šalims paprastai (o sudėtingose bylose beveik visada) atstovauja profesionalūs teisininkai, paskutinis žodis visuomet priklauso teismui, neatsitiktinai brandžios teisinės kultūros kraštuose pripažįstama, kad teisėjų veikla nubrėžia gaires visai teisininko profesijai ir teisei praktikai šalyje. Todėl negali kelti abejonių tai, kad asmenims, siekiantiems būti teisėjais, teisinėje valstybėje – o Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra *expressis verbis* įtvirtintas teisinės valstybės siekis – gali ir turi būti keliami kuo didžiausi profesinės kvalifikacijos, taip pat ir teisinio išsilavinimo, reikalavimai (net jeigu tokie didžiausi profesinės kvalifikacijos reikalavimai nėra keliami kitiems teisininko profesijos atstovams); jeigu tokie aukščiausi profesinės kvalifikacijos, teisinio išsilavinimo reikalavimai pretendams į teisėjus nebūtų keliami, būtų sudarytos prielaidos teismų darbui tapti mažiau efektyviam ir suprastėti jo kokybei, pažeisti asmens teises, laisves, teisėtus interesus, įvairias Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes; apskritai būtų sudarytos prielaidos tam, kad teismų, kurių teisėjais buvo paskirti asmenys, neturintys būtinos profesinės kvalifikacijos, vien formaliai vykdomas teisingumas nebūtų toks teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija. Vadinas, įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi įgaliojimus įstatymuose įtvirtinti ir tokį reikalavimą, kad pretendentai į teisėjus būtų įgiję aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, su kuriuo Vakarų teisės tradicijoje yra siejamas aukščiausios teisininko profesinės kvalifikacijos įgijimas.

<...>

<...> „aukštasis teisinis išsilavinimas“ – tai konstitucinė sąvoka; ji vartojama Konstitucijos 103 straipsnio 3 dalyje, kurioje apibrėžiami reikalavimai kandidatams į Konstitucinio Teismo teisėjus. Eksplicitinių nuostatų, apibrėžiančių reikalavimus kandidatams į Konstitucijos 111 straipsnio 1, 2 dalyse nurodytų teismų teisėjus, Konstitucijoje nėra (išskyrus Konstitucijos 112 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad teisėjais Lietuvoje gali būti tik

Lietuvos Respublikos piliečiai). Tokį Konstitucijoje nustatytą teisinį reguliavimą aiškinant kitų Konstitucijos nuostatų, *inter alia* konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, teisėjo ir teismų nepriklausomumo principų, konstitucinės asmens teisės kreiptis į teismą, kontekste, konstatuotina, kad aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimas teisėjams, taigi ir asmenims, pretenduojantiems būti teisėjais, kyla iš Konstitucijos ir yra imperatyvus, jis taikytinas visiems minėtiems pretendentams, kad ir kokio teismo teisėjais tapti jie pretenduotų.

Aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimas pretendentams į teisėjus ir tai, kad įstatymuose gali būti įtvirtintas būtent aukštojo universitetinio teisinio išsilavinimo reikalavimas šioms asmenims, išplaukia ir iš oficialios konstitucinės teismo, kaip valstybės valdžios, kuri vienintelė formuojama profesiniu pagrindu ir kuriai vienintelei patikėta vykdyti teisingumą, doktrinos nuostatų; įvairūs šios doktrinos aspektai yra plačiai atskleisti Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 1996 m. gruodžio 19 d., 1999 m. vasario 5 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2001 m. liepos 12 d. nutarimuose, 2004 m. kovo 31 d. išvadoje, 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2006 m. birželio 6 d. nutarimuose, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime, 2006 m. lapkričio 27 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimuose, kituose Konstitucinio Teismo aktuose.

<...>

<...> pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad asmenims, norintiems eiti teisėjo pareigas, būtų keliami mažesni profesiniai reikalavimai, *inter alia* reikalaujama žemesnio išsilavinimo ir (arba) žemesnės kvalifikacijos, nei asmenims, norintiems verstis kitomis teisinėmis profesijomis (advokato, prokuroro, notaro, antstolio). Priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos paneigti ne tik išskirtinį teisėjo konstitucinį statusą, bet ir konstitucinę teisingumo vykdymo sampratą.

<...>

Atsižvelgiant į teisėjo profesijos svarbą teisinėje valstybėje (*inter alia* į tai, kad, kaip minėta, sprendžiant bylas (teisinius ginčus), kuriose šalims paprastai (o sudėtingose bylose – beveik visada) atstovauja profesionalūs teisininkai, paskutinis žodis visuomet priklauso teismui, – teisėjų veikla nubrėžia gaires visai teisininko profesijai ir teisei praktikai šalyje) konstatuotina, kad asmeniui, pretenduojančiam į teisėjo pareigas, nepakanka vien Lietuvos Respublikos teisės aktuose numatytų pagrindinių – pirmosios pakopos teisės krypties studijų, skirtų tik teoriniams profesijos pagrindams perteikti ir savarankiškam darbui būtiniams profesiniams įgūdžiams suformuoti; iš Konstitucijos kylantis aukštos teisėjo profesinės kvalifikacijos reikalavimas suponuoja tai, kad teisėjais tapti siekiantys asmenys turi būti įgiję tokį aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, kurį gali užtikrinti tik Lietuvos Respublikos teisės aktuose numatytos dvipakopės nuosekliosios teisės krypties universitetinės studijos (t. y. teisės bakalauro ir teisės magistro kvalifikaciniai laipsniai) arba vientisosios teisės krypties studijos, kai tęstinumu susiejamos pirmosios ir antrosios pakopų universitetinės studijos.

Kita vertus, nors pirmosios pakopos (pagrindinės) teisės studijos pačios savaime negali užtikrinti teisėjo darbui pakankamo išsilavinimo lygio, jos yra būtinos ir negali būti eliminuojamos iš visaverčio aukštojo universitetinio teisinio išsilavinimo, reikalingo pretendentams į teisėjus, nes, kaip minėta, būtent pirmosios pakopos teisės studijos yra skiriamos profesijos pagrindams perteikti ir savarankiškam darbui būtiniams profesiniams įgūdžiams suformuoti. Kitoks aiškinimas, būtent kad pirmosios pakopos teisės studijos gali būti eliminuojamos iš visaverčio aukštojo universitetinio teisinio išsilavinimo, reikalingo pretendentams į teisėjus, paneigtų ne tik konstitucinę teisėjo profesijos sampratą, bet ir Lietuvos Respublikos teisės aktuose (visų pirma įstatymuose) įtvirtintą teisės krypties

magistrantūros ir teisės magistro kvalifikacinio laipsnio sampratą, nes <...> magistrantūros studijos ir magistro kvalifikacinis laipsnis yra susieti su aukštesnės profesinės kvalifikacijos įgijimu ir pasirengimu savarankiškam mokslo ar meno darbui arba darbui, kuriam atlikti reikia tvirtesnių mokslinių žinių ir gebėjimų, o siekti „aukštesnės profesinės kvalifikacijos“ gali tik toks teisės krypties studentas, kuris yra įgijęs teorinius teisininko profesijos pagrindus bei suformavęs savarankiškam darbui būtinus profesinius įgūdžius, „tvirtesnių mokslinių žinių ir gebėjimų“ taip pat gali siekti tik toks teisės krypties studentas, kuris jau turi pagrindinių šios krypties mokslinių žinių ir būtinų gebėjimų. Kitoks aiškinimas paneigtų pirmosios pakopos (pagrindinių) teisės krypties studijų bei vienvakopių teisės krypties studijų prasmę; jis reikštų, kad dėl teisėjo pareigų leidžiama konkuruoti asmenims, turintiems nelygiavertį teisinį išsilavinimą.

<...> reikalavimas pretendentsams į teisėjus turėti visavertį aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą (būti baigus vienvakopės (vientisąsias) teisės krypties studijas, kai tęstinumu susiejamos pirmosios ir antrosios pakopų universitetinės studijos, arba turėti teisės bakalauro ir teisės magistro kvalifikacinius laipsnius), taikytinas visiems į teisėjo pareigas pretenduojantiems asmenims, taip pat ir tiems, kurie yra baigę Lietuvos Respublikos teisės aktuose numatytas trečiosios pakopos teisės krypties studijas – doktorantūrą ir yra įgiję teisės daktaro mokslinį laipsnį.

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad atsižvelgiant į Konstitucijoje įtvirtintus teisinio tikrumo, teisinio saugumo principus, tai, kad asmuo yra baigęs universitetines teisės krypties studijas, verčia daryti prezumpciją, jog jis gali pretenduoti dirbti darbą, kuriam reikalingas aukštasis universitetinis teisinis išsilavinimas (jeigu jis atitinka visas keliamas sąlygas, kurios gali neapsiriboti vien aukštojo universitetinio teisinio išsilavinimo reikalavimu, bet apimti teisinio darbo stažo, atliktos praktikos ir pan. reikalavimus); tai pasakytina *inter alia* apie asmenis, kurie rengiasi pretenduoti į teisėjus. Konstatuotina ir tai, kad aukštųjų mokyklų universitetinių teisės krypties studijų programos turi būti tokios, kad šias studijas baigusius asmenų teorinis pasirengimas ir praktiniai gebėjimai (įgyti per studijų laiką) nekeltų abejonių, o jų įgyta profesinė kvalifikacija leistų jiems pretenduoti į pareigas (profesijas), kurioms eiti (kuriomis verstis) reikalingas aukštasis universitetinis teisinis išsilavinimas.

Vadinasi, į teisėjus pretenduojantiems asmenims, įgijusiems visavertį aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, negali būti nustatyta dar kokia nors papildoma patikra, kad būtų išsiaiškinta, ar jie tikrai yra įvykdę visaverčiam aukštajam universitetiniam teisiniui išsilavinimui keliamus reikalavimus. Jų aukštojo mokslo diplomai, liudijantys vienvakopį universitetinį išsilavinimą arba teisės bakalauro ir teisės magistro kvalifikacinius laipsnius, turi būti laikomi pakankamu įrodymu, kad šie asmenys turi tokį aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą, kuris būtinas norint eiti teisėjo pareigas.

Zinoma, tai nepaneigia galimybės įstatymų leidėjui nustatyti pretendentų į teisėjus žinių ir gebėjimų, būtinų teisėjo darbui, patikros (*inter alia* šiuos pretendentes egzaminuojant).

Teisėjo įgaliojimų pratęsimas

Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 30 d. sprendimas

Toks teisinis reguliavimas, kai yra numatyta galimybė pratęsti teisėjo įgaliojimus pasibaigus jų laikui, išskyrus pačios Konstitucijos leidžiamas išimtis, yra nesuderinamas su Konstitucijoje įtvirtintu teisėjo ir teismų nepriklausomumo principu, su Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalimi, pagal kurią teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, ir šio straipsnio 3 dalimi, kurioje nustatyta, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso

tik įstatymo, su konstituciniu teisinės valstybės principu (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas).

Oficialioji konstitucinė doktrina, susijusi su teisėjo įgaliojimų pratęsimu, buvo plėtojama Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarime, kuriame konstatuota: tuo metu, kol bylos, su kurių išnagrinėjimu yra siejamas teisėjo įgaliojimų pratęsimas, dar nėra baigtos nagrinėti, tas teisėjas yra visavertis teisėjas: jis turi tuos pačius įgaliojimus vykdant teisingumą (sprendžiant bylas), kaip ir kiti atitinkamo teismo teisėjai, jo, kaip teisėjo, statusas yra nedalomas, jam taikomi tie patys iš Konstitucijos kylantys veiklos suvaržymai bei atlyginimo ribojimas, jis turi tą pačią atsakomybę, imunitetus, kaip ir kiti teisėjai; taigi jis turi gauti tokį pat darbo krūvį (*inter alia* dėl to, kad tame teisme teisėjo, turinčio atlikti svarbią konstitucinę funkciją – vykdyti teisingumą, vieta dar nėra laisva), kaip ir kiti atitinkamo teismo teisėjai, ir jam turi būti mokamas toks pat atlyginimas, kaip ir kitiems atitinkamo teismo teisėjams, jis taip pat turi tas pačias socialines (materialines) garantijas, kurias turi atitinkamo teismo teisėjai.

<...>

<...> pagal oficialiąją konstitucinę doktriną, *inter alia* suformuotą Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimuose, Konstitucija leidžia įstatymu nustatyti tik išimtinį teisėjo įgaliojimų pratęsimo teisinį reguliavimą. Šiame kontekste pažymėtina, kad <...> skiriant teisėją jam turi būti žinoma, kokia yra jo įgaliojimų trukmė (iki įstatyme nustatyto laiko arba kol sulauks įstatyme nustatyto pensinio amžiaus). Todėl teisėjo darbas (*inter alia* bylų skyrimas jam nagrinėti) turi būti organizuojamas taip, kad teisėjo įgaliojimų pasibaigimo dieną jis turėtų galimybę būti išnagrinėjęs jam paskirtas bylas.

<...> teisėjo įgaliojimų pratęsimas yra leistinas tik išimtiniais atvejais, t. y. kai pasibaigus teisėjo įgaliojimų laikui arba jam sulaukus įstatyme nustatyto pensinio amžiaus ir nepratęsus jo įgaliojimų sulėtėtų atitinkamų bylų sprendimas – teisingumo vykdymas ir taip galėtų būti sudarytos prielaidos pakenkti asmenų teisėms ir teisėtiems interesams, pažeisti tam tikras konstitucines vertybes. Antai bylų sprendimas sulėtėtų, jeigu teisėjo įgaliojimais nebūtų pratęsimi *inter alia* tais atvejais, kai įgaliojimų pasibaigimo dieną teisėjas yra bebaigęs nagrinėti sudėtingas bylas, kuriose dauguma procesinių veiksmų yra atlikta ir kuriose reikia laiko tam tikriems baigiamiesiems veiksams atlikti, *inter alia* baigiamajam sprendimui priimti (surašyti ir paskelbti).

<...>

<...> teisėjas, kurio įgaliojimais yra pratęsti, dar kurį laiką (tol, kol jo įgaliojimų pratęsimo terminas nėra pasibaigęs) turi gauti tokį pat darbo krūvį, kaip ir kiti atitinkamo teismo teisėjai, t. y. toks teisėjas gali nagrinėti (tol, kol jo įgaliojimų pratęsimo terminas nėra pasibaigęs) ir tokias bylas, kurios buvo pradėtos nagrinėti po to, kai pasibaigus jo įgaliojimų laikui arba jam sulaukus įstatyme nustatyto pensinio amžiaus jo įgaliojimais buvo pratęsti.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad <...> teisėjas, kurio įgaliojimais yra pratęsti, turi gauti tokį pat darbo krūvį, kaip ir kiti atitinkamo teismo teisėjai, ir jis savo įgaliojimų pratęsimo laiku gali vykdyti teisingumą kaip visavertis teisėjas (*inter alia* būti teisėju, teisėju pranešėju, kolegijos nariu) ir kitose bylose, kurios jam buvo paskirtos nagrinėti po to, kai jo įgaliojimais buvo pratęsti.

<...>

<...> teisėjas, įvykus teisiniui faktui, su kuriuo siejamas jo įgaliojimų pratęsimas, t. y. baigęs nagrinėti tas bylas, kurios nebuvo baigtos nagrinėti tuo metu (tą dieną), kai pasibaigė jo įgaliojimų laikas arba jis sulaukė įstatyme nustatyto pensinio amžiaus, ir kurioms baigti nagrinėti buvo pratęsti jo įgaliojimais, turi būti atleistas iš pareigų. Teisėjo įgaliojimais

turi būti nustatyta tvarka nutraukti, kai tik įvyksta minėtas teisinis faktas – baigiamos nagrinėti bylos, su kurių išnagrinėjimu yra siejamas teisėjo įgaliojimų pratęsimo terminas. Vadinasi, toks teisėjas turi būti atleistas iš pareigų ir jis daugiau negali nagrinėti jokių kitų bylų (*inter alia* bylų, kurios jam, kaip visaverčiam teisėjui, buvo paskirtos jo įgaliojimų pratęsimo laikotarpiu ir kurių jis neišnagrinėjo iki tos dienos, kurią buvo baigtos nagrinėti tos bylos, su kurių išnagrinėjimu siejamas jo įgaliojimų pratęsimo terminas).

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad <...> teisėjas, kurio įgaliojimai yra pratęsti, gali vykdyti teisingumą kaip visavertis teisėjas (*inter alia* būti teisėju, teisėju pranešėju, kolegijos nariu) ir kitose bylose (kurios jam buvo paskirtos nagrinėti po to, kai jo įgaliojimai buvo pratęsti) tik tol, kol bus baigtos nagrinėti tam tikros bylos, kurios nebuvo baigtos nagrinėti tuo metu (tą dieną), kai jo įgaliojimai buvo pratęsti.

Profesiniai ir etiniai reikalavimai teisėjams

Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 10 d. sprendimas

Viena iš garantijų, kad teisėjai tinkamai vykdys teisingumą, yra jų kvalifikacija: teisėjais turi būti skiriami tik asmenys, turintys aukštą teisinę kvalifikaciją ir gyvenimo patirtį; tai reiškia, kad teisėjams keliami ypatingi profesiniai reikalavimai (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas, 2013 m. liepos 3 d. sprendimas). Tinkamas teisėjų pasirengimas, jų žinių gilinimas, kvalifikacijos kėlimas – svarbi prielaida užtikrinti tinkamą teismų veiklą (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

Teisėjams keliami ir itin dideli etinio bei moralinio pobūdžio reikalavimai, jų reputacija turi būti nepriekaištinga (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas, 2013 m. liepos 3 d. sprendimas), jie turi saugoti savo profesijos garbę ir prestižą (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad teisėjas turi jausti didelę atsakomybę už tai, kaip jis vykdo teisingumą – atlieka Konstitucijoje jam nustatytą priedermę (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas, 2013 m. liepos 3 d. sprendimas).

Teisėjų kvalifikacijos ir darbo vertinimas; teisėjų drausminė atsakomybė; teisėjo atleidimas iš pareigų, kai jis savo poelgiu pažemino teisėjo vardą (Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktas)

Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 10 d. sprendimas

<...> Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali teisėjų institucija, dalyvaujanti priimanč sprendimus dėl teisėjų karjeros (patarianti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų) ir, kaip pažymėta Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarime, dėl to turinti įgaliojimus vertinti teisėjų kvalifikaciją, turi tam tikrais aspektais vertinti ir teisėjų darbą nagrinėjant bylas – tai yra svarbi prielaida užtikrinti tinkamą teismų veiklą. Tačiau pabrėžtina, kad su Konstitucija, *inter alia* jos 109 straipsnio 2 dalimi, būtų nesuderinamas toks teisėjų darbo nagrinėjant bylas vertinimas, kuriuo būtų sudarytos prielaidos pakenkti teisėjo ir teismų nepriklausomumui. Teisėjų darbas turėtų būti vertinamas pagal iš anksto nustatytus kriterijus, atsižvelgiant *inter alia* į tokias aplinkybes, kaip atitinkamo teismo darbo apimtis, teisėjo darbo krūvis, bylų sudėtingumas ir specifika, teismo proceso trukmė, eiga.

Kartu pažymėtina, jog, atsižvelgiant į tai, kad savavaldė teisminė valdžia pagal Konstituciją negali būti pernelyg centralizuota, ir tai, kad įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją įstatymu įtvirtinti teisminės valdžios savivaldos institucijų sistemą, įgaliojimai

vertinti teisėjų darbą nagrinėjant bylas ir teisėjų kvalifikaciją įstatymu gali būti suteikti ir kitai nei numatytoji Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje teismų savivaldos institucijai.

<...> teisėjas turi jausti didelę atsakomybę už tai, kaip jis vykdo teisingumą – atlieka Konstitucijoje jam nustatytą priedermę, <...> teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų sistema nesudaro jokių priedaidų, kuriomis prisidengdamas teisėjas galėtų vengti tinkamai atlikti savo pareigas, aplaidžiai nagrinėtų bylas. Taigi konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas anaip tol nereiškia, kad teisėjui, kuris netinkamai atlieka savo pareigas (*inter alia* aplaidžiai nagrinėja bylas) arba vengia jas atlikti be pateisinamos priežasties, negali būti taikoma drausminė atsakomybė.

<...> teisminės valdžios savireguliacijos ir savivaldos sistema privalo užtikrinti, kad teisėjai deramai atliks savo pareigas, kad kiekvienas neteisėtas ar neetiškas teisėjo poelgis bus deramai įvertintas. Tačiau, kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime, drausminių priemonių taikymas teisėjams turi būti organizuojamas taip, kad nebūtų pažeidžiamas realus teisėjų nepriklausomumas.

Pažymėtina, kad tai, be kita ko, reiškia, jog taikant drausminės atsakomybės priemones negali būti pažeista teisėjų nepriklausomumo ir atsakomybės pusiausvyrą, jomis negali būti sudarytos prielaidos kišti į teisėjų veiklą nagrinėjant bylas ir priimant sprendimus, pažeisti realų teisėjo procesinį nepriklausomumą. Drausminės atsakomybės priemonės teisėjui gali būti taikomos už tam tikrą jo elgesį, kuriuo jis padaro nusižengimą vykdydamas savo, kaip teisėjo, įgaliojimus (vengimą atlikti pareigas ar netinkamą jų atlikimą, *inter alia* aplaidų bylų nagrinėjimą), taip pat už teisėjo elgesį, nesusijusį su teisėjo įgaliojimų vykdymu. Teisėjams taikomos drausminės atsakomybės priemonės, jų taikymo pagrindai ir sąlygos turi būti nustatyti įstatymu. Sprendžiant, ar tam tikras teisėjo poelgis pripažintinas nusižengimu, už kurį turi būti taikoma atsakomybė, būtina įvertinti visas su jo padarymu susijusias aplinkybes.

Pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą teisėjai, savo poelgiu pažeminę teisėjo vardą, įstatymo nustatyta tvarka atleidžiami iš pareigų. Taigi pagal Konstituciją teisėjui, savo poelgiu pažeminusiam teisėjo vardą, taikytina griežčiausia drausminės atsakomybės priemonė – atleidimas iš pareigų.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog Konstitucijoje *expressis verbis* nėra nustatyta, kokie teisėjo poelgiai priskirtini prie tokių, kuriais yra pažeminamas teisėjo vardas; formuluotė „teisėjo vardą pažeminantis poelgis“ yra talpi, ji apima ne tik teisėjo elgesį, kuriuo jis teisėjo vardą pažemino vykdydamas savo, kaip teisėjo, įgaliojimus, bet ir teisėjo vardą pažeminusį elgesį, nesusijusį su teisėjo įgaliojimų vykdymu; pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, taip pat teismų savivaldos institucijos turi diskreciją nustatyti, kokie teisėjo poelgiai priskirtini prie tokių, kuriais pažeminamas teisėjo vardas, tačiau nei įstatymais, nei teismų savivaldos institucijų sprendimais negali būti nustatytas koks nors išsamus (baigtinis) poelgių, kuriais teisėjas pažemina teisėjo vardą, sąrašas; ar teisėjo poelgis yra toks, kuriuo pažeminamas teisėjo vardas, kiekvieną kartą turi būti sprendžiama įvertinus visas su tuo poelgiu susijusias ir turinčias reikšmės bylai aplinkybes (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d., 2007 m. sausio 16 d. nutarimai).

Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte numatytas poelgis, kuriuo pažeminamas teisėjo vardas, suponuoja ne tik atitinkamų objektyvaus pobūdžio faktų nustatymą (konstatavimą), bet ir jų vertinimą (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas). Taigi tais atvejais, kai Respublikos Prezidentas kreipiasi į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją, kad ši patartų *inter alia* dėl teisėjo, savo poelgiu pažeminusio teisėjo vardą, atleidimo iš pareigų, minėta teisėjų institucija privalo ne

tik įsitikinti, kad tam tikras teisėjo poelgis (veika) buvo, bet ir įvertinti, ar jis šiuo poelgiu (veika) tikrai pažemino teisėjo vardą (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d., 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimai).

<...>

<...> būtina nešališko ir teisingo bylos išnagrinėjimo sąlyga yra teisėjo procesinis nepriklausomumas ir savarankiškumas sprendžiant visus su nagrinėjama byla susijusius klausimus; tik pats teismas sprendžia, kaip jam reikėtų nagrinėti bylą; teisėjas neprivalo jokiai valstybės institucijai ar pareigūnams aiškintis dėl savo nagrinėjamų bylų; joks teisėjas, vykdydamas teisingumą, nėra ir negali būti pavaldus jokiam kitam teisėjui ar kurio nors teismo (*inter alia* teismo, kuriame dirba, taip pat aukštesnės grandies ar instancijos teismo) pirmi-ninkui; tik aukštesnės pakopos teismas proceso įstatymų nustatyta tvarka gali peržiūrėti ir pakeisti ar panaikinti teisėjo sprendimus; teismų instancinės sistemos paskirtis – šalinti bet kurias žemesnių instancijų teismų padarytas fakto (t. y. teisiskai reikšmingų faktų nustatymo ir vertinimo) ar teisės (t. y. teisės taikymo) klaidas, neleisti įvykdyti neteisingumo; teisingumas vykdomas visada paliekant galimybę ištaisyti galimą klaidą.

Taigi teisėjas, atlikdamas savo konstitucinę priedermę vykdyti teisingumą ir priimti motyvuotus ir pagrįstus sprendimus, bylas nagrinėja savarankiškai, savo nuožiūra sprendžia visus su nagrinėjama byla susijusius klausimus, vadovaudamasis teise, remdamasis visapusišku ir objektyviu faktų vertinimu, savo žiniomis, vidiniu įsitikinimu, etikos reikalavimais. Teisėjas neprivalo aiškintis dėl bylų nagrinėjimo ir priimamų sprendimų pagrįstumo, teisėjo argumentai ir motyvai išdėstomi priimtuose sprendimuose.

<...> pabrėžtina, jog vien tai, kad aukštesnės instancijos teismas, proceso įstatymų nustatyta tvarka peržiūrėjęs žemesnės instancijos teismo priimtą sprendimą, jį pakeitė arba panaikino dėl jį priimant padarytų teisės aiškinimo ir (arba) taikymo klaidų, proceso įstatymų pažeidimų, negali būti pagrindas taikyti drausminę atsakomybę tą sprendimą priėmusiam teisėjui. Aukštesnės instancijos teismų teisėjai, nagrinėjantys bylas dėl žemesnės instancijos teismų priimtų sprendimų, taip pat remiasi savo žiniomis ir vidiniu įsitikinimu, tad kitokio sprendimo priėmimą gali lemti ir skirtingas suvokimas, faktų vertinimas ir (arba) teisės aiškinimas. Tai, kad žemesnės instancijos teismo teisėjo, nepriklausomai ir nešališkai išnagrinėjusio bylą, priimant sprendimą padarytos teisės aiškinimo ir (arba) taikymo klaidos, proceso įstatymų pažeidimai ištaisomi aukštesnės instancijos teismo, pirmiausia rodo, kad teismų instancinė sistema veikia pagal savo paskirtį, o ne tai, kad pakeistą ar panaikintą sprendimą priėmęs teisėjas aplaidžiai atliko savo pareigas ar stokojo reikiamos profesinės kvalifikacijos. Aukštesnės instancijos teismui peržiūrint ir keičiant ar naikinant žemesnės instancijos teismo priimtą sprendimą nėra vertinama jį priėmusio teisėjo kvalifikacija ar veikla (darbas) nagrinėjant bylas – tai vertina ir drausminės atsakomybės priemonės taiko atitinkamus įgaliojimus turinti (-ios) teismų savivaldos institucija (-os) įstatymų nustatyta tvarka.

Taigi teisėjo priimtas sprendimas, net aukštesnės instancijos teismo pakeistas ar panaikintas dėl jį priimant padarytų teisės aiškinimo ir (arba) taikymo klaidų, proceso įstatymų pažeidimų, negali būti pagrindas pradėti drausminės atsakomybės procedūrą bei pripažinti teisėją savo poelgiu pažeminusiu teisėjo vardą ir pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą atleisti jį iš pareigų. Galimybė teisėjams taikyti kokias nors neigiamas padarinius turinčias priemones už jų priimtus konkrečius sprendimus (juose išdėstytą faktų vertinimą ir teisės aiškinimą) paneigtų teismų instancinės sistemos esmę, sudarytų prielaidas pažeisti teisėjo procesinį savarankiškumą sprendžiant visus su nagrinėjama byla susijusius klausimus, kištis į teisėjo ar teismo veiksmus vykdamas teisingumą, taigi pažeistų konstitucinį teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą.

Minėta, kad teisminės valdžios savireguliacijos ir savivaldos sistema privalo užtikrinti, kad teisėjai deramai atliks savo pareigas, kad kiekvienas neteisėtas ar neetiškas teisėjo poelgis bus deramai įvertintas; tačiau drausminių priemonių taikymas teisėjams turi būti organizuojamas taip, kad nebūtų pažeidžiamas realus teisėjų nepriklausomumas.

<...> pažymėtina, kad konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas nepaneigia galimybės taikyti teisėjui drausminę atsakomybę už vengimą atlikti pareigas be pateisinamos priežasties, netinkamą pavestų pareigų atlikimą (*inter alia* aplaidumą nagrinėjant bylas). Teismų savivaldos institucija (-os), turinti (-ios) įgaliojimus vertinti teisėjų veiklą (t. y. tai, kaip teisėjas, vykdydamas teisingumą, atlieka savo pareigas), nagrinėti teisėjų padarytus nusižengimus ir skirti jiems drausmines nuobaudas, kiekvienu atveju privalo įvertinti visas su teisėjo pareigų atlikimu susijusias aplinkybes. Jeigu teisėjas, nagrinėdamas bylas, savo pareigas atlieka aplaidžiai (*inter alia* skubotai, paviršutiniškai arba, atvirkščiai, nepateisinamai lėtai nagrinėja bylas, daro akivaizdžius proceso įstatymuose nustatytų reikalavimų pažeidimus, nesigilina į bylos medžiagą, bylas nagrinėja atmestina), jam turėtų būti taikoma drausminė atsakomybė už padarytus nusižengimus.

Tačiau pabrėžtina, kad teismų savivaldos institucija (-os), turinti (-ios) įgaliojimus vertinti teisėjų veiklą, taikyti drausminės atsakomybės priemones, negali nuspręsti taikyti tokias priemones už teisėjui priimant sprendimą padarytas teisės aiškinimo ir (arba) taikymo klaidas, proceso įstatymų pažeidimus, nustatytus ir ištaisytus aukštesnės instancijos teismo, taip pat nustatytus ne aukštesnės instancijos teismui peržiūrėjus priimtą sprendimą, o administruojant teismus ar minėtai (-oms) institucijai (-oms) vykdant teisėjų veiklos vertinimą. Jeigu teismų savivaldos institucijai (-oms) būtų suteikti tokie įgaliojimai, t. y. būtų numatyta galimybė taikyti teisėjams drausminę atsakomybę už konkrečių priimtą sprendimą, tai reikštų, kad šiai (šioms) institucijai (-oms) pavesta vykdyti teisėjų sprendimų kontrolę, vertinti jų turinį, taigi būtų paneigta teismų instancinės sistemos esmė, sudarytos prielaidos kišti į teisėjo veiklą vykdant teisingumą, pažeistas konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas.

<...> pažymėtina ir tai, kad jeigu žemesnės instancijos teismo teisėjo sprendimus aukštesnės instancijos teismai keičia ar naikina itin dažnai, juose nuolat yra daromos šiurkščios, akivaizdžios teisės aiškinimo ir (arba) taikymo klaidos, šiurkštūs, akivaizdūs proceso įstatymų pažeidimai, tai gali reikšti, kad teisėjas, vykdydamas teisingumą, netinkamai atlieka savo pareigas (*inter alia* bylas nagrinėja aplaidžiai, nesigilina į bylos medžiagą) ir (arba) neatitinka jam keliamų profesinės kvalifikacijos reikalavimų. Netinkamas, aplaidus, akivaizdžią kompetencijos stoką rodantis teisėjo elgesys, lemiantis nuolatinį tokių sprendimų, kuriuose daromos teisės aiškinimo ir (arba) taikymo klaidos, proceso įstatymų pažeidimai, priėmimą, yra nesuderinamas su teisėjui keliamais reikalavimais, todėl suteikia pagrindą taikyti teisėjui drausminės atsakomybės priemones, *inter alia* pripažinti jį savo poelgiu pažeminusiu teisėjo vardą. Pažymėtina ir tai, kad jeigu nuolat pasikartojančios šiurkščios, akivaizdžios teisės aiškinimo ir (arba) taikymo klaidos, nuolat pasikartojantys šiurkštūs, akivaizdūs proceso įstatymų pažeidimai nustatomi ne aukštesnės instancijos teismui peržiūrėjus teisėjo priimtus sprendimus, o administruojant teismus ar teismų savivaldos institucijai (-oms) vertinant teisėjo veiklą, tai taip pat yra pagrindas atitinkamai vertinti teisėjo elgesį ir taikyti jam drausminės atsakomybės priemones, *inter alia* pripažinti teisėją pažeminusiu teisėjo vardą ir pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 dalį atleisti jį iš pareigų.

Įvertinus visas turinčias reikšmės aplinkybes, kiekvieną kartą turi būti sprendžiama, ar teisėjo elgesys darant nustatytas klaidas ir pažeidimus yra toks, kuriuo yra pažeminamas teisėjo vardas. Konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas suponuoja tai,

kad teisminės valdžios savireguliacijos ir savivaldos sistema privalo veikti taip, kad būtų sudarytos prielaidos teisėjui, pažeminusį teisėjo vardą, atleisti iš pareigų.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimo <...> nuostatos [teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijos nesudaro jokių prielaidų jomis prisidengiant teisėjui vengti tinkamai atlikti savo pareigas, aplaidžiai nagrinėti bylas; teisėjai turi saugoti savo profesijos garbę ir prestižą; teismų savivaldos sistema privalo užtikrinti, kad teisėjai deramai atliks savo pareigas, kad kiekvienas neteisėtas ar neetiškas teisėjo poelgis bus deramai įvertintas] *inter alia* reiškia, kad:

- konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas nepaneigia galimybės taikyti teisėjams drausminę atsakomybę už vengimą atlikti pareigas be pateisinamos priežasties, netinkamą pareigų atlikimą (*inter alia* aplaidų bylų nagrinėjimą), tačiau vien tai, kad aukštesnės instancijos teismas, proceso įstatymų nustatyta tvarka peržiūrėjęs teisėjo priimtą sprendimą, jį pakeitė arba panaikino dėl jį priimant padarytų teisės aiškinimo ir (arba) taikymo klaidų, proceso įstatymų pažeidimų, nereiškia, kad yra pagrindas taikyti teisėjui drausminę atsakomybę, pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą atleisti jį iš pareigų pripažinus, kad savo poelgiu jis pažemino teisėjo vardą;

- nuolat pasikartojančios šiurkščios, akivaizdžios teisės aiškinimo ir (arba) taikymo klaidos, nuolat pasikartojantys šiurkštūs, akivaizdūs proceso įstatymų pažeidimai, padaryti teisėjui priimant sprendimus, yra pagrindas teismų savivaldos institucijai (-oms), turinčiai (-ioms) atitinkamus įgaliojimus, teisėjo elgesį vertinti kaip netinkamą pareigų atlikimą (*inter alia* aplaidų bylų nagrinėjimą), reikiamos profesinės kvalifikacijos stoka, taikyti teisėjui drausminę atsakomybę, pripažinti jį savo poelgiu pažeminusiu teisėjo vardą; teisminės valdžios savireguliacijos ir savivaldos sistema privalo veikti taip, kad būtų sudarytos prielaidos teisėjui, savo poelgiu pažeminusį teisėjo vardą, atleisti iš pareigų.

9.1.5. Teismų įgaliojimai, susiję su teisingumo vykdymu

Teismo pareiga kilus abejonėms kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl byloje taikytino teisės akto konstitucingumo (Konstitucijos 110 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 110 straipsnyje yra įtvirtintas draudimas taikyti įstatymą, kuris prieštarauja Konstitucijai, taip pat bylą nagrinėjančio teismo pareiga, kilus abejonėms, ar teisės aktas, kuris turėtų būti taikomas šioje byloje, neprieštarauja Konstitucijai, sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu spręsti, ar įstatymas arba kitas teisės aktas atitinka Konstituciją. Tokiu konstituciniu reguliavimu yra siekiama, kad nebūtų taikomas Konstitucijai prieštaraujantis atitinkamas teisės aktas (jo dalis), kad dėl tokio teisės akto (jo dalies) taikymo neatsirastų antikonstitucinių teisinių padarinių, kad nebūtų pažeistos asmens teisės, kad asmuo, kurio atžvilgiu būtų pritaikytas Konstitucijai ar įstatymui priešingas teisės aktas, dėl to nepagrįstai neįgytų jam nepriklausančių teisių ar atitinkamo teisinio statuso.

Teismų pareiga užtikrinti, kad nebūtų taikomi teisės aktai, prieštaraujantys aukštesnės galios teisės aktams (Konstitucijos 110 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

<...> vienas iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų yra principas, kad neturi būti taikomas teisės aktas, prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktui.

Konstitucijos 110 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai, o šio straipsnio 2 dalyje – jog tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisinis aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą, prašydamas spręsti, ar šis įstatymas arba kitas teisinis aktas atitinka Konstituciją. Jeigu kilus abejonėms dėl byloje taikytino teisės akto atitikties Konstitucijai teismas nesusabdytų bylos nagrinėjimo ir nesikreiptų į Konstitucinį Teismą, kad šios abejonės būtų pašalintos, ir byloje būtų pritaikytas teisės aktas, kurio atitikties Konstitucijai kelia abejonų, teismas rizikuotų priimti tokį sprendimą, kuris nebūtų teisingas (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas sprendžia ne dėl visų žemesnės galios teisės aktų (jų dalių) atitikties Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams), o tik dėl to, ar <...> aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, neprieštarauja Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleisti arba referendumu priimti aktai (jų dalys).

Kita vertus, kaip savo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją yra negalimos tokios teisinės situacijos, kad nebūtų įmanoma teisme patikrinti, ar Konstitucijai ir įstatymams neprieštarauja tie teisės aktai (jų dalys), kurių atitikties Konstitucijai kontrolė Konstitucijoje nėra priskirta Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, *inter alia* ministrų išleisti teisės aktai, kiti žemesnės galios poįstatyminiai teisės aktai, taip pat savivaldybių institucijų išleisti teisės aktai.

Vykdydamas šį konstitucinį imperatyvą, įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą įstatymu nustatyti, kuriuose (bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtuose specializuotuose) teismuose ir kokia tvarka turi būti tirama ir sprendžiama, ar tie teisės aktai (jų dalys), kurių atitikties Konstitucijai kontrolė Konstitucijoje nėra priskirta Konstitucinio Teismo jurisdikcijai (*inter alia* ministrų išleisti teisės aktai, kiti žemesnės galios poįstatyminiai teisės aktai, taip pat savivaldybių institucijų išleisti teisės aktai), neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams.

Tačiau jeigu įstatymų leidėjas dėl kokių nors priežasčių nėra įvykęs šios savo konstitucinės pareigos (nors Konstitucija to ir netoleruoja), teismai pagal Konstitucijos 110 straipsnio 1 dalį vis tiek negali taikyti Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų. Taigi jeigu toks teisinis reguliavimas, kad aiškiai, vadovaujantis *inter alia* principu *expressis unius est exclusio alterius*, būtų nustatyta, kuriuose teismuose ir kokia tvarka yra tirama ir sprendžiama, ar minėti teisės aktai (jų dalys) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, įstatymu nėra nustatytas, konstatuotina, kad: viena, bet kuris teismas, pagal Konstituciją (110 straipsnis), kaip minėta, negalintis taikyti teisės akto, kurio atitiktimi Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) abejoja, tačiau dėl kurio atitikties Konstitucijai negali kreiptis į Konstitucinį Teismą, nes to teisės akto atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) kontrolė Konstitucijoje nėra priskirta Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, turi iš Konstitucijos tiesiogiai kylančius įgaliojimus *ad hoc* pripažinti atitinkamą teisės aktą prieštaraujančiu Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) ir jo netaikyti; antra, toks teisės akto *ad hoc* pripažinimas prieštaraujančiu Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) – tai yra *inter partes* modelio konstitucinė kontrolė, kurią Konstitucija nustato tik jei yra minėtos išimtinės aplinkybės, būtent jeigu įstatymų leidėjas dėl kokių nors priežasčių nėra įvykęs šios savo konstitucinės pareigos įstatymu aiškiai nustatyti, kuriuose teismuose ir kokia tvarka yra tirama ir sprendžiama, ar aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, neprieštarauja tie teisės aktai (jų dalys),

kurių atitikties Konstitucijai kontrolė Konstitucijoje nėra priskirta Konstitucinio Teismo jurisdikcijai.

<...>

Konstatuotina, kad šiuo metu <...> įstatymais yra nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad spręsti dėl kitų teisėkūros subjektų išleistų (taigi ne Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistų ir ne priimtų referendumu) teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, yra priskirta administracinių teismų jurisdikcijai. Jeigu administracinis teismas tokį teisės aktą pripažįsta prieštaraujančiu Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), toks šio teismo sprendimas pagal Konstituciją ir įstatymus turi *erga omnes* poveikį visai atitinkamų teisės aktų (jų dalių) taikymo praktikai.

<...>

<...> tyrimas, ar kitų teisėkūros subjektų išleisti (taigi ne Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleisti ir ne priimti referendumu) teisės aktai (jų dalys) neprieštaruja aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir atitinkamų sprendimų priėmimas visuomet suponuoja būtinumą bylą sprendžiančiam administraciniam teismui išsiaiškinti, ar tie aukštesnės galios teisės aktai (jų dalys) patys neprieštaruja kuriems nors kitiems dar aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir, jeigu kyla abejonių, imtis Konstitucijoje ir įstatymuose numatytų priemonių joms pašalinti, aišku, neįsiterpiančią į Konstituciniam Teismui priskirtus įgaliojimus. To nepadarius, būtų rizikuojama priimti tokį sprendimą, kuris nebūtų teisingas, t. y. pritaikyti tam tikrą teisės aktą (jo dalį), grindžiamą tokiu aukštesnės galios teisės aktu, kuris, jeigu atitinkamas tyrimas būtų atliktas, pats turėtų būti pripažintas prieštaraujančiu kitam dar aukštesnės galios teisės aktui ar net Konstitucijai, arba netaikyti tam tikro teisės akto (jo dalies), administracinio teismo pripažinto prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, nors tas aukštesnės galios teisės aktas, jeigu atitinkamas tyrimas būtų atliktas, pats turėtų būti pripažintas prieštaraujančiu kitam dar aukštesnės galios teisės aktui ar net Konstitucijai. Jeigu taip įvyktų, galėtų būti sudarytos prielaidos pažeisti Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes, *inter alia* asmens konstitucines teises.

Šiuo atžvilgiu įstatymais <...> administracinių teismų jurisdikcijai priskirtas kitų teisėkūros subjektų išleistų (taigi ne Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistų ir ne priimtų referendumu) teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, išskyrus pačią Konstituciją, tyrimas, jeigu administracinis teismas suabejoja to Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleisto arba referendumu priimto aukštesnės galios teisės akto (jo dalies) atitiktimi dar aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, suponuoja atitinkamos konstitucinės justicijos bylos inicijavimą Konstituciniame Teisme, taigi ir administracinių teismų pareigą tokiais atvejais kreiptis į Konstitucinį Teismą su atitinkamu prašymu.

<...>

Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalį ir 30 straipsnio 1 dalį aiškinant Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies, 110 straipsnio, taip pat konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste pažymėtina, kad kiekvieno asmens teisė savo teises ginti remiantis Konstitucija bei asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė kreiptis į teismą suponuoja ir tai, kad kiekviena teismo nagrinėjamos bylos šalis, suabejojusi įstatymo ar kito teisės akto (jo dalies), kuris gali būti taikomas toje byloje ir kurio atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) tyrimas yra priskirtas Konstitucinio Teismo jurisdikcijai (t. y. kurio nors Seimo, Respublikos Prezidento arba Vyriausybės akto ar kurio

nors referendumu priimto akto (jų dalių), atitiktimi Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui)), turi teisę kreiptis į bylą nagrinėjantį bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtą specializuotą teismą ir prašyti, kad šis sustabdytų bylos nagrinėjimą ir kreiptųsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti ir spręsti, ar toje byloje taikytinas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai.

Tai *mutatis mutandis* taikytina ir toms teisinėms situacijoms, kai kuri nors teismo nagrinėjamos bylos šalis suabejoja teisės akto (jo dalies), kuris gali būti taikomas toje byloje ir kurio atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) tyrimas nėra priskirtas Konstitucinio Teismo jurisdikcijai (tą teisės aktą išleido ne Seimas, ne Respublikos Prezidentas ir ne Vyriausybė ir jis nebuvo priimtas referendumu), – suabejojusioji šalis pagal Konstituciją <...> turi teisę kreiptis į atitinkamą administracinį teismą dėl tokio teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui).

Teismų kreipimusi į Konstitucinį Teismą ypatumai

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas

<...> teismų (ir bendrosios kompetencijos, ir specializuotų) kreipimusi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti ir spręsti, ar Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir kitų Konstitucijos 106 straipsnyje nurodytų subjektų kreipimusi palyginimas rodo, jog teismų kreipimaisi yra ypatingi, be kita ko todėl, kad teismai, suabejoję Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleisto arba referendumu priimto teisės akto (jo dalies) atitiktimi aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ne tik gali, bet ir privalo kreiptis į Konstitucinį Teismą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtas specializuotas teismas į Konstitucinį Teismą gali kreiptis su prašymu ištirti ir spręsti, ar Konstitucijai neprieštarauja ne bet kuris konstitucinis įstatymas (jo dalis), bet tik tas, kuris turi būti taikomas atitinkamoje teismo nagrinėjamoje byloje, ar Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams neprieštarauja ne bet kuris įstatymas (jo dalis), taip pat Seimo statutas (jo dalis), bet tik tas, kuris turi būti taikomas atitinkamoje teismo nagrinėjamoje byloje, ar Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams, Seimo statutui neprieštarauja ne bet kuris Seimo poįstatyminis teisės aktas (jo dalis), bet tik tas, kuris turi būti taikomas atitinkamoje teismo nagrinėjamoje byloje, ar Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams neprieštarauja ne bet kuris Respublikos Prezidento aktas (jo dalis), bet tik tas, kuris turi būti taikomas atitinkamoje teismo nagrinėjamoje byloje, ar Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams neprieštarauja ne bet kuris Vyriausybės aktas (jo dalis), bet tik tas, kuris turi būti taikomas atitinkamoje teismo nagrinėjamoje byloje.

Toks reikalavimas taikytinas ir teismų sprendimams kreiptis į atitinkamą administracinį teismą su prašymu ištirti ir spręsti, ar byloje taikytinas teisės aktas (jo dalis), kurio atitikties aukštesnės galios teisės aktams (*inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai) patikra yra priskirta administracinių teismų jurisdikcijai, neprieštarauja Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui).

Pažymėtina, kad Konstitucija netoleruoja tokių situacijų, kai kuris nors teismas, turintis nagrinėjamoje byloje taikyti teisės aktą (jo dalį), dėl kurio atitikties aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, į Konstitucinį Teismą jau yra kreipęsis kitas

pareiškėjas (pavyzdžiui, kitas teismas), nei (jeigu jis pats abejoja to teisės akto (jo dalies) atitiktimi aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai) sustabdo atitinkamos bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą, kad tos abejonės būtų pašalintos, nei (jeigu jis pats neabejoja to teisės akto (jo dalies) atitiktimi aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai) taiko šį teisės aktą (jo dalį), bet, turėdamas informacijos, kad dėl to teisės akto (jo dalies) atitikties aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, į Konstitucinį Teismą jau yra kreipęsis kitas pareiškėjas (pavyzdžiui, kitas teismas), sustabdo bylos nagrinėjimą ir nesprenžia bylos iš esmės tol, kol Konstitucinis Teismas išnagrinėja atitinkamą konstitucinės justicijos bylą pagal to kito pareiškėjo prašymą.

Teismų įgaliojimai teisės spragas užpildyti *ad hoc*

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas

Teisės spragų (neišskiriant nė legislatyvinės omisijos) pašalinimas yra atitinkamo (kompetentingo) teisėkūros subjekto kompetencijos dalykas. Tačiau žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas yra įmanoma tam tikru mastu užpildyti ir taikant teisę (*inter alia* naudojant teisės analogiją, taikant bendruosius teisės principus, taip pat aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia Konstituciją), taigi taip pat ir aiškinant teisę (*inter alia* teisingumą vykdantiems bendrosios kompetencijos bei pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtiems specializuotiems teismams, pagal savo kompetenciją sprendžiantiems atskiras bylas ir privalantiems aiškinti teisę, kad galėtų ją taikyti). Kartu pabrėžtina, kad žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas teismai gali užpildyti tik *ad hoc*, t. y. šiuo – teisės taikymo – būdu teisės spragos yra pašalinamos tik individualiam visuomeniniam santykiui, dėl kurio sprendžiamas ginčas teisme nagrinėjamoje byloje. Kita vertus, teisminis (*ad hoc*) teisės spragų šalinimas sudaro prielaidas formuoti vienodai teismų praktikai sprendžiant tam tikros kategorijos bylas – teismų precedentuose įtvirtintai teisei, kurią, be abejo, vėliau gali iš esmės pakeisti ar kitaip pakoreguoti įstatymų leidėjas (ar kitas kompetentingas teisėkūros subjektas), tam tikrus visuomeninius santykius sureguliuodamas įstatymu (ar kitu teisės aktu) ir šitaip atitinkamą teisės spragą pašalindamas jau ne *ad hoc*, bet į ateitį nukreiptu bendro pobūdžio teisiniu reguliavimu.

Taigi galutinai pašalinti teisės spragas (taip pat ir legislatyvinę omisiją) galima tik teisę kuriančioms institucijoms išleidus atitinkamus teisės aktus. Teismai to padaryti negali, jie gali žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas užpildyti tik *ad hoc*, nes teismai vykdo teisingumą, o ne yra legislatyvinės institucijos (pozityviaja ir plačiausia šios sąvokos prasme); toks teismų galimybių ribotumas šioje srityje ypač akivaizdus susidūrus su materialiosios teisės spragomis. Tačiau visais atvejais yra nepaneigiama galimybė teismams žemesnės galios teisės akte esančią teisės spragą užpildyti *ad hoc*. Jeigu tokie teismų įgaliojimai būtų neigiami, nepripažįstami, jeigu teismų galimybės taikyti teisę, pirmiausia aukščiausiąją teisę – Konstituciją, priklausytų nuo to, ar tam tikras teisėkūros subjektas nepaliko savo nustatyto (teisės aktuose) teisinio reguliavimo spragų, ir bylas galėtų išspręsti tik po to, kai tos teisės spragos bus užpildytos teisėkūros būdu, tuomet tektų konstatuoti, kad teismai, sprenddami bylas, taiko ne teisę, pirmiausia aukščiausiąją teisę – Konstituciją, o tik įstatymą (apibendrinta šios sąvokos prasme), kad jie ne vykdo teisingumą pagal teisę, o tik formaliai taiko teisės aktų straipsnius (jų dalis), kad konstitucinėms vertybėms, *inter alia* asmens teisėms ir laisvėms, žala gali būti daroma (ir neatlyginama ar kitaip neatitaisoma) vien dėl to, kad atitinkamas teisėkūros subjektas tam tikrų santykių nesureguliuoja teisiškai (arba juos teisiškai sureguliuoja nepakankamai intensyviai), t. y. kad nors

Konstitucijoje ir yra įtvirtintos tam tikros vertybės, jos nėra deramai ginamos ir saugomos pagal Konstituciją. Tai nesiderintų su teismų socialine ir konstitucine paskirtimi. Be to, tai reikėtų, kad teisė yra traktuojama vien kaip jos tekstinė forma, sutapatinama su ja.

<...>

Šiame Konstitucinio Teismo sprendime konstatuota, kad žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas (neišskiriant nė legislatyvinės omisijos) galima užpildyti *ad hoc*, teismams pagal savo kompetenciją sprendžiant bylas dėl individualaus visuomeninio santykio ir taikant (bei aiškinant) teisę. Todėl tais atvejais, kai atitinkamas teisėkūros subjektas nėra įvykdęs savo konstitucinės pareigos – nėra išleidęs teisės akto (aktų), kuriuo (kuriais) vietoje teisės akto (jo dalių), Konstitucinio Teismo nutarimu pripažinto prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, būtų nustatytas naujas (kitoks) teisinis reguliavimas, kuris būtų suderintas su tais aukštesnės galios teisės aktais, *inter alia* Konstitucija, teismai turi konstitucinę pareigą užtikrinti asmens, kuris kreipiasi į teismą dėl savo teisių ar laisvių pažeidimo, teisės, laisvės, kitas konstitucines vertybes; taigi teismai neabejotinai turi ir iš Konstitucijos kylančius įgaliojimus taikyti *inter alia* bendruosius teisės principus, taip pat aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia Konstituciją – aukščiausiąją teisę; priešingu atveju reikėtų konstatuoti, kad pati Konstitucija neleidžia teismams vykdyti teisingumo, bet tai būtų konstituciškai absoliučiai nepagrįsta. Taikydami teisę, taip pat ir tais atvejais, kai atitinkamas teisėkūros subjektas nėra įvykdęs savo konstitucinės pareigos – nėra išleidęs teisės akto (aktų), kuriuo (kuriais) vietoje teisės akto (jo dalių), Konstitucinio Teismo nutarimu pripažinto prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, būtų nustatytas naujas (kitoks) teisinis reguliavimas, kuris būtų suderintas su tais aukštesnės galios teisės aktais, *inter alia* su Konstitucija, teismai turi vadovautis *inter alia* konstitucine žmogaus teisių ir laisvių samprata, Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimo maksima, konstituciniais teisinės valstybės, teisingumo, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, proporcingumo, tinkamo teisinio proceso, asmenų lygiatėsiškumo principais, taip pat konstituciniu teisėtų lūkesčių apsaugos principu (kuris, kaip savo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, suponuoja, kad tam tikrais ypatingais atvejais saugotinos bei gintinos yra ir tokios asmens įgytos teisės, kylančios iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminių teisės aktų – ir (arba) įstatymams), kurių neapgynus ir neapsaugojus šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų didesnę žalą negu toji, kurią šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų, jeigu minėtos teisės [būtų] visiškai arba iš dalies apsaugotos ir apgintos). Jeigu tais atvejais, kai atitinkamas teisėkūros subjektas nėra įvykdęs savo konstitucinės pareigos – nėra išleidęs teisės akto (aktų), kuriuo (kuriais) vietoje teisės akto (jo dalių), Konstitucinio Teismo nutarimu pripažinto prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, būtų nustatytas naujas (kitoks) teisinis reguliavimas, kuris būtų suderintas su tais aukštesnės galios teisės aktais, *inter alia* su Konstitucija, teismai dėl kokių nors priežasčių vengtų įgyvendinti savo konstitucinius įgaliojimus taikyti *inter alia* bendruosius teisės principus, taip pat aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia Konstituciją – aukščiausiąją teisę, ir šitaip užtikrinti žmogaus teisės ir laisvės, reikėtų konstatuoti, kad teismai neatlieka savo konstitucinės paskirties vykdyti teisingumą, kad jie ignoroja konstitucinius teisinės valstybės ir teisingumo principus, bendrąjį teisės principą *ubi ius, ibi remedium*, Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad Konstitucija yra tiesiogiai taikomas aktas, taip pat kad asmuo gali patirti žalą ir nebūti apgintas, jo teisės ir laisvės, teisėti interesai ir teisėti lūkesčiai gali nebūti užtikrinti vien dėl to, kad atitinkamas teisėkūros subjektas, t. y. valstybės institucija, nevykdo savo konstitucinės pareigos – nėra išleidęs

teisės akto (aktų), kuriuo (kuriais) vietoje teisės akto (jo dalių), Konstitucinio Teismo nutarimu pripažinto prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, būtų nustatytas naujas (kitoks) teisinis reguliavimas, kuris būtų suderintas su tais aukštesnės galios teisės aktais, *inter alia* su Konstitucija. Tai ne tik iš esmės pakirstų to asmens pasitikėjimą valstybe ir teise, bet ir – jeigu tokia praktika taptų paplitusi – galėtų sudaryti prielaidas tarpti tokiai valdžios savivalei, kai ji neveikia taip, kaip privalo, teisiniu nihilizmui ir ilgai niui valstybe bei jos teise nepasitikėti vis didesnei visuomenės daliai ar net visai visuomenei.

Tačiau dar kartą pabrėžtina, kad teismams vykdant šiuos savo konstitucinius įgaliojimus atitinkamos teisės spragos galutinai nepašalinamos – jos tik užpildomos *ad hoc*; vis dėlto tai leidžia užtikrinti asmens, kuris kreipiasi į teismą dėl savo pažeistų teisių gynimo, teisių ir laisvių apsaugą būtent tame individualiame visuomeniniame santykiu, dėl kurio byla yra nagrinėjama bendrosios kompetencijos arba pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtame specializuotame teisme. Tai taip pat turėtų paskatinti kompetentingą teisėkūros subjektą greičiau ir tinkamai pašalinti esamą teisės spragą – nustatyti trūkstamą teisinį reguliavimą vietoje pripažinto prieštaraujančiu Konstitucijai.

Teisėjo teisė susipažinti su valstybės paslaptimi ar kita įslaptinta informacija (Konstitucijos 109, 117 straipsniai) (apie valstybės paslapties (kitos įslaptintos informacijos) apsaugą teismo procese žr. 9.1.6. Teismo procesas ir teismų sprendimai, 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas)

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas

Iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies, pagal kurią teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai, teismams kyla pareiga teisingai ir objektyviai išnagrinėti bylas, priimti motyvuotus ir pagrįstus sprendimus, todėl negali būti tokios teisinės situacijos, kad teismas, nagrinėdamas bylą, negalėtų susipažinti su byloje esančia valstybės paslaptį sudarančia (ar kita įslaptinta) informacija. Konstitucinis Teismas 1996 m. gruodžio 19 d. nutarime konstatavo, kad „teisėjo, nagrinėjančio bylą, teisė susipažinti su valstybės paslaptimi pagrindžiama Konstitucijos 109 straipsniu <...> ir 117 straipsniu <...>“, taip pat kad „teisėjo teisę susipažinti su bylos nagrinėjimui reikalingomis žiniomis, sudarančiomis valstybės paslaptį“, nulemia „ne teisėjo pareigų įrašymas į tam tikrų pareigų sąrašą, bet teismo kaip valstybės institucijos funkcija vykdyti teisingumą“.

Teismų jurisprudencijos tęstinumas (teismų precedentai)

Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas

Konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja jurisprudencijos tęstinumą. Konstitucijoje įtvirtinta bendrosios kompetencijos teismų instancinė sistema turi funkcionuoti taip, kad būtų sudarytos prielaidos formuoti vienodai (nuosekliai, nepriešaringai) bendrosios kompetencijos teismų praktikai – būtent tokiai, kuri būtų grindžiama su Konstitucijoje įtvirtintais teisinės valstybės, teisingumo, asmenų lygybės teismui principais (bei kitais konstituciniais principais) neatskiriama susijusia ir iš jų kylančia maksima, kad tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, t. y. jos turi būti sprendžiamos ne sukuriant naujus teismo precedentes, konkuruojančius su esamais, bet paisant jau įtvirtintų. Užtikrinant iš Konstitucijos kylančią bendrosios kompetencijos teismų praktikos vienodumą (nuoseklumą, nepriešaringumą), taigi ir jurisprudencijos tęstinumą, lemiamą reikšmę (be kitų svarbių veiksnių) turi šie veiksniai: bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų precedentų – sprendimų analogiškose bylose; žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos

teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimų – precedentų tų kategorijų bylose; aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, peržiūrėdami žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimus, privalo tuos sprendimus vertinti vadovaudamiesi visuomet tais pačiais teisiniais kriterijais; tie kriterijai turi būti aiškūs ir *ex ante* žinomi teisės subjektams, *inter alia* žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismams (vadinasi, bendrosios kompetencijos teismų jurisprudencija turi būti prognozuojama). Esami aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sukurti precedentai atitinkamų kategorijų bylose susaisto ne tik žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismus, priimančius sprendimus analogiškose bylose, bet ir tuos precedentus sukūrusius aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismus (*inter alia* Lietuvos apeliacinį teismą ir Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą). Teismai turi vadovautis tokia atitinkamų teisės nuostatų (normų, principų) turinio, taip pat šių teisės nuostatų taikymo samprata, kokia buvo suformuota ir kokia buvo vadovaujamasi taikant tas nuostatas (normas, principus) ankstesnėse bylose, *inter alia* anksčiau sprendžiant analogiškas bylas. Iš Konstitucijos kylančios maksimos, kad tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, nepaisymas reikštų ir Konstitucijos nuostatų dėl teisingumo vykdymo, konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, asmenų lygybės teismui principų, kitų konstitucinių principų nepaisymą. Bendrosios kompetencijos teismų praktika atitinkamų kategorijų bylose turi būti koreguojama ir nauji teismo precedentai tų kategorijų bylose gali būti kuriami tik tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama. Toks bendrosios kompetencijos teismų praktikos koregavimas (nukrypimas nuo teismus ligi tol saisčiusių ankstesnių precedentų ir naujų precedentų kūrimas) visais atvejais turi būti deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojamas atitinkamuose bendrosios kompetencijos teismų sprendimuose. Nei naujų teismo precedentų kūrimas, nei teismo precedentų argumentavimas (pagrindimas) negali būti tokie valiniai aktai, kurie nėra racionaliai teisiškai motyvuoti. Jokio naujo teismo precedento sukūrimo ar argumentavimo negali lemti atsitiktiniai (teisės atžvilgiu) veiksniai. Būtent tokį – tik tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, atliekamą ir visais atvejais deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojamą – bendrosios kompetencijos teismų praktikos koregavimą (nukrypimą nuo teismus ligi tol saisčiusių ankstesnių precedentų ir naujų precedentų kūrimą) pagal savo kompetenciją turi užtikrinti atitinkamai Lietuvos apeliacinis teismas ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Jeigu priimant teismų sprendimus minėtų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų yra nesilaikoma, ne tik yra sudaromos prielaidos nesuderinamumui ir nenuoseklumui bendrosios kompetencijos teismų praktikoje ir teisės sistemoje atsirasti, ne tik teismų jurisprudencija tampa mažiau prognozuojama, bet ir duodama pagrindo kilti abejonėms, ar atitinkami bendrosios kompetencijos teismai, priimdami tuos sprendimus, nebuvo šališki, ar tie sprendimai nebuvo kitais atžvilgiais subjektyvūs. Iš Konstitucijos kylančios bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos negalima interpretuoti kaip varžančios žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų procesinį savarankiškumą: nors pagal Konstituciją žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, apskritai yra saistomi aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimų – precedentų tų kategorijų bylose, aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai (ir tų teismų teisėjai) negali kištis į žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjamas bylas, teikti jiems kokių nors privalomų ar rekomendacinio pobūdžio nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos ir pan.; tokie nurodymai (nesvarbu, privalomi ar rekomendacinio pobūdžio) Konstitucijos atžvilgiu būtų vertintini kaip atitinkamų teismų

(teisėjų) veikimas *ultra vires*. Pagal Konstituciją teismų praktika formuojama tik teismams patiems sprendžiant bylas. Aptarti iš Konstitucijos kylantys bendrosios kompetencijos teismų veiklos bei tos veiklos teisinio reguliavimo imperatyvai yra *mutatis mutandis* taikytini ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų veiklai bei jos teisiniui reguliavimui.

<...>

Taigi teismų precedentai yra teisės šaltiniai – *auctoritate rationis*; rėmimasis precedentais yra vienodos (nuoseklios, neprieštaringos) teismų praktikos, kartu ir Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo, įgyvendinimo sąlyga. Todėl teismų precedentai negali būti nemotyvuotai ignoruojami. Kad deramai atliktų šią savo funkciją, precedentai patys turi būti aiškūs. Teismų precedentai taip pat turi neprieštarauti oficialiai konstitucinei doktrinai.

Kita vertus, teismų precedentų, kaip teisės šaltinių, reikšmės negalima pervertinti, juo labiau suabsoliutinti. Remtis teismų precedentais reikia itin apdairiai. Pabrėžtina, kad teismams sprendžiant bylas precedento galią turi tik tokie ankstesni teismų sprendimai, kurie buvo sukurti analogiškose bylose, t. y. precedentas taikomas tik tose bylose, kurių faktinės aplinkybės yra tapačios arba labai panašios į tos bylos, kurioje buvo sukurtas precedentas, faktinės aplinkybės ir kurioms turi būti taikoma ta pati teisė, kaip toje byloje, kurioje buvo sukurtas precedentas. Precedentų konkurencijos atveju (t. y. kai yra keli skirtingi analogiškose bylose priimti teismų sprendimai) turi būti vadovaujamasi aukštesnės instancijos (aukštesnės grandies) teismo sukurtu precedentu. Taip pat atsižvelgtina į precedento sukūrimo laiką ir į kitus turinčius reikšmės veiksnius, kaip antai: į tai, ar atitinkamas precedentas atspindi susiformavusią teismų praktiką, ar yra pavienis atvejis; į sprendimo argumentacijos įtikinamumą; į sprendimą priėmusio teismo sudėtį (į tai, ar atitinkamą sprendimą priėmė vienas teisėjas, ar teisėjų kolegija, ar išplėstinė teisėjų kolegija, ar visa teismo (jo skyriaus) sudėtis); į tai, ar dėl ankstesnio teismo sprendimo buvo pareikšta teisėjų atskirųjų nuomonių; į galimus reikšmingus pokyčius (socialinius, ekonominius ir kt.), įvykusius priėmus atitinkamą precedento reikšmę turintį teismo sprendimą, ir kt. Minėta, kad tais atvejais, kai teismų praktikos koregavimas yra neišvengiamai, objektyviai būtinas, teismai gali nukrypti nuo juos ligi tol saiščiusių ankstesnių precedentų ir sukurti naujus, tačiau tai turi būti daroma deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojant. Ypač pabrėžtina, kad nukrypdamas nuo ankstesnių precedentų teismas privalo ne tik deramai argumentuoti patį priimamą sprendimą (sukuriamą naują precedentą), bet ir aiškiai išdėstyti motyvus, argumentus, pagrindžiančius būtinumą nukrypti nuo ankstesnio precedento.

Viena iš būtinų teismų praktikos vienodumo (nuoseklumo, neprieštaringumo), taigi ir jurisprudencijos tęstinumo, užtikrinimo sąlygų yra visų grandžių bendrosios kompetencijos ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų precedentų prieinamumas, kurį lemia atitinkamų informacinių sistemų sukūrimas, organizacinių bei techninių galimybių teismams (teisėjams) susipažinti su analogiškose bylose anksčiau priimtais teismų sprendimais – precedentais analogiškose bylose užtikrinimas.

Teismo pareiga kilus abejonėms kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl byloje taikytino teisės akto konstitucingumo (Konstitucijos 110 straipsnis); teismo kreipimasis į Konstitucinį Teismą su prašymu išaiškinti Konstitucinio Teismo baigiamąjį aktą

Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 22 d. sprendimas

Konstitucijos 110 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai, o šio straipsnio 2 dalyje – jog tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisinis aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje,

prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą, prašydamas spręsti, ar šis įstatymas arba kitas teisinis aktas atitinka Konstituciją. Jeigu kilus abejonių dėl byloje taikytino teisės akto atitikties Konstitucijai teismas nesusstabdytų bylos nagrinėjimo ir nesikreiptų į Konstitucinį Teismą, kad šios abejonės būtų pašalintos ir byloje būtų pritaikytas teisės aktas, kurio atitiktis Konstitucijai kelia abejonių, teismas rizikuotų priimti tokį sprendimą, kuris nebūtų teisingas (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai).

Pagal Konstituciją pagrindas inicijuoti konstitucinės justicijos bylą Konstituciniame Teisme yra konkrečią bylą nagrinėjančiam teismui (teisėjui) kilusios abejonės dėl toje byloje taikytino teisės akto atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), kurios privalo būti pašalintos, kad teismas byloje galėtų priimti teisingą sprendimą (kitą baigiamąjį teismo aktą). Pašalinti šias abejones (paneigti arba patvirtinti jų pagrįstumą) pagal savo kompetenciją gali tik Konstitucinis Teismas (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarime yra konstatuota:

– pareiškėjui – nagrinėjančiam bylą teismui kreipusis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti ir spręsti, ar toje byloje taikytinas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, o Konstituciniam Teismui neišsprendus to klausimo iš esmės, nebūtų pašalintos nagrinėjančiam bylą teismui kilusios abejonės, ar atitinkamas įstatymas ar kitas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir, pritaikius tą įstatymą ar kitą teisės aktą (jo dalį), galėtų būti pažeistos Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės, *inter alia* asmens konstitucinės teisės;

– teismų (ir bendrosios kompetencijos, ir specializuotų) kreipimusi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti ir spręsti, ar Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir kitų Konstitucijos 106 straipsnyje nurodytų subjektų kreipimusi palyginimas rodo, kad teismų kreipimaisi yra ypatingi, be kita ko, todėl, kad teismai, suabejoję Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleisto arba referendumu priimto teisės akto (jo dalies) atitiktimi aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ne tik gali, bet ir privalo kreiptis į Konstitucinį Teismą;

– bylą nagrinėjantis teismas, pagal Konstituciją ne tik turintis įgaliojimus, bet (jeigu jam kilo abejonių) ir privalantis kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu spręsti, ar Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, turi ir konstituciškai pagrįstą interesą gauti atitinkamą Konstitucinio Teismo atsakymą, kad toks atsakymas bus gautas; kitoks atitinkamų Konstitucijos nuostatų aiškinimas galėtų sudaryti prielaidas atitinkamą bylą nagrinėjančiam teismui taikyti įstatymą ar kitą teisės aktą (jo dalį), kurio atitiktimi Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) tas teismas abejoja.

Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucinio Teismo nutarimų, kitų baigiamųjų aktų aiškinimo instituto paskirtis – plačiau, išsamiau atskleisti atitinkamų Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatų turinį, prasmę, jeigu to reikia, kad būtų užtikrintas deramas to Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto vykdymas, kad tuo Konstitucinio Teismo nutarimu, kitu baigiamuoju aktu būtų vadovaujamasi.

Taigi nagrinėjančiam bylą teismui kreipusis į Konstitucinį Teismą su prašymu išaiškinti atitinkamas Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatas ir Konstituciniam Teismui neišaiškinus Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto nuostatų, plačiau, išsamiau neatskleidus jų turinio, prasmės, jeigu to reikia, kad būtų užtikrintas deramas to Konstitucinio Teismo nutarimo, kito baigiamojo akto vykdymas, kad tuo Konstitucinio Teismo nutarimu, kitu baigiamuoju aktu būtų vadovaujamas, galėtų būti pažeistos Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės, *inter alia* asmens konstitucinės teisės, o tai reikštų, kad teisingumas liktų neįvykdytas.

<...>

<...> Konstitucinio Teismo [įstatyme] įtvirtinta Konstitucinio Teismo teisė oficialiai aiškinti nutarimą *inter alia* savo iniciatyva reiškia, kad Konstitucinis Teismas aiškina savo nutarimus, kitus baigiamuosius aktus, t. y. plačiau, išsamiau atskleidžia šių aktų turinį, prasmę, jeigu to reikia, kad būtų užtikrintas atitinkamo Konstitucinio Teismo nutarimo ar kito baigiamojo akto vykdymas, taip pat kad Konstitucinio Teismo nutarimu, kitu baigiamuoju aktu būtų ne formaliai, o deramai vadovaujamas ir vykdomas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija. Konstitucinio Teismo įgaliojimai *ex officio* aiškinti savo nutarimus, kitus baigiamuosius aktus reiškia ir tai, kad Konstitucinis Teismas gali aiškinti savo nutarimus, kitus baigiamuosius aktus, jeigu to reikia tam, kad Konstitucinio Teismo priimtais aktais būtų deramai vadovaujamas vykdamas teisingumą, nepriklausomai nuo to, ar yra Konstitucinio Teismo įstatyme nurodytų subjektų prašymas.

Atsižvelgus į minėtas aplinkybes konstatuotina, kad nustačius pareiškėjo – bylą nagrinėjančio teismo konstituciškai pagrįstą interesą pašalinti abejones dėl Konstitucinio Teismo nutarimų, kitų baigiamųjų aktų (jų nuostatų) deramo vykdymo tam, kad teismo nagrinėjamoje byloje būtų tinkamai vykdomas teisingumas, Konstitucinis Teismas gali priimti prašymus išaiškinti Konstitucinio Teismo nutarimo ar kito baigiamojo akto nuostatas, įstatymo nustatyta tvarka šiuos prašymus ištirti ir paskelbti atitinkamą sprendimą.

Teismų įgaliojimai aiškinti teisės aktuose vartojamas sąvokas

Konstitucinio Teismo 2012 m. balandžio 18 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjo neišspręstus teisės taikymo klausimus gali spręsti teismai, nagrinėjantys ginčus dėl atitinkamų teisės aktų (jų dalių) taikymo. Taigi nagrinėjamose bylose taikydami įstatymus, kitus teisės aktus, juose vartojamas sąvokas turi aiškinti nagrinėjantys bylas teismai.

Teismo (teisėjo) teisė susipažinti su visa byloje esančia ir (arba) bylai reikšminga informacija (*inter alia* sudarančia valstybės paslaptį ar kita įslaptinta informacija) (Konstitucijos 109, 117 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 3 d. sprendimas

<...> teisminės valdžios paskirtis ir konstitucinė kompetencija – vykdyti teisingumą; teismai turi pareigą teisingai ir objektyviai išnagrinėti bylas, priimti motyvuotus ir pagrįstus sprendimus; konstitucinė vertybė yra teismo teisingo sprendimo priėmimas; kiekvienas teismo baigiamasis aktas turi būti grindžiamas teisiniais argumentais (motyvais); asmens teisės turi būti ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai; formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija.

Pažymėtina, jog tam, kad teismas galėtų tinkamai atlikti savo konstitucinę priedermę vykdyti teisingumą, *inter alia* realiai ir veiksmingai, o ne formaliai ginti pažeistas asmens teises ir laisves, pagal Konstituciją turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo būtų

užtikrinta byla nagrinėjančio teismo (teisėjo) teisė visais atvejais susipažinti su visa byloje esančia ir (arba) bylai reikšminga informacija.

Taigi pagal Konstituciją negali būti tokios situacijos, kad teismas, atlikdamas savo konstitucinę priedermę vykdyti teisingumą ir privalėdamas išnagrinėti byla objektyviai ir teisingai, būtų priverstas priimti sprendimą neturėjęs galimybės susipažinti su visa byloje esančia ir (arba) bylai reikšminga informacija, *inter alia* sudarančia valstybės paslaptį ar kita įslaptinta informacija, neatsižvelgiant į tai, ar jis turi pagal <...> įstatymą išduodamą leidimą dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija. Jeigu teismas turėtų priimti sprendimą visapusiškai neįvertinęs visos byloje esančios ir (arba) bylai reikšmingos informacijos, *inter alia* sudarančios valstybės paslaptį ar kitos įslaptintos informacijos, priimtas sprendimas negalėtų būti tinkamai pagrįstas, būtų sudarytos prielaidos priimti neteisingą sprendimą. Tai reikštų, kad teismas Lietuvos Respublikos vardu įvykdė ne tokį teisingumą, koks įtvirtintas Konstitucijoje, taigi pagal Konstituciją – ne teisingumą. Šitaip būtų paneigta ir teismo, kaip Lietuvos Respublikos vardu teisingumą vykdančios institucijos, konstitucinė samprata.

<...>

<...> valstybės pareiga garantuoti valstybės paslaptį sudarančios (ar kitos įslaptintos) informacijos slaptumo apsaugą negali būti priešpriešinama teismo galimybei priimti teisingą sprendimą.

<...> asmeniui, kuriam suteikiama teisė susipažinti su valstybės paslaptį sudarančia informacija, keliami tam tikri reikalavimai, susiję su jo patikimumu bei lojalumu Lietuvos valstybei, kurie yra sietini su valstybės pasitikėjimu tuo asmeniu.

Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, teisėjams keliami ypatingi profesiniai reikalavimai; teisėjas turi jausti didelę atsakomybę už tai, kaip jis vykdo teisingumą – atlieka Konstitucijoje jam nustatytą priedermę; teisėjais turi būti skiriami tik asmenys, turintys aukštą teisinę kvalifikaciją ir gyvenimo patirtį (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas); teisėjams keliami ir itin dideli etinio bei moralinio pobūdžio reikalavimai: jų reputacija turi būti nepriekaištinga (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas).

Vadinasi tai, kad asmuo yra paskirtas teisėju ir jam patikėta vykdyti teisingumą Lietuvos Respublikos vardu, rodo valstybės pasitikėjimą tuo asmeniu, taigi preziumuojama, kad nėra pagrindo abejoti jo patikimumu bei lojalumu Lietuvos valstybei.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad <...> byla nagrinėjantis teismas (teisėjas) visais atvejais turi teisę susipažinti su byloje esančia ir (arba) bylai reikšminga valstybės paslaptį sudarančia (ar kita įslaptinta) informacija, neatsižvelgiant į tai, ar jis turi pagal <...> įstatymą išduodamą leidimą dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija.

Teismo pareiga vadovautis Europos Sąjungos teise ir tinkamai ją taikyti, o kilus abejonų dėl Europos Sąjungos teisės nuostatų aiškinimo ar galiojimo – kreiptis į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą su prašymu priimti prejudicinį sprendimą

Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 14 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies, konstitucinio teisingumo principo kylanti teismo pareiga priimti teisingą sprendimą *inter alia* suponuoja teismo pareigą nagrinėjant byla vadovautis teise ir tinkamai ją taikyti.

<...>

<...> pagal Lietuvos Respublikos konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 2 straipsnį, Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis;

jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies, konstitucinio teisingumo principo kylanti teismo pareiga vadovautis teise ir tinkamai ją taikyti apima ir pareigą vadovautis Europos Sąjungos teise ir tinkamai ją taikyti.

Visateisis Lietuvos Respublikos, kaip Europos Sąjungos narės, dalyvavimas joje yra Tautos suverenios valios pareiškimu grindžiamas konstitucinis imperatyvas, Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje yra konstitucinė vertybė (2014 m. sausio 24 d., 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimai, 2016 m. gegužės 16 d. sprendimas); konstitucinis visateisio Lietuvos Respublikos dalyvavimo Europos Sąjungoje imperatyvas suponuoja ir konstitucinį Lietuvos Respublikos įsipareigojimą tinkamai įgyvendinti Europos Sąjungos teisės reikalavimus (2017 m. gruodžio 20 d. sprendimas).

Šiuo aspektu aktualus Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 1 straipsnis, kuriame nustatyta: „Lietuvos Respublika, būdama Europos Sąjungos valstybe nare, dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis.“

<...>

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 109 straipsnio 1 dalies, konstitucinio teisingumo principo, konstitucinio visateisio Lietuvos Respublikos dalyvavimo Europos Sąjungoje imperatyvo, Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1, 2 straipsnių, kyla teismo pareiga, siekiant tinkamai aiškinti Europos Sąjungos teisės nuostatas, kurios taikytinos jo nagrinėjamoje byloje, kreiptis į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, kai jam kyla abejonių dėl šių Europos Sąjungos teisės nuostatų aiškinimo ar galiojimo.

Teismo pareiga teisingai išspręsti bylos šalių išlaidų paskirstymo klausimą

Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 14 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies, konstitucinio teisingumo principo kylanti teismo pareiga priimti teisingą sprendimą suponuoja *inter alia* teismo pareigą teisingai išspręsti bylos šalių išlaidų paskirstymo klausimą.

Šiame kontekste taip pat pažymėtina, kad iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies, konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo principų kylantis draudimas įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų paneigiami teismo įgaliojimai vykdyti teisingumą, *inter alia* reiškia, kad įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį būtų neleidžiama teismui, atsižvelgiant į visas bylos aplinkybes, teisingai išspręsti bylos šalių išlaidų paskirstymo klausimą.

Pažymėtina ir tai, kad teisingas bylos šalių išlaidų paskirstymas priklauso nuo bylos šalių sąžiningumo, jų patirtų išlaidų pagrįstumo ir būtinumo, nuo to, kiek jų reikalavimai buvo patenkinti teismui išsprendus bylą, kitų reikšmingų aplinkybių, *inter alia* nuo to, kad tam tikrų išlaidų atsiradimo priežastis yra ta, kad teismas, siekdamas byloje priimti teisingą, motyvuotą ir pagrįstą sprendimą, vykdė konstitucinę pareigą kreiptis į Konstitucinį Teismą ar kitą teismą, kurio jurisdikcijai priskirta byloje taikytino teisės akto atitikties aukštesnės galios teisės aktams kontrolė, arba į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą su prašymu

priimti prejudicinį sprendimą. Spręsdamas dėl bylos šalių išlaidų, atsiradusių šiam teismui vykdant konstitucinę pareigą, teisingo paskirstymo, teismas gali atsižvelgti į tai, kad teismo kreipimusi į Konstitucinį Teismą ar kitą teismą, kurio jurisdikcijai priskirta byloje taikytino teisės akto atitikties aukštesnės galios teisės aktams kontrolė, arba į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą siekiama ne tik teisingai išnagrinėti konkrečią bylą, bet ir teisės sistemoje užtikrinti Konstitucijos viršenybę ir konstitucinį teisės viešpatavimo imperatyvą, taip pat konstitucinį Lietuvos Respublikos įsipareigojimą tinkamai įgyvendinti Europos Sąjungos teisės reikalavimus. Atsižvelgdamas į tokią teismo kreipimosi į Konstitucinį Teismą ar kitą teismą, kurio jurisdikcijai priskirta byloje taikytino teisės akto atitikties aukštesnės galios teisės aktams kontrolė, arba į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą svarbą teisės sistemai, įstatymų leidėjas gali numatyti, kad bylos šalių būtinos ir pagrįstos išlaidos, atsiradusios dėl šio teismo kreipimosi, ar jų dalis yra kompensuojama iš valstybės biudžeto.

Faktinių aplinkybių, kuriomis yra grindžiamas individualus poįstatyminis teisės aktas, tyrimas priklauso teismo, besikreipiančio į Konstitucinį Teismą dėl to teisės akto konstitucingumo vertinimo, kompetencijai

Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 23 d. sprendimas

<...> faktinių aplinkybių ir duomenų, kurie yra individualių poįstatyminių teisės aktų pagrindas, tyrimas, duomenų pagrįstumo, pakankamumo vertinimas pirmiausia priklauso atitinkamas bylas nagrinėjančių teismų kompetencijai (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d., 2018 m. kovo 2 d. nutarimai).

9.1.6. Teismo procesas ir teismų sprendimai

Teisingumo vykdymas baudžiamosiose bylose (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

<...> Teisingumo vykdymas – teismų funkcija, lemianti šios valdžios vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje ir teisėjų statusą. Jokia kita valstybės institucija ar pareigūnas negali vykdyti šios funkcijos (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2004 m. gegužės 13 d. nutarimai).

Pagal Konstituciją, *inter alia* Konstitucijos 109 straipsnį, teisinės valstybės ir teisingumo principus, teismui baudžiamajame procese kyla pareiga išnaudoti visas galimybes nustatyti objektyvią tiesą baudžiamajoje byloje ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo. Šią pareigą turi ir pirmosios instancijos teismas. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies nuostata, kad teisingumą vykdo tik teismas, baudžiamojo proceso teisėje *inter alia* reiškia, jog pirmosios instancijos teismas, vykdydamas šią funkciją, teisminiame nagrinėjime turi išsamiai ir nešališkai ištirti visas baudžiamosios bylos aplinkybes ir bylą spręsti iš esmės (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas).

Pagal Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai. Šie teismai sudaro bendrosios kompetencijos teismų sistemą. Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti įsteigti specializuoti teismai. Taigi Konstitucijoje, *inter alia* minėtose Konstitucijos 111 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatose, yra įtvirtinta instancinė teismų sistema. Šios instancinės teismų sistemos

paskirtis – šalinti galimas žemesnių instancijų teismų klaidas, neleisti, kad būtų įvykdytas neteislingumas, ir šitaip apsaugoti asmens, visuomenės teises ir teisėtus interesus.

Įstatymų leidėjas įstatymu turi nustatyti tokius visų instancijų bendrosios kompetencijos ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų įgaliojimus (jurisdikciją), kurie būtų konstituciškai pagrįsti. Šiame kontekste pažymėtina, kad konstitucinė teisingumo vykdymo samprata suponuoja ir tai, kad teismai bylas turi spręsti tik griežtai laikydamiesi įstatymuose nustatytų procesinių bei kitų reikalavimų ir neperžengdami savo jurisdikcijos ribų, neviršydami kitų įgaliojimų.

<...> būtinybė apsaugoti asmens teises ir teisėtus interesus, taip pat tai, kad teismas yra valstybės institucija, kuri, vykdydama teisingumą, padeda valstybei užtikrinti asmens, visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių, lemia ir tam tikrus teismo įgaliojimus baudžiamajame procese. Teismas baudžiamajame procese turi būti ir nešališkas arbitras, objektyviai vertinantis baudžiamąją bylą esančius nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių duomenis (įrodymus) ir priimančias teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo, ir kartu teismas, siekdamas nustatyti objektyvią tiesą, turi aktyviai veikti baudžiamajame procese – apibrėžti baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas, atlikti tam tikrus proceso veiksmus, asmenims, dalyvaujantiems teisme vykstančiame procese, neleisti piktnaudžiauti savo teisėmis ar įgaliojimais, spręsti kitus su baudžiamosios bylos nagrinėjimu teisme susijusius klausimus. Teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, turi veikti taip, kad baudžiamąją bylą būtų nustatyta objektyvi tiesa ir teisingai išspręstas asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimas. Teismas privalo būti ir lygiai teisingas visiems baudžiamajame procese dalyvaujantiems asmenims.

Taigi Konstitucijoje įtvirtintos normos ir principai, *inter alia* Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens teisė, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas teismas, teisinės valstybės ir teisingumo principai, suponuoja tokį teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, modelį, kad teismas negali būti suprantamas kaip „pasyvus“ bylų proceso stebėtojas ir kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta. Teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti bylą tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (pareigūnams), *inter alia* prokurorams.

Šiame kontekste pabrėžtina, kad teismo santykius su kitomis valstybės institucijomis ar pareigūnais, jo veiksmų pobūdį baudžiamajame procese lemia Konstitucijoje įtvirtintas valdžių padalijimo principas. Teismai yra vienintelė valstybės institucija, vykdančios teisingumą. Jį teismas vykdo laikydamasis tam tikros procesinės tvarkos, kuri yra reglamentuota įstatymu. Paminėtina ir tai, kad teismo konstitucinė funkcija – teisingumo vykdymas yra iš esmės kitokia nei vadovavimas ikiteisminiam bylos tyrimui, šio tyrimo kontrolė, valstybinio kaltinimo palaikymas ir t. t. Vykdydamas teisingumą teismas nagrinėja jau parengtą baudžiamąją bylą, sprendžia teismojo kaltės klausimą, skiria jam bausmę arba ją išteisina (Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d., 2000 m. gegužės 8 d. nutarimai).

Teismo įgaliojimai baudžiamajame procese duoti pavedimus atlikti ikiteisminį tyrimą ar atskirus procesinius veiksmus

Žr. 3. Teisinė atsakomybė, 3.2. Baudžiamasis procesas, 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

Bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme ribos; teismo galimybė ginant viešąjį interesą peržengti skundo ribas

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas

<...> principas *tantum devolutum quantum appellatum* savaime nesuponuoja, kad apeliacinės instancijos teismas turi būti apeliacinio skundo ribų varžomas taip, kad jo sprendimas būtų iš esmės neteisingas ir tai pažeistų konstitucines vertybes.

<...>

<...> pati bendroji taisyklė, kad apeliacinės instancijos teismas negali peržengti apeliaciniame skunde nustatytų ribų (išreiškianti principą *tantum devolutum quantum appellatum*), negali būti vertinama kaip nepagrįsta ar neteisinga, nes ji užtikrina ne tik civilinio proceso spartą, bet ir tai, kad nebus teismo intervencijos į tas gyvenimo sritis, kuriose tarp privačių asmenų nėra ginčo arba toks ginčas jau buvo išspręstas pirmosios instancijos teisme ir tas sprendimas įstatymų nustatyta tvarka nebuvo apskųstas. Nėra jokių argumentų, kurie leistų teigti, kad ši bendroji taisyklė kokiu nors aspektu galėtų prieštarauti kuriai nors Konstitucijos nuostatai, *inter alia* Konstitucijos 29 straipsnio 1 daliai ar 109 straipsniui. Yra kaip tik priešingai – ši taisyklė padeda užtikrinti individo, ypač privataus asmens, autonomiją teismui vykdančiam teisingumą, taip pat tai, kad nebus paneigti asmens teisėti lūkesčiai ir interesai.

<...>

Tačiau <...> pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad viešojo intereso negalėtų apginti teismas, į kurį buvo kreiptasi, taip pat kad teismas, sprenddamas bylą, būtų priverstas priimti tokį sprendimą, kuriuo pačiu būtų pažeidžiamas viešasis interesas, vadinasi, ir kuri nors Konstitucijoje įtvirtinta, jos ginama ir saugoma vertybė (*inter alia* asmens teisė ar laisvė). Jeigu teismas priimtų tokį sprendimą, tas sprendimas nebūtų teisingas. Tai reikštų, kad teismas Lietuvos Respublikos vardu įvykdė ne tokį teisingumą, kokį įtvirtina Konstitucija, taigi pagal Konstituciją – ne teisingumą. Šitaip būtų paneigta ir teismo, kaip Lietuvos Respublikos vardu teisingumą vykdančios institucijos, konstitucinė samprata.

<...> įstatymu negalima nustatyti kokio nors baigtinio bylų, kuriose teismui (apeliacinės instancijos teismui taip pat) leidžiama apginti viešąjį interesą (*inter alia* peržengiant apeliacinio skundo ribas), sąrašo arba bylų, kuriose teismui neleidžiama apginti viešojo intereso (*inter alia* peržengiant apeliacinio skundo ribas), sąrašo.

Kita vertus, pabrėžtina, kad iš Konstitucijos kylanti apeliacinės instancijos teismo galimybė ginant viešąjį interesą peržengti apeliacinio skundo ribas negali būti interpretuojama kaip grynai diskrecinė jo teisė: šis teismas minėtas ribas gali peržengti tik tada, kai tam yra konstitucinis pagrindas, t. y. tada, kai jų neperžengus būtų pažeista kuri nors Konstitucijoje įtvirtinta, jos ginama ir saugoma vertybė ir dėl to apeliacinės instancijos teismo atitinkamoje byloje priimtas sprendimas būtų neteisingas. Visais atvejais šis teismas privalo tai motyvuoti.

Reikalavimai civilinio proceso teisiniam reguliavimui

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos apskritai nekyla draudimas nustatyti tokį civilinio proceso teisinį reguliavimą, kad tais atvejais, kai proceso šalis savo valia nusišalina nuo dalyvavimo civilinės bylos nagrinėjime, atsisako bendradarbiauti nagrinėjant bylą, teismas turėtų įgaliojimus atitinkamą civilinę bylą nagrinėti bei sprendimą priimti ir nedalyvaujant savo valia nusišalinusiems, su teismu nebendradarbiaujančiam procesui šalims. Priešingai, civilinis procesas turi būti įstatymu reglamentuojamas taip, kad nebūtų sudaryta prielaidų vilkinti bylų nagrinėjimą, sprendimų priėmimą ir vykdymą, būtų užkirstas kelias civilinio proceso dalyviams (proceso

šalims taip pat) piktnaudžiauti procesinėmis ar kitomis teisėmis, nebūtų pažeistos *inter alia* proceso šalies, sąžiningai dalyvaujančios nagrinėjant civilinę bylą, teisės. <...>

Kartu pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas atitinkamus santykius, privalo paisyti Konstitucijos, *inter alia* konstitucinių teisinės valstybės, lygiateisiškumo, viešo ir teisingo bylos nagrinėjimo, teisėjų nešališkumo ir nepriklausomumo principų. Įstatymuose turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad jurisdikcinės ir kitos teisę taikančios institucijos būtų nepriklausomos, nešališkos, siektų nustatyti materialią tiesą byloje ir visus sprendimus priimtų tik teisės pagrindu, kad būtų paisoma asmens konstitucinės teisės į tinkamą teismo procesą, kildinamos iš *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo ir neatskiriamai su juo susijusios.

Taigi pagal Konstituciją civilinio proceso santykius įstatymu būtina reguliuoti taip, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos teismui ištirti visas bylai reikšmingas aplinkybes ir priimti teisingą sprendimą byloje. Ir priešingai – negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris neleistų teismui, atsižvelgus į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes ir vadovaujantis teise, nenusižengiant iš Konstitucijos kylantiems teisingumo, protingumo imperatyvams, priimti teisingą sprendimą byloje ir šitaip įvykdyti teisingumą. Antraip būtų apriboti ar net paneigti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 109 straipsnio, kylantys teismo įgaliojimai vykdyti teisingumą, nukrypta nuo teismo, kaip Lietuvos Respublikos vardu teisingumą vykdančios institucijos, konstitucinės sampratos, taip pat ir nuo konstitucinių teisinės valstybės ir teisingumo principų.

Pagal Konstituciją reguliuojant civilinio proceso santykius neturi būti paneigiama ir proceso šalies teisė pačiai tiesiogiai ar per atstovą dalyvauti nagrinėjant bylą, jei tik ji pati nenusišalina nuo tokio dalyvavimo. Proceso šalis turi būti tinkamai informuota apie bylos nagrinėjimą, o teismas, pradėdamas nagrinėti bylą, privalo įsitikinti, ar jam nėra pranešta apie svarbias priežastis, dėl kurių proceso šalis nedalyvauja nagrinėjant bylą (raštu nepateikia savo pozicijos dėl ginčo, neprašo pratęsti termino savo pozicijai pateikti, neatvyksta į teismo posėdį ir pan.).

Teismo konstitucinė priedermė teisingai išspręsti bylą suponuoja tai, kad jeigu teismas mano, jog vienai iš proceso šalių nusišalinus nuo dalyvavimo nagrinėjant bylą jis negalės teisingai išnagrinėti bylos ir priimti teisingo sprendimo, jis privalo imtis visų galimų priemonių, kad būtų užtikrintas tokios šalies dalyvavimas nagrinėjant bylą.

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją civilinio proceso santykių teisinis reguliavimas turi būti toks, kad proceso dalyviai, turintys tą patį procesinį teisinį statusą, būtų traktuojami vienodai. Taigi jie turi turėti ir tokias pačias teises bei pareigas, nebent tarp jų būtų tokio pobūdžio ir tokio masto skirtumų, kad nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas. Priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinių teisinės valstybės ir asmenų lygiateisiškumo principų.

Konstitucija suponuoja ir tam tikrus reikalavimus, kurių turi paisyti įstatymų leidėjas, reglamentuodamas teismo sprendimų, priimtų išnagrinėjus bylą, apskundimą.

Antai, kaip savo 2006 m. sausio 16 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigto specializuoto pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskųsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui. <...> reguliuojant civilinio proceso santykius įstatymu taip pat turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad bet kurį byloje priimtą pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskųsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui. Pabrėžtina, kad įstatyme turi būti įtvirtinta ne tik pati proceso šalies teisė apskųsti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą bent vienos aukštesnės instancijos teismui, bet ir nustatyta tokia

apskundimo tvarka, kuri leistų aukštesnės instancijos teismui ištaisyti galimas pirmosios instancijos teismo klaidas. Priešingu atveju būtų nukrypstama nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeista asmens konstitucinė teisė į tinkamą teismo procesą.

Kartu pažymėtina, kad Konstitucija neužkerta kelio civilinį procesą reglamentuoti taip, kad nebūtų sudaroma teisinių prielaidų proceso šalims piktnaudžiauti teise apskųsti byloje priimtą sprendimą ir šitaip vilkinti procesą.

<...> teismai turi paisyti civilinio proceso teisės principų ir normų. Pabrėžtina, kad ši teismo pareiga negali būti interpretuojama kaip leidžianti civilinio proceso teisės ar civilinės teisės principus ir normas iškelti aukščiau už Konstitucijos principus ir normas, civilinio proceso teisės ar civilinės teisės principus ir normas aiškinti taip, kad būtų paneigta, iškreipta ar ignoruojama Konstitucijos nuostatų prasmė.

<...>

Pažymėtina, kad, atsižvelgiant į sprendimo už akių priėmimo, kaip specifinio civilinio proceso teisės instituto, tikslus, esmę, prigimtį, ypač į tai, kad šiuo institutu siekiama užkirsti kelią šalių piktnaudžiavimui savo teisėmis bei proceso vilkinimui ir sudaryti teises prielaidas *inter alia* sąžiningos proceso šalies teisių ir teisėtų interesų apsaugai, yra galimi tam tikri už akių priimto sprendimo peržiūrėjimo ribojimai. Tokie ribojimai gali būti pateisinami, kai proceso šalis savo valia nusišalina nuo dalyvavimo civiliniame procese ir kai teismui, sprendžiančiam, ar peržiūrėti už akių priimtą sprendimą, nėra pateikiami įrodymai, patvirtinantys, kad teismo priimtas sprendimas yra akivaizdžiai neteisingas.

Tačiau galimos ir tokios teisinės situacijos, kai teismui, sprendžiančiam, ar peržiūrėti už akių priimtą sprendimą, pateikiami tokie įrodymai, kurie patvirtina, kad tas sprendimas buvo akivaizdžiai neteisingas, kad juo buvo akivaizdžiai pažeistos asmens teisės.

Teismų baigiamiesiems aktams ir jų paskelbimui keliami reikalavimai (*inter alia* reikalavimas, kad visas baigiamasis teismo aktas (visi jo argumentai) būtų surašytas prieš jį oficialiai priimant ir viešai paskelbiant)

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas

<...> įstatymų leidėjas teismo procesą įstatymais turi reglamentuoti taip, kad būtų užtikrintas racionalus teismo darbo organizavimas.

Konstitucijos 109 straipsnį aiškindamas kitų Konstitucijos nuostatų, *inter alia* konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo, tinkamo teisinio proceso, teisinio aiškumo, tikrumo, teisės viešumo principų kontekste, Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. nutarime konstatavo:

„Konstituciniai imperatyvai, kad teisingumą vykdo tik teismai, kad teisė negali būti nevieša, taip pat iš Konstitucijos kylantis reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja ir tai, kad kiekvienas teismo nuosprendis (kitas baigiamasis teismo aktas) turi būti grindžiamas teisiniais argumentais (motyvais). Argumentavimas turi būti racionalus – teismo nuosprendyje (kitame baigiamajame teismo akte) turi būti tiek argumentų, kad jų pakaktų šiam nuosprendžiui (kitam baigiamajam teismo aktui) pagrįsti. Šiame kontekste pažymėtina, kad iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylantis teisinio aiškumo reikalavimas *inter alia* reiškia, kad teismo nuosprendyje (kitame baigiamajame teismo akte) negali būti ir nutylėtų argumentų, nenurodytų aplinkybių, turinčių reikšmės teisingo nuosprendžio (kito baigiamojo teismo akto) priėmimui. Teismo nuosprendžiai (kiti baigiamieji teismo aktai) turi būti aiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims. Jeigu šio reikalavimo nepaisoma, tai nėra teisingumo vykdymas, kurį įtvirtina Konstitucija.

Konstitucijos 109 straipsnį aiškinant iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių teisinio aiškumo, tikrumo, teisės viešumo reikalavimų, taip pat reikalavimo užtikrinti žmogaus teises ir laisves kontekste pažymėtina, kad teisingumo vykdymas suponuoja ir tai, kad teismo nuosprendis (kitas baigiamasis teismo aktas) yra vientisas teisės aktas, kuriame nutariamoji dalis yra grindžiama motyvuojamojoje dalyje išdėstytais argumentais. Tai *inter alia* reiškia, kad oficialiai skelbiant teismo nuosprendį (kitą baigiamąjį teismo aktą) jame turi būti išdėstyti visi argumentai, kuriais jis grindžiamas, kad nuosprendžio (kito baigiamojo teismo akto) argumentai (ar jų dalis) negali būti teismo išdėstomi po oficialaus teismo nuosprendžio (kito baigiamojo teismo akto) paskelbimo, kad oficialiai paskelbęs nuosprendį (kitą baigiamąjį teismo aktą) teismas negali keisti ar kitaip koreguoti jo argumentų.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad jeigu oficialiai būtų paskelbtas teismo nuosprendis (kitas baigiamasis teismo aktas), kuris nebūtų grindžiamas teisiniais argumentais arba būtų grindžiamas tik tam tikra argumentų dalimi, o kita argumentų dalis būtų paviešinta po oficialaus teismo nuosprendžio (kito baigiamojo teismo akto) paskelbimo, teisingumas liktų neįvykdytas – visada išliktų pagrįsta abejonė, kad tokiais argumentais tik siekiama pateisinti teismo *a priori* priimtą nuosprendį (kitą baigiamąjį teismo aktą).

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi įgaliojimus nustatyti protingus terminus, per kuriuos turi būti paskelbtas argumentuotas teismo nuosprendis (kitas baigiamasis teismo aktas) baudžiamajoje byloje, o jeigu reikia – ir bendrų terminų nustatymo taisyklių išimtis.

Pabrėžtina, kad minėti reikalavimai dėl nuosprendžio (kito baigiamojo teismo akto), jo argumentavimo, paskelbimo, terminų *mutatis mutandis* taikytini ne tik baudžiamajam procesui, bet ir kitoms teisenoms.“

<...> pabrėžtina, kad jokia iš pacituotų Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimo doktrininų nuostatų negali būti aiškinama kaip konstituciškai įpareigojanti teismą savo baigiamąjį aktą (sprendimą, nuosprendį, nutartį, nutarimą) ne tik surašyti prieš jį priimančiam ir viešai paskelbiant, bet ir teismo posėdžių salėje viešai paskelbti balsiai perskaitant visą surašytą to savo baigiamojo akto tekstą (kuris kai kada gali būti labai ilgas).

Kartu pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti racionalų teismo darbo organizavimą ir atsižvelgdamas į atskirų proceso rūšių ypatumus, gali įstatymu numatyti tam tikras specialiai aptartas išimtis, kai baigiamasis teismo aktas teismo posėdžių salėje nebūtinai turi būti perskaitomas balsiai; tokiais atvejais baigiamasis teismo aktas turi būti viešai paskelbiamas kitokiu būdu. Pabrėžtina, kad įstatymu nustatant minėtas išimtis neturi būti sudaryta prielaidų pažeisti asmens teises ir laisves, kitas konstitucines vertybes.

Žinoma, paisant konstitucinio teisės viešumo imperatyvo, priimto ir teisėjų pasirašyto baigiamojo teismo akto įžanginė ir rezoliucinė dalys negali būti viešai nepaskelbiamos perskaitant balsiai teismo posėdžių salėje (išskyrus minėtas išimtis). Dėl kitų baigiamojo teismo akto dalių perskaitymo balsiai teismo posėdžių salėje įstatymų leidėjas gali nustatyti ir kitokį teisinį reguliavimą; įvairias Konstitucijos nuostatas (*inter alia* teisės viešumo reikalavimą) labiausiai atitiktų toks teisinis reguliavimas, kad teismas kiekvienoje byloje galėtų savo nuožiūra spręsti, kuri jo baigiamojo akto dalis ar kurios dalys turi būti viešai paskelbiamos perskaitant balsiai teismo posėdžių salėje – išskyrus įžanginę ir rezoliucinę dalis, kurios visada turi būti teismo posėdžių salėje perskaitomos balsiai (išskyrus minėtas išimtis). Jeigu baigiamasis teismo aktas yra priimtas ir visų bylų nagrinėjusių teisėjų pasirašytas, toks dalies šio akto neperskaitymas balsiai nelaikytinas nukrypimu nuo teisingumo, teisės viešumo, kitų konstitucinių imperatyvų. Čia svarbiausia yra ne tai, kad visas baigiamasis teismo aktas (*inter alia* visi jį pagrindžiantys argumentai – jo priėmimo motyvai) būtų perskaitomas balsiai teismo posėdžių salėje, bet tai, kad jis visas būtų surašytas dar

prieš oficialiai priimant tą baigiamąjį teismo aktą – dar prieš teisėjams balsuojant dėl jo ir jį pasirašant ir dar prieš tą baigiamąjį teismo aktą viešai paskelbiant, taip pat tai, kad iškart po teismo posėdžio, kuriame atitinkamas baigiamasis teismo aktas buvo paskelbtas, nedelsiant, t. y. per protingą ir trumpiausią įmanomą laiką, tas baigiamasis teismo aktas (jo nuorašas) būtų prieinamas bylos šalims, taip pat kitiems proceso dalyviams, kuriems tas baigiamasis teismo aktas tiesiogiai sukelia kokius nors teisinius padarinius, institucijoms, turinčioms vykdyti atitinkamus teismo sprendimus.

Kiekvienu baigiamuoju teismo aktu atitinkamoje byloje yra įvykdomas teisingumas. Atitinkamoje byloje priimtas baigiamasis teismo aktas – tai vienas teisės taikymo aktas, kuriuo ta byla yra užbaigiama. Taigi baigiamasis teismo aktas – tai vienas teisės aktas, vienas dokumentas, o ne keletas teisės aktų – dokumentų, juo labiau ne keletas skirtingu laiku surašytų ir priimtų teisės aktų – dokumentų. Baigiamasis teismo aktas negali būti nevientisas. Jį, kaip vientisą teisės aktą, turi pasirašyti visi bylą nagrinėję teisėjai. Baigiamasis teismo aktas negali būti dviprasmiškas; jis turi būti aiškus, suprantamas jau tada, kai nagrinėjamu klausimu yra priimamas ir viešai paskelbiamas sprendimas iš esmės, o ne būti toks, kuris verstų šalis, kitus proceso dalyvius, kitus asmenis spėlioti, kodėl, dėl kokių tikrųjų motyvų buvo priimtas būtent toks, o ne kitoks teismo sprendimas.

Ypač pabrėžtina, kad baigiamojo teismo akto (kuriuo atitinkamoje byloje yra įvykdomas teisingumas) vientisumo reikalavimas išreiškia tokią šio akto savybę, be kurios tas aktas būtų ne tokio teisingumo, kurį numato Konstitucija, įvykdymo aktas, taigi pagal Konstituciją – ne teisingumo įvykdymo aktas.

Iš Konstitucijos kylantis baigiamojo teismo akto vientisumo reikalavimas reiškia ir tai, kad tokio akto rezoliucinę dalį visuomet, be jokių išimčių, privalo grįsti aplinkybėmis ir argumentais, *expressis verbis* išdėstytais aprašomojoje ir (arba) motyvuojamojoje dalyse (jeigu pagal įstatymus turi būti atskira aprašomoji arba motyvuojamoji dalis). Taigi baigiamasis teismo aktas jokiais aplinkybėmis negali būti „sudurstytas“ iš atskirų skirtingu laiku surašytų fragmentų – atskirų dokumentų.

Konstatuotina, kad iš Konstitucijos kylantis baigiamojo teismo akto vientisumo reikalavimas, konstitucinis imperatyvas, kad teismas priima sprendimus Lietuvos Respublikos vardu, kad baigiamasis teismo aktas, nesvarbu, ar teismo posėdžių salėje jis skelbiamas (balsiai perskaitant) visas, ar skelbiamos tik jo įžanginė ir rezoliucinė dalys, ar (jeigu tai yra viena iš konstituciškai leistinų šiame Konstitucinio Teismo nutarime aptartų išimčių) kitaip pavišinamas, visuomet privalo būti pasirašytas visų bylą nagrinėjusių teisėjų. Jeigu toks teismo sprendimas nėra patvirtintas teisėjų parašais (arba vieni jo fragmentai, kaip atskiri dokumentai, buvo teisėjų pasirašyti, o kiti – nebuvo arba buvo pasirašyti ne visų teisėjų), jis netaikytinas baigiamuoju teismo aktu, jo pagrįstumas ir teisėtumas gali būti kvestionuojami.

Įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris veiksmingai užtikrintų, kad tokie teisėjų nepasirašyti teismo sprendimai nebūtų priimami ir skelbiami, o jeigu jie vis dėlto būtų priimti – kad juos būtų galima ginčyti.

<...>

<...> ypač pabrėžtina, kad bet kurio baigiamojo teismo akto (sprendimo, nuosprendžio, nutarties, nutarimo) surašymas dar prieš oficialiai jį priimant (t. y. teisėjams balsuojant dėl jo ir jį pasirašant) ir jį viešai paskelbiant nėra savitiksliis dalykas – tai yra priemonė, leidžianti užtikrinti, kad visos bylai turinčios reikšmės aplinkybės bus nustatytos būtent dar prieš oficialiai priimant ir viešai paskelbiant atitinkamą baigiamąjį teismo aktą, kad dar prieš oficialiai priimant tą baigiamąjį teismo aktą bus deramai įvertinti visi turintys reikšmės argumentai, kad į juos visus bus deramai įsigilinta, kad tinkamai bus pritaikyti

teisės aktai ir kt. Ne mažiau svarbu yra tai, kad baigiamojo teismo akto surašymas dar prieš oficialiai jį priimant ir viešai paskelbiant yra viena iš priemonių, leidžiančių pasiekti, kad visi kolegijos teisėjai (tais atvejais, kai bylą nagrinėja ne vienas teisėjas, bet teisėjų kolegija) vienodai supras visus argumentus, pagrindžiančius tą baigiamąjį teismo aktą (net jeigu jie tuos argumentus skirtingai aiškina ir vertina), nes tik surašius baigiamąjį teismo aktą pagrindžiančius argumentus – jo priėmimo motyvus galima patikrinti ir įsitikinti, kad jie nėra nenuoseklūs, neprieštarauja vieni kitiems, neturi kitų trūkumų, o jeigu taip yra – tuos argumentus pakoreguoti; todėl būtina, kad jie būtų surašyti dar prieš oficialiai priimant ir paskelbiant baigiamąjį teismo aktą.

Taigi baigiamojo teismo akto surašymas dar prieš oficialiai jį priimant ir viešai paskelbiant yra viena iš teisinių garantijų, kad atitinkamoje byloje bus įvykdytas teisingumas; jeigu būtų priešingai, t. y. jeigu baigiamasis teismo aktas nebūtų grindžiamas teisiniais argumentais arba būtų grindžiamas tik tam tikra argumentų dalimi, o kita argumentų dalis būtų surašyta ir paviešinta vėliau, jau viešai paskelbus atitinkamą baigiamąjį teismo aktą, teisingumas liktų neįvykdytas, nes visada išliktų pagrįsta abejonė, ar tais vėliau surašytais argumentais nėra siekiama pateisinti teismo *a priori* priimto baigiamojo akto, taigi ir abejonė, ar baigiamasis teismo aktas iš tikrųjų nėra grindžiamas ne tik tais argumentais (motyvais), kurie yra jame formaliai surašyti.

Kartu pažymėtina, kad įstatymų leidėjas turi nekvestionuojamus įgaliojimus įstatymu nustatyti baigiamojo teismo akto struktūrą, *inter alia* tai, kad baigiamajame teismo akte turi būti atskira dalis arba dalys, kur turi būti išdėstomos tam tikros bylos aplinkybės, argumentai ir kt. Be to, įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į teismų nagrinėjamų bylų rūšių įvairovę, teismo proceso nagrinėjant tam tikrų kategorijų bylas ypatumus, kitus svarbius veiksnius, gali įstatymu nustatyti ir skirtingą baigiamojo teismo akto struktūrą tam tikrų kategorijų byloms ir (arba) tam tikriems teismams.

Tačiau pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad teismas turėtų arba galėtų savo nuožiūra priimti, juo labiau priimti ir viešai paskelbti, ne visą savo baigiamąjį aktą, o tik kurią nors jo dalį ar dalis, *inter alia* jo rezoliucinę dalį, kuri nėra grindžiama tame baigiamajame akte surašytais, t. y. *expressis verbis* išdėstytais, argumentais ir nurodytomis aplinkybėmis, ir kad tie argumentai galėtų būti surašomi ir aplinkybės nurodomos kada nors vėliau.

Minėta, kad baigiamasis teismo aktas turi būti aiškus, suprantamas jau tada, kai nagrinėjamu klausimu yra priimamas ir viešai paskelbiamas sprendimas iš esmės, o ne būti toks, kuris verstų šalis, kitus proceso dalyvius, kitus asmenis spėlioti, kodėl, dėl kokių tikrųjų motyvų buvo priimtas būtent toks, o ne kitoks teismo sprendimas.

Šiame kontekste pažymėtina, kad jeigu baigiamasis teismo aktas prieš jį oficialiai priimant ir viešai paskelbiant yra surašomas ne visas, ypač jeigu jo rezoliucinė dalis yra paskelbiama dar nesurašius tą aktą pagrindžiančių argumentų – jo priėmimo motyvų, tol, kol tie argumentai (motyvai) bus vėliau surašyti, visuomet išlieka tikimybė, kad kuris nors tą bylą nagrinėjusios ir sprendimą iš esmės (išdėstytą atitinkamo baigiamojo teismo akto rezoliucinėje dalyje) priėmusios kolegijos teisėjas ar teisėjai dėl tam tikrų gyvenimiškų aplinkybių, nuo kurių niekas nėra visiškai apsaugotas, kurios visada yra įmanomos ir gali pasitaikyti kiekvienam žmogui (pavyzdžiui, liga, nelaimingas atsitikimas, juo labiau mirtis), negalės toliau dalyvauti surašant argumentus, pagrindžiančius jau priimtą ir viešai paskelbtą teismo sprendimą (jo rezoliucinę dalį). Vadinasi, tokiais atvejais baigiamasis teismo aktas apskritai negalės būti surašytas, jis, nors ir viešai paskelbtas (t. y. paskelbta jo rezoliucinė dalis), liks nebaigtas, nevisavertis arba minėtus argumentus surašys (ir pasirašys) ne visi, o

tik kai kurie kolegijos teisėjai, kitaip tariant, teismo sudėtis, kuri nagrinėjo atitinkamą bylą, bus nevsiškai ta pati. O jeigu bylą nagrinėjo ne teisėjų kolegija, bet vienas teisėjas, minėtos gyvenimiškos aplinkybės, jeigu jos jam pasitaikytų, nulemtų, kad surašyti baigiamąjį teismo aktą pagrindžiančius argumentus – jo priėmimo motyvus po to, kai yra priimta ir viešai paskelbta jo rezoliucinė dalis, apskritai nebebūtų kam. Akivaizdu, kad tokiais atvejais teisingumas buvo įvykdytas tik formaliai, taigi iš tikrųjų liko neįvykdytas.

Apibendrinant konstatuotina, kad Konstitucija netoleruoja tokios teisinės ir faktinės situacijos, kai baigiamasis teismo aktas (sprendimas, nuosprendis, nutartis, nutarimas) yra oficialiai priimamas ir viešai paskelbiamas ne visas, *inter alia* kai yra oficialiai priimama ir viešai paskelbiama tokio akto rezoliucinė dalis (kurioje yra išdėstomas sprendimas iš esmės), o ją (t. y. joje išdėstytą teismo sprendimą) pagrindžiantys argumentai – jo priėmimo motyvai yra surašomi vėliau, *post factum*.

Tokie baigiamieji teismo aktai pagal Konstituciją nelaikytini teisingumo įvykdymo aktais, kurie pagal Konstituciją yra priimami Lietuvos Respublikos vardu; priešingai, tokie baigiamieji teismo aktai gali patys sudaryti prielaidas pažeisti asmens teises ir laisves, kitas Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes.

Valstybės paslapties (kitos įslaptintos informacijos) apsauga teismo procese; teisėjo teisė susipažinti su valstybės paslaptimi ar kita įslaptinta informacija (Konstitucijos 109, 117 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas

Atskleidžiant konstitucinio valstybės paslapties instituto turinį pažymėtina <...>, kad Konstitucijoje yra įtvirtinti neskelbtinos informacijos, *inter alia* valstybės paslapties, apsaugos teismams nagrinėjant ir sprendžiant bylas pagrindai: Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai“, kad „teismo posėdis gali būti uždaras – žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumui apsaugoti, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybinę, profesinę ar komercinę paslaptį“. Taigi konstitucinis viešo bylų nagrinėjimo teisme principas nėra absoliutus, be išimčių, *inter alia* tuo atžvilgiu, kad teismo posėdis gali būti uždaras, jeigu viešumas keltų grėsmę, jog gali būti atskleista valstybės paslaptis.

Iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies, pagal kurią teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai, teismams kyla pareiga teisingai ir objektyviai išnagrinėti bylas, priimti motyvuotus ir pagrįstus sprendimus, todėl negali būti tokios teisinės situacijos, kad teismas, nagrinėdamas bylą, negalėtų susipažinti su byloje esančia valstybės paslaptimi sudarančia (ar kita įslaptinta) informacija. Konstitucinis Teismas 1996 m. gruodžio 19 d. nutarime konstatavo, kad „teisėjo, nagrinėjančio bylą, teisė susipažinti su valstybės paslaptimi pagrindžiama Konstitucijos 109 straipsniu <...> ir 117 straipsniu <...>“, taip pat kad „teisėjo teisė susipažinti su bylos nagrinėjimui reikalingomis žiniomis, sudarančiomis valstybės paslaptį“, nulemia „ne teisėjo pareigų įrašymas į tam tikrų pareigų sąrašą, bet teismo kaip valstybės institucijos funkcija vykdyti teisingumą“.

Teismo nagrinėjamos bylos šalių galimybės susipažinti su informacija, sudarančia valstybės paslaptį (taip pat kita įslaptinta informacija), jeigu teismas nusprendžia, kad ta informacija gali būti įrodymas atitinkamoje byloje, turi būti apibrėžtos įstatymais; turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad būtų galima sudaryti sąlygas teismui nagrinėjant bylą apsaugoti valstybės paslaptis (taip pat kitą įslaptintą informaciją) nuo atskleidimo, kuris galėtų pakenkti Konstitucijos saugomam viešajam interesui.

<...>

Atsižvelgiant į tai, kad, viena vertus, būtinybė apsaugoti valstybės paslaptį sudarančią (ar kitą įslaptintą) informaciją yra viešasis interesas, ir, kita vertus, turi būti užtikrinta asmens teisė į teisminę gynybą, įstatymu turi būti nustatyta, kokiais pagrindais, tvarka bei sąlygomis su valstybės paslaptį sudarančia (ar kita įslaptinta) informacija, jeigu teismas nusprendžia, kad ta informacija gali būti įrodymas atitinkamoje byloje, gali būti susipažįstama teismui nagrinėjant bylą, taip pat nustatytas toks atitinkamų procesinių veiksmų teisinis reguliavimas, kad būtų galima užtikrinti konstitucinio proporcingumo principo laikymąsi, išlaikyti pusiausvyrą tarp minėtų dviejų konstitucinių vertybių – valstybės paslapties (ar kitos įslaptintos informacijos) apsaugos, kaip viešojo intereso, ir asmens teisių ir laisvių, kurias jis gina teisme. Turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad teismas teisingumą galėtų įvykdyti nepaneigdamas nė vienos iš šių vertybių.

Vadinasi, įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad, viena vertus, bylos šalis galėtų prašyti tam tikrą informaciją, sudarančią valstybės paslaptį (ar kitą įslaptintą informaciją), pripažinti įrodymu atitinkamoje byloje (jeigu ji, tos šalies manymu, turi įrodomąją vertę), kita vertus, teismas kiekvieną kartą turi spręsti, ar toks prašymas yra pagrįstas ir ar jis pagal įstatymą yra tenkintinas (visas ar iš dalies), ar jį patenkinus (visą ar iš dalies) nebus pakenkta viešajam interesui (užtikrinti valstybės paslapties (kitos įslaptintos informacijos) apsaugą), Konstitucijoje įtvirtintoms, jos ginamoms ir saugomoms vertybėms, *inter alia* kitų asmenų teisėms ir laisvėms, Lietuvos Respublikos tarptautiniams įsipareigojimams. Minėta bylos šalies teisė prašyti valstybės paslaptį sudarančią (ar kitą įslaptintą) informaciją pripažinti įrodymu atitinkamoje byloje savaime nesuponuoja, kad teismas turi tokį prašymą tenkinti (visą ar iš dalies), taigi ir kad šalis turi būti supažindinta su valstybės paslaptį sudarančia (ar kita įslaptinta) informacija; tai, ar tam tikra valstybės paslaptį sudaranti (ar kita įslaptinta) informacija gali būti įrodymas atitinkamoje byloje, priklauso nuo daugelio veiksnių, į kuriuos teismas privalo atsižvelgti. Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, viešasis interesas yra dinamiškas, kintantis (Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d., 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimai); jis yra labai įvairus, todėl iš esmės neįmanoma *a priori* pasakyti, kokiose gyvenimo srityse, dėl kurių gali kilti teisinių ginčų arba kuriose gali prireikti taikyti teisę, viešajam interesui (*inter alia* apsaugoti paslaptis, kurias privalu apsaugoti pagal Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus) gali atsirasti grėsmių arba gali prireikti viešąjį interesą užtikrinti įsikišant viešosios valdžios institucijoms ar pareigūnams. Taigi negalima *a priori* apibrėžti (išvardyti) ir visų atvejų, kada informacija, sudaranti valstybės paslaptį (ar kita įslaptinta informacija), teismo sprendimu negali būti įrodymas, taigi ir bylos šalys su tokia informacija negali būti supažindinamos. Tačiau akivaizdu, kad jeigu sprendimui teismo nagrinėjamoje byloje priimti ir tokiam teisingumui, kokį įtvirtina Konstitucija, įvykdyti teismui pakanka tokių įrodymų (medžiagos), kurie nėra valstybės paslaptį sudaranti (ar kita įslaptinta) informacija, ši neatskleistina informacija, saugant viešąjį interesą, neturi būti įrodymas toje byloje ir bylos šalys su ja negali būti supažindinamos.

Pabrėžtina, kad bylą nagrinėjančiam teismui visada kyla ypatinga atsakomybė, kai jis nusprendžia, ar tam tikra valstybės paslaptį sudaranti (ar kita įslaptinta) informacija gali būti įrodymas atitinkamoje byloje.

<...>

Kartu pabrėžtina, kad joks teismo sprendimas negali būti grindžiamas šalims (vienai iš jų) nežinoma vien valstybės paslaptį sudarančia (ar kita įslaptinta) informacija.

Pabrėžtina ir tai, kad teismų sprendimai, *inter alia* sprendimai, kad tam tikra valstybės paslaptį sudaranti (ar kita įslaptinta) informacija nėra įrodymas atitinkamoje byloje, gali būti skundžiami įstatymų nustatyta tvarka.

Pažymėtina, kad aptartųjų santykių teisinis reguliavimas gali turėti ypatumų, kuriuos lemia tai, ar bylos nagrinėjamos baudžiamojo proceso, ar civilinio proceso, ar administracinio proceso tvarka.

Pirmosios instancijos teismo baigiamojo akto apskundimas (peržiūrėjimo inicijavimas); draudimas aukštesnės instancijos teismams vertinti žemesnės instancijos teismų nutarčių kreiptis į Konstitucinį Teismą teisėtumą ir (arba) pagrįstumą

Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas

<...> kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime, pagal Konstituciją civilinio proceso santykius įstatymu būtina reguliuoti taip, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos teismui ištirti visas bylai reikšmingas aplinkybes ir priimti teisingą sprendimą byloje ir kad bet kurį byloje priimtą pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskusti bent vienos aukštesnės instancijos teismui. Konstitucinis Teismas tame nutarime konstatavo ir tai, kad įstatyme turi būti ne tik įtvirtinta pati proceso šalies teisė apskusti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą bent vienos aukštesnės instancijos teismui, bet ir nustatyta tokia apskundimo tvarka, kuri leistų aukštesnės instancijos teismui ištaisyti galimas pirmosios instancijos teismo klaidas; priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeista asmens konstitucinė teisė į tinkamą teismo procesą. Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota, kad „kiekvienų baigiamųjų teismo aktu atitinkamoje byloje yra įvykdomas teisingumas“ ir kad „atitinkamoje byloje priimtas baigiamasis teismo aktas – tai vienas teisės taikymo aktas, kuriuo ta byla yra užbaigiama“.

Iš Konstitucijos kylančios būtinybės įstatyme numatyti galimybę bet kurį byloje priimtą pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą apskusti bent vienos aukštesnės instancijos teismui kontekste pažymėtina, kad iki teismo baigiamojo akto priėmimo byloje teismui tenka priimti įvairaus turinio ir formos procesinius sprendimus, kuriais byla nėra užbaigiama. Tokie teismo procesiniai sprendimai nėra baigiamieji teismo aktai. Konstitucija nereikalauja įstatymu užtikrinti galimybę apskusti bet kurį byloje priimtą teismo procesinį sprendimą (ne baigiamąjį aktą); šioje srityje galimos įvairios išimtys. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad, kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime, Konstitucija neužkerta kelio civilinį procesą reglamentuoti taip, kad nebūtų sudaroma teisinių prielaidų proceso šalims piktnaudžiauti teise apskusti byloje priimtą sprendimą ir šitaip vilkinti procesą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje (taip pat ir šiame Konstitucinio Teismo nutarime) formuluotė „byloje priimto pirmosios instancijos teismo baigiamojo akto apskundimas bent vienos aukštesnės instancijos teismui“ vartojama konstitucine teisine prasme, o ne taip, kaip ji gali būti (ar yra) vartojama ordinarinėje teisėje. Įstatymų leidėjas, reglamentuodamas civilinio proceso santykius, turi tam tikrą diskreciją nustatyti įvairius tokio apskundimo pagrindus bei terminus, taip pat įvairias teismines institucijas, kurioms gali būti skundžiami pirmosios instancijos teismo priimti baigiamieji aktai, ir civilinio proceso įstatymuose įtvirtinti atitinkamus atskirus institutus. Išimtiniais atvejais ir tik jeigu tai galima konstituciškai pagrįsti (*inter alia* tuo, kad neturi būti sudaroma teisinių prielaidų proceso šalims piktnaudžiauti teise apskusti byloje priimtą sprendimą ir šitaip vilkinti procesą) gali būti įstatymu nustatytas (nesudarant teisinių prielaidų pažeisti asmens teises, kitas konstitucines vertybes ar nukrypti nuo tinkamo teisinio proceso reikalavimų)

ir toks teisinis reguliavimas, kad tam tikri pirmosios instancijos teismo priimti baigiamieji aktai gali būti skundžiami ne aukštesnės instancijos teismui, bet teismui, kuris priėmė atitinkamą baigiamąjį aktą (kiekvienas toks atvejis gali būti konstitucinės kontrolės dalykas). Šiuo atžvilgiu čia vartojama sąvoka „apskundimas“ (kuri, kaip minėta, yra vartojama ne ordinarine, bet konstitucine teisine prasme) apima ne tik civilinio proceso įstatymuose numatyto atitinkamo skundo (apeliacinio, kasacinio), kuriuo bandoma inicijuoti šio baigiamojo akto peržiūrėjimą (taip pat ir atnaujinant bylos nagrinėjimą), padavimą, bet ir kitokius byloje priimto pirmosios instancijos teismo baigiamojo akto apskundimo atvejus. Apibūdinant šiuos atvejus civilinio proceso įstatymuose gali būti įtvirtintos įvairios sąvokos (ne tik sąvoka „apskundimas“), atspindinčios atitinkamus atskirus civilinio proceso institutus. Tačiau Konstitucija neleidžia įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, kad kokios nors kategorijos bylose apskritai jokiais atvejais būtų negalima siekti inicijuoti byloje priimto pirmosios instancijos teismo baigiamojo akto peržiūrėjimo, nes šitaip būtų paneigta galimybė ištaisyti galimas teismo klaidas, teisingai taikyti teisę ir įvykdyti teisingumą; nustačius tokį teisinį reguliavimą konstitucinė teisingumo samprata būtų apribota tik formaliu, nominaliu teismo vykdomu teisingumu, tik teismo vykdomo teisingumo regimybė, taigi ne tuo teisingumu, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija; civilinio proceso įstatymuose (t. y. ordinarinėje teisėje) nustatytas teisinis reguliavimas būtų iškeltas aukščiau už Konstitucijos principus ir normas.

Pabrėžtina, kad teismas, sustabdydamas bylos nagrinėjimą dėl kreipimosi į Konstitucinį Teismą ar administracinį teismą, bylos neišsprendžia iš esmės, o tik sudaro prielaidas vėliau, gavus atsakymą iš Konstitucinio Teismo ar administracinio teismo, byloje priimti teisingą baigiamąjį teismo aktą. <...> tais atvejais, kai bylą nagrinėjančiam teismui kyla abejonių, ar įstatymas (kitas teisės aktas), kuris turėtų būti taikomas toje byloje, neprieštarauja Konstitucijai, jis privalo kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu spręsti, ar šis įstatymas (kitas teisės aktas) atitinka Konstituciją, ir kol Konstitucinis Teismas neišspręs šio klausimo, bylos nagrinėjimas teisme negali būti tęsiamas – jis yra sustabdomas. Taigi kreipimasis į Konstitucinį Teismą ar administracinį teismą ir bylos, kurioje nutarta kreiptis į Konstitucinį Teismą ar administracinį teismą, sustabdymas yra tarpusavyje neatskiriama susiję procesiniai veiksmai.

<...>

<...> kadangi teismo nutartimi, kuria sustabdomas bylos nagrinėjimas ir kreipiamasi į Konstitucinį Teismą ar administracinį teismą, byla nėra užbaigiama, tokia nutartis nėra baigiamasis teismo aktas, galimybę kurį apskūsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui garantuoja Konstitucija.

Kita vertus, tai, kad Konstitucija nereikalauja įstatymu užtikrinti galimybę apskūsti bet kurį byloje priimtą teismo procesinį sprendimą (ne baigiamąjį aktą), nereiškia, jog teismas, priimdamas tokį sprendimą, gali nepaisyti teismo aktams, ypač baigiamiesiems, keliamų reikalavimų. Teismo baigiamiesiems aktams keliami reikalavimai, *inter alia* dėl teismų sprendimų argumentavimo, aiškumo ir suprantamumo, taikytini ir bendrosios kompetencijos bei pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų sprendimams kreiptis arba (nors to prašo kuri nors teismo nagrinėjamos bylos šalis) nesikreipti į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti ir spręsti, ar toje byloje taikytinas Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės išleistas arba referendumu priimtas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas, 2007 m. liepos 5 d. sprendimas).

<...>

Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją pagrindas inicijuoti konstitucinės justicijos bylą Konstituciniame Teisme yra konkrečią bylą nagrinėjančiam teismui (teisėjui) kilusios abejonės dėl toje byloje taikytino teisės akto atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), kurios privalo būti pašalintos, kad teismas byloje galėtų priimti teisingą sprendimą (kitą baigiamąjį teismo aktą). Pašalinti šias abejonas (paneigti arba patvirtinti jų pagrįstumą) pagal savo kompetenciją gali tik Konstitucinis Teismas. Taigi joks aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos bei pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtas specializuotas teismas neturi įgaliojimų vertinti žemesnės instancijos teismo nutarties sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) teisėtumo ir (ar) pagrįstumo, nes priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos pažeisti Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalyje nustatytą išimtinę Konstitucinio Teismo kompetenciją, taip pat iš esmės paneigti Konstitucijos 110 straipsnio 2 dalyje, taip pat 106 straipsnio 1, 2, 3 dalyse įtvirtintus teismo (teisėjo) įgaliojimus sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą.

Iš Konstitucijos kylantis draudimas aukštesnės instancijos teismams vertinti žemesnės instancijos teismų nutarčių sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl teisės akto (jo dalies) atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui) teisėtumui ir (arba) pagrįstumui yra *mutatis mutandis* taikytinas ir teismų nutartims kreiptis į atitinkamą administracinį teismą su prašymu ištirti ir spręsti, ar atitinkamoje byloje taikytinas teisės aktas (jo dalis), kurio atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, patikra yra priskirta ne Konstitucinio Teismo, bet administracinių teismų jurisdikcijai, neprieštarauja Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui).

Teisė apskūsti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas

<...> kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą, teismų instancinė sistema suponuoja tai, kad įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigto specializuoto pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskūsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. rugsėjo 21 d., 2006 m. lapkričio 27 d., 2007 m. spalio 24 d. nutarimai). Teisingumas vykdomas visada paliekant galimybę ištaisyti galimą klaidą arba pakeisti nuosprendį paaiškėjus naujoms aplinkybėms (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatyme turi būti ne tik įtvirtinta pati proceso šalies teisė apskūsti pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą bent vienos aukštesnės instancijos teismui, bet ir nustatyta tokia apskundimo tvarka, kuri leistų aukštesnės instancijos teismui ištaisyti galimas pirmosios instancijos teismo klaidas; priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeista asmens konstitucinė teisė į tinkamą teismo procesą (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d., 2007 m. spalio 24 d. nutarimai); minėtas žemesnės instancijos teismų klaidų ištaisymas ir su tuo susijęs kelio neteisingumui užkirtimas yra atitinkamos bylos šalių ir visuomenės apskritai pasitikėjimo ne tik atitinkamą bylą nagrinėjančiu bendrosios kompetencijos teismu, bet ir visa bendrosios kompetencijos teismų sistema *conditio sine qua non* (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

<...> pirmosios instancijos teismo baigiamojo akto apskundimo instituto paskirtis yra ne tik teisinė atsakomybėn patraukto asmens (nuteistojo) teisių, bet ir kitų asmenų,

inter alia nukentėjusiojo, teisių ir teisėtų interesų, taip pat viešojo intereso, valstybės teisinės tvarkos gynimas ir apsauga.

Teismo sprendimu nustatyti faktai yra *res judicata*

Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimas

Įsiteisėjusiu teismo sprendimu nustatyti faktai yra *res judicata*, turi prejudicinę reikšmę, <...> jie iš naujo neįrodinėjami.

Viešo bylų nagrinėjimo teisme principas (Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimas

Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai. Teismo posėdis gali būti uždaras – žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumui apsaugoti, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybinę, profesinę ar komercinę paslaptį.“

Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas viešo bylų nagrinėjimo teisme principas, nustatyta, kad esant tam tikroms aplinkybėms teismo posėdžiai gali būti uždari, ir pateikiamas tokių aplinkybių sąrašas (Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas).

<...>

<...> Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalies nuostata „visuose teismuose“ apima visų teismų sistemų, visų teismų grandžių ir visų teismų instancijų teismus.

<...>

Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas viešo bylų nagrinėjimo teisme principas, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 25 straipsnio, kylantis visuomenės interesas būti informuotai, Konstitucijos 25 straipsnio 5 dalis, pagal kurią pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie ją, konstitucinis teisinės valstybės principas, *inter alia* teisinio aiškumo reikalavimas, suponuoją įstatymų leidėjo pareigą bylų nagrinėjimo teisme santykius įstatymu reguliuoti taip, kad proceso dalyviams ir visuomenei būtų sudarytos sąlygos *inter alia* žinoti apie teismuose nagrinėjamas bylas, bylų nagrinėjančio teismo sudėtį, bylose sprendžiamus ginčus, priimtus sprendimus.

Pažymėtina, kad pagal Konstituciją viešas bylų nagrinėjimas nėra savitikslis. Viešas bylų nagrinėjimas yra viena iš teisingumo vykdymo ir užtikrinimo sąlygų. Viešu bylų nagrinėjimu teisme sudaromos prielaidos užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti asmens teises ir laisves. Užtikrindamas viešo bylų nagrinėjimo teisme principą įstatymų leidėjas privalo vadovautis Konstitucijos normomis ir kitais principais, nesudaryti prielaidų pažeisti Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes (*inter alia* asmens teises ir laisves).

<...>

Pažymėtina ir tai, kad viešo bylų nagrinėjimo teisme principas nėra absoliutus. Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje, kurioje šis principas įtvirtintas, yra nustatytos tam tikros bylų nagrinėjimo viešumo išimtys ir atvejai, kada teismo posėdis gali būti uždaras: žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumui apsaugoti, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybinę, profesinę ar komercinę paslaptį. Taigi pagal Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalį proceso viešumas ribojamas privataus ar viešojo intereso apsaugos tikslais. Viešo bylų nagrinėjimo teisme principas įstatymu gali būti ribojamas ir siekiant apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Antai iš teisėjų ir teismų nepriklausomumo principo, įtvirtinto *inter alia* Konstitucijos 109 straipsnyje, kyla teisėjų pasitarimo slaptumo priimant sprendimą reikalavimas. Be to, siekiant apsaugoti žmogaus orumą, privataus

gyvenimo neliečiamumą (Konstitucijos 22 straipsnis), kitas vertybes, kurių apsauga kyla iš Konstitucijos, įstatymu gali būti ribojamas bylų nagrinėjimo proceso atskirų elementų viešumas, *inter alia* teismo baigiamojo akto viešas skelbimas, bylos medžiagos viešumas.

Konstitucinis viešo bylų nagrinėjimo teisme principas lemia ir teismo posėdžio, kuriame nagrinėjama byla, viešumą. Siekdamas užtikrinti teismo posėdžio, kaip bylų nagrinėjimo teisme elemento, viešumą, įstatymų leidėjas teismo posėdžio tvarką turi reglamentuoti taip, kad būtų sudarytos sąlygos užtikrinti proceso dalyvių teisę pareikšti nuomonę visais byloje sprendžiamais klausimais bei visuomenės interesą būti informuotai apie teismo procesą ir priimamus sprendimus. Iš Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalies, kitų Konstitucijos normų ir principų įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokias teismo posėdžio formas, kurios sudarytų sąlygas užtikrinti tiek proceso dalyvių teisės į viešą teismo procesą, tiek visuomenės intereso būti informuotai įgyvendinimą ir kartu nesudarytų prielaidų pažeisti Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes (*inter alia* asmens teisės ir laisvės).

Teisingumo vykdymas baudžiamosiose bylose (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies nuostata, kad teisingumą vykdo tik teismas, baudžiamojo proceso teisėje *inter alia* reiškia, jog pirmosios instancijos teismas, vykdydamas šią funkciją, per teisminį nagrinėjimą turi išsamiai ir nešališkai ištirti visas baudžiamosios bylos aplinkybes ir bylą spręsti iš esmės. <...> teismas ir teisėjas, vykdydami teisingumą, nėra saistomi ikiteisminio bylos nagrinėjimo metu surinktų įrodymų: teismo konstitucinė prielaidė – visapusiškai ir objektyviai ištirti visą bylos medžiagą ir priimti teisingą sprendimą (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d., 2000 m. gegužės 8 d. nutarimai).

<...>

Pagal Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalį, konstitucinius teisinės valstybės, teisės į tinkamą procesą principus teismas turi pareigą ne tik išsamiai ir nešališkai ištirti visas baudžiamosios bylos aplinkybes, bet ir teisingai taikyti baudžiamuosius įstatymus, *inter alia* tinkamai kvalifikuoti kaltinamojo padarytą nusikalstamą veiką. Teismas turi tirti, ar kaltinamajame akte nurodyta veika buvo padaryta būtent šiame akte nurodytomis esminėmis aplinkybėmis, išskyrus atvejus, kai prokuroras, privatus kaltintojas ar nukentėjęsysis pateikia prašymą pakeisti kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes iš esmės skirtingomis. <...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 31 straipsnio 2 dalį, 109 straipsnio 1 dalį, konstitucinius teisinės valstybės, teisingumo principus, baudžiamąją bylą nagrinėjančiam teismui turi būti sudarytos galimybės savo iniciatyva pakeisti kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes iš esmės skirtingomis. Įgyvendindamas šią teisę, teismas privalo pranešti kaltinamajam ir kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams apie tokią galimybę, užtikrinti teisę žinoti kaltinimą, teisę į gynybą, kitų konstitucinių tinkamo teisinio proceso principų įgyvendinimą.

Teisingumo vykdymas baudžiamosiose bylose (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis); žemesnės instancijos teismų padarytų teisiskai reikšmingų faktų nustatymo ir vertinimo klaidų ištaisymas

Konstitucinio Teismo 2017 m. birželio 26 d. nutarimas

Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai.“

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 109 straipsnį, ne kartą yra konstatavęs (*inter alia* 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2014 m. gegužės 8 d. nutarimuose), kad teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti žmogaus teises ir laisves. Konstitucinė teisingumo vykdymo samprata suponuoja ir tai, kad teismai bylas turi spręsti tik griežtai laikydamiesi įstatymuose nustatytų procesinių bei kitų reikalavimų ir neperžengdami savo jurisdikcijos ribų, neviršydami kitų įgaliojimų (*inter alia* 2006 m. sausio 16 d., 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimai). Iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies teismams kyla pareiga teisingai ir objektyviai išnagrinėti bylas, priimti motyvuotus ir pagrįstus sprendimus (*inter alia* 2007 m. gegužės 15 d., 2011 m. sausio 31 d., 2014 m. gegužės 8 d. nutarimai). Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, jog konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas; konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie savo turiniu nėra neteisingi; vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija (*inter alia* 2006 m. rugsėjo 21 d., 2012 m. rugsėjo 25 d., 2014 m. gegužės 8 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje ne kartą yra pažymėjęs, jog negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų neleidžiama teismui, atsižvelgus į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes ir vadovaujantis teise, nenusižengiant iš Konstitucijos kylantiems teisingumo, protingumo imperatyvams, priimti teisingą sprendimą byloje ir šitaip įvykdyti teisingumą; antraip būtų apriboti ar net paneigti iš Konstitucijos, *inter alia* jos 109 straipsnio 1 dalies, kylantys teismo įgaliojimai vykdyti teisingumą, taip pat būtų nukrypta nuo teismo, kaip Lietuvos Respublikos vardu teisingumą vykdančios institucijos, konstitucinės sampratos, nuo konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo principų (*inter alia* 2006 m. rugsėjo 21 d., 2013 m. gruodžio 6 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. nutarime konstatavo, kad būtinybė apsaugoti asmens teises ir teisėtus interesus, taip pat tai, kad teismas yra valstybės institucija, kuri, vykdydama teisingumą, padeda valstybei užtikrinti asmens, visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių, lemia ir tam tikrus teismo įgaliojimus baudžiamajame procese; teismas baudžiamajame procese turi būti ir nešališkas arbitras, objektyviai vertinantis baudžiamajame byloje esančius nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių duomenis (įrodymus) ir priimančias teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo, ir kartu, siekdamas nustatyti tiesą, turi aktyviai veikti baudžiamajame procese – apibrėžti baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas, atlikti tam tikrus proceso veiksmus, asmenims, dalyvaujantiems teisme vykstančiame procese, neleisti piktnaudžiauti savo teisėmis ar įgaliojimais, spręsti kitus su baudžiamosios bylos nagrinėjimu teisme susijusius klausimus; teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, turi veikti taip, kad baudžiamajame byloje būtų nustatyta tiesa ir būtų teisingai išspręstas asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimas. Pagal Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalį, konstitucinius teisinės valstybės, teisės į tinkamą procesą principus teismas turi pareigą ne tik išsamiai ir nešališkai ištirti visas baudžiamosios bylos aplinkybes, bet ir teisingai taikyti baudžiamuosius įstatymus, *inter alia* tinkamai kvalifikuoti kaltinamojo padarytą nusikalstamą veiką (2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas).

<...>

<...> atsižvelgiant į tai, kad galimos tokios situacijos, kad baudžiamąją bylą apeliacine tvarka nagrinėjantis teismas, ištyręs naujus ar pirmosios instancijos teismo jau tirtus įrodymus, kuriuos įvertinus galėtų būti padarytos išvados, kad faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo nustatytųjų pirmosios instancijos teismo ir tai gali lemti nuteistojo, išteisintojo ar asmens, kuriam byla nutraukta, padėties pabloginimą, ribojamas <...> baudžiamojo proceso teisės principų [*non reformatio in peius* (pagal kurį jis, nagrinėdamas bylą pagal nuteistojo, išteisintojo ar asmens, kuriam byla nutraukta, apeliacinį skundą, negali pabloginti apelianto teisinės padėties) ir *tantum devolutum quantum appellatum* (pagal kurį jis turi tikrinti ir vertinti tik apskųstosios pirmosios instancijos teismo sprendimo dalies teisėtumą bei pagrįstumą)], negali pats ištaisyti pirmosios instancijos teismo padarytų teisiškai reikšmingų faktų nustatymo ir (ar) vertinimo klaidų, nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 109 straipsnio 1 dalies, kylantys teismo įgaliojimai vykdyti teisingumą suponuoja, kad įstatyme turi būti nustatyti apeliacinės instancijos teismo įgaliojimai tokioje situacijoje perduoti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui.

<...>

<...> pagal Konstituciją teismas turi pareigą ne tik ištirti visas bylos aplinkybes, kurios leistų teismui priimti teisingą ir argumentuotą sprendimą, bet ir priimti šį sprendimą per įmanomai trumpiausią laiką. Ši pareiga suponuoja tai, kad baudžiamąją bylą apeliacine tvarka nagrinėjantis teismas, ištyręs įrodymus, kuriuos įvertinus galėtų būti padarytos išvados, kad faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo nustatytųjų pirmosios instancijos teismo, turėtų panaikinti pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir perduoti bylą jam iš naujo nagrinėti tik tuo atveju, kai nuteistojo, išteisintojo ar asmens, kuriam byla nutraukta, padėtis galėtų būti pabloginta iš esmės.

<...>

<...> įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją reguliuoti baudžiamojo proceso santykius ir gali nustatyti įvairius baudžiamųjų bylų nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme modelius. Tačiau įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų neleidžiama aukštesnės instancijos teismui, atsižvelgus į visas bylos aplinkybes ir vadovaujantis teise bei laikantis iš Konstitucijos kylančių teisingumo, protingumo imperatyvų, priimti teisingą sprendimą byloje ir veiksmingai užtikrinti asmens konstitucinę teisę į tinkamą ir teisingą baudžiamąjį procesą.

Todėl įstatymų leidėjas siekdamas užtikrinti asmens teisę į teismą per įmanomai trumpiausią laiką, teisingo, bylos aplinkybėmis pagrįsto ir argumentuoto teismo sprendimo priėmimą, gynybos teises, ir atsižvelgdamas į pasirinktą baudžiamųjų bylų nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme modelį, gali nustatyti ir kitokius būdus aukštesnės instancijos teismuose ištaisyti bet kurias teisiškai reikšmingų faktų nustatymo ir vertinimo klaidas, kurias dėl kokių nors priežasčių gali padaryti žemesnės instancijos teismas, *inter alia* numatyti teisę prokurorui, privačiam kaltintojui, nukentėjusiajam ir civiliniam ieškovui paduoti apeliacinį skundą (ar papildyti paduotąjį) tais atvejais, kai, ištyrus ir įvertinus įrodymus apeliacinės instancijos teisme, galėtų būti padarytos išvados, kad faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo nustatytųjų pirmosios instancijos teismo ir tai gali lemti nuteistojo, išteisintojo ar asmens, kuriam byla nutraukta, padėties pabloginimą.

Kartu pažymėtina ir tai, kad <...> konstitucinės teisės į teisingą teismą sudedamoji dalis yra asmens teisė į pagrįstą (argumentuotą) sprendimą, kuri suponuoja būtinybę aukštesnės, *inter alia* apeliacinės, instancijos teismui turėti visas procesines galimybes tinkamai išnagrinėti gautus skundus ir priimti teisingus ir pagrįstus (argumentuotus) sprendimus,

o žemesnės instancijos teismų klaidų ištaisymas ir su tuo susijęs kelio neteislingumui užkirtimas yra būtina prielaida atitinkamos bylos šalių ir visuomenės apskritai pasitikėjimui teismų sistema garantuoti ir skatinti.

Įsiteisėjusių teismų sprendimų vykdymas

Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas

<...> įsiteisėję teismo sprendimai privalomi visoms valstybės valdžios ir valdymo institucijoms, visiems juridiniams ir fiziniams asmenims (1997 m. lapkričio 13 d. sprendimas, 1998 m. rugsėjo 24 d. nutarimas). Priimant ir vykdančiam teismo sprendimus valstybėje yra įgyvendinamas teisingumas, garantuojamas įsiteisėjusiuose teismo sprendimuose nustatytų ir patvirtintų teisinių santykių stabilumas, stiprinamas teisės subjektų pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais (1997 m. lapkričio 13 d. sprendimas). Įsiteisėjusių teismo sprendimų nustatyti faktai yra *res judicata*, turi prejudicinę reikšmę, jie iš naujo neįrodinėjami (2010 m. gegužės 13 d. nutarimas). Vadinas, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 109 straipsnį, pagal kurį teisingumą vykdo tik teismai, konstitucinius teisinės valstybės, teisingumo principus, įsiteisėjusių teismo sprendimų nevykdymas, nesant konstituciškai pateisinamo pagrindo, negali būti toleruojamas.

9.2. PROKURATŪRA

Prokurorų konstitucinis statusas (Konstitucijos 118 straipsnis (2003 m. kovo 20 d. redakcija))

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas

Pagal Konstituciją Lietuvos Respublikos prokuratūra – tai centralizuota, specifinius valdingus įgaliojimus turinti valstybės institucija, ji nepriskiriama Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytoms valstybės valdžią vykdančioms institucijoms. Ji nėra teisminės valdžios sudedamoji dalis.

Konstitucijos 118 straipsnyje yra įtvirtintos prokurorų funkcijos: prokuroras organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja, taip pat palaiko valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose (1 dalis); prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus (2 dalis). Konstitucijos 118 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtinta, kad prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo.

Taigi prokuroras yra specifinius valdingus įgaliojimus turintis valstybės pareigūnas. Pagal Konstituciją niekas kitas, išskyrus prokurorą, negali organizuoti ikiteisminio tyrimo ir jam vadovauti, taip pat pagal Konstituciją niekas kitas, išskyrus prokurorą, negali palaikyti valstybinio kaltinimo baudžiamosiose bylose. Kartu pabrėžtina, kad pagal Konstituciją prokuroro funkcijos yra kitokios nei teisingumo vykdymas.

Ikiteisminis tyrimas

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

<...> Konstitucijoje įtvirtinti ikiteisminio tyrimo, baudžiamųjų bylų nagrinėjimo teisme ir valstybinio kaltinimo palaikymo baudžiamosiose bylose institutai suponuoja tokią bendrąją baudžiamojo proceso konstitucinį modelį, pagal kurį ikiteisminis tyrimas ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme yra atskiri baudžiamojo proceso etapai.

<...> per ikiteisminį tyrimą yra renkama ir vertinama informacija, reikalinga tam, kad būtų galima nuspręsti, ar turi būti tęsiamas ikiteisminis tyrimas ir ar jį pabaigus baudžiamoji

byla turi būti perduodama teismui, taip pat tam, kad būtų galima perduotą baudžiamąją bylą nagrinėti teisme ir ją teisingai išspręsti.

Įstatymu reguliuojant ikiteisminį tyrimą ir jį atliekant turi būti laikomasi Konstitucijos normų ir principų, įtvirtinančių *inter alia* asmenų lygiateisiškumą, žmogaus laisvės neliečiamumą, draudimą žeminti žmogaus orumą, žmogaus asmens, privataus gyvenimo, būsto neliečiamumą, nuosavybės neliečiamumą, nekaltumo prezumpciją, asmens teisę į teisminę gynybą ir teisę turėti advokatą.

Ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas objektyviai, kvalifikuotai, nešališkai, išsamiai, per šį tyrimą turi būti surinkta tiek informacijos, kad jos pakaktų teisingai išspręsti baudžiamąją bylą teisme.

Ikiteisminis tyrimas negali būti toks, kad jo trūkumai kliudytų teismui teisingai išspręsti asmens kaltumo padarius nusikalstamą veiką klausimą. Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad jeigu ikiteisminis tyrimas yra atliktas nekvalifikuotai, neišsamiai ar turi kitų trūkumų, ikiteisminį tyrimą (ar atskirus jo veiksmus) būtų galima atlikti pakartotinai.

Ypač pabrėžtina, kad per ikiteisminį tyrimą priimami sprendimai turi būti aiškūs, pagrįsti teisiniais argumentais. Šių sprendimų aiškumas, pagrindimas teisiniais argumentais yra svarbi asmens konstitucinių teisių ir laisvių, *inter alia* teisės į teisingą teisinį procesą, taip pat teisės į teisminę gynybą, garantija.

Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad būtų neleidžiama per ikiteisminį tyrimą priimtų sprendimų apskųsti teismui.

<...> bendrojo baudžiamojo proceso modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepašalina galimybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais (atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes) ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas. Tačiau įstatymų leidėjas, įtvirtindamas tokį teisinį reguliavimą, kai nagrinėjant atskirų kategorijų baudžiamąsias bylas ikiteisminis tyrimas neatliekamas, neturi sudaryti teisinių prielaidų pasunkinti teisingumo vykdymo ar pažeisti asmenų, valstybės, visuomenės interesų tuo aspektu, kad būtų paneigta iš Konstitucijos kylanti asmens ir visos visuomenės teisė į saugumą nuo nusikalstamų kėsinių. Šiuo atveju įstatymų leidėjui kyla pareiga numatyti kitas teises priemones, užtikrinančias galimybę surinkti visą teisingam teismo sprendimui priimti būtiną informaciją. <...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas baudžiamojo proceso santykius, pagal Konstituciją negali įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį būtų užkertamas kelias atlikti ikiteisminį tyrimą ar atskirus proceso veiksmus, siekiant nustatyti asmenį, įtariamą padarius nusikalstamą veiką, ar tokios veikos padarymo aplinkybes, jeigu to negalima pasiekti neatlikus ikiteisminio tyrimo ar tam tikrų proceso veiksmų. Priešingu atveju būtų nepaisoma iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių asmens, visuomenės apsaugos nuo nusikalstamų kėsinių, asmens teisės į tinkamą teisinį procesą imperatyvų.

Pagal Konstituciją ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja prokuroras.

Prokuroro funkcija organizuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti (Konstitucijos 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Pagal Konstituciją niekas kitas, išskyrus prokurorą, negali organizuoti ikiteisminio tyrimo ir jam vadovauti (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas). Konstitucijos 118 straipsnio 1 dalies nuostata, kad prokuroras organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja, įpareigoja įstatymų leidėją įstatymu nustatyti prokurorų

įgaliojimus organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant. Tai reguliuodamas įstatymų leidėjas turi gana plačią diskreciją: atsižvelgdamas į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes, jis gali nustatyti įvairias ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam formas, tam tikrus prokurorų įgaliojimus šiame procese ir kt. Tačiau šiuo atveju įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* iš Konstitucijos kylančios priedermės užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių. Iš minėtos Konstitucijos 118 straipsnio 1 dalies nuostatos prokurorams kyla pareiga organizuoti ikiteisminį tyrimą ir vadovauti jam taip, kad būtų surinkta objektyvi, išsami informacija apie nusikalstamą veiką ir asmenį, įtariamą padarius šią veiką, kuri *inter alia* sudarytų teisinę prielaidą teismui baudžiamojoje byloje nustatyti objektyvią tiesą ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo.

Prokuroro funkcija palaikyti valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose (Konstitucijos 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Pagal Konstituciją niekas kitas, išskyrus prokurorą, negali palaikyti valstybinio kaltinimo baudžiamosiose bylose (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas). <...> Konstitucijos 118 straipsnio 1 dalies nuostata, jog prokuroras palaiko valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose, *inter alia* reiškia, kad per baudžiamąjį procesą teisme yra palaikomas valstybinis kaltinimas ir kad valstybinio kaltinimo palaikymas yra valstybės funkcija, kuri gali būti įgyvendinama tik per tam tikrus valstybės pareigūnus – prokurorus. Tačiau minėta Konstitucijos nuostata neužkerta kelio įstatymų leidėjui, atsižvelgiant į tai, kieno interesai yra pažeisti, į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, nukentėjusio asmens valią, kitas turinčias reikšmės aplinkybes ir kt., nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį tam tikrais įstatyme numatytais atvejais per bylos nagrinėjimą teisme valstybinis kaltinimas nėra palaikomas. Tačiau kiekvienas atvejis, kai yra nustatoma, kad valstybinis kaltinimas baudžiamosiose bylose nepalaikomas, turi būti konstituciškai pagrįstas, *inter alia* neturi sudaryti prielaidų nepagrįstai pasunkinti konstitucinių asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo ar apskritai jų paneigti. Taigi pagal Konstituciją įstatymų leidėjas gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį tam tikrose baudžiamosiose bylose kaltinimą palaiko ne prokurorai, o privatus asmenys (jų atstovai); toks teisinis reguliavimas savaime nesudaro prielaidų pažeisti asmens teisės į teisminę gynybą. Tačiau negali būti tokių teisinių situacijų, kad prokurorui nekiltų pareiga baudžiamojoje byloje palaikyti valstybinį kaltinimą ir tuo atveju, kai privatus asmuo (ar jo atstovas), palaikydamas kaltinimą baudžiamojoje byloje, negali veiksmingai apginti savo (ar atstovaujamo asmens) teisių ir teisėtų interesų.

Prokuroro nepriklausomumas

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad prokuroro nepriklausomumas organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant, palaikant valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose yra konstitucinė vertybė; pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo ši konstitucinė vertybė būtų paneigiama arba būtų kitaip suvaržomas prokuroro nepriklausomumas organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant, palaikant valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas). Tačiau Konstitucijoje įtvirtintas prokuroro nepriklausomumas negali būti interpretuojamas

kaip reiškiantis, esą prokurorai baudžiamajame procese neprivalo laikytis įstatymų ir (arba) vykdyti teismo (teisėjo) nurodymų.

Prokuroro funkcija ginti asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus (Konstitucijos 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos 118 straipsnio 2 dalies nuostatos, jog prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti tuos atvejus, kai prokuroras privalo ginti asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus. Galimos ir tokios teisinės situacijos, kai asmens, visuomenės ir valstybės teisės bei teisėti interesai yra ginami ir nedalyvaujant prokurorui. Tačiau pagal Konstituciją negali būti tokių teisinių situacijų, kai asmuo, kurio teisės, teisėti interesai buvo pažeisti, yra pažeidžiami ar kėsinamasi juos pažeisti, šių savo teisių ir teisėtų interesų negalėtų ginti nei teismuose, nei su prokurorų pagalba, nei jokiais kitomis teisinėmis priemonėmis. Taigi Konstitucija, *inter alia* jos 118 straipsnio 2 dalis, supponuoja įstatymų leidėjo pareigą nustatyti tokių teisinį reguliavimą, pagal kurį visais atvejais, kai asmens, visuomenės ar valstybės teisės ar teisėti interesai buvo pažeisti, yra pažeidžiami arba kėsinamasi juos pažeisti, būtų užtikrinta veiksminga tokių teisių ir teisėtų interesų apsauga ir gynimas, *inter alia* nuo nusikalstamų kėsinimųsi.

<...> Konstitucijos 118 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatos supponuoja tai, kad prokuroras, gindamas dėl nusikalstamos veikos pažeistas asmens, visuomenės ar valstybės teises bei teisėtus interesus, privalo organizuoti ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauti, baudžiamosiose bylose palaikyti valstybinį kaltinimą. Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą įstatymu nustatyti tokių teisinį reguliavimą, kad prokurorai, Lietuvos Respublikos prokuratūra galėtų veiksmingai įgyvendinti šią savo konstitucinę priedermę.

Draudimas prokurorams dalyvauti politinių partijų veikloje (Konstitucijos 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 14 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 118 straipsnio 3 dalies nuostata, kad prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo, supponuoja ir draudimą prokurorams būti politinių partijų ir politinių organizacijų nariais, dalyvauti jų veikloje <...>.

Prokurorų nepriklausomumas (Konstitucijos 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 16 d. sprendimas

<...> Konstitucijos 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 3 dalyje *expressis verbis* įtvirtintas prokurorų nepriklausomumo principas. Pagal Konstituciją prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo. Vadinas, prokurorai, vykdydami savo funkcijas, veikia savarankiškai, įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios institucijos, *inter alia* Seimas, Respublikos Prezidentas, dalyvaujantys generalinio prokuroro skyrimo ir atleidimo procese, negali kištis į jų funkcijų vykdymą, duoti kokių nors privalomų jiems nurodymų dėl funkcijų vykdymo ar kontroliuoti jų darbo vykdant funkcijas.

<...>

Taigi pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigiamas arba suvaržomas prokuroro nepriklausomumas organizuojant ikiteisminį tyrimą

ir jam vadovaujant, palaikant valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose, ginant asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus.

<...>

Vadinasi, pagal Konstituciją Seimas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį prokurorai būtų įpareigoti įstatymų leidžiamajai ar vykdomajai valdžiai teikti ataskaitas apie savo konstitucinių funkcijų vykdymą, *inter alia* generalinis prokuroras būtų įpareigotas teikti tokias ataskaitas apie Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklą, kurioms Seimas, Respublikos Prezidentas ar Vyriausybė turėtų pritarti. Tokios pareigos nustatymas reikštų kišimąsi į prokurorų, vykdančių Konstitucijoje nustatytas funkcijas, veiklą, prokurorų nepriklausomumo vykdant Konstitucijoje nustatytas funkcijas varžymą.

<...> konstitucinis reikalavimas, kad Lietuvos valstybės valdžia būtų organizuota demokratiškai ir kad šalyje būtų demokratinis politinis režimas, yra neatsiejamas nuo Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalies nuostatos, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, taip pat nuo šio straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valdžios galias riboja Konstitucija.

Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyros principas ir įstatymų leidėjo pareiga suderinti skirtingus interesus, užtikrinti konstitucinių vertybių pusiausvyrą įpareigoja įstatymų leidėją suderinti konstitucinę nuostatą, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, ir konstitucinį prokurorų nepriklausomumo principą. Šių konstitucinių vertybių suderinamumas būtų užtikrintas, jeigu generalinis prokuroras įstatymu būtų įpareigotas teikti visuomenei, dalyvaujantiems generalinio prokuroro skyrimo ir atleidimo procese Seimui, Respublikos Prezidentui informaciją (viešus pranešimus) apie baudžiamosios politikos prioritetų įgyvendinimą, viešojo intereso gynimą, prokuratūros darbo organizavimą, prokuratūros veiklos kryptis, bendradarbiavimo su Lietuvos ir užsienio ikiteisminio tyrimo įstaigomis, kitomis institucijomis organizavimą, nusikalstamų veikų tyrimo terminus, prokuratūros darbe kylančias problemas ir kt.

Prokurorų nepriklausomumas; informacijos apie prokuratūros veiklą teikimas Seimui (Konstitucijos 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 30 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją Seimas, įgyvendindamas Konstitucijos suponuojamą galimybę įstatymu reglamentuoti savo funkcijų vykdymui reikšmingos informacijos, *inter alia* ataskaitų forma, reguliarių gavimą iš valstybės institucijų (išskyrus teismus), gali nustatyti, kad generalinis prokuroras Seimui bendra tvarka reguliariai teikia informaciją apie prokuratūros veiklą, *inter alia* metinę jos veiklos ataskaitą; tačiau negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį generalinis prokuroras būtų įpareigotas Seimui ar Respublikos Prezidentui teikti informaciją ne apie apibendrintus visos prokuratūros veiklos aspektus, bet būtent apie tai, kaip Generalinės prokuratūros ir teritorinių prokuratūrų prokurorai vykdo konstitucines funkcijas.

<...>

Taigi pagal Konstituciją apskritai yra galimas <...> generalinio prokuroro atsiskaitymas už prokuratūros veiklą *inter alia* jo skyrimo ir atleidimo procese dalyvaujančiam Seimui, taip pat tokia atsiskaitymo Seimui forma kaip metinė prokuratūros veiklos ataskaita (jos teikimas). Tačiau tokio <...> atsiskaitymo ir metinės prokuratūros veiklos ataskaitos teikimo įgyvendinimas (taikymas) <...> negali sudaryti prielaidų pažeisti Konstitucijos 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 3 dalyje įtvirtintą prokurorų nepriklausomumo principą.

Generalinio prokuroro atleidimas iš pareigų (Konstitucijos 84 straipsnio 11 punktą (2003 m. kovo 20 d. redakcija), 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 5, 6 dalys)

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 30 d. nutarimas

Konstitucijos 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 5 dalyje nustatyta, kad generalinį prokurorą skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu, o šio straipsnio 6 dalyje – kad prokurorų skyrimo ir atleidimo tvarką, jų statusą nustato įstatymas. Be to, Konstitucijos 84 straipsnyje nustatyta *inter alia* tai, kad Respublikos Prezidentas „Seimo pritarimu skiria ir atleidžia Lietuvos Respublikos generalinį prokurorą“ (11 punktą (2003 m. kovo 20 d. redakcija)).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas, įgyvendindamas konstitucinius įgaliojimus nustatyti subjektus, kurie skiria ir atleidžia prokurorus, taip pat nustatyti prokurorų įgaliojimų trukmę, jų skyrimo, atleidimo tvarką, atleidimo pagrindus, yra saistomas Konstitucijos, taigi ir joje įtvirtinto teisinės valstybės principo, suponuojančio teisinį tikrumą, stabilumą, teisėtų lūkesčių apsaugą; įstatymų leidėjas, įstatymu nustatęs generalinio prokuroro įgaliojimų trukmę, neturi teisės nustatyti bet kokių generalinio prokuroro atleidimo iš pareigų nepasibaigus įgaliojimų terminui pagrindų; įstatymų leidėjas pagal Konstituciją gali nustatyti tik tokius generalinio prokuroro atleidimo iš pareigų nepasibaigus jo įgaliojimų laikui pagrindus, dėl kurių pobūdžio generalinis prokuroras apskritai negali eiti savo pareigų (pvz., dėl tokių teisinių faktų, kaip įstatyme nustatytas amžius, perėjimas į kitą darbą, Lietuvos Respublikos pilietybės netekimas) (2003 m. sausio 24 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad minėtame Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 16 d. sprendime taip pat buvo išaiškintos Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 30 d., 2003 m. sausio 24 d. nutarimų nuostatos, susijusios su prokurorų atleidimo teisiniu reguliavimu.

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 16 d. sprendime pažymėta, kad:

– Konstitucijos 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 6 dalyje nustatyta, kad prokurorų skyrimo ir atleidimo tvarką, jų statusą nustato įstatymas; vadinasi, pagal Konstituciją generalinio prokuroro skyrimo ir atleidimo tvarka gali būti nustatyta tik įstatyme;

– Konstitucijos 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 5 dalyje nustatyta, kad generalinį prokurorą skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu; įstatyme, kuriame nustatyta generalinio prokuroro skyrimo ir atleidimo tvarka, turi būti nustatyta, kad subjektas, skiriantis ir atleidžiantis generalinį prokurorą, yra tik Respublikos Prezidentas, kuris tai gali daryti Seimo pritarimu;

– pagal Konstitucijos 76 straipsnį Seimas turi teisę pats nustatyti savo struktūrą ir darbo tvarką; Seimas, paisydamas Konstitucijos, turi teisę pats spręsti savo struktūrinių padalinių sudarymo, jų kompetencijos, darbo organizavimo klausimus; jokia kita valstybės valdžios institucija negali įsiterpti į šiuos Seimo konstitucinius įgaliojimus; vadinasi, Seimo statute turi būti nustatyta, kokia tvarka Seimas sprendžia, pritarti ar nepritarti Respublikos Prezidento siūlymui skirti ar atleisti generalinį prokurorą; Seimo statute nustatydamas, kokia tvarka pritariama ar nepritariama Respublikos Prezidento siūlymui skirti ar atleisti generalinį prokurorą, Seimas negali nustatyti kokių nors generalinio prokuroro atleidimo iš pareigų pagrindų, nes generalinio prokuroro atleidimo iš pareigų pagrindai gali būti nustatyti tik įstatyme;

– generalinis prokuroras nėra Seimo skiriamas ar renkamas pareigūnas, jį į pareigas skiria ir iš jų atleidžia Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu, vadinasi, jam negali būti

taikoma Konstitucijos 75 straipsnyje nustatyta atleidimo pareiškiant nepasitikėjimą procedūra, kuri yra siejama su pareigūno veiklos vertinimu.

Konstitucinis Teismas 2014 m. sausio 16 d. sprendime išaiškino, kad <...> generalinio prokuroro atleidimo pagrindai ir tvarka turi būti nustatyti tik įstatyme; Seimo statute gali būti nustatyta *inter alia* tai, kokia tvarka Seimas priima sprendimą dėl pritarimo Respublikos Prezidento siūlymui skirti ar atleisti generalinį prokurorą.

<...>

<...> pagal Konstitucijoje, *inter alia* jos 118 straipsnio (2003 m. kovo 20 d. redakcija) 3 dalyje, įtvirtintą prokurorų nepriklausomumo vykdant Konstitucijoje nustatytas funkcijas principą draudžiama įstatymų leidėjui nustatyti tokį generalinio prokuroro atskaitomybės (*inter alia* metinės informacijos apie prokuratūros veiklą teikimo) Seimui teisinį reguliavimą, pagal kurį Seimo nutarimas nepritari metinei prokuratūros veiklos ataskaitai būtų pagrindas Seimui nuspręsti siūlyti atleisti generalinį prokurorą.

Kartu pažymėtina, kad pagal Konstituciją apskritai nėra negalimas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį Seimas, dalyvaujantis skiriant ir atleidžiant generalinį prokurorą, siūlytą Respublikos Prezidentui atleisti generalinį prokurorą įstatyme nustatytais pagrindais.

10. VIETOS SAVIVALDA IR VALDYMAS

10.1. VALSTYBĖS VALDYMAS IR VIETOS SAVIVALDA – DVI VIEŠOSIOS VALDŽIOS SISTEMOS

Valstybės teritorijos administraciniai vienetai (Konstitucijos 11 straipsnis, X skirsnis)

Konstitucinio Teismo 1998 m. vasario 18 d. nutarimas

Konstitucijos 10 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedalijama į jokių valstybinių darinius. Būtent šioje nuostatoje yra unitarinės valstybės santvarkos konstitucinis įtvirtinimas, išreiškiantis vieningos ir nedalomos valstybės idėją.

Tačiau racionalaus valdymo organizavimo sumetimais visų, taip pat ir vieningų unitarinių, valstybių teritorija turi savo vidinę struktūrą, t. y. valstybės teritorija būna suskirstyta į tam tikrus administracinius vienetus, kuriuose formuojamos atitinkamos valdžios įstaigos. Tai yra numatyta ir Konstitucijos 11 straipsnyje: „Lietuvos valstybės teritorijos administracinius vienetus ir jų ribas nustato įstatymas.“ Pažymėtina, kad šias konstitucines nuostatas patikslina ir išplėtoja Konstitucijos X skirsnio „Vietos savivalda ir valdymas“ normos. Pirma, minėtame skirsnyje yra įtvirtintos ne mažiau kaip dvi administracinių vienetų pakopos (grandys). Antra, skirtingų pakopų (grandžių) administraciniais vienetais nustatyta skirtinga valdymo sistema: žemutiniams (t. y. pirmosios pakopos) vienetais Konstitucija laiduoja savivaldos teisę, aukštesniuose (t. y. antrosios pakopos) administraciniuose vietuose valdymą organizuoja Vyriausybė.

Savivaldybių ir valstybės interesų derinimo principas

Konstitucinio Teismo 1998 m. vasario 18 d. nutarimas

<...> savivalda suponuoja tam tikrą veiklos laisvę ir savarankiškumą, nepriklausomumą nuo valstybės valdžios institucijų. Tačiau ši laisvė nėra beribė, o savarankiškumas nereiškia galimybės ignoruoti valstybės interesus. Todėl ypač svarbus yra savivaldybių ir valstybės interesų derinimo principas. Vienu atveju tai reiškiasi valstybei įvairiais būdais ir formomis remiant savivaldybes, kitu – koordinuojant bendrus veiksmus, kai siekiama reikšmingų socialinių tikslų, trečiu – valstybei įstatymo apibrėžtomis formomis prižiūrint savivaldybių veiklą.

Pažymėtina, kad savivaldos modelis Lietuvoje grindžiamas daugiaamžė europine savivaldos kultūros tradicija, kuri vėliau papildė administracinės priežiūros institutu, susiformavusiu valstybinio valdymo vietose (regionuose) pagrindu.

Valstybės valdymas ir vietos savivalda – dvi viešosios valdžios sistemos; savivaldybių ir valstybės interesų derinimo principas

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas

<...> vietos savivaldos konstituciniai pagrindai nustatyti Konstitucijos X skirsnyje „Vietos savivalda ir valdymas“ ir kitose Konstitucijos nuostatose.

Sistemškai aiškinant nurodytas Konstitucijos nuostatas, taip pat tas jos nuostatas, kuriose įtvirtinti valstybės valdžios funkcionavimo konstituciniai pagrindai, matyti, kad Konstitucijoje skiriamos dvi viešosios valdžios sistemos: valstybės valdymas ir vietos savivalda.

Pagal Konstitucijos 11 straipsnį ir 67 straipsnio 17 punktą Lietuvos valstybės teritorijos administracinius vienetus ir jų ribas nustato Seimas įstatymu. Aukštesniuosiuose administraciniuose vienetuose įstatymo nustatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė (Konstitucijos 123 straipsnio 1 dalis), o įstatymo numatytiems valstybės teritorijos administraciniais vienetams laiduojama savivaldos teisė (Konstitucijos 119 straipsnio 1 dalis).

<...>

<...>

Vietos savivalda yra įstatymo numatytų administracinių vienetų teritorinių bendruomenių valdžia, kuri formuojama ir funkcionuoja kitokiais nei valstybės valdžia konstituciniais pagrindais. Konstitucijoje savivalda nėra tapatinama su valstybės valdymu (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas). Valstybės valdymas ir vietos savivalda, kaip dvi viešosios valdžios įgyvendinimo sistemos, yra susijusios, tačiau kiekviena jų įgyvendina joms būdingas funkcijas.

<...>

Tai, kad Konstitucijoje vietos savivalda nėra tapatinama su valstybės valdymu, nereiškia, kad tarp valstybės valdymo ir vietos savivaldos nėra sąveikos.

Minėta, jog Konstitucijos 119 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad savivaldos teisė laiduojama įstatyme numatytiems valstybės teritoriniams administraciniais vienetams. Konstitucijos 123 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad aukštesniuose administraciniuose vienetuose įstatymo numatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė. Ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus, prižiūri Vyriausybės skiriami atstovai (Konstitucijos 123 straipsnio 2 dalis). Konstitucijos 123 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad įstatymo numatytais atvejais ir tvarka savivaldybės teritorijoje Seimas gali laikinai įvesti tiesioginį valdymą.

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 120 straipsnio 1 dalį valstybė remia savivaldybes.

Taigi centralizuotas valstybės valdymas administraciniuose teritoriniuose vienetuose derinamas su decentralizacija, įstatymuose įtvirtinant centrinės valdžios institucijų ir savivaldybių bendradarbiavimą (Konstitucinio Teismo 1996 m. spalio 22 d. nutarimas). Savivaldybių ir valstybės interesų derinimo principas reiškiasi ne tik valstybei įvairiais būdais ir formomis remiant savivaldybes arba valstybei įstatymo apibrėžtomis formomis prižiūrint savivaldybių veiklą, bet ir koordinuojant bendrus veiksmus, kai siekiama reikšmingų socialinių tikslų (Konstitucinio Teismo 1998 m. vasario 18 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad įstatymu apibrėžiant savivaldybių kompetenciją ir organizuojant valstybės valdymą savivaldybės teritorijoje būtina paisyti Konstitucijoje įtvirtintų savivaldybių savarankiškumo ir veiklos laisvės pagal Konstitucijoje bei įstatymuose apibrėžtą kompetenciją, taip pat savivaldybių ir valstybės interesų derinimo principų. Tad Konstitucijoje įtvirtinto savivaldybių ir valstybės interesų derinimo principo negalima priešpriešinti konstituciniams savivaldybių savarankiškumo ir veiklos laisvės pagal Konstitucijoje ir įstatymuose apibrėžtą kompetenciją principams.

Minėta, kad Konstitucijoje vietos savivalda nėra tapatinama su valstybės valdymu. Valstybės valdymas yra įgyvendinamas per valstybės valdžios įstaigas, kitas Konstitucijoje ir įstatymuose nurodytas valstybės institucijas. Savivaldos teisė įgyvendinama per savivaldos institucijas – savivaldybių tarybas; savivaldybių tarybos sudaro joms atskaitingus vykdomuosius organus. Konstituciniai principai, kuriais grindžiama valstybės valdžios organizacija ir savivaldos organizacija, sutampa tik iš dalies.

Valstybės valdymas ir vietos savivalda – dvi viešosios valdžios sistemos; valstybės valdymo ir vietos savivaldos sąveika

Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 120 straipsnio 2 dalį aiškindamas kitų (*inter alia* vietos savivaldos konstitucinę sampratą įtvirtinančių) Konstitucijos nuostatų kontekste, savo nutarimuose yra konstatavęs, kad valstybės valdymas ir vietos savivalda – tai dvi Konstitucijoje numatytos viešosios valdžios sistemos. Jos nėra tapačios. Konstitucijoje vietos savivalda yra įtvirtinta kaip savaveiksmiškumo pagrindais veikianti ir valstybės valdžios institucijoms tiesiogiai nepavaldi vietinė viešojo administravimo sistema – įstatymų numatytų administracinių vienetų teritorinių bendruomenių savitvarka ir savaveiksmiškumas pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją. Vietos savivalda yra administracinių vienetų teritorinių bendruomenių valdžia, kuri yra formuojama ir funkcionuoja kitokiais nei valstybės valdžia konstituciniais pagrindais. Kiekviena iš minėtų viešosios valdžios sistemų įgyvendina jai būdingas funkcijas. Kita vertus, savavaldi teritorinė bendruomenė yra visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos dalis, todėl savivaldybių – teritorinių bendruomenių viešojo intereso negalima priešpriešinti visos valstybinės bendruomenės viešajam interesui, kurį pagal savo kompetenciją turi garantuoti ir valstybės institucijos. Tarp valstybės valdymo ir vietos savivaldos yra sąveika, pasireiškianti *inter alia* tuo, kad centralizuotas valstybės valdymas administraciniuose teritoriniuose vienetuose yra derinamas su decentralizacija, tuo, kad įstatymuose yra įtvirtinamas centrinės valdžios institucijų ir savivaldybių bendradarbiavimas, tuo, kad valstybė įvairiais būdais ir formomis remia savivaldybes, taip pat tuo, kad valstybė įstatymų apibrėžtomis formomis prižiūri savivaldybių veiklą ir koordinuoja valstybės ir savivaldybių bendrus veiksmus, kai yra siekiama reikšmingų socialinių tikslų (Konstitucinio Teismo 1998 m. vasario 18 d., 2000 m. birželio 13 d., 2001 m. birželio 28 d., 2002 m. sausio 14 d., 2002 m. gruodžio 24 d., 2003 m. gegužės 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

10.2. VIETOS SAVIVALDA

Vietos savivaldos konstituciniai pagrindai

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas

Vietos savivaldos konstituciniai pagrindai nustatyti Konstitucijos X skirsnyje „Vietos savivalda ir valdymas“ ir kitose Konstitucijos nuostatose.

Aiškinant Konstitucijoje įtvirtintą vietos savivaldos sampratą pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 119 straipsnio 1 dalį savivaldos teisė laiduojama įstatymo numatytiems valstybės teritorijos administraciniams vienetams ir ji įgyvendinama per atitinkamas savivaldybių tarybas, pagal šio straipsnio 2 dalį (2002 m. birželio 20 d. redakcija) savivaldybių tarybų nariais Lietuvos Respublikos piliečius ir kitus nuolatinius administracinio vieneto gyventojus pagal įstatymą ketveriems metams renka Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu, pagal šio straipsnio 3 dalį savivaldos institucijų organizavimo ir veiklos tvarką nustato įstatymas, pagal šio straipsnio 4 dalį Lietuvos Respublikos įstatymams, Vyriausybės bei savivaldybių tarybos sprendimams tiesiogiai įgyvendinti savivaldybės taryba sudaro jai atskaitingus vykdomuosius organus.

Įvairūs vietos savivaldos konstitucinės sampratos aspektai, be Konstitucijos 119 straipsnio, yra įtvirtinti kitų Konstitucijos straipsnių nuostatose: 11 straipsnio nuostatoje, kad Lietuvos valstybės teritorijos administracinius vienetus ir jų ribas nustato įstatymas,

67 straipsnio 17 punkto nuostatoje, kad Seimas nustato Respublikos administracinį suskirstymą, 120 straipsnio 1 dalies nuostatoje, kad valstybė remia savivaldybes, šio straipsnio 2 dalies nuostatoje, kad savivaldybės pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai, 121 straipsnio 1 dalies nuostatoje, kad savivaldybės sudaro ir tvirtina savo biudžetą, šio straipsnio 2 dalies nuostatoje, kad savivaldybių tarybos turi teisę įstatymo numatytose ribose ir tvarka nustatyti vietines rinkliavas, savo biudžeto sąskaita savivaldybių tarybos gali numatyti mokesčių bei rinkliavų lengvatas, 122 straipsnio nuostatoje, kad savivaldybių tarybos dėl jų teisių pažeidimo turi teisę kreiptis į teismą, 123 straipsnio 2 dalies nuostatoje, kad ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus, prižiūri Vyriausybės skiriami atstovai, šio straipsnio 3 dalies nuostatoje, kad Vyriausybės atstovo įgaliojimus ir jų vykdymo tvarką nustato įstatymas, šio straipsnio 4 dalies nuostatoje, kad įstatymo numatytais atvejais ir tvarka savivaldybės teritorijoje Seimas gali laikinai įvesti tiesioginį valdymą, 124 straipsnio nuostatoje, kad savivaldybių tarybų, jų vykdomųjų organų bei jų pareigūnų aktai ar veiksmai, pažeidžiantys piliečių ir organizacijų teises, gali būti skundžiami teisme, 127 straipsnio 1 dalies nuostatoje, kad Lietuvos biudžetinę sistemą sudaro savarankiškas Lietuvos Respublikos valstybės biudžetas, taip pat savarankiški vietos savivaldybių biudžetai, 141 straipsnio nuostatoje, kad asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti savivaldybių tarybų nariais, ir kt.

Vietos savivaldos samprata

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas

<...> Pagal Konstituciją vietos savivalda – tai įstatymo numatytų valstybės teritorijos administracinių vienetų bendruomenių (t. y. teritorinių, arba vietos, bendruomenių), kurias sudaro šių vienetų nuolatiniai gyventojai (Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai gyventojai), savitvarka ir savaveiksmiškumas pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją. Minėtos teritorinės bendruomenės yra savivaldos teisės subjektas ir Konstitucijoje jos vadinamos savivaldybėmis (arba vietos savivaldybėmis).

Taigi savivaldybė yra įstatymo numatyto valstybės teritorijos administracinio vieneto bendruomenė, turinti Konstitucijos laiduotą savivaldos teisę. Konstitucinis Teismas 1998 m. vasario 18 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucijoje vietos savivalda įtvirtinta kaip savaveiksmiškumo pagrindais veikianti vietinė viešojo administravimo sistema, kuri tiesiogiai nėra pavaldi valstybės valdžios institucijoms. Savivaldybių sistema yra decentralizuota.

Savivaldybių veiklos laisvė ir savarankiškumas (Konstitucijos 120 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas

Konstitucijos nuostata, kad savivaldybės pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai, vertintina kaip šių vietos bendruomenių dalyvavimo valdant šias teritorijas garantija (Konstitucinio Teismo 2001 m. birželio 28 d. nutarimas).

<...>

Savivaldybių savarankiškumas ir veiklos laisvė pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją – konstituciniai principai. Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 13 d. nutarime konstatavo, jog Konstitucijos 120 straipsnio 2 dalies norma, kad savivaldybės veikia laisvai ir savarankiškai, negali būti atsiejama nuo toje pačioje dalyje įtvirtintos

nuostatos, kad savivaldybių veikimo laisvė ir savarankiškumas yra saistomi Konstitucijoje bei įstatymuose apibrėžtos jų kompetencijos.

Konstitucijos 120 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad savivaldybės pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai. Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigiama galimybė savivaldybėms realizuoti jų kompetenciją, tiesiogiai įtvirtintą Konstitucijoje.

Konstitucinė nuostata, kad savivaldybės pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai, reiškia ir tai, kad jeigu Konstitucijoje ar įstatymuose tam tikros funkcijos yra priskirtos savivaldybėms, tai savivaldybės ir vykdo šias funkcijas ta apimtimi, kuria šios yra joms priskirtos. Tai reiškia, kad tam tikra dalis savivaldybių kompetencijos turi būti įgyvendinama tiesiogiai, kad savivaldybių tarybų sprendimų, priimtų neperžengiant jų kompetencijos ribų, įgyvendinimas neturi būti saistomas kurių nors valstybės institucijų ar pareigūnų sprendimų (leidimų, sutikimų ir pan.). Tačiau pabrėžtina, kad ir tos funkcijos, kurios priklauso išimtinai savivaldybėms, yra reglamentuojamos įstatymais. Nė viena iš šių funkcijų nereiškia, kad savivaldybės atitinkamoje srityje yra absoliučiai savarankiškos.

Lėšos valstybės savivaldybėms perduotoms funkcijoms įgyvendinti

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas

Be tų funkcijų, kurios priklauso išimtinai savivaldybėms, joms gali būti pavesta vykdyti ir tam tikras valstybės funkcijas; taip užtikrinama veiksmingesnė valstybės valdžios ir piliečių sąveika, valdymo demokratiškumas. Savivaldybių veiklą vykdančias šias funkcijas saisto atitinkami valstybės valdžios institucijų ir (arba) pareigūnų sprendimai. Pagal Konstituciją tokios valstybės funkcijos savivaldybėms vykdyti turi būti perduodamos įstatymu.

Konstitucinis Teismas, 2002 m. sausio 14 d. nutarime aiškindamas Konstitucijos 120 straipsnio 2 dalies nuostatą, kad savivaldybės pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai, kartu su Konstitucijos 121 straipsnio 1 dalies nuostata, kad savivaldybės sudaro ir tvirtina savo biudžetą, bei Konstitucijos 127 straipsnio 1 dalies nuostata, kad Lietuvos biudžetinę sistemą sudaro savarankiškas Lietuvos Respublikos valstybės biudžetas, taip pat savarankiški vietos savivaldybių biudžetai, konstatavo, kad Konstitucijoje įtvirtintas savivaldybių veiklos savarankiškumas pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją suponuoja tai, kad jeigu įstatymais savivaldybėms perduodamos valstybės funkcijos, taip pat jeigu joms įstatymais arba kitais teisės aktais sukuriamos pareigos, turi būti numatomos ir šioms funkcijoms (pareigoms) reikalingos lėšos, taip pat kad jeigu biudžetiniams metams nepasibaigus savivaldybėms perduodamos dar ir kitos valstybės funkcijos (nustatomos pareigos), tam taip pat turi būti skiriamos lėšos. Pagal Konstituciją savivaldybės privalo vykdyti įstatymus, taigi ir įstatymus, kuriais savivaldybės įpareigojamos vykdyti joms perduotas valstybės funkcijas. Šios pareigos savivaldybės negalėtų vykdyti, jeigu finansiškai nebūtų užtikrinamas jos vykdymas. Lėšos valstybės savivaldybėms perduotoms funkcijoms įgyvendinti turi būti numatytos valstybės biudžeto įstatyme. Konstitucijoje įtvirtinti savivaldybių veiklos savarankiškumas pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją ir valstybės parama savivaldybėms, savivaldybių ir valstybės interesų derinimas suponuoja tai, kad valstybės biudžete turi būti numatytos lėšos (savivaldybių pajamos ir jų šaltiniai), kurių reikia, kad būtų užtikrintas visavertis savivaldos funkcionavimas, įgyvendinamos savivaldybių funkcijos.

Savivaldybės samprata*Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas*

Minėta, kad Konstitucijoje savivaldybėmis (arba vietos savivaldybėmis) yra vadinamos valstybės teritorijos administracinių vienetų bendruomenės – teritorinės bendruomenės. Kita vertus, savivaldos teisė neatsiejama nuo institucijų, per kurias ši teisė yra įgyvendinama, ir (arba) joms atskaitingų institucijų organizavimo ir veiklos.

Todėl neatsitiktinai Konstitucijoje savivaldybės sąvoka yra vartojama ne tik administracinio vieneto teritorinės bendruomenės, bet ir savivaldos institucijų ir (arba) joms atskaitingų institucijų prasme (pvz., 73 straipsnio 1 dalyje, 120 straipsnio 2 dalyje, 121 straipsnio 1 dalyje, 123 straipsnio 2 dalyje).

Savivaldybių tarybos (Konstitucijos 119 straipsnis)*Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas*

Savivaldybių tarybos, kaip savivaldos institucijos, yra tiesiogiai numatytos Konstitucijoje; kitokios savivaldos institucijos Konstitucijoje nėra nurodytos. <...> sąvoka „savivaldos institucijos“ išreiškia administracinių vienetų teritorinių bendruomenių atitinkamų institucijų konstitucinę paskirtį: tai yra institucijos, per kurias įgyvendinama atitinkamų bendruomenių savivaldos teisė.

Savivaldos teisės įgyvendinimas neįmanomas be demokratinio atstovavimo. Savivaldybių tarybos, kaip savivaldos institucijos, yra atstovaujamosios institucijos. Formuojant savivaldybių tarybas būtina paisyti Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalyje nustatytų savivaldybių tarybų narių rinkimų principų, kitų Konstitucijos reikalavimų.

Nuolatinio administracinio vieneto gyventojų aktyvioji ir pasyvioji rinkimų teisė savivaldybių tarybų rinkimuose (Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalis (2002 m. birželio 20 d. redakcija))*Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas*

Pagal Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalį savivaldybių tarybų narius renka Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu; šioje dalyje taip pat nustatyta, kad savivaldybių tarybų nariai renkami pagal įstatymą. Vadinasi, įstatymų leidėjas turi konstitucinę kompetenciją įstatymu reglamentuoti savivaldybių tarybų narių rinkimų tvarką. Įstatymų leidėjo diskreciją reglamentuojant savivaldybių tarybų narių rinkimų tvarką riboja Konstitucija.

Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalyje asmens aktyviosios rinkimų teisės renkant savivaldybių tarybų narius turėjimas siejamas su teisiniu faktu – asmens nuolatinio gyvenimo atitinkamame administraciniame vienetė. Tai reiškia, kad įstatymų leidėjas turi konstitucinę pareigą įstatymu nustatyti tokią asmens nuolatinio gyvenimo atitinkamame administraciniame vienetė fakto nustatymo tvarką, kad savivaldybių tarybų narius rinktų tik tie asmenys, kuriuos galima pagrįstai laikyti nuolatiniais atitinkamų administracinių vienetų gyventojais. Priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinės vietos savivaldos sampratos.

Pagal Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalį savivaldybių tarybų nariais gali būti renkami Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai.

Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalyje asmens pasyviosios rinkimų teisės renkant savivaldybių tarybų narius turėjimas siejamas su teisiniu faktu – asmens nuolatinio gyvenimo atitinkamame administraciniame vienetė. Tai reiškia, kad įstatymų leidėjas turi konstitucinę pareigą įstatymu nustatyti tokią asmens nuolatinio gyvenimo atitinkamame

administraciniame vienete fakto nustatymo tvarką, kad savivaldybių tarybų nariais būtų renkami tik tie asmenys, kuriuos galima pagrįstai laikyti nuolatiniais atitinkamų administracinių vienetų gyventojais. Priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinės vietos savivaldos sampratos.

Savivaldybės tarybos nario pareigų nesuderinamumas su kitomis pareigomis, dvigubo mandato draudimo principas

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas

Pasyviosios rinkimų teisės renkant savivaldybių tarybų narius apribojimai yra nustatyti Konstitucijoje.

Pagal Konstitucijos 141 straipsnį savivaldybių tarybų nariais negali būti asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai.

<...>

Tie patys asmenys negali tuo pat metu vykdyti funkcijų įgyvendinant valstybės valdžią ir būti savivaldybių tarybų, per kurias įgyvendinama savivaldos teisė, nariais. Konstitucijoje yra įtvirtintas dvigubo mandato draudimo principas. Be to, pažymėtina, jog Respublikos Prezidentui, Seimo nariams, Vyriausybės nariams bei teisėjams tam, kad jie galėtų vykdyti jiems Konstitucijoje nustatytas funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, Konstitucijoje yra nustatytas ypatingas teisinis statusas, *inter alia* apimantis darbo, atlyginimo bei politinės veiklos apribojimus, ypatingą pašalinimo iš užimamų pareigų ar mandato panaikinimo tvarką ir (arba) imunitetus: asmens neliečiamybę, ypatingą patraukimo baudžiamojon ir (arba) administracinėn atsakomybėn tvarką. Savivaldybių tarybų nariai pagal Konstituciją neturi minėtų imunitetų, todėl pagal Konstituciją negali būti tokios teisinės situacijos, kai savivaldybių tarybų nariais yra asmenys, turintys minėtus imunitetus. Pagal Konstituciją savivaldybių tarybų nariai negali būti nelygūs savo teisiniu statusu.

Pagal Konstituciją savivaldybių tarybų nariais taip pat negali būti valstybės pareigūnai, kurie pagal Konstituciją ir įstatymus turi įgaliojimus kontroliuoti ar prižiūrėti savivaldybių veiklą.

Sie Konstitucijos reikalavimai reiškia ne tai, kad nurodyti asmenys neturi teisės siekti būti išrinktais savivaldybių tarybų nariais (t. y. kad jie neturi pasyviosios rinkimų teisės renkant savivaldybių tarybų narius), bet tai, kad jeigu susidaro tokia teisinė situacija, kai Konstitucijos 141 straipsnyje nurodytas asmuo arba asmuo, vykdamas funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, arba valstybės pareigūnas, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus turi įgaliojimus kontroliuoti ar prižiūrėti savivaldybių veiklą, išrenkamas savivaldybės tarybos nariu, jis iki naujai išrinktai savivaldybės tarybai susirenkant į pirmąjį posėdį privalo apsispręsti, ar eiti savo ankstesnes pareigas, ar būti savivaldybės tarybos nariu.

Savivaldybių taryboms atskaitingi vykdomieji organai (Konstitucijos 119 straipsnio 4 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas

Pagal Konstituciją savivaldybių tarybų priimami sprendimai yra neatsiejami nuo šių sprendimų vykdymo.

Pagal Konstitucijos 119 straipsnio 4 dalį įstatymams, Vyriausybės bei savivaldybės tarybos sprendimams tiesiogiai įgyvendinti savivaldybių tarybos sudaro joms atskaitingus vykdomuosius organus. Sudaryti minėtus vykdomuosius organus – savivaldybių tarybų

konstitucinė pareiga. Savivaldybių tarybų sprendimus tiesiogiai įgyvendina joms atskaitingi vykdomieji organai, kurie yra neatskiriama savivaldos mechanizmo dalis.

Konstitucijoje nėra nustatyti savivaldybių taryboms atskaitingų vykdomųjų organų rūšys (kolegialūs, vienasmeniai organai), formavimo tvarka, pavadinimai, tarpusavio ryšiai; jų funkcijos ir kompetencija nustatytos tik bendriausiais bruožais: pagal Konstitucijos 119 straipsnio 4 dalį savivaldybių taryboms atskaitingi vykdomieji organai sudaromi įstatymams, Vyriausybės bei savivaldybės tarybos sprendimams tiesiogiai įgyvendinti. Savivaldybių taryboms atskaitingų vykdomųjų organų funkcijas ir kompetenciją paliekama nustatyti Seimui įstatymu. Įstatymais reglamentuojant savivaldybių taryboms atskaitingų vykdomųjų organų formavimą, funkcijas ir kompetenciją būtina paisyti Konstitucijoje įtvirtintų vietos savivaldos principų: atstovaujamosios demokratijos, vykdomųjų organų atskaitingumo atstovybei, savivaldybių tarybų viršenybės joms atskaitingų vykdomųjų organų atžvilgiu ir kt.

Konstitucijos 119 straipsnio 4 dalies formuluotė „savivaldybių tarybos sudaro <...> vykdomuosius organus“ suponuoja ir tai, kad įstatymų leidėjas turi diskreciją įstatymu nustatyti, kokia tvarka – rinkimų ar kitokia – yra sudaromi minėti vykdomieji organai, kurie iš jų yra kolegialūs, o kurie – vienasmeniai, kokie yra jų tarpusavio ryšiai. Įstatymų leidėjas taip pat turi diskreciją įstatymu nustatyti kolegialių vykdomųjų organų struktūrą ir narių skaičių arba palikti tai pagal įstatymą nustatyti savivaldybių taryboms.

Konstitucijos 119 straipsnio 4 dalyje įtvirtintas vykdomųjų organų atskaitingumo atstovybei principas suponuoja ir tai, kad savivaldybių taryboms atskaitingi vykdomieji organai turi būti sudaromi savivaldybės tarybos įgaliojimų laikui.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 119 straipsnio 4 dalyje nurodyti vykdomieji organai yra institucijos, kurios sudaromos įstatymams, Vyriausybės bei savivaldybių tarybos sprendimams tiesiogiai įgyvendinti. Nurodyti vykdomieji organai nėra savivaldybių tarybų vidiniai struktūriniai vienetai (padaliniai), turintys užtikrinti pačios savivaldybės tarybos darbą.

Minėta, kad Konstitucijoje yra įtvirtinti vykdomųjų organų atskaitingumo atstovybei, savivaldybių tarybų viršenybės joms atskaitingų vykdomųjų organų atžvilgiu principai. Savivaldybių tarybos turi įgaliojimus kontroliuoti jų sudaromus ir joms atskaitingus vykdomuosius organus.

Taigi pagal Konstituciją savivaldybių taryboms atskaitingi vykdomieji organai negali būti sudaromi iš juos sudarančių savivaldybių tarybų narių.

Minėta ir tai, kad pagal Konstituciją savivaldybių tarybų priimami sprendimai yra neatsiejami nuo šių sprendimų vykdymo ir kad savivaldybių taryboms atskaitingi vykdomieji organai yra neatskiriama savivaldos mechanizmo dalis. Pažymėtina, kad iš Konstitucijos 141 straipsnio bei kitų Konstitucijos nuostatų matyti, jog karinė, sukarinta bei saugumo tarnybos yra atribotos nuo civilinės tarnybos. Taigi Konstitucijos 141 straipsnyje nurodyti asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti ne tik savivaldybių tarybų nariais, bet ir savivaldybių tarybų sudaromų ir joms atskaitingų vykdomųjų organų pareigūnais ar darbuotojais.

Pagal Konstituciją nurodytų vykdomųjų organų pareigūnais ar darbuotojais negali būti ir asmenys, vykdantys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, taip pat valstybės pareigūnai, kurie pagal Konstituciją ir įstatymus turi įgaliojimus kontroliuoti ar prižiūrėti savivaldybių veiklą.

Pabrėžtina, kad savivaldybių taryboms atskaitingų vykdomųjų organų negalima traktuoti kaip tokių, per kuriuos teritorinės bendruomenės įgyvendina savivaldos teisę, t. y. kaip savivaldos institucijų, nes pagal Konstitucijos 119 straipsnio 1 dalį savivaldos teisė įgyvendinama per savivaldybių tarybas. Minėta, kad savivaldybių tarybos turi konstitucinę kompetenciją kontroliuoti šiuos vykdomuosius organus. Todėl minėti vykdomieji organai negali pakeisti arba pajungti sau savivaldybių tarybų, diktuoti joms, vykdomųjų organų įgaliojimai negali dominuoti savivaldybių tarybų įgaliojimų atžvilgiu, negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį savivaldybių taryboms atskaitingi vykdomieji organai būtų prilyginti juos sudariusioms savivaldybių taryboms, juo labiau tokio, pagal kurį savivaldybių tarybų įgaliojimus varžytų jų sudarytų ir joms atskaitingų vykdomųjų organų įgaliojimai arba pagal kurį savivaldybių tarybos netektų galimybės kontroliuoti savo sudarytus ir joms atskaitingus vykdomuosius organus.

Konstitucijos 119 straipsnio 4 dalies nuostata, kad Lietuvos Respublikos įstatymams, Vyriausybės bei savivaldybės tarybos sprendimams tiesiogiai įgyvendinti savivaldybės taryba sudaro jai atskaitingus vykdomuosius organus, reiškia ir tai, kad visi nurodytų vykdomųjų organų sprendimai turi būti grindžiami įstatymais, Vyriausybės ir (arba) atitinkamų savivaldybių tarybų sprendimais. Savivaldybių taryboms atskaitingi vykdomieji organai pagal Konstituciją neturi teisės priimti sprendimų, kurie nebūtų grindžiami įstatymais, Vyriausybės ir (arba) atitinkamų savivaldybių tarybų sprendimais, taip pat tokių sprendimų, kurie savo teisine galia prilygtų savivaldybių tarybų sprendimams.

Minėta, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas savivaldybių tarybų viršenybės joms atskaitingų vykdomųjų organų atžvilgiu principas. Vadinasi, pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį sprendimus klausimais, Konstitucijoje *expressis verbis* priskirtais savivaldybės kompetencijai, priimtų ne savivaldybių tarybos, o jų sudaryti ir joms atskaitingi vykdomieji organai.

<...>

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad įstatymu nustatyti savivaldybių taryboms atskaitingų vykdomųjų organų kompetenciją paliekama Seimui. Tačiau, kaip minėta, Konstitucijoje įtvirtinti vykdomųjų organų atskaitingumo atstovybei ir savivaldybių tarybų viršenybės joms atskaitingų vykdomųjų organų atžvilgiu principai suponuoja tai, kad savivaldybių tarybos turi įgaliojimus kontroliuoti jų sudaromus ir joms atskaitingus vykdomuosius organus. Pagal Konstituciją teritorinių bendruomenių savivaldos teisė yra įgyvendinama per savivaldybių tarybas, tad visi savivaldybių taryboms atskaitingų vykdomųjų organų sprendimai savivaldybių kompetencijai priskirtais klausimais yra subordinuoti atitinkamų savivaldybių tarybų sprendimams.

<...>

<...> Įstatymu nustatant savivaldybių taryboms atskaitingų vykdomųjų organų kompetenciją būtina paisyti vietos savivaldos konstitucinės sampratos nuostatų, jog savivaldybės taryba yra savivaldybės atstovaujamoji institucija; ji yra viršesnė už jos sudaromus ir jai atskaitingus vykdomuosius organus; pastarieji sudaromi tam, kad būtų realizuoti savivaldybės interesai, tiesiogiai įgyvendinami įstatymai, Vyriausybės bei savivaldybių tarybų sprendimai; savivaldybių tarybos turi įgaliojimus kontroliuoti jų sudaromus ir joms atskaitingus vykdomuosius organus.

Savivaldybių tarybų išimtinė konstitucinė kompetencija (Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalis, 41 straipsnio 2 dalis, 119 straipsnio 4 dalis, 121 straipsnio 1, 2 dalys, 122 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas

<...> savivaldybių kompetencija Konstitucijoje yra *expressis verbis* apibrėžta: 40 straipsnio 1 dalyje, kurioje *inter alia* nurodytos savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos; 41 straipsnio 2 dalyje, kurioje *inter alia* nurodytos savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinės bei aukštesniosios mokyklos; <...> 119 straipsnio 4 dalyje, kurioje nustatyta, kad Lietuvos Respublikos įstatymams, Vyriausybės bei savivaldybės tarybos sprendimams tiesiogiai įgyvendinti savivaldybės taryba sudaro jai atskaitingus vykdomuosius organus; 121 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad savivaldybės sudaro ir tvirtina savo biudžetą; 121 straipsnio 2 dalyje, kurioje nustatyta, kad savivaldybių tarybos turi teisę įstatymo numatytose ribose ir tvarka nustatyti vietines rinkliavas, savo biudžeto sąskaita savivaldybių tarybos gali numatyti mokesčių bei rinkliavų lengvatas; 122 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad savivaldybių tarybos dėl jų teisių pažeidimo turi teisę kreiptis į teismą.

Priimti sprendimus Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalyje, 41 straipsnio 2 dalyje, 47 straipsnio 2 dalyje, 119 straipsnio 4 dalyje, 121 straipsnio 1 bei 2 dalyse ir 122 straipsnyje nurodytais savivaldos klausimais – savivaldybių tarybų išimtinė konstitucinė kompetencija. Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų sudarytos teisinės prielaidos savivaldybių taryboms atskaitingiems vykdomiesiems organams įsiterpti į savivaldybių tarybų išimtinę konstitucinę kompetenciją priimti sprendimus Konstitucijos 40 straipsnio 1 dalyje, 41 straipsnio 2 dalyje, 47 straipsnio 2 dalyje, 119 straipsnio 4 dalyje, 121 straipsnio 1 bei 2 dalyse ir 122 straipsnyje nurodytais klausimais.

Savivaldybės tarybos nario pareigų nesuderinamumas su valstybės pareigūno, turinčio įgaliojimus kontroliuoti ar prižiūrėti savivaldybių veiklą, pareigomis

Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 11 d. sprendimas

<...> Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimo <...> teiginys „savivaldybių tarybų nariais <...> negali būti valstybės pareigūnai, kurie <...> turi įgaliojimus kontroliuoti ar prižiūrėti savivaldybių veiklą“ *inter alia* reiškia, kad valstybės pareigūnai (tarnautojai ar kiti asmenys nepriklausomai nuo to, kaip jie vadinami įstatymuose), pagal Konstituciją ir įstatymus turintys įgaliojimus priimti tokius sprendimus, nuo kurių priklauso savivaldybių tarybų sprendimų pagal Konstitucijoje ir įstatymuose apibrėžtą kompetenciją priėmimas ir įgyvendinimas, tuo pat metu negali būti savivaldybių tarybų nariais; šis teiginys nereiškia, kad valstybės pareigūnai, turintys įgaliojimus vykdyti tik organizacinę, techninę ar pan. savivaldybių taryboms atskaitingų vykdomųjų organų, savivaldybių įstaigų ar įmonių kontrolę ar priežiūrą, negali tuo pat metu būti savivaldybių tarybų nariais.

Savivaldybių funkcijų, savivaldybių institucijų kompetencijos nustatymas

Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 11 d. sprendimas

Pagal Konstituciją savivaldybių funkcijos ir kompetencija gali būti nustatomos tik įstatymu.

Pažymėtina, kad tam tikra savivaldybių tarybų kompetencija yra *expressis verbis* nustatyta pačioje Konstitucijoje. Sprendimus šiais klausimais gali priimti tik savivaldybių tarybos. Tai yra savivaldybių tarybų išimtinė konstitucinė kompetencija, nes: 1) įstatymų leidėjas negali nustatyti, kad sprendimus šiais klausimais priima ne savivaldybių tarybos, o joms atskaitingi vykdomieji organai ar kitos savivaldybių institucijos; 2) pačios savivaldybių

tarybos taip pat negali nei savivaldybių taryboms atskaitingiesiems vykdomiesiems organams, nei kitoms savivaldybių institucijoms perduoti teisės priimti tokius sprendimus, o įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį savivaldybių taryboms būtų leidžiama teisę priimti tokius sprendimus perduoti savivaldybių taryboms atskaitingiesiems vykdomiesiems organams arba kitoms savivaldybių institucijoms.

Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime konstatuota, kad įstatymu nustatyti savivaldybių taryboms atskaitingų vykdomųjų organų kompetenciją paliekama Seimui įstatymu. Taigi tais klausimais, kuriais savivaldybių tarybų kompetencija nėra *expressis verbis* nustatyta pačioje Konstitucijoje (nėra savivaldybių tarybų išimtinė konstitucinė kompetencija), įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi įgaliojimus nustatyti, kurių sprendimų priėmimas yra priskiriamas savivaldybių tarybų kompetencijai, o kurių – savivaldybių taryboms atskaitingų vykdomųjų organų ar kitų savivaldybių institucijų kompetencijai. Tais atvejais, kai įstatymuose yra nustatyta, kad tam tikrus sprendimus priima savivaldybių tarybos, savivaldybių tarybos negali nei savivaldybių taryboms atskaitingiesiems vykdomiesiems organams, nei kitoms savivaldybių institucijoms perduoti teisės priimti tokius sprendimus. Tačiau įstatymų leidėjas pagal Konstituciją gali įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį tam tikrus sprendimus priima savivaldybių tarybos, bet jos gali teisę priimti tokius sprendimus perduoti savivaldybių taryboms atskaitingiesiems vykdomiesiems organams; tačiau tokiais atvejais turi būti tenkinamos šios sąlygos: 1) savivaldybių tarybų įgaliojimai teisę priimti tam tikrus sprendimus perduoti savivaldybių taryboms atskaitingiesiems vykdomiesiems organams turi būti *expressis verbis* nustatyti įstatyme; 2) minėtų įgaliojimų negalima perduoti savivaldybių institucijoms, kurios pagal įstatymą nėra savivaldybių taryboms atskaitingi vykdomieji organai. Dar kitais atvejais įstatymų leidėjas įstatymu gali tiesiogiai nustatyti, kokiais klausimais sprendimus priima savivaldybių taryboms atskaitingi vykdomieji organai.

<...>

<...> įstatymu nustatytas teisinis reguliavimas, pagal kurį savivaldybių tarybos tam tikrais atvejais teisę priimti tam tikrus sprendimus gali perduoti savivaldybių taryboms atskaitingiesiems vykdomiesiems organams, pagal Konstituciją negali būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos sukurti tokią teisinę situaciją, kai savivaldybių taryboms atskaitingi vykdomieji organai pakeistų arba pajungtų sau savivaldybių tarybas ar būtų joms prilyginti, primestų savivaldybių taryboms savo valią, vykdomųjų organų įgaliojimai dominuotų savivaldybių tarybų įgaliojimų atžvilgiu ar savivaldybių tarybų įgaliojimus varžytų jų sudarytų ir joms atskaitingų vykdomųjų organų įgaliojimai, taip pat kai savivaldybių tarybos netektų galimybės kontroliuoti šiuos vykdomuosius organus. Tokiu teisiniu reguliavimu būtų pažeistas Konstitucijoje įtvirtintas ir Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime konstatuotas savivaldybių tarybų viršenybės joms atskaitingų vykdomųjų organų atžvilgiu principas, iškreipta konstitucinė vietos savivaldos samprata ir teritorinių bendruomenių savivaldos teisės, kurią jos įgyvendina per savivaldybių tarybas, esmė.

Savivaldybės tarybos nario pareigų nesuderinamumas su savivaldybių taryboms atskaitingų įstaigų, įmonių vadovų ar pareigūnų pareigomis

Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 13 d. sprendimas

Savivaldybės pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai (Konstitucijos 120 straipsnio 2 dalis).

Savivaldybių tarybos, įgyvendindamos Konstitucijos laiduojamą savivaldos teisę, pagal įstatymus gali steigti savivaldybių institucijas, taip pat įstaigas, įmones.

Konstitucinis Teismas 2004 m. vasario 11 d. sprendime konstatavo, kad įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti, kas (savivaldybių tarybos ar joms atskaitingi vykdomieji organai) turi teisę priimti sprendimus dėl savivaldybių įstaigų, įmonių vadovų skyrimo, šių įstaigų, įmonių priežiūros, – jis turi teisę nustatyti, kad šiuos sprendimus priima savivaldybių tarybos, kad juos priima savivaldybių taryboms atskaitingi vykdomieji organai arba kad šiuos sprendimus priima savivaldybių tarybos, bet jos gali teisę priimti tokius sprendimus perduoti savivaldybių taryboms atskaitingiesiems vykdomiesiems organams; šiuo atveju savivaldybių tarybų įgaliojimai minėtas teises perduoti savivaldybių taryboms atskaitingiesiems vykdomiesiems organams turi būti tiesiogiai nurodyti įstatyme. Įstatymu nustačius savivaldybių tarybų įgaliojimus priimti sprendimus dėl savivaldybių įstaigų, įmonių priežiūros perdavimo savivaldybių taryboms atskaitingiesiems vykdomiesiems organams, negali būti paneigta savivaldybių tarybų teisė ir pačioms prižiūrėti šias įstaigas, įmones.

Jeigu įstatymuose nustatyta, kad savivaldybių įstaigų, įmonių vadovai ar jų pareigūnai yra atskaitingi savivaldybių taryboms už savo ar atitinkamų įstaigų, įmonių veiklą, tai jie tuo pat metu negali būti tų savivaldybių tarybų nariais. Priešingu atveju būtų iškreipta savivaldybių tarybų (kaip teritorinių bendruomenių atstovybių) teisė prižiūrėti joms atskaitingų įstaigų, įmonių (jų vadovų ar pareigūnų) veiklą, nes susidarytų tokia teisinė situacija, kai savivaldybių taryboms atskaitingų įstaigų, įmonių vadovai ar pareigūnai prižiūrėtų patys save (savo pačių veiklą), būtų atskaitingi patys sau.

Savivaldybių veiklos laisvė ir savarankiškumas (Konstitucijos 120 straipsnio 2 dalis); savivaldybių vykdomos funkcijos

Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 120 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad savivaldybės pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai, turinio negalima aiškinti atsietai nuo kitų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių vietos savivaldos konstitucinę sampratą, *inter alia* vietos savivaldos, kaip viešosios valdžios sistemos, funkcionavimo, taip pat vietos savivaldos ir valstybės valdymo santykių konstitucinius pagrindus. Daugelis šių nuostatų yra išdėstytos Konstitucijos X skirsnyje „Vietos savivalda ir valdymas“ (119–124 straipsniai).

Konstitucinis Teismas 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime konstatavo, kad tam tikros funkcijos pagal Konstituciją priklauso išimtinai savivaldybėms (Konstitucijoje yra tiesiogiai įtvirtinta atitinkama savivaldybių kompetencija); be to, savivaldybėms įstatymais gali būti perduota vykdyti ir tam tikras valstybės funkcijas. Šiuo atžvilgiu sąvoka „savivaldybių funkcijos“ yra apibendrinanti; ji apima visas funkcijas, kurias pagal Konstituciją ir įstatymus vykdo savivaldybės, – ir tas, kurias savivaldybės vykdo, nes pagal Konstituciją šios funkcijos priklauso išimtinai joms, ir tas, kurių vykdymą pagal Konstituciją privalo garantuoti valstybė, tačiau jos pagal įstatymus yra vykdomos per savivaldybes arba tam tikru mastu dalyvaujant savivaldybėms, kurioms (jų institucijoms, pareigūnams) yra nustatyta atitinkama kompetencija (įgaliojimai). Tad konstitucinės justicijos byloje sprendžiant, ar Konstitucijos 120 straipsnio 2 daliai neprieštarauja toks įstatymuose nustatytas teisinis reguliavimas, kuriuo savivaldybėms yra perduota vykdyti tam tikras funkcijas, taip pat ar Konstitucijos 120 straipsnio 2 daliai neprieštarauja toks įstatymuose ir (arba) Vyriausybės poįstatyminiuose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas, kuriuo savivaldybėms (jų institucijoms, pareigūnams) yra nustatyta tam tikra kompetencija (įgaliojimai), reikalinga savivaldybėms įstatymais perduotoms funkcijoms vykdyti, būtina atsižvelgti ir į tas Konstitucijos normas bei tuos Konstitucijos principus, kurie nustato atitinkamų visuomeninių santykių teisinio

reguliavimo konstitucinius pagrindus, ir į šių normų bei principų sąsajas su Konstitucijos nuostatomis, įtvirtinančiomis vietos savivaldos konstitucinę sampratą. <...>

<...>

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs <...>, kad Konstitucijos 120 straipsnio 2 dalies nuostata, jog savivaldybės pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai, yra vietos bendruomenių dalyvavimo valdant atitinkamas teritorijas garantija.

Minėta, kad tam tikros funkcijos pagal Konstituciją priklauso išimtinai savivaldybėms, be to, savivaldybės įstatymais gali būti perduotos vykdyti ir tam tikros valstybės funkcijos. Pažymėtina, jog iš Konstitucijos kylanti galimybė įstatymais perduoti savivaldybėms vykdyti tam tikras valstybės funkcijas reiškia ir tai, kad minėtos funkcijos gali būti įstatymais priskiriamos savivaldybėms vykdyti visos arba tik tam tikra apimtimi. Antruju atveju ypač pabrėžtinai iš Konstitucijos kylantis teisinio reguliavimo aiškumo reikalavimas: įstatymuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų aišku, kokia apimtimi tam tikrą funkciją vykdo savivaldybės, o kokia apimtimi vykdyti šią funkciją yra palikta valstybei.

<...> tam tikrų valstybės funkcijų vykdymas objektyviai negali bent tam tikra apimtimi nebūti perduotas savivaldybėms, nes, to nepadarius, nebūtų užtikrintas veiksmingas tokių funkcijų vykdymas.

Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją savivaldybių funkcijos gali būti nustatytos tik įstatymu; tai negali būti daroma poįstatyminiu teisės aktu.

Vietos savivaldos santykių teisinio reguliavimo srityje įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją. Ši diskrecija apima ne tik įstatymų leidėjo teisę įstatymu nustatyti, kokios funkcijos (visos ar tik tam tikra apimtimi) yra perduodamos savivaldybėms, bet ir diferencijuoti šias funkcijas *inter alia* pagal sprendimų priėmimo laisvę ir šiuo pagrindu nustatyti savivaldybėms perduodamų funkcijų rūšis. Savivaldybių savarankiškumo laipsnis vykdant įvairias įstatymų nustatytas funkcijas gali būti skirtingas: vykdydamos vienas funkcijas savivaldybės gali turėti daugiau savarankiškumo, tuo tarpu vykdant kitas funkcijas savivaldybių veiklos laisvę saisto atitinkami valstybės institucijų ir (arba) pareigūnų sprendimai (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

Pabrėžtina ir tai, kad įstatymu nustatydamas savivaldybių funkcijas ir jų rūšis įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijoje įtvirtintų savivaldybių savarankiškumo ir veiklos laisvės pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją bei savivaldybių ir valstybės interesų derinimo principų, vietos savivaldos konstitucinės sampratos.

Šiame kontekste paminėtina tai, kad, kaip 2002 m. gruodžio 24 d. ir 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimuose yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, konstitucinė nuostata, jog savivaldybės pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai, reiškia ir tai, kad jeigu Konstitucijoje ar įstatymuose tam tikros funkcijos yra priskirtos savivaldybėms, tai savivaldybės jas ir vykdo (ir tas, kurias jos vykdo, nes šios funkcijos pagal Konstituciją priklauso išimtinai savivaldybėms, ir tas, kurių vykdymą pagal Konstituciją privalo garantuoti valstybė, tačiau, siekiant užtikrinti *inter alia* veiksmingesnę valstybės valdžios ir piliečių sąveiką bei valdymo demokratiškumą, jos visos arba tam tikra apimtimi įstatymais yra perduotos vykdyti savivaldybėms) ta apimtimi, kuria šios yra joms priskirtos. Tačiau nė viena iš šių funkcijų nereiškia absoliutaus savivaldybių savarankiškumo atitinkamoje srityje; jos visos yra reglamentuojamos įstatymais.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad negalima savivaldos institucijoms priskirti tokių funkcijų, kurių jos nebūtų pajėgios atlikti (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas), ir kad jeigu įstatymais savivaldybėms perduodamos valstybės funkcijos,

taip pat jeigu joms įstatymais ar kitais teisės aktais sukuriamos pareigos, turi būti numatomos ir šioms funkcijoms (pareigoms) reikalingos lėšos (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas). Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d., 2002 m. gruodžio 24 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimuose konstatuota, kad pagal Konstituciją savivaldybės privalo vykdyti įstatymus, taigi ir įstatymus, kuriais savivaldybės įpareigojamos vykdyti joms perduotas valstybės funkcijas, ir kad valstybės biudžete turi būti numatytos lėšos, reikalingos, kad būtų užtikrintas visavertis savivaldos funkcionavimas, įgyvendinamos savivaldybių funkcijos. Užstatuotina, kad iš Konstitucijos (*inter alia* iš Konstitucijos 120 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad valstybė remia savivaldybes) įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad, atsižvelgiant į valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, kitus svarbius veiksnius, būtų užtikrintas savivaldybių funkcijų finansavimas. Kita vertus, konstitucinė įstatymų leidėjo pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad, atsižvelgiant į valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, kitus svarbius veiksnius, būtų užtikrintas savivaldybių funkcijų finansavimas, nepaneigia pačių savivaldybių (jų institucijų, pareigūnų) pareigos pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją priimti sprendimus, kad būtų surinktos jų funkcijoms vykdyti reikalingos lėšos ir kad šios lėšos būtų tinkamai panaudotos; minėta įstatymų leidėjo konstitucinė pareiga nepaneigia ir pačių savivaldybių (jų institucijų, pareigūnų) atsakomybės už joms perduotų funkcijų tinkamą vykdymą. Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstituciją savivaldybės sudaro ir tvirtina savo biudžetą (Konstitucijos 121 straipsnio 1 dalis), kad savivaldybių biudžetai yra savarankiški (127 straipsnio 1 dalis), taip pat kad savivaldybių tarybos turi teisę įstatymo numatytose ribose ir tvarka nustatyti vietines rinkliavas, savo biudžeto sąskaita savivaldybių tarybos gali numatyti mokesčių bei rinkliavų lengvatas (Konstitucijos 121 straipsnio 2 dalis).

Pažymėtina, jog pagal Konstituciją negali būti tokio teisinio reguliavimo, kad, įstatymu nustačius tam tikras savivaldybių funkcijas, savivaldybių institucijos ir (arba) pareigūnai, per kuriuos šios funkcijos turi būti įgyvendinamos, neturėtų atitinkamos kompetencijos (įgaliojimų). Priešingu atveju tektų konstatuoti, kad savivaldybėms įstatymu buvo perduotos tokios funkcijos, kokių jos nepajėgia atlikti.

Viešasis interesas, kurį garantuoti turi ir vietos savivalda, kaip viena iš Konstitucijoje numatytų viešosios valdžios sistemų, taip pat tam tikru laikotarpiu visai visuomenei bei valstybei ir teritorinėms bendruomenėms išskylantys konkretūs uždaviniai yra dinamiški, kinta. Dėl to įstatymų leidėjas gali, o tam tikrais atvejais ir turi, įstatymu keisti (plėsti, siaurinti arba kitaip koreguoti) savivaldybėms perduotų funkcijų apimtį ir turinį, perduoti savivaldybėms vykdyti naujas funkcijas, kurių jos iki tol nevykdė, ir (arba) nustatyti, kad savivaldybės nebevykdo tam tikrų funkcijų, kurias iki tol vykdė; įstatymų leidėjas taip pat gali, o tam tikrais atvejais ir privalo, atitinkamai koreguoti savivaldybių (jų institucijų, pareigūnų) kompetenciją (įgaliojimus), reikalingą savivaldybėms perduotoms funkcijoms vykdyti. Tai darydamas, įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* iš Konstitucijos kylančio imperatyvo įstatymais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad, atsižvelgiant į valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, kitus svarbius veiksnius, būtų užtikrintas savivaldybių funkcijų finansavimas; be to, jeigu savivaldybėms perduotų funkcijų apimtis yra keičiama (plečiama, siaurinama arba kitaip koreguojama), įstatymų leidėjas gali, o tam tikrais atvejais ir privalo, atitinkamai koreguoti (didinti arba mažinti) savivaldybių funkcijų finansavimą. Šiame kontekste paminėtina, kad, kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d., 2002 m. gruodžio 24 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimuose, jeigu biudžetiniams metams nepasibaigus savivaldybėms yra

perduodamos dar ir kitos valstybės funkcijos (nustatomos pareigos), tai tam taip pat turi būti skiriamos lėšos.

Ypač pabrėžtina, kad keisti (plėsti, siaurinti arba kitaip koreguoti) savivaldybėms perduotų funkcijų apimtį ir turinį, perduoti savivaldybėms vykdyti naujas funkcijas, kurių jos iki tol nevykdė, ir (arba) nustatyti, kad savivaldybės nebevykdo tam tikrų funkcijų, kurias iki tol vykdė, pagal Konstituciją galima tik įstatymu; tai negali būti daroma poįstatyminiu teisės aktu.

Savivaldybių institucijos

Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas

Savivaldybės visas savo funkcijas (ir tas, kurias vykdo, nes šios funkcijos pagal Konstituciją priklauso išimtinai savivaldybėms, ir tas, kurių vykdymą pagal Konstituciją privalo garantuoti valstybė, tačiau, siekiant užtikrinti *inter alia* veiksmingesnę valstybės valdžios ir piliečių sąveiką bei valdymo demokratiškumą, jos visos arba tam tikra apimtimi įstatymais yra perduotos vykdyti savivaldybėms) vykdo ir savo kompetenciją (įgaliojimus) įgyvendina per savivaldos institucijas – savivaldybių tarybas, kurių nariai turi teritorinės bendruomenės mandatą, taip pat per savivaldybių tarybų sudarytus bei joms atskaitingus vykdomuosius organus ir kitas savivaldybės taryboms atskaitingas institucijas (savivaldybių įstaigas, įmones). Konstitucinis Teismas 2002 m. gruodžio 24 d., 2003 m. kovo 17 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimuose yra konstatavęs, kad savivaldybių institucijos yra sudaromos tam, kad būtų realizuoti savivaldybės interesai, tiesiogiai įgyvendinami įstatymai, Vyriausybės bei savivaldybės tarybos sprendimai; tad pagal Konstituciją savivaldybių institucijomis laikytinos ir savivaldybių tarybos, ir joms atskaitingi vykdomieji organai, ir kitos institucijos, sudarytos savivaldybių tarybų. Sąvoka „savivaldybės institucijos“ išreiškia atitinkamų institucijų priklausomumą tam tikrai savivaldybei.

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucija tiesiogiai įtvirtina savivaldos institucijų – savivaldybių tarybų sudarymo (išrinkimo) pagrindus ir tvarką (Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalis); Konstitucija taip pat *expressis verbis* reikalauja, kad savivaldybių tarybos sudarytų joms atskaitingus vykdomuosius organus (Konstitucijos 119 straipsnio 4 dalis). Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytais atvejais savivaldybių taryboms (atstovaujamosioms institucijoms) ir joms atskaitingiems vykdomiesiems organams (vykdomosioms institucijoms) yra suteikiami valdingi įgaliojimai, taip pat kad tokios savivaldybių institucijos – tai savivaldybių valdžios ir viešojo administravimo institucijos.

Pabrėžtina, kad savivaldybių tarybos, t. y. institucijos, per kurias yra įgyvendinama teritorinių bendruomenių savivaldos teisė, pagal Konstituciją turi teisę steigti įvairias joms atskaitingas institucijas – savivaldybių įstaigas, įmones, reikalingas savivaldybėms perduotoms funkcijoms vykdyti, o įstatymų numatytais atvejais jos privalo tokias institucijas (savivaldybių įstaigas, įmones) įsteigti. Konstitucijos 120 straipsnio 2 dalis, kurioje nustatyta, kad savivaldybės pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai, taip pat Konstitucijos 119 straipsnio 3 dalis, kurioje *inter alia* nustatyta, kad savivaldos institucijų veiklos tvarką nustato įstatymas, suponuoja ir tai, kad įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu nustatyti savivaldybių įstaigų, įmonių steigimo tvarką, o savivaldybių tarybos privalo savivaldybių įstaigas, įmones steigti laikydamosi įstatymuose nustatytų reikalavimų.

<...> įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, gali įstatymu nustatyti tam tikras sąlygas ir (arba) procedūras, kurių savivaldybės, įgyvendindamos savo įsteigtų įstaigų,

įmonių steigėjo teises, privalo paisyti, įstatymu taip pat galima nustatyti kitus apribojimus, tam tikru mastu suvaržančius savivaldybių, kaip atitinkamų įstaigų, įmonių steigėjų, teises.

Kultūros rėmimo ir apsaugos funkcijos perdavimas savivaldybėms

Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas

Minėta, kad savivaldybėms įstatymais gali būti perduotos vykdyti ir tam tikros valstybės funkcijos, taip pat kad įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją įstatymu nustatyti, kokios funkcijos (visos arba tik tam tikra apimtimi) yra pavedamos savivaldybėms. Minėta ir tai, kad tam tikrų valstybės funkcijų vykdymas objektyviai negali bent tam tikra apimtimi nebūti perduotas savivaldybėms, nes, to nepadarius, nebūtų užtikrintas veiksmingas tokių funkcijų vykdymas.

<...> būtent tokia valstybės funkcija ir yra kultūros valstybinis rėmimas ir apsauga. Tai, kad minėta valstybės funkcija negali bent tam tikra apimtimi nebūti perduota savivaldybėms, lemia ir šios funkcijos, ir vietos savivaldos, kaip įstatymų numatytų administracinių vienetų teritorinių bendruomenių savitvarkos ir savaveiksmiškumo pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją, prigimtis. Kultūros sklaida – tai pirmiausia jos sklaida artimiausioje terpėje, teritorinėje aplinkoje, tarp atitinkamos vietovės, tos teritorijos, kurioje yra tam tikri kultūros objektai, gyventojų; kultūros vertybių prieinamumas suponuoja pirmiausia jų prieinamumą tos bendruomenės, kurios teritorijoje yra atitinkami kultūros objektai, nariams, gyventojams; kultūros įstaigos (muziejai, teatrai, bibliotekos, koncertinės organizacijos ir kt.) veikia tam tikruose administraciniuose teritoriniuose vienetuose, vietovėse; kultūros paminklai, kiti kultūros objektai taip pat yra tam tikrose vietovėse, kurias administruojanti vietos valdžia (jos institucijos, pareigūnai) negali neturėti atitinkamų priedermių, susijusių su šių paminklų išsaugojimu, prieinamumo užtikrinimu ir kt.; kūrėjai yra ir tam tikrų teritorinių bendruomenių nariai, kūrėjų asociacijos veikia tam tikruose administraciniuose teritoriniuose vienetuose, tad kūrėjų ir jų asociacijų valstybinis rėmimas gali būti racionalus ir veiksmingas tik tada, kai yra atsižvelgiama į vietos, kuriose tie kūrėjai bei jų asociacijos veikia, sąlygas; ir t. t. Be to, kultūros, kaip konstituciškai ginamos ir saugomos vertybės, valstybinis rėmimas, plėtra būtų neįmanomi, jeigu kultūra nebūtų plėtojama regionuose, atskirose valstybės teritorijos dalyse, atskirose savavaldžiose teritorinėse bendruomenėse, kurios yra visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos dalis.

Kokia apimtimi perduoti savivaldybėms vykdyti kultūros rėmimo ir apsaugos funkciją – tai yra valstybės kultūros politikos dalykas. Įstatymų leidėjas šioje srityje turi plačią diskreciją. Tačiau jis privalo paisyti Konstitucijoje įtvirtintų savivaldybių savarankiškumo ir veiklos laisvės pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją bei savivaldybių ir valstybės interesų derinimo principų, konstitucinės vietos savivaldos sampratos.

Kartu pabrėžtina, jog tai, kad kultūros rėmimas ir apsauga, kaip valstybės funkcija, negali bent tam tikra apimtimi nebūti perduota savivaldybėms, nereiškia, kad valstybė (jos institucijos) gali nusišalinti nuo šios funkcijos vykdymo. <...> tarp valstybės valdymo ir vietos savivaldos yra sąveika, pasireiškianti *inter alia* tuo, kad centralizuotas valstybės valdymas administraciniuose teritoriniuose vienetuose yra derinamas su decentralizacija, tuo, kad įstatymuose yra įtvirtinamas centrinės valdžios institucijų ir savivaldybių bendradarbiavimas, tuo, kad valstybė įvairiais būdais ir formomis remia savivaldybes, taip pat tuo, kad valstybė įstatymų apibrėžtomis formomis prižiūri savivaldybių veiklą ir koordinuoja valstybės ir savivaldybių bendrus veiksmus, kai yra siekiama reikšmingų socialinių tikslų. Taigi kad ir koku mastu minėtos funkcijos vykdymas būtų perduotas savivaldybėms, valstybei pagal Konstituciją išlieka pareiga užtikrinti, kad ši funkcija būtų tinkamai vykdoma.

<...> pagal Konstituciją savivaldybių funkcijos gali būti nustatytos tik įstatymu; tai negali būti daroma poįstatyminiu teisės aktu. Šiame kontekste paminėtina ir tai, kad kultūros rėmimas ir apsauga Konstitucijoje nėra *expressis verbis* įtvirtinta kaip funkcija, priklausanti išimtinai savivaldybėms (Konstitucijoje nėra tiesiogiai įtvirtinta atitinkama savivaldybių kompetencija). Tad savivaldybių pareiga vykdyti (tam tikra apimtimi) kultūros rėmimo ir apsaugos funkciją gali būti nustatyta tik įstatymu; tik įstatymu galima nustatyti ir atitinkamą savivaldybių kompetenciją. Tokiems įstatymams taikomi iš Konstitucijos kylantys teisinio aiškumo reikalavimai: juose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų aišku, kokia apimtimi šią funkciją vykdo savivaldybės, o kokia apimtimi ją vykdyti yra palikta valstybei.

Dėl to, kad pagal Konstituciją negalima savivaldos institucijoms priskirti tokių funkcijų, kurių jos nebūtų pajėgios vykdyti, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymais nustatyti tokią teisinį reguliavimą, kad, atsižvelgiant į valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, kitus svarbius veiksnius, būtų užtikrintas savivaldybėms perduotos (tam tikra apimtimi) kultūros rėmimo ir apsaugos funkcijos finansavimas (*inter alia* iš valstybės biudžeto). Pačios savivaldybės (jų institucijos, pareigūnai), kurių tarybos pagal Konstituciją turi įgaliojimus sudaryti ir tvirtinti savarankišką biudžetą, taip pat turi pareigą pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją priimti sprendimus, kad būtų surinktos jų funkcijoms vykdyti reikalingos lėšos ir kad šios lėšos būtų tinkamai panaudotos; jos atsako už joms perduotų funkcijų tinkamą vykdymą. Tačiau konstatuotina, kad konstitucinis kultūros, kaip visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės, įtvirtinimas neleidžia prie kultūros plėtros prisidedančių institucijų išlaikymo naštos užkrauti vien savivaldybėms.

<...>

Kad galėtų vykdyti (nustatyta apimtimi) joms perduotą kultūros rėmimo ir apsaugos funkciją ir įgyvendinti savo kompetenciją šioje srityje, savivaldybės gali, o tam tikrais atvejais ir turi, turėti atitinkamas institucijas, prisidedančias prie kultūros plėtros (*inter alia* įstaigas, įmones, teikiančias viešąsias kultūros paslaugas), kurias savivaldybės (jų institucijos) steigia, reorganizuoja, kitaip pertvarko, likviduoja laikydamosi įstatymuose nustatytų reikalavimų.

Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, gali įstatymu nustatyti tam tikras sąlygas ir (arba) procedūras, kurių savivaldybės, įgyvendindamos savo įsteigtų prie kultūros plėtros prisidedančių įstaigų, įmonių (*inter alia* įstaigų, įmonių, teikiančių viešąsias kultūros paslaugas) steigėjo teises, privalo laikytis, taip pat kitus apribojimus, tam tikru mastu suvaržančius savivaldybių, kaip atitinkamų įstaigų, įmonių steigėjų, teises ir užtikrinančius, kad savivaldybės tinkamai vykdys joms perduotą (nustatyta apimtimi) kultūros rėmimo ir apsaugos funkciją.

<...>

Valstybės kultūros politika <...> negali nebūti dinamiška; jos formavimas ir įgyvendinimas yra koreguojami atsižvelgiant į įvairius veiksnius. Todėl savivaldybėms įstatymu perduotos kultūros rėmimo ir apsaugos funkcijos turinys įstatymu gali būti keičiamas, apimtis, kuria savivaldybėms yra pavedama vykdyti šią funkciją, įstatymais gali būti plečiama arba siaurinama. Nagrinėjamos bylos kontekste konstatuotina, kad, siekiant geriau užtikrinti savivaldybių interesus, labiau atsižvelgti į vietos, kuriose veikia kūrėjai bei jų asociacijos, sąlygas, artinti kultūros sklaidą prie teritorinių bendruomenių, decentralizuoti kultūros valdymą, taip pat kitais (pirmiausia tikslingumo) sumetimais savivaldybėms įstatymais gali būti pavedama kultūros rėmimo ir apsaugos funkciją vykdyti didesne apimtimi – šios funkcijos vykdymas (tam tikra apimtimi) iš valstybės lygmens gali būti perkeltas į savivaldybių

lygmenį. Beje, apskritai nėra negalimas ir atvirkštinis procesas, kai minėtos funkcijos vykdymas (tam tikra apimtimi) iš savivaldybių lygmens yra perkeltas į valstybės lygmenį.

Perkeliant kultūros rėmimo ir apsaugos funkcijos vykdymą (tam tikra apimtimi) iš valstybės lygmens į savivaldybių lygmenį būtina paisyti konstitucinės vietos savivaldos sampratos, Konstitucijoje įtvirtintų savivaldybių savarankiškumo ir veiklos laisvės pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją bei savivaldybių ir valstybės interesų derinimo principų, savivaldybių interesų; savivaldybėms negali būti nustatomi tokie įpareigojimai, kokių šios būtų nepajėgios įvykdyti; jeigu būtina, turi būti atitinkamai koreguojamas (didinamas arba mažinamas) atitinkamų savivaldybių funkcijų finansavimas.

Minėtas kultūros rėmimo ir apsaugos funkcijos vykdymo (tam tikra apimtimi) perkėlimas įstatymu iš valstybės lygmens į savivaldybių lygmenį gali būti susijęs su tam tikrų valstybės institucijų (įstaigų, įmonių), kurių tikslas yra rūpintis kultūros plėtra (*inter alia* įstaigų, įmonių, teikiančių viešąsias kultūros paslaugas), pavaldumo pakeitimu, kai šių įstaigų valdymas perkeltas iš valstybės valdymo sistemos į savivaldą. Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, gali įstatymu nustatyti tam tikras sąlygas ir (arba) procedūras, kurių savivaldybės, įgyvendindamos joms perduotų prie kultūros plėtros prisidedančių įstaigų, įmonių (*inter alia* įstaigų, įmonių, teikiančių viešąsias kultūros paslaugas) steigėjo teises, privalo laikytis, taip pat kitus apribojimus, tam tikru mastu suvaržančius savivaldybių, kaip atitinkamų įstaigų, įmonių steigėjų, teises, kurie užtikrintų, kad savivaldybės tinkamai vykdys joms perduotą (nustatyta apimtimi) kultūros rėmimo ir apsaugos funkciją.

Konstatuota, kad bet kurios valstybės įstaigos, įmonės priskyrimas savivaldybei (*inter alia* šios įstaigos, įmonės steigėjo teisių perdavimas) turi būti grindžiamas įstatymu, kad šis reikalavimas kyla iš Konstitucijos. Tad ir valstybės institucijų (įstaigų, įmonių), kurių tikslas yra rūpintis kultūros plėtra (*inter alia* įstaigų, įmonių, teikiančių viešąsias kultūros paslaugas) pavaldumo pakeitimas negali nebūti grindžiamas įstatymu; šis reikalavimas taip pat kyla iš Konstitucijos. Teisiniu reguliavimui, pagal kurį atitinkama valstybės institucija turi įgaliojimus išleisti teisės aktus, kuriais remiantis tam tikra valstybės institucija (įstaiga, įmonė), kurios tikslas yra rūpintis kultūros plėtra (*inter alia* įstaiga, įmonė, teikianči viešąsias kultūros paslaugas), yra priskiriama savivaldybei (*inter alia* yra perduodamos šios įstaigos, įmonės steigėjo teisės), taikomi konstituciniai teisinio aiškumo, teisinio tikrumo reikalavimai: jis turi būti toks, kad būtų aišku, ar savivaldybės, kaip atitinkamos įstaigos, įmonės steigėjo teisių turėtojos (vienos ar kartu su kitais subjektais, *inter alia* su valstybės institucijomis), teisės kokių nors mastu yra suvaržytos, ar tokių suvaržymų nėra nustatyta, taip pat neturi būti sukurtas neaiškumas, ar atitinkamas įstaigas, įmones finansuoja arba kitaip remia savivaldybė, ar valstybė (jos institucijos), ar finansavimo (kitokio rėmimo) našta yra kokių nors būdu paskirstyta tarp savivaldybės ir valstybės (jos institucijų), ar įgaliojimus kontroliuoti, prižiūrėti šias įstaigas, įmones turi savivaldybė (jos institucijos, pareigūnai), ar valstybė (jos institucijos, pareigūnai), ar ir savivaldybė, ir valstybė (jų institucijos, pareigūnai) ir pan. Savivaldybės turi būti informuojamos apie būsimą minėtų institucijų perdavimą joms.

<...> atitinkamai valstybės institucijai perduodant kultūros įstaigą, įmonę į savivaldybių lygmenį (*inter alia* savivaldybei perdavus steigėjo teises), valstybė gali, o tam tikrais atvejais ir privalo, įstatymu nustatyti savivaldybei įvairius suvaržymus, kurių ši turi paisyti įgyvendindama steigėjo teises, *inter alia* priimdamos sprendimus dėl savivaldybėms perduotų kultūros įstaigų, įmonių reorganizavimo ar likvidavimo, arba kitokio pertvarkymo. Tam tikrais atvejais, jei valstybė savivaldybėms tokių suvaržymų nenustatytų, į savivaldybių lygmenį perduotos kultūros rėmimo ir apsaugos funkcijos vykdymas pasunkėtų arba savivaldybės apskritai galėtų atsisakyti vykdyti kokia nors apimtimi joms įstatymu

nustatytą kultūros rėmimo ir apsaugos funkciją. Šis savivaldybių savarankiškumo suvaržymas kyla iš Konstitucijos ir savaime nelaikytinas savivaldybių interesų nepaisymu; minėtu iš Konstitucijos kylančiu suvaržymu užtikrinamas savivaldybių ir valstybės interesų derinimas.

Įstatymų leidėjo diskrecija pasirinkti savivaldybių tarybų rinkimų sistemą (Konstitucijos 34 straipsnis, 119 straipsnio 2, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas

Konstitucijos 34 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad piliečiai, kuriems rinkimų diena yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę; 2 dalyje – kad teisę būti išrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, įgyvendindamas iš Konstitucijos 34 straipsnio, 119 straipsnio 2, 3 dalių, kitų Konstitucijos nuostatų kylančius įgaliojimus įstatymu nustatyti savivaldybių tarybų rinkimų sistemą, turi labai plačią diskreciją.

Konstitucija nenustato įstatymų leidėjui jokių reikalavimų, kokią savivaldybių tarybų rinkimų sistemą pasirinkti. Ji nedraudžia ir keisti pasirinktos savivaldybių tarybų rinkimų sistemos. <...> valstybės valdymas ir vietos savivalda, kaip dvi viešosios valdžios sistemos, yra formuojamos ir funkcionuoja skirtingais konstituciniais pagrindais. Vadinasi, įstatymų leidėjas gali nustatyti skirtingas Seimo rinkimų ir savivaldybių tarybų rinkimų sistemas. Pagal Konstituciją savivaldybių tarybų rinkimų sistema neprivalo būti modeliuojama pagal Seimo rinkimų sistemą.

Antai įstatymu gali būti nustatyta vien proporcinė arba vien mažoritarinė savivaldybių tarybų rinkimų sistema, arba tokia rinkimų sistema, kai derinami proporcinės ir mažoritarinės sistemos elementai; nei vien proporcinė, nei vien mažoritarinė rinkimų sistemos, nei tokia rinkimų sistema, kai yra derinami tam tikri proporcinės ir mažoritarinės sistemų elementai, negali būti laikomos pažeidžiančiomis Konstitucijoje įtvirtintą tiesioginių rinkimų principą, reikalaujantį, kad savivaldybių tarybų narius rinktų rinkėjai, o ne kokios nors jų balsavimo pagrindu suformuotos „tarpinės“ institucijos (rinkikų kolegijos ar pan.). Juo labiau nei vien proporcinė, nei vien mažoritarinė rinkimų sistemos, nei tokia rinkimų sistema, kai yra derinami tam tikri proporcinės ir mažoritarinės sistemų elementai, negali būti laikomos savaime sudarančiomis prielaidas pažeisti laisvų, demokratiškų rinkimų reikalavimus, visuotinę, lygią rinkimų teisę, slaptą balsavimą, kitus demokratinės teisinės valstybės rinkimų standartus.

<...>

Kad ir kokią rinkimų sistemą įstatymų leidėjas pasirinktų, jis privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų demokratišką Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų nuolatinį gyventojų atstovavimą savivaldos institucijose, deramą savivaldos teisės įgyvendinimą ir savivaldybių institucijų funkcionavimą ir nesudarytų prielaidų savivaldybių tarybų veiklos neprognozuojamumui, nestabilumui, neefektyvumui. Priešingu atveju galėtų būti paneigti rinkėjų lūkesčiai, kiltų grėsmė, kad bus pažeistas ir konstitucinis atsakingo valdymo principas.

Pasyvioji rinkimų teisė savivaldybių tarybų rinkimuose (reikalavimas, kad, įstatymų leidėjui pasirinkus vien proporcinę savivaldybių tarybų rinkimų sistemą, administracinių vienetų nuolatiniai gyventojai turėtų galimybę būti renkami į savivaldybių tarybas ir būdami įrašyti į ne politinių partijų sudaromus kandidatų sąrašus)

Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas

Konstitucinė vietos savivaldos samprata suponuoja kuo platesnes galimybes visiems atitinkamos teritorinės bendruomenės nariams dalyvauti priimant sprendimus dėl tos vietos (teritorinės bendruomenės) reikalų tvarkymo, taigi – ir kuo platesnes galimybes varžytis dėl vietų atitinkamos savivaldybės taryboje.

Rinkimai, taip pat ir savivaldybių tarybų, yra politinis procesas. Rinkimų teisė (ir aktyvioji, ir pasyvioji) yra glaudžiai susijusi su Konstitucijos 33 straipsnyje įtvirtinta Lietuvos Respublikos piliečio teise dalyvauti valdant savo šalį, taip pat su Konstitucijos 35 straipsnyje įtvirtinta piliečių teise laisvai vienytis į politines partijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Pažymėtina, kad politinių partijų steigimosi tikslai ir veikla yra neatsiejami nuo viešosios valdžios siekio, taigi ir nuo dalyvavimo rinkimuose į atstovaujamas viešosios valdžios institucijas, *inter alia* į savivaldybių tarybas. Kad ir kokią savivaldybių tarybų rinkimų sistemą pasirinktų įstatymų leidėjas (vien proporcinę, vien mažoritarinę ar tokią, kai yra derinami tam tikri proporcinės ir mažoritarinės sistemų elementai), pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris užkirstų kelią politinėms partijoms arba jų iškeltiems bei remiamiems kandidatams dalyvauti savivaldybių tarybų (jų narių) rinkimuose. Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad vien proporcinė savivaldybių tarybų rinkimų sistema savaime nesudaro prielaidų pažeisti Konstitucijoje įtvirtinto tiesioginių rinkimų principo, laisvų, demokratiškų rinkimų reikalavimų, visuotinės, lygios rinkimų teisės, slapto balsavimo, kitų demokratinės teisinės valstybės rinkimų standartų.

Vadinasi, tokia (proporcinė) savivaldybių tarybų rinkimų sistema, kai dėl savivaldybių tarybų narių mandatų varžosi į politinių partijų sąrašus įtraukti kandidatai, pagal Konstituciją yra galima.

Kita vertus, tai, kad tokia (proporcinė) savivaldybių tarybų rinkimų sistema, kai dėl savivaldybių tarybų narių mandatų varžosi į politinių partijų sąrašus įtraukti kandidatai, pagal Konstituciją yra galima, nereiškia, kad, pasirinkus vien proporcinę savivaldybių tarybų rinkimų sistemą (t. y. tokią sistemą, kai kandidatais savivaldybių tarybų rinkimuose negali būti iškelti pavieniai asmenys, neįtraukti į kandidatų sąrašus), yra konstituciškai pateisinama kandidatų sąrašus apriboti vien politinių partijų sudaromais sąrašais.

<...>

<...> pabrėžtina, kad <...> konstitucinė garantija, ginanti asmenį nuo priklausymo kokiai nors politinei partijai prieš jo valią, reiškia ir tai, kad asmuo negali būti tiesiogiai arba netiesiogiai verčiamas būti susaistytas su kuria nors politine partija kokiais nors kitokiais – ne formalios narystės – ryšiais.

Taigi įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas savivaldybių tarybų rinkimų santykius, yra saistomas iš Konstitucijos kylančio reikalavimo nenustatyti tokio teisinio reguliavimo, kai asmuo, norintis pasinaudoti savo pasyviaja rinkimų teise renkant savivaldybių tarybų narius, būtų priverstas siekti narystės kurioje nors politinėje partijoje arba susaistyti save su kuria nors politine partija kitokiais – ne formalios narystės – ryšiais.

Tai suponuoja būtinumą užtikrinti, kad, pasirinkus vien proporcinę savivaldybių tarybų rinkimų sistemą (t. y. tokią sistemą, kai kandidatais savivaldybių tarybų rinkimuose negali būti iškelti pavieniai asmenys, neįtraukti į kandidatų sąrašus), teritorinių bendruomenių

nariai – Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų nuolatiniai gyventojai (Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai gyventojai) turėtų galimybę būti renkami į atitinkamų savivaldybių tarybas ir neremiami jokios politinės partijos, būdami įrašyti į kurį nors ne politinės partijos sąrašą kaip kandidatai į savivaldybių tarybų narius. Pasirinkus tokią (proporcinę) savivaldybių tarybų rinkimų sistemą, turi būti užtikrinta galimybė teritorinių bendruomenių nariams savo pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinti būnant įtrauktiems ir į kitokius – ne tik politinių partijų – sąrašus (o jeigu įstatymų leidėjas nuspręstų – ir individualiai). Susivienijimai (asociacijos), kurie pagal įstatymą turi turėti teisę sudaryti minėtus sąrašus, gali būti sukuriami tam tikriems savivaldybių tarybų rinkimams, bet jie, jeigu tai būtų nustatyta įstatyme, gali būti ir nuolat veikiantys.

Įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją nustatyti reikalavimus, kuriuos turi atitikti minėti ne politinių partijų sąrašai, *inter alia* tai, kiek asmenų turi būti įrašyta į tokį sąrašą, ar kas nors turi paremti tokį sąrašą, kad jis būtų įregistruojamas savivaldybių tarybų rinkimams, o jeigu taip, tai kiek asmenų turi tai padaryti, laiką, kada toks sąrašas turi būti pateiktas registruoti ir kaip tai turi būti daroma ir t. t.

<...> įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas, jog teritorinių bendruomenių nariai savo pasyviąją rinkimų teisę renkant savivaldybių tarybų narius gali įgyvendinti būdami įtraukti į ne politinių partijų sąrašus, privalo paaisyti tos akivaizdžios aplinkybės, kad rinkimai yra politinis procesas. Todėl nebūtų konstituciškai nepagrįstas ir toks teisinis reguliavimas, kai toli gražu ne bet koks (ne bet kokiems tikslams sukurtas) susivienijimas (*inter alia* ne bet kokia asociacija, visuomeninė organizacija, bendrija) galėtų sudaryti kandidatų į savivaldybių tarybų narius sąrašą ir pateikti jį registruoti savivaldybių tarybų rinkimams. Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas ne tik politinių partijų, bet ir politinių organizacijų institutas (Konstitucijos 35 straipsnio 3 dalis, 44 straipsnio 2 dalis, 83 straipsnio 2 dalis, 113 straipsnio 2 dalis, 114 straipsnio 1 dalis, 141 straipsnis); nors sąvokos „politinė partija“ ir „politinė organizacija“ yra artimos, jos nėra tapačios.

Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, taip pat gali įstatymu nustatyti tam tikrus kriterijus, susijusius su atitinkamą sąrašą sudarančio ir pateikiančio registruoti savivaldybių tarybų rinkimams susivienijimo, kuris nėra politinė partija, veiklos teritorija (pavyzdžiui, kad ji apimtų atitinkamą Lietuvos Respublikos teritorijos administracinį vienetą).

Vyriausybės atstovas; įstatymų leidėjo diskrecija nustatyti Vyriausybės atstovo įgaliojimus ir reikalavimus asmenims, siekiantiems šių pareigų (Konstitucijos 123 straipsnio 2, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas

Vyriausybės atstovo pareigos yra *expressis verbis* įtvirtintos Konstitucijoje. Konstitucijos 123 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus, prižiūri Vyriausybės skiriami atstovai, o šio straipsnio 3 dalyje – kad Vyriausybės atstovo įgaliojimus ir jų vykdymo tvarką nustato įstatymas. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstitucijos 123 straipsnį Vyriausybės atstovas yra subjektas, vykdamas savivaldybių priežiūrą, veikiantis Vyriausybės vardu ir jai pavaldus (Konstitucinio Teismo 1998 m. vasario 18 d. nutarimas). Nustatyti Vyriausybės atstovo įgaliojimus paliekama įstatymų leidėjui (be abejo, paisant Konstitucijos, *inter alia* Vyriausybės atstovų konstitucinio instituto paskirties, Konstitucijoje įtvirtintų Vyriausybės atstovų funkcijų); šioje srityje įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją, jis gali nustatyti labai įvairius Vyriausybės atstovo įgaliojimus (Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 14 d. nutarimas).

Įstatymų leidėjas, turėdamas plačią diskreciją reglamentuoti Vyriausybės atstovo statusą ir įgaliojimus, turi ir diskreciją nustatyti bendruosius bei specialiuosius reikalavimus asmenims, siekiantiems šių pareigų.

Tačiau pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas ne tik gali, bet ir privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų patikrinti siekiančių eiti šias pareigas asmenų patikimumą – lojalumą Lietuvos valstybei, reputaciją ir t. t. Akivaizdu, kad jeigu yra pagrįstai konstatuotas asmens, pretenduojančio į Vyriausybės atstovo pareigas, nepatikimumas, toks asmuo negali būti skiriamas į šias pareigas.

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencija visuomet yra grindžiama principine pozicija, jog Vyriausybės atstovas turi turėti Vyriausybės pasitikėjimą; jeigu Vyriausybės atstovas netenka Vyriausybės pasitikėjimo, jis gali būti iš šių pareigų atleistas (Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 14 d. nutarimas).

Savivaldybių tarybų vidiniai struktūriniai padaliniai (Konstitucijos 119 straipsnio 1, 4 dalys)

Konstitucinio Teismo 2010 m. kovo 31 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 119 straipsnio 1 ir 4 dalis, savivaldybių tarybos, įgyvendinančios Konstitucijos laiduojamą savivaldos teisę, gali sudaryti savo vidinius struktūrinius padalinius.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją savivaldybių tarybų vidiniai struktūriniai padaliniai negali būti traktuojami kaip tokie, per kuriuos teritorinės bendruomenės įgyvendina savivaldos teisę, todėl įstatymų leidėjas, reguliuodamas vietos savivaldos santykius, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį savivaldybių tarybų vidiniai struktūriniai padaliniai ar atskiri savivaldybių pareigūnai prilygtų savivaldybių taryboms ar pakeistų savivaldybių tarybas, *inter alia* tuo aspektu, kad perimtų tam tikrų savivaldybių tarybų, kaip atitinkamų teritorijų gyventojų atstovybių, kompetencijai priskirtų įgaliojimų vykdymą. Savivaldybių tarybų vidiniai struktūriniai padaliniai turi padėti užtikrinti savivaldybių tarybų darbą teikdami rekomendacijas savivaldybių taryboms jų kompetencijai priskirtais klausimais ir pan., tačiau negali savivaldybių tarybų kompetencijai priskirtais klausimais priimti galutinių sprendimų.

<...> savivaldybių tarybų vidiniai struktūriniai padaliniai pagal Konstituciją negali būti traktuojami ir kaip savivaldybių taryboms atskaitingi vykdomieji organai ar kitos savivaldybių tarybų įsteigtos valdingos įgaliojimus turinčios savivaldybių institucijos.

Įstatymų leidėjo diskrecija pasirinkti savivaldybių tarybų rinkimų rezultatų nustatymo ir mandatų skirstymo būdus, įtvirtinti rinkimų slenksčius

Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas

Įstatymų leidėjas, reguliuodamas savivaldybių tarybų narių rinkimų santykius, turi plačią diskreciją pasirinkti renkamos atstovaujamosios institucijos rinkimų rezultatų nustatymo ir mandatų skirstymo būdus, įtvirtinti vadinamuosius rinkimų slenksčius pasyviąją rinkimų teisę įgyvendinantiems subjektams, t. y. nustatyti, kad jie gali dalyvauti skirstant mandatus tik gavę tam tikrą įstatymo nustatytą rinkėjų balsų skaičių, kuris gali būti tam tikra iš anksto žinoma rinkimuose dalyvavusių rinkėjų balsų procentinė išraiška arba tam tikras rinkėjų balsų skaičius, nustatomas apskaičiavus rinkimuose į atstovaujamąją instituciją dalyvavusių rinkėjų balsus; rinkimų slenkstis paprastai yra nustatomas siekiant išvengti didelio renkamos atstovaujamosios institucijos susiskaldymo į smulkias frakcijas (grupes), užtikrinti jos stabilumą. Tačiau ši įstatymų leidėjo diskrecija nėra absoliuti, jis turi

paistyti Konstitucijos nuostatų – normų ir principų, *inter alia* konstitucinės vietos savivaldos sampratos, iš Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalies kylančių visuotinės, lygios, tiesioginės rinkimų teisės principų. Įstatymų leidėjo nustatytas rinkimų slenkstis renkant atstovaujamąją instituciją neturi būti toks didelis, kad sudarytų prielaidas neatspindėti įvairių rinkėjų interesų, pažeisti jų teisę dalyvauti sprendžiant savivaldos klausimus per demokratiškai išrinktus atstovus; negali būti ignoruojami esminiai rinkimų dalyvių skirtumai ir įtvirtintas vienodas rinkimų slenkstis iš esmės skirtingiems pasyviają rinkimų teisę įgyvendinantiems subjektams, taip pat negali būti nustatytas skirtingas rinkimų slenkstis iš esmės vienodiems pasyviają rinkimų teisę įgyvendinantiems subjektams, nes priešingu atveju būtų pažeistas *inter alia* Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas lygios rinkimų teisės principas.

Asmens teisė būti renkamam savivaldybės tarybos nariu; rinkėjų teisė gauti reikšmingą informaciją apie kandidatus į savivaldybių tarybų narius, *inter alia* apie tai, kad kandidatas teismo buvo pripažintas kaltu dėl nusikalstamos veikos (Konstitucijos 25 straipsnis, 34 straipsnio 2 dalis, 119 straipsnio 2, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas

Aiškindamas Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostatą Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos garantuojama asmens teisė įstatyme numatytais sąlygomis būti renkamam savivaldybės tarybos nariu – svarbi asmens konstitucinė teisė (Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas); Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostata „teisę būti išrinktam nustato <...> rinkimų įstatymai“ reiškia, kad įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi įgaliojimus rinkimų įstatymuose nustatyti tokius reikalavimus (sąlygas) asmeniui, kuris gali būti renkamas, kurie yra konstituciškai pagrįsti (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad asmens teisė įstatyme numatytais sąlygomis būti renkamam savivaldybės tarybos nariu yra įtvirtinta ir Konstitucijos 119 straipsnyje, kurio 2 dalyje *inter alia* nustatyta, kad savivaldybių tarybų nariai renkami remiantis visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, o šio straipsnio 3 dalies nuostata, kad savivaldos institucijų organizavimo ir veiklos tvarką nustato įstatymas, reiškia ir tai, kad įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu nustatyti rinkimų organizavimo pagrindus ir tvarką; Konstitucijoje numatytų politinių atstovaujamųjų institucijų formavimui yra keliami ypatingi reikalavimai; įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų rinkimų proceso skaidrumą – būtiną prielaidą rinkėjams pasitikėti atstovaujamąja institucija (Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas).

Rinkimai, taip pat ir savivaldybių tarybų, yra politinis procesas. Rinkimų teisė (ir aktyvioji, ir pasyvioji) yra glaudžiai susijusi su Konstitucijos 33 straipsnyje įtvirtinta Lietuvos Respublikos piliečio teise dalyvauti valdant savo šalį (Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas), kuri įgyvendinama *inter alia* dalyvaujant formuojant politines atstovaujamąsias institucijas (Konstitucinio Teismo 2011 m. gegužės 11 d. nutarimas).

<...> iš Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad teisę būti išrinktam nustato rinkimų įstatymai, 119 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos nuostatos, kad savivaldybių tarybų nariai renkami remiantis visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, taip pat iš šio straipsnio 3 dalyje įtvirtintos nuostatos, kad savivaldos institucijų organizavimo ir veiklos tvarką nustato įstatymas, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti savivaldybių tarybų rinkimų tvarką, *inter alia* tai, kokią informaciją rinkėjams turi viešai pateikti asmenys, siekiantys būti išrinkti savivaldybių tarybų nariais, taip pat konkrečius reikalavimus, kaip ši informacija turėtų būti pateikiama, kad rinkėjai būtų tinkamai informuoti.

Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, užtikrindamas Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą piliečių teisę dalyvauti valdant savo šalį *inter alia* per demokratiškai išrinktus atstovus, turi sudaryti prielaidas atspindėti rinkėjų valią, *inter alia* užtikrinti rinkimų proceso skaidrumą, pasyviają rinkimų teisę įgyvendinančių subjektų sąžiningą konkurenciją ir rinkėjams reikšmingos informacijos apie juos viešumą.

<...> vienas iš atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, demokratinės valstybės pagrindų yra konstitucinė teisė gauti informaciją, ji įtvirtinta Konstitucijos 25 straipsnyje.

Konstitucija garantuoja ir saugo visuomenės interesą būti informuotai (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d., 2005 m. rugsėjo 19 d., 2005 m. rugsėjo 29 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai). Konstitucinė teisė gauti informaciją – svarbi prielaida įgyvendinti įvairias Konstitucijoje įtvirtintas asmens teises ir laisves (Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

Taigi Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies ir 119 straipsnio 2 dalies nuostatas aiškinant kartu su 25 straipsnyje įtvirtinta *inter alia* visuomenės teise gauti informaciją pažymėtina, kad visuomenės interesus būti informuotai ypač svarbus politinių atstovaujamųjų institucijų, *inter alia* savivaldybių tarybų, rinkimų procese. Rinkimų procese turi būti sudarytos realios galimybės aktyviają rinkimų teisę įgyvendinantiems asmenims, sprendžiantiems dėl kandidato tinkamumo būti savivaldybės tarybos nariu, gauti informaciją apie svarbius tokio asmens gyvenimo faktus, galinčius turėti reikšmės atstovaujant rinkėjų interesams ir tvarkant viešuosius reikalus. Rinkėjui reikšminga informacija laikytina ir tokia informacija, kad asmuo, siekiantis būti išrinktas savivaldybės tarybos nariu, įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu (sprendimu) buvo pripažintas kaltu dėl nusikalstamos veikos.

Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas, įtvirtindamas kandidato pareigą viešai paskelbti, jeigu jis teismo buvo pripažintas kaltu dėl nusikalstamos veikos, turėtų nustatyti konkrečius reikalavimus, kaip tokia informacija turėtų būti pateikiama tinkamai ir neklaidinant rinkėjų, *inter alia*, kad kandidatas turi nurodyti, kada, dėl kokios būtent nusikalstamos veikos ir kurios valstybės įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu (sprendimu) jis buvo pripažintas kaltu.

<...>

Tai, kad veika, dėl kurios padarymo asmuo teismo buvo pripažintas kaltu, vėliau pagal Lietuvos Respublikos baudžiamuosius įstatymus buvo pripažinta nenusikalstama (dekriminalizuota), nereiškia, kad toks asmuo gali būti laikomas praeityje nepadariusiu nusikalstamos veikos. Pažymėtina ir tai, kad jeigu asmuo užsienio valstybės teismo buvo pripažintas kaltu dėl veikos, kuri pagal Lietuvos Respublikos teisę nėra ir nebuvo laikoma nusikalstama arba už kurią patraukimas baudžiamojon atsakomybėn laikomas politinio pobūdžio persekiojimu, tai nereiškia, kad asmens pripažinimas kaltu dėl tokios veikos nėra svarbus gyvenimo faktas.

Taigi informacija apie tai, kad asmenys, siekiantys būti išrinkti savivaldybių tarybų nariais, teismo buvo pripažinti kaltais dėl minėtų nusikalstamų veikų, net ir tais atvejais, kai jos vėliau dekriminalizuotos, taip pat tais atvejais, kai veikos, dėl kurių asmenys užsienio valstybės teismo buvo pripažinti kaltais, pagal Lietuvos Respublikos teisę nėra ir nebuvo laikomos nusikalstamomis arba asmenų patraukimas baudžiamojon atsakomybėn už tokias veikas laikomas politinio pobūdžio persekiojimu, yra svarbi rinkėjams apsisprendžiant dėl kandidatų tinkamumo renkamoms pareigoms, nes suteikia galimybę sužinoti apie svarbius jų gyvenimo faktus, galinčius turėti reikšmės atstovaujant rinkėjų interesams ir tvarkant viešuosius reikalus. <...>

<...>

<...> aiškindamas Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalies nuostatas Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad pagal Konstituciją įstatymu reguliuojant rinkimų santykius turi būti užtikrinta *inter alia* lygi visų kandidatų pasyvioji rinkimų teisė <...>.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, vykdydamas iš Konstitucijos 34 straipsnio 2 dalyje, 119 straipsnio 2, 3 dalyse įtvirtintų nuostatų kylančią pareigą įstatymu nustatyti savivaldybių tarybų rinkimų organizavimo pagrindus ir tvarką, turi diskreciją *inter alia* nustatyti, kokią informaciją apie kandidatus į savivaldybių tarybų narius rinkėjams turi pateikti rinkimus organizuojančios institucijos ir kaip ji turi būti pateikiama. Tačiau ši įstatymų leidėjo diskrecija nėra absoliuti. Nustatydamas, kokią informaciją apie kandidatus turi pateikti rinkimus organizuojančios institucijos ir kaip ji turi būti pateikiama, įstatymų leidėjas turi užtikrinti iš Konstitucijos kylančius imperatyvus, *inter alia* lygią pasyviąją rinkimų teisę, ją įgyvendinančių subjektų sąžiningos konkurencijos rinkimuose, rinkimų proceso skaidrumo, teisingumo principus. Taigi, įtvirtindamas rinkimus organizuojančių institucijų pareigą rinkėjams pateikti informaciją apie kandidato pripažinimą kaltu dėl nusikalstamos veikos, įstatymų leidėjas turėtų nustatyti, kaip tokia informacija turėtų būti tinkamai pateikta, kad rinkėjai galėtų apsispręsti dėl kandidato tinkamumo.

<...>

<...> įstatymų leidėjas turi nustatyti, kad apie ypač svarbius kandidato į savivaldybės tarybos narius gyvenimo faktus (*inter alia* kad toks asmuo teismo buvo pripažintas kaltu dėl veikos, kuri pagal Lietuvos Respublikos teisę yra laikoma nusikalstama), kurie gali turėti esminę reikšmę rinkėjams apsisprendžiant dėl kandidato tinkamumo renkamoms pareigoms, rinkėjai turėtų būti informuojami *inter alia* atitinkamai pažymint rinkimų komisijos leidžiamame kandidato plakate ar plakate su kandidatų sąrašu.

<...>

Pažymėtina, kad tarp nusikalstamų veikų, kurios vėliau dekriminalizuotos, taip pat pagal užsienio valstybės teisę nusikalstamomis laikomų veikų, kurios pagal Lietuvos Respublikos teisę nėra ir nebuvo laikomos nusikalstamomis arba už kurias patraukimas baudžiamojon atsakomybėn laikomas politinio pobūdžio persekiojimu, ir veikų, kurios pagal Lietuvos Respublikos teisę yra laikomos nusikalstamomis, yra esminis skirtumas. Todėl negali būti nustatyta rinkimus organizuojančių institucijų pareiga iš esmės skirtingą minėtą informaciją leidžiamame kandidato plakate ar plakate su kandidatų sąrašu pateikti vienodai, kad nebūtų sudaroma prielaidų rinkėjus suklaidinti, nes iš esmės skirtinga informacija apie kandidatus gali būti įvertinta vienodai, kaip negatyviai juos apibūdinanti; taip rinkėjams pasunkinama galimybė teisingai apsispręsti dėl kandidato tinkamumo renkamoms pareigoms.

Savivaldybės tarybos nario pareigų nesuderinamumas su kitomis pareigomis

Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 119 straipsnio 1, 4 dalyse įtvirtintų savivaldos institucijų organizavimo ir veiklos principų, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti, kad savivaldybių tarybų nariai savivaldybių institucijose negali užimti tokių pareigų, kurias eidami jie turėtų įgaliojimus spręsti klausimus, susijusius su savivaldybių tarybų sprendimų priėmimu ir įgyvendinimu, būtų atskaitingi savivaldybių taryboms ir (arba) tiesiogiai pavaldūs kuriems nors iš savivaldybės tarybos narių, pavyzdžiui, merui. Priešingu atveju būtų pažeisti Konstitucijos 119 straipsnio 1, 4 dalyse įtvirtinti savivaldybių tarybų narių teisinio statuso

lygybės, savivaldybės institucijų atskaitingumo jas sudarančiai savivaldybės tarybai ir savivaldybių tarybų viršenybės joms atskaitingų savivaldybės institucijų atžvilgiu principai.

Savivaldybių politikų darbo apmokėjimo teisiniam reguliavimui svarbi jų veiklos specifika (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis)

Žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.4. Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, 2.4.1. Ekonominės teisės, 2.4.1.2. Teisė į darbą, 2.4.1.2.4. Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą, 2013 m. balandžio 30 d. nutarimas.

Savivaldybių politikų darbo organizavimo, poilsio ir kasmetinių mokamų atostogų teisiniam reguliavimui svarbi jų veiklos specifika (Konstitucijos 49 straipsnis)

Žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.4. Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, 2.4.1. Ekonominės teisės, 2.4.1.2. Teisė į darbą, 2.4.1.2.7. Teisė į poilsį ir laisvalaikį, kasmetinės mokamos atostogos, 2013 m. balandžio 30 d. nutarimas.

Savivaldybių biudžetų savarankiškumas

Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 11 d. nutarimas

Konstitucijos 121 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad savivaldybės sudaro ir tvirtina savo biudžetą.

Konstitucinis Teismas 2002 m. sausio 14 d. nutarime yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją savivaldybių biudžetai yra savarankiški, kad savivaldybių biudžetų savarankiškumas – svarbus savivaldybių veiklos savarankiškumo pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją konstitucinio principo aspektas, taip pat kad savivaldybių savarankiškumas biudžeto srityje nėra absoliutus.

Savivaldybių vykdomų funkcijų finansavimas

Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 11 d. nutarimas

<...> įstatymų leidėjas turi diskreciją pasirinkti savivaldybių finansavimo prioritetus, taip pat būdus ir formas, kuriais valstybė remia savivaldybes, įskaitant tai, kaip apskaičiuojamos valstybės biudžeto lėšos savivaldybėms, kokia tvarka jos skiriamos, tačiau tai darydamas jis turi paisyti Konstitucijos, *inter alia* jos 120 straipsnyje, 121 straipsnio 1 dalyje įtvirtintų imperatyvų užtikrinti visaverčiam savivaldos funkcionavimui bei savivaldybių funkcijų įgyvendinimui reikalingą finansavimą ir konstitucinių atsakingo valdymo, proporcingumo principų, pagal kuriuos savivaldybių funkcijų finansavimas turi būti adekvatus jų apimčiai. Iš šių konstitucinių imperatyvų įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį lėšos savivaldybių funkcijoms finansuoti būtų skiriamos, *inter alia* pervedant savivaldybėms tam tikrus mokesčius (jų dalį), atsižvelgiant į valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, proporcingai savivaldybių vykdomų funkcijų finansavimo poreikiui.

Įstatymų leidėjui nustatius gyventojų pajamų mokesť kaip vieną iš pajamų šaltinių valstybės (savivaldybės) funkcijoms vykdyti ir nusprendus, kad jis (jo dalis) skiriamas savivaldybėms jų funkcijoms finansuoti, iš Konstitucijos 120 straipsnio, 121 straipsnio 1 dalies, konstitucinių atsakingo valdymo, proporcingumo principų jam kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį iš gyventojų pajamų mokesčio gaunamos lėšos, kaip ir visos kitos lėšos, skiriamos savivaldybių funkcijoms finansuoti, būtų paskirstomos proporcingai savivaldybių funkcijų apimčiai.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad jeigu savivaldybėms perduotų funkcijų apimtis yra keičiama, įstatymų leidėjas gali, o tam tikrais atvejais ir privalo, atitinkamai koreguoti (didinti arba mažinti) savivaldybių funkcijų finansavimą (2005 m. liepos 8 d. nutarimas).

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 120 straipsnio, 121 straipsnio 1 dalies, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį savivaldybių funkcijų finansavimas būtų atitinkamai koreguojamas (didinamas arba mažinamas) ne tik tais atvejais, kai yra keičiama savivaldybių funkcijų apimtis, bet ir tais, kai lėšų, būtinų savivaldybių funkcijoms finansuoti, poreikis pakinta dėl kitų objektyvių priežasčių, kaip antai demografinių ar ekonominių pokyčių.

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 120 straipsnį, 121 straipsnio 1 dalį, konstitucinį asmenų lygiateisiškumo principą, įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti visaverčiam savivaldos funkcionavimui ir savivaldybių funkcijų įgyvendinimui reikalingą finansavimą ir atsižvelgdamas į regionų socialinio ir ekonominio išsivystymo skirtumus, gali pasirinkti savivaldybių finansinio pajėgumo išlyginimo modelį ir nustatyti atitinkamą šio išlyginimo mechanizmą. Tai darydamas įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, pagal kurį įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, taip pat konstitucinio atsakingo valdymo principo, pagal kurį valstybės institucijos ir pareigūnai turi tinkamai įgyvendinti jiems pagal Konstituciją ir įstatymus suteiktus įgaliojimus.

Pagal Konstitucijos 120 straipsnį, 121 straipsnio 1 dalį, aiškinamus kartu su konstituciniu teisinės valstybės principu, apimančiu teisinio aiškumo ir tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių apsaugos reikalavimus, taip pat konstituciniu atsakingo valdymo principu, įstatymų leidėjas privalo nustatyti aiškią savivaldybėms skiriamų lėšų apskaičiavimo tvarką, kuria būtų užtikrintas visaverčiam savivaldos funkcionavimui ir savivaldybių funkcijų įgyvendinimui reikalingas finansavimas, kartu – savivaldybių savarankiškumas ir veiklos laisvė pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją.

Savivaldybių politikų darbo apmokėjimo teisinis reguliavimas (Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalis, 119 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. gegužės 29 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata „kiekvienas žmogus <...> turi teisę <...> gauti teisingą apmokėjimą už darbą <...>“ aiškinama kartu su Konstitucijos 119 straipsnio 3 dalimi. Pagal Konstitucijos 119 straipsnio 3 dalį savivaldos institucijų organizavimo ir veiklos tvarką nustato įstatymas.

Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 119 straipsnio 3 dalį įstatymų leidėjas, reguliuodamas *inter alia* savivaldybių tarybų, kaip politinių atstovaujamųjų vietos savivaldos institucijų, organizavimo ir veiklos tvarką, turi diskreciją nustatyti ir savivaldybės tarybos nario, kuris išrenkamas *inter alia* organizuoti savivaldybės tarybos veiklą ir įgyvendinti su tuo susijusius įgaliojimus, atstovauti savivaldybei (kaip antai asmens, užimančio įstatyme nustatytas mero ar jo pavaduotojo pareigas), darbo organizavimo teisinį reguliavimą ir darbo apmokėjimo sistemą. Teisiniu reguliavimu nustatant merų (merų pavaduotojų) darbo užmokesčio dydžius turi būti paisoma Konstitucijos, *inter alia* jos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto imperatyvo už darbą atlyginti teisingai, taip pat atsižvelgiama į aplinkybes, lemiančias būtinybę juos diferencijuoti.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad savivaldybės gali gerokai skirtis ne tik jų teritorijoje gyvenančių gyventojų skaičiumi, bet ir *inter alia* savo dydžiu, savivaldybės

kompetencijai priskirtų spęsti klausimų apimtimi dėl jų reikšmingumo ir sudėtingumo; taigi savivaldybių politikų veiklos apimtis ir jiems tenkančios atsakomybės mastas taip pat gali skirtis dėl atitinkamos savivaldybės ypatumų, todėl teisiniu reguliavimu diferencijuojant merų (merų pavaduotojų) darbo užmokesčio dydžius turi būti atsižvelgta ir į šią jų veiklos specifiką (2013 m. balandžio 30 d. nutarimas).

<...> iš Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto imperatyvo už darbą atlyginti teisingai kyla reikalavimas įstatymų leidėjui, diferencijuojant savivaldybių tarybų narių, išrinktų *inter alia* organizuoti savivaldybės tarybos veiklą ir įgyvendinti su tuo susijusius įgaliojimus, atstovauti savivaldybei (asmenų, užimančių įstatyme nustatytas mero ar jo pavaduotojo pareigas), darbo užmokesčio dydžius, remtis aiškiais, objektyviais įstatyme įtvirtintais kriterijais, kurie yra esminis teisės gauti teisingą apmokėjimą už darbą elementas. Įstatymų leidėjas, reglamentuodamas šių asmenų darbo apmokėjimo sistemą, turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti jų darbo užmokesčio dydžių diferencijavimo kriterijus. Savivaldybių merų ir jų pavaduotojų darbo užmokesčio dydžiai gali būti diferencijuojami atsižvelgiant į savivaldybių gyventojų skaičių, tačiau savivaldybių merų ir jų pavaduotojų darbo užmokesčio dydžius diferencijuojant vien pagal šį kriterijų neturi būti pažeistas konstitucinis teisingo apmokėjimo už darbą imperatyvas. Įgyvendindamas savo diskreciją, įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į savivaldybių ypatumus ir skirtumus, turinčius įtakos merų ir jų pavaduotojų veiklos apimčiai ir atsakomybės mastui, gali nustatyti ir kitus objektyvius kriterijus, lemiančius savivaldybių merų ir jų pavaduotojų darbo užmokesčio dydį.

<...>

Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* jos 48 straipsnio 1 dalį, įstatymų leidėjas, naudodamasis pagal Konstitucijos 119 straipsnio 3 dalį jam suteikta diskrecija nustatyti savivaldybių tarybų narių, išrinktų *inter alia* organizuoti savivaldybės tarybos veiklą ir įgyvendinti su tuo susijusius įgaliojimus, atstovauti savivaldybei (asmenų, užimančių įstatyme nustatytas mero ar jo pavaduotojo pareigas), darbo apmokėjimo sistemą, *inter alia* reglamentuoti šių asmenų darbo užmokesčio dydžius, negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį savivaldybių merų ir jų pavaduotojų darbo užmokesčio dydžiai būtų vienodi, nors jų atliekamų funkcijų sudėtingumas, veiklos apimtis, darbo pobūdis ir jiems tenkančios atsakomybės už priskirtų funkcijų vykdymą mastas dėl savivaldybių ypatumų, *inter alia* jų dydžio, gyventojų skaičiaus skirtumų, teisinio statuso, gerokai skiriasi.

10.3. VIETOS VALDYMAS

Vietos valdymas – valstybinio valdymo funkcijų vykdymas vietose (Konstitucijos 123 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 1998 m. vasario 18 d. nutarimas

Konstitucinės nuostatos dėl vietos valstybinio valdymo yra suformuluotos Konstitucijos 123 straipsnio 1 dalyje: „Aukštesniuosiuose administraciniuose vienetuose įstatymo nustatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė.“

Vietos valdymas yra valstybinio valdymo (t. y. vykdomosios valdžios) funkcijų vykdymas vietose – atitinkamuose administraciniuose vienetuose. Vietos valdymo funkcijas paprastai vykdo centrinės valdžios skirti pareigūnai arba jų suformuotos institucijos, dažniausiai veikiančios centrinės valdžios vardu ar jos pavedimu (įgaliojimu).

11. VALSTYBĖS BIUDŽETAS IR FINANSAI

11.1. VALSTYBĖS BIUDŽETAS. VALSTYBĖS TURTINIAI ĮSIPAREIGOJIMAI. MOKESČIAI

Konstitucinė pareiga mokėti mokesčius; Seimo kompetencija nustatyti teisinę atsakomybę už mokesčių įstatymų pažeidimus (Konstitucijos 67 straipsnio 15 punktas)

Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 67 straipsnio 15 punktą Seimas „nustato valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus“. Nurodyta Konstitucijos norma suponuoja ir mokesčių mokėtojo konstitucinę pareigą laiku sumokėti nustatyto dydžio mokesčius. Mokesčiai yra būtina valstybės funkcionavimo sąlyga, todėl konstitucinė pareiga mokėti įstatymais nustatytus mokesčius įstatymuose yra įtvirtinta kaip valstybės reikalavimas, skirtas visiems mokesčių mokėtojams. Mokesčių mokėtojas privalo dalį savo nuosavybės, kuri yra išreikšiama tam tikra pinigų suma, pervesti į valstybės (savivaldybės) biudžetą, nes kitaip būtų pažeistas viešasis interesas bei kitų asmenų teisės ir įstatymų saugomi interesai.

Pažymėtina, kad siekdama užtikrinti konstitucinės pareigos mokėti mokesčius vykdymą valstybė gali nustatyti teisinę atsakomybę už mokesčių įstatymų pažeidimus, tokios atsakomybės rūšis, atitinkamas nuobaudas, taip pat ir baudas, kurios gali būti skiriamos fiziniams ir juridiniams asmenims, pažeidusiems mokesčių įstatymus.

Nors pagal Konstituciją Seimas turi kompetenciją įstatymais nustatyti valstybinius mokesčius, taip pat teisinę atsakomybę už mokesčių įstatymų pažeidimus, tačiau tai nereikia, kad įstatymų leidėjas gali už mokesčių įstatymų pažeidimus nustatyti bet kokios rūšies teisinę atsakomybę ar bet kokios rūšies nuobaudas, taip pat ir bet kokio dydžio baudas. Nustatydamas baudų už mokesčių įstatymų pažeidimus dydžius, įstatymų leidėjas yra varžomas teisingumo ir teisinės valstybės konstitucinių principų, kitų konstitucinių reikalavimų.

<...> vadovaujantis teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniais principais įstatymuose nustatomos baudos už mokesčių įstatymų pažeidimus turi būti tokio dydžio, koks yra būtinas siekiant teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo – užtikrinti konstitucinės pareigos mokėti mokesčius vykdymą.

Lietuvos biudžetinė sistema; valstybės biudžetas

Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas

Konstitucijos 127 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Lietuvos biudžetinę sistemą sudaro savarankiškas Lietuvos Respublikos valstybės biudžetas, taip pat savarankiški vietos savivaldybių biudžetai.“

Konstitucijos 121 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Savivaldybės sudaro ir tvirtina savo biudžetą.“

Konstitucijos 131 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Valstybės biudžeto projektą svarsto Seimas ir tvirtina įstatymu iki naujųjų biudžetinių metų pradžios.“

Taigi pagal Konstituciją valstybės ir savivaldybių biudžetai yra savarankiški. Jie drauge sudaro Lietuvos biudžetinę sistemą.

Visuotinai pripažįstama, kad valstybės biudžetas yra valstybės pajamų ir išlaidų planas tam tikram laikotarpiui, t. y. valstybės finansinis planas, kuriuo perskirstomos viešosios

lėšos. Atitinkamai ir savivaldybių biudžetai yra šių savivaldybių pajamų ir išlaidų planai tam tikram laikotarpiui. Pagal Konstitucijos 129 straipsnį šis laikotarpis yra biudžetiniai metai, trunkantys nuo sausio 1 dienos iki gruodžio 31 dienos. Teisine prasme valstybės biudžetas yra įstatymas, kuriuo biudžetiniams metams patvirtinamas valstybės biudžetas – pajamų ir išlaidų planas.

Pagal konstitucinę valstybės biudžeto sampratą biudžetiniams metams planuojamos valstybės pajamos ir išlaidos turi būti numatytos įstatymu patvirtintame valstybės biudžete.

Konstitucijos 127 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad valstybės biudžeto pajamos formuojamos iš mokesčių, privalomų mokėjimų, rinkliavų, pajamų iš valstybinio turto ir kitų įplaukų, o šio straipsnio 3 dalyje – kad mokesčius, kitas įmokas į biudžetus ir rinkliavas nustato Lietuvos Respublikos įstatymai.

Pagal Konstitucijos 94 straipsnio 4 punktą Vyriausybė rengia valstybės biudžeto projektą ir teikia jį Seimui. Konstitucijos 130 straipsnyje nustatyta, kad valstybės biudžeto projektą sudaro Vyriausybė ir pateikia Seimui ne vėliau kaip prieš 75 dienas iki biudžetinių metų pabaigos, Konstitucijos 67 straipsnio 14 punkte – kad valstybės biudžetą tvirtina Seimas, o 131 straipsnio 1 dalyje – kad Seimas svarsto valstybės biudžeto projektą ir tvirtina įstatymu iki naujųjų biudžetinių metų pradžios.

Konstitucijos 131 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad, svarstydamas biudžeto projektą, Seimas gali didinti išlaidas tik nurodydamas šių išlaidų finansavimo šaltinius. Negalima mažinti įstatymų numatytų išlaidų, kol tie įstatymai nepakeisti.

Konstitucijos 132 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad biudžetiniais metais Seimas gali pakeisti biudžetą. Jis keičiamas pagal tą pačią tvarką, pagal kurią sudaromas, priimamas ir patvirtinamas. Prireikus Seimas gali patvirtinti papildomą biudžetą.

Konstitucinė valstybės biudžeto samprata suponuoja tai, kad valstybės biudžeto projekto rengimas (sudarymas), biudžeto svarstymas Seime ir jo patvirtinimas įstatymu, biudžeto vykdymas yra atskiros biudžeto proceso stadijos.

Seimo ir Vyriausybės įgaliojimai valstybės biudžeto srityje

Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas

Rengiant (sudarant) valstybės biudžeto projektą ir svarstant bei tvirtinant valstybės biudžetą Seimo, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucijos, ir Vyriausybės, kaip vykdomosios valdžios institucijos, įgaliojimai yra atriboti, šioje srityje turi būti užtikrintas konstitucinis valdžių padalijimo principas.

<...>

Pagal Konstituciją rengti (sudaryti) valstybės biudžeto projektą yra Vyriausybės, ir tik jos, teisė ir pareiga. Parengusi valstybės biudžeto projektą, Vyriausybė Konstitucijoje numatytais terminais jį teikia Seimui tvirtinti. Pagal Konstituciją biudžetiniais metais biudžetas keičiamas taip pat tik Vyriausybės teikimu. Papildomas biudžetas įstatymu tvirtinamas irgi Vyriausybės teikimu. Valstybės biudžeto projekto rengimas (sudarymas) ir pateikimas Seimui – tai Konstitucijoje Vyriausybei priskirtas valstybės valdymo reikalo sprendimas. Todėl valstybės biudžeto projektas Seimui teikiamas Vyriausybės nutarimu.

Vyriausybė turi ne tik konstitucinę teisę, bet ir konstitucinę pareigą valstybės biudžeto projekte numatyti konkrečius pajamų šaltinius, jų sumas, taip pat konkrečias sumas, numatomas valstybės ir visuomenės reikmėms finansuoti.

Vyriausybė, teikdama Seimui biudžeto projektą, privalo jame nurodytas pajamas bei asignavimus pagrįsti visuomenės ir valstybės reikmių bei galimybių įvertinimu. Ši

informacija turi būti vieša. Vyriausybės parengtame valstybės biudžeto projekte turi būti numatytos lėšos, reikalingos įstatymams įgyvendinti.

Svarstyti ir įstatymu tvirtinti Vyriausybės pateiktą valstybės biudžeto projektą yra tik Seimo kompetencija. Pagal Konstituciją valstybės biudžeto įstatymo priėmimas – tai galutinis biudžeto suformavimas.

Svarstydamas biudžeto projektą, Seimas gali didinti išlaidas tik nurodydamas šių išlaidų finansavimo šaltinius (Konstitucijos 131 straipsnio 2 dalis). Jeigu valstybės biudžetas laiku nepatvirtinamas, valstybės biudžeto išlaidos biudžetinių metų pradžioje kiekvieną mėnesį negali viršyti praėjusių metų valstybės biudžeto 1/12 išlaidų (Konstitucijos 132 straipsnio 1 dalis).

Pagal Konstituciją biudžetiniai metai sutampa su kalendoriniais metais. Seimas privalo valstybės biudžetą tvirtinti būtent biudžetiniams metams, o ne kokiam nors kitam laikotarpiui. Kiekvienais biudžetiniais metais Seimas privalo suformuoti valstybės biudžetą kitiems biudžetiniams metams, atsižvelgdamas į esamą socialinę ir ekonominę padėtį, į visuomenės ir valstybės poreikius bei galimybes, į turimus arba galimus gauti finansinius išteklius bei valstybės įsipareigojimus, į kitus svarbius veiksnius. Priimdamas valstybės biudžeto įstatymą, Seimas privalo paisyti Konstitucijoje įtvirtinto teisingos ir darnios visuomenės siekio.

Įstatymu patvirtindamas valstybės biudžetą, Seimas patvirtina valstybės biudžeto pajamas ir asignavimus, grindžiamus visuomenės ir valstybės reikmių ir galimybių įvertinimu. Konstitucinė biudžeto proceso samprata suponuoja tai, kad visi valstybės biudžeto pajamų šaltiniai, planuojamos pajamos, išlaidos, kurioms valstybės biudžeto lėšos skiriamos, tų lėšų dydis, subjektai, kuriems skiriami valstybės biudžeto asignavimai, privalo būti nurodyti valstybės biudžeto įstatyme.

Nustatyti subjektus, kuriems skiriami valstybės biudžeto asignavimai, – tik Seimo kompetencija. Seimas negali jos atsisakyti arba perduoti kitoms institucijoms, o šios negali tos kompetencijos perimti. Priešingu atveju būtų paneigta Seimo kompetencija suformuoti valstybės biudžetą, dalis šios kompetencijos būtų perduota vykdomajai valdžiai. Taip būtų paneigtas konstitucinis valdžių padalijimo principas. Vykdomosios valdžios institucijų aktai tegali būti valstybės biudžeto vykdymo aktai, kurie negali konkuruoti su valstybės biudžeto įstatymu, juo labiau jo pakeisti.

Seimo patvirtintas valstybės biudžetas yra įstatymas. Pagal Konstitucijos 94 straipsnio 4 punktą Vyriausybė vykdo valstybės biudžetą. Konstitucijos 94 straipsnio 4 punkto nuostata, kad Vyriausybė vykdo valstybės biudžetą, reiškia, jog Vyriausybė turi pareigą užtikrinti, kad į valstybės biudžetą būtų surinktos nustatytos pajamos ir kad šios lėšos būtų pervestos valstybės biudžeto įstatyme nurodytiems subjektams. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją Vyriausybė patvirtintą valstybės biudžetą turi vykdyti pagal tą paskirtį ir tomis apimtimis, kurios nustatomos biudžeto įstatyme, ji neturi teisės pakeisti biudžeto įstatyme nustatytų asignavimų sumų ir jų valdytojų (Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 3 d. nutarimas).

Negalima mažinti įstatymų numatytų išlaidų, kol tie įstatymai nepakeisti (Konstitucijos 131 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas

Konstitucijos 131 straipsnio 2 dalyje *inter alia* nustatyta, kad negalima mažinti įstatymų numatytų išlaidų, kol tie įstatymai nepakeisti.

Aiškinant nurodytą Konstitucijos 131 straipsnio 2 dalies nuostatą pažymėtina, kad jeigu kurie nors įstatymai numato tam tikras išlaidas, Vyriausybė, rengdama (sudarydama) valstybės biudžeto projektą, turi šiais įstatymais vadovautis, juos vykdyti. Pagal Konstituciją

Vyriausybė turi pareigą pateikti Seimui tokį valstybės biudžeto projektą, kuriame būtų paisoma tokių įstatymų nuostatų dėl valstybės išlaidų.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad valstybinės valdžios institucijos, rengdamos ir priimdamos teisės aktus, privalo vadovautis Konstitucijoje įtvirtintu teisinės valstybės principu ir kad Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostata, jog valdžios galias riboja Konstitucija, reiškia, kad Seimas, kaip įstatymų ir kitų teisės aktų leidėjas, yra savarankiškas tiek, kiek jo galių neriboja Konstitucija (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas).

Pagal Konstituciją Seimą saisto jo paties priimti įstatymai. Tad jeigu kurie nors įstatymai numato tam tikras išlaidas, svarstydamas ir tvirtindamas valstybės biudžetą jais vadovautis privalo ir Seimas. Pagal Konstitucijos 131 straipsnio 2 dalį tvirtinant valstybės biudžetą negalima mažinti įstatymų numatytų išlaidų, kol tie įstatymai nepakeisti.

Iš konstitucinės valstybės biudžeto sampratos ir konkrečiai – iš Konstitucijos 129 straipsnio nuostatos, kad biudžetiniai metai prasideda sausio 1 dieną ir baigiasi gruodžio 31 dieną, išplaukia, kad įstatymais, numatančiais tam tikras išlaidas, negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigiama Vyriausybės konstitucinė teisė ir pareiga sudaryti valstybės biudžetą biudžetiniams metams bei Seimo konstitucinė teisė ir pareiga tvirtinti valstybės biudžetą būtent biudžetiniams metams. Tokie įstatymai valstybės biudžeto įstatymo negali pakeisti. Konstitucijos 131 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad negalima mažinti įstatymų numatytų išlaidų, kol tie įstatymai nepakeisti, negalima interpretuoti kaip leidžiančios nustatyti tokį tam tikrų reikmių finansavimą, kuris neatsispindėtų konkrečių metų valstybės biudžeto įstatyme.

Pabrėžtina, kad Konstitucijos 131 straipsnio 2 dalyje nurodyti įstatymai, numatantys tam tikras išlaidas, nėra įstatymai, atstojantys ar pakeičiantys valstybės biudžeto įstatymą. Tai įstatymai, įgalinantys užtikrinti valstybės biudžeto santykių įvairiais biudžetiniais metais perimamumą, finansavimo tęstinumą tuomet, kai tam tikrų (ypatingų, ilgalaikių, strateginių) visuomenės ir valstybės uždavinių kryptingam sprendimui lėšų reikia daugiau, negu galima skirti per vienerius biudžetinius metus.

Tad Konstitucijos 131 straipsnio 2 dalyje nurodyti tam tikras išlaidas numatantys įstatymai yra ne taisyklė, bet išimtis. Pabrėžtina, kad tokiais įstatymais išlaidas galima numatyti tik konkrečiai apibrėžtam, visuotinai svarbiui tikslui pasiekti per įstatymo nustatytą laiką ir tik tada, kai šių reikmių negalima patenkinti per vienerius biudžetinius metus. Tokiais įstatymais negali būti numatomos išlaidos valstybės nuolatinėms funkcijoms vykdyti, visuomenės kasdienėms reikmėms finansuoti. Priešingu atveju būtų iškreipiama konstitucinė valstybės biudžeto samprata: konstitucinis biudžetinių metų institutas netektų prasmės, būtų paneigiama Vyriausybės konstitucinė teisė ir pareiga valstybės biudžeto projektą rengti bei Seimo konstitucinė teisė ir pareiga valstybės biudžetą tvirtinti biudžetiniams metams, atsižvelgiant į esamą socialinę ir ekonominę padėtį, į visuomenės ir valstybės poreikius bei galimybes, į turimus arba galimus gauti finansinius išteklius bei valstybės įsipareigojimus, į kitus svarbius veiksmus. Taip būtų sudaromos prielaidos pažeisti ir konstitucinį socialinio teisingumo bei socialinės darnos imperatyvą.

Konstitucinė pareiga mokėti mokesčius (Konstitucijos 127 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimas

Konstitucijos 127 straipsnio nuostatos, įtvirtinančios Lietuvos biudžetinę sistemą, nurodančios valstybės (savivaldybės) biudžeto pajamų formavimo šaltinius, kartu įtvirtina konstitucinę pareigą mokėti mokesčius.

Konstitucinis Teismas 1997 m. liepos 10 d. nutarime pažymėjo, kad nesumokėjus mokesčių arba sumokėjus juos ne laiku valstybės (savivaldybės) biudžetas negauna pajamų, yra ribojamos valstybės (savivaldybės) galimybės vykdyti jai priskirtas funkcijas. Be to, vie-niems ūkinės veiklos subjektams nemokant mokesčių, kiti jos subjektai – sąžiningi mokes-čio mokėtojai atsiduria jiems nepalankioje padėtyje, yra pažeidžiami esminiai laisvosios rinkos, grindžiamos sąžininga konkurencija, principai.

Mokesčių santykių teisinis reguliavimas (Konstitucijos 67 straipsnio 15 punktas, 127 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. rugsėjo 2 d. nutarimas

Konstitucijos 127 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad mokesčius, kitas įmokas į biudže-tus ir rinkliavas nustato Lietuvos Respublikos įstatymai.

Pagal Konstitucijos 67 straipsnio 15 punktą Seimas nustato valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus.

Aiškindamas Konstitucijos 127 straipsnio 3 dalį, Konstitucinis Teismas savo nutari-muose ne kartą yra konstatavęs, kad joje įtvirtinta, kokios formos (rūšies) teisės aktu nusta-tomi mokesčiai: mokesčius galima nustatyti tik įstatymu.

Aiškindamas Konstitucijos 67 straipsnio 15 punktą, Konstitucinis Teismas savo nuta-rimuose yra konstatavęs, kad valstybinius mokesčius nustato tik Seimas.

Taigi pagal Konstituciją mokesčius gali nustatyti tik Seimas ir tik įstatymu. Nustatant valstybinius mokesčius turi būti paisoma Konstitucijos principų ir normų.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad tokie esminiai mokesčio elementai kaip mokesčio objektas, mokestinių santykių subjektai, jų teisės ir pareigos, mokesčio dydžiai (tarifai), mokėjimo terminai, išimties bei lengvatų, baudos ir delspinigiai gali būti nustatomi tik įstatymu.

Kad mokesčiai būtų tinkamai mokami ir surenkami, nepakanka vien nustatyti mokes-čius kaip prievolę valstybei – būtina taip pat sureguliuoti jų mokėjimo tvarką, kuri *inter alia* apimtų mokesčių administravimo procedūras, mokesčių apskaičiavimo metodiką ir kt. Mokesčių santykių teisinis reguliavimas – tai ne tik mokesčių nustatymas įstatymais, bet ir mokesčių įstatymų įgyvendinimo tvarkos nustatymas. Konstitucija nereikalauja Mokesčių įstatymų įgyvendinimo tvarkos nustatyti tik įstatymu: pagal Konstituciją mokesčių įstaty-mų įgyvendinimo tvarka, taip pat tam tikro įstatymu nustatyto mokėtino mokesčio apskai-čiavimo tvarka gali būti nustatoma ne tik įstatymu, bet ir poįstatyminiu aktu (Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 15 d., 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad poįstatyminiuose aktuose, nusta-tančiuose mokesčių įstatymų įgyvendinimo tvarką, negali būti teisės normų, nustatančių kitokį negu įstatymo nustatytasis teisinį reguliavimą ir konkuruojančių su įstatymo normo-mis (Konstitucinio Teismo 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimas).

Mokesčių santykių teisinis reguliavimas (delspinigių už mokesčių nesumokėji-mą arba sumokėjimą ne laiku nustatymas) (Konstitucijos 67 straipsnio 15 punktas, 127 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 26 d. nutarimas

Mokesčius, kitas įmokas į biudžetus ir rinkliavas nustato Lietuvos Respublikos įsta-tymai (Konstitucijos 127 straipsnio 3 dalis). Valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus nustato Seimas (Konstitucijos 67 straipsnio 15 punktas).

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos nuostatas dėl mokesčių ir kitų privalomų mokėjimų, savo aktuose yra suformavęs atitinkamą oficialią konstitucinę doktriną. <...> pagal Konstituciją: mokesčiai, kaip prievolė, gali būti nustatomi (įvedami) tik įstatymu; turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad būtų užtikrintas mokesčių tinkamas mokėjimas, kad mokesčiai būtų mokami laiku; tam, paisant Konstitucijos (*inter alia* konstitucinių teisingumo, proporcingumo, teisinio tikrumo, aiškumo principų), gali būti pasirinktos įvairios priemonės, kaip antai: baudos, delspinigiai, palūkanos ir kt.; tokie esminiai mokesčio elementai kaip mokesčio objektas, mokestinių santykių subjektai, jų teisės ir pareigos, mokesčio dydžiai (tarifai), mokėjimo terminai, išimtys bei lengvatos, baudos ir delspinigiai turi būti nustatomi įstatymu; mokesčių įstatymų įgyvendinimo tvarka gali būti nustatoma ir poįstatyminiais aktais.

<...> įstatymu nustatydamas atitinkamas poveikio už mokestinių prievolių nevykdymą priemonės, *inter alia* delspinigius už mokesčių nesumokėjimą arba sumokėjimą ne laiku, įstatymų leidėjas turi tam tikrą diskreciją. Antai įstatymų leidėjas gali pasirinkti, ar nustatyti tam tikrų delspinigių už mokesčių nesumokėjimą arba sumokėjimą ne laiku absoliučius dydžius, ar įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad nustatytų delspinigių už mokesčių nesumokėjimą arba sumokėjimą ne laiku dydžiai priklausytų nuo tam tikrų rodiklių ir galėtų kisti. Pabrėžtina, kad pasirinkęs tokį teisinio reguliavimo būdą, kai delspinigių už mokesčių nesumokėjimą arba sumokėjimą ne laiku dydžiai priklauso nuo tam tikrų įstatyme nurodytų rodiklių ir gali kisti, įstatymų leidėjas įstatymu privalo nustatyti ne tik subjektą (valstybės instituciją, pareigūną), kuris turi įgaliojimus konstatuoti minėtus rodiklius, nuo kurių pagal įstatymą priklauso toks delspinigių dydis, ir pagal šiuos rodiklius nustatyti tokių delspinigių dydžius, bet ir įstatyme nurodyti kriterijus, kuriais, nustatydamas tuos delspinigių dydžius, minėtas subjektas turi vadovautis.

Įstatymų leidėjo įgaliojimai nustatyti mokesčius (Konstitucijos 67, 127 straipsniai)

Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 22 d. nutarimas

Mokesčių nustatymas – išimtinė įstatymų leidėjo konstitucinė kompetencija (Konstitucijos 67, 127 straipsniai). Apmokestinami objektai gali būti labai įvairūs. Įstatymų leidėjas, turintis iš Konstitucijos kylančius įgaliojimus nustatyti, kas yra apmokestinama, turi diskreciją spręsti ir tai, ar apmokestinėti iš užsienio valstybių gaunamas įvairias išmokas, *inter alia* pensijas. Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos, turi ir teisę keisti nustatytą mokesčių teisinį reguliavimą. Nustatydamas mokesčius įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* konstitucinių teisingumo, protingumo, proporcingumo principų. Nustatant mokesčius įstatymų leidėją saisto ir valstybės įsipareigojimai, kylantys iš Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių (*inter alia* iš dvišalių bei daugiašalių sutarčių dėl pajamų ir (arba) kapitalo dvigubo apmokestinimo išvengimo), taip pat reikavimai, kylantys iš Lietuvos narystės Europos Sąjungoje.

Mokesčiams, kitiems privalomiems mokėjimams (išskyrus rinkliavas) būdingi požymiai (Konstitucijos 67 straipsnio 15 punktas)

Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 12 d. nutarimas

<...> oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, kurias Konstitucinis Teismas yra suformulavęs aiškindamas mokesčiams, kitiems privalomiems mokėjimams (išskyrus rinkliavas) būdingus požymius:

– mokesčiai ir kiti privalomi mokėjimai – tai įstatymu nustatyti privalomi, neatlygininiai juridinių ir fizinių asmenų atitinkamo dydžio mokėjimai nustatytu laiku į valstybės

(savivaldybės) biudžetą (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 24 d. nutarimas); mokesčiai mokami esant nuolatiniam apmokestinamam objektui (Konstitucinio Teismo 1996 m. kovo 15 d. nutarimas);

– valstybiniai mokesčiai ir kiti privalomi mokėjimai yra teisės subjektams nustatyta piniginė prievolė valstybei; pagal Konstituciją valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus gali nustatyti tik Seimas ir tik įstatymu, tai yra svarbi asmens teisių apsaugos garantija (Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 3 d. nutarimas);

– mokesčiais reguliuojami visuomenėje vykstantys socialiniai-ekonominiai procesai, skatinamos naudingos ūkinės pastangos, paremiami tautos ūkio vystymo prioritetai (Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 9 d., 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimai); mokesčiams būdinga tai, kad jie reguliariai mokami nustatytais laiko tarpais ir tiesiogiai nėra atlyginčio pobūdžio, t. y. juos sumokėjus valstybės įstaigai, priėmusiai šį mokestį, neatsiranda prievolės atlikti kokius nors veiksmus ar suteikti konkrečią paslaugą mokesčio mokėtojiui (Konstitucinio Teismo 1996 m. kovo 15 d. nutarimas); mokesčių santykiai yra viešosios teisės reguliavimo dalykas; mokesčių santykiai – tai valdingo pobūdžio teisiniai santykiai tarp mokesčio mokėtojų ir valstybės vykdomosios valdžios institucijų (Konstitucinio Teismo 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimas), jų realizavimui pirmiausia taikomas administracinio teisinio reguliavimo metodas (Konstitucinio Teismo 1997 m. liepos 10 d. nutarimas).

Rinkliavos konstitucinė samprata (Konstitucijos 127 straipsnio 2, 3 dalys)

Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 12 d. nutarimas

Interpretuodamas Konstitucijos 127 straipsnio 2 dalies nuostatą „Valstybės biudžeto pajamos formuojamos iš mokesčių, privalomų mokėjimų, rinkliavų, pajamų iš valstybinio turto ir kitų įplaukų“, Konstitucinis Teismas 1996 m. kovo 15 d. nutarime *inter alia* konstatavo, kad „<...> pagal Konstituciją gali būti išskiriamos penkios valstybės biudžeto pajamų teisinės formos (reguliuūs mokesčiai, kiti privalomi mokėjimai, rinkliavos, pajamos iš valstybinio turto, kitos įplaukos). Jos detalizuojamos atskiruose įstatymuose“. Taigi rinkliava Konstitucijos 127 straipsnio 2, 3 dalių prasme yra viena iš valstybės biudžeto pajamų teisinių formų.

Paminėtina, kad Konstitucinis Teismas 1996 m. kovo 15 d. nutarime <...> *inter alia* pažymėjo, kad rinkliava suprantama kaip turinti dvišalį pobūdį, t. y. teisinių santykių, atsirandančių sumokant ją, subjektai turi atitinkamas teises ir pareigas; privalomų rinkliavų mokėjimo pagrindai yra du: apmokestinamas objektas ir valstybės kompetentingų įstaigų juridiniams ir fiziniams asmenims atlikti veiksmas ar suteiktos paslaugos; dauguma rinkliavų paprastai yra savanoriški mokėjimai, t. y. asmuo, norėdamas kokios nors valstybės įstaigos paslaugos ar veiksmo, sutinka sumokėti rinkliavą prieš atliekant veiksmus ar išduodant juridinę galią turinčius dokumentus ir tuo pagrindu jis įgyja teisę reikalauti atlikti pageidaujamus veiksmus ar išduoti jam reikalingus dokumentus.

<...> tiek mokesčiai, tiek valstybinės rinkliavos yra nustatomi įstatymu ir mokami į valstybės (savivaldybės) biudžetą; tačiau valstybiniams mokesčiams Konstitucijos 67 straipsnio 15 punkto prasme būdingi privalomumas, neatlygintinumas, vienašališkumas; mokesčių santykiai – tai valdingo pobūdžio teisiniai santykiai tarp mokesčių mokėtojų ir valstybės <...> institucijų. Tuo tarpu rinkliava Konstitucijos 127 straipsnio 2, 3 dalių prasme – privaloma įmoka į valstybės biudžetą už valstybės kompetentingų įstaigų juridiniams ir fiziniams asmenims atliktus veiksmus ar suteiktas paslaugas.

Valstybės ekonomikos ir finansų politiką formuojančių ir vykdančių valstybės institucijų pareiga pasirengti galimoms itin sunkioms ekonominėms, finansinėms situacijoms

Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas

Pagal Konstituciją, *inter alia* joje įtvirtintus konstitucinius teisinės valstybės ir atsakingo valdymo principus, valstybės institucijos, formuojančios ir vykdančios valstybės ekonomikos, finansų politiką, turi įvertinti ir tai, kad dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės ir kt.) valstybėje gali susidaryti itin sunki ekonominė, finansinė padėtis. Todėl valstybės institucijos turi imtis visų įmanomų priemonių valstybės ekonomikos raidos tendencijoms prognozuoti ir galimam tokių itin sunkių ekonominių, finansinių situacijų susidarymui pasirengti.

Valstybės biudžeto peržiūrėjimas valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra pažymėjęs: ir Vyriausybė, pagal Konstituciją turinti įgaliojimus vykdyti valstybės biudžetą, ir Seimas, pagal Konstituciją valstybės biudžetą tvirtinantis įstatymu, negali nereaguoti į tokią esminį valstybės ekonominės ir finansinės būklės pakitimą, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis; tokiais atvejais valstybės funkcijoms vykdyti ir viešiesiems interesams tenkinti dėl objektyvių priežasčių gali pritrūkti lėšų; esant tokioms aplinkybėms gali būti keičiamas atitinkamas teisinis reguliavimas; savaime suprantama, kad valstybėje susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai gali būti nesurenkamos valstybės biudžeto (ir savivaldybių biudžetų) įstatyme numatytos pajamos, taigi negaunamos ir reikiamos lėšos atitinkamoms valstybės biudžeto (ir savivaldybių biudžetų) įstatyme numatytoms reikmėms finansuoti; tokiais (bet, žinoma, ne tik tokiais) atvejais valstybės biudžetas gali būti keičiamas nepasibaigus biudžetiniams metams; tokia galimybė yra *expressis verbis* numatyta Konstitucijos 132 straipsnio 2 dalyje; keičiant valstybės biudžetą (ir savivaldybių biudžetus) gali būti mažinamos išlaidos (asignavimai) (2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 22 d., 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimai, 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas).

Valstybės biudžetas formuojamas biudžetiniams metams; įstatymų leidėjo pareiga tvirtinant kitų metų valstybės biudžetą iš naujo įvertinti realią valstybės ekonominę, finansinę padėtį

Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas, atskleisdamas konstitucinę valstybės biudžeto sampratą, yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją biudžetiniai metai sutampa su kalendoriniais metais; Seimas privalo valstybės biudžetą tvirtinti būtent biudžetiniams metams, o ne kokiam nors kitam laikotarpiui; kiekvienais biudžetiniais metais Seimas privalo suformuoti valstybės biudžetą kitiems biudžetiniams metams, atsižvelgdamas į esamą socialinę ir ekonominę padėtį, į visuomenės ir valstybės poreikius bei galimybes, į turimus arba galimus gauti finansinius išteklius bei valstybės išsipareigojimus, į kitus svarbius veiksnius; priimdamas valstybės biudžeto įstatymą, Seimas privalo paisyti Konstitucijoje įtvirtinto teisingos ir darnios visuomenės siekio (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas).

Šiame kontekste pažymėtina, jog konstitucinė valstybės biudžeto samprata, *inter alia* konstitucinis biudžetinių metų institutas, suponuoja tai, kad valstybėje susidarius ypatingai

situacijai (kilus ekonomikos krizei ir kt.), dėl kurios valstybės ekonominė ir finansinė padėtis pakinta taip, kad *inter alia* nėra užtikrinamas lėšų, būtinų iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų institucijų pareigūnų ir valstybės tarnautojų (kitų darbuotojų, kuriems už darbą apmokama iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų) atlyginimams už darbą mokėti, arba lėšų, būtinų pensijoms mokėti, sukaupimas ir dėl to teisinis reguliavimas turi būti koreguojamas mažinant minėtų asmenų atlyginimus ir pensijas, mažinti atlyginimus ir pensijas galima ne ilgiau kaip vieniems biudžetiniams metams. Iš konstitucinio biudžetinių metų įstatymų leidėjui kyla pareiga svarstant bei tvirtinant kitų metų valstybės biudžetą iš naujo įvertinti realią valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį ir spręsti, ar ji vis dar yra itin sunki, *inter alia* ar pajamų į valstybės biudžetą surinkimas vis dar yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų ir todėl kitiems biudžetiniams metams turi būti nustatomas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį būtų mokami sumažinti atlyginimai, pensijos.

Įstatymų leidėjo įgaliojimai atidėti valstybės prisiimtų finansinių įsipareigojimų vykdymą valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas

<...> valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, kai *inter alia* pajamų į valstybės biudžetą surinkimas yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė nebegali nustatytais terminais vykdyti (*inter alia* įgyvendinant savo diskreciją) prisiimtų tam tikrų finansinių įsipareigojimų, teisinis reguliavimas, susijęs su šių įsipareigojimų vykdymu, gali būti koreguojamas, *inter alia* atidedant šių įsipareigojimų vykdymą. Tai darydamas įstatymų leidėjas privalo laikytis iš Konstitucijos, *inter alia* teisingumo, protingumo, teisinės valstybės principų, kylančių reikalavimų.

Valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų įstatymas – terminuotai galiojantis ir taikomas įstatymas

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas

Konstitucijos 131 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybės biudžeto projektą svarsto Seimas ir tvirtina įstatymu iki naujųjų biudžetinių metų pradžios. Konstitucinis Teismas 2002 m. sausio 14 d. nutarime yra pažymėjęs, kad, įstatymu patvirtindamas valstybės biudžetą, Seimas patvirtina valstybės biudžeto pajamas ir išlaidas (asignavimus).

<...>

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad kiekvienas valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų įstatymas – tai terminuotai galiojantis ir terminuotai taikomas įstatymas; asignavimų valdytojų finansavimas iš atitinkamų metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų lėšų pasibaigia tada, kai baigiasi atitinkami biudžetiniai metai, t. y. tų metų gruodžio 31 dieną; po šios datos valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų įstatymo apskritai nebeįmanoma taikyti, *inter alia* – tai ypač pabrėžtina – po minėtos datos jokiam asignavimų valdytojui neįmanoma praėjusių biudžetinių metų asignavimų pervesti taip, tarsi tai būtų padaryta dar anais biudžetiniais metais, nes jau yra prasidėję nauji biudžetiniai metai; todėl net jeigu būtų nustatyta, kad ginčijamas teisinis reguliavimas prieštaravo Konstitucijai, jokia teisėkūros subjektų (atitinkamai Seimo ir Vyriausybės) intervencija į tą teisinį reguliavimą nebegalima, nes atitinkami teisės aktai buvo skirti reguliuoti santykiams, kurie yra pasibaigę, taigi nebeegzistuoja; tokia intervencija būtų beprasmė, iracionali, nes reikštų, kad atitinkami teisėkūros subjektai imasi reguliuoti – vadinasi, bando pakeisti, – praeitį (Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas, 2012 m. birželio 29 d. nutarimas).

<...>

<...> kai atitinkamas teisės aktas ne tik negalioja, bet ir apskritai negali būti taikomas, Konstitucinis Teismas turi diskreciją spręsti dėl tokio teisės akto konstitucingumo tyrimo. Tai darydamas jis turi įvertinti ne tik tai, kad tas įstatymas skirtas tam tikram biudžetiniam laikotarpiui, bet ir kitas svarbias aplinkybes, *inter alia* tai, ar toks tyrimas būtų reikšmingas kitų metų biudžetų įstatymų priėmimui.

Vertinimas, ar tam tikroms reikmėms (tikslams) valstybės biudžete numatyta pakankamai lėšų

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas

Tai, ar valstybės biudžete lėšų tam tikroms reikmėms (tikslams) numatoma pakankamai, ar ne, yra ne valstybės biudžeto įstatymo atitikties Konstitucijai, bet valstybės biudžeto planavimo, valstybės ir visuomenės poreikių įvertinimo, jų subalansavimo su visuomenės ir valstybės galimybėmis, taigi socialinio ir ekonominio tikslingumo, klausimai (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai). Šių klausimų Konstitucinis Teismas nesprensdžia, išskyrus tuos atvejus, kai valstybės biudžeto įstatymu nustatomas toks teisinis reguliavimas, kad iškart matyti, jog lėšų tam tikroms reikmėms (tikslams) numatoma akivaizdžiai nepakankamai arba išvis nenumatoma, kartu nenumatant kitų (alternatyvių) finansavimo šaltinių, kurie pagal Konstituciją atitinkamoms reikmėms gali būti numatyti, ir tai akivaizdžiai prieštarauja tautos gerovei, Lietuvos visuomenės ir valstybės interesams, akivaizdžiai paneigia Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes (Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

Valstybės biudžeto samprata; Seimo ir Vyriausybės įgaliojimai valstybės biudžeto srityje; reikalavimai valstybės biudžeto ir jo pajamoms bei išlaidoms įtakos turinčių įstatymų priėmimui ir įsigaliojimui (*inter alia* reikalavimas įstatymų, turinčių įtakos valstybės pajamoms ir išlaidoms, pakeitimus priimti prieš Seimui tvirtinant valstybės biudžetą ir reikalavimas numatyti tinkamą *vacatio legis*)

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas

<...> valstybės biudžetas yra svarbus konstitucinis institutas. Valstybės biudžeto rengimo ir tvirtinimo tvarkos pagrindai įtvirtinti Konstitucijoje, *inter alia* jos 67 straipsnio 14 punkte, 127, 129–132 straipsniuose.

<...>

Valstybės biudžeto įstatymo priėmimui taikytini iš Konstitucijos 69 straipsnio 1 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo kylantys reikalavimai yra neatsiejami nuo konstitucinės valstybės biudžeto sampratos ir jo rengimui, svarstymui bei tvirtinimui nustatytų konstitucinių imperatyvų.

Valstybės biudžetas yra valstybės pajamų ir išlaidų (asignavimų) planas tam tikram laikotarpiui, t. y. valstybės finansinis planas, kuriuo perskirstomos viešosios lėšos; teisine prasme valstybės biudžetas yra įstatymas, kuriuo biudžetiniams metams patvirtinamas valstybės pajamų ir išlaidų (asignavimų) planas (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas, 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas). Pagal konstitucinę valstybės biudžeto sampratą biudžetiniams metams planuojamos valstybės pajamos ir išlaidos turi būti numatytos įstatymu patvirtintame valstybės biudžete (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas). Konstitucijos 129 straipsnyje nustatyta, kad biudžetiniai metai prasideda sausio 1 dieną ir baigiasi gruodžio 31 dieną.

Valstybės biudžeto pajamos formuojamos iš mokesčių, privalomų mokėjimų, rinkliavų, pajamų iš valstybinio turto ir kitų įplaukų (Konstitucijos 127 straipsnio 2 dalis). Mokesčiai – įstatymu nustatyti privalomi, neatlygintiniai juridinių ir fizinių asmenų mokėjimai nustatytu laiku į valstybės biudžetą – yra vienas pagrindinių valstybės biudžeto pajamų šaltinių (Konstitucinio Teismo 2003 m. lapkričio 17 d. nutarimas); jie nustatomi įstatymais (Konstitucijos 67 straipsnio 15 punktas, 127 straipsnio 3 dalis).

Pagal Konstituciją Seimas tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas (67 straipsnio 14 punktas). Biudžetinė Seimo funkcija yra klasikinė ir – atsižvelgiant į esminę viešųjų finansų būklės įtaką valstybės funkcijų įgyvendinimui – viena svarbiausių demokratinės teisinės valstybės parlamento funkcijų. Konstitucijos 131 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybės biudžeto projektą Seimas svarsto ir įstatymu tvirtina iki naujųjų biudžetinių metų pradžios.

Rengti valstybės biudžeto projektą yra išimtinė Vyriausybės kompetencija: pagal Konstituciją Vyriausybė rengia valstybės biudžeto projektą ir ne vėliau kaip prieš 75 dienas iki biudžetinių metų pabaigos teikia jį Seimui (94 straipsnio 4 punktas, 130 straipsnis). Vyriausybė – ir tik ji – turi įgaliojimus valstybės biudžeto projekte numatyti, kiek lėšų ir iš kokių pajamų šaltinių turėtų būti gauta, kiek lėšų ir kokiems tikslams turėtų būti skirta, ir kt. (Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d. nutarimas). Visos planuojamos valstybės biudžeto pajamos ir išlaidos turėtų būti nurodomos pakankamai aiškiai ir konkrečiai įvardijant valstybės pajamų šaltinius ir numatomas iš jų gauti lėšų sumas, išlaidų įvairioms sritims finansuoti paskirtį, tikslas numatomų skirti lėšų sumas ir subjektus, kuriems jos turėtų būti skiriamos. Kitaip nebūtų sudarytos sąlygos įgyvendinti realią, veiksmingą parlamentinę valstybės biudžeto vykdymo priežiūrą.

Išimtinis įgaliojimas vykdyti valstybės biudžetą pagal Konstituciją turi Vyriausybė (94 straipsnio 4 punktas). Kaip pažymėta Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarime, Konstitucijos 94 straipsnio 4 punkto nuostata, kad Vyriausybė vykdo valstybės biudžetą, reiškia, jog Vyriausybė turi pareigą užtikrinti, kad į valstybės biudžetą būtų surinktos nustatytos pajamos ir kad šios lėšos būtų pervestos valstybės biudžeto įstatyme nurodytiems subjektams.

Kaip minėta, Vyriausybė, įgyvendindama savo įgaliojimus rengti valstybės biudžeto projektą, yra saistoma Konstitucijoje nustatyto reikalavimo pateikti jį Seimui ne vėliau kaip prieš 75 dienas iki biudžetinių metų pabaigos, t. y. ne vėliau kaip spalio 17 dieną, o Seimas yra įpareigotas šį projektą svarstyti ir įstatymu tvirtinti biudžetiniams metams iki naujųjų biudžetinių metų pradžios, t. y. ne vėliau kaip gruodžio 31 dieną. Šie Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtinti valstybės biudžeto projekto pateikimo Seimui ir tvirtinimo terminai žymi ribas, kurių Vyriausybė ir Seimas negali peržengti, bet jie anaipol nesuponuoja, kad valstybės biudžeto projektas būtų rengiamas, pateikiamas, svarstomas ir tvirtinamas tik prieš pat šių terminų pabaigą. Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucijos 64 straipsnio 1 dalį Seimo rudens sesija prasideda rugsėjo 10 dieną, taigi valstybės biudžeto projektas Seimui gali būti pateikiamas ir jį svarstyti Seimas gali pradėti gerokai anksčiau nei Konstitucijos 130 straipsnyje numatytą vėliausią jo pateikimo dieną.

Konstitucijos 132 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad jeigu valstybės biudžetas laiku nepatvirtinamas, jo išlaidos biudžetinių metų pradžioje kiekvieną mėnesį negali viršyti praėjusių metų valstybės biudžeto 1/12 išlaidų. Vadinas, pagal Konstituciją Seimui iki biudžetinių metų pradžios nepatvirtinus valstybės biudžeto, iš esmės būtų pratęstas praėjusių metų valstybės biudžeto įstatymo nuostatų taikymas. Kartu pabrėžtina, kad ši konstitucinė nuostata gali ir turi būti suprantama tik kaip numatanti tam tikrą išeitį tuo

atveju, jeigu Seimas, susiklosčius ypatingoms aplinkybėms, nepatvirtintų valstybės biudžeto Konstitucijos 131 straipsnio 1 dalyje nurodytu laiku, ir anaip tol negali būti aiškinama kaip leidžianti Seimui nepaisyti nustatyto termino.

Iš konstitucinės valstybės biudžeto sampratos, konstitucinio atsakingo valdymo principo kyla tai, kad valstybės biudžetas turi būti realus, jame numatytos pajamos ir išlaidos turi būti pagrįstos visuomenės ir valstybės reikmių bei galimybių įvertinimu. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad konstitucinis atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvas, būtinumas užtikrinti konstitucines asmens teises ir laisves bei apsaugoti kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes suponuoja Vyriausybės pareigą rengiant valstybės biudžeto projektą ir Seimo pareigą svarstant bei tvirtinant valstybės biudžetą atsižvelgti į Konstitucijoje įtvirtintas valstybės funkcijas, į esamą ekonominę ir socialinę padėtį, į visuomenės ir valstybės poreikius bei galimybes, į turimus ir numatomus gauti finansinius išteklius bei valstybės įsipareigojimus (*inter alia* tarptautinius), kitus svarbius veiksmus (Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d. nutarimas). Šiame kontekste paminėtina ir tai, kad pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį atsakingo valdymo principą, valstybės ekonomikos ir finansų politiką formuojančios ir vykdančios valstybės institucijos turi imtis visų įmanomų priemonių valstybės ekonomikos raidos tendencijoms prognozuoti ir galimam itin sunkių ekonominių, finansinių situacijų susidarymui pasirengti (Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad tai, ar valstybės biudžete lėšų tam tikroms reikmėms (tikslams) numatoma pakankamai, ar ne, yra valstybės biudžeto planavimo, valstybės ir visuomenės poreikių įvertinimo, jų subalansavimo su visuomenės ir valstybės galimybėmis, taigi socialinio ir ekonominio tikslingumo, o ne valstybės biudžeto įstatymo atitikties Konstitucijai klausimai (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai), tačiau ši oficialioji konstitucinė doktrininė nuostata negali būti aiškinama kaip apimanti ir tuos atvejus, kai valstybės biudžeto įstatymu nustatomas toks teisinis reguliavimas, kad iškart matyti, jog lėšų tam tikroms reikmėms (tikslams) numatoma akivaizdžiai nepakankamai arba išvis nenumatoma, kartu nenumatant kitų (alternatyvių) finansavimo šaltinių, kurie pagal Konstituciją atitinkamoms reikmėms gali būti numatyti, ir tai akivaizdžiai prieštarauja tautos gerovei, Lietuvos visuomenės ir valstybės interesams, akivaizdžiai paneigia Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes (Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo aktuose ne kartą konstatuota, kad Seimas yra saistomas ne tik Konstitucijos, bet ir savo paties priimtų įstatymų. Taigi svarstydamas ir tvirtindamas valstybės biudžeto projektą Seimas privalo vadovautis tais įstatymais, kurie suponuoja tam tikrą numatomų valstybės pajamų ir išlaidų dydį, t. y. mokesčių ir kitais įstatymais, sudarančiais prielaidas planuoti ir surinkti valstybės biudžeto pajamas, taip pat įvairiais įstatymais, lemiančiais valstybės finansinius įsipareigojimus ir atitinkamas planuojamas valstybės biudžeto išlaidas. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, išleisdamas įstatymą ar kitą teisės aktą, kuriam įgyvendinti reikalingos lėšos, turi numatyti tokiam įstatymui ar kitam teisės aktui įgyvendinti būtinas lėšas; pagal Konstituciją įstatymų leidėjas negali sukurti tokios teisinės situacijos, kai išleidžiamas įstatymas arba kitas teisės aktas, kuriam įgyvendinti reikia lėšų, bet tokių lėšų neskiriama arba jų skiriama nepakankamai (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. gruodžio 21 d., 2010 m. birželio 29 d. nutarimai).

Vyriausybė vykdo įstatymus (Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktas), tad akivaizdu, kad rengdama valstybės biudžeto projektą ji taip pat privalo vadovautis įstatymais, turinčiais

įtakos planuojamų valstybės pajamų ir išlaidų dydžiui. Kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarime, Vyriausybės parengtame valstybės biudžeto projekte turi būti numatytos lėšos, reikalingos įstatymams įgyvendinti.

Kadangi Vyriausybė, rengdama valstybės biudžeto projektą, ir Seimas, jį svarstydamas bei tvirtindamas, yra saistomi galiojančių įstatymų, turinčių įtakos planuojamų valstybės pajamų ir išlaidų dydžiui, ir kartu turi pareigą prognozuoti valstybės ekonomikos raidos tendencijas, įvertinti visuomenės ir valstybės poreikius bei galimybes, gali kilti būtinybė minėtus įstatymus atitinkamai pakeisti. Pažymėtina, kad jeigu tokių įstatymų pakeitimais būtų nustatomos pareigos ar apribojimai asmenims, turėtų būti paisoma konstitucinio reikalavimo numatyti tinkamą *vacatio legis*, t. y. turėtų būti paliekama pakankamai laiko iki tų pakeitimų įsigaliojimo (taikymo pradžios), kad suinteresuoti asmenys galėtų jiems tinkamai pasirengti. Šiame kontekste paminėtina, kad darant valstybės biudžeto pajamoms lemiamą įtaką turinčių mokesčių įstatymų pakeitimus (nustatant naujus mokesčius, juos didinant ir pan.) tai ypač svarbu, nes tinkama *vacatio legis* mokesčių teisės srityje yra svarbi garantija, kad asmenys (pirmiausia mokesčių mokėtojai) galėtų ne tik iš anksto susipažinti su naujais mokesčių įstatymų reikalavimais, bet ir prie jų priderinti savo turtinius interesus bei ekonominės veiklos perspektyvas. Taigi rengiant valstybės biudžeto projektą, taip pat jį svarstant, be kita ko, turėtų būti įvertinama ir tai, ar prieš jį tvirtinant Seime nėra būtina padaryti atitinkamus mokesčių, kitų įstatymų, turinčių įtakos valstybės pajamoms ir išlaidoms, pakeitimus, kurių įsigaliojimui būtų taikytinas konstitucinis tinkamos *vacatio legis* reikalavimas.

Visa tai suponuoja, kad, atsižvelgiant į konstitucinį atsakingo valdymo principą, valstybės biudžeto projektas turėtų būti pradedamas rengti tiek iš anksto, kad iškilus reikalui būtų įmanoma laiku priimti reikiamas minėtų įstatymų pataisas. Nuo šių reikalavimų galėtų būti nukrypta tik ypatingomis aplinkybėmis, jeigu tai būtų pateisinama svarbiu viešuoju interesu.

Negalima mažinti įstatymų numatytų išlaidų, kol tie įstatymai nepakeisti (Konstitucijos 131 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas

Rengiant, svarstant ir tvirtinant valstybės biudžeto projektą Vyriausybę ir Seimą taip pat saisto iš Konstitucijos 131 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto draudimo mažinti įstatymų numatytas išlaidas, kol tie įstatymai nepakeisti, bei iš tokių įstatymų konstitucinės sampratos kylantys reikalavimai.

Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarime aiškinant Konstitucijos 131 straipsnio 2 dalį *inter alia* konstatuota, kad:

– biudžetiniams metams planuojamos valstybės pajamos ir išlaidos gali būti numatytos tik įstatymu patvirtintame valstybės biudžete; nuostatos, jog negalima mažinti įstatymų numatytų išlaidų, kol tie įstatymai nepakeisti, negalima interpretuoti kaip leidžiančios nustatyti tokį tam tikrų reikmių finansavimą, kuris neatsispindėtų konkrečių metų valstybės biudžeto įstatyme;

– Konstitucijos 131 straipsnio 2 dalyje nurodyti įstatymai, numatantys tam tikras išlaidas, nėra įstatymai, atstojantys ar pakeičiantys valstybės biudžeto įstatymą; jais negalima reguliuoti santykių, kuriuos pagal Konstituciją galima reguliuoti tik valstybės biudžeto įstatymu; tai įstatymai, įpareigojantys užtikrinti valstybės biudžeto santykių įvairiais biudžetiniais metais perimamumą, finansavimo tęstinumą tuomet, kai tam tikriems (ypatingiems,

ilgalaikiams, strateginiams) visuomenės ir valstybės uždaviniams kryptingai spręsti lėšų reikia daugiau, negu galima skirti per vienus biudžetinius metus;

– Konstitucijos 131 straipsnio 2 dalyje nurodyti tam tikras išlaidas numatantys įstatymai yra ne taisyklė, bet išimtis; ne valstybės biudžeto įstatymais išlaidas galima numatyti tik konkrečiai apibrėžtam, visuotinai svarbiam tikslui pasiekti per įstatymo nustatytą laiką ir tik tada, kai šių reikmių negalima patenkinti per vienus biudžetinius metus, tačiau jais negali būti numatomos išlaidos valstybės nuolatinėms funkcijoms vykdyti, visuomenės kasdienėms reikmėms finansuoti.

Valstybės biudžeto procesas tais metais, kai įvyksta Seimo rinkimai

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas

<...> pagal Konstituciją Vyriausybės parengtą ir pateiktą valstybės biudžeto projektą Seimas svarsto ir tvirtina įstatymu iki naujųjų biudžetinių metų pradžios. Pažymėtina, kad pagal Konstituciją Seimo nariai yra renkami ketveriems metams (55 straipsnio 1 dalis); eiliniai Seimo rinkimai rengiami Seimo narių įgaliojimų pabaigos metais spalio mėnesio antrą sekmadienį (57 straipsnio (2004 m. liepos 13 d. redakcija) 1 dalis); nuo pirmojo naujai išrinkto Seimo posėdžio pradžios pradedamas skaičiuoti šio Seimo narių įgaliojimų laikas ir baigiasi anksčiau išrinktų Seimo narių įgaliojimų laikas (59 straipsnio 1 dalis); po Seimo rinkimų Vyriausybė grąžina savo įgaliojimus Respublikos Prezidentui (92 straipsnio 4 dalis), o vėliau, sudarius naują Vyriausybę, atsistatydina (101 straipsnio 3 dalies 4 punktas); nauja Vyriausybė gauna įgaliojimus veikti, kai Seimas pritaria jos programai (92 straipsnio 5 dalis); Vyriausybė solidariai atsako Seimui už bendrą Vyriausybės veiklą (96 straipsnio 1 dalis).

Taigi konstitucinis valstybės biudžeto proceso ir Seimo rinkimų laiko reguliavimas sudaro prielaidas tais metais, kai įvyksta Seimo rinkimai, į jau pradėtą valstybės biudžeto procesą įsitraukti ir naujai išrinktam Seimui bei jam atsakingai naujai Vyriausybei, kuri įgaliojimus veikti gauna Seimui pritarus jos programai.

<...>

Konstitucijos 67 straipsnio 14 punkto nuostatą, kad Seimas tvirtina valstybės biudžetą, 131 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad Seimas valstybės biudžeto projektą svarsto ir tvirtina įstatymu iki naujųjų biudžetinių metų pradžios, aiškinant kartu su 57 straipsnio (2004 m. liepos 13 d. redakcija) 1 dalies nuostata, kad eiliniai Seimo rinkimai rengiami Seimo narių įgaliojimų pabaigos metais spalio mėnesio antrą sekmadienį, pažymėtina, jog įstatymuose, Seimo statute turi būti nustatytas teisinis reguliavimas, kuriuo tais metais, kai yra išrenkamas naujas Seimas, jam būtų sudarytos sąlygos įgyvendinti savo konstitucinius įgaliojimus svarstyti ir tvirtinti valstybės biudžeto projektą, taip užtikrinant galimybę Seimo rinkimus laimėjusioms politinėms jėgoms realiai įgyvendinti savo programas, kurios teisinę reikšmę įgyja Seimo nutarimu patvirtinus Vyriausybės programą.

Iš Konstitucijos, *inter alia* jos 57 straipsnio (2004 m. liepos 13 d. redakcija) 1 dalies, 67 straipsnio 7 punkto, 92 straipsnio 5 dalies, 94 straipsnio 4 punkto, 131 straipsnio 1 dalies, kyla tai, kad ir naujai Vyriausybei teisiniu reguliavimu turėtų būti sudarytos sąlygos įgyvendinti savo konstitucinius įgaliojimus rengti valstybės biudžeto projektą.

<...> Vyriausybė, įgyvendindama savo išimtinę kompetenciją, valstybės biudžeto projektą turi pateikti Seimui ne vėliau kaip prieš 75 dienas iki biudžetinių metų pabaigos. Taigi gali susiklostyti ir tokia situacija, kad kitų metų valstybės biudžetas būtų parengtas ir patvirtintas iki naujos Seimo kadencijos pradžios (taigi ir iki įgaliojimų veikti suteikimo naujai Vyriausybei), tačiau ir šiuo atveju turėtų būti užtikrinta galimybė naujos kadencijos

Seimui ir jam atsakingai naujai Vyriausybei įgyvendinti savo konstitucinius įgaliojimus, susijusius su valstybės biudžeto rengimu, svarstymu ir tvirtinimu, taip užtikrinant galimybę Seimo rinkimus laimėjusioms politinėms jėgoms realiai įgyvendinti savo programas, kurios teisinę reikšmę įgyja Seimo nutarimu patvirtinus Vyriausybės programą.

Nukrypimai nuo konstitucinių reikalavimų valstybės biudžeto ir jo pajamoms bei išlaidoms įtakos turinčių įstatymų priėmimui ir įsigaliojimui valstybėje susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai; įstatymų leidėjo pareiga tvirtinant kitų metų valstybės biudžetą iš naujo įvertinti realią valstybės ekonominę, finansinę padėtį

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad ir Vyriausybė, pagal Konstituciją turinti įgaliojimus vykdyti valstybės biudžetą, ir Seimas, pagal Konstituciją valstybės biudžetą tvirtinantis įstatymu, negali nereaguoti į tokį esminį valstybės ekonominės ir finansinės būklės pakitimą, kai dėl ypatingų aplinkybių (ekonomikos krizės, gaivalinės nelaimės ir kt.) valstybėje susiklosčio itin sunki ekonominė, finansinė padėtis; savaime suprantama, kad valstybėje susiklosčius tokiai padėčiai gali būti nesurenkamos valstybės biudžeto (ir savivaldybių biudžetų) įstatyme numatytos pajamos, taigi negaunama ir reikiamų lėšų atitinkamoms valstybės biudžeto (ir savivaldybių biudžetų) įstatyme numatytoms reikmėms finansuoti (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas, 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas).

Pažymėtina, kad siekiu užtikrinti svarbų viešąjį interesą – garantuoti viešųjų finansų stabilumą, neleisti susidaryti pernelyg dideliui biudžeto deficitui valstybėje dėl ekonomikos krizės susiklosčius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai, – lemiančiu skubių ir veiksmingų sprendimų būtinybę, konstituciškai pateisinami galimi nukrypimai nuo reikalavimų, iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinių teisinės valstybės ir atsakingo valdymo principų, kylančių valstybės biudžeto ir jo pajamoms bei išlaidoms įtakos turinčių įstatymų priėmimui ir įsigaliojimui, *inter alia* reikalavimo įstatymų, turinčių įtakos valstybės pajamoms ir išlaidoms, pakeitimus priimti prieš Seimui tvirtinant valstybės biudžetą ir reikalavimo numatyti tinkamą *vacatio legis*.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad iš konstitucinio biudžetinių metų instituto įstatymų leidėjui kyla pareiga svarstant bei tvirtinant kitų metų valstybės biudžetą iš naujo įvertinti realią valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį ir spręsti, ar ji vis dar yra itin sunki, *inter alia* ar pajamų į valstybės biudžetą surinkimas vis dar yra taip sutrikęs, kad dėl to valstybė negali vykdyti prisiimtų įsipareigojimų (Konstitucinio Teismo 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2012 m. vasario 6 d. nutarimas). Vyriausybė, teikdama Seimui valstybės biudžeto projektą, privalo jame nurodytas pajamas bei asignavimus pagrįsti visuomenės ir valstybės reikmių bei galimybių įvertinimu; ši informacija turi būti vieša (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas). Tai, be kita ko, reiškia, kad visuomenei turi būti nurodomi konkretūs kriterijai, kuriais grindžiamas valstybės ekonominės, finansinės padėties įvertinimas, lemiantis valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų planavimą bei galimą poreikį atitinkamai keisti joms įtakos turinčius įstatymus, ypač nustatančius pareigas ar apribojimus asmenims.

Šiame kontekste pažymėtina, kad jeigu valstybėje susiklosčiusi itin sunki ekonominė, finansinė padėtis yra ilgalaikė ir trunka ne vienus metus, pagal Konstituciją netoleruotina, kad priimant valstybės biudžeto ir jo pajamoms bei išlaidoms įtakos turinčius įstatymus būtų nepaisoma minėtų jų priėmimui ir įsigaliojimui iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, tai teisinant būtinybe priimti skubius sprendimus siekiant suvaldyti ekonomikos krizės padarinius.

Konstitucinė pareiga mokėti mokesčius*Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas*

Pareiga mokėti mokesčius yra konstitucinė pareiga (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1997 m. liepos 10 d., 2006 m. sausio 24 d. nutarimai). Pažymėtina, kad įstatymu nustatant tokią pareigą turi būti paisoma Konstitucijos, *inter alia* konstitucinių teisingumo, proporcingumo, teisinio tikrumo, teisinio aiškumo, asmenų teisėtų lūkesčių apsaugos principų.

<...> asmenys, pagal Konstituciją privalantys mokėti įstatymu nustatytus mokesčius, turi teisę pagrįstai tikėtis, kad nustatant ar keičiant mokesčius bus paisoma konstitucinio teisinės valstybės principo, *inter alia* teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principų, kurie suponuoja valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo, kuriuo nustatomi mokesčiai, stabilumą, saugoti ir gerbti mokesčių mokėtojų teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius.

Iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų sričių finansavimo mažinimas valstybėje susidarius itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai*Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 5 d. nutarimas*

<...> konstituciniai teisinės valstybės, teisingumo, proporcingumo, lygiateisiškumo, taip pat socialinio solidarumo imperatyvai *inter alia* reiškia, kad ekonomikos, finansų krizės našta tolygiai ir proporcingai turėtų dalytis visa visuomenė (Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 6 d. nutarimas). Esant itin sunkiai ekonominei, finansinei padėčiai paprastai turėtų būti peržiūrimas ir mažinamas visų valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų biudžetinis finansavimas, taip pat įvairių iš valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų finansuojamų sričių finansavimas (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai).

Valstybės biudžeto samprata*Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 5 d. nutarimas*

Valstybės biudžetas yra valstybės pajamų ir išlaidų (asignavimų) planas tam tikram laikotarpiui, t. y. valstybės finansinis planas, kuriuo perskirstomos viešosios lėšos; teisine prasme valstybės biudžetas yra įstatymas, kuriuo biudžetiniams metams patvirtinamas valstybės pajamų ir išlaidų (asignavimų) planas (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas, 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas). Valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, turinčios veikti visos visuomenės interesais taip, kad būtų užtikrinta socialinė darna, biudžeto lėšos privalo būti skiriamos įvairioms valstybės funkcijoms vykdyti, viešosioms paslaugoms teikti (Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 16 d. nutarimas).

Mokesčiai; įstatymų leidėjo įgaliojimai nustatyti mokesčius, jų išimtis ir lengvatas*Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarimas*

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad mokesčiai yra esminė valstybės finansų sistemos dalis, jie sudaro pagrindinę valstybės biudžeto pajamų dalį (*inter alia* 2000 m. kovo 15 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai), yra viena pagrindinių valstybės gyvavimo sąlygų (1998 m. spalio 9 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai). Nustatant mokesčius siekiama gauti pajamų valstybės (savivaldybės) funkcijoms vykdyti, visuomenės ir valstybės viešiesiems poreikiams tenkinti (2003 m. lapkričio 17 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai). Nesumokėjus mokesčių arba sumokėjus juos ne laiku, valstybės (savivaldybės) biudžetas negauna pajamų, yra ribojamos valstybės (savivaldybės) galimybės vykdyti jai priskirtas funkcijas (1997 m. liepos 10 d., 2003 m. lapkričio 17 d., 2013 m. liepos 5 d. nutarimai). Mokesčiais reguliuojami valstybėje vykstantys ekonominiai, socialiniai procesai, skatinamos naudingos ūkinės

pastangos, paremiami ūkio plėtros prioritetai (2003 m. lapkričio 17 d. nutarimas). Mokesčių santykiai yra viešosios teisės reguliavimo dalykas; tai – valdingo pobūdžio teisiniai santykiai tarp mokesčio mokėtojų ir valstybės institucijų, šių priimti sprendimai (nurodymai) yra privalomi mokesčio mokėtojams (2003 m. lapkričio 17 d., 2010 m. vasario 12 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo aktuose taip pat pažymėta, kad mokesčiai yra įstatymu nustatyti privalomi, neatlygintiniai juridinių ir fizinių asmenų atitinkamo dydžio mokėjimai nustatyto laiku į valstybės (savivaldybės) biudžetą (*inter alia* 2006 m. sausio 24 d., 2015 m. balandžio 3 d. nutarimai). Valstybiniai mokesčiai ir kiti privalomi mokėjimai yra teisės subjektams nustatyta piniginė prievolė valstybei, pagal Konstituciją valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus gali nustatyti tik Seimas ir tik įstatymu, tai yra svarbi asmens teisių apsaugos garantija (2002 m. birželio 3 d., 2015 m. balandžio 3 d. nutarimai). Nustatydamas mokesčius, įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* konstitucinių teisingumo, protingumo, proporcingumo principų (2006 m. gruodžio 22 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas ne kartą konstatavo, kad tokie esminiai mokesčio elementai kaip mokesčio objektas, mokestinių santykių subjektai, jų teisės ir pareigos, mokesčio dydžiai (tarifai), mokėjimo terminai, išimtys ir lengvatos, baudos ir delspinigiai turi būti nustatomi įstatymu.

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad mokesčių išimčių ir lengvatų nustatymas yra socialinio ir ekonominio tikslingumo dalykas, kuris priklauso įstatymų leidėjo kompetencijai. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi diskreciją įstatymu nustatyti mokesčių išimtis ir lengvatas atsižvelgdamas į valstybės ir visuomenės išteklius, materialines ir finansines galimybes, ekonominės ir socialinės politikos prioritetus, paisydamas kitų svarbių veiksnių. Tai darydamas, jis negali pažeisti Konstitucijos normų ir principų.

<...>

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime minėta, kad tokie esminiai mokesčio elementai kaip mokesčio objektas, mokestinių santykių subjektai, jų teisės ir pareigos, mokesčio dydžiai (tarifai), mokėjimo terminai, išimtys ir lengvatos turi būti nustatomi įstatymu.

Vadinasi, visos apmokestinimo tam tikru mokesčiu sąlygos turi būti nustatytos įstatyme. Įstatyme, kuriame nustatytos mokesčio sąlygos, negali būti nuostatų, kuriomis mokesčius administruojančioms valstybės institucijoms būtų suteikta diskrecija, atsižvelgiant į tam tikras aplinkybes, *inter alia* mokesčio mokėtojo šeimos finansinę padėtį, jos mokumą, šeimoje augančių nepilnamečių vaikų skaičių ir kt., spręsti, ar konkretus mokesčio mokėtojas turi mokėti mokestį, ar yra nuo jo atleistas. Priešingu atveju, t. y. jeigu mokesčius administruojančios valstybės institucijos turėtų tokią diskreciją, būtų paneigta mokesčio, kaip įstatymu nustatyto privalomo, neatlygintinio juridinių ir fizinių asmenų mokėjimo nustatyto laiku į valstybės biudžetą, esmė.

Sprendimus dėl esminių turtinių valstybės įsipareigojimų priima Seimas (Konstitucijos 128 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 29 d. nutarimas

Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarime pažymėta, kad pagal Konstituciją Vyriausybė, rengdama valstybės biudžeto projektą, ir Seimas, jį svarstydamas bei tvirtindamas, privalo vadovautis įstatymais, kurie suponuoja tam tikrą numatomų valstybės pajamų ir išlaidų dydį, tarp jų įstatymais, lemiančiais valstybės finansinius įsipareigojimus.

Šiame kontekste pabrėžtina, kad pagal Konstitucijos 128 straipsnio 1 dalį sprendimus dėl esminių turtinių valstybės įsipareigojimų Vyriausybės siūlymu priima Seimas.

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 128 straipsnio 1 dalį, sprendimus, turinčius esminę įtaką valstybės biudžete numatomų valstybės išlaidų dydžiui, turi priimti ir įstatymuose įtvirtinti Seimas. Kitaip, jeigu sprendimai, lemiantys reikšmingą valstybės biudžeto išlaidų dalį, būtų įtvirtinti kitų valstybės institucijų teisės aktuose, atsirastų prielaidų susidaryti tokiai situacijai, kad Seimas, negalėdamas jų pakeisti, turėtų tvirtinti valstybės biudžetą, kurio turinio atitinkama reikšminga apimtimi jis pats negalėtų paveikti. Tai reikštų, kad Seimo galimybės veiksmingai vykdyti savo konstitucinę biudžetinę funkciją yra suvaržytos, jo vaidmuo formuojant valstybės biudžetą tėja formalus, ir nesiderintų su Seimo konstitucinių įgaliojimų valstybės finansų srityje paskirtimi ir esme.

Atsižvelgiant į tai, kad valstybės (savivaldybės) biudžeto lėšos, skiriamos iš jo išlaikomų įstaigų, per kurias įgyvendinamos įvairios valstybės funkcijos, darbuotojų darbui apmokėti, sudaro reikšmingą valstybės (savivaldybės) biudžeto išlaidų dalį, konstatuotina, kad šias išlaidas lemiantys valstybės finansiniai įsipareigojimai, susiję su šių darbuotojų darbo apmokėjimu, laikytini esminiais turtiniais valstybės įsipareigojimais, dėl kurių pagal Konstitucijos 128 straipsnio 1 dalį sprendimus Vyriausybės siūlymu turi priimti Seimas. Todėl iš šių lėšų finansuojamų įstaigų darbuotojų darbo apmokėjimo svarbiausi elementai, turintys esminę įtaką valstybės (savivaldybės) biudžeto išlaidų dydžiui, nustatytini įstatymu.

Seimo įgaliojimai prižiūrėti, kaip vykdomas valstybės biudžetas (Konstitucijos 67 straipsnio 14 punktas)

Konstitucinio Teismo 2019 m. gegužės 16 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 67 straipsnio 14 punkte nustatyta, kad Seimas *inter alia* prižiūri, kaip vykdomas valstybės biudžetas. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 13 d. nutarime konstatavo, jog ši Konstitucijos 67 straipsnio 14 punkto nuostata yra sukonkretinta Konstitucijos 94 straipsnio 4 punkte, kuriame *inter alia* nustatyta, kad Vyriausybė teikia Seimui biudžeto įvykdymo apyskaitą; taigi Seimas pagal Konstituciją turi įgaliojimus šią apyskaitą tvirtinti.

Pažymėtina, kad išimtiniais įgaliojimus vykdyti valstybės biudžetą pagal Konstituciją turi Vyriausybė (94 straipsnio 4 punktas). Kaip pažymėta Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarime, Konstitucijos 94 straipsnio 4 punkto nuostata, kad Vyriausybė vykdo valstybės biudžetą, reiškia, jog Vyriausybė turi pareigą užtikrinti, kad į valstybės biudžetą būtų surinktos nustatytos pajamos ir kad šios lėšos būtų pervestos valstybės biudžeto įstatyme nurodytiems subjektams. Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją Seimas vykdo parlamentinę Vyriausybės kontrolę (2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

Taigi Konstitucijos 67 straipsnio 14 punkte įtvirtintas Seimo įgaliojimas prižiūrėti, kaip vykdomas valstybės biudžetas, reiškia ne tik tai, kad Seimas pagal Konstitucijos 94 straipsnio 4 punktą tvirtina biudžeto įvykdymo apyskaitą, bet ir tai, kad Seimas prižiūri valstybės biudžeto vykdymą Konstitucijoje įtvirtintomis Vyriausybės parlamentinės kontrolės formomis.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Valstybės kontrolė yra ekonominės ir finansinės kontrolės institucija, prižiūrinti, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas; ji yra tiesiogiai atskaitinga Seimui, kuris atlieka jos parlamentinę kontrolę (1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas). Taigi Konstitucijos 67 straipsnio 14 punkte įtvirtintas Seimo įgaliojimas prižiūrėti, kaip vykdomas valstybės biudžetas, reiškia ir tai, kad Seimas prižiūri valstybės biudžeto vykdymą Konstitucijoje įtvirtintomis Valstybės kontrolės parlamentinės kontrolės formomis.

Pažymėtina ir tai, kad vykdydamas Konstitucijos 67 straipsnio 14 punkte įtvirtintą įgaliojimą prižiūrėti, kaip vykdomas valstybės biudžetas, Seimas, paisydamas Konstitucijos, *inter alia* joje įtvirtintų atsakingo valdymo, teisinės valstybės principų, gali vykdyti ir įstatymais įsteigtų Seimui atskaitingų institucijų, kurios yra savarankiškos valstybės biudžeto asignavimų valdytojos, parlamentinę kontrolę.

11.2. VALSTYBĖS TURTO VALDYMAS,
NAUDOJIMAS IR DISPONAVIMAS JUO.
LIETUVOS RESPUBLIKAI IŠIMTINE
NUOSAVYBĖS TEISE PRIKLAUSANTIS TURTAS

**Valstybės turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo konstituciniai pagrindai
(Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalis)**

Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimas

Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas.

<...>

Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostatų turinys aiškinamas sistemiskai, viso konstitucinio reguliavimo kontekste *inter alia* atsižvelgiant į: Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalį, pagal kurią nuosavybės teises saugo įstatymai; Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalį, kurioje nustatyta, kad Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva; to paties straipsnio 3 dalį, pagal kurią valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei; to paties straipsnio 4 dalį, kurioje įtvirtinta, kad įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę; Konstitucijos 47 straipsnio nuostatas, įtvirtinančias išimtinę valstybės nuosavybės teisę į tam tikrus objektus, taip pat tai, kokie objektai nuosavybės teise gali priklausyti užsienio subjektams; Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad Valstybės kontrolė prižiūri, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas.

Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostatos neatsiejamos nuo kitų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių tokias konstitucines vertybes kaip valstybės nepriklausomybė ir jos teritorijos vientisumas, valstybės saugumas, tautos gerovė, viešoji tvarka ir teisingumas. Jos neatsiejamos ir nuo Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių įvairius konstitucinius įpareigojimus valstybei: valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę (Konstitucijos 38 straipsnis); valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą (Konstitucijos 39 straipsnis); mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas (Konstitucijos 41 straipsnio 2 dalis); gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštesniosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas (Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalis); valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga (Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalis); tautinėms bendrijoms valstybė teikia paramą (Konstitucijos 45 straipsnio 2 dalis); valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais (Konstitucijos 52 straipsnis); valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus (Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalis); valstybė skatina visuomenės kūno kultūrą ir remia sportą (Konstitucijos 53 straipsnio 2 dalis); valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijų ir augalijos,

atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai (Konstitucijos 54 straipsnio 1 dalis); valstybė globoja ir aprūpina karius, kurie eidami karo tarnybą nustoja sveikatos, taip pat karo tarnybą einant žuvusių ar mirusių karių šeimas (Konstitucijos 146 straipsnio 1 dalis); valstybė aprūpina ir piliečius, kurie gindami Valstybę nustojo sveikatos, taip pat šeimas tų piliečių, kurie gindami Valstybę žuvo ar mirė (Konstitucijos 146 straipsnio 2 dalis), taip pat nuo kitų Konstitucijos nuostatų.

Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalis aiškintina atsižvelgiant ir į konstitucinį teisinę valstybės principą bei Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatą, kad valdžios galias riboja Konstitucija.

Nuosavybė įpareigoja (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d., 2002 m. kovo 14 d. nutarimai). Šis konstitucinis imperatyvas adresuotinas ne tik privačios nuosavybės teisės subjektams, bet ir valstybės bei savivaldybių institucijoms ir pareigūnams, turintiems įgaliojimus priimti sprendimus dėl valstybei nuosavybės teise priklausančio turto valdymo, naudojimo bei disponavimo juo. Vadinasi, negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį valstybei nuosavybės teise priklausančias turtas būtų valdomas, naudojamas, juo būtų disponuojama taip, kad būtų tenkinami tik vienos socialinės grupės ar atskirų asmenų interesai arba poreikiai ir šis turtas netarnautų viešajam interesui, visuomenės poreikiui, tautos gerovei. Ši gerovė negali būti suprantama vien materialine (ar finansine) prasme (Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d., 1999 m. spalio 6 d. nutarimai).

Valstybės turtas nėra savitiktis, jis turi duoti naudą visuomenei. Pabrėžtina valstybės nuosavybės socialinė funkcija. Valstybės institucijos, veikdamos visuomenės interesais, turi tarnauti bendram tautos gėriui. Pagal Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalį valstybės turtas turi būti valdomas ir naudojamas teisėtai; tai prižiūri Valstybės kontrolė.

Nagrinėjamos bylos kontekste pažymėtina, kad Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalies nuostata, jog nuosavybės teisės saugo įstatymai, reiškia ir tai, kad įstatymai turi saugoti visų savininkų nuosavybės teises, taigi ir valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, nuosavybės teisę.

Iš Konstitucijos preambulėje įtvirtinto atviros, darnios ir teisingos pilietinės visuomenės siekio, iš konstitucinio principo, kad nuosavybė įpareigoja, iš Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalies, pagal kurią nuosavybės teisės saugo įstatymai, iš Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymai, kitų Konstitucijos nuostatų išplaukia reikalavimas tausoti valstybės turtą, jo nešvaistyti. Jis turi būti tvarkomas racionaliai.

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymais nustatyti tokį valstybės turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo teisinį reguliavimą, kad šis turtas būtų naudojamas visuomenės poreikiams, tarnautų viešajam interesui, tautos gerovei. Nustatydamas tokį teisinį reguliavimą įstatymų leidėjas turi vadovautis Konstitucija ir nepažeisti nei valstybės, kaip nuosavybės teisės subjekto, nei kitų asmenų konstitucinių teisių.

Tai, kad pagal Konstituciją valstybės turtas turi būti tausojamas, nešvaistomas, anaip tol nereiškia, kad jis negali būti perduotas kitų subjektų nuosavybėn (išskyrus Lietuvos Respublikai išimtinę nuosavybės teise priklausančius nuosavybės teisės objektus).

Valstybei nuosavybės teise priklausančio turto perdavimas kitų subjektų nuosavybėn (įskaitant ir jo privatizavimą) konstituciškai pateisinamas tik tada, kai tuo galima duoti didesnę naudą visuomenei, kai tokiu perdavimu siekiama patenkinti svarbius, konstituciškai pagrįstus visuomenės poreikius/interesus. Toks perdavimas – ir atlygintinis, ir

neatlygintinis – konstituciškai būtų nepateisinamas, jeigu juo būtų daroma akivaizdi žala visuomenei, pažeidžiamos kitų asmenų teisės.

Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostata, kad valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas, reiškia, kad valstybei nuosavybės teise priklausančio turto perdavimas kitų subjektų nuosavybėn turi būti grindžiamas įstatymu, kad įstatymuose turi būti *inter alia* nustatytos valstybės institucijos, turinčios teisę priimti sprendimus dėl valstybei nuosavybės teise priklausančio turto perdavimo kitų subjektų nuosavybėn, ir šių institucijų įgaliojimai perduoti minėtą turtą, taip pat šio turto perdavimo sąlygos ir tvarka. Negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį valstybei nuosavybės teise priklausančias turtas būtų perduotas kitų subjektų nuosavybėn tam, kad būtų tenkinami tik vienos socialinės grupės ar atskirų asmenų interesai arba poreikiai, jei tai neatitinka visuomenės poreikio, viešojo intereso, netarnauja tautos gerovei. Kita vertus, valstybės turto perdavimo kitų subjektų nuosavybėn teisinis reguliavimas negali būti toks, kad valstybės institucijų teisės disponuoti šiuo turtu ribojimas kliudytų vykdyti joms nustatytas funkcijas.

Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos ir atsižvelgdamas į įvairius veiksnius, gali nustatyti perduodamo kitų subjektų nuosavybėn turto režimą (naudojimo sąlygas ir tvarką), idant ir toliau būtų užtikrinami visuomenės interesai, tautos gerovė, būtų įgyvendinamos Konstitucijoje įtvirtintos vertybės.

Minėta, kad iš Konstitucijos išplaukia reikalavimas tausoti valstybės turtą, jo nešvaistyti ir jį racionaliai tvarkyti.

Pažymėtina, kad galimos ir tokios situacijos, kai valstybė dėl vienokių ar kitokių priežasčių laikinai faktiškai valdo ir naudoja tokį turtą, kuris jai nuosavybės teise nepriklauso.

Taigi objektyviai susiklosčius tokiai situacijai, kai valstybė laikinai faktiškai valdo ir naudoja jai nuosavybės teise nepriklausantį turtą, šis turtas taip pat turi būti valdomas ir naudojamas paisant tų pačių konstitucinių reikalavimų, kaip ir valdant ir naudojant valstybei nuosavybės teise priklausančią turtą, – jis taip pat turi būti tausojamas, nešvaistomas, racionaliai tvarkomas.

Šis konstitucinis imperatyvas taikytinas ir tam valstybės laikinai faktiškai valdomam ir naudojamam turtui, kuris buvo okupacinės valdžios neteisėtai nacionalizuotas ar kitais neteisėtais būdais nusavintas ir į kurį pagal įstatymą gali būti atkuriamos nuosavybės teisės.

Išimtinė Lietuvos Respublikos nuosavybės teisė; valstybinės reikšmės kultūros objektai; nacionalinės reikšmės kultūros vertybių suvalstybinimas (Konstitucijos 47 straipsnio (2003 m. sausio 23 d. redakcija) 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas

Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostata, kad valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas, aiškintina ir Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalies nuostatos, kad Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise priklauso žemės gelmės, taip pat valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai, keliai, istorijos, archeologijos ir kultūros objektai, kontekste.

Pažymėtina, kad nors Konstitucijos 47 straipsnis ne kartą buvo keičiamas, minėta nuostata Konstitucijoje buvo visą laiką (Konstitucijos 47 straipsnio 3 dalis (1992 m. spalio 25 d. redakcija), Konstitucijos 47 straipsnio 4 dalis (1996 m. birželio 20 d. redakcija), šiuo metu galiojanti Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalis (2003 m. sausio 23 d. redakcija)), ji nebuvo keičiama.

<...> atsižvelgiant į kultūros konstitucinę sampratą (apimančią <...> labai įvairias Tautos ir atskirų bendruomenių turimas bei puoselėtinas vertybes), Konstitucijos 47 straipsnio

1 dalyje vartojama valstybinės reikšmės kultūros objektų sąvoka yra bendrinė, ji apima ir šioje dalyje minimus valstybinės reikšmės istorijos bei archeologijos objektus, tačiau jais neapsiriboja; ji yra kur kas platesnė. Ši sąvoka apima labai įvairų turtą – ir nekilnojamąjį, ir kilnojamąjį, priskirtiną kultūros paveldui ir nustatytą tvarka pripažintą turinčiu valstybinę reikšmę. Beje, kiti Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalyje nurodyti objektai (pavyzdžiui, valstybinės reikšmės parkai) taip pat gali būti ir valstybinės reikšmės kultūros objektai.

Kultūra (šią sąvoką vartojant konstitucine prasme) visuomet yra susijusi su vertybėmis. Konstitucija nesudaro prielaidų kiekvieną kultūros objektą, priskirtiną kultūros paveldui, tegul ir išties vertingą, pripažinti turinčiu valstybinę reikšmę. Turinčiais valstybinę reikšmę gali būti pripažinti ne bet kokie kultūros objektai, priskirtini kultūros paveldui, o tik tie, kurių išliekamoji vertė, svarba yra tokia didelė, būtinumas juos išsaugoti ateities kartoms yra toks primygtinis, kad nepripažinus jų turinčiais valstybinę reikšmę kultūrų grėsmė jų išsaugojimui, būtų neužtikrintas jų prieinamumas visuomenei.

Pažymėtina, kad kultūros objektų pripažinimas turinčiais valstybinę reikšmę suponuoja santykių, susijusių su tokių kultūros objektų priežiūra, apsauga ir naudojimu, ypatingą teisinį reguliavimą. Atsižvelgiant į minėtų kultūros objektų ypatingą išliekamąją vertę, svarbą, būtinybę juos išsaugoti ateities kartoms, minėtiems kultūros objektams, palyginti su kitais objektais, įstatymu turi būti nustatytas specialus, ypatingas teisinis režimas.

<...> Konstitucijoje yra įtvirtinta kultūros vertybių prieinamumo laisvė – kiekvieno žmogaus laisvė naudotis sukurtais kultūros vertybėmis. Todėl valstybinės reikšmės kultūros objektams nustatytas teisinis režimas turi būti toks, kad būtų užtikrintas minėtų kultūros objektų prieinamumas visuomenei, kartu nepakenkiant patiems šiems kultūros objektams, nepaneigiant kitų konstitucinių vertybių.

Įstatymu nustatytas valstybinės reikšmės kultūros objektų teisinis režimas gali apimti *inter alia* įvairius su šių kultūros objektų valdymu, naudojimu, disponavimu susijusius draudimus, įpareigojimus, kitokius apribojimus ar suvaržymus. Atsižvelgiant į atitinkamų kultūros objektų pobūdį (*inter alia* į tai, ar atitinkami kultūros objektai yra nekilnojamas, ar kilnojamas turtas), savybes, kitus veiksnius, šis teisinis režimas gali būti diferencijuojamas.

Valstybė (atitinkamos jos institucijos, pareigūnai) turi pareigą kontroliuoti, kaip minėto teisinio režimo yra laikomasi.

Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalies nuostata, kad Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise priklauso žemės gelmės, taip pat valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai, keliai, istorijos, archeologijos ir kultūros objektai, reiškia, kad nurodyti objektai nuosavybės teise gali priklausyti tik valstybei, išskyrus iš pačios Konstitucijos kylančias išimtis. Valstybė (jos institucijos, pareigūnai) negali priimti jokių sprendimų, kuriais remiantis minėti objektai iš valstybės nuosavybės pereitų kitų subjektų nuosavybėn (išskyrus tuos atvejus, kai pati Konstitucija tai leidžia).

<...>

<...> Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalies nuostata, kad Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise priklauso žemės gelmės, taip pat valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai, keliai, istorijos, archeologijos ir kultūros objektai, aiškintina ir Konstitucijos 23 straipsnio kontekste. <...>

Konstitucija, įtvirtinanti žmogaus teises bei laisves (*inter alia* kultūros laisvę bei nuosavybės teisę) ir pripažįstanti jų prigimtinį pobūdį, toleruoja net ir didžiausią išliekamąją vertę, neabejotiną valstybinę, nacionalinę reikšmę turinčių kultūros objektų priklausymą nuosavybės teise ne vien valstybei, bet ir kitiems subjektams, – aišku, jeigu tie kiti subjektai atitinkamus kultūros objektus įgijo teisėtai.

Būdai, kuriais minėti valstybinės reikšmės kultūros objektai (kaip ir įvairūs kiti Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalyje nurodyti objektai, išskyrus žemės gelmes) gali patekti ne valstybės, bet kitų asmenų nuosavybėn, yra labai įvairūs. Asmuo (kūrėjas) gali juos sukurti pats ir tapti jų savininku. Asmuo gali tokius kultūros objektus pagal sandorius įgyti iš kito asmens – teisėto savininko; beje, kita tokio sandorio šalis gali ir nepriklausyti Lietuvos Respublikos jurisdikcijai. Paminėtina ir tai, kad Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo buvo pradėtas (ir dar nėra baigtas) restitucijos procesas – ankstesniems savininkams yra grąžinamas okupacinės valdžios nacionalizuotas ir kitais neteisėtais būdais nusavintas išlikęs nekilnojamasis turtas; taigi galimi atvejai, kai ankstesniems savininkams grąžinamas ir toks turtas (pavyzdžiui, statiniai), kuris priskirtinas valstybinės reikšmės kultūros objektams. Galimos ir tokios situacijos, kai tam tikras turtas, kuris nuosavybės teise teisėtai priklauso ne valstybei, bet kitam juridiniam asmeniui arba fiziniam asmeniui, dėl savo itin didelės išliekamosios vertės, svarbos būsimosioms kartoms yra nustatytą tvarka paskelbiamas valstybinės reikšmės kultūros objektu arba bus tokiu objektu paskelbtas ateityje. Visais šiais, taip pat kitais atvejais, kai valstybinės reikšmės kultūros objektai nuosavybės teise priklauso ne valstybei, bet kitiems asmenims, valstybė (jos institucijos, pareigūnai) pagal Konstituciją privalo tai toleruoti. Antraip būtų nusižengta atviros, teisingos, darnios visuomenės konstituciniam imperatyvui, galėtų būti pažeistos žmogaus prigimtinių teisės ir laisvės, kitos Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės.

Kita vertus, Konstitucijoje yra įtvirtintas ir ekspropriacijos (*eminent domain*) institutas. Pagal Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalį nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama. Konstitucinis Teismas, valstybinės reikšmės kultūros objektų nuosavybės problemos kontekste aiškindamas Konstitucijos 47 straipsnio 4 dalį (1996 m. birželio 20 d. redakcija), kurios tekstas sutampa su šiuo metu galiojančios Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalies (2003 m. sausio 23 d. redakcija) tekstu, yra konstatavęs: Konstitucija neatmeta galimybės atskirus kultūros objektus paversti valstybės nuosavybe; tai priklausytų nuo atitinkamų objektų visuomeninio reikšmingumo, vertingumo, būtinumo užtikrinti jų išlikimą bei išsaugojimą ateities kartoms; toks kultūros vertybių suvalstybinimas galėtų būti vykdomas tik laikantis Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalies reikalavimų (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 16 d. nutarimas). Pabrėžtina, kad kultūros objektų suvalstybinimas yra įmanomas tik prieš tai juos nustatytą tvarka pripažinus turinčiais valstybinę reikšmę. Pažymėtina, kad toks valstybinės reikšmės kultūros objektų, nuosavybės teise priklausančių ne valstybei, bet kitiems subjektams, suvalstybinimas laikytinas išimtinė priemone.

<...>

Atsižvelgiant į valstybinės reikšmės kultūros objektų ypatingą išliekamąją vertę, svarbą, būtinybę juos išsaugoti ateities kartoms, valstybė yra konstituciškai įpareigota rūpintis šiais objektais ir juos apsaugoti. Pažymėtina, kad Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalies nuostata, jog valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga, suponuoja, jog tai, kad tam tikri valstybinės reikšmės kultūros objektai (kaip ir įvairūs kiti Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalyje nurodyti objektai, išskyrus žemės gelmes) nuosavybės teise priklauso ne valstybei, bet kitiems asmenims, neatleidžia valstybės nuo pareigos užtikrinti jų apsaugą ir rūpintis jais.

Šiame kontekste pabrėžtina, kad konstitucinis valstybinės reikšmės kultūros objektų statusas suponuoja valstybės pareigą tvarkyti valstybinės reikšmės kultūros objektų apskaitą, *inter alia* įstatymų leidėjo pareigą įstatymu nustatyti valstybinės reikšmės kultūros objektų sąrašą, atskirai pažymint, kurie valstybinės reikšmės kultūros objektai nuosavybės teise priklauso valstybei, o kurie – kitiems savininkams. Šį sąrašą, jeigu reikia, būtina nustatytą tvarka

atnaujinti, atsižvelgiant į tai, ar tam tikrame visuomenės ir valstybės raidos etape nėra poreikio į šį sąrašą įtraukti dar ir kitus kultūros objektus (ir (arba) poreikio tam tikrus kultūros objektus iš minėto sąrašo išbraukti). Pabrėžtina, kad valstybinės reikšmės kultūros objektų įtraukimas į minėtą sąrašą negali priklausyti nuo to, ar atitinkami kultūros objektai nuosavybės teise priklauso valstybei, ar kitiems juridiniams asmenims, ar fiziniams asmenims. Taip pat pabrėžtina, kad valstybinės reikšmės pripažinimas tam tikriems kultūros objektams, nuosavybės teise priklausančiams ne valstybei, bet kitiems asmenims, nereiškia jų suvalstybinimo.

<...>

Aptartieji iš Konstitucijos kylantys reikalavimai dėl valstybinės reikšmės kultūros objektų apskaitos bei valstybės pareigos rūpintis valstybinės reikšmės kultūros objektais, užtikrinti jų apsaugą (nepriklausomai nuo to, ar minėti kultūros objektai nuosavybės teise priklauso valstybei, ar kitiems juridiniams asmenims, ar fiziniams asmenims) yra *mutatis mutandis* taikytini ir kitiems Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalyje nurodytiems objektams.

<...>

Valstybė (jos atitinkamos institucijos, pareigūnai), pagal Konstituciją turėdama įgaliojimus kontroliuoti, kaip yra laikomasi valstybinės reikšmės kultūros objektams nustatyto teisinio režimo, turi įgaliojimus kontroliuoti ir tai, kaip minėto teisinio režimo laikosi ir tie savininkai, kuriems šie objektai priklauso privačios nuosavybės teise, ir valstybės bei savivaldybių institucijos, kurios šiuos objektus valdo patikėjimo arba kita (ne nuosavybės) teise.

<...>

<...> savivaldybėms perduotos kultūros rėmimo ir apsaugos funkcijos vykdymo (nustatyta apimtimi) materialųjį pagrindą sudaro šiai funkcijai vykdyti reikalingas savivaldybėms nuosavybės teise priklausantis turtas bei valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas, patikėjimo arba kita (ne nuosavybės) teise valdomas savivaldybių.

Pažymėtina, kad tam tikrai savivaldybei nuosavybės teise priklausantis turtas arba turtas, kuris nuosavybės teise priklauso valstybei, bet yra patikėjimo teise valdomas savivaldybės, gali būti valstybinės reikšmės kultūros objektas arba gali tokiu kultūros objektu tapti (būti pripažintas) ateityje. Tokie kultūros objektai turi būti įtraukti į įstatymu patvirtintą valstybinės reikšmės kultūros objektų sąrašą, tokiems kultūros objektams taikytinas valstybinės reikšmės kultūros objektams įstatymu nustatytas teisinis režimas, galintis apimti *inter alia* įvairius su šių kultūros objektų valdymu, naudojimu, disponavimu susijusius dardimus, įpareigojimus, kitokius apribojimus ar suvaržymus.

Pabrėžtina, kad savivaldybėms nuosavybės teise priklausančios valstybinės reikšmės kultūros objektai, siekiant veiksmingiau užtikrinti Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą kultūros rėmimo ir apsaugos funkciją, gali būti, paisant Konstitucijos, suvalstybinti.

Išimtinė Lietuvos Respublikos nuosavybės teisė (valstybinės reikšmės gamtos objektai) (Konstitucijos 47 straipsnio (1996 m. birželio 20 d. redakcija) 4 dalis, 47 straipsnio (2003 m. sausio 23 d. redakcija) 1 dalis) (taip pat žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.2. Pilietinės (asmens) teisės ir laisvės, 2.2.5. Nuosavybės teisė, 2.2.5.3. Ypatingi nuosavybės teisės objektai ir 2.4. Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, 2.4.2. Socialinės teisės, 2.4.2.3. Teisė į sveiką aplinką)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 47 straipsnio 4 dalį (1996 m. birželio 20 d. redakcija), Konstitucijos 47 straipsnio 1 dalį (2003 m. sausio 23 d. redakcija) *inter alia* valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai priklauso Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise.

Ši konstitucinė nuostata reiškia, kad nurodyti objektai nuosavybės teise gali priklausyti tik valstybei, išskyrus iš pačios Konstitucijos kylančias išimtis; valstybė (jos institucijos, pareigūnai) negali priimti jokių sprendimų, kuriais remiantis minėti objektai iš valstybės nuosavybės pereitų kitų subjektų nuosavybėn, išskyrus tuos atvejus, kai pati Konstitucija tai leidžia (Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas).

Kita vertus, tai, kad tam tikri valstybinės reikšmės objektai Konstitucijoje yra traktuojami kaip išimtinė nuosavybės teise priklausančios Lietuvos Respublikai, anaipol nereiškia, kad atitinkami objektai, priklausę nuosavybės teise tam tikriems asmenims ir vėliau pripažinti turinčiais valstybinę reikšmę, būtinai turi būti paimti valstybės nuosavybėn. Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalį nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama.

Pabrėžtina, kad ne kiekvienas objektas (*inter alia* gamtos objektas), kuris nuosavybės teise priklauso valstybei, yra traktuotinas kaip turintis valstybinę reikšmę. Taip pat pažymėtina, kad vidaus vandenimis, miškais, parkais, turinčiais valstybinę reikšmę, taigi ir priklausančiais valstybei išimtinė nuosavybės teise, galima pripažinti ne bet kokius vidaus vandenis, miškus, parkus, o tik tuos, kurių išliekamoji vertė yra tokia didelė, būtinumas juos išsaugoti ateities kartoms yra toks primygtinis, kad nepripažinus jų turinčiais valstybinę reikšmę kiltų grėsmė jų išsaugojimui.

Atsižvelgiant į valstybinės reikšmės vidaus vandenų, miškų, parkų ypatingą išliekamąją vertę, būtinybę juos išsaugoti ateities kartoms, valstybė yra konstituciškai įpareigota rūpintis šiais objektais ir juos išsaugoti.

Žemės, miškų, parkų, vandens telkinių, taip pat ir esančių ypač vertingose vietovėse, pripažinimas turinčiais valstybinę reikšmę suponuoja santykių, susijusių su tokių objektų priežiūra, apsauga ir naudojimu, ypatingą teisinį reguliavimą. Atsižvelgiant į minėtų objektų ypatingą išliekamąją vertę, svarbą, būtinybę juos išsaugoti ateities kartoms, tokiems objektams, palyginti su kitais objektais, įstatymu gali būti nustatytas specialus, ypatingas teisinis režimas.

Valstybei nuosavybės teise priklausančių gamtos objektų, esančių ypač vertingose vietovėse, apsauga (Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalis, 54 straipsnio 1 dalis, 128 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas

Iš Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas, Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo, konstitucinio principo, kad nuosavybė įpareigoja, Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalies, pagal kurią nuosavybės teises saugo įstatymai, kitų Konstitucijos nuostatų kyla reikalavimas tausti valstybės turtą, jo nešvaistyti. Valstybės turtas turi būti tvarkomas racionaliai.

Minėtus konstitucinius imperatyvus susiejus su Konstitucijos 54 straipsnyje įtvirtinta valstybės pareiga rūpintis natūralios gamtinės aplinkos, atskirų gamtos objektų, ypač vertingų vietovių apsauga konstatuotina, kad jei gamtos objektai, esantys ypač vertingose vietovėse, nuosavybės teise priklauso valstybei, – nesvarbu, ar jie pripažinti valstybinės reikšmės objektais, ar ne, – jie gali būti perleisti kitų asmenų nuosavybėn tik tuo atveju (ir tik taip), kai tai yra konstituciškai pagrįsta. Paminėtina, kad tokio konstitucinio pagrindimo stokotų *inter alia* toks teisinis reguliavimas, kai valstybei nuosavybės teise priklausančios ypač vertingose vietovėse esantys žemė, miškai, parkai, vandens telkiniai gali būti perduoti kuriems nors subjektams nuosavybėn neatlygintinai arba už nepagrįstai mažą kainą, taip

pat toks teisinis reguliavimas, kai valstybei nuosavybės teise priklausantys ypač vertingose vietovėse esantys žemė, miškai, parkai, vandens telkiniai gali būti perleisti kitų asmenų nuosavybėn atkuriant jiems nuosavybės teisės ekvivalentinę natūrą, t. y. asmeniui, neturėjusiam nuosavybės teisės į ypač vertingose vietovėse esantį objektą, – žemę, mišką, parką, vandens telkinį, perduodant nuosavybėn natūra būtent šį objektą.

Iš Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad nuosavybės teisės saugo įstatymai, 128 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas, 54 straipsnio nuostatos, kad valstybė privalo rūpintis natūralios gamtinės aplinkos, atskirų gamtos objektų, ypač vertingų vietovių apsauga, iš kitų Konstitucijos nuostatų darytina išvada, kad atitinkamos apsaugos priemonės, įskaitant visus nuosavybės teisės bei ūkinės veiklos laisvės ribojimus, draudimus, turi būti nustatytos įstatymu.

Valstybės turto valdymas, naudojimas ir disponavimas juo

Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas

Pagal Konstituciją valstybė yra nuosavybės teisės subjektas (Konstitucinio Teismo 2002 m. gegužės 27 d., 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimai). Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad valstybė yra visos visuomenės organizacija. Valstybė, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visos visuomenės interesais (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

Valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas turi būti tvarkomas taip, kad tarnautų bendrai tautos gerovei, visos visuomenės interesui; valstybės turtas yra viena iš priemonių viešajam interesui, socialinei darnai užtikrinti; valstybinės valdžios institucijos, kitos valstybės institucijos, turinčios įgaliojimus priimti sprendimus dėl valstybei nuosavybės teise priklausančio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo, pačios nėra šio turto savininkės – jis priklauso visai valstybei; todėl visos valstybės institucijos, turinčios įgaliojimus priimti sprendimus dėl valstybei nuosavybės teise priklausančio turto valdymo, naudojimo bei disponavimo juo, privalo laikytis Konstitucijos normų ir principų (Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad valstybės institucijos, priimdamos sprendimus dėl valstybei nuosavybės teise priklausančio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo, privalo laikytis Konstitucijos normų ir principų ir jokiomis aplinkybėmis negali veikti *ultra vires*, t. y. viršydamos savo įgaliojimus. Valstybės institucijų ar pareigūnų veikimas *ultra vires* negali būti be išlygų tapatinamas su pačios valstybės veikimu. <...> jeigu valstybės pareigūnai, veikdami *ultra vires*, padaro nusikaltimą, tai nereiškia, kad tokia jų nusikalstama veika gali būti tapatinama su pačios valstybės veikimu (neveikimu) ir valstybė, kaip savininkė, negali susigrąžinti dėl valstybės pareigūno padaryto nusikaltimo prarasto turto.

Valstybės turto valdymas, naudojimas ir disponavimas juo (*inter alia* investavimas) (Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas

Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas. Tai aiškindamas Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad valstybei nuosavybės teise priklausančio turto perdavimas kitų subjektų nuosavybėn turi būti grindžiamas įstatymu, kad įstatymuose turi būti *inter alia* nustatytos valstybės institucijos, turinčios teisę priimti sprendimus dėl valstybei nuosavybės teise priklausančio turto perdavimo kitų subjektų nuosavybėn, ir šių institucijų įgaliojimai perduoti

minėtą turtą, taip pat šio turto perdavimo sąlygos ir tvarka (Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d., 2005 m. liepos 8 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2007 m. gegužės 23 d., 2007 m. lapkričio 23 d. nutarimai). Tai taikytina ir Vyriausybei, kuri neturi diskrecijos spręsti dėl kurio nors atitinkamus santykius reguliuojančio įstatymo nuostatų netaikymo, jeigu tam tikros to įstatymo nuostatos netaikymas nėra *expressis verbis* numatytas įstatymuose (Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 23 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostata „valstybei nuosavybės teise priklausančio turto perdavimas kitų subjektų nuosavybėn turi būti grindžiamas įstatymu“ negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą visi valstybei nuosavybės teise priklausančio turto perdavimo kitų subjektų nuosavybėn santykiai turi būti reguliuojami tik įstatymu – Vyriausybė, kiti teisėkūros subjektai pagal savo kompetenciją šiuos santykius gali reguliuoti ir poįstatyminiais teisės aktais, kurie yra grindžiami įstatymu ir nekonkuruoja su juo (Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 23 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalį, yra konstatavęs ir tai, kad valstybės turtas nėra savitikslis, bet turi duoti naudą visuomenei ir turi būti tausojamas, nešvaistomas, racionaliai tvarkomas; įstatymai turi saugoti visų savininkų nuosavybės teises, taigi ir valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, nuosavybės teises; pagal Konstituciją neleidžiamas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį valstybei nuosavybės teise priklausančiam turtui būtų valdomas, naudojamas, juo būtų disponuojama taip, kad būtų tenkinami tik vienos socialinės grupės ar atskirų asmenų interesai arba poreikiai ir šis turtas netarnautų viešajam interesui, visuomenės poreikiui, tautos gerovei (kuri negali būti suprantama vien materialine, finansine prasme) (Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d., 2005 m. liepos 8 d., 2007 m. liepos 5 d., 2007 m. lapkričio 23 d., 2008 m. kovo 20 d. nutarimai). Šie konstituciniai imperatyvai taikytini ir valstybės turto investavimo atvejais.

<...> pagal Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalį valstybės turto investavimas turi būti grindžiamas įstatymu, kuriame turi būti įtvirtinta: valstybės turto investavimo kriterijai, sąlygos, taip pat subjektai, turintys teisę priimti sprendimus dėl valstybės turto investavimo. Valstybės turto investavimo kriterijų nustatymas nėra savitikslis – turi būti nustatyti tokie kriterijai, kurie užtikrintų viešąjį interesą, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 128 straipsnio 2 dalies, kylančių imperatyvų laikymąsi. Įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokius valstybės turto investavimo kriterijus, kurie *inter alia* leistų diferencijuoti valstybės turto investavimą atsižvelgiant į investuojamo turto specifiką ir reikšmę bendrai tautos gerovei bei kitas konstituciškai reikšmingas aplinkybes. Tai, kad valstybės turto investavimo kriterijai, sąlygos, subjektai, turintys teisę priimti sprendimus dėl valstybės turto investavimo, turi būti nustatyti tik įstatymu, nereiškia, kad Vyriausybė, kiti teisėkūros subjektai pagal savo kompetenciją valstybės turto santykių negali reguliuoti ir poįstatyminiais teisės aktais (pavyzdžiui, nustatyti valstybės turto investavimo tvarką, procedūras), kurie yra grindžiami įstatymu ir nekonkuruoja su juo. Įstatymų leidėjas gali nustatyti įvairius valstybės turto investavimo būdus. Konstitucija nedraudžia nustatyti ir tokio valstybės turto investavimo būdo, kai valstybės turtas yra investuojamas kartu su kitais asmenimis (asmeniu), *inter alia* su privačiu asmeniu. Valstybė pasirinkdama valstybės turto investavimo būdus turi atsižvelgti į tai, ar pasirinkus tam tikrą būdą bus patenkinti svarbūs konstituciškai pagrįsti visuomenės poreikiai ir interesai. Valstybės turto investavimas konstituciškai būtų nepateisinamas, jei juo būtų akivaizdžiai daroma žala visuomenei arba būtų pažeidžiamos kitų asmenų teisės. Įstatymų leidėjas, reguliuodamas valstybės turto investavimo santykius, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad nebūtų pažeistas iš Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalies kylantis

imperatyvas užtikrinti sąžiningą konkurenciją arba sudarytos prielaidos piktnaudžiauti investuojant valstybės turtą ir valdant valstybės investuotą turtą.

Valstybės (savivaldybės) turto privatizavimas

Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 24 d. nutarimas

<...> sudarant valstybei (savivaldybei) priklausančio privatizavimo objekto pirkimo–pardavimo sutartį joje turi būti numatytos tokios šios sutarties sąlygos, sutarties vykdymo užtikrinimo priemonės, kurios leistų garantuoti veiksmingą ir racionalų, teikiantį naudą visuomenei privatizavimo procesą, užtikrintų lygiateisiškumo, nuosavybės neliečiamumo, proporcingumo ir teisėtų lūkesčių apsaugos principų laikymąsi.

Valstybės turto perdavimas kitų subjektų nuosavybėn (*inter alia* privatizavimas)

Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 2 d. nutarimas

Pagal Konstituciją valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, turi užtikrinti, kad valstybės turtas būtų tvarkomas taip, kad jo tvarkymas neprieštarautų Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtintam reikalavimui ūkinę veiklą reguliuoti taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei (Konstitucinio Teismo 1996 m. sausio 24 d., 2009 m. kovo 2 d. nutarimai).

<...>

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad neleidžiamas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas būtų perduotas kitų subjektų nuosavybėn tam, kad būtų tenkinami tik vienos socialinės grupės ar atskirų asmenų interesai arba poreikiai, jeigu tai neatitinka viešojo intereso, visuomenės poreikių, netarnauja tautos gerovei (Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d., 2005 m. liepos 8 d., 2007 m. liepos 5 d., 2007 m. lapkričio 23 d., 2008 m. kovo 20 d. nutarimai).

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne kartą konstatuota ir tai, kad viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų (*inter alia* Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2005 m. gegužės 13 d., 2006 m. rugsėjo 21 d., 2011 m. sausio 6 d. nutarimai).

Valstybei nuosavybės teise priklausančio turto perdavimas kitų subjektų nuosavybėn (įskaitant ir jo privatizavimą) konstituciškai pateisinamas tik tada, kai tai gali duoti didesnę naudą visuomenei, kai tokiu perdavimu siekiama patenkinti svarbius, konstituciškai pagrįstus visuomenės poreikius, interesus; toks perdavimas (ir atlygintinis, ir neatlygintinis) konstituciškai būtų nepateisinamas, jeigu juo būtų daroma akivaizdi žala visuomenei, pažeidžiamos kitų asmenų teisės (Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d., 2005 m. liepos 8 d., 2007 m. lapkričio 23 d. nutarimai).

<...>

Įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos ir atsižvelgdamas į įvairius veiksnius, gali nustatyti perduodamo kitų subjektų nuosavybėn turto režimą (naudojimo sąlygas ir tvarką), idant ir toliau būtų užtikrinami visuomenės interesai, tautos gerovė, būtų įgyvendinamos Konstitucijoje įtvirtintos vertybės (Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d., 2005 m. liepos 8 d. nutarimai).

Viešąjį interesą turi atitikti ir bendrai tautos gerovei tarnauti ne tik įstatymų leidėjo išleisti įstatymai, reglamentuojantys valstybei nuosavybės teise priklausančio turto perdavimą kitų subjektų nuosavybėn (*inter alia* jo privatizavimą), bet ir šiuos įstatymus įgyvendinantys vykdomosios valdžios sprendimai.

<...> įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžia, keisdama su privatizavimu susijusį ūkinės veiklos reguliavimą, negali paneigti ne tik viešojo intereso, iš Konstitucijos 46 straipsnio (*inter alia* jo 3 dalies, pagal kurią valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei) kylančių reikalavimų, bet ir konstitucinio atsakingo valdymo principo.

Ūkinės veiklos reguliavimas, priimant *inter alia* su privatizavimu susijusius teisės aktus, gali būti susijęs su įvairių ūkio subjektų, akcininkų, kreditorių teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimu. Iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio, konstitucinio atsakingo valdymo principo, įstatymų leidėjui kyla pareiga reguliuojant privatizavimo santykius tiksliai apibrėžti valstybės ir savivaldybių institucijų tarnautojų, pareigūnų įgaliojimus, nustatyti jų atsakomybę. Vykdomosios valdžios institucijų priimami sprendimai privatizavimo srityje (ypač kai jais keičiami ankstesni sprendimai, kuriais nustatyti atitinkami įsipareigojimai) turi būti racionaliai motyvuoti, turi būti tinkamai įvertintas tokių sprendimų poveikis *inter alia* šalies ūkiui, valstybės finansams. Tokie sprendimai negali būti savavališki.

<...>

Pabrėžtina, kad yra ydinga tokia Vyriausybės nutarimų priėmimo praktika, kai ignoruojami iš Konstitucijos 46 straipsnio, konstitucinio atsakingo valdymo principo vykdomosios valdžios institucijoms kylantys reikalavimai priimamus sprendimus privatizavimo srityje (ypač kai jais keičiami ankstesni sprendimai, kuriais nustatyti atitinkami įsipareigojimai) racionaliai motyvuoti, tinkamai įvertinti tokių sprendimų poveikį *inter alia* šalies ūkiui, valstybės finansams. Netoleruoti atvejai, kai tokiais Vyriausybės nutarimais formaliai aprobuojamos privatizavimo sutartys (jų pakeitimai), kurių turinys visuomenei nėra žinomas, nieko konkrečiai juose nenurodant <...>.

Valstybės turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo tvarka nustatoma įstatymu (Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. vasario 24 d. nutarimas

Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas.

Aiškindamas šią nuostatą, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad ji reiškia, jog reguliuoti valstybės įmonių veiklos, valstybės turimų akcijų akcinėse bendrovėse tvarkymo ir kitus su valstybės turto valdymu, naudojimu ir disponavimu juo susijusius klausimus yra pavesta įstatymų leidėjui; jis gali pasirinkti šio reguliavimo teisinės priemonės, kiek tai neprieštarauja Konstitucijai; nustatyti, kaip reguliuoti valstybės turto valdymą, naudojimą ar disponavimą juo, yra Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų leidėjo teisė, ir tik Konstitucija apibrėžia šios teisės ribas (1996 m. sausio 24 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad „santykiai, atsirandantys valdant valstybės turtą, juo naudojantis ir disponuojant, reguliuotini tik įstatymu“ (1996 m. sausio 24 d. nutarimas), kad „tik įstatymų leidėjas gali nustatyti valstybės lėšų panaudojimo formą“ (1996 m. vasario 28 d. nutarimas), „tik įstatymų leidėjas gali nustatyti disponavimo valstybiniu turtu <...> būdus ir sąlygas“ (1996 m. spalio 22 d. nutarimas). Vyriausybės kompetenciją šioje srityje apibrėžia įstatymai (1997 m. birželio 17 d. nutarimas). Taigi iš Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostatos „valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas“ įstatymų leidėjui kyla pareiga visus svarbiausius valstybės turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo santykių elementus nustatyti įstatymu (2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad šios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos negali būti aiškinamos kaip reiškiančios, esą visi valstybei nuosavybės teise priklausančio turto valdymo,

naudojimo ir disponavimo juo santykiai turi būti reguliuojami tik įstatymu – Vyriausybė, kiti teisėkūros subjektai pagal savo kompetenciją šiuos santykius gali reguliuoti ir poįstatyminiais teisės aktais, kurie yra grindžiami įstatymu ir nekonkuruoja su juo. Tačiau pagal Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalį tik įstatymų leidėjas gali nustatyti svarbiausius valstybės turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo teisių turinio elementus.

Žemės gelmės – išimtinė nuosavybės teise valstybei priklausantis ypatingas natūralios gamtinės aplinkos objektas (Konstitucijos 47 straipsnio (2003 m. sausio 23 d. redakcija) 1 dalis) (apie su žemės gelmių naudojimu susijusios ūkinės ir kitokios veiklos reguliavimą žr. 2.4.2. Socialinės teisės, 2.4.2.3. Teisė į sveiką aplinką, 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas („Valstybės priedermė, reguliuojant su žemės gelmių naudojimu susijusią ūkinę ir kitokią veiklą, užtikrinti žemės gelmių ir kitų natūralios gamtinės aplinkos objektų (žemės, vandens, oro, augalijos, gyvūnijos) ir žmonių sveikatos apsaugą, racionalų gamtos išteklių naudojimą“))

Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas

<...> pagal Konstitucijos 47 straipsnio (2003 m. sausio 23 d. redakcija) 1 dalį žemės gelmės išimtinė nuosavybės teise priklauso Lietuvos Respublikai. Žemės gelmės yra ypatingas natūralios gamtinės aplinkos objektas, priklausantis išimtinai valstybei ir jokių būdu negalintis patekti kitų asmenų nuosavybėn. Žemės gelmių priskyrimas išimtinai valstybės nuosavybei yra konstitucinis pagrindas valstybei nustatyti specialų, ypatingą, palyginti su kitais gamtos objektais, žemės gelmių apsaugos ir naudojimo teisinį režimą.

Miškų ūkio valdymo teisinis reguliavimas siekiant užtikrinti valstybei nuosavybės teise priklausančių miškų racionalų tvarkymą ir naudojimą (Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 16 d. nutarimas

<...> valstybei nuosavybės teise priklausančios miškai yra valstybės turtas. Pagal Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalį valstybės turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo tvarką nustato įstatymas.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalį, yra pažymėjęs, kad valstybės turtas nėra savitiksliis, bet turi duoti naudą visuomenei ir turi būti tausojamas, nešvaistomas, racionaliai tvarkomas (*inter alia* 2003 m. rugsėjo 30 d., 2008 m. kovo 20 d. nutarimai); įstatymų leidėjui kyla pareiga visus svarbiausius valstybės turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo santykių elementus nustatyti įstatymu (2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas). Be to, Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra pažymėjęs, kad tik įstatymų leidėjas gali nustatyti disponavimo valstybiniu turtu būdus ir sąlygas (1996 m. spalio 22 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimai).

<...>

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46, 54 straipsnių, 128 straipsnio 2 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo, įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu nustatyti esmines miškų ūkio valdymo sąlygas; įstatymų leidėjas turi nustatyti aiškų ir pagrįstą miškų ūkio valdymo modelį, *inter alia* atitinkamus subjektus, atsakingus už valstybei nuosavybės teise priklausančių miškų ūkio valdymą, arba kriterijus, pagal kuriuos tokie subjektai būtų nustatyti. Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas miškų ūkio valdymo teisinį reguliavimą, turi paisyti *inter alia* iš Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies kylančios valstybės pareigos reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, kartu įgyvendinti iš Konstitucijos 54 straipsnio, 128 straipsnio 2 dalies kylančius reikalavimus, *inter alia*

užtikrinti tinkamą miškų apsaugą, taip pat jų, kaip valstybės turto, racionalų tvarkymą ir naudojimą.

11.3. LIETUVOS BANKAS

Konstitucinis Lietuvos banko statusas; Lietuvos Respublikos įsipareigojimas dalyvauti ekonominės ir pinigų sąjungos valstybių integracijoje įsivedant eurą (Konstitucijos 125 straipsnis, Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“)

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

Konstitucinio Lietuvos banko instituto pagrindas – Konstitucijos 125 straipsnio 1 dalies nuostata, pagal kurią Lietuvos Respublikoje centrinis bankas yra Lietuvos bankas, kuris nuosavybės teise priklauso Lietuvos valstybei. <...>

<...> Konstitucijos 125 straipsnio (1992 m. spalio 25 d. redakcija) 2 dalyje buvo nustatyti išimtiniai Lietuvos banko įgaliojimai vykdyti pinigų emisiją. Pažymėtina, kad <...> Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo įstatymu šie įgaliojimai buvo panaikinti.

Pagal Konstitucijos 125 straipsnio (1992 m. spalio 25 d. redakcija) 3 dalį Lietuvos banko organizavimo ir veiklos tvarką, jo įgaliojimus įstatymu turėjo nustatyti Seimas. Pažymėtina, kad pagal <...> Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo įstatymą buvusi Konstitucijos 125 straipsnio 3 dalis tapo šio straipsnio 2 dalimi ir buvo papildyta nuostata, kad įstatymas taip pat turi nustatyti Lietuvos banko valdybos pirmininko statusą ir jo atleidimo pagrindus.

Su Konstitucijos 125 straipsniu yra susijusios kitos Konstitucijos nuostatos.

Konstitucijos 67 straipsnio 2 punkte nustatyti Seimo įgaliojimai leisti įstatymus. Taigi ir iš šios Konstitucijos nuostatos kyla Seimo įgaliojimai įstatymu reguliuoti Lietuvos banko veiklą, *inter alia* Lietuvos banko organizavimo tvarką ir įgaliojimus, Lietuvos banko valdybos pirmininko statusą ir jo atleidimo pagrindus.

Konstitucijos 67 straipsnio 11 punkte nustatyti Seimo įgaliojimai skirti ir atleisti *inter alia* Lietuvos banko valdybos pirmininką, o 84 straipsnio 13 punkte – Respublikos Prezidento įgaliojimai teikti Seimui Lietuvos banko valdybos pirmininko kandidatūrą ir teikti Seimui pareikšti nepasitikėjimą juo. Šios Konstitucijos nuostatos suponuoja tokią Lietuvos banko valdybos pirmininko skyrimo ir atleidimo tvarką, pagal kurią Lietuvos banko valdybos pirmininką skiria ir atleidžia Seimas Respublikos Prezidento teikimu.

Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucijos 75 straipsnį Seimo skirti ar rinkti pareigūnai, išskyrus Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytus asmenis, atleidžiami iš pareigų, kai Seimas visų Seimo narių balsų dauguma pareiškia jais nepasitikėjimą.

Pažymėtina, kad konstitucinio Lietuvos banko instituto teisinio reguliavimo turinys pakito priėmus Konstitucinį aktą „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis ir kuriuo <...> buvo konstituciškai patvirtinta Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje.

<...> iš šio Konstitucinio akto preambulės matyti, kad jis buvo priimtas vykdant „Lietuvos Respublikos piliečių valią, pareikštą 2003 m. gegužės 10 ir 11 dienomis įvykusiame referendume dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, ir siekiant *inter alia* užtikrinti visateisį Lietuvos Respublikos dalyvavimą Europos integracijoje. Taip pat minėta, kad visateisis Lietuvos Respublikos, kaip Europos Sąjungos narės, dalyvavimas joje yra Tautos suverenios valios pareiškimu grindžiamas konstitucinis imperatyvas, Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje yra konstitucinė vertybė.

Pabrėžtina, jog konstitucinis visateisio Lietuvos Respublikos dalyvavimo Europos Sąjungoje imperatyvas suponuoja tai, kad konstitucinė vertybė yra būtent visateisė narystė Europos Sąjungoje, t. y. būtent visateisis, o ne dalinis dalyvavimas šios sąjungos veikloje, jos valstybių integracijoje.

<...> Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ *inter alia* nustatyti konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai, kurių neįtvirtinus Konstitucijoje Lietuvos Respublika negalėtų būti visateise Europos Sąjungos nare: *inter alia* šio Konstitucinio akto 1 straipsnyje įtvirtintas principas, kad Lietuvos Respublika, būdama Europos Sąjungos valstybe nare, dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis.

<...> viena iš sričių, kurioje pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 straipsnį Lietuvos Respublika, būdama Europos Sąjungos valstybe nare, dalijasi ir patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją, yra Europos Sąjungos sutarties 3 straipsnio 4 dalyje numatyta ekonominė ir pinigų sąjunga, kurios valiuta – euras. Pažymėtina ir tai, kad pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 119 straipsnio 2 dalį valstybių narių ir Sąjungos veikla ekonominės ir pinigų politikos srityje apima bendrą valiutą – eurą, vienos bendros pinigų politikos ir valiutų kurso politikos nustatymą ir vykdymą; pagal šios sutarties 3 straipsnio 1 dalies c punktą valstybėms narėms, kurių valiuta yra euras, Sąjunga turi išimtinę kompetenciją pinigų politikos srityje. Pabrėžtina, kad pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 straipsnį Lietuvos Respublika dalijasi ir patiki valstybės institucijų kompetenciją ekonominės ir pinigų politikos srityje tam, kad kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų visateisės narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimus ir naudotųsi visateisės narystės Europos Sąjungoje teisėmis šioje srityje.

Pažymėtina ir tai, kad nustatyti ir įgyvendinti Sąjungos pinigų politiką yra vienas iš pagrindinių Europos centrinių bankų sistemos (toliau – ir ECBS) uždavinių (Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 127 straipsnio 2 dalis). Pagal Protokolo dėl Europos centrinių bankų sistemos ir Europos centrinio banko statuto 8 straipsnį ECBS vadovauja Europos centrinio banko (toliau – ir ECB) sprendimus priimančiosios organai; pagal šio protokolo 14 straipsnio 3 dalį nacionaliniai centriniai bankai yra sudedamoji ECBS dalis ir veikia pagal ECB gaires bei nurodymus, pagal 10 straipsnio 1 dalį nacionalinių centrinių bankų valdytojai yra ECB Valdandčiosios tarybos nariai.

Taip pat pažymėtina, kad:

- pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 128 straipsnį ECB turi išimtinę teisę duoti leidimą *inter alia* nacionaliniams centriniams bankams išleisti eurų banknotus (1 dalis), ECB patvirtinus emisijos apimtį valstybės narės gali išleisti euro monetas (2 dalis);

- Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 130 straipsnyje ir Protokolo dėl Europos centrinių bankų sistemos ir Europos centrinio banko statuto 7 straipsnyje įtvirtintas ECB ir nacionalinių centrinių bankų nepriklausomumo principas, pagal kurį *inter alia* valstybės narės vyriausybė ar bet kuris kitas subjektas negali duoti nurodymų nacionaliniam centriniam bankui ar bet kuriam jo sprendimus priimančių organų nariui; šiuo požiūriu pažymėtina, kad pagal Protokolo dėl Europos centrinių bankų sistemos ir Europos centrinio banko statuto 14 straipsnio 2 dalį nacionalinio centrinio banko valdytoją galima atleisti iš pareigų tik tuomet, jeigu jis nebeatitinka šioms pareigoms keliamų reikalavimų arba yra kaltas padaręs sunkų nusižengimą.

Taigi atsižvelgiant į Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 straipsnį, kuriuo vadovaudamasi Lietuvos Respublika dalyvauja *inter alia* ekonominėje ir pinigų sąjungoje, dalijasi bei patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją *inter alia* ekonominės ir pinigų politikos srityje, pažymėtina, kad Lietuvos banko konstitucinis statusas apibūdinamas kaip Lietuvos Respublikos centrinio banko, kurio kompetencijos dalis yra patikėta ECB ir kuris yra sudedamoji ECBS dalis; taigi Lietuvos bankui ir jo valdybos pirmininkui pagal Konstituciją atitinkamos nepriklausomumo garantijos taikytinos laikantis *inter alia* konstitucinio *pacta sunt servanda* principo.

Taip pat pažymėtina, kad, atsižvelgiant į tokį konstitucinį Lietuvos banko ir jo valdybos pirmininko statusą, Konstitucijos 84 straipsnio 13 punkte nustatyti Respublikos Prezidento įgaliojimai teikti Seimui pareikšti nepasitikėjimą Lietuvos banko valdybos pirmininku sietini tik su galimybe reikšti nepasitikėjimą Lietuvos banko valdybos pirmininku esant tokioms aplinkybėms, dėl kurių pobūdžio valdybos pirmininkas apskritai negali eiti savo pareigų.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, reguliuodamas Lietuvos banko veiklą, *inter alia* nustatydamas jo valdybos pirmininko atleidimo pagrindus ir tvarką, turi paaisyti Lietuvos banko, kaip sudedamosios ECBS dalies, konstitucinio statuso ir atitinkamų nepriklausomumo garantijų. Tai *inter alia* reiškia, kad negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuriuo:

- būtų sudarytos prielaidos įstatymų leidžiamajai ar vykdomajai valdžiai daryti įtaką Lietuvos bankui, *inter alia* būtų nustatyta jo valdybos pirmininkui pareiga teikti savo funkcijų vykdymo ataskaitas, kurioms Seimas, Respublikos Prezidentas ar Vyriausybė turėtų pritarti; pažymėtina, jog konstitucinė nuostata, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, suponuoja įstatymų leidėjo pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį Lietuvos banko valdybos pirmininkas būtų įpareigotas teikti visuomenei, Seimui, Respublikos Prezidentui ir Vyriausybei informaciją apie Lietuvos banko veiklą;

- būtų nustatyti tokie Lietuvos banko valdybos pirmininko atleidimo nepasibaigus įstatymo nustatytam jo įgaliojimų laikui pagrindai, kurie nebūtų susiję su šiomis pareigoms eiti įstatymo nustatytų reikalavimų neatitiktimi ar sunkaus nusizengimo padarymu.

Apibendrinant pažymėtina, kad minėtas konstitucinis visateisio Lietuvos Respublikos dalyvavimo Europos Sąjungoje imperatyvas ir visateisė narystė Europos Sąjungoje, kaip konstitucinė vertybė, suponuoja ir konstitucinį Lietuvos Respublikos įsipareigojimą kaip visateisei narei dalyvauti *inter alia* ekonominės ir pinigų sąjungos valstybių integracijoje, *inter alia* įsivedant bendrą šios sąjungos valiutą eurą, patikint išimtinę kompetenciją pinigų politikos srityje Europos Sąjungai. Pažymėtina, kad toks konstitucinis Lietuvos valstybės įsipareigojimas kartu yra jos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimas, kurį būtina vykdyti laikantis ir Konstitucijoje įtvirtintos Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos bei konstitucinio *pacta sunt servanda* principo.

Pažymėtina ir tai, kad įgyvendinant šį Lietuvos Respublikos konstitucinį ir narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimą Lietuvos banko kompetencija pinigų politikos, *inter alia* pinigų emisijos, srityje turi būti patikėta ECB.

<...>

Šioje konstitucinės justicijos byloje konstatuota, kad Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo įstatymas pagal priėmimo tvarką prieštarauja Konstitucijos 147 straipsnio 1 daliai. Tai reiškia, kad nuo šio nutarimo oficialaus paskelbimo dienos Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo įstatymas, *inter alia* Konstitucijos 125 straipsnio 2 dalis, negalės būti taikomas.

Atsižvelgiant į visuminį konstitucinį teisinį reguliavimą, *inter alia* konstitucinį Lietuvos banko statusą, pabrėžtina, kad Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo įstatymo pripažinimas prieštaraujančiu Konstitucijai nereiškia, kad įsigalioja Konstitucijos 125 straipsnio redakcija, galiojusi iki šio įstatymo įsigaliojimo. Taigi pažymėtina, kad Konstitucijoje nenustatyta išimtinė Lietuvos banko pinigų emisijos teisė.

<...>

Pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas Lietuvos banko veiklą, *inter alia* Lietuvos banko organizavimo tvarką ir įgaliojimus, Lietuvos banko valdybos pirmininko statusą ir jo atleidimo pagrindus, yra saistomas Konstitucijos.

Įstatymų leidėjas turi paisyti Lietuvos banko konstitucinio statuso, pagal kurį Lietuvos banko kompetencijos dalis yra patikėta ECB ir Lietuvos bankas yra sudedamoji ECBS dalis. Šiame kontekste pažymėtina, kad toks Lietuvos banko konstitucinis statusas suponuoja jo kompetencijos pinigų politikos srityje patikėjimą ECB, atitinkamas Lietuvos banko ir jo valdybos pirmininko <...> nepriklausomumo garantijas; kaip minėta, Konstitucijoje nenustatyta išimtinė Lietuvos banko pinigų emisijos teisė.

<...> įstatymų leidėjas *inter alia* turi nustatyti tik tokius Lietuvos banko valdybos pirmininko atleidimo nepasibaigus įstatymo nustatytam jo įgaliojimų laikui pagrindus, kurie būtų susiję su šioms pareigoms eiti įstatymo nustatytų reikalavimų neatitiktimi ar sunkaus nusikaltimo padarymu, taip pat turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį Lietuvos bankas nuo euro įvedimo Lietuvos Respublikoje dienos neturėtų išimtinės pinigų emisijos teisės.

12. VALSTYBĖS KONTROLĖ

Valstybės kontrolės savarankiškumas (Konstitucijos 134 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas

<...> Valstybės kontrolė, kurios paskirtis ir veiklos ribos nustatytos Konstitucijos XII skirsnyje, yra ekonominės finansinės kontrolės institucija, prižiūrinti, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas. Ji yra tiesiogiai atskaitinga Seimui, kuris atlieka jos parlamentinę kontrolę.

<...>

Konstitucijos 134 straipsnyje nustatyta: „Valstybės kontrolė prižiūri, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas. Valstybės kontrolierius teikia Seimui išvadą apie metinę biudžeto įvykdymo apyskaitą.“ <...>

Kad visos Valstybės kontrolei pavestos funkcijos būtų vykdomos objektyviai, ši institucija turi būti savarankiška.

Valstybės kontrolieriaus pareigų nesuderinamumas su savivaldybės tarybos nario pareigomis (Konstitucijos 133 straipsnio 2 dalis, 134 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas

Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Valstybės kontrolė prižiūri, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas. Valstybės kontrolei vadovauja valstybės kontrolierius (Konstitucijos 133 straipsnio 2 dalis).

<...>

Kadangi valstybės kontrolierius turi įgaliojimus kontroliuoti ir prižiūrėti savivaldybių tarybų veiklą, jis negali tuo pat metu būti savivaldybės tarybos nariu.

Teisinis reguliavimas, pagal kurį tas pats asmuo tuo pat metu galėtų būti ir valstybės kontrolieriumi, ir savivaldybės tarybos nariu, prieštarautų Konstitucijos 119 straipsnio 1 daliai, 120 straipsnio 2 daliai ir 134 straipsnio 1 daliai.

Valstybės kontrolės konstitucinė paskirtis, savarankiškumas, įgaliojimai atlikti valstybinį auditą (Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2019 m. gegužės 16 d. nutarimas

<...> Konstitucijos XII skirsnyje įtvirtintas Valstybės kontrolės institutas.

Pagal Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalį Valstybės kontrolė prižiūri, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas.

Kaip 1995 m. gruodžio 6 d. nutarime konstatavo Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją Valstybės kontrolė yra ekonominės ir finansinės kontrolės institucija, prižiūrinti, kaip vykdomas valstybės biudžetas; ji yra tiesiogiai atskaitinga Seimui, kuris atlieka jos parlamentinę kontrolę; kad visos Valstybės kontrolei pavestos funkcijos būtų vykdomos objektyviai, ši institucija turi būti savarankiška.

Konstitucinis Teismas 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarime konstatavo, kad valstybės turtas nėra savitikslis, jis turi duoti naudą visuomenei; valstybės institucijos, veikdamos visuomenės interesais, turi tarnauti bendram tautos gėriui; pagal Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalį valstybės turtas turi būti valdomas ir naudojamas teisėtai; tai prižiūri Valstybės kontrolė. Šiame kontekste Konstitucinis Teismas konstatavo ir tai, kad Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalies nuostata, jog nuosavybės teisės saugo įstatymai, reiškia ir tai, kad įstatymai turi

saugoti visų savininkų nuosavybės teises, taigi ir valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, nuosavybės teisę; iš Konstitucijos preambulėje įtvirtinto atviros, darnios ir teisingos pilietinės visuomenės siekio, iš konstitucinio principo, kad nuosavybė įpareigoja, iš Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalies, pagal kurią nuosavybės teises saugo įstatymas, iš Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas, kitų Konstitucijos nuostatų išplaukia reikalavimas tausoti valstybės turtą, jo nešvaistyti; jis turi būti tvarkomas racionaliai.

Taigi iš Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalies, pagal kurią Valstybės kontrolė prižiūri, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas, aiškinamos kitų Konstitucijos nuostatų, *inter alia* jos 23 straipsnio 2 dalies, 128 straipsnio 2 dalies, kontekste, kyla Valstybės kontrolės įgaliojimai tikrinti, ar teisėtai ir efektyviai naudojamas valstybės turtas, *inter alia* valstybės biudžeto lėšos, t. y. ar jis naudojamas taip, kad tarnautų bendram tautos gėriui, *inter alia* ar jis yra tausojamas, nešvaistomas, tvarkomas racionaliai ir rezultatyviai. Kitaip tariant, pagal Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalį Valstybės kontrolė turi įgaliojimus atlikti valstybinį auditą, t. y. tikrinti valstybės turtą, *inter alia* valstybės biudžeto asignavimus, valdančių ir naudojančių subjektų veiklą *inter alia* ekonomiškumo, efektyvumo ir rezultatyvumo požiūriu, be kita ko, vertinti valstybės turto valdymo ir naudojimo teisėtumą, *inter alia* atitiktį Konstitucijos ir (arba) įstatymų nustatytiems tikslams.

Pažymėtina, kad konstitucinė Valstybės kontrolės paskirtis, konstituciniai teisinės valstybės ir valdžių padalijimo principai suponuoja konstitucinį reikalavimą Valstybės kontrolei nepriklausomai nuo kitų valstybės institucijų, *inter alia* nuo Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės, vykdyti jai iš Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalies kylančius įgaliojimus *inter alia* atlikti valstybinį auditą. Todėl tai, kad pagal Konstituciją Valstybės kontrolė yra atskaitinga Seimui, nereiškia, jog Seimas, *inter alia* atlikdamas Valstybės kontrolės parlamentinę kontrolę, gali perimti konstitucinius Valstybės kontrolės įgaliojimus ar kaip nors kitaip įsiterpti į jų įgyvendinimą, *inter alia* net jeigu jis paveda Valstybės kontrolei atlikti valstybės turtą, *inter alia* valstybės biudžeto asignavimus, valdančių ir naudojančių subjektų valstybinį auditą.

13. UŽSIENIO POLITIKA IR VALSTYBĖS GYNIMAS

13.1. UŽSIENIO POLITIKA

Apie tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės galią Lietuvos teisės sistemoje žr. 1. Konstitucinės santvarkos pagrindai, 1.8. Teisėkūros ir teisės taikymo pagrindai, 1.8.4. Teisės aktų hierarchija, 1.8.4.3. Tarptautinė ir Europos Sąjungos teisė.

Lietuvos valstybė pripažįsta tarptautinės teisės principus ir normas (Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalis, 138 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas

Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinei pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines teises bei laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos tvarkos.

Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.

Interpretuojant šiuos Konstitucijos straipsnius pažymėtina, kad Lietuvos valstybė, pripažindama tarptautinės teisės principus ir normas, šalies gyventojams negali taikyti iš esmės kitokių standartų. Save laikydama lygiateise tarptautinės bendrijos nare, ji savo valia priima ir pripažįsta šiuos principus bei normas, jos papročius, dėsningai integruojasi į pasaulio kultūrą ir tampa natūralia jos dalimi.

Lietuvos Respublika laikosi priimtų tarptautinių įsipareigojimų, gerbia visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus (Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalis, 138 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas

<...> sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir *pacta sunt servanda* principui) yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas.

<...>

<...> Konstitucijoje įtvirtintas principas, kad Lietuvos Respublika laikosi sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų, gerbia visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus, suponuoja tai, kad tais atvejais, kai nacionaliniuose teisės aktuose (*inter alia* įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose) nustatomas toks teisinis reguliavimas, kuris konkuruoja su nustatytu tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis.

Konstituciniai valstybės tarptautinio bendradarbiavimo pagrindai; valstybės geopolitinė orientacija (apie tarptautinį karinio pobūdžio bendradarbiavimą žr. 13.2. Valstybės gynyba, 2011 m. kovo 15 d. nutarimas)

Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas

Bendri valstybės tarptautinio bendradarbiavimo, susijusio su *inter alia* valstybės gynyba, konstituciniai pagrindai įtvirtinti įvairiose Konstitucijos nuostatose.

Konstitucijos 135 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves, prisideda prie teisės ir teisingumo pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo (1 dalis); Lietuvos Respublikoje karo propaganda draudžiama (2 dalis).

Konstitucijos 136 straipsnyje įtvirtinta, kad Lietuvos Respublika dalyvauja tarptautinėse organizacijose, jeigu tai neprieštarauja valstybės interesams ir jos nepriklausomybei.

Konstitucijos 138 straipsnyje nustatyta, kad Seimas ratifikuoja ar denonsuoja šias Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis: 1) dėl Lietuvos Respublikos valstybės sienų pakeitimo; 2) dėl politinio bendradarbiavimo su užsienio valstybėmis, tarpusavio pagalbos, taip pat su valstybės gynyba susijusias gynybinio pobūdžio sutartis; 3) dėl atsisakymo naudoti jėgą ar grasinti jėga, taip pat taikos sutartis; 4) dėl Lietuvos Respublikos ginkluotųjų pajėgų buvimo ir jų statuso užsienio valstybių teritorijose; 5) dėl Lietuvos Respublikos dalyvavimo universaliose tarptautinėse organizacijose bei regioninėse tarptautinėse organizacijose; 6) daugiašales arba ilgalaikes ekonomines sutartis (1 dalis); įstatymuose, taip pat tarptautinėse sutartyse gali būti numatyti ir kiti atvejai, kai Seimas ratifikuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis (2 dalis); tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis (3 dalis).

Konstitucijos sudedamąja dalimi esančiame Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, priimtame siekiant „užtikrinti visateisį Lietuvos Respublikos dalyvavimą Europos integracijoje bei Lietuvos Respublikos saugumą ir jos piliečių gerovę“ (preambulė), *inter alia* nustatyta, kad Lietuvos Respublika, būdama Europos Sąjungos valstybe nare, dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis (1 straipsnis); Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis; jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus (2 straipsnis).

Taigi bendriems Konstitucijoje įtvirtintiems valstybės tarptautinio bendradarbiavimo, susijusio su *inter alia* valstybės gynyba, pagrindams būdinga *inter alia* tai, kad yra nustatyta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija – valstybės dalyvavimas Europos integracijoje būnant Europos Sąjungos nare, siekis užtikrinti šalies nepriklausomybę ir saugumą prisidedant prie teisės ir teisingumo pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo.

<...> Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija – valstybės dalyvavimas Europos integracijoje neatsiejama nuo kitų Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų, kylančių iš Lietuvos narystės kitose tarptautinėse organizacijose, *inter alia* Jungtinėse Tautose ir Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijoje; ši narystė teikia Lietuvai ne tik papildomas saugumo garantijas, bet ir suponuoja būtinumą laikytis prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų.

<...> Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas Seimo įgaliojimas priimti sprendimą dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo, kai prireikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus, apima ir tokį sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai prireikia vykdyti Lietuvos valstybės įsipareigojimus pagal Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis.

Valstybės geopolitinė orientacija

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

<...> su Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtintomis pamatinėmis konstitucinėmis vertybėmis – valstybės nepriklausomybe, demokratija ir respublika – taip pat yra glaudžiai susijusi Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija, suponuojanti Lietuvos Respublikos pasirinktą europinę ir transatlantinę integraciją. Kaip Konstitucinis Teismas pažymėjo 2011 m. liepos 7 d. nutarime, Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija reiškia Lietuvos Respublikos narystę Europos Sąjungoje bei NATO ir būtinumą vykdyti atitinkamus su šia naryste susijusius tarptautinius įsipareigojimus. Pažymėtina ir tai, kad tokia Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija yra grindžiama pripažįstamomis ir saugomomis universaliomis demokratinėmis konstitucinėmis vertybėmis, kurios yra bendros su kitų Europos ir Šiaurės Amerikos valstybių vertybėmis.

Konstitucijos tekste Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija išreikšta negatyviuoju ir pozityviuoju aspektais. Negatyvusis Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos aspektas yra išreikštas Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, pozityvusis aspektas – Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“. Šie konstituciniai aktai yra Konstitucijos sudedamoji dalis.

Negatyvusis valstybės geopolitinės orientacijos aspektas – nesijungimas į postsovietines Rytų sąjungas (Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“)

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ yra nustatytos ribos, kurių Lietuvos Respublika negali peržengti dalyvaudama tarptautinės integracijos procesuose, įtvirtintas draudimas [jungtis į kokias nors] buvusios SSRS pagrindu kuriamas naujas politines, karines, ekonomines ar kitokias valstybių sąjungas bei sandraugas. Kaip matyti iš minėto Konstitucinio akto preambulės, jį priimant vadovautasi „1918 m. vasario 16 d. ir 1990 m. kovo 11 d. aktais dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo ir 1991 m. vasario 9 d. visos tautos pareikšta valia“. Taigi šio Konstitucinio akto nuostatų pagrindas yra tas pats Tautos suverenios valios pareiškimu grindžiamas pamatinis valstybės principas, kuris įtvirtintas Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnyje – Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika. Todėl pagal Konstituciją Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nuostatomis taikytina tokia pati apsauga, kaip ir Konstitucijos 1 straipsnyje bei Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnyje įtvirtintai nuostatai „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“. Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad nors Konstitucijos 148 straipsnyje nėra eksplicitiškai reguliuojama Konstitucijos sudedamųjų dalių, *inter alia* Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, nuostatų keitimo tvarka, iš paties Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nuostatų esmės kyla reikalavimas jas keisti tokia pat tvarka, kokia gali būti keičiama konstitucinė nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, t. y. tokia tvarka, kokia nustatyta Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnyje.

<...> iš Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies kyla imperatyvas Konstitucijos pataisomis nepažeisti Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darnos. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigtos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines

Rytų sąjungas“ nuostatos, išskyrus atvejį, kai atitinkamos šio Konstitucinio akto nuostatos būtų keičiamos tokia pat tvarka, kokia nustatyta Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 straipsnyje.

Pozityvusis valstybės geopolitinės orientacijos aspektas – narystė Europos Sąjungoje (Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“) (plačiau apie Lietuvos Respublikos įsipareigojimą dalyvauti ekonominės ir pinigų sąjungos valstybių integracijoje išvedant eurą žr. 11. Valstybės biudžetas ir finansai, 11.3. Lietuvos bankas, 2014 m. sausio 24 d. nutarimas)

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ buvo konstituciškai patvirtinta Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje. Kaip matyti iš šio Konstitucinio akto preambulės, jis priimtas vykdant „Lietuvos Respublikos piliečių valią, pareikštą 2003 m. gegužės 10 ir 11 dienomis įvykusiame referendume dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, taip pat reiškiant „įsitikinimą, kad Europos Sąjunga gerbia žmogaus teises ir pagrindines laisves, o Lietuvos narystė Europos Sąjungoje prisidės prie žmogaus teisių ir laisvių efektyvesnio užtikrinimo“, pažymint, „kad Europos Sąjunga gerbia savo valstybių narių nacionalinį tapatumą ir konstitucines tradicijas“, ir siekiant „užtikrinti visateisį Lietuvos Respublikos dalyvavimą Europos integracijoje bei Lietuvos Respublikos saugumą ir jos piliečių gerovę“.

Taigi pabrėžtina, kad visateisį Lietuvos Respublikos, kaip Europos Sąjungos narės, dalyvavimas joje yra Tautos suverenios valios pareiškimu grindžiamas konstitucinis imperatyvas, Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje yra konstitucinė vertybė.

Pažymėtina, kad Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ *inter alia* nustatyti konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai, kurių neįtvirtinus Konstitucijoje Lietuvos Respublika negalėtų būti visateise Europos Sąjungos nare: Lietuvos Respublika, būdama Europos Sąjungos valstybe nare, dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis (1 straipsnis); Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus (2 straipsnis). Pabrėžtina, kad šie konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai įtvirtinti Konstitucijoje vykdant referendume pareikštą Tautos valią, kad Lietuvos Respublika būtų Europos Sąjungos narė.

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad patys šie pagrindai, Tautos suverenios valios pareiškimas, kaip jų šaltinis, lemia reikalavimą Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 ir 2 straipsnio nuostatas pakeisti ar panaikinti tik referendumu.

Minėta, kad Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija reiškia *inter alia* Lietuvos Respublikos narystę Europos Sąjungoje bei būtinumą vykdyti atitinkamus su šia naryste susijusius tarptautinius įsipareigojimus; <...> Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad pagal Konstituciją, referendumu nepanaikinus minėtų konstitucinių Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindų, įtvirtintų Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos

Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1, 2 straipsniuose, negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimai.

<...>

Pabrėžtina, jog konstitucinis visateisio Lietuvos Respublikos dalyvavimo Europos Sąjungoje imperatyvas suponuoja tai, kad konstitucinė vertybė yra būtent visateisė narystė Europos Sąjungoje, t. y. būtent visateisis, o ne dalinis dalyvavimas šios sąjungos veikloje, jos valstybių integracijoje.

<...>

<...> konstitucinis visateisio Lietuvos Respublikos dalyvavimo Europos Sąjungoje imperatyvas ir visateisė narystė Europos Sąjungoje, kaip konstitucinė vertybė, suponuoja ir konstitucinį Lietuvos Respublikos įsipareigojimą kaip visateisei narei dalyvauti *inter alia* ekonominės ir pinigų sąjungos valstybių integracijoje, *inter alia* įsivedant bendrą šios sąjungos valiutą eurą, patikint išimtinę kompetenciją pinigų politikos srityje Europos Sąjungai. Pažymėtina, kad toks konstitucinis Lietuvos valstybės įsipareigojimas kartu yra jos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimas, kurį būtina vykdyti laikantis ir Konstitucijoje įtvirtintos Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos bei konstitucinio *pacta sunt servanda* principo.

Pagarbos tarptautinei teisei principas (Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

Su Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės geopolitine orientacija yra susijusi pagarba tarptautinei teisei, kuri taip pat yra konstitucinė vertybė.

Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublika privalo vadovautis visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis. Šioje nuostatoje įtvirtintas konstitucinis pagarbos tarptautinei teisei principas, t. y. *pacta sunt servanda* principas, reiškia imperatyvą sąžiningai vykdyti pagal tarptautinę teisę, *inter alia* tarptautinės sutartis, prisiimtus Lietuvos Respublikos įsipareigojimus.

Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir principui *pacta sunt servanda*), yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai). Pažymėtina, kad pagarba tarptautinei teisei yra neatskiriama konstitucinio teisinės valstybės principo, kurio esmė – teisės viešpatavimas, dalis.

<...> Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna. Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai (*inter alia* <...> Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos suponuojamos Lietuvos Respublikos narystės NATO įsipareigojimai) ir kartu – konstitucinis *pacta sunt servanda* principas, jeigu tų tarptautinių įsipareigojimų neatsisakoma vadovaujantis tarptautinės teisės normomis.

Pagarbos tarptautinei teisei principas (Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas

<...> Kaip 2014 m. sausio 24 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, pagal Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį Lietuvos Respublika privalo vadovautis visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis; šioje nuostatoje įtvirtintas konstitucinis pagarbos tarptautinei teisei principas, t. y. principas *pacta sunt servanda*, reiškia imperatyvą

sąžiningai vykdyti pagal tarptautinę teisę, *inter alia* tarptautines sutartis, priimtus Lietuvos Respublikos įsipareigojimus.

Pažymėtina, kad konstitucinis principas *pacta sunt servanda* reiškia imperatyvą sąžiningai vykdyti ir tarptautinius įsipareigojimus, kylančius iš visuotinai pripažintų tarptautinės teisės (bendrosios tarptautinės teisės) normų, pagal kurias draudžiami tarptautiniai nusikaltimai.

<...>

<...> Pažymėtina, kad pagarba tarptautinei teisei yra neatskiriama konstitucinio teisinės valstybės principo, kurio esmė – teisės viešpatavimas, dalis (Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas).

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinės valstybės principą Lietuvos Respublika privalo sąžiningai vykdyti tarptautinius įsipareigojimus, kylančius iš visuotinai pripažintų tarptautinės teisės (bendrosios tarptautinės teisės) normų, *inter alia jus cogens* normų, pagal kurias draudžiami tarptautiniai nusikaltimai ir kurios yra įtvirtintos *inter alia* Seimo ratifikuotose Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse, kurios pagal Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.

<...>

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas, 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime aiškindamas Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį, pagal kurią Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines teises bei laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos tvarkos kūrimo, ir 138 straipsnio 3 dalį, kurioje nustatyta, kad tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis, konstatavo, kad Lietuvos valstybė, pripažindama tarptautinės teisės principus ir normas, šalies gyventojams negali taikyti iš esmės kitokių standartų; save laikydama lygiateise tarptautinės bendrijos nare, ji savo valia priima ir pripažįsta šiuos principus bei normas, jos papročius, dėsningai integruojasi į pasaulio kultūrą ir tampa natūralia jos dalimi.

Minėta, kad pagarba tarptautinei teisei yra neatskiriama konstitucinio teisinės valstybės principo, kurio esmė – teisės viešpatavimas, dalis. Kaip ne kartą yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, šis konstitucinis principas įkūnija ir Konstitucijos preambulėje įtvirtintus atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekius (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugsėjo 19 d., 2003 m. lapkričio 17 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). <...> pagarba tarptautinei teisei taip pat yra susijusi su konstitucinio teisinės valstybės principo išreiškiamu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės siekiu, kuris suponuoja *inter alia* atvirumą universalioms demokratinėms vertybėms, integraciją į šiomis vertybėmis grindžiamą tarptautinę bendriją.

Taigi šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalį sąžiningai vykdant tarptautinius įsipareigojimus, kylančius iš visuotinai pripažintų tarptautinės teisės (bendrosios tarptautinės teisės) normų, *inter alia jus cogens* normų, pagal kurias draudžiami tarptautiniai nusikaltimai, Lietuvos Respublikos baudžiamieji įstatymai, susiję su atsakomybe už tarptautinius nusikaltimus, *inter alia* genocidą, negali nustatyti žemesnių standartų, negu nustatytieji pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas. Tokio reikalavimo nepaisymas būtų nesuderinamas su Konstitucijos preambulėje įtvirtintais atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekais, kuriuos išreiškia konstitucinis teisinės valstybės principas.

Lietuvos valstybės tarptautinio bendradarbiavimo konstituciniai pagrindai*Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 16 d. sprendimas*

<...> oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, susijusios su bendrais Lietuvos valstybės tarptautinio bendradarbiavimo konstituciniais pagrindais:

– bendri valstybės tarptautinio bendradarbiavimo konstituciniai pagrindai įtvirtinti įvairiose Konstitucijos nuostatose, *inter alia* jos 135 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo, taip pat Konstitucijos 136 straipsnyje, kuriame įtvirtinta, kad Lietuvos Respublika dalyvauja tarptautinėse organizacijose, jeigu tai neprieštarauja valstybės interesams ir jos nepriklausomybei (2011 m. kovo 15 d. nutarimas); pagal Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis; pagarba tarptautinei teisei, t. y. sava valia priimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir principui *pacta sunt servanda*) yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas (2006 m. kovo 14 d. nutarimas);

– pagarba tarptautinei teisei yra neatskiriama konstitucinio teisinės valstybės principo, kurio esmė – teisės viešpatavimas, dalis (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. kovo 18 d. nutarimai); pagarba tarptautinei teisei taip pat yra susijusi su konstitucinio teisinės valstybės principo išreiškiamu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės siekiu, kuris suponuoja *inter alia* atvirumą universalioms demokratinėms vertybėms, integraciją į šiomis vertybėmis grindžiamą tarptautinę bendriją (2014 m. kovo 18 d. nutarimas);

– bendriems Konstitucijoje įtvirtintiems valstybės tarptautinio bendradarbiavimo pagrindams būdinga *inter alia* tai, kad yra nustatyta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija (2011 m. kovo 15 d. nutarimas); Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija – tai Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje ir NATO ir būtinumas vykdyti atitinkamus su šia naryste susijusius tarptautinius įsipareigojimus (2014 m. sausio 24 d., 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimai); tokia Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija grindžiama pripažįstamomis ir saugomomis universaliomis demokratinėmis konstitucinėmis vertybėmis, kurios yra bendros su kitų Europos ir Šiaurės Amerikos valstybių vertybėmis (2014 m. sausio 24 d. nutarimas); visateisis Lietuvos Respublikos, kaip Europos Sąjungos narės, dalyvavimas joje yra Tautos suverenios valios pareiškimu grindžiamas konstitucinis imperatyvas, Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje yra konstitucinė vertybė (2014 m. sausio 24 d. nutarimas).

<...> Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti Lietuvos Respublikos tarptautinio bendradarbiavimo pagrindai, kuriais siekiama įgyvendinti konstitucinius užsienio politikos tikslus užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves, prisidėti prie teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos geopolitinę orientaciją, suponuoja ir tokią Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jose dirbančių asmenų veiklą, kuria siekiama prisidėti prie kitų valstybių partnerystės su Europos Sąjunga ar NATO arba jų integracijos į šias organizacijas skatinant universalių, demokratių valstybių vertybių ir Europos Sąjungos teisės principų, kaip antai demokratijos, teisės viršenybės, skaidrumo, teismų ir teisėjų nepriklausomumo, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, *inter alia* teisingumo sistemų ir teismų veiklos tobulinimo srityse, sklaidą.

Konstitucinis Lietuvos Respublikos įsipareigojimas tinkamai įgyvendinti Europos Sąjungos teisės reikalavimus (Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“)

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. sprendimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad visateisis Lietuvos Respublikos, kaip Europos Sąjungos narės, dalyvavimas joje yra Tautos suverenios valios pareiškimu grindžiamas konstitucinis imperatyvas, Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje yra konstitucinė vertybė (2014 m. sausio 24 d., 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimai, 2016 m. gegužės 16 d. sprendimas).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ *inter alia* nustatyti konstituciniai Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindai, kurių neįtvirtinus Konstitucijoje Lietuvos Respublika negalėtų būti visateise Europos Sąjungos nare: Lietuvos Respublika, būdama Europos Sąjungos valstybe nare, dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės įsipareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis (1 straipsnis); Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis (2 straipsnis) (2014 m. sausio 24 d., 2014 m. liepos 14 d. nutarimai, 2017 m. spalio 20 d. sprendimas). Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui.

Taigi konstitucinis visateisio Lietuvos Respublikos dalyvavimo Europos Sąjungoje imperatyvas suponuoja ir konstitucinį Lietuvos Respublikos įsipareigojimą tinkamai įgyvendinti Europos Sąjungos teisės reikalavimus; Europos Sąjungos teisė yra Lietuvos Respublikos teisės, *inter alia* Konstitucijos, aiškinimo šaltinis tose srityse, kuriose pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 straipsnį Lietuvos Respublika dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją. <...> nėra pagrindo aiškinti su [pasidalijamajai Europos Sąjungos ir valstybių narių kompetencijai priskiriamomis] sritimis susijusių Konstitucijos <...> nuostatų kitaip, nei nurodytas sritis reguliuoja Europos Sąjungos teisė.

13.2. VALSTYBĖS GYNIMAS

Konstituciniai krašto apsaugos ir valstybės gynimo pagrindai (Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalis, 139 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas

Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką.

Konstitucijos 139 straipsnyje nustatyta: Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga (1 dalis); įstatymo nustatyta tvarka Lietuvos Respublikos piliečiai privalo atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą (2 dalis).

<...>

Konstitucijos 3, 139 straipsnių nuostatose <...> yra įtvirtinti Lietuvos valstybės, jos nepriklausomybės, teritorijos vientisumo, konstitucinės santvarkos gynimo, krašto apsaugos

principai ir su tuo susijusios piliečių teisės ir pareigos. Šios Konstitucijos nuostatos yra tarpusavyje susijusios, kartu su kitomis Konstitucijos nuostatomis ir principais sudaro vientisą krašto apsaugos konstitucinio reguliavimo sistemą, todėl turi būti aiškinamos sistemiskai, *inter alia* ir konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste.

Kaip minėta, Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta kiekvieno piliečio teisė priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką.

Konstitucinis Teismas 1999 m. lapkričio 23 d. nutarime konstatavo: „Lietuvos Respublikos konstitucinė santvarka grindžiama žmogaus ir piliečio teisių bei laisvių, kaip didžiausios vertybės, prioritetu, taip pat principais, įtvirtinančiais Tautos suverenitetą, valstybės nepriklausomybę ir teritorinį vientisumą, demokratiją, valstybės valdymo formą – respubliką, valstybės valdžių atskyrimą, jų savarankiškumą ir pusiausvyrą, vietos savivaldą ir pan. Saugoti konstitucinę santvarką – tai reiškia neleisti, kad būtų kėsinamasi į Konstitucijoje nustatytus socialinius, ekonominius, politinius santykius, sudarančius asmens, visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindus.“

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad valstybė yra visos visuomenės organizacija (2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. rugsėjo 30 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimai). <...>

<...> tarp valstybės ir jos piliečių yra tam tikras ypatingas teisinis ryšys. <...> pilietybė lemia asmens teisinį statusą, pilietybės turėjimas – tai prielaida turėti visas teises ir laisves, įtvirtintas Konstitucijoje ir įstatymuose, taip pat vykdyti nustatytas pareigas; <...> pagal Konstituciją kai kurias pareigas <...> turi tik Lietuvos Respublikos piliečiai: pareigą ginti Lietuvos valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo (Konstitucijos 139 straipsnio 1 dalis), pareigą atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą (Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalis).

Konstitucijoje įtvirtintos nuostatos ir principai, susiję su valstybės saugumu, suverenitetu ir konstitucinės santvarkos saugojimu, valstybės užsienio ir gynybos politika, *inter alia*: Konstituciją priėmė ir paskelbė lietuvių tauta, šimtmečiais atkakliai gynusi savo laisvę ir nepriklausomybę (Konstitucijos preambulė); Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika (1 straipsnis); Lietuvos valstybę kuria Tauta; suverenitetas priklauso Tautai (2 straipsnis); niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto, savintis visai Tautai priklausančių suverenių galių (3 straipsnio 1 dalis); Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo (135 straipsnio 1 dalis); Lietuvos Respublika dalyvauja tarptautinėse organizacijose, jeigu tai neprieštarauja Valstybės interesams ir jos nepriklausomybei (136 straipsnis); Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti masinio naikinimo ginklų ir užsienio valstybių karinių bazių (137 straipsnis); svarbiausius valstybės gynybos klausimus svarsto ir koordinuoja Valstybės gynimo taryba, į kurią įeina Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas (140 straipsnio 1 dalis); Seimas įveda karo padėtį, skelbia mobilizaciją ar demobilizaciją, priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai prireikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus (142 straipsnio 1 dalis); ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, Respublikos Prezidentas nedelsdamas priima sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, įveda karo padėtį visoje Valstybėje ar jos dalyje, skelbia mobilizaciją ir teikia šiuos sprendimus tvirtinti

artimiausiam Seimo posėdžiui, o tarp Seimo sesijų – nedelsdamas šaukia neeilinę Seimo sesiją (142 straipsnio 2 dalis); valstybė globoja ir aprūpina karius, kurie eidami karo tarnybą nustoja sveikatos, taip pat karo tarnybą einant žuvusių ar mirusių karių šeimas (146 straipsnio 1 dalis); valstybė aprūpina ir piliečius, kurie gindami Valstybę nustojo sveikatos, taip pat šeimas tų piliečių, kurie gindami Valstybę žuvo ar mirė (146 straipsnio 2 dalis), – suponuoja išvadą, kad valstybės nepriklausomybė, teritorijos vientisumas, konstitucinė santvarka yra vienos svarbiausių konstitucinių vertybių, kurių apsauga yra prioritetinė valstybės valdžios ir visų piliečių priedermė. Šios pareigos vykdymo užtikrinimas yra valstybės saugumo garantija. Kad piliečiai, turintys konstitucinę pareigą ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, galėtų šią pareigą tinkamai įvykdyti, jie turi būti tam gerai parengti. Tokį parengimą užtikrina *inter alia* karo tarnyba.

Taigi Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta konstitucinė piliečių pareiga atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą nėra savitikslių – ji yra tiesiogiai susijusi su pareiga ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, įtvirtinta Konstitucijos 139 straipsnio 1 dalyje, taip pat tam tikru aspektu – ir su Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta piliečių teise priešintis bet kam, kas kėsina į valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką.

Karo tarnyba

Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime konstatavo, kad vienos valstybės funkcijos yra vykdomos pirmiausia ar daugiausia per civilines valstybės (ir savivaldybių) institucijas, o kitos – per karines ir (arba) sukarintas valstybės institucijas. Konstatuota ir tai, kad pagal Konstituciją valstybės tarnyba – tai tarnyba Lietuvos valstybei ir pilietinei Tautai, todėl valstybės tarnyba turi būti lojali Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai; Konstitucijoje netoleruojamos tokios situacijos, kai kuri nors valstybės tarnybos sistemos grandis, kuri nors valstybės ar savivaldybės institucija arba atskiri valstybės tarnautojai veikia priešingai Lietuvos valstybės interesams ar pažeidžia Lietuvos valstybės konstitucinę tvarką. Minėtame nutarime konstatuota ir tai, kad dėl valstybės tarnybos lojalumo Lietuvos valstybei konstitucinio imperatyvo valstybės tarnybai keliama ypatingi reikalavimai; valstybės tarnautojai ne tik privalo patys nepažeisti Konstitucijos ir teisės, bet ir turi pareigą imtis visų reikalingų pozityvių veiksmų saugant Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką.

<...> valstybės nepriklausomybė, teritorijos vientisumas, konstitucinė santvarka yra vienos svarbiausių konstitucinių vertybių, kurių apsauga yra prioritetinė visų piliečių ir valstybės valdžios priedermė. Todėl valstybės apsaugos funkcijai, kuri apima konstitucinių vertybių, kaip prioritetinių, apsaugą, vykdyti yra reikalinga atskira institucinė sistema, sudaryta iš karinių ir sukarintų valstybės institucijų. Tarnyba šioje sistemoje yra viena iš konstitucinio valstybės tarnybos, kaip tarnybos Lietuvos valstybei ir pilietinei Tautai, instituto rūšių, apimanti ir karo tarnybą, kuri tiesiogiai užtikrina valstybės apsaugos funkcijos vykdymą. Todėl tarnybai sukarintose ir karinėse institucijose yra taikomi valstybės tarnybai keliama pagrindiniai konstituciniai reikalavimai, *inter alia* lojalumo valstybei reikalavimas.

Šiame kontekste pažymėtina, kad nors konstitucinė valstybės tarnybos samprata aprėpia karo tarnybą, tačiau, atsižvelgiant į karo tarnybos vykdomos valstybės apsaugos, kuri, kaip minėta, apima prioritetinių konstitucinių vertybių apsaugą, funkcijos konstitucinę svarbą, ji yra atribota nuo civilinės tarnybos sistemos.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją karinė, sukarinta ir saugumo tarnybos yra atribotos nuo civilinės tarnybos; Konstitucijoje yra įtvirtinta

diferencijuota civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų samprata; tai sudaro teisines prielaidas teisės aktais diferencijuotai reguliuoti santykius, susijusius su civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų veikla, taip pat nustatyti tokį civilinėse ir karinėse bei sukarintose valstybės institucijose dirbančių asmenų teisinį statusą, kuris turėtų tam tikrus ypatumus (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucijos 140 straipsnį svarbiausius valstybės gynybos klausimus svarsto ir koordinuoja Valstybės gynimo taryba, į kurią įeina Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas ir kuriai vadovauja Respublikos Prezidentas (1 dalis); vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas yra Respublikos Prezidentas (2 dalis); už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui yra atsakingi Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas (3 dalis); krašto apsaugos ministru negali būti neišėjęs į atsargą karys (3 dalis). Paminėtina ir tai, kad pagal Konstitucijos 141 straipsnį asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais, jie negali užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybinėje tarnyboje.

<...> Konstitucijoje įtvirtintos nuostatos ir principai, susiję su valstybės saugumu, suvereniteto ir konstitucinės santvarkos saugojimu, valstybės užsienio ir gynybos politika, krašto apsaugos sistemos organizavimu, taip pat paminėti oficialiosios konstitucinės doktrinos teiginiai, susiję su valstybės tarnybos konstitucinės sampratos aiškinimu, suponuoją konstitucinę karo tarnybos sampratą, apimančią šiuos svarbiausius aspektus: karo tarnyba yra skirta gynybinėms valstybės funkcijoms vykdyti, todėl ji yra viena iš valstybės tarnybos rūšių, tačiau atribota nuo civilinės tarnybos; karo tarnyba laiduoja vienų svarbiausių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybės, teritorijos vientisumo, konstitucinės santvarkos – apsaugą ir valstybės gynimą nuo užsienio ginkluoto užpuolimo; karo tarnybos subjektai turi specifinį teisinį statusą, jiems yra keliami specialūs reikalavimai ir nustatyti draudimai, *inter alia* Konstitucijos 141 straipsnyje įtvirtintas konstitucinis draudimas būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais, užimti renkamas ar skiriamas pareigas civilinėje valstybinėje tarnyboje; karo tarnybos, kuri yra vienas iš krašto apsaugos sistemos pagrindų, teisinis reguliavimas yra konstitucinė įstatymų leidėjo prerogatyva, įtvirtinta Konstitucijos 139 straipsnio 3 dalyje.

Piliečių pareiga atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo; krašto apsaugos sistemos (*inter alia* karo tarnybos) ir valstybės gynimo nuo užsienio ginkluoto užpuolimo organizavimo teisinis reguliavimas (Konstitucijos 139 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje yra numatyta pareiga atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, tačiau Konstitucijoje *expressis verbis* nėra nustatyta visos galimos karo tarnybos rūšys, privalomosios karo tarnybos formos, reikalavimai karo tarnybos subjektams. <...> Konstitucijoje taip pat *expressis verbis* nėra įtvirtinta pareiga atlikti tokią privalomąją karo tarnybą, kuri įstatymuose įvardyta kaip privalomoji pradinė karo tarnyba. Nustatyti krašto apsaugos sistemos organizavimą Konstitucijoje pavesta įstatymų leidėjui. Taigi Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų leidėjo prerogatyva paisant Konstitucijos normų ir principų nustatyti krašto apsaugos sistemos, *inter alia* karo tarnybos, reguliavimą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad konstitucinė privalomosios karo tarnybos samprata, įtvirtinta Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje, negali būti tapatinama su Konstitucijos 141 straipsnyje vartojama tikrosios karo tarnybos sąvoka. Tikrosios karo tarnybos organizavimo pagrindai gali būti labai įvairūs. <...> tikroji karo tarnyba gali būti organizuota tiek profesinės, tiek savanoriškosios ar privalomosios karo tarnybos (arba kelių minėtų tarnybos rūšių) pagrindu. Nustatyti tikrosios karo tarnybos organizavimo teisinį reguliavimą yra įstatymų leidėjo diskrecija. Tačiau kad ir kaip būtų organizuota tikroji karo tarnyba, įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad nebūtų paneigta tokios tarnybos konstitucinė paskirtis – pasirengimo ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo ir jos gynimo užtikrinimas.

Įstatymais reglamentuodamas krašto apsaugos sistemos organizavimo, *inter alia* karo tarnybos, santykius įstatymų leidėjas turi gana plačią diskreciją. Antai jis įstatymu gali nustatyti karo tarnybos rūšis, privalomosios karo tarnybos formas, amžiaus, sveikatos ir kitus reikalavimus karo tarnybos subjektams, karo tarnybos atlikimo tvarką, atleidimo nuo privalomosios karo tarnybos sąlygas, susijusias su aplinkybėmis, dėl kurių piliečiai negali atlikti tokios tarnybos (amžius, sveikatos būklė ir kt.).

Tačiau ir įgyvendindamas minėtą diskreciją įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų bei principų. Toks reikalavimas įstatymų leidėjui kyla *inter alia* iš Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija, ir konstitucinio teisinės valstybės principo.

<...>

<...> įgyvendindamas Konstitucijos 139 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą diskreciją reglamentuoti krašto apsaugos sistemos organizavimą įstatymų leidėjas privalo paisyti Konstitucijos normų bei principų – įstatymuose turi būti nustatytas toks krašto apsaugos sistemos, *inter alia* karo tarnybos (įskaitant privalomąją karo tarnybą), organizavimo reguliavimas, kuris užtikrintų vienų iš pagrindinių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybės, teritorijos vientisumo, konstitucinės santvarkos – apsaugą ir tinkamą valstybės gynimą nuo užsienio ginkluoto užpuolimo.

<...>

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 3, 139, 141, 142 straipsnių nuostatų, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad Lietuvos Respublika turėtų reguliarią, gerai organizuotą kariuomenę, pajėgią vykdyti konstitucines funkcijas, *inter alia* priedermę ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo. Tačiau įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su krašto apsaugos, *inter alia* kariuomenės, organizavimu, turi gana plačią diskreciją. <...> įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos normų ir principų, gali pasirinkti įvairius kariuomenės modelius ir karo tarnybos formas. Konstitucija nedraudžia nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį Lietuvos kariuomenė, kurios paskirtis – saugoti ir ginti valstybę bei jos piliečius nuo ginkluoto užpuolimo, būtų organizuota profesinės ir savanorių karo tarnybos pagrindu. Konstitucijos 139 straipsnis negali būti interpretuojamas kaip reiškiantis, kad kariuomenė turi būti organizuota tik privalomosios karo tarnybos pagrindu ir kad kiekvieno piliečio pareiga yra atlikti tokią privalomąją karo tarnybą, kuri įstatymuose įvardyta kaip privalomoji pradinė karo tarnyba.

Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, įstatyme įtvirtinęs tokį kariuomenės organizavimo modelį, pagal kurį kariuomenė yra organizuojama profesinės ir savanorių karo tarnybos pagrindu, turi paisyti Konstitucijos nuostatų, *inter alia* Konstitucijos 139 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto imperatyvo, kad Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga. Šiame kontekste

pabrėžtina, kad profesinės ir savanorių karo tarnybos pagrindu organizuotos kariuomenės suformavimas nepaneigia piliečių konstitucinės priedermės ginti Lietuvos valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, kartu įstatymų leidėjas nėra atleidžiamas nuo pareigos nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos piliečius tinkamai parengti vykdyti šią konstitucinę priedermę.

<...>

<...> Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta formuluotė „Lietuvos Respublikos piliečiai privalo atlikti karo <...> tarnybą“ negali būti aiškinama taip, kaip ordinarinėje teisėje yra interpretuojama privalomosios karo tarnybos samprata. Aiškinant šią Konstitucijoje įtvirtintą formuluotę reikia paisyti konstitucinės karo tarnybos instituto prasmės ir paskirties. Kaip minėta, karo tarnybos, *inter alia* privalomosios karo tarnybos, konstitucinė paskirtis – užtikrinti pasirengimą ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo ir jos gynimą. Privalomoji karo tarnyba yra būtina tam, kad piliečiai būtų parengti ginti valstybę, tačiau tai nereiškia, kad pasirengimas gali būti vykdomas tik vienu būdu – atliekant privalomąją pradinę karo tarnybą ir kad kiekvienas pilietis turi pareigą atlikti būtent privalomąją pradinę karo tarnybą. Konstitucinė piliečių pareiga atlikti karo tarnybą ir pasirengti ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo gali būti įgyvendinama įvairiomis formomis, kurių įvairovę suponuoja *inter alia* valstybės gynybos priemonių įvairovė. Todėl įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su karo tarnyba, turi paisyti konstitucinės tos tarnybos paskirties ir nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų karo tarnybos konstitucinių tikslų įgyvendinimą, t. y. tinkamą piliečių parengimą ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo. Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip minėta, reguliuodamas karo tarnybos santykius, įstatymų leidėjas gali *inter alia* nustatyti atleidimo nuo privalomosios karo tarnybos sąlygas, susijusias su objektyviomis aplinkybėmis, dėl kurių piliečiai negali atlikti tokios tarnybos, t. y. amžius, sveikatos būklė ir kt.

<...>

Konstitucijoje, *inter alia* jos 142 straipsnyje, yra įtvirtintas mobilizacijos institutas. Mobilizacijos samprata visuotinai interpretuojama kaip reiškianti valstybės valdymo, ūkio sistemos, ginkluotųjų pajėgų parengimą karo padėčiai, *inter alia* šaukiant valstybės piliečius į ginkluotąsias pajėgas, kai kyla valstybės ginkluoto užpuolimo grėsmė arba prasideda karas. Pagal Konstituciją, *inter alia* jos 139, 142 straipsnius, mobilizacijos paskirtis yra organizuoti valstybės gynimą nuo užsienio ginkluoto užpuolimo. Viena iš mobilizacijos užtikrinimo priemonių yra piliečių šaukimas atlikti privalomąją karo tarnybą. Šiame kontekste pažymėtina, kad įstatymų leidėjas turi konstitucinę priedermę įstatymais reglamentuoti privalomosios karo tarnybos mobilizacijos atveju atlikimo tvarką, kuri užtikrintų valstybės gynimą nuo ginkluotos agresijos. Be to, įstatymų leidėjas privalo nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos teisinės prielaidos piliečius iš anksto tinkamai parengti tam, kad paskelbus mobilizaciją jie galėtų tinkamai vykdyti savo konstitucinę pareigą ginti valstybę. Taigi valstybėje turi būti ne tik reguliarioji kariuomenė, bet ir reikiamas skaičius ginti valstybę tinkamai parengtų piliečių.

Reglamentuodamas privalomosios karo tarnybos institutą įstatymų leidėjas turi atsisąžvelgti ne tik į Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalies, kurioje *inter alia* įtvirtinti tam tikri privalomosios karo tarnybos reguliavimo konstituciniai pagrindai, nuostatas, bet ir į kitas Konstitucijos nuostatas, konstitucines vertybes ir konstitucinius principus, *inter alia* į konstitucinius Lietuvos valstybės, jos nepriklausomybės, teritorijos vientisumo, konstitucinės santvarkos gynimo, krašto apsaugos principus. Minėtų konstitucinių vertybių apsauga yra užtikrinama *inter alia* nustatant karo tarnybos ir piliečių parengimo ginti valstybę sistemą,

kuri apima ir privalomosios karo tarnybos institutą. Taigi įstatymų leidėjas, įstatymais reguliuodamas krašto apsaugos sistemas, *inter alia* karo tarnybos, teisinius santykius, privalo paisyti konstitucinių nuostatų ir principų, įpareigojančių užtikrinti tinkamą krašto apsaugą. Todėl toks teisinis reguliavimas turi būti nustatomas atsižvelgiant į geopolitinę situaciją ir kitus veiksnius, darančius įtaką valstybės saugumui. Įstatymų leidėjas privalo įvertinti galimas grėsmes valstybės saugumui, ilgalaikius politinius procesus, valstybės dalyvavimą valstybių tarpusavio pagalbos organizacijose, valstybės tarptautinius įsipareigojimus saugumo užtikrinimo, taikos palaikymo misijose ir kt.

Konstitucijai neprieštarautų tik toks krašto apsaugos sistemos, *inter alia* karo tarnybos, teisinis reguliavimas, kuris būtų nustatytas atsižvelgiant į galimas grėsmes valstybės saugumui ir užtikrintų valstybės gynimą nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, *inter alia* tinkamą piliečių parengimą ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pasirengimas ginti valstybę yra gana plati sąvoka, apimanti ne tik piliečių pasirengimą ginklu ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo. Pasirengimas ginti valstybę negali būti suprantamas tik kaip tarnyba kariniam parengimui įgyti. Šalies gynybos poreikiai ir priemonės gali būti labai įvairūs, apimantys ne tik kariuomenės ir ginkluotės didinimą siekiant sustiprinti valstybės karinę galią, bet ir su ginkluota gynyba tiesiogiai nesusijusias informacines-technologines, gamybines ir kitas panašaus pobūdžio priemones, tam tikru aspektu lemiančias valstybės karinės galios stiprinimą. Ta įvairovė lemia ir piliečių parengimo ginti valstybę konkrečių būdų įvairovę.

<...>

<...> piliečiams, vykdančioms jų konstitucines pareigas, *inter alia* pareigą ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, turi būti sudarytos prielaidos tinkamai pasirengti vykdyti šią pareigą. Priešingu atveju, t. y. tinkamai neparengus piliečių vykdyti konstitucinę pareigą ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, *inter alia* ne tik kiltų nepamatuotai didelė grėsmė piliečių, pašauktų ginti savo šalį nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, bet tam tinkamai neparengtų, sveikatai ir (ar) gyvybei, bet ir apskritai tokie piliečiai negalėtų atlikti iš Konstitucijos jiems kylančios priedermės ginti savo valstybę ir taip būtų paneigta Konstitucijos 139 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta pareiga.

Vadinasi, įstatymų leidėjo diskreција nustatyti krašto apsaugos sistemos, *inter alia* karo tarnybos, valstybės gynimo nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, kuris tam tikrais atvejais būtų įgyvendinamas ir Konstitucijoje numatytu mobilizacijos būdu, organizavimo teisinį reguliavimą turi būti įgyvendinama atsižvelgiant į konstitucines piliečių teises, į piliečio teisę vykdyti pareigą ginti valstybę (*inter alia* privalomąją karo tarnybą mobilizacijos atveju) tinkamai pasirengus.

Taigi <...> įstatymų leidėjui pertvarkant krašto apsaugos sistemą, *inter alia* pereinant prie profesinės ir savanorių karo tarnybos pagrindu organizuotos kariuomenės ir numatant papildomus privalomosios pradinės karo tarnybos atidėjimo pagrindus, iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinių teisinės valstybės, valdžių padalijimo, atsakingo valdymo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio aiškumo ir kitų principų, jam kyla pareigą įtvirtinti tokį karo tarnybos sistemos teisinį reguliavimą, kuriame būtų nustatytos kitos nei privalomoji pradinė karo tarnyba veiksmingos piliečių, turinčių pareigą atlikti privalomąją karo tarnybą, parengimo ginti valstybę priemonės (pvz., privalomi kariniai mokymai, dalyvavimas atitinkamos organizacijos, priskiriamos krašto apsaugos sistemai, veikloje, visuotiniai krašto apsaugos sistemos renginiai ir pan.), užtikrinančios tinkamą piliečių parengimą vykdyti konstitucinę pareigą ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo (*inter alia* mobilizacijos atveju).

<...>

<...> įstatymų leidėjas, priimdamas teisės aktus <...>, kuriais numatoma pertvarkyti krašto apsaugos sistemą pereinant prie profesinės ir savanorių karo tarnybos pagrindu organizuotos kariuomenės, turi įvertinti valstybės padėtį geopolitinės realybės požiūriu ir valstybės gynybos galimybes.

<...>

<...> Lietuvos Respublika, siekdama apsaugoti Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintas vertybes – valstybės nepriklausomybę, teritorijos neliečiamybę, konstitucinę santvarką, privalo krašto apsaugos sistemą, *inter alia* karo tarnybą, organizuoti taip, kad valstybė turėtų gerai parengtų, reguliarių, pasirengusių operatyviai reaguoti į grėsmes valstybės saugumui karo tarnybos pagrindu sudarytų junginių. Tai gali būti savanorių karo tarnybos ir privalomosios karo tarnybos arba profesinės karo tarnybos (arba kelių minėtų tarnybos rūšių) pagrindu sudaryta kariuomenė, pajėgi vykdyti valstybės gynybos funkcijas. Pagal Konstituciją, *inter alia* jos 139 straipsnio 2 dalį, konkretų kariuomenės modelį turi nustatyti įstatymų leidėjas.

<...>

Kaip minėta, įstatymais reguliuojant karo tarnybos organizavimą turi būti užtikrintas Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje numatytas karo prievolės (privalomosios karo tarnybos) institutas, kurio formos Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* nėra apibrėžtos. <...>

<...> iš Konstitucijos nuostatų, įtvirtintų *inter alia* Konstitucijos 139 straipsnio 1 dalyje, 142 straipsnyje, taip pat išplaukia, kad įstatymų nustatyta tvarka paskelbus mobilizaciją, *inter alia* užsienio ginkluoto užpuolimo atveju, piliečiams kyla konstitutinė pareiga atlikti privalomąją karo tarnybą. Įstatymų leidėjas turi konstitucinę priedermę įstatymais reglamentuoti privalomosios karo tarnybos mobilizacijos atveju atlikimo tvarką, kuri užtikrintų valstybės gynimą nuo ginkluotos agresijos. Atsižvelgiant į tai taip pat pažymėtina, kad įstatymų leidėjas privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos piliečius tinkamai parengti mobilizacijai.

<...>

<...> Iš Konstitucijos, *inter alia* jos 3 straipsnio 2 dalies, 139 straipsnio, įstatymų leidėjui kyla pareiga pertvarkant karo tarnybos sistemą ir kariuomenės struktūrą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų tinkamą kariuomenės organizavimą, nepertraukiamą kariuomenės funkcijų, susijusių su valstybės gynybos užtikrinimu, vykdymą ir piliečių tinkamą parengimą ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo *inter alia* kitokiomis nei privalomoji pradinė karo tarnyba veiksmingomis priemonėmis, įstatymuose numatant konkrečius piliečių parengimo būdus, jų įgyvendinimo tvarką ir pan.

Konstituciniai valstybės gynimo pagrindai

Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas

Bendri valstybės gynimo konstituciniai pagrindai įtvirtinti įvairiose Konstitucijos nuostatose.

Konstitucijos 3 straipsnyje įtvirtinta, kad niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto, savintis visai Tautai priklausančių suverenių galių (1 dalis); Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką (2 dalis).

Konstitucijos 8 straipsnyje nurodyta, kad valstybinės valdžios ar jos institucijos užgrobimas smurtu laikomi antikonstituciniais veiksmais, yra neteisėti ir negalioja.

Konstitucijos 139 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga (1 dalis);

įstatymo nustatyta tvarka Lietuvos Respublikos piliečiai privalo atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą (2 dalis); krašto apsaugos organizavimą nustato įstatymai (3 dalis).

Konstitucijos 140 straipsnyje įtvirtinta, kad svarbiausius valstybės gynybos klausimus svarsto ir koordinuoja Valstybės gynimo taryba, į kurią įeina Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas. Valstybės gynimo tarybai vadovauja Respublikos Prezidentas. Jos sudarymo, veiklos tvarką ir įgaliojimus nustato įstatymas (1 dalis); vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas yra Respublikos Prezidentas (2 dalis); už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui yra atsakingi Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas; krašto apsaugos ministru negali būti neišėjęs į atsargą karys (3 dalis).

Konstitucijos 67 straipsnio, kuriame įtvirtintas Seimo konstitucinių įgaliojimų sąrašas, 20 punkte nustatyta, kad „Seimas <...> įveda <...> karo ir nepaprastąją padėtį, skelbia mobilizaciją ir priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas“.

Konstitucijos 67 straipsnio 20 punkte nustatyti Seimo įgaliojimai, susiję su ginkluotųjų pajėgų panaudojimu, yra sukonkretinti Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad „Seimas įveda karo padėtį, skelbia mobilizaciją ar demobilizaciją, priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai prireikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus“.

<...>

Konstitucijos 84 straipsnio, kuriame įtvirtintas Respublikos Prezidento konstitucinių įgaliojimų sąrašas, 16 punkte nustatyta, kad „Respublikos Prezidentas <...> ginkluoto užpuolimo, gresiančio valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, atveju priima sprendimus dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties įvedimo, taip pat dėl mobilizacijos ir pateikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui“.

Konstitucijos 84 straipsnio 16 punkte įtvirtinti Respublikos Prezidento įgaliojimai yra sukonkretinti Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalyje, kurioje nustatyta: „Ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, Respublikos Prezidentas nedelsdamas priima sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, įveda karo padėtį visoje Valstybėje ar jos dalyje, skelbia mobilizaciją ir teikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui, o tarp Seimo sesijų – nedelsdamas šaukia neeilinę Seimo sesiją. Seimas patvirtina arba panaikina Respublikos Prezidento sprendimą.“

<...> pagal Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalyje nustatytą teisinį reguliavimą ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, Respublikos Prezidento nedelsiant priimtas sprendimas dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties visoje valstybėje ar jos dalyje įvedimo, mobilizacijos skelbimo įgyja teisinę galią nuo jo priėmimo, tačiau šį sprendimą Respublikos Prezidentas turi teikti tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui (tarp Seimo sesijų – tuo tikslu nedelsiant šaukti neeilinę Seimo sesiją), o Seimas turi teisę patvirtinti arba panaikinti Respublikos Prezidento sprendimą.

Šiame kontekste pažymėtina, kad iš Konstitucijos 140 straipsnio 2 dalies, kurioje nustatyta, kad vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas yra Respublikos Prezidentas, kyla specifiniai Respublikos Prezidento konstituciniai įgaliojimai, *inter alia* susiję su nustatytais Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalyje. Šie specifiniai Respublikos Prezidento, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, konstituciniai įgaliojimai pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 2 dalies nuostatą, kad valdžios galias riboja Konstitucija, įstatymu ar kitu teisės aktu negali būti suteikti jokiai kitam subjektui.

<...>

<...> įstatymų leidėjas gali įtvirtinti ir tokius Konstitucijoje *expressis verbis* nenurodytus Respublikos Prezidento įgaliojimus, kurie atitinka Respublikos Prezidento, kaip ginkluotųjų pajėgų vado, konstitucinį teisinį statusą.

Konstitucijos 94 straipsnyje yra įtvirtinta nuostata, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė saugo Lietuvos Respublikos teritorijos neliečiamybę, garantuoja valstybės saugumą.

Vadinasi, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 140 straipsnį, svarstant ir sprendžiant valstybės gynimo klausimus dalyvauja įvairios valstybės institucijos ir pareigūnai, *inter alia* svarbiausius valstybės gynybos klausimus svarstanti ir koordinuojanti Valstybės gynimo taryba (į kurią įeina Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas), už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui atsakinga Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas, tačiau sprendimus pagrindiniais valstybės gynimo klausimais priima dvi valstybės institucijos: Seimas ir Respublikos Prezidentas. Seimas įgaliotas priimti galutinius sprendimus įvesti karo padėtį, skelbti mobilizaciją ar demobilizaciją, priimti sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai prireikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus, o Respublikos Prezidentas ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, turi įgaliojimus nedelsiant priimti tokius sprendimus (dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties visoje valstybėje ar jos dalyje įvedimo, mobilizacijos skelbimo), kurie teikiami tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui.

Pažymėtina, kad Seimas, įgyvendindamas Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą konstitucinį įgaliojimą patvirtinti arba panaikinti Respublikos Prezidento sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties visoje valstybėje ar jos dalyje įvedimo, mobilizacijos skelbimo ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, yra saistomas Konstitucijoje įtvirtintų vertybių ir konstituciškai svarbių tikslų, *inter alia* valstybės nepriklausomybės, tarptautinių įsipareigojimų vykdymo.

Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip minėta, Konstitucijos 139 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga (1 dalis); įstatymo nustatyta tvarka Lietuvos Respublikos piliečiai privalo atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą (2 dalis); krašto apsaugos organizavimą nustato įstatymai (3 dalis).

Aiškindamas šias Konstitucijos nuostatas, taip pat kitas su jomis susijusias Konstitucijos nuostatas, Konstitucinis Teismas 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarime konstatavo:

– iš Konstitucijos, *inter alia* jos 3, 139 straipsnių nuostatų, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad Lietuvos Respublika turėtų reguliarią, gerai organizuotą kariuomenę, kuri būtų pajėgi vykdyti konstitucines funkcijas, *inter alia* priedermę ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo;

– pagal Konstituciją krašto apsaugos teisinis reguliavimas turi būti nustatomas atsižvelgiant į geopolitinę situaciją ir kitus veiksnius, darančius įtaką valstybės saugumui; įstatymų leidėjas privalo įvertinti galimas grėsmes valstybės saugumui, ilgalaikius politinius procesus, valstybės dalyvavimą valstybių tarpusavio pagalbos organizacijose, valstybės tarptautinius įsipareigojimus saugumo užtikrinimo, taikos palaikymo misijose ir pan.;

– Lietuvos Respublika, tiek siekdama apsaugoti Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintas vertybes – valstybės nepriklausomybę, teritorijos neliečiamybę, konstitucinę santvarką, tiek vykdydama iš tarptautinių sutarčių kylančius konstituciškai pagrįstus įsipareigojimus, privalo krašto apsaugos sistemą, *inter alia* karo tarnybą, organizuoti taip, kad valstybė turėtų gerai parengtų, reguliarių, pasirėngusių operatyviai reaguoti į grėsmes valstybės saugumui ir

galinčių dalyvauti kolektyvinės gynybos operacijose, taikos palaikymo misijose ir pan. karo tarnybos pagrindu sudarytų junginių.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio reikalavimo Lietuvos valstybės valdžią organizuoti demokratiškai, konstitucinio atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvo, konstitucinio atsakingo valdymo principo, kyla tai, kad karinės valstybės institucijos negali turėti pirmenybės prieš civilines valstybės institucijas, karinių valstybės institucijų bei jų pareigūnų sprendimai turi būti grindžiami civilinių valstybės institucijų sprendimais, karinės valstybės institucijos turi būti atskaitingos civilinėms valstybės institucijoms ir jų kontroliuojamos. Demokratinė civilinė karinių valstybės institucijų (ginkluotųjų pajėgų) kontrolė yra būtina pilietinio demokratinio valdymo, taigi ir teisinės valstybės, prielaida.

<...>

<...> bendriems Konstitucijoje įtvirtintiems valstybės tarptautinio bendradarbiavimo, susijusio su *inter alia* valstybės gynyba, pagrindams būdinga *inter alia* tai, kad yra nustatyta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija – valstybės dalyvavimas Europos integracijoje būnant Europos Sąjungos nare, siekis užtikrinti šalies nepriklausomybę ir saugumą prisidedant prie teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo.

<...> Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija – valstybės dalyvavimas Europos integracijoje neatsiejama nuo kitų Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų, kylančių iš Lietuvos narystės kitose tarptautinėse organizacijose, *inter alia* Jungtinėse Tautose ir Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijoje; ši narystė teikia Lietuvai ne tik papildomas saugumo garantijas, bet ir suponuoja būtinumą laikytis prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucijos nuostatos, kuriomis įtvirtinti bendri konstituciniai valstybės gynimo ir tarptautinio bendradarbiavimo (užsienio politikos) pagrindai, yra susijusios *inter alia* su tuo, kad pagal Konstitucijos 138 straipsnio 1 dalį Seimas ratifikuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis dėl politinio bendradarbiavimo su užsienio valstybėmis, tarpusavio pagalbos, taip pat su valstybės gynyba susijusias gynybinio pobūdžio sutartis (2 punktas), sutartis dėl atsisakymo naudoti jėgą ar grasinti jėga, taip pat taikos sutartis (3 punktas), sutartis dėl Lietuvos Respublikos ginkluotųjų pajėgų buvimo ir jų statuso užsienio valstybių teritorijose (4 punktas), dėl Lietuvos Respublikos dalyvavimo universaliose tarptautinėse organizacijose bei regioninėse tarptautinėse organizacijose (5 punktas). Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas Seimo įgaliojimas priimti sprendimą dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo, kai prireikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus, apima ir tokį sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai prireikia vykdyti Lietuvos valstybės įsipareigojimus pagal Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis.

Šios Konstitucijos nuostatos suponuoja, kad valstybės nepriklausomybės ir saugumo užtikrinimas, *inter alia* panaudojant ginkluotąsias pajėgas, pagal Konstituciją gali būti organizuojamas ir vykdomas tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu (lygiu).

<...>

<...> įstatyme numatant valstybės nepriklausomybę ir saugumą užtikrinti tarptautiniu mastu (lygiu), turi būti paisoma *inter alia* Konstitucijos 142 straipsnyje nustatytos taisyklės, kad dvi valstybės institucijos yra konstituciškai įgalios priimti sprendimus pagrindiniais valstybės gynimo klausimais, t. y. Seimas priima galutinius sprendimus, o Respublikos Prezidentas nedelsdamas (grėsmės atveju) priima tokius sprendimus, kurie teikiami tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui. Paisydamas šios Konstitucijos 142 straipsnyje įtvirtinto Seimo ir Respublikos Prezidento galių valstybės gynimo srityje atribojimo ir derinimo

taisyklės, įstatymų leidėjas pagal Konstitucijos 140 straipsnio 2 dalį, kurioje nustatyta, kad vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas yra Respublikos Prezidentas, gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį Respublikos Prezidentas būtų įgaliotas nedelsdamas priimti sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos ne tik Konstitucijos 84 straipsnio 16 punkte, 142 straipsnio 2 dalyje numatyto ginkluoto užpuolimo, gresiančio valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, atveju, bet ir Seimo ratifikuojamoje kolektyvinės gynybos sutartyje numatytu Lietuvos Respublikos ir jos sąjungininkės valstybės ginkluoto užpuolimo atveju, jeigu toks sprendimas nedelsiant turi būti teikiamas tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 135, 136 straipsnius, įstatymų leidėjas, reglamentuodamas Lietuvos Respublikos teisių ir įsipareigojimų, galinčių kilti ar kylančių iš Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, *inter alia* Seimo ratifikuojamos kolektyvinės gynybos sutarties, įgyvendinimą (vykdymą), paisydamas Konstitucijos 142 straipsnyje nustatytą Seimo ir Respublikos Prezidento įgaliojimų, susijusių su ginkluotųjų pajėgų panaudojimu, turi diskreciją nustatyti ir kitas valstybės institucijas, galinčias priimti sprendimus dėl ginkluotųjų pajėgų dalinių dalyvavimo tarptautinėse karinėse pratybose.

Šiame kontekste pažymėtina, kad, kaip minėta, pagal Konstitucijos 140 straipsnio 3 dalį už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui yra atsakingi Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas.

Taigi pagal Konstituciją įstatymų leidėjas gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kuriuo Seimui, Vyriausybei, krašto apsaugos ministrui suteikiami įgaliojimai siųsti atitinkamo dydžio Lietuvos Respublikos karinius vienetus į kitą valstybę dalyvauti tarptautinėse karinėse pratybose ar kituose tarptautiniuose kariniuose renginiuose.

Konstituciniai valstybės tarptautinio bendradarbiavimo, susijusio *inter alia* su valstybės gynimu, pagrindai

Žr. 13.1. Užsienio politika, 2011 m. kovo 15 d. nutarimas („Konstituciniai valstybės tarptautinio bendradarbiavimo pagrindai; valstybės geopolitinė orientacija“).

Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti užsienio valstybių karinių bazių (Konstitucijos 137 straipsnis), taip pat jokių Rusijos, Nepriklausomų valstybių sandraugos ar į ją įeinančių valstybių karinių bazių ir kariuomenės dalinių (Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ 3 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas

<...> įgyvendinant konstitucines nuostatas dėl valstybės gynimo ir su juo susijusio tarptautinio bendradarbiavimo negali būti *inter alia* nepaisoma Konstitucijos 137 straipsnyje ir Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nustatytų draudimų.

Konstitucijos 137 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti masinio naikinimo ginklų ir užsienio valstybių karinių bazių.

Konstitucijos sudedamąja dalimi esančiame Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, kuris priimtas remiantis „1918 m. vasario 16 d. ir 1990 m. kovo 11 d. aktais dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo ir 1991 m. vasario 9 d. visos tautos pareikšta valia“ (preambulė), yra įtvirtinta principinė nuostata „puoselėti abipusiškai naudingus ryšius su kiekviena valstybe, anksčiau buvusia

SSRS sudėtyje, tačiau niekada ir jokių pavidalų nesijungti į jokiais buvusios SSRS pagrindu kuriamas naujas politines, karines, ekonomines ar kitokias valstybių sąjungas bei sandraugas“ (1 straipsnis). Be to, Konstituciniame akte yra nustatyta, kad veikla, kuria siekiama įtraukti Lietuvos valstybę į šio Konstitucinio akto pirmajame straipsnyje nurodytas valstybių sąjungas ar sandraugas, yra laikoma priešiška Lietuvos nepriklausomybei ir atsakomybė už ją nustatoma pagal įstatymus (2 straipsnis); Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti jokių Rusijos, Nepriklausomų valstybių sandraugos ar į ją įeinančių valstybių karinių bazių ir kariuomenės dalinių (3 straipsnis).

<...> Konstitucijos 137 straipsnio nuostata, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti užsienio valstybių karinių bazių, reiškia *inter alia* tai, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti tokių karinių bazių, kurias valdo ir kontroliuoja užsienio valstybės. Toks draudimas *inter alia* nereiškia, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti tokių karinių bazių, kurias pagal Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, *inter alia* Seimo ratifikuotą kolektyvinės gynybos sutartį, valdo ir kontroliuoja Lietuvos Respublika bendrai (kartu) su valstybėmis sąjungininkėmis.

<...> Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ 3 straipsnyje nustatytas imperatyvas, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti jokių Rusijos, Nepriklausomų valstybių sandraugos ar į ją įeinančių valstybių karinių bazių ir kariuomenės dalinių, t. y.:

- konstitucinis draudimas Lietuvos Respublikos teritorijoje būti Rusijos, Nepriklausomų valstybių sandraugos ar į ją įeinančių valstybių karinėms bazėms; šis draudimas reiškia *inter alia* tai, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti tokių karinių bazių, kurias valdo ir kontroliuoja Rusija, Nepriklausomų valstybių sandrauga ar į ją įeinančios valstybės;

- konstitucinis draudimas Lietuvos Respublikos teritorijoje būti Rusijos, Nepriklausomų valstybių sandraugos ar į ją įeinančių valstybių kariuomenės daliniams. Šis draudimas reiškia *inter alia* tai, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti tokių kariuomenės vienetų, kurių buvimą (dislokaciją, panaudojimą) valdo ir kontroliuoja Rusija, Nepriklausomų valstybių sandrauga ar į ją įeinančios valstybės. Toks draudimas nereiškia, kad pagal Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, *inter alia* Seimo ratifikuotą kolektyvinės gynybos sutartį, ir joms įgyvendinti priimtus įstatymus esą nėra galimas ir toks Rusijos, Nepriklausomų valstybių sandraugos ar į ją įeinančių valstybių riboto dydžio kariuomenės vienetų trumpalaikis buvimas Lietuvos Respublikos teritorijoje vykstančiose tarptautinėse karinėse pratybose, kurias valdo ir kontroliuoja Lietuvos Respublika bendrai (kartu) su valstybėmis sąjungininkėmis. Minėtas konstitucinis draudimas taip pat nereiškia, kad pagal Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis ir joms įgyvendinti priimtus įstatymus esą negalima numatyti ir tokio Rusijos, Nepriklausomų valstybių sandraugos ar į ją įeinančių valstybių riboto dydžio kariuomenės vienetų trumpalaikio pasitelkimo tarptautinėms katastrofų, epidemijų, gaivalinių ir kitų didelių nelaimių padarinių šalinimo priemonėms Lietuvos Respublikos teritorijoje vykdyti, kai tokio pasitelkimo pagrindas, tikslas, pobūdis yra aiškūs, konstituciškai pateisinami ir tas priemonės valdo bei kontroliuoja Lietuvos Respublika.

Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* jos 135, 136, 138 straipsnių nuostatas, Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse, joms įgyvendinti priimtuose įstatymuose, paisant Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ įtvirtintų ribojimų ir draudimų, gali būti numatytos įvairios valstybės nepriklausomybės ir saugumo užtikrinimo tarptautiniu mastu (lygiu) priemonės, *inter alia* kolektyvinė ir (ar) kitokia bendra tarptautinė ginkluota gynyba, tarptautinės taikos ir saugumo stiprinimas,

kitoks tarptautinis karinio pobūdžio bendradarbiavimas, kurio pagrindas, tikslas, pobūdis yra aiškūs, konstituciškai pateisinami.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 135 straipsnį, įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nustatytų ribojimų ir draudimų, gali nustatyti ir tokių Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims, *inter alia* Seimo ratifikuojamai kolektyvinės gynybos sutarčiai, įgyvendinti skirtą teisinį reguliavimą, pagal kurį *inter alia* numatomas griežtai ribotų Rusijos, Nepriklausomų valstybių sandraugos ar į ją įeinančių valstybių riboto dydžio kariuomenės vienetų trumpalaikis dalyvavimas Lietuvos Respublikos teritorijoje rengiamose kolektyvinės gynybos sutarties šalių ir kitų valstybių pratybose, kurias valdo ir kontroliuoja Lietuvos Respublika bendrai (kartu) su valstybėmis sąjungininkėmis, taip pat tokių kariuomenės vienetų pasitelkimas tarptautinėms katastrofų, epidemijų, gaivalinių ir kitų didelių nelaimių padarinių šalinimo priemonėms Lietuvos Respublikos teritorijoje vykdyti, kai tokio pasitelkimo pagrindas, tikslas, pobūdis yra aiškūs, konstituciškai pateisinami ir tas priemonės valdo bei kontroliuoja Lietuvos Respublika.

<...>

<...> pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, paisydamas konstitucinių normų ir principų, *inter alia* Konstitucijos sudedamojoje dalyje – Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ įtvirtintų ribojimų, gali numatyti tokių Lietuvos Respublikos teisių ir įsipareigojimų pagal kolektyvinės gynybos sutartį įgyvendinimo būdą kaip Lietuvos Respublikos sąjungininkių valstybių karinių vienetų atvykimas į Lietuvos Respubliką ir jų panaudojimas kolektyvinės gynybos operacijos tikslais.

<...>

Tačiau pagal Konstituciją, *inter alia* Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ 3 straipsnį, negali būti nustatyta tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį numatomas Rusijos, Nepriklausomų valstybių sandraugos ar į ją įeinančių valstybių riboto dydžio kariuomenės vienetų trumpalaikis dalyvavimas Lietuvos Respublikos teritorijoje vykstančiuose tarptautiniuose kariniuose renginiuose, tačiau nenustatomi aiškūs, konstituciškai pateisinami tokio dalyvavimo pagrindas, tikslas, pobūdis.

Sukarintos (statutinės) valstybės institucijos; statutinės valstybės tarnybos ypatumai (Konstitucijos 141 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas

<...> Konstitucijos 141 straipsnyje nurodytos sukarintos tarnybos negali būti tapatinamos su karinėmis krašto apsaugos sistemos institucijomis ir jų pareigūnai negali būti tapatinami su krašto apsaugos sistemos kariais, nes sukarintų tarnybų konstitucinė paskirtis yra susijusi ne tiek su valstybės gynyba nuo agresijos ir gynybos srities tarptautinių įsipareigojimų vykdymu, kiek su kitomis valstybės ir visuomenės saugumui svarbiomis sritimis (valstybės sienos apsauga ir kontrole, viešosios tvarkos užtikrinimu, nusikaltimų tyrimu, valstybės paslapčių apsauga ir pan.); kita vertus, tokioms sukarintoms tarnyboms, be jų pagrindinių funkcijų, gali būti pavesta karo metu ginkluotosiose pajėgose ginti valstybę, padėti kariuomenei įgyvendinti kitus su valstybės gynyba ir jos tarptautiniais įsipareigojimais susijusius uždavinius. Taigi konstitucinė tokių sukarintų tarnybų paskirtis lemia būtinybę jų veiklą organizuoti remiantis statutiniais santykiais.

Vadinasi, Konstitucijos 141 straipsnio sąvoka „sukarintų <...> tarnybų“ aiškintina kaip apimanti statutines valstybės institucijas, nepriskirtinas krašto apsaugos sistemai. Šios institucijos yra Konstitucijos 141 straipsnyje *expressis verbis* minima policija, vidaus tarnyba ir

saugumo tarnyba (t. y. policijos, vidaus tarnybos ir saugumo tarnybos įstaigos), taip pat kitos valstybės institucijos, kurių veikla atsižvelgiant į jų paskirtį ir funkcijas turi būti organizuojama remiantis statutiniais santykiais.

Konstitucijos 141 straipsnis suponuoja tai, kad statutinių valstybės institucijų pareigūnai atlieka statutinę valstybės tarnybą, kuri yra specifinė valstybės tarnybos rūšis, besiskirianti nuo kitokios (civilinės) valstybės tarnybos ir karo tarnybos. Iš statutinės valstybės tarnybos sampratos kyla šie jai būdingi bruožai: specialus teisinis reguliavimas atitinkamos tarnybos ypatumus nustatančiais teisės aktais (statutais), griežto hierarchinio pavaldumo statutiniai santykiai, kuriems būdingas *inter alia* ypatingas tarnybos atlikimo režimas (*inter alia* tarnybos pareigų vykdymo, tarnybos laiko, tarnybinės subordinacijos ypatumai, pareigūnų karjerą ir vietą statutinių santykių hierarchijoje žyminčių specialių tarnybinių laipsnių (rangų) sistema, tarnybinės (drausminės) atsakomybės specifika), specialūs reikalavimai statutinių valstybės institucijų pareigūnams (*inter alia* susiję su jų lojalumu Lietuvos valstybei ir patikimumu, išsilavinimu, amžiumi, sveikatos būkle ir pan.), specifiniai šių pareigūnų įgaliojimai (*inter alia* jiems nepavaldžių asmenų atžvilgiu, taip pat susiję su prievartos priemonių naudojimu), specialios socialinės ir kitos garantijos.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 141 straipsnyje nėra pateikta išsamaus sukarintų (statutinių) valstybės institucijų sąrašo, todėl įstatymų leidėjas, reguliuodamas valstybės tarnybos santykius, gali numatyti ir kitas nei policijos, vidaus tarnybos ir saugumo tarnybos valstybės institucijas (*inter alia* muitinę), kurių veikla, atsižvelgiant į jų paskirtį ir funkcijas, turi būti organizuojama remiantis statutiniais santykiais, t. y. kuriose būtų atliekama statutinė valstybės tarnyba.

Pažymėtina ir tai, kad statutinė valstybės tarnyba negali būti vienoda dėl jos atliekamų funkcijų įvairovės, todėl policijos, vidaus tarnybos, saugumo tarnybos ir kitų statutinių valstybės institucijų (*inter alia* muitinės) pareigūnų statusas turi būti diferencijuotas ir turėti atitinkamuose statutuose nustatytų ypatumų.

Statutinių valstybės institucijų pareigūnų veiklos apribojimai (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis, 141 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas

Konstitucijos 141 straipsnyje yra nustatyti specialūs statutinių valstybės institucijų pareigūnų veiklos apribojimai. Šiais apribojimais siekiama užtikrinti statutinių valstybės institucijų depolitizavimą: statutinių valstybės institucijų pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais, užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje, t. y. nepriskirtoje statutinei, valstybės tarnyboje, dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje (*inter alia* būti šių partijų ir organizacijų nariais, jų siulomais ar keliamais kandidatais į valstybines ar visuomenines pareigas). Šiais apribojimais išreiškiamas konstitucinis civilinės karinių ir sukarintų valstybės institucijų demokratinės kontrolės principas. Jie *inter alia* apima specialius statutinių valstybės institucijų pareigūnų kito darbo apribojimus – draudimą dirbti civilinėje (nestatutinėje) valstybės tarnyboje ir politinėse partijose bei politinėse organizacijose.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 141 straipsnyje nėra eksplicitiškai nustatyta kitokių statutinių valstybės institucijų pareigūnų veiklos apribojimų. Tačiau šis straipsnis, nustatantis didesnius statutinių valstybės institucijų pareigūnų veiklos apribojimus negu iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies kylantieji civilinėje (nestatutinėje) valstybės tarnyboje pareigas užimančių asmenų veiklos apribojimai, taip pat statutinės valstybės tarnybos paskirtis ir pobūdis suponuoja tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas apribojimus statutinių

valstybės institucijų pareigūnams dirbti kitokį nei nurodytasis Konstitucijos 141 straipsnyje kitą darbą, ne tik privalo nustatyti tokius apribojimus, kurie kyla iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies, bet ir kitokius kito darbo apribojimus, jeigu poreikį juos nustatyti suponuoja iš konstitucinės atitinkamų statutinų valstybės institucijų paskirties kylančios tokių institucijų funkcijos ir (ar) jų pareigūnų statusas. Nustatydamas tokius apribojimus įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją *inter alia* nustatyti papildomus kriterijus, į kuriuos turi būti atsižvelgiama sprendžiant, ar statutinų valstybės institucijų pareigūnų kitas darbas būtų suderinamas su atitinkamos statutinės valstybės institucijos funkcijomis ir jos pareigūno statusu, taip pat nustatyti baigtinį atitinkamos statutinės valstybės institucijos pareigūnams draudžiamos veiklos sąrašą, jame nurodant ūkinės (ekonominės) veiklos sritis ir (arba) darbus ir pareigas, nesuderinamus su atitinkamos statutinės valstybės institucijos funkcijų vykdymu ir (ar) jos pareigūno statusu.

Karo tarnybos ypatumai

Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos kylanti karo tarnybos, *inter alia* profesinės karo tarnybos, paskirtis užtikrinti pasirengimą ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo ir jos gynimą suponuoja tam tikrus specifinius jos ypatumus, kaip antai: būtinumą nuolat palaikyti kovinę parengtį ir su tuo susijusį ypatingą tarnybos atlikimo režimą (*inter alia* karo tarnybos laiko, jos nepertraukiamumo ir mobilumo ypatumus, griežto hierarchinio pavaldumo karių tarpusavio santykius, karių laipsnių sistemą, drausminės atsakomybės specifiką); ypatingą karių teisinį statusą, apimančią specifinius jų įgaliojimus (*inter alia* susijusius su karinės jėgos naudojimu), specifinius kariams šioje tarnyboje keliamus reikalavimus (*inter alia* susijusius su jų lojalumu Lietuvos valstybei, amžiumi, sveikatos būkle, taip pat išsilavinimu, fiziniu pasirengimu, moralinėmis savybėmis ir pan.), tam tikrus jiems taikomus apribojimus ir draudimus, taip pat specialias socialines ir kitas garantijas; specialų teisinį reguliavimą teisės aktais (statutais), kuriais nustatoma karo tarnybos atlikimo tvarka ir sąlygos.

Profesinės karo tarnybos karių veiklos apribojimai (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis, 141 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime

<...> Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime nurodytais konstituciniais reikalavimais valstybės tarnautojų teisės dirbti kitą darbą teisiniam reguliavimui turi būti vadovaujamasi reguliuojant ir profesinės karo tarnybos karių veiklos apribojimus. Šie iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies kylantys apribojimai turi būti tokie, kad profesinėje karo tarnyboje būtų išvengta viešųjų ir privačiųjų interesų konflikto, kad ši tarnyba nebūtų panaudojama asmeniniais interesais, kad nebūtų trukdoma profesinės karo tarnybos kariui atlikti savo pareigas, kad nebūtų kenkiama profesinės karo tarnybos autoritetui, kad ji nebūtų diskredituojama, taip pat kad profesinės karo tarnybos karys nedirbtų tose įmonėse, įstaigose, organizacijose, kurių atžvilgiu jis turi valdingus įgaliojimus arba kurių veiklą kontroliuoja, prižiūri, arba dėl kurių priima kokius nors kitus sprendimus.

<...>

<...> pagal Konstitucijos 141 straipsnį asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais, užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybės tarnyboje, dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje.

Taigi Konstitucijos 141 straipsnyje yra *expressis verbis* įtvirtinti tam tikri specialūs karių veiklos apribojimai, kuriais siekiama užtikrinti karinių valstybės institucijų depolitizavimą ir išreiškiamas konstitucinis civilinės demokratinės karinių valstybės institucijų kontrolės principas.

<...>

<...> įstatymų leidėjas, įgyvendindamas Konstitucijos 139 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą diskreciją reguliuoti krašto apsaugos sistemos organizavimą, privalo įstatymuose nustatyti tokį krašto apsaugos sistemos, *inter alia* karo tarnybos, organizavimo reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinta vienų svarbiausių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybės, teritorijos vientisumo, konstitucinės santvarkos – apsauga ir tinkamas valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo; iš Konstitucijos įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad Lietuvos Respublika turėtų reguliarią, gerai organizuotą kariuomenę, pajėgią vykdyti konstitucines valstybės gynimo funkcijas; reguliuodamas krašto apsaugos sistemos, *inter alia* karo tarnybos, santykius įstatymų leidėjas turi atsižvelgti į geopolitinę situaciją ir kitus veiksnius, darančius įtaką valstybės saugumui, įvertinti galimas grėsmes jam, ilgalaikius politinius procesus, valstybės dalyvavimą valstybių tarpusavio pagalbos organizacijose, valstybės tarptautinius įsipareigojimus saugumo užtikrinimo, taikos palaikymo misijose ir kt.

Taigi <...> konstatuotina, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas santykius, susijusius su profesinės karo tarnybos karių veiklos apribojimų nustatymu, privalo paisyti Konstitucijos 141 straipsnio, kuriame *expressis verbis* įtvirtinti tam tikri specialūs veiklos apribojimai, ir jos 33 straipsnio 1 dalies, iš kurios kyla apribojimai profesinės karo tarnybos kariams dirbti kitokį nei nurodytasis 141 straipsnyje kitą darbą. Konstitucinė karo tarnybos paskirtis, kario statuso ypatumai, ypatingas šios tarnybos pobūdis ir kitos svarbios aplinkybės, susijusios su valstybės gynimo ir saugumo užtikrinimu bei valstybės prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų vykdymu, suponuoja įstatymų leidėjo diskreciją nustatyti ir kitokius profesinės karo tarnybos karių veiklos apribojimus.

<...>

Kartu pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas, įgyvendindamas savo diskreciją nustatyti kitokius [nei Konstitucijos 141 straipsnyje *expressis verbis* įtvirtintieji ir iš jos 33 straipsnio 1 dalies kylantieji] profesinės karo tarnybos karių veiklos apribojimus, *inter alia* draudimą dirbti pagal darbo sutartį ir užsiimti individualia veikla, turi nustatyti ir tokį jų darbo apmokėjimo teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinta galimybė profesinės karo tarnybos kariams visavertiškai ir oriai vykdyti savo konstitucinę priedermę.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys, kad <...> darbas pagal darbo sutartį ir individuali veikla yra panašios veiklos formos pagal jų tęstinumą ir jomis užsiimančių asmenų tikslą gauti pajamų, tačiau skiriasi savo pobūdžiu: darbo santykiams yra būdinga darbuotojo subordinacija darbdaviui, o individualiai veiklai – savarankiškumas. Todėl, įgyvendindamas savo diskreciją nustatyti kitokius nei Konstitucijos 141 straipsnyje *expressis verbis* įtvirtintieji ir iš jos 33 straipsnio 1 dalies kylantieji profesinės karo tarnybos karių veiklos apribojimus, įstatymų leidėjas gali atsižvelgti, be kita ko, į šių veiklos rūšių ypatumus.

Konstitucinė piliečių pareiga atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą; reikalavimai krašto apsaugos organizavimo santykių teisiniam reguliavimui (Konstitucijos 139 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimas

Konstitucijos 139 straipsnyje nustatyta:

„Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga.

Įstatymo nustatyta tvarka Lietuvos Respublikos piliečiai privalo atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą.

Krašto apsaugos organizavimą nustato įstatymai.“

Taigi pagal šį Konstitucijos straipsnį kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis turi teisę ir pareigą ginti Lietuvos valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, taip pat pareigą įstatymo nustatyta tvarka atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą. Kaip konstatuota Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarime, pagal Konstituciją pareigą ginti Lietuvos valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo (139 straipsnio 1 dalis) ir pareigą atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą (139 straipsnio 2 dalis) turi tik Lietuvos Respublikos piliečiai. Pažymėtina, kad tai yra vienintelės Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintos piliečio pareigos valstybei, kylančios iš Lietuvos Respublikos pilietybės, kaip ypatingo abipusio valstybės ir jos piliečių teisinio ryšio.

Konstitucinis Teismas 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarime yra konstatavęs:

– valstybės saugumo garantija yra prioritetinės valstybės valdžios ir visų piliečių pareigos saugoti vienas svarbiausių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką – vykdymo užtikrinimas;

– kad piliečiai, turintys konstitucinę pareigą ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, galėtų šią pareigą tinkamai vykdyti, jie turi būti tam gerai parengti; tokį parengimą užtikrina *inter alia* karo tarnyba;

– Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta konstitucinė piliečių pareiga atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą nėra savitikslių – ji yra tiesiogiai susijusi su pareiga ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, įtvirtinta Konstitucijos 139 straipsnio 1 dalyje, taip pat tam tikru aspektu – ir su Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta piliečių teise priešintis bet kam, kas kėsina į valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką.

Konstitucinis Teismas 2009 m. rugsėjo 24 d., 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimuose, aiškindamas Konstitucijos 139 straipsnio nuostatas, taip pat yra konstatavęs, kad nustatyti krašto apsaugos sistemos organizavimą Konstitucijoje pavesta įstatymų leidėjui; įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su krašto apsaugos organizavimu, turi gana plačią diskreciją, tačiau ją įgyvendindamas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų; įstatymuose turi būti nustatytas toks krašto apsaugos sistemos, *inter alia* karo tarnybos, organizavimo reguliavimas, kuris užtikrintų vienu svarbiausių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybės, teritorijos vientisumo, konstitucinės santvarkos – apsaugą ir tinkamą valstybės gynimą nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, *inter alia* tinkamą piliečių parengimą ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo.

Konstitucinis Teismas 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarime yra konstatavęs ir tai, kad pasirengimas ginti valstybę yra gana plati sąvoka, apimanti ne tik piliečių pasirengimą ginklu ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo; pasirengimas ginti valstybę negali būti suprantamas tik kaip tarnyba kariniam parengimui įgyti; šalies gynybos poreikiai ir priemonės gali būti labai įvairūs, apimantys ne tik kariuomenės ir ginkluotės didinimą siekiant sustiprinti valstybės karinę galią, bet ir su ginkluota gynyba tiesiogiai nesusijusias informacines-technologines, gamybines ir kitas panašaus pobūdžio priemones, tam tikru aspektu lemiančias valstybės karinės galios stiprinimą; ta įvairovė lemia ir piliečių parengimo ginti valstybę konkrečių būdų įvairovę.

Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį karo tarnyba gali būti pakeista alternatyviaja krašto apsaugos tarnyba. Konstitucinis alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos instituto įtvirtinimas yra susijęs *inter alia* su Konstitucijoje garantuojama minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė.

<...>

Taigi pagal Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį, aiškinamą kartu su 26 straipsniu, kuriame įtvirtinta minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, asmenys, dėl savo religinių ar kitų įsitikinimų negalintys atlikti karo tarnybos, turi teisę vietoj jos įstatymo nustatyta tvarka atlikti alternatyviają krašto apsaugos tarnybą. Įstatymų leidėjas, reguliuodamas krašto apsaugos organizavimą, privalo nustatyti šios konstitucinės piliečių teisės įgyvendinimo sąlygas, *inter alia* alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos trukmę, atlikimo tvarką. Tai darydamas jis turi plačią diskreciją, tačiau negali nustatyti tokių alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos sąlygų, dėl kurių ji neatitiktų savo esmės ar būtų neveiksminga; taip pat privalo nustatyti tokią skyrimo atlikti šią tarnybą tvarką, pagal kurią būtų vertinamas piliečių prašymų ją atlikti pagrįstumas, kitaip galėtų būti paneigta konstitucinė piliečių teisė ir pareiga ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo ir tinkamai pasirengti tokiam gynimui atliekant karo tarnybą.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konstitucijos 26 straipsnis savo turiniu yra susijęs su 27 ir 28 straipsniais, pagal kuriuos žmogaus įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu negali būti pateisinamas nusikaltimas ar įstatymų nevykdymas (27 straipsnis), įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (28 straipsnis). Tai, be kita ko, reiškia, kad, remdamasis savo įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu, žmogus negali atsisakyti vykdyti Konstitucijoje įtvirtintų pareigų, *inter alia* piliečio pareigos atlikti karo arba alternatyviają krašto apsaugos tarnybą, ar reikalauti jį nuo šių pareigų atleisti.

Konstitucinis Teismas, 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarime aiškindamas Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį, yra konstatavęs, kad įstatymu gali būti nustatytos atleidimo nuo privalomosios karo tarnybos sąlygos, susijusios su objektyviomis aplinkybėmis, dėl kurių piliečiai negali atlikti tokios tarnybos (amžius, sveikatos būklė ir kt.).

<...> pagal Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį įstatymu negalima nustatyti tokių atleidimo nuo konstitucinės piliečių pareigos atlikti karo arba alternatyviają krašto apsaugos tarnybą sąlygų, kurios būtų nesusijusios su objektyviomis aplinkybėmis, dėl kurių jie negali atlikti šios pareigos; nesilaikant šio reikalavimo, minėta konstitucinė piliečių pareiga galėtų būti paneigta, kartu nebūtų sudarytos prielaidos tinkamai vykdyti konstitucinę kiekvieno piliečio teisę ir pareigą ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo.

Pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį įstatymų leidėjas gali numatyti galimybę atidėti konstitucinės piliečių pareigos atlikti karo arba alternatyviają krašto apsaugos tarnybą vykdymą, jeigu dėl įstatyme nustatytų svarbių priežasčių pilietis laikinai negali atlikti šios tarnybos arba jeigu jos tuo metu neatidėjus gali būti pakenkta svarbiems asmens, šeimos arba visuomenės interesams. Išnykus priežastims, dėl kurių tarnyba buvo atidėta, piliečiai turi atlikti karo arba alternatyviają krašto apsaugos tarnybą.

Pažymėtina ir tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas karo ir alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos santykius, *inter alia* karo tarnybos pakeitimą alternatyviaja krašto apsaugos tarnyba, atleidimą nuo pareigos atlikti karo arba alternatyviają krašto apsaugos tarnybą, šios pareigos vykdymo atidėjimą, privalo laikytis iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, *inter alia* konstitucinių asmenų lygiateisiškumo, proporcingumo, protingumo, teisingumo principų.

<...>

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, jog valstybės neutralumas ir pasaulietiskumas reiškia ir tai, kad pagal Konstituciją žmogaus tikėjimas negali būti pagrindas atleisti jį nuo konstitucinių piliečio pareigų valstybei, *inter alia* nuo Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos pareigos atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą.

Specialios garantijos piliečiams, atlikusiems karo tarnybą (Konstitucijos 139 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 6 d. nutarimas

<...> kaip 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarime yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, įstatymų leidėjas, įgyvendindamas Konstitucijos 139 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą diskreciją reguliuoti krašto apsaugos sistemos organizavimą, privalo įstatymuose nustatyti tokių krašto apsaugos sistemos, *inter alia* karo tarnybos, organizavimo reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinta vienu svarbiausių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybės, teritorijos vientisumo, konstitucinės santvarkos – apsauga ir tinkamas valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo. Šie iš Konstitucijos 139 straipsnio 3 dalies kylančys įstatymų leidėjo įgaliojimai, be kita ko, suponuoja tai, kad jis, atsižvelgdamas į karo tarnybos konstitucinę svarbą ir siekdamas nustatyti veiksmingą karo tarnybos organizavimą, *inter alia* užtikrinti reikiamą skaičių ginti valstybę tinkamai parengtų piliečių, gali nustatyti specialias garantijas piliečiams, atlikusiems karo tarnybą, kuriomis *inter alia* būtų skatinama atlikti tokią tarnybą ir palengvinti ją atlikusių piliečių socialinę ir ekonominę integraciją.

Kita vertus, <...> įstatymų leidėjas, reguliuodamas valstybės tarnybos santykius, turi paisyti iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies kylančio reikalavimo užtikrinti lygiateisę stojančiųjų į valstybės tarnybą konkurenciją, suponuojančią, kad stojantieji į valstybės tarnybą būtų atrenkami pagal jų žinias ir gebėjimus, būtinus atitinkamoms valstybės tarnautojo pareigoms atlikti, ir kad būtų paisoma iš Konstitucijos 29 straipsnio kylančių asmenų lygiatėsiškumo, nediskriminavimo ir privilegijų neteikimo imperatyvų Konstitucijoje *expressis verbis* nurodytais ar kitais konstituciskai nepateisinamais pagrindais. Tai reiškia, kad reguliuodamas stojimo į valstybės tarnybą santykius įstatymų leidėjas turi atsižvelgti *inter alia* į Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį, pagal kurią įstatymu gali būti nustatyti atleidimo nuo pareigos atlikti karo prievolę pagrindai, susiję su objektyviomis aplinkybėmis, dėl kurių piliečiai šios prievolės atlikti negali (*inter alia* dėl sveikatos būklės, amžiaus), taip pat jei piliečiai nuo jos atleisti dėl lyties; be to, pagal Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį įstatymu gali būti nustatyti privalomosios karo tarnybos ir alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atidėjimo ar paleidimo iš jos anksčiau laiko pagrindai, susiję su asmens sveikatos būkle ar kitomis svarbiomis asmeninėmis, šeimos ar visuomeninėmis aplinkybėmis. Atsižvelgiant į tai, pagal Konstituciją piliečiams, kurie įstatymo nustatytais pagrindais dėl objektyvių aplinkybių atleisti nuo karo prievolės, taip pat kuriems įstatymo nustatytais pagrindais dėl sveikatos būklės ar kitų svarbių asmeninių, šeimos ar visuomeninių aplinkybių privalomoji karo tarnyba arba alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba atidėta ar jie iš jos paleisti anksčiau laiko, įstatymu negali būti sudarytos mažiau palankios sąlygos stoti į valstybės tarnybą nei tiems piliečiams, kurie įstatymo nustatytą karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą yra atlikę.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS
OFICIALIOJI KONSTITUCINĖ DOKTRINA

SVARBIAUSIOS NUOSTATOS
1993–2020

Tiražas 200 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas
Gedimino pr. 36, LT-01104 Vilnius
www.lrkt.lt

Spausdino bendra Lietuvos ir Danijos įmonė UAB „Baltijos kopija“

Leidinyje susistemintai pateikiamos svarbiausios Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje 1993–2020 metais formuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos.

Lietuvos Respublikos Konstitucija, grindžiama visuotinėmis, neginčijamomis vertybėmis, yra valstybės ir visos jos teisinės sistemos pagrindas. Konstitucinio Teismo jurisprudencija, joje formuojama oficialioji konstitucinė doktrina, užtikrinanti Konstitucijos nuostatų ir jomis grindžiamos konstitucinės santvarkos gyvybingumą, lėmė Konstitucijos, kaip dinamiškos ir nuolat atsinaujinančios gyvosios Konstitucijos, sampratos įsitvirtinimą Lietuvos teisinėje sistemoje.

LIETUVOS RESPUBLIKOS
KONSTITUCINIS TEISMAS